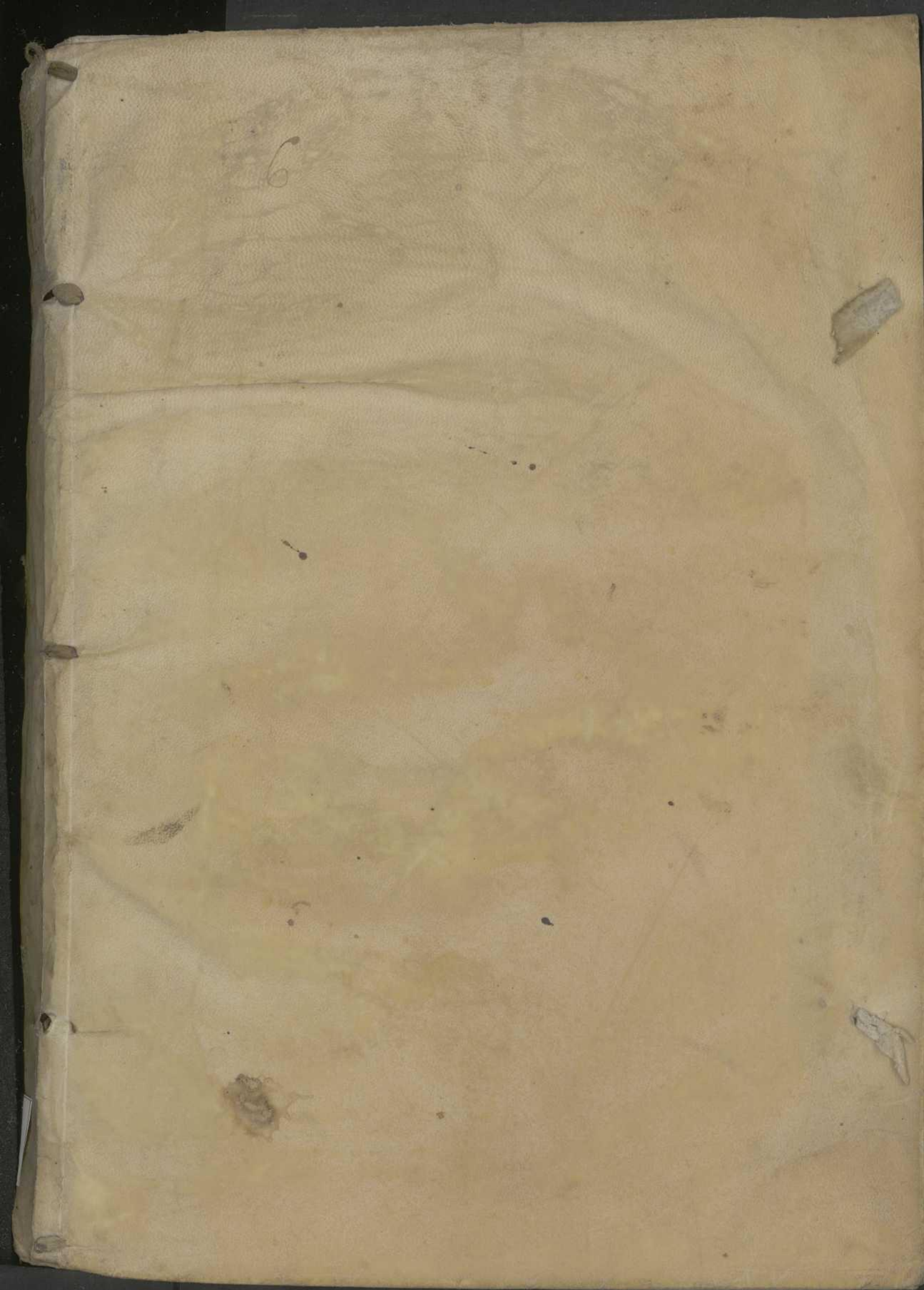

8809

P^l m^o fr en Tenie Jordan

2
59

CATHOLICARVM PRAESCRPTIONVM ADVERSVS NOSTRORVM TEMPORVM HAERETICOS.

PARS ALTERA.

In qua controuersiae ab iisdem agitatae, De verbi Dei scripti, hoc est
sacrae Scripturae auctoritate, versione, interpretatione; ex antiqui-
tate, vniuersitate, Patrum consensione, & S. Thom. Aquinatis
doctrina, & methodo dissoluuntur, & confutantur.

AUCTORE

A. R. P. M. F. DOMINICO GRAVINA ORD. PRÆDICATOR.

VICARIO GENER. CONGREG. S. M. SANITATIS PROV. REGNI NEAP.

IN S. R. SACRAE THEOLOGIAE PRIMARIO PROFESSORE.

Curiae Archiepiscopalis Theologo, Sancti Officii Consultore.

AD S. D. N. PP. VRBANVM VIII.

NEAPOLI: Apud Lazarum Scorigium anno M. DC. XXVII.

S ANCTISSIMO D. N. D. V R B A N O DIVINA PROVIDENTIA PAPAE VIII.

Eploranda satis humanæ mortalitatis conditio (Beatissime Pater) cū relicto parente, & constitutore omnium Deo, insensibilia digitorum suorum figmenta adorabat. Nulla enim ferè natio sub cælo vivebat, cui proprius Deus non esset: nam & Chaldæi solem, belluas, & plantas Aegyptij, Duces, & Heroas suos mundique elementa Græci, vt diuinum numen venerabantur. Ipse quoque Ieremias ad quosdam populi sui, veri cultus desertores scripsit, *Secundum numerū ciuitatū tuarum erunt Dij tui Iuda*, cum idola sibi pariter efformarunt. Sed & Romulei, qui omnibus dominabantur populis, omnium gentium seruiebant erroribus, & magnam sibi videbātur assumpsisse religionem, quia nullam respuebant falsitatem. Fano siquidem illo Babylonicam confusionem exuperante, in Vrbe sua principe (quod & Pantheon appellarunt) extructo, tot simulacra erexerūt, quot in vniuerso orbe à varijs gentibus coli inspiciebāt: non vnum aut alterum Deum, sed (vt per singulos cum Tertulliano discurrem) novos veteres, Græcos Barbaros, liberos captiuos, domesticos peregrinos, proprios cōmunes, masculineos femineos, rusticos vrbano, nauticos militares, in sui patrocinium aduocantes, seruientes, vt ait Apostolus, creature potius quàm creatori: cuius veri Dei (ait Augustinus) erat auxilium necessarium, à quo mitterentur sancti, & veraciter pii, qui pro vera religione morerentur vt falsa à viuentibus tollerentur. Verum prostratus communis hostis crucis Dominicę trophæo, & Martyrum sanguine, funestorum sacrificiorum extinctis nidoribus, videns Idola cōfracta, vt scripsit Cyprianus, hereses inuenit, & schismata, quibus subuerteret fidem, veritatem corrumpere, scinderet vnitatem. Et sicut nationes manibus (vt ponderauit quoque Tertullianus) ita Hæretici verbis Idola fabricarūt, id est alium Deum, & alium Christum, & sub vocabulo Christiano (vt dicit Augustinus) doctrinæ resisterent christianę, quasi possent indifferenter sine vlla correptione haberi in Ciuitate Dei, sicut ciuitas confusionis indifferentes habuit philosophos inter se diuersa, & aduersa sentiētes. Sed quāuis in hēresibus quindecim retro sæculis decurrentibus, multiformem callidus serpens obtineret principatum, arcem tamen (vt prius de Manichęis magnus ille Pontifex Leo pronunciarat) Lutheristarum, & Caluinistarum struxit insania, & in eis aulam, in qua se exultantius iactaret, inuenit: vbi non vnius prauitatis speciem, sed omnium simul errorum, impietatisq; mixturam generaliter possideret. Quod enim in Paganis profanum, quod in Iudæis carnalibus cœcum, quod in secretis magicę artis illicitum, quod denique in omnibus hēresibus sacrilegum, atque blasphemum, hoc in istos quasi in sentinam quandam, cum omnium sordium concretionem cōfluxit. Omnes errores enumerare epistola liminaris non patitur, superat enim verborum copiam criminum multitudo. Sat est breuib; lineis adumbrare, quod quicquid Simon Magus, Basilides, Marcion, Gnostici, Manichęi, Ariani, Euthychiani, Nestoriani, & ceteræ inferorum portę, ac alimenta gehennę eructarunt; isti expolierunt, & breui compēdio, magnam impietatum summam restrinxerunt, & Rachelis furtum imitantes, omnium suorum parentum præcedentium hēreses, & Idola sunt suffurati. Per ipsos namque sacra scriptura mutilata, symbola abrogata, Trinitas sacrosancta blasphemata, Christi œconomia euacuata, sacramenta diminuta: Deū diuinitate, sãctos meritis, Coelicolas empyreo, Pōtiffes auctoritate, Sacerdotes potestate, Tempła cēremonijs, Christianos p̄ceptis, Religiosos etiam consilijs, forum legibus, Reges regnis, regna ciuib; ciues pace, & concordia expoliantes: mentior si non ipsa fundamenta orbis, si potuissent concutere, aggressi essent noui Theomachi, hostes veritatis, iniurijs Deo, gratię, pietati, humanitati, rationi, pudori. Hi fructus, qui iam ad maturitatem Atheismi peruenerunt ex Lutherici, & Caluinici dogmatis

redundantia. Hac via versipelles isti pardi, & monstrosæ belluæ, errorum infinitis maculis variegatæ, pondere voluptatum humi depresso, voraces, truculente, cœlo, terræ, Deo, & Christo eius bellum inferre studuerunt, se, & sua tanquam Idola ostentantes, & diuinos affectantes honores, vocauerunt nomina sua in terris suis.

Sed ut Camæleon, cuius nullus succus est corpori, pellicula tantum viuens, ceruicibus destitutus (dorsum enim à capite non secernitur, ut propterea durum sit reflecti) emissitij ocellis, vel luminibus, per puncta vertiginantibus, hebes, fessus vix à terra se suspēdit, ut molliter incedens gradum magis demonstret quam explicet, ieiunus semper est, & impastus; oscitans siquidem vescitur, follicans ruminat, & de vento cibus administratur, ut illi proprietas hæc una sit præcipua ex adiacente, vel superueniente colore suffundi, hoc solum datum sit, quod vulgariter dictum est, de corio suo ludere: non secus in Nouatoribus accidit, quorum animas nullus diuinæ gratiæ succus impinguat, qui exuijs moralitatis tantum viuentes, inflexis ob pertinaciam ceruicibus, lumine etiam naturali offuscato, nutantes, utpote spiritum vertiginis habentes, tardi ad diuina, bonorum operum meritis ieiuni, turbinem feminantes, superbiæ vento pascuntur, & ad gloriā popularem anhelantes, de corio suo ludunt nouelli Camæleontes, & Prothei, & in omnium colores, & formas transformati omnium Hæresum, & Idolorum imagines representant.

Verum, ut inuictissimus fidei nostræ Imperator Deus pro Idolorum profliganda superstitione Apostolicos viros, & Martyres destinauit, qui verbo, & sanguine Euangelium seuerunt, vnam eandemque fidem exhibentes, quam hodie Catholici profiteamur; ita per singulas sibi inuicem succedentes ætates, pastores, atque doctores ad proscindendas hæreses ordinauit. Ad arma conclamatum est aduersus montes excelsos, & super omnem murum munitum Babylonis. Omnium copijs refertos instruxit exercitus spirituales, accersuit sapientum legiones, œcumenica indixit Concilia, Duces, Tribunos, Centuriones, hoc est Pontifices, Episcopos præfecit, auxiliares copias Theologorum adiunxit. Quid inde? profligati hostes, reiecti cunei, aræ confractæ, & quod prænuñciauit Isaias, *In illa die proijciat homo Idola argenti sui, & simulachra auri sui, quæ fecerat sibi, ut adoraret talpas, & vespertiliones, in veterum hæresum extinctione cernimus adimpletum.* Ipsa verò Idola peruersæ, profanæque doctrinæ crassius à Luthero efformata, à Melāthone tornata, à Centuriatoribus Magdeburgensibus lineata, à Caluino stibio, & purpurissa incrustata, à Beza fucatis coloribus depicta, certam, & iam iam imminuentem ruinam præfagiunt. Nam hinc ex efficacia incorrupti Verbi Dei, lingua, & calamo orthodoxorum prædicatorum, atque doctorum administrati, obmutuerunt, & oracula Delphicis responsis fallaciora, cessarunt: inde ex eorundem Euangelicorum ministromachia, tamquam vulcania bipenni suarum fidicularum articuli præcisi, grãdiores partes suarum confessionum immutata, & detruncata, ut tamquam Dagon in Azoticis paludibus, Luthericum, & Caluinicum dogma solo inani nomine Idoli retento ante arcam catholicæ veritatis iaceat, & truncus defœdatus deus iste recens, quæ non coluerunt patres eorum, sui loquens occasum, & interitum, digito demonstratur. Huius defectionis sponsionem aduersus Idolorum, & prauorum dogmatum extractores, ad Ecclesiam iam pridem Deus direxerat. *Ecce (inquit per Isaiam) confundetur, & erubescunt omnes qui pugnant aduersum te, erunt quasi non sint, qui contradicunt tibi, quæres eos, & non inuenies viros rebelles tuos.*

Verum cum concisas partes, noui plattæ pro idoli instauratione conglutinare satagant, varios in dies tractatus, & opellas cudendo; occurrerunt etiam pij, in vitium vitio coarctati alieno, respondendo, varia opuscula edendo, si quomodo in cinerem, & fauillam Idola ista redigant, & Babylonem istam, & Pantheon ponant in tumultum, urbem fortium in ruinam, ut non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Qui spirituales viri, etsi modesta trepidatione, ut scribit Hilarius, vitam cupiant silentio transigere, nescio quo pacto fit, ut veritatis ardore incitati, & hæreticorum furore commoti, & periculo ignorantie perturbati, qui loqui non audebant, silere non possunt, ne destitute veritatis rea in ipsis arguatur taciturnitas. Simili calore defendende veritatis, quantum Dominus dedit, incitatus, Tomum primum Catholicarum præscriptionum aduersus Hæreticorum istam prauitatem elaboratum superioribus annis in lucem edidi: alterum, rursus in arenam descendens (Pater Beatissime) quæ
in

in lucem emitto S.T. cōmitto. Scio quod est cibus cibo melior, & liber libro. Sed non propterea primę notę legionarij egregij scriptores, & controuersiarum tractatores, qui fortiter pręliati sunt bella Domini, ne in pręlium quoque descendam, auocabunt. Militat Regi suo, qui fossas parat, & qui vigilias feruat, qui portas tueretur, & qui armamentario pręficitur, qui spicula contorquet, & qui voce exterret. *Consurgentes, ait scriptura, viri Israel, et Iuda vociferati sunt, et persecuti sunt Philistęos.* Aequa etiam portio est descendentis ad pręlium, et remanentis ad sarcinas. Cum Rege Tyri, mystico Salomoni ligna cedrina, & abiegra pro ædificatione templi Domini doctores suppeditent; ego Hiram filium Viduę, & artificem arariũ opus Deo exere parantem, imitabor. Thuribula ęrea refractoriorum, atque rebellium conflata, & in laminas producta, hoc est (teste Augustino) Hęreticorum dogmata in signum victorię, & triumphĩ altari Dei, vbi verę fidei prędicatio, ipsaque veritas ex falsorum comparatione refulget, adaptentur; vtriusque opera conflatoris, & compaginatoris inferioris, & superioris ministerium necessarium iudicatur, ad tabernaculum cōstruendum. Ferant alij Topazios, & lapides Onychinos, adducant fortissima scripturarum testimonia, recondita antiquitatis loca, Patrum, Conciliorum monumenta proferant; Beseleelis munere fungar, magni illius Vincentij Lyrinensis documenta seruabo. Esto (inquit) spiritalis tabernaculi Beseleel, pretiosas diuini dogmatis gēmas exculpe, fideliter apta, adorna sapienter, adijce splendorem, gratiam, venustatem: intelligatur te exponente illustrius, quod antea obscurius credebatur: per te posteritas intellectum gratuletur, quod ante vetustas nō intellectum venerabatur: eadem tamen, quę didicisti ita doce, vt cum dixeris nouę, non dicas noua. Qualescumque tamen hi sint labores mei, non diu, nec ambigui lance consilij deliberandum fuit, cuius tutelę, vel patrocini dicarentur. Tibi, Beatissime Pater, debebantur. Si materiam specto sacrorum dogmatum res est, quorum S. Tuę est reseruata probatio. Apostolici enim verticis, vt scribunt Episcopi Carthaginenses ad Theodorũ Papam, vetusta sollicitudo est, tam mala damnare, quā probare laudanda: ad quem in fidei quęstionibus, tanquam Summũ Sacerdotem, supremum in terris iudicem, Dei Angelum, diuinę voluntatis interpretem fideles omnes confugiunt, & ē cathedra loquentis tanquam Petri ore prolata decreta venerātur atque suscipiunt. Cuius apostolicum pectus, vt sciat reprobare malũ, & eligere bonũ, plenũ butyro illo, & melle prophetico diuinę sapientię, quod Patres Apostolicę doctrinę hęredes fideliter per successionē tradiderũt, & ē cellulis cēnobiorum industriosę apes varia edendo opuscula ministrarunt. Si meam professionem attendo illi familię sum adscriptus, cuius fundator in forma catuli demonstratus, in eum finem pręcipuum ā diuinā prouidentia est destinatus, vt hęreticis nō parceret aduersus prophanas vocum nouitates latrando, & alumnos suos ad tuendũ gregem Dominicum ā luporum incurribus, Pastorum obsequio consignando. Vnde S. Dominici religio, vt de Herone scripsit Gregorius Nazianzenus est, *eo etiā nomine canis, quia virtutis familiares, ac domesticos mulcet, externos latrando insecatur.* Quare opus erat filium Ecclesię, instituti Prędicatorij alumnum, aduersus Nouatores scribentem, in obsequium Patris familias, quem Christus Dominus constituit super familiam suam, eius pedibus obuolui, & fidelitatem ne dum verbis, sed & opera ista demonstrare. Si denique temporis conditionem inspicio, illi delibo, quos ē catholicę fertilissimo agro collegi sacrorum dogmatum flores, sub cuius Pontificatus amoenissimo vere, reflorent omnia, ac renouantur, propemodum de interitu reformantur. Floret certē Catholica Ecclesia velut hortus domini: ibi enim Euangelij vomere in glebis gentium colitur, clauditur hic stimulis, & repagulis disciplinę: ibi ab omni pessimo gramine destinando prędicatores, apostolico labore purgatur, hic fidelium plantarijs, lilijs virginum, rosis martyrum, confessorum viriditate amœnus, fragrat odoribus sempiternis. *Innouantur certē omnia dicam cū Nazianzeno, dum ad Deum insula gentium, Ecclesię recens constituta, atque ē salsa, et amara infidelitate surgentes fidam sedem accipiunt Deo calcabilem. Innouatur apud Prophetam murus æneus, hoc est ni fallor anima firma, et aurea; anima inquam tua, dum S.T. pro defensione Ecclesiasticę libertatis, veluti murum æneum imo filicem, & adamātem, orbis expertus est.* Omnia in melius cōmutātur, Doctorum academię, Iudicum subsellia, Principum solia, Pastorũ cathedrę, & ad tuarum virtutum prototypum totus componitur orbis: vnde

& qui in partem sollicitudinis assumuntur Episcopi habent quid admirentur, & imitentur. Vident hoc veris tempore Pastorem aprantem fistulas, & pastorale carmen inspirantem. Piscatorem profundum aquæ prospicientem, & in petris insidentem, & ne à Gregorio discedam, quod delectabile est, & stemmati tuo conueniens; *Nunc sedula apes solutis pennis, ac relictis aluearibus sapientiæ suæ documentum præbent, atque ad prata conuolant, floresque populantur, ac partim cellulas elaborant sexangulas, & inter se oppositas fistulas attexentes, rectasque angularibus alternantes, non minus ad operis elegantiam, quam securitatem, partim mel in horrea recondunt, atque hospiti suo dulcem fructum, & inaratum proferunt.* Monstrant hæc te Christi Domini apiariū esse, & sapientiæ, industriæ, laboris, exemplum ab apibus accepisse, & quo excellis priuilegio maiestatis super minutas apiculas, quæ erga suum regem reuerentiam deuotionis obseruant, eo exuperas vigore sapientiæ, & amore virtutis. Inuitat scriptura. Vade ad apem, per quam principem intellexit Origenes. Flosculos sacrorum dogmatum exhibeo, vt si hinc infusum rorē floribus colligas, inde mellito ore, si quid amari ignorantia meæ deprehēderis, in dulcorem vertas, in benedictionibus dulcedinis: si quid enim minus cautè dictum est, emendari cupio (dicam cum Hierony.) à te qui Petri fidem, & cathedram tenes, & quod ignoranter assertum tua sententia corrigatur. Et si Beseleel quæcumque elaborauerat Sacerdoti Sūmo ea offerens benedictionem reportauit, dicente scriptura, *Postquam Moyses vidit cuncta completa benedixit eis.* Fœcundiores benedictionem reportabo, quanto in autoritate maior Moyse Petri successor. Interim ad reliquos tomos perficiendos accingor de Ecclesia, & Rom. Pontificis autoritate tractaturus; Ecclesiæ namque catholicæ, eiusque visibilis capitis Romani Pontificis defensio, maximus religionis actus est, & omnium controuersiarum dissoluendarum breue compendium. Rationabile, & necessarium obsequium, quando etiam, vt ait Ambrosius apiculæ Regem suum summa protectione, defendunt, et perire pro eo pulchrum putant, & vt scripsit Basilus in Ascetica, pro eodem, *ex lege natura bellum gerunt, et ex ordine proprium regem consecrantur.* Certè proprius catholicorum character, qui ad vnius nutum respiciunt, et vno Rege, Hierarcha summo vtuntur, vt bene sint inter se, et concorditer dispositi, omnis enim dissensio, et discordia indicium habet eius contumacia (vt Hæreticis accidit) qua vnius principatus respuitur. S. V. incolumem Deus O. M. diutissimè seruet pro Ecclesiæ bono, & pace. Neapoli è Coenobio S. M. Sanitatis 7. Octobris 1626.

S. V.

Pedibus prostratus

Fr. Dominicus Graulina.

AMPLISSIMO PRINCIPI D.
D. FRANCISCO
BARBERINO
 S. R. E. CARDINALI,
 SANCTISSIMI D. N. PP.
 VRBANI OCTAVI
 NEPOTI.

Non indecorum, aut insolens (*Amplissime Princeps*) presentes meas lucubrationes aduersus fidei nostræ hostes, Lutheranos in primis, & Calvinianos elaboratas, Sanctitatis S. nomini dicatas, rursus sub tui nominis clientela lucem aspicere: res enim continent, quæ ad religionem spectant: quarum decissio etsi Summo sit reservata Pastori, earundem etiam cum florentissimo illo Cardinei consessu Areopago semper est tractata discussio. Si ad eundem in Fidei controuersijs tanquam ad sacram anchoram Fideles confugiunt, definitionem à successore Piscatoris diuinorum arcanorum interprete, & ipsius cæli clauigero expectantes; ne Piscatori tradita vacillet nauis, vel cathedra nutet, manum quoque admovent Cardinales Urbis, & orbis columnæ; Domini enim, sicut scriptum est, sunt cardines terre, & posuit super eos orbem; quorum non tantum pileus, non galcrus modo, sed quicquid intus, aut extra contegit corpus, ostrina, purpurea, conchyliata, ut fidem catholicam Apostolica predicatione, martyrum testimonio, Doctorum scriptis, Ecclesie decretis obfirmatam, proprio si opus est, cruore defendant. Et quis post Pontificem Romanum Cardinali sublimior? ergo Cardinalitia tua dignitas non tam concharum cruore rubricata, quam S. D. N. Urbani VIII. patrui tui sanguine rutilans, ut in eam tamquam in solarem globum oculorum aciem intenderem, incitauit. Quid extrinsecos fulgores memoro? Tu tibi lumen, ob innocentiam, probitatem, sapientiam, prudentiam, magnificentiam, liberalitatem, ceteraque virtutum ornamenta, quæ ad tã sublimis dignitatis fastigium præcipue te euexerunt. Quare qui mundum huiusmodi splendoribus illustras, illuxisti mihi, & ex tui nominis honore, & reuerentia, paruo hoc, erga amplitudinẽ tuam, obseruantia pignore obsequentem tibi mentem hac opella posteritati testarer. Quid non testarer tanto Principi, qui ad magna natus, maiora sibi poscit obsequia? Non arcana loquor, quæ sunt vel ipsa luce clariora: nullus namque est, qui cum nobilitate clementiam, cum principatus honore affabilitatem, cum virtutibus tuis associatas musas nõ ad miretur, & predicet te religionis vindicem, heresum pessundatorem, victorum hostem, veteris disciplinæ reparatorem, & quod omnibus supereminet, orbis pacarium, propter seditiones periculosas celerrimè compressas, & bellorum incendia, fausta & felici ad Hispaniarum, & Galliarum Reges legatione, tanta dexteritate sopita, ut ex reportata pacis

fructu, verè conuersi sint gladij in vomeres, & lancee in falces, & iam authoritas tua sit fir-
missima nostra custodia, & arx inaccessa, ut hoc sit inexpugnabile monumētum, monumento non
egere. Sed hæc sit summa laus, quòd tot cumulat honoribus, meritos triumphos, & pompas
recusaris: ut si hinc circumstantium gaudia cum Urbem intraſti, & in vnius salutem expressa
vota inspiciam; inde quòd Palatium eo vultu, & moderatione, ac si priuatam domum pete-
res, ingressus es, magis admirer recusantis pudorem, quam exhibentis honorem: unde merito,
dignus laudibus, nobilitate, virtutibus, dignus Urbano Pontifice fueris acclamatus. Vna tan-
dem sit hæc laus (Princeps Illustrissime) ex vero nec te, nec tua laudari posse, nec velle, nam si plu-
ra dicere me veritas cogeret, vetaret modestia tua. Accipe igitur vir magne, hilari fronte præ-
sens opusculum animi mei, & tuæ virtutis testimonium, quod non leue existimabit magnani-
mitas tua, & si paruum, quando in eo, ut dici solet, non liberatoriam tabellam, sed obligatoriam
syngrapham maiora obsequia promittentem in mei sinceri affectus, & reuerentiæ ostensionem
inspicies. Valeat A.T. è Cœnobio S. M. Sanitatis de Neapoli die 25. Nouembriſ 1626.

Illustrissimæ, & Reuerendissimæ D.V.

Humillimus seruus, & orator

Fr. Dominicus Graulina S.T.M. Ord.S. Dominici.

AVCTOR LECTORI.

Verecundi debitoris more promissa exoluo, alterū tomum de p̄scriptionibus Catholicis aduersus horū temporum Hæreses post varias occupationes, tibi tandem exhibendo, ne mora diuturniori patientissimorum creditorum expectationem, eludere, aut artifici cauillatione protelare iudicaret; quinimo ex dilata promissione malui me obnoxiiū haberi debitore, vt maior ex rationabili dilatione, obsequij cresceret vsura.

Verbi Dei scripti auctoritatem, versionem, & interpretationem (cuius diffusam tractationem ne primus tomus plus iusto excreceret, in hoc altero reseruauī) acerrimē, & cōstāntissimē defendo aduersus mures Aquilonares, qui non secus ac mus Ponticus Marcion (vt illi obiecit Tertullianus) scripturam corrodere etiā ausi sunt. Rectē quidem S. Athanasius pronunciauit de Hæreticis, quod sint *in sententijs varijs versatilesque, non aliter, quā Chamæleontes in coloribus, & cum redarguuntur erubescunt, cum interrogantur herent, post, impudentia sumpta causantur.* Quod si quis istos in his quoque coarguerit laborans, donec excogitauerunt, quæ non sint, ac iuxta quod scriptum est cogitāt inania tantum vt persistant in hac impietate. Cæterum dum hoc aggrediuntur, nihil aliud efficiunt, quā quod palam declarant se carere ratione, Iudaicamque perfidiam imitari, dicam, & cum Gentilibus conspirare. Hoc Nouatoribus contigit: initio siquidem defectionis Luthericæ, vt in simili de Lutheri podromo Petro Abailardo scripsit S. Bernardus, Germanis populis, *nouum prædicatum est euangelium, non proposita antiqua fides, fundamentum aliud locatum præter id, quod positū est. De virtutibus, & vitijs non moraliter, de Sacramentis Ecclesiæ non fideliter, de alijs articulis fidei orthodoxæ non simpliciter, & sobriè annuntiatur est: cuncta præter accepta, innouata.* Ita breui temporis spatio (vt de Henrico Hæresiarcha alio, scripsit idem Sanctus) *visæ sunt Basilicæ sine plebibus, plebs sine sacerdotibus, sacerdotes sine debita reuerentia, & sine Christo deinde Christiani: ecclesiæ synagoga reputata, sanctuarium Dei sanctum esse denegatum, sacramenta non sacra existimata, dies festus festiuis frustrati sollemnij.* Ad vnius hæretici vocem siluerunt in Germania omnes propheticæ, & Apostolicæ voces, quæ de conseruanda, in vera Christi fide, cunctis nationibus Ecclesia, vno veritatis spiritu cecinerunt. Quasi falsa essent diuina oracula, omnium Doctorum oculi, & animi, qui quod legebant videbant impletum, fascinati, persuadente diabolo populo stulto, & insipienti, *nec suis credere oculis, se fuisse priores, errasse posteriores: totum mūdum etiam post effusum sanguinem Christi, perditum iri, & ad ipsos solos, qui se Euangelicos, & reformatores vocari affectarunt, cœlestiū charismatum dona peruenisse.*

Processit itaque in campum nouus ille Goliath Lutherus elato supercilio, bellico apparatu communitus, armigero Melancthone præeunte, insultans Dei castris, iactans se solum sapere, tertium esse Eliam, quintum Euangelistam, nouum Paulum, selectum ad repugnandam Ecclesiæ. Breui temporis spacio squama squamæ coniuncta est, vt ne spiraculum intercesserit inter eas, si quidem sibilauit vespa quæ erat in Gallijs, ei quæ erat in Germania (faciunt enim, & suos fauos vespæ) & conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & Ecclesiæ eius, iustitantes aduersus phalanges orthodoxorum, aculeos acuentes, primo in scholasticos, mox in venerandum Patrum chorum insipientes, Catholicos ad singulare certamen solius scripturæ, diuinis traditionibus eieratis prouocantes. Descenderunt in arenam prouocati Ecclesiæ filij, & è verbo Dei scripto, sanctorum intercessionem, Purgatorium, sacrificium, bonorum operum necessitatem, & alia (quæ Nouatores dogmata negant) demonstrarunt. Verum eisdem contigit ex Athanasio, quod accidit Caiphe, & Phariseis cum viderent suam sectam nihil probabile habere, *causationes, & pretextus reppererunt, vt Verbum incarnatum vnigenitum Dei Filium ablegarent: sic vim isti homunciones creato verbo intulerunt, scripturam detruncantes, inuertentes, extorquentes, ne dum machara, vt Marcion, sed stylo, vt Valentinus, vtentes, illa truncantes è sacro canone liberos, isto inuertentes, & peruertentes, & propterea plus, etiam si adijcerent, auferentes, dum proprietates verborum abstulerunt, & speciem non comparentium, & non existentium rerū orbi inuenerunt. Et quemadmodum ex eodem Athanasio Iudæi, quia Verbum Dei abnegarunt, merito ab omni rationabili verbo deserti sunt: sic & Hæretici isti, dum non solum Verbum Dei agraphum, sed etiam scriptum, repudiarunt, penitus Iudæis, & Gentilibus dantes manus, communia Christianæ fidei, & symbolicos, & fundamentales articulos etiam abnegarunt, & in Atheismum vergentes, ea quoque, quæ naturali lumine nota sunt, abiecerunt.*

Aduersus ergo giganteam istam audaciam, vel sola funda, & vnico ictu mysticus David Catholicus (quod & in hoc opere præsto) insurgit, & palmari argumento isto triumphat. Quicumque de scripturis sacris, quod vult recipit, quod vult non recipit: vel eas aliter vertit, & intelligit, quā Spiritus sancti sensus flagitat, hæreticus manifestus est, eligens quæ sibi placent, & peiora sunt. Sed Lutherani, Calviniani, tales sunt; manifestarij ergo Hæretici sunt, & quod ex hoc necessario sequitur, ea quā prædicant, non est reformata religio, sed deformata superstitio. Prior propositio ne dum à Patribus, sed ab ipsis inet admittitur. Altera toto hoc opere cum oculariter demonstraretur, victa, & prostrata hæresis hoc solo ictu apparebit, quæ cuncta Ecclesiæ dogmata vno linguae rotatu lacerare gloriabatur.

Hanc palmam, & triumphum sicut orthodoxis ad gratiarum actionem de fidei dono, exhibeo, ita extoribus ab Ecclesiā ad eorum conuersionem (qui mæa scriptionis est scopus) transmitto. Non me fugit, quod scripsit S. Hieronymus. *Facilius esse ab Ethnicis capium liberare, quā Hæreticorum præstigijs irretitum.* at etiam S. Petrus Chrysologus spōdet, quod Dei gratia, *qui hodie zizania est, cras in triticum verti potest, & qui hodie habetur hæreticus, crastina die fit fidelis.* Hac spe animatus, veniat Hæreticus, veniat, quia redeuntibus Ecclesiæ semper patescit ingressus, veniat, audiat, & pietati Dominicæ iam desinat oblatrare. Humilietur Agar reuertendo ad dominam suam, reuertatur columba in arcam, de errore victoriæ symbolum reportans, assumat pennas diuini Solis fulgore irradiatas, habitet in ramis per vniuersum orbem extensis catholicæ disciplinæ, vt in illis nullis laqueis attendenda requiescat, & de tali volatu valida, & de tanta mansione secunda.

De des.
Nicæn.
Syn. ad.
Euseb.

Ep. 189

Ep. 240

Ep. 240

Supra.

Auguf.
contra
Fauft.
Hier. in
cōment.
ad Gal.

Inc. 1.
Abd.
Ser. 97.
Ser. 98.

Facultas, & approbatio Superiorum.

Nos F. Raphael Riphos S. Th. prof. ac vniuersi Ordinis Prædicatorum humilis Vicarius Generalis, & seruus. Equum esse ducimus, vt viri morum integritate conspicui, doctrina insignes, ceteris ornatu virtutibus, quemadmodum pro Christi gloria, salute animarum, Christianæ religionis augmento vehementer laborando non exiguam laudem meriti esse videntur, ita præmijs, quæ suis debentur lucubrationibus, decorentur. Quapropter cum certiores facti simus te A. R. P. M. F. Dominicum Grauinam nostræ Prou. Reg. Prouincialem librum composuisse, qui inscribitur. Catholicarum Præscriptionum adu. Hæreticorum nostri temporis controuersias contra Fidem Cath. excitatas: Cumque speremus si in lucem edatur, non solū Christianæ Republicæ, sed etiam ipsis Catholicæ Fidei hostibus maximam vtilitatem esse allaturam, vt relictis suæ infidelitatis erroribus, euangelicæ doctrinæ veritatem possint amplecti, ne catholicæ Ecclesiæ huiusmodi beneficium, & Ordini nostro ornamentum denegemus; harum serie, atque autoritate officij nostri tibi licentiam, & facultatem concedimus supra dictum opus à te conscriptum typis mandandi, dummodo approbetur ab Adm. R. R. PP. Mag. F. Seraphino à Nuceria, & F. Iordane à Neap. Stud. nostri S. Dominici de Neap. Regente: volentes, vt in ista impressione Decreta sacros. Conc. Trid. & constitutionum, nostrarum, & capitulorum generalium ordinationes omnino seruentur. Quibuscumque in contrarium nõ obstantibus: In quorum fidem his sigillo nostro munitis manu propria subscripsimus. Dat. Romæ in nostro conu. S. M. super Mineruam die 2. Feb. 1618.

F. Raphael Riphos, qui sup.

Loc. † Sigilli.

Reg. fol. 105.

F. Dominicus de Grassis Mag. & socius.

Ego F. Seraphinus de Nuceria S. T. P. opus Catholicarum Præscriptionum aduersus hæreses editum ab A. R. P. F. Dominico Grauina de Neap. S. T. M. & Prou. Regni Ordinis Prædicatorum Priore, Prou. ex commissione A. R. P. F. Raphaelis Riphos S. Th. Magistri, & totius Ordinis Vic. Gener. vidi diligenter, & perattente perlegi, & orthodoxum in omnibus, & per omnia reperi, nihil continens sanæ doctrinæ vel bonis moribus repugnans, imò ex sacræ Scripturæ, Concil. PP. testimonijs tanquam propugnaculis communitum vtile iudico ad hodierna hæresum monstra confodienda, & Fidem Catholicam propugnandā. Dat. in conu. R. S. Dominici de Neapoli die 4. Aprilis 1618.

F. Seraphinus de Nuceria Magist.

Ego F. Iordanus de Neap. Ord. Præd. S. Th. M. & Studij General. S. Dominici de Neap. Regens, quæ potui diligentia, & observatione perlegi opus, cui titulus Catholic. Præscriptionum aduersus hæreses, auctore A. R. P. F. Dominico Grauina S. Theol. Mag. Prou. Regni, totumque sanæ doctrinæ, & bonis moribus consonum reperi, summa ingenij dexteritate elaboratum, multiplici eruditione refertum, & ad confutationem modernarum hæresum, fideique Catholicæ propugnationem; verè armaturam fortium, & clypeum validissimum, vt pericundum ac mirum in modum cunctis vtile existimem si in lucem prodeat, & in omnium manibus versetur. Dat. Neap. in Conu. S. Dominici die 4. Aprilis 1618.

Licentia, & approbatio Curiae Archiep. Neapolitanæ.

Imprimi potest. Alex. Russus Can. Deput.

Excudi potest. Urbanus Feliceus.

Imprimatur. L. Tastiùs Vic. Gen.

Opus prædictum mihi alias commissum dum viueret bo. mem. Cardinalis Carafa approbaui, & ad præsens de nouo censeo typis committi posse, cum nihil contineat, quod orthodoxæ doctrinæ, vel bonis moribus aduersetur imò cunctis Catholicis in confutandis sectariorum nouitatibus valdè vtile futurum iudico. Dat. Neap. die 16. Dec. 1626.

Alexander Russus Can. Dep.

Iacobus Terragnolus Vicarius Generalis.

I N D E X
CONTROVERSIARVM,
ET ARTICVLORVM
HVIVS OPERIS.

TRACTATVS PRIMVS
De verbi Dei scripti authoritate.

Controuerſia Prima Generaliſſima de ſcripturæ veritate.

*Controuerſia Prima Generalis, de cauſa efficiente ſacrę
Scripturę principali.*

CONTROVERſIA I. SPECIALIS.
De Deo cauſa efficiente ſacrę ſcripturę.

- A** Rt. primus. An Deus ſit auctor, & cõditor ſacrę ſcripturę.
Art. 2. An ſingulorum verborum ſacrę ſcripturę Deus auctor extiterit.
Ar. 3. Quomodo Deus ſacris ſcriptoribus ſacrã ſcripturam dictauerit, an ſolum mentem illuſtrando, an etiam voluntatem mouendo, & manum afficiendo.
Ar. 4. Vtrum ſcriptores Bibliici fuerint inſtrumentalis cauſa ſacrę ſcripturę.

Controuerſia ſecunda ſpecialis.
Cuius nam ſcripturę Deus ſit cauſa efficiens principalis.

- A** Rt. 1. Vtrum veteris teſtamenti ſcriptura Deum habeat auctorem, meritoque dicatur ſcriptura illa teſtamentaria.
Art. 2. An Deus ſit auctor ſcripturę noui teſtamenti.

Controuerſia tertia ſpecialis.
Quorum librorum veteris teſtamenti Deus ſit author principalis, & primo an ſit author librorum, qui à nonnullis protoca- nonici dicuntur.

- A** Rt. 1. de libris legalibus. Vtrum Pentateuchus hoc eſt volumen continens quinque Moyſi libros ſit diuina ſcriptura, à Deo

- inspirata, & dictata, & an hoc tantum ex ſcripturis iſtis poſſit oſtendi.
Ar. 2. Vtrum libri hitoriales ſint à Deo inſpirati, & primo quæritur de libris Ioſue, Iudicum, & Ruth.
Art. 3. Vtrum libri Hitoriales Samuelis, Regũ, Paralipomenon ſint diuino ſpiritu editi.
Art. 4. An duo libri Eſdræ hitorici, ſint diuini, & diuino ſpiritu editi.
Ar. 5. Vtrum liber Iob hitoricus ſit, & à Spiritu Sancto dictatus.
Ar. 5. de lib. Paræneticis. An libri Prouerbiorũ, Eccleſiaſtes, Cantica Canticorum ſint ſacri, & diuinitus inſpirati.
Ar. 6. De libris Prophetalibus. An ſint diuini, hoc eſt lib. Pfalmodum, Eſaiæ, Ieremiæ, & cæterorum Prophetarum.

Controuerſia quarta ſpecialis.
An librorum eorum veteris teſtamenti, qui & deuterocanonici dicuntur ab aduerſarijs, Deus ſit author.

- A** Rt. 1. An liber integer Eſther ſit diuinitus inſpiratus.
Ar. 2. An liber Tobiaſ ſit à Deo diuinitus inſpiratus.
Ar. 3. An liber Iudith ſit ſacer, & diuinitus inſpiratus.
Ar. 4. An liber primus, & ſecundus Machabæorum ſint ſacri, & diuini.
Artic. 5. Vtrum liber Sapientiæ ſit diuinitus inſpiratus.

Ar. 6.

I N D E X

Ar. 6. Vtrum liber Ecclesiasticus sacer sit, & diuinitus inspiratus.

Ar. 7. Vtrum liber Baruch sit sacer, & diuinitus inspiratus.

Ar. 8. Vtrum omnia capitula Danielis, quæ in vulgata editione habentur sint diuinitus inspirata.

Controuersia quinta specialis.

Quorum librorum noui testamenti Deus sit author, & primo de iis, quos dicunt aduersarii Protocanonicos.

A Rt. 1. Vtrum quatuor Euangelia diuino spirito edita fuerint.

Ar. 2. An acta Apostolorum sint à Spiritu sancto dictata.

Ar. 3. An epistolæ Pauli sint à spiritu diuino dictatæ.

Ar. 4. De epistolis canonicis, atq; Catholicis an eodem spiritu dictante sint conscriptæ.

Controuersia sexta specialis.

An etiam Deus sit author earum partium quorundam librorum sacri noui testamenti, qui modo inter Deuterocanonicos à Nonatoribus recensentur.

A Rt. 1. de quibusdam capitibus Marci, Lucas, Ioannis an sint diuino spirito editi.

Ar. 2. de epistola ad Hebræos.

Ar. 3. De aliquibus epistolis Canon. atq; Catho. 2. Petri. 2. Ioa. Iacobi, Iudæ an sint diuinitus inspiratæ.

Art. 4. De libro Apocalypsis an sit diuino spiritu editus.

Controuersia septima specialis.

An Deus sit author eorum librorum sacrorum, qui aliquando perierunt, & qui sint illi.

A Rt. vii. An præ enumeratos sacros libros alij fuerint à Spiritu sancto editi, qui postea perierunt.

Controuersia octaua specialis.

An Deus eorum librorum, qui apochryphi dicuntur, sit inspirator, & author.

A Rt. i. Num libri, qui apochryphi dicti sunt à PP. sint sacri, & diuini.

Ar. 2. Quinam sint libri in speciali, qui inter apochryphos, seu pseudographos recensentur.

SECUNDA CONTROVERSIA Generalis.

De causa efficienti instrumentali sacrae Scripturae.

Controuersia prima specialis.
De causa efficienti instrumentali librorum veteris testamenti, & primo de legalium librorum scriptore.

A Rt. 1. An Moyses scripserit Pentateuchum.
Ar. 2. An libri Iosue ipsemet Iosue scriptor extiterit.

Ar. 3. A quo sit descriptus liber Iudicum cū lib. Ruth.

Ar. 4. Quis fuerit scriptor librorum Regum, & Paralipomenon.

Ar. 5. De scriptore primi, & secundi Esdræ.

Art. 6. De scriptoribus librorum Esther, Tobia, Iudith.

Ar. 7. An Dauid fuerit scriptor Psalmorum.

Ar. 8. An Iob fuerit suorum gestorum scriptor.

Ar. 9. An Salomon fuerit auctor prouerbiorum, siue parabolarum, & librorum Ecclesiastes, & Cantici Canticorum.

Art. 10. An Salomon fuerit auctor librorum Sapientia, & Ecclesiastici.

Art. 11. Qui sint scriptores sacri librorum Prophetarum.

Ar. 12. De scriptoribus librorum Machabæorum.

Controuersia secunda specialis.

De scriptoribus sacris noui testamenti.

A Rt. 1. An quatuor euangelia à quatuor Euangelistis sint descripta v3. Matthæo, Marco, Luca, Ioanne.

Ar. 2. An author actuum Apostolicorum sit Lucas.

Ar. 3. An omnes epistolæ, quæ sub Pauli nomine leguntur in Ecclesia, sint ab ipso editæ.

Ar. 4. An epistola Iacobi à Iacobo Apostolo fuerit edita.

Ar. 5. An epistolæ Petri nomine descriptæ verè sint ab ipso composita.

Art. 6. An omnium trium epistolarum, quæ sub Ioannis nomine leguntur in Ecclesia, Ioannes auctor fuerit.

Ar. 7. An epistola illius, quæ dicitur Iudæ ab ipso vel alio sit edita.

Ar. vi. an libri Apocalypsis author fuerit S. Ioannes Euangelista.

CONTROVERSIA III. GENERALIS.

De causa materiali scripturae.

A Rt. 1. An Deus vel Christus Dominus sit sacrae scripturae materia.

Ar. 2.

I N D E X

T R A C T A T V S I I.

Ar. 2. an Christus tantum sit obiectum sacrae scripturae.

Art. ult. In quo ostenditur quomodo in Christo recapituletur quicquid in veteri nouoque testamento tractatur.

Controuersia quarta generalis.

De causa formali sacrae Scripturae.

Controuersia prima specialis.

A Rt. 1. An in Hebraea lingua scripta sit vniuersa veteris testamenti scriptura.

Ar. 2. qua lingua scripti sint libri noui testamenti, an solū Græca, vel Hebraica, sed et Latina.

Art. 3. quo charactere libri veteris testamenti conscripti sint, & num hodie perseueret.

Art. 4. An libri veteris testamenti olim sine punctis loco vocalium, & accentibus, & sine finali versuum distinctione fuerint exarati.

Ar. 5. an omnes libri sacri sint oratione soluta, descripti.

Ar. 6. an illa pars sacrae scripturae prosa, vel oratione soluta descripta non solum sapientiam, sed etiam eloquentiam redolet.

Controuersia secunda specialis.

De scriptura prout est canon, & canonica dicitur.

A Rt. 1. an libri sacri, & diuini in Biblijs sacris contenti, non modo canon sint, sed & canonici, & qua ratione.

Ar. 2. Quis nam sit Hebraeorum canō, & quando editus est, & an sit idē, qui modo circūfertur.

Ar. 3. Quis nam sit canon ecclesiae Catholicae, & quando editus.

Art. 4. vtrum hic canon Ecclesiasticus sacras scripturas complectens vnus sit, & indiuisibilis, & æqualis auctoritatis.

Art. 5. quo ordine numerentur libri canonici, & an recta sit Ecclesiae catholicae circa eosdem dispositio.

Controuersia quinta generalis.

De causa finali sacrae scripturae.

Art. vnic. Quisnam sit finis sacrae scripturae.

CONTROVER. II. GENERALISSIMA:
De sacrorum Bibliorum versione.

Controuersia prima generalis.

A Rt. vnicus. An inhærendum sit scripturae conuersae in alienam linguam.

Controuersia secunda generalis.

Art. vnicus. An æqualis sit auctoritatis scriptura versa in alienam linguam, cum ea, quae est in suo fonte, & originali.

Controuersia tertia generalis.

Art. vnicus. An totus Bibliorum textus Hebraicus aliquando perierit.

Controuersia quarta generalis.

Art. vnicus. An textus Hebraicus vsque in hanc diem illibatus permanferit, qualis fuit editus ab initio.

Controuersia quinta generalis.

Art. vnicus. an textus Græcus vsque ad praesens illibatus permanferit.

Controuersia sexta. De Chaldaica versione.

Art. vnicus. An in ea contineatur verbum Dei.

Controuersia septima generalis.

De versione Septuaginta Interpretum.

Art. 1. An vnquam editio 70. Interpretum authentica fuerit, & irrefragabilis auctoritatis.

Ar. 2. an editio 70. hodie pariter sit illibata auctoritatis.

Controuersia octaua generalis.

De alijs Græcis versionibus.

Art. vnicus. quæ & quot sint cæteræ editiones Græcae, & an in illis omnibus contineatur verbum Dei.

Controuersia nona Generalis.

De Syriaca editione.

Art. vnicus. Quam habeat auctoritatem versio ista Syriaca.

Con.

I N D E X

Controuersia decima generalis.

De Latinis versionibus, & de vulgata editione.

Controuersia prima specialis.

De editione Latina.

- Ar. 1. an eadem sit cum vulgata antiqua, quæ & Itala dicta erat.
- Ar. 2. Vtrum editio vulgata in his, quæ pertinet ad fidem, & bonos mores inconcussa sit auctoritatis.
- Ar. 3. an etiã in minimis particulis, suam quoq; habeat vulgata auctoritatem.
- Ar. 5. an S. Hieronymus totius vulgatae fuerit auctor.
- Ar. 5. an editio hæc Hieronymiana Spiritu sancto assistente, & dirigente conscripta fuerit.
- Ar. 6. an in ista versione Hieronymiana fuerit, & sit verbum Dei.
- Ar. 7. an editio Hieronymi ceteris latinis editionibus præferatur.
- Ar. 8. an editio vulgata à Tridentino Concilio ita sit probata, vt ipsos Græcos, & Hebræos fontes reiecerit, & recursus ad eosdem fuerit.
- Ar. 9. Vtrum ante Concilij Tridentini decreta mendosa fuerint Biblia in nostra editione, vitio librariorum.
- Ar. 10. vtrum ante Concilij decreta, & nouissimam emaculationem Sixtinam, & Clementinam mendosa fuerit nostra editio, & in omnibus codicibus Hebræis, & Græcis præsertim latinis fuerint multa loca corrupta.
- Ar. 11. an hæc mendosa editio repurgata fuerit, qua authoritate, & in quibus locis.
- Ar. 12. an post vltimam istam correctionem ita lectioni vulgatae simus adstricti, vt varias interpretationes relicta ea quæ circumfertur, se qui non liceat.
- Ar. 13. an ista editio vulgata ita pura lectio sit restituta, vt nullus defectus manserit, nihilq; emendandum supersit.
- Ar. 14. an sit expediens, vt fiat alia translatio, & puriori latina lingua scriptura traducatur.

Controuersia secunda specialis.

De alijs latinis editionibus.

- Ar. 1. an alijs editionibus latinis Pagnini, Caletani, Vatabli, Clari sit verbum Dei.
- Ar. 2. an sit expediens ipsam vulgatam cultiori lingua edere.

Controuersia vndecima generalis.

De versionibus vernaculis.

- Ar. vnicus. an liceat sacra eloquia in linguam vernaculam transferre, & eadem lingua populis legenda permitti debeant.

Controuersia duodecima.

De Hæreticorum versionibus.

- Art. vnicus. an in hæreticorum versionibus contineatur verbum Dei. Offensio ocularis errorum, & hæresum, quæ in versionibus Hæreticorum continentur, præsertim in Biblijs, quæ in Gallia, Anglia, Germania à Calvinistis leguntur.

T R A C T A T V S III.

CONTROVERSIA GENERALISSIMA.

- De verbi Dei scripti, hoc est sacrae Scripturae, interpretatione.

Controuersia prima generalis.

- An sacra scriptura adeo sit clara, & aperta in omni sui parte, vt interpretatione non indigeat.

Controuersia secunda generalis.

De sensibus sacrae scripturae.

- Art. 1. an in sacra Scriptura reperiantur plures sensus, & quot sunt.
- Art. 2. an in scriptura sit sensus litteralis, & de eius speciebus.
- Art. 3. an sensus litteralis noxijs, & mortiferus sit.
- Art. 4. an sub vna littera sint etiam plures sensus litterales.
- Art. 5. qui sint alij sensus præter litteralem, & primo an detur sensus allegoricus.
- Art. 6. an detur aliquis sensus tropologicus.
- Art. 7. an detur aliquis sensus anagogicus.
- Art. 8. an detur aliquis sensus per accommodationem.
- Art. 9. Ex quo sensu sumitur efficax argumentum.

I N D E X.

Controuersia tertia generalis.

¶ quibus sacra scriptura interpretanda sit, & quomodo.

Controuersia prima specialis.

De legitimo, & infallibili scripturarum interprete.

Art. 1. vtrum authentica, & infallibilis interpretatio scripturarum sit in quocumque priuato, qui spiritum Dei habet, vel se habere iactet.

Art. 2. an Ecclesia sit sola, & infallibilis scripturarum interpres.

Controuersia secunda specialis.

De medio interpretationis sacre scripturæ.

Ar. 1. an scriptura per scripturam exponenda sit.

Art. 2. an styli, & phraseos accurata observatio, linguarum cognitio, antecedentium, & consequentium consideratio, oratio, vel preces sint media vera legitima, & genuina interpretandę scripturę.

Art. 3. vtrum regula, seu analogia fidei sit medium irrefragabile interpretandę scripturę, & quę sit huiusmodi regula.

Ar. 4. an in Ecclesia reperiatur dictus germanus sensus scripturarum traditione acceptus ad dogmata firmanda, & hereses exufflandas.

Ar. 5. an apud hæreticos sit legitima scripturarum interpretatio.

Art. vltimus. An apud Iudæos, & Rabbinos reperiatur vera intelligentia scripturarum.

Controuersia tertia specialis.

De clauibus, & regulis ad intelligendum sacram scripturam.

F I N I S.

O P E R I S
A R G V M E N T V M
E X T E R T V L L I A N O
D E P R A E S C R I P . C A P . X V I I .

 Sta heresis [Lutherana, Calviniana] non recipit quasdam scripturas: & si quas recipit adiectionibus, & detractionibus ad dispositionem instituti sui interuertit: & si recipit integras: & si aliquatenus integras praestat, nihilominus diuersas expositiones commentata conuertit. Tantum veritati obstreperit adulter sensus, quantum, & corruptor stylus. Hæc ille.

Contra ergo istam hæreticorum vafriciem tres tractatus eduntur, sub vnica, eaque tertia in ordine ad præcedentem, & sublequentes tomos, præscriptione.

Primus de auctoritate verbi Dei scripti, hoc est sacrae, & diuinæ Scripturæ.

Secundus de eiusdem sacrae Scripturæ versionibus.

Tertius de sacrae Scripturæ interpretatione.

S A N C T I S S I M O D. N. D. V R B A N O DIVINA PROVIDENTIA PAPAE VIII.

Eploranda satis humanæ mortalitatis conditio (Beatissime Pater) cū relicto parente, & constitutore omnium Deo, insensibilia digitorum suorum fragmenta adorabat. Nulla enim ferè natio sub cælo vivebat, cui proprius Deus non esset: nam & Chaldæi solem, belluas, & plātas Aegyptij, Duces, & Heroas suos mundique elementa Græci, ut diuinum numen venerabantur. Ipse quoque Ieremias ad quosdam populi sui, veri cultus desertores scripsit, *Secundum numerū ciuitatū tuarum erunt Dij tui Iuda*, cum idola sibi pariter efformarunt. Sed & Romulei, qui omnibus dominabantur populis, omnium gentium seruiebant erroribus, & magnam sibi videbātur assumpsisse religionem, quia nullam respuebant falsitatem. Fano siquidem illo Babylonicam confusionem exuperante, in Vrbe sua principe (quod & Pantheon appellarunt) extructo, tot simulacra erexerūt, quot in vniuerso orbe à varijs gentibus coli inspiciebāt: non vnum aut alterum Deum, sed (ut per singulos cum Tertulliano discurrem) novos veteres, Græcos Barbaros, liberos captiuos, domesticos peregrinos, proprios cōmunes, masculeos femineos, rusticos vrbano, nauticos militares, in sui patrociniū aduocantes, seruientes, ut ait Apostolus, creaturę potius quā creatori: cuius veri Dei (ait Augustinus) erat auxilium necessarium, à quo mitterentur sancti, & veraciter pii, qui pro vera religione morerentur ut falsa à viuētibz tollerentur. Verum prostratus communis hostis crucis Dominicę trophæo, & Martyrum sanguine, funestorum sacrificiorum extinctis nidoribus, videns Idola cōfracta, ut scripsit Cyprianus, hēreses inuenit, & schismata, quibus subuerteret fidem, veritatem corrumpere, scinderet vnitatem. Et sicut nationes manibus (ut ponderauit quoque Tertullianus) ita Hēretici verbis Idola fabricarūt, id est alium Deum, & alium Christum, & sub vocabulo Christiano (ut dicit Augustinus) doctrinæ resisterent christianę, quasi possent indifferenter sine vlla correptione haberi in Ciuitate Dei, sicut ciuitas confusionis indifferentes habuit philosophos inter se diuersa, & aduersa sentiētes. Sed quāuis in hēresibus quindecim retro sæculis decurrentibus, multiformem callidus serpens obtineret principatum, arcem tamen (ut prius de Manichęis magnus ille Pontifex Leo pronunciarat) Lutheristarum, & Caluinistarum struxit insania, & in eis aulam, in qua se exultantius iactaret, inuenit: vbi non vnius prauitatis speciem, sed omnium simul errorum, impietatisq; mixturam generaliter possideret. Quod enim in Paganis profanum, quod in Iudæis carnalibus cœcum, quod in secretis magicę artis illicitum, quod denique in omnibus hēresibus sacrilegum, atque blasphemum, hoc in istos quasi in sentinam quandam, cum omnium sordium concreione cōfluxit. Omnes errores enumerare epistola liminaris non patitur, superat enim verborum copiam criminum multitudo. Sat est breuibus lineis adumbrare, quod quicquid Simon Magus, Basilides, Marcion, Gnostici, Manichęi, Ariani, Euthychiani, Nestoriani, & ceteræ inferorum portę, ac alimenta gehennę eruētarunt; isti expolierunt, & breui compēdio, magnam impietatum summam restrinxerunt, & Rachelis furtum imitantes, omnium suorum parentum p̄cedentium hēreses, & Idola sunt suffurati. Per ipsos namque sacra scriptura mutilata, symbola abrogata, Trinitas sacrosancta blasphemata, Christi œconomia euacuata, sacramenta diminuta: Deū diuinitate, s̄ctos meritis, Cœlicolas empyreo, Pōtiffes auctoritate, Sacerdotes potestate, Tempła cēremonijs, Christianos p̄ceptis, Religiosos etiam consilijs, forum legibus, Reges regnis, regna ciuibz, ciues pace, & concordia expoliantes: mentior si non ipsa fundamenta orbis, si potuissent concutere, aggressi essent noui Theomachi, hostes veritatis, iniurij Deo, gratię, pietati, humanitati, rationi, pudori. Hi fructus, qui iam ad maturitatem Atheismi peruenerunt ex Lutherici, & Caluini dogmatis

redundantia. Hac via versipelles isti pardi, & monstrosæ bellæ, errorum infinitis maculis variegatæ, pondere voluptatum humi depresso, voraces, truculentes, cœlo, terræ, Deo, & Christo eius bellum inferre studuerunt, se, & sua tanquam Idola ostentantes, & diuinos affectantes honores, vocauerunt nomina sua in terris suis.

Sed vt Camæleon, cuius nullus succus est corpori, pellicula tantū viuens, ceruicibus destitutus (dorsum enim à capite non secegnitur, vt propterea durum sit reflecti) emissitijs oculis, vel luminibus, per puncta vertiginantibus, hebes, fessus vix à terra se suspēdit, vt molliter incedens gradum magis demonstret quam explicet, ieiunus semper est, & impastus; oscitās siquidem vescitur, follicans ruminat, & de vento cibus administratur, vt illi proprietas hæc vna sit præcipua ex adiacēte, vel superueniente colore suffundi, hoc solum datum sit, quod vulgariter dictum est, de corio suo ludere: non secus in Nouatoribus accidit, quorum animas nullus diuinæ gratiæ succus impinguat, qui exuijs moralitatis tantū viuentes, inflexis ob pertinaciam ceruicibus, lumine etiam naturali offuscato, nutantes, vtpote spiritum vertiginis habentes, tardi ad diuina, bonorum operum meritis ieiuni, turbinem seminantes, superbix vento pascuntur, & ad gloriam popularem anhelantes, de corio suo ludunt nouelli Camæleontes, & Prothæi, & in omnium colores, & formas transformati omnium Hæresum, & Idolorum imagines representant.

Verum, vt inuidissimus fidei nostræ Imperator Deus pro Idolorum profliganda superstitione Apostolicos viros, & Martyres destinauit, qui verbo, & sanguine Euangelium seuerunt, vnā eandemque fidem exhibentes, quam hodie Catholici profiteamur; ita per singulas sibi inuicem succedentes ætates, pastores, atque doctores ad proscindendas hæreses ordinauit. Ad arma conclamatum est aduersus montes excelsos, & super omnem murum munitum Babylonis. Omnium copijs refertos instruxit exercitus spirituales, accersuit sapientū legiones, oecumenica indixit Concilia, Duces, Tribunos, Centuriones, hoc est Pontifices, Episcopos præfecit, auxiliares copias Theologorum adiunxit. Quid inde? profligati hostes, reiecti cunei, aræ confractæ, & quod prænuñciauit Isaias, *In illa die proijciat homo Idola argenti sui, & simulachra auri sui, quæ fecerat sibi, vt adoraret talpas, & vespertiones*, in veterum hæresum extinctione cernimus adimpletum. Ipsa verò Idola peruersæ, profanæque doctrinæ crassius à Luthero efformata, à Melancthone tornata, à Centuriatoribus Magdeburgensibus lineata, à Caluino stibio, & purpurissā incrustata, à Beza fucatis coloribus depicta, certam, & iam iam imminuentem ruinam, præfagiunt. Nam hinc ex efficacia incorrupti Verbi Dei, lingua, & calamo orthodoxorū prædicatorum, atque doctorum administrati, obmutuerunt, & oracula Delphicis responsis fallaciora, cessarunt: inde ex eorundem Euangelicorum ministrorum machia, tamquam vulcania bipenni suarum fidicularum articuli præcisi, grãdiores partes suarum confessionum immutata, & detruncata, vt tamquam Dagon in Azoticis paludibus, Luthericum, & Calvinicum dogma solo inani nomine Idoli retento ante arcam catholicæ veritatis iaceat, & truncus defœdatus deus iste recens, quē non coluerunt patres eorum, sui loquens occasum, & interitum, digito demonstratur. Huius defectionis sponsionem aduersus Idolorum, & prauorum dogmatum extructores, ad Ecclesiam iam pridē Deus direxerat. *Ecce (inquit per Isaiam) confundetur, & erubescunt omnes qui pugnant aduersum te, erunt quasi non sint, qui contradicunt tibi, quæres eos, & non inuenies viros rebelles tuos.*

Verum cum concisas partes, noui plattæ pro idoli instauratione conglutinare saragant, varios in dies tractatus, & opellas cudendo; occurrerunt etiam pii, in vitium vitio coarctati alieno, respondendo, varia opuscula edendo, si quomodo in cinerem, & fauillam Idola ista redigant, & Babylonem istam, & Pantheon ponant in tumulum, urbem fortium in ruinam, vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Qui spirituales viri, etsi modesta trepidatione, vt scribit Hilarius, vitam cupiant silentio transigere, nescio quo pacto fit, vt veritatis ardore incitati, & hæreticorum furore commoti, & periculo ignorantie perturbati, qui loqui non audebant, silere non possunt, ne destitute veritatis rea in ipsis arguatur taciturnitas. Simili calore defendendæ veritatis, quantum Dominus dedit, incitatus, Tomum primum. Catholicarum præscriptionum aduersus Hæreticorum istam prauitatem elaboratum superioribus annis in lucem edidi: alterum, rursus in arenam descendens (Pater Beatissime) quē

in lucem emitto S.T. cōmitto. Scio quod est cibus cibo melior, & liber libro. Sed non propterea primę notę legionarij egregij scriptores, & controuersiarum tractatores, qui fortiter præliati sunt bella Domini, ne in prælium quoque descendam, auocabunt. Militat Regi suo, qui fossas parat, & qui vigilias seruat, qui portas tuetur, & qui armamentario præficitur, qui spicula contorquet, & qui voce exteret. *Consurgentes*, ait scriptura, *viri Israel, et Iuda vociferati sunt, et persecuti sunt Philisteos*. Aequa etiam portio est descēdentis ad prælium, et remanentis ad sarcinas. Cum Rege Tyri, mystico Salomoni ligna cedrina, & abiegna pro ædificatione templi Domini doctores suppeditent; ego Hiram filium Viduę, & artificem ærariū opus Deo exere parantem, imitabor. Thuribula ęrea refractoriorum, atque rebellium conflata, & in laminas producta, hoc est (teste Augustino) Hæreticorum dogmata in signum victorię, & triumphī altari Dei, vbi verę fidei prædicatio, ipsaque veritas ex falforum comparisone refulget, adaptentur; vtriusque opera conflatoris, & compaginatoris inferioris, & superioris ministerium necessarium iudicatur, ad tabernaculum cōstruendum. Ferant alij Topazios, & lapides Onychinos, adducant fortissima scripturarum testimonia, recondita antiquitatis loca, Patrum, Conciliorum monumenta proferant; Beseleelis munere fungar, magni illius Vincentij Lyrinensis documenta seruabo. Esto (inquit) spiritualis tabernaculi Beseleel, pretiosas diuini dogmatis gēmas exculpe, fideliter apta, adorna sapienter, adijce splendorem, gratiam, venustatem: intelligatur te exponente illustrius, quod antea obscurius credebatur: per te posteritas intellectum gratuletur, quod ante vetustas nō intellectum venerabatur: eadem tamen, quę didicisti ita doce, vt cum dixeris nouē, non dicas noua. Qualescumque tamen hi sint labores mei, non diu, nec ambigui lance consilij deliberandum fuit, cuius tutelę, vel patrociniō dicarentur. Tibi, Beatissime Pater, debebantur. Si materiam specto sacrorum dogmatum res est, quorum S. Tuę est reseruata probatio. Apostolici enim veritatis, vt scribunt Episcopi Carthaginenses ad Theodorū Papam, vetusta sollicitudo est, tam mala damnare, quā probare laudanda: ad quem in fidei quęstionibus, tanquam Summū Sacerdotem, supremum in terris iudicem, Dei Angelum, diuinę voluntatis interpretem fideles omnes confugiunt; & ē cathedra loquentis tanquam Petri ore prolata decreta venerātur atque suscipiunt. Cuius apostolicum pectus, vt sciat reprobare malū, & eligere bonū, plenū butyro illo, & melle prophetico diuinę sapientię, quod Patres Apostolicę doctrinę hæredes fideliter per successionē tradiderūt, & ē cellulis cenobiorum industriosę apes varia edendo opuscula ministrarunt. Si meam professionem attendo illi familię sum adscriptus, cuius fundator in forma catuli demonstratus, in eum finem præcipuum à diuina prouidentia est destinatus, vt hæreticis nō parceret aduersus prophanas vocum nouitates latrando, & alumnos suos ad tuendū gregem Dominicum à luporum incurfibus, Pastorum obsequio consignando. Vnde S. Dominici religio, vt de Herone scripsit Gregorius Nazianzenus est, *eo etiā nomine canis, quia virtutis familiares, ac domesticos mulcet, externos latrando insecatur*. Quare opus erat filium Ecclesię, instituti Prædicatorij alumnum, aduersus Nouatores scribentem, in obsequium Patris familias, quem Christus Dominus constituit super familiam suam, eius pedibus obuolui, & fidelitatem ne dum verbis, sed & opera ista demonstrare. Si denique temporis conditionem inspicio, illi delibo, quos ē catholicę fertilissimo agro collegi sacrorum dogmatum flores, sub cuius Pontificatus amœnissimo vere, reflorent omnia, ac renouantur, propemodum de interitu reformantur. Floret certē Catholica Ecclesia velut hortus domini: ibi enim Euangelij vomere in glebis gentium colitur, clauditur hic stimulis, & repagulis disciplinę: ibi ab omni pessimo gramine destinando prædicatores, apostolico labore purgatur, hic fidelium plantarijs, lilijs virginum, rosis martyrum, confessorum viriditate amœnus, fragrat odoribus sempiternis. *Innouantur* certē omnia dicam cū Nazianzeno, *dum ad Deum insula gentium, Ecclesię recens constituta, atque ē salsa, et amara infidelitate surgentes fidam sedem accipiunt Deo calcabilem. Innouatur apud Prophetam murus æneus, hoc est ni fallor anima firma, et aurea; anima inquam tua, dum S.T. pro defensione Ecclesiasticę libertatis, veluti murum æneum imo filicem, & adamātem, orbis expertus est. Omnia in melius commutātur, Doctorum academia, Iudicum subsellia, Principum solia, Pastorū cathedrę, & ad tuarum virtutum prototypum totus componitur orbis: vnde*

& qui in partem sollicitudinis assumuntur Episcopi habent quid admirentur, & imitentur. Vident hoc veris tempore Pastorem aptantem fistulas, & pastorale carmen inspirantem. Piscatorem profundum aquæ prospicientem, & in petris insidentem, & ne à Gregorio discedam, quod delectabile est, & stemmati tuo conveniens; *Nunc sedulae apes solutis pennis, ac relictis alvearibus sapientiae suae documentum praebeant, atque ad prata conuolant, floresque populantur, ac partim cellulas elaborant sexangulas, & inter se oppositas fistulas attexentes, rectasque angularibus alternantes, non minus ad operis elegantiam, quam securitatem, partim mel in horrea recondunt, atque hospiti suo dulcem fructum, & inaratum proferunt.* Monstrant hæc te Christi Domini apiarium esse, & sapientiæ, industriæ, laboris, exemplum ab apibus accepisse, & quo excellis privilegio maiestatis super minutas apiculas, quæ erga suum regem reuerentiam deuotionis obseruant, eo exuperas vigore sapientiæ, & amore virtutis. Inuitat scriptura. Vade ad apem, per quam principem intellexit Origenes. Flosculos sacrorum dogmatum exhibeo, ut si hinc infusum rorem floribus colligas, inde mellito ore, si quid amari ignorantiae meæ deprehenderis, in dulcorem vertas, in benedictionibus dulcedinis: si quid enim minus cautè dictum est, emendari cupio (dicam cum Hierony.) à te qui Petri fidem, & cathedram tenes, & quod ignoranter assertum tua sententia corrigatur. Et si Beseleel quæcumque elaborauerat Sacerdoti Summo ea offerens benedictionem reportauit, dicente scriptura, *Postquam Moyses vidit cuncta completa benedixit eis.* Fecundior benedictionem reportabo, quanto in autoritate maior Moyse Petri successor. Interim ad reliquos tomos perficiendos accingor de Ecclesia, & Rom. Pontificis autoritate tractaturus; Ecclesiæ namque catholice, eiusque visibilis capitis Romani Pontificis defensio, maximus religionis actus est, & omnium controuersiarum dissoluendarum breue compendium. Rationabile, & necessarium obsequium, quando etiam, ut ait Ambrosius apiculæ Regem suum summa protectione, defendunt, et perire pro eo pulchrum putant, & ut scripsit Basilus in Ascetica, pro eodem, ex lege naturæ bellum gerunt, et ex ordine proprium regem consecrantur. Certè proprius catholicorum character, qui ad vnius nutum respiciunt, et vno Rege, Hierarchy summo vtuntur, ut bene sint inter se, et concorditer dispositi, omnis enim dissensio, et discordia indicium habet eius contumacia (ut Hæreticis accidit) qua vnius principatus respuitur. S. V. incolumem Deus O. M. diutissimè seruet pro Ecclesiæ bono, & pace. Neapoli è Coenobio, S. M. Sanitatis 7. Octobris 1626.

S. V.

Pedibus prostratus

Fr. Dominicus Graulina.

I N D E X
CONTROVERSIARVM.
ET ARTICVLORVM
HVIVS OPERIS.

TRACTATVS PRIMVS

De verbi Dei scripti authoritate.

Controuersia Prima Generalissima de scripturæ veritate.

*Controuersia Prima Generalis, de causa efficiente sacre
Scripturæ principali.*

CONTROVERSIAM I. SPECIALIS.

De Deo causa efficiente sacre scripturæ.

A Rt. primus. An Deus sit auctor, & cōditor sacre scripturæ.

Art. 2. An singulorum verborum sacre scripturæ Deus auctor extiterit.

Art. 3. Quomodo Deus sacris scriptoribus sacram scripturam dictauerit, an solum mentem illustrando, an etiam voluntatem mouendo, & manum afficiendo.

Art. 4. Vtrum scriptores Biblici fuerint instrumentalis causa sacre scripturæ.

Controuersia secunda specialis.

Cuius nam scripturæ Deus sit causa efficiens principalis.

A Rt. 1. Vtrum veteris testamenti scriptura Deum habeat auctorem, meritoque dicatur scriptura illa testamentaria.

Art. 2. An Deus sit auctor scripturæ noui testamenti.

Controuersia tertia specialis.

Quorum librorum veteris testamenti Deus sit author principalis, & primo an sit author librorum, qui à nonnullis protocanonici dicuntur.

A Rt. 1. de libris legalibus. Vtrum Pentateuchus hoc est volumen continens quinque Moyſi libros sit diuina scriptura, à Deo

inspirata, & dictata, & an hoc tantum ex scripturis istis possit ostendi.

Art. 2. Vtrum libri historiales sint à Deo inspirati, & primo quæritur de libris Iosue, Iudicum, & Ruth.

Art. 3. Vtrum libri Historiales Samuelis, Regū, Paralipomenon sint diuino spiritu editi.

Art. 4. An duo libri Esdræ historici, sint diuini, & diuino spiritu editi.

Art. 5. Vtrum liber Iob historicus sit, & à Spiritu Sancto dictatus.

Art. 5. de lib. Paraneticis. An libri Prouerborū, Ecclesiastes, Cantica Canticorum sint sacri, & diuinitus inspirati.

Art. 6. De libris Prophetalibus. An sint diuini, hoc est lib. Psalmorum, Esaia, Ieremiæ, & cæterorum Prophetarum.

Controuersia quarta specialis.

An librorum eorum veteris testamenti, qui & deuterocanonici dicuntur ab aduersarijs, Deus sit author.

A Rt. 1. An liber integer Esther sit diuinitus inspiratus.

Art. 2. An liber Tobia sit à Deo diuinitus inspiratus.

Art. 3. An liber Iudith sit sacer, & diuinitus inspiratus.

Art. 4. An liber primus, & secundus Machabæorum sint sacri, & diuini.

Artic. 5. Vtrum liber Sapientiæ sit diuinitus inspiratus.

Art. 6.

I N D E X

- Ar. 6. Vtrum liber Ecclesiasticus sacer sit, & diuinitus inspiratus.
 Ar. 7. Vtrum liber Baruch sit sacer, & diuinitus inspiratus.
 Ar. 8. Vtrum omnia capitula Danielis, quæ in vulgata editione habentur sint diuinitus inspirata.

Controuersia quinta specialis.

Quorum librorum noui testamenti Deus sit author, & primo de iis, quos dicunt aduersarii Protocanonicos.

- A** Rt. 1. Vtrum quatuor Euangelia diuino spiritu edita fuerint.
 Ar. 2. An acta Apostolorum sint à Spiritu sancto dictata.
 Ar. 3. An epistolæ Pauli sint à spiritu diuino dictatæ.
 Ar. 4. De epistolis canonicis, atq; Catholicis an eodem spiritu dictante sint conscriptæ.

Controuersia sexta specialis.

An etiam Deus sit author earum partium quorundam librorum sacri noui testamenti, qui modo inter Deuterocanonicos à Nouatoribus recensentur.

- A** Rt. 1. de quibusdam capitibus Marci, Lucæ, Ioannis an sint diuino spiritu editi.
 Ar. 2. de epistola ad Hebræos.
 Ar. 3. De aliquibus epistolis Canon. atq; Catho. 2. Petri. 2. Ioa. Iacobi, Iudæ an sint diuinitus inspiratæ.
 Ar. 4. De libro Apocalypsis an sit diuino spiritu editus.

Controuersia septima specialis.

An Deus sit author eorum librorum sacrorum, qui aliquando perierunt, & qui sint illi.

- A** Rt. vni. An pter enumeratos sacros libros alij fuerint à Spiritu sancto editi, qui postea perierunt.

Controuersia octaua specialis.

An Deus eorum librorum, qui apochryphi dicuntur, sit inspirator, & author.

- A** Rt. 1. Num libri, qui apochryphi dicti sūt à PP. sint sacri, & diuini.
 Ar. 2. Quinā sint libri in speciali, qui inter apochryphos, seu pseudographos recensentur.

SECUNDA CONTROVERSIA Generalis.

De causa efficiendi instrumentali
sacrae Scripturae.

Controuersia prima specialis.
De causa efficiendi instrumentali librorum veteris testamenti, & primo de legalium librorum scriptore.

- A** Rt. 1. An Moyses scripserit Pentateuchum.
 Ar. 1. An libri Iosue ipsemet Iosue scriptor extiterit.
 Ar. 3. A quo sit descriptus liber Iudicum cū lib. Ruth.
 Ar. 4. Quis fuerit scriptor librorum Regum, & Paralipomenon.
 Ar. 5. De scriptore primi, & secundi Esdræ.
 Ar. 6. De scriptoribus librorum Esther, Tobia, Iudith.
 Ar. 7. An Dauid fuerit scriptor Psalmorum.
 Ar. 8. An Iob fuerit suorum gestorum scriptor.
 Ar. 9. An Salomon fuerit auctor prouerbiorum, siue parabolarum, & librorum Ecclesiastes, & Cantici Canticorum.
 Ar. 10. An Salomon fuerit auctor librorum Sapientia, & Ecclesiastici.
 Ar. 11. Qui sint scriptores sacri librorum Prophetarum.
 Ar. 12. De scriptoribus librorum Machabæorum.

Controuersia secunda specialis. De scriptoribus sacris noui testamenti.

- A** Rt. 1. An quatuor euangelia à quatuor Euangelistis sint descripta v3. Matthæo, Marco, Luca, Ioanne.
 Ar. 2. An author actuum Apostolicorum sit Lucas.
 Ar. 3. An omnes epistolæ, quæ sub Pauli nomine leguntur in Ecclesia, sint ab ipso editæ.
 Ar. 4. An epistola Iacobi à Iacobo Apostolo fuerit edita.
 Ar. 5. An epistolæ Petri nomine descriptæ verè sint ab ipso compositæ.
 Ar. 6. An omnium trium epistolarum, quæ sub Ioannis nomine leguntur in Ecclesia, Ioannes auctor fuerit.
 Ar. 7. An epistola illius, quæ dicitur Iudæ ab ipso vel alio sit edita.
 Ar. vi. an libri Apocalypsis author fuerit S. Ioannes Euangelista.

CONTROVERSIA III. GENERALIS. De causa materiali scripturae.

- A** Rt. 1. An Deus vel Christus Dominus sit sacrae scripturae materia.

Ar. 2.

I N D E X

Art. 2. an Christus tantum sit obiectum sacrae scripturae.

Art. ult. In quo ostenditur quomodo in Christo recapituletur quicquid in veteri nouoque testamento tractatur.

Controuerfia quarta generalis.

De causa formali sacrae Scripturae.

Controuerfia prima specialis.

Art. 1. An in Hebraea lingua scripta sit vniuersa veteris testamenti scriptura.

Art. 2. qua lingua scripti sint libri noui testamenti, an solū Græca, vel Hebraica, sed et Latina.

Art. 3. quo charactere libri veteris testamenti conscripti sint, & num hodie perseueret.

Art. 4. An libri veteris testamenti olim sine punctis loco vocalium, & accentibus, & sine finali versuum distinctione fuerint exarati.

Art. 5. an omnes libri sacri sint oratione soluta, descripti.

Art. 6. an illa pars sacrae scripturae prosa, vel oratione soluta descripta non solum sapientiam, sed etiam eloquentiam redolect.

Controuerfia secunda specialis.

De scriptura prout est canon, & canonica dicitur.

Art. 1. an libri sacri, & diuini in Biblijs sacris contenti, non modo canon sint, sed & canonici, & qua ratione.

Art. 2. Quis nam sit Hebræorum canō, & quando editus est, & an sit idē, qui modo circūfertur.

Art. 3. Quis nam sit canon ecclesiae Catholicae, & quando editus.

Art. 4. vtrum hic canon Ecclesiasticus sacras scripturas complectens vnus sit, & indiuisibilis, & aequalis auctoritatis.

Art. 5. quo ordine numerentur libri canonici, & an recta sit Ecclesiae catholicae circa eosdem dispositio.

Controuerfia quinta generalis.

De causa finali sacrae scripturae.

Art. vnic. Quisnam sit finis sacrae scripturae.

TRACTATUS II.

CONTROVER. II. GENERALISSIMA:
De sacrorum Bibliorum versione.

Controuerfia prima generalis.

Art. vnicus. An inhærendum sit scripturae conuersae in alienam linguam.

Controuerfia secunda generalis.

Art. vnicus. An aequalis sit auctoritatis scriptura versa in alienam linguam, cum ea, quae est in suo fonte, & originali.

Controuerfia tertia generalis.

Art. vnicus. An totus Bibliorum textus Hebraicus aliquando perierit.

Controuerfia quarta generalis.

Art. vnicus. An textus Hebraicus vsque in hanc diem illibatus permanferit, qualis fuit editus ab initio.

Controuerfia quinta generalis.

Art. vnicus. an textus Græcus vsque ad praesens illibatus permanferit.

Controuerfia sexta. De Chaldaica versione.

Art. vnicus. An in ea contineatur verbum Dei.

Controuerfia septima generalis.

De versione Septuaginta Interpretum.

Art. 1. An vnquam editio 70. Interpretum authentica fuerit, & irrefragabilis auctoritatis.

Art. 2. an editio 70. hodie pariter sit illibatae auctoritatis.

Controuerfia octaua generalis.

De alijs Græcis versionibus.

Art. vnicus. quæ & quot sint cæteræ editiones Græcae, & an in illis omnibus contineatur verbum Dei.

Controuerfia nona Generalis.

De Syriaca editione.

Art. vnicus. Quam habeat auctoritatem versio ista Syriaca.

Con.

I N D E X

Controuersia decima generalis.

De Latinis versionibus, & de vulgata editione.

Controuersia prima specialis.

De editione Latina.

- Ar. 1. an eadem sit cum vulgata antiqua, quæ & Itala dicta erat.
- Ar. 2. Vtrum editio vulgata in his, quæ pertinet ad fidem, & bonos mores inconcussa sit auctoritatis.
- Ar. 3. an etiã in minimis particulis, suam quoq; habeat vulgata auctoritatem.
- Ar. 5. an S. Hieronymus totius vulgatæ fuerit auctor.
- Ar. 5. an editio hæc Hieronymiana Spiritu sancto assistente, & dirigente conscripta fuerit.
- Ar. 6. an in ista versione Hieronymiana fuerit, & sit verbum Dei.
- Ar. 7. an editio Hieronymi ceteris latinis editionibus præferatur.
- Ar. 8. an editio vulgata à Tridentino Concilio ita sit probata, vt ipsos Græcos, & Hebræos fontes reiecerit, & recursus ad eosdem venterit.
- Ar. 9. Vtrum ante Concilij Tridentini decreta mendosa fuerint Biblia in nostra editione, vitio librariorum.
- Ar. 10. vtrum ante Concilij decreta, & nouissimam emaculationem Sixtinam, & Clementinam mendosa fuerit nostra editio, & in omnibus codicibus Hebræis, & Græcis præsertim latinis fuerint multa loca corrupta.
- Ar. 11. an hæc mendosa editio repurgata fuerit, qua auctoritate, & in quibus locis.
- Ar. 12. an post vltimam istam correctionem ita lectioni vulgatæ simus adstricti, vt varias interpretationes relicta ea quæ circumfertur, se qui non liceat.
- Ar. 13. an ista editio vulgata ita pura lectio sit restituta, vt nullus defectus manserit, nihilq; emendandum supersit.
- Ar. 14. an sit expediens, vt fiat alia translatio, & puriori latina lingua scriptura traducatur.

Controuersia secunda specialis.

De alijs latinis editionibus.

- Ar. 1. an alijs editionibus latinis Pagnini, Caietani, Varabli, Clari sit verbum Dei.
- Ar. 2. an sit expediens ipsam vulgatam cultiori lingua edere.

Controuersia vndecima generalis.

De versionibus vernaculis.

- Ar. vnicus. an liceat sacra eloquia in linguam vernaculam transferre, & eadem lingua populis legenda permitti debeant.

Controuersia duodecima.

De Hæreticorum versionibus.

- Art. vnicus. an in hæreticorum versionibus contineatur verbum Dei. Ostensio ocularis errorum, & hæresum, quæ in versionibus Hæreticorum continentur, præsertim in Biblijs, quæ in Gallia, Anglia, Germania à Calvinistis leguntur.

T R A C T A T V S III.

CONTROVERSIA GENERALISSIMA.

- De verbi Dei scripti, hoc est sacra Scripturæ, interpretatione.

Controuersia prima generalis.

- An sacra scriptura adeo sit clara, & aperta in omni sui parte, vt interpretatione non indigeat.

Controuersia secunda generalis.

De sensibus sacra scripturæ.

- Art. 1. an in sacra Scriptura reperiantur plures sensus, & quot sunt.
- Art. 2. an in scriptura sit sensus litteralis, & de eius speciebus.
- Art. 3. an sensus litteralis noxijs, & mortiferus sit.
- Art. 4. an sub vna littera sint etiam plures sensus litterales.
- Art. 5. qui sint alijs sensus præter litteralem, & primo an detur sensus allegoricus.
- Art. 6. an detur aliquis sensus tropologicus.
- Art. 7. an detur aliquis sensus anagogicus.
- Art. 8. an detur aliquis sensus per accommodationem.
- Art. 9. Ex quo sensu sumitur efficax argumentum.

CATHOLICARVM PRAESCRPTIONVM aduersus nostri temporis hæreticos.

LIBER QVARTVS.
A.R.P.F. DOMINICO GRAVINA
S. Theol. Magistro, Ordinis Prædicatorum, Autore.

*De probatione eorum Principiorum, quæ ut concessa haberi debent, & ab aduersarijs
ut inconcessa exploduntur.*

*Anacephalæosis eorum, quæ in præcedenti tomo dicta sunt, cum subsequenti
Præscriptionum continuatione.*

Hærelicos æstus suos calor hæreticus non continet, & in ipsa conclusione ad vltimū & profanissimū irreligiosi furoris sui prorumpit ardorem, scripsit Hil. 7. de Trin. & omnis error eò progreditur, ut impietatis vexillo semel erecto, ne dum tecta, parietes, sed & fundamenta ipsa, hoc est non vnum, aut alterū articulū fidei, sed & totius religionis principia Atheismi arietibus nisi temerario conetur euertere. Et quemadmodū etate procedente veritas crescit atq; fructificat, & tāquā lux erumpit vsq; ad perfectum diem, non secus ad emulationē eius prouocātibus spiritibus erroris; ut verbis Cypriani vtar ep. 79. ad Pompeium [in dies singulos schismata & hæreses surgunt, crebrius atque liberius excresecunt, & serpentinis criminibus pullulantibus aduersus Ecclesiam Dei maioribus viribus venenorum suorum virus exprimunt] Euoluat qui volet recurrentium retro seculorum centurias, recensentur quotquot post Christi Domini in cælos ascensionē à catholicorū castris seiuncti, sectas, perditiones introduxerunt, Simoniani, Montaniste, Manichei, Ariani, Macedoniani, ceteriq; Cacodæmonis emissarij; & exactē hæresis naturā, ingeniū, formā, exitiale odium aduersus Dñm, & eius Ecclesiam, eotendere luce clarius obseruabit, ut omni conatu diuinā maiestatem inuadere, è regia deturbare, ad nudum nomen, & nihilū si fieri posset, redigere, omnibus artibus sed vacuis, vehementer insudarit.

Primo igitur saculo erupit Simon protoparens omnium hæreticorum, & dū magnā virtutem, hoc est, Deum se esse prædicauit; in Dei solio sedem cū Lucifero collocare procurauit. Secundo dum Marcion, Valentinus vno Deo non contenti, plures deos introduxerunt, verum Deū repudiarunt. Tertio Manicheus duo principia constituens, duosq; introduxit Deos vnum bonorū, alterum malorū auctorem, unitatem cum bonitate à deitate seiungens, nullū fassus est Deum. Quarto saculo erupit bellona illa Arius & Verbi Dei consubstantialitatem oppugnās, iniurius patri, illum quoq; paternitate, sicut filiū filiatione simul cum deitate in tribus personis subsistente, ausus est spoliare. Quinto saculo Nestorius dū plures in Christo Dño personas multiplicat, Christū dissoluit, & duos in orbem introducendo Christos, Incarnationis Dñicæ æconomia abnegauit. Sexto saculo contraria incedentes via Trideita, sicut ad multiplicationem naturarum multiplicatas personas dogmatizari a Nestorianis audierant, ipsi ad multiplicationes diuinarum personarū diuinā naturā multiplicarunt, & tres personas, tres Deos cōfiterentes, Dei unitatem tollendo, existentiam, & essentiam quoq; abnegarunt. Septimo saculo Monothelita vnā tantum operationem agnoscere volentes in Christo, eamq; diuinā, consequenter humana naturæ proprietates assumptas, ac proinde, dum creatam voluntatem a Christo auferebant, humanitatem profligabant, & aduentum Christi Domini in carne euacuabant. Octauo saculo dum Elipādus Christum, seruum prædicare non erubuit, a throno diuino nifus est dominum nostrum exturbare. Nono saculo Photius Patriarcha Græcanici schismatis author, Spiritus sancti processionem à solo Patre non item à Filio asserens, Trinitatis mysterium dissoluit, nec enim vllō modo Spiritus sanctus à Filio distingueretur, nisi ab eo quoq; procederet. Decimo saculo, ut Diuinæ Maiestatis naturam infringent noui Antropomorphitæ sepultam hæresim, quod Deus esset corporeus, excitarunt. Vndecimo Manichei noui, damone peiores, in cælum ponentes os suum, quæcumque ex Christi, & Apostolica doctrina orthodoxi de Trinitatis ineffabili Sacramento predicabant, tanquam deliramenta, & nugæ rejiciebant. Duodecimo saculo Bogomili Antropomorphitarū dogma renouātes, Deum corporeum in-

introducunt, simplicitatem eneruabant: eodemque tempore Albigenſes Manicheorum errores de duobus principiis renouantes, duos introduxerunt colendos Deos, aduerſus humani generis unicū parentē Deū, extento collo conſurgētes. Tertiodecimo ſeculo Almericus dicēs Diuinā eſſentiā oīum rerū eſſe formā, Deo rationem partis attribuendo, diuina natura perfectionem impyſſimē violauit. Quartodecimo Dulcinus, & Lollardi, ut impunē peccarent, Deū mala non agnoſcere, nec punire predicarunt (ſcientia priuantes illum, cuius oculi lucidiores Sole & res cognoſcit antequam fiant, & docet hominem ſcientiam) ne ſua impietatis vindictam exacturum iuſtum iudicem cogitarent. Decimoquinto ſeculo tāquam Cimomiya ebullientes Vicleiſta in eam quoque dementiā proruperūt, ut dicerent Deū non liberē ſed ex neceſſitate nature operari libertatem à primo agente libero, à quo omnia libera auferrent, nec intelligentem, & volentem integrē faſſi ſunt, & ſe ipſos belluas, truncoſ, & ſtipites euulgarunt. Vnde dum diuina natura, vel in ſuis perfectionibus & attributis denudata, & in perſonis mutilata introducta eſt pro Deo quem non coluerunt patres noſtri, nihil aliud actum eſt, quam ad nō Deū à vero Deo prouocare, & bi-perſonatum Chriſtum dogmatizando, non tam Oeconomiam Incarnationis peruerterunt, ſed ex illa prouenientia Chriſti Domini merita, ſatiſfactiones, ſacramenta, ipſam quoque Eccleſiam (quæ in hiſ ſeptem columnis fundata eſt) ad inane nomen contraxerunt, cui blaſphemia ne dum ſeculorum priorum, ſed poſteriorum quoque truculentā bellua innumeris peccatorum maculis variegata ſubſcribere non formidarunt. Abnegata vero Eccleſia, Chriſto, Deo, Atheiſmus altis radices fixit in cordibus perfidorum, eliminatis ne dum principiis vniuerſalibus, ſed etiam illis vniuerſaliſſimis, videlicet, quod Deus ſit, & quod inquirentibus ſe, ſit remunerator. Conſequenter Dei exiſtentiam, eiſque prouidentiam è cordibus ablegantes, cum pietate hominem exuerunt, pecudum vita viuentes, immortalitatem anime abnegarunt, & percutientes ſœdus cum morte, & pactum cum inferno, ſulphureas illas voces eructarunt. Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat, & in corde, cum illo impio dicendo, Non eſt Deus, & cum Epicureis cantillando. Edamus & bibamus, cras enim moriemur. Ita quibuſdam quaſi gradibus progrediens hæſiſ in profundum deuenit, vel ſaltem aptauit gradus. Quare meritò quamcumque hæſiſ, quæ tandem in alienas Atheanas fructificat meritò dixeris deformitate abominandam lamiam, blaſphemij horribilem furiam, malitia diaboli amulatricem, crudelitatem deicidam.

Sed inter omnes primatum in impietate obtinet Lutherica, & Caluiniana hæſiſ; vnus enim Lutherus, (ut etiam vnus Caluinus) præcedentium ſcelera complexus, omnium errorum riuulos in ſe, & ſuis ſectarijs, verius cunctorum flagitiorum cloacas tanquam in vnā ſentinam adunauit. Quicquid enim Simon, Marcion, Manes, Neſtorius, & cætera inferorum porta meditati ſunt, idipſum Lutherus (ut Caluinus) docuit, inculcauit, excoluit, amplificauit, ut doctrinam Luthericam (ſicut etiam Caluinianam) immenſam errorum farraginem, & exoletarum omnium hæſiſum rapsodiam meritò poſſis appellare. Fuerit immanis draco Simon, Satyrus, vel Faunus diuinitatis uſurpator Montanus, Siren verborum lenocinijs populos dementans Arius, lumen gratiæ extingvens Cyclops Pelagius, triplex chimæra Themisius, Centaurus Orientis prædo Mahometes, leo Getulus Leo Iſauricus imaginum euerſor, Phyton exitialis Michael Balbus, Gigantes audaces Græci in Spiritum ſanctum, Romanam Eccleſiam extento collo irruentes, Eumenides inferorum Albigenſes, Begardi, Huſitha, Vicleiſta ſumma in ſiſ mixcentes, omnia conglomerantes; certè cum Lutherum inſpicias ex hiſ omnibus belluis coagmentatam multorum capitum belluam, illi quæ in Apocalypſi deſcribitur aſſimilem multa capita, & cornua habentem pronuntiabis, è cuius ore blaſphemia procedunt in Deum & Chriſtum, & Sanctos, & Eccleſiam, ne dum concluſiones Theologicas, ſed & principia particularia, vniuerſalia, vniuerſaliora, vniuerſaliſſima, negantem, & tanquam belluam aliam à Daniele deſcriptam, omnes religionis articulos pedibus comminuentem, atque proculcantem.

Cæpit initio inutilis iſte Apoſtata in indulgentiarum prætenſos abuſus obloqui, inde contra poteſtatem earundē largiendarū linguā armauit, & calamū ſtrinxit, mox Doctores Scholaſticos, & Vniuerſitates ſeſe illi pro domo Dei oppoſuentes contemnere cæpit, ad Patrum iudicia, & ſubſellia prouocando. Sed Patrum auctoritate victus viam fecit ſemita iræ, & peruiacia ſue, eorum inſirmando auctoritatem, eoſdem neuis inſpergendo, erroris inſimulando, & tamquam conſtitutores catholice veritatis traducendo. Ventum eſt ad Concilia, ad Pontificum Romanorum irrefragabilia decreta, quæ & ſi initio recipere ſimularit verſpellis, tandem ea lege recipienda docuit, quatenus ſub trutina, & examine librarentur, num cum diuinis Scripturis (ſe quoque iudice) conuenirent. Sed huius etiam conditionis perſeſus onager iſte liber, ut expeditius curreret per ſemitas impietatis, virgulam cenſuram uſurpando viam ſibi apertam eſſe conclamauit eneruandi omnia Conciliorum, & Pontificum Romanorum decreta, opere à lingua non diſcordante, cum in publico foro Vulcano eadem tradiderit concremanda. Demum ſolius ſacræ Scripturæ repagulis aſtringi ſe patiens, nihil aliud crepabat, niſi ſe ſolum recipere purum putum Dei verbum, prout in membranis mortuis eſt exaratum abſque inter-

interprete, & viuificante spiritu. Ceteras vero interpretationes Patrum, esse hominum commentationes conclamando. Inde illud axioma in suo, & suorum ore versatum. Nihil esse credendum diuina fide, quod expresse in sacro non contineretur eloquio. Solam scripturam esse regulam, Critirion, & finiendarum controuersiarum iudicem. Hæc cantilena in triuijs, in Academijs, in compitijs, in tabernis, in officinis iugiter personans. His mellitis verbis Dei præconijs venena instillata. [Nemo enim, ut scripsit Tertull. lib. de Spect. venenū tēperat felle, & elleboro, sed conditis pulmentis, & benè saporatis, & plurimum dulcibus id mali iniicit, ita & Diabolus lætale, quod conficit rebus Dei gratissimis, & acceptissimis imbuat.] Quod cum Lutherus Satana suggerente præstiterit, ab ipsis scripturis sensum auferendo, mortuas membranas relinquendo, & diuinis eloquijs malè intellectis venena miscendo, mortem incautis propinauit, duplici titulo homicida, id propinando, quod gustatum alijs affert mortem, & à scriptura spiritum, & animam litteræ tracentamachera separando.

Consequens illi fuit, ex animis membranis relictis, ut easdem mus Aquilonaris (sicut alter mus Ponticus Marcion) corroderet, nec enim eos tantum abstulit à canone, de quibus olim apud quosdam veteres re nondum eliquata controuertebatur; & propterea Deuterocanonici tunc nuncupati, sed etiam illos ausus est truncare, de quibus nunquam extitit controuersia, nisi apud à fide catholica extorres. Si quidem ubi ipse furcifer Moysen ad patibulum relegasset, legem eius vocauit laberinthum, iustitiam eius Minotaurum, decem præcepta hæresum fontem, Genesim ænigma, Iobi historiam fabulam, ecclesiastem Thalmud, Psalmorum authorem Æsopum, vniuersam scripturam libram hæreticorum Hoc modo deprehensus est, (ut verbis Tertull. 4. cōtra Marcio. utar) adulter & falsarius prædicatione, & stylo, & dum scripturam ausus est emendare, vtrumque confirmauit, nostrum & suum nouellum euangelium: nostrum probando continere veritatem, suum vero falsitatem: dum enim emendauit, quod inuenit, prius probauit esse, quod emendare, siue temerare nusus est, prius vero monstrando, verum ostendit, quia ab initio traditum, & de nostri emendatione suum Neotericum, ostendit non vnum ex quattuor, sed quintum euangelium inducendo. Cumque omnis emendatio ex immutatione veniat, ac proinde, quod immutatur diuersum sit, atque contrarium, iam eo progressus est, ut diuersum euangelium promulgando, diuersum quoque Deum induxerit, viam breuem Atheismo sternens, infelicius incedens quam Diogenes, nam ille canicula hominem inuenire cupiebat lucernam in meridie circumferens: Lutherus vero, ut de Marcione quoque scripsit Tertullianus, Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei suæ amisit. Hic totus progressus Lutherica discipline; quæ tandem in germina Atheorum excreuerunt: oua aspidum in regulum eruperunt, & residuum cruce comedit locusta, & residuum locusta comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo, Ioel. 1. omnia tandem principia christiana, & catholica conuellendo.

Porro abnegatis principijs omnibus alicuius facultatis, inanis disputatio alicui videri posset ex Philosopho, verum quia etiam in Peripateticorum scholis vsu tritum est, ut si aliqua principia proteruius admittat, alia neget, ex ijs quæ admittit, ad hominem conuinci possit; idem in hoc opere, ut diximus in Analyfi præstamus. Nam cum Nouatores principia catholica, quæ alibi negant, interdum constantissime admittant, possumus ex concessis ad inconcessa procedere. Quare ad hunc finem iam superiori tomo Quartum exorti sumus librum de probatione eorum principiorum, quæ ut concessa haberi debent, & ut inconcessa exploduntur ab aduersarijs. Et primò tractatum est de articulis Symboli, mox aggressi sumus disputationem de Verbo Dei, quod articulos dictos elucidat, ad quos pariter omnia tam scripti, quam non scripti verbi reducantur. Primo autem egimus de verbo non scripto, quia per illud scriptum manifestatur, superest autem hoc loco de verbo Dei scripto differere. Nam & si scripturas quotidie inculcēt hæretici, tamen, ut scripsit Clemens Alex. 7. Stromatum [Primum, non vtuntur omnibus. Vtuntur deinde non perfectis, neque vtuntur scripturis, ut corpus prophetiæ, & sacer tex. requirit, sed seligunt ambigüe dicta, eaque ad proprias opiniones stabiliendas transferunt. paucis sparsim hinc inde decerptis vocibus, & nulla significationis ratione habita, ad solum nudumque vocabulum affixi sunt, propemodum enim in omnibus, quæ citant, testimonijs, ipsos ad sola nomina mutatis significationibus adhærescere videbis, neque quorsum spectet intelligere, neque ijs, quos afferunt allegationibus, ita ut natura eorum postulat uti. Hæc ille, præxim Neotericorum hæreticorum ad viuum exprimens. Nā nec eas Lutherani, & Caluiniani per omnia integrè recipiunt, imò ut ostendimus, omnes abijciunt. Nec easdem rectè quas accipiunt interpretantur. Quare recta disciplina ratio exposcit, ut primo tractaremus de sacre Scripturæ maiestate, & auctoritate, eiusdemque interpretatione, & methodico ordine tractatui de verbo Dei agrapho, tractatum istum de verbo scripto neoteremus, solitas præscriptiones præmittendo, quare ut ordo totius libri quarti appareat summam præscriptiones præcedentes repetimus, ut principiorum ordinata, & Methodica connexio appareat.

PRIMA PRÆSCRIPTIO.

Symbolum Apostolorum infallibilem continet auctoritatem, vtpotè præclarum fidei testimonium, & summa totius doctrinæ catholicæ, in quo breuiter fidei regula continetur, super quod ædificium consurgit Ecclesiæ, per quod hæreses confutantur, aduersus quas auctoritate catholica, & munitiori defensione eorum, quæ in eo recensentur, multa alia Symbola edita sunt; non nouam fidem continentia, sed eandem explicantia.

SECUNDA PRÆSCRIPTIO.

Itaque state, & tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. 2. Theß. 2. Termini ergo, ut dicit Epiphanius nobis positi sunt, & fundamentum, & ædificatio Fidei, & Apostolorum traditiones, & scripturæ sanctæ, & successiones doctrinæ, & vnde quaque veritas Dei munita est, & nemo decipiatur nouis fabulis hæres. 55. contra Melchisedecianos.

Has præscriptiones luculenter explicuimus tom. præcedenti, omnes controuersias contra eos litem attentantes dissoluentes, ad illum lectorem remittimus.

PRAESCRIPTIO TERTIA DE VERBO DEI SCRIPTO, Hoc est sacrae Scripturae autoritate.

Scriptura sacra, quæ & canonica dicitur, meritò tanquam diuinitus inspirata in sublimi auctoritatis arce locatur, ut omnem intellectum ad Fidem sibi subijciat. Ea verò prout in nostra latina vulgata editione translata conspicitur, & secundum normam Ecclesiastici sensus explicatur, pro authentica recipienda est.

*R*ationabilis huius præscriptionis apparet, quantum ad primam partem ex doctrina S. Augustini de vera relig. c. 25. hanc ita demonstrantis, Diuina namque prouidentia non solum singulis hominibus quasi priuatim, sed etiam vniuerso generi humano, tanquam publicè consulit: quid cum singulis agatur, Deus scit, qui agit, atque ipsi, cum quibus agitur, sciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per historiam commendari voluit, & prophetiam, *Quia verò, temporaliū rerum fides, siue præteritarum, siue futurarum magis credendo, quàm intelligendo valet; propterea sacris scriptoribus inspirauit, ut hoc litteris canonicis consignarent. In qua canonica eminentia sacrarum litterarum, ut idem*

lib. 11. contra Faust. c. 5. etiam si vnus Propheta, seu Apostolus, aut Euangelista aliquid in suis litteris posuisset, ipsa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare, quod verum sit, alioquin nulla esset pagina, qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si librorum saluberrima autoritas, aut contempta penitus aboleretur, aut interminata confunditur.

Quia verò oportebat, diuinam voluntatem alienis etiam linguis innotescere, hinc diuina prouidentia factum est, ut in Græcam linguam scriptura Hebraicè dictata verteretur à 70. Interpretibus, ex qua, ut dicit idem August. 15. de Ciuit. c. 43. etiam in latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ latinæ tenent. Et S. Hieronymus (ex eodem) ex Hebræo in latinum eloquium easdem scripturas conuertit, cuius laborem Iudæi etiam farentur esse veracem.

Sed ne vniuscuiusque animus auctor sit Sacram Scripturam pro libito interpretandi, de Ecclesiastica intelligentia est prouisum: est enim in Ecclesia, ait Iren. 4. aduer. Hæres. c. 63. & 8. c. 52. Lectio sine falsatione, & secundum scripturas expositio legitima, & sine periculo, & sine blasphemia, Propterea (ex eodem) omnis sermo constabit ei, si & scripturam legerit apud eos, qui in Ecclesia sunt Presbyteri, apud quos est Apostolica doctrina.

Verum quia triplicem generalissimam intentant controuersiam aduersarij, videlicet de scripture veritate, de versione sacrae Scripturae, de eius sensu, & intelligentia; triplici pariter ariete destruimus machinas diaboli tres has generalissimas controuersias dissoluendo.

I. CONTROVERS. GENERALISSIMA.

De Scripturae veritate.

*M*T distinctè controuersia ista tractetur, in plures controuersias generales fecabitur analytica methodo, discurrendo per singula causarum genera, ut fecimus in altero tomo tractando de verbo Dei non scripto. Prima erit de causa efficiente Scripturarum, & primum de causa efficiendi principali. Secunda de instrumentali. Tertia de causa materiali. Quarta de causa formali. Quinta de finali.

CONTROVERSIA I. GENERALIS.

De causa efficiente principali Scripturae.

*C*ontrouersia ista generalis sequentes comprehendit speciales controuersias. Prima de Deo causa

efficiente scripturae. Secunda cuius scripturae auctor sit Deus. Tertia, an Deus sit auctor librorum Protocanonicorum veteris testamenti. Quarta, an sit auctor librorum Deuterocanonicorum veteris testamenti. Quinta, an sit auctor librorum protocanonicorum noui testamenti. Sexta, an sit auctor deuterocanonicorum noui testamenti. (Sic enim distinguuntur ab aduersarijs libri sacri in Protocanonicos, & Deuterocanonicos; cum tamen ex catholica doctrina omnes æqualiter canonici sint) Septima, an auctor sit aliorum, qui iam deperditi perhibentur. Octaua an sit auctor apochryphorum.

Circa primam quaeritur primo, an Deus sit auctor Scripturae. Secundo, an singula verba sint dictata à Spiritu sancto. Tertio, quomodo Deus scripturam dictauit. Quarto, An scriptores sacri fuerint Dei instrumenta.

CONTROVERSIA I. SPECIALIS.

De Deo causa efficiente Scripturæ.

ART. PRIMVS.

An Deus sit author, & conditor sacre Scripturæ.

Positio Hæreticorum.

Varia fuere impiorum monstra, quæ vel indirectè, vel directè Deum non agnouerunt esse scripturarum sacrarum authorem, vel scripturam dixerunt non esse verbum Dei. Ethnici, & Apostatæ nonnulli in vniuersum, scripturam non esse sacram, & diuinitus inspiratam affirmarunt. Sic Celsus apud Origenem libris contra ipsum editis, Porphyrius apud Eusebium lib. 6. Hist. c. 15. & Iulianus, vt dicunt nonnulli. Quamuis Porphyrius secundum mentem Hieronymi 1. Apolog. adu. Ruff. & in Oseam cap. 15. & epist. ad Pammachium de optimo genere interpretandi, solum videatur noui testamenti, & librorum Danielis authoritati derogare. Et Iulianus (ex eodem, & Cyrillo lib. 8.9. & 19. contra eundem Iulianum) solum nouum testamentum à Deo conditum negare appareat. Antiqui Gnostici, apud Iræneum lib. 3. c. 2. scripturam nullam habere auctoritatem, ac veritatem, & pugnantiam continere dixerunt. Hos è vestigio secuti sunt Manichæi, dum vetus testamentum à Deo emanasse negarunt, vt patet ex Aug. multis in locis infra, & Epiph. hæ. 66. & etiam nouum testamentum, nec à Christo, nec Apostolis, sed à quibusdam scriptoribus infimi nominis dictatum affirmarunt, vt dicit Aug. lib. 32. contra Faustum c. 3. & 33. cap. 3. & 7. Hos, quidam dicunt quod imitati sint Maumethani, sed quid senserint dicitur infra. De Libertinis recentioribus hæreticis, quorum duces habentur Quintinus, & Coppinus, testatur Calvinus in instructione aduersus eosdem Libertinos c. 9. sacrarum scripturarum auctoritatem contempnissè, easque pro fabulis habuisse, quod à Gentilibus apud Origenem 1. contra Celsum colum. 3. suffragatur videtur. Sed & de quibusdam scripsit Lutherus ep. 2. tom. 2. ad Ducem Saxonie, quod scripturas nihil esse, vel posse vociferantur subfando. Ia Bibel, Eubel, Babel. idem testatur Schlusserbugius lib. 1. Theologiæ Calvinianæ. Ipsum autem Lutherum sinistram sententiam de earum auctoritate habuisse, putant multi, dum in suis colloquijs apud Aurifabrum titulo de scriptura dixit, quod post Biblia nullus habetur in orbe liber elegantior, quam scripta Catonis, & Aesopi fabulæ. causam reddidit Mathesius, vt dixit Alberus Lutheranus lib. contra Carolstadium, quia in fabulis vera sapientia continetur, sic refert Rescius in Atheismis c. de sacra scriptura. Muntzerus quoque scripturas apud suos in lusum, & contemptum adducere solitus erat. Et de Sebastiano Castalione, apud Bezam in Caluini vita constat diuini verbi auctoritatem paruipendisse. Gaspar verò Suenkfeldius tom. 2. ep. 24. 25. 29. 31. vocat scripturam idolum, & puerorum pupam. etiam idem, scriptum verbum non vult agnoscere pro verbo, Dei ore prolato, sed tantummodo esse veri verbi Dei picturam mortuam, & inanem litteram. Quod dictum, licet solum efficaciam scripturarum directè impugnare videatur, efficientem etiam causam earum indirectè videtur conuellere; cum ex hoc inferatur (si mortua est) indignam esse authore Deo. Suenekfeldium imitatus est Chymicus quidam Lutheranus Libavius dicens lib. contra Gretzerum, scripturam non esse verbum Dei, sed

aliquid quid. Quia scriptura, vt scriptura, ait, non viuit, non est vita, non veritas, non manet in æternum. In eadem inscitia inuolutus est Pappus lutheranus prædicans Argentoratensis in Breuiculo fidei Romanæ thesi. 9. nolens, verbum, aut scriptum, aut prolatum esse Dei verbum.

Multos vero esse, qui occultè dubitent an scriptura à Deo processerit, scribit Calvinus 1. institutio. c. 7. §. 9. & Philippus Mornæus lib. de religione cap. 24. & 25. Idem Calvinus §. 4. & 8. §. 12. dixit quosdam optare probationem huius dogmatis, nempe scripturam esse verbum Dei, vel à Deo; quosdam verò contendere. Hæc Nouatores.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo ex Ethnicis. In scripturis multorum fit mentio, quæ à Græcis desumpta sunt, & pro fabulosis sunt habita, vt de diluuiio, mundi conflagratione, quæ ab illis accepta, postea litteris sunt consignata. Similiter ad fabulam (vt iidem obijciunt) pertinere videtur, quod serpens alloquutus sit mulierem; quod Deus legem digito suo inscripserit. Addi possunt quæ de Sampsonis viribus referuntur Iud. 14. & 15. & de Dauid 1. Reg. 17. quod leones, & vrsos discerpebat, & huiusmodi apud Origenem 1. & 4. contra Celsum.

Secundo, quia videntur in scripturis narrari adeò humilia, & leuia, vt Deum authorem minime deceant; vt quod canis peregrinantem Tobiam sequeretur, quod Paulus esset sollicitus, vt sibi penula Troade apud Carpum relicta sibi mitteretur 2. Tim. 4. & multa huiusmodi.

Tertio, quia in scripturis multa perniciofa exempla, & corrupti mores spectanda, & legenda proponuntur, quæ legentium candorem, & simplicitatem maculare possunt, vt incestus Loth, adulterium Davidis, &c.

Quarto, multa inter se repugnantia, & discrepantia passim leguntur Gen. 4. dicitur de Enos. *Iste cepit inuocare nomen Domini*, & tamè de Abel, & Cain eadem scriptura narrat immolasse Domino, & munera Abel solum Deo placuisse, quæ immolatio sine inuocatione esse non potuit, & cum Abel iustus perhibeatur, iustificatio nulli contigit absque Dei inuocatione, vt dicitur Rom. 10. Idem dici potest de Adam, qui à sapientia eductus est à delicto suo Sap. 10. hi autem præcesserunt Enos. Item 4. Reg. 24. dicitur. *Decem, & octo annorum erat Ioachim cum regnare cepisset*. & 2. Paralipo. cap. 36. *Octo annorum erat Ioachim cum regnare cepisset*. Et in scriptura euangelica Matth. 1. recensentur in genealogia Christi ter quatuordecim generationes, quæ efficiunt numerum 42. quæ sigillatim si recenseantur, ad 40. perueniunt, & ad personas 41.

Quinto ex Fausto apud Aug. lib. 13. contra eundem cap. 15. quia pari ratione Sybillarum, & Trismegistri libros in canone redigere opus esset; multa enim Christianorum mysteria diuino afflati lumine dixisse, ac scripsisse feruntur. Insuper & Poetæ diuino numine afflati perhibentur. Vnde Plato dixit apud Clem. Alex. 6. Stromatum in fine, de Poeta, quod non potest versus facere priusque fuerit Deo afflatus, & mente exceserit. vnde pro huiusmodi Enthusiasmo cecinit Ouidius. *Est Deus in nobis, agitante calefactus illo*. Et Apostolus quendam Poetam citans ad Tit. 1. Prophetam vocat, dicens. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta. Cretenses semper mendaces, mala bestiae, ventres*

pigri. eadem etiam poetica scriptio ex Varrone ad Theologiam pertinet fabularum, apud August. de ciuit. Dei, de quo infra.

Sexto, & est argumentum Svuenkfeldij. Nam expressit Apostolus 2. Cor. 3. ubi dixisset quod Deus fecit nos idoneos ministros noui testamenti non littera, sed spiritu, statim subdit, littera enim occidit, spiritus autem uiuificat. non ergo ad christianos scriptura pertinere possunt, si occidunt; ac proinde ad Deum autorem referri nequeunt. Quod si dicatur Paulum loquutum esse de lege veteri, quam duplici titulo occidentem litteram vocauit, tum quia impleri non poterat sine gratia, tum etiam, quia in ipsa prohibitione concupiscentia augebatur. Contra (& est instantia Danij) quia cum hoc scripsit Paulus iam Euangelium Luca scriptum erat. Ergo si quis doctrina scriptura occidit, occidit quoque euangelium, quoniam & ipsum quoque scriptis mandatum est. Quorum enim par est conditio, de eisdem idem iudicium fieri debet. Et præterea ait idem. Lex per Moysen sancta, & iusta, & bona dicitur, &c. quomodo igitur nos occidit? hæc ille. similia parui momenti, nec relatu digna obijciunt Iunius, Hunnius, & recētes sectarij apud Grez. in defens. c. 3. lib. 1. Bell.

Septimo, & est argumentum Libanij. scriptum verbum potest mutari, imo, & comburi, sed verbum Dei, manet in æternum, ut dicitur Isai. 40. ergo scriptura non est verbum Dei. Simile argumentum format Pappus in Breuic. thes. 9.

Confirmatur. si sacra scriptura esset Verbum Dei, tunc esset verbum Dei non tantum respectu hominum, sed & Angelorum, sed sacra Scriptura non est verbum Dei respectu Angelorum. ergo neque est verbum Dei respectu hominum.

Confirmatur secundo, si scriptura sacra esset verbum Dei, esset sapientia, & veritas Dei, sed non est sapientia, & veritas Dei, ergo scriptura sacra non est verbum Dei.

Confirmatur tertio. Si scriptum verbum verè esset verbum Dei tunc foret lux in tenebris lucens. sed non est lucens in tenebris, ergo scriptum verbum non est verè verbum Dei. & tandem quarto cum verbum Dei sit viuum, æternum, quod pereunte mundo non pereat, quod iudicet in extremo die, eamque cognitionem habeat cum Christo, ut inde, & filius Dei vocetur verbum, & veritas; constat scripturam non esse verbum Dei cum non sit vita, non veritas, &c. Hæc ille apud Serar. in prolegom. Bib. c. 2. q. 5.

Octauo. libros sacros Deum habere auctorem, vel constat ex scripturis, vel aliquo argumento extra scripturam. si primum manifesta est petitio principij, imo ex hoc capite cogemur apochrypha deliramenta recipere à Pseudoprophetis, & Pseudoapostolis inuenta iactantibus illa à Deo profluxisse. Et præterea si propterea creditur Deus author, quia scriptum legimus in canonicis scripturis, hæc dicit Dominus, & iterum verbum Domini in manu Aggei, &c. aut quia, ut habetur ex August. in 12. lib. confess. c. 14. à Deo per homines nobis administrata est, tunc sic arguitur. De homine sic quidam canonicus scriptor protulit. Pl. 115. Ego dixi in excessu meo omnis homo mendax. vel ergo talis scriptor verum, vel falsum dixit, si verum, verè arguitur. omnis homo mendax, David canonicus scriptor homo est, ergo mendax, non ergo credenda quæ scripsit, ita nec cum suam scripturam propheticam, siue pentatheucum diuinitus acceptum crūstaret Moy

ses, &c. Si falsum dixit, iam ex se ipso non habet, ut inueniat fidem. est argumentum quorundam apud Basilium in Pl. 115. Si secundum dicatur nempe quod extra scripturam argumenta suppeditent, vel oporteret recurrere ad internum spiritum, vel exteriorem propositionem Ecclesiasticam, aut ad alia criteria, & motiua, quibus hoc etiā manifestum fiat, sed circa hoc sunt controuersie per quid horum certi reddi possumus, quod Deus horum librorum sit author, ergo saltem hoc vel in dubio remanebit, vel possumus optare, ut probetur, quod Deus scripturæ author fuerit.

Vltimo admissio, quod alicuius oraculi author, & reuelator fuerit Deus, & in scripturis registrari mandauerit, non subinde fit consequens omnem scripturam esse diuinitus inspiratam, quod probatur exemplo piscis, quem si de mari contingat extrahere, non cogimur integram aquam marinam bibere. ergo, &c. est Fausti apud Aug. lib. 16. contra Faust. c. 11.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas sacre scripturæ, supposita Ecclesiæ traditione illam consignantis Rom. 3. de illa enim loquens Paulus ait, quod sit eloquium diuinum credita sunt illis eloquia Dei, & iterum 2. Tim. 3. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, &c. ad Hæbreos 1. multis variè multisque modis Deus olim loquens Patribus in Prophetis. 2. Petri 2. dicitur. non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines.

Secunda classis argumentorum ex Patribus, & primo ex Græcis. S. Ignatius epistola ad Philadelphios dicit. Prophetæ, & Apostoli unum, & eundem Spiritum sanctum bonum, eximium, verum, & doctorem, & rectum acceperunt à Deo per Iesum Christum.

Athenagoras oratione pro Christianis. Nos sententiam fideique testes habemus Prophetas, qui spiritu diuino de Deo, & rebus diuinis disseruerunt.

Irenæus lib. 2. c. 7. Rectissime scimus quia scripturæ perfectæ sunt, quippe à vero Deo, & eius spiritu dictæ.

Clemens Alexand. lib. 5. Stromatum ait loquens de Prophetis, oportere eis credere cum sint inspirati diuinitus.

Origenes ho. 2. in Hier. ex plenitudine eius accipientes prophetæ, ea quæ recedunt de plenitudine sumpta, cecinerunt, & idcirco sacra volumina spiritus plenitudinem spirant; nihilque est siue in Prophetis siue in lege, siue in euangelio, siue in Apostolo, quod non à plenitudine diuina manifestatis descendat.

Basilij præfatione in omnes psalmos, Scriptura omnis diuinitus inspirata, & utilis hac una ratione à Spiritu sancto conscripta adstruitur, ut ex ea haud secus, atque e communi quapiam curandarum animarum officina, medelam suo quisque morbo salutarem, & accomodam queat seligere.

Chrysostomus hom. 21. in Genesim. Ne simpliciter ea quæ scripturis sacris contenta sunt transeat: nihil enim hic scriptum est, quod non multos habeat sensuum diuinus, quandoquidem diuino spiritu afflati Prophetæ loquuti sunt, ideo uti à Spiritu sancto scripta ingentem in se continent thesaurum.

Theodoretus in 2. Tim. 3. Gratia enim diuini spiritus locuta est per prophetas, & Apostolos. Deus est igitur spiritus

ritus sanctus. siquidem ut vult diuinus Apost. à Deo inspirata est scriptura spiritus.

Procopius Gazæus præfatione in Genesim. Oportet enim eum, qui operam daturus est scripturæ sacræ, non accipere illa, quæ ibi traduntur quasi proueniant ex hominibus. Alius initium, siue principium spectandum reor. Firmiter credat necesse est illa sacrosancta dogmata ex ipso originem sumere Deo, & inde per homines quasi per canales, seu instrumentum ad nos promanare.

Damasceus lib. 4. fidei orthodoxæ c. 18. quocirca per Spiritum sanctum, & lex, & Prophetæ, & Euangelistæ, & Apostoli, & Pastores, & Doctores verba fecerunt. Ex quo fit, ut tota diuinitus inspirata scriptura proculdubio utilis sit, &c.

Ex latinis. Tertullianus in Apologetico c. 31. & 32. Inspice Dei voces, litteras nostras, quas neque ipsi supprimimus, & plerique casus ad extraneos transferunt, sci to ex illis præceptum esse nobis ad redundantiam benignitatis Dei, etiam pro inimicis orare, &c. sed etiam nominatis, atque manifestè orate, inquit, pro Regibus, &c.

S. Ambrosius, vel quicumque sit auctor super 2. Tim. 3. ait. Manifestum est, quia omnis scriptura, cuius Deus auctor ostenditur, utilis est, &c.

S. Hieronymus in l. f. 47. de scriptura loquens ait. Pinguissimus est sermo diuinus: omnes in se habet delicias, quicquid uolueris ex sermone diuino nascitur.

S. Aug. 11. de ciu. c. 3. hæc prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse iudicauit locutus, etiam scripturam condidit [Deus] quæ canonica nominatur eminentissimæ authoritatis.

S. Gregorius prologo in lib. Regum. Sacra scriptura tam mirabiliter ab omnipotente Deo condita est, ut etsi multipliciter videatur exposita non desunt tamen ei secreta, quibus seruet oculos, & epistola 84. lib. 4. Quid est scriptura sacra, nisi quædam epistola omnipotentis Dei ad creaturam missa?

S. Thomas Aquinas 2. ad Tim. c. 3. lect. 3. si consideres eius, nempe scripturæ, principium, habet privilegium super omnes, quia aliæ sunt traditæ per rationem humanam; sacra autem scriptura est diuina, & in disput. q. 4. de pot. art. 1. in corp. ait. Spiritus sanctus est principalis auctor diuine scripturæ, & quolib. 7. q. 6. a. 16. Sacra scriptura Spiritus sanctus est auctor.

Tertia classis ex rationibus. Prima est ex parte materiæ, in illa enim summa elucet veritas, nec aliquid Deo indignum, & naturæ lumini repugnans edocetur, siue contemplationem, siue actionem spectemus, unde ut discurremus cum Greg. Nazianzeno orat. 1. in Iulianum, si libros Gentilium siue Theologorum, siue Philosophorum, siue Poetarum consideremus, quantum attinet ad theoricam, de diuina natura in illis legimus, deorum genituram, corpulentiam, humanos, & vitiosos affectus, imprudentiam, ignorantiam, malitiam, multitudinem infinitam, quæ omnia Deo vero, & uiuo litteræ sacræ cōuenire posse impossibile prædicant, & etiam ratio naturalis demonstrat. Ergo &c. lege de hac ratione Augustinum 22. Ciuit. c. 5. Quantum verò etiam attinet ad theoriam rerum earum, quæ lumine naturali possunt agnosci, in multis hallucinati sunt, circa rerum naturalium principia, vniuersi partes, gradus, species, & vniuersi illustriores portiones, homines, & intelligentias, quæ è scripturis corriguntur, iisdemque naturalis ratio inter tot errorum tenebras mirificè illustratur. Si verò praxim spectemus, tã contra Dei cultum, quàm hominis directionem eos-

dem libros conspirare manifestum est. Contra cultum cum infinitis superstitionibus illos videamus referros, contra mores, ut de vno, vel altero Ethnico exemplificemus, liquidò constat in Platone permittente vxorū communitatem, vel in Arist. iubente occidi monstruosos partus. Nostræ verò scripturæ in ordine ad cultum summa religione, quæ Deum decet, illum colit fide, spe, & charitate, exterius per sacramenta, caeremonias, per præceptorum, & consiliorum obseruantiam. Quantum attinet ad mores, nihil conformius rationi naturali repertum sit hæcenus scripturis nostris, ut in vno decalogo, licet animaduertere, quod cum (teste Possuino lib. nono Bibliot. selectæ) Sinarum Prætori annuntiatur esset, non nisi ad Deum totius orbis auctorem illud retulit: eoque rationabilia præcepta visa sunt, quo scripturæ (ut dicit Lactantius lib. 4. c. 22. & 24.) iubentem Deum, assumpta mortali carne prædicant exemplar virtutum hominibus exhibitum, quatenus præcepta sua factis adimplendo ceteros parendi necessitate constringat. Quæ viuendi normam (ut ait Nazian. supra) Dij gentium præstare non potuerunt, ut Saturnus honorem parentum, Iuppiter, vel Hercules continentiam, Mars mansuetudinem, Bacchus temperantiam, &c. Insuper tanta perfectio in istis libris circa eosdem mores inspicitur, ut crimen sit, ait Nazianz. oratione 1. contra Iulianum versus finem, non modo malum esse, sed etiam à malo parum abfuisse, nimirum appetitione quoque ipsa nō minus fore vindicata, quàm actione: apud quos adeo studiosè temperantia colitur, ut oculus quoque frangatur, & restringatur, & manus sanguinaria adeo longinq; arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur, & quod omnium est eminentissimum, pro inimicis oramus, & qui nos iniquo persequuntur odio, flectere conamur (ut perbelle Iustinus oratione ad Antoninum Pii edisserit) certitudinem fidei christianæ in sacris scripturis magna ex parte manifestatæ, ex ista perfectione suadens.

Respondabant Gentiles, quod theologia ipsorum tripartita erat in Mythicam, i. fabulosam, in naturalem, & ciuilem, quarum prima ad theatrum, secunda ad mundum, tertia ad urbem pertinebat. Prima à Poetis erat ficta, secunda apud Philosophos inueniebatur, tertia ad ciues maxime sacerdotes, qui sacra administrabant, attinebat. quare etsi fabulosa, indigna de Deo sentiret, nihilominus digna Deo docebant naturalis, & ciuilis, sic Varro apud August. de ciuit. lib. 6. cap. 5. & 6.

Contra quia indignum fuisset gentilibus poena capitali blasphematores etiam priuatos de leui maledicto punire, & impunitos relinquere poetas (ait idem Nazian. supra) qui omnes simul, & publicè, & ob foedissima flagitia poetis suæ aculeos in Deos strinxerunt, atque hanc comœdiam, & sugillationem posteris in longum tempus tradiderunt. Deinde in sua theologia naturali, multa indigna sensere de Deo, quæ rentes ut dicit Aug. qui sunt Dij, ubi, quod genus, quo tempore, an ex igne sint, ut credit Heraclitus, an ex numeris, ut credit Pythagoras, an ex atomis, ut credit Epicurus, sic & alia docuerunt, quæ facilius intra parietes in schola, quam extra in foro possunt aures ferre. Et in theologia ciuili nulla certè agnoscitur differetia, per quam à fabulosa secernatur. Nam quem barbatum Iouem imberbem Mercurium Poetæ habent, Pontifices ha-

bent;

bent: nec aliter Priapus stat adorandus in sacris locis, quàm ridendus in theatris. Et tamen ista in rerum diuinorum libris, à Pontificibus scripta reperiuntur, quàm à Poetis suis, carminibus decantata.

Respondabant iterum Gentiles ijs fabulis allegorice multa significari v.g. quod Saturnus filios deuoraret, significabat semina vnde nascerentur redire: quod falcem haberet, significabat agriculturam, &c. sic dixit Varro apud Aug. ibidem.

Contra (& est argumentum Nazianzeni supra) quia rerum diuinorum ne demonstrationes quidem ipsas, externaque species inhonestas esse conuenit, rebusque significatis indignas: ac denique tales, vt homines quoque ipsi eas de se predicari permoleste laturi sint. Quod ergò in gentilibus libris proponitur, & externis oculis obijcitur perniciosum est, vt patet de Martis, & Iouis adulterijs, nulla autem prudentia est per cœnum, & saxa, aut scopulos ad urbem contendere. Cum ergo ex parte materiae libri nostri de Deo recte sentiant, hominesque ad eius cultum, & rectos mores informet, apparet eos non ab hominibus sed à Deo esse dictatos.

Secundo probatur ex altitudine sapietiae, quae in scripturis continetur, quod etiam ad materiam pertinet, nam (vt dicit Iustinus oratione ad gentes) neque enim vel natura, vel ingenio humano res tam sublimes, & diuinas hominibus cognitione assequi est possibile; sed eo quod tunc cœlitus in viros sanctos descendit gratuito opus est dono. Insuper (quia vt dicit Aug. epist. 3. ad Volusia.) nullae disputationes Philosophorum, leges quarumlibet ciuitatum, solis illis duobus praeceptis, in quibus tota lex pendet, & Prophetæ, v.g. diliges Dominum, Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum, sicut te ipsum, vlllo modo sint comparandæ. Hic physica, quoniam omnes omnium naturarum causæ in Deo sunt creatore. Hic ethica quoniam vita bona ex dictis praeceptis formatur. Hic logica, quoniam veritas, lumenque animæ non nisi solus Deus est. Hic Reipublicæ salus, quæ non nisi per vinculum fidei custoditur, & per dilectionem proximi. & 2. de doctrina christiana c. 42 dixit, quod incomparabiliter omnem aliam doctrinam excedit, ita vt in scriptura, multo abundantius ibi inueniat, quæ nusquam omnino alibi; & Clemens Romanus lib. 1. constit. Apostolic. cap. 6. quem locum citat Anastasius Nicenus q. 79. dehortans fideles à superflua lectione Gentilium ait. *Quid in lege Dei desideras, vt ad illa Gentilium scripta animum velis appellere? si enim historias legere cupis, habes libros de Regibus; si philosophia, quæ argutè ad sapientiam referuntur, & Poetica, habes Prophetas, Iob, Prouerbia, in quibus plus acuminis quàm in omni poesi, & sapientia sophistarum reperies, quod is, qui solus sapiens illa effatus est: siue cantilenas expetis, habes psalmos: si vetustas origines, habes Genesim, siue leges, & praecepta, habes legem Domini celebrem, vt merito dixerit Dionysius epist. ad Titum, quod hæc sapientia diuina accedentibus ipsis præstat affluentiam, indeficientiam, dapum abundantiam largiens, supermanens, atque supereffundens.*

Tertio, ex ordine rerum, quod ad formam pertinet, tanta enim admirabili textura conscripta est, vt superiore arguat causam: tanta sensuum copia est reposita, vt nunquam sic exponatur, quin etiam non remaneant plura, quæ quotidie exponantur, vt dicit Gregorius 20. moralium c. 1.

Quarto, ex modo locutionis, qui ad ordinem hunc reducitur: modus enim, quo res in scriptura contextæ

sunt, vt scribit Aug. epist. 3. omnibus est accessibilis, quàm paucissimis penetrabilis: & quæ aperta continet, quasi amicus familiaris sine furo ad cor loquitur indoctorum, atque doctorum. Ea verò, quæ in mysterijs occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula, & inerudita: & vt dicit Greg. in epist. ad Leandrum in expositione lib. Iob c. 4. Habet in publico vnde paruulos nutriet, seruat in secreto vnde mentes sublimium admiratione suspendat, quasi quidam flumini planus, & alius in quo & agnus ambulet, & elephas natet.

Reducitur etiam ad ordinem stylus scribendi. Gentilium namque dicta ait Isidorus 3. de summo bono cap. 13. exterius verborum eloquentia nitent, interius vacua virtutis sapientia manent, eloquia autem sacra exterius incompta verbis apparent; intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Ideo libri sancti simplici sermone conscripti sunt, vt non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur. Nam si dialectici acuminis, aut Rhetoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentia humane argumentis consistere, nec quem quæ crederemus ad fidem diuino spiramine prouocari, sed potius verborum calliditate seduci, nec indiguere sacri scriptores arte dicendi ait Iustinus supra, *vt quicquam rixæ contentionisue agerent cupiditate: sed tantummodo puros se ipsos diuini spiritus operationi præberent.*

Quinto, ex consonantia præceptorum, & vniiformi diuinorum voluminū concordia. Si enim Philosophorum doctrinam aspicias, vt scripsit Tertull. lib. de anima cap. 2. *plus diuersitatis reperies inter Philosophos, quàm societatis, cum & in ipsa societate diuersas deprehendatur, & merito nam vt ait Aug. lib. 18. de ciuit. Dei cap. 41. vt homines humanis sensibus, & humanis rationibus ista quæsierunt, & vt dicit Theodoretus lib. 2. de principijs proprias sibi vias fecerunt, tum verò & innumeras excogitarunt; multi fide sunt enim mendacii falsitatisque semitæ.* Euoluuntur gentilium libri, & in tradenda religione non in vnum consentire reperies, nec in deorum numero, vt monstrat Athenagoras. Nec solum satis infelicitè inter se digladiantur Philosophi de diuina natura, & attributis diuinis, sed de mundi creatione, animorum immortalitate, & alijs huiusmodi, vt confusa sit quædam Babylon eorum Academia, & placitorum pugnantium concursus discordia. De erroribus, qui in libris Gentilium reperiuntur satis Aristoteles in Politica sua dixit, differens de dogmatibus Politicæ Platonis, & Ioannes Crispus lib. de Ethnicis cautè legendis. De hoc argumento concordia legendus Aug. 18. de ciuit. c. 41.

In doctrinis verò hæreticorum mira dissonantia, vt fidem nostram merito, vt scripsit Hil. 7. de Tri. dū sibi aduersantur, affirmant, & S. Vigilus martyr lib. 2. contra Eutychetē ait, quod dum eosdem contrarios inuenimus, eorum error veritati testimonium dicit. At in nostris sacris voluminibus, vna est facies eloquiorum castorum, quæ diuini illi scriptores, ait Iustinus, nobis varijs, & temporum, & locorum intervallis diffusi, diuina disciplina præstiterunt. Vnde ex hoc vera horum traditio apparet, vt dicit Lactantius lib. 5. c. 5. quia quadrat undique, & sibi tota consentit, & ideo persuadet, quia constanti ratione suffulta est, hinc est, quod propter istam vnitatem merito Hugo Vict. de arca Noe dixerit, quod licet in sacra scriptura sint verba innumerabilia, sunt tamē vni tantum verbum omnia, & tot volumina non multa dicuntur, sed lex domini, nuncupantur, ait Olympiodorus

rus ecc. 12. Accedit omnium aliarum disciplinarum cum nostra scriptura, consonantia; cum enim verum, vero non contradicat, à falso vero omnia dissident, tantum abest, ut illi aduersentur, ut potius ad mysteriorum enucleationem deseruiant, & ad solutionem argumentorum aduersariorum materiam subministrēt: in eo autem quod ab eadem discordant per eandem corriguntur, & emendantur.

Sexto, ex prædicatorum qualitate, nempe, quod diuina homines, excelsa viles, infacundi subtilia, nonnisi diuino spiritu repleti, tradere potuerūt. Decebat enim ut puros, sicut scribit Iustinus supra seipsos diuini spiritus operationi præberent, atque ita diuinum è cælo plectrū descendens quasi instrumento quopiam citharæ, vel lyre iustis vtiē, diuinarum nobis, & cælestium reuelaret rerum cognitionem, ut hoc modo Deo principali agenti non instrumentis, tam sublime opus tribueretur. Ad qualitatem reducitur Bibliographorū, seu scriptorum librorum sacrorum bonitas, nec enim si mali erant, potuissent tam serio virtutes commendare, vitia exprobrare; illas præcipere, ista prohibere: cum ergo boni fuerint, non potuerunt Deo arrogare sua commenta, præsertim cum mendacium vehementer ubique detestentur. Nec simulatā sanctitatem, dicendum est, eosdem ostēdisse, cum multi eorum, vel indecorum genus, aut labe vitæ, ac factorum, ad humilitatis inditium, mundo proposuerint, ut Moyses fecit recensens Leui peccatum, suæ stirpis notam, & dedecus sui generis, suum item homicidium &c. Mattheus seipsum qualis fuerat pandens cap. 9. sui Euangelij. Semper itaque ait Chrys. ho. 29. in Genes. veritatem nos edocet. scilicet scriptura. neque propter inuidiam iustorum virtutes præterit, neque propter gratiam peccatum adumbrat. Fuga verò esset, si quis diceret à mendacio fuisse liberos, nihilominus eosdem falli potuisse: nam ut culpa mendacij fuisset contra mentem loqui, ita à temeritate liberi non fuissent, si tā serio, & asseueranter scriberent, quæ explorata non habuissent, aut ad eandem scribenda, se diuino spiritui incitatos non sensissent.

Ad hanc etiam reducitur recta intentio scribentū, quod bonitatis est testimonium: non enim, ut scribit Lactantius lib. 5. c. 3. quæstus, & commodi gratia religionem commenti sunt, quippe qui, & præceptis, & re ipsa eam vitam secuti sunt, quæ & voluptatibus caret, & omnia quæ habentur in bonis spernit, & qui non tantum profide mortem subierint, sed etiam morituros se esse, & sciuerint, & prædixerint, & postea vniuersos, qui eorum disciplinam secuturi essent acerba, & nefanda passuros. Patet etiam intentio eorundem, quod fuit trahere homines ad vniuersi Dei cultum, ut propter hoc rationabiliter à Deo inspiratos possit suaderi. vnde Aug. de vera relig. c. 25. Huius verò rei prima disceptatio est. utrum his potius credamus qui ad multos Deos, an his qui ad vnum deum colendum nos vocāt? præsertim cum illi multorum cultores de hoc vno domino cunctorum, & rectore consentiant? & certè ab vno incipit numerus, & paulo post, sicut enim in ipsa rerum natura, maior est autoritas vnius ad vnum omnia redigētis, nec in genere humano multitudinis vlla potentia est, nisi consentientis: ita & in religione, qui ad vnum vocant, eorum maior, & fide dignior debet esse autoritas. Cum ergo Gentilium scriptorum libri de deitate conscripti ad multitudinem vocent; omnes autem libri sacri vnum Deum prædicent, & colendum monstrent, & hic fuerit inter alios fines à scriptoribus intentus, nostrorum certè potius, quàm Ethnicorum.

præstantior erit auctoritas.

Septimo, ex virtute prædicationis, quæ multipliciter apparet. Primo, quod hi libri tot tantæque gentes, tot homines efferatos, à prædicatione eorum, quæ in illis descripta erant libris abhorrentes, conuerterint (intellige hoc tanquam instrumenta Dei interius mouentis) vnde ut dicit Clemens 6. Stromat. & cum Clemente Origenes lib. 4. Periar. c. 1. In omni orbe terrarum, in omni Græcia, atque vniuersis ceteris nationibus innumeri sint qui relictis patris legibus, & hi, quos putabant Deos ad obseruantiam Mosaycæ legis, & in disciplinam se Christi cultumque tradiderunt. Secundo, quod vitiosas affectiones imo pectore radicas extirparunt. Da mihi inquit Lactantius lib. 3. c. 26. qui sitra cūdus, maledicus, &c. da cupidum, avarum, tenacem, &c. da timidum doloris, ac mortis; tam cruces, & ignes, & taurum Phalaridis contemnet. Tanta enim diuinæ scripturæ vis est, ut in hominis pectus infusa, matrem delictorum stultitiam vno simul impetu pellat, & quod magis est, ut scripsit Iustinus oratione 2. ad Græcos, quod hæc sapientia, nos non efficit poetas, non Philosophos reddit, neque oratores excellentes; sed ex morti obnoxys immortales, & Deos ex mortalibus facit. Sunt ergo ut concludam cum Clem. Alex. exhor. ad Gent. verè sacræ litteræ, quæ sacros faciunt, & deificant. & Aug. 13. confess. cap. 15. Non noui domine, non noui alia tam casta eloquia, quæ sic mihi persuaderēt confessionem, & lenirent ceruicem meam iugo tuo, & inuitaret colere te gratis. Tertio, quod omnis generis hominum ingenia in sui admirationem, & venerationem conuerterint, imò quod veritate coacti multa à nostris Philosophis, sunt suffragati. ut late demonstrant Clemens Alex. 5. Strom. & Iustinus martyr. supra. Contra verò, ut dicit Clemens 7. Strom. Philosophi Græcis solis, neque ijs omnibus placere, sed Platoni quidem Socrates, & Xenocrati Plato, Aristoteles Theophrasto, & Clementi Zeno, qui paucis persuaserunt asseclis. lege Basil. in præfat. super Psal.

Octauo, ex rectificatione contrariorum, gentilium, & hæreticorum, qui vel contempta seculari scientia, doctrinæ simplici sine grandioris eloquentiæ apparatu, & in rebus à sensu nostro tam remotis carniq; & sanguini repugnantibus colla subdiderunt, & eieratis erroribus huic normæ corrigendos se tradiderint: vnde perbellè Aug. dicit in confess. supra, neque enim nouimus alios libros ita destruentes superbiam, ita destruentes inimicum, & defensorem resistentem reconciliationi tuæ defendendo peccata sua.

Nono, ex expulsionē, & triumpho de aduersarijs. Nullum enim scriptum vsque ad minimum iota ita oppugnatum est, sicut scripturæ nostræ, testes sunt calumniæ, criminationes, deprauationes, argutie Celsi, Porphyrij, Iuliani, Hæreticorum multorum, & Tyrannorum, quibus eas opprimere nitebantur. Sed illud virtutis Dei opus, quod quo magis oppugnatæ sūt, eò magis floruerunt, cuius contrarium in reliquis libris accidit. Græcam namque philosophiam ait Clemens Alex. supra. si quis magistratus prohibuerit, ea statim perit: nostram autem doctrinam à prima vsque prædicatione prohibent simul reges, & tyranni, & singuli duces, & magistratus cum vniuersis satellitibus, & innumerebilibus etiam hominibus in nos belligerantibus, & nos pro viribus excedere conantibus; illa autem magis etiam floret, non enim emoritur, ut doctrina humana neque flaccescit, ut donum imbecillum, &c. Idem argumentum

prosequitur Orig. & Sauanarola lib. 2. triumph. crucis cap. 8. vnde egregie Hil. 7. de Trinit. *Magna est vis veritatis, quæ cū per se intelligi nō possit, per ea tamen quæ ei aduersantur elucet: ut in natura immobilis manēs, firmitatem naturæ suæ, quotidie dum attentatur, acquirat.* Modus verò triumphandi, quod non humana sapientia, aut potentia aduersarios deiecerint, sed in ostensione spiritus, & virtutis, quorum scriptorum nonnulli morte doctrinam contestati sunt, ut patet de Hieremia, Esaias, Amos apud Epiph. lib. de prophet. vita, & interitu, qui fuerunt scriptores veteris testamenti. Et Matthæus, Marcus, Petrus, Paulus, Iudas, Thadæus, scriptores noui testamenti: alij vero sancto fine quiescentes veritatē eorundem comprobant, sub illa fide, & virtutibus decedentes secundum quas vixerunt, quasue scriptis consignarunt, ut patet de Moyse, Iosue, Ezechiele, Daniele, &c. in veteri testamento: de Luca, Ioanne in nouo.

Decimo, vtilitas consequentium, nam per scripturas idolatria prostrata, oracula deleta, superstitiones abolitæ, Græcorum sapientia confusa, synagoga redarguta, hæreses iugulatæ, omnis intellectus in captiuitatem redactus in obsequium Christi: de quo argumento Chrysostomus consulendus orati. 2. aduersus Iudeos, & alij Patres.

Vndecimo, ex euentibus, qui prius in libris sacris antequam fierent, sunt prædicti, quo solo argumento possumus de aduersariis triumphare, nam ut dicit Clemens 6. Stromatum. *Quoniam, ex Apostolo, spiritus scrutatur profunda Dei, animalis autem homo non capit ea, quæ sunt spiritus: sola ergo est à Deo tradita, quæ est apud nos doctrina, cum enim prædictio futurorum, quæ soli Dei cognitioni in sua eternitate coexistunt, humanam intelligentiam effugiat, si ab hominibus aliquid proferri contingerit, quod postea euenierit, non erit ex facultate naturæ, sed ex instinctu Dei.* Cū igitur in libris sacris tales prædictiones habeantur, quæ postmodum videantur impletæ, non alius illarum author quàm Deus potest existimari, vnde Tertull. in Apologet. cap. 20. ait. *Idoneum opinor testimonium diuinitatis, veritas diuinationis.* & de Mose scriptore sacro loquens lib. de anima cap. 28. satis ait probauit *diuinitatem operis, ex diuinatione vocis.* Quod vero sint tales prædictiones, & prophetiæ in scripturis contentæ, patet ex mutua collatione illarum cum euentibus, vnde August. ait. lib. 13. contra Faustum cap. 14. si aliquis gentilis testimonij prophetarum, de persecutione regum, & populorū, de fide regum, & populorum, de abolitione idolorum, de cæcitate iudeorum, de probatione codicum ab ipsis custoditorum, de amentia hereticorum, de excellentia sanctæ Ecclesiæ, verorum, & germanorum christianorum ante prædicta, & nunc impleta conspiceret, quid inueniret fide dignius, quam illos Prophetas, quibus de diuinitate Christi eligeret credere? Etenim si antequam ista fierent, ingererem gentili prophetas hebreos, quibus ea futura crederet, quæ facta nondum videret, merito fortasse diceret quid mihi est cum istis prophetis quos vnde veraces probem, non mihi ostenditur? cum verò tam magna, & tam multa, quæ dixerunt, tam ad effectum manifestationemque perduci, planè ille si peruersus esse nollet, nec ista villo modo contemneret, quæ tanto ante, & tanto apparatu præuidendo, & prænunciando commendari meruerunt, nec illos, à quibus præuideri, & pronunciari potuerunt.

Quod si dicas, postquàm ista per mundum fieri cœperunt, christianos has litteras composuisse, ut ante di-

uinitus prædicta putarentur, ne quasi temerè humanitus facta contemnerentur.

Contra, & est argumentum Iustini martyris, qui legendus est supra. *Quia ne ex Ecclesia eos libros proferebant, occasionem, quasi suppositi à nobis, aut corrupti sint, maledictis nos incesse volentibus præbeamus, ex illorum synagoga producimus, ut ex ipsis hucusque apud eos conseruatis libris ad nos, nostramque doctrinam à sanctis viris edita iura, liquido, & manifestè pertinere appareat.* Per eorum quippe codices (ait Aug. 15. de ciuit. Dei c. 46. & in Ps. 86.) probamus nō à nobis tãquam de rerum euentu commonitis ista esse conscripta; sed olim in illo regno prædicata, atque seruata, nunc autem manifestata, & impleta. Sunt ergo, ut idem alibi dicit, Iudei capsaŕij nostri, portantes codices nostros; & dum, non credunt scripturis nostris, adimplentur in eis scripturæ eorum sicut scriptum est. Esa. c. 6. *Excæca cor populi huius. Accedit scripturæ antiquitas, ut errorem suū sentiant,* ait Lactantius 4. instit. c. 9. *qui scripturam sacram coarguere nituntur tanquam nouam, & recens fictā, ignorantes ex quo fonte sanctæ religionis origo manauerit.* Antiquitas autem demonstratur ex hoc, quod ante omnem Græciæ sapientiam scripsit Moyses. Cadmus siquidem à gentilibus perhibetur è Phœnicia in Græciā transtulisse litteras quibus postea, vel legislatorum, vel historicorum, vel philosophorum libri scripti sunt, ut edisserit Iustinus supra. Ipsemet gentiles, Aegyptios prius litteras inuenisse dicunt ex Xenophonte apud Annum in Berosum: constat autem ex scripturis nostris Moysen apprime eruditum in sapientia Aegyptiorum. Quin, & ponderat Tertull. Apologet. ad gentes, Moyses fuit Inacho ætate par, octingentis penè annis ante urbem conditam, centum septuaginta ante Danaum, trecentis circiter ante cladem Priami: cæteri quoque prophetæ Mose posteriores, extremissimi tamen eorum sunt anteriores sapientibus, legislatoribus, historicis Græcorum, quæ supputatio apud ethnicos historicos, Tacitum lib. 11. hist. Augustæ, & nostros citatos auctores Iustinum, Tertull. Lactantium, Augustinum videri potest. Et satis antiquitatem librorum nostrorum monstrant furta Ethnicorum, qui integras sententias è sacris libris furati sunt, ut oculari demonstratione videre est apud Iustinum, & Clementem, ut supra dictū est. Cū ergo à iudeis seruati sint libri antiqui testamenti, & priores fuerint sapientia gentium, non potuerunt edi a christianis habentibus Iudeos aduersarios: nec decenter confingi potest, quod antiquitus scriptum, & furto imitatum deprehenditur.

Quod si dicas licet hoc verum sit de futuris, quod in illis libris prædicta sint, tamen præsentia occulta, & præterita potuerunt cognosci instinctu demonum, & ita litteris commendari.

Contra, & est instantia Augustini 13. contra Faustū cap. 14. & epistola 3. ad Volus. *Nullis prudentius credimus, vel de præteritis, quæ olim facta sunt, vel de futuris, quæ nondum facta sunt, quam eis, qui nobis fidem verborum suorum in tam multis, tamque magnis, quæ ab eis prædicta iam facta sunt, probauerunt.* Sicut ergo præses ex futuro, ita ex præsentis præteritum fidem habet, & futurorum, quæ implenda remanent, fides tuta est ex impletis. Quare in scripturis, ut optime Tertullian. supra, eadem voces sonant, eadem litteræ notant, idem spiritus pulsat, à Spiritu sancto ergo inspiratæ merito asseruntur.

Vltimo probatur ex miraculis tam authorum, qui

libros canonicos scripserunt, ut patet de Moyse, Petro, Paulo, &c. quàm ijs, quæ ad ipsorum librorum per eosdem conscriptorum faciendam auctoritatem diuinitus facta sunt. Primo quod ad earum interpretationem diuino miraculo 70. Interpretes illustrati, cōcordes reperti sunt, ut dicetur. Inde Philadelphio Ptolomæo interroganti cur veteres gentiles sacrorum librorum non meminerint, responsum est: diuinam illam esse scripturam, quam qui profanorum hominum contingere voluisset, illico percussus à Deo reflisset. Secundo, ex multis miraculis perpatratis contra contemptores sacrarum scripturarum. Theopompus enim quod græca oratione scripturæ aliquot locos ornare voluerit, cerebri agitatione tandiu percutitur, donec cessarit ab opere. Theodorus verò Theodactæ tragediarum scriptor, quod quædam scripturæ verba ad fabulas conuertere vellet cecitate punitur, ut scribunt Aristæus in fine sui libelli, Ioseph 12. de antiquit. c. 2. & Eusebius lib. 8. de prep. Euang. c. 1. extant adhuc apud Giraldum huius Theodactæ enigmata. Tertio ex miraculis factis in conseruatione sacrorum voluminum, pro dominicis enim scripturis pugnavit cælum, dicit Victor Vticensis libro tertio de persecutione Vvandalica, quando traditi sacri codices igni exurendi, subito imber sereno cælo diffusus est, ut ad motus ignis scripturis sacris illico extingueretur. Tempore Diocletiani id accidit Alutini. Similiter Euangeliorum librum in flammis coniectum, nequaquam arsisse testantur Zonaras 3. p. Annalium, & Cromerus lib. 3. hist. Polonica de Russijs ad fidem conuersis. Candelamque ardentem noctis tempore, cum è sacrorum Bibliorum lectione fessus Edmundus obdormisset in sacrum codicem cadentem, testatur Surius tom. 6. c. 16 de vit. sanct. ne minimam lesisse pagellam. Quin, quod Euangeliorum obiectu à Sanctæ Anastasiæ templo repulsum ignem, dum incendio Constantinopolis deflagraret, scripsit Theodor. Lector. Quarto, ex miraculis, quæ pro hominum beneficijs patrata sunt, demones enim scripturis recitatis pullos esse scripsit Athanasius epistola de interpretatione psalmorum ad Marcellinum; quod prius scripserat Origenes lib. 1. contra Celsum. Et quantum attinet ad beneficia spiritualia, præclare scripsit Chrysostomus, quod ubi fuerint libri spirituales illinc expellitur omnis virtus diaboli, quandoquidem solus eorundem aspectus segniores homines ad peccatum reddit. Scribit Laurentius Soranzus in suo Othomano cap. 104. iuuenem in Amurathis aula Mahometanam sectam profitentem, è scripturarum lectione diuinitus tangente Deo illius cor, illustratum ad fidem christianam amplectendam, qui & pro Christi nomine meruit occidi. Summum autem miraculū ait Iunilius, quod ab omnibus suscepta cognoscitur, qui cum in genere, loco, moribus, ingenio, sint valde dissimiles, quum tam concorditer pro diuina scriptura sacra Biblia acceperint, signum est causam quandam esse superiorem, quæ hanc fidem in omnium animis operatur. Accedit religiosa fides christianorum sacras scripturas reuerenter asseruans, vnde Paulinus epist. 12. ad Seuerum, duorum secretariorum à dextro, sinistroque apsidis latere positorum meminit, in quorum vno sacratissima Eucharistia, in altero diuinæ scripturæ codices asseruabantur; vnde Distichon sequens Paulinus idem composuit.

*Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.*

Vnde mori potius voluisset christianos multos persecutionis tempore, quam hosce codices gentilibus tradere, testatur Arnobius lib. 4. adu. gentes. Euseb. lib. 8. hist. cap. 3. Aug. 3. de bap. cap. 2. & 27. Martyrologium Romanum die 2. Ianuarij. Et quorquot Martyrio coronati sunt suo sanguine doctrinam his libris comprehensam tanquam diuinam obsignarunt. Nomina eorum, qui persecutionis feruore sacros codices gentilibus tradere noluerunt, ut in historijs ecclesiasticis legimus, vide in Bar. anno Domini 302. n. 124. 303. 37.

QUARTA Classis ex testimonijs aduersariorum Gentiliū, Iudeorū, Hereticorū. E Gentilibus quidē hos libros laudarunt Demetrius Phalereus, & Aristæus, apud Iosephum lib. 12. cap. 2. Oraculum ipsis gentibus redditum est, percontantibus namque, qui nam fuerint veri, & pij homines, ut testatur Iustinus supra, hanc formam responsum est.

Solus Chaldaeus sapit, & Iudeus apella,

Per se ipsum gentium rege neque Deumque colentes.

Accedit, quod Sybillarum oracula, ut idem ponderat Iustinus ibidem, ad Prophetarum accedunt doctrinam. legatur Aug. de diuinat. cap. 8. in psalm. 58. 12. contra Faust. c. 23.

Facta etiam scriptorum Ethniconum huic veritati testimonium perhibent. nam Iudei, ut dictum est, sunt librarij nostri, ut ait August. in ps. 86. imo, & capsarj nostri, qui studentibus nobis codices portant: & ferè ac si legisset Augustinum Mahometes (ut notat Dominus Florimundus lib. de Antichristo cap. 16. in Elphur kan) Iudeos librorum venditoribus assimilat, qui huc illuc libros, vendentes, & portantes, ex ijs neque doctiores neque meliores fiunt.

Mahometes idem sepiissime in Alcorano, vetus, & nouū testamētum laudat, vnde in Azoara 5. sic scripsit *Deus pius, ac misericors est, &c. prius testamentum, deinceps Euangelij rectas vias hominibus tradidit, & Azoara de filijs Israel Deus sic loquens inducitur, Christo filio Mariæ cōmisimus Euangelium, quod est lumen, & cōfirmatio testamenti, & castigamen, ac recta via timentibus Deum ad vestra legis complementum misimus, & in Azoara Bacara, & in Azoara Elnefe, de quibus omnibus consulendus noster F. Racoldus, siue Rinaldus de Florentia in suo opere insigni (quod eleganter etiam græcè versum est, ob sui præstantiam) aduersus Mahometanos, & Alcoranum inscripto, quod maxima mei animi voluptate sepiissime legi in biblioteca nostra sanctæ Mariæ super Mineruam Romæ, dum generalis Procuratoris totius ordinis socius negotia Religionis pertractabam.*

Heretici vniuersaliter suas hæreses verbo Dei scripto suadere conantes, eoque colorate satagentes semper in ore boantes, verbum Domini, diuinitus inspiratam scripturam fatentur: sed specialiter Calvinus à Catholicis suffragatus primo lib. institutionum cap. 8. hæc recenset. Esse in scriptura, quæ suadent illam esse diuinam. Doctrinæ maiestatem, orationis simplicitatē, puritatem, diuinitatem librorum, antiquitatem, oracula, & prædictiones, quæ postea euenerunt, miracula in illa recensita; hostium persecutionem, martyrum confessionem, scriptorum ruditatem, & simplicitatem, antequam libros sacros describerent. Consimilia addunt Rullus, & Pappus, cuius verba posita furati sunt. Idem asseruit Morneus lib. de verit. religionis. cap. 24. & 25. & alij recentiores, qui alibi hanc attigerunt disputationem, Basileæ, Argentinae Heydelber

gæ, & alibi, idem Stephanus Zegedinus Hungarus tab. 2. de verbo Dei. Kemnitiuss etiam contra sessionem 4. Tridentini, sed si hæc sunt motiua credendi, cur cetera dogmata ab Ecclesia non recipiunt? si verò non sunt, cur illa adducunt, ut ijs suadeant, si ab illis non suadentur?

CONCLUSIO CATHOLICA.

Ex fide habetur, quod Deus est author sacrae scripturae, idque evidenter credibile etiam monstrari potest ad Ethnicos.

Respondeo dicendum, quod cum sacrae scripturae autoritas ad vniuersalia principia, & fundamenta fidei pertineat, ut dictum est in altero to. nullo modo (sicut etiam cetera mysteria fidei) nec à priori, nec à posteriori potest demonstrari à Deo esse diuinitus inspirata. Vnde merito S. Aug. contra Manichæos, qui fidem, & sacros libros accipere nolebant, nisi certa scientia prius informarentur ad intelligendum, & sciendum scripsit 6. confess. cap. quinto. *Non audientes esse si qui forte dicant. Vnde scis illos libros vnius veri, & veracissimi Dei spiritui, esse humano generi diuinitus ministratos?* Nec ex iisdem scripturis, ut superius dictum est, hoc ipsum apud omnes valet demonstrari, cum quia apud non recipientes ista probatio esset petitio principij, & etiam videretur apud aduersantes testimonium istud proprium, atque domesticum, ac perinde infirmum esse, & supposititium iudicari, quod Deus locutus in iisdem scripturis legatur: sic de facto quantumvis Mahometistæ iactent, Alchoranum, & similia à Deo esse, non propterea hoc fidem adstruunt, cum familiaris possit ista iactatio, quod in libris his scribitur à Deo scilicet esse dictatos, qui tamē humana inuentione sunt elaborati; præterquam quod, cum prius firmissimam præcedere fidem opus sit ad aliquod dogma credendum, inane esset Ethnicum inducere ad scripturarum assensum, quod à Deo sint. Aliunde ergo petenda est assentiendi ratio, quod scriptura sacra Deum habeat authorem. Quare dicendum est, quod vel loquimur de tali ratione assentiendi apud fideles, vel infideles; si apud fideles cum ratio formalis assentiendi fidei sit veritas prima per Ecclesiam manifestata, vel per Ecclesiam loquens; propter hoc scimus nos fideles scripturam diuinitus inspiratam (sicut & cetera dogmata) quia Deus id per Ecclesiam nobis manifestat. Si apud infideles, tunc quia ij non habentes habitum fidei, ratione formali fidei carent, non possunt ex hoc medio assentiri, & credere sacram scripturam esse diuinitus inspiratam: Bene tamen motiuis exterioribus, & humanis incitamentis, alijsque credendi administriculis, atque criteriis induci possunt ad certum assensum, quod credibile sit diuinitus bibliorum codicem esse dictatum. Vnde Iulianus Episcopus Africanus lib. 2. de partib. diuinæ legis c. 29. ad interrogationem discipuli hoc modo interrogatis. *Vnde probamus libros religionis nostræ diuina esse inspiratione conscriptos?* respondet. *Ex multis; prius est ipsius scripturae veritas; deinde de ordo rerum, consonantia præceptorum, modus locutionis sine ambitu, puritasque verborum. Additur conscribentium, & prædicantium qualitas, quod diuina homines, excelsa viles, infacundi subilia, non nisi diuino repleti spiritu tradidissent. Tum prædicationis virtus, quam dum prædicaretur (licet à paucis despectis) obtinuit. Accedunt*

his reëctificatio contrariorum, ut Poetarum, vel Philosophorum; expulsio aduersariorum, utilitas consequentium, exitus eorum, quæ per acceptiones, & figuras, & prædicationem prædicta sunt. Ad postremum miracula iugiter facta, donec ipsa susciperetur à Gentilibus, de qua hoc nunc ad proximum miraculum sufficit, quod ab omnibus suscepta cognoscitur. Verum præter hæc motiua, ut credatur diuinitus inspirata scriptura, fides requiritur: nam sicut non vtrumque audita, credibilia esse putamus, sed ea quæ ratio non improbat: ita quod ad plenum consequi non possumus, fideli prudentia credere opus est, & ubi ratio defecerit, fides præcurrat, & assensum firmet. Vnde ut credamus Deum scripturarum authorem, præter dictas probationes necessaria est religionis fides, ut idem Iulianus ponderat ibidem c. vii.

Solutiones oppositionum.

AD Primam respondetur, quod cum supra dictum sit Moysen, & Prophetas fuisse verustiores scriptoribus gentium (qui multa etiam sunt ab illis suffragati) potius dicendum est, ipsos sacra dogmata in scripturis contenta ad fabulas conuertisse; ut patet de diluuiio ficto tempore Deucalionis, de Gigantibus Pelion, & Ossa, &c. & hoc diaboli inuidia factum est, ut prodigiosa, & fabulosa haberentur Prophetarum scripta, quibus Dominus Iesus Christus prænunciabatur, ut dicit Iustinus oratione ad Anton. Pium. Quia enim (ut ait idem exemplificans de nonnullis) Christus prænunciabatur ijs verbis. *Nō auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium, ligans ad vineam pullum suum, &c.* Finxerunt Bellerophonem hominem ex homine genitum in equo Pegaseo in cælum penetrasse. Quia legebat rursus, quod scriptum erat de Christo: *Exultauit ut gigas ad currendam viam, Hercules fortem, qui totam terram peragrasset, introduxerunt. Et iterum, quia scriptum legerant, spiritus Domini super me, &c.* ut mederer contritis corde, quo loco Christus prænunciabatur animarum, & corporum medicus, Aesculapium effinxerunt, &c. vnde Tertullianus in apolog. omnia aduersus veritatem de ipsa veritate constructa sunt operantibus emulationem istam spiritibus erroris. *Ab ijs adulteria huiusmodi salutaris discipline suborta, ab his quedam fabule immixse, quæ dissimilitudine fidem infirmarent veritatis; vel etiam si possent, euincerent, ut quis ideo non putet Christianis credendum, quia nec poetis, & Philosophis. Vel ideo magis poetis, & philosophis existimet credendum, quia non christianis. Itaque, & ridemur Deum prædicantes iudicaturum. Sic enim, & poeta, & philosophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde decacchinnamur. Sic enim & Pyriplegeton apud mortuos amnis est. Et si paradysum nominemus locum diuinæ amœnitatis, &c. Elysi campi fidem occuparunt. Vnde hæc (oro vos) Philosophis, aut poetis tanquam similia: non nisi de nostris sacramentis, ut de prioribus, ergo fideliora sunt nostra, magisque credenda, quorum imagines quoque fidem inueniunt, si de suis sensibus, iam ergo sacramenta nostra imagines posteriorum habebuntur, quod rerum forma non subijnet, nunquam enim corpus umbra, aut veritatem imago præcedit, de hoc argumento præter Iustinum, & Tertullianum. lege Clementem Alex. 6. Strom. Euseb. Cæsar. 10. de præparat. c. 1. & seq. Cyrill. 1. contra Iul. Orig. 1. contra Cels. Theod. 2. de princip. 2. de doct. Christ. c. 28. Isid.*

Ad id, quod de serpente assertur, fuit olim obiectio Iuliani Apostata, cui responderet S. Cyrillus lib. 3. contra Iulian. non debuisse illum hoc reputare incredibile, cum in suis scriptis allocutiones irrationalium recensentur ab Homero; quod equus Achilles nomine Xanthus illi mortem prædixerit, quod flumen Causus Pythagoram salutarit, ex Porphyrio; quod Dodona quercus Apollonium sit allocuta, ex Phylostroto; quod Rhodius Thaurus sermonis non fuerit expertus, ex Isigone Citiensi. Hæc ne potuerunt fidem facere Iuliano voce humana esse locuta? serpentem vero locutum fuisse, eo solum titulo incredibile est, quod à Mose scribatur? si nostros culpat, accusabit, & scriptores suos. Nullum autem absurdum est dicere, quod illud animal natura serpens, fuerit sermonis expertus, ut verbis utat Cyrilli, *Induerit vero personam eius, malorum auctor satan immortalitate concessa homines deprædare volens.* Quod digito Dei scriptæ fuerint tabulæ legis nihil incredibile asseritur? cum potuerit ille lineare characteres, qui in olem terræ tribus digitis appendit: si hæc inscriptio, & allocutio ministerio facta fuerit Angelorum ut dicitur, nullā impossibilitatem continet. Quod vero de viribus Sæpsonis, & Dauidis asseritur si naturaliter id factum esset, quod in sacris hist. narratur esset debitandi locus, quia verò id diuina virtute factum in iisdem scripturis ostenditur, irrationabile est tales victorias Dei virtute nolle credere perpatratas.

Ad secundam respondetur, quod minima consulto in scriptura sacra recensentur, ne fabulosum appareat oculis gentium, quod tot circumstantiis rationabilibus factum esse perhibetur. Sic patet responsio ad obiectio nem de cane Tobia. præterquam quod litteraliter Dei prouidentia, & angelica custodia commendatur, quod incolumis in itinere vel catellus sit conseruatus. Et secundum sensum mysticum id mysterio non vacat: nam si ad custodiam significandam antiquitus symbolum erat canis geniorum (sic enim Angelos custodes vocabant ex Pierio lib. 3. Hieroglyph.) optime custodia Angeli in cane monstrabatur, quo Tobias incedebat, in symbolum gratitudinis canis Thobia adiungitur, ut iuuenē ad gratias Deo referēdas pro custodia erudiret Ambros. 6. ex am. c. 4. & si ad nuptias felix successus peregrinationis tendebat, iam symbolum dominicæ fidei, quam inter coniugem, & filios, & seruos seruare debebat secum ferebat, unde & quidam catulum domini applaudentem, ad significandam vxoriam fidem, scitè depingit vide Alciat. in emblematis. Penula vero Pauli (siuē thecam, & capsulam ligneam, siue paruum, aut vilem vestem significet) Apostolicam paupertatem commendat, admonens Prædicatores Evangelicos solis necessarijs debere esse contentos: insuper, & modestiam prædicat, qui ne molestia esset discipulis aliam exigendo, maluit antiquam sibi à Troade penulam asportari, nec dixit penulam meam ad ostendendam perfectissimam paupertatem, quia propria non erat, sed commodam nullumque sibi alicuius rei dominium vendicabat, ut obseruauit Hieronymus, quod si secundum Hieronymum tertio contra Pelag. penula sit volumen legis, vel secundum Baronium t. r. anno Christi 58. nu. 69. vestis sacerdotalis, hoc non erant contra Apostolicum officium: quod si ex Chrysostomo communis erat vestis ad arcēdas pluias, & frigus; decebat eam Apostolum ad subueniendum necessitatibus præsentis vitæ postulare.

Ad tertiam respondetur ex August. 22. contra Fau-

stum cap. 60. & 61. & lib. contra aduer. legis, & prophetarum recenseri sanctorum virorum peccata, ut dum vident homines, nec Deum suis amicis pepercisse, diuinam timeant ultionem, & dum natura infirmitatem cognoscunt, confugiant ad gratiæ adiutorium, & libetius in spem post peccatum assurgant, dignosque poenitentia fructus faciant, cum vident eos quamuis peccatores ad perfectionis fastigium peruenisse: vel hinc discant aduersarij veracitatem scripturæ agnoscere, quod ubi humani historici suorum ducum facinoræ silentio obuoluunt, solumque præclara gesta commemorant; sacra scriptura sic laudat bene gesta sanctorum virorum, ut defectus non dissimulet, & abscondat. Nec inde trahuntur perniciofa exempla, quia scite dixit August. 22. contra Faustum cap. 35. quod sicut puer in barbarismo reprehensus, si de Virgily metaplasmo defenderet, quia nimirum, scripsit pars in frustra secant &c. ferulis caderetur, ita quisquis cum ancilla suæ coniugis volutatus Abrahæ factum, quod de Agar prolem genuerit, in exemplum defensionis assumpsit, utinam non plane ferulis; sed vel fustibus coercitus emendetur: ne ceteris adulteris, æterno supplicio puniatur. at impiorum sectæ sua mala occultant ne improbitatis conuincantur, unde egregie Tertull. aduers. Valentin. c. 1. Nihil magis curant, quam occultare, quod prædicant, si tamen prædicant, quod occultant.

Ad 4. quidam dixerunt Enos cæpisse inuocare nomen domini sub nomine ineffabili יהוה Iohoua, sed hoc non potest stare, nam Exodi 3. hoc nomen manifestatum esse Moyfi satis clarum est. Melius ergo dicitur captum, tunc esse publicè, ritu publico (per quem discernentur ab infidelibus fideles) inuocari nomen domini. Unde textus hæbreus habet יהוה בְּשֵׁם יְהוָה לקרא tunc captum est inuocari nomen domini, cui consonat Targum dicens, tunc incæperunt filij hominum orare in nomine domini. sc. publico, & cōmuni ritu. cæterum Adam, Abel, & alios Deo sacrificium obtulisse secundum suorum temporum congruentiam, docet S. Greg. lib. 4. mor. c. 2. & S. Thom. 2. 2. q. 185. a. 1. ad secundum. Ad illum locum de libris Regum desumptum. Quidam dicunt, quod cum in libris Regum videantur apparentes contradictiones, non verentur asserere textum hæbraicum esse corruptum, sed hoc non potest stare, ut dicitur infra, hoc etiam impugnat Riccardus Victorin. p. 2. de concordia temporum Regum conregnatum super Iudam, & Israel, omninò legendus. Communiter dicitur Ioachim duo initia Regni habuisse, vnum viuente patre cum esset octo annorum, ut dicitur in 2. Paralip. cap. 36. alterum mortuo patre, cum esset decem, & octo annorum natus, ut dicitur 4. Regum 24. sed hoc habet difficultatē. Dicit enim scriptura in eodem lib. Paralip. quod regnauit pro patre: si autem vera esset responsio, diceret potius scriptura, cum patre, nec credibile est puerulum à patre assumptum ad gubernandum secum. Vera solutio est aliquorum interpretum, verè in regni folio confedisse Ioachim anno ætatis suæ decimo octauo, neque hoc est contrarium alteri loco Paralip. ubi octo annorum spatio regnasse perhibetur omissa particula decem, nam cum numerus minor non excludat maiorem, potuit sine præiudicio veritatis omitti maior iste numerus in lib. Paralip. qui in libro Regum suppletus est, & communiter hoc factum esse à canonicis scriptoribus patet in generatione Cainam, quæ in Genesi

neſi deest, & in Luca ſuppletur, ſed etiam dici poteſt, quod etſi octodecim annos natus regnare cœperit Ioa- chim: morum integritate, & innocentia octo annorum videbatur ætatem præſeferre; vnde, & in hunc ſenſu etiam de Saul dictum eſt 1. Reg. 13. *ſilius vnus anni erat Saul cum regnare cœpiſſet*. In his autem, & ſimili- bus in ſpecie apparentibus contradictionibus notan- dum eſt, quod ſcripſit Origen. 4. Periarch. cap. 2. *quod ſi in omnibus diuina hiſtorie libris fuiſſet conſequentia cuſtodita, & ordo ſeruatus; habentes continuatum intelli- gentie curſum non utique crederemus eſſe aliquid in ſcri- pturis ſſ. intrinſecus præter hoc, quod prima fronte indi- catur incluſum, & ſubdit. Iſta de cauſa procurauit diui- na ſapientia offendicula quædam, vel intercapedines fieri hiſtoriales, impoſſibilia quædam, vel inconuenientia per medium inferendo, ut interruptio ipſa narrationis, velut obicibus quibusdam legenti reſiſtat obiectis, quibus intel- ligentiæ huius vulgaris iter, ac tranſitum neget, & exclu- ſos nos reuocet ad alterius initium viæ: ut ita ceſſioris cu- iusdam, & eminentioris iramitis per anguſti callis in- greſſum, immenſam diuinæ ſcientiæ latitudinem pandat, hæc Origenes.*

Ad illud, quod de generationibus obiicitur. Omiſſis multis expoſitionibus dicẽ, quod illæ tres quatuorde- nariæ generationes integræ reperiuntur apud Matthæũ, obſeruando tres conditiones. Primò numerando non perſonas, ſed generationes, ut quando dicitur ab Abra- hâ uſq. Dauid generationes quatuordecim intelligẽ- dũ ſit ab Abrahâ uſq. Dauid generatẽ. i. uſq. ad genera- tionem Salomonis, vnde in tex. non dicuntur perſonæ quatuordecim, ſed generationes quatuordecim. Se- cundo, ut primus, & vltimus cuiuſcumque quatuorde- nariæ incluſiue, & non excluſiue numerentur, ut explica- tum eſt exemplo allato. Tertio, ut in poſterioribus dua- bus quatuordecenis generationibus vltimus prioris, à quo poſterior incipit incluſiue etiam accipiat, ita- ut generatio illa bis repetatur, ut ſinis prioris, aut præ- cedentis, & ut principium ſequentis, ſiue poſterioris, & per hanc ſupputationem ſolum 40. dumtaxat non 42. generationes conſiciuntur: vnde nec Matthæus dixit oēs generationes eſſe 42. aut quid ſimile, propterea nõ militat obiectio, lege Petrum Llorcã de locis cath. diſp. 2. m. 4. in comm. 2. 2. q. 1. Verum eſt, quod multæ ſunt omiſſæ generationes v.g. vna inter Iechoniam, & Ioſiam, tres inter Oziam, & Ioſiam cuius rei ratio, & myſterium aperire non eſt huius loci interim legantur interpretes in c. 1. Matthæi.

Ad quintam reſpondetur, quod Sybillas prophetæ- ſe, teſtes ſunt Clem. 1. ſtrom. Hiero. 1. contra Iouin. Aug. 18. de Ci. c. 23. S. Th. 2. 2. q. 2. a. 7. ad tertium, & non tam per traditionem acceperunt illa myſteria, ſi- cut contigit Trimegiſtro, & alijs, quam etiam per re- uelationem ipſis factam: imo certum eſt ex Iuſtino Martyre, Platonem, cum in vnus ſybillæ vaticinia inci- diſſet in Phœdro omnes poetas diuinitate donaſſe, qua admiratione ductus libro ad Menonem, eoſdem, ut fatidicos, & diuinos laudat. Sed ut idem Iuſtinus docet, ſolummodo Plato ad carmina ſybillæ reſpexit; ſy- billæ namque, ut idem ſubdit, non fuit data facultas corrigendi, nec expoliendi reſponſa ſua, ſicut poetis iuxta metri rationem, tantummodo (ut dicit idem) af- flatus tempore ſortes illas ſuas explebat, ut euaneſcen- te inſtinctu ſimul quoque dictorum memoria euane- rit. Atque hæc cauſa eſt, quam obrem non omnes car- minis numeros, ſybillæ ſeruent oracula. Non ſunt au-

tem ea poſita in canone, quia apud Gentiles propheta- rit, vel quia in multis ſunt deprauata: vnde Auguſtus (ex Suetonio) nothiſ auctis carminibus, reſidua condi- dit duobus forulis auratis ſub Palatini Apollinis baſi. Eſt alia ratio, quia ſub ſybillarum nomine multa deli- ramenta ſunt edita, vnde Ruper. lib. 1. in Ioel cap. 2. ait. *Licet multi de Eccleſia gentium prophetiæ ſpiritum habuerint, & c. ſoli tamen ſily Syon, & ſily filiorum ſ. Pro- phetæ priores, & Apoſtoli ſuccedentes, ſoli hi ſunt, quoru prophetiæ, & ſomnia, ſeu viſiones canonicæ auctoritatis tenent apicem ſummum tanquam probatæ veritatis, atq; certitudinis ſunt, quàm lex, & euangelium.* Sed ſi ad Poetas omnes, ipſi gentiles eiſdem inſtinctum propheti- cum extenderunt, potius demonum inſtinctum dixe- ris, quem (ut dicit Nazianzenus orat. 1. contra Iul.) Enthufiaſmum. 1. numinis afflatum, in honeſtiorẽ ſignificationem nomina commutantes, appellarunt. Vnde & ſecundum hanc ſignificationem uſurpatam à gentilibus S. Paulus ad Titum cap. 1. Poetam Epimeni- dem prophetam Cretẽſium appellare non abhorruit; vel etiam (ut dicit ibi Anſelmus, vel quicumque ſit au- ctor, quia tunc temporis Epimenidis liber extabat) ora- culorum titulo prænotatus, quem propterea tanquã prophetam habebant. Ut ergo confutaret falſos do- ctiores Cretenſium, ideo teſtimonium hoc Paulus ſum- piſit, ut ex proprio ipſorum propheta eos contereret, eoſdemque taxaret, tales habere prophetas, quales ha- buiſſet Baal ſacra ſcriptura commemorat. De illo autẽ vnum teſtimonium citans, non vniuerſum opus appro- bavit; vnde nec integrum metrum adduxit: ut qui in vna tantum poematis parte conſentiret, cetera confu- taſſe crederetur.

Ad ſextam reſpondetur ex Auguſt. lib. de ſpiritu, & litera ad Marcell. cap. 4. & 5. id dictum eſſe ab Apoſto- lo veriſſimẽ litteram occidere, niſi adſit ſpiritus viuifi- cans, non ſolum ea ratione, qua figuratẽ ſcripta ſecun- dum carnalem intelligentiam accipiuntur, ſed etiam quia ex lege ſola mortis accipitur occaſio. Vnde Apo- ſtolus dixit Rom. 7. *Occaſione accepta peccatum per mō- datum ſeduxit me, & per illud occidit.* Quod quomodo fiat declarat inquiens, quoniam legis littera, quæ docet non eſſe peccandum, ſi ſpiritus viuificans deſit, occi- dit, ſcilicet *enim potius fecit peccatum, quàm cauere, & ideo magis augeri, quàm minui, quia malæ concupiſcentiæ, etiam præuaricatio legis accedit, quia hoc ipſum, quod concupiſcitur ſit iucundius dum vetatur, ait S. Thom. in hunc locum Apoſtoli.*

Ad inſtantiam Danci reſpondetur, quod potius eſt faceta garrulitas, quam apta collectio procedens à nõ cauſa ut cauſa: nec enim quia litteris deſcripta eſt lex vetus, illos effectus operabatur, ſed quia ex vi legis lex illa quæ litteris ferẽ tota mandabatur, non dabat gra- tiam, ſicut dat noua lex; vnde occidens littera lex noua dici nequit, quamuis etiam attendendo ad ſolos ca- racteres, ipſa littera ſcripta Euangelij homines viuifi- care nequit: non enim adiutorium gratiæ, ut Pela- gius volebat, eſt poſitũ in ſola lege, & doctrina, ſed in interiori gratia Dei mouentis intrinſecus, ad quod per verba etiam Euangelij homo mouetur extrinſecus; quo adiutorio ſecluſo, littera iubens, & prohibens etiã nunc concupiſcentiam auget, lege eundem Auguſt. de ſpiritu, & litera cap. 14. & 17. *Quamuis autem lex illa verus in ſe ſpectata fuerit bona, & ut gratiæ adiu- ſta oculis mentis illuminaret, Chriſtoque coniungeret, faceretque homines pertinere ad nouum teſtamentũ;*

occasione tamen data non accepta occidit, ut explicatum est.

Ad septimam respondetur, quod cum *Verbum* analogum sit, primò impositum est ad significandum omne id, quod siue interius mente, siue exterius voce profertur. Secundo, ad significandum id, quod habet imaginem vocis, talis est imaginatio vocis, qua cogitamus quomodo verbum conceptum sit proferendum, & dicitur verbum species vocis: talis similiter potest esse scriptura, quibus omnibus, ut imaginatis signis uti mur ad exprimendas voces, & per illas conceptus mentis. Si loquamur de accepto, verbo secundum primum modum, certum est, quod quæ de labijs Dei processerunt, non poterunt esse irrita. Si loquamur de verbo, ut signo, siue de scriptura, qua significatur verbum, ex ore Dei prolatum, potest absque Dei verbi iactura corruptioni esse obnoxia. Non tamen colligitur, scripturam non esse verbum Dei, nam etsi non sit formaliter verbum, eo modo, quo rebus significatis competit, est tamen signum verbi, & minus principale analogatum, unde nec propter hoc pulsus sanus non est, quia formaliter sanitas de animali sano enunciat.

Ad confirmationem, cum scriptura, & imaginatio sint administræ cognitionis humanæ, quæ conceptus formare non potest, nisi phantasmate mediante, non opus est, ut angelicæ cognitioni deferuiant. Unde nullo modo est consequens, quod si verbum scriptum non est verbum Dei respectu Angelorum (cum scriptura non indigeant) quod non sit verbum respectu hominum.

Ad secundam confirmationem cum verbum Dei analogicum habeat significationem, & principalitatem obtineat increatum verbum, non subinde fit consequens, quod creatum verbum non sit propriè verbum Dei, cum præter increatum verbum, quod dixit semel Deus notionaliter, sint alia creata verba.

Ad tertiâ confirmationem. Omnes illæ proprietates, primo, & per se conueniunt increato Verbo, tanquam principali analogato; nullum tamen est inconueniens, ut minus principaliter tribuantur verbo creato: unde à Paulo ad Heb. 4. dicitur, *uius est enim sermo Dei*, quod licet verbo increato conuenire multi interpretes affirmant, multi tamen ad verbum creatum adaptant. Et idem creatum verbum à Petro 2. Petri 1. assimilatur lucernæ lucenti in caliginoso loco, & Christus scripturæ Moysæ iudicium attribuit ipso dicente Ioa. 5. *est qui accusat vos Moyses, &c.*

Ad octauum argumentum respondetur, quod diuersimodè accipitur ratio assentiendi scripturis. Apud fideles est Ecclesiæ autoritas, apud infideles esse possunt omnia motiua allata, quibus credibile euidenter fieri potest, scripturas diuinitus inspiratas. Habito autem assensu à fidei, quod scripturæ sint diuinitus inspiratæ, nihil verat, quod scripturæ se ipsas inspiratas esse demonstrent, aut quod authores sibi ipsis testimonium perhibeant, quod diuino spiritu incitati easdem scripturas conscripserint. Nec sophisina in oppositum aliquid efficit: nam consultò David illam particulam apposuit, *ego dixi in excessu meo*, quando enim homo excedit se ipsum, utique se ipsum eximit, ut ait Basilus à reliquorum numero; eximitur autem, quod per hoc supernaturali inspiratione præ ceteris illustratur ad enarranda diuina, &c. quare talis homo sic excedens verè de ceteris enunciat. omnis homo mendax.

Ad vltimum dicitur, quod illa est Fauisti impostura, qui (ut dicebat August.) se paratum afferebat si aliquas prophetias in libris Moysis reperisset, ita percepturum, ac piscem de mari, aquam (libros scilicet Moysis, de qua capitur) respuendo, cui mox August. respondet. Cum omne, quod scripsit Moyses ad Christum pertineat, siue gestis, siue dictis prænunderit, si Moysen in omnibus non recipiat, ne piscem edere. Ita similiter dicendum est, quod cum omne, quod in omnibus scripturis sanctis recensetur, ad Christum referatur, & nihil ad aquam falsam falsitatis pertineat, integram veritatem scripturarum in pisce contineri, & hanc è falsis aquis gentilium, & hæreticorum merito extrahi pronunciamus.

ART. SECVNDVS.

An singulorum verborum scriptura sacra Deus author extiterit.

Positio Hæreticorum.

Hæretici moderni, ut patet ex vltimo colloquio Respondenti sess. 1. multa dixerunt à sacris scripturis scripta, Spiritus sancti maiestate indigna, exemplificantes de cane Tobiae caudam mouente. Alij etiam fuisse, qui de Penula Troade relicta à Paulo exemplificauerunt, quæ motiua supra soluta sunt.

Gaspar Suenkfeldius supra, & epistola 29. de cursu verbi Dei, & libello de distinctione Verbi Dei, & scriptura sacra, sustinens nullam esse scripturam, seu verbum Dei, sed solum verbum Dei increatum (quod solum voluit esse verbum Dei propriè) scripsit hoc verbum in scriptorum cordibus insedisse; scriptores verò vocibus, & litteris à se prolatis non diuinitus suggestis, quo ad potuerint idem verbum increatum pinxisse, & lineasse. Erasmus sup. cap. 2. Matt. & alibi indignum, quoque existimauit, quod Deus quædam minimi ponderis asseratur, dictasse. Nec defuerunt alij ex Castro li. 1. Apologet. cap. 7. qui in dubium etiam reuocauerint, num Deus Prophetis tantum significet id, quod dicturi sint, quod propheta suis verbis explicent postea, ut inde colligat Prophetas in sensu, quem Spiritus sanctus illis significat errare non posse, in verbis posse: an potius Deus Prophetis, & sensa, & verba, quibus vtuntur suppeditet, ut nec in verbis, nec in sensu vnumquam possint errare?

Inter Catholicos vero non leuis disceptatio est, an, ut scriptura sit sacra, & dictata à Deo, necessarium sit, ut specialiter Deus infundat res, & verba, an vero sufficiat notitia scriptorum, atque peritia rerum, & vorum, ut eleuentur ex motione Dei physica, aut morali, aut eiusdem sola assistentia ne scribendo labantur, sufficiat.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, nam non omnia, quæ aliqui propheta prædicauerunt, ab ipsis, vel alijs ad hoc munus deputatis conscripta sunt, sed à notarijs, vel scriptoribus à Synagoga Hebræorum, ad ea, quæ audiebant, destinatis: poterant ergo cum non scripserint inspiratione diuina, vnum verbum pro alio inspirato æquiualentem saltem illi, subrogare. Antecedens probatur auctoritate

Fortitate Dorothei Episcopi Tyrensis, & martyris in synopsi dicentis, omnes prophetae vaticinati sunt apud Iudaeos, &c. & infra, e quibus nonnulli sibi libros conscripserunt, ut David, &c. reliqui non ipsi prophetias suas, sed scribere, qui erant in templo cuiusquam prophetae sermonem, veluti cum dierum supputatione conscripserunt, & quando propheta quispiam à Deo mittebatur, &c. ut predicaret singulis diebus vaticinabatur, & scribebatur id, quod propheta singulis sermonibus predicabat, &c. & quae dicta erant, certis capitibus initio praesignatis subijciebatur, atque hoc modo iustus, & integer liber ex varijs sermonibus componebatur.

Secundo, Paulus vitur locutionibus, in quibus quaedam, quae scribit, tribuit Deo, quaedam sibi: non ergo omnia verba sacrorum scriptorum Spiritus sancti suggestioni sunt tribuenda: Antecedens probatur 1. Cor. cap. 7. ubi dicitur precipio non ego, sed Dominus, & iterum. *Ceteris ego dico, non dominus.* & Moyses, ego sum tenuis voce, & tardae linguae, & iterum haec dicit Dominus. *Mitte populum meum, ut me colat, quae ex pla avertit S. Basilus in calce lib. 5. contra Eunomium,* in hoc ponens differentiam inter Spiritum sanctum, & creaturam, quod aliquando inquit, rationalis creatura à se loquitur, quae sunt Dei, sed spiritus non sic: non. *aliquando, quae ex Deo sunt loquitur, sed omnia Spiritus sancti verba Dei sunt, & filij similiter.*

Tertio ex Hieron. in fine epist. ad Philemon. sic scribente, *imbecillitas humana vnum tenorem Spiritus sancti ferre nequit, neque huius corpusculi necessitatibus sub praesentia Domini deservire semper, ut disponere prandium, cibum sumere, esurire, saturari, non ergo semper assisist Spiritus sanctus scriptori, ut scribat, nec verba omnia, ex interruptione affatus, à Spiritu sancto edita sunt.* Confirmatur ex eodem Hier. ibidem referente sententiam multorum scriptorum ecclesiasticorum, asserentium, tunc solum scriptores sacros spiritum Dei habuisse cum graviora, & quae ad salutem animae faciebant, dictabant, non autem cum minutiora scribebant.

Quarto, si omnia, & singula verba scripturae à Spiritu sancto dictata essent idem omnium esset stylus, ac phrasis, ut patet in libris editis à Cicerone, Terentio, &c. ut ex solo stylo author legitimus librorum cognoscatur: sed non est idem stylus omnium librorum sacrorum, nec eadem phrasis, ergo. Minor probatur ex advertentia S. Hieronymi in prol. super Esai. & in c. 7. eiusdem, nam Esaias in sermone disertus apparet, quod erat vir nobilis, & urbana eloquentia, nec habens quidquam in eloquio rusticitatis admixtum, Hieremias vero, Isaias, Osea, & quibusdam alijs prophetis, videtur esse rusticior, propterea quod natus sit in viculo. Stylo, & phrasi pastoralis usum Amos testatur idem Hieron. in Hierem. prol. 1. in Amos c. 1. & reddens rationem, quia inquit, *naturale est, ut omnes artifices loquantur exemplis suae artis, & unusquisque in quo studio trivit etatem illius similitudinem proferat.* de Luca ait idem Hieron. catal. scrip. eccles. quod tam in Evangelio, quam in aetibus comprior est, & secularem redolet eloquentiam. Non ergo verba omnia de Spiritu sancti paxide prodierunt, quae de cuiuscumque scriptoris prodierunt disciplina.

Quinto, Paulus graece loquens vocat se imperitum sermone, non autem scientia, non tam humilitate, quam rei veritate, inquit Hieronymus quaest. 10. ad Algasia *profundos enim sensus lingua non exprimit, & cum ipse sentiat, quid loquatur, in alienas aures puro non potest*

transfere sermone, quem cum in vernacula lingua habeat disertissimum, quippe Hebraeus ex Hebraeis, & eruditus ad pedes Gamalielis se ipsum interpretari cupiens inuoluitur, si ergo verba illi administrata essent diuinitus, non inuolutus esset humanitus.

Sexto, quae à Spiritu sancto suggeruntur, vel dictantur sine diligentia eius, qui loquitur, aut scribit, profuerunt, atque scribuntur, unde Christus dixit, cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: non enim vos estis, qui loquimini, &c. Sed multi scriptores magnos labores impenderunt in rerum scribendarum peruestigatione, & assentione, ergo. Minor probatur ex proemio Evangelij Lucae, ubi cum dixisset, quoniam multi conati sunt, &c. statim aduersatiam subiungit, quod egregie ponderat Ambrosius infra citandus, *Visum est, & mihi assensum omnia à principio diligenter ex ordine tibi scribere, &c.* in lib. 2. Macab. cap. 2. scriptor illius libri sic ait. *& nobis quidem ipsis, qui hoc opus breuiandi causa suscepimus, non facilem laborem, imò negotium plenum vigiliarum, & sudoris assumpsimus.* Et Ecclesiasticus in prologo, testatur auum suum non parua adhibita diligentia, & labore scripsisse aliquid horum, quae ad doctrinam, & sapientiam pertinent.

Septimo, quia ociosa esset rerum, & verborum infusio, si aliunde scriptori sacro res, & verba suppeterent, & multa oculata, aut aliunde cognita, & perspecta essent: multa etiam temporalia facta, ut bellorum gesta, & huiusmodi sacri scriptores ediderunt, ut patet de Moysse, Iosue, &c. Lucas etiam sicut accepit, ita scripsit Evangelium. *sicut tradiderunt, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuere sermonis, & Marcus ex Hieronymo, sicut audiuit à Petro, sic scripsit Evangelium, ergo superflua fuisset Spiritus sancti dictatio.*

Octavo, quia non fuit necessaria, eadem verborum infusio, nam ex August. 16. de ciuit. Dei cap. 2. *non sane omnia, quae gesta narrantur in scripturis, aliquid etiam significare putanda sunt, sed propter illa, quae aliquid significant, etiam ea, quae mihi significant attinguntur: solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit etiam cetera aratri membra sunt necessaria, ergo in istis satis fuit directio Spiritus sancti cum expresse ex August. res ad significandum assumi, & per consequens ipsa verba, quae res ipsas ad significandum determinant, non fuerit necessarium.*

Confirmatur, nam ad saluandum scripturas sacras Spiritum sanctum habere authorem, satis est dicere, eundem absque infusione rerum, & verborum fuisse ad scribendum impulsorem, & in scribendo directorem, & ad saluandum infallibilitatem scripturarum, tam vera, & infallibilis est notitia à Deo infusa, quam ea, quae mouentem habet, vel assistentem Deum.

Nono, quia si asseratur scriptores sacri omnium rerum, & verborum infusam habuisse notitiam necessario est asserendum, scriptores omnes canonicos fuisse prophetiae lumine illustratos: at hoc est difficile ad omnes scriptores canonicos extendere praesertim veteris testamenti, cum pro talibus non fuerit agniti à veteri synagoga, ut patet de scriptore Ecclesiastici, Iudith, Tobiae, Machabeorum, ergo non omnium habuere notitiam infusam.

Decimo, quia in multis quaestionibus se inuoluere opus est, asserens talem rerum, & verborum infusionem, quomodo scilicet Deus infuderit, quomodo intellectum illuminauerit, voluntatem affecerit, manum di-

rexerit; à quibus expeditus extricatur, afferens satis fuisse impulsione, & directionem Dei.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo autoritas sacræ scripturæ. primus locus continet omnes illas auctoritates, quibus asseritur Dominus per prophetas locutus. vnde frequenter legimus. *Hæc dicit Dominus, & iterum verbum Domini, quod factum est ad Oseam, &c. & rursus, ecce dedi verba mea in ore tuo.* & Hier. 36. interrogantibus primatibus Hebræorum, quomodo ex Hieremiæ ore Baruch descripsisset sermones illos, respondit, *ex ore suo loquebatur quasi legēs ad me omnes sermones istos, & ego scribebam in volumine, atramento;* verba ergo, quæ excipiebat Baruch non vt composita à Hieremia aliquo labore, nec ab ipso Baruch composita apertissime significatur, sed quæ à spiritu sancto Hieremiæ fantasie suggesta erant; vnde illa, quæ velut in libro legens dictabat ab ipso fuere transcripta. Et psalm. 44. dicitur *lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*, ad insinuandum linguam, mentemque scriptorum, veluti calamum adaptatam ad hos, vel illos characteres exprimendos, & ad hæc vel illa verba efformanda, &c. vnde Ezech. 1. vbi est sermo de quatuor illis animalibus, quæ quatuor Euangelistas significabant, dicitur. *Vbi erat impetus spiritus illuc gradiebantur, nec reuertebantur dū ambularent*, id est in scribendo, ita agitabantur, ne retro cederent, id est, vt ex proprijs non loqueretur. Matt. 22. quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum? Act. 1. Petrus dixit, oportet impleri scripturam, quam præ dixit Spiritus sanctus per os David de Iuda, qui fuit Dux eorum, qui comprehenderunt Iesum, &c. citatque librum psalmorum. fiat commemoratio eorum deserta, &c. Et ne quis effugiat, dicendo hoc verum esse in multis scripturæ partibus. Contra nam D. Petrus ad omnem scripturam extendit, vt quæ in illa continentur à Spiritu sancto dictata sint immediate, nō autem proprio iudicio, vel electioni scriptoris, quibus verbis essent describenda, relicta. non enim inquit 2. Pet. 1. voluntate humana allata est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, vbi in Græco legitur *περόμενοι* id est permoti, & impulsī. vnde eodem cap. præmiserat. Omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit, vbi pro *ιδίας επιλόσεως* potuit etiam, *verti* proprio impulsu, atque impetu.

SECUNDA Classis ex Patribus. Clemens Alexan. 2. Strom. in fine sic dicit. Prophetas, qui instrumenta fuerunt diuinæ vocis nemo stupuerit, Ambros. super Lucam, exponens ea verba. quoniam multi conati sunt, ait, sine conatu sunt enim donationes, & gratia Dei, quæ vbi se infuderit rigare consuevit, vt non egeat, sed redundet scriptoris ingenium, non conatus est Mattheus, non conatus est Marcus, non conatus est Ioannes, non conatus est Lucas, sed diuino spiritu vbertatem dictorum, rerumque omnium ministrante sine ullo molimine cepta compleuerunt.

Augustinus 11. de Ciuit. Dei c. 3. hic prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse iudicauit locutus; etiam scripturam condidit, quæ canonica nominantur eminentissimæ auctoritatis, & alibi illa itaque exequitur literarum sacrarum scriptor istarū, vel potius per eum Dei spiritus, quibus non solum narrentur præterita, verum etiam prænuncientur futura, & alibi compara tos, & linguam sacrum scriptorum calamo,

quo Deus vtitur in scribendo, quomodo etiam loquitur Procopius in Genesim dicens. *Propheta Spiritui sancto linguam quasi calamum præbent excellentissimo scribæ.*

Gregor. lib. 4. epist. 40. dicit, quid est scriptura, nisi quadam epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam? & in præmio moralium. Ipse est, qui scripsit, qui hæc scribenda dictauit, &c. iisdem verbis vtitur Rhabbanus de instit. clericorum lib. 2. c. 4.

Ad hoc propositum faciunt auctoritates Patrum vocationum, & citationum scripturas, vt sententias Spiritus sancti, ita Origenes ep. ad Rom. 3. Basilius præf. in omnes psalm. vocant scripturam à Spiritu sancto conscriptam, &c. Præterea faciunt ad propositum illa sanctorum locutiones, quibus nedum verba, eorumque ordinem, & seriem, minimasque dictiones, sed vel syllabas ipsas, vel minimos apices obseruant. Vnde à Hieron. cap. 3. ad Ephes. *singuli sermones, syllabæ, apices, puncta in diuinis scripturis plena sunt sensibus.* Chrysost. hom. 3. in Genesim etiam in breui dictione inquit, *variarum sententiarum vim, & indicibiles diuitias inuenire licet, & in Hom. 21. in syllaba, vel apiculo grandem thesaurum inueniri docet*; idemque hanc rationem assignas subdit. *Quandoquidem diuino spiritu afflati propheta locuti sunt, ideo vt à Spiritu sancto scripta ingentem in se continent thesaurum.*

TERTIA Classis ex rationibus prima, quia si compositio verborum sacris scriptoribus referuata fuisset, magis historica diligentia, quam prophetica prouidentia in illis apparuisset. Amplius non esset Deus, qui loqueretur in scripturis, nec per scriptores sacros suam mentem aperiret, sed alius, qui eam suo nutu scripto signare voluit.

Confirmatur ex August. lib. 11. de ciuit. Dei cap. 1. dicente quod summe dispositione prouidentia super omnes omnium gentium litteras, omnia sibi genera ingeniorum humanorum diuina excellens auctoritate subiecit. Procul autem dubio non subijcerentur homines nedum in minimis, sed nec maioribus verbis in sacra scriptura contentis, si semel conciperent humanæ industriæ relicta verborum compositionem, vnde SS. PP. non tantum infudassent in appedendis, & librandis minutissimis verbis, & apicibus.

Secunda ratio, nam si vera est opposita sententia, nulla esset differentia inter factorum conciliorum decreta, & sacram scripturam: consequens est falsum: ergo id ex quo sequitur. Probatur consequentia, nam etiā Patres in concilio generali legitime congregato, vel Romanus Pontifex solus ad definiendum mouentur impulsu Dei, & humana diligentia supposita assitit Deus, vt nullus sit error in decretorum determinatione.

Quod si dicas, licet in decreto error esse nequeat, potest esse error in medijs, nempe in rationibus, afferuntur enim interdum vero similes, & probabiles, vt patet cap. à quodam Iudeo de baptismo, quibus potest subesse falsum, at in scriptura nihil tale reperitur.

Contra, instant aliqui, quia multa continentur in scripturis, quæ in se non certa fide tenentur, & sacer scriptor non vt fide tenenda proposuit, quamuis de fide sint, quia scriptor ea refert, atque describit sequendo opinionem probabilem sui temporis; ergo nulla esset differentia inter decreta conciliorum, & scripturam, ex hoc capite, nisi aliud superaddatur. Antecedens probatur inquit, ex Ecclesiastico cap. 18. vbi aduentus Eliæ ante Christi iudicium demonstratur: hoc autem pro-

probabilem opinionem fuisse sui temporis docer Iansenius in eum locum illudque vaticinium satis intelligi posse de Iohanne Baptista, quem Angelum ante faciem Christi præcessurum dixit Malachias cap. 4. de quo Christus Matt. 17. etiam dixit *Elias iam venit*. Sed de hac sententia Iansenij infra dicetur in solutione huius argumenti, quod nullò modo possit subsistere. Aliam ergo instantiam adducunt alij, quia etiam conclusio dogmatica, quæ definitur, à Deo proficiscitur suo nomine, summo sacerdote decreta firmante, & obsignante: sicuti, quæ nomine Regis edicta procedunt Regis esse dicuntur propter auctoritatem datam ministris interpretandi, & publicandi regiam voluntatem, etiam si nec Rex decreta dictet, scribat, atque sigillet, at in scripturæ inspiratione, Deus locutus est, & verba dictauit: alia ergo ratio est decretorum ecclesiæ, aliæ diuini eloquij, ut illa sint verbum Dei per quādam appropriationem, & adaptationem, ista secundum propriam, & intrinsecam rem, & rationem.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Ad hoc ut aliqua scriptura sit sacra necessaria est diuina inspiratio, & impulsio, quamuis non in omnibus scriptoribus fuerit uniformis.

Respondeo dicendum, quod cum Bibliæ sacræ scripturæ titulo decorentur, necessario asserendum est (cum omnis scriptura sit diuinitus inspirata) in omnibus, siue paruis, siue magnis continere diuinam reuelationem, & non ex hominum industria verba eius esse adaptata, unde Hier. ad Paul. ep. 13. *quicquid alijs meditatio, & cōtinua exercitatio tribuere solet, istis hoc Spiritus sanctus suggererat, & erant iuxta id, quod scriptum est, & erum omnes docibiles Dei*. Quare merum deliramentum est Sennenfeldij, qui soli Verbo Dei increato assistenti cordibus scriptorum, rationem Verbi tribuens, & ab alijs prolatis à Deo verbis denegans, asseruit, humana industria ad picturam Verbi increati, verba scripturæ picta fuisse, & fabrefacta. Hoc autem ostenditur manifeste falsum: nam si de præsentia Dei loquatur (quæ ad immensitatem eius pertinet) secundum quam Deus est vbique, & hoc ceteris personis est commune Patri, scilicet, & Spiritui sancto, & hoc modo si esset in cordibus scriptorum canonicorum, esset pariter in cordibus Ethnicorum; & æqualem effectum tam in canonicis scriptoribus, quam in Ethnicis, Deus operaretur, & ylla prærogativa sacri libri prædicti prophanos minimè antecellerent. Si verò de præsentia Verbi increati loquatur secundum aliquem effectum, præterquam quod hic effectus omnibus diuinis personis conueniret, oporteret assignare, quem effectum in scriptoribus operatum est Dei Verbum? nam si gratuitum aliquem effectum affirmet operatum, vel erit gratia gratum faciens, & hoc est impertinens ad talem scripturam, per accidens enim est, quod sacer scriptor habeat gratiam gratum facientem: vel erit gratia gratis data, & tunc si aliquam assignet aduersarius præter enumeratas à Paulo, est manifestum delirium. Si autem dicat fuisse scriptoribus collatum donum prophetiæ, scientiæ, vel sapientiæ, aut mentis illustrationem, &c. ipse sibi contradicit, & quod volumus inuitè confiteatur, nempe scripturam, quæ canonica dicitur, propte-

rea dici sacram, quod sit Deo inspirante, vel illustrante, conscripta. Vnde à Paulo scriptura asseritur diuinitus inspirata 1. Tim. 3.

Sed ad huiusmodi inspirationem intelligendam, sciendum est multis modis hanc inspirationem posse contingere. Primo modo, ut res, & verba de nouo infundantur, res quidem in quantum prius occultæ, vel omnino nouæ patefiant, & reuelantur: verba in quantum diuinitus de nouo suggeruntur, & in phantasia efformantur: Et secundum hanc acceptionem dixit Augut. 11. de ciu. Dei cap. 4. quod non fuit ibi prophetas, nempe Moyses scriptor, *quando fecit Deus cælum, & terram; sed ibi fuit sapientia Dei, quæ in animas sanctas se transferet, & amicos, & prophetas Dei constituit, eisque opem suā sine strepitu intus enarrat*. Similiter dicendum esse de ijs, quæ prophetis ventura enunciabantur. Secundo modo, ut res cognitæ scriptori voluerit Deus scribi, per verba etiā quæ scriptori præsto erant (v.g. multa quæ recensentur in Actis Apost. quæ Lucas vidit) sed quod ad has, vel illas res scribendas sacer scriptor fuerit impulsus. Et secundum hanc acceptionem locutus est Petrus dicens 2. Pet. 1. *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*, hoc est ex Cai. Vatabl. & alijs impulsus, rapti, vtens, verbo *ἐπέα* quod impulsione, & incitationem significat: unde in rebus corporeis spiritus impulsione quādam, & motionem significare videtur, & propterea tertia persona diuina rationaliter Spiritus sanctus dictus est, quod moueat, & voluntatem impellat ex S. Tho. 1. p. q. 36. ar. 1. Tertio modo, ut inspiratio facta dicatur, non per impulsus, vel incitationem, sed solummodo assistendo scriptori, ne in scribendo erret, quemadmodum magister interdum absque motione assistit puero ne erret in scribendo. Quarto tandem modo, ut impulsus fuerit à principio ad applicandum animum scriptoris habentis res, & verba perspecta, sed in progressu solummodo fuerit assistentia, adiuuando, vel confortando species rerum, vel verborum, ne temerè acciperentur, coniungerent, &c. vel easdē res, & verba industria, & labore scriptoris, adaptata, parata eleuando, & determinando ad mysteria significanda &c. Quidam ergo tenentes ad rationē formalem sacræ scripturæ necesse esse semper verba, & res infudi, tepent consequenter omnia in scripturis vsque ad minimum apicem immediatæ Dei reuelatione dictum. Sed hoc non potest stare: nam sicut in necessarijs Deus deesse non solet, ita nec in superfluis redundare. Superfluum autem esset de nouo infundere supernaturaliter, quod iam naturali notitia satis cognitum est, atque perspectum. Alij in alio extremo opinantes satis esse ad rationem formalem .i. scripturæ solam diuinam directionem, & assistentiam, dixerunt aliqua in scripturis esse, non immediate à Deo suggesta, sed solum ipso dirigente, & assistente conscripta. Sed ab his difficillime saluatur (si non ponatur impulsus, & motio) quomodo decreta Conciliorum, vel Pontificum non sint sacra scriptura, cum assistentia spiritus sancti pariter edita indubitata fide credantur. Alij tenentes impulsus necessarium, diuisi sunt. Quidam dicere videntur, Deum incitasse scriptorem ad scribendum, sed post motum, electionem, & determinationem scriptori reliquisse in rebus sibi perspectis, & in toto operis curriculo solum assistisse, & gubernasse scriptorem, Sed si hoc nudè asseratur nulla esset pariter differentia inter decreta Conciliorum, & scripturam, cum Patres non nisi Spiritu sancto incitati ad definiendum se appli-

applicent, & in toto decursu definitionis dogmatum, assistit Spiritus sanctus, ne in definitione erretur. Propterea quidam assistentiam sic temperarunt dicendo, quod species istæ diuinitus sint adiutæ. Et quidem si auxilium ponant in sola assistentia extrinseca in acceptione, & coniunctione prudenti, & debita specierum absque errore, adhuc argumentum de decretis conciliorum recurrit. Si autem ista confortatio fiat adiuvando voluntatem ad scribendum aptam, per aliquod auxilium actuale, vel per aliquem habitum v.g. veritatis, & huiusmodi, ut dicit Serarius in proleg. biblicis c. 4. quæstiuicula 15. & q. 16. probabiliter aliquid diceretur: sed explicandum restat illi adhuc quale sit hoc auxilium, & quis sit iste habitus veritatis. Si autem præter impulsu scriptoris applicantem illum in scribendo, & assistentiam extrinsecam, & diuinam, relicta determinatione rerum, & verborum, aliàs scriptori perspectorum dicatur Spiritum sanctum illa verba, & res eleuasse, & determinasse ad significanda mysteria, vel ad vtilitatem fidelium &c. posset fortasse alicui hic modus dicendi non improbabilis apparere: sic enim inter scripturam, & Concilia differentia potest assignari, & saluari potest, quomodo illorum verborum, & rerum author sit Spiritus sanctus, nempe, quod eius iudicio res, & verba assumpta sunt ad significandum supernaturaliter: cuius signum est, quod sub vna littera plures sensus latent, sub qua latere non potuissent, nisi ad eos exprimendos ipse res, & verba determinasset, & intendisset, ut sub vnica etiam dictione significaretur, & monstrarentur, quod in nulla alia scriptura, nec decretis conciliorum, contingere cernimus. Melius ergo dicimus præter primum impulsu, & assistentiam extrinsecam in rebus, & verbis aliàs scriptori promptis, motionem Dei affuisse specialem, & supernaturalem, ut determinate scriptor istas res per hæc verba describeret; & per hæc verba, aut res ex Dei motione, determinatas, & à scriptore simul sub Deo primo determinante selectas, propriam sententiam intenderet, & explicaret. vnde S. Thom. 3. p. q. 60. a. 5. dicit, quod iudicio Spiritus sancti determinatum est, quibus similitudinibus in certis scripturæ locis res spirituales significentur, quare cum hoc sit effectus Dei proprius, ut res, & verba alias scriptori cognita supernaturalem habeant significationem ex determinatione Spiriti sancti, merito etiam omnium horum author Deus esse perhibetur. In ceteris autem, quæ scriptoribus sacris prompta non erant, non tantum sententiæ, sed & ipsa verba, immediatè sunt à Deo dictata, vnde vtrumque complexus Gregorius prol. moral. cap. 1. dixit. *Ille hæc scripsit, qui hæc scribenda dictauit; ipse scripsit, qui & illius operis inspirator extitit, & per scribentis vocem imitanda ad nos eius facta transmisit.* Sicut ergo ex Gregorio scriptorum vocem assumpsit, ad explicanda Dei mysteria, quæ diuinitus suggerebantur, & dictabantur, ita conceptus, & mentalia verba rerum aliàs cognitarum, per vocem quoque expressa determinauit, & ad significandum assumpsit, & quoad vtrumque diuina scriptura dicitur diuinitus inspirata.

Solutiones oppositionum.

AD Primam respondetur, quod ut aliquis sit sacer scriptor non satis est, ut quæ annuntiabantur à Prophetis in scriptis exararet, sed oportebat, vel à diuino spiritu immediatè impelli, vel ab eodem, vel se-

lectos viros Prophetas, ad munus idem notariorum loco, cum eodem impulsu subrogari, vel subdelegari: quare scriptores illos deputatos à synagoga, non est dicendum ex hoc capite scriptores sacros fuisse, cum carerent tali delegatione, vel subdelegatione diuino impulsu facta: vnde & libri à talibus conscripti nō dicerentur eorum, quorum vaticinia in eis continerentur, sed scribarum proprij. Verum libros conscriptos ab habentibus diuinum impulsu illorum Prophetarum esse, quorum vaticinia scripserunt (ut fuit Baruch scribens Hieremiæ librum) Ecclesiæ praxis docet, quæ sub titulis prophetarum, non scribarum eos legit.

Ad auctoritatem Dorothei. Respondetur, quod synopsis illa non est Dorothei martyris, & Episcopi Tyrensis, sed alterius Dorothei iunioris Abbatis Romani, ut docet Baronius in notis martyrologij Romani die quinta Iunii, cuius non leue argumentum est, quod multa mendacia in illa scripta sunt, tali martyre, & Episcopo indigna. Aserit enim ille auctor Eunuchum Reginæ Aethyopiæ fuisse annumeratum inter 72. discipulos Christi; Iuniam feminam fuisse Episcopum; Cæsarem (de quo loquitur Paulus Phil. 4. quem constat fuisse Neronem) Dyrachij fuisse Episcopum; Philippum diaconum cum Philippo Apostolo Simeonē Episcopum Ierosolym. cōfundit cum Simeo ne Apostolo, & cum Iacobo Alphæi, vide Baronium in t. 1. annal. 44. 39. & 58. nu. 114. Nullam ergo auctoritatem habet liber iste.

Ad secundam respondetur, quod ad auctoritatem canonicæ scripturæ adstruendam, satis est dicere, quantum ad omnes sui partes esse à Deo inspirante conscriptam: sed in ista inspiratione est latitudo. Quandoque enim Spiritus sanctus aliquibus scriptoribus nedum res, sed & verba suggererat; vnde nihil insudarunt in rerum, vel verborum inuestigatione, & hoc factum est in mysteriorum supernaturalium descriptione, in qua nedum incerta, & occulta sapientiæ suæ manifestauit, sed etiam signa, quibus diuinæ sapientiæ similitudines manifestarentur, expressit. Quandoque res, & verba scriptori præsto erant, & tunc directio, & diuina motio cum determinatione ad significandum, quod Spiritus sanctus intendebat, satis erat, ut diceretur scriptura diuina: vnde Apostolus, ne id quod dixerat, *ego dico non dominus*, aliquis interpretaretur in malam partem, referendo id ad humanam auctoritatem, illico subiunxit, *puto autem quod & ego spiritum Dei habeam*, dicens apertè diuinam inspiratione quoque illa se scribere. Quando autem inspiratio facta sit primo modo, quando secundo modo, ex ipsis scripturarum circumstantijs à peritis expendendum est. Et sic patet responsio pariter ad Basilij auctoritatem.

Ad tertiam respondetur, sicut dicit Cyrillus in Es. cap. 6. quod nec simul, nec sine intervallo (vacabant enim etiam officijs corporeis) Prophetæ reuelationes acceperunt à Deo, sed paulatim, & particulatim, sicut Domino visum est. Quamuis nulla esset implicantia dicere, quod diuina vi roborati necessarium non fuit illis necessitati corporis inferuire, ut patet de Moyse, qui 40. dierum spatio, in monte cum domino tractans, & diuinas reuelationes suscipiens, corporali necessitati non studuit. Sed primum est suauius, & naturæ nostræ conformius, & apud Ethnicos credibilis.

Ad confirmationem respondetur, quod illis auctoribus præponderat Hieronymus cum reliquo sanctorum choro.

Ad

Ad quartam responderetur non fuisse absurdum, sapientiam diuinam cuncta suauiter disponentem, iuxta cuiuscumque scriptoris conditionem se attemperasse, quandoquidem & in operationibus naturalibus, cum causa secunda se modificat, & in operationibus supernaturalibus, assumendo aliquam rem naturalem v.g. aquæ baptismi propriam operationem, & naturalem proprietatem non aufert, sed illam eleuat ad altiore effectum producendum: est enim proprium gratiæ naturam non destruere, sed perficere, quare cum verum sit, quod dicit Augustinus qq. super Genes. q. 40. quod more humano Deus in nobis loquitur, ita hominibus, per quos loquitur se attemperat, ut eleuans illos supra naturam suam, naturalia non euertat, sed solidet. Et cum eleuatio ista (ut dictum est) fiat inspiratione diuina, non vniformis in omnibus sonus est editus. Vnde simplex est Hieremia stylus, cui simplicia verba suggesta sunt, grauis Esaia, propter eloquij venustatem, sic in corporali harmonia videmus aliter per cannas argenteas, aliter per stamineas reddi sonum. Vel dicendum aliquibus scriptoribus Deum arcana, & res reuelasse, verba tamen non de nouo suggestisse, ut pater de Esaia: semper tamen in compositione verborum adfuisse eo modo quo supra dictum est.

Ad quintam. Eo argumento probatur non fuisse semper verba à Spiritu sancto dictata, & suggesta, sicut nec omnes res eidem Paulo diuinitus suggestas fuisse omnino dicendum est. Quis enim ea suggesta dicit ipsius enim, & genus sumus Act. 17. & Cretenses mēdaces, malæ bestię, vīres pigri, quæ legerat in Poetis? sicut ergo satis est dicere, res inspiratas esse hoc modo, quatenus fortasse oblitæ ad memoriam sunt reuocata, vel ad propositū adaptatæ, vel ut superiori instinctu roboratæ, & confirmatæ (vnde & mox Paulus subiunxit, testimonium hoc verum est.) Ita & in verborum compositione similiter accidisse dicendum est.

Ad sextam. Eo loco conuicti quidam dixerunt nō esse tutum in fide negare Spiritum sanctum scriptoribus sacris singula verba dictasse. Sed nimis rigida censura est, si supradicta attendantur. Dicendum est ergo, interdum verbum, conari, accipi secundum quod significat idem, ac proprijs viribus, & propria industria rem assequi velle sine vlla Spiritus sancti inspiratione, impulsione, assistentia, determinatione, eleuatione supernaturali, &c. non verò excludere semper conatum subordinatum impulsioni diuinæ, quæ à Luca esse præstitum patet ex verbis, quæ subiungit, *Visum est & mihi, &c.* nā si græcè ἐπεδείχθη μοι, secundum utramque significationem dictum accipi (ut dicunt quidam) nihil prohibeat; tamen secundam acceptionem significat ex subiuncto Lucas, dicendo etiā se pariter velle conari: sed ab alijs se discernens ait, se (quasi alij afsecuti non sint) adhibita diligentia, omnia afsecutum; alludens non tantum ad afsecutionem per traditionem, euangelium recipiendo; sed etiam ad internam impulsione, & inspirationem, per quam liberè veritatem suam euangelium continere in eodem proœmio pronunciauit. Et sic responderetur ad authoritatem desumptam ex libro Machabæorum scilicet illam probare non esse semper secundum singula verba scripturam illam à Spiritu sancto dictatam, sed laborem, & sudorem in compositione verborum quoque interuenisse, illumque conatum,

& laborem subordinatum fuisse diuinæ impulsioni, ut iam dictum est.

Ad septimam. Eo argumento probatur, quod vbi res, & verba scriptori præsto erant, non necessaria erat eorundem infusio.

Ad octauam dictum est cum S. Hieronymo ad Ephes. 3. quod *singuli sermones, syllabæ, apices puncta in diuinis scripturis plena sunt sensibus.* vnde Christus dominus dixit. *Iota vnum, aut vñus apex non præteribit à lege donec omnia fiant,* legēdi sūt Chrysostomus in Genes. hom. 22. Basilius hom. 6. & 10. in Hexameron, Hier. in cap. 5. Matt. Ambros. ep. 63. ad Iustinum. Sed sustinendo auctoritatem Aug. respōdetur, quod August. ibidem dicit, quod *soli nerui in citharis, &c. aptantur ad cantum, sed ut aptari possint, insunt & cætera in compagibus organorum, quæ non percutiuntur à cantantibus, sed ea, quæ percussa resonant his connectuntur.* Ita & in prophetica historia dicuntur, & aliqua, quæ nihil significant, sed quibus adhæreant, quæ significant, & quodammodo religuntur. Sed sicut eiusdem artificis est vtrumque præstare, & hoc vel illa determinare, ita eidem spiritui tribuitur, quod hæc determinet, & disponat, & aptet, saltem ad significandum. quod litteraliter gestum est, ut ea quoque verba tanquam diuina recipere, & sacra, & Spiritu sancto adaptata, saltem ad sensum litteralem exprimendum.

Ad confirmationem patet ex dictis, quod ad saluandum ut aliqua sit scriptura sacra, non solum impulsus satis est, & assistentia, sed determinatio rerum cum eleuatione ad significandum, vel saltem, ut iungatur ijs, quæ ad significandum sunt instituta à diuino artifice.

Ad nonam. Non subinde fit consequens omnes alios scriptores, vbi non habuerunt rerum infusam notitiam, atque verborum, & dono prophetiæ non fuerint illustrati, à numero canonicorum scriptorū amouendos. Nam ut aliquis sit sacer scriptor, & si nō habeat donum prophetiæ, satis est, quod diuinum habeat impulsus, & instinctus, quod est, quid imperfectum in genere prophetiæ: quare quidam eorū in rebus occultis, & mysterijs describendis fuerunt prophetico lumine locupletati, & à Deo se agi, & moueri certò intellexerunt. Alij cum non opus esset in rebus sibi cognitis, & perspectis dono prophetiæ illustrari, solum instinctus, & impulsione acceperunt; vnde & fortè dicunt quidam, quod se agi, & impelli ignorarunt, & non statim libros scriptos, & publicatos ab iisdem sacros esse cognouerunt: sed an hoc verum sit dicetur infra.

Ad decimam patet solutio ex peculiari quaestione, quomodo scilicet, sacri scriptores sint diuinitus inspirati.

Ad argumenta pro parte opposita, prout sententiam aliquorum catholicorum firmare videntur asserentium vniformem inspirationem in omnibus. Responderetur ad primum ijs scripturæ locis probari ad hoc, ut aliquod scriptum sit sacrum, & diuinum, necessariam esse diuinam inspirationem, & impulsione. Sed hæc inspiratio, & impulsio nō in omnibus vniformis est, ut satis est declaratum. Quæcumque tamen sit ista impulsio, optime saluatur quomodo sint scriptores sacri instrumenta Dei loquentis, vel scribentis per illos, & interpretes diuinæ mentis, &c. & sic patet responsio ad secundam classim argumentorum

torum deductorum ex Patrum autoritate, quos pro hac sententia facere videntur.

Ad tertiam classim argumentorum ex rationibus, respōdetur, quod si cōpositio verborum soli scriptori reseruaretur absque assistentia, & impulsione Dei, & verborum determinatione, non differret scriptura sacra à profanis, & historicis: sed cum hæc omnia requirantur ad hoc, vt aliqua sit sacra scriptura, argumentum non procedit, & sic patet ad confirmationem.

Ad vltimam sustinendo responsionem ibi datam, negatur assumptum allatum in instantia: Non enim vulgi, aut sapientum opinione scripturæ, nobis traduntur, sed quæ firma fide à fidelibus tenenda sunt: quando autem Christus dixit Eliam iam venisse, intellexit de Ioanne Baptista, qui fuit Elias, non in persona, sed in spiritu: nam quantum attinet ad personam Eliæ, Christus Dominus non reiecit, imò approbavit sensum scribarum tenentium Eliam venturum ante iudicij diem, cum dixerit. *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*: ad quam personam respexit Malachias, cum etiam dixit, *Ecce ego mitto Eliam*, subiungit, *antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis*. Et de persona Eliæ locutum esse tradunt Patres in eū locum, & apertè habetur ex lectione 70. dum trāstulerunt. *Ecce ego mitto vobis Eliam Thesbire, & sic cum 70. legunt multi Patres Cyrillus, & Hierony. ibi Aug. 20. de ciu. c. 29. Euthymius in cap. 17. Matt. Aretas in cap. Apoc. c. 11. Chrysost. hom. 18 in Matt.* quamvis nec in Biblijs Regijs, nec in editione Sixti V. qui translationem 70. edi curauit, tale verbum reperiatur, quod multi factum putant typographorum incuria. Sed omissum prudentius puto, quia in alijs Patribus id non legebatur. Ex qua responsione patet, Iansenium deceptum esse in huius loci Eccl. 48. expositione.

Alij respondent esse differentiam, nam Concilia, vel Pontifex definiētes habent impulsū, & assistentiam, non verò immediatam Dei reuelationem, quare præmittentibus illis diligentiam, & humanum laborem, assistit Deus ne errent. Sed adhuc desideratur melior solutio, nam impulsū, & assistentiam, habuit scriptor libri secundi Machabæorum: etenim etiam præmisit sudores, & adhibuit conatū, & diligentiam. Alij dicunt, in hoc esse differentiam, quod siue sacer scriptor ipse dicat, siue notarius ab ipso, uel à Deo depuratus, nullo modo potest errare in compositione verborum, at in definitione facta à Concilijs, vel Papa, si dictanda definita selectis viris tradantur, in rerum, & verborum compositione ab illis errari potest. Ita Ferdinand. Escalante de substantia script. Sed nec hoc rationabiliter dicitur, nam gratis videtur restringere hæc positio Spiritum sanctum, vt tantum assistat verbali definitioni Pontificum, & non scriptioni per Notarios factæ, cum tamē hæc scriptio magis necessaria sit, quæ non tantum ad præsentem sicut verba, sed ad absentes, & loco disitis destinatur. Accedit, quod subterfugium caperent impij dicendo, veram quidem fuisse verbalem definitionem Pontificis, sed scriptorem originale fuisse deceptum, nisi dicatur definitionem illam Notariorum manu descriptam, quousque à Pontifice reuideatur, & manu propria obsignetur, non habere infallibilem directionem. Sed facilis, & expedita solutio est, quod in Conciliorum, aut Pontificum decretis,

non est nisi tantum impulsus, & assistentia ne erretur in conclusionibus definitis, vel in principiorum traditione, & explicatione, scriptione cum obsignatione; at in editione scripturarum, præter hæc est simul motio efficax mouens scriptorem ad hæc, & non illa assumenda, eaque determinando diuinitus, & eleuando ad significandum, &c. quod quomodo fiat, sequenti articulo explanandum remanet. Et per hæc patet ad instantiam, nam edicta conciliorum quantum ad appropriationem, verba Dei dicuntur, sed scripturæ verba propriè verba Dei, vel à Deo dictata, vel determinata, vt his non alijs vterentur scriptores sacri, vnde Ambrosius lib. de Tobia cap. 20. reddens rationem cur non omnia gesta Christi omnes descriperint, ait, de illis mysticè verificari, *Super vestem meam miserunt sortem*, & subdit, *sortis enim veluti diuino pendet examine, & ideo quia in potestate propria sunt locuti, neque omnes eadem omnia, sed plerique dixerunt diuersa, quæ alius non dixerat*. Quare vt hæc, non illa dicerent, impulsus sunt, sic vt ista his, vel illis verbis vterentur effecit.

ARTICVLVS TERTIVS.

Quomodo Deus sacris scriptoribus sacram Scripturam dictauerit, an solum mentem illustrando, an etiam voluntatem mouendo, & manum efficiendo.

Argumenta pro parte negatiua.

ARguitur primo, quod non semper illustrando mentem scriptoris canonici Deus sacram scripturam dictauit. Nam hæc illustratio, vel est necessaria ad percipiendum tantum, quod dictatur, vel ad iudicandum tantum, vel ad vtrumque. Si est ad percipiendum, vel hoc fuit exterius exhibendo sensibus externis obiecta, aut infundendo species intentionales, vt in apparitionibus ocularibus, aut sonis sensibilibus, quæ in scripturis frequenter narrantur, vel sensibus internis nouas species, vel phantasmata gignendo, vel vetera nouo modo excitando, & coniungendo. At hoc multis scriptoribus sacris non fuit necessarium, cum conclusum sit multa illis perspecta, & cognita, vt patet in historiarum scriptoribus, & moralia præcepta tradentibus. Si est ad iudicandum, tunc vel est practicum, vel speculatiuum iudicium, nempe vel iudicando hic sibi, & nunc esse scribendum, vel absolutè iudicando esse talia, & non talia scribenda: at ad hoc sine aliqua illuminatione, & reuelatione, satis est prudentia, vel sapientia, seu iudicium naturale practicum, vel speculatiuum, & ad vtrumque simul sufficiunt facultates naturales sensitiuæ, & intellectiuæ. Illud autem, quod quis potest propria virtute efficere, non oportet, quod diuina operatio fiat; si enim natura operatur breuiori via, quæ potest, multo magis Deus, qui est author naturæ.

Confirmatur. Quia talis illuminatio, vel sit per aliquem habitum, vel actum. Non per habitum, quia nec in Prophetis prophetiæ donum infunditur per modum habitus. Non per actum, nempe illustrationem actualem, per modum cuiusdam passionis transeuntis, quia sic agnosci posset semper à scriptoribus se diuinitus illustrari: sed non semper hoc sciunt,

sciunt, vt supra dictum est, & multoties ait S. Doctor 2. 2. q. 183. ar. 4. in corp. etiam cum mouet Spiritus sanctus mentem alicuius ad aliquid faciendum, vel dicendum, non intelligit, nec quid verba nec quid facta significant. ergo &c.

Quod si dicas verum esse in prophetia propriè dicta necessarium esse cognoscere quid verbo, vel facto significetur; non autem id necesse esse de instinctu prophetico asserere, quem etiam nescientes humane mentes patiuntur, vt dicit August. 2. de Genes. ad Litt. c. 17.

Cōtra quia docet expresse S. Th. 2. 2. q. 183. ar. 4. q. oportet Prophetas scire certò, què sibi diuinitus reuelata sūt, & nō satis est habere instinctū ppheticū, qui nō potest discerni ab illo talem instinctum patiēte, num sit à Deo an à spiritu proprio; alioquin si de ijs certitudinem non haberent esse diuinitus reuelata, fides quæ dictis Prophetarum innititur, certa non esset. Et præterea esset in hæresim Montanistarum inclinare, qui dicebant Prophetas ita locutos, vt nescirent quid loquerentur, & cum alios erudirēt, ipsi nescirent quid dicerent, vt patet apud Epiph. de hæresibus in hæresi Cataphrygarū. Lege Hier. in Es. c. 1 Athan. orat. 4. contra Arian.

Secundo arguitur 2. quia difficultas eēt ēt cōsimilis, quātū attinet ad volūtātē, qd in volūtate imprimat; an aliquid p modū actus; an aliquid p modū habitus. Non per modum habitus, nam habitus perficientes voluntatem exigunt bonitatem (quæ sit ex gratia.) in illo cuius voluntatem habitus perficiunt; at nec in prophetia propriè dicta requiritur gratia, & bonitas morum, cum impij quoque prophetare possint. ergo &c. Non per modum actus; nam hic actus non esset aliud, quam applicatio supernaturalis ad operandum, quæ communis est ad omnes operationes supernaturales voluntatis.

Confirmatur ex S. Thoma 2. 2. q. 71. a. 2. ad 2. dicente non semper esse perfectionem animæ inherētem prophetiæ donū. Sed satis est aliquem dici Prophetā ex diuina deputatione secundum illud Hier. 1. Prophetam in gentibus dedit e.

Tertiò arguitur cum lingua, & manus scriptoris canonici calamus Spiritus sancti esse perhibeantur, aliquem motum impressum, vel habilitatem recipiebant, cum impellebantur ad scribendum. Sed difficile hoc est diuinare, quid fuerit ille motus, & quicumque habitus in membris asseratur impressus, superfluè assereretur, ergo &c.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quia cum non humana ratione, sed diuina reuelatione Scriptura sacra sit descripta, non posset dici diuinitus inspirata, nisi diuino lumine fuissent scriptores illustrati: vnde Iræneus 4. adu. hæres. cap. 37. dicit quod oportebat eos per quos futura predicabantur videre Deum, nempe visione intellectuāli, & imaginaria, quem ipsi hominibus videndum aperta facie intuebant. Vnde August. orat. ep. 112. Prophetas videntes appellatos, qui non corpore, sed mente futura videbant. Exemplificat autem Iræneus quod quemadmodum qui lumen intuentur intra lumen sunt, ac eius splendore fruuntur: sic qui Deum vident, intra Deum existunt splendoris eius participes. Quod exemplum ad visionem prophetiæ, &

visionem facialem adaptare videtur, de qua visione ante illud exemplum verba fecerat. Vnde rectè dixit S. Bonau. in 3. di. era salutis de præceptis. ortus sacre scripturæ non est per humanam inuestigationem, sed per diuinam reuelationem, quæ fuit à patre luminum. Quantum verò attinet ad voluntatis motum probatur sacrorum scriptorum voluntatem motam, & incitātam ex particula illa: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, vnde in textu græco id exprimitur dum vtitur voce πνεῦμα vnde Athenagoras oratione pro christianis dixit, testes habemus Prophetas, qui diuino acti Spiritu doctrinam de Deo ipso, & rebus diuinis promulgarunt: & quantum attinet ad motionem membrorum optimè dixit Gazæus super Genesim, quod Prophetæ sancti linguam quasi calamū præbent excellentissimò scribæ, quem nullus scriptor describere, & nullus pictor delineare potest.

CONCLUSIO.

Non eodem modo in omnibus, & singulis rebus & verbis dictandis Spiritus sanctus afflitis scriptoribus canonicis. Modo enim impressit species rerum, ipsasque res designauit mouendo voluntatem, modo species præexistentes coordinauit, applicando voluntatem, &c.

Respondeo dicendum sicut dicit Greg. Nazianzenus oratione 2. de theol. quod (quomodo sese Deus vicumque conspiciendum præbebat, vocesque etiā quasdam, & imperius, atque actiones siue diuinum quoddam esset, hoc spectrum solis optimis. & sanctissimis visis conspicabile, siue minime fallax noctis visio, siue mentis impressio quedam, & informatio cum rebus futuris, quasi cum presentibus commercium habens, siue arcanum quoddam aliud prophetia genus, dicere nequeo: nouit hoc Prophetarum Deus, & qui huiusmodi afflatibus agitantur, ita ad sciendum quomodo dicta uerit Deus scriptoribus canonicis diuina verba difficile est intelligere: sicut autem non vniformis erat Prophetarum cognitio, & illustratio (vnde dixit Dominus per Oseam cap. 12. In manu Prophetarum assimilatus sum) sic non vniformis fuit canonicorum scriptorum cognitio in libris describendis. Primi namque, vt dicit S. Iræneus lib. 4. aduersus hæres. cap. 37. res quasdam per visiones videbant, quasdam per verbum annuntiabant, quasdam vero per operationem typicè significabant. Quæ quidem videndæ erant videntes, quæ vero audiendæ erant sermone præconantes, quæ vero agenda erant operatione perficientes, vniuersa verò propheticè annuntiantes, ita & in scriptoribus sacris idem contigisse compertum esse debet, quod quædam per visionem acceperint, quædam rebus, & verbis significauerint; vniuersa verò diuinitus descripserint. Hoc autem quomodo multiformiter contingere potuit rimandum est, ex natura ipsius cognitionis, vel visionis, seu intellectiōis: ad intellectiōem namque duo exiguntur ex S. Tho. de ver. q. 12. ar. 7. & 12. & ex S. Aug. contra Adimantum Manichæum c. 28. acceptio cognitorum, & iudicium de acceptis. Quandoq. ergo acceptio est naturalis, sed iudicium supernaturale: quandoque est acceptio supernaturalis tantum absque iudicio: quandoque acceptio, &

iudicium supernaturale. Quando acceptio est naturalis, siue per imaginationem, siue per intellectum, præsupponuntur species in imaginatiua, vel intellectiua, vt non opus sit noua specierum infusione: sed si de iisdem fiat iudicium supra facultatem naturæ, requiritur aliquid diuinitus infusum, quo intellectus roboretur ad iudicandum, & sic ait S. Thom. loc. cit. *foris fuit inspiratio Salomonis, in quantum de moribus hominum, & naturis rerum, quæ naturaliter accipimus diuino instinctu ceteris certius iudicauit.* Quando verò acceptio est supernaturalis, siue secundum imaginariam visionem, vt cum Pharaon vidit septē boues, vel septem spicas, vel secundum potentiam intellectiua, in qua ostenditur aliquid supra facultatem naturæ, species supernaturaliter quidem infunduntur, sed tunc illa dicitur tantum reuelatio secundum species, & est talis prophetia imperfecta. E contra verò perfecta est, si solummodo intellectus illuminetur ad iudicandum, quæ ab alijs imaginariè visa sunt. Reperitur etiam quidam modus, qui non propriè prophetia, sed instinctus propheticus dici potest, qui tunc accidit quando inducitur aliquis ad apprehendendam aliquam rem, vel aliquid operandum, sed non habet iudicium de significatione, aut quod sibi hæc sint diuinitus reuelata, sicut accidit Caiphæ, & Balaam, in cuius ore, & non corde, vt rectè obseruauit Origenes homil. 14. in Num. verbum prophetiæ Deus posuit. Quando vero præter species additur iudicium supernaturale iudicando de speciebus acceptis, tunc perfectior est reuelatio, secundum species, & secundum lumen infusum. Et inter supernaturales istas reuelationes secundum vtrumque, nempe acceptionem, & iudicium, est latitudo, vt intellectus excedat imaginariam visionem; & in intellectuali, illa per quam videatur Dei essentia, saltem per modum transeuntis palam, & non per figuras, vt accidit Moyse. His modis consimiliter sacris scriptoribus potuit contineri diuina reuelatio, vel inspiratio secundum species tantum, vel secundum lumen tantum ad iudicandum, vel secundum vtrumque. Secundum species tantum, nam cum prophetia sit instrumentum deficiens, etià veri Prophetæ non omnia cognoscunt, quæ in eorum visis, aut verbis, aut factis Spiritus sanctus intendit. Secundum lumen tantum ad iudicandum, quando præexistentibus speciebus in imaginatiua, vel intellectiua, addita est solum supernaturalis illustratio ad componendas species, ad significationem eorum, quæ intendere volebat Spiritus sanctus, practicum, & speculatiuum naturale iudicium confortando, eadem illustratione, & instinctu, vt de rebus alijs sibi cognitis delectum haberent, iudicando hæc esse vera, & nunc; & hic scribenda secundum vtrumque hæc omnia simul copulando. Rationabiliter autem his modis diuinas scripturas potuisse dictari, apparet ex fine, & etiam ex consuetudine dictandi, quæ inter homines fieri solet. Finis enim diuinæ huius scriptio- nis extitit, vt vera scriberentur, & crederentur esse, verba Dei, quæ in scripturis continerentur. Quæ ergo huic fini necessaria erant, credendum est Deum adhibuisse; Ad finem autem obtinendum contrariæ dispositiones auferuntur, necessaria conferuntur, sicut ea etiam, quæ possunt ad eundem finem, quoquo modo conducere supponuntur, vide S. Th. de prophet. in disp. q. 12. a. 4. Obliuio ergo, mēdaciū, & deceptio, & negligentia, & huiusmodi tanquā veritati contra-

ria, diuina assistentia remota sunt. Ad mysteria verò, & arcana explicanda, quæ oculus non vidit, nec in cor hominis ascenderunt, quia necessaria erat species rerum, & verborum infusio, id etiam præstitum est. Et quia gratia perficit naturam, quæ supponitur, cum rerum, & verborum cognitio in scriptoribus reperiretur, ex diuina operatione non est ablata, sed potius ex illustratione perfecta. vnde verba, & species illæ, quæ existerant in imaginatiua, vel intellectiua cognitione res naturaliter representantes, cum non sufficerent ad significationem eorum, quæ spiritus significare intendebat, diuinitus sunt coordinatæ, & accommodatæ conuenienter ad designationem rei intentæ ab eodem spiritu sancto. Ex hac autem coordinatione, infusione, assistentia, & vera sunt scripta, & opus Dei dicuntur, & sunt. Ex consuetudine hominum idem apparet, dictans enim aliqua scribenda, sua voce auribus scribentium insonat verba scribenda, vel per oculos eorum infert eorum animis demonstrando, quæ scribi velit, hoc autem ordinariè supponit in scribente artem scribendi, & verba combinandi, atque nectendi in animo existentem, & voluntatē ad huiusmodi opus, & habilitatē in manu, &c. quod si simul, & semel non habenti artem, aut voluntatem dictans verba, vel scribenda monstrans, characteres litterarum menti docendo imprimeret, voluntatem scriptoris applicaret, & in inscriptione manū moueret, applicaretque, vel dirigeret ad opus insinuando, vel ostendendo opus describendum, adhuc ista esset vera dictatio, & tam ista, quam illa scriptura veraciter scriberetur, & suo dictatori verè, & propriè tanquā principali auctori tribueretur, eiusdemque scriptura diceretur. Eodem modo contigit in descriptione sacræ scripturæ: interdum enim Deus dictauit imprimendo species imaginarias, vel intelligibiles scriptori canonico, vel intus loquendo, vel quæ scribenda erant diuinitus oculis mentis obijciendo, secundum illud Esa. 63. *Spiritus Domini ductor eius fuit*, mouendo pariter voluntatem (hoc enim inspirationis nomen sonat ex S. Tho. & Cuiet. 2. 2. q. 172. ar. 1.) non per impressionem alicuius formæ in voluntatem, sed per actualem motionem interiorem, qua solus ipse creator voluntatis potest eam cum vult, & quò vult mouere, manui scriptoris similiter assistendo, ne verbum pro verbo, res pro re, littera pro littera poneretur. Alio modo dictauit cum licet scriptori verba, & res præsto essent, & supponeretur in eo facultas scribendi, rerum tamen & verborum species diuinitus coordinabantur, & voluntas ad scribendum à Deo applicabatur in eum finem, quem intendebat, manusque similiter dirigebatur absque qualitatibus alicuius impressione, extrinseca tantum assistentia, & virtuosa motione ab errore eā præseruando; & vtroque modo dictata scriptura veracissima, & diuinissima esse comprobatur, & Spiritus sancti scriptura merito nuncupatur.

Solutiones oppositionum.

Ad primam. Non vniformiter facta est illustratio, quemadmodum explicatum est. Quandoque enim facta est per solam luminis influentiam, quantum ad iudicium, non quantum ad species. Quandoque secundum species, & similitudines absque eo, quod illuminaretur mens ad iudicandum.

Quan-

Quandoque secundum vtrumque, & hic est maxime Propheta, qui in vtroque præcellit ex August. super 12. Genes. ad literam cap. 19. satis est tamen ad scriptoris canonici auctoritatem, vt interdum quæcumque formæ intellectæ, vel imaginatæ, vel in thesauro memoriæ conseruatæ, quas naturali virtute formauit, sint ordinatæ ad representandum intelligibiles virtutes, quæ hominis intellectum excedunt: vel ordinatæ ad id, quod Spiritus sanctus intendit, vel iudicium confortauerit Spiritus sanctus ad hæc, vel illa scribendum; ad quod necessarium est auxilium super naturalis luminis per modum actus, & species roborando, & scriptoris iudicium naturale iuuando, & eleuando.

Ad confirmationem. Talis illuminatio fit per actum, non habitum: & non necesse est, dicunt quidam, vt à scriptore, sicut nec à propheta, deprehendantur, exemplum est in Caipha, qui non intelligens, nec intendens propositionem suam, ita protulit, ait Cyillus in Io. Euang. lib. 8. c. 3. vt possit, & hunc Spiritus sancti sensum apte, atque accomodatè designare, & huiusmodi expressio propositionis, atque depromptio, quæ etiam sententiæ veritatis explicandæ erat adaptata, non erat ab ipso Caipha, sed à Spiritu sancto, & c. Nec sequitur alia inconuenientia obiecta; nam in ijs arcanis, quæ humanam facultatem excedunt, cum non aliunde potuerint certificari scriptores sacri, quam expressa, & immediata reuelatione Dei; opus fuit certificari de expressa huiusmodi locutione. At vero cum in alijs, quæ facultate naturæ cognosci poterant, certitudinē haberent, & solummodo indigerent auxilio diuino confortante iudicium, quo iudicarent hoc, quod verum cognoscebatur, scribere, satis erat illis in exercitio certitudinem habere, etiam si de confortante lumine cognitionem non habuerint, nec ad quid significandum illa verba, & res essent adaptata. Et per hoc etiam à Montanistarum prophetis optimè secernuntur; illi namq; ex Epiph. contra Cataphryges, per demeritiam consensuati, non consentanea sibi verba loquuntur; at Propheta in veraci spiritu, atque sibi constante, firmaque cogitatione, & consentanea mente, sancti eius homines omnia prophetarunt, repleti Spiritu sancto, iuxta analogiam concessorum unicuique spirituum donorum, & iuxta analogiam fidei ad vtilitatem, hæc loquitur Epiphanius. Verum cum sapiens intelligat, quæ profert de ore suo, in labijs suis portabit scientiam. Vnde Daniel. 10. dicitur. Verbum reuelatum est Danieli cognomento Balthassar, & verbum verum, & fortitudo magna: intellexitque sermonem: intelligentia enim est opus in visione. Quare sicut Propheta, ita & omnes scriptores canonici ipsi sciebant quid dicerent, cuius instinctu dicerent, & etiam propter quid significandum dicerent, & hoc probabilius est. Indecens enim erat, vt qui erant destinati ministri sermonis, & veluti diuinæ mentis interpretes, hæc ignorarent, quæ ad plenam scriptorum faciebant cognitionem, præsertim cum opus sit in primis authoribus fidei, ponere euidentiam in attestante ex Caie. 2. 2. q. 171. art. 5. vt certa sit fidei ecclesiasticæ resolutio, quæ est de auditu in testes oculares, & auritos. Vnde meritò dixit Hier. in cap. 1. Esai. Deus loquebatur in animo Prophetarum, iuxta illud, quod alius Propheta dicebat. Angelus, qui loquebatur in me, & clamantes in cordibus nostris, Abba Pater, & adiam quid loquatur in me dominus Deus. Vnde nec synagogæ, nec Ecclesiæ id

primò innotuit, nisi fideli ipsorum testificatione, hæc diuinitus esse conscripta. Imo quod maioris perfectionis est, non est incredibile, ait S. Thom. q. 4. de pot. art. 1. in corpore, Moysi, & alijs sacre scripture authoribus hoc diuinitus esse concessum, vt diuersa vera, quæ homines possent intelligere, ipsi cognoscerent, & ea sub vna serie litteræ designarent, vt sic quilibet eorum sit sensus authoris. Vnde si etiam aliqua vera ab expositoribus sacre scripture litteræ apientur, quæ author non intelligit, non est dubium quin Spiritus sanctus intellexerit, qui est principalis author diuine scripture, quod vltimum dictum si nedum ad pluralitatem sensuum, sed ad sensus illos, & fines illos intentos à Spiritu sancto extendatur, priorem responsionem probabilem facit, sed secunda est probabilior.

Ad 2. iam dictum est quomodo volūtas mouetur, nempe per actualem motionem, vnde puto superfluum ponere, quod aliqui ponunt, vt Serarius super voluntate habitualiter, nempe habitum veracitatis, nam ex S. Thom. q. 12. de verit. art. 1. satis est illustratio mentis in prophetia, nec vltius requiritur aliquis habitus, quo audita interius percipiantur, vel aliquis habitus per modum permanentis confortas, vel eleuans potētiam, sed satis est motio per modum transeuntis. Vnde & Danielis 2. à Nabucodonosor idem Daniel petit tempus ad solutionem iudicandam. Nec enim ait Greg. 2. dial. cap. 21. prophetiæ spiritus, prophetarum mentes semper irradiat. Vnde non semper prophetant cum volunt. Certum est autem habitibus, nos vti cum volumus. Aliqui respondent illud prophetiæ donum satis esse, si sit diuina assistentia, & vnio cum anima in ordine ad productionem cognitionis prophetiæ; ita Curiel. in controu. 1. art. 2. conclus. vlt. super ea verba multifariè multisq; modis. Sed cum nihil de nouo in aliquo recipiatur, nisi per aliquam eius immutationem, aliquid oportet poni in mente Prophete præter assistentiam Dei.

Ad confirmationem. Etsi Propheta non habeat semper actualem illustrationem, remanet tamē post illam in ipso habilitas quædam, vt possit Propheta esse aptior ad patiendum, vel recipiendum impressiones diuinas, vnde sufficit vt etiam si aliquis denominetur Propheta, etiam quando actu non inspiratur.

Ad vltimum respondetur ex S. Tho. doctrina 1. 2. q. 50. ar. 1. nullum habitum operatum constitutum in corporis membris; vnde in digitis nihil aliud est, nisi motus localis, & per motum localem non acquiritur aliqua qualitas, vel habitus; non secus ac in calamo, vel in pennicillo, quem artifex mouet. Quare non est intelligibile quis habitus, vel quæ qualitas in manibus scriptorum producta sit à Deo, satis ergo fuit, vt præsens scriptoris manui assisteret, vt lapsus, & errata caueret, & conceptos sensus exciperet, scribentem non solum respiciens, sed manum mouens, & eleuans artificiosa motione, sicut mouetur, & eleuantur sacramentorum ministri ad causandam gratiam. Quare parum est, quod Serarius sacris scriptoribus tribuit, quod, cum scriptoribus Spiritus sanctus operatus sit, perinde ac nutrix ad gradiendū puerulum inuitans alliciendo, vocando, & ne cadat manus tendendo, non dextera dexteram mouendo, sed potius illum inuitatum, & allectum pedibus gradientem suis in amplexum ruentem excipiens.

Cum enim ut mox dicitur sacri scriptores fuerint animata instrumenta Spiritus sancti: habet hoc instrumentum ex doctrina S. Th. ut habeat virtutem intentionalem ad eum modum, quo colores sunt in aere, & virtus artis in instrumento artificis, de pot. q. 3. ar. 3. in resp. ad 7.

ART. QVARTVS.

Verum scriptores biblici fuerint instrumentalis causa sacra scriptura.

Pro parte negatiua.

Arguitur primo. Instrumentum animatum requirit habitum ad operandum, non autem inanimatum, ut dicit S. Thom. de verit. q. 29. ar. 1. ad 9. at supra conclusum est, non fuisse necessarium habitum aliquem ad operandum scriptoribus canonicis; ergo non fuerunt Spiritus sancti animata instrumenta.

Secundo. In instrumento animato requiritur intentio ad effectum, quod secus est in instrumento inanimato, ut dicitur 3. p. q. 64. ar. 8. ad p. sed probabiliter dictum est supra, non intendisse semper sacros scriptores ea ad quæ scribenda Spiritus sanctus eos impellebat, ergo.

Tertio. Instrumentum animatum in hoc differt ab inanimato, quod inanimatum sic agitur, ut non agat, sed scriptores fuerunt acti, ut non se agerent; unde calamo assimilantur, & plectro, & organis, & huiusmodi à scriptoribus, & Patribus, quæ similitudines sic actos, & motos significant, ut non fuerit in eorum potestate non tangi, nec moueri, ergo.

Confirmatur primo à scribendi, vel eloquendi facilitate. Secundo à necessitate, quæ tanta ipsi à Spiritu sancto imponebatur, ut in eorum potestate non esset non scribere: unde Abulensis q. 3. in Num. 1. dixit, si Moyses foret suæ libertati relictus, non sic de se scripsisset; erat. n. Moyses vir mutissimus; & Greg. præf. in Iob cap. 1. itaque scriptores sacri eloquiis, quia repleti Spiritu sancto super se trahuntur, quasi extra semetipsos fiunt, & sic Dei sententias quasi de labijs proferunt.

Quarto, si illi fuerunt instrumenta, ob illam rationem dicendum est fuisse instrumenta, quatenus scriptoribus canonicis vsus est Spiritus sanctus tanquam organis ad propriam sententiam exprimendam, illos mouendo, & agendo: sed in omnibus actibus bonis, & supernaturalibus mouentur iusti à Deo, & non propter hoc dicuntur causæ instrumentales, sed sunt causæ principales, quamuis primæ causæ subordinatæ; ergo, similiter dato, quod moueantur à Deo non erunt dicendi illo modo sacri scriptores causæ instrumentales.

Pro parte opposita.

Sed contra est primo autoritas scripturæ Psa. 44. ubi de se ipso loquens Dauid scripsit. *Lingua mea calamus scribæ velociter scribetis*, quod testimonium ad omnes canonicos scriptores accomodans S. Gregor. dicit supra. *Cum ergo rem cognoscimus, eiusque rei authorem Spiritum sanctum tenemus, qui scriptorē querimus, quid aliud agimus, nisi legentes litteras de ca-*

lamo perscrutamur. Actorum cap. 1. *Prædixit hoc Spiritus sanctus per os Dauid, & iterum. Deus autem quæ prænuñciauit per os omnium prophetarū, & infra. Tu domine Deus, qui Spiritu sancto per os patris nostri Dauid dixisti.* quibus locutionibus, hic particula PER instrumentalis causa signatur.

Secundo, ex autoritate sanctorum. S. Iustinus Martyr oratione ad Gentiles de Prophetis (quod & scriptoribus omnibus canonicis adaptari potest) loquens dixit, quod eis, *Non opus fuit, ut quidquam rixæ, contentioni sue agerent cupiditate, sed ut tantummodo puros seipsos diuini Spiritus operationi præberent, atque ita diuinum è caloplectrum descēdens quasi instrumento quopiam citharæ alicuius, vel hyæ viris iustis utens, diuinarum nobis, & cælestium reuelaret rerum cognitionem.*

Athenagoras oratione pro christianis ait contra rationē esse, *Si quis supersedens diuino spiritui credere, qui ora Prophetarum tanquam organa musica mouit, humanis opinionibus animum intendat.* Ad hunc modum est locutio illa Macharij hom. 47. sicut per tibiā pertransiens spiritus loquitur, ita per sanctos, & spirituales πνευματοπόες homines Spiritus sanctus hymnis, & psalmis, & precationibus ex puro corde celebrat Deum. Chryso. in c. 2. genef. hom. 13. & 14. sæpè repetit linguam Moysis à Spiritu sancto motam. Non à se illa dicere, sed Spiritus sancti afflatu, & in cap. 5. hom. 21. Per linguam ait Moyses Spiritum sanctum docuisse homines, Moysen tantum linguam commodasse, & hom. 2. in illud Es. Vidi dominum, dicit Prophetas esse Dei ora.

Procopius Gazæus præf. in Genef. scripsit scripturam à Deo originem sumere, & inde ad homines quasi per canales, seu instrumentum ad nos promanare. Quæ admodum enim regius minister, siue tu cum præconem nuncupes, Regis præceptum, & vocem imitatur dicens. *Iussi, sententiam tuam declaravi: sic Propheta quasi calamus præbent excellentissimo scribæ, quem nullus scriptor describere, & nullus pictor delineare potest.* Ambrosius lib. 6. epist. ep. 36. Esaiam ait, *diuine vocis organum se præbuisse, ut promeret, quod in eo loquebatur Deus.* & epistola proxima de Balaam illa tractans, quæ Angelus ad Balaam locutus est. [Vade, & quæcūque tibi inspirauero hæc dices] scribit Ambrosius non quæuis, sed quæcumque cognitis hæc dices, quasi organum inanem sonum meis præbebis sermonibus, & lib. 10. ep. 84. Implet Spiritus sanctus organum suum, & tanquam fila chordarum tangit spiritus Dei corda sanctorum. Cyrillus; seu Origenes præfat. in Leuit. Sicut nouissimis diebus verbum diuinum processit carne vestitum, & aliud erat, quod videbatur, & aliud quod intelligebatur; ita & cum verbum diuinum per Prophetas, vel legislatorem profertur, & sicut illic diuinitus tegebatur in carne, ita hic Spiritus in velamine litteræ.

Tertio, ratione, quia dum ex scripturis apertè constat Deum loquentem esse per os sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius, & particula, per, ex vera philosophia causam instrumentalem significet (quādo significatur causa operationis, prout ad opus terminatur, ut cum dicimus fabrum operari per martellum, ex S. Thom. in cap. 12. ad Rom. Lect. 5.) sequitur per optimam consequentiam fuisse scriptores sacros (sicut & Prophetas) causas instrumentales Dei per ipsos loquentis.

CONCLUSIO.

Scriptores sacri fuerunt instrumenta Spiritus sancti, non solum spontaneè sed libere operantes, moti non solum moraliter, sed etiam verè, & realiter impulsì, & incitati diuinitus.

Respondeo dicendum à nullo Catholico posse dubitari Sacros Scriptores fuisse instrumenta Spiritus sancti, propter auctoritatem scripturæ, & Sactorum. Controvertitur tamen inter Catholicos tractatores, an biblici scriptores, ita acti fuerint, ut se non agerent in scribendo; seu ita correpti, & incitati fuerint, ut solum voluntarium motum, & spontaneum habuerint: an verò ita acti fuerint, ut se agerent, & libere quoque scriberent. Quidam enim tenent, quod spontaneè, non libere scripserint, Valētia lib. 8. Analyt. 5. Sed hoc non potest stare, nam dicit Alcuinus lib. 1. de Trin. cap. 1. *Quod sacre Scripturæ à terreno, & humano sensu nos erigentes usque ad ea verba descendunt, quibus humana videtur consuetudo, congruū ergo etiā fuit, ut per quos administrabatur, humano modo vteretur, ut per liberos homines, liberæ actiones exerceretur.* Secundo, quia ad characterem verorum Prophetarum dignoscendum sancti eo confugerunt, quod falsi in ecclia confertabantur, unde erant veluti emortua instrumenta diaboli per ea operantis seductionem: at Prophetæ veri, ut ait Epiphanius ubi supra, *fuerunt in ecclia, sed non in ecclia cogitationum, & rationis, anima siquidem hominis sani, non excidit à principe ratione, & sensu.* Vigente autem ratione viget, & libertas, quæ facultas est voluntatis, & rationis. Alij vero propter hoc oppositum sentiunt, ut Serarius c. 5. quæstioncula 21. in proleg. Dicendum ergo est, quod mens scriptorum canonicorum potest comparari ad receptionem specierum, vel earum coordinationem, & huiusmodi, & ad iudiciū de ipsa. Et quantum ad voluntatem, potest dupliciter considerari, vel scilicet motum impellentem ad eliciendum aliquem actum: vel scilicet actum elicitum ab illa, conformiter ad tale motum. Si consideretur mens, vel voluntas primo modo, non fuit in illis libertas ad receptionem specierum, vel impulsus: nec enim specierum infusio, vel impulsus in eorum erat potestate. Secundo vero modo in iudicio, & specierum usu fuit libertas, optime coherens cum infusione, motionemque diuinam, quod etiā ad diuinam assistentiam in ipsa inscriptione extendendum est: libere siquidem scribere &c. Sed difficultas est adhuc, quomodo sit facta ista impulsio, & præmotio. Quidam enim ut saluent libertatem dicunt, non aliter motos, quam illustratione, assistentia, & morali motione. Sed hoc parum est, nam sola motio moralis suasionibus, & motibus inducentibus, interuenire non potuit, ad tantam molem scripturarum per singula verba, & apices. Et difficile est intelligere, quomodo animus scribentium allici potuit ad scribendum ex sola morali motione, & quæ fuerint illa motiua. Nec ex ista positione saluatur differentia inter canonicos scriptores, & Patres deficientes in Concilijs, nam eque illi dici possunt induci suasionibus, & motione morali, ac ipsi motibus scriptores biblici fuerunt inducti. Quare ad hæc omnia componenda dicendum est, illum impulsus fuisse non solum ex parte obie-

cti (hoc enim fieri potest etiam ab Angelo) sed etiam ex parte potentie, Deo mouente illam, qui est creator voluntatis. Unde hæc motio, quæ prædeterminatio vocatur à Petro Llorca 2. 2. de loc. cath. lib. 7. disp. 1. (de qua voce nihil disputo) à S. Thoma 2. 2. q. 171. art. 1. inspiratio prophetica dicitur, & quod ex Caiet. q. 172. art. 2. si talis inspiratio sit ex parte obiecti potest fieri ab Angelo, qui persuasivè potest mouere voluntatem. sed loquendo, ut Caiet de inspiratione efficaci, subdit. *Cum solius Dei sit efficaciter mouere voluntatem, & ex parte ipsius voluntatis, ut inspirationis nomen sonat, dicendum esset, quod non est ab Angelo, sed à Deo immediate non per impressionem aliquius forme in voluntate, sed per actum in motionem interiorum, quæ solus ipse creator voluntatis potest cum vult, & quo vult mouere iuxta illud: Cor Regis in manu Domini, & quocumque voluerit inclinabit illud.* Non ergo solū moralis, sed physica inspiratio fuit factorum Scriptorum. Vox autem physica non naturalitè, sed realitatè denotat: unde S. Hilarius 8. de Trinit. ubi refutasset Arianorum sententiam dicentium patrem, & filium, esse unum vnitate solum voluntatis, ex consensu animorum, ait, non posse id subsistere, cum in Augustissimo Sacramento Eucharistie maior vnitas sit anima nostra cum Christo, quam per solā vnionem voluntatis, cum ait per honorem nobis datum, *Dei filij: & in eo nobis corporaliter, & inseparabiliter vnitis: mysterium VERÆ, & NATURALIS vnitatis suæ predicandum.* Quis autem dicere audebit naturalem istam vnitatem esse ex principiis naturæ? sicut ergo naturalem vnitatē, hoc est physicā prædicauit S. Hilarius, id est veram, ac realē, ita idem vocabulū usurpamus physicæ motionis, in vera ac reali motione (salua libertate ex indifferentia illius) quæ Deus Scriptores sacros mouit, & inspirauit ad scribendum.

Solutio oppositionum.

Ad primum. Instrumentum animatum indiget habitu naturali, ut possit elicere operationes naturales, & facere actiones humanas: sed ad operationes supernaturales producendas, satis est quandoque diuinitus ab eo habitus, eleuari facultates naturales, hoc enim satis est, ut constituentur principium operationum supernaturalium; vel (in nostro proposito) diuinitus moueri, satis est.

Ad 2. probabile est sacros Scriptores in omnibus bus intendisse id, ad quod Spiritus sanctus eos impellebat. Sed dato, quod non intenderint, in instrumento animato satis est, etiam si non intelligat finem intentum à principali agente, ut sua voluntate moueat seipsum, & membra ad operandum, & subiiciatur motioni principalis agentis, illi non resistendo, ductum, & instinctum sequendo, ut patet de tribuno respectu Ducis totius exercitus.

Ad 3. Non ita scriptores sacri fuerunt acti à Spiritu sancto, ut se non agerent. Calamo autem, & plectro assimilantur, in quantum commune etiam est instrumento inanimato, in se recipere motionem principalis agentis. Sed quia talis motus recipitur conformiter ad naturam, & conditionem scriptorum, quæ est libere operari in actibus humanis: propterea ministris, & seruis, præconibus, &c. magis assimilantur, ut dixit Gazæus: minister autem, & seruus sunt instrumenta animata.

Ad confirmationem. Loquendi, & scribendi, facultas ubertatem cognitionis, & affluentiam diuini luminis monstrat, & non necessitatem, quæ libertati opponitur, insinuat. Et licet non fuerit in eorum potestate accipere species, vel res substituere, aut voces ad hæc, vel illa significanda, hoc est ponere causam antecedentem, seu causam, per quam res sit: fuit tamen in eorum potestate ponere conditionem, siue causam minus principalem, sine qua res non fieret: tales fuerunt labores, diligentia, volitio, &c. quæ requisita sunt ad sacrorum voluminum scriptionem.

Ad id, quod adducitur ex Abulense, insinuat ijs verbis fuisse relicta libertate, prout libertas opponitur coactioni; non autem, ut libertas opponitur præcepto, & iussioni. Vnde quia diuino præcepto iussus est Moyses de se scribere, non scribendo peccasset: cum hoc tamen præcepto maxime cohæret libertas. Ad auctoritatem Gregorij respondetur, quod fuerunt sacri scriptores extra se ipsos, non excidendo à cognitione, sensu, & ratione, sed quia à superiori causa eleuabantur, ut non sua dictarent, sed Dei: cū quo tamē stat, ut etiam ad talem dictationem ipsi vitaliter concurrerent: & propterea subdit. Vnde & B. Ioh. sancto spiritu afflatus potuit sua gesta (quæ erant videlicet supernæ aspirationis dona) quasi non sua scribere, quia ea aliterius erant, quæ loquebatur, quod homo loquebatur, quæ Dei sunt, & eo alter, quæ erant illius loquebatur, quod Spiritus sanctus loquebatur, quæ hominis sunt.

Ad 4. ad eos actus supernaturales requiritur etiam aliqua forma per modum permanentis, vel saltem, ad modum qualitatis transeuntis, vel motio. Ad scriptionem vero biblicam satis fuit virtuosa motio.

CONTROVERSIA II. SPECIALIS.

Cuius scriptura Deus sit causa efficiens principalis.

Deinde considerandum est, cuius nam scripturæ Deus sit author. Primò in generali, deinde in speciali. Postea discutiendum est, quatum scripturarum sacri scriptores fuerint authores secundarij, seu causa instrumentalis. Et primò circa primum quaeritur, an veteris testamenti scriptura sit à Deo, secundo an scripturæ testamenti noui Deus author fuerit.

ARTICVLVS PRIMVS.

Vtrum veteris Testamenti scriptura Deum habeat Authorem, meritoque dicatur scriptura illa testamentaria.

Positio Hæreticorum.

Antiquorum hæreticorum prodigiosa sunt hæreses, vetus testamentum à malo Iudæorum Deo fuisse conditum, inimico boni Dei, Patris domini nostri Iesu Christi. Sic sensere Simoniani, Basilides Marcionistæ, Manichæi, & alij, de quibus mentionē faciunt Tertullianus contra Marcionem, Epiph. in Anchor. Hieronymus præfat. ad Titum, Aug. de hæresibus, & lib. 2. contra aduersa. legis, & prophet. cap. 12. Damas. lib. de hæres. Idem sensere Albigenes, apud Rogerium in annalibus Angliæ, & Baro-

nium tom. 12. anno 1176. Nouatores consequenter negant, Deum esse authorem veteris testamenti, dum multa dicunt in illo contineri falsata, mutilata, adiecta. Sic docent recentiores Anabaptistæ, & Seruetani, qui à Michaele Serueto ducunt originem, apud Sixtum nostrum lib. 8. Biblioth. her. 5. Sed Conradus Schlussemburgius Superintendens Lutheranus in Pomerania lib. 3. catalogi hæreticorum Sacramentarijs illum errorem tribuit, quod duo testamenti negent. Et expressius docet hanc hæresim Theodorus Beza in cap. 22. Matthæi num. 28. & iterum ad Rom. 11. ver. 27. vbi sic scripsit, quod Deus certè, dū dictus fuerit duo condidisse testamenti, quæ rata fuerint, quum morte demum testatoris testamentum vni obimeat, his autem non sit Christus mortuus; vetus autem fœdus valuerit usque ad Christi mortē, ac promissum testamentum dici propriè nequeat, ac ne donatio quidem mortis causa, licet autem Beza admittat scripturam veteris testamenti, satis est, quod neget Deum esse authorem eiusdem, ut scriptura testamentaria est. Quidam etiam Ministri in colloquio Fræנקielensi, eo titulo vetus testamentum repudiunt, quod à nouo (inquebant) discordaret. Quod prius Adimantus Manichæus dogmatizauit. Sed Serarius in Trihæresio lib. 2. cap. 21. & lib. 4. Mineralis cap. 14. & in Rabbino posteriori scrupulo 13. refert Sadduceos, qui (excepto Pentatheuco) alios libros & statumēti veteris negarunt: reclamantibus (sed frustra) Scaligero, & Ioh. Drusio lib. 3. de sectis cap. 9. & 10. quos Sadduceos multi Nouatores secuti sunt, ut patebit infra.

Oppositiones eorundem.

Arguunt primo. Testamentum vetus dabat leges malas, & præcepta non bona, sub quibus cultores legis viuere non poterat: malus ergo Hebræorum Deus huius testamenti est conditor. Antecedens probatur Ezech. 20. vbi dicitur. Ego eis dedi præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuem.

Secundo. Inutile est ad dogmata fidei probanda, & mores componendos idem testamentum: ergo non est verisimile à Deo processisse. Antecedens probatur, quantum ad dogmata: nam illud præcipuum testimonium, quo aduentus Christi probatur Deu. 18. Prophetiam de gente tua, & de fratribus sicut me suscitabit tibi dominus, non potest referri ad Christum, qui non fuit Propheta, sed similis nobis peccatoribus ex coitu natus. Quantum attinet ad mores: addiscimus in hoc, soceros dormire cum nuptibus, ut Iudas fecit, patres cū filiabus, ut Loth; Nazareos cum scortis, ut Sampson, ergo, &c.

Tertio. Si ex Deo fuisset, non damnatum esset à Christo, & ab Apostolis. At Christus, & Apostoli illud expressè damnarunt; nam Christus loquens de ceteremonijs legalibus dixit, Matth. 17. neque mittunt vinum nouum in vres veteres. Et Apostolus eandem vocauit, infirma, & egena elementa. Gal. 4. & in vniuersum Apostolus scripturas veteres vocat profanas, aniles fabulas, genealogias stultas, quæ quæstiones præstant magis, quàm ædificationem in fide.

Quarto. Quia in veteri testamento relicta hæreditas est adeo misera, & corporalis, ac longè ab animæ commodis, ut indigna sit diuina largitate, quæ celorum regnū, & vitam perpetuā repromittit: ergo, &c.

Quinto

Quinto, adeo vetus testamentum, est nouo repugnans, vt concordari non possit; non ergo à Deo processit. Antecedens probatur ex innumeris locis pugnantibus: nam in Genes. 1. scriptum est. *Quieuit Deus die septimo ab omni opere, quod patrarat*: at in nouo dicitur. *Pater meus usque modo operatur*. Ioan. 5. in ueteri dicitur. Deut. 5. *Honora patrem tuum, & matrem tuam*; in nouo dicitur Mar. 8. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. In veteri testamento dicitur Exod. 20. *Dominus Deus tuus fortis, & zelotes, visitans peccata patrum in filios*; in tertiam, & quartam generationem; at in Ezech. 18. dicitur. *Pilius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij, &c.*

Sexto ex Beza. Qui semel tantum moritur testator, is vnum tantummodo potest sua morte confirmare testamentum. Sed Christus semel tantum mortuus est: vnum ergo confirmauit testamentum, nempe nouum.

Confirmatur nam Heb. 8. dicitur, quod in testamento mors intercedere debet testatoris: At nullum mortis genus tribui potest Deo ante Incarnationem. Ergo &c.

Septimo, & est eiusdem. Illud testamentum dici non potest, quod ad certum tantum tempus vim obtinet: huiusmodi autem est, quod dicitur vetus testamentum: quamuis ergo Deus scripturæ veteris fuerit author, non est author tanquam scripturæ testamentariæ, sed vt antiqui fœderis; quare semper in scripturis legimus Berith בְּרִית; quod pactum, & fœdus significat.

Octauo, & est eiusdem. Imò nec vetus testamentum donatio inter viuos dicendum est, ex vtroque capite; cum nec donantis mors sequuta sit; nec perpetuam vim obtineat illa donatio.

Nono arguitur. Qui testamento rem aliquam legat, ea ipsa re quam legat post confirmationem ex morte spoliatur, cum alteri tradatur. Sed post Christi mortem, Deus nulla re, quam legauit caret (vnde, & in psal. 81. dicitur. *Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*.) Nullum ergo conditum est testamentum.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est. Primo, quia idem Deus, qui locutus est in nouo testamento, locutus est in veteri, vnde Paulus scripsit Heb. 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio*. & Act. 3. *Deus qui prænunciauit per os Prophetarum suorum pati Christum suum, sic & impleuit*. Ergo vtriusque testamenti Deum authorem debemus profiteri.

Secundo ex Apostolo. *Lex pædagogus noster fuit in Christo*, Gal. 3. i. instruens homines de fide Christi, & moribus componendis in ordine ad Christum, qui etiam ab eodem dicitur finis legis. Non ergo potuit author veteris testamenti esse diabolus, vel malus Deus ad Christum adducens, cum Christus diabolū alligare venerit, & eiicere, ipso dicente Ioan. 14. *Princeps huius mundi eiicietur foras*.

Tertio. Non potest id ostendi reprobatur, ex quo desumuntur efficaces probationes. At Christus, & Apostoli toties vtuntur probationibus ex veteri testamento: Christus enim ad Sadducos loquens ait,

Matt. 22. *Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei, & ad Iudeos. Scrutamini scripturas, &c.* Ioh. 5. & Apostolus hortatur Timotheum 2. Tim. 3. vt sacras litteras legeret, quas ab infantia nouerat, & innumera videmus in suis epistolis (sicut & Ioannis, Petri, &c.) scripturæ veteris testimonia. Ergo, &c.

Quarto. Nedom Deus corporalium, sed spiritualium bonorum, quæ per temporalia figurabatur fuit munificentissimus elargitor. Ergo &c. Antecedens probatur, nam ps. 143. David enumeratis bonis temporalibus dicens, *Oues eorum fœtorum abundantes in egressibus suis, &c.* & irridens eos, qui in talibus vltimum finem collocabant dicendo, *Beati dixerunt populum, cui hæc sunt*, illico subiunxit. *Beatus populus, cuius Dominus Deus eius*. vnde S. August. elegantissimè epistola 120. singulas sententias, & petitiones dominicæ orationis, ex veteris quoque testamenti sententijs admirabili iudicio elucidauit; in quibus nedum temporalia, sed & spiritualia bona inspicimus, quæ à Deo petuntur.

Quinto, Petrus dicit, quod non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines 2. Pet. 1. cum ergo Deus sit summa veritas nonnisi consentanea veritati loqui potest: & cum non sit Deus disensionis, sed pacis, nonnisi inuicem sibi coherentia, & concordantia dictare potest.

Sexto, quia vetus testamentum est promissio, nouum exhibitio. Vnde Bernardus serm. 62. ex varijs, & paruis dicit, *Vetus testamentum promittit reconciliationem, nouum exhibet illam*. Item *vetus est prophetia, nouum res prophetata*; vnde vmbram habere futurorū bonorum lex descripta est ab Apostolo. Et Augu. de catechizandis rudibus cap. 4. dicit, quod vetus testamentum intelligentibus prophetia est noui testamenti. Item ænigma est tamquā liber signatus, apertendus per nouum Apoc. 5. Item sicut linea coloribus implenda. vnde Christus dicit. *Oportet omnia impleri, quæ scripta sunt de me*. Vide Cyrill. de adorat. & spiritu ad Palladium. Et iterum se habet sicut seminatio ad messem, vt clarè habetur Ioa. 4. *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis*. Idem ergo autor est figuræ, & enigatis; itemque cuius est inchoare, est & perficere. Accedit connexio, & subordinatio vnius ad alterum. vnde Hic. Prou. 8. (si eius libri est auctor) vtrumque testamentum vocauit duo labia Christi: duas alas ecclesiæ Ambros. in Apocalypsim: rotam in medio rotæ, Greg. hom. 6. in Ezech. vnde Chrysostomus t. 5. orat. 8. tantam vtriusque identitatem agnoscit, vt dicat vetus, & nouum: testamentum idem, & indiuiduum esse, vt etiam idem dicit Ambros. in Apoca. eundem librum scriptum intus, & foris appellans.

Septimo arguitur contra Bezam simpliciter, & ad hominem. Simpliciter ex ipsa nominis ratione, quia in sacris scripturis, vetus scriptura nomine testamenti, & res per illam significata testamentum dicta est. Septuaginta namque vocem hebræam Berith בְּרִית frequenter in vocem Græcam ἡ διαθήκη, testamentum significatē expresserunt, & præter illos ea voce vsi sunt Euangelistæ, & Paulus frequenter. Rursus ijdem Septuaginta etiam vocarunt testamentū fœdus, & pactū, nā vox græca διαθήκη posita est à 70. pro fœdere, & pacto, quod extensa significatione pro quouis pacto, & promissione accipitur: vnde

Hieronymus in Malach. 2. ait. *In plerisque scripturae locis, testamentum non voluntatem sonare, sed pactum viuientium.* Idem docet Gal. 3. & August. in psal. 82. & 16. de Ciu. cap. 27. & lib. 1. locut. in Genes. loc. 49. Innoc. c. cum Marthæ, & pro federe accipitur Gen. 9. ps. 53. 82. 88. 104. 1. Mach. 1. Pressiori vero significatione, ut dicetur, ultimam testatoris voluntatem significat ex cap. 9. ad Heb. Ergo si licet Menippis, & Legodædalis istis ab authoribus probis, & multoties ab improbis voces usurpatis suis centonis inferere, cur. 70. imò & Euangelistas, & Apostolum imitari erubescunt? quos dicere hallucinatos esse (ut non erubescit dicere Beza ad Rom. 11. Hæb. 8. & Gal. 4.) non tam impium est, quam insanum.

Amplius si spectemus ipsum hebraicum fontem, vox illa ברית Berith fauet multum proposito nam (ut videre est apud nostrum Sanctem Pagninum) deduci potest etymon à ברך quod est ferire, percutere, eò quod in federe sanciendo victimæ caderentur. Demonstratur id ex Ethnicis quoque, nam Liuius lib. 1. dicit. *Porcus diuisus est, cum initum est fedus inter Romanos, & Albanos, & Virgil. loquens 8. Aeneid. de Romulo, & Tatius scripsit. Armati Iouis ante aræ paterasque tenentes. stabant, & cæsa iungebant federa porca.* Sed diabolus res nostras emulatus diuinas caeremonias in superstitionem mutauit, nam Deus volens pactum inire cum Abraham Gen. 15. arietem, capram, diuisas immolari iussit, ut notat Cyrill. 10. in Iul. ante gentilitias superstitiones. Et Ierem. 34. eiusdem caeremoniæ fit mentio, & dabo viros, qui prauaricantur fedus meum, &c. vitulum quem conciderunt in duas partes &c. Ex hac ergo voce merito fedus testamentum dici potest, vnde in nocte cenæ Christus dominus in institutione sacramenti testamentum, & fedus constituit dicens [Hic est sanguis meus noui testamenti] ubi typice sanguis à corpore, sicut modo fit in altari, separatus est, sicut realiter in crucis sacrificio factum est cum victima Christus in cruce immolatus est. Quod si gentes cæsa victima id significare volebant, quod pactum scindens, scindi mereretur, potiori iure instituens, Xps dñs pactū in institutione Euch. significauit, & qui pactū infringeret scindi mereretur, cū ergo Iudas pactū fregisset, merito crepuit sanguine, nullo offe Xpi cōfracto: & sanguine, & cæso ne dedicatum est testamentum ex Ambr. de Cain, & Abele cap. 7. Quod si deriuetur à ברך ex eo, quod federibus vtrinque aperta, & rata amicitia inter contrahentes confirmaretur adhibita publica solemnitate, hoc idem accidit per Christi mortem per quem reconciliati sumus Deo. Si verò ab eadē radice ברך ex Lexico Complu. quod significat etiam eligere, vel comedere (eo quod in omni federe electio, & conuiuium pariter intercedebant) id interuenit in morte Christi, per quam fedus constitutum est, voluntas, & electio testatoris. vnde ait Hier. in cap. 31. Hierem. quod autem pactum pro testamento ponimus hebraica veritatis est, licet testamentum rectè pactum appelletur, quia voluntas in eo, atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur. Quod etiam probat Lactantius lib. 4. cap. 20. Interuenit etiam conuiuium, vnde in qua nocte tradebatur Christus dixit. *Hic est sanguis meus noui testamenti.* Matth. 26. quod sic syriacè sonat, ut videre est in textu syriaco Matt. 26. Hanau demi deditiki chadtho.

Quod si cum alijs deriuetur etiam à ברך quod

est purificare, seu mundare (vnde herba mundatina Berith dicitur Hier. 2. ad denotandam puritatem, & sinceritatem contrahentium, ut absit fraus, & dolus) hoc idem in mortis Christi testamento accidit, cuius sanguine mundati sumus, velut agni immaculati, qui peccatum non fecit, nec repertus est dolus in ore eius.

Accedit vsus recipientium illam vocem græcam, nempe pactum pro testamento, sic Targum Hierosolym. in Genes. cap. 39. vers. 4. Sic Talmudistæ diuersis locis tract. Mohed Katon cap. 3. & ibidem Rābam tractatu, qui dicitur Baba Methesia cap. 1. Ilmededu, de Amraphaelis, cuius mentio habetur Genes. cap. 14. agens temporibus, in Paraschat Lech Lecha fol. 8. prout ostendit Haruch, qui monet fol. 43. vocem esse græcam. Ipsam latinam vocem testamenti retinet Rabbi Godolias in sua schalscheleth f. 105. de quo vide Serarium in proleg. q. 11.

Quod verò etiam apud profanos authores vox græca ἡ διαθήκη fœdera significet, testis est Aristophanes, quem citant Budæus in comment. linguae græcæ, Henricus Stephanus, & ipse Beza in cap. 26. Mat. nu. 28. iniquiens, interdum in genere pro stipulatione pacisci, apud idoneos etiam græcos authores accipi, prolato Aristophanis exemplo docet Budæus, & alter ex Nouatoribus, nempe Iosephus Scaliger in elencho Paræi pag. 44. ait. *Pactū est Berith διαθήκη, siue διαθήκη ut septuaginta vertunt, sed siue συνθήκη siue διαθήκη quæ inter Deum, & Abrahamum conuenta est, ea nihil aliud est, quam ἐπαγγελία, idest promissio ps. 105. & Gal. 3. Hæc ille.*

Amplius secundo arguitur ex ipsis testamenti, & pacti notionibus. pactum enim importat conuentionem, cum conditione ab vtraque parte contrahentium seruanda, do ut des, facio ut facias &c. testamentum verò et si in sua ratione formali non dicat, nisi simplicem, & nudam voluntatem testatoris legantis hæredibus sua bona; quia verò ut patet ex legibus 12. tabularum, semper interueniebat aliquod genus pacti in testamentis, ratio pacti testamenti rationi non repugnat, & propterea cum hæreditas promissa aliter non obuenerit, quam conditionibus ex parte hominis seruatis, & adimpletis, meritò nomine pacti, & testamenti indifferenter sacræ litteræ vsæ sunt. Verum quia, ut dicitur in epistola ad hæbreos cap. 9. *Vbi testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris;* bene vsus est Paulus illa voce: quæ non nisi testamento conuenire potest, quod à pacto distinguitur, in quo mors nullo modo interuenit, vnde Hieronymus quoque cum vidisset à Paulo dictionem Berith non fedus, sed testamentum verti, sic scripsit. *Quod autem pactum pro testamento ponimus, Hebraica veritatis est, licet testamentum rectè pactum appelletur, quia voluntas in eo, atque testatio eorum qui pactum ineunt, continetur.* Quare quod post testamentum sequatur mors id rationē pacti nullo modo tollit, quod est de intrinseca ratione testamenti; vnde verum pactum est istud, si moriar relinquo tibi domum, si vixero mea erit, &c.

Amplius tertio præter scripturas, & nominis pacti, vel testamēti ethymologiam, & rationem nostrū probatur propositum ex Patribus; sapissimè enim conformiter ad Apost. qui expressè ad Galatas ponit duo esse testamenta, totidem agnoscant, Hieron. loco cit. Ambros. lib. de Cain, & Abel, August. multis in

in locis 3. epist. contra Adimant. cap. 18. in psal. 36. conc. 3. 4. contra Faust. cap. 2. q. 5. in Iosue 4. confess. 18. de ciu. c. 54. Sed præcipue 2. retract. cap. 4. confensum totius Ecclesiæ his verbis exprimit. *Ex consuetudine qua iam loquitur Ecclesia vetus testamentum appellauit, &c.* Idemque scripturas etiam testamentum vocarunt, vt Hier. in cap. 18. Isa. 19. 22. lib. 5. & 6. apud eundem Origenes lib. de Spiritu sãcto, Ambr. in cap. 10. Lucæ, August. lib. 1. de gen. ad literam c. 1. Lact. 4. diu. inst. cap. 20. S. Paulinus in Natalibus. Philastrius Brixienſis hæc. 34. Cassianus collat. 14. cap. 10. Isid. lib. 6. orig. Rabbanus 2. instit. cap. 53. Iunilius Africanus lib. 2. de partibus diuinæ legis c. 7. Cassiodorus lib. de diu. lect. Petrus Cluniac. contra Petrobustianos.

Ad hominem verò contra Beza arguitur, nam præter Nouatores, multi aliarum sectarum plura de his testamentis scripsere, vt Myricus præfat. in nouũ testamentum, Bullingerus lib. de testam. post commentarium in epistolâ pag. 174. Petrus Martyr in cap. 2. Iudicum fol. 52. & 53. Ipsi Calvinistæ expressè id fatentur, Symmiste ipsius Beza. In Gallica enim versione, quæ in lucem edita est anno 1588. opera Geneuensium in suis Biblijs talis inscriptio in fronte visitur [la Bible, qui est toute la sainte escripture du vieil, & du nouuea testament] hoc est Biblia, quæ sunt tota sancta scriptura veteris, & noui testamenti. merito ergo ipsis aduersarijs iudicibus, vtraque scriptura testamentaria dici debet.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Deus sicut conditor extitit veteris testamenti, ita & scripturæ illud continentis author creditur, propter quod etiam scriptura testamentaria vocari potest, & debet.

Respondeo dicendum quod supposita autoritate Ecclesiæ proponentis hos, vel illos libros esse diuinos, non paruum deducitur argumentum ad id ostendendum apud fidelem, & ad non credentem est euidenter credibile ex longa successionis serie, quod bibliorum sacrorum titulus, instrumentum, & testamentum recte inscribitur. Est autem instrumentum nõ solum id, quod nos de aliqua re instruit, & docet, vt dicit Paulus Iureconsultus secundo sententiarum, & ex eo Iustinianus ff. de fide instrum. l. instrumentorum nomine, sed & omnis scriptura authentica probatissimis scribis, ac testibus obſignata: vnde in Pandectis extat titulus de fide instrumentorum, & in naturalibus instrumentum est omne id, per quod agens principale operatur, quod à Græcis ὄργανον dicitur. Hoc autem aptissime conuenit scripturæ diuinæ, quæ cum diuinitus inspirata supra ostensa sit, ab illa instrui, vt dicitur 2. Tim. 3. illâ, vt certam, ratam, authenticè docentem, in nulla etiã re minima de falsitate suspectam suscipimus: per illâ erudimur ad fidem, & cognitionem, & mores in ordine ad finem supernaturalem; propterea de his literis dixit Apostolus 2. Tim. 3. quod possint instruere ad salutem, quod sint sacræ, & quod per illas potest esse perfectus homo Dei, ad omne bonum opus instructus. Testamentum verò lata significatione est

mentis de aliqua re testatio, sed propriè restringitur ad constantem, & immutabilem sententiam de bonis alicui relinquendis. Quare in scripturis similiter (vt dicit S. Th. in 1. Cor. 11. lect. 6.) dupliciter sumitur vno modo pro quolibet pacto, quod quidem testibus confirmatur. Alio modo magis strictè pro dispositione hæreditatis percipiendæ: quod vt firmitatem habeat, certo numero testium comprobatur, & mors testatoris intercedat necesse est, vt dicitur ad Heb. tum, vt immutabilitatem habeat (potest enim in sepe mutari ante mortem) tum etiam, vt habeat efficaciam. Nec enim hæres habet ius in hæreditatem ex vi testamenti, nisi post mortem testatoris, vt egregiè S. Thom. in cap. 9. ad Heb. lect. 4. in iure autem ciuili sic definitur. Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri vult, vt dicitur l. 1. ff. de testam. cui addunt Doctores aliam particulam (cum directâ hæredis institutione) vt distinguatur à codicillo, legato, &c. Quia vero testamentum testibus, & scripturis obſignatur, hinc est, quod testamentum vsurpari solet, & pro voluntate testatoris legatis bona, &c. & pro scriptura, seu instrumento, in quo talis voluntas exprimitur. Ad nostrum ergo propositum accipiendõ testamentum in latiori significatione, cum testamentum (dicit S. Thom. ad Gal. cap. 3. lect. 8.) idem sit quod pactum, seu fœdus eorum, quæ testibus confirmantur (vnde, ait, in scriptura multoties loco testamenti, positum est fœdus, vel pactum, quod necessariò promissionem includit) secundum diuersitatem promissionum, oportet accipere diuersitatem testamentorum. Et cum in lege veteri, temporalia; in noua, æterna sint promissa; merito facta est distinctio testamenti in nouum, & vetus, vt apertè ex Hier. 31. & Pauli ad Gal. autoritate comprobatur. Accipiendo verò testamentum in stricta significatione, & primo pro voluntate Dei legantis bona; testamentũ est ex Ambr. lib. 1. de Cain cap. 7. *quo defertur bonorũ hæreditas.* Nomine autem boni primò, & principaliter intelligitur vita æterna, minus principaliter sũt alia bona tum spiritualia, vt sunt leges præcepta, sacramenta, tum etiam temporalia quatenus conducunt ad vltimum finem, vnde quantum ad finem, principalem dicitur *possidete paratum vobis Regnũ*, Mat. 25. græcè est *κληρονομήσατε* hæreditate adite paratũ vobis regnũ: quãtum verò ad alia bona, quibus finem adipiscimur, de spiritualibus dicitur Ephes. 1. quod *benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo*, de temporalibus Ef. 1. *Si audieritis me, bona terræ comedetis.* Et quia in tali legato voluit Deus interuenire quasdam condiciones, & pacta nempe bona opera &c. rursus definiuit Ambros. testamentum dicens, *merito, & testamentum dicitur, & diuinum, cum ea, quæ verè bona sunt, attestatione mandatorum cœlestium conferuntur*, vnde mirum non est si talis voluntas in scriptura modo pacti, modo testamenti nomine designetur. Hinc quoque orta est distinctio testamẽti in nouum, & vetus, in veteri enim temporalis, in nouo æterna, quæ in temporali p̄figurabatur, hæreditas repromissa est. Vtrumque autem testamentum morte confirmatum est (vt notat S. Th. ad Cor. loc. cit.) vetus sanguine figurali, nouum, sãguine Christi Domini, & expressè Apostolus Heb. 9. ait, *nec prius testamentum sine sanguine dedicatum est*; ad quod probandum affert locum Ex. 24. vbi cum

Moses

Moses sanguine vitulorum aspersisset populum ait, *Hic est sanguis testamenti*, nempe figuratiuus, ut ibi exponit S. Thom. & Christus Dominus Matt. 26. iisdem verbis usus est. *Hic est sanguis meus noui testamenti*, nempe confirmatiuus &c. verus, & realis.

Accipiendo verò testamentum pro eo, in quo voluntas testatoris exprimitur, scriptura meritò testamentum dicitur, nedum quia generatim Dei mentē, & voluntatem nobis testatur (vnde in Psal. 118. præcepta, & lex diuina) testimoniū sæpe vocatur Psal. 118. Pythagoras quoque sua præcepta *διαδουλον* id est testamentum vocabat. lege S. Thom. in Psal. 21. Sed quia in ea tanquam instrumento authentico voluntas Dei legatis exprimitur, propter hoc pactum rectè à Tertull. dictum, quarto contra Marcionem, magis vsui esse vocare scripturam testamentum, quam instrumentum, cum non simplex instrumentum sit quæuis scriptura pacta, & conuentiones continens, sed pactum, & legatum de hæreditate obtinenda.

Concluditur ergo, quod loquēdo de rebus legatis, tum æternis, tum temporalibus, merito testamentū distinctum est in vetus, & nouum, vnde August. ait in cap. 6. ad Gal. & 3. contra ep. Pel. cap. 4. *quod cum mandatum bonis terrenis inhiantes premit seruos, testamentum vetus; cum in bona æterna flagrant erigit liberos, testamentum nouum vocatur*, quibus verbis non ex principalibus, siue secundarijs in ordine ad principalia facta est inter testamenta discretio (pertinentibus ad testamentum nouum filijs omnibus promissionis regeneratis à Deo Patre, & libera matre) sed ratione rerum temporalium, quæ proponebantur (quibus etiam spiritalia præmia præsignabatur) quæ carnaliter intellecta à carnalibus fluxa, & emortua erant, & ad vetustatem pertinebant. Loquendo vero de signis, & scripturis, quibus tales res promittuntur etiam secundum hanc distinctionem, diuini quoque distincti sunt libri, ut vetus testamentū dicatur, quod continet res antiquatas, & senescentes, & emortuas oculis illis carnalibus velatas; nouum, quod contineat res per illas antiquas figuratas, exhibitas nobis per Iesum Christum.

Siue ergo instrumentum, siue testamentum vocemus antiquas scripturas, à Deo æditæ sunt; nam ut scriptura omni errore careret non potuit fieri, nisi diuina ope, sicut & quod per illam instrueremur, & dirigeremur in Dei cognitionem, & mores, ad capefendam hæreditatem, & finem assequendum, quæ cū in veteri testamento inspiciantur (ut patet ex dictis supra, & magis constabit, cum de singulis libris in particulari agatur) dicendum est esse à Deo. Ex ea verò parte, qua testamentum dicuntur, etiam Deum habent authorem. Testamentum enim vetus promissiones hæreditatis continebat, quia tamen obfignatæ erant, nisi Christus mortuus esset, ut dicit Lactantius de vera sapientia cap. 20. ex Paulo, *nec testamentum confirmari poterat, nec in eo sciri poterat quid scriptum erat*. Propter quod Ambr. supra definiuit etiam testamentum hoc modo. *Testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est, vetus in typo, nouum in veritate*. Nouum autem testamentum, ut apparet, non fuit aliud, nisi veteris testamenti confirmatio, dicente domino per Ieremiam cap. trigessimoprimo *Ecce dies veniunt dicit dominus, & cōsummabo domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum*, & in vtroque testamento, ut dicit Lactantius, cum idem testa-

tor sit Christus, sicut nouum testamentum eiusdemque scriptura recipitur ab aduersarijs, Deum illius factentibus authorem, sic vetus, quod non est à nouo diuersum, cuius nouum adimpletio est, recipi debet: & Deus pariter testamenti illius, eiusdemque scripturæ conditor agnosci: ac proinde sicut illa, ita & ista scriptura, meritò scriptura testamentaria dici debet: vnde ut aduertit Michael Medina 6. de recta in Deum fide cap. 25. præter quam quod arca fœderis, arca testamenti vocabatur, ubi sacri libri recondabantur, ipsa quoque lex plusquam in triginta locis ex eadem dictione Berith testamentum rectè conuertitur.

Solutiones oppositionum.

AD primam respondetur ex Clem. 6. constit. Apost. cap. 21. illa præcepta dici non bona, illorum scilicet proposito; ferrum enim ad vrendū: & scalpellum, ac medicamenta inimica sunt non valentibus. Vel respondetur ex S. Hieron. in Ezech. cap. 20. quod quæ natura sua bona erant præcepta Domini, & iudicia, in quibus possent credentes viuere, facta sunt eis non bona, dum nequaquam valerēt in captiuitate legis præcepta seruare, & facere, quæ diuinus sermo mandabat. Vel præcepta non bona, dixit quatenus vitio suo dispersi in penam peccati inter nationes præcepta non bona fecerunt, dum idolis exhibuerunt, quæ Deus præceperat sibi exhibenda ex eodem Hier. Nec dixit Dominus, dedi eis præcepta mala, sed non bona. Nec sequitur, ut quod bonum non est, sit malum, dicit idem Hieron. consuetudo namque scripturæ est minus bona respectu maioris boni, & maioris perfectionis non bona appellare, imo etiam mala, ut multis ostendit Cassianus collat. 23. cap. 4. Vel dicuntur non bona comparatione meliorum ex 28. Mora. cap. 17. Gregorij. Quæ aduersa sunt, & incōmoda, mala et appellatur (ut notat Tertull. contra Marcionem) talia erant præcepta transmigrationis, & ventilationis inter gentes, quæ ad mala penæ pertinent. Si autem referantur ad malum culpæ; dare, significat permittere. Et sensus est, permisi leges, & præcepta non bona, nempe cultus Moloch per mactationem filiorum, &c. sed si referamus ea verba ad præcepta iudicialia, & ceremonialia, non bona dicuntur: ex Iustino cōtra Triphonem, quia non sponte ea Deus instituit, sed ad præseruandum populum ab idololatria.

Ad II. quantum attinet ad id, quod contra fidem obijcitur, ille locus manifeste loquitur de Christo, in quo ut ostendunt Theologi perfectissime fuit donum prophetiæ, seclusa obscuritate prophetica. Qui etiam similis nobis apparuit, quia visus est in similitudinem carnis peccati, & per omnia fratribus assimilatus est, secundum veritatem naturæ.

Quantum vero ad id, quod obijcitur contra mores, respondetur ex Aug. 22. contra Faustum cap. 65. & cap. 35. hoc magis pertinere ad veritatem diuinæ scripturæ, nullius namque accipit adulandam personam, sed ad laudanda, vel vituperanda hominum facta, vel ipsa iudicat, vel legentibus iudicanda proponit. Nec solum homines ipsos, vel vituperabiles, vel laudabiles intimans, verum etiam quædam inuituperabilibus laudanda, & in laudabilibus vituperanda non tacens, contra autem, perfidia hoc habet ut mala occultet suorum, ne prodita conuincantur

tur, de quo argumento vide Tertull. contra Valent. cap. 1. & 3. eleganter. Accedit quod ex propalatione peccatorum sanctorum virorum misericordia diuina, elucefcit ex Ambros. in Ps. 50. num. 6. seu in apolog. David. Sui fiduciam reprimat ex eodem 3. in Luc. c. 3. & de Ioseph. cap. 1. Alios faciunt cautiore ex Chrys. in Ioann. cap. 21. & Ambros. de Abraham c. 1. Ad penitentiam alliciuntur grandes peccatores desperatione obruti ex eodem lib. 10. in Luc. cap. 22. Aug. in Ps. 50.

Ad III. Nunquam damnatum est à Christo, aut ab Apostolis vetus testamentum toties allegatum in nouo. Nec ad propositum adducitur similitudo de vino immisso in vtres veteres; nam secundum Aug. 12. contra Faustum cap. 2. per vtres, duas spes voluit Dominus significare, duas vitas, quisque enim duas spes habendas putauerit, vt propter hæc bona, & celestē hereditatē Deo seruiat, illud intelliget Mat. 6. *Non potestis Deo seruire, & Mammonæ.* iuxta vero sensum litteralem voluit Christus eo simili ostendere, non imponendas austeritates imperfectis, ne magis disrumpantur. Propterea voluit ieiunijs discipulos onerare, quia mediū cum illis erat. Sed ijs verbis eleganter ostendit Tertull. lib. 4. con. Marc. c. 11. veteris à creatore repromissionem à Xpo exhiberi sub vnius Dei auctoritate, cuius sunt, & vetera, & noua; vtres veteres, & noui; vetus, & nouum indumentum. Et cum Christus nouitatem à vetustate separabat, dicit idem, suam demonstrabat, & illam à qua separabat, & in vno ostendebat fuisse, sicut fuissent si non separaret, quæ tamē separatio, dicit idem, est per reformationem, per amplitudinem, per profectum, sicut fructus separatur à semine, qui est ex semine, sic euangelium separatur à lege dum prouehitur ex lege; aliud ab illa, sed non alienum; diuersum, sed non contrariū. Quare obijcientibus hæreticis separationem quasi alienum sit euangelium à lege dici potest, quod dicit Tertull. Marcioni. Inflatus es vtribus veteribus & excorberatus es nouo vino, atque in veteri idest priorē euangelio pannum hæreticæ nouitatis affuisti. Ab Apostolo autem præcepta legalia infirma dicuntur, tum quia illorum vi non fuit vllus iustificatus, alioquin, si ex lege iustitia, Christus gratis mortuus esset: tum etiam quia eorundem obseruatio, prout fiebat à Galatis post publicatum euangelium, erat mortifera; ablata enim erat veritas vmbrae legis persoluta promissione. Et sicut in illarum celebratione liberabat illos saluatoris (cuius aduentum expectabant) gratia donata, illas æquum erat, vt auferret veritas reddita ex August. 22. contra Faustum cap. 6. Nec vnquam Apostolus legem reiiciendam putauit locis illis allegatis, sed quasdam falsas iudaicas traditiones, inter quas Deuteriosim recensent, vbi vt docet S. August. dicere audent, & credere Deum primo homini duas creasse mulieres, ex quibus textit genealogias, verē sicut ait Apostolus infinitas, parturientes infructuosissimas quæstiones lege August. 2. contra aduersarium legis, & prophetarum.

Ad IV. Respondetur factas in veteri testamento promissiones rerum temporalium, non ad consequendas illas, sed ad intelligendas in eis noui testamenti prænuntiationes. Nec spes nostra in rerum temporalium promissione defixa est; quandoquidem nec ipsos illius tēporis spirituales viros Patriarchas, & Prophetas his terrenis rebus addictos fuisse cre-

dimus. Non ergo tantum nos, sed & illi etiam hæredes spiritualium bonorum fuerunt, quæ in temporalibus significabantur, vnde quæ in veteri testamento scripta, & facta sunt, vt præsentis hereditatis, & felicitatis prognostica, & promissionem veneramus. Vetus quippe testamentum fidem nouo conciliat. Lege Aug. 4. contra Faustum cap. 2. Vel dicendum vetus testamentum non solum habuisse temporales promissiones, sed etiam æternas, vnde Tob. 2. dicitur, *Filijs sanctorum sumus, & vitam illorum expectamus, quam Deus daturus est ijs, qui fidem non mutant.* similiter testamentum nouum etiam temporalia bona repromittit. Centuplum accipietis, &c. Verum quia perfectius est, sublimioribus promissionibus spirituales euehit ad superna. Vetus vero testamentum, quia imperfectiores informabat tāquam pueros sub pedagogo à Paulo descriptos, sicut minis, & ferula castigabat, ita sensibilibus bonis eosdem alliciebat, vnde Ec. 1. dicitur, *si audieritis me, bona terra comedetis.* Lege S. Thom. 1. 2. q. 107. a. 1. ad 2. & 9.

Ad V. respondetur ex August. contra Adimant. cap. 2. dici Deum quiescere ab instituendis rerum naturis, sed in administrando mundo vsque modo operatur, *portans omnia verbo virtutis sue.* Heb. 1. Vel quiescit à speciebus formandis; operatur autem in nouorum indiuiduorum productione. Nec præceptum honorationis parentum contradicit illis verbis, *finite mortuos &c.* illis enim verbis prohibuit dominus parentum obsequium quando perfectionis opera impediunt, vnde Chrysost. in eum locum [id dixit non iubens contemnere amorem, qui est ad parentes, sed monstrās quoniam nihil celestibus negotijs magis necessarium esse oportet.] Accedit eum liberasse à meroribus, & luctibus scrutatione testamentorum, diuisione hereditatis &c. Et tandem alii erant, dicit idem Chrysostomus, qui completuri erant funeri sepulturam, nā dicitur [dimitte mortuos.] Ad illud verò de locis dissidentibus in veteri testamento: quidam volentes concordare loca illa Exodi, & Ezechielis dixerunt, aliud esse filios puniri propter peccata parentum, aliud vero parentum peccata puniri in filiis. Primum iniustum est, cum pœna pro culpa inferatur. Secundum iustum est, vt patres puniantur in filiis, quia filius est aliquid patris, & hanc sententiam defendunt Hieron. in Ezech. Anastasius Nicenus tom. 1. bibliot. PP. q. 3. allegans scripturā, & lib. de constitutionibus Apostolicis cap. 14. Sed cōmuniter respondetur puniri filios pœna temporali, non autem spirituali, aut æterna. Augustin. tamen, contra Adimantum cap. 7. aduertit, quod cum in textu addatur, in punitione peccatorū filiorū, *qui me oderunt*, puniuntur peccatis parentum, qui in eadem peruersitate parentum perseverare voluerunt.

Ad VI. respondetur, quod hereditas, & alia bona siue magis siue minus principalia, quæ legata sunt, ad testamenti pertinet essentiam, sed cum conditionibus quibus dabantur, nempe vt olim sub illis figuris Christus nasciturus crederetur, sicut modo clarioribus, signis Christus creditur iam natus. Hinc est, quod hæc bona his conditionibus appositis dici possint tam nouum, quā vetus testamentum, vnum, & idem, ad cuius confirmationem vna mors intercessit; quamuis duo testamenta dicantur respectu illarum conditionum, quæ genere differunt, in quibus alligata fuit hereditas, nempe respectu vmbrae, quibus Chri-

Christus futurus signabatur, & respectu sacramentorum nouæ legis, quibus iam aduenisse testatur, propter quæ non est absurdum dicere duas mortes etiam intercessisse vnam typicam, alteram realem: sicut enim dicit Petrus Cluniacensis epist. ad Petrobrusianos *vetus testamentum vituli morte, & sanguine dedicatum est: ita nouum morte, & asperione sanguinis Iesu Christi.*

Ad confirmationem patet ex dictis, & S. Tho. intercessisse mortem Xpi typicam in immolatione victimarum propter quod in Apocal. dicitur de Xpo quod sit agnus occisus ab origine mundi.

Ad VII. antiquum testamentum iam desijt quantum ad carnales illas umbras, & conditiones carnaliter intellectas, & fugacia bona, in quibus carnaliter inhærebant: manet tamen quantum ad hereditatis bona nobis legata, cum alijs bonis, prout conducunt ad vitam æternam; quare collectio sequens negatur scilicet non esse dicendum, Deum authorem scripturæ, vt testamentariæ. Et ad id, quod subiungitur, testamentum significare pactum, iam supra satis hoc discussum est.

Ad VIII. negatur, quod non dicenda sit donatio, & quod mors non intercesserit &c. nam vt dicebamus ex Ambrosio lib. 1. de Cain cap. 7. testamentum vtrumque sanguine dedicatum est, vetus in typo, nouum in veritate, vnde subdit quantum ad donationem, *quo testamento diuinæ gratiæ pignus tenemus*, quia sic dilexit Deus hunc mundum, vt vnigenitum filium suum pro nobis omnibus daret. Vnde perfectionem gratiæ prædicans Apostolus ait Roman. 8. *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?* Sed & illud dici potest, per accidens se habere mortem in testamentorum oblatione, quæ ideo necessaria est, vt sit vltima voluntas, & immutabilis testatoris: At hoc in Deo cadere non potest, nam quod in hominibus facit mors, vt testamentum sit ratum, firmum, irreuocabile, hoc facit diuinæ naturæ perfectio: vnde de Deo dicitur Iacob. 1. *quod apud ipsum non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.*

Ad IX. In hereditate humana mors patris expectanda est: nõ enim, ex boni paruitate, & deficientia, à pluribus possideri potest, quod legatur, quo etiam si viuens spoliaretur, vt hæres institueretur, hoc argueret testantis paupertatem, & indigentiam non valentis alterum ditare sine proprio detrimento. Non sic autem est in Deo, qui licet secundum humanam naturam mortuus sit, iam non moritur, & bonorum est possessor infinitorum, & hanc differentiam assignat Augustinus dicens serm. de verb. domini secundum Ioh. *Nullus in terra possidet hereditatem patris, nisi mortui.* Nos viuo patre nostro possidebimus quod donabit, quia pater noster mori non poterit. Plus addo, & plus dico, & verum dico, ipse pater erit hereditas nostra, vnde cum ipse sit possessio futura, & hereditas bona infinita continens seipsum donans, & tunc in præsentem munera sua largiens, non exuit se bonis, qui est infinitum bonum continens omnia bona. Vel dicendum intercessisse etiam mortem typicam in sanguine effuso victimarum, vnde Theodoretus ad Heb. 9. ait, *quia natura diuina est immortalis per hostiarum sanguinem impleuit Deus mortis figuram, & testamentum confirmauit.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

An Deus sit author scripturæ noui testamenti.

Veteres gentiles, Celsus, Hierocles Pythagoricus, quorum impietatem secutus est Porphyrius, in sacra Euangelia debacchari sunt ex Eusebio de dem. eua. Orig. contra Celsum, & Epiph. hæc. 51.

Faustus Manichæus in eo fuit errore, quod crederet nouum testamentum à quibusdam impostoribus esse conditum: sic enim dicit apud Aug. lib. 33. contra eundem cap. 5. *Multa à maioribus vestris eloquijs Domini nostri inserta sunt verba, quæ nomine signata ipsius, cum eius fide non congruunt præsertim quia vt iam sepe probatum est à nobis, nec ab ipso hæc sunt, nec ab eius Apostolis scripta: sed multa posteorum assumptionem, nescio quibus, & ipsis inter se discordantibus semiudeis per famas, opinionemque comperia sunt, qui tamen omnia eadem in Apostolorum conferentes nomina, vel eorum, qui secuti sunt Apostolos viderunt, errores, & mendacia sua, secundum eos se scripsisse mentiti sunt.* Hunc errorem Anabaptistæ, & Seruetiani renouarunt fatentes, libros noui testamenti ab Apostolis descriptos, sed postea erroribus multis inspersos adhuc perdurare. Hæc leguntur apud nostrum, Sixtum Senens. lib. 7. Bibl. sac. & Salmeronem prolog. 37. Cochleus de script. auct. meminit de Bruno felio, qui scripsit, Euangelium scriptum, esse figmentum somnium, & rem Kabalisticam prorsus, nihilque ad salutem promouendam facere.

Oppositiones eorundem.

Arguit ergo primo Faustus mutuam pugnam Euangeliorum, & cum cæteris Apostolis, vt patet (inquit) *quicumque quatuor Euangelistarum historias inuicem contulerit, & nos quoque (subdit) id ipsi ostendimus cum particulariter de vnaquaque ipsorum historia loquemur, apud Aug. lib. 32. c. 3. & 5.*

II. Ab orthodoxis multa veteris testamenti repudiatur, ergo non est mirum si à Manichæis nouum testamentum negetur, præsertim cum ibi narrentur multa indigna Dei maiestate, vt quod natus sit ex femina, quod fuerit circumductus, & tentatus à Diabolo, & huiusmodi. Est eiusdem ibidem.

III. Non solum veteris legis testimonia falsò, ac perperam nouo testamento sunt inserta, sed etiam superflua, & præter rem, cum satis esset autoritas filij Dei miraculis contestata ad astruendam fidem, & nõ peregrinos testes accire, & suspecta, & incerta testimonia hostium nostrorum citare. eiusdem.

IV. Arguunt Anabaptistæ pro sua hæresi, ex auctoritate Ambrosij lib. de Spiritu sancto, & Hieron. in præfatione quatuor Euangeliorum dicentium Latinos codices vitiatos.

Vltimo ex Orthone, quia Euangelium est verbum, quod Spiritus sanctus in corde fidelium loquitur, & scribit, ergo illud tantum est audiendum, & non scriptum Euangelium. Apud Salmeronem supra.

*Confutatio eorundem ex orthodoxorum
firmamentis.*

Sed contra est primò successionis regula, quæ hos libros Deo inspirante traditos docet, non humana industria confictos, quæ non tam ad sacrorum librorum, quàm etiam prophanorum legitimos aucthores cognoscendos plurimum valet. Amplius probatur, quod sit à Deo ex lectione continuata in Ecclesia sub titulis Apostolorum, &c. ut latè ostendit Augustinus 33. contra Faust. cap. 6. & de vilit. cred. cap. 4.

II. Probatur non fuisse corruptum nouum testamentum, ex dignitate, & merito Ecclesiæ sponsæ Christi, quæ hoc à sponso suo sibi perpetuo assistente mereri debebat. Et sicut in gentibus inuoluta scripta suorum seruata sunt, ita quoque & sacra Scripta illibata apud ipsam permanserunt, cum & cathedras Episcoporum, per quos fidei dogmata suscepta sunt, certissima successionem conferuet. ex eodem ibidem.

III. Quia si error aliquis insertus sacris libris noui testamenti asseratur, illico omnis scripturæ auctoritas deperibit. Quia etiam omnes gentium scripturæ de authoribus, & rebus in illis contentis dubiæ reddentur. ibidem August. lib. 33. cap. 6. & 2. tom. ep. 8. cap. 3.

IV. Ad inane nomen fidei nostræ veritas deducitur, si cuique animus author est, quem librum recipiat; quid in vnaquaque scriptura quis probet, vel improbet. S. August. lib. 32. cap. 9. Quin, ipsæmet hæreses hoc vno ense iugulantur, quod nec hæreticorum libri, ab hæresiarchis esse dictatos vllam fidem apud suos merebuntur. ex eodem lib. 32. c. 26.

V. Contra Othonem arguitur primò, quia in nouo testamento multa continentur vaticinia partim impleta, ut de depopulatione Hierusalem Matt. 24. de prædicatione Euangelij diffeminata per omnes gentes Mat. 27. de hæresibus futuris &c. non ergo fuit inuentum humanum Euangelium, cuius vaticinia effectum sortita cernimus. Ige de hoc argumento Chrysostomum tom. 5. demonstratione aduersus gent. quod Christus sit Deus. Secundo, ut dicit Petrus Chrysolo. ser. 150. peritorum scriptorum est suorum ducum ignominias, & fugas reticere, laudes verò euulgare, ut patet in C. Cæsare T. Liuius &c. At non erubescunt sacræ historiæ negationem Petri, ambitionem discipulorum describere &c. & ipsius Christi opprobria, & crucem. Non ergo inuentum humanum fuit, &c. Et tandè asserere verbū euangelicum illud esse, quod Spiritus sanctus inspirat cordibus fidelium, mera est infania, commentum diaboli, cum perniciosissimarum quarumcumque hæresum inueniendarum via sit brevis, atque compendiosa, vnaquæque enim Spiritum sanctum sibi posset vendicare.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Deus est auctor Scripturæ noui testamenti.

Respondeo dicendum necessario, Deum esse auctorem noui testamenti, & scripturæ testamentariæ, res noui testamenti, continentis. Dictum est

enim supra, quod nouum testamentum non sit nisi confirmatio, & adimpletio veteris, vnde dum superius monstratum est ex propheta, consummatum se domui Iudæ testamentum nouum, ostenditur vetus illud testamentum, quod per Moysen est datum, non fuisse perfectum, sed id quod per Christum dari deberet, consummatum fore, ut obseruauit Lact. lib. 4. c. 20. Omnis autem perfectio actus est, & forma; eiusdem autem agentis est præparare dispositiones, & introducere formam. Quia ergo tam ceteronalia, quam iudicialia, &c. erant dispositiones præparando homines, & manuducendo ad Christum, per quem iustificabantur, lege promittente, quod erat per Christum exhibendum (ut dicit Apost. 2. Cor. 1. *Quotquot promissiones Dei sunt, in illo est, id est in Christo*) merito perfectionis eius rei, adimplentis quod imperfecto deest, author firmissimè creditur, ac proinde merito scriptura noua, quæ testamenti res continet, non nisi Spiritus sancti auctoritate prodijisse, rectissimè creditur. Vnde Petrus dixit 1. Pet. 1. loquens de perfectione adducta per Christum, *de qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt: scrutantes, in quod, vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi: prænunciens eas, quæ in Christo sunt, passionem, & posteriores glorias* & subdit, *quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autè ministrabāt ea, quæ nūc nūciata sunt vobis, per eos, qui euangelizauerunt vobis, ut ostenderet, tam quæ in veteri, quàm quæ in nouo testamento sunt annūciata, & euangelizata à spiritus reuelatione suscepta esse: nec tantam doctrinæ consonantiam, aliū quàm Deum principalem scripturæ authorem habere potuisse, rationabiliter persuadetur.*

Solutiones oppositionum.

Ad primum generali calumniæ nihil probanti, generali responsione negante occurritur, cum verò in particulari adducuntur loca pugnantia prima fronte, particulariter eisdem respondebitur, miram eorum consonantiam ostendendo.

Ad II. responderetur ex August. 16. contra Faustum cap. 15. quod credimus, & accipimus omnia, siue quæ obseruamus ut rectè viuamus, siue quæ non obseruamus, ut ea, quæ tunc in figura, & prophetia iussa, & obseruata fuerunt, nunc impleri videmus.

Ad III. Non indigebat Christus respectu sui externis signis, aut Prophetarum oraculis ad suam auctoritatem stabiliendam, sed respectu nostri ad hoc ut signis, & oraculis Prophetarum videntes contestatam Christi doctrinam, suauius eidem adhereremus. Et ad hominem contra Iudeos magis valebant scripturæ Prophetarum, in quibus putabant vitam eternam haberi, quàm signa Christi, quæ magicis artibus impiè tribuebant.

Ad IV. Infra discutiatur ista obiectio, cum de versionibus tractabitur.

Ad vltimum. Somnium est Othonis dicere verbū Euangelicum esse somnium, somnianti autem respondere velle vanum est, nec sani capitis indicium, vnde somniantem, imo verius freneticum, & insanientem, dimittimus.

CONTROVERSIA III. SPECIALIS.

Quorum librorum veteris testamenti Deus sit author principalis, & primo an sit author librorum, qui à nonnullis protocanonicali dicuntur.

DEinde considerandum est in speciali, quorum librorum Deus fuerit author, qui in veteri testamento recensentur, & quoniam hi libri apud plerumque reperiuntur diuisi in Protocanonicos (idest illos, de quibus nunquam inter proceres Ecclesiæ dubitatio extitit, quod à Deo fuerint inspirati) & Deuterocanonicos, de quibus aliquando fuit apud quasdam Ecclesias, aut aliquos Patres dubitatio, re non adhuc manifesta, & explorata; prius de Protocanonicis, deinde de deuterocanonicis libris veteris testamenti quæretur. Sed quia ex partitione recentiorum Doctorum diuiduntur libri in legales, historicos, Paraneuticos, & Prophetas, primò tractabimus de Protocanonicis legalibus, mox historicis, & postea de prophetis. Similiter & de deuterocanonicis, eodem ordine prius tractando de legalibus, mox historicis, postea de paraneuticis, demum prophetis. Sequentibus autem articulis tractabitur circa Protocanonicos, tum historicos, tum prophetas.

Articulus primus vtrum Pentateuchus, hoc est quinque libri Moyse, sint diuina scriptura, & an hoc tantum ex ijs scriptis possit ostendi.

Articulus secundus an libri Iosue, Iudicum, Ruth, sint à Deo dictati.

ARTICVLVS PRIMVS.

De libris legalibus.

Vtrum Pentateuchus, hoc est volumen continens quinque Moyse libros, sit diuina scriptura à Deo inspirata, & dictata, & an hoc tantum ex scriptis istis possit ostendi.

NAzareï ad hæresim quintam Iudeorum spectantes teste Epiphano Hæres. 18. quamuis Patres in libris Moyse celebratos, recipere; libros tamen à Moyse editos non confitebantur esse diuinos. Hi Nazareï sunt forte de quibus scripsit Hier. in c. 8. Esa. qui Christum, ita receperunt, vt obseruantias legis non admitterent. Apelles Marcionis discipulus, apud Origenem in Gen. c. 6. scripta Moyse nulla sapientia prædita, nec opus diuini spiritus in se continere pronunciauit, Ptolomeitæ apud eandem Epiph. Hæres. 33. à tribus authoribus conditam legem dixerunt, à Deo creatore huius mundi (quem dicebant esse medium, inter Deum bonum, & diabolum) à Moyse, & à senioribus, eandem diuinam legem diuidebant in puram legislationem, hoc est præcepta decalogi, & hanc proprie legem esse dicebant, vt potè nil malum implexum habentem, & in eam, quam

dicebant implicatam deteriori, vt cum præcipitur euellendum esse oculum pro oculo, dentem pro dente, quam sustulit Saluator; & tandè in figuratam, seu significatiuam, quæ etiam per Christum cessauit; concludentes puram legem non à Deo malo, nec à Deo bono, sed tertio medio editam fuisse. Eandem Moyse scripturam ex professo impugnarunt Celsus, & Iulianus Apostata, & Porphyrius, quorum blasphemias collegerunt Manichei, Faustus præcipue, & Anonymus Fabritij discipulus, Aug. 23. contra Faustum c. 2. qui omnium iniquissimi à principio vsque ad calcem à malo Hebræorum Deo dictatam volunt, & à filiis suis Iudeis omni turpitudine refertam, quam sedita tem veluti velo superinducto quibusdam paucis verbis de lege naturali sumptis, obduxerunt.

Has antiquas Hæreses, Nouatores rursus instaurare conati sunt, Lutherus enim sic scripsit to. 3. Germ. Ienenf. fol. 40. & 41. *Moyse neque audire, nec videre volumus; nam ille Iudaico solum populo datus est, neque quidquam ad nos pertinet, & alibi in colloq. cõuual. collectis per Rebenstok c. de lege, & Euang. Magister est omnium carnificum, neque quisquam eum terrendo angustiendo, tyrannidem exercendo, minando increpando, fulminando, vel superat, vel aequatur, & iterum. Moyse cum sua lege non volo ego habere, est enim Christi domini hostis. Rursum vocat illam, labyrinthum, & iustitiam legis Minotaurum, figmentum non deducens ad iustitiam, sed ad inferos, & alibi. Tom. 3. vvit. anno 1529. Aureis vestimentis induendum, qui posset efficere, vt Moyse, per Christum omnino abrogaretur; & sermone de Moyse, sic dixit. Si Moyse in vno articulo acceptarem, debitor fierem vniuersæ legis seruandæ: At nullus apex, vel punctum in Moyse ad nos pertinet. Idè Luth. in pl. 45. sic Moses nō potuit canere qui est minister carceris doctor pristini, author seruitutis (& sicut Paulus eum solet appellare) minister mortis peccati, & tristitiæ, & iterum, Moses instar diaboli, horribilem speciem præseferit, & ita loquitur, vt præ eius dictis cor alicui contabesceret: labia eius omnem bilem exuperant magis amarulenta sunt, quam granum Gaudium, ac draconis fel: imo verò sunt mixta tartareo igne, & c. t. 3. lat. 421. & 246.*

Otho Brunfeldius apud Coch. de autoritate scrip. cap. 3. & 4. dixit libros legis non habere præcepta doctrinæ Christi, sed tantum quasdam manu ductiones, nec inter scripturas sacras inferi debere, cum sint, mera, inquit, narratio Kabalistica, surda, sine spiritu.

Antinomi in confessione Mansfeldensi sic dicunt. *Lex digna non est, vt verbum Dei appelletur, qui cum Moyse rem habent, eos damnari oportet ad patibulum cum Moyse.*

Caluinus vero lib. 3. institut. cap. secundo, Patres in lege laudatos impudentissime accusat, libidinibus, fraudibus, superstitionibus, & c. Sed de Moyse scribens in Exodum hæc dixit. *Non fuit ea constantia, & magnitudine animi qua decebat, sed hæsitauit in fide. Fides eius penè suffocata fuit. Non adfuit homini præsens animus: iniuriam inflixit Deo. Propter homines detrectauit obtemperare Deo, fuit diffidens, & ingratus, aduersus Deum furiosus, insanit magis, quam vniuersus populus Israel: maior est eius infamia, quam totius populi, poenituit eum vocationis suæ. Deum tarditatis arguit & c. [cum tamen hos omnes scriptura celebret, ac commendat.]*

Specialiter autem circa libros Pentateuchi in particulari hæc scripsit Lutherus in colloq. commental. anno 1543. 14. Iulij de Genesi dixit. *Genesis* (vt testatur Rebenstok) multas habet quaestiones, & enigmata. Cur aquæ maior adhibeatur honor, quam vino? aqua est vetustior. Item an vir barba sit senior? barba, quia hircus prius est creatus. Item virgo ante horam virum duxit, & priusquam annum attingeret primum infantem genuit. Eva. Item ubi cecinit gallus gallinaceus, & vox illius in toto audiebatur mundo? in arca Noe. Circa Exodum aberravit similiter, præcepta in illo descripta abiciens in suis sermonibus conuualibus collectis per Aurifabrū. Reijciuntur, inquit, prorsus decem præcepta, & statim desinent omnes hæreses, sunt enim præcepta velu i fons, unde omnes hæreses prodeunt: est enim scriptura liber hæreticorum.

Hunnus Lutheranus adu. Bel. lib. 1. c. 4. imitatus Kemnitium, & si Pentateuchum in Deum referat authorem, de illo dubitandi dat occasionem, debile assignans illud critirion, Vnde scis, reuertendo ad ipsosmet libros, & posterius descriptos, cum manifesta principij petitione, & ecclesiastica traditionis, & definitionis, qua librorum canonicorum autoritas ostenditur, ablegatione.

Oppositiones Hæreticorum.

Arguitur primo, quia in Genesi exaggerantur tot dicta, & facta, quæ videntur impossibilia, vt tam breue spacium, quale erat in Arca Noe, quæ tot animalium genera, eorumque cibos, qui per totum annum sufficerent, capere potuisset, est argumentum Apellis.

II. Et est argumentum Ptolomæi apud Epiphaniū. Quia Christus dixit, quod ad duritiem cordis permisit Moyses dari libellum repudij, Matth. 19. Ab initio autem, subdit, non fuit sic. Præmiserat enim, Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Alteram ergo ostendit legem prohibentem separationem coniugij, quæ data fuit à Deo; alteram fuisse secundū mentem Moysis, qui ob duritiā eiusdem permisit dissolutionem. Et iterum Matt. 15. Deus dixit honora patrem, &c. Vos autem dicitis, loquitur Christus ad seniores, Quicumque dixerit patri, vel matri, munus quodcumque est ex me tibi proderit, &c. & irritum fecistis, mandatum Dei propter traditionem vestram.

III. Arguit Celsus (apud Orig. lib. 1.) contra Genesim, vbi creatio asseritur. In quouis seculo multa sunt facta incendia, Solisque, & Lunæ defectiones pleraque contingerint, quorum omnium nuperrimum sit Deucalionis diluuium recens effectum, liquido eis, qui se audire prudentius quiverint, patefecit, iuxta se mundum nullum habuisse principium, nec aliquando exisse.

IV. Arguit Iulianus apud Cyrill. lib. 2. 3. 4. & 5. contra eundem Iulianum: Nam nec abyssum, nec tenebras, nec aquam, nec Angelos, in principio Genesim dicit Moyses creata à Deo de creatione tractās; sed solum de terrenis corporibus loquitur, vt nullius incorporei appareat conditor, sed materiæ subiectæ ornator. Amplius multa fabulosa, & blasphema in Deum ibidem continetur, vt quod adiutricem dederit Deus Euam Adæ, quam lapsus authorem præscire debebat: Quod prohiberet cognitionem boni, & mali, æmulatus, ne vitæ particeps immortalis ex mortali fiat; quæ vtique inuidi, & maleuoli sunt. Fabu-

losum est, quod traditur à Moyse de linguarum varietate, & ædificatione Turris Babylonice, nimirū, quod turris ædificabatur pertingens cælum, & quod Deus territus vnitatem vocis, descenderit, ad confundendas linguas, timens ne contra se molirentur, nec vnum, sed multos cum eo descendisse enarrat Moyses.

Et quantum attinet ad Exodum solus Deus esse Israel, & Hebræorum perhibetur. vnde dicitur Exo. 4. Tu autem dices Pharaoni. Filius meus primogenitus Israel, & cap. 4. Deus Hebræorum vocauit nos, & cap. 7. Dominus Deus Hebræorum misit me ad te. Aliarum autem nationum, sub quibus dijs gubernantur, non meminit, ac si illis solis Lunam, & Solem distribuisset. Quod verò Decalogum Deum dedisse scribatur à Moyse, nihil admiratione dignum; nam quæque gens præter illa duo præcepta: Non adorabis Deos alienos: & memento; vt diem Sabbathi sanctifices, Exod. 20, omnia alia mandata seruat, transgressoribus impositis supplicijs interdum grauioribus, interdum æqualibus, interdum humanioribus, quàm quæ à Moyse irrogantur. Insuper cum præceptum illud promulgatum fuit à Deo, causa videtur subdita à Moyse ibidem. Deus tuus fortis, zelotes, & alibi iterū dicitur Deut. 4. Deus tuus ignis consumens est. Homo autem zelotes, & inuidus reprehensione dignus est, quod est blasphemum dicere de Deo. Etsi (inquit idem Iulianus) nullum vult adorari, quapropter notus hic filius adoratur?

Et quantum attinet ad Numeros sic arguit idem. Deus non videtur æqueferre, neque indignari, neque irasci, neque iurare, neque in vtramque partem statim propendere, neque mutabilis esse. In libro vero Numerorum cap. 25. zelus, & ira Dei apparet in facto scortationis Israelitæ cum Madianita, ipso Deo dicente, Phinees filius Eleazari, filius Aaron Sacerdotis auertit iram meam, &c.

V. Arguunt Manichæi apud Aug. lib. 22. contra Faustum cap. 4. & 14. cap. 1. & contra aduers. legis, & proph. lib. 1. c. 14. & 15. lib. 2. c. 6. quia inquit multa Deo indigna asseruntur in scriptura Moysis. Facit enim Deum admirantem ad insolitæ lucis aspectum: maleuolum in prohibendo esum ligni scientiæ boni, & mali: ignorantem vbi esset homo post peccatum: timentem ne Adam in paradysum ingrederetur; propter quod & Cherubim ante illum, ingressum prohibentem, collocavit: appetentem sanguinem in postulatione sacrificiorum. Amplius incusatur Deus pronuncians maledictum omnem pendentem in ligno, quod vergit in ignominiam Christi, qui pro nobis pependit in ligno: pronuncians pariter contra mores, maledictum omnem, qui non suscitauerit semen in Israel, cum Christus viiuginum sit princeps, & virginitatem tantopere commendauerit. In summa ad Atheismum vergere videtur, asserendo, quod anima sit sanguis, ac proinde mortalem faciat, quæ est totius fidei subuersio.

VI. Nam quos laudat scriptura multis scditibus sunt conspurcati. Sara namque peccauit, cum ancillam viro suo supposuit. Rebecca malo artificio benedictionem filij procurans, virum decipiens, filium mentiri coegit. Abraham fuit idololatra. In Sāpsone dicente Robora me domine, vitiosa cupiditas vindictæ apparuit. Superstitione non caruit factum Iudæ Machabæi, qui oblationem misit pro mortuis in Hierusalem.

falem. Est argumentum Caluini 3. inst. c. 2. §. 14. 20. & Manich.

VII. Apparet maxima dissonantia inter hos libros Moyfi, & libros noui testamenti: non ergo potuit Pentateuchus à Deo esse dictatus. Antecedens probatur inductione. Nam in Genes. cap. 2. dicitur, Propter hoc relinquet homo patrem, & matrē, & adherēbit uxori suę: at in Euāgelio Matt. 19. separatio ab uxore commendatur. Omnis qui reliquerit domum, &c. aut uxorem, &c. centuplum accipiet. In Exodo c. 21. vindicta permittitur, dum oculus pro oculo, dens pro dente perdendus præcipitur, quæ tamen à Christo in nouo testamento prohibentur, Matth. 5. Diligite inimicos vestros. In Deuteronomio c. 12. scribitur, secundum desiderium animæ tuę manduca omnem carnem, iuxta uolūtatem, quam dedit tibi Dominus. Quod tamen à Christo prohibetur, dicente Luc. 21. Nolite granare corda uestra crapula, & ebrietate. In Leuitico c. 26. rerum omnium affluentia, & terrena felicitas obseruatoribus legis promittitur, quæ tamen à Domino damnatur in nouo testamento; dum summa egestas præcipitur. Matth. 10. Nolite portare aurum, neque argentum: Hæc sunt argumenta Adimanti apud Augustinum supra.

VIII. Arguitur ex dissonantia eorundem librorum cum alijs libris veteris testamenti. Genes. 49. dicitur, Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium, hebraicè משיח Siloach, quod interpretatur missus, & Chaldeus Paraphrastes vertit, donec ueniat Messias, quem locum etiam Hebræi exponunt de Messia, cuius circa tempus Principatus Iuda auferendus erat. At hoc repugnat libris Machabeorum, in quibus planè traditur principatu Iudeorum fuisse sanctos viros de tribu Iuda, quales erant Hasmonæi, qui vulgò Machabeï nuncupantur: imò & apud Sacerdotes summos eundem Principatum tenuisse ante tempora Machabeorum tradunt Aristæus lib. de 72. Interpretibus scribens ad Ptolemæum Philadelphium, & Ioseph historicus.

IX. Possent obijci peccata Moyfi, ut indignus fuerit; quod scriptura eius à Deo dictata fuerit, vel ipse illustratus prophetico spiritu.

Ultimo arguitur ex Hunnio. Si sunt diuini non aliundè cognoscuntur, quàm ex Exo. 24. ubi dicitur, Scripsit autem Moyses uniuersos sermones Domini, & legit volumen fœderis audiente populo, ergo scripsit mandante Deo. Pentateuchum. Et Deuter. 31. Moyses dicitur, scripsit legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus. Et tandem libri isti citantur à posterioribus, scilicet à Christo, ab Apostolis, sub nomine Moyfi: ex hoc ergo signo solo, ut diuinitus inspirati accipiuntur.

Confutatio eorundem. Ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra est 1. aut. script. supposita definit. eccles. Primus locus est Exod. 33. ubi dicitur, Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum, quem locum ponderat pro autoritate horum librorū Procopius Gazæus. Num. 12. Similiter testimonium perhibet Dominus Moyfi, ut ponderat Nazianz. orat. 6. quæ est ad Nis-

senum Malachiæ 4. Mementote legis Moyfi serui mei, quam mandauis in Horeb ad omnem Israel præcepta, & iudicia.

Ecclesiastici 45. Elegit eum ex omni carne. Audiuit enim eum, & vocem ipsius, & induxit illum in nubem, & dedit illi coram præcepta, & legem uitæ, & disciplinæ, docere Iacob testamentum, & iudicia sua Israel.

Lucas 24. incipiens à Moyse, &c. interpretabatur illis scripturas, &c.

Ioan. 1. Lex per Moysen data, &c. quem locum exponens Clem. Alexand. aduertit non dictum esse à Moyse, sed per Moysen; non enim à Moyse data est, sed à Verbo, &c. & postea Moyses prophetice profecto cedens Pedagogo, nempe Verbo, & nomen, & Pedagogiam prædicat. Act. 7. dicit Stephanus, de Moyse loquente cum Angelo in Monte Sina, qui accepit uerba uitæ, ut daret nobis: unde lex dicitur sermo per Angelos dictus Heb. 1. quæ loca ponderat ad hoc propositum Anastasius Synaita lib. 2. in Hexamer. Et S. Paulus in epistol. sapissimè, & honorificè de Moyfi scriptura, & lege meminit. Rom. 8 ad Gal. 4. & alibi.

Quantum verò attinet ad personā Moyfi. Seruus Dei vocatur. Malach. 4. Eruditus omni sapientia Aegyptiorum, & erat potens in uerbis, & in operibus suis. Act. 7. grandis, &c. apud Paulum Hebr. 11. Eligens magis affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem.

SECUNDA classis ex Patribus Iustinus oratione ad Gentiles sic dixit. Huic primum Deus, quod cœlitus in sanctos homines illabatur, diuinum, & propheticum exhibuit donum, & primum illum Religionis nostræ doctorem instituit, & postea. Non incredibile esse arbitramini Virum, qui ex Religiosorum, priorumque hominū gente prognatus, & maiorum suorum Religione uitæ, morumque pietate dignè colenda spectatus sit, tam ingenti isto dono à Deo honoratum, & Principem Prophetarum omnium esse designatum.

Theophilus Antiochenus ad Autholycum lib. 2. Moyses, qui multis annis præcessit Salomonem, inquit, imo sermo Dei per Moysen: In principio creauit Deus cœlum, & terram.

Irenæus lib. 2. cap. 42. In quinque libris legem populo Moyses tradidit. Vnaquæque tabula, quam accepit à Deo, præcepta habebat quinque.

Origenes 1. contra Celsum. Primus earum legum lator fuit Deus, huius mundi conditor, qui eas Moyfi tradidit.

S. Antonius Eremita epist. 2. Deus post multum temporis legem posuit eis, unde & operatus est per Moysen præbendo legem.

S. Athanasius in Synopsi. Liber primus Genesis, liber hic generationis Moysi est, qui ea, quæ in illo continentur, ex iussu Domini locutus est, & scripsit, &c.

S. Basiliius Hom. 1. in Hexam. Is igitur qui dignus habitus est spectatorum, ut esset per æque, ac Angeli faciei diuinæ, ille inquit, quæ audiui didicerat colloquente secum Deo, hæc nobis edisserit.

Basiliius Seleucus orat. 1. in annūciatione Deiparæ. Ipse solus ad Deum accessit, rerumque cœlestium ornatum ab eo edoctus: ut ea, quæ uiderat, typicè exprimeret legem accepit.

Damascenus lib. 4. fidei orth. c. 18. Cū nec lex esset, nec scriptura diuinitus inspirata, ne Sabbathū quidē Deo cōsecratū erat: at postquā scriptura diuinitus inspirata, Moysen

Moyſen data eſt, ſabbatum quoque Deo dicatum, ac conſecratum eſt.

Chryſoſtomus hom. 2. in Genef. dicit in hoc Moyſen ceteros prophetas, ſuperaffe, quod illi ſolum futura prædixerunt: beatus autem iſte natus, cum iam multa mundi ſecula tranſiſſent, & Ducem, & directricem ſortitus ſupernam dexteram, dignus eſt habitus, ut illa nobis diceret, quæ ante natiuitatem ſuam omnium dominus formauerat.

S. Augu. lib. 18. de Ciuit. Dei cap. 3. Nec Orpheus, nec Linus, nec Muſæus verum Theologum noſtrum Moſen, qui vnum verum Deum veraciter prædicauit, cuius nunc ſcripta in auctoritatis canone prima ſunt, tempore præueniunt.

Leo Magnus ſerm. 4. de collectis. Non ſinantur latere homines Manichæi, qui legem per Moyſen datam, in qua Deus vniuerſitatis oſtenditur recipiendam eſſe non credunt.

Gregor. Magnus ex poſitione in 1. Reg. cap. 16. Magna vñctione indiget, qui de ſua plenitudine replere alios debet; unde & Moyſes tam plenus extitiſſe dicitur, ut de ſpiritu eius Dominus uuliſſe, & alijs dediſſe doceatur.

S. Thomas q. 10. de verit. ar. 1. ad primum docet Moyſem Deum per eſſentiam viſiſſe in quodam raptu, ſicut & de Paulo dicitur 2. Cor. 12. ut in hoc Iudeorum legiſet, & doctor gentium æquarentur.

Similiter, & Patres Moyſi virtutes prædicant. Clemens enim Rom. lib. 6. conſtit. Apoſtolic. cap. 1. illū mitiſſimum, modeſtiſſimum, ſummè tolerantem vocat. ob præſtantem eius virtutem dicit idem Iuſtinus ubi ſupra, honore auctum; & quod homo Dei exiſtens Deus datus eſt ante Pharaonem, dixit Ireneus lib. 3. aduerſ. her. cap. 6. & quod vir excellens, & apud ſuos verus creditus (ſcripſit Athanaſius de incarn. verbis) cui hæc alia encomia Rupertus lib. 4. in Ex. cap. 9. attribuit, quod in imperio erat virtus, in exilio pietas, in aſſerenda Iudeorum gente ſolertia, in contumacia eiſdem corrigenda ſanctitas, in ſcribendis legibus prudentia, & quod tam idoneus in ſingulis apparuit, ut ad omnia natus videretur.

III. Probat rationibus ex ſcriptura ductis quod Moyſes fuerit Deo carus, ac proinde dignus reuelationibus Domini. Primo ex prouidentia Dei in infantulo ſine læſione extracto de aquis. Secundo ex miraculorum gloria. Tertio ex familiaritate cū Deo, ipſo teſtimonium perhibente Exod. 33. *Novi te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*, cum quo familiariter tractauit bis, quadraginta diebus in monte Synai, ſine alimonia perſeuerante, nec fulgura, ac ignes extimeſcente; bis legem digito Dei ſcriptam in manibus referente, ſplendidam faciem deferente. Clarè ergo apparet ex his non fuiſſe Moyſen, ut mentitur Caluinus, ingratum, vel perſidum, aut contumeliouſum in Deum, cum tot cœleſtibus fauoribus abunde fuerit cumulatus. Accedit zelus in vlciscendis delictis, patientia inferenda Iudeorum perniciacia, charitas in ignoſcendis murmurationibus contra ipſum eructatis &c. Tandem magnum extitit ſanctitatis argumentum, quod mortis tempus illi dominus reuelauerit, quod mortuus ſit iubente domino, vel ut ex textu hebraico verti poteſt, in oſculo Domini, quod corpus eius ſepeliendum curauerit, quod poſt annos bis mille teſtis, & ſpectator adeſſet Dominicæ Trãſfigurationis. Propter quæ omnia merito Paulus vo-

cavit eum fidelem in domo Dei Heb. 3. Cum ergo hæc omnia ſanctitati Moyſi teſtimonium perhibeant, & Caluinistarum os loquentium iniqua contra Moyſen obſtruitur, & ſimul exteris à noſtra Religione ſuadetur, hæc ſcripta Moyſis diuinitus eſſe iſpirata. Nec enim veriſimile eſt tantum virum impoſtorem fuiſſe, & legem humanam pro diuina venditaſſe.

VLTIMO ad hominē arguitur cōtra Manichæos ex diſcurſu Archelai contra Manem apud Cyrill. cath. 6. Si odiſ Deum veteris teſtamenti aũtorem, quia mortem induxit v. g. ut cum dicitur. Dominus mortiſicatus, & viuificatus pariter odiſſe debes, qui in nouo teſtamento Tabitham ſuſcitauit, & Saphyram occidit. Si oderis eum, qui in veteri teſtamento mortem inſert, eum odiſſe debes, qui dicit in nouo teſtamento. Diſcedite maledicti, &c. Si aduerſaris eum, qui dicit in veteri teſtamento, ego Deus faciens pacem, & creans malum; perquire quid dicat Chriſtus in nouo. Non veni mittere pacem, ſed gladium. Ergo autoterque bonus per eandem locutionem, aut vterque malus, hic eſt diſcurſus Archelai quò Manes conuictus eſt. Contra Nouatores vero arguitur Lutherus enim præf. in pſal. 19. ſic dicit. *Moyſes eſt ſorvius, & ſcaturigo omnis diuinæ ſapientiæ, & notiæ, in quo ſancti Prophete, & Apoſtoli per ſanctum ſpiritum illuminati, diligenter cum ſeruore, & letitia ſcrutati ſunt, & ſtuduerunt. Inde ſuam doctrinam, & ſcripta deprompſerunt, ac nobis legenda relinquerunt.*

CONCLVSIO CATHOLICA.

Pentateuchus diuinitus inſpiratus, potiſſime habetur ex eccleſiæ teſtimonio.

Reſpondeo dicendum, quod æqualis ſtultitiæ eſt libros hos negare eſſe diuinos, ac ad probandā eorundem authoritatem, debili, vel falſo fundamento niti, unde & authoritas ſacrorum voluminum corruat, & fides noſtra riſui, vel ludibrio exponatur. In primum extremum inciderunt Manichæi, & alij ſupra relati, & confutati. In aliud Nouatores. Quidam ut Hunnius, ſequens Kemnitium, & alios ſectarios, traditionem Eccleſiaſticam effugiens, hoc critério vult tātum agnoſci (quod eſt libris iſtis affixum) nempe ipſius Pẽtateuchi teſtimonio, & poſteriorum librorum ſacrorum Pentateuchum frequenter citātium. Alij ſimiliter ex parte materiæ, vel perſonæ ſcribentis, tanquam à priori volunt ſumi regulam diſcernendi libros canonicos. Sed hoc fundamentum non poteſt ſtare. Nam prius neceſſe eſt perſpectum habere libros Pentateuchi, vel libros poſterius deſcriptos eſſe diuinos, quàm quod ex iſdem aſſumantur probationes ad oſtendendum eſſe diuinos; vel ex materia vel ſcriptoribus eorundem à priori firmum ducatur argumentum. Suppoſita vero traditione Eccleſiæ (ut diſſuſius oſtenſum eſt, & monſtrabitur) non eſt abſurdum ex his teſtimonijs huiuſmodi aliqualem probationem tanquam à ſigno adducere, & quaſi à poſteriori: unde à catholicis quoque hæc regula ponitur, ad probandum aliquem librum eſſe canonicum [ſatis eſſe ſi fortè in ſcriptura aliqua canonica citetur aliquid de illo libro de quo fit quæſtio]. ita Catherinus q. de ſcripturis canonicis. Quod dictū accipiendum, ſuppoſita quoque eccleſiæ traditione,

alioquin etiam oporteret ex hac regula suscipere librum Enoch, quia testimonium quoddam eius libri citatur in epistola canonica Iudæ, cum tamen Apochryphus ille liber censeatur. Ad nostrum ergo propositum, ista traditione supposita ex testimonijs, imo ex persona Moysis, & ex parte materiæ, quæ ibi tractatur fidelibus id probare, aut id nondum credentibus euidenter credibile demonstrare libros Moysis sacros esse atque diuinos, aut diuinitus inspiratos. Ex testimonijs quidem, admittens enim Pentateuchum, illa verba credere tenetur Exod. 24. *Scriptit autem Moyses uniuersos sermones domini*: quanquam eo loco tantum sit sermo de solis sermonibus habitis in Monte Synai, de quibus capitibus præcedentibus 21. 22. & 23. sermo fuerat habitus. Ex persona verò, cum enim Moyses tot diuinæ gratiæ donis fuerit cumulatus (ut supra ostensum est) non est verisimile, quod tradens hos libros tanquam diuinitus susceptos fuerit mentitus, unde hæc quoque regula tanquam à posteriori ponitur à catholicis, ut est videre apud Catherinum loco cit. [si author libri inscriptor certus Propheta à Deo institutus, vel in nouo testamento fuerit Apostolus, &c. Spiritu enim sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.] Ex parte autem materiæ, quæ ibidem tractatur diuina textura ostenditur. Nam, ut dicit Eusebius lib. 11. de præp. cap. 2. *Doctrinam ab uniuersalibus, ita instituit, ut Deum causam, author emque omnium quasi fundamentum iniecerit*, per eandem legem ad Christum recreatore ordinauit homines. Vno modo, ut ait S. Tho. 1. 2. q. 99. art. 2. testimonium Christo perhibendo, ut dicitur Lucæ ult. Alio modo per modum cuiusdam dispositionis retrahendo homines à cultu idololatriæ. Tandem, ut dicit Eusebius supra. *Ab uniuersalioribus ad particularia descendens, priscorum Patrum vitam ad imitationem pietatis, & virtutis eorum lectorem hortatur*, proponendo, & magnum studium per legum promulgationem ad corrigendum hominum mores apponendo. Sed quia per correctionem homines à malo deterrentur, & per exempla bonorum ad virtutes promouentur, hinc data fuerunt multiplicis generis præcepta. Nam ad actus virtutum data sunt præcepta moralia, inter quæ principem locum tenent præcepta decalogi, propositis præmijs, & comminatis supplicijs. Verum cum per præcepta moralia principaliter ordinabatur homo ad cultum Dei, qui nendum internus est, sed etiam externus; merito præceptis moralibus addita sunt præcepta ceremonialia (quæ nihil aliud erant, quam determinationes diuini cultus) & diuidebantur in sacra, sacrificia, & obseruantias. Sed quatenus ordinabatur homo ad hominem superaddita sunt præcepta iudicialia, quæ erant determinationes iustitiæ inter homines seruandæ. Et per hæc omnia moralia, ceremonialia, iudicialia, homines disponebantur ad Christum. Per moralia retrahendo homines à superstitionibus: per ceremonialia figurando, quæ pertinent ad oeconomiam Christi: per iudicialia figurando totum eius populi statum, qui per talia præcepta disponebatur, qui totus figuralis erat. Unde propter hanc admirabilem structuram, quæ non nisi diuinitus fieri poterat dixit Apostolus Rom. 7. *de lege Moysi, quod lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum*. Sancta ex Deo legislatore, ex Moyse sancto scriptore, ex fine, qui ad sanctitatem ordina-

barur ordinando homines ad Deum sanctitatem, exigentem 1. Pet. 1. *Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum*. Sancta propter imitationem sanctorum, qui ad exemplar proponuntur. Mandatum verò iustum, propter præcepta iudicialia; sanctum, hoc est Deo dictatum, & mundum à superstitionibus propter præcepta ceremonialia; bonum quantum ad moralia, quæ etiam nunc iudicialibus, & ceremonialibus euacuat persequerant. Ex hoc autem non nisi rationabiliter vniuersam legem diuinitus à Deo dictatam argui potest, librosque illam continentes diuinitus esse inspiratos. Unde & generalis quædam regula à scriptoribus ecclesiasticis ponitur ex parte materiæ tanquam à posteriori ad cognoscendum aliquem librum esse diuinum, nempe [si liber aliquis doceat, quæ Dei sunt, & ad illius voluntatem attinent, nec in eo error aliquis deprehendatur appareat verò eloquium castum, in affectatum, & quid diuinum redolens, ex huiusmodi argumenti inspectione potest deprehendi aliquis liber esse diuinus] ita Catherinus sup.

Sed quasi à priori illæ regulæ sunt fundamentales, recipiendi aliquem librum, nimirum [si consensu Patrum, & successionis serie aliquis liber, ut sacer receptus sit, vel expressè dum testimonia sumuntur ad ea, quæ in contentionem veniunt finienda, vel similiter testimonia citando, eodem modo sicut solent de alijs scripturis sine controuersia habitis semper ut diuinis, dicendo scriptura hoc dicit, & multo magis si adiciatur certa aliqua nota dicendo scriptura diuina aut sacra, & huiusmodi] quia tales sunt notæ scripturarum diuinarum, colligitur à Sanctis talem scripturam, ut sacram, & diuinam habitam, unde talis consensus Patrum ante omnem expressam definitionem, ut tacita ecclesiæ definitio habita est à modestis ecclesiæ filiis. Amplius [si scriptura aliqua ex longo ecclesiarum usu & diuina, in ecclesia legenda proposita est] firmum præstat argumentum ad cognoscendam aliquam scripturam esse canonicam. Tandem [si conciliorum, & ecclesiæ autoritate aliqua scriptura in canonem recepta est] procudubio, tunc ut diuina recipienda. Quare cum ex patrum consensione, ex successionis serie, ex usu ecclesiæ legentis Pentateuchum in ecclesia, cuiusdemque canone in concilijs, & decretis Rom. Pontificum, sanctum sit esse canonicum; iniuriū est Spiritui sancto aliquid præterea inquirere, vel retractare.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur ex Origene ibidem, quod Moyses (de quo scriptura testatur, quod fuit eruditus in omni sapientia Aegyptiorum) cubitorum numerum eo loco posuit secundum artem Geometricam, quam præcipue Aegyptij callebant. Apud Geometras autem secundum eam rationem, quæ apud eos virtus vocatur, ex solido, & quadrato, vel in sex cubitos, vnus deputatur si generaliter, vel trecentos si minutatim deducatur. Quæ utique ratio si obseruetur in huius arcæ mensura, inueniuntur, & longitudinis, & latitudinis tanta spacia, quæ verè totius mundi reparanda germina, & vniuersorum animantium capere rediuitia seminaria potuerint.

Ad II. respondetur cum S. Epiphano. *Quæ à Moysè sancita sunt; neque ipsa extra Deum, sed ex Deo per Moysen. Dicit enim Dominus in Euangelio Moyses se-*

secundum duritiam cordis vestri scripsit. Quod verò scripsit Moyses, non extra voluntatem Dei scripsit, sed ex Spiritu sancto sancit. Hæc ille. Sed etiam dici potest cum Aug. 19. contra Faust. c. 26. Nūquam in lege dictū esse, qui voluerit dimittere uxorem, cui esset cōtrarium non dimittere: sed utiq; volebat dimittere uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præcepti libelli conscriptione refractus abstineret, & quid mali esset uxorem dimittere, cogitaret: præsertim quia ut perhibent hebræi scribere literas habereas, nulli fas erat, nisi solis scribis. Nunquam ergo præcepit Moyses, nec dixit, qui voluerit dimittere uxorem: sed si quis dimittat non faciat, nisi prius dato, & scripto libello, ut interposita mora animus præcepti retardaretur. Obiectioni verò de traditionibus idem Epiphanius occurrit her. 66. ut non intelligantur per illas, Moyse scripta, sed quæ circumferebantur expositiones Iudæorum, quæ erant numero quatuor, una quæ ferebatur sub Moyse nomine; altera eius qui vocabatur Rabbi aciba; tertia dicta Adda siue Iuda; quarta filiorum Asmonæi: & has dominus reprobavit, de quibus dictum est cum de traditionibus ageremus.

Ad III. respondetur ex Origene 1. contra Celsum ibidē, quod sicut Celsus ad id asserendū, Platonis dialogis utitur, licitum est etiam nobis Moyse tam p̄p̄, & integerrimi animi viri &c. in quo & Spiritus sanctus diuersaretur fidem scriptis præstare, qui longē quā Platonē, clariū Platone, & ceteris sapientibus, quæ Dei sunt patefecit. Crebras ergo istas fabulosas flagrantias, & falsas inundationes reputamus, quæ quamuis admitterentur, non necesse esset mundum asserere non incēpisse aliquando, tantummodo Pythagoricam reuolutionem, & circuitiōnem possent fallaciter colorare, nunquam probare.

Ad IV. respondetur ex S. Cyrillo lib. 3. contra Iulianum, primo quidem Moysen complexim quasi in parua tabula complexum esse vniuersi creationē dicendo; in principio &c. deinde processit quomodo dispositus sit mūdus, & creaturæ speciem sortitæ sunt: omniaque illa à Deo condita, quæ ad vniuersum spectant, satis includuntur in prima illa clausula. Quia autem rudioribus etiam scribebat optimarum doctrinarum peritus de primis principijs, & elementis quomodo scilicet facta sit aqua in eo principio tractat. Similiter de Angelorum natura tractare omisit; hæc enim erant capiti difficiliōra, & satis erat suo instituto, illius sæculi homines adorantes cælum, vel stellas, vel animalia, & huiusmodi ad veritatē huius dogmatis informare, quod Deus in principio omnia ista creauerit. Quod verò Deus dederit Adæ Eūā sociā, q̄ sciebat casurā, nō sunt fabulosa ista. Non. n. asūpta est mulier, & data in sociā, ut calculo Dei non haberet in se naturalem vertibilitatem (voluntarijs siquidem nutibus rationalis regitur creatura) sed asūpta est in adiutorium generationis, & procreationis, quæ quamuis Adā ad transgressionem inuitauit, ut ex parte hac monstratur consiliaria non bona, ita ostenditur ex altera parte diuina sapiētia in condenda rationali natura, quæ potestatem sortita est, ut posset sibi permittē, & relicta, bonum vel malum eligere. Quod verò prohiberet ne de ligno comederet, Dispensatio quædam erat prudentissima, & solertissima Dei (ait Cyrillus) facientis ne sui obliuisci posset: oportebat enim illud videntes, per istud ipsum ad recordationem

legis, semper vocari, & videre præcipientis excellentiam, & non ignorare ipsum legislatorem, & dominum, transgressionē verò facta, ne per experientiam suam electa scientia mali, vitam Deo exosam super terram haberet, homo sapientissimē carnis morte humiliatus est, non ignorante Deo tempus sue serenitatis, & misericordiæ idoneum. Quod verò additur de turri Babylo-nia, &c. Secundum morem sacræ scripturæ, cælum accipitur pro summitate aeris. Opinabantur enim diluuium se euasuros, si iterum alia ingruens inundatio contingeret, habentes vnde ad sublime recurrerent, quare turrim super nubes ædificare nitebantur. Mose est autem scripturæ cælum pro aere accipere. Nec erat cur Deus de homine formidaret, etiam si possibile homini fuisset in cælum turrim erigere, & coaceruare montes, cui etiam absque descensu corporali, ille qui motibus localibus, & corporalibus minime subditur diuidere superbiorum illorum linguas facillimū fuit; sed his vocibus humanis vsus est sciēs, oportere sermones humanæ naturæ modo attemperare. Quod autem plures ad hunc effectum confusionis linguarum conuenerint, in hoc Trinitas personarum apertē monstratur (ut aduertit idem Cyrillus supra) non deorum multitudo inducitur, sed indiuisio operis ad extra monstratur omnibus personis communis: nec indigentia Dei ab alijs dijs auxiliares copias expectantis, exprimitur.

Quamuis autem dicatur Deus specialiter Deus hebræorum: id dictum est, quia, ut dicit Cyrillus lib. 3. oportebat populum illū ab errore idololatriæ reuocatum instrui, & ad meliora erudiri, & paulatim progredi ad cognoscendū mysterium Xpi, quod verò etiam de alijs gentibus ipsi curæ fuerit, ostendit illud Rom. 2. quod gentes, quæ leges non habent naturaliter, quæ legis sunt facium: imo ut ostendit ibidem Cyrillus prouidentia Dei omnipotentis in cura gentiū antiquior fuit, quam vocatio Israelis Ægypto; gentiumque vocatio fuit hebræorum assumptio, nempe in Abraham perfectā, quem quasi ex sylua sterili rapiens Deus germanum fecit adoratorem vnde Osee cap. 9. dicitur. Quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum.

Quod obicitur de decalogo, si fuerint ea præcepta apud reliquas gentes (illis duobus præceptis exceptis, quæ potiora sunt, & ceterorum directiua, quæ religio nem concernunt) ostendat aduersarius ante Moysen legislatores antiquiores, qui talia præcepta sancuerint. Quod si id opus non sit, hæc ipsa seruanda esse dictante natura cognoscit, & adeo hoc commendabilem legem Moyse ostendit, ea præcepta ignorantibus indicantem, ut dicere necesse sit, excellentissimam esse legē illam, cui natura dictamen etiam testimonium perhibeat. Si ergo ut dicit Cyrillus lib. 5. talia præcepta laudat, quæ etiam sunt gentibus communia, non debebat aduersarius accusationem contra decalogum texere. Si vero reprehendit turpe est, quod dignetur admirari ea, quæ Græcorum legibus interdicta, & colenda ea diligit, quæ omnium calculis sunt damnata.

Quod Deus dicatur zelotes, & huiusmodi non fuit ad denotandum in Deo similes affectiones in illo existerē, qui est ab omni passione secretus, sed his vocibus vsi sunt Theologi, ait Cyrillus sup. eo quod aliter non poterant explicare, quæ in operibus cernebāt, nisi humanis vocibus vterentur. Vnde idē ait, cū

Deus nominatur zelotes, intelliges quod inter valde exosa, sit id quod ab eo factum, ad fœdiora facile fertur. Sic quoque, vt dicit idem, cum definit pœnam contra prauaricatores, à nobis irasci dicitur. Quando non vult hominem abstrahi à se, sectando, & adorando eos, qui non sunt dii, æmulari eum dicimus; nulla tamen emulatio est de filio eius, quem credimus verum Deum. Quod verò iuravit; impropere tur eis, qui credere noluerunt, vt opus fuerit iuramento iurans per suam gloriam, & per semetipsum, non habens maiorem.

Ad V. argumentum, quod erat Manichæorum, responderetur ex August. lib. 22. contra Faust. c. 14. 16. 17. 18. 19. 20. etiam si Deum diceret scriptura admiratum nihil absurdum dicere, non quod aliquid præter opinionem tunc in luce vidisset, sed quod futurum præcognouerat, ita debuisse fieri, approbaret. Nec malignus fuit prohibendo esum ligni scientiæ boni, & mali: non enim erat illa arbor, quæ scientiam daret boni, & mali, quæ beati hominis est; sed quæ ab euentu hominem docuit, quod infelicitate discitur, & felicitate ignoratur: experimento quippe cognouit, quid interesset inter contractam malam valetudinē, & bonam perditam sanitatem. Neque lapsum hominis, nec hominis delitescentiam ignorauit, quippe qui illum interrogauit, vt hominem sua responsione conuinceret. Vt iustus etiam laudandus, quod Cherubim collocaret ad ianuas paradisi, vt ab ingressu prauaricatores iuste prohiberet. Nec sanguine delectatur, ipsomet dicente Psal. 49. *Nunquid manduca- bo carnes taurorum, &c.* sed in illis sacrificijs futurum sacrificium, quod vni vero Deo Christus victima, & sacerdos obtulit, obumbraret. Quod vero scriptura Moyse, Deum iratum, zelantem comminatem, &c. inducat, hæc omnia intelliguntur secundum aliquam linguæ hebrææ proprietatem, vel nominum abusum per omnes linguas latè patentem, secundum quem, nominibus quibus propriè vitia denotantur, etiam virtutes appellantur, astutiam pro prudentia, cupiditatem pro volūtate vsurpando. Vel hæc omnia dicuntur metaphoricè secundum similitudinem effectuum, vt dictum est. Quod vero Christus maledictus dicitur, idcirco dictus est ait August. 14. contra Faustum cap. 3. & 4. quia *Christus sine reatu suscepit mortem, maledicti nostri supplicium*: quo sensu 2. Cor. 5. *peccatum dicitur*, id est peccati nostri supplicium; consueuimus enim effectus, nomine causæ, significare, vt hominis sermo lingua dicitur, scriptura manus huius vel illius. Mors autem maledictum, vel peccatum dicitur, quia ex peccato orta est, quod est ipsissimum maledictum. Nullo autem modo Moyse moribus contrarius extitit, nunquam virginitati infensus, quam in veteri testamento Dominus per Esaiam cap. 56. tantopere commendauit. Porro maledictus fuit, non suscitans semen fratris sui, ait August. 14. contra Faustum cap. 13. siue tunc, cum populo secundum carnem propagando etiam carnalis proles operatio in coniugali castitate ad officium pertinebat; siue nunc ne quisquam spiritualiter natus, putet sibi sufficere, nec instet dominicis lucris, quibus quisque pro modulo suo prædicando Christum, debet generare Christianos. Animam vero, sanguinem vocauit, dicit idem August. 2. contra aduer. legis cap. 6. quia sicut sanguis in nostro corpore plus cæteris humoribus principatur, ita anima omnibus quibus con-

stamus inuisibiliter præualet, volens scriptura rem inuisibilem per visibilem significare.

Ad VI. & est Caluini, qui suffuratus est à Manichæis, responderetur ex August. 22. contra Faustum c. 31. quod Abraham prolem, quam de se Sara habere non poterat, de ancilla habere voluit, ex eo tamen, semine, ex quo, & de se si posset habere debebat, nunquam hoc faceret mulier, si in corpore viri carnali concupiscentia teneretur: zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem. Nunc verò pro prima sic propagandi voluntas pia fuit, quia concubendi voluntas libidinosa non fuit. Præter autem mysterij rationem quam explicat Apostolus eo facto Gal. 4. v. 22. in promptu est ratio excusationis Abraham, quia tunc Polygamia concessa erat, tum ad propagandam prolem, tum ad designandum pluralitatem, seu multitudinem gentium, quæ Christo tanquam sponso iungenda erat ex Augustino de bono coniugali c. 18. S. Thom. q. 65. in addit. ar. 2. ad 5. Solet autem Deus pro diuersitate temporum ordinare diuersa media, ad eundem finem. Factum verò Rebeckæ mysterio non caruit, vnde etiam cum angustaretur in collisione filiorum suorum in vtero, consulens dominum responsum accepit, maiorem seruiturum minori. Nec mentitus est Iacob ex eodem August. 16. de Ciuit. cap. 37. qui simplex homo, inhabitans domum à scriptura describitur. vnde idem August. exclamat *ores gestas, sed prophetice, gestas in terra, sed cælitus, per homines sed diuinitus*. Abraham verò immerito de idolatria taxatur, cum non fuerit idolorum extructor Abraham, sed Thare, qui fuit pater Abraham. Sampson autem ex diuino instinctu in hostes irruit, non ex vindictæ cupiditate. Iudas Machabeus impiè traditur de superstitione, cum piè, & religiosè cogitans de resurrectione iusserit offerri pro defunctis sacrificia.

Ad VII. responderetur ex August. cap. 7. ibidem, quod nulla apparet dissonantia, quia coniunctio mariti, & vxoris a domino est; & relictio vxoris propter regnum cælorum à domino est; & vxor coniungitur viro, vt simul mereantur regnum cælorum, & vxor relinquenda esse præcipitur, si virum impediatur ad possidendum regnum cælorum: quod tamen non semper faciendum, limitauit Apostolus 1. Cor. 7. sed in casu, quo infidelis vxor non vult ferre Christianum virum, tunc enim *si infidelis discedit discedat*, ait, *nō. n. seruitui subiectus est frater, aut soror in huiusmodi*. Vel intelligitur quando ex mutuo consensu ad meliorem frugem, etiam per abdicationem bonorum temporalium, fit ista separatio per Religionis professionē: vnde etiam propter hoc spirituales spadones (vt dictum est) apud Esaiam laudantur.

Ad locum Exodi, responderetur nullo modo à lege scripta præceptum est odium inimicorum, cum hoc præceptum ex principijs naturæ videlicet, *quod tibi non vis, alteri ne feceris* dimanet. Vel dicendum ad summum permixtum esse: etsi à quibusdam malis interpretibus legis tanquam in lege præceptum falso iactaretur. Vnde Christus Dominus simul, & semel defectus legis perfectione euangelij suppleuit, & falsas expositiones damnauit. Vel dicendum ex eodem August. lib. 1. serm. Domini in monte, & loc. cit. contra Adimantum cap. 8. ijs verbis Exodi prohiberi excessum vindictæ, intellige, inferendæ per publicam auctoritatem, *ne plus rependat quisquā quam accepit*,

accepit; quod est dicere, vt ait Chrysostomus hom. 18. in Matth. vt vlscens æquali supplicio sit contentus. Cæterum in eodem testamento cum nedum carnalibus mensuram vindicandi rectè constitutam legamus, sed etiam omnimodam iniuriæ remissionem (vnde Dauid dixit Ps. 7. *Si reddideretribuentibus mihi mala, &c.*) nullo modo à lege scripta præceptum est odium inimicorum.

Ad locum ex Deuteronomio. Benè additum est illud verbum secundum *voluptatem, vel voluntatem, quam dedit tibi Dominus*, ait Aug. ibidem cap. 14. ad denotandam, quod quisquis sequens immoderatam voracitatem, suum vitium sequitur, non eam voluptatem, seu voluntatem, quam dedit Dominus ad ea, quæ ad sustentationem naturæ necessaria sunt. Vnde non est contrarium quod dicitur in Euang. *Attendite autem vobis ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate*, Luc. 21.

Ad locum Deuteronomii ex Aug. ibidem cap. 18. Sub illis temporalibus bonis spiritualia præsignabantur: carnalium vero hominum talia esse præmia debuerunt, Deo omnia pro tempore moderante. Quæ temporalium bonorum affluentia non excedit paupertatem euangelicam, quæ centuplum hic in præsentia accipit: vnde fideli homini totus mundus diuitiarum est, vt dicitur in veteri scriptura, & in noua ait Apostolus, *tanquam nihil habentes, & omnia possidentes*, 2. Cor. 6. & tanto, ait, August. fit vberior quanto contentius possidetur. Hæc ex Aug.

Ad VIII. nulla est dissonantia inter veteris testamenti allegata loca: nam diuersa sunt ista duo, auferri à Iuda sceptrum violenter, & tyrannicè, & sceptrum de consensu Tribus Iuda transferri ad alios, qui non erant de eadem Tribu. Primum circa tempus Messie adimpletum est, inuitis Iudeis, Herode regnum Hebræorum occupante. Secundum contigit etiam in Tribu Iuda post Zorobabel, cum illa consentiente ad sacerdotes imperium fuit delatum, quod colligitur ex cap. 6. Zachariæ, ubi Pontifici duæ coronæ impositæ sunt, vtramque potestatem designantes, & ad denotandum non tyrannicè à sacerdote regnum susceptum, & ibidem subditur. *Consilium pacis erit inter illos duos, & 1. lib. Machab. cap. 14. dicitur quod Iudæi, & sacerdotes eorum consenserunt eum, Simonem fratrem Ionathæ, esse Ducem suum, & summum sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis &c.*

Ad IX. peccata, quæ obijci possunt Moyfi sunt homicidium, & quod apud aquas contradictionis incredulus fuerit. Si homicidium spectemus, & re vera peccasse dicamus, nullum est inconueniens: nam solet (ait Aug. lib. 2. quæst. 19. in Exodum & 22. contra Faustum. cap. 60.) vbertas terræ etiam ante vtilia semina, quadam herbarum quamuis inutilium, felicitate laudari. At cum dicat Stephanus in actis cap. 3. *Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis*, videtur ex hoc testimonio Moyse diuinitus admonitus ad defendendos fratres suos, nec peccauit. Nec incredulitatem sancto Moyfi aduersarij obijcere debent, quam etiam Dominus excusauit, quia inquit Psal. 105. *refractaria illa gens, exacerbauerunt spiritum eius*. Nec de illo sancto viro rursus vindictam sumere Deus debuit, si forte fuit in eo aliqua imperfectio, quem ob illud peccatum temporali morte mulctauit, cui vt dicit S. Prosper ad Psal. 105. *tanquam electo suo, etiam*

post mortem perhibuit testimonium, vt intelligamus eum, huius tantum hereditatis priuatione mulctatum, non autem illius æternæ, quam significabat temporalis & æterna possessio.

Ad vltimum respondetur eo solo argumento non conuinci fidelem ad eos fatendos, & acceptandos tanquam diuinos, nam facillimè ad singula potest responderi. Et primo ad locum Exodi, iam dictum est, quod ille locus non intelligitur de omnibus sermonibus Moyse, sed tantum de ijs, quos cum Deo habuit in monte Synai: quos licet hos, & vniuersos mandante Domino descriptos credamus, hoc ipsum, quod mandante Domino descripti fuerint, in scriptura ipsa non legimus. Ad locum Deuteronomii clarum est ex subsequenti de solo Deuteronomio fieri ibi mentionem: subditur namque, *postquam ergo scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atque compleuit præcepta Leuitis, qui portabant Arcam federis domini dicens, tollite librum istum, &c.* Quod vero ad illa præsidia confugiatur, quod omnes hi libri citentur postea ab Euangelistis, & Apostolis, satis infirmum locum sibi eligunt; nam relicta traditione non habet quid ipsi respondeant proteruis, si dicerent, ab Euangelistis, & Apostolis, non eos, qui extant nunc, sed alios, qui perierint citatos, aut citationes Pêtareuchi confictas ab impostoribus, & sacro textui superadditas: sicut nec respondere possent si illis obijceretur, Pentateuchum, qui extat, non esse illum, qui olim scriptus est, sed alium supposititium; vel saltem si vltimum caput Deuteronomij, dicerent spurium, atque falsatum. Ad traditionem ergo præcipuè recurrèdum est eos libros, vt diuinos consignantes.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An libri Historiales sint a Deo inspirati, & primo queritur de libris Iosue, Iudicum, & Ruth.

Positio Nouatorum.

Q Vi circa hos libros directè errauerint non inuenio, nisi solos Samaritanos, & alios asectas, qui veteris testamenti solum Pentateuchum recipientes, hunc cum alijs libris de medio sustulerunt. Nouatores autem, & si non reiiciunt hos libros, auctoritatē eorundam infirmant, dum volunt, Ecclesiæ catholicæ traditione repudiata veritatem sacrorum librorum illo prædicantico principio venandam esse, nempe. [In libro canonico erat testimonium veritatis illius: & iterum in libro canonico citatur testimonium alterius libri; ergo liber ille est diuinus] sic passim est in ore quorundam, quorum dicta per singulos libros discurrendo inferius apparebunt. Hunnius Lutheranus eandem rursus repetit hic cātilenā, & cecinit supra, cū voluit Pêtareuchū ex Pêtareuco, & libris posterioribus descriptis pbare. Specialiter autem contra librum Iosue militare possunt indirectè saltem ij, qui apud S. Hieronymum in El. cap. 16. Iosue sanguinarium per contumeliam appellantes (ex Seratio 3. prolegom. in Iosue) consequenter parum huic libro tribuerunt. Hos imitati sunt Calvinistæ: Author enim scuti Geneuanæ fidei, vocat Iosue hominem mendacem, & transgressorem diuinæ

diuinæ legis, quare consequenter libri eiusdē auctoritatem infirmat, quem tamen, vt diuinitus dictatum, à se verò descriptum, populo Iudæorum tradidit custodiendum, & ponendum in arca fæderis Domini. Similiter Caluinus non parum derogat sanctitati eiusdem nam in cap. 7. Iosue dum dicit non fuisse ad modum prouidum in re militari, cito labasse animo, quasque radio debilitatum, spem despondisse, fidem eius obscuratam. Insuper accusat eum, quod fuerit, nimis supinæ ignorantie, temeritatis non excusandæ. Stultam quoque, ac præposteram Iosue zelotypiam fuisse, immodicoque studio, & amore Moysen esse persecutum, quæ omnia suspectæ fidei possunt simplicibus Iosue auctoritatem reddere, quod falli potuit, vel fallere voluit, scribendo hunc librum, & tanquā dictatum à Deo, venditasse.

Oppositiones eorumdem.

Arguitur primo, nam hi libri, non prophetias, sed res gestas continent, vt bella hebræorum: nec à Prophetis scripti sunt: ergo non sunt diuini.

Arguit II. Hunnius, qui (traditione repudiata) ex solo ipsorum librorum canonicorum testimonio, haberi diuinam inspirationem dictorum librorum cōtendit. Quantum ad librum Iosue primo Dominus ipse Num. 27. & Deuter. 3. confirmat auctoritatē Iosue. ergo liber Iosue est diuinus. Probatur antecedens nam Num. 27. dicitur à Domino Moyse. Tolle Iosue filium Num. virum, in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum: ergo liber Iosue (cuius auctoritas hoc loco commendatur) verè diuinus est, solum ex hoc testimonio. Deuter. 3. dicitur. Iosue quoque in illo tempore præcepit dicens. Oculi tui viderunt, quæ fecit Dominus Deus vester duobus his regibus: sic faciet omnibus regnis, ad quæ transurus es. Ergo ex sola scriptura liquet librum, cui titulus est, Iosue, esse diuinum.

II. Historiæ per Iosue scriptæ dignitas, stupendis est confirmata miraculis, siccata nempe Iordanis, Vrbis Hiericho ad clangorem tubarum euersionis, Iubilai, &c. tum quod ad ipsius vocem stetit Sol, & Luna, quod per illum subactæ sint Chananeæ gentes, & promissio Dei de possessione terre completa est, quodque imprecationem Iosue, in eum directâ, qui Hierichunta Urbem reedificaret, Deus post multa sæcula ratam habuit, attestante, & allegante scriptura (vt mox dicitur) ergo ex his signis probatur esse diuina.

III. Citatur liber Iosue 3. Reg. 16. In diebus eius edificauit Hiel de Bethel Hiericho, &c. iuxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Iosue filij Num: & alluditur ad cap. 6. Iosue ubi dicitur. Maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit, & edificauerit Ciuitatem Hiericho. Liber ergo Iosue est diuinus ex hoc testimonio.

IV. Auctoritatem Iosue tanquam Ducis, & Principis agnouerunt Eleazarus, & Phinees, duo illa Israëlita Ecclesiæ lumina: ergo ex his diuinus liber comprobatur.

V. Liber Iudicum cap. 2. testimonium perhibet Iosue plantati, & propagati per ipsum veri cultus. Quin, & hanc historiam allegant Dauid in Psal. 114 tractans de siccato Iordane. Eum etiam allegat S. Stephanus Act. 7. Epistola quoque ad Hæbreos c. 11

mentionem facit de Raab, quæ recensetur in libro Iosue, ergo ex his probatur esse diuinus.

VI. Liber Iosue (non minus atque scripta Moysis) custodiæ seniorum cōcreditus est, dicitur enim Iosue vltimo. *Scriptis quoque omnia verba hæc in volumine legis Domini.* ergo est diuinus.

Quantum vero attinet ad librum Iudicum, arguitur primo. Propheta Samuel cap. 12. sui libri primi, ex libro Iudicum præcipuas historias repetit, quæ sub Iudicibus præcipuè celebrioribus gestæ sunt. ergo liber Iudicum diuinus ex hoc comprobatur.

II. Isa. 9. meminit spiritus Domini, victoriæ Gedeonis contra Madian, quam ex 7. cap. libri Iudicum petitam esse constat, ergo. Antecedens probatur ab Hunnio, quia Spiritus sanctus aliunde non potuit scire, & per os Isaïæ Prophetæ enunciare victoriam Gedeonis, nisi ex 7. cap. libri Iudicum. Quod si non legisset, nihil penitus Spiritus sanctus, aut Isaïas de insigni illa victoriâ perspectum habuisset. Accedit, quod ad oram, seu marginem Isaïæ citatur cap. 7. libri Iudicum, quis ergo dubitet quin Spiritus sanctus caput illud septimum Iudicum citaret, quia citatur ad marginem? quidquid autem citationis ad marginem adiectum est, id vtique à Spiritu sancto est. Hec ille. Quantum verò attinet ad personam Iosue, obijciunt ab impijs, quod fuerit Iosue sanguinarius, mendax, transgressor diuinæ legis, improvidus, pusillus, temerarius, addi posset, & ictus æmulatione ne alij essent prophetæ, sed solus Moyses.

III. Ad Hæbreos 9. mentio fit præcipuorum Iudicum, vt Gedeonis, Barach, &c. ergo est diuinus.

Quantum ad librum Ruth probat Hunnius, quia historiam Ruth allegat Matt. cap. 1. transcribens in suum Euangelium illa verba extrema, Phares genuit Erson, &c. de hoc libro desumpsit: ergo ex hoc diuinus esse comprobatur.

Confutatio eorumdem. Ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas, & traditio Ecclesiæ catholicæ. Concilium Carthaginense tertium ca. 47. sic habet. *Placuit vt præter canonicas scripturas, nihil in Ecclesia legatur, sub nomine diuinarum scripturarum: sunt autem canonicæ scripturæ Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iesus Naue, Iudicum, Ruth, &c.* Eosdem enumerat Innocentius ad Exuperium cap. 7. Gelasius cum concilio 70. Episcoporum Conc. Laodic. canon. 59. carthag. 111. cap. 47. & Trid. sess. 4. supra dictos libros inter canonicos recensent.

Eadem traditio ex testimonijs Patrum apertè habetur ex August. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 6. Hilar. præf. in psalmos. Hieron. in prol. galeato, & alibi. Alcimo Auito ad sororem de consolatoria castitatis laude. Isidoro Hispalensi lib. 6. ethim. cap. 6. Rabbano Mauro lib. 2. instit. cap. 53. Theodulpho Aurelianensi in versibus in fronte Bibliorum descriptis, Smaragdo Abbate ad cap. 9. regulæ Sancti Benedicti, Iuone Carnotensi in decretis 4. par. cap. 61. Petro Cluniacensi lib. 1. ep. 2. qui omnes catalogum diuinarum scripturarum attextentes, hos libros cum alijs numerarunt. Habetur etiam ex Patribus Græcis, Origene apud Euseb. lib. 6. hist. cap. 18. Melitone

wardentio apud eundem lib. 4. cap. 6. Athanasio in synopsi Nazianzeno lib. de Genui. scrip. Epiphonio lib. de mensu. & ponderibus, & aduersus Auomēos, Cyrillo catech. 4. Damasc. lib. 4. c. 18.

Sunt ferē innumera Patrum testimonia (qui ex libris istis sumunt authoritates) Irēnei, Terrull. Cypriani, & ceterorum tam Græcorū quam Latinorum, ut videre est in Indicibus locorum sacræ scripturæ in opusculis eorum affixis.

II. Expressa etiam est traditio antiquæ Synagogæ Iudeorum, quæ pariter hos libros, ut diuinos recepit.

Quantum vero attinet ad Nouatores, qui hos quidem recipiunt, sed debili fundamento nitentes ad testimonium illorum librorum recurrunt, vel ad testimonium posteriorum descriptorum; satis monstratū est aliās, quam vana, & futilis sit ista principij petitio, quā inanis, & interminabilis circulus, ut non opus sit alia noua confutatione, satis ex se quoque confutata. Caluini vero blasphemia ex sacris scripturis apertè retunditur. Iosue enim minister fuit Moyse, cum eodem ascendit in montem Ex. 14. Dei consilio eligitur initiandus Num. 27. repletus Spiritu sapientiæ asseritur Deuter. 34. Et ne gratias solas gratis datas aspiciamus, audiamus Philonem lib. de charitate dicentē, quod Moyse, *optimus discipulus, imitatorque Iesus propter mores amabilis, princeps à Deo confirmatus fuit*. Varij etiam actus virtutū Iosue recensentur in eodem lib. à S. Iustino dialogo contra Triphonē, qui etiam ea verba Exod. 23. *Ecce ego mitto Angelum ante faciem tuam, quia non nō meum est in ipso*, Iosue accomodat, qui Iesu Christi nomine appellatus, eiusque vmbra gessit introducendo populum ad terrā promissam. Quare de sanctitate Iosue dubitare, nihil aliud est, quā omnes etiam sacros libros Iosue testimonium perhibentes, infringere. Et cum apertè nedum virtutes, sed sanctitas finalis recensetur cap. ult. cum dicitur. *Post hæc mortuus est Moyses seruus Domini; apertè sacro huic libro repugnant, verbi Dei non buccinatores, sed dilapidatores, & truncatores.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Supposita Ecclesiæ traditione alijs argumentis ostenditur dictorum librorum auctoritas diuinitus inspirata.

Respōdeo dicendum (sicut supradictum est) quod non alia certiori via possumus agnoscere hos libros, & ceteros, quos veneratur Ecclesiā esse diuinos, quam ex traditione eiusdem, & definitione, qua supposita, non parum faciunt ad rem (nempe ad cognoscendum Spiritum sanctum esse eorūdem librorum authorem) attendere ad scriptorem, & argumētum libri, & huiusmodi. Authores horum librorum Prophetae fuerunt. Nam Iosue librum scripsisse suo nomine attitulum, certum est apud Patres, & dicitur infra. Fuisse autem spiritu prophetico illustratum, constat etiam ex testimonio scripturæ Iosue cap. 1. *Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum non dimittam, nec derelinquam te* &c. Ecclesiastici cap. 46. *Fortis in bello Iesus Naue successor Moyse in Prophetis*. Libri

Iudicum, & Ruth, à Samuele Propheta descriptos patebit infra. Argumentum horum librorum propheticum est, primò & per se. Nam in libro Iosue, bella feliciter patrata, ac mirabiliter gesta, Deo auxiliante narrantur, non tam propter peccata earum, quæ debellabantur, gentium ut dicit August. lib. 16. de ciu. c. 43. quæ omnia statum, victoriam, triumphum, introductionem in terram promissionis, hoc est in gloriam, per Christum Iesum (cuius typum gerebat Iosue) in populo futuro, præsignabat. Vnde in cap. 7. eiusdem libri de Christo Domino clarum est testimonium dicens. *Mi domine Deus, quid dicam videns Israelem hostibus suis terga vertentem? audient Chanaan, & omnes habitatores terræ, & pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen nostrum de terra. Et quid facies magno nomini tuo?* Ad illud nomen Iesu alludens ab Angelo impositum: ad denotandum per Iesum populorum salutem, Deum præstiturum esse: vnde non Moyses, sed Iesus (cui etiam nomen Deo præcipiente mutatum fuerat, ut Iesus vocaretur) populum in terram promissionis introduxit (ait idem Augustinus.)

In libro Iudicum tractatur, quod post Duces Moyse, & Iosue, Iudices fuerint, qui pariter & Prophetae fuerunt, ut Othoniel, Aroth, Sangar, Delbora, Gedeon, Abimelech, Thola, Iair, Iepth, Abesai, Ahilan, Abdon, Sampson, reuelationes earum, quæ tunc contingebant rerum diuinitus exponentes. Vnde multa mysteria pertinentia ad œconomiam Saluatoris, ut deuellere Gedeonis caelesti rore perfuso, de victoria Madianitarum contractis hydrijs, &c. explanarunt. Illudque non caret mysterio, quod tunc Iudices fuerit, cū populus in terra promissionis fuit collocatus, scilicet, ut dicit Aug. supra 17. de ciuit. cap. 43. *Ut inciperet interim reddi Abrahæ prima possessio de gente vna id est hebræa, & de terra Chanaan, nondum de omnibus gentibus, & toto orbe terrarum, quod Christi aduentus in carne, & non veteris legis obseruationes, sed Euangelij fides fuerat impletura.*

In libro vero Ruth agitur de Deo oppressis subueniente, ut de peregrinatione Elimelech in terram Moab, de reuerfione Noemi, & de desponsatione Ruth, & conceptione filij per Booz coniugem suam: in cuius libri fine describitur genealogia Saluatoris. Hæc autem omnia (supposita traditione) rationabiliter esse diuinitus libros supradictos inspiratos, ostendunt.

Solutiones oppositionum.

Ad primum responsetur illas res gestas significare aliquid aliud præter id, quod eo modo quo gestæ sunt, significant; licet non omnia, quæ propter illa quæ ad aliquid significandum annectuntur, significare necesse sit eodē modo, ut dictum est, utraque aut dictata sunt spiritu Dei. Bene tamen aduertendum, est cum S. August. 1. contra aduersarium legis, & prop. c. 13. quod talis narratio rerum factarum, ut etiam sint præfiguratio futurorum, non est contentiosis, & infidelibus sensibus ingerenda, cum tot exitus ad litteram saluandam pateant, ne temerè tāta reprehendatur authoritas. De authoribus vero horum librorum præter dicta diffusius infra tractabitur.

Ad II. principale, & ad primum Hunnij. Si Hunniana consequentia aliquid valet, valeret hæc collectio Pauli Apostoli autoritas in scriptura commendatur: ergo liber attitulatus Periodus Pauli, & Teclæ est verè diuinus. Præterquamquod contra negantem libros illos Numerorum, & Deuteronomij nihil Hūnius proficiet. *Sed rudet à scraba turpis asella mola*, ut in veteri est proverbio. Imo hanc prædicantiam formam mundo inuicere, est iterum renouare, refarcire, recolligere deliramenta apochryphorum librorum, qui editi sunt sub nomine Bartholomæi, & aliorum Apostolorum, quorum nomina in Euangelij celeberrima sunt, sicut & Iosue in citatis libris.

Ad II. Hunnij. Simili illationis forma si Hunnius docebit mundum tales consequentias efformare. *Indoctior quam in tragædia comicus*: quæ enim consequentia? In libro Iosephi recitantur diuina prodigia, & miracula, hæc & alia, aliorum librorum sacrorum paginis descripta: ergo est diuinus? Patrum monumenta, chronica, annales ecclesiastici, hæc & alia, prodigia in sacris Biblijs etiam enartata recensentur: sunt ergo per tales chronistas descripta ipsis scriptoribus afflata diuinitus: sed si his vncialibus litteris suos libros confarcinat, nullus emet.

Ad III. Possunt aliquid efficere apud modestos huiusmodi probationes, illos libros esse diuinos per traditionem, & legitimam auctoritatem acceptos: sed apud non recipientes, vel supposititios extimantes, nihil aliud faciet Hunnius, quam vocem perdere in contentione, & laterem lauare, ut dicitur. Languida ergo est Hunniana collectio, imo & Salamandra frigidior.

Ad IV. *Pulchra*, ut dixit ille, *semper apud pueros simia est*, & pueris se ridendum præbet Hunnius, easdem diuersis verbis nenas repetens, plaustra onerans inductionum, & enthymematum, quæ peponens infusiora deprehenduntur, siquidem si propterea, quia Phinees, & Eleazar, Iosue, ut Principem venerati sunt, &c. idcirco liber est canonicus, & diuinus, iam pro diuino acceptare oporteret Euangelium sub Petri titulo editum, cum clarissima Ecclesiæ lumina Apostoli illum, ut caput eiusdem, & Principem venerati sint, auctoritatē summā in illo agnoscen-tes.

Ad V. Adhuc Hunnius sine persona lasciuit, cui loco personæ, vel larua ipsa impudentia est; solumque indutus eadem indumenta, & calceamenta, quæ sibi suis manibus confecit, eandem agens personam inscena apparet, sed eadem iam acta agente in risum theatrum resoluitur, videns elinguem fore, si illi quispiam obijciat in auctoritatē recipi debere libros attitulatos, Doctrina Apostolorum, Laus Apostolorum, sortes Apostolorum, ubi Apostolorum nomina, & personæ laudantur. Vel si eadem, opponat proteruus non esse libros, de quibus est sermo authenticos, sed fictos, vel inculcet non credendum esse eosdē diuinitus inspiratos; cum facile sit hæc e mentito nomine euulgari, & non deesse similes impostores. Unde, & Sedechias pseudopropheta, dominum sibi loquutum mentiebatur. Sed & illud festiuum est. Dauid meminit siccati Iordanis, allegat ergo historiam illam, ut authenticam. Vbi hic citatio libri Iosue? quasi non aliunde Dauid hoc potuerit scire, vel ex traditione, vel Spiritus sancti reuelatione, sed quando Stephanus vnquam meminit libri Iosue? allegat factum Iosue, sed non librum. Sed neganti actus

Apostolorum, ut faciebat Manichæus, ex Stephano non poterit constare nedum liber, sed nec factum. Sicut etiam neganti epistola ad Hebræos non potuit constare ex illa, quod vera sit historia Raab, cuius factum in ea epistola prædicatur. Cur eadem repetuntur vsque ad tedium?

Ad VI. mendacijs rem non argumentis agit Hunnius; illa. n. verba, *scripsit quoque Iosue omnia verba hæc in volumine legis Domini*, referuntur ad librum Deuteronomij, in quo separatim chartis scripsit Iosue fœdus initum Dei cum Israelitis, de quo etiam scribitur Iosue c. 24.

Ad id, quod obijcitur, quod fuerit Iosue sanguinarius. Iniuria discipulo Moysis irrogatur, quo nemo mortalium mitior. Sed sicut Moysen nullus dixerit truculentum, quod Dei iussu manus suas lauarit in sanguine peccatorum: ita de Iosue dicendum, qui aliàs peccasset, si rebellibus pepercisset; non secus, ac Saul, & Achab, quorū primus Amalechitarum regis alter Benedabo pepercit. Sed, & alia est priuatim acceptæ iniuriæ vindicandæ ratio, altera cum publici magistratus dextera armatur ad perduelles plectendos. Illud sanguinarij nomen tribuit, hoc iusti, & religiosi titulum cum re affigit, nisi quis Marcioni de manus, eum propter iustitiam punitiuam de crudelitate taxando, & Anabaptistis dogmatizantibus à magistratibus non esse perduelles (macrone cum opus est) feriendos. Ex Tamulicis doctrinis aduersarij illi haurire potuerunt venenum, nam in Talmud c. 6 סנהדרין quidam Heb. dixerunt Iosue, ut vidit res furtiuas Acham eos proieciisse ante arcam, & stomachatum in Deum oblocutum dicendo. Tu ne mundi Domine ob ista, occisurus eras magnam senatus Israelitici partem.

Ad id in quo mendacem vocant Geneuenes, ex eodem cap. 6. Talmud, hauserunt illam blasphemiam, ubi dicitur Iosue simulatē ab Acham extorsisse confessionem promissa impunitate, quod certè de tanto viro suspicari nefas est, non enim blanditijs, & nicta spe veniæ interrogatus est, sed diuinitus detectus vocatur iudiciario ordine, ut confiteretur, & daret gloriam Deo Israel: iniquitatem passus debita pœna plectitur. Quam verò fuerit Iosue diuinæ legis obseruator ex illo facto mirificè apparet, quod fuit sollicitus de fide data à duobus militibus, de non expugnanda domo Rhaab, ne sacramentum simul cum hospitij iure violarent. Prudentia vero Iosue mirificè elucet, ut optimi Imperatoris, maxime in prudentia militari, sit Iosue viuū protypū. Quod ad fugadū pauorem animetur cap. 10. non obstat, nam nec etiā Heroes sanctissimi à metu vacui, ex Platone in Minoe: ut infirmitatem suam agnoscen-tes in Deo spem figant suoque nomini victoria adscribatur. At quæ temeritas potest affigi in eo viro, qui in Ecclesiastico de fortitudine media inter audaciam, & timorem maxime commendatur? qui consilio, consultatione bella indicebat, castra mouebat, &c. Quantum verò attinet ad æmulationem, zelus ille ex amore (quo par est Moysen diligebat) processit; timebant enim, seditiones (ut de facto postea accidit) in Dathan, & Abiron, ut dicit Theod. q. 21. in Num. Cyrill. Alex. 12. Ioa. timebāt etiam ex Nemesis virtute præstantissimi Principis gloriam, ne vilesceret, & vulgaris haberetur, quod etiam docuit Abul. in Num. q. 67. & 60. maxime si rationabiliter diuino, an diabolico spi-

spiritu futura illa prædicerent. Leuissimum autem, forè peccatum fuit, si zelus fuit indiscretus, vel nimius, aut nō æqua suspicio de viris illis iudicio Moyfi probatis hæsitare, quæ cum Iosue sanctitati non repugnauit. Quare impiè stultā Zelotypiā Iosue Caluinus appellauit.

Quantum verò ad id, quod obijcitur ex libro Iudicum per eandem ferram reciprocatur Hunnius, unde ad primum dicitur. Narrantur facta in Iudicum libro descripta, at non consequens est, non aliunde potuisse hæc scriptori esse perspecta, nempe ex traditione, & familiari Spiritus sancti instinctu. Sed ubi à Samuele citatur liber Iudicum? qui etiam si citaretur, fidem non faceret proteruo neganti historiam Samuelis. Non erubescit aduersarius eadem inculcare: sed non mirum: nam disciplinabilia ingenia, verecundia tandem componuntur: at proterua, audacia confirmantur.

Ad II. præclare dixit quidam, *quid prodest muscas operosis pellere flagris. Negligere est satius, quod nequeas regere*: Sed ne apud suos garriat, sua importunitate vicisse, flagris immemorem istam muscam percutiamus. Quod Esaias meminerit historię Gedeonis, non conuincit desumpsisse hoc testimonium à libro Iudicum, in quo recensetur: potuit enim traditione, vel Spiritus sancti reuelatione, Esaiæ id innotescere. Iam vero si Hunnio omnia, quæ citantur in margine à Spiritu sancto sunt, gratias debet ingentes Hunnio etas nostra, quæ tam ferax est tot marginalium scriptorum, qui possunt ab Hunnio impetrare, vt suas margines tanquam à Spiritu sancto editas Hunniana autoritate orbis vniuersus suscipiat, ac veneretur.

Ad III. debebat etiam dicere librum antiquitatum Iosephi esse canonicum, quia illorum Iudicum strenua facta commemorat. Sed Simonidis longus sermo est, in prouerbio apud Ar. 14. Met. c. 3.

Quātum verò ad id, quod obijcitur de libro Ruth. Responderetur, quod nunquam, seclusa traditione, ex huiusmodi allegationibus, & citationibus aliquid cōficiet aduersarius; præterquam quod, nunquam hucusque probauit tales libros in alijs libris diuinis, citatos, & allegatos esse: allegare enim, & citare, est dictum, aut sententiam cum authoris nomine adducere, & proferre. Vnde quamuis in libro Ecclesiastici, multa, quæ in prouerbijs sunt, legantur, non propterea Ecclesiasticus dicitur citare librum Proverbiorum. At demus hos libros in alijs diuinis libris citatos esse, an illico ex hoc diuini esse probantur? Si valet argutia ista, dicamus librum Enoch integrum, canonicum esse, quia pars citatur à Iuda: iam aggregemus in numero librorū sacrorū, Aratum, & Epimenidem, quia isti allegantur à Paulo. Hoc modo occurri taliter excurrenti oportuit, & similibus responsionibus, iisdem argumentis sub simili verborum paratura concinnatis, respondere; & taliter, vt his responsionibus aduersarius maneat implicatus, qui ictum inferre valuit, sed repercussionem effugere nequit. Hoc enim est hereticorum proprium, vt dixit Lactantius, *vt gladium, non scutum habeant*. 3. de falsa relig. c. 4.

ARTICVLVS TERTIVS.

Vtrum libri Historiales, Samuelis, Regum, Paralippomenon sint diuino spiritu editi.

Positio Hereticorum.

DE libris Regum non reperiō contradicteorem. Theodorus Mopsuestenus ex antiquis hæreticis reperitur apud Leontium lib. 3. contra Eutichianos, & Nestorianos, qui Paralippomenon è canone abasit. Sed Lutherus tom. 1. colloquiorum pag. 34. libros Paralippomenon suspectos, & dubios volens reddere dixit. [libris Regum plus credendum esse, quam Paralippomenon] Sed dum illos istis præfert, non illos æqualiter credens esse diuinos, neutris credit, sed sibi met, virgula censoria quos vult accipiens, quos non vult sacros libros, & diuinos repudiens. Et quāuis à suis Symmists defendatur Lutherus, quod talem librum colloquiorum ipse nec scripserit, aut ab alio scriptum approbauerit; hoc nihil est. Satis enim est, quod Aurifaber, & Rebenstok, & alij ex ore eius, quæ ibi scripta sunt, exceperint, exceptaque in lucem ediderint, in lucem edita festiuè recepta fuerint. Et tamen ista colloquia, quæ isti adeo celebrant, vndique diabolis, porcis, stercoribus, insulsis, ptouerbijs, facetijs, lædorijs seditissimè scatent. Scribit Aurifaber, [salua conscientia, & religione se non potuisse amplius tantum thesaurum colloquiorū mensalium cœlare, & veluti præciosum talentum in sudario inuolutum abscondere, ne fortassis, se mortuo, funditus interirent. Quamobrem operam datam esse, vt quamprimum typis describerentur, descriptisq; Ecclesia Lutherana salubriter tanquam micis de mensa Lutheri delapsis vteretur, famemque, & sitim spiritualement hisce sedaret. Sed nec vilo modo ferri debere, vt talia colloquia de rebus sublimibus agant, digna quouis honore, & pretio in tenebris tandem penitus obliterentur.] Hæc ille. Quod verò alij dicunt, loquutum esse Lutherum talia colloquia, sed non intellecta per omnia, secusque accepta, & annotata, quam prolata fuerint: nihil ad rem fecit. Sunt enim collectores talium colloquiorum, nedum Aurifaber in præfat. ad decem clarissimas Imperij Vrbes, & Rebenstok, sed hi alij, teste Aurifabro, Vitus Theodorus, M. Antonius Lauterbach, Hieronymus Besoldus, M. Ioannes Schlagenhaufen, Ioannes Mathesius, Georgius Rorarius, Ioannes Stoltius, Iacobus Vveber, siue Textor Lutheri familiares, & conuiuæ, & in siccandis calicibus, & cantharis focij auri, & oculati testes, qui bene callebant Saxoniam, aut Misniacam linguam, qua Lutherus vtebatur in Symposio, interiectis semilatinis, vel latinis verbis. Nec erant adeo recondita, & difficilia mysteria, vt magna subtilitate opus esset, præsertim cum secundi calices eosdem fecere disertos, ad intelligenda vt mirabilia, quæ magis lupanaria, quàm Theologorum mensam decebant.

Sed & Hunnius rursum ad solitum circulū rediens fatetur hos libros esse diuinos, quatenus ex alijs diuinis libris solum approbantur.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, quia dicti libri nec à Prophetis scripti sunt, nec prophetica continent, sed res potius gestas, & bella hebreorum, ergo, &c.

II. Quia magna apparet pugnantia inter libros Regum, & Paralippomen. 4. Reg. c. 8. dicitur, quod viginti duorum annorum erat Ochozias cum regnare cepisset. Et tamē 2. Paralipp. c. 22. dicitur de filio Ioram Ochozia, quod quadraginta duorum annorum erat Ochozias cum regnare cepisset, & vno anno regnavit in Hierusalem. Hoc autē non potest consistere, quod quando regnare cepit annum ageret 42. nam in iisdem libris Regum, & Paralipp. habetur, quod Ioram pater eius 32. annorum erat, cum regnare cepit, & octo annis regnavit, qui computus ad 40. annum ætatis Ioram devenit. Si ergo eius filius Ochozias fuit 42. annorum cum regnare cepit, sequeretur illud absurdum, quod oporteret asserere biennio Ochoziam filium, ante patrem Ioram in lucem editum, & filium patre seniore. Et in diuturnitate similiter, & successione, & tempore regnantium aliorum Regum, Iuda, & Israelis admirabilis varietas invenitur, ut videre est apud Riccardum de S. Victore in tabula prima, ad B. Bernardum scribens.

III. Specialiter de lib. Paralippomenon, quia ab Hebrais non inter Prophetas libros annumerati sunt, sed inter Agiographa, ut dicit Hierony. in prol. galeato, enarrans, & sequens supputationem Iudæorum diuidentium libros sacros, & diuinos, in legales, qui continentur in Pentateucho: in Prophetas, inter quos recensent libros Samuelis, & Regum; in Agiographa, inter quos etiam ultimo loco lib. Paralippomenon numerantur.

IV. Quia in his libris longissimæ attexuntur Genealogiæ, catalogi nominum; item annorum supputationes. At hæc quæstiones magis præstant, quam ædificationem, ut dicitur 1. Tim. 1. & Tit. 3.

V. Hunnius probare vult dictos libros esse diuinos, ex allegatione eorundem in alijs libris canonicis. Nam quantum attinet ad libros Samuelis, inquit, Psalmus 78. historiam reperit de Area Domini ad Philisteos translata, rursusq; gloriose reducta. Psalmus 89. ex 2. lib. Samuel. c. 7. vaticinium, & promissionem Dauidi factam producit. Saluator autem historiam retexit de Dauide accipiente à Sacerdote panes propositionis, Matth. 12. Etiam Paulus act. 13. inde reperit historiam petiti Regis, & electi in Regem Saul filij Cis de tribu Benjamin, postea vero Dauidis. Ergo, &c.

Sed & libri Regum in canonica sunt æstimatione Christo Domino, & Apostolis eius: quandoquidem Christus inde historiam de Regina Austri Matth. 12. de Naamano Syro, & Sareptana vidua Luc. 4. manifestè citat; quemadmodum & libris Paralippomenon Christus allegatione historiæ de Zacharia filio Barachia inter templum, & altare lapidato, canonicam dignitatem adscribit, quæ historia 2. Paralippomenon. c. 24. describitur. Hæc Hunnius.

Confutatio eorundem ex Orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est autoritas Ecclesiæ catholicæ, & veteris synagogæ traditio, Patrumque Ecclesiæ

asticorum consensus locis superius allegatis recensentium dictos libros inter canonicos, & diuinos. Vnde Gregor. in 1. Regum cap. 1. sic dicit. *Historia Regum, quia à spiritu condita, quo & ceteræ scripturæ sanctæ volumina cognoscuntur, non debet credi eis esse minor quibus non est inferior titulo authoritatis: nam omnes scriptores eius, fuisse Prophetas referuntur, qui cum historiis narrant, spiritualia significant, exteriora loquuntur, & interiora innunt, &c.* De libris Paralippomenon dicit Hierony. ep. 103. *Paralipp. liber, idest instrumenti veteris epitome, tantus, ac talis est, ut absque illo si quis scientiam scripturarum sibi voluerit arrogare se ipsum irideat.* Et Cassiodor. in lib. Paralippo. ait. *In Paralippomenon libris duobus, magna à Patribus prædicatur utilitas, quæ rerum gestarum notitiam, breuiter quidem, sed plenissime continere noscuntur. Innumera sunt Patrum testimonia, quæ huic veritati attestantur, tam eorum, qui catalogum scripturarum attexerunt, quam qui ex iisdem desumunt testimonia.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Supradicti libri pariter diuini sunt, ecclesiastica traditione, & definitione eisdem consignante.

Respondeo dicendum. Supposita Ecclesiæ traditione, & definitione nalli dubium esse diuinos esse eosdem libros, & à Deo dictatos. Vnde & vetus synagoga libros Samuelis, & Regum, quamuis historiis contineant, etiam inter Prophetas collocauit. Prophetas autem libri, ut dixit Hugo de S. Victore dupliciter dici possunt, vel quia à Prophetis scripti sunt, aut quia facta prophetica continent. Quod à Prophetis scripti sunt, (patebit infra) cum de causa instrumentali, nempe de scriptoribus canonicis agatur. Primi enim, & secundi libri Samuelis, qui apud Latinos primus, & secundus liber Regum dicitur, author fuisse Samuel perhibetur. Tertij verò, & quarti Regum Hieremias fuisse asseritur à multis, sed de hac re infra dicetur. Quantum verò attinet ad ea, quæ omnes isti libri continent, licet temporalia historia scribat, sacra tamē est, nullum enim bellum reperies, cuius exitum vel Deus non prædixerit, vel non suaserit, vel progressum miraculo non constatarit. Relucet etiā in ea modo diuina in docendo sapientia, modo in puniendo iustitia, vel in remunerando liberalitas. Præterea etiā significatiua allegoria est, unde propterea à nonnullis Patribus prophetica facta continere dicuntur, quia nedum in verbis, sed etiam in factis prophetia consistit. Hinc & per Oseam c. 12. dicitur, *in manibus Prophetarum assimilatus sum.* Quare Dauid typus est Christi: similiter & Salomon, & multa eorum gesta multorum mysteriorum Christi typus extiterunt, ut frequenter in libris beatissimorum Patrum legimus, vide Rupertū lib. 1. cap. 1. in 1. Reg. & alios interpretes: sed quomodo hoc veritatem habeat ex Augustino discere oportet. Sciendum est ergo, ut dicit Aug. lib. 18. de Ciuit. Dei cap. 3. quod signa, vel dicta prophetica partim pertinent ad gentem carnis Abraham; partim verò ad illud, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Christi, per testamentum nouum ad possidendum vitam æternam; partim ad ancillam, idest terrenam Hieru-

Hierusalem; partim ad liberam, id est celestem modo peregrinantem in multis filiis suis in terra, sed sunt in eis quedam que ad vitamque pertinere intelliguntur ad ancillam, propriè, ad liberam figuratè, vel allegoricè. Hinc tripartita sunt, ait, eloquia prophetica: quedam enim sunt, ad terrenam Hierusalem spectantia v.g. cum enarratur, quod missus est Nathan, qui David argueret, & mala futura prædiceret. Quedam ad celestem, ut cum dicitur Ierem. 31. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum.* Nonnulla verò ad vitamque ut cum Hierusalem dicitur domus Dei, & in ea prophetatur domus Dei; eaque prophetia impletur, cum Salomon illud nobilissimum templum edificat. Loquendo igitur de hoc tertio modo. Quidam dixerunt, apud Augustinum, nihil esse in omnibus libris veteris instrumenti prænunciatum, & gestum, vel non gestum, etsi prænunciatum, quod non significet aliquid ad celestem Hierusalem spectans, vel ad eius filios hic peregrinantes. Sed hoc non potest stare dicit August. nam sic tantum essent, bipartita, non tripartita dicta; vel facta prophetica; videlicet vnum quod ad Hierusalem liberam, atque celestem, alterum quod ad terrenam; ad vnam propriè, ad alteram figuratè, pertinens. Dicendum ergo est, ut ibidem subiungit August. quod sicut multum videntur errare, qui in vno extremo sunt dicentes, nullas res gestas in eo genere litterarum, significare aliquid aliud, præter id, quod eo modo, quo gestæ sunt significant, ita in altero extremo multum audent, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis inuoluta esse contendunt. Media ergo via incedendum est, ut quedam ad terrestrem Hierusalem pertineant tantum, nec propterea, quæ ita dicuntur, ut rebus humanis siue diuinis gestis, siue gerendis conuenire non possint, fidelis putare debet esse inaniter dicta, cum, ut idem subiungit Aug. propter illa, quæ aliquid significant, etiam ea, quæ nihil significant attextuntur. vnde vtræque à Deo dictata sunt tam significatiua, vel dicta prophetica, quam non significatiua, quæ tamen ad ista ordinantur, cum eiusdem agentis sit finem intendere, & ea, quæ ad finem ordinantur disponere, & adaptare. Propter quod rectè inter Prophetas libros merito etiam ex parte materiæ libri Regum computantur. Verum, ut idem dicit Aug. 17. de ciu. cap. 1. loquens de Regum historia, quod & si historica diligentia rebus gestis narrandis occupata esse videatur, tamen si adiuvante Dei spiritu consideratè tractetur, vel magis, vel certè non minus prænunciandis futuris quàm præteritis enuciandis inuenietur intentum: imo ut dicit idem 22. contra Faust. cap. 24. dicendum illorum hominum, non tantum linguam, sed etiam vitam fuisse prophetica, totumque illud Regum gentis Hebræorum magnum quèdam, quia & magni cuiusdam fuisse prophetam, vnde propter maiestatem scripturarum etiam in minimis prophetici dicere non est absurdum. Accedit quod præter allegoriam, satis etiam habetur Tropologia, ut sicut illi Reges pro lege, & patria multa bella gessere, ita indefessè contra vitia præliandum à nobis esse satis superque admonemur, ex Abul. in lib. Reg.

De libris verò Paralipomenon, in quibus relicta in libris Regum tractantur, & sunt omnium præcedentium historiarum chronicon, non dubium est tanquam sanctos, & diuinos, & à Spiritu

dictatos olim fidelem synagogam veneratam, quod etiam ex diligenti sacerdotum sibi inuicem succedenti custodita apparet. Lege Dried. de sacr. scrip. lib. 1. cap. 4. Vnde quod inter hagiographos sint collocati, & separati à libris prophetis, & legalibus non leuis est coniectura, in odium christianorum factam esse à modernis Iudæis talem distinctionem hagiographorum à prophetis, ut inter hagiographos collocarent etiam David, & Danielem, quos cum Prophetis enumerare oportebat. Vnde Hieronymus in Apolog. respondens Rufino dixit. *De Daniele respondebo me non negasse eum Prophetam, quem statim in prologo Prophetam esse confessus sum: sed quid hebræi dicerent, & quibus argumentis suam niterentur probare sententiam, voluisse monstrare, volens ostendere, se non sequi istam supputationem, & distinctionem Iudaicam, quod proculdubio ex paritate rationis de his libris consultus respondisset, & inter prophetales collocasset.* Volentes autem saluare diuisionem dictam Iudeorum dicendum est, quod hebræi in canone eos Prophetas vocabant, qui officio, & missione, Prophetæ erant, ut Moyses, Iosue, Samuel, &c. tales autem non fuerunt David, & Daniel, quamuis spiritum propheticum habuerint, Moyses autem licet eximius Prophetarum missus à Deo, quia primus à Deo legem accepit, legislator et dictos est, & libri eius legales appellati; vnde distinctio facta est librorum à Iudæis in legales, prophetales, & hagiographos, ita tamen, ut omnes venerentur tanquam diuinos, propter quod hos omnes in arca asseruabant.

Solutiones oppositionum.

Ad primum patet solutio ex dictis, quod author lib. Regum primi, & secundi (aliàs librorum Samuelis) fuerit Propheta Samuel; tertius vero, & quartus à Ieremia secundum aliquos perhibentur descripti, ut Abulen. in prol. Hieron. ad libros Regum. Alij ab alijs, diuino tamen instinctu inspiratos, descriptos perhibent, sed de hac re infra. Patet etiam quomodo inter Prophetas connumerati dicantur.

Ad II. respondet S. Hieronymus, aut alius in qq. hebraic. q. 1. in lib. 2. Paralip. c. 22. his verbis, *Ioram, qui hic 40. annis fuisse describitur, & 8. annis regnasse, vixit annos 40. & regnavit 28. octo enim qui in regno tribuuntur, ipsius sunt antequam fratres occideret cum adhuc innocenter viueret, 20. vero anni, quibus regnavit, ideo à numero eius auferuntur, quia in languore, & in tribulatione deduxit eos, ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius, quam 22. annos habens regnasse perhibetur.* quare ex hac doctrina, cum ex toto tempore quo regnavit Ioram pater Ochoziæ detrahantur viginti anni, quibus in tribulatione, aut pessimè vixit, secundum scripturæ consuetudinem (quæ non solet quoque annos istorum Regum in impietate transactos semper enumerare) ad texendum computum annorum dictorum Regum, eos annos à Ioram detractos, Ochoziæ merito constat esse additos: vnde viginti Ioram additi viginti duobus annis Ochoziæ efficiunt, numerum quadraginta duorum, & nulla est contrarietas. Sed hæc responsio habet difficultatem nam supponit hæc responsio 28. annos natum regnasse Ioram, sed scriptura dicit regnasse annos natum, 32. nec vnquam tradit eundem Ioram in labore fuisse

se 20. annis. Nec tradit 8. illis annis innocenter vixisse imò potius sectatū esse Achab vestigia, fabricādo excelsa, occidendo fratres. Quæ paulo post obitum patris accidisse est verisimilius. Caietanus, quem sequitur Torniellus anno 3149. num. 3. & alij dicūt, quod locus Paralipomenon sit corruptus, & vbi in Hebraico, & vulgato habetur, quod Ochozias fuit 40. annorum cum regnare cepisset, legendum cum 70. Interpretibus, quod 22. annorum erat cum regna recēpisset, sicut etiam multi alij codices habēt, quod signum est adulterationis, & oscitantia librariorum indicium: & hunc errorem non priuata, sed publica ecclesiæ autoritate emendari posse. Sed cum etiam Rabbinii eandem lectionem retineant, incorrumpta lectio vulgata habenda est, etiam inimicorum Iudeorum testimonio eandem lectionem retinētū. Sed & R. Leui apud Genebr. in chronol. annos recensitos Ochozias in lib. Paralip. ait, nō asse accipiendos ab illius ortu, sed pleno, & integro tempore, quo vixit regnum Ambri, qui fuit eius auus ex parte matris, vt per 42. annos pēnes familiam Ambri steterit regnum Israel: solus enim Ambri regnavit 6. annis. Achab filius eius 22. Ochozias alter duobus, Iorā vero 12. vnde conficitur annorum computus 42. eandem responsionē sequitur Serarius in 4. Reg. cap. 10. Sed violenta videtur expositio, de ætate enim Ochozias est sermo in lib. Paralipo. non autem de ætate regni Ambri. Dicendū ergo patre adhuc superstite quemadmodum apud Herodotum lib. 7. Xerxes, regnare Ioran cepisse, & à Iosaphat anno 5. regnum eius incipere, & tunc fuisse annos natum 32. quando cum patre regnare cepit, & cum eo regnavit 20. annis: cum vero pater eius obiit, annos natus erat 52. quibus si octo addātur anni, complentur eius vitæ 60. annorum, & sic non sequitur inconueniens, quod obijcitur. Vide interpretes in hunc locum 4. Reg. c. 8. num. 25. Quomodo autem similitum annorum supputationes, quæ prima facie contrarietatem videntur præferre concordari debent, & quibus regulis, egregie Riccardus de S. Victore id præstitit scribens exactissime de his ad Diuum Bernardum Abbatem supra.

Ad III. respondetur quod talis distinctio hagiographorum à Prophetalibus fortè fuit Iudeorum posteriorum in odium Christianæ religionis, vt dictū est. Illa autem admissa multi libri inter hagiographa sunt computati, vt dicunt quidam (vt Abulensis supra) quia quis eorum author fuerit, certe non constabat, & quamuis possit fieri instantia de Daniele, qui inter hagiographa recensetur similiter, & de David: hoc tamen nihil obstat: nam quod David omnes psalmos scripserit incertum est, nec Daniel integer, vt modo est in Ecclesia apud Hebræos habebatur, vnde partim græcè partim chaldaicè, & hæbraicè editus est. vnde licet omnia hagiographa tanquā à Spiritu sancto dictata reciperet olim synagoga sicut æqualiter, ac prophetales, & legales libros; quoad suos Hebræos talem distinctionem formauit, vt primo loco legales, vt potè à Moyse descriptos proponeret, secundo loco prophetales à ceteris Prophetis descriptos, vltimo loco hagiographa poneret, in quibus quis fuerit eorum author in omnibus certò non apparebat, vt sic quoad eos libri primi ordinis maioris essent & autoritatis, quam secundi, & secundi postremis: quoad se vero parem haberent authorita-

tem, & hoc etiam dicere probabile est.

Ad IV. argumentum respondetur. Genealogia, quæ attexuntur in scripturis, illud præstiterunt, vt ex tribuum distinctione Messia ortus ex qua esset tribu nosceretur, vnde Herodes ex Eusebio 7. historię regno Iudeorum adeptio genealogias abstulit, scripturas incendens, vt loquitur Ambr. 3. in Luc. vt se Israelitam mentiretur. Omnium quoque gērium in 72. linguis inclusarum redemptionem Christi genealogia, quæ 72. generationes continet, significat, vt dicit Irenęus lib. 3. c. 35. Porro genealogie reiectæ à Paulo loc. cit. vel sunt illæ à Iudeis confictæ ex duabus vxoribus Adæ confictis originem ducentes, vt dicit August. 2. contra aduers. legis, & proph. vel fabulosa Theogonia, hoc est deorum origines quas gentes comminiscabantur, ex Chrysostomo in ea loca. Apostoli. Quantum vero attinet ad annorum supputationem, vel nominum recensionem, sciendum ex Chrysostomo hom. 31. in ep. ad Rom. & hom. 2. in Ef. quod quidam mechanicis rudes hæc incusabant, contra quos acriter inuehitur demonstrans eruditissimè in ijs magnum thesaurum inueniri, ibi, & multarum rerum esse monumenta. & vnde eosdem ibidem vocat celis indignus, quod hac via nedum nomina, sed & integros libros superfluos dicunt, vt *Leuiticum, & reliquos plures*, qui tamen à pueris aurifusorum maxime coargui debeant; siquidem illi, *minuta etiam fragmenta conquirunt, isti vero tantas massas auri negligunt.*

Ad V. respondetur mirum est, quod obijciens nō fecerit Philonis, & Ioseph libros, sanctos, & diuinos, quia etiam multa gesta dictorum librorum in illis recitantur. Non sequitur, quod si facta, & gesta in libris Samuelis, & Regum descripta recensentur in lib. noui testamenti, aut quia in margine Euangeliorum, & Epistolarum citantur, illico necessario dicendum sit ex scripturis istis veteribus deprompta: quia aliunde scire ea non potuerint Christus, & Apostoli, nisi allegatis libris, quos nec nomināt, nec allegāt. Nec ipsi scriptores sacri citationes scripserunt, quos modo videmus factas ad ostendendam vtriusque testamenti concordantiam.

Ad illud specialiter de allegatione libri secundi Paralipomenon in historia Zachariæ, proferant vbi à Chrysostomo talis liber allegatur. Quamuis aut factum sine allegatione Christus recenscat, non illico consequitur librum illum esse diuinum, alias oporteret dicere libros aliquos Rabbinoꝝ, vbi similiter idem factum recensetur esse diuinos. Sed nec illud est consequens, vt si quoddam factum citetur, vt allegetur, quod totus liber autorizetur, sicut exemplificatum est de libro Enoch. Quod si quis negaret Zachariam, de quo Christus loquitur, non esse illum filium Ioiadæ, de quo scribitur in libris Paralipomenon, tota machina Hunniana corrueretur; & tandē refractario neganti libros noui testamenti, non posset Hunnius suadere, quos cupit ex illis probare esse diuinos, sic semper in suo circulo voluitur linum lino nectens, hoc est infirma infirmis copulando.

ART. QVARTVS.

An duo libri Esdra historici, sint diuini, & à Spiritu sancto editi.

Hæreticos alios antiquos non reperio, qui duos hos libros communi etiam consensu antiquæ Synagoga receptos oppugnarunt, & præter Theodorum Mopsuest. apud Leontium lib. 3. contra Eutych. & Nestori. e Nouatoribus sunt Anabaptistæ ex nostro F. Sixto Senensi lib. 8. hæc. 11. qui illos abijciunt. Sed & Hunnius dum illos defendit, impugnare videtur. Nec mirum cum hæreticus, ut dicit August. sit inimicus, & defensor, sic enim interpretatur illum versiculum Psal. 8. *Ut destruas inimicum, & defensor, ut ipse legit, circulari namque, & in orbem relabanti deliratione, ex alijs libris diuinis istos diuinos esse probare conatur, quod argumentum seclufa traditione, cum iam toties monstratum sit esse infirmum, infirmam quoque reddit horum librorum, sicut & præcedentium auctoritatem.*

Oppositiones eorundem.

Argui potest primo communi argumento, quod res gestas, & historias contineat, nempe Israeli tici populi, ex captiuitate Babylonica reditum, Urbis Hierusalem instaurationem, & noui templi destructionem.

II. Arguitur, quia apud Hebræos, Esdræ vnū solum volumen reperitur ex Hieronym. in prolog. galeat. ergo vnus tantum Esdræ liber est.

III. Arguit Hunnius solito suo circulo, librum Esdræ per se quidem esse canonicum confirmat Zachariæ Prophetæ liber, exactè cum historia huius belli congruens. ergo, &c.

Nehemiæ historiam, rursus ait, in hominum animis sancit collatio cum vaticinio Danielis nono. Quod enim illic de plateis, & muris Hierusalem in angustia temporum reedificandis prædixit Angelus Gabriel, id euentu solido, & exactissimè congruente cum prophetia impletum esse ostendit Nehemiæ liber, ergo.

Fit quoque libri Nehemiæ mentio implicite Ioh. 2. & 10. vbi ædificati templi, & festi Enceniorum, Euangelista meminit.

Confutatio eorundem. Ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est autoritas, & traditio & consensus Ecclesiæ catholicæ, qui ex Patrum monumentis colligitur, & ex ijs præsertim, qui diuinorum voluminum catalogum attexunt. Item Conciliorum definitio tradentium, qui sint sacri libri, inter quos Esdræ libri 2. & Concil. Chartag. Laodic. Tridentinum sess. 4. Extat etiam de iisdem libris Hebræorum cōsensus, & Rabbino rum, cuius meminit Ioseph lib. 1. aduersus Appionem, vbi recensens ex traditione synagoga libros diuinos veteris testamenti, hos etiam numerat.

Contra Hunnium easdem probationes repetentem easdē repetimus supra factas argumentationes.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Prædicti libri ex traditione Ecclesiæ præcipue diuini esse monstrantur.

Respondeo dicendum sicut dictum est supra, quod seclufa traditione, & ecclesiastica definitione, inaniter laboramus ad probandum librum aliquem esse canonicum, & diuinum; illa vero supposita ex authore, & materia suadetur liber aliquis esse diuinus. Hac ergo supposita ex authore, & materia probati possunt hi libri esse diuini; author enim, ut dicit Aug. 18. de ciuit. cap. 36. est Esdras, qui magis rerum gestarum scriptor est habitus quam Propheta. Cuius forte Esdras in eo Christum prophetasse intelligendus est; quod inter iuuenes quosdam orta questione, quid amplius valeret in rebus; cum regem vnus dixisset, alter vinum, tertius mulieres, quæ plerumque Regibus imperarent, idem tamen tertius veritatem super omnia demonstrauit esse victricem. Consulto autem Euangelio Christum cognouimus esse veritatem. hæc ille, sed cum August. (ut patet supra) tam verba, quam significancia facta in scripturis enarrata prophetica dixerit (licet non omnia) etiam Propheta dicendus est Esdras licet non eo prophetiæ fuerit lumine illustratus sicut ceteri Prophetæ, quorum omnium dicta, & facta prophetica fuerunt, de nouo accipientes species, &c. ut aliàs declaratum est. Quæ autem facta prophetica prænunderit Esdras, August. multorum Patrum sententiam sequens (nimirum Ambrosij de bono mortis, & epistola 21. ad Horontianum, & Cyprian. ad Demetrianum, qui quintū caput Esdræ videtur imitatus tractans de sæculi interitu) tenentiū librum tertium Esdræ esse diuinum clarè expressit, nimirum in tertio illo iuvene demonstrante veritatem, id est Christum, victricem super omnia. Sed quia ex communi cæterorum Patrum sententia, liber iste tertius Esdræ est inter Apochryphos computatus, ideo dicendum est, quod multa, quæ in primo, & secundo volumine narrantur prophetica dici possunt. Vnde merito dixit Hieron. in prologo Galeato, quod *instaurationis templi, extructio Ciuitatis, turba populi redeuntis in patriam, descriptio Sacerdotum, Israelis, profelytorum, ac per singulas familias murorū, ac turrium opera diuisa, aliud in cortice proferunt, aliud in medulla retinent.* hæc enim omnia scripturā, si aliquā esse demonstrant, ut præter litteram, mysterium latens insinuetur.

Solutio oppositionum.

Ad primum respondetur in multis illis rebus gestis aliquid prænunderi, satis dictum est in corpore articuli: rursus utilis est illa historia sicut, & ceteræ historiæ sacræ. primo ad cognitionem Dei vnde Deuter. 6. antiquas historias, in quibus Dei beneficia memorabantur filijs enarrari à patribus, & filios patres interrogare præcipitur Deuter. 32. Secundo ad sui directionem, sunt enim exempla SS. vitæ gubernacula, ut ostēdit Nissenus li. de vita Moyfis, & Basilus ep. 1. ad Greg. Nazianz. Episcopum. Ad instructionē quoque proximi, dispensando tanquam bonus pater

familias thesaurum noui, & veteris testamenti, vt dicit Anastasius Nic. q. 78. in script.

Ad II. respondetur, quod licet in vnum volumen sit congestus Esdras (& vt Isidorus dicit sui authoris titulo prænotetur) nihilominus in eo nedū Esdræ, sed Nehemiæ pariter sermones continentur, hoc est, tum ea, quæ gesta sunt filiorum Israel priusquam ex Babylone in Hierusalem ascenderet Nehemias, quam ea quæ concernunt reedificationem Vrbs Hierusalem per ipsum Nehemiam factam, vt habetur Eccl. 49. quos Latini in duobus libris concluderunt, qui soli canonici, & diuini habentur. Et quamuis tertius, & quartus, vt diuini non habeantur, quia tamen à prædictis Patribus citantur, à quibusdam dicitur, tantam habere, imo maiorem auctoritatem, quam vnus, vel alter Pater, & Doctor Ecclesiæ habeat.

Ad III. si proterius occurreret aduersario negans auctoritatem Zachariæ peribit Esdræ auctoritas. Quod si propterea, quia fit mentio apud Zachariam vel Danielelem, aut Ioannem de rebus gestis in his libris vult probare Hunnius esse diuinos, tertius liber Esdræ diuinus erit, cum cap. 7. fiat mentio reparati, & dedicati templi. Inter diuina volumina erit computandus liber Iosephi, qui de iisdem facit mentionem: imo à fortiori liber Arati inter diuinos libros dicitur recenseri, quia explicitè illius fit mentio Act. 17. recitatis ipsius verbis ab Apostolo Paulo. Quæ omnia cum inaniter assererentur, somniat Hunnius suam regulam toties repetendo, & ex incertis fundamentis scripturæ, libros diuinos esse probare contendit, & eodem cubito, vt vetus Hesiodi prouerbium

κῆρ τῶ μέγρο.

ART. QVINTVS.

An liber Iob historicus sit, & à Spiritu Sancto dictatus.

Positio Hereticorum.

Vetus fuit hæresis Talmudistarum, qui ordine 4. 3. p. seu vt alij citant in tractatu portæ vltimæ, seu Baba Bathra cap. 1. dixerunt, nec Iob, neque eius historiam extitisse in rerum natura. Refert Olymp. ad cap. 1. Iob, quosdam etiam affirmasse alium à Iob fuisse, qui auditione hanc historiam acceperit: postmodum vero ipse illam describeret, & ita non esse diuinitus afflatam confitentur. Theodorus Mopsuestenus his subscripsit, cuius (vt habetur in quinta synodo collatione 4. in suorum errorum recitatione) inter alios hic lectus est error, quod librum Iob, & conscriptorem eius, idest sanctum Spiritum oppugnavit, dicendo, quod pagana sapiens hunc librum scripserit. De eodem Theodoro Leontius Bizanius lib. 3. contra Nestor. & Eutych. sic loquitur. Magnum Dei seruum Iob columinam fortitudinis animatum, & spirantem, duobus fere millibus versuum præscriptum conuictosè arguebat, & scripturam spiritus sancti de eo abrogabat, quem Iacobus frater Domini in epistola sua catholica confirmans, aiebat patientiam Iob audistis, & finem Domini vidistis. Non enim aliunde neque patientiā audiuimus, neque finem eius expectauimus, nisi ex scriptura de eo. Ob quam causam, vt arbitror, ipsam epistolam Iacobi, & alias deinceps aliorum catholicas abro-

gat, & antiquat. Lutherus tit. de lib. veter. & noui testamenti, in suis symposiacis colloquijs ait. Iobum nō ita locutum esse sicut in libro eius loquutus esse scribitur, sed ita cogitasse, quia in tentationibus, ait, & angustijs non hunc in modum consuevit differi, & iterum argumentum Iob esse veluti argumentum fabulæ, ad proponendum patientiæ exemplum, sicut, inquit, Comædia aliqua agitur, in qua introducuntur, quædam personæ, ubi vna cum altera, & post alteram loquitur, ac disputat. sicut corde semit. Insuper in titulo de Patribus, & Prophetis scriptorem eius libri, quem ipse Germanus, sed tamen mechanico vocabulo vocat em. Meister, scripsisse eo modo, quo Terentius scripsit suas comedias, & hebraicum Poetam, & opificem Meister huius libri, quisquis demum fuerit sustinuisse, vidisse, & expertum esse tales tentationes, & afflictiones, sicut Virgilius describit illum iniquum Heroë Aneâ, quem per aquas, & maria, & diuersoria varia ducit, ex eoque insignem virum, politicum, & militarem facit. Dicit tandem, se non credere omnia facta esse eo modo, quo in libro Iob referuntur. Anabaptistæ vt dicit noster F. Sixtus Senensis lib. 8. Biblio. her. 10 hunc librum irridentes, vocant, Tragicomædiam hebræorū, hoc est fabulā partim sū comediam, partim sū tragediæ leges editā, quia à principio ipsius historie cedes filiorum, ac filiarū Iob, quod in tragedijs vsu venit, referantur: in fine vero quod comedie proprium est felices Iob euentus proponuntur. Quare, satis minor doctissimum Genebrardum 2. suæ chronolog. pag. 148. dixisse, nullum extitisse, qui hanc scripturam authenticam esse dubitaret.

Postiores tamen Rabbin, vt R. Salomon R. Levi Ben Gerson, & alij nonnulli, librum quidem recipere videntur, vt refert Iodocus Coccius lib. 1. thesaur. de scripturis ecclesiæ artic. 5. cum illum commentarijs illustrant: sed ipsum Iob non semel, nec leuiter reprehendunt. Rabbi enim Salomon audacter affirmat S. Iob impatientem calamitatis, quæ illi acciderat, non verbis, sed corde peccasse. Rabbi autem Levi ulterius scribit, hunc B. virum abnegare prouidentiam diuinā, mortuorumque resurrectionis, iustissimas penas dedisse. In hoc ceno fetulento Rabbinorum versatus Calvinus, apud Feuard. lib. 9. theom. cap. 2. serm. 1. Gallico (à Feuardentio latine reddito) ex cuius ore impio hæc in Iobum blasphemiarum nebula exhalant. Iob omnes modestiæ terminos excedit, enormia, & exorbitantia verba profert, adeo, vt homoplânè desperatus videatur: murmurat aduersus Deum, nec subicit se Deo, qua pareat modestia, & moderatione, ingratus fuit contra Deum, videtur velle insurgere aduersus Deum, & serm. 12. omnia Dei beneficia vno fasce inuoluit, omnia pariter ingratisimè interpretatur. Loquitur vt Ethnicus, qui nullam spem habet vite secundæ, futuræque resurrectionis. Loquitur tanquam incredulus, qui nec Deum, nec religionem nouit ullam.

Hunnius quoque gradum faciens ad librum Iob, eo solo nomine diuinum putat, quia Ezech. 14. & alibi inter eximios veri Dei seruos recensetur, &c.

Oppositiones eorumdem.

Arguitur I. Quia Iosephus hanc historiam prætermittit: non prætermisisset autem, si recepta fuisset communiter a synagoga, ergo.

II. Per-

II. Personæ scenicæ sunt; materia, de qua tractatur est patientiæ argumentum adaptatum, nam Iob dolens interpretatur, Hus consilium, amicorum nomina suas habent interpretationes, sicuti & nomina filiarum suas habent interpretationes, ut apparet c. vii. ergo, &c. est argumentum Mopsuesteni.

III. Quia carmine scriptus est hic liber, ut solent scribi comediæ, & Tragediæ.

IV. Narrandi stylus ad parabolā facit: non enim dicitur fuit, sed erat vir. unde i. Reg. i. dicitur. Fuit vir vnus, ut & in lib. Iud. Ruth. Esther. &c. similiter dicitur.

V. Quia multi catholici sentiunt quasdam huius libri partes non posse historicè accipi, sed pro parabola: tale fuit Concilium Angelorum, quod proponitur c. i. & præfidente Deo habitum est, cum allocationibus, & responsionibus personarum. Est Mopsuesteni.

VI. Quia impossibilia ibi narrantur, ut quod 7. diebus, & 7. noctibus amici assiderent Iobo absque cibo, immoti.

VII. Fabulosa ibi recenseri videntur. nam c. 2. fit mentio de fluuio Coccyto, qui fabulosus inducitur à Poetis esse inferni fluuius. Filiarum vero vna vocabatur Dies, altera Cassia, altera Cornustibia, quod nomen Græci verterunt, cornu Amalthææ, quod etiam nomen à fabulis gentium desumptum est. Ficta enim est Amalthæa nutrix Iouis, &c. est argumentum Mopsuesteni in v. Synodo act. 4.

VIII. Quia c. 3. dicitur finita sunt verba Iob, & nihilominus postea plura alia sequuntur capita, ergo, saltem ista, quæ sequuntur, ut laciniosa, & assuta debent repudiari.

IX. Quia pugnantia videtur esse in hoc libro, dum Iob querulosus contra Deum describitur, & blasphemus maledicendo diei, in qua natus est; cum tamen expressè dicatur Iob i. c. quod in omnibus his non peccauit Iob, &c. Est argumentum Mopsuest. supra.

X. Ex Hunnio non aliter probante historiam, quam ex locis solis scripturæ mox citandis.

Confutatio eorundem, ex Orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas Scripturæ supposita traditione, & Ecclesiæ definitione illam con signantis. Primus locus Ezech. 14. Si fuerint tres viri isti, in medio eius Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.

Secundus. Tob. 2. dicitur, Hanc autem tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, ut posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & S. Iob, & infra. Nam sicut Beato Iob insultabant Reges: ita isti parentes & cognati irridebant vitam eius.

Tertius locus i. Cor. 3. videtur citari sententia ex hoc libro, dum dicitur, Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum: scriptum est enim, comprehendam sapientes in astutia eorum, quod testimonium habetur Iob 5. multæque aliæ sententiæ ex hoc libro mutuatae videntur, ut illud Pauli i. Tim. 6. Nihil enim intulimus in hunc mundum, quod videtur desumptum ex illo Iob 1. Nudus egressus sum, & aliæ, quas noster F. Sixtus Senensis adducit. Iacobi 5. dicitur, sufferentiam Iob audistis, &c.

II. Probatur principaliter ex traditione tam Synagogæ antiquæ librum Iob inter Agiographa reponentis, quam catholicæ Ecclesiæ, in multis Concilijs Prouincialibus, & Generalibus supra allegatis, hunc librum inter sacros recensentis. Et in Canonibus Apostolicis c. 75. etiam liber Iob cum cæteris numeratur diuinis libris.

III. Probatur in specie ex Patribus commendantibus librum Iob: In illo reperiri omnem poesim, & sapientiam Sophistarum, scripsit Clemens i. constit. Apost. cap. 6. Historiam, illum librum completi, dicit Athanasius in Synopsi. Vtilem esse librum cuius in omni vitæ genere, & conditione, prædicauit Chrysostomus relatus in catena Græcorum ad c. i. Iob. Suidas in Lexico, qui claruit anno 970. dicit librum Iob Mulio, & Homerica, & Platonica Lucina cantillantem arguit, neque enim subdit. fabularum, & calamitatum alienarum narrationes continet, &c. Scripturam diuinam vocat Cyprianus serm. de opere, & eleemosynis. Totum mysticis eloquijs redundantem dixit Rufinus in Symbolum Apostolorum. Mystera multa completentem, scripsit Hieronymus. & sequitur, quod prosa incipit, versu labitur; pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusionem determinat, &c. & resurrectionem corporum sic prophetat, ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit. Multa de Christo prophetaffe, dicit Philippus Presbyter in c. i. Iob. Librum continentem sua sacramenta verborum scripsit Cassiodorus. Authorem eius libri Spiritum sanctum credi, scripsit Greg. in expositione B. Iob cap. i. Ignatius epistola ad Philadelph. citat ex hoc libro testimonia. Et patet etiam hoc ex innumeris Patribus: Cyrillus cath. 4. & Nazianzenus de veris, & germanis scripturæ libris, & Damas. lib. 4. c. 18. inter sacros recensent. Melito similiter Sardicensis epistola ad Onesimum. Alcimus Auitus supra ad forem. Rabanus de instit. Cleric. lib. 2. cap. 53. S. Thomas Aquinas, præter multa testimonia, quæ ex hoc libro citat hunc librum tanquam diuinum commentarijs illustrauit.

Quantum vero attinet ad personam Iob, apud recipientes illum librum, Dei testimonio comprobatur eius innocentia, & sanctitas cap. i. &c. Similiter quod non peccauerit Iob labijs suis, nec quidquam stultè contra Deum loquutus fuerit ab eadem scriptura, perhibetur cap. i. A Domino post amicorum colloquia Iob, tanquam seruus eius honoratur, & sacrificia offerre iubentur, &c. capite 42.

Apud Patres celebria sunt encomia sanctitatis eiusdem, insignis continentie & fidei illum dicit Clemens Alexandr. 4. Strom. c. 2. constantia, ac tolerantia vehementium dolorum fulgentem fuisse scripsit Origen. in Iob, Beatissimum vocat Eusebius primo demonst. Euan. c. 6. verum hominem inculpabilem, iustum, piū. Magnum, pronunciauit Athanasius apolog. de fuga sua, quod viuus, tot, ac tantas ærumnas tolerauit: magnū, & admirabilem vocauit Chrysostomus supra. Iustū, & nulli reprehensioni affinem Anastasius Synaites: Lorica, & clypeo patientiæ retundisse tela diaboli, dixit Tertull. lib. de patient. c. 14. Patētissimū vocauit Iulius Papa ep. ad Orientales. Gloriosum & beatū victorem, Hilar. in psalm. 118. Præclarum patientiæ, gloriosumque documentum scripsit Cassiodorus i. diuin. institut. c. 6.

IV. Rationibus, & quod sit vera historia probatur ex Chrysostomo hom. de diuite, dicente, *Quod parabole sunt illæ, ubi ponuntur exempla, & tacentur nomina.* Vnde Tertull. lib. de resurrectione carnis, Lazari historiam ex nomine confirmat. Amplius nomen terræ Hus, Theman, Naamath, & amicorum nomina, quæ Vrbes veras, verosque homines præferunt ex cognatione Esau, satis indicant non esse parabolica, & fabulosa, sunt enim nomina absoluta rerum, ut nihil eorum in parabolam conuerti possit, &c. ut eleganter in simili scripsit Tertullianus c. 33. confutans quosdam non historicè, sed parabolicè quædam de resurrectione interpretantes.

Vltimo probatur ad hominem contra aduersarios. Et primo contra Lutherum in colloquijs menfalibus supra; nam, ubi dixisset: *Liber Iob est bonus admodum, conscriptus non solum per se ipsum, & ab ipso, sed etiã in solatium omnibus perturbatis, tentatis, afflictis, & ærumnosis animis.* Paulopost tamen sic inquit esse, possibile, & credibile, quod Salomon hunc librum fecerit, & scripserit; nam phrasis in eo congruit, ad loquendi rationem in reliquis ipsius libris obseruatam; phrasis non multum est ab similibus, vide contradictionem, ibi enim scribit ab ipso Iob, hic verò à Salomone hunc librum esse descriptum.

Secundo, idem Lutherus sic hic dicit, librum Iob esse ferè argumentum fabulæ, ibi titu. de Patriarchis ait. *Iobi librum iudico esse veram historiam, & iterum historiam istam tempore Salomonis fuisse peruulgatam.*

III. Idem dicit Iobum non ita locutum esse, sicut locutus describitur, & tamen sequitur, nihilominus ita euenisse [mit der Chat vnd im Merck.] hoc est, interprete Hunnio re, & opere, sicut in libro Iob narratur.

IV. Cum Lutherus dicat Hebraicum Poetam, & opificem huius libri, quisquis demum fuerit, sustinuisse, vidisse, & expertum esse tales tentationes, & afflictiones; cum secundum ipsum credibile sit, Salomonem fuisse huius libri authorem, sequitur non Iobum, sed Salomonem omnes illas ærumnas, & calamitates fuisse perpeffum.

V. Idem ait se non credere omnia facta esse eo modo, quo in libro referuntur: aliqua ergo facta credit. Non ergo totus liber, ut fabulosus explodi debet. Et rursus ergo nulla facta credit, qui omnia facta non recipit, nec recipere potest habens authorem mendacem, alio modo, quàm res factæ fuerint, enarrantem.

VI. Testatur idem librum Iob esse veram historiam (ein rechte historia) & se hoc credere, & esse historiam veterem, & notam admodum; malè ergo idem Lutherus assimilât hanc historiam comædiæ; siquidè comædia nō est historia, & si in comædia historia recensetur, fictionibus, & fabulis temperatur, & aspergitur. Malè iterum dixit, sic hunc librum descriptum, sicut Virgilius describit, inquit, inuictum illum Heroem Æneam, quem per aquas, & diuersoria varia ducit, ex eoque insignem virum politicum & militarem facit. Quare, ut Virgilius fabulator fuit non historicus; sic author huius libri fabulator fuit secundum Lutherum, quod est apertè sibi contradicere.

VII. Testatur Lutherus propositum hunc librum ad patientiæ exemplar; at non potest patientiæ idoneus esse magister, quamuis multa de patientia dis-

serat, qui non fuerit re vera omnia ista perpeffus, & tentatus per omnia, ergo, &c.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Iob Historicus est, & a Spiritu sancto inspiratus.

Respondeo dicendum, quod eadem traditione supposita, qua cæteri libri historici ut diuini, sunt recepti, eadem debemus Iobi historiam, ut diuinam, amplecti, & venerari. Eaque supposita, non defunt argumenta ad suadendum, & probandum à Spiritu sancto descriptam (ut supra etiam de alijs factum est) inter cætera ex authore, & materia: nam siue author Moyses, siue ipsemet Iob perhibeatur (ut infra discutietur) ambo veridici, & eximie sanctitatis extiterunt, ut nulla possit esse suspicio, quod falsa, vel fabulosa mundo voluerint obtrudere. Materia verò (ut postea dicetur) est thesis disputanda de prouidentia diuina; & præter diuinæ prouidentiae ostensionem, tractatur etiam de alijs attributis, sapientia, potentia, iustitia, præmijs piorum, supplicijs impiorum, & alijs mysterijs. Vnde, ut dicit Hieron. *singula in eo verba plena sunt sensibus*, & præfatione peculiari in Iob, hunc librum eschematicum non vocat, dum qui aliud loquitur, aliud agit: vnde nedum Christum sed eius, omniumque resurrectionem disertè prænunciavit; sed & ipsius Christi patiētis fuit expressissimus typus, ut dicit Philippus presbyter. Insuper ostendit illud abditissimum mysterium, quomodo gentes sub lege naturæ viuentes, habentes viam fidem in mediatorem Christum Iesum saluari potuissent. Vnde August. lib. 18. de Ciuit. Dei. c. 47. ait diuinitus fuisse prouisum, ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerint, eique placuerint, pertinentes ad spiritualem Hierusalem. Quæ tempora eius, aut quando hæc facta sint, quamuis non inueniamus in chronicis colligimus, ait Augustinus ex libro eius, quem pro sui merito Israhel lita in auctoritatem canonicam receperunt, tertia generatione posteriorem fuisse, quàm Israhel. Quare hunc librum repudiare, aut de historiæ veritate dubitare, ait S. Thom. Aquinas in commentarijs super Iob in Prologo, est auctoritati sacræ Scripturæ obuiare.

Solutiones oppositionum.

AD I. respondetur fuisse curæ Iosepho gentis suæ monumenta recensere, propterea de gentili Iobo non meminit, cuius tamen scriptura, ut dicit Origenes lib. 1. in Iob primo apud Syros, secundo apud Egyptios, tandem per omnes gentes Syriacè, Hebraicè, Græcè, & alijs linguis diffamata est. Accedit, quod in ipsamet historia gentis suæ, in Iosepho multa sunt prætermissa, quæ tamen ad sacram scripturam pertinent; quare nullum argumentum ducitur ex hac auctoritate negatiua.

AD II. falsum assumitur, quod propterea comicæ, & scenicæ sint personæ, quia nomina arcanas habent significationes; hoc enim modo fermè vniuersa scriptura scenicis, & non veris personis esset referta: nullum enim illorum est, quod mysticam non habeat interpretationem, in quibus ingens (teste Chry-

Chrysostomo in c. 6. Gen. hom. 51. & ad Rom. hom. 15. in c. 16.) *thesaurus inuenitur* vnde Abel significat luctum, Balthasar portans angustiam, & similia, de quibus legendus Hieronymus in interp. nominum Hebraic. & ex his arcanis nominibus Eusebius de præp. euang. Cyp. adu. Iudeos sapientiam sacrarum literarum demonstrant. Accedit etiam in prophanis nomina imposita ad significandum aliquid. Vnde Plato in Cratyllo, Tantalum, quasi Thalantaton, id est infelicitissimum, ob id esse vocatum dicit, quod ei multa aduersa euentura essent. Nec in comædijs semper per nomina excogitantur, vnde Thais antiquæ meretricis nomen habet; & frequenter in comædijs introducit.

Ad III. respondetur, vt dicit Hieronymus à principio vsque ad initium cap. 3. & 42. vsque in finē profa est, reliquum hexametris versibus constat. Hexametros autem istos ex spondeo, & dactylo, & alijs pedibus, nempe trocheo, iambo, & Proteleumatico currentes dixit Marianus Victorius legendus in ep. 112. 117. & 155. D. Hieronym. Hoc autem non officit veritati historię, imo in laudem sacrarum scripturarum cedit, quod ab ipsis prima poësis effluerit. Quod si ideo diuinus non est liber, quia a versibus magna ex parte describitur, pari ratione excludendi essent à diuinis libri Psalmorum, Prou. & Threnorum. Psalmos enim, & Threnos diuerso metri genere compositos dicit Hieronym. præfat. in lib. Regum, & in Es. Insuper ad Paulam Vrbicam ait, extremam partem libri Prouerborum constare tetrametris, Iambicis, Lamentationes saphycis, adonicis, heroicis. De cantico vero Moyse lege Euseb. de præparat. euang. lib. 11. c. 3. Legēdi Mendoza in quæst. an Dauid psalmi carmina sint, Geneb. in chronolog. anno 1013. & libello R. David Iahaię de metris. Masius ad cap. 10. Iosue v. 11. Benedictus Blancucius de Poësi Hebr. in suis institut.

Ad IV. in originali habetur הִיא הָיָה, quod est præteritum perfectum, quia tamen apud hebręos vtrumque idem significat, licuit interpretibus, hoc vel illo modo vertere. Vnde Genesis 10. vbi הָיָה hebręo dicitur de Nemrod גִּבְרַר־צִיד הִיא הָיָה, fuit robustus venator, interpretes vertit, erat robustus venator. Gen. 42. הָיָה הָרָעָב, fuit fames in terra, versum est, erat fames in terra. 3. Reg. 5. erat pax inter Hiram, & Salomonem, hebręus legit וְהָיָה שָׁלֵם, fuit pax, &c. Hoc autem meritò factum putatur ad significandum vitę genus cōstans, & tranquillum, & florens. Vnde Exodi 1. ad prosperitatem quoque Ioseph signandam scribitur. Ioseph autem in Aegypto erat, hebraicę, fuit: sic ad hoc exprimendum dixit scriptura, Vir erat in terra Hus ad signandum Iobi pacatum statum, de quo cap. 16. seipsum describens ait. Ego ille quondam opulentus repente contritus sum.

Ad V. non est consequens, si in vna scriptura quædam accipi non possunt litteraliter, vt sonant, quod omnia accipienda sint allegoricę; alioquin librum Genesis, totam allegoriam oporteret dicere, quia creationis dies, non vt sonant, sed prout in mente, & cogitationibus Angelorum fuerunt, etiam accipi possunt, vt dicit Aug. 1. de Gen. ad litt. c. 7. lib. 4. c. 8. & 5. c. 12. & lib. 11. de Ciui. c. 7. ad Orosium cap. 26. Sed ab aliquibus dicitur, quod in illo Concilio representando non tam Prosopopęia (hoc est ficta personarum inductio) apparet, quàm Mimesis, in-

qua verarum personarum verba, & dicta, genusque etiam per imitationem effinguntur, & representantur. Quanquam dici potest, illud concilium non fuisse realiter peractum, sed visionem imaginariā scriptori representatam, ad exprimendam Satanę calumniam, diuinam permissionem, &c. sicut etiam Micheam 3. Regum 22. simile Concilium vidisse legitur, vbi adfuit spiritus mendax, qui permittente Deo, facultatem accepit decipiendi Achab. Sic verisimile putat noster Hugo Cardinalis. Sunt quidam, qui hoc dicunt ita gestum realiter, vt scribitur, non corporea, sed ea, quę inter Spiritus potest intercedere ratione. Ita docuerunt idē Hugo noster, & Lyrannus, & videtur sentire Athanasius, vel quicumque sit author ad Antioch. q. 8. August. vel alius annotat. in Iob. Olympiod. Et hoc etiam dicere non est improbabile.

Ad VI. Non impossibilia in hoc libro narrantur, non enim illa continuas septem dierum, & noctium physicę accipienda est, sed moraliter, nec enim scriptura à familiari sermone discedit: more autem humano dicimus, aliquem in aliquo loco mansisse continuę, cum tamen ad alia peragenda diuertere aliò potuerit, sic in eadem scriptura in psalmis canit Dauid psalm. 87. *Tota die expandi ad te manus meas*, ad significandam istam moralem continuatam, quę physicę intellecta impossibilis est, vacante Dauid alijs negotijs regni, & necessitatibus, de quibus dicebat. *De necessitatibus meis erue me.* ps. 24.

Ad VII. Hęc est diuinę scripturę excellentia, vt etiam vulgaribus, imo & fabulosis sermonibus se accomodat: vnde Iob (vt ait S. Thomas) veritatem de pœnis malorum post mortem proponit sub fabula, quę vulgariter ferebatur, quod in inferno inter alios fluuios Cocytus esset, qui luctus interpretatur, quod animę malorum perducuntur. Et Nicetas etiam dixit, cum scriptura Cornucopię, aut Syrenū, aut vallis Titanum, aut gigantum mentionem facit, tamen vtilitatem illis fabulis significatam, non verò falsitatem vllam nobis propinare. Vel dicendum hinc antiquitatem scripturę nostrę cōprobari, quod res, & nomina etiam Gentiles sint à nostris suffurati, & ad fabulas postea conuerterint. Vnde meritò fures, & latrones sunt appellati à Clem. Alex. vt supra dictum est.

Ad VIII. cum eo loco Iob 31. dicitur *finita sunt verba Iob* non est sensus, quod liber ille sit clausus, & terminatus, vt propterea tanquam laciniosa, & assuta cætera, quę sequuntur capita reiicienda sint, vt perperam quidam Hebręi dixerunt, quos reiicit Leui Ben Gerson; sed ad significandum finita esse verba Iob, quę ad suę innocentię probationem faciebāt, & cōtra amicos prolata sunt. Vnde & 70. legunt *& cessauit Iob à verbis*, cessauerūt autem & tres amici eius contradicere. Optimum simile est in psalmis, nā ps. 71. dī. *Defecerunt laudes David filij Iesse*, vbi certum est, non terminari ibi psalmorum librum; tantum id dictum est ad significandum clausum esse desiderium amplius aliquid petendi, cum summum omnium postulasset, aduentum videlicet Messię.

Ad IX. argumentū. Ijs verbis, ait Ambrosius lib. 3. de interpellatione Iob c. 3. habet, qđ illa fuit deploratio pro communi infirmitate totius humani generis. Et Gregor. præf. c. 3. & initio lib. 4. istam mortalitatem ait per diem significatā fuisse maledictam, sicut

sicut & noctem significatam, fuisse maledictam, sicut & noctem significantem culpam, vel natiuitatem, aut conceptionem per diem & noctem significatam, maledictam propter peccatum originis, quod transfunditur in posteros, ut dicit Beda, & Philippus presbyter in eum locum, & S. Thomas 3. p. q. 27. ar. 2. & 2. q. 7. art. 6. Vel dicendum, quod illæ lamentationes, & quærelæ affectum sensitiuæ partis ostendunt, & tantum abest, ut eum faciant peccati reum, ut potius maximam eius virtutem demonstrent: nam, ut bene dixit Didymus: *neque enim qui iustus est, sensum omnem exuisse humanitatis necesse est*: quamuis constanter casus ferat aduersos: nam acerbarum rerum sensu suscepto, cum quis in cruciati propter Deum, exclamat, ea demum virtus est, unde e contrario ἀναισθησία analgesia, & ἀπάθεια, indolentia stoica vitium merito reputatur: & ad ostendendum nihil fatuum, vel impium Iob, contra Deum loquutum esse, ut belle dicit Chrysostomus, quemadmodum in simulacrorum crepidine, statuarumque basi solet inscribi. Hic, ille uenit posuit; ita hoc loco libri author, postquam iusti simulachrum verbis absoluit in crepidine hanc veluti inscriptionem reliquit: *In omnibus his non peccauit Iob*, &c. Vel dicendum ex S. Th. in hunc locum lect. 1. *Iob sic maledixisse, quia cum malum esse denunciat, non secundum suam naturam qua à Deo creatus est, sed secundum illam scripturæ consuetudinem, qua tempus dicitur bonum, vel malum, sed secundum ea, quæ in tempore aguntur, sicut illud Apostoli Eph. 3. redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Maledixit igitur Iob diei sue in quantum mala sibi in ipsa die accidisse commemorat.*

Ad ultimum, illa loca, supposita traditione, aliquid efficiunt, qua sublata potius rem infirmant, quam solident, sic Hunnio stulto respondetur, ne sibi sapiens videatur.

ARTICVLVS QVINTVS.

An libri Prouerborum, Ecclesiastes, & Cantica Canticorum sint sacri, & diuinitus inspirati.

Positio Hæreticorum.

OMnes Salomonis libros quidam hæretici apud Iacobum Christopolitanum præfat. cōment. in Cant. eo titulo exploserunt, quod eorum author Salomon propter impurum alienigenarum amorē, & idolatriam afflatu Spiritus sancti caruerit. In specie librum Ecclesiastes quosdā Hebræos negasse testis est Hieronymus in fine comment. eo prætextu, quod errorem Epicureorum introducere videretur. Sed & R. Moyse Aegyptius 2. lib. Perplex. c. 29. scribit. *Multos suæ legis sapientes voluisse abscondere librum Coelestis, quod putarent Salomonem credidisse antiquitatem mundi.*

In specie verò Prouerbia, & Ecclesiasten his verbis videtur oppugnare Theodorus Mopsuestenus olim monasticæ vitæ cultor, & Chrysostomi collega, lapsus, & religiose professionis desertor, ad quem ex religiosis castris Dei omnipotentis transfugam, & carnis cæno conspurcatum, ut eum ad pristinam viuendi normam, & ad cœnobium reuocaret, diuino spiritu plenæ extant epistolæ Chryso-

stomi sub hoc nomine ad Theodorum Lapsum, cuius hæc verba referuntur in quinta Synodo Actione quinta supra. *His quæ pro doctrina hominum scripta sunt, & Salomonis libri connumerandi sunt, idest Prouerbia, & Ecclesiasta. quæ ipse ex sua persona ad aliorum utilitatem composuit, cum prophetia quidem gratiam non accepisset, prudentiæ vero gratiam, quæ euidenter altera est præter illam secundum B. Pauli vocem. Quibus verbis innuit non spiritu prophetico, sed dono prudentiæ descriptos, ac proinde infallibilitatem non habere, cum prudentia infusa à Paulo non numerata sit inter gratias gratis datas, inter quas prophetiam recensuit; & cum prudentiæ infusæ possit subesse falsum, quod in prophetia non accidit, satis innuit non esse infallibiliter descriptos.*

Ecclesiasten similiter penitus quidam hæretici apud Philastrum de hæresibus c. 132. expunxerunt à numero diuinorum librorum. Obliterandum eundem putarunt quidam antiqui hebrei, quod omnia diceret vanitatem, quanquam ex ultimo capite dicant, meruisse authoritatem, ut in diuinorum catalogo poneretur, teste Hieronymo in cap. ultim. Ecclesiast.

Sed & noster Hugo Carenensis præfat. in Ecclesiastē c. ult. dicit, Iudeos quosdam asseruisse, Salomonem amore mulierum captum, non ausum fuisse apertè de mundi vanitate, eiusque ortu, & interitu scribere, ne illarum errorem ab ipsa radice conuellens, aut illas, aut illarum gentes offenderet: unde velut eis placere studens affirmavit interdum omnia ab æterno fuisse cum diceret, *nihil sub sole nouum*, addens multa similia in gratiam mulierum.

Martinus vero Lutherus innouationis cupidissimus libenter hic hæreticis, & Iudeis subscripsit. Sic enim 2. lib. colloquiorum latinorum c. de veteri testamento quid senserit, apertè scripsit Henricus Petrus Rebenstok eorundem collector, dum dixit. *hic liber non est perfectus, multa abrepta sunt, vel ut alij vertunt, liber iste deberet esse plenior, nimis decurtatus est. Dab Buch soll voelliger senn vnd ist im zuuuel ab gebrochen, & iterum. Neque ocreis, neque calcaribus indutus est, hoc est nullam habet perfectam sententiam, equitat in arundine longa, sicut ego dum essem Monachus in Monasterio. Et iterum hanc honorificam laudē tribuit eidē libro, Salomon ipse librum hunc non scripsit, sed à Iesu filio Sirach tempore Machabeorum compositus est, & sicut Talmud ex varijs libris cōfarcinatus fortassis ex bibliotheca Regis Aegypti Ptolomæi Energetis. Luthero subscripsit Mercurius Caluini pullus c. 1. scribens subsannando; Eos, qui inter Christianos Philosophiam cum Theologia colunt, ex hoc libro contemplationum occasionem sumpsisse, ut ab omnibus publicis functionibus abstinerent, qui dum Religiosorum institutum damnat renunciantium, vanitatibus seculi in Salomonē vale dicentem mundo, & vanitatibus ipsdem, eiusque librum spicula contorquet. Ad utrumque librum Prouerborum, & Ecclesiasten respiciens Lut. dixit, sententias Salomonis, quas mensæ accumbens funderet, fuisse ex ore loquentis excerptas, & postea in libros digestas: per hoc volens Salomonem, bene potus, inter icyphos, & patinas proscindere, & dictos libros non esse nisi colloquia conuiuialia epulantis Salomonis, vide Rescium in Atheismis tit. de scriptura pag. 14. Coccium p. 5. in thesauro lib. 6. a. 6. unde miror Curielem in contro-*

uer-

uersijs in expositione litterali Parabol. Salomonis §. de autore lib. pag. 16. dixisse hunc librum Prouerbiorum non esse ab aliquo hæreticorum in specie abnegatum.

Circa librum Cantici Canticorum Iudæi, & iudai zantes dixerunt, nihil aliud esse, quam colloquium quoddam amatorium, & nuptiale ex arte compositum, & fictum inter Salomonem Regem, & filiā Pharaonis Regis Aegypti, vel quampiam aliam reginam ei plurimum dilectam, solos amores, & nulla mysteria continentem. Vel nihil aliud esse, quam colloquium festiuum inter Salomonem tanquam sponsum, & rempublicam hebræam sub typo sponsæ descriptam, quam per prosopopæiam alloquitur. Legendus Theodoretus præfat. in cant. cantic. Hoc etiā tenuit Lyranus deceptus ex Chaldeæ paraphrasi, ubi idem fuscè contextitur, & habetur in Biblijs Antuerpiensibus.

Ab his mutuati sunt quidam Hæretici apud Philastrium lib. de hæres. cap. 84. existimantes eos libros non spiritu diuino descriptos, sed humanarum rerum causa, ac voluptatum hominibus prædicata contineri.

Theodorus Mopsuestenus in 5. synodo collat. 4. eo etiā titulo hæreticus est iudicatus, quod Cantica Canticorum spreuerit tanquam cantica ad amicā descripta, & quod neque secundum speciem propheticam exposita sunt, neque secundum historiarum traditionem, neque demonstratiua admonitione studij vtuntur. Et iterum Salomonem circa coniugis desiderium, & opprobrium prauaricationis irritatum, composuisse canticam excusationem, ut gratior uxori esset canticis delictis pro ea factis, & improperantes sapienter percuteret tanquam conscripti causam illi dantes letitiam, & non pœnitentiæ propter nuptias tanquam prauas: Tandem emulationis nuptialis codicem mensale canticum esse, sicut & de amore postea coniuiuium Plato conscripsit, Vnde nec Iudæis, nec nobis publica lectio vnquam Cantici Canticorum facta est, tanquam domesticus, & nuptialis Salomonis coniuiuii cantus, opprobria sponsæ sonans. Ita sunt de thesauris impietatis Theodori de eodem pariter Leontius, ubi supra sic scripsit. Sanctissimum canticum Canticorum ab omnibus diuinarum rerum peritis, & ab omnibus christianis laudatum omnibus Ecclesijs cuncti orbis notum, & à Iudæis inimicis crucis Christi in admiratione habitum. libidinosè pro sua, & mente, & lingua meretricia interpretans sua supra modum incredibili audacia ex libris sacris abscondit.

Martinus Lutherus in exordio suarum annotationum in cantica, iudaizans voluit librum hunc nihil aliud continere, quam familiare colloquium inter Salomonem, & Hebræam Rempublicam, inuitantem Salomonem dilectum suum ad regnandum super eam.

Anabaptistæ hunc errorem eundem secuti sunt teste nostro Sixto lib. 8. her. 8. Cum Anabaptistis sentit Castalio in suorum bibliorum translatione latina. Eius verba sunt. Canticum musicum, quod Salomonis est, nihil est nisi amatorium. Dissuauitate me, ait, oris sui suauio ad inuicem suauium vnguentorum odore, & amant puellæ. Tota es bella. Aperi mihi fororcula mea, columbula mea. O te formosam amica mea, o te formosam, que columbinos habes ocellos, & ne quid ad iritationem deesse videretur ijs verbis. Reuertere Sulami-

thi reuertere. addidit, Sulamitha amica Salomonis, & sponsa, asserens apertissimè canticum istud non esse, nisi colloquium inter Salomonem, & amicam puellā Abisag Sulamithem. Hinc factum est (ex Beza in vita Caluini) quod cum tentaret hunc librum è diuinorum voluminum numero expugnare, repugnantes alios Ministros expertus sit, quos propterea maledictis proscidit. De alio hæretico refert Salmeron. proleg. 10. can. 34. qui mutato nomine se Zerchintā vocabat, quod eidem libro fuerit iniurius.

Scotici Ministri in Apologia suæ confessionis, quam refutat Hoimiltonus, in canticis Canticorum amatoria quædam philtra tractari menti sunt.

Hunnius vero solita illa cantilena probat hos esse canonicos, & diuinos, quia illi in alijs diuinis libris citantur.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo in genere ad probandum illos libros non esse diuinos. Primo quia de Salomone scriptum est 3. Reg. 11. Cumque iam esset senex deprauatum est cor eius per mulieres: Earumque amore ardentissimo superatus idolatruit. Non ergo Spiritus sanctus cor eius inhabitare potuit, ut libros diuinos describeret, nam scriptum est Sap. 1. quod Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, & Hieronymus ep. de Monogamia ab ipsius Prophetis coniugali operi vacantibus, Spiritus sancti præsentiam aufert dicens, quod tunc Spiritus sanctus eorum corda non tangit, multo magis abesse à fornicatorijs, & libidinosis, qualis fuit Salomon, dicendum est.

Confirmatur, quia Salomon reprobis existimatur: absurdum est autem scriptorem aliquem sacrum, & diuinum existimare de numero reproborum existisse.

Arguitur II. in specie circa librum Prouerb. ibi enim nonnisi moralia præcepta continentur lumine naturali cognita, quorum multa etiā in libris Gentilium reperiuntur. Non est ergo credendum Spiritus sancti inspiratione esse dictatum.

Confirmatur. Nam à cap. 24. vsque in finem Sebna, & ceteri Scribæ Ezechie Regis Iuda ex alijs voluminibus, quæ ibi dicuntur collecta sunt. Salomon enim (ut dicitur 3. Reg. 4. locutus est tria milia parabolas; & Ioseph testatur lib. 8. cap. 12. composuisse eundem librum odarum, & carminum quinque mille, & parabolarum, & similitudinum libros ter mille. Non est autem certum an collectores harum parabolarum Spiritu sancto afflati fuerint, ergo &c.

Arguitur III. contra librum Ecclesiastes, quia de creaturis non rectè sensisse videtur eius libri author, dicendo. Vanitas vanitatum, & omnia vanitas, testante scriptura esse valde bonas Gen. 1. Seculorum quoque reuolutionem Pythagoricam introducit dicendo cap. 1. nihil sub Sole nouum, insinuans res transactas in eundem ordinem formamque redire. Animam rationalem mortalem facere videtur, dicendo cap. 3. Vnus interitus est hominis, & inuentorum, & aqua viriusque conditio, & cap. 3. Nihil habet homo iumento amplius: cuncta subiacent vanitati. Casti, & fortunæ hominis tribuit actiones. Et vidi sub sole, nec velocium esse cursum nec fortium bellum, &c. sed tempus casumque in omnibus cap. 9. Epicuræam sectam commendare videtur cap. 2. Nonne melius est

comedere, & bibere, & ostendere animæ suæ bona de laboribus suis &c. & alibi, cogitavi in vinum protrahere carnem meam, sic enim capit. secundo legitur in Heb.

תדתי בלבי למשוך נין את-בשרי

IV. Specialiter arguitur contra Cantica Canticorum, quia liber ille videtur de industria compositus, quando Salomon sibi filiam Pharaonis in vxorē copulauit, vt habetur 3. Reg. cap. 3. Vnde propter hoc illam assimilauit equitatui suo in curribus Pharaonis, quod non potest ad spirituales intellectus adaptari, sicut nec illud Cant. 6. Sexaginta sunt Regine & octoginta concubinae, & adolescentularum non est numerus; vna est colūba mea, &c. viderunt eā filie Sion, & beatissimam prædicauerunt, &c. quod ad litteram bene quadrant eidem filiae Pharaonis, nec ad aliud cōmodē possunt transferri.

Confirmatur Primo, etenim quæ in libro tanquam Epithalamio continentur ad mundanum amorem spectant, vnde frequenter dilecta, amica nuncupatur, suauia interseruntur, vt cum dicitur, osculetur me osculo oris sui. Et iterum, laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Et rursus. Dicite dilecto meo, quia amore langueo, & iterum, venter meus iniret ad tactum eius. Obscena, & pudenda recensentur muliebria, nam sic dicitur cap. 4. Sicut fragmen mali pini, ita genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet, vnde hebraicè habetur לצמח, quod Symachus vertit, præter taciturnitatem tuam, quam versionem approbans S. Hieron. in cap. 47. Isai. dicit quod noluerunt, qui translulerunt transferre nomen, quod turpitudinem significat. Et tandem hic oscula, vbera commemorantur, suspiria, zelotipia, inuitationes, blanditiæ; desideria amantium conuenire cupietium, enarrantur; nihilque est in toto libro, quod prophanium amorem non spiret, nam his similia legimus in Catullo, Tibullo, Horatio, &c.

Confirmatur II. Amplius in toto isto libro nunquam fit mentio Dei. Signum ergo est apertissimū non habitum esse ab authore diuinum, putante non miscenda esse sacra prophanis. e st Mopsuesteni argumentum.

Confirmatur III. Amplius in libro dicto multa ponuntur à natura, & consuetudine humana aliena: mulier enim primo contra consuetudinem feminarum oscula petit, domo egreditur, foras cursitat, &c. multæ item ibi similitudines inconcinnae; vbera enim assimilantur duobus hinnulis; Umbilicus crateri tornatili, dentes gregibus tonsarum, &c. Non ergo verisimile est à Spiritu sancto hæc potuisse dictari.

Confirmatur IV. Amplius circa stylum scribendi dictus enim liber poema amatorium videtur esse, simulque Bucolicum, & pastorale, ac etiam Georgiū, & rurale, vnde & Dragmatico scribendi, genere, quod est vnum è tribus scribendi generibus descriptū est, vbi loquentes personæ introducuntur, dilectus, dilecta, adulescentulæ, sociæ sponsæ, & amici, vel socij, aut sodales sponsi.

Confirmatur tandem, quia Theodoretus in Cant. videtur, quod dubitauerit num Salomon prophetice hunc librum describeret, dicens. Arbitror sapientē Salomonem à patre utpote Propheta, & magno quidem Propheta edoctum hæc scripsisse.

V. Solita cantilena non alio fundamento probat Hunnius hos libros esse diuinos, nisi quia in alijs li-

bris diuinis citantur. Et quantum attinet ad librum Prou. sic arguit prædicans. Prouerbiorum librum citat Isaias, & ex cap. 1. transcribit versiculum hunc, pedes eorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem. Il. 59. Idque ipsum Paulus vsurpat Rom. 3. & ex cap. 25. Prou. transmittit Paulus hanc sententiam. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, &c. Rom. 12. & author epist. ad hebreos mutuatur ex Prou. 3. sententiam de castigatione Domini patienter sufferenda.

Quantum ad Ecclesiasten liber Prou. est canonicus propter authorem. Ergo etiam Ecclesiastes erit canonicus, quia ab eodem authore, nempe à Salomone profectus est. Et iterum 3. Reg. 4. de Salomone hæc memorantur. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, & fuerunt carmina eius quinque, & mille, &c. ergo ecclesiastes est canonicus, quia non est dubitandum sententias in Ecclesiaste comprehensas esse ex earum numero, quas Spiritus sanctus loco citato Regum, inter documenta sapientiæ Salomonis refert, eoque ipso canonizat. Et iterum liber Prouerbiorum est canonicus propter authorem: ergo etiam Ecclesiastes, qui ab eodem profectus est Salomone. Prosequitur Hunnius suas probationes.

Quantum attinet ad Cantica Canticorum inde dicitur haberi esse diuina, quia dicitur 3. Reg. cap. 4. Traxerat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium, & Aegyptiorum, & erat sapientior cunctis hominibus sapientior, Etiam, Egrabita, & Heman, & Chaltol, & Dorda filijs Mahol, & erat nominatus in vniuersis gentibus per circuitum. ergo ex scriptura constat Cantica Canticorum esse diuina.

Confutatio eorundem. Ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est, quia supposita traditione, & auctoritate Ecclesiæ in decretis Summorum Pontificū & Conciliorum supra citatorum hos libros tanquam canonicos, & diuinos in catalogo scripturarū attestentium: Innoc. ep. ad exup. cap. 7. Gelasius nominat expresse tres Salomonis libros Concil. Laodic. Can. 59. Carthag. 3. cap. 47. Florēt. & Trid. sess. 4. ex alijs scripturis eadem auctoritate acceptis ostenditur hic liber esse diuinus, nam præter dicta loca ex Prou. Romanorum 12. cap. citatur illud. nolite esse prudentes apud vosmetipsos & 2. Petri 2. citatur illud, canis reuersus ad suum vomitum.

II. Ex patribus, nam quantum attinet ad librum Prouerbiorum; illum vt diuinum agnoscunt Melito Sard. ep. ad Onesim. apud Euf. 4. hist. cap. 25. Athan. in synop. cap. 15. Nazianz. carm. 33. Basil. initio Prou. Amphilocho. in carmine, qui nam script. libri legendi sunt Ambros. proœm. in Luc. Aug. 2. de doctrin. christiana cap. 8. Isid. 2. etymol. cap. 2. Damasc. 4. de fide cap. 18. & alij Patres, &c. Ecclesiasten vero vt diuinum reuerentur Græci, Melito Epi. ad Onesim. Clem. Alex. 5. Strom. Greg. Neocæs. in eccles. Athanas. in synop. Nissen. in comment. eius lib. Chrysost. hom. 2. in Es. Theoph. Alex. ep. 3. Pasch. ex Latinis Tertull. de vel. virg. cap. 1. Cyp. 2. ad Quir. c. 11. & 30. Hyl. in Psalm. 119. Ambros. in proœm. in Luc. Hier. ad 1. cap. eccles. & 1. adu. Pel. cap. 10. August. de ciuit.

ciuit. Dei cap. 3. Prosp. de vocat. gent. lib. 1. cap. 24. Greg. 3. p. cur. Pastoral. ad m. 16. & alij. Cantica canticorum, vt scripturam sacram venerantur Clem. Rom. can. 85. Apost. S. Ign. ep. ad Ephes. Melito loc. cit. Orig. in Cant. Basilus loc. cit. Cyrill. Hierosol. catech. 5. Epiph. hæres. 66. Chyris. hom. 37. in Matt. Cyrill. Alex. de Incarnat. cap. 9. Damas. lib. 4. cap. 18. & alij PP. qui in eū commentaria scripserunt Theo. Psellus, &c. ex Latinis, Tertull. 4. in Marcio. cap. 11. Cyp. ep. 76. Ambros. super Optatus 1. contra Parm. Hieron. ad Paulinum Augu. de ciuit. lib. 15. cap. 22. Greg. in cant. & alij innumeri.

III. probatur ad hominem: nam Lutherus initio eius commentarij ait, *neminem hætenus ad plenum sententiam Ecclesiastes affectum esse*, ergo tanta est altitudo sapientiæ, vt humanam effugiat rationem. Et rursus, ergo ab ipso Luthero titulus eiusdem libri non rectè descriptus est, *Politica, vel Oeconomica Salomonis*, quæ enim ad Politicam, aut oeconomicam attinet, non sunt adeo supra humanos sensus, vt intelligi nequeant. Accedit quod Hunnius hereticus fateatur Lutherum alibi laudasse Ecclesiasten, ergo.

Amplius generaliter contra Lutherum omnes libros Salomonis exufflantem, & eosdem traducentem, tanquam continentes exceptas, & in libros digestas sententias, quas mensæ accumbens fundere, ait, solebat, sic arguitur. Si conuiuialia colloquia Salomonis exufflantur, multò magis symposiaca colloquia Lutheri à suis discipulis collecta exufflanda erunt; tanto potiori ratione quanto non est plusquàm Salomon hic, quod si recipienda velint, quia in titulo commensalium fabulationum, vbi Salomon proscinditur, Lutherus introducatur, qui se iactando dixit, *Ego sum Esaias, Philippus Hieremias*, à fortiori recipi debent illa colloquia, quorum author Salomō esse à Luthero non negatur. Vel ergo Lutherus non debebat symposiaca ista Salomonis reprehendere, vt sui plenius (vt faciunt) prædicarent ex sancto, vt aiunt, ore Lutheri illa excerpta; aut si sua exēplo Salomonis, volebat symposiaca colloquia autorare, potius illa in celum efferre debebat, nec diuino spiritui mensa fuisse impedimento, quominus diuina Salomoni inspiraret. Sed dum hæc symposiaca colloquia Salomonis somniat se ipsum destruit, & imitatore Mopsuesteni se ostendit, qui eundem librum mensale carmen appellauit, & frustra laborauit hac fictione colloquiorum Salomonis sua colorare: nunquam enim Salomonem exemplar suorum cōuiuiorum habebit, benè tamen Mopsuestenum, immò & Arium prototypum commensalium colloquiorum reperiet, quia, vt scribit Athanasius de sententia Dion. Alex. *Heresim Thalia effæminatis ridiculisque numeris ad similitudinem Aegyptij Sosæ conscriptam in lucem euulgauit*, & oratione 2. contra Arianos, inuehitur in eisdem, quod relictis Christi eloquijs *Saxetas Arii*, hoc est crapulas titulo nouæ sapientiæ cobonestant, ac bono iure eum titulum usurpant. Quapropter nō sine admiratione est, nusquam in multis multorum operibus, & sermonibus cum in vetus tum in nouum testamentum conscriptis, inter titulos librorum, *Saxetas* hoc est crapularum nomen reperiri, immo ne apud Ethnicos quidem frugi, & temperantes, sed apud istos dumtaxat, qui istiusmodi res inter pocula ad risum captandū per plausum iocum, lasciuiamque decantant. At eximius ille Arius cum nihil aut sanctum, aut graue imitandum

desumeret, securus negligensque huius probitatis depeculatis aliorum heresibus, æmulum se in ridiculis vni Sotadæ præbuit. Et postea, Ita quoque fucatus, & Sotadicus Arius simulat se quidem de Deo loqui, cum interponat verba sacrarum litterarum: deprehenditur tamen undecumque Atheos, dum filium negat, & illum rebus conditis adnumerat, illius de quo scribitur, *Ecce plusquam Salomon hic*, Luc. 11. diuinitatem lacerare contendens, quem librum synodus Nicæna damnauit, atque proscripsit ex Sozom. lib. 1. his. cap. 20. Nonne Arii simiam Lutherum dices illum in conuiuialibus colloquijs per omnia imitantem?

Contra Hunnium; arguitur id, quod dicit expresse, ex hac synopsi cernitur quomodo canonicorum librorum veteris testamenti fides, & certitudo, amplius etiam asseratur per allegationes Christi Euangelistarum, & Apostolorum, nam sic subditur: sed hi libri non citantur ab Euangelistis, nec à Christo Domino (& si Apostoli aliqua ex Prou. citant) ergo ex hoc capite non essent diuini, quæ est manifesta contradictio Hunniana, quos si diuinos velit fateri, ad traditionem cōfugere necesse est, quæ tales esse prædicat, atque confirmat. Certè Hunio competere potest, quod scripsit Proclus Constant' nopolitanus dicens. *Qui ista dicant, reuera telam aranæ contextunt, & Nazianz. in carminibus, ducunt arachneis flaminibus similem.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Supradicti libri diuino sunt spiritu inspirati.

Respondeo dicendum, sicut dictum est, quod supposita traditione consignante hos libros, & autoritate ecclesiastica, ex duobus potissimum argumentis rationabiliter probari potest, quod dicti libri sint diuini, ex authore, & materia. Author enim Salomon est, ad quem etiam sicut ad Dauid, videtur alluxisse Christus Dominus cū dixit Luc. 10. *Multi Propheta, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, &c. & audire quæ auditis, &c.* qui in eundem Christum oculos dirigens, populos ad illum, & voce, & scripto præparabat. Materia similiter prophetica est ad Christum spectans, nam vt notat August. 18 de ciuit. cap. 19. in Prouerbij legitur viros impios dixisse, *Abcondamus in terra virum iustum, inuisibile, &c. possessionem eius preciosam apprehendamus*, quod (subdit) non ita obscurum est, vt de Christo, & possessione eius Ecclesia sine laboriosa disputatione, non possit intelligi, cum in parabola euangelica simile quid Christus dixerit. *Hic est heres, venite occidamus eum*, & iterum dicitur in eodem libro, *sapientia edificauit sibi domum, excidit columnas septem*, quod de Christo intelligi debere ibidem ostendit August. In Ecclesiaste autem cum scribitur, *Veni tibi terra, cuius Rex adulescens, & Principes tui mane comedunt. Beata in terra, cuius Rex tuus filius ingenuorum, &c.* id prophetauit, ait August. quod pertinet ad ciuitates duas; vnā diaboli, & alteram Christi, & earum reges diabolus, & Christum. Iam vero canticum canticorum spiritualis quedam sanctarum est voluptas mentium, in coniugio illius Regis, & Regine Ciuitatis, quod est Christus, & Ecclesia. Quia vero, vt dictum est, Salomon per fidem in Christum, qui hanc sibi desponsaturus erat Ecclesiam,

fiam, populos sua prædicatione præparabat in eorū gratiā pariter admirabili artificio hos libros Paratricos descripsit. Quoniam vero (vt ait Hieronymus in comm. Eccles. cap. 2.) tribus nominibus Salomon insignitus erat, dicebatur siquidem Pacificus, Ecclesiastes, Amabilis domino; iuxta hūc numerum, hæc inter cetera edidit, Prouerbia, Ecclesiastē, Cātica Canticorū, vt pacificus paruulos instruens, vt Ecclesiastes maturos, & prouectioris ætatis viros alloquēs, vt amabilis domino calcato sæculo præparatos spōsi iungens amplexibus. Vnde, & idem dicit, ad Paulinum, quod mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam iungit, & Christum. Prouerbiorum namque liber dicit Basilus hom. 12. initio Prouerb. *instructio morum est quædam frequens*. Ecclesiastes Physiologiam attingit, rerum vanitatem ostendens, vt in ijs, quæ prætereunt minimè sit inuigilandum; Cantica Canticorum animæ perfectionis, modum demonstrat; Prophetas ergo reperitur in suis libris, ait Augustinus, quorum tres recepti sunt in auctoritatem, intellige protocanonicam, idest de quibus à nullo Patrum nunquam fuit dubitatum. Prouerbia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum. De libris vero Ecclesiastici, & Sapientie, quos recipit Ecclesia in auctoritatem merito receptis posterius dicetur, quod etiam sacri sint & diuinitus inspirati, non obstante quod apud paucos re non dum definita, in controuersiam vocati fuerint.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur si teneamus cum nonnullis Doctoribus dicentibus, libros Salomonis compositos esse ab ipso priusquam amore mulierū captiuus teneretur (quod non obscure colligitur etiā ex 3. Reg. c. 4. & 11. & Ecclesiastici c. 47. vbi prius de doctrina eius, quam de amoribus tractatur) nulla est difficultas, quod vsque ad tempus amorum exclusiue cum illo perseverauerit Sapiētia, vt innui videtur in Ecclesiaste cap. 2. dum dicitur, *sapientia quoque perseueravit mecum*; si vero iuxta eorum sententiam dicamus post lapsum esse descriptos etiam argumentū eneruatur; sed difficile est hoc probare. Veteres quidam Iudei apud Hieronymum in cap. 1. ecclesiast. ex libro Ecclesiastes penitentiam Salomonis demonstrare conantur, vbi apertè mundi vanitas, & præteritus luxus taxatus ostēditur, quæ videntur esse signa penitentię. Sed hoc non conuincit; si enim rectè attendatur, ibi recenset Salomon omnes delicias suas, palatia, pomaria, &c. eorum vero, quæ illum amoribus irretire potuerunt ne meminit quidem, cum amare nondū cepisset. Ipsemet Hieronymus in Ezech. 43. (quem sequitur Geneb. 1. chron. pag. 112. qui in hanc propendit Hebræorum sententiam) ex Prou. c. 24. demonstrare conatur. Vbi enim legimus. *Quod cum vidissem posui in corde meo, &c. cum 70. sic legit. Nouissime ego egi penitentiam, & respexi, vt eligerem disciplinam*, sed hic locus dicunt alij non vrget: nam non de penitentia, quæ ad peccatorum remissionem necessaria est, ibi est sermo: sed de respiciētia quadam, & fuga, & euitatione pigritiæ, & sensus est, factum esse transitum à pigritia ad diligētiam: quod facile est animaduertere, si antecedentia verba legatur, sic enim habetur. *Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti, & ecce totum repleuerant*

urtica, &c. & sequitur, *quod cū vidissem posui in corde meo, &c. exemplo didici disciplinam*. Ponere autem cor, phrasis est hebraica, significans attendere, vel altè mente reponere, quod ad denotandam respiciētiā à pigritia rectè 70. penitentiam transtulerunt. Quidam Nouator recentior Franciscus Iunius in cōtrou. de verbo Dei scripto librū Ecclesiastes compositum esse post penitentiam Salomonis sibi suadet, tum ex inscriptione libri: nam Ecclesiastes, inquit, siue animæ concionalis *querat* dicitur Salomon, qui venit in Ecclesiam, à qua abfuerat, eamque ingreditur, tum etiam quia post pauculos annos post fabricata ædificia cecidit, vt colligitur Ezech. 4. tum tandem quia 2. Paral. 11. scribitur, *confirmauerunt Roboā filium Salomonis per tres annos: ambulauerunt enim in vijs David, et Salomonis annis tantum tribus*. sed hæc nihil probant. Nam non opus erat, vt ingentibus flagitijs Salomō cōtaminaretur, vt diceretur Ecclesiastes: potest enim concionator esse, qui nunquam illecebras expertus est. Nec vnquam in Ezechiele fit mentio tam brevis lapsus post ædificia, imo in 2. Paralip. 8. expletis 20. annis ab ædificio templi, & domus suæ, adhuc nō fit mentio, quod per id temporis Salomon à religione deflexerat. Nec quod adducitur ex eodem lib. Paralip. cap. 27. aliquid conficitur, solummodo enim est sermo de vijs per quas ambulauerat Salomon antequam idololatriæ crimen incurreret. Non ergo pro certo, & explorato haberi potest post penitentiam Salomonis libros hos esse descriptos. Quate melior est prima responsio, quod antequam caderet Salomon, Prouerbia, & Ecclesiastem descripsit. Sed & Cantica Canticorum etiam sunt ante lapsum descripta. Vide Iosephum 8. antiq. cap. 2. Quando enim accepit Pharaonis filiam, cuius occasione eum librum scripsisse perhibetur, dilectus erat Deo. Nec ob tale connubium reprehensum legimus, & 2. Paralip. cap. 7. habetur, quod noluit ob religionem, vt habitaret vxor eius in domo David eo quod, inquit, sanctificata sit, quia ingressa est ad eam arca Domini. Quamuis autem 3. Reg. cap. 11. scribatur. *Rex autē Salomon admauit mulieres alienigenas multas filiam quoque Pharaonis*, quibus verbis significari videtur Salomon quoque peccasse, ducendo vxorem filiam Pharaonis; nihilominus non est sic sensus, quod Salomon peccarit accipiendo contra legem alienigenam in vxorem, quam pro conseruatione, & pace sui regni dispensante Deo duxisset, verisimile est, sed volens scriptura diuina exaggerare Salomonis prauitatem dixit, quod non contentus sit Salomon filiam quoque Pharaonis alienigenam ducere (dispensante tamen Deo) sed alias multas alienigenas prohibente Deo vxores sibi copulauit. Dato autem in eo articulo peccasse Salomonem, ducendo filiam Salomonis in vxorem, vt alij dicunt non permanens fuit in peccato, ac proinde potuit Spiritu sancto afflari: qui etsi ad horam à Prophetis exercitijs conjugalem copulam abstulit, ab iisdem in alijs temporis articulis non recedit. Admisso etiam quocumque peccato in Salomone dicitur, quod cum ad gratiam gratificatam pertineat esse Spiritus sancti amantem, in homine peccatore potuit esse collatum diuinitus tale scribendi donum, cum nec spiritus propheticus gratiam gratum facientem requirat.

Ad confirmationem dicitur, quod inter sanctos de salute, vel reprobatione Salomonis adhuc contro-

vertitur, sed Sanctus Aug. 22. contra Faustum c. 88. 17. de ciui. Dei cap. 20. in reprobationem propendit, & sic argumento facto occurrit in Psal. 126. *Magnus ille Salomon, per quem sancta, & salubria monita Spiritus sanctus in diuinis litteris operatus est, nam ipse Salomon mulierum amator fuit, & reprobatus est à Deo, &c. optime igitur etiam hoc egi t misericordia Dei, & Spiritus eius: ut quicquid boni per Salomonem dictum est, Deo tribueretur, peccatum autem hominis homini: nullum ergo inconueniens per reprobum, Spiritum sanctum esse loquutum. Sed & quidam Nouator Fraciscus Iunius Augustini sententiam vocat, dictum horridulum, & duriusculum. Vtinam posset temperaturam inuenire ad pertinaciam eius emolliendam, ut saltem in alijs grauioribus ab Augustino, & alijs Patribus permitteret se sacrorum dogmatum doctrinæ erudiendum.*

Ad II. supra dictum est quomodo astitit Spiritus sanctus scriptoribus sacris in ijs, quæ lumine naturæ illis perspecta erant.

Ad confirmationem respondetur satis esse, quod ea, quæ immediata reuelatione descripsit Salomon instinctu Spiritu sancti, ab illis viris sint in vnum volumen congesta, etiam si ordo scribingorum de nouo reuelatus non sit, sed solummodo astitit Spiritus sanctus ne errarent vnum pro alio supponendo, &c.

Ad III. respondetur, quod creaturæ sunt valde bonæ: sed considerata in ordine ad primam bonitatem, sicut de illis bonitas simpliciter non enunciat, cū de solo Deo dicatur Mar. 10. *nemo bonus nisi vnus Deus*, ita quia de eodem Deo, esse simpliciter verificatur, tantum dicuntur esse quantum ad ipsum accedunt, tantum habent de non esse, & per consequens de vanitate, quantum ab esse Dei recedunt, sic egregie S. Tho. de verit. q. 2. art. 3. ad 16. Nec sæculorum reuolutio vnquam à Salomone introducta est, non enim, ut dicit August. 12. de ciuit. cap. 13. quem sequitur S. Thomas 4. contra g. c. 82. eodem numero generationes, vel res genitæ redeunt, sed sibi similes aliæ in specie: omnium enim rerum genera, vel species quæ oriuntur, verè fuerunt ante nos, nempe homines, animantia, arbuta, & hæc noua non sunt. Cum vero de hominis interitu loquitur Ecclesiastes (ut frequentissime solet etiam idem Salomon loqui in libro Sapientiæ) loquitur ex persona insipientium, vel de interitus similitudine, cum alijs animantibus quantum ad corpus, non quantum ad animam S. Thom. 1. p. q. 75. ar. 6. ad 1. Casum verò, & fortunam nunquam admisit Salomon, nec enim dixit simpliciter esse casum in omnibus, sed tempus, & casum in omnibus, quia secundum aliquem ordinem temporis quidam casuales effectus reperiuntur in his rebus sub sole: ipsum autem casuale, quod reperitur in quibusdam rebus monstrat eadem alicuius superioris gubernationi esse subiecta, ait S. Thom. q. 103. a. 5. ad primum, si enim res defectibiles non gubernaretur, nihil intenderent; si nihil intenderent, nihil casuale esset, cum casuale sit, quod est præter intentionem agentis. cessante ergo gubernatione, casus etiam cessaret. Falsò verò assumitur sectam Epicuream adstrui à Salomone, ijs enim verbis asseritur, quod sit donum Dei, ut suo quis labore fruatur, bibens & comedens, & pro tempore parcens opibus congregatis, ut è contra ira Dei est, ut peccator diebus, ac no-

ctibus opus congreget, & nequaquā eis vtatur, ut dicit idem Hieronym. Nec potationi vacandum existimauit Salomon: nam si vulgatā attendamus, potius erat impedimēto vini potatio ad acquirendā sapientiā, vnde sic legimus Eccl. 2. *cogitavi in corde meo abstrahere à vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiā*. Retenta vero lectione alia ex Hebræo, cū originalis vox Masach extrahere etiā significet, vnde Iob 40. dicitur, *an extrahere poteris Leuiathan hamo*, & Genes. cap. 37. dicitur, *Extrahentes eum de cisterna*, sensus planissimus est consonans cum vulgata, vnde extractio à vino, sicut abstrahitur piscis de aqua, abstinentiam à vino significat, quod erat medium ad sapientiā acquirendam, de qua ibi erat sermo, cui potius obest protractio carnis in vinum. Sunt in eundē locum aliæ expositiones Doctorum, & interpretum, sed hæc præfertur meo iudicio: nam cum ambiguus est sensus ex scripturæ fecunditate, ille eligendus est ex regula S. Aug. 3. de doctrina Christiana cap. 2. qui magis cum antecedentibus, & subsequentibus cohæret, ut patet in proposito.

Ad IV. principale, cum dicat Hieronymus in c. 3. comm. in Esai. quod spiritualis interpretatio sequi debeat ordinem historiæ, & secundum Patres stultus habeatur interpres, qui omnia ad allegoriam conatur torquere, dicendum est in canticis etiam historiā reperiri interdū, cū qua sēsus allegoricus cōnectatur. Vnde in memoratis locis aliqua res gesta insinuat pertinet ad aliquos veros, & castos amores, nempe coniugales, super quam alij sensus mystici fundati sunt, ex notis amoribus ad altiores amores nos manu ducentes; nam cum nuptiæ signum sacrum, & sacramentum sint coniunctionis Christi cum Ecclesia, ut dicitur Ephes. 5. sic talis coniunctio, amorum castorum amorem designabat Christi Domini sibi copulantis alienigenam Ecclesiam de gentibus, eo modo quo Salomon filiam Pharaonis sibi copulauit. Quin, quod & scripturæ etiam mos est, ut ait Greg. 3. mor. cap. 16. continere in se res quidem in sua forma male gestas; tamen in significatione virtutem, & laudē prophetiæ exprimentes; & in facto Dauidis Bertheam concupiscentis, & in uxorem sibi copulantis manifestē apparet in quo significatur Christus adulteram Ecclesiam de gentibus sibi copulasse; & in facto Sampsonis quiescentis in sinu Dalidæ exprimitur Verbum in sinu Virginis quiescens. Et admissò quod res mala non possit esse typus mysticæ, bene potest esse eiusdē occasio, sicut peccatum Adæ, incarnationis, delictum Iudæorum diuitiarum gentium, auaritia aut æmulatio, occasio prædicationis, ut dicitur Philipp. 1.

Ad confirmationem primam respondetur ex Gregor. in prologo super cant. quod in eo libro amoris, quasi corporei verba ponuntur, ut à corpore suo anima per sermones consuetos discreta recalescat, & per verba amoris, qui infra est excitetur ad amorem, qui supra est, & Basilii de vera virginitate dicit, quod ex carnalis connubij copula coniunctionem rationalis animæ cū Deo Dei verbo sapienter ostendimus. Sicut enim corporis communionem, voluptatem, affectibus, corruptionem concubitus per conspirationem ad actum vnum fiunt, ita & rationalis anima maritali consortio ad Deum verbum virtute, incorruptione, et vera tranquillitate perfueretur, de hoc argumento satis noster F. Ludouicus

de Sotomaior vsque ad miraculum doctissimus, in Cantica. in prolegom. Quod vero mentio fiat de osculo, laua, tactu, lectulo, &c. cum hæc reperiuntur in castis amoribus, non est indecorum his manuduci ad intelligendas quasdam suauitates spirituales excedentes omnem sensum. Vnde sicut dicit Nissenus hom. 1. in cant. sicut non est inspiciendum ad colores, qui sunt in tabella pictoris, sed ad formam, quæ coloribus pingitur: sic in lectura huius libri non debemus attendere ad colores, qui sunt lectulus, os, lectua, &c. sed ad formam, nempe beatitudinem, quæ his coloribus efformatur. Vnde merito olim à lectura huius libri arcebantur iuvenes, ne os, osculum, vbera, amplexus, ventrem, tactum carnaliter intelligenda putarent; cum suauitates spirituales omnem sensum superantes his sensibilibus, adumbratèrur. Nec illud verbū hebraicum *לצמר* tantum significat verendum (vt opponeretur) significare enim potest secundum Rabbi Abraham, crines, vel capillaturam; & Rabbi Salom. vertit, *intra ligamina tua, seu retiacula, quæ capillos tenent, ne effluant*, vel ex Rab. Ezra *intra comam tuam*, nam *צמר* est pilus copiosus. Et certè aptius est, facta commemoratione oculorum fiat mentio de crinibus, qui oculis splendorem adijciunt, quàm quod oculorum facta mentione præcipiti saltu ad ima non gradatim descenderit; eamque partem præsertim, quæ turpitudinem significat. Quod si legatur cum 70. præter silentium tuum occultas partes corporis significari non est indecorum: nam etiam de vmbilico facta est mentio, & sensus est; nihil esse in corpore sponsæ, siue extorsum, siue introrsum, quod vitiosum sit, vel deforme, vt tam quod apparet, quàm non apparet sit suis numeris vndequeque absolutum: solent enim mulieres, quod exterius est palam facere, & iactare, vitia vero occultare, vt dicit Nazianz. orat. aduersus mulierem ambitiosam se ornantem, & esse interius *Hæcubam*, id est deformes, *Helenam* id est formosas, exterius. Hæc autem pulchritudine sponsæ materialis, animæ, vel Ecclesiæ pulchritudo significata est, de qua scriptum est psal. 44. *Omnis gloria eius filia ab intus in fimbrijs aureis*. Nec mirum est si totus liber iste vndique amorem spiret, sunt enim hæc colloquia coniugum amantium; figura, & ænigma meliorum amorum. Nihil de carnali amore dicitur, quem Cupidinem finxit gentilitas, ait Aponius in Cantic. *infans enim potius quàm verus amor dici potest: sed totum spirituale, totum Deo dignum, & omnino salutare*.

Ad II. confirmationem respondetur, non est mirum si expressè nulla fiat Dei mentio; cum talis liber sit ænigmaticus ad occultandam personam loquentis, qui in specie pastoris, & amantis introducit: ipse autem Deus pastor noster, & amor est. Quare cum frequenter dilecti sit mentio, Deus certè in illo designatur. Vnde in simili Christi, sub nomine dilecti, fit mentio Esaiæ 5. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*. & Apost. ad Coloss. c. 1. Christum vocat *filium dilectionis*. vnde August. tract. 7. 8. 9. in epist. Ioan. eleganter dixit *amplius non potuit charitas, seu dilectio commendari, quàm vt diceretur Deus*, quo nomine, vt dicit Nazianz. orat. 3. de fide, potius quàm quouis alio delectatur Deus. etiam in prophanis, vt dixit Quintilianus 4. de inuentione circa finem *summa ars est non videri artem, & vt persona auctoris*

muta sit, & nullas partes agere videatur, præsertim in dialogis, vt dixit Cicero 13. epist. ad Atticum.

Ad III. confirmationem. Nihil ibi alienum est à natura feminarum amantium. Vnde in Virgilio, prius Dido Æneam prouocat, per ciuitatem vagatur. Thisben è domo noctu exeuntem pinxit Ouidius. Quæ si hæc à prophanis non indigna carnali amore existimantur, nõ erunt indigna castis amantibus, quæ hic afferuntur: vbi maior est amoris materies, vberior seges, & maiora motiua, quæ ad hæc, amore non indigna, perpatranda impellunt. Porro similitudines, quæ inconcinne videntur, mirificè castos, & con nubiales amores depingunt; cum enim vbera hinnulis assimilantur, qui pascuntur in lilijs, puritatem potius quàm libidinem signant. Cum enim vbera sint symbola rei turpis (vt habetur Ezech. 23. Cum dicitur *subacta sunt in Aegypto vbera tua*, &c. & ex Galeno lib. 5. de simp. medic. facul. c. 22. magna sit propter communes venas vteri cum mammis consensus, ex qua etiam fit, vt puellarum mamme duritiem perdant post illarum cum viris congressum: ex hoc laudatur sponsæ puritas, quod vbera eius sint duriuscula, vt duo hinnuli ita efformata, vt non libidinem, sed puritatem animi spirent, quæ exprimitur in pastura in liliorum loco. Sunt autem lilia symbolum puritatis, ex Pierio Valeriano, Antonio Ricciardo in comment. symb. & per ea etiam Rabbinii significari dicunt duas tabulas legis, vt dicit R. Salomon, vel legem scriptam, & traditionem non scriptam ex R. Esra in hunc locum apud Genebr. & sublimiores allegorias nostri SS. PP. meditantur. Multò autem magis ostenditur puritas sponsæ in descriptione ventris, dū dicitur Cant. 6. *Vmbilicus tuus crater tornatilis nunquam indigens poculis*. Poculum enim apud Pierium meritum significat; bibere, rem veneream apud Horatium, *In achiam ter nocte potas*, & in scripturis expressè Prou. 1. *Bibe aquam de cisterna tua*. Vmbilicus ergo sponsæ significat honestissimum eius vterum, non indigentem poculis, id est viri congressibus; pura enim & casta sunt desideria eius. Venter autem dum depingitur Cant. 6. *Aceruus tritici vallatus lilijs*, ostendit castitatem sponsæ noxio humore carentis, sicut est triticum vallatum lilijs, quorum natura est, si iuxta triticum apponantur, humorem suggere, quo fit, vt virescant ac si humo conderentur: triticumq; lilijs vallatum humore noxio defæcat. Sic exponit Ioannes Camerensis Doctor Complutensis. Expressius puritas significatur, dum venter descriptus est Cant. 5. *Eburneus distinctus saphyris*; ebur enim os est castissimi animalis, nempe elephantis, Saphyrus ex lapidarijs ad castitatem prodesse scribitur, tantum ergo abest, vt inhonesta hoc libro proponantur, vt castitas delicatis similitudinibus explicetur.

Ad IV. confirmationem, non officit, quod stylo poetico descripti sint isti libri, necnon Dialogorum more; dicit enim Dionysius lib. 2. de ecclesiastica Hierarchia c. 7. *Quod poeticis fictionibus theologia affatim vititur humane scilicet, mentis infirmitatem non ignorans, eique propriam, ac cognatam viam, per quam ad altiora feratur benignissime prouidens, ac pro ipsius modo in sacris litteris huiusmodi ascensionis itinera sternens*.

Ad vltimam confirmationem. Theodoretus non dubitat, an prophetice iste liber sit à Salomone descriptus, sed an per nouam reuelationem scriptus sit: potuit

potuit enim esse ut Salomon edoctus à patre, cui facta est reuelatio, hunc librum scripserit tanquam auditor, & discipulus patris sui. Sed verius est dicere ad exemplum patris sui variato stylo, Christi, & Ecclesiæ epithalamium Spiritus sancti instinctu Salomonem scripsisse.

Ad V. respondetur, quod absque traditione non potest aliquid confici ex citationibus librorum posteriorum descriptorum: nam scriptura aliqua non est, quæ asserat hos eosdem libros citatos, esse illos genuinos à Salomone compositos. Dato verò quod constet non esse supposititios, non fit consequens, quod si aliqui versiculi citantur, quod integri libri, ut canonici sint admittendi: nā nec integer liber Enoch, ut canonicus recipitur; quia in aliqua particula citatus reperitur in epistola Iudæ. Specialiter ad auctoritatem desumptam ex 3. Reg. Non potest certo deduci, quod liber Ecclesiastes sit à Salomone descriptus: Sciri enim non potest, num talis liber pertineat ad assertionem de iumentis, an ad quinque millia carminum, an ad tria millia parabolarum, an verò separatim opus efficiat: præterquam quod non est certum apud omnes, an ab Hebræis in suo canone olim fuerint recepti tales libri, sicut & de multis alijs de quibus fit mentio in libris Regum, & Paralipomenon. Iam vero si potest aliquam scripturam proferre Hunnius, quæ dicat libri Prouerborum Salomonem esse authorem, vel (ne contendamus de verbis) esse scriptorem, & authorem secundarium, proferat aliqua, quæ etiam si proferri posset, nihil efficeret: nam seclusa traditione commentitia possent iudicari. Et esto Prou. liber iam auctoritate Ecclesiæ diuinus declaratus, diuinus sit infallibiliter, seclusa eadem auctoritate consignante Ecclesiasten, non potest probari diuinus, etiam si aliunde constaret Salomonem esse auctorem: non enim est consequens seclusa traditione, quod si in vno opere diuinā Spiritus sancti assistentiam habeat, in altero pariter habeat, cum instinctus propheticus non sit habitus, quo utimur, ut volumus.

Quantum vero ad probationem de Canticis Canticorum. Si vnquam delirum argumentatorem se ostendit Hunnius, hoc loco se demonstrat in hac tam insulsiſſima consequentia: quis enim nisi stultus similiter argueret. Plato in sapientia suos coetaneos superauit, ergo Dialogus Cratylus non fuit nisi à Platone descriptus? sic in simili forma arguit Hunnius, vnde à pueris serio deridendus, & à pedagogo ferula castigandus.

ARTICVLVS SEXTVS.

De libris Prophetalibus an sint diuini, hoc est Psalmorum, Esaiæ, Ieremiæ, & ceterorum Prophetarum.

Positio Hæreticorum.

Quosdam extitisse, qui veluti circulatores, prophetas pro nihilo ducerent, testatur Eusebius 5. hist. in fine. Hos autem Iudæos fuisse suppresso nomine, ob honorem nationis suæ, testatur Iosephus 4. de bell. iud. c. 22. & 5. c. 2. quam hæresim hausere Mahometici, qui Prophetis non esse creden-

dum affirmarunt. Quare idem Iosephus Iudæam perijſſe scribit, non perituram, si scriptis prophetis aurem accommodasset, vide Castrum 2. Apologet. cap. 32.

Simō Magus apud Epiph. in hæres. Simo. dixit, Prophetas à Deo bono non esse, sed alterius, atque alterius virtutis; legem quidem cuiusdā, David autē alterius, Esaiā alterius, &c. Singulosque Prophetas vni Principatui deferret. Ebionites, apud eundē Epiph. reprobat, & substantiant Davidem, similiter Esaiam, Hieremiam, Danielem, & Ezechielem, &c. Non enim assentiuntur ipsis, blasphemantes ipsorum prophetias, sed solū Euangelium suscipiunt.

Montanistæ apud eundem hæres. 4. dicunt Christum venisse ad redarguendum Deum Iudæorum, & legem, & Prophetas, & huiusmodi: ad infernum descendisse, indeque Caim, Core, &c. liberasse. Moysen vero David, & Salomonem illic reliquisse, propterea quod cognouerunt (dicunt) Deum Iudæorum esse creatorem, & quod ipsius officia fecerunt.

Manichæorū, inter alia dogmata hæcerant (apud Epiph. hæres. 66.) relata. Quicumque in illum, qui cum Moysē, ac Prophetis loquutus est, sperant Deum, cum ipso ligabuntur, quia non sperauerunt in Deum veritatis.

Fauſtus, apud Aug. lib. 12. contra Fauſtum cap. 1. Prophetas se non recipere est protestatus. Similiter Anonymus ille aduersarius legis, & Prophetarum, qui fuit Fabricij cuiusdam discipulus. Similiter, & Adimantus, contra quem scripsit Aug. libros contra aduers. legis, & proph. & librum contra Adimantū. Specialiter autē Philastrius in catalogo Hæret. tribuit Nicolaitis, Gnosticis, & Manichæis, quod asseruerint Davidem non Prophetam, diuinarumque scripturarum amanuentem, sed secularis cantationis compositorem. Theodorus verò Mopsuestenus in 5. Synodo cap. 127. (cuius commentarium lectum est, quod in duodecim Prophetas scripsit) negabat prophetias de Christo in prophetis contentas ad Christum pertinere, vocesque in ijs scripturis positas ad Christum trahere, risum præstare Iudæis, asserbat, quando ex consequentibus nihil ad Dominum pertinere, cōstaret. Et in specie de psalmis exemplificat. Quod dogma, ut hæreticum damnatum testatur S. Thomas præfat. in psalmos. Et Leontius supra de eodem testatur, quod scriptores Hymnorum, & Psalmorum, & Canticorum penitus eiecit, & omnes Psalmos Iudaicē ad Zerobabelem, & Ezechiam retulit, tribus tantum ad Dominum reiectis. Paulo Samosateno idem etiam tribuitur; nam in hist. Ecclesiast. Euseb. lib. 7. c. 25. psalmos, qui in Dominum nostrū Iesum Christum dicebantur, cessare fecit, tanquam Neotericos, & nuper inuentos. Verum Eusebius potius loquitur de Hymnis, & Canticis Ecclesiasticis.

De Luthero scribit Io. Mathæsius concione 7. apud Rescium in atheismis titu. de script. quod asseruerit Psalmos non Davidem, sed Æsopum conscripsisse, idque probabat ex nomine Asaph, quod in psalmore inscriptione solet apponi frequenter, quod idem sonare dicebat, quod Æsopi nomen. Anabaptistæ apud Sixtum Senensem lib. 8. hæres. 5. dixerunt Psalmos non esse à David compositos, sed à quibusdam Magistris, & Rabbini Iudæorum post Christi aduentum ad suæ captiuitatis sustinendæ solatium, &c.

Caluinus specialiter in Esaiam inuehitur, ut impet-

ritis suadeat reuelationes Spiritus sancti non potuisse cadere in hominem adeo pollutum, & vecordem, vel desperatum, sicut iste impius depinxit in comm. ad cap. 6. Esaie, ubi sic dicit, *insolita visione ita consternatus est, ut Prophetam se esse obliuisceretur: nullus enim fuit in eo sensus, qui non obstupesceret præsentia Dei, ut quasi lymphatus se in tenebras abdideret. Imò iam desperans de vita, sponte mortem aduocasset. & iterum, communem totius corporis pollutionem recipit, atque obliuiscitur puritatis, quam à Deo acceperat, non tantum labijs, sed & alijs partibus corporis pollutus erat. Pergit adhuc in c. 42. In tanta vitiorum colluue immunis esse non potuit, quin ut reliquæ corporis partes, sic ipse contagione quadam inficeretur.*

Circa librum Danielis specialiter errarunt Anabaptistæ illum reiicientes argumentis à Porphyrio mutuatis, ut est videre apud nostrum F. Sixtum Senensem lib. 8. hæc. 6. Sed & Calvinus in c. 1. Daniel huic Sæcto Prophetæ impingit, quod superstitione, & molesto fastidio laboraret; cum cibos Ethnicos gustare noluit. Quod zelo inconsiderato deditus fuerit homo leuis, & inconstans, & quod eius sobrietas, & abstinentia simpliciter, & absolute non sit laudanda. Quod per Chaldaam pergens promiscue cum alijs cibos communes lege diuina prohibitos edere consuevit. Iterum eum accusat, quod aulica Regum vitia contraxerit: socium se præbuerit sacrilegi, & impietatis Nabuchodonosoris: quod ambitiosus fuerit, socijsque suis dignitates, & munera per ambitum quasierit, quæ omnia pugnant cum excellentia veri Prophetæ.

Hunnius verò solito illo suo fundamento tenet esse diuinos; quia in locis nouæ scripturæ omnes Prophetæ citantur.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, non potuit fieri, ut à Iudæorum Prophetis, Christi Domini prænunciaretur aduentus, Spiritus enim sanctus ante Saluatoris aduentum nondum datus erat. vnde & Prophetæ post Apostolos extiterunt, dicente Paulo 1. Cor. 12. *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas.* Est argumentum aduersarij legis, & Proph. apud Augustinum lib. 1. contra ipsum cap. 3. & 4.

II. De Prophetis Iudæorum loquutus est Paulus cum Tit. 1. dixit, *quidam ex illis proprius ipsorum Prophetæ. Creteneses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri. testimonium hoc verum est.* Insinuans per hoc alia testimonia, quæ ab illis profertur non habere authoritatem. Sed & Christus Dominus Prophetas latrones appellasse videtur Ioan. 10. dum dixit. *Omnes quotquot venerunt fures sunt, & latrones,* & Matth. 11. nullum alium Prophetam ante se venisse cognoscit, dicens. *Non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in Regno cælorum, maior est illo.* Insinuans quod nec Ioannes pertineat ad Regnum cælorum. Et ab hoc multo minus ceteri Prophetæ illius populi, quibus maior est Ioannes.

III. Quia Apostolis interrogantibus de Iudæorū Prophetis, quid sentiendum esset, cum de aduentu eius aliquid cecinisse in præteritum perhiberetur, respondit Christus. *Dimisistis viuum, & de mortuis fabulamini.* Est eiusdem.

IV. In specie arguitur contra psalmorum authorem. Dauid enim Propheta non fuit. Prophetæ siquidem dicebantur, qui ad Reges, vel populos destinabantur, ut eis futura annuntiarent; talis autem non fuit Dauid, & multa quæ cecinit, & de Christo prophetata dicuntur, nihil ad Christum pertinent. Illud enim quod scribitur. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* psal. 15. prouidentiam significat Dei conseruantis populum suum à malis, quem postea euentum in rebus ipsis, Christo B. Petrus appropriauit. Similiter, & illa mala Dauidi illata, quæ recenset psal. 21. Christo similiter appropriata sunt. Siquidem cum dixit: *Foderunt manus meas, & pedes meos, idcirco id dixit, ut ostenderet, aduersarios omnia quæ agebat Dauid, fuisse perscrutatos, ex translato eorum, qui per effossionem scrutari, quæ in profundo sunt, tentant.* Vnde in Chaldeo legitur, obseruauerunt, ut leo manus meas. Vnde & in fonte Hebr. כַּאֲרִי legitur, sicut leo, non כַּאֲרִי cum vero subdit, *diminuerunt omnia ossa mea, hostes factos enumeratores totius fortitudinis, & substantiæ ipsius significauit, vnde & consequenter subdidit; ipsi verò considerauerunt, & inspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem, ad denotandum, suos aduersarios, ipsum malis deditum videntes, velut hostes, ut in vastatione, & captiuitate accidit, sua diuisisse.* Quæ re Euangelistæ verba ex rebus assumptis illis vsi sunt appropriantes ad Christum, &c. est argumentum Theodori Mopsuesteni.

V. De Isaia arguitur, quia insolita visione consternatus, se esse Prophetam oblitus est, se pollutum professus est, quæ muneri prophetico repugnant. Est Calvini. Amplius in eo libro indigna describuntur. Siquidem c. 6. excecatio Deo tribui videtur, dum dicitur, *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, quod est facere Deum authorem peccatorum.* Quod clarius dixit c. 45. *Ego Dominus, & non est alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.* Apostolicis dictis reperitur contrarius: nam ubi Apostolus 1. ad Tim. 1. Deum inuisibilem prædicat. *Regi sæculorum immortalis, &c.* ipse ait cap. 6. *vidi Dominum sedentem.* est Adimanti.

VI. Liber ille Danielis supposititijs est; nec enim potuit Daniel librum illum scribere, cum puer esset sub Rege Ioachim inter Regios Eunuchos enumeratus: nec ille idem est, de quo loquitur Ezechiel. Cum enim prophetarit Ezechiel, anno 6. Ioachim Regis Iuda, non ut puerum illum recenseret, sed ut virum prouectæ ætatis; nam sic dicit cap. 14. quod Noe, Daniel, Iob, nec filios, nec filias liberabunt. Apparet autem, ab incerto authore scriptum illum librum post tempora Antiochi, cum visiones de leone, vrsu, Pardo, rebus gestis à Nabuchodonosor vsque ad Antiochum corresponderent: & ex phrasi conuincitur author Græculus fuisse, dum Græcis allusionibus responderit senioribus, quæ nec Hebrææ, aut Chaldaæ linguæ possunt adaptari. Est argum. Anabap. Obijciuntur etiā vitia Danielis, veluti inconsideratus zelus, inconstantia, superstitio, vitia aulica, &c. sunt imposturæ Calvini.

VII. De ceteris Prophetis arguitur, quod in eis exempla honestæ vitæ desiderantur. Vnde Oseas fornicariam accepit uxorem. Ezechiel præcipitur, ut stercus humanum poneret super panem hor-

hord eaceum, quem debet comedere, & in multis alijs dictis, & factis. Nunquam autem vindemiatur vna de spinis, nec de tribulis ficus, nec melius quam operibus testimonium perhibetur dicente Domino, Ioan. 10. *Si mihi non vultis credere, operibus credite.* Reperitur etiam contradictio in illis, nam vbi Dominus expresse docuit, quod non potest arbor bona malos fructus facere, Matt. 7. Amos 3. scripsit. *Si erit malum in Ciuitate, quod Dominus non fecerit: est Faulti, Adimanti Manicheorum.*

VIII. Arguit Hunnius. Psal. liber toties allegatur à Christo, & Apostolis, & in hoc vel illo libro noui testamenti dicitur aliquid simile eius, quod extat in Isaia, Hieremia, & ceteris Prophetis, omnium ergo horum scripturæ diuinam habent authoritatem ex talibus allegationibus.

Confutatio aduersariorum, ex orthodoxorum firmanentis.

Sed contra est primo authoritas scripturæ noui testamenti supposita prius traditione, & authoritate ecclesiastica scripturam prophetica confignante: omnes etiam libros prophetales probasse Christum Dominum apparet Luc. 24. *Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me.* In specie frequenter citat Dauidem Matth. 21. *Vtique nunquam legis, quia ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem?* & iterum. *Nunquam legis in scripturis. Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli?* cap. 22. proponit Iudæis quæstionem. *Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum, nempe Christum, Dominum dicens. Dixit Dominus Domino meo? Isaia citat Luc. 4. Spiritus Domini super me, &c. quæ allegata subiunxit, quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.* Daniele citat Matt. 24. *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta.* Similiter, & Euangelistæ frequenter ex iisdem psalmis, & prophetis testimonia citant. Similiter & Paulus Roman. 1. dicit, *Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.* Nec possunt effugere, hoc de alijs prophetis, non de hebreis Prophetis intellectum esse, nam ut poterat August. 12. contra Faustum c. 3. idem Apostolus ait. *Iudæis credita esse eloquia Dei, querantur ergo isti, ait August. quæ sint eloquia Dei credita Iudæis, ut ostendant nobis alia præter Hebræorum Prophetarum.*

Secundo probatur ex consensu Ecclesiæ, & decretis Conciliorum hos libros confignantium, ut supra retulimus, similiter ex antiquorum Patrum doctrina, quos supra citauimus, quibus adde Clementem hortat. ad Gent. vbi ait, *Hieremias, aut potius in Hieremia Spiritus sanctus idem dicit lib. 2. Pedag. c. 10.*

Orig. lib. 2. Periar. cap. 2. docet in Prophetis Christum fuisse locutum.

Chrys. hom. 58. in Ioan. exponens illud oportebat impleri scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus, *Non ait, inquit, prædixit Dauid, sed Spiritus sanctus per eum.*

Epiph. lib. 2. in hæres. Ebio. *Propheta, inquit, aut potius Dominus per Prophetam, de iisdem prophetis dixit contra Phrygastus. Daniel hæc prophetabat in Spiritu sancto.*

Hila. in principium ps. persona propheta ea est, cuius ore Spiritus sanctus loquitur in re tali.

Ambr. lib. 6. epist. 36. *Deus, ait, loquebatur in prophetis, eadem dicit lib. 2. de penit. in fin. c. 7.*

Hieron. 3. t. fol. 7. docet Dominum locutum in prophetis, & addit. *Malachias imo per Malachiam Dominus, &c.*

August. 18. de Ciuit. Dei cap. 31. *Nabum Propheta, imo per illum Deus, &c. in psal. 56. propheta loquitur, sed ex persona Domini, quia in Propheta Dominus, & quando propheta loquitur ex persona sua, ipse Dominus loquitur per eum, qui ei dictat veritatem.*

Damas. lib. 4. citans, *Malachiam ait, per prophetam ait Dominus.*

III. Rationibus, prima est Augustini 2. contra aduers. legis, & Proph. cap. 3. & de Ciuit. Dei lib. 17. per multa capita. Quia multa, quæ in Prophetis legimus prædicta, iam videmus impleta: si ergo Spiritus Dei ante aduentum Christi non fuit super terram, vel si à Prophetis Israel non est prænunciatus aduentus Christi, non habent unde probent aduentum Christi aduersarij, nec Spiritum sanctum postea missum. Probatur consequentia, nam eadem scripturæ noui testamenti æqualiter prædicant, & Christum, venisse, & Spiritum sanctum super Apostolos descendisse, & Prophetas de Christo prophetaße, & de missione Spiritus sancti, unde Actorum 4. Apostoli *Leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt. Domine, &c. Qui Spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueritui dixisti. Quare fremuerunt gentes, &c. c. cōuenerunt enim in Ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti.*

II. Ratio est Irenæi aduersus hæreses l. 4. c. 67. in Christo videmus impleta, quæ à Prophetis prius prædicta cernuntur, casu euenisse non potestis dicere, scilicet ut quod illi prædicerent postmodum sit impletum, aut quod de altero dicta, postea euenierint. non ergo nisi à Deo prophetica cognitionem, & inspirationem accipere potuerunt. Antecedens probatur. Omnes enim Prophetæ hæc eadem prophetauerunt, & nulli ex veteribus acciderunt, ergo nulli, nisi de Christo intelligi potuerunt. Probatur antecedens. Si enim accidissent alicui ex veteribus, qui posteriores fuerunt, non prænunciassent, ut futura nouissimis temporibus. Et iterum nullus est, neque Patrum, neque Prophetarum, neque antiquorum Regum, circa quos, quæ de Christo prænunciantur facta non sint. Non igitur concludit Irenæus, de altero, nisi de Domino, in quem concurrerunt omnia prædicta signa, dicebant Prophetæ.

III. Et est desumpta ex Tertulliano contra Iudæos circa finem, quia talis probatur qualis enuntiabatur, aut ergo Prophetas nega, quum coram videntur, aut impleta quum leguntur, aut si non negas, utraque in eorum adimpleta, in quo sunt prophetata.

Confirmatur in specie ex psalmis, quos impie Theodorus adaptatos ad Christum dicit, nam illud, Psal. 2. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, &c.* Salomoni non potest competere, qui intra vnicam Iudæam regnavit, sed Christo, qui iam totum orbem illuminauit, &c. ex Isaia 49. in quo similiter gentium illuminatio per Christum describitur, *dedit te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terre, in quo similiter Incarnationis & Passionis mysteria apertissime recensentur: ex Danie*

le, ubi venturi Ducis tempora in septuaginta hebdomadibus, tam exactè prænunciantur, ut sit hoc testimonium apertissimum, inimicorum iugulum, vide de eodem argumento Tertull. loc. cit. & Chrysostomus demonstratione, quod Christus sit Deus, elegantissimè, ut sola hæc oratio Chrysostomi sit firmum aduersus perfidiam iudaicam scutum, & argumentum, digna, ut passim circumferretur, & omnium manibus teneretur.

IV. Principaliter arguitur ad hominem, nam idè Calvinus loquens de Isaiâ se ipsum arguit, in præfatione in Esaiâ cap. 8. 21. 23. 30. testatur munitum inuincibili constantia, fortique animo dicendi munus impleuisse, Prophetam de officio sanctum annos sexaginta tres, & amplius, nec ab instituto deflexisse, ob quasque temporum varietates, aut perturbationes, quæ sub vicissitudine quinque Regum Iudæ contigerunt, sub quibus summa cum industria partes suas administravit. & c. 59 Non includit se (Isaiâ) una cum peccatoribus, quos increpat, quia timebat, & colebat Deum, & conscientia libertate fruebatur. Ad hæc non potuisset liberè alios incusare, quorum ipsemet infamia flagraret: nec idoneus fuisset ad causam Dei defendendam, si turpiter viuendo ius ei suum ademisset. Et in epistola dedicatoria ad Eduardum Regem Angliæ, dicit, nobilissimum legatum extitisse supremi Regum Regis Iesu Christi, doctorem tam perfectum, ut boni Reges (ut Ezechias) non solum tanquam sanctum hominem reuereri sint, sed & obtemperauerint eius consilijs, doctrinæque se submiserint, admonitionibus acquieuerint, & seueras eius increpationes æqui bonique consuluerint. Gallatius vero Calvinus discipulus præfatione ad Lectorem scribit, Isaiâ inter alios Prophetas merito, primum locum tenere. Ecce quomodo à veritate victus Calvinus verum confitetur conformiter ad scripturas, & Patres prædicantes sanctitatem huius prophetæ. Ecclesiastici c. 48. dicitur. Purgauit eos in manu Isaiæ sancti Prophetæ, ibidem vocatur. Propheta magnus, de cuius prophetia pariter cum laude meminerunt Augustinus, c. 9. confess. cap. 5. Hieronymus, prolog. galeat. in proem. Joel. & in Esaiâ cap. 14. & 57. cuius prærogatiua celebrantur Basil. in 6. Nazianz. oratione in laud. patris, cuius exitum commendauerunt Iust. in dial. Epiph. Hier. Isidorus, &c.

De Daniele vero sic dicit Calvinus in cap. 1. Daniel. Si qua tunc fuit integritas in toto populo, certè Daniel erat primum exemplar. Nam Ezechiel inter tres istos eum enumerat, à quibus Deum placari posse verissimile erat. Fuit igitur tanta virtutum præstantia in Daniele, ut esset quasi Angelus inter mortales. Pergit. erat Angelica sanctitas in Daniele, iam à pueritia se totum addiderat pietati. Indigni sumus, qui soluamus corrigias calceamentorum pedum eius. Non destitit Deum pure colere, & in cap. 6. sic dicit. Daniel fortitudine Spiritus Dei fuit indutus, & vitam suam in sacrificium Deo offert, cum mors esset ante oculos eius, ipsam intrepidè oppetere maluit, quàm cessare à pietatis officio. Tenendum est placuisse Deo hanc animi magnitudinem in sancto Propheta, & liberatio eius ostendit quantopere probata fuerit eius pietas, quia maluerat se propria vita abdicare, quàm mutare aliquid ex sua consuetudine quantum ad cultum Dei, & iterum scribit. Nemo poterat in eum conicere oculos quin occurreret gloria, & potentia Dei Israelis. Non frustra Ezechiel nominat inter tres sanctissimos, qui fuerunt ab exordio mundi.

Hoc fuit maximum etiam, cum adhuc esset adolescens, vel etiam in media etate coniungi cum Iob, & cum Noe, sic ut esset tertius in sanctitate rara, & fere incredibili.

Aduersus Hunnium vero pereandem ferram rectè procantem arguitur. Quia non posset constare (seclusa traditione) illos ipsos locos citatos in Euangelijs, & Epistolis, eosdem esse, qui à Prophetis scripti sunt, & non esse ex alijs supposititijs libris desumptos, unde pariter constet libros citantes seclusa eadem traditione esse canonicos. Dato autem, quod hæc sit regula agnoscendi libros esse diuinos in testamento antiquo descriptos, quia in noua scriptura citantur, iam secundum Hunnium oporteret abradere Abdiam, & Sophoniam, e numero diuinorum librorum, quia horum citationes in ea scriptura noua inuenire non potuit. Videns autem Hunnius hanc difficultatē inuitus ad traditionem confugit dicendo. Duodecim istos Vates Ecclesiæ etiam Iudææ, semper fuisse sacrosanctos, non ergo ad probandam scripturam prophetam ad nouam scripturam confugiendum est. Sed primo ad traditionem quam ecclesiæ roborauit auctoritas.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Superius enumerati libri Prophetæ a Spiritu sancto sunt inspirati.

Respondeo dicendum, ut ait Augustinus lib. 17. de ciuitate Dei cap. 1. quod quamuis omnes illos, propter quædam per eos futura, siue quoque modo significata siue prædicta, quæ pertinent ad ciuitatem Dei, Regnumque celorum possumus appellare Prophetas, tamen dies Prophetarum præcipue, maximeque hi dicti sunt, cum cæpit prophetare Samuel, qui (et Saule reprobo) Dauid vixit in Regem, qui etiam cithara concordie varietate, compactam bene ordinatæ Ciuitatis insinuat unitatem, c. 14. quem mox alij secuti sunt maiores, vel minores Prophetæ dicti, ut dicit idè Augustinus lib. 18. c. 27. tunc scriptura prophetica condentes, quæ gentibus prodesset quando Romana Ciuitas condebatur, videlicet Regi Israel tempore, sub quo Prophetæ claruerunt, quæ gentibus imperaret. In numero autem prophetarum dictorum (traditione supposita) cum constet omnes maiores, & minores prophetas esse, qui hæc volumina descripserunt, dubitandum nullo modo est, diuinitus esse dictata. Sed ex parte materiæ, cum in illis futurorum prædictis contineantur, quæ Christum, & Ecclesiam concernunt, quæ postmodum fuerunt impleta, non potuit (cum hoc effugiat humanam cognitionem) aliunde haberi, quàm dictante Spiritu Dei. Nec enim casui potest tribui rerum futurarum, nempe Christi natiuitatis, mortis, doctrinæ, miraculorum, conuersionis gentium euentus, cum tam admirabili ordine, distinctione, & consonantia, sicut prædicta sunt, euenerint: quare non potuerunt esse præter intentionem dictantis, & agentis Spiritus Dei, cum ea, quæ præter intentionem tam in naturalibus, quàm moralibus accidunt, absque ordine, & intentione succedant. Nec esse conficta à nostris oracula futurorum asseri potest post adimplerionem præsentium, cum Iudei sint capsiarij nostri, tradentes nobis codices suos. Nec tandè alijs, quam Christo, & Ecclesiæ adaptari possunt.

possunt omnia oracula; dixit Lact. 4. de vera sap. cap. 13. nunquam enim Salomoni, sed Christo illud Pl. 44. aptari potest. *Sedes tua Deus in seculum seculi*, nec materialem thronum respicit, cessante Davidica successione, sed spiritualem thronum, ecclesiam militantem, quæ cum triumphante coniungitur: & quamvis aliquando prophetiæ, ut dicit S. Thomas præfat. in psalmos dicantur aliquando de rebus, quæ tunc temporis erant, tamen non principaliter dicuntur de eis, sed in quantum erant signa futurorum. Restat ergo dicendum ex prædictionibus, iam impletis, veros esse Prophetas, qui illa prædixerunt, veraque, & certissima, & à spiritu Dei dictata talia volumina diuinas prædictiones continentia, ut quisquis illis refragetur, nedum apostolicis litteris, sed quorūlibet litteris, & rebus ipsis impletis, & clarissima luce perfusus impudentissime contradicat, ut dicit Aug. 22. contra Faust. c. 89.

Solutiones oppositionum.

AD I. respondetur cum Aug. 2. contra aduersarium legis cap. 3. falsum esse, Spiritum sanctū non esse loquutum per Prophetas, cum contrarium scripturæ prædicent, qui etsi visibiliter ad ipsos missus non fuerit, inuisibiliter eorum corda replebat, vnde Matt. 21. dixit Christus, David loquutum esse in spiritu Dei, dicens, *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens. Dixit Dominus Domino meo*; nec locus allegatus Pauli loquitur de Prophetis ante Christi Aduentum, per quos iam ostendimus, Deum esse loquutum, sed loquitur, ait August. de Prophetis illis, qui post Christi aduentum extiterūt, de quibus idem loquitur 1. Cor. 14. *Propheta autem duo, aut tres dicant*, qui locus vel ad Apostolicos viros spiritu prophetiæ donatos refertur, vel ad ecclesiasticos tractatores, seu Doctores ex PP. expositione.

Ad II. respondetur ex Augustino ibidem cap. 4. non de Prophetis nostris, sed de Epimenide Gentilium Poeta; Paulum esse loquutum. vnde nec, ut idē notat Augustinus, nomen eius commemorauit, sicut assolet commemorans Prophetas Dei. Nec illarum scripturarum Deum dixit authorem, quamvis ibi aliqua vera reperiantur, quare propterea Apostolus addidit illud verbum, *quidam ex ipsis proprius eorum* Prophetæ, ne Dei Prophetæ, sed Cretenſium crederetur. Fures vero, & latrones pseudopphetas, non verò legimus prophetas, appellauit; tales erant, de quibus quærebatur Dominus dicens, Hier. 14. *qui prophetauit in nomine meo, quos ego non misi*.

Ad testimonium ex Mattheo adductum facilis est responsio, siue enim per regnum cælorum præfens Ecclesia, siue futura triumphans significatur, & ibi quilibet Angelus minor, sit Ioanne maior, siue in terris degens saluator Ioanne ætate minor, maiestate maior sit, nihil ceteris Prophetis derogat, potuerunt enim esse Ioanni aliqui æquales, aliqui eo minores, nullus maior, omnes tamen sancti, & diuino spiritu illustrati.

Ad III. non est mirum, ait Augustinus, ibidem si de scripturis apochryphis hæc proferant, cum de Prophetis Dei talia conuinxerint, ut eorum litteras non accipiant.

Ad IV. etsi David non fuerit Propheta officio, & missione; fuit Propheta ex communi cum ceteris

Prophetis illustratione, imò maiori, ut super omnes senes se intellexisse fateatur. Quod verò additur illa non intelligi de Christo. Respondetur ex S. Th. in prolog. super psal. quod inter cetera propter hoc est damnatus Theodorus Mopsuestenus in 5. synodo subdicens, *qui asserit, ait S. Doctor, sic exponendas scripturas, hereticus est*. Loca autem adducta nō posse intelligi, nisi de Messia, certum est ex illa infallibili regula, quod quando in veteri testamento reperitur persona, de qua fit sermo, longè antecedens, & excellens eius dignitatem, ad Messiam est referendum, talia sunt ea verba psal. 15. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, talia etiam, ut obseruauit Tertull. quæ adducta sunt. *Nam hæc, inquit, David, passus non est, ut de se merito dixisse videatur, sed Christus, qui crucifixus est, manus autem non exterminantur, nisi eius, qui in ligno suspenditur*, sic ille. Nolle autem hoc modo prophetas intelligere est facere ex prophetia historiam, qui frequens est dolus iudaizantium. Porro translatio Chaldaica, quæ legit. *Obseruauerunt manus meas*, in hac parte, ut in multis suspecta est. In hebræo vero volumine, *Foderunt*, legimus, sicut & 70. translulerunt. Lege Genebrardum in psal. Sunt & Rabbin, qui obseruauerunt hunc esse vnum ex ijs locis, qui duplicem lectionem admittit vnde legunt כָּאֲרִי & כָּאֲרִי, sed ex fraude iudaica, hanc lectionem duplicem procedere monstratur cum de versioribus agemus.

Ad V. Non consequens est, si ad diuinam præsentiam Isaias obstupuit, & terrefactus est, quod omni sensu caruerit, & intelligentia; alioquin visionem recensere non potuisset. quare illum sic alienatum, & destitutum mente, & consilio, & oblitum sui Isaiam facere, ut facit Calvinus impietatem Simonianam, Marcionicam, Manichæam, & Mahometicam superat, fatentem Prophetas fuisse vecordes, amentes, furiosos, &c. Quod se pollutum professus est, humanā fragilitatem passus est Propheta, quæ in verbo rum lapsu deprehenditur in humano conuicta; vnde dixit Iacobus cap. 3. *Si quis in verbo non offenderit, hic perfectus est vir*, nunquam tamen dixit Isaias se omni ex parte pollutum, & contaminatum esse, ut fingit hæresiarcha, vnde Hieron. in Es. *Felix conscientia, quæ tantum in locutione peccauit, non suo vitio, sed populi polluta labia habentis*, a qua pollutione igne etiam purgatur, ut ad prædicandum, & prophetandum aptior reperiretur.

Quod vero Esaias excæcationem Deo tribuat, iam pridem respondit Ireneus lib. 4. capit. 48. dicens. *His quidem, qui non credunt, sed nullificant eum, infert cæcitatem quemadmodum Sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen eius, sicut autem Sol dicitur excæcare, quos culpa ipsorum non illuminat, sic Deus dicitur huiusmodi excæcare relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt, ut ibidem dicit Ireneus, quæ sequens Augustinus tract. 33. in euangel. Ioa. dixit. Sic enim excæcat, sic obdurat Deus deferendo, non adiuvando, quod oculto iudicio facere potest, in quo non potest.*

Quod vero Deus dicatur malum creare intelligitur de malo pene, ut posterius dicetur.

Quod vero dixerit Esai. 1. *Vidi Dominum sedentem*. Non cōtrariatur illi, quod pariter scriptum est, 1. Ti. 1. *Regi seculorum immortalis inuisibili*, significauit enim

ait Irenæus lib. 4. cap. 37. *Quod videbit oculis Deum homo, & vocem eius audiet*, quod in mysterio Incarnationis præstitum est, vel dicitur ex Augustino libro contra Adimantum [*cum sit triplex visio, corporalis, imaginaria, intellectualis, quem corporaliter inuisibilem non novit, spiritualiter intellexit.*] *Nec est Propheeta*, dicit Augustinus cap. 28. *Qui oblata diuinitus visa, vel solo corpore, vel etiam illa parte spiritus videt: quæ eorum capiuntur imagines, & mente non videt* [unde olim & Propheeta videntes dicebantur, & prophetica visio.]

Ad VI. Ezechiel de Daniele puero prophetavit, quem inter grandænos & maritos collocare absurdum non fuit, Spiritu sancto dicente cap. 14. *Tres viri isti, (nempe Noe, Daniel, & Iob.) si fuerint in ea, &c.* (scilicet terra) *quia nec filios nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur*: nam ut inter eos includatur Daniel, satis est vltima clausula, ipsi soli liberabuntur, etiam si filios, & filias non habuerit: Priora vero verba, *nec filios, nec filias liberabunt*, satis est intelligi in sensu accommodato, nempe de Noe, & Iob. Porro de istis tribus exemplificatum est, ait Hieronymus ibidem, quia ea bona, & mala viderunt, & post tribulationem ad felicitatem translati, innuens post iugum captiuitatis penitendo, iterum in pristinam renouari felicitatem. Falsum vero assumitur, quod fuerit descriptus iste liber post tempora Antiochi. Vnde Ioseph lib. 11. antiq. c. 8. narrat Alexandro Magno ingredienti Hierosolymam ostensum volumen Danielis: Alexander autem præcessit Antiochum, at plura infra de hac difficultate dicentur. Visiones vero illæ de vrsu, pardo, &c. etiam monstrabant futura circa tempora nouissima, ut docet Hieronymus præfat. in Daniel. De illis vero allusionibus græcis, etymologijs, dicitur infra, cum de partibus nonnullis huius libri controuersis tractabitur. Quod vero Calvinus commemorata vitia ab ipso confecta contra Danielem obijciat, non est mirum, si scabiem suam sanis affricet, putans hoc sibi esse leuamen sanctos viros in impietate habere consortes. Ethnicorum fuit Dijs suis flagitia tribuere, ne reprehendi iure possint, tanquam Deorum suorum imitatores. Etiam meretricibus familiaris mos est, impudiciæ nota matronas designare, ut communione alienæ culpæ, propriam imminuant. Sed etiam hic impius Neronem, Heliogabalum imitando, qui seipsum metiendo, neminem probum esse dicebant, nec sanctis hominibus parcat, ut omnes maculatos pronuncians suam pariter turpitudinem non esse causandam monstraret.

Ad VII. Falsò Propheeta nostri de impuritate taxantur, qui etsi impij fuissent, non propterea Propheeta esse desissent: non enim impura vita Spiritui sancto per impios loquenti præiudicat, cum Balaam, & Caiphas, etsi impij prophetasse legantur.

Ad factum Osee, cum Augustino respondeo 22. contra Faustum cap. 89. *cum iussione, & facti huius figuram ipse Dominus per eandem scripturam euidenter aperiat, cumque Apostolica littera hanc prophetiam completam in noui testamenti prædicatione testentur, quis est, qui audeat dicere non propterea iussum, & factum, adde, vel non rite factum, propter quod se iussisse, & Propheam fuisse ipse in sanctis litteris, qui iussit, exponit?* Sed & S. Th. respondet q. 3. de malo. a. 3. ad 17. ait, quod vero dicitur ad Oseam, accipe tibi mulierem fornicariam, &c. intelligitur secundum mo-

dum præcepti, sed præceptum diuinum facit, ut non sit peccatum, quod aliter peccatum esset. Potest enim Deus, ut Bernardus dicit (lib. de dispens. & præcepto) dispensare in præceptis secundæ tabulæ, per quæ homo immediatè ordinatur ad proximum: bonum enim proximi, est quodam bonum particulare. Non autem potest dispensare in præceptis primæ tabulæ, per quæ homo ordinatur ad Deum, qui à se ipso alios non potest auertere. Non enim potest negare seipsum, ut dicitur 2. Tim. 2. Quamuis quidam dicant, quod ea quæ dicuntur de Osea, sunt intelligenda contigisse in visione prophetiæ.

Factum vero Ezechielis ex Hieronymo ibidem, Quid significet Dominus in eadem scriptura exponit. Prænunciabatur eo loco fames futura in Hierusalem dicente scriptura Ezech. 5. *Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eyciam eos.* Quod cum renouisset Ezechiel, datur simus bouum pro humano stercore, per quem leuiores mala significari exponit Hierony. Ad locum illum Amos, respondetur ex August. contra Adimantum cap. 26. cum duplex malum sit vnum, quod homo facit, alterum, pro quo patitur pœnas, non de primo, sed de malo pœnæ Propheam esse locutum, constat.

Ad VIII. Insulsæ cantilenæ nihil aliud respondendum est, traditione seclusa, infirmum esse talem, arguendi modum, ut satis ostensum est in præcedentibus.

CONTROVERSID IV. SPECIALIS.

An librorum eorum veteris testamenti, qui & Deuterocanonici dicuntur ab aduersarijs, Deus sit auctor.

DEinde considerandum est de illis libris, qui & Deuterocanonici dicuntur, hoc est, (de quibus apud aliquos Patres, olim fuit dubitatio) aliquam habebant authoritatem; & an à Deo diuinitus sint inspirati. Primo ergo quæritur de libris historialibus. (de legalibus enim non fuit controuersia apud aliquem veterum Patrum) 2. de Paræneticis. 3. de Prophetis. Circa historiales quæritur primo, an liber totus Esther secundum omnem sui partem sit scriptura diuina. 2. an liber Iudith sit diuinitus inspiratus. 3. An liber Tobie habendus sit, ut diuinus. 4. An libri Machabæorum sint scriptura diuina. Circa Paræneticos quæritur 5. An liber Sapientiæ sit diuina scriptura. 6. An liber Ecclesiasticus sit diuinitus inspiratus. Circa Propheticos 7. quæritur, an liber Baruch sit diuina scriptura. 8. An Hymnus trium puerorum, similiter Susannæ Belis, Draconis, Danielis, & Abacuch historia, sit pariter diuinitus inspirata.

ARTICVLVS PRIMVS.

An liber integer Esther, cum omnibus suis partibus sit diuinitus inspiratus.

Positio Hæreticorum.

Martinus Lutherus suo libro articulo de seruo arbitrio contra Erasmus, scripsit. *Esther librum*

brum Iudæi habent in Canone digniorem omnibus; me Iudæi, qui extra Canonem haberetur. Et in colloquijs conuivialibus c. de fac. scrip. sic scribitur. Cum Doctor Lutherus secundum librum Machabeorum corrigeret, dicebat. Ego isti libro, & libro Esther adeo infensus sum; ut optarem neutrum eorum extare; nimium enim iudæizant, & multa habent, quæ Gentilium superstitionem sapiunt. Hæc ille c. 69. fol. 380.

Ioannes Brennius in Apologia cōfessionis Vvitembergensis posteriora septem huius libri capita inter apochrypha recenset. Vviterus idem mordicus tenet, dicens Iosephum, & alios scriptores hæc capita septem postrema Esther confinxisse, & postea vulgatæ editioni fuisse inserta.

Eandem historiam ab authore confictam, sumpto, vel conficto themate dicunt Anabaptistæ apud nostrum F. Sixtum lib. 8. hæref. 11. idem Lutheranus Reineccius, refert de Lutheri discipulis tom. 2. fol. 42. quod dixerint, Hanc Estheris cum Iudith historia in tragicomædiam versam. In eandem inuehitur Vviterus, & Iunius, ut infra patebit similiter, & Drusius lib. 8. animaduersionum c. 16. dum decimam capitis partem à vers. 4. & reliqua capita, quæ sunt in editione Vulgata Latina mutilant e sacro canone.

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. quia Melito Sardenfis ep. ad Onesimum recensens sacræ scripturæ libros, Esther nullam facit mentionem. Athanasius in synopsi Esther recenset inter libros non canonicos, catholicis tantum prælegendos. Amphilochius de eodẽ libro videtur dubitare. Similiter, & Iulius Africanus lib. de partibus diuinæ legis. Nazianzenus similiter in Iambis ad Seleucum in carminibus de diuin. script. nec huius libri meminit. Hieronymus Præfat. in lib. Esther, septem postrema capita, quæ non in Hebræo, sed in Græco extant codice, esse vera eiusdem libri membra negare videtur, quem secuti sunt nostri Cardinales Hugo, & Caietanus, Lyra. Carthus. præf. in lib. Esther. Sixtus Senensis sup. Osmia 2. lib. de auth. scrip. c. 6. Hæc autem sunt S. Hieronymi verba, quem librum (nempe Esther) editio vulgata laciniosis hinc inde verborum funibus trahit, &c.

II. Nam non apparet quis fuerit iste Artaxerxes, vel Assuerus maritus Esther. Si enim dicatur tunc imperasse proximè post captiuitatem Babylonicam, quando Mardocheus captus est, & abductus ex Hierusalem, ut dicitur c. 2. Hoc stare nõ potest; nec enim Regnum Medorum, atque Persarum tantæ erat amplitudinis, quale Regnum Assueri describitur. Vel imperauit durante captiuitate Babylonica, & idem difficultatis nodus superest, quia vsque ad Cyrum, qui primo anno Regni sui captiuitatem dissoluit, Regnum Persarum obscurum fuit, & exiguum; Vel imperauit post dissolutam captiuitatem, & fuit vnus de Persarum Regibus, qui Cyro successerunt, & hoc est incredibile, non enim Mardocheo tam anuosam vitam concedere oportet, ut vsque ad hæc tempora superstes fuerit, cum multi anni à captiuitate vsque ad Artaxersem trecentum circiter intercesserint; ipsaque Esther cum fuerit neptis Mardochei, secundum versionem Hieronymi, aut patruelis, iuxta hebraicos codices, parum ab ætate Mardochei distasset; vnde ducentenariam, vel trecentenariam fer-

mè nuptijs Assueri copulatam oporteret asserere, cum tamen formosissima, & super omnes mulieres adamata ab Assuero describatur in eodem libro Esther.

III. Quia in postremis capitibus quædam continentur, quæ capitibus prioribus eiusdem libri videntur cōtradiceret. Nam cap. 11. v. 2. Mardocheus somniasse dicitur de illis duobus Eunuchis, qui contra Regem conspirauerunt anno secundo, ut etiam dicitur c. 12. v. 1. At cap. 2. hanc conspirationem contigisse legimus anno septimo Assueri.

Quod si respondeas, septem illa capita postrema, non esse verè postrema, sed quædam eorum pertinere ad initium libri, ut est cap. 11. & 12. quædam ad medium, ut sunt caput xlii. xiv. xv. xvi. quædam ad finem, ut cap. 10. ut patet ex codicibus Græcis; vbi omnia suo ordine numerantur; & ex annotatione Hieronymi in c. 10. 11. & seq. in Biblijs latinis: ac proinde nullum esse absurdum dicere narrationem insidiarum Eunuchorum, quæ habetur cap. 12. pertinere ad initium libri; quæ tamen per anticipationem narratur cap. 12. & rursum postea cap. 2. tanquam suo loco; & ita insidiæ factæ sunt anno septimo, ut dicitur cap. 2. illa autem verba cap. 11. quibus insinuari videtur factas insidias anno secundo regnante Artaxerxe, non extenduntur ad narrationem insidiarum; sed ad somnium, quod vidit Mardocheus, antequam Esther Assuero iungeretur, ut habetur cap. 11.

Contra insurgit Vviterus. Hoc totum, inquit sine argumento, & libro reclamante, dicitur: nam in fine cap. 11. Mardocheus dicit se (cum surrexisset) multa secum animo de illo insomnio voluisse, vsque ad noctem εως της νυκτος, & tum illum quiescentem in aula cum illis duobus Eunuchis; illorum coniurationem intellexisse: non ergo fuit inter somnium Mardochei, & Eunuchorum interuallum quinque annorum, sed diei vnus.

IV. In eodem libro apparent etiam pugnantia, nam quæ scribuntur in istis postremis capitibus, multis annis post Mardocheum mortuum fuere descripta. Capite vero 11. mentio fit Ptolomæi, & Cleopatæ, qui post Mardochei, & Prophetarum tempora vixerunt.

Quod si dicas authorem, qui scripsit librum Esther summam historiam recensere: alio vero tempore copiosius ab alio authore sacro descriptam, & translata à Lyfimacho, regnante in Ægypto Ptolomæo Epiphane, & Cleopatra, & librum non tunc primitus descriptum, sed solum librum fuisse auctum copiosius, & translatum sub Ptolomeo, & Cleopatra ad nos peruenisse.

Contra insurgit Vviterus, quia Lyfimachus filius Ptolomæi Hierosolymitanus, dicitur epistolam præsentem Phurim interpretatus, non autem librum aliquem hebraicum in Græcam linguam transulisse.

V. In eodem libro alia apparet contradictio. Fictus enim author (ait Vviterus) scribit cap. 12. v. 5. Mardocheo datum esse præmium à Rege propter indicium insidiarum: sed c. 6. v. 3. veræ historiæ, nihil in illum præmij collatum fuisse legimus.

Quid si dicas, quod licet pro delatione, quando Rex sibi iussit legi annales, Mardocheus mercedem non habuerit, & habetur c. 6. amplissimam tamen postea

postea habuit (vt ibidem scribitur) & clarius postea describitur cap. 12. vbi dicitur, *datis ei pro delatione muneribus*.

Contra ait Vitakerus; hoc non potest stare. Nam in cap. 12. post data Mardocheo munera, Aman malum machinatus esse dicitur; quod non intelligi potest de illis maximis honoribus, & muneribus, quibus illū Rex post annales inspectos affecit. Illo. n. mane (vt c. 6. legimus) Amā p̄sto aderat, vt Regem de suspendendo Mardocheo cōueniret; at Mardocheus illo die ad summā dignitatē euectus est, & donis regalibus cumulatus; nec tunc licuit Aman aliquid in illū moliri: nā & fuit Mardocheus in summa Regis gratia, & statim Aman eadem die suspensus ipse fuit. Ergo hoc est in altera parte falsum.

VI. Et est etiam Vitakeri. Cap. 12. v. 6. Aman Mardocheo iratus esse dicitur propter Eunuchos, quos Mardocheus accusauit, quosque læsæ maiestatis reos, & Mardochei indicio damnatos, Rex pena capitali affecit. Sed incredibile est, Amanum tantis honoribus, ac dignitate à Rege affectum Eunuchorum proditori fauisse, & in historia nihil tale reperitur, sed longe alia huius offensionis, & iræ causa narratur cap. 3. ergo &c.

VII. Et est eiusdem. Cap. 1. 5. & 7. iste author ait. Quando Hester in Regis conspectum venit, sic illam Regem iracundē intuitum esse, vt ea metu conciderit. Contra cap. 3. v. 2. gratissima omnino Regi venisse dicitur.

VIII. Et est eiusdem. Cap. 16. v. 10. Amanus iste Macedo vocatur: at cap. 8. & 3. Agagæum illum idest Amalechitam fuisse intelligimus, de stirpe Agag Regis Amelech, quem Saul interfecit.

Confirmatur, & est eiusdem. Non modo Aman Macedo cap. 16. describitur, sed etiam sublato Mardocheo, & Hesteræ cogitasse dicitur, manus in Regē ipsum iniicere, vt Regnum Persarum ad Macedones transferret. Sed primū quomodo potuisset Aman Regnum Persarum ad Macedones transferre, si vel maxime Regem interficere licuisset? nam Macedonum hoc tempore, aut nullum, aut perexiguum Regnum fuit.

Confirmatur II. Quia in hoc cap. 16. narratur Mardocheo, & Hesteræ insidias esse structas, vt illis occisis, facilius Regem inuaderet. At vera historia, nihil tale commemorat. Nam Reginam esse Iudæā, aut Mardocheo affinem nesciuit, & Mardocheo mala omnia machinatus est, non quò ipse hoc modo aditum sibi ad Regnum aperiret, sed vt malitiam suam expleret; nam Mardocheus initio, quando illum Aman odisse cepit, non erat aliqua authoritate præditus, vt posset humanis officere luminibus.

Quod si dicas (ait Vitakerus) Mardochei iudicio esse factum, quominus Rex interficeretur, atque ita obuiam itum esse à Mardocheo Amanis ambitioni, & hinc illum odio exarsisse.

Contra (subdit) quia hoc est loqui, quæ cum historia sacra pugnant. Nam illa conspiratio Eunuchorum, & illud Mardochei indicium ante contigit, quàm Aman ad tantam gratiam, & potentiam in aula Regis peruenisset, vt constet ex secundo capite, & initio tertij.

IX. Et est argumentum Iunii. Cap. 11. & 3. dicitur Mardocheus fuisse de numero captiuorum, quos Nabuchodonosor cum Ieconia transportauit; hoc

nō potest esse, non enim Mardocheus, sed Cis abauus eius fuit transportatus, vt dicitur Esther 2. v. 5. ijs verbis, *qui translatus fuerat de Hierusalem. eo tempore, quo Iechoniam Regē Iudæ, & c. alios oportuisset ad eamtem Artaxerxis vnus hominis vitam producere*.

X. Et est eiusdem. Eodem c. 11. v. 2. dicitur Mardocheus anno 2. Artaxerxis fuisse, *vir magnus, & inter primos aulae regie*. In Hebraico nihil de Artaxerse, nihil de Mardochei dignitate, nam latebat obscurus, quum Esther pupilla abducta est, quod est dicere: in capitibus, quæ hæbraicè extant, non vocatur Astuerus, Artaxerxes, nec mentio fit Mardocheum anno secundo Artaxerxis magnum fuisse, & inter primos aulae regie: ergo falsum est, quod in postremis capitibus Hesteris de Mardocheo scribitur.

XI. Et est eiusdem. Capit. 12. & 1. dicitur Mardocheus requieuisse, *in vestibulo aulae regie, cum Bagatha, & Thara*: hoc autem est commentum: non enim fecit id Mardocheus ex vocatione publica à Rege, sed ex priuato studio, officioque in regem, & reginam Esther.

XII. Est eiusdem. Cap. 16. per totum (vt etiam monuit Hieronymus in prologo) apparet scholasticā declamationem esse, cum à rescriptorum Persicorū forma, tum à rei veritate dissidentem. Nam litteras Regis alio fuisse argumento vera historia narrat c. 8. v. 11. & rescripta Regum Persidis, Medieque nunquā mutari; libri Danielis Estheris, & Esdræ aliquot locis prædicant, quod hic vnus scilicet ἀπαρχὰς negare audeat.

XIII. Et est omnium ferme argumentum, sed illud sic vrget Iunius. Quæ nec hæbraicè fuerūt scripta, nec Iudæorū Ecclesiæ à Deo tradita, & ab illa Christianæ nostræ, nec habentur in Hebræo canone, eæ sunt supposititia, nec ad testamenti veteris canonem verè diuinū vllō factō humano pertinet; at talia sunt illa postremo capita descripta. ergo, &c.

Quod si dicas cum Origene olim talia capita extitisse hæbraicè, postea vero intercidisse.

Contra inquit Iunius. Ecclesia Iudæorum fuit religiosissima depositaria Dei, & libraria fidelissima Ecclesiæ nostræ: nullo ergo modo excidere potuerunt, ne in fidem tunc Ecclesiam culpā refundamus.

Confutatio eorundem, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas Ecclesiæ. Prima classis ex decretis ecclesiæ, & conciliorum, quæ manifestatur ex decretis Summorum Pontificum Innocentij epistola ad Exuperium Tholosanum c. 7. inter libros diuinos connumerantis Esther, & Gelasij Papæ in conc. 70. Episcoporum.

II. Ex Concilijs Laodicensi cap. 59. Carthaginensi 3. cap. 47. Florentino, & Tridentino, vbi eadem historia inter diuinas scripturas pariter recensetur.

Respondet Vitakerus Concilium Carthaginense, sicut & Laodicense (quod ipse non refert, sed Trullanum, quod nec Prouinciale legitimum fuit, sed conciliabulum) fuisse prouinciale non generale paucorum tantum Episcoporum; Florentinum vero, & Tridentinum non fuisse Christianorum concilia, sed tyrannica Antichristi conuenticula ad oppugnandum Euangelij veritatem instructa, & in concilio, quod

quod Tridentinum dicitur, paucos adfuisse, quando illud decretum de scripturis canonicis formatum est.

Contra quia licet Carthaginense fuerit Prouincia, illud sicut & multa alia recepta fuerunt postmodum ab vniuersali Ecclesia, vnde d. 20. Leo Papa IV. cap. de libellis (in quem locum vide annotationem Gregorianam) inter canones, quibus vtimur in Ecclesiasticis iudicijs, numerantur concilij Carthaginensis decreta. Nec pauci dici possunt Episcopi, qui ducenti septemdecim à Theodoro Balsamone numerantur, qui numerus etsi ad paucissimos restrictus esset, quia tamen inter illos paucos, vnus consedit Augustinus, multis præponderare debebat, cum ijs paucis coniudicans, quando solus extra concilium tanta est eius autoritas, vt nullus nisi proteruus ei audeat refragari. Quod vero generalia oecumenica Florētinum, & Tridentinum tyrannica Antichristi conuenticula nuncupet, nō degenerat à veteri more hereticorum veterum, quando Ariani Nicenam, Macedoniani Constantinopolitanam primam, Nestoriani Ephesinam, Eutychiani Chalcedonensem, proscindere maledictis non erubuerunt. Nec in Tridentina synodo fuit tam exiguus Episcoporum numerus, vt paucitas, eius auctoritatem infirmet, esto enim quando decretum de canonicis scripturis editum est, pauci ob temporum conditionem interfuerint, in fine cum decreta relecta sunt, sex præsentibus erant Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, quatuor legati, Patriarchæ tres, Archiepiscopi 32. Episcopi 228. Abbates quinque, Generales ordinum septem, Episcoporum procuratores plurimi, inter quos & sola prædicatoria familia 7. Archiepiscopi Episcopi vero 21. interfuerunt, cui numero si auctoritatem tribuere detrectat, primam Constantinopolitanam synodum, in qua tantū modo 150. Patres adfuerunt pariter inficiabit. Sed quid de numero Nouator est sollicitus? quando si per impossibile Episcoporum legiones in vnum conuenissent, pari temeritate fuissent excepti. *Sed ventoso folle, inanis gloriæ inflati, vt dixit Synesius epistola ad Herculanum, non est mirum si diuina decreta cōspurcarunt.*

II. Classis ex Patribus. Clemens Alexandr. 3. pedag. cap. 2. de Hesther facit mentionem. Et primo stromatum librum hunc recenset, & præcipua huius libri argumenta breui compendio perstringit lib. 4. stromatum dicens, *perfecta in fide Esther Israelitica tyrannica potestate liberans.*

Origenes in ps. 1. recensens libros diuinos veteris testamenti vigesimo primo numero Estheris librum signat, epistola vero ad Iulium Africanum dicit, *in multis quoque alijs sanctis libris inuenimus alicubi plus esse apud nos, quam apud Hebræos, alicubi autem minus. Exempli causa (quoniam non assumi possunt omnia pauca proferemus) vt in libro Esther neque Mardochei neque Esther preces, quæ legentes possunt edificare habentur apud hebræos, sed neque epistola, neque quæ ab Aman scripta est, de euerione gentis Iudæorum, neque Mardochei ex nomine Regis Artaxerxis gentem à morte liberans. Apud septuaginta autem, & apud Theodotionem ea sunt, legatur idem 3. de princ. cap. 2. & ad c. 12. ep. ad Rom. Athanasius exhortatione ad Monachos, ex hoc libro testimonium sumit dicens. *His ieiunijs Mardocheus Aman crudelem superbia præparato sibi met ligno, acceptæ pæne conuersione, suspendit.**

Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 4. de lib. veteris testam. Epiph. lib. de ponderibus, & mensuris. Damasc. 4. orthod. fidei cap. 16. recensentes libros diuinos, cum illis pariter numerant Esther. Chrysostomus hom. 3. ad populum ex cap. 14. illa citat. *tribue sermonem compositum in ore meo*, ad orationem, exhortans. Nilus ex cap. 15. citat testimonium, vbi Assueri imitem animum ad misericordiam conuersum, scribitur lib. de interemptione Patrum Sina.

Ex Latinis Hilarius in psal. 1. August. de doctrina christiana lib. 2. cap. 8. Isidorus, & Rabbanus, Cassiodorus supra citati hunc librum cum reliquis diuinis recensent. Sed ex cap. 14. Ambros. in ps. 36. citat illa verba. *Non des virgam regni tui ijs, qui non sunt.*

Hieronymus epistola ad Demetriadem, & ad cap. 64. Isaia ex eodem capite illa adducit. *Tu nosti quod oderim insigne capitis mei*, similiter ad cap. 26. Ezech. illud citat ex eodem capite, *ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt*, idem testimonium ante citauit Basil. 2. contra Eunomium.

August. ep. 199. ad Ediciam de eadem oratione Esther facit mentionem. Idem efficacitatem gratiæ commendans lib. de gratia, & libero arbitrio ca. 21. illud testimonium ex cap. 16. adducit, *& conuertit Deus, & transtulit indignationem eius.* [Assueri] in lenitate, idem testimonium citat S. Prosper de promiss. & prædictionibus p. 2. c. 38.

Petrus Damianus ex cap. 13. citat illud. *Domine Rex omnipotens in ditione tua cuncta sunt posita, & non est, qui possit resistere voluntati tue, &c.*

Respondet Hunnius ex hac argumentorum classe committi fallaciam à non distributo ad distributū: non enim sequitur, si librum Esther posuerunt Patres in numero canonicorum librorum; ergo illa alia diuersæ linguæ capita, pariter senserunt esse canonica.

Contra quia Patres nedum librum collocant in canone diuino, sed ex capitibus illis controuersis testimonia assument. Et Origenes expressè illa capita in solis Hebræis codicibus desiderari affirmat.

Respondet iterum non sequi argumentum. Patres citant hoc, vel illud testimonium, ergo est sacrum, & diuinum: alioqui prophani toties à Patribus citati essent sacri, & diuini. De Origene subdit, non est curæ, cum tot erroribus fuerit aspersus: Et Gelasius Papa d. 15. c. sancta Romana, decernit non Origenis, sed Hieronymi sententiam esse tenendam, vbi duo hi Patres dissentiant. Cum ergo Hieronymus reiecerit capita illa tanquam apochrypha, eius testimonio standum erit potius quam Origenis.

Contra quia non ex citatione simpliciter eorum capitum à Patribus facta, sumitur ab orthodoxis argumentum, quod sint diuina; puerile enim hoc esset, & ridendi materiam subministraret, sed hæc est vis argumenti. Orthodoxi Patres testimonia petunt ex his capitibus tanquam sacris, & diuinis; ergo istæ partes sunt diuinæ. Antecedens patet. nam ex illis testimonijs probant dogmata fidei. Sic peccatores idololatrias, & non existentes probant Ambros. & Hierony. Gratia efficaciam Augustinus. Omnipotentiam Damianus &c. eademque testimonia citant secundum quod ab Ecclesijs suorum temporum incussæ, & firmiter acceptari videbant. Quod verò Origenes atro in multis lapillo sit signatus, non inficiat hoc

hoc testimonium, quod non ut proprium accipimus, sed ut antiquæ Ecclesiæ sensum monstrans, ut patebit infra in tertia classe rationum. Nec unquam Gelasius dicit, cum dissentiunt Origenes, & Hieronymus, potius standum iudicio Hieronymi: ibi namque dicitur. *Origenis nonnulla opuscula, quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat legenda suscipimus; reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse reuenda.* Cum ergo epistolam Origenis ad Iulium Africanum Hieronymus non repudiarit, illam quoque cum Gelasio legendam suscipimus, meliori quam Mineruæ, ut dicitur, calculo notatam.

Respondent rursus Vitakerus, & alij. Sixtum Senensem Papistam idem prorsus de postremis capitibus iudicasse, esse nimirum supposititia, & laciniola etiam post Concilium Trid. quod solum de veris partibus, ait, non laciniolis, & additijs decreuit.

Contra. Non potest Sixti sententia in hoc vilo modo sustineri determinante Concilio integros libros, *Cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt*, recipiendos esse. Certum est autem in ecclesia feria 4. post Dominicam secundam quadragesimæ in Missa recitari lectionem desumptam ex 13. cap. Esther. Ex eodem cap. accipitur lectio in Missa contra Paganos. Oratio etiam Esther ex cap. 14. recitatur in offertorio Dominicæ 21. post Pentecosten, unde etiam Rupertus Abbas 18. de vict. verbi Dei cap. 12. *Sacer ecclesiæ chorus per singulos annos statutis diebus declamat ante Dominum in persona istorum. Euerte cor eius in odium repugnantium nobis; &c.* quæ verba desumpta sunt ex cap. 14. legendus idem ex cap. 23. lib. 12. de diu. off. Nec concilium addidisset illud verbum, *cum omnibus suis partibus*, recipiendos libros integros, nisi voluisset controuersiam dirimere de illis extremis capitulis, & docere integrum librum cum illis partibus, de quibus olim fuit controuersia, indubitatè recipiendum. Quid? quod si valeret Sixti distinctio de veris, & laciniolis partibus, daretur occasio multis alijs partibus sacrorum voluminum eludendi v. g. historiæ adulteræ, de sudore sanguineo &c. dicere enim posset garrulus sophista has partes non esse canonicas, & Concilium definiisse de veris partibus recipiendis, non autem supposititijs. Errauit ergo Sixtus id docendo etiam post Tridentinam synodum, cuius auctoritatem debebant Nouatores potius sequi imitando Sixtum filium obedientiæ, s. Synodo humiliter obsequentem, non in lapsu humano aliter quam res se habet ab intelligentia synodi eundem non pertinaciter recedentem sugillare: ubi enim in lapsu Sixtus hominem se ostendit, sic in obsequio vere filium pacis, & vnitatis se declarauit Tridentinæ synodi decreta inconcusse recipiendo. At sophistæ nugacissimi semper tergiversantur, & ut dicam cum Arnobio quinto aduersus gentes, tricas Tellenas conduplicant.

III. Classis ex synagogæ antiquæ decretis. Zorobabelis enim, & Cyri seculo, ut notat Guebrardus lib. 2. cronol. paulo post principium anno mundi 3710. synodus magna (quæ, & quinta) habita est, ubi de sacris scripturis canon editus est, cuius scriba asseritur Esdras, & Eliam citat præfat. 3. in Masoreth. Hæc autem, synodus distribuit libros sacros in tres partes, legem, Prophetas, & hagiographa, inter quæ hagiographa nempe, Psalmi, Prouerbia, Canticum, &c. Esther annumeratur; sed & Iosephus ipse 11. antiqu.

c. 6. nec duas epistolas Asueri, nec orationem Mardochei prætermittit.

Respondet Hunnius. Iosephum ex quibusvis auctoribus, non modo ex sacris, sed etiam ex prophanis, & suspecte fidei conquisuisse, & in librum suum concessisse, quicquid ad gentis suæ splendorem amplificandum facere iudicaret, cuiusmodi sunt fabulose narrationes de Mose trienni, de eodem iuvene belligerante contra Aethyopes, de Isarbi Regis Aethyopie filia &c.

Contra, quia idem Iosephus de se ita loquitur lib. 10. cap. 12. *In ipso historiæ meæ principio propter eos, qui questionem faciunt, aut in aliquo culpare nituntur, astruxi dicens translaturum me libros Hebraicos in eloquium Græcum, & hos volentibus aperire, neque adijcere me aliquid seorsum, neque subtrahere me promittens.* Sed demus in cæteris mentitum Ioseph: in hoc certe mentitus non est, cum enim istæ partes in antiquissimis Bibliorum exemplaribus, tam Græcis, quàm Latinis habitæ fuerint, ut patet ex Origene, & Hieronymo, & portio aliqua, vel fragmentum earundem reperiatur in Ioseph; ex eo fonte, quo exemplaria ista ad notitiam veteris ecclesiæ peruenerunt, ex eo pariter in notitiam Iosephi deuenerunt, nempe ex sacris codicibus Hebraicis. Sed & idem Iosephus lib. 1. contra Appionem paulo post initium, ubi apud suos viginti duos libros esse sacros commemorasset ab Artaxerxe, inquit, *usque ad nostra tempora singula quidem descripta sunt. verum non pari fide digna censentur apud nos, quod non fuerit Prophetarum exacta successio.* Quibus verbis ad alios libros Iudith, &c. hoc eodem tempore descriptos, qui non fuerunt recepti in priore canone Hebræorum (ut dicitur) alludere videtur. De Esther autem libro cum partibus suis, quarum ipse fragmenta citat, dubium esse non potuit cum inter viginti duos annumeretur, ex priori canone hebræorum. Accedit testimonium R. Eliæ, qui alios Rabbinos citat, & hodie apud PP. Augustinienfes Bononiæ inuolutus archetypus Esther Hebraico sermone descriptus integer cum illis capitibus, qui controuertuntur asseruatur, sic testatur Reuerendissimus P. F. Angelus Rocca sacrarum Summi Pontif. Præfectus, & Episcopus Tagastensis in comment. de Bibliotheca Vaticana.

IV. Classis ex rationibus. Prima ratio, quæ à multis DD. assignatur, Quia non est rationabile, ut Hebræorum iudicium sequamur, qui sunt hostes nostri, & mendaces, & à multis habentur sacrorum voluminum truncatores, & priscis Ecclesiæ Patribus veridicis, & modestis ecclesiæ filijs fidem non adhibeamus. Quam rationem tetigit Origenes apud Iulium dicens. *Vide ergo ne imprudentes, & inscientes abrogemus, quæ habentur passim in ecclesijs, & legem statuamus fraternitati, ut deponant quidem sacros, qui apud eos feruntur libros, assentiantur autem Hebræis, & persuadeant, & nos puris impertiant, & qui nihil habeant figmenti.*

Respondet Hunnius, non esse probabile excidisse ex codice Hebræorum quædam ab initio, ex medio, & à fine, non intercidentibus cæteris partibus intermedijs, &c. & insuper quia omnia coherent ordine rectissimo, & ipsarum rerum gestarum, tam vndique concinna, & apta est coherentia, ut ne vestigium quidem appareat e medio volumine quædam intercuisse.

Con-

Contra instatur, quia Origenes in eadem epistola multa huius generis alia exempla adducit, ut magis fidem mereatur Origenes verosimiliter loquens, quā Hunnius, qui nullam, nec verisimilem rationem adducit. imò eò facilius excidere potuerunt dicta capita, quò alijs erant simillima. Nec hoc fuit absurdum, cum alij libri sacri exciderint, & etiam legis volumē longo tempore amissum sub Iosia tandem repertum sit, ut habetur 4. Reg. 22. ut posterius dicetur. Nec quia in Hebræo, ut nunc est, possunt concinnari capita mira iunctura atque structura, effici non potuit, ut e medio volumine aliquid excideret: nam æque apta efficitur capitum continuatio in libris Regum, & Paralipomenon; cum tamen frequenter de libris, qui exciderunt expressa mentio fiat. Sed quantum valeat hæc ratio cum sua instantia discutietur infra peculiari controuersia an integra per omnia extent hebraica originalia.

II. Ratio solidior, innitēs generalissimo principio (quam etiam tetigit Origenes) quia dum Ecclesiæ id docebant etiam tempore Origenis, non est verisimile esse hallucinatas. Vnde sic dicit eadem epistola. *An non providentia in scripturis sanctis dedit omnibus Christi Ecclesiis ædificationem? non curam gessit eorum, qui empti sunt pretio pro quibus Christus est mortuus?*

Vltima classis ad hominem, nam Drusus Calvinianus in cap. 3. Esther fol. 93. sic dicit. *Nescio quam rectè fiat ab hominibus eruditissimis, qui additionibus Esther falsè crimen imponunt ex loco tam dubio, & controuerso.* Loquitur autem de eo loco difficili quomodo Amā fuerit Macedo. Et Lutherus ipse suum iudicium quò totum hunc librum explodebat, retractauit, ac limitauit quandoquidem in præfatione suæ versionis decimi capitis partem, & septem alia, quæ sunt in vulgata editione reiecit. Sed etiam impia retractatio, quia non plena, & dissidens à vulgata editione.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Esther sacer est & diuinus.

Respondeo dicendum, quod supposita traditione, & autoritate Ecclesiæ consignatis hunc librum, ut canonicum ex materia, quæ ibi tractatur, suasibile potest desumi argumentum ad probandum esse diuinum, nam ut dicit Hieron. in pro. *Esther in Ecclesiæ typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij, & diem celebrem mittit in posteros, & sicut animam suam pro populo ponens causa fuit, ut Aman eo ligno suspendere-tur, quo Mardocheum idem Aman procurauerat suspēdere innocentem, & S. Prosper ait p. 2. de prædictionibus temp. cap. 38. Ecclesia sancta ligno crucis perimit inimicos: sic pro suis periculis huiusmodi opponit. Sic datis in morte suis laboribus vitam conferendo ministrat, ut potè Regina, quæ à suo Rege sponso, & Domino admonetur, eique dicitur. Libera eos qui ducuntur ad mortem, & redime eos, qui occiduntur, cuius beneficiorum refugia, ipsi quoque eius appetunt inimici. Quia autem ex se non potuit scriptor huius libri resitas gestas ad futura præsignanda aptare, à Spiritu sancto ad hæc significanda directum, & impulsu firmissimè credendum est. Quis verò iste scriptor fuerit dicetur infra suo loco.*

Solutiones oppositionum.

AD I. respondetur. Si Patres citati reiiciunt, aut nō numerāt librum Esther inter canonicos, & diuinos libros; sat nobis est quod numeret reliquos sanctorum chorus. Cur autem non consentiant omnes Patres, ea causa potest assignari, quia multi eorū à coequis Iudæis canonem hæbreum didicerūt; canon autem Hebræorum aliter dispositus est post Christum à Iudæis, quā à veteri synagoga. Nam post Christum non est (dicunt aliqui) inuicibile dicere erasos multos codices, ut Tobiam &c. quando oculariter (aiunt) cernimus à Thalmudistis etiā Iob negatum, & Ecclesiastem ob solum vltimum caput in canonē receptū, quoad priora reiectum, ut ait Hieronymus in 12. ca. Ecclesiast. Vnde sic illi potuerunt eradere multa capita Esther, & ita illum suspectum reddere, ut alij non meminerint. Sed de hoc infra tractabitur cū discutiemus an scriptura sac. à Iudæis fuerit falsata. Alij ex canone veteri Hebræorum, nedum eo, qui eorum tempore circumferebatur quosdam expunxisse dicunt. Attamen dicere à veteri synagoga agnitiū esse, hunc cum alijs libris verisimile est (qui in canone Hebræorum nupero post Christum edito nō reperiuntur) & si nō ab omnibus saltem ab aliquibus legis Doctoribus: vnde cum apud omnes indubitata non fuerit autoritas, non eodem ordine recepti sunt ab vniuersa synagoga. Vnde Iunilius de partibus diuinæ legis lib. 1. cap. 3. querens cur liber Esther cū Paralipomenon libris, Iobo, Esdræ duobus, Iudith, & duobus Machabæorum cū ad diuinam pertineant historiam, non inter canonicas scripturas currat: Respondet; *quoniam apud Hebræos quoque super hac differentiā recipiebantur, sicut Hieronymus cæterique testantur.* Sicut ergo à Iudæis olim Iudith, & Machabæi (teste Iunilio) (licet non eodem autoritatis gradu) recipiebantur; sic potuit liber Esther recipi cum libris Iob, & Paralipomenon: & tamen ut nullus negat Iob, & Paralipomenon libros, ut scripta sancta suscepta ab Hebræis, ita liber Esther, ut diuinus haberi potuit, licet apud omnes non fuerit tunc etiam indubitata autoritas. Hieronymus vero in præfatione, & annotatiunculis ad hæc capita, & ad hanc partem libri, non dicit ista capita tanquam laciniosa addita (cum loquatur de toto libro) sed voluit scriptoris industriam commendare, qui sicut solitum est in scholaribus disciplinis sumpto themate exco-gitare, quibus verbis vti potuit, qui iniuriam passus est, vel qui iniuriam fecit; sic addita sunt quæ dicuntur posterius ad priora capita, in quibus sunt multa verba eius, qui iniuriam passus est, & iniuriam fecit; in qua re nullum interuenit vitium, non quod prioribus capitibus posteriora capita tanquam laciniosa addita sint. Quod si aliquis adhuc contendere velit Sanctum Hieronymum loquutum esse de additione laciniosa posteriorum capitum ad priora; exponi potest quod loquutus sit de vulgata editione non prout nunc est, sed de vulgata editione, quæ tūc circumferebatur, in qua multa laciniosa, & conficta in multis codicibus verisimile est reperta fuisse. Authoribus in cōtrariū, grauiore alios, qui citantur opponimus, & ecclesiæ matris eorum inconcussam autoritatem: & negatiuæ eorum autoritati affirmatiuam aliorum Patrum, & Ecclesiæ præferimus.

Ad II. quidam dicunt Artaxersem fuisse Astiagæ patrem Darij, qui Chaldaeos vicit, & Regnum eorū obtinuit, & proinde hanc historiam contigisse post captiuitatē Iudæorū, vel captiuitate ipsa perseverante, ita Canus lib. 11. de loc. c. 3. in solut. 9. arg. quem secutus est Gerardus Mercator in sua chronologia. Sed contra instant aliqui, vt Bellarm. Cardin. lib. 1. cap. 7. quia talis Assuerus fuit Medus, & Rex Medorum, maritus autem Esther fuit Persa, & Rex Persarū. Sed hæc instātia non valet, quia, vt patet ex libro Danielis, & Esdræ, Regnum Persarum, & Medorum eo tempore vnum idemque regnum fuit. Aliter ergo potest hic dicendi modus explodi: nam Assuerus de quo est sermo in libro Esther regnauit in progressu Monarchiæ Persarum, & Medorum, iam extincta Monarchia Chaldaeorum. Sed & antequam extingueretur Chaldaeorum Monarchia non erat regnum Persarum adeo patens, vt dominaretur viginti septem Prouincijs ab India vsq; Aethyopiam, imo multæ earum subiectæ erant Assyriorum Regibus, quibus etiam & Medi ipsi subiecti erant, vt patet ex 4. Regum, vbi legimus Israelitas translatos esse à Rege Assyriorum ad Ciuitates Medorum, & ex libro Tobia, cuius cognati in Mediam sunt translati. Non ergo pater Darij potuit esse tam potens, & magnus Rex imperans tot Prouincijs cum Assyrijs imperare non potuerit, qui tunc dominabantur ipsis Persis, & Medis, quorum Assyriorum regnum postea Darij filius extinxit. Accedit quod Assuerus maritus Esther dominabatur omnibus Prouincijs, in quibus Iudæi post captiuitatem dispersi erant, pater autem Darij paucos Iudæos in ditione sua habere potuit, maior enim eorum pars in Babylone, & Ciuitatibus finitimis habitabat, quæ non Assuero, sed Regi Babylonis parebant. Genebrardus refert pag. 246. duas sententias, vnam asserentium maritum Esther fuisse Cambysen filium Cyri: aliam asserentem fuisse Darium filium Hidaspis, quam sequitur Rugerius opusc. de lib. cano. cap. 21. Sed neutra potest stare, nam ex Herodoto li. 3. & Ioseph 11. antiq. c. 2. annis 7. quinque mensibus regnauit Assuerus: & ultra duodecimū regnasse maritum Hester colligitur ex c. 3. vbi dicitur anno 12. Regni Assueri. Secunda nec potest stare, nā ex eodem Herodoto (sicut & multi Reges) habuit Hidaspis duas vxores Atossa, & Aristona filias Cyri, at Assueri vxores duæ Vasthi Persica, Hester Hebræa. Ioseph vero 11. antiq. cap. 6. quem Bellarm. & alij sequuntur dicunt hunc maritum Esther fuisse Artaxersem, qui & Longimanus dictus est, qui fuit quintus Rex post Cyrum, & sextus post Darium, qui Babylonem cepit. Senensis vero lib. 8. hær. 11. n. 5. dicit cum Eusebio fuisse Artaxersem non Longimanum, sed Menonem illum Darium, quem quintum Persarum post Cyrum Regem faciunt: idem cum Senensi sentiunt alij, vt Driedo de ecc. scrip. cap. 3. par. 1. Sed primo non potest stare sententia Iosephi, nam maritus Esther, vt dicitur in hoc libro regnauit super prouincias 27. at Longimanus præsertim initio sui imperij, nō poterat tot prouincijs imperare, cum eius pater plurimas prouincias amiserit, vt bene ponderat Tornielus anno 3590. num. 7. eam reijcit Eusebius in Chronicis. Et à captiuitate Babylonis vsq; ad initia huius regis fluxerunt anni 165. ad minimū, vt dicunt authores istius sententiæ: non potuit autem Mardocheus superstes esse præsertim cum describa-

tur Esther neptis filia fratris sui, iuuenula. Dicere autem cum Philone, in breuiario temporum apud Annium, Mardocheum Isaac Patriarchę vitam pluribus annis excessisse, fundamentum non habet, cum Annii authores fabulosos, & nullius fidei eo libro collegerit, ac veris authoribus fictitia tribuat. Secundo autem sententia Senensis neque consistit. Nam, ex Plutarcho in eius vita Mnemonem Darium duas vxores habuisse habetur, Statyram, & Atossam, nulla Vasthi mentione facta. Rursus Assuerus 7. regni sui anno duxit in vxorem Esther, sed Mnemon ex Plutarcho duxit Satyram antequam regnare cepisset; Satyra verò occisa est veneno, Vasthi vero repudiata est. Esther vero nunquam Atossa dicta est, hæc enim Persica fuit, & filia Arthaxerxis regis, illa vero Hebræa ex Iosepho 11. Antiquit. cap. 6. Nec quintus Rex fuit Persarū Darius, ex chron. Longi. succedens.

Dicendum ergo probabiliter, quod maritus Esther fuit (vt alij dicunt) tempore Monarchiæ Persarum vnus e Regibus successoribus Dario primo, & Cyro non longè ab eis distans. Quis autem determinatē fuerit ex scriptura colligi non potest, cum non scribatur nūmerus certus, & determinatus illorum Regum, nec ex prophanis certò constare potest, cum circa illa tempora fabulosa multa narrentur, & mendacijs plurimis sint referta. Probabile est fuisse vnum ex ijs, qui regnauerunt, antequam templum, & ciuitas Ierusalem reedificarentur, & populus iudaicus dispersus Iudæam iterum occupasset. Cuius argumentum est, quod si pacificè habitassent Iudæi eo tempore in Hierusalem non scripsissent Esther, & Mardocheus Iudæis habitantibus in centum viginti septem Prouincijs subditis Persarum Regi, vt obseruarent dies sortium, cum primò litteras dedissent, ad Hierusalem. Nec potuisset Aman necem omnium Iudæorū tentare litteris missis ad Gubernatores Prouinciarū, si Hierusalem reedificata erat, & Iudæorum maxima pars in regione propria habitaret. Omnes autem istos successores verisimile est Assueros vocatos non secus ac Pharaones vocabantur Reges Aegypti, vel Ptolomei: vnde factum est, vt Cambyses filius Darij & Assuerus vocaretur 1. Esdr. cap. 4. & idem qui Xerxes, à Iosepho vocatur, Artaxerxes dicitur 1. Esdræ cap. 6. & 7. & 2. Esdræ cap. 2. vnde non est mirum si fuerit Doctorem discrepantia: ex supputatione vero allata res bene componitur, dicendo maritū Esther fuisse Assuerum, seu vt noster Pagninus vertit, Achasueros, quod significat magnum principem quo nomine appellatio seu nomine cōi dignitatis oēs dicti Reges Persarum vocabatur, quis autem fuerit determinatē ignoratur, probabiliter asseritur fuisse vnum ex ijs, qui regnarunt ante templi reedificationem, & Iudæorum reditum in Iudæam.

Hæc autem satis sunt ad soluendum euidenter hæreticorum argumenta, quæ non requirunt mathematicam ἀκρίβειαν, sed suasibiles coniecturas, vt argumenta eorum demonstratiua non esse, ostendatur.

Ad III. Optima est responsio ibi data, nec enim in 2. & 11. & 12. cap. distinctè explicatur, quo anno Assueri fuerit facta coniuratio Eunuchorum, quæ tamen cap. 2. apertè traditur fuisse facta post septimum annum assumptionis Esther ad Regnum. Ad instantiam Vvira kerianam respondetur. Nunquam probabitur ex collatione capituli 11. cum 12. tunc cōspirationem factam, cum Mardocheus somnium vidit:

pit; illa autem verba textus Græci *οὐκ ἔστιν οὐκ ἔστιν* non significant ea nocte insidias fabricatas, sed Mardochæum vsque ad noctem de somnio, somni ique intellectione cogitasse, cum quo stat post quinque annos insidias ab Eunuchis orditas, & ab ipso Mardochæo intellectas, atque detectas.

Ad IV. si sustineatur responsio ibi data; ad instantiam Vvitakarianam quidam respondent illud esse argumentum ab autoritate negatiua desumptum, quare si nō affirmatur Lyfimachus plura ex Hebræo in Græcum transfuisse, nec negatur, imo insinuat. sed tota hæretici Vvitakeri versutia, quam Fauius quoque est imitatus eo tendit, negando illud cap. 11. vbi de Cleopatra fit mentio, ne vidēs fieri mentionē Lyfimachi, qui Assueri epistolam in Græcum transfudit, reuincatur ad asserendum, ea capita conuersa non fuisse aliquando Hebraicè descripta. & licet de Ptolomæo, & Cleopatra fiat mentio, idcirco facta est, vt signaretur tempus quo epistola illa à Dosithæo, & Ptolomæo patre Lyfimachi Hierusalem delata est, & à Lyfimacho translata in Hierusalem ex cap. 11. Si verò quæretur; quis fuerit author huius copiosæ additionis ab alio authore factæ, quam Lyfimachus traduxit? respondent incertum esse, sicut incertum est quis fuerit author eius partis scripturæ de morte Moysi in Deuteronomio; similiter, & in libro Iob de morte Iobi &c. quæ tamen quia in libris sacris reperiuntur, vt canonicæ recipiuntur etiam si author earum ignoretur. Vel dicendum quod fuit bis scripta hæc historia Esther, vt colligitur ex cap. 9. & principio cap. 11. primo historicè, quæ est prima pars libri consignata in archiuis. secundo in epistolis missis ad Iudæos, quæ ad posteros non peruenerunt, sed solum vna epistola translata in linguam Græcam à Lyfimacho, Dosithæo, à Ptolomæo vero in Hierusalem delata, vnde posterior pars desumpta est, vbi multa capita ex illa epistola desumpta leguntur. Vnde sequendo istam viam facile occurrimus Nouatoribus præsertim Faio dicenti in hoc libro ex rerum enarratione apparere multa perturbata, & iterata. Non enim perturbatio est, vbi idem repetitur vno modo per historiam, altero modo per epistolam, eoque ordine quo prius historia, postea epistola scripta est, vnde melius est, vt bis diuerso modo iteretur, quam quod aliquid è sac. historia depereat. Vnde delicatulos oculos Faianos iteratio ista offendere non debebat, sicut nec rerum iusta transpositio, vt in vulgata legitur; quæ impiè perturbatio vocatur ab hæretico.

Ad V. bona est responsio ibi data. Siquidem Mardochæo munera data sunt, vt dicitur cap. 12. Sed non statim data sunt, quæ per anticipationem quandam data scribuntur, sed postea. Cap. vero 6. nulla munera tunc data fuisse scribitur. Sed & illud dicere non est absurdum, Mardochæum in proditoris Eunuchorum manifestatione aliqua dona ab Assuero suscepisse, quæ cum beneficio imparia essent, iuxta communem loquendi formulam in similibus eventibus, nihil accepisse rectè asseritur. Sed pro magno munere dici potest Mardochæum accepisse beneuolentiam Regis etiam si nulla externa tunc accepisset, nam vt rectè dixit Isidorus 3. de summo bono, *Non sunt fideles; quos munus, non gratia copulat: nam cito deserunt, nisi semper accipiāt.* Ad instantiam Vvitakarianam responderetur nullum esse absurdum dicere Aman ante honorificos honores, insidias Mardo-

chæo præmeditatum, quod cap. 5. & 6. describitur easdem verò auctas, & continuatas post publicam. Mardochæi circumductionem, vt habetur c. 12. *Ambitionem enim zelus excitat; dum cernit quis alium in honoribus auctiorem*, scripsit Cypr. de zelo, & liuore. Quod si in eodem cap. 12. insidias tunc inchoatas aduersarius contendat, sciat illud more scripturæ accipiendum per anticipationem, nimirum, vt obiter de remuneratione Mardochæi fuerit sermo, ex professo autem de insidijs tractari ceptum sit, quæ tamen narrationem de remuneratione antecedere debebat. Vnde Genesis 1. per anticipationem masculinum, & feminam fecisse Deus ijsque benedixisse scribitur, & postea cap. 2. Eux de latere Adam dormientis formatio narratur. Quod vero Aman eodem die, quo suspensus est, etiam insidias Mardochæo machinatus fuerit, non est inuicissimè; hoc enim potuit accidere toto tempore illius diei, quod intercessit vsque ad suspensionem eius; vnde verum fuit, quod post publicum honorem delatum, Aman voluit nocere Mardochæo, & eodem die, quo Aman Mardochæum perdere cupiebat, eodem die punitus fuerit. *Facienti. nequisissimum consilium super eum deuoluitur*, vt dicitur Eccles. 27. aut, vt scripsi Basil. pessima consilia, in propria capita eorum, qui consulunt redundant, non solum quantum ad substantiam actus, sed etiam, Deo iudice, quantum ad temporis, & loci circumstantias.

Ad VI. si similes ingratitudines familiarium contra Principes, & Reges in prophanis etiam historijs non legerentur, posset aduersarius suam inscitiam colorare: at cum similia facta legamus, non est cur simus solliciti talibus nanis respondere: sapienter enim Menander. *Permutat enim omnia, quæ sunt in vita, parua fortuna*, & vt dixit Q. Curtius 4. de gestis Alex. *Homines cum se permiscere fortune, etiam naturam desitiunt*, gloria vel auaritia stimulat, ex qua vt scribit Amb. in apol. David c. 4. *septem nequitie procreantur* s. proditio, fraus, fallacia, peritium, inquietudo, violentia, & contra misericordiam indignatio, quæ in Aman aulico, priuado del Rey, concurrerunt, vt clare ex cap. 16. huius libri colligitur, & quamuis cap. 3. Mardochæo iratum Aman legamus, ob non sibi exhibitam reuerentiam, & obsequium; non pugnat eum, cap. 12. vtrumque enim iræ Amani fomentum extitit Eunuchorum delatio, & cultus Amano non exhibitus.

Ad VII. nullam potest aduersarius contradictionem probare. ob insolitum enim Reginæ accessum ira inflammari potuit Assuerus, vt scribitur cap. 12. cuius corde postea à Domino Deo in lenitatem conuerso, ob Reginæ periculum placidissimis oculis, idē Reginam potuit postea intueri, vt scribitur cap. 3. vnde Aug. 1. contra duas epistolas Pelagi. cap. 20. ait, quod Deus, *oculisissima, & efficacissima potestate* (vide si sola motio moralis intercessit) conuertit, & transfudit, nempe cor Assueri, ab indignatione ad lenitatem hoc est de voluntate lædendi ad voluntatem fauendi, qui secundum illud Apostoli, *Deus enim est, qui operatur in vobis, & velle, &c.* & subdit August. ab eo tempore, respondens Vvitakero, *nunquid homines Dei, qui hæc scripserunt, imo ipse Spiritus Dei, quo auctore per ipsū scripta sunt oppugnavit liberū hominis arbitrium?* &c. ecce quomodo, hunc scripturæ locum S. Augustinus fatetur à Spiritu sancto esse dictatum per homines Dei.

Ad VIII. non est incredibile cum Saul Amalechitis cedem attulit aliquos eorum effugisse Tyrum, vnde ps. 82. *Ammon, & Amalech alienigenæ cū habitantibus Tyrum*, recensentur: Tyro vero capta à Nabuchodonosor, in Græciæ partes conuolasse. vnde Hieronymus 5. in Isai. cap. 23. scripsit ex historijs Assyriorum, obsessos Tyrios fugisse Carthaginem, & ad alias Ionij, & Aegæi maris insulas. Ab Amalechitis potuerunt orti esse Macedones. vnde & quedam cognatio nominum est inter Macetes, & Amalechites. Macetas verò vocatos esse Macedones scripserunt Heraclides, & Gellius lib. 9. cap. 3. *Philippus ait Macetie Rex*. Etiam Syriæ Regum vocatum esse Macedonicum scripsit Goronides lib. 2. c. 3. Rectè igitur Amalechites, & Macedo potuit Aman nominari, imo, & Persa; accidere etenim potuit, vt è Macedonia pater, vel auorum quispiam in Persidem venerit, & in Perside, vel Persica matre natus, Persa quoque diceretur. vnde Methiochus ex Herodoto lib. 5. Persicam duxit uxorem, & eius filij Persæ habitū sunt. Potuit quoque esse Persa, vel Amalechita natione, Macedo affectione; sicuti illi Itali, qui sunt affecti v. g. catholico Regi Hispaniarū Itali dicuntur natione, Hispani vero ex affectu.

Ad confirmationem. Conceditur, cogitasse Aman regnum Persarum ad Macedones transferre, & vera id verificatum esset, si occiso Rege, se, & posteros suos Reges coronasset. vnde etsi exiguum esset regnum Macedonum magis illustrasset, & ampliasset, coniugens Regnum illud Persicum cum Macedonico, & hic est humanæ potentiae abusus etiam si res impossibiles essent, vt dixit Seneca tragedia 4. *Quod non potest, vult posse qui nimium potest.*

Ad confirmationem secundam. Satis constat, quanta autoritate pollebat Mardocheus apud Regem, detecta Eunuchorum prodicione. quid? quod neque ignorabat Aman quantum ante patefactam prodicionem etiam valeret apud Esther, & ista apud Regem vt propter hæc difficile cerneret, posse Regem è medio tolli. Aegre autem tulit sibi adorationem à Mardocheo negari, & insidias, quorum ipse particeps fuerat, detectas esse, etsi ab omni coniurationis suspitione immunem adeo se probavit, vt fidelis existimatus sit, & proinde honoribus cumulatus. Nota est aulicorum, quorundam vafrities, quibus illud cōpetit, quod altera manu caduceum, altera hastam tenet, vt scripsit Euthathius ex Pausania, pacem simulantes machinationes in Reges instructes.

Et per hæc ad instauratā, & replicā respōdetur, nō esse præter rationē, vt ambitiosus Amā antequā ad gratiā sumā Regis, & potētā in aula pueniret, machinationē in Regē strueret, cum, vt benè sciunt qui aulicorū mores experti sunt, huiusmodi farina homines ambitionem in Curijs Principum sectantes, apprimere simulare, & dissimulare sciunt, & temporis occasionem captare, aliud in ore, aliud in corde habentes. Detectis porrò insidijs Eunuchorum, quorum criminis particeps erat Aman, non mirum fuit, si non rectis oculis ab Aman Mardocheus fuerit inspectus, quod scribitur cap. 12.

Ad IX. quidam vt Caiet. noster, quem Bellam. sequitur, & Pererius in cap. 9. Daniel. non ad Mardocheum, sed ad Cis illud relatiuum libenter concedūt referendum esse. Sed re vera relatiuum [qui] mox sequens, qui fuit nutritus filie fratris sui Edissæ, quæ

altero nomine vocabatur Esther, non potest referri ad ea verba præcedentia filij Cis, sed ad Mardocheum. Hic enim est totus contextus scripturæ. *Erat vir Iudæus in Susā ciuitate vocabulo Mardocheus, filius Iair, filij Semei filij Cis, qui translatus fuerat de Ierusalē eo tēpore, quo Iechoniā Regē Iuda trāstulerat Nabuchodonosor, & sequitur, qui fuerat nutritus, & c.* facile est autē diuidere illa duo relatiua, q̄ cōmodè de eodē Mardocheo verificantur. Alij secundo dicunt, vt Lyrannus (qui refert Ioseph 11. antiq. cap. 6.) & alij non esse improbabile, Mardocheum ipsum à Nabuchodonosore cum Ieconia Rege transportatum, & Assuerum istum fuisse Artaxersem, qui dictus est Longimanus. vnde illa verba cap. 2. *qui translatus fuerat de Hierusalem*, non referuntur ad proauum eius Cis, sed ad Mardocheum, cuius vitam protractam ad hæc tempora Longimani; non est, dicūt, tam absurdum: poterant enim tunc ad summum attingere 165. Sed quia durum hoc videtur, Dicendum vt supradictum est in responsione ad primum securius, & probabilius hunc Artaxersem fuisse vnum de Regibus successoribus Dario primo, & Cyro, vnde non astringimur asserere in tā diuturnam ætatem Mardocheum fuisse prouectum. Sed si aliquis velit defendere primum dicendi modum, dicere possent non improbabiler cum nostro Hugone Carensi, non Mardocheum in persona, sed in Cis auo suo, in quo erat tanquam in causa materiali, virtute scilicet seminali asportatum (Mardocheus enim virtute in progenitoribus continebatur) & hoc secundum phrasim scripturæ. Nam Gen. 36. & Deuter. 10. dicitur, *filios Ioseph* in indiuiduo in Aegyptū ingressos, q̄ tñ in Aegypto nati sūt. Quare nōn in parente suo ingressi sunt. Sed quæcumq; autem harū respōsionū expositio lectori ardeat siue de Cis, siue de Mardocheo in lūbis Cis, siue de Mardocheo in se considerato, cessat vnde quaque de longua Mardochei ætate difficultas.

Ad X. si in primis capitibus, quæ hebraicè extant non vocatur Assuerus Artaxerxes, non propterea abijcienda sunt postrema capita eiusdem libri, vbi hoc exprimitur, alias liceret arguere, quia in Ioa. fit mentio de clauis, quibus crucifixus est Christus, & non in alijs Euangelistis, ergo hic locus Ioannis est abradendus, vt dissentiens, & apochrypus. Dicat ipse Iunius quomodo ipse ausus est Assuerum Xersem appellare, cum hoc in hebraicis capitulis nō asseratur, malens credere suis symmictis Scaligero, & Drusio Caluicolicis id defendentibus, quam (quos tanti faciunt) hebraicis codicibus? Quod vero subdit anno 2. Artaxerxis Mardocheum fuisse obscuri nominis, id probare deberet. illo verò concessio, non fuisse inter primos aulae regiae connumeratum eo anno; nihil vetat iuxta suum morem per anticipationem, scripturam referre Mardocheum inter primos eiusdem aulae recensitum. Vnde Marci 3. in electione Apostolorum dicitur, *imposuit Simon nomen Petrus*, qui tamen nō tunc præ cæteris cum primatu nomen illud obtinuit, sed postea; vnde ea verba secundum anticipationem quandam accipienda sunt.

Ad XI. quod assumit ibi Iunius non probat. Quare eadem facilitate negatur: magisque mereretur fidem author illorum capitum posteriorum Esther, etiam si canonicus non esset, quam mali corui Caluini malus iste pullus, coniecturas inuerisimiles pepone infulsiores eructans. Sed quæ collectio ista?

Quia

Quia priuata affectione nō publico munere asūptus Mardocheus uersatus describitur in posterioribus istis capitibus, ergo in illis commenta describuntur? tantum enim ibidem refertur simpliciter Mardocheum moratum in vestibulo aulae regiae, nulla facta mentione priuata, aut publicae functionis. Sed si quis antecedens negaret iure negaret; potuit enim fieri: etiam si ibidem non fiat mentio ad publicam istam functionem assumptum Mardocheum, in qua post detectas insidias fuit confirmatus.

Ad XII. magis standum est in hoc, antiquae, & vulgatae editionis auctoritati, quae Hieronymum antecessit, quam illi dicto Hieronymiano: nec aliud argumentum epistolae illius est in cap. 16. aliud in cap. 8. sed vnum, & idem si diligenti collatione vtrumque conferatur. Nec valet collectio. Decreta, & rescripta Regum non mutantur, & rescinduntur, ergo caput 16. in quo in edicto apparet ista mutatio, est spurium & supposititium; alias idem in arguentem oporteret retorqueri sic; Esther cap. 3. edicto regio praecipitur Iudeos trucidandos, & in cap. 8. epistola siue edicti regij mutati epitome continetur; Ergo illud c. 8. quod aduersarij admittunt, pariter est spurium. Sed licet regulariter regum edicta, non mutantur: pro loco, & tempore, & alijs circumstantijs sepius mutata esse experientia docuit.

Ad XIII. Negatur maior, negatur etiam minor ex auctoritate Origenis, nec propterea in veterem Ecclesiam Iudeorum culpa refunditur. Sed in temporū iniuriam, qua etiam multi integri libri scripturarum exciderunt ob posteriorum Iudeorum quorundam malitiam, vel librorum oscitantiam, qua potuerunt multa obliterari, nec haec incredibilia dicta sunt, cum esset enim diuinorum librorum raritas, & paucitas, iactura, corruptioni, obliuationi obnoxij esse potuerunt.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An liber Tobiae sit à Deo diuinitus inspiratus.

Positio Nouatorum.

Martinus Lutherus in suis Biblijs librum Tobiae inter Apochrypha scripta recensuit, idem in colloquijs latinis to. 2. c. de veteri testamento scripsit. *Quod Tobias videtur comedia, quae de mulieribus loquitur.* Doctor Ionas cum Tobiam transtulisset, scriptum translatum afferens, dixit. *Per multa stulta esse in eo libro, praecipue de tribus noctibus, & iecinare piscis assato, quo Diabolus fugatus sit.* respondit Martinus Lutherus [est poema iudaicum, Diabolus acer rinus hostis non tam facile fugatur.]

Ioannes Brentius librum Tobiae inter apochryphos libros numerat in Apolo. confess. Vvitemberg. Kemnicus in examine. Illyricus in Antuerpiens. confess.

Caluinus in antidoto Concilij Tridentini sess. 4. Tobiam quoque repudiat. Caluinum sequuti sunt sui, nempe ministri, qui Possiaci congregati suam confessionem ediderunt. Gullelmus Vviterkerus, disput. de sacra scriptura cap. de libro Tobiae sic scripsit. *Iste liber pro se loquitur, cuius character totus se minime ca-*

nonicum esse, satis ostendit. Contra Campianum, pag. 17. idem scribens dixit. *Illum Tobias Raphaelem minime moramur, nec illos septē Angelos agnoscimus, quorum ille meminit. hoc totum à scripturis canonicis alienum est, quod ab illo Raphaelē commemoratur, & superstitionem nescio quam redolet.* In eadem falebra sunt Iunius, Hunnius, & Hunnianus Meuius, Tremellius, Aretius in paradoxis. Eandem librum Antonius Fauius Geneuensis in Enchirid. disp. 22. concl. 8. & seq. expungit à canonicorum librorum numero. Geneuani ministri in omnibus Biblijs, tam Gallicis, quam Latinis etiam historiam inter apochrypha recensent.

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. Nā nec Melito Sardenis epistola ad Onesimum, nec Nazianzenus, nec Amphilochius, nec Concilium Laodicenum texentes catalogum scripturarum veteris testamenti, hunc librum cum alijs annumerant.

II. Quia Hieronymus in prologo Galeato, Tobiam cum Hebraeis extra canonem locat, recensens inter hagiographa, nō inter nouem illa volumina, quae summae etiam auctoritatis sunt inter Hebraeos, ut sunt Ruth, Iob, libri Regum, &c. sumens hagiographa latē, ut dixit Hugo Carenis, idest inter scripta sanctorum, vnde, & glossa exponens hoc verbum dicit, quod *Hieronymus verius, & rectius dixisset inter apochrypha, idem Hieron. in Prou. ait. Tobiae librum legit quidem Ecclesia ad edificationem plebis, sed eum inter canonicas scripturas non recipit.* Confirmatur, quia hic liber non est scriptus Hebraice, sed Chaldaice. Hodie etiam non nisi Graece, & latine legitur. Exemplaria non sunt, nisi vitiosa. Character ostendit se nō esse canonicum, non est conformis alijs canonicis libris. Vviterkerus, & Hunnius.

III. Videtur in hoc libro esse pugnantia in oppido, in quo Sara vxor Tobiae iunioris, & pater eius habitabant, & in quo habitabat Gabelus; vtrorumque enim oppidum, dicitur fuisse Rages Medorum, ut patet ex 1. 3. & 4. cap. cum tamen ex cap. 9. e domo Sarae, & Raguelis cum Angelo missus sit Tobias iunior in Rages, ut recuperaret pecuniam à Gabelo, & c. 13. dicitur tunc Hierusalem fuisse desolatam, & populū Iuda captiuum, & praedicatur restauratio, & reditus: hoc autem pugnat cum tempore vitae, quo Tobias vixisse legitur cap. sequenti: mortuus enim est expletis centum duobus annis: vnde fit, ut sit mortuus ante desolationem, & captiuitatem Babylonicam, ipse namque ductus est captiuus, cum Salmanasar decē Tribus transtulit in Assyriam, hoc est anno 6. Ezechiae Regis Iuda: ex quo tempore vsque ad captiuitatem Babylonicam numerantur 135. & ex 4. li. Regū. Hoc argumentum etiam conficiunt Iunius, & Meuius.

IV. Fabulosa hic videntur induci Cap. 6. dixit Angelus de cordis particula illius piscis exenterati. *Si super carbonēs ponas fumus eius exurit omne genus daemoniorum siue à viro, siue à muliere, ita ut vltra non accedat ad eos.* Quis verò non videat fabulosū esse pisci tribuere virtutem expellendi, & abigendi Dēmonem? Quis vnquam propheta (exclamat Vitak. contra Durēum f. 72.) aut Apostolus dēmones hoc modo abigendos esse docuit? Paulus vniuersam

Christiani hominis panopliam descripsit Ephes. 6. qua tectis nullis demonum viribus superemus. Hoc vero mirificum colon, quo hunc demonem repulit Tobias, nunquam nobis commendat. Quod si talem virtutem habeat, frustra postea dicitur, quod Raphael Angelus apprehendit demonium. Fabulosum etiam videtur, quod Angelus dixit interrogatus de quo genere esset, ego sum Azarias Anania magnifilius: constat autem in Angelis nullam esse generationem secundum doctrinam fidei, nisi Angelus mendacium dixerit, est Faix. Fabulosum quoque est, quod fel piscis illuminarit oculos Tobiae. Idem.

Et tandè quod dicitur de illis septem Angelis assistentibus non potest subsistere, est Vvitak. contra Edmund. fol. 17.

Confutatio aduersariorum, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo autoritas Ecclesiæ, quæ primo manifestatur ex epistolis decretalibus, & alijs opusculis Summorum Pontificum. Clemens enim Romanus episcopus, prima dicit, unde & in veteri testamento scriptum est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. quod testimonium scribitur Tob. 4. Sub titulo scripturæ idem testimonium citat Alexander PP. nā prima epistola sanctissimæ Trinitatis mysterium ostendit, quod Tob. 7. dicatur. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, &c. impleatque benedictionem suam in vobis.

Innocentius Primus expresse in epistola ad Exuperium cap. 7. Tobiae librum cum reliquis canonicis libris enumerat; similiter Gelasius supra. Sed Leo Magnus ser. 5. de collectis, & eleemosynis illud testimonium assumit, ex substantia tua fac eleemosynam. Tob. 4. & Gregor. Magnus 3. p. curæ pastoralis admonit 27. Ne saltem aliquid prebeant, quibus omnino cōferre nihil debent, audiant quod scriptum est Ecclesiastici 12. Ea bono, & noli recipere peccatorem &c. Tob. 4. Pannem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, &c.

II. Ex Concilijs supra citatis Carthaginensi, Florentino, Tridentino inter canonicas scripturas eundem numerantibus.

Respondet Hunnius. Principium petitur. Non potest dare quod quis non habet. Concilia, & Patres cum non habeant diuinam autoritatem, non possunt dare alicui libro diuinam autoritatem.

Contra, quia Concilia non dant autoritatem diuinis libris, sed ipsam diuinitus illis datam manifestant, & declarant nedum testificando, sed autoritatiuè definiendo ex potestate diuinitus sibi tradita, hos non illos libros diuinos esse inspiratos, cum ergo conciliari, & decretali definitione Ecclesia tradat Tobiam, & alios libros esse diuinos, re vera diuini sunt.

Respondet iterum Hunnius non esse maiorem rationem cur Concilium Tridentinum desumpserit canonem scripturarum, ex Concilio Carthaginensi potius, quam ex Laodiceo, cōstat autem Laodicæum Tobiae &c. non meminisse.

Contra, quia assignari potest ratio, quod Conciliū Carthaginense plenius fuit, atque numerosius, cui etiam interfuit S. Aug. ob cuius solius testimonium acquiescere deberet prædicantica perniciacia.

Respondet rursus Hunnius se fidem habiturum Concilio, si in eo præsideret Apostolus, vel Prophetas, aut si ex scripturis euidenter ostenderetur hunc, vel illum librum esse canonicum.

Contra, quia satis est si in Concilio præsideant successores Sancti Petri, quos Christus Dominus, ut Petrum voluit audiri, & si scripturas commendantes exoptat, & approbantes qui libri sint canonici, videat aduersarius ne ad pauciores numerum truncatum à se canonem redigat, nec enim habebit Evangelia, vel Paulinas epistolas, si luculentam ex scripturis probationem expectat.

Respondet iterum si liber Tobiae ideo canonicus est, quia concilium ita pronunciauit, nonne omnia decreta pariter erunt canonica, quia Concilium ita sanxit?

Contra, quia Concilium nunquam facit scripturam non canonicam canonicam, aut canonicam non canonicam, sed quæ in se canonica erat, quoad nos manifestatur canonica; cætera decreta si fidem concernunt non de nouo fiunt de fide, sed quæ primitus de fide erant in se, quoad nos de fide manifestantur, quæ vero mores, & disciplinam Ecclesiæ concernunt, nouiter sanciuntur: tam autem hæc, quam illa etsi non dicantur canonica eo sensu, quo scripturæ canonicæ dicuntur, cum non in pari autoritatis gradu cū illis locentur, canonica vocantur, ut sunt credendorum, & agendorum norma, & regula. Sed nunquam Hunnius solitum mutabit ingenium, nec mirum cū iuxta vetus prouerbum. Nec Aethiops albescit.

III. Ex autoritate sanctorum Patrum S. Polycarpus episcopus ad Philippum citat illud testimonium cap. 4. quod eleemosyna à morte liberat.

Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum citat, ut scripturæ testimonium illud Tob. 12. bona est oratio cum ieiunio.

Origenes epistola ad Iulium Africanum dicit, quod Tobia vivitur Ecclesiæ, & hom. 27. in Num. computat lectionem Tobiae inter lectiones diuinorum voluminum.

Dionys. Alex. epi. ad Germanum calumniatorem, ait. Secretum Regis occultare, ut inquit scriptura, præclarum est, & Dei opera predicare cum primis eximium. Ego cum Germano manus conferere aggrediar, &c.

Athanasius Apologetico ad imperat. Constantium admonet, prudentes interrogandos; non autem obiectatores, cum de his scriptum sit stultus stulta loquitur Es. 53. de istis autem tibi præcipiatur Tob. 4. ab omni sapiente accipe consilium.

Chrysost. sermone de penitentia eleemosynam commendans subdit, scriptum est enim, quoniam eleemosyna à morte liberat.

Cyprianus de oratione dominica, ostendens cum oratione alia bona opera iungenda subdit: Et ideo scriptura diuina instruit dicens. Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna.

Hilarius in psal. 129. assistentiam Angelorum ante claritatem Dei, & orationes deprecantium ad Deū deferentium probat ex Tob. c. 12.

Ambros. lib. de Tobia eundem librum propheticum nuncupat dicens. Lecto prophetico libro, qui inscribitur Tobias &c.

Phoebadius Agenensis relatus à Hieronymo. in cata. scripto. ecc. probat aduersus Arianos nomen, substantiæ, in sacris scripturis reperiri, prolatis duobus

bus testimonijs ex libro Tobie.

Hieronym. proemio in Ionam, *liber Tobie, licet non habeatur in canone* (intellige Hebræorum) tamen quia usurpatur ab ecclesiasticis, tale quid memorat, dicente Tobia ad filium suum Tob. 14. *fili ecce senui.*

Optatus Milevit. lib. 3. contra Parmen. energiam baptismatis adstruit contra Donat. huius lib. auctoritate: iecoris quoque, & fellis meminit, ad tutelam femine Saræ, & ad illuminationem Tobie non videntis, & subdit quod eiusdē piscis visceribus Asmodæus dæmon à Sara puella fugatus est, &c.

Aug. 2. de doctrina christiana cap. 8. inter scripturas canonicas librum Tobie recenset ex eodem libro citans testimonia ferm. 4. de Petro, & Paulo in quæstionibus vtriusque testamenti cap. 100. & epistola 120. c. 20.

Isidorus 6. ethymol. cap. 1. dicit, *Licet librum Tobie Hebræi in suum canonem non recipiant, ecclesia tamen Christi inter diuinos honorat, & prædicat libros.*

IV. Probatur rationibus ipsdem quæ adductæ sunt in præcedenti articulo.

Sed ad firmamenta Patrum respondent aduersarij. Vitarerus dicit, Patres, signatè verò Ambrosiū, appellasse librum Thobie diuinum improprie, quia legebatur in ecclesia, & quia cum libris canonicis in eodem volumine copulabatur.

Contra, quia epistolæ Clementis ad Corinthios, & opuscula Ephrem, vt dicit Hieronymus, li. de script. ecclesiasticis, olim in ecclesia publice recitabantur, & nullus vnquam eas appellauit canonicas, & diuinas. Rursus tertius, & quartus Esdræ similiter, & tertius Machabæorum in multis voluminibus copulantur in eodem volumine cum sacris scriptis, & tamen Ecclesia illos non recipit, vt diuinos.

Respondet Hunnius, Patres illos præsertim Augustinum, qui talem librum inter canonicos annumerarunt, accepisse vocem canonicam latiori, & laxiori sensu. Etiam de illis, de quibus num essent protocanonici, seu primario, & principaliter infallibiles dubitauit.

Contra, quia Aug. 2. de doctrina christiana cap. 8. publicum Ecclesiæ consensum sequens eumque plurium, & grauiorum in æquali canonicæ auctoritatis gradu Tobiam cum reliquis annumerauit eundem vero librum cum nonnullis alijs, quia apud quædam ecclesias non recipiebantur postponendos monuit, illis scilicet de quibus nunquam apud orthodoxos extitit dubitatio. vnde non in se quosdā voluit Aug. esse infallibiles, quosdā fallibiles, seu alios maioris infallibilitatis, alios minoris, alios canonicos principaliter, alios minus principaliter: sed rōne vniuersalis receptionis, & approbationis, & quoad nos nulla adhuc p̄scriptio existente canonis ex Cōcilij alicuius generalis decreto, talem distinctionē catholico, non hæretico sensu insinuauit. Sed non opus est, vt contra ista ingenia crassiora plures aliæ afferantur instantiæ; quando vt dixit Plato de Diogene in Theæteto, oculos quibus cyathi, & mensæ videntur habent, mentem qua cyatheitates, ac mensæitates, nempe res intelligibiles cernuntur non habent: iubens per hæc crassum huiusmodi ingeniorum genus à Philosophiæ mysterijs arceri.

Vltimo arguitur ad hominem. In Biblijs Geneuēsis in fine, vbi Tobiam, & alios libros inter Apochryphos referuntur, dicitur. [Contemnendi non

sunt cum bonam, & vtilem doctrinam contineant] ita in Biblijs per Franciscum Steph. impressis anno 1567. & apud Steph. Anastasium 1562. & tamen fauor à suis discordans audet dicere hunc librum multa à veritate dissentanea continere. Et Conradus Pellicanus inter Heluetios ministros antesignanus præfat. ad lectorem in principio suorum commentariorū ad Tobiam, Iudith, ita scribit. [Hi libri perperam Apochryphi, rectius autem ecclesiastici sunt appellati] & postea cōstantius asseuerat. [Hi libri sic semper ecclesiastici, ac Biblici habiti sunt, vt in ecclesia catholica, ab Apostolorum temporibus fuerint cum multa reuerentia lecti: licet non vt canonici in auctoritatē prolari aduersus Iudæos.] Et in cap. Tob. ex dictione, & materia agnosci scriptorem diuinitus afflatum vereque prophetam docet. Quæ commentaria dum Tigurini Bernenses, Basileenses, dum toties sine emendatione cuderunt, & recuderunt, sui Pelliani iudicium tacitè comprobasse videntur. Sebastianus Munsterus eorum Symmista in Meeleth, seu opere Grammatico consummato in ep. dedicat. sic dicit [Ne putes esse fabulam, quod de capto in Tigride pisce, atque exenterato, & inde sublata sterilitate, & sanata cecitate in eo scribitur. Habes & in Matth. cap. 17. talem ferè historiam, quando Christus Simonem ire ad mare, mittere hamum, & tollere piscem, qui primus prodijisset, & aperto ore eius extrahere staterem, atque illud dare pro vectigali iubet] suos ergo audiant, si Patribus credere nolunt.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Tobie sacer est, & diuinitus inspiratus.

RESPONDEO dicendum, quod siue dicta, siue facta, quæ in libro isto describuntur, diligenter inspiciantur, propheticum spiritum redolent. Si dicta attendamus, vt dicit S. Prosper 2. par. de prædict. cap. 39 Tobias Christum Dominum inter cætera præconia suæ laudis prophetauit dicens cap. 13. *Nationes multe de longinquo venient, habitatores à nouissimis partibus terræ ad nomen Domini Dei, & munera sua in manibus habentes Regi cælorum offerent cum lætitia, quod nos nunc videmus impleri.* Si vero facta expendamus, vt idē dicit, mysticum actionis Tobie, quod ex iecinoribus piscis, quibus & Dæmonem fugauit, & oculorum maculas abstulit, & pristinum visum reddidit, significat, quod Christus piscis magnus ex sua passione liberauit homines à diabolo, vnde, & ille fugatus est, & homo illuminatus i. x. d. namque latine piscem sacris litteris maiores nostri hoc interpretati sunt ex sybillinis versibus colligentes, quod est Iesus Christus filius Dei Saluator piscis in sua passione decoctus, cuius ex interioribus remedijs quotidie illuminamur, & pascimur. Quis vero author fuerit, posterius dicetur. Sed inaniter ex solius materiæ, & authoris argumento certitudo canonicæ auctoritatis quæritur, vbi ex traditione, & definitione ecclesiæ cuiuscumque libri materia cum suo authore, num canonica, vel apochrypha sit, innotescat, vt superius dictum est.

Solutionses oppositionum.

AD I. Satis est si alij Patres enumerêr, & sufficeret tot patrum enumeratorum autoritas, imo solum, omnium vice, satis esset Concil. 6. Constantinopol. ubi interfuerunt 150. Patres, qui dū decreta Concilij Carthaginensis probant, hunc eundem librum probant, certum. n. est in hoc Carthaginensi 3. can. 46. patres illos probasse hunc librum tanquam canonicū inter quos August. suffragium tulit, & sua syngrapha obfignauit. Sed tergiversantium, & contra propriā mentem loquentium, lingua compefci non potest, mens verò conuinci potest, vt disertè pronunciauit Plato in Theæteto.

Ad II. respondetur loquutum esse Hieronymum de canone Hebræorum, non Christianorum: non est autem hebræorum, sed Christianorum canon consulendus, vnde idem Hieronymus præf. in Tob. magis standum esse ecclesiastico sensui, quam Hebræorum in recipiendis diuinis scripturis expresse docuit, dicens. *Melius est Phariseorum displicere iudicio, & Episcoporum iussuibus deservire.* Porro ad ædificationem plebis, dum legit Ecclesia Tobiam librum, hoc monstrat Tobiam auctoritatem apud christianam plebem. Quod vero subdat Hieronymus, non recipi inter canonicas scripturas, intelligendus est, secundū supputationem Hebraici canonis, vt ex illo contra perfidos Iudeos argumentum desumi possit efficax: cum enim illum hebrei non recipiant, non potest ad hominem argui contra illos. Quare etsi ad instructionem plebis christianæ valere possit; ad perniciem Iudeorum retundendam valere non potest. Sed habuerit Hieronymus, hunc librum pro apochrypho, sufficit, vt in contrarium stet Ecclesiæ auctoritas inter diuinos libros Tobiam recensentis, cuius si suo tempore decreta vidisset, humillimè tanquam modestus ecclesiæ filius amplexus esset.

Ad confirmationem respondetur pari ratione si Vvitareriana, & Hunniana regula subsisteret, deberet excludi librorum canonicorum numero Ecdras, & Daniel, qui chaldaicè scripti sunt. Quod de caractere dicitur, quod non ostendat hunc librum esse canonicum: gratis asseritur secundum morè hereticæ licentiæ, sicut & quod assumitur, quod ab alijs libris canonicis sit difformis: sed vertigine laborantibus non est mirum si nec terra videatur subsistere.

Ad III. quidam respondent, vt Medina 6. de re recta in Deum fide cap. 14. In cap. 3. Tobiam errore scriptorum pro Eckbatana positum esse, Rages, sic enim scriptum est in Græco codice, quem etiam sequitur Athan. in synopsis. Sed hoc non potest stare, nedum quia in latina vulgata editione, à qua discedere ne latum vnguem minime fas est, Rages legitur, sed etiam quia Salmanasar, & Sennacherib reges, sub quibus Tobiam vixisse narrat scriptura, fuerunt Diocele ætate superiores, à quo Eckbatanam ædificatā fuisse commemorant Herodotus, & Eusebius. Dicendum ergo est fieri potuisse, vt duæ fuerint Rages in Media, in vna morabatur Gabelus, in altera Raguel: & fortè Eckbatana, vt dicunt Nicolaus Serarius in cap. 4. & Fabianus Iustinianus, Rages appellata fuit, quod ex profanis historicis abundè probant, scilicet Xenophonte. Aeliano, Curtio, Strabone Athenæo. Vel fortè, vt dicunt alij, vt Rogerius de lib. can. cap. 19. cum Ciuitas Rages non esset muris

circundata, sed pagis diuisa, & uscatim per agros dispersa (qualis Ninive à multis æstimatur, quæ iter trium dierum continebat) potuit esse vt Raguel, & Sara in vno pago habitarent, in altero Gabelus ad quem cum Tobia profectus sit Raphael. Vel tandè dicitur, quod non scribitur, Saræ patriam, vel domicilium fuisse Rages, sed id solum de ea narrari, quod eo temporis articulo ibi maneret, cum eius ancillæ septem virorum interitum illi obijcerent, potuit autem hoc accidisse quando Raguel cum Sara fortè Rages tanquam amplam, & vicinam Ciuitatem profectus esset. ceterum domicilium proximū oppido ipsi Rages habuisse, in quo hospiti Tobiam desponsata fuit Sara non est inuerisimile, & inde Rages Tobias iunior cum Raphaelè trāsinisus sit ad Gabelum. Nec ad vicinitatem obitat, quod dictum sit ad Raphaelem in *adibus Saræ*, quod assumptis camelis, & seruis proficisceretur ad Gabelum habitantem in Rages Ciuitate Medorum, quasi hæc periphrasis arguat non potuisse adeo propinquum esse locum, sicut & comitatus, & apparatus camelorum idem ostendere videtur; non obstant hæc duo; nam ex vicinis quoque locis vicinas ciuitates ingenti apparatu ingredi solent, qui cognatos, aut familiares ad futuras nuptias inuitant, vt Raguel focer, & Tobias gener faciebant, Gabelum inuitantes. Illa autem particula *Medorum*, adiecta est rectè ad nomen Rages, etiam si locus, in quo Sara morabatur Ciuitati vicinus esset: nam si quis ex aliqua parte Neapolitani agri ad urbem proficiscens interrogatus, quo tendat, responderet se tendere ad urbem Neapolitanorum, & tamen esse posset Pausylipi, aut in alio circūiacente oppido: ita in proposito dicendum est. Quod verò prophetauerit Tobias de captiuitate quasi de re præterita, Prophetarum more loquitur, qui præterito pro futuro vtuntur ad denotandam euentus certitudinem; non secus ac Isaias futuram passionem Christi prædicens, scripsit. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra,* &c. sic straminea aduersariorum ista argumenta dissoluantur: vnde & falsò asseritur Tobiam ante captiuitatem mortuum.

Ad IV. Quidam dicunt quædam naturalia, & sensibilia habere virtutem expellendi demones: nam demones aiunt quædam herbas, & lapillos metuunt, vt Baraam, Hypericon, Tapsiam, Peoniam nigram. Ioseph. de Bello Iudaico 7. capit. 23. Lullus lib. 2. de quinta essentia. Amatus in Dioscorid. lib. 4. Plin. lib. 25. cap. 4. & hoc ob quandam antipathiam, ita Bartholomæus Faus in energumen. & Petrus Greg. in syntagm. iuris lib. 24. ca. 12. Sed non potest stare, quia nulla res corporalis potest agere virtute propria in rem spirituales; quare non potuit iecur illud piscis actionem habere in demonem, præsertim cum scriptum sit Job 41. quod, *non est potestas super terram, qua comparetur ei.* Alij dicunt, vt Serarius in 8. cap. Tobiam, Delius disquisitionum mag. cap. 2. sect. 2. q. 3. in se quidem habuisse piscis illud fragmentum virtutem inchoatam instrumentalem, indigentem tamen elevatione, & complemento superioris virtutis: Sed hoc est in idem recidere: illa enim inchoatio virtutis est infra ordinem naturalem, vnde adhuc est illa inchoatio improporionata ad actionem in spiritum, qui in re corporali nullo modo communicat, & ab illa genere differt. Alij dicunt fumum assati

afati iecinoris signum fuisse non causam expulsi demonis, nec enim ait Petrus Tyræus p. 3. de apparit. spirituum cap. 48. fumus, sed Angelus ad positionem fumi, relegauit demonem in deserto. Sed hoc non potest stare, nam ex text. vulgaræ, & 70. Syriaco, ita virtus fellis asseritur, vt non signi solum, verum etiâ causæ habuerit rationem, vnde eandem positionem excludit illa scriptura particula, *extricat*, quæ actionem, & modum aliquem causæ significat. Alij dicunt eleuatam illam particulam virtute diuina, sicut eleuantur sacramentalia signa ad causandam gratiam, vel ignis inferni ad torquendos spiritus, ita Valle de sac. Philosophia c. 38. Sed hoc est creditu difficile, & gratis asseritur; nec ratio, vel tempus assignari potest talis institutionis, & scriptura loquitur de naturali virtute iecoris, & cordis, vnde Raphael tanquam virtutem naturalem indicauit Tobie cum dixit. *Sunt hæc necessaria ad medicamenta vtiliter*. ignis vero gehennæ supernaturaliter, veris, sed miris modis, vt dicit Aug. torquet spiritus. Dici potest quod mediate, & indirectè id factum est, sicut. n. ij. noxios effectus applicat, & causant, vt in energumenis diutius se detineant, aut acerbius vexent: ita oppositi ab Angelis bonis possunt produci, & valentiores, vt vel impediuntur, vel dissipantur, possunt enim id efficere sua virtute naturali, vel applicando actiua passiuus, ex S. Thom. 1. par. q. 110. a. 2. Accedit quod amouendo causam habebat virtutem fugandi Demones causa namq; Dæmon, cur infestus esset maritis Saræ, & similibus libidinosis, erat concupiscentia, dicente Angelo, quod qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum a se, & a sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus, habet potestatem demonum super eos. poterat autem piscis ille (vt multis herbis, & lapidibus idem tribuitur) habere virtutem temperandi motus concupiscentiæ; sed directè non fumus piscis, sed Angelus dæmonem expulit: nam postquam Tobias iecur piscis super carnes posuit, tunc dicit scriptura Tob. 8. *Raphael Angelus apprehendit demonium, & reliquit illud in deserto superioris Aegypti*. Docere vero Angelum Raphaellem (vt quidam apud Tyræum dicere ausi sunt) Angelum fuisse Tobie superstitionis autorem, suo exemplo docentem quomodo possent dæmones fumo fugari, tanquam blasphemum repudiandum est.

Quod verò subditur de Raphaelle, quod dixerit se esse filium Azariæ, dicendum cum Athanasio in Synopsi Angelum fuisse Azariam specie, & similitudine Azariæ. Fuit autem hic Azarias pius vir cum quo (ex 70.) Tobias consuetudinem habebat, & cū illo, tempore Ieroboam iuit ad adorandum in Ierusalem, ita quod quæ tunc præstitit Azarias Tobie in eo discrimine, ob interdictum Ieroboam, officij ratione Azariæ specie, & similitudine assumpta, Angelus Azariam se appellat, Sed possumus quoque recurrere ad figuratiuam locutionem. Azarias enim adiutor Dei sicut, Ananias nubes Dei, gloria Dei interpretatur. Sic Beda, Comestor, Lyranus, Hugo, &c. sunt autem Angeli præcipuè Dei adiutores, cum militant in hominum auxilium: vnde administratorij spiritus à Paulo vocantur Heb. 2. Sunt etiam præcipuè filij gloriæ Dei, cum custodientes homines videt faciem patris qui in cælis est, & filij protectionis Dei, quod est dicere secundum idiotismum Hebræum, diuina protectione vndique vallatos. Illa enim par-

tacula filius abundantiam significat, vt patet *Es. 5. in cornu filio olei*, id est in cornu pleno oleo. Nec deceptus est Tobias ex figurata locutione, cui sufficiebat personam adiutricem, & inclyti generis designari, vt filium committeret.

Nec fabulosum est, quod asseritur in eodem libro adhibitum esse iecur piscis ad curandam cæcitatem. Nam fel habere virtutem ad sanandam albuginem oculorum tradiderunt scriptores rerum naturalium, vt Celsus lib. 5. Plin. lib. 28. cap. 42. in specie vero Callionymi fel habere hanc virtutem docent Plin. lib. 32. cap. 4. Gal. lib. 10. de simplici. medicam. facultatibus, Aelian. lib. 13. c. 4. & alij, & si fortè piscis iste fuit Callionymus, nullam incredibilitatis rationem continet, coniecturæ esse possunt, quia piscis, qui circa litus voluit Tobiam deuorare immanis erat, at Callionymus vastæ quoque est magnitudinis, & littoralis ab Aristotele vocatur in lib. de animalibus, eoque facto monstratum est, quod quauis Angelus absque naturali medicamēto miraculosè Tobiam illuminare posset, noluit cum id posset præstari medicamentis naturalibus, vt creaturæ quoque vires caderent in laudem creatoris, & disceremus miracula non fieri absque necessitate.

Ad id, quod de septem Angelis obijcitur, cum Calviniani Apocalypsim recipiant (vbi quoque c. 4. recensentur septem spiritus, qui sunt in consensu Dei quos, & Beza etiam ibidem vocat, *diuinæ Maiestatis stipatores*) mirum est quod Calvinianus Vvita kerus à suis symmisticis discedat, vt scripturam oppugnet. Per septem spiritus quidam mysticè septem dona sunt interpretati, ita Ansbertus, Rupertus, Haymo. Sed dum in Apocalypsi, & in lib. Tob. asseritur, quod adstant, discurrent, &c. non nisi personis potest conuenire, quod non solū Aretas obseruauit, qui illos spiritus septem Angelos vocauit, sed etiam Beza eidem subscripserit. Alij numerum septenarium volunt accipi pro indefinito numero, eoque non paruo, sed maximo numero, iuxta morem scripturæ, vt aduertit Greg. hom. in euang. frequenter septenarium numerum pro vniuersitate explicantis, ita Hugo, & Carthusianus. Peculiarem vero vniuersitatis istam rationem explicant Serarius in 11. cap. Tob. q. 6. & 7. quem sequitur Alcazar in Apoc. cap. 1. not. 4. nimirum septenario numero dignitatem significari sic in lib. p. 1. Esdræ c. 7. vbi describuntur septem Duces regis Persarum, ij qui semper aderunt regi, & eorum consilio cuncta faciebant. Et Esther 1. intimos regis ministros, & cubicularios septem fuisse constat: qui numerus personas in dignitate constitutas significat. Quare ad denotandum dignitatem assistentium Angelorum numerus ille septenarius est adhibitus, per allusionem ad consiliarios, & cubicularios regis Persarum; tum quia hic numerus tunc in scriptura detectus est, cum iam hanc rei imaginem in Persico regno vidissent Israelitæ; tum etiam quia (vt Aristoteles de mundo ad Alex. aduertit) Regnum Persarum diuinæ maiestatis, & prouidentie imaginem reddebant. Sicut autem numerus cubiculariorum, & consiliariorum non erat ad septenarium coarctatus (sicut nec apud Romanis numerus triumviri, decemviri, qui seruato eodem numeri nomine augeri poterat) ita & in proposito septenarij numeri Angelorum: ita vt quando Angelus Raphael dixerit se esse vnum ex septem astantibus, quasi cubicularium regis supremi,

mi, acceperit numerum pro dignitate. Sed hæc subtilitas potius est quam veritas, nam ijs verbis specialis quorundam Angelorum præcellentia, septenario quoque numero conclusa significari videtur. Vnde Andreas Cæsariensis Archiepiscopus Cappadociæ in cap. 1. Apocalypsis, Irengo hanc sententiam assignare videtur dicens. *Magnus Irenæus septem Angelos ceteris excellentiores initio esse conditos scriptum reliquit.* Sed & Clem. Alex. 6. Stromatum, agens in genere de numero septenario post multa exēpla determinati huius numeri; *Septem sunt, ait, quorum, & maxima potentia primogeniti Angelorum principes, & per quos Deus omnibus hominibus prouidet, & ut notat Hieron. 2. contra Iouinia. sine causa diuersitas nominum est, ubi non est diuersitas meritorum.* Aliquid et go peculiare voluit Spiritus sanctus septem istis Angelis, quia assistentes describuntur, attribui, & designando numerum, non sine causa, voluit quoque determinatum septenarium insinuare. lege eundem Hieronymum in cap. 10. E. & in ps. 133. & ad Ephe. cap. 2. Qui verò sint hi Angeli in particulari discurrendum restat. Veteres hæretici multa circa septenarium Angelorum numerum fabulati sunt. Saturninus apud Epiphaniū hæresi 23. dicebat septem Angelos mundum, &c. quæ in ipso sunt fecisse: mundum verò secundum diuisionem vnique Angelo forte oblige.

Basilides furore poetico correptus vnique colorū principi nomina ideo adaptauit, *ut per hæc quæ poetico more confingit nomina, fidem reperiat apud eos, qui non sana mente præditi sunt, ad deceptarum animarum perniciem,* scripsit idem Epiph. her. 34.

Similia cōfinxerunt Marcosij, & Achrontici apud eundem Epiphaniū.

Ab iisdem veterum hæreticorum, & Rabinorū faculentis lacunis hausisse Nouatores animaduertes, nā Cornelius Agrippa li. 3. de occulta Philosoph. c. 24. scripsit antiquam esse opinionē Rabinorum hos septem Angelos septem præsidere planetis, cui phantasiæ subscribit.

Item Rabbini, vt refert Greg. Tholos. in sintaxi artis mirabilis cap. 1. dicunt septem Angelos principes, fuisse custodes septem Patriarcharum Raziël Adæ, Tophiël Sem, Theadchriel Abraham, Raphiël Isaac, Piel Iacob, Gabriël Daniel, Raphael Tobie. Sed & Trithemius lib. de septem secundeis id est intelligentiis, seu spiritibus post Deum orbem mouentibus, quem Imperatori Maximiliano dicauit, istis septem spiritibus adstantibus ante Deum dicit concreditam esse dispositionem regni celestis, & terreni. Ab eadem sententia non discrepat Georgius Venetus tom. 6. problem. 186. Quomodo autem vocentur hi Angeli Cornelius Agrippa loco cit. apud Serarium q. 10. recenset dicens. *Accepimus ab antiquis Hebræorum patribus nomina Angelorum prædētium planetis, atque signis, Saturno Rapiel, Ioni Zadchiel, Marti Chamael, soli Raphael, Veneri Hamiel, Mercurio Michael, Lunæ Gabriël.* A Trithemio etiam vocatur, primus Orifiël, secundus Anael, tertius Zachariël, quartus Raphael, quintus Samael, sextus Gabriël, septimus Michael. Antonius Duca lib. de septem Angelis principibus, quem sequitur F. Hieronymus Gratianus de matre Dei in summario de septem Angelis principibus impresso Valentia 1606. talia nomina imponunt Angelis septem astantibus ante

Deum, vt primus vocetur Michael, secundus Gabriël, tertius Raphael, quartus Vriël, quintus Schealtiel, sextus Iehadiël, septimus Barachiel. De tribus in scripturis canonicis aperta est mentio; de alijs, ait Gracianus, probatur, nam 4. Esdræ cap. 4. fit mentio de Vriël, & addi potest, quod Ambrosius Vriëlis meminit. l. 5. ad Gratia. Isid. 7. ethym. c. 5. & missa Aethyopum, quæ legitur tom. 4. biblioth. fol. 120. Bonaue. 3. par. centiloquij sect. 18. Et idem Vriël ignitus socius potest appellari (ait Gracianus) ipseque est, qui Balaam restitit in via Num. 22. & occidit 18005. Asyrios 4. Reg. cap. 19. Salathiel (ait idem) hoc est orator, officium habet oratoris, & procuratoris, afferendo Deo orationes, sicut ille Angelus Apoc. 9. offerebat incensam, quæ sunt orationes sanctorum. officium Iehudiël, qui & remunerator (ait idem) colligitur ex Exod. 28. quia dat præmium glorificantibus Deum: Barachiel (quem interpretatur idem benedictionem Dei) dicit idem, quod sit ille Angelus, qui volauit ad Esaiam mundans eius labia igne altaris. Accedunt picturæ (ait idem) & ecclesiæ septem principibus dicatę Romæ, Panormi, &c.

Sed quantum attinet ad munus istorum septem spirituum circa orbem, & planetas, nec in scripturis, traditionibus, patrum doctrina aliquid insinuat, nec de huiusmodi principibus præfertur aliqua mentio. Imo habetur oppositum, nec enim illis cura demãdata est orbis terrarū, sed simpliciter dicuntur esse Spiritus Dei missi in omnem terram Apoc. 8. 15. 16. vnde quia commenta erant Rabbinica, & Hæretica, non immerito Epiphanius, vt suspecta habuit, & inter faculentos aliorum Hæreticorum errores collocauit. Vide quam incaute Trithemius, Georgius viri catholici locuti fuerunt, qui Rabinorum, & Hæreticorum figmenta instaurarunt. Catholicæ vero, & orthodoxæ assistentia Angelorum explicari potest. Primo, nō tantum per immediatam coniunctionem ad Deum in recipiendis specialibus reuelationibus, sed etiam secundum quandam excellentiā in dignitate; at hoc competit tribus superioribus ordinibus, nempe Seraphim, Cherubim, & Thronis, qui à ministrantibus alijs inferioribus ordinibus distinguuntur, & sunt insuper mandantes, & exequentes, quod per alios exequendum est dirigendo, & imperando. Secundo, vt dū dicuntur à scripturis, & sanctis astare ante Deum, id non intelligendum sit striete (vt locuti sunt de tribus superioribus ordinibus S. Dionysius, & Sanctus Thomas) sed de assistentia, vt significat quandam principalitatem in ministerio, prout iussa Dei exequuntur, vt collaterales, ex Zach. 3. *Dabo tibi ambulantes ex his, qui nunc hic assistunt:* vnde propter hoc oculi, & lampades, &c. in Apocalypsi septem Angeli vocantur, ad expeditum ministerium denotandum; & eorum munus est SS. preces offerre Tob. cap. 3. bene agentibus adesse ex Chryf. in acta c. 24. ad bona hortari, & ad Deū glorificandū Tob. c. 8. & seq. & ad alios effectus, qui ex Patribus, & scriptoribus possunt colligi, & ex isto libro Tobie; & hoc secundo mō septē Angeli dñr assistētes.

Quantum vero attinet ad nomina alia præter nomina Michaelis, Gabriëlis, Raphaelis, nullo modo sunt vsurpanda: nam in Concilio Romano sub Zacharia Papa (de quo Surius tom. 3. in vita S. Bonifacii) dum de damnandis erroribus Aldeberti, & Clementis hæreticorum Germanorum tractaretur, cū inter

inter c. in Concilio lecta esset quedam oratio Aldeberti in qua hæc continebantur. *Supplico vos Angelus Vriel, Angelus Raguel, Angelus Tubuel, Angelus Michael, Angelus Adimis, Angelus Tubuas, Angelus Sabaoth, Angelus Simibel.* Zacharias Papa dixit, *quid ad hæc SS. fratres respondetis.* SS. Episcopi, & venerabiles presbyteri responderunt, *quid aliud agendum est, nisi ut omnia, quæ coram nobis lecta sunt igni concrementur, autor es vero eorum anathematis vinculo percellantur, & causa subditur, octo enim nomina Angelorū, quæ in sua oratione Adalbertus inuocauit, non Angelorum, præter Michaelis, sed magis demonum nomina sunt, quos ad præstandum sibi auxilium inuocauit.* Nos autem ut à vestro S. Apostolatu edocemur, & diuina tradit autoritas, o plusquam trium Angelorum nomina agnouimus. i. Michael, Gabriel, Raphael, & Cōcilio illi tam Episcopi, quam Zacharias subscripsit, rursumque epist. 9. confirmauit. Cum ergo ex doctrina concilij ex eo, quod in scriptura sacra nonnisi trium nominum sit mentio, cætera nomina tanquam suspecta reijciantur, & nonnisi tria nomina agnoscere fateatur, nonnisi temerè alia nomina possunt obtrudi, expressè enim habetur ex dicto decreto nolle ecclesiam Angelis præter illa tria nomina imponi. vnde t. 9. angaliū fol. 153. & anno Christi 745. f. 179. refert quoque Baronius haberi in capitularibus, Caroli Magni lib. 1. cap. 16. tria tantum modo Angelorum nomina recipienda. Accedit quod cum fuerit talis licentia imponendi nomina hæreticis, & Rabbiniis familiaris, ut patet ex Epiph. supra, & ex nostro F. Sixto Senensi lib. 2. biblio. in verbo Ioseph: & Turcæ quoque ex autore historiæ Turcicæ lib. 2. cap. 19. apud Postellum libro de concordia orbis, similia nomina imponant Angelis, ut etiam Magi, sicut Agrippa meminit lib. 3. cap. 25. & 29. apud Serar. cap. 12. Tob. verendum est ne impietatis via paretur curiosis ingenijs ad dexteris miscendas cum Rabbiniis, Cabalisticis, Hæreticis, Magis, fingendo similia nominum portetæ, quate licentia ista effrænata, & temeraria reprimatur, necesse est. Accedit, quod Angeli de eorū nominibus interrogati à Iacob, & Sampsonē reluctarunt subticendo, ut patet Gen. 32. & Iud. 13. qui fieri potest, ut nunc reuelata sint nomina incertis, & nullius autoritatis hominibus? prodeant quæuis scripta, semper apochrypha reputabuntur (sicut liber Hermetis lib. 1. visione 4. ubi Angelum præsentem super bestias Aegria appellatum legimus) vel superstitiosa, & suspecta reputabuntur: & commercia habere cum Magis meritò denotabuntur.

Nec valet effugium Alcazari dicentis adhibita moderatione intelligendum esse Concilium Romanum, ne scilicet recipiatur Angelorum nomina, quæ alicui sacre scripturæ historiæ non nituntur (vnde propter hoc Vrielis nomen non esse respuendum censet, dummodo illi Angelo attribuatur quem sin. igne apparuisse certum sit ex libris canonicis, nam ille, de quo fit in Eisdæ 4. libro mētio, sicut & Ieremiel apud eundē, apochrypus est, dicit idem Alcazar) Nō potest inquam hoc effugium, vel moderatio consistere, cum tria tantum nomina recipiant Patres illius concilij, & omnia alia à tribus reijciant, nam si ex effectibus Angelorum, qui in sacris litteris innotescunt Angelis nomina imponere liceret, in immensum crederet impositio ista nominum, & ex nouandi libidine effrēni que licentia passim tutelares Angeli sub in-

uocationibus, & nomenclaturis ad libitum, à priuatis quoque hominibus adsciberentur, sicut factum est ab Antonio Duca, & Gratiano. Quare sicut impositio nominum non pertinet, nisi ad habentes auctoritatem, vel superioritatem super alios, ita eorundem Angelorum nomina non erant imponenda, nisi ab ecclesia, maxime in cultu, & ritibus sacris, vnde merito, ut dicit P. D. Ioan. Baptista Castaldus in vita Pauli Quarti cap. xiiij. Sanctissimus iste Pontifex nouitatum euerfor, & veterum rituum, & antiquæ religionis reparator missam cū huiusmodi septem Angelis sub illis nominibus cōpositā à Duca expūxit & aboleuit, & sub Clemente Octauo in ecclesia S. Mariæ Angelorum, remanentibus eorum imaginibus, nomina quoque sunt deleta, ut idem auctor refert. Quod si Vrbi nouitatum cupidi se conformarent, quæ religionis caput est, & orbis, à picturis quoque huiusmodi cum istis nominibus abstinerent, solis imaginibus contenti: & maius autoritatis pondus debet esse, apud viros catholicos, Concilij Romani, & Romanæ correctionis, & expūctionis, quam quoduis aliud argumentum sine fundamento adductum, aut ex priuato vnus, vel alterius Patris auctoritate, & particularis ecclesiæ ritu, vniuersali ecclesiæ reclamante, & tantum tria nomina approbante Michaelis, Gabrielis: Raphaelis.

Compendio ergo dicendum septem istos Angelos ex nouo testamento comprobari: eos quoque determinatos Angelos in peculiari excellentia constitutos numero septenario. quodnam vero sit eorum speciale officium, quæ nomina, prudentius dicimus esse ignorare, quam temere aliquid velle de finire, ignorantia namque veniam meretur, temeritas penam habet.

ARTICVLVS TERTIVS.

An liber Iudith sit sacer, & diuinitus inspiratus.

Positio Nouatorum.

LVtherus locis citatis in fabularum classe, in suis inquam symposiacis colloquijs bene pransus, & grandescēti cyatho madidus, librū Iudith inter Apochryphos libros collocavit: nihil enim helluoni illi supererat post epulas, nisi comedias, & fabulas introducere ad cachinnos conuiuatum excitandos, & cum iam penè exhaustus esset, diuinos libros ausus est in comedias, & tragædias, & poeticas actiones transformare. Sic ergo scribit in colloq. Germ. c. de lib. veteris testamenti. *Mibi videtur, inquit, Iudith esse tragædia, aut fabula, in qua describitur, & ostenditur qualis tyrannorum exitus esse soleat.* præfatio. in Iudith in suis Biblijs idem impius eundem librum inter Apochrypha conijcit, & comediam potius, quam historiam esse asserit: inquit enim esse *poema, seu figmentum, sanctum tamen, & moribus instruendis utile, compositum ad imitationem Virgilianæ Aeneidos, & Homerice Iliados, apud hebraeos forsan eorum in theatro exhibitum, quo multis locis passio Christi representari solet.* Eundem librum reijciunt Anabaptistæ apud Senensem lib. 7. hæref. 11. Kemn. in Conc. Trid.

Bren-

Brentius Apologia confess. Vvitembergenfis. simili-
liter inter Apochrypha enumerat, capit. de sacra
scriptura.

Idem faciunt (præter Vvitébergenses) Centuriato-
res lib. 2. cap. 1. cap. 4. col. 51. & Calviniani similiter,
præcipuè Vitakerus vbi supra, à quo multa mutuati
sunt Hunnius, Meuius supra, & Sauubrandus lib. 5.
de principijs Christianis, dicens, *semper mihi placuit*
eorum iudicium, qui hunc librum piam tragediam esse
pronunciant. Reineccius Lutheranus t. 2. fol. 13. &
Chytræus in suo Onomastico eidem hæresi subscri-
bunt: dum ille *tragicomediam*, iste *comediam*, ab in-
genioso quodam propositam scribunt. Antonius Fa-
ius in enchirid. disput. 21. 22. 23. suos Geneuenses
sequitur.

Oppositiones eorundem.

Arguunt I. quia Melito Sardenfis recensens di-
uinorum librorum catalogum, librum Iudith
omisit, similiter Nazianzenus, Amphilochius, Con-
cilium Laodicænum eundem librum taciti præte-
reunt, ergo, &c.

Secundo, quia Hieronymus epistola ad Furiam
cap. 6. ait. *Legimus in Iudith si cui nomen placet librum*
recipere viduam conficiam ieiunys &c. & clarius præ-
fat. in librum Iudith ait. *Apud hebreos liber Iudith*
inter Hagiographa legitur, cuius auctoritas ad roboran-
da illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea
iudicatur.

III. Videtur esse in ista historia maxima incerti-
tudo, nec enim gesta, nec tempora cum probatis gen-
tium historijs conueniunt: narratur enim in illa, Na-
buchodonosor Assyriorum Regem cum Arphaxat
Medorum Rege bellum gessisse, quod bellum inter
potentissimos Reges confectum silentio præteriti
non potuit à prophanis scriptoribus, qui earum na-
tionum singula gesta, & leuia etiam prælia accuratè
conscripserunt. Nec ipsorum Regum nomina tacitè
prætermitti debuerunt ab iisdem, succedentium Re-
gum seriem diligentissime explicantibus, in quorum
tamen monumentis horum Regum, nec nomina,
nec bella leguntur, vt propterea ab imperito Iudeo po-
tius, quàm à Spiritu sancto hæc omnia tradita esse
videantur. Hæc Centuriatores.

Confirmatur I. Quod Ioseph suæ gentis gestorum
laudatissimus scriptor, victoriæ magnificæ gentis suæ
quam ad posteros transmittere debebat, nullam
mentionem facit: suspectam ergo, & incertam reddit
historiam Iosephi silentium.

Confirmatur secundo, quia de Bethulia, quæ in
hoc libro obsessa legitur nulla sit mentio, nec in no-
uo, vel veteri testamento: nec quidem in distributio-
ne terræ per Iosua factæ, vbi etiam pagi nume-
rantur.

Confirmatur III. quia non potest assignari tem-
pus eorum, quæ in hac historia narrantur. Nam, vel
historia hæc accidit ante captiuitatem Babylonicam,
& hoc nõ potest stare; nam cap. 5. scribitur populum
Iudæorum à captiuitate reuersum, possedisse iterum
Hierusalem, &c. Vel accidit durante captiuitate, &
hoc non potest stare; non enim poterant Regem As-
syriorum tunc Iudæi debellare, potentissimum eius
ducem exercitu profligato occidere, cum tunc Hieru-
salem esset desolata, & populus sub captiuitate

teneretur. Vel tandem accidit post captiuitatem
Babylonicam, & tunc non potuit contingere, quod
Rex Assyriorum vocaretur Nabuchodonosor, &
regnaret in Niniue, & ille idem fuerit, qui ad expu-
gnandos Iudæos exercitum miserit. tunc enim Nini-
uè subuersa erat, regnum Assyriorum extinctum,
eorumque Monarchia ad Persas translata, vt patet ex
libris Esdræ, & Danielis.

Quod si dicas contigisse hanc historiam tempore
Manasses filijs Ezechia ante captiuitatem Babylo-
nis; de quo scriptum est. 2. Paralippomenon 33. pro-
pter peccata sua traditum in potestatem Regis Assyrio-
rum, & ductum in Babylonem, vbi pœnituit, & con-
uersus est ad dominum, & restitutus in Regnum, &
terram suam; & sic saluari posse, quod scribitur,
iterum possederunt Hierusalem, quandiu enim sub ca-
ptiuitate fuit Manasses, verisimile est sub potestate
Regis Assyriorum fuisse Hebræos, qua sublata, veri-
ficatum fuit illud dictum in proprietate sermonis
Regnum iterum possidendo.

Contra instatur primo. Temporibus Regis Ma-
nasse non vixit vllus Assyriorum Rex, qui Nabuchodo-
nosor fuerit appellatus, vt patet tam ex sacris, quàm
ex prophanis historijs. sic Hunnius ex Vvitero
transcribens.

Instatur II. si tempore Manassis Regis accidisset
hæc narrata in libro Iudith, certe non per sacerdo-
tem, sed Regem, aut huius consiliarios Princeps, &
Capitaneos negotia belli fuissent procurata, id quod
temporibus Regum fieri cõsuevit. Iam verò in pro-
curatione belli Bethuliaci contra Assyrios crebra est
mentio sacerdotis bellum administrantis: de Rege
autem, vel Principibus eius Ducibus, & Consiliarijs
politicis profundum silentium. Idem Hunnius,

Instatur III. ex eodem. Nam cap. 5. dicitur, *ante*
annos hos cum recessissent (Iudæi) à via, quàm dederat
illis Deus, vt ambularent in ea exterminati sunt prælijs
à multis nationibus, & plurimi eorum captiui adducti
sunt in terram non suam. Nuper autem reuersi ad Do-
minum Deum suum ex dispersione, qua dispersi fuerant,
adunati sunt, & ascenderunt montana hæc omnia, & ite-
rum possident Hierusalem, significatur ergo bellum
hoc geitum reuerso Manasse ex captiuitate.

Et confirmatur ex eodem, nam eodem capite di-
citur *plurimos abductos fuisse*. at 2. Paralipo. 33. nul-
lus alius præter Manassen abductum esse perhibetur,
& solus Manasses penitens ibidem deferbitur, non
ergo illa verba, quod *plurimi ad Dominum Deum fue-*
runt conuersi consonant proposito, & dum additur
captiuos reuersos in omnibus montanis habitasse,
non potest hoc intelligi de illa captiuitate sub Ma-
nasse, sed de illa generali sub Nabuchodonosor.

Instatur IV. Quia non potest subsistere cum tem-
pore captiuitatis Manassis, quod scribitur cap. ult. f.
quod Iudith, *mansit in domo viri sui annos centum*
quinque, & iterum quod *in omni spacio vite eius non*
fuit, qui perturbaret Israel, & post mortem eius annis
multis. posito etiam, quod Iudith ad minus fuerit
ætatis annorum 30. aut 35. ab obsessiõne Bethuliæ
(vnde, & puella vocatur c. 12.) & à tempore libera-
tionis eiusdem, pax quæ insecuta legitur, durauerit
post mortem Iudith per annos multos, quoad minus
annos septem; intelligendo liquet ex supputatione,
pacem insinuari annorum 80. vel ad minus 75. posi-
tis inquam istis, non potest cohærere tam longa pax
à sup-

À supputatione temporis captiuitatis Manassis. oportet enim enumerare ab hoc tempore captiuitatis Manasse octoginta annos, vt saluetur, quod Iudith vixerit centumquinque annis, & quod in obsidione Bethuliae adhuc esset puella: talem autem computum annorum 80. difficile est inuenire, cum non constet, quo tempore Manasses fuerit captiuus, & verisimile est, Manassen captum anno Regni sui 41. & post decennium reuersum, & sic actum est de pace octuagenaria, seu septuagenaria ad ætatē Manassis, & sequentium Regum accomodanda. est eiusdem.

Instatur V. Nam cap. 5. querit Holofernes, quis sit iste populus, qui montes obsidet, quæ & quales, & quantæ sint ciuitates eorum, vel quis Rex militiæ illorum &c. de quibus non siscitatus esset Holofernes, si ante paucos annos Assyrii Iudeos deuicissent, eorumque Regem in Babylonicum carcerem adduxissent, est eiusdem.

Instatur VI. ex Vvitero: nam in textu græco. Verba Achioris sic referuntur, quod *templum Iudeorum Hierosolymitanum euersum fuit, & solo æquatum, & Ciuitates eorum occupate*, at in captiuitate Manassis nihil horum accidit, sed sub Sedechia quando illa magna captiuitas contigit, est Vviteri.

Instatur VII. si Manassis temporibus, & post eiusdem reditum ista contigissent legatos Regis Babylonij populus Iudeorum non tam contumeliosè tractasset, ignominiosèque dimisisset, quæ primo capite narrantur: nam Iudei Babyloniæ potentiam experti iam fuerant, & clementiam eiusdem.

Instatur VIII. cap. 4. huius libri narratur Israelitas tempore Iudith fuisse cum Iudeis fœdere, & amicitia iunctos, imò Israelitas, vel Samaritanos eo tempore paruissse Iudeis. At sacra historia docet Israelitas iam ante ætatē Manassis à Rege Assyriorum in captiuitatem, & miserimam seruitutem fuisse adductos, & in multas regiones dispersos, Samariam autē à colonis Babylonijs, & Hamathæis fuisse habitatam habetur 2. Reg. 17. qui omnes fuerunt idololatæ, & adiunctis postea nonnullis Sacerdotibus religionem veram cum idololatria miscuerunt. Ab eo tempore contat Samaritanos fuisse Iudeis infestos, & execrabiles, rātum abest, vt vel ijs paruerint, vel cū eis fœdere iuncti fuerint, vel denique eos contra Regem suum defendere voluerint. Est Saubrandi Calvinistæ libro 1. de principijs christianorum dogmatum.

Instatur IX. nam cap. 8. sic precatur Iudith. *Quoniam non sumus secuti peccata Patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, & adorauerunt Deos alienos. Pro quo scelere dati sunt in gladium, & in rapinā, & in confusionem inimicis suis.* Sed tempore Manassis omnia plena erant idololatria, sordibus, & immunditijs, vt script. apertè tradunt, & Samaritani 4. Reg. 16. varia sibi idola fabricauerunt, nec isti soli, sed & alienigenæ in Samariam ex Assyrijs translati. Non ergo potest subsistere, quod in oratione Iudith precatur, deficientibus Bethuliensibus à religione, & cū Rege Manasse, & Samaritanis idolatrantibus. est eiusdem.

Confirmatur, quia ne post reditum quidem Manassis Iudæi purè Deum coluerunt, quia populus adhuc immolabat in excelsis. 2. Paralipp. 33. non ergo potest subsistere, quod in precatione Iudith continetur, est argumentum eiusdem.

IV. Principaliter arguitur, quia in hac historia manifesta apparet cōtradictio, nam c. 8. asseritur Iudith esse de Tribu Ruben ultimo enim genealogiæ eius sic dicitur, *filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben.* At cap. 9. ipsa videtur asserere esse de Tribu Simeon dicens. *Deus patris mei Simeon.*

V. Principaliter arguitur, & est argumētum Faij, nam euentiæ obtestationes, & verba pietati non conuenientia ipsi Iudith tribuere in oratione ad Holofernem, auctoritatem illius enervant.

Amplius, & est argumentum Mauij. Iudith cap. 3. probatur, facta Simeonis, & Leui contra Sichimitas, quæ tamen Spiritus sanctus vituperat Genes. 34. & 49.

VI. Arguitur ex Faio, quia hic liber cum alijs libris canonicis pugnat, eò quod doctrinam de celibatu, & de quotidiano ieiunio contineat.

Confutatio eorundem, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo autoritas Ecclesiæ manifestata in Summorum Pontificum decretalibus, & Conciliorum decretis, de quibus supra.

Dictis Concilijs addimus auctoritatem Concilij Niceni, de quo testatur Hieronymus his verbis præf. in Iudith. *Sed quia hunc librum synodus Nicæna in numero sanctarū scripturarum legiū computasse, ac quæsi postulationi vestre, imo exactioni, &c.*

Respondent Hūnius Vviterus, & Meuius. Hoc de Concilio Niceno rumorem sparsum fuisse incerto auctore.

Sed contra, quia S. Hieronymus ait, *Legitur non fertur non ad rumores vulgi, vel verba sonantia lectorem remittens, sed ad publicas tabulas, & monumenta, quibus acta dicti Concilij continebantur.*

Respondent II. hodie nihil extare de tali decreto.

Contra, quia etiam multa ibidem decreta fuerūt, quæ tamen periire, & ab Arianis multa combusta, grauissimorum authorum testatur autoritas, & extant de hac re epistolæ Athanasij ad Marcum Papā postulantis septuaginta capitula Concilij Niceni, quæ erant ab Hæreticis combusta, cui respondit Marc. 70. *sicut significasti capitula inuenimus, &c.* patet quoque ex Zozimo in Concil. Carthag. 6. citante Canonem Nicenum de appellatione ad Apostolicam sedem, quem videtur quoque innuere Theodoretus lib. 2. cap. 4. qui etiam nunc desideratur, & ex Vercel. Episcopi Ægyptij ep. ad Felicem eundem canonem citant, similiter Leo epist. 26. & 27. S. Ambrosius epist. ad ecclesiam Vercellensem alterum canonem citat de bigamis non ordinandis. plures autē quam viginti canones editos in eodem Concilio scribit Baron. ad annum 325.

Respondent III. Hieronymum populari opinione deceptum, nec magnificiendum argumentum ab vnus, vel alterius partis asseueratione ductum.

Contra, quia nonnisi insipientis est tanto viro diligentissimo, & sanctissimo deceptionem in re tā graui tribuere: præsertim cum adeo vicinus fuerit Nicenæ Synodi temporibus, vt de hac re auditu: & visu fermè potuerit certior fieri, & nonnisi insignis temeritas est Patres Ecclesiæ nolle audire. Et si vnum nolunt recipere, vel alterum Patrem, saltem omnes

H alios,

alios, quos citabimus reuerentur, atque suscipiant.

Respondent IV. etiam si synodus Nicæna, ut testatur Hieronymus, id constituisse, non tamen, aiunt, nos eius autoritate hac in parte teneremur, nisi rationum grauissimarum momenta adhibeantur, quibus mota libri Iudith, eccl. in canone receperit. Et in illo concilio non præfuit Apostolus, aut propheta.

Contra, quia fastuosum supercilium Hæreticorum est, vel rationes decretorum Ecclesiæ ad credendum exigere, eaque ad examen proprii iudicii vel le reuocare; cum etiam irrationabile sit in omnibus facultatibus dirigendorum regulam per aliam amulsiuam dirigendam postulare. Est autem credendorum regula non ratio: sed ecclesiæ autoritas. Immerito ergo per rationes examinanda postulatur, præsertim cum rationes ipsæ maiori examini subditæ sint. Quæ enim vni necessaria videntur, alteri probabiles, vel verisimiles possunt apparere. Et in illo concilio satis est præfuisse apostolicos, quibus etiam à Christo promissus est spiritus veritatis Ioh. 14.

Respondent V. Hieronymum non habita ratione eius sanctionis synodice, nihilominus diserta voce pronunciaffe, librum Iudith non esse in canone; ut patet ex prologo galeato.

Contra, quia non est existimandum virum sanctissimum decretis synodicis voluisse contradicere: potuit ergo fieri, ut quo tempore scripsit prologum galeatum, decreta synodica non viderit, quæ postea vidit, & annotauit, præfigens illa in præfatione ad librum Iudith. Vel quando Iudith extra canonem collocauit: intellexit de canone Hebræorum, non christianorum.

Respondent iidem 5. Synodum Nicænam librum Iudith non inter canonicas, sed inter Hagiographas hoc est sanctas scripturas computasse, ut patet ex verbis Hieronymi, latius autem patet scriptura sancta, quam canonica.

Contra quia id ipsum concedebant Hebræi esse sanctam scripturam significatione latiori; sed non reponebant illam in suo canone: sed inter hagiographa, quæ, ut ibidem docet Hieronymus, minus idonea iudicantur ad decidenda ea, quæ in contentionem vocantur. Quibus ut se opponeret S. Hieronymus, posuit aduersariam sententiam ductam ab autoritate Nicæni Concilij, quod ita computauit inter sanctas scripturas librum Iudith, ut etiam tanquam canonicum cum cæteris haberi voluerit. Mirum autem est, quod aduersarius Christi sponsæ colla submittere.

Respondent iterum VII. S. Hieronymum non fuisse motum autoritate Concilij Nicæni, ut librum Iudith inter canonicos libros recenseret, sed tantum ut iudicaret versione, non omnino indignum.

Contra, quia S. Hieronymus, ex eo magis motus est ad translationem, quia perspectum habebat, iam in numerum sanctarum, & diuinarum scripturarum à Nicæna synodo recensitum fuisse.

Respondent iterum præsertim Vviterkerus, si synodus hunc librum in numerum sanctarum scripturarum recipit, iam alios libros, nempe deuterocanonicos graui iudicio perstrinxit, illos non recensendo.

Contra, quia sequeretur, quod omnibus dogmatibus, quæ post Nicænam synodum definita sunt, graue præiudicium quoque allatum esset; sic præiudiciu factum esset diuinitati Spiritus sancti, de qua in Ni-

cæno (nulla tunc extante occasione) non facta fuit de Spiritu sancto mentio. Est autem in Concilij obseruatum, ut mentio non fiat de ijs dogmatibus, de quibus nulla tunc est orta controuersia.

Respondent rursus, S. Athanasius Nicæno Concilio interfuit, & tamen in synopsis reiecit hunc librum, quod fecerunt etiam Nazianz. Epiph. Damascenus, qui post Nicænam synodum clauerunt. Imo & concilium Laodicenum omisit, quod fuit post idem Concilium Nicænum definitum.

Contra. primo, nam non est certum de Athanasio an sit author illius libri, deinde potuit fieri, ut ante synodum Nicænam fuerit scriptus. Deinde esto non numerarint, non propterea reiecerunt, illis enim cura fuit libros secundum supputationem hæbraicam tantum numerare, non christianum canonem contexere; volentes ostendere ex quibus libris vndeque firmissima tela contra Iudæos desumi possent, ad hominem arguendo, &c. Quod vero Concilium Laodicenum non numeret hunc librum inter canonicos, vel hinc fortissimum argumentum desumitur, Laodicenos Patres præcessisse Nicænos; non enim fieri potuit, ut provinciale concilium non reciperet, quod Generalis Concilij autoritas recipiendum mandarat, præterquam quod, cum quinque canones Laodiceni in Nicæna synodo similiter descripti legantur, potius à Nicæna synodo repetitos, ut robustiorem autoritatem haberent, dicendum est, quod Laodicenum à Concilio generali decreta sancta, nulla eius synodi facta mentione seruanda mandaret. Lege Baronium in appendice ad tomum 4.

II. Arguitur principaliter ex Patrum autoritate. Clemens Romanus inter mulieres, quæ prophetarunt numerat Iudith lib. 8. constit. Apost. cap. 2. lib. 3. cap. 8. lib. 5. cap. ult. eiusdem pudicitiam commendat, atque ieiunium, quæ omnia ex libro Iudith habentur.

S. Ignatius ait: *sint viduæ non uigæ &c. Sed ut Iudith illa honestissima, &c.* in ep. ad Philadel.

Clemens Alex. consummatam in mulieribus, eandem vocat, & quod præmia fidei mox accepit, cum mulier in hostem se præclare gesserit, & potita sit capite Holofernis lib. 4. stromat.

Origenes in lib. Iudicum hom. 9. & hom. 1. in ps. 37. virtutes eiusdem commemorat, quæ in libro eodem Iudith recensentur, de quo alibi hom. 27. in num. sic scripsit: *His ergo cum recitatur talis aliqua diuinorum voluminum lectio, in qua non videatur aliquid obscenū, libenter accipimus verbi causa, ut est libellus Hesther, aut Iudith.*

Athanasius disputatione contra Arium sub nomine scripturæ citat illud testimonium, quod in eodem libro habetur cap. 16. *Tibi seruiat omnis creatura, quoniam dixisti, & facta sunt, misisti spiritum tuum, & edificasti.* Idem testimonium affert S. Hildesius de virginitate Mariæ c. 11.

Chrysostomus ex varijs in Matthæum locis hom. 10. ex Matthæi cap. 6. hilaritatem in ieiunio probat exemplo Iudith, *quæ dum leuina vultus ieiunium tenuit, de hoste triumphum victoriæ reportauit, & hom. 60. in Ioh. ait, quod Delbora, Iudith, & alie multe Imperatorum sunt sanctæ officijs.* Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 87. in castitatis præconium testimonium de hoc libro assumit.

Ambrosius lib. de viduis 2. de virginibus, 3. de officiis

officijs cap. 13. Iudith. Fortitudinem, religionem, pudicitiam, integram de tabernaculo hostis reuersum, &c. commendat.

At dices hæc citari à Patribus, sed tanquam ex hebraea historia desumpta, ut loquitur Hieronymus ep. 9. ad Saluianum cap. 6. non tamen tanquam ex libro canonico.

Contra, quia Athanasius, ubi supra ad probandum Spiritum sanctum esse Deum, dixit se id, verbis legalibus, approbatum, & mox posuit citatum testimonium.

Hilarius in psal. 224. tanquam legalia verba citat aliud testimonium ex eodem libro dicens. *Discentes hæc omnia à lege, & Prophetis, &c. & cantantes ex lege. Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi, qui locus habetur in c. 16.*

Aug. 2. de doctrina christiana c. 8. hunc librum inter canonicas scripturas recenset.

Alcimus Auitus de vera virginitatis laude ad forum, recensens numerum librorum sacrae scripturae, libri Iudith etiam meminit.

Fulgentius epistola 2. de statu viduali cap. 10. de hoc libro tanquam scripturae testimonium assumit ad probandam cordis, & corporis Iudith plenissimam continentiam, dicens. *De Iudith enim scriptum est, & erat Iudith in domo sua.*

Cassiodorus 1. instit. cap. 13. librum Iudith cum alijs quoque enumerat canonicis libris.

Isidorus, sexto originum cap. de nouo, & veteri testamento, librum Iudith numerat inter eos libros, quos eisi, inquit, *Hebraei inter apochrypha separent, ecclesia tamen Christi inter diuinos libros, & honorat, & predicat.*

Petrus Damianus de contemptu saeculi cap. 19. de cultu, & ornatu Iudith tractans, quomodo ad necessitatem assumptus fuerit, dicit quod *cum necessitas petijt, diuersis se ad corporis venustatem insulis adornauit, sacra testante scriptura, quæ ait, abstulit à se Iudith cilicium &c. c. 7.*

Hugo de S. Victore in speculo ecclesiae cap. 4. In septembri, inquit, *legitur in ecclesia, & cantatur de Iob, Tobia, Esdra, Iudith, & Esther, &c.*

Bernardus serm. 1. in cantica cecinit, ait, *scriptura Israel carmen hoc domino. cecinit etiam Delbora, cecinit & Iudith cecinit & mater Samuel. s. Hæc adde S. Paulinum in natali s. Idacium aduersus Varimandum Ananum, Prudentium in Psycho natchia de pugna pudicitiae.*

III. Probatur rationibus, quibus similes libros ab Hereticis controuersos, recipiendos supra probatum est.

IV. Ad hominem; nam ipsi recipiunt Concilium Nicenum, ibi autem defenditur librum istum esse canonicum.

Conradus Pellicanus cum suis Tigurinis in epist. præfixa commentarijs, quos Apochryphos vocant, sic scribit. *Hi libri sic ecclesiastici, & b. blici habiti sunt, ut in ecclesia catholica ab Apostolorum temporibus fuerint cum reuerentia multa lecti, licet non ut canonici in auctoritatem postulati contra Iudeos, qui hos in sacro suo canone non susceperunt: cum tamen non solum legis ac prophetarum scriptis in nullo contradicerent: sed & fidei mysteriorumque Christi dogmatibus plurimum adsupplarentur.* Idem dicit Petrus Cholinus ep. ad lectorem prædictis libris præfixa, & Henricus Bullin-

gerus epistola præfixa Biblijs Tigurinis. Si cum multa reuerentia ab Apostolorum temporibus lectus est hic liber, apud catholicos maximam energiam habuit ad firmanda dogmata, eo enim signo antiquitatis, & reuerentiae canonicam auctoritatem deprehendit ecclesia, & rōnabiliter mora, ut in Concilijs, tanquam canonicos approbaret. In nomine ergo implicantiæ est, esse librum cum multa reuerentia lectum, & non recepti, ut canonicum. Præterquam quod ex aduersaria aduersarij propositum colligitur, nam si non probant prolati contra Iudeos, magnum apud Christianos auctoritatis pondus certò certius existimatur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Iudith sacer est, & diuinitus inspiratus.

Respondeo dicendum, quod ex parte materiae liber Iudith propheticus etiam debet appellari, cum Iudith ibi historia enarraretur, quæ ut ait S. Prosperus sup. cap. 38. *Etiam ipsa figura sanctæ ecclesiae personamque suscipiat.* Vides enim ibi sub illa, quem admodum postea quam eius vir Christus Dominus passus, resurgens ascendit in cælum, omni moestitia, & veste viduali depulsa sit, induit pulchritudine ab eo, de quo in Esaiâ Propheta dicit, *induit me vestimento salutis, &c.* Missa est enim, & hæc in vulnere capitis inimicorum, quoniam corpus illius est, quod confregit caput draconis magni. Non pepercit, & hæc animæ sue sicut illa, quoniam ipsa est, quæ dicit per Ioannem Apostolum, sicut Christus pro nobis animam suam posuit, ita & nos debemus pro fratribus animam ponere. Quod fecisse in sanctis martyribus constat. unde author quoque me diuinitus inspiratus creditur. Sed quia certo, & infallibiliter non aliunde constare potest hunc librum, non illum diuinitus inspirata verba continere, quam ex ecclesia traditione ad illam recurrendum est, sine cuius auctoritate nec Evangelij creditur, ut docuit Augustinus contra epistolam fundamenti, qua supposita, certa argumenta ex autore, & materia deducta suadent.

Solutiones oppositionum.

AD I. desumptum ex auctoritate Melitonis, Nazianzeni, Amphilochoj respondetur, quod aliud est librum recipere, aliud non recipere. Primum non reperitur fecisse citatos Patres, sed secundum præstiterunt, & hoc quia adhuc dubitatio erat non apud vniuersos Doctores, & Pastores ecclesiae, sed apud aliquos sequentes Hebræorum canonem, & dubitantes ante definitionem Ecclesiae, num aliqui libri, inter quos erat liber Iudith in canonem essent recipiendi. Quod vero Concilium Laodicenum ipsum non numerauerit, hoc factum est, quia veritas ista non erat apud omnes ecclesias manifesta, & perspicua, & ex hoc optimum argumentum quidam sumunt ad probandum Concilium in istud præcessisse Nicenum ubi totius vniuersalis ecclesiae decreto talis liber suscipitur, ut canonicus, ut supra dictum est.

Ad II. loquitur Hieronymus de canone secundum supputationem hebraicam, sequens in re non planè sibi comperta multos Patres, qui de eodem libro du-

bitarunt, quod postea ad decreta synodi Nicænæ respiciens retractat apertè. Ad conciliandum autem dicta Hieronymi in prologo galeato cum dictis in præfatione super Iudith, optimè facit doctrina Epiphaniij (quem sequitur Damascenus) lib. de pond. & mensuris, quod volumina quædam erant intra arcam reposita, quædam extra arcam. Intra arcam numerat omnes libros, quos Hebræi iuxta numerum litterarum Alphabeti hebraici recensent inter diuinos: extra arcam intelligit eos omnes, qui in eorundem librorum sorte, & classe non recipebantur, & exemplificat ibidè Epiphanius de Sapientia, & Ecclesiastici libris (quomodo etiam Tobias, Machabæi Iudith extra arcam dici possunt.) Voluminum vero, quæ erant intra arcam quædam hagiographa dicebant, ad distinctionem historicorum, & prophetarum voluminum, & erant omnia illa, quæ in supputatione hebraica dicuntur tertij ordinis, ut erant Iob, Psalterium, Parabola, &c. Verum omnia contenta intra arcam secundum Hebræos erant canonica, quæ erant extra arcam Hagiographa quoque dicebantur, ad distinctionem eorum librorum canonicorum, quos hebræi recensebant. Sed hoc non obstante, quod omnes hi libri, qui in arca non erant repositi, nec in numerum canonicorum librorum apud hebræos recensebantur, in ecclesia tamen catholica pro canonicis, & diuinis sunt recepti. In prologo ergo galeato Hieronymus locutus est iuxta hebraicam supputationem, in præfatione super Iudith iuxta canonem Christianorum. unde post verba citata in argumento subdit. *Sed quia hunc librum legitur Nicæna synodus in numero sanctarum scripturarum computasse, &c.*

Ad III. dicimus nec Reges, nec eorum gesta à prophetis scriptoribus esse prætermissa, sed diuersis vocabulis explicata. Quinam autem fuerint, vel quibus nominibus appellati fuerint à gentilibus scriptoribus, res dubia est, tum propter cognitionem rerum à nostra memoria ob nimiam vetustatem remotissimarum, tum ob nimiam scriptorum dissensionem. Herodotus, Iustinus, & Orosius celebres scriptores historiarum Assyriorum, & Persarum gesta narrantes eorumque Regum seriem explicantes apertè pugnant cum Beroso Chaldeo, Methasthene Persa, Ethesia Gnidio, Philone Iudeo, & Diodoro Siculo. Eusebius in chronicis, sequens priores auctores asserit (ut etiam aduertit Rabanus Maurus in c. 1. Iudith.) Cambysem filium Cyri, qui post patrem triginta octo annis regnavit in Perside, eundem esse, qui ab Hebræis Nabuchodonosor secundus dictus est. Hanc etiam opinionem retulit, & sequitur Beda de sex ætatibus mundi anno 3431. In eadem opinione videtur Augustinus 18. de ciu. cap. 26. Lyranus in cap. 1. Iudith. Sed hoc non potest stare, ut egregie dicit idem Rabanus, quia in historia Iudith habetur Arphaxad fuisse Regem Medorum, & Nabuchodonosor Regem Assyriorum, qui regnavit in Ninive, ipsumque Nabuchodonosor superasse Regem Medorum, & obtinuisse regnum. Porro Ninive non exstabat tempore Cambyssis, euerterat enim eam Nabuchodonosor Rex Chaldeorum ex Genebrardo in chronico, ut rectè ponderauit noster Magister Cano lib. 11. de locis cap. 6. ubi etiam multas alias rationes adducit contra præfatum dicendi modum, ad quem lectorem remitto.

Alij moderni (sequentes Berosum, & alios autho-

res supra citatos, Philonem, &c.) inter quos est noster Sixtus Senensis 1. Biblio. dicunt, Nabuchodonosor non fuisse Cambysem, sed priscum Assuerum, alias Artaxersem, cognomento Nabuchodonosor, qui Babyloniam tenebat, quique communi dignitatis nomine Nabuchodonosor vocabatur, ut in Ægypto Pharzones, & Ptolomæi, & apud Romanos Cæsares appellabantur. Hic ergo occurrens Arphaxad factio nis Tamiricæ Principi, qui Assyrios Medos, ac Persas contra se armauerat anno 12. regni sui, fugauit illum cum suo exercitu in campo magno Ragau, & ultione sumpta contra rebelles, obtinuit paternum regnum vndique pacatum. Sed hoc aliquid probabilitatis haberet, si Barosi, Methasthenis, Ethesia, Philonisque libelli suppositiij, & adulterini non haberentur à plerisque, & Diodori historia mendacijs non esset aspersa. Quare dicendum est nihil interesse, quo nomine à scriptoribus Gentium omnes illi Reges appellati sint, cum illud exploratissimum sit, varijs nominibus appellatos ab iisdem: quorum scriptorum dissidio, ut eorum autoritas infirmatur, eo magis scripturæ veritas vndique sibi constans suadet, ut ex illa gentium historiæ corrigendæ veniant, non per illas scripturæ veritas comprobanda. Non debet autem esse mirum si alijs nominibus iisdem Reges à Gentilibus sint vocati, quàm ab Hebræis describerentur, etenim mos erat Iudeorum ab aliquo euentu prospero, vel sinistro nomina imponere, vnde, Num. 11. dicitur. *Vocalumque nomen loci illius incensio*: cumque ab Assyriorum Regibus multas Hebræi passi essent calamitates, ex luctuosa calamitate, eos Nabuchodonosores appellatos. Nabuchodonosor autem *planctus* exponitur. Imo & apud Hieremiam non Nabuchadnefar, sed Nabuchadrefar appellatur.

Ad I. confirmationem respondetur, quod Ioseph lib. 18. antiquit. cap. 12. dicit solum intentionis suæ fuisse ea solum scribere, quæ in Hebræorum canone haberentur. Cur autem in canonem illum librum Hebræi non receperint, nec satis constat, nec anxie exquirendum: nobis satis est, quod ecclesia catholica inter sacros, & diuinos libros enumerauerit, ut dicit noster Senensis supra. Verum dum idem Iosephus lib. 1. contra Appionem post enumerationem canonicorum librorum iuxta numerum alphabeticum, hebræarum litterarum adiunxit, *De alijs libris, eos non simili fide dignos esse, propter minus accuratam Prophetarum successionem*; Non improbabilius dici potest, fuisse alium canonem ab illo tempore Esdræ, vel Concilij magni, confectum, & in eo Tobias, Iudith, &c. repositos, & primi ordinis libros in cuncta fide tempore Iosephi susceptos, secundi verò canonis, non pari fide, de quibus poterat esse dubitatio ex incerta successione. Vnde & idem insinuaui R. Azarias ex Idumæis lib. 3. Meorhenacim cap. 57. fol. 175. dum reddidit rationem cur hi libri Iudith, Tobie, &c. à Iudæis non reciperentur. *Fortasse, dicit, Esdras non apposuit manum, nisi ad eos libros, qui compositi fuerunt à Prophetis in Spiritu sancto, & lingua sancta, & sapientes nostri intelligenter, ac prudenter non stabilierunt, nisi que ab illo effusa, ac stabilita, tacite ergo insinuaui fieri posse per illud verbum, fortasse, ut alijs etiam Esdras manum apposuerit, qui nec prophetice (stricto modo prophetiam sumendo) nec hebraicè, sed Aramæa etiam lingua, supernaturali tamen impulsu,*

& directione Spiritus sancti descripti fuerint, sed quia hoc apud omnes non constabat, extra primum canonem locabantur.

Ad II. confirmationem responderetur ex nostro Brocardo in descriptione terræ sanctæ sic dicente. *A Nephtalim, de qua in Tobia, tres sūt leuæ ad Dotain castrum, sub monte Bethulia, ubi Ioseph errauit, cum quæreret fratres suos, & postea. De Abelina est vna leuca ad montem Bethulia, ubi Iudith occidit Holoferne, qui mons per totam ferè cernitur Galilaam, habens adhuc plura quedam ædificia, sed plures ruinas. A Bethulia est vna leuca ad Ciuitatem Tyberiadis, eundo scilicet inter orientem, & austrum super mare Galilææ, &c.* Adrichomius scribit, etiam hodie castrorum Holofernis vestigia cerni. Insigne ergo mendacium est aduersariorum à Luthero mutuatum, qui præfatione Germanica in hunc librum scribere non erubuit, Bethuliam esse Verbem, quæ nusquam nota sit, & argumentum in oppositum desumitur ex authoritate negatiua.

Ad III. confirmationem, tot sunt sententiæ, quot capita, in solutione istius difficultatis. Driedo de eccl. dogm. cap. 2. p. 2. & lib. 3. cap. 5. p. 3. & alij dicunt contigisse hanc historiam post illam insignem captiuitatem Babylonis (vt colligitur ex c. 5. Iudith) sub temporibus Cambyfis, qui fuit filius Cyri, quem volunt dictum Nabuchodonosor, vel temporibus Darij Hytaspis secundum Gerardum Mercatorem in chronologia, vel Xerxis filij Darij sub Ioacim Pontifice Iudæorum filio Iesu, filio Iosedech, ita Ribera in cap. 2. Naum, & alij, vt Torniellus anno 3572. vel Artaxerxis Ochis secundum Seuerum Sulpitium lib. 2. sacre historię. Cambysem vero dictum esse Nabuchodonosor docere videtur Eusebius in chron. Beda lib. de sex ætat. mundi, & fauet August. 18. de ciuit. Dei cap. 26. vbi cum sub Cyro Rege libertatem recuperasse Iudæos docuisset, subdit, *per id tempus illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith.* Sed initatur ab alijs, quia nullus est Persarum Regibus appellatus est Nabuchodonosor in historijs tam sacris, quam prophanis, sed solum Reges Babylonicij: & Nabuchodonosor, de quo in isto libro fit mentio, regnabat in Niniue, tempore verò Cambyfis, Darij, & Ochiam non exibat Niniue, vt arguit rectè noster Canus 12. de loc. cap. 6. cum fuerit euersa à Rege Chaldæorum Nabuchodonosor, anno primo sui regni, vt dicit Genebrardus, vt supra dictum est, vel à Ciaxere Rege Medorum, vt voluit Eusebius. Sed si sequamur hanc sententiam propter reuerentiam Augustini hæ instantiæ non conuincunt, non prima, quia ab authoritate negatiua: nõ secunda, nõ potest dici euersam Niniuem à primo illo Nabuchodonosor, sed postea per Cyrum reedificatam, datam esse Cambyfi filio, in qua viuente patre regnaret, qui Nabuchodonosor quoque dictus est. Alij dicunt contigisse ante captiuitatem Babylonicam, vel circa tempora Regis Sedechiæ, vt dicit Genebrardus 2. lib. chronol. vel Regis Iosæ, vt Ioannes Benedictus in annot. capit. 4. Iudith. Sed hoc non potest stare, quia tempore Iudith, vt habetur cap. 4. & 15. sacerdos magnus erat Eliachim, qui & Ioachim dicebatur, tempore autem Sedechiæ erat Saraia 4. Reg. 25. & tempore Iosæ sacerdos magnus erat Helcias 4. Reg. cap. 23. Dicunt alij accidisse quidem post Babylonicam captiuitatem, non illam insignem, & generalem, sed particu-

larem quandam, de qua fit mentio cap. 5. vbi dicitur. *Plurimi eorum in captiuitatem ducti sunt in terram non suam,* ita noster Canus lib. 1. cap. 6. quem sequitur Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei cap. 12. Sed quò tempore, discrepant DD. Quidam supponunt (vt patet ex chronologia Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani) inter Sobnam summum sacerdotem (aliàs Ioachim dictū tanquam binominum ex Hugone Cardinali) qui fuit tempore Ezechiæ, & Helciam tempore Iosæ, quòd intermediarit Eliachim, qui 4. Reg. c. 16 inter sacerdotes numeratur, & qui Esai 22. in locum Sobnæ successurus prædicitur (reclamante Vvitate, quod non fuerit sacerdos, & in hoc scripturæ contradicente) & probabilissimū est tunc (aiunt) hanc historiam contigisse tempore Regis Manassæ, qui inter Ezechiam, & Iosiam locatur. Tempore autem Regni Manassæ regnavit Arphaxat apud Medos, Diocles vocatus ab historijs gentium, qui Ecbatana edificauit, ex Eusebio. Eodem tempore, vt constat ex 4. Reg. 19. & Tobia cap. 1. regnabant Assyriorum Reges in Niniue, inter quos fuit Nabuchodonosor, qui in eadem Ciuitate regnasse hoc libro Iudith perhibetur, & Rex Babylonis erat, & ad se transfuit etiā regnum Assyriorum, ita Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei cap. 12. qui addit, quod iste Nabuchodonosor verisimiliter creditur à quibusdam fuisse Merodach Baladan, de quo 4. Reg. 20. Hierem. 40. Isai. 30. Sed alij doctissimi viri etiam contra hanc sententiam reclamant, præcipuè Torniellus anno 3553. duplicē illam captiuitatem confutando, & solum generalem Babylonicam agnoscendo. Sed non est efficax argumentum, nam vt aduertit Caiet. in cap. 18. Iudicum cuiusdam captiuitatis mentio fit filiorum Dan, quæ in lib. Regum quoque prætermittitur, ita & de hac principali captiuitate Babylonica dici posset, quæ accidit cum Manassæ captiuus ductus est, cum alijs plurimis, & cum populi magna parte, vt postea dicitur, nec enim omnia scripta sunt. In eo autem, quod asseratur Nabuchodonosor Baladā, confutatur à Serario quæstiuncula 3. nam hic erat Rex Babylonis 4. Regum 10. Nabuchodonosor Niniuitarum. vnde ipse Serarius dicit fuisse aliquem e liberis Assaradonis, qui dictus sit Nabuchodonosor. Sed probatio desideratur. Quare parum refert determinate scire quinam Nabuchodonosor fuerit, satis est ad veritatem historię defendendam dicere; hunc Nabuchodonosor regnasse paulò post initium Regni Manassæ, & annum xiiij. quo bellum mouit sub duce Holoferne contra Iudæos incidisse in xvi. annum eiusdem Manassæ, quem paulò ante idem Nabuchodonosor captiuum duxerat in Babylonem, & sequendo hanc viam omnia rectissimè consonant, & Nouatoribus possumus occurrere.

Ad I. ergo instantiam negatur assumptum, quod aliqua ratione apparenti saltem probandum erat.

Ad II. instantiam nihil mirum si sacerdotibus cura etiam belli demandabatur cum negotia maximi momenti sacerdotibus imponi solita testetur Iosephus in vita sua, & 2. captiu. cap. 42. Quod maxime præstitit Manassæ nedum ex salutari mutatione, suæ ex impietate ad pietatem, & religionem, sed ex peculiari sanctitate, & prudentia Eliachim satis perspecta in populo, vt habetur 4. Reg. 18. & 19. cuius etiam oracula ab Esaiā prædicta, vt recentissima in animis omnium viuebant: & cum 2. Paralipom. 33.

dicatur, quod Manasses constituit Principes exercitus in cunctis Ciuitatibus Iuda munitis, & forsan Hierosolymam sibi tuendam, & propugnaculis muniendam scripsit, ut ibidem innuitur: non exclusus est Pontifex, & Senatus Hierosolymitanus, per quos cæteras Prouincias gubernaret. Sed & illud dici potest negotia illa non tantum fuisse militaria, & politica, sed sacra & religiosa, quod præcipue apparet in litteris à Pontifice missis, ubi non tantum agebatur de montium faucibus occupandis, sed etiam de precibus, ieiunijs priuatim publiceque suscipiendis.

Ad III. instantiam. Quibusdam visum est bellum istud gestum esse postquam reuersus est in patriam. Manasses, & sic nullam habent difficultatem illa verba, cæterum quia probabile etiam est adhuc captiuo Manasse gestum esse illud bellum; tunc dicendum est, quod cum occiderit multos simul cum Rege Manasse captiuos abductos; non hos, sed aliquos alios reuersos ex ijs locis, ad quæ fugiendo peruenerant, cum Rex Assyriorum ipsorum regionem vastaret.

Ad confirmationem satis scriptura innuit aliorum cum Manasse captiuitatem, nunquam. n. Rex absq; comitatu aliorum Ducum, vel Principum, & militum, aut populi à victoribus abduci solet, & rationabiliter captiuitas Regis cum populo facta fuit, quorum pars fuit impietas, dicente scriptura. *Locutusq; est Dominus, ad eum (Manassen) & ad populum eius, & attendere noluerunt*, & mox subditur 2. Par. 43. *idcirco superinduxit eis Principes exercitus Regis Assyriorum*. Nec quia solius Regis poenitentia recenseretur, populus poenitentiam non egit, sed satis insinuatum est populum egisse poenitentiam Rege poenitente, cum eadē vexatione Regis eruditi potuerit, & ad normā sui Principis componi. Conuerso autem populo, non fuit incredibile reuersum in Hierusalem, & montana eius, & iste reditus alter fuit, à reditu post captiuitatem Babylonicam, sicut alia, & alia fuit captiuitas: captiuitas enim tempore Manasse non fuit generalis, sed Manassis cum plurimis viris; altera fuit omnium generalis paucissimis relictis: & dum diuersis temporibus maxime sub Manasse dicantur Iudei exterminati à multis nationibus, non potest hoc intelligi de generali captiuitate, in qua ab vna gente Chaldeorum victi sunt. Quare consequenter dicendum est alium fuisse Nabuchodonosor, qui Iudeos captiuos fecit generali captiuitate, ab illo, sub quo Manasses cum alijs plurimis abductus est.

Ad IV. instantiā. Libèter damus octoginta circiter annorum spatium illam pacem durasse, & captiuitatis Manasse tempus fuisse initium regni; cum enim Manasses regnauerit annis quinquaginta quinque 2. Paralip. 32. & detractis triginta nouem, quibus regnauit post captiuitatem in prima decade regni tam diuturni, vel in prima parte (si totum tempus regni eius in duas, vel tres partes distribuatur) eadem captiuitas contigit, qui annus nullo modo potuit esse, quadragesimus primus regni, ut mentiantur isti cum suis chronologis, & spermologis, sed vel quartus, ut quidam dicunt, vel alius intra decadē anno ætatis suæ 18. Nec verum est post decennium reuersum Manassem à captiuitate, quem verisimile est, elapsis plurimis annis ad Deum confugisse, opem eius implorando. Et ex hac supputatione omnia consonant. Supposita enim veritate scripture, quod 12. annorum erat cum regnare cœpisset, & toto tempore regnauit

quinquaginta annis, & quod vnum vel alterum annum in captiuitate transigerit, supersunt vsque ad reditum anni 48. circiter, quibus si addantur, anni duo Amonis filij eius 4. Reg. 21. & filij Amonis Iosias anni 31. quibus à nemine Israel fuit perturbatus, conficiuntur anni tranquillitatis circiter 80. Post victoriam reportatam de Holoferne vixit adhuc Iudith 65. circiter annis, qui si subducantur ex dictis octoginta, residui erunt anni 15. quibus post mortem Iudith hebræa gens pace posita est, & sic ille textus veritatem habet. *In omni spatio vitæ eius non fuit qui perturbaret Israel, & post mortem eius annis multis*, superstitibus enim fuerunt quindecim anni pacis. Tempore autem belli ætas Iudith necessario fuit annorum quinquaginta, quæ etsi puella vocetur cap. 12. à Bagoas Eunuchus, id poterat esse ex nimia venustate præsertim cum dominus illi contulerit splendorem, ut puella tenella videretur; vel blanda illa voce vsus est Eunuchus eam ad facinus alliciendo, qua etiam etsi Iudith cap. 11. vsa sit puellam per demissionem sicuti, & ancillam se nominando, mollius postea vsurpata est ab Eunuchus nouo blandientis lenocinio.

Ad V. instantiam. Interrogationes Holofernus non sunt Ducis ignorantis, aut exquirentis de rebus, quas nunquam audisset; sed Ducis admirantis, minantis, irascentis, & contemnentis. Quod si omnis qui interrogat, ignorare dicitur ab aduersario, in hoc profert ignorantiam, non aduertendo ad familiares loquendi modos, Grammaticorum, & Rhetorum præcepta, & scripturæ infinita exempla, in quibus interrogatio ponitur non semper ad sciendum id, quod ignoratur, sed & ad eorum, quæ sciuntur admirationem, vilipensionem, & huiusmodi. vnde Nabal, 1. Reg. 25. quamuis perspectum haberet Dauid, illum interrogatiua oratione paruipendebat, dicens, *quis est Dauid? & quis est filius Isai? &c.*

Ad V. instantiā dicunt Bellar. & alij Græcum codicem mendosum sæpius deprehensum. Sed si hanc viam eligimus eludendi aduersariorum argumenta, oporteret quoque dicere multa dicere in 70. esse supposititia, quæ in vulgata non habentur, ut v.g. illa verbi Ex. 12. *Habitatio autem filiorum Israel, quæ habitauerunt in Aegypto, & in terra Chanaan anni quadriginti triginta*, & alia, quæ tamen in emendata 70. versione auctoritate Sixti leguntur. Ergo si in hac parte incorruptionem Græci codicis velimus defendere, potest id referri ad vastationem, & prophanationem illam, quam olim fecerat Manasses, de qua scribitur 4. Reg. 21. & 2. Paralip. 33. ubi intacta domo Dei, altari, &c. tantum eorundem fuit prophanatio, vnde altare templum, &c. non reedificata sunt, ut tempore Zerobabelis asserit Ioseph lib. 10. cap. 4. sed sanctificata. Solo verò æquatum perhibetur templum, quia magnæ illius partes solo æquate iacebant, ut patet 2. Reg. 22. v. 5. & 6. & 2. Paralip. 34. v. 10. & 11. Vel quia ita prophanatum est ab impijs Regibus præsertim Manasse antequam poeniteret, & à gentibus postea dum captus est, & in Babyloniam asportatus, ut publicum solum omnium pedibus protriretur. vnde aliud est ad solum vsque tolli, funditus euer ti, aliud quod verba in tex. græco præferunt, fieri in pauimentum: ita enim in textu græco legitur, καὶ ὁ ναὸς τῷ θεῷ αὐτῶν ἐγενήθη ἐν εἰς ἑδάφος, at ἑδάφος solum, seu pauimentum significat. Primum factum est in ma-

magna captiuitate, secundum tempore impiorum Regum Inda præsertim Manasses, & eo tempore templum Domini dirutum est, isto autem manente templo, templum factum dicitur in pauimentum, ita enim sanctitas eius violata est, ac si publicum esset pauimentum, quod pedibus conculcatur.

Ad VII. instantiam, non fuit mirum si legati Regis Babylonis ignominiosè à Iudæis habiti sunt, quibus excutiendi iugi Tyrannici spes affulgebat, duplici basi innixa, diuino præsidio, & vicibus bellatorum, quos cernebant ad aduersariorum insultus populum san- dos satis valentes, & efficaces.

Ad VIII. Non defuerunt quidam apud Lyranum (à quibus suffragatus est Caluiniſta) vt propter hoc argumentum hanc Iudith historiam sacram esse inficiarentur. Sed immerito, sicut enim experientia cõ- pertum est, obsidente aliquo tyranno regnum, in quo factiones ciuium prius erant, in vnum communem hostem Tyrannum miscere dexteris, & fœdera inire. Sic Assyriorum Rege Israelem, Iudam, & Samariam occupante, & Prouincias eorum colonis Assyrijs replente, fieri potuit, imo de facto euenit, vt alioqui inter sese prius dissidentes Iudæi, & Samaritæ in tertium communem hostem conspirarent. vnde, pax, seu fœdus in Iudith descriptum natiuè discordiæ Samaritanorum, & Iudæorum in sacra Regum historia descriptæ minimè contradicit.

Ad IX. instantiam. Iudith loquebatur de sua Ciuitate Bethulia, quæ, alijs deficientibus, in auita religione perseuerauit, quæ in religione perseuerantia, motuum erat ciuibis spem firmam de diuino auxilio concipiendi. Vel si hoc extendatur ad vniuersam Hebræorū gentem, loquitur Iudith de tempore reuerſionis Manassis e captiuitate, in quo nedum in Tribu Iuda, sed etiam apud Israelitas (etiam si alienigenæ in Samaria degentes, ad meliorem mentem non sunt reuerſi) passim religio reſſortere cepit, multum exemplo Manassis potius ad Deum se conuertendo, vt propter hanc potiorem partem in vero cultu permanentem, oratio Iudith veritatem habeat ex sensu accomodo.

Ad confirmationem. Quod populus post reditum Manasses sacrificaret in excelsis, non erat peccatum, idolatriæ. vnde consulto Domino Deo suo sacrificasse dicitur in scriptura 2. Par. 33. fuit autem aliud peccati genus contra determinatum locum sacrificij à Deo præscriptum. Oratio ergo Iudith loquebatur de scelere Idolatriæ, à qua immunes suos conciuēs Bethulienſes, & communiter Israelitas prædicabat.

Sed vt Cui documenta seruemus lib. 11. c. 4. ad 9. in re obscura, & perdifficili supputationem temporum, vbi tanta est in catholicis doctoribus diuersitas, non est expectanda perspicua certa, & constans sententia: satis est probabilis, verosimilis, minimè absurda. Quacumque ergo via, & responsione probabilis occurrimus hostibus ecclesiæ, etiam si non demonſtrems. Ipsi potius contra certissimā, & irrefragabilem scripturæ historiam, vt probent, si fieri potest, acrobologicas, & luce clariores demonstrationes afferre deberent.

Alia quoque via possumus, & breuius obiectionibus hæreticorum satisfacere, nam tota difficultas in hoc sita est, quod à scriptoribus Ethnicis sub alijs nominibus Regum, gesta huius historiæ enarrentur, quam quod in scripturis sacris narrentur: & ad hoc

dissoluendum satis est dicere scriptores sacros vt pote in eminentissima authoritate locatos maiorem sibi fidem vindicare scriptoribus ethnicis, qui & si in specie contradicere videantur, vel quia non meminerint, vel sub alijs nominibus explicauerint, non sibi debent scriptores sacros subijcere, sed ipsi Ethnicis, vel per scripturas nostras emendandi, vel exponendi.

Ad IV. principale. Quidam dicunt esse mendum scriptoris, & loco illius filij Ruben, legendum esse fratris Ruben. Sed hoc non potest stare, nam sine euidenti authoritate, vel ratione eiusmodi mendare fingere non licet, cum in vulgata apud omnes semper sit lectum *filij Ruben*. Alij dicunt Israel etiam cognomine, vel nomine dictum Ruben, ita Serarius in Iudith. Quod patet ait ex ethymologia, Ruben enim dicitur, videns filius, aut filius videntis. Sed hoc non potest subsistere, nam Israel aliam habet ethymologiam, nempe videns Deum, & inauditum est Israel, seu Iacob vnquam vocatum esse Ruben. Alij dicunt vt Hugo Cardin. Iudith non fuisse de Tribu Simeonis, sed de Tribu Ruben, appellatum vero esse Simeonem patrem, quia fuit vnus de Patriarchis, & primis Patribus populi, vel appellatum Simeonem etiā Patrem suum, quia Ruben etiam alium filium habuit præter eos, qui recensentur in scriptura, qui dictus est Simeon, vt dicit Lyranus 1. Paralipom. 5. & hoc expositio probabilitatem habet. Nec obstat contra Hugonem, quod quidam obijciunt Iudith dixisse, *Deus patris mei Simeon*, non deus patris nostri Simeon, quasi denotaret proprium, & propriæ Tribus progenitorem. Nam specialiter vsa est vocabulo *patris mei* ad speciale factum simile Simeoni feliciter absolendum, vt sicut Simeon de Sichimitis gladio eos vindicans victoriam reportauit, eò quod denudant femur virginis Dinæ in confusionem; ita & ipsa vidua contra Holofernem, eius pudicitiam concupiturum insurgeret de illo triumphando, quod non obscure colligitur ex oratione Iudith, & rei euentu, qui post orationem successit, ornando se, & eundo ad castra hostium Holofernem occidendo. Alterum quod obijcitur contra Lyranum, fundamentum non habet, nec enim omnes filij in genealogijs attexendis solent numerari.

Ad V. principale respondetur ex nostro Vincentio in speculo hist. lib. 4. cap. 21. primo quod quæ dixit Iudith de populo Israel capiendū intelligenda sunt secundum merita peccatorum, quæ id exigebat. Vel illa omnia intelligenda sunt sub conditione. Vel Iudith prophetice loquebatur prædicans Iudæorum captiuitatem propter eorum peccata, quæ contigit sub Vespasiano, & Tito. Lege S. Th. 2. 2. q. 110. a. 3. ad 3. itaq; sermones illi fuerunt prophetici. Similiter quædam ironica, & amphibologia interseruit nunquam tamen contra mentem loquendo, vnde S. Aug. serm. 229. ait. *Non decuit pudicitiam mentiri: nō intelligentibus dixit, perfecit actibus, quod promissu Regi, alio sermone imaginarijs verbis blandus est.*

Ad VI. non mirum si ventris, & carnis mancipia, qui vt in veteri prouerbio est, in ventrem irruunt, huic libro sint infensi, ibi. n. docemur, quomodo caro castitate fenetur (quæ est flos ecclesiastici germinis) & ieiunio, quo irrigatur, castigetur.

ART. QVARTVS.

*An liber primus, & secundus Machabæorum,
sint sacri, & diuini.*

Positio Hæreticorum.

L Vtherus cum ex libro Machabæorum cerneret appetere conuinci ad fatendum suffragia defunctorum, sanctorum inuocationem, templorum dedicationes, Purgatorium, &c. vno verbo illorum auctoritatem reiiciens in suis Biblijs dixit: Machabæorum libros inter apocryphos esse recensendos, & in colloquijs germanicis, sic à suorum dictorum collectoribus cap. de fac. scrip. scriptum reperitur. Cum Doctor Martinus librum Machabæorum corrigeret, dixit, ego isti libro, & libro Esther adeo insensus sum, ut optare neutrum eorum extare. Nimirum enim iudaizant, & multa referunt, quæ Gentilium superstitionem sapiunt.

Anabaptistæ apud Sixtum Senensem lib. 8. Lutero libenter subscripserunt, dum illud profundum sanctorum somnium extra calos dormientium vsq; ad diem iudicij, & viuorum preces non audientium ex hoc libro confutari conspicerent.

Zvinglius tom. 1. a. 57. sic scripsit. Secundus Machabæorum liber non plus probat, quam Iohannes de Mō tenuilla, hoc est Aesopi fabula.

Ochinus dialog. de Purgatorio, quod apocryphi sint, inquit, libri Machabæorum ex Laodicensi, & Africana synodis manifestum estimo omnes sancti Doctores, qui sacrarum litterarum canonem percensent, de Machabæis nullam faciunt mentionem.

Ioannes Brentius apolog. confess. Vvitemberg. c. de memorijs defunctorum ait. De Machabæorum libris faciendum est iudicium ex auctore, seu scriptore eorum. Non est ignotum, quod auctor eorum sit Iosephus, cuius extant libri de antiquitatibus Iudæorum, & de bello Iudaico, de quo multa sunt notæ, quæ significant hominem spiritu sancto præditum non fuisse.

Caluinus 1. institut. cap. 5. 8. & in antidoto Concilij Trid. similiter in eodem errore versatur, quod auctor lib. Machabæorum, non sit diuinitus inspiratus. Caluinistæ in eosdē libros dabacchantur, præcipue Vvitakero in disputatione de sacra scriptura, sic ait. Humanus in ijs est spiritus, humanus animus, humanum ingenium, humana confessio, humana historia, humana omnia.

Ab his mutuatus Franciscus Iunius volens ostendere non diuino, sed humano actum spiritu auctorem huius libri, ait, quia, inquit, est epitomarius historie prophetae scripta à Iasone Cyrenæo, homine prophano, & iterum, auctorem hunc non fuisse, certe, & vera historie ex scriptore, sed dubie, & interdum falsæ epitomariam. Hunnius similiter ex Caluino, & Vvitakero multa explicans in suo examine eosdē libros oppugnare nititur.

Sed & Parentius in instr. pag. 234. apud Feurdent. lib. 11. The. c. 23. & alij cōmitti de talibus libris tale ferunt iudicium. Prior Machabæorum liber inter apocryphos censetur. Posterior apud Hebræos nunquā extat, sed quidam ignobilis, & illaudatus scriptor, cupiens in compendium redigere quinque libros cuiusdam Iasontis Cyrenæi centonem hunc contexuit. In eosdē insurgunt Fauius in suo enchiridio disput. 22. & 23.

& Lectius ambo Caluinistæ.

Vt verò ordinatē procedatur omnes rationes ad 4. principales classes reuocamus. Prima continebit illas desumptas ab auctore, vel scriptore horum librorum. secundæ illas, quæ ab historijs siue sacris, siue prophanis desumuntur. tertia aliquas repugnantias, quæ in illis deprehendi videntur. quarta orthodoxorum nonnulla testimonia, quibus eorundem librorum auctoritas infringi videtur.

Oppositiones eorundem.

A Rguitur I. principaliter rationibus ab auctore desumptis. Laudat enim hic auctor præposterū zelum Iudæ Machabæi, quod sacrificium pro mortuis obtulerit, at hoc nomine laudandus non fuit, grauius enim peccauit, cum nullo Dei verbo nixus putauerit se redimere posse animas à statu, in quod erat, ut ceteri fidelium aggregarentur, id autem omne condēnatur, quod sit citra verbum eius, & quicquid in religione sine præcepto geritur Deo displicet, & reprehensionem non laudem meretur. Nec reperitur auctor hebræus, græcus, aut latinus, qui Iudæ factum approbat. est argumentum Calu. Vvitakero. Parentij, &c.

Confirmatur ex Vvitakero, quia pro ijs hominibus oblatum illud sacrificium fuit, qui sese idololatriæ, & sacrilegio obstrinxerant, atque polluerant, atque in illo scelere perierant, ut dicitur cap. 12. Nā milites Iudæ res Idolis Iamnenis consecratas furripuerant, eaque anathemata sub vestibus absconderant, quæ sunt, illis interfectis, inuenta sub militum vestimentis. Iste verò auctor ait manifestum esse illos propter hoc peccatum cecidisse. Iam ipsi Papistæ concedunt pro huiusmodi idololatriæ, & sacrilegis nullum offerendum esse sacrificium. Nam hoc mortale peccatum fuit, & ipsi tradunt pro ijs, quos in mortali peccato mortuos esse constiterit, quod de istis auctor affirmat, nullum sacrificium fieri oportere. Nec valet dicere morientes de illo peccato doluisse: non enim publicum poterat fieri sacrificium, de quibus verā poenitentia certò non constabat, & si poenitentiam egerunt, ait Hunnius, iam sacrificio non egebant.

II. Laudatur Iudas de fortitudine dum dicitur 2. Mach. 2. Vir fortissimus Iudas, cum tamen audaciæ possit infimulari, quippe qui cum septem millibus, Nicanoris exercitum numerosissimum adoriri non est veritus (ut habetur cap. 8. lib. 2. & cap. 9. lib. primi). cum nongentis exercitum numerosum Bacchidis aggressus legitur.

III. Et est Hunnij, & aliorum. Lib. 2. c. 14. laudatur Razias, qui tamen fuit sui ipsius truculentus interfectior, nec Raziam subleuat, nec etiam ipsum laudatorem Augustinum ep. 61. ad Dulcit. & 2. contra epist. Gaud. cap. 23. dicentem, talia gesta narrari in scriptura, non laudari, vel non ita laudari, quasi pie, & sancte fecerint, quod facerunt, quamuis audacter, & viriliter, & hominum iudicio fortiter eos fecisse negari non possit. Nam pari modo laudari posset Rex Saul, quod semetipsum interficiendo fecerit masculè, & fortiter, præsertim cum hanc expressè rationem assignet in verbis ad armigerum 1. Reg. 31. euagina gladium, & percutite me, ne forte veniant incircumcisi isti, & interficiant me illudentes mihi. Vnde idem Augusti-

gustinus contra Gaudentium ait, quod historia Machab. *Recepta est ab ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur, vel audiat*. si ergo sobriè legenda, aliquid continet, quod potest offendere, moresque corrumpere, quod à canonica scriptura alienum est.

IV. Etiam spiritu humano librum illum scriptum, illud demonstrat, quod author in fine libri petit veniam à lectoribus, quod à Spiritu sancto longissime alienum est. Vera enim semper scribit, atque ita scribit, ut scribendum fuit, nec unquam vel in re, vel in modo errat, nec venia illa nostra indiget. est Caluini, & Vvitakeri.

Quod si dicatur, non errorum veniam petere hunc authorem, sed sermonis minus compati, ac politum, quomodo etiam Paulus 2. Corint. 11. se imperitum sermone, non autem scientia proficitur. contra (ait Vvitaker.) Paulus se nunquam excusauit, quod tenuiter scripserit, & exiliter, aut minus praestiterit, quam voluerit: sed hic author tenuitatem, & exilitatem scribendi suam agnoscit, ideoque aliter facere non potuit, quin suae infirmitatis conscientia impulsus, lectorum humanitatem imploret. Hoc nunquam Paulus, nunquam Propheta aliquis, aut Apostolus fecit: Verba enim authoris horum librorum sic habent 2. Mach. 12. *Ego quoque in his satiam finem sermonis, & siquidem bene, & ut historiae competit, hoc & ipse velim: in autem minus digne, concedendum est mihi*. Verba vero Apostoli 2. Cor. 11. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia*.

V. Idem author lib. 2. cap. 2. ait, *Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breuandi causa suscepimus, non facilem laborem, imò vero negotium plenum vigiliarum, & sudoris assumpsimus*. Ac nihil est tunc difficile, ut Spiritui sancto molestum esse possit. Quod si dicas Spiritui sancto nullam quidem fuisse molestiam, sed scriptori.

Contra (subdit Vvitaker.) quando potuit historia Machabaeica scriptori, tam molestum esse ex quinque voluminibus Cyrenaei Iasonis breue epitomen connectere? ex authore enim sumere, quod voluit, & quod noluit praetermittere, facillimum certe fuit. Confirmatur, quia Spiritus sanctus non redigere solitus est in compedium prophanae authoris historias, & quis fuerit Iason nescitur. Propheta non fuit, ergo. Idem Vvitaker.

II. Principaliter arguitur, quod multa, quae in his libris sunt, nec sacris, nec prophanis historiis concordant. Probat, quia 1. Machab. 1. scriptum est, Alexandrum Macedonem fuisse primum Graecorum Regem. At scriptores nedum Gentiles, sed & Christiani, inter quos Eusebius, multis ante Alexandrum annis in Graecia regnasse scripserunt, maximè apud Macedones, & primus perhibetur Gramaeus: à quibusdā Carranus dictus, eo tempore regnans, quo apud Hebraeos regnabat in Iuda Ozias, & in Israel Ieroboam. Alexander vero 24. Rex Graecorum numeratur Iadō Pontifice Maximo apud Hebraeos existente, anno mundi 4860.

II. Ibidem narratur Antiochus Epiphanes regnasse anno 137. regni Graecorum. Sed in ipsis Graecorum historiis (cum quibus etiam Eusebius concordat) scribitur ab Alexandri Regis tempore 153. annos intercessisse cum Antiochus regnare cepit.

III. 1. Machab. 6. scribitur Antiochum praenimi tristitia in lectum decidisse factoque testamento,

& instituto regni successore diem obiisse. Sed Diodorus Siculus, & Polybius Megalopolita illum (cum Fanum Dianae in Ciuitate Persarum Elimayde exilare moliretur) turpiter fugatum in merore iacuisse, menteque captum graui etiam corporis morbo affectum fuisse, cuius vi consumptum interiisse scribunt. Est communis obiectio Harer.

IV. 1. Machab. 8. scribitur de Romanis. *Committunt uni homini magistratum suum, per singulos annos dominari uniuersa terrae suae, & omnes obediunt uni*, & hoc discrepat ab historiis, cum rerum summa à duobus Consulibus esset administrari solita. Quod si dicas, etsi duo essent Consules, uni tamen commissa esse respublica videtur: quia alternis diebus imperare solebant, ex Liiuo lib. 2. hist. Contra obijcit Iunius. Hoc non fuisset singulis annis uni, sed duobus per singulos annos, per dies vero singulos uni è duobus fasces committere. Non ergo ita potest coherere responsio.

V. 2. Machab. 2. multa narrantur de sacro igne, & arca, & tabernaculo, & altari, eaque in monte quodam abscondita, ac posita à Ieremia fuisse dicuntur: & cum vellent quidam notari sibi locum non potuerunt inuenire, Hieremia dicente, quod *ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat, & tunc Dominus ostendet hanc*. At haec ne dum in Hieremia, vel Baruch, vel in tota scriptura, non habentur, sed cum scriptura ipsa pugnant: nam ex cap. 37. & 38. Hieremia, ipse fuit in carcere usque ad excidium Urbis. non poterat ergo praedicta auertere, & abscondere, nec enim id Principes, & sacerdotes permisissent. Capta vero ciuitate ex 4. Regum vlt. & Hier. 62. constat, quod Chaldaei templum incenderunt, omnia pretiosa aurea, argentea &c. diripientes, & secum auferentes, ligna vero corabusta, sunt Hierem. 52. arca vero, & tabernaculum lignea erant. Non poterat ergo Hieremia fieri copia auferendi arcam Domini, & altare incensum, quae erant auro purissimo operata, &c. Eiusdem etiam Hieremiae praedictio frustrata videtur: nam post captiuitatem Babylonicam Iudaei illam arcam, illud tabernaculum, illud altare, nec habuerunt, nec inuenerunt, nec istas res Deus postea cuiquam demonstrauit, est Vvitakeri Iunij, & communis.

VI. 2. Mach. 1. dicitur. *Cum in Persidem ducerentur Patres nostri*. constat autem non in Persidem, sed Babyloniā adductos Iudaeos.

VII. 1. Machab. 1. dicitur. *Quinto, & quadragesimo, & centesimo anno edificauit Rex Antiochus abominandum Idolum desolationis super altare Dei, quibus verbis significatur id factum esse, quod olim Daniel futurum praenunciauit dicens, & erit in templo abominatio desolationis, id vero longo post intervallo, nondum cogitasse, sed futurum docuit Christus Dominus dicens. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est à Daniele Propheta stantem in loco sancto, qui legit intelligat, tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes. Matt. 24.*

III. Principaliter arguitur, quod inter se pugnare videantur hi libri. Probat, quia primo, nam quae narrantur in secundo libro cap. primo de morte Antiochi nimirum, quod fuerit occisus à sacerdotibus Naneae, & membratim discerptus, pugnant cum ijs, quae dicuntur 1. lib. cap. 6. ubi dicitur, quod in Babylone decubens mortuus sit. Quin quod & tertium, mor-

mortis genus idem author tradit, dum lib. 2. cap. 9. à vermibus scribit consumptum, cum in Iudæam contenderet. Vnus autem homo non potuit tam multas variasque mortes occumbere. est Vvitar.

Confirmatur I. quia circa tempus mortis videtur repugnantia: nam 1. Machab. 6. morseius accidit anno 139. Regni Græcorum: at 2. lib. patet fuisse mortuū anno 188. regni eiusdem, & cap. 9. anno 146. eiusdem regni idest biennio ante purgationem templi factam à Iuda, quæ ex 1. Machab. 4. accidit anno 148. eiusdem regni.

Confirmatur II. lib. 1. cap. 9. Iudas occisus dicitur anno 152. regni Seleucidarum. At in 2. cap. 1. anno 188. scribitur ad Aristobolum magistrū Ptolomæi. hoc autem impossibile est cum ante 36. annos mortuus afferatur, & si tunc scripsit anno 169. similiter ante mortuus inuenitur, quam scriptor illius epistolæ, viginti circiter annis. est Vvitar.

Confirmatur III. Lib. 1. cap. 4. Iudas templum purgasse dicitur ante mortem Antiochi post fugatū Lysiam, & lib. 2. cap. 10. post mortem Antiochi facta hæc templi purgatio legitur, est Vvitar.

II. lib. 2. cap. 10. Antiochus Eupator Epiphanis filius regno suscepto, Lysiam rebus præfecisse legitur, at lib. 1. c. 6. scribitur quod Lysias diu ante rebus præfuit, & Antiochum Regem instituit, quem Eupatorem vocauit. Vvitar.

IV. Principaliter arguitur. Nam sancti Patres libros canonicos recensentes, hos silentio prætereunt, ut Melito epistola ad Onesimum, Athanasius in synopsi, Epiph. lib. de ponderibus, Rufinus in symb. Phylastrius in catalog. Damascen. li. 4. orthod. fid. Nazianzenus in lib. carminum. Insuper nec in canone Concilij Laodiceni isti libri continentur. Gelasius, & Innocentius supra, vnum tantum recensent, & Hieronymus præf. in Prou. vtrumque aperte excludit dicens. *Machabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed inter canonicas scripturas non recipit.* & secundo libro contra Pelagianos Iosephum horum librorum authorē facit, de quo constat, quod non sit Propheta, & post Christum vixit extra terminos veteris testamenti, quare non potuit libros ad illum textum pertinentes describere. August. 2. contra Epistolam Gaudentij c. 23. ait, ab Ecclesia esse receptos, sed non certa fide. Greg. 19. moralium cap. 16. ait. *De qua re non inordinate agimus, si ex libris non canonicis, sed tamen ad edificationem ecclesiæ editis testimonium proferamus.* Tum adducit aliquid de Machabæis. Ergo ante Gregorium, idest sexcentos post Christum annos Ecclesia libros Machabæorum pro canonicis nō habuit, ex Vvitar. & alijs. Confirmatur nam alij tres libros Machabæorum enumerare solent, ut Athanasius in synopsi, Eusebius in chronicis, & canō Apostolorum 84. Quartum quidam recensent. Varia ergo est etiam sententia catholicorum.

Confutatio eorundem. Ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est, supposita autoritate Ecclesiæ, diuine scripturæ testimonium. 1. Ioh. 10. festum Enceniorum celebravit Christus ambulans in templo, eumque diem, nedum verbi prædicatione, sed & illustri miraculo clarum fecit. Hoc autem festum à

Machabæis institutum est. Sicut ergo celebrando festiuitates alias, Pentecostes, Tabernaculorum, &c. declarabat, se Moysis libros probare, quibus illæ celebrandæ præscribuntur, sic libros Machabæorum dignos approbatione iudicauit, quando quæ ibi statuta sunt religiosè seruauit.

II. Paulus epistola ad Hebræos 11. ex his libris historiam desumere videtur. *Alj*, inquit, *distenit sunt non suscipientes redemptionem, ut meliorem inuenirent resurrectionem: eo ordine eam censens, quo aliàs excerpas è libris Geneseos, Iosue, Iudicum, Regum, in qua historia ad necem Machabæorum septem fratrum oculos direxit, quod non leue argumentum facit idem verbum ἐντυπῶντις διαστῶν distēti vsurpatum, quo etiam author librorum dictorum vsus est. Sed & Caluinus, Beza, Marloratus aperte dicunt Paulum eā designare persecutionem, quam Antiochus exercuit, & 2. Machab. lib. refertur.*

III. Danielis 11. (de quo lege Rabanum hoc ponderantem in comment. lib. Machab.) Daniel multis ante annis, sicut in dictis libris describitur prædixit, & reuelauit, bella fortiter gerenda pro legibus diuinis, & traditionibus, nec non admirabiles Machabæorum victorias de infidelibus, atque tyrannis eorundemque Machabæorum victorias de infidelibus atque tyrannis eorundemque Machabæorum aduentum, zelum, pietatemque descripsit. Hoc autem non paruum illis auctoritatem conciliat. Etiam legendus Rupertus in c. 1. Zach. qui cornu illud magnum in Zacharia intelligit extitisse Regnum Græcorum, & cornu illud paruum magnificatum vsque ad fortitudinem celi in Daniele in cap. 2. descriptum intelligit extitisse Antiochum illustrem, de viroque autem fit mentio in lib. Machabæorum.

II. Principaliter, nā doctissimi, & vetustissimi Hebræi has historias citant sapientissime, ut Iosephus Matthæi, & Iosippus Gorionis filius, Author libri illius, qui inscribitur, *Seder olam zutta*, quod non leue argumentum est horum librorum 1. cionem in populo vsitatam, atque frequentem fuisse, tantæque auctoritatis, ut ex illa satis firmam probationem desumi ex citatione demonstrent.

III. Principaliter ex epistolis decretalibus, Conciliorumque decretis, de quibus supra, quibus adde Concilium Aquisense sub Pipino lib. 1. cap. 28. & Triburiense cap. 34. quæ ex his libris desumunt testimonia.

IV. Principaliter ex Patribus. Dionysius tanquam e diuina scriptura testimonium citat, dum Angelicorum virtutum signa, quibus in sancta scriptura apparuerūt, enumerat apparitionem equitis cataphræcti, qui Heliodorum oppressit. hoc autem habetur 2. Machab. 3.

Aegyptus in proœmio sic dicit. *Machabæorum quoque res gestas propheticus sermo paucis absoluit, &c.*

Origenes lib. 2. Periact. cap. 1. ait, ut autem ex scripturarum auctoritate hoc in se habere doceamus, audi quomodo Machabæorum libris, ubi mater septem martyrum vnum ex filiis cohortatur ad toleranda tormenta. Idem hom. 3. in cant. intercessionem sanctorum probat, dicens. *Scriptum namque est 2. Machabæorum 15. cap. Hic est Hieremias Dei Propheta, qui semper orat pro populo, eosdem libros idem author inter veteris testamenti libros recenset dicens, ad cap. 5. in epistola ad Romanos. Veteris testamenti legant Machabæ.*

chabæorum libros, ubi cum omni instantia beata mater cum septem filiis martyrium patienter excipit. Damascenus oratione p. defunctis. Animaduertite, inquit, quid scriptura sacra de Iuda Machabæo memorie prodiderit. & infra, Vnde factum est, ut diuina scriptura quemadmodum alijs nominibus, ita hoc quoque nomine summis laudibus eueherit, atque mirifice commendarit.

Testimonium illorum Patrum adduci potest, qui etsi Machabæorum libros sacram Scripturam non vocent, ex illis tamen testimonia assumunt, ut Eusebius de præpar. lib. 12. c. 1. Basilii in constitut. Monast. c. 13. Ephrem Syrus Parenesi 25. Nazianzenus oratione 20. quæ est in laudem Basilij, & oratione 22. quæ est de Machabæis. Theophilus Alex. Epistola 1. Paschali. Chrysost. hom. 37. in Matth. & 77. & hom. 4. de verbis Esaie. Isid. Pelusiota 3. lib. ep. 4. Theodoret. in psal. 43. Elias Cretenensis in orationem 4. Nazianz. Moses Barcephæ de Paradiso c. 19. Metaphrastes de Clemente Ancyano.

Ex Patribus latinis est testimonium Cypriani epistola 55. lib. 1. Epistolarum. Cum occurrat, & moneat scriptura diuina dicens: Ille vero, qui præsumit, & contumax est, vir sui iactans nihil omnino perficiet; qui dilatauit tanquam infernus animam suam. Et iterum, & verba viri peccatoris ne timueritis, &c. 1. Machab. 2.

Lucifer Caralitanus lib. de non parcendo in Deum delinquentibus. Loquitur, inquit, sancta Scriptura dicens in Machabæorum lib. 1. c. 1. & scripsit Rex omni regno suo, ut esset vniversus populus vnus, &c. & idem loquitur ait sancta scriptura dicens. Appropinquauerunt dies Matabie moriendi, &c.

Ambrosius 3. de off. c. 14. denique quod cõsumptum est sacrificium suo peccato erat. Vnde Moses ait sicut in Machabæorum libro scriptum est. 1. Mach. 2. eo quod non sit manducatus, quod erat pro peccato, cõsumptum est.

Hieronymus ad c. 27. El. Plerique nostrum, & maxime Machabæorum Principum Cethim Italiae, Macedoniæque insulas arbitrantur. Hoc enim Scriptura commemorat, quod Alexander Rex Macedonum egressus sit de terra Cethim 1. Mach. 1.

Augustinus de ciuitate lib. 18. c. 36. Machabæorum libros non Iudæi, sed Ecclesiæ pro canonicis habet, propter quorundam martyrum passiones vehemens, &c. eisdem cum alijs libris canonicis recenset lib. 2. de doctrina Christiana c. 8. & lib. de cura pro mortuis agenda c. 1. ait. In Machabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed etsi nusquam in scripturis veteribus omnino legeretur, nõ parua tamen est vniversæ Ecclesiæ, quæ in hac cõsuetudine claret, auctoritas.

Rupertus Abbas in vita sancti Heriberti c. 11. ait de eximio Propheta sacra narrat pagina, hic est fratrum amator, & populi sui, qui multum orat pro populo, & ciuitate ista. ut sacram Scripturam eosdem libros veneratur, de victo. Verbi Dei lib. 10. c. 8. & 9. & 14.

Richardus de S. Victore lib. 3. de erudit. interioris hominis c. 3. Siluit, inquit Scriptura, terra Iudæ diebus paucis. Si terra Iudæ vix potest paucis diebus filere, quanto magis mare?

Petrus Cluniacensis ep. 2. contra Petrobusianos lib. 1. Succedat, inquit, sacrorum librorum auctoritas, & tam canonicis diuini, quam aliorum voluminum ei coherentium, & ab Ecclesiæ traditorum clarissimus sonus, & erroris tenebras luce sua discutiat. Ac primo omnium Machabæorum liber secundus in medium adducatur, ex quo famosissimam lectionem, et in sacrificiis diuinis, quæ assidue per totum mundum pro mortuis offeruntur

quotidie frequentatâ contradictor hereticus audiat, &c.

Thomas Aquinas 2. 2. q. 83. ar. 11. Sanctos in patria orare pro nobis, ex 2. Machab. ultimo probat, hic est Hieremias Propheta Dei, qui multum orat pro populo. Extant cõmentaria S. Thomæ in eosdem libros reperta. de quibus legendis est prologus Stephani de Sampaio de auctore cõmentariorum super eundem librum. hic liber cõmentariorum impressus est Lutetiæ 1596. apud Michaellem Sonnum.

Testimonium aliorum Patrum Latinorum adduci potest, qui ex his libris honorifice testimonia assumunt ad probanda dogmata, vel instruendos mores, ut Tertull. aduers. Iudæos c. 4. Cyp. ep. 16. alijs lib. 4. epist. 6. & de exhortatione martyrij c. 11. Hilarij in ps. 125. Arnobij iunioris disputatione de Deo Trino, & Vno. Eucherij homil. de Machab. Leonis primi serm. de Machab. Bedæ dial. 99. in lib. Regum c. 12. Ansberti in Apoc. Bernardi serm. 13. in Cantica.

Sed respondent largè à Patribus, præsertim Augustino, dictos libros, Canonicos appellari. Sed hæc fuga satis, superque confutata est, & in ea notione Patres, eosdẽ libros canonicos vocant, quam vsurpauit Aug. epist. 19. dicens, Se solis illis scripturarum libris, qui iam canonici vocantur, eum habere honorẽ, ut eorum auctorẽ in nulla re minima errasse, firmissimè credam.

Respondent iterum, præsertim Vitakerus, qui Augustini volens infringere testimonium, ait, si ex Augustini testimonio libri Machabæorum dicuntur canonici propter supra dictorum Martyrum historias, non simpliciter sunt canonici. Nam qui verè liber canonicus est, is absolutè, & omnino totus, non propter hæc, vel illà partem, vel causam recipiendus est.

Contra: quia non fuit illud principale motiuum ab Augustino assignatum, ut illi libri pro canonicis haberentur; sed istud, quia Ecclesiæ pro canonicis habet: cuius receptionis Ecclesiasticæ aliquam causam assignas, in signe illud martyriũ, quod valde ad informationẽ fideiũ cõducebat, rationabiliter assignauit, ut clarè sonat verba eius, scribès cõtra Gaudentium.

V. principaliter arguitur, quia ab antiquissimis temporibus in Ecclesiæ Catholica legi cõsueuerunt, & præter multos ex dictis Patribus, inter quos vide Gelasium d. 15. c. 5. Rom. Hugo Victorinus sic dicit, A Kalendis Octobris vsque ad Nouembrem Machabæorum libri leguntur, & cantantur indè responsoria.

Respondet Vitakerus, quia leguntur, & in aliquo pretio habentur, in hunc sensum Ecclesiæ habere illos pro canonicis, quanquam ait, non omnino imparem cū reliquis auctoritatem, fidemq; sumantur.

Contra, quia etiã deberent dici canonice Sanctorum scripturæ, & homiliæ, quæ etiam in Ecclesiæ leguntur, & in pretio habentur; sed ab initio inter libros Machabæorum, & Patrum scripta distinctio hæc facta est, quod hi ut diuina scriptura habiti sunt, illi verò minime.

VI. principaliter ad hominem ex testimonijs antiquorum, & recentiorum hæreticorum. Donatistæ, ut Catholicis suaderent, licitam esse voluntariam suimet occisionem, ut testatur Augustinus epist. 71. & 2. contra Gaudentij epistolam, facta Eleazari, & Raziæ, putantes se diuinum adhibere testimonium, quod tñ prauè detorquebant, & idẽ PP. obijciebant.

Lutherus prolog. super lib. Machab. dicit, Primum librum tam dignum esse, ut recipiatur in canonem, quàm dignus est secundus, ut inde excludatur. Saltem ergo alij sui Symmistæ à primo lacerando dentes cohibere deberent. Sed in disputatione Lypfica fol. 280. quid de

de ambobus libris senserit, satis apparuit. Respondens enim Ekio, sic dixit. Triaper ordinē dominus Doctor copiosissime contra me prosequutus est. Primum, canonem sacræ scripturæ comprehendere libros Machabæorum. Deinde Purgatorium probari etiā aliis scripturæ locis, &c. Respondeo de duobus primis nulla est questio inter me, & dominationē suā. ibidemq; eā confessionē edidit. Admitto & illud 2. Machab. 12. Sancta ergo, et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, etc. & in Præf. in lib. 1. & 2. Mach. aperte ait, Dignum alioqui (si suffragia pro mortuis non afferuisset) ut in numerum sacrarum scripturarum relatus fuisset, satis alioqui canonicum indicat, si preces pro defunctis negasset.

Caluinus in c. 22. Matth. de suis conqueritur, quod ecclesiasticum, & Machabæorum libros ita rejiciant, ac Saducæi Pentatheicum.

Conradus Pellicanus Minister Tigurinus præf. in tom. 5. inuehitur in eos, qui Machabæorum libros vocarūt apochryphos, dixitque, rectius Ecclesiasticos, & Biblicos appellari, & communem obiectionē propulans, ex Hieronymo sumptam, quod Ecclesia hos libros legit quidem, sed eos intra canonicas scripturas non recipit, &c. apta distinctione loquens, ait, Non sunt ut canonici in auctoritatem prolati aduersus Iudæos. Albericus Gentilis in sua de Machabæico 1. disputatione ad Anglum pseudoepiscopū Tobia sic scripsit, In primo dum versor Machabæico, versoque que Theologi contra illum observant, non me sanē valui continere, quin excuterem singula diligenter, & plurima deprehendi infirmiora, que in tātam litem de verbo Dei proferrentur. Eodemque libro talium Theologorum calumnias soluit.

Scaliger de emendat. temporum f. 406. ait, Prius Machabæorum volumen hebraicē scripū est ab auctore, eximium opus, ex quo omnem Machabæorum historiam hausit Iosephus. Utinam ipsum hebraicum extaret. Et Io. Drusus ad Scalig. ep. 12. Primus, ait, Machabæorum, quem meritō laudas, videtur esse eis, qui apud Goroniadem compositorem historie hebraicæ, liber Hasmanæorum vocatur, erat autem liber singularis.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Libri Machabæorum diuinitus sunt inspirati, primus scilicet, & secundus.

Respondeo dicendum, quod in libris quoque Machabæorum supposita traditione Ecclesiæ propheticas inspicimus prædictiones, nam, ut dicit S. Prosper de promissionibus, & prædictionibus temporum, p. 2. c. 40. In matre illa filios ad vitam præmittens, sancta designatur Ecclesia, que simili oratione suos agit filios, quibus contemptum mortis inculcans, ad veram vitam Christum transire compellit, ut sit ipsa in regno Dei perfecta cum filiis, qui ei dicunt, Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia? Narratur autem ibi historicē fortitudo Hebræorum ducum aduersus gentes: necesse enim erat, se re tam nobiles triumphos, de illis reportatos, per quos diabolus deliberauit extirpare arborem feracē fructus æterni, illam gentem delendam satagens, de qua Christum oportebat nasci secundum promissionem Dei firmatam iuramento ab Abraham, & David, ut dicit Rupertus in c. 26. Matt. Non est ergo cur à sacrorum voluminum numero libri isti arceantur, cum

mystica cōtineant, & historias, quibus defensio illius gentis, de qua Christus erat nasciturus, diuina opē facta monstratur. Vtrumque autem copulans Hieronymus prolo. super libros Machab. dixit, Machabæorum libri duo prænotant prælia inter Hebræorum Duces, gentemq; Persarum, pugnam quoque sabbathorum, & nobiles Machabæi Ducis triumphos, ex cuius nomine, & libri iidem sunt nuncupati. Hæc quoque historia continet etiam illa gesta Machabæorum fratrum, qui sub Antiocho Rege pro sacris legibus diuina tormenta perpessi sunt, quos mater pia dum diuersis suppliciis urgerentur, non solum non fleuit sed & gaudens hortabatur ad gloriam passionis. Quis autem horum fuerit author, postea dicetur.

Solutiones oppositionum.

Ad I. respondetur. E tali vena, talis temperatura. Non mirum, si libros hos rejiciunt hæretici eo capite, quod pro defunctis orauerit Iudas, quia orationes, & sacrificia fieri debere pro iisdē negat; cōtrariū docēte Ecclesia Catholica, unde Augustinus serm. 34. de verbis Apost. Orationibus sanctæ Ecclesiæ, & sacrificio saluari, & eleemosynis, que pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum mortuos adiuari, &c. Hoc enim à Patribus traditum vniuersa obseruat Ecclesia, &c. & in specie lib. de cura pro mortuis habenda c. 1. ex hoc loco, & facto Iudæ probat oblationem sacrificij pro defunctis, similiter lib. 3. de anima c. 12. S. Prosper lib. de prædictio. p. 2. c. vlt. S. Bacharius Ep. ad Iovinianum. S. Damasc. oratione pro defunctis. Rabanus in hunc locum. Petrus Venerabilis lib. contra Petrobusianos, & alij PP. Sed si temere peccati incusant Iudam in tam pia, & religiosa ista actione, locum designet, ubi tale factum damnetur. Quod si ad solemnes suas negatias confugiant: quia non reperitur hoc scriptum in Leuitico, &c. sciant sapius iteratum eorum hunc cocysmum, explosum esse; non enim ad fidem solum scriptum verbū pertinet. Deinde sciant in hoc facto Iudam necdum sequutum esse traditionem Patriarcharum, Prophetarum, &c. (apud quos, ut etiam ministri in Apologia latina, velint, nolint, confitentur, ieiunia, oblationes, &c. pro salute defunctorum fieri solita) sed etiā verbo Dei scripto nixum; inspexit, n. ad sanctuarij re purgationem, & antiquæ religionis Hebræorum restitutionem à Daniele cap. 11. prædictam: in qua religione, ut dictum est, hæc etiam consuetudo pro defunctis exorandi efflorescebat. Ad Leuiticas præceptiones circa sacrificia inspexit pariter, quibus ex veterū Rabbīnorum sententia, etiam pro defunctis offerri mandabatur. Eius rei testes multi, ut Genebrardus libello, quæ è Machzor vertit. ubi precandi ritus Iudæorum ponuntur. Imo ex hæreticis Munsterus cū Fagio in Deuter. 14. & Vviterus contra Duræm fol. 81. de eodem more Iudæorum orandi pro defunctis faciunt mentionem. Ipsi quoque Nouatores suis defunctis vitam, & gaudium æternum præcantur, sic Helias Huttenus in præfat. Bibl. Hebræorum, & Crusius in suo Turcogræcia. Sed nulla fuerit traditio, nulla scriptura: religiosa fuisset actio ab instinctu diuino agrapho, & à pietate adiunctis comitibus fidei, spei, & charitatis proficiscens, quā commendare tenentur, ne Abelis sacrificia, Sethi pietatē, Enoch religionem, Magorum ad Christum aduentum, plebis,

plebis, & Apostolorum obsequium, in ingressu Domini in Hierusalem, Nicodemi, & sanctorum mulierum in funere, & sepulcro Christi, quia nullo precepto scripto mandantur, rejicere cogantur. Mirum est autem, quod audeant dicere tale factum non esse commendatum, cum contrarium sentiat vniuersus Patrum antiquorum chorus, vt supra dictum est. Legendi Petr. Cluniacensis, Rabbanus, Augustinus, Damasc. & ceteri supra.

Ad confirmationem, quam ex Lyrano suffragati sunt, respondetur, non peccasse illos peccato idololatriæ, cum sacer textus dicat, *cum pietate dormitionem* accepisse, vnde ly cum pietate, etiam Lutherus, & Melancthon interpretantur, cum vera fide, qui si in idololatriæ peccato mortui essent, nullo modo orasset Iudas, vel sacrificium obtulisset, sicut nec modo pro infidelibus Ecclesia orat. Peccatum ergo fuit cupiditatis, & auaritiæ. Sed an fuerit hoc peccatum mortale, vel veniale controuersum est. Quidam dicunt, hoc peccatum fuisse veniale, & hi facillimè se extricant ab hac difficultate; inter hos numeratur S. Thomas in additionibus q. 71. a. 5. ad primum, ubi dat responsionem vnam, quod donaria idolorum non acceperunt illi in reuerentiam idolorum, sed vt victores, & iure belli, tamen per auaritiā peccarunt venialiter. Sed non desunt alij sustinentes tale peccatū fuisse mortale, exabat enim Dei præceptum Deuteronomij 7. quo cauebatur ne res quouis modo ad idola pertinentes concupiscerent Hebræi, volētis effectu, & affectu ab illo populo idololatriam extirpare. Obligasse vero ad mortale colligitur ex forma prohibitionis, dicitur enim. *Ne offendas propter ea, quia abominatio est Domini Dei tui.* & iterū ibidē: *Ne fias anathema sicut & illud est, quasi spurcitiā detestaberis, & velut inquinamentum, & sordes.* ex pœna illata transgressoribus, vt patet de Acham, nec ex ignorantia excusari vllus militum poterat, cum id scire omnes tenerentur. Hi ergo qui asserunt fuisse culpam mortalem, si non omnes, saltem aliquos potuit pœnitere, vel ante congressum, vel in ipso congressu, nam etiam aliās dicitur psal. 77. a Deo percussī multi Hebræorum, *cum occideret eos, quærebant eum,* & sic, ait S. Thomas supra, potest p̄babiliter estimari. Quia vero non constabat pro quibus in speciali offerri deberet, pro omnibus cum pietate defunctis oblatio facta est: sicut modo etiam sacrificium *pro omnibus regeneratis offertur*, ait Augustinus lib. de cura pro mortuis, quia discerni non potest, quibus profit, & si omnibus non profit. Nec temere talis oblatio facta est, quia de pœnitentia nō constabat. Satis enim erat moralis certitudo, vel proinde pia de pœnitentia præsumptio, cum constaret cum pietate, & vera fide dormisse, qua adiuti cum auxilio diuino pœnitentiam agere potuerunt, quæ quia non ad plenum maculas absterfit quantum ad pœnas, sacrificio quo expiarentur eguerunt. Vel dicendum, quod potuerunt etiam esse alij, qui eo scelere contaminati non essent, & pro his tantummodo oblatum sacrificium, hi enim cum pietate dormitionem acceperant.

Ad II. factum Iudæ commendatur, quod nō tam suis viribus, quam Dei potentia nifus sit. Vnde ibidem 2. Mach. c. 8. dixit. *Nam illi quidem armis confidunt simul & audacia; nos autem in omnipotente Domino, qui potest, & venientes aduersum nos, & vniuersum mundum vno nutu delere confidimus.* Secluso ve-

ro omni auxilio, potest adhuc dici fortissimus: nam, vt dicit Arist. 3. Ethic. *Fortis timet, & audet quando oportet, & propter quod oportet;* talis autem audacia commendatur, quando nulla ex ingruentibus, vel circumstantibus hostibus euadendi spe remanente, eosdem hostes aggreditur, quæ audacia potius fortitudo dicitur, de qua re lege Amb. 1. off. c. 41.

Ad III. laudatur Razias in scriptura, quod fuerit (ait Augustinus lib. 2. contra Gaudentiū epist. c. 23.) amator ciuitatis terrenæ illius Hierusalem: Quod continentiam seruauit in Iudaismo: quod pater Iudæorum sit appellatus. Non est autem laudatus de illo facto propriæ occisionis. Vnde ait consulto dictum est, *Quod elegerit nobiliter mori, cui melius fuisset velle mori humiliter, sic enim utiliter nobiliter autem mori voluit, ne libertatem sui generis captius amitteret; at non humiliter, debens sustinere potius hostium seruitutem, quàm propria manu perimi.* Vnde non fuit eligendæ mortis sapiens, sed ferendo humilitatis impatiens. Viriliter verò dicitur se de muro præcipitasse, vt non muliebriter se gessisse significaretur, sed non propterea fideli salubriter, quia non fortiter, nec humiliter. Qui etsi exanguis inuocarit dominatorem vitæ, & spiritus, nihil aliud, ait Augustinus, postulauit, quàm vt iterum sibi vita, & spiritus redderetur. Nec tunc aliud poposcit, quo boni discernuntur à malis. Hanc autem mortem mirabiliorem, quàm prudētiorem narrauit, quemadmodum facta esset, non tanquam faciendæ esset scriptura laudauit. Pari modo Saul factum non tanquam forte, sed vt minimè muliebri à scriptura recedatur, & pari modo vt virile admirari possumus, non tamen laudare, cum etiam secundum Aristotelem, seipsum necare potius timiditas sit, quàm actus fortitudinis. Lege eundem Aug. epist. 61. & de hæresibus nu. 69. & S. Thomam 2. 2. q. 64. a. 5. ad 5.

Sed & dici potest speciali instinctu hoc facere potuisse Raziam, vt scribit Theologiæ in Hispanijs rector (relect. de homicidio) doctissimus, & eruditissimus Pater F. Franciscus noster à Victoria, è cuius suppellectili ditati, in lucē quotidie multorum theologi libri prodeunt. Sic & Sampson fecisse legitur, ex Aug. 1. de ciuit. c. 26. Quod factum, vt ait idem Augustinus 2. contra Gaud. c. 23. spiritui Dei tribuendum est, qui vsus est eo, vt faceret, quando illi affuit, quod facere non poterat, quando illi spiritus defuit. Quæ responsio non est aliena à mente eiusdem Augustini, qui eodem capitulo Raziam cum Sampsonem comparat. & infra, Donatistas incusat his verbis, *Si & ipsum Raziam interrogare possetis, respondebit vobis, Ego non potui fugere, & concludit, Vos ergo nec Christum Saluatorem, nec Tribunal persecutorem, nec Raziam autorem habetis.*

Vt cumque tamen sit, sobriè legendam monet S. Augustinus hanc historiam, ne quis putet hoc factū imitandum, quod narratum ante oculos cōstitutum est, non laudatū, vt idem epistola ad Dulcitium dicit. Et iudicandum potius, quàm imitandum, nō nostro humano iudicio, sed iudicio sobriæ doctrinæ, quæ in ipsis quoque libris veteribus clara est. Quare nihil concluditur ab aduersarijs, cum dicunt, Sobriè hæc historia legenda est, ergo non continet veritatem. Nisi enim ebriè cōcludere quis velit ista collectione; Sobriè legēda sunt caput primum Geneseos, factum Osee, similiter polygamia Patriarcharum, Cantica

Canticorum, ergo hæc non sunt canonica. At quis vana hæc, & ventosa ἀνεμώλια, non rideat.

Ad IV. respondetur, non de errato aliquo veniam peti, neque de sermone minus compto, cum etiam græcam eloquentiam ijdem libri redolere videantur; sed de exquisito sermone, quali historici loquuntur in singulis factis, & dictis recensendis. Quod probatur à simili, quod adducitur; subdit enim, *Sicut enim vinum bibere, aut semper aquā contrariū est: alienis autē vni delectabile, ita legentibus, si semper exactus sit sermo, non erit gratus.* exactus, ait Lyranus. i. disquisitus vsque ad partes singulas, qualis est sermo historicus, cui competit singulas partes diligenter inquirere: accuratissimam igitur hanc disquisitionem sibi concedendam petit author. Cæterum simpliciter sermo iste per abbreviationē ab authore assumptus, vt congruens suo instituto cōsummatus dicitur, atque perfectus, quo instrumentaliter vsus est Spiritus sanctus, cuius omnia perfecta sunt opera. Et per hæc cessat obiectio Vitakeriana; nam etiam si demus imbecillitatis, & exilitatis suæ consciū authorē in scribendo fuisse, tantum abest, vt hoc authoritati canonice derogat, vt potius ex hoc capite etiā roboretur, quod per imbecillum scriptorem tanquam instrumentum scribæ velociter scribentis, Spiritus sanctus canonicā scripturā descripserit, non secus ac apostolica lingua Pauli, rudi tamen, & impolita vsus est in loquendo, & dictando mysteria diuina, qui nec per concessionē συγχωρητικῶς, duntaxat & ex aliorum sententiā dixit se imperitum sermone, sed absolutē κατηχητικῶς, cum alibi se non instructum persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, expressē fateatur. Nil ergo concludit aduersarius, βομβύλιος, qui ad mellificandum inuulnis fauos sibi necht ex luto.

Ad V. respondetur per responsionem ibi datam, nempe cum molestia scriptoris stare Spiritus sancti indefessione. Ad instantiam Vitakerianā respondetur, quod à plerisque maior iudicatur labor, aliorum opuscula in epitomen redigere, quā illa de nouo efformare, aliena refarcire, quā propria cōstruere. Ad confirmationem nunquā sequitur ista consequentia, quod liber non sit canonicus, quia est abbreviatio aliorum librorum. Deuteronomium enim compendium videtur Exodi, Leuitici, & Numerorum: Paralipomenon, epitomen librorum Regum. sed & psalmi 104, 105, 106. compendiosē enarrant multa, quæ habentur in Genes. & Exod. Marcus existimatur à plerisque Matthæi abbreviator, & epistola Iudæ epitome censetur duarum epistolarum Petri. nec ista derogant canonicæ ipsorum authoritati. Sed nec obstat, si daretur, quod Iason scriptor profanus fuerit, nam à profanis etiam Apostolus testimonia assumit, quæ vt Apostolica voce probantur, veritatem continent infallibilem, ita & in proposito. Vnde Lutherus scribens in epistolam Iacobi, dixit, *Quicquid Christum docet Euangelium est, etsi à Iudæ, Anna, Pilato, & Herode fiat.* Et Beza prolegom. in Apoc. *Veritas aliunde potius, quā à scriptore pendet.* Sed & illud ab aduersario probari deberet, Iasonem Cyrenæum fuisse profanum; potuit enim sanctus quidem, & bonus existisse Iudæus: multos enim in Cyrene probos existisse Iudæos tam sacra perhibet scriptura, quā antiqui scriptores Artemidorus lib. 4. c. 6. & Iosephus lib. 14. c. 12. lib. 16. cap. 10. lib. 7. cap. 38.

AD SECVNDÆ CLASSIS argumēta respōdetur, & ad primū dicitur ex Rabano, qui hanc difficultatem mouit; Quod idcirco primus in Græcia regnasse dicitur, quia ceteris Regibus in hac, vel illa parte Græciæ, nempe apud Lacedæmones, vel Macedonios, vel Corinthios, aut Athenienses, antea regnantibus, primus ipse, & solus tãquam Monarcha in tota Græcia regnavit. Nam subuersis Thebis in Persas arma corripens, apud Granicum fluium inito certamine, Darij duces superauit, & ad extremū ipsum percussit arietem, & duo eius cornua confregit, Medos, atque Persas, misitq; eum sub pedibus, & vtrumque cornu suo subiugauit imperio. Hanc responsionem secuti sunt noster Hugo, & Lyranus, & ceteri, eamq; à Methastene illius temporis scriptore acceperunt.

Ad II. Rabanus, ex Eusebio dicit, quod author horum librorum, hanc supputationem facit, recensendo regni Græcorum initium non ab Alexandro, sed à Seleuco, qui & Nicanor, & successor Alexandri; qui regnavit in Syria annis 32. cui successit Antiochus cognomento Sother, qui regnavit 19. annis postquam regnavit Antiochus, alias Thers 15. annis. Huic successit Seleucus cognomēto Gallericus, vel Callinicus filius Antiochi regnans annis 20. post quem regnavit Seleucus Ceraunos filius Seleuci, vel Gallerici annis tribus. In regno eodē hunc sequutus est Antiochus Magnus, pater Antiochi Illustris regnans annis 36. qui successorem habuit Seleucum, qui & Philopator dictus est, 12. annis regnantem. Huic successit Antiochus Epiphanes cognomēto Illustris, filius Antiochi Magni, & frater Seleuci Philopatoris, qui & regnavit annis 11. facta autē computatione à Seleuci Nicanoris regni initio vsque ad initium Antiochi Epiphanis conficiuntur anni 137. Quod si cum Græcis cōputationem faciamus, non numerando à Seleuco, sed ab Alexandro tunc ultra annos 137. accipiantur vndecim anni expleti à morte Alexandri post quos regnare cepit in Syria Seleucus Nicanor, & quinque addantur anni, quibus Alexander prius regnavit tãquam Monarcha totius Græciæ, secundum supputationem græcam supradictam, inueniemus Antiochū Epiphanē regnare cōpisse anno 153. regni monarchici Græcorum; vnde nulla est contradictio: sed mira consensus. Nulla ergo dissensio est in re, sed sola in supputandi modo diuersitas ex diuerso initio regnandi Alexandri, & Seleuci. Vide nostros Sixtum 8. Bibli. hæres. 12. Cano l. 2. de loc. c. 11. ad 4.

Ad III. respondetur ex Rabano illud esse Græcorum mendacium, non enim potest stare quod cum omnes dii gentium sint demonia, hanc vltionem reportarit, quod tentasset Dianæ templum deuilitare. Credibilius autem apud infideles etiam debet esse, quod cum contra verum Deum insurrexerit, ob sacrilegium in templum perpatratū, sicut ipse Antiochus fatebatur, diuinam senserit vltionem, non ex flagitio in Idola meditato. Quare magis historico nostro canonico, quā Græculis istis fides adhibenda est.

Ad IV. dicitur, quod vniras, quæ hic asseritur non contradicit Consulū pluralitati, nam vni committebatur, qui vocaret Consules, ait Lyranus, ad consilium, sicut in multis ciuitatibus, subdit, singulis annis vnus constituitur maior super alios Consules. Porro duos Consules, qui iura omniaque regum insignia habuerint ex historijs compertissimum est, quia autem

tem cauebatur ne ambo simul imperarent; sed alter alteri per singulos menses fasces, securesque concederet, ne si ambo fasces haberent, duplicatus esset terror, duoque Reges pro vno acceptarentur, illa alternatio uni singulis mensibus cuncta committendi facta est. lege Onuphr. de Rom. Principibus Genebrar. 2. chron. anno Urbis cōditæ 243. Nec aliquid conficit Hunniana instantia, quia licet Consules per annum alternatim imperarent, adhucuerum est uni commissas fasces, traditumque magistratum singulis annis: semper enim unus imperabat, sed nō idem. Potest etiam responderi commodè hunc locum exponi non de Consulibus; sed uel de Imperatore, qui cum suo exercitu in Prouinciam destinabatur, vel de Dictatore, qui quotannis dum opus esset creabatur, ut dicunt quidam. Quod si hoc non placeat, tandem dici potest duos illos Consules quia vno nomine, & auctoritate imperabant vnum magistratum fuisse, vel quia inter ipsos diuisa erat iurisdictio circa actiones (vnus siquidem bellica, & externa regebat, altera domestica, & urbana) vni gubernationem respectiue fuisse commissam optimè dici potest.

Ad V. respondetur illud testimonium nō desumptum est ex libris Hieremiæ, vel Baruch, qui iam inter canonicos recensentur, sed ex alio libro attitulato, Descriptiones Hieremiæ Prophetæ, quæ dolo Hebræorū interciderunt, vel adulteratæ inter apochrypha iacuerunt, & hunc fortasse legit S. Hieronymus, dū testatur vidisse quoddā volumen Hieremiæ apochryphum; in quo descripta erāt illa verba quæ habentur Matt. 27. *Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiatum*, quæ ut à Hieremiā dicta citat S. Mattheus Euangelista, ex Sixto Senen. lib. 8. heres. 12. solutione difficultatis 2. Nec quæ ibi traduntur cum sacris litteris pugnant; nam si teneamus cum Sancto Epiphania in vita Hieremiæ Prophetæ, non fuisse hæc facta obsidionis tempore, sed cum Hieremias esset in carcere prædicans vrbis, & templi direptionem, sub Sedechia futuram; potuerunt hæc omnia abscondere pij viri hortatu Hieremiæ, ac proinde rectè dicitur, Hieremiam id fecisse, quia Hieremia hortante id à pijs viris factum est, & hoc apertè innuunt verba textus dū dicitur, *inuenitur in descriptionibus Hieremiæ Prophetæ, quod inisset eos ignem accipere, qui transmigrabant, & ut mādauit transmigratis*. est autem vulgare proloquium, quod qui per alios facit, per se ipsum facere videtur. Quod si ipsum immediatè velimus dicere hæc omnia præstitisse, non est inconueniens dicere, ante tertiam captiuitatem sub Sedechia futuram; tempore Ioachin, sub quo secunda captiuitas contigit, Hieremiam non fuisse tūc carceri mancipatum, & ab ipso obtinuisse Arcam auferri, & abscondi, & verisimile est illi in hoc Regem Ioachin gratificatum: tanti enim fecit Hieremiam, ut eius hortatu etiam se tradiderit sponte Regi Babylonis, ut patet Hieremiæ 27. & 29. Si vero teneamus cum Michaele Medina 6. de recta in Deum fide c. 13. obsidionis tempore hoc fecisse Hieremiam, nō est inuerisimile id obtinuisse à Nabuchodonosor, apud quem maxima auctoritate pollebat, ut patet ex Hieremiā 39. Potuerūt autem abscondi prædicta post urbem iam occupatam, antequam templum diriperetur, & incenderetur (dies enim multi ab occupatione vrbis vsque ad templi incensionem, & direptionem effluerunt) vnde à militibus diripi non

potuerūt. Et licet alia direpta sint, hoc est maximum argumentum Arcam, & tabernaculū rapta non esse; cum tam exactè, Hierem. 52. alia omnia pretiosa, & minutiora sacra singillatim enumerentur, quæ à victoribus in Chaldeam sunt asportata, & postea restituta, nulla tabernaculi, & Arcæ mentione facta, de qua maximè fieri debebat mentio, cum omnium rerum carissimarum principem locum teneret Arca; & de eadem erant adeo solliciti, præsertim ne in manus hostium perueniret, ut patet 1. Reg. 4. Vnde si ad Chaldæorum manus peruenisset, scriptura non tacuisset. Maximum ergo signū est hæc à victoribus rapta non esse, quæ, nisi absconditio Hieremiæ præcessit, proculdubio si in templo reperissent, magis illa, quæ vasa aurea rapuissent, nedum ob materiæ pretiositatem; sed quia tanti fieri ab hostibus cernebant. Quare si cætera lignea incenderunt, Arcam, & cætera non incendisse compertum esse debet.

Quia verò nec restituta sunt ista à Chaldæis, nec ab Hebræis postea inuenta sunt, idcirco falsitas, ut obijcitur, in ista prædictione Hieremiæ nunquam deprehenditur. Et licet 2. Mach. 2. dicatur, *Ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat, ut ostendat hæc*, tamen non ad eam congregationem, quæ facta fuit sub Cyro, oculos direxit Hieremias, sed ad eam, quæ fiet tempore nouissimo, ut docet idem Epiphanius, *Quando visa Arca ex prædictione Hieremiæ sub ipsorum oculis impleta, Iudæi moti etiam aliis motibus ex aliarum prophetiarum impletione, Ecclesiæ incorporabuntur*. Vnde nō Ecclesiæ, sed Iudæis restituentur legales typi, quibus manuducuntur ad veritatis cognitionem. Quare nō debebat Iunius Epiphanius subsannare dicendo: stante Epiphaniij responsione, sequi restituendos legales typos Ecclesiæ in complemento Euangelij. Expositionem verò Epiphaniij sequuntur Dorotheus in synop. Richardus de S. Viç. 4. exceptionum c. 11. Commestor in hist. schol. in c. 3. Iudith. & noster Canus 2. de locis cap. 11. §. ad 9. cui Bellarminus Card. subscribit. Et Gorion lib. 1. c. 17. sic loquutū dicit Hieremiam, *Nō sciet homo, neque agnoscat locus, donec venero ego, & Helias Propheta famulus Domini; tunc restitueamus Arcam in locū suum intra Sancta Sanctorum subter alas Cherubimorum*. Quod si mystica fiat eorū verborum interpretatio, cum Ambr. 3. off. c. 14. Ruperto 10. de victorijs verbi Dei c. 21. dicendum in congregatione euangelica, *Hæc mysticè inuenta sunt, cum Christus aduenit, cuius Arca erat figura*. Vide etiam nostrum Hugonem Cardinalem. Illud dici est probabilissimum Arcam repertam, cum sub Cyro Rege Hebræi in patriam reuersi sunt; sic idem noster Canus, quem sequitur Ribera in cap. 1. Aggei, & diū eādem Arcam seruata in secundo templo defendit, & mordicus, Torniellus anno Domini 3610. nu. 14. eidem sententiæ subscribit. Et certè probabile est, cum misit Nehemias ad requirendum ignem sacrum, miserit pariter, qui inde asportarent tabernaculum, & Arcā, & cætera, quæ inuenta, honorificè sunt in templo collocata. Patet ergo ex hoc libro Mach. 1. c. 2. impletā prophetiam Hieremiæ sub Nehemiæ temporibus, quoad ostensionem sacri ignis, & manifestationem gloriæ Domini, & potest hoc extendi ad inuentionē Arcæ, & id insinuare videntur verba prophetiæ, *Et tunc Dominus ostendet hæc*, nempe vniuersa abscondita ostendenda.

Ad VI. facilis est responsio, consuetū esse nomine Persidis, vocari adiacētes omnes alias regiones Persarum Regum ditioni subiectas, & sit figura synecdoche, ut nō in Prouinciā Persidis, sed in Persidis imperium (quod alias Prouincias complectebatur) captiui ducti fuerint. Vnde Daniel 10. vbi dicitur, *Princeps Regni Persarum*, non illius Prouinciæ tantum, sed etiam totius Asiæ, quam Persæ Reges occupant, imperium intelligitur, ut patet magis c. 11. Qua loquendi formula dicendum est, quod sit vsus author librorum horum, nedum hoc loco, sed 1. Machab. 6. etiam Chrysostomus hom. 6. in Matth. de captiuitate Persica Iudæos asserit liberatos. Potuit etiam fieri, ut nedum in Babylonem, sed in Persidem ducerentur, vt Samaritæ 4. Reg. 17. & 18. nedam in Assyriam, sed Mediam ducti sunt.

Ad VII. Caietanus dicit, authorem horum librorum lapsū esse, dum prophetiā Danielis interpretatus est de idolo abominando, ab Antiocho super altare Dei collocato; cum Christus Dominus eam intellexerit de exercitu Romanorum apud Lucam, vel de Antichristo; ac merito ad eundē authorem redarguendum à Christo esse subiuncta illa, *Qui legit, intelligat*. Sed hic flos ingeniorū humanū quid passus est, à vero aberrans: cum enim ostensum sit scriptorē hunc esse canonicum, blasphemum est dicere in vera intelligentia scripturarum errasse. Dicunt quidam ab authore quid gestum sit, enarratum esse: ad Danielis verò vaticinationem, non quasi tunc impletam respexisse, nisi per allusionē, & in simili causa usurpationem. Dicitur ergo, quod prophetia Danielis de Antiocho primario, & historico sensu verificata est. sic docent S. Chrys. oratione 2. ad Iudæ. Hier. Theod. in eum locum Daniel. quibus addo Iudæū Iosephum lib. 10. antiq. c. 12. Sed, ut benè P. Maluenda noster doctissimus, & ingeniosissimus lib. 7. de Antichristo c. 8. quamuis in sensu literali de Antiocho Daniel sit loquutus, tamē ait, mystica, & secretiori intelligentia de Antichristo id accipi potest, cuius Antiochus tanquam figura præcessit. vnde Hier. in c. 11. Danielis in Antiocho *typum sui habuisse* dicit. & Cassian. coll. 8. c. 4. & Cyprian. de exhortat. martyrij. Sed & illud libenter damus scriptorem lib. Machab. Daniele vnum litteralem sensum adduxisse, quem intēdebat, nempe Idolum Antiochi fuisse desolationem, à Daniele prædictam, & etiam litteraliter intēdisse Antichristi futuram nouissimis diebus desolationem, & hoc nullo pacto officere interpretationi Christi Domini, tanta enim est prophetici sensus amplitudo, ut vnā, & eandem prophetiam sæpius impleri non repugnet, ita sit, ut quod sub Antiocho à Daniele Propheta prædictum impletū cernitur, teste authore Machabæorum, rursus in excidio Hierosolymitano, & alijs temporibus in idolorum in templo Dei collocatione impletam eandem abominationem videamus, & in Antichristo futuro implenda restet, Christo Domino id testante. Simile in promptu est, quod vna, & eadem scriptura, *Quomodo cecidisti Lucifer*. Esaie c. 14. ad Luciferum pertineat, & ad Nabuchodonosor, & ad Antichristum. Et mysterium iniquitatis, quod apud Paulum 2. Thess. 2. legitur, temporalem persecutionem Neronis designare, potuit & spiritualem Simonis Magi: & vtraque (tanquā præludia extremæ persecutionis Antichristi) eādem Antichristi persecutionem significare potuerunt.

Quamquam, ut benè Hieron. in loc. cit. Danielis, nō totum illud cap. ad Antichristum, aut Antiochū pertineat. simile est in ps. 71. vbi David, etsi multa dicat, quæ etiam Salomoni Christum figurantū secundum litteram quoque conuenire possunt, plura tamē sunt, quæ soli Christo conueniunt, ut illud: *Et permanebit cum sole, & ante lunam*.

AD TERTIÆ CLASSIS argumenta. Ad primum nulla est in ijs verbis contradictio, Quidam dicunt, ut Rupertus lib. 10. de victoria verbi Dei c. 6. quod non idem fuit Antiochus, nam ille cuius mors refertur 1. lib. c. 8. & lib. 2. c. 9. fuit Antiochus Epiphanes; ille uero cuius mors refertur lib. 2. c. 1. alter fuit Antiochus Demetrii maioris filius, dictus Gryphus, uel Triphon; quod patet, tum quia hoc tempore uixit, quo cum Simone societatem dirupit, & Hierosolymam septem castris diuersis obsedit, tum etiam quia in Persidem, ut contra Parthos pugnaret profectus est, in qua expeditione defunctum tradit Ioseph 13. antiq. c. 16. & Iustinus lib. 38. & alij. Qui tamen inter se in modo mortis dissentiant. Ioseph enim generatim mortem eius describit: Iustinus metu suorum desertum, & occisum tradit, Elianus de animal. lib. 10. c. 34. se præcipitasse. Sed hoc (etsi dubio fundamēto) quidā impugnat dicendo, quod hoc Antiocho filio Demetrii regnante, & vitā amittēte, Dux Iudæorum nō erat Iudas, qui tñ epistolā scribit de illius recēti exitu, sed erat Ioānes Hircanus; & talis epistolæ scribitur Aristobolo Magistro Ptolomæi Philometoris Regis Ægypti, qui fuit contemporaneus Iudæ diu antecedentis tempora Antiochi Gryphi. Alij dicunt, ut Lyrano hic, & Canus, mortem quæ describitur 1. cap. secundi libri fuisse Antiochi illius magni, de quo Strabo lib. 16. eo quod templū Beli spoliare conatus sit, interemptus est à finitimis Barbaris, Iustinus lib. 37. dicit occisum in Syria quia uolebat spoliare templum Iouis Dodonei, hic autem Antiochus fuit pater Epiphanis. Sed idē instāt, ut supra, dicendo, q̃ talis diem suū obierat antequā Iudas eādem Epistolā scriberet. Nec ipsi cum Hebræis ulle intercesserunt inimicitia, propter quas in eius interitu exultare deberent, cum tamen magna perfusos lætitia Hebræos, Iudæ Ducis epistola non obscurē testetur. Alij dicunt eundem esse Antiochum, ut docet noster Sixtus Senensis, & nullam inueniri contradictionem in citatis scripturæ locis: cum enim initio dicitur 2. lib. c. 1. *Cum in Perside esset Dux ipse, & cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Nanæ*. & infra. *Cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides, percusserunt Ducem, & eos, qui cum ipso erant*: intelligi potest lapidibus solummodo ictum, atque fugatum, secundum quod etiam à Daniele prædictum est c. 11. *Venient super eum Romani, & percutietur*. vbi Hieron. *Percussus dicitur, non quod interierit, sed quod omnem arrogantia perdidit magnitudinem*. & cum dicitur ibidē, *Et diuiserunt membratim, & capitibus amputatis, foras proiecerunt*, ad socios refertur. Quare sunt, qui contendunt, ut dicit Cano, particulam, *et*, adiectam libratorum vitio; & hanc lectionem esse veram: *Percusserunt Ducem, & eos, qui cum ipso erant, diuiserunt membratim*. Sed obstat correctio Sixti, vbi habetur illa particula, *et*, & non officit proposito, nam ad suos referri potest, non ad Ducem. Et quod ibidem cecidisse dicitur in templo Nanæ, ex Cano 2. de locis, cap. 10. ad 1. & Lyrano,

Lyranus, eo verbo non semper mors significatur, sed solum, quod qui viuus est, cecidit: unde quia exercitus eius cecidit, cecidisse dictus est, quo etiam sensu Genes. 14. Sodoma Rex cecidisse narratur, & postea vers. 17. viuus Abrahæ occurrisse describitur. Corruente ergo exercitu, truncatis socijs, Antiochus idem lapidibus percussus, & non occisus, elapsus est. Postea verò è curru decidens, concussus, & fractis membris, graui quoque mortis affectus, pestilentissimo morbo inuasus, in fœtore iacens, occubuerit. Vnde S. Thomas in hunc locum (si eius sint cõmentaria) sic dicit: *Secundum illos, qui dicunt, quod hic loquitur de Antiocho Epiphane, dicendum est, non ipsum Antiochum esse mortuum, sed ipsius Ducem, & ipsum exisse, & fugisse, & postmodum ex indignatione infirmitatem incurrisse: quod videtur magis rationale, & sensui conuenire.* Vnde non tribus vicibus mortuus est, vt iocatur aduersarius, sed vna morte consummata (inter fœtores animam exhalans Babylone in lecto) & duabus inchoatis, vna in lapidibus ictibus, altera in itinere è curru decidens, mortali morbo correptus, cū per montana Iudææ graderetur. Vnus ergo, & idem est Antiochus, qui 6. capite 1. libri, fugatus, & ex tristitia mortuus esse narratur, & qui lib. 2. cap. 9. viscerum torminibus, clarius, & expressius perhibetur extinctus. Vnde, vt obseruauit Medina de recta in Deum fide, lib. 6. c. 13. pater Eupateris describitur in vtroque loco cit. 1. Mach. 6. & 2. c. 9. licet in hoc à nobis dissentiat, quod alius Antiochus fuit ille, qui lapidibus esse effugatus. Quod non opus est asserere, nam cum omnia de vno, & eodem possint verificari, quæ dicta sunt, non est cur plures ponamus.

Ad I. & II. confirmationem respondetur, nullam esse repugnantiam circa tẽpus mortis, &c. quia uero tota difficultas est, quòd 2. Machab. epistola scribitur cum hac supputatione *Anno 188. populus qui est Hierosolymis, & in Iudæa, senatusque, & Iudas Aristobolo Magistro Ptolomæi Regis, diuersimodè à Doctoribus soluitur.* Quidam dicunt in his epistolis, quoad ueritatem attinet historiæ, uelle sacrum scriptorẽ penes authorem, quem abbreviat, fidem esse, ut mirum non sit, si fortè aliqua deprehendantur dubia. Author enim facit solum refert quæ Iason Cyrenæus scripsit. Sic dicit Emanuel Sa in Annotatio. c. 1. & 2. lib. 2. Machab. & insinuat prius Rabanus, sed hoc est scripturam enervandi occasionem præbere. Legendus Maluenda lib. 10. de Antichristo c. 12. Alij dicunt, ut Hugo noster, & Lyranus authorem fuisse Epistolæ Iudam Machabæum: sed annos non à Seleuci tempore numeratos, sed ab Assueri anno 12. in quẽ incidit insignis illa liberatio populi Iudaici, ob cuius memoriam ab isto anno apud quosdã fiebat numeratio annorum. Vnde hoc modo faciunt supputationem: à Regis Assueri anno 12. vsque ad finem regni eius fluxerunt 29. quibus si addantur sex anni Darij filij Assueri sunt anni 35. istis demũ si addantur anni 148. qui ab initio regni Græcorum vsque ad Iudam effluxerunt, efficiunt numerum annorum 188. & hi correspondent annis 194. Regni Græcorum. Sed hæc supputatio non potest stare. Primò quia est diminuta, nedum quia ex ista numeratione non resultat nisi numerus 183. annorum cū debeat esse numerus 188. sed etiam quia addendi sunt 17. anni ad minus qui inter Darium, & Seleucum adiecti sunt, vel decem & nouem à principio Monarchiæ Alexandri vsque

ad Seleucum. Facta uero hac additione resultat numerus non 188. sed 202. annorum, ab anno 12. Assueri, à quo enumerant dicti authores. Secundò quia videntur supponere Assuerum fuisse penultimũ Regem Persarum, cum post ipsum ex Eusebio tres alij Persarum Reges extiterint, septem uero ex Iosepho. Quare ab Assuero si fiat enumeratio vsque ad Iudam non 188. sed plusquam ducentos annos effluxisse dicere opus est. Tertiò, quia non fuisset scripturæ constantia, morem supputationis à Seleuco seruatum, in sola hac epistola immutatum. Dicunt alij, vt Canos noster loco cit. quem sequitur Cardinalis Bellarm. quod cum ibi duæ descriptæ epistolæ legantur, prioris epistolæ postrema uerba sunt, *Anno ceterisimo octuagesimo octauo.* Posterioris uero initium sic incipit. *Populus qui est Hierosolymis, & in Iudæa senatusque, & Iudas Aristobolo magistro Ptolomæi Regis, & solo interiecto puncto, quo appositum illud caput subsequenter epistolæ abscinditur, quod erat cauda præcedentis, omnis tollitur ambiguitas.* Sed quia Constantinus in epistola ad Donum Papam, & alia epistola ad Georgium Constantinopolitanum Patriarcham, & quod magis est, correctæ nuperrima editio iussu Sixti V. vtrumque sine puncto coniunxit, aliter est respondendum. Dicunt ergo quidam, vt Petrus Llorca, & alij, duplicem fuisse Iudam, vnũ Machabæum, alterum filium Simonis, de quo 1. Machabæorum legitur c. 16. fuisse maiorem natu filium Simonis, qui erat Princeps populi, & huic Iudæ simul, & Ioanni fratri, Simon commisit, vt quia ipse erat senectute præpeditus, eius vice præsiderent in populo. Iudas Machabæus cecidit in prælio anno 152. regni Græcorum; unde non fuit ille met, qui scripsit has litteras, sed fuit Iudas filius Simonis: & sic omnia conciliare se putant. Sed contra, quia anno 188. quo datæ sunt litteræ non vivebat hic Iudas; cuius euident argumentum est quòd c. ultimo libri præcedentis de eodem Iuda anno 177. mentio habetur, quod descenderit cum patre suo in Ierico, & occisus sit. Hic ergo Aristobolo non superuixit, & scribere nequiuisset Epistolam dictam, in qua de morte Antiochi eum certior facit, cum annis ipse vndecim prius vita exciderit. Dici posset, quod cum hæc epistola scripta sit tẽpore Ptolomæi Regis, & toto decursu regni eius annis 25. hi fuerunt summi Sacerdotes Onias, Iason, Menelaus, Lyfimachus, Iudas, & Ionathas, vt supputat Genebrardus in Ptolomæo lib. 2. chronol. uerisimile est, non Iudam aliquem Ducem, sed Iudam Pontificem cum populo, & Senatu Hebræorum litteras dedisse Aristobolo Magistro Ptolomæi Regis, in qua non eum de morte Antiochi, quasi recenter tunc euenerit, certior faciant (cum illa acciderit anno 149.) sed vt recensitis diuinis beneficijs (quod colligitur ex Epistola) gratias Deo agerẽt, & hortaretur ad celebrationẽ Scenophegiæ, & dati ignis post reductionem captiuitatis. Verum cum etiam si 25. anni Ptolomæi, qui fuerit Antiochi contemporaneus, addatur illi anno 149. quo Antiochus mortuus est, nunquam conficietur numerus 188. qui desideratur. Dicendum ergo cum Ruperto lib. 10. c. 15. quod, *qui ille Iudas fuerit, non facile ex historijs potest agnosci, nisi fortè ille sit Iudas Essenus genere, qui sub illis tẽporibus extitit, qui, ut ait Iosephus, in his quæ prædixit, nunquam mentitus est, qui præteritam mortem Antiochi in hac epistola, vt in signe beneficium*

commemorauit ad celebrationem Scenophegiæ infirmam coniecturam sumunt etiam quidam, quod cum in cap. 2. dicatur, quod & Iudas, quæ didicerat per bellum, quod nobis acciderat, congregauit omnia, & sunt apud nos, ad eundem Iudam Essenum fiat allusio, ut epistola cum eodem auctore, & scriptore bellorum iungeretur. Sed quia noster Hugo, Carthusianus, & communiter, & tex. ipse præferre videtur Iudā Machabæum, cōmentaria, & diaria bellorū descripsisse dicunt, non est cur incertæ coniecturæ nitamur, cū sufficiat authoritas Ruperti, & Iosephi ad argumēti dissolutionem, quod fuerit Iudas Essenus. Llorca ad Iudam filium Simonis, de quo lib. 1. cap. 16. fit mentio, eam epistolam refert. Sed nullius authoris testimonio id comprobatur: & potius Ioannes Hircanus scribere debebat epistolam, cum eiusdem acta in libro Sacerdotij eius, ex quo factus est princeps Sacerdotum, eodem scriptore testante didicimus, eodem loc. cit. Multo minus cēsendus est auctor eiusdem Hircani filius dictus Aristobolus, qui & Iudas à Iosepho 2. Antiq. c. 8. vocatur, nam Hircanus decessit 395. cui postea Iudas iste successit dictus Aristobolus, Epistolæ vero scriptor fuit anno 188. regni Græcorum hoc est anno 389. Scripta vero Aristobolo magistro Ptolōmæi, cuius fortè tunc defuncti titulum magistri in successore retinebat. Vnde idem Rupertus ait, *Similiter quis iste Aristobolus Magister Ptolōmæi fuerit, non facile reperiri ex historiis, nisi quod eū dicunt, qui est de genere Christorum Sacerdotum quempiam si significant fuisse de posteris, vel cognatis Oniæ supra memorati, qui cum esset filius Simonis Pontificis quasi auctoritate pontificali cum patrociniis prophetici præconiū nimirum male intellecti, templum edificauerat in terra Aegypti. Aristobolus iste aliquis erat ex illius Oniæ cognatis, vel posteris, eratq; Magister Ptolōmæi Regis Philometoris. Nec mirum hominem Iudæum dici Magistrū regis Aegyptii, quia videlicet à diebus Ptolōmæi Philadelphi, qui legem per 70. Interpretes sibi fecit interpretari, Magistros Iudæos habere consueuerunt Reges Aegypti. & ex hoc cessat obiectio Tornii anno 389. circa Aristoboli tempora. Ex hac ergo concordatione ad singula patet solutio.*

Respondetur ergo ad primam confirmationem quod Iudas, qui occubuit anno 152. fuit Machabæus, qui scribit Aristobulo fuit ille Essenus.

Ad II. mors Antiochi accidit anno 149. annus vero 188. in epistola non ut tunc recens, sed ut præteritum beneficium recensetur: nullo autem modo potuit accidere biennio ante purgationem templi; nam etsi repurgatio templi narrata sit post mortem Antiochi, at nō esse factam post mortem Antiochi manifestum est; Quæ etsi dicatur post biennium facta intelligitur non à morte Antiochi, sed à prophana-tione; prophanatio enim accidit anno 145. ex 1. lib. Machab. c. 1. repurgatio accidit 148. biennio iam exacto, unde propter hoc dicunt Euseb. & Ioseph lib. 12. c. 10. anno 3. repurgatum templum anno vero 149. Antiochus mortuus asseritur.

Ad III. nulla est repugnantia. Lysias enim, qui sub Epiphane iam dux belli erat ex lib. 1. c. 6. postea ab Antiocho Eupatore filio Antiochi Epiphani, in eodem munere confirmatus est, ut fieri solet à successoribus Regibus, qui sub prioribus, & prædecessoribus insignes viros ad honores promotos in iisdem ser-

uant, & cumulationibus ornare solent. Quod maxime Eupatori conueniebat. Equum enim erat gratum se ostendere Lysie, qui nedum eius nutricius, & educator fuerat, sed & per ipsum ad regnum promotus erat.

Ad IV. principale respondetur, quod illi authores hos libros non connumerarunt inter canonicos libros, quia de canone Hebræorum loquebantur, nūquam tamen extra canonem Christianorum eisdē collocarunt: sed si extra canonem Christianum collocarunt, extra illos posuerunt, de quibus nunquam fuit dubitatum, & qui propterea à nonnullis Protocanonicis dicti sunt. Eodem modo ad Concilij Laodicensi Patres respondendum est. Gelasius vero, & Innocentius vnum numerant, nam apud Græcos vno in volumine continentur. Hieronymus extra canonem posuit nempe Hebræorum. Quanquam, ut dictum est supra (quod etiam obseruauit Genebrardus lib. 2. chronol. anno mundi 3710.) Iudaicus canon non vnus, sed multiplex fuerit, vnus factus tempore Esdræ in quinta Synodo Hebræorū, cui interfuerunt præter Esdræ, Zorobabel (ex eodem Genebrardo) Malachias, & multi alij Prophete, vbi eū hi libri post Esdræ, imo post hanc Synodum scripti fuerint, nō numerantur. Quare extra hunc canonem postea collocati sunt. Alter qui & tertius canon Hebræorum fuit, & hic editus est in septima Synodo sapientum, de probandis Phariseis, vbi etiā primo inter sacros relati videtur ex eodem Genebrardo. Hinc quoque apud ipsos Hebræos erat de omnibus libris sacris distinctio de protocanonicis, & deuterocanonicis libris, quod nō obscure insinuat Iosephus lib. 1. contra Apionem, qui vbi 22. libros esse sacros pronunciat (protocanonicos intelligēs) subdit anno 3952. ab Artaxerxe usque ad nostra tempora singula descripta quidem sunt, verum non pari fide digna censentur apud nos, quod non fuerit Prophetarum exacta successio. Deuterocanonicos aperte indigetans. Quando ergo Hieronymus à canone excludit hos libros, exclusit à canone facto in 5. Synodo Hebræorum, non autem à tertio canone edito in 7. Synodo. Et sic etiam respondetur ad auctoritatem Gregorij locutum esse de indubitato apud omnes, siue Christianos, siue Iudæos canone. Vnde notanda sunt illa verba, *Ex libris licet non canonicis*, quæ per concessionem, non per assertionem accepta sunt à Gregorio, unde subdole illa vox licet, ab aduersario relicta est. Tertius liber etsi in omnibus fermè græcis voluminibus, & nonnullis latinorum codicibus passim habeatur, & communiter existimetur, ob styli similitudinē, à Iosepho descriptus, nondum vniuersalis Ecclesiæ iudicio inter canonicos est relatus: & licet à canonibus Apostolorum recenseatur, dicendum est, non omnes illos canones esse Apostolicos, de quā re suo loco. Quartus verò Machabæorū ab Athanasio in synopsi inter apochrypha scripta numeratur, cuius historię series, & narratio eadem fermè est, quæ est apud Iosephum lib. 13. antiquit. Sed stylus hebraicis idiotismis abundans, longè dispar deprehenditur, ut docet noster Senensis lib. 1. Biblioth.

ARTICVLVS QVINTVS.

An liber Sapientie sacer sit, & diuinitus inspiratus.

Positio Nouatorum.

OLim à reliquijs Pelagianæ hereseos hic liber à canonicis scripturis explosus est, ex Hil. epistola ad Augustinum, nunc à Lutheranis, Anabaptistis, & Calvinianis, liberrimè exploditur è diuinorum librorum catalogo.

Lutherus in Germanica versione Bibliorum sic scripsit: *Veteres librum hunc ex numero sacrarum scripturarum excluderunt, volueruntque ab alio quopiam confictum, ut tam celebris Regis nomine editus pluris aestimaretur.*

Calvinus lib. 1. institut. c. 11. §. 8. dum ait, *Falsum esse, quod de origine Idolorum scribitur Sapientie 14.* consequenter non habet illum pro sacro, & diuino. Idem, ut dicit Rescius in atheismis de scriptura, eundem lib. arguit mendacij, nedum in lib. 1. instit. c. 11. sed etiam lib. 2. c. 5.

Guilhelmus Vvitakerus disput. de sacra scriptura ait, *Sapientiam Salomonis affirmo à nostris ecclesiis merito inter apochryphas scripturas reponi; librum Sapientie non canonicum intelligimus.* In responsione ad Campanum eundem expunxit, dicendo, *Quod tantopere contendit Aug. extrudi extra canonem, nullo modo oportere librum Sapientie, id ipse viderit Aug. Hunc certe librum Hieronymus nominatim exiussit, sed etiam si omnes hos, Ecclesie calculo contulisset, præbere illi robur non potuisset, nisi suum antea, propriumque robur diuinitus habuisset.* Hos sequuntur Iunius, Danæus, &c. *Falsus Enchirid. d. sp. 23. c. 12.*

Hunnius Lutheranus ostendere volens, quanti fieret à se, & suis similibus, scripsit, eum librum esse optimum inter libros apochrypos.

Oppositiones eorundem.

Prima, liber hic non est in canone Hebræorum. Græcè scriptus est. Hieronymus, & multi Patres eximunt hunc librum à canone. ergo &c. Est Vvitakeri, & commune argumentum hæreticorum.

II. In hoc libro falsitas deprehenditur, ergo non est canonicus. Antecedens probat Calvinus; nam ex c. 14. Sapientie habetur, eos primos extitisse auctores Idolorum, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiosè colerent. At non fuisse hunc primum mali fontem, patet, quia Idola prius fuerunt, quam ista in consecrandis imaginibus mortuorum ambitio inualuisset: quod nedum ex prophanis scriptoribus, sed sacris constat; nam in Genesi c. 31. narratur Rachelem furatam esse idola, & de hoc furto, ac de communi vitio idololatriæ loquitur sæpissimè sac. script.

Quod si dicas Belum sub quo Idololatria incipit, vixisse ante Rachelem, & etiam ante Abraham, & pro Deo habitum post mortem, illique ex Eusebio in chronica à Nino statum erectam, & consecratam.

Contra arguit Danæus: Hoc omnino falsum est: scribit enim Epiphanius idololatriam sub Thare patre Abraham ortam circa annum mundi 1870. Præterea (& est argumentum Iunii) quia Genesi 31. dicitur,

Dii Abraham, & Dii Nachoris dii patris eorum. Sed quod magis vrget in c. 24. Iosue sic scribitur. *Trans fluvium habitauerunt patres vestri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor, seruiertque Diis alienis; vetustior ergo idolatria deprehenditur, quam quod in lib. isto asseritur.*

III. Philo est author libri Sapientie, sed Philo nec Propheta fuit, nec prophetico spiritu imbutus, & post Christum natus, & passum vixit: ergo liber iste non est canonicus.

Quod si dicas non esse illum Philonem, qui vixit post tempora Apostolorum, sed alium sub temporibus Oniæ Pontificis, aut vnum ex 70. Interpretibus. Contra, quia talis Philo est commentitius, & refutatur à Sixto Senensi lib. 8. biblioth. hær. 9. & ab alijs.

Quod si dicas secundò Salomonem quidem fuisse auctorem libri, nam c. 10. dicitur, *Tu elegisti me Regem populo tuo.* Contra, quia author libri Sapientie locutus est c. 9. *μεμπτικῶς* per imitationem. At in sacris litteris non sunt recipiendæ imitationes, quæ in falso, non in vero fundantur. A veritate autem longè abest, dicere hunc auctorem fuisse Regem Israel, templumque fundasse, cum nec Rex, nec templi ædificator fuerit. Est argumentum Vvitakeri.

IV. Ecclesia non iudicauit aliter de libro Sapientie (inquit Vvitakerus) quam Patres censuerint. at hi non certo in canone collocarunt. Ergo. Antecedens probatur auctoritate Augustini de prædestin. SS. c. 14. ubi ait, huic libro à multis reclamatum esse, non esse canonicum. Quicquid autem Augustinus senserit de hoc, satis est alios non sensisse librum Sapientie esse canonicum, & hanc receptam fuisse in illis Ecclesijs opinionem, constat apertissimè. ergo.

Confirmatur, quia si Augustinus hunc librum plane esse canonicum sensisset, non tam remissè, ac frigide, illius auctoritatem defendisset, & illos acerrimè reprehendisset, qui librum ut minimè canonicum respuebant. est Vvitakeri.

Confirmatur II. & est Iunij, dato librum Sapientie esse diuinæ auctoritatis, ex sententia Augustini, intelligendus est equivoce, improprie, & catachresticè, vel abusiue fuisse loquutus.

V. Si aliqua ratione canonicus esset liber, ea præter communes rationes propria esset, quod Apostolus Rom. 11. v. 34. Ex hoc libro testimoniū sumit: sic enim scribit: *Quis nouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* at hoc inane, & friuolum est; nõ enim Apostolus ait, se testimonium aliquod citare: & si prophetica scripturæ verba citauit, aut ad scripturam aliquam alludit, non necessariò sequitur ex libro Sapientie desumptam; nam eadem sententia reperitur apud Isa. c. 40. v. 13. his verbis, *Quis erudit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, & instruxit eum?* Accedit, quod indices Bibliici, in quibus recensentur testimonia veteris testamenti in nouo citata, non libro Sapientie, sed & nominatim hoc testimonium, Esaiæ omnes tribuunt, talia ergo, & similia argumenta infirmas habent vires ad probandum huius libri auctoritatem. est Vvitakeri.

VI. Auctoritate S. Thomæ, qui illa verba Dionys. lib. de diu. nom. c. 4. lect. 9. exponens, *Et in introductionibus diuinorum eloquiorum inuenies quendam dicentem, amator factus sum pulchritudinis eius,* ait S. Thomas citare Dionysium auctores, qui scripturas canonicas non condiderunt, Ignatium. s. & Philonem, & po-

& postea subdit, ex quo patet, quod liber Sapientie nondum habebatur inter canonicas scripturas. incerta ergo fuit huius libri traditio, vel sub ipsis Apostolorum temporibus.

VII. arguit Sibrādus Lubertus de principiis Christianorum dogmatum. Innocentius numerat quinque libros Salomonis: Gelasius nonnisi tres: quod ergo Innocentius statuit, Gelasius destruit. ergo &c.

Confutatio eorundem, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est I. traditio Ecclesie, quæ manifestatur ex Pontificum, Conciliorum, & Patrum doctrina.

Euaristus epistola ad Episcopos Africanos Salomoni hunc librum tribuit.

Felix primus epistola 3. ait, Nos verò ad ipsius fontis originem redeamus, ex quo filium semper patrem videre potuisse, vel posse evidentioribus testimoniis de veteris, & novi testamenti litteris doceamus. Salomone dicente: Tecum sapientia, quæ nouit opera tua. Sap. 9.

Felix 2. epistola ad Athanasium, & ceteros, Et iterum sapientissimus Salomon ait, Quoniam qui loquitur iniqua, non potest latere. Sap. 1.

Innocentius primus epistola ad Exuperium enumerans scripturas canonicas, ait, Genesis, Exodus, &c. Salomonis libri quinque.

Gelasius Papa cum Concil. 70. Episcoporum eundem librum cum ceteris libris canonicis in ordine veteris testamenti suscipit, & veneratur.

Concilia similiter eundem, ut canonicum venerantur. Synodus Alexandrina epistola ad omnes ubique Ecclesias, ait, Heretici ad nouas criminationes profluunt, nec timent illud, quod in sacris litteris scriptum est: Falsus testis impunitus non erit. Proverb. 9.

Synodus Sardicensis epistola ad totius orbis Episcopos (& extat apud Theodoretum Ecclesiastica hist. lib. 2. c. 8.) Filium omnium conditorem demonstrat: nam ait scriptura, Sapientia omnium artifex me docuit. Sap. 7.

Sed non habet quid respondeat Sibrandus, nisi conuicia, dicendo, Patres oscitantes fuisse, quando ex hoc relictis solidioribus argumentis, Dei filii deitatem probauerunt.

Sed rectè de perfidis Euripes, quibus nec ara, neque fides, & cum Ecclesiam Dei reliquerint, & altare contra altare erexerint, quam fidem Patribus Ecclesie accommodabunt?

Concilium Carthaginense tertium c. 47. ait, Sunt canonice scripturae Genesis, Exodus, &c. Salomonis libri quinque, &c.

In Concil. Chalcedonenfi habetur epistola trium Episcoporum Dalmatie ad Leonem Imperatorem, ubi sic dicitur, Ad omnem perfectionem Catholicae Fidei sufficit doctrina sapientissimi Salomonis: ait enim, Senite de Domino in bonitate, &c.

Concilium Constantinopolitanum 5. actione 1. Aequaliter enim, ut dicit diuina scriptura, odibilia sunt Deo, impius, & impietas eius. Sap. 14.

Concilium Toletanum 11. in professione fidei, ait, Nam si attēdamus illud, quod scriptura dicit de Sapientia, Splendor est lucis eterne. Sap. 7. sicut splendorem videmus luci inherere inseparabiliter, sic cōfitemur Filium à Patre separari non posse.

In Concil. Nic. 2. tract. 4. cum de adoratione Crucis agitur, Sic & Salomon, inquit, Benedictum lignum, per quod fit iustitia. vide Leontium Episc. lib. 1. Apol. pro Christianis de sanctis imaginibus.

Denique hæc veritas definita est in Concilio Florentino, & Tridentino, in quibus expressè liber Sapientie esse canonicus definitur.

II. probatur eadem traditio ex Patrum testimoniis, & primò ex Græcis.

Dionys. de Ecclesiastica Hierar. c. 2. tanquam diuini testimonium desumptum ex diuina scriptura, usurpat illud, *Acuet duram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum cōtra insensatos.* Sap. 5. & lib. de diuinis nominibus c. 7. loquens de Sapientia, ait, *Omnia pertingit, penetrans, ut scriptum est usque ad omnium finem.* quod testimonium habetur Sap. 8. & c. 4. ait, *In primis scripturarum institutionibus quēdam de Sapientia dixisse comperies, Amator factus sum forme illius.* Quod testimonium habetur Sap. 8.

Melito epist. ad Onesimum in catalogo voluminū veteris testamenti, hunc librum recenset, ut refert Eusebius lib. 4. hist. Ecclesiast. c. 26. quod testimonium eludere conatur Iunius dicens, corruptam esse scripturā Eusebij; nam in vetustis codicibus sic legitur, inquit, *σοφία παντός παροίμαι ἡ σοφία ἐκκλησίας*, nō autem Sophia, ut vulgò legitur, & præterea quia c. 22. restatur Eusebius priscos Patres Prouerbia Salomonis *πανάρτεον σοφίαν* appellasse. Sed nō profert hic Iunius codices vetustiores, nisi solam suam phantasiā. Licet autē prouerbia vocarint prisci Patres sapientiam omni genere refertam, iidem etiam librum Sapientie etiam Panareton vocarunt, librum eundem Salomoni tribuendo, ut patet in Irenæo, Epiph. Damas. lib. de ponderib. & Damas. 4. orthod. c. 18. Quanquam dici posset, hos veteres pro vno, & eodem volumine habuisse Prouerbia, & Sapientie librum, vel propter adiunctum Sapientie librum, Prouerbia *πανάρτεον σοφίαν* appellasse.

Clemens Alexandrinus 4. Strom. Diuina Sapientia dicit de Martyribus, *Visi sunt oculis insipientium mori.* Sap. 3. & lib. 5. Porro Salomon rursum dicit, *Arbor est immortalitatis iis, qui ipsum apprehendunt.* Sap. 15. Quid verò an non similiter scriptura dicit, *Tollamus iustum a nobis?* Sap. 2. lib. 6. Dictum est autē à Salomone, *Artifex autē.* Sap. 7. Origenes hom. 5. in Leuit. Habet hic mundus Filium Dei, habet Spiritum sanctum, quod dicit Propheta ps. 32. *Verbo Domini cæli firmati sunt.* & iterum alibi Sap. 1. *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum.* Legendus hom. 12. lib. 8. in Epistola ad Rom.

Citatur à Coccio in thesauro Athanasius oratione 2. cōtra Arianos, ubi aternitatem ait verbi Dei probat, *Deus sapientia fundauit terram, expediuit cælos in prudentia.* & epistola de decretis Nicænæ Synodi contra Arianos ait, *Opus ne est primogenitus omnis creatura, qui ex vtero ante Luciferum genitus est? Qui dixit, ut in Sapientia libro habetur. Ante omnes colles genuit me.* sed hæ auctoritates sumptæ sunt ex libro Prouerbiorum c. 3. & c. 8. qui inter Sapientiales libros collocatur.

Dydimus Alexand. lib. 3. de Spiritu sancto, *Parcere dicitur quasi creaturis suis, quod alibi scribitur. Parce autem omnibus Domine amator animarum, quia tuæ sunt, neque odies quæ fecisti.* Sap. 11.

Basiliius ep. 141. *Qui Spiritum sanctum creaturam esse*

esse dicit, determinatam ipsius naturam inducit. Quomodo ergo stabit illud; spiritus Domini repleuit orbem terrarum? &c. Legendus lib. de Spiritu sancto c. 2. Epiphanius hæres. 67. Adis Prophetarum beatissime, qui accepisti à Domino effusionem cordis, ac sapientiam velut arenam iuxta litus maris, quidnam de pueris sentis. & inquit Sap. 4. senectus enim venerabilis est, non diuturna &c. hæres. 76. etiam Sapientiam Salomonis inquam & filii Sirach, & omnes in summa diuinas scripturas oportebit te euoluere.

Nazian. de fide. Hinc & Salomon Sap. 7. Cum sit, inquit, una, omnia potest, & permanens in se omnia immouat. & oratione 34. quæ est oratio 2. de Theologia. Tam vero quomodo illud tueri poterimus, quod ait scriptura, Deum omnia peruadere, atque implere iuxta illud Hier. 23. Nomen cælum, & terram ego impleo, dicit Dominus; & spiritus Domini repleuit orbem terrarum. Sap. 1. In laudem Basilij, & oratione 44. 49. & oratione 2. cui subscribit Nicetas, ut Scripturam sacram recipit eundem lib. & Salomoni attribuit.

Nissenus de virginitate c. 15. vbi dixisset imprimentem cordi vitiosas affectiones, spiritualis matrimonij iura rescindere, subdit. Atque ut in diuinis literis scriptum extat, in animam maleuolam non intrabit sapientia. Sap. 1. & aduersus Iudæos c. de Natiuitate ex Virgine ficat, & Salomon propheticè. Puer eram ingeniosus, & animam bonam sortitus &c. Sap. 8.

Theophil. Alex. Epistola 1. Paschali, & alibi legimus spiritus Domini repleuit orbem terrarum. Quod nunquam scriptura memoraret, nisi irrationabilia quæque, & inanima illius numine compleuerentur.

Ioan. Chrysostomus in Genesi hom. 43. Non enim Iudæi nescientes Dei filium esse occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut & prophetat de illis Salomon. Venite circumueniamus iustum: quoniam inutilis est nobis, &c. legendus in Matt. c. 8. hom. 23. & c. 11. hom. 28. & c. 21. hom. 29. & hom. 43. in c. 23. Matt. vbi eundem librum Salomoni quoque attribuit. hom. 5. in Esaiam vbi um quoque Prophetam nominat.

Euseb. lib. 4. hist. c. 22. scribit, Salomoni hunc librum attribuisse Irenæum, sicut & Prouerbia.

S. Cyrillus lib. 11. in Io. c. 37. eundem locum tamquam propheticum citat, & lib. 2. contra Iulianum, & nos quoque dicimus confitente hoc diuina scriptura. Dicit enim. ego eram cum qua latabatur in conspectu eius in omni tempore. Sap. 8.

Damasc. lib. 1. orthod. fidei c. 4. ad hæc quomodo illud retinebitur quod ait scriptura. Deum omnia peruadere atque implere, & lib. 2. c. 6. Quod iustorum animæ in manu Dei sint, nec mors eos attingat etiam sacris litteris proditum est. Sap. 3.

Ex latinis Tertull. de præscrip. c. 7. Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse querendum. Aduersus Valentianum cap. 2. Porro facies Dei expectat in simplicitate querentes, ut docet ipsa Sophia non quidē Valentini, sed Salomonis, lib. 3. contra Marc. c. 22. illum locum tamquam propheticum citat. Venite auferamus iustum. Sap. 2.

Cyprianus lib. 4. ep. 52. Nam cum scriptum sit. Deus mortem non fecit, nec letatur in perditione vinorum, utique qui neminem vult perire Sap. 1. cupit peccatores penitentiam agere, & de exhortatione martyrii c. 12. Quæ spes, & merces maneat Martyres post

conflictationes huius temporis, & passionem per Salomonem Spiritus sanctus ostendit, & præcatur dicens. & si coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est. Sap. 3. & de mortalitate sic dicit. sed & per Salomonem docet Spiritus sanctus eos, qui Deo placeant maturius hinc eximi, &c. Raptus est, inquit ne malitia immutaret intellectum illius, &c. Sap. 4. & de singularitate clericorum (licet is liber Origeni tribuatur) ait. De quibus Salomon ait, excæcauit. n. illos malitia ipsorum, & alia testimonia ibidem citat. Legendus lib. 3. ad Quir. 2. contra Iudæos. & alibi.

Hilarius in ps. 115. 1. hoc psalmorum libro legimus, Iudicia tua abyssus multa. Paulus Apostolus Rom. 11. ait, Inscrutabilia iudicia Dei. & rursus Propheta. Magna sunt iudicia tua, & inenarrabilia, &c. Sap. 17.

Ambrosius de Spiritu sancto lib. 3. c. 19. exigentibus probationem, quod Spiritus sanctus non peccauerit, respondet, Et hoc accipiant scripturarum autoritas nos dicere: scriptum est enim, quia in sapientia est spiritus intelligentiæ. Sanctus, & unicus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, immaculatus; dicit scriptura, &c. Sap. 7.

Optatus Mileuit. contra Parmen. lib. 4. Et illud quoque in Salomone Propheta lectum esse dixisti. Filios adulterorum in consummationem, & spuria vitulina altaris radices dare non posse. Sap. 4.

Lactantius 4. de vera sap. c. 16. adducens testimonium 2. cap. huius libri, expressam prophetiam disertis verbis continere demonstrat.

Hieronymus in c. 18. Hieremiæ, Iactant Iudæi, in sacerdotibus, et sapientibus, & in pseudopropheta legē, & consilium Dei, & eloquium permanere, dicente scriptura, In peruersam animam non intrabit sapientia. Sap. 6.

Ambrosius serm. 8. in psal. 118. diuinam scripturam vocat.

Augustinus de Trin. lib. 14. c. 1. Secundum hanc itaque sapientiam, quæ Dei cultus est, ait sancta scriptura, multitudo sapientum sanitas est orbis terrarum. Sap. 6. & de prædest. Sanctorum lib. 1. c. 14. contra eos, qui repudiabant authoritatem quædam ex lib. Sapientie c. 4. adductam, videlicet, Raptus est, &c. dicit, Quæ cum ita sint, non debuit repudiari sententia libri Sapientie, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu lectorū Ecclesiæ Christi tam longa amplexu recitari, et ab omnibus Christianis ab Episcopis usque ad extremos laicos fideles penitentes, catholicos cum veneratione diuine authoritatis audiri, &c. & postea, Qui sententias tractatorum instrui volunt, oportet, ut istum librum Sapientie, vbi legitur, Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, omnibus tractationibus anteponan. Quoniam sibi eum anteposuerunt etiam temporibus proximi Apostolorum egregii tractatores, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere, nisi diuinum testimoniū crediderūt. De dono perseverantiæ c. 17. Et de continentia legitur in libro Sapientie, cuius authoritate vsi sunt magni, & docti viri, qui longè ante nos eloquia diuina tractarunt: ibi ergo legitur, Cum scirem, quia nemo potest esse continens, nisi Deus det. Sap. c. 8.

Idem Aug. 2. de doctrina Christiana c. 8. de Ecclesiasticis, & Sapientie libris loquens, ait, quod vterque in auctoritatem recipi meruerunt. & de Ciuit. lib. 17. c. 20. in Ecclesijs orientalibus semper ut canonicum habitum esse docet. & ibidē dicit, prophetice passionem Christi esse prophetatam.

Chrysologus serm. 101. Deus vitam fecit, diabolus ma-

machinatus est mortem, diuino eloquio sic prodente, Deus mortem non fecit. Ec. Sap. 2.

Casarius Arelatenſis hom. 16. *Quod autem, qui inuidus est, sine dæmone esse non potest, sicut scriptura dicit, Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum,* Ec. Sapientia c. 2.

Eugenius Carthaginensis de fide ad Hunnericum, *Paris ergo substantia Filium esse prophetis iam olim designatum est oraculis, dicente Salomone, Substantia enim tua, dulcedinem tuam, quam habebas, in filios ostendebas.* Sap. 16.

Fulgentius ad Thrasimundum Regem lib. 1. c. 18. *Quod propheticè per Salomonem spiritali gratia cernimus intimatum, cum ait, Anima iusti sedes est sapientia. & ep. 7. c. 3. Scriptum tenetur in litteris sacris, Sapientiam non vincit malitia.* Sap. 7.

Gregorius 5. moral. c. 14. *Qua igitur ratione discurre Spiritum sanctum dicamus, dum cuncta inra ipsum sint, & locus nusquam sit ubi non sit, sicut scriptum est, Spiritus Domini repleuit orbem terrarum.* Sap. 1.

Hidelfonsus Toletanus serm. 2. de assumptione Mariæ, *Quod si anima iusti cuiuslibet, sedes est sapientia, teste scriptura, multo magis huius anima.*

Alcuinus lib. 2. de Trinit. c. 7. *De spiritu quoque sancto scriptura sic loquitur, Quia spiritus Domini repleuit orbem terrarum.* Sap. 1.

Rabanus 2. in Exod. c. 10. *Et in Salomone scriptum est, Spiritus sanctus disciplina effugiet fictum. & de institutione cleric. lib. 2. c. 53. cū Augustino, Cassiodoro, Isidoro, ut supra, cum ceteris libris canonicis eundem recenset.*

Petrus Damianus epist. 4. c. 4. *Hinc est, quod eos in afflictione spiritus cōqueri, scriptura testatur. Exiguum inquit, & cum tadio est tempus vite nostræ.* Sap. 2.

Anselmus Cantuariensis in c. 1. Epistola ad Rom. *Deus illos iuste deseruit, qui sibi prætulerunt idola, & sicut scriptura loquitur, Initium fornicationis est exquisitio Idolorum.* Sap. 12.

Bernardus serm. de donis Spiritus sancti c. 6. *Nisi mentis intuitus diligenter purificatus fuerit, mystica, & diuina rectè intelligere nequit; nam scriptum est, Spiritus sanctus disciplina effugiet fictum.* Sap. 1.

Hugo de S. Victore erudit. theolog. tractatu de filia lephthe, *Hunc imitata multa martyrum millia, & c. de quibus dicit scriptura, Tanquam aurum in fornace robanit eos.*

S. Thomas Aquinas, pluries citat ex lib. Sapientia testimonia, legendus 1. p. q. 85. a. 7. ubi illud adducit, *Puer autem ingeniosus eram.* & 1. 2. q. 91. a. 2. illud, *Cui cura est de omnibus, & alia.*

Respondent primo Nouatores aliud esse quod liber dicatur Salomonis, aliud, quod sit Salomonis, similiter Salomoni attribui librum Sapientia, quia talis liber in vno volumine coniunctus est, cum ceteris quos vocant Sapientiales libros. vnde ex Synedochica phrasi consequutum est, ut imperitiores posteri omnes Salomoni tanquam eorum auctori tribuerint. Sic respondet Iunius exemplificans de libris Esdræ, & Nehemiæ, qui solius Esdræ nomine citantur.

Sed contra, quia disertis verbis Patres multi supra citati librum Sapientia sub Salomonis titulo citant, & testimonia ab eo desumpta per Salomonem dicta profitentur. Quod si ex colligatione libri Sapientia cum ceteris Sapientialibus libris, Salomon auctor effectus est, nihil prohibebit, quin Paulus dici possit

auctor reliquorum librorum, tam veteris, quam noui testamenti, cum vnico volumine colligentur. liber vero Nehemiæ à Genebrardo in chronol. & multis æstimatur ab Esdræ compositus. quare non mirum si nomine Esdræ citetur, qui (dato etiam quod non fuerit auctor) cum omnibus, quæ in libro Nehemiæ narrantur interfuerit, partimque præfuerit, non fuit absurdum Esdræ titulo prænotari. Sed his technis inaniter conatur puluerem oculis sapientium effundere aduersarius, quin potius in apes infiliens, absque vulnere non discedit.

Respondent secundò hunc locum arguendi ex Patribus pro assertionem huius libri esse coniecturalem, æquiuocum, inconsequentem, cum à figurato ad proprium loquendi modum fiat diuersio, esseque paralogismum à non causa pro causa: Patresque non appellasse hos libros canonicos *απλῶς* absolutè, & in omni parte: sic Iunius, & Danaus.

Contra, quia non est hoc nisi Patrum dicta conuellere, & phantasticis istis elusionibus omnium doctorum euertendi licentiam præbere, & perbello Theognides. *Molestum sapientem apud stultos loqui.*

III. Probatur ex rationibus, quæ superius ad reliquos probandos libros adductæ sunt. Accedit varia, & multiplex allusio locorum noui testamenti cū hoc libro, & ex citatione sententiarum huius libri, est manifestum, de quo argumento legendus est Georgius Ederus in sua oeconomia. Et tandem cum Salomoni hic liber tribuatur, qui spiritu prophetico ex PP. citatis claruit propheticus censendus est.

IV. Ad hominem: nam Iunius Calvinista, ut magistrum defendat, & Lutheranus Hunnius, ut Calvinistarum beneuolentiam sibi conciliaret, dixerunt nunquam Caluinum reprehendere auctorem libri sapientia, falsitatis, sed eos qui ex verbis eiusdem auctoris eiusdem libri hunc primum, & vnicum idololatricæ fontem fuisse colligunt. Admissa hac extorta excusatione (contra tamen Caluini intentionem, & verba negantis eam, quæ traditur in libro Sapientia fuisse idolorum originem) sic arguitur. Si Calvinus falsitatis non inculcat sapientia librum (ex cuius falsitatis suspitione ex librorum canonicorum numero expungitur à Calvinistis) suum magistrum imitari non debent erubescere; aut ergo verum dixit Calvinus, quod discipuli nolunt auscultare, vel falsum dixit, quod inaniter postea conati sunt excusare, & vel ex superbia titulo, vel ex vanitatis furo possunt inculari. Calvinus ipse expressis verbis in Psychopannichia citat hunc librum, ut sacrum dicens in pag. 58. *Multò melius docemur à Scripturis sacris. corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Vel saltem ex ludais addiscant Nouatores maiestatem huius libri venerari, nam olim Iudæi hunc librum, ut canonicum venerati sunt: ex Iudæo namque, qui postea Christo nomen dedit aperte S. Isidorus 1. off. c. 12. accepit, *Postquam comprehendentes Christum, interfecerunt, memorantes in eodem libro tum euidentissima Christi testimonia c. 2. collatione facta ne Christiani eis pro tam aperto sacrilegio derogaret, à prophetis voluminibus resciderunt, suisque legem prohibuerunt.* Vnde multi existimant hunc librum esse illud magnū volumen, magni habitum apud Hebræos, de quo Picus in præfatione Heptapli meminit. Sed de hac re non contendimus. lege Abul. in cōmētarijs in lib. Regum q. 28.

q. 28. in exposit. prol. galeati, docentem, hūc librum ante Christi aduentum inter canonicos numeratum. Mirum quod aduersarius, *Ὁ ὑμῶν πατρικὴ αὐλὴ μέλι*, paternas non canat cantilenas, à paternis moribus degenerans.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Sapientie sacer est, & diuinitus inspiratus.

Respondeo dicendum sicut dicit Athanasius in synopsi, quod idcirco hic liber, Sapientia Salomonis nuncupatur, quia & hunc à Salomone scriptum esse dicunt, ut visum est in auctoritatibus citatis: continet autem, subdit, & doctrinam iustitiæ, & instructionem, cum deprauatorum, tum integrorum virorum: ad hæc prophetiam de Christo, & c. nam ut Augustinus 18. de Ciui. c. 20. ait. Passio Christi apertissime prophetatur, impii quippe interfectores eius commemorantur dicentes. Circumueniamus iustum, quoniam insuauis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. & c. Hæc ex August. Ex authore igitur, & materia, ut per suauis sit tantū veritas ista, quod sit liber iste diuinitus inspiratus, sic Ecclesiæ traditione, & definitione supposita infallibiliter credenda proponitur, ut patet ex definitionibus Conciliorum. Verum ut dicit S. Bonauentura in prologo super comm. huius libri. Triplex causa huius libri potest assignari: Prima per modum inspirantis, & ista est Deus. Secunda per modum inuenientis, & est ipse Salomon. Tertia proxima causa per modum compilantis, & sic est Philo, ut dicitur, & sic variæ Doctorum sententiæ conciliari possent, secundum hanc viam. Verum cum tot Proceres, & Concilia Salomoni attribuant hunc librum, & Salomonis sapientia appelletur ad distinctionem sapientiæ Iesu filij Sirach, rationabilis, & tutius Salomoni attribuitur.

Solutio oppositionum.

AD I. Respondetur, similes communes nūq̃ satis superq̃ reiectæ sūt in præcedentibus cōtrouersijs. Respondet Damascenus 4. de fide c. 18. *Licet apud Iudæos non numerentur, inter fideles tamen maximæ auctoritatis habentur.* Verius cū Isidoro assumptum negamus, quod & Iudæorum testimonio constat: & certè si non in primo Hebræorum canone, cū nondū esset iste inscriptus liber, satis est, quod in secūdo, vel tertio canone fuerit recensitus. Sed quicquid sit de hoc, si Synagoga non recepit, nō exclusit, satis est etiā si Catholica Ecclesia recipiat, & probet: ab Ecclesia verò Christi diuinitus illustrata, ea sacra dogmata recipienda sunt, quæ recipienda præscribit. Nec propterea quia græcè scriptus est, non debet in albo diuinorum librorum reponi, alias nec Danielis liber, qui Chaldaicè est descriptus, expungendus esset è sacrorum voluminū catalogo. Potuit quoque hebraicè describi, & ad Hieronymi tēpora non peruenisse, sicut Euangelium Matthæi nec hebraicum cernimus nostris temporibus, & nullus audet Catholicus è canone truncare. Et ex sententijs Salomonis, quæ apud Hebræos asseruabantur, in Græcam linguam transferri potuit ab alio.

Ad II. Quidam dicunt, quos sequitur Torniciell. cē-

pisse tempore Enos, sed expressè contradicunt Tertull. lib. de Idol. c. 4. Cyrill. contra Iul. lib. 1. & lib. 3. versus fin. Aug. 16. de Ciui. c. 10. & S. Th. 2. 2. q. 94. a. 4. propter recentē memoriā creationis mundi, & Dei creatoris non fuisse ea ætate idololatriam docet. sed communiter tam à profanis, quam sacris Doctoribus Eusebio in chron. Lactantio 1. instit. c. 23. Cypr. de vanit. idolorū, Ægypt. apud S. Hieronym. de viris illustribus, & in c. 2. Osee in Ezech. 23. & 46. in E. Chrysostomo hom. 87. in Matth. Cyrill. 3. contra Iulianum. Greg. in illud Luc. 11. in Beelzebub, Hug. Cardin. Lyrano, dicitur quod à Nino idolatriæ initium sortita est, qui mortuo patre suo statuā fecit, quam summa reuerentia honorauit, ita ut etiā reis ad eam confugientibus parceret. Vnde progressu temporis homines cœperūt eam venerari ut Deū, & multiplicare eius nomen: & quidam vocauerunt eam Bel, alij Baal, alij Baalim, alij Belzebub, secundū varietatem linguarum. Inde ex virtute defunctorū, vel ambitione posterorum, ut e dijs nam videtur, vel adulatione, vel pro beneficijs, memorie eorum edere cœperunt, & idolatria longè, latèque propagata; cōstat autem Ninum fuisse filium Beli, qui Nembroth successit, & multo tempore præcessisse Rachellem, quæ fuit vxor Iacob; Abraham vero sæculum (sub quo Ninus) præcessit sæculum Iacob.

Ad primā instantiam responderetur, quod cum ex Eusebio constet annis 28. ante Tharè mortuum esse Belum, & eodem anno quo natus est Abraham, Ninum filium Beli 43. annū habuisse sui regni, ut dicit Aug. 16. de ciuit. c. 17. nullo modo potest Belus posterior fuisse Thare 70. annis secundum computū Damascenorum. Quia vero magnam vitæ partem Thare sub Nino filio Beli egit, verum etiam esse potest, quod dicit Epiphanius sub Thare idolatriam cepisse.

Sed alij respondent Epiphaniū sequuntur esse in hoc Hebræorū, traditionē afferendo Thare idololatriam. Verum nō fuisse idololatriam ostendit S. Aug. 16. de ciuit. c. 13. & Philo lib. de somnijs, qui eū amatorem, & cupidum virtutis appellat. Nihilominus conciliari possunt hi PP. in Chaldaea fuisse Thare Dei cultorem, in Haram ex aduentu filij Nachor, & ex discessu Abraham, fuisse idololatriam, & seruasse dijs alienis, quod innuitur Iosue 24. *Trans flumini habitauerāt patres vestri ab initio. Thare pater Abraham, & Nachor seruientes dijs alienis.* Verum quia semper Thare Belus antiquior esse deprehenditur, dicendum, quod à Salomone factus est sermo de antiquiori, priuata tamē idololatria. Illud negari non potest ab vllō, tanta solemnitate celebrant, apothecosim in consecrando idolo parenti Belo mortuo, ut factū est à Nino, primamq̃ occasionem accepisse solemniter simulachra adorandi ex defunctorum memoria; & ab eodē variè flexis vocibus à Beli nomine idola denominādi; unde factum est, ut Nino publico cultori sit attributa idololatria, quæ imitati tyranni, publicè quoque mortuos, in deos euehere cœperunt in varijs prouincijs orbis.

Ad secundā instantiam, quæ est Iunij, dum volunt, secundum Nouatorum versionem hebraizare, suspitio est, ne illam vocem אלויים Deorum multitudinē in scriptura significari semper, nobis velit obtrudere; quare licentia daretur sic vertendi illum locum, כרשית ברא אלויים in principio creauit Dij celū, & terram. Vnde si 70. versionē attendere voluisset,

vbi

ubi dicitur, *Deus Abraham, & Deus Nachor iudicet inter nos*, Rabbinicis Symmictis aurem non accommodasset.

Ad tertiam instantiam cum Nachor pater Thare post genitum Thare vixerit cētum & decem nouem annis, ut dicitur Genes. 11. sequitur, quod sub regno Nini nonaginta annis adhuc superstes fuerit. Belus enim, cui Ninus successit, tunc mortuus est, quando Thare vigesimū octauum agebat annū, ex Eusebio. Quare nihil prohibet dicere, lege de idolis colendis à Nino sancita, vel cōsuetudine firmata, Nachorem cum Thare in idolatrię peccatum pariter incurrisse, idolatrarum exemplo. Nunquam ergo probabitur, Ninum non fuisse primum, qui publicę idololatrię orbi induxerit: cum hoc tamen stat, priuatim idola coli potuisse à priuatis hominibus.

Ad III. argumentum. Quidam, ut Abul. expositione prologi Galeat. in lib. Reg. & lib. Hispano ad 4. quæstiones c. 28. & alij. Philonem iuniorem huius libri faciunt authorem. Sed hoc non potest stare, Primo, quia talis Philo post Christum sub Caio Cæsare floruit: non est autem verisimile, Ecclesiæ librum sub testamento nouo conditum, inter libros veteris testamenti annumerasse. Secundo, quia non ut implendum erat scribendum vaticinium de Christi cōtumelijs, & tormentis, quod iam istius Philonis tempore cernebatur impletum: cum ergo propheticus sit talis liber, non est post impletum vaticinium conscriptus. Et inuerisimile est eundem Philonem suę gentis studiosissimum, voluisse palam Iudeorum impietatem traducere, & ostentare. Tertio non ex recēti libro Dionysium Areopagitam verisimile est scripsisse testimonium: præsertim cum ætate grandæus esset Dionysius, Philo adolescens, ut ipse testatur ad Caium de legatione sua. Vnde & idem Sæctus librum Sapientiæ vocat primas scripturarum institutiones, quæ verba antiquitatem libri Sapientiæ monstrant. Alij, ut Dried. de dogm. eccles. p. 2. c. 3. Michael Medina de recta in Deum fide c. 11. Lorin. in Sap. duos Philones asserunt, vnum iuniorem tempore Caij, alterum vetustiorē supra centum, & 60. annos ante Christum natum temporibus Onię sacerdotis, aut vnum ex 70. Alij vni familiari Salomonis, qui Philo dictus est, attribuunt, ita Finus 6. flagelli c. 13. Sed Magister F. Paulus Minerua nostræ Prouinciæ Regni lib. 1. de Neomen. cap. 11. vir doctissimus, eundem Finum confutat, ex Chronol. quia Salomon floruit anno à creatione 2960. Philon verò fuit domesticus Petri, & Pauli Apostolorū, & anno incarnationis Domini 90. etiam florebat: extat enim eius ad Caium legatio, & oratio eiusdē pro Hebræis ad eundem Caium. Sed diceret Finus huic obiectioni, vetustiorē alium ab isto fuisse Philonem. Sed & illud obstat fortius, quod illa verba cap. 11. *Tu elegisti me Regem populo tuo, &c. & dixisti me edificare templum in monte sancto tuo*, nequaquā possunt vlli Philoni accommodari, sicut nec postulatio sapientiæ, quæ habetur eodem c. 9. eiusdēq; desiderium, quod habetur c. 8. quicquid reclament Couarruias, & Curiel contro. 3. in Sap. dicentes, antiquiori Philoni Hebræo attribui, id enim gratis asseritur. Et si fingendi licentia daretur, posset quis pari ratione tribuere alteri Philoni, de quo meminit Ioseph. lib. 1. contra Appion. & Euseb. 1. de præpar. Euang. c. 6. & lib. 9. c. ult. aut illi medico, de quo Celsus Rodiginus

lib. 4. c. 13. & lib. 28. c. 11. aut alteri, qui fuit Aristorelli familiaris, de quo idem Cels. lib. 22. c. 21. Quod tamē nec idem Curiel probat, nam chimericum esset, & gratis dictum, maxime post tot testimonia Conciliorum, & Patrū Salomoni hunc librum attribuentiū, merito ergo nulli horum, sed Salomoni hunc librum, ut communiter Patres attribuunt, esse tribuendum dicimus: nec enim possunt Patres exponi, ut conatur facere Curiel cum Medina de recta in Deum fide, lib. 6. c. 12. dicendo, dictos Salomonis, quia solēt scribi etiam libri nominibus eorum in doctrina, quæ in illis traditur, vnde Xenophon inducit loquentem, Cyrum, Plato Socratem, Cicero Brutum. Data enim hæc licētia, dicere etiam possemus alios sacros libros non esse descriptos à suis auctoribus, vt Esaiam ab Esaiā, &c. Quare ad obiectionem dicendum est Salomonē singularum sententiarum authorem fuisse, sed fortē huiusmodi sententiarum Philonem istum eloquentissimum fuisse collectorem, & traductorē, ita Driedo 1. de ecclesiast. dogmat. c. 4. in solut. 5. diff. Canus 2. de loc. c. 11. ad 5. Pamelius in Cyp. serm. de mortalitate, quibus subscribit Magister F. Paulus Minerua illud adagium de eloquentia Philonis referens, aut Plato Philonizat, aut Philo Platonizat. Simile est de postremis capitibus Prouerbiorū, quarum sententiarum author indubitatus est Salomon, sed alij collectores, dicente scriptura, *Hæ quoque Parabole Salomonis, quas transfulerunt viri Ezechie Regis Iuda*, quam doctrinam ad librum Ecclesiastici libenter extendimus, & sic Doctores aliqui ad concordiam reducuntur, qui prima facie dissentire videntur. De hoc argumento lege sapientissimum Doctorem Dominum Consaluum Ceruantēs, qui in librum Sapientiæ commentaria eruditissima ad publicam Ecclesiæ vtilitatem elaborauit.

Ad IV. merum est mendacium, quod assumitur in antecedenti, quod duplicatū redditur, dum ex truncata Augustini autoritate fulciri prætenditur ab aduersario: licet enim à multis lib. Sapientiæ reclamationem dixerit Augustinus, subdit tamen non debuisse hunc librum repudiari, *qui meruit in Ecclesia Christi de gradu lectorum Ecclesiæ Christi tam longa annositate recitari*, &c. & potius Calvinista Virakerus Calvinū debebat sequi lib. 4. instit. c. 4. §. 9. qui inficiari non potuit hunc gradū lectorum, qui libros sacros legere consueuerunt; quàm Lutheranus Kemnitius hæc Augustini verba referre dissimulantem. Sed tutius est, & modo loquendi Conciliorum, & Patrum conformius, Salomonem singularum sententiarum authorem fuisse: cumque sit liber iste veluti Paralipomenon epitome ab Adamo vsque ad Salomonē, per illustriū facinorū sapientiæ cōmemorationē, ab ipso, non ab alio collectore, qui post Salomonē vixerunt, verisimilius est fuisse descriptum, ut egregie ponderauit Doctor illustris, & eruditus Consaluus Ceruantēs q. 1. Isagog. in lib. Sap. Et absolute Magister Senēsis 1. Bibl. lect. 2. c. de sapientia Salomonis, & lib. 8. hæres. 9. Rogerius opus. de lib. can. c. 24. Salomoni, sicut faciunt Sancti, istud opus attribuunt.

Ad confirmationem, nō remissē, & frigidē Augustinus audaciam non recipientiū hunc librum retundit, qui ex vetustate, & gradu, & officio lectorum, & ex consensu omnium Christianorum nedum Episcoporum, sed laicorum etiam penitentium, & cathecumenorum cū veneratione diuinæ autoritatis illum reci-

recipientiū, ab omnibus pariter recipi debere suavit. Vertutus ergo, & fallax aduersarius deprehenditur vt virum δωδεκαμύχων, idest duodecim artium iure appelles.

Ad II. confirmationem, malis causarum patronis hoc est familiare, verba testium, & testimoniorum, nuncupare equiuoca, impropria, cathechrestica, cum pressi pondere illorum, quod effugiant, non habent: & vt dicitur, pugnis, & calcibus rem agunt.

Ad V. si omnibus illis niteretur librorum canonicorū assertio, proculdubio infirma satis esset moles ista grauissima super debilibus fundamentis locata; nunc verò cum talibus argumentis nō vt apodicticis, & necessarijs, sed vt probabilibus vtantur Catholici tractatores, fortior est structura, habens nedum necessarium argumentū, Ecclesiæ scilicet traditionem, sed topica, quæ rem suāibilem etiam faciunt.

Ad VI. ex autoritate S. Thomæ, aliud est, quod Philo nō cōdiderit scripturas canonicas, aliud quod liber Sapientiæ non sit canonicus; primum dicitur à S. Thomæ: non enim condidit Philo, sed compilauit ad minus, vt dictum est, scripturam istā canonicam, & cum subdit, quod tunc liber Sapientiæ non habebatur inter canonicas scripturas, loquitur de supputatione Hebræorum, qui ex hoc compilatore occasionem sumpserunt non recensendi hunc librū cum canonicis, quamuis esse à Salomone compositum negare non possunt. Quod verò Philonem cū Ignatio æquet S. Thomas, non est quantum ad æquationem in dictatione librorum, cum compilator infallibilē scribendi facultatem habuerit, & non Ignatius, sed quantum ad receptionem eius libri à contradicentibus: recipiētes enim solas scripturas canone Hebræorum consignatas in pari gradu omne, quod est extra canonem non suscipiunt: cæterum ipsum librū tunc à Christiana Ecclesia agnitum pro diuino ipsa Dionysij verba testantur, inquit enim, *In primis scripturarum institutionibus quidam de diuina Sapientia dixit copiosius, Amator factus sum formæ illius, nō vocasset autem hunc librum primas, hoc est, antiquas institutiones scripturarum, ex quo sumit testimonium, si scriptura diuinitus inspirata non fuisset. Lege S. Maximum super Dionysium.*

Ad VII. nunquam Gelasius excludit e canone Christiano librum Ecclesiasticum, & Sapientiam, quos vt canonicos, & sacros suscipit, licet tres Salomoni attribuat, quia quod Salomonis essent, non erat apud illos dubitatio. Sed aliud quoque est de authore, aliud de autoritate librorum sacrorum disputare. Sed hi vnum pro alio vident, & iudicant, e duobus, vt dicitur, tria vident. nam etiam vident ex Iuuenale,

Geminas consurgere mensa lucernas.

ARTICVLVS SEXTVS.

An liber Ecclesiasticus sit diuinitus inspiratus.

Positio Hæreticorum.

Martinus Lutherus in suis symposiacis colloquijs tit. de lib. noui, & antiqui testamenti auctoritatem huius libri pariter, ne quid intactum relinqueret, eneruare conatus est, his verbis, *Ecclesiasticus, qui hunc librum composuit, est cōcionator legalis,*

& iurista, & docet quomodo vita hæc externa, & civilis bene sit instituenda; sed non est Propheta, nihil docet de Christo, est liber sicut Thalmud, ex uarijs libris collectus.

Calvinus in Antidoto Concilij scripsit, *Vnde melius faciem haurirent, ex hoc libro multa dogmata à Papijs fuisse desumpta.*

Guilielmus Vitakerus disputatione de sacra scriptura controu. I. q. I. c. 13. eundem librum e numero canonicorum expungit. his subscribunt Hunnius, & Mæuius Lutherani, & alij Symmiste Caluiniani, &c.

Faius in Enchiridio disp. 23. conc. 12. blasphematur, dicendo, hunc librum quædam continere à maiestate Spiritus sancti omnino aliena.

Oppositiones eorundem.

Arguunt communiter primò, quia nec Melito, Nazianzenus, Amphilochius, &c. vllam mentionem faciunt libri Ecclesiastici: imo Hieronymus præfat. in lib. Salom. aperte dicit, Ecclesiasticum nō valere ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatū confirmandam. Augustinus lib. de cura pro mortuis, ait, *Sed si huic libro ex Hebræorum, quia in eo non est canone, contradicatur, quod de Moyse dicturi sumus?* &c. & S. Thomas I. p. q. 89. ar. 8. ad 2. ait, quod apparitio Samuelis fuit procurata per dæmones, subdēs mox, *Si tamen Ecclesiastici auctoritas non recipiatur, propter hoc, quod inter canonicas scripturas apud Hebræos non habetur.* Et passim paritio facta fuit à Patribus sacrorum librorum, in canonicos, & Ecclesiasticos: & inter Ecclesiasticos numeratur liber Sapientiæ, Ecclesiastici, &c. de canonicis dicebant, eos valere ad firmationem dogmatum, de Ecclesiasticis, valere ad instructionem morum.

II. arguunt, liber iste græcè cōscriptus est, ergo nō est canonicus. Est argumentū Vitakeri, & cōmune.

III. hic author in translatione ex hebreæ in linguā græcam veniam postulat, si quibusdā in locis, in vocū facultate deficere videatur. Vbi satis se indicat nec Prophetam esse, nec spiritu prophetico præditum. Est eiusdem.

IV. & est argumentū Hunnij, Erroneum est, quod cap. 46. scribitur de Samuele excitato à Pythonissa; at certum est ad incantationem veneficæ, nō Samuellem, sed diabolum apparuisse Sauli in specie Samuelis, ei; de fine vitæ loquutum, &c. Minor probatur, quia eodem cap. I. Regum c. 28. (ex quo Siracides ista repetit) dicitur expresse, quod Dominus Sauli nec per visiones, nec Prophetas respondere voluerit. Et quia non dignatus est ei Dominus respondere per Prophetam aliquem adhuc viuentem, multo minus per Samuelem iam demortuum.

Confirmatur, quia illud phantasma fuit, non corpus Samuelis, nec anima, nam anima esse nequiuir, quam inuisibilem constat esse spiritum, omnis corporeæ formæ expertem; tanto magis, quod anima sanctissimi Prophetæ cum esset in manu, & sinu Dei, non potuit vlla ex parte tentationi, aut potestati satanæ esse obnoxia. Non corpus, nam non est dæmoni tanta tributa potestas, vt illud e sepulcro resuscitaret. Et præterea illud corpus vel fuit animatū, vel exanime. Primum esse non potest; opus enim resuscitationis mortuorum creaturæ, tribui nequit, quod soli increatæ potentie diuinæ competit. Si exanime, & mortuum fuit, quomodo loqui potuit? nisi fingatur

K

per

per illud dæmonem, sicut per obsessos facit, tunc esse loquutum.

Confirmatur, quia Samuel ita suscitatus, pallio apparuit amictus. Quomodo autem spectrum istud pallio amictum apparuit? Num pallium vnā cū Samuelis corpore sepultum est? Sed vtrunque personatus iste Samuel, personam Samuelis, & loquelam astutē simul, mendax proculdubio deprehenditur, dū ait ad Saulem, *Cras mecum eris tu, & filii tui*; atque Saul in desperatione periens, non peruenit ad Samuelem agentem in vita æterna, sed haud dubiè descendit in Orcum. Est eiusdem.

V. & est argumentum eiusdem. Error in hoc libro alter deprehenditur, quia author eius existimauit Eliam Thesbitem aliquādo reuersurum in persona, cum Dominus promittens Eliam, Malach. 3. non alium, quā Ioannem Baptistam intellexit ipso Christo interprete Matth. 17. Marci 1. Luc. 1. & 7.

Quod si dicas illum locū debere intelligi de Elia etiam in persona, nedum in officio, quia clarè etiam Malach. 4. dicitur, *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, ubi 70. legunt, Mittā vobis Eliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, &c.* contra instant Meuius, & Hunnius hoc modo. Saluator dixit, *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*; ergo falsum est, quod Ecclesiasticus ait, Eliam Thesbitem in fine mundi ad mortales reuersurum, & prædicatione sua multos ad Deum conuersurum. Falsum itidem erit illud oraculum Malachiæ ad Thesbitem spectare, quia Christus dicit, *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*. Ergo iam venerat Elias, & restituerat omnia.

VI. à quibusdam hic liber Salomoni tribuitur, at hoc est falsum, nam c. 47. Salomon ignominia notatur his verbis, *Inclinasti femora tua mulieribus*. Amplius non potuerunt gesta Eliæ, Elisei, &c. enarrari, qui post Salomonem fuerunt in rerum natura.

VII. Fauius insurgit, nam auctor iste cap. 50. deprecatur quod peccatum est, his verbis, *Et rogauit populus Dominum excelsum in oratione contra misericordem*; existimat ergo Ecclesiasticus populum inducere aduersus aliquem misericordia præditum Dominum rogantem.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est autoritas Ecclesiæ, eiusdemq; consensus, qui ex Pontificum, Conciliorum, & Patrum doctrina innotescit.

I. ergo Pontifices Summi hunc librū vt diuinum, venerati sunt. Clemens Romanus sic ait epist. 1. *Et iterum per Prophetam loquitur, Hierem. 2. Expauit cælum super hoc, &c. & iterum, Impone homo tue lingue ostium, & seram, &c.* quæ verba sunt in Ecclesiast. cap. 28.

Anacletus epist. 1. ait, *Salomon loquitur dicens, Qui foueam fodit, incidet in eam, & qui voluit lapidem reuertetur ad eum.* Ecclesiast. 27.

Euaristus, Ipso Filio in Profeta loquente, *Qui me genuit, requieuit in tabernaculo meo.* Ecclesiast. 24. legatur ep. 1.

Sixtus Primus ep. 1. ad omnes fideles tanquam ex Salomone prolatum citat testimonium, dicens, *Et in*

Salomone habetur, Miserere nobis Deus omnium, & ostende nobis lumen miserationis. Eccl. 36. & epistola eadē ait, *Et ubi est, quod in Salomone scriptura loquitur, Eccl. 36. Sicut enim in cōspectu eorum magnificatus es in nobis, ita in conspectu nostro magnificaberis in illis.* quæ loca transcripsit à Sixto Pelagius primus ep. 1. ad Vigilii. Fabianus PP. ep. 2. ad omnes Episcopos. Fili, ait Salomon in mansuetudine serua animā tuā, &c. Ecclesiast. 10. & infra, probans Sacerdotes honorandos esse, ait, *Legitur in Ecclesiastico 7. In tota anima tua time Deum, & Sacerdotes illius sanctifica.*

Calixtus epist. 1. Dicente quippe scriptura sancta Ecclesiastici 18. *Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere.*

Sixtus Secundus ep. 1. *Quod Pater est, id est etiam Filius, Salomone dicente Eccl. 24. Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam.*

Marcellinus epist. ad Salomonem Episcopum ait, *Et vi Filius cum Patre in altissimis habitasse credatur, Salomonis testimonio comprobatur, Ego habitavi in altissimis, & thronus meus in columna nubis.* Ecclesiastici 24.

Eusebius PP. ep. 3. *Ideo carissimi, & vos iuxta sanctam scripturam discite bene facere, &c. sicut scriptum est Eccl. 14. Fili, si habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer.*

Damasus ep. 6. *Quod bene per sapientiam Salomonis dicitur Eccl. 18. Antequā serueris ne reprehendas, etc.*

Innocentius epistola ad Exuperiū c. 7. enumerans sacre scripturæ libros; Salomonis, inquit, libri quinque, &c.

Sixtus 3. lib. de malis DD. & operibus fidei, *Ad comprobendam huiusce intelligentiæ veritatem, aliqua diuine legis exempla promenda sunt, dicit enim scriptura, Qui credit Deo, attendit mandatis eius.* Ecclesiastici 32.

Leo Primus serm. de Quadrag. c. 3. *Et ideo sapientissimus Salomon, Fili, inquit, accedens ad seruitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem, Ecclesiastici 2. & ser. 8. de ieiun. 7. mensis c. 1. ait, Dicit scriptura, Post concupiscentias tuas non eas.* Eccl. 18.

Gelasius epist. 5. *Nonne hæc est illa naturalis, quæ ad detestanda captiuitatis iura descendit, quā scriptura sancta sic commemorat.* Eccl. 40. *Grane iugum super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, &c.*

Idem alibi inter alios scripturæ libros, hunc etiam recenset.

Horsimida epist. 6. non differendum bene operari demonstrans, subdit, *Clamante sapientissimo Salomone, Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem.* Ecclesiastici 5.

Felix Quartus ep. ad Sabinam, *Scriptum est enim, Fili conserua tempus, & declina à malo.* Ecclesiastici 4.

Ioannes Secundus epist. ad Valerium, *Et in Salomone, Qui genuit me, requieuit in tabernaculo meo.* Eccles. 24.

Gregorius Magnus in ps. 4. pœnitent. *Vnde non incōuenienter ait scriptura, Homo sapiens tacebit vsque ad tempus.* Eccl. 20. *Hinc rursum scriptum est, Ori tuo fac ostium, & vestem, &c.* Ecclesiastici 28.

Martinus Primus ep. 13. *Quoniam igitur scriptū est fratres, Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, et omnibus, qui appropinquāt bestiis sic et qui comitatur cū viro iniquo, et obuoluitur est in peccatis eius.* Eccl. 12.

Zacharias ep. 11. *Factum est illis sicut scriptum est, Sapient-*

Sapientiam, qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam. arenam, & salem. Ecclesiastici 22.

Innocentius Tertius de elemosyna c. 4. ait, *Audi super hoc sententiam Sapientis, concludit elemosynam in corde pauperis, & ipsa pro te exorabit. Ecclesi. 29.*

SECUNDO ex Concilijs. Synodus Alexandrina epistola ad Episcopos Ecclesie Catholice, *Non Athanasii, sed illorum acta luctum, lamentationemque merentur. In ipsos enim ploratus congruit, sicut scriptum est, Ne fleas mortuum, &c. Ecclesiastici 22. extat apud Athanasium apolog. 2. contra Arianos.*

Concilium Ephesinum epistola ad Synodum Pamphiliæ. *Cum consilio omnia fac, dicit diuinitus inspirata scriptura. Ecclesiastici 32.*

Concilium Toletanum 8. c. 10. *Horreda voracium ingluuias, dum freno parsimonie astringitur, religioni contraire monstratur; dicente enim scriptura, Qui spernit minima paulatim decidet. Ecclesiastici 19.*

Concilium Francfordiense epistola ad Præfules Hispanie. *Item in libro Sapientie, ipsa dicente Sapientia, idest Filio Dei, ego ex ore Altissimi prodiui, &c. Eccl. 24.*

Conilia similiter supra citata Carthaginense tertium, Florentinum, Tridentinum inter canonicas scripturas enumerant.

TERTIO ex Patribus, & primo ex Græcis S. Ignatius epistola ad Neronem, illud Eccl. 19. citat, *Qui cito credit, levis est corde.*

Clemens Alexandrinus 5. Strom. c. 5. ait, *Salomon quoque rursus dicit, Arbor enim est immortalitatis vite, qui ipsam apprehendunt. Sap. 15. & ideo dicit, Ecce do ante faciem tuam vitam, & mortem, diligere Dominum Deum, &c. Eccl. 15. & lib. 2. Pedagog. c. 8. Honora medicum propter utilitatem eius, inquit scriptura, ipsum enim creauit Altissimus, &c. Ecclesiastici 38.*

Origenes hom. 1. in Iudic. *Vt autem hoc amplius scripturarum autoritate clarescat, &c. vide quomodo alibi scriptum est, Qui custodit mandatum, nesciet verbum malum. hom. 9. in Ezech. Quid enim, ait scriptura, quid superbis terra, & cinis? & hom. 1. in Ezech. ait, Vide Salomonem sapientissimum omnium, quid de Dei correctionibus suspicetur. Eccl. 19. Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei. Neque deficias correptus ab eo.*

Athanasius epistola de fuga sua, & Salomon hunc sermonem obsignans, ita ait, *Tollentur immatura & inuæ impiorum. Eccl. 19. & lib. de virginitate dicit, Ait enim scriptura sacra, Qui attingit picem, inquinabitur: & qui communicat superbo, similis illi efficietur. Ecclesiastici 13.*

Basilus Magnus in cap. 6. Esa. *Ait enim scriptura Eccl. 18. Cum consummauerit homo, tunc incipit, &c. & in regulis fusioribus resp. 17. Porro hæc ita esse sapientissimus Salomon confirmat, his verbis, Fatuus in risu exaltat vocem suam, vir autem sapiens vix tacite ridebit. Eccl. 21. & responsione 104. Omni in re memoria tenere antistes debet, quid dicant diuina literæ.*

Ephrem Syrus aduersus improbas mulieres sic dicit, *Non immerito dictum est à Sapiente Eccl. 25. Breuis omnis malitia super malitiam mulieris.*

Greg. Nazianz. orat. 2. in Iul. citat illud Eccl. 11. *ut ipse legit, Qui potentes de sedibus deponit, et insuspicabilem diademate ornat. & subdit, Nam id quoque à scriptura accipio.*

Gregorius Nissenus de vita Moysis, *Hoc est, inquit,*

quod Sapientia monet, Altiora te ne quaesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Ecclesiastici 3.

Epiphanius in Ancorato, *Si verò reprehendit nos scriptura diuina, dicens, Quæ tibi præcepta sunt, ea considera. ibidem.*

Io. Chrysost. in c. 6. Genes. *Sed & hoc, quod postea à Propheta dictum est, prius ipse implebat. Ecclesiastici 16. Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri prauaricatores. & hom. 33. ad populum. Antiochenum, Audi scripturam dicentem, Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecuniis pauperum. Eccl. 34. & in paræneti prima ad Theodorum lapsus, Nam unus est, ait scriptura, qui extruit, & alter qui demolitur, quid lucri accedit præter laborem? Eccl. 34.*

Cyrillus Alex. hom. quam Ephesi habuit, *Quibus rationibus patientia compararetur, id diuina nos scriptura edocet, Fili, inquit illa, accedens ad seruitutem Dei, &c.*

Anastasius Antiochenus lib. 9. Hexameron, *Si autem adiutrix est mulier, quomodo dicit scriptura, quod vinum, & mulieres separant à Deo? Ecclesiastici c. 19.*

Damascenus orat. 3. de dormitione Mariæ, *Nobis nihil ultra ea, quæ dicta sunt perferuari liceat, scriptura nimirum aliarum rerum indagacionem nobis obstruente. Quæ enim tibi præcepta sunt, inquit, ea cogita. Altiora te ne quaesieris. Eccl. 3.*

EX Patribus Latinis Tertull. de exhort. castitatis c. 2. *Iam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est, Ecce posui ante te bonum, & malum.*

Cyprianus ep. 9. lib. 3. *Sed & Salomon in Spiritu sancto constitutus, testatur, & docet, quæ sit sacerdotalis auctoritas, & potestas, dicens, Ex tota anima time Deum, & sacerdotes eius sanctifica. Eccl. 7. Et de opere, & elemosyna loquitur in scripturis diuinis Spiritus sanctus, & dicit, Eleemosynas, & fide delicta purgantur.*

Hilarius de Trin. lib. 12. *Quod si ita sentire te pius est, Paulum impietatis necesse est, Filium ante tempora eterna esse dicentem, condemnes. etiam ipsam de se testantem Sapientiam, quod ante sæcula fundata sit, criminis, quæ Patri aderat tunc cum cælum præpararet. Eccl. 14.*

Ambrosius de bono mortis c. 8. *Illud quoque egregium, quod scriptura ait, Ante mortem ne laudaueris quemquam, Eccl. 11. Ad virginem deuotam c. 2. Non legisti Salomonem dicentem, Bonis bona creata sunt ab initio. Ecclesiastici 39.*

Optatus Mileuit. lib. 3. contra Donatist. *Quia illud à Salomone discere noluit, quod ait, Absconde panem in corde pauperis, & ipse pro te rogabit. Ecclesiast. 29. & lib. 4. In auxilium eum adduxeras Prophetam, in quo lectum est, Sacrificium peccatoris, quasi qui victimet canem.*

Hieronymus ep. 33. *Diuina scriptura loquitur, Musica in luctu, importuna narratio. & ad cap. 33. Ezech. Eccl. 22. De magistris negligentibus Salomon loquitur, Sapientia abscondita, & thesaurus oculius, quæ utilitas in vtrisque?*

Gaudentius tract. 13. *Loquitur scriptura diuina, Conclude elemosynam in corde pauperis, &c. Eccl. 29.*

Augustinus præterquam quod lib. 2. de doctrina Christiana c. 8. librum Ecclesiasticum inter canonicos numerat; etiam ex eodem libro desumit testimonia tanquam diuina. Ad Orosium contra Priscillianistas ait, *Clamat sancta scriptura, Altiora te ne quaesieris, idem testimoniū, ut scripturæ diuinæ gratanter recipit*

de cura pro mortuis c. 17. epist. 248. ait, *Nec frustra scriptura dicit in libro Ecclesiastici, In mortuum producat lacrymas.* &c. Eccl. c. 38.

Paulinus Episcopus Nolanus apud S. Hieronymum c. 10. ep. 14. c. 1. *Vetus scriptura celebrata sententia est, esse pudorem, qui gloriam inueniat, & gratiam; & esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum.* Ecclesiastici 4.

Maximus Taurinensis hom. 1. de eleemosyna, *Dicit scriptura diuina, Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum.* Eccl. 3.

Prosper de promiss. & prædictio. Dei p. 2. c. 35. *In his, inquit, suppleta est prophetia, dicens, Qui foueam fodit proximo, incidet in eam. & de vita contemplat. lib. 2. c. 6. Ait enim in Ecclesiastico Spiritus sanctus, Est correptio mendax in ore contumeliosi.* Ecclesiastici 19.

Saluianus Massiliensis lib. 3. ad Ecclesiam Catholicam, *Fili, inquit scriptura sancta, si habes, benefac tecum,* &c. Eccl. 14.

Fulgentius de remissione peccatorum lib. 1. c. 12. *De talibus in libro Ecclesiastico scriptura diuina sic loquitur, Qui baptizatur a mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius?* Ecclesiastici 34.

Calliodorus 1. instit. c. 13. inter libros canonicos Ecclesiasticum quoque recenset. Ex eodem libro desumit testimonium, scribens in ps. 55. probans, quod Deus non decipit in se confidentes, *Sicut Salomon dicit, Nullus sperauit in Domino, & confusus est.* Ecclesiastici 2.

Isidorus Hispalensis lib. 6. ethym. c. 1. hunc librum cum cæteris annumerat.

Alcuinus de virtutibus, & vitijs, c. de pœnitentia. *Dicitur in scriptura sancta, Ne adicias iterum; sed de pristinis deprecare ut tibi dimittatur.* & c. de caritate, *Admonet nos itaque sancta scriptura, dicens, Post concupiscentias tuas non eas,* &c. Eccl. 18.

Rabanus de instit. cleric. lib. 2. c. 13. hunc librum cum cæteris canonicis recenset.

Bernardus de gradibus humilitatis, *Cauendum est ideo malum desiderium, quia mors secus introitum delectationis posita est; unde scriptura præcipit, dicens, Post concupiscentias tuas non eas.*

S. Thomas 4. contra gentes c. 8. ad 10. obiectionē ab Ariani allatam, ubi dicitur Ecclesiastici 24. de Sapientia Dei Filio, *Ab initio, & ante secula creatum,* &c. dicit, quod ex creatione accipitur immutabilitas Patris, ex generatione unitas nature in Patre, & Filio, & subdit, *Et sic huiusmodi scriptura intellectum Synodus exposuit, ut per Hilarium patet.*

III. arguitur ex rationibus supra allatis, quæ ad nostrum propositum adaptari possunt.

IV. ad hominem, nam Hunnius Calvinista, ut librum insignem ad tradendum doctrinam virtutum, & morum fatetur Ecclesiasticum; non ergo eidem rā crassos errores impingere debebat. Deinde contra Lutherum, *Si hic liber est concionator, & legalis, & iurista, docetque quomodo vita hæc externa, & civilis bene sit instituenda, non erat Thalmuth ex varijs libris fabulosissimis, & vitæ politicæ insensissimis compacto, comparandus.* Et si Iunius excusat Caluini, quasi recte senserit de Ecclesiastico, tamen ab orthodoxis merito incusatur, quod luto cœno, & sententiæ ferme illū comparauerit, dicēs de Papistis *ab Ecclesiastico multa mutuata, unde melius fecem ha-*

rent; debebat ergo Iunius, ut impium, hoc dictum à Caluino, ut falsum rejicere, nam aliās vana est Caluini excusatio. Ministri Geneuani in suo clypeo fidei dial. 8. pag. 250. non tam citant Ecclesiasticū, quàm etiam Salomoni eundem tribuunt librum.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Ecclesiasticus sacer est, & diuinitus inspiratus.

Respondeo dicendum necessariò, hunc librum diuinitus inspiratum, ex Ecclesiæ autoritate, eaq; supposita, ex materia quoque fit ista veritas catholica suauisibilis; nam, ut dicit Aug. lib. 18. de Ciuit. Dei c. 20. *In Ecclesiastico fides gentiū prædicitur futura, isto modo: Miserere nostri dominator Deus omnium, & immitte timorem tuum super omnes gentes, extolle manum tuam super gentes alienas, & videant potentiam tuam, ut sicut corā illis sanctificatus es in nobis, ita corā nobis magnificeris in illis, & agnoscant te, secundum quod & nos agnouimus te, quia non est Deus præter te Domine.* & subdit, *Hanc sub optandi, & precandi specie prophetiam per Iesum Christum videmus impletam: sed aduersus contradictores, non tanta auctoritate proferuntur, quæ scripta non sunt in canone Iudeorum.* Apud contradictores ergo Iudeos, etsi non sit tantæ autoritatis, maximæ autoritatis est apud Ecclesiam Catholicam, quæ prophetiam noscit in Iesu Christo impletam. Sed nec solū ex dogmatibus canonicam, verum etiam ex morum instructione obtinet auctoritatem; propter quod, ut noster Hugo Cardinalis præfatione in Ecclesiasticum dicit, hic liber apud Græcos *πνευματός*, apud Hebræos *Parabola*, apud Latinos Ecclesiasticus appellatur, eo quod Ecclesiæ sit utilis, sicut Ecclesiastes. Unde hanc utilitatem demonstrans Rabanus, dixit, *Ecclesiasticus morum penè omnium disciplinam, & sanctæ religionis conuersationē assatim, & copiosè describit: dictus autem Ecclesiasticus pro eo, quod in medio cœtu populi idem coram Ecclesia fuerit habitus.* Hic propter nimiam sensus similitudinem, & eloquii parilitatem Salomonis titulo prænotatur, constat autem hunc librum sub Iesu filio Syrach editum fuisse, & inter reliquos scripturarum libros pari haberi veneratione. Hæc ille libro 5. de vniuerso cap. 3.

Solutiones oppositionum.

AD I. respondendum est, sicut dictum est ad obiectiones factas contra lib. Machabæorum, Iudith, &c. quod nō meminerint aliqui Patres, quia solum Protocanonicorū catalogum, de quibus apud omnes Patres vnquam extitit dubitatio, attexere curarunt. Hieronymus loquutus est quātum ad omnes infideles, non quantum ad hæreticos: unde à simili idem S. Hieronymus lib. contra Heluidium, & Iovinianum, similiter historiam Susannæ à Iudeis reiectam, dicens in concertationem cum Hæreticis, etsi non cum Iudeis, valere. S. Augustinus, & S. Thomas non absolutè, sed per concessionem loquuti sunt, unde conditionali particula [si] vsi sunt, quam tamen non admittunt, volentes intendere nō posse desumi certum argumētum cum aliquo iudaizante, si talem librum

librum non admittat, sed aliò oportere recurrere ad argumenta sumenda. Quod verò à veteribus fuerit facta partitio librorum in canonicos, & Ecclesiasticos, nihil obstat; illos enim canonicos vocare voluerunt, ex quibus etià contra Hebræos sufficiens assertio desumebatur, ut proprijs armis confoderentur ex ijs libris, quos Synagoga eorum recipiebat; ceteros Ecclesiasticos vocabant, ab Ecclesiæ autoritate, quæ tam illos, quàm istos legebat ad instructionem fidelium, qui nò erant ex ijs, quos acceptabant reuincendi, aut ut fidem reciperent ex ijsdè non erant suadendi, aut in fide firmandi, sed tantum in moribus dirigendi. Quia verò eo tempore, quo talis partitio facta est, ex dubitatione quorundam Patrum, & Ecclesiasticorum res nondum erat explorata, esse dictos libros sacros, & diuinos, Ecclesiastici dicti sunt, non canonici. Et quia non erant adhuc propositi sub anathemate quoad omnes, ut valerent etià ad dogmata fidei firmàda còtra hæreticos, necessitate fidei ab omnibus recepti non fuerunt, qui tamen postea procedente tempore pari gradu autoritatis ab omnibus credendi propositi sunt.

Ad II. negatur antecedens; dicit enim Hieron. præfat. in lib. Salomonis se reperisse hunc librum, hebraicum coniunctum cum Ecclesiaste, & Cantico canticorum, nec Ecclesiasticum, sed Parabolas prænotatum. idem docet Epiph. lib. de pòdere, & mens. & Damasc. 4. de fid. c. 18. & idem patet ex prologo, qui præponi solet Ecclesiastico. Ex quibus habetur, Iesum filium Sirach græcè reddidisse hunc librum, quem auus eius Iesus hebraicè descripserat. Admisso verò antecedenti, negatur consequentia; Pauli enim Epistolæ græcè scriptæ sunt, & nec ipsi Nouatores negabunt esse canonicas.

Ad III. respondetur veniam petere nò de aliquo errato circa res, sed de translatione, & expressione, si non adeo eleganter Hebraismum in Hellenismum expresserit; vnde talis imperitia potest stare cū Prophetis, & scriptore canonico, qui dirigitur, ut vera scribat, non ut cum elegantia scribat, alioquin oporteret Hieronimiam à vatum numero expungere, quod se ineloquentem professus sit, dicens, *A, a, a, Domine Deus ecce nescio loqui, quia puer ego sum*, & humili stylo descripserit.

Ad IV. Duplex est in hac re Doctorum sententia; quidam dixerunt non fuisse animam Samuelis, sed dæmonem illius loco, qui Sauli apparuit, sic Tertull. lib. de anima. Author. 99. ad gentes q. 52. & author. 99. veteris, & noui testamenti q. 27. & author. de mirabilibus sacræ scripturæ lib. 2. c. 11. (quæ opuscula falsò tribuuntur Augustino) eandè, ut certà sententià amplexi sunt quidam apud Aug. lib. de cura pro mortuis c. 25. quam probabilè existimarat lib. 2. ad Simplic. q. 3. ibi duas recensens opiniones, & hinc inde rationes pro vtraque parte afferèdo, nihil tamen determinando, & hæc Augustini sententia refertur 26. q. 5. c. nec mirum. Id ipsum tenuerunt Hieronymus 3. in Esai. 7. & lib. 4. super Ezech. c. 13. & super Matth. c. 6. in fine, Procopius, Gazæus, Eucherius Lugdunensis in hunc locum Regum. Sed hoc non potest stare. Primò, quia tam in libris Regum, quam in Ecclesiastico non dæmon, sed Samuel apparuisse, & locutus esse describitur, ex regula autem Augustini verba factæ Scripturæ cum accipi possunt in proprio sensu, metaphoricè exponi non debent. Secundò, quia qui

apparuit, ut Caietanus notauit, dixit Regi Saul 1. Reg. 28. *Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea*, &c. quæ verba ab ipso Samuele 1. Regum 13. prædicta sunt. Quare quod viuus prædixerat, mortuus confirmauit. Accedit, quod prædicere futura, ut fecit Samuel dicèdo Saul sequenti die moriturum, &c. non poterat dæmon. Tertiò, quia loco citato Ecclesiastici Samuel cum viris gloriosis laudandus proponitur, & laudi datur, quod mortuus prophetauerit, & annunciauert Regi, quæ ventura erāt, potius ergo Diaboli, quam Samuelis fuisse ista laudatio. Alij dixerunt verè fuisse animam Samuelis, & hic sunt Iosephus lib. 6. antiquit. c. 15. Iustinus in Dialogo contra Triphonem, Basil. ep. 80. ad Eustatium, Augustinus lib. de cura pro mortuis c. 25. & S. Th. loco cit. eandem tenent Lyranus, Carth. Abul. 1. Reg. c. 28. q. 18. Victoria relect. de magia q. 5. quam sententià idcirco amplectimur, quia præcipuum motiuum oppositæ sententiæ, vel eorū qui in eam propenderunt, fuit, quod olim apud quosdā Ecclesiasticus liber nò computabatur inter scripturas canonicas; cum ergo iam còstet esse canonicum, omnis dubitatio sopitur, & ex proprietate verborum scripturæ verior existimatur, itante Ecclesiastica definitione, Concilij præsertim Tridentini; cui quod in decretis dicitur, nullo modo aduersatur: nec enim illud capitulum Ecclesiastica definitio est, sed Augustini autoritas ibidem à Gratiano inserta, quæ & ab Augustino melius sentiente, retractata est, & quod est in decretis simpliciter positum, non habet irrefragabilem autoritatē.

Negatur ergo minor aduersario, ad probationem respondetur hoc fuisse factum ad confusionem Saulis, ut sicut ei Samuel reuelarat exaltationem suam, ita reuelaret ei mortem suam, & priuationem regni, &c. si autem per alios respondisset, non adeo erubisset.

Ad confirmationem illa apparitio fuit animæ Samuelis non sub inuisibili sua natura, sed sub visibili specie corporis alicuius aerei diuinitus, vel ministerio angelico efformati; vel per speciem imaginariā, seu sensibilem, præsentem, & loquentem se exhibētis, quomodo factum est in monte Thabor, ut apparuerint Moyses, & Elias cum Domino loquentes. Nec est absurdū credere, ut dicit Aug. q. 2. ad Simplic. ex dispensatione permissum fuisse, ut Deo obtemperans, non magicis incantationibus (quæ nullo modo fuerunt instrumenta excitationis animæ Samuelis, sed tantū conditio, sine qua non) consentiret spiritus Prophetæ sancti se ostendi aspectibus Regis diuinam sententiā percussurus; quando etiam Dominus voluit à Iudæis opera diaboli facientibus, se teneri, illudi, &c. Vel dicendū à Pythonissa opere, & effectu nò præstatis incantationes; in textu enim sic dicitur, *suscita mihi Samuelem*. & mox, *Cum autem vidisset mulier Samuelem, exclamauit voce magna: nulla autē fit mentio de incantationum exercitio, quare fieri potuit, ut muliere ad incantandum se accingente, fuerit præuenta ex dispositione Dei, mitteatis animam Samuelis ad nunciandum Regi futura mala: nò secus ac mittente Rege Ochozia nuncios ad còsulendum deum Accaron, antequā id opere compleretur, diuina ordinatione præuentus est per occursum Eliæ, qui Regi futuram mortem nunciavit. Vel tandè dato, quod omnes fatentur incantationes à muliere fuisse peractas, nò sequitur, ait Caietanus, quod ars magica*

extensa fuerit ad animam sancti Samuelis; sed quod quemadmodum exercete Balaam incantationes suas, apparuit illi Deus non vi incantationū, sed præoccupans, & impediens effectum, ita exercente muliere incantationes suas, præoccupauit Deus, mittendo animam Samuelis, ac impediendo incantationis effectū. Cum interrogatur ab aduersario, corpus illud vel fuit animatum, vel non; dicimus, cum non fuerit anima informatum, fuisse inanime, & ex aere efformatum: cum autem quæritur, quomodo loqui potuerit, respondetur, illas voces eodem modo efformatas, quomodo Angeli per corpora assumpta loquuti sunt: aere enim condensato possunt collidi verba articulata intra illum, quæ sine aeris collisione nequaquam formantur.

Ad II. confirmationem, illud nō fuit verē palliū, sed aer condensatus sicut & corpus, in quo potuit color, & figura pallij ex varia percussione lucis apparere: tam autem pallium istud, quā corpus, potuit anima eius vel sua sapientia, & virtute, aut Angelorum ministerio efformare. Nec mendax deprehenditur, (vt ludit aduersarius) personatus Samuel: non enim designauit certū locum, nempe sinum Abraham, nam non dixit, *Cras eris mecum in sinu Abraham*, sicut dixit Christus latroni, *Hodie mecum eris in paradiso*, sed absolute, *Cras tu, & filij tui mecum eritis*. i. eritis defuncti, sicut & ego; nec enim se Samuel vt existētem in sinu Abraham attendit, sed vt defunctum, vt sensus sit, *eritis mecum*, sed non eodem loco; oraculū enim dedit de morte, de qua Samuel consulebatur, nihil curādo an deberet succedere in parte bonorum, vel malorum, de qua non erat sollicitus Saul, temporalem solum vitam istam attendens.

Ad V. respondetur per responsonem ibi datam, Ioannem esse dictū Eliam ex officio: vnde Angelus prædixit, Ioannem, non Eliam futurum, sed præcessurum Christum Dominū in spiritu, & virtute Eliæ. Vnde hæc bene consonant, Elias in persona venturus est, & Ioannes Elias officio iā venit, & de illo in persona Christus dixit, *Elias uenturus est, et restituet omnia*; de Ioanne solum dixit, *iam uenit*, nulla facta mentione, quod omnia restituerit, non enim hoc Ioanni competere poterat, sed Eliæ, qui nedum restituere debebat, hoc est cōuertere corda filiorum ad patres eorum, & è contra, sed etiam signum debebat esse restitutionis omnium. i. consummationis seculi future, & utrūque dixit Spiritus sanctus per Ecclesiasticum, & Malachiam. Ecclesiasticus enim loquens de Elia, ait, *quod scriptus est in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob*; cui alludit Christus dicens, *restituere omnia*. Malachias verò dixit, *Ecce ego mittam uobis Eliam Prophetam antequam ueniat dies Domini magnus, & horribilis*. Nescientes ergo personas distinguere Grammatici isti, nihil mirum si nec tempora concordarunt.

Ad VI. sicut dicit Augustinus supra in corpore, & 2. de doctrina Christiana cap. 8. liber iste Salomonis per quandam similitudinem dicitur, vel quia sententiarum, vt dicunt quidam, Salomonis fuerunt, sed à Iesu filio Syrach collectæ, diuino spiritu multas alias adiungendo, quales sunt laudes Sanctorum, qui post Salomonem claruerunt: ita dici potest, ab eodem, lapsam Salomonis qui obijcitur, ad instructionem, & cautelam nostram recensitum esse.

Ad vltimū fallitur Faius in Grammaticæ constructione, nam accusatiuus ille *misericordem*, construī debet cum altero *excelsū*, neque particula *contra*, vim habet præpositionis, sed coniunctionis, secundum morē scripturæ, Gen. 21. *Et sedens contra. leuauit uocem suam.* & sensus est, Rogauit populus Dominum in oratione excelsū, & è cōtra misericordem, id est simul misericordem. Hic etiam locus nec in nostra vulgata est, sed apud septuaginta.

ARTICVLVS SEPTIMVS.

An liber Baruch sit sacer, & diuinitus inspiratus.

ETiam librum Baruch à canonica autoritate uoluerunt expungi Nouatores tam Lutherani, quā Calviniani. Lutherus solum utile librum esse asseruit, & spiritu diuino, & veritate expoliare videtur, præfatione enim Germanica in Baruch inquit, *Admodum utilis est hic liber, quicumque demū Baruch iste fuerit. Verisimile est Hieremiæ ministrum, qui itidē Baruch dicebatur, maiorem, ac sublimiorem, quā hūc spiritum habuisse.* & subdit, *Neque etiam annorum numerus cum historia conuenit, ita ut hunc librum propē eodem modo, quo tertium, & quartum Esdræ non transfuissē.*

Huldricus Zuuinglius scripsit, se huius libri autoritate non vrgeri, subdens explic. ar. 20. fol. 53. *Responsoe nulla dignabor apochrypha*, Petrus Palladius Ilagoge ad sac. libros *de lib. Baruch constat hunc librum, inquit, non esse magni momenti, sicut neque tertius, & quartus Esdræ.*

Martinus Kemnitiu exam. 4. Concilij Trident. hunc librum etiam è canone expungit.

Hunnus similiter à suis Symmistis non discedens, in eadem hæret salebra.

Caluinus lib. 3. institut. c. 20. §. 8. eidem libro canonicam autoritatem ademit; ipsum secuti sunt sui, Vviterus disp. de sacra scriptura, & alij Symmistæ, Iunius, & c. & Antonius Faius in Enchir. disput. 21. & 22.

Franciscus Dauid Trinitarius in disputatione Albana actione quinta, pressus illo loco, quo filij Dei deitas probabatur, Baruch 3. *Hic est Deus noster, & c. Baruch*, respondit, *non est canonicus.*

Oppositiones eorundem.

ARguitur I. numerus annorum cum historia non conuenit, ergo non est canonicus. Est argumentum Lutheri.

II. liber iste non allegatur à Christo, & Apostolis, ergo non est canonicus. Est argumentum Hunnij.

III. liber iste non annumeratur canonicis scripturis à Concilio Laodiceno, non ab Athanasio in Synopsi, non ab Epiphanio lib. de ponderibus, & mensuris, non à Nazianzeno, ergo non est canonicus. Est Hunnij, & aliorum.

IV. Phrasis ipsa, & dictio græcanica est, quisque autem librum hunc scripsit, Græcus homo fuit, aut græcè scripsit, ergo nec Baruch fuit, nec aliquis ex numero Prophetarum. Ita necessaria efficitur ratione hunc librum in apochryphis esse statuendum. Vviterus.

Con-

Confirmatur, nam Baruch c. 6. ubi epistola Hieremie inseritur, scribitur, *Eritis ibi generationes septem*, hoc autem nouum est, & à phrasi Hebræorum alienum: nunquam enim in hebraicis libris vocabulum illud generationis, isto modo sumitur, ut decem annorum spatium significet. Est Vviteri.

V. Non tam pressa est dictio Baruchi, neruosa, sedata, maiestatis plena, quam sacræ scripturæ stylus esse debet, ergo non est canonicus. Est argumentum eiusdem.

VI. non fuit hic liber in hebræo canone, ergo non est canonicus. Est eiusdem, & comune hæreticorum.

VII. etiam post Conciliū Tridentinum, quidam, ut Canus, & alij non senserunt esse canonicum, nec eo modo, quo cæteros libros, ut canonicum sunt venerati, ergo. Est argumentum Vviteri.

VIII. si aliqua ratione Baruch esset canonicus, ea esset, quam quidam assignant, quia Baruch cum fuerit amanuensis Hieremiæ, sub eius nomine allegatus est à Patribus. At nullum, inquit Hunnius, est hoc argumentum, Baruch fuit amanuensis Hieremiæ, ergo liber Baruch est Hieremiæ liber.

Confirmatur, quia hac ratione saltem tribuitur caput ultimum istius libri Hieremiæ, quia in 6. capite inseritur epistola Hierem. ad Iudæos ex Babylone missa. At hæc ratio non valet, nam si esset illa epistola Hieremiæ, fuisset non minus inserta in libro Hieremiæ, sicut & altera ad Iudæos missa, quæ habetur in c. 29. Hieremiæ. Est eiusdem, & Hunnij.

Confirmatur secundo, quia in huiusmodi argumentatione quidam Patres Baruch iudicarunt esse partem vaticiniorum Hieremiæ, ergo est canonicus, conclusio non sequitur (ogannit Hunnius) quia plus est in ea, quam in præmissis.

Ultimo, falsum videtur, quod scribitur cap. 1. vers. 10. quod post templi, & altaris vastationem Hierosolymis sint holocausta oblata, & festa celebrata.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est autoritas Ecclesiæ, quæ manifesta est in sequentibus argumentorum classibus.

Prima classis continet testimonia Summorum Pontificum, & Conciliorum. Clemens Rom. 5. constit. apostolic. c. 19. in Baruch dicit scriptum esse. *Hic est Deus noster*, & c. Sixtus Primus epistola ad omnes fideles sic ait, *Hieremias hic est Deus noster ait, & non applicabitur alter ad eum*, & c. eodem modo loquitur Felix Tertius epistola ad Petrum Antiochenum, & Pelagius Primus epistola ad Vigilium Episcopum.

Innocentium Primum epistola ad Exuperium, Gelasium sub Hieremia Baruch comprehendisse compertum est, dum passim Hieremiæ nomine, & titulo liber Baruch etiam à præcessoribus fuerit citatus, ut visum est.

Ex Concilijs. In Concilio Nicæno 1. lib. 2. fol. 115. *Clarius accipe testimonium authenticum soli personæ Dei propositum ostendens ipsum esse authorem omnium factarum naturarum, sicut scriptum est in libro Baruch ex ore Hieremiæ Prophetæ dicentis, Qui præparauit terram in æternum tempus, impleuit eam iumentis, quadru pedibus, & c. Hic est Deus noster, & non reputabitur alius aduersus eum.* Idem testimonium citat sub nomine Baruch.

Laodiceum c. 59. quæ autem oporteat legi, & in auctoritate recipi, hæc sunt, *Ex veteri testamento Genesis, & c. duodecim Prophetæ, Esaias, Hieremias, Baruch lamentationes, et Epistola.* Concilium Parisiens. lib. 2. c. 8. ex eodem lib. sumit testimonium.

Concilium Trident. libros, quos suscipiendos decernit sunt infrascripti. *Testamenti veteris quinque Moysi, & c. Esaias, Hieremias, cum Baruch, & c. cætera vero Concilia, ut Carthaginense tertium, & c. quæ Baruch expressè non ponunt in canonem, probant propositum, quia pro eodem habebatur, illum sub Hieremiæ nomine citare, habendo hunc librum, ut partem vaticiniorum Hieremiæ.* Vnde posteriora Concilia hoc clarius explicarunt, ponendo Hieremiam cum Baruch.

II. Classis continet Patres, Athenagoras pro Christianis, *Sed quid Prophetæ? Dominus est Deus noster, inquit, non comparabitur alius ad ipsum.*

Ireneus lib. 5. cap. 35. sub nomine Hieremiæ citat illud testimonium, *Circumspice ad orientem, Hierusalem, & vide lætitiā, quæ adueniat tibi ab ipso Deo*; tale autem testimonium habetur ex libro Baruch c. 4. & 5.

Clemens Alex. 1. pædagog. c. 15. *Per Hieremiam quoque enarrat prudentia, Baruch 4. Beati sumus Israel dicēs, quod quæ Deo grata sunt, à nobis cognosci possint. Prudentia, & cognitio significatur per eundem Prophetam dicentem, Audi Israel mandata vitæ, auscultā ut cognoscas prudentiam.* & lib. 2. c. 3. tanquam ex diuina scriptura illud assumit testimonium, *Vbi sunt qui gentibus imperant, & qui dominantur feris, quæ sunt super terram?* Baruch 3.

Origenes 2. Periarch. c. 3. *Denique, inquit, Baruch Prophetæ librum in assertionis huius testimonium vocant, & c. legendus Hom. 7. in Exod.*

Eusebius de prophetarum librorum appellationibus, & de Hieremia, *Cur Baruch, inquit, librum inscribit? quia quæ Hieremias dictarat in libro à se descripto, capitiuis apud Babylonem recitauit, & c. & lib. 6. de demonstrat. Euang. cap. 19. ubi citasset illud testimonium, Hic est Deus noster, non reputabitur alius ad ipsum, & c. mox subdidit, Nihil oportet adiungere diuinis vocibus, quæ evidentissimè nostrum propositum confirmant.*

Athanasius orat. 2. contra Arianos, *Nam id quoque rursus videamus, an Deus fons sapientiæ, & vitæ appelletur, quemadmodum per Hieremiam c. 2. loquitur, Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ.* in Baruch item 3. *Relinquebatis fontem aquæ viuæ Dominum.* Et epistola de decretis Nicænæ Synodi, *Et huius sapientiæ fontem Deum esse, in Prophetæ Baruch didicimus.*

Didymus Alexandr. ad c. 1. Iacobi probans mala pænæ à Deo esse, scripsit, *Ponendum est illud, quod ait scriptura, Ipse declinauit super eos mala.* Baruch 2.

Cyrillus Hierosolymitanus cath. 3. enumerās scripturæ libros, ait, *Prophetarum liber unus, & Esaias, & Hieremiæ cū Baruch, Threnis, & Epistola.* Et cath. 15. probans Filij Dei incarnationem, ait, *Audi Prophetam dicentem, Iste Deus noster non reputabitur alius ad illum, & c. cernis Deum post legislationem Moysi incarnatum.* Et de occurso Domini, & de hoc puero clamat Hieremias, *Deus in terra visus est, & cum hominibus conuersatus est.*

Basilii Magnus lib. 4. contra Eunomium, *Cum Hieremias de Filio dixerit, Hic est Deus noster, & c. & de*

& de Spiritu sancto c. 5. Iuxta quem tropum, & Baruch iudicare volens Deum immobilem semper esse, ait, Et tu sedes in æternum, &c. Baruch 3.

Nazianzenus orat. 49. quæ est de fide, ait, Et Hieremias receptissimus Prophetarum, hæc unitatem deitatis in Patre, & Filio sciens, ait, Hic est Deus noster, & non reputabitur alius absque illo, &c.

Epiphanius contra Nazarcos, Quomodo verò cognoscitur, velut Hieremias de ipso dicit, Homo est, quis agnoscat ipsum? Baruch 3. idem dicit, scribens contra Ebionitas.

Gregorius Nissenus orat. 1. de pauperibus amâdis, Merito igitur, & opportunè poteram verba Baruch, c. 3. usurpare: hic adiuvenit omnem viam discipline, & tradidit illam Iacob puero suo.

Chrysostomus ad ps. 46. Et ideo dicebat Hieremias c. 31. Dabo vobis testamentum novum, et rursus dicebat, Hic est Deus noster, &c. eundem locum, ut à Propheta dictum citat hom. 5. de incomprehensibili Dei natura, & aduersus Gentiles ait, Primo omnium, quod Deus existens, homo futurus erat, dicit Hieremias, Hic est Deus, &c. Baruch 3.

Cyrillus Alexandr. hom. recitata Ephesi contra Nestorium, Testes accipite sanctos Prophetas, nome Baruch Emanuele digito demonstrat, ait enim, Hic est Deus noster? idem docet epistola ad Maximinum Constantinopolitanum de recta in Deum fide ad Theodosium, Baruch sub nomine Hieremias pariter recenset, Cuius rei Propheta Hieremias nequaquam ignarus, optimè, doctissimèque philosophatus, Deum ita compellat, Tu quidè in sæculu permanes, &c. Baruch 3.

Basilii Selenus orat. 1. de Verbi incarnatione, Hieremias quoque apud Baruch ita clamat, Hic est Deus, &c.

Ex Latinis Tertullianus aduersus Gnosticos c. 8. Meminerunt etiam & Hieremias scribentis ad eos, quibus illa captivitas imminerebat, & nunc videbitis deos Babyloniorum aureos, argenteos, & ligneos portari. Baruch 6.

Cyprianus contra Iudæos probans, quod Christus sit Deus, ait, Item apud Hieremiã, Hic est Deus noster, & non reputabitur alius, &c. Baruch 3. & in oratione Dominicam, Per Hieremiam autè tibi Spiritus sanctus suggerit, & docet, dicens, In sensu autem tibi detur adorari Deus.

Lactantius 4. diuin. instit. c. 13. Item Propheta Hieremias sic ait, Hic Deus noster est, &c.

Hilarius 5. de Trin. sub finem, Hieremias verò non dispari prophetica virtute indiscretè à Deo Patre naturæ unigenitum esse Deum, ita docuit, dicens, Hic Deus noster, & non reputabitur alter ad eum. Baruch 3.

Ambrosius de fide contra Arian. c. 7. Nam & Hieremias receptissimus Prophetarum, hanc unitatem diuinitatis in Patre, & Filio sciens, ait, Hic est Deus noster. lib. 3. Exam. c. 14. Denique de ipsis etiam in posterioribus dicit Hieremias, Delicati mei ambulauerunt vias asperas, quibus infra ait, Constantes estote, & clamate ad Deum. Baruch 4.

Augustinus lib. 18. de Ciu. Dei, c. 33. Item alio loco, Hieremias, Hic Deus meus, inquit, & non estimabitur alter ad eum, &c. Hoc testimonium quidam non Hieremias, sed scribæ eius attribuunt, qui vocabatur Baruch, sed Hieremias celebratius habetur. legendus etiam lib. 15. c. 23.

Prosper Aquitanus de promiss. & prædict. p. 2. c. 9.

De demonum cultoribus Hieremias scribens, ait, Ibi fuerunt gigantes nominati, scientes prælium. Baruch 3. & p. 3. c. 3. Et Hieremias ait, Hic est Deus noster, &c.

Fulgentius de Incarnatione, & gratia Christi c. 10. Deus ergo ille, qui in forma Dei, secundum beati Hieremie vaticinium, magnus est, & non habet finem, excelsus, & immensus. Baruch 3.

Isidorus Hispalensis de natiuitate Domini c. 18. Et Hieremias in libro Baruch, Hic est Deus noster, &c.

Petrus Damianus de contemptu sæculi, cap. 32. Hieremias ait, O Israel, quàm magna est domus Dei, &c. & de Epiphania Domini, Hieremias autem, Post hæc, inquit, in terris visus est, et cū hominibus cōuersatus est.

Hugo Victorinus term. 43. De hac pace populo non in via Dei ambulanti, sed in inuio diaboli erranti, Baruch c. 3. ait, Si in via Dei ambulasses, habitasses vtiq̃ue super terram.

Petrus Cluniacensis 2. contra Iudæos c. 2. Hieremie Propheta notarius, seu collega Baruch post multa, quæ de Deo promiserat, subdit, Hic, ait, est Deus noster, &c.

SECUNDO principaliter arguitur rationibus, quibus supra alij libri controuersi, diuinitus inspirati probantur.

TERTIO ad hominè; nam Lutheranus Hunnius ex Epistola Hieremie, vbi idololatria taxatur, occasionem sumens Catholicos mordendi, ait, Non ficum ficui esse tam similem, quàm sit idolomania gētium à Baruch reprehensa, & Papistarum Iconolatria. & postea scribit, In imagines nostras conuenire, quæ Propheta copiose de idolorum imbecillitate, & impotentia in Epistola illa, & instructione ad captiuos disputat. Si ergo idolomania Hunnio cenfore iudicatur, ex autoritate Baruch, ut iusta ei nostra videatur damnatio, non deberet alibi iudicem Baruch suspectum reddere, & canone eximendo. Cogitur ergo, velit, nolit, ut sua graphica idolorum descriptio nostras Imagines ferire videatur, prophetico Baruch dicto innitatur, quem cum aliàs explodat, nec nostra infirmat, nec suam phantasiā corroborat. At in vniuersum Baruch auctoritate recepta, nihil contra nos militat, cum Baruch eorum confutet stultitiam, qui simulacra deos censentes, diuinum illis honorem tribuebant, quæ nos Imaginibus non præstamus.

Calvinus lib. 3. instit. c. 20. §. 8. ait, Quod scriptum est in prophetia, quæ Baruch tribuitur, licet auctor incertus sit, sanctissimè dictum est. & in Ptychopannichia, pagina 79. Ecce quod ait Propheta, quando demonstrare vult scaturiginem, ac fontem vitæ in Deo sitam esse. discite vbi sit prudentia. & pag. 131. Hæc sententia planè confirmatur per eam orationem, quæ est in libro Prophetæ Baruch c. 2. Aperi Domine oculos tuos, & vide, quia non mortui, qui sunt in inferno, &c.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Baruch sacer est, & diuinus.

RESPONDEO dicendum, quod satis probabiliter, ut supra dictum est, ex materia, & authore potest agnosci hic liber esse diuinus. Ex parte quidem materiæ, nam expressa in eo prophetia de Filio Dei incarnato continetur. Ex parte authoris, licet enim, ut dicit August. supra, Testimonium illud de Dei Filio, non Hieremie, sed Baruch tribuatur, Hieremie celebratius habetur: constat autem (si sequamur hanc sententiam)

tiam) Hieremiam fuisse diuinitus inspiratum; si verò sequamur aliam sententiam, Baruch (excepta vltima Epistola Hieremiæ) fuisse authorem, & non solum notarium, & amanuensem Hieremiæ; necessariò dicendum, quod diuino afflatu actus, & directus sit ad scribendum; si verò mediam viam sequamur, vt Hieremias fuerit omnium sententiarum quidem author (vt quidam dicunt) sed Baruch ex ore Hieremiæ, dictantis verba, excepisse, quomodo oracula in libro Hieremiæ cōprehensa, similiter exceperat, atq; descripserat: aut, quod probabilius est, sententias huius quidem libri fuisse quidē Hieremiæ, sed à Baruch postea in Babylone collectas, & in vno volumine digestas; sicut, exempli causa, in collectore multarum parabolarum Salomonis, vt habetur ex c. 25. Prou. fuit directio Spiritus sancti, ne vnum pro altero supponeret; ita & in Baruch similiter contigisse dici potest. Et sic vndeque, siue sit Hieremias, vel Baruch author, vel compilator, semper iste liber à falsitate, & errore immunis inuenitur, & diuino afflatu, & assistentia descriptus. Verum quia non aliunde certò comprobatur materia, & author, quā ex traditione Ecclesiæ, illam vt radicem recipiendorum librorum agnoscimus, qua supposita verisimiles, & minus necessariae rationes ad plausibilem veritatem hanc faciendam à DD. inueniuntur.

Solutiones oppositionum.

AD I. argumentum desideratur probatio antecedentis; nihil enim solidi affert aduersarius, nisi elephanticas litteras, vt magnos codices formet.

Ad II. si allegatio Christi, & Apostolorum criterium est recipiendorum, vel non recipiendorum librorum canonicorum, iam possent à Biblijs expungi Ecclesiastes, Cantica canticorum, & multi alij libri, quos ipsi canonicos fatentur, & nunquam in scripturis non testamenti allegantur.

Ad III. miramur potius impudens mendacium, quàm effrontem aduersariorum temeritatem, cum aperte singulorum, quæ negantur testimonia sint supra allata.

Ad IV. negatur antecedens; & illo admissio, nulla esset consequentia; æquè enim Spiritus sanctus sicut rem, & materiam, ita & verba græca potuit canonico scriptori dictare, vt posset protanis auctoribus. Nullus autem talem canonem ex Apostolis, vel Apostolicis viris nobis præscripsit, vt solos illos libros in canonem recipere debeamus, qui hebraicè scripti sunt; quod si ipse præfigat nobis hanc regulam à suo confictam capite, non debemus eam accipere, cū à ventosa cucurbita prodeat. Ad confirmationem multoties reperitur restrictum verbum generationis ad certum, & definitum annorum numerum in scripturis. Aliquādo .n. sumitur p. integro seculo, hoc est spatio centenarii; vnde Gen. 15. generatione quarta. i. post 400. annos reuersuri ex Aegypto prænuuntur Hebraei. Eadem acceptionem reperio in Dionys. Ital. lib. 1. Rom. Antiquit. Aliquando sumitur pro spatio 30. annorum, ita Censorinus de Natali, & sic Nestor dicitur vixisse tres generationes, id est 90. annos. Aliquando pro spatio 20. annorum, ita Euseb. 10. de præpar. c. vlt. Aliquando pro spatio 15. annorum, ex Aug. in psal. 104. quia tunc homo potest generare. Aliquando pro spatio 10. annorum, quia denarius,

est insignis, & plenus numerus, qui omnes simplices complectitur numeros. Quare potuit fortè ad denarium hic etiam restringi. Vel dicendum, accipi posse generationē, pro liberis generatis, qui quarto decimo ætatis anno possunt generare, vt generatio prima ē Hierosolymis in Babylonem translata sit. secunda Babylone filios procrearit, & secunda tertiā procrearit, & sic deinceps ad septimam anno desolationis 70. cum captiuitas iuxta Baruch, & Hieremiæ prophetiam soluta est. Vel dicendum, in aduersariū idem argumentū retorqueri posse; nam pari ratione efficietur, nec græcè potuisse scribi talem librum, quia in textu Græco legitur, *εὗς γενεῶν ἐπτα*, inusitatum verò est, quod semper apud Græcos *γενεῶν*, accipitur pro spatio 10. annorum, alioquin Nestor, qui in Iliados lib. 1. introducit, duas *γενεῶν* generationes complexisse, solum 20. annos complexisse.

Ad V. nō nisi temeraria assumptio est aduersarij, qua etiam ceteros Prophetas posset carpere, stylo hæretico, dicendo, Non est tam pressa dictio Hieremiæ, neruosa, &c. ergo liber Hieremiæ non est canonicus.

Ad VI. non fuit hic liber in Hebræo canone, quia sub nomine Hieremiæ connectebatur eiusdem prophetia. Vnde factum est, vt nec D. Aug. 2. de doctr. Christiana, nec Concil. Laodic. Baruch mentionem fecerint de eodem libro, vt dictum est; vnde de eo nullus potest hæsitare, nisi quoque Hieremiam in discrimen adducat.

Ad VII. priuata censura Cani taxantis proteruum aliquem negantem hunc librum solum de erroneitate, nullum potest publicæ Ecclesiæ authoritati præiudicium asserre, hunc librum cum ceteris sub anathemate recipi debere mandantis. Et causæ aduersarij, Cani authoritas patrocinium nullum affert; nā si ex iudicio Cani, erronei habentur, qui hūc librum nō recipiunt, erroneos se confiteri debent, Cano censore; hæreticos verò, Ecclesia iudice, eosdem nos melius pronunciamus.

Ad VIII. Patribus alijs non venit in mentem hic locus arguendi à non causa ad causam scilicet, ideo liber Baruch, qui sub nomine Hieremiæ ab eis citatur, est canonicus, quia Baruch fuit amanuensis Hieremiæ: sed ideo Hieremiæ nomine citatus est, quia author fuit Hieremias, Baruch verò compilator: vel si teneamus Baruch esse authorē, ideo Hieremiæ nomine citatus est, quia appendix quedam est liber Baruch ad prophetiam Hieremiæ. Frequens autem est consuetudo, appendices sub nomine eorū opusculorum citari, quibus adiunguntur. Eos verò, qui talē causalem conficiunt, ideo citari Baruch sub nomine Hieremiæ, quia fuit amanuensis Hieremiæ; sic possumus interpretari, vt nō ex præcisa amanuensis ratione fuerint argumentati, sed ex amanuensis ratione Dei spiritu imperata, & directā; qui sicut dictatorem eleuauit Hieremiam, sic & amanuensem Baruch: & sic omnia cōsonant. Verum quia asserere hunc librum ex dictantis Hieremiæ ore à Baruch exceptum, temporum supputationi apertè repugnare videtur; in Babylone enim Baruch scripsit prima sui libelli capita, iam Hieremia in Aegypto interfecto; melius est cum Patribus supradictis sentire, authorē fuisse Baruch, vel ad summum compilatorem, &c. sed infra de hac re diffusius, cum de authore huius libri.

Ad I. confirmationem, illa ratio nihil valet; nam Epistola

Epistola ista est Hieremiæ ut authoris, Baruch ut scriptoris: clarè enim c. 6. titulus prænotatur hoc modo, *Incipit exemplum Epistolæ eiusdem, quam misit Hieremias, &c.* ideo locum in libro Baruch sibi vëdicauit, & quamvis alia quoque Baruch Hieremiæ vaticinia descripsit, non in libro Baruch, sed Hieremiæ continentur, quia omnia illa ad integrum corpus prophetiæ Hieremiæ pertinebant. Ista verò Epistola, quia pars separata erat, utpote missa ad captivos Iudæos antequam Hieremias cum Baruch, & alijs transferretur in Ægyptum, ut habetur cap. 43. Hieremiæ, & postea à Baruch in Babylone, ubi priora capita descripsit, reperta, operi suo confuta est ab eodem, tanquam scriptore, & ut olim à se excerpta, ex ore Hieremiæ, quæ ad propositum sui libri faciebat: cōtinebat enim captiuorum instructionem, quod essent liberandi. Quod argumentum etiam idem Baruch c. 5. tractabat. Vel dicendum, quod sicut non valet dicere, Si lamentationes Hieremiæ essent, libro vaticiniorum Hieremiæ fuissent insertæ; sic insulsa est huiusmodi ratiocinatio, si Epistola dicta esset Hieremiæ, inserta fuisset libro Hieremiæ.

Ad II. confirmationem, nouum dialecticum, oporteret ostendere, quæ sint præmissæ istæ somniatæ, ex quibus negata conclusio ab ipso non sequi concludatur. Nihil enim ab illis authoribus, nisi enthymema simplex formatur ex antecedenti, & consequenti constans, quorum consequens ex antecedenti sequitur euidenter, non secus ac si diceretur. 2. caput Esaiæ est pars vaticiniorum Esaiæ, ergo est canonicus: si syllogismi distinctionem ab enthymemate nescit discernere aduersarius; de legibus syllogismorum mirum est, quomodo loqui sciat, nisi saltando prius didicerit syllogismorum leges, quàm syllogismi naturam.

Ad vltimum respondetur, licet à Chaldæis fuerit erectum templum, tamē in ruinis templi magnifici, altare nihilominus rude, & impositum habuere, ut exercitia religionis haberent, licet non adeo solemner, sicut erat in templo, ut colligi potest ex Hiere. 41. ver. 5. vnde etiam Exod. 24. habemus, quod antequam ædificatum esset templum, & tabernaculum, habuerunt altare.

ARTICVLVS OCTAVVS.

An omnia capita Danielis, quæ in vulgata editione habentur, sint diuinitus inspirata.

Positio Hæreticorum.

Iudæi hymnum trium puerorum, Susannæ historiam, & Belis draconis, quem Daniel interfecit, rejiciunt, similiter & Abachuch asportationem.

Erasmus in cōmentarijs præfationis ad illa verba, *Quæ apud Hebræos de hymno triū puerorū, sic scripsit, Mirum, quod Hieronymus verū ingulat; id nūc passim legitur, & canitur in templis, ceures in primis sancta. Tanto plus valet cōsuetudo multitudinis imperitiæ, quàm hominis eruditi iudicium.* Idem ibidem historiam Susannæ infirmat: addit etiam, quod nullo modo delectu legimus de Bel dracone, quam Hieronymus non veritus est appellare fabulam.

Lutherus in suis Biblijs hæc omnia inter apochrypha recenset; sic expressè etiam Ioannes Brentius in Apologia confessionis Augustanæ. In eodem errore est Kemnitius in exam. 4. sess. Conc. Trid.

Anabaptistarum verò quidam sequentes Porphyrium, totum integrum librum Danielis reiecerunt, ut supra dictum est; alij verò Luthero subscribere, inter apochrypha subnectentes etiam Danielis in lacu leonis commorantis, & Abacuch cibum eidem ministrantis, historiam.

In eadem salebra sunt Calviniani Vviterus, Iulius, Danaus, &c. Antonius Faius in Enchirid. disp. 24. con. 5.

Quas verò in sanctum Dei Propheta calumnias euomerit Calvinus superius retulimus, & audaciam eiusdem repressimus.

Oppositiones eorundem.

Primum argumentum, quia Iosephus studiosus collector gestorum egregiorum præsertim virorum, res gestas Danielis narrans, hæc omnia, de quibus est controuersia, prætermittit. Patres similiter de iisdem addubitarunt. Iulius enim Africanus apud Eusebiū 6. hist. c. 30. de Susannæ historia ad Origenē scribens, dicit, *Miror autem quemadmodum te latuerit hanc libri partē esse adulterinam; nam hæc pars est alioqui scriptū elegans, & lepidum; sed esse nouum, & confictum ostenditur, & multis modis conuincitur.* Sed & S. Hieronymus præfatione in Daniele sic scripsit, *Liber Danielis apud Hebræos, nec Susanna habet historiam, nec hymnū trium puerorum, nec Belis, draconisq; fabulas. & in cōment. super Danielē. Miror quosdam pueri, quos indignari mihi, quasi ego truncauerim librum, cum Origenes, & Eusebius, et Apollinarius, alijq; Ecclesiastici viri, & Doctores Græcæ, has, ut dixi, visiones, non haberi a iudæis fateantur: nec se debere respondere Porphyrio pro bis, quæ nullam scripturæ sanctæ auctoritatem præbeant.* Cōfirmatur, quia veru distincta sunt à veris capitulis à Hieronymo, ut ipse testatur, *Ne videremur, subdens, apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse.* Imperitos ergo, ait Vviterus, habet Hieron. qui has partes Danielis esse putant. Ipsemet Origenes ad Africanum expressè ait, *Nequaquam Iudæorum commētis, & fabulis autem accommodandam: sed qui 70. Interpretes transfuissent auscultandum.* Existimauit ergo Origenes Susannæ historiam alicuius Iudæi, nempe Symmachi, vel Theodotionis esse figmentum.

II. argumentum, non extant talia capita hebraicè conscripta, ergo non sunt diuina.

III. quia cum multæ essent translationes, Septuaginta, Hieronymi, &c. mirum est, quod Ecclesia, cæteris postpositis, Theodotionis hæretici, & iudaizantis versionem fuerit sequuta. De quo admiratus Hieronymus contra Rufinum lib. 2. cap. 9. hæc scripsit, *Et tamen miror quomodo Theodotionem hæreticum, & iudaizantem legit, & quantumcunque peccatoris Christiani translationem fastidit.*

IV. Ad particularia capita oppugnanda descendunt; Et I. contra Susannæ historiam, temporis discordantiam obijciunt; nam in Susannæ historia Daniel puer fuisse describitur, quem tamen octuagesimum annū vitæ suæ exegisse oportebat; nam Susannæ historia contigit initio Regni Persarum Regis; nam mox illa de-

descripta subditur, & Rex *Astyages* appositus est ad patres suos, & suscepit *Cyrus Perses* Regnum eius, certum est autem *Danielem* cum *Ieconia* Rege captiuū deductum in *Babylonem*: à tempore autem captiui *Ieconie* usque ad *Cyri* inaugurationem ad regnum 70. anni intercesserunt, ut dicitur *Esdre* 1. c. 1. apud quem senex iam *Daniël* in magna gratia fuit, potuit ergo tunc *Daniël* 80. uel 90. annum agere.

Confirmatur I. nam c. 6. *Danielis*, dicitur *Daniël* fuisse vnus ex *Satrapis* Regni *Darij* Regis *Medorū*. non potuit ergo puer inter illos annumerari, & tamen c. 13. puer describitur in *Sufanne* historia.

Confirmatur II. quia nec tēpore *Nabuchodonosor* potuit esse puer *Daniël*, sed iam defunctus erat. Nam *Ezechiel* fuit *Propheta* tempore *Ioachim* anno 6. ut ex 1. c. *Ezech.* colligitur, & in c. 14. eiusdem prophetie tanquam defuncto fit mentio de *Daniele*. Si fuerint, inquit, tres viri isti, &c. *Noe*, *Daniël*, & *Iob* in medio eius, uiuo ego, dicit Dominus, quia filium, et filiam non liberabunt. *Daniël* ergo, sicut *Iob*, & *Noë* filios habuit, & sicut illi, pariter defunctus erat; quomodo ergo puer potuit describi sub captiuitate *Nabuchodonosor*, qui *Sufannam* liberauit?

Quod si *Pontificij* nouū *Danielem* inducant, duos *Dameles* distinguendo. Hoc est contra communem opinionem (ait *Vviterus*) præterquam quod, si quæ dicuntur in hoc cap. 14. *Danielis*, non à *Daniele* magno *Propheta* scripta sunt, sed ab aliquo alio; non erat cur in parte illius poneretur, illique tribueretur.

II. particulariter contra eādem historiam *Sufanne* obijciunt ex *Iulio Africano*, nam hoc c. 13. scribitur, Cumque duceretur ad mortem, suscitauit Dominus spiritum sanctum pueri iunioris, cui nomen *Daniël*, &c. hoc autem genus inuitatum fuisse constat cum tribus prophetie generibus olim sit prophetatum, somnio, visione, angelica specie. hic autem superadditur, & quartum prophetandi genus, nempe ex diuino afflatu, & inspiratione.

Confirmatur I. ex eodem *Africano*, cuius argumento vtuntur *Prædicantes*, præsertim *Vviterus*; nā author ille ex arborū *Græcis* nominibus, vtriusque senis interitū aptè *Danielem* significasse fingit, cum ἀπὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν δαυὶδ καὶ τὸν χιζαὶ deriuetur. Quæ *Paronomasia* scriptam hanc historiolum *græcè*, non *hebraicè* conuincit: non enim *græcarum* vocum etymologia *hebraicis* verbis vlla ratione conuenire potest, & *Danielem* nunquam *græcè*, sed *hebraicè* loquutum compertum est apud omnes.

Confirmatur II. talis substitutio vocabulorum *græcorum*, quæ *hebraicis* non respondent, falsa est, non secus ac falsum esset, si *interpres* *Græcus*, vel quicumque alius loco *quercus* poneret *ficum*, & loco *fici* *salicem*, proculdubio erraret. Sic *Vviterus*, & *Hunnius*.

Confirmatur III. Accedit admissa hac allusione, & quod hunc secandum, illum verò scindendum senē *Daniël* prædixerit; falsum exitus comprobauit, cum lapidibus vterque obrutus fuerit. Imo hæc lapidatio pugnat cum *Hieremia* 49. scribente Regem *Babylonis* hos senes frixisse in sartagine; propter quam traditionem, ait *Hieronymus* ibidem, talis historia quasi fabula repudiatur. idem dicit *Origenes* hoc le accepisse à quodam *Iudæo*, à quo etiam seniorum nomina didicit.

Confirmatur IV. ex *Vvitero*, quod non potest

intelligi, quam fuerit solidè facta conuictio à *Daniele*, vt quia diuersæ arbores erant à *Iudicibus* nominate, proinde falsò *Sufannam* accusatam constaret.

Confirmatur V. quia nō est verisimile, quod *Iudæi* in *Babylone*, in qua captiui erant, iudicium in causa sanguinis exercerent. Est argumentum *Faij*.

III. particulariter cōtra historiam *draconis* obijciunt; nam draco ille ad imitationem *Cretensis* *Minotauri* ossa piscis fingitur interfectus. Item sacerdotum fraus deprehenditur cineris asperzione, quod fabulā ab ingenioso *Græculo* fabrefactā demonstrat.

IV. particulariter arguitur contra immissionem *Danielis* in lacum leonum; nam hic dicitur c. 14. sex continuis diebus, noctibusque illum ibidem iacuisse, capite verò 6. vna nocte pernoctasse, postera die inde egressum.

Confirmatur, quia immissio *Danielis* in lacū, sub *Cyro* accidisse perhibetur; sed quāuis *Darius Medus* *Babylonie* regno præfectus fuerit, *Cyrus* nihilominus ex prædictione *Hieremie* *Prophetæ*, aliò profectus expeditionem instituit in *Messagetas*, nec *Babylone* substituit, prout *Herodotus*, atque *Xenophon*, tradiderunt. Ex *Iunio*.

Confirmatur II. quod incredibile videatur *Abacuch* in sublime elatum vnā cum parato prandio ex *Iudæa* in *Chaldæam* statim conuolasse, tum ex corporum pondere, quæ deorsum ferantur, tum ex locorum distantia.

Vltimo coronidis loco contra totum lib. *Danielis* potest argui ex authore; *Daniël* enim, vt dicit *Caluin*. in c. 1. *Dam.* v. 8. Superstitione ex molesti fastidio laborauit, cum cibos ethnicos gustare noluit. Quod zelo inconsiderato deditus fuerit. Quod per *Chaldæam* pergens promiscuè cum alijs cibos communes lege diuina prohibitis, edere consueuerit. & in c. 2. v. 46. & 46. accusatur, quod aulica Regum vitia contraxerit: totum se præbuerit sacrilegijs, & impietati *Nabuchodonosoris*: quod ambitiosus fuerit, socysque suis dignitates, & munera per ambitum quaesierit.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo autoritas vniuersalis *Ecclesiæ*, quæ oēs prædictas partes ab hæreticis controuersis legere solita est; nam singulis diebus *Dominicis*, & solemnitatibus, & *Sabbatho* quatuor temporū hymnus trium puerorum decantari solebat etiā antiquitus, vt testatur *Ruffinus* lib. cōtra *Hieron.* dicēs, Trium puerorum hymnus, qui maximè diebus solēnibus in Ecclesia canitur, ab isto loco suo penitus erasus est.

Sufannæ historiam legi consuetum est *Sabbato* ante *Dominicam* quartam *Quadragesimæ*; historia verò interfecti *draconis* in *Missa* feriæ tertiæ post quintam *Dominicam* *Quadragesimæ*.

Respondet *Hunnius*, inanem esse istā consequentiā. Partes istæ *Danielis* legebantur in *Ecclesijs*, ergo habebantur pro canonicis, & diuinis, nō secus si quis argueret, In *Lutheranorum* *Ecclesijs* & explicantur epistolares pericope, & *Epistola* *Iacobi* *Dominica* cantate, & *Dominica* vocem iucunditatis, ergo *Lutherani* censent *Epistolam* *Iacobi* esse canonicam.

Contra, quia nō ex simplici lectione, & recitatione arguit *Ruffinus*, sed ex lectione habita vt diuina: ergo. Antecedens probatur ex consensu Patrum recitan-

citandorum, habentium hanc scripturam ut diuinam, præsertim ex auctoritate eiusdem Rufini alleganda.

SECUNDO arguitur ex definitionibus Conciliorum, Concilium Tolet. 4. c. 13. hymnum trium puerorum, quæ tota Ecclesia, ait, per vniuersum orbem diffusa celebrat, iubet per omnes Ecclesias Hispaniæ, & Galliæ decantari. Concilium Nicænum 2. act. 6. ait, *Rursum alibi beatam Susannam continentia exornatam, exhibet extensis manibus auxilium ex alto inuocantem, Danieleque præsentem, iudicem eruentem è manibus impiorum sacerdotum.* Concilium Lateranense primum consultatione 4. *Ideo cum beata & nos ad Dominum exclamemus Susanna, contra iniquos sacerdotes, in defensione memoratorum sanctorum Conciliorum dicentes, Dan. 13. Aeternæ Deus occultorum cognitor, qui nostri omnia antequam fiant.* Concilium Valent. cap. 2. Deum præscisse, & præscire omnia ex hoc loco probat. Antiqua etiam Concilia, ut Laodicenum, Carthaginense Daniele in sacrarum litterarum canone annuerant, de eo libro loquuta sunt, qui in codicibus græcis vulgatis circūferebatur; sed talis codex græcus vulgatus omnes istas partes continebat; ergo. Maior suadet ex usu aliarum partium, & librorum, prout in eadem editione continebatur. Minor probatur ex Athanasio in Synopsi, & Theodoro in Daniele, Hieronymo in Danielē, dicente, *Danielem legi ab Ecclesia Christi secundum translationem Theodotionis*, in qua ista omnia habentur.

Respondet Hunnius, non valere hanc ratiocinationem; nam pari ratione à Concilio Laodicensi numerati essent libri Tobiae, Salomonis, Sapientia, Ecclesiasticus, duo Machabæorum libri, qui tamen omitti sunt, ij namque omnes sunt in editione vulgata.

Contra, nam in vulgata editione Theodotionis, & in omnibus vulgatis græcis non extabant omnes dicti libri controuersi, sicut extabant Danielis omnes partes controuerse, ut patebit ex testimonijs Patrum adducendorum; optima ergo consequentia est à continentia dictarum partium controuersarum in græcis codicibus, præsertim Theodotionis, ad enumerationem earundem cum cæteris libris diuinis.

Respondet II. dato, quod has partes Concilium Laodicenum sic recensuerit, non habet potestatem eiusmodi canonem constituendi.

Contra, quia etsi canonicum librum condere, & constituere non potuerit, tamen canonicum librum constitutum, & editum à Prophetis, & canonicis scriptoribus promulgare potuit; Et rursus etsi canonem non potuit constituere, ut pro suo placito qui sint canonici libri decernerentur, potuit constitutos libros, & iam olim Ecclesiastica traditione susceptos, constituto in scriptis canone bona fide posteris consignare. hanc autem potestatem negare est male litigantium inueteratus mos, iudicium subterfugere, iudicis potestatem inficiando.

Respondet III. Quantum attinet ad Concilium Carthaginense. Non sanxisse canonem scripturarum sub anathemate, imo Augustinus, qui dicto Concilio interfuit 2. de doctrina Christiana c. 8. non reputauit omnes libros canonicos æque infallibiles, dum illos præponit alijs, quos nunquam in contentionem vocatos compertum est.

Contra; nam si poenam non statuit, canonem statuit, ut puniendos (quod maximum malum est poena

fieri dignum) talis canonis violatores extunc potuerit destinare. Et Augustinus pari pietatis affectu omnes libros semper suscepit, Carthaginensi canone ad suscipiendum præscriptos, sed propter aliquos Proto-canonicos Deuterocanonicos, hoc est eos de quibus nulla fuit apud Orthodoxos dubitatio, illis anteposuit, de quibus apud aliquos quandoque dubitatum est: talis autem propositio non est secundum se, sed quoad nos.

Respondet Iunius Laodicenum Concilium loquutum esse de canone diuino, Concil. Carthaginense de humano, cum rogatio sit eius decretum, non sanctio, cum in fine canonis subiungatur. *Hoc etiam fratri, & confacerdoti nostro Bonifacio, vel alijs earum partium Episcopis pro confirmando isto canone innotescat, quasi dicerent, se nondum aliquid constituere, sed aliorum quoque fratrum iudicium expectare.*

Contra, ergo saltem ex canone diuino integrum Daniele deberet suscipere. Secundò arguitur; nam nouo absurditatis genere talis distinctio à Nouatoribus introducta est, diuidendo canonem in humanum, & diuinum. Tertiò ijs verbis Concilij Carthaginensis, non humana rogatio designatur propter confirmationem Pontificis Maximi Bonifacii, & cæterorum Præfulum consensum, qui expectabatur; non enim (ut loquamur vniuersaliter) propterea Synodicum decretum non est, quia confirmatio, & consensus exquiritur, sicuti v.g. non propterea Nicæni concilia decreta, decreta non sunt, quia Patres rogarunt, ut Apostolicæ Sedis iudicio firmarentur. Vnde simpliciter sanctiones, non rogationes appellari cōfueuerunt: & dato fuisse rogationes Pontifice postea, Præfulibus, toto orbe eundem canonem amplectentibus, vim obligatiuam obtinuisse nullus dubitare potest. Quartò admissa tali distinctione censore Iunio, Baruch è canone ab ipso cum suis exturbatus recipi debet, quia in canone Laodicensi annueratur. Et Apocalypsis Ioannis non erit in canone diuino, sed humano, quia à Laodicensi omittitur, à Carthaginensi recensetur.

Respondet Iunius ad hanc tertiam instantiam negando consequentiam, quia ait, est argumētari à sensu diuiso, unde non valet, Synodus Laodicensi non ponit in canone librum Apocalypsis, ergo non est canonicus. Sed instatur primò, quod talis argumentatio non est à sensu diuiso, sed ab autoritate negatiua. Secundò argumentum bene concludere ad hominē; nam si alij libri sunt in canone diuino, alij in canone humano, & libri, qui sunt in canone Laodicensi sunt diuini, & qui in Carthaginensi sunt humani, euidenter sequitur ergo Baruch recensitus in Laodicensi erit diuinus, & liber Apocalypseos, qui non recensetur in Laodicensi, sed Carthaginensi, non erit diuinus, sed humanus. Tertiò, quia si forma talis arguendi exploditur, ut explodi debet à Scholis, teste Iunio, nempe Apocalypsis non recensetur in Laodicensi, ergo non est diuina; similis formæ; & toties decantata in synagogis, in triuijs prædicantium explodi debet consequentia. Tobias, vel Sapientia, vel Ecclesiasticus non recensentur in Concilio Laodicensi, ergo hi omnes non sunt canonici, & diuini.

TERTIO probatur ex Patribus, & primo ex Græcis omnia hæc capita controuersa cōiunctim probantibus. Clemens Rom. lib. 8. const. Apostolic. c. 1. *Imo neque sapiēs ille Daniel, bis ex ore leonum ereptus, neque*

neque tres illi pueri in fornace ignis reliquos sue nationis spreuerunt. & lib. 7. cap. 51. Senes autem sanguinis Susannæ reos ad ignem damnauit, ac vobis etiam per Danielis personā exprobrauit, dicens, Dan. 12. Sic fatui filij Israel, qui neque habita questione, neque cognita veritate filiam Israel condemnastis, &c.

Origenes epist. ad Iul. Afric. de qua Euseb. 6. hist. c. 24. In nostris autem exemplaribus præter ea, quæ sunt in hebraicis, supersunt non pauca, quorum erat initium congruenter quibusdā, quæ feruntur in Ecclesijs sic ergo precati sunt Ananias, & Azarias, & Misael, & hymnis laudari Dominum, usque ad illud, Benedicite omnes, qui colitis Dominum Deum deorum, laudate, & confitemini, quoniam in seculum misericordia eius. Historiam verò Susannæ multis probans eadē epistola, tandem concludit, Et hæc quidem respondi, cum non liceret, præcipue post reprehensionē dicere encomion sacre scripturæ de Susanna, insistendo unicuique verbo, & ostendendo eximios sensus, &c. & hom. 1. in Leuiticum, Sed iam tempus est, nos aduersus improbos præbiteros uti sanctæ Susannæ vocibus, quas illi quidem repudiantes, historiam Susannæ de catalogo diuinorum voluminum defecerunt. idem docet hom. 6. in Ezech. & in c. 4. Epist. ad Romanos. Abacuch historiam probat hom. 1. in diuersos, Quemadmodum Danieli intra lacū leonum incluso, claustris non apertis, allatum est prandium ab Abacuch, ita & hæc virgo sancta genuit Deum, sed intacta permansit.

Eusebius de prophetarum librorum appellationibus de Daniele sic ait, Narrat præterea martyrium Sidrac, Misael, & Abdenago, eorumque canticum. lib. 6. de præpar. Euang. c. 9. probat historiam Susannæ sic Deum igitur omnia futura præscire, quanquam per communem de Deo conceptum clarissimum sit, tamen & à scriptura nonnihil afferamus, Susannam ergo audiamus dicentem, Daniel 13. Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant. Cæteras partes loco superius allegato, sic probat: Narrat etiā Daniel, ut est in lacum leonum coniectus, &c. Deinde verò quod Bel, & draconē sub Cyro Rege sustulisset.

Athanasius serm. contra omnes hereses. Nabuchodonosor in fornacem tres pueros coniecit, quo tempore Verbum roriferum inter illos aderat, & ignem excutebat, puerique hymnos modulabantur. Ex quibus hymnis sumit testimonium idem Athanasius. In dictū illud, Omnia sunt mihi tradita à Patre. & orat. contra Sabelij gregales, & lib. de virginitate. Historiā Susannæ probat in synopsi diuinæ scripturæ, dicens, Daniel, cuius exordium est, Dan. 13. Eterat vir habitans in Babylone, & nomen ei Ioachim, & accepit uxorem nomine Susannam, &c. & orat. 2. cōtra Arianos ex eodē citat testimonium post alia, dicens, Susanna quoque loquuta est, Deus æterne, &c. Et de testimonijs ex sacra scriptura de naturali communione sic dicit, In Daniele cum Susanna ad mortē adduceretur, ait scriptura. Excitauit Deus spiritum sanctū pueri, cui nomen Daniel. Dan. 13. Quæ cap. 14. Danielis narrantur serm. 4. cōtra Arianos sic probat. Daniel quoque Astyagi ita loquutus est, Non colo idola manufacta, sed Deum viuum, &c. Et in dictum Euangelij, Qui dixerit verbum cōtra Filium hominis, dicit. Et Daniel ita liberē ad Darium ausus est dicere. Non veneror idola manufacta, &c.

Basilij lib. de Spiritu sancto c. 30. de pueris tribus supradictis, ait, quod ex incendio medio caneant hymnos Deo, haud reputantes multitudinem aspernantium

veritatem, sed sibi inuicem sufficientes, cum essent tres. Ad cap. 3. Eiaæ probat historiam Susannæ, docens, præferendū canum sensus, istis qui in proposito flagitiosē, & peiulantis vitæ consenscentes canitum ostendit corporis, quemadmodū seniores illi in Babylone inueterati dierum malorum, &c. idem argumentū tractat hom. in initiū Proverbiorum, Hom. in diuites auaros, lacrimæ meminit, & pasturæ Danielis ministerio Abacuch. Hom. verò 2. de ieiunio, omnia comprehendens, sic dicit. Singularem, & eximiam ieiunij vim, leonum ora compressit, draconē perrupit, Belem euerit, Susannam è periculo liberauit.

Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 9. illuminatorum, Dicunt tres pueri in camino ignis laudantes Deum, Dan. 3. Benedictus es Deus, qui inueris abyssos, & sedes super Cherubim. Historiam Susannæ probat catechesi 16. Age, inquit, Daniel puer, argue senes de peccatis iuuenilibus; scriptum est enim, Daniel 13. Suscitauit Deus Spiritum sanctum pueri iuuenili. & catech. 14. historiam Abacuch probat. Si enim Abacuch translatus est, coma capitis portatus, quanto magis Prophetarum, & Angelorum Dominus de monte oliuarum per nubem ascendens propria virtute ascendere in cælum potentior erat?

Gregorius Nissenus orat. de 40. Martyribus. Tres illi pueri ad communem laudem, decantationē vnā assumunt frigus, & æstum, &c. De hominis opificio c. 29. Historiam Susannæ probat, assumens illud testimonium Danielis cap. 13. Deum omnia nosse prius, quàm orientur. & orat. de pauperibus amandis. At illi pauperes, qui aduersa valetudine, etc. uti Daniel in lacu te benignum, & pauperū studiosum, atque amantem tanquā Abacuch expectat. Historiā Abacuch probat.

Chrysostomus homil. de tribus pueris, hymnum trium puerorum fatetur, dicens. Circa damnatos suos innocens pœna blanditur, & stans Azarias, precatus est, & aperiens os suum in medio ignis dixit. Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum. & hom. de Susanna, Liberati sunt tres viri de camino ignis ardentis. Historiam eiusdem Susannæ probat eadem hom. Diuine lectiones, & sancta oracula Dei, quæ insonuerūt auribus vestris nidum faciunt in mentibus nostris. Audiuimus de Susanna lectionem, adificetur pudicitia conjugalis, & in ps. 118. & de Sanctissima Trinitate, &c. historiæ huius testimonia citat: reliquas verò partes controuersas sermone contra Gentiles, & Hereticos de Euangelio, Nuptiæ factæ sunt, confirmat his verbis, Erat Daniel iuuenis, & leonis ora confrinxit, & dracones confregit, Bel subuertit, & Presbyteros iudicauit, Susannam liberauit, &c. Similiter de dracone babylonico est eiusdem testimonium hom. 24. in priori ad Corinth. de iniectione Danielis in lacum, & hom. 2. in ep. ad Philemonē, de Abacuch hom. 5. in Matth.

E X Patribus seorsim vnum, vel alterum caput controuersum probantibus, sunt, Cyrillus Alexandr. 5. Thesauri c. 7. Quod Filius Creator est, non creatura, patet diligenter obseruanti scripturas. Tres enim illi adolecentes apud Babylonicos, omnes generatim creatam naturam ad benedicendum Deum vocantes, nunquam dixerunt. Benedicat Verbum, aut Sapientiā, aut manus Dei Dominum, &c.

Historiam Susannæ probat Ignatius epistola ad Magnesianos. Daniel, inquit, ille sapiens cum 12. esset annorum spiritu Dei afflatus erat, & senes frustra canos, &c. coarguit. Dionysius Areopagita citans de

diuinis nominibus c. 7. testimonium, vt ex diuina scriptura ex c. 13. Danielis, vbi Susanna recensetur historia, dicit. Idque diuina scripta tradere existimo, cū aiunt, Daniel 13. Qui nouit omnia antequam fiant. Maximus de charitate centuria 4. c. 88. Et nemo potest hanc Isycophantiam contemnere, nisi solus ille, qui in Deum intentos habet oculos, veluti Susanna, qui solus potest fidentes in se ex periculis liberare, sicut et illa, &c.

Historiam Belis probant Basilus Seleucus demōstratione contra Iudæos. Cyrus post Astyagem fuit, sub quo Bel est euerfus, & draco occisus. Andreas Cretensis de sanctæ Crucis exaltatione. Extulit aliquando Daniel vocem in lacum leonum ad Altissimum.

Ex iisdem duo capita controuersa ostendentibus idem probatur. Irenæus lib. 4. c. 44. Et audiunt eas, quæ sunt à Daniele voces. Semen Chanaam, & nō Iudæ, species seduxit te. Dan. 13. &c. & lib. 4. c. 11. Quis enim est uiuorum Deus, nisi qui est super omnia Deus? &c. quæ Daniel Propheta, cum dixisset ei Cyrus rex Persarum. Quare non adoras Bel? annunciauit dicens. Quoniam non colo idola manufacta. Dan. 14.

Epiphanius in Ancorato. Non est ignorantia de hoc etiam ante tempus fornacis, quando repletus fuit Daniel Spiritu sancto, & dixit. Purus ego à sanguine ipsius, & reuersi sunt ad iudiciale forum, &c. & in vita Abacuch inter cetera de illo dicit, quod translatus repente in Babylonem exhibuit prandium Danieli, qui erat in cauea cum leonibus.

Damaſcenus in Patarell. 1. c. 54. citat illud testimonium ex Daniele c. 13. & 42. & exclamauit voce magna Susanna, & dixit, Deus æterne, qui absconditorum es cognitor. Idem vero in carminibus de Pentecoste eleganti metro canentes, & hymnos dicentes pueros introducit in fornace Babylonis ab ijs verbis, Et vincula rumpit, &c.

EX Patribus Latinis omnia capita cōtrouersa admittentibus probatur propositum. Tertull. adu. Hermog. c. 44. de Deo dicit, quod eum credimus ubique esse, & ubique apparere, cui etiam animalia, & incorporalia laudes canunt apud Danielem. Et de corona militis c. 4. licet Susanna in iudicio reuelata argumentum velate præstat possum dicere, & hic velamen arbitrii fuit. Et de ieiunijs c. 9. ait, Danieli in lacu leonum esuriienti prandium metentium exhibitum est. & de idolatria c. 18. Nam si ita esset, utique tãtæ sanctitatis, & constantie viri statim habitus inquina os recusasset, statimque apparuisset Danielem, idolis non deseruisse, nec Belem, nec Draconē colere, quod multo postea apparuit.

Cyprianus de oratione Dominica hanc orationis legem seruauerunt tres pueri in camino ignis inclusi cōsonantes in prece, & Spiritus consensione concordēs. Quod declarat diuina scriptura fides, &c. & citat mox eius testimonium subdens. Tunc, inquit, illi tres pueri quasi ex vno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum. & serm. de lapsis. Loquitur diuina scriptura, stans inquit Azarias precatus est, & aperuit os suū, &c. epist. 40. ait. Sicut illi Susannam pudicam corrumpere, & violare conati sunt, sic & hi adulterinis doctrinis Ecclesiæ pudicitiam corrumpere, & veritatem euangelicā violare conantur. & lib. 4. epist. 6. de disciplina, & bono pudicitia. Fuit vt legimus Susanna filia Helchie, uxor Ioachim pulcherrima, pulchrior moribus, &c. epist. 56. Daniel cum compelleretur adorare Idolum Bel, &c. plena fidei libertate prorupit dicens. Nihil colo ego nisi Dominum Deum meum.

Zeno Episcopus Veronensis serm. 5. de Daniele, & tribus pueris. Mira res, inquit, opacitas intus incendium foris est, intus hymnus canitur, foris ululatus auditur. serm. 9. Susanna illustris Hebræa, verè Deus pudicitia, docuit sœminas suæ castitatis exemplo. serm. de timore. Huius suffragio Daniel populis terribilem inermis draconem necat, leonibus obiectus in periculo prandet, qui solet extra periculum ieiunare.

Hilarius ad pl. 125. Testes sūt tres pueri inter flamas cantantes. & in enarratione pl. 52. dicit. Sed & Daniel præbiteros cōdemnans ait. Non semen Abraham, sed semen Chanaam, & non Iudæ. & de Trinit. lib. 10. Daniel Propheta prandio alendus leonū lacū non timet, &c.

Ambrosius 2. exameron c. 4. His specialem firmitati huius exterioris soliditatem dicit, quod dicitur celi firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico. Benedictus es in firmamento celi. Ad Virginem laplām c. 4. Dicis violentiam passa sum, respondebit fortissima tibi Susanna. Inter duos presbyteros populi etiā iudices posita inter paradisi syluas constituta, vinci non potui, quia non volui. Et de tuga sæculi c. 9. A quibus cum intenderetur calumnia, si assensus negaretur adulterio ingemuit Susanna, & dixit. Angustie mihi sunt vndique. De Iacob, & vita beata lib. 1. c. 8. Daniel sacerdotum furta prodebat, & superstitiones eorum redarguebat. & lib. 2. c. 9. Non utique ideo beatus, quia alienum prandebat prandium: sed quia meritis suis impasta leonum ora clauderat.

Ruffinus inuēctiua 2. contra Hieronymum. Cur trium puerorum hymnus, qui maximè diebus solemnibus in Ecclesia canitur, ab eodem Hieronymo, à suo loco abrasus est, & inter apochrypha deputatus? & ibidem. Omnis illa historia de Susanna, quæ castitatis exemplum præbebat Ecclesiis Dei ab isto abscissa, & abiecta, atque posthabita, &c.

Respondet Hunnius, Ecclesia dist. 15. c. 5. Romana, probat Hieronymi sententiam contra Ruffinum; cū ergo Ruffinus inuehatur in Hieronymi sententiam, quod hymnum trium puerorum, & Susannæ historiam improbasset, magis standum est sententiæ Hieronymi, quam præfert Papa, quam Ruffini.

Contra primò, quia non in omnibus præfertur Hieronymus Ruffino, sed vt ibidem dicitur de ijs, quæ pertinent ad liberi arbitrii doctrinam. Siquidè hæc verba recensentur in dicto decreto. Ruffinus vir religiosus plurimos Ecclesiastici operis edidit libros, nonnullas etiam scripturas interpretatus est: sed quoniā Beatus Hieronymus in aliquibus eum de arbitrii libertate notauit, illa sentimus, quæ prædictū B. Hieronymum sentire cognoscimus. Imprudenter ergo ex vna sententia, quia Hieronymus Ruffino præfertur, extenditur, omnes sententias, & dicta S. Hieronymi Ruffino præferenda.

Secundò, quia idem Hunnius dicit in margine. Approbatur Hieronymi censura de Ruffino in omnibus, in quibus illum reprehendit: dicitur enim in decreto, Hieronymum præferendum vniuersis, quos zelo Dei, & fidei religione Hieronymus reprehendit tāquam deuios à recta via, & fide. hæc est maior Hunniana: sed Hieronymus nō reprehendit Ruffinum, imo reprehenditur à Ruffino, & talem reprehensionem sese declarando conatur dissoluere, ergo. Minor est Hieronymiana, ex verbis scilicet S. Hieronymi fabrefacta, lib. 2. aduersus Ruffinū c. 9. Quod refero, inquit, quod aduersum Susannæ historiam, & hymnum trium puerorum,

rum, quæ in voluminibus hebraeis non habentur. Hebræi soleant dicere, qui me criminatur stultum, se sycophantam probat: non enim quid ipse sentirem, sed quod illi contra nos dicere soleant explicauit. Quorum opinioni si non respondi in Prologo breuitati studens ne non præfationem, sed librum viderer scribere, puto quod statim subiecerim. Dixi enim, de quo non est huius temporis disferere, ex Maiori ergo Hunniana, Minori Hieronymiana mendax Hunnius deprehenditur.

Tertio si aduersarius tanti facit decretum istud dist. 15. vt palmam Hieronymo contra Ruffinum tribuat, cum initio talis distinctionis habeatur expressè sanctam Romanam Ecclesiam suscipere, & venerari illas scripturas veteris, & noui testamenti, quæ regulariter suscipi solent, & nominatim illi libri recensentur in canone de quibus cum Prædicantibus disputamus, vno excepto Baruch, qui sub Hieremia cõprehendi solet, non est verisimile sententiam Hieronymi ad mentem Hebræorum prælatam esse Ruffini sententiæ.

Respondet Iunius sapientis non esse testimonium hominis furentis adducere, quis autem magis furenter scripsit, quam Ruffinus iste, cum in Hieronymum inueheretur?

Contra, si Ruffinus modestiæ terminos carpendo, Hieronymum excessit, rationis terminos non est transgressus: adeo enim Hieronymum pressit, vt argumentum eius soluere coactus sit, dicendo, non ex sua; sed Iudæorum mente loquutum. Secundo, si ex furijs, quibus inuehitur Ruffinus in Hieronymum explodendus est: iam videant qua ratione Prædicantes Lutherum, & Caluinum, quos tanquam de cælo lapsos sequuntur, & venerantur, citare possunt ad sua falsa dogmata astruenda, cum placidiores Eumenides ipsis reperiantur, vt patet aduertenti, & videnti, quæ scripsit Lutherus lib. aduersum Regem Angliæ, & de Papatu, &c. & Caluinus in impijs insit. vt vndique furias spirent, vt vix illis diabolus possit æquari.

Respondet iterum Ruffini Apologiam esse scriptum damnatum calculis omnium bonorum, vt si quis ex eo testimonium promat, causam suam perdat, ac prodat.

Contra, quia ne verbum quidem S. Gelasius ad talem Apologiam damnandam protulit, imò in hac parte suum calculum apposuit, dum Danielelem integrum recipiendū, Ruffini sententiam de hac re quoque probauit.

Sed & S. Hieronymus sententiam suam explicans cum supradictis PP. eadem controuersa capita confirmat, ac probat. 1. Epistola enim ad Galat. c. 3. ait, Simul illud etiā attendite, quod hic spiritus absque villo additamento sanctus intelligitur, de quo alibi scribitur, Incorruptus est spiritus in omnibus, & in Daniele, Benedicti spiritus, & animæ iustorum Domino. & epist. 49. de muliere septies icta. Huc huc mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidos flammarū globos, hymnos edidit pro stertibus. epist. 13. ad Paulinum c. 1. Daniel adhuc puer longæuos iudicat, & impudicos senes, ætas lasciuia condemnat. idem dicit epist. 13. ad Marcellā. & ad cap. 18. Esaiæ contra eos testimonium ex eodē cap. desumit, dicens. Vnde & in Daniele legimus, Semen Chanaan, & non Iuda; sicut etiam facit in c. 29. Hieremias. epistola ad Eusebium, quæ est 12. c. 10. Potuit & Danieli de regis ferculis opulentior mensa transferri, sed Abacuch, & messorum prandium portat, &c. & postea, vt monstraret se scripturam allegasse, subdit. Immu-

merabilia sunt de scripturis diuinis responsa, quæ gulam damment.

Augustinus lib. 5. contra Iul. c. 5. Et quis, inquit, audeat dicere, aliquid meum non esse bonum, cum omnis creatura Dei bona sit, & benedicat in hymno trium puerorū frigus, & æstas Dominum? c. & ep. 122. Et tamen lege quid illic dicat Azarias, vnus ex tribus, qui aperiens os suum in medio ignis, dixit. Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum. tract. 36. in Io. Veritas quaritur per duos testes, ita planè sic se habet humani generis consuetudo: sed tamen fieri potest vt & duo mentiantur. Susanna casta duobus falsis testibus urgebatur, &c. serm. 242. de tempore ait. Daniel Propheta, nec in lacu proiectus leonum timore percussus expauit: sed inter ista bestiarum ora consistens Dominum tota mente placauit, & tyrannicas dispositiones illasus euasit.

Seuerus Sulpitius lib. 2. sacre historię de Anania, & Misacle in caminum cõiectis, hymni quem decantabat meminit. Eodem libro Danielis diuinum consilium in Susannæ absolutione commendat. eodem lib. euerisionis Belis describit historiam.

Prosper de promission. & prædiction. par. 2. c. 23. dicit, quod cum tres illi illesi hymnum Regi vero dum canerent, in medio camini Filium Dei habere meruerūt, c. 33. liberationis Susannæ, & c. 35. Belis destructionis expressè meminit, & ad prophetiā visionē aptat.

Patres verò Latini, qui vnum, vel duo capita controuersa probant, sunt infra scripti. Hymnum puerorum, Sydonius Apollinaris carm. 16. Eucharistico ad Faustum Regiensē Episcopum, Iunilius Africanus de partibus diuinæ legis lib. 2. Aponius lib. 1. in Cantica, Remigius Antiodor de celebrat. Missæ. Historiæ Susannæ meminit Idacius Clarus aduersus Varimandum Arianum. Maximus Taurinensis de accusatione Domini ad Pilatum, & de Susannæ. Leo magnus serm. 16. de Passione Domini c. 4. illud citat, Semen Chanaan, & non Iuda. Tam hymni, quam historiæ Susannæ meminerunt Fulgentius ad Venantiam de pœnit. c. 16. & epist. 2. de statu viduali c. 10. Beda ad cap. 13. Io. & ad c. 8. Historiæ Susannæ, & Belis meminerunt, Greg. homil. 30. in Euang. & 2. dialogorum c. 22. Petrus Cluniacensis 2. contra Iudæos c. 5. & epist. 1.

Respondent ad omnes has authoritates Nouatores, Kemnitius, Danæus, non citari partes istas cõtrouersas à Patribus tāquam canonicas, sed vt historias, & quidem tanquam humanas historias.

Contra, quia si expendantur dicta testimonia Patrum, semper ferè vt scripturam, eamque etiam vt diuinam ab ipsis citata apparet, cum ex his capitibus aliquid desumunt: scriptura autem antonomastice, vel scriptura diuina canonica est, & diuinitus inspirata: sic operā perdunt, dum falsitate comminiscuntur.

Respondent II. citari vt viles historias ad mores componendos.

Cõtra, quia hoc ipsum Iulius Africanus fatebatur, ad quem Origenes epistolam scribit, vt nedum suadeat, sed & persuadeat omnes illas partes controuersas, vt diuinas esse recipiendas.

TERTIA Classis ex rationibus. Prima, & est Origenis epistola ad Iulium Africanum, quia non est æquum, vt imprudentes, & inscientes abrogemus exemplaria, quæ habentur passim in Ecclesijs, & legem statuamus fraternitati, vt deponant sacros, qui apud eos feruntur, libros, assentiamur vero Hebræis, &c.

Confirmatur ex eodem, quia Dei prouidentia in scripturis sanctis dedit omnibus Christi Ecclesijs edificationem, & curam gerit Ecclesiæ suæ, pro qua mortuus est.

II. ratio, & est Ruffini supra, quia 70. virorum per cellulas interpretantium, vnam, & cōsonam vocem, dubitandum nō est Spiritus sancti inspiratione prolata, ac proinde maioris debere esse authoritatis, quā quod ab vno priuato homine translatus est: in editione autem 70. capita huiusmodi controuersa reperiuntur.

III. ratio, & est eiusdem. Petrus Romanæ Ecclesiæ per viginti & quatuor annos præfuit; dubitandum ergo nō est, quod sicut cætera, quæ ad instructionem pertinent, etiam librorum instrumēta, Ecclesiæ ipse tradiderit, quæ vtique iam nunc ipso sedente, & docente recitabantur. Nec est dicendum, ait Ruffinus, falsos libros Ecclesiæ tradidisse: non enim verisimile est, vt eū sciret quid verum esset apud Hebræos, apud Christianos haberi vellet, quod falsum est. Nec valet dicere, Petrum fuisse sine litteris, & sciuisse esse magis veros libros Iudæorum, quos non poterat ex sermonis imperitia interpretari, quā eos, qui erāt in Ecclesia, nam est iniuriam irrogare Spiritui sancto, qui Petro, & Apostolis charismatum dona in linguis igneis, præsertim linguarum gratiam infudit. Dato autem, & non concesso defuisse Petro peritiam linguarum, atque sapientiam, id de Paulo dici nequit, cum eruditus fuerit ad pedes Gamalielis, &c. qui Romæ positus, quicquid Petro deerat, adimplere poterat.

Confirmatur ex eodem, quia Petrus, & Paulus, qui præcipiebant discipulis, vt attenderent lectioni, emendatas eis, & veras dabant lectiones, & qui præcipiunt ne attendamus Iudaicis fabulis, &c. nō est verisimile eorum phantasias sequutos; præterea non cauendos iussissent eos, qui ex circumcisione erant, præuidentes quod post quadringentos annos ferè Ecclesia cognitura erat non sibi ab Apostolis traditam veritatem; sed debebant ad eos, ne talis error irreperet, legatos mittere, obsecrantes, vt sibi aliquid de veritate, quæ apud ipsos erant, largirentur.

Confirmatur ex eodem, quia non est verisimile, quod eadem Ecclesia per totos istos quadringentos annos errasse, & ignorasse, quod verū est, fateretur, & ascitam se esse ex gentibus sponsam Christo per Apostolos, sed nō ab eis veris monilibus exornatam; putasse se lapides esse pretiosos; nunc autem deprehendisse, quod non sunt veræ istæ gemmæ, quas sibi Apostoli Christi imposuerant, erubescere se ad publicum procedere falsis, & non veris lapidibus adornatam, &c. Hæc ex Ruffino in forma.

Vltima classis ad Hominem; nam quantum attinet ad sacrum scriptorem, Calvinus idem sic illum extollit, Daniel. i. Si qua tunc fuit integritas in toto populo, certè Daniel erat primum exemplar. Nam Ezechiel inter tres iustos eum numerat, à quibus Deum placari posse verisimile erat. Fuit igitur tanta præstantia in Daniele, vt esset quasi cælestis Angelus inter mortales. Et in c. 6. v. 10. Daniel fortitudine spiritus Dei fuit indutus, & vitam suam in sacrificium Deo obtulit, &c. Et Faustus disput. 21. conclus. 36. sic dicit. Standum est Apostolorum testimonio, & Apostolicis discipulis, quos Deus superstites, et longæuos hic esse voluit, vt de doctrina à suis præceptoribus accepta, testimonium redderēt.

Ioannes enim usque ad Traiani tempora vixisse dicitur. Ioannis discipulus Ignatius, Ignatij Polycarpus, Polycarpi Irenæus longæui fuerunt, & quod ab Apostolis audierunt, verum, Apostolicum esse asseruerunt: spuria omnia à genuinis, & natiuis Apostolicis discernentes, illis itaque credendum, vt testibus tantū, non vt auctoribus, qui referant ea, quæ viderunt, & audierunt. Sed Apostolorum discipuli de his capitibus controuersis meminerunt, & vt sacram scripturam receperunt, vt patet de S. Ignatio epistola ad Magnesianos, Irenæo lib. 4. c. 44. ergo.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Tria illa capitula Danielis etiam sunt partes scripture diuine.

Respondeo dicendum sicut dicit S. Augustinus de dono perseu. c. 11. hoc esse hæreticis familiare, quod, *Scripturas sic accipiunt, curuo quodam priuilegio, imo sacrilegio, vt quod volunt, sumant, quod nolunt, reiiciant, quia seipsos in scripturis recipiendis, & alijs dogmatibus credendis constituunt regulam veritatis.* Sed quia superius dictum est credendum, & scripturarum recipiendarum regulam infallibilem esse Ecclesiæ authoritatem; ad illam, quæ sint diuinæ scripturæ in toto, & secundum omnes partes recurrendum est. Cum ergo ex sanctione Tridentinæ Synodi Daniel, sicut & cætera scripturæ cum omnibus suis partibus, prout in vulgata veteri editione latina continentur, & vt in Ecclesia Dei legi consueuerunt sub anathemate recipi mādetur; Catholico dubitandum nō est omnes prædictarum scripturarum partes esse diuinas. Suasibile autem ad externos à catholica communione argumentum formari potest, ex autore, qui Daniel perhibetur diuino spiritu afflatus, & ex argumento, vel materia partium illarum controuersarum. In pueris enim in caminum detrusis, & hymnum canentibus, & filium Dei secum habere merentibus ab incendio penitus illesis, vt dicit S. Prosper p. 2. de prædictio. c. 33. *Reuelate gratia eundem filium Dei agnouit ipse Rex, qui suos veros adoratores figmenta vanissima contemnentes è flammis præsentis sæculi ad cælestem gloriam perducit triumphantes.* Vnde, & propheticum hoc factum, seu visionem in ordine quartam appellat idē Prosper p. 2. de prædict. c. 33. Factum etiam Susannæ idem inter duodecim, quas ibidem recenset, visiones propheticas numerat, in ordine primam apud eundem Prosperum his verbis. *In prima contra impudicos seniores castitatem Susannæ defendit. Hoc agit Dominus Iesus dum aduersus sceleratos hæreticos Ecclesiæ suæ integritatem tuetur, quam peruersis suis disputationibus vitare contendunt.* In altero facto destructionis Belis, quod ad duodecimam visionem pertinere docet, *Latissimum spectaculum, ait idem, Nedum Regi, sed & spiritualibus mentibus fuisse exhibitum, dum ex illo facto, & omnibus circumstantiis docuit, & ostendit vnum, & solum verum Deum esse colendum, relictis vanis superstitionibus, quibus nō tantum Babylonios, quantum etiam totum mundum sub potestate Daemonum captiuū teneri Prophetæ cernebat.* Ipsi etiam Danielis post Belis contractionem in lacum immissio Christum Dominum, vt dicit idem c. 35. expressè figurabat, qui per Prophetam dicebat. *Foderūt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam.* &c.

iterum. Misit Dominus misericordiam suam, & veritatem suam, & liberavit animam meam de medio catulorum leonum, &c. cum ergo prophetica sint hæc omnia, & spiritu prophetiæ edita dubitandum non est esse diuina.

Solutiones oppositionum.

AD Primam Iosephus texens laudem gentis suæ noluit ea recensere, quæ ad Presbyterorum, & Iudicum continebant vituperationem in facto Susannæ antiquiores Iudæos imitatus, qui, ut dicit Origenes, talem historiam è sacro textu tricarunt. Non est mirum, ait Origenes epist. ad Africanum. Si veram historiam Susannæ, cui parauerunt insidias impudici seniores, ii, qui non longe aberant ab instituto Presbyterorum illorum suffurati sunt, & subtraxerunt à scripturis. olim verò in scripturis extasse idem testatur dicens. Quidam interpretati de Susanna hebraicum in arcanis, ut est verisimile, iam olim apud eos habitum. Iosephus, vero non reiecit, sed non meminit eorum capitulorum: fatetur autem expressè Iosephus, se multa prætermisisse, quæ in annalibus Hebræorum erant descripta, inter quæ erat ista historia: similiter nec meminit libri Iob, cum tamen inter protocanonicos semper sit annumeratus. Quod Iulius Africanus oppositū senserit, satis est, quod Origenes ad oppositū sentiendum eundem optimis rationibus conuicerit. Quamuis Iulius non assertiuè id dixerit, sed inquirendo de quo dubitabat, & ab Origene fuerit instructus. Quod Hieronymus, & alij ab ipso citati easdem partes controuersas reiciant, loquuntur secundum canonem Hebræorum, ut ipsemet Hieronymus se exposuit loco supra allegato, respondens inuectiue Rufini. Quod fabulas nuncupari narrationes prædictas loquutus est secundum mentem Hebræorum. Vnde eadem Apologia expressè dicit, *Me non negasse, ait, eum Prophetam, nempe Danielelem, Quem statim in fronte prologi Prophetam esse confessus sum: sed quid Hebræi dicerent, & quibus argumentis suam niterentur probare sententiam voluisse monstrare.* Vel S. Hieronymus loquitur, non ex propria, sed aliorum sententia. Vel dicendum secundum Aristotelem in Poetica. Fabulas nō solas dici quæ fictas, sed quæ veras etiam continet narrationes. vnde Minutius Felix in Octauio (de quo vide Rogerium opusc. de libris canonicis c. 25. & Sixtum nostrum senensem responsione ad vltimum hæresi 6. lib. 8.) fabulam vocat verissimam quandam narrationem. Vnde qui de rebus veris, & gestis inter se loquuntur, fabulari dicuntur, ut habetur apud Lucam, & illis discipulis, de quibus dicitur, *Dum fabularentur inuicem.* Vnde & Clemens Alex. apud Euseb. 3. Hist. ecclesiast. c. 23. narrans quoddam Ioannis Euangelistæ factum, ait. *Audito fabulam, non fabulam, id est factum verum, non fictum, & fabulosum.* Quod autem vera ista fecata sint à cæteris, solum monstrat vsum verum, quod apponebatur ad indicandum, quid in hebrais codicibus reperiretur, quid non. Nec scripsit Hieronymus omnes eos esse imperitos, qui has partes Danielis esse existimant, sed verba sunt Vitakeri. Sed solū scribit Hieronymus se has partes prætereire noluisse, ne apud imperitos magnam partem voluminis trūcasse videretur, quod à Vitakero verbis, & sensu longè diuersum est. Origenis autem verba allegata, non ad Susannæ historiā

excludendam, quam tantopere recipiendam probat, dicta sunt; sed ad excludenda alia apochrypha, quæ Origenes in eadem epistola numerat, ut patet intuenti, & sic patet ad confirmationem.

Ad II. negatur consequentia; nam multa sunt in Iob, & Nehemia chaldaicè cōscripta, quæ nec aduersarij negant esse canonica.

Respondet quoque Origenes epistola ad Iulium Afri. magis credibile esse illud olim à suo auctore hebraicè, vel syriacè scriptum, & à studiosis amatoribus veritatis inter libros reconditos seruatum, deinde à Græco interprete versum.

Ad III. idem S. Hieronymus in prologo in Daniel causam ignorare fassus est, dicens. *Cur id acciderit nescio, siue enim quia sermo Chaldaicus à quibusdam proprietatibus à nostro eloquio discrepat, noluerunt 70. Interpretes easdem linguæ lineas in sua translatione seruare, siue à nescio quo non satis Chaldaicam linguam sciēte editus est liber, siue aliquid, quod causæ extiterit ignorans.* Verisimile est illa capita imperfectè à quodam translata à chaldaico in græcum ignaro linguæ Chaldaicæ, ut dicit noster Hugo. Cumque ex alia parte traditio Teodotionis ex suo originali fideliter traducta esset, non mirum si ea utebantur Patres: & primitiua Ecclesia: modo autē, ut dicit Hugo, *Translatio Teodotionis non legitur, cum factus fuerit Ebionita, maximè cum habeatur melior translator, videlicet Hieronymus.*

Ad IV. quod est particulare, & primum argumentum contra historiam Susannæ, Nulla est discordantia temporum, dicunt noster Hugo Cardinalis, & noster Sixtus Senensis, cui subscribit Bellarminus, circa tempus liberationis Susannæ, & pueritiæ Danielis: illa namque verba, *& Rex Astyages, &c.* quæ in fine 13. cap. leguntur, non pertinent ad commemoratam superius historiam Susannæ, quo tempore Daniel puer erat: sed veluti titulus chronologicus ad historiam Belis, & Draconis immediatè sequentem, cuius historiæ tempus designatur, cum dicitur. *Et Rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus regnum eius,* sub Cyro autem iam senex erat Daniel. Hoc etiam demōstrant correctissima Græca Carasæ, quæ ab his verbis ordiuntur caput 14. & ipsi Sectarij prælo cōmiserūt 1601. in officina Colmeniana, Biblia ex manu scripto biblioth. Basileens. Palat. Cantabrig. conformiter ad græca exemplaria. Fauent etiam, proposito vtraque versio Arabica, Antiochena, & Ægyptia, seu Alexandrina. Ipseque loquendi modus, qui ex abrupto inseritur, qui nullam cum præcedentibus monstrat connexionem. Sunt alij, qui putant contigisse hæc historiam tempore Astyagis, & Cyri: verum id non potest subsistere, cū Daniel puer describatur in liberatione Susannæ. Cuius verò ætatis esset Daniel cū Regi ministraret, non conuenit inter DD. Genebrardus 1. Chronolog. pag. 147. cum alijs apud P. Castro in Hierem. c. 29. v. 8. putat fuisse 20. annorum. At verò Ignatius epist. ad Magnes. Seuerus Sulpitius lib. 2. hist. sac. putant extitisse 12. annorum. S. Isid. lib. de vita, & morte SS. c. 40. satis puerum esse indicat; vnde multi existimarūt quinquentem, ita Christophorus à Castro, & alij. Communiter dicitur Daniel fuisse 14. vel 16. annorum. Sed auctoritas Patrum intra limites christianæ modestiæ me cōtinet, ut cum ijs potius sentiam, solum auctoritate eorum motus, quàm incertis, & friuolis coniecturis.

Accedit quoque non levis coniectura pueritiæ, non adolescentiæ ipsius Danielis, nã si Daniel prouectioris fuisset ætatis, facile potuisset à senioribus repelli, dicendo, Danielelem esse ipsum amasium Susannæ, quæ ipsi deprehenderunt, quæ obiectio cessabit, Daniele existente puero. Accedit quoque authoritas S. Aug. serm. 242. de tempore, dicentis, Danielelem non fuisse pubescentis ætatis, quando iudicium istud exercuit. Et si dicamus, quod biennio post captiuitatē Daniel cœpit prophetare, incipiens à iudicio Susannæ, & cū fuerit ductus in captiuitatem decem annos natus, ut dicit Pererius præfat. in Daniel. & colligitur ex supputatione Theodoretī in cap. 1. Ezech. in iudicio Susannæ duodecim annos natus erat, ut dicebant citati Patres.

Ad I. confirmationem illa verba cap. 6. quod Daniel erat vnus ex Satrapis, referuntur ad tempus senectutis, nō ad tempus liberationis Susannæ, in quo puer erat, & verisimilius est in ætate grandæua, non puerili adscitum inter primates Curia regis; in qua charus erat Regi ex multiplici titulo, nēpe propter interpretationem somniorum Regis, Susannæ liberationem, fraudis Sacerdotum detectionem, &c. cōsuetum est autem in scriptura multa per anticipationem ponere, quæ postea gesta sunt. Quare non est mirum si caput. 6. in codicibus latinis. 13. præcedat: in codicibus tamen græcis, ubi ordo rerum gestarum seruantur Danielis liber incipit à Susannæ historia ubi pueritia Danielis describitur. Sic est videre in Athanasio in synopsi, & editione 70.

Ad II. Confirmationem, quæ est Anabaptistarum instantia apud nostrum Sixtum Senensem respōdetur ex eodem, ut dicit Hieronymus lib. contra Iovin. Ezechielem Danielis pueri, & non senis meminisse, vel mortui. Nec obstat inter grandæuos annumeratum, id enim meruit ex solerti eius iudicio in Susannæ liberatione, & Belis interfectione demonstrato. Ætas enim non annorū numero computatur. Coniugatis verò adiungitur, ut post calamitatem eidem, sicut & illis felicitatem successisse monstraretur, ut dicit Rab. David Kimchi. Ut enim Noe coniugatus vidit diluuiū mundum obrutum, postea eiusdem reparationem; Iob filiorum necem, & bonorum omnium iacturam, postea in bonis, & filiis meliorem instaurationem; sic Daniel carum Regi expertus est mundus, mox captiuum, post captiuitatem in Regia sublimatum. Vel ut dicit Chrysostomus hom. 47. in Genes. quia Noe filios, & filias, sic Daniel, & Iob multos alios seruauerunt tum familiares, tum populares, tum subditos suos. Vel dicendum ea verba respectiue esse intelligenda, ut non sit necesse verificari de singulis illorum trium, sed satis verificari de duobus Noe videlicet, & Iob. Vel ut dicunt noster Senensis quem sequitur Bellar. illa locutio est ex hypothese, ut sensus sit; etiam si hi omnes filios haberent, & filias, non liberabunt ab imminente flagello. Et mira Danielis arguitur sanctitas cui viuo etiam Dominus testimonium de sanctitate perhibuit.

Sed ad has, & similes obiectiones diluendas duos Danielis ponere non esset improbabile, ut scripsit Bellar. lib. 1. c. 9. ad finem; obijcienti siquidem Porphyrio illam difficultatem mox dissoluendam (de allusione græca *χίτων*, quod est scindere ad arborem, quæ dicit *χίτων*, ad probandum Susannæ historiam esse confictam, & per consequens totam Danie-

lis Prophetiam corruiere) Eusebius, & Apollinarius responderunt (ut testatur Hieronymus præfat. in Danielē) hanc partem historiæ Susannæ sicut & partes quibus factum Belis recensetur, non esse partes Danielis Prophetæ, quem constat de Tribu Iuda fuisse, sed alterius Prophetæ, nempe Abacuch filij Iesū, qui & Daniel quoque dictus est de Tribu Leui, sic enim in editione 70. scriptum est in eo capitis titulo ubi Belis narratur historia. *Homo quidam erat Sacerdos nomine Daniel filius Abda, conuiua Regis Babylonis.* Quæ sententia stante nedum difficultati à Porphyrio motæ, sed & cæteris supradictis de discordantia temporum facile occurrere posset, nempe alium fuisse, qui Susannam liberauit, &c. alium de quo in alijs capitulis agitur. Stante autem hac opinione probabili, nō fuit indecens, partes ab illo Daniele de Tribu Leui annexi partibus Danielis de Tribu Iuda; ex similitudine. n. nominis sub nullo alio rectius, q̃ sub Prophetia Danielis potuerūt collocari. Vnde & multi aiunt Psalmos nō à Davide editos, sed ab alijs, & quæ psalmi erant, sub libro Psalmorum David recte collocati sunt. At dicimus vnum, & eundem fuisse Danielelem, quoad paternum genus ex tribu Iuda, quoad maternum ex tribu Leuitica, cum frequens esset illarum tribu copulatio maritalis. Et hoc est probabilius, nec officit particula illa [*Homo quidam erat Sacerdos*] nam hodie in probatis 70. interpretū codicibus nō habetur, & 70. codices in multis fuerunt corrupti; quare prior responsio melior est, communior, Patribus, & ecclesiastico sensui conformior, vnius. n. Danielis sit mentio in Ecclesia, ut olim in synagoga.

Ad II. Argumentum particulare, & principale cōtra Susannæ historiam respondetur ex Origene, negando in scripturis non dari illud genus Prophetiæ, quod dicitur afflatus. Iacob enim somnio prophetauit cum vidit scalam, &c. visione, dum vigilando vidit hominem, qui cum eo luctabatur vsque mane; insinuatū prophetico, dum filiis benedicens dixit. *Congregamini ut annuncietis quæ ventura sunt vobis in diebus nouissimis.*

Ad primā confirmationē respōdet Sixtus Senensis noster loco citato in responsione ad 3. à Græco quodam pio edita esse ista capitula, postea autoritate Ecclesiæ fuisse recepta. Sed hoc est auctoritatem horum capitulū euertere, & hereticis Catholicos insinuandi præbere occasionem.

Respondet ergo Origenes loc. cit. Primò non esse certum sibi, vtrum apud Hebræos seruetur eadē vis in his allusionibus græcè descriptis, præsertim cum vocatis Hebræis rem exactissimè inuestigans, talem allusionem in Hebræo correspondentem reperire non potuerit.

Respondet II. vnum ex ipsis Hebræis dixisse pariter potuisse fieri, ut syriaca voce scriptor vsus sit pro græca, ut eadem allusio, quæ syriaca est, græcè respondeat. exemplum esse potest cum Christus Dominus instituens Petrum suum Vicarium dixit. *Tu es Petrus, & super hanc petram*, syriace loquutus est, vocās illum petram, & tamen eadē allusionem in græca, & latina deprehendimus. Verum probatio, & ostensio desideratur talis allusionis in nostro proposito, quæ ex syriaco aliquo codice ostendi nequit.

Respōdet III. idem Origenes, & hæc est omnium optima. Quod in nostris scripturis sunt quædam velut etymologia, quæ apud hebræos quidem propriè,

& conuenienter se habent; apud nos autem non itidem. Non est ergo mirandum si qui Sufannæ historiam sunt interpretati, procurarunt, vt esset verbum consonans hebraico, verum quia hoc non est hucusque factum, mox subdit. *Non enim existimo denominationum habere proportionem, & conuenientiam cum consonante hebraico nomine.* Quod est dicere hanc allusionem græcam non correspondere secundum verbum hebraicè nominatis arboribus, sed secundum sensum accipiente interprete duas arbores consimiles, quibus græca responderet allusio, & Paranomasia explicaretur Danielis, alijs quidem verbis dicta, non tamen alia secundum sensum à græca versione.

Ad secundā confirmationem satis optima est interpretatio, ait S. Hieronymus, quando nō verbum verbo, sed sensus sensui consonat: sensus autem expressio in hoc consistit, vt ex diuersitate arborum quæcumque illæ essent, dissona senum illorum minimeque coherentia dicta extitisse probaretur, & Danielem ex arborum nominibus cum allusione pænæ cōminationem, & sententiam aduersus eosdem conuenienter protulisse: exemplum esse potest de nomine קיקיון Ionæ 4. quod à 70. cucurbita ab Aquila, & Hieronymo Hedera, ab hebreis Ricinus, frutex patum latinis, & græcis notus, versum est; nulla tamen contradicente ex tali varietate, vna alteri veritate. Satis enim erat in genere fruticem vertere, qui vmbra efficeret, quæcumque tandē ea esset arbor. Verum est quod temeritas priuata in translatione, & mutatione translata iam editionis, cauenda est.

Etiā dici potest eam historiam nedum hebraica, sed etiam græca lingua conscriptam, cum Daniel in aula regia educatus, eam linguam callere potuisset, & sic eam historiam græcè fuisse descriptam, quā cum Theodotion inuenisset, vel à Iudeis accepisset, editioni suæ adiunxit.

Ad tertiā confirmationem, quod lapidibus obruti sunt, non contrariatur sententiæ Danielis: scēti enim sunt non gladio: sed separatione animæ à corpore, vt dicit Lyranus. Vel, vt dicit Origenes, hoc prædici nō in presenti seculo, quod alter scindatur, alter secetur, sed in futuro Dei iudicio post eorum discessum. Ad authoritatem Hieronymi, & Origenis dicēdū, quid Iudæi sentirēt retulisse, nullum vero suum iudicium interposuisse. Quamuis inter Hieremiam, & ea quæ dicuntur hic, euidenter apparet nullam esse contradictionem, si dicatur, quamlibet mortis pœnam, vt docet S. Aug. 6. qq. in Iosue q. 7. aliquādo significari nomine ignis: vnde Deuter. 4. & Ios. 7. lapidatio ipsa vocatur combustio. *Et quicumque ille ipse hoc crimine fuerit deprehensus, comburatur igni, cum omni substantia sua.* & postea dicitur. *Lapidantque eum omnis Israel, & cuncta, quæ ipsius erant, igni consumpta sunt.* Et potuit contingere, vt primò fuerint lapidati, deinde combusti, vt accidit Acham, vt notat Abul. in 7. Ios. q. 6. vt hic exprimitur pœna lapidationis, in Hieremia pœna vstionis, vt dixit prius Lyranus super illum locum Hieremiæ. Potuit etiam fieri, secundum nostrū Hugonem Cardinalem, vt illud verbū, *Et occiderunt eos*, non ipsi immediate occiderint, & sic non fuerit seruata lex talionis, quæ debebat in eo casu esse lapidationis, sed quod Regi Babylonis occidendos traderint: sicut dicimus Iudæos Christum interfecisse, nō quod ipsi occiderint, sed quod Gentibus ad occidendum tradiderint, quod si vt secundum legē lapi-

darentur Iudæis quantumuis captiuis permissum est à Rege Babylonis, non incredibile putat Origenes, vt cū magnæ gētes fuerint, & subiectæ, cōcessum esse vt suis vterētur legibus, atque iudicijs. Et sic patet ad cōfirmationē quintā, quod cū Iudæi essent in ingenti numero, nihil obstabat quin eis concederetur, vt sūm præscripta legis reos punirēt: vnde & Iudæis permissum quoque à Pilato, vt Christū condēnarent. *Accipite eum vos, ei secundum legem vestram iudicate eum.*

Ad quartā verò in ordine, etsi variatio in rebus lenibus testiū dicta nō infirmet; nō lenis est variatio de loco, præsertim in delictis occultissimis: sicut enim variatio temporis non idem factum monstrat, sic & loci variatio, de qua variatione cum apertè deprehēderit, solidissima conuictio fuit, accedente præsertim Spiritus sancti instinctu. Vnde S. Ambr. 2. de Spiritu sancto c. 7. de Daniele dicit, quod *secundum accepti Spiritus sancti gratiam vacillantia perfidorum testimonia deprehendit*. Dato autem, quod ex simplici ista variatione eos testes falsos non conuicerit, ex illa occasionem potuit sumere Daniel vrgendi, minādī, vt tanta fuerit efficacia inquirentis, quod vel rubore perfusi, crimen prodiderint, iuxta illud Poetæ.

Heu quam difficile est crimen non pro dere vultu.

Vnde cū sponte confessi sint, ex suo ipsorum met ore iudicati. Vel tādē ex S. Thoma 2. 2. q. 63. art. 3. ad 3. & art. 1. ad 1. quod Daniel fuit accusator simul, & iudex, quia erat diuini iudicij executor, cuius instinctu mouebatur, ac proinde sicut ex parte iudicis non fuit seruata humani iudicij solemnitas, cum diuinū esset iudicium ex commissione, ita ex parte testium, cum in iudicio Dei procedatur ex sola notitia veritatis.

Ad III. particulare nō est verisimile ad imitationē Cretensis Minotauri, artificiosè fabrefactā talē Draconis historiam, cū gentiū scripturis nostræ sint priores, vt latè ex Iustino, & Clemente Alexandr. monstrauimus supra cū de veritate scripturæ tractatū est.

Ad IV. rectè Senensis noster, cui subscritbit Bellar. supra. Respondet ad obiectionem, quod bis fuit Daniel in lacum coniectus. Primò à Dario ob edicti Regij contemptum, intra dies triginta prohibitos Deum adorans, ibiq; cum pernoctasset, postero die liberatus est, vt dicitur c. 6. Secundò à Cyro Rege, (qui cum dicto Dario duobus annis, & post ipsum vigintiduos regnauit) ob destructum Belem, & destructum draconem, à quo lacu ante septimum diem dimissus non fuit. Vnde S. Ambr. in ps. 118. oct. 17. ait. *Daniel Propheta secūdō in lacum missus leonū, &c.* & Athanasius in synopsi lib. 22. expressè hanc sententiam tenet, quod primò sub Dario, Babylone, secūdò sub Cyro in lacum sit iniectus. Sunt qui dicunt, vt Perer. lib. 16. & alij, hoc accidisse sub Nabuchodonosor, aut filio eius Euilnerodach; sed à communi non puto esse recedendum, maximè ab Athanasio.

Ad confirmationem ergo respondetur, aduersarium non nisi somnia scribere, cum nunquam Hieremias de tali expeditione Cyri in Massagetæ sit vaticinatus, qui si Isaiam citare voluit quod de Cyro c. 44. & 45. multa describat; nihil de tali expeditione prædictum cernitur; sed gloria, & potentia eius generatim descripta est. Si historicos novos prodar, quod Cyrus nunquam Babylone resederit, totam antiquorum historicorum vniuersitatem opponimus scribentium Cyrum Dario successisse, & eiusdem regni

gni ad triginta annos peruenisse. Legantur noster Senensis, & Pererius lib. 10. in Daniel. & lib. 13. Genabr. & alij.

Ad II. cōfirmationem, nihil esse hoc mirandum, si Dei virtutem, & Angelis datam facultatem supra corporalem naturam quantum ad motum localem, consideremus, quam aduertens Ambrosius enarratione 1. in Genesim ad Horatianum dixit. *Accipe etiam, quod supra hominis substantiam Moyses in imo ambulauit maris in summo Apostoli, Abacuch sine pen- nis volauit, &c.* Quod si Dēmoni data fuit facultas in momento temporis Christum Dominum à deserto in montem, & in pinnaculum templi asportandi, non est denegandum bono Angelo talem facultatem defuisse, præsertim quia præter virtutem natiuā Angelicam, adfuit noua virtus superaddita Creatoris: quamuis enim transportatio virtuti naturali Angeli tribui possit; detentio corporeæ molis ex cincinnis, vt nec corpus caderet, nec capilli auellerentur, non nisi Deo creatori attribuendum est.

Ad vltimum, Caluinus Neronis, & Heliogabalos imitatur, qui homines ex sua vita merentes neminē probum existimabāt. Sed ex ipsamet Caluini spōgia maculas iniuriosē Danieli affixas aspergamus. dicit idem Calu. Daniel. 6. & 11. *Quod liberatio eius ostendit, quantopere probata fuerit eius pietas, quia maluerat se propria vita abdicare, quam mutare aliquid ex sua consuetudine, quantum ad cultum Dei.* Quomodo ergo superstitiosus? Quomodo ergo transgressor eiusdem cultus, cum impiē, & sine fundamento accusatur? cætera vitia obiecta, ex eodem Calu. dissoluuntur, nam in Ezech. c. 6. n. 14. sic dicit. *Non frustra eum Ezechiel nominat inter tres sanctissimos, qui fuerunt ab exordio mundi. Hoc fuit maximum, et cū esset adhuc adolescens, vel etiam in media ætate, coniungi cum Iob. & cū Noe, sic vt esset tertius in sanctitate rara, & ferē incredibili.* Hæc Caluinus, reprehendens, & carpens seipsum, & vt in proverbio est, propria vineta cēdens.

CONTROVERSIA V. SPECIALIS.

Quorum librorum noui testamenti Deus sit author, & primo de Protocanonicis.

DEinde considerandū est de libris noui testamen- ti, & primo de Protocanonicis, mox de Deuterocanonicis secundum sensum Catholicorum explicatum: eo enim audacia Nouatorum prorupit, vt etiam de ijs, de quibus nunquam extitit dubitatio, controuersias excitarint. Secundo tractabimus de Deuterocanonicis, quos tamen omnes vt canonicos, & æqualis authoritatis recipit Ecclesia.

Circa primum.

Articulus primus. Vtrum quatuor Euangelia diuino spiritu edita fuerint?

Articulus secundus. An Acta Apostolorum sint à Spiritu sancto dictata?

Articulus tertius. An Epistolæ Pauli sint à Spiritu diuino dictatæ?

Articulus quartus. De Epistolis canonicis, siue catholicis, an eodem Spiritu sancto dictante, conscriptæ fuerint?

ARTICVLVS PRIMVS.

An quatuor Euangelia sint diuino spiritu conscripta.

Positio Hæreticorum.

Qui Euangeliorum veritati detraxerunt non solum fuerunt Iudæi, & Pagani, vt Celsus Philosophus, Hierocles Pythagoricus; sed à nostra religione apostatæ, Lucianus in dialogo, Peregrinus, Porphyrius, Iulianus, qui, vt suis turpitudinibus blandirentur, & erroribus viam munirent, Apostolorum, & Euangelistarum mores inculpatissimos, & ab ipsis scripta diuinitus, plaustris sycophantiarum, onerant, & diuina esse inficiantur. Hæretici verò veteres, vt in suam nassam homines pertraherent, se solos Euangelicos, & diuinam cognitionem adeptos gloriabantur, Apostolos, & Euangelistas carpendo, veritatē Euangelij abnegando, vt testantur Irenæus, Epiphanius, Philastrius. In specie verò hæc Euangelia negabant Ebion, Cherinthus, Merinthus, Carpocrates, qui sola genealogia ex Matthæo descripta cōtenti, reliqua abiecerunt. Marcion ex Epiphanio totum ex integro reiecit.

Hos sequuti sūt Manichæi, præsertim Faustus apud Augustinum. Euangelium Lucæ Ebion, Cherinthus, & Merinthus, Marcion, Carpocrates totum sustulerunt; Marcion verò, & Cerdon, licet solum Euangelium Lucæ reciperent, in multis illud decurtarunt. Ioannis Euangelium reiecerunt quidam Anonymi apud Philastrium, & Alogi apud Epiphanium, quos sequutus est Theodorus Bizantius Coriarius apud eundem. Faustus cum suis Manichæis etsi Euangelium Ioannis recipiat, intactum perstitisse negat, & à falsarijs corruptum asserit.

Horum impiorū errores sequuti sunt Nouatores, pari impietatis gressu. Quidā enim in toto reiecerunt Euangelium scriptum, dicentes, esse figmentum, somnium, rem prorsus cabalisticam, talis fuit Otho Brunfelsius, ex Cochlaeo lib. 3. de auth. script. de quo sup. Alij non omnia quatuor Euangelia scripta æquali veneratione, & fide suscipiūt: sic Lutherus, qui in præf. in sua Biblia, tria dicit axiomata Euangelij destruentia. Primum, solum S. Ioannis Euangelium esse vnicum, verum, & præcipuum Euangelium. Secundum, hoc solum habere Euangelij naturam. Tertium, esse hoc tantum verum nucleum, & veram medullam Euangelij. Luthero ergo iudice, tria alia Euangelia nō sunt vera Euangelia, carentia natura Euangelij, falsi nuclei, & falsæ medullæ, putamina, & ossa, paleæ, quisquiliæ. Illud autem idcirco asseribat Lutherus, vt suā fidem euangelicam, verius cacangelicam statueret, nempe Euangelij naturā in fide, non in operibus etiā, & miraculis cōsistere. Quia ergo ceteri Euangelistæ, minus de fide, plus de operibus, & miraculis tractant; Ioannes verò plus de fide, minus de operibus, & miraculis; ad suum paradoxum stabiliendum, solum Euangelium Ioannis veram habere Euangelij naturam, pronūciauit. Mirū est, quod Iunius 1. cōtra Bellarm. c. 6. hæc verba Lutheri neget. Quod paradoxum Luthericolarū quidam pudebundi è posterioribus editionibus sustulerunt, sed præter antiqua eius exemplaria, vt videre est in Norimbergenfi anni 1527. ex officina Iodoci Butknecht, sunt moderniora Lipsiæ im-

impressa 1603. tom. 1. operū eiusdem, quæ sunt extra tomos Vvitembergenſes, & Ienenenſes, quæ hanc infulſam comparationem continent. Quidam verò contra ipſius mentem, vt Hunnius contra Bellarm. dixerunt, in cōparatione eſſe exceſſum in ſalutaribus Chriſti doctrinis tradēdis, in quibus primum locum obtinet Ioannis Euangelium. Sed perperam, nam ſi talem exceſſum poſuiſſet, orthodoxè ſenſiſſet; ſiquidem in ſecretioribus, & ſublimioribus myſterijs aperiendis ceteros antecedit, propter quod Aquila à Patribus vocatur: ſed dum de ipſa Euangelij natura fit comparatio, quam in ſolo Euangelio Ioannis agnoſcit, à cæterorum Euangelistarum ſcriptis, Euangelij naturam aufert; quo fit, vt ſoli Ioannis Euangelio credens, nulli credat.

Caluinus vero 3. inſtit. c. 2. §. 1. dixit. *Euanidæ ſpeculationis eſſe credere Deum eſſe, Euangelicam hiſtoriā, ac reliquas ſcripturæ partes veras eſſe arbitrari.* & paulò poſt ſubiungit, *Talibus quidem fidei teſtimonium tribuitur, ſed per naturæ peritiam, id eſt abuſum, quoniam Dei verbum non impugnant manifeſta impietate, vel reiſciunt, vel contemnunt, ſed quandam potius obedientiæ ſpeciem præſeferunt. Verum hæc fidei, ſeu vmbra, ſeu imago, vt nullius eſt momenti, ita indigna eſt fidei appellatione.* & poſtea ait. *Eam procul eſſe à ſolida veritate fidei.* Proceſſit iſte error, quòd ſolam fidem, quam ſaluificam vocant, ſtatuant in diuina beneuolentia promittente vitam æternam: Cetera vero omnia credi non vera fide, ſed vmbra fidei, & hanc vocant hiſtoricam, qua Deum eſſe, ceteraſque Euangelij partes, & ſcripturæ veritates credunt homines. Hanc diſtinctionem è lacunis Lutheri hauſtam, iterū in colloquio Ratiſponenſi ſeſſ. 10. 11. 13. renouarunt Luthericolæ, Hunnius &c. expreſſe profitentes non eſſe neceſſarium fide ſaluifica ſcripturas eſſe diuinas: aut ſpecialiter hunc, vel illum librum v.g. Euangelium Matthei eſſe diuinum, &c. ex qua poſitione euidenter ſequitur, dum hiſtorica quadā fide creduntur Euangelia, non eſſe res tanti momenti ibi ſcripta, quæ fide digniſſima ſint, ſed ſatis eſſe ſi vmbra fidei, quæ nullius eſt momēti, & hiſtorica quadam, & humana fide credantur, ita vt cuique liberum ſit ex Euāgelijſ, & alijs ſcripturis, quæ velint credere, quæ nolint non credere, nō ſecus in ſcripturis humanis. Quod etiam feciſſe Nouatores, præſertim Caluinum notiſſimum eſt, vt enim aliqua de multis exemplis proferamus, tractans illa verba. *Hic eſt ſanguis meus;* dicit ſtultè ſuperſtitioſos eſſe qui verba Chriſti mordicus arripiunt. Illud factum, quod quicumque tetigerūt ſimbriam veſtimēti Chriſti Domini ab Euangelifta laudatum, & ad memoriam æternam deſcriptū, ſuperſtitioſum appellat, Et quod Chriſtus Dominus ne lignum ſumigās extingueret, ſeſe accōmodabat ruditati. In c. 5. Matth. ait. *Hæc ſententia Matthei. Vos eſtis ſal terræ.* &c. ex abrupto ponitur apud Lucam. & in c. 6. Luc. in illa verba *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum,* ait. Lucas ſententiam hanc quaſi inter alios ſermones ex abrupto prolata absque contextu refert. Contra Ioannem ait in c. 8. *Euangelifta improprie fidem nominat, quod eſt tantum præparatio ad fidem.* & poſtea. *Verbo credendi improprie uſus eſt Euangelifta pro cognitione.* Sed & ruruſus contra Mattheum dicit, *Improprie ſæpeque citaffe veterum Prophetarum ſententias contra germanum, & proprium ſenſum,* ſic ſcribit in c. 2. v. 15. In c. 4. v. 13. In c. 8. v. 17. & in c. 27. v. 9. Hæc, & ſimilia monſtrant,

Euangeliftas non diuinitus inſpiratos ſcripſiſſe, dum improprietatis, inordinationis, falſitatis taxantur, & quod verbis eorum non ſit tanta moroſitate inhe- rendum.

Suum Caluinum ſequutus Beza Geneuæ pseudo apoſtolus in Matth. 27. in edit. 1556. & 1558. imò antiquos Eccleſiæ hoſtes Porphyrium, & Iulianum imitatus, turpiter lapſum memoria inſimulās Mattheum, quod pro Zacharia Hieremiam citauerit.

Anabaptiſtæ, verò, & Serueterani apud Sixtum Senenſem lib. 7. her. 1. 2. 3. 4. & 5. negāt Euāgelia apud nos integra, intacta, & inuiolata ſeruari, ſed multa falſò, ac violenter irrepſiſſe, & ad Chriſti deitatem mōſtrandam multa Prophetarum vaticinia perperam aſſuta, &c. quibus etiā ſubſcripſit Erasmus apud Caſtrium lib. 4. Apologet. clamādo nullum eſſe locum in ſcriptura in quem non irrepſerit aliquod mendū Manicheorum.

Et his non obſtantibus, omnes tamen ſe euangelicos, noui iſti Cacangelici iactant, ipſos Euangeliftas in iudicium cogētes, reprehendentes plauſtris ſommatū eos onerātes. O bellos cacangelij buccinatores.

Sed & alio abſurditatis genere in eoſdem Euangeliftas ab impijs eſt debacchatum, eos namq; olim tra- duxerūt impij Cæſus, Porphyr. Eccleſiaſiam coaluiſſe dicendo, ex idiotis piſcatoribus, vt imperitiæ, & inſci- tiæ referta eorum ſcripta, colligant. Hos ſequitur Caluinus, qui Chriſtum Dominū in ordinē colligit, quòd piſcatores in Apoſtolos elegerit, inquiēs in c. 7. Luc. v. 29. quod *Chriſtus Dominus non niſi ex ſæpe po- puli ex quiſquilis ſibi colligere potuit, quod primo aſpectu Euangelij gloriam valde obſcurat, imò deformat,* & alij apud Caſtrium lib. 4. Apolog. c. 4. ex quibus conficiunt parum illis deferendum.

Fuerunt quoque, vt refert Caſtrius lib. 4. Apolog. pag. 428. qui dixerūt, Apoſtolos erraſſe vt homines, ſed non in his, quæ ad finem pertinent.

Alij modificarunt apud eundem Caſtrium pag. 481. errare potuiſſe non in ſenſibus, ſed in verbis.

Alij apud eundem pag. 432. quærent, vnde Euangeliftæ nouerunt, quæ non viderunt? ita Erasmus in Luc. præem. & Matth. 1.

Etiā fuerunt quidam Eccleſiaſtiſci ſcriptores, vt ſcribit Hieron. in c. 5. Michææ, qui aſſeruerūt, in omnibus, quæ de veteri teſtamento citantur, eiufmodi eſſe errorem, vt aut ordo mutetur, aut verba, & interdū ſenſus quoq; ipſe diuerſus ſit, vel Apoſtoliſ, vel Euangeliftis, non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memorix credentibus, quæ nonnunquam labitur. Et in epiſtola ad Philemonem, in vniuerſum dixerūt non ſemper ſacros ſcriptores habuiſſe Spiritum ſanctum in ipſis loquentem; quam poſitionē nouitatū amator Erasmus totis viribus amplexus eſt in annot. ſuper 1. cap. Matthei, qui in multis quoque alijs auſus eſt Euangeliftas reprehendere, vt ex obiectionibus ad- ducendis patebit.

Oppositiones eorundem.

Primum argumentum antiquorum Apoſtatarū (vt Celi apud Origenem lib. 2. Iuliani apud Cyrillum lib. 3. & 8. contra Iulianum, Manicheorū apud Auguſt. lib. 13. contra Fauſtum c. 10. quos ſequuntur Anabaptiſtæ) ex diſſonantia ipſorum Euangelistarum: nam Ioannes, & Marcus Deum ex ho- mine

mine natum non scribunt, nec Mariam inducunt, nec Iosephum Christi genitores, sed Ioan. in principio fuisse Verbum dicit, & Verbum fuisse apud Deum, & Deum fuisse Verbum, Christum videlicet significans. Marcus verò Euangelium, inquit, Christi filij Dei, tanquam Matthæum exprobrans, qui posuerit filium David. Lucas, & Matthæus multò amplius decertant in genealogia Christi: nam Lucas c. 3. scribit, Christum fuisse filium Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Iane, qui fuit Ioseph, qui fuit Matathia, q. fuit Amos, &c. Matthæus verò dicit progenitum Christum ex Maria, quæ fuit vxor Ioseph prognati ex Iacob, prognati ex Mathan, prognati ex Eleazar: vnde euidenter est contradictio ex diuersis parentibus, auis, proavis genealogia deducta. Hæc illi.

Confirmatur primò, quia in eadem genealogia, Matthæus nouem generationes numerat vsque ad Zorobabel; Lucas vero duodeviginti, à Salathiele vsque ad Dauid. Alios etiam Matthæus, alios Lucas percenset, est Anabaptist.

Confirmatur secundò, quia Euangelistæ homines fuerunt, ergo potuerunt hallucinari, saltem in his quæ ad fidem non pertinent, vt sunt genealogiæ, aut saltè in verbis errare potuerunt si non in sensibus, vel saltè falsari sunt codices à Manichæis, vt dicit Erasmus.

II. Argumentum. Euangelium scriptum merum est somnium, & commentum Cabalisticum. Ergo non est à Spiritu sancto. est Othonis Brunsfeldij.

III. Argumentum. Euangelium Ioannis cæteris præstat in eo ergo solo est vera Euangelij natura. est Lutheri. antecedens probatur ex encomijs sanctorum vocantium Ioannem Aquilam cæteris supereminentem, &c.

IV. Argumentum, quia Euangelia, sicut & cæteræ scripturæ, non cadunt sub obiecto fidei, ergo nō sunt diuinitus reuelata, & non continent infallibilem authoritatem, consequentia patet. Antecedens à Caluino fabrefactū est: quod non aliter probat, nisi quia solum obiectum fidei est diuina bonitas cuius promissionibus fidelis innititur, quæ & saluifica est: alia vero, vt cæteri Symmistæ etiam dicunt, est historica; at non est necesse, vt fides historica in omnibus contineat infallibilem authoritatem, ergo.

V. fuerunt Euangelistæ idiotæ, parum ergo illis deferendum.

VI. testimonia, quæ citant Euangelistæ multoties ab hebraica veritate discordant: imò & multoties ab ipsismet Septuaginta: interdum integrè non afferuntur; & interdum ipsidem aliquid de suo apponunt: ergo &c. Antecedens probatur oculari demonstratione, si loca, quæ citantur tam ab Apostolis, quàm Euangelistis cum illis fontibus comparentur. Adde quod S. Hieronymus, qui lima est in emendandis, & castigandis sacris codicibus, asserit Lucam abuti multis testimonijs, non sequèdo Septuaginta, quos tamè sequutos dicit Apostolos, nullius sequentes interpretationem, sed sensum; ergo, Hieronymo fatente, magis sensus, quàm verba vsurpata sunt ab Euangelistis: imò, ait Erasmus, citata sūt testimonia, vt à studiosis erant restituta, vt factum est Matth. 15. vbi dicitur, *Benè prophetauit de vobis Esaias. Populus hic labijs me honorat, &c.*

VII. Argumentum Euangelistæ absque contextu scribant, improprie loquantur, & falsitatis conuin-

cuntur, ergo; antecedens probatur ex locis supra adductis in positione Caluini, ex illo c. 5. Matthæi. *Vos estis sal terræ*, quod ex abrupto ponitur apud Lucam. Amplius improprie, & contra sensum Prophetarum loquuntur ait Caluinus, similiter & Anabaptistæ. Loca propter quæ murmurat Caluinus, sunt cap. 2. Matth. vers. 15. vbi dicitur in reuersione pueri Iesu de Ægypto. *Tunc impletum, quod dictum est per Prophetam ex Ægypto vocaui filium meum*, qui locus non facit ad rē; præsertim cū apud 70. legamus, *Ex Ægypto vocaui filios eius*, quod intelligitur de filijs Israel. c. 4. v. 13. dicit Matthæus Christum secessisse in Galilæam. *Vt impleretur, quod scriptum est per Prophetam Isaiam. Terra Zabulon, & Terra Nephthalim via maris trans Iordanem Galilæa gentium, &c.* qui locus exponitur de liberatione trium Tribuum Zabulon, Nephthalim, & Aser illam partem incolentium. Matth. c. 8. v. 16. scribitur quod, *Omnes male habentes, curauit vt impleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem. Ipse infirmitates nostras accepit, & agrotationes nostras portauit*, quod dictum Esaiæ exponitur communiter de sanatione spiritali peccatorum. Anabaptistæ vero hæc etiam loca citant c. 2. Matth. vbi dicitur, quod Christus habitauit in Nazareth, *Vt impleretur, quod dictum est per Prophetas. Quoniam Nazareus vocabitur*, quod in nullo legimus Prophetarum. Illud, quod Hierem. 31. legitur. *Vox in Rama audita est, &c.* violenter ad necem Innocentium à Matthæo contortum est; nam ex sequentibus verbis Prophetæ, est sermo de Rachele plorante filios suos. Addi potest & locus ille c. 13. vbi ad demonstrandum Christum Dominum in parabolis meritò loquuntur, subditur, *Vt impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem. Aperiam in parabolis os meum. Eructabo abscondita, &c.* certum est autem illud nomen תַּיִרָתוֹ quo vsus est Dauid ps. 77. non significare parabolas. i. similitudines, & adumbratas locutiones; sed breues, & acutas sententias, quas Græci apophtegmata vocant, & Hieronymus vertit ænigmata; & potius allusiones videntur adducere, quàm Prophetarum sensus penetrare, cum Prophetas citant.

VIII. specialiter cōtra Matthæum, nam c. 1. dicit, Salmon autem genuit Booz de Rahab, Booz autem genuit Obed ex Ruth, &c. at hoc verum esse non potest, nam Salmon fuit tempore Iudicum, sub quo principatu de Raab genitus asseritur Booz: David pater Iesse fuit sub Heli, qui longo intervallo à Iudicibus distauit.

Amplius Oziam Regem filium Iorē nominat, fuit autem filius Amasie, sicut similiter asseritur Ieconias filius Iosia, qui tñ fuit nepos illius, non filius. 4. Reg. Cur etiam sciens, & prudens Euangelista omisit tres generationes, præterierit Ochoniam filium Ioram, Ioam filium Ochozæ, & Regem Amasiam filiū Iorē, quæ tamen habentur 1. Paralip. c. 3? Superfluas tamè postea ponit ab ijs verbis, Zorobabel autem genuit Abiud, vsque ad Christum Dominum, cum nulla fiat de huiusmodi genealogijs mentio, nec in lib. Mach. nec in Ecclesiastico, nec in Ioseph. Ægypto, &c. Iudæis.

Amplius in genealogia eadem Christus ex semine Dauid deducitur frustra, nam ex Ioseph Christus natus non est. Ipse quoque Ioseph non congruenter dicitur vir, addit Erasmus, corrigens Euangelistam, & multa de viro, & marito nugatur, & verecundius,

ad

ad coitum excludendum verbo Viri, vsum esse, &c.

Amplius Matth. c. 2. citatur illud testimonium ab Euangelista, *Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel.* tam. n. in hebraica, quam versione 70. contrarium scribitur, videlicet, *Et tu Bethleem minima es in millibus: ex te mihi egredietur, ut sis in Principem in Israel;* diuerso ergo sensu Euangelistæ Prophetas citantur.

Amplius, quod inculcauit nouissimè Beza, ex antiquis suffragatus, Euangelista Matthæus, ubi narrasset de nummis proiectis à Iuda, emptum esse agrum in sepulturam peregrinorum, subditur, *Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetam,* apud quem tale testimonium non legitur, sed apud Zach. cap. 15.

IX. Marcus sic orditur Euangelium, *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Isaiâ Prophetâ. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuâ;* quæ verba apud Malachiam, non Isaiam leguntur. Idem argumentum faciunt Anabaptistæ. Et dato, quod tale testimonium ad Malachiam referatur, certum est ex consequentibus. Malachiâ de Elia Prophetâ fuisse loquutum; nam infra c. 4. dicitur. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam.*

Amplius dicit Marcus, quod Dauid comedit panes propositionis, quando introiuit in domum Dei, sub Abiathar principe Sacerdotum, c. 2. at constat ex 2. Regum id accidisse sub Abimelech, non Abiathar. Præterea quæ de resurrectione, & apparitione Christi scribit Marcus c. ultimo contraria sunt ijs, quæ alij Euangelistæ describunt; nam Matthæus dixit, *Christum surrexisse vespere Sabbathi.* Marcus vero scribit, *Mariam Magdalenâ eum vidisse mane prima Sabbathi,* propter quam contradictionem, ait Hieronymus q. 3. ad Hedibiam, *Et quia in omnibus Græciæ libris tale capitulum Marci ultimum non habetur, subdit expressè, Non recipimus hoc Marci testimonium.* Quæ vero inter initium, & finem Euangelij Marci habentur confusæ, & præposterè contra ea, quæ Matthæus scribit posita sunt; non est autem verisimile Marcum, qui ab August. lib. de consensu Euangel. dicitur abbreviator Matthæi, sic confusæ, & præposterè scripsisse; sed hanc confusionem, vel negligentiam scriptorum, vel hæreticorum ortam, & in textum irrepsisse. est argumentum Anabaptistarum. In eundem Marcum debacchatur Erasmus, infirmas fidem Euangelistæ, quia ait, scripsit Euangelium secundum quod à Petro audiuit iuxta fidem gestorum, potius quam ordine doctrinæ, ergo potius historia est, quam Euangelium.

X. Contra Lucæ Euangelium; nam 3. cap. vndecim generationes, adiecta Cainam generatione, à diluuiio ad Abraham referuntur, cum Moyses à Noe ad Abraham decem tantum numeret generationes; scriptoris ergo vitium, vel falsatoris hoc scriptum esse conuincitur. Illa verba similiter c. 20. *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Non est autem Deus mortuorum, sed viventium,* bis in eodem capitulo in Ecclesiæ Catholicæ codicibus replicabantur, quæ tamen nunc semel leguntur, ait Epiphanius lib. 1. hæres. 42. & à Marcione, vel alio corruptore subtracta sunt. ex 19. autem cap. illa verba. *Videns Iesus ciuitatem, fleuit super illam,* à Catholicis sublata sunt tanquam textui inconuenientia, dicit idem Epiphanius in Ancorato. est Anabaptist. contententium falsata Euangelia Ec-

clesiam legere. In eundem sic debacchatur Erasmus in illud Lucæ. *Quæ in nobis completa sunt verum,* ait. *Sed age, dic Luca, unde istarum rerum certitudo?* Similia edocuit in illum locum Matt. *Antequam conuenirent,* ait, ceterum ut res est gesta, ita narrat Euangelista, non ut ipse nouerat.

Amplius ex eodem Erasmo Lucas fuit Pauli interpres, & Acta Apostolorum scripsit, ut vidit, non ergo fuit scriptor Euangelicæ Fidei.

XI. contra Euangelium Ioannis cap. 5. mentio fit de probatica piscina quinque porticus habente, de qua nulla fit mentio in veteri scriptura, nec in Iosepho diligentissimo hebraicarum rerum scriptore. Accedit, quod Interpretes variant inter se tam in loco, & virtute loci disputantes. De loco quidem alijs dicentibus in atrio templi fuisse constructam, alijs intra urbis mœnia. De virtute variat similiter, quibusdam sanandi virtutem tribuentibus hostijs, & victimis, quæ ante cremationem ibidem lauabantur; alij cuidam ligno per Adam, & Seth plantato, in quo Christus Dominus erat crucifigendus, quod à Salomone in piscinæ illius profundum proiectum est. Falsarij ergo hanc historiam Ioannis Euangelio apposuerunt, & non integra, & sincera habuit Ecclesia Christi Euangelia. Est Anabaptistarum. Et tandem c. 19. dicitur, quod hora quasi sexta Pilatus dixit. *Ecce Rex vestri;* & tamen à Marco dicitur. *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.*

XII. In fauorem illorum Ecclesiasticorum apud Hieronymum supra: *Fuit enim, aiunt, tempus, quando Paulus dicere non audebat,* ad Galat. 2. *Vno autem iam non ego, &c. & fuit aliud tempus, cum dicebat,* 2. Cor. 13. *An experiri mentis queritis eius, qui in me loquitur Christus.* Similiter Prophetis idem accidit, ut vno tempore spiritu Dei agerentur, altero destituerentur, dicente Greg. Hom. 1. in Ezech. *Aliquando prophetiæ spiritus deest Prophetis, nec semper eorum mentibus præsto est:* vnde 4. Reg. 4. dixit Eliseus de Sunamitide. *Anima illius in amaritudine posita est.* & de seipso. *Et Dominus celauit à me, & non indicauit mihi;* ergo similiter idem quod Apostolis, & Prophetis contigit, Euangelistis accidere potuit.

Confirmatur primò, quia interdum Prophetæ putant se à Spiritu sancto agi, à quo non aguntur, sed à spiritu proprio: vnde Nathan Prophetâ, qui dixerat Dauid se ædificaturum domum Domino, 2. Reg. 7. admonitus, & correctus à Domino, sermonem suum retractauit, quod exponens Greg. ibidem, ait, in hoc differre veros, & falsos Prophetas, quia veri si quid aliquando per spiritum suum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per Spiritum sanctum eruditi, citius corrigunt: falsi verò falsa denunciant, & in sua falsitate perdurant. Nihil ergo inconuenit, quod Scriptores sacri, Prophetæ, Apostoli, Euangelistæ scripserint spiritu proprio, correcti postea spiritu Dei.

Cōfirmatur secūdò, Moyses enim scripsit, propter duritiem cordis dandū esse libellum repudiij, quem Christus aboleuit, dicendo, *Ab initio non fuit sic.* Apostolus de quibusdā rebus ait in suis litteris, *Dicit Dominus, non ego;* de alijs autem, *Hec dico ego, non Dominus;* & multa similia in scripturis reperiuntur, quæ adducens, & ponderans Origenes in quadam Homilia ait, etiā in cæteris Prophetis aliqua quidem Dominus loquutus est, & non Prophetæ: alia verò Prophetæ, & non Dominus. & Basilii ex hoc mon-

strat

erat Spiritum sanctum non esse creaturam, quia ait, Omnis rationalis creatura, est quando à seipsa loquitur, est, quādo ea, quæ Dei sunt loquitur. & S. Ambr. lib. 5. contra Eunom. c. penult. loquens de loco allegato de permissione libelli repudiij, ait, Ostendit hic locus, quæ per fragilitatem humanam scripta sunt, non à Deo scripta: ergo, &c.

Confirmatur ultimo, quia non minus assistit Spiritus sanctus in Cōciliorum definitionibus, quā in scripturarum siue propheticarum, siue apostolicarū, siue euangelicarum editione: sed in minimis error deprehenditur in Concilijs. siue ex oscitantia, siue obliuione, tum scripturas allegando, quæ aliā patiuntur interpretationem, tum non necessarias, sed verisimiles, & quæ infringi possunt rationes adducendo, nec præiudicium affertur fidei, cum satis sit Patres deduci in omnē fidei veritatem à Spiritu sancto, quæ ad salutem necessaria est; ergo similiter satis est directos Prophetas, Apostolos, Euangelistas in rebus necessarijs ad salutem, in cæteris rebus tum allegando scripturas, tum historias scribendo, & huiusmodi, potuerunt hallucinari, memoria excidere, aliquid humanum pati.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentiis.

Sed contra est primo autoritas Ecclesiæ, ut patet ex Cōcilij, & decretis Summorum Pontificum, de quibus supra, recipientium quatuor Euangelia, ut sacra, & diuina.

II. Classis argumentorum ex Patribus. Ignatius sic dicit epist. ad Philipp. Eximium autem quid habet Euangelium, nimirum aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi passionem, ipsamque resurrectionem. Quæ namque Prophetæ annunciauērunt donec veniat, cui repositū est, & ipse erit expectatio gentium. hæc in Euangelio impleta sunt, dicente Domino, Matth. ultimo, Ite docete omnes gentes, &c.

Irenæus lib. 3. c. 1. Non enim per alios dispositionem salutis nostræ cognouimus. quā per eos, per quos Euangelium peruenit ad nos, quod quidem tunc prænuiciauerunt: postea verò per Dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt fundamentum, & columen fidei nostræ futurum. & mox qui scripserūt illa enumerat, Matthæum, Marcum, Lucam, Ioannem, & c. II. Tanta, inquit, est circa Euangelia hæc firmitas, ut etiam ipsi heretici testimonij reddant ei, & ex ipsis egrediens unusquisque eorum conetur suam confirmare doctrinam. & paulò post. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex, Verbum, qui sedit super Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in uno spiritu continetur.

Origenes in præm. Lucæ homil. 1. exponens illa verba. Quoniam quidē multi conati sunt, ait, Hoc quod ait, conati sunt, latentem habet accusationem, qui absque gratia Spiritus sancti ad scribendum Euangelia prosilierunt, Matthæus quippe, & Marcus, Ioannes, & Lucas non sunt conati scribere, sed Spiritu sancto pleni scripserunt Euangelia.

S. Basilus hom. in verba illa. In principio erat Verbum, dicit. Omnis quidem Euangeliorum vox reliquis omnibus sancti Spiritus præceptis eminētior esse dignoscitur, quod in alijs per Prophetas seruos, in Euangelij autem ipse per se Dominus est alloquutus.

Nissenus oratione contra vsurarios clamat, Deus, in Euangelij. in publico, totique terrarum orbi noto chi-rographo, quod quatuor loco. & vice vnus scripserunt, cuius testes omnes Christiani à temporibus paries salutis extiterunt.

Chrysostomus in Matth. hom. 1. Quid igitur, non sufficiebat vnus euangelista memorare? sufficiebat quidem, sed cum quatuor sint qui Euangelia conscribāt, nec eisdem certē temporibus, aut in eisdem locis, neque pariter congregati, neque mutuo colloquentes, & tamen quasi vno ore pronunciant, fit hoc sine dubio veritatis grande documentum.

Gregorius Nazianzenus in carminibus Iambicis inter alios sacros, & diuinos libros quatuor Euangelia enumerat dicens.

Nunc iam recenti audias pacti libros.

Euangelistas quatuor solum cape.

Matthæus omnes ante it, Marcus statim,

Lucasque sequitur, quarto Ioanni datur

Sedes, &c.

Procopius in Eccl. 45. exponit iustitiæ Regē Christum esse, Qui vias rectas, id est Euangeliorum oracula, in quibus nihil prauū, nihilque sinu sum reperias edidit.

Epiphanius hæc. 51. Et non sciunt illi nulla intelligentia præditi, quod unicuique Euangeliste cura fuit. ut consonè loqueretur, quæ ab alijs fuerunt dicta. imo ut ab alijs relictā sic reuelaret: non enim erat ipsorum voluntas, sed ex Spiritu sancto doctrinas ac consequentia.

Cyrillus Alexandr. præmio in Euangel. Ioan. Exquisita profectō est, diuinitusque defluxa omnium Euangelistarum doctrina, &c. paulo autem post. Cum ergo mirabilis, excelsaque Sanctorum Euangelistarum doctrina sit: non n. ipsi, ut Saluator dicit, sed Spiritus Patris in ipsis loquitur. Ioannis Euangelium si quis sublimitatem mentis atque acumen consideret, & quam magnus sit sententiarum in ea cumulus cogitet, longè omnium, non iniuria præstantissimum dicet. Nam eisi diuinorum dogmatum expositio equaliter omnibus præposita sit, atq; ad eundem quasi calcem curriculo diligenter omnes ferantur: si tamen diuersa eis oratio est, ut quamuis in vnā urbem peruenerint, in magnificentiores tamen ades alius alio ingressus esse videatur.

Ex Latinis Tertull. 4. contra Marcionem c. 2. Constituius in primis Euangelium instrumentum, Apostolos auctores habere, quibus hoc minus Euangelij promulgandi ab ipso Domino sit impositum, &c. & c. 5. cū autoritate Ecclesiæ Lucæ Euangelium ab initio editionis suo stare dixisset, subdit. Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum cæteris quoque patrocinabitur Euangelij, quæ proinde per illas, & secundum illas habemus Ioannis dico, & Matthæi, licet & Marcus, quod edidit Petri affirmetur, cuius interpretes Marcus, &c.

Hieronymus in prologo super Euang. Circa numerum Euangelistarum, sciendum est plures fuisse, qui Euangelia scripserunt, sicut & Lucas Euangelista testatur dicens, Luc. 1. Quoniam quidā multi conati sunt, &c. & postea. Ecclesia autem, quæ supra petram Domini voce fundata est, quatuor flumina paradisi instar eructans, quatuor annulos, & angulos habet, per quos quasi arca testamenti, & custos legis Domini lignis immobilibus vehitur.

Ambrosius in Lucam in præmio, ubi ostendisset, quod sicut in veteri testamento erat populi gratia, discernens spiritus, ut cognosceret, quos referre deberet in numerum Prophetarū, quos autem quasi bonus

nummularius improbare, sic & nunc in nouo testamento multi Euangelia scribere conati sunt, quæ boni nummularii non probauerunt. Vt tantummodo in quatuor libris digestum ex omnibus arbitrati sunt eligendum. & postea veniens ad illa verba Lucæ 1. exponenda. Quoniam quidem multi conati sunt, dicit, ergo multos cepisse, nec implese etiam S. Lucas testimonio locupletiore testatur, dicens plurimos esse conatos. Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit sine conatu, sunt enim donationes, & gratia Dei, quæ ubi se infuderit, rigare consuevit, ut non egeat, sed redundet scriptoris ingenium. Non conatus est Matthæus, non conatus est Marcus, non conatus est Ioannes, non conatus est Lucas: sed diuino spiritu ueritatem dictorum, rerumque omnium ministrante sine ulla molimine capta compluerunt. Lib. de Tob. c. 20. Spiritus sanctus suggessit Euangelistis quæ scriberent, &c.

Augustinus lib. 1. c. 2. de consens. Euangelist. Isti igitur quatuor Euangelistæ uniuerso terrarum orbe notissimi, & ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cuius uniuersitatem Christi Ecclesiam dilatare ipso sui numeri Sacramento quodammodo declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur. Primum Matthæus, deinde Marcus, tertio Lucas, ultimo Ioannes, &c. Sed in conscribendo Euangelio, quod diuinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum, quos ante Passionem Dominus elegit, primum Matthæus, ultimum Ioannes, ut reliqui duo, qui ex illorum numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem sequuti erant, tanquam illi amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, utroque ab eis latere munirentur. & postea c. 7. ait, quod has Domini sanctas quadrigas, quibus per orbem uetus subigit populos leni suo iugo, & sarcinæ leui, quidam, vel in ipsa uanitate, vel imperitia temeritate calumniis appetunt, ut eis ueracis narrationis derogent fidem, per quos Christiana religio disseminata tanta fertilitate prouenit, ut homines infideles iam inter se ipsos calumnias suas mittere uix audeant, compressi fide gentium, & omnium deuotione populorum. Et cum hæc esset palmaris eorum uanitas Euangelistas de dissonantia, & obliuione taxare; hos nodos ibidem conatur dissoluere Augustinus, unde & in 3. lib. c. 13. reddens huiusmodi rationem subdit. Quis ergo & in hac re cognouit intellectum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? ubi sic gubernauit corda reminiscendum Euangelistarum, & in Ecclesiæ fastigio tanto authoritatis culmine sublimauit, ut per hæc ipsa, quæ in eis contraria uideri possent excæcarentur, dignè traditi in concupiscentias cordis sui, & in reprobum sensum, & multi exercerentur ad elimandum primum intellectum secundum occultam Omnipotentis iustitiam. & lib. 1. c. 2. Quamuis autem singuli eorum suum quendam narrandi ordinem tenuisse uideamur: non tamen unusquisque eorum, uelut alterius præceditis ignarus uoluisse scribere reperitur, uel ignorata prætermisisse: sed sicut unicuique inspiratum est, non superfluum cooperationem sui laboris adiunxit. Lib. 1. c. 10. Quicquid Christus de suis factis, & dictis scribi uoluit hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperauit. Quicquid ergo legeris in Euangelio non aliter accipies, quam si ipsam manum Domini scribentem conspexisses.

Gregorius Papa hom. 3. in Ezech. Quatuor ergo facies uni sunt, quia si requiras quid Matthæus de incarnatione Domini sentiat, hoc proculdubio quod Marcus, Lucas, et Ioannes. Si quæras quid Marcus, hoc quod

Matthæus, Ioannes, & Lucas. Si quæras quid Lucas, hoc quod Ioannes, Matthæus, & Marcus sentiat, &c. Et quatuor pennæ uni, quia Dei omnipotentis Filium, Dominum nostrum Iesum Christum simul omnes concorditer prædicant, &c.

S. Thomas in catena sic dicit in præf. ex Aug. de consensu Euangel. Inter omnes diuinas auctoritates, quæ sanctis litteris continentur, Euangelium merito excellit.

TERTIA Classis ex demonstrationibus Theologicis; nam quod diuino spiritu sint edita, & eadem incorrupta seruata, hoc ex successionis regula habetur, ut dicebat Tertullianus: sed hæc regula in dignoscendis etiam prophanis authoribus adhibetur, ut latè demonstrat Augustinus 33. contra Faustum c. 6. non est ergo irrationabile si omnium Apostolicarum Ecclesiarum successionem, ut firmissimo argumento utamur ad Euangelia, sicut & cæteras scripturas recipiendas.

II. Probat, quia Euangelistæ inaudita loquentes, & scribentes, nec in uno angulo, quæ scribebant occultantes, sed ubique præsentibus inimicis eadem volumina legi curabant, & nihilominus de illis triumpharunt, eos captiuando in obsequium Christi: hoc autem fieri non potuisset, nisi diuina uirtus extitisset, quæ aderat ubique, & apud omnes cuncta peragebat, ut perbellè Chrysost. hom. 1. in Matth. Nec mendaciter scriptis Euangelis passa esset diuina prouidentia tot uirtutibus, & signis à gentibus, & omninatione, quæ sub cælo est aurem accommodari.

III. Quia si non additisset diuina eadem uirtus, & si cælesti lumine non fuissent descripta, non potuisset perficere, & illiteratus adeo sublimiter philosophari, & persuadere, quæ naturam nostram excedunt, tã quoad cognitionem, ut aliam superesse uitam, aliãq; mortem, &c. quam quoad actionem, ut malas cogitationes frenandas, uindictam non inferendam, uirginitatem seruandam suadendo, &c. quæ dogmata suscepta, & credita sunt, Philosophorum uerò doctrinis, tanquam arenarum telis dissolutis, quæ susceptio diuini operis pariter est argumentum, ex Chrysost. ibidem. Accedit, quod doctrinæ Philosophorum obscuræ sunt, non omnibus peruia, ut quid iustum sit, quidue iniustum difficiliter deprehendi possit: at nostra non sunt talia, sed iustum, & iniustum, omnisque uirtus in paucis syllabis, & breuibus uerbis Euangelistarum comprehenduntur, ut ab omnibus, etiam à pueris intelligi possint: tales enim sunt sententiæ ueritatis, v. g. Quæcumque uultis, ut faciant uobis homines, & illis facite: & quod in duobus mandatis tota lex pendet, & Prophetæ, id est in Dei, & proximi dilectione. Nec certus numerus annorum præfixus est ad consummanda studia uirtutum, nec certa ætas, uel locus designatus, ut factum est à Philosophis. Diuinitus ergo inspirata Euangelia, quæ talem doctrinam continent, suaderi potest.

IV. Quia, quod Prophetæ prædixerunt, impletum tandem cernimus in Euangelica historia, circa partem Virginis, & totam œconomiam Saluatoris, ut uicissim sibi testimonium perhibeant. De quo argumento diffusè Chrysostomus Dem. ad gætes, quod Christus sit Deus. Theodoret. de curand. Græc. affect. & lib. 6. & 10. de Prouid. Origenes in cap. 15. Matth. & S. Aug. ep. 120. ad Honoratum, & lib. qq. in Matt. q. 16. & 12. & 13. aduersus Faustum, ubi do-

cet euentum ipsarum rerum prædictarum, esse optimum prophetiæ interpretem. Hier. ad Paul. de institut. Monachi.

V. Summam Euangeliorum maiestatem, & auctoritatis culmen arguunt ritus, & ceremoniæ, quibus cum Euangelij verba recitantur, omnis Ecclesia vtitur; nam quando legitur, accenduntur luminaria, (Hieronymo etiã teste aduersus Vigilantiũ) amplius thūs incenditur, oscula à Sacerdote libro imprimuntur; stantibus omnibus, & capita detegentibus, &c. Per eadem Euangelia iuramus tanquam per infallibilia, & diuina testimonia, de qua consuetudine legendus Cyrillus ep. 1. synodica Ephesina, & Vigilius Papa epist. ad Eutychium Patriarcham Constantinopolitanum.

Quod si dicas, saltem in minimis potuisse contingere officiosa mendacia, vel memoriæ lapsus, stante veritate historiæ circa substantialia.

Contra, & sit VI. argumentum ex Aug. epist. 9. ad Hieron. quæ allegat S. Thom. 2. 2. q. 110. ar. 3. ad idẽ propositũ: nam si ad sacras scripturas admissa fuerint officiosa mendacia, nulla in eis remaneret auctoritas, nec de illis posset proferri sententia, cuius pondere obteratur contentiosa falsitatis improbitas: nam Ratum qui aliter sapit, posset dicere, in testimonio quod affertur, honesto officio scriptorem esse mentitum, vel memoria lapsum, &c.

Confirmatur primo ex eodem, epist. 8. si istas simulationes, & officiosa mendacia fingamus, si exurgerent peruersi homines prohibentes nubere, verbi gr. & illis ostenderetur à scripturis matrimonium commendari: si dicerent scripturas id finxisse, & esse mentitas officiosè propter homines, qui dilectione coniugum tumultuari poterant, nihil posset Catholicus contra aduersarium præualere, hypothesi illa admissa. Rursus ea, quæ in scripturis dicuntur in Dei laudem, possent dicere aduersarij, stante eadem hypothesi, conficta esse, vt exardescerent homines in Dei dilectione, & tamen tantum abest, vt scripturæ ista mendacia aborreant, vt quod in laudem Dei cedere videretur, si Christus non surrexisset, & prædicatum fuisset, quod resurrexerit, in impietate redundaret, dicendo falsum testimonium aduersus Deum, quod suscitauit Christum, quem non suscitasset, vt dicit Apostolus 1. ad Corinth. cap. 15.

Confirmatur secundo, quia admissio officioso mendacio, obliuione, & huiusmodi tota scriptura vacillabit, vt docet idẽ ep. 8. & 9. vnusquisque. n. quod vult credit, quod non vult nõ credit: ad hæc enim diuertitula recurrit proteruius allata quacumque scriptura, eos per quos scriptura administrata est, vel officiosè mentitos, & oblitos, vel deceptos.

Confirmatur tertio, quia etiam si designentur, vt dicit idẽ epist. 8. quæ sint parua, vel magna, quæ ex proprio, quæ ex spiritu Dei, quæ ex mendacio composita, quæ serio dicta, quæ verè, & sincère enarrata, quæ ex obliuione prætermissa, nulla amplius librorũ particula remanebit, quæ non vtrunque videbitur, vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis eadẽ perniciosissima regula ad mentientis, vel obliuiscens auctoris consilium, officiumque deferatur. Posset enim quis proteruius dicere mentitos Euangelistas, vel alios canonicos scriptores, in trium personarum diuinarum numeratione, & nuncupatione Christi resurrectione, &c. quæ difficiliora sunt multis alijs,

quæ in scriptura narratur. Nec valet fuga, quod posset dari regula ad cognoscendum hoc loco lapsos, officiosè mentiendos, obliuiscendos, de spiritu suo loquutos, ibi vero non. Nam queritur, vel hoc discerneretur ex spiritu proprio, vel aliqua scripturæ regula; si ex spiritu proprio adhuc desideratur talis spiritus manifesta approbatio: si ex scriptura ipsa incerta afferretur regula: quæ enim afferitur hic officiosè potuisse mentiri, &c. incerta redditur; potest enim tunc regulam istam accipiens dicere, cum sibi talis regula traditur fluctuagam regulam accipere, & tradentem tunc esse mentitum officiosè.

Quod si dicas esto ex mendacio, & ex obliuione, & deceptione immunes fuerint scripturæ, dum dictatæ sunt, poruerunt saltem ex iniuria, & iniuria temporum à peruersis corrumpi.

Contra, & sit VII. argumentum, quia hoc, vt dicit August. de vilit. credendi c. 3. nullis in tam receti memoria extantibus exemplaribus, possunt convincere eodem enim modo Patres primæ etatis vsque in præsens legunt, & citant testimonia: non est autem verisimile Ecclesiam Christi tot sæculis vitiatam, & corruptam legisse, & credidisse.

Confirmatur ex eodem lib. 33. contra Faustũ c. 6. nam nonnisi subuersus dicere potest, non potuisse Apostolorum Ecclesiam tam fidam, & numerosam fratrum concordiam, vt eorum scripta fideliter ad posterios traicerent, cum eorum cathedras vsque ad præsentis Episcopos certissima successione seruarint: cum hoc qualiumcunque hominum scriptis siue extra Ecclesiam, siue in ipsa Ecclesia tanta felicitate proueniat.

Confirmatur, quia hac via etiã cæterarum gentium scripturæ incertæ redderentur, vnde August. ibidem, *Quæ vnquam literæ habebunt pondus auctoritatis, si Euangelicæ, si Apostolicæ non habebunt?* &c.

Confirmatur vltimo, quia hoc esset vniuersam fidem destrueret, & vniuersas hereses innouaret, tollendo id, per quod possunt magna ex parte regulari: vnusquisque enim hæreticus scripturæ gladio confossus se minime euictum damnabit, potens hoc adstruere ex corrupto, & vitiatò codice repulsum: latus enim campus aperitur, vt suus vtiq; animus auctor sit, quid in vnaquaque scriptura probeat, quid improber. Legendus Aug. 32. contra Faustũ c. 19.

Vltima Classis ad hominem; nam omnium modernorum hæreticorum communis vox est, solam scripturam esse purum Verbum Dei, hoc solam esse Euangelium, cætera ab ipso esse verba hominũ, &c. vnde & seipsos, vt putant, à professione puri Euangelij, inflatis buccis, se Euangelicos attulere non erubescunt.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Quatuor Euangelia sunt diuinitus conscripta.

Respondeo dicendum sicut dicit Augustinus de consensu Euangel. lib. 1. c. 1. quod inæt omnes diuinas auctoritates, quæ in sanctis literis continentur, Euangelium merito excellit, cuius primi Prædicatores Apostoli fuerunt, qui Dominum Iesum Saluatorem nostrum Christum etiã in carne præsentem viderunt, quorũ quidam, hoc est Mattheus, & Ioannes etiã scripta de

de illo, quæ scribenda visa sunt, libris singulis ediderunt. At ne putaretur, quod attinet ad percipiendum, ac prædicandum Evangelium interesse aliquod, utrum illi annuncient, qui eandem Dominum hic in carne apparentem sequuntur, an alij, qui ex illis comperia fideliter crediderunt, diuina providentia procuratum est per Spiritum sanctum, ut quibusdam etiam ex illis, qui primos Apostolos sequebantur non solum annunciandi, verum etiam scribendi Evangelium tribueret autoritas. Per hos ergo eminentissimæ autoritatis scriptura condita est, sicut & per cæteros Scriptores canonicos, ut dicit Aug. 11. de Ciuit. c. 3. *Eidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nos ipsos noscere idonei sumus.* Ea autem, quæ sciri possunt testibus nobis, quæ scilicet non sunt remota à sensibus nostris, non ab alijs accipimus; unde & præsentia nuncupantur, eo quod præsto sint oculis nostris: illa verò, quæ ab illis remota sunt, ut idem docuit, quoniā nostro testimonio scire non possumus, de his alios testes requirimus, eisque credimus, à quorum sensibus remota esse, vel fuisse non credimus. Sicut ergo de visibilibus, quæ non vidimus, ut testibus infallibilibus credimus ijs, qui viderunt, ita & de inuisibilibus, quæ à nostro sensu remota sunt, illis ut infallibilibus testibus credere oportet, qui hæc in illo incorporeo lumine disposita didicerunt, vel manentia contuiti sunt. In hoc lumine hæc vidisse Evangelistas, ut cæteros scriptores canonicos, ex eo manifestum est; nā eomet spiritus, quo futura ante prædixerunt, quæ nostram effugiunt cognitionem, eodem præterita, & præsentia scripsisse dicendum est; prædixerunt autem futuram Evangelij in toto orbe euulgationem, Hierosolymitanorum excidium, gentium conuersionem, Ecclesiæ stabilitatem, &c. quæ impleta cernimus, ut discurret Chrysostomus tom. 5. dem. adn. gēt. quod Christus sit Deus. Porro sicut in visibilibus eorum, quæ sensibus cognosci possunt, sensus ipsi sunt mensura vniformis, & homogenea; ita in ijs, quæ alijs credimus in suo genere eos accipimus, ut testes certos, & mensuram credibilitatis suo modo certam, vniformem, & homogeneam. In intelligibilibus autem sicut eorum, quæ à nobis cognosci possunt, naturaliter accipimus rationem, ut mensuram vniformem, & homogeneam, ita similiter in ijs, quæ solum supernaturaliter cognoscuntur Spiritus sancti lumine, quo Evangelistæ, Prophetæ, & illustrati sunt utimur, ut regula certissima, vniformi, & inuariabili, & homogenea. Si autem hæc regula secum compateretur in libris Euangeliorum, & cæterorum canonicorum aliqua mendacia officiosa, aut falsa quantumuis inculpabiliter descripta ex obliuione, oscitantia, & huiusmodi, non esset vnde, quaque inuariabilis, & certa, & eiusdem rationis in omnibus, ac proinde non potest habere rationem mensuræ, & regulæ fidei. Vnde & Christus Dominus dixit Matt. 5. quod *iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant*; quod multò magis in Euangelica scriptura veritatem habere debet, quæ non est littera mortis, ad quam scribendam idoneos quosdam fecit ministros non litteræ, sed spiritus. Quare dicendum est nihil in scriptura Euangelica, sicut & in cæteris, contemnendum tanquam inutile, nihil respuendum tanquam falsum, nihil repudiandū tanquam irritum, & iniquum, nihil, addo, supplendum tanquam omisum, vel oblitum pro eo, ut scripsit Basilius in p. 2. de sublimit. sac. script. quia Spiritus

sanctus eius author perfectissimus nihil potuit dicere falsum, nihil superfluum, nihil diminutum.

Quia verò omnia composita, & apta Deus fecit, oportebat & speciem Evangelij bene compositam, & bene compaginatam esse, ait Irenæus lib. 3. c. 11. vnde nec plura, nec pauciora quatuor debebant esse Evangelia. Quoniam enim quatuor regiones mundi sunt, in quo sumus, & quatuor principales spiritus, & disseminata est Ecclesia super omnem terram, columna autem et firmamentum Ecclesiæ est Evangelium, & spiritus v. t. consequens est quatuor habere eas columnas vndiq. eflantes incorruptibilitatem, & viuificantes homines. Sola ergo vera, & firma sunt Evangelia, ut nec plura, nec pauciora sint diuinitus inspirata, ut ibidem Irenæus concludit.

Ad discernendum verò hæc esse legitima Evangelia, cetera ab hæreticis conficta sub Apostolorum nominibus, ad Ecclesiā oportet confugere. Vnde Aug. ait contra Ep. fundamenti. *Evangelio non crederem, nisi Catholica Ecclesia me commoneret auctoritas.*

Solutiones oppositionum.

AD I. nulla est contradictio inter Evangelistas, si generationes distinguas, æternam vnā, temporalem alteram, per temporalem ex Mariā natus est, & de stirpe David habet originem, propter quod dicitur filius David; per æternam filius Dei dicitur, & Verbum Dei Deo coæternum. Nulla autem similiter est contradictio Lucæ, & Matthæi, quod Lucas fecerit Ioseph filium Heli, Matthæus Iacob, nam verè, secundum carnem fuit filius Iacob, secundum adoptionem verò filius Heli, vnde modo filius ex eo, qui verè genuit, modo ex superstite vxore Heli sine liberis decedente, copulata Iacob fratre Heli secundum legem, Heli legalis filius Iacob tamen progenitor vocatus sit. Legendi sunt Iustinus q. 66. ad Orthodox. Augustinus 2. de consensu Euangel. c. 2. & 3. Hieronymus in comm. in Daniel, & in Matth. & q. 3. in Matth. Eucherius, Damascenus lib. 4. & 6. Legendus etiam Africanus apud Euseb. lib. 1. cap. 6. quem Augustinus se sequi professus est.

Ad primam confirmationem, quia pauciores parentes solent esse legales, quàm naturales, Lucas naturales, ut plurimum, Matthæus legales recensuisse dicunt quidam. Sed melius videtur dicendum cum Ambrosio lib. 3. comment. in Lucam c. 3. August. lib. 1. q. in Genes. q. 12. credibile est, quos Matthæus enumerat longioris fuisse vitæ, & propterea pauciores generationes insinuat, *Alterius vero generationis, secundum Lucam, viros immatura ætate discessisse*, ac proinde plures generationes recēsit, cum videamus, ait Ambros. *complures senes cum suis nepotibus viuere, alios vero viros statim filiis obire susceptis.* Vnde etiam ob eam causam tres Reges omisi à Matthæo reperiuntur. Quod verò alios Matthæus, alios Lucas recenset, ea causa factum est, ut communiter dicitur à Patribus, quod constet eos fuisse binominos, vnde vnum nomen Matthæus, alterum Lucas expressit.

Ad secundam confirmationem fuerunt Evangelistæ homines, sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. Quare nec in minimo errare potuerunt, nec in ijs, quæ oculis percipiebant, & alijs ipsis erant perspectu; nam & mouens ita mouet mo-

bile, ut motio mouētis in re mobili sit vna, & eadem 3. Phyl. quare cum vnus, & vniformis fuerit Spiritus sancti directio, vniformis est veritas in omnibus quæ scripserunt, vnde nec in verbis alijs scriptori pròptis errare potuerūt. Falsata vero, & suppositiua asserere in Euangelio, Manichæorum est. lege Aug. 2. contra Faust. c. 1. & 2. & lib. de vtil. credendi.

Ad II. illa potius phantasia est diabolica, quam probatio.

Ad III. ut diximus ex Cyrillo, excessus Euangelij Ioannis est in sublimitate mentis, quod æternæ generationem nobis exposuerit, & in sententiarum cumulo, non in diuinorum dogmatum expositione, & propositione, quæ in omnibus Euangelistis est æqualis.

Ad IV. grandis redargutio cernitur in Cacangelicis, qui iactantes scriptum verbum, illudque exigentes vsque ad minimum iota, nunc historias tanquam fufur, à farina suæ saluificæ fidei tanta anatomica subtilitate distinguant, scire debētes obiectum fidei primò, & per se esse Deum ipsum, & primam veritatem, ut ait S. Thomas, cætera verò ad fidem secundariò pertinere in ordine ad Deum, qualia sunt ait S. Doctor 2. 2. q. 1. ar. 1. ad primum, & secundum, quæ in sacra scriptura traduntur de hominibus, & alijs rebus creatis, & in quantum iisdem propter veritatem primam assentimur, ut etiam eodē S. Thomas testante, hæreticum sit negare, Dauid non fuisse filium Isai, aut Tobiam non habuisse canē 1. p. q. 32. a. 4 quare perperam distinguitur fides in saluificam, & historicam, cum vna, & eadem fides Deum, & quæ in ordine ad Deum sunt reuelata, sub eadem ratione formali primæ veritatis inspiciant, tam mysteria fidei, quam historias scripturarum, quæ cum sint diuinitus inspiratæ, infallibilem continent auctoritatem.

Ad V. resp. cum Chrysof. demonstratione aduers. Gentil. quod Christus sit Deus, hoc quoq; mirabile, quod non solum, priuati pauperes illi, & ignobiles, & illiterati, & viles, & exotici sermonis, & contemptibiles totius orbis attentarunt, sed & quod longè difficiliora opera ipsa ducere iussi, non hoc in pace fecerunt, sed infinitis bellis hinc inde excitatis &c. Tantū ergo ab est, ut hoc fidē scripturarum infirmeret, ut diuinæ virtutis opus in ista fide commendaret, quod, ut idem dicit, per viros illiteratos, priuatos, ineloquentes, obscuros, pauperes, patriam, facultatibus, robore corporis præcellētia gloriæ, dignitate progenitorum, vehementia Rhetorices, eminentia scientiæ carentes, per piscatores, per polliones, per barbaros, fide persuaserit, de hoc argum. eleganter idem Chrysof. Hom. 4. de verbis Esa. Origenes 1. contr. Celsum, qui eundem obmurmurātem, hac eadem ratione depressit.

Ad VI. compertum est ex doctrina Hieronym. Apost. & Euangelistas testimonia diuina citasse, iux. editionem 70. vbi vitata non erat, aut fortè clarior, certum autem quod 70. (ex canonibus Origenes, & aliorum PP.) citant testimonia scripturæ, ut quæ in Hebr. obscura sunt, lucidiori interdum oratione explicant. vnde in hoc 70. editio maxime commendatur, quod Euangelista fuerint veluti scholiastes, (ut in hoc loco) eius editionis, & simul declaratur (dum tanquam scripturæ testimonium eorundem editio citatur, quæ interdum potius est Paraphrasis, quam commentarium) Spiritus sancti afflatu editam, & sacram Scripturam esse. Quandoq; vero non iuxta

70. sed secundum Hebræam lectionem citatur testimonia exempli causa Matth. 12. vbi citantur verba Esaie 42. Ecce puer meus quem elegi, non secundum 70. sed secundum lectionem Hebræam, à qua & si interdum diuersa appareat, duplici causa id factum est. Primo, quia duplicem lectionem potest admittere tex. hebraicus. Secundo, per Metaphrasin nō reddentes verbū verbo, sed sensum expresserunt, ut hoc loco, & alijs factum est, sine dubio Spiritu sancto duce, & Magistro. Falso autem oper. Hieron. inserta sunt, quæ obijciuntur.

Ad VII. Hereticè satis loquitur Calvinus dum Spiritum sanctum per Euangelistas loquentem taxat de inordinatione, nempe, quod absque contextu eos scribere fecit, quasi Spiritus sanctus dum mentem Euangelistarum illustraret, digitosque moueret, nescierit verba suo ordini, & loco reponere. Vel dicēdū cum Theoph. Christum non solum eos qui donati sunt magistrali gratia, sed etiam idiotas exposcit ad modum salis fieri viles proximis, vnde dicendum bis à Christo Domino hæc verba prolata fuisse, ad Apostolos, & Matth. 5. & ad alios, & quos ad virtutum perfectionem animabat: vnde sic Beda interpretatur. *Bonum est sal, id est sal sapientiæ spiritualis cordis arcana condire, imò cum Apostolis sal terre fieri.*

Nec vllō modo improprie loquuntur contra sensum Prophetarum: nam & si quod citat Matthæus ex Osee, *ex Aegypto vocaui filium meum*, apud Septuaginta habeatur. *ex Aegypto vocaui filios eius*, nihil officit proposito, cum Matthæus hebraicum fontem sit sequutus. Admissa autē lectione Septuaginta, nomine filiorum illorum integer Israel intelligitur, vnde vterque sensus veritatem habet, ut Israel filius eius, & ut filij Israel ex Aegypto sint vocati. Quare ut nouo Iuliano respondeamus, (ab illo enim Calvinus hanc obiectionem suffuratus est) eadem scriptura, quæ de illo populo verificabatur, in Christo adimpleta etiam est. Sciendum ergo est, quod quatuor modis impletur Prophetia. Primo modo cum id sit, quod proprie, & litterali sensu exprimitur, ut cum dicitur, *Ecce Virgo concipiet*. Secundo modo cum non sit id, de quo proprie Prophetia intelligebatur, sed id, quod per illud significabatur, ut eū dicitur, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium*, quod de Salomone, proprie intelligitur. Et D. Paulus de Christo per Salomonem figurato interpretatur, similiter & illud Exodi. *Os non comminuetis ex eo*, quod de agno proprie dicitur, tamen integritatem corporis Christi in eo præsignatam dicit Ioannes. Tercio cum nec sit quod proprie significat Prophetia, nec quod per illud significatur, sed quod illi simile est, ut Prophetia non minus aptè de eo, quam de quo dicta est, dici videatur: sic illud, quod Deus Iudeis dixerat per Esaia 29. *Populus hic labijs me honorat*, Christus suo tempore significat adimpletum, nempe in suo simili. Et illud, quod aperiret os suum Dauid in parabolis, non fuit Prophetia adimplenda alio modo, quam in suo simili secundum hanc explicationem. Quarto quando id, quod per scripturam dictum est, iam factum fuerit, nihilominus magis, ac magis fit. Vnde & de Ioanne Euangelista, scribitur. c. 20. *Tunc ergo miroiunt, & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit*: non enim sensus est quod tunc primò credere inci-

inciperet, cū introiuit, sed quod magis crederet. Sic in proposito nostro, etsi in illo populo tanquam filio adoptiuo impleri cōperit illa Prophetia, magis ac magis impleta est in Christo, qui erat perfectissimus, & naturalissimus Dei filius: quamuis etiam secundo modo impletam esse communiter dicatur, sed de hoc inferius. de eadem difficultate consule Hieronym. Chrysost. Emiss. hom. 2. in fest. innocētium. Euseb. de dem. Euang. dem. 4. & interpretes in hūc locū, & Castrum in Apol. lib. 6. nu. 207. & seq.

Ad alium locum Matth. 4. eum sub vna littera plures sensus lateant, sit vt non solū corporalis liberatio illarum tribuum sit designata, sed spiritualis etiam: quæ contigit tunc, cum prius in tenebris errorum immersa illa regio, ipsa primum lucem prædicantis Christi vidit, & corruscante prædicatione ab errorum tenebris est liberata, imò totus orbis mortis vinculis liberatus, Euangelij clarum lumen aspexit, vt dicit Hieronymus: propter quod, vt aduertit Cyrillus, additum est illud verbum, *via maris trans Iordanem Galilea gentium*, ad gentium etiam illuminationem signandam. lege Castrum in Apol. c. 6. nu. 228. & seq. plures alias oblocutiones Hebraizantium, & Erasmi contra hunc eundem locum eruditè dissoluit.

Ad illum locum Matth. cap. 8. congruè Euangelista quod à Propheta dictum erat de spiritualibus infirmitatibus ad corporales accomodat, tum quia has in ordine ad spiritualem sanitatem Christus sanabat tum etiam quia plerumque morbi ex morbis animi nascuntur, quod Chrysost. notauit hom. 28. Sed & Ba. filius in regulis breuioribus in Resp. ad interrog. 177. ad morbos corporis, & animi retulisse videtur sit & Chrysostomus in c. 8. Matth. Origenes etiam in c. 8. & 15. Epist. ad Rom. & 2. contra Celsum. quare non est mirum quod hunc eundem locum, quem D. Petrus Epist. 1. ad morbos spirituales retulit, ad morbos corporales quoque extendit Matth. vnde non iux. 70. sed vt ad vtrunque referri posset adaptauit, quare non erit cur cachinnis Euange listā impeteret Erasmus accusando interpretem, seu potius Euangelistam sub nomine interpretis quod vsus sit pro verbo sanans verbo *φάρμακον*, quod est pharmacis mederi, cum eodem vocabulo vsus sit Plato in fine Timæi ad animi medicinam, & in Politico docet Deum medicinam facere, & curationem idem vocabulum vsurpans.

Ad illum locum Matth. 2. Quoniam Nazareus vocabitur. Si fixum, ait Hieronymus, de scripturis posuisset exemplum nunquam diceret quod dictum est per Prophetas, sed simpliciter quod dictum est per Prophetam: nunc autem pluraliter Prophetas vocans, ostendit se non verba de scripturis sumpsisse: sed sensum. Nazareus sanctus interpretatur. Sanctum autem Dominum futurum omnis scriptura commemorat. Possumus & aliter dicere, quod etiam eisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaia scriptum sit. *Exiet virga de radice Iesse, & Nazareus de radice eius ascendet.*

Ad locum alium desumptum ex Hierem. c. 13. quamuis secundum litteram introducantur ex figura Prosopopæia duæ Tribus, Rachelis nomine significata, vel Bethlehem eiusdem Rachelis nomine (si quidem in Bethleem sepulta fuit) introducatur plorans calamitatem ingentem captiuitatis Tribuum Iuda, & Benjamin (vt quemadmodum in tragædijs

mortuæ mulieres plangentes, manes, vel euerfarum Urbium lamentatrices vmbra inducuntur; ita inducitur Rachel quo cum dolore peperit Benjamin, & amarius plorēt filios suos) nihilominus per accommodationem eadem Prosopopæia figura miro Spiritus sancti artificio concinnata, eadem Rachel plorans inducitur, propter necem Innocentium. Si quidem Bethleemita erant infantes occisi ab Herode. Vel (& est expositio S. Thomæ in hunc locum secundū litteram) hic per ista verba planctus magnus infinuatur, sicut enim quando propter iniuriam Leuitæ illi illatam, ferè tota Tribus Benjamin extincta est, & factus est planctus magnus qui fuit auditus de Gabrua vsque in Rhama longe à Bethlehem per duodecim miliaria, ita figuratiuè introducta est Rachel plorans, quæ fuit mater Benjamin. Et similiter sicut fuit planctus magnus eiusdem Rachelis quia cum ducebantur in captiuitatem Israelitæ iuxta Bethlehē plorantes, plorasse dicitur Rachel, quæ ibi sepulta erat: ita ob necem Innocentium Bethleemitarum, etsi non ratione tribus, ratione loci figurata locutione eadem Rachel plorans inducitur, ad explicandum magnum planctum &c. Locus alter Matth. 13. sic exponitur à quibusdam, quod non voluit significare Davidis prophetiam proprie à Christo impletam: non enim erat prophetia, sed rerum præteritarum historia, de qua David tunc agebat sermonem, sed (vt solet Euangelista) quod à Dauide alio sensu dictum erat, ad similem sensum accomodat. Sed dicendum etiam parabola nomen ibidem à David vsurpari *כמשל* ad parabolam notandam, prout parabola similitudinem significat (quibus etiam illi psalmus non caret, vt cum dicitur, posuit sicut oues familias, &c.) præter vocem *תירוץ* quæ sonat enigmata, & breues illas, & acutas sententias. Nullumque esset absurdum dicere cum Hieronym. David loquentem in persona Christi in parabolis Christum locuturum in parabolis adumbrasse. Vel dicendum id quod obscure dictū est à propheta [loquar propositiones ab initio] quæ erant enigmata obscure velata in beneficijs antiquis, quæ eo loco recenser, clarius à Christo Domino dicta, & propterea Euangelista, clarius reddidit [eructabo abscondita à constitutione mundi] quod dixit obscurius propheta [loquar propositiones ab initio.]

Ad VIII. Potuit Salmon extrema ætate genuisse Boez, grandiores enim ætate, filios tunc procreabant, & Booz grandi ætate genuisse Obed, qui quoque in vltima ætate genuit Iesse patrem David, sub cuius tempestate fuit Heli Sacerdos, vt inter Salmon & Iesse tres centuriæ intercesserint.

Quod dicatur Ozias filius Ioræ intelligitur quantum ad sanguinem, & stirpem secundum morem etiam Scripturæ, vnde Esdræ 1. c. 5. filij Phares duo millia centum numerantur: filius ergo Ioram est Ozias natus ex Ioræ pronepote, sic quia mediata genitus est, vt dicit S. Tho. in Matth. lect. 1. genitus est Ozias à Ioram filius eius dicitur. Et eodem modo responderetur, quod Iechonias fuit genitus à Ioachim immediate, mediata à Ioia. Ommissæ verò sunt tres generationes ab Euangelista in generatione Ioram quia tres illi cum fuerint, vt dicit Hieronymus imitatores peccatorum suorum progenitorum, indigni quoque vt texerentur in genealogia Saluatoris, præsertim cum intra breue tempus sint deleti, cum

tota prole, unde illius solius fecit mentionē Euangelista, qui Davidicū propagavit genus. Eadem ratione, nec patris Ioachim fit mētio, quia pessimus quoque fuit, & breui deletus, & sepultura asini sepultus est, iux. Hieremiæ varicinium vide Hier. Chrysost. Hilar. in hunc locum vide Castrum lib. 5. Apol. nu. 172. & sequentibus.

Nec superflue ponuntur alij, qui obijciuntur, nam cur de illis non fuerit facta mentio ab Historicis illis idcirco contingit, quia iux. prophetiā Esaiæ radix illa Iesse regie familie Davidis, iam exiccata erat nullos producens Reges, & principes, & defuit corona in Iechonia, qui est scriptus vir sterilis, in Ieremia c. 22. quare cum essent redacti in conditionem humilem, sicut antiquitus erat Isai, siue Iesse, qui fuit pater David, ideo non recensiti sunt ab illis historicis.

Recēsetur verò Ioseph in genealogia, quia fuit de familia David de qua Christus nasci debere prædictū erat, cunque inter eū, & Deiparā Mariam fuerit verum matrimonium, hinc probatur Christus de familia David, nec enim nisi de eadem tribu uxores accipiendæ erant: quia vero familie recensebantur secundum stirpem virilem, propria genealogia Christi ad Ioseph est producta. Sed nec iocari debebat Erasmus in vocabulo, vir, nam maritum etiam significat, & cum Græcè, & Hebraicè maritus vir appellatur, rectè etiam Evangelista virum pro marito usurpavit. Nec verecunda impudens ne mutire debebat, in ea, ubi pariter, & gloria omnia occupavit, cacophranta magis, quam solacisimos, aut barbarissimos, viranda tradunt Rhetores.

Ad id, quod obijciatur ex cap. 2. dicitur, quod Evangelista versionem 70. sequutus est, qui plerumque pro interrogatione, respōsiones reddit, quare idē sensus redditur, nam in Hebraica interroganter legimus, 70. respōsionem reddunt, quare idē est dicere, Et tu Bethleem minima es: & dicere, Et tu Bethleem nequaquam minima es: & de his loquendi formis lege Aug. 2. q. ad Simpl. & cap. 59. ad 7. Conc. Aquigran. cap. 3.

Ad alium locum Matth. de citatione Hieremiæ pro Zacharia respondetur, propter hunc locum quidam authores Ecclesiastici apud Hieronymum supra non veriti sunt dicere hic memoria lapsū Euangelistam: sed hoc supra satis confutatum est. Alij dicunt, ut Eusebius lib. 10. cap. 4. à Iudæis fuisse deletum, quem sequitur Castrus lib. 6. Apol. c. 6. nu. 258. sed tenentes oppositum, quod scriptura non fuerit falsata à Iudæis, dicunt, quod non est verisimile ab omnibus codicibus potuisse deleri, ut fusiis dicitur postea. Hieronymus ep. ad Pamm. proponit hanc questionē, & ibi videtur insolutam relinquere in quaest. an Hebraici codices fuerint aliquando corrupti: tamen in hūc locum testatur in quodam Hebraico volumine sibi à Nazaræo quodam ostēso, legisse iisdem verbis hoc testimonium: & verisimile hoc est, nam & alia opera Hieremiam scripsisse probatur ex 2. Machab. 2. Et etiam ante Hieronymum, idem scripsit Origenes dicens in hunc locum esse aliquam secretam Hieremiæ scripturam, in qua hoc scribitur. Verum hac respōsio proteruos non convinceret. Alij dicunt non potuisse Matthæum, nec Hieremiam, nec Zachariam citare, sed quod sciolus scriptor ē margine, ubi scriptus erat Hieremias, in textum illam particulam, intruferit: signum afferunt,

quod in Evangelio Syriaco id non habetur, & Augustino teste in multis codicibus eadem particula deest, & delata est. Sed hæc respōsio, quæ est Maldonati sequens Hieronymum, non placet Augustino, quia plures, & antiquiores Codices etiam Græci habent Hieremiæ nomen, & sic à multis lectum est. Accedit nō potuisse Apostolos, & Evangelistas, qui à Spiritu sancto regebantur, in eum errorem incidere, ut errata librarij sequerentur, ut centones sciorum Evangelij confatos obtruderent fidelibus. Quia vero causa huiusmodi truncationis in alijs codicibus potest adscribi imperitiæ eorum, qui hac quaestione turbati ad eradendum Hieremiæ nomen à codicibus confugerunt; respondit iterum August. 3. de consensu c. 7. sumptum hoc testimonium, in Zacharia haberi ad sensum, nō ad verbum. Verum difficultas adhuc nō est euacuata, quomodo Hieremias pro Zacharia sit subrogatus?

Sed & aliter cum Augustino dicendum est primo ut demonstraretur Prophetas vno, eodemque spiritu loquutos, ut singula sint omniū, & omnia singulorum, propterea quæ Zachariæ sunt, Spiritus sancti instinctu Hieremiæ tributa sint. Verum quia violenta potest hæc respōsio videri aliquibus, secundò cum eodem dicitur, quod cum Hierem. 32. habeatur duo, primum, quod emerit agrum à filio fratris sui, secundum quod dederit ei argentum septem stateres, & decem argenteos, & in Zach. similiter habeatur, quod appenderit mercedem suam triginta argenteis, quibus Christus venditus est: apud Zach. expressa mētio fiat 30. argenteorum, & apud Hieremiam de agro empto, de utroque testimonium constans Hieremiā citavit (sicut mox videbitur in Evangelio Marci, qui ponens testimonium constat ex Malachia, & Esaiā, Esaiā solū citavit) ut lecto testimonio de agro empto apud Hieremiam, mox ad Zachariam differentem de pecuniarum summa recursus haberetur. Potius autem Hieremiæ, quàm Zach. mentionem fecit Evangelista, non enim agebat de pretio, quo venditus est Christus, sed de agro empto, cuius meminit Hieremias, non Zacharias. Vel etiam, quia testimonium Zachariæ apud 70. quorum editionem sequatur Evangelistæ, obscurissimum erat (sic enim dicitur Zach. 11. Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos: & dixit Dominus ad me, deponere eos in conflatorium, & recogita si probatum est, sicut probatus sum pro eis. Hieremiæ autem erat planior de agro empto enarratio) potius Hieremiæ, quàm Zachariæ testimonium posuit; in quo, ut dictum est, non verba, sed sensus attendendus; nam si verba attendi debent, illud quod subdit Matthæus difficultatem habebit, quem apprehenderunt filij Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus, cum nec in Hieremiā, nec Zacharia habeatur, sed mysticè, & secundū sensum ex Dei revelatione inserta sint ab Evangelista, ut idem monet Augustinus, mille capitulis solus præponderans.

Vel dicendum, quod sicut veditio Ioseph, etiam si fuerit viginti argenteis, fuit figura venditionis Christi triginta argenteis, ita ager Hieremiæ emptus decē & septē siclis fuit figura agri, qui veditus est triginta argenteis, nec figura in omnibus æquari debet figurato. Quare Evangelista potuit figurā ponere, citando Hieremiam, & verba Zachariæ, quæ figuratum respiciebat, ponere, suppresso nomine Zachariæ, & libe-

rum fuisse Scriptori, spiritu dirigente, Zachariam, vel Hieremiam ponere.

Vel tandem dicendum, si triginta illi argētei pendebant septem florenos cū dimidio, vel duas drachmas Atticas, & erant sici vsuales, certē decē & septē illi sici, forte fracti, vt colligitur ex textu Syriaco Romani coll. Maronitarum, vbi dicitur Cesapho, efficiunt 34. sicos vsuales, qui 34. ex regula numeri fracti, dici possunt 30. sicuti 72. Interpretes, dicuntur 70. & sic vtroque est consonantia in numero, quia tamen clarior erat numerus in Zacharia, quā in Hieremia, citatus est expressē Hieremias, sed nec prętermissa sententia Zacharię.

Ad IX. Illud quod obijcitur (& fuit argumentum Porphyrij) de Marci Euangelio, sic soluitur à quibusdam, quod à quibusdam Codicibus non habetur nec Isaías, nec Malachias, sed hoc modo sicut scriptū est in Prophetis, sic legit Iræneus lib. 3. c. 11. sed & in codicibus alijs gręcis, & in vulgata, secundum quam legit Hieronymus, Chrysof. hom. 11. in Marcum, & Epiph. lib. 2. aduersus hæres. habetur sicut scriptū est in Isaia. Potuit autem à codicibus illis, in quibus Isaia citatio expressa deest, abradi à quibusdā sciolis, vt occurreret obiectioni ista, quā Porphyrius meditatus erat, occurrere. Dicendum ergo est, vtrumque testimonium, vt supra dictū est, esse ex vtroque Propheta conflatum de Malachia, & Isaia; nominatū verō esse Isaia, quia vltima sunt verba, & res etiam à fine denominari solent, de quo vide Lyranum. Vel quia pars præcipua, in qua consistebat vis probationis, quam potissimū producere volebat Euangelista, erat testimoniū Isaia, ad quod explicandū, Malachie testimonium præmissum est, vt vnū quasi ex vtroque texeretur. Isaías ergo citatur, & prophetia Malachie præmittitur, vt Isaia oraculū explanetur, vnde oportuit in explanationem Isaia adiungi Malachiam. Et obseruatum est, cum citatur prophetia ex duobus locis duorum Prophetarū conflata, vt diximus supra de Zacharia, & Hieremia, vnus tantum factā mentionem, eius, quæ planior erat, & ad institutum magis faciebat.

Ad alium locum ex c. 2. responderetur ex Theophil. Abimelech in lib. Reg. nō Pontificem, sed antiquiorem Sacerdotem, binonymum fuisse, sic expressē respondet S. Chrysof. hom. 40. in Matth. Vel fortē, vt dicit Caiet. Abiathar simul cum Abimelech sacerdotio functus est. ita ante Caiet. Beda.

Quod verō adducunt de resurrectione Christi tanquam dissonum alijs Euangelistis, sic respondet Hieronymus ad Hebr. c. 6. q. 3. de apparenti contradictione, inter Matthæum, & Marcum, respondendum, quod vterque verum dixerit. Ita enim distinguendū est, cum autem resurrexerit (& parum per spiritū cōtracto inferendum) prima sabbati mane apparuit Mariæ Magdalene, vt qui vespere sabbathi iuxta Matthæum surrexerit, ipse mane prima sabbathi, iuxta Marcū apparuit Mariæ Magdalene, quod quidem Ioannes Euangelista significat mane eū alterius diei visum esse demonstrans. Non oportet igitur ob tam leuissimas causas caput istud Marci in dubium reuocari, quod ipsa Ecclesia Catholica in ferijs Resurrectionis, & Ascensionis Dominicę decantat, & in omnibus tā gręcis, quā latinis codicibus habetur. Hieronymus verō cum dicat (in loco ab Anabaptistis adducto truncatē) *Aut non recipimus Marci testimo-*

*nium, aut hoc respondendum est, ex illa disinctione aut, ab hæreticis omissa, satis insinuat non nisi vno ex duobus modis posse huic argumento occurrere, & primo non asserendo, sed vt aliorum sententiam à sua distinguendo, protulit: secundo modo asserendo, atque firmādo. Quod verō dixerit esse illud caput reiectū, tum quia non erat descriptū in gręcis exemplaribus, tum etiam quia alijs Euangelistis quādā erant contraria, non ad Resurrectionem Christi refertur, sed ad quædam alia apochrypha adiecta huic capitulo, vt ipse dicit 2. lib. contra Pelagianos. Nam post illa verba Marci. *Exprobrauit illis incredulitatem, & duritiam cordis, quia his, qui viderant eum surrexisse, non crediderunt, ait. In quibusdam codicibus reperitur adiectū, & illi satisfaciebant, dicentes, sæculum istud iniquitatis, & incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immundos spiritus verā Dei apprehendi virtutem, idcirco iam nunc reuela iustitiam tuam.**

Ad id, quod opponunt de confusione scribentis Marci, iam pridem Papias responderat, nō ordinem temporū, sed historię, & narrationis veritatē curasse, (vt apud Euseb. 3. hist. c. 39.) dicens. *Marcus interpretis fuit Petri, & quęcumque meminerat ab eo dicta conscripsit, non tamen per ordinem ea, quæ à Domino dicta sunt, vel facta digessit, quia non ipse auditor Domini fuit, vel seclator, &c.* Quod etiam fuerit interpret Petri, non est contra rationem canonici Scriptoris, nam ad ea quoque quæ à Petro didicerat scribenda, à Spiritu sancto impulsus est, & directus.

Ad X. responderetur ex Beda, quod generatio Cainan adiecta, nō de hebraica veritate habetur, sed de editione 70. & sui ingenij tarditatem accusans, cur hoc fecerit Euangelista, fatetur se nescire persecutari, id reuerenter admirans. Satis ergo est ad defensionem Euangelistę dicere, sequutum esse editionem authenticam Septuaginta, vt frequenter ipse, & alij Euangelistę, & Apostoli fecerunt, in qua editione, nedum Cainan recensetur medius inter Arphaxad, & Sale, sed etiam anni, quibus vixit Cainan, propter quod textui Septuaginta, vt vnde quaque integro magis credendū docet Caiet. quā textui manco hodierno, vt apud Hebræos recensetur. Sed si quis velit saluare integritatem, & incorruptionē hebraici textus, dicere potest cū Lippomano in cathena super Genes. Moysen instinctu Dei eum prætermisisse, sicut eodē instinctu videmus Matthæum Euangelistam in genealogia Saluatoris multos, quos Moyses recenset prætermittere. Replicatio illa testimonij cap. 20. *Non est Deus mortuorum, &c.* quando in omnibus codicibus fuit, si dei non obstitisset, multo minus officere potuit, cum in quibusdam, non in omnibus codicibus reperiretur, vnde & prudenter ex his tanquam correctioribus codicibus à Patribus potuit illa repetitio à redundantibus alijs codicibus remoueri. Sic ad id de fletu Christi dicendum, quod quamuis ē nonnullis codicibus ē sciolis quibusdam non penetrātibus finem, & robur verbi illius, abrasum fuerit; tamen in veteribus semper retentum est, vt patet ex Iræneo lib. p. c. 17. Quod certitudinē à Luca expectet Erasmus, si non fatetur à Spiritu sancto illustratum Euangelistam, ad Ethnicorum scholam confugiat, eorumq; choro aggregari postulet; si verō Spiritum sanctum fateatur authorem, potuit certificari ab illo Spiritu Euangelista Lucas, de quo scriptum est, quod scrutatur profunda Dei; vel si hoc etiam detrectat, Plato-

Platonem in Phædro audiat dicentem, Vates diuinitus afflatus, melius nosse, quàm quæ oculis cernimus.

Ad XI. quod illius piscinæ in Veteri testamento non fieret mentio, non mirandum, quia non erat locus adeo celebris, ut particulari narratione dignus videretur, sicut postea celebri illo miraculo ex descensu Angeli illustratus, ut de eo fieri mentionem meruerit.

Vel dici potest cum nostro Senensi lib. 7. hæres. 5. 2. Paralip. c. 4. insinuatam, dum ibi de Mari eneo, ubi de Sacerdotibus, & decem conchis (ubi holocausta lauabantur) fit mentio, & quibus, sicut & ceteris aquarum receptaculis subterraneis, quæ per quinque stadia circuitus templi penetrabāt (Aristæa teste in historia legationis suæ, & Tacito lib. 21.) tanta vndarum copia fluebat, ut per quatuor stadia extra urbem sonitus aquarum audiretur. Quare verisimile est ad infimas radices montis templum sustinens fabricatam piscinam ad aquarum illarum copiam continendam. Quamuis alij interpretes aliò, & aliò illam collocarint, quorum diuersitas, sicut & de virtute illius aque disceptatio, supposita veritate historiarum verissimæ, & Euangelicæ, non Euangelicum textum destruit, sed illustrat.

Sed & noster F. Brocardus in descriptione Terræ sanctæ ait, quod in porta Vallis ad sinistram est Probatica piscina, in qua Nathinæi lauabant hostias, quas benè lotas, Sacerdotibus tradebant in templo offerendas, quæ piscina porticus habuisse dicitur. In qua piscina, ut dicit Rup. Nathinæi lauabant hostias, quas postea Sacerdotes in conchis iterum lauabant, ex Abul. loc. cit. Paralip. q. 13.

Nec quia illud somnium deligno ibi per Adam, & Seth plantato à quibusdam adducitur, Euangelistæ veritatem infirmat, qui nihil de tali ligno edisserit, nec quia Magister Historiarum scholasticæ id asserit, aut Lyranus confirmat, ea fabella verisimilitudinem habet, quia non asserendo, sed referendo eam, nulla autoritate munitam, vel certa ratione compertam in medium adducunt.

Ad vltimū locum Ioannis respondēt Sixtus lib. 6. annot. 131. Canus 2. de loc. cap. 18. ad 5. Mariana de vulg. c. 23. errorem esse in codicibus Ioannis, ut pro tertia, posita sit sexta hora. Sed contra hos obstat vulgata editio, & ecclesiastica lectio, & Patrum. S. Aug. 3. de consensu c. 13. conciliat duo hæc loca, ut hora tertia sit crucifixus linguis, hora sexta clavis. idem Aug. aliam mysticā expositionē assignat lib. 3. c. 113. & tract. 117. in Io. & lib. 65. qq. q. 19. & Of. 63. Sed dicendum, quod totū intermedium inter tertiā, & sextam, potest dici, & denominari tertia, vel sexta hora, tertia completiua, sexta initiatiua, & quia sexta non erat completa, dicitur hora quasi sexta, cumque hæc hora, non esset in rigore hora, sed contineret spatium trium horarum accidit, & quod dixit Ioannes de damnatione ad mortem, & Marcus de crucifixione. Legendi interpretes in hunc locum, & S. Thom. 3. p. q. 46. a. 9. ad 2.

Ad XII. Argumentum ea distinctione dicti Ecclesiastici voluerunt distinguere, quæ ex præcepto Domini, quæ ex consilio, quæ ex iure diuino, quæ ex iure humano, quæ ex præscripto legis, quæ ex permissione, & mitigatione eiusdem sancita sunt, non verò ad significandum, quod ea, quæ ex consilio, vel præcepto humano apostolico spiritu statuebantur, à Spi-

ritu sancto dictata non essent. vnde & Paulus quantumuis de consilio loquens non nubendi diceret 1. Cor. 3. *Ceteris ego dico, non Dominus*, &c. subdidit, *Beatior sit, si permanserit secundum meum consilium, pu- to autem, quod & ego spiritum Dei habeam*, quare semper siue consiliando, siue præcipiendo, siue ius diuinum promulgando, siue ius posituum statuendo, diuino spiritu actus est. Prophetæ autem etsi interdum, ut obijciebatur, decipi potuerint, cum prophetia non sit habitus, sed actus, ex quo fit, ut interdum Prophetæ aliquis putans agitari diuino spiritu, proprio agatur, propheticus tamen scriptor ex assistentiâ iugi Spiritus sancti, eiusdemque quandiu scribit afflatu, Deo consulente Ecclesiæ vniuersitati, nec minimo lapsu notari potest, ne infirmata scriptura, nutaret fides. Quare aliud est loqui de Prophetis absolute, aliud de prophetis, seu canonicis scriptoribus, & sic etiam patet ad primam confirmationem.

Ad secundam similiter ad Origenem, & Basilium dici potest, aliud esse loqui de Prophetis, aliud de canonico scriptore, & quod primo loquuti sunt modo, non secundo. Ad Ambrosium dicitur ea, quæ per fragilitatem humanam scripta sunt, à Deo non esse scripta iubente scilicet, & præcipiente, sed permittente: dictante tamen permissionem hanc, ut in scripturis reponeretur.

Ad vltimam, differentia est inter sacram Scripturam, & Concilia, quia cum hæc liget fideles, ut decretis tantum credant, & non rationibus decreti, non assistit Spiritus sanctus, ut illi sint semper veræ, cum multæ afferantur verisimiles. at Spiritus sanctus nec vnum iota, aut vnum apicem (propter ingentes ibi etiam absconditos thesauros, ut dixit Chrysostomus in Genesi) præterire voluit, vnde illa maxima religione, & reuerentia suscipienda sunt. Sed de his abundè supra dictum est.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An Acta Apostolorum sint diuino spiritu afflata.

Positio Hæreticorum.

Veteres hæretici hunc librum extra canonem collocarunt, sic Tatianus, & Seuerus, ut illis tribuit Eusebius 4. hist. c. 29. & Tertull. de præscrip. c. 22. de alijs Gnosticis eundem librum negantibus meminit similiter 5. contra Marcionē 1. & 2. hi fuere Ebion, Clerinthus, Marcion, &c. vide Philastrium in catal. Pameliū in annot. Eandem hæresim Aug. de vit. cred. et 3. & p. de serm. Domini in monte c. 20. vel 34. tribuit Maneti Manichæorum Principi iactanti ad se esse missum Paracletum, & ob id, quem promissum ante ipsum exhibitum legebat Apostolis in die Pentecostes, non alia via potuit eludere, nisi negando Apostolorum Acta. Chrysostomus autem hom. 1. dicit. *Complures sunt quibus hic liber adeo ignotus est, ut non solum ambigant de auctore à quo conscriptus sit, verum ne id quidem cognitum habeant, an omnino exiet hæc rerum ab Apostolis gestarum historia.*

Nouos hæreticos, qui hunc librum in toto, vel in parte negant, moderni non recensent. Calvinus tamen posset recenseri, qui in fine commentarij sui in Iosue

Iosue 24.32. editionis Gallicæ proferens, quæ in actis Apostolicis protulit Stephanus de sepulchro empto ab Abraham, illudque confundens cum parte agri emptæ à Jacob (quasi Jacob illic deberet nominari loco Abrahæ) sic loquitur. *Quod autem ait agrum emptum esse ab Abraham, error est circa nomen, qui temporis decursu in eum locum irrepsit, sic quæ Spiritus sanctus dictavit virgula censoria iste temerarius expungit. & in commentario in acta Apostolorum c. 7. v. 16. edit. Latinæ, & vers. 15. edit. Gallicæ ait. Quod autem subiicit postea fuisse in sepulchro positos, quod emerat Abraham à filiis Hemor in nomine Abrahæ erratum, planè est. & concludit. Quare hic locus corrigendus. Hæc ille. Sed potius de editione, quam de scriptura Caluinus dubitat, semper tamen Ecclesiæ est iniurius, cuius n. autoritate recepta est editio, eius autoritate in canonem receptus lib. est, vt qui de vno dubitet, de altero fidem non habeat, nisi humanam, quam uis se recipere simulet Caluinus in eadem Acta commetaria cudens, venena instillans, quibus Hierarchiam Ecclesiasticam oppugnet, & laceret. Idem in Stephanum debacchatur, nam dum de Moyse ait S. Stephanus, quod *eruditus est Moyses in omni sapientia Aegyptiorum*, ipse contra volens adducere Moysen in iuspitionem, dicit, illam mysticam Theologiam fuisse constantem ex *stultis, & deliris commentis, ac prodigijs abominationibus*, quasi Moysen illis fuerit imbutus. & vbi Stephanus dicit de eodem Moyse, quod *erat potens in verbo, & operibus suis*, addit Caluinus, *Erat fortè improbus, superbus, & crudelis in verbis, & operibus suis*. In cap. 12. vbi dicitur. *At illi dicebant, Angelus eius est*, negans dari Angelos Custodes, ait contra hunc locum. *Nec scriptura suum cuique certum, & peculiarem Angelum promittit*. Hæc impius, sanctissimum Prophetam sugillans, & angelicam custodiam, contra Ecclesiæ doctrinam, tollens.*

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. nam Genesi cap. 23. narratur emisse Abraham ab Ephron agrum, & speluncam pretio 400. siclorum argenti probatæ monetæ publicæ in terra Chanaan. & cap. 33. scribitur, quod Jacob reuersus de Mesopotamia Syriæ, trāsīuit in Salem urbem Sichimorum in Chanaan, & habitauit ibi iuxta oppidum, & emit partem agri, in qua fixerat tabernacula, à filiis Hemor patris Sichem centum ageris. Dicente autem Stephano Act. 7. *Et translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor*, ergo vel vtramque Lucas confudit historiam, vel certè pro Jacob, Abraham debebat poni.

Confirmatur, quia Lucas dicit Hemor fuisse filium Sichem, & tamen Genesi 33. Hemor pater Sichem asseritur.

Confirmatur secundò, quia Lucas dicit Jacob accersitum à Ioseph, & cognationem suā in animabus 75. & deinde, quia etiā subiungitur Jacob, & Patriarchas translatus in Sichem, & positos in prædicto sepulchro; cum tamen c. 1. Exodi 70. solū animæ numerentur ingressæ, & Ioseph. 2. antiquit. c. 5. & 8. fratres Ioseph conditos esse in Hebron constanter assereret.

II. Arguitur ex eodem capitulo, nam dicitur à Stephano, quod *Abraham cum esset in Mesopotamia,*

priusquam moraretur in Charan (in hebræo Haharan, &c.) Deus illi apparuerit, & dixerit illi. *Exi de terra tua, &c.* at Gen. 11. dicitur, quod Abraham cū patre suo, & alijs exiit de Vr Chaldeorum, veneruntque vsq; Haran, & habitauerunt ibi. & postea c. 12. dicitur ei. *Egredere de terra tua, & de cognatione tua.*

Confirmatur, quia post illa verba dicta Abrahæ, *Egredere de terra tua, &c.* quæ etiam allegat Stephanus, mox idem Stephanus subdit. *Tunc exiit de terra Chaldeorum, & habitauit in Charan*, & tamen non egressus est tūc post illa verba, de terra Chaldeorum, cum illi loquutus sit in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charan, & iam egressus esset à Chaldæa. Sed & præterea non paruam difficultatem ingerunt frequentia verba. *Et inde, postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis*; constat enim ex Gen. c. 11. quod Thare pater Abram mortuus est, cum esset annorum ducentorum quinque, quod si, vt dicit Stephanus, tūc exiit de Charan cum pater eius mortuus esset, cum eo tēpore Abram habuerit 75. annos, Genesi 11. & constet etiā ex scriptura eadem, quod Thare vbi vixisset septuaginta annos genuisse filios, oporteret dicere consequenter non fuisse genitum Abraham ex Thare 70. eius anno, sed anno 130. & quod magis difficultatem eleuat, quod post 205. annos quibus Thare vixit, sit egressus, cū tamen sit egressus Abraham anno ætatis suæ 75. & pater ageret annum 145.

III. arguitur, quod in eodem capitulo Stephanus dicit de afflictione populi Israel: *Loquutus est autem ei Deus, quia erit semen eius accola in terra aliena, & seruituri eos subiciant, & male tractabunt eos annis quadrigentis triginta.* & tamen in Genesi c. 15. fit solum mētio de quadrigētis annis. Accedit quod Apostolus Gal. 3. ait, *Testamentum confirmatum à Deo, quæ post 400. annos facta est lex à promissione*; ergo Abrahæ anni isti numerantur, & sunt solum 210. anni. cur ergo Stephanus 400. annos addixit seruituti? sic Beza in Acta, sequens Rabinos.

IV. Moyses à Stephano dicitur, *Potens in verbis, & in operibus*, & tamen Exo. 4. dicitur fuisse *impedita lingua*. Nec fideliter Stephanus citat scripturam: citans enim Amos ait. *Transferam vos in Babylonem*, cum tamen scriptum sit in Amos *trans Damascum*.

V. cap. 13. de Saule filio Cis, quod regnauerit 40. annis, expressè à Paulo dicitur; in Regum autem historia quod annis vixerit reticetur, nisi afferatur illud 1. Reg. 13. *Filius vnius anni erat Saul, cum regnare cepisset, duobus autem annis regnavit super Israel*.

VI. Quod dicitur Act. 2. non videtur commodam habere excusationem, cum dicentibus Iudæis Apostolos esse ebrios, respondit Petrus, *Non enim sicut vos estimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia*, poterant enim ea hora, quæ tempore æstiuo protractior erat, homines, præsertim pauperes, & piscatores iam aliquid degustasse, & bibisse, ac proinde inebriari potuisse.

VII. Hieronymus catalogo virorum illustriū scribit expressè hūc librum à presbytero quodam Asiatico fuisse corruptum, Tertull. lib. de Baptismo c. 17. prius dixit, quendam, scilicet presbyterum in Asia conuictum, atque confesum, Acta Pauli eius amore edidisse.

VIII. Diminutus liber videtur esse: nā multa aliorum Apostolorum, quin & ipsius Pauli gesta prætermissa.

missa sunt. Insuper historia quædam est, & vt dicit Ambrosius ep. 28. ad Vercell. Ecclesiam, historico stylo descripta, quem stylo eo magis acuisse, & gratius exornasse Lucâ apparet, quod de suis met rebus, atque periculis (fuit. n. comes peregrinationis Pauli) scripsit. Est autem omnium mos, vt dicit Macrobius lib. 7. c. 2. quod qui pericula præterita, vel ærumnas penitus absolutas, cum euaserint, vt referant gratissime prouocantur.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est autoritas Ecclesiæ, quæ primò apparet ex decretis Pontificum, & Conciliorum supra citatorum, quibus addimus multa testimonia, quæ multi Sanctorum Pontificum ex hoc libro desumunt.

Clemens Rom. lib. 2. constit. Apost. c. 61. Post hæc, ait, nempe sacra volumina recipienda sunt Acta nostra, & Epistolæ Pauli cooperatoris nostri, &c.

Euaristus epist. 1. Quod si ita est, quonam modo idem Filius ad dexteram Patris astant, à beato Stephano dicitur conspici? Act. 7.

Eleutherius ep. ad Gall. Prou. Et in Actibus Apostolorum, cap. 10. de mundis escis legitur ita. Postera autem die iter facientibus domesticis cum Petro, & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora, vt oraret circa horam sextam.

Fabianus epist. 2. ad omnes Episcopos. Porro legitur in Actibus Apostolorum, cap. 4. Erat eo tempore inter Fideles cor vnum, & anima vna. quod testimonium ante ipsum citarat Urbanus Primus.

SECVNDO ex Patribus, & primò Græcis. Ignatius epist. ad Ephesios ait. Dominus autem noster, & Deus Iesus Christus, qui est Filius Dei vni, primò videlicet fecit, & sic docuit, sicut testatur Lucas.

Irenæus lib. 3. ad hæres. c. 19. Quem Spiritum sanctum & descendisse, Lucas ait, post ascensum Domini, super Discipulos in Pentecostie.

Clemens Alexand. 5. Strom. ait. Quin etiam Petrus in Actibus, in veritate comprehendo, dixit, quod Dominus non est acceptor personarum, sed in omni gente, qui timet ipsum, & operatur iustitiâ, est ei acceptus. Act. 10.

Origenes tract. 30. in Matth. Adhuc autem magis intelliges, de quo loquitur textus, accipiens de Actuum volumine, quod taliter habet. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, eleuatus est, &c. Act. 1.

Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4. similiter hunc librum pro diuino recipiendum docet. Suscipe autem & Actus 12. Apostolorum.

Athanasius in synopsis, & Nazianzenus catalogum librorum sacrorum textentes, cum eis recipiunt Actus Apostolorum.

Basilus lib. 2. contra Eunom. Si enim B. Petri voci in Actibus Apostolorum, cap. 2. conscriptæ innititur, ubi dicit. Sciat tota domus Israel, quod Dominum ipsum, & Christum fecit Deus hunc Iesum, quæ vos crucifixistis, &c.

Gregorius Nissenus de Christi Natiuitate. Quem admodum Paulus ad Athenienses ait. Cum tempora ignorantie Deus conyctentibus oculis dissimulasset, ac tolerauisset, nouissimis temporibus aduenit, &c.

Chrysostomus hom. 9. in Epistolam ad Coloss. & concione 3. de Lazaro, de Actibus loquens, ait. Reliqua autem scripturæ lectio frequentanda, sed huius in primis, & Euangeliorum, quæ cum doctrinæ vtilitate, historiæ suauitatem coniunctam habet.

EX Latinis Tertullianus de præscrip. c. 22. Probatis Actis Apostolorum descensum Spiritus sancti, quam scripturam, qui non recipiunt, nec Spiritum sanctum possunt agnoscere discentibus missum.

Cyprianus epist. 61. ad Clerum, & plebē in Hispania consistens. Quod postea secundum diuina magisteria observatur in Actis Apostolorum, quando de ordinando in locum Iudæ Episcopo, Petrus ad plebem loquitur. Surrexit, inquit, Petrus in medio discentium, fuit autem turba in vno, &c. Et de vnitæ Ecclesiæ probat scriptura diuina, quæ dicit. Turba autem eorum, qui crediderunt, anima, & mente vna, agebant, &c.

Hilarius in psal. 2. Namque in libro Actuum Apostolorum ita dictum est. Nosque vobis euangelizamus eam, quæ ad Patres facta est repromissio, hanc Deus expleuit filiis nostris, suscitans Dominum nostrum Iesum Christum.

Hieronymus epist. 113. & in epist. ad Philemonē, ait. Non nuda hæc historia, vel Ecclesiæ dñ. axat nascentis, in ea textitur infantia, sed medici scriptoris verba omnia languētis animæ sunt medicina. cuius quotiescūq; liber legitur in Ecclesiis, toties eius medicina nō cessat.

Augustinus serm. 93. in diuers. tract. 6. in Ioan. ep. 157. lib. 31. contra Faust. & lib. 33. c. 15, & contra epist. Fundam. c. 5. de Trinit. 15. c. 19. canonicū hunc librum vocat, & ait, Manichæum si credat Euangelio, & huic libro credere debere: quoniam vtramque scripturam similiter sibi Catholica commendat auctoritas.

Ambrosius de fide lib. 1. c. 3. Vnde & illud vanē iactare consueuerunt, quod scriptum est, & Deum eum, & Christum fecit Deus. Imperiti legant totum, & intelligant. Sic enim scriptum est, Act. 2. Et Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis: non diuinitas crucifixa, sed caro est.

Greg. hom. 9. in Ezech. Undique nobis Dominus, & per circuitum murus est, quia vt nos perfectē custodiret, omnia, quæ docuit, ostendit. sicut scriptum est, quæ cepit Iesus facere, & docere. Act. 1.

Accedit ex Syriaca translatione, vbi interpres Syrus hunc titulum præfigit eodem libro. Liber Actuum: hoc autem est historia Apostolorum beatorum, quam collegi sanctis Dominus meus, Lucas Euangelista.

Probat III. rationibus, prima est Tertull. de præscrip. c. 23. nam repudiantibus Acta Apostolorum, possumus dicere [Quis est iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus, quatenus? & alias ad quæstiones plurimum eo vtuntur. Neque enim si ipse se Apostolū de persecutore profiteretur, sufficit vnicuique examinatē credenti, quando nec Dominus ipse de se testimonium dixerit.]

Secunda, & est ratio eiusdem, quæ imitatus est Augustinus contra Manichæos, nam iactantes spiritum se habere, negādo Acta, vbi scribitur, Spiritus sancti missio, non habent quomodo Spiritu sancto se edoctos iactent.

TANDEM ad hominem strictius perstringuntur Caluiniani (ex his ambabus rationibus) qui Paulinas Epistolas, & vnctionē Spiritus efferunt: illis. n. deest patrociniū eius scripturæ, quam inculcant, dū ex eorum positione incertus redditur Apostolicorum Actuum liber. Si enim falsatam scripturā proponit Ecclesia, falsa quoque ibi, quæ de Spiritu sancto, & Paulo dicantur, infideles possent suspicari, & omnis auctoritas totius libri infirmatur, quæ cum sint absurda, falsa, & inania populis proponunt.

CON-

CONCLUSIO CATHOLICA.

Liber Actuum Apostolorum sacer est, & diuinitus inspiratus.

Respondeo dicendum, quod sicut quis esset Apostolus Paulus (ut dicit Tertull.) & quomodo Apostolus, &c. cognosci non posset à repudiantibus Acta Apostolorum, sic cū multa circumferantur Acta partim amore Pauli confecta, partim errorum stabilendorum gratia, non possent hæc, quæ à Luca descripta perhibentur cognosci esse legitima, si successione series ab Apostolis deducta ijs, & non alijs testimoniū perhibens, contemnatur. Illa autem admissa, secunda voce asserimus diuinitus esse edita, quando à sponsa Christi vniuersali Ecclesia, in auctoritatem recipi meruerūt. A posteriori tamen ex materia, & auctoritate coniectari licet de eorum diuina dictatione. Ex materia quidem dicente Chrysostomo libro contra Gentiles, *Continere thesaurum vtilem minus ac pretiosum, quam Euangelium, cum egregijs documentis morum, & vitæ exemplis abunde cōprehendat*. Christi promissorum complementum, præsertim de Spiritu sancto, & de iusticijs operibus cum numero, tū qualitate, ipsa etiam eius opera superatibus illustrius manifestet mysteria, quæ pertinent ad diuinitatem Spiritus sancti, atque ad Christi Resurrectionem, & Ascensionem, quæ duo postrema, primarius libri sunt fopos. Auctor verò, ut scribit idem hom. 1. in Acta. *Discipulis, & cultor Pauli fuit, nimirū B. Lucas, cuius virtutem cum ex alijs multis argumentis, tum hoc præcipue licet perspicere, quod præceptori suo indiuulsus adhaeruit, quodue per omne tempus illum fuerit affectatus.* De quo subdit idem, *Corinthis scriptum. Cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.* & concludit, quod non aberrauerit à vero, qui voluminis huius descriptionem ad hunc auctorem retulerit. Ceterum cum dico, hunc ipsum Christum dico. Hæc ille in prolog. Actuum Apost. Rationabiliter autem dicit glos. *Lucæ argumento, eodemque diuino, hæc omnia patefacta sunt.* Primo, ut quia Apostolici imminutio numeri sanctæ scripturæ sermone narrata est, ipsius etiam impletio canonico libro enarretur. Secundò, ut Apostoli Pauli extra duodecim Apostolorum numerum assumpti auctoritas teneatur, ut eius Epistolæ inter canonicas scripturas habeantur, præcipue canonicæ scripturæ testimonium habentes, quæ conuersionem, & conuersionem eius plenissime profert. Tertio, ut perfectus, perfecti spiritus aduentus, perfectio Apostolorum numero, completus, sancti canonis enuncietur historia.

Solutiones oppositionum.

Ad primum S. Hieronymus hanc questionē proponens, insolutā reliquit in epist. ad Pammach. de opt. genere inter. Quidam dicunt, textū esse corruptum in latina, & græca editione, & loco Abraham, substituedum Iacob, loco Sichem, dicendum, *Patris Sichem.* sic Eugubinus, & Lippomanus Masius in Iosue cap. 24. quos sequitur Salméron tract. 2. l. 12. in Acta Apost. Sed hæc responsio hæreticis patrocinatur, & Bezae maxime arridet, & eidem vulgatæ editionis auctoritas refragatur, quæ in omnibus tã græcis, quàm latinis editionibus sic legit: non est autem

verisimile omnia hæc exemplaria fuisse corrupta, præsertim cum sit maxima dissimilitudo nominum Abraham, et Iacob, ut vnum pro altero substitui non potuerit: multò minus pretium quadringentorum siclorum pro pretio centum agnorum. Alij dicunt Stephanū vulgè loquentē vulgare opinionæ sequutū, sic Beda, & Rabbanus, quæ sequitur Canus lib. 2. c. 18. de locis, addens in tam longa oratione, nec esse mirū si Stephanus è memoria exciderit, & vnum pro alio substituerit. Nec vllū hoc inquit, est inconueniens; nam etsi Stephanus plenus esset Spiritu sancto, non tamen illi aderat sicut adfuit scriptoribus canonicis; quare erratis Stephanī verba Lucas potuit recēdere. Sed hoc non potest stare, ut vulgarem opinionē corrigendam potius, quàm propalandā sua auctoritate vir Spiritu sancto plenus, Stephanus comprobaret; multo minus ut eodem Spiritu afflatus, quocumque loquebatur (cui nō poterant resistere aduersarij eius) memoria excidisset. Accedit, quod cum ad emulos, & aduersarios Stephanus concionem habere consueuerat, manifesta scripturæ testimonia loquutus esset, blasphemiam obieciisset. Vnde Chrysost. in Acta exponens ea verba: *Tunc subornarunt viros, dicentes: Audiuimus illum loquentem blasphemia verba contra Moysen, ac Deum, ait hom. 15. Ut accusationē instituat, contra Deum, & contra Moysen loquitur.* Idcirco & disputabant, ut cogerent illum dicere aliquid, & iustificata esset Iudeorum causa. Et adeo notum erat, agnū Sichem emptū à Iacob, ut nec popularem cognitionem effugeret. Et si hac via pugnantiā prima facie loca solui potuissent, non erat cur Sancti, & interpretes laborassent, ad reuerenter exponenda dicta Stephanī.

Alij aliter construant textum, iuxta proprium beneplacitum, ut videre est in Petro Comestore c. 34. in hist. Actuum, Hugone, Caietano hic, Martino Cantapratensi 6. Hippo hypo c. 1. Hieronymo à Rubea contra Ierosolima 4. postquam, qui voluit Abraham esse in genitū, & supplendum filius, aut nepos Abraham, hic autem fuit Iacob. Sed re uera extorsiones sunt vulgatæ potius, quàm illustrationes.

Alij moderni dicunt, ut Sanctius in Acta Apostolorum, in Abraham, secundum more scripturæ, Iacob nepotem intelligi, & sic vnam, eademque esse historiā emptionis Abraham, & alterius emptionis Iacob; quidem 3. Reg. c. 15. bellum factum contra Abiam filium Ieroboam, cōtra Ieroboam factum asseritur. Sed & ne dum apud Hebræos propria nomina pro pattonimicis usurpantur, sed & apud profanos; vnde à Dardano, Troianæ gentis patre, Aeneas à Virgilio lib. 4. Dardanus appellatur. Verum literæ circumstantiæ huic positioni obstant; nam Stephanus aperte dicit, ex Genesi 23. emptionem factam ab Abraham fuisse in vsum sepulture, Iacob verò ad habitationē, & vsum prædij, & p. scilicet, vnde Ioan. 4. vocatur prædium Iacob: & Abraham emit agrum cum spelunca duplici quadringenta siclis argenti, Iacob verò partem agri centum agnis. Dicendum ergo hic esse sermonem de agro, quem Abraham, non Iacob emit; & cum Lyrano, & Caietano dicimus, quod ille Ephron, à quo emit Abraham, binonymum habuit patrem, qui in Genesi 50. hic Hemo nuncupatur: quod ante ipsum dixerat Greg. epist. 55. lib. 7. dicens: *Memores, quia dum Abraham à filijs Hemo, hoc est Ephron filio Seor sepulchri terram pretio ad humanum*

corpus coniugis postulari, &c. Cum ergo, ut dicit Lyranus, & etiam Caietanus, illemet Hemor alio nomine dictus sit Seor, qui patrem habuit Sichem, utrumque veritatem habet, nam Abraham emit à filiis Hemor, ut dicit Stephanus, quia ab Ephron emit, qui erat filius Hemor, qui & Seor dicitur in Genesi; & patrem, & auum, quem Moyses tacuit, nempe Seor, seu Hemor, qui fuit filius Sichem, secundum scripturam consuetudinem Stephanus expressit, cum dixit, quod Hemor fuit filius Sichem.

Non video ergo, ait Caietanus, solutionem quadrante, nisi ille Ephron, aut pater eius Seor, vel Sohor, nominatus etiam fuerit Hemor; & quod alio nomine in Genesi, aliter hic appellatur; unde nulla est confusio historiarum, & omnia consonant.

Ad confirmationem nullum est inconueniens Hemor, alias Seor, vel Ephron patrem habuisse nomine Sichem; aliudque Hemor filium habuisse nomine Sichem, qui Dinam filiam Iacob oppressit, de quo Genes. 33. possunt enim eadem nomina tam loco, quam tempore discretis conuenire. Potuit etiam fieri, ait Beda, ut idem Hemor & patrem, & filium nomine Sichem haberet.

Ad secundam confirmationem, quamuis in littera hebraica 70. numerentur, tamen Septuaginta Interpretes 75. animas ingressas exposuere, quos Lucas Euangelista, aut Stephanus Spiritu sancto afflatus, eiusdem numine inspiratos sequutus est; dicere autem vel errasse Interpretes Septuaginta, vel errorem eorum Lucam, aut Stephanum esse sequutos, ut dixit Eugubinus, quem imitatus est Beza (in recognitionibus veteris testamenti ad veritatem hebraicam) est iniuriam Spiritui sancto irrogare, qui & Interpretes septuaginta, & Lucam sequentem Interpretes suo lumine illustrauit; & earum scripturarum auctoritatem subuertere, quæ testimonia ex Septuaginta desumunt. Scio in S. Hieron. traditionibus hebraicis haberi, S. Lucam non hebraicè doctum, sed græcæ linguæ peritum, septuaginta sequutum, propterea quod eorum auctoritas maior erat, quam ipsius Lucæ, qui ignotus, ait, & uilis. & subdit: Hoc autem generaliter obseruandum, quod ubicunque SS. Apostoli, vel Apostolici viri loquuntur ad populos, his plerique testimonijs abutuntur, quæ iam fuerunt in gentibus diuulgata. Sed S. Hieronymus (si liber eius est) ex aliorum sententia loquitur.

Alij dicunt, non Septuaginta errasse, sed librarium errore, pro 70. additum esse numerum quinarium: sed hoc non potest stare, nam in græca translatione expressè recensentur, qui fuerint illi quinque filij Manasse; dicitur enim: *Fuerunt filij Manasse Machir: Machir autem genuit Galaad: filij autem Ephraim Sitalaam.* Sed facile est hebraicam cum 70. concordare. Hieronymus in tradit. hebraicis dicit, ab Interpretibus additos quinque per anticipationem, quoniam cum Iacob intrauit in Ægyptum, Manasse, & Ephraim non erant in ea ætate, quæ filios generare potuissent, quos postea genuerunt. Alij clarius dicunt, & idem videtur dicere Aug. q. 152. in Genesim, in hebraica numerari personas actu natas, & egressas de Iacob, hic autem, & iuxta Septuaginta numerantur, qui in parentibus ingressi sunt Ægyptum: eo modo quo intelligitur illud Apostoli, *Leui dedisse decimas Melchisedech*, non quidem in se, cum fuerit post Melchisedech 150. annis, sed in proauo suo Abraham, sicut videtur dicere Aug. q. 152. in Gen. Eucherius in Genesim versus finem egregie

dicit, etiam illos quinque dici ingressos cum Iacob, qui nec quādiu ipse vixit in Ægypto nasci omnes potuerunt, quoniam ingressus Iacob in Ægyptum, extendi debet ad omne tempus, quo Ioseph vixit, postquam Iacob ingressus est, quem illuc ille euocauit, & dum ipse Ioseph viueret, nati sunt illi quinque filij, ut est prope finem Genesim. Similiter hoc eodem capitulo Genesim 46. ubi Moyses omnes filios, & nepotes, ac pronepotes Liæ commemorans, adiunxit: *Hi filij Liæ, quos genuit in Mesopotamia: omnes animæ filiorum, & filiarum eius trigintatres;* & tamen verum est præter sex natos, & unam natam, qui in Mesopotamia orti sunt, omnes reliquos ortos in Chanaan, & tamen ratione suorum parentum nati dicuntur in Mesopotamia. Consentiunt noster Hugo Cardinalis, & Lyranus, dicentes, quod hic computantur quinque nepotes Ioseph, qui erant pertinentes ad populum Israël, qui non computantur secundum hebraicam litteram. Hæc autem omnia solidiora sunt, quam dicere, septuaginta Interpretes veluti prophetica libertate hunc numerum complere voluisse ob mysticam significationem, ita Eucherius, & alij.

Quantum ad id, quod dicitur, quod translati sunt in Sichem, non est intelligendum de vrbe, sed de parte agri, ex libro Iosue c. 24. ubi dicitur, quod *sepelierunt ossa Ioseph in Sichem in parte agri, quam emerat Iacob à filiis Hemor.* Alios quoque Patriarchas nedum Stephanus, sed Hieronymus etiam oculati testis testimonio dicunt quidam esse ibidem sepultos; scribit namque ad Eustochium de Epitaphio Paulæ, quod transiit Sichem, & circa puteum extructam intrauit Ecclesiam, atque inde diuertens vidit. 12. Patriarcharum sepulchra. Et de optimo genere interpretandi ad Pammachium ait. *Patriarchæ non sunt sepulti in Arboch, sed in Sichem, qui ager non est emptus ab Abraham, sed à Iuda.* Hunc modum dicendi tenent Salmeron t. 12. tract. 23. Gaspar Sancius in c. 7. Act. Sed obstat cap. Genesim ultimum ubi dicitur, quod filij Iacob sepelierunt eum in spelunca duplici, quæ emerat Abraham cum agro in possessione sepulchri ab Ephron, &c. sed quia ibi sepulti sunt Abraham Sara, Isaac, & Rebecca, non incongrue illa spelunca Hebron. i. coniugium appellata est, ut dicit Hugo Cardinalis noster in Acta Apostolorum; unde nulla est contradictio. Obstat quoque, quod Genesim 23. dicitur, *Sepeluit Abraham uxorem suam in spelunca duplici, quæ respiciebat Mambre, Hæc est Hebron in terra Chanaan;* ut sensus sit apertus Mambre esse Hebron. Sic Tostatus ibidem: & licet non spelunca, sed Mambre Hebron dicta sit; quia tamen talis spelunca erat in terminis Hebron, potuit verificari etiam, quod scripsit Iosephus, Patriarchas illos sepultos in Hebron. Vel dici potest secundum Caietanum, quod illa particula, *Translati sunt in Sichem*, referatur ad Ioseph, & fratres eius secundum Hieronymum, illa autem particula, *Et positi sunt in sepulchro, quod emerit Abraham*, referatur ad Iacob, de quo certum est, ait Lyranus, quod fuerit sepultus in Hebron; & secundum Iosephum ad filios eius Patriarchas: & sic auctoritas Hieronymi etiam exponitur. Quamquam dictum Hieronymi, quod viderit sepulchra Patriarcharum in Sichem, de sepulchris vacuis, quæ permanferant detractis corporibus, verificari possit.

Ad II. argumentum respondēt quidam, ut Hugo, quem sequuntur Lyranus, & Tostatus in Genesim cap.

cap. 12. q. 12. & 18. & ante hos Petrus Lombardus in epist. ad Hebr. Et glossa hic, Bis loquutum fuisse Deum Abraham semel ante mortem patris, & semel post mortem (ait) secundum Hieronymum & hic scribitur de prima, in Genesi vero de secunda locutione. Vel secundum Augustinum 16. de ciuit. c. 15. Bedam, & glossam ordinariam, bis dictum est egredere, quia semel egresso, secundum corpus, egredi restabat secundum animum, & desiderium; ut dicitur infra. Sed S. Thomas dicit super epistolam ad Hebræos c. 11. lect. 3. egressus est Abram ex Chaldaea cum patre iterum reuersurus, sed ex præcepto Domini venit in Mesopotamiam Syriam, ibique mortuo patre intendisse remanere: sed ex mandato nouo venit in Chanaan. Stephanus ergo primæ iussione meminit, quæ facta est in Vr Chaldaeorum, in Genesi vero secundæ mentio facta est. Sed instat quidam recentior P. Lorinus non opus fuisse obedientissimum duplici vocatione admonere, nec congruere fidelissimo viro attribuire voluntatem eò egrediendi: unde propter odium idololatriæ discesserat. Quare vnam vocationem agnoscit; & quod in Genesi per anticipationem dicitur, hic quomodo factum euenerit, enarratur. & æque Genesim, & Stephanum testari Abram euocatum, & eductum à Chaldaea. Sed obstat Lorino Stephanus; nam dicit, quod *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan.* Nomine Mesopotamiæ intelligi potest omnis regio trans Euphratem, habito respectu ad terram Chanaan, id est ad Syriam, & ea quæ propriè dicitur Mesopotamia, quæ Chaldaeam, & Babylonem complectitur. unde, & idē Stephanus subdit, *Tunc exiit de terra Chaldaeorum, quæ in Mesopotamia cum Babylone includebatur, Et habitauit in Charan.* Hæc ergo fuit prima apparitio, per quā exiit de Vr Chaldaeorum. Secundā apparitionem innuere videtur, cum idem Stephanus subdit, *Et inde, nempe de Charan, postquam mortuus est pater eius, transtulit illum, per vocationem in terram istam, in qua vos habitatis.* Duplex ergo vocatio intercessit iuxta duplicem peregrinationem: quæ non præiudicat obedientissimo viro. Nec affectus reuertendi ad suos quidquam de fidelitate diminuit, cū visendi proprii soli, naturalis propensio etiam in perfectis remaneat: quin, hoc charitatem Abraham commendat, qui ut Loth etiam saluti consuleret, redire volebat, ut eum etiam asportaret, ut factum est, ut dicitur in Genesi c. 12. Vnde & Chrysostomus hom. 3. in Genesim hanc difficultatem hoc modo soluere videtur. *Quid igitur: dissident, ne à se ipsis diuinæ scripturæ absint. Sed ex hoc animaduertere licet, quod cum Patriarcha Deo acceptus esset, visus ei Deus imperauit, ut inde migraret. Quod ut cognouit Thare pater eius, licet infidelis esset, attamen ob amorem in filium socius illi peregrinationis esse voluit, & ut venit in Charan, ac illic habitauit aliquandiu, vita hac excessit: Patriarcha autem tunc ad imperium Dei in Chanaan concessit. Denique non antea eum Deus inde euocauit donec mortuus esset Thare, expressè innuens duas vocationes, quod clariùs expressit hom. 36. in Acta.*

Ad confirmationem breuiter respondetur, supposita doctrina geminæ vocationis, & profectionis Abraham, facillimè conciliari opiniones sacrorum Interpretum dicentibus aliquibus in Chaldaea, alijs in Mesopotamia, Abraham oraculum, & præceptum egre-

diendi intimatum: utrobique enim factum asserimus, & priorem quā exponit Stephanus, eo consilio à Moyse prætermittam, quia illa egressio potius Thare, quā Abraham ductu, & auspicijs facta videretur; secunda à Moyse recensetur c. 12. Gen. & utramque videtur coniungere, quia vnus, idemque finis vtriusque peregrinationis erat, & ad vnum, eundemque Abrahamum spectabat; unde vbi in prima simplex præceptum egressionis traditur, in posteriori præcepto promissiones adiunguntur, & vnam ex gemina, Moyses vocatione conflauit. Vel dicendum, secundum August. 16. de Ciuit. c. 15. illa verba *tunc, &c.* non demonstrare quid factum sit postquam illi loquutus est Deus, sed ad totum illud tempus pertinere, quod ait *tunc, id est, ex quo egressus est à Chaldaeis, & habitauit in Charra*, hoc est cum esset in Mesopotamia, iam egresso de terra Chaldaeorum, & tunc audisse, *Exi de terra tua, Non ut corpus inde eieceret, quod iam fecerat, sed ut animam euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, sed spe redeundi, & desiderio tenebatur.*

Neque obstat, quod dicitur in textu, *Postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram, in qua nunc habitatis*; illud enim dictum, ait Aug. loco cit. est per anticipationem; unde etiam in scripturis hoc fit frequenter: nam Gen. c. 1. dicitur: *Creauit Deus hominē ad imaginem, & similitudinem suam, masculum, & feminam creauit eos.* deinde c. 2. scribitur de formatione Eua, & tamen c. 1. præsupponuntur Adam, & Eua creati, & benedicti; sic in proposito prius descriptum est quicquid pertinet ad Thare vsque ad mortem inclusiue per anticipationem, ut rediret scriptura ad continuandam historiam Abraham sine ulla interruptione, ut ibidem docet idem Aug. ponens illam regulam, quod non id, quod sequitur in sermone libri, hoc etiam in rerū gestarū tempore sequi existimandum est.

Vel dicendum, loquutum esse Stephanum de totali egressione; nam viuentē patre, sexaginta annis ante mortem ex mandato Dei in vocatione secunda egressus est de Charra in Chanaan. Fuit autem pietatis argumentum, ut à Chanaan Abraham reueteretur, ut patris funeri interesset, & de bonis disponderet, quo mortuo totaliter absque alia noua vocatione secessit in Chanaan. Vnde egregiè distinguuntur in Abraham duæ vocationes, & tres exitus. Lege Abulensem hic loc. cit. c. 12. q. 17.

Ad III. Nodum istū S. Hierony. ad Damas. adeo difficilem sensit, ut penè inextricabilem existimaret. Rabbanus, Glossa quos sequitur in epistola ad Galatas. S. Th. ex multis codicibus legerunt textū Genes. hoc modo. *Pariter malè tractabunt eos annis quadrigentis triginta*; sed licet in vulgata correctā in hoc loco iussu Sixti V. edita, & Clemētis VIII. publicata, nō habeatur triginta, nihilominus in Exod. 12. dicitur: *Habitatio filiorum Israel qua manserunt in Aegypto, fuit quadrigentorum triginta annorum.* & nulla est contradictio, nā vbi in Exod. adiunguntur 30. fit more solito scripturæ, quæ impares, & fractos numeros prætermittere solet. Ad difficultatem ergo respondet S. Aug. qq. in Exodum q. 47. dicēs non esse accipiendum illum numerum [quadrigentis] in Genesi, tanquam transactis in illa durissima seruitute, sed quia scriptum est, *In Isaac vocabitur tibi semen.* Et ex anno natiuitatis Isaac vsque ad annū egressionis ex Aegypto computantur anni quadrigenti quinque. Cum ergo de quadrigentis triginta detraxeris viginti quinque,

que, qui sunt à promissione vsque ad natum Isaac, nō mirum est si quadringentos, & quinque annos summa solida quadringentos voluit appellare scriptura, quæ solet tempora ita nuncupare, vt quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est non computatur. Sicut autem ibi superfluum quinque, hic 25. Sed illos tacet scriptura in Genesi more suo, ex regula ista Augustini. Verum, quia numerus 25. non est adeo minutus, sicut numerus quinquarius, qui potuit subteriri; dici etiam potest summa solida à scriptura quadringentos annos numeratos in Genesi. Cæterum, Stephanum exactè, & minutè voluisse supputare numerum, qui fluxit à promissione facta Abraham, quando septuaginta quinque annos agenti illi iussit, vt ex Chaldaea exiret in Chanaan, vsque ad datam legem, tertio nempe mense egressio- nis Israel ex Aegypto, vt etiā dixit Apostolus Gal. 3. Supputatio vero est huiusmodi ex nostro Hugone, nam à prima peregrinatione Abraham vsque ad mortem Ioseph elapsi sunt anni 286. quod sic apparet; quando enim exiit Abraham de Haran Gen. 12. 75. annorum erat postea anno 25. natus est ei Isaac, centenarius enim fuit pater quando natus est. Genesi. 21. Addantur omnes anni Isaac nempe 180. ex Genesi. 35. erunt anni ducenti quinque: Iacob autem in morte Isaac erat 120. annorum, Genesi. 37. decimo verò anno post intrauit Aegyptum, & tunc erat 130. annorum, Gen. 47. Post hæc vixit Ioseph 71. annis; nam 39. annis erat in aduentu patris, siquidem nono anno post egressum eius è carcere, qui contigit ætatis suæ anno 30. Gen. 41. pater venit ad eum; omnes autè anni Ioseph fuerunt 110. Genesi vlt. è quibus si 39. isti anni demantur, remanent 71. quibus si addantur 205. & 10. supradicti erunt 286. his 286. si addantur 144. qui intercesserunt è morte Ioseph vsque ad egressum de Aegypto, vt patet ex chronologijs erunt 430. vel si isdem addantur 144. anni seruitutis erunt pariter 430. vt dicebat Rabbanus cum glossa, &c.

Ad confirmationem, ijdem sunt anni, quos nument Paulus, & Stephanus ex Aug. sup. Euseb. Rup. Caiet. in 12. Exod. & inchoandos esse cum Abraham iussit Dominus peregrinari, promittens ei semen, &c. non autè ab euentu Iacob in Aegyptum, nam certum est ab hac vltima supputatione nō potuisse 430. Hebræos degere in Aegypto. Chaath enim descendit cum auo suo Iacob in Aegyptum, hic autem vixit annis 133. eiusque filius Amram 137. hic verò genuit Moysen; annum verò 81. Moyses agens, cum populo egressus est de Aegypto: & tota hæc summa non pertingit ad numerum 430. sed ad 351. à quo etiam numero subtrahi debent anni Caath in annis Amram, & Amram in annis Moysi, quibus cum parentibus conuixerunt, & breuior erit summa 215. quare non à Iacob, sed Abraham peregrinatione, & promissione supputatio est faciendā. Vnde etiam versio Septuaginta, vt dicit quoque Apostolus, sic habet: *At habitatio filiorum Israel, quam habitauerunt ipsi, & patres eorum in terra Aegypti, & Chanaan, fuit 430. annorum, & seruitus ista 430. integratur ex peregrinatione Abraham, & posterorum eius in terra Chanaan, & ex Aegypto incolatu, & quia cœpit à peregrinatione Abraham, & est completa in Aegypto, dicitur commoratio in Aegypto fuisse spatij 430. annorum, vt probat Aug. 16. de Ciuit. c. 24.*

Ad 1V. Moyses quoad scientiam, & sententiarum

discretionem, ait noster Hugo, fuit potens in verbis, non quantum ad formationem verborum, vel facilitatem vocis, secundum Augustinum: vel in comparatione ad Deum; nam ex loquutione cum ipso, eloquendi facultate caruisse sibi Moyses visus est; vnde dicit: *Non sum eloquens ab heri, & nudius tertius, & ex quo loquutus es ad seruū tuum.* Legendi Philo lib. 1. de vita Moysis, Orig. hom. 3. in Exod. Greg. hom. 8. in Ezech.

Ad aliud, quia Babylon trans Damascum est, ait Hugo, Stephanus nō tam verba, quā sensum Prophetæ exprimens posuit Babylone: vnde Hieron. in cap. 5. Amos ait, *nec putandus est primus mariyr errasse, &c. magis enim intelligentiam, quā verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylone, siue trans Babylone.* Vel dicendum, quod cū transitus in Babylone sit per Damascum ad exprimendā vitæque captiuitatem, Amos dixit trans Damascum, Stephanus trans Babylone, ait Lyranus. Certum est namque decem Tribus, de quibus Amos agit, migrasse trans Damascum in terram Assyriorum, cuius Metropolis erat Niniue, quo ductus est Tobias: habitauerunt quoque in ciuitatibus Medorum longè à Babylone supra Persidem: postea translatae sunt ex 4. Reg. 17. in Assyrios, positaque in Hala, & Habor ciuitatibus Medorum. Etiam in Persidē traductum Israel, Iosephus quæst. antiq. c. vlt. dicit, & consequenter ad alias prouincias, quæ sunt trās Babylone descendisse, vt ex eodem colligitur 11. antiquit. cap. 5. ponens suo tempore ex illis decem Tribubus descendentes vltra Euphratem infinita hominum millia.

Ad V. Gregorius Papa lib. 5. in cap. 13. Regum, præcisè negat annos ætatis Saul esse solum duos; licet enim multis annis regnauerit, illis solis regnare dicitur, in quibus innocens, & humilis fuisse perhibetur. Sed quot sint hi multi anni explicare oportet. Paulus hic dicit 40. annis regnasse. Quædam glossæ, & noster Hugo, sequentes Bedam, dicunt, Apostolum sequutū vulgarem, & crebriorem famam, sed indignum est hæc de Apostolo sentire. Quidam absolue dicunt 40. annos, vt sonat littera, regnasse Saul, ita Aug. lib. 15. de Ciuit. c. 20. lib. 17. c. 2. idē videtur sentire Chrysost. hom. 4. in Acta. Sed cum Aug. Eusebium perpetuò in ratione temporum sectetur, ab Eusebio nō discordat sententia, quæ mox referetur. Dicendum ergo, quod ferme omnes, vno excepto Cano 11. de locis c. 5. ad 12. consentiunt numerandos annos Saulis cū annis, quibus vixit Samuel, ita sentiunt Euseb. lib. 10. de præp. Euang. c. vlt. Sulpitius 1. Hist. Beda c. 13. in retractationibus in Acta. Isid. in Chron. Cedrenus, Lyranus, interlineatis in Acta, Abul. 1. Reg. q. 1. c. 13. & Apostoli verba præfecturam Samuelis cum Saulis regno indicant aperte. Et post hæc dedit Iudices vsque ad Samuel Prophetam. Et exinde postularunt Regem, & dedit illis Saul filiū Cis de tribu Benjamin annis 40. e Sectarijs idem sentiunt Functius, Temporarius, Bibliander, Codomanus, Caluissius, Capellus, Heleticus, Cario. Quomodo autem supputari debeant, diuersa est sententia. Ioseph 6. antiquit. in fine, vt videre est in græco codice, dicit, Saulem viuere Samuele regnasse 18. annis, post mortem verò eius 22. qui sunt 40. Abulensis q. 2. in c. 19. Paralip. 1. Comestor, & alij vice versa Sauli tribuunt 18. Samueli 22. iudicant siquidē Samuel plusquā 20. annis; nā 1. Reg. 7. exprimuntur 20. anni, qui transierunt sub eo in Israel; post

post eum iudicasse aliquanto tempore, & filios suos antequam Saul eligeretur in Regem, patet ex 1. Reg. 8. & si forte regnavit duobus annis, sunt 22. reliqui 18. soli Sauli tribuuntur, & efficiunt numerum 40.

Alij 38. annos tribuunt Samueli, Sauli verò duos annos, ita Rabbini in Seder Olam c. 53. & responderet Abraham in hist. Cabalam, quos sequitur Gerardus Mercator in Chron. & Arias Mōtanus lib. de seculis. cum alijs recentioribus, & sic efficiunt numerum 40.

Alij, ut Torniellus anno 1779. dicit, Samuel regnasse post Heli, à quo tempore usque ad mortem Saulis fluxerunt anni 40. Sed cum appareat, Samuelē iudicasse populum usque ad tempus, quo Arca remāsit in Cariathiarim, quo 20. annorū spatiū importatur, remanēt alijs 20. anni, quibus Saul regnasse perhibetur, & licet dicatur duobus annis regnasse, intelligendum est ante eius reprobationem, decē verò, & octo regnavit post reprobationem. Sed eundem numerum 40. annorum aliunde certissimē possumus indagare ex veteri testamento; nam certum est, quod Salomon quarto anno regni sui, qui fuit 480. egressio- nis filiorum Israel cœpit ædificare templū Domini, 3. Reg. 6. Iudices præfuerunt annis 396. his si addan- tur 40. David, & Salomonis quatuor, supererunt 40. quorū partim Samuelis tempore, partim post ipsum regnavit Saul, aliquo ex modis explicatis. Nullo au- tem modo stante Apostoli sententia verissima, atque certissima dici potest, Saul regnasse absolutē duobus annis, vel 70. annis, ut alijs apud Sulpitium in hist. aut Clemens Alex. Strom. c. 11. 47. aut 52. ut colligitur ex Ioseph. 6. art. c. 14. & in fine eiusdem libri in græ- co, latino pag. 347. & lib. 10. c. 11.

Ad VI. Baronius respōdet tom. 1. annal. anno 34. meritō excepisse de hora diei tertiam, cum ante horam sextam diebus festis prandere esset religio, de qua Iosephus meminit in vita sua, dicens: *Plebs autem nō assentiebatur horum orationibus, & proculdubio exortia fuisset sedutio, nisi concionem soluisset sexta hora super-ueniens, quæ nostros ad prandium vocare solet sabbathis.* & colligitur clarē Act. 10. ubi dicitur, *Ascēdit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam, & cum esuriret, voluit gustare.* De hac consuetudine fit mentio apud Suetonium in Augustō. Tertiā verò horā no- mine intelligendū spatium illud horarum sequentiū primam horam, quæ tres similiter horas continebat, siue in sui initio, siue illa iam inchoata, & protracta usque ad sextam, ut parū abesset à sexta, & meridie: semper enim probabilis, vel ipsis proteruis respōtio Petri videri potuit, quicquid alijs dicant, ut Lorinus in hunc locum; & argumentū fuit topicum, sumptū ab eo, quod à consuetudine; vel honestate fieri solet, quod enim insolenter, & intemperatē sit in scriptu- ris reprehensum legebant. Isa. 5. *Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem.* & Eccl. 10. *Vae terræ, cuius Rex puer est, & cuius Principes mane comedunt.*

Ad VII. loquitur Hieronymus de ijs hereticis, qui acta Pauli, & Teclæ composuerunt, non de libro isto, qui in Ecclesijs legebatur, & pro sacro, & diuino recipiebatur. Sic etiam dicendum ad Tertullianum, de his enim expresse ibidem loquitur.

Ad VIII. cum fuerit Lucas peregrinationis Pauli socius, non fuit eius intentio omnium Apostolorum Acta percellere, sed quæ ad Paulum præcipuè attine- bant; vnde ex Hieron. de script. ecclesiast. eius histo- ria usque ad biennium Romæ commorantis Pauli

peruenit; & Chrysostomus: *Et hæc de tam multis, pau- ca sufficiunt ad eum finem, quem sibi Lucas præscripsit.* Nec historica, aut elegans, & accurata descriptio ve- ritati canonica detrahit. Non enim nuda historia est, ut diximus, sed medici scriptoris verba diuinitus afflati, medicinam afferentia.

ARTICVLVS TERTIVS.

An Epistola S. Pauli sint diuinitus inspirata.

Positio Nouatorum.

Pressi pondere authoritatis Epistolarum Pauli, veteres Heretici eas in vniuersum abicere co- nati sunt, sic Ebionitæ, teste Ireneo lib. 1. c. 26. & Euf. lib. 3. Hist. c. 27. Niceph. lib. 4. c. 4. Epiph. 1. aduers. hæres. c. 30. vocantes eum quoque apostatam legis, Tatensē Græcum, & quod filiam sacerdotis in- uxorem accipere concupiscens, factus sit proselytus, & circumcissus; hac verò spe fraudatus, contra circun- cisionem, legemque scripserit.

Helcheseitæ apud Eusebium lib. 6. c. 27. ex inte- gro omnes Epistolas repudiarent.

Qui verò ex parte abiecerunt sunt Encratitæ (quo- rum Princeps extitit Tatianus) negarūt Epistolas ad Titum, & Timotheum; Ariani Epistolā ad Hebræos; Marcionitæ hanc, & præcedentes respuebāt: reliquas verò quas accipiebant, in multis adulteratas, & mu- tilatas suscipiebāt. Vide Euseb. 4. hist. c. 24. Hieron. Præfat. ad Titum. Epiphani aduers. Hæreses. 42. Cer- don ex Tertull. neque omnes, neque totas recipit.

Qui vero integras se suscipere professi sunt, sic eas acceptarunt, ut vniuersas incertas redderent dicen- do, vel in multis locis vitiatas, ut dixit Marcion, vel dicēdo, ut quidā Anonymus discipulus Fabricij dixit apud Augustinū secundo contra aduers. legis, & Pro- phetarum, Paulum pro qualitatibus ingeniorum sub diuersis personis esse loquutum, quarum prima esset Iudæorum. Secūda eorum, qui sub lege sunt. Tertia eorum, qui in lege non sunt. Quarta infirmorum. Quinta perfectorū, multaq; dixisse in his personis, quæ alijs non conueniunt. Ariani apud Epiph. lib. 3. hæ. 76. distinxerūt in vniuersis Pauli Epistolis, quæ- dam Spiritu sancto pleno loquutum, quædam pro- prio, & humano spiritu: illa suscipienda, hæc verò re- pudianda, alijs hos sequentes idem dixerunt apud Hieron. præfat. epistolæ ad Tit.

Nouatores ex iisdem lacunis hausere. Cum enim Lutherus dogma de operibus ab Apostolo inculcari videret (præsertim dicente ipso ad Galatas, quod *ma- nifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immundi- tia quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebūt*) commētatio tertijs capituli ad Galatas, quàm impiè, vel male de Apostolicis, quàm cæteris canonicis scri- pturis necessitatem operum commendantibus senti- ret, ipse aperuit, his verbis: *Potius honorem habere, & credere velim vni Christo, quàm permoueri omnibus lo- cis, quos contra fidei doctrinam pro iustitia operum sta- tuenda producere possent. Quare simpliciter eis sic re- spondendum est. Hic Christus est, illic Scriptura testimo- nium de lege, & operibus. & paulò post, Nihil moror scripturæ locos si etiam sexcentos producas pro iustitia*

operum contra fidei iustitiam, & clamitas scripturam pugnare. Ego auctorem, & Dominum scripturæ habeo, a cuius parte volo potius stare, quam tibi credere. Et paucis interiectis, Tu urges seruum, hoc est scripturam, & eam non totam, nec potiorem eius partem, sed tantum aliquot locos de operibus, hunc seruum relinquo tibi, ego urgeo Dominum, qui Rex est scripturæ. quid est hoc nisi Epistolas, & ceteras scripturas negare?

Centuriatores I. lib. I. c. 10. col. 580. lib. 33. à magistro suo non degenerantes, quam impiè de diuino Pauli spiritu sentiant accipe. In postrema, aiunt, Hierusalē versus profectio, Paulus ad Iacobum diuertitur, & conuocata Synodo omnium Presbyterorum, ei à Iacobo, & ceteris persuadetur, ut propter Iudæos offensos se purificet in templo, in quo & Paulus obtemperat: Qui cerie non exiguus tanti Doctoris fuisse videtur lapsus: non satis, scilicet, rationem abrogationis legis Moisaice habentis. Lauatherus Calvinista in hist. sacram. pagin. 18. ait quosdam Lutheristas asseruisse, se male doctrinam Pauli in dubium reuocare; quam doctrinam Lutheri, seu confessionem Augustinam.

Calvinus de Paulo iam conuerso com. in c. 7. ad Rom. v. 25. & 2. Corint. c. 1. v. 9. dicere non est veritus, quod reptas in terra multis sordibus inquinaretur, alibi quoque ait. Erat enim homo communibus hominum passionibus aliqui obnoxius, non frigori tantum, & calori, sed peruersæ confidentiæ temeritati, & similibus. Act. 21. item scripsit à Petro fuisse seductum, dum nimium superstitioso zelo ceremonias legis seruans in eandem culpam consensionem Paulum perduxit. Marloratus Caluini discipulus in c. 9. Rom. v. 9. Vixit aliquando quasi seruus Epicuræus, maximus Dei contemptor, prophanus, abhorrens à spiritualibus, & celestibus, carni prorsus deditus. Brancroftus in recognitione præsentis disciplinæ, pag. 373. citat Zanchium in epist. ad Miscell. referentem quendam Calvinistis Genèuæ dicentem. Si Paulus eadem hora prædicaret quæ Calvinus, relicto Paulo, Calvinum auscultarem. & pag. 372. ex Calvino, Farellum alium refert Basileæ dixisse. Se non minus Farellum deferre, quam Paulo. Gualterus in Act. c. 21. Sanctum Paulum arguit, quod se raserit. Hæc impij isti, ut Apostolicæ personæ fidem adimerent. Quomodo, n. Paulus scriba Spiritus sancti fuit, si in morum, & fidei doctrinam errauit? erunt ne isti cacangelici Euangelij buccinatores, qui Euangelistarum, & Apostolorum doctrinam euertunt?

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. lex noua plagas adiicit addenti, vel detrahenti libro legis: si ergo Euangelicæ legi Paulus suas adidit epistolas, tatum abest, ut ipso scribente diuinitus fuerit afflatus, ut maledictionem potius reportarit.

Confirmatur primò, quia satis superque Euangelium perfectum est, continens quæcunque necessaria sunt ad salutem: non ergo opus fuit Epistolas superaddere.

Confirmatur secundò, quia vel idem est Euangelium Pauli cum alijs, vel diuersum: si diuersum abijciendum, si idem superfluum est.

Confirmatur tertio, quia aut sunt scriptæ epistolæ istæ ad tradendum præcepta, aut consilia, sed utrumque in Euangelio præstitum est; nam de præceptis scriptum est Matt. 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

& de consilijs. Si vis perfectus esse, vade, & vende quæ habes, & da pauperibus. Matt. 19.

Confirmatur quarto, quia non est electus Paulus ad scribendum, sed ad porrandum Christi nomen coram gentibus, & filijs Israel, ergo.

Secundo videtur manifesta pugnantia in litteris Pauli: nam Rom. 1. dicitur, Christus esse filius David secundum carnem. 2. vero Corinthiorum cap. 5. dicitur. Nos neminem nouimus, secundum carnem, etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus, vel ergo manifesta pugnantia est; vel si fas non est dicere Apostolum, quæ ædificauit destruxisse, Epistolas fuisse corruptas argumentamur. Faustus lib. 11. c. 1. apud Aug.

Confirmatur primò, quia Rom. 3. per legem docet cognitionem peccati haberi: at Rom. 7. ait: Quod enim operor, hoc est peccatum, non intelligo; nam ibidem postea subdit. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Rursus Rom. 3. peccatum docet non cognosci nisi per legem. alibi vero c. 5. dicit. Peccatum erat in mundo usque ad legem. Rom. 7. legem commendat. 2. Cor. 3. eam destruiere, & calcare manifestum est.

Confirmatur secundò, quia ubi alibi commendasset opera; Rom. 4. Abraham sine operibus iustificatus ostendit, opera damnans. Quem locum urget Lutherus cum suis.

III. 1. Cor. 9. ait Apostolus: Omnium me seruum feci, ut plures lucrificerem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrarer, & his quæ sub lege sunt, quasi sub lege essem, & c. ut eos qui sub lege erant, lucrificerem, & iis, qui sine lege erant tanquam sine lege essem, & c. factus sum infirmus, ut infirmos lucrificerem, & c. Quin? Quod c. 2. 1. Corint. Sapientiam, ait, loquimur inter perfectos: multa ergo in gratiam eorum, quorum personas assumpserat, loquitur Apostolus illis se accommodans, fingens quod non erat, secus ore loquens, quam quod corde sentiret. Est Anonymi Fabricij discipuli apud Augustinum contra aduersarium legis, & Proph. lib. 2. c. 2.

IV. Apostolus etsi interdum Spiritu afflatus se dicat 2. Cor. 13. An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus? tamen ut communis homo loquebatur de pertinentibus ad cibum, & alijs pertinentibus ad humanæ vitæ necessitatem, ut cum 2. Tim. 4. dicit: Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens, tecum offer. Similiter libros, & membranas. Ad Philemonem ait: Para mihi hospitium.

V. Affectibus humanis subiectum probatur Gal. 5. dum clamat: Vtinam & absceindantur, qui vos conturbant. & Rom. 7. ubi ait: Scimus enim, quia lex spiritualis est; ego autem carnalis venundatus sub peccato. & infra: Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuitatem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Amplius, quod damnarat, nempe circumcisionis ritum, quem Petrus seruabat in Iudæis, qui conuertebantur ad fidem, ipse facto seruauit, nā assumens Timotheum, ut dicitur Act. 16. circumcidit eum.

VI. quia non est maior ratio cur hæc solum quatuordecim Epistolæ scriptæ à Paulo diuinas asseramus, reliquas verò, ut eam quæ ad Laodicenses, & alias quas ad Senecam scripsit abijciamus, & ceteras quas toto spatio prædicationis suæ verisimile est scripsisse, & ad diuersas Ecclesias destinauit.

Con-

Confirmatur, quia Coloss. 4. de epistola ad Laodicenses missa fit mentio; circumfertur etiam epistola tertia ad Corinthios.

VII. quia si à Spiritu sancto dictata essent oēs istę Epistolę, non diuerso ordine ab eo, quo scriptę sunt, ab Ecclesia fuissent collocatę, at certū est seriem Epistolarum Pauli mode hoc recenferi ab aliquibus, vt primò geminas scripserit ad Theſſalonicenſes, ſecundo duas ad Corinthios. Quinto ad Timotheum. Sexto ad Titum. Septimo ad Romanos. Octauo ad Galatas. Nono ad Philippenſes. Decimo ad Ephes. Vndecimo ad Coloſſenſ. Duodecimo ad Philemonem. Tertiodecimo ad Hebręos. Poſtremo ad Timotheū, ita recenſet Theodoretus præſ. in Epist. Pauli, & alij aliter, & diſſimiliter eaſdem recenſent, in eo tamen conueniunt, vt nunquam Epistolam ad Romanos præponant.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra eſt primò authoritas S. Petri, 2. Petri 3. Epistolam Pauli commendantis, ſuppoſita authoritate Eccleſię, *Chariſſimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.* Porro niſi illas Petrus legiſſet, eas approbare nequiſſet, vt pōderat Greg. hom. 18. in Ezech.

II. probatur ex decretis Summorum Pontificum Innocentię, Gelafij inter canonicas ſcripturas Epistolam Pauli recenſentium, quod etiam eſſecerunt Concilia Laodicenſe, Carthaginenſe, Florentinum, Tridentinum.

III. probatur ex omnibus Patribus ab ipſis Eccleſię naſcentis exordio, qui tam aduerſus hæreſes, quā pro informatione morū innumera ex Epistolis Paulinis teſtimonia citarunt: ſignāter autem ex illis, qui catalogum ſcripturarum prætexentes eaſdem canoni interauerunt, vt patet ex Athanaſio, Nazianzeno, Auguſtino, Rabano, &c.

Eiuſdem quoque doctrina mirificè commendatur à Concil. & Patribus, in Conc. Ephes. in definitione Cyrilli, *Paulus, dicitur, ipſum habens Chriſtum in ſe loquentem*, &c. Paſſim in Concilijs teſtimonia Apoſt. afferuntur ad firmanda dogmata.

S. Ignatius Martyr frequentiſſimè in ſuis epistolis, dicta ex Epistolis S. Pauli interſerit.

S. Dionyſ. Areop. lib. de diuin. nom. c. 3. *Diuinum Paulum* vocat, c. 4. loca, quę ex Epistolis eius adducit, ſcripta diuina vocat.

Clemens Alex. 5. ſtomatum multa de ſapientia Apoſtolorum, & Pauli docet, Tertull. ſimiliter contra Marcionem.

Chryſoſtomus hom. 10. ad Hebr. *Pauli non hominis verba ſunt, ſed Spiritus ſancti, qui loquebatur in eo.* & hom. 1. dicit, ore Pauli Spiritum ſanctum fuiſſe loquutum, & paſſim in hom. in Acta Apoſt. & alibi.

Baſilius in proœmio de iudicio Dei, *Paulum*, dicit, *Chriſtum habuiſſe in ſe loquentem*, quod etiam docuit lib. 2. contra Eunomium.

Aug. lib. 1. de anima c. 18. dicit, quod *Deus nos per Apoſtolum docet*. idem lib. 5. contra Fauſtum, veteris teſtamenti authoritatem cum Apoſtolica authoritate æquat.

Theodoretus præſ. in Epist. Pauli: *Quemadmodum ſacros quidem psalmos diuinus David ſuſcepit ſancti*

Spiritus operatione conſcripſit: eos autem quidam alij poſtea vt voluerunt inter ſe cōcinnarunt: & ſpiritualē quidem bonum odorem emittunt, ſed temporis ordinem non habent: ita etiam hæc Epistolam Apoſtolicam fuiſſe compoſitas inneniri poſeſt.

S. Thomas in prologo expoſitionis in Epist. Pauli, ait, *Sicut inter ſcripturas veteris teſtamēti maxime frequentantur in Eccleſia Pſalmi David, &c. ita in nouo teſtamento frequentantur Epistolę Pauli, & rationem allignat, Quia in vtraque ſcriptura ſerē tota Theologia continetur doctrina.*

Quantum verò attinet ad Pauli perſonam honorificè à ſcripturis commendatur, dum Vas electionis nūcupatur, &c. & miris laudibus, & encomijs à Sanctis extollitur, vt apud ipſos eſt videre, præſertim Chryſoſt. hom. 12. in Geſenim, & de laudibus Pauli luculenter, 2. ad Cor. cap. 5. & alibi frequentiſſimè. Coronidis loco illud ex eodē Chryſoſt. 4. hom. de laudibus Pauli libeat afferre: *Paulus architypus honorū, cui omnem prædicationem, res orbis, myſteria cuncta, vniuerſamq; diſpenſationē Deus conceſſit. Ipſe cōlum Solem habens iuſtitie, ipſe mare ſapientie puriſſimum, & profundiffimum. & hom. 1. Siue enim Propheta, potentius aliquid in ſe oſtēderint, magiſq; mirabile, ſiue Patriarchę, ſiue iuſti, ſiue Apoſtoli, ſiue Martyres: hæc omnia ſimul colligens Paulus habet cum tanto cumulo, cū quāto nulus eorum: bonum quo excellebat, impleuit. Audebunt ne ergo Caluini colę, mūdi fēces, Paulum temeritatis, & Epicuriſmi inſimulare? neceſſe eſt, vt tanquam ſcarabęi, in prato florido omnium virtutum, emoriantur.*

VI. probatur rationibus, nam omnis ſcriptura diuinitus inſpirata eſſe cognoscitur, quod vtilis ſit ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei: Vnde Ambroſius ſcripſit: *Scriptura ſacra ad hoc data eſt, vt proficiat imperitis, & inſtauret deformes, attrahens iniquos ad iuſtitiam, vt homo Dei in omni opere bono perfectus ſit; cum hæc omnia abundè præſentur in his Epistolis diuinum Spiritum redolere manifeſtum.*

V. probatur ad hominem; ſic. n. Lutherus ſcripſit præſat. in noui teſtamenti verſionē ante annū 1545. *Sancti Ioannis Euangelium, & prima eius Epistola, S. Pauli Epistola, præſertim ad Romanos, Galatas, Ephesios, & S. Petri prima, & ſunt libri, qui tibi Chriſtum monſtrant, & omne id docent, quod tibi ſcitu neceſſariū, & beatum eſt, etiam ſi alium librum vllum, neque doctrinam vnquam audias, vel videas.* Sed hæc non inueniuntur hodie in editione Frankofurtenſi, aut Feyerabariana anni 1560. vt videas hæreticam inconstantiam.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Epistola Sancti Pauli Apoſtoli diuinitus ſunt inſpirata.

Reſpondeo dicendum, vt ſcribit Hieronymus in proœmio commentariorū in omnes Epistolam Pauli ad Heliodorum: *Non dubitandū eſſe, quæ ſcientia prædicationis, & lima iuſtitie tam magna, & prædicādo, & docēdo teſtimonio Spiritus ſancti prolata, atque dilatata ſunt [à Paulo] veteri teſtamento, atque Euangelicę doctrinæ cōſequenda eſſe.* ex parte quidē authoris, nam ibidem ſubditur: *Ipſe enim reuelante ſibi Spi-*

ritu sancto, cognouit, dum se raptū esse usque ad tertium cælum in corpore, aut extra corpus asserit, &c. Insuper nec ab homine, neque per hominem, Euangelium accepisse, sed per reuelationem Iesu Christi didicimus. Ex parte materiæ; nam, ut dicit idem, propterea scripsit, ut scilicet initia nascentis Ecclesiæ nouis causis existentibus præueniret, & ut præsentia, atque orientia ressecaret vitia; & post futuras excluderet quæstiones exemplo Prophetarum, qui post editam legem Moysi, in qua omnia mandata Dei legebantur; nihilominus tamē doctrina sua rediuiua semper populi cōpressere peccata, & propter exemplum viuendi libris ad nostrā etiam memoriam transmissit: continent autem hi libri paranaticam, & dogmaticā doctrinam, illam ad instruendos mores, hanc ad roborandam fidem, nedum quantum ad propositionem, & dilucidationē præcipuorum articulorum fidei, incarnationis, mortis, & resurrectionis, iudicii venturi, &c. sed etiam quantum ad ritum, & Sacramentorum, & consuetudinis Ecclesiæ intelligentiam, & traditionem, quæ in Euangelij nō sic expressē habentur. Talis autem materia sicut & author, probabile argumentum, ut supra dictum est, suppeditant ad asserendum Epistolæ Paulinæ esse diuinas, ac canonicas; necessarium verō argumentum ex sola Ecclesiæ Catholicæ autoritate has, ut diuinitus dictatas esse docentis desumitur, ut in omnibus alijs libris supradictum est.

Solutiones oppositionum.

AD I. argumentum respondetur non addidisse Paulum aliquid contrarium, vel extraneū scripturæ (quod mereatur plagas) sed explicationes, & declarationes quasdam eiusdem, quod est tandē dilucidare, & vitam æternam promereri. Vnde ne diuersum Euangelij prædicare putaretur, Apostolos adiit, ex Tertull. 4. contra Marcion. c. 2. ad agnoscendos, & consultandos Apostolos, ne forte in vacuum cucurrisset, id est ne non secundum illos credidisset, et non secundum illos euangelizaret.

Ad confirmationem dicitur, quod ad perfectionē alicuius aliquid pertinet dupliciter, vno modo ad cōstituendam rei essentiam, sicut anima requiritur ad perfectionem hominis; alio modo tāquam ad bene esse ipsius, ut pulchritudo, velocitas ingenij: primo modo satis est historia euangelica; sed ad eiusdē accidentalem perfectionē superaddita est Pauli doctrina, ubi plenius consilia, ritus, ceremoniæ, & præcipua mysteria fidei enucleantur, hæreses debellantur, disciplina statuitur; &c. Vnde Eusebius 3. Hist. c. 24. Paulus, qui inter ceteros Apostolos eruditior etiam in verbis videtur, & in sensibus præpotens, non amplius, quā paruulum Epistolarum suarum corpus reliquit, quod vtrique immensa continet intra se, atque innumera sacramenta, vtpote qui usque ad tertium cælum raptus, quæ gererentur inspexerat, &c. Accedit, ut dicit Basil. ep. 55. quod Deus in mysteriis fidei largitus est duplicem cognoscendi modum, vnum per præsentem consuetudinem; alterum per consuetudinem litterariam; ut ubi præsentis non essent Apostoli viuā voce docentes, edocerēt Epistolis, quæ ad absentes peruenire poterant, & in omnem posteritatem trāsmitterentur. Et tandem ut ad imitationem Fideles prouocarentur, ait Chrysost. propositæ sunt Epistolæ D. Pauli, in quibus admirabiles inspicuntur virtutes, &c.

Ad secundam confirmationem. Secundū substantiam idem est Euangelium, quod continetur in historia Euangelistarū, & Pauli prædicatione, nam Euangelium, bonum, faustumq; nuncium significat. Vnde donum significabat apud veteres, quod lætum nuncium afferenti offerri consueuerat: item sacrificium pro læto nuncio. Et in scripturis nostris 2. Reg. c. 18. ubi dicitur: Non eris boni nuncii baiulus, Græca Septuaginta habent *ἐὼν ἐὼς εὐαγγελίου*. i. nō dabitur tibi boni nuncij merces: cum ergo res læta, quæ nunciatur, possit aptari Christi aduentui, historiæ de Christo, & prædicationi, & doctrinæ Christi, & etiā æternæ felicitati, quæ per Iesum Christum tribuitur. Euangelij nomē his omnibus adaptari potest latiori ista significatione. Ceterum si pressius vocabulum Euangelij, pro historica enarratione natiuitatis, mortis, & resurrectionis Christi, &c. usurpetur, solum Euangelij notio scripturis Euangelistarum competit, quibus nihil diuersum in subiecto, sed solum explicationem addidit Paulina doctrina.

Ad tertiam confirmationem, ut patet intuenti, tā in præceptis, quā in consilijs, & distinctius loquuntur Paulinæ Epistolæ, quā ceteræ scripturæ: similiter de mysterijs fidei, Trinitate, Christi Domini æconomia, Sacramentis, prædestinatione, reprobatione, gratia cælesti, & ecclesiastica Hierarchia vberius, & apertius; omnes similiter hæreses destruunt, & configunt, ut non mirum sit si eas profligare, nonnulli voluerint, alij subdole sub Paulinis verbis venena propinarint.

Ad quartā. Portare nomen, stat dupliciter ad præsentem, & ad remotos. Primò modo faciebat Paulus discurrens. Secundo modo per Epistolæ scribens, vnde S. Th. in prol. Epist. Pauli dicit merito Apostolum quoque dici vas in usu portationis. Traditur. n. hæc doctrina per modum Epistolarum, quæ per nuncios portari consueuerunt, secundum illud 2. Paral. 30. Perrexerunt cursores cum Epistolis ex Regis imperio. Vel dicendum primario fuisse electum Paulum ad prædicandum, quam scribendum. non tamen inde fit consequens ab Apostolico eius munere rationem scribendi esse seiunctam.

Ad II. principale respondetur, nullam esse ibi pugnantiam. Conciliationem sic Manichæus adducebat, quod Apostolus quandoque erat huius opinionis; quod fuisset ex semine Dauid, & verum corpus habuisset; sed postea mutauit sententiam dicēdo, *Et si cognouimus secundum carnem Christum*. i. si fuerimus aliquando huius opinionis, quod Christus habuisset veram carnem: sed nunc iam non nouimus, id est modo mutauimus illam opinionem. Sed contra ait Augustinus. Primò, quia de eo, quod falsò putamus nullus dicit nouimus, sed opinamur. Secundò, quia cum ibidem Apostolus dicit, *neminem nouimus*, etiam oporteret dicere Apostolum intellexisse neminem, seu nullum hominum habere verum corpus, quod est falsum. Eutyches eodem abutebatur loco, non nouimus Christum, secundū carnē, quia incarnatione caro (aiebat) absorpta est à diuinitate; cōtra quæ militant verba sequentia Apostoli. Quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. i. ex Ambros. 3. ad Grat. *Sempiterna diuinitas erat in Christo*. i. Christus erat Deus reconcilians mundū, nō reconciliauerat autē, nisi Deus homo passus esset. Iconomachi, quos sequitur Calu. admonit. de reliquijs, extor-

quando, dicebant: Quicquid est in Christo carnale, mortis, &c. missum est faciendū post resurrectionē, & omne studium ponendū est, vt Christum queramus secundū spiritum, etiam debacchantes in cultum reliquiarū, & imaginum Christi. Sed contra est, quia nec mortis suæ voluit Christus nos obliuisci quando in memoriam passionis instituit sacram Eucharistiā 1. Cor. 11. Vide Concil. Nic. 2. act. 6. ex Epiph. & Cyrillo. Catholicē ergo dicitur sensū esse: Aliquādo cognouimus Christum secundum carnem. i. habere carnem corruptibilem ante passionem. Sed nunc iam non nouimus, nempe habere carnem corruptibilem, cum resurgens ex mortuis iam non moriatur. ita septima Synodus generalis interpretatur act. 6. & Chrysostomus, & Theodor. Oecumenius, &c.

Vel secundum Glossam, vt prima illa verba [si aliquando secundum carnem Christum nouimus] referatur ad statum Pauli ante conuersionem, sequentia verba ad statum eiusdem post conuersionem. Lege S. Th. in hunc locum lect. 4. vt sensus sit, & si carnaliter opinati simus de Christo eum esse tantum hominem, & venisse propter obseruantias legales atque carnales, iam nunc nō nouimus, cessauit ista opinio, & credo, quod etiam sit verus Deus, & non sit carnalibus obseruationibus colendus. Et tandem, & si nouimus Christum secundum carnem. i. Christum Dominum, secundum carnalem generationem esse de stirpe Abraham contribulem nostrum, & nos esse Hebræos Christi cognatos, secundum carnem (de qua re adeo pseudoapostoli gloriantur) iam nunc non nouimus, quia istis terrenis affectibus mortui sumus. Vel voluit Apostolus alludere per ea verba, Si nouimus Christum, secundum carnem, ad affectionem carnalem quando erat cum Apostolis præsencia corporali, sed nūc dicit, iam non nouimus, insinuauit cessasse hunc affectum ex missione Spiritus sancti. Legendi interpretes in hunc locum.

Ad primam confirmationem nulla est contradictio inter illa loca Rom. 3. & Rom. 7. stat enim cum cognitione peccati per legem, vt aliquis intelligat aliquod esse peccatum, & id quod operatur intelligat, non esse operandum: hoc autem dupliciter contingit, vno modo putante aliquo peccatis subiecto, non esse fornicandum, v. g. in vniuersali, quod tamen ex passione, suggestionē, &c. operatur; altero modo de operante malum etiam si sit in gratia constitutus, non opere exequendo fornicationem, vel mente illi consentiendo, sed secundum concupiscentiam, vel fomitem, præueniendo intellectum, & iudicium rationis, vt videtur velle S. Aug. mox citandus, quem sequitur S. Thomas, Rom. 7. lect. 3. Vel dicendum cum S. Aug. serm. 5. de verbis Apostoli, & 1. contra epist. Pelag. c. 11. & serm. 43. de tempore, loqui ibi de simplici notitia, hoc loco vero de notitia per approbationem, vt sensus sit, ex Aug. quod operor, non intelligo non approbo, non consentio, & fauet tex. Græcus dicens, ὁμολογῶ, non approbo. Illud etiam Rom. 3. non contradicit loco illi, qui assertur ex Rom. c. 5. nam dicit in hunc locū S. Th. lect. 4. quod quantum ad aliqua peccata, quædam erant specialiter prohibita ex lege, quæ homines peccata non reputabant, vt illud c. 10. 20. Non concupisces, verè tamen peccata erant in reputatione Dei; alia erant peccata, quæ imputabantur etiam prout erant contra legem naturæ, sic propter adulterium impositum Io-

seph in carcerem conijcitur: quamuis ergo sine imputatione hominum essent prioris generis peccata vsque ad legem exclusiue, adueniente lege hominibus peccatum innotuit, quod cum superari non posset vi legis, maiora suscepit incrementa. Quod si inclusiue, vt Origenes, & alij dixerūt, illud verbum accipiat: sensus est, quod peccatum fuit vsque ad legem, tam naturalem, quam scriptam, quia non potuit auferri per illam. In eo autem, quod Rom. 7. lex commendatur tanquam *mandatum sanctum*, & *bonum*, non eueritur per id, quod in 2. Corin. 3. lex appellatur *ministratio mortis*; hoc enim dicitur non secundum legis naturam, sed hominis infirmitatem: occasione enim accepta, ostendente lege scripta peccati naturam, non reprimatur, sed magis concupiscentia generans mortē, augetur, propterea occasio mortis dicitur: & ideo necessarium fuit dari legem spiritus, quæ est vitæ, vt ibidem demonstrat Apostolus.

Ad secundam confirmationem, non est contradictio, quod opera bona commendentur, & dicitur Abraham non ex operibus iustificatum; hoc enim dictum est, vt dicit Aug. lib. 83. qq. q. 7. vt nemo arbitretur meritis priorum operum ad iustificationem peruenisse: opera ergo fidem præcedentia, iustificationem excludit, non ea, quæ comitantur, vel sequuntur opera ad salutem necessaria.

Ad III. respondetur ex Augustino 3. contra aduers. legis c. 2. *Non putandum Apostolum ista fecisse, vt alios, & alios fingendo falleret. Factus ergo est omnibus omnia non fallentis assu, sed compatiens affectu, diuersis animarum morbis diuersimodè subueniens, & iuxta capacitatem vtriusque se accommodans, vt paruulis nutritoria, non peremptoria, hoc est prima fidei rudimenta, perfectioribus grandiora mysteria traderet, eundem tamen Christum annunciando.*

Ad IV. in ipsis scribendis, quæ ad vitæ sustentationem necessaria erant, quibus plerique vsi sunt in filiis Dei adoptati, non est negandum assistisse Spiritum sanctum, præsertim cum eo facto rectè viuendi Apostolicum præberetur exemplum, neminem in prædicatione grauandi. Ex petitione ergo penulæ. s. vestis, non quidem Senatoriæ, vel Cōsularis (quæ pro signo dabatur, vt quis se probaret Romanum ciuem, vt dicunt quidam apud Ludouicum nostrum de Soto maior) sed vilis, & hyemalis, de qua legendus Philo de victimis t. 2. initio. Tertull. in Apol. c. 6. &c. quæ erat illi maximè necessaria in carcere, & ad frigus expellendum, Paulus maximè paupertatē Apostolicam commendabat. Item studiositas Apostoli commendatur ex petitione librorum sacrorum ex quibus ait Lactantius 1. diu. instit. c. 6. ne dum paupertas Apostolica, sed etiam Philosophia Apostoli commendatur, qui paucis rebus sua sorte contentus, vsque ad mortem vixit, paucis. s. libris sacris. Sed ab amico, & discipulo hospitium petendo, & amplam ædem, id petijt non in sui gratiam dicit Hieronymus, sed prædicationis. Sciebat plurimos ad se conuersuros, & necesse erat primum, vt celebri esset urbis loco, ad quam facillè conueniretur. Deinde, vt ab omni importunitate vacua, vt ampla, quæ plurimos caperet audientium; ex quarum petitione, non potuit à Paulo discedere Spiritus sanctus, qui non vitæ huius ministerijs, & Euāgelici muneris, sed immundis ab anima operibus eijcitur. Vide quæ dicta hunc supra controuersia 1. a. 1. ad 2.

Ad

Ad V. re. non esse in ijs verbis c. 5. ad Galatas, affectum maledictionis, cum precetur illis magnum bonum, nempe, ut qui circumcisionem suadebant, non solum circunciderentur, sed & castrarentur, seruando spirituales castitatem, & fierent, ut dixit Aug. spirituales spadones, cassando ceremonialia, vel sterilitatem proles haberent, non generando filios erroris, ut dicit S. Thomas ibi lect. 2. Quod si maledicendo hæc verba dixisse cõtendatur, sciendum (dicit Anselmus, si ipse est author eorum Commentariorum) quod cum sancti viri maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto ultionis, sed ex iustitiæ examine erumpunt. Vnde Tertull. de anima c. 16. citans hunc locum Apostoli, laudat eius indignationem, dicens: *Rationalis est indignatio, quæ ex affectu disciplinæ est.* Chrysost. iustam Dei ultionem significari dicit. Quod verò Rom. 7. vocet se carnalem venundatum sub peccato, non id dixit ad significandum carni, & sanguini voluntariè subditum, & factum seruum peccatis, sed propterea quod nondum corpus spirituale, sed carnale, & mortale haberet (qua ratione etiam dicere poterat, Ego autem mortalis sum) quod adhuc non erat redemptum à corruptione, & venundatum aliquando in prima transgressione præcepti, ut haberet corpus corruptibile, ut dicit Aug. 1. cõt. 2. epistolæ Pelag. c. 10. Quod si hoc respectu animæ dicatur carnalis, dicitur etiam sub gratia constitutus, & peccato pariter venundatus, non affectu consentiendi, sed ex motu concupiscendi, qui carnalitas dicitur ex rebellionē carnis ad spiritum, ratione cuius venundatus, sub peccato dicitur, nempe primi parentis, ex quo talis corruptio fomitis deriuata est, ut ait S. Th. in hunc locum, & Cassian. coll. 23. c. 12. vnde nedum Apostolus loquutus est in persona hominis peccatoris nondum liberati per gratiā à peccato, ut innuunt Chrysost. & alij Græci in hunc locum, & Aug. lib. 1. ad Simpl. q. 1. Hieron. ad Algas. q. 8. Basil. in reg. breu. ad 16. interrog. sed etiam loquutus est in persona iustorum, & suipsius luctam carnis cum spiritu sentiētium, ut idem Aug. lib. 1. retract. c. 23. 6. contra Iulian. ibique citat multos Sanctos, Hilar. Nazianz. & alios. Si autem in persona eorum Paulus loquutus est, qui peccato consentiunt, &c. nulla est contra Apostolum difficultas, qui de eorum erat numero, qui cum carnis affectione sine consensione confligebat.

Quod autem Paulus circuncidit Timotheū, quod factum prius reprehendit in Petro, nihil proposito obstat; nā, ut scripsit Tertull. de præscriptionib. c. 20. *Petrus, Paulusque qui visi sunt inter se dissidere, pro temporibus, & personis, & causis quædam reprehenderunt, in quæ & ipsi equè pro temporibus, & personis, & causis committebant.* Causa autem rationabilis assignatur à S. Gregorio 28. moral. c. 6. alias 12. *Nam nisi Paulus mandata literæ seruare ostenderet, Iudeorum rabiem etiam in his, qui sibi comites aderant excitaret, assertionis suæ vim postposuit, & sine damno fidei se suosque comites à persecutionis immanitate custodiuit.* Dammum autem fidei non fuisse patet, quia legalia, etsi essent ante promulgationem Euangelij mortua, non erant tamen mortifera ex doctrina Sanctorum Augustini, & Themę 1. 2. q. 103. a. 4. quare seruari poterant donec synagoga cum honore sepeliretur.

Ad VI. quantum attinet ad epistolam Laodicensem, quidam putarunt epistolam ad Laodicenses

eā esse, quæ ad Ephesios scripta esset, sic sensit Marcion apud Tertull. lib. 5. contr. Marc. c. 11. 17. & S. Epiph. her. 42. contra Marcionem, ex epistola ad Laodicenses ipsum confutat, afferendo illa verba, *Vnus Deus, una fides, &c.* Sed non potest stare, nam S. Ignatius Epistola ad Ephesios sic dicit. *Estis, sicut Paulus vobis scripsit, unum corpus, & unus spiritus,* quæ verba sunt in Epistola Pauli ad Ephesios c. 4.

Alij dicunt nullam ab Apostolo talem Epistolam scriptam, ita S. Chrysostomus in Epist. ad Coloss. quæ sequitur Theoph. in princ. eiusdē Epist. vide Baronium anno Christi 60. nu. 13. sequitur hæc sententiā Philastr. de hæres. c. 90. & alij adnotantes, quod cum in textu græco habeatur *καὶ τὴν ἐν Λαοδικείας*, hoc est illam, quæ ex Laodicea scripta est, non habetur ex hoc loco ullam ab Apostolo Epistolam datam ad Laodicenses: non enim dicit illam, quæ ad Laodicenses: sed eam quæ ex Laodicea scripta est: sed in editione vulgata apertè habetur hæc verba ad Coloss. 4. *Cum lecta fuerit apud vos Epistola, hæc facite, ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam quæ Laodicensium est, vos legatis,* quibus verbis ait S. Thomas habetur, quod *Paulus scripsit alias Epistolas, istā, de qua hic fit mentio, scilicet Laodicensium, & unam aliam, quæ ad Corinthios, præter primam, & secundam, ad eosdem descriptas.* Nihilominus, ut ait Hieronymus in catalogo script. ecclesiast. in Paulo, etsi circumferretur inter fideles, in Ecclesijs tamen nō legebatur, *Legūt, ait, quidam, & ad Laodicenses epistolam, sed ab omnibus exploditur,* cuius rationem assignat Philastrus, *quia addiderunt in ea, quidam impij, quædam non bene sentientes.* Sed & Anselmus, qui hanc Epistolam ad Laodicenses recenser in fine 4. ad Colossens. aliā reddidit causam, quod solum quatuordecim Ecclesia Epistolas acceptauit, nam in numero quaternario quatuor Euāgelia, in denario decalogus designatur, volens ostendere omnem sapientiam, vel perfectionem veteris, ac noui testamenti breuiter in his Epistolis comprehendī, ideoque numerum, qui hæc significabat excedere noluit. Verum cum hæc mystica sit ratio, melior est prima responsio, videlicet, quod ab hæreticis sint deprauata, vel quod de earū autoritate non plenè constaret, vel quod temporū iniuria perijissent, vel quod cōtinerēt ea, quæ in alijs Epistolis continentur. Hæc autem epistola ad Laodicenses, quæ sub nomine Pauli scripta reperitur in Anselmo, & ut dicit noster Senensis, quæ reperia est Luteri in vetusto codice Sorbonico, se spuriam prodit, & longè diuersam ab ea, quæ legebatur tempore Hieronymi. Potest etiam dici cum Chrysost. Oecum. Gloss. Interlin. Paulum significare his verbis epistolam scriptam non à se ad Laodicenses, sed quā Laodicenses scripserāt ad ipsum Paulum; quod, ut aduertit Gagneus, græca verba citata innuunt, *ἐν Λαοδικείας*. i. quæ ab Laodicensibus est.

Epistola 3. ad Theſſalonicēſes manifestè ficta est, teste Origine apud Rufinum, lege Senensem lib. 2. verbo Paulus Apostolus. Similiter nullam scripsisse Epistolam aliam à duabus ad Corinthios, luculenter Sixtus ostendit.

Circa epistolas Senecæ Hieron. in catalog. script. eccles. eas cognitas, atque probatas habere videtur; loquens. n. de Seneca, ait: *Non ponerem eū in catalogo Sanctorum* [intellige Scriptorum ecclesiasticorum] *nisi illæ epistolæ me prouocarent, quæ leguntur à plurimis*

mis Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum. Et Aug. epist. 14. ait de Seneca, quod temporibus Apostolorum fuit, cuius etiam quædam ad Paulum leguntur epistolæ: sed cum dicat lib. 6. de Ciuit. c. 11. quod Iudæos reprehendisset, Christianos verò Iudæis inimicissimos in neutram partem commemorare visus sit: satis secundum mentem Augustini liquet dictas epistolas Senecæ apochryphas esse, vbi de Christianis, & Christiana religione sæpè agit ad Christianū hominem scribens. Hoc autem commetum Epistolarum ex Baronio anno 66. num. 13. & Sixto nostro lib. 2. verbo Paulus, ortū est ex quibusdam actis passionis Pauli, Lini nomine signatis, vbi stricta necessitudo Pauli, & Senecæ enarratur, quæ tāta fuisse ibi describitur, vt si Seneca ore ad os Paulum alloqui non valeret frequenter daret, & acceptis epistolis ipsius dulcedine, & amabili colloquio, atque consilio frueretur. Et per hæc patet solutio ad confirmationem addētes, quod cum sint tales epistolæ præter illas 14. ignotæ, aut suspectæ, etiam si extarent, non valere ad faciendam fidem, cum non sint per Ecclesiam determinatæ, & ad credendum propositæ.

Ad VII. quamvis scire multum conducatur ordinē, quo Paulinæ Epistolæ sunt editæ, vt perpendit Chrysostomus in Epistolas Pauli in præfatione, nihilominus ordinem ab Ecclesia præscriptum inuerrere temerarium est, & vt in simili causa temerarios indicauit Hieron. qui ausi sunt Epistolarum Catholicarū, siue canonicarum ordinē mutare præponentes alijs, D. Petri Epistolas. Non temere autem ab Ecclesia talis ordo digestus est; attendere enim voluit ordinē doctrinæ, non naturæ, vel temporis. Talis ordo est in erudiendo homine Christiano, vt prius necessitas gratiæ demonstretur, & hoc fit in Epist. ad Rom. est ratio S. Aug. epist. 105. ad Sixtum. Mox quod primū est ad salutem necessarium, & à diuina gratia habet originem traditur, nempe vnitas fidei, in qua Christianus eruditur, & roboratur, vt eam contra hæreticos, & schismaticos tueatur, quod præstat in Epistolis ad Corinthios, & in prima de Sacramentis fidei: in secunda de Ministris pariter tractatur. A fide seductos Galatas per pseudoapostolos ad eandē vnitatem reducere conatur Epistola ad eos transmissa. In eadem fide, etsi nō per Apostolum fundati essent Ephesij, ab ipso tamen roborantur. In medio autem Epistolarum locata est, ait Hieron. præf. in Epist. ad Ephes. quia sicut cor est in medio animalis, & occulto loco reconditū, sic ea Epist. profundis est quæstionibus inuoluta, medio loco posita est. Philippenses deinde, quod in fide fortes, etsi multa passi perstiterint in exemplū seruandæ vnitatis Ecclesiasticæ proponuntur: de eiusdem conseruatione admonet Colossenses contra hæreticos, qui eos deprauarūt seducendo: contra tribulationes præsentis in prima, contra futuras Antichristi tempore munit Thessalonicenses, vnde & de patientia, quæ spe munitur, & charitate, pertractat. Quantum verò ad particulares status attinet, Episcopos instruit, & seculares, Episcopos in Epistolis ad Timot. & Titum, vbi vitam Hierarchicam, & Episcopalem in typo, & exemplari exactissimo adumbrat. Ad secularem, nempe Philemonem de re ad œconomiam pertinente scribit, seruum fugitiuum illi commendando. Vltimo loco, vbi de gratia, fide, Sacramentis, &c. quæ omnia pertinent ad corpus mysticum Ecclesiæ, de capitis ipsius

Christi Domini excellētia tractat in Epistola ad Hebræos. Vnde admirabili ordine doctrinæ ab Ecclesia tales Epistolæ sunt ordinatæ. Vel dicendum, quod cum Epistolarum, Pauli quædam sint ad Ecclesias gentium, quædam ad Iudæos scriptæ, meritò quæ ad gentes scriptæ sunt antecedunt eam, quæ est ad Hebræos, qui in plenitudinem intrabunt post gentium conuersionem, omnes autem præcedit Epistola ad Romanos habitā ratione eius Vrbis, ex auctoritate, & primatu Ecclesiæ Romanæ, ita Catherinus in Epist. ad Rom.

ARTICVLVS QVARTVS.

Vtrum Epistola Catholica diuinam quoque habeant auctoritatem: & primò quæritur de prima Epistola Petri, & prima Epistola Ioannis.

Positio Hæreticorum.

Circa Epistolas Canonicas, vel Catholicas numero septem à Catholicis pro diuinis scriptis receptas, errarunt pariter Nouatores, non omnes admittentes, sed solum eas, de quibus nunquam extitit dubitatio, quales sunt 1. Epistola Petri, & 1. Ioannis; ceteras, de quibus olim apud quosdam Ecclesiasticos dubitatio fuit, libenter expunxerunt è sacro canone. Verum etsi fateantur Nouatores primam Ioannis, vt ipsi dicunt, esse Protocanicam illam tamen ex integro non admittūt ex c. enim v. delent illa verba: *Quoniam tres sunt, qui testimoniū dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.* Et Erasmus in prima translatione noui testamenti videtur huius positionis author, seu potius Arianorum veteris erroris restitutor, & fautor (eos enim similiter talia verba Coccius de sacris Scripturis a. 25. expunxisse cum multis tradidit) in editione siquidem noui testamenti talia verba non posuit, quod in Grecis, inquit, versionibus non legerentur. Lutherus huius mali omni pullus in sua versione Germanica eadē verba exterminauit. Anabaptistæ apud Senensem lib. 7. heres. 9. hanc Epistolam propter ea verba, adscititijs additionibus falsatam, & reclamantibus codicibus Græcis à fautoribus Trinitatis adiectam clamant. Bullingerus fingit, è margine eadem verba in textū irrepsisse. Ioannes Bugenhagius in c. 3. Ionæ calographos hortatur, vt pristina integritati restituētes nouum testamentum græcè excudendum illa verba omittant, sic Neariani, vt Georgius Blandrata act. 2. diei disput. 15. Albana dicit, *Apud nullum codicē græcum haberi, nisi in Hieronymo, qui parum prudens fuit.* Ioannes Sommerus Trinitarius lib. contra Petrum Carolium c. 10. f. 155. dicit. *Quomodo irrepsissent illa verba de tribus testibus, videat Carolus, nobis nihil obest, etiam si retineamus.* Vt autem omni dubitationi via præcludatur, arguetur in genere contra Epistolas, deinde in particulari, & potissimum, quæ afferunt Nouatores, argumenta proponuntur.

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. nam Epistolæ istæ superflue vidētur, cum satis doctrina Euangelica à Pauli scriptis elu-

elucidetur : ergo in superfluis non ministrasse Spiritum sanctum suam operationem credendum est .

II. Istæ Epistolæ , Canonice ab aliquibus , ab alijs Catholicæ vocantur . Sed hic titulus communis est cum Epistolis Pauli , nec enim minus Catholicæ illæ , atque canonicæ , quàm istæ asseruntur .

III. Quia ordo conuincit nō esse à Spiritu sancto ; cum enim primus omnium Apostolorum Petrus recensetur , nō erat illius Epistolis præponendus alius , cum tamen proponatur ei Iacobi Epistola .

IV. Specialiter , & 1. cōtra Epistolam 1. Petri c. 3. ibi . n. habetur , quod spiritus Christi , *his qui in carcere erāt* , Græci *ἐν τῷ ᾧ* . i. in inferno , *πρεβυασι* , vt Græci habent . i. *spiritibus veniens prædicauit* , qui increduli fuerant aliquando , quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe cum fabricaretur arca . At asserere , quod Christus apud inferos predicat , est dogma Marcionis apud Iren. lib. 1. c. 29. Epiph. her. 24. & occasionem dare dicentibus Christum apud inferos prædicantem , multos impios liberaſſe .

V. circa illa verba Ioannis v. *Quoniam tres sunt , qui testimonium dant in cælo* , arguitur , quia neque in quibusdam Græcis , neque in Syro , neque in aliquibus codicibus Latinis ea habentur verba .

Confirmatur , quia & in multis exemplaribus hæc verba defunt , & à multis & Græcis , & Latinis Patribus ista verba omittuntur , vt Ambrosio 3. de Spiritu sancto c. 12. & in Luc. c. 22. Cyrill. 14. thesaur. c. penult. Leo. ep. 10. c. 5. Aug. etiam 3. contra Maxim. c. 22. Oecumenio , & Beda hic. Erasmus .

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis .

Sed contra est I. autoritas Ecclesiæ , vt patet ex decretis Pontificum , & Concilijs citatis supra , afferentibus , septem esse Catholicas Epistolas .

II. probatur ex Patribus , Orig. hom. 7. in Iosue , Epiph. heres. 76. Philastr. 3. p. her. 40. August. 2. de doctrina Christiana .

III. probatur ex multis exemplaribus Græcis similiter , & ex textu Syriaco ; vnde legendi sunt Vvitmanstadius initio , ante Epistolas istas Syriacas , Boderianus præfatione in Syriacum testamentum . Biblia Regia ante secundam Epistolam Beati Ioannis . Licet enim in exemplaribus , quæ isti sequuti sunt , extet Iacobi , 1. Petri , & 1. Ioannis , nihilominus omnes Syriacæ descriptæ pariter reperiuntur ; vnde mentitur Beza dicens , Syros tantum tres Epistolas agnoscere .

IV. probatur ex innumeris Patrum testimonijs , qui ex his Epistolis testimonia sumpserunt , vt patet intuenti . Legendus Hieronymus præfat. in Epistolas canonicas .

V. specialiter quantum attinet ad D. Petri primam Epistolam , tanta semper apud omnes fuit auctoritas , vt nec olim sicut nec de Epistola 1. Ioannis teste Eusebio lib. 6. c. 19. Niceph. 3. Timot. 3. hist. Eccl. c. 3. & 4. fuerit dubitatum .

VI. quantum attinet ad illa verba . Tres sunt qui testimonium , &c. probatur ex varijs editionibus primo vulgatæ , Ecclesiæ auctoritate , receptæ in Græcis quam plurimis , & citat Erasmus Hispanicum , & Anglicum cod. m. s. Græcum , &c.

Confirmatur ; hic . n. versus ab Ecclesia Dominica

in Albis , festo S. Trinitatis , singulis Dominicis canitur , & in Missalibus antiquis reperitur .

Confirmatur , quia hoc testimonium citant Patres , vt Athanasius de vnitae Trinitatis lib. 1. Cyrillus Alex. de recta in Deum fide ad Reginas . Cyprianus de vnitae Ecclesiæ , Idacius aduersus Varimandum Arianum , Eugenius Carthaginensis in confessione fidei ad Hunnericum Regem , Fulgentius responsione contra Arianos , 10. Bern. ser. 1. & 2. in oct. Pasche , Ansbertus in c. 1. Apocal. Rupertus Abbas de operibus Spiritus sancti lib. 3. de sap. lib. 2. c. 4. Hugo . 1. de anima c. 10.

Confirmatur fortius , quia à Summis Pontificibus eundem locum citatum inuenimus , Higinio Epist. ad omnes Christi fideles , Ioanne XI. ad Valerium Episcopum , Alexandro III. Epistola ad Soldanum Iconij , Innocentio III. serm. 2. de festo Pentecostes , & similiter à Concilio Lateranensi , cui Græci Patriarchæ interfuerunt : cuius decretalē exponit S. Th. opusc. 24.

VII. probatur ad hominem ; nam Erasmus in 2. editione ex Græco Britannico eadem verba restituit , Hispaniensem etiam codicem citans , de qua additione , & restitutione Erasmus reprehendit Ioannes Bugenhagius loco citato .

Germanicæ quædam Lutheri versiones hunc versum restituerunt , sic in Biblijs habetur , quæ Herbomæ prodierunt annō 1598. idem apparet in Biblijs Zuinglianis , Caluinianis , latinæ , germanicæ , gallicæ , anglicæ , italicæ , & hispanice scriptis .

Caluinus in hunc locum ait : *Eundem versum in optimis , ac probatissimæ fidei codicibus haberi* ; Beza verò , Illyricus , & Aretius dicunt , quod hunc versum delenerunt ex Syriaco testamento indubiè Ariani .

Sed & Tubigenses contra Schererum dicunt , *Lutherum si vno anno vixisset , obsequaturum Stephani exemplari* , haberi autem hunc versum in exemplaribus Roberti Stephani habitis è Biblioteca Regia Galliarum , patet ex editionibus Bibliorum eorundem anno 1546. in 16. & 1550. in folio excussorum . Tigurini in corpore Bibliorum tam latinæ , quàm germanicæ versorum , omiserunt prius ea verba : sed postea separatim excusso testamento nouo , eadem apposuerunt . Et in editione 1538. Germanicè sic verterunt [Vnd dise diei dienenn eins] . i. & hi tres feruiunt in vnum , qua translatione impia postea Anabaptistæ in colloquio Franketalensi , ad suorum errorum defensionem vsi sunt .

CONCLUSIO CATHOLICA .

Supradicta Epistola quoad omnes sui partes sacra sunt , & diuinitus inspirata .

R Espondeo dicendum , modestis Ecclesiæ filijs , Ecclesiæ auctoritatem (quæ cum omnibus suis partibus has recipit Epistolas canonicas) sufficere ad eas pariter recipiendas ; vt autè plausibilis accipiantur , authorum nomen , & materia probabile ministrat argumentum : authores enim omnium , sunt Iacobus , Petrus , Ioannes , Iudas : sed Protocanonicarum , de quibus modò est quæstio , sunt Petrus , & Ioannes ; vnde in Syriaca versione dicitur apud Vvitmanstadium : *In nomine Domini sigillamus tres Epistolas Iacobi , Petri , Ioannis . Isti sunt , qui testes fuerunt super reuelatione Domini nostri , quando immutauit seipsum eoram*

ram oculis ipsorum in monte Thabor. Et apud Tremellium ex Beza, Syriaca inscriptio non dissimilibus verbis habetur: *Tres Epistolae trium Apostolorum, ante quorum oculos Dominus noster sese transformauit. Quia verò constat ex Matth. 17. Iacobum, qui adfuit transfigurationi, fuisse filiū Zebedæi, & apud Patres, ut dicitur scriptor huius Epistolæ, dicitur Iacobus filius Alphæi illa posteriora verba Syriacæ interpretationis, videlicet, Isti sunt, qui testes fuerunt non ad omnes, sed ad duos posteriores referuntur Petrū, et Ioannē. Materia autem omnium istarum ab Aug. traditur lib. de fide, & ope. c. 14. cum enim peruersa orta esset opinio temporibus Apostolorum, solam fidem sufficere ad salutem, Epistolæ Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer adstruant, fidem sine operibus nihil prodesse. Materia autē omnium Epistolarum, ut dicit S. Th. præf. in has Epistolas (si eius commētarij author est) est cōtēptus humane prosperitatis. In canonica Iacobi, sustinētia aduersitatis, in canonica Petri, amor supernæ, & diuinæ charitatis: in canonica Ioannis fuga carnalis voluptatis: in canonica Iudæ deletio veterum litterarū, .i. peccatorum, et superscriptio nouarum, .s. gratiarū, etc. Petri etiam prima Epistola, de qua præcipue est nūc quæstio, nedum ad fidei constantiam, sed & morum etiam integritatem scētandam, præsertim tentationibus agitatōs Christianos exhortatur: unde paranætica est Epistola. Ioannis verò partim paranætica est, docens manendum in recta fide, & charitate, quā tantopere commendat, partim didascalica, quæ de diuinitate Christi Domini agit, & de Christi humanitate. Quare nec inuersionem esse debet, quod etiā tractarit de personarum diuinarum Trinitate, & diuinæ naturæ vnitatem, quod perperam aduersarij inficiantur, malentes Arianis dare manus, quā cum Catholicis dexteris miscere.*

Solutiones oppositionum.

AD I. vtilitas, & necessitas ex doctrina Augustini apparet, imo re vera ut scripsit Aretius hereticus doctrina ista, contra solam fidem, omnibus modis necessaria est. Petri autē Epistolæ in particulari propter sublimem illam doctrinam mirabiliter pascunt Ecclesiam, ut dicit Damianus tom. 2. serm. 21. ut merito eas in auro transcribi petierit S. Bonifacius Moguntinus Ep. 28. tom. 2. ser. 28. ad Eadburgam; Ioannis verò mirabiliter eandem erudiunt intellectu, & affectu: intellectu, semper. n. sibi similis in diuinitatē, & Trinitatem oculos figit, charitatis encomio voluntatem inflammās. unde merito Theologi, & dilecti vndique dilectissime spirātis nominibus insignitur.

Ad II. respondēt quidam Nouatores, ut Beza, Catholicas, non canonicas dicēdas, eidem Illyricus subscribit. Sed contra, quia licet ab Athanasio, Amphilocho, Nazianz. Clem. Alex. Catholicæ nuncupentur; tamen easdem quoque canonicas vocant Hier. prol. in has Epist. Anaclet. Ep. 2. Iunil. de part. diu. legis lib. 2. c. 6. Idacius aduersus Varimundum. Concil. Rom. sub Gelaf. Papa, &c. cur autem canonicæ, & catholicæ dictæ sint, non conuenit inter Catholicos. Oecumenius hic, & alij, catholicas dictas, .i. vniuersales, aiunt, ut distinguerentur istæ à Paulinis Epistolis, quæ certis Ecclesijs, & personis destinatæ sunt. Canonicæ autem, quod in Ecclesiastico canone registrētur.

Sed hoc nō potest stare: nā ad certas personas sunt directæ, & tam hæc, quā canonicæ Epistolæ, quæ sic inscribuntur, quam Paulinæ in Ecclesiastico canone recensitæ sunt. Accedit, quod Epistola prior ad Corinthios nedum illis, sed & omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum, & nostro, (quæ verba vniuersalitatem quādam redolent) scripta est, ut dicitur 1. Cor. 1. Respondent alij, ut Carthusianus, &c. quod quamuis Paulinæ canonicæ dici possint, nihilominus hæc talem sibi vendicarunt appellationem, ut sicut vnus suas author Paulus, ita nomen vnum illas designaret; quod est dicere, secundum aliquos, etsi omnibus alijs Epistolæ Catholicæ, & Canonicæ nomen conueniat; his tamen per appropriationem, & accommodationem tale nōmē attributum sit, sicut fieri solet cum proprium nomen res nō habet, communi nomine nuncupatur. Et hæc est probabilis responsio. Alij dicūt Canonicas, & Catholicas dictas eo sensu, quo Epistolæ antiquitus à Concilijs, & Episcopis missæ ad Ecclesias, quæ & formatæ etiam vocabantur, & à pacificis, seu commendatitijs litteris distinguebantur, de qua re lege Baronium 2. tom. annal. Canonicæ similiter dici solebāt, atque Catholicæ .i. generales, alias Encyclicæ .i. circulares; quia enim vniuersaliter destinabatur Catholicæ, quia verò canones Ecclesiasticos tradebant, Canonicæ dicebantur, vel quia in canones relatæ erant. Vnde Hugo exponit Canonicas dici, quia regulares; Catholicas, quia vniuersales. Hugonem alij sequuntur. Sed generalis causa ab istis assignatur non minus Epistolis Paulinis conueniens, nisi ad appropriationem, & accommodationem recurratur, & ferè cum responsione præcedenti coincidit, quæ est probabilis responsio, & illi, & huic postremæ sic explicatæ subscribimus. Vel dicendum à maiori parte vniuersalitatis denominatas Catholicas, etsi Ioannis 2. & 3. ad vnum, vel vnam aliquam sint destinatæ, Canonicas per appropriationem solo generis vocabulo expressas, ut de multis proprijs nominibus scribit Isid. 7. etym. c. 6.

Ad II. Philastrius p. 3. heresi 40. numerat hoc ordine, Petri duas, Ioannis tres, Iudæ vnā, Iacobi vnā. In Germanicis Biblijs (quæ Lutherana videri voluerunt) putantes nouum asserre aliquid, Herbionenses, Caluinistæ hunc Philastrij ordinem recensent. Eusebius 2. hist. c. 22. & Niceph. 2. c. 38. Nazianz. carmine de sac. lib. Athanasius in synopsi hoc ordine enumerant, Iacobi vnam, Petri duas, Ioannis tres, Iudæ vnā. Sed & Hieronymus hoc, quod in vetustioribus Latinis hoc modo dicendi disponebatur (ut quia Petrus primus erat Apostolorum, primò eius Epistolæ locarentur) iuxta codices Græcos correxit, sequens Eusebium, ut in prologo patet, quod ipsi attribuitur in Biblijs, his Epistolis Catholicis præfixo. At Innocentius I. primò tres Epistolas Ioannis, secūdò duas Petri, mox Iudæ, vltimo loco Iacobi recēset Epistolā. Augustinus etiam, & Concil. Tridentinū illum ordinem, qui Hieronymo displicet, recensent, numerādo primò duas Petri, secūdò tres Ioannis, tertio Iacobi vnam, quarto Iudæ vnā. Biblia verò Sixti V. primò loco Iacobi Epistolam, secūdò Petri duas, tertio Ioannis tres, quarto loco Iudæ Epistolam connumerant; nec vulgata Cōcilij authoritati detrahunt; Concilium enim personarum dignitatem attendit. Nec quicquā obstat Hieronymus, Petrus enim Apostolus primus est dignitate, quæ sequitur Ioannes dilectus, quem

quem Iacobus, qui & frater Domini, quem Iudas ultimo loco comitatur. Vulgata verò non quidem ea ratione, ut quidam putant primo loco Iacobum, mox Petrum, &c. ordinant, ut Lyranus, & alij, quod Iacobus primus omnium scripserit Epistolam hanc; nam hoc non est certum, sed oppositum est probabilius; nam saltem Epistola prima Petri scripta creditur anno Christi 45. licet secunda anno 67. Iacobus verò minor mortuus est anno 63. quare non propterea quod prius Petro mortuus fuerit, colligi potest prius scripserit, sed ea ratione, quia Iacobus peculiaris Iudæorū Episcopus, & doctor duodecim tribubus descripsit. Petrus verò Profelytis. Ioannes immediate cōuersis ex Gentibus; quare seruata est dignitas personarum, ad quas Epistolæ sunt directæ, ut bene annotauit noster Hugo Cardinalis.

Ad IV. Quidam dixerunt factam esse prædicationem illā in loco damnatorum, sic quidā apud Aug. ep. 99. Philastr. 3. p. hgr. 73. Nazianzenum orat. 42. de resurrectione. ita ut omnes liberaret: sed hæc est hæresis manifesta. Alij temperarunt hanc sententiam, ut speciem Christi non viderint, sed prædicatōis vocem illi increduli audierint, sic Clemēs Alexand. in com. extat tom. 1. Bibliot. veterum Patrum in hunc locū: hi autem fuerūt, ut dicit idem lib. 6. Stromatum, qui ex lege, & philosophia bene, & moraliter vixerunt, etsi fide destituti. Sed hoc est cōtra doctrinam Ecclesiæ, docētis, nulli aditum datum ad salutem, nisi antequam ex hac vita discederet, credidisset, & legem Dei seruasset. Alij similiter, ut Isidorus Clarus hic, Carthus. 3. d. 22. q. 6. id temperant, ad inferos damnatorum descendisse, ut illos tantum argueret, atque conuinceret. Quidam verò tenent factam prædicationem istam in melioribus inferorum locis, ut Purgatorio, ut dicit Turrianus 4. pro Epistolis Pontificijs, vel Limbo, ut dicit Catharinus, quem sequuntur Bellarm. l. 4. de Christo 13. cap. & alij, eamque prædicationem nō ad conuersionem, vel exprobrationē factam dicunt, sed ad lætam annunciationem afferendam: unde eo loco ista prædicatione Euangelismus dicitur, hoc est bona, & læta nuntiatio. Incredulis autem dicitur facta, non ut Calvinus dicit, quod inter incredulos essent versati: sed quia ipsi increduli fuerunt, vel negatiue habendo solum fidem implicitā, ut dicit Oecumenius citans Gregorium, vel positiue non credentes Noe, vel Deo per illum iustitiæ præconem loquenti; quos tamen antequam mergerentur peccatorum pœnituit: unde & in tex. dicitur: *Qui increduli fuerant aliquando*; propter quod Hilarius in ps. 118. vocat eos *sanctos in inferno quiescentes*, quos ab ijs locis liberari à spiritu, seu anima Christi fuit valde conueniens. Si verò prædicationem istam in hoc mundo factam asseramus, tunc spiritus nomine non animam Christi oportet exponere, sed cum Augustino, Oecumenio deitatem intelligere necesse est, quia secundum nostrum modum intelligēdi pergens, & veniens ad eos, qui tunc erant in corpore tantquam in carcere, & tenebris ignorantie temporibus Noe, illi non credentes prædicauit interius arguendo, &c. sic docet S. Augustinus Epistola 99. quem sequitur fidus Achates S. Th. noster 3. p. q. 52. a. 2. sequitur etiam Paya lib. 2. pro Conc. Trid. Quare Be da indicat duplicem fuisse hanc lectionem: *Qui in carne conclusi erant*, vel *qui in carcere conclusi erant*; conclusos autem (ut notat Gagnæus) in carne, vocat

carnalibus desiderijs vehementer aggrauatos, conclusos in carcere, qui in hoc corpore tantquam in carcere concluduntur, de quo cupiebat erui Psaltes, dicēs: *Educ de carcere animam meam*. Unde hæc expositio præferenda est, cum c. sequenti S. Petrus iterū dicat: *Propter hoc & mortuis euangelizatum est, ut iudicet utrum quidem secundum homines in carne: uiuant autē secundum Deum in spiritu*, quæ verba melius secundæ, quā prioribus expositionibus cōueniūt: non enim spiritu viuere tunc ceperunt, qui ut bono Christi nuncio digni essent, ex hac vita viuificati iam discesserunt. Voluit autē S. Petrus ostendere, quod sicut qui temporibus Noe, in spiritu per Noe prædicanti Christo, non crediderunt, aut pœnitentiam egerunt, ita qui nunc venienti ad nos in carnem Christo, non sunt baptizati, peribunt, propterea subdit: *Quod & vos nunc similis formæ facit baptisma*.

Ad V. Potius tot Patribus, & exemplaribus incorruptis credendum, quam quibusdam corruptis Grecis exemplaribus, vel Syriaco, quæ malunt sequi Nouatores, ut vulgatam accusent: consulto autem ab infidelibus translatoribus ommissa sunt, quia videbant eo testimonio vnam Patris, & Filij, & Spiritus sancti diuinitatem comprobari, ut scripsit Hieronymus prolog. cit.

Ad cōfirmationem. Ommissa à Patribus illis ea verba: sed in citando, vel disputando, quia alia testimonia, quæ maximè etiam contra hæreticos Arianos faciebant adduxerunt, vel quia illorum menti tunc non occurrerent: signanter autem ad Augustinum respondetur, ea ommissa, quia inutilem repetitionem obijci cauebat; nam dicens: *Testes verò esse Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, quis Euangelio credit, & dubitat, dicente Filio, Ego sum, qui testimonium perhibeo de me? &c.* Ioan. 8. & subiungens: *Hi sunt tres testes, & tres unum sunt, quia vnius substantiæ sunt*, ne loca multiplicaret, locum de quo conuerti-mus, tantum innuens disertis verbis, omisit.

CONTROVERSIA VI. SPECIALIS.

An etiam Deus sit author earum partium quorundam librorum sacrorum, & aliorum aliquot librorum, qui inter Deuterocanonicos, modo à Nouatoribus recensentur.

DEinde consequenter tractandum est de nonnullis partibus Euangeliorum, & nonnullorum librorum, de quibus olim apud quosdam Ecclesiasticos est dubitatum, & propterea in ordine Deuterocanonicorum olim à quibusdam relati sunt, & pertinaciter hodie à Nouatoribus recensentur.

Primo quæritur de quibusdam capitibus Marci, Lucæ, Ioannis, an sint diuino Spiritu edita.

Secundo de Epistola ad Hebræos.

Tertio de aliquibus Epistolis Catholicis, secunda Petri, secunda Ioannis, Iacobi, & Iudæ.

Quarto de libro Apocalypsis.

ARTICVLVS PRIMVS.

An vltimum caput Marci, & historia sudoris sanguinei Christi Domini, Luc. 22. descripta, & historia mulieris adulteræ, quæ habetur Ioan. 8. sint diuino Spiritu edita.

Positio Nouatorum.

A Nabaptistæ caput vltimum Marci expungit ex Euangelio secundum eundem Marcum descripto, apud nostrum Sixtū Senensem lib. 7. her. 3. 4. & 5. Similiter ex Luca inter cetera historiam sanguinei sudoris c. 22. descriptam, & ex Ioanne historiam mulieris adulteræ tanquam supposititia explodunt. Eandem historiam adulteræ Theodorus Beza in annotationibus super nouū testamētum anno 1556. apud Robertum Stephanum reiecit, dicendo: *Ad me quidam, quod attinet, nō dissimulo, mihi meritō suspectum esse, quod veteres illi reiecerint.* Ineptē ergo Lambertus Dancus apud Andreā Cidenium lib. 1. castigationis Dancanæ c. 7. ait: *Neminem saltem suorum, de partibus predictis dubitare, ac proinde frustra questionēs agitari, quæ nullam hoc tempore dubitationē habēt; præter enim manifestum mendacium, ignorantia arguitur; nec enim semper in tractatibus aduersus hæreses solæ quæstiones agitantur, quæ cōtrouertuntur: sed & aliæ, quæ talium sunt appendices, & declarationes, & quæ ad docendum faciunt, ne difficultates, quæ magna torserunt ingenia, simplicibus possint esse offendiculo.*

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. contra Marci partem: apochrypha enim ibi inserta videntur; nam Hieron. lib. 2. adu. Pelag. c. 6. ait: *In quibusdam exemplaribus Græcis iuxta Marcum scribitur.* Postea cum accubissent undecim Apostoli, apparuit illis Iesus, & exprobrauit incredulitatem, & duritiem cordis eorum, &c. & illi satisfaciebant dicentes: *Seculum istud iniquitatis, & incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem, ideoque iam nunc reuela iustitiam tuam.* quas periodos, apochryphas esse cōstat. Et Euthymius in explicatione huius capitis statim post ea verba: *Nemini quicquam dixerunt: timebant enim, &c.* ait: *Quidam interpretum asserunt hoc in loco completum esse Marci Euangelium: quæ verò sequuntur recentiorum, additionem esse: oportet tamen hæc explicare, cum veritati nihil repugnent.* Supposititia ergo in hoc capitulo ex his Patribus apparent inserta. Caietanuseriam super hoc cap. scribens, dubius esse videtur autoritatem Hieronymi ad Hebdibiam q. 3. scribentis sequens, ibi enim dicit Hieronymus: *Non recipimus Marci testimoniū, quod in raris fertur Euangelis, omnibus Græciæ libris penè hoc capitulum non habentibus.*

II. Contra historiam sudoris sanguinei arguitur, nam Hil. 10. de Trinit. sic scribit. *Nec sanè ignorandum nobis est, & in Græcis, & in Latinis codicibus quā plurimis, vel de adueniēte Angelo, vel de sudore Christi sanguineo nihil scriptum reperiri.* Ambiguntibus igitur utrum hæc in libris variis aut desint, aut superflua sint, incertum hoc nobis relinquitur de diuersitate

librorum. S. verò Hieronymus lib. 2. adu. Pelagianos c. 6. ait, *In quibusdam exemplaribus tam Græcis, quā Latinis eandem historiam descriptam reperiri, quem Caietanus sequens, ait. Aduerte, quod Hieronymus in cap. 22. Lucæ non reputat omnino certam hanc Angeli apparitionem, eò quod non inuenitur in omnibus codicibus Euangelis secundum Lucam.* Sed in quibusdam.

III. probatur contra historiam adulteræ, quia Eusebius lib. 3. c. 33. sic scribit. *Papias aliam narrat historiam de muliere, quæ cum multorum criminum apud Dominum esset insimulata, &c. quā quidem Euangelium secundum Hebræos complectitur, &c.* Hieronymus in lib. 2. contra Pelag. c. 6. in Euangelio, ait, secundum Ioannem. *In multis & Græcis, & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum, est Anabaptistæ. & Beza sic dicentis. Hieronymus quoque 2. contra Pelag. dicit hanc historiam in nonnullis codicibus non fuisse descriptam.*

Confirmatur primò, quia hæc historia nec est apud Chrysostomum, neque Theophilactum. est Beze. Quin, & Nonnus Panopolitanus in paraphrasi Euangelij Ioannis, hanc historiam, vt suspectam nullo carmine transtulit; & Euthymius ait. *In exactioribus exemplaribus, aut non inueniri, aut obelo confossa in eodem capitulo, eo quod illegitima videatur, & addita & huius argumentum est, inquit, quod nullus eam si interpretatus: inter hæc autem recenset historiam adulteræ. Idem.*

Confirmatur secundò, & est argumentum Beze; nam narratur in hac historia, Iesum solum fuisse relictum cum muliere in templo: nescio, ait, quam sit probabile, & quod digito in terra descripserit nouū, & insolens videtur.

Tandem lectionis varietas facit, vt de totius historię fide dubitetur. Hæc ille.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra est autoritas Ecclesiæ in Concilio Tridentino manifesta, dum integros libros cū omnibus suis partibus prout in Ecclesia Dei legi cōsueuerūt, suscipit, & veneratur. Caput autē vltimū Marci legi solitum est ab antiquissimo, & immemorabili tempore, nempe diebus resurrectionis, & ascensionis; historia sudoris sanguinei fer. 4. hebdomadæ maioris; historia adulteræ Sabbathi post Dominicam tertiam Quadragesimæ.

II. probatur ex Patribus Græcis quantum attinet ad cap. vltimum Marci, Clemens Romanus lib. 1. constitut. Apost. c. 1. citat illud. *Signa autem eos, qui crediderint hæc sequentur*, idem testimonium citant Cassianus de Incarnatione lib. 7. c. 20. Gazæus in c. 12. Esaiæ. Prochorus illud. *Euntes in mundum vniuersum predicate Euangelium, &c.* idem citat Anastasius Synaita, Tatianus in Hist. Ioannis Apostoli c. 1. in Harmonia Euang. cap. 105. Illud, & predicauerunt. Iræneus lib. 2. c. 11. illud, *Et quidem Dominus Iesus postquam loquutus est.* Ammonius Alexandrinus in harmonia quatuor Euangeliorum de Apostolis dicit, quod *Dominicam opem semper circa se, ad eum modum quo praxiderat ille præsentem senserunt.* Marci 16. Dionysius Alexandr. Epistola de tempore, quo Christus resurrexit, citat illud, *Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, &c.* Eusebius

bislib. 10. c. 8. hoc idem testimoniū citat, similiter & Athanasius in Synopsi lib. 2. de Euangelio, secundum Marcum, & Cyrillus Hierosolym. catech. 14. & Nyssenus de Christi resurrectione oratione 2. & Victor Antiochenus in c. 16. Marci, Theophylactus in c. 26. Marci.

Ex Latinis verò Gregorius Primus totum hoc caput, ut diuinam scripturam duabus homilijs exposuit, similiter & Beda, atque Bernardus serm. 1. de ascensione Domini: ante ipsum Hieronymus idem caput à ceteris Euangelistarum dictis non discrepare monstrauit. Petrus Chrysologus illud affert serm. 83. *Recumbentibus illis undecim apparuit illis Iesus, &c.* Greg. lib. 6. in Iob c. 8. illud, *euntes, &c. predicate Euangelium omni creature.* Similiter & Prosper 2. de vocat. gentium c. 3. similiter Concil. Parisiense primum, Philippus presbyter ad cap. 37. Iobi, similiter Ambrosius ad c. 2. Lucæ, & de Spiritu sancto lib. 2. Arnob. in ps. 36. Leo 1. Epistola 61. ad Theodoretum citat illud, *qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit,* similiter & Hugo lib. 1. de sacram. fidei lib. 2. p. 6. c. 7. Tertull. de præscript. c. 30. dum dicit, *Apostolis dedisse Christum, virtutem eandem edendi signa quæ & ipse, ad illa verba alludit eiusdem capitis, quæ sequuntur. Signa autem eos, quæ crediderint hæc sequentur.* ad quæ verba alludit Concilium Carthaginense Cypriani tempore sent. 37. vbi dicitur, *Christum Apostolis mandasse. Ite in nomine meo manum imponite, demonia expellite:* sed clarius, & exprelius citant Primasius in Apoc. lib. 4. c. 13. Hugo etiā serm. 5. institut. Monast. Fortunatus in vita S. Medardi c. 19. Petrus Cluniacensis lib. 2. contra Iudæos c. 4. Illud verò quod sequitur, *Et Dominus quidem Iesus postquam loquutus est discipulis, assumptus est,* &c. citat Hidelphonsus Tolertanus de virginitate cap. 7. & Rupertus lib. 10. de diu. offic. c. 8. Illud tandem, *Illi autem profecti predicauerant ubique,* citant Rufinus in psal. 75. Alcuinus in c. 6. Ioannis, Ansbertus lib. 3. in Apoc. Angelomus 1. Reg. 2.

Q V A N T V M verò attinet ad caput 21. Lucæ de sudoris Christi historia, ut diuinam agnoscat sexa Synodus Constantinopolitana Act. 9. & Græci, & Latini Patres: Græci sunt Dionysius Areop. de celesti hierarch. c. 4. de Angeli confortatione meminit: sudoris sanguinei Iustinus Martyr dialogo cum Triphone, Tatianus harm. Euangelicæ c. 16. Hippolytus in ps. 2. Ammonius Alex. in harmonia, Athan. de beatitud. filij c. 6. neganti Christum manducasse, & bibisse, sanguinem sudasse, anathema dicit Nazianzenus orat. 4. de Theologia, Epiphanius in Ancorato, Chrysostomus serm. Pater si possibile est, qui extat in 6. Synodo Constantinop. act. 10. Cassianus c. 25. colat. 5. Theodoretus dialogo 3. Basilius Episcopus Seleuciæ oratione 3. de Lazari exsuscitatione, Titus Bostrensis in c. 22. Lucæ, Theophil. ibidem, Euthymius in c. 26. Matthæi, & p. 2. Panopl. tit. 20. Oecumenius in c. 2. Epistolæ ad Galatas. Latini autem sunt Hieron. lib. 2. contra Pelag. c. 6. Rufinus ad ps. 54. Aug. de consensu Euangelist. lib. 3. c. 4. Philippus presbyter lib. 1. in Iob. Eucherius Lugdunensis serm. Dominicæ infra octauam Natiuitatis Domini, Prosper epigrammate 69. Cassiodorus in psal. 90. cum Remigio ibidem, Beda in c. 23. Lucæ, Anselm. in specul. Euangelici serm. c. 7. Rupertus Tuitiensis lib. 5. de diu. offic. c. 13. Bernardus de passione Domini c. 37.

Q V A N T V M ad historiam adulteræ, citant illam ut diuinam Græci Patres, Clemens Rom. lib. 2. const. Apostol. c. 24. Tatianus (cum erat Catholicus) harmon. Euang. Ammon. Alex. in harmon. Euang. Athan. in synopsi lib. 4. de Euangelio secundum Ioannem, Chrysost. hom. 60. in Ioannem. Latini Patres similiter eadem ut diuinam allegant Calixtus ep. 2. Ambr. c. 1. posterioris apolog. David, & lib. 7. ep. 58. Hieron. in psal. 38. & 2. contra Pelag. c. 6. Rufinus inuect. 1. in Hieronym. August. de adulter. coniugijs lib. 2. c. 6. & c. 7. & in ps. 50. & tract. 33. in Ioannem, Idacius adu. Varimandum Arianum, Chrysologus serm. 115. Leo 1. serm. 10. de Passio. Euch. Lugdun. Sabbato post 3. Dominicâ Quâdrag. Prosper de voc. Gentium lib. 1. c. 8. Sedulius lib. 3. Paschali. Gelasius ad Andromach. Senatorem, Greg. Magnus lib. 1. in Iob c. 5. Isid. Hispalensis de allegorijs noui testam. Beda in c. 31. Prop. Alcuinus, Rupertus in c. 8. Ioan. Rabanus 3. in Exod. Nicolaus 1. ep. 40. ad Carolum Regem, Bernard. in annunciat. Dominica serm. 3. Hugo de claustrō animæ lib. 4. c. 33.

III. probatur ad hominem; nam Caluinus c. 17. §. 47. Institut. hoc vltimum caput Marci, ut partem Euangelij admittit. Idemq; Caluinus in Ioannem, Bezam suū corculum, & hedillum, aliosq; congerones his verbis confodit: *Constat, inquit, Græcis ignoratam fuisse.* Non omnibus, Caluine. Itaque nonnulli coniectum aliunde assutam esse: sed quia semper à Latinis Ecclesijs recepta fuit, & in pluribus vetustis codicibus reperitur, & nihil Apostolico spiritu indignum continet, non est cur eam in usum nostrum accommodare recusemus. Hæc ille.

Alter Caluinista Franciscus Nansius in notis ad c. 7. Paraphraseos Nonni super Euangelium S. Ioannis quoque Symmistas Bezam, & Danæum redarguit, dū Eusebium, quem pro se allegabat Erasmus, explicat quomodo sit intelligendus, ut postea dicetur in responsione ad authoritatem Eusebij.

Caluinus ut probet impiè Christum in horto doluisse, & mortuum fuisse non de mortis temporalis timore, sed æternæ horrore, sic dicit: *Mox huius diri, & insoliti horrores certum argumentum fuisse sudorem Christi sanguineum.* Ut canonico, & legitimo ergo testimonio utitur hoc loco, ut impietatem suam suaderet.

Erasmus, etsi initio dubitare videatur de historia adulteræ, demum sic concludit: *Ex veris igitur hanc historiam adiectam esse, quæ iam auctoritatem habet, non quod in apocryphis scripta fuerit, sed quod eam Papias à suo Doctore audierit. Quodque hanc Ecclesiæ consensus, ut Euangelio dignā comprobauerit. Promde nos, quoniam iam ubique recepta est, præsertim apud Latinos, nolimus suo mouere loco, maxime cum & nos in vno quodam exemplari Græco partem hanc scriptam reperimus, &c.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Omnes supradictæ scripturæ Euangelicæ partes, diuinitus inspiratæ sunt.

R Espondeo dicendum, sicut dicit Aug. lib. 11. c. 2. contra Faustum: *Si nihil aliud est, quod hæretici asserant, scripturarum auctoritate cōuicti, nisi aliud dicere, quam codices esse falsatos, quæ auctoritas litterarum*

rum aperiri, quis sciret liber euolui, quod documentum cuiuslibet scripturæ ad convincendos exeri potest, si hæc vox admittitur, si alicuius ponderis æstimatur. Sicut autem, ut alicuius libri sacri recipiendi, ad auctoritatem Ecclesiæ confugiendum est, quæ ab ipsis fundatis simis sedibus Apostolorum usque in hodiernum diem succedentium sibi met Episcoporum serie, & tot populorum consensione firmatur, ut dicit Aug. ibidem, ita ad convincendos illos, qui dicunt: *Iste vir sanctus omnia vera scripsit, & liber eius hic non est, sed in eo hoc eius est, hoc eius non est, superest recurrendum*, ut dicit ibidem Aug. vel ad exemplaria veriora, vel plurium codicum, vel antiquorum, vel linguarum præcedentem, hoc ordine, ut plures paucioribus, vetustiores recentioribus præferantur. Et si adhuc in illis est incerta varietas, præcedens lingua unde codices translati sunt consulatur [vel quod maius est, ipsamet Ecclesiæ auctoritas, cuius iudicium æquum est de toto libro, & omnibus partibus eius]. Cum ergo antiquiores codices, & plures has partes contineant, omnes Ecclesiæ illas legant, omnes lingue consentiant in illarum receptione, & Ecclesiæ decreto sint receptæ, hæresis manifestissima est eas repudiare.

Solutiones oppositionum.

AD I. Verum est in multis codicibus admixtas quasdam periodos apochryphas, & adulterinas, inter quas est illa obiecta in argumento ex auctoritate Hieronymi: tamen illas non recipit Ecclesia, nec in emendationibus habebantur, quas merito ex illis expungit: sic diuino sermone expurgato, integrum nunc illud caput Catholica recipit Ecclesia, quod tamquam diuinum plerique etiã ex hæreticis agnoscunt recentioribus, ut Calvin. 1. instit. c. 17. ut dictum est supra. Ad aliud dictum Hieronymi, quod assertur ex Caiet. dictum est supra cõtrou. 5. speciali ar. 1. ad 7.

Ad II. non est mirum, si multi sancti Patres in multis corruptis, & mutilatis exemplaribus non videntes sanguinei sudoris historiam, nihil de illa statuere ausi sint: unde etsi propter hoc quoad illos minus notæ traditionis fuerit pars ista scripturæ, non assertur præiudicium Ecclesiæ, quæ ex antiquioribus, & numero pluribus exemplaribus traditionem explorans, non à sacris libris refecandam, sed suscipiendam præcipit.

Ad III. Quidam apud Rogerium opus. de can. script. c. 27. (quos sequitur Bellar. lib. 1. de verbo Dei c. 16.) respondent, diuersam esse narrationem, quæ habetur in Ioannis Euangelio, ab ea historia, quæ apud Papiam adulteræ cuiusdam factum narratur, & Eusebium non loqui de ea, quæ est apud Ioannem, sed de alia apochrypha muliere, cuius argumentum euadens, ait quidam, est, quia in Eusebio non habetur nomen Adulteræ, ut patet in textu Græco, secundum versionem Christoforsoni, qui sic vertit: *Aliam porro (Papias) narrat historiam de muliere, quæ multorum criminum apud Dominum esset infimulata, quam quidem Euangelium secundum Hebræos complectitur, ubi nulla sit adulteræ mentio; & hæc responsio probabilis est, & placuit quibusdam etiam Nouatoribus: nã Iunius de hac distinctione loquens, dicit: Hæc vera, certaq; distinctio est: & Franciscus Nansius supra ad eandem distinctionem probandam, ponderat ex versione Christoforsoni mulierem illam apud Papiam non*

dici adulteram; verum licet ibi adulterij non fiat mentio, sed quod apud Dominum fuerit delata, & accusata multorum criminum, parum differt ab eo, quod legitur in Euangelio: *Magister, hæc mulier modo in adulterio deprehensa est, & quæ adulterij rea accusabatur, multorum criminum quoque rea esse potuerit*. Alij dicunt, Euangelium istud secundum Hebræos, non esse illud Tatiani apochryphum, de quo apud eundem Eusebium lib. 1. Hist. c. 25. fit mentio (sic Senensis noster lib. 7. hæres. 5.) sed aliud, de quo idem scribit lib. 4. c. 29. quod olim in primitiua Ecclesia, in magna auctoritate fuit, eoq; vltos Iudæos ad Christum conuersos, etsi in canone non esset constitutum; & de hoc Papiam meminisse, ac proinde nihil veritati obstare ex tali Euangelio secundum Hebræos, hanc historiam haberi ut authenticam, quia Tatiani Euangelium solū ut apochryphum reijcitur: sed hoc non sufficit; nam de hoc Euangelio secundum Hebræos, præter illud Tatiani, communis sententia est esse apochryphum, vel ad minus apud saniorē partem DD. dubitatur: unde incerta esset ex hoc cap. adulteræ historia. Quare aliter respondendum est, Eusebium citantem illud Euangelium, siue eadem, siue diuersa sit adultera, non propterea negare non esse veram historiam adulteræ à Ioanne descriptam, imò ex hac citatione talis Euangelij dicimus, Eusebium videntem forte in multis exemplaribus Latinis, & Græcis deesse historiam hanc hæreticorum fraude, vel etiam piorum quorundam incuria, Papiam tanquam Ioannis discipulum allegasse in eo Euangelio, quod recipiebatur saltem à Iudæis conuersis, ut eadem historiam comprobaret saltem ad hominem esse recipiendam.

Hieronymi verba non sunt ea, quæ afferuntur à Beza, sed ista: *In Euangelio secundum Ioannem in multis & Græcis, & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum; nunquã tamẽ dixit Hieron. multa fuisse Græca, & Latina exemplaria, quæ historiam istã non haberent: licet autem hoc verum sit, non infertur ex verbis Hieronymi: facero enim hanc consequentiã ex isto antecedenti, in multis Græcis, & Latinis codicibus inuenitur de adultera, &c. ergo multa sunt Græca, & Latina exemplaria, in quibus historia ista non habetur, est arguere pueriliter à particulari affirmatiua ad negantem particulare, quod est ac si diceretur, historia hæc in multis voluminibus est, ergo in multis voluminibus non extat.*

Ad primam confirmationem. Si in Chrysostomo expositio talis non habetur: vel abrafa est ab impijs, vel aliqua ratione periit; nam Chrysost. hom. 60. in Ioan. ostendit malitiã Iudæorum, ut cum rogarunt, an liceret censum dari Cæsari, an lapidanda esset adultera, &c. unde non videntes illã homiliam suo loco, Theophilactus, Euthymius (qui compediarij Chrysostomi fuerunt) non est mirum, si ipsi pariter omiserint. Sed dato, quod omiserint hi talẽ historiam tanquam minus perspectæ traditionis rationem habentem, ideo omiserunt, non quod ex traditione non esset, cum ex vetustissimis tam Græcorum aliorum, quam etiam Latinorum Patrum monumentis satis abunde monstratur. Signanter autem Euthymio respondetur, negando, quod non reperiatur ea pars in exactioribus exemplaribus. Nec quod sint obelo confossa, cernitudinẽ infirmat, cum tantũ arguat ista cõfossio, minus perspectã eius particulare traditionẽ.

Nec ex eo, quod nemo sit interpretatus, aliquid con-
ficitur, alias multas non interpretatas partes oportet
dicere non canonicas. Ad auctoritatem Nonni etiã
eodem modo respondetur, quomodo ad præceden-
tes Patres respondimus.

Ad secundam confirmationem. Non relictus est
Christus solus cū muliere sola; verba. n. Evangelistæ
sunt, *Remansit solus Iesus, & mulier in medio stans*,
significatur autem exclusionem illa, solum Iudicem, &
reā mansisse, delatoribus, & accusatoribus Phariseis
absentibus, remanserunt autem auditores, & specta-
tores, in quorum medio adultera erat. Quod si pro-
pter hoc non facit Beza fidē hęc historia, quod solus
Christus remansit cum muliere, iam historiā Sama-
ritana innotat, in qua legimus, quod cum muliere
sola loqueretur, Apostolis dimissis: si vidisset suam
Candidam, vel suum Audabertulum solam, vel solū
loquētem cum solo, poterat aliquid salacissimus iste
ex zelotypia suspicari, at Sanctum sanctorum solum
cum muliere loquentem, admirari reuerenter tantā
maiestatem, vt Apostoli fecerunt in facto Samarita-
na debebat. Nec insolens fuit in terra describere
illum, qui in tabulis lapideis primō describeret.

Ad vltimam. Varietas codicum non debet dubi-
tationem iniicere in frigidā veritatem historiæ, cum
ex Augustino promptum sit remedium, nimirum, vt
ex aliarum regionum codicibus dubitatio adiudice-
tur, quod si ibi codices variarent, plures paucioribus,
vetustiores recentioribus præferrentur: etsi adhuc
esset incerta varietas, præcedens lingua vnde illud in-
terpretatum est consuleretur, quod remedium ante
vulgatę editionis promulgatam correctionem, Apo-
stolica auctoritate opus erat adhibere: nunc autem
illam velle exigere ad alia exemplaria, vel ad fontes
ipsos, insignis est audacia acta agere, & iudiciij Iudi-
cem, & correctoris correctorem, atque censorem
constituere.

ARTICVLVS SECVNDVS.

*An Epistola ad Hebræos sit diuinitus a Paulo
Apostolo descripta.*

Positio Hæreticorum.

Scribit Epiphanius hæc. 69. primū huius Epistolæ
hostem fuisse Marcionem, qui eam cum Episto-
lis ad Titum, & Timotheum ē canone sacro trunca-
uit. Eidem teste Eusebio 3. hist. c. 29. Tatianus ad hæ-
sit. Rursus Arius, Aeriani, & Ariomanitę cum viderent
(teste Hieronymo in præfat. Epist. ad Hebræos,
& Theodoro) non posse resistere ijs, quæ de
diuinitate Vnigeniti aperte dicta fuerant, ausi sunt
totam Epistolam reijcere. Erasmus Retorodamus
nouitatis cupidus, vt viam sterneret ad infirmādam
auctoritatem huius Epistolæ, de authore cœpit du-
bitare: hoc autem ante præstiterat Tertullianus lib.
de pudicitia c. 20. qui etsi Epistolam accipiat, tamen
non Paulum, sed Barnabam facit illius auctorem.
Ex veteribus hæreticis vim nouandi auiditate deten-
tus Lutherus in prima noui testamenti germanica
editione subscripsit hanc Epistolam, dicens: *Neque a
Paulo, neque a quoquam Apostolorum scriptam esse, sed
a docto quodam viro ex multis Patribus contextā, quan-
quam verē fidei fundamentum non ponat, tamen aurē*

argentum, lapides pretiosos commodē superedificare.
Igitur non debet impedire nos, inquit, quod ligna, frag-
num stipula vna misceantur. In posteriori verō editio-
ne noui testamenti expressius separat hanc Epistolā
à cæteris canonicæ scripturæ libris, sic præfando.
*Hactenus canonicos, & præcipuos scripturæ libros ha-
buimus, qui sequuntur, nō eandem, quam nunc, semper
obtinere auctoritatem; & deinde asserit hanc Episto-
lam nec Pauli esse, nec alterius Apostoli, quod con-
traria Apostolicæ doctrinæ tradat. Lutherum sequen-
ti sunt sui, Brentius in confess. Vvitemberg. c. de sacr.
scrip. Martinus Kemnitius in examine sess. 4. Conci-
lij Trident. Centuriatores centur. 1. lib. 2. c. 4. col. 55.
& alij vsque ad nouissimū Hunnium lib. contra Bel-
larm. Sed & Anabaptistæ, & Seruetani Lutheri col-
laterales rami, eā pariter repudiārūt; testis est Senē-
sis noster lib. 7. Bibli. c. 8. Caluinus verō in institut.
impressa 1554. §. 83. & c. 16. §. 25. etsi cum Luthero
conueniat non esse Pauli, in numero tamen sacrorū
librorum recenset cap. 8. vnde & in confessione Pos-
saciensis a. 3. Calvinistæ, vt diuinam scripturam se re-
cipere profitentur. Idem faciunt nouissimi Caluini-
colæ. sic Vviterkerus lib. cōtra Bellarm. cōtrou. 16. c.
lib. primi exprimens suorum de hac re sententiam,
inquit. *De auctoritate nullius libri, qui pertinet ad nouū
testamentum dubitamus, nec verō de authore, præterquā
Epistola ad Hebræos, de qua subdens ait. Cum authore
huius Epistolæ Spiritum sanctum intelligimus, & super-
uacaneum est, tam anxie, ac curiosē de calamo querere.
& sine certo argumento aliquid affirmare temerarium.*
& ibidem ait. *Si Lutherus, aut qui Lutherum sequen-
ti sunt nonnulli aliter senserunt, aut scripserint, de quibus-
dam libris noui testamenti nihil ita res ad nos pertinet,
qui in hac re Lutherum nec sequimur, nec defendimus,
quique meliori ratione ducimur: cum Vviterkerus idē
dicunt Franciscus Iunius, & Danaus, quia tamen cō-
tra Ecclesię sententiam veniunt, illam nō esse Pauli
fatentes, etsi ex parte in canonica auctoritate fatēda
conueniunt nobiscum, contra nos tamen sentiunt,
Apostolum esse auctorem eiusdem denegantes.**

Ex orthodoxis Caietanus vir aliās de Catholica
Ecclesia bene meritis, Erasmi nouitatibus nondum
detectis (quæ est humana conditio deceptus) docet
Epistolam ad Hebræos non esse Pauli, & consequen-
ter nec esse tanquam canonicam recipiendam.

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. quod ista epistola non sit canonica,
& diuina. Prima ratio, quia nec Cyprianus, nec
Arnobius, nec Lactantius ad Ecclesiastica dogmata
probanda Epistolam istam citant. Quod si dicas esse
argumentum negatiuum, & satis esse eos non con-
tradidisse, vel negare esse canonicam. Contra, quia
Eusebius lib. 3. c. 33. & 22. asserit. *Epistolæ ad Hebræos
à nonnullis, & maxime in Romana Ecclesia contradici.*
& Hieronymus in c. 6. Eliaz dicit, quod *eam latina
consuetudo non recipit*, & in c. 9. idipsum repetit. at
Hieronymum (ait Caluin.) *nacli sumus regulam di-
scritionis canonicorum librorum.*

II. ratio, quia in Epistola huiusmodi multa contra
fidem asseruntur, ergo non est canonica, antecedens
multis medijs probatur. Primo, & est argumentum
quorundam apud Philastrium de hæres. c. 89. quia in
exordio eius Epistolæ Filius Dei vocatur, splendor,
imago

imago substantiæ Patris, quorum neutrum certè substantia est: hoc autem esset ostendere Filium diuersum à Patris substantia. Quia, quod ibidem creatura filius dicitur cum expresse habeantur hæc verba. Heb. 1. *Tanto Angelis melior effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit.*

Idem antecedens secundò probatur à Luthero in præmio in hanc epistolam, & à Magdeburgensibus supra, quia c. 6. & 10. aperta verba habentur, quod semel ad Christum cōuersi, iterum si labantur, per feriam etiam pœnitentiā non possunt recuperari, cap. enim 6. sic dicitur, *Impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœlestē, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiā.* & cap. 10. *Voluntariē. n. peccantibus nobis post acceptam notitiā veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia.* & c. 12. dicatur, *Esau quæsiuit pœnitentiæ locum, & non inuenisse.* idem argumentum à vetustis hereticis obiectum dicit Philastrius.

Idem antecedens tertio probatur, & est Caiet. arg. nam c. 9. huius Epistolæ dicitur. *In arca fœderis Iudæorum fuisse vnam quādam auream cum manna, & virgā Aaron, quæ frōduerat, & tamē 3. Reg. 8. dicitur in arca fœderis non fuisse aliud, nisi tabulas lapideas, quas posuerat in ea Moyses in Oreb.*

III. ratio, quia in tali epistola multæ sunt scripturarum extorsiones, ergo non est canonica, & diuina; antecedens probatur à Caietano; nam Heb. 1. illa verba. *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium,* Christo adaptatur, ita vt ex illis filius esse Deus probetur. At hæc verba de Salomone, nō de Christo prolata sunt per Nathan Prophetam 2. Reg. 7. ita loquētem, *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipse ædificabit domū nomini meo, & c. & ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Quo argumento vtiuntur etiam Anabaptistæ, & Seruetani apud Senensem supra. Quod si dicas sub vna littera esse plures sensus. Contra occurrunt Prædicantes, vnum esse verum, & genuinum sensum scripturæ: fluctuāti, ac dubio opus esse varijs interpretamentis, vt ab vno deiectus, ad alterum se recipiat, secundum illud Paulinum. *Semper discentes, & nunquam ad scientiā veritatis peruenientes.* Hæc sunt instantiæ Hunnianæ.

Idem antecedens secundò probatur ab Erasmo, & Caiet. nam c. 9. locus ex 24. cap. Exodi legitur. *Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus, qui tamen non de testamento intelligendus est, sed de pacto, & fœdere:* nam in Hebræo illa vox *ברית* pactū, non testamentum significat, cuius nominis vim author Epistolæ ad Hebræos non percipiens, vnum pro altero vsurpauit, pactum nempe pro testamēto propriè dicto, de quo toto illo cap. loquitur.

Secundum caput argumentorum, quod non sit Pauli; & primò, quia Tertullianus de pudicitia Barnabæ eam attribuit. Clementi, vel Lucæ, Clem. Alexandrinus apud Euseb. 5. hist. c. 11. Origenes apud eundem lib. 6. c. 19. Hieronym. de script. ecclesiast. Theodoretus hic. Et idē Hieronym. docet satis esse asserere canonicam esse, & nihil interesse cuius sit, Cum sit, inquit, *Ecclesiastici viri, & quotidie Ecclesiarū lectione celebretur, vt dicit Epistola ad Dard. de terra promissionis.* & in epist. ad Titum c. 2. *Relege, ait, ad*

Hebræos, Epistolam Pauli, siue cuiuscunque alterius eā esse putas, quia inter Ecclesiasticas iam est recepta. satis ergo est asserere illam canonicam, etsi de auctore dubitetur.

II. arguitur, quia ipse, vt assolet, nec epistolam suo nomine prænotauit, nec illud in eam quomodolibet inseruit. est Erasmi, Lutheri Magdeburgensium instantia. Quod si dicas, consultò à Paulo suppressum nomen, ne Hebræis scribens legem veterem abrogatam nominis mentione deterreret, vel inuidiam excitaret. Contra clamat Hunnius, quia nō est affigendum Paulo, quod occultādo nomen suum in falsam opinionem eos voluerit inducere, vt putarent esse alicuius alterius. Quod si dicas, fugisse tituli Apostolici appellationē, ne putaretur se velle æquari Dei Filio, quem Apostolum confessionis nostræ debebat appellare. Contra saltem debebat ponere nomen, Pauli, titulo omisso. Amplius nomē Apostoli, vt potē iam diuulgatum, & per orbem celebre, non poterat sinistram æquationis cum Dei Filio suspicionem Hebræis conuersis cōcitare. Vnde sicut ceteri Apostoli liberè utebantur Apostoli appellatione, nec Paulus abstinere debebat; & tandem non debebat Paulus summum Sacerdotem in Actis Pontificem vocare, quia Christum Pontificem erat appellaturus. Hæc Hunnius.

III. arguitur. Omnes Epistolæ Pauli fuerunt notatæ peculiari signo, quo cognoscerentur à Paulo dimanasse. Epistola ad Hebræos non fuit notata tali signo, ergo non est Pauli Epistola. Maior extat 2. Thessal. 3. *Salutatio mea a manu Pauli, quod est signum in omni Epistola.* Est argumentum commune eorum, qui hanc Epistolam à Paulo editam fuisse negant, & in hanc formam ab Hunnio proponitur.

IV. Author huius Epistolæ plausibili sermone Rhetoricæ scribit, & splendidiore stylo, quā quod Paulus scripserit, aut loquutus fuerit, ipso de se testante 2. Cor. 11. *imperitum esse sermone, nō autem scientia.* Est argumentum eorum, hæreticorum apud Philastrium, & commune Nouatorum. Insuper non Hebraico sermone, sed Græco descripta fuit, ergo si Hebræus Paulus ad Hebræos descripsisset, Hebraica potius lingua, quā Græca scribere debuisset. Antecedens patet, quia semper sequitur in citationibus locorum veteris testamēti editionē Septuaginta Interpretum, nec curę illi fuisset, voces illas Hebraicas Melchisedech, & Salem interpretari; signū est ergo Græcē scripsisse, nam alias interpretationes Hebraicæ nugationes fuissent, perinde ac si diceremus, Salem, ipsum Salem significare.

V. arguunt communiter supradicti, præsertim Magdeburgenses; nam author huius Epistolæ à discipulis Domini edoctum se fatetur, dicens cap. 2. *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est; & tamen Paulus Gal. 1. se neque ab homine, neque per hominem accepisse Euangelium profitetur, sed per reuelationem Iesu Christi.*

Quod si dicas, Apostolum nō de se, sed de sui temporis hominibus loquentem, non se excepisse modestiæ causā, generalem enunciationē profetens, sicuti Isaias quoque fecit, dicens cap. 64. *Facti sumus vt immundus omnes nos.* & iterum: *Non est qui muocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te.* Contra insurgit

Hunnus. Quia disertissime loquitur, author Epistolæ de se quoque dicens: *In nos confirmata est, vocula illa nos*, seipsum comprehendens, & Hebræos, ad quos scribit.

Quod si dicas secundò, confirmatum quoque Paulum miraculis, quæ ab alijs Apostolis patrabantur, & sensus est, salutis prædicationem, & apud se, & apud Hebræos illis confirmatam: non autem in doctrinâ, & verba, seu fidem, quemadmodum erât ij, ad quos scribebat, qui instituti, & eruditi, & confirmati sunt doctrina eorû, qui audierunt. Contra insurgit idem, quia Paulus non plus confirmatus est miraculis reliquorum Apostolorum, quàm hi per ipsius miracula, Act. 15. & 21.

VI. arguitur, quia ultimo cap. huius Epistolæ dicitur: *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos*; non est autem verisimile, Paulum elapsurum è manibus Hebræorum, & forum eorum declinantem, & Cæsarem appellentem, de reditu ad eosdem cogitasse, aut (maximè Agabo prophetante illi afflictiones obuenturas in Hierusalem, &c.) ut ostenderet per hanc reversionem se elapsurum ab hostium manibus, quasi persecutionem timeret.

Ultimo non est verisimile, Paulum ad Hebræos litteras misisse, qui non Hebræorum, sed Gentium, erat Apostolus destinatus, & eò magis, quod erat illis infensus, tanquam Synagoga euerfor: si ergo Paulus non est huius Epistolæ author, cui tribuatur incertum etiam erit, ac proinde inter apocrypha numeranda veniet.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est I. autoritas scripturæ, 2. Petri 3. *Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitramini, sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis*; certum est autem ex Patribus multis (ut Hieron. de scriptor. Athanas. in Sinopsi, Dydi. in commen. Euseb. 13. hist. c. 3. & 4. Oecumen. in hunc locum, quos sequuntur Catharin. Caiet. Arias, Titelm. Salmeron.) Petrum Apostolum fidelibus ex circumcisione, seu Hebræis dispersis Christianis, tam primam, quàm secundam Epistolam descripsisse: in prima autem dicitur: *Petrus Apostolus Iesu Christi electis aduenis dispersionis Pontii, &c.* In secunda dicitur c. 3. *Hanc ecce vobis charissimi secundam scribo Epistolam*; idem ergo Hebræis scripsit Petrus ipso testate, quibus scripserat Paulus: Si verò cum alijs Interpretibus Epistolam Petri scriptam tam ad Gentiles, quàm Iudæos dispersos, siue natiuos, siue profelytos Iudæos factos, sed postea conuersos ad Christum asseramus: Epistola quoque Pauli ad Hebræos satis indicatur per distributionem accommodam, & respectiue.

Dices ad Gentes solos esse has Epistolas Petri descriptas; nam S. Petrus illos, ad quos scribit aduenas vocat, quod vocabulum aduenæ non potest competere dispersis Iudæis per Pontum, &c. præsertim cū S. Petrus periphrasim aduenarum Gentibus accommodet Act. 2. & Paulus Eph. 2. dicens: *Iam non estis hospites, & aduenæ*.

Sed hoc nihil est: nam re vera Iudæi illi conuersi, sicut electi dicebantur ex vocatione ad Christum, ita

aduenæ dici poterāt ex dispersione, & peregrinatione ad alias Prouincias propter odium, & persecutionem Iudæorum. Periphrasis autem illa, quod gentes aduenæ vocentur, propositum confirmat; nam sicut illæ iam conuersæ non dicebantur amplius *aduenæ*, sed *ciues sanctorum*, ita & Iudæi quoque ex conuersione infidelitatis ad Christum, non aduenæ, sed ciues dicti sunt: sed ita ut pro Christo, patrio solo puls, corporaliter aduenæ fierent ex dispersione.

Dices rursus, non potuisse has epistolas Hebræis esse descriptas, quia ad quos scribit, dicit redemptos à vana conuersione paternæ traditionis, quæ qualis fuerit, describitur 1. Petri c. 4. *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam his, qui ambulauerunt in luxuriis, &c.* & subditur. *Et illicitis idolorum cultibus*; at qui fuerunt dediti idololatriæ, gentes fuerunt.

Sed hoc nihil est: nam & Iudæi quoque idolatræ quidē fuerunt: vel respectiue ad Gentiles loquebatur, vel profelytos dictos, quibus ex tex. Græco dicente, [Sufficit nobis *hunc*, præteritum vitæ tempus, &c.] Petrus se annumerat, ut reprehensio, & admonitio eius libentius reciperetur, ut dicit noster Caietanus. Vel ea verba Petri referri possunt nō quid fecerint illi, ad quos scribebat, sed quid facere consueverint, qui habenas delectationibus corporalibus laxant, ut etiam in idolatriam incurrant. Dicit potest tandem, cultus idolorum nomine intelligi omnem idolorum venerationem veram, vel putatiuam; de qua dixit etiam Paulus 1. Cor. 10. *Fugite ab idolorum cultura*, taxans illas idolatriæ superstitiones, quibus vel sapientes Iudæi ad Gentiles conuersi comedentes de idolothytis, offendiculū erant infirmis, ut essent idolatræ putatiue; ut indocti, & infirmi verè idolatræ erant, edendo in idoli veneratione, &c. ut in eo loco dicit S. Th. & hoc optimè S. Petri proposito quadrat, qui talem idolatriam iungit commensationibus, &c.

Quod si dicas tandem eos, ad quos scribit Petrus 1. Epist. c. 2. vocari *genus electum*, &c. eosque de tenebris vocatos *in admirabile lumen suum*, illisque adaptat illud Osee 2. *Vocabo non plebem meam, plebem meam, dicens, qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei*, &c. quæ omnia ex communi Patrum sententia solis Gentilibus conueniunt.

Sed hoc nihil est: nam si ea verba tantum pro Gentilibus dicta restringamus, faciunt distributionē accommodam, ut dictum est: si verò extendamus ea ad Iudæos, utrisque conueniunt, & nulla est difficultas. Posse autem ad Iudæos extendi, patet ex prophetia Danielis, nam c. 9. dicitur, *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est.* & Apocalyp. 2. dicitur. *Blasphemaris ab iis, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt: sed sunt synagoga satanæ.* Igitur cum desierit populus Iudæus esse Dei populus, qui conuersus est populus ex non populo factus est populus, & è tenebris vocatus est in admirabile lumen veritatis, non minus quam cæca gentilitas; & utrique populo descripsit Petrus in vnum populum coalescenti, cuius Princeps constitutus à Christo fuerat; quamuis specialiter ad Hebræos Apostolus destinatus eos principaliter alloquatur.

II. probatur ex decretis Summorum Pontificum, & Conciliorum, ut diuinam, & Pauli partum agno-

agnoscentium. Pontifices sunt Innocentius I. Epistola ad Exuperium: enumerās enim libros canonicos, ait. *Noui testamenti libri. Euangeliorum libri quatuor. Pauli Apostoli Epistolae quatuordecim*, &c. idem Gelasius Papa supra Epistola, inquit. *Pauli numero quatuordecim, ad Romanos una, &c. ad Hebræos una.* Sed & multi alijs Pontifices ex hac Epistola testimonia tanquam diuina citant. Clemens Rom. ep. 1. illud citat, *Sine fide impossibile est placere Deo.* Hebr. 11. Euaristus ep. 2. illud, *Non est creatura ulla inuisibilis in conspectu eius.* Heb. 4. Hyginus illud Heb. 2. *In eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur auxiliari.* Sother ep. 1. illud Heb. 1. *Multifariam, multisq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis.* Vigilus epist. ad Auxanium illud Heb. 5. *Nec quisquam sibi sumit honorem.* Gregorius 1. lib. 9. mor. c. 10. illud Heb. 1. *Nonne omnes sunt administratorii spiritus.* Martinus I. illud Heb. 11. *Credere enim oportet accedentem ad Deum,* &c. Gregorius III. ad Germanum Constantinopolitanum illud Heb. 9. *Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium.* Adrianus I. epist. ad Constantinum & Irenen. illud Heb. 11. *Adorauit fastigium virgæ eius.* Nicolaus I. epist. 1. illud eiusdem cap. *Est autem fides sperandarum substantiarum rerum.* Leo IX. ep. ad Michaelem Imperatorem illud Heb. 12. *Pacem sequimini cum omnibus,* &c. Innocentius III. in pl. 6. Pœnitent. illud Heb. 4. *Non habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris.*

Concilia expressè id ipsum definiunt, vt Florentinum, & Tridentinum, sed & antiquiora Concilia ex hac Epistola tanquam diuina assumunt testimonia. Cœcilium Nicenum videtur innuere (vt dicit S. Th. prologo in hanc Epistolam) hanc Epistolam pro canonica habuisse, dum ait, *Ante Concilium Nicænum quosdam dubitasse an ista Epistola esset Pauli: sed & in eodem Concilio in responsione quadam Episcoporum, Philosopho cuidam cōtradicti per Leontium data, illud citatur Heb. 4. *Viuis est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti,* &c. Concilium Ephesinum in declaratione primi Anathematismi Cyrilli illud Heb. 2. citat, *Nunquā enim Angelos apprehēdit: sed semē Abrabæ apprehēdit,* &c. Conciliū Constantinopolitanū Act. 1. illud Heb. 13. *Obedite præpositis vestris.* Nicænum 11. act. 6. illud Heb. 1. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* & illud Heb. 11. *Fide intelligimus apta esse secula verbo Dei.* Concilium Lateranense consult. 5. illud Heb. 5. *Exauditus est pro sui reuerentia.* Concilium Laodicenū c. 58. inter quatuordecim Epistolas canonicas Pauli eam pariter ad Hebræos enumerat, sic & Concilium Carthaginense 3. sic & Arausicanū, *Fidem, inquit, quam in ipsorum laudem prædicat Apostolus Paulus 1. Heb. 11. Non per bonum naturæ, sed per gratiam Dei credimus fuisse collatam.**

Respondet Hunnius, testes istos non moramur. Sed si proceres spernuntur, æquius est, vt mirionum istorum voces prædicanticas, & ampullosa verba, multò minus appendamus.

III. probatur ex Patribus Græcis, & Latinis. Dionysius Areopag. Epistola ad Titum ad cap. 5. ad Hebræos respexit, dicens, quod *beatissimus Paulus solidi veraciter cibi à sapientia accepti consortium, & participium tradit.* Iustinus q. 29. dicit de Iephte, quod in Epistola ad Hebræos ab Apostolo in piorum

recensetur catalogo.

Clemens Alex. lib. 6. Strom. c. 2. vt Pauli testimonium citat illud Heb. 5. *Rursus indigetis, vt doceamini, quæ sint elementa exordii sermonum Dei.* & lib. Hypotyposeon, *Manifestè, inquit, est Pauli hæc Epistola, scripta quidem Hebræo sermone tanquam Hebræis, sed à Luca in Græcum interpretata.*

Origenes hom. 9. in Exodum citat, vt Paulinum testimonium illud Heb. 9. *Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra.* Hom. 2. in Leuit. illud Heb. 5. *Omnis namque Pontifex ab hominibus assumptus.* Hom. 7. in Num. illud Heb. 7. *Nihil enim ad perfectum adducit lex.* Apud Euseb. lib. 6. cap. 19. dicit, quod nō temerè veteres eā Pauli esse tradiderūt.

Dionysius Alex. epist. ad Fabium Antioch. de quibusdam narrat, quod rapinam bonorum suorum similiter cum illis, quibus Paulus illustre testimonium dat, cum gaudio susceperunt.

Euseb. Cæsar. lib. 3. c. 32. expressè dicit, quod cum Paulus Epistola ad Hebræos erudiendos patrio sermone litteris mandauisset, eam alij quidem Lucam Euangelistam, alij istum ipsum Clementem Græcis litteris interpretatum esse affirmant.

Alex. Alexandrinus Epist. ad Alexandrum Episcopum Cōstantinopolitanum illud citat Heb. 1. *Quem constituit heredem vniuersorum,* &c. Athanasius illud. *Qui cum sit splendor gloriæ.* & dial. 3. de Trin. ait. *Ex quo annuntiatum est Euangelium Christi credita est Epistola ad Hebræos esse Apostoli Pauli.*

Didymus Alexand. 1. de Spiritu sancto. *Paulus, inquit, in Epistola quam ad Hebræos scripsit de Psalmodum volumine testimonium proferens à Spiritu sancto id dictum esse commemorat.*

Ephrem Syrus lib. de patientia illud Heb. 12. citans dicit. *Rursusque Apostolus dicit. Quod si extra disciplinam estis, &c.*

Basilius de Spiritu sancto c. 6. ait. *Et Paulus Spiritu sancto afflatus testificatus est de Christo, quod est in dextera Dei & Patris,* &c. Heb. 1. & illud quod sit splendor gloriæ in epistola 43. quia est ad Greg. Nisænum. & psal. 109. de sacerdotio secundum ordinē Melchisedech, ait, *Quod nec finem, sicut Paulus dicit, nec initium habuit.*

Amphiloch. carmine Iambico de canonicis scripturis, ait, *Quæ verò ad Hebræos notha esse dicitur plebisque, sed malè, nam germana gratia est.*

Nazianzenus carm. de script. libris ait, *Deinceps bis septem Pauli numerato libellos.* & idē oratione 21. quæ est in laudem Athanasij, citat illud Heb. 4. *Habentes ergo Pontificē magnum, qui penetrauit cælos.* & orat. 36. quæ est 2. oratio de Filio illum locū, quē Eunomiani adducebant Heb. 7. *Semper viuens ad interpellandum pro nobis, acceptat, & exponit.*

Nissen. orat. 2. de Christi resurrectione dicit, *Quapropter etiam Paulus Hebræis scribens dicebat: Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit.* Heb. 9. & lib. de vita Moyfis, quod de propitiatorio exponit Paulus, Heb. c. 9. allegat.

Epiphanius hæres. 59. Et propterea etiam per ipsum Apostolum hic rursus dixit, eum verò qui paululum imminutus est infra Angelos, &c. Heb. 2. Theophilact. Alex. ep. 3. Paschali, vt Paulinum testimonium illud assumit, *Quorum considerantes exitum conuersationis imitami fidem.* Heb. 13.

Chrysost. in comm. in Epistolam ad Heb. vt Pauli Epi-

Epistolam agnoscit subdens, Papæ quanta est Apostolica sapientia, imò verò non Pauli, sed Spiritus sancti est admiranda gratia? oratione 4. contra Iudæos ex cap. 1. eiusdem Epistolæ sumit testimonium illud, Multifarie, &c.

Cyrillus Alex. de recta in Deum fide ad Theodosium, illud Hebr. 2. citat, Quia ergo pueri communicauerunt carni, & sanguini. & de recta in Deum fide, ad Reginas, illud Hebr. 1. Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli eius.

Theodoretus q. 6. in Gen. Cum diuinus ille Paulus dicat (de Melchisedech) sine patre, sine genealogia, qui veritatem huius rei nosse potest? & in argumento Epistolæ ad Hebræos dicit, Ariano morbo laborare, qui aduersus litteras Apostolicas furiant, & Epistolam ad Hebræos à reliquis separant.

Procopius in Leuit. fol. 340. Quapropter haud immerito Paulus in Epistola ad Hebræos inquit, Deus est ignis consumens.

Maximus de virtute, & vitio centur. 2. c. 1. Diuinus, & summus Apostolus definiens quid sit fides, ait, Fides est sperandarum, &c.

Ioannes Damasc. orat. de Transfiguratione, ait, Vmbra (vt ex Paulo audire licet) futurorum lex habens, &c. & orat. de nativ. Verè enim, etiam vt diuino Paulo placet Heb. 6. Abraham promittens Deus, quando neminem habebat, per quem iuraret, &c. & oratione de imaginibus dicit, Aduerte diligenter non mea verba, sed Spiritus sancti, qui per S. Paulum dixit, Multifariam, multisque modis, &c.

Theophyl. in argumento commentarij in Epist. ad Hebr. Etiam si Paulus ad gentes emandatus est præco ad Hebræos, tamen etiam scribit.

Ex Latinis Lucifer Caralitanus, adhuc Catholicus, antequam pernicioso schismate, à reliquo Ecclesiæ corpore se separaret, lib. de non conueniendo cum hæreticis, illud citat, Et Moyses quidem fidelis in tota domo sua, mox subdens, Quis tam stultus, vt cum hæc legerit, hæc acceperit ab Apostolo, deserens fidem Apostolicam, suscipere tentet hæresim?

Hilarius in ps. 129. illud Heb. 1. quod Angeli sunt administratorii spiritus missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis.

Ambros. de fide c. 7. illud citat Heb. 2. Nunc autem ne cū videmus omnia subiecta ei. 4. de sacr. c. 1. citat cap. Heb. 9. vbi dicitur, quod Sacerdotes frequenter in primum tabernaculum intrare consueuerant, in secundum semel in anno summus Sacerdos.

S. Hierony. epist. 126. testatur, quod Epistolam ad Hebræos omnes Græci recipiunt, & nonnulli Latinorum, & 129. ad Dardanum hæc Epistolam, inquit, Quæ ad Hebræos inscribitur, non solū ab Ecclesijs orientis, sed ab omnibus Ecclesijs, & Græci sermonis scriptoribus quasi Pauli Apostoli suscipi, &c. deinde referente quorundam Latinorum opposita sententia, subdit, pari ratione argui à Græcis, nec debere suscipi Ioannis Apocalypsim. Quid verò ipse sentiat referens subdit, Et tamen nos vtraque suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque vtriusque abutuntur testimonio, non vt interdum de apochryphis facere solent (quippe qui & gentiliū litterarū rarò vtuntur exemplis, sed quasi canonicis, & Ecclesiasticis. Epistola ad Euagriū. Quamquam ait Apostolus in Epi-

stola hæc ad Hebræos apertissime definiat, non Abraham suscepisse à Melchisedech decimas diuitiarum eius, sed de spoliis hostium partem accepisse Pontificem.

Ruff. in symbol. Apost. quatuordecim Pauli Epistolas numerat, &c. ibidemque vt Pauli dictum citat testimonium, Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, &c. Heb. 11.

S. August. de doctrina Christiana lib. 2. c. 8. quatuordecim quoque Epistolas Pauli numerat ad Romanos vnam, &c. ad Hebræos vnam de rectitudine cath. cōuersat. illud citat Heb. 13. Fornicatores enim, & adulteros indicabit Deus. In Enchirid. ad Lau. c. 8. testatur, quod Epist. ad Hebr. vsi sunt illustres Catholice Ecclesiæ defensores, & ex eadem fidei defensionem assumit. Heb. 11.

Encherius de qq. noui testam. illam quætionem dissoluit. Quid est, quod fide Iacob moriens singulos filiorum benedixit, & adorauit fastigium virgæ eius? Heb. 11.

S. Prosper de promissio. & prædictio. p. 2. c. 7. illud citat, Offeramus sacrificium laudis semper Deo. i. fructum labiorum, &c.

Vigilius Tridentinus 5. contra Euthy. illud citat Heb. 3. Considerate Apostolum, & Pontificem confessionis nostræ Iesum. & illud Heb. 2. Tanto Angelis melior effectus, quanto differētius præ illis nomen accepit.

Fulgentius lib. 1. ad Monimum c. 9. illud Heb. 13. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium, &c. & respon. contra Arianos, illud Heb. 6. Abraham namque promittens Deus, quoniam neminē habuit, per quem iuraret maiorem, &c. & lib. 2. ad Trasimundum Regem c. 8. illud Heb. 4. Vinus enim est sermo Dei, & efficax, &c.

Eandem denique, vt Pauli agnoscūt Isid. 6. etym. c. 1. Hidelphonius Tolet. de virgin. S. Mariæ c. 10. Beda, Haymo, & Hugo in præfationib. Epistolæ ad Hebr. Rabanus de Institut. cler. cap. 53. idem de vniuerso lib. 5. cap. 3. Petrus Damianus epist. 5. Rupertus Tuitiensis de diu. off. lib. 5. c. 15. & lib. 3. c. 2. Bernardus in psal. Qui habitat ferm. 9. & in paruis sermonibus 57.

IV. probatur rationibus. Prima, & est Oecumenij in argumento Epistolæ ad Hebræos, Testatur in sequentibus Epistola quoque quod Pauli sit, ex eo quod dicit, Etiam afflictionum, quæ ex vinculis meis contigerunt, participes fuistis: & cum dicit, Magis precemini, quod celerius restituar vobis. Præterea, cum ait, Fratrem nostrum Timotheum dimisi, cum quo si celerius venerit, videbo vos: certum est autem, & est eiusdem, quod nemo præter Paulum dimiserat Timotheum in ministerium, atque hunc celerius expectans suum, ac illius pollicetur illis aduentum, quem admodum frequenter facere solet. Hæc ex Oecumenio.

Secunda, & est Theodoret, quia si nulla alia esset ratio temporis diuturnitas sufficere deberet, quo hæc Epistolam in Ecclesijs perpetuò legerunt alumni veritatis: ex quo enim litterarū Apostolicarū Ecclesiæ fuerunt participes, ex illo etiā Epistolæ ad Hebræos utilitatē percipiunt. Et confirmatur hæc ratio ex eo quod post Theodoretū temporā vniuersalis Ecclesiā sub nomine Pauli legit illam Epistolam in nocte Natiuitatis Dominicæ: in communi Martyrum, &c. vsque in præsentem diem.

Vltimò arguitur ad hominem. Nam Hunnius in excussione Fræcofurti apud Ioannem Spies 1586. idem

idem in exegeſi Epistolæ ad Hebræos sic scripſit, Quamquam in primitiua Eccleſia dubitatum fuit per quē ex Apoſtoliſ, vel Apoſtolorum diſcipuliſ hæc Epistoſta eſſet ſcripta: tamen ipſius rei, ac materiæ ſublimitas, & tractationiſ modus, atque ratio luculenter arguit eam à ſpiritu Dei dictatam, inſpiratamq; eſſe cum nulluſ ſit in nouo teſtamento liber, in quo Chriſti officiū, & ſacerdotiū ſolidiū docetur, & ſplendidiū illuſtratur. & paulo poſt, Nihil igitur eſpiam in hæc Epistoſta eſt, quod non ad Apoſtolicam ueritatē pulcherrimō conſenſu quadret. Porro ſufficiat nobiſ, quod eam à ſpiritu ſancto profeſſam ſciūſ, etiā ſi de mediato auctore non perinde conſlet, quemadmodum neque certo nobiſ conſtat, quibꝯ auctoriſ libri Regum, & Paralip. conſcripti ſint, nec tamen eorundem auctoriſ quidquam detrahatur.

Sed Franciſcus Iuniuſ ſic dicit, Equidem & ſententiā, & uerba Pauli eſſe non dubitauerim: ſtyluſ uerō reſpectu eorum variari, ad quōſ ſcribebatur, eodem conſilio, quo & nomen diſſimulari modo dicebamus; dixerat autem ſupra hæc ſui nominis diſſimulatione infirmiſ conſultum uoluiſſe.

CONCLVSIO CATHOLICA.

Epistoſta Sancti Pauli ad Hebræoſ diuinituſ eſt inſpirata.

Reſpondeo dicendum ſicut diſſerebat Auguſt. lib. 32. contra Fauſt. c. 21. cum Manichæiſ, Hic iam ſi queratiſ à nobiſ, noſ unde ſciāſ Apoſtolorum eſſe hæc litteraſ: Breuiter uobiſ reſpondemus; inde & noſ ſcire unde & uoſ ſciatiſ illaſ litteraſ eſſe Manichæiſ. Lutheri, Caluini. Si enim & hinc uobiſ aliquiſ moueat queſtionem, & ſcrupuluſ contradictioniſ impingat, dicent, Libroſ, quōſ proferriſ Manichæiſ, Lutheri, Caluini, non eſſe Manichæiſ, Lutheri, Caluini. quid facturi eſtiſ? nonne potiꝯ eiuſdem deliramenta ridebitiſ, qui contra rem tanta connexioniſ ſerie confirmatā impudentiā huiꝯ uociſ emittat? ſicut ergo certum eſt, illoſ libroſ eſſe Manichæiſ, Lutheri, Caluini, & omnino ridēduſ eſt, qui ex tranſuerſo ueniens tanto poſt natiſ litem uobiſ huiꝯ contradictioniſ intenderit, ita certum eſt Manichæuſ, Lutheruſ, Caluinuſ, uel Manichæoſ, Lutheranōſ, Caluinianoſ, eſſe ridendōſ, uel delendōſ, qui tam fundatē auctoriſ a temporibꝯ Apoſtolorum uſque ad hæc tempora certiffimiſ ſucceſſionibꝯ cuſtoditā, atque perductā, audeant tale aliquid dicere: cum ergo inter taleſ litteraſ Apoſtoliſ Epistoſta ad Hebræoſ à primæuo Apoſtolorum tēpore certa ſucceſſioniſ ſerie, ut patet ex dictiſ, ſit perducta, & à Paulo editā fuiſſe ſemper ſucceſſoreſ Apoſtoliſ teſtati fuerint, nedum diuino ſpiritu editā: ſed Pauluſ quoque eiuſdem ſcriptoreſ extitiſſe dicendum eſt, unde Aug. de peccatorum meritiſ, & remiſſione c. 27. ſic ſcribit. Ad Hebræoſ quoque Epistoſta, quamquā nonnulliſ incerta ſit, tamen quoniam legi quōſdam huiꝯ noſtræ de baptiſmo paruulorum contraria ſentientēſ, etiā ipſa quibuſdam opinionibꝯ teſte adhibere uoluiſſe, magiſque me mouet auctoriſ Eccleſiarum orientaliū, quæ hanc etiā in canonicis habent. & primo in eodem capite præmiſit, Iam nūc attende ad hanc rem Pauli Apoſtoliſ teſtimonia, tanto utique plura, quāto plura Epistoſtaſ ſcripſit. & de ſinguliſ ex ordinate aſſumens teſtimonia, ultimo loco ex citata Epistoſta ad

Heb. teſtimonia aſſumit. Sed ut ex materia huiꝯ Epistoſta auctoreſ cōprobamꝯ, ſic ex auctore materia oſtenditur, & eſſe diuina: dicit enim Theophilaſtus in hūc locuſ, Velim tamen non eſſe hoſ neſcioſ Epistoſta huiꝯ, & ſenſuū profunditateſ: & uim illam inconfutabilem nulliꝯ eſſe alteriꝯ poſſe, quā Pauli, qui Chriſtuſ in ſe haberet loquentē. & u. ibidē concludit, Non poſſum equidem non admirari multorum hominum impudentiā, qui cum intelligant per Epistoſta exordiuſ fuiſſe tot hæreſeſ conſutataſ, haud tamen deſiſtant aſſerere hanc Epistoſta haud Paulo conuenire, cenā cæteriſ Epistoſtaſ alienā.

Solutiones oppoſitionum.

AD I. illud argumentuſ negatiuꝯ eſt, ſufficit quod hi non contradicant, & alij Patreſ de ea teſtimoniū aſſumant. Ad inſtantiā nec Euſeb. nec Hieronymuſ dicere potuerunt ab Eccleſia Romana, uel Latina vniuerſa contradicū, cū tot Latinorum, & doctiſſimorum Patrum ante ipſoſ extēt teſtimonia clariſſima, ut ijdem referunt; ſed quod in ipſa Romana Eccleſia exiſtentium quorundam inſcitiā auſa ſit talem auctoriſ inſcitiā, quōſ ijdem reprehendunt, atque conſutant. Sed eandem uſque ad tedium canunt cantilenā. Legatur S. Hieron. epistoſta ad Euagriū, & epistoſta ad Dardanū, ubi expreſſe docet eſſe Pauli, & eſſe canonicā. Sed quiſ dedit Hieronymo uirgulā cenſurā ad probandoſ libroſ canonicōſ, & pſeudigraphoſ expungendoſ? cum Eccleſia à Chriſto conſtituta ſit inſallibilis regula probādarum, & improbandarum ſcripturarū.

Ad II. ſicut dicit Chryſoſt. homil. 2. in hanc Epistoſta, Hoc religioſe debemus accipere. & ſi quid abſurdum fortaiſſis occurrerit ab acie mentiſ accipere, dictuſ ergo eſt ſplendor gloriæ ipſuſ Verbuſ, ad ſignificandū, quod ex ipſo Patre, quod impaſſibiliter, quod neque diminutuſ ſit, neque minoratuſ: uel, ut dicit Occumeniuſ, ad ſignificandā coeternitatem, dum ſplendor à luce nunquam eſt ſeparatuſ, ex quibꝯ dum coeternuſ Patri, &c. demonſtratur vniuſ eſſe ſubſtantiæ, cum eo perdoceſmur. Figura uerō, & charactēr ſubſtantiæ dicitur, ait Chryſoſt. ut omnimoda ſimilitudo, & propria exēplariſ imago oſtēdatur quomodo in perſona ſua per ſeipſuſ ipſe quoque Filiuſ ſubiſtat. Similitudo namque, ut ait S. Thomas, attenditur nedum in repræſentando, ſed etiā in eſſendo: unde Filiuſ dicitur imago Patriſ, Genef. namque 5. dicitur, quod genuit Adam filiū ad imaginē, & ſimilitudinē ſuā, &c. Quod dicatur, tanto Angelis melior effectꝯ, idem eſt ac dicere, ait Chryſoſt. quod declaratuſ, uel, ut dicit S. Thomas, hoc non refertur ad diuinā perſonā (ſecundum illā namque non dicitur factꝯ, ſed genituſ) ſed ad vniōnem humanæ naturæ ad diuinā perſonā, ſecundum quā factꝯ dicitur, inquantum per illiꝯ vniōniſ factionem peruenit ad hoc, quod eſſet melior Angelis, &c.

Ad II. probationem eiuſdem antecedentiſ reſpōdetur, quod (ſicut reſpondet Auguſtinuſ, quem ſequitur S. Thomas in hūc locuſ, & etiā eſt reſpōſio Amb. 2. de pœnit. c. 3.) nō dicit ibi Apoſtoliſ impoſſibile eſt pœnitere: ſed rurſum renouari, idēſ baptizati: Baptiſmuſ enim renouatio dicitur, Tit. 3. unde ex antecedētibꝯ uerbiſ, quod de baptiſmate loquatur,

tur, patet: ait enim, *Impossibile est illos, qui semel illuminati. i. semel baptizati, rursus renouari ad pœnitentiam. i. baptizari*, Baptismus enim ex Patribus vetustioribus illuminatio dicitur. vnde in consequentibus verbis ratio redditur, *Rursus crucifigentes sibi met ipsi Filium Dei: cum enim baptisma sit imago mortis Christi, qui iteratè baptizatur, rursus Christum crucifigunt, ut dicit ibidem S. Thomas.* Vel si hoc extendamus ad pœnitentiam, responderet Ambr. vel quicunque sit eius libri author, illud verbū impossibile se tenere ex parte nostra, non Dei, secundum illud Matth. 19. *Quæ impossibilia sunt homini, possibilia sunt apud Deum: quod enim nobis impossibile imperitū videtur, Deo donare possibile est.* Hec ex Amb. Quod autem adducitur, *Voluntariè enim peccantibus, &c.* per hæc, ait Theodoretus, *non prohibuit pœnitentiam: sed dixit non esse secundam hostiam: semel enim pro nobis immolatus est Christus: ante enim reparationem, quæ facta est per Christum, ait S. Th. ibidē, Relinquebatur hostia ista, quæ expectabatur: sed iam nunc non expectatur alia mors eius, &c.* consulto autem dixit, *Voluntariè peccantibus*, ad differentiam eorum, quæ præter animi sententiā sunt, dicit Theodoretus; verius ad differentiam peccantium ex passione, & fragilitate, ait S. Thomas, ut denotentur voluntariè peccantes ij, qui sunt in voluntate permanēdi in peccato: talibus enim non prodest hostia, quam Christus obtulit: ijs enim dimittuntur peccata, quos eorum pœnitet. Quod de Esau dicitur, quod non inuenit locum pœnitentiæ: hoc ideo fuit, ait idē Theodoretus, quod non fleuit agens pœnitentiam, sed fratris felicitati inuidens; fleuit autem non peccatum, sed prosperum Iacob successum, idque testantur eius verba, *Venient dies luctus patris mei, et occidam Iacob fratrem meum.* Gen. 27.

Ad III. probationem antecedentis. Istam difficultatem olim proposuit Theophilactus super hoc cap. & respondet, omnia, quæ hic recensentur, *Apostolum, qui optimè institutus erat in rebus Iudaicis à Gamalielē, ex traditione habuisse.* & subiicit, *Vsq̃ue hodie Pharisæorum secta ex Hebræis iuvenes assentiuntur rem ita se habere.* Facta est autem mentio de solis tabulis, ait S. Tho. hic, quia Arca fuit facta principaliter, ut poneretur tabule, vnde Exodi 25. cū iussisset Arcā fabricari, dixit ei, *In qua pone testimonium, quod dabo tibi, id est tabulas,* vnde Eucherium in 3. lib. Regum. Vel dicendum, quod in Arca erant solum tabulæ: cæterū in diuisione illius, quæ vocabatur latus Arce, erant virgæ Aaron, & manna, nec tale latus fictitium est, nam Dent. 31. dicitur, *Tollite librum istum, & ponite illum in latere arcæ.* In loco ergo allegato lib. Reg. Arca strictè accipitur, & ibi solū tabulæ erant, in loco autē Heb. 9. fit sermo de Arca latius, ut comprehenditur etiam latus Arce, & sic nulla est contradictio. Est responsio Abulenſis in c. 8. 3. Reg. q. 6. Vnde obseruatum est, cum Caietanus Thomam Aquinatem sequutus est, nihil solidius, nihil acutius scripsisse: quando verò à vestigijs S. Thomæ deflexit, à tramite veritatis aberrasse. Sed quid mirum? nam aquila, leo, homo, cum bonis facie coniuncta in Ezech. planta pedis vituli incedebāt, ut significaretur sublimitas ingenia in aquila, leone, & homine denotata, tutò tunc incedere cum planta vituli, id est Thomæ Aquinatis (qui bos mutus appellabatur) incedūt; nec enim possunt tunc offendere ad lapidem pedē suum.

Non est ergo mirandum Caietanum lapsū, cum à sapientissimo Præceptore S. Thoma discesserit. Vel dicendum, ex eo tex. haberi, aliquando in Arca virgæ, & virgæ fuisse, aliquando non; vnde 2. Reg. 8. postquam de vestibus sermo factus est, quod fuerant ibi vsque in præsentem diem, subditur, *In arca autem non erant nisi duæ tabulæ*, illo scilicet temporis articulo, nō autem significatur, quod nō antea fuerint. Dicit etiam potest, ut innuit Theophyl. ea quæ asserit Apostolus non prius extitisse, quando tabulæ in Arca locatæ sunt; sed quando erant occultanda, hæc temporibus Hieremiæ, tūc & hæc in Arca recōdita sunt.

Ad III. rationem olim respondit S. Th. in eum locum dicens, quod in veteri testamento quædam dicuntur de eo, quod est figura, non in quantum quædā res est: sed in quantum figura, & tunc non exponitur de illo, nisi in quantum refertur ad figuratum, v.g. in psal. 71. quædam dicuntur de Dauid, vel de Salomone in quantum figurabant Christum tantum; quædā verò etiam secundum, quod sunt homines quidam, & istorum dicta exponi possunt etiā de Christo, sicut illud psal. 71. *Deus iudicium tuum Regi dā*, quia illud potest conuenire Salomoni. Illa verò, quæ de ipsis dicuntur in quantum sunt figura, nunquam de ipsis possunt exponi, sicut illud psal. 71. *Et dominabitur à mari, &c.* quia illud nullo modo verificari potest de Salomone: sic & in proposito, licet ista dicta sint de Salomone, tamen exponi possunt de Christo, qui præfigurabatur per illum. Lactantius autē 4. instit. c. 13. nullo modo Salomoni secundum litterā conuenire posse ea verba contendit, cum regnum Salomonis, quod in transmigratione Babylouis defecit, perpetuū dici nequeat, quod tamen loco citato promittitur, quare restat ut hæc completa sint in Christo. Sed quia postea dicitur, *Qui si iniquè aliquid gesserit*, quod de Salomone verificatur, non de Christo Domino, dici posset cum Augustino in ps. 88. ea verba non ad Christum in seipso, sed suū corpus. i. ad filios suos aptari. Planior tamen est prima responsio: nam ex regula Tertull. 3. contra Marcionem, & Hieron. in c. 11. Daniel. & Aug. de vnit. Eccl. c. 8. ea quæ dicuntur, quæ Salomoni non possunt conuenire, ad Christum simpliciter referenda sunt; ex parte autem quasi in vmbra, & imagine præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius impleantur. Quæ verò Salomoni etiam adaptari possunt, non est cur in sensu litterali etiam de Salomone illa dicta esse dubitemus: quod. n. Deus illi fuerit in patrem, vera intelligentiæ littera est, quod fuerit ei pater secundum adoptionem: licet ijs verbis potuerit Paulus (volens probare diuinitatem Christi) sublimiorem paternitatem eo testimonio comprobare, eā videlicet, *Ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur*, Ephes. 3. & sic quæ naturaliter Filio Dei competit filiatio diuina, Salomoni verè competit, per adoptionem. Vnde & multi hunc locum numerant inter eas scripturas, quæ sub vna littera plures sensus etiam litterales includunt, de quo loco aliàs.

Ad aliā probationem eiusdem antecedentis: non solum Paulus hic, sed etiam Rom. 11. Galat. 4. quin & Euangelistæ illam hebræam vocem, *testamentum* verterunt, nunquam nomine fœderis, vel pacti, & tamen hæc loca nō negantur, nec negari possunt, cum viderint arcana verba, & optimi fuerunt scripturarum Interpretes. Significare autem Berith nedū fœdus,

duſ, ſed teſtamentum apparet ex 70. qui ſemper ſic verterunt, & Ieſu filio Sirach, qui vertit perpetuo *διαθήκην*, ideſt teſtamentum Eccleſiaſtici 16. 17. 29. idem apparet Apocalyp. 11. Philo etiam, antequam Iudæi, vel hebraizantes aliquam de hac re tragædiâ excitaveſſent, lib. quem inſcripſit de hiſ, quæ obtulerūt Cain, & Abel, ſimiliter Berith vertit, teſtamentum ſive *διαθήκην*, quod verò Aquila, Symmachus poſt hoſ aliter verterint id in odium rerum, & vocū noſtrarum factum eſt. Quare non eſt mirum ſi Nova-tores hebraizantes, & Caietanus ab hiſ deceptus po-rius nova cōmenta, quam editionem 70. ſequuti ſint. Sed de hac re plura ſupra dicta ſunt controuerſia 1. articulo 2. in reſponſione 1. ad 6. vnde non eſt opus eadem inculcare.

Ad II. caput argumētorum, Ad primam rationem quamvis multi Patres de authore dubitarint, omnis tamen fermè chorus Patrum eam Paulo attribuunt, qui cum erudiendos Hebræos patrio ſermone literis ſcribi mandaviſſet, eam alij quidam Lucam Euā-geliſtam, alij Clementem Græcis literis interpreta-tum eſſe affirmant, vt dicit Euſeb. lib. 3. c. 32. & lib. 5. c. 11. idem Euſeb. Clemētem Alexandr. citat in libris *ὑποτυπώσεων* hoc expreſſè afferentem, cum hac dif-ferentia, quod Euſebius interpretationem iſtā Cle-menti Romano tribuat; Clemens verò interpreta-tionem eandem Lucæ attribuat. Quod ſi non patrio ſermone, ſed Græcò à Paulo ad Hebræos ſcriptū ſit, vtrumque nempe ſenſum Episto-la, & elocutionem, ac diſpoſitionem Paulo tribui probabilius eſt, præ-ſertim cum hac Episto-la, Pauli ſit ſubſcriptione no-tata (vt dicetur) quam vt notam ſuarum episto-larum conſtituit, vt habetur 2. Theſſ. vltimo. Nec fuit de-cens alterius ope vt ad ſuos cariſſimos ſcribentem vti, quæ etiam Græcè alias dictarat, Græcè quoque ad Hebræos ſcribere non fuit abſurdum. Et quamvis olim impunè, ab aliquibus, ob nō perſpectam tradi-tionem, author eius ignoratus fuerit, nunc ex tot Patrum, & Conciliorum, & Eccleſiæ auctoritate du-bitare non licet num ſit Pauli: quamvis autem nō ſit anxie laborādum de ſacris voluminibus, qui ſint eo-rum ſcriptores, dummodo Spiritus ſancti opera aſſe-rantur: tamen vbi ex eadem Eccleſiæ auctoritate cō-ſtat quis fuerit author, nec de libro, nec de authore licet dubitare, vt patet de Euangelijſ, &c. quod idem dicendum de hac Episto-la.

Ad II. rationem reſpondetur verbis S. Hieron. ſi non eſt B. Pauli, quia nomen eius præſcriptum non habet: ergo nullius erit, quia nullius alterius præſcri-bitur nomen. Prudentius ergo dicimus cum PP. eſſe Pauli, quia ſuppreſſionis nominis multæ rationes af-signantur ab iſdem. Prima eſt Hieronymi, & ante ipſum Clementis Alex. apud Euſeb. 5. hiſt. c. 11. ne ſui nominis inuidia, ſequentis vtilitatem excluderet lectiōis: inſenſus enim erat Paulus Iudæis, quos præ cæteris Apoſtoliſ diſputando veterem legem abro-gatam impugnabat. Nec hoc erat eos in errorem in-ducere, vt putarent eſſe alterius, vt ventōſè obijcit Hunnius: arte enim, & induſtria initio occultato ſuo nomine opus erat, vbi è lectiōne affecti eſſent, in fine poterat ſe inſinuare, & etiā familiarem ſe exhibere; periti Medici more, amara pharmaca dulci obuolū-ta liquore, vt deglutiantur in ſirmo propinantis. Alia ſimiliter ab eodem Hieronymo aſſertur, quam ab antiquiori Presbytero apud Euſeb. lib. 5. c. 11. acce-

pit, quod ſe Apoſtolum Hebræorum non inſcripſit propter honorem, quem Domino Hebræorū Apoſtolo tribuebat. vnde & c. 3. Chriſtum Dominū Apoſtolum erat vocaturus. Nec valet inſtantia ſaltem de-buiſſe ponere nomen ſuum, titulo Apoſtoli omiſſo. Nam etiam conſequenter titulum innuiſſet, & ſolo Pauli nomine nec adhuc inuidiam effugiſſet. Nec valet alia inſtantia quod cæteri Apoſtoli liberè titulo Apoſtolico utebantur, &c. non enim erat æquale periculum, vt non audirentur: non enim, vt Paulus ita erant inſenſi ipſis Iudæis: ſtante ergo inæquali pe-riculo, inæquali opus fuit induſtria, vt ſuppreſſo no-mine, & dignitate illoſ ad auditum, vel lectiōnem alliceret. Præſertim cum ſciens quoque ſuperbiam Iudæorum, ſuamque humilitatem demonſtrare in-tendens, vt ait Beda hic, æquum fuit meritum officiij ſui non anteferre. Nec quod tandem obijcitur eſt alicuius momenti: nam diſpar eſt ratio: nec enim ex communionem nominis Sacerdotis illius cū Chriſto ſummo Sacerdote æquatio concipi ſiniſtrè poterat, cum hoc argumentum præcipuè Apoſtolus inculcet, quod Sacerdotium Chriſti vetuſtum illud Sacerdo-tium in infinitum excedat: de Apoſtolatus verò offi-cio nihil ediſſerat.

Poteſt ſimiliter dici cum Theodoro, quod cum Gentium Apoſtolus ſpecialiter ſit designatus ipſo di-cente Rom. 11. *Quandiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo.* ea de cau-ſa cum ſcriberet ad eas appellationē adiecit, & Apoſtolicam dignitatem addidit, vt doctor, & magiſter ſcribens ad diſcipulos: ad Hebræos autem ſcribens, quorum non erat ſibi credita cura (nempe principa-liter) meritò nudatā dignitate doctrinam tradidit: aliorū enim Apoſtolorum curæ ſubdebantur: incum-bebat autē Apoſtolo illis ſcribere, nam cū audiſſent diſceſſionem à lege, docere eas oportebat, & conſen-ſum prædicationis eiſdem oſtendere, vt dicit Oecum. Dixi principaliter, nam Iudæorum, & Gentium Apoſtolum conſtitutum conſtat ex Actis c. 9. & 26. ſed durante conuerſione, vt Petrus Iudæis, Paulus cum Barnaba gentibus prædicarent, ſicut ille Iudæis, ſic iſte gentibus operam impendebat: vnde potuit iſtis, vt Apoſtolus, illis vt ſocius deſcribere. Vnde non re-linquitur locus ventōſo Hunnio in hanc Theodori rationem debacchandi, quaſi negauerit, Paulum non eſſe Apoſtolum Iudæorum.

Apparet ergo, quod nulla eſt obiectio, nempe quod propterea Episto-la hæc Pauli non eſt, quia no-men eius ſcriptum non habet.

Ad III. rationem negatur minor. in fine namque huius Episto-læ habetur, *Gratia cum omnibus vobis:* ſicut in fine Episto-læ ad Coloffenſes habetur, *Gratia vobiſcum.* & 2. Timot. vltimo. *Dominus Ieſus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum amen.*

Quod ſi velit aduerſarius in actu ſignato in omni Episto-la Pauli poſita hæc verba 2. ad Theſſaloni-cenſes vltimo: *Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni Episto-la,* pauciſſimæ, imo nullæ erunt Apoſtoli Pauli Episto-læ, cum hac forma non ſint ſubſignatæ. Habet ergo hunc intellectum illud di-ctum, ſi rigide exponatur, ſecundum Anſelmum. Hoc eſt ſignum in omni Episto-la, vt non ſignifice-tur vniuerſitas, ſed multitudo, ſcilicet, vt non in vnaquaque ſit ſcriptum, ſed quia in multis, nam etiā Gal. 6. dicitur. *Videte qualibus litteris ſcripſi vobis*

manu mea, & ad Philemonem, *Ego Paulus scripsi manu mea*. vel, ut dicit idem, si saluatio illa, quæ sua manu in omni Epistola pro signo se testatur scribere, sunt ea verba, *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis*, ut verba textus ostendunt, tunc veraciter omne, potest vniuersitatem designare, quia hoc reperitur in fine cuiuscunque Epistolæ.

Ad IV. quod elegantior hic appareat Apostolus, quam in cæteris, nihil mirandum, cum unusquisque fecundior, & elegantior in sua, quam in aliena, & peregrina lingua appareat, ut dicit Origenes in pl. 1. scripsit autem sermone Hebraico. Quod si græcè descripsit, nihil mirum si de sublimioribus tractando, Spiritu sancto dictante, & suggerente ornatorem cæteris Epistolam scripserit. Vnde Chrysostomus lib. 4. de sacerdotio, maiori eloquentia præditum Paulum fuisse, quàm Barnabam docet, *Nam quod Barnabam, ac Paulum Deos esse crederent, id à signis editis fiebat, quod autem Paulum Mercurium esse vellent id iam non à signis, sed ab eloquentia nascebatur*. Quod si ornatior stylus infirmare debet hanc Epistolam, pariter liber Iob ex ornatiori stylo Pentatheucum excedens, infirmari poterit, & tamen, teste Hieronymo, utrumque à Moyse scriptum testata est antiquitas. & Actus Apostolorum, quia comptiores Evangelio Lucæ, illud Euangelium non obscurant, vel infirmant. Quàm verò infirmum argumentum ex solo defumatur stylo experientia ipsa testatur; si quis. n. leget regestum S. Gregorij, & cum reliquis eiusdem sancti viri scriptis conferat, ut Caietanus fatetur, si, inquit, ex stylo arguendum esset, negaretur esse Gregorij.

Ad aliud, quod subiungitur nō Hebraicè, sed Græcè scripsisse, sub iudice lis est, hinc inde authoribus controuertentibus, utrumque autem probabiliter sustinendo, si asseratur cum Clemente Alex. & Eusebio supra, hebraicè scripsisse, facile soluitur nodus, ab interprete illa nomina explicata, ut plerumque in multis locis factum reperitur, ut cum illis verbis, *Eli, Eli, Lamma Sabacihani* additur ab interprete. *Quod est interpretatum Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me*. Si dicatur Græcè Paulum scripsisse, nulum inconueniens fuit nomina hebraica, quæ Regis, & regni erant propria, Græca interpretatione explicasse, ut quod in illis latebat, plenissimè explicaretur, & ex etymologia argumentaretur, atque discerneretur. Vnde tam ex aliena, quàm in propria lingua idem facimus; nam si dicamus Hierusalem significare visionem pacis, & quod Philosophus sit amator sapientiæ, rectè ex etymologia procedimus ad definitionem venandam.

Ad V. respondetur per responsionem ibi datam, quàm quidem assignarunt Iulius Rogerius de lib. can. c. 29. Bellar. & alij. Ad instantiam: aduersarius syllabarum potius est venator, quàm argumentator: nam illa particula, *nos*, per *νοὺς* dicta sunt, & in aliorum persona.

II. responsio ibi data pariter admittitur, & est nostri Senensis, quem sequitur Bellarminus. Ad instantiam dicimus, quod ipse Paulus confirmatus est magister; sero enim conuersus fuit, maximis iam per Apostolos patratis miraculis, per quæ mirificè initio suæ conuersionis in fide solidatus est, imo, & sacramentum fidei accepit, non sine signis, & portentis, baptizatus enim ab Anania recepit visum. Per ipsius au-

tem miracula cæteros firmatos, imo Apostolis maximo fuisse solatio, & firmamento nullus inficiat. Sed detur aduersario, quod etiam sit sermo de doctrina, dicimus cum nostro Senensi hanc quoque per eos, qui videbantur columnæ esse Ecclesiæ confirmata est, vnde & ipse testatus est confirmationē Evangelij ab Apostolis, cum quibus illud contulit accepisse, *Ne in vacuum curreret*, Gal. 1. aliud ergo est, quod recepit doctrinam à discipulis Domini (quod verum non est) aliud quod ad ipsam confirmationē acceperit, ne in vanum curreret, aut occurrisset.

Ad VI. Qui pro salute animarū optabat fieri anathema, pro Christo, pro Israelitis, quos adeo diligebat, nihil mirum si de reditu cogitat, nihil timens, nihil suspicans, quin & Hebræos potius rogans, ut profectionem precibus adiuvant, *Orate*, inquit, *pro nobis quo celerius restituar*. Insulsa ergo est obiectio, Apostolici pectoris charitatem ignorans. Sed & ex Christi Domini doctrina didicerat, horas duodecim habere diem, & tempus esse fugiendi, & tempus se ad crucem offerendi; etiam ex scripturis præfinita erat mors Christi, & nolebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere, & iterum eorundem furorem declinat, quia nondum venerat hora eius. Non est autem seruus maior Domino suo.

Ad vltimum, qua ratione etiam ad Iudæos scripserit, etiam si in sensus illis esset; charitatem inuictam admiramur, sicut enim, ut dicit Theodoretus, non fuit illi commissum baptizare, sed ex abundanti ministerio baptizabat: ita Hebræis quoque scribit, cum ad gentes missus fuerit, adeo ut etiam diceret. *Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis*. Romanorum 9. & iterum cap. 15. *Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis*.

ARTICVLVS TERTIVS.

An Epistola secunda Petri, secunda, & tertia Ioannis; Iacobi, & Iudæ, diuinitus sint inspirata.

Positio Nouatorum.

Olim de his quatuor Epistolis dubitatum esse constat ex Euseb. lib. 3. c. 25. & Hierony. in catalogo script. in Petro, Ioanne, Iacobo, Iudæ. Eadem sententia placuit Erasmo in annotationibus super has Epistolas. Sed etiam Caietanus in commentarijs eorundem, de istis authoribus dubitans, minoris esse authoritatis voluit easdem Epistolas.

Lutherus in Germanicis suis Biblijs incerti authoris esse asserit secundam Petri, qui fetus suos alieni nominis splendore illustrare voluerit. de 2. & 3. Ioannis videtur sentire cum Catholicis, dum indefinite loquens de Epistolis Ioannis præfat. in primam dicit, *In illis Apostolicum esse spiritum*, tamen de ipsdem etiam dubitat, ut est videre apud Senensem lib. 7. hæc. 9. de Epistola autem S. Iacobi dicit in præfat. noui testam. in germanica versione editionis primæ, & ante annū 45. (nam in multis posterioribus id est erasum, ut dicit Serarius in Ep. Iacobi) *D. Iacobi verè straminea est Epistola, si ad alias (Petri, & Pauli) comparatur: non enim habet Evangelicū genium*. De captiu. Babyl. c. de extrema vnctione. Hanc Epistolam dicit, *Non esse Apostoli, nec Apostolico spiritu dignam* valde

valde probabiliter asserunt. In c. 22. Genes. asserit de-
lirare Iacobum: dicens. *Abraham fuit iustus fide, ante-*
quam cognosceretur à Deo talis. Igitur male concludit
Iacobus, quod nunc demum iustificatus sit post istam
obedientiam, &c. & postea. *Non autem sequitur, ut*
Iacobus delirat, igitur fructus iustificanti. Eum laudat
Illyricus dicēs in sua præfat. graues causas adduxisse
Lutherum, cur pro Apostolicæ autoritatis scripto
haberi nequeat. De Epistola Iudæ dicit præfat. in
Epistolam Iacobi: *Ei, inquit, hanc Epistolam non im-*
probo, non tamen opus est, ut in canonem referatur, ex
qua fidei sacramenta probentur.

Brentius in confest. Vvitemberg. c. de sac. script.
eandem inter apochryphas recenset. Similiter &
Kemnitius exam. sess. 4. Concilij Trid. & Centuria-
tores lib. 1. c. 2. c. 4. de scriptura noui testamenti.
Specialiter autem, præter dictos in Epistolâ Iacobi,
omnes isti inuehuntur. Vitus Theodorus in summa-
rijs Bibliorum, dicens, quod est reprehensibilis, non
solum ubi aduersus fidem opera nimium extollit, sed
etiam per omnia est doctrina cōfuta de multis partibus,
ubi nulla alteri coheret. Eandem Epistolam Iacobi
Ioannes Bugenhagius Pomeranus in cap. 4. Epist. ad
Rom. in c. 3. Ionæ, *Ridiculam* vocat, quod scripturam
contra scripturâ citet: quod spiritus ferre nequit. &c.
In ea esse quædam Ebionitis similia. Vuolfangus Mu-
sculus in locis communibus, ait, quod ille quisquis
fuerit frater Christi, & inter Apostolos columna, ma-
gnusque supra modum Apostolus, veritati tamen fidei
solus præiudicare non potest. In eodem errore sunt
moderni Lutherani Hunnius, & cæteri, qui eorum
patrocinium suscipiunt, scribentes contra orthodo-
xos. Aretius etiam pro apochrypha habet secundam
S. Petri.

Oppositiones eorundem.

Arguitur I. & principaliter contra secundam
Epistolam S. Petri. Prima ratio, quia de illa
secunda Epistola Petri multi dubitarunt ex antiquis
Patribus, & clarè (sub commentarioli sui finem)
Didymus dicit, ab hæreticis adulteratam esse; &
quamuis publicata sit, in canone tamen, inquit,
non est.

Adulteratio autè probatur ab eodem, quia in hac
Epistola Petri ex illis verbis c. 1. *Cæli erant prius, &*
terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo, per
quæ ille tunc mundus aqua inmundatus perijt, introdu-
ctum est dogma illorum hæreticorū plures mundos,
mundorumque creationes, & reuolutiones introdu-
cētium: quare ab ijs confingi hæc verba potuerunt.
Amplius Thaletis phantasia introducit, ponentis
aquam omnium rerum principium. Tandem cælos
natura incorruptibiles, corruptibiles facit eadem
Epistola, dum subditur, *Cæli autem, qui nunc sunt, &*
terra eodem verbo repositi sunt igni reservati, &c. &
infra, Adueniet autem dies Domini ut fur, in quo cæli
magno impetu transient.

Secundo ex diuersitate styli non videtur esse Apo-
stoli Petri, si cum prima conferatur, ut patet ex Hiero-
nymo. Erasmus, & alij.

Tertio, quia in Syriacis testamentis hæc Epistola
non reperitur. Est argumentum, quod inculcat
Aretius.

II. principaliter contra secundam, & tertiam

Ioannis arguitur primò, quia author huius Epistolæ
Presbyterum, seu seniore se nuncupat: vnde non
Ioannes Apostolus, sed Ioannes quidam Presbyter
has scripsit Epistolas, ac proinde sunt minoris autho-
ritatis. Est argumentum Erasmi, Kem. Centuriato-
rum. Confirmatur, nam Papias apud Euseb. lib. 3.
c. 24. & 25. & Hieron. in catal. Ioannis, & Papiæ, duos
Ioannes recensent, ambos Ephesi commorantes,
Apostolum vnum, Presbyterum alterum; vnde ex
inscriptione coniectura non leuis conijcitur, author
potius esse senior, quàm Apostolus.

Confirmatur secundò, nam author iste scribit ad
priuatas personas, ad Electam, & Caium, cū tamen
ille, quas scripsit Ioannes, inter catholicas Epistolas,
hoc est vniuersales recenseantur. Accedit dissimili-
tudo, quod præscriptionem non fecit iuxta priorem
Epistolam: non enim in illa ita inchoauit. Hæc qui-
dam apud Oecumenium.

III. principaliter aduersus Epistolam Iacobi ar-
guitur primò, quod nō sit Iacobus Apostolus author:
nam citantur in hac Epistola testimonia desumpta
ex Petro, & Paulo: vnde euidenter conijcitur scripto-
rem illis fuisse tam ætate, quam auctoritate inferio-
rem: certum est autem Iacobū Apostolum illis fuisse
tum auctoritate parem, tum ætate cœuum alteri, ergo
nequaquam ipsi Epistola tribuenda videtur.

Confirmatur, quia si alicuius Iacobi Apostoli per-
hibetur: certè illi tribui debet, qui fuit Hierosolymo-
rum Episcopus, de quo & in Actis, & Epistola ad Ga-
latas fit mentio: at hic, ut ex Hieronymo cōstat, non
annumeratus est inter Apostolos: sic enim ait super
Epistolam citatâ c. 1. *Grauius errare eos, qui dicunt,*
Iacobum istum vnum esse ex duodecim. est Erasmi.

Confirmatur secundò, nam phrasis eiusdem non
refert maiestatem, & grauitatem Apostolicam, de-
stitutaque est Hebraïsmis, quos non est credendum
Hierosolymorum Episcopo defuisse. Antecedēs pro-
batur quantum ad primam partem à Luthero; nam
præponit illam vocem salutationis Gentilibus vsita-
tam, *Iacobus Dei, & Domini nostri Iesu Christi seruus*
duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione salutē. c. 1.

Confirmatur tertio salutatio Epistolæ ethnico
more descripta est, non Iesum Christum, non gratiā,
non spiritū spirans, ut spirant cæteræ Epistolæ Apo-
stolicæ, nec scriptor seipsum Apostolum nominat, so-
lummodo seruum Christi se attitulans, scribit enim:
Iacobus Dei, ac Domini nostri Iesu Christi seruus, & li-
cet in quibusdam Latinis codicibus scriptum repe-
riatur, Apostolus, hoc nō reperitur in codicibus Gre-
cis. Est Erasmi.

Confirmatur quartò, quia Eusebius illam vocat
adulterinam. est Magdeburgensium.

IV. principaliter ex parte materiæ primo, nam in
hac Epistola maledictionem legis veteris iam per
Christum solutam iterum fidelibus intentat im-
ponere dicens, cap. 2. *Qui in vno offendit, factus est om-*
nium reus: quod si verum est, falsò Christus dixit,
Matth. 11. *Iugum meum suauē est, & onus meum leue.*
Amplius dum dicit Iacobi 3. *In multis offendimus om-*
nes, per omnem vitam nos reos facit vniuersæ legis,
ut post illam non supersit, nisi à vita æterna excludi.
est Lutheri.

Confirmatur, nam præterquam quod ea sibi ipsi,
& Apostolo contradicit, vbi enim austerum, &
amarulentum se monstrauit, seuerissimam legem
P Moyfi

Moyſi imponere ſtatuens, vt probatum eſt, ſui obli-
tus cap. 1. vocat legem veterem, *legem perfectam li-
bertatis*, cum tamen Apoſtolus illam vocarit *legem*,
iugum ſeruitutis, vt patet Galat. 5. non ergo Apoſto-
lica dici poteſt.

Confirmatur ſecundo ex alia pugnantia cum do-
ctrina Paulina: nã in hac Epistoſta dicitur c. 2. *Abra-
ham iuſtificatum ex operibus*. at Paulus Rom. 4. dicit,
Non ex operibus Abraham iuſtificatum; ſed ex fide. vt
habetur Genef. 15. vbi dicitur, *Credidit Abraham*
Deo; & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, cū ergo ab Apo-
ſtolo Paulo, & ab analogia fidei diſſideat, Apoſtolica
non eſt dicenda.

Quod ſi communi reſponſione dicatur, Paulum
Apoſtolum loqui de prima iuſtificatione, quæ fit abſ-
que præcedentibus meritis: Iacobum verò de aug-
mento iuſtificationis, & gratiæ, quæ fit per opera
meritoria.

Contra inſtat Hunnius, quia totum, inquit, eſt nu-
gatorium, & hoc commentum euertit Genefis hifto-
ria in præcedentibus capitulis ante cap. decimum
quintum, ſiquidem tunc Abraham iuſtificatus eſt, cū
vocatus eſt, vt egrederetur de terra ſua, & cognatio-
ne ſua. Vnde Genef. 15. nō eſt iuſtificatus Abraham,
ſed pronuntiatus, & declaratus iuſtus ſola fide, ſine
operibus.

II. ratio, quia Chriſtianos vult inſtruere, nec tamē
in tam proluxa inſtructione meminit Paſſionis, Re-
ſurrectionis, & ſpiritus Chriſti, nihil docet de Chri-
ſto; ſed loquitur de communi fide in Chriſtum: ſolū
vrget legē, & opera legis: omnia inordinatē miſcet,
atque confundit, & volens occurrere illis, qui in fide
ſine operibus ſpem ponebāt, nimius fuit ad hoc per-
ficiendum infirmis viribus. ſic Lutherus in poſteriori-
bus editionibus.

Confirmatur, quia ſemper ſolēt Apoſtoli aliquid
intermiſcere in ſuis libris de doctrina fidei: at cum
hæc Epistoſta non contineat opera Chriſti, nec fidei
doctrinam, & ſolum author de operibus concione-
tur, ſupereſt dicendum non eſſe Apoſtolicam.

V. principaliter contra Epistoſtam Iudæ, primo,
quia de hac Epistoſta à veteribus dubitatum eſt, vt
patet ex Euſebio, & Hieronymo vbi ſupra.

Secūdo, quia hic author nō videtur eſſe Apoſtolus;
ſed Apoſtolorum diſcipulus, vt patet ex ſua forma
loquendi: ſcribit enim, *Memores eſtote verborum, quæ*
prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti,
qui dicebant vobis, quoniam in nouiſſimo tempore ve-
nient illuſores, &c.

Confirmatur, quia Iudas in Perſide prædicauit;
ſi ergo ſcripſit Epistoſtam, non Hebraicè, ſed Perſicè
ſcribere debuiffet.

Tertiò ex parte materiæ, continet. n. apochrypha,
referens, & approbās hiftoſiam altercationis de Moyſi
corpore facta inter Michaelē, & Diabolum, &
librum Epoch, ex quo ſumitur vaticinium in hac
Epistoſta Iudæ, quæ omnia apochrypha eſſe grauiffi-
mi, & antiquiſſimi Patres docuerunt. Hęc Lutherus,
Magdeburgenſes, & alij.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra pro Epistoſta 1. Petri eſt authoritas de-
cretorum Romanorum Pontificum, & Conci-
liorum ſupra allatorum, additur Conciliū Pariſien-

ſe lib. 1. c. 9. citans illud 2. Petri 2. *Melius erat illis nō*
cognoscere viam iuſtitie. & Synodus Francfordienſis
epistoſta ad Præſules Hiſp. *Qui enim, ait, peccatum fa-*
ciunt, ſeruus eſt peccati. Sunt & alij Pontifices ex eadem
Epistoſta citantes teſtimonia. Anacletus epistoſta 3. il-
lud 2. Ep. Petri 3. citat, *Propter quod cariffimi hæc ex-*
pectantes ſatagite immaculati, & inuolati, ei inueniri
in pace. Cornelius Papa Ep. 2. illud 2. Petri 3. *Vnus*
dies apud Dominum, ſicut mille anni. Leo 1. Epistoſta
102. ad Presbyteros Alex. id 2. Petri 3. *Non tardat*
Dominus promiſſionem ſuam, ſed patienter agi pro-
pter vos, nolens aliquem perire, &c. Pelagius 2. Epistoſta
1. illud 1. Petri 3. *Si quid patimini propter iuſtitiam,*
beati. Gregorius Magnus lib. 8. moral. c. 11. illud
2. Petri 2. *Si enim Deus Angelis peccantibus non pe-*
percit. Leo 9. Epistoſta ad Michaelē, & Leonē Epi-
ſcopos illud 2. Petri 1. *Non enim indoctas fabulas ſe-*
cuti, &c. Innocentius III. in pl. 7. pœnitētiālem, illud,
Quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies illu-
ceſcat, &c.

II. eſt auctoritas Patrum, Patres Græci ex eadē ſu-
munt teſtimonia, Iuſtinus dialogo cum Triphone ci-
tat illud quod *dies Domini ſicut mille anni* 2. Pet. 3.
Hippolytus de conſumatione ſæculi, illud. *Hoc pri-*
imum ſcitorum filij, quod venient in nouiſſimis diebus in
deceptione illuſores, 2. Pet. 3. Origenes illud 2. Petri
c. 4. in Leuit. *Efficiamini conſortes diuinæ nature*, &
illud hom. 10. in Ieſum Naue illud. *Qui facit pecca-*
tum, ſeruus eſt peccati, & hom. 7. in eūdem ait. Petrus
enim duabus Epistoſtarū ſuarū perſonat tubis. Atha-
naſius orationē 2. contra Arianos illud 2. Petri 1. *Vt*
efficiamini conſortes diuinæ nature, & orationē 3. ait
à Ioanne quidem dictum. *Verbum caro factum eſt*, à
Petro verò, *Dominum, & Chriſtum eum fecit*. Cyrillus
Hierosoſolym. cath. 4. *Noui teſtamenti Iacobi, Petri,*
Ioannis, & Iudæ Epistoſtas ſuſcipe. Ephrem Syrus de
varijs tormentis Inferni citat illud 2. Petri 1. *Dies Do-*
mini ſicut fur de nocte ita veniet, &c. quod teſtimo-
nium etiam citat Chryſoſtomus in Acta Apoſtol.
hom. 2. & illud, *Dabo operam, &c. poſt obitum meum,*
vt horum memoriam faciatis. oratione encomiaſtica
in SS. Petrum, & Paulū. Cyrillus, epistoſta ad Presby-
teros, &c. in ſolitudine vitam agentes illud 2. Pet. 1.
Curam omnem ſubinferentes, miniſtrate in fide veſtra
virtutem, in virtutem autem ſcientiam, &c. & lib. 9.
de adoratione illud, vt ipſe legit, *Quales inueniri nos*
oportet ſanctos, & immaculatos. Iſidorus Peſuſiota
1. Ep. 92. & Theodor. in 3. oratione Danielis illud
2. Pet. 2. *Canis reuerſus ad ſuum vomitum*. Procopius
Gazeus illud, *Gentes permiſit Deus in viis ſuis ambu-*
lare, Iſichy. lib. 2. in Leuit. citat illud 2. Petri 1. *Habe-*
mus firmiorem prophetiæ ſermonem. Damascenus
in pararellis lib. 1. c. 6. illud 2. Pet. 2. *Angelis peccan-*
tibus non pepercit. Ioannes Hierosoſolymitanus de in-
ſtitutione Monachorum cap. 10. illud 2. Pet. 1. *Non*
enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia.
Theophyl. in cap. 1. Habacuch illud, *Cui benefacitis*
attendentes tanquam lucernæ lucenti in caliginoſo loco.
Sed & Athanaſius, Nazianzenus, Damascenus cata-
logum ſcripturarum attrahentes, ſecundam Petri in-
ter canonicas ſcripturas enumerant.

Latini Patres ex eadem Epistoſta deſumunt teſti-
monia. Cyprianus ep. 68. *Apoſtolorum voce in nouiſ-*
ſimis temporibus prædictos illuſores oſtendit, alludens
ad teſtim. 2. Tim. 4. & 2. Petri 2. Ambroſius lib. 1. de
fide,

fide, & in c. 1. Epist. ad Philippenses illud, *Vt suis cōsortes diuinæ naturæ*. Hieronymus aduersus Iovin. lib. 1. cap. 15. illud citat, *Venient in nouissimis diebus illusores seducentes*, &c. & ad Paulinum de diuinæ historiæ libris ait, *Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas Epistolas ediderunt breues in verbis, longas in sententijs*. Rufinus in psal. 68. citat Petrum dicentem de hæreticis pervertere scripturas ad propriam perditionem. Augustinus de fide, & operib. c. 22. illud citat 2. Pet. 2. *Hi sunt fontes sine aqua, &c. quibus caligo tenebrarum reservata est*. & de Ciuit. Dei lib. 11. c. 33. illud, quod Deus *Angelis peccantibus non pepercit*. Prosper. de promiss. & prædictionib. p. 3. c. 10. illud, *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia*. Vigilius Trident. lib. 5. contra Euthyc. citat Petrum de Christo dicentem esse lapidem ab hominibus reprobatum, à Deo autem electum ac pretiosum. Fulgentius ad Thrasimundum Regem lib. 2. c. 2. *Angelis peccantibus Deus non pepercit*, & lib. 2. de remiss. pecc. c. 2. illud, *Non tardat Dominus promissionem suam*. 2. Pet. 3. Iunilius Africanus illud 2. Pet. 1. *Quia cæli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo*. Eucherius 3. Reg. 22. illud 2. Pet. 2. *Et habemus firmiore prophetiæ sermonem*. Eligius hom. 8. illud 2. Pet. 2. *Canis reuersus ad vomitum, ei sus lota in volutabro canis*. idem testimonium citat Alcuinus de virtutibus, & vitijs c. de pœnitentia. Sed & catalogum scripturam prætexentes, eam pariter vt diuinam venerantur, vt Philastrius, Augustinus, Cassiodorus, Isidorus, Rabanus alias supra citati.

III. probatur ratione S. Gregorij homilia 18. in Ezechielem, nam cū in hac Epist. 2. Petri scriptū reperiatur, *Voce delapsa ad eum huiusmodi à magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus*, &c. & ibidem subiungatur, *Et hanc vocem nos audimus, cū essemus cum ipso in monte sancto*, subdit Gregorius, *Legant itaque Euangelium, & protinus cognoscunt, quia cū vox ista de cælo venit, Petrus Apostolus cum Domino stetit: ipse ergo hanc Epistolam scripsit, qui hanc vocem in monte de Domino audiuit*. Hanc rationem Gregorij mutuatus est Beda. Certè si Petrus non est auctor, nōnisi insignis impostor posset asseri auctor, fingēdo fuisse in monte sancto, appellādo Paulum fratrem carissimum, se Petrum seruum Iesu Christi, & Apostolum attitulando: non est autem credibile apud cordatos impostorem pro Apostolo suæ Ecclesiæ obtrudi permississe diuinam prouidentiam, ergo &c.

Accedit, quod nedum Ephrem Syrus citauit testimonia ex hac Petri Epistola, sed Syri, Alexandrini, Ethiopes, Maronitæ, Rutheni, hanc Epistolā hodie, post Concilium Trid. amplexi sunt, quamuis olim eorum lingua Syra descripta non esset.

IV. ad hominem, nam Lutherus præfat. ad Hebræos, locum dat dictæ Epistolæ inter alios libros, quos acceptat tanquam canonicos. Calvinus etiam sic scripsit, *Cum in omnibus Epistolæ partibus spiritus Christi maiestas se exerat, eam prorsus repudiare mihi religio est*. Calvinum sequuntur Aretius Bulingerus, & Vitakerus, qui liberaliter hæc duo axiomata statuit, *Quos libros noui testamenti canonicos esse statuunt Papistæ, hos ecclesia nostra omnes, & solos recipit. Quos Tridentina Synodus noui testamenti libros recensuit, hos ecclesia nostra omnes, & solos recipit*: sed & generalis ista censura registratur in Polliacensi confessione a. 3. à Caluiniana synagoga edita.

§.

Qvod autem secunda, & tertia Epistola Ioannis sint diuinæ, probatur ex ipsdē decretis Pontificum, & Cōciliorū. Ex ipsdē Pontifices alij desumunt testimonia. Gregorius Papa hom. 9. in Ezech. tāquā Ioannis, citat illud Io. Epist. 3. *Is, qui amat primum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos*. & illud eiusdem ibidem, *carissime noli imitari malum, sed quod bonum est*. Ioannes VIII. epistola 234. illud Epist. 2. Ioan. v. 10. *Nec aue ei dixeritis*, vetans communionem cum hæreticis.

II. ex Patris Græcis. Dionys. ad 3. Ioannis alludēs dixit, *Est omnium diuinus, vt sacra eloquia aiunt, Dei cooperatorem fieri, & ostendere diuinam in seipso actionem relucens*. Clemēs Alex. in 2. Epistolā Ioannis, eidem Ioanni illam attribuit, dicens: *Secunda Ioannis Epistola, que est ad virgines scripta, simplicissima est*. Origenes scribit hom. 7. in Iosue, Ioannem canere ruba per Epistolas suas, & Apocalypsim: tres verò Epistolas scripsisse recenset lib. 1. cōment. in Matth. Alex. Alexandrinus (apud Euseb.) lib. 6. c. 8. *Epistola ad Ecclesiæ ministros de Ariani docet, non cum hæreticis communicandū esse, sicut præcipit, inquit, B. Ioannes, vel aue dicamus*. Athanasius tres Epistolas Ioannis agnoscit ep. 39. in Synopsi, in 2. & 3. Epist. Ioan. Ephrem Syrus oratione quod ludicris rebus abstinēdum sit Christianis, illud citat Ioan. Epist. 2. *Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Dei, Deum non habet*. Didymus Alex. sic eas agnoscit Ioannis, vt in eas egregios scripserit commentarios. Theophyl. Alex. epistola ad Hieronymum illud citat Epist. 2. Ioannis, *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, &c.* idem testimonium tanquam Ioannis citant Chrysost. hom. 19. ex 7. cap. Matt. Cyrill. 8. de adoratione in spiritu, & veritate, & lib. 14. & Isichius Hierosolym. in Leuit. lib. 7. c. 25. Damasc. lib. 1. paralell. c. 19. illud Io. Epist. 3. *Maiores horum non habeo gratiam, quā vt audiam filios meos in veritate ambulare*. & lib. 2. c. 93. illud Io. Epist. 2. *Videte vosmetipsos ne perdat, que operati estis, sed vt mercedem plenam recipiatis*.

Ex Latinis verò Tertullianus de præscript. c. 33. dicit, quod Ioannes in Epistola 1. c. 2. & 4. eos maxime *Antichristos* vocat, qui Christum negarent in carne venisse. idem dicit lib. de carne Christi c. 24. hoc autem habetur in 2. Epistola Ioan. Lucifer Caralitanus lib. de non conueniendo cum hæreticis, ad Constantium Imperatorem citat illud Epist. 2. *Rogo te Domine non tanquam mandatum nouum scribens tibi*, &c. Ambros. in c. 16. ad Romanos, citans illud Pauli, *Salutat vos Caius hospes meus*, dicit, *Hic est Caius, vt arbitror, ad quem scribit Ioannes Apostolus*. Hieronymus epist. ad Ageruchiam de Monogamia c. 4. *Electæ Domine, & filijs eius scripsisse testatur*. & epist. 85. ad Euagrium nedū ipsi, sed & Caro scripsisse proficitur. Rufinus in explicatione Symboli tres agnoscit Ioannis Epistolas, sic & Aug. 2. de doctr. Christiana c. 8. & in lib. expositionis inchoatæ in Epistolam ad Rom. ex 2. & 3. Epistola testimoniū citat. Vincentius Lytin. contra proph. vocum nouitates c. 63. illud affert Io. 2. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinā non affert*. Beda Ioannis esse docet in eorundem cōmentarijs. sic & Anselm. in c. 16. ad Rom. & in c. 5. primæ ad Timoth. Rupertus Abbas de operibus Spiritus sancti lib. 5. de cōsilio c. 13. illud ex 2. Epist. citat, *Si quis venit ad vos, & hanc*

P 2

doctri-

doctrinam non affert, nolite accipere eum in domum. sed & Augustinus, Rabanus, Isidorus, Cassiodorus loc. supra citat. catalogum scripturarum prætexentes, has inter canonicas recensent.

III. probatur ratione: nam, ut dicit Beda, meritò generalis Ecclesiæ consensus habet, quod has Epistolas Ioannes Apostolus scripserit, Quia re vera multum verborum, & fidei similitudinem cum prima eius Epistola ostendit, & simili zelo detestatur hæreticos, ut non tam ouem ouo su simile, ut hæc præcedenti, sicut dicit Occumenius, & deducit Baronius. Quod argumentum efficax est, supposita Ecclesiæ auctoritate: nullus enim impostor est, qui non posset similitudinem styli in suis operibus fabrefactis mentiri.

IV. probatur ad hominem: nam Lutherus præfatione in 1. Ioannis dicit, In his Epistolis Apostolicum esse spiritum, & eas non cum apochryphis, sed cum canonicis cæteris collocat. Lutheranus Hunnius similiter dicit, Ioannis Epistolæ duæ posteriores planè videntur Euangelistæ Ioannis exarata stylo, & de secunda quidem res tam clara est, ut meo iudicio negari non possit: si quidem penè singula, quæ in eo occurrunt totidè ferme verbis in prima canonica monstrari queant.

§.

Quod autem Epistola Iacobi diuinitus sit inspirata, probatur ex decretis Conciliorum, & Pontificum citatorum, quibus accedit Conciliū Mileuitanū c. 7. probans enim illud dogma contra Pelagium, iustos non carere peccatis venialibus, illud affert Iacobi 3. In multis offendimus omnes. & Concilium Arausicanum secundum c. 25. ad diuini adiutorij necessitatem probandam contra eosdem illud affert Iacobi 1. Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descendens à Patre luminum, & Concil. Tolet. 8. c. 8. illud eiusdem cap. 2. Iudicium sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam. Conciliū Cabilonense c. 33. illud. Confitemini alterutrum peccata vestra. Concilium Parisiense c. 13. Agite nunc diuites. Alij Pontifices ex eadem Epistola testimonia sumunt tanquam diuina. Anacletus Papa Ep. 1. illud cap. 2. Diliges proximum tuum sicut te ipsum: beneficentia. Alex. 1. Ep. 2. illud c. 5. Multum enim valet deprecatio iusti assidua. Urbanus 1. Epist. ad omnes Episcopos citat illud Iacobi 2. Quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? &c. Innocentius 1. Epistola ad Decennium Eugubinum c. 8. Sacramentum Extremæ vnctionis confirmat ijs verbis Iacobi 2. Infirmatur quis in vobis, &c. Sixtus III. multa conglobat ex c. 1. & 2. & 3. huius Epistolæ in tract. de malis doctoribus; & operibus fidei. Leo Magnus serm. 2. de Quadrages. c. 4. illud c. 1. Si quis vestrum indiget sapientia, postulet à Deo. Gelasius aduersus Pelagianam hæresim illud c. 1. Beatus vir, qui suffert tentationem. Greg. Magnus lib. 33. moral. c. 7. illud c. 1. Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Zacharias Epistola ad Bonifaciū illud c. 5. Qui conueri fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, &c. Nicol. I. Epist. 9. illud, In multis offendimus omnes. Innocentius III. illud c. 1. Omne gaudium extimare fratres mei cum in tentationes varias inciditis. Clem. lib. 2. constit. Apostol. lib. 2. c. 8. scripsit. Aut enim scriptura vir reprobus non tentatur à Deo, Iacobi 1.

Sed & Patres Græci eidem Epistolæ testimonium perhibent illam citantes. Ignatius Epistola ad Ephe-

sios illud c. 4. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Dionysius Areop. ait, Omne datum optimum, &c. vbi Maximus eius commentator aduertit ex Epistola Iacobi desumptum. Clemens Alexand. apud Cassiodorum lib. 1. diu. lect. c. 8. Epistolam huiusmodi Actico sermone declarasse recensetur Hippolytus de cōsummatione mūdi. Origenes homil. 3. in Exod. citat illud Iacobi 4. Resistite autem diabolo, & fugiet à vobis. & hom. 8. illud cap. 1. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis, in Leuit. hom. 2. illud, Qui conueri fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, &c. & in c. 5. ad Rom. illud Iacobi 4. Quicumque ergo voluerit amicus esse huius sæculi, inimicus Dei cōstituitur. Euseb. apud Damasc. lib. 1. parallell. c. 9. illud citat c. 1. Nemo cum tēatur, dicat quia à Deo tentatur. & illud c. 5. apud eundem lib. 3. c. 45. Qui conueri fecerit hominem ab errore viæ suæ. Antonius Eremita Ep. 1. illud c. 1. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrænās linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Athanasius Epistola de Nicæna Synodo de hæreticis dicit tales esse, Quales D. Iacobi duplices corde, & instabiles in omnibus viis appellat. Et ad Episcopos Africæ illud c. 1. Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Sed & Didymus Alex. in c. primum Iacobi dicit, quod Beatus Iacobus Apostolus his, qui ex circūcisione sunt, scribit. Cyrillus Hierosolym. cath. 4. inter canonicas septem, Iacobi Epistolā suscipiendam docet. Ephrem de vita spirituali c. 91. illud citat c. 2. Vis autem scire o homo inanis quoniā fides sine operibus mortua est, &c. & de poenitentia, & conuersione illud citat c. 4. Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum parens, &c. Basilus in Alcatricis illud c. 2. Fides si non habet opera, mortua est, & rursus ibidē, Tu credis quoniā vnus est Deus, bene facis, & Demones credunt, & contremiscunt. Gregorius Nazianz. orat. 28. & Chrysost. sermone adhortatorio in Eucharistia in Encanijs, fidem solam non sufficere eodem Iacobi testimonio vtitur. Fides si nō habet opera, mortua est. idem Chrysost. hom. 22. ad populum Antiochenum illud citat. Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Cassianus 12. institut. c. 6. illud, Deus superbis resistit. Cyrillus Alexandr. 4. in Io. c. 4. illud Iacobi 2. Si introierit in conuentum vestrum vir aureū annulum habēs, & lib. 14. thes. c. 5. Omne datū optimū. lib. 6. de adoratione in spiritu, & veritate, illud, Infirmatur quis in vobis. Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 93. illud cap. 3. Nolite plures magistri fieri, fratres mei. & lib. 2. epist. 158. illud cap. 3. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus: Unde se auditorem Iacobi super hanc Epistolā esse gloriatur. Procopius Gazeus eod. c. 7. Etatē idem testimonium citat c. 3. In ipsa benedicimus Deum, & Patrem, in ipsa maledicimus homines, &c. Damascenus lib. 4. cap. 4. illud, Fides enim si non habet opera, mortua est.

Latini verò ex eadem testimonia desumunt. Tertull. de orat. c. 8. ad illud Iacobi c. 1. respiciens, Ipse autem neminem tentat, ait, ceterum absit, ut Dominus tentare videatur. & ad cap. 2. eiusdem respiciens, vbi dicitur, Abraham nonne ex operibus iustificatus est? ait, unde Abraham amicus Dei deputatus, si non de equitate, & iustitia legis naturalis? intellige cū adiutorio diuinæ gratiæ. Cyprianus lib. ad Nouat. quod lapsus venia nō est deneganda: illud citat c. 4. Deus superbis resistit. Hilarius lib. 4. de Trin. illud, Apud quem non est transmutatio. & Ambrosius tract. de 42. mansu-

nibus

nibus, mans. 18. illud c. 1. *Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis.* Hieron. 1. cōtra Iovinian. c. 24. illud c. 1. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum.* Chromarius ad 5. Matth. illud c. 1. *Concupiscentia parit peccatum.* August. ep. 29. ad Hieron. illud cap. 2. *Quicumque totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus.* & de gratia, & lib. arbitrio c. 7. illud c. 2. *Et demones credunt, & cōtremiscunt.* Philippus Presbyter in c. 22. Iob, illud, *Iudicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiā.* Arnobius Romanus in ps. 32. illud c. 1. *Omne gaudium existimate fratres, &c.* Prosper de promiss. & prædict. temporum, illud c. 5. *Sufferentiā Iob audistis, & finem Domini vidistis.* & lib. 1. de vocat. gentium c. 24. illud, *Omne datum optimum, & omne donū perfectum.* Saluianus lib. 3. de prouid. illud c. 2. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni?* Fulgentius lib. 1. ad Monimum c. 11. illud c. 1. *Omne datum optimum, &c.* Eucherius in 4. Regum, illud c. 2. *Fides, si non habet opera, mortua est.* Eligius hom. 15. illud c. 5. *Multum enim valet deprecatio iusti assidua.* Petrus Damianus ep. 5. illud cap. 1. *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis.* Anselmus Cantuariensis in c. 3. Epistolæ ad Rom. illud citat c. 2. *Fides, si non habet opera, mortua est.* Rupertus illud c. 5. *Confitemini alterutrum peccata vestra.* in Deut. c. 31. Bernardus ferm. 65. in Cantica, illud cap. 5. *Qui conuerit fecerit peccatorem ab errore viae suæ, &c.* Hugo lib. institut. monastica c. 6. illud citat c. 3. *Linguam autem nullus hominum domare potest, &c.* Richardus Victorinus illud cap. 4. citat, *Resistite diabolo, & fugiet a vobis.* Huc referuntur omnes, tam Patres Græci, quam Latini, qui catalogum canonicorum librorum prætexentes, Epistolam Iacobi inter canonicas numerant.

III. probatur ratione: nam hæc Epistola Apostolicum Iacobi characterem satis insinuat ob similitudinem styli illius Epistolæ factæ in Concilio Hierosolymitano, cui Iacobus interfuit in decis. quæstionis de legalibus non seruandis, ad Ecclesiam Antiochenam descriptæ, si fiat collatio inter vtriusque Epistolæ salutationem. Ex fine etiam apparet; vigente enim hæresi Simonis, de qua Iren. lib. 1. cap. 20. bonorum operum necessitatem excludentis, non nisi Apostolico spiritu describi potuit Epistola ista, quæ operum necessitatem tantopere requirit, profluvio carnis libertate defluenti aggerem bonorum operū opponendo, & murum, & antemurale fidei hostium incurfui obijciendo. Vnde & Augustinus, ut supra dictum est, contra eos potissimum directam docet, qui solā fidem sufficere putabant, ut dicit lib. de fide, & operibus c. 14. Quam hæresim cum renouauerit Lutherus infinitis locis suæ impiæ doctrinæ, præsertim tom. 1. epist. Latin. epist. 238. ubi ait, sufficere, quod agnouimus per diuitias gloriæ Dei Agnum, qui tollit peccatum mundi, etiam si millies millies vno die fornicemur, aut occidamus. & tom. 1. operum nouorū Islebæ ab Aurifabro collectorum, & nouissimè Lypsiæ editorum 1603. in ea verba, *Attendite à falsis prophetis, ubi dicit, Nullum amplius esse peccatum, nisi non credere,* mirum non est, si ad sui instituti accommodationem machæra vsus est, ad truncandam hanc scripturam è diuinorum voluminum libro, ut sibi similes alij hæretici, Tertulliano teste, efficere consueuerunt.

IV. probatur ad hominem. Lutherus enim præfatione in hanc Epistolam eam laudauit ut bonam, & vtilem, seq; permittere ait, *ut qui volet, in canonicarum scripturarum numero habeat.* Vnde & propter hoc putatur à Francisco Gommaro in suo Anticostero cap. 9. pag. 488. dixisse, Lutherum mutasse sententiam. Caluinus pro eadem sic scripsit, *Ego quia nullam eius repudiā. causam satis iustam video, libenter eam sine controuersia amplector.* Beza, & Vviterkerus lib. 1. q. 1. c. 16. & contra Christi Martyrem Edmundum Campianum eandem amplectuntur. Bullingerus, Nimis, ait, quidem procaciter Epistolam D. Iacobi quidam cōtempserunt, tractaruntque scurriliter, cui peperissent mercedem vel propter antiquitatem, vel propter salubritatem, quæ in ipsa continentur vitæ præcepta. & in argumento huius Epistolæ ait, *Nostrosæculo mirè utilis est, laborat enim iisdem morbis, propter quos D. Iacobus hanc edidit.* Sed & Erasmus, qui hanc tragædiam innouauit, sic etiam scripsit, *Spiritum sanctum eius auctorem osculemur.*

§.

Quod verò Epistola Iudæ sit diuinitus inspirata probatur primò ex dictis Concilijs, & Pontificum decretis, & omnibus Patribus tam græcis, quam latinis textibus catalogū scripturarū.

II. sed & iidem Patres ex eadē Epistola testimonium assument tanquam diuina. Græci quidem, ut Clemens Alex. 3. Strom. ait, *Existimo Iudam propheticè dixisse in Epistola, similiter quidam hi quoque somniantes, &c.* vnde Euseb. lib. 6. c. 11. dixit. *Clemens in suis scriptis vitur testimonys Iudæ.* Hippolytus de consummatione mundi citat illud. *In nouissimo tempore venient illudores secundum sua desideria ambulantes.* Origenes in c. 5. ad Rom. illud, *Angelos quoque, qui non seruauerunt principatum suum, sed dereliquerunt domicilium suum, &c.* quod testimonium citat etiam super Matth. tract. 9. & in Matt. c. 13. Iudā Epistolam scripsisse, plenam efficacibus verbis gratiæ cælestis, asserit Ephrem Syrus libro de ijs, qui animas ad impudicitiam pellicunt, cum dicant nihil mali esse. Integram Epistolam Iudæ contra illos citat Epiphanius contra Gnosticos hæ. 26. ait, *Ostendit Spiritus sanctus per vocem Iudæ, quod ad brutorum similitudinem corrumpantur, & corrumpunt, &c.* Pallas Diaconus dialogo de vita D. Chrysostomi illud citat. *Hi sunt in epulis suis maculæ conuiuantes, sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua, &c.* Cyrillus Alex. de recta in Deum fide ad Theodosium Imperatorem illud citat. *Vos autem carissimi memores esto e verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi, &c.* & ad Reginas illud assumit. *Hi sunt, qui segregant semetipsos, animales, spiritum nō habentes.* Ioannes Cassianus coll. 8. c. 8. & Damasc. in paralell. lib. 1. c. 6. illud citant, *Angelos, qui non seruauerunt suum Principatum, sed dereliquerunt suū domicilium, in iudicium magni diei, &c.*

Latini similiter ex eadem sumūt testimonia. Tertull. de habitu muliebri c. 3. ait, *Eo accedit, quod Enoch apud Apostolum Iudam testimonium possidet.* Cyprianus lib. ad Nouatianum, quod lapsus spes veniæ non sit neganda, assumit Enoch testimonium scriptum in eadem Epistola. *Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere iudicium.* Lucifer Caralitanus de non conueniendo cum hæreticis, ex eadem testimonium profert, insinuans causam scriptionis eiusdem

dem Epistolæ, ut in suscepta fide usque ad mortis exitum maneremus. Ambrosius in 6. cap. Lucæ, illud citat à Michaele Archangelo in Epistola Iudæ dictū. *Imperet tibi Dominus*. Hieronymus ad Pammachiū de erroribus Ioannis Hierosolymitani c. 45. illud citat. *Angelos quoque, qui non seruauerunt suum principatum*. & Ep. 17. sub nomine Pauli, & Eustochij c. 5. illud citat, *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Aegypti saluans, secundo eos, qui non crediderūt, perdidit*. August. de fide, & operibus cap. 25. illud. *Hi sunt* (prout ipse legit) *qui in dilectionibus vestris maculati epulantur*. & in expositione inchoata Epistolæ ad Rom. initium huius Epistolæ citat. *Iudas Iesu Christi seruus*, &c. Philippus Presbyter lib. 2. in Iob illud, *Hi sunt nubes sine aqua*, &c. Prosper de vocatione gentium lib. 1. c. 19. illud, *Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant*, &c. Fulgentius 2. ad Monimum c. 11. illud. *Hi sunt, qui segregant semetipsos, animales*, &c. Greg. 18. moral. c. 12. illud, *Iesus populum de terra Aegypti saluans, secundo eos, qui non crediderunt perdidit*. Remigius Alufidior. illud, *Soli Deo Saluatori nostro per Dominum nostrum Iesum Christum, gloria, magnificentia, imperium*, &c. Rupertus de operibus Spiritus sancti de intellectu c. 16. illud, *Væ illis, qui in via Cain abierunt*. Bernardus ferm. 1. in festo S. Michaelis. *Hi segregant semetipsos, animales, spiritui non habentes*. Idem Patres Græci, & Latini citati catalogum diuinarum scripturarum texentes, hanc Iudæ Epistolam inter eas commemorant.

III. ad hominem arguitur; nam idem Lutherus in præfatione eadem illam laudat, imo & notationibus explicauit. Apostolicam similiter, & authenticā putat Calvinus in eandem Epistolam, & Beza, Damaeus in lib. 1. Bellar. c. 18. & Iunius, & alij Calvinistæ.

CONCLUSIO CATHOLICA.

*Omnes supradictæ Epistolæ sacrae sunt,
& diuinitus inspiratae.*

Respondeo dicendum sicut dicit August. de moribus Ecclesiæ lib. 1. c. 29. *Si de scriptura aliqua dubitandum est, de illa dubitari debet, quæ diffamari non meruit, unde potuit sub alieno nomine tota mentiri*. Si verò, ut dicit idem contra Epistolam fundam. c. 19. scripturis credendum, *Illæ potius credendæ sunt, quæ robustissima auctoritate firmatae sunt, quæ cū ipso Evangelio, & alijs scripturis innotescere populis, & commendari posteris, prædicarique meruerunt*. Cum ergo omnes Epistolæ prædictæ per Ecclesiarum omnium per totum orbem dispersarum contestatione firmentur, necessario dicendum est, ut verbis Augustini in simili vtar lib. 23. contra Faustum c. 9. *quod ipsæ diuine sunt, quas recepit, & tenet Ecclesia toto orbe diffusa, quæ per illas est prophetata, et quemadmodum promissa, sic reddita*. Econtra verò cum in oppositū nihil proferatur præter inanissimas voces temeritatis plenas, non est putandum usque adeo genus humanum esse peruersum, & diuinæ prouidentiae ope desertum, ut suis scripturis, non prolatis alijs rationibus, & argumentis quibus redarguantur, inania hæc verba aduersariorum præponantur. A posteriori autem rationabile sumi potest argumentum, quod sint diuinæ ex ipsa materia, quæ tractatur in his Epistolis. Petri

namque Epistola secunda paranetica est, hortans ad bonorum operum studium, fidei constantiam, hæreticorū fugam. Similiter 2. Ioannis adhortatoria est ad mandatorum obseruantiam, & perseverantiam in accepta fide, & doctrina: tertia est hortatoria similiter ad charitatem. Iacobi verò Epistola similiter paranetica est, hortans ad eandem fidei constantiam, vitæ honestatem, & operum bonorum fructū. Iudæ verò argumentum est redargutio blasphemantium Christum, & impudicè viuentiū, pro quibus, ut dicit Rabanus de vniuerso lib. 5. c. 3. admonet Ecclesiam, ut eos arguat, & ad penitentiam cohortetur. Cumque, ut suo loco, idem fuerint auctores earundem Epistolarum, quibus sua nomina præfiguntur, Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ, organa Spiritus sancti, & sacros scriptores extitisse non est dubitandum.

Solutiones oppositionum.

Ad primæ classis argumenta respondetur. Ad primum quidam respondent, quod illa sententia Didymi, ut aduertunt nonnulli, ab impostore inserta est eius libris, unde non assertur, inquit, in tali sententia, in qua falsata fuerit, & adulterata Epistola Petri, nec tantus vir in eam Epistolam commentaria edidisset. est responsio Lorini in hunc locum. Sed quia in c. 3. talium commentariorum expresse Didymus ponit fundamenta, quæ mox soluemus, propter quæ rejicit hanc Epistolam; dicendum aliter, deceptum fuisse Didymum, nec eius auctoritas est tanti momenti, ut præiudicium generet Ecclesiæ Catholice sententiæ, eò magis cum fuerit Origenista, & cum suis Symmisticis, Euagrio, & alijs fuerit damnatus in v. synodo.

Ad primam probationem adulterationis per ea verba, *Cæli erant prius, & terra de aqua*, &c. Qui tenet cæli nomine, secundum scripturæ morem aerem intelligi, ut dicit August. 20. de ciuitate c. 18. exponunt sic istam sententiam, cælos hoc est aerem, & terram, quoad accommodatam statui viuentium dispositionem, esse de aqua, quia ab aquis segregata, & denuadata sunt, & per aquam, quia aer humidus per aquam consistit, tanquam per materiam, & terra per eandem tanquam per gluten. Sic Beda, Oecumenius, Hugo, Lyranus, Caiet. Qui tenent nomine cæli, & terræ intelligi degentes in terra, & in aere, ut sunt volucres, & bestię, plantę, &c. ex aqua, & per aquam sunt ex humido constituta, quod voluit dicere Thales, & per humidum, ut omnium alimentum, consistentia. Qui verò sustinent cælos propriè accipi, sed aquam impropriè pro materia prima, secundum doctrinam Augustini, & communem Scholasticorum, variè respondent. Quidam enim dicunt cælos, & terram esse de aqua, & per aquam nedum quantum ad materiā, sed etiam quantum ad formam saltem accidentalem, nempe diaphaneitatem, perlucidi siquidem sunt cæli, & transparentes, sic Salmeron in hunc locum. Sed non est verisimile esse tantam æquiuocationem, ut aqua significet materiam primam, & formam illam externam. Quare alij respondent cælos esse ex aqua non tanquam parte componente, sed tanquam in teugmento, & per aquam, quod posse verti, dicunt, & in aqua, ex 1. Petri 3. & tunc solum significatur cælos esse per aquam, id est in aqua: verè enim cælum in medio aquarum est, ut Oceano, & tot fluminibus

in superficie concava circumambiat. Alij tandem planum faciunt sensum propriè quidem cœlos, & terram intelligendo, sed quæ dicuntur, quod sint de aqua, & per aquam ad solam terram, pertineant. Vnde Hieronymus conformiter ad vulgatam sic legit in *Elc. 69. Cœli erant ab initio, & terra de aqua, & per aquam Dei sermone subsistit*, & nostra vulgata, *3. Pet. 1. Cœli erant prius, & terra, &c.* Nullas autem mundorum reuolutiones, & creationes per hæc asserere voluit Petrus, sed ostendere futurum iudicium contra impiè agentes, vt sicut quantum attinet ad terram mundus inundatus (accipiendo totum pro parte) perijt, concurrente cœlo. i. aere, aqua, & terra ipsa in fontiu eruptionibus (quod apertè dixit ibidè subdens, *per que tunc mundus inundatus perijt*) sic cœli perituri, & elementa arsuræ, quæ in hac parte subsistunt procellosa, & turbulenta, in qua eosdem cœlos dicit esse repositos (nempe aerem) saluis illis superioribus, & in sua integritate manentibus, in quorum firmamento sunt sydera constituta, vt dicit Augustinus *20. de Ciuit. c. 24.* Vnde cœli semper incorruptibiles erunt, & aer erit, qui exuretur, magno impetu transiet ex ardoris celeritate: quamuis ipsos cœlos asseramus magno impetu etiam transituros ex velociori motu multo maiori, quàm ante. Quare harum omnium expositionum primam, vt probabilior complector, vt cœli pro aere accipiantur ex ista Petri intentione, de iisdem enim cœlis loquutus est, quos dicit esse repositos in die iudicii ad peregrinas impressiones, de quibus dixerat paulò ante, *Cœli erant prius*, certum est autem non esse cœlos propriè dictos expositos dictis impressionibus, sed aerem, & sic patet responsio ad obiecta.

Ad secundū de diuersitate styli respondet noster Caietanus; infirmum argumētum assumi, cum vnū, & eundem hominem diuerso stylo quandoque scribere experientia testetur, & ista ratio non minus inferret hanc secundam, quàm primā Epistolam Petri non esse diuinam; nam tantum dissonat prima à secunda, quantum secunda à prima. Ratio verò huius styli arguit Petrum diuersis vsū esse interpretibus, vt dicit Hieron. ad Hedibiam.

Ad tertium respōdetur, etiam Syriacè haberi hanc Epistolam secundam S. Petri, & è Syriaco codice in linguam latinam vertit Balthasar Ezelius, eamque omnēs Syri, Alexadrini, Ætiopes, Maronitæ, Rutheni, qui Concilium Tridentinum recipiunt venerantur. Eam antiquus Syrorum Doctōr S. Ephrem citat in serm. ad pietatis certamen, & serm. contra impudicos, & paranæsi 9. & 41. Sed de hac Syra interpretatione aliàs tractabitur.

Ad II. principale. Ad primam rationem respondetur ex Ambr. ad Ps. 36. quod cum Ioannes refugeret Apostolum se scribere, seniore se scripsit; nec minor est existimatus, cui cygnæa quædam suppetere gratia: fugit autem se scribere Apostolum, vt Paulo deferret, qui primus in Asia prædicauit Euangelium, vt dicit Oecumenius.

Ad confirmationē respondetur concedendo duos fuisse Ioannes, nec desuisse aliquos (minus perspecta traditione) qui eas Presbytero illi, non autem Apostolo adscripserint Epistolas. Reclamante autē nunc Patrum Choro, & Ecclesiæ decretis, nefas est modo dubitare. Mirum autem est quomodo aduersarius arguat pueriliter, duo fuerunt Ioannes, Apostolus,

& Presbyter, vt scripsit Papias, ergo qui scripsit has Epistolas fuit Ioannes Presbyter; nesciēs esse sophisma ex copulata propositione determinata ad disūctam descendere quasi determinatam, vt si dicatur duæ sunt manus, dextera, & sinistra necessaria ad operationes humanas, ergo manus, quæ fecit homicidium fuit sinistra. Sed si vnum, & eundem dicamus fuisse Ioannem; idem, qui Apostolus dictus est, senior quoque appellatus est: ætate enim, & auctoritate maiores in Ecclesia, vt dicit Hieronymus *epist. 85.* & habetur *c. legimus d. 93.* Presbyteros se appellare solebant, vel quia tunc verè senior erat, vt dicit Oecumenius. Dato autē alterius discipuli Apostolorum esse istas Epistolas, nullus inficiari posset, eas non esse authenticas, vt dicit Origenes in *psal. 1.* & apud Euseb. lib. 6. c. 19.

Ad secundam confirmationem dicitur, quod scribens ad definitas personas, probat non scripsisse ad Ecclesias certorum locorum, vt fecerat in prima scribens filiis suis, nempe ijs à se conuersis, quos Higinus *epist. 1.* & August. lib. 2. quæst. *Euang. cap. 39.* Parthos fuisse existimat, in quorum regno maxima erat Iudæorum multitudo, vt colligitur *Act. 2.* & Iosepho lib. 14. c. 12. & lib. 16. c. 4. & lib. 18. cap. 12. tam autem illa, quàm istæ posteriores Catholicæ merito nuncupantur propter rationes superius assignatas. Dissimilitudo styli in inscriptione nihil concludit pro aduersarijs, si in illis esset, vt dictum est supra, cum de Epistola 2. Petri. Sed si rectè inspicatur, non tam ouum ouo est simile, quantum hæ Epistolæ sunt assimiles Ioannis Euangelio, & alteri Epistolæ, vt rectè dicebat Oecumenius.

Ad argumenta tertiæ classis. Ad primam respondetur, negatur illa consequentia prædicantica, citantur in Epistola Iacobi testimonia desumpta ex Petro, & Paulo, ergo Iacobus fuit illis ætate posterior, nā in Michæa Esaiæ testimonia de Christo expressa nedum in sententijs, sed & iisdem penè verbis descripta reperimus, vt patet, cum capite 2. dicat *Isaias, Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini*, quod testimoniū habetur Mich. 4. & tamen non valet inferre, ergo Esaias fuit Micheas ætate posterior, cum vterque in diebus Ioathan, Achaz, & Ezechie Regū Iuda legantur prophetaſse. Sed nunquam reperiet opponēs vnum Apostolum expressis verbis ab alio citari, nā quod in margine citationes huiusmodi inspicantur, denotatur eadem vtroque Spiritus sancti esse cōspirans, sibiq; similis sententia.

Ad primam confirmationem respondetur, quod cum sint duo Iacobi, frater Ioannis vnus, Alphæi alter, primum negauit Hieronymus, esse huius Epistolæ authorem, nunquam admittens non fuisse Apostolum, cum expressè hoc ostendat lib. 1. contra Heluidium, secundum verò authorem agnoscit in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum. Sed de hoc latius infra, cum agatur de authore huius Epistolæ a. 6. controu. 2. speciali generalissimæ controuersie de causa instrumentali sacre Scripturæ.

Ad secundam confirmationem, mendacium pro ratione assumitur: vndique enim grauitatem spirat Apostolicam, & Apostolico ipiritu dignā, vt Patres prædicāt, & dum seruum Dei, & Domini nostri Iesu Christi se appellat, quid dignius, & christianius dici poterat? Quod verò salutem ijs, ad quos scribit impartiarur, nō gentilitium est, sed Apostolicum, cum

æternam

æternam salutem precetur, quàm gentilitas temporalem solum agnoscebat. Quod si ecânone propter illam salutationem eradenda est hæc Epistola, illa quoque in Actis Apostolicis, descripta à Concilio Hierosolymitano, ut supra eradenda erit. Quod Hebraïsmis destituitur, non est mirum, cum Græcè scripserit: nam etiam in Oriente propter Mæcedonum imperium, quod non multò ante extiterat, ea lingua maximè florebat.

Ad tertiam cõfirmationem, negatur, quod Christum non redoleat, & spiritus gratiã. Sed non mirum, quod hæc assumantur ab aduersario, nec villo modo probetur: talis enim est hæretica audacia, ut sibi minimè probati, quod assumit, credi velit. Apostolum verò ideo fortassis non se attulauit, quia sicuti in simili dicit Oecumenius, Ioãnes Apostolus, eo quod non primus in Asia prædicauit Euangelium, sed post Paulum propterea nec se Apostolum nominauit, ita à simili Iacobus deferens Apostolo Petro, quod Apostolus erat eorum, qui ex circumcisione crediderant, eosdem dispersos volens consolari, à titulo Apostolico abstinere voluit. Quanquam nec ea esset firma collectio, scilicet, Apostolum non se nominauit Iacobus, ergo nõ est Epistola istius author: nam oportet quoque expungere à numero canonicarum Epistolarum Epistolas ad Philipenses, ad Thessalonicenses, ad Philemonem, &c. ubi Paulus non se Apostolum attulit. Sed quicquid musset aduersarius, vetustissimi Latinorum codices, & multa exemplaria Græca in salutatione huius Epistolæ cognomen Apostoli habuerunt: vnde in quibus desunt, casu, vel malitia intercederunt, ut dicit Senensis noster.

Ad quartam confirmationem respondetur, Eusebium mendaciter citari ab aduersariis, sic namque scribit Eusebius: *Sciendum, quod ut spuria, & adulterina arguitur: non multi igitur veterum eius meminerunt, sicut neque eius, quæ Iudæ dicitur, quæ & ipsa vna est ex septem catholicis.* Sed quid subdit Eusebius? *Nihilominus scimus et has cum reliquis, in plurimis Ecclesijs publicè receptas.* Debebant aduersarij aduertere aliud esse spurium, aliud argui, & accusari tamquam spurium: accusari enim tamquam adulterinum, potest accidere legitimæ proli: esse verò spurium nõ potest accidere eidem: primum dixit Eusebius, dicens, quod ut adulterina, & spuria arguitur: secundum negauit, ostendens à plurimis Ecclesijs receptam. Potest etiam dici ex versione Ruffini illud *vobis, & vobis dicitur*, sæpè in Eusebio idem significare, quod non recipitur, seu ab omnibus nõ agnoscitur. Vnde in oratione Cõstantinus, seu potius Eusebius ad sanctissimum cõtum c. 11. fol. 162. græcè editionis apud Eusebium, Christi natiuitatem vocatam cernimus *vobis*, inusitatam, non acceptam, vel consuetam: voces verò illas *adulterinum*, & *spurium*, libris, & voluminibus ab hæreticis confictis attributa, de quibus idem Eusebius lib. 3. c. 25. Græcè editionis scripsit secundum versionem Christophoroni, *ne in eo quidem scripturarum genere, quæ falsò inscriptæ, minimæq; germanæ dicuntur, habenda sunt*, seu secundum aliam versionem, *ne inter illa quidem, de quibus dubitari diximus, collocanda sunt.* Dixit ergo Eusebius de hac Epistola non agnitam, acceptam ab omnibus, nunquam tamè adulterinam nominauit.

Ad III. principale, non de quacunque offensione loquitur Apostolus, sed de mortali contra charitatē, dicente Aug. serm. 4. de tempore, *non esse aliud, illud*

vnum, nisi quod Apostolus dixit, quod omnis lex in vno sermone completur, Diliges Dominum Deum tuum, &c. qui autem contra charitatem facit, omnium fit reus, *faciendo contra eam, ex qua omnia pendent, ut idē dicit ep. 29. ad Hieronymum, vel, ut dicit S. Th. p. 2. q. 73. a. 1. ad 1. quia incurrit pœnæ reatum, faciendo contra eum, nempe Deum, omnium præceptorum authorem, quem contemnit, ex cuius contemptu provenit omnium peccatorum reatus.* Vnde suauissimum iugum Christi remanet. Quod dicat nos in multis offendere, similiter non de mortalibus, sed venialibus peccatis loquitur, de quibus dicitur Prouerb. 24. *Septies enim cadet iustus, &c.* pro quibus etiam non solum humiliter, sed & veraciter Deo dicunt etiam Sancti, *Dimitte nobis debita nostra*, Matth. 6. ut docet frequenter Augustinus cum Concil. Mileuit. c. 7. Falsò ergo assumitur, iterum per hunc Apostolum legem veterem abolitam instaurari.

Ad primam confirmationem respondetur, Apostolum Iacobum loqui de lege noua, non veteri, Paulum verò de lege veteri: illa est amoris, ista timoris, ista enim, ut dicit Aug. de natura, & gratia c. 57. *morem incutit, non tribuit charitatem, & propterea lex noua, lex libertatis dicitur, quia charitatis utique, non timoris.*

Ad secundam confirmationem respondetur per responsionem ibi datam, quæ magis supra explicata est. Ad instantiã Hunniam desideratur probatio ad euincendum tum esse Abraham iustificatum, cum de Vr Chaldeorum in Haram translatus est. Admissum tamen (quod est probabile) iustificatum exisse ex illo loco, nullam esse consequentiam video, ergo non est iustificatus Abraham cap. 15. sed pronūciatus iustus, reclamatione siquidē Apostolus c. 4. ad Romanos, citans hunc locum, quādo Deo promittenti fidē adhibuit, dicit, *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam*, ubi confiteretur etiam aduersarius de vera iustificatione coram Deo agere Apostolum. Quin, quod id, textus ipse Apostolicus per se demonstrat: intentio enim Apostoli erat tractare de vera iustificatione, ad quam euincendam ad suum institutum tale Genesios 15. testimonium adaptauit, in quo adducitur Abraham Deo, hæredem, & filium pollicenti firmiter credidisse. Accedit, quod secundum eundem aduersarium, fides non est acceptæ iustificationis declaratio, sed opera per fidem edita. Manifestè ergo sibi contradicit aduersarius.

Ad secundam rationem, impia illa potius sunt epiteta, & mendacia aduersariorum, sic soluit etiam Iunius Calvinista hoc Luthericum delirium. Falsò etiã assumitur mutā esse hanc Epistolam, nihil loquendo de Christo, passionis namque meminit, dū c. 5. dicit, *Addixistis, & occidistis iustum, & non restitit vobis.* Iudicij meminit ibidem, *Patiētes igitur estote fratres vsque ad aduentum Domini*, &c. & iterum ibidem, *Ecce index ante ianuam assistit*, nec solum de Christo loquitur, sed de spiritu eius, qui nobis per Sacramenta tribuitur, dum de Sacramento Extremæ vnctionis apertissimè loquitur, dicens ibidem. *Infirmatur quis in vobis, &c.* dum de lege Evangelica, quæ principaliter consistit in spiritu eiusdem dicit, *In mansuetudine suscipite infirmum verbum, quod potest saluare animas vestras*, &c. vnde nec solū hanc legem, & opera legis inculcat, quæ etiam si sola vrgeret, non mereretur ex hoc excludi à canone eius Epistola; pari enim ratio-

ne Prouerbia, & Ecclesiastes inter sacros libros habendi non essent, cum in eis de moribus præcipue agatur, vnde & ij libri sunt dicti Paranæitici. Adeo autem acriter propugnat necessitatem bonorum operum, cum hoc fuerit eius institutum præcipuum aduersus tunc insurgentes hæreses, sola fide contentas, vt si æquis oculis legatur Epistola, fortissimis rationibus aspersa videatur; infirmæ verò appareant lipipientibus oculis blateronum nugacissimorum, qui in sola nuda fide salutem collocarunt.

Ad secundam cōfirmationem negatur assumptū, nempe Apostolum nihil miscere de doctrina fidei in sua Epistola, vt patet ex dictis.

Ad quartæ classis argumenta respondetur, quod primum illud argumentum probat hanc Epistolam propter minus notam traditionem ab aliquibus inter deuterocanonicos computatam, quæ vt canonica recepta est postea ab Ecclesia vniuersali.

Ad secundum respondetur post alios Apostolos Iudam scripsisse, non tamen propter ea verba à numero se exemit Apostolorum, sicut nec Paulus cum dicit ad Hebræos c. 13. *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis loquuti sunt verbum Dei.*

Ad confirmationem negatur consequentia, nam nec Matthæus degens apud Atyopes Atyopice scripsit, vel Petrus apud Romanos latina lingua, imo scribens ad exteras nationes, non erat congruū Apostolos illa lingua describere, qua utebantur nationes, apud quas morabantur: litteræ namque ad absentes mittuntur, eaque lingua scribendæ sunt, quæ ab ijs, ad quos destinatur intelligi possunt: talis autem erat lingua Græca tunc toto terrarum orbe recepta communiter. Ex Rogerio de lib. can. c. 30.

Ad tertium quidam receperunt hunc librū Enoch, vt canonicum, sic Tertull. lib. de habitu mulierum: sed hoc non potest itare, quia, vt dicit August. 15. de Ciuit. c. 23, in eodem libro continentur de gigantibus fabulæ, quod non habuerunt homines Patres, vnde recte à prudentibus non sunt credita ab Enoch descripta, & quod maius est iam ab Ecclesia ille liber inter apochrypha cōputatur, vt patet in decreto Gelasij c. Sancta Rom. Eccl. d. 15. Alij dicunt, verè scripsisse, Enoch librum cū hoc dicat Iudas, vt dicit Aug. loco cit. tamen vel germanus libellus, qui ad manus Iudæ Apostoli peruenit (vt dicit Beda) intercidit adulterino alio confictio sub nomine Enoch, quem Ecclesia postea reiecit: vel ob interruptā traditionem, & nimiam vetustatem, propter quā multa fuerunt illi fabulosa admixta, etiam viuente Iuda, & suspecte fidei habitum esse dicit Aug. ibidem. Potuit tamen Apostolus diuino spiritu actus germana verba Prophetæ ab adulterinis diiudicare, & ad suū institutū assumere, nam, vt scripsit Origenes hom. 1. in Cantic. potuit fieri, vt Apostoli, & Euangelistæ sancto Spiritu repleti, sciuerint quid assumendū ex apochryphis esset scripturis, quidue refutandum. Nec propterea, vt dicit Hieronymus, totū librū debemus sequi, quod libri parte vsus est, nam, vt idem ibidem exemplificat (& etiam docuit Augustinus lib. 4. q. 9. super Num.) nec Prophetæ ille Cretenis, cuius mentionem facit Apostolus, nec Græcorum scriptores, vel Philosophi, vel Poetæ, quos idem citat, canonicā meruerunt auctoritatem. Et si enim liceat diuinæ auctoritati, vnde voluerit, quod verum inuenerit te-

simonium sumere; sed non ideo omnia, quæ ibi scripta sunt, accipienda confirmat.

ARTICVLVS VLTIMVS.

An liber Apocalypsis sit diuinitus inspiratus.

Positio Nouatorum.

ANtiqui hæretici librum hunc, & Ioannis esse negarunt, nec vt diuinum voluerunt agnoscere. Cerdon, teste Tertulliano de præscrip. c. 51. Apocalypsim hanc tanquam falsam reiecit. Idem lib. 4. contra Marcionem asserit, Marcionitas negasse hunc librum esse diuinum, Alogiani ex Epiphanio lib. 2. aduer. hæreses, hæresi 51. & 54. Philastrio in catalogo hæret. & Aug. arbitrati sunt, hunc librum à Cherinto confictum, & innumeris figmentis, atque præstigijs refertum. Hos sequutus est, teste Epiphanio lib. 2. hæresi 54. Theodorus Bizantius Theodotianorum princeps. Erasmus, vbi in fine comment. in eiusdem librum adduxisset friuolas cōiecturas ad illum eludendum, tandem sic concludit. *Verum vt de his interim nihil dicam, me mouerunt cum aliæ cōiecturæ, tum illæ, quod reuelationes scribens tam sollicitè nomen suum inculcat. Ego Ioannes, Ego Ioannes, perinde ac si singrapham scriberet, nō librum.* Martinus Lutherus, & sui, vt dicit noster Senensis lib. 7. c. 10. quāquam non ausus sit librum hunc per seiplos damnare, calidè tamen sub aliorum persona vituperant, & multis ratiunculis, quas indissolutas relinquunt, labefactare conantur, dicentes eum ab eruditissimis viris olim explosum ceu fabulosæ, & confictæ rei narrationem, cui nihil inesset Apostolici pectoris. Verum expressè dānasse per seiplos librū hunc, patet ex Luthero in Apocalypsim prioris editionis, vbi sic dicit. *Quæ ego in hoc libello desidero, non sunt vnius generis, vt nec Apostolicum, nec Propheticum esse putem.* & postea. *Neque vllō modo deprehendere possum, quod à Spiritu sancto confectus sit.* & concludit. *Sentiat de hoc libro quilibet quicquid ipsi spiritus suus ingerit, meus spiritus ad eum se accommodare nequit. Atque ea mihi causa sufficit, ne eum magnificiam, quod in eo Christus neque docetur, neque agnoscitur.* & lib. de abroganda missa priuata. *Liber Apocalypsis (ait) veterum calculo non est plenæ auctoritatis.* Bullingerus in Apocalyp. refert de Zuuinglio, quod non multum tribuerit eidē lib. & quod illius author non fuerit author Ioannes, sed alius, quem appellauit Theologum. Vitus Theodorus in summatijs Bibliorum eundem librū dedita opera à numero diuinorum librorum explodit. Brentius in confess. Vitemberg. c. de sacr. scrip. excludit inter ceteros Apocalypsim, *Quos inquit, Pontificij obtrudunt nobis pro verè canonicis libris.* Ioannes Bodinus in methodo hist. c. 7. dicit de Caluino, quod rogatus de sententia libri Apocalypseos, responderit, *se penitus ignorare, quid vellet tā obscurus scriptor, & quod quis, qualisve fuerit, non constet inter eruditos.* Miricus in suo catalogo testium aucto, & impresso Geneuæ 1597. subscripsit hæreticis supra relatis.

Oppositiones aduersariorum.

Arguitur primò, quia Concilium Laodicenum, & Gregorius Nazianzenus recensentes catalogum sacrarum scripturarum, nullam mentionem faciunt libri Apocalypseos. Amphilocheus etià in lãbis ad Seleucũ de sacre scripture libris. At Apocalypsim, inquit, *Alii iis inferunt: rursus sed longè plurimi adulterinam dicunt.* Sed Hieronymus epist. ad Dardanum apertè testatur Græcorum Ecclesias eundem librum non recipere, dicens, *Nec Græcorum quidem Ecclesiæ Apocalypsim Ioannis eadẽ libertate suscipiunt.*

Secundo Caius Catholicus, & vetustus scriptor in dialogo disput. suarũ c. 28. huius libri authorẽ facit Cherintum: & Dionysius Alex. apud Euseb. 4. hist. cap. 24. & 26. & lib. 7. c. 23. dubitat, an author huius libri sit Ioannes Euangelista, an alter Ioannes cognomẽto Theologus, Ioannis Euangelistę auditor: vnde & in omnibus Græcis codicibus habetur, *Reuelatio B. Ioannis Theologi.* Eusebius cum Dionysio prædicto videtur consentire lib. 3. c. 29. vbi cum duos Ioannes distinxisset, subdit, *Fortassis secundus hic erat Ioannes, si ille non creditur primus, sub cuius nomine reuelatio habetur, quę appellatur Ioannis.*

Tertiò rationibus id euincitur in primis, quod Cherintiana dogmata contineat, continentur siquidem ibi terrę Hierusalem inauratio. c. 21. cum dicitur. *Ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem, ciborum satietas permittitur, & poculorũ abundantia, cũ dicitur. Vincenti dabo edere de ligno vitę, cap. 2. & iterum c. 7. Non esurient, neque sitient amplius, &c. & deducet eos ad vitę fontes aquarum, nuptię promittuntur c. 19. Venerunt nuptię agni, & vxor eius præparauit se. Tempus regni Christi duraturum per mille annos in terris adstruitur, dum dicitur c. 20. Et vidi animas decollatorum propter testimonium Iesu, &c. & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis: ceteri verò mortuorum non vixerunt, donec consumentur mille anni, ob cuius peruersitatem dogmatis, sub Chilistarum nomine tale regnum statuentes ab Ecclesia explosi sunt.*

Confirmatur primò amplius. Ibi omnia vana, & ridicula inspicuntur, nullius vtilitatis, ac fructus, vt cum recensentur septem Angeli, septem tubę, &c. quę sub inuolucris somniorum, ac visionum testā, ne reuelationis, sed obumbrationis, & obuolutionis nomine digna sunt.

Confirmatur amplius secundò. Insigne mendaciũ deprehenditur: nam c. 2. scribitur. *Et Angelo Thyatirę Ecclesię scribe, &c.* Thyatira autem est Mysiæ ciuitas, in qua quidem nullam fuisse Ecclesiam viuentem Apostolo Ioanne certum est. Non ergo potuit ad non extantem adhuc Ecclesiam scribere.

Quartò, quod non sit Ioannes author probatur primò ex verbis Dionysij Alexandrini, nam Ioannes Apostolus de libris suis, vel tanquam à seipso, vel tanquã ab alio quopiam scriptis nullo in loco mentionẽ facit: iste autem qui scripsit Apocalypsim, statim initio nomen suum ponit. Deinde in eadem Apocalypsi tanquam Epistolam quãdam scribit. *Ioannes septem Ecclesijs, quę sunt in Asia, gratia vobis, & pax, &c.* Verum Euangelista ne in Epistola quidem catholica nomẽ præfatur. Insuper iste Apocalypseos auctor nõ satis esse putabat semel se nominare, & ita in reliqua oratione progredi: sed nomẽ iterũ, atq; iterũ ponit.

Confirmatur primò nedum ex stylo, sed ex verbis, eorumq; cõpositione, nam in Euangelio, & Epistolis, quę concinna elocutionis dispositione conscriptę sunt, nulla vox aliqua barbara, aut imperitus, & rudis sermo in eo reperitur: at in isto, qui scripsit Apocalypsim, deest sermonis proprietates, & lingua non adeo limata, & polita animaduertitur, modis planè barbaris vtens, & interdum etiam solẽcismis.

Confirmatur secundò, quia hunc librum attribuentes Ioanni Euangelistę adeò discordant de loco, & tempore, vt Ioannem esse authorẽ difficilè persuadere possint. Nam quãtũ attinet ad locum, Eusebius in Chron. & Hieronymus de viris illustribus, dicunt, eam fuisse descriptam in insula Pathmos; Dorotheus verò perhibet scriptum quidem Euangelium in ea insula, at Apocalypsim nequaquam. Circa tempus Irenęus dicit lib. 5. c. 26. sub exitũ Imperij Domitiani scriptam, cui adstipulantur idẽ Eusebius, & Hieron. At Epiph. Aretas, Andreas Capadocię Episcopi sub Claudio Nerone, hoc est 40. annis ante, defendunt descriptam. Author demum huius libri die dominico has reuelationes excepisse dicit c. 1. at appellatio, & institutio huius diei longè post à Patribus statuta legitur. Hęc omnia Alogiani, quos imitatur hæretici Neoterici, & quidam ex antiquis, quamuis Catholicis, hunc librum non esse Ioannis existimarunt.

Quintò amplius specialiter arguit Lutherus, quod nõ sit Apostolicus (addit) nec Propheticus. Quod non sit Apostolicus probat, quia Apostoli nõ occupantur circa visiones, sed clari, atque apertis verbis vaticinantur, vt fecerunt Petrus, Paulus, imo & Christus in Euangelio: nã inquit Apostolici muneris est clarè, & sine imaginibus, aut visionibus de Christo, eiusq; rebus loqui. Quod non sit propheticus probat, nullus Propheta est in veteri testamento, qui ita planè, & per totum imaginibus, & visionibus agat sicut libellus iste, vnde assimilatur lib. 4. Esdrę. Confirmatur, quia cap. 1. & vltimo dicitur. *Beatus, qui audit, & qui legit verba prophetię libri huius, & seruat, &c.* constat autem neminem intelligere quid sibi velit hæc prophetia.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmanentis.

Sed contra est primò auctoritas Conciliorum, & decretorum Romanorum Pontificum Innocentij, Gelasij, de quibus supra, Apocalypsim inter ceteros sacros libros enumerantium. Conc. Nicen. 2. ait. Benedictus Deus, qui per sanctum Apostolum dixit. *Ego sum A, & Ω.* Apoc. c. 1. In Concilio Ancyran. vlt. huius libri habetur auctoritas. Concilium Tolet. 4. c. 16. sic dicit. *Apocalypsim librorum multorũ Conciliorum auctoritas, & synodica sanctorum Træsulum Romanorum decreta Ioannis Euangelistę esse præscribunt, & inter diuinos libros recipiendum constituunt, & ibidem mox illud nõ recipientes excommunicationis sententia feriuntur.* Concilium etiam Foroliuense in præfatione, tanquam Ioannis citat illud 21. *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illũ plagas scriptas in libro hoc.* Præter decreta Rom. Pontificũ, sunt & alij Põtifices, qui ex hoc libro testimonia desumunt. Sixtus enim 3. lib. de castit. illud citat c. 14. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati.* Leo magnus epistola 52. c. 5. illud c. 3. *Tene, quod*

quod habes, &c. Zacharias epistola 1. illud c. 9. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo meo.* Nicolaus I. epistola 8. ad Michaellem Imperatorem illud. *Vicit Leo de tribu Iudæ, &c. c. 5.*

II. probatur ex Patribus, & primo ex Græcis. Dionys. de Eccl. Hierarch. c. 3. Apocalypsim vocat, *Archanam, & mysticam visionem dilecti discipuli.* & de diuinis nominibus c. 2. citat illud Apoc. 1. *Hæc dicit, qui est, qui erat, & qui venturus est.* Legendus est Maximus eius scholiastes in hunc locum id ipsum cōfitendo.

Iustinus martyr Dialogo cum Tryphone. *Quoniā apud nos vir quidam Ioannes, vnus ex duodecim Christi Apostolis in reuelatione sibi facta prophetauit, Christianos mille annos peracturos esse, &c. de eodem Iustino refert Euseb. in chronicis, & de viris illustribus etiā Hieronymus, iam credidisse Apocalypsim esse Ioannis Apostoli, & eam exposuisse, sicut etiā refert idem Eusebius, idem præfasse Melitonem Sardanensem lib. 4. hist. c. 25. Theophilum Antiochenū eod. lib. c. 23. & Apollonium ex eodem lib. contra Cataphrygas testimonia citasse dicit lib. 5. c. 17.*

Irenæus lib. 1. c. 27. dicit quod *Nicolaitæ plenissimè per Apocalypsim Ioannis manifestantur qui sint, &c. lib. 4. c. 37. Sed & Ioannes discipulus in Apocalypsi salutarem, & gloriosum regni eius videns aduentum, conuersus sum, inquit, videre vocem, &c.*

Clemens Alex. lib. 6. Strom. c. 5. ait, *Et licet hic in terris talis presbyter non fuerit prima sede honoratus, sedebat in quatuor & viginti thronis, ut dicit Ioannes in Apocalypsi, & lib. 2. pedag. c. 19. citat testimonium Apocal. 22. dum dicit, Ex sanctis lapidibus supernam Hierusalem fuisse constructam accepimus.*

Origenes hom. 1. in Exod. scribit, quod Ioannes in Apocalypsi de populo hoc qui Christo credidit, scribit: dicit enim c. 7. quia ex tribu Ruben duodecim millia signati, ex tribu Simeon duodecim millia signati. hom. 7. in Ezech. citat illud Apoc. 1. *De incenso, quod sint orationes sanctorum.* & lib. 1. Peritarch. Audi, inquit, hoc modo Ioannem in Apocalypsi dicentem. c. 1. *Hæc dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, &c.*

Dionysius Alexand. apud Euseb. lib. 7. c. 20. sic dicit, *Ego librum ipsum Apocalypsis, nullo modo audeo abrogare, præsertim cum adeo multi fratres cum tam magni extiment: sed hanc mecum de eo opinionem concipio, longe abstrusiorē esse in illo materiam, quam mens mea facile consequi queat, & in singulis propē sententijs sensum quendam mysterijs inuolutum, & valdè admirabilem delitescere planè existimo, &c.*

Eusebius 3. lib. histor. c. 19. loquens de manifestis scripturæ libris ait. *Inter ista si placet Ioannis Apocalypsim coniciamus, de qua quicquid veteres statuerint, aliud erit tempus exponendi. Atque hæc sunt, inquit, quæ omnium assensu constantē appobantur.* Et in chronicis Ioannem Euangelistam in Insula Pathmos Apocalypsim vidisse expressè testatur.

Athanasius in Synopsi diuinæ scripturæ, in Insula dicta Pathmos Ioannem Dominica die vidisse testatur, ex ea testimonium illud sumit cap. 1. *Qui est, qui erat, &c. ad probandam consubstantialitatem.*

Didymus Alexandr. lib. 5. de vnicā substantia Trinitatis, in Epistola Iudæ, de hæresi Nicolaitarum docet, mentionem factam in Apocalypsi per Iezabel, quæ super fornicationem esse describitur, &c.

Ephrem Syrus de apparitionibus Crucis in tempore Iudicij, Regem Regum venturum scribit cum

potestate, & maiestate multa, sicut Ioannes prædicauit Theologus dicens, *ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Apoc. 1.

Nazianzenus orat. 32. (quæ fuit habita in præsentia 150. Episcoporum) *Angelos vocari Præsides Ecclesiarum, dicit, quemadmodum in Apocalypsi Ioannes docet me. & oratione 35. tanquam scripturæ testimonium citat illud c. 1. Qui erat, qui est, & qui venturus est, &c. ad probandam filij consubstantialitatem cum Patre.*

Epiphanius hæresi contra Alogos, hunc librum vtdiuinum, & à Ioanne editū agnoscit, Alogianorum rationes egregie dissoluens, atque confutans.

Ioannes Chrysostomus de nativ. S. Ioannis Baptiste de virginibus loquens, ait. *Hi sunt, de quibus in Apocalypsi dictum est. Qui vestem suam non inquinauerunt, id est, qui carnem suam inuolatam custodierunt.*

Nilus de orat. c. 69. scribit. *Quod in Apocalypsi dicit beatus Ioannes ferre Angelum thymiana, ut daret in oratione sanctorum, existimo esse gratiam Dei, quam ipse per Angelum operatur.*

Ioannes Cassianus coll. 4. c. 29. de tepidis locutam scripturam asserit, illud adducens. *Vtinam calidus esses, aut frigidus.* Apoc. 3.

Cyrillus Alex. de adorat. & spiritu, lib. 6. dicit, quod Ioannes ille sapiens Apocalypsim descripsit, qui Patrum iudicio comprobatus est. & lib. 1. thesaur. c. 5. antequam extitisset probat Verbum Dei, illud adducens. *Qui est, qui erat, &c.*

Andreas Cæsariensis in Apocalyp. de autoritate huius libri differens, ait. *Superuacaneū esse differere, contra namque beatos illos viros Patres nostros Gregorium Theologum, Cyrill. Alex. multisque his vetustiores Papiam, & Irenæum, Methodium, & Hippolytū diuinum fidemque dignū esse non vno in loco tradere.*

Procopius Gazæus in c. 47. Esa. tanquam diuinum testimonium assumit illud. *Ego sum primus, & nouissimus.* Apoc. 1.

Atetæ Cæsariensis in Apocalyp. ait. *Quidam veterum librum hunc alienum dicunt à dictione, & lingua Ioannis dilecti, ipsum ad aliū referentes: sed non est ita. Siquidem Gregorius Theologus hunc inter germanos, et legitimos libros commenerat, sicut me docet, inquit, Ioannis Apocalypsis.*

Simon Metaphrastes in martyrio S. Antipæ ait, quod Ioannes Apostolus præstantissimus in Pathmum insulam relegatus est, ubi dum magnum Christi martyrum cætum iis, quæ de septem Ecclesijs scripsit, confirmaret: Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat.

Ex Latinis. Tertull. de præscriptionib. c. 33. dicit. *Ioannes in Apocalypsi idolothya edentes, & stupra committentes, iubet castigare.* cap. 46. ait, quod istam hæresim Nicolaitarum Apocalypsis Domini grauissimæ sententiæ auctoritate damnavit, dicendo, cap. 2. *Odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.* Legendus etiam adu. Marcion. lib. 3. c. 13. & lib. 4. c. 5.

Cyprianus ep. 63. *Aquas namque, inquit, populos significare, in Apocalypsi scriptura diuina declarat, dicens, c. 17. Aquæ, quas vidisti, super quas sedet meretrix illa populi, & turbæ Ethnicorum sunt & lingua, &c. De exhortatione ad martyrium illud citat c. 3. Tene, quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. De disciplina, & habitu virginum illud. Et venit vnus ex septem Angelis, qui habebant septem phialas c. 17.*

Victor

Victor Pictauiensis cōmentario in Apocalyp. ait, quod quando hoc vidit Ioannes, erat in insula Pathmos, &c. ibi ergo vidit Apocalypsim, &c.

Iulius Firmicius Maternus de errore profan. religionum c. 20. in Apocalypsi ait, idest reuelatione, quis sit sponsus inueniemus: ita enim scriptum est. Veni ostendam tibi nouam nuptiam uxorem agni.

Hilarius Pictauiensis prolog. in psal. Nequaquam, ait, Psalmorum librum, nisi per fidem aduentus eius posse intelligi, ita beati Ioannis Apocalypsi, c. 3. docemur. Et Angelo Philadelphie Ecclesie scribe. Hec dicit Sanctus, & Verus. & in psal. 3. Esse autem, ait, huius inferne regionis, vastaque abyssi incolas plures Beati Ioannis Apocalypsi docemur, cū nullus neque in cælo, neque super terram, neque infra terram, obsignatum librum dignus repertus est aperire.

Ambrosius in pl. 41. Et ideo, ait, fortassis Ioanni Euangelista cælum apertum, & albus equus demonstratur, super quem sedebat habens in capite diadema, & in femore suo scriptum nomen: Rex Regum, &c. lib. 1. de pœnit. c. 9. illud citat, Apoc. 1. Habes illic tenentes doctirinam Balaam.

Pacianus Episcopus 1. contra Nouatianos, illud citat. Memento vnde excideris, & age pœnitentiam, & opera priora fac. Apoc. 2.

Hieronymus epist. 129. Nos Apocalypsim, ait, Ioannis suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed cæterorū scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque huius vtuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent.

Raffinus in symbolum Apostolorum, illud Apocalypsis citat tanquam Ioannis. Et requiem non habebant die, ac nocte, dicentes, Sanctus, &c.

Augustinus de virginitate c. 27. Virgines figurari in Apocalypsi ait, quæ sequebantur agnum quocunque ierit. ferm. 181. de tempore illud assumit, c. 2. Memor esto vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. & lib. 2. c. 8. de doctr. Christiana, inter alios, canonicos recenset Apocalypsim.

Prosper de promissionibus p. 1. c. 38. dicit, Hæc etiam Apocalypsis Ioannis Apostoli designat, dicens. Vidi turbam multam, quā dinumerare nemo poterat, &c. Apoc. 7. & p. 2. c. 12. admonetur, ait Ioannes Apostolus in Apoc. scribere Angelo, idest rectori Ecclesie Pergami.

Fulgentius lib. 1. ad Monimum, cap. 27. tanquam Ioannis citat illud Apoc. 20. Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris. & lib. 2. ad Trasimundum c. 15. illud. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, &c. Apoc. 1.

Primasius in Apoc. vocat illum librum Ioannis multis mysteriis opacatum, quem & commentariis illustravit.

Gregorius Magnus 1. Moral. c. 4. citat illud testimonium c. 5. Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, &c. & c. 4. dialog. c. 42. Nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subius terram aperire librum, &c. Apoc. 5.

Hidelfonius Toletanus de virginitate S. Mariæ, c. 11. citat illud. Vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu Throni. Apoc. 5.

Ambrosius Ansburtus. Quam magnæ sunt, inquit, auctoritatis, quæ in hac historia narrantur, hinc liquido colligitur, quod is, qui se citò venturum annunciat, idest Dominus Iesus Christus, testimoniū perhibere probatur.

Mirandum valde est, cur apud Orientales secundū quorundam sententiam de hoc libro dubitetur, ac nequaquā plenæ auctoritatis putetur, maxime cum & fidelis historie scriptor Ioannes retineatur, & locus, in quo visa fuerit, a quo, & per quem missa, a quo, & per quem reuelata, cuiusq; testimonio roborata apertissime declaratur.

Rabanus 2. de instit. cleric. c. 14. Apocalypsim, ait, Ioannes Euangelista scripsit eodē tempore, quo ob Euangelii prædicationem in insulam Pathmos traditus relegatus.

Petrus Damianus ferm. 5. de Ioanne Euangelista ait, quod cum hic liber septem Asia Ecclesiis mittitur, omni vniuersali Ecclesie, quæ sub septiformi Spiritus sancti magisterio regitur, destinatur. Vnde consequens est, vt omnes Ecclesie per orbem terrarum circumfusæ non dubitent, beatum Ioannem communem se habere Doctorem.

Bernardus de Epiphania Domini. Si enim, ait, offerimus & thuris odoramentum, quo nimirum, vt in Apocalyp. Ioannis legimus, significantur orationes Sanctorum.

Hugo de Sancto Victore de Sacramentis, lib. 2. p. 16. c. 1. scribit. Scriptura ait, Beati mortui, qui in Domino moriuntur. & lib. eruditionis Didascal. lib. 4. c. 6. de Auctoribus noui testamenti, sic ait. Apocalypsim scripsit Ioannes Apostolus in Pathmos insula relegatus.

Richardus de Sancto Victore, vt Ioannis agnoscit Prophetiam, & in illam commentaria edidit.

Tertia classis ex rationibus. Prima ratio, nam non est inferioris conditionis nouum testamentū, quā sit vetus, sed in veteri fuit scriptum prophetia ad prænunciandum Christi aduentum, & Ecclesiam sibi ex gentibus copulandam, vnde dictum est Amos 3. Non faciet Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Ergo in ijs, quæ diuersos eiusdem Ecclesie status cōcernebant, ab eius primo statu ad nouissimum, congruum fuit prophetica, & canonica auctoritate deferri. Sed nulla alia in nouo testamento est scriptura prophetica, quā Apocalypsis: ergo. Confirmatur, nam, ex Act. c. 21. fames in terra futura ab Agabo Propheta prædicta, vt Christianis consuleret, Paulo ab eodem persecutiones annuntiata. Ergo consentaneum fuit, vt spiritu Prophetico vniuersalis Ecclesie calamitates, & persecutiones scriberentur.

Secunda, quia partitio librorum veteris testamēti est in Historicos, Legales, Paranæticos, Propheticos. ergo præter Legales, Euangelicos, Historicos, eosdē cum Actis Apostolicis, Paranæticos nempe Epistolas, debebant esse Prophetici. at non est alius liber nisi Apoc. ergo.

IV. principaliter arguitur ad hominem. Nam saltem Nouatores consentunt hunc librum non esse recentem à Catholicis confectum, sed ante trium phatam ab Ecclesia Christiana Romam veterē Idolorū culticem. sed omnium, quæ narrantur, & prædicatur in hoc libro si diligenti trutina expendantur, cōueniunt cum ijs, quæ Rom. Ecclesia profitetur, ergo ex libri antiquitate, cum ijs euentibus, qui prædicti sunt, vel dogmatibus, quæ in Ecclesia Rom. prædicantur, summa eius libri auctoritas esseprehenditur. Sed & Magdeburgenses cent. 1. lib. 2. c. 4. col. 56. à Luthero degenerantes, Apocalypsim non sunt ausi respuere. Moderni Hunnius, & Iunius respondent, hunc fuisse Lutheri personalem errorem, postea à Luthero

thero correctū. Frustra ergo iactat Lutherus se certo certiore esse suam doctrinam habere de cælo. Verbum Dei pro se stare: nam si error erat dicere Apocalypsim esse commentitium, non poterat de cælo, sed ex Diabolo sua dogmata accipere: quod si de cælo subministratum est illi, ut errorem agnosceret de sua palinodia triumphamus. Nec valet effugium Hunnij dicentis, in Luthero non reperiri Apocalypsis negationem: nam verba citata in positione hæreticorum supra expressissimè habentur in antiquis editionibus Lutheranis. Ex quarum numero una est Norimbergensis apud Iodocu Guttnecht anni 1527. præfatione in Apocalypsim. Calvinistæ vero Apocalypsis librum authenticum fatentur, sed eo fine illum in auctoritate recipiunt, ut eius libri figuris, & ænigmatibus abutantur, & aduersus Romanam Ecclesiam linguas acuant, & propterea multas elucubrationes in Apocalypsim describere. Sed ad Romanæ Ecclesiæ principatum, & multa dogmata, quæ ab istis impiè negantur, stabilienda liber iste præstat argumenta firmissima, & irrefragabilia.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Apocalypsis S. Ioannis est diuinitus inspirata.

Respondeo ex eodem libro vaticinium haberi futurorum Hæreticorum, qui hunc librum truncare tentarunt, dum dicitur c. 21. *Si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, &c.* Marcionistas, & sequaces posteriores Hæreticos designando, & multo magis suffiando, qui totum integrum librum corrodere ausi sunt. Vnde & Marcion merito à Tertulliano lib. 1. contra Marc. c. 1. *Mus Ponticus*, appellatur, quod Euangelia corripit, & etiam, ut idem refert 4. lib. c. 5. quia negauit Ioannis Apocalypsim: sed, ut dicit Tertullianus, etsi Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recens, in Ioannem stabit authorem. Habebantur siquidem Ioannis alumnæ Ecclesiæ etiam Tertulliani tempore, quæ à præcedentibus Pastoribus, & illi à prioribus usque ad Ioannem sibi hunc librum consignatum fatebatur. Sed supposita traditione petuntur argumenta etiam ab authore, vel materia. Christus est author principalis, Ioannes instrumentalis. vnde Apocal. ultimo dicitur. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis in Ecclesiis*, ac si dicatur, ait Rupertus Abbas in illum locum. *Si huius libri auctoritatem queritis, ego sum Iesus author, & dator Apocalypsis. Non est scriptura hæc à Ioanne principaliter, non est ab homine, neque enim ab homine accepit illam Ecclesia, aut didicit: sed me reuelante, qui sum Iesus, & mittente per Angelum meum, ut sicut omnes scripturæ, diuinæ sunt auctoritatis, ita & scripta hæc testificentur, & recitentur vobis in Ecclesiis, atque in canonico apice sint.* Ex parte verò materiæ, continentur bella, & incendia intestina, & persecutiones quas ab initio per omnes decurrentes ætates usque in finem passa est, & patietur Ecclesia, nec non & triumphos de hostibus reportatos, & reportandos, ut communiter dicunt interpretes, signanter Beda in prologo super Apocal. & tantis inspicitur redundare mysterijs, ut rectè dixerit Hieronymus, *tot habere sacramenta, quot verba*, ut meriti diuina censeatur. Vnde notat

Rupertus (interpretando ea verba. *Ego sum A, & Ω*) quod ut caput, siue principium, ita & finem libri huius voluit Deus esse galeatum, quatenus munitus esset totum corpus reuelationum istarum, ne quis audeat quasi contemptibilem refutare, vel abijcere quidpiam eorum, quæ in hoc libro scripta sunt. *Cuius corruptionem, quicumque ille fuerit, pari cum hæreticis damnatione percussit*, ut dicit Rup. in Apoc. c. ult.

Solutions oppositionum.

Ad primum respondetur. Ego de Apocalypsis auctoritate veteres aliqui Patres addubitarint, potius id firmat, quàm infirmat eius libri auctoritatē, si uti. n. eos coegit impostorū quorundam audacia, qui ementito titulo Apostolorum tanquam scripturam canonicam vrgebant multa ab ipsis conficta deliria, ut suspensio iudicio, re nondum eliquata apud omnes, inter apochrypha collocarent: ita aliorū Patrum solertia celebranda, qui solertissima indagine, quos inter apochrypha priores, vel coetanei recensuerat, extra apochrypha collocarunt. Quare etsi, ut dicit Niceph. 2. hist. c. 46. controuerſi quondam habiti sint, post tamen in omnibus, quæ sub cælo sunt Ecclesijs auctoritatem sacrosanctam, & irrefragabilem obtinuerunt, & tanquam principia, atque elementa pietatis nostræ sempiterna permanſerūt. Vel dicendum, quod aliud est rejicere eos libros, aliud omittere, aliud à catalogo expungere, aliud non recensere: certè non primum, sed secundū præstitum est à Patribus citatis, tanquam minus ab illis perspectæ traditionis. Quod verò Hieronymus dixerit Græcorum Ecclesias illam non recipere: non ad omnes alludere potuit, sed ad aliquas: nec ad omnes Patres Græcos siue anteriores, ut Iræneum, Hippolytum, & ceteros citatos, vel suos coetaneos, quales erant Epiphanius, Chrysostomus, & alij: sed fortasse alludere voluit ad negatiuā auctoritatem Nazianzeni, Amphiloij, Basilij, Nisseni, qui prætexerunt catalogum scripturarum diuinarum, Apocalypsim omiserunt, aut ab ea abstinerunt, ita respondet Baronius anno 97. nu. 6. Sed quoniam supra recensuimus auctoritatem Andreæ Cæsariensis (quem sequitur Aretas Andreæ successor) & etiam disertissimis verbis c. 1. & cap. 2. citat in specie Gregorium Nazianzenum, (qui Nazianzenus oratione 35. Apocalypsim citat) insaniæ est dubitare à Gregorio Nazianz. non fuisse agnitionem pro canonico. Idem dicimus de Basilio, Nisseno, &c. Quare non potuit Hieronymus nec ad istos Patres respicere, cum dixit, Græcorum Ecclesiæ Apocalypsim non suscipiunt. Nec enim bona esse posset illatio Hieronymi, Græcorum Ecclesiæ nō recipiebant Apocalypsim, ergo Nazianzenus, Basilius, Nissenus non acceperunt Apocalypsim, nam idem Hieronymus subdit, Latinos eadem libertate non suscipere Epistolam ad Hebræos. & mox subdit. Tamen utrāque suscipimus, non huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes. Quare non est legitima ista collectio. Plerique Latini, vel aliquæ Latinorum Ecclesiæ non habuerunt ut canonicam Epistolam ad Hebræos, ergo vetustis, & doctrina spectabiles Latini Patres, v. g. Augustinus, Hilarius, &c. de illa dubitarunt. ita consequentia ista, Græcorum Ecclesiæ aliquæ non recipiunt Apocalypsim, ergo Nazianzenus, Nissenus, &c.

de illa dubitant: inanis, & nulla esse deprehenditur.

Ad secundum dicunt quidam, ut Didacus Payus de script. can. lib. 3. quod Caius Cherintum fecit auctorem huius libri, quia introduxit hunc errorem de terreno Christi regno futuro post resurrectionem, teste Eusebio 3. hist. cap. 22. & alijs scriptoribus. Sed nonnulli, ut Viegas in Apoc. & Barónius merito mirantur, cur Caius Catholico affixus sit talis error, cum apud Iræneum lib. 1. c. 25. Tertull. de præscr. c. 48. Epiph. her. 28. & antiquiores numeretur isti errores Cherinti, quod Deus non sit conditor huius mundi. Iesum natum more ceterorum hominum, & in eum Christum descendisse in specie columbæ, & Iesum mortuum, Christum verò perseverasse immortalē. Insuper Cherintus fuit propugnator legalium, blasphemator Martyrum, &c. quæ omnia in Apocalypsi libro expressè confutantur, & verisimile non est Cherinto fuisse tributum talem librum, ex quo tot insaniam eiusdem refutantur, solum enim vnicus Cherintiano errori ad stipulari videtur locus malè intellectus Apocalypsis c. 20. infra dissoluendus. Sed etiā si Caii verba diligentius expendantur, solummodo indicant, Cherintum hæresim suam introduxisse per revelationes quasdam ab Apostolo magno descriptas: unde non asseruit, vnquam Cherintum illarum revelationum fuisse auctorem; sed quod ex revelationibus Apostoli magni perperam intellectus falsitatem sui dogmatis introduxerit. Quod verò dubitatum sit à Dionysio, num auctor fuerit Ioannes, nihil officit auctoritati canonice, cum Spiritum sanctum asserat eius libri auctorem. Potuit autem impune tunc de auctore dubitari, an esset Ioannes Apostolus, an alius similis nominis, cum non adhuc illa Ecclesiæ iudicio terminata esset, modò autem nefas est, propter posteriora Concilia, & Ecclesiæ sensum dubitare. Eusebius autem adeo perspicuis verbis in chronico (ut monstratum est) Ioanni Apostolo tribuit eundem librum, ut nullum lectori de sua sententia det locum ambigendi. Nec obstat inscriptio, quod sit Ioannis Theologi, idem enim Apostolus, & dilectus, per antonomasiam Theologus similiter dictus est, ut patet ex Patribus, Athanasio orat. contra idola, Cyrillo 3. de Trin. Aug. tract. 36. in Ioan. Unde & in Dionysij Areopagitæ epistola hoc titulo reperitur prænotata, *Ioanni Theologo & Euangelistæ in Pabmo insula relegato*, intus verò inter cetera habent hæc verba. *Nos autem nulla procella, nulla aduersitas priuabit Ioannis clarissimo radio, id quidem consecuturos memoriam, ac renovationem tue verissimæ theologæ.* Est autem hæc epistola numero 10. in ordine epist. Dionysij, cuius esse legitimū scetum monstrat Metaphrastes apud Oecum. in Ioannem.

Ad tertium, sicut dicit Epiphanius her. 51. *quæ in lege, ac Prophetis obscura erant, & in enigmate dicta, ea Dominus dispensauit, ut per Spiritum sanctum ad nostram salutem seruo suo Ioanni revelarentur, quæ illic obscura erant; hic enim spiritalia, ac manifesta prædicans spiritaliter autem nobis eadem dispensauit.* Non ergo illa omnia de ciuitate terrena, cibis, &c. Iudaico more intelligenda sunt, sicut à iudaizante Cherinto, à sua prosapia Iudaica non degenerante, intellecta sunt; sed secundum allegoriam, & spiritualem sensum de cœlesti Hierusalem, de qua dicitur ibidem cap. 21. *Non uidisse in ea templum, quia Dominus Deus omnipotens, & agnus templum illius erant.* Porro locus vlti-

mus de regno mille annorum, si cum August. lib. 20. de ciu. c. 7. & S. Thom. 4. contra gent. c. 87. & 4. sent. d. 41. q. 1. a. 3. quæstioncula 1. resp. ad 4. intelligatur nedum præsens Ecclesia militans, sed & triumphans, planissimus est sensus verborum Ioannis, quod regnant cum Christo iusti, & electi, isto iam tempore prioris aduentus per millenarium, vniuersitatem significantem, sic autem regnant in eo, ut sint etiam regnum eius. Martyrū autē, & pro Christo decollatorum animæ, etsi cum corporibus nondū vnitæ sint, iam tamen regnāt cum illo, dum mille isti anni, hoc est præsens tempus, vsque ad iudicium decurrit: sic ergo regnat cum Christo nunc Ecclesia in viuis, & in mortuis. Describitur autem ista regnatio post primā resurrectionem non quidem corporum, quæ nondū facta est, sed animarum per resurrectionē spirituale, per quam homines à peccatis dono gratiæ resurgūt. Quod si solum referatur ad tempus futuræ eternitatis, in qua regnaturi perhibentur ij, qui non receperunt characterem bestiarum (de ijs enim erat sermo) regnaturi dicuntur mille anni, eo numero perfectionē indicante, eternitatē demonstrando, quæ perfectissima duratio est. Sed cum subdatur. *Et cū consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas*, dicendum, non referri ea verba ad eos annos, quibus sancti post iudicium extremum cum Christo regnabunt: siquidem ij non consummabuntur; sed ad periodū præcedentem, in qua Lucifer ligatus perhibebatur mille annis in abyssu, hoc est à tempore passionis vsque ad Antichristi aduentum, cui periodo veluti parenthesi interposita, de felicitate sanctorum, eorum præsertim, qui Antichristo non consenserunt, illa verba nectuntur sine difficultate. Vide Castrum de hæres. lib. 3. har. 2. de Beatis. Alias expositiones Neotericorum scriptorum super Apocalypsim legere ne graueris.

Ad primam confirmationem patet responsio ex dictis, cui singillatim respondet Epiphanius hæresi 51. dicens, per tubas significari non areas illas, aut argenteas Iudaicas, sed spirituales; nimirum Ecclesiæ prædicationem. Per 7. Angelos, Custodes regnorum intelliguntur, unde & in Daniele regna illa sub Angelis posita legimus, & Exodi 32. legimus, *Constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum*, alias *filiorum Dei*. Vel dicendum intelligi per septē Angelos, septem Episcopos Ecclesiarum, ad quos Ioannes iussu Dei scribit. Per 7. tubas, septenarium docentium ordinem. Per 7. ventura tempora vsque ad Antichristū tuba prædicationis Euangelicæ buccinantium, &c. unde mirifica huius libri vtilitas ex talibus prædictionibus demonstratur.

Ad secundam confirmationem, cum prophetia, etiam futura tempora respiciat, non ad iā tunc fundatā, sed dilatandā Ecclesiā sermonem, & litteras direxit, eique denunciassē erraturam illam particularem Ecclesiam post tempus Apostolorum, quod etiā ipsiusmet Ioannis patet testimonio: nam 93. anno post Saluatoris ascensionem Phrygiarum hæresi maculata est per falsas prophetissas Priscillā, & Maximillam, quæ sub Iezabelis nomine sunt à Ioanne prænunciatæ. Est responsio Epiphanius hæresi 51.

Ad quartum responderetur, quod Ioannes cum scriberet Euangelium, & Christi gesta, rationabiliter suū nomen omisit; hic autem suas visiones enarrans, in quibus persona loquens, & per quem loquitur, & litteræ scriptæ mittuntur, interseruntur, ut singulorum ser.

sermone, & gesta, ut personæ discernentur, suum nomen interfert. Sed & assumptum negari potest; nam in Euangelio Ioannis, habetur eius nomen, dum scribitur. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc*, & in Epistolis etiam, senioris nomine se nuncupavit: Parcissime autem se nominavit vix tertio necessitate coactus; etiā Daniel Prophetā in breuiori sermone prophetico octies suum interposuit nomen. Esaiam multoties reperies suum nomen inculcare, pluries Hieremiam. Hic autem est sermō Prophetarū character, qui ne sua vendere extimarentur, edicentis Dei, & enunciantis, & scribeutis nomen sepius exprimebant, ut maiorem dictis fidem conciliarent. Quod etsi Paulus de suis visionibus loquens nomen suum non expresserit, nō mirū, cum non propheticam scripturam enarraret, sed paraneticam doctrinam traderet, ubi per transfennam de visionibus sermonem habuit. Abeant ergo isti tot minutiarum pensculatores, qui nec temporis, vel muneris, vel subiectæ materiæ rationem aduertere noluerunt.

Ad confirmationem primam. Styli diuersitatem (quam magni faciunt Nouatores) imbecillum dicimus ministrare arguendi rationem: alius enim describendæ historiæ, alius epistolæ, alius prædictionibus, & vaticinijs debetur. Nec scriptura sacra Grammaticorum regulis alliganda est, cum sit satis, ut sensus per illas exprimantur. Vnde Gregorius in Iob. *Non metacismi collisionem fugio, non barbarismi collisionem deuto: sius, motusque, præpositionem casus seruare contemno, quia indignum vehementer existimo, ut verba cælestis oraculi restringā sub regulis Donati, &c.* Legendus in epistola ad Leandrum cap. 5. in expositione Iob.

Ad secundam cōfirmationem. Parum refert, si sit de loco dissensio, cū in inscriptione Doctores citati conueniant, illam Ioanni attribuentes. Vnde & de Homeri Iliade loco, ubi scripserit, etiam num certatur, nulla de ipso autore existente dubitatione. Verum circa locum nec Dorotheus Hieronymo contrariatur: nō enim negat fuisse scriptam Apocalypsim in Pathmo, sed sub silentio præterit, quod diuersum est ab expressa negatione. Quantum attinet ad tempus, magis standum est sententiæ Irē ei, & aliorum Patrum maximè antiquissimi Dionysij, qui ad eundem scripsit in Insula Pathmos relegatum, eiq; prædixit finem exilij sui, dicens epist. 10. *Ex Pathmi custodia dimittendus es liber, & in Asiaticam terram reuersurus, illicque perages boni Dei imitationes, easq; posteris trades*, quæ liberatio proximè contigit post obitum Domitiani, qui sequenti anno est occisus. Vnde sententiæ Irēni Apostolorum temporibus vicino magis standum est. Ad id, quod obijcitur de die Dominica, longè post mortē Ioannis cœpisse in Ecclesia celebrari, impudens est aduersariorum mendacium. Clemens 7. constit. Apostolic. c. 31. diem resurrectionis, diem Dominicam suo tempore celebrari solitam affirmat, & S. Ignatius epistola 3. eandem diem Dominicam regalem eminentissimā omnium dierum vocat: fuerunt autem hi duo Patres Ioannis Apostoli cœtanei.

Ad quintum, quod est Lutheri, responderetur, quod propriam vocem ignorat: non enim munus Apostolicum, tanquam sibi contraria respuit, reuelationes scilicet, & visiones, cum Apostolis datæ sint primitiæ

spiritus ad vtilitates Ecclesiæ, inter quas reuelationes pariter recensentur, ut colligitur ex 1. Cor. 14. Secundum verò opportunitatem illis vsi sunt: quia autem gesta Christi Domini Euangelistæ recensere debebant, & Paulus, & Petrus, Ioannes, Iacobus, & Iudas paraneticas litteras Ecclesijs scribebant, non opus fuit illis visione prophetica: quia vero Ioannes etiā prædicare debebat, quæ Ecclesia passura erat vsque ad finem mundi, quæ non nisi reuelatione prophetica in visionibus consistente cognosci poterant, propterea eius Apocalypsis visionibus imaginarijs est respersa. Vnde quicquid obganniat aduersarius, propheticus liber appellāndus est: differt autem prophetia huius libri à prophetia veteris testamenti: siquidem, ut dicit Haymo in Apocal. in præfat. *Tanta distantia est inter seruum, & dominum, inter legē, & Euangelium, inter Deum, & hominem, quia quod illi cernebant à longè venturum, hoc iste iam ex parte maxima factum, & in præsentii faciendum ostendit.*

Ad confirmationem responderetur, verè difficilem esse intellectu istum librum, dicente Hieronymo in prol. galeato, quod *tot habet sacramenta quot verba*, & in singulis verbis multiplices lateant intelligentiæ, nihilominus præterea multa facillima intellectu logimus, quæ pertinent ad correctionem morum, &c. habetur etiā totius libri argumentum, in ipsa enim, ut dicit Beda, *bella, & incendia intestina Ecclesiæ sua Deus verbis figurisque reuelare dignatus est*, diuiditq; illud in septem petiochas. Causæ vero huius obscuritatis rationabiles fuerunt.

Primo ne sacra mysteria darentur canibus, & margaritæ ante porcos apponerentur: vnde & propterea Christus Dominus sepius in parabolis loquutus est. Et Gentilibus Romanis sub nomine Babylonis Romam tunc idololatriæ mancipatam velut sub velamine ipse Ioannes voluit designare, ad crudelitatem Romanorum Imperatorum vaticinandam.

Secundò, quia cum præcipuè rerum futurarū, præsertim quæ sub finem mudi euenturæ sunt, prædictionem diuinus liber iste contineat, mirum non est si obscurus sit, sicut & ceteræ prophetiæ ante euentum erant obscurissimæ, & clausæ remanserunt vsque ad tempus statutum, ut dicitur in Daniele, & subditur, *Pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia*. Vnde cum Ecclesia in ingruentibus malis Dominus consolabitur extremis temporibus, per Doctores eandem illustrabit, & de interpretibus iudiciū fiet, & quæ sit vera interpretatio, etiam ex rebus, & euentibus ipsa cognoscetur, & prophetia plenè tunc intelligetur. Si ergo pondus auctoritatis, & rationum, quæ supra allata sunt, & fuitiles hereticorū ratiunculæ appēdantur, nihil amplius obijci potest, ut de hoc libro cōtra decreta Conciliorum, Patrum sententias, Christianorū consensum, cordatus quisque valeat dubitare.

CONTROVERSIA VI. SPECIALIS.

An Deus sit auctor eorum librorum sacrorum, qui aliquando perierunt, et quinam sint illi.

DEinde considerandum est de alijs libris, qui in diuinis voluminibus quibusdā citantur, sed inter ea numerati non sunt, vel quia perierunt, vel quia postmodum falsati perhibentur, etsi à Spiritu sancto olim fuerint dictati, de qua re vnicus formatur

articulus. Num olim alij fuerint libri diuinitus inspirati, præter sacros libros superius enumeratos, qui iam non extant.

ARTICVLVS VNICVS.

An præter enarratos sacros libros, alii fuerint à Spiritu sancto editi, qui postea perierunt.

Pro parte affirmatiua.

Videtur quòd sic, ex autoritate sacræ scripturæ. Primo. Numerorum 21. scriptum est. *Vnde dicitur in libro bellorum Domini, sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon.*

Secundo. Exodi 24. scribitur. *Scriptis autem Moyses vniuersos sermones Domini, &c. assumensq; volumen foderis. legit, audiente populo, qui dixerunt, omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes.*

Tertio. Iosue c. 10. dicitur. *Nonne scriptum est hoc in libro iustorum: stetit itaque Sol in medio cæli, & non festinauit occumbere, &c. idem liber citatur 2. Regum c. 1.*

Quarto. 1. Regum 10. scribitur. *Locutus est autem Samuel ad populum legem regni, & scripsit in libro, & reposuit coram Domino.* 3. Reg. 11. citatur liber verborum Salomonis, & c. 4. dicitur, quod locutus fuerit tria millia parabolas, & fuerunt carmina eius quinque, & mille. Et 3. Regum c. 6. & 2. Paralip. cap. 3. & 4. descriptionis templi summa continetur, quam Dauid diuinitus scriptam, & dictatam refert lib. 1. Paralip. c. 28. his verbis. *Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, &c. & postea. Omnia hæc venerunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem vniuersa opera exemplaris.*

Quinto. 1. Paralip. cap. ultimo scribitur. *Gesta autem Dauid Regis priora, & nouissima, scripta sunt in volumine Samuelis videntis, & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad videntis. & c. 4. citantur verba vetera, in quo libro recensetur historia eius, qui post Iosue stare fecit Solem, quam in vulgata editione habemus.*

Sexto. 2. Paralip. 9. dicitur. *Reliqua autem opera Salomonis priorum, & nouissimorum scripta sunt in verbis Nathan Prophetæ, & in libris Abiæ Salonitis, in visione quoque Addo videntis contra Hieroboam filium Nabat. cap. 12. scribitur. Opera verò Roboam prima, & nouissima scripta sunt in libris Sepeie Prophetæ, & Addo videntis, & diligenter exposita. & c. 20. dicitur. Reliqua autem gestorum Iosaphat priorum, & nouissimorum scripta sunt in verbis Iehû filii Hanani, quæ digressit in libros Regum Israel. c. 21. dicitur. Allate sunt autem ei literæ ab Elia Prophetâ, in quibus scriptum erat, hæc dicit Dominus Deus David patris tui. cap. 26. dicitur. Reliqua autem sermonum Ozie priorum, & nouissimorum scripsit Isaias filius Hamos. c. 33. de Manasse scribitur, quod oratio quoque eius, & exauditiō, et cuncta peccata, atque contemptus, &c. scripta sunt in sermonibus Hozai. & cap. 35. citatur liber quidam Salomonis, dum dicitur. *Et præparate vos per domos, & cognationes vestras in diuisionibus singulorum, sicut præcepit Dauid Rex Israel, & descripsit Salomon filius eius.* Ibidem de libro lamentationum Hieremiæ in funere Iosie fit mentio, dum dicitur, quod Iosiam luxerunt, Hieremias maxime, cuius omnes cantores,*

atque cantatrices usque in præsentem diem lamentationes super Iosiam replicant.

Septimo. Dauid scripsisse psalmorum tria millia, ex quibus amici Regis Ezechie solum quinquaginta & centum collegere, cæteris absconditis, ne ad notitiâ vulgi peruenirēt; testatur Athanasius in Synopsi.

Octauo. Hierem. 36. de alio volumine Hieremiæ fit mentio, dum dicitur. *Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi aduersum Israel, & Iudam, & aduersum omnes gentes à die, qua locutus sum ad te ex diebus Iosie usque in diem hanc. &c. quod volumen cum à Ioakim Rege Iuda combustum esset, Hieremias tulit volumen aliud, scribente Baruch, de quo ibidem dicitur, quod scripsit in eo ex ore Hieremiæ omnes sermones libri, quem combusserat Ioakim Rex Iuda igni, et insuper additi sunt sermones multo plures, quam antea fuerant. cap. verò 32. libelli emptionis, & venditionis agri, quorum vnus apertus, alter sigillis obsignatus erat, recenserunt, qui ab eodē Hieremiâ scripti sunt, de quibus Dominus dixit. Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, & librum hunc, qui apertus est, & pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis, in testimonium reuersionis in patriam post Babylonicā captiuitatem: vnde in fine eiusdem capituli dicitur. Quia conuertam captiuitatem eorum, dicit Dominus. cap. 51. scriptum est. Et scripsit Hieremias omne malum, quod venturum erat super Babylone in libro vno, &c. & dixit Hieremias ad Saraïam. Cum veneris in Babylone, &c. & postea. Cumq; compleueris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, & proicies illum in medium Euphratem.*

Nono. 1. Machab. ult. dicitur. *Cætera sermonum Ioannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum, &c. ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacerdotum eius.* 2. Machab. c. 2. dicitur. *Iudas ea quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregauit omnia, et sunt apud nos: si ergo desideratis hæc, mittite qui deferant vobis.* In initio eiusdem capituli citatur alius liber Ieremiæ Prophetæ, dum dicitur. *Inuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ Prophetæ, quod iussit eos ignem accipere, qui transmigrabant, ut significatum est, & ut mandauit, transmigratis.* Circa finem verò scribitur de alijs libris. *Item quæ ab Iasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentauimus nos vno volumine breuiare.*

Decimo. Matthæi 27. citatur illud testimonium sub nomine Hieremiæ. *Appenderunt mercedem meam triginta argenteis, quod ex Hieremiæ quodam volumine habetur, quo vsi sunt Nazare, ut dicunt Hieronymus, & Origenes supra citati.*

Vndecimo. Epistolam aliâ ad Corinthios, præter duas, scripsisse Paulum, apparet 1. Cor. 5. *Scripsi vobis in epistola. Nec commisceamini fornicariis, &c.* Similiter ad Laodicenses epistolam scripsisse, apparet ex dictis supra, vbi adductus est locus Coloss. 4. vbi dicitur. *Facite ut & in Ecclesia Laodicensium legatur, &c. & eam, quæ Laodicensium est, vos legatis.*

Duodecimo. Sūt multi Patres, qui ex multis libris tanquam sacris sumūt testimonia, ut libelli in scripti prædicationis Petri, ex quo Clemens Alex. 6. Strom. sumit testimonium dicens. *Petrus in prædicatione dicit, cognoscite vnum esse Deum, &c.* Iosephi Patriarchæ narratio, vel disputatio, quam Origenes non contemnendam scripturam vocat, & alibi 4. contra Cellsum, Altercationē Ioannis Thessalonicensis (cuius memi-

meminit Paulus Rom. 16. & Papisci defendit: Hermes libros nedum Clemens Alex. 6. Strom. & Origenes hom. 8. in Num. 10. in Ios. & lib. 10. in Epistola ad Rom. 35. in Luc. 2. & 4. Periarth. sed & Arhan. Apol. 2. decretorum Nicenae Synodi venerantur, & citant eos in confirmatione in iurorum dogmatum. Tertull. etiam lib. de oratione. Et olim in Ecclesijs quibusdam Græciæ publicè legebantur ad instructionem eorum, qui prima rudimenta fidei edocebatur. Vnde Ruffin. in expl. Symboli inter Ecclesiastica volumina numerat eos cum libris Tobiae. Pius Papa appellat eum Doctorem fidei, & scripturarum, quod sua ætate affulserit, cuique Angelus Domini in habitu pastoris apparuerit. Legendus Damascenus in vita Pij.

Decimotertio probatur expressè ex auctoritatibus nonnullorum Patrum dicentium, multos libros scripturæ interiisse: Chrysostomus namque hom. 7. in 1. Cor. 2. inquirès, ubi illud allegatū ab Apostolo, Oculis non viditis, &c. scriptum reperiretur. Credibile esse, ait, alicubi scriptum fuisse: siquidem magna librorum copia periit, & pauca ex prioris captivitate volumina extiterunt, quod ex reliquis captivitatibus planè constat. Etenim inquit Apostolus Act. 3. quod à Samuele, & qui secuti sunt Propheta omnes locuti sunt de eo, quæ tamen non certò feruntur, &c. & postea. Ante verò captivitatem subdit, multa abolita sunt librorum volumina, cum Iudei in ultimam prolapsi sint impietatem: quod in calce 4. Regum manifestè deprehenditur. Liber enim Deuteronomii vix maiorū captivitatibus inuentus est in luto obrutus. Hac ille. & hom. 9. in Matth. explicans illum locum. Quoniam Nazareus vocabitur, ait, quod multa ex prophetis perire monumentis, quod Dei historia Paralipomenon probare possibile est: desides enim cum essent Iudei, nec desides modo, sed & impii alia quidem perdiderunt negligenter; alia verò tum intenderunt, tum conciderunt, & de prophætiis quidem tali Hieremias refert: de negligentia verò in 4. Regum libro legimus. Quoniam post multum temporis vix Deuteronomii sit volumen repertum defossum quodam in loco, ac penè deletum: sic autè absque ulla incensione templi, absque ullo impugnante civitatis tumultu, sacri tamen libri variè deperibant. Quis iam istud inter illas depopulationes, vastationesque hostium inter illa templi, ac totius Urbis incendia contigisse mireretur?

Eucherius Lugdunensis in extremo lib. 3. Regum ait. Multa volumina, quæ scriptura quidem probat, constat hodie non esse. Vastata namque à Chaldeis Iudæa, etiam bibliotheca antiquitus cōgregata inter alias Provincia opes hostili igne consumpta est, ex qua pauci, qui nunc in sancta scriptura sunt libri, postmodum Esdræ Pontificis, & Prophetae sunt industria restaurati.

Ultimò arguitur, quia scriptores maiorum prædictorum voluminum deperditorum Propheta dicuntur, & videntes, ut supra dictum est, eorumque scripta prophetiæ, & visiones, & monumenta prophetica appellata sunt: necessariò ergo sacri, & divini exiterunt.

Pro parte negante.

Sed contra est primo autoritas S. Augustini, qui in 18. lib. de civ. Dei c. 38. expressè docet, hos libros dictos non fuisse divinitus inspiratos: sic enim

dicit, quod in ipsa historia Regum Iudæ, & Regū Israel, quæ res gestas cōtinet, de quibus eadem scripturæ canonicæ c. edimus, commemorantur plura, quæ ibi non explicantur, & in libris aliis inveniri dicuntur quos Prophetae scripserunt, & alicubi eorum quoque Prophetarum nomina non tacentur, nec tamen inveniuntur in canone, quem populus Dei recepit. Cuius rei facti causa me latet, nisi quod existimo etiam ipsos, quibus ea, quæ in auctoritate religionis esse debent, sanctas, utique Spiritus revelabat, alia sicut homines historica diligentia, alia sicut Prophetas inspiratione divina scribere potuisse: atque hæc ita fuisse distincta, ut illa tanquam ipsis, ista verò tanquam Deo per ipsos loquenti iudicarentur esse tribuenda, ac sic illa pertinerent ad ubertatem cognitionis, hæc ad religionis auctoritatem, in qua auctoritate custodiuntur canon.

Secundo videtur contra divinam providentiam, asserere, permisisse, ut sermones, & libri sui perirent, præsertim cum nullus finis huiusmodi permissionis commodè assignari possit: nam quod dicat Origenes in Cant. hom. 1. idcirco deperire permittit, quia caput humanum superabant, est contra eiusdem providentiæ rationem, cuius est donorum in Ecclesiæ utilitatem datorum non præterire, sed potius eorūdem esse conservatorem, & accretorem. Nec rursus, sicut idem dicit, propterea permitti sunt deperire, quia multæ corruptelæ ibi insertæ continebantur contra fidem, propter quod apochryphi illi libri habiti sunt: nam ad divinam providentiam pertinebat, suos libros semel divinitus dictatos, ab huiusmodi corruptelis præservasse, ut factum est in libris alijs, qui canonici sunt.

Confirmatur primo, quia inter argumenta, quæ faciunt eundem credibile, Biblia sacra esse divinitus inspirata, ut dictum est supra controu. 1. generalissima a. 1. ratione 8. & ultima, illud est, quod sacri codices inter tot exustiones, & turbines, & oppugnationes, nunquam excederint, & quod à corruptelis præservaverint, puniende divina ultione, qui eos adulterare tentassent.

Confirmatur secundo, quia si de vno solo apice scripturæ dixit Christus Matt. 5. iota unum, aut unus apex non peribit à lege, &c. multò magis dicendū est, integros codices non perijisse, nisi dicamus, potiorē providentiā fuisse apicem, quàm ipsorum met verborū Domini, de quibus dictū est Matt. 24. Cælum, & terra transibunt: verba autem mea non præteribunt. & apud Esaiam cap. 40. scriptum est. Verbum autem Domini manet in æternum.

Confirmatur tertio fortius, quia iactura ista, siue negligentia hominum, siue malicia facta fuerit, in Spiritum sanctum refunderetur autem ite n, qui cum potuerit, sciuerit, & quodam modo sibi debens, teneretur præservare tales libros, eorūdem iacturam fieri passus sit, nullo eiusdem iacturæ rationabili fine existente.

Tertio id in Ecclesiæ sponsæ redundat etiam incuriam: cum enim sit, & fuerit in omni tēpote omnium factorum dogmatum, & regulæ fidei, quæ ex magna parte in scripturis cōtinetur, fidelissimi custos, Paulo hortatē 1. Timor. 6. O Timothee depositum custodi. si aliquis liber deperditus esset, sua culpa deperditus esset, & si vi aliorum deperditus esset, magna fuisset iactura, amittere regulam credendi, & agendi, quæ magna ex libris in arte canonis reperitur.

Confirmatur, quia maxima incuria esset Ecclesie, si vnum è Sacramentis amitteret culpabiliter, & maxima iactura si inculpabiliter, ergo maxima incuria, vel iactura Ecclesie fuisset, vnum aliquem è sacris libris perdere.

Quarto, quia in nouo testamento nec ab Euangelistis, nec Apostolis citantur tales, qui iam non extant libri.

Vltimo, quia antiquissimus fuit canon Iudeorum alphabetico numero duos, & viginti libros continentes, & in tali canone nunquam facta est mentio talium librorum, quorum ex non interrupta Sacerdotum successione, maxime ante captiuitates ad posteros aliqualis cognitio potuit peruenire: & si post captiuitates, & exustiones libri sacri per Esdram instaurati perhibentur, omnes quotquot sacros, & diuinos agnouisset, pariter instaurasset.

CONCLUSIO.

Problema est utrinque disputabile, quod sacri libri, præter enumeratos, interciderint, vel existant.

Respondeo dicendum sicut dicit Origenes hom. 1. in Cant. versus finem, quod operosum est procul ab opere proposito (vbi de controuersijs ad fidem attinentibus disputamus) si velimus nunc inquirere, quam multorum librorum commemoratio fiat in scripturis diuinis, quorum lectio nulla nobis omnino est tradita: vnde modestè de hac quaestione suspendens iudiciũ, subdit, supra nos esse pronunciare de talibus: quia tamen non inutile est, etiam de his probabiliter ad vbertatè intelligentiæ dicere, quid probabilius dici possit, enodandum est. Completa autem combinatione facta, multiplex fuit opinandi modus. Quidam, vt Chrysostomus, quæ sequuntur Bellarm. lib. 4. contr. 1. c. 4. Serarius prologo Bibliac. c. 8. q. 14. Escalantes de sac. script. lib. 1. c. 5. & ex hæreticis Beza in Ep. Iude, Vvitach. controu. 1. q. 3. c. 4. dixerunt fuisse sacros, & etiam canonicos. Alij in extremo, nec fuisse sacros, nec canonicos, sic August. supra, quæ sequuntur Staplet. lib. 2. contra Vvitach. Salmeron proleg. 9. can. 4. & ex hæreticis Iunius lib. 4. in Bellarm. c. 4. & Hugo Brugthon in conceptu. Quidam aiunt, esse sacros, sed non fuisse canonicos, ita Ioannes Drusus ep. 101. Quidam aiunt, fuisse canonicos secundum se, non quoad illius temporis Ecclesiã, nepe aliquos canonicos, qui sub nomine Prophetarum citantur. ita Serarius loc. cit. Aliam combinationem nullus somnauit, vt fuerint canonici, nullo autem modo sacri. Quod fuerint sacri, & canonici, ex multis argumentis pro parte affirmatiua talis sententia roboratur: sicut & opposita in extremo sententia ex alijs in oppositũ allegatis, multis argumentis probabiliter suadet, & maxime ob solius Augustini autoritatem. Inter hos dicendi modos, ille plausibilis est, & facillimè suaderi posset, & Chrysostomus, & Augustinũ concordaret, vt non omnes citati libri sacri fuerint, & diuini, sed solum ij, qui cum elogio Prophetarum citantur, vel à Prophetis manifestè in populo receptis, & ad scribendum ex officio, & instinctu Dei destinati, quos vt tales recipiebat, & agnoscebat Synagoga, descripti sunt. Sed quia August. lib. 18. de ciuit. c. 38. expresse dicit, *Eorum quoque Prophetarum nomina,*

qui illos libros scripserunt, non tacentur, nec tamen, subdit, inueniuntur in canone, nisi quia historica diligentia, & non diuinitus conscripti sunt, ab ipso Aug. pro non sacris, nec canonicis habentur. Vnde talis quaestio apud Catholicos problema remanet, & hinc inde possunt dissolui rationes. Apud hæreticos verò eos, qui Augustinum sequuntur, frustra quaestio ista intentatur, & differitur, cum pro crititio habeant illum librum esse sacrum, & canonicum, qui vel alio libro canonico memoratur, vel citatur. Quare sibi manifestè contradicunt, Augustini sententiam sequentes; nullo autem modo sibi contradicentibus orthodoxis, qui sine tali crititio probabilem, & rationabilem Augustini sententiam defendunt.

Solutiones oppositionum pro parte affirmante.

Ad primũ in oppositũ multipliciter respondetur. R. Manachen, quem sequitur Aug. Eugubinus Chisamenfis Episcopus, Oleaster, Caietanus, dicentes fuisse narrationem quandam Dei, quæ reuelata erat Moyse, Hebræorum voce, & ore decantata, vbi huiusmodi bella recensebantur: vox enim illa, sepher, narrationem etiam significat, non solum materiale librum, idem tenuit Rupertus Abbas in hunc locum. Sed obstat vulgata editio, quæ sepher, pro libro usurpauit, Aben Ezra putat hunc librum esse librum Iudicum, vbi multa bella aduersus Amorri hæos facta leguntur. Sed hoc non potest stare: nam liber Iudicũ multo post totius Pentateuchi descriptionem, editus est, vnde non potuit in Numerorum libro citari, nisi dicatur prophetice futurum, pro præterita re gesta usurpatum. Alij Rabbinij, quos sequitur Lyranus, putant esse librum ipsum Numerorum; nam sepher, etiã numerationem significat: idem tribuitur Hugoni Victorino in annotatiunculis lib. Num. Sed hoc non potest stare: non enim verisimile est, Moysen potuisse citare illum librum, quem tunc litteris mandabat, & præterea in toto Numerorum libro non legitur hoc testimonium. Alij dicunt, vt Abulensis, hunc librum esse eundem cum libro iustorum, in quo narrabantur multa gesta temporum futurorum toto tempore status Iudeorum, aliquali er prophetice, & aliquali er historice, assimilarique libro Apocalypsis, in quo scribuntur notabilia Ecclesiæ gesta à tempore, quo scriptus est, & euenient vsque ad consummationem sæculi, fuisseque à Moyse descriptũ ante volumina legis. Sed gratis vnus liber cum alio confunditur, cum tanquam distincti libri allegentur à scripturis citatis, gratis etiam de tempore, quo scriptus est, diuinatur. Dicendum ergo cum Augustino in qq. super Num. q. 42. negandum non esse fuisse iam libros siue Chaldæorum, vnde egressus est Abraham, siue Ægyptiorum, vbi didicerat Moyses omnem illorum sapientiam, siue cuiusque gentis alterius, in quorum librorum albo potuit esse scriptus liber iustorum, qui tamen non ideo sit assumendus in eas scripturas, quibus diuina commendatur autoritas, sicut nec Prophetæ ille Cretensis cuius mentionem facit Apostolus, nec Græcorum scriptores, vel Philosophi, vel Poetæ, quos idem ipse Apostolus magnè sanè aliquid, & veraciter promptum apud Athenienses loquens dixisse confirmat. Hunc librum adhuc cerni, & extare apud Æthiopes, dicit Genebrardus

in Chronicis. Vel dicendū cū Masio præfat. in Iosue, apud veterem Ecclesiam fuisse diaria, & annales, vbi genere populi Dei continuata serie describebantur, & eorūdem gestorum scriptores, *הַמְּשִׁלִּים* subtiles scilicet, & elegantes scriptores partim ligata, partim soluta oratione scribentes. Inter hæc scripta recensentur supradicti libri qui interciderunt.

Ad secundum respondetur non fuisse illam scripturam volumen aliquod distinctū à Pentatheuco, sed vel fuit decursus totius Mosaycæ narrationis ab initio Genesis vsque ad finem 19. capitis Exodi, vt dicit R. Salomon; vel vt dicit D. August. fuit liber solum continens iudicialia, & ceremonialia mandata, quæ à 20. cap. vsque ad 24. Exodi recensentur; vel vt dicit Caiet. liber, qui in primis decem præcepta, ac deinde cæteras iudiciorum, & ceremonialium leges ante promulgationem legis in tabulis à Moyse promulgatas, continebat.

Ad tertium. Quidam dicunt illum librum fuisse annales custoditos in templo, vbi recensebantur, quæ tunc agebantur in populo illo Iudaico annotatu digna, & ex illo testimonium desumpsisse Iosue, ita Andreas Masius in comm. Iosue. Sed nō videtur verisimile aliquibus, ad euidentis miraculum factum coram populo, qui viderunt solem stetit, testimonium humanum adductum à Iosue scriptore diuino, vt ijs, quæ scribebat, posteri fidem adhiberent: sed hæc instantia nulla est, vt dicitur. Theodoretus in qq. in Iesum Nauè dicit hunc librum fuisse vetustissimum, & esse commentarium, ex quo historia Iosue ab incerto autore per compedium collecta fuerit. Sed non potest stare; nam cap. vltimo dicitur, *Scriptit Iosue omnia verba hæc in volumine legis Domini.* Author. qq. super libros Regum (qui à quibusdam Hieronymus existimatur) existimat hunc librum esse primum, & secundum librum Regum, in eo enim iustorum gesta scribuntur Samuelis. David, &c. Sed hoc non potest stare; nam 2. Reg. 1. expressè dicitur: *Præcepit David, vt docerent filios Iuda arcum, sicut scriptum est in libro iustorum:* nō est autem verisimile, eundem librum se ipsum citare. Quidam Hebræi dicunt hunc librum esse librum duodecim Prophetarum, inter quos est Abacuch, in cuius oratione factū Iosue recensetur. *Sol, & luna steterunt in habitaculo suo.* Sed non potest esse, cum liber Prophetarum 12. post tempora Iosue scilicet, post 800. vel mille ferme annos conscriptus sit. Alij putant esse librum Exodi, nam Exodi 17. dicitur, *Scribe hoc ob monumentum.* & *trade auribus Iosue. delebo n. memoriam Amalech sub celo:* Rabbi verò Salomon extendit ad totum volumen legis, vbi iustorum Abraham, Isaac, &c. gesta recensentur; vbi admonitiones illæ cernuntur, vt se exercerent in arte bellica, &c. iuxta præceptum illud Gen. 49. *Manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum.* Sed hæc est nimis generalis expressio, in particulari non continens factum Iosue de retardatione cursus solaris. Vel ergo dicendum est, vt dicit hic Caiet. quod nūc hic liber non extat, sicut & multi alij sacri Prophetarum libri non extant, qui perire, vel si sequamur sententiam Augustini, hic liber descriptus est non propheticè, sed historica diligentia, potuit autem factum illud prophetica prædictione traditū, ab aliquo annalium scriptore in iisdem annalibus recenseri, vnde Iosue testimonium assumens, non simpliciter humanum testimonium assumpsit, sed

diuinum, historica diligentia tamen descriptum, nec inaniter, sed vt posteri hæc firmitus crederent, quando multò ante prædictione diuina factum illud annunciatum esse, cognoscerent.

Ad quartum respondetur ad illam autoritatem 1. Reg. c. 10. *certum est*, illam legem regni, vt notauit Abulensis in eum locum, non fuisse legem Mosaycam, nec. n. ibi ritus vngendi Reges tradebatur, hæc enim nouiter à Samuele scripta perhibetur: nec lex regni poterat esse illa, quam superius in petitione Regis populo enarrat; illa enim tyrannica erat, indigna quæ à viro sancto, & Propheta traderetur; sed erat lex regni continens institutiones dominij regalis, non tyrannici, circa populorum rectam gubernationem, quæ cum esset reposita corā Domino in tabernaculo, non leue argumentum assumitur ab aliquibus, vt fuerint sacræ institutiones, ac proinde propter hoc cum cæteris libris sacris consulto repositus talis liber illas continens, qui postea interciderit. Verum pro S. Augustino responderi potest politicas illas, & regias institutiones non peculiari instinctu Spiritus sancti descriptas, sed humana, & politica sapientia compositas.

Ad autoritatē 3. Reg. c. 4. de libro verborū dierum Salomonis. Quidā apud Theodoretum 3. Reg. q. 37. dicunt esse librum Paralipom. Sed non potest stare, nam liber Paralip. est liber prætermittorum in libris Regū, vnde oportet esse illis posteriorem. Alij dicunt esse illos, qui intitulatur liber Nathan Ahie, Addo, & c. 2. Paralip. 9. ita Abul. 3. Reg. 11. Sed non potest stare, quia illi libri multi sunt, at liber dierum Salomonis, vt vnicus traditur, & ab illis diuersus. Alij cōsent esse partem diariorum, & annalium Regum Iuda, & Israel, & peculiari volumine, propter historiæ Salomonis magnitudinem, contineri; qui liber à libris Regum diuersus est, vt notat Senensis lib. 2. verbo. Regum Israel. Hæc autem diaria non ab autore canonico potuerunt describi, sed à senioribus, vel notarijs, vel Chronistis, quibus res gestas scribendi demandabatur cura. Et hoc verisimilius est, nam apud Reges consuetum est suorum temporum, habere chronistas, qui dicuntur à Commentarijs, vnde 3. Reg. cap. 4. dicitur de Salomone, quod erat ei. *Iosaphat filius Ahilud à commentarijs.* Quare quod dicit Lyrans hunc librum à Salomone scriptum, sed à Nabuzardan combustū, nō potest subsistere, nam libri Regum scripti sunt post captiuitatē Babyl. vt patet ex 4. Reg. c. 25. non potuit ergo hic liber, qui in libris Regū citatur, cōburi à Chaldeis. Quidam dixerunt, quod parabola sunt illæ, quæ sunt in lib. Prou. Cantica verò sunt illa, quæ scripta sunt in libro Cantici canticorum. Sed hoc non potest stare, quia parabola, quæ habentur in libris Prou. non sunt tria millia parabolarum, cum versus tamen (in quibus nec est integra parabola) sint nongenti, & quindecim. In Canticis nō sunt trecenti versus, quorum quilibet non continet vnū carmen. Alij dicunt, quod cōsultò dicitur. Loquutus est quoque Salomon tria millia parabolas, &c. non enim ipse aliquid scripsit, sed alij audientes excipiebant, & scribebant, & ex his omnibus, nec omnes parabolas, nec omnia Cantica, sed quædam tantum descripta. Iosephus lib. 8. c. 2. testatur, *Salomonem composuisse libros odarum, & carminum quinque mille, & parabolarum, ac similitudinum libros sex mille, & cuiuslibet speciei plan-*

tarum suam adhibuisse parabolam. idemque fecisse de pecoribus, & cæteris terrestribus animantibus. Sed difficultas etiam esset in hac positione, cur maior pars sit omissa, & cur Esdras reparator scripturæ, tam maximam partem incompletam relinqueret non reparavit. Sed melius respondetur dictas alias parabolas, Cantica, & disputationes de arboribus, volucribus, &c. quæ Salomon ipse describeret, minime ad sacræ Scripturæ pertinere, unde nec per Esdras reparata; cum enim *Omnis scriptura diuinitus inspirata*, ut dicitur 2. Timor. 3. *Sit utilis ad docendum, arguendum, &c.* hæc alia, quæ loquutus est Salomon, & forte in magnis libris scripta sunt, curiosa erant, & magnitudinem ingenij ostentantia potius, quam utilia, propterea non sunt dictata diuinitus, ut in casu scripturarum canone locarentur; ita Abulenf. & fortassis S. Theophylus lib. 3. ad Autolicum id insinuat, cum dixit, præter librum sapientie canonicum alium librum sub eodem titulo à Salomone descriptum (quem sequitur Magister doctissimus Fr. Paulus Minerua lib. 1. Neom. c. 11.) alludit. n. ad sapientie, & doctrinæ Salomonis alios libros descriptos, à canonicis distinctos. sed hoc ad communiter receptos libros Prou. Eccl. Sapientia refertur, quod Ecclesiastici 12. testimonio comprobatur ubi dicitur. *Conscripsit sermones rectifimos, & veritate plenos.* Alij libri ab istis falsò Salomoni attribuntur, ut exorcismi, & adiurationes Salomonis de quibus meminit Ioseph. 8. antiquit. c. 2. similiter incantationes eiusdem, Clauicula, & huiusmodi. Præstat Origenis iudicium in hac re audire, sic in. scribit in Mart. c. 35. à Salomone scriptis adiurationibus solem adiurari: sed ipsi qui utuntur adiurationibus illis, nec idoneis constitutis libris utuntur: quibusdam autem Hebræi acceptis videntur libris. Difficultas est de Epistolis Salomonis ad Hiram, & Regem Tyri, de quibus 3. Reg. 5. quos refert Ioseph. lib. 8. antiquit. c. 2. & ad Vaphræ Egypti Regem, quæ recenset Euseb. 9. de præp. c. 4. similiter de quæstionibus enigmaticis inter Hiram, & Salomonem, de quibus Ioseph. 1. contra Appio. an scilicet pertineant ad sacras Scripturas. Et certè non est cur adstringamur ad id fatendum, quare ad æconomicam, & physicam sapientia Salomonis pertinent. Idem dicendum de Neomenijs, quas noster P. F. Paulus Minerua defendit, de hac re edito libello, à Salomone descriptas, ad Astronomiam pertinere, & non Spiritu sancto dictante conscriptas.

Ad auth. lib. 1. Paralipomenon c. 28. dicitur à Rabbinitis, quod Samuel ex reuelatione Dei docuit Dauid de omnibus istis. Alij dicunt per semetipsum Dauid hoc habuisse per reuelationem à Deo, & ex hoc textu probatur opinio opposita. Sed pro altera sententia responderi potest cum Hugone, & ante ipsum Rabbano, illud Exo. 25. intelligi de exemplari, quod Moyse in monte monstratum est, quod per Moysem peruenit usque ad alios, quod Moyse in scripto redegit: dicitur autem scriptum manu Domini, quia Moyse ex ore Domini illa scripta fecit. Hæc ex Hugone, qui citat magnam quandam glossam, quæ patenter docet illud exemplar referri posse ad visionem Ezechielis: sed probabilius est, quod dicit Hugo, nā Ezechiel prophetare cepit anno 5. post transmigrationem Ioachim, & cum eodem in Babylonicam captiuitatem translatus: captiuitas autem multa post tempora Dauid, & Salomonis extitit. Sed certè si ad-

mittatur primā, Dauid nouam scriptionem dedisse Salomoni, ut innuit vulgata, & septuaginta Interpretes id etiam clarè explicant, dum vertunt, *Paramini iuxta scripturam Dauid. & per manum Salomonis filij eius*, non est consequens fuisse sacræ scripturæ, non enim quicquid dixerunt Propheta, vel scripserunt, canonicum est, sed quicquid à sacro Propheta, vel scriptore scriptum est, secundum motionem Spiritus sancti, ad publicam instructionem, & informationem Ecclesiæ, & ut norma credendorum, & agendorum, ex determinatione Spiritus sancti id sacrū, & canonicum est. Unde nulla scriptura, aiunt, nouiter Dauid tribui debet.

Ad quintum illud argumentum, probabilem facit eam sententiam, quod fuerint prophetici, cum sint à Prophetis descripti. Eam mordicus defendit Pineda de rebus Salomonis c. 1. v. 8. Verum pro S. Augustino dici potest conscriptos potius historica diligentia, quam inspiratione diuina, & propter hoc non relatos in canone, nec ut sacros habitos, & ut dixit etiam Abulenf., multa in eo libro curiosè scripta sunt: continebantur. n. ibi multa, quæ non pertinebant ad intentionem sacræ Scripturæ; recensebantur enim scripta omnium regnorum, & Regum usque ad Dauid: scriptura autem diuinitus inspirata utilis est, non curiosa. Ad c. 4. ubi citantur verba vetera respondent quidam esse librum Ruth. Alij melius dicunt esse librum particularem continentem historiam particularem progenitorum Dauid. Legendus est Author qq. siue traditionum Hebræicarum, & Sixtus Senensis 2. Biblioth. vers. Verba vetera. Quæ ibi recensentur de statione Solis, qua occasione, & quomodo id factum sit, idem Author traditionum Hebræarum demonstrat, cum Lyrano. Consulatur idem Sixtus, ad quem lectorem remitto.

Et per hæc patet responsio ad sextum de verbis Nathan, Ahie, Addo, &c. Quod verò obijcitur ex 2. Paralipomenon c. 25. dicitur, quod illis litteris exprimebatur eadem diuina sententia, quæ in sacra Scriptura hoc loco registratur: non autem significatur aliquis liber ab Elia descriptus. Lege Salmer. proleg. 10. Quod verò dicitur Ozie gesta ibidem. c. 20. ab Esaia scripta, respondet Lyranus, non in libro Esaie, quem habemus, sed in alio, qui non fuit per Esdras reparatus, ea gesta descripta. Ut autem Augustini sententia probabilis appareat, non est inuersimile dicere, ea recenseri, quæ sub Ozia prophetauit Esaia, nimirum ea, quæ continentur per quinque capita. Sicuti etiam cum Paralip. 32. commemoratur visio quædam Esaie continens sermones, & misericordias Regis Iuda, proculdubio intelligi potest, quod à 36. usque ad 40. caput longo sermone describitur. Quod verò adducitur de sermonibus Hozai, responderetur ut supra de libris Nathan, &c. Quod obijcitur de libro Salomonis 2. Paralip. 35. solui potest ex dictis: sermo enim est, & allusio ad scripturam illam porticus, & templi, & ministrorum, quæ Dauid per manus accepit, & sic inchoatam tradidit Salomoni, quam opere, & executione perfecit. Sed quamuis author, & descriptor fuerit Dauid, non sit consequens fuisse sacræ scripturæ, ut supra dictum est. Quis autem fuerit liber ille lamentationum Hieremiæ, Hieronymus, & quidā Rabbini, inter quos est Rabbi Salomon, apud Senensem lib. 2. censent hanc lamentationem esse postremam partem libri Threnorum, sub

sub quarto, & ultimo alphabeto comprehensam. Hugo Cardinalis Lyranus, & ante hos Magister historiae Scholasticae de toto Threnorum libro loqui videntur indistinctè.

Ad septimum, alij Patres nonnisi 150. Psalmos Davidis agnoscunt, quos post captiuitatem Babylo- nicam hinc inde dispersos, Esdras in vnum digessit volumen, vt dicit Chrysostomus. Sed an fuerit omniū author David, inter Patres quæstio est: affirmati- uam partem tenent Augustinus, & Chrysostomus, & alij, nempe omnium authorem fuisse David; sed cantoribus destinatis traditose esse, qui eos describe- rent, & ad cantus adaptarunt; vnde & multos horum cantorum nominibus scriptos videmus. Negatiuam partem tenent Hierony. epist. ad Sophron. Athana- sius in Synopsi. Sed bene scripsit Theodoretus in Psal. parum hoc interesse, cum Spiritus sanctus om- nium perhibeatur afflator, & subdit. *Vincat plurimum sententia: plures enim Davidis esse asserunt: præsertim cum Ecclesia Davidis esse pronunciet, vt dicit Cassio- dorus in Psalmos. Sed de hac re suo loco.*

Ad octauū, Rabbi Salomon apud Senensem lib. 2. putat illum librum esse librum Threnorum, quem exustum rescripsit Hieremias, quartum superaddēs alphabetum, quod in priori volumine nō posuerat. Quam responsionem sequitur Lyranus. Cartæ verò illæ, vel libelli emptionis, & venditionis illius, conti- nentes prophetiam consolatoriam, non distinguuntur à libro Prophetiæ integræ Hieremiæ, in quo de libellis illis, & prophetia in illis cōtenta apertissima mentio fit. Malum verò illud, quod in libro vno de- scripsit Hieremias, non fuit aliquis distinctus sacer liber, sed quinternus quidam, vt dicit Hugo, in quo quæ dicta erant de onere Babylonis scripsit, & tradi- dit Saraïæ, vt illum legeret in flumine Babylonis, ipsumq; colligatum lapidi, ne supernataret, proieceret in Euphratem, signans, quod ita Babylon destrue- retur.

Ad nonum responderi potest, eos libros non fuisse sacros, sed annales quosdam, vel diarios, vbi recense- bantur gesta Ducum, & egregiorum virorum anno- ratu digna. Sic responderi potest ad auctoritatem c. 2. lib. 2. Machabæorum, & cum in eodem capite allegatur liber descriptionum Hieremiæ Prophetæ, quamuis aliqui dicant, vt Dorotheus in Synopsi, & Epiphanius in vita Hieremiæ, potuisse olim haberi tanquam sacræ historiæ supplementum à Hieremiæ, vel Baruch conscriptas, quæ nunc nō habentur: tamē Hugo noster dicit, descriptiones has descriptas ab his, qui scripserunt gesta Hieremiæ, sicut fit in chro- nicis: vel esse epistolas, & admonitiones, quas fortè ipse fecit. Et quia prophetiæ non erant, sunt inter apochrypha deputatæ apud Hebræos. Noster Senen- sis lib. 2. Biblioc. in Ieconia, Esdras earum rerum scrip- torem facit.

Ad decimum, librum illum, è quo dicunt dicti Pa- tres desumptum illud testimonium, apochryphum pariter appellant: fuerunt autem soliti Apostoli ex huiusmodi libris testimonia aliquando proferre: po- terāt enim seligere vera, vt idem Origenes hom. 1. in Cantica expressè testatur. Quanquam non desint qui Hieremiæ prophetiam citari existiment, nō quidem scrip- tam, sed traditam, vt illud quoque per tra- ditionem habetur de Turri Siloe, à Christo Domi- no citatum Luc. c. 13.

Ad vndecimū, de Epistolis tribus ad Corinthios, & Epistola ad Laodicenses quid sit respondendum, satis supra dictum est.

Ad duodecimum, illi libri inter apochryphos computantur, obscuros scilicet, & ambiguos, de quorum auctoritate, & veritate dubitatum est, quamuis à nonnullis Patribus in cœtibus communi- bus ad plebis edificationem legerentur, eorundemq; testimonijs ad fidei confirmationem interdum vte- rentur: sed de his infra.

Ad decimum tertium, auctoritas illorum Patrum facit sententiam illā probabilem, sed opposita suam ex alijs probabilitatem habet.

Ad vltimum respondet S. Augustinus, à Prophe- tis quidem illa conscripta, sed non tanquam Prophe- tis, historica scilicet, aut epistolari diligentia, non prophetica inspiratione.

Solutiones pro parte negatiua.

AD primum respondetur, S. Augustinum in ea- fuisse sententia, vt diceret aliquos libros à Pro- phetis editos, non fuisse dictatos à Spiritu sancto, vtpote cum ab illis non tanquam Prophetis diuino instinctu, sed humana diligentia, & tanquam ab ho- minibus scriberentur. Verum hæc distinctio Augu- stini ab oppositæ sententiæ authoribus vim non ha- bere existimatur: quicumque enim libri Prophetarū eo ipso, quod à Prophetis dignoscantur esse descri- pti mox inter diuinos ab Hebræis ante captiuitatem, & ab ipsa Synodo Hierosolymitana post captiuitatē facta (cui præfuit Esdras) annumerabantur: non secus ac si nunc aliquis liber constaret ab aliquo Apostolo- rū editus mox inter diuinos annumeraretur ab Ec- clesia. Et sicut idem Aug. 18. de ciuit. c. 33. librum at- tributum Enoch aliquando fuisse canonicū cōcessit, licet ob nimiam vetustatem à canone excidisse non diffidetur, ita eosdem libros conformiter ad eiusdem Augustini doctrinam, quia Prophetis attribuuntur, canonici dici possēt, licet ob varios casus exciderint. Vnde Eucher. 3. Reg. *Multa, ait, eiusmodi volumina scriptura quidem probat, sed hodie constat non esse.*

Ad secundum, non est contra Dei prouidentiam iacturam factam esse aliquorum librorū sacrorum, sicut nec est contra eandem, multas reuelationes excidisse, necnon & traditiones multas, & vberiore illam cognitionem factam primis nostris Ducibus, & Hierarchis, solummodo relinquēs eas scripturas, & reuelationes, quæ vtiliores, aut necessariores erant. Accedit (dicunt quidam) socordia, & negligentia Iudæorum, quæ potuit esse motiuum diuinæ permis- sionis, vt iacturam paterentur sacri libri, sicuti com- bustio Arcæ, & alia mala illata ab Antiocho, peccatis tribuitur Iudæorum recedentium à testamento san- cto, vt habetur clarè 1. Machab. c. 1. Sed cum illa fue- rit vera Ecclesia, nō est rationabile dicere, quod fue- rit indiligens diuini depositi custos. Melior ergo est prima responsio. Vnde etiam pro temporum, loco- rum, gentium varietate potuit quantum ad explica- tionem plura, vel pauciora credenda proponere.

Ad primam confirmationem optimum argumen- tū est, quod sacra Biblia edita sint diuino spiritu, ob conseruationem librorum sacrorum, si nō omnium, saltem eorum, quos vtiliores, & necessariores ad per- manendū iudicauit prouidentia diuina: nihil tamen officit,

officit, aliquos perijsse: nec enim omnia, quæ Deus facit, conseruat. Er quid Christi Domini verbis, & factis pretiosius? & nihilominus nec ea omnia voluit describi, & in nostram notitiam peruenire, sed necessaria, & quæ expedire iudicauit, vt patet Io. 20. & 21. *Multa & alia fecit Iesus, quæ non sunt scripta in libro hoc, hæc autem scripta sunt vt credatis, &c.* Vnde & pueri illi dicebant Nabuchodonosori. *Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest nos eripere, &c. quod si noluerit, notum tibi sit, d. Rex, &c.* Dan. 3.

Ad secundam confirmationem. Ea verba intelliguntur non de sensibili sono, aut scriptura: sed de rebus significatis per illas quantum ad impletionem eorum, quæ prædicta sunt; nullus ergo apex præterijt quantum ad promissionem, & impletionem, vnde subditur, *donec omnia fiant*: at nihilominus multæ membranae, nedum apices excidere potuerunt.

Ad tertiam confirmationem. Et si Spiritus sanctus sciuerit, & potuerit membranas deperditorum librorum illas seruare, noluit altissimo suo consilio, quod scrutari nequimus: potest autem aliqualis ratio assignari demeritoria ex parte humana, incuria scilicet, & desidia Iudeorum (sed hoc supra refutatum est) vel nostræ curiositatis repressio vtiliora, & necessaria relinquens volumina, vel alia causa, quæ nos latet, & scientiæ diuinæ, eiusque altissimo iudicio factis innotescit.

Ad tertium principale respondetur, quod is fideliter depositum custodit, qui depositi naturam nullo modo permutat, vt auro plumbum impudenter, aut fraudulenter grammenta supponat, vt docet Vincentius Lyrinensis lib. contra Prophet. vocum nouitates, hoc modo Synagoga seruauit libros sacros, vt nullo modo eos permutarit, supposititios pro eis obtrudendo. Cæterum quod vi, vel fortuito pereant, absque lata culpa depositarij, nulla infidelitatis nota taxari potest, & sic accidere potuit, vt ex varijs calamitatibus populi Iudaici (maximè tempore Manasses, eo enim tempore, sanguine occisorum Deum verum colentium impleta est Hierusalem vsque ad os. 4. Regum 21. & ludibrio Prophetæ, & religio habebatur) vt omnes sacros codices, quos idololatraz delere conabantur, illatos, & intactos vsquequaque seruare non potuerint, vel abscondere, sicut ex volumine legis patet, quod intra parietes templi absconsum fuisse, non est creditu inuersionis simile. Quod si is fidelis est custos, qui tandiu seruat depositum, quandiu dominus depositi custodiendum præscribit; certè tantum Synagoga libros eos seruauit, quandiu Deus seruari voluit. Nec aliquid ex tali amissione deperditum est ex regula fidei, quippe qui in alijs libris, & traditione continetur expressè, sufficientissima ad dogmatum cognitionem, & morum directionem. Fuit ergo semper Ecclesia depositi custos, cum non sua culpa aliqua volumina perdiderit, sed Dei prouidentia id acciderit. Nec sufficienti credendi regula, & re necessaria priuata est, cum aliorum librorum lectione compensetur.

Ad confirmationem dicitur, quod est dispar ratio, non enim est tanta iactura vnius libri sacri, quanta vnius Sacramenti Euangelici: nam per vnum Sacramentum, sic confertur peculiaris gratia, quod per aliud, per se, & ex vi suæ institutionis non suppletur. Ceterum doctrina fidei, quæ in vno volumine sacro habetur, per alios suppletur residuos libros, maximè per libros Euangeliorum, & Apostolicæ doctrinæ.

Verum cum sacramenta illius legis fuerint figuralia, & mera signa gratiæ, par fortè ratio extitit in deperditione aliquorum librorum, & abolitione omnium signorum. Vnde sicut non curamus Synagoga, quod sacramenta perdiderit, sic nec quod aliqui libri exciderint, vitio verti debet, & in culpam veteris Ecclesiæ redundare.

Ad quartum, nec omnes libri sacri veteris testamenti ab Apostolis, & Euangelistis sunt citati, & tamen diuini sunt.

Ad vltimū, nec in illo canone Hebræo reperiuntur alij libri, quos supra dicimus esse diuinitus inspiratos. Infirmitas ergo argumentum ex illo canone deducitur. Cur verò alij libri diuini in tali canone non sint numerati, supra dictum est. Quod verò Esdras non omnes instaurarit, superius causa assignata est.

CONTROVERSIA III. SPECIALIS.

An Deus eorum librorum, qui apochryphi dicuntur, sit inspirator, & author.

DEinde considerandum est de libris apochryphis, num illorum Deus sit author, & inspirator. Valdè enim confert huius rei cognitio, docente Ireneo lib. 1. c. 17. quod *hæretici confinxerunt inenarrabilem multitudinem apochryphorum, & perperarum scripturarum, quas ipsi finxerunt, & adferunt in stuporem insensatorum, & quæ sunt veritatis nescientium litteras.* Vtilis est etiam horum cognitio ad recundendam Protestantium calumnias, & infectam collocantium libros Deuterocanonicos inter apochrypha, & sacros libros diuidentes in canonicos, apochrypos, & antilegomenos, quibus scilicet contradicunt, solos sacros libros vocantes Protocanonicos; Deuterocanonicos, apochryphos, antilegomenos reiectitios, exufflatos à Patribus, qualia sunt Euangelia falsò conficta sub nomine Apostolorum. Sed à Patribus addiscet Catholicus, qui libri fuerunt in apochryphorum ordine collocati.

Primus ergo articulus erit, Num libri, qui apochryphi à Patribus dicti sunt, à Spiritu sancto editi sint.

Secundus, qui sint hi libri in speciali.

ARTICVLVS PRIMVS.

Num libri, qui apochryphi dicti sunt à Patribus, sint sacri, & diuini.

Pro parte affirmante.

Videtur, quod sic. Primo, nam sacri habentur libri Deuterocanonicos, & nihilominus dicit Hieronymus hos inter apochryphos collocari. Vnde tantum 22. idem Hieronymus in prologo Galeato non apochryphos agnoscit, cum Iosepho lib. 1. contra Appionem, & Philone lib. de egressu filiorum Israel.

Secundo. Liber tertius Esdræ, qui inter apocrypha computatur à Patribus Græcis, inter sacros computatur, & primus in ordine librorum Esdræ statuitur, qui verò primus, & secundus scribitur apud nos sub vno alio volumine, eoque apud illos secundo, comprehensum.

prehenduntur: unde apud 70. tres, nostri duo libri Esdræ numerantur.

Confirmatur, quia hic liber citatur à Clem. Alex. lib. 1. Strom. Cypriano epist. ad Pomp. Chrysostomo hom. 1. imperfecti, Athan. oratione contra Arian. Augustino c. 18. de Ciuit. c. 36.

Tertio, liber quartus Esdræ inter apochrypha pariter recensetur, & tamen illum citat tanquam sacrum Ambrosius lib. de bono mortis. 2. in Luc. epist. 21. & quidam Doctores Moderni canonicum vocant, vt Genebrard. in chron. pag. 90.

Quarto, tertius liber Machabæorum inter apochryphos recensetur, & tamen in 84. canone Apost. inter sacros recensetur: ibi enim dicitur, quod inter ceteros canonicos sint venerandi sacri libri, *De Machabæorum gestis tres*.

Quinto, de libro Enoch dicit Augustinus de Ciuitate Dei, ob nimiam vetustatem inter apochryphos reiectum, & tamen à Iuda, vt sacer liber citatur. Similiter ex libro attitulato Mortis ascensio, idem sumpsit testimonium Archangeli Michaelis altercantis cum Diabolo de Moyfi corpore, vt scribit Origenes 3. Periarchon c. 3. & tamen hic inter apochryphos recensetur. idem tract. 35. in Matt. dicit illud testimonium. Oculum non vidit, à Paulo citatum 1. ad Corin. sumptum esse à libro inscripto Ascensio, vel Assumptio Eliæ, vel Apocalypsis Eliæ. Similiter & Paulus dum dicit, quod Ioannes, & Mambres resisterunt Moyfi, librum apochryphum citauit, dicit Origenes tract. 35. in Matth. quem non citasset, si pro sacro non habuisset.

Sexto, Dionysius Areopagita alludens ad Euangelium Bartholomæi, dixit, multam esse in eo Theologiam, & minimam, & Euangelium latum, & magnum. Et iterum angustum, & tamen Bartholomæi Euangelium, vt apochryphum reijcitur.

Septimo, Euangelium Nazarenorum inter apochrypha recensetur, & tamen vt sacrum venerari videntur Clemens Alex. 2. Strom. Euseb. 3. histor. ecclesiast. indicans hinc desumptam historiam adulteram: constat autem hæc esse apochrypha. Origen. tract. 8. in Matt. & 2. tom. in Ioannem, Hieronym. in catal. & in pref. Epistolæ B. Iacobi, & lib. 3. contra Pelagianos, Beda proem. in Lucam.

Octauo, Hermæ liber, qui & Pastor dicitur, olim in quibusdam Ecclesijs Græcis legebatur ad institutionem eorum, qui fidei elementis instruebantur, & multi Patres eiusdem libri testimonijs vsi sunt ad dogmata firmanda, vt supra obiectum est: sacra scripturam eundem librum vocat Iræn. lib. 4. c. 37. Athanasius lib. de decretis Nicenæ Synodi eiusdem testimonio vtitur.

Nono, in Græcis psalterijs reperitur psal. 151. cuius etiam meminit Athan. in synopsi, rursus in libris Paralipo. annectitur oratio Regis Manasse, & in Græcis codicibus similiter annectitur appendix libri Iob. A quibusdam inter sacra scripta refertur prefatiuncula in Threnos Hieremiæ, & vt apochrypha à nonnullis omittitur: idem accidit in prologo Ecclesiastici, quod quidam vt sacræ scripturæ partem venerantur, cum tamen à nonnullis, vt apochrypha excludatur, vt à Delrio in annotationibus in Threnos, & alijs.

Decimo, multa circumferuntur sub nomine Apostolorum edita Euangelia. item præter Euangelium,

quod tribuitur Petro à Serapione apud Euseb. lib. 6. c. 10. sunt & alia Petri opera Actus Petri, quos citat Origenes tom. 20. in Ioannem: item doctrina Petri, cuius meminit idem lib. 1. Periarch. Item prædicatione Petri, quam citant Clemens Alex. lib. 6. Strom. & Orig. hom. 13. in Ioann. item Apocalypsis Petri, quæ legi solitam in die Parasceues, scripsit Sozomenus 7. hist. eamq; recipi solitam à multis fidelibus, sicut & Barnabæ epistolam scripsit Clemens Alex. apud Euseb. lib. 6. c. 11. ergo & cætera.

Pro parte opposita.

Quod vero libri, qui apochryphi dicuntur, non sint diuino spiritu editi probatur sequentibus autoritatibus.

Primo ex autoritate Innocentij Papæ epist. ad Exuperium Tholos. qui cum sacros, & canonicos libros supra à nobis defensos numerasset, subdit: Cætera autem, quæ vel sub nomine Matthiæ, siue Iacobi Minoris, vel sub nomine Petri, & Ioannis, quæ à quodam Leucio scripta sunt, vel sub nomine Andree quæ à Neoxocharide, & Leonide Philosophis, & sub nomine Thomæ, & si quæ sunt alia non solum repudianda, verum etiam noueris esse damnanda.

Gelasius Papa in Concilio 70. Episcoporum post recensitos libros sacros, & diuinos, inter apochrypha multos computat, vt infra recensentur. & libros cuiusdam Manichæi damnat his verbis. *Libri omnes, quos fecit Leucius discipulus Diaboli apochryphi. Hanc scripsisse quendam librum attitulatum, Actus Apostolorum, dicit Augustinus de fide, contra Manich. c. 4. & 38.*

Ex Concilijs. Nicæna Synodus actione 6. sic dicit. *Inter Epistolas diuini Apostoli, quædam fertur ad Laodicenses, quam Patres nostri, tanquam alienam, reprobauerunt. Ad hæc Manichæi Euangelium secundum Thomam inuenerunt, quod Ecclesia Catholica merito, vt impium auersatur.*

Tertio ex Patribus, præter testimonium Irænei supra Athanasius in synopsi ait. *Nam quatuor nobis Euangeliorum libros sacrosanctos, & Catholice Ecclesie canones sanxerunt. Præter ista non est vllum aliud.*

Eusebius lib. 3. c. 19. tales libros penitus nothos, & supposititios pronunciat, quia inquit. *Nemo ex scriptoribus Ecclesiasticis, qui continuata temporum successione, ab Apostolis hucusque vixerint vsquam in suis scriptis in memoriam ea redigere dignatus sit.*

Augustinus multis in locis, sed præsertim lib. 15. de ciuit. c. 23. ait. *Multa sub nominibus Prophetarum, & Apostolorum ab hæreticis proferri, quæ omnia sub nomine apochryphorum, autoritate canonica diligent examinatione remota sunt.* & lib. 2. contra Crescon. c. 35. ait, *Non sine causa tam saluber vigilantie canon Ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum, & Apostolorum libri pertineant.* & lib. 1. c. 38. de sermone Domini in monte obijciētib; Manichæis Euangelium Thomæ respondet. *Hic scripturæ licet nobis non credere, quia non est in catholico canone, & iterum contra Faustum lib. 22. c. 79. ait, Has scripturas canon Ecclesiasticus respuit.* & tract. 90. in Ioann. de Apocalypsi Pauli scribit, *Illam fabulis plenam à vanis quibusdam confictam Ecclesiam sanam non recipere,* 18. de ciuit. c. 38. de lib. Enoch. & quibusdā sub nomine Prophetarum scriptis ait, *Quod ea castitas*

tas canonis non recepit. & 1. de consens. Euang. c. 9. & 10. dicit, quod apochrypha scribentes sub Christi, & Apostolorum, nomine fallacissima audacia sic excœcati sunt, ut etiam à pueris, qui adhuc pueriliter ingradu Lectorum, christianas litteras norunt, merito rideantur.

Epiphanius her. 47. de Encratitis scribit, quod utuntur, & scripturis primo loco, quæ dicuntur Andree, & Ioannis actiones, atque Thomæ, & de Ebionis scribit her. 30. Aëtius verò Apostolorum alios esse dicit, in quibus habentur multa impietate ipsorum referta.

Hieronymus in c. 64. Esa. ait. Apochryphorum deliramenta conticeant, quæ ex occasione huius testimonij desumpti ex lib. Ascensionis Isaie, & Apocalypsis Eliæ ingeruntur Ecclesiis Christi, de quibus verè dici potest, quod sedeat Diabolus in insidijs cum diuitibus in apochryphis, ut interficiat innocentem, &c. & rursus. Insidiatur in apochryphis quasi leo in spelunca sua, insidiatur, ut rapiat pauperem. Ascensio enim Isaie, & Apocalypsis Eliæ hoc habent testimonium, ut per hanc occasionem, multaque huiusmodi Hispaniarum, & Lusitanie deceptæ sint mulierculæ, onerate peccatis, quæ dicuntur desiderijs variis, semper addiscentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, ut Basilidis, Balsami, atque Thesauri, Barbelonis quoque, & Leusiboræ, ac reliquorum nominum portenta susciperent.

Leo Papa ep. 93. c. 15. ad Turibium Episcopum Asturicensis sic scribit. Apochryphæ autem scripturæ, quæ sub nominibus Apostolorum multorum habent seminata falsitatum, non solum sunt interdicendæ, sed etiam penitus auferendæ sunt, atque ignibus concremandæ. Quamvis sint in illis quedam, quæ videantur habere speciem pietatis, nunquam tamen vacuæ sunt venenis, & per fabularum illecebras hoc latenter operantur, ut mirabilium narratione seductos, laqueis cuiuscunque erroris inuoluant.

Quarto rationibus: nam receptio librorum sacrorum, & diuinorum quoad nos pendet ab Ecclesiæ iudicio, & auctoritate: sed ex illa omnes libri apochryphi remouentur: non ergo sunt sacri, & diuini. Hanc rationem attigit Tertull. 4. contra Marcionem, dicens, Si sub Pauli ipsius nomine Euangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocínio antecessorum, quem sequutus August. lib. 13. contra Faust. c. 4. sic dicit. Si alios, quos dicat Apostolorum nostrorum codices protulerit, quomodo eis ipse auctoritatem dabit, quam per Ecclesias Christi ab ipsis Apostolis constitutas non accepit, ut inde ad posteros firmata commendatione transcurrerent?

Confirmatur, quia si antiquæ Ecclesiæ innotuisset quod sacri essent, & diuini eisdem testimonium perhibuisset, unde Augustinus lib. 22. contra Faustum c. 79. hoc nomine quosdam apochryphos libros rejicit. Legunt, inquit, scripturas apochryphas Manichæi à nescio quibus sutoribus fabularum sub Apostolorum nomine scriptas, quæ suorum scriptorum temporibus in auctoritatem S. Ecclesiæ recipi mererentur, si sancti, & docti homines, qui tunc in hac vita erant, & examinare talia poterant, eos vera loquutos esse cognoscerent.

Secundo, quia si passim proprio iudicio, & delectu speciosis titulis Apostolorum, aut Prophetarum titulis libros decoratos reciperemus, ad innumera figmenta, & hæreses inueniendas, & disseminandas sterneretur via: facile enim possent impostorum opera

multa tanquam ab Apostolis, & Prophetis edita, in lucem prodire ad illaqueandas animas. Vnde Hieronymus in c. 64. Esaie inconuenientia narrans susceptionis librorum Ascensionis Isaie, & Apocalypsis Eliæ, ait, quod per hanc occasionem multe Hispaniarum, & Lusitanie mulierculæ onerate peccatis, quæ ducuntur desiderijs variis, semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, ut Basilidis, Balsami, atque Thesauri, Barbelonis quoque, & Leusiboræ, ac reliquorum nominum portenta susceperint.

Quinto ad hominem, nam Lutherus in suis colloquijs scripsit. Tertium librum Esdræ in Albim proicio. In quarto verò, qui continet Esdræ somnia sunt pulchra, & altoqui bonæ veniæ.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Multi libri sunt, quos Ecclesia tanquam dubia auctoritatis inter apochryphos recenset, multi quos nedum ut apochryphos, sed ut pseudigraphos rejicit.

Respondeo dicendum, quod hoc nomen apochryphū deriuatur ab ἀποκρύπτειν, i. celare. Quidam dicunt, ut Scaliger in animad. Eusebian. pag. 99. propterea dictos apochryphos, quia certis in locis absconsi fuerint. Sed hoc non potest stare, quia liber Deuteronomij, qui tandiu delituit, non esset sacer, nec multi alij, qui tamen in captiuitatibus olim, & postea in persecutionibus occultati sunt, ne in manus hostium pervenirent, sacri non essent. Amplius per hoc olim synagoga sacros à non sacris discreuit, quia sacri intra arcam recondebantur; apochryphi vero extra, ut docet Epiphanius, quem sequuti sunt Damas. lib. 4. c. 18. Aug. de Ciuit. 15. c. 23. & tandē multi hodie apochryphi, & pseudigraphi tales nō essent, si omnium manibus tenerentur, & euulgarentur. Alij in extremo dicunt apochryphos dictos, quia ἀπὸ τῆς κρυπτης, idest extra cryptam, hoc est (aiunt) extra arcam erant: sed hæc ethymologia insulsa est, & sannis digna: nam tunc libri, de quibus est sermo non ἀποκρύφαι, sed ἀποκρύπτου, idest à crypta seiuncti, & separati, aut ἀκρυπτοι, dicēdi essent, & cōtratio vero canonici dicendi essent ἐκκρυπτοι, vel ἐκκρυφοί, illudque inconueniēs sequitur, quod cum libri apochryphi dicantur à crypta seiuncti, & separati, i. publici, & manifesti, in omnium luce positi, canonici dici deberent κρυπτινοί, seu κρυπτοι, occulti, absconditi à luce, & conspectu hominum semoti. Sed dicendum cum August. de Ciuit. lib. 15. c. 23. Quod apochrypha nuncupantur eo quod eorum occulta origo non claruit Patribus, à quibus usque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima, & notissima successione peruenit, sed quia origo occulta esse potuit, vel quantum ad authorem, seu scriptorem occultū, vel quantum ad sententiam occultam, & abstrusam, vel quantum ad vsum Ecclesiæ occultatum, & non manifestum; videndum est, ex quo istorum capitum apochryphi dicti sunt. Quidam dicunt apochryphos idcirco dictos, quia eorum author ignoratur, ita gl. Canones d. 16. Sed hoc non potest stare, nam tunc multi libri sacri eliminarentur à canone, de quibus, (etsi nō omnibus) cum Greg. diximus, parum referre scire quis author huius, vel illius libri fuerit; dummodo

modo Spiritus sanctus author esse credatur. Alij dicere possent, dici apochryphos propter occultam, & ignotam sententiam in illis contentam: sed nec hoc dici posset, quia primum caput Genesis, Cantica Cantorum, primum caput Ezech. Apocalypsis inter apochrypha essent connumeranda. Alij dicunt apochryphos dictos, quia non publice, sed occulte in Ecclesijs legebantur, Scaliger supra, Couarrun. lib. 4. variarum resolut. c. 17. Et quidem cum tales fuerint nonnulli Deuterocanonici, de quibus apud quosdam dubitatum est, non tamen apud omnes Ecclesias, & si ijs, quibus eorum perspecta traditio non erat apochryphi viderentur, Patribus tamen, ijsque doctioribus, & principalioribus Ecclesijs semper sacri, & diuini visi sunt. Vnde simpliciter apochryphi dicendi non sunt. Dicendum ergo est originem occultam Patribus non innotuisse duplici ratione, ut dicit Augustinus lib. 18. c. 38. vel quia vtrum eorum sint, quorum esse dicuntur, Prophetarum scilicet, & Apostolorum, vel à Spiritu sancto inspiratorum scriptorum, incertum est, aut quia in iisdem contra fidem librorum canonicorum quadam leguntur, propter quod ea prorsus illorum non esse apparet. Primo modo apochryphi solum dicendi sunt. Secundo modo non tamen apochryphi, quam pseudographi appellandi, illi scilicet, quos certo constat ab hæreticis malitiose sub nomine Prophetarum, & Apostolorum confictos. Rursus primo ordine enumerati ab Ecclesia negativè se habente, non sunt inter sacros adscripti. Secundo ordine recensiti à sacris eliminati sunt, atque proscripti.

Solutiones oppositionum.

AD primum. Etsi apud quosdam Patres, & aliquas Ecclesias illi libri apochryphi habiti sint: à maiori tamen parte inter sancta scripta relata sunt. Vnde iuxta regulam Augustini, paucioribus plures Ecclesiæ præferendæ sunt; nunc vero absque dubio inter canonicos relati sunt, ut supra dictum est.

Ad secundum respondetur, Ecclesiæ Latine iudicium, & censura præferenda est Græcorum præposterè illi talium librorum dispositioni, unde tam Gelasius, quam Concilia, & Patres duos postremos tertium, & quartum Esdræ pro apochryphis habuerunt, dum duos tantum recipiunt, vide Hieronym. præf. in lib. Esdræ. Accedit, quod Hebræi tertium hunc librum non habent, quare mirum est, quod Græci tertium nostrum pro primo eorum Nehemiæ, vel Esdræ libro supputarint. Pro secundo verò duos nostros, vno alio volumine comprehenderint. Quamvis autem Gelasius unum Esdræ librum ponat in canone, supputationem hebræam sequutus est, apud Hebræos enim ex Hieronymo, Esdræ, Nehemiæque sermones in unum volumen coarctantur, quod volumen duos nostros includit; per hoc tertium Græcorum præposterè primo loco supputatum excludens. Nec censenda est talis supputatio facta à 70. nam etsi in quibusdam Græcis codicibus tertius cum duobus nostris libris Esdræ cernantur, in correctioribus tamen alijs non habetur, & dum in Hebræo fonte non recensetur, nec apud 70. vsquam lectus esse credendus est.

Ad confirmationem, quamvis ex tertio isto libro testimonia desumpserint dicti Patres, dum nusquam sacrum, & diuinum appellant; sola utilitas eius non canonica, & sacra auctoritas demonstratur. Dato,

quod tanquam sacrum quidam citarint, non præiudicat hoc vniuerso sanctorum choro.

Et per hæc patet responsio ad tertium, licet enim vnus Ambrosius illum citet, Concilia non agnoscunt, alij Patres non suscipiunt, somnijs, & fabulis scatet, ut notat Hieronymus, & patet legenti cap. sextum, ubi de pisce Henoch, & Leuiathan, quos maria capere non poterant, narratur. Apud Hebræos quoque non recensetur. Multo minus modesti Ecclesiæ filij Genebrardi obstat auctoritas, plurimis consentientibus non esse canonicum, sed apochryphum, maxime accedente vniuersalis Ecclesiæ sensu, & iudicio, hunc cum tertio in sacrum canonem non locante. Quam tamen verò vim habeant citationes testimoniorum ex tertio, & quarto libro Esdræ sunt, qui dicant, tantam habere, quantam vnus, aut alter Sanctorum Patrum auctoritas.

Ad quartum absoluta responsio est, illum canonem supposititium esse, qui ordine 84. enumeratur: germani enim canones Apostolici 70. vel 60. ut alij legunt à Zepheryno Papa ep. 1. numerantur, qui Apostolorum temporibus proximus, eorundem doctrinæ, & canonum conscius esse poterat: euidens autem istius supposititij fœtus argumentum est, quod quidam libri certissime canonici in eodè canone omituntur, ut Esdræ, Iudith, Tobia, Sapientia, Ecclesiastica, Apocalypsis, quos canonicos esse Apostolica traditione cognouimus. Lege nostrum Melchiorum Canum lib. 5. de locis c. 5. Impossibile ergo est illum esse canonem Apostolicum, traditioni Apostolicæ manifestè contradicentem: unde merito Gelasius d. 15. canones Apostolicos ob nonnullorum corruptionem, aliorumque suppositionem inter apochryphos posuit. Qui etsi numero 85. in sexta Synodo approbati videantur, non ab illa, sed à nonnullis Patribus, qui illi interfuerant, & in Trullano conuenticulo conuenerunt, approbati sunt, qui postea merito à Sergio sunt reprobati, ut dixit Beda lib. de sex ætatibus. In Iustiniano. Sed de hac re infra.

Ad quintum, ut dicit August. lib. de ciuitate Dei lib. 15. c. 23. in his apochryphis etsi inueniatur aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est in eis canonica auctoritas, aut quia vtrum hæc essent ab illis, quorum esse perhibentur, seu scriptorum diuinitus afflatorum per successionis seriem cognosci non potuit. Sine tamen erroris periculo potuerunt ab Apostolis talia testimonia proferri ex similibus libris, utpote instructi spiritu Dei, quo pretiosum à vili poterant discernere, ut diximus cum Origene hom. 1. in Cantica. Lege de hac re Hieronymum in comment. ad Titum.

Ad sextum dicunt aliqui, quod Dionysius ex Euangelio apochrypho Bartholomæi deprompsit sententiam illam, nec propterea colligitur liber talis esse canonicus, non enim liber canonicus censendus est, quod vnâ, aut alterâ contineat veritatem, multis erroribus, & mendacijs, aut fabulosis admixtam: potuit enim fieri, ut pseudoeuangelistæ spectiosis Apostolorum titulis sua euangelia adornantes, multas veritates ex traditione, & doctrina Ecclesiastica susceptas suis figmentis atregeret, ut plausibilibus reciperentur falsæ, dum multa vera proponerentur. Sed re vera, ut annotauit Baronius anno 44. n. 45. incertum est unde desumptum sit hoc testimonium. Potuit etiam tale testimonium in Ierotheo, aut alio Patre,

R

Dio.

Dionysio ipso vetustiore tale testimonium ex alia traditione susceptum, fuisse descriptum, & Bartholomæum non in Euangelio scripto, sed in euangelica doctrina citari.

Ad septimum, talia Evangelia, ut suspectæ fidei pariter reijciuntur, cum ab Euangelij veri æmulatoribus pseudoangelistis, & similijs veritatis, Satanæ instinctu fuerint descripta, in quibus cū ex traditione alias acceptis multæ reperirentur veritates, nihil mirum si propter eas ab ijs. tanquam ex iniustis possessoribus auferendas, talium Euangeliorum testimonio vti fuerint veritatem transcribentes, eamque vt granum eligentes, paleis, & quisquilijs negiarum relictis.

Ad octauum, quantum attinet ad Græcarum Ecclesiarū authoritatem, opponimus vniuersalem Ecclesiam talem librum non recipientem: vnde à Gelasio inter apochrypha numeratur: potuerūt autem talis libri testimonijs, & lectione vti tāquam vtili ex reuelatione diuinitus accepta, non tanquam sacra, & canonica authoritate descripta, quo sensu dixit Origenes ad Rom. c. 16. scripturam libelli Pastoris valde vtilem, & diuinitus inspiratam sibi videri, sicut & Hieron. in catalogo, in Hermete. Ad authoritatē Irenæi. Lyncei Magdeburgenses, talpæ demonstrantur, dum testimonium citatum Irenæi, de quo etiam facit Eusebius mentionem lib. 3. c. 3. dicunt in operibus eius non reperiri, cum præter Eusebij authoritatem, Origenes Irenæum imitatus, eandem sententiā, qua vtitur Irenæus c. 3. 1. lib. Periarcho inferuerit. Admittentes ergo testimoniū Irenæi dicimus, quod sacram scripturam appellauit Irenæus latiori vocabulo, nempe pro omni diuinitus suscepta reuelatione, quæ in scriptis redacta est, quo sensu reuelationes S. Brigittæ possent dici latissimo vocabulo scriptura sacra, & diuinitus inspirata. Sed pressiori vocabulo Scriptura sacra tantum est, quæ diuinitus inspirata est publicis à Deo deputatis amanuensibus, ad commune Ecclesiæ bonum: vnde non priuata, sed publicæ scripturæ, sunt à publicis ministris ad publicam populorum Ecclesiæ instructionem descriptæ, secundum quod scriptum est ps. 86. *Dominus narrabit in scripturis populorum, &c.* quibus verbis priuata scripturæ, etsi diuinitus acceptæ, excluduntur. Athanasius verò (in Epistola, quod Nicæna Synodus) etiā dicit Ariano eodem libro vsos, & tanquam ex libro non canonico testimonia petiisse, quod etiam dicit in Synopsi, & Theodoretus 1. hist. cap. 18. id ipsum confirmat.

Ad nonum, psalmus ille 151. à nullo alio, nisi ab Athanasio recensetur, cui opponimus omnium Sanctorum cœtum, mysticas rationes talis numeri 150. assignantem. Oratio Manasses, & appendix libri Iob à Romana Ecclesia cum scripturarum canonicarum libris non connumerantur. Præfatiuncula, autem Threnorū adhuc controuertitur num sit pars sacre scripturæ. Gretse. lib. 1. c. 14. Delrius citatus supra, dicunt, quod sic; alij. s. Maldonatus, Agellius in Threnos, Lyranus, Carthus. Burgenf. dicūt, quod non, quod est verisimilius, tum quia talis præfatio nec est in tex. Hebræo, vel Chaldæo, tum etiam quia omnes commentatores Hieremiæ, tam antiqui, quā moderni nihil de ea meminerunt, vel circa illam annotarunt. Sed & Eusebius ab Agellio relatus eandem reijcit, & Sixtus V. in præfatione operum S. Bo-

nauenturæ expressè ait, non esse talem præfationem, quæ in quibusdam libris anteposita inuenitur, de veritate textus. De prologo Ecclesiastici dubitatum, fuit à quibusdam, & inclinantibus in partem negatiuā, quæ sententia atridet Iansenio ea ratione, quod hic prologus in quibusdam manuscriptis omittitur. Verum cum in alijs reperiatur, & sub titulo Iesu filij Sirach, & in nonissima editione vulgata Sixti V. per Clementem VIII. publicata, in qua solum prologi S. Hieronymi, tanquam ad textum non attinentes, omittuntur, & in eiusdem vulgatæ præfatione nihil nō canonicum relictum, aut adscititium repositum, disertis verbis, Romanus Pontifex, vel Romani Pontificis nomine asseratur, dicendum est, illum prologum partem esse diuinæ scripturæ.

Ad vltimum, etsi illa à quibusdam sint recepta, nō tamē ab vniuersali Ecclesia sunt probata, sed partim reiecta, partim circa alia negatiuē se habendo, nullo modo approbando, sed in sua quam merentur fide relinquendo, quorum omnium vtilitati legentium cōsultentes in sequenti articulo in speciali fiet mētio.

ARTICVLVS SECVNDVS.

Quinam sint libri in speciali, qui inter apochryphos, seu pseudigraphos recensentur.

Post sacrorum librorum enarrationem, meritò de libris apochryphis in specie tractatur, vt sciamus, quæ sint nostræ fidei principia, & ne libros, quos impij nostrorū authorum inscriptione, aut alio peregrino titulo prænotatos euulgarunt, approbemus. Nam, vt docuit S. Clemens lib. 6. constit. Apost. c. 16. *Scimus Simonem, et Cleobium venenatos libros nomine Christi, & discipulorum eius composuisse, quos ad decipiendum eos, qui Christum, & nos seruos eius, dilexerunt, circumferunt.* Atque etiam priscis temporibus quidam libros Moyse, Enoch, Adam, Esaiæ, David, Eliæ, & trium Patriarcharum, libros dico pestiferos, & veritatis inimicos (quorum omnium catalogum hic in gratiam lectorum subiicimus) promulgarunt. *Adam reuelatio*, inter apochrypha numeratur tanquam à Gnocticis cōficta, ab Epiphanio in Panario.

Augustinus scribēs contra Faustū, ad Manichæos, librum inscriptum, *Genealogia Adam*, refert, qui reijcitur dist. 15. c. Sancta Rom. cum alio libro, qui Pœnitentiæ Adæ inscribitur. Vide Sixtū in Biblio. 1.2. *Abraham Apocalypsis*, à Sethianis hæreticis cōficta, ab Epiphanio in Panario, & Origene hom. 35. in Lucam, vt apochrypha reijcitur. Assumptio item Abrahamæ ab Athanasio, inter reiecta computatur. Liber, qui circumfertur inter Hebræos sub nomine Abrahamæ, cum inscriptione Iezira, id est de creatione, à peritioribus Rabbinijs non Abraham, sed R. Akibæ attribuitur.

Cham prophetia, qua vsus est Isidorus discipulus Basilidis, vt refert Clemens Alex. lib. 6. Strom. damnata est. Item alius liber attributus, Cham scriptura, in qua elementa, & praxis Necromantiæ traditur, cuius voluminis, vt refert Sixtus Senensis lib. 2. verbo Cham filij Noe scriptura. Meminit eius Ciccus Aufculanus, qui fuit insignis necromanticus, in commentarijs suis in spheram. Hic liber ab impijs descriptus est, occasione sumpta, quod Sørenus Abbas in collatione 8. c. 21. apud collatorem Cassianum de Cham

Cham loquens, dicat, quod fuit magicis artibus refertus, & non potens librum conscribere, qui in arca reponeretur, magiā lapidibus durissimis insculpsit. Porro hæc, & omnia alia ad magiam superstitiosam pertinētia, quæ in Actibus Apostolorum, teste Chrysostomo, Augustino, Beda, curiosorum librorum titulo denotata sunt, quæ combusta fuerunt, ut habetur c. 19. Act. & comburenda quoque veniunt.

Danielis somnialia, hoc est scripta quædam, in quibus traditur superstitiosa somniorum interpretatio, qualis est ea, quam Arthemidorus author scripsit: talia enim superstitiosa interduntur 26. q. 7. c. Ne obseruetis, expresse autem hunc librum damnauit Athanasius in Synopsi.

Esdra quartus liber, tanquam fabulas Iudaicas redolens, summo consensu ab omnibus reijcitur, cum omnibus alijs voluminibus centum viginti sex, quos passim Esdras euulgasse dicitur, & alijs septuaginta, quos, ut secretiori scientia elaboratis, sapientibus legendos tradidisse fertur, in quibus Picus q. 15. suæ Apologiæ dixit, secretiorem legis interpretationem, hoc est Kabala contineri, quosque magno labore conquisitos, sibi coemisse idem testatur. Nam licet in libris Kabalisticis ex decreto Inquisitionis Romanæ damnatis, tales libri non comprehendi dicantur à nostro Senensi lib. 2. Biblio. verbo Esdras: nihilominus propter incertitudinem, inter apochryphos merito reijciendi sunt. Esdræ tamen somnium confictum de fati Monarchiæ Romanæ, liber ab hereticis modernis descriptus, apochryphus est, & damnatus à supremo Inquisitionis Tribunali Romano.

Ezechielis Propheta quidam liber apochryphus citatur ab Athanasio in synopsi. Fortè, ut docet Senensis noster, alter est à duobus vaticiniis libris, quos Iosephus 10. antiquit. cap. 5. refert ab Ezechiele descriptos.

Heldad, & Medad vaticinia, vno libro ab incerto authore collecta sunt, de quo libro sumpsit testimonium Hermas in lib. 1. Pastoris cap. 2. Sed Athanasius expresse hunc librum inter apochryphos celsit. De Heldad, & Medad fit mentio lib. Num. c. 5.

Elia, liber dictus *Ascensio*, vel *Assumptio*, vel *Apocalypsis*, vel *secreta Elia*, de quo meminit Origenes tract. 35. in Matth. à Hieronymo in c. 64. Esaiæ, & ab Athan. inter apochryphos recensetur.

Henoch, librum, etsi Tertull. lib. de habitu mulierum non reijciendum existimet, verum à Patribus reiectum tanquam apochryphum patet ex Hieronymo catalogo scriptorum ecclesiasticorum in Iuda, & commentarijs Epistolæ ad Titum, Origene homil. 28. in Numeros. August. 15. de ciuit. c. 23.

Iacob Patriarchæ Scala. Liber Ebionitis, teste Epiphaniio primo Panarij, familiaris fuit. Eiusdē Iacob Patriarchæ testamentum à Gelasio Papa dist. 15. inter apochryphos libros numeratur.

Iannis, & Mambres liber, de quo meminit Origenes tract. 35. in Matth. inter apochryphos reiectus est à Gelasio, & ante ipsum ab Ambrosio in explanatione 2. Epistolæ ad Timoth. super illa verba, sicut Iannes, & Mambres resistebant Moyfi, pariter explosus est.

Ieremiæ volumen, quoddam apochryphum circumfertur, ex quo Origenes putat illud testimonium, quod habetur apud Mattheum. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis, desumptum. Hoc vo-

lumine Nazareos vfos dicit Hieron. in c. 27. Matth.

Ioseph oratio, siue sermo, vel narratio, vel disputatio, liber tuit, quem non contemnendum Origenes putauit: sed non mirum, cum in illo legerit multa suis placitis congruentia, ut pater in 2. tom. explanationum in Ioannem, & in tomis explanationum in Genesim. Sed Athanasius inter apochrypha scripta illum reiecit.

Moyfis Ascensio, de qua meminit Origenes 3. Periarth. c. 2. & de qua sumpsit testimonium Clemens Alex. lib. 6. Strom. ab Athan. in synopsi, cū alia huic affini scriptura, cuius titulus est, *Testamentum Moyfis*, inter apochrypha numeratur. Moyfi nomine alios libros à Sethianis confictos testis est Epiph. in Panario.

Og Regis Basan, de quo fit mentio Num. 21. & Deut. c. 3. à Gelasio supra, inter damnatos ponitur. Liber inscriptus, *Patriarcharum 12 filiorum Iacob testamentum*, de quo meminere Origenes 15. in Iosue, Gazæus in c. 38. Genesis inter apochrypha recensendum docet Senensis noster lib. 2. Biblioth. littera P.

Salomonis Precationes ad leuandas aegritudines, de quibus fit mentio apud Ioseph. 8. lib. antiquit. Similiter & eiusdem, *exorcismorum, seu coniurationum liber*, de quo idem ibidem meminit, & Origenes in Matth. tract. 35. similiter & *Epistolæ enigmatica* eiusdem ad Hyranum Tyrionum Regē, de quibus meminit Ioseph. 1. contra Appionem, & Theophilus Antioch. 3. libro ad Autholicum: similiter & alius liber *sapientia* attitulus, non ille, qui nūc est in scripturarum canone; sed alius secretiori lingua compositus, de quo meminit Picus in præfatione sui Heptapli, ut incerti, & apochryphi habendi. *Claucula verò Salomonis*, & alius liber *contradictio Salomonis attitulus*, in decreto Gelasij Papæ, inter damnatos recensentur.

Seth filij Adam libri septem, conficti sunt ab Hæreticis, Gnosticis, qui & Sethiani, & qui Acrontici nuncupati sunt alios septem, quos alienigenas appellarunt, ut est videre apud Epiphaniū. Author operis imperfecti in illud Matth. c. 2. Vidimus Stellam eius in oriente, scripturam Seth de tali stella apparitura loquentem citat. Sed inter apochryphos recensendi sunt.

Sophonia Propheta assumptio, ab Athan. in synopsi, inter impia scripta recensetur.

Stephani Protomartyris apocalypsis, qua utebantur Manichæi, ut testatur Serapion, à Gelasio Papa proferibitur.

Tobie iunioris liber, continens incantationes, quibus Demon à Sara expulsus est, tanquam à maleficis confictus, Senatus Inquisitionis iudicio, dānatus est.

Sicut autem tanquam veteris testamenti libros multos pro veris, & à Deo reuelatis Hæretici obtrudere sunt conati, sic & alios sub nomine Apostolorum, & Euangelistarum, & Apostolicorum virorum tanquam Simiæ veritatis euulgare tentarunt, de quibus ordinatè pariter dicendum est.

§

Actus Apostolorum sub nomine Matthiæ, siue Iacobi Minoris, vel sub nomine Petri, & Ioannis, quæ à quodam Leucio scripta sunt, vel sub nomine Andreæ, quæ à Nexocharide, & Leonide Philosophis, & sub nomine Thomæ, & si quæ sunt alia, non solum repudianda, sed etiam damnanda veniunt, ut

R 2 defi.

definit Innocentius Papa, & post ipsum Gelasius in decreto de libris apochryphis, qui expressè actus dictorum nec non & Philippi, & etiam Pauli, & Teclæ actus proscribit, de quibus meminit Hieronym. in catalogo sub nomine Lucæ, & Tertull. apud Senensem à Presbytero Asiano amore Pauli esse confictos dicit. Actus Thomæ reprobant Innocentius supra, Aug. lib. 1. serm. Domini in monte, lib. cōtra Adimantum. 22. contra Faustum c. 79. Porro Encratitas vfos esse actis Andree, Ioannis, & Thomæ scribit Epiph. her. 47. & hæreticos alios iisdem vfos scripsit Augustinus 2. contra aduers. legis, & prophet. c. 20. & contra Faust. lib. 22. c. 79. Priscillianistas verò falsis Apostolorum actis vfos scripsit Orosius epist. ad Aug. de Priscillianis: in specie Manichæos vfos actis Andree scripsit Philastrius hæ. 48.

Apostolorum duodecim vitæ, ab Abdia Babylonico primo Episcopo, Apostolorum discipulo scripta perhibentur à quibusdam, (vt à Iacobo Archiepiscopo Iannuen. lib. annuarum solemnitatū, & Equilino lib. 9. catalogi sanctorum.) Verum incertum est an legitimæ illæ sint, certum est, quod liber in Germania excusus sub titulo huius Abdiæ, nempe de historia certaminis Apostolici decreto Pauli IV. fuerit proscriptus, vt est videre apud Senensem nostrum lib. 2. verbo *Apostolorum duodecim vitæ*.

Apostolorum itinerarium, repudiatur in secunda Synodo Nicæna Act. 5. *Apostolorum scripta* à Dictinio hæretico ementita, damnantur in Concilio Braccan. c. 17. *Apostolorum sortes*, & *Apostolorum laus*, in decretis d. 5. *Apostolorum memoria* liber Priscillianistis familiaris, similiter damnatus est, de quo vide Orosium epistola ad Augustinum. *Apostolorum doctrina*, liber est reiectus iam pridem ab Euseb. 3. hist. c. 25. & Athanasio in synopsi. *Apostoli magni reuelationes*, liber à Cherinto confictus est, vt scripsit Caius Origenis discipulus in dialogo disputationum. *Apostolicus liber*, est à Marcione hæretico confictus è testimonijs Pauli adulteratis, & mutilatis. *Apostolorum passiones*, liber à Seleuco, seu Leucio hæretico descriptus perhibetur. Libellus Natiuitatis S. Mariæ, Hieronymo adscriptus, reiectus est.

Apocalypsis Pauli, ab hæreticis Caianis conficta est, ex Epiphanio lib. 1. quam reiectam ab Ecclesia scripsit Augustinus tract. 98. in Ioannem.

Apocalypsis Thomæ, reijcitur à Gelasio Papa.

Apocalypsis Ioannis, iuxta Cherintum alio titulo prænotatus, videlicet, *Apostoli magni reuelationes*, ab Ecclesia reijcitur.

Apocalypsis Petri, reijcitur ab Eusebio lib. 3. c. 3.

Christi Redemptoris nostri librum de Magia, ad Petrum, & Paulum scriptum, mentita est ceca Gentilitas, apud Augustinum lib. 1. de conf. Euang. c. 9. & 10.

Canones Apostolorum, inter apochryphos ponit Gelasius, non quidem falsos, & pseudigraphos, sed vt dubios, num ab Apostolis sint editi, propter eos forte, qui non circumferebantur sub titulo Clementis, vt ait Baronius: vel quia non ab omnibus recipiebantur, vt scripsit Cassiodorus, & Epiphanius in hæresi Audianorum, vel quia multi corrupti sunt, vel ab hæreticis editi. Qui verò in autoritatē recipiuntur à Synodis, & Patribus, meritò authentici dici debent. Sunt autem secundum Zepherynum epist. 1. numero 60. licet Leo IX. 90. numeret Epistola contra Nicetam, fortè capitula decem non multiplicās.

Nam quod sexta Synodus 85. numerat, autoritatē non habet, cum non sexta Synodus eorū fecerit mentionem, sed cōciliabulum in Trullo celebratū, quod à Sergio reprobatum diximus supra ex Beda lib. de sex atat. mundi, in Iustiniano.

Euangelium secundum Hebræos, vel Syros triplex asserit noster Senensis lib. 2. littera N. fuisse, nempe Hebionitarum, Encratitarum, & Nazæorum. Primum, teste Epiphanio contra hæresim Hebionitarū in Panario, & S. Iræneo lib. 3. c. 21. cuius initium est, *Factū est in diebus Herodis Regis, & Caiphæ Pontificis*, ab Hebionitis fabricatum est per veri Euangelij imutationem, adulterationem, transmutationem. Secundum ex Theodoretō lib. 1. hæret. fabularum à Tatiano Encratitarum Principe compositum est, Diatesseron, hoc est vnum ex quatuor Euangelijs conficiens per vnus continuæ narrationis seriem: fuit autem vnā cū Christi genealogia olim à Victore Episcopo Capuano translaturum, cuius initium est. *Quoniam quidem multi conati sunt, &c.* Eo etiā, compositionis fraudem non agnoscetes, multos Ecclesiasticos vfos, idem refert Theodoretus ibidem. Tertium Nazæis erat in vsu, qui sic appellati sunt, quod legalia cū Christi doctrina seruāda docuerint. Huic Euangelio olim in Ecclesia fuisse contradictū, scripsit Eusebius 3. hist. c. 5. tamen Clemens Alex. 2. Stromatum citat hoc testimonium, dicens. *Hæc ratione scriptum est in Euangelio secundum Hebræos, qui admiratus fuerit, regnabit, & qui regnabit, requiescet.* Origenes tract. 8. in Matth. illud Matth. 9. *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, ex eodem Euangelio secundum Hebræos sumptum dicit. Idem Eusebius loco cit. historiam adulterā ex eodem Euangelio desumptam scripsit. Hieronymus 3. lib. contra Pelagianos, ex eodem libro desumit hoc testimonium. *Et ecce mater Domini, & fratres eius dicebant ei: Ioannes Baptista baptizat in remissionē peccatorum, eamus, & baptizemur ab eis: dixit autem eis. Quid peccauit, vt vadam, & baptizer ab eo?* De eodem etiam sumit testimonium, cum in catalogo de Iacobo fratre Domini, & de Ignatio loquitur. Agessippum quoque multa ex hoc Euangelio enarrasse dicit idem Euseb. lib. 4. hist. Beda autem expressius ait initio comment. in Luc. Euangelium iuxta Hebræos, quo vtuntur Nazæi, non inter apochryphas, sed inter ecclesiasticas numerandum historias. Verum cum illud Gelasius inter damnatas scripturas recenset, omnis dubitatio tollitur, & in promptu iustæ damnationis ratio est, quia Euangelium Hebraicè editum à Matthæo, aliquando incorruptum, & illibatum apud Nazæos permanfit (ex Baronio tom. 1. anno 41. num. 120.) cum autem postea in multis accretum, vel diminutū repertum sit, cum veritas non nisi vna esse possit, nec verum esse, quod diuersum est, manifestæ deprauationis apparet indicium, imo euident signū. Amplius, quia in hoc ipso Euangelio quædam reperiuntur sapere hæresim Valentinianorū, & aliorū quorundam Gnosticorum, qui dixerunt, Spiritum sanctum esse matrem Christi: tale namque testimonium profert Origenes 2. tomo in Ioannem. *Dixit Christus, modò me accepit mater mea Spiritus sanctus vno capillorum, & me in montem magnum Thabor portauit.* Scribit autem Hieron. 3. lib. aduersus Pelagianos vnum, & idem esse hoc Euangelium secundum Hebræos, quod sub nomine duodecim Apostolorum circumfertur, quo

quo nomine nuncupatur ab Origene, & Ambrosio, scribentibus in proœmium Lucæ. Prodiit nuper, ut testatur Feuardenius in Ireneo lib. 3. c. 1. Euangelium Hebraicum nouiter descriptum opera Sebastiani Munsteri, quod cum ipso execrabile iudicandum est.

Euangelium Aegyptiorum, hereticis familiare fuit: nam, ut scripsit Clemens Alex. 3. Strom. eo utebantur Valentini ad sua dogmata, & Sabelliani, ut dicit Epiph. in hæresi Sabell. lib. 2. ex eodem suum errorem stabilire conati sunt. Idem Epiph. hæres. 26. docet Gnosticos confinxisse librum de stirpe Mariæ, immanibus mendacijs refertum.

Euangelium Matthiæ, ut apochryphum explodunt Ambrosius, & Origenes in proœm. Lucæ, Cui Euseb. 3. hist. c. 25. scripsit Clemens Alex. 7. Strom. Marcionem, & Basilidem eo usus ad suas ineptias confirmandas. Quin etiam idem Clemens 2. & 3. Strom. & Euseb. 3. hist. cap. 23. eidem Matthiæ quasdam traditiones attribuunt.

Euangelium Bartholomæi, à Gelasio inter damnata scripta recensetur, non quidem illud, quod Hebraicis litteris descriptum, Indis tradidit: illud enim fuit Matthæi, ex Dorotheo, Hieronymo, &c. quod & Pantenus apud Euseb. lib. 5. cap. 10. illic relictum, opera Bartholomæi, ibidemque custoditum vidit. Nec illud est, ex quo (ut dicunt Sixtus Senen. lib. 2. & Salmeron prolog. 30.) Dionysius deprompsit testimonium, ut supra diximus; sed aliud, quod ementito Bartholomæi nomine, sicut in cæteris Apostolis hæretici confinxerunt.

Euangelium, vel Protoeuangelium Iacobi, alias sermo historicus de natiuitate Mariæ, usque ad aduentum Magorum, ab hæreticis nostrorum temporum in lucem emerit: sed falsum esse illud solū probat, quod fingat beatissimam Virginem, & Ioseph stupro, & adulterio accusatos, decreto Sacerdotum compulso zelotypiæ ceremonia Num. 5. descripta se purgare. impressum est Basileæ, & habetur lib. cui titulus est, Orthodoxographia PP.

Euangelium Iudæ, Caiani, Iudæ laudatores, quod Christum tradiderit venerantur, & recipiunt, ut scripserunt Ireneus lib. 1. c. 35. Epiph. lib. 1. in hæresi Caiianorum. Theod. lib. 1. hæretic. fabularum.

Euangelium Iudæ Tadei, Apostoli à Gelasio, ubi supra inter pseudigraphos recensetur.

Euangelium Petri, iam olim à Serapione Episcopo Antiocheno scribente ad fratres Rhosiciliæ apud Euseb. lib. 3. supra, qui eiusdem Euangelij occasione in hæresim declinarant, explosum est.

Euangelium Philippi, Gnostici venerabantur, & recipiebant, à quibus etiam confictum est, ex Epiph. 2. Panarij contra hæreticorum.

Euangelium Barnabæ, à Gelasio damnatur, non illud, quod Matthæi manu Barnabæ ex Hebræo in Græcum translatum est, & in Cypro inuentum, de quo meminit Theodorus Lector collectaneorum lib. 2. sed quod sub ipsius nomine est ab impijs euulgatum.

Euangelium Thomæ attributum, quod Hæreticis Manichæis familiare fuit, à Gelasio reicitur. Fertur eius author quidam Manetis discipulus nomine Thomas, ex Cyrillo Hierosolymitano cate. 4.

Euangelium Nicodemi, quod repertum est à Theodosio Imperatore Hierosolymis, in Prætorio Pilati, cuius initium. *Annas enim, & Caiphas*, Passionis, &

Resurrectionis Domini tantum gesta complectens, inter apochrypha computatur dist. 15. à Gelasio tantum antiquis Patribus ignotum, qui tantum quatuor Euangelia descripta tradiderunt. Reperitur in tom. 2. orthodoxographiæ tom. 2. historie sacre pag. 623. impress. Basileæ incipit. *Annas. n. & Caiphas.*

Mariæ Virginis interrogationes magnæ, & eiusdem interrogationes parvæ à Gnosticis, & Stratioticis editæ sunt, de quibus meminit Epiphanius in Panario, in quibus adeo horrenda scribuntur, quæ illi faciebant in cæna dominica, ut vel euulgare sit pudor.

Mariæ quoque stirps, liber est ab iisdem Gnosticis confictus apud Epiph. hær. 26. *Mariæ ortus*, liber confictus à Seleuco, de quo lege Hieronymum tom. 9. lib. de natiuit. Mariæ.

Mariæ Epistolam ad Ignatium, etsi Bernardus serm. 7. in psal. 9. M. Michael Carnotensis tract. de viris illustribus, Carthu. in com. de diu. nom. Senesii, Petr. Canis. lib. 5. de Mariæ; & alii, ut germanam agnoscant, Martialis tamen Mestregus in notis ad Epistolas Ignatiæam inter apochrypha recenset.

Mariæ transitus sub nomine Ioannis in vulgus prodiit ex August. serm. 25. de Sanctis.

Infantiæ Saluatoris liber, iam olim tanquam apochryphus à Patribus, & demum à Gelasio reiectus est. A Valentiniis hereticis conscriptus creditur ex Ireneo lib. 1. c. 17.

Pastoris sine Hermetis liber, etsi à multis receptus sit, ut videre est apud nostrum Senensem lib. 2. verbo *Hermes*, demum à Gelasio inter apochryphos reiectus est.

Pauli acta, seu commentaria suorum gestorum, de quibus meminit Orig. 27. in Io. apochrypha.

Pauli ascensus liber, quo vsi sunt Gnostici apud Epiph. hæres. adu. Gnost. scriptus ea occasione, quod Paulus dicat se ascendisse in tertium cælum, apochryphus est.

Pauli reuelationes, seu Pauli Apocalypsis liber, confictus ab hæreticis, qui denuo reuixit temporibus Theodosij Imperatoris, sed rursus obliuioni traditus est, ex Sozom. lib. 7. c. 19. apochryphus. Item Pauli Euangelium prodijt, eo prætextu, quod Paulus quandoque suum Euangelium nominat (cum tamen, ut dicit Hieron. de script. ecclesiast. ad Lucæ volumen plerique existimant pertinere) à Gelasio Papa proscriptum est tanquam apochryphum.

Similiter *περίδος Pauli, & Teclæ, & totam baptizati Leonis fabulam*, ait Hieronymus, inter apochryphas scripturas computamus, &c. & subdit. Sed & Tertullianus vicinus eorū temporibus refert, Presbyterū in Asia *συνδασιν* Apostoli Pauli, conuictum à Ioanne, quod author esset libri, & confessus, se hoc Pauli amore fecisse, & ob id loco excidisse.

Pauli epistolæ ad Laodicenses, ad Corinthios tertia, & ad Thessalonicenses tertia, merito non fuerunt in canone aliarum epistolarum, & sanctorum librorum recensitæ, ut superius diximus. Similiter eiusdem Pauli *ad Senecam, & Senecæ ad Paulum*, ut incertæ exploduntur, ut alias diximus.

Petri Apostoli iudicium liber, de quo Rufinus in explan. Symboli scripsit, legi solitus; non tamen ad confirmanda dogmata, pariter ut non sacer recipitur: & similiter liber alius inscriptus, *Doctrina Petri*, ab Origene lib. Periar. affirmatur, quod inter Ecclesiasticos libros non recipiatur. *Itinerarium verò Petri*,
R 3 sub

sub nomine Clementis damnat Gelaf. d. 15. Sed & Hieron. lib. de script. eccles. in Petro sic dicit. *Libri autem, è quibus vnus Actorum eius inscribitur, alius Euangelii, tertius Prædicationis, quartus Apocalypseos, quintus Iudicii, inter apochryphas scripturas reputatur.* Eosdem libros recenset Euseb. 3. hist. c. 3. Clemens tamen Alex. 6. Strom. & Origenes c. 13. in Ioannem fragmenta quædam, ex prædicatione, & Apocalypsi Petri recitant: & vt dicit Sozom. 7. hist. c. 19. in quibus Ecclesijs Palæstinæ legi consueuisse ex Apocalypsi Petri. Sed hi authores, & priuata Ecclesiæ, non præiudicant iudicio vniuersalis Ecclesiæ, & aliorum Patrum, qui eos libros vt apochryphos respuunt. Petri verò Euangelium, teste Euseb. 5. hist. c. 10. à Serapione Antiocheno Episcopo, tanquam hæreticæ labe conspersum, ab hæreticis confectum, proscripsit omnium primus.

Pilati acta, à Christi hostibus confecta sunt, ex Orig. 1. 20. in Io. & 1. Periarth. in quibus omne mædaciôrũ genus contra Christum congesse, quæ de Maximi Imperatoris mandato, vt testatur Euseb. lib. 9. hist. c. 4. in totũ regnum, quod eius ditioni parebat, transmissa sunt, vt in quibusuis locis, agris, & ciuitatibus hi palam omnibus ponerentur, vt ludimagistri pro alijs disciplinis pueros in hisce sedulo exerceat, eaque memoriæ mandanda traderent. Hæc meritò Eusebius manifestæ falsitatis coarguit, ad quem Letorem remittimus. Legantur etiam noster Senensis lib. 2. Bibliot. & Baronius anno 34. nu. 229. Sunt & alia *acta Pilati*, vt est videre apud Epiphani. quibus Quartadecimani vsi sunt ad suum dogma adstruendum de celebratione Paschæ 14. die Lunæ mensis Martij. Aduerte certa quædam acta de Christo à Pilato descripta, quorum meminit S. Iustinus Apologia apud Antonium Pium, dicēs [hæc ita gesta esse cognoscere ex actis, quæ sub Pilato sunt scripta potestis] hæc autem à prædictis diuersa sunt.

Responsa Iesu ad Abagarum Principem per Ananiam cursorẽ missa, quæ incipit. *Abagare, beatus es*, sicut & eiusdem *Abagari epistola ad Christum* missa, quarum exempla recensentur ab Eusebio lib. 1. hist. c. 18. quarum etiam meminerunt Theodorus Studita in epistola ad Paschalẽ Papam, vt habetur in Cod. Vat. post epistolã Hofmidæ Papæ, & Darius Comes epistola ad Augustinum missa, quæ habetur in 263. editionis Louaniensis, & ante omnes istos apud Ephrẽ diaconum Edissenum in eo opusculo, quod dicitur Testamentum Ephrem, inter apochrypha scripta, recensetur à Gelasio, non quidem, vt notat Baronius anno 31. nu. 58. quod aliquid damnatione dignum contineat, sed vt ab Hagiographis separaret.

Sortes Apostolorum, liber sic inscriptus, & alius, *Laus Apostolorum*, de quibus supra, tanquam à Cherintianis, Ebionitis, Manichæis compositi eliminantur à Patribus. De Manichæis affirmavit Cyrill. Hierosol. catech. 6. de illuminat. & S. Leo ferm. 4. de Epiphania dicens, quod confinxerunt sibi sub *Apostolorum nominibus*, & sub verbis Saluatoris multa volumina falsitatis, quibus erroris sui commenta munerent, & decipiendorum membris mortiferum virus infunderent. & ep. 91. c. 15. *Apochrypha autem scriptura, quæ sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicienda, sed etiam penitus auferenda sunt, atque ignibus concremandæ.*

Alius liber dictus *Doctrina Apostolorum*, ab Athanasio proscriptus est, & vt præcedentes positi, meritò à Gelasio Papa sunt eliminati.

Transitus S. Mariæ, liber confectus ab impostore, quodam, cui speciosum titulum Melitonis Sardenis Episcopi affixit, vt & Beda annotauit in lib. retractationum Apostolorum actuum, cum multa ibi contineantur, quæ Actis Apostolorum repugnant, vt idem Beda annotauit, meritò à S. Gelasio Papa proscriptus est. Vnde immeritò Abbas Trithemius hunc librum inter Melitonis scripta computauit.

Verborum Domini, liber, vt dicit noster Senensis, à quibusdã exstimatur ille, à quo B. Paulus depromit testimonium Act. 20. *Mementote verbi Domini Iesu, quoniam ille dixit, Beatius est dare, quàm accipere.* & illud Luca 6. *Omni petenti te da.* & illud. *Mutuum dantes, nihil inde sperantes*, apochryphus.

Revelationes S. Ioannis circa finem mundi, quas S. Cæcilius D. Iacobi discipulus commetatur, repertæ in turri Turpiana, in monte S. Granatensi: item liber Fundamenti Ecclesiæ, Salomonis characteribus descriptus in lingua Arabica per manus D. Ctesiphontis, & Cæcilij discipulorum Iacobi: item liber de essentia Dei, à B. Ctesiphonte descriptus Arabica lingua, & in laminis plumbeis, & charta pergamena exarati, quos tanquam de cælo lapsos efferunt P. Pineda in Iob c. 19. & de rebus Salomonis; P. Salazar, & Villalpando lib. 1. de Magia operatrice cap. 12. & Ludouicus Tena lib. 3. Isagog. diff. 8. cum non sint ab Ecclesia Catholica probati, inter apochrypha locum tenent, hoc est non authentica scripta, vt notat etiã P. Lorinus in Num. c. 21. nu. 14. & mordicus defendit Maroto de iure quæsito, lib. 3. c. 49. Et suaderi potest nõ esse authentica, tum ex characteribus, qui dicuntur Salomonis, quibus descripti asseruntur, tales. n. characteres Salomonis nescio quid apochryphũ redolent, vt Clauicula, &c. vide Senen. lib. 2. Bibliot. verbo Salomon. tũ et quia Arabica lingua phibetur descripta à S. Ctesiphonte: certũ est autẽ, lingua illa non potuisse describi ab Apost. discipulis, cũ ea circa annum 800. Hispanias penetrarit. Amplius in vna laminatum dicitur, quod S. Cæcilius prophetias S. Ioannis commentauit; si ista prophetia est Apocalypsis, implicat in tempore, nam Apocalypsis descripta est sub Domitiano, Cæcilius commentator passus est, vt dicitur in laminis, secundo Neronis anno, nisi dicamus, prius fuisse commentum, quàm textum. Accedit, quod cum prophetia tali, repertum pariter est caput primum Euangelij S. Ioannis, at cum ex S. Hieron. Cat. script. eccles. Iræneo lib. 3. cap. 1. & alijs Patribus, scriptũ sit sub Nerua, dum in Asia moreretur, vt colligitur ex ep. Dionysij Areop. ad Ioannem in exilio agentem, vel saltem post reditum, ex Euseb. lib. 5. cap. 8. Isid. de vita, & morte SS. cap. 73. Athanas. in Synop. Epiphani. hæref. 51. tunc idem, argumentum recurrit ac de reuelatione S. Ioannis, seu Apocalypsi, quod posterius descripta sit cũ Euangelio, & Cæcilius passus est multo antea. Quod si dicatur aliã esse reuelationem S. Ioannis, & vt refert Madera in historia sancti Montis Granatensis 2. p. c. 21. fol. 80. Ioannis Euangelium bis esse descriptũ, semel in principio Neronis, & sic potuit in mæbrana asseruare aliquã partem S. Cæcilij, vbierat exaratu caput primum Euangelij: altera vice tẽpore Nerue, quando Ioannes redijt ex exilio. Contra, quia nul-

Iam aliam Apocalypsim, seu reuelationem recepit Ecclesia, præter eam, quæ à PP. recepta est, & legitur in populo Christiano; & cum palam facta sit seruis suis (prophetia siquidem datur ad vtilitatem) mirum est, quod in antro Granatenſi tam diu delituit. Sed quid opus erat, vt bis Euangelium S. Ioannes describeret? si semel loquitur Deus, & bis idipsum non repetit, cur bis dictauit Euangelium per Ioannem? Et tandem cum in vno horum librorum volumine asseratur in Concilio Hierosolymitano aliqua definita, quæ Ecclesia nunquam definiuit, & inter dogmata noluit recenſeri. Dicemus ne (quod in grauem iniuriam Ecclesiæ cedit) quod Ecclesiæ fides depositum fideliter nõ custodierit? absit, ait S. Vincentius Lyrinensis, nam tenacissima dogmatum custos, sicut non vsurpat aliena, non amittit sua. Melius ergo cū Petri successore tales libros non recipit Ecclesia, & præstat Petrum audire in Romano Pontifice loquentem, qui vocem meruit audire in monte sancto Thabor, quàm Petrum Archiepiscopum Montis sancti libros probantem, quos vti que probasset, vt in similibus docet Aug. lib. 28. c. 4. si ab Apostolis succedentibus sibi Episcopis vsque ad nostra tempora clarescerent: quare patrocinio successionis, & antiquitatis destituti, noluit eos Ecclesia, vt inconcussos hucusque approbare.

CONTROVERSIA II. GENERALIS.

De causa efficiente instrumentali sacra Scriptura.

DEinde considerandum est de causa efficiendi instrumentali sacra Scriptura, quod licet in aliquibus libris parum conducatur ad fidem scire quis in particulari fuerit scriptor, dummodo Spiritus sanctus auctor esse credatur, vt dixit Gregorius; quia tamen etiam in dubium multi scriptores eorundem à Nouatoribus sunt vocati, secundum institutam methodum non est inutile de singulis inquirere per duas controuersias speciales, vnā, in qua de libris veteris instrumenti, alterā, per quam de noui testamenti libris tractabitur: circa primā ergo controuersiam quæretur de libris legalibus, secundo de historicis, tertio de Paranaticis, quarto de prophetis.

CONTROVERSIA I. SPECIALIS.

De causa efficiendi instrumentali librorum veteris instrumenti, & primo de legalium librorum scriptore.

ARTICVLVS PRIMVS.

An Moyses scripserit Pentatheucum.

Videtur quod non: Nam in Deuteron. in fine Moysi mors describitur, mortuusque est Moyses, &c. non potuit autem à Moysse scribi: ergo, &c.

Secundo, nam cap. 21. libri Numerorum multa recensentur scripta post tempora Moysi, citatur liber bellorum Domini; & ver. 15. 16. 17. cantica recensentur, & hymni, versic. 27. prouerbiū illud: Venite in Hesebon, quod est Epinicion, vel rhythmus, qui ca-

ni solet deuictis hostibus. & Gen. 14. ver. 15. ciuitas Laïs vocatur Dan, quæ diu post tempora Moysi sic vocata est.

Tertio incertum est, quo tempore scripsit Moyses eos libros; ergo, &c.

§.

Respondeo, quod quidam dixerunt, hunc librum Pentatheuchi non esse scriptum à Moysse, sed dictatum ab ipso, per Iosue exceptum. Sed hoc non potest stare: nam Io. 1. dicit Philippus Nathanaeli. *Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetis, &c.* Alij Moysen scripsisse omnia, dicunt, præter vltimum, & primum caput, quæ ab Esdra descripta sunt. Sed contradicunt Patres, præsertim Augustinus 12. confess. illud caput primum Moysi præcipue tribuendo. Alij dicunt, maximam Pentatheuchi partem à Mose descriptam, nõ autem omnia, vt nunc sunt, ita quidam apud Pererium, quos ipse sequitur præfat. in Genesi. Sed dicendum, quod Moyses fuit scriptor librorum legis, præter vltimi capitis aliqua verba, vbi mors Moysi describitur: sic alij probabiliter docent. Vnde volumen eos libros continens legis Moysi, siue legis Domini nomine attulatur; ab Hebræis autem Thorà תורה, à Græcis Pentatheucus, hoc est, quintuplex volumen nominatur. Hanc sententiam tenet S. Hieron. lib. contra Heluidium, & auctor mirabil. sacra scriptura lib. 3. c. 33. & est Patrum, & DD. communis. Legem autem scriptam à Moysse, dicunt quidam, probari Exod. 24. *Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini. & c. assumensque volumen sederis legit, audiente populo.* Sed illa probatio non conuincit; etenim potest illud dictum referri ad sermones habitos in monte Sina. Ergo efficacius probatur ex Deuter. 31. vbi dicitur. *Postquam ergo scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis, qui portabant arcam fæderis Domini dicens: Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ fæderis Domini Dei vestri.* Hoc autem non potest referri ad solum Deuteronomium. Nam cum Rex iubetur legis Deuteronomium scribere, Hebræicè, & Chaldaicè exemplum legimus, quod non ad quintum solum librum, sed ad totam legem Moysi referendū est, quæ secunda lex dicitur respectu tabularum, tanquam legis ibidem contentæ expositio. Et Saluator noster Luc. 24. *Quoniam necesse est, ait, impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me, & Ioan. 5. dicit, de me enim ille scripsit.* Legendi Senensis lib. 1. Biblior. & Osma lib. 2. de antiquit. scripture, Gloss. ord. initio Deuter. Georgius Ederus lib. 2. Oeconom. tab. 56.

§.

Ad argumentum in oppositum ad primū respondent quidam, Moysen iam mortuū seipsum prophetico spiritu in sacris voluminibus scripsisse mortuum, ne Iudei propter eius excellentiam putarent à Deo raptum, sic Iosephus lib. 4. c. ult. Origenes 2. contra Celsum, Abul. in Ios. q. 11. Sed hoc aliquibus videtur difficile, cum enim hic historicam rem tractet, historicè videtur esse eiusdem suscipienda narratio. Et cum dicatur. *Non cognouit homo sepulchrum eius vsque in præsentem diem:* non ad mortuum Moysen, qui nec vivebat, nec eo die scribebat, sed ad alium referuntur. Sed nec instantia adstringit, nam sicuti primum caput est etiam prophetiç, res præteritas enuncians, recensendo creationis dies, potuit

tuit quoque futurum diem, tanquam præsentē enunciare. Alij putarunt post mortem Moyſi, Iosue lumine diuino Deuteronomio finem imposuisse, & vltimum caput ab eodem Iosue descriptum; cætera verò Moyſem descripsisse, sic Hebræi, quibus Abul. adſtipulatur. Alii tandem, quod Eſdras finem imposuit in reparatione legis, & est valde rationale, ea enim verba Deuter. vlt. *Et non cognouit homo sepulchrū etc.* & *Non surrexit vltra propheta in Israel in domo Domini*, maiorem intercapedinem monstrāt, quam sit inter Moyſem, & Iosue recentem successorem. Sed quicumque horum fuerit, non nisi propheticè scribere potuit, nam quod sepultus sit à Domino, non nisi propheticè sciri potuit: & iterum quod non surrexerit vltra Propheta in Israel, sicut Moyſes. Potuit autem Moyſes eodem spiritu, quo agnouit non surrecturum talem Prophetam, describere mortē, & vti præterito pro futuro, secundum Prophetarum prædictiones ob certitudinem reuelationis, si sententiā Iosephi aliquis vellet defendere; lege Tostatum in hunc locum. Et hoc dicere probabile est, cum ex hoc principio similes obiectiones dissoluemus.

Ad secundum. Quidam dicunt illum librū bellorum Domini prius esse descriptum, libro Pentateuchi, fuisseque propheticum, prænunciando victoriā sub Mose contra Amorrhæos, ita S. Aug. q. 42. & 18. de ciuitate Dei c. 1. Rabban. &c. Alii dicūt posterius descriptum, & illud verbum *sic faciet*, idem sit, quod *sic fecit*, & esse addita ab eo qui Moyſis diaria digessit, sicuti de prouerbis, & parabolis Salomonis factū dicitur. Sed non est cur id affirmemus: nam potuit Moyſes, certam futuram victoriā prædicere, & sic indicare librū conscribendum, qui liber postea excidit, ita Delrio in Adagijs sacris t. 1. n. 110. Cætera vero cantica, & proueria, vel rhythmi asseruntur esse scripta (ait Pererius) cum sint arguta, & elegantia ab ijs, qui dicuntur Hebræicè Moschelim, hoc est Parabolas, seu Prouerbiantes, qui figurata oratione gesta populi Dei describebant. Sed nec id est necesse, nam Moyſes cum fuerit eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, hæc eadem describere potuit. De Dan verò quoque dici potest, quod vt edificanda spiritu prophetico Moyſi, præuisa fuit; sic quoque illi nomen Dan, tanquam impositum asseritur, quod certitudine prophetica imponendum videbatur. Vel si teneamus eam probabilem sententiam, quod non omnia scripserit Moyſes, sed maximam partem, dicendum ea, quæ post Moyſi tempora gesta sunt ab alijs prophetis, & præcipue ab Eſdra adiecta esse.

Ad tertium supposita diuisione ætatis Moyſi in tres quadragenas, mortuus est enim anno 120. suæ ætatis (quarum prima transacta est in Ægypto in domo Pharaonis: Secunda cum profugus fuit, & exul ab Ægypto: Tertia in deserto, dimissa Ægypto) certum est apud omnes librū Genesis non scriptum in prima quadragena; eo enim tempore cū in omni sapientia erudiretur, Act. 7. potius discipuli, quam magistri partem obibat. Difficultas verò est de secunda, & de tertia quadragena. Euseb. tenet lib. 7. de præparat. Euangel. c. 2. in secunda quadragena scriptum ante legem: Theodoretus verò quæst. 1. in Genes. & Beda tenent in tertia: sed quicquid horum dicatur, probabiliter dicitur: ceteros verò libros in tertia quadragena descriptos, vt scilicet tanquam testis ocularis scriberet, quæ legis scriptæ tempore acci-

derunt, satis rationabiliter à nonnullis asseritur. Fuit autem quadragena prima Moyſis anno à creatione mundi bis millesimo septingentesimo nono, à diluuio vero millesimo quinquagesimo tertio, ex Genebr. pag. 71. suæ chronolog. ex quo annus, in quo hæc scripserit elici potest.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An libri Iosue, ipsemet Iosue scriptor extiterit.

§.

Videtur, quod Iosue non fuerit auctor. Primò, nā in fine huius libri ponitur mors Iosue; hoc autem fieri non potuit à Iosue, ergo.

Secundò, quia gesta Iosue descripta, & prænunciata reperiuntur in libro Iustorum, dū dicitur cap. 10. huius libri; *Nonne hæc*, nempe gesta Iosue, *scripta sunt in libro iustorum*? Amplius c. 15. fit mētio de Axa Calebi filia, & alijs, quæ post mortē Iosue gesta sunt, sicut & expeditio filiorum Dan contra Iesem. Tertio, quia hic liber ponitur inter historiales, at Iosue fuit Propheta, Eccles. 46.

§.

Respondeo dicendum, quod quidam dixerunt propter hæc non à Iosue, sed à quodam alio à Iosue antiquo commentario, cui titulus est liber iustorum, hunc librum esse conscriptum, itā videtur sentire Theod. q. 13. in Iosue. Alij dicunt fuisse Samuel, Eſdrasque, vel aliū, vt Arhanasius in synopsi, alii ab Eleazaro Pontifice: fuisse vero enim in more Iudeorum Sacerdotibus, quæ scribebantur commentaria, atque Prophetis consignari, docet Ioseph. 1. cōtra Appionem. Moderniores Abul. in Iosue 1. q. 1. Magellanus præf. in Iosue sect. 3. & Masius in Iosue defendunt quoque non fuisse Iosue eiusdem libri scriptorem propter argumenta posita initio, sed Samuelem, aut Eſdras, vel alium: his subscribit non semel Torriellus eadem, & similia loca adducens. Sed hæc sententiæ non possunt stare, nam in c. vlt. dicitur, *Scriptis Iosue omnia verba hæc in volumine legis Domini*; quod etsi, vt dicunt expositores, referatur ad scriptionem fœderis initi inter Iosue, & populum, vt in eodem cap. scribitur, inde tamen sumitur argumentum, quod sicut eorum verborum scriptor fuit Iosue, sic potuit esse reliquorum gestorum; & textus verba hunc sensum patiuntur: volumen enim legis Pentateuchus potest intelligi, cui quæ scripsit Iosue coniuncta sunt. Rabbini etiam hunc librum Iosue attribuerunt apud Genebrardum in Chronol. & Thalmudistæ in c. Baba Batra fol. 14. edit. Basil. & fol. 15. citantur etiam in glossa ordinaria noua. Eandem sententiā sequitur Magister historiæ Scholasticæ, Patres veteres adſtipulantur, ita Iunilius 1. de partibus diu. legis c. 8. Doroth. in synopsi. E recentioribus verò Driedo lib. 1. de catal. sac. scrip. c. 1. Vatabl. in scholiis c. 1. Brito Minorita in prolog. Hier. super Iosue, & alii. Quare à communi ista sententia non existimo esse recedendum.

§.

Ad primum, sicut fuit scriptor Iosue illorum verborum Deuter. *Et mortuus est Moyſes*, sic aliquis successor Iosue, vel (vt dicunt aliqui) Eſdras potuit esse scriptor. Et quando Patres dicunt alium à Iosue scripsisse hunc librum, intelligi possunt quantum

tum ad vltimum complementum, & quod vltimum caput adiecerit. Sic dicendū etiam est quantum ad alia, quæ post mortem Iosue contigisse obiciuntur (nisi ad propheticum spiritum recurramus enuntiātem tanquam factum, quod futurum erat) & hoc videntur Athanasij verba insinuare dum dicit de libro Iosue. *Deinceps quæ sequuntur vsque ad Esdrā volumina, non prorsus scripta sunt, quorum scriptioes præferunt, & de quibus tractant.* Vbi particula prorsus nō significat integrum librum Iosue fuisse, quoad omnes, & singulas partes à Iosue descriptas, præsertim illas quæ post mortem Iosue acciderunt, vt obijcitur quoque in secundo argumento.

Ad secundum. Nullum fuit inconueniens illud testimonium à Iosue desumi ab illo libro, quicumque ille fuerit, & à quocūque scriptus fuerit, in quo propheticè traditum, vel inspiratum fuerit illud factū, quod tempore Iosue euenit. Vel respondendum est sicut dictum est de citatione libri bellorum Domini in Pentatheuco in responsione ad secundum præcedentis articuli. Ad alia loca scripturæ responderetur sicut ad primum.

Ad tertium etiam Moyse propheta fuit: nec quia historias recensuit in libris legalibus, Pentatheucus ponitur in ordine librorum prophetarum: ita & in nostro proposito. Fuit autem iste liber descriptus vltimo tempore vitæ Iosue, nam cap. 26. dicitur *Scriptus quoque hæc, & subditur. Et post hæc mortuus est.* à quibus verbis vsque in finem à Samuele, vel aliquo alio scriptus creditur, vel vt alij probabiliter asserunt, ab Esdra reparatore.

ARTICVLVS TERTIVS.

A quo sit descriptus liber Iudicum cum libro Ruth.

Videtur, quod à Iudicibus diuersis scripta sint eorum gesta. Primo, nam res gestas ab ipsis, vel ipsorum temporibus in commentarijs, & annalibus commodè redigere potuerunt, vt de gestis Machabæorum legimus.

Secundo, non potuit esse Samuel scriptor, nam dicitur Iudic. cap. 1. *Habitauitque Iebuseus cum filiis Benjamin in Ierusalem vsque in præsentem diem:* nomen Ierusalem recentius est ætate omnibus Iudicibus, quorum vnus fuit Samuel, ergo nō potuit hunc versum, nec hunc librum scribere. Igitur Iudices fuerunt authores huius libri.

Tertio in c. 18. eiusdem libri fit mentio captiuitatis filiorum Israel, quæ tam longè post tempora Samuelis accidit.

§.

Respondeo dicendum, quod Dorotheus in Synopsi dicit, hunc librum non à Iudicibus, vel scribis eorum, sed ab ijs, qui in tabernaculo versabatur fuisse descriptum. Alij cōueniunt fermè ab vnoquoque Iudicum facta suorum temporum in scriptis redacta fuisse, aut ab eorum actuarijs; sed postea ab aliquo Propheta in vnum volumen collecta. Ita quidam apud Iansenium in concord. c. 11. Pinedā præf. in Iob c. 3. nu. 3. Maldonat. Matt. 2. n. 23. Sed quis Propheta fuerit incertum est. Quidam dixerunt collectorem fuisse Ezechiam: sic Scholastica historia, quam sequitur Hugo Carenensis. Alii apud Tostatum

præf. in lib. Iud. q. 4. dicūt fuisse Hieremiam. sed hoc nullo fundamento probant. Alii tradunt fuisse Esdrā, ita Masius in Iosue 6. & verisimile est, cum reparator legis asseratur. Alii tandem, quod Samuel fuerit scriptor, ita Hebræi lib. Baba Batra c. 1. & Abulenensis c. 1. Iudic. q. 22. & 25. cap. 15. q. 11. & c. 17. q. 4. Dried. 2. p. de scrip. c. 3. Arias Montanus Isa. 5. & Iudic. 8. Ioannes Benedictus, & Serarius prolegom. 4. in Iudices, vide Caiet. in Iudic. c. 3. Sed hoc verisimilius existimatur: nam Samuel post tempora Iudicū immediatus Propheta præcedentibus succedens reperitur. Idem patet ex cap. 3. vbi antequam de singulis Iudicibus in particulari tractetur, epilogantur alterna bona, & mala totius temporis Iudicum: non potuit ergo esse scriptus tempore quo hæc res gerebatur, sed post tempora Iudicum completa. Et cum non fuerit necessarium in longum protrahi istam scriptioem, & redactionem ab alijs Prophetis post tempora Samuelis, verisimillimū est, Samuelem fuisse collectorem. Non potuit autem vllus ante Samuelem esse collector: nam c. 18. dicitur, quod Idolum Michæ mansit semper in Tribu Dan quandiu mansit tabernaculum in Silo: Samuel autem iuuenis erat, quādo tabernaculum motum est in Silo post mortē Heli, & in ipso tabernaculo idem tunc puer ministrabat coram Heli, vt habetur 1. Reg. c. 3. oportet ergo à Samuele esse descriptum, aut ab aliquo post.

Eundem fuisse authorem libri Ruth patet ex calce illius libri: nam solus Dauid filius Isai, in descriptione genealogiæ Pharez vsque Dauid, nominatur, qui cum ibidem Rex describatur, & à Samuele vnctus fuerit in Regē, ipse potuit scriptor esse huius libri, qui vnctione titulum Regis Dauidi dedit, in cuius gratiam nempè, vt sciretur eius progenies, de qua nasciturus erat Messias, præstitit vt ab exordio texeretur, quæ postea pariter ponitur 1. Paralip. 2. & Matthæi 1. Et per hæc patet responsio ad argumenta in contrarium.

§.

Ad primum. Cōcedimus à singulis Iudicibus, vel saltem actuarijs eorum scripta esse, quæ eorum temporibus contigerunt, vnde multi putant illud testimonium Matt. 2. *Quoniam Nazareus vocabitur,* dum ibidem dicitur, tale testimonium dictum per Prophetas in plurali, allusionem factam esse ad eos auctores, à quibus liber ille descriptus est: habetur autem tale testimonium Iud. 13. sic sentiunt Chrysost. homil. 3. in Matth. Euthym. lib. 3. in Genesim explicans benedictiones Iacob, quos sequitur Hieronymus de la Ruua controu. 4. Castrius in Es. 11. sed alijs infirma videtur probatio ex hoc cap. nam nomen Nazaræi Sampsoni tributum, in lib. Iudicum scribitur cum Zain ꝑ at cum tribuitur Christo, scribitur cum Tsade ꝑ vide Euseb. 7. dem. Hier. lib. de opt. genere interpretandi.

Ad secundum respondetur, negando assumptū de nouitate nominis Ierusalem. Vel dicendum, quod ea verba spiritu prophetico à collectore, vel ordinatore eorum, quæ sub Iudicibus contigerunt, & ab illis descripta sunt, addi potuerunt.

Ad tertium, nunquam ibi facta est mentio captiuitatis Israel, vel Babylonicæ, sed obsidionis, & incendijs ciuitatis Laïs à filiis Dan, quæ ab illis postea edificata, tale nomen sortita est.

ARTICVLVS QVARTVS.

*Quis fuerit scriptor librorum Regum,
& Paralipomenon.*

Videtur, quod à personis diuersis scripti sunt libri isti, imò singula facta Regum: nā frequentissime in lib. Paralipomenon 2. c. 16. 24. 27. & 28. citantur verba dierum, quæ diaria sunt Regū Iuda, & Israel, in quibus quæcunque responsa, & facta à Regibus illis singulis diebus patrata registrabantur. Qui mos Ptolomeis Regibus Ægyptiorum fuit quoque familiaris. Vnusquisque similiter Rex suos annales describi per chronistas curabat: vnde à commentariis, dicebantur tales scriptores, vt dicitur.

Secundo videtur, quod primus, & secundus Regum descriptus sit à Samuele: nam tali titulo prenotantur in hebræo. vnde Greg. prolog. in lib. Regum ait, quod *hic liber primus, & secundus eiusdem historie ad hoc Prophetæ Samueli adscribitur, vt ex auctoris titulo sentiat historia, quam scribit, non tam historia, quàm prophetia.*

Tertio dicitur in fine libri 1. Paralipomenon, *gesta Dauid Regis priora, & nouissima scripta esse in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan Prophetæ, & in volumine Gad:* plures ergo librorum primi, & 2. Regum videntur fuisse scriptores.

Quarto videtur, quod Hieremias fuerit author reliquorum librorum Regum, & coniectura est non leuis, nam similis finis est vltimi librorum Regum, & libri Hieremiæ; & cum captiuitas Babylonie in Threnis Hieremiæ deploretur, & historia librorum Regum ad captiuitatem eandem protendatur, non est inuerisimile ab eodem auctore descripta. Accedit authoritas Isidori 6. ethimol. dicentis, tertium, & quartum Regum in vnum volumen congestos à Hieremia.

Quinto in lib. 2. Paralipom. c. 9. dicitur. *Reliqua autem Salomonis operum priorum, & nouissimorum scripta sunt in verbis Nathan Prophetæ, & in libris Abiæ Silonitis, & in visione quoque Addo videntis contra Hieroboam filium Nabath.* at hæc 3. lib. Regū enarrantur: ab his ergo Prophetis ea gesta descripta sunt. Similiter sequentium Regum historia, quibus tribuenda sit apparet: nam 2. Paralip. 12. dicitur: *opera verò Roboam prima, & nouissima scripta sunt in libris Semeiæ Prophetæ, & Addo videntis.* & 2. Paralipom. c. 20. *Gesta Iosaphat perhibentur scripta in libris Iehes filii Hanani.* & c. 26. dicitur, *Reliqua Ozie priorum, & nouissimorum scripsit Isaias filius Amos Prophetæ.* Hi ergo Prophetæ potuerunt esse scriptores tertij, & quarti Regum, qui eorum Regum de quibus ibidem fit mentio gesta descriperunt suis particularibus libris.

§.

Respondeo dicendum non esse incredibile quin ex omnibus libris etiam diarijs, & annalibus supradictis à sacro aliquo scriptore Spiritus sancti, qui scripturarum est author, inspiratione, & interiori illustratione, eos libros fuisse collectos, & postea in ea, quæ nunc cernuntur volumine digesta. Qui verò fuerit sacer hic scriptor in particulari controuersum est. Quidam dicunt fuisse collectorem Isaiam, vt refert Abulensis in præf. lib. Reg. q. 19. Sed hoc

non potest stare: nam etsi fuerit nonnullorum gestorum Regum scriptor, non potuit esse omnium: nam Isaias prophetauit tempore Ioathan, Ozia, Achaz, & Ezechia Regum Iuda. Post hos alij fuerunt Reges vsque ad captiuitatem Babylonicam, vt patet ex lib. 4. quæ tempora non vidit Isaias. Quare alii dicunt probabiliter, quod Samuel descripsit primum librum vsque ad cap. 15. vbi Samuelis interitus enarratur, quem librum vsque ad calcem Dauid prosequutus est. sic Isidorus 6. ethim. Cætera verò vsque ad regnum Salomonis ab alijs producta dicit Talmud c. Baba Batra c. 1. at Genebrardus 1. chron. pag. 103. hos dicit, cū Rabbi Dauid Himhi, fuisse Nathan, & Gad videntes. Vnde horum scripta citantur 1. Paralip. c. ultimo. Alii dicunt, subsequutum esse Salomonem suorum factorum scriptorem. Verum de reliquis gestis Regum post Salomonem scriptis difficultas est. Dicunt quidam, à reliquis Prophetis supra recensitis descripta secundum successionis seriem. Alij verò à Hieremia dicunt descripta, sic Rabbanus 2. de instit. cleric. c. 54. & Hieronymus citatus à Cardinali Hugone in prologo suorum comment. in lib. Regum, Procop. Gazeus, Isid. Kimhi, quos sequitur noster Senensis lib. 1. Biblio. & glossa in epist. Hierony. ad Paulinum. Alij tandem, quod ab Ezechia, vt dicit idem Hugo. quod non potest intelligi de omnibus gestis vsque ad calcem quarti libri Regum, sed de gestis vsque ad suū tempus, vel de gestis Salomonis saltem, cuius parabolas viri sui pariter in vnum collegerunt (nisi Salomon sua gesta descriperit) certum enim est multa scripta in 4. Regum, quæ post Ezechia mortem acciderunt, quæ cum Hieremias viderit, probabilius dicitur à Hieremia descripta, vnde vltimum caput quarti Regum, & vltimum Hieremiæ idem videntur. Alij dicunt etiam probabiliter ab Esdra compilata, sicut & omnia in his libris contenta, & in ea, quæ inspiciuntur volumina accommodata simul cum libris Paralipomenon. Sed si dicamus Hieremiam fuisse collectorem, dicendum fuisse hæc volumina conflata per compendium partim ex scriptis Samuelis, Dauid, Nathan, Gad, Salomonis, & subsequentium Prophetarum, vsque ad tempus Hieremiæ; partim ex libris dierum Regū Israel, &c. addita sui temporis Regū historia, quod postremi capitis 4. Regum cum vltimo cap. suæ prophetiæ stylus similis monstrat. Si verò defendamus Esdræ collectorem ex dictis Prophetis, & Hieremiæ additione; dicendū, quod conflauit Esdras omnes 4. libros Regū, similiter duos Paralipomenon, qui sunt præcedentium epitomen, & chronicon omnium aliorum librorum sacrorum à Genesi vsque ad quarti Regum c. vltimum, ita dixerunt Rabbi Salomon c. 7. 1. Paralip. & Rabbi Moyses, Kimhi. Vide Dried. de script. c. 3.

§

AD primum respondetur: probari eo argumento, hos libros à citatis libris transcriptos, qui tamen in compendium redacti postea sunt per Esdræ, vel Hieremiam.

Ad secundum. Prænotantur ij libri nomine Samuelis, non quod integri à Samuele descripti sint: nec enim Dauidis omnia gesta videre potuit, sed quoniam, vt aduertit Isidorus, initium eorum à Samuelis sacerdotio incepit. Vel quia Samuel vtrumque Regem inunxit, Saulem, & Dauid.

Ad

Ad tertium, quartum, & quintum. ijs argumentis probatur ea gesta Regum à dictis Prophetis descripta. Verum per compendium ab iisdem collectos libros docemus per Esdras, vel Hieremiam, & sic variaz sententia hac via conciliantur.

ARTICVLVS QVINTVS.

De scriptore primi, & secundi Esdra.

Videtur, quod vtriusque libri Esdras fuerit scriptor, nā vterque sub Esdræ titulo prænotatur. Respondetur breuiter primum librum ab Esdra conscriptum communiter teneri, & patet ex tituli inscriptione: hic autem Esdras, vt notauit S. Aug. lib. 20. de ciuit. Dei c. 25. Malachiel, siue Malachias dictus est, & citat Hieronymum hoc ipsum ex Hebraeorum sententia dicentem. Ab alijs etiā Iosedech sacerdos etiā dictus asseritur, vt à Sixto Senen. lib. 1. biblioth. Sed verius apparet fuisse quendam Sacerdotem, quem scribam velocē vocat scriptura primo Esdræ cap. 7. Quicumque verò fuerit, canonicus scriptor huius primi libri author sine controuersia habitus est.

Secundi verò libri author non Esdras, sed Nehemias extitit. Vnde sic incipit liber ille: Verba Nehemias filij Helchiae, ita Athanas. in synopsi: licet autē dicatur iste secundus liber, Esdræ liber, idcirco factū est, quia in his voluminibus gesta, & verba Esdræ cū Nehemias gestis, & dictis copulantur, vel quia apud Græcos, & Hebræos, vnico volumine hi duo libri concluduntur ex Hieron. in prologo Galeato. Tertius verò, & quartus liber Esdræ tanquam apochryphi à sacro canone separatur. Tempus vero, quo primus liber scriptus est, fuit antequam ex Babylone ascenderet Nehemias, qui consolator à Domino interpretatur. Secundus post reedificationem vrbs descriptus est à Nehemia, de quo Ecclesiastici 49. dicitur, *Erexit nobis muros euerfos, &c.*

ARTICVLVS SEXTVS.

De scriptoribus librorum Esther, Tobie, Iudith.

Respondetur dicendum, quantum attinet ad librum Esther, quod quidam dicunt scriptorem eius libri fuisse Ioachim Pontificem Iudæorum, sic Philo in chronol. eo quod adhortante Mardocheo litteris mandauit, instituitq; solemnitate *Phurim*, idest sortium, in memoriam Iudaicæ liberationis. Sed hoc non cogit, nam scribere solemnitate munus erat Sacerdotis summi, at non scribere librū canonicum, nisi (de quo non constat) ad id munus assumptus esset. Alij dicunt, vt Isidorus in chronicis, hanc historiam Esdras scripsisse. Sed hoc nō potest stare, quia ex temporum supputatione hæc historia scripta est post mortem Esdræ; nam hæc historia sub Artaxerxe III. scripta fuit, vt dicit Eusebius. Esdras autem fuit tempore captiuitatis Babylonicæ, & certē si tempore Esdræ hæc quæ in historia Esther recensentur, accidissent, proculdubio de ijs Esdras mentionem fecisset. Quare verisimilius est, Mardocheum patrem adoptiuum Esther hæc historiam scripsisse, vt dicūt alij, & probatur: nam in c. 9. scripturæ huius

dicitur. *Scriptus itaque Mardocheus omnia hæc, & litteris comprehensa misit ad Iudæos, & summam primo scripta est: vnde verisimillimum cætera descriptis; deinde ab alio copiosius edita est hæc scriptura, vt supplementum prætermisorum, vnde & primæ inscriptioni multa annexa, quæ Græcis, & Latinis exemplaribus continentur, veteri exemplari historie copiosioris abolito, & deperdito.*

§.

Quamtu verò attinet ad Tobiam, Rabanus de institut. cler. c. 45. dicit non constare de authorē. Sed vt dicit Senensis noster lib. 1. Bibliot. idem Tobias iubente Archangelo Raphaelē, scriptor fuit eorum, quæ hoc libro recensentur, vt colligitur ex c. 12. Vnde initio Tobie, secundum versionem 70. hæc scribuntur. *Ego Tobias in viis veritatis ambulauit, &c.* quibus verbis se ipsum scriptorem indiget, & in codice græco tale est initium, *Liber sermonum Tobie, filij Tobielis*, à quo non discrepat initium cuiusdam hebraici voluminis, quod vidit Senensis, ubi raliter exorditur libri eius author. *Hic est liber Tobie filij Tobiel filij Hannanael, &c.* non potuit autem Tobias senior esse author totius historie, nam c. 13. eius mors narratur, vnde ea, quæ à morte Tobie in eodē libro scribuntur à Tobia filio Tobie superaddita creduntur. Sed quoniam in hoc eodem libro iunioris patris mors recensetur, dicendum patrem scripsisse vsque ad 13. cap. ubi eius narratur mors, filius deinde scripsit vsque ad versum illum, ubi eius similiter mors recensetur; quis verò vltimam manum, & vltimos versus apposuit, compertum non est.

§.

Quamtu verò ad Iudith, Philo dicit à Ioachim Sacerdote summo Iudæorum descriptam hæc historiam, quam sententiā sequuntur Rabbi Azarias lib. 3. Meor Hennaïm c. 12. Senensis lib. 1. biblioth. Driedo de scrip. can. c. 3. p. 2. Genebr. lib. 2. chron. Probabile etiam dicunt quidam, vt Escalant. lib. 4. c. 41. &c. ipsammet potuisse eius historie conditricem, quæ Spiritu sancto impulsā canticum cecinit admirabile: sed non est verisimile mulieres assumpsisse Spiritum sanctū, vt scriptores canonicos, qui sunt præcipui Magistri, & Doctores fidei, nō eligens easdem ad docendum, sed ad discendum, & tacendum. Nec firma collectio est, totum librum Iudith scripsisse, quia canticum cecinit, cum Beatissima Virgo Spiritu prophético cecinerit, & non ipsa, sed Lucas eius gesta descripserit. Verior ergo est prima sententia, quia summis Sacerdotibus consimiles historias describendi onus iungebatur. vide Senensem nostrum loc. cit.

ARTICVLVS SEPTIMVS.

An Dauid fuerit scriptor Psalmorum.

§.

Videtur, quod non. Primo, quia multi nomine eius non attulantur, sed Asaph, Idithum, Ethan, &c. filiorum Chore, Moyſi, &c. alij verò nomine Dauidis insigniti sunt: si ergo Dauid esset author, omnes nomen Dauidis præferrent. Confirmatur, quia si omnes essent Dauid, non diceretur absolutē, Liber Psalmorum, sed Liber Psalmorum Dauid.

Secundo 2. Paralippomenon 29. scriptum est, *Præ-*

Præcepit Ezechias, & Principes Leuitis, vt laudarent Deum in sermonibus David, & Asaph videntis; tam ergo David, quâ Asaph fuerunt authores Psalmorum.

Confirmatur ex S. Hieronymo in Ps. 77. vbi illud Matthæi, vt impleatur, quod dictum est per Prophetam dicentem: *Aperiam in parabolis os meum*, per Prophetam Asaph intelligit.

Confirmatur secundo, nam Psalmi Asaph post Psal. 71. collocati, non tam facili, leniq; vena fluunt, vt Psalmi Dauidici.

Tertio in psal. 72. habentur hæc verba: *Defecerunt psalmi David*, vel, vt alia versio habet: *Consummate sunt orationes, vel petitiones David, filij Iesse*: omnes ergo, qui sequuntur, Dauidis non sunt.

Quarto multa continentur à misericordia, & mititate David aliena in multis psalmis, vt psal. 34. *Expugna impugnantes me*. psal. 54. *Veniat mors super illos*, &c.

Et confirmatur, quia septuagesimus sextus Psalmus etsi titulo Asaph prænotetur, tamē tanquā Dauidis citatur à Patribus. Nazianz. oratione in Encen. & ad ciues Nazianz. & 88. Ab Epiphanio contra Origen. similiter, & 38. & 61. utroque nomine prænotatur David, & Idithum, vt David auctor, Idithum cantor appareat. Idem ergo dicendum, cum legimus psalmus Asaph, &c. vt hi sint cantores. Vnde 1. lib. Esd. c. 3. stabat Sacerdotes, & Leuitæ filij Asaph in cymbalis, vt laudarent Deum per manus David filij Regis, vbi innuitur per manus Regis compositos. Et tandem Dauidi multi tribuuntur psalmi in genituo, qua formula indubiè denotatur David esse auctor: at reliquis in datiuo, qua formula non significatur, vel denotatur auctor libri, ergo solus David censetur auctor, & ex datiuo illo significantur ij quibus demandatum est, vt illos canerent, vide Chrys. in prolog. ps.

Sed contra est, quia psalmus secundus nomine David non attituitur, at esse Dauidis habetur Act. 4. Similiter nec in psal. 94. habetur nomen David, & illius esse, habetur ex Epistola ad Hebræos c. 4. psalmus similiter 104. carent Dauidis titulo, sicut & psal. 105. & 106. & tamen ille esse Dauidis habetur ex 1. Paralippomenon c. 16. & istos similiter ex 1. Esdræ c. 3.

Secundo, quia psalmus 71. non esset Dauidis, sed Salomonis, cum Salomonis titulum deferat, & tamen appendix monstrat esse Dauidis, dum dicitur. *Defecerunt laudes David filij Iesse*.

Tertio, quia Christus Dominus Luc. 20. librum psalmorum Dauidi tribuit, dicens. *Ipsa David dixit in libro psalmorum dixit Dominus Domino meo*, &c. Similiter, & Apostoli, nec alium faciunt authorem, quàm David, vt notat Chrysostomus in proem. psal. nec tota Ecclesia, ait Cassiodorus vnde in Concil. Trid. in sess. 4. psalterium David vocat. Hæc etiam est communis via agnoscendi librorum authores, si eorundem titulo prænotentur.

Respondendo dicendum circa hoc quæsitum non esse adeo pugnandum, vt possit esse charitatis dispensium, vbi non est fidei periculum. Nihilominus, quia aliquam cognitionis vtilitatem asserre potest inodesta discussio, amicebiliter discutienda est. Sciendum ergo in hac re duplicem circumferri sententiā, prima est Athanasij in synopsi, Hilarij prol. in psal. Eusebij, Hieronymi epistola 144. & 159. quos sequitur

Lyrans. in 1. Psal. Abulen. in 22. Matth. q. 340. Senensis 1. Biblioth. Rodericus Osina lib. 2. de auctoritate sac. script. c. 3. David non esse omnium psalmorum authorem, sed eorum, vbi titulus David præfigitur; ceteros esse eorum, quorum nomina in psalmis proponuntur. Alij sunt in extrema sententia sic Chrysostomus 1. & 2. prolog. in psalm. Basil. August. lib. 17. de Ciuit. Dei c. 13. Ambrosius in ps. 43. & 47. item Ruffin. Cassiod. Beda, Euthym. Caiet. Theoph. in c. 10. Ioannis, Salme. tom. 1. quinquagena. 2. & alii. Dicendum ergo breuiter, quod in psalmis tria considerantur materia, forma, pronuntiatio. Si loquamur quantum ad materiam, omnes composuit David, & hoc probant argumenta secundo loco adducta. Si loquamur quantum ad formam, id est poësim, & metrum armonico concentui accommodatum, tunc quorundam psalmorum authores dici possunt ij scilicet, qui præfiguntur in psalmorum titulis. Si denique loquamur quantum ad pronuntiationem, quæ humanis vocibus, aut instrumentis musicis canebantur, pauci David tribuendi sunt: vnde & Augustinus in psalmum primum, nouem tantum psalmos hac ratione tribuit David, David tamen omnes esse etiam secundum has duas acceptiones perhibetur, vt denominationi fieret à nobiliori; & quia nedum author psalmorum prius fuit David etiam quantum ad metrum, sed quantum ad vsum psallendi priuatum, vnde egregius psalter Israel describitur 2. Reg. c. 23. Propterea melius dicendum est, David esse omnium psalmorum psalterem, & auctorem, vnde Theodoretus præfat. in psal. *Quid enim refert, siue huius omnes, siue illorum aliqui sint, cum constet diuini spiritus afflatu vniuersos esse conscriptos? & subdit. Vincat tamen plurimum sententia; plures enim scriptores David asserunt esse.*

Ad primum responderetur ex S. Augustino lib. 17. de Ciuit. Dei, quod David illos psalmos composuit, variè autem eosdem inscripsit ob aliquas causas nobis ignotas, quas tamen assignat Beda prol. super psal. nempe quia cantorum (qui ad millenarium ascendebant) prefectos esse voluit, & choragos, Asaph Etham, Idithum, & Ethan, qui & in compositione metrica David fuere adiutores, vel quia (vt præter Bedam dixit Ruffinus in prologo psal.) horum quatuor nomina mysticè intellecta, & interpretata, Psalmis, quibus præfixa sunt, mirabiliter conueniant. Dicit etiam potest Idithum fuisse instrumenti genus, vnde in ps. 38. translulerunt interpretes super Idithum. Quod autem assignatur titulus psal. Pro torcularibus filiis Core, id factum est in ps. 83. vbi id positum est. *Elegi abiectus esse in domo Dei mei*. Hæc autem vox conueniebat filiis Core, quibus conueniebat abiectos esse in domo Domini, seu ad limen stare 1. Paralip. c. 9. Psalmus vero 90. cuius titulus est Oratio Moyse non refertur ad Moysem Prophetam, sed ad cantorem eo nomine appellatum, vt etiam scripsit R. Abenzra.

Ad confirmationem responderetur non omnes libri sunt nomine auctorum insigniti.

Ad secundum. illud argumentum probat Asaph fuisse saltem compositorem in metro, numeris, &c.

Ad primam confirmationem, illa commentaria non esse Hieron. multi existimant, etsi Marianus Victor. contrariū asserat; sed esto sint Hieron. eo loco sequutus est sententiā Eusebij, ex quo illud discursu desumpsit.

Ad

Ad secundam confirmationem. vicissitudo metri varios effectus, & concitationes diuersas potius arguit, quam diuersitatem auctorum.

Ad tertiam. quidam apud Hieronymum in cōm. psal. 71. dixerunt quinque fuisse volumina, & secundum eorum finiri psal. 71. sed hoc non potest stare ait Hieronymus, cum Act. 1. dicatur scriptum est in libro psalmodum vnum volumen designando. Alij dicunt, vt Caietan. psalmos prius inordinatos, & dispersos ab Esdra collectos, & reuera illum psalm. 71. vltimo loco positum, ceteros verò postea repertos post illum collocatos. Alij dicunt esse illum psalmum vltimū non simpliciter, sed eorum in quibus rogauerat pro salute Salomonis filij sui. Alij vt Euthymius dicunt negari illa appendice [defecerunt] non psalmodum digestionē à Dauide à quo quidē reliqui sequentes compositi sūt, sed eorundem decantationē. Sed obstat, quod à Patribus, & Ecclesia non agnoscitur ille psalmus pro vltimo. Quare dicendum est illis verbis appendicis defecerunt, &c. significari in voto, & desiderio Messiae defuere psalmos, & consumatas orationes David, sic multi ē recentioribus recte asserunt.

Ad quartum, quod est argumentum Anabaptistarum, respondetur cum Augustino similia verba esse non optantis, sed prænunciantis. Quod si imprecationes veræ sint, & interitum sonent, intelliguntur conditionatē. i. si non agant pœnitentiam, ita Theoph. Alex. lib. 2. paschal. vel si absolūtē intelligatur ex charitate eriam procedunt, vt de medio tollantur peccatores, vt tollerabiliter sit damnatio, vt dicit Andreas Hierosolym. (quem refert Turrian. lib. 1. de dogmat. caracter. verbi Dei) in comment. super Apocalyp. & Sanctus Thom. 2. 2. q. 25. art. 6. ad 3. item dicit, quod huiusmodi verba etiam si intelligantur per modum optantis, quod tale desiderium referatur non ad pœnam hominum, sed ad iustitiam punientis, vel ad remotionem culpæ, non ad ipsam pœnam, scilicet vt peccata destruantur, & homines maneant.

ARTICVLVS SEPTIMVS.

An Iob fuerit suorum gestorum scriptor.

Videtur, quod non Iob fuerit scriptor: nam loquitur author libri de Iob in tertia persona, non ergo ipse fuit scriptor, sed amici Iob tanquam testes oculati eius historię. vnde cap. 19. ipse Iob, qui dicit, *quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei, &c.* satis insinuat, se non fuisse scriptorem, cum alium postulet, quod eos describat.

Secundo, quod fuerit Salomon non leuis coniectura est: nam Athanasius in synopsi, & Concilium Laodicenum librum Iob canticis subnectit. Cantorum autem Salomon est auctor, ergo & libri Iob.

Tertio, quod fuerit Moyses, vel aliquis Propheeta, probatur argumento Origenis, quia nullus nisi diuina reuelatione agnoscere poterat, quo modo diabolus à Deo postularet, vt affligeretur: & communiter dicitur à Moysē eam descriptam historiam ad consolandum Hebræos, cum sub Aegyptijs affligerentur exemplo patientiæ Sancti Iob.

§
Sed contra est, quia consolatio, & leuamen est labores transactos enarrare, multò autem iucundius scribere, vnde Seneca scripsit, *quod acerbum fuit, re-tulisse iucundum est, & reddit rationem, quia naturale est mali sui fine gaudere.* Quare conueniens, & rationabilius fuit, vt percussus Iob percussum exponeret: nam vt dicitur Ecclesiastici 34. *Vir in multis expertus cogitabit multa, & quia multa didicit enarrabit intellectum:* & nullus poterat esse diligentior, & fidelior enarrator pœnarum, quàm ipsemet, qui patiebatur, & colloquiorum, quæ in eo libro enarrantur, nisi qui colloquiorum fuit conscius: fuit autem conscius Iob colloquiorum Dei cum Diabolo, qui permissionem afflictionis diuina reuelatione cognouit, necnon, & colloquij sui cum Deo, & colloquij ad amicos suos: ipse ergo descriptor esse potuit.

Confirmatur, quia liber iste Arabicis, & Syris sermonibus mixtus est, à viro ergo prope Arabiam degente, qualis erat Iob, non leuis coniectura est fuisse descriptum.

§
R Espondeo dicendum, quod licet ad auctoritatem infallibilem sacræ alicuius scripturæ non sit necessarium cognoscere quis sit auctor ex sententia Gregorij Papæ, nisi aliunde ex Patribus, & Ecclesiæ traditione constet certò de auctore, nihilominus ad intelligentiam historię pleniorē, & aliarum circumstantiarum id valde conducit. S. Thomas mouet hoc quæsitum in prologo super Iob. Vtrum ipse Iob hunc librum conscripserit de se quasi de alio loquens, an alius de eo ista retulerit, & indecisam relinquit dubitationem, dicens non esse præsentis intentionis discutere, compendiosè intendens litteralem sensum eius libri, qui intulatur Beati Iob, exponere. Quia verò ad præsentem nostram intentionem pertinet, aliorum placita referenda sunt, & quod rationabilius est præeligere. Auctor catenę dicit quosdam auctorem eius libri fuisse amicos Iob aliquem sapientem ex Hebræis, diuinitus tamen nõ afflatum. Sed hoc non potest stare: nam si auctor nõ esset diuinitus afflatus, consequenter non esset sacer, & canonicus scriptor, & liber non esset canonicus, quod est hæreticum. Alij dicunt Salomonem esse eius libri auctorem, sic Nazianzenus oratione ad Julian. Tributorem exequatorem, vt tribuit illi Nicetas, idem tenet Polychronius Apameę Episcopus, qui scripsit commentaria in Iob, qui Moysi, vel Salomoni tribuit. Sed quod non fuerit descriptus à Salomone probatur, quia cum Arabicis, & Syriacis sermonibus sit aspersus, vt notat Hieronymus (quæ adeo à Salomonis libris sunt aliena) non est verisimile illum scripsisse, cum nec ipse regni negotijs distendens omnes parabolas, suosque sermones collegerit; quo modo ergo alienos adunauit, & in vnum volumē cõgessit? præterquã quod David pater Salomon sex lib. Iob quę sã citare videatur, tale est illud psal. 146. *qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum, &c.* quod reperitur Iob 38. & illud psal. 48. *Cum interieris non sumet omnia,* desumptum est ex cap. 12. Alij dicunt colloquia amicorum Iob Syriacè ab ipsis descripta, sed à Moysē postea hebraicè translata in consolationem afflicti populi Iudaici: sic Rabbi Moses Kimhi. Ifid. 1. off. Philippus in cap. 3. Abul. super prol. Hier. cap. 7. & in Iosue q. 4. Eugub.

Eugub. in præfat. sed quod amici ea colloquia describerent, non est verisimile, quia vnus amicorum Iob vult ostendere cap. 4. aduersitates nemini contingere, nisi propter peccata, & ad roborandum hoc dogma dicebat se id ex diuina reuelatione accepisse: non ergo est verisimile somniantibus per somnia commissum esse à Deo scriptionem diuini, & canonici libri. Rabbinus communiter, quos sequitur Origenes tenent scriptorem fuisse Moysem, idem tenet Hieronymus, seu verius Beda in commentario super Iob. Albertus verò Magnus, quem sequuntur noster Hugo, & alij recentiores dicunt fuisse Iob, & sic vtraque sententia potest concordari, nimirum, quod Iob author fuerit eius libri, & ex Syro, vel Arabico eloquio fuerit translatus hebraicè, eumque secum attulisse Moysem, vt populo suo gementi sub Aegyptijs, ex Iobi patiétia patiendi præberet exemplū ex Seuero Sulpitio in sacra historia. Nō potuit aut Iob esse author extremorum verborum, vbi dicitur. *Vixit autem Iob post hæc 140. annis, &c. & mortuus est senex, & plenus dierum.* Quare verisimile est à Moyse coronidis loco esse apposta diuina instigatione. Satis autem probatur hæc sententia ex argumentis, sed contra.

§

AD primum respondetur infirmam esse illam collectionem; nam Moyse scripsit Pentatheu cum, & Num. 12. de se tanquam tertia persona, loquitur dicens: *erat enim Moyse vir mitissimus, &c.* ac si de alio scriberet. Matthæus etiam suam vocationem, quasi de tertia persona loqueretur, describit, sic & Ioannes tanquam tertia loquitur persona dicens. *Hic est discipulus ille, vnde & Iob dicere etiā potuit. Vir erat in terra Hus nomine Iob.*

Ad secundum. Desiderabat eo loco sanctus Iob suarum calamitatum scriptorem, nullus autem eas diligentius, & fidelius enarrare poterat, nisi ipse qui eas patiebatur.

Ad tertium. Iam dictum est, inuerisimile esse asserere Salomonem huius libri scriptorem: quod verò canticis iuxta supputationem Concilij Laodicensis, & etiam Hebræorum alphabeto adiunctus sit liber Iob non euincit Salomonem esse auctorem. alioquin, iuxta eandem supputationem oporteret dicere, Danielis, qui sequitur Iob, à Iob esse descriptum: sed quid dicent si sequamur supputationem Damasceni 4. de fide orthodoxa, & Gregorij Theologi, in qua liber Iob præfertur psalterio? dicendum esset psalterij quoque Iob esse auctorem.

Ad quartum. satis fallax argumentum est ex vniuersali particulare determinatum inferre, solum namque eo argumento probatur, auctorem eius libri fuisse Prophetam, vel prophetico instinctu præditum; non tamen in speciali fuisse Moysem.

ARTICVLVS OCTAVVS.

An Salomon fuerit author Prouerbiorum, siue Parabolarum, & librorum Ecclesiastes, & Cantici Canticorum.

Pro parte negatiua.

THalmudistæ hos tres libros descriptos esse ab Ezech. vel familiaribus Salomonis tradunt in

tract. Baba Bathra. vel à seruis, & familiaribus Salomonis, vt dicit Ferus. Non ab eodem auctore collectos licet à Salomone exceptos defendit Canus 2. de loc. cap. 11. & idem dicunt Lyr. Hugo, Carthus. Iansen. 25. Prou.

Fundamentum. Primo, quia ex 3. Reg. c. 10. familiares Salomonis erant sapientissimi. Ipse quoque Salomon secundum morem Regum viros habebat à commentarijs: isti ergo describere potuerunt. præsertim cum ex Ecc. 12. Salomon esset supremus populi doctor, & ad grauitatem eius non scribere pertinebat, sicut nec Christo, cuius figuram exprimebat, quare eadem scriptura, Salomonem locutum inuenisse, composuisse, nunquam tamen scripsisse commemorat. cumque absque ordine, & nexu multa in his libris scripta sint, non est verisimile tumultariam compositionem à Salomone emanasse.

Secundo, quia in ceteris libris sacris auctores non posuerunt sua nomina, vt patet in Pentatheuco: at Prou. 1. dicitur. *Parabolæ Salomonis, & cap. 25. Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechie Regis Iuda.* Quibus verbis etiam insinuat eas Salomonem non scripsisse, sed viros illos Ezechie: vnde septuaginta, & Chaldaicus Paraphrastes, verbum illud, *transtulerunt*, vertunt, *scripserunt*, addit quod 3. Regum 4. dicitur. *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolarum, quo loco constat dixisse, non scripsisse.*

Tertio. In principio libri Ecclesiastes dicitur, *Verba Ecclesiastes filij David Regis Ierusalem*, non tamen exprimitur nomen proprium huius filij: certum est autem David habuisse plures filios: non ergo sequitur hunc filium, esse Salomonem.

Quarto, quia liber Cantici Canticorum apud 70. non habet in scriptum Salomonis nomen, sed tantū ibi dicitur canticum. in Hebreo autem nomen Salomonis non ponitur in genitiuo, sed datiuo: sic enim dicitur Canticum Canticorum Salomoni, vbi significatur potius, cui liber dicatus sit, vel in cuius gratiā sit descriptus.

Pro parte opposita.

Sed contra primo, dicitur Prou. 25. *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechie ex illa particula copulatiua (quoque) præcedentes parabolæ Salomonis esse aperte significatur.* Verbum autem illud, transferri, hoc loco idem est, quod transcribi: hoc autem supponit priorem scripturam, ex qua fiat translatio, seu transcriptio, nec tam schedas indicat, quam librum, communiter enim dicitur, transferri, seu transcribi codex in forma libri, non schedæ.

Secundo, nam Ecclesiastes 12. dicitur de Salomone, quod *inuestigans composuit parabolæ multas, quæ sunt verba utilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.*

Tertio, in editione 70. Sixti V. satis exprimitur auctor, dum in genitiuo casu dicitur Canticum Canticorum, quod est Salomon.

§

Respondeo dicendum communiter apud omnes cōstanter teneri, Salomonem dictorum librorum esse auctorem. vnde Iosephus 8. antiquit. c. 2. ait de Salomone, *Composuit libros de Canticis, & modis.*

modulationibus quinquies mille parabolarum, atque similitudinum, &c. Et S. Aug. 17. de ciuit. c. 20. dicit, Prophetasse ipse etiam reperitur in suis libris, qui tres recepti sunt in auctoritatem canonicorum, Prouerbia Ecclesiastes, & Canticum Canticorum, cui subscribens Isidorus 6. etym. c. 2. ait, quod iuxta numerum vocabulorum suorum tria edidit volumina, & Hieronym. in comment. Eccle. c. 1. scribit quod Salomon in Prouerbis paruulum docet, in Ecclesiaste maturæ virum etatis instruit, ad extremum verò iam consummatum virum, & calcato sæculo præparatum, in Cantico Canticorum sponsi iungit amplexibus: id quoque alij Patres cõmuniter asserunt Basil. in Prou. Ambros. proem. in Luc. Isid. 2. etym. cap. 2. Damas. 4. de fide cap. 18. Saloni in Eccle. tres tantum libros Salomoni assignat, & cõmuniter interpretes in hos lib. comme. edentes. Verum difficultas est an sicut Salomon est auctor ita immediatus collector, aut scriptor, nam etiam Homerus est author Iliados, non tamen ab ipso descripta ex Ioseph. 1. contra Apio.

In specie de Ecclesiaste, quod fuerit immediatus scriptor patet ex prima sententia primi capituli, verba Ecclesiaste filij David. sepius ipse Salomon loquitur de se ipso. Ego Ecclesiastes fui Rex. Vidi, dixi loquutus sum, & ecclesiastis, & declamatoris munus est, quæ declamat scribere, imo profusiores solent esse oratores scribendo, quàm orando ex Plinio 1. epist. 20. & quasi vltimam manum imponens Ecclesiastes, sic in fine descripsit. *faciendi libros nullus est finis.* ad suam quoque scriptionem alludens.

De libro Prouerborum, etsi aliqui dictationem tribuant Salomoni, seruis vero vel seruis Ezechiae ordinationem, & collectionem omnium parabolarum ex Cano supra, Pamelio in Cyp. de mortalitate, Lyrano in Prou. Eugub. in cap. 1. Genes. rationabilius est dicere oppositum cum Beda in commentarijs huius libri attributis Hierony. Iansen. in cap. 25. titulus. n. huius libri indicat. & dum in cap. 25. dicitur, & apponuntur ea verba [hæ quoq; parabolæ Salomonis, quas trãstulerunt] significatur eas, quæ sequuntur, esse Salomonis sicut, & præcedentes, & solam esse differentiam, quòd subsequentes per illos viros sint ordinatæ, & collectæ. Cantica vero Canticorum à Salomone descripta abudè constat nedum ex auctoritate Ecclesiæ, sed etiam ipsius synagogæ testimonio. Solum circa tempus difficultas est, quando fuerunt cõpositi. Quidam eos libros dicunt scriptos ante deprauationem, alij post deprauationem, & pœnitentiam, sed parum refert ad propositum quodcunque horum dicatur. si dicatur primum non tollitur auctoritas scriptoris: est enim scriptio gratia gratis data, quæ cum peccato mortali reperiri potest. si dicatur secundum præterquam quod Ioseph 11. antiquitatum, & Iræn. 4. adu. hæ. c. 45. id asseuerant, rationabilius esse probatur ex grauitate sententiarum, & mysteriorum, quæ in illis libris continentur, quos impurum cor eruere non satis erat congruum. post peractam pœnitentiam eos libros descriptos probat S. Bonauentura, vt experto de rerum temporalium contemptu crederetur, quod etiam probabiliter dicitur.

Solutionses oppositionum.

Ad primū quamuis illi fuerint sapientissimi, &c. non potuit impediri, quin Salomon fuerit dictator, aut descriptor, nec obstat dictationi aut scriptioni officium doctoris, aut quod dicatur locutus, potuit enim ea quæ docendo protulit, dictare, dictaque suo ordine collocare, vel ordinare: idemque qui & inuentor descriptor dicitur etiam si sua manu non exaret, & dispositio, & ordinatio eidem auctori potest tribui, sicuti duci ordinatio exercitus etiam si immediate non disponat acies. Nec fuit necessarium in omnibus Salomonem figuram esse Christi. ordo vero, & series non cohærentes monstrat Ecclesiasticis ardorem, & impetum dicendi, imo propheticum spiritum, nam teste Hieronym. in Es. 16. *Omnis prophetia enigmatibus inuoluitur, & præcis sententijs, dum de alio loquitur, transit ad alium, nisi ordinem scriptura conseruat, non sit vaticinium sed narratio.*

Ad secundum. Multis in alijs libris canonicis auctorum nomina legimus, vnde Caiet. in 3. Reg. 4. ve. 34. ait, *nisi laudabile esset auctorem libri in principio manifestare, non fuissent Salomonem imitati Prophetæ posteriores Isaias, Ieremias &c. incipientes suos libros à suis nominibus proprijs.* Quod vero obijciatur ex cap. 25. illud verbum, transtulerunt, non solum significat translationem de pagina in paginam, vel de lingua in linguam, sed etiam traditionem de manu ad manus. sed esto illi fuerint descriptores, Salomon fuit auctor, dictator, & ordinator, vt explicatum est ad primum.

Ad tertium ex Hieronym. ille genitiuus Regis Ierusalem, non tam patris quam filij, vel etiam, vtriusque dignitatem exprimit, cum vterque fuerit Rex Ierusalem, ex Regno autem ab alijs fratribus fecernitur Salomon atque distinctus cognoscitur.

Ad quartum ex 70. versione habetur clarè, quod sit Salomon, dum dicitur Canticum Canticorum, quod est Salomon: in hebreo autem legitur Canticum Canticorum, quod Selemoh, & propter affixum (le) quod etiam habere solet interdum vim genitiui propositum nostrum potius probatur, quam infirmatur. Quod si in datiuo accipiatur sit quidem sensus Canticum Canticorum, ipsi verò Salomoni ex Domino Regi pacifico, tale opus dicatum, & ad eius cum Ecclesia epitalamium præsignandum, idem opus descriptum, sed prior sensus ob 70. interpretum, & etiam veteris Synagogæ testimonium retinendus.

ARTICVLVS NONVS.

An Salomon fuerit author librorum Sapientie, & Ecclesiastici.

Pro parte negatiua.

Videtur, quod Salomon non fuerit author horum librorum Primo de sapientiæ libro, quia Hieronymus dicit eum græcam redolere eloquentiam, & à Philone compositum, vt referunt Iudæi, non quidem, quod sit Philonis illius iunioris post Christi mortem, sed qui 160. annis Christum præcessit, & August. 2. retract. cap. 4. & 8. dicit plures vocare sapientiam Salomonis, ibidemque retractans, quod

dixerat, Sirach fuisse authorem libri Sapientiae affirmat, non vero Salomonem. est argumentum Curiel. controu. 2. in lib. sapientiae, dicit enim, quod dixi de auctore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod ipsum etiam sicut Ecclesiasticum scripserit Iesus filius Sirach, postea didici non ita constare, sicut à me dictum est. Et omnino probabilius comperi non esse hunc libri illius autorem.

Secundo, nam etsi à Patribus communiter dicitur Iesus pater Sirach, libri Ecclesiastici auctor (qui hebraice editus, à Iesu filio Sirach grece translatus est ex Damasc. lib. 4. fidei c. 18. & alijs) tamen liber Sapientialis dicitur, & sub titulo libri Sapientiae legitur in Ecclesia. unde Salomoni non videtur tribuendus.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quia in Concil. Carthag. 3. cap. 43. liber uterque dicitur Salomonis, cui decreto subscribentes Innocentius, & Gelasius, eundem librum cum canonicis scriptoribus inseruerunt, & Ecclesia cum legit aliquid ex Ecclesiastico, legit illum sub nomine libri Sapientiae.

Respondeo dicendum quantum attinet ad libri Sapientiae autorem nullo modo fuisse Philonem iunior, quoniam Philo iste fuit post Christi Passionem, ut dictum est, in libro sapientiae cap. 2. continetur vaticinium de coniuratione contra Christum Dominum ijs verbis. *Circūueniamus iustū, &c.* Nec dicendum est fuisse alterum seniore, ut dixerunt nedum Lutherani, sed & quidam à Catholicis, ut Michael Medina, Driedo Iansen, in Prou. Couar. lib. 4. variarum resolut. cap. 14. Curiel. in lib. sapientiae controu. 2. nam verba quae dicuntur cap. 9. *Tue legisti me Regem populo tuo.* non possunt Philoni competere, nec etiam dicitur recte introduci Salomonem in hoc libro tanquam loquens: non enim dialogi more liber iste scriptus est, ut scriptus est liber Philonis, vel Xenophotis, &c. nec cōstiti fundamēto fingit, alter Philo, à Fino l. 6. flagelli Iudeorum c. 13. Salomoni familiaris eidemque assistens descriptor, nullus enim huius rei auctorem citat, nec rationem grauem adducit. Vnde Eusebius merito dixit c. 21. 4. historie, quod oppositum vniuersimodum tenuerunt Patres Graeci, ut Origenes lib. Periarch. cap. 2. Clem. 6. Strom. Epiph. de ponder. & mensur. Basil. 5. contra Eun. Nazianz. oratione 49. Tertull. contra Valent. cap. 2. Damasc. 4. fidei cap. 18. August. 2. retract. cap. 4. & 8. & latini alij. Quorum testimonijs satis euincimur, nedum quoad sententias, sed prorsus quod omnia prout sunt in canone biblico, à Salomone dictatum atque fuisse editum. Vnde Ecclesia absolute librum Salomonis appellat: & cum controuertatur quis fuerit iste Philo, pro Salomone merito praesumitur, quod fuerit auctor. Quamuis forte dici possit, quod primarius auctor sit Salomon, Philo vero ordinator, vel compilator, aut quod est verius Grece à Philone sit traductus, qua ratione graecam eloquentiam redolere dictus est; vide quae diximus, cum de libro sapientiae supra tractatum est, & sic aliorum dicta possunt concordari.

Quantum vero attinet ad Ecclesiasticum, librum illum hebraice fuisse conscriptum patet ex prologo

Ecclesiastici, & obseruauerunt Damasc. 4. orthodox. fid. cap. 18. Rabanus in hunc locum, & Hieron. ad Chromatium hebraice scriptum se reperisse affirmat (quidquid reclamet Genebra. in chronicis pag. 199. licet oppositum dixerit pagina antecedenti asserens auctoritatem S. Hieronymi) Iesum vero filium Sirach grece eundem librum translulisse habetur, ex eodē prologo, & ex cap. 50. & 27. & ex Interpretibus patet communiter, licet quidam aliter sentiant, ut Isidorus 6. ethymol. aperte. Difficultas autem est an Salomon fuerit auctor sententiarum eius libri, & aliter postea earundem sententiarum collector, & compilator. Ad quam difficultatem respondetur cum distinctione, quod vel est sermo de omnibus sententijs, vel de aliquibus, si quoad omnes non fuit Salomon auctor, quia aperte per modum historiae, & non per modum prophetiae cap. 50. laudatur Simeon filius Oniae Pontificis; claruit autem iste Onias post Salomonem 644. annis, ut ex chronologijs deduci potest. Si vero loquamur quoad aliquas, verisimile est multa ex Salomonis doctrina desumpta, & in vnum collecta, unde S. Cyprianus epistola ad Rogatianum li. 3. ep. 9. citans locum Ecc. 7. vers. 32. & 33. *In tota anima tua time Deum, & sacerdotes illius sanctifica, & iterum. Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica sacerdotes.* praemittit haec verba Cyprian. *Salomon in spiritu sancto constitutus testatur, & docet, quae sit sacerdotalis auctoritas, &c.* unde August. propter hoc dixit 2. de doctr. christiana cap. 3. librum Ecclesiastici dici de quadam similitudine esse Salomonis. Auctor igitur fuit auus Sirach, ut dicit Athanasius in synopsi, qui sic dicit, *Liber sapientiae Iesu Sirach.* fuit autem vnus ex 70. Interpretibus, ut scripsit Genebrardus 2. cronol. pag. 284. & 189. translator vero fuit Iesus filius Sirach, quod Vatablus in prologo huius libri, ex exemplari quodam graeco monstrat, & ex prologo ipso Ecclesiastici habetur intentum, & docent expresse Interpretes Lyranus, Hugo, &c. & alij.

Solutiones oppositionum.

Ad primum. A Salomone hebraice primum scriptus est liber sapientiae, ut inter ceteros docent Ceruantes in Isagoga quaest. 3. & Castro cap. 7. Sed quia ab alijs grece translatus est, propter eam translationem graecam sapientiam redolere dictus est. Quod vero neuter Philo fuerit auctor, monstratum est in corpore. Et S. Hieronymus (ut patet ex eius verbis) non suam, sed Hebraeorum refert sententiam, dicens, *Iudei Philonis esse affirmarunt, vel putarunt.* Ad Aug. vero dicitur ibi retractare, quod dixerat, Sirach non fuisse auctorem libri sapientiae, & nihil aliud de Salomonis libro dicit. unde satis apparet eam sententiam non refellendo, nec retractando probasse.

Ad secundum. probatur eo argumento auctorem eius libri fuisse auum Sirach, licet aliquas sententias à Salomone acceperit, & in vnum collegerit propter quod secundum quandam similitudinem Salomonis dicitur, & sub titulo sapientiae legitur in Ecclesia propter eandem rationem.

ARTICVLVS DECIMVS.

*Qui sint scriptores sacri librorum
Prophetarum.*

Prophetarum quidam dicuntur maiores, quidam minores, non quidem, ut aliqui dixerunt, quod maiores agunt de corpore Christi vero, minores de mystico; cum contrarium experientia appareat, & de utroque in omnibus Prophetis testimonia repariantur: vel quia ut alij dixerunt, maiores agunt de regno duarum Tribuum, nempe Iuda, minores vero de Regno Israel, seu decem aliarum Tribuum; cum maiores multa de hoc, minores multa de illo regno tractasse oculariter appareat. Sed dicuntur maiores, vel minores pro numero versuum, vel sententiarum (ex Hieronymo in proem. in Esaiam, Aug. lib. 18. de ciuit. cap. 29. Rufino præfat. Osee) hoc est, quia maiores maius volumen, minores minus volumen descripserunt. Inter maiores desumitur ordo ex temporibus captiuitatis, quæ quinque à Doctoribus communiter assignantur nempe, comminationis, executionis, transmigrationis, destructionis templi, reductionis à captiuitate, quibus temporibus populo Iudæorum quatuor primi Prophetæ Esaias, Hieremias, Ezech. Daniel destinati sunt.

Tempore ergo comminationis scripsit Esai. sub Ozia, Achaz, & Ezechia 4. Reg. 19. Hieremias in diebus Iosia, & Ioachim, ut Iudæos auerteret à peccatis, qui nolens, captiuus ductus est in Ægyptum 4. Reg. 23. In transmigratione Babylonis Ezechiel missus est ad consolandum eos. In destructione vero templi Ierusalem, & cum omnes captiui ducerentur in Babylonem, missus est Baruch ad populum consolandum, scripsitque librum, qui inter maiores Prophetas recensetur, propter quæ Hieremiæ à nonnullis attribuitur, ita sentiunt multi Patres, Cyrillus Alexandr. 1. pæda. cap. 2. Hil. 4. de Trinit. Basil. contra Eunom. Ambros. 1. de fide ad Grat. & alij apud nostrum Cano 2. de loc. cap. 11. licet Hieronym. in præf. huius libri. Athan. serm. 3. contra Arianos dicant esse à Baruch conscriptum, & colligitur ex eodem libro cap. 1. ubi dicitur, *Et hæc verba libri, quæ scripsit Baruch.* Sed dicendum, quod de hoc libro, vel loquuntur quantum ad prima quinque capita, & sic licet multæ sint sententiæ, quæ ex Hieremiæ collectæ sunt, absolute tamen liber est Baruch, ut dicimus de libro Ecclesiastici. Si verò loquamur de secunda parte, in cap. 6. habetur epistola Hieremiæ, quæ certè eius est, ut auctoris, Baruch vero, ut scriptoris. Vide nostrum Senensem lib. 1. pag. 21. & nostrum Carensensem in prologo Baruch. In reductione verò prædicenda missus est Daniel prædicens destructionem Regni Chaldeorum, introductionem Medorum, & postea Græcorum, &c.

Quamuis autem nullus dubitare ausus sit de his Prophetis, quod fuerint auctores librorum, qui sub nomine, & titulo eorum prænotantur; soli Anabaptistæ in dubium vertunt, quod Daniel non sit auctor libri, quorum fundamentum supra positum est, & solum controuersia 3. art. 6. in resp. ad 6. ut non opus sit modò repetere.

Nonnulli verò Catholici dixerunt, non eundem esse Danielem, qui Susannam liberauit, & Bel destru-

xit, ita Bellarm. t. 1. lib. 1. cap. 9. ad finem, item alij dicunt vnum Danielem fuisse de Tribu Iuda, qui fuit auctor huius libri usque ad cap. 12. alterum de Tribu Leui scripsisse historias Susannæ, Bel, & Draconis, vel ut alijs placet, historiam prædij Habacuch. Fundamentum est, quia in editione 70. Interpretum in initio historiæ Belis ponitur iste titulus. *Prophetia Habacuch filij Iuda de Tribu Leui*, post quem titulum sic exordium libri incipit. *Homo quidam fuit Sacerdos, nomine Daniel conuiuia Regis Babylonis.* Sed quia nec synagoga, nec Ecclesia Christi agnouit duos istos Danieles, sed vnus tantum sit mentio, & vnum, eumque de Tribu Iuda, & semine regio extitisse testetur antiquitas (ut Hieronym. præfat. comment. in Daniel. Isid. de vita, & morte SS. cap. 40. Epiph. libro de vita, & interitu Prophetarum) non est ab hac sententia communi recedendum. Nec fundamentum desumptum ex auctoritate 70. alicuius est momenti: nam codices illi 70. ipso Hieronymo teste deprauati fuerunt, nec ea verba in aliquo græco codice reperiuntur, nec in opere 70. quod iussu Sixti Quinti emendatum prodijt quicquam iussu reperiatur: sed tantum ibi dicitur, *Et erat Daniel conuiuia Regis, & honoratus super omnes amicos eius*, ut est videre in c. 12. paulò post principium, ubi historiæ Belis, &c. enarrantur.

Alij verò Prophetæ minores etsi vnum volumen constituent, dicente Hieronymo epistola ad Paulinū quod *sunt duodecim Prophetæ in vnus voluminis angustias coarctati*, nimirum propter eorum breuitatē ut quod singuli non poterunt omnes iunctim iussu volumen efficerent, tamen, ut dicit Abul. in epist. Hieron. expositione fol. 2. quilibet de illis suum librum singulariter composuit.

De libro vero Baruch est quæstio quantum ad quinque capitula priora, nam de 6. non est difficultas, quin sit Hieremiæ, an fuerit auctor illius libri. Athanasius in synopsi, & Euseb. lib. de appellationibus Prophetarum Ieremiæ eum librum attribuit, & fauere videtur patres illi, qui Baruch sub nomine Hieremiæ citant eundem librum. Titulus quoque idipsū præferre videtur, habet enim [Verba libri, quæ scripsit Baruch] non autem, quæ vidit Baruch, scriptor ergo non auctor ostenditur. Hanc sententiā mordicus defendit Castricius in principio Baruch.

Sed Hieronymus præfatione in hunc librum & Cyrill. 10. in Iul. & fauet Athan. serm. 3. contra Arianos, absolute vocant hunc librum Baruch. idem tenent Hugo, Lyrus, Carthus. & probatur aperte, nam nullus liber ab amanuensi, vel collectore, sed à dictatore sententiarum nomenclaturam sortitur, & pari ratione si à scriptore denominatur hic liber possent libri Hieremiæ intulari Baruch, quia dictante Hierem. scripsit Baruch. Accedit quod quando hic liber scriptus est, Hieremias mortuus fuit in Ægypto: non ergo sicut libros alios Hieremiæ scripsit, hunc librum ex ore Hieremiæ accipere potuit, nisi dicatur bis fuisse scriptum semel in Ægypto viuentē Hierem. iterum in Babylone post mortem Hieremiæ, quod est gratis dictum, aut fuisse verbo traditum à Hieremiæ, & postea à Baruch descriptum, quod probationem desiderat.

Author ergo Baruch probabilius creditur, & si fortasse aliquas Hieremiæ sententias colligere potuerit, ut dictum est de auctore libri ecclesiastici, quod

quod Salomonis quamplurimas sententias collegit, & in hunc sensum oppositæ sententiæ auctores hunc librum Baruch, Hierem. attribuunt, & ea etiam ratione, quia discipuli acta, magistro solent tribui, fuit autem Baruch discipulus Hieremiæ, à quo didicit vaticinia Christi Domini, ut innuit Aug. 18. de ciuit. cap. 33. dicens prophetiam Baruch celebratius haberi. Nec obstat, quod non dicatur videns, sed scriptor, sicut etiam ab Aug. scriba Hieremiæ nuncupatur. Nam cum Ioannes Euangelista subticuit suam personam, & in tertia persona loquens dixit. *Hic est discipulus ille, quem diligebat Iesus, & scripsit hæc*, ita quoque Baruch non de reuelatione facta, humilitatis ergo meminit, sed de scribendi labore.

ARTICVLVS VNDECIMVS.

De scriptoribus librorum Machabeorum.

Author primi libri à quibusdam perhibetur esse Flavius Iosephus Græcus scriptor. Sed hoc non potest stare: nam certum est hebraicè, vel chaldaicè descriptum ex Origene apud Euf. lib. 6. cap. 25. vnde & hebraica inscriptio tributa est, & phrasis indicat, & etiam Hieronymus in prologo Regum faretur se illum vidisse hebraicè scriptum: iste autem Flavius Ioseph alterius libri, qui ad Machabeorum causam inscribitur, nempe de imperio rationis (de quo Hieronymus 2. contra Pelag.) auctor extitit, quare satis infulse Vitak. 1. contra Bel. cap. 14. & Reinicius Lutheranus tom. 3. Hierony. pro se citant. Alij Iosepho Gorioni idem opus attribuunt, sed id non potest stare, nam lib. 4. cap. 2. edit. Basileensis idem Goronides, libros Machabeorum citat. Alij dicunt fuisse aliquem scribam Concilij (quod Sanhedrim dicitur) vel à toto Concilio, quod annales describendi curam habebat, fuisse editum, sic Michael Med. lib. 6. de recta in Deum fide cap. 12. & hoc non est verisimile, nam non poterat concilium scriptorem canonicum designare, & præterea author huius libri in singulari de se ipso loquitur. Alij verò, quod Hircanus Pontifex hebræorum fuerit auctor, qui ex Iosepho lib. 13. antiquit. cap. 17. prophetandi munere claruit, sic Osma. Sed probabilius videtur dicendum cum alijs, quod fuerit Iudas Machabeus, qui bellorum sui temporis tenuit commentaria, ut patet 2. Mach. 2. *Similiter, & Iudas ea, quæ didicerat per bellum, quod nobis acciderat congregauit omnia, & sunt apud nos: si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.* Ex quibus commentarijs magnam partem desumpsit Iason Cyrenæus in suis quinque libris.

Ex his quinque postea per quædam abbreviationem, & epitomen secundus liber descriptus est, cui ad breuitatem compendiosa adiuncta est epistola ad fratres Hebræos in Ægypto existentes, ut solemniter pro beneficijs à Deo acceptis celebrarent. Quamquam non ab vnus Iasonis libris, sed etiam ab alijs compilatus idem secundus liber manifestè appareat: ait enim auctor eius libri cap. 2. lib. 2. *veritatem de singulis auctoribus concedentes, &c.* Auctor vero huius secundi libri à quibusdam perhibetur Simon Machabeus Sacerdos Maximus, qui in modum epistolæ descripsit, ita Medina ubi supra cap. 11. Honorius vero Augustodonensis lib. de luminaribus Ecc. c. 11. putat esse Philonem. Alij quod Iudas Machabeus

auctor fuit, à quo Iason, ut dictum est, qui libros quinque colligit, ex quibus per abbreviationem postea secundus editus est Machabeorum liber. Sed quantum atinet ad Philonem, non est verisimile potuisse haberi scriptorem canonicum eo tempore quo legalia cessarunt, & gratia noui testamenti reuelata. Sed nec Simon, aut Iudas Machabeus, ut dictum est sup. potuit esse auctor epistolæ, quæ habetur in 1. cap. lib. 2. ut sup. ostensum est, cum de lib. Mach. egimus. Alij vero synodum Hierosolymitanam diuino assistente Spiritu sancto collegisse ex quinque illis libris Iasonis docent, quod etiam probabiliter asseri posset, & curiositati humane satisfieri. Nisi obstarer, quod auctor huius libri de se loquitur in singulari, ut supra dictum est. Dicendum ergo cum Isidoro lib. 6. originum cap. 2. *quod quibus auctoribus scripti sint, minimè constet.* & quantum (in specie) atinet ad secundum librum, si aliquid coniectando dicere possumus, & censeamus cum Geneb. in chron. pag. 112. secundum librum scriptum in modum epistolæ, à Iuda illo Essenio describi potuit, à quo Epistola illam cum Ruperto scriptam esse defendimus supra.

CONTROVERSIA II. SPECIALIS.

De scriptoribus sacris noui testamenti.

Deinde considerandum est de scriptoribus noui testamenti, & primo de Euangelij, secundo de Actibus Apostolorum, tertio de Epistolis S. Pauli, quarto de alijs epistolis catholicis, & canonicis, ultimo de Apocalypsi.

ARTICVLVS PRIMVS.

An quatuor Euangelia à quatuor Euangelistis sint descripta videlicet Matthæo, Marco, Luca, Ioanne.

Respondeo dicendum affirmatiuè, licet circa partes aliquas aliquorum Euangelistarum, nū sint ab illis addubitatum sit, quorum deliramenta sunt superius refutata. Quare, qui hæc Euangelia non receperunt, ut hæretici habiti sunt, videlicet Cerdon, qui ceteris reiectis, solum Euangelium Lucae recipiebat, ex Tertul. de præscript. Cherintus, qui solum Matthæum venerabatur, ceteris explosis, ex Philastrio lib. de hæresibus. Alij retento Marco, ceteris vale dixere, ut Faustus, ex Augustino libris contra Faustum, & Cherinthiani. Alij solum Ioannem Euangelistam, ut Valentiniani ex Iræn. lib. 3. cap. 2. quorum fundamenta inania supra dissoluta sunt, & Matthæus quidem, & Ioannis testes oculares, Marcus, & Lucas ex traditione didicerunt. Vide August. lib. 1. de consensu Euangelist. & Marci Euangelium Petri auctoritate firmatum habetur ex Clem. 6. Hipotyp. & Hieronymo de viris illustribus, Euseb. lib. 2. cap. 15. Luca vero Euangelium sicut iussu Petri, ut dicit Dorotheus in synopsi Prophetarum scriptor, sic & Petri auctoritate firmatum est: vnde, & propter hoc apud Ecclesias laudem meruit. Sic scripsit Paulus 2. cor. 8. *Cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias, nō laudassent autem doctrinam sine*

sine capituli approbatione. Quod si prius ab Ecclesijs communi consensu postea à Paulo, tacite verò à Petro confirmatum sit, hoc satis est ad indubitatam scriptoris fidem. Idem dicendum de Evangelio Matthæi, & Ioannis, quod saltem tacite ex communi consensu Ecclesiæ, summi Pastoris calculo sint comprobata ea Euāgelia, & Euāgelistæ pro veris, & indubitatis auctoribus, atque scriptoribus, ab incunabulis ecclesiæ usque ad præsens recepti sunt, qui & postea in decretis Rom. Pontificum, & Conciliorum expresse cū alijs scriptoribus canonicis annumerati.

De sufficientia numeri quaternarij, loco, tempore, & lingua, qua fuerunt descripti consulendi sunt Interpretes.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An Author Actuum Apostolicorum sit Lucas.

Posset videri author eius libri Lucius ille, de quo Paulus ait Rom. ultimo. *Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius*; sed bene notat Origenes lib. 10. cap. 16. in epistolam ad Rom. hunc Lucium esse eundem, ac Lucam, dicens. *Sed & Lucium quidam perhibent esse Lucam, qui Euangelium scripsit pro eo, quod soleant nomina interdum secundum patriam declinationem, interdum etiam secundum græcam, Romanamque proferri.* vide Baronium anno Christi 58. num. 57. & 60. num. 9. quamuis alij existimarint hunc Lucium esse illum Cyrenensem, de quo fit mentio Act. 13. & S. Thomas in citatum locum ad Rom. existimat fuisse Iudeum, at Lucas noster fuit Antiochenus. Sed esto fuerit alius, hic Lucius, alius Lucius Cyrenensis, certum est ex consensu totius Ecclesiæ, & antiquitate Lucam fuisse authorem eius libri, sic habetur ex titulo præfat. Syriacæ. *Liber actorum, seu historia beatorum Apostolorum, quam collegit Sanctus Dominus meus Lucas Euangelista.* idem asserit Hieronymus de script. Eccles. in Luca, & ante ipsum Chrysostomus homil. 1. in Acta Apost. Niceph. 2. lib. histor. cap. 45. vide nostrum Senensem lib. 1. suæ biblioth. pag. 18. & interpretes eiusdem libri.

ARTICVLVS TERTIVS.

An omnium epistolarum, quæ sub Pauli nomine leguntur in Ecclesia, sint ab ipso editæ.

Constanter semper retentum est, omnium epistolarum Paulum esse authorem, licet à quibusdam olim fuerit dubitatum de epistola ad Hebræos, quam Tertullianus Barnabæ, alij Lucæ, vel Clementi Romano attribuerunt, quam sententiam secuti sunt Erasmus, & Caietanus. fundamentum huius dubitationis ex triplici capite desumitur; tum quia Pauli nomen in hac epistola reticetur, tum quia extera lingua ad hebræos scripta est, nempe græca: tandem quia ceteris est elegantior. Sed constanter Ecclesia agnoscit illam, ut Pauli genuinam, cui tota antiquitas testimonium perhibet. Nec obstat primū morium, quod iam pridem solutum est à Clem. Alex. apud Euseb. lib. 6. histor. cap. 11. Niceph. Cali-

xto lib. 4. cap. 34. nam idcirco id factum est, quia prædicatum erat ubique de Pauli nomine, idcirco ad declinandum inuidiam, ut dicta eius susciperentur suum nomen occultatur, quam rationem etiam S. Hieron. de viris illustribus assignat. Nec obstat, quod lingua græca scripta fuerit hæc epistola, tum quia ad Iudeos dispersos scribebat, notiorque erat lingua græca quam hebræa. eoque vel maxime quod in synagogis græca iam lingua scripturæ legeretur. Vnde in eadem epistola ex 70. versione proferuntur testimonia non ex hebraico textu. vide de hac re S. Hieronymum in ca. 6. Esaiæ. Alijs autem videtur, quod hebraico sermone descripserit, & non est mirum si hebraicè scribens eleganter in suo sermone descripserit. Nec officeret si lingua græca descripsit elegantia styli, cum de sublimioribus tractando maiori elegantia ab ipso Spiritu sancto potuerit exornari, lege quæ supra dicta sunt cum de auctoritate epistolæ ad hebræos tractaretur. Adde quod multi etiam sancti auctores tractatus edidere, sed non omnes pari elegantia, nec pari concinnitate sermonis.

ARTICVLVS QVARTVS.

An epistola Iacobi à Iacobo Apostolo fuerit edita.

Inter Catholicos nulla est hodie controuersia quin Iacobus fuerit author epistolæ huius, & si olim ab aliquibus fuerit dubitatum, quos secutus est Caietanus apud Canum 2. de locis cap. 31. Inter hæreticos verò Erasmus annotatione in hæc epistolam de auctoritate quoque huius epistolæ dubitauit, dicens [superuacaneum arbitror anxie de auctore digladiari] quod dictum Bullingerus approbat, sed Beza in proleg. in Apocalypsim eundem Erasmus de inconstantia taxat, quorum fundamenta supra relata, & dissoluta sūt. Difficilius verò est à quo Iacobo fuit edita hæc epistola. Isidorus lib. de vita, & morte sanctorum cap. 72. dicit fuisse editam à Iacobo filio Zebedei. sed hoc non potest stare ait Hieronymus in lib. contra Heluid. hic enim iam pridem ab Herode interemptus erat, nec unquam Iacobus Zebedei fuit vocatus frater Domini. Quidam verò tertium, alium Iacobum fuisse authorem huius epistolæ dicunt, non quidem Apostolum, sed vnum ex discipulis Domini, & hunc esse dictum fratrem Domini diuersum à Iacobo Alphæi, & à Iacobo filio Zebedei: hanc sententiam præter Caietanum tenent Turrianus lib. 6. constit. Apost. qui eundem Clementem citat lib. 5. constit. Apostolic. cap. 4. ubi dicens in honore debere haberi Martyres, subdit, *ut abud nos fuerunt Iacobus, & Stephanus, & Christophorus à Castro lib. 1. de Beata Virgine cap. 1. §. de Iacobo.* Fundamentum eorum est, primum, quia hoc insinuare videntur Dorotheus in synopsi, Cyrillus Hierosolymitanus cath. 14. Epiph. heresi 66. Nissenus oratione 6. de resurrectione, Chrysost. hom. 13. in Matt. Nicol. Primus ad consulta Bulgarorum cap. 92. & videtur fauere Hieronym. ad Galat. 1.

Secundo, quia fratres Domini seorsim ab Apostolis nominantur Matt. 12. Io. 2. & 7. Iacobus ergo iste Episcopus Hierosolymitanus dictus est frater Domini.

Ter-

Tertio, quia expresse videtur contradistingui 1. Co. 15. hic Iacobus ab alijs Apostolis, dum dicitur, *deinde visus est Iacobo. deinde Apostolis omnibus.*

Quarto, quia Apostoli fuerunt ordinati Episcopi à Christo: at Iacobus fuit ordinatus ab Apostolis, ex Anacleto epistola ad Episcopos Italiae, Chrysost. ho. 87. Eusebio 2. hist. cap. 1. §

Sed dicendum est hunc Apostolum fuisse filium Alphæi, & Mariæ sororis matris Domini, qui & cognomento Iustus, & primus extitit Hierosolymitanorum Episcopus, quam sententiam tenet S. Hieronymus catal. script. ecclesiast. & traditio Ecclesiæ latinæ suffragatur celebratis duos Iacobos Apostolos. dicit etiam Apostolus Gal. 1. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini*, cum ergo nomen Apostoli accipiat stricto modo, secundum regulam de exceptiuis intelligenda est illa particula, *nisi Iacobum fratrem Domini*, de Apostolo presse sumpto. vnde & cap. 2. Iacobus inter columnas connumeratur, vnde ad ipsum Paulus communis mysteria religionis accessit, quod dictum non potest applicari alicui Apostolorum, qui secundum latam significationem Apostolus dicitur. In Concilio Act. 15. suam quoque dixit sententiam immediatè post Petrum: non ergo tantum Episcopus Hierosolymitanus, sed & Apostolus demonstratur. Patres etiam fauent: nam Clemens Rom. ep. 1. hunc vocat Episcopum Episcoporum, non solum Hierosolymitanam, sed & reliquas regentem ecclesias (intellige quantum ad foundationem Ecclesiarum, & Apostolatus officium) quod non dixisset nisi Apostolatus gratia præditus esset, & quia hæc sententia communior est, illam amplectendam ducimus.

§ Ad primum ergo dicitur, admittendo libros illos esse à Clemente editos (etsi alij apochryphos, & supposititios dicant, vel ab hæreticis vitiatos) & Clemens non excludit Iacobum à numero Apostolorum, sed seorsum ab illis eum nuncupat, ut specialem prærogatiuam sui Episcopatus designaret. Vnde sicut etià dicitur 3. Aeneidos. *Reliquias Danaum, atque immitis Achillis*, non significatur, quòd Achilles non sit Danaus, sed quòd inter illos fortissimus haberetur. ita voluit ostendere Clemens prærogatiuam Episcopatus, & prærogatiuam eiusdem inter Martyres. vel fortasse in lib. 5. cap. 4. locutus est de Iacobo Zebedæi, qui primus Apostolorum fuit martyrio decoratus.

Ad secundum, distincti sunt fratres Domini ab Apostolis, & discipulis Christi, non quod non esset Apostoli, aut discipuli, expresse. n. Matt. 13. dicitur, *& fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas*: sed in quantum ex cognatione carnis distinguebantur ab ijs, qui purè Apostoli, & discipuli erant absque tali cognatione.

Ad tertium, ijs verbis non excluditur Iacobus frater Domini à numero 12. Apostolorum, sed tantum signant apparitionem singularem factam Iacobo, sicut etiam cum dicitur Cephæ apparuisse, non excluditur Apostolatus Petri, sed singularitas insinuat apparitionis.

Ad quartum, etsi simul omnium Apostolorum à Christo fuerit facta consecratio: tamen quoad deputacionem Ecclesiæ specialem, postea fuit Iacobus ab Apostolis deputatus Episcopus Ecclesiæ Hiero-

solymitanæ, vnde Nicephorus lib. 2. histor. cap. 3. citat Clem. Alexandr. 6. Hypotyposeon dicentem, *sed Iacobum Iustum Episcopum Hierosolymitanum elegerunt.*

ARTICVLVS QVINTVS.

An epistola Petri nomine descripta, verè sint ab ipso composita.

DE prima epistola nullus vnquã dubitauit quin sit à Sancto Petro edita. hoc diserte Eusebius lib. 3. histor. c. 3. & 4. Hierony. de viris illustr. & decreta Pontificum, & Conciliorum catalogum, attextentia diuinarum scripturarum apertissime tradunt.

De secunda dubitatum fuit à nonnullis, primò propter styli diuersitatem à prima, & multorum veterum auctoritatè de illa dubitatum, præsertim Didymi: vnde nec in Syriaca editione circumfertur. Accedit, quod nunquam se Summum Pontificem attitulat, quod necessario fieri debebat, ponèdo cum titulo Apostolatus apicem Pontificatus.

Dicendum tamen est, nihilominus eà epistolam agnosci à Petro editam, tam ex Patribus, quam ex Concilijs, quæ superius allegata sunt, cum de auctoritate huius epistolæ tractaretur. Accedit, utrobique idem titulus, idem salutandi modus, eadem verborum sententia, periodorum ratio, idem scribendi character, eadem personæ, ad quas epistolæ dirigebantur.

Nec styli diuersitas obijci vilo modo potest, cum vt mox dictum est, tanta similitudo appareat in procedendi modo, &c. quod si aliqui dubitarint, nihil mirum, quod re nondum plene discussa de ea dubitarint, quam modo velle in controuersiam adducere post tot Patrum, & decretorum Ecclesiæ sententiam nefas esset. vnde nunc in translatione Syriacæ, etiam reperitur in Biblijs Regijs, Petri nomine attitulata, & cum S. Ephrem fuerit Syrus natione, eamque vt canonicam veneretur; Syro idiomate quoque translatam suo tempore verisimiliter asseritur. Cur ergo se Pontificem non appellarit compertum est, primò, vt ostenderet se, vt Apostolum habere ius condendi scripturam, quod munus Pontificibus non est demandatum, vel ob humilitatem. vnde & Abraham Patriarcha summus se cinerem, David pulicem vnum nominauit. Vel saltem implicite Pontificem se declarauit, dum dixit, *seniores qui in vobis sunt, obsecro consenior.* &c. *Pascite, qui in vobis est gregem*, quod nomen senioris ex Caietano in hunc locum, non ætatis, sed officij, & gradus nomen est, & ad pasturam exhortans, illius erat gregis sollicitus, cui à Domino repetitis sermonibus cōcreditus erat, & ob vniuersalis Ecclesiæ custodiam, optabat habere Pastores sollicitos, qui in partem sollicitudinis laborare debent. Etiam Summi Pontificis munus exercuit, Apostoli Pauli scripta commendans contra deprauatores; quæ commendatio fuit piscatoris calculo obsignatio.

ARTICVLVS SEXTVS.

An omnium trium epistolarum, quae sub Ioannis nomine leguntur in Ecclesia, Ioannes Author fuerit.

DE prima epistola Ioannis nullus exitit hucusque, qui dubitauerit Ioannis esse scripturam. De secunda, & tertia dubitarunt olim quidam, an fuerit Ioannes Euangelista, an Ioannes ille senior, qui in numero discipulorum habebatur, vel alius ille Mariae filius cognomento Marcus, de quo Act. 12. quia autem in his duabus epistolis Ioannes se seniore vocat, dubitatio orta est, quod non Euangelista, sed senior ille dixerit.

Sed nihilominus constans est Ecclesiae consensus, quod has tres epistolas scripserit Ioannes Euangelista. vnde Beda in commentarijs earum initio secundae post allatam dubitationem subiungit. *Et nunc generalis Ecclesiae consensus habet, quod has Ioannes Apostolus scripserit, quem consensum Concilia roborarunt, &c.* & certe si ex facierum similitudine filios ex patre coniecturamus, eas epistolas ex verbis sententijs, stylo, charactere, vnam, eandemque imaginem praefecerunt, nihil enim per singulas verborum periodos, nisi amorem, & dilectionem spirant, ut à dilecto descriptas quivis possit intelligere. Qui cum omnium posterius scripserit, & 99. anno Christi, & iuxta Genebrardum cum Ephesi ab exilio reuocatus degeret, senior iure dici poterat, nec est, quod ob hanc leuem coniecturam nominis, *senioris*, seniori illi praesbytero, non seniori Ioanni Euangelistae relictis Patribus, Concilis, vniuersalis Ecclesiae consensu easdem epistolas tribuamus.

ARTICVLVS SEPTIMVS.

An epistola illius, quae dicitur Iudae, ab ipso vel alio sit edita.

Olim à nonnullis de Authore etiam epistolae Iudae dubitatum est, à quo esset conscripta, imo quia de libro Enoch apochrypho. assumebat testimonium, propterea reiecta est à plerisque, ut dicit Hieronymus lib. de script. ecclesiasticis, quo fundamento ex Nouatoribus, Erasmus, Lutherus, Centuriatores, & Anabaptistae moti sunt, ut nedum de authore, sed de autoritate quoque eius epistolae dubitarent.

Accedit altera dubitandi ratio, quod iste author, nec se Apostolum nominat: dicit enim. *Vos autem charissimi memores estote verborum, quae praedicta sunt ab Apostolis Domini Nostri Iesu Christi*, quibus verbis etiam seipsum excipere videtur ab Apostolorum numero: si enim esset Apostolus, vel inter eos, se nominasset, & non ita locutus esset, ac si esset extra Apostolorum chorum.

Nihilominus Patres, Concilia allegata (cum de auctoritate huius epistolae ageretur) illam tribuunt Iudae.

Nec mirum fuit si aliqui veterum dubitarint de authore cum res non apud omnes Ecclesias esset perspecta, & postea in notitiam totius Ecclesiae pervenerit. Et inane fundamentum erat eorum, qui

illius auctoritatem repudiabant, quod de libro apochrypho testimonium sumeretur, neque enim totus liber apochryphus canonicus factus est, quia testimonium ab illo desumptum est, & canonico libro insertum, alioquin apochrypha erunt Acta Apost. & novellae epistolae Pauli, quia Aratus, & Epimenides in testimonium assumuntur, ut supra alias dictum. A traditione etiam tale Enoch testimonium descendisse dicere, non est inuersimile, quod etiam Beza, & Calu. e Nouatoribus non diffidentur.

Quod verò non se attulerit Apostolum: liberum fuit illi, ut eo titulo, quem assumere volebat, nempe Apostoli, vel serui Iesu Christi, sicut & Paulo, qui in epistolis ad Philipp. & utraque ad Thesalonice. & Philemonem, non se vocat Christi Apostolum, sed aut seruum Iesu Christi (ut hic quoque facit Iudas) aut nihil addit. quare non est mirum, si dignitatem Apostolicam humilitatis causa occultans, sic loquitur, ac si in Apostolorum collegio non esset cooptatus. Fuit autem hic Iudas, qui & Iacobi dicitur Luc. 6. & Matth. 10. Taddaeus vocatur, de qua re eleganter Baron. anno 68. nu. 6. Scripsit autem hanc epistolam, sicut & Petrus 2. cap. 2. fecit, ad debellandos spurcissimos, & luxurijs deditos Gnosticos, quae cum pariter Neognosticorum libidines infectetur, nihil mirum, si obliterare satagunt hanc epistolam, ne eorum mala opera arguantur ex lumine.

ARTICVLVS VLTIMVS.

An libri Apocalypsis author fuit S. Io. Euangelista.

DE authore huius libri magna olim fuit dissentio. Quidam Episcopi Alexandrini, inter quos Caius, alias vir pius, & doctus, Cherintum auctorem fecerunt, qui ut haeresim millenariam statueret, de terreno Christi regno, hunc librum sub Ioannis nomine (dicebant) descripsit. Sed hanc phantasiam Dionys. Alexandrinus confutavit ex Eusebio lib. 7. cap. 25. ostendens esse Ioannem auctorem, sed cum ea aetate multi fuerint Ioannes, ut supradictum est, incertum est, ait, qui Ioannes fuerit.

Petrus Bulengerus prolegom. in Apocalyp. tribuit hunc librum Ioanni, qui dicitur Marcus, de quo fit mentio Act. 15. vnde stylus Marci cum Apocalypsi ait valde videtur assimilis.

Alij inter quos Dionys. Alexandr. Ioannē praesbyterum Ephesi degentem faciunt authorem apud Euf. lib. 3. cap. ult. & probant hanc coniecturam, quia Ioannes non se nominat dilectum, &c. sicut fecit in Euangelio. Amplius nomen suum pandit. Ecce ego Ioannes, &c. cum tamen in Euangelio nomen suum nunquam inscribat, & tandem ait Dionysius ibi in Euangelio summa verborum elegantia, maximo orationis pondere scripta sunt; hic verò in Apocalyp. modis plane barbaris vritur. Hanc novitatem secuti sunt novatores, Erasmus. & alij eiusdem farinae sola novandi cupidine, contra vetustatem scriptas controuersias excitando.

Nihilominus tota antiquitas, ut scriptum Ioannis Apostoli, & Euangelistae venerata est, quorum sententias supra iam retulimus legendi Dionys. 3. par. ecc. hierar. cap. 3. Iustin. dial. cum Triph. Iren. lib. 1. cap. ult. Origen. praefat. in Ioan. Tertull. consensum Eccle-

Ecclesiæ; & successionem pro firmo argumento statuit 4. contra Marcionem dicens. *Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias: nam etsi Apocalypsim eius respuit Marcio, ordo tamen Episcoporum ad originem recensuit in Ioannem stabili auctorem.* Antiquus titulus vulgate fauet dum dicitur, *Apocalypsis B. Ioannis Apostoli*, sub quo titulo in Ecclesijs decantatur ex Cyp. de habitu Virginum, & Hieron. in catal. & in cap. 18. Mat. Epiph. heres. 51. & 54. Aug. de heresib. cap. 30. Damasc. 4. fidei cap. 18. & heres. 51. vnde in Tolet. 4. cap. 16. *Apocalypsis inquit librum multorum Conciliorum auctoritas, & synodica sanctorum Præsulorum Romanorum decreta, Ioannis Evangelistæ esse præscribunt, & in Concil. Carth. 3. cap. 47. Florent. Tridentino sess. 4. de Apocalyp. sub nomine Ioannis Apostoli recensetur, quod negare nedum temerarium, & erroneum, sed vel ferè hereticum assero, cum ad tollendam omnem dubitationem additum sit nomen illud (Apostoli) à Concilijs, & Patribus. Et qui Ioannem negat fuisse auctorem, non negant illam tantum historiam, qua recensetur Ioannes in Patmos relegatus, sed id quod pariter scribitur. Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesijs, quæ sunt Asia cap. 1. ex qua re virtualiter aliquid contra fidem infertur, & per consequens erroneum ad minus debet adiudicari.*

Nec argumenta in contrarium aliquid cogunt; nō enim nisi gratis ex identitate nominis potest colligi, quod Ioannes, qui dicitur Marcus eius libri fuerit auctor. Et Evangelium Marci cum Apocalyp. toto cœlo differunt in stylo, cum illud planus iste liber obscurus sit.

Nec aliquid efficiunt, qui Ioanni seniori tribuunt librum Apocalypsis, nam cum expressè se nomenet Ioannem, non opus erat circuitu, vel descriptione verborum ad seipsum indicandum.

Porro scribens Evangelium implicitè se nominavit, dum dilectum se nuncupavit cap. 21. *Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, & infra. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc.*

Sed & vocabula barbara si in aliquibus codicibus reperiuntur, librarium incuriæ, vel priuatis traslatoribus tribuenda sunt, & dato quod reperirentur aliqua, Spiritus Sanctus noluit afflare Ioannem in elegantia sermonis, sed ad veritatem sententiarum. vnde & Paulus quoque dixit 1. Corin. 2. *Sermo meus; & prædicatio mea non in persuasibilibus humane sapientie verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis.* Firmiter ergo, & inconcussa contra nouitios istos remanet sententia, quod Ioannes Euang. fuerit auctor, quā tot proceres, & Ecclesia roborant, ut sola eius auctoritate tãquam tinctura Sardonica eorum genæ suffundi debeant.

CONTROVERSID III. GENERALIS.

De causa materiali sacra scriptura.

DEinde considerandum est de materiali causa scripturæ: materia autem bibliorum sunt ipsi biblici libri, ex quibus integrantur: vel generatim est ipsum verbum Dei scriptum, quo ipse Bibliorum paginae repletæ sunt vsque ad vltimum iota, & apicem. Sed quia materiam accipiunt Philosophi pro

obiecto, seu argumento, circa quod scientia aliqua versatur. Primo quærendum est in generali: an Christus Dominus sit materia sacra scripturæ. Secundo an sit obiectum. Tercio in specie de particularibus argumentis differetur singulorum librorum.

ARTICVLVS PRIMVS.

An Deus, vel Christus Dominus sit sacra Scriptura materia.

Positio aduersariorum.

IVdei (cum eis de Christo Domino adimpleta in scripturis noui testamenti in veteribus prænuntiata ostenduntur) infirmare hæc conantur, sed inaniter, extorquendo veteris testamenti scripturas ad inanes fabulas, & portentosas expositiones confugiendo.

Theodorus Mopsuestenus asseruit nihil esse in veteri testamento de Christo reuelatum, sed omnia dicta esse de alijs personis, aut rebus, & secundum quandam adaptationem, & accommodationem Christo ab Ecclesijs assignari.

Argumenta aduersariorum.

ARguitur primo, quia illa verba Gen. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem: semen tuum, & semen illius, per accommodationem ad Christum, & Virginem attribuuntur, non autem in aliquo sensu litterali, ergo.*

Secundo rursus. scriptura illa *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum tuorum.* Deut. 18. & illa rursus. *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium.* 2. Reg. 7. & illa. *Ex Aegypto vocaui filium meum.* Osee 11. & rursus illa. *Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius Ps. 2. Et diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. Ps. 71. Tandem & illud. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, Psal. 77. ad litteram non possunt de Christo verificari.*

Confutatio eorundem.

Sed contra est primo autoritas scripturæ Mat. 26 *Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo Luc. 24. Et incipiens à Moysè, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.* Ioan. 5. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan, & mihi. De me enim ille scripsit Ioan. 5. vnde S. Aug. Sed ait de me ille scripsit, ut omnem scripturæ illius intentionem, nonnisi ad intelligendum Christi gratiam scrutando consuleremus. Act. 3. Omnes Prophetæ à Samuel, & deinceps qui locuti sunt annuntiauerunt dies istos, ibidem, Deus qui prænuñciauit per os omnium prophetarum pati Christum, sic impleuit, & iterum. Huic Christo testimonium perhibent omnes prophetæ Act. 10. vnde Tertull. ad hoc alludens 3. carminum contra Marcionem sic dixit.*

Omnia de Christo: per Christum cuncta loquuntur. Rom. 10. finis legis Christus appellatur, vnde Hieron. & alij titulum psal. illorum in finem, ad Christum Dominum referunt.

Secundo

Secundo probatur ex definitione Ecclesiæ, nam in S. Synodo generali damnatus est Theodorus Mopsuestenus, & in Synodo Rom. sub Vigilio PP. subscriptus, 25. Episcopis, in quo ea testimonia Esaiæ 7. *Ecce Virgo concipiet, & illud psal. 21. Foderunt manus meas, & illud psal. 15. Non derelinques animam meam in inferno*, non nisi de solo Christo intelligi posse definitur sub anathemate. Habetur hoc Concilium in Bibliot. Vatic. ut refert Hierony. de Prado Societatis Iesu.

Quarto, rationibus, quia data illa positione, Iudæorum pertinacia solidatur, nam nihil aliud cōtendūt Rabbīnizantes, nisi quæ de Christo scripta sunt, aliò extorquere. Rursus argumentum ad hominem contra Iudæos enervatur: non enim nisi ē scripturæ veteris testamenti, eos possumus convincere ad suscipiendum novum. Inaniter ergo laboravit Apollo per scripturas veteres demonstrando, quod Christus esset verus Messias, ut legitur in actibus c. 18. frustra Paulus per sabbata scripturas veteres legebat confundendo Iudæos. Iam ergo Apostoli essent mendaces, & similiter Evangelistæ, qui scripturas veteres citarunt, testificatio iam esse impletas. Sed hæc sunt absurda, ergo, &c.

Ultimo ad hominem, nam veteres Hebræi, & inter eos R. Salom. in Zachar. expressè fatetur prophetas uniuersos, non nisi de Christo Domino vaticinari.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Christus Dominus est materia sacrae Scripturae.

Respondeo dicendum, quod Apostolus dicit, quod *finis legis Christus est*, quod si finis idem est, ac signaculum, scopus, Christus est meta, & scopus, ad quem omnium Prophetarum dicta diriguntur. unde Tertull. aduersus Iudæos cap. 8. *quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari visionem, & prophetiam dicebat [Daniel] quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum adimplens omnia: quæ retrò de eo Propheta nuntiariūt.* Quia verò finis habet rationem boni, & mouet inijciendo desiderium sui, ut ad finem tendant, hoc ipsum præstat Christus Dominus, ut ad ipsum festinemus per media Scripturarum. unde Bern. tract. de diligendo Deo, sic ait. *Ambulant naturaliter appetentes, unde finiant appetitum, & insipienter respuentes, unde propinquent fini: fini dico, non consumptionis sed consummationis, & perfectionis, hic autem Christus est, finis, ait August. tract. 55. perficiens, non interficiens, finis quousque eamus, non ubi pereamus.* quare sicut ignoratio scripturarum: ignoratio Christi est, ut dixit Hier. prol. in Esai. ita ex intellectu scripturarum, Christum inuenimus, qui per easdem innitit, ut ad ipsum curramus tanquam finem, & terminum. Nec obstat, quod Christus dicatur Via, nam non propter hoc excludit rationem termini, & finis, sed denotatur esse finis sub fine, ut per eius cognitionem perueniamus ad Patrem. Imo ex hoc propositum demonstratur. nam sicut omnes semitæ in vnâ tādē viam publicam, & regiam terminantur, ita omnes Prophetæ in Christū collimantur, unde Theodoret.

in Iere. c. 6. *Multa quidam viae sunt SS. Prophetæ: via autem verè bona est Dominus noster.* Ad hanc ducit vnaquæque viarum prophetarum. singuli Prophetæ viam hanc ostendunt, quemadmodum enim vna est via quæ ducit ad maximas vrbes, quæ regiam appellare solemus: ad hanc porrò semitæ quædam à pagis, & agris defluentes dirigunt: sic vna est via, quæ ducit ad Patrem, nempe Unigenitus Filius Dei, & BB. Prophetæ, veluti semitæ quædam ducunt ad hanc eos, quibus per has vias liberit: licet autem in rebus naturalibus idē non possit esse efficiens, vel finis, vel materia, quia materia, vel subiectum in quantum huiusmodi fungetur in potentia, finis, & efficiens actualitatem dicat, unde impossibile est idem esse in actu, vel potentia; & finis à materiali causa cū realiter secernatur, non potest cum illa coincidere: quia tamen in aliqua facultate obiectum, seu subiectum tale dicitur secundum nostrum modum concipiendi, prout cognitionem nostram dicitur terminare, non implicat idem esse efficientem, & materiam, seu subiectum, ut si scientia versetur, verbi gratia circa intellectum agētem. Similiter finis cum materia potest concidere, ut in scientia morali, quæ tractat de ultimo fine hominis. Cum ergo scripturæ veteris finis dicatur ipse Christus, materia quoque est circa quam scriptura versatur, idem Christus erit: unde ut idem sicut principium, & finis scripturæ habetur, & in hac re coincidunt similiter nedum ut finis, sed ut obiectum, seu materia dici debet. Quare ipsa scriptura liber viæ meritò dicitur, quia finis, & scopus totius scripturæ Christus est: unde idem met dicit. *In capite libri scriptum est de me quem locum Arnobius, & August. et si exponant de libro psalmorum, Tertullianus tamen libro contra Praxeam, & Hilarius in expositione secundi psalmi, per caput libri initium totius diuine scripturæ intelligunt, unde & Hier. in cap. 29. Isai. In capite, ait, libri scriptum est de me, non Ieremiæ, nō Isaiæ, sed in omni scriptura sacra, quæ vnus liber appellatur.* Veruntamen sciendum est, quod diuersimodè scripturæ loca adaptantur ad Christum; quædam secundum sensum litteralem tantum, quædam secundum sensum mysticum, quædam sūm vtrumq; quædam per accommodationem. primo modo proferuntur quædam loca, quæ litteraliter intellecta non possunt nulli, nisi Christo adaptari, ut cum dicitur. *Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius donec veniat qui mittendus est.* Secus quædam in sensu mystico sic multi putant secundum sensum mysticum intelligi illud Oseæ. *Ex Aegypto vocaui filium meū, ut & quædam in sēsu litterali, & mystico, ut cum dicitur. ego ero illi in patrem: & quædam per accommodationem, ut cum dicit Dominus in die iudicij se dicturum reprobis, discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem, & per hæc patet responsio ad obiecta.*

Solutio argumentorum.

Ad primum respondetur illum locum significare in sensu litterali, ut dicit Leo Papa serm. 2. de natiuitate Mariæ, quod noxii capitis elationem Christus sua virtute contereret, qui natus ex Virgine violatorem humane propaginis incorrupta natiuitate damnet. Vnde S. Cyprianus aduertit, quod dicit. *Ponam inimicitias inter te, & mulierem, non dicit pono ait Cypr. ne ad Euam pertinere videretur, &c.*

Ad

Ad secundum respondetur loca illa intelligi, vel in duplici sensu litterali, & mystico, vel in sensu mystico solum: locus verò ultimus non potest intelligi per accomodationem: quando quid citatur ab Evangelista, & dicitur *tunc impletum est, quod dictum est per Prophetam, dicentem. Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita*, per illam autem notam, non potest intelligi sensus ex sola accomodatione, ut dicitur infra cum tractabimus de sensu per accomodationem in controuersia de sensibus sacre Scripturæ.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An Christus tantum sit obiectum sacre Scripturæ.

Pro parte affirmante.

Totam narrationem scripturæ esse de Filio Dei multi Scholastici dixerunt, sed diuisi sunt, quidam dixerunt esse narrationem de filio Dei secundum specialem rationem filij, & ad intra: alij vero dixerunt Deum esse subiectum sub ratione respectiva ad creaturas, nempe Deum sub ratione instaurationis. primum defendunt quidam apud Basilium q. 3. ar. 2. §. ex prædictis in 1. sentent. secundum Hugo de S. Victore dum dixit opera restaurationis esse obiectum, hoc est Deum sub ratione reustaratoris, & sequitur Dur. q. 5. prol. à nu. 16. vsque ad 20.

Arguitur primo pro hac sententia, quia Apoc. 1. dicitur. *et es principium, et finis* scripturæ reuelatæ, & Ioan. 20. dicitur, *hæc autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est filius Dei*. tota ergo narratio scripturæ est de Filio Dei secundum rationem filiationis.

Confirmatur, quia ratio motiua fidei, quæ est verbum externum sumitur à verbo Dei interno. ideo enim externum est infallibile, quia conformatur interno: unde in cap. 1. ecclesiastici habetur *fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*, ratio ergo filiationis verbi est, quæ per se attenditur in sacra Scriptura.

Secundo, quia Christus Dei Filius est, & Deus: ac omnia quæ in scriptura tractantur referuntur ad Deitatem: ergo.

Tertio, idem est obiectum Theologiæ, & principiorum fidei, inter quæ est sacra Scriptura: at obiectum fidei non est Deus, ut sic, sed sub ratione Saluatoris, & Trinitatis mysterium implicite continetur in ratione Saluatoris propter determinationem personæ Redemptoris.

Confirmatur, nam in primo, & vniuersalissimo principio illo. *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est*, conuenitur redemptio. ex S. Th. 2. 2. q. 1. a. 5. cum enim eo principio prouidentia credenda proponatur; in prouidentia continetur dispensatio sacramenti Incarnationis; unde quia hoc principium creditum fuit in lege naturæ, & scripta secundum hoc habita fuit implicita fides Incarnationis.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quia dicitur Ecclesiastici 47. *summatio sermonum ipse est*. hoc est ipse est scopus, & obiectum doctrinæ reuelatæ, ipse nempe

Deus sub ratione deitatis, cuius agnitio per se primo intenditur.

Secundo, quia non solum filij, sed & aliarum personarum cap. 3. tradita est notitia in scriptura. unde de Patre fit mentio Ioan. 17. *Pater manifestavi nomē tuum hominibus*. de Spiritu sancto Io. 15. *cum uenerit paracletus, quem mittam vobis à patre spiritum veritatis, &c.* & in actibus Apostolorum, ex instituto traditur Spiritus sancti notitia.

Tertio, quia cetera reuelata in scriptura non dicunt attributionem ad Filium, prout est distincta persona ab alijs, imo potius, ut habet communem virtutem creatiuam cum alijs: attributio siquidem creature fundatur in aliqua ratione causalitatis, quæ vna est, & indiuidua, & communis omnibus diuinis personis, ergo, &c.

Quarto, aliæ diuinæ personæ non habent attributionem ad Christum, cum Deus sit absque vlla dependentia, & attributione ad vniōem hypostaticā: per se ergo pertinent ad theologiam absque attributione ad Christum.

Quinto, quia in sacra Scriptura maior est contemplatio de Deo secundum se, secundum quod perfectus est, quam in ordine, & habitudine ad aliud, v3. secundum rationem redemptoris, & huiusmodi, imò hæc omnes habitudines sunt potius veluti propriæ passionis, unde tandem in primum subiectum quasi resoluuntur, unde nec in his sistit nostra fides tanquam principale, & primum obiectum, sed in Deum figit obtutum, ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in inuisibilem amorem rapiamur.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Deus sub ratione deitatis est obiectum sacre Scripturæ adequatum: Christus autem Dominus subiectum principale.

Respondeo dicendum, quod aliud est querere de materia sacre Scripturæ, aliud de obiecto ad quod sacre Scripturæ: materia siquidem scientiæ alicuius dici potest quicquid cadit qualitercumque sub consideratione scientiæ. Subiectum verò, vel obiectum scientiæ est illud, de quo per se primo, & principaliter considerat scientia. Si loquamur de materia scientiæ sic ab Hugone in principio de sacramentis dicitur. *Quisquis ad diuinarum scripturarum lectionem erudiendus accedit, primum considerare debet, quæ sit eorum materia, circa quam versatur eorum tractatio*, subdens, *quod sicut secularium scientiarum est mundus cum suis elementis, materia autem istius doctrinæ est Verbum humanatum, cum suis sacramentis*. Unde sicut etiam dixit August. de doctrina Christiana p. li. c. 1. *Totius sacre Scripturæ tractatum versari circa res, & signa*, quia scilicet sunt eius materia, ita & Christus Dominus dici potest materia doctrinæ sacre Scripturæ, cuius ratio inde accipi potest. Si verò loquamur de obiecto adequato, Deus ipse sub ratione deitatis est obiectum: nam ad rationem obiecti adequati requiritur, ut omnia contineat non solum per modum attributionis, sed etiam per modum inclusionis: Christus autem non includit omnia, quæ tractantur in theologia, neque ut Filius

filius est, neque ut est compositum ineffabile, neque quatenus caput corporis mystici: personæ enim diuinæ, etsi habeant relationem ad ipsum, tamen non includuntur formaliter in ipso, unde & Theologia à Deo denominatur sub ratione absoluta, non ab eodem, ut instauratore, vel ut redemptore, aut alia ratione determinata, aut respectiva. Verum est, quod Christus est subiectum principale, quia ferme omnia, quæ tractantur ad Christum reducuntur. unde dicitur Eph. 1. *proposuit in eo, & c. instaurare omnia in Christo*, quo loco græcè est *ἀνακαταστήσασθαι* recapitulare; ducta metaphora à Rhetorum epilogis, in quibus tota causa summarie continetur, ac si dicat in Christo tanquam in summa recapitulata sunt omnia. Quia verò hæc omnia tendunt in Deum, dicente quoque Apostolo 1. Cor. 3. *Christus autem Dei*, in quem fit ultima resolutio, Deus est adæquatum subiectum: Christus autem Dominus principalis materia. Et per hæc patet responsio ad obiecta.

Ad primum enim respondetur, dici Christum principium, & finem, sed in ratione principij, & finis creaturarum, in quo etiam includuntur omnes diuinæ personæ, & sic attributio creature in ratione effectus ad Deum refunditur in ratione causalitatis efficientis, & finalis. unde quæ tribuuntur vni personæ, non tribuuntur ad alias excludendas, sed dum ad vnius Deitatem ostendendam assumuntur, aliæ in eiusdem personæ consortium adiscuntur: & sic respondetur ad locum de signis, quæ facta sunt ad manifestandum Christum esse Deum. non autem sequitur propterea filiationem esse rationem terminativam totius scripturæ, aut diuini verbi reuelati, quod non tam à Filio, quam ab alijs personis reuelatum est: unde interdum dicitur, ut Matt. 16. *Caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus*, interdum, *nemo nouit Patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, & c. Matt. 11.*

Ad secundum, Deus est Filius, sed etiam & Pater, & Spiritus sanctus, & propterea non Filius sub ratione Filij, sed sub ratione deitatis, quæ communis est alijs personis terminat cognitionem sacræ Scripturæ.

Ad tertium negatur minor, ut patet ex ijs, quæ dicta sunt. Ad confirmationem, omnia illa attributa, & quasi passionis, instauratoris, glorificatoris, cum sint respectiva, tandem in absolutam resolvuntur, & sic potius Deus sub ratione deitatis est obiectum adæquatum, quam sub ratione instauratoris.

ARTICVLVS VLTIMVS.

In quo ostenditur quomodo in Christo recapituletur quicquid in veteri, nouoque testamento tractatur.

Cum ergo Deus in se trinus, & vnus sit creator mundi, gubernator, liberator hominis à peccato, & c. ac demum glorificator, de Deo tanquam præcipuo obiecto agere merito diximus, de creaturis autem omnibus in ordine ad Deum. Similiter cum Christus sit præcipua materia, & obiectum, de Christo Redemptore primò, & per se tractant sacræ litteræ, de populo vero redempto, ut suscipit beneficiū redemptionis, & ut illi per spem, fidem, & charita-

tem copulatur, & de obseruantijs mandatorum, in ordine ad beatitudinem capeffendam secundario agit. Hinc est, quod omnia, quæ in scripturis dicuntur, & credenda proponuntur, siue de Deo, ut creatore, siue creaturis; de Deo, ut instauratore, aut de instauratis; siue de medijs redemptionis, ut sacramentis, & actibus virtutum, quibus gloriam promerentur; etiam dicta, vel facta particularium personarum, quæ afferuntur in exemplum virtutum, & fugam vitiorum, omnia sint in Christo recapitulata, ut pluries dixerit Christus Dominus (ut supra dictum est) Moysen, & Prophetas de illo testimonium perhibuisse. unde incipiens à Moysè, & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.

Genesis ergo argumentum est, mundi creatio ex qua creator innotescit. Specialis etiam in Genesi Christi cum Ecclesia coniunctio designatur in formatione Eua, cum dictum est Gen. 2. *Hoc nunc os ex ossibus meis*. ibidem Messias promittitur Gen. 22. *Benedicentur in semine tuo omnes gentes*. Abraham, Christo testante Ioan. 7. *Exultauit ut videret diem meum, vidit, & gauisus est*.

Liber Exodi tractat de Deo Redemptore populi Iudæorum à seruitute Pharaonis, & promissio, & pactum primum, quod subintravit, fuit agnus, & phase Domini, quo mediante eductus est populus de Aegypto. fuit autem hoc figura Christi veri agni immaculati, cuius sanguine erepti sumus de durissimo Pharaonis imperio. Tractatur insuper de institutione Reipublice Israeliticæ declarando ordinem magistratum, & publicarum legum, & c. Rursus à cap. 19. vsque ad 20. dedit præcepta moralia, à 20. vsque ad 24. dedit præcepta iudicialia, à 25. vsque ad finem cærimonialia, quæ erant figura Christi Domini, qui daturus erat nouam legem, & c. Unde ab aliquibus Exodus dicitur *Christianus catechismus*. unde Ederū 2. p. Oecronom. initio exodi pag. 108.

Liber Leuitici peculiaria continet præcepta cærimoniarum, ibi ponuntur leges sacrificiorum, initiorum, & aliorum & c. fuisse autem sacrificia vetera, figurā Christi Domini in ara crucis immolati docet Patres Origenes in Leuit. Isidorus, Hugo, & c. vide S. Thomam p. 2. quæst. 1. 102. Sic Ecclesia sub Patriarchis in Genesi, in Exodo sub Ducibus, sub Sacerdotibus, & Leuitis in Leuitico propagabatur.

Liber Numerorum continet aliqua spectantia ad institutionem populi quoad politiam, & humanum conuictum, quæ valde necessaria erant populo illi, qui proficisci debebat, & de professione etiam dantur præcepta necessaria populo illi, in professionis actu, & alia ad terminum accedenti. Ibi illustre testimoniū habetur de Christo cap. 24. *Orietur stella, & c.* & cap. 27. *Serpens æneus* figura Christi ex c. Ioha. 4. in deserto exaltatur. Continet verò hic liber historiam 39. annorum vsque ad decimum mensem 40. anni egressionis ab Aegypto.

Deuteronomium, quod secunda lex interpretatur, veluti epilogus legem exponens, sicut Augustinum de mirabilibus sacræ script. cap. 35. & q. 45. in Deuterion. Hierony. ad Fabiolam, & ad Paulinum, cap. 7. Isidor. 8. etimolog. Euangelium representat, quod est secunda, & æterna lex, cui altera non succedit, ibi Christus expresse promittitur cap. 18. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis suscitabit*

bit sicut me Dominus Deus, &c. completitur autem historia duorum mensium anni 41. egressionis ab Aegypto, vide Ederum 2. lib. suæ Oeconom.

Liber Iosue agit de Deo veraci, & fideli in promissionibus suis, dum per Ducem suum Iosue introducit populum Dei in terram promissionis, & ad evertendam Hiericho, aliasque inuaderet hostium plagas, & terram diuideret, & spolia in funiculo distributionis: fuit autem expressa figura Christi Domini Iesu Saluatoris, quem nedom nomine Iosue, sed & rebus gestis indicauit fore, quod Christus Iesus introducturus esset fidelem populum in sempiternam felicitatem.

Liber Iudicum continet historiam tredecim Iudicum, qui fuere à morte Iosue vsque ad Regem Saul, qui populum suum à nationibus incircuncisis vexabantur: vnde quot habet Principes, & prælia, tot continet de Christo, eiusque mystico corpore sacramenta. expressè est ibi prophetia de vellere Gedeonis, descensum in utrum virginali, adumbrans; victoria de Madianitis reportata typus est victoria, & triumphus crucis quando *sceptrum exactoris eius superauit*, Esaia testante, *sicut in die Madian*. Esaia 9.

Liber Ruth prouidentiam paternam Dei ostendit, in opitulatione Elimelech peregrinantis, in reuersione Noemi, in desponsatione Booz cum Ruth, desponsatione Christi cum Ecclesia præsignante. in fine eius libri attexitur catalogus generationis Saluatoris: quem Matthæus cap. 1. secutus est, ut alias diximus.

Liber primus, & secundus Regum, de Deo tractat, ut sublimatore populi sui tempore Dauid, & Salomonis, ibi mystico sensu confirmatur veteris Regni Hebræorum cum sacerdotio antiquo reprobatum; noui Regni, quod est Ecclesiæ erectio. In tertio verò, & quarto libro de populi eiusdem ultione propter idolatriam, vnde regnum diuisum est, & in captiuitatē ductū est, quod fuit figura euerisionis, & captiuitatis ultimæ rebellis populi Iudaici, tractatur.

Libri Paralipomenon subsequentes sunt epitomen librorum Regum præcedentium, quibus tantā laudem Hieronymus tribuit ep. 103. ut dixerit *absq; illis. si quis scientiam scripturarū sibi voluerit arrogare: se ipsum irrideat, per singula quippe nomina, iuncturasque verborum, & prætermisissæ in libris Regum iunguntur historie, & innumerabiles explicantur questionēs Euangelij*.

Libri Esdræ docent, quomodo sub Eliab Pontifice, & sub Dario Rege facultatem à Rege obtinuit reedificando muros Hierusalem prout præstitit. Por tas obserauit, Civitatem populosam reddidit, eādem conseruauit, ministerio Sacerdotum, genealogiam descripsit, mala correxit, quæ ob eius absentiam contigerunt. item ibidem habetur Sacerdotum leuitarū Israelis, ac proselytorum, & operum diuisa ministeria, quæ omnia mysticas habent significationes, nimirum foundationis Ecclesiæ, & Ecclesiasticæ Hierarchiæ.

Liber Tobiae non tam hominis vitam in iustitia pietate, & tolerantia erudit, sed & sua mysteria incortice seruat, agit etiam de Deo protectore sub captiuitate facta per Assyrios.

Liber Hester, atque Iudith præterquam quod continent protectionem diuinam in liberatione populi sui per Esther, & Iudith, per illam cum populus, qui

remanst sub ditione Persarum, & Medorum ab Assueris edicto liberatus est; per istam cum Holofernem à Rege Assyriorum ducem validissimi exercitus missum ad depopulandum varias regiones, & regna, obruncavit: sub quarum faminarum typo Sanctissima Maria Deipara præfigurata est, cuius maternitate demonis caput contritum est, & eius intercessione populus Dei liberatur à diaboli insulibus.

Iob liber præter singularis patientiæ exemplum, peccati originalis deplorationem, diuinæ prouidentiae commendationem, prophetiam de Christo continet: nam vir sanctus in carne sua se visurum Christum Saluatorem (cuius figuram in suis plagis expressit) apertissime prænuntiat.

Dauid in psalterio virtutum omnium æmporium producit, ut meritò omnibus horis in Ecclesijs personæ, illiusque verbis horas statas, sacratasque Domino decātemus: de Christo, & Ecclesia tot sunt expressa testimonia, ut ferè nihil factum sit circa Christum, & Ecclesiam, quin futurum esse diuinus psalter in spiritu non pronunciarit. vnde Hieronym. in præfatione in psal. dixit, *Omnes psalmi in persona Christi loquuntur*.

Libro Proverbiorum diuina sapientia tanquam celestis pedagogus introducit, nos instruens, & expressè cap. 8. ubi dicitur, *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, prophetiæ de Christo, seu de sapientia incarnata intellexerunt Clem. Rom. 5. constit. Apostolic. cap. 19. Concil. secundum Hispalen. cap. 13.

Ecclesiastes vanitatem mundi, omnium quæ sub sole sunt contempnunt prædicat, affectus componit, Deum pro ultimo fine ostendit, futurum iudicium præconizat, typus expressè Christi Domini, qui ex omnibus gentibus populisque duobus vnā sibi fecit Ecclesiam, cui euangelizauit dicendo, in ipso impletum, quod scriptum est. *Spiritus Domini super me, &c. ad annuncianum mansuetis misit me*. Esaia 61.

Cantica Canticorum epitalamia Christi, & Ecclesiæ, Christi, & Virginis Christi, & animæ expriment. Liber Sapientiæ ipsum Christum Dei virtutē, atque Sapientiam proponit, & offert. Iudeorum cōspirationem contra Christum, lignum crucis, & turpissimam mortem aperuissimè continet, sapientiæ eiusdem mirabiles effectus declarat, & ligni illius virtutem, fat manifestè insinuat, & per locum à contrariis effectibus, & exitibus mortalium, quantum præstiterit sapientiam dilexisse, declaratur.

Ecclesiasticus liber pro obiecto Deum habet, ut doctorem erudientem genus humanum. de Christo testimonium habetur expressum, *Ab initio, & ante secula creatum*, Ecclesiastici 24. quem locum de Christo intelligendum, Patres apertè describunt. vide S. Th. 4. contra gentes cap. 8.

Prophetæ maiores Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, sic expresse mysteria Christi Domini, & Beatissimæ Virginis, & Ecclesiæ, & vocationis gentium, aduentus Antichristi, & futuri iudicii continent, ut cæci palpantes in meridie miseri Iudæi habeantur, qui vel suos codices intelligere nō valent, ut verum sit, quod aduertit Augustinus, *dum non credūt scripturis nostris impleatur, quod in codicibus eorum scriptum est, ex cæca eor populi huius, &c.* Esaia 6.

Qui eos insecuntur minores Prophetæ, quos Deus, vel ad consolandum, vel ad reuocandum à peccato, vel exhortandum destinabat, in his consolationibus, comminationibus, & huiusmodi Christum Dominum præsignabant, sic testatur S. Petrus Actorum 10. dicens: *Hic omnes Prophetæ testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum.* vnde & Rabbi Salomon apud Lyranum ita comment. in Ezech. ostendit, omnes Prophetas non fuisse locutos nisi ad tempora Christi respiciendo.

Machabæorum libri illustrum, virorum, confessorum, ac martyrum ad pietatem, fortitudinem, religionem, ceterasque virtutes nos prouocantium, factæ continent abominatione desolationis in templo futuram iuxta Danielis Prophetiam ostendunt impleri in erectione statuarum Antiochi, & alijs indignis gestis in templo, quæ omnia typus erant futurorum malorum circa tempora Antichristi. Ibidem piorum religio erga defunctorum animas sacrificium, intercessio sanctorum commendantur, quæ cū Aristarchis nostri temporis displiceant, mirum non est, si eum pietatem, & religionem à cordibus eorum eliminant, quod libros sacros detraxerint e sacro canone.

Quantum vero attinet ad nouum testamentum, luce clarius constat, agi in Euangelij de Incarnatione, Natiuitate, Circumcisione, infantia, baptismo, doctrina, miraculis, passione, morte, resurrectione, Ascensione Christi Domini.

Liber Actuum Ecclesiæ initium, progressum, ac propagationem ostendit.

Epistolæ autem omnes, tam Pauli, quam Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ, ad iam fundatas Ecclesias, ex prædicatione Apostolorum destinabantur, vbi dogmatibus retinendis, moribus in formandis, Dei, & proximi dilectione fideles instruebantur.

Apocalypsis verò Christum respicit Ecclesias Asiæ corrigentem, & vniuersalem Ecclesiam erudientem circa futura; vt penè quot verba sint, tot mysteria resonent. vnde ibidem Christus principium, & finis describitur, in quem totius scripturæ libri terminantur, qui est super omnia benedictus.

CONTROVERSIA IV. GENERALIS.

De causa formali sacre Scripturæ.

Deinde considerandum est de causa formali sacre Scripturæ per tres controversias. Et primo qua forma nobis tradita sit diuina scriptura, nepe qua lingua, quo character, quo stylo. Secundo, quia ipsa scriptura vnum est ex medijs, quo controversiæ explicantur, ac deciduntur (& est regula norma credendi, etsi non integra, & totalis, & de ratione normæ est, vt sit primum, & mensura regulandorum in eodem genere, habeatque rectitudinem in se formaliter, & alia quasi efficienter rectificet) agendum est de eadem scriptura, prout est canon. & mox de libris sacre Scripturæ, prout sunt canonici in tertia controversia.

CONTROVERSIA I. SPECIALIS.

Circa primum quaeritur primo. An hebræa lingua scripta sit vniuersa veteris testamenti scriptura. Secundo qua lingua scripti sint libri noui testamenti. Tertio, quo character libri veteris testamenti scripti sint, & an hodie perseueret. Quarto, an libri veteris testamenti olim sine punctis loco vocalium, & accentibus, & sine finali versum distinctione fuerint exarati. Quinto, an omnes libri sacri oratione soluta sint descripti. Sexto, an illa pars soluta oratione descripta sapientiam tantum, an etiā eloquentiam redoleat.

ARTICVLVS PRIMVS.

An Hebræa lingua scripta sit vniuersa veteris testamenti scriptura.

Pro parte negante.

Videtur quod non, quia cum Spiritus sanctus sit author sacre Scripturæ, eam linguam debbat assumere, quæ ab æquiuocatione maximè distabat, cum æquiuocatio sophismatum, & errorum sit causa. At hebræa lingua multo plures habet voces æquiuocas, quàm vniocas, quod in nulla alia lingua cernitur; non ergo debuit Spiritus sanctus tali lingua in scripturis loqui. Confirmatur: nam lingua hebræa concisa est, brevis, & diminuta, quod indicat verborum, & nominum primitiuorum paucitatem, & modorum, per quos insecuntur raritas: item varia eiusdem per multas coniugationes inflexio, & significatio, quod in alijs linguis non apparet; nõ decuit ergo Spiritum sanctum hanc linguam assumere, quæ iam difficilis est ad conceptus exprimendos, cū dona Spiritus sancti sint ad vtilitatem Ecclesiæ per diuinarum rerum manifestationem.

Secundo, nam in Genesi c. 11. linguarum confusio describitur. tunc ergo hebræica lingua potuit extingui. Quod si dicas eam, quæ prius erat, remansisse in domo, & familia Heber. Contra: quia talem linguam in vniuersam gentem suam Heber transfundere debuisset. Amplius cum tempore Phalech filij Heber confusio linguarum acciderit, ab eius nomine potius talis lingua ab initio communis, attribulanda erat, vel à Noe, quem verisimile est multas linguas caluisse tanquam omnium patrem, vt qui multas orbis partes peregraturus erat, vt leges, & normas viuendi posteris daret; vel à primo parente Adam, qui rebus omnibus nomina propria imposuit. Confirmatur, quia Augustinus 16. de ciu. cap. vlt. dicit, quod à Noe vsque Abraham cepit pueritia populi Dei, & ideo subdit, *prima lingua inuenta est, id est hebræa à pueritia namque homo incipit loqui.*

Tertio, ista lingua saltim in Abraham potuit detrimentum pati, cum Chaldeus esset, & in terra Chaldeorum educatus, & sicut Tharè pater eius religionem exuit idolatrando, sic & religiosam linguam. Amplius in captiuitate Babylonica idioma Hebraicum similiter in Chaldaicum deflexit, sicut & post reditum ab illa deflexit in Syriacum. certum est autem post captiuitatem, & in captiuitate mul-

ros libros sacros descriptos, ut Danielis librum. Esd. 2. &c.

Quarto, Sapientie liber, Ecclesiasticus, & secundus Machabeorum pertinent ad libros sacros veteris testamenti, & tamen grecè perhibentur descripti, & propter hoc celebratur liber Sapientie præsertim, quod græcam eloquentiam redolet, eadem ergo lingua ceteros præstasset describi.

Quinto, lingua Phrygia omnium linguarum prima asseritur ab Ethnicis: unde Herodotus apud Ludouic. Viues 16. de ciu. cap. 11. narrat puerulos duos in syluis enutritos primam vocem lingua Phrygia emisisse *Bec*, quod panem significat: unde propter hoc eam linguam primorum hominum extitisse, & Phrygas primos homines, pronunciatum est, hac ergo prima lingua scripturæ scribi potuerunt.

Sexto, Philo de vita Moysis cap. 2. ait legem Moysi scriptam chaldaica lingua, & hebraicam linguam eandem esse, ac chaldaicam, quia Abraham de Chaldeis fuit. ergo.

Pro parte opposita.

Sed contra est authoritas sacrae Scripturæ, quæ primam linguam hebraicam fuisse tradit, Gen. 2. ubi dicitur, quod Adam omnibus animantibus terræ nomina sua imposuit, & subditur. *Omne enim quod vocauit Adam anima uiuentis, ipsum est nomen eius*, insuper uxorem suam *Eua* vocauit, insuper nomen ipsius *Ada*, *Cain*, *Abel*, *Seth*, &c. antiquitatē eiusdem linguae ostendit, hæc enim nomina non fuerunt nisi hebraica, cum significationem in nullo alio reperiamus idiomate, & lingua, quàm in hebraica, vide Abul. in cap. 4. Gen. & Eugub. in cosmopoeia super Genesim, Salmeron proleg. 14.

Secundo, Genesis cap. 11. dicitur, quod ante diuisionem linguarum terra erat *iaby vnius*, & sermonum eorundem, hanc autem fuisse linguam hebraicam duplex coniectura est ex Caietano. Vna quod hæc ante diluuiū fuerat, quod nomen *יְהוָה* Iehovah grecè tetragrammaton testatur. Altera, quod Babylonis nomen apud omnes gentes perseuerasse videtur, & hæc Ciuitas non Heber, sed Nembrod extiterit: utrumque autem nomen hebraicum esse certissimum est.

Confirmatur, quia ceteræ aliæ linguæ orientales, ut Syriaca, Aethiopica, Indica, Chaldaica, Arabica ab hac originem suscepisse videntur, quod attestatur in primis harum linguarum alphabetum elementis viginiduobus conclusum, totidem enim Hieronymus Syris, & Chald. assignat in prologo Galeato. Similiter consimilis inceptio ab A. & autē est primum hebraeorum elementum. Ipsorum elementorum nomina simillima sunt, ut patet in Arabica, & ceteris ferme orientalibus linguis præsertim græca, unde in signum, quod græci characteres ab hebreis fuerint desumpti, illud est argumentum efficax, quod Samaritanum alphabetum inuersa charta ad lucem si inspicatur maiusculas litteras græcas representare videatur, ut Salmeron proleg. 14. notat. Rursus quod commune est orientalibus linguis primam litteram & alphabeti hebraei ponere, solent pro prima persona temporis futuri, & secundum loco propositionis, & loco datini casus, & saph loco similitudinis, ut valeat sicut latine; & ini-

tio, loco ablatiui, &c. & tandem quod aduertit Hieronymus in cap. 3. Sopho. in ea verba, *Nugas, qui a lege recesserunt congregabo*. dicit, quod sicut erat in hebraeo transulit, & ut sciremus, inquit, hebraeam linguam omnium aliarum matricem. Hoc ergo supposito, quod ab ipsa traxerint originem, & non e conuerso, eo quod terra ante diuisionem linguarum erat labij vnius, cum vnitas sit prior multitudinem, & radix ramis, patet quod ipsa hebraica ceteris antiquior extiterit, & omnium prima.

Confirmatur ex ipsis Gentilibus: nam Plinius 7. histor. natur. cap. 56. initio Chaldaeis, & Phenicibus (per quos Syros intelligit) litterarum inuentionem attribuit: Chaldaei autem, & Syri lingua, Hebraica est, vario modo corrupta. Ab iisdem Hebraeis sapientia profluxisse diximus supra ex Patribus. ergo, &c.

Tertio, quia tabule lapideæ proprio digito Dei sunt descriptæ, & hebraico idiomate, ut patet ex eorundem tabularum reseruatione in arca tot annorum curculis. unde & post mille fere, & quadringentis annis ab earum inscriptione, asportatæ sunt in montem Nebo 2. Machab. 2. per Hieremiam, ibidemque absconditæ, & secundum aliquos in triumpho Titi cum alijs spolijs eandem Arcam cum tabulis, & aureo candelabro sunt Romam aduectæ. unde & in fornice portæ in arcu marmoreo hodie sculptæ cernuntur. Lege Senesem li. 2. Biblioth. Vltimo, ut nō nullorum sententia est hac lingua beatos Deum in caelis laudaturos. ergo, &c. antecedens probatur ex Haymon in comment. cap. 3. p. ad Cor. Remigio ibidem, Ioan. Dominico nostro Cardinali, Georgio Veneto t. 8. Harm. Mundi, Bonau. in præfat. ad comparisonem arameam, & à nostro Hugone Cardinali, Beati ipsi in cælo, hebraico nomine vocabuntur *יְהוָה*, idest saluati, & hoc esse illud nomen, quod promittitur Apocalyp. 2. cap. 2. Vincenti, dabo manā absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, &c. consequentia probatur, nam verba Dei decens erat nobiliiori lingua explicari.

CONCLUSIO.

Maior pars librorum veteris testamenti hebraica lingua descripta est.

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus lib. 16. de Ciui. cap. 11. quod cum vnā legatur fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem, commendetur Heber (à quo hebrei, in cuius domo lingua reseruata fuit) quod hæc, hebraica fuerit lingua, quam ut subdit Augustinus, Patriarcharum, & Prophetarum non solum in sermonibus suis, verum etiā in litteris sacris custodiuit authoritas, & quum enim fuit ut quorum erat vna, & eadem religio, eadem esset, & lingua, qua sicut verbū Dei traditum per Patriarcharum successiones exprimebatur, ita quoque & scriptum exprimeretur, & ad posteros transmitteretur, eademque loqueretur populus Dei ad inuicem, qua Deus cum populo suo loqueretur, eademque scriberentur religionis cuncta mysteria, quæ decalogi præcepta diximus esse descripta. Merito ergo hebraica lingua diuina veteris testamenti volumina descripta asseruntur, exceptis, secundo lib. Macha-

Machabeorum, qui Græcè scriptus est. Libri autem Danielis, Esdræ, Nehemiæ, Iudith, Thobias chaldaico sermone descripti asseruntur à Patribus, iam enim post captiuitatem Babylonicam non Hebræa, sed chaldaica lingua vsi sunt vsque ad imperium Alexandri. Sub Alexandri verò Monarchia nobiliores Græca, vulgus mixto ex Græco, & Chaldaico sermone utebantur, vnde secundum temporum diuersorum Monarchias, diuersitas fuit linguarum, & iuxta illas à scriptoribus sacris libri descripti, vt ad nationes sub ipsorum idiomate peruenirent. Similiter liber Iob, partim Arabico, partim Syriaco, partim Hebræico sermone fuit ex Hieronymo in prolog. in Iob, quia auctor eius libri, è diuersis regionibus profectos amicos, suis quoque linguis loquentes introducit.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur, non omnia verba hebræa æquioca esse, nisi omnium infelicissimū idioma dicamus, & confusionem maiorem esse in lingua hebræica, quàm in Babylonicæ turris adificatione. Ea verò, quæ multa significat, à Spiritu sancto assumpta sunt, ad plura significanda mysteria, quæ cum non possent explicari per vnā dictionem, voluit Spiritus sanctus in vna voce, aut dictione multa significari, easdem voces ad significandum plures res accomodando, & accomodationem istam ad vbertatem sensuum plurium litteralium reuelando: vnde omnis amphibologia, & deceptionis occasio tollitur. Ex hac responsione satisfat Abulenſi in cap. 36. Genesis, & Goropio lib. secundo; Hermat. fol. 25. contentendibus, hebræicam linguam non esse omnium nobilissimam ex allegato argumento.

Ad confirmationem, in nulla lingua sunt tot tropi, schemata, figuræque locutiones, quàm in lingua hebræica, à qua ceteræ linguæ ea suffragata sunt. Nec in alia tanta est vbertas simplicium verborum, tam quoad significationem, quàm modū significandi, vte sit videre in Isagoge, & thesauro hebræico nostri Sanctes Pagnini, & in Aria Montano præfatione ad Biblia hebræica, vnde non est adeo ieiuna, vt à quibusdam existimatur, & si conſeſa sit, & Laconica ob eius maiestatem, ne sensus vileſcat inſuper, & manifesti intelligentiæ, quàm ex abditis sacrarum litterarum phrasibus, idiotismorum obseruatione, & exterarum linguarum adminiculo venari oportet, propter quod & de hebræica Grammatica prouisū est, & ijs Rabbiniſ doctissimis, qui edocti à Patribus, & Prophetis eorum verborum interpretationes, & significationes tradiderunt. Nihil modo dicimus de elementari scripturæ exponendæ ratione (de qua infra) vnde & humanitus ad intelligendas legistorum mentes, hominumque contractus, & testamenti iuris periti, titulos inscripserunt de verborum significatione, & de verborum obligationibus. Ad secundum dicitur, quod lingua hebræica remanſit in domo Heber annis ferme 120. quæ non in totam gentem suam transfusa est, sed solum in eam, vt dicit Augustinus, cuius generationes perducuntur ad Abraham: vnde conſultio alia serie generatio reſcitur Phalech filij Heber primogeniti pertinentis ad Ciuitatem Dei, alia serie numeratur generatio Iectan fratris Phalech pertinens ad terrenam ciui-

ratem. Nec à nomine Phalech attitulanda erat talis lingua: non enim tunc incepit, cum antea communis eſſet, licet tunc nomine Phalech iſte fuerit appellatus, quod interpretatum eſt diuiſio: tunc enim, quando per linguas, diuiſa eſt terra, Phalech natus eſt, antequam diuiſionem vnitas linguæ erat, quæ cum de peccato venerit, præter hanc debuit eſſe, populus Dei, vt dicit idem Auguſt. Potius autem ad Heber, quàm Noë, vel Adam denominationem accepit, quod mirum fuit in tanta confuſione linguarum in vnica familia illibatam cuſtodiri. Ab Auguſtino verò dicitur tempore Noë inuentam linguam hebræicā nō abſolute, ſed reſpectu populi multiplicati, & in dies multiplicandi, quæ populū reſpectu præcedentiū hominū ante diluuiū pueritiæ infantie ſuccedenti comparauit, ea analogia, quod ſicut æratem primam demergit obliuio, ſic ætas prima generis humani deleta eſt diluuiū; nec alia fuit intentio Auguſtini, niſi æratem analogia, & ſimilitudine hoc declarare.

Ad tertium, ſicut in familia Abraham religio conſeruata eſt, ita (eſi apud Chaldeos ille moraretur) lingua hebræica apud eundem aſſeruata eſt; imo & multo poſt in Iudæis diuerſa fuit ſemper à Syrorum, & Phœnicum lingua, & ab alijs, vnde Origenes dixit 3. contra Celſum, quod hebræi ſuam patriam linguam habebant priuſquam in Aegyptum deſcenderent, & hebræicæ litteræ diuerſe erant ab Aegyptiacis: quibus ſubdit, *Moyſes uſus, ſcripſit quinque illos codices apud Iudæos habitos.* Verum per captiuitatem non nihil deſlexit lingua eorum, vnde cum Aſſyria, & Chaldaica aſſinitatem habuit, & e contra non diſcrepantibus inter ſe eſſentialiter, ſed ſolum accidentaliter (ex Georgio Michaele in plurijs ſyriacæ grammaticæ) per earundem vocum mutationem, hoc eſt acceſſionem, tranſpoſitionem quandam, & ſic hac lingua Danielis liber, Eſdræ, Nehemiæ, vt dicit S. Hieronymus ep. 113, & 120. deſcripti ſunt. Eſt verò huius variæ deſlexionis ratio, quia idioma Monarchias inſequitur: quare ſub Nabuchodonosor, ſub quo tempore vixerunt Daniel, & Eſdras, longè lateque propagatum fuit Chaldeorum imperium, vnde tunc cum floreret chaldaica, eaque opus eſſe t vt propter leges, ſtatuta in magiſtratibus, iudijs, & conuictu humano, hebræa cum chaldaica ſe miſcuit: poſtea verò cum floreret Græcorum Imperium ſub ſucceſſoribus Alexandri, græca lingua longè lateque propagata eſt in tota Aſia, in Aegypto, &c. magisque hebræa imminuta eſt. Succedente verò Imperio Romano latina lingua propagari cepit, hebræa, & græca labentibus, ſed multo magis hebræa poſt Urbis euerſionem, vt iam non alias voces habeant Iudæi, quàm eas, quas in ſcripturis legunt: quarum nec omnium habent interpretationes, & commixti inter varias orbis nationes, non hebræicè, ſed earum idiomatibus loquuntur. Quare non eſt mirum ſi non pure hebræicè, ſed chaldaicè, & etiam græcè nonnulli ſcripti ſint veteris inſtrumenti libri, habito reſpectu temporum, in quibus deſcripti ſunt. Florente enim Monarchia Chaldeorum, ſcripſit Daniel, ſcripſit Eſdras: florente verò Græcorum Monarchia liber ſecundus Machabeorum deſcriptus eſt. Tobias verò, & Iudith ex Medina lib. 6. cap. 12. chaldaico ſermone deſcripti ſunt, non quia tunc exciderit lingua Hebræica, ſed quia ob Babylonicorum regum potentiam, cum in pretio haberetur Chaldaicus

sermo eodem Hebræi auctores sacri conscripserunt. Neque oēs hi libri in toto, externo sermone, sed partim quoque hebraico descripti sunt secundum quod pro temporum opportunitate sunt editi.

Ad quartum negatur, quod liber Sapientiae cum Ecclesiastico, initio non fuerint grecè descripti. Salomon enim author fuit Sapientiae; certum autem esse debet nonnisi hebraico sermone descriptum: Author verò Ecclesiastici, ut dictum est, fuit auus Iesu filij Syrach, qui consequenter hunc librum hebraicè scripsit, & à Iesu in grecum sermonem trāsatus est. Solus liber secundus Machabeorum sub Græcorum Monarchia descriptus est grecā lingua.

Ad quintum, non est mirum si talis fabula à Gentilibus descripta sit de linguarum primatu se iactantibus, cum & suis pariter arrogent artium, & scientiarum inuentionem, cum tamen eas ab hebraeis accepisse constet. Vnde ab hebraeis pariter linguae eorū tāquam à matrice pariter effluerunt. vnde Plinius li. 7. c. 56. gentium scriptor sic ait, *Litteras arbitror semper apud Assyrios fuisse, sed alij apud Aegyptios à Mercurio, ut Gellius, alij apud Syros repertas volunt, de his loquens aperte, quibus utebantur, qui circa Assyriam, & Mesopotamiam debebant veteres Patriarchae (quorum sermo Hebraeus erat) easdem quæ postea Syris, & Aegyptijs tradiderunt, vnde, & aliarum gentium Alphabetā Hebraicā linguam, omnium fontem esse demonstrat, lege Petrum Victorium in paradigma de quatuor linguis Orientis, Arabica, Armenica, Syra, Aethiopica.*

Ad vltimum respondetur, quod lingua hebraea, latius accepta, non tantum puram hebraicā significat, sed eam, quæ chaldaica lingua mixta est, & hoc modo, Assyria, Chaldaea, &c. Hebraea vocatur Ioan. 5. ac. 19. quare sicut Chaldaica lingua Hebraea dicta est, ut & Syra, ita Hebraea Chaldaica vocari potuit à Philone, in rigore autem, & stricto modo Hebraica, & Chaldaica distinctae sunt linguae, vnde idē Hieronymus secundum aliquorum sententiam in eodem cap. Abraham duas linguas, & Hebraeorum, & Chaldaeorum calluisse dici posse docet.

ARTICVLVS SECVNDVS.

Qua lingua scripti sint libri noui testamenti, an solum Græca, vel etiam Hebraica, & Latina.

Positio Nouatorum.

Non inutilis est questio ista, tum ad quaestiones multas, & lites de vocibus dirimendas, quæ in dictis scripturis reperiuntur, tum ad argutulam nouitatis, Erasmi, & aliorū qui eū imitatur, ut Caiet. retundendam. Pretendunt ergo omnes libros noui testamenti lingua græca descriptos: Addit Hunnius apud Gretz. cap. 15. lib. 2. defensorij, non posse ostendi Matthæum Hebraicè scripsisse, & quidem de maiori parte non eē cōtrouersia. Apud orthodoxos solum de Euangelio Matthæi, Marci, & epistolæ ad Hebræos exagitur questio à nonnullis catholicis. Caiet. initio Euangelij in Matth. ait non fuisse scriptum Hebraicè à Matthæo, Leo à Castro lib. 4. Apolog. cap. 10. nedum Hebraicè, sed Græcè quo-

que descriptū à Matthæo perhibet. Syriacè scriptum dicit Bellar. similiter & epistolam ad Hebræos 1. lib. 2. cap. 4. alios citans. Marcum latinè scripsisse aiunt Geneb. lib. 3. chiron. Baron. in anno 45.

Oppositiones pro parte affirmante, quod omnes sint scripti græco idiomate.

Arguitur primo, quantum ad euangelicas scripturas, quod omnes scriptæ sint lingua græca, vel latina, quoniam eo tempore maximè istæ duæ linguae florebant, ergo his linguis describi potuerunt. de lingua græca dicit Cicero oratione pro Archia. Græca leguntur in omnibus fere gentibus latina, suis finibus sanè exiguis contenta.

Secundo arguitur, nam si hebraicè Matthæus (hic enim excipitur) scripsisset non interpretatus esset sua vocabula hebraica, at cap. 1. scribitur. *Et vocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus*, quæ interpretatio græcè est reddita, vel latinè. est argumentum Caiet. Confirmatur, nam omnia alia græcè scripta à quibusdam dicuntur, ergo, & Matthæi Euangelium.

Tertio, Hieronymus ad Damasum in præfatione Euangel. scribens testatur se correxisse Euangelium Matthæi non ad hebraicam veritatem, sed ad græcam: vnde si habuisset, vel vidisset Euangelium hoc hebraicè descriptum iuxta illud emendasset. est Erasmi. Confirmatur, quia hodie tale exemplar inspicere, si hebraicè esset descriptum.

Quarto, stylus Marci cōuenit cum stylo Matthæi, si ergo Marcus græcè scripsit. græcè etiam scripsit Matthæus, est eiusdem.

Quinto, videtur alijs, quod Matthæus non purè hebraicè scripserit. Nam Christus Dominus, & Euangelistæ plurimis dictionibus Syriacis vsi sunt, ut Ephpheta, Cephas, Raca, Māmona, Bethsaida, Hacheldema, ita Salmeron proleg. 35. in oīpsimet Euangelistæ plerumque suas voces exponunt hoc modo, ut Ioannes 19. *Hebraicè autem Gabbatha, vel, hebraica autem Golgotha, quæ sunt vocabula syriaca.* Ex quo intelligitur aiunt syram linguam, & Iudæorum vernaculam, hebream appellari. Confirmatur primo, quia de Paulo dicitur Act. 22. *Cū audissent autem, quia hebraea lingua loqueretur ad illos magis præstiterunt silentium: ea autem non potuit esse, quæ in scholis edocebatur purè hebraica, sed syriaca, quæ vernacula erat, & ab omnibus intelligibilis, propter quod dixit Apostolus velle in Ecclesia quinque verba, suo sensu loqui, quam decem millia verborum in lingua, apertionem sermonis significans in Syrorum lingua, quæ erat hebraea vernacula, ut colligitur ex Ambrosio hunc locum exponente 1. Cor. 14.*

Confirmatur secundo, quia lingua purè hebraica eo tempore non erat in vsu, cum Matthæus scripsit: iam enim prius, tanquam erudita, erat in templo, & scholis restricta: vnde Ioan. 5. de Christo admittit Iudæi dicebant. *Quomodo hic literas sciat, cum non didicerit, Ioh. 7.* Confirmatur tertio, quia ea lingua describendum erat ex quatuor vnum saltem Euangelium, ut non solum à Scribis, & Phariseis, sed ab infima mulitudine, & discipulis ex idiotarum numero delectis, intelligeretur.

Con-

Confirmatur quarto, quia Matthæum dicterati sermonis nescium fuisse verisimillimum est, cum esset publicanorum ordinis vir, alioquin non constasset opinio de tarditate, & imperitia Apostolici gregis, quam etiam Christus sibi obiectam non curavit, quæ in gloriam eius redundabat.

Confirmatur quinto, erat consentaneum diuinæ providentiæ, ut cessantibus legalibus ab aris, & sacris nostris, paucis vocibus exceptis, purè hebraica lingua ablegaretur, & novus sermo disciplinæ celestis eius loco substitueretur.

Confirmatur sexto, si purè hebraicè Matthæus scripsisset Evangelium, non potuisset esse vsui Indis, quibus illud Bartholomæus prædicauit, paucos enim hebraica pura ibidem auditores inuenisset, syriaca verò omnes: poterat enim ad eos ex Mesopotamia, vel vicinis regionibus emanare. Vnde Perlas Syrorum litteris vii solitos scribit Epip. her. 66. qua lingua, impia sua mysteria Manes Persa descripsit. Accedit, quod cum floreret lingua purè hebraica intra limites 12. Tribuum restringebatur, nec Iudaicè loqui, cum alijs gentibus tempore Ezechiae passim sciebant, ut patet 4. Regum 18. interpellatus enim est à nuntio Ezechiae Rabfices nuntius Regis Assyriorum, ut Azoticè, hoc est syriacè non Iudaicè loqueretur, ut illū intelligere posset, & multo magis, Assyrijs victoribus, lingua hebraea defluxit, & Christi tempore vix in scholis, & templo retinebatur, quomodo ergo ab Indos poterat permeare? Accedit etiam quod reliquijs Christianæ pietatis, quæ in his partibus orientalibus delitescunt syriaca lingua in vsu est, non purè hebraica.

Confirmatur septimo, quia Aegyptum, euangelio ex Hebræo, & Syro vsu, testantur Euseb. 4. histor. cap. 22. Niceph. lib. 4. cap. 7. quod non nisi de Evangelio Matthæi verificari potest. Hoc autem verisimile est nedum ad Indos: sed ad alias nationes tali lingua descriptum peruenisse. nam Pantenus Stoicus in Aegyptum illud detulit, teste Nicephoro, nonnullæ Ciuitates, ut dicit Hieronymus in cap. 29. Esai. lingua syra vtebantur, idemque potuerunt Aethyopes intelligere, & in suam linguam patriam Arabosyran vertere, siue Aethyopicam.

Confirmatur ultimo, quia si illud purè hebraicum à Matthæo descriptum esset, iuxta illud Hieronymus multa comprobasset, quæ tamen reijcit in comment. super cap. 12. ut patet de historia apparitionis Christi ad Iacobum iustum facta de cementario postulante sibi restitui manum aridam, ne mendicaret, & tractante Hieronymo expositionem loci illius, panem nostrum super substantialem da nobis hodie, non correxerit iuxta Evangelium hebraicum (panem crastinum).

Secundo principaliter quantum ad Apostolicas scripturas, videtur quod omnes etiam epistolæ ad hebræos, græcè scriptæ sint, quia tunc notior erat græca, quam hebraea, cum etiam quia Paulus græco sermone descriptas scripturas in Synagogis legebat: & tandem quia non ex hebræa sed 70. editione testimonium profert idem Paulus.

Pro parte negante.

Ed contra est quantum attinet ad Evangelicæ scripturas. Primo est, autoritas Patrum, Papias

namque apud Euseb. lib. 3. cap. ultimo id docuit, dicens, Matthæus itaque Hebraica dialecto librum suum composuit, exposuerunt autem illum sicuti quisque potuit.

Iræneus lib. 3. contra hæres. cap. 1. sic ait. Ita Matthæus in Hebræis, ipsorum lingua scripturam edidit Evangelij, cum Petrus, & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent ecclesiam.

Eusebius lib. 5. cap. 10. scribit Pantenum in India Evangelium Matthæi hebraicè litteris scriptum, & opera Bartholomæi illic relictum, & custoditum reperisse, quod & in Cypro in tumulo Barnabæ ipsius manu exaratum, postmodum repertum fuisse Theodorus lector lib. 2. collect. asserit.

Athanasius in synopsis. Evangelium secundum Matthæum ab ipso Matthæo hebraica dialecto conscriptum, & editum est Hierosolymis, & interpretante Iacobo fratre Domini secundum carnem expositum.

Epiphanius heresi. 51. contra Alogianos ait. Hic quidem igitur Matthæus hebraicè litteris scribit Evangelium, & prædicat, & incipit non ab initio, sed recenset genealogiam ab Abraham, &c. & heresi 30. contra Hebionitas Iudæum quendam nomine Ioseph ad fidem conuersum quandam Gazophilaci domū aperuisse, ibidemque reperisse Evangelium secundum Ioannem de græca lingua in hebræam translatum: inueiebat etiam actus Apostolorum. Quin & Evangelium secundum Matthæum, hebraicam plantam, & heresi 29. ait loquens de Nazareis, qui exemplar Matthæi nacti erant. Habent autem Matthæi Evangelium perfectissimum hebraicè. Apud ipsos enim hoc clare quemadmodum ab initio scriptum est, hebraicè litteris adhuc seruatur.

Chrysostomus homil. 1. in Matt. Matthæus ait, accedentibus his qui ex Iudæis Christo crediderunt rogantibus, ut quæ verbis docuisset, hæc eius in litteris seruanda dimitteret; Hebræo dicitur Evangelium scripsisse sermone.

Hieronymus multis in locis, sed præsertim in comment. super 12. caput Matthæi in commentarijs Es. cap. 6. & Osee cap. 11. & ad Damasum Papam. De nouo testamento nunc loquor, quod Græcum esse non dubium est, excepto Apostolo Matthæo, qui primus Evangelium Christi in Iudæa Hebraicè litteris edidit. Et lib. de Viris illustribus ait. Pantenum ex India Matthæi Evangelium hebraicè litteris scriptum Alexandriam attulisse: ibique asseruari in Bibliotheca Pamphili Martyris, his verbis. Porro ipsum Hebraicum habetur, & hodie in Casariensi Bibliotheca, quam Pamphilus Martyr studiosè consecuit. Nazianzenus sub finem operis metricè scripsit.

Iam verò percurrere nouæ mysteria legis
Matthæus dedit Hebræis miracula Christi.

Italre Marcus scripsit tibi Acta Lucas.
Cælinagus sparsit cunctis sua scripta Ioannes.

Augustin. 2. de consensu Euangelist. cap. 2. ait. Horum sanè quatuor solus Matthæus hebræo scripsisse perhibetur eloquio, ceteri græco.

Odo Treuerensis in martyrologio suo scribit Evangelium hebraicè non græcis characteribus ipso Barnaba reuelante, fuisse repertum, licet Theodorus lector 7. collactaneorum, & Niceph. lib. 16. cap. 17. manu ipsius Barnabæ scriptum characteribus græcis insinuare videantur, sed primum verisimilius est, & verius, ut ostendit Baronius in annalibus.

bus. Idem probatur ex Syris, quos Græci sequuntur: tradant enim Marcum Italicè scripsisse, unde Græci decantant Matthæum scripsisse; *ἡ βραβεία*: Marcum *ῥωμαίσι*: Lucam autem, & Ioannem *ελληνιστί*, quod asserit Cantachuzenus lib. contra Iudeos.

Secunda classis rationum: primo, nam, ut dicit Hieronymus in prologo super Matthæum, *ubi ceteri Evangelistæ editionem sequuntur 70. solus Matthæus ex hebraico fonte citat testimonia*, ergo evidens signum est, quod ut ceteri græcè scripserunt, sic Matthæus hebraicè scripserit.

Secundo, quia sicut conveniens fuit figuram nempe vetus testamētum hebraicè scribi, deinde per 70. in græcum transferri, sic decens fuit, ut figuratum, hoc est Evangelium hebraico primò, mox græco describeretur eloquio.

Tertio, quia æquum erat, ut Evangelium tribus linguis describeretur, qd̄ omnibus gentibus tradebatur: quare sicut latine scriptum fuit Marci Euāgelium, & Lucæ, & Ioānis græcè, hebraicè Matthæus scribere debebat, propter quam causam, ut omnes lingue in his tribus præceptis sanctificarentur, titulus Crucis Christi tribus his linguis scriptus est.

Quantum verò attinet ad Apostolicas scripturas, nulla est controversia epistolæ Pauli græco sermone descriptas: excipiunt autem Patres epistolam ad Hebræos, quam volunt hebraico sermone conscriptam, nam si priorum ætatum testimonia exquiramus, inter alios adest Clemens Alexandr. qui lib. Hypotyposeon Lucam, vel Clementem interpretem epistolæ ad Hebræos fatetur apud Niceh. lib. 4. c. 34. cuius sententiam sequitur ipse Nicephorus.

Origenes in psalm. 1. ait. *Si requiratur per quem sit eius sermo compositus pro certò quidem Deus viderit, opinio tamen, quæ ad nos peruenit est, vel quod Clemens Apostolorum discipulus, & Episcopus Urbis Romæ, græco etiam sermone nō sensibus explicaverit, vel quod Lucas, qui Evangelium scripsit, & Actus Apostolorum exornaverit, evidens ergo signum est ex hebræo fonte conversam in græcam linguam.*

S. Hieronymus catal. script. ecclesiast. ait. *Vel certè, quia Paulus scribebat ad Hebræos, & propter invidiam sui nominis titulum in principio salutationis amputaverit: scripserat autem, ut hebræus hebræis hebraicè, id est suo eloquio disertis imè, ut ea, quæ eloquenter scripta fuerant in hebræo, eloquentius verterentur in græcum.*

Quantum attinet ad canonicas, & catholicas epistolæ, & Ioannis Apocalypsim, & actus Apostolorum non est cur laboremus.

CONCLUSIO.

Esti in maiori parte græco idiomate sunt scripti supradicti libri, non tamen

omnes.

Respondeo dicendum, quod quantum attinet ad Evangelicas scripturas, certum esse debet, non omnes græco sermone esse descriptas: nam si locum, ubi scriptæ sunt attendamus, Remigius allegatus in catena S. Thomæ ait, quod Matthæus quidē scripsit in Iudæa tempore Caij Caligulæ Imperatoris, Marcus in Italia Romæ sub tempore Neronis, vel Claudij secundum Rabbanum, Clemens Alexandrinus

tradit apud Euseb. lib. 2. cap. 15. Marcum ad Italos, & in vrbe Roma scripsisse. Lucas verò in Achaia, Boetiaque partibus rogatus à Theophilo, & Ioannes Ephesi in Asia minori sub tempore Neræ Principis. Ea ergo lingua consentaneum scribi fuit Evangelia secundum idioma locorum, in quibus scribebant, & ad quos, seu in quorum gratiam scribebant, ut dulcius, & suavius proprio quàm peregrino sermone Christi dogmata perciperent. Unde Act. 22. cum audissent Paulum hebræa lingua loquentem magis præstiterunt silentium, propter quod quantum attinet ad scripturas Apostolicas, omnino dicendum est epistolam ad hebræos hebraicè scriptam: sicut verisimile est epistolam ad Romanos per Tertium alias Terentium latinum scriptorem latinè ad latinos descriptam; sicut ceteras græcè utpote ad græcas scriptas Ecclesias.

Solutiones oppositionum.

Ad primum respondetur, quod etsi eo tempore lingua græca maximè floureret apud ceteras nationes, hebræa tamen in Iudæa partibus personabat, pura quidem in tēplo, & scholis, Syriaca vernaculo sermone apud vulgus: harum duarum primam, consentaneum fuit, Evangelistam assumere ad scribendum divina mysteria, ne omnibus essent perua, & margaritæ ante porcos projicerentur: unde purè Hebraica fuit, non Syriaca quæ vulgaris erat.

Ad confirmationem, difficultas est inter Patres, num alia omnia Evangelia græcè scripta sint, nam, de quibusdam non est questio de Luca, & Ioanne, solum de Marco controuertitur. Augustinus de consensu Evangelist. cap. 2. & Hierony. in præfat. græca lingua Marcum scripsisse docent, cum latius lingua græca pateret, & communior esset, & Marcus in latina lingua non esset instructus, & Alexandriam codicem Euangeliorum secum duxerit ad prædicandum, ex eodem Hieronymo de viris illustribus. Sed præter Nazianzenum, & alios citatos alij contendunt Italicè scripsisse. Hanc sententiam tuetur Armacan. in lib. 9. qq. cum Armenorum, Iacobus Janu. serm. de S. Marco. id quoque dicit Damascus in vita Petri, & verisimilius existimatur, tum quia etsi multi Romæ græcam linguam callerent, multo plures ignorabant, tum etiam quod illud Evangelium Marcus in scripta redegit, quod Romæ Petro prædicante audierat. Quod si Petrus latina lingua prædicabat, latinè scribere debebat. Si verò græcè, in gratiam Romanorum, quibus scribebat latinè interpretis officio fungi debebat, quam etiam pariter scisse propter donum linguarum, vel ex tunc mundum occupante latino sermone, dictum non est incredibile; & tandem cum græcum Evangelium semilatinas quasdam dictiones contineat, non verè græcas, ut vocem *denarij* cap. 6. 16. 14. *census* cap. 12. signum est è latino fuisse translaturum. Accedit quoque, ut dicit Baronius anno Domini 45. n. 39. quod eo tempore cum est descriptum Marci Evangelium sub Claudio, non fuit permixtum Romanis, uti Græca lingua apud Sueton. in Claudio cap. 16. & in Vrbe penè exoleuerat, quare scripturus Marcus Euangelium Romanis, Romana lingua potius quam Græca usus est: & si traditioni Venetorum credimus lingua latina descriptum Evangelium Marci vique ad præsentia

sentia tempora cernitur. Nec vllum incommodum est, quod Alexandriam pergens latinum codicem asportauerit; nam vt grece illud verterent ipso procurante fieri potuit, & sic omnia consonant. Quibus explicatis responderetur in forma ad confirmationem negando antecedens; negatur etiam consequentia, propter rationes dictas.

Ad secundum illa interpretatio vocum hebraicarum non est scribentis, sed interpretantis, simile etiam apparet Gen. 31. vbi *Galaad* ab interprete exponitur *cumulus testis* Ex. 16. *Manhu*: quid est hoc? quare conuincit interpretationes sunt adiectiones ipsorum Interpretum: vel dicendum in loco allegato ipsum Euangelistam talem interpretationem addidisse; cum enim *El*, multa significet tum *Dei*, tum *fortem*, iuxta variam punctuationem, vt ergo intelligeretur, quod *Esaías* non *fortem*, sed nobiscum *Deum* significauerit, vocis illius ambiguitatem sua interpretatione declarauit. Similiter cum non pure hebraice, sed syriace, vel chaldaice *Christus Dominus* exclamauerit in cruce dicens, *elhot, elhoi lamma sabacthani*, consulto suam explicationem posuit anti quo idiomate hebreo: *eli, eli, lamma sabacthani*, quod postea versum est, *Deus, Deus meus*, vt quid dereliquisti me.

Ad tertium. correxit iuxta Damasi mandatum Hieronymus nouum testamentum ad grecam veritatem, quia ferme totum testamentum grece scriptum erat, & quia hoc illi Damascus iniunxerat, non tamen sit consequens, non fuisse hebraice scriptum Euangelium Matthaei, cuius etiam authographum excidisset, tantam obtinuerat in Ecclesia Christi auctoritatem graecus codex, vt satis putarit Damascus ad normam graecam, latina exemplaria tunc vitiosa castigari.

Ad confirmationem. non necesse fuit ipsa authographa sacrorum scriptorum conseruata fuisse, nec quia non reperiuntur in lingua, qua scripta sunt, negari debet non esse tali lingua descripta, alioquin Pentatheucum oporteret dicere non esse descriptum hebraice, cum authographum non reperiatur. Nam quod Munsteri opera vulgarum sit Euangelium hebraicum Matthaei nostris temporibus, suspecta fide reddit haereticis hominis labor, vnde ab orthodoxis rejicitur, v3. *Andrea Masio*, *Gerardo Veldonico*, *Io. Alberto Vvidmunstadio*, & *Feuardentio* in notis ad *Ireneum*.

Ad quartum. convenientia styli arguit, quod fuerint eiusdem nationis, seruantes idiotismos, & phrasas hebraicas, quod & *Lucas* etiam obseruauit, cum tamen grece scripserit nulli sit dubium.

Ad quintum. dicendum illas dictiones syriacas, put sunt prolatae a Christo, & vt erat in usu, salua syriacae linguae proprietate, & voce, & accentu: repositas esse in Euangelio, tum vt illi linguae, qua Christus loquebatur honor etiam deferretur, tum vt etiam a vulgaribus hominibus sua vernacula in aliquibus dictionibus, in auribus eorum insonaret; nam nunc eodem modo in honore linguae sanctae multae dictiones hebraicae, vt *Amen*, *Halleluia* relictae sunt in codicibus graecis, & latinis. Quod Euangelista dicant, *hebraice autem Gabatha, vel Golgotha*, vt hebraeam vocem stricte sumptam per hebraeam late sumptam hoc est syriacam vulgarem exponeret, author ipse, vel interpres. usurpauit.

Ad primam confirmationem, eo loco syra, vel sy-

rochaldaica lingua, quod est dicere, hebraea late accepta, *Paulum* locutum esse illud facit verisimile, quod ad populum erat verba facturum, ceterum in synagogis, hebraea praesens sumpta de scripturis differtissimum est, & idem dicendum cum ad Hebraeos scripsit, altissima mysteria. Non fuit autem necesse describere Euangelistam omnibus peruia, & aperta, qualis erat vernacula syriaca, ne mysteria propalarentur etiam auribus oppletis sordibus. Et aequum erat distinctionem esse inter Ecclesiasten, & scriptorem canonicum, & catechistam, & Euangelistam, nam Ecclesiasten, vel catechistam vulgari lingua loqui, & sua vernacula, aequum est, vt dum instruit intelligatur. Quod in scriptore canonico, & Euangelico conueniens non fuisset, scribente mysteria, quae non omnibus propalanda erant.

Ad secundam confirmationem, quia non erat in usu, & tantum in scholis, & templo restringebatur hebraica lingua, eo aprior erat ad Euangelij scriptorem, cum in scholis, & templis decantandum esset Euangelium, quamuis vernacula lingua ad populum in concionibus exponendum; non tamen vernacula lingua passim in manibus imperitae multitudinis euulgandum erat, ne vilesceret. Et sic soluitur tertia confirmatio.

Ad quartam. verisimile etiam est, vt qui computus didicerat in telonij negotio, litteras hebraicas calletet cum eadem litterae, quae computui deferuiunt, pariter ad legendum inseruiant. Satis autem fuit ad Christi potentiam ostendendam, quod maiori parte illiteratos elegerit, alioquin, nec in eius gloriam cederet, quod *Lucas* sapientiam secularem apprimè eductus voluerit sui Euangelij descriptorem.

Ad quintam. sicut non fuit inconueniens verba multa Habrea retineri, quae hodie in Ecclesia decantantur; sic nec indecens, quod per aliquot secula, hoc integrum Euangelium retineretur hebraicum, satis fuit quod tanquam trophæum hebraeae linguae in Christi Ecclesia asportaretur, vt triplici lingua loqueretur in Euangelistis hebraice, latine, & grece, quae filios per Euangelium instruendos ex omni natione, & lingua, quae sub caelo est, in suo gremio concluderet. Verum est, quod propagata latina Ecclesia, sicut & graeca exemplaria non habent tantam fidem, sic nec hebraicum quodecumque illud circuleratur vilius est poteris, vt per hebraica, vel graeca exemplaria corrigendi modo non sint latini codices.

Ad sextam, satis erat Ecclesijs Euangelium pure hebraice descriptum traai legendum: vel in gratiam illius gentis syriacae verti. potuit idem Euangelium, vt omnes possent intelligere, solis sapientibus hebraicum legendum in scholis, & templis. Vnde non fuit mirum, si Aegesyppus legerit Euangelium ex Hebraeo, & Syro, quia praeter authographum hebraicum purum alie erant versiones, quas confecere Apostoli, vel viri Apostolici: vnde multi putant Marcum syriacam versionem edidisse. sed de his postea, & per haec patet responsio ad septimam confirmationem.

Ad vltimam confirmationem responderetur, quod multo tempore, vt annotauit etiam *Baionius*, purum illud hebraice Matthaei descriptum Euangelium seruatum est, vt patet ex auctoritate *Epiph.* quod tamen postea hereticorum fraude in multis adulteratum est, & corruptum, vt supra cum de libris apo-

apochryphis ageretur dictum est.

§ Ad secundum argumentum principale. licet notior esset quoad reliquas orbis partes lingua græca, quam hebræa, non poterat esse notior eadem in parte Indæ, ad quam scribit Apostolus, nec græcè tantum interpretatas dicimus scripturas, quum hebræas Paulus in synagogis Iudæorum volutabat: fieri etiā potuit, ut interpres vertendo hanc epistolam in græcum, iuxta 70. versionem, tanquam sibi notiorē, & familiariorem, ut dicit Sixtus Senensis noster, testimonio scripturæ veteris explicarit.

ARTICVLVS TERTIVS.

Quo charactere libri veteris testamenti conscripti sunt, & num hodie perseveret.

Positio quorundam Nouatorum.

Multiplex traditur character hebraicus, quare operepretium est scire, quonam horum, si erit libri veteris instrumenti conscripti sunt maxime ad refellendas Nouatorum aliquorum argutulas nouitates; ne autem à vero aberrare contingat. Sciendum ex Abraham de Balmis apud Ludouicum Franciscum lib. 1. in suo globo linguæ sanctæ, ex Francisco Blancutio in gramm. hebr. & Arias Montano tom. 3. Appar. cap. de Siclo, quod triplex forma characterum (quæ apud ipsos inspicere potest) assignatur. Vna antiquissima dicta transiit fluij ante Noe, & diluuium. Secunda ante Zerobabel. Tertia moderna, quæ hodie est in praxi.

Negant aliqui Nouatores immutatos esse priscos characteres, eosque adhuc perseverare contendunt, & Hieronymum exprobant, quod dixerit in prologo galeato Esdram reperisse nouas litteras hebraicas, & antiquas reliquisse Samaritanis, nouasque tradidisse Iudæis, quibus nunc vtuntur. Rursus illum exufflant, quod in cap. nonum Ezechielis scribēs asseruerit litteram antiquam Tau, crucem exprimere. Hi sunt Franciscus Iunius in primum caput. 2. lib. Bellarm. Hugo Brugthonus in concentu sub annum ante Christum 3380. & in cap. 9. Danielis. Burdo Scaliger in animaduersionibus Eusebianis, & si asserat pagina 103. alias esse litteras hebræas nunc, quam tunc, tamen ridet Hieronymum, in eo, quod dixerit Tau, crucis signum exprimere, ut patet pagina 109. Iunij expilator Pappus Argentinensis thesi. 12. de sacra Scripturæ linguis, idem dicit, quod Iunius, & Scaliger etiam 7. de emendat. temporum. E Rabbinis negant quidam, sic Rabbi Simeon apud Genebrardum.

§ E Catholicis Baronius negat expresse, nec discrepare videtur Magius tenens Syriacas istorum dierum esse antiquas hebraicas; quarum vsum ob captiuitatem Babylonicam amiserant. Pro eadem sententia Theodoretus à quibusdam refertur.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, nam quod docuit Hieronymus à Iudæis præceptoribus didicit audacissimis eorum magistris, & à Samaritanis, sunt ergo Mithra fabulæ, est Iunij.

Secundo, nulla fuit occasio remouendæ scriptio- nis illius ab ipsis Patribus, & Prophetis sanctificatæ; ergo, &c.

Tertio, suaderi potest hæc positio auctoritate Philonis lib. 2. de vita Moyfis dicentis, illa ipsa lingua, & caractere, qua antiquitus scripta lex est, sic permanisse semper absque vlla mutatione vsque ad Ptolomæum Philadelphium, est à Baronio suffragatum argumentum.

Quarto, quia secundum veriorē sententiam nō sunt deperditi omnes libri scripturæ in captiuitate; ut proinde non fuerit necessarium Esdra nouos characteres inuenire.

Quinto, argui potest contra Hieronymum, nam dicit litteras hebraicas sono easdem esse cum Chaldeis, & Samaritanis, solummodo ab illis in figuris, & apicibus discrepare: ergo chaldæorum, & Samaritanorum eadem sunt litteræ, sed hæ immutata ab initio perseverarunt: ergo & hebrææ. Confirmatur, quia Chaldæa lingua, & forma antiqua fuit hebræa, ut dicunt quidam, sed chaldæa remansit immutata, ergo & hebræa.

Sexto, nullam cum cruce similitudinē habet Tau Samaritanorum: inanis ergo est Hieronymi coniectura. Confirmatur, quia hodie Alphabeti Hebræi littera vnam quoque patibuli, seu crucis figuram habet, ad furcam alludens hæc Iunius. Confirmatur, quia etsi hoc dicat Origenes, ait Scaliger, hoc tamen non vidit, sed ex aliena fide recitat, & hoc Origenes traxit Hieronymo, qui si Samaritanum consulisset alphabetum, aliter pronuntiasset.

Septimo, & est argumētum Pappi Christus Matr. 18. solemni iuramento testatur [amen dico vobis, donec transeat cælum, & terra, iota vnum aut vnus apex, non præteribit à lege] ergo est incredibile, Esdram fuisse ausum characteres Hebraicos mutare, cum Christus tanta prouidentia, vel minimo iota hebraico cauerit.

Confutatio eorundem.

Sed contra est primo auctoritas S. Hieronymi nō vno tantum in loco: nam in prologo galeato, id expresse significat, & super Ezechielem c. 9. sic dicit, & ut ad nostra veniamus. Antiquis hebræorum litteris, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Tau littera crucis habet similitudinem, quæ in frontibus Christianorum pingitur, & frequenti manus scriptura signatur, quod ab Origene est mutuatum, ut Eusebius in chronico dicit.

Origenes enim hom. 9. in diuersos ante Hieronymum dicit illos tantummodo referuatos, quos Tau litteræ: i. crucis pieturas signauerat.

Rupertus Abbas 3. de victoria Verbi Dei c. 25. ait ac per hoc rectè dixerim, quia literarum auctorem, siue inuentorem primum non hominem quempiam, sed Deum esse docuit, cuius hoc tertium esse munus ad cognitionem valens verbi sui, quod homini litteras dedit, & subdit visibilibus signis sub istis signis primū illi populo credita sunt eloquia Dei, &c. cap. v. verò ultimo 7. libri dicit de Esdra, quod litteras siue characteres veteribus commodiores, atque faciliores istere reperit, & conscriptam legem populo tradens, &c.

Isidorus 1. ethymol. cap. 3. ait, hebræorum litteras à lege capisse per Moysen, Syrorum autem, & Chaldæorum

per Abraham, unde cum Hebræis numero, & sono concordant, solis characteribus discrepant, certum est autem litteras tertie formæ à Syro dialecto derivatas. legendus Beda in cap. 8. & 9. Esdræ.

Secundo probatur ex testimonio Rabbiorum: hoc enim scripserunt Rabbi Bahal, Rabbi Moyse Basselah, in itinere ad terram sanctam, Rambam in c. 29. Exodi, & alij, quos citat Rabbi Azarias in lib. meor Henniim. trac. 3. cap. 56. fol. 171. c. 58. & 59.

Thalmudistæ idem fatentur, ut probatur ex libro Sanhedrim cap. 2. Dixit Morzotra. In principio lex data est in Israel in charactere hebræo, id est quo utuntur in Mesopotamia ex lingua sancta, postmodum data est in charactere Syriaco, & lingua Chaldaea: Hebræi autem doctiores elegerunt characterem Syriacum, quo sci licet hodie utuntur, & linguam sanctam, indoctioribus verò, & idiotis. 1. Samaritanis, ut exponit Rabbi Hista reliquerunt characterem Hebræum, & linguam Chaldaeam.

Et lib. Meghila refertur quinque litteras duplicatas in alphabeto, quæ finales dicuntur post Moysen inuentas: non ergo eadem litteræ antiquæ conservatæ sunt.

Et communiter omnes Rabbi dicunt litteras, quibus hodie utuntur Hebræi, sunt illæ, quas ab Assyrijs receptas attulerunt Hierusalem post transmigrationem, quarum adeo aliquæ inter se sunt similes in figura, sicut quædam aliæ in voce, ut sæpe vel in legendo, scribendoque, vel loquendo errare contingat: sic etiam Thalmud. loc. cit.

Tertio probatur ex Doctoribus, qui Sanctorum Patrum sententiam secuti id affirmarunt. sic noster Hugo Cardinalis, Lyranus, Tostatus prologum galeatum exponentes. Hos secuti sunt Genebrardus in chronologia, Arias Montanus libro de Siclo, Boderianus in dictionarium Syrochaldaicum, Masius in grammat. syriac. Picus Mirandula. epistola, quæ incipit, quisquis, Salmeron. prol. 4. Bellar. 2. cõtrou. 1. t. c. 2. & in fine grammat. Villalp. in apparatus urbis lib. 2. disp. 4. Pradus in Ezech.

Quarto ad hominem: nam Symmista Iunij cum nostris Doctoribus sentiunt, sic Vvitakerus, & Burdo in comm. Eusebiano dicit fol. 103. ubi post scriptum alphabetum Phenicium. [Habes exemplum litterarum Pheniciarum una cum figuris diuersis Græcarum: ex quarum comparatione per te ipse colligere potes id quod secundo loco posuimus, græcas litteras è Phenicijs natas &c. quibus olim Chananæi, & Hebræi vsi sunt, & adhuc vsque Samaritani utuntur.] sequitur.

Nam & ex quibus hodie Iudæi sacros libros, & omnia acta sua conscribunt, nuper æ. ac nouitæ sunt ex Syriacis deprauatæ, illæ autem ex Samaritanis: quod cum luce clarius sit, tamen quidam semidocti semitheologi, & ut signantius loquar, semihomines non solum iudæicas litteras, vere hebræicas esse priscas audent deierare, sed etiam impios putant, atque adeo palam vocant, qui aliter sentiunt: ibidem ait. Visuntur hodie sicuti, qui quotidie Hierosolymis effodiuntur, & sub Regibus Iudæ in usu fuerunt, in illis nummis eadem litteræ incise sunt, quæ in scriptis Samaritanorum leguntur sine ulla, vel exigua mutatione.

CONCLUSIO.

Secundum veriore PP. sententiam non sunt eadem Hebræorum litteræ modernæ, ac illæ antiquæ, quibus sacri libri descripti sunt.

Respondeo dicendum omnino sequendam tot Patrum sententiam, quam posteriores Doctores secuti sunt, nempe litteras hodiernas Hebræas non esse easdem cum antiquis: sed in assignanda ratione est difficultas. Quidam dicunt, ut Salmeron prole. 4. propterea perijisse veteres characteres, quia libri sacri exciderunt: sed hæc ratio infirma est apud tenentes oppositum, quia assumitur, quod cadit in controuersiam: nam sub Iudice lis est, an omnes codices in excidijs, & captiuitatibus perierint. Sed hoc concessio non est valida consequentia, libri sacri perierunt, ergo & litteræ, & characteres hebraici: poterat enim seruari litteræ in syngraphis, epistolis, & quod magis est in hominum memoria, sicut idioma reseruabatur. Alij dicunt propterea mutatas esse litteras, ut characterum forma esset faciliior, & elegantior (& hæc est ratio Hugonis, quam suffragatur est Vvitakerus, ubi supra) Sed hoc non potest stare, nam facilitas, & elegantia maior esse in modernis characteribus gratis fingitur, & præiudicat vsui iam pridem ab initio mundi inueterato in ea forma scribendi, quem rigidior taxare, est tot Patres, & Sanctos veteris testamenti deserere, & repudiare, ut incultos, & asperos. Dicendum ergo est, quod causa diuersitatis characterum fuisse dissidium religionis Iudeorum, & Samaritanorum: cum enim Hebræi ab illis sese segregassent causa religionis, & cultus, nec in litteris, & characteribus communicare voluerunt, quibus nec cum locutione communicare volebant, ne schismaticis opinionibus propter litterarum, aut sermonum communicationem imbuerentur, ita Rabbi Moyses Gerundensis sub finem Pentateuchi.

Quo autem characterē scripta sit primitus scriptura, dicendum est, quod potuit esse ille vetustissimus ante transitum fluminis, unde quod Isidorus, & alij apud Ludouicum Lusitanum in suo globo c. 1. aiunt, sub Mose cœpisse litteras hebræicas describi non potest subsistere, ut enim lingua ex August. 18. de ciuitate Dei cap. 39. fideliter custodita est, ita & litteræ, unde & iisdem litteris præcepta sue familiæ Abraham Patriarcha fortè descripsit, & continuatus est idem character per manus aliorum Patriarcharum subsequenter (sicut per præcedentes ab Adam acceptus erat) vsque ad Moysen. nec enim fortasse character iste oblitteratus erat Moysis tempore, cum S. Hieronymus suo tempore viderit litteram Tau, sub figura signum crucis exprimente. Quod si eo tempore, quo Moyses scripsit, oblitteratus erat, dicendum est consequenter alia forma, qua utebantur Hebræi ante Zerobabel Moysen, & Prophetas scripsisse, & litteram Tau, quæ prima esse videtur in eo alphabeto quam vidit Hieronymus dolo ab Hebræis suo loco diuulsam, & primo loco positam. Talis autem forma Samaritanus character dictus est, quia hunc antiquum retinuerunt, qui vsque ad tempus Zerobabelis, Hebræis pariter fuit communis, ut ait Hieronymus. Inuenisse vero sub Zerobabele,

bele, Esdras alias litteras, quibus nunc videntur Hebraei secundum formam tertiæ tabulæ descriptæ, supra quas à dialecto syriaco derivatas probabile est, ut ex Genebrardo, habetur.

Solutiones oppositionum.

AD primum plus credendum Hieronymo dicimus, quā verboſo Caluiniano, plus homini inter Iudeos verſato, quorum veras traditiones ſcire poterat, & fabuloſa eorundem commenta ab illis diſcernere, quā impudentiæ miniſtelli, tam ſanctum, & doctum virum de imperitiâ taxanti; non ſunt ergo quas docet Hieronymus Mileſiæ fabulæ, cū tanta aſſeueratione ex veteri traditione pronunciet dicens, *certum eſt Esdras ſcribam, legiſque doctorem; &c. alias litteras reperiſſe, quibus nunc vtimur.*

Ad ſecundum, vera illa poteſt eſſe coniectura. ſ. relictas eſſe antiquas characterum formas Samaritanis, ut in litteris quoque inter ipſos, & hebræos eſſet diſcretio, inter quos in religionis cultu nulla erat concordia.

Ad tertium, verum eſt, quod dicit Philo quantum ad res, lingua, & characterem hebraico descriptas ſemper manſiſſe incorruptam, & illibatam legem; non tamen ſit conſequens eundem characterem permāſiſſe, ita ex his Philonis verbis colligimus noſtrum propositum, cum enim dicat legem antiquius lingua chaldaica ſcriptam fuiſſe alludit, ut lingua quidem hebræa fuerit, ſed chaldaicis litteris fuerit deſcripta etiam verbum antiquius non ad tempora Moysi, & anteriora, refertur, ſed ad tempus Eſdræ videtur alludere, qui eos, quibus nunc vtimur, characteres adinuenit ne diuina abolerentur oracula, unde licet, quibus nunc vtimur Hebraici characteres dicantur, reuera Babylonici, & Chaldaici ſunt, lingua vero Hebraica eſt ſub alienis characteribus expreſſa.

Ad quartum, etiam ſi nulli libri ſacri perierint, voluit tamen Eſdras ex noua forma characteris hebraici, populum Dei à Samaritanis diſcerni, relictis antiquis à tempore latæ legis in monte Sina, aut alijs antiquioribus characteribus; ne cum illis communicando, pſeuiſ, & ſchiſmaticis Samaritanorum opinionibus imbuerentur.

Ad quintum, inanem conſequentiam dicit illam eſſe Tonſtat, ſcilicet, ergo Chaldaeorum, & Samaritanorum eadem ſunt litteræ, à quibus diſcrepant hebrææ figuris, & apicibus: non enim identitas characterum in Chaldaeis, & Samaritanis colligitur ex diſcrepantia hebræarum litterarum ab utriſque, ſicut non colligitur identitas ſoni gallici ſermonis, & Italici, quia ſono ab utriſque lingua Hiſpana diſſert: quare in hoc eſt differentia, quod Chaldaea lingua, vel Syra ſuos habebat antiquos characteres, à quibus ut diſcreparet Dei populus, Moyses alia litterarum forma uſus eſt, qua uſi ſunt Samaritani uſque ad tempus Eſdræ, qui ut à Samaritanis etiam in ſcribendo, & legendo diſcederet, nouam formam adinuenit à dialecto Syro derivatam, ut dicunt quidam. Sic Chaldaei characteres, & Syri antiqui, ab hebraicis diſſerunt antiquis, quos retinuerunt Samaritæ, & ab utriſque etſi à Syro dialecto derivati, characteres hebræi hodierni diſſerunt manifeſte. quare non recte dixerunt quidam litteras Syriacas nunc eſſe antiquas hebræorum, quarum uſum amiſerunt Iudæi

ante captiuitatem Babylonis cum etiam ab antiquo etiam lingua Hebræorum à Chaldaica, & Syriaca fuerit diſtincta, nedum ab ipſdem in ſono, ſed & characteribus diſſerens.

Ad confirmationem. licet quidam illud admiſerint apud Bedam tractatu de linguis gentium, inuerſimile idem exiſtimat; nam ſi eadem lingua fuiſſet, non laboraſſent pueri illi apud Daniele ad linguam Chaldaicam addiſcendam, nullus enim laborat ad diſcendam linguam, in qua natus eſt.

Ad ſextum negatur aſſumptum ſi inſpiciatur prima figura, & ſi aſpiciatur ſecunda, apparet (ut dicunt quidam Iudeorum) dolo ex propria ſede Tau ſub motum fuiſſe, & poſitum eius loco Aleph, quod tempore S. Hieronymi non erat factum, unde plus eſt credendum Hieronymo veraci, quā Iunio Doctori mendaci.

Ad confirmationem. non cuiſcumque cruci latè ſumptæ hoc eſt patibulo Hieronymus aſſimilat Tau Samaritanorum, ſed ei, quæ in fronte pingitur, & ſcribitur frequenti manus ſignatione. Verum eſt, quod hebraicum hodie refert figuram furcæ, qua furciſet aduerſarius tanquam impoſtor, & calumniator Hieronymi dignus eſſet.

Ad ſecundam confirmationem. Nō eſt veriſimile ſine fundamento Origenem ita ſcripſiſſe, ſi hoc non vidiffet, vel à viris fide digniſſimis accepiſſet, nec eſt inuerſimile Hieronymum ſequutum Origenem hoc vidiffet, vel traditione maiorem nedum auctoritate Origenis hoc pronunciaſſe, cum omnes ferè Bibliothecas oriētis luſtraueſſet, & magnam partem in Iudæa ſub optimis magiſtris conſumpſerit, & diuitem ſuppelleſtilem etiam ab hoſtibus Chriſti hebræis ſubripiens ad ditandum Eccleſiam Chriſti aſportauerit.

Ad vltimum, de infallibilitate legis, & rei ſignificatæ per illam Chriſtus Dominus loquebatur, non de characteribus, quibus lex illa ſcripta eſt, alioquin Euangelium Matthæi excidiſſe dicendum eſt, cum hebraicè non extet, nec eſſet recipiendum, ut ſacra Scriptura. Quod ſi de characteribus locutus eſt Chriſtus Dominus Iod dicere debebat, non iota, quod ſi dicas iota Græcum eſſe idem cum Iud. Syriaco, qua lingua locutus eſt Chriſtus, vel hinc probatur nouitas linguæ Syriacæ, & characterum Syriacorum, quibus noſtrum probatur intentum, velit, nolit aduerſarius.

ARTICVLVS QVARTVS.

An libri veteris teſtamenti olim ſine punctis loco vocalium, & accentibus, & ſine finali verſuum diſtinctione fuerint exarati.

Poſitio quorundam Rabbiorum, & Hæreticorum.

Quidam Rabbinæ apud noſtrum F. Sixtum Senepſem lib. 2. verboſiora, tenent partem affirmatiuam dicentes à Moſe quinque libros, vel ſaltem ab Eſdra cum alijs ſynagogæ magnæ, libros omnes veteris teſtamenti fuiſſe cum punctis, accentibus, verſuum diſtinctione exaratos, ſic refer-

tur

tur in libro dicto Rabbini cap. 12. & Massoretarum peritissimus Doctor filius Chaym apud Brugtonū, ait, veritas est Deum dedisse scripturam compunctam, sed obliuio Iudæos vsque ad Esdræ aduentum.

Hos secuti sunt Censurarius cuiusdam Iudæi gener dicēs, originem effigiem picturam, sonum à Deo apertius haberi à primis seculis, & puncta simul cum lege data, sic refert Possevinus lib. 2. Bibliot. cap. 18. Capnio lib. 1. & 3. de Kibala. Munsterus præfat. in. vetus testam. Pappus Lutheranus thes. 17. Brugthornus in Daniele cap. 9. pag. 45. 48. 49. Alij Rabbini in lib. 3. Menhenajm cap. 59. tenent hæc puncta cepisse cum litteris à prima hominis conditione: sic Rabbi Azarias; nonnulli etiam ex latinis, vt refert Sixtus noster, eiusdem fuisse sententię inter hos quoque recensetur Galatinus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 8. p. 26.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, quia Christus Dominus Matt. 5. ait, *Donec transeat cælum. & terra iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant:* idē dicitur Luc. 17. sufficienter ergo ex verbis Christi talia puncta indicantur. est argumētū Brughtoni.

Secundo, nulla memoria lectionis multiplicem significationem admittentis alii potuit absque punctis, imo erroris materia potuisset subministrari, variata siquidem vna vocali, & vna pro alia posita sensus variatur, quod non solum accidit in lingua hebræa, sed alijs: vnde insignis variatio est dicere amorem pro amaro, mandere pro mandare, amentes pro amantes, & diuinitas esset interpretis, eam quā requirit littera consonans, vocalem accommodare. vnde si latine conscriberentur hæc solæ consonantes **S R P N T M.** difficile esset discernere an appositis vocalibus E, E, E, legere deberemus serpentem, an serpentum. ponendo, V, loco vltimi, E.

Tertio, quia non solum quidam Rabbini hoc dicunt, sed etiam alij Christianis, vt Petrus Victor à Caieta oriundus in paradig. orientalium linguarum pag. 8. & alij Doctores, ergo, &c. Confirmatur ex Hieronymo epist. ad Euagriū dicente, punctis, atque compendijs infinita significari. Philo etiam dicit Essenos habuisse hymnos cum accentibus. Confirmatur secundo, nam D. Cyrillus 7. contra Iulianum ait à Moyse editam grammaticam, ergo & tunc puncta inuenta sunt.

Confutationes eorundem.

Primo ex Patribus.

Sed contra est primo autoritas S. Hieronymi in Es. 26. ibi, mortui enim vitā non videbunt. aduertit illud verbum רפאים alios legisse Raphaim medicos, vt 70. alios Rophaim, idest gigantes. Rursus illud זכר זכור 70. legisse zacar mascululū, alios zecher, idest memoriam. c. 55. illud רים si vertatur roim Pastores significare, si reim pessimos, hoc autē, quia solis consonantibus scriptæ sunt diuinæ scripturæ, & pro diuersitate, & ab arbitrio lector, varia puncta esse addita, & ex translationibus intelligitur, quam vnusquisque interpretes sit secutus. In Hier. cap. 25. differens de nomine כבב ait, voca-

les autem li eræ inter כבב & כבב iuxta idioma lingue hebræe in hoc volumine non ponuntur, vide etiam eundem in cap. 3. & in Ezechiele cap. 27. ait in eo quoque quod dixerunt filij tui, verbi ambiguitate decepti sunt, & scripturæ similitudinem dum pronuntiatione diuersa eadem literæ cæmentariorum, & filiorum: כבב & כבב leguntur. Item in cap. 15. in principio ait, Verbum hebræum tribus consonantibus scribitur sine vocalibus si legas Sene duos significat, si sanē annos. Idē H. e. in cap. 13. Of. notat quod illud verbum hebræū כדכד quod alij transtulerunt locustam, alij verterunt fumorum.

In cap. 3. Amos, ibi, propterea hæc dicit dominus. pro Tyro, quod 70. interpretes legerunt duas consonantes צור Sor, præceptor suus legit Sar, tribulationem, Theodor. Sur. i. petram.

In cap. 1. Aggæi illud צר צר si legatur Chereb gladium si Choreb siccitatem ait significat, manifeste ergo tempore Hierony. hebræam lectionem consonantibus solum, sine vocalibus scriptam, & in epistola ad Euagriū non refert, ait, vtrum Salem aut Salim nominetur, cum vocalibus in medio litteræ perraro vtantur hebræi, & pro voluntate lectorum atque varietate regionum diuersis sonis, atque accentibus proferrantur.

Secundo probatur ex Iosepho lib. antiquitatum 12. c. 11. dicente, scripturam hebraicam non exacte, sed negligenter conscriptam. Accidit autem hæc negligentius, quam habent, esse significata, quia non habent curā regiam; est autem necessarium hæc apud te esse exacta, hæc ille, loquens in persona Demetrii ad Ptolemæū, idem scripsit Aristæas in commentariolo de 72. Interpretibus.

Tertio, ex Rabbini. Elias in proœmio 3. Massoreth expresse testatur tempore Prophetarum, & scriptorum, qui sacra biblia descriperunt non fuisse huiusmodi puncta, & ait, quod Magistri Cabalistici asserunt totam legem esse quasi Pasuch vnum, atque per diuina vnam secundum alios, vt tradit Rabbi Moyses filius Maymon, & adeo sacrosactum hoc erat ex ijsdē Cabalisticis, vt si vna dictio inuenta esset in lege cum aliquo puncto, aut accentu talis liber, vt prophanus abijciebatur. Multo minus erat capitum distinctio: vnde tempore S. Augustini, nec in libris latinis facta erat huiusmodi capitum diuisio, vt patet ex 2. retractat. cap. 24. dicens se 12. libros scripsisse à principio Geneleos vsque ad primorum parentum à paradiso expulsionem: non autem citat primum, vel secundū caput, sed vtrūq; tanquā vnum & integrum citari videtur, quod alij Patres non fecerunt. Tituli tamen distincti erant, vt patet ex nouo testamento Act. 3. dum citatur liber psalmodum, vt à ceteris distinctus, & Lucæ 24. fit distinctio legis, Prophetarum, & psalmodum, & psalmus secundus Act. 13. citatur tanquam ab alijs distinctus; nunquam tamen capitum, vel capitulorum vlla fuit facta distinctio, quam Genebrardus in chronico. nostro Hugoni Cardinali tanquam inuentori tribuit. Fortasse vt aduertit Tor niellus 3610. nu. 24. si non punctis saltem spatio aliquo, & intervallo distingui poterant. Sed opportunius Epimenidis aut potius mortuorum somnum dormissent Moserethæ, quā, quādo Tyberiadem Palestinæ, vt Elias Leuita dicit, conuenerunt, vt ex vno legis Pasuch multos versus conficerent accentibus

bus partem distinguuntibus, partim continuantibus scripturam vniuersam inciderent, litteras punctis, similibusque minutis afficerent.

Ex Thalmudistis idem apparet: nunquā enim pūctorum huiusmodi sit mentio, per quā proculdubio multa difficilia componere poterant exempli gratia illud Esaia 54. *Et multitudinem pacis filijs tuis בניך שלום* ipsi volūt legi בניך cum cholem. i. edificatoribus tuis, cū legendum sit cum Cametz בניך id est filijs tuis. Sed & idem in tractatu Bababathra refertur Ioab interfecisse præceptorem suum, quod illum locum Deuteronomij 25. *delebo וכו' Amalech, &c.* docuisset legendum Zachar. id est masculum, cum legi debuisset Zechar. i. memoriam. unde si puncta extitissent, advertere potuisset ille præceptor legendum cum duplici segol non per duplex cametz, quæ narratio licet sit fabulosa exprimit propositū, quod tunc non essent puncta. Sed Senensis noster lib. 3. dum agit de stigmatico exponendi modo sacra Scripturæ, refert Iudeos quosdam magis piē quam verē hinc quoque captasse occasionem excusandi Saul de inobedientia, quod cum esset ei iussu iuxta hoc oraculum, vt deleret Amalechitas deceptus ex eodem vocabulo, putauit sat esse illi masculos delere retenta præda auri, argenti, & armentorum Abimelech, cum memoriam funditus delere præceptum esset.

Tertio, ratione idem probatur euidenter: nam, nomina punctorum ipsorum non sunt Hebræa, sed Chaldaea, vt Cametz, Patach, Tzere, Segol, Hirich, Holem, & Surech. nouum ergo fuit inuentum, & nō ab initio cum editi sunt libri consonantibus affixi: nescierunt quoque veteres Hebræi P. durum dicente Hieronym. in Daniele cap. 11. *Notandum autem quod cum P. Hebraus sermo non habeat, sed p o ipsa uiatur q cuius vim Græcum o sonat, in isto tantum loco apud Hebræos scribatur quidem פ, sed legatur P. quæ diuersitas non est nisi ex puncti additione, quæ duram facit pronuntiationem.*

Quarto, probatur ad hominem ex iisdem Notatoribus. Zuuinglius in præfat. super Esaia. ait Hebræorum litteras aliquando caruisse vocalibus notis, quas parum ciuilibiter ipsorum Rabbini, & sinxerunt, & supposuerunt.

Conradus Pellicanus Zuinglii discipulus dicit, olim notis vocalium, & diphthongorū hebræos caruisse magni viri existimant, & Iudeorum authenticos libros adorande vetustatis etiamnum reperire est litterarum solum, non vocalium characteribus exaratos.

Vvitembergenfes, & Tubingenfes Lutherani Theologi libro contra Scheterum sic scribunt. Initio Biblia non habuerunt puncta vocalia, & postea. Si eo tempore, quo latina translatio, qua utimur facta est, habuissent puncta, Biblia non potuisset latinus interpres in vocalibus quicquam mutare. ideoque non est, quod negotij quicquam facebant puncta, cum vera in veteris testamenti libris sententia queritur.

Scaliger in notis Eusebianis sic ait, abortiuā ingenia eos esse, qui apices cum lingua natos ariolantur, & ibidem ait, quod Daghes non erat in usu tempore Hieronymi.

Brughto verò in Daniele sui oblitus pag. 45. fatetur tandem 79 Interpretū libros istos caruisse pūctis.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Ab initio vocales extiterunt ad litterarum pronuntiationem necessaria, sed notæ, quibus sacrorum codicum litteræ denotarentur non appositæ sunt, nisi à Massoreticis post D. Hieronymi tempora.

Respondeo dicendum impossibile esse dicere antiquitus ab Hebræis pronuntiatas dictiones absque vocalibus, unde de ortu vocalium non est quaestio, sed de notis, quibus vocales significantur. Pari ratione accentus extiterunt semper, quibus syllabæ corripiebantur, vel producebantur; sed de his similiter non controuertitur: sed queritur an extiterint ab initio horum signa accentuum. Et quidem, quicquid alij supra relati dicant, necessariò dicendū est non esse scripta ab initio puncta; nam si velimus (vt inimici nostri Hebræi sint Iudices) etiam num in synagogis nō licet habere libros sacros cum eiusmodi punctis, & vsque in hodiernum diem ex suo armario, quod Hecal vocant, thora hoc est legem sine punctis ostentant, vt nihil humani admixtum habere gloriētur. Nec in toto Thalmud istorum puncto rum sit mentio, nec apud Hieronymum, aut alium, vel illo vetustiore, aut equalem, unde & alphabetū hebraum solum habet 22. litteras, quæ per se sonantes sunt, absque alterius adminiculo vocem implentes, quales sunt apud nos A. e. i. o. u. & litteræ Eheuיְהוָה hebræorum, quæ vocalem sonum præferre videntur, mutæ sunt, & vix quicquam per se auribus exhibent. Potest autem huiusmodi rei ratio reddi, ex fecunditate ipsa scripturæ, quæ ex varia punctuatione fecunditatem quoque sensuum subministrat: etenim vt dixit quidam Rabbi Recanatenfis apud Genebrardum in chronol. ad ann. 485. certum est hoc quando litteræ absque punctis sunt, ijs inesse facies multas (hoc est significationes multas) quando autem litteræ compunctæ sunt, ijs tantummodo inesse sensum secundum ipsam punctationis rationem, seu formam. Verum à quibus inuenta sint non est leuis difficultas inter Cabalisticos grammaticos. David Kimhi in psalm. 60. ait, quod Rabbi Ben Aser. & Rabbi Ben Neptalim fuere punctatorum Principes, seu vt dicunt alij apud Ludonicum Lusitanum lib. 1. capit. 9. R. Jacob filius Nephtali, alter R. Aaron filius Aser. Hi & duplicem punctuandi rationem reliquerunt, quarum vnā Iudei Occidentales sequuntur, aliam Orientales præcipue Babylonici. Hi Massoreth מסורה dicti sunt magistri, hoc est traditionis (acceptæ per manus Esdræ, Gamalielis, &c.) siue concordantiarum; non tamen, vt dicit Genebrardus, omnem quam habemus punctuandi rationem ij inuenerunt (cum septem tantum motionibus, seu vocalibus, & accentibus 23. eam restrinxerint) cum plures modo ponantur, nempe decem puncta, quinque pro breuib, quinque pro longis vocalibus, & accentus Grammatici præter mulicos, & Rhetoricos triginta, & vnus numerentur. Vbi verò inuenta sunt controuersia est quidam dicunt apud Genebrardum inuenta in Babylo-

ne. sed hoc non potest stare: nam ante Hieronymum non erant talia puncta. Alij dicunt in Tyberiadē, ex eodem Kimhi in ps. 60. vnde & inuentores earum litterarum dicti sūt ante Teuaria אֵת טַבְרִיָא. i. habitatores Tyberiadis. Sed non conuenit inter omnes, quæ sit illa Tyberiadis. Ait Munsterus in Tyberiadē Moesiā inuentas. alij vt Hieronymus Vallen- sis lib. de accent. cap. 1. in Tyberiadē Paphlagoniā, alij in Paphlagonia Moesia, vt Vouesius Polymathic cap. 18. Sed decepti sunt legendo Pomponium Melam lib. 1. c. 21. vbi eam, quam scripsit Thebænos Paphlagoniā, ipsi vocauerūt Tyberiadē Paphlagoniā. Sed ex Euangelijis satis constat Tyberiadē esse Urbem Palestinæ, in qua, vt scripsit Epiph. her. 30. Iudæorum erat Gazophilacium, & multi libri & synagoga, vt etiam scribit Hieronymus in Prol. in Paralipo. Hoc loco, dicit Elias in præfatione libri Masoreth Hammasoreth, Rabbinū Urbis Tyberiadis præ ceteris in lingua sancta exercitiores puncta inuenerunt, & legi addiderunt. De tempore diuersitas est; quidam enim ab initio, quidā à Moyse, quidam ab Esdra innenta dixerunt, vt supra dictum est: sed propter rationem assignatam non potest hoc vilo modo stare. Dicendum ergo inuenta esse tempore Zenonis Isauri Imperatoris, sub Simplicio Papa, Christi anno 476. olimpiade 313. post secundi templi desolationem 436. ne linguam totaliter dedicerent, aut intelligentiam textus amitterent ob variam punctationem, aut ignorantiam, vel malitiam textum corrumpent. Lege Senesem nostrum lib. 2. Bibliot. verbo, iota, diserte hoc cum Elia citato probantem, & verisimilibus coniecturis moraliter demonstrantem, & præter Hieronym. in qq. heb. in Gen. cap. 23. & 41. in ep. ad Euagriū, consulendi sunt Martinus Gilbertus de lit. heb. cap. de vocal. antiq. Raphael Egus cit. sup. c. 5. & Ludouicus Lusitanus in globo sancto, & Michael Medina lib. 7. de recta in Deum fide cap. 14. qui subinde Cabalisticam artem in punctuatione, & litteris hebraicis consistentem, quæ tamen ad morem referre contendunt Cabalists, satis superque ex nupera inuentione reuincuntur.

Solutiones oppositionum.

AD primū. Augustinus de serm. domini in monte per apices exponit particulas in summo litterarum positas. Ildorus lineas dicit in cacuminibus litterarum locatas. S. Thomas virgulas in summitate litterarum deductas, quæ litteras assimiles hebraicis, distinguunt. Quæ sententia S. Augustini, & S. Th. ex textu Syriaco maximè probatur: nam apex dicitur וְפִיּוּ okez, quod non punctum, sed fastigium rei significat, vt sensus sit, quod nedum iota, quod hebreo iod, correspondet, non potest excidere, sed ne fastigium eius, aut minima eius particula. Alij per puncta intelligunt non vocalium, nec accèrium characteres, sed ea, quæ dicunt, singularis obseruationis, quibus quindecim tantum veteris testamenti vocabula compunguntur, vt dicit Rambam præfatione in Pentatheucum. Sed hæc Christus dominus non intendit tum quia pleraque istorum, & penè omnia maiora vel non minora sunt, vt inepta esset ad maiorem, vel æqualem apicem gradatio: quare melior est S. Tho. & Augu. responsio.

Ad secundum. Ex consuetudine, discētium studio, atque docentium, & traditione sapientum, maxime quomodo legendū esset, quælibet dictio satis constabat antiquitus: vnde deceptionis occasio nulla esse potuit. verum est quod procedente tempore, vt multi tenent, malitia Hebræorum multa corrupta sunt, & per ignorantiam oblitterata, vnde huiusmodi punctorum subsidio eguerunt: sed quid de hac corruptione sentiendum dicetur infra suo loco.

Ad tertium. Aliquibus Rabbini, & aliquibus orthodoxis opponimus Rabbiorum, & orthodoxorum tortentem. Ad primam confirmationem nomine punctorum accentus intelligit Hieronymus, qui cum scriptura sonore efferebantur, non qui in scriptura scribebantur. Vel dicendum quod pronuntiationem insinuat breuem de re breui, secundum quod hodie quidam dicunt se puncta dicere, id est breuia, breuiter, & sic patet ad Philonem.

Ad secundam confirmationem. Addit consulto Cyrillus, per grammaticam, qualis tunc habebatur, vt à punctuata grammatica recenter, distingueretur antiqua. Vnde fit, quod cum sacer textus sit ab initio sine istis vocibus seu punctis vocalibus exaratus, magis in intelligentia standum est antiquitati, quam nostræ ætatis versoribus imo inuersoribus, qui Masoretarum potius iudicium quam 70. interpretum, & S. Hieronymi, imo totius Ecclesiæ, sequi maluerunt, cum fidei præiudicio nouas, & peregrinas opiniones, imo & prauorum dogmatum portenta in mundum inuehendo, & satis insulsi sunt, cum ad fontes non puros, sed Masoreticos nos prouocant.

ARTICVLVS QVINTVS.

An omnes libri sacri sint oratione soluta descripti.

Positio Hæreticorum.

Iulianus Apostata apud S. Cyrillum lib. 7. contra ipsum Iulianum descripto, eo nomine Eusebium Cæsariensem inculcat, quod multas carminis species in scripturis sanctis reperiri, falsò, ait, persuaserit.

Anabaptistæ apud Sixtum nostrum Senensem lib. 8. her. 2. etsi affirmant olim multos sacre scripturæ libros metro exaratos, nunc non reperiri metrum aliquod, sed omnia soluta oratione legi, ac proinde scripturam dicunt corruptam, & deprauatam, pertinaci animositate defendunt.

Oppositiones aduersariorum.

ARguitur primo, poetica viitur metaphoris, & similitudinibus, quia non capiuntur sine illis rerum natura, & facta, quæ exprimuntur: vnde plerumque in metris est defectus veritatis, & propter hoc infimum locum tenet poetica sacre scripturæ primus locus attribuitur in sciētis, & facultatibus, à poësis ergo stylo debebat recedere.

Secundo, ante Poetas omnes, Moysen scripsisse docent Patres Iustinus, Tertullianus, Theodoretus 2. de principijs, sed poetica à gentilibus sumpsit originem: ergo. Minor probatur ex S. Gregorio Nazianz. or. 3. contra Iulian. (idemque testimonium

ex Gregorio citat Anastasius Sinaita in questionibus super sacram Scripturam) qui cum inuentores poësis suos Græcos iactare deprehenderet ait, *tua sunt poemata, & ostendens inuentorem, subdit. Quid? an non potius anus illius, quæ cum quidam concitatore gressu ex aduerso incedens, ipsius humerum concussisset (sic enim narrant) ipsaque postea in conuicijs incesset, impetius vehementia carmen effudit? non ergo potuerit scribi carmine scriptura, quæ hoc facto mulieris sunt vetustiores.* narrat Elias in comm. Nazianz. hanc mulierem secundum aliquos vocatam Sybillam secundum alios Phimoneam, vel Phyliram. Confirmatur, nam ut dicit Theodoretus sup. ipse Orpheus poetarum primus perhibetur, qui generatione vna præcessit Troiana tempora, sed plusquam mille annis præcessit Moyses, ut ibi ostendit idem Theodoretus, ergo.

Tertio ait Orig. 3. Periarc. cap. 3. quod principes tenebrarum harum operantur sapientiam huius mundi, ut sit inquit, propria quedam energia, & virtus, quæ inspiciat poeticam, alia quæ Geometriam, & ita quasque singulas huiusmodi artes, disciplinasque commoneat. Denique subdit, quamplurimi Græcorum opinati sunt artem poeticam sine insania non posse constare, ergo ne existimarentur prophetici scriptores à malo Genio, acti, vel insani, aut arreptitij metro scribere non debebant.

Quarto, nam Poetæ à Platone (ut refert Iustinus oratione ad gentes) relegantur à ciuitate, quam finxit Plato, & pictoribus comparat, tanquam qui sint virtutis imaginum imitatores, nequaquam veritatem attingentes. non ergo decebat poësi diuinos describi libros à sacris scriptoribus.

Quinto, nam nunc nullum genus carminis intuemur in sacris scripturis, nullum siquidem Hexametrum, vel Pentametrum, aut Iambicum, vel alia genera inspicimus: non ergo carmine aliquo scriptura aliqua descripta est.

Vltimò, quia dum vno Pasuch, tota lex exarata est, nulla metri conditio reperiri potest in illa.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Prima classis ex Patribus.

Sed contra est autoritas Patrum, Dionysius 3. c. Eccles. 1. Hierarchia dicit de Episcopo incensante altare: quod illud *circundans, & ad illud rediens* Psalmorum incipit melos concinnentibus sacra carmina omnibus Ecclesiastici ordinis gradibus. Ibidem eleganter appellat Cantica Cantorum, *dulcia carmina diuinorum amorum.*

Origenes homil. in Deuter. *multa cantica* (ait) esse antiquitus facta legimus in sacris litteris, omnium tamen primum est canticum Moysi.

Gregorius Nazianzenus oratione in dictum Eua gelij eundem librum Cantorum, *dramma sponsale*, seu nuptiale appellat. Basiliius in Esaiam cap. 5. ea exponens verba. *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, ait, Canticum Cantorum nuptiale est carmen dramatico opere prætextum.* Quid sit autem dramatica scripsit Orig. homi. 1. in Cant. Cantic. dicens, [Libellus hic, seu epitalamium, id est nuptiale carmè

vel canticum in modum mihi videtur drammatum à Salomone conscriptum, quem cecinit in star nubentis sponsæ, & erga sponsum suum, qui est Verbum Patris coelesti amore flagrantis] & postea [Dramma enim dicitur multarum personarum cantilena, ut in scenis agi fabula solet, ubi diuersæ personæ introducuntur] unde idem lib. quinto suorum carminum diuidit sacros libros in tres classes, in *historicos, Poeticos, Propheticos*, idè docet Chrysostomus in 1. 2. & 3. proœmio in psal. Athanasius in synopsis, Isid. Cassiod. Euthim. super psalm.

Eusebius 1. 1. de præparat. cap. 3. sunt etiam apud eos Hebræos [Artificiosissima carmina, ut Moyses cantus ille magnus, & centesimus decimus octauus Psalmus David heroico metro, quod hexametrum dicitur, componuntur. Sunt alia quoque trimetra, sed quæ ad dictionem pertinent elegantissimè, grauissimè, iucundissimeque composita sunt.] Legendus idem Euseb. lib. 12. c. 16.

Ambrosius sequens Origenem in præfat. super psalm. dicit, *Moyses plano gesta maiorum sermone descripsit, sed post victoriam, canticum domino cecinit triumphale.*

Hieronymus epistol. 113. in lib. Iob, sic dicit. [A principio itaque voluminis usque ad Iob apud Hebræos prosa oratio est. Porro à verbis Iob, in quibus ait. *Pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo, usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est.* Idcirco ipse me reprehendo, &c. Hexametri versus sunt, Dactylo, Spondeoque currentes, & propter linguæ idiomata crebrò recipientes, & alios pedes, non earundem Syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque Rythmus ipse dulcis, & tinnulus ferarum numeris lege solutis, quod metrici magis, quam simplex lector intelligunt. A supradicto autem versu usque ad finem libri paruum comma, quod remanet prosa oratione contextitur. Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos, & in more nostri Flacci, Græci que Pindari, & Alcei, & Sapphus vel psalterium, vel lamentationes Hieremias, vel omnia ferme scripturarum cantica comprehendere, legat Philonem, Iosephum, Origenem, Casariensem Eusebium, & eorum testimonio verum me dicere comprobabit.]

Et epist. 117. ad Paulam, & Eustochium ait. [Nemo cum Prophetas versus viderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebræos ligari, & aliquid simile habere de psalmis, & operibus Salomonis, sed quod in Demosthene, & in Tullio fieri solet, ut per cola scribantur, & commata, qui utique prosa, & non versibus conscripserunt] ergo saltem psalmos & Salomonis opera versu descripta fatetur.

Et epist. 155. ad Paulam Urbicam. [Verum debes scire in prioribus psalmis, singulis litteris singulos versiculos: quos trimetro iambico constare esse subneos, inferiores vero tetrametro iambico constare, sicut & Deuteronomij canticum, scriptum est] & postea [Habes, & in lamentationibus Hieremias quatuor alphabeta, è quibus duo prima quasi sapphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, & ab una tantum littera incipiunt heroici comma concludit. Tertium verò alphabetum trimetro scriptum est, & à ternis litteris, sed eisdem terni versus incipiunt. Quartum alphabetum simile

est primo, & secundo Pron. Salomonis extremum claudit alphabetum, quod tetrametro iambico sup-
puratur ab eo loco, in quo ait. Mulierem forte quis
inueniet?

S. Augustinus lib. 2. de ordine cap. 14. asserit à Mu-
fica progenitam poetim. porro constat ex scripturis,
Tubalchaim fuisse patrem Canentium cithara, &
organo, lege de hoc Theod. in Gen. q. 47. Damasce-
nus lib. 4. ca. 18. imitatus Epiphanius lib. de partic.
diuinæ script. diuidit eam in quatuor quinaros, le-
galem, agiographum, carmineum, propheticum.
Tertius porro librorum quinquernio versibus constat,
nempe liber Iob, Psalterium, Proverbia, Ecclesiastes,
Canticum Canticorum. Vnde hinc quoque possumus
antiquitatem Poetices colligere, & quod ante
Moysen quoque fuerit sicut lingua Hebraica, clarè
potest colligi ex Clem. Alex. 1. Strom. imò ex illo
Aetorum 7. quod Moyses eruditus est omni sapientia
Aegyptiorum, vnde & poeticam calluisse verisimilli-
mum esse debet, ac proinde Poetæ nomine eum co-
honestarunt multi Patres, vt Cyrillus tom. 2. lib. 1.
Iustinus Martyr oratione ad Anton. Pium & oratio-
ne ad Gentiles, Eusebius 10. de præp. cap. 3. & in ora-
tione Constantini Magni. Tatianus oratione contra
Græcos, vt patet in tom. 8. biblioth. Theophilus An-
tiochenus ad Autolicum to. 5. biblior. Poetimi exer-
cuisse traditur apertè à Doctores ex teris, vicinis
Apostolicæ ætati, & alijs Rabbini. Vnde Philo Apo-
stolis coeui lib. 3. de vita Moysis dicit. Ob tantam vi-
doriā Prophetā Moyses celebravit authorem tanti
beneficii, distributa enim omni gente in duos choros, al-
terum virorum, & alterum mulierum, ipse viris carmē
præiuit, & c. & postea dum certatim canūt suis vicibus,
& carmen miscetur ex sonis acutis, atq; grauib, & c.
Iosephus ad illum alludens lib. 2. antiquitatum
scripsit; Moyses vero carmen laudis Dei, & ob præsen-
tem fauorem gratiarum actiones continens, hexametru
versum composuit.

Ex Rabbini similiter idem probatur legendus
Kimhi id ē Thal mudici acceptum referens, apud
Genebrardum anno mundi 3106.

Secunda probatur, à nostris modernis authoribus:
hoc enim docent Bocacius lib. 14. de Genealog. Deo-
rum cap. 7. Genebrardus loco citato, Masius in illud
Iosue 10. Sol contra Gabaon ne mouearis, vbi conten-
dit in illis verbis esse iambicos tetrametros, catalecti-
cos, quibus Comici vtuntur. Rutilius Benzonius in
Magnificat cap. 3. lib. 1. Beliarum. in Grammatica
instituit. lingua Hebraicæ, Sixtus noster Senensis lib.
1. biblioth. & Blancucius in institut. Hebraica, Pine-
da in Iob, id ipsum apertissime demonstrant.

CONCLUSIO.

Nedum prosa, sed & metro convenientissima
sacra Scriptura edita est à Spi-
rito sancto.

Respondeo dicendum decuisse Spiritum sanctum
nedum prosa, sed versu quoque sua verba de-
scribere. Primo, quia si hoc, & scribendi genus ad
Deorum suorum naturam explicandam conueniens
existimatum fuit à Gentilibus, vt referunt Augusti-
nus 8. de Ciu. cap. 14. & Lactantius 1. instit. cap. 5.

vnde & Poetas diuinos, & Theologos, & Poetam no-
mine plenum, & rem sacram appellarunt Plato, Ari-
stoteles, Proclus; multo magis ad veri Dei naturam
tradendam, & explicandam, huiusmodi scribendi
genus assumi debebat. Secundo, quia si finis scriptu-
ræ quoque est, isque non infimus, nempe affectuum
concitatio, certè hoc præstat, inquit Chrysostomus
homil. in psalm. 41. Versus modulatus, & diuinum
canticum numero compositum. Tertio, quia si vt dixit
Plato 6. de Repub. & Euseb. 12. de præp. euangelica
aptissimum medium est ad instruendam vitam
iuuenum, heroum præclara facinora carminibus de-
cantare ad imitationem, & exemplum; hoc multo
magis decens erat in scripturis, vbi veris virtutibus
præditos viros in exemplar proponuntur. Quarto,
vt versibus tanquam stimulis ad rectè viuendum in-
strueremur, vt docuit Nissenus tract. 1. in ps. cap. 3.
Curatio enim natura est vitæ concinnitas, quam mihi
tactè per anigmaturum umbras suadere videtur melo-
dia, & c. monens videlicet, vt in moribus eorum, qui
virtutem colunt, nihil sit inconcinnum, & à recto
abhorrens, aut dissonum. Quinto, ad maiestatem ip-
sius scripturæ, vt paucis verbis plurima ex metri ra-
tione comprehenderentur: constat namque, quod
metra, vt scripsit ille. Comprehendunt plurima paucis.
Sexto, vt iugis memoria esset legum diuinarum: cer-
tum est autem poenica citius memoria mandari vn-
de & Arist. sect. 19. prob. 18. scripsit veteres, leges ca-
nere solitos, quæ & propterea dictæ sunt Græcè
væxoi vnde & Prophetæ scripsit, Cantabiles mihi erāt
iustificationes tue in loco peregrinationis meæ. Septi-
mo, quia si totus mundus, & ipse homo minor mun-
dus concentu harmonico constitutus videtur, om-
niaque facta numero pondere, & mensura illius ar-
tificis opera, qui dedit carmina in nocte, rationabile
erat, vt metro hæc omnia pariter ex parte saltem
decantarentur.

Solutiones oppositionum.

Ad primum sicut in soluta oratione etiam Spi-
ritus sanctus metaphoras, & similitudines, at-
que parabolas humanæ intelligentiæ accomodatas
assumpsit ad explicandum sacra mysteria, sic non fuit
inconueniens versus assumi, vbi tropi, similitudines,
& huiusmodi inferuntur. Nec propter hoc poesis ex
se infimum sibi vendicat locum, sed solum propter
fabulas, quæ interfuerunt, vnde Plato in Phædone
scripsit. Poetarum animos magis ad fabulas sermo-
nem, quàm ad verum intendere. Non est autem de
poesis essentia, tales interfieri fabulas, quæ fictionem
continent, & à vero recedunt, cum secundum præce-
pta illius artis, nedum fabulosa, sed solidioris mate-
riæ obiectum possit esse poesis argumentum.

Ad secundum quidam dixerunt (vt Vairus Puteo-
lanus Episcopus apud Benzonum lib. 1. cap. 3. Nem-
brod, aliàs Belum Hini patrem in Chaldaea regnan-
tem summum idololatram, qui ignem vt Deum co-
lendum proposuit sacerdotes consecrans, preces
exquisito eloquio concinnandas adinuenit. Sed su-
pra dictum est, quod etsi apud Chaldaeos, & Aegy-
ptios poesis floruerit cum alijs facultatibus, nihilo-
minus antiquior existit. Tubalchaim, qui psalteriū
& cytherā inuenit, & tunc fortè poësim ex numeris
adinuentam colligimus, & sic nec illa mulier, nec

Orpheus (nisi Gētilium extimatione, & Græculorū dicacitate) primi inuenerunt poesim, & per hæc patet ad confirmationem.

Ad tertium cautè legendus est Origenes in eo loco, si de ipsis humanis facultatibus loquatur, quod sint ex demonum instinctu, nisi de illis relatis ad finem extrinsecum, Dei ordinationi aduersum, loquatur. Verum est, quod cum oracula multa ore demonis, & suorum poetarum sint decantata (propter quod Epimenidem Prophetam vocauit Apostolus ad Titum cap. 1. vt exponit Hieronymus) & quæ in causis determinata noscebant demones; futura prænunciarent, & futura describerent, ideo furore agitati merito vocantur. vnde & Plato in Ione scripsit. *Omnes Poetæ supremi non arte, sed furore perciti mētē, diuino afflatu ista insignia carmina canunt, vt Corybantes, &c.* subditque. *Nam quandiu mente quis valet, neque carmina fingere, neque oracula dare potest.*

Ad quartū. Propterea relegatos Poetas dicimus, & meritō, quia multa mentiti sunt, vt dixit Horat. in Poetica. *Pictoribus, atque Poetis quælibet audendi semper fuit æqua potestas*, maximè quod suorū deorū irrisoria pandebant in theatris, & Principibus non parebant; vnde Martialis eisdem in suis carminibus perbelle perstrinxit.

Ad quintum respōdetur ex Augustino ep. 131. ad Memorium Episcopum idcirco factum esse non. n. [Potuit interpres noster numeros carminum exprimere, eorumque mensuram seruare, aut omnem metri formam, & rationem in versione effingere, sicut etiam accidit in Græcis carminibus translatis, atque in omni genere linguarum, si translatio adhibeatur] Quo autem metri genere nunc in originali ista carmina habeantur descripta discurrendum est. Circa hoc multi sunt Hebræi hodierni: solus autem Rabbi Moyses Habib. apud Genebrard. poësis antiquæ rationem, quæ in sacris litteris habetur attingisse videtur dicēs [Carmina veterum sacra, vt in psalmis, Iob, Prouerbijs sunt disticha. Alia autem mensurantur certo syllabarum numero, ita vt prior versus posteriori nunc sit longior, nunc breuior, prout genius cōponentis tulerit. Alia mensura cōstat æquali, nisi quod interdum versus prior à posteriori differt numero quidem syllabarum, sed non temporum. Nam illud discrimen suppletur per aurium cōsonantiam, & gutturalium motiones, aut absorbent inæqualitatem vocis lenocinio, & melodia, vt cum apud Latinos, & Græcos pro Iambo Tribarchus, pro spondeo dactylus, vel Anapestus pro dactylo Procelemauticus ponitur] quod & exemplis illustrat Eugubinus in præfat. super psalm. & Marianus Viêt. in ep. 13. Hieronymi loco citato ait [Non attendi in scripturis carmen pentametrum hexametrum, Iambicum, & cetera, quæ ab ipsis authorum nominibus denominationem sumpsere, sed solum coordinationem quandam, variamque carminis dispositionem. Delectabilemque syllabarum intercisionē quodam elegantia sale respersam, esseque in illis potius velut italicum modum versificandi, in quo nulla temporum ratio, sed numeratio tantum syllabarum attenditur cum dictione similiter cadēti. Vnde cum Hieronymus, & alij dicunt psalmos dactylo, spondeoq; decurrere, nō hos præcisè, ait, pedes designat, vt cernuntur in carminibus Græcis, atque Latinis, sed simile quippiam, & quale etiam Barbari diuersis riti-

bus canere solent.] Sed neutrum dici posse ostendit Hieronymi, & Eusebij autoritas, qui in locis citatis veram, non similitudinariam pedum rationem in hebræis carminibus disertè pronunciant. Expressè namq; dicit Hieronymus versus Iob, aut psalmos esse hexametros dactylo, spondeoque currentes, & non ad numerum syllabarum tantum, sed ad mensuram pronuntiationis attendit, vt vno tempore breuis, duobus longa syllaba mensuretur. Quare licet modo sit ignota hæc sacra poësis tempore S. Hieronymi apprimè sciebatur, vt scripsit Andreas Mafius ad cap. 10. Iosue, post cuius tempora noua poësis inuenta est. Scripsit autem de metris hebraicis R. David Sahaias, cuius libellum transtulit Genebrardus, & de iisdem carminum hebraicorum generibus eleganter scripsit, vt supra dictum est, Benedictus Blancucius de arte poetica Hebræorum in suis institut. hebraicis. Benzonius lib. 1. cap. 1. in magnificat, Pineda in Iob, & alij, lege Alphonsum Mendoz quæstione peculiari de hac re: & Ludouicum Lusitanum in suo globo lib. 8. de poësis dignitate cap. 1. eruditissimè differentem.

Ad vltimum, vno Pasuk idest versu descripta est scriptura apud hebræos ob indistinctionem capitum vt supradictum est, cum qua indistinctione sunt distincti versus, vt intuenti, & discurrenti patet.

ARTICVLVS SEXTVS.

An illa pars sacra Scripturae prosa, seu oratione soluta descripta, solum sapientiam, an etiam eloquentiam redolet.

Positio Nouatorum.

Gentiles diuina non capiētes, & verborum folia attendentes diuinam scripturam, vt incultam, & barbaram, aspernati sunt, referente Clem. Alex. in exhortat. ad gentes versus finem, Orige. 4.6. & 7. lib. contra Celsum, Lactan. Firmia. lib. 3. de falsa sap. cap. 2. & Theodoro lib. 1. de fide: inter hos Celsus, Porphyrius Iulianus fuerunt antesignani.

Veteres hereticos insecuti videntur Nouatores de quibus noster F. Ambrosius Catherinus in libro doctissimo, attitulato, Clauēs scripturarum. §. cathalogus diuinarum, & canonicarum scripturarum in errore octauo sic scribēs. [Octauus error quorundā, qui eloquentiā nescio quam, in ipsa scriptura desiderant, qua ipsi plus nimio delectantur, & gloriantur, & infra ait. Nonus error eorū, qui descendentes ad particularia circa ipsam elocutionem scripturæ plurima, vt existimant, corrigunt vitia, sic Erasmus de Epistola Pauli ad Romanos censet in ea esse confusum ordinem, Hyperbata, & crebria auandopodata, vnde oratio pcedit hiulca, & inabsoluta. Alij (subdit Catherinus) offenduntur ab extimata superfluitate, vt in genealogiarum tam operata, ac frequenti descriptione, in frequētib; battologijs, seu vt inquit, nugationibus, vt cum sæpius eēdem voces repetuntur. Alij autem obmurmurant, quod sit inabsoluta, & defectiua oratio, &c.]

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo ex auctoritate Apostoli 1. Co. 2. *Veni non in sublimitate sermonis, aut sapientie annuntians vobis testimonium Christi, & paulo post, sermo meus, & predicatio mea non in persuasibilibus humane sapientie verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis, & 2. Cor. 11. aperte dicit, etsi imperitus sermone, sed non scientia, quæ ultima verba perpendens S. Hieronymus q. 10. ad Algoziam ait, id Paulum non de humilitate, sed de conscientie veritate dixisse, idem dicit in epistola ad hebreos cap. 1. & ad Ephes. cap. 2. & 3. & ad Gal. cap. 6. & S. Chrysostomus epistola ad Cor. hom. 3. propugnatores eloquentie Pauli deridet; idemque lib. 4. de sacerdotio affert Basil. dicentem, quod nedum eloquentie quidem inopiam dissimulat, sed aperte idiotam se esse proficitur, idque tum maxime cum ad Corinthios scribit, viros ab eloquentia, in qua magnopere sibi placeret, claros, atque illustres. unde Origenes lib. 6. epistolæ ad Rom. concludit, superfluum est in Paulo ornamenta querere sermonis, & passim Patres alij ostendunt in Paulo non esse cultum sermonis, nec dicendi eloquentiam legendus Nissenus tractatu de quibusdam verbis Apostoli.*

Secundo, de scriptore Apocalypsis (quem certo constat fuisse Sanctum Ioannem) scribit Dionysius apud Eusebium lib. 7. histor. cap. 20. [Hunc, qui scripsit Apocalypsim scientiam, & prophetiam animo cepisse non equidem inficior. Eius tantum sermonis proprietatem, & linguam non adeo limatæ, & politè loquentem Græcè animaduerto, sed modo disloquendi planè barbaris videntem, & interdum etiam solæcismo.]

Tertio, de ceteris autem Prophetis, Evangelistis, & Apostolis, sic dicit Origenes 6. contra Celsum [Hoc autem ideo dico, quia Celsus, alijque criminantur scripturarum nostrarum in eloquendo simplicitatem, quam ad se allatam splendor cultioris orationis observare videtur, cum Prophetæ nostri, & ipse Iesus, eiusque Apostoli attentè fuerint potissimum ad orationis modum, non solum veracissimum, sed etiam ad attrahendam multitudinem maxime commodum, ut singuli tam conuersi, & attracti pro virili percipiant arcana sub sermonis simplicitate latentia. Et Theodoretus de martyribus. Quia eadē apostolica documenta, non solum carent artis eloquentiæ fastu, verum etiam ea, quæ nobis tradunt eius sunt generis, ut nihil inde magnificum nostris oculis, ac perspicuum proponatur, & de natura hominis omnes, ait, veritatis præcones, Prophetæ inquam, & Apostoli Græcæ eloquentiæ fuerunt proprius expertes.]

Quarto, S. Hieronymus epistola ad Eustochium de custodia Virginitatis, testatur quod cum legere cepisset Prophetas, sermo illi videbatur incultus. Indignamque etiam existimabat August. ex 3. conf. cap. 5. scripturam quam Tulliana dignitati, compararet. auctor homiliæ de nativitate Domini in 2. tomo Petri Damiani dicit quod lex Prophetæ Evangelium, respectu Tully, Poetarum, & Philosophorum aureorum verborum parva videbatur, aut nulla.

Quinto probatur, nam demissus sermo, & simplex narrandi modus scripturam maxime decebat; nam

ut Hieronym. in præf. epistolæ ad Gal. [Omnino Rhetoricæ artis fucata mendacio, quasi quædam meretricula procedit in publicum, non tam eruditura populum, quam fauorem populi quæsitura, & ut dicit Theodoretus, quanto enim ingenua pulchritudo posterior est ea, quam succus margaritæ, artis medicavit, tanto est melior simplex ille veritatis decor acri oratione, lepidoque verborum concentu] & Aug. 4. contra Crescon. Gramm. cap. 2. [Eloquentia censetur veritatis inimica, patrona falsitatis, adeo ut propter hoc sophistæ, & hæretici tanquam proprio munimine, & satellicio se ipsos eloquentia armaverint; ut sic facilius, & melius expugnant veritatem.] Unde merito Lactant. 3. de falsa sap. c. 1. [Deus voluit hanc esse rei naturam, ut simplex, & nuda veritas esset luculentior, quia satis ornata per se est, ideo in ornamentis extrinsecus adhibitis fucata corrumpitur, &c.] unde propterea ait Origenes 7. contra Cels. ante finem. [Communia dogmata, multo melius inornata, & simplici, quam eleganti, & culta oratione traduntur.] & propterea subdit, quod sicut græcus apud Ægyptios locuturus, non suam, sed illorum linguam (quâvis barbarizaret) loqueretur, ut illis esset utilis [ita divina potentia præuidens, non solum eruditæ Græcæ (ut existimantur) sed etiam reliquis, condescendit ad idioticum captum, audituræ multitudinis, ut consuetis verbis apud eos utendo, imperitos ad auscultandum alliceret.] Accedit quod ne existimaretur facundia non vi spiritus persuasos esse homines, & ad fidem Christi attractos simplici verborum apparatu voluit Spiritus sanctus scripturæ conditor eam vestire: unde Chrysostomus hom. 3. in p. ad Cor. dicit quod [cum Evangelij pugnat humana sapientia, & subdit. Hæc enim causa, fuit ne Apostoli sapientes fierent, non gratiæ imbecillitate, sed ne prædicatio offenderetur. Siquidem illi Verbum Dei non corroborarunt, sed imbecillius reddiderunt. rudes autem, & indocti id confirmarunt.]

Sexto arguitur, quod in ipsa scriptura reperiuntur Hyperbata, confusus ordo, oratio huius, & similia, legendus Hieron. in ep. ad Eph. cap. 2. Amplius superfluitas inspicitur battalogia, ut est illa in Daniele descripta, Tubæ, fistulæ, ytharæ, sambucæ, psalterij, symphoniarum, usque ad nauseam toties repetita.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Prima classis ex scripturis.

Sed contra est primo, quia Act. 14. dicitur de Licaonicis, quod vocabant Barnabam Iouem; Paulum verò Mercurium; quoniam ipse erat dux verbi, quod exponens S. Ioannes Chrysostomus lib. 4. de sacerdotio sic ait. [Cum igitur Paulum constet tum ante miraculorum editionem, cum in medijs ipsis miraculis magnam adhibuisse eloquentiam, qua fronte iam sustinebunt idiotam illum vocare, cuius magna fuit apud omnes admiratio? Quamobrem enim Licaones ipsum Mercurium esse suspicati sunt. Nam quod Barnabam, & Paulum Deos esse crederent, id à signis editis fiebat: quod aut Paulum Mercurium esse vellēt, id iā non à signis, sed ab eloquentia nascebatur.

Ex

Ex cap. 18. dicitur, quod erat quidam Iudeus, *Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens deuenit Ephesum, potens in scripturis, & iuxta subditur, quod contulit multum his, qui crediderant: vehe-* menter enim Iudeos reuincebat, publicè ostendens per scripturas esse Christum Iesum, unde sicut decuit verbum agraphum, hoc est, nō scriptum eloquentia ornari, pari ratione, & scriptum, quod pariter cum tradito erat diffundendum.

Quod si valde conducit eloquentia ad finem aliquem obtinendum Salomone testante Prouerb. 16. *Qui sapiens est corde, appellabitur prudens. & qui dulcis est eloquio maiora percipiet, non debuerunt eloquentia destituta esse diuina eloquia, quæ ad altiorē finem ordinata sunt.* P. Cor. 1. dicitur. *Diuites facti estis in omni verbo, & scientia, & ex Cic. particul. orat. definitur eloquentia, ut sit copiosa loquens sapientia, etsi eloquentia iterum definitur à Quintil. 5. instit. cap. 4. ut sit locuplex, & speciosa oratio, quid dulcius scriptura? ps. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua. Heb. 4. Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, at finis eloquentiæ ex Tullio in Bruto, & 3. de oratore, & Quintil. lib. 7. instit. cap. 2. est ut auditor non solum doceatur, & delectetur, sed etiam ut moueatur. Et ne quis dicat, aliam esse diuinæ aliam humanæ eloquentiæ rationem, sciat satis esse in vnitae analogica ambas conuenire, unde idem Cic. loc. cit. Unde est eloquentia siue de cæli natura loquatur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana siue ex inferiori loco, siue ex æquo siue ex superiori siue ut impellat homines siue ut doceat siue ut deterreat, &c. Accedit, quod ex Cic. 2. de orat. c. 4. & 3. de orat. nu. 31. non solum cum sapientia, sed cū prudentia, & probitate eloquentia iungitur, at scripturæ nostræ a fonte bonitatis, & virtutū scaturiunt, à Deo scilicet reuelante, maximam ergo eloquentiā continent. Quod si eloquens dicitur ex Cic. qui & huiusmodi subtiliter, & magna grauiter, & mediocriter temperate dicere potest. certe ex Marcellino ad Aug. ep. 4. Sermonis diuini gratia humiliter tumet facile, ut placeret emeruit.*

Secundo, ex Patribus S. Clemens Rom. 5. lib. 1. constit. Apostolic. cap. 6. ait. [abstine ab omnibus libris Gentilium. Quid enim tibi cum alienis sermonibus, aut legibus, aut falsis Prophetis, quæ quidem homines leues à fide recta detorquent. Nam quid in lege Dei desideras, ut ad illa Gentilium scripta, animū velis appellere? siue enim historias legere cupis, habes libros de Regibus, siue sophistica, quæ argutæ ad sapientiam referuntur; & Poetica, habes Prophetas, Iob, Prouerbia, in quibus plus acuminis, quam in omni poesi, & sapientia sophistarum reperies, &c.]

S. Chrysostomus homil. de paradiso, & scripturis; ubi scripturas cum illo horto comparasset subdit [Illic aspirat Fauonius, hic aura Spiritus sancti, illic spinæ pro muro obsepunt hortum; hic Dei prouidentia tutum reddit lectorem, illic cicadæ stridore suo obferepentes, hic Propheta suauis iubilo personantes, &c. hortus utique pro temporum qualitate seruit necessitatibus: scripturæ autem tempore hyberno perinde, atque æstiuo perennant comantibus undique folijs, & fructuum pondere prægrauantur.]

S. Ambrosius ep. 44. [Sunt & sermones boni, v3.

in scripturis, sicut fauum mellis, & gratæ sententiæ, quæ animos audientium spirituali quodam potu irrigent, & præceptorum moralium suauitate mulceant.]

S. Hieronymus in prol. 147. de dulcedine, & delictis sacre Scripturæ edisserens, ait. [Pinguissimus sermo diuinus est: omnes in se habet delicias: quicquid volueris ex sermone diuino nascitur, sicut tradunt Iudei quando manna comedebant secundum voluntatem vniuscuiusque, sic sapiebat in ore.] Et ad magnum oratorem. Vbi quærenti Magno, cur Hieronymus secularem sapientiam, & eloquentiam suis libris admisceret, respondit. [Nunquam hoc quærens nisi te totum Tullius possideret, si scripturas sanctas legeres. si interpretes earum (omisso Vulcano) euolueres: quis enim nescit in Moyse, & in Prophetarum voluminibus quædam assumptā Gentilium libris, & Salomonem philosophicis vii, & proposuisse multa, & aliqua respondisse? & in fine epistolæ ait de interpretibus scripturarum. Nescias quid in illis primum admirari debeas eruditionem sæculi an scientiam scripturarum. Et idem sanctus loquens de libro sapientiæ dicit, quod Græcam redderet eloquentiam, præfatione in Esaiam, ait quod in sermone disertus sit, quippe ut vir nobilis, & verbarum Sapientiæ non habet quicquam in eloquio rusticitatis admixtum.]

S. Augustinus 4. de doctrina Christiana cap. 7. ubi grauem eloquentiam, quæ scripturarum maiestatem decet, commendasset exempla ex diuinis litteris desumit in illo loco Apostoli. [Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio verò spem: spes autem non confundit, agnouit ibi repertiri figuram, quæ gradatio dicitur. subdens, & tamen agnoscitur hic figura, quæ *κλίμαξ* græcè, ladinè verò à quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalā dicere noluerunt, cum verba, vel sensa cōnectuntur, alterum ex altero sicut hic ex tribulatione patientiam, &c. affert exemplum aliud 2. Cor. 11. ubi dicitur, libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes sustinetis. n. si quis vos in seruitutē redigit, si quis deuorat: si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cedit, &c. & subdit Augustinus quanta sapientia ista sint dicta vigilantes vident, quanta eloquentia cucurrerint flumina, & qui sterit aduertit. porro autem, & qui nouit agnoscit, quod ea cæsa, quæ commata Græci vocant, & membra, & circuitus, de quibus paulò ante disserui cum decentissima varietate interponerentur, totam istā speciem dictionis, & quasi eius cultum, quo etiam indocti delectantur, mouenturque fuerunt, de eloquentia Prophetarum, loquens dicit quod quanto magis translatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt, exemplum ostendit loci illius. Ve vobis qui opulenti estis in Sio. &c. Amos 7. & concludit in fine cap. 7. &c. Quapropter & eloquenter quidem, non solum sapientes canonicos nostros auctores, doctoresque fateamur, tali eloquentia, qualis personis eiusmodi congruebat.

Quarto, ostensione oculari prosequendo doctrinā S. Augustini, nam multa schemata oratione expresse cernimus in multis scripturæ locis Prolepsis, quæ præoccupatio dicitur, habetur expresse psalm. 86. cum dicitur, *fundamenta eius in montibus sanctis diligit*

igit Dominus portas Syon, hoc est diligit Dominus portas Syon, cuius fundamenta in montibus sanctis. Zeugma, quæ est multorum coniunctio pendentium, quæ vno verbo, aut sententia terminatur, ut cum dicitur Eph. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à verbis, &c. Hypozeugma cum singula verba, vel sententiæ singulis quibusque clausulis subnectuntur, ut cum dicitur 1. Co. 13. Siue Prophetia enacuabuntur, siue lingua cessabunt, siue scientia destruetur. Anaphora in eiusdem dictionis initio sepius repetita cernitur in psalm. 26. Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo Dominus defensor vitæ meæ à quo trepidabo. Epizeugma frequentissime elucet: consistit autem illa in congeminatione verborum in eodem versiculo, ut cum dicitur Esaia 51. Consurge, consurge, induere, &c. & huiusmodi. Honesteleucon, cum medium, & finis sententiarum, vel versiculorum simili forma terminatur, frequentè in sacra Scriptura deprehenditur, ut dum dicitur Eccles. 6. Melius est videre, quod cupias, quam desiderare quod nescias, &c.

Tropi etiam elegantissimi in eadem scriptura passim reperiuntur. Catechesim habes in psalm. 39. In ebano, & freno maxillas eorum constringe. Metalepsim, & Metonymiam, ibi. Labores manuum tuarum manducabis. Antonomasiâ Esa. 51. Nunquid non tu percussisti superbum. Hyperbolem 3. Reg. Tanta erat argenti copia in Hierusal. in quanta & lapidum. Antiphrasim legis Matt. 26. Amice ad quid venisti, &c. De his plura eruditissimus noster P. F. Sanctes Pagninus nostrorum temporum Hieronymus in sua doctissima Isagoge cap. 26. & 27. à quo moderni satis sunt locupletati: lege Genebrardum in psalm.

Ex quibus omnibus apparet non esse cur Græci, nec de eloquentia possint gloriari se obtinere primum, sicut nec de poetis, nec de alijs facultatibus, hæc enim omnia à sacra Scriptura desumpserunt, unde fures, & latrones à Clemente Alex. vocantur. De hoc argument. lege Roa. lib. 5. cap. 6.

Ultimo, ad hominem, nam Erasmus in 1. Cor. cap. 12. ait. Totus hic sermo Pauli distributionibus dictionum, earundem iterationibus, idque nunc in principio, nunc in fine, membris incis, comparibus, similiter cadentibus, ac desinentibus, periodisque floridus est.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Sacra Scriptura eloquentia summa prædita est, ad finem qui est persuasio accomodatissima, & fin multis partibus etiam in tropis, & figuris forensem etiam eloquentiam exuperet.

Respondeo dicendum, quod hanc questionem mouet in terminis S. August. lib. 4. de doctrina christiana cap. 6. dicens. Hic forsitan aliquis querit, curum auctores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt sapientes tantummodo an eloquentes etiam nuncupandi sunt. Quæ quidem questio apud me ipsum, & apud eos, qui mecum, quod dico sentiunt, facillimè soluitur. Nam ubi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest, &

audeo dicere omnes, qui rectè intelligunt, quod illi loquantur simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quedam eloquentia, quæ magis ætatem iuuenilem decet, est quæ senilem, nec iam discendi est eloquentia, si persone non congruat eloquentis: ita est quedam, quæ viros summa auctoritate dignissimos planeque diuinos decet. Hoc illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa, ipsis enim congruit, alios autem quæ to videtur humilior, tantò altius non auctoritate, sed solidatione transcendit. Vbi verò eos non intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem qualis est, ubi intelligo. Pro quo sciendum est, quod aliud est loqui de eloquentia secundum se, & ex natura sua, aliud de ipsa in ordine ad quasdam conditiones extra suam naturam positas, cuiusmodi est personarum, loci, temporis, modi, argumenti, circa quæ versatur. Eloquentia etenim secundum se ex fine spectatur. Est autem finis persuasio, eloquentia autem attentis conditionibus adiacentibus attendit, an sit dicendum in foro, vel Academia, coram doctis, vel rudibus, sapientibus, vel insipientibus, hoc, vel illo lustro, vel sæculo, Atticè, vel Laconicè dicere, in genere demonstratiuo, deliberatiuo, vel iudiciali. Sed quia vnaquæque rei principalitas primario attenditur ex parte finis, secundario autem ex parte conditionum adiacentium, ideo illorum scriptorum eloquentia præeminet, quæ finem magis attendit, quàm illa, quæ versatur circa adiacentes conditiones: prior enim, quæ est secundum finem absoluta est, cum finis propter se quæritur, posterior est respectiua, quæ non propter se quæritur, sed propter finem: imo etiam si tam hæc posterior, quàm prior eloquentia eundem finem spectet, illa est nobilior, & eminentior, quæ non in qualitate, sed ex proportionem instrumenti finem assequitur. Vnde dixit Cicero de lib. de genere opt. orator. Non enim quarimus quid sit Atticè, sed quid sit optime dicere, optimè autem dicere est assumere talem modum, unde fiat persuasio & si minus nobile instrumentum, seu genus dicendi assumatur, non enim ex medijs finis, sed media ex fine constituenda sunt. Vnde Augustinus lib. 4. c. 12. de doctrina Christiana sic scripsit. Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat: deinde addidit, dicere necessitatis, delectare suauitatis, flectere vtilitatis, vna harum conditionum dicit Aug. ibid. c. 13. Estque rebus, quæ dicuntur, dua in modo dicendi. Etenim propter fastidientes, quibus veritas non placet, datus est in eloquentia non paruus delectationi locus: & quia non sufficit duris interdum ex doctrina delectatis, nisi præbeant consensum, oportet non solum ait Augustinus docere, ut instruat, & delectare, ut teneat, verum etiam flectere, ut vincat. Quod si ad victoriam sine delectatione pertingat, magis eloquentie finem assequitur, quàm sine victoria delectans. Vnde Cicero 1. de orat. refert, quod allatam Socratis quandam orationem pro sua defensione, repudiavit exemplo repudij non sibi aptorum calceorum dicens similiter, Orationem disertam sibi, & oratoriam videri finem, & virilem non videri. Si ergo consideremus in sacris Scripturis eloquentiam secundum se, dicendum est, quod omnia in sacra Scriptura eloquentissima sunt, cum finem, & scopum attingant, nempe suadere, & ad amorem celestium, terrenorum contemptum, virtutum inuentionem, vitiorum extirpationem imitando,

do, & per obsecrationes, increpationes, concitationes, & quæcumque alia valeat ad commouendos affectus, id nobis ceteris facundis præstando, ut propterea (ut verbis Augustini utar cap. 13.) sit ista. *Eloquentia tanto terribilior, quanto purior, & quanto solidior, tanto vehementior, & verè securis concidens petras.* Certum est autem in omni genere illud dici simpliciter, & absolute tale, quod secundum naturam suam (quæ ex fine specificatur) tale est, & omnis res potius denominatur ab eo, quod illi essentialis est, quam ab adiacentibus. Si verò spectemus illam secundum conditiones temporum, locorum, &c. (quales nimirum habet eloquentia forensis stylum comptum, & phaleratum, & elegantem, & huiusmodi) tunc quamvis secundum quasdam partes (per tropos, & figuras, quas continet verborum, & dictionum) redoleat istam eloquentiam; simpliciter tamen, & quoad maiorem sui partem Scriptura sacra simplex est, & inculta: cum hoc tamen fiat, quod cum ex necessitate doceat (etsi interdum non mulceat) insuper cum flectat, & vincat, finem eloquentiæ talem assequatur, quem Rhetorum, & Philosophorum libri assequi nullo modo potuerunt. Vnde ex hoc fine, & fructu reportato (qui est scopus, & finis bene institutæ eloquentiæ) dicitur Es. 55. *Quomodo descendit imber, & nix de cælo, & illuc ultra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat seminem ferenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud.* nam & de eloquentia vera dixit Homerus apud Senecam ep. 40. quod est concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens. Nec propterea quia interdum non delectat, ut secularis eloquentia, aliqua perfectio illi deest, nam ita est nostra in statu sublimiori, ut illam dedecet puerilem eloquentiam. Est quoque in illa, subtilis imperfectio, tanta eminentia, & tanta vis (etiam si fucos eloquentiæ forensis non habeat) ut nec appareat adornata, nec ornamentis, quibus ornari potest, sit destituta: idque decus fuit, ne ex ornatu pueriles facit viderentur auctores; & ornamentis destituta despectui haberetur. Vnde nec apparatus verborum sapientiam scripturarum præcedit, nec si sit concomitans, & in obsequium assumptus à præcedente sapientia refutatur. Quare simpliciter, & eminenter esse eloquentem dicendum est. vnde Augustinus cap. 13. *Illud magis admiror, & stupeo, quod ista nostra eloquentia, ita uti sunt per alteram quandam eloquentiam suam, ut nec eis deesset, nec emineret in eis, quia eam non improbari ab illis; nec censurari oportebat, quorum alterum fieret, si vitaretur alterum putari posset si facile agnosceretur; & in quibus fortè locis agnoscitur à doctis, tales res dicuntur, ut verba, quibus dicuntur non à dicente adhibita, sed ipsi rebus velut sponte subiuñta videantur, quasi sapientiam de domo sua, id est petiore sapientius procedere intelligas, & tanquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.*

Solutiones oppositionum.

AD argumenta in contrarium respondetur, quod duplex est eloquentia, humana, & diuina, humana repudiatur; diuina vero commendatur. Hu-

mana verò est illa, quæ habet verba conuenienter docta, atque pigmentis fucata, artificio instructa, atque composita. Sapientia, & eloquentia diuina habet sua verba docta, sed non arte hominum composita, sed Spiritu Dei instructa, qui purus est simplex, sobrius, &c. vnde rectè scripsit Ambrosius epist. 63. ad Iustinum, *sacri scriptores non secundum artem scripserunt, sed secundum gratiam, quæ super omnem artem est.* Scripserunt enim, quæ spiritus illis loqui dabat. Eminenter tamen continet quicquid terrena eloquentia præstat seclis illius in perfectionibus, fucatis scilicet pigmentis, & huiusmodi: vnde rectè Greg. 20. moral. cap. 1. *Scias quod omnes doctrinas ipso etiam locutionis suæ more transcendat; quia uno eodemque sermone dum narrat textum prodit mysterium.* Hinc est, quod ex diuina talis eloquentiæ efficacia, id efficiebatur, quod per eloquentissimos nunquam præstari potuit, dicente Apostolo, quod prædicatio eius non erat in persuasibilibus humane sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis: quia ut dicit Origenes 6. contra Celsum, *eius energia celestis concessa est, diuinum verbum euangelizantibus virtute multa.* Sed si quæ verborum exornationes reperiuntur in sacra Scriptura, non sunt ab arte humana profectæ, sed per diuinam illam eminentem eloquentiam expressæ, vnde Augustinus 4. de doctrina christiana mox citatus, sed non ipsa re plusquam dici potest in illa eloquentia delectant, quæ sunt his viris cum oratoribus Gentilium, Poetisque communia: id magis admiror, & stupeo, quod ita nostra eloquentia ita uti sunt per alteram quandam eloquentiam suam, ut nec eis deesset nec emineret in eis. Cum quæ eloquentiam sint suffurati Gentiles à sacris libris, iure suo vitur scriptura interdum eloquenter loquendo in multis locis, sed simplici sermone plerumque contenta, ut ostendat pariter nullius Rhetoricæ, vel Grammaticæ legibus adstringi. Vnde rectè dicebat Basilus in Hexam. hom. 3. *Non enim tornatores dictionum, neque probè sonantes voces recipimus, sed nominum claritatem nos ubique præferendam ducimus. Nos porro veritatis scripturam in multis locis usam esse his vocibus confitemur, non tamè spiritus libertatem penitus seuire dicimus, inepto externorum scriptorum decoro. Verum prout semper occurrit, congruenter ad usus necessitatem locutionis alteraret.*

In specie verò ad primum respondetur non habuisse Apostolum calami stratum, & fucatum sermonem, quem sibi vendicat secularis eloquentia, sed grauem, & sublimem eloquentiam profitemur, quæ tantum Apostolum decebat.

Sed bene Ihd. 3. sent. cap. 13. de istis comatulis protulit. *Fastidiosis atque loquacibus scripturæ sacræ minus sermones simplices placent.* Gentili enim comparata videtur illis indigna. Quod si animo humili mysteria eius intendant, confestim aduertunt quam excelsa sunt, quæ in illis despiciunt. & sic respondetur ad 3. ad 4. & 5. argumentum, quæ probant in scripturis non esse turgidam eloquentiam. & sic respondemus ad nauseas Erasmi, & huiusmodi tornatores dictionum, & verba aucupantes.

Ad secundum respondetur, non est mirum si hæc omnia interdum solécismis, barbarismis, & huiusmodi sunt scripturæ refertæ. Id factum est diuinitus, ne quod super humanas artes est diuinum eloquium regulis Donati, ut dictum est adstringatur, & ut dicit Theo-

Theodoretus lib. de natura hominis, ut videret mundus, homines barbaro sermone usus superasse leporem Græce elocutionis, &c. propterea non est mirum, si in Apocalypsi barbarismi obseruentur. Verum ut ad ostendendum supereminentem eloquentiam, elegantia vsi sunt, & polito sermone scriptores nostri, sed tanquam proprium sibi vendicantes; ita idem Ioannes in Euangel. & in epistolis eloquentem se monstrat dicente eodem Dionysio apud Euf. lib. 7. hist. cap. 20. Euangelium, & epistola Ioannis non modo, ut Græci loquuntur *ατταίος*, id est absque ullo vitio, sed etiam summa cum verborum elegantia, maximo sententiarum pondere, & concinna elocutionis dispositione præscripta sunt. & per hæc patet responsio ad sextum argumentum. Illud verò non concedendum, quod superfluitas sit in scripturis: nam ea, quæ putantur superflua ab istis luscis (cuiusmodi sunt genealogiæ, & similia) multum ad historiarum cognitionem, & temporum supputationem faciunt, & multa quoque mysteria continent, ut scripserunt Augustinus, & Hieronymus, quæ Deus reuelare dignatur, cui vult: etiam sub despecta terra, thesauri quoque reconduntur.

Nec ex loco allegato Battologia colligitur, ut dicit Ambros. Cather. pag. 198. ob hoc enim narratum est illud factum eo modo; ut superfluis, & inanibus verbis illis, inflati Regis venosum appareret dictum, vanaque, & fastidiosa superfluitas, superbaque ostentatio Regis, & gentis in illis repetitis verbis tubæ, fistulæ, &c. describeretur, sed si humanæ literaturæ studiosi nostrorum sacrorum Doctorum auctoritate non mouentur; vel Gentilem Pythagoram apud Plat. in apol. Socratis loquentem audiant, atque dicentem [Syrenibus musas esse iocundiores.]

CONTROVERSIA II. SPECIALIS.

De scriptura prout est canon, & canonica dicitur.

DEinde considerandum est de eadem scriptura prout est canon, & canonica. Circa quæ quaruntur quinque.

Primo, an libri sacri, & diuini in Biblijs sacris contenti non modo canon sint, sed & canonici, & quæ ratione.

Secundo, quis sit Hebræorum canon, & quando editus.

Tertio, quis sit canon Ecclesiæ catholicæ, & quando editus.

Quarto, utrum hic canon Ecclesiasticus Scripturas sacras complectens vnus sit, & indiuisibilis, & æqualis auctoritatis.

Quinto, quo ordine numerentur libri canonici.

ARTICVLVS PRIMVS.

An libri sacri, & diuini in Biblijs sacris contenti non modo canon sint, sed & canonici, & quæ ratione.

Positio Nouatorum.

Martinus Kemnitius in suo impudenti examine Concilij Tridentini sess. 4. putat eo titulo

tantum canonicos dici huiusmodi libros, quia soli canon, & norma, ait, sunt credendorum. Eandem phantasiam sequuntur alij. Rullus enim disput. 3. de sacra scriptura thesi. 191. cum dixisset libros canonicos illos dici, quia dictante Spiritu sancto à Prophetis, & Apostolis sunt conscripti, & approbati, ait, *Libros canonicos non dici propter certum ab Ecclesia fixum, & constitutum canonem, sed quia fidei, vitæque regulam diuinitus præscriptam continent*, subdens thesi. 193. *Quemadmodum enim lapicæda aut architectus ad amussim, & perpendicularum suum opus exigit, ita quod nos credere, & quemadmodum viuere oporteat, scriptura præscribit, ut huc fidem omnem, vitæque nostram referamus.* Modernus alius Prædicans Vvitembergensis in disputatione de librorum canonicorum numero edita anno 1604. & interpretatione ait, *sacram scripturam dici canonicam, appellationem hanc ei ab ipso Spiritu sancto impositam.* Libanius Lutheranus libro suo, in quo se attritulat Basilium de Varna sic exclamat. *Qua auctoritate vnquam illa vox, canon, per se accepta est pro librorum catalogo?* hæc ille.

Oppositiones eorundem.

Videtur primo, quod tantummodo canonici dicantur, quia sunt canon, & regula, Gal. namq; 6. scriptura vocatur canon, dum dicitur. *Quicumque hunc canonem, siue hanc regulam secuti fuerint pax super illos, & misericordia, &c.* & Philip. 3. *In eadem permaneamus regula, est argumētum Rulli thesi. 192.*

Secundo, quia psal. 19. de prædicatione euangelica scriptum reperitur, *in omnem terram exiit funiculus, seu amussis eorum*, quod normam, & canonem designat, ergo à Spiritu sancto canonica appellata est ipsa scriptura, quia est canon, & norma siue regula, est argumentum Prædicantis.

Tertio ipsi Patres scripturam canonem vocant. sic Ireneus lib. 4. cap. 69. *Regulam veritatis sermones Dei appellat.* S. Chrysostomus hom. 33. ait, *oro, ut in omnibus illis præclulis auribus adamussim canonem sacre scripture sequamur*, & S. Augustinus lib. 2. de Bapt. contra Donatist. ait, *adferamus diuinam statutam de scripturis sanctis tamquam de thesauris Domini.*

Confutatio eorundem ex orthodoxorum fundamentis.

Sed contra est primo autoritas Patrum. Athanasius in synopsi, cum libros canonicos numerasset, dicit, se recessisse libros certo numero definitos, quibus è regione opponit numero non definitos, & innumerabiles. Et reddens rationem cur Euangelium Thomæ, Petri, &c. non reciperentur, subdit. *Quatuor Euangeliorum libros sacri sanctæ Ecclesiæ canones nobis sanxerunt, præter ista non est ullum aliud.*

Eusebius lib. 4. cap. 26. & lib. 6. cap. 25. ait, *necessario vero & horum, librorum canonicorum, & nonnullorum, apochryphorum, catalogum fecimus, ut discernamus inter ea scripta, quæ secundum Ecclesiasticam traditionem nec ficta, nec dubia, sed vera sunt, & ea, quæ præter ista legitima quidem noui testamenti scripta non sunt, & contradictionem non patiuntur, &c.*

Ephi.

Epiphanius de ponderibus, & mensuris mensurâ vocat numerum, & supputationem librorum canonicorum, qui iuxta 22. elementa hebraica totidem ab Hebræis supputabatur (loquens de canone Hebræo, ut aliâs exposuimus.)

S. Hieronimus præfatione in Iudith, ait, *Hunc librum Synodus Nicæna in numero sanctarum scripturarum legitur computasse, & in præf. lib. Macab. ait. Machabæorum libri licet non habeantur in canone Hebræorum, tamen ab Ecclesia inter diuinorum voluminum annotantur historias.*

Ruffinus in symbolum. Canonem, scribere dicit, *noni, ac veteris testamenti volumina numero designare, canonem absoluere, numerum librorum concludere.*

Augustinus 2. cont. Cresconium Gram. cap. 32. *Non sine causa tam saluber vigilantie canon ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum, & Apostolorum libri pertinent, & de ciu. lib. 18. cap. 38. ait, quod librum Enoch, & nonnulla alia scripta Prophetarum, castitas canonis non recepit. Quasdam apochryphas scripturas à Manicheis prolatas 2. cōtra Faustum cap. 29. explodit dicens, has scripturas canon Ecclesiasticus respuit.*

Secunda classis probatur ratione. Quia multi impostores possunt fingere sacros libros eosque dicere, normam, & hanc appellationem eis inditam à Spiritu sancto, cum dictati sunt: non ergo satis est ut canonici dicantur, tantum dicere normam, &c. sed oportet catalogum, & album assignare, ubi recensatur hos, non illos libros à Deo prodijisse.

Tertio probatur ad hominem: nam hunc catalogum necessarium adiudicant interdum Nouatores aliqui dum fatentur (sed cum restrictione) canonem præscribere; & testificari de numero librorum diuinorum esse tantum primitiue Ecclesiæ munus, sed expressè Beza, & ex eo, suo in thesauro Henricus Stephanus canonicos libros dicit ex eo etiam capite, quod in diuinorum librorum albo numerati sūt. Sic enim habetur in thesauro Græco. *Canon accipitur pro sacrorum librorum catalogo, quorum inuiolabilis est authoritas, & ad quos veluti certissimam normam exigenda sunt omnia religionis Christianæ dogmata. In hac significatione usurpatur in synopsi diuinæ scripturæ Athanasio attributa.* Hæcibi. Corrigenda tamen veniunt posteriora verba, quod omnia dogmata scripto verbo exigantur, nam ex traditione quoque, & verbo non scripto finiti catholicè dicendum est.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Libri diuini scripturarum non modo canon sunt & regula, sed & canonici, quia in albo, seu canone ab Ecclesia præscripto continentur.

Respondeo dicendum, quod canō idem est, quod regula, quæ supra tratinam, & æquilibrium facit examen, vnde in artibus, & facultatibus normæ, & regulæ dirigentes actiones, ut rectè fiant canones & normæ vocantur, sic regulas Grammaticæ grammaticos canones vocat Aulonius epigram. 128. similiter actuum moralium regulas quæ sunt recta ratio Philosophorum præcepta, & leges legislatorum.

canones dicimus, ut videre est apud Arianum Epitetum lib. li. 2. c. 1. *Sicut enim, inquit, in ponderibus stateram inuenimus, velut in rectis, & prauis normam, ita in uestigatione opinionis faciendum.* docet subditq; *Non ergo satis est ad naturam rei constituendam, cuiusquam opinio.* Neque enim vel in ponderibus, vel in mensuris sola specie contenti sumus, at regulam canonem ad singula excogitamus. Hæc ille, & per canonem illum Philosophica præcepta intelligit. Sic etiam loquitur Aristoteles 2. polit. cap. 9. Iuxta hæc etymologiam leges ecclesiasticæ canones passim vocantur, similiter & Sanctorum verba, ut dicit S. Maximus in disputatione contra Pyrrhum. Cum ergo per scripturam tam quoad credenda (licet non quoad omnia) quam quoad agenda dirigamur, merito ipsa sacra Scriptura, & quævis eius sententia, amulsis, regula, & norma, & canon dici debet. Quia verò non vno modo dicitur mensura (sicut, & quantitas, cum alia sit continua alia discreta) inde nedum vnam, & huiusmodi, mensuram, canonem, & regulam dicimus, sed omne id, quod sub aliquo certo numero definitur, atque concluditur secundum quem sensum 2. cor. cap. 10. certam sibi assignatam portionem prædicandi, mensuram vocat, & canonem, sicut etiam censura agri canon dici solet, qui certis limitibus continetur, etiam iuxta hunc sensum canon frumentarius dicitur determinatus numerus frumenti. Vnde, ut dicit Spartianus apud Budæum lib. 5. de aße, Seuerus Pertinax Imperator reliquit canonem frumentarium in septenarium suffecturum. Canon etiam aurarius habetur apud Lampridium in Heliogabalo, & Cod. de indiction. l. 1. De canone largitionario titularum; extat titulus in Cod. lib. 10 qui est tit. 23. qui pro numero quoque usurpatur. Ad eandem rationem mensuræ discretæ pertinet tempus, quod est mensura, & numerus motus, vnde datur canon embolismi, seu intercalationis. Secundum autem hanc acceptionem optimè translatio facta est ad significandum album, seu catalogum, in quo numerantur aliqui, alijs explosis tanquam ad illum numerum non pertinentibus. secundum quæ sensum in Concil. Laodic. c. 24. *canon clericorum* dicitur catalogus clericorum, & *canon Episcoporum*, & fidelium defunctorum apud Niceph. lib. 14. cap. 15. & 26. eorundem numerus & catalogus dicitur, vnde in Græcorum Menologio dicitur, *hymnorum diuinorum numerus, & catalogus magnus canon.* Vnde secundum hanc acceptionem viros perfectos in catalogo, seu albo Sanctorum descriptos ab hoc catalogo, & numero tanquam sacro canone, *canonizatos* appellat Ecclesia. Numerus ergo, seu catalogus, in quo sacri libri diuinitus inspirati recensentur merito canon dicitur, tam secundum rationem mensuræ veluti continuæ, quia per illam multa dogmata metimur, quæ et discretæ, ut scūs sit, quod ita scripturam canon constitutus est, ut præter earum numerum, quæ in auctoritatē canonicam receptæ non sunt, scripturæ sacræ non debeant appellari. Sicut autem in huiusmodi quantitatibus discretis non valet prædictio totius de parte diuisiuè (non enim dicimus, quod vnum modium frumētī sit canon frumentarius, nec vnus clericus canon, & catalogus) sic non potest dici quod aliquis liber sacer iuxta hanc secundam acceptionem sit canon: bene tamen (sicut & prædicta, quæ recensita sunt) de canone, seu canonici. Non satis

satis autē est, ut libri dicantur Canonici, quod mensurabilitatis habeant rationem, & sic sint regula, & canon iuxta primam significationem, nisi etiam denominationem suscipiant à canone secundum acceptionem secundam, scilicet, quia in illo continetur, cuius ratio ex ipsa mensuræ ratione desumi potest, quia nulla mensura habet rationem regulæ, & normæ quoad nos, & quantum ad exercitium, & in actu secundo, nisi per applicationem artificis, vel scientifici determinantis hanc rem, non illam habere rationem mensuræ, vel esse in mensurarum numero, ceteris adulterinis exploris, ut patet inductiue in omnibus facultatibus, & artibus. Vnde quamuis in actu primo sacri libri regulæ sint canones, & mensuræ à sua prima conditione, non possunt esse canones in actu secundo, & quoad nos seclusa applicatione Ecclesiæ cōsignantis hunc librum non illum, & hunc non illum habere rationem mensuræ determinantis, vel esse in mensurarum numero, seu canone. Quare meritò ex hac consignatione librorum sacrorum, qua catalogus describitur, canonici meritò dici debent, cum auctoritatem, & regulandi rationem, quam in se cum conditi fuerunt habuerunt, per ecclesiasticam consignationem innotescant.

Solutiones oppositionum.

AD primum. Eo loco Apostolus non de tota scriptura agit, nec de parte aliqua scripturæ, sed tantummodo de illo dogmate antiquatæ iam circuncisionis, quod in Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque preputium, sed noua creatura, quam regulam, idest rectitudinem doctrinæ seruantes (ut exponit Anselm.) verè Israelitæ sunt, qui à veteribus discedunt, & gratiam sectantur, ut dicit Chrysostomus in illum locum. Quod vero Philpp. 3. dicitur. *In eadem permaneamus regula*, vniuersam fidem intelligit, regula enim, (ut dicit ibi Chrysostomus homil. 12.) *Nec addi sibi quicquam, nec demi sustinet*; alioqui hoc ipsum quod regula est amittit, & perdit. Integra autem regula non est verbum scriptum, sed etiam traditum. Admissio autem quod scriptura sit regula partialis, dicitur canon secundum primam acceptionem; canonica tamen esse non potest, nisi per consignationem Ecclesiæ, & numerationem in catalogo factorum librorum, qui catalogus canon nuncupatur.

Ad secundū respondetur, cum 70. legant. *In omnem terram exiuit sonus eorum*, maiorem sibi auctoritatem vendicant, quàm nouelli isti Prædicantes, quasi cæci palpantes in meridie, Sed ne ex arena fugere videamur, admittimus illam lectionem, & dicimus dici Euangelicam prædicationem integrā, amissam, & normam credendorum, quia prædicatione integra verbum scriptum, & non scriptum completitur. Est autem scriptura norma, & amissis partialis iuxta primam significationem, sed requiritur applicatio huius regulæ per Ecclesiæ explicationem, & approbationem, ut explicatum est in corpore articuli.

Ad vltimum argumentum respondetur, concedendo scripturam, & quamlibet eius sententiam esse normam, &c. sed non satis est hoc, ut canonica dicatur, ut explicatum est: sed requiritur applicatio, & consignatio. In perpetuo autem paralogismo ver-

santur Prædicantes, nam quod canonici dicantur scripturæ libri, quia intellectum in credendo dirigunt, & affectum in operando, vna causa est; at non sola est, & integra, ut canon dici debeant, quia ut sit canon, & canonicus requiritur Ecclesiæ consignatio, sine qua canon, & canonicus liber sacer dici non potest, nisi remotè, seu in actu primo.

ARTICVLVS SECVNDVS.

Quinam sit Hebræorum canon, quando editus est, & an sit hic qui modo circumfertur.

NON modicā affert vtilitatem huius quæstionis solutio ad calūnias, & strophas hereticorū modernorū cōuellendas, qui semper Hebræorū canonē ecclesiastico canoni opponunt, & ad verecundiam etiam alijs Nouatoribus injiciendam, cum ab eodē Hebræico, quem tantopere canonem extollunt adhuc sacros libros auferunt, v.g. cum Lutherus librū Ecclesiastes exufflat, &c.

Pro parte affirmante.

Videtur primo, quod Hebræus canon ille sit, in quo tantummodo recensentur viginti duo libri conformiter ad alphabetum Hebræicum, nempe Moylis quinque, Iosue VI. Iudicum cum Ruth VII. Samuel VIII. hoc est primus, & secundus Regum, Melachim IX. idest tertius, & quartus Regū, Esaias X. Ieremias XI. Ezechiel XII. liber duodecim Prophetarum XIII. liber Psalmorum XIV. Prouerbia XV. Iob XVI. Daniel XVII. Esdræ XIX. Paralipomenon XIX. Esther XX. Ecclesiastes XXI. Canticum Canticorum XXII. Nam hanc supputationem faciunt Iosephus lib. 1. contra Appionem, & Philo lib. de mundo, & nostris Origenes apud Eusebium lib. 1. hist. cap. 21. Athanasius in Synopsi, & epistola Heortastica, Epiph. 1. contra hæres. 8. & lib. de ponderibus, & mensuris, Nazianz in metris, Hilarius præf. in ps. Hieron. in prologo galeato Damasc. 4. fide orthod. c. 18. Cyrill. Hierosol. catech. 4. Isid. 6. ethimol. & lib. de officijs Rabb. de instit. clericorum, Leontius lib. 2. de sectis cap. 2. & hanc canonis supputationem ab Esdra factam tenent communiter.

Pro parte negante.

Sed contra est, quia alij libri præter istos, ut canonicos habuerunt Hebræi, alludentes ad canonē, qui post Esdram editus est. Iosephus enim citans sententiam Ecclesiastici cap. 42. exaratam, *melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens*, ait illam sententiam ex lege esse depromptam.

Rabbi Azarias lib. 3. Meorhanaim cap. 2. fol. 29. dicit plurimos Rabbinos in Thalmude tam Hierosolymitano quàm Babylonico, ex eodem libro Ecclesiastico citasse sententias, nempe ex c. 3. 6. 11. 13. 32. 42. Rabbi Eliezer, ut refert Bereschith Rabbah fol. 10. colu. 1. parschach. 8. illud etiam citat cap. 3. *Altiora te ne quæsieris*, &c. librum tamen istum Ecclesiastici in Hebræorum vulgato canone nequaquā haberi compertum est.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

*Secundum diuersitatem temporum variè ab
Hebrais canon scripturarum
editus est.*

Respondeo dicendum, quod non vniformis habetur librorum canonicorum supputatio, vt docet noster Senensis lib. 1. Bibliot. Quidam enim solum numerum Alphabeticum simplicem attendentes iuxta viginti duo elementa hebraica totidem illis correspondentes libros supputarunt. Alij seruata eorundem elementorum simplicitate, solummodo ter repetita littera iod propter reuerentiam diuini nominis, quod Chaldaico more sic solent describere, illum numerum ad 24. extenderunt, Ruth separantes à libro Iudicum, & Threnos à Hieremia, post Esther locantes Ruth, efficientes numerum 21. mox numero 22. locantes Ecclesiastem, numero 23. Canticum Canticorum, numero 24. Threnos, quam supputationem fecerunt, nedum Rabbinus Aben Ezra, & David Kimhi, sed etiam à nostris, Melito apud Euseb. 4. hist. cap. 26. & alij apud Hieronym. in prolog. galeato, & in præf. Daniel respicientes ad mysticum numerum 24. seniorum in Apocal. descriptorum. Quidam verò quinque duplicatas litteras Hebræorum attendentes, quas finales vocant, ad numerum 27. extendentes alphabetum Hebraicum, libros quoque eosdem multiplicarunt, sic Epiph. lib. 1. hæres. 8. & Damasc. lib. 4. cap. 18. multiplicatio est, quia etiam separantes Ruth à Iudicum libro (licet Threnos cum Hieremia coniungentes) quatuor libros Regum supputarunt, & post primum Esdræ Nehemiam posuerunt, qui & 2. Esdræ dicitur. Omnes autem hos libros dicit Epiph. loc. cit. habebant Iudei vsque ad reditum à captiuitate Babylonis: & communiter tam ab hæreticis, quam orthodoxis tenebatur Esdræ tempore cōfectum hunc canonem, vel à Concilio magno, quod tunc erat (quod dicitur, Beth din, hoc est domus iudicij, vel Geneseth gedolah. i. cōgregatio magna) vel ab ipso Esdra præcipuo scriba, & Doctore illius Concilij. Serarius dicit proleg. 9. 16. ex sententia Epiph. lib. de ponder. factum hunc canonem quando missi sunt libri ad Ptolemæum Philadelphium: vel quando orta est hæresis Saducæorum, &c. quod etiam est probabile. Sed post Esdræ tempora editos alios canones, in quibus plures libri repositi sunt, tradit Genebrardus in chronologia, secundus enim canon factus asseritur in 6. Synodo Hebræorum, vbi Ecclesiasticus inter sacros repositus est libros, & tertius canon in 7. synodo Hebræorum, vbi Iudith, Tobias, &c. numerati sunt, qui in priori canone, cum adhuc aut non essent editi, aut apud omnes non esset manifestum an essent à Spiritu sancto inspirati, nec per Verbum, & Thumim, vel Bath, Kol. i. filiam vocis, aut per fumum (per quæ innotescerent oracula) vt diuini non ab omnibus cogniti sunt. Vnde factum est, vt cum res non esset apud omnes ante 7. Synodum explorata, in dubium à nonnullis fuerint reuocati, & post illius synodi 7. decretum, (cum non extet certum argumentum alios libros præter illos, quos posuit Esdras in prima synodo, fuisse in hac vltima synodo collocatos) non est mirum si à recentioribus Iudeis in moderno eorum canone non sunt exarati.

Solutiones oppositionum.

Ad primum. Illa supputatio simplex facta est ab Esdra in prima synodo magna, in qua solum ij libri recensiti sunt in canone, qui iam scripti erant; aut qui vt protocanonici habebantur: extitisse autem tunc deuterocanonicos, de quibus non apud omnes erat exploratum an canonici essent, certum est. Vnde Rabbi Azarias sup. cap. 17. fo. 175. de ijs loquens ait, *Fortasse Esdras sacerdos non apposuit manum, nisi ad eos libros, qui compositi fuerunt à Spiritu sancto, & lingua sancta, sapientes nostri intelligenter, ac prudenter non stabilierunt, nisi quæ ab illo effusa, & stabilita, potuit ergo esse, vt alios, lingua Aramæa descriptos, & Esdræ perspectos, & quod ope aliqua supernaturali fuerint descripti ab eodem, in aliquo canone postea fuerint collocati.* Vnde & expressè Iunilius lib. de partib. diuinæ legis cap. 3. cum quadam differentia receptos docet deuterocanonicos, & canonicos, loquens de priori canone, vt superius aliàs explicauimus, qui æqualiter postea in synodo Hebræorum equali reuerentia sunt recepti.

ARTICVLVS TERTIVS.

*Quisnam sit canon Ecclesiæ catholicæ,
& quando editus.*

Positio Nouatorum.

Nouatores canonem primum Hebræorum sequentes, solos illos, quos vocant Protocanonicos veteris testamenti libros recipiunt, similiter & noui testamenti solos quos nuncupant Protocanonicos suscipiunt, cæteris vt apochryphis reiectis; & hunc canonem Lutheranum, vel Calvinianum Patres commendasse proteruè contendunt. Horum loca, & dicta supra recensita sunt. Sed & Sibrandus Lubertus libris de principijs Christianorum dogmatum, aperte pronunciat, *eundem semper fuisse Iudeorum, & Christianorum canonem.* Iunius Hebræorum canonem solum diuinum vocat, canonem Græcorum humanum, & *δογματικόν*, hoc est opinabilem, & Vitaricus (à quo solent isti suffragari) canonem Hebræum dicit esse verum, & genuinum canonem librorum veteris testamenti, ac proinde hunc solum habendum Christianorum canonem. Circa tempus canonis Christiani, Pappus Minister Argentoratensis lib. attitulato, Contradictiones Doctorum nunc Romani Ecclesiæ edito. 1597. ait in Ecclesia Pontificia nullum fuisse canonem Biblicum à quater mille annis vsque ad Concilium Tridentinum. Sed & Vitaricus absurdum videtur, quod illic non fuerit omnium librorum canon ab initio nascentis Ecclesiæ constitutus, sed multò post, decretis Ecclesiæ fuerit fidelibus consignatus. Vnde & Thomam Stapletonum exultat, & arguit in suo duplicato pag. 6.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, quia Rom. 3. scriptum est de Iudeis, *Credita sunt illis eloquia Dei*, ergo non sunt plures libri veteris testamenti canonici, quam quod

quod contineantur in Hebræo canone iuxta 22. litterarum supputationem: solus ergo Hebræorum canon verè diuinus est, & Christianus, est argumentū Vvitak, Hunni, & Rulli.

Secundo, canon Hebræus probatur à Patribus, vt à S. Hieronymo in prolo. ab Hilario præfatione in psalmos, à Gregorio Nazianz. in metris, à Rodulpho Floriacensi lib. 4. in Leuit. cap. 1. à Leontio lib. de scētis, à Cyrillo Hierosolymitano cath. 4. à S. Athanasio in synopsi, à Synodo Laodicensi cap. 59. ab Isid. 6. ethim. Origene apud Euseb. lib. 6. t. 18. Melitone apud eundem lib. 4. cap. 26. Amphilocho ad Seleucum. Est Hunnij, & Sibrandi, quod ab alijs hereticis suffragatus est præsertim Vvitak.

Tertio, & est Vvitakeri. Qui in canone Hebræorum recensentur libri scripti sunt lingua prophetica, & lingua Chanaam: at Deuterocanonici non fuerunt scripti tali modo, non ergo in canone recipiendi: solus ergo canon Hebræus Christianus est.

Confirmatur, quia si libri isti scripti essent prophetice, Christus eorum testimonijs vsus esset: at nullo horum testimonio Christus vsus est, nec Apostoli, ergo. Minor probatur ex S. Augustino lib. 2. contra Epistolam Gaudentij cap. 23. dicente. *Hanc quidem scripturam, quæ appellatur Machabeorum, non habent Iudæi, sicut legem, & Prophetas, & psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet, tanquā testibus suis dicens. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me Luc. 24. ergo &c.*

Quarto, & est eiusdem, omnes veteris testamenti libros canonicos Ecclesia Hebræorum recepit, & approbavit. Hos Deuterocanonicos illa Ecclesia non recepit: ergo non sunt canonici. Minor probatur, quia si partem aliquam testamenti dominici Ecclesia illa respuisset, præsertim tam magnam, maximi sceleris, & sacrilegij rea extitisset, atque hoc illi crimen, aut Christus ipse, aut Apostoli obiecissent. ergo.

Confirmatur, quia si hos Ecclesia Iudæorum non modo recepisset, sed reiecit, sequeretur multos libros canonicos à nulla Ecclesia receptos; nam nulla erat ante Christum alia Ecclesia præterquam illa Iudæorum, ac proinde illam Ecclesiam errare potuisse manifestum esset, quod Papistæ nisi inuitè non concedent.

Quod si dicas non quidem receptos, sed minime reiectos: contra insurgit idem, Deum qui non recipit, reijcit, ergo similiter librum sacrum non recipere, reijcere est.

Quinto, quia canon, qui nunc apud Pontificios circumfertur nuperus est, à Concilio Tridentino fuit editus: ergo, &c. est Pappi.

Sexto, & desumitur ex Vvitakero contra Bellar. & in duplicato contra Staplet. Si certus canon constitutus est, immobilis, & vniformis esse debuit, ergo debuit etiam cōstitui in primitiua Ecclesia, alioquin si tunc canon non exstitit, duo sequuntur incommoda. Primum, quod absque iudicio Ecclesiæ libri, vt essent canonici, recepti sunt atque approbati. Secundum, quod non erant adeo eruditi tunc Christiani, vt pro canonicis reciperent, qui adhuc iudicio pastorum non essent comprobati. At videmus tunc nullum canonem constitutum: non ergo semper idem canon immotus, & inuariatus permanfit, &

sic sequitur solum canonem Christianum esse canonem Hebræorum.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia canonis vestigium apparet Ioannis ultimo dum dicitur. *Et scimus, quia verum est testimonium eius*: illa enim verba in persona Ecclesiæ dicta esse docent Doctores sacri, quantum ad nos testimonium perhibentis de tali libro, vt pro sacro susciperetur. ita Canus lib. 2. c. 7.

Secundo, quia Hieronymus loquens de Euāgelio Marci dicit, quod Petrus illud Ecclesijs legendum, sua auctoritate tradidit: consignatio ergo huiusmodi ad supputationem librorum sacrorum recipiendorum pertinet, quæ ab Apostolis facta est.

Secundo principaliter, nam contra, Tridentinus non nuperus est, sed antiquissimus: eundem enim canonem Concilium Carthaginense tertium, seu potius quintum, cui interfuit S. Augustinus, prescripsit retinendum. Dixi potius quintum: nam tertium celebratum prius est nempe anno 397. istud verò anno 419. quare non est cur quidam nasutus catholicos suggillet (vt Rainaldus Anglus de Ecclesiæ militans erroribus pag. 90.) quod tertium pro quinto dixerint: hoc enim diligenter ante ipsum perpensum est à nostris Catholicis, Baron. tom. 5. annalium in anno 410.

Concilium Romanum sub Damaso (& habetur d. 15. S. Romana) eundem canonem sequitur. Concilium denique Florentinum in epistola Eugenij ad Armenos Innoc. Primus epistola ad Exuperium eundem expressis verbis consignat.

Tertio principaliter. Patres hunc eundem canonem recensent. Augustinus lib. 2. de doctrina Christiana c. 8. *totus canon, &c.* Alcimus Auitus ad forem de consolatoria castitatis laude, versibus descriptum eundem tradit canonem.

Calliodorus similiter lib. 1. diu. institutionem c. decimotertio. *In historia libri vigintiduo sunt, &c.* omnes enumerans.

Isidorus Hispalensis lib. 6. ethimologiarum c. 1. eundem describit. *Hebræi vetus testamentum, &c.*

Rabbanus Maurus de institutione clericorum lib. 2. cap. 53. eundem tradit. *Hi sunt ergo libri, &c.*

Theodulpus Aurelianensis Episcopus in versibus, quos in fronte Bibliorum describi fecit. *Quo loco prima teneo Genesis, &c.*

Smaragdus Abbas ad c. 9. regulæ Diui Benedicti. *Codices legantur diuinæ auctoritatis, &c.*

Iuuo Carnotensis p. 4. c. 91. vers. de ordine librorum veteris testamenti. *Genesis liber primus, &c.*

Petrus Cluniacensis lib. 1. ep. 2. *Cum libros Moysi Iosue, Iudicum, &c.*

Vltimo, & principaliter arguitur ad hominem, Lutherus, Brentius, & alij Deuterocanonicas scripturas à canone reijciunt, & inter apochryphas collocant. Caluinus verò, Vvitakerus, & alij Calvinistæ deuterocanonicas scripturas veteris testamenti reijciunt, deuterocanonicas noui quasdam saltem admittunt. Vel ergo utræque recipiendæ, vel æqualiter essent explodendæ: sed istas noui testamenti

explodere sacrilegum putant Caluinistæ, ergo & similiter veteris testamenti Deuterocanonicas abijcere immane piaculum erit.

Pappuseriam thesi. 22. reddens rationes cur epistola Iudæ sit canonica simul cum secunda Petri, & tertia Ioannis, & cum epistola ad Hebræos, & Apocalypsi Sancti Ioannis ait. *Quia nunquam ab omnibus simul Ecclesijs dubitatum fuit, sed quedam Ecclesiæ us nūquam cōtradixerunt. Quæ dubitarunt, subdit, in nostram sententiam tuerunt, Niceph. lib. 3. Ecclesia iam dudum illas pro legitimis, Testamentarijs recipit. idem Hieronymus in catalogo. Concilium Laodicenum admittit. Dubitationis causæ non sunt satis graves. Argumentamur ab Ecclesia minus informata ad melius informandam, alias etiam indubitata venirent in discrimen.* Hæc iste nobis contra ipsum, & suos Lutheranos, & contra Caluinistas pariter arma subministrans, & veritati, vel inuitus testimonium perhibens.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Canon sacrarum Scripturarum legitimus ille est, quem catholica Ecclesia præscripsit.

Respondeo dicendum, sine dubio hunc, quem sacra Synodus Tridentina recipiendum præscribit Christianum, & catholicum, esse verum, & legitimum canonem. cuius ratio accipi potest, quod commune est in omnibus facultatibus, & rebus publicis. &c. canones præscribi ab habentibus publicam potestatem illos condendi, & conditos applicandi. Ecclesiam autem Romanam habere hanc potestatem certum est, dicente Ireneo lib. 3. cap. 3. *Quod ad hanc Ecclesiam propter potentiorē principatū necesse est omnem conuenire Ecclesiam, id est eos, qui sunt undique fideles, & rationem subdens huius recursus subdit, quia in ea semper ab his qui sunt undique, cōseruata est ea, quæ est ab Apostolis traditio.* Ab Apostolica autem traditione profectum hunc canonem monstrat successio Episcoporum perueniens vsque ad nos, quod est traditionis signum, ex eodem, eisdem libros consignans. Sed cum consignatio dupliciter fieri possit, verbo, aut tacito consensu, & scripto, & iterum simul, & successiue. Videndū est quando, & quomodo facta sit ista consignatio. Si loquamur de consignatione facta verbo, aut tacito consensu, & simul, ab initio nascentis Ecclesiæ editus est canon Tridentinus, non enim aliunde dogmata ad nos peruenerunt, nisi Apostolica traditione. Si loquamur de scripta consignatione, non simul, sed procedente tempore auctoritatem recipere meruerunt (videlicet Hieronymus in catal. script. Ecclesiæ). exemplificans de epistola Iacobi, cuius ratio accipi potest ex Lyrinenſi lib. contra proph. vocum nouit cap. 32. quod tunc Ecclesia scripto dogmata consignat, cum Hæreticorum nouitatibus excitata, quod sola traditione acceperat à prioribus, idem posteris chyrographo tradit. Sicut ergo nulla existente dubitatione initio nascentis Ecclesiæ de libris sacris ab Apostolis traditis, nullo decreto canonico opus fuit, quo tales libri scripto canone consignarentur, ita exorta dubitatione debuit Ecclesia illud, quod

apud quasdam Ecclesias (maximè ab Apostolis fundatas) indubitatum erat, in certum canonem redigere, ut ab Apochryphis diuini, & sacri libri fecerneretur, quod in citatis concilijs præstitum est, maximè exigente hæreticorum instantia.

Solutiones oppositionum.

AD primum. Multò magis Ecclesiæ commissæ sunt oracula Dei, in qua tanquam in deposito diuite, ut ait Ireneus, Apostoli quæcumque à Christo didicerunt reposuerunt. consultò autem Apostolus dixit indefinitè, *Eloquia Dei Iudæis esse credita*, non autem dicit omnia: multa enim volumina testamenti noui superaddita esse veteri canoni per Ecclesiam, nec hæretici possunt negare. Sittèdo autem in veteris testamenti libris, omnes illi libri, qui in ultimo canone apud eosdem hebræos in 7. synodo eorum recensiti sunt, sunt in nostro canone. Dato verò quod solum vnum canonem Hebræi ediderint iuxta numerum alphabeticum libros sacros supputando, non omnia eloquia Dei necesse fuit Hebræis innotescere: vnde multa quæ à parte rei, & obiectiue canonica erant apud se, tamen apud omnes (ob rationem assignatam ex Rabbi Azaria supra in responsione ad primum art. præcedenti) canonica non sunt habita, quæ tamen reuelatæ gratiæ tempore sacra esse, & diuina tradita sunt, & ut talia ab Apostolis, & successoribus palam Christianis annuntiata.

Ad secundum. Duplicem ordinem canonicorum librorum agnouerunt Patres citati. vnum certum, & indubitatum, de quo nulla extitit vnquam controuersia. alium de quibus aliquando apud quosdam non habentes perspectam traditionem dubitatum est, qui procedente tempore publico Ecclesiarum aliarum testimonio, decretis Ecclesiæ deinceps confirmato, auctoritatem obtinere meruerunt. Cum ergo è canone eos separant, à dicto ordine separant, quando re nondum explorata apud omnes, aut ab Ecclesia nondum definita in controuersiam vocabatur. Vnde non valet consequentia ista, olim de his libris secundi ordinis, qui in hunc sensum Deuterocanonici vocantur, dubitatum est, ergo non sunt canonici: nam pari modo hæc esset bona consequentia. Olim dubitatum est ante Apostolorum concilium, an legalia cum Euangelio seruanda essent, ergo post Ecclesiæ decretum legalia seruanda sunt cum Euangelio. Vnde hæc collectio, nec à Nouatoribus Caluiniculis, & etiam Lutheranis admitteretur. Olim dubitatum est de sudore sanguine Christi, Lucæ 22. descripto, de historia mulieris adulteræ Io. 8. de secunda Petri, secunda, & tertia Ioh. ergo hæ partes, & libri non sunt auctoritate Apostolica præditi. Sed in specie respondendo dicimus catholicos non secutos canonem Hebræum. Vnde Hieronymus etiā auctoritate Ecclesiæ motus, Iudith, & libros Machabæorum, ut canonicos recipit. Hilarius adijcit etiam ibi librum Tobie libro Iudith. Greg. Nazianz. nec sequitur canonem hebræum, dum Esther loco citato silentio præterit. Rodolphus nec canonem Hebræum sequitur lib. 13. Leu. quarto, dum numerat Sapientiam, & Ecclesiasticum cum ceteris libris canonicis. Sic & Leontius librum Esther omittens. Cyrillus abijciens librum Baruch non sequitur canonem Hebræorum, quem tamen est Hunnio cap. 8. sui examinis, negat esse

esse in canone hebræo. Idem fecit Athanasius addēs canonem hebræo epistolam Hieremiam, quæ est 6. capitulum Baruch, omittens etiam recensere librum Estheris. Synodus quoque Laodicensis, nec canonem hebræum secuta est, annumerando præter eos libros, qui sunt in canone hebræorum, librum Baruch, & epistolam Hieremiam. Isidorus, & Rabbanus pro nobis sunt. Origenes pro historia Susannæ alibi decertans, canonem hebraicum sequi non potuit. Melito Sardinensis si non meminit horum librorum Deuterocanonico- rum non rejicit, sic & Amphilochius.

Ad tertium si negaretur minor præclusa esset aduersario via arguendi non habenti scripturam, quæ unica, & sola est Nouatoribus arguendi sedes. Sed liberè negatur maior, nā vt dicit Hieronymus præfatione in Daniele, *Daniel maximè, & Esdras hebraicis quidem litteris, sed chaldæo sermone conscripti sunt*, & tamen aduersarius, vt canonicos veneratur.

Ad confirmationem negatur sequela maioris, nā nec Christus, nec Apostoli citant testimonia ex Canonicis Canticorum, Abdæ, Sophoniæ, & tamen vt canonici recipiuntur ab aduersario. Ad minorem. Non dicit Augustinus, quod legi, Prophetis, & psalmis Christus testimonium perhibet, tantum quasi solis his libris tanquam testibus suis perhibuerit testimonium. Nec propterea sequitur, quia libris deuterocanoniciis Christus testimonium non perhibuit, ergo excepit illos à testificatione tanquam non testes suos. Potest enim aliquis testis esse de aliquo etiam si de teste testimonium non perhibeatur.

Ad quartum negari potest minor, sequendo sententiam eorum, qui dicunt in 7. Synodo heb. omnes libros deuterocanonicos positos esse in canone. Negari potest etiam maior. Ad probationem negatur sequela: nam aliquid est solemnerè aliquid reprobare, aliud apertè alicui rei non testificari, dubiæ fidei esse patiendi, & nulla testificationis luce declarando ob rationabiles causas. Primum non fecit Iudeorum synagoga, & propterea erroris conuinci nō potest. Secundum fortè præstitit ob rationabiles causas supra tactas, eos suo canoni non attexendo, ordinante Deo, vt libros aliàs diuinitus inspiratos, nō dum toti synagogæ cognitos, cognoscendos Ecclesiæ noui testamenti referuaret, illi reuelando, eos Spiritus sancti auxilio fuisse descriptos.

Ad confirmationem patet ex dictis, si reiecisset illa incommoda manifestè sequerentur: at non reiecit etiam si non recepit, nam inter hæc duo recipere, & rejicere datur medium, nempe non recipere, negatiuè se habendo, cum recipere actum positiuū significet; sicut & rejicere, hoc est damnare positiuus actus est, & priori oppositus est: non recipere verò negatio est: quæ inter vtrumque actum mediare potest. Ad instantiam, qui non recipit Deum contrariè, Deum rejicit, vnde scriptum est, qui non est mecum contra me est. Qui non recipit Deum negatiuè se habendo, vt cum quis dormit, vel legit, non rejicit Deum, & sic in proposito. Vel dicendum, quod est dispar ratio, qui nō recipit Deum, Deum rejicit, nam actus est omissionis: potens enim est vnusquisq; illum recipere per gratiam diuinam adiutus, & tenetur, & propterea non faciens, Deum non recipiēs illum rejicit: at laborans ignorantia inuincibili, aut aliàs non obligatus aliquid non recipere, non pro-

pterea rejicit, quia non recipit. talis fuit synagoga, quæ publico canone non recepit, quod adhuc plenè non innotescebat, vnde nec recipere tenebatur.

Ad quintum. Ventosum illud argumentum ex argumentis nostris, sed contra, diluitur.

Ad vltimum. Immobilis semper fuit canon, & regula: nam in actu primo semper hi libri fuerunt canonici, sicut, & vnaquæque regula in actu primo habet rationem mensuræ, in actu vero secundo nō dum adhibita canonis applicatione, & explicatione, non apud omnes (vt modo est agnitus, & receptus, post applicationem, & explicationem) etsi non apud omnes, & omni tempore, tamen apud aliquas Ecclesias, easque Apostolicas tacito consensu idem canon prædicatus est, qui & postea ad dubitationes tollendas publico Ecclesiæ iudicio taxatus, & descriptus est.

ARTICVLVS QVARTVS.

Vtrum hic canon Ecclesiasticus sacras scripturas complectens vnus sit, & indiuisibilis, & æqualis authoritatis.

Positio Hæreticorum.

Dubitatio ista appendix est præcedenti. Hæretici namque solum cognoscentes pro canonicis libris veteris testamenti, quos Hebræi recipiunt, alijs reiectis, similiter reiectis quibusdam scripturis noui testamenti, alijs ablegatis, multiplicem canonem somniarunt. Kemnitius in examine canonem diuidit in fallibilem, & infallibilem. primo loco collocat eos libros, de quibus aliquando dubitatum est. Secundo loco alios, de quibus nunquam extitit controuersia. Vvitaerus lib. 1. controu. 1. diuidit canonem in proprium, & improprium. Franciscus Iunius controu. 1. cap. 10. canonem diuidit in diuinum, & humanum, in vniucum, & æquiucum, in primarium, & secundarium: in Protocanicum hoc est authoritatis indubitata, & Deuterocanicum, hoc est fallentem continentem authoritatem, quæ vltimam partitionem perperam catholicis affigit Vvitaerus loco cit. cap. 4. q. 1. Franciscus Gummarius in suo Anticostero c. 9. diuidit canonem in eum, qui est fidei, & illum, qui est lectionis Ecclesiæ, & firmandos mores.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, quia multi Patres nedum dubitarunt, sed expresse negarunt aliquos libros esse in canone, qui nunc in eodē canone recensentur id habemus ex Laodicensi omittente Apocalypsim. Item ex S. Athanasio epistola heortastica 39. distinguente biblia in canonica, & non canonica. *ἡ ναὶ κανονικὴ, & ἡ ναὶ ἀκανονικὴ*. Eusebius etiam lib. 3. c. 25. quasdam scripturas appellat ancipites. Ex Epiphanio hæres. 8. qui etiam distinguit inter externos, libros canonicos, & alios, qui sunt ambigua lectionis, inter quos recenset Iesu filij Sirach, & Sapientia libros, & libro de ponderibus, & mensuris de iisdē dicit, quod vtilis quidem sunt, & commodi, sed in numerum receptorum non referuntur. Iunilius 1.

de partib. script. sac. cap. 7. diuinos libros distinguit in eos, quos dicit perfectę authoritatis, & in eos medię authoritatis. primos vocat absolutę canonicos, secundo, eos qui à pluribus illis adiunguntur.

Secundo arguitur ex distinctione illa, quam toties replicat Hieronymus, quod alij libri sunt, qui valēt ad dogmatum probationem alij qui ad ædificationem plebis. vnde in prologo libri Salomonis dicit. *Hec duo volumina Ecclesiasticus, & Sapientia legat Ecclesia ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Simile dicit præf. in Prou. Eandem distinctionem vsurpat Rufinus in symbolum Apostolorum.

Tertio arguitur ex graduatione dispari, quam facit August. 2. de doctrina christiana cap. 8. in scripturis recipiendis, ut eas, quę ab omnibus recipiuntur Ecclesiis catholicis proponat eis, lector catholicus, quas quędam non accipiunt. In eis vero, quę non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures, grauiioresque accipiunt eis, quas pauciores, minorisque authoritatis Ecclesię tenent. Si autem alias inuenerit à pluribus, alias à grauioribus haberi, quanquam hoc inuenire non possit, equalis authoritatis habendas puto. Si ergo idem sit de omnibus iudicium, quod Papię contendunt superuacanea omnis admonitio, præceptumque videri debet, est Vitakeri, & Kemnitij.

Confirmatur ex eodem Augustino, & est Vitakeri: nam lib. 17. de ciuit. Dei cap. 20. docet minus firmas esse, quę non sunt in canone Hebręorum.

Quarto, quia ipsimet Papię post Augustinum, & Concilia tali distinctione vsi sunt, libros sacros diuidentes in protocanonicos, & deuterocanonicos, ut est videre apud Sixtum Senensem lib. 1. bibliot. est Vitak. & Caietanus dixit libros canonicos intelligi posse dupliciter. vno modo ut sint canonici, hoc est regulares ad fidei dogmata regulanda, altero modo ad regulandos mores. Si ergo vnicus esset constitutus canon, non ignorassent, aut dissensissent: ij, quos Romanę Ecclesię pro suis alumnis agnoscat; hæc Vitakerus. Confirmatur (& est Hunnij ratiocinatio) si olim quorundam librorum certitudo satis explicata non fuit. vnde ergo nunc post aliqua sæcula certitudo illa emerfit?

Vltimo ex ipso Ioseph Hebręo argui potest, qui lib. 1. cōtra Appionem dicit libros post Artaxersem scriptos, pari fide dignos non fuisse.

Confirmatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas Aggustini. ille namque lib. 2. cap. 10. de doctrina christiana, instruens solertem indagatorem ad sciendum quęnam sunt scripturę canonice, subiungit. *Totus autem canon scripturarum his libris continetur, equaliter omnes libros comprehendens, qui in Tridentina Synodo recipiuntur, & subiungit. In his omnibus libris timentes Deum, & pietate mansueti querunt voluntatem Dei, & lib. 4. c. 6. sic dicit. Auctorum nostrorum scripta diuinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt.* Sed ne putetur ista sententia esse solius Augustini, adest sententia Concilij Carthaginensis Tertij can. 21. & 44. cui Augustinus in-

terfuit: sicut enim dicit. *Placuit ut præter scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur sub nomine diuinarum scripturarum: sunt autem canonicę scripturę, id est Genesis, Exodus, &c.*

Secundo principaliter, & primo rationibus, quia canon ad æquata diuisione loquendo, vel est Synagoge, vel Ecclesię Christianę, ut apparet ex Epiph. lib. de ponde. August. 17. ciu. cap. 20. & 18. cap. 36. Hieronymo in prologo Galeato. Rursus, vel canon catholicus est, aut hereticus, hoc est, vel ille, qui legitimo canoni addit aliquid, vel demit, ut patet ex Augustino 2. de actis cum Felice Manichęo cap. 6. & nunquam Christianus canon diuisus auditur in fallibilem, & infallibilem, & in similes phanaticas diuisiones. ergo, &c.

Amplius secundo, quia idem Christianus canon apud Orig. tom. 1. in Matt. Euseb. 6. hist. cap. 25. August. 2. contra Cresc. Gram. c. 31. vocatur Ecclesiasticus, & epistola 135. non clericum, sed laicum existimat illum (ob authoritatem Concilij prædicti Carthaginensis) qui in Ecclesia legerit quidem scripturas, eas tamen, quę Ecclesiasticę non sunt, hoc est ut idem loquitur, non canonicę. Impertinenter ergo canon Christianę Ecclesię diuiditur in canonicum, & Ecclesiasticos libros.

Rursus tertio, quia etsi forte in aliquibus Ecclesijs legerentur hi libri, de quibus aliquando dubitatum est, ad instructionem cathecumenorum, & ædificationem plebis, non est credibile hunc morem omnes Ecclesias peruasisse, imo in præcipuis Ecclesijs, ijsque grauioribus contrarium morem seruatum esse, ne ingenia rudis plebeculę, & cathecumenorū obruerentur, docemur ex Cyrillo Hierosolimit. cathec. 4. *Cum ne ista quidem, quę omnes confitentur, scias quod in dubijs discere laboras.* vnde assignato canone integro sacrarum scripturarum, subdit. *Reliqua omnia in alio loco repone, & quotquot in Ecclesijs loquuntur, quę autem in Ecclesijs non loquuntur, eas scripturas, neque legas.*

Item membra diuidentia iuxta regulas dialecticas debent participare naturam diuisi, ut cum diuiditur animal in rationale, & irrationale, optima est diuisio, cum diuisi animalis naturam participant. at diuisus est canon sacer, canon christianorum, canon Ecclesiasticus; membra diuidentia sunt, fallibile infallibile, æquiuecum vniuocum, proprium improprium, quę non participant, sed repugnant naturę diuisi: de ratione enim canonis, & regulę est, ut sit infallibilis, ut dicitur infra; ergo perperā diuiditur canon in fallibilem, & infallibilem.

Quinta, si valet illa distinctio, quod quidam leguntur ad fidei argumenta desumenda, quidam ad informationem morum, quaritur, vel accipitur lectio genericę pro omni eo, quod vtiliter legi potest, vel strictę, nempe pro ea lectione, quę fit sub nomine diuinarum scripturarum; non primo modo, quia in can. 47. Concilij Carthaginensis. post constitutum canonem subiunxit Concilium, *licet etiam legi passionēs martyrum.* Leguntur similiter sermones, & homilię Patrum. & præterea si hoc modo vsurpatur lectio, nullus esset constitutus canon, vel adeo esset amplius, ut comprehenderet pariter gesta prædicta, & homilias, &c. si pressius ergo omnes libri erunt ad fidem, & mores viles, & nulli erunt, qui sint viles tantum ad morum ædificationem tantum, & non

non fidei inanis ergo est ista distinctio.

Ultimo, ad hominem. Isti, qui è regione opponuntur canonicis libris stricte sumptis, Ecclesiastici dicuntur, quia legebantur ad ædificationem plebis, & cathecumenorum, ut ex Patribus conantur probare aduersarij: sed tantum abest, ut hoc fateantur aduersarij, ut plenis buccis, dicant ædificationi potius obesse: manifesta ergo est aduersariorum contradictio. Minor probatur: nam Iunius c. 14. in Tobiam cap. 6. dicit, *ibi doceri magiam, ut partim inquit doctrinam Democriti Magi, quæ apud Plinium habetur, partimque impura traditione iudeorum possumus confirmare.* Polonus Basileensis in lib. Iudith illius sanctæ mulieris macerationem per ieiunia, & cibicium vocat superstitionem, orationem pro mortuis Caluinus ut superstitionem traducit. Amplius Iosephus Scaliger in suis animaduersionibus Eusebianis pag. 99. ait. *Quod contraria sunt ista, quod alij libri sint Ecclesiastici, alij apocryphi, nam primi dicuntur libri, quorum lectio est in Ecclesia; secundi vero generis sunt, quæ non leguntur.* Sed ut patet ex veteri Ecclesia omnes libri, de quibus modo controuertunt. Nouiores, legebantur in Ecclesia, ergo omnes sunt Ecclesiastici. Et tandem si è regione contra canonicos diuiduntur ij libri ab aduersarijs, de quibus aliquando dubitatum est, & propterea dicunt esse improprie canonicos, & æquiuocæ, &c. pariratione multi non essent presbiteri canonici, ut epistola ad Hæbreos 2. Petri, duæ Ioannis posteriores cum Apocalypsi, quos tamen Caluiniant recipiunt, ut supra dictum est: ergo inanis, & vana est talis distinctio. Sed fortius virguntur, nam Fulco in responsione ad pseudo catholicum pag. 5. de canone Ecclesiastico, loquens ait. *Potest quidem Ecclesia Christi vera scripta ab adulterinis discernere, & verbum Dei ab inuentis humanis, hoc autem iudicium à Spiritu sancto habeat.* Iuclius in defensione Apol. pag. 201. vel iuxta editionē 1571. pag. 242. *Habuit Ecclesia Dei Spiritum sapientie, quæ veras scripturas à falsis posset discernere, & alius Protestant apud Bullingerum de scriptura, & Ecclesia fol. 71. & 72. In hoc ait, autoritas Ecclesiæ, & diligentia eius elucet, quod vera scripta partim testimonio suo probauerit, & partim spirituali suo iudicio scripta indignari fuitauerit.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Vnus idem omnino indiuisibilis, & equalis auctoritatis extitit semper quoad totam vniuersalem Ecclesiam, diuinarum scripturarum canon.

Respōdeo dicēdū, qđ sicut supradictū est, canō idē est, quod regula, est autem de ratione regulæ, ut sit vna vnitatis indiuisibilitatis, propter quod dixit Philosophus 10. Metaph. t. 4. quod omnia, quæ sunt vnius generis mensurantur aliquo vno, quod est primum in illo genere; propterea non possunt in illo genere esse plures mensuræ. Cuius ratio consistit in eo, ut ex ea tanquam ex vno possint multa cognosci. Cum ergo ex canone scripturarū, quæ sint scripturæ recipiendæ, quæ explodendæ, habeatur, est

cōtra rationem canonis, ut in tot diuisiones feretur, quot hæretica malitia adinuenit, sed vnus, & solus est Christianorum Catholicorum canon, proprius, infallibilis, valens equè ad firmanda dogmata, sicut ad morum informationem, & per consequens omnes libri in eo contenti parem in se, & in actu primo habuerunt semper auctoritatem. Verum contingit in mensuris, ut supra dictum est, quod etsi in actu primo, & remotè, & ut loquuntur nostri, radicaliter habeant, ut dirigere possint, tamen cum connotent respectum ad id quod mensuratur (quod per actuale, aut proximam mensurationem, aut mensurandi rationem exercetur, quod est cognosci, & proponi, seu applicari, ut regulam) nihilominus ante hanc applicationem dubitari contingit quoad nos de huiusmodi regula an habeat regulandi rationem. Ita & in multis libris canonicis factum est, qui etsi canonem Christianum integrent; essentque cum illis alijs libris norma credendorum, &c. quoad nos dubitatio extitit, an vere canonici essent. Vnde, & distinctio illa etiam apud orthodoxos circumfertur, quod librorum canonicorum quidam sunt Protocanonici, id est, de quibus nūquā extitit dubitatio, quidam verò, & Deuterocanonici, id est, de quibus aliquando dubitatum est: quæ diuisio sic explicata sanum, & orthodoxum habet intellectum. Et Augustini optima est gradatio, ponentis primo loco, eos quos omnes Catholica Ecclesiæ recipiunt. Secundo loco, quos plures, & grauiores Ecclesiæ coniungunt. Tertio loco, quos plures, vel grauiores disiungunt. Quarto loco, quos pauciores, & maioris auctoritatis Ecclesiæ suscipiunt, ut patet ex allegata auctoritate. Vnde secundum hanc sententiam Augustini possent dici iuxta hunc sensum expositum, quod librorum sacrorum non solum quidam sunt protocanonici, & Deuterocanonici, sed quidam, & Trito canonici, & Tetartocanonici. Difficultas autem est cum dicitur quoad nos dubitatum esse de quibusdā libris, pro quibus supponit particula illa, *quoad nos.* Quidam dicunt supponere pro populis fidelibus cōtradistinctis à Pastoribus quibusdam Ecclesiæ, est Ambrosij Catherini apud Rogerium de lib. canon. cap. 18. Sed hoc non potest stare: nam expressè quidam Patres dicunt, ut Hieronymus, & Rufinus, *quod legit quidem Ecclesia ad adificationem plebis, sed eos non recipit, expressè loquētes de Prælati quibusdam Ecclesiæ, qui ut apparet in nonnullis eorum opusculis de his dubitarunt.* Quare dicendū est, quod quoad nos, loquendo de aliquibus Ecclesijs tam à populis, quàm à Pastoribus nonnullis dubitatum est de quibusdā libris, num essent in canone Christianorum numerandi. Loquendo verò quoad Ecclesiam Catholicam in vniuersali non solum secundum se, sed & quoad nos omnes libri, qui fuerunt nuper in Tridentino Concilio numerati, semper ab initio pares fuerunt in certitudine, & auctoritate, & in seipsis, & quoad Ecclesiam Catholicam: semper enim fuerunt aliqua Ecclesiæ, vel aliqui Patres, qui fuerunt testes traditionis huiusmodi librorum antequam canon Ecclesiasticus conderetur. Vnde Augustin lib. de prædestinatione SS. cap. 14. exemplificans de libro Sapientiæ dicit, quod *proximi Apostolorum egregij tractatores qui eum testē adhibuerunt, nihil se adhibere, nisi diuinum testimoniū credi-*

crediderunt. Vnus ergo in se, & indiuisibilis est, & fuit canon sanctarum scripturarum, & quoad Ecclesiam vniuersalem, licet quoad aliquas de quibusdam libris sit dubitatum, imo & à canone eodem separati.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur, eos Patres, qui omiserunt recensere omnes libros canonicos, vel aliquos negarunt nullum præiudicium nobis asserere, nam non apud omnes fuit perspecta traditio, propterea vel omitti, vel negati, unde Biltonus superintendens Vuiatonienis in recognitione passionum Christi impressa 1604. pag. 664. scripsit. *Patres qui quasdam scripturæ partes negauerunt, aut omiserunt nihil auctoritati earum derogare.* omnes autem alios allegatos Patres pro nobis stare dicimus: nam non diuidunt canonem illa diuisione ab hæreticis tradita: sed vnum agnoscunt canonem Ecclesiæ, alterum Synagogæ, & negantes aliquos libros esse canonicos locum sunt de canone Synagogæ: canone inquam, primo, vt dictum est. vel si simpliciter, vt non canonicos acceperunt excluderunt illos à canone Christiano, & extra non diuisum canonem, iuxta regulas dialecticas, libros eosdem in alio ordine collocarunt.

Ad secundum. Cum Hieronymus, & alij Patres non dent illis libris, qui leguntur ad plebis ædificationem nomen, *Canonici*, satis insinuant non esse rectam hanc diuisionem, quod librorum sacrorum in canone contentorum quidam sunt ad fidem firmandam, quidam ad componendos mores.

Ad tertium. Illa graduatio Augustini monstrat de nonnullis libris, qui æqualiter cum alijs in canone continebantur secundum se, & quoad Ecclesiam in vniuersali, dubitatum esse apud quasdam Ecclesias, quod damus libenter. Nunquam tamen aduersarij reperient in Augustino discrimen esse inter libros dictos, & reliquos, de quibus nunquam extitit dubitatio quædam ad infallibilitatem, quasi alij alijs sint infallibiliores, & certiores. æquale ergo iudicium, & æqualis est conditio secundum se, &c. vt explicitum est.

Ad confirmationem. Non id Augustinus simpliciter dicit, sed ad hominem, hoc est minus esse firmos quoad contradictores, quales erant Iudei, contra quos ibi pugnam suscipiebat; nihil enim Ecclesiastici, & Sapientie libris aduersus eos poterat proficere, quos in suo canone non censebant.

Ad quartum. Diuerso sensu Catholici quidam (à quibus Hæretici verba sunt suffurati ad hæreses suas condendas) distinxerunt libros sacros in Proto canonicos, & Deuterocanonicos, ac illi distinxerunt: nomine enim Protocanonicorum eos intellexerunt, qui prius cognitione, & tempore reliquos præcesserunt, & sunt illi, de quibus nunquam apud aliquem Patrum, vel Ecclesiam extitit dubitatio: nomine Deuterocanonicorum intellexerunt eos, qui vt scripsit Hieronymus, procedente tempore meruerunt auctoritatem, de quibus fuit aliquando controuersia: non quidem apud totam Ecclesiam in vniuersali (quicquid aliqui aliter senserint) sed apud quasdam Ecclesias in particulari, vt explicatum est.

Hæretici vero eo sensu talem commenti sunt distinctionem ad insinuandum non omnes æqualiter certos esse, sed hos illis esse infallibiliores. illa autem distinctio canonicorum librorum, vt canonic i dicatur quidam ad regulandam fidem, quidam ad regulandos mores commentitia est, & contra Ecclesiæ sensum, contra quem non pugnarunt pertinaciter Ecclesiæ alumni, etsi post Ecclesiæ decreta scripserint: coniungit enim sæpe, vt res salubriter instituta, & legitimo decreto obsignata, aut ignoretur, aut non intelligatur, aut si etiam noscatur, obliteretur, & obliuioni mandetur: vt multoties accidit in similibus dogmatibus. Multo minus mirandum est ante Ecclesiæ decreta de ijsdem dubitatum esse etiam à Pastoribus grauissimis Ecclesiarum, potuit enim illis non adeo esse perspecta traditio, quæ alijs erat manifesta, quæ tunc dilucidata est, cum in Concilijs liberè potuerunt Ecclesiæ Patres congregari, & decreta, quod prius persecutione vigente, non erat permixtum condere, vt in Nicæno primitus factum est, vbi canon editus est scripturarum recipiendarum, vt diximus supra ex Hieronymo.

Ad confirmationem respondetur, quod certitudo emerfit apud omnes ex seruata traditione apud quosdam illibatè, & tunc habuit locum regula Augustini, vt plures paucioribus, grauioribus minus grauioribus Ecclesijs proponerentur, illeque per has erudirentur, vt in quæstione de Baptismate hæreticorum, & similibus factum est.

Ad vltimum, illi libri post Artaxersem simpliciter fuerunt diuini æqualiter apud Synagoga vniuersalem sumptam, licet apud quosdam fuerit de illis dubitatum.

ARTICVLVS QVINTVS.

Quo ordine numerentur libri canonici, & an recta sit Ecclesiæ Catholica circa eosdem dispositio.

Positio Nouatorum.

NEc ordini librorum sacrorum pepercit temeritas Nouatorum illum inuertendo. Munsterus namque primò ponit post Pentateucum Iosue, Iudices, Samuelem, Reges tres, Prophetas maiores, Isaiam, Hieremiam, Ezechielem: mox. 12. minores; deinde psalterium, Iob, Danielem, Paralipomenon, Cantica Canticorum, Ruth, Threnos, Ecclesiasten, Esther. In Biblijs Tigurinis post Pentateucum, & Iosue, Iudices, Samuelem, & Reges, ponitur Esther: mox Prophetæ maiores, quos minores insequuntur: deinde Iob, psalterium, libri Salomonis. Quos verò censent Apochryphos hoc ordine disponunt. Primo enim loco Tobiti liber (sic enim Hebraizando loquuntur) locatur, oratio deinde Menaschis: mox hi, qui sequuntur, nempe Iudithæ lib. vnus, Baruchi lib. vnus, epistola Iermeiahu, Adiectiones ad Danielem, Hezre tertius, & 4. Adiectiones ad librum Hesther, Schimhonis lib. vnus, qui vulgò tertius Machabæorum dicitur, & Machabæorum primus, & secundus. Vltimo loco dydascalici attexuntur, vide.

videlicet, liber Sapientie, & Ecclesiastici. Hoc ordine recensentur in noua versione Iunij, & Tremelij. Sed Colinus Zuinglianus in editione Tigurina, sic disponit, vt primo loco Sapientie liber locetur, mox reponuntur isti qui sequuntur, Ecclesiasticus, oratio Manasses, Baruch, partes Danielis, Iudith, Esdra tertius, & quartus, Esther partes, Machabæorum primus, & secundus. At Lutherus in sua Germanica versione, sic eos disponit. Iudith, Sapientia, Tobias, Sirach, Baruch, Machabæi, Esther partes, Danielis partes. In nouo vero testamento, antiquum seruant ordinem librorum in Protocanoniceis, id est ijs, de quibus non exitit apud quosdam vnquam dubitatio. Illos vero de quibus aliquando ab aliquibus cōtrouersum est, sic Lutherus collocat: duas namque S. Petri primam, & secundam epistolam primo recenset, mox tres epistolas Ioannis, deinde epistolam ad Hebræos, postea epistolam S. Iacobi, epistolam Iudæ demum cum Apocalypsi Ioannis.

Oppositiones eorundem.

Arguunt primo, quia equum erat non discedere Ecclesiam à supputatione, & partitione Hebræa, quam & Hieronymus approbat in prologo galeato (quem sequitur Isidorus 6. ethimol.) & in præfatione lib. Regum, & Danielis partientes libros veteris testamenti in tres classes, in legalem, ubi continetur Pentatheucus; in prophetica continentem Iosue, Iudices, Samuelem, Reges, Hieremiam, Ezechielem 12. Prophetas minores, & Agiographam continentem Iob, Psalmos, Prouerbia, Ecclesiasten, Cantica, Danielelem, Paralipomenon, Esdræ duos, Esther, Ruth, Lamentationes. Quamuis quantum ad hanc partem, quæ cherubim, seu agiographa continet, nonnulla sit diuersitas inter ipsos Hebræos, aliter enumerantibus Thalmudistis in Bababathra cap. 1. fol. 14. Aliter Massoreticis, aliter magna editione Hebræorum Bombergiana, aliter Germanicis Hebræorum Biblijs.

Secundo, quia etiam inter ipsos Patres cernitur diuersus supputandi modus librorum veteris testamenti. Nam Damascenus 4. de fide orthodoxa, in quatuor quinaris illos distribuit, in legalem, agiographum, Carminum, Prophetarum, & præter hos ex vno binario, duos alios libros locat. Gregorius vero Nazianzenus in suis hexametris lib. 1. aliter distribuens libros in Historicos, Propheticos, Poeticos, dissimiliter eosdem ordinat. Nonnulli Latini apud Senensem aliter diuidunt hos libros in legales, Historicos, Paræneticos, Propheticos, alio situ eosdem locant.

Tertio. Nam liber Iob ante omnes scriptus est libros, & tamen non ponitur primo loco. Similiter Oseas primus omnium prophetauit, & tamen multis nedum maioribus, sed & minoribus Prophetis postponitur.

Quarto. Euangelium Ioannis post omnes libros noui testamenti scriptum fuit, & tamen non ultimo loco locatur. Similiter epistola Iacobi ceteris omnibus epistolis scripta est, primo ergo loco ponenda erat. Similiter & Iudæ epistola scripta est ante Ioannis epistolas, ergo.

Quinto. Petrus omnibus Apostolis erat dignior, omnibus ergo epistolis canonicis, & catholicis præponenda erat eius epistola.

Sexto, in Paulinis epistolis non seruatur ordo aliquis iuxta tempora scripturum: nam vt dicit Chrysostomus præfatione in epistolam ad Romanos, omnium prima epistola fuit ad Theffalonicenses, deinde epistola ad Corinthios, postea epistola ad Romanos scripta est antequam Romam perueniret Roma verò scripsit ad Philippenses, ad Hebræos, ad Timotheum, epistolam verò ad Philemonem sub extrema senectute scripta est, post eam scripta est epistola ad Colossenses. epistola ad Galatas eam quoque, quæ est ad Romanos præcedit. hæc ex Chrysostomo.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum fundamentis.

Sed contra est supputatio facta autoritate Ecclesiæ, contra quam nullus nisi Hæreticus sentit. Sic supputant Concil. Carth. 3. Innoc. I. Florent. Tridentin.

Secundo, quia eodem modo eos disponunt Patres Aug. Cassiodor. Isidorus, & alij supra relati.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Rectè ab Ecclesia Catholica libri sacri eo quo circumferuntur ordine dispositi sunt.

Respondeo dicendum sicut dicit Chrysostomus præfat. in epist. Pauli, quod hunc laborem inquirendi de tempore scripturarum, & de ordine librorum quomodo collocentur, nullus debet existimare esse superuacaneæ curiositatis, confert enim multum ad dissoluendas quæstiones scire tempus, quo canonicæ scripturæ editæ sunt, quod præcipue apparet in epistolis S. Pauli, prout ibidem latè idem Sanctus ostendit. Ordinem verò librorum attingere iuuat multum ad sciendam scripturarum materiam, aut alias circumstantias, quibus prudenti consilio motos Patres, & Ecclesiam ad taliter cōstruendum scripturarum catalogum, prout nuccernitur, existimanda est: præsertim ad retundendam Nouatorum impietatem, qui omnia miscere studuerunt, nouitatis libidine, quos in simili depingit Cassiodorus lib. 1. instit. diu. lect. cap. 11. dicens. *Sunt nonnulli, qui putant esse laudabile, si quid contra antiquos sapiant, & aliquid noui, unde periti videantur inueniant.* Vt autem aliqualis ratio huius, qui nunc apud orthodoxos cernitur ordinis appareat. Sciendum est, quod meritò primo loco Pentatheucus collocatur; liber enim ille est de prima rerum, & hominis institutione, statu, lapsu, inundatione, diuisione filiorum Adæ, institutione, & instructione populi Hebræici, eiusque conseruatione, & propagatione, & progressu, quæ omnia à libro Geneseos vsque ad 4. Regum tractantur. Post quæ hæc præterminata duobus libris dictis Paralipomenon suppleta sunt, & post illos locata. Sequitur post illos historia Esdræ 2. Paralipomenon cap. ult. vers. 3. inserta, vt principium

piam istius sit finis lib. Paralipomenon. Quia verò ante captiuitatem Babylonis Tobie historia incidit, ante librum Iudith locatur, & Iudith ante Esther, quæ prius præcessit. Interruptio verò filo historiæ Hebræorum secundum ordinem temporum, quidam libri prophetales, secundum alios Poetici, secundum alios agiographi nuncupati recensentur. primo Iob, deinde Dauid, mox Salomonis libri, Ecclesiastes, Prouerbia, Cantica Canticorum, mox annectitur liber Sapientiæ (qui omnes à Salomone descripti sūt) quibus annectitur postea liber Ecclesiasticus, & licet sit post alios Prophetas descriptus, quia tñ paræneticus est, & sapientialis, ne libri omnes sapientiales disiungerentur, in vnum locatus est cum libris Salomonis. Subsequuntur mox alij libri Prophetarum, & primo eorum, qui maiores dicuntur. Esaias enim prophetauit antecaptiuitatem, Hieremias ante, & post, Ezechiel post transmigrationem, & urbem desolatam, Daniel, qui etiam post reditum vaticinatus est. Subsequuntur minores, qui de exiguis prophetauerunt. Verum est ex Hieronymo in Ezech. cap. 30. in quibusdam locis non seruari ordinem temporum, sed quod postea factū est prius refertur: aliud enim est historiam, aliud prophetiam scribere. Vltimo loco reassumpto filo historiæ Hebræorum gesta populi Dei sub Græcorum Imperio describuntur in libris Machabæorum. Quantum attinet ad libros noui testamenti primo loco est Matthæus, qui oculatus testis fuit, & primus omnium scripsit Euangelium; sequitur Marcus, non quia prius scripsit, quam Lucas (nam Marcus scripsit Romæ anno 47. ab incarnatione Christi, Lucas anno 25. aut 26. ut videtur in Baronio tom. 1.) sed quia à Petro audiuit Euangelium, quod & eodem iubente scripsit. Sequitur, & Lucas, qui iussu Pauli edidit pariter Euangelium. Ioannes vltimo loco recēsetur, quia vltimus omnium scripsit Euangelium. Subsequuntur Actus Apostolici non attendita ratione temporis. Siquidem post Lucæ Euangelium essent attendendi, sed habita est ratio historialis, ut perfecta ratione historiali gestorū Christi Domini, post ea recenserentur Actus Apostolorum. In epistolis vero S. Pauli non attenditur ordo temporis, sed dignitatis: nam primo loco quantum ad Ecclesias Romana Ecclesia posita est, 2. Corinthiorum 3. Galatarum 4. Ephesiorum, 5. Philippensium, 6. Colossensium, 7. Thessalonicensium, vltimo loco posita est epistola ad Hebræos, quæ aliquando dubitationem à quibusdam passa est an esset D. Pauli. Quantum verò ad personas ponitur primo epistola ad Timotheum, secunda ad Titum, tertia ad Philemonem. Sequuntur epistolæ aliorum Apostolorum, & primò Iacobi Apostoli Episcopi Hierosolymitanorum, qui à suo Episcopo edocendi erant. Subsequuntur epistolæ D. Petri, & tres Ioannis inter eas seruato ordine dignitatis, & primo loco Petri epistolæ collocantur, vltimo autem loco concluduntur epistolæ huiusmodi paræneticæ epistola catholica Iudæ. Nouissimè totus noui testamenti catalogus Apocalypsi sigillatur, qui prophetalis est, & nouissimorum temporum continet prophetiam, & hoc ordine sapientia Dei (cuius spiritu scriptæ sunt conditæ) mirificè resplendet, tam rationabiliter scripturæ libros ordinantis.

Solutiones oppositionum.

AD primum argumentum in oppositum. Partiones illæ sanctorum alicui fundamento nituntur, vel antiquitatis, vel materiæ, quæ tractatur, ut historiæ, prophetiæ, poetiæ, &c. & huiusmodi. ceterum partitio Hæreticorum diuidens libros sacros in canonicos, & apochryphos, se hæreticam, prodit contra Ecclesiæ auctoritatem, pari gradu, omnes libros dictos, ut sacros recensentem. Insuper in ipsismet libris, quos ut sacros recipiunt in illis recensendis nullum seruant ordinem, nec naturam, nec doctrinam, nec temporis, nec dignitatis, ut manifeste appareat eorum studium fuisse omnia nouare, ut qui nec auctoritati honorem detulerunt, nec ordini sacrorum librorum parcerent, sed omnia inuertarent, & Babylonicæ confusionis ministros confusibiles peruersè tractantes verbum veritatis se esse monstrarent. sic respondetur ad primum, & secundum.

Ad tertium responderetur, certum est librum Iob antelibros Regum esse descriptum; sed quia continuanda erat historia Hebræorum, quæ à Genesi protendebatur ad libros Regum, quibus annectuntur lib. Paralipomenon, propterea postpositus est liber Iob. quem sequitur liber Psalmorum. Oseas autem, etsi prius afflatus prophetauerit, nihilo minus non fuit habita ratio temporis, sed voluminis: vnde non cum maioribus, sed cum minoribus prophetis est collocatus, ut ex illis vnum volumen integrum efficeretur.

Ad quartum, quia historia canonica prius recensenda erat, quam Apostolorum, qui & epistolas ad fundatas Ecclesias denotarunt, propterea præpositum est Actibus, & epistolis Ioannis Euangelium, ut mysteriorum Domini series texeretur. Vnde & inter Euangelistas postremum locum obtinet Ioannes, qui omnium postremus scripsit. Epistola vero Iacobi etsi omnibus alijs præponenda videretur habita ratione temporis, huic tamen, & omnibus epistolis præponenda erant Paulinæ epistolæ; æquum enim erat, ut prius illius promulgarentur epistolæ, qui ex persecutore vas erat factum electionis, ut ex eo, qui inimicus erat, efficacius aduersus Iudæos testimonium sumeretur, quam eorum, qui ab initio amici, & familiares Christi fuerunt. Epistola vero Iudæ etsi prius descripta fuerit, quam epistola Ioannis tamen habita ratione prærogatiuarum Ioannis merito postposita est.

Ad quintum patet ex corpore articuli cur non sit seruatus ordo temporis in scripture epistolarum S. Pauli.

CONTROVERSIA V. GENERALIS.

De causa finali sacre Scripturæ.

DEinde considerandum est de causa finali sacre Scripturæ: supra enim dictum est, materiam & finem scripturarum esse Christum: vel enim de Christo loquitur, vel ad Christum ducit. Et quia in eo sita est nostra beatitudo (ipso dicente) *hæc est vita æterna*

eterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum, lo. c. 17. propterea inquirendū est, cum contemplatio in via, vel in patria sit finis scripturæ.

ARTICVLVS VNICVS.

*Quisnam sit finis sacre Scripturæ.**Oppositiones.*

Videtur quod finis sit gloria Dei, & adeptio beatitudinis: nam apud S. Ioan. cap. 20. sic scribitur. *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Iesus est Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis.* Quibus verbis innuitur hæc causa finalis, nempe Dei gloria, & nostra felicitas.

Secundo. Rom. 15. sic scribitur. *Quaecumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.* Ad spem ergo in Deo collocandam scripta est sacra scriptura.

Tertio. 2. Timo. 3. Quadruplex finis statuitur scripturæ, doctrina, redargutio, correctio, eruditio: sic enim scribitur. *Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.*

Quarto à Petro asseritur, quod ad illuminationē fidei deseruit sacre Scripturæ lectio: dicitur enim 2. Pet. 1. *Ei habemus firmiorem propheticum sermonē, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.*

Quinto, passim multi effectus assignatur sacre Scripturæ, nempe corda contere Hier. 23. *Nunquid non verba mea sunt quasi ignis dicit Dominus, & quasi malleus contere petras: conuere psalm. 18. Lex Domini immaculata conuertens animas, &c. accendere Lucē ult. Nonne cor nostrorum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas, &c.* Vnde merito à Basilio epistola 1. circa medium, assimilatur sacra Scriptura tabernæ pharmacopolæ varia medicamenta ad omnes morbos propulsandos suppeditanti.

Sexto, August. 6. music. cap. 14. dicit diuinæ Scripturæ tot voluminibus, & tanta auctoritate prædictæ. *Nihil aliud nobiscum agunt, nisi ut amemus Deū ex toto corde, &c. & proximum nostrum tanquam nos ipsos.*

Pro parte altera.

Sed contra est quia ad Romanos cap. 10. scribitur. *Finis legis Christus est, quem locum exponūt Patres de tota scriptura veteris testamenti, quod à fortiori de noui testamenti scriptura verificatur, quæ propter Christum iam exhibitum condita est.*

Secundo. Nam August. in explic. ps. 4. & in epist. Ioann. 2. dicit. *Quicquid scripturarum est, sonat Christum si aures inueniat, & Chrysost. hom. 10. in Marcum dicit. Ego quando lego Euangelium, & video ibi testimonia de lege, testimonia de Prophetis solum Christum considero.*

Tertio, quia ad Christum tanquam ad finem referuntur omnia opera gratiæ, ergo ad eundem referri debet scriptura. Antecedens est manifestum, quia gratia vñionis inter omnes gratias præcipua, est: in rebus autem rectè ordinatis, quod minus est, & imperfectius ad id, quod magis est, & perfectius ordinatur. Consequentia manifesta, nam scriptura ad ordinem gratiæ pertinet, ut Dei instrumentum ad illustrandam animam, &c.

Quarto, finaliter Deus sub ratione deitatis asseritur obiectum sacre Theologiæ, ergo & finis inter omnes potissimus, & optimus. Confirmatur, quia. Prou. 6. dicitur. *Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus.* Cum ergo vniuersa opera Dei, & ipsum quoque incarnationis mysterium ordinata sint ad manifestationem diuinæ bonitatis, vnde ut Christus dixit Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ipsa quoque scriptura Christus manifestans ad eundem finem manifestationis gloriæ Dei ordinata est.*

CONCLUSIO.

Finis scripturarum Deus ipse est, qui est regula contemplationis, & actionis.

Respondeo dicendum, quod cum finis operis, & operantis idem sint, idem est quærere de ipsarū scripturarum, & de ipsarum conditore, ad quid illas inspauit, & dictauerit. Et quidem cum inferiorum facultatum finis sic diuersificetur, ut alius, & alius sit speculatiuarum, alius practicarum, nempe ut earum scilicet finis sit contemplatio veritatis, harum praxis, & operatio: hoc fidei, & theologiæ competit, ut finis earum vtramque rationem concludat in eminenti quadam ratione, imperfectionibus quibuscumque seclusis, cum sint habitus diuinæ cognitionis participes, quæ eminenter practica sūt, & speculatiua. Cum ergo Deus scripturas dictauerit, ut esset fidei obiectum materiale, necnon & Theologiæ principia; consequenter voluit ut earum finis esset cognitio veritatis; & ne fides esset ociosa, ut essent regulastrarum actionum. Quia verò in scripturis præcipue ipse Deus (qui obiectum eorumdem habituum sub ratione deitatis monstratur) est nedum obiectum cognitionis supernaturalis intellectus nostri, sed etiam finis actionumstrarum, optimè earundem scripturarum finis Deus asseritur tanquam regula præcipua speculationis, & actionis, per quā Deum, tanquam vltimum finem tandem consequimur. Sed quia ratio bonitatis, in qua ratio consistit ipsius finis, super veritate, & deitate ipsa fundatur, principalius respicitur ab intellectu (cuius obiectum verum est) ipsa deitas, quàm quod à voluntate respiciatur sub ratione boni, & finis, ac propterea præcipuus finis scripturarum est respicere Deum contemplando, quàm eundem respicere, ut regulam operando, & finemstrarum actionum. Vnde & in patria omnis actio nostra ad contemplationem ordinatur, & in via similiter vita actiua, quæ in exercitatione virtutum, & affectuum moderatione consistit, in-contemplatiua terminatur.

Solutiones oppositionum.

Ad primum respondetur, eo argumento probari scripturarum finem esse contemplationem Dei: nam fides in intellectu quoque speculatiuo est, nedum practico: beatitudo verò in contemplatione sita est, cuius participatio est fides.

Ad secundum. Spes, quæ scripturis roboratur, ad contemplationem Dei terminatur hic inchoatiue, in patria perfectiue.

Ad tertium. Illi fines non sunt vltimi, & præcipue cum ordinentur aliò ex eodem Apostolo, ibidem, *ut sit perfectus homo, &c.* perficitur autem exercitio bonorum operum, quorum præmium est contemplatio perfecta, vt in patria; imperfecta, vt in via.

Ad quartum. Lectio prophetica, & omnium aliarum scripturarum, vt assumitur à Deo ad generandum habitum fidei, qui est speculatiuus etiam, nedum practicus, eandem rationem induit cum habitu fidei, dispositio namque eiusdem ordinis est cum forma.

Ad quintum. Illi omnes sunt fines, sub actionis fine conclusi: at finis hic operandi præcipuum supponit, & principalem, nempe Deum sub ratione deitatis.

Ad sextum dicitur, quòd charitas illa causa est mouens intellectum ad contemplationem, & cognitionem, & intuitionem (quantum par est) summe, & primæ veritatis in scripturis manifestatæ; tum propter amorem rei vise, quod pertinet ad amorem amicitiae; tum ipsius videntis, & cognoscentis, vel cognitionis, quod pertinet ad amorem concupiscentiae, ex qua cognitione sequitur deinde delectatio. Vnde & contemplatiua vita formaliter est in intellectu speculatiuo; causaliter verò, & consecutiue in voluntate, nempe vt mouet intellectum ad contemplandum, & vt ex contemplatione delectatio consurgit. Prius tamen est, quòd veritas sit finis contemplationis, quàm quod habeat rationem boni, & appetibilis, quod est posterius, & propterea finis principalis scripturarum optima ratione ponitur contemplatio veritatis, vide S. Thom. 2.2. q. 180. ar. 1. in corpore, & responsione ad primum.

§. Ad argumentum in contrarium respondetur, quod omnia illa cōceduntur: sed tamen Christus in scripturis reuelatus est finis sub fine, vnde & Apostolus cum dixisset *Omnia vestra sunt, vos autem Christi*, mox subdit, *vos autem Dei*, qui est super omnia benedictus in sæcula.

TRACTATUS II. CONTROVERSIA SECUNDA GENERALISSIMA DE SACRORVM BIBLIORVM VERSIONE.

Einde cōsiderandum est de Bibliorum sacrorum versione, quæ à S. Epiphonio lib. de ponder. & mēsu. & alijs *epiphonia* vocatur, ad ostendendū, quod in illa quoque (si legitima sit, & à lingua primigenia cōuersa) sit etiā Verbum Dei. In hac autem versione consideran-

tur duo, fons ipse, ex quo fit versio, & ipsæ versiones à sua natia lingua in extraneas, & peregrinas transfusa. Fons ipse, quantum attinet ad testamentum vetus, textus Hebraicus est, vno excepto Machabæorum libro, vt dictum est. Græcus verò, quantum attinet ad nouum, patet libris exceptis. Versiones autem in alias linguas multiplices sunt. Quædam enim ab ipsis authoribus, qui transulerunt attuluntur, alia enim dicitur 70. Interpretum, alia Symmachi, alia Aquila, alia Theodorionis. Quædā ab alijs linguis, in quas ab Interpretibus conuersæ sunt, vnde alia dicitur Chaldaica, alia Syriaca, alia Græca, alia Latina, alia vernacula, ac vulgaris; quorum interpretum quidam fideles, quidam infideles sunt, & eorundem versiones quædam rectæ, quædam peruersæ iudicantur. Totidem ergo exagitantur contouersiæ ad veritatem indagandam.

Prima erit, an inhærendum sit authoritati scripturæ versæ in alienam linguam.

Secunda, an sit æqualis authoritatis scriptura interpretata, ac in suo fonte edita.

Tertia, an textus Hebræus ipse perierit aliquādo.

Quarta, an textus Hebræus vsque in hodiernam diem permanserit incorruptus.

Quinta, an textus græcus vsque ad præsens illibatus permanserit.

Sexta, quanam sit Chaldaica versio, & Syriaca, & quantæ authoritatis.

Septima, qualis sit Septuaginta interpretum versio, & quam meruit authoritatem.

Octaua, quæ, & quot sint aliæ Græcæ versiones, & quam sibi vendicent authoritatem.

Nona, quæ sit Syriaca editio, & quam habeat authoritatem.

Decima, quæ, & quot sint latine editiones, & an editio latina vulgata in summa authoritatis arce locanda sit.

Vndecima, de vernaculis editionibus, an bonæ sint, & an licitum sit in eam linguam sacra Biblia transferre.

Duodecima, de Hæreticorum versionibus.

CONTROVERSIA I. GENERALIS.

ARTICVLVS VNICVS.

An inhærendum sit scripturæ conuersæ in alienam linguam.

Positio Nouatorum.

I Vdæi post Christi tempora ad expugnandam 70. Interpretum versionem, illicitum reputarunt verbum Dei in peregrinam linguam translatum esse, ac proinde illi nullo pacto adhærendum voluerunt. His sunt affines, qui omnes versiones sufficienti enumeratione explodunt, & in specie, qui 70. Interpretum, & vulgatam oppugnant, inter quos Iosephus Scaliger in animaduersionibus Eusebianis pag. 124. volens indictum esse ieiunium Hebræis ob 70. interpretum translationem, ac si aliquod piaculum tali superstitioso ieiunio expiandum esset.

Oppositiones eorundem.

Primo, quia ut habetur in prologo Ecclesiastici, deficiunt verba Hebraica quando fuerint translata ad alienam linguam. Non solum autem hæc, sed & ipsa lex, & Propheta ceteraque aliorum librorum non parvam habent differentiam quando inter se dicuntur, ut ibidem dicitur. Tollitur ergo ex translationibus, Dei verbi energia, quam maximam esse in ipsa lingua Hebræa ostendit Origenes primo contra Celsum.

Secundo, liber Biblicus signatus describitur Danielis 12. & in Apocalypsi cap. 5. & solius Agni est illum aperire; illicitum ergo est versionibus eius secreta manifestare.

Confirmatur, nam ex Macrobio in somnium Scipionis cap. 20. offensa numina testantur, Nume- nio cuidam, quod Eleusina sacra interpretando vulgauerit; à fortiori ergo Deum indignatum esse dicendum est, quod vulgata sint sua mysteria in primigenia sua lingua inuoluta, atque recondita. Et Iosephus testatur, Theopompum, & Theodectā multatos diuinitus, quia in alias linguas scripturā transferre ausi sint, ut dictum est controuersia prima generalissima articulo primo generalis controuersia.

Confirmatur secundo, quia Iudei ob istam translationem Bibliorum, tanquam ad expiandum piaculum immane, ieiunium indixerunt, ut scribitur in quodam eorum libro Orach Chayim *via vite*, & in Hierosolymitano Thalmud in fine tractatus, Megillath Thaenit, habetur etiam mundum tenebris circumfusum tribus diebus ob versionem factam tempore Ptolomæi Regis.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra est primo, quia Ecclesiastici 20. dicitur, *Sapientia absconsa, & thesaurus inuisus, quæ vilitas in vtrisque*; esset autem Dei sapientia in primigenia lingua exarata in Biblijs, absconsa, si ad alias gentes per translationes, aut versiones translata nō peruenisset; de quo argumento legendus Epiphanius lib. de ponder. & mensur.

Secundo, quia longè, lateque diuinorum cognitio, quæ in Hebræis, vel Græcis idiomatibus conclusa erat sparsa est, & ad alias gentes permeauit, quæ res cedit maximè in cultum Dei ampliandum, & promouendum.

Tertio, ad hominem. Nam ipsi Iudei sic scribunt in Thalmud in tractatu Sabbath cap. 9. pag. 88. *Omne quod egressum est ab ore Domini, diuisum est in 70. linguas*; ergo & Verbum Dei in scripturis contentum laudabiliter in alias linguas diuidi per interpretationem potuit, & tractatu Megillach. cap. 1. in Thalmude Hierosolymitano in alias linguas excepta Græca verti voluerunt antiqui Rabbini in tractatu Sabbath cap. 9. pag. 88.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Omnino inharendum est scriptura in alienam linguam conuerse.

Respondeo dicendum, quod quæcumque sunt in sermone, vel scripto aliquo obscura ex duplici capite obscuritatem habent, vel ex difficultate ipsarum rerum per voces significatarum, vel ex ipsis vocibus ignotis, quæ proferuntur: manifestum est autem, quod quæcumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut ait Apostolus Rom. 15. talis autem vilitas haberi non posset, nisi de ipsarum rerum, & vocum cognitione à Spiritu sancto pronisū esset, cuius afflatu in sua natia lingua scripturæ ipsæ sunt editæ. Quare idem Spiritus sanctus, ut prouidit de interpretationis dono sermonum suorum, sic de vocum cognitione per genera linguarum. Vnde in veteri testamento dicitur Danielis 5. *Audiui de te, quod possis obscura interpretari, & ligata dissoluere.* & 1. Corin. 12. præter interpretationem ponitur donum linguarum; meritò ergo ut interpretationi scripturarum inhærere licitum est, & necessarium, ut posterius dicetur. sic & earundem versionum in alienam linguam inhærere licitum est.

Solutions oppositionum.

Ad primum. Verum est, quod in natia lingua maior est energia quam in translationibus. Vnde & S. Thomas 2. 2. q. 176. ar. 1. ad 1. scripsit de Apostolo, quod quantum ad ornatum locutionis Apostolus instructior erat in propria lingua, quam in aliena. Hoc tamen nihil officit translationibus, & versionibus diuinorum eloquiorum, cum æquivalentibus vocibus, rerumque similitudinibus ad rerum cognitionem quantum necesse est, perueniatur.

Ad secundum. Signatus dicitur liber Biblicus in quantum non est necesse ethnicis, & infidelibus diuina mysteria publicare, de quo Christus Dominus Matt. 7. admonuit Apostolos dicens. *Nolite sanctum dare canibus, &c.* ceterum per clauem scientiæ, hoc est donum interpretationis sermonum aperiri posse quantum ad intelligentiam rerum significatarum idem docuit Phariseos reprehendens. *Vae vobis, quia tulistis clauem scientiæ*, suoque exemplo aperiri posse monstrauit, aperiens librum, & soluens signacula eius, scripturas interpretando. Licitum etiam esse eundem aperiri quantum ad intelligentiam vocum ex dono linguarum manifestè constat.

Ad confirmatiuam. Immeritò fictum est numina illa offensa: nam si bona erant Eleusina mysteria, vulganda erant, nimirum ut homines allicerentur; si mala similiter, ut homines à malis cauerent, ut dixit apud Lucianum Demonax. Ceterum cum perfecta Dei sint opera, sicut in esse nature prouidit de libro generationis cæli, & terræ, quorum non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, ut egregiè ponderauit Augustinus 32. contra Faustum cap. 19. sic librum Biblicum quatum attinet ad ordinem gratiæ, omnibus voluit communicari diuina sapientia, ut idem edisserit alibi 2. de doctrina Christiana cap. 5. sine inuidia volens

volens tam ingens bonum ad omnes diffundi, atque communicari, cum inuidie stimulis ille agitur, qui Sapientie libros conatur occultare, ut de Aristotele voluit Alexander apud Gellium li. 2. Illi alij allati merito multati sunt, eo quod politici stylo, oratorio, vel tragico modo diuina verba adulterare sunt ausi.

Ad vltimum. Illud ieiunium indictum fuit à Rabbinis longe post Christi Ascensionem, cernentibus scripturas ubiq; gentium, 70. Interpretu opera veras tanta gloria diffamari, quod ieiunium hodie non seruatur à modernis Iudeis, ut patet ex calendarijs ipsorum; & non leuis coniectura est voluisse Iudeos inuidos ieiunare eo tempore, quo de hac translatione festum celebraretur ab Alexandrinis indicta anniuersaria die exultationis, ut tradiderunt Philo, Iustinus, Rabbi Azarias lib. 3. cap. 8. ut festiua celebritas, Hebræorum superstitionis mœstitia obfuscaretur. Commentitium autem est, quod afferitur de tenebris, quæ orbem inuaserunt translationis tempore, quas tamē Rabbi Azarias lib. Imrebinach cap. 7. fol. 50. per allegoriam exponit de voluntaria afflictione, & ieiunio Iudæorum assumpta ab ipsis Iudæis, qui pro interpretationis 70. felici successu, triduo ieiunarunt, cum eos ad Ptholomeum Regē destinarunt, sicut etiam factum est cum Philo missus est Romam ad Caium Imperatorem, & ad Deū placandum ne succenderet Israel ex beneficijs, & donis, quibus Ptholomeus Iudaicum populum afficiebat, ut simile habetur in Thalmud. tract. Sanhedrim. fol. 39.

CONTROVERSIA II. GENERALIS.

ARTICVLVS VNICVS.

An equalis sit authoritatis scripturaversa in alienam linguam cum ea, quæ est in suo fonte, & originali.

Positio Nouatorum.

Nouatores aperte negant dicentes non esse in scriptura versum verbum Dei. Sic expresse Vilielmus Vitakerus q. 2. cap. 1. pag. 79. cap. 7. pag. 95. cap. 8. pag. 103. Robertus Rollocus lib. 1. de vocatione efficaci cap. 18. & 19. hoc axioma pronuncians. *Sola editio testamenti veteris Hebraica authentica est, non Græca.* Iunius idem docet lib. 2. cap. 6. & cap. 10. nu. 10. pag. 124.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, nam si translationes omnes inspiciamus non semper verbum idem, verbo redditur, sed sententia iuxta Interpretis voluntatem, & iudicium vertitur: non ergo in translatis Biblijs est ipsissimum verbum Dei.

Secundo, ad talem versionem requiritur industria humana, nempe linguæ conuertendæ, & in eâ, in quam conuertitur, cognitio, sententiæ aptioris collocatio, phrasis concinnatio, & huiusmodi: at verbum Dei absque industria humana per manus scri-

ptorum canonicorum in libris Biblicis exaratum est: ergo.

Tertio, specie differunt lingua Hebræa, & Græca ab alijs linguis: ergo non est idem verbum, quod Hebræicè, aut Græcè profertur ad aliquid significandum, quod proferunt aliæ linguæ. Antecedens probatur ex diuersitate vocis, soni, articulationis, &c.

Quarto. Non potest dici alicuius authoris v. g. Platonis, vel Ciceronis verbum idem, quod aliena lingua profertur: ergo nec Dei verbum, quod est in aliena lingua translatum. Antecedens probatur: nam nunquam ea lingua locutus est author ille, & si reuisceret, linguam, quam non nouerat audiret.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia 1. Corin. 14. dicit Apostolus. *In lege scriptum est. Quoniam in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus,* quod testimonium habetur Et. 28. Seruatur ergo idēitas verbi Dei in diuersitate linguarum.

Secundo, Act. 2. de Apostolis dicitur, quod *repleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperunt loqui varijs linguis,* quod donum tributum est eisdem, ut docerent omnes gentes iuxta Domini mandatum Matth. vlt. *Euntes docete omnes gentes,* & per diuersitatem linguarum gentes easdem in vnitatem fidei adunarēt. Oportet ergo dicere, idem verbum Dei prædicatū apud gentes, quæ in vnitatem fidei congregatæ sunt. Confirmatur, quia in citandis scripturis Christus Dominus, & Apostoli 70. editione vsi sunt, ut dicitur infra: non est ergo putandum, non esse verbum Dei, sed hominum, quod in testem adhibuerunt, & expresse Prophetarum, & diuinam vocem esse dixerunt.

Tertio, nunc Ecclesia, ut dicit Augu super Ioan. tract. 32. *Linguis omnium gentium loquitur,* & diuersis linguis scripturam descriptam exhibet. idem ergo verbum prædicat, & proponit, cum vna, & eadem sibi que vniformis sit Ecclesiastica locutio, & prædicatio.

Quarto, ad hominem. Cū apud ipsos Nouatores tanta sit iactatio de puro verbo Dei, quod apud ipsos non solum in Hebræo, & Græco, sed & suis versionibus dicunt contineri, à causa taderent, nec in suggestu, scholis, hypocausis, Dei verbum, sed hominis resonaret, cum latinas, vel vernaculas editiones legunt: essent que melioris conditionis Iudæi, & Græci Schismatici, quorum primi in Synagogis Hebraicum textum legunt, Secundi verò Græcum.

Et confirmatur, quia cum sit aduersariorum dogma sacramentorum formas esse verba concionalia ad fidem excitandam, si verbum Dei non continerent, cū Germanicè, vel Gallicè proferuntur nullum perficeretur sacramentum, destructa identitate verbi Dei, quod in formis exprimendum dicunt tanquā concionem ad excitandam fidem esse necessarium: sic apud illos non esset baptisma, & cœna nisi eodē modo proferretur formæ, quibus in Euangelio Christus Dominus vsus est, non ergo ipsi Nouatores baptizati essent.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Tam in suo fonte quam in versionibus approbatus est idem verbum Dei, & equalis authoritatis.

Respōdeo dicendū, quod sicut supradictum est in aliqua lingua duo considerantur: vnum, quod est materiale idiomatis, vel vocis; aliud quod est formale. Materiale sonus est, & articulatio. Formale vero est significatio, & interpretatio rerum significatarum per voces. vnde Apostolus 1. Cor. 14. etiam dixit, quod *quæ sine anima sunt vocem dantia siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituum, dederint, &c.* non potest sciri id, quod canitur, aut citharizatur, concludens non posse aliquem linguis loquentem intelligi, nisi virtus vocis sciatur: expressè innuens significationem esse virtutem, & formam vocis. Certum est autem omnem significationem desumi ab eo, quod est formale, & non materiale: vnde etsi linguæ inter se materialiter differunt, formaliter conveniunt quantum ad significationem, vel in ordine, & respectu ad rem significatam. cum ergo eadem significatione tam in suo fonte, quam in versionibus approbata in Biblijs sacris appareat, utrobique idem est verbum Dei, & equalis authoritatis.

Solutiones oppositionum.

AD Primum. Ille optimus est modus interpretandi quando non verbum verbo, sed sensus authoris alicuius percipitur, habita finis, & circumstantiarum omnium ratione, quod & Cicero docuit lib. de optimo genere oratorum, & 2. de finibus, & nostris S. Hieronymus ad Suriam, & Prettellam, & ad Pammachium de optimo genere interpretandi, & epistola ad Angu. cap. 6. & præfat. in Eusebij chronico, ut sæpius citabitur.

Ad secundum. Præter linguarū peritiam in interprete eiusdemque fidelitatem, adest Spiritus sancti auxilium, quod pertinet ad gratiam gratis datam, dirigens, & illustrans mentem interpretis ad sensus eruendos. vnde 2. Petri cap. 1. dicitur. *Omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit, &c. sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.*

Ad tertium. Etsi phitice specie differant, aut solum aliquo accidēte lingua Hebræa, & Græca ab alijs linguis illa distinctio materialis est, cum formaliter quantum ad significationem, vel respectum ad rem significatam sint eiusdem speciei.

Ad quartum dicitur, quod idem est prorsus auctorem aliquem in sua originali lingua, & in translata audire. vnde Cicero lib. de optimo genere oratorum scripsit. *Aeschinem ipsum latine loquentem audiamus.* Licet enim materialiter non sit idem verbum in sua originali lingua, & in translata, formaliter tamen quantum ad significationem idem est.

CONTROVERSIA III.

ARTICVLVS VNICVS.

An totus Bibliorum textus hebraicus aliquando perierit.

Positio Nouatorum.

Non inutilis est ista controuersia, sicut putant Danaus, & Iunius, qui catholicos tractatores hanc quætionem agitantes de superfluitate fugillant, & cum vndique sint rationes, & graues auctores quænam harum verior sit nunc disputatur, & ad alias controuersias explicandas maximo est adiumento.

Pro parte affirmatiua.

Arguitur primo ex 4. Esdræ cap. 14. vbi Esdras loquens introducit petens spiritum sapientiæ ad scribendum, quæ erant scripta in lege. *Quoniam, ait, lex tua incensa est, propter quod nemo scit, quæ à te facta sunt, vel quæ à te incipient opera, &c.* quod & factum est; nam ibidem describitur Esdras repletus spiritu Dei, & quod scripti sunt per quadraginta dies libri ducenti quatuor, &c.

Confirmatur ex 1. Mach. 1. vbi dicitur libros legis Dei combusserunt igne, scindentes eos, & apud quemcumque inueniebantur libri testamenti Domini, secundum edictum Regis trucidabant eum. Eodem ergo modo potuit accidere tempore captiuitatis Babyl. sicut accidit tempore Antiochi.

Confirmatur secundo, fortius ex 4. Regum c. 25. vbi dicitur, quod Nabuzardan succedit domum Dei, & domum Regis, & domos Hierusalem, omnesque domos combussit igne, & muros Hierusalem in circuitu destruxit. Cum ergo omnes domus tam prophane, quam sacræ incensæ dicantur, rationabiliter potest deduci sacros omnes codices fuisse absumptos, qui in domibus Sacerdotum, & Prophetarum asservabantur.

Secundo ex Patribus. Irenæus enim lib. 3. cap. 25. scribit. In ea captiuitate populi, quæ facta est per Nabuchodonosor corruptis scripturis, & post 70. annos Iudeis descendentes in regionem suam, & post deinde Artaxersæ Persarum Regem, inspirauit Deus Esdræ Sacerdoti, præteritorum Prophetarum omnes rememorare sermones, & restituere populo, eam legem, quæ data est per Moysen.

Clemens Alexandrin. 1. Strom. sic dicit, Per Esdræ facta est diuinitus inspiratorum eloquiorum recensio, & renouatio.

Tertullianus lib. de habitu mulierum ait, potuit Noë scripturam Enoch abolefactam in spiritu rursus reformare, quemadmodum Hierosolymis Babylonica expugnatione deletis omnibus instrumentis Iudaici literaturis, per Esdræ constat restauratam.

Basilus epistola ad Chilonem ait. Hic est mons Carmelus, in quo Elias commorans, Deo placuit. Hic mons oliuarum, in quem Christus ascendit, ac orauit. Hic mons est, in quo pro nobis Saluator crucifixus est. Hic campus, in quo secessu facto Esdras omnes diuinos libros ex mandato Dei eructauit.

Chry.

Chrysostomus in c. 5. epistolæ ad Hebræos in ea verba. *Perfectorum autem solidus est cibus*, dicit. *In censi sunt libri inspirauit alium virum, ut mirabiles illas scripturas repararet. Esdras dico &c.*

Optatus Mileuitan. 7. contra Parmenian. scripsit. *Nec apicem sacrorum librorum tunc temporis remansisse.*

Ambrosius lib. 10. epist. 8. epistolæ Esdræ mentionem faciens subdit, *qui memorie scripturas tradit.*

Theodoretus præfatione in psalmos dicit, *Esdras diuino numine afflatus sacrorum voluminum memoriam illis hominibus renouauit.*

Author de mirabilibus sacræ scripturæ, falso pro Augustino citatus, cap. 33. ait, *Esdras sacerdos, combustum à Chaldeis in archiis templi restituit legem, nempe qui eodem spiritu, quo ante scripta fuerat plenus fuit.*

Isidorus lib. de vita, & morte sanctorum ait, *Expresse Esdras legem incensam renouasse.* Rupertus 7. de vict. verbi Dei cap. 3. Rabbanus de institutione Clericorum cap. 59. idem tradunt. Est etiam auctoritas Leontij lib. contra sectas idipsum edocentis, & Eusebij in chronico. &c.

Tertio, idem probatur ex Rabbinis antiquis Rabbi Ephodi dis. 7. dedikdu, & Rabbi Radak. proëm. in Iosue, quos alij recentiores sequuntur, & Elias, Masoreth, Hammasoreth attestante, dicentes expresse libros in prima captiuitate perijisse.

Pro parte opposita.

Sed contra primo videtur esse Athan. in synopsis, expresse enim scribit Esdras libros sacros apud se custodiuisse, & postea populo tradidisse his verbis. *Cum libri sacri per incuriam populi, ac diuturnam captiuitatem perijissent, cum ipse vir esset iustus, & lector apud se omnes custodiuit, & tandem protulit, omnibusque tradidit.* S. Chrysostomus ho. 8. ad Heb. ait, *Esdras ex reliquis sacræ Scripturæ iterum eam composuisse.*

Hilarius præfatione in psalmos dicit, *Esdras omnes psalmos collegisse, & ex eis vnum congesisse volumen.*

Secundo ratione, prima quia de tam egregio facto integræ reparationis, & instaurationis scripturæ mentionem aliquam fecissent, vel Philo, aut Iosephus, qui tam præclare de Esdra scripserunt.

Secunda, quia non est verisimile omnes codices igni traditos esse in illo incendio Hierosolymitano, & aliquot non euasisse, vel diligentia Iudeorum eos abscondentium, vel inimicorum industria, vt Iudeis in Babylone existentibus magno pretio diuiderent. Et dato quod omnia exemplaria reperta in Hierusalem incensa essent, non est verisimile incensa ea, quæ apud Iudæos in Babylone seruabantur: nam ante desolationem Hierusalem Nabuchodonosor, vt patet Dan. 13. permittebat Iudeos suos habere Iudices, qui cum Iudaicè viuerent, & secundum Iudaicas leges iudicaret, verisimile est habuisse codices, quia iudicium sine legis cognitione, & lectione legitime exercere non potuissent. Sed dato, quod hæc Vulcano in Babylone consecrata essent, non potuerunt deperdi codices legis apud Samaritanos asseruati, de quibus certum est ex 4. Regū cap. 17. quod propter Leones immisos coacti sunt legitima legis suscipere à Iudæis. Et tandem non est inuerisimile

apud Ezechielem, Danielem, &c. Prophetas, qui eo tempore vivebant (quibus curæ erat Domini lex) aliqua exemplaria conseruata fuisse. Confirmatur, quia cum maioris momenti esset volumen scripturæ, quàm altare incensi, & arca, & alia diuino cultui deputata, & tñ Hieremias de his curauit, vt habetur ex 2. Mach. illa recondens, ne à Chaldeis asportarentur, multo magis de libris illi curæ fuit, vel secum asportando legis vnum saltem volumen, sicut secum detulit arcam testamenti. Nec est verisimile, alios Prophetas Ezech. Daniel. Aggeum, Zachariā, ruina prævidentes Chaldeorum, imminenti malo non caueret, occultando, deferendo secum, vel transmittendo ad eos, qui captiui ducti fuerunt à Salmanassar in Assyrios, à Pharaone Nicaō in Aegyptum, à Nabuchodonosore in Babylonem. Quare dato, quod in captiuitate Babylonis omnes libri perierint, seruari potuerunt, occultati, asportati, transmissi. Accedit, quod Danielis 9. fit mentio libri Hierem. & librorum Moysis: integri ergo erant tempore Danielis, qui 70. annis post conflagrationem istam, & 80. & amplius ante Esdras scripsit.

Tertia, si libri legis omnino periissent, & de nouo iterum per Esdras fuissent reparati, per Esdras vtique ijs litteris descripti essent, quæ tunc erant in vsu, nempe Chaldaicis, vel mixtis ex Hebraicis, & Chaldaicis. At videmus paucos libros, nèpe Esdræ, & Danielis huiusmodi litteris, & lingua Aramæa, descriptos, ceteros lingua Hebraica. Signum ergo est, non de nouo instauratos, & compositos fuisse per Esdras.

Quarta, nam 1. Esd. cap. 7. Scriba eruditus in sermonibus, & præceptis Domini, & ceteronijis asseritur Esdras. Si ergo omnes sacri libri excidissent, non potuisset Esdras habere codices sacros, quos legendo percurreret: non enim Esdræ tempore extitisset, si excidio Babylonis (quod 140. vel 170. annos secundum alios tempore Esdræ præcessit, ex tabulis chronologicis) omnes conflagrassent, nisi dicatur per specialem reuelationem legem cognouisset; et eodē cap. 7. dicitur quod Esdras. *Parauit cor suum, vt inuestigaret legem Dei, & faceret, & doceret in Israel præceptum.* Non dicitur parasse cor ad susceptionem reuelationis, sed ad inuestigationem legis, quam præ manibus habebat.

Sed & cap. 6. fit mentio bibliothecæ librorum, qui repositi sunt in Babylone. sicut ergo, vt ex eodē cap. dicitur, præciosa vasa templi abducta sunt in Babylonem, verisimile est multa exemplaria pro Bibliotheca exornanda, abducta.

Quinta, Iosephus ij antiquit. cap. 2. scribit Cyrum Regem Persarum agnouisse prophetiam Esaia, quæ de ipso scripta erat. Non ergo tempore Nabuchodonosoris omnia volumina legis absumptæ sunt, alioquin Cyrus cognoscere id non potuisset, nisi codicem Esaia legisset.

CONCLUSIO.

Et si in Hierosolimitano incendio multi codices exusti sint, multi tamen seruati sunt, quos tamen postea Esdras collegit, & ordinauit.

Respondeo dicendum circa hoc duplicem esse sententiam Doctorum. Quidam tenent par-

tem affirmatiuam, ita Driedo, Lyr. super Es. lib. 1. cap. 7. Abul. 2. paral. cap. 8. q. vlt. Senens. 1. Biblior. S. Antonin. 1. p. hist. tit. 4. §. 17. Sabellicus Aenead. 3. lib. 3. Feuard. in lib. 3. Irén. cap. 25. Quidam oppositam negatiuam, vt Baro. t. 2. Genebrad. pag. 91. Bell. lib. 2. cap. 1. Torniellus ad annum 3447. Sed media via incedentes vtramque sententiam possumus conciliare, dicendo in excidio Hierosolymitano innumeros codices exustos, etiam eos, qui erant in templo præter vnum, qui intus arcam seruabatur (vt moris erat in arca seruari, vt patet Deuter. 31. aut alios, qui erant apud particulares personas, Prophetas, & Iudices, quos verisimile est abscondisse, atque seruasse. Eosdem verò libros à Nehemia Esdræ coætaneo ante excidium tempore Sedechiæ reparatos fuisse, habetur 2. Mach. 2. dum dicitur, *Inferebantur autem in descriptionibus, & cōmentarijs Nehemiæ hæc eadem, & vt construens Bibliorum congregauit de regionibus libros, & Prophetarum, & David, & epistolas Regum, & de donarijs.* Dicuntur autem ab Esdra reparati, vel quia ipse solus, vel cum alijs collegit, vel quia partes aliquas ijsdem libris adiecit, vt supra dictum est: vel quia eosdem ordinauit, & versus distinxit: vel quia eosdem cum alijs exemplaribus contulit, adiunxerat illum memoria incredibili, quā legem memoriter retinebat, & propter hæc 1. Esdræ cap. 7. dicitur, *Esdras autem parauit cor suum, vt inuestigaret legem Domini, & faceret, & doceret in Israël præceptum, & iudicium.* Quare Esdras merito dici potuit legis reparator, etiam si de nouo ex memoria, & Dei afflatu non fuisset dictata.

Solutio oppositionum.

ET per hæc patet responsio ad vtramque partē: & ad primam obiectionem in specie pro parte affirmatiua dicitur, quod liber ille non habet canonicam authoritatem, & tanquam somnia, & neniæ habentur à Patribus multa, quæ ibi recēsentur, inter quæ annumeratur, quod de legis combustionē describitur.

Ad confirmationem primam respondetur id accidisse post tempora Esdræ sub Antiocho. Sed nec tunc omnes libri sacri combusti, sed aliqui asseruati, vnde 1. Mach. 12. scripsit, *Sacerdos Ionathas simul cū senioribus gentis suæ ad spartanos, quod sibi solatio erāt sacri libri, quæ epistola post Antiochi persecutionem descripta est.*

Ad secundam confirmationem. Semper aliqua exemplaria potuerunt asseruari. Exemplum simile est; quod cum Achaz quæreret librum legis Domini, fuit absconditus in muro templi dicit Lyranus ex R. Salomone, & in reparatione illius repertus est: vnde 4. Reg. 22. *Temporibus Regis Iosia Helchias Pontifex librum legis reperit in domo Domini, quare etiam si vnum exemplar superstes esset, verum fuit, quod scripturæ codex non penitus exciderit.*

Ad secundum argumentum ex auth. PP. desumptum respondetur posse exponi Patres non remansisse volumen scripturæ integrum, & absolutum, cū hoc tamen stat remansisse multas partes concisas, laceras, quas postea Esdras collegit, vnde Hierosolym. templum non remansisse recte dicimus etiam si partes aliquæ sint relictæ, & è contra sicut remanentibus partibus componentibus, non totum censetur

omnino deperditum, ita dum Patres dicunt legem remansisse, intelligendum est quantum ad partes distutas, quas postea Esdras in vnam formam redegit, & sic responderi potest ad PP. pro altera opinione adductos.

Vel dicendum perijsse legem quantum ad aliquos, non quoad omnes codices, & sic vtrinque responderetur ad obiectiones, & per hæc responderetur ad tertium argumētū è Rabbīnorum authoritate desumptū.

CONTROVERSI A IV.

ARTICVLVS VNICVS.

An textus Hebraicus vsque in hanc diem illibatus permanferit qualis fuit editus ab initio.

Positio Nouatorum.

IVdei referente Castrio in Apolog. lib. 1. cap. 53. nostram versionem locum esse cōnosum, & lulum; fontes vero scripturarum esse purissimos nempe Hebraicam lectionem, & nunquam vitiatā tanquam rem cōpertissimam iactant, vt ne vnus apex potuerit mutari.

Nouatores in odium similiter vulgatæ editionis Hebraicum textum vsque in hanc diem purissimum fontem esse occinūt, & vsquequaque incorruptum, adeo vt quæcumque versio etiam vulgata per illum tanquam perpendiculum rectum, sit examinanda, & dirigenda: sic expressè Calvinus in Antidoto Cōcilij. Kemnit. in exam. sess. 4. Vvitakerus controu. 1. q. 2. *Nostre, ait, Ecclesiæ Anglicanæ. Calvinianæ. Hebraicam veteris, & Græcam noui testamenti esse sinceram, & authenticam sentiunt.* idem tenent moderniores Hunnius, Iunius, &c. & fermè vniuersi nostræ tempestatis Hæretici, cum perfidis Iudeis omnino conspirantes.

§ Sunt etiam nonnulli Catholici, sed alio fine defendentes puritatem, & incorruptionem text. hebraici, nimirum vt editionum riuulos limpidissime fluere non turbato fonte monstrēt, ita quidam apud nostrum doctissimum P. Fr. Dominicum Bannes p. p. q. 1. art. 8. dub. 4. concl. p. responsione ad confirmationem quinti argumenti, & Benedictus Arias Montanus præfat. ad Bibl. Hebraicā incorruptionem defendens, non solum quoad consonantes litteras, sed etiam quoad puncta, quem etiam sequitur Montoya lib. de cōcordia sacrarum editionum.

Alij Catholici docent Iudæorum dolosacros falsatos codices hebraicos, hoc docuit noster Canus cap. 13. secundo de locis: Christopholitanus præfatione in psalmos, quod mordicus defendit Salmeron. proleg. 4. citans pro eadem sententia Burg. in psal. 21. Porcherus de victor. verbi Dei p. 1. cap. 1. Lindan. de optimo genere interpret. cap. 11. qui omnia argumenta I. Isaac dissoluit, qui contra Lindanum mordicus incorruptum text. hebraicum fuisse contendit: Leo Castrens. in apologer. diffusè. Titelmanus, & Ramos apolog. pro vulgata. Lematius lib. 6. de instauranda religione. Sed alij dicunt non esse scripturam Hebraicam in vniuersum deprauatam, nec

nec tamen esse omnino integram, & puram, ita Driedo lib. 2. de ec. dignit. cap. 1. Bellarm. lib. 2. c. 2. Payua in defens. c. oncil. lib. 4. Ioannes Isaac contra Lindanum.

Oppositiones pro parte negativa.

Primo, nam Hieronymus lib. 3. in Esa. ex auctoritate Origenis hoc euidenter ostendit dissimilis verbis, quorum summa hæc est in forma: nam si Christus, & Apostoli falsationem Iudeorum opera factam deprehendissent, hoc illis exprobrassent, sicut frequenter exprobratum est illis, quod cæci sunt, hypocritæ, &c. sed tantum abest, ut in hoc non reprehensi sint, ut potius ad scrutandas scripturas sint prouocati à Christo Domino Io. 5. *Scrutimini scripturas, &c.* eosdem de scripturis differentes audiri voluit. *Super cathedram Moysi, &c.* & Petrus 2. episto. cap. 1. ad scripturas legendas inuitauerit. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benedicatis attendentes, sicut lucerna lucenti in caliginoso loco, ergo, &c.*

Nec valet dicere falsatos codices à Iudæis post Christi, & Apostolorum tempora: nam in scripturis istis prænuntiata erant Incarnatio, Natiuitas, Passio Christi Domini, Ecclesiæ fundatio, synagogæ delectio: ne ergo ab Ethnicis nobis obijceretur, à nobis hæc esse conficta Deus prouidit, ut hebrei custodirent libros propheticos, ut ostenderemus hæc omnia antiquitus prænuntiata, quæ postea videmus impleta. Quin, quod dum ipsi Hebræi nostri hostes, habentes nobiscum scripturas communes, dum aduersantur veritati, testimonium perhibent veritati per sacrorum codicum illibatam asseruationem. Vnde in hunc finem eos seruasse diuinam prouidentiam innuit David in psal. 58. dicens. *Deus ostendet mihi super inimicos meos ne occidas eos*, nempe ut dicit August. concione prima sub finem eiusdem psalmi. *Ut essent testes iniquitatis sue, & veritatis nostræ*, quos propterea non semel vocat baiulos, & capsa-rios nostros deferentes codices suos, ut ostenderetur, quod dum non credunt scripturis nostris, adimplentur in eis scripturæ eorum, quibus eorum cæcitas est prædicta, ut non semel perbelle monstrat August. de Ciu. Dei lib. 18. cap. 46.

Confirmatur primo, nam vsque in hodiernum diem, apud Ecclesiam Christi seruantur vetustissima exemplaria Hebraica, quibus sunt conformes Græci, & Latini codices, qui per omnia præcipue in mysteriis fidei illis consonant. Imo, ut obijcit Isaac Leuita, Hebraicæ magis perspicua sunt, quam Græcæ, & Latine. Si ergo illibata hæc permanferunt, quæ corrumpere potuissent, certissimum esse dicitur, minutura in sua origine integrè esse seruata: & si quæ distinctiones, aut puncta aut literulæ mutata sunt, cum parum sit, à nihilo parum distare videntur. Adde, quod in castigatis nunc Hebraeorum codicibus legimus testimonia, quemadmodum ab antiquissimis fidei nostræ Patribus sunt recitata.

Confirmatur secundo ex Isaac Leuita contra Lindanum, quia si falsati essent codices, Patres veteres nouissent, & nos admonuissent de huiusmodi falsitate.

Confirmatur tertio, quia S. Hieronymus in specie Hebraicam lectionem vocauit Hebraicam veri-

tatem, & primus omnium ad illam prouocauit, & ante Hieronymum Hebraica lectione Ecclesia vltima non fuit.

Conf. tandem, quia non sine causa seruantur Hebræi codices in Ecclesia, ut si per impossibile vulgata non esset, nec 70. versio virorum, Ecclesia veram scripturam habere diceretur.

Secundo principaliter, ex testimonio, & ratione Augustini 15. de ciuit. cap. 13. quia impossibile est existimare omnes codices in toto orbe ab Hebræis potuisse falsari, atque corrumpi, quod argumentum vrget quoque R. Isaac Leuita.

Confirmatur: nam vel hæc corruptela facta est à priuatis Iudæis, vel publico synagogæ decreto: non secundum quia nusquam legitur talis synagogæ conspiratio: non primum, quia ex vno, vel altero, aut pluribus voluminibus corruptis à priuatis Rabbini non potuerunt etiam aliorum Rabbiorum exemplaria corrumpi studiosè, cum testetur Eusebius lib. 8. præp. cap. 2. ex Philone lib. de exitu filiorum Israel, quemlibet Hebraum malle milles mortem oppetere (vnde sub Antiocho cruciati ut legem desererent, potius occubuerunt, quam diuinam legem deseruerint) quam vel minimum apicem mutare, & Iudæos biblia quasi Deum colere, imo cum cap. 4. Deut. caueri legerent, non esse Dei verbo addendum aliquid, vel subtrahendum, potius mori elegisset, quam Dei præcepta violare, ait idem R. Isaac Leuita. Accedit, quod cum inter ipsos Iudæos multæ essent sectæ, non poterat vna omnium esse conspiratio: nam si vnus sectæ homines mendis textum aspersissent, alij detexissent.

Tertio, nam si textus Hebræus turbidus, & impurus esset, & lacerus etiam si in paucis locis nostra editio vulgata pariter impura esset, & lacera, etiā impuram editionem, & laceram suis filiis Ecclesia ad credendum proposuisset: nam non ex alio fonte Hieronymus, nisi ex Hebræo transtulit, qui si vitiatum sit vulgatam nostram vitiatam dicere necesse est. Nec est verisimile potuisse Hieronymum corrigere Iudaicas versiones, & vitia, si codices vitiosos nactus esset.

Confirmatur ex S. Hier. præf. in Es. dicente se suā translationem fecisse, ne diutius Iudæi de falsitate nostræ scripturæ nobis insultarent. lege eundem ad Sophronium, & in Apol. 2. & ad Pammachium de optimo genere interpretandi sub finem, ubi scribit Iudæos solere de nobis ridere cum audiunt illud. *Beatus qui habet semen in Sion, & domesticos in Hierusalem*, & in ca. 37. cachinnos efferre Iudæos scribit, si quæ ex translatione nostra citabantur. Habebant ergo etiam fatente Hieronymo, Iudæi incorruptam, & minimè vitiatam scripturā. Accedit, quod ad hunc finem idem Hierony. hebraicas literas didicit, ad hunc laborem perficiendum.

Quarto, si hæc corruptio facta est, vel est facta ante tempora Hieronymi, vel post. Si ante, certè Hieronymus, & ante ipsum alij Patres exploratum habuissent, vel ex Iudæis ipsis, vel ex ijs, qui ex Iudaismo conuertebantur, si quid fuisset mutatum, deletum, vel corrosum, nec tātopore insudassent ad addiscendam linguam corruptam, & corruptos fontes transferendū: nec vnquam vocassent textum hebraicū, hebraicam veritatem: non illam ceteris versionibus prætulissent: nec ad illam, ut ad lapidem lydium, in

in discrepantia lectionum Patres confugissent. Si post Hieronymi tempora, non est verisimile: nec enim Iudæi fuerunt tantæ autoritatis eo tempore, ut hoc facinus nedum committere, sed nec proponere auderent. Adde, quod si aliqua corrumpenda essent à Iudæis, illa loca corrumpi debebant, quæ de Christi mysterijs agunt, nec verisimile est alia voluisse corrumpere, vel immutare in gratiam hæreticorum: at hæc loca in corrupta legimus maximè capitulum 53. Isaia, vbi tota Passio Christi recensetur, & huiusmodi: ergo.

Quinta, nam ut docet August. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 13. si quando varietas interpretum scripturæ sensum planum non facit, ad fontem recurrendum est. Et Hieronymus expresse epistola ad Lucinium ait, quod *veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est*, quod etsi ante Conciliū Trident. id fieri potuisset, etiam post Conciliū ad fontes est interdum currendum, quando esset anceps sententia in latinis, & in Hebræo satis clara, aut ad idiotismos, & proprietatem vocabulorum exactius intelligendam, ut dicemus infra.

Sexta, si falsata esset scriptura, frustra ex veteri testamento ad nouum recipiendum conaremur; nec tot Iudæi sapientes fidem Christi amplexi essent, si vitiatam haberent scripturam.

Pro parte opposita.

Sed contra est primo, quod antiquitus constat scribas plurima testimonia scripturæ mutasse, quod patet ex lib. *תיקון ספרים* Tikumsofirim, hoc est ex scribarum mutatione facta tempore Esdræ, cuius rei nonnulla proferuntur exempla. Gen. 18. olim enim vbi legebatur, *Dominus adhuc stabat coram Abraham*, mutatum est hoc modo, *Abraham verò adhuc stabat coram Domino*, & illud Num. 12. *Inueniam gratiam in oculis tuis, ut non videam malituum*, correctum est sic, *ut non videam malum meum*, & illud 3. Reg. 12. *Non est nobis pars in David reuertere ad Deos tuos* correctum est, *vade in tabernacula tua*, Osee 9. legebatur *בשרי מן הים* in carne mea ex eis. Scribæ verò correxerunt *בשרי מן הים* hoc est cum recessero ab eis, & multa huiusmodi, de quibus consulendi sunt Doctores Porchetus lib. 1. de victo. contra Iud. Figeron. Valent. lib. 2. contra Iudæos c. 3. primæ partis, Antonius Beuterus annot. 9. fol. 187. Salmeron. Leo Castrensis in apol. lib. 2.

§ Secundo, ex Domini prædictionibus Hierem. 8. Iudæis iactantibus apud eos esse legem Domini, exprobat scripturatum corruptela, verè mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Hierem. 8. *peruertistis inquit, verba Dei viuentis Domini exercituum Dei nostri*. Hierem. 23. vnde & multò ante hoc ipsum cautum videtur à Domino Deuteron. 4. *Non addetis ad verbum, quod loquor vobis*.

§ Tertio, factò manifesto, in multis enim locis corruptela manifesta apparet. Primus locus est, quem ponderat Canus Gen. cap. 8. nam ibi dicitur, quod *coruus egrediebatur, & reuertebatur*: cum tamè in vulgata legamus, *egrediebatur, & non reuertebatur*. Et iterum in alio loco Gen. 49. vbi scriptum est, *non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de semine eius donec veniat qui mittendus est*, vbi Hieronymus legit *שלוח* id est missus, vel mittendus, at dolose le-

gunt *שלוח* sciloh mutado in *ל* quā vocē ut ignotā noster Sanctus Pagninus in interpretatā reliquit.

Secundus locus est Deuteronom. capit. 21. vbi dicitur, *maledictus à Deo est, qui pendet in ligno*, quæ verba exponens S. Hieronymus ad cap. 3. Galat. dicit non esse illas particulas in Hebræo, *omnis, & in ligno*, & subdit aut Apostolum posuisse sensum non verba, aut quod magis estimandum est, post passionem Christi, & in Hebræis, & in nostris codicibus ab aliquo, *Dei* nomē appositū, ut infamia nobis inureretur, qui in Christū maledictū à Deo credimus.

Tertius locus est ex psalmodum libro psalm. 13. nam in vulgata octo versus habentur, nempe ab ijs verbis, *Seputchrum patens est guttur eorum*, vsque in finem, qui nunc in Hebræo textu minimè reperiuntur, & tamen præter Apostoli auctoritatem, qui eosdem recenset Rom. 3. tempore S. Hieronymi, ut patet ex eodem super Es. cap. 16. legebantur. idem probatur ex editione 70. ex psalterio Romano, Arabico, & Aethiopico, & Patribus Græcis, & Latinis, etsi in multis codicibus non compareant, neque in Hexaplis Origenis. In psalm. verò 18. legimus in vulgata, & 70. *In omnem terram exiuit sonus eorum*. vnde 70. legerunt *קולם* Iudæi verò corruptè nunc legunt *קום* Quauam linea, & perpendiculum pro Qolam. Pl. 21. legimus in vulgata. *Foderunt manus meas*, ex Hebræo, vbi olim legebatur *כארי* Caaru, ut patet ex Hieronymo, & 70. qui transtulerunt ex Hebræo. *Fixerunt manus meas*: nunc autem corruptè Iudæi legunt *כארי* caari Sicut leo manus meas, & pedes meos, quæ lectio violenta est, cum verbum non habeat, ac proinde aduentitia est, & Iudæi cę pertinaciæ accomodata. Nec valet recurrere ad commentitias expositiones Pagnini, & Campensis, quorum prius ait legi ab Hebræis, *quasi leonis manus mee, & pedes mei*, aliter verò frangit, inquit, *manus meas, & pedes meos instar leonis*: hoc enim est aperte Iudaicam perfidiam propugnare Pl. 95. corruerunt Iudæi versiculum illum, *dicite in gentibus, quia Dominus regnavit*, dum subtraxerunt duo illa verba à ligno in odium Crucis Christi, & facillime mutatio ista suadet ex testimonio antiquissimorum Patrum, qui sic legerunt, *quia Dominus regnavit à ligno*: hoc enim affirmat Iustinus dial. contra Triphonem, Tertull. dial. contr. Marcionem, & lib. contra Iudæos, Cyp. lib. ad Iudæos, Ambros. serm. 4. de pass. & Cassiod. Arnob. in hunc locum: idem apparet ex psalterio Romano, & antiquissimis text. qui in Bibliothecis seruantur, & in Hymno Ecclesiastico, vbi dicitur, *impleta sunt, quæ concinit, & c. regnavit à ligno Deus*.

Quartus locus, ex Isaia cap. 9. vbi enim legimus, ut legi debet, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, *יקרא* vocabitur Hebræus *יקרא* vocabitur in odium deitatis paruuli, illa honorifica epitetā referendo ad Deum vocantem, non ad puerulum. Similis locus est Hierem. 23. vbi enim legimus, & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster, Hebræus constanter habet vocabit eum *יקרא* Isaie 28. vbi nos legimus, in loquela enim labij, & lingua aliera loquetur ad populum istum *בלעני* Belaaee, quod significat diuersitatem linguarum, Hebræi corruptè legunt *בלעני* in balbutientibus, seu subfannatibus mutando literam *י* zain in ghimel *ג*.

Quintus

Quintus locus Hierem. 17. illud testimonium. *Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viventium.* Fuit erasum teste Iustino dial. contra Triphonem, & postea fuit restitutum patefacto Iudeorum dolo. Amplius ex eodem Hieremia hoc testimonium sublatum docet. *Recordatus est Dominus Deus mortuorum suorum Israel, qui obdormierunt in terra aggeris, & descendit ad eos, ut euangelizaret, & leto eis significaret nuntio salutis suum, quod etiā testimonium, etiā Irenæus videtur adducere lib. 5. aduersus hæreses cap. 31.*

Sextus locus ex Hierem. citato apud Matt. c. 27. *Et acceperunt triginta argenteos pretium appetiati, quem locum expunctum esse docet Euseb. 10. demonstr. euang. cap. 4. fuisse κατὰ τὴν παρὰ δὲ πᾶσι* id est secundum vitium corruptionum testamentum Dei, unde hæc vox quoque apud Græcos testamentarios, significat, & exprimit falsatores, & corruptores testamentorum ex Budeo in cōment. Græcis, & fluida qua voce etiam vitur S. Iustinus exhort. ad gentes.

Septimus locus in Amos 2. ubi dicitur, *super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum pro eo, quod vendiderit pro argento iustum, & pauperē pro calceamentis, corruerunt Iudæi videntes hoc testimonium dici de Messia vendito, qui & iusti nomine solet appellari, non iustum צדיק Sadich, sed צדק Sedech, sed iustitiam legendum esse voluerunt.*

Quarto, arguitur principaliter ex autoritate SS. Patrum, S. Iustinus dialogo contra Triphonem illo rogāte quænam scripturæ corruptæ essent à Iudæis respondit ibidem, allegando erasa fuisse ex libro Eldæ, ex lib. Hieremiæ, ex lib. Psal. ut supra dictum est. Unde Eusebius Cæsariensis. mentionem faciens de Iustino lib. 4. cap. 18. ait, quod *Propheticis etiam vitur testimonijs ad Triphonem, conuincens eū, quod Iudæi absciderint hæc de scripturis, & abstulerint, & contendente Triphone non esse verisimile, Iudeos id attentasse, eosdem ibidem euicit non esse id incredibile cum ausi sint maiora, adorando vitulum, occidendo Prophetas, filios quoque suos diabolo initiando: & dum eodem dialogo idem Iustinus dicit. Nolo disceptare vobiscum de dictiunculis super quibus litem mouetis, alludit ad puncta, & apices, quæ Iudei immutabant, & de duplici peccato eo dialogo Iudæos conuincit, peruersa scriptione, mutando etiam puncta, &c. & extorta interpretatione.*

Irenæus lib. 5. aduers. hæreses. cap. 31. locum citat erasum his verbis. *Nunc autem tribus diebus conuersatus est, ubi erant mortui quemadmodum Propheta de eo ait. Commemoratus est Dominus sanctorum mortuorum suorum quia dormierunt in terra stipulationis, & descendit eos extrahere, & saluare eos: deinde corpora eorum resurrexerunt, & post resurrectionem suam assumptus est.* Lib. verò 4. cap. 25. dicit, quod in lege, nempe scripta, quædam quidem auferunt, quædam verò addunt, quædam autem quemadmodum volunt interpretantur. Unde diligenter consideranti hunc locum, de scripturæ truncatione per Iudæos facta aperte loquitur.

Clemens Alexandr. lib. 3. Strom. exponens illam ab impijs usurpatam sententiam. *Faciamus mala, ut inde eueniant bona, ait. Si sunt, qui in legendo tono vocis, peruerunt scripturas ad proprias voluntates, & aliorum accentuum, & punctorum transpositione ad suas detrahunt delicias. Qui irritatis Deum sermo-*

nibus vestris, inquit Malachias. Quanta autem ex prolacione vocum, & accentuum fieri possit variatio nullus est, qui ignoret: & lib. 6. docet, Spiritum sanctum: prædixisse damnum per parabolas, & enigmata, & verbis, quæ alio despecti possent, ut prophetiæ seruarentur, quod propheta, qui de Christo locuti sunt aperte occisi sunt, deleta illorum multa sunt scripta, &c.

Origenes epistola ad Iul. Afric. quam integram producit Euseb. lib. 6. cap. 25. plures libros erasos à sacris voluminibus ab Hebræis docet, nempe historiam Susannæ, Belis, & Draconis. Hymnum trium puerorum, & alia, ut supra etiam dictum est, & subdit. *Ex his, quæ Presbyterorum, & iudicum continebāt vituperationem quæcumque potuerunt, sustulerunt eorum sapientes à cognitione populi, & tract. 26. in Mat. & hom. 12. in Hieremiam tractans illud, peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, &c. ait. Difficile est aliquem se malum confiteri, ideo Iudæi, qui exemplaria nonnulla falsarunt etiam in hoc loco pro peccato Iudæ peccatum eorum posuerunt.*

Idem contra Celsum scribit post Christi aduentū Iudæos multas de Christo prophetias rescussisse; nec id esse incredibile, cum Iudæi, etiam milites custodientes sepulchrum corruerint, ut dicerent discipulos Christi Domini corpus sustulisse: & lib. 2. eundem refellit, quod praua interpretatione, & corrupta scripturas citaret, ut illi Iudæus dictauerat, & lib. 6. eundem reprehendit, quod psalm. 44. ita prauè distraxerit, & dispunxerit, ut nihil de Christo ibi agi videatur. Idem in Ezech. hom. 70. Hi nēpe Iudæi, & Hæretici scripturas lacerant, & a verbis verba disrumpunt, corruentes. Legendus de eodem argumento idem Origenes in 24. cap. Num. hom. 15. & in cap. 12. Leu. h. m. 12. sub finem.

S. Athanasius in sermone de eo, quod dictum est in Euangelio, *quicumque dixerit verbum contra filiū hominis, sic ait. Iudæi nihil curant corrumpere sacrarū scripturarum placita, modo ita abnegant Christi aduentum.* Idem S. in disputatione contra Iudeos ait. *Sed tamen quamquam tam aperte de Christo prophetauerint propheta, excæcauit Satanas Iudeorum oculos, & surdos fecit eorum animæ aures, ut has tales prophetias vitarent.* ubi Athanasius eodem verbo ταραξασαί id est vitiosè vitur, sicut Iustinus, & alij veteres vsi sunt. Prosequitur Athanasius dicens, quod si librum vnum, nempe scripturæ vitare potuerunt, librum vniuersi, seu orbis terrarum vitare nunquam potuerūt. & epistola de synodis Arimini, & Seleuciæ dicit, Hæreticos, & Iudeos, nec rectè scripturas legere, hoc est correctè, & peruersè eas intelligere. Idem dicit in serm. contra omnes Hæreses concludens. *Sola orthodoxa Ecclesia rectè legit, & exactè scripturas examinat.*

Epiph. 2. de hæres. non longe à fine. loquens de Iudæis, & Hæreticis dicit, quod omnia, ut inimici interpretantur, & sophismatibus obscurat. Ad sophismata certè pertinet accētus litterarum, & tonos mutare, aut variare dictiones, per additionem, detractionem, transpositionem, &c.

Chrysostomus homi. 5. super cap. 25. Matth. ait. *Aliqui Iudæi cum permanserint, meritò suspecti esse queunt, quippe qui ex odio multa dixerunt, & Prophetas debita opera obscurauerunt.* & hom. 9. in 2. cap. Matt. Iudæi, ait, alia quidem perdididerunt negligenter, alia incenderunt, & consciderunt, & in cap. 3. episto-

Ita ad Philipp. deleuerunt namque literas, inficiati sunt scripturam, in illam intendere non valentes in c. 2. ep. ad Cori. exponens ea verba. Oculi non vidit. & ait ex Iudeorum culpa in multis scripturæ locis duplices lectiones haberi: quare ex hoc esse laceram, & incertam lectionem Hebraicam nullus debet mirari.

Nazianz. oratione 2. de filio Iudeos, & Hereticos vocat sanctæ scripturæ sacrilegos, & sanctæ intelligentiæ sacrarum literarum fures, quibus verbis quoque insinuat esse testamentarios, & diuini testamenti corruptores, ut etiam Iustinus, qui hoc modo vocat eosdem sup. & Euseb. lib. 5. hist.

Hieronym. in cap. 5. Micheæ expendens illud testimonium. Et tu Bethleem terra Iudæ nequaquam minima es in Tribubus Iudæ, ait. Quod testimonium nec Hebraico, nec septuaginta Interpretibus conuenire, me quoque tacente perspicuum est, & arbitror Mathæum volentem arguere scribarum, & sacerdotum erga diuinæ scripturæ lectionem, negligentiam, sic etiam posuisse, ut ab eis dictum est, & in epistola ad Galatas cap. 3. expendens illud testimonium Deut. 21. Maledictus omnis, qui pendet in ligno, & admirans cur Apostolus addiderit Dei nomen, dicendo. Maledictus à Deo omnis, &c. sic respondet, ex quo mihi videtur aut veteres Hebræorum libri aliter habuisse quam nunc habent, aut Apostolum, ut iam antea dixi, sensum scripturarum posuisse non verba, aut quod magis est existimandum post Passionem Christi, & in Hebræis, & in nostris codicibus ab aliquo Dei nomen appositum, ut infamiam nobis inureret, qui in Christum maledictum à Deo credimus. Idem docet epistola ad August. quæ est 11. Thomas Aquinas ad Gal. cap. 3. lect. 5. in ea verba. Quia scriptum est. Maledictus omnis, &c. dicit. Vbi sciendum secundum Glos. quod in Deut. unde accipitur hoc verbum tam in nostris, quam in Hebræis codicibus habetur. Maledictus à Deo omnis, quod quidem scilicet à DEO in antiquis Hebræorum voluminibus non habetur, unde creditur, quod à Iudeis post passionem Domini sit appositum ad infamiam Christi.

¶ Quinto principaliter ex ipsorum Rabbiorum testimonio Radak in 3. Reg. cap. 17. in captiuitate prima (exemplaria) corrupta sunt, eliqueruntque ex uno exemplari, sic & ex alio aliter, & ubi clarum non potuerunt habere sensum scripserunt unam dictionem intra contextum, & aliam ad marginem.

Rabbi Ephodi in suo Dickduk. perfectus scribarum princeps Esdras sacerdos, scriba excussit sinum suum, & totis viribus intendit ad corrigendum, quæ deprauata.

Thal mudistæ idem fatentur in libro Ieuamoth in fine cap. 8. Pereque harael testantur Rabbi Iohannan, vel Rabbi Salomonem dixisse. Bonum est, ut deleas litteram unam de lege, & sanctificetur nomen Dei in publico. & Rabbi Samel epistola ad Rabbi Isaac loquens de illo loco Esa. 63. Torcular calcavi solus, ait. Utinam Domine mi quando interfecimus Isaiam deleuissimus istam authoritatem prædnam de Prophecia sua quod nunquam legeretur ab aliquo.

¶ Sexto principaliter ex aliquibus Nouatoribus. Ipsemet Calu. lib. 1. instit. cap. 6. §. 11. contendens esse legendum illud Esa. & vocabitur nomen eius admirabilis, &c. non autem cum Iudeis, & vocabitur, sic ait. Neque est, quod oblatrent Iudei, & sic lectionem inuertant. Hoc est nomen, quod vocabitur Deus, fortis

pater futuri sæculi, ac demum hoc unum filio reliqui faciant, ut sit princeps pacis: quorsum enim tot epistola in Deum hoc loco congesta forent?

Hugo Brugthonus in Dan. cap. 9. pag. 45. scribit. Voluerunt tandem impij Iudei, tota, Iod, in scriptura non tollere, sed addere, dum ad psalmum 22. studuerunt corrumpere τὸ καὶ ἀποζῶ, id est, foderūt, ut sit caari ad nullum sensum.

Hunnius lib. 2. in Bellarm. cap. 2. quando dicunt, nostri, Hæretici, omnia examinanda, & emendanda ad Hebræum textum, non agunt de corruptelis Iudaicis, sed de ipsomet textu Hebræo unde quaque puro, & lim-pido, & iterum dicit, depravationem Hebræici textus esse perspicuam.

Iunius in psalm. 22. in sua versione, & notis, & lib. 2. in Bellarm. ar. 6. dicit. Hac lectione, quam nunc defendunt Iudei nihil insulsius, nihil sanum, nec vox integra, nec sensus.

¶ Septimo principaliter, & primo, nam ex litterarum multarum similitudine accidere potuit facillime, ut vna pro altera substitueretur, nepe Iod pro Iau mem pro D famech, variatio autem talis, ut in cæteris linguis accidit ob vnus consonantis mutationem, diuersum sensum reddere potest. Insuper ratio punctorum loco vocalium, inuentorum facile potuerunt viam sternere Iudeis ad multa corrumpenda, aliter punctuando; & difformiter ad veram lectionem, ut nostra mysteria fidei obscurarent. Unde si quæ diuersitas nata est inter lectionem hebraicam, & nostram vulgatam ex ipsis punctis post tempora Hieronymi à Massorethis, inuentis anno Domini 476. in Tyberiadē Urbis Galilææ, accidit imo ipsa punctuatio, ut notauit Genebrardus in chronol. Iudeos, eo etiam tempore diuisit in duas partes: Orientales enim, & Babyloniam habitantes nouam lectionem ex nouella punctorum inuentione ortam retinuerunt. Occidentales vero priorem lectionem consecrati sunt. Nec fuerunt Rabbinii illi, ita omnia scientes, ut nunquam in punctuando à veritate exciderent, & verisimilis est ex prauo in christianos affectu eam lectionem interdum, quæ magis ipsis fauebat, quàm quæ Christianis, amplexatos fuisse.

Secundo, quia experientia compertum est, Hæreticos eas scripturarum partes, quæ peruersis dogmatibus eorum aduersabantur erasisse, ut supra ostensum est, non ergo inuicem simile est, id Iudeos non præstitisse in ijs præsertim locis, quæ Messie aduentui in carne testimonium perhibebant.

Confirmatur, quia decens fuit hoc permisisse diuinam providentiam, ut qui Christum eraserant e cordibus eorum, abraderent quoque membranas, in quibus Christus tam aperte prænucciabatur.

Confirmatur secundo, nam absurdum esset dicere, translationem nostram, vel 70. Interpretum, quæ ab hebraica lectione multum distat, deprauatas esse, illorum vero exemplaria pura, & incorrupta; nam, perinde esset ac Ecclesiam Christianam, electam in tenebris oberrare; synagogam vero reprobam in luce incedere.

Confirmatur tertio, nam finis iudaizantium translationum non fuit alius, quàm 70. versioni; quantum poterat, contraire, Hebraicam lectionem alio detorquentes, & distrahentes, ut patet de Aquila, Symmacho, Theodotione, potuerunt ergo facillime alij eundem textum Hebræum corrumpere; parum enim detorsio

detorsio à falsatione differt. Quare opus diuinæ prouidentie fuit ante Christi aduentum de 70. Interpretibus prouidere, prænoscent alios Interpretes, qui puritatem hebraicam essent lutulento perturbaturi.

CONCLUSIO PROBLEMATICA.

Non in omnibus locis, vel omnibus exemplaribus potuit falsari textus Hebraicus, à Iudeis, & si aliqua in quibusdam exemplaribus falsarint, & ex punctuatione multa loca peruerterint.

Respondeo dicens, quod aliud est dicere, fontem Hebraicum de industria esse falsatum, aliud in illum errores librariorum oscitantia irrepisse. Et iterum aliud est, eundem fontem in omnibus, & quoad omnia exemplaria, aliud in quibusdam locis, aut libris esse corruptum, & in quibusdam exemplaribus: & hoc vel generali Synagoga decreto, vel priuatorum Iudeorum malitia. Et quidem quantum ad oscitantiam attinet librariorum, in multis exemplaribus errores irrepserunt, qui mutua collatione cum puriori fonte, vel alijs exemplaribus emendari potuerunt. Hoc enim generale est in omnium librorum transcriptione, ut ex infirmitate humana errores irrepant. Vnde & ex mala transcriptione Iliadis 2. (ex Erithreo in indice Virgi.) ubi dicitur *εἰς Ἀπύκτος* Virgil. lib. 9. Aeneidos, & Ouid. 14. Metamor. nouā insulam finxerunt, quam Inarime vocauerunt. Quantum verò ad malitiam attinet, falsatio ista accidere non potuit tempore Christi Domini, & Apostolorum, cum illi ad scripturas, in quibus se putabat vitam æternam habere prouocarentur. Vnde vsque ad sua tempora nihil immutatum esse testatur Hieronymus in Esa. cap. 6. Sunt autem, qui dicunt ante Hieronymi tempora Iudeos multa vitiasse, ut defendit Caltrius in 2. lib. Apolog. cap. 2. sed Hieronymo magis assentiendum.

Certum quoque est, nec ante vel post Hieronymi tempora ullam fuisse coactam synodum Iudeorum, quæ in falsatione vniuersali eius conspirauerit, nec ut dicit August. prudens est si Iudeos cuiuslibet peruersitatis, atque malitiæ tantum potuisse credat in codicibus tam multis, & tam longè, latequè dispersis detruncata, vel falsata esse testimonia diuina. Potuit tamen fieri, ubi se occasio obrulit; à quibusdam quædam exemplaria falsari ex industria, & dolo, nedum ex punctorum appositione, litterarum transmutatione; sed & adiectione, & truncatione. Si qui tamen modo errores in hebraico textu deprehenduntur, non ostendunt illū omnimode, & ex omni parte corruptum, sed solummodo physicè, non autem moraliter: nam licet verè, & realiter ex huiusmodi detractatione, immutatione species litterarum, & dictionum soluta sit, malitia Iudeorum, vel oscitantia librariotum, ac proinde exemplaria falsata; nihilominus quia nō in omnibus codicibus, nec omnibus locis sacer textus vitiatum est, & ex collatione vitiatum codicum ad puriora exemplaria præcipuè antiqua, habemus per quæ corrigantur, moraliter textus hebraicus incorruptus cōseruatus est; nec enim mi-

nus decuit seruari verbum Dei nunc in Ecclesiæ corde illibatum, sicut olim in Arca seruata constant illibata autographa Bibliorum sacrorum. Vnde & S. Thomas in comment. ad Rom. 9. vsque in sua tempora Iudeos custodisse fidei nostræ libros disertè testatur, quod & argumenta facta primo loco pro parte negatiua suadent, & alia apud Senensem nostrum lib. 8. her. 2. multas rationes ad huius rei probationem adducentem. Sunt tamen, qui dicunt, quod illi quoque errores, qui nunc in Hebraicis codicibus deprehenduntur parum veritati officiunt; nam si sunt ex mutatione litterarum, parum etiam sensum interdum mutant. Qui verò ex punctuatione accidunt, non sunt, aiunt, magni momenti, nec partes textus sunt, & sine illis aliter legere possumus illis detractis, & quod tam hi, quam illi errores, nec fidem, aut mores peruertunt. Verum alij quoque defendunt, his, & alijs modis in præcipuis Christianæ fidei mysterijs Iudeos multa loca perueruisse, ut supra ostensum est ocularibus demonstrationibus. Quæcumque autem harum viarum si sustineatur, materiam dat respondendi hæreticis, ut non sit hodie propter ista ad fontem hebraicum, tanquam ad amissum recurrendum, & si negandum non sit fontium inspectionem non modicam præstitisse utilitatem, ubi inter se translationes olim variabant; & nunc ea reportatur utilitas, quod si rectè expendantur cum vulgata (paucis exceptis) mirificè textus hebraicus cum eadem concordat, in qua tamen verius, & purius hebraica veritas cernitur translata, quam in istis aliquantulum turbatis fontibus inspicitur. Astutia, & fraus quoque eorum Iudeorum deprehenditur, qui ut suam perniciam defendant, tam enixè laborarunt in scriptura pervertenda eo modo ut dictum est, quod potius voluerint diuino anathemate feriri ob diuinorum eloquiorum adulterationem, quam ecclesiasticæ cedere versioni.

Solutiones oppositionum pro parte negatiua.

Ad primum pro parte negatiua. Dici posset multa esse vitia post crucem Domini, cum est orta cōtrouersia inter Ecclesiam Catholicā, & synagogam de Christo Domino, cumque citarentur prophetica testimonia, quibus respondere non poterāt, ad stylum falsarium recurrerunt (ut oculariter ostensum est) per vnius litterulæ, aut puncti, aut distinctionis appositionem, truncationem, &c.

Ad instantiam. Gentiles confutabantur, quod Iudeis credita essent eloquia Dei ipsorummet Gentiliū testimonio, qui trecentis ante Christum annis scripturam Hebraicam Græcè verti procurarunt à 70. Interpretibus. Et efficacius argumentum ad Gentiles euincendos sumi potuisset, ex versione Græcā, quam Hebraica, ubi discordare ab illa deprehensa esset, maius enim apud Gentes auctoritatis pondus vetustiores interpretes sibi vendicabant (ut pote ante exortam litem inter Christianos, & Iudeos alieni ab omni studio partium) quam Iudæi ipsi, qui post exortam litem in multis, quæ adulterarunt, à 70. interpretibus discrepantes. Iudeos vero ex eorū æstimatione efficaciter reuincebamus, atque reuicimus, tum quia non omnia falsarunt de Christo testimonia, tum etiam quia eos ipsorum codicibus, quos ipsi seruant collatione facta cum 70. falsitatis arguimus,

mus, & quomodo legendum sit emendamus.

Ad primam confirmationem. Si tales codices verius reperirentur, qui non potuerint à Massoreticis falsari, nostrum propositum confirmarent, quod alij recentiores codices hebraici ab incorruptis logo interuallo secernuntur, & de posteritate, ac proinde falsatione euincerentur. Quod verò addatur etiam, nū haberi in codicibus hebraeis perspicua de Christo testimonia, imò, & clarius quam in textu Græco, aut latino, non est verum in omnibus, nisi fraudes Iudaicæ satis deprehensæ emendantur, & castigentur. Satis autem ostensum est, ne dum in minimis, sed in magnis Iudaicam malitiam sacros codices corruptisse. Dato verò, quod vel in solo apice facta esset in aliquibus locis aliqua mutatio, satis euincitur, ut dicamus Iudaicas translationes, non tam esse interpretationes quam immutationes, & peruersiones diuinæ scripturæ, nam etsi singula parua sint, totum quod ex paruis confurgit magnum est, unde in politicis etiam causa mutationum Reipublicæ, quamuis maximæ (ex Aristot. 5. Politicorum) illa quoque est, cum scilicet leges illius mutantur etiam in paruo, dum ciues contemnunt paruum, quia vicinū nihilo, aut à nihilo parum distat, non aduertentes totam legum Symmetriam solui dum ex paruo vires colligit audacia, ut ad maiora progrediatur, propter quod etiam Plato 7. de legibus, nec in paruis dixit assuescamus contemnere leges, inde enim solere iri ad maiora, ut ea quoque audeamus spernere. Et ut exemplificauit Aristoteles, latet sumptus qui non fit simul, & ex multis paruis crescit magnus sumptus. Ita in proposito non parua corruptela facta est à Iudæis ex paruo, in dies enim magis, magisque Iudæi addebant, & aliud post aliud, ut magnum ex paucis conflauerint, ut merito legislatio ab ipsis dici possit mutata.

Quod asseratur legi nunc in emendatis Hebræorum codicibus testimonia, quemadmodum in Patribus antiquis sunt citata, falsum esse ad oculum supra ostensum est.

Ad secundam confirmationem, quantum satis nos veteres Patres monuerint ne in hos scopulos Iudaicos, & Syres incideremus, ex eorum scriptis abundè ostensum est.

Ad tertiam confirmationem. Id potius nostrum propositum cōfirmat, siquidem cum cerneret Aquilam, Symmachum, & Theodotionem subdole multa mysteria Christi Domini, & aliam lectionem, & pūctuationem secutos, ad eum fontem prouocabat, nempe hebraicam veritatem secundum lectionem 70. vel synceram lectionem, quam ex fecunditate litteræ facit textus patiebat, omnem alienam, & textui repugnantē, & impossibile, & adulterinā reprobando. Vnde S. Hieronymus ad Marcellam scribens ait. *Tam pridem cum voluminibus Hebræis translationem Aquilæ conferebam, ut dispiciamus num propter odium Christi impia synagoga ad Aquilam al-ludendo quicquam mutauerit, & subdit. Et ut amice menti fatear plura reperio immutata, quæ pertinent ad roborandam fidem, ea enim sola ferè vitiā Iudæi, quæ pertinent ad roborandam fidem. Quod si hūc locum Hieronymi non referamus ad Aquilæ vitiā tam interpretationem, sed illam quam post Aquilā fecere Iudæi (familiare enim illis fuit translationes eas, quibus vrgebantur vitiare vel explodere,*

etiam à suis factas, ut patet in C. Iustini. in Nouellis constitut. 146. ut ait Castro lib. 2. Apolog. cap. 2.) dicendum est, quod quamuis Aquilæ in multis subdola esset interpretatio, subticendo multa mysteria, in cæteris fidelissima existimabatur, reddens verbū verbo, multasque de Christo prophetias exprimens apertè, propter quam fidelitatem à Patribus, & Iudæis commendabatur: cumque ea translatione, propter hoc nostri Iudæos vrgerent, in Aquilæ translatione inuehi caperunt, & lectionem Hebraicam vitiare: ad quem effectum Aquilæ translationem Hieronymus adhibebat, & vitia ista, & fraudes ad Hebraicam veritatem castigabat, ut ex translatione Aquilæ (quod erat magis Iudæos vrgeret) legitima lectio, quæ tempestate Aquilæ circumferebatur nosceretur, & Iudaica perfidia ex sua fraude manifestaretur. Quod si incorruptè hodie Aquilæ quoque translatio, similiter Symmachi, & Theodotionis haberetur Iudaicæ fraudes apertè deprehenderetur. Hæc Castro exponens Hieronymum, & citans pro hac intelligentia sapientissimum Fratrem Magistrū Mantium nostrum eundem tali eloquio cohonestās. *Vitam aliquid chartis vir ille prodidisset, viueret eius immortale nomen, & gloria, & suo Ordini Prædicatorum sempiternum decus addidisset, & inter alia multa ornamenta, quibus ille ordo singulari quodam lumine lucet, hic quoque suos insigni quodam illustraret fulgore: eo doctrina, eo ingenio, eos sanctimonia in schola Theologica sue tempestatis decus erat, & splendor.*

Ad quartam confirmationem respondetur, quod seruantur codices Hebraici, non ut primitus conscripti sunt, sed ut exarati Iudaica manu, nullo modo per Ecclesiæ proceres nobis consignati, aut patrum testimonio, & lectione probati, imò eorundem censura calculus adhibitus de cauendis Iudaicæ fraudis scopulis, ne in infidelitatis mergeremur pelago, nam (ut dicit Athanasius ad Iudæos) Iudæus ad scopum suæ infidelitatis scripturam interpretatur.

Ad secundum principale. Sunt qui dicunt Augustinum fuisse in ea sententia, sed postea suasu Hieronymi illam mutasse, à Hieronymo correctam, ita Castro lib. 2. Apolog. c. 44. quod colligit ex epistolis Hieronymi ad Augustinum, scribens enim Hieronymus epist. 11. ait eo consilio suam editionem latinam texuisse, ut quæ Iudæi prætermiserunt, aut corruerunt proferret in medium, & subiungit, *ut scirent, nostri quid veritas Hebræa haberet, ubi expresse loquitur de Hebræis codicibus non Græcis; loquitur enim Hieronymus de translatione facta ex Hebræa, ut omnia, vel vitiosa à Iudæis proderentur, & veritas Hebraica quid haberet innotesceret. quæ epistola accepta August. nō tam impugnano, quam querendo petit epist. 19. ut à Hieronymo certior fiat, utrum scriptura Hebræa sit corrupta ante aduentum Domini, vel post. Quibus verbis præsupponere videtur August. admittere aliquid, quod prius non putabat, Iudæos scilicet aliquid corrupisse, & instrui, an ante, vel post Crucem Domini id contigerit, & mirari, qui fieri potuerit, quod potuerit falsari, ut obijcitur in argumento in oppositum, quod reperitur in lib. 15. de ciuit. Dei cap. 13. Verum facilis est solutio dicendo eo argumento demonstrari, non in omnibus locis scripturam vitiā aliquo synagoga decreto, sed in quibusdam; quod quomodo fieri potuerit venandum est. Sciendum ergo est*

ex Iosepho, quod nedum Iudei dispersi, sed etiam qui intra fines Iudæe habitabant Græcæ lingua vsos, & Græcis translationibus, eamque tempestate communi erat, & paucissimos Iudæos hebraicè fuisse compertum est, propter quod (vt dicit Aug. 9. contra Faustum cap. 26.) non licebat scribere, nisi solis Scribis, & ratio in propriu suadet, cum nonnisi ex acta cognitio requireretur, ad scripturam cifratam sine consonantibus exaradā (nec enim à Masoreticis erāt puncta adinuenta) nonnisi sapientes, & Scribæ id potuerunt efficere. Quorum cum etiam apud Iudæos quoque dispersos magna esset auctoritas, ab his trāsmitti potuerunt exemplaria, quæ corrumpēbant, & tanquam castigatissima transmittēbantur, & alia exemplaria ab his tanquam castigatissimis, ac proinde non fuit difficile multa volumina per orbem euulgari. Facile autem fuit Scribis sacros codices peruertere mutatione alicuius litteræ, vel syllabæ, nempe appositis suis animaduersionibus in margine, quas vocarunt. *Queriquetib.* id est lege scribe, hoc est, vt etiam si scriberetur, quod rectum erat, legeretur, vt erat à Scribis, & Rabbini animaduersum, quod in multis Hebraicis Biblijs factum oculari demonstratione vsque ad præsentia tempora legimus, & progressu temporis factum quoque est, vt Scribarum, & Rabbinoꝝ castigationes in ipsum textum irrepserint.

Ad confirmationē responderetur non esse factam, conpirationem publico decreto synagoga, sed scribarum, vt dictum est, inter se facta collatione, & paulatim irrepserunt correpta exemplaria secundū quod exemplabantur à falso iactatis correctis codicibus, qui transmittēbantur, & adeo tempore procedente excreuerunt, vt non vitia aliorum Rabbinoꝝ, vel excederent, vel obscurarent, ita veluti Protheus ex Iudaica manu nouas formas superinduit, & per mille quingentos, & amplius annos in multis partibus, in multis exemplaribus lacerata eui denter monstratur. Ad id, quod additur in contrarium summam illius religionem fuisse, ac vnum apicem immutare propter anathema, & execrationem in lege promulgatam Deuter. cap. 4. responderetur ex Iustino Martyre, & Origene non esse veritos Iudæos dicere. *Hic est heres venite occidamus eum,* & custodes sepulchri auro corrūpere: vt resurrectionē occultarent, ementes mendacium, & silentium furti, multo magis potuerunt dolos circa scripturam superstruere, etiam de quorundam maleficorum hominum genere scripsit Horatius.

Per solis radios Tarpeiaque flumina iurat.

Per pharetram venatricis arcumque Diana.

Quid non attentasset Iudæus? etiam si iurasset per anathematis fulmen non est illi credendum. Porro qui potius se curibus ceruices collo subdiderūt ne leges Dei violarent fuerunt Iudæi, sed pij tantum Dei cultores, sed non defuisse impios Iudæos, qui libere vivere, sicut cetera vivebant gentes, & rationes summo perē cupientes, Antiochum extimulasse, vt Iudæa gens à Dei Lege deficeret, & acius in cōtribulē suos facere Iudæos impios, quam ipsos Gentiles, atque alienigenas, testis est sue nationis historicus Ioseph de bello Iudaico lib. 12. cap. 6. & 7. lib. 13. cap. 1. & 2. quare & si multos daremus stimulante conscientia manum à dolo temperasse, non defuerunt alij, vt contra legem stylum acquerent, & alios Rabbinoꝝ

binos ad id faciendum extimularent. Non fuit verò incredibile inter paucos Scribas conpirationem fieri cum à progenitoribus facta fuerit contra Dominum, & Christum eius. nam licet apud ipsos diuerse fuerint sectæ, in hoc concordabant, vt mysteria Christi obscurarent, sicut in eadem concordarunt, vt eraderetur de terra viuendum, & nomen eius non memoraretur vltra.

Ad tertium. Hieronymus non ex alio fonte scripturam traduxit, quam Hebraico, verum puro, non vitiatō illo inquam textu, quem sub facie Hebraicæ veritatis continentis Christianæ religionis refutationes acerrimas obstruere volebant, sed ex illo fonte, in quo 70. potarunt, quam etiam Aquila, & Symmachus, in multis fideliter quoque de verbo ad verbum expresse runt, qui etiam purus in Ecclesiæ corde in scriptoribus, scilicet Apostolicis, incorruptus quoque fuit, de qua lectione pura, & synecra dicebat S. Irenæus lib. 4. cap. 45. quod sine falsatione, & periculo in Ecclesia legebatur, & contra vtroque in synagogis eodem Irenæo testante mendacijs scatebat dicens lib. 4. cap. 53. [Lex cum Iudæis legitur fabulis similis est, Christianis vero cum legitur The saurus est absconditus in agro, &c.]

Ad cōfirmationem responderetur. Ordinum translationem Hieronymum de fonte non vitiatō, quahs erat apud 70. & in multis apud Aquilam, Symmachum, & in Patribus, & Ecclesiæ corde principaliter continebatur, & ad hunc finem litteras hebraicas quoque didicit, qua disciplina, multa falsata deprehendit, vt ostensum est.

Ad quartum, ex solutione ad primum responderetur fuisse vitiatam scripturam post crucem, & ante Hieronymi tempora per mutationem litterarum addendo, minuendo, trāponendo, vt ostensum est, quantum vero reclamatum sit, ex Patribus aduersus Iudæorum corruptelas, iam abunde monstratum est supra, nec ad linguam corruptam addiscendam laborarunt PP. sed ad elementa, & voces, &c. quibus corruptam linguam in 70. seruata, à corrupta in Iudæorum libris contenta discernere. Post Hieronymi tempora Masoretæ successerunt, tempore quidem inæquales antiquis Rabbini, veneno, & dolo pares. Quod vero additur si corrupta esset scriptura Hebraica, corrupta esset in mysterijs præcipuis, iam ostensum est multa præcipua mysteria abscondita, vel erasa, quod ad falsitatem sufficit ostendendam.

Ad quintum bene monuit tunc Aug. recurrendum ad fontes, non illos conceptos in manibus Iudæorum, sed exaratos & translata s 70. & alijs, quem recursus post vulgata approbationem non esse necessarium diffusius ex dicendis infra cōstat.

Solutiones pro parte affirmatiua.

Ad primum responderetur cum Driedone supra responsione ad 8. & alijs, quod multa, quæ describuntur in libris Thalmud, & Tiquyn Sophim sunt mendacia conficta à scribis, de quibus scriptum est Hierem. 8. *Verè mendacium operatus est stylus mendax scribarum.* vnde multa ibi falsa, & fabulosa narrantur. Vel dicendum, quod cum etiam Synagoga antiquitus quando erat vera Ecclesia habuerit sacra Scripturam in corde, & aliquibus codicibus illam,

non fuit absurdum à mendis aliquibus, quibus multi codices scatebāt iudicio synagoge expurgari, quod factum est in synodo magna post captiuitatem. Nullo autem modo istæ emendationes, corruptiones dicenda sunt, cum sic vulgata habeat, vt Scribæ correxerunt in Synodo; aliter vulgata corruptissima esset, sequens Iudæorum corruptiones potius, quàm correctiones, vnde Hieronymus si legatur in commet. super Propheas Osee 9. eodem modo legit sicut vulgata illum locum Osee, &c. sicut & multos alios locos, prout Scribæ perhibentur correxisse.

Ad secundum. Quidam dicunt hoc stylo significari librum illum Thikun sophrim, hoc est correctionem scribarum, ita Porchetus lib. 2. victor. contra Iudæos, sed hanc correctionem, vt fabulosam reiecit; Dicendum cum Origene intelligi per stylum mendaces scribarum traditiones, & legis Doctorum præsertim, quæ de oblationibus præter diuinum mandatum sacerdotibus, & templo offerendis proposuerant, commutantes cuiuscumque sceleris penam in oblationes suo arbitrio constitutas, quod arguens idem Hieronimus cap. 7. dicit. *Nolite confidere in verbis mendacij dicentes, Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Vel dicendum reprehendi falsos sensus scripturarum, qui ex scriptura eruantur à Rabbini contra Christum. Vide Senensem in Bibliot. lib. 2. verbo stylus mendax.

Ad tertium, locus ille non est diuersus à nostra vulgata, & 70. Interpretum versione, quod enim habetur in Hebræo idem habetur in vulgata; nā quod in Hebræo dicitur וְשׁוּבָה עֲשֵׂה עֲשֵׂה eundo, & redeundo negatione exprimitur, quod postquam emissus est ab arca, ulterius non est reuersus coruus, sed ibat eundo, & redeundo donec siccarentur aquæ, cum enim sit animal parui volatus, diu non poterat volatum protendere, maxime propter nimiam aeris humiditatem: ac proinde in circuitu ambulasse donec aquæ siccarentur, ac proinde non fuisse reuersum in arcam.

Ad quartum alium locum Genesis ex similitudine litterarum potuit cōtingere mutatam ךְ cheth in ךְ He. & vel incuria librariorum, vel malitia Iudæorum, in quibusdam tamen non in omnibus codicibus id factum esse.

Ad secundum locum, non est verisimile illum locum corruptum ab Hebræis cum sic 70. legant, & Symmachus vertat, quia propter blasphemiam Dei suspensus est, & Hieronymus asserat in alteratione Iasonis, & Papisci Græcè scripta, legi. *Maledictio Dei, qui appensus est.* August. quoque lib. 14. contra Faustum cum 70. legit. Hieronymus quoque citat suum Magistrum sic vertentem. *Contumeliosè Deus suspensus est.* Consulto autem. s. Paulus Dei nomen omisit, ne Galatæ iam auersi ab Euangelio, & Iudaizantes, magis auerterentur à Christo, si à Deo maledictum audissent, qui non in se, sed prout peccata nostra expianda suscepit factus est maledictus, penam peccati suscipiens, ex communi Patrum, & Interpretum doctrina.

Ad tertium locum, Lindanus lib. de optimo genere interpretandi cap. 3. quem sequitur Ioannes Isaac lib. contra Lindanum, & alij expresse dicunt hos versus olim extitisse in Hebraicis codicibus, & postea ab rasos. vnde, & nunc reperiuntur in codice quodam vetustissimo Anglicano. Sed vt dicit Hieronymus lib. 16. in comment. super Esa. in proem.

Nullus veterum, qui commentaria ediderunt illos ps. versiculos sunt commentati, quin quod, veru, quod erat expunctionis, signum, signati sunt, vt addititij monstrarentur, nec etiam sunt in interpretatione 70. quare additi potius sunt, qui in codice Hebræo Anglicano leguntur, vbi quoque plura alia verba Chaldaica inserta sunt. Beda dicit à sciolo quodam in vnum congestos eos versiculos huic loco adaptatos. Sed cum Apostolus Paulus eosdem versus connectat, & recenscat, & à tempore S. Hieronymi, vt ex loco citato in Ecclesijs decantentur in psalterio, id non potest stare. Vnde ipse Hieronymus respondens ad hanc difficultatem motam ab Eustochio Virgine, *qua audita tanquam à pugile se transfossim fatetur, Insuper astuas, & pallore quoque suffusum*, post vnus diei spatium, non ex ingenio, sed assidua lectione scripturam sacram euoluens, docet quod cū Apostolus, in epistola ad Romanos, veteri testamento frequentissimè vtatur, ex varijs scripturæ locis eos versus desumpsisse dicendum esse. Quod ante Hieronymum expresse dixit Origenes in epistola ad Rom. cap. 3. Quare primus, & secundus versiculus desumpti sunt ex psalmo quinto. tertius ex psal. 139 quartus ex psal. 9. quintus vero, sextus, & septimus, habetur Isaï 19. vltimus verò qui est octauus habetur in psal. 35. Quia ergo, & hi versiculi sic concinnati ab Apostolo, scripturæ partes verissimæ sunt, & per appositionem explicant, quod dixerat Dauid, *non esse qui faciat bonum, &c.* descendendo ad species peccatorum, textui Dauidico additi sunt, & conglutinati, sicut habentur in textu Apostolico tanquam commentarium Dauid ex ipso Dauid, & ex vno versu Isaïæ concinnatum per Apostolum. Et propterea optima ratione, relictæ sunt ob Apostoli honorem, & etiam ne fideles turbarentur ex ista motione, maxime cum olim decantarentur ij versiculi, & in multis exemplaribus septuaginta haberentur, & legantur etiam in emendata versione Sixti V. in cuius scholijs leges Iustinum, Psalterium Romanum, Arabicum, Aethyopicum, & ex Græcis Diodorū, Theodorum, Cyrillum, Dydimum, eosdem versiculos recensentes.

Ad alium locum ex psalmo. 18. cum 70. verterint φθγγος (& ita citat Apostolus, & Hieronymus vertit) certe in textu Hebræo non קום, sed קלם reperitur. Sunt quidam qui dicunt Hieronymum, & Apostolum secundum regulas interpretationis, rectè respexisse ad sensum, & id, quod nomine regulæ, seu perpendiculi in fonte significatur, explicatum, esse per sonum, nempe vt norma prædicationis Euangelica insonerit per omnem terram, &c. Sed hoc non potest stare aunt quidam: nam incongrua metaphoræ extitisset aptare sonum perpendiculo, vel perpendiculum per sonum explicare: cum enim verbum aliquod explicari potest, per aliud eiusdem significationis, non debet exprimi per aliud metaphoricum. Verum hæc instantia debilis est: nihil enim obstitisset si scriptum esset, קום, quod lineam significat secundum grammaticalem sensum, vel quantum ad id, à quo nomen imponitur, verterint verò sonum, quantum ad id, quod imponebatur significandum à Spiritu sancto. Verum cum non קום, sed קלם, 70. legerint Interpretes, & Apostolus, & Hieronymus, dici potest oscitantia librariorū omissum

omissum. ^hamed non de Iudeorum industria eum locum deprauatum.

Ad alium locum ex psalm. 21. etiam Rabbinus monuerunt legendum *caari*. i. foderunt. unde in libro Massoreth non *caari* sicut leo, sed *caari* scribendum monuerunt, dum testantur ignorantia, vel iniuria hunc locum deprauatum. Alij vero incorruptionem huius loci tuentes dicunt optimè legi, *sicut leo manus meas, & pedes meos dilanians* supple, *& dilacerans, vel perforans* manus meas, & pedes meos, ad eum modum, quo legitur in Hieremia cap. 12. *Facta est mihi hereditas mea sicut leo in sylua*, supple, qui ungibus perforat prædam, qui loquendi modus frequens est apud Hebræos, & decurratus, ut notat Hieronymus lib. de tradit. hebraic. & Lyr. in 5. cap. cantic. canticorum. Sed & Genebrardus in expositione huius loci refert Rabbinos dicentes hunc esse vnum ex ijs locis, qui vtramque admittunt lectionem secundum formulas kerî, & vketib id est scriptum, *foderunt*, sed non lectum, at legendum, *sicut leo*. notat autem in emendationibus, & vetustioribus in textu legi *caari* in margine *caari*, quare facile ex margine in aliquibus codicibus in textum potuit irrepere, vel casu, vel quasi sponte ex affinitate litterarum. Sed & alij dicunt (ut Bernardus Tigletus apud Forsterum in lexico) scriptum *caari*, & legendum voluisse Spiritum sanctum *caari*, ut eiusdem transfusionis Christi, annorum quoque numerus per has litteras insinueretur, nempe mille ducetorum triginta annorum, qui excurrerunt à scriptura huius psalmi vsque ad Christi crucifixionem.

Ad locum ex psalm. 95. Spiritu prophetico, & ex maiorum traditione 70. regnum Christi explicantes addiderunt illas duas particulas à ligno, quæ implicitè continebantur in textu Hebræo, quæ nunquàm fuerant explicite, unde & Hier. lib. de optimo genere interpretandi multa verba addidisse licet parcissime, & rarissime, & quæ sensu non mutant, confiteretur. Quamobrem Iustinus, & reliqui Patres exponendi sunt, quod locuti sint de translatione septuaginta, non de textu Hebræo, non quod voluerint falsatam offendere, vel quod eandem falsare præsumperint Iudei.

Ad quartum locum ex Isaia. Non defendimus puritatem Hebraici textus in punctuatione: dicimus enim vel malitia, vel ignorantia puncta falsò multa addita à sequentibus Rabbinis post tempora S. Hieronymi, quamvis non desit Arias Montanus etiam à punctuatione huiusmodi extorta, vel falsa, ob puritatem textus hebraici vindicare. Sed etsi consulamus consonantes, incorruptus textus apparet, nam *אִיכְרָא* *ichra* vtramque lectionem potest admittere *אִיכְרָא* *ichre* vocabitur, & *אִיכְרָא* *ichra* vocabitur, eaque Christi diuinitas prædicatur aperte. Sed ea quam expressit vulgata aptior est, & aperior, & sine ambiguitate, ac proinde retinenda. Aliter verò locus Esai. 28. probat, ut etiam frequenter accidit in nostris latinis codicibus, ex similitudine consonantium, ob insensitiam librationum frequentissime fuisse textum Hebraicum aspersum illis nevis.

Ad quintum locum ex eodem Iustino accipitur solutio: dum enim patefacto dolo Iudeorum in textu iterum illa verba reposita sunt, euident est ex collatione aliorum codicum Hebræorum factum, id esse, ac proinde si vnus, aut alter codex falsatus

deprehensus est ceteri, cum quibus collatio facta est, illibati permanserunt. Alter locus Hieremiæ, *mittamus lignum*, quem sublatum censet idem Iustinus; sic explicatur, dicendo loqui hunc Patrem de sublatione à 70. editione, non ex textu originali, ut postea etiam dicitur. Alter verò locus Hieremiæ, quem sublatum credidit Iustinus, eundemque citat Iræneus, quem expunctum existimat. Feuardentius Iudeorum dolo in notis ad eundem Iræneum, est magnū argumentum pro parte opposita. cæterum dici potest ab opposita sententiæ authoribus in aliquibus exemplaribus ea verba apposita: sic à PP. citatis lecta, atque citata fuisse. De alio loco apud Hieremiā cit. Satis superius dictum est cōtrouersia quinta speciali ar. 1. ad 8. ad locum Matthæi.

Ad sextum locum Zachariæ. 70. transtulerunt, *aspicient in me*, pro eo quod insultauerunt legentes Zachari *אִיכְרָא* sed re vera *אִיכְרָא* dacheru legerunt, & transtulerunt, *transfixerunt*, & suo more 70. lectionem Hebræi corruerunt. Quod verò verterint, *compunxerunt*, vel *pupugerunt*, non dissonat ab eo, quod dicitur *transfixerunt*, unde & Ioannes Apoc. 1. faciens allusionem ad hunc locum Zachariæ dicit. *Videbit eum omnis oculus. & qui eum pupugerunt*, certum est autem punctationis nomine transfixionem illam intelligi lanceæ, de qua scriptum est, *unus militum lancea latus eius aperuit*.

Ad septimum locum cap. 2. Amos responderetur, tam in Hebræis, quam Græcis codicibus *Iustus* haberi, & simpliciter legi sine articulo aliquo, ut eximius iustus significetur, qui est Christus Dominus, vel iustus quiuis indefinitè, ut ex Chaldeo colligitur, etsi autem in aliquibus iste locus corruptus sit, non in omnibus vitiatum est.

Ad quartū principale. Ad auctoritatem S. Iustini dicendum est Iustinum eius fuisse sententiæ alijs PP. oppositum docentibus, vel non loqui de textu Hebræo, sed translatione 70. quam Iudeos corripisse in multis in odium Christi compertum est. vide Hieron. in cap. 30. Esa. ibi, *erit lux luna*, & Aug. 15. de ciu. Dei.

Ad auctoritatem Irænei iam responsum est supra cum ad Iustinum respondimus.

Ad auctoritatem Clem. Alex. dum detegit corruptionem fieri per punctorum transpositionem, satis insinuat nostram sententiam, qua concedimus secundum punctuationem textum hebraicum à Rabbinis in multis esse vitiatum: sed ut apparet legenti, ibi potius loquitur S. Clemens contra Hæreticos, quam contra Massoreticos: nondum enim punctorum inuentio tempore Clementis Alexandr. mundo apparuerat.

Ad auctoritatem Origenis responderetur, non dolo, vel malitia veteres illos Rabbinos occultasse eas historias, sed cautè, & prudenter, Susannæ quidem ne alij Iudices ex illorum iudicum concupiscentia, qua in Susannâ exarserunt, contemptui haberentur. Cantici trium puerorum in camino ignis, ut à Gentilibus calumniandi materiam auferrent, nempe quod ex magia pueri à flammis se præseruassent illosos. unde hæc, & similia inter apochrypha recensentur, hoc est inter occulta, quod plebi celanda essent: apochryphum verò non significare semper, quod canonicum non est, sed interdum, quod non passim omnibus vulgandum est, ex ipsa nominis æthimologia

gia constat ἀποκρίπτειν apochriptein enim celare significat, à quo apochrypha .i. quæ celanda sunt, deriuantur, vnde Origenes expresse in Esa. 8. docet, quod ne litteras propheticas nos confinxisse calumniaretur populus Iudaicus, portauit, & custodiuit suos libros propheticos, in quibus legimus hæc esse prænunciata, quæ in Christo, & in Apostolorum Ecclesia videmus impleta.

Ad Athanasium. Loquitur de Iudæis Christo, cū inter eos conuersabatur, contemporaneis, qui oracula Prophetarum, & scripturarum extorquebant ne de Christo locuta esse viderentur; vnde sicuti opera Christi Domini Beelzebub attribuebant, sic idem, ait Athanasius, nihili curabāt corrumpere sacra Scripturarum placita, modò Christi negarent aduentum. De intelligentia ergo scripturarum potius, quàm de corruptione text, loquitur S. Athanasius. Sic etiā loqui videtur S. Epiphanius.

Ad auctoritatem Chrysostomi respondetur locutū esse de Iudaizantium, hoc est Aquilæ, Symmachi, Theodotionis versionibus factis in odium 70. Interpretum, & ad offuscationem deitatis Christi. Sic potest etiam responderi ad auctoritatem S. Greg. Nazianz.

Ad auctoritatem S. Hieronymi. Nō assertiuè, sed dubitativè loqui videtur locis adductis, vt patet ex ipsius verbis. ceterum in commentarijs in Esaiam, in præfatione, & lib. de scriptoribus Ecclesiasticis risu exhibat asserentes codices Hebraicos esse falsatos.

Ad auctoritatem S. Th. eodem modo respondendum, qui ipsius Hier. verba, & sensum sequitur.

§ Ad quintum principale. Eo argumento probatur, non omnes codices falsatos, sed eos, qui mendis aspersi erant collatione facta cum alijs suo candori relictos, loquuntur autem Rabbinī multi ab absurdo significantes inter duo mala minus eligendum, sicut ait Serarius, eo modo, quo dicit Apostolus, Roman. 9. *Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis.*

§ Ad sextum principale. Si corruptus est (Hæreticis fatentibus) textus Hebraicus, non est cur instatis buccis prouocent nos hodie ad fontes incorruptos, quod si ad emaculatos prouocent, hoc est non curādo de punctis Rabbinorum, & ex punctis exortis erroribus, qui partim oscitantia, vel negligentia Iudæorum irrepserunt: inanis est ista prouocatio, cum melius verterint 70. & vulgatus, quàm noui isti Hebraizantes, vt clarissime demonstrabitur. Quare non est nunc recurrendum ad fontes pro vera interpretatione venanda, nisi ad clariorem scripturarum intelligentiam, vel quia in phrasi hebraica clarius elucescit, quod inuolutius interdum translatus est, vel quia ex diuersitate interpretationum vulgatæ intelligentia melius percipitur, atque aduersus hebraizantes defenditur.

§ Ad septimum principaliter, quod primò inducitur, probat non esse prorsus emaculatum nunc textum hebraicum punctis signatum, propter quæ, & quarundam litterarum affinitatem, earundemque dictionum varios vsus, & æquiuocationes, & Grammatistarum Rabbinorum diuersas sectas, diuersaque iudicia, variæ eque contrariæ versiones hebraizantium ortæ sunt, qui maluerunt inimicis se credere Iudæis, quàm 70. vel Sancto Hieronymo se

erudiendos tradere. Ceterum semotis punctis, mendisque, quæ irrepserunt, mirificè vulgatum cum Hebræo concordare luce clarius apparebit.

Ad secundum, quod inducitur potuisse quidem, & id de facto accidisse vnum, vel alterum codicem, falsare Iudæos, & aliqua expungere, vt fecerunt etiā Hæretici: at omnia loca, & in omnibus codicibus, tam multis, & tam longè lateque dispersis, impossibile moraliter iudicat Augustinus 1. s. de ciuit. capit. 13. decuit autem diuinam prouidentiam priuando illos intelligentia scripturarum, vt corticem litteræ tanquam capsarij nostri deferrent, vt dum non crederent scripturis nostris, per easdem scripturas eorum, quas incorruptas esse oportebat ad eos euincendum, demonstrarentur, ex cæcitate Augustino sup. cit. & per hæc patet ad primam confirmationem.

Ad secundam confirmationem. Translatio 70. Interpretum falsata est in multis locis, & non in omnibus exemplaribus, vt posterius dicetur. idem quoque potuit accidere quorundam Iudæorum dolo non in omnibus locis, nec in omnibus exemplaribus.

Ad ultimam cōfirmationem potuerunt id ipsum præstare Iudæi circa textum hebraicum, quod præstiterunt Symmachus, Theodotion &c. contra translationem 70. verum sicut non potuerunt omnia loca, & in omnibus exemplaribus, maculare, ita nec Iudæi in codicibus tam multis longè, lateque dispersis, vt dicit Augustinus, & fuit admirabilis prouidentia ne omnia, & in omnibus corrūperentur, vt per scripturas sacras ex eodem Augustino 18. de Ciuit. cap. 46. testimonio nobis essent nos non finxisse prophetias de Christo. vnde eadem prouidentia, qua seruati sunt ad vitam eorum personæ ex illo Dauid psalm. 58. [Deus ostendit mihi super inimicos meos. Ne occidas eos] eadem seruati sunt codices eorum, vt idem dicit August. in enarratione eiusdem psalm. vt supra dictum est.

CONTROVERSA V. GENERALIS.

ARTICVLVS VNICVS.

An textus Græcus vsque ad præsens illibatus permanferit.

Positio Nouatorum.

Nouatores, vt vulgatæ latinæ editioni detrahāt per omnia, in omnibus purissimam esse iactant scripturam noui testamenti Græco sermone descriptam, vnico Marci Euangelio excepto (quod latinè scriptum esse ostendit Baronius egregiè, quicquid mussitet Hunnius) & epistola ad Hebræos, & Euangelio Matthæi, quod Hebraicè (descriptū testatur S. Hieronymus) ita vt latinos codices per Græcos emendandos velint. Sic Calu. 2. instit. c. 7. §. 10. Kemnit. Georg. Maior, & alij.

Anabaptistæ apud nostrum Senensem lib. 6. her. 1. num. 4. in aliud extremum impingentes dixerunt, noui testamenti codices, quibus olim utebatur Ecclesia, fuisse ab Hæreticis falsatos, sicut veteris testamenti libros ab Hebræis dicunt vitiatos.

§ Sunt

Sunt autem & Catholici, qui etsi nolint dictos codices emendandos per textum Græcum, illius tamen incorruptionem adamussim defendunt, & mirificè eosdem concordare conantur. Sic Montoya lib. 2. de concordia sac. edit. quæst. 9. Alij autem, etsi depravationem admittunt in quibusdam: non tamè in omnibus codicibus id factum dicunt multaque etiam irrepsisse menda fatentur, ita Senensis loco citato in dissolutione quartæ objectionis, cui subscribit Bellarm. controu. p. lib. 2. c. 7.

Oppositiones pro parte affirmatiua.

Arguitur primò: nam si fons turbatus est, & riuus: si infecti parentes; & proles: ergo si puri non sunt fontes Græci, ex quibus scriptura noui testamenti translata est, nec editio vulgata pura erit.

Secundo, quia hoc esset effugium dare hæreticis antiquis suas hæreses tuendi, nec enim alia diuertacula efficaciora inuenire se putabant Manichæi, quâ dicendo loca quidem esse falsata, non à scribentibus Apostolis, sed à codicum deprauatoribus, ex Augustino ad Hieronym. & 32. contra Faustum cap. 16. Cum ergo, ut idem August. dicit de utilitate credendi, non dici possit, diuinas scripturas esse falsatas, tanquam purus fons fuit originalis textus, &c.

Tertio, quia S. Hieronym. epistola ad Damas. & ad Iuniam, & Fretellam, & in commentarijs in cap. 9. Zach. dicit, Cogimur ad Hebræos recurrere, & scientiæ veritatem de fonte magis, quàm deriuulis querere, & Augustinus 2. de doctrina Christiana cap. 15. ad exemplaria præcedentia Græca, & Hebraica recurrendum dicit, si quam dubitationem attulerit Latinorum Interpretum infinita varietas.

Cõfirmatur primo, quod ex his fontibus nedum Patres Græci Chrysostomus, Cyrillus, sed etiam Latini, Ambrosius, August. &c. dogmata confirmarunt, hæreses etiam debellarunt: turbati ergo non potuerunt.

Confirmatur secundo, quia est absurdum credere multorum Græcorum Vatum litteras integras, & illibatas perdurasse in hunc diem, sicut & aliorum librorum Gentilium, & hoc non potuisse mereri Ecclesiam Christi, ut hæc originalia illibata fideliter ad posteros non trajicerentur, ut arguit Aug. 33. contra Faustum c. 6.

Cõfirmatur tertio, quia per omnes ætates ab Apostolorum temporibus vsque ad tempora S. Hieronymi illibaram oportet fateri editionem Græcam, & nullo falsitatis vitio contaminatam, vno eodemque tenore eam legentibus Dionysio, Irenæo, Iustino, Melitone, Origene, Iulio Africano, Apoll. Athanas. Basilio, Chrysostom. atque alijs ante, & post Hieronymi tempora, ita Sixtus Senensis tractatu de translationibus in lib. 8. Biblioth. sanctæ.

Quarto, quia deprauatio, vel facta est ab Hæreticis, vel à Græcis Schismaticis, in odium Latinorum. Nō ab Hæreticis, quia deprauantibus scripturis Marcionistis, illico de truncatione, additione, transmutatione Tertullianus, & Epiph. admonuerunt fideles. Non à Græcis, quia si id in odium Latinorum fecissent, illa deprauassent, circa quæ cum Latinis Græca Ecclesia semper controuertit: at videmus ea illibata permanere: præterquam quod sibi ipsis nocumento

fuisent, quibusdam enim corruptis locis argumentum illud ministrassent, nec in reliquis partibus esse credendum suæ Græcæ editioni, ex variatione, & falsificatione instrumenti.

Quinto, ipsa scriptura noui testamenti continetur in his codicibus Græcis, qui circumferuntur, ergo horum omnium codicum sugillatio, scripturæ est reiectio. Melius ergo dicendum illibatè verbum Dei custoditum, maximè cum ea utilitas reportetur, ut pluribus editionibus Græca, Hebræa, Latina vulgata ob eorum inconcussam auctoritatem Ecclesia munita, sit hostibus formidabilior; funiculus enim triplex difficile rumpitur, & in ore duorum, vel trium stat omne verbum.

Confirmatur, quia ante vulgatæ propositionem dicendum esset Ecclesiam corruisse verbo Dei destitutam, si falsata esset scriptura Græca noui testamenti.

Argumenta pro parte opposita.

Non esse verò puros codices, sed vitiatos probatur primo, quia ex definitione Conc. Trid. Historia de adultera; sudore sanguineo canonica sunt, & in Græco non sunt, & Marci c. 11. illa verba leguntur, quod si vos nō dimiseritis, nec pater vester. Ita & cap. vltimum Marci, & nihilominus in plurimis falcem codicibus Græcis desiderantur. Illud similiter text. 1. Ioannis 1. tres sunt, qui testimonium, &c. erasum est à quibusdam Græcis.

Secundo, nedum detractio, sed & additio codices Græci falsati sunt: nam in oratione dominica Matt. 6. addita sunt hæc verba. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in seculum. Hanc autem clausulam non esse partem orationis dominicæ liquet: nam nec Tertull. Cyprianus, & quotquot orationem dominicam explanarunt, talis clausulæ meminerunt.

Dices, quod Chrysostomus relatus in catena dicit, quia verò sollicitos nos fecerat inimici memoria in hoc, quod dixerat, sed libera nos à malo. rursum audaciam præbet per hoc, quod in quibusdam libris subditur, quia tuum est regnum.

Contra, quia vnde sit sumpta talis auctoritas ignoratur, & in commentarijs Chrysostomi non reperitur inquit Erasmus. Quod si dicas à Christo fuisse additam. Contra, quia oporteret dicere totam Romanam Ecclesiam hætenus effugisse bonam partem dominicæ præcationis, ac ne Africanam quidem recte legisse. Quod si dicas desumptam ex cap. 29. 1. Paralip. vbi dicitur, tua est Domine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria. Contra, quia etsi illa clausula sit pars scripturæ veteris, non est pars nouæ, nec ab aliquo Apostolo, vel Euangelista capiti 6. Matthæi apposita sunt hæc, sed ab aliquo sciolo, vel oscitante.

Tertio, inuersione, & transmutatione multa inuenta sunt. 1. Cor. 15. vbi legimus. Primus homo de terra terrenus. Secundus homo de celo celestis, Græci habent à nobis lectionem diuersam ὁ δὲ δεύτερος ἀνδρῶν ὁ κτιστός ἐξ ὕλης. Secundus autem homo ipse Dominus de celo. Sicque videntur interpretari Chrysostomus, & Theophilactus, & tamen hunc locum corruptum esse dicit apertè Tertull. contra Marcionem c. 10.

Præterea 1. Corin. 7. dicit Apost. *Qui cum uxore est, sollicitus est, quæ sunt mundi: quomodo placeat uxori, & diuisus est, & mulier innupta, & virgo cogitat, quæ Domini sunt*: Græci autem codices falsati sunt: illa enim verba, & diuisus est, coniunguntur cum sequentibus sic, *μερίσσει ἡ γυνὴ ἢ παρθένος, diuisa est uxor, & virgo*. Hanc autem versionem non esse apostolicæ veritatis docet S. Hieronymus 1. contra Iovinianum cap. 7. vnde impudenter Hunnius dicit Hieronymum ex admiratione virginitatis hæc scripsisse contra mentem Apostoli, omnesque Patres agnoscere pro germana hanc Græcam lectionem, cum Primasius, Haymo, Ambros. lib. de viduis initio Hieronymum sequantur. Et cap. 15. vbi nos legimus. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Græci contrario modo legunt. *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur*, & alia versio Græca etiam legit. *Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur*.

Præterea ad Rom. cap. 12. vbi nos legimus, *Domino seruientes*. Græci habent *καρπὸν ἀλλεϋόντες*, idest *tempori seruientes*. Sed *Domino seruientes*, legendum contendit Hieronymus ad Marcellam, & sententiæ Hieronymi fauent Origen. Chrysostom. Theophila. qui legunt, *τῷ κυρίῳ, Domino*, & non *tem poris seruientes*.

Præterea ad Galat. cap. 2. vbi affirmatiuè legimus, *quibus neque ad horam cessimus subiectioni*, secundum quod legit etiam Iren. 3. aduersus hæreses cap. 13. & Hieronym. in commentarijs huius loci in Græcis codicibus legitur, *οἷς ἐδὲ ἀπὸς ἄραν ἐζαμεν τῇ ὑποταγῇ*, quam esse vitiatā dicit Tertull. lib. 5. contra Marcionem.

Quarto, nam expressè Origenes hom. 8. in Matt. ait sua ætate codices græcos noui testamenti fuisse adeo varios, vt nec asteriscis, vel obelis tollere potuerit varietates, sicut in veteri testamento fecerat. inconciliabilis verò varietatis, atque dissensio, falsitatis argumentum est. & Ambr. in exp. 5. cap. epistola ad Romanos ait. *Græci diuersos habent codices, qui ob studium contentions inter se discrepant, & experientia ipsa testatur, valde discrepare, nunc codices Latinos à Græcis*, vel ergo non rectè vertit interpres, vel si rectè vertit alia habuit exemplaria incontaminata, vt fidelis translatio prodiret, & non ista, quæ postea contaminata sunt, Græcanica malitia, & dolo, vel quomodocumque error irrepsit.

Quinto ex testimonio aduersariorum: magnam enim varietatem, & dissonantiam esse in exemplaribus Græcis dicunt. Vnde Rupertus Steph. in scholijs, 14. diuersis exemplaribus Græcis vsus est. Erasmus in Matt. cap. 6. multa in Græco superflua haberi profitetur. Theodorus Beza in anno. nou. testam. in multis vitiosum esse textum Græcum fatetur, obtrudens vitiosum exemplar à nemine visum, &c.

CONCLUSIO.

Non omnia Græca exemplaria corrupta sunt, nec in omnibus procedente tempore incorruptio perseverauit.

Respondeo dicendum impossibile esse noui testamenti Græcos codices ante tempora Orige-

nis, & Hieronymi ex industria falsitate corruptos, qui in manibus erant Christianorum, quia mox falsitatis si id attentassent reuicti essent à custodibus veri verbi Dei, quod in Græca lingua pariter continebatur. Vnde Augustinus 32. contra Faustum c. 16. sic inuehitur contra Manichæos. *Si id (nempe falsare codices) capissetis, vetustiorum exemplarium veritate conuinceremini. Quia igitur causa à vobis corrupti non possent, hac causa à nemine potuerunt*. Quisquis enim hoc primitus ausus esset multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur. Præterquam quod si falsatis codicibus Græcis vsa fuisset Ecclesia eiusdem auctoritas infirmata esset (in probandis, & tradendis dogmatibus) sacris scripturis. *Quis enim testem suum prius dicat falsitate esse corruptum, & tunc producat ad testimonium?* nullo ergo modo corrupti sunt codices Græci, ne corruptis testibus vsam esse dicamus Ecclesiam. Sed nec per succedentia Origenis, & Hieronymi tempora ante Latine vulgatæ probatione falsata eadem instrumenta dici possunt, ne vniuersæ Ecclesiæ cætus eluderetur, pro incontaminato verbo Dei) cuius est fidissimus custos) corrupta falsaque legendo: quæ sicut meruit scriptorum canonicorum libros fideliter ad posteros traicere, sic meruit incorrupte eorundem vsque ad præsentem Episcopos certissima successione, idioma quo scripti sunt, illibate seruare. Sed quia in aliquibus exemplaribus multa loca corrupta sūt de industria: menda etiam multa librariorum culpa, & negligentia in illam paulatim irrepsit: eiusdem textus extitit infinita varietas: propter has labeculas, non dicimus esse omnino incorrupta. Quare sicut olim cum has scatebat, verè est dictam ab Augustino 2. de doctrina Christiana cap. 15. *Libros noui testamenti siquid in Latinis varietatibus tiubat, Græcis cadere oportere non dubium est, & maxime, qui apud Ecclesias doctiores, & diligentiores reperiuntur*, ita verissimè est orthodoxorum doctrina, quod vulgata latina iudicio Ecclesiæ emendata, atque probata prior sit, atque perfectior ipsis originalibus Græcis, non prout editis à scriptoribus sacris, sed vt alteratis, & maculatis, & etiam propter exemplarium maximam varietatem, dissonantiam, diuersitatē, vt non ad fontes Græcos propter hæc sit recurrendum, sed ad vulgatam, quæ de Græco limpidissimo olim fonte manauit, quam authenticam definiuit Ecclesia, quæ fidem facit, & loco originalis habenda est, vt etiam si aliter modò legatur in Græcis codicibus, non liceat illam prætextu aliquo reicere: etsi inspectio fontium non sit inutilis ad explanandum sæpe sententiam, vt dicit Hieronym. in Esai. cap. 49. vt quod in altera videtur obscurum, alterius lectione referetur. Qui verò Doctores puritatem fontium Græcorum defendunt, dissidentia loca concordare contendunt, semper tamen primatum deferunt vulgatæ, quæ iam authentica declarata est, nec per textum Græcum volunt emendandā si discrepat à Græca, sed per illam volunt (ex illius mirifico cum ea consensu) roborari atque explicari.

*Solutiones oppositionum pro parte
affirmante.*

AD argumenta pro parte affirmatiua. Respondetur ijs argumentis probari abunde non in omnibus, nec de industria falsatos codices, ac proinde firma argumenta ex illis deprompta ad firmandam fidem, & mores, ac optime olim ex varietate codicum latinorum ad originalia Græca merito prouocatum: sicut autem ex mendis, & punctis postea adiectis originalibus Hebræis, non omnimode purus fluxit textus Hebræus, sic procedente tempore, nec omnino emaculatus prodibat in omnibus textus Græcus ex mendositate librorum, & codicum dissonantia, & varietate. vnde varius, & dubius Græcus textus esse cepit, vt sine dubio ex infinitis translationibus latinis dubius fuisset textus Latinus si firmam auctoritatem vulgata interpretatio ab Ecclesia non obtinisset, quæ ex puritate textus Græci profluxit, vt magis nunc itandum sit translationi authenticæ ex originali, quam textui dubio, quod pro originali venditatur. Nec propterea, quia authentica translatio approbatur, originale contemnimus: sed quale sit originale verum, & incorruptum, ignoramus, quod tunc certo sciemus authenticum esse, si collatione facta per Ecclesiam, vt fecit in codicibus latinis, cum primogenio Græco textu, & illibato, aut incorruptioribus codicibus, vnam Græcam editionem noui testamenti authenticam proponeret, vt fecit de vulgata latina, cui consequenter testimonium perhibet, docendo esse authenticam de puro, & sincero fonte exaratam.

Nunquam tamen Ecclesia catuit vero verbo Dei: nam semper habuit originalia incorrupta, vel quando corrumpi cœperunt ex mendis, & varietatibus translationem veram ex puro fonte (quæ postea ab Ecclesia probata est, vt authentica) retinendo. vnde modo non opus est recurrere ad fontes (probata, vulgata, vt authentica) vt vulgatam corrigamus, sed potius fontes turbati, ex purissimis riuus postponi debent.

Ad argumenta partis opposita.

AD primum pro parte negatiua. Respondetur illas alias particulas in alijs Græcis codicibus haberi: de historia adulteræ id testatur Hier. lib. 2. contra Pelagianos cap. 6. eamque ex Græcis codicibus citant Clemens Const. Apost. lib. 2. cap. 24. Tatianus in harm. euang. Ammonius Alex. in harm. Chrysost. homil. 60. in Ioann. De historia sudoris sanguinei id ipsum testatur Hieronym. loc. cit. eam citat Dion. Areop. cel. hier. cap. 3. Iustinus Martyr. dialog. cum Triphone, Athan. de Beat. filij Dei, Nazianz. oratione 36. quæ est oratio 4. de Theol. Epiph. in anacrat. Synodus Constantinop. act. 9. &c. Illud autem, quod adducitur ex Marco cap. 11. reperitur etiam in Syriaco ille locus sub his verbis. *Sin autem vos remiseritis*, nec etiam Pater vester, qui in cælis remittet vobis offensas. Habetur quoque hodie in Græco Euangelio, quare in aliquibus exemplaribus deesse potuit.

Caput verò vltimum reperiri in alijs Græcis codicibus idem testatur Hieronym. dicens in quibusdā

exemplaribus maximè in Græcis codicibus reperiri. Quod dicitur Marci ult. *Recumbentibus undecim discipulis apparuit illis Iesus*, & exprobrauit, &c. Aliud etiam testimonium in non paucis reperitur exemplaribus. vnde & Athanasius de vnita Trinitate de iatis lib. 1. & S. Cyrill. Alex. de recta in Deū fide ad Reginas, iuxta Græcos codices tanquam sacrum textum desumunt, imo, & Beza in cap. 5. ep. 1. Ioannis aperte confitetur cum nostris ea verba in multis codicibus deesse. Non ergo in omnibus exemplaribus ille locus deest.

Ad secundum. Illa non fuit fraus Græcorum apponendo illam clausulā: non enim intenderunt apponere tanquam partem sacræ scripturæ, sed ipsorum more doxologia, & laudatione Dei, illam orationē terminantes in Ecclesijs, & priuatis precationibus. In codices, ea particula irrepsit, vnde nec nos fraudulentum, & falsarium reputamus, quemcumque psalmum concludendo, cum illa clausula *Gloria Patri*, &c. Deinde ex Chrysostomo merito dicitur. *In quibusdā libris subdi tuum est regnum*: non ergo in omnibus, & optime citatur Chrysostomus in catena à S. Thoma, quæ reperitur, vt citatur in locum citatū Matt. homil. 20. vnde Erasmus male dixit talem auctoritatem non reperiri in Chrysostomo.

Ad tertium. Ille locus 1. Corin. 15. non est diuersus nec contrarius nostræ vulgatæ, & in text. Græco sic legunt Chrysostomus, & Theophilactus secundus homo, ipse Dominus de Cælo. Sed cum non queramus vtrum hic sit verus sensus, qui exprimitur in codice Græco (quod non negamus) sed an hæc Græca lectio, sit originalis; dicimus melius legisse Hieronymum, & Ambrosium, vt nos legimus, magisque eam clausulam cum præcedenti coherere, vbi dicitur, *primus homo de terra terrenus*. appositum autem esse illud verbum *et animas* ab aliquo Græculo, aut sciolo, non ad falsandum textum, sed vt orationem redderet explanationem fatetur Erasmus.

Ad alium locum. Optima est lectura secundum vulgatam, nec vlla est corruptela (vt mentitur Hunnius) legendo secundum illam, nec in odium coniugij id legimus, quasi nubens sit à Domino separatus, vt mentitur idem: sed separatum dicimus, quia non facile totum diuino cultui se micipare potest, quia temporalibus acquirendis est distractus, cui lectioni alij Græci codices adstipulantur, qui legunt, vt vertit interpres noster ex Burgensis notationibus in hunc locum. Græcorum lectioni adstipulari videntur Syrus, & Interpretes Græci Chrysostomus, Theophilactus, Oecum, Basil. lib. de vita virgin. & etiam Hieronym. contra Heluidium cap. 10. & ad Eustoc. de virginitate seruan. vnde contraria non est hæc lectio vulgatæ. Quare commentaria, quæ sunt in Ambrosij operibus, vtramque lectionē recte complectuntur. *Quomodo placeat uxori, & diuisus est. Diuisa est mulier, & virgo. Quæ non est nuptia sollicita est de ijs quæ Domini sunt*. Sed cum Hieronym. 1. aduers. Iovin. cap. 7. nostram vulgatam lectionem præferat Græcæ, ista est tenenda, & præferenda: illa verò cum non contradicat etiam nostram explicat, atque corroborat, vnde nec reiicienda.

Ad alium locum. Etiam S. Hieronym. epistola 152. ad Minerium, & Alexandrum dicit aperte esse triplicem lectionem eius loci: sed certè non est inter eas lectiones dissonantia: certum esse debet ex Hieronymo

ronymo, & Aug. q. 3. ad Dulc. in quibusdā latinis codicibus, & etiam Græcis repertam fuisse hanc lectionem affirmatiuam: *Omnes quidem dormiemus*, quare facile illa particula *quæ*, quæ significat *quidem* transmutata est Scribarum inscitia, vel ignorantia in particulam *or*, quæ significat *non*, vertendo, *omnes quidem non dormiemus*. Similiter cum dicitur, *sed non omnes immutabimur*, irrepsit particula affirmatiua, & ex negatiua & eadem incuria, & legitur, *omnes autem immutabimur*. Habuisse autem negatiuam antiquiores codices, quam habent latini, constat ex testimonio Acacij, & Oecumenij, qui vtramque lectionem dicunt reperiri in Græcis codicibus, *omnes quidem dormiemus: non autem omnes immutabimur*, & illa alia, *non omnes dormiemus: omnes autem immutabimur*, quare sensus est in Latina, & Græca lectione, *omnes dormiemus*, nempe somno ad resurrectionem tendente, & in Latino explicatur, qualis sit ista dormitio, nempe resurrectio (*resurgemus*) non tamē omnes esse immutandos à corruptione ad gloriæ immortalitatem designatur, cum dicitur etiam in antiquis Græcis: *sed non omnes immutabimur*. Vel dicendum, ut dicit S. Thomas in hunc locum hæc duo non inuicem sibi aduersari, *omnes quidem resurgemus*, & *non omnes quidem dormiemus*, nam quorundam fuit opinio, quod non omnes morientur in aduentu Christi, & omnes mutabuntur in statum incorruptionis, & sensus est, *non omnes dormiemus*, quia datur exceptio aliquorum, qui in aduentu iudicis veniēt viui: sed immutabimur tam boni, quam mali ad statum incorruptionis. Cæterum loquendo de mutatione à statu animalitatis ad spiritualitatis dotes recipiendas, &c. *non omnes immutabimur*, sed soli iusti, licet autem ait S. Thomas illa littera, *non omnes dormiemus*, non sit contra fidem, tamen Ecclesia subdit, *magis acceptat primam*, scilicet quod omnes moriemur, siue dormiemus somno mortis tendente ad resurrectionem.

Ad locum ex epistola ad Romanos. Mendosus est textus Græcus, qui hodie circumfertur, cum alij Græci codices similiter olim habuerint *Domino seruientes*, ut patet ex textu, & commentarijs Chrysostomi, Theodoret, Theophil. quod mendum adnotauit Hieronymus epistola 102. ad Marcell. quare non omnes codices Græcos hoc mendo resptos parer, & bene ex Hieronym. correctione dignum in eadem epistola insinuatum est, vocans bipedes asinos, qui secus legunt, facillimē verō affinitas Græcarum vocum *κνρ*, & *κνρ* varietati occasionem dedit. vnde bipes asinus deregitur Lutherus vertēs hunc locum, *seruite tempori*, ut onager liber optans fidem tempori accommodandam, ut scripsit etiam Melancthon epist. prima dicens fidei articulos mutantos, & secundum tempora accommodandos. vnde orni sunt Bifidi, & Pseudopolitici, qui fide veluti anulo Gygis vtendum voluerunt, vnde mentruas fideculas ediderunt, & facta est eorum fides potius temporum quam Euangeliorum, dum secundum annos scribitur, & secundum formam baptismi non tenetur, ut dixit Hilari. con. Constāt. nihil apud Hæreticos stabile, sed ad tempus mutantur omnia, per belle quoque scripsit Athanas. de synod. Arimin. & Seleuc.

Ad locum Gal. 2. eam Græcorum codicum lectionem, nempe *quibus neque ad horam cessimus subiectioni*, quam Tertullianus vitiatam esse existimat,

Hieronymus præfert, & cum Hieronym. Augustin. Chrysostomus, Theodoret. Theophilact. sentiunt. Usque ad Hieronymi tempora latina exemplaria, sine negatione legebantur ex Ireneo 3. adu. hæres. cap. 13. Tertull. lib. 5. cōtra Marcionem. Ambrosius etiam dicit litteram illam esse falsam, & superflue re illud neque. Sed secundum Græcorum lectionem emendauit Hieronymus, nec antiqua inemendata editio, latine emendata contradicit: nam legendo cum negatione, sensus est Apostoli, non permisi circuncidi Titum, quibus neque ad horam cessimus subiectione, nempe ut gentes subderentur legi; legendo verō sine negatione sensus est, *quibus cessimus ad horam subiectionis* in facto circuncisionis, ut circunciderentur gentes secundum nostri S. Thomæ expositionem.

CONTROVERSIA VI. GENERALIS.

De Chaldaica versione.

ARTICVLVS VNICVS.

An in ea contineatur Verbum Dei.

Positio Nouatorum.

Iudæi adeo efferunt hanc translationem, ut cum obscurum textum Hebraicum in aliquo loco nō intelligunt, ad paraphrasim Chaldaicam recurrant ex Lyrano cap. 49. in Genesim. Episcopo Catanensi contra Iud. cap. 4. Burgeni in scruti. cap. 2. d. 3. l. p. qui addit, cum pueris legitur Pentateuchus, hanc translationem legi pro textu: eidemque nullum ex Hebræis ausum contradicere, refert Raymundus pugione contra Iudæos 2. par. cap. 4. Viterkerus cōtrou. 1. q. 2. Danæus, Hūnius Iudæorum patrociniū suscipiunt, omnimodam eius corruptionem defendentes in omnibus, & per omnia.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, nam ex hac paraphrasi ostenditur Christi diuinitas, Trinitatis mysterium. Genes. nu. 40. vbi dicitur. *Non auferetur sceptrum de Iuda*, &c. Chaldaica versio habet, *donec veniat Christus*. Leuit. cap. 26. vbi dicitur, *abominabitur vos anima mea*. Chaldaus vertit, *abominabitur vos verbum meum*. Num. cap. 24. vbi dicitur. *Orietur stella ex Iacob*. Chaldaus: *Magnificabitur Christus*. Deut. cap. 5. *Quid est omnis caro, ut audiat vocem verbi loquentis*, & non solum in Pentateucho, sed in alijs scripturæ libris Psal. 43. *Speciosus forma præ filiis hominū*, &c. Chaldaus, *Pulchritudo tua Rex Christe exuberat præ filiis hominū*. Psal. 105. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*. Chaldaus, *Dixit, verbo suo sede à dextris meis*. Esaiæ 48. *Manus quoque mea fundauit terram*, &c. Chaldaus, *In verbo, vel cum verbo quoque meo fundauit terram*. Ezech. 20. *Et peperci oculis meis à dissipatione eorum*. Chaldaus legit. *Pietatem habuit verbum meum super eos à dissipatione eorum*.

Secundo, quia ista editio edita est, ab eo qui vertit Prophetas in linguam Chaldaicam, ex ore Aggæi, Zacha-

Zachariae, & Malachiae, non ergo sub his auctoribus timendum de corruptione.

Tertio, quia ad convincendum Iudæos firmum ex tali paraphrasi argumentum desumitur. Vide Burgensem de usu paraphrasis Chaldaicae etiam latinæ versioni deferuit, eiusque auctoritatem tueretur à Græco dissentire videtur, similiter, & Hebraicum textum intelligendum, & ad amborum textuum illustrationem, plurimum quoque valet si quando in illis deprehenditur obscuritas: ergo, &c.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia qui scripserunt Thargum fuerunt, Onkelus, Jonathan Hurielis filius Ioseph cæcus. Ab Onkelo, Pentateuchum translatus est, & dicitur Thargum Babylonicum, à Jonathan Thargum Prophetarum, à Ioseph cæco Thargum Hagiographum, nempe Iob, Ruth, Psalmorum, Regum, Salomonis, sed solum Daniele Iosephum concinnasse reliqua agiographa, vnum è Thaneis dicitur in Pesike, Thosephet, Megillah. cap. 1. nu. 5. sed Onkelo parua fides adhibenda est nam ipsum fuisse Aquilam illum Ponticum Iudæum genere, perhibent in Thalmud Babylonicum Thosaphitha Massechet Demeni cap. 5. Onkelus vocatur *Ger. 1. profelytus*, idemque eodem tractatu in Thalmud Hierosolymitano cap. 6. nominatur *Aquila*; de ipso autem S. Hieronymus dicit, *Aquila profelytus, & contentiosus interpres*, illiusque traductioni non fidendum ostenditur infra. Jonathan, & si Galatinus de arcanis cath. veritatis cap. 3. illum faciat discipulum Hillels, & Simeonis iusti, qui excepit Christum Dominum in vlnas suas, non constat, an de spiritu Simeonis acceperit, & magistri traditiones fuerit usquequaque sectatus. Ioseph cæcus (etsi à Rabbiniis effertur, ut exercitissimus, & oculatissimus traditionum in Monte Sinai optime callens, vnde & Synai appellari solitus est) an interpretationis dono præditus fuerit ignoratur, sicut, & quisnam fuerit iste vnus ex Thaneis.

Secundo, quia Iudaicis nugis, & fabulis (excepto Pentateucho) ferme ab omnibus Targum aspersum existimatur, vnde in biblijs Complectentibus, solum Pentateuchum affixum est.

Tertio, quia etiam in ipso Pentateucho errores continentur: nam vbi in Græco dicitur. *Quoniam occidi virum*, Chaldaea paraphasis exponit. *Non occidi virum*, Hebræo vero concordant Græcus, & Latinus.

Cap. 22. habetur, *in semine tuo benedicentur omnes gentes*, cui consonat Græcus, & Latinus, & Paulus Gal. 3. Chaldaeus legit *in seminibus* בְּרִלְכֵּךְ. Propter filios tuos omnes populi terræ, contra Apostoli mentem.

Exod. 12. *Omnis filius alienigena non comedet ex eo* כָּל בֶּן־נֹכְרִי & concordat Græcus, & Latinus, Chaldaeus legit, *Omnis filius Israel destructus* כָּל בֶּן־יִשְׂרָאֵל נִשְׁמָד per hæc Neophitos Christianos taxare volens.

Leuit. cap. 10. vbi Hebræus legit. *Capita vestra non raderis nec nudabitis*. Chaldaicus legit. *non multiplicabitis comam*. Num. 21. ponitur fabula de puero, quem fingunt Hebræi descendisse cum filiis

Israel ad torrentes, & de torrentibus ascendisse cum eis ad colles, & cap. 28. vbi dicitur in Hebr. *Populus solus habitabit*. Chaldaeus, *ecce populus solus possidebit seculum*.

Deuteron. cap. 4. & cap. 28. vbi prædicitur quod Hebræi seruiant dijs alienis. Chaldaeus vertit. *Seruitis populis seruientibus idolis*, & licet Iunius approbet Chaldaicam versionem, ut præstantiorem, solaque sui auctoritate absque probatione credi velit, magis credendum est textui Hebræo reclamanti, & violentiam Iunianam patienti, quam Iunio Iudæorum gratiam ex eorum idolatriæ excusatione, aucupanti. plura alia annotari possent, satis hæc sunt ad talis translationis auctoritatem infirmendam, ut non purè vnde quaque fluere probetur.

C O N C L U S I O.

Editio Chaldaica in solo Pentateucho purè fluere perhibetur, quanquam nec ibidem pura à plerisque probetur.

Respondeo dicendum, editionem Chaldaicam non esse eandem, ac Syriacam: nam Basilii in Hexam. hom. 2. illud Gen. 1. *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, Syriacè sonare dixit, *Spiritus Domini fouebat aquas*, cum tamen paraphrasis Chaldaea legat, *Spiritus Domini insufflabat aquas*. quare non rectè quidam dixerunt (ut Eugub. in Pentateu.) translationem Chaldaicam sub nomine Syriacæ translationis citari à Patribus. Nomine autem editionis huius Chaldaicæ non intelligimus illam partem, qua liber Tobiae, Iudith, & magna pars Danielis, & Esdræ edita est, certum est enim verum, & incorruptum verbum Dei continere, sicut & Hebræa (& si hæc non usquequaque sint pura, & incorrupta, ut dictum est) sed illam, quæ dicitur Thargum, continens Pentateuchum, Prophetarum, & Hagiographorum versiones, quæ propterea dicitur Thargum interpretatio, & paraphrasis, quod non verbum, verbo, vel sensum sensu exprimat semper, sed sensus interpretetur. In hac autem interpretatione cum multa inepta, & Iudaicoterà ἰουδαϊκότερα in historicorum præsertim librorum paraphrasis reperiantur (vnico excepto Pentateucho, vbi puritas magis elucet, etsi non omnimoda purè, & incorruptè) dicendum est ex integra hac editione, nullum firmum præstari argumentum: sed ex solo Pentateucho (etsi alij aliter sentiant dicendo, nec fidelem esse translationem etiam in Pentateucho) & vtrumque satis est probabile, vide Bellarm. lib. 2. controu. p. c. 4.

Solutiones oppositionum.

Ad primum pro parte affirmatiua, tenentes solum Pentateuchum incorruptum ijs locis confirmatur eorum sententia: tenentes vero esse adhuc deprauatam illam editionem, fidelitatem in quibusdam locis admittunt, sed non in omnibus locis eiusdem Pentateuchi, ut patet ex multis auctoritatibus inductis pro parte opposita.

Ad

Ad secundum, Thalmudici illud affirmarunt, quod si probari posset, non leue esset fundamentum pro tuenda Chaldaica vsquequaque, maxime in Pentateucho. Sed Onkelus perhibetur author Targum in Pentateucho. Onkelus autem eundem esse, ac Aquilam Ponticum (quicquid dicat Rabbi Azarias in quaestione an idem sit Onkelus, & Aquila) patet ex tractatibus Thalmudicis supra citatis, cum vero Aquila floruerit sub Adriani temporibus ex Epiph. lib. de ponderibus, & mensuris multo post Christum edidit eam paraphrasim, qui cum Græcus esset, retinuit etiam interdum quasdam voces Græcas, nec id officit, nam & Thalmudici quamplurimas voces Græcas habent admixtas in suis tractatibus. Ioathan vero ex Galatino, & Brugēsi ante Christum scripsit, certius Sixtus in Bibliot. & Genebrard. tract. de Christo, dicunt eum ortum esse ante Christum, sed post natum Christum scripsisse. Ioseph verò ex Nebienfi, & nostro Senensi vixit circa annum 400. His autem auctoribus, qui post Christum scripserunt, & eius nominis fuerunt infensissimi hostes, parum est tribuendum.

Ad tertium. Bene ad hominem toto libro Thargum vti possumus: non autem inde conficitur simpliciter certum argumentum. Et quantum ad utilitatem attinet, non est existimandum (vt quidam dicunt) nullam habere utilitatem, vt dixerunt quidam apud Posseu. 2. Bibliot. cap. 9. Hebræa enim, & Latina exemplaria, vbi à Græco dissentire videntur, concordare potest. Obscuriores voces quasdam Hebræicas, loca obscuriora Hebræi Latinique textus elucidat, &c. lege Brugensem in tractatibus de usu paraphrasim Chaldaicæ. Sed propter reuerentiam quorundam catholicorum, qui dictæ translationi deferre videntur, respondendum est.

Ad alia argumenta pro parte opposita.

AD argumenta pro parte opposita. Non omnia approbantur, quæ sunt in dicta paraphrasi, sed solum Pentateuchi translatio: & si autem fuerit contentiosus interpret Aquila, de versione sua Græca intelligitur: cæterum quia graues Doctores Pentateuchum agnoscunt illibatam, & si non in omnibus, illum vt non vitiatam, & studiosè deprauatum recipiunt defensores eius editionis. Et per hæc patet ad secundum.

Ad tertium, qui fidelitatem Pentateuchi in huiusmodi translatione defendunt, loca illa dissolunt: sed quoniam ex alio fine respondent Heretici alio fine Catholici, illi vt vulgatam pessundent, nostri vt vulgatam ex paraphrasi illustrent: tam responsiones Hereticorum, quam Catholicorum adducuntur.

Ad primum ergo locum Genes. 4. respondet Iunius Chaldaea verba legenda per interrogationem. *Non occidi virum?* & sic sensum non reddi contrarium. Sed hoc nihil est, quia aliquo fundamento, vel exemplari id Iunius probare debebat. Alij dicunt illum esse sensum. *Nō occidi virum in vulnus meum, grassatorum, & latronum more, cum casu id fecerim, propterea, non sum à vobis exagitandus molestijs.*

Ad secundum dictum [in seminibus] respondet Iunius, propter filios Abrahæ Gentibus benedictio-

nem obuenturam. Sed contra est dictum Apostoli, vbi dicitur Gal. 3. *nō esse dictum in seminibus quasi in multis: sed quasi in vno, & semine tuo, qui est Christus.* Sed si attendamus ad phrasim Hebræam, cum superlatiuo careant, multoties ad illud explicandum ponunt numerum pluralem pro singulari, vnde Prou. cap. 9. dicitur. *Sapientia edificauit sibi domum,* legitur in Hebræo. *Sapientia, hoc est excellentissima sapientia.* Iob. 40. *Ecce Behemot, &c.* quod est numerus pluralis, hoc est ingens bestia animal omnium, quadrupedum maximum, elephas: sic Chaldaica imitans Hebræicam in illa particula, *Propter filios tuos,* voluit significare maximum, & excellentissimum filiorum. Hic autem Christus vnus est, cui con cordat Apostolus, *Et semini tuo, quod est Christus.*

Ad tertium. Idem ibi significat destructus, quod perditus, Apostata, alienigena, tanquam Ethnicus, sic Latina ex Chaldaea vertit. *Omnis filius Israel, qui fuerit Apostata, non comedet ex eo.* intelligitur ibi Israelita ad gentium mores, & instituta se transfere, cui inhietur comestio agni paschalis. Vnde non est repugnantia inter vtrumque textum, nec ea suspicio, quod Neophyti Christiani ibi taxentur, vilo firmamento firmo probatur.

Ad quartum, vox illa כרע significat denudare, vnde nomen formatur כרע quod nudationem etiā Peria in Chaldaico significat: tamen ipsum etiam nomen כרע Perang cæsariem quoque, & comam significat, vt vertit S. Hieronymus Num. 6. num. 5. cui Chaldaeus interpret consentit, & sic ab vno versum est. *Non multiplicabis nudationem, discooperationem, vel deglorationem, & ab alio, non multiplicabis comam.* sed sibi ista maxime consonat. Si quis enim cōsuler illustrem nostrum conciuem, Alex. ab Alex. in suis Genialibus, qui cap. 7. reperiet Aegyptios funera curare solitos, capillo submisso, & barba detonsa. Milesios etiam erasis capitibus plangere solitos funera suorum scribit idem Alexander. Plutarchus verò contrarium morem Gæcorum refert cap. 14. quod in infortunijs solebant mulierestondere, viros verò comam alere: vtrumque autem potuit prohiberi, ne Gentilium more Aegyptios imitando capita tonderent, & deglabarent: Græcos verò imitando, comam nutrent, & sic optime ex diuersis moribus diuersa, quæ videntur, conciliantur.

Ad quintum. Non ita materialiter intelligi debet puteus, vt assumitur in argumento, sed intelligitur petra illa, & cuius fonte potabāt, de qua dicit Apostolus, *bibebāt autem de spiritali consequente eos petra,* quæ locum tractans S. Thom. exponit illam particulam *consequente,* hoc modo, *satisfacienti voluntati eorum,* & subdit allegans psal. 77. *desiderium eorum attulit eis.* Aquæ enim vbique sequebantur eos Eccl. 48. aqua de petra produxit eis, hæc S. Tho.

Ad sextum. In idem recidit illa comminatio auertenti se populo à vero Deo cultu, *seruietis idolis, & populis seruientibus idolis:* fieri enim poterat, vt illi, quibus seruiebant, cogerent eos idolis seruire, quod non semel accidit, vt patet cum sub Antiocho fuerūt afflicti, &c. sic paraphrasis in solo Pentateucho illibata permansit.

CONTROVERSIA VII. GENERALIS.

De versione Septuaginta Interpretum.

DEinde considerandum est de translatione 70. Interpretum, circa quod duo quaeruntur. Primo, an authentica sit, & irrefragabilis auctoritatis. Secundo, an hodie quoque eandem retineat auctoritatem?

ARTICVLVS PRIMVS.

An unquam editio Septuaginta Interpretum authentica fuerit, & irrefragabilis auctoritatis.

Positio Hæreticorum.

ANtiquos Iudæos post ducentos annos à Christo nato, invidentes propagationi Christianæ fidei, quæ in 70. Interpretum versione mysteria longè ante prædicta legebat, hanc versionem lacerasse, & proscindisse maledictis, compertum est ex Iuliano in dialogo contra Triphonem, & ut vaticinijs de Christo tenebras offundant, conclamant, etiã num passim deceptos fuisse litterarum similitudine, lapsos quoque esse, debacchantur, ita refert Castrius in Apolog. lib. 2. cap. 19. apud ipsos vero Iudæos seruata usque ad minimum apicem iactant vanissimè. Vnde ex dolore huius translationis, qua videbant suam perfidiam retundi, ieiunium indixerunt Thalmudici die 8. mēsis decimi, qui Thebeth, eo quod inquebant, mundum ob translationem 70. tenebris circumfusus fuisse, ut habetur in Hierosolimitano Thalmud in fine tractatus Megillath Thaenich, quos imitantes posteriores Iudæi eodem odio illam persecuti sunt, ut exterminare illam conarentur è suis synagogis, nisi Iustiniani Imperatoris auctoritate compressi essent, ut habetur in Constit. 146. in Nouell.

Iudæis manus dederunt Apostatae, & Hæretici: nā Philastrius lib. de Hæresibus scribit innominatos quosdam Hæreticos 70. Interpretibus translationi præferre solitos translationes Aquilæ, Theodotionis, Symmachi. Aquila ille est, qui ab Ecclesia pulsus cepit oppugnare eandem editionem, & iudæizans, nouam commētus est editionem. Symmachus eandem editionem oppugnavit, aliam aggrediens, & Theodotio ab Hæresi Marcionistarum ad Iudaismum deficiēs, aliam commentus est versionem, 70. Interpretum translatione relicta, Seuerus etiam Hæresiarcha eam repudiavit, & fecit suas asseclas. Iudæi μὲν ὁρῶντες Iudaismi studiosos, ut dicit Anastasius Synaita in Augustana bibliotheca.

Lutherus innouandi omnia cupidissimus, Iudæis, & Hæreticis subscripsit. Nam in conuiuialibus serm. de linguis fol. 432. versionē 70. vocat fatuam, ineptam, inconditam, dicens 70. Interpretes, qui Hebraica Biblia in Græcam linguam transfulerunt, Hebraicæ lingue imperiti, expertesque fuerunt. Versio illorum valde est fatua, & absorta, quia contempserunt litteram,

modumque, ac morem loquendi, &c. idem scribit ad cap. 46. Geneseos. Munsterus eandem reijcit præfatione in verus testamentum, dicens. nedum per sciolos esse corruptam, sed perperam versam esse, & interpretes ipsos non admodum peritos exiisse linguæ Hebrææ, id quod subdit, vel inuiti cogimur fateri, alioquin non in tam pluribus locis tam sædè lapsi fuissent. Michael Beuterus in historia animalium cap. 9. Beza præfatione in Iob eisdem manus dederunt.

Sed, & Lambertus Dancus nulla historia, nullo argumento nixus apud Cydonium in castigationibus Danganis negat, vlla Biblia à 70. translata esse senioribus, & Apostolos nunquam testimonia citasse ex versione 70. sed inquit. Et nonnulli homines astuti in eam versionem quàm 70. appellant, inferuerunt, inuexerunt, & instruxerunt, ut reliquas eiusdem versionis, & si falsæ partes confirmarent ad sui erroris defensionem. Sed & Scaliger, Eusebij nouus commentator in suis animaduersionibus antiquitatis scita fastidians, multos thraconismos eructat ad funditus versionem 70. conuellendam.

Oppositiones aduersariorum.

ARguitur primo, quia supposititium commentum est, quod ab Eleazaro Pontifice petente Ptholomæo Rege Aegypti, missi sint septuaginta Iudæi ad scripturam transferendam ex Hebræo in Latinum: etenim scriptor eius historiarum, seu liber ille sub nomine Aristæi, qui circūfertur, ab Alexandrinis Iudæis confictus est: est argumentum Scaligeri in animaduersionibus Eusebianis pag. 123. & ante ipsum Ludouici Viues infra citandis. Confirmatur primo, quia magna dissensio est de Rege isto Ptholomæo, quis fuerit, an Ptholomæus Lagus, an Philadelphus. Rursus dato, quod sit Philadelphus sub eius nomine recensentur Philadelphij epistolæ Hierosolymam missæ, apud Aristæum, Iosephum, & Epiphanium. At vnus ex stylo earum epistolarum author comprobatur, & quæ ab Epiphanio recensentur, ab alijs diuersæ sunt. Idem Scaliger.

Confirmatur secundo. Quia quo consilio id factum fuerit, ut Rex Interpretes istos aduocaret, nō constat: nec quomodo potuerit de istis viris ad ipsū fama permeare. Nam quod dicitur, id suggerente Demetrio Præfecto Bibliothecæ Philadelphij, contigisse, non potest subsistere: nam Hermippus apud Laertium refert incurrisse Demetrium indignationem Philadelphij, est Scaligeri argumentum.

Confirmatur tertio, quia numerus iste, quod fuerint septuaginta duo de qualibet Tribu electi seniores, nullum habet fundamentum: non enim tunc poterant omnes duodecim Tribus extare, cum tempore Ezechiae decem in Mediam fuerint deportatæ. Nec in Iudæa erant alię, nisi Iuda, & Benjamin, ex Scaligero loco citato pag. 123. & 178. Ipsi quoque 70. fuerunt expertes Hebraicæ linguæ. Luther, & Munsterus, vbi supra.

Secundo, quia de tempore, quo facta est ista versio mira est dissensio, & S. Epiphanius lapsus est, qui dicit anno decimo septimo Philadelphij inchoatam eam versionem, & tamen ante istum Regem iam Græca facta erat translatio, ex Clem. lib. 1. nempe ante Alexandrum Magnum, & tres illas epistolas Deme-

Demetrii ad Regem, Regis ad Pontificem Iudæorum, Pontificis ad Regem, quæ circumferuntur, patet esse supposititias, quia iam Demetrius ex Hermippo obierat, & stylus illarum epistolarum clamat esse illas tres epistolas ab vno homine dictatas. Illæ verò, quæ apud eundem Epiphanius recensentur, sunt diuersissimæ, stylo, verbis, sententia. est Scaligeri. De loco fabella est, quæ circumfertur, quod in cellulis disunctim fecerint eam versionem. unde & S. Hieronymus præfat. in Pentateuch. & 2. contra Rufin. scripsit se nescire quis mendacio suo primus 70. cellas extruxerit, nec Aristæus, vel Iosephus earum cellarum meminerunt, sed & Epiphanius 36. cellas tantum proponit, cur alij 70. cellas posuerunt? & quod dicitur diuino esse numine afflatus, Hieronymus etiam videtur excludere, eos vocans non vates, sed Interpretes.

Tertio, Interpretes isti fuerunt imperiti, & constat errasse manifeste, ut apparet ex Hieronymo, nam addidisse aliquid scribit S. Hieronymus in Esa. cap. 9. 42. 44. 52. 57. 59. 60. truncasse verò dicit in cap. 2. & 36. transmutasse in cap. 9. 10. 50. sensum extenuasse docet cap. 49. subuersisse testimonia contra Iudæos in cap. 49. miscuisse, & confundisse vocabula in c. 37. & litterarum similitudine 7 & 7 & 7 dicit in cap. 8. 38. 44. in cap. 10. & in Amos. Legendus idem Hieronymus epistola ad Suniam, & de optimo genere interpretandi, & alijs locis.

Oculariter autem ostenditur dissonantia intercedere inter textum Hebraicum, & editionem 70. multa enim subtracta sunt ab ipsis 70. nam in cap. 9. Esaie, *Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius, Deus, fortis, &c.* Solum ponunt 70. hæc verba, *Et vocabitur nomen eius magni consilij Angelus.* Illud etiam Mat. 2. Quoniam, *Nazaraus vocabitur*, omisum est, & in Hebraicis codicibus habetur ex Hieronymo præfatione in Pentateuchum, Paralip. & Esaie. Item Hierem. 17. à versu primo, *Peccatum Iudæ usque ad 5. desunt in 70.* & in Ezech. cap. 1. illa verba, *animalia ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis, & multa huiusmodi, de quibus idem Hieronymus in Hierem. cap. 17. que si volueris, inquit, cuncta digerere, non libro, sed libris, opus erit.*

Additione aliqua inuerrisse probatur ex Hieronymo lib. Hebraicarum quæstion. cap. 13. ubi enim legitur Gen. 13. in Heb. *Homines autem Sodomitæ pessimi erant, & peccatores vehementer*, sic ait, *superfluum hic additum est in 70. Interpretibus, in conspectu Dei, idem idem cap. 25. ubi dicitur de Abraham, Et deficiens mortuus est in senectute bona, sic ait, male in Septuaginta Interpretibus additum est, & deficiens mortuus est.*

Transmutatione etiam quædam dissona reperiuntur Genes. num. 26. dicitur. *Venerunt in ipso die serui Isaac annunciantes, & de puteo quem foderant, atque dicentes, inuenimus aquam, unde appellauit eum, Abundantiam.* Ipsi 70. verterunt, *et venerunt pueri Isaac, & nuntiauerunt ei de puteo, quem foderunt, & dixerunt ei. Non inuenimus aquam, Legentes* &c. quæ est particula negatiua, non, unde appellatum est nomen eius iuramentum. Gen. 30. in Hebraicis codicibus legitur. *Facta sunt, quæ erant serotina Labi, & quæ primi temporis Iacob, ipsi verò transulerunt. Facta sunt autem non insignia Laban, insignia verò Ia-*

cob, & cap. 31. Mutauit mercedem meam decem vicibus, vel ut in Heb. habetur, centum obolis, vel centum nummis ipsi verterunt, decem agnis.

In numero quoque annorum tanta varietas est, ut transmutatio manifeste appareat, nam apud 70. Genes. 5. habetur Adam vixisse ducentos triginta quatuor annos, antequam gigneret Seth, cum in Hebræo habeatur vixisse tantum centum, & triginta annos. In supputatione quoque annorum Mathusalem, si sequamur Interpretes, necessario fatendum erit Mathusalem vixisse 20. annis post diluuium, quod est alienum à veritate, patet enim ex 1. Pet. 3. quod octo anime saluæ factæ sunt. Item probatur: nam secundum versionem 70. Mathusalem cum esset 167. annorum genuit Lamech, iste 182. anno genuit Noë, & anno 600. fuit diluuium: certum est autem Mathusalem secundum lectionem 70. & Hebraicam vixisse 969. unde oportet dicere, quod vixerit 20. annis post diluuium, quod est falsum. Hanc dissonantiam aduertit S. Augustinus 15. de ciuit. cap. 13. Idem S. S. Augustin. lib. 18. cap. 44. aduertit in editione 70. haberi. *adhuc tres dies, & Ninive subuerteretur, & in Hebræo habetur, adhuc 40. dies, & Ninive subuerteretur.* unde propter hæc S. Hieronymus in Pentateuchum dicit. *Aliud est esse vatem, aliud esse Interpretem: ibi enim Spiritus sanctus futura prædicit, hic eruditio, & verborum copia ea, quæ intelligit, transfert, nisi forte Tullius in transferendo putandus est afflatus Rethorico spiritu.*

Quarto, dato habuisse Interpretes 70. illustrationem Spiritus sancti, solum Pentateuchum transmutasse dicunt Aristæas, Philo, Iosephus, & tota Iudeorum schola, ex Hieronymo in cap. 6. Ezech. & 16. & in 2. Micheæ. Et hoc admissio adhuc auctoritas infirmatur illius translationis: ibi enim quoque est varietas: nam dicunt 70. *perfectus Deus die 6. & quiescit in die 7.* in Hebræo est, *perfectus Deus die 7. &c.* Num. 16. pro illo verbo. *Non asinum ab eis accepit.* 70. vertunt, *nihil desiderabile* cap. 17. Deuter. pro lepore, qui Grece dicitur *layas* verterunt *λασίοποδα* pilosum pedibus.

Quinto, esto olim 70. consenserint Hebraico textui nunc non consentiunt. perierunt enim eorum exemplaria, & non superest genuina eorumdem versio. Multa quoque loca vitiosa sunt maxime à Iudæis, qui eam totis viribus suas traditiones intrudendo (ut patet de Aquila, Symmacho, Theodotione) corrumpere sunt conati. Imo nec consensisse olim cum adhuc pura esset, apparet ex eo, quod Iudæi illam repudiabant, ergo tunc etiam discrepabat, aliàs nulla fuisset causa, cur à Iudæis respiceretur. Unde inter Hellenistas, & Hebræos propter istam interpretationem nunquam bene conuenit. Hæc idem Scaliger in animaduersionibus Eusebianis.

Sexto, Nam incertum est, num hæc editio ab Apostolis approbationem receperit: Nam quod dicitur Evangelistas, & Apostolos ex hac editione citasse testimonia, potuit fieri, ut testimonia ea citauerint secundum hebraicam veritatem, veriores autem, Græci verterint eadem testimonia iuxta editionem 70. unde Hieronymus in præfatione in Pentateuch. & prologo in lib. 15. Esaie, tenet expresse Apostolos iuxta Hebræum allegasse.

Septimo, quia in Ecclesia nunc legitur versio Hieronymi: editio verò 70. antiquata videtur, &

cum

cum honore sepulta. Confirmatur, quia si fuisset integra S. Hieronymus laborem non subisset iterū scripturam vertendi.

Octavo, quia vulgata omnibus alijs editionibus præfertur, omnesque per istam corrigenda sunt, nullam ergo Septuaginta Interpretum editio obtinet auctoritatem.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas Aristæi, cuius libellus Græcè, & Latine, & Hebraicè in manibus omnium teritur. Completa ait, translatione 70. Seniorum advocati sunt omnes Iudæi, qui tunc aderant, & præfente Demetrio, & 72. Interpretibus, eorum versio perfecta est, qua audita totus Hebræorum cœtus illam approbavit, si ergo fideliter non esset versa talis translatio, nunquid à Synagoga eo tempore probata fuisset. Non alia via aduersarij respondent, quàm hunc libellum esse confictum: idem antea insinuat Ludouicus Viues 16. de Ciui. Dei. cap. 42. Scaliger, & quidam alij, ut Castro disput. de translat. fact. scrip. cap. 36. & Salmeron in prolegom. Sed aperte fallitur: nam ex eo sumunt testimonia Iosephus, & Tertullianus in Apolog. cap. 18. 70. qui historiam edidisse sic loquitur. *Affirmauit hæc vobis etiam Aristæas, ita in Græcum stylum ex aperto monumenta reliquit. Hodie apud Scorpæum Ptolomæi Bibliothecæ cum ipsis hebraicis litteris exhibentur.* Sed dato quod Aristæas, qui modo circumfertur sit cōfarcinatus ex Iosepho, & vero Aristæo, qui hanc historiam olim conscripserat, adhuc probamus intentum: nam ut dicit Castro cap. 42. verus Aristæus à Iudæis occultatus, & falsatus est, & quia forte non potuerant omnia exemplaria aboleri, remanserunt semper in testimonium veritatis, & de his loquitur Tertullianus loco cit. exhiberi in Bibliotheca Ptolomæi.

Philo de vita Moysis cap. 9. lib. 2. narrans 70. historiam ait. *In secreto igitur loco confidentes, nullo præfente præter terram, & aquam, & aerem, & cælum, tanquam numine afflati, non aliud aliq. diuinarunt, sed easdem voces eademque omnes verba, non aliter, ac si Interpres oculis singulis illa suggestisset protulerunt.*

Ioseph. Iudæus in lib. 12. antiquit. c. 2. scribit Demetrium Phalaræum interroganti Regi Ptolomæo de libris bibliothecæ, quam ex toto orbe erat extructurus, respondisse se audisse apud Iudæos multa legitimorum volumina (omnem scripturam designans) cura, & bibliotheca Regia digna. Et libro 1. cap. 1. Interpretes missos ab Eleazaro dicit, quod iussu Regis verterunt ea tantum, quæ ad legem spectarunt, id est doctrinam reuelatam. Miraculorum non meminit Ioseph. historiam enim texebat Græcis, latinisque scriptoribus, qui eo tempore cum essent à fide alieni fidem ingerere non putabat. Ipse quoque etsi multas sacras historias referat, mutat, multa miscet fabulis. Quare non simpliciter ab ipso testimonium sumimus. Quis enim ab hoste veritatem inquirat? sed ad hominem contra suæ gentis, cuius in cælum efferunt auctoritatem, eiusdem vimur testimonio.

Eutropius lib. 2. de bello Punico sic dicit. *Hac tempestate Ptolomæus Philadelphius Iudæos, qui in Aegi-*

ptio erant liberos esse permisit. & wafa Eleazaro Pontifici Hierosolymitano votiua transmittens, diuinam scripturam in Græcā vocem ex Hebræa lingua per 70. Interpretes transferre curauit.

Secundo principaliter ex Patribus. S. Iustinus Martyr oratione ad Gentiles scribit de Rege Ptolomæo quod cognito 70. istos viros non solum eadem sententia, verum etiam isdem esse verbis in translatione usus, ac ne una quidem dictione alium ab alio dissensisse usque adeo eadem de isdem omnia conscripserant admiratione attonitum, cum diuina virtute interpretationem absolutam esse credentem, cum quouis honore dignos illos, ut Dei amantes, & vicissim Deo caros viros iudicarem, cum muneribus multis in patriam suam redire iussisse; ac libros, ita ut par erat, ex oculis esse, & Deo consecratum in Bibliotheca ibi repositum.

S. Irenæus lib. 3. cap. 25. dicit. *Cōuenientibus autem ipsis in unum apud Ptholomæum, & comparantibus suas interpretationes Deus glorificatus est, & scripturæ verè diuinæ creditæ sunt, omnibus eundem, & isdem verbis, & isdem nominibus recitantibus ab initio usque ad finem, uti, & præfentes Gentes cognoscerent, quoniam per inspirationem Dei interpretatæ sunt scripturæ, &c.*

Clemens Alex. 1. Strom. Cum autem unusquisque sigillatim ex sua propria interpretatione esset propheta, conspirarunt omnes, simul collatæ interpretationes, & sententijs, & dictionibus: Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparauerat.

Origenes homil. 1. in cant. Nos 70. Interpretum scripta per omnia custodimus. Legendus idem epistola ad Iulium Africanum, & in cap. 15. epistolæ ad Roman. dicit. *Apostolos editionem 70. citare, idem dicit in cap. 10.*

Euseb. lib. 13. de præp. Euang. cap. 7. tota scriptura nostra Demetrii Phalaræi opera, & Philadelphii Regis aptissime translata est.

Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4. *Non fecundia, & apparatus sophismatum humanorum factum id fuerat, sed ex Spiritu sancto scripturarum diuinarum interpretatio perfecta est, idem. Hos viginti duos libros à 70. Senioribus Græcè redditos lege, reliquas translationes reijce, hanc tantum diligenter enoue quam in Ecclesia legitur audacter.*

S. Epiphanius lib. de ponder. & mensur. Verum, ait, mirabile est opus Dei ad hoc, ut cognosceretur, quod illi viri donum Spiritus sancti habentes, consenserunt.

Chrysostomus in cap. 1. Matthei homil. 5. *Ad faciendam, ait, veræ translationis fidem omnibus alijs iure 70. Interpretes sunt digniores: legendus homil. 4. in c. 1. Genes.*

Theodoretus præfat. in psalm. Si igitur Esdras diuino numine afflatus horum voluminum memoriam illis hominibus renouauit, etiam hi 70. viri non sine sancto spiritu, hæc opera in Græcum sermonem conuerterunt.

Theodorus Antiochenus in Prophetâ Sophoniâ eandem historiam editionis 70. refert, & subdit. *Quorum interpretationem planè liquet accepisse Apostolos, & tradidisse his, qui ex nationibus crediderunt, ad quos vetus testamentum non pervenerat, & ab Apostolis accipientes hanc 70. virorum translationem habemus omnes, qui ex Gentibus credidimus, & in Ecclesijs legimus, & domi euoluimus.*

Efychius in Leuit. c. 8. dicit 70. Interpretes. Spiritus sancti afflatus scripturas verisse, idem docet c. 3.

Procopius Gazæus initio Genes. *Vetus*, inquit, testamentum ex Hebræo sermone Græcè translatus est.

Olympiod. in cap. 1. Iob. Diuinis Patribus potius adhibenda est fides, quia librum ab Apostolis ex 70. editione acceperunt, eam cæteris interpretationibus prætulerunt, ut quæ à Spiritu sancto manasset.

Ex Patribus Latinis Philastr. de hæres. cap. 90. dicit, quod 70. interpretationem. *Legens Ecclesia catholica semper habet, & detinet constanter.*

S. Hieronymus epist. 101. ad Pammach. cap. 4. ait, 70. editio vires obtinuit in Ecclesiis, vel quia prima est, & ante Christi facta aduentum, vel quia ab Apostolis, ubi tamen ab Hebraico non discrepat usurpata. Et epistola ad Domnionem, & Rogatianum, quæ habentur in prologo lib. Paralip. ubi dixisset in Græcis, & Latinis codicibus mendosum esse illum codicem subiunxit. *Neque hoc 70. Interpretibus, qui Spiritu sancto pleni, & quæ vera fuerant, transtulerunt, sed scriptorum culpæ adscribendum est, &c.*

Ambros. lib. 3. in examer. cap. 5. de Caim, & Abel cap. 3. de Noë, & arca cap. 16. quanti faciat editione 70. apparet, & in psalm. 43. in ea verba, quoniam humiliaasti nos, dicit de interpretatione 70. Cuius interpretationis testimonia de scripturis nobis sunt accersenda diuinis.

Hilarius præfat. in psalm. docet eos interpretes. *Cælesti, & spirituali scientia virtutem psalmorum intellexisse.* Legendus in psalm. 2. & in psalm. 145. 146. & 147.

S. Augustinus plurimis in locis 70. auctoritatem extollit, ac laudat, sed præcipue lib. 18. de ciuit. Dei cap. 43. ubi cum de varijs translationibus Græcis meminisset subdit. *Hanc tamen, quæ 70. est, tanquam sola esset, sic recipit Ecclesia, eaque videntur Græci populi Christiani, quorum plerique vtrum alia sit aliqua ignorant.* Ex hac 70. interpretatione etiam in latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ Latine tenent, & infra ait de Spiritu sancto, quod qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, idem ipse erat in 70. viris quando illa interpretati sunt.

Iulianus Pomerius Episcopus Tolet. lib. 3. contra Iudæos. 70. Interpretes prophetandi potius munere, quam transferendi officio diuinæ scripturas reuelante sibi Domino transtulerunt, eandem doctrinam sequuntur Rabanus 4. in Genes. cap. 16. Beda de sex ætatibus mundi, & Hugo in Elucidarijs sacre Scripturæ cap. 9. Petrus Cluniacensis lib. 2. contra Iudæos.

Eugyppus Abas lib. thesauror. cap. 328. eos appellat Prophetas, & prophetico spiritu addidisse quædam, & afflatu Spiritus sancti scripturam vertisse.

Tertio principaliter. Nam Iustinianus Imperator constitut. 146. sic dicit. *Qui Græcam scripturam legunt, videntur interpretatione Septuaginta, quæ omnibus exactior est, & præter cæteras multa continet occulta: præsertim verò propter id, quod in interpretando accidit. Nam cum sæpe bini seorsum conclusi essent, & diuersis locis interpretarentur: vnam tamen omnes compositionem ediderunt.* Ad hæc quis non illud in his viris admiretur, qui cum longo tempore salutarem apparitionem magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi præcesserint, tamen illam futuram, quæ presentibus cernentes oculis prophetica quodammodo gratia ipsos circumfulgente sacrorum illi librorum interpretatione

accommodarunt. *Atque hac quidem præcipue omnes videntur, quod testimonium monstrat Ecclesiæ consensum: nec enim hæc sanxisset Iustinianus ad executionem iuuandam, nisi Ecclesiæ Catholicæ prius decreto, vel consuetudine, & traditione firma, irrefragabilis esset habita eorum interpretum auctoritas.*

Quarto principaliter rationibus. Primo ex S. Irenæo lib. 4. cap. 35. Etenim, inquit, cum Apostoli sint his omnibus vetustiores consonant prædictæ interpretationi, & interpretatio consonat Apostolorum traditioni, etenim Petrus, & Ioannes, & Mattheus, & Paulus, & reliqui deinceps, & horum sectatores prophetica omnia annunciauerunt quemadmodum seniorum interpretatio continet, quod si scripturæ pro Apostolis tradita fidem non adhibes, quomodo cæteræ apostolicæ, & euangelicæ doctrinæ fidem adhibebis? & certe Christus Dominus, secundum versionem 70. citauit scripturam Lucæ 4. Spiritus Domini super me, ex Esa. 61. Matt. 1. citatur ex 70. Esaias cap. 7. Ecce virgo concipiet, & alia multa Rom. 9. ex edit. 70. Esaiæ citatur ab Apostolo illud. Nisi Dominus Sabaoth, &c. & illud. Dominus quis credidit auditui nostro, vt eleganter probant Origenes lib. 8. in cap. 10. ad Roman. Hieron. de optimo gen. interpretandi. Augustinus epistola ad Hier. & lib. de Ciuit. Dei 18. cap. 44. Lege Castro de translat. sacre script. cap. 13. ex traditione apostolica habitam eam editionem, optimè demonstrantem, & lib. 2. apol. post cap. 61. in apol. pro vulgata Hieronym.

Et confirmatur primo ex Ansel. in epist. ad Rom. cap. 12. quod si Hebræi, qui Romæ crediderant, non habuissent in auctoritate 70. Interpretum editionem, non proferret Apostolus testimonium ex scriptura, quam non reciperent.

Respondet Danæus, Apostolos, eos, quos probant locos ipsis Græcè scribentes conuertisse, quos postea nonnulli homines astuti in ea versione, quam 70. appellarunt inseruerunt. Sed hoc suum dictum debet ostendere versutus iste. Quare supercilium censorium satis confutatur ex S. Irenæi testimonio, & Origene loco citato.

Secundo, quia ex traditione Apostolica hæc eadē editio commendata est. Nā planè liquet, ait Theodorus Antiochenus ad c. 1. Sophon. Tradidisse his, qui ex nationibus crediderunt, ad quos ante vetus testamentum non peruenerat. Quod ad posteros etiam sit delata, idem docet his verbis. [Et ab Apostolis accipientes hanc Septuaginta v. rorum translationem, habemus omnes, qui ex Gentibus credidimus, & in Ecclesijs legimus, & domi euoluimus] & Hieronymus ad Damasum ait sit verò illa interpretatio, quam Apostoli probauerunt, & Augustinus epist. 19. ad Hieron. ait. 70. virorum translationem aures Ecclesiæ audire consueuerunt, quæ etiam ab Apostolis probata est. Cyrillus Hierosol. 4. cathec. ait. multo te prudentiores, & p̄ magis erant Apostoli, & antiqui Episcopi, qui hanc translationem Septuaginta virorum nobis tradiderunt.

Tertio, quia vt dicit idem Theodorus Antiochenus, stultum est putare si quis dicat Septuaginta viros tot numero, & tales probatos à Pontifice Maximo Eleazaro, & ab vniuerso Israele litterarum sacrarum eruditissimos in verbo esse lapsos.

Quarto,

Quarto, ex miraculis, quæ in tali editione facta sunt. Primo, ex breuitate temporis, quo confecta est ex Cyrillo Hierosolymit. Secundo ex Chrysost. quod à Rege idololatra hæc res sit procurata. Tercio, vt non solum in ijsdem sensibus, sed etiam in ijsdem verbis consentirent, quod miraculum non obscure scripsisse videtur Ioseph, dum scribit Ptolomæum, nactum editionem istam, lætatum, & omnium maxima sibi bona contigisse confessum, nempe cum se diuinis libris, omnes sue Bibliothecæ codices longe exuperantibus potitum esse cerneret, propter quod admiratus à Demetrio quæsiuit, cur usque ad ea tempora sacri libri delituissent. Scribit quoque Iosephus Menedemum Philosophum huius rei admiranda contentione permotum dixisse diuina prouidentia omnia gubernari, vnde Tertullianus eundem Menedemum vocauit, *prouidentia vindicem*. quasi tanto miraculo deprehenderit mundi gubernationem à Deo esse, qui sacros libros, & legem veri cultus ostenderat, potentia, & pulchritudine sermonis, vt loquitur Ioseph, ad verborum, & sententiarum mirabilem consensionem respiciens.

Amplius vt dicit S. Aug. de Ciuit. Dei sup. cap. 43. *Etiā si non in eis vnus apparuisset spiritus sine dubitatione diuinus, sed inter se verba interpretationis sue 70. docti more hominum contulissent, vt quod placuisset omnibus hoc maneret, nullus eis vnus interpret debuit anteponi: multo magis cum in eis signum diuinitatis apparuit.*

Quinto, ex plausu, quo recepta est hæc editio ab initio: nam ex Aristæa, pronus eam editionem Rex adorauit, eam prælegerunt, ac laudarunt Alexandrini ex eodem, & Iustino, & Tertull. apologet. sua tempestate dicit hanc translationem in bibliotheca Regia contineri, & à Iudæis vulgo legi, & Iustinus in apol. 2. id ipsum testatur aperissime. Interdictum etiam est sub iuramentatione ne audax aliqua manus aliquid auderet commutare. ex Ioseph. 12. antiquit. cap. 2. Eadem iudaico populo transmissa fuit ex Philastro. Pro beneficio eiusdem translationis anniuersarius festus dies institutus est ex Philone de vita Moysis lib. 2. cap. 9. dicente, *in Insula Pharo celebrari festos dies singulis annis, eoque nauigare nedum Iudæos, sed & alios quamplurimos, vt Deo propter vetus beneficium, cuius memoria semper est recens, gratias agant.* idem scribit Rabbi Azarias lib. 3. cap. 8. Ex ea traditione multa scriptis suis interseruisse Philonem, Iosephum, & alios, dicit idem Iustinus oratione ad Gentes, eaque vt diximus Christus, & Apostoli vsi sunt, Apostolici, antiqua Ecclesia: quæ & olim correctæ à mendis, quæ irreperuat negligentia, & oscitantia, vocabatur quoque *κοινὴ*, id est communis, & vulgata ex Hieronymo ad Suniam, & Fretellam, quicquid comminiscantur quidam sibi distinguentes inter editionem 70. & veterem communem vulgatam.

Sexto, quia per trecentos annos ante aduentum Domini in carne facta est, & diligenter custodita, & in synagogis per plures annorum centurias à Christo passio asseruata, & per 400. & amplius annos tam ad dogmata confirmanda, quam ad errores confutandos, tam in publicis congressibus, quam ad populum concionibus tali editione Doctores sacri, & ipsa vniuersalis Ecclesia vsa est, & hodie in psalmodia eadem editione vitur per omnia loca,

& regiones: cū ergo vniuersos Doctores sacros (quorum sensum S. Athanasius ipsissimam Spiritus sancti sententiam existimat) falsa dicere, vel falso interpretari, nefas sit dicere: necesse est dicere si falsa erat editio 70. vt decepta fuerit vniuersa Ecclesia, & vniuersi Doctores, quæ res à Dei prouidentia est aliena. Et confirmatur, quia vel editio ista, prout est edita à 70. pugnat, vel non pugnat cum vulgata ab Ecclesia approbata: si non, ergo, sicut hæc est authentica, & illa prout edita fuit ab Apostolis authentica, erit: si pugnat ergo per totos illos annos, decepta est Ecclesia, quod est absurdum, cum hoc nihil aliud sit, quam primitiuam Ecclesiam damnare, & Iudæorum, & Iudaizantium causam fouere.

Quinto principaliter, ad hominem, nam Iudæi post Christi aduentum satis degenerarunt à versione, quam maiores sui receperunt, atque probarunt. Siquidem vsque ad tempora Tertulliani in Synagogis legebatur, vt idem Tertullianus testatur in Apologet. & etiam Iustinus 2. apol. contra Iudæos, & fere postea visa est, quia aperte ipsorum impietate damnabat, dum Christi mysteria videbantur impleta, eam quoque celebrarunt antiqui Rabbini: commendata est à Rabbi Azaria lib. 3. cap. 8. fol. 49. & vocata est decus, & gloria Israelis à Deo instituta. *oculus etiam dexter Israelis.* In Thalmud posteriores Rabbini eandem auctoritatem confitentur dum cap. 1. Megillath consensionem Interpretum, seu iunctorum admirantur adeo, quod dicant, diuinitus etiam eos in quibusdam locis, quæ immutarunt, consensisse, & cum lis orta sit inter Iudæos circa tempora Iustiniani, num esset retinenda Septuaginta editio, hinc inde discrepantibus Iudæis, & in sectas diuisis, à Iustiniano edita est constitutio quædam approbans 70. editionem. in Nouell. quæ est const. 146.

Lutherus quoque non potest esse Iudex huius versionis: nam eodem cap. in sermonibus conuualibus ait de seipso. *Non sum Hebræus iuxta grammaticam, quia non patior me vsquam alligari, sed liberè quoque versus incedo, non ergo iudicium dare potest si male, vel bene sint Biblia à 70. sincera versa à suo fonte.* Sed & Beza in prefatione super Iob dicit, in Hebraica lingua curam sibi esse suppellestem. Vvitakerus in controuersijs, sic ait. *Græcè quidem multe fuerunt versiones scripturarum à varijs auctoribus editæ. illa autem est omnium sine controuersia longè nobilissima, ac celeberrima cuius 72. Interpretes in Aegypto Ptolomæi Philadelphij pie voluntati morem gerentes, auctores extiterunt, & infra, hanc autem puto Græcorum omnium esse antiquissimam.*

CONCLUSIO CATHOLICA.

Editio Septuaginta Interpretum in Ecclesia Christi irrefragabilem obtinuit auctoritatem.

Respondeo dicendum sicut dicit Chrysostomus homil. 4. in Genes. quod omnes diuini libri veteris testamenti Hebræorum lingua ab initio sunt compositi, & in hoc nobiscum conueniunt omnes, verum, vt dicit Eusebius lib. 8. cap. 1. de prepar. Euangelica, cum iam Saluatoris nostri tempora viderentur propius

aduenire, conducebatque maximè salutem omnium gentium, quacumque à Prophetis scripta fuerunt intelligere per linguam Græcam, quam ferè omnes gentes intelligunt, Iudaicam scripturam vniuersis proposuit. Saluator ergo noster, qui vt Deus omnia præuidebat optima dispositione vsus Ptolomæo Aegyptiorum Regi traducendorum librorum cupiditatem iniecit, qui scripturam sacram, vt dicit Athanasius in synopsi de versionibus bibliorum, ducētis triginta annis ante incarnationem Domini Nostri Iesu Christi sunt interpretati. Quorum auctoritas irrefragabilis ex eo demonstratur. Primum vt dicit Hilarius in psalm. 2. quod ante aduentum corporalem Domini transtulerunt, nec adulatio interpretandi adhibita temporis arguitur tanto antioris interpretationis ætate. Dehinc, quod illi ipsi principes Doctoresque Synagoga, & præter scientiam legis per Moysen quoque doctrina secretiore perfecti, non potuerunt non probabiles esse arbitri interpretandi, qui certissimi, & grauisimi erant auctores docendi. Tandem, vt dicit Isid. Hispal. lib. 1. de offic. &c. Quia omnes libri per Spiritum sanctum interpretati inuēti sūt, vt non solum intellectio, verum etiam in sermonibus resonantes inuenirentur, traditur enim, ait August. lib. 18. cap. 43. quod cum ad hoc opus separatim singuli sederint, in nullo verbo quod idem significaret, ac tantundem valeret, vel in verborum ordine alter ab altero discreparet: sed tanquam si vnus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt vnum erat: quoniam vera spiritus erat vnus in omnibus, sicque scripturam interpretati sunt, ait, idem August. 2. de doctrina Christiana cap. 15. Quemadmodum congruere Gentibus ille, qui eos regebat, & qui os vnum omnibus fecerat Spiritus sanctus iudicauit, neque enim vt dicit Clem. Alex. 1. Strom. Ab inspiratione Dei erat aliena, qui prophetiam dederat, vt interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Quare concludendum est, vt dicit S. August. lib. 10. de Ciuit. c. 43. Cum fuerint alij Interpretes, qui ex Hebraica lingua in Græcam, sacram scripturam transtulerint: hanc tamen, quæ 70. est, tanquam sola esset, sic recepit Ecclesia, eaque vtuntur Græci populi Christiani, vt plerique eorum vtrum alia sit ignorent, & vt etiam dicit Iulianus Pomerius. Illa vobis, & sola pro his annis est obseruanda auctoritas 70. Interpretum, quæ merito omnibus editionibus, & translationibus antefertur, quam etiam vsque omnes Doctores Ecclesiastici tenuerunt, eamque summis præconijs celebrarunt, vt supra ostensum est, vt idem Pomerius et recenset lib. 3. con. Iudæos.

Solutiones oppositionum.

AD primum etsi nonnulli è nostris etiam, vt Leo de Castro proœm. in Isa. de transl. sac. scrip. cap. 35. & Salmeron prolegom. 6. dubitarint de hoc opere, an esset illis author Aristæus, & ante istos Viues in com. 42. lib. 18. de Ciuit. tamen ex eo libro tanquam ab Aristæa composito disertis verbis testimonia citant, & sumunt, Iosephus supra, Philo, Tertull. Euseb. Zonaras annal. tom. 1. & scribit idem Hieronymus apertè in Pentateuchi præfatione, & ep. 104. & quando ab ipso Aristæa non esset historia talis descripta, veterum testificatio de eadem historia satis esset. Eam enim tradunt Aristobolus Iudæus Peripateticus (de quo fit mentio 2. Machab. cap. 1.) in lib. ad Ptholom. Philometorem; Iudæorum an-

tiquorum eidem testimonium perhibet, traditio attestatur, peregrinatio ad Pharum, festique institutio non leue argumentum ministrant. Ipsi quoque Thalmudistæ negare non possunt, Eamque historiam admittant, ita in Megillach cap. 1. & Thalmudistæ Hierosolymitani tractatu de ieiunijs, & tractatu de Scribis. Ioseph Gorion lib. 3. c. 2. Ioseph in compendio de hac re non dubitant.

Ad primam confirmationem. Quidam dixerunt esse Ptolomæum Lagi Soterem, vt Iren. loc. cit. Anatholius in canonibus Paschalibus. Alij volunt esse Philadelphium, quod probabilius est: prior enim Ptholomæus infensus fuit nationi Iudæorum, cuius ingentem multitudinem captiuam duxit, quam Philadelphius libertate donauit, eiusdemque gentis studiosus fuit. Franciscus Iunius dicit sine probatione sub Ptholomæo Lagi cæptam, sub Philadelphio cōsummatam. Sed hoc non potest subsistere cum opera Demetrii, Rex in notitiam venerit scripturæ Hebræorum, Demetrius autem sub Philadelphio floruit. Sed & Clementem Alexandrinum de vtrolibet dubitasse dicunt quidam: asserit enim ante Alexandrum Magnum Græcè redditas esse litteras sacras, & ratio adstipulatur, nonnisi Græcè Platonem, at Trismegistum, multosque Platonicos easdem litteras legisse, dicere necesse est. Quin quod Theopompus, & Theodactes, qui fuerunt ante 70. Interpretes, eo quod multa addere vel minuere tentarunt, meritas dederunt pœnas; certò ergo certius esse debet. Græcè legisse non Hebraicè sacras litteras. Sed dicendum hoc argumentum probare, vt notat Serrarius cap. 16. quæstiuncula 2. fuisse aliquam translationem Græcam ante 70. non tamen omnium librorum, sed primi capituli Geneseos, vbi agebatur de prima rerum productione à prima causa, quam sententiam tuerentur Genebrar. in chron. Bellarm. lib. 2. cap. 5. licet neget Baronius tom. 2. annalium, & fortè intercidisse illam translationem verosimile est, vnde Philadelphius à Præposito Bibliothecæ persuasus, misit ad Eleazarum ad postulandum Interpretes, quod vt facilius impetraret, infinitos captiuos Iudæos liberauit, plurima dona ad templum transmittendo.

Ad secundam confirmationem responderetur, occasione instruendæ Bibliothecæ suam Philadelphium à Demetrio, quod sicut vndique conquisitos libros in illa reponerat, sic hos sacros libros, à fortiori, tanto plausu per Iudæam diffamatos, reponi curaret, non eo consilio, vt caperet occasionem diuexandi Iudæos, vt ait Iosephus in compendio, cum potius humanissimus fuerit Iudæis ex hoc p̄stito beneficio. Nec vt alij dicunt eos auertendi à patrijs legibus, vt dicit liber de Regibus templi secundicum potius visum sit ex Irenæo, eam translationem adorasse. Licet autem Demetrius incurrit Regis indignationem nihil prohibet, vt in gratiam postea illū receperit, vel innocentem pronunciando, vel venia absoluen-do, industria, & litteris Demetrii patrociniū in hac causa præstantibus.

Ad tertiam confirmationem. Quod fuerint 72. seniores apud omnes ferè auctores supra citatos compertum est; cuius numeri congruentiam S. Epiphanius assignat, vt assimilaretur talis numerus illi numero seniorum, quem Moyse præceperat Deus tanquam Senatum Moyse consulere, &c. idem dicit Hila-

Hilarius in psal. 2. vnde merum delirium est, quod habetur in Thalmud Hierosolymitano tract. Megillath hunc numerum restringente ad quinarium, cum aliud Thalmud, & Rabbinii alij sepe istos vocent Zekenim. Selectos autem ex omni Tribu patet ex Leonzio, Euthym. Chrysostomo in Matt. cap. 5. qui Phariseos etiam solitos eligi ex omni Tribu tradunt. Nec fuit id difficile in proptu eos habere summum Sacerdotem, & Hierosolyma transmitti, etenim satis improbabilis, & crassa coniectura est aduersarij, ex captiuitate nullos relictos ex omnibus Tribubus; neque enim omnes in Assyriam translati sunt captiui sub Nabuchodonosor, vt pater ex Iudith 2. vnde, & tempore Natiuitatis Christi Domini etiam legimus habitasse Hierosolymis Annam Phanuelis filia, & D. Iacobus duodecim Tribubus, quæ erant in dispersione scripsit epistolam; imo qui in Babylone erant, vel Media soliti erant vltro citroque commeari, ex Rabbi Abraham David lib. Nabala inscripto. Quod verò 70. in expertes fuerint Hebraicæ linguæ, non nisi nebulonum impostura est, cum ferme vniuersi Patres cit. legis peritissimos, linguarumque scientissimos insinuent, ita Epiph. Iustinus, Chrysostomus, Hilarius supra cit. Theodorus Antioche. in cap. 1. Sophoniæ, imo Hilarius vocat eos, Principes, Doctoresque Synagoge, vnde non leuem coniecturam, sumunt aliqui fuisse ex Magno Synedrio, seu Concilio Hierosolymitano. Kabalistas, & Mytagogos fuisse apparet ex eodem Hilario dum dicit in Synedrio per Moysen instituto secreta legis mysteria tradita fuisse à Moysè.

Ad secundum. Sententia Epiphaniij satis conformis est Aristee, Iosepho sup. Phil. lib. de vita Moysis, Tert. in apo. c. 18. Atha. in syno. qui nō sub Ptolom. Lago, sed sub Ptolomæo Philadelphio hanc historiam quoque accidisse narrant, & si tempus non designet, sicut facit Epiphanius, qui etiam addit 17. annum Philadelphij fuisse 291. annum ante Christum natum, & merito tali tempore id factum esse dicit Eusebius 8. de prepar. euang. cap. 1. ne si post Christi tempora fieret, Iudæi ex inuidia, vel traductionem occultaret, vel deprauarent, &c. Concedimus autem ante tempus huius translationis aliquam fuisse olim Græcam translationem; nam & Numerius Pythagoricus nihil aliud dixit esse Platonem, nisi Moysen lingua Attica loquentem: Trismegistrus ob Mosaicæ doctrinæ imitationem, Mosæus appellatus esse perhibetur. Pythagoræ Mosaycam doctrinam emulatum tradunt graues auctores. Theopompus, & Theodactes ante 70. Interpretes, vt dictum est supra etiam Aristæa teste, quia ausi sunt quædam sacris scripturis detrahare, & ad sua instituta accommodare, percussi sunt à Domino. vnde probabile est, aliquam Græcam editionem fuisse, quam isti Philosophi legerent, atque consulerent. Vnde bene scripsit Clemens Alex. lib. 1. Strom. ante Alexandrum Magnum translata sacra scriptura Græcè. Verum vel casu, aut temporum iniuria periisse istam translationem dicendum est, vel solum ante Alexandrum, quod probabilius est solum primum caput Genesis, in quo rerum productio describitur translatum fuisse dicendum est, cetera verò flagitante Ptolomæo opera 70. Interpretum fuisse translata. Quod Scaliger addat Demetrium iam obiisse, solus est in hoc asseuerando, quod tamen destruit scriptorum

consensus. Quod clamat esse eiusdem styli illas tres epistolas, ac proinde vnius esse hominis, atque fictitias, temeritas est insignis, cum nouo isti Thraconi refragetur antiquitas. Quod verò addat. duas illas Epiphanius esse stylo diuersissimas, iuge sunt. Quod etiam sententia dissent, meræ impostura.

Ad illud de loco. quidam propter auctoritatē negatiuam Aristæi, qui cellularum non meminit, sed tantummodo quod in eadem domo commorantes differebant ipsi 70. Interpretes inter se quid consensum redderet (vt Titelm. præfatione in vulgat. Masius præf. in Iosue & Bellarm.) & propter aliam auctoritatē negatiuam desumptam ex silentio Philonis, Tertulliani, Chrysostomi (qui de iisdem cellularis mentionem non fecerunt) in sententiam illam abierunt, fabulosum esse figmentum, quod de cellularis adstruitur. Sed hoc nullo modo potest stare, primo, quia antiquitas coeua Apostolorum temporibus id expresse tradidit, ita Iustinus, Irenæus, Clemens, Alex. Strom. quos posterior Doctorum ætas secuta est, Cyrillus cath. 4. Theod. in Genes. & alij, vt hæc sententia in animis penè omnium principatum occupasse videatur, & ipse Iustinus oratione ad Gentes ait. *Hec vobis o viri Græci non vt fabulam, neque vt confictam historiam renunciamus sed qui ipsi Alexandria fuerimus, & vestigia domuscularum apud Pharum adhuc reliqua viderimus, & ab incolis, qui res patrias à maioribus per manus sibi traditas acceperunt, audierimus, commemoramus.* At fieri potuit ait Bellarminus lib. 2. de verbo Dei cap. 6. vers. hæc sententia, vt Iustino fabulosa, & conficta persuaferint. Contra nam bene prudens Sanctus Iustinus potuit discernere inter auitas traditiones, & iudaica figmenta, præterquam quod ocularis testis fuit ruinarum domuscularum, quæ superfuerant. Accedit, quod non est verisimile Iudæos hostes Christianorum contra se dare voluisse testimonium, miraculum hoc publicando, imo occultassent potius si à veritate coacti non fuissent, propalare magnalia Dei; & contra confictum à Christianis miraculum conclamassent. Secundo, quia expresse S. Augustinus 18. de Ciuit. Dei cap. 42. antiquiores Patres imitatus non diuinum vocasset consensum, nempe quod separatim singuli Interpretes sederint, nec in verborum ordine discreparent. At respondet idem, satis est ad miraculum, quod absque cellularum distinctione in vnum concordarint, nam dicit S. August. 2. de doctrina Christiana cap. 15. *quasi vno ore scripturam interpretati sunt; satis autem dicere in vnum conuenisse, & inter se concordasse; nam certè opus Dei est etiam si in vnum conueniat ad disceptandum multitudo, & concordet: siquidem multitudo iudiciorum diuersitatem sententiarum patere solet, & non nisi diuinitus concordare possunt.* Sed contra, nam mirabilis est 70. non contulisse de edenda interpretatione, & separatim illam edidisse, & nedum Augustinus dicit, *vno ore*, interpretatos sac. scripturam, sed vt patet loco citato de Ciuit. Dei, *separatim singuli*, ad interpretandum sederunt, &c. præterea, quia S. Iustinus citat Philonem, Iosephum, & alios. Et quantum attinet ad Philonem sic dicit, Philo 2. de vita Moysis. *In eo secessu cum consedissent solitarij nemine interueniente arbitro, præter naturæ partes, cælum, terram, &c. de quibus primum prodituri erant mysterium, &c. tanquam numine correpti, non alia alij, sed omnes ad*

verbum, eadem quoque quopiam dictante singulis inuicibiliter. Iosephus cum in contestem allegetur à Iustino, non est impossibile (sicut in multis de Christo testimonijs accidit) Iudæorum fraude esse deleta. Aristæas si tacet de cellulis non negat; aliud autem est aliquid tacite præteriri, aliud aperte negari. Potuit fieri, quod in eadem Basilica essent plures cellulae, & quod facta editione seorsim postea inter se contulerint, vel prius sessione facta, & ad inuicem conuenientibus, & precibus Deo se commendantibus, ad cellulas commearint. Bene etiam notat Castro c. 38. ex verbris libri Aristææ etiam haberi mentionem cellarum, nam cum dicat de Rege. *οὐκ ἐπὶ τοῦτο φάσκειν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκδομένην, ἀλλὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκδομένην, ἀλλὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκδομένην*, domo edificata propè litus maris, adhortatus est viros ad faciendam interpretationem, nam & *οὐκ ἐπὶ τοῦτο φάσκειν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκδομένην* non tantum Basilicam, quam domum, & hospitium, ubi simul commorentur potest significare, necessarium insinuantur cellæ, ubi multi habitant singillatim: nec deesse poterant in domo potentissimi Regis, dato vero quod Basilicam significet, non est improbabile in eadem Basilica iunctum palatium, ubi cellulae illæ constructæ erant. Hieronymus autem, Aristææ argumento negatiuo persuasus, nos non debet à cubiculorum, & cellarum assertionem tot Patrum testimonijs roborata auocare. Epiph. autem in cellarum numero non dissentit à reliquis: nam dum binos in singulis cellis consedis dicat, sicut etiam in Nouell. 147. Iustinianus affirmat. 72. cellulas 36. assignat. Ille autem scrupulus, quem inijcit arguens illum librum non esse Aristææ leuis est, & iam pridem eo punctus est Viues in annot. ad c. 42. 16. de Civ. Dei, quem utinam non secuti essent graues aliqui Doctores, ut Leo de Castro in Esa. c. 35. Salmeron. in prolegom. nam præterquam quod ex eo citant testimonia vetustissimi Ioseph, Philo, Tert. Euseb. Hieronym. & in iisdem ad verbum reperiuntur testimonia, sicut in eo, qui circumfertur modo, esset hoc critico stylo omnium veterum auctoritatem proferere; cum tamen nonnisi ex antiquitate, successione priscorum, auctores librorum innotescant, ut supra diximus.

Ad tertium, impostura est Iudaizantium, & Hereticorum 70. viros de imperitia taxare, cum teste Philone, Iosepho 12. de antiq. cap. 12. & plusquam vatianum odium est, tales viros de ignorantia trahere, quibus velint nolint antiqua synagoga testimonium perhibuit.

Et quantum attinet ad sententiam S. Hieronymi, sunt qui dicant (ut Scalante lib. 6. cap. 8.) S. Hieronymum ijs verbis (quibus cum esset iunior 70. versionem examinavit) excessisse, nec enim vnus S. Hieronymi auctoritas præferenda est sententiæ vniuersali Sanctorum Patrum contrarium docentium; se ipso verò doctiorem factum postea suam hanc sententiam correxisse alijs locis, patet ex vno prologo super Paralip. ubi eos plenos Spiritu sancto, quæ vera fuerunt transulisse, docet apertissime. Sed plenius responderetur S. Hieronymum suas interdum, & alienas referre sententias, in suis commentarijs nedum Iudaicas, sed etiam hæreticas, selectum relinquens Catholico, & orthodoxo. Vnde cum 70. videtur parum deferre, non ex sua sententia loquitur.

Illud quoque non esse absurdum dicit Castrius lib. 2. apolog. fol. 130. multa ab Hæreticis, & Iudais

scriptis Hieronymi esse inserta, quod tam Doctorem virorum, quam ipsius Erasmi hostis nostri testimonio probat.

Vel dicendum sepius Hieronymum variam agnoscere lectionem Hebraicam, & diuersimode posse verti, ut patet cap. 38. Esaia in illa verba. *sicut pullus hirundinis*, quod alij *ciconiam*, alij *equum* transtulerunt, & alibi, & in tanta varietate nullam Hieronymus damnat, quare ut à S. Hieronymo interdum defenduntur Aquila, Symmachus, Theodotio, aliter legentes ex diuersa punctuatione, multo magis aliter legentes 70. veneratum esse, certissimum est argumentum, quod nouerit diuinitus 70. illustratos, eamque editionem ab Apostolis citatam. Sed etiam dici potest; omnibus illis locis, in quibus aliquid addidisse, vel truncasse, &c. dicit Hieronymus, non debere intelligi aliquid eorum factum esse ab Interpretibus contra veritatem textus Hebraici, sed si addiderunt factum esse Euphonia gratia ad maiorem explicationem, & quia aliqua per traditionem accepta ne perirent litteris consignabant; vel si aliquid detrahebant, id factum esse (ut dicit idem Hieronymus) ne Regi illi propalarent mysterium Trinitatis, & aduentus filij Dei (ut dicit in præfatione Pentateuch.) ne scandalizarentur; neque (ut idem dicit) arcana fidei ethnicis detegerent, & hæc omnia tempore gratia pandenda referuarent. Cetera verò errata non interpretum vitio, sed librariorum culpa irrepsisse sepius docet. Loca verò inter se prima facie pugnantia secundum verba, non secundum sensum pugnant manifestum est. Quare merito S. Hieronymus, contra Rufinum, ab eo fugillatus, quod finitè de interpretibus locutus sit, se purgat euidenter, sic dicens. *Ego ne contra 70. Interpretes aliquid sum locutus, quos ante annos plurimos diligentissime emendatos meæ lingue studiosis dedi, quos quotidie in Conuentu Fratrum edissero, quorum psalmos iugi meditatione decanto? stultus eram, ut quod in pueritia didici, senex obliuisci vellem? vniuersi tractatus mei horum testimonijs texti sunt, ubi à puritate recte etiam sensisse de Interpretibus confiteor.*

Ad ocularem responderetur ostensionem. De loco illo Esaia ibidem. S. Hieronymus causam reddit dicens, *nominum maiestate perterritos 70. reor, non esse ausos dicere de puero, quod aperte Deus appellatus sit. Similiter ne Rex audiens Deum habere filium putasset Platonis dogma introduci, quod Rex ille sectabatur super præferunt eum locum, ut vnum Deum colere diceretur, & est ratio Hieronymi in Pentateuch. Sed dices non fuisse veritatem dimittendam propter scandalum, quin sincera veritas sacra doctrina traderetur. Sed hoc nihil est, nec enim tunc necessarium omnibus erat explicite credere ista mysteria, quæ eo temporis articulo propalanda non erant, sed occultanda usque ad tempus publicationis Euangelicæ prædicationis. Quare nulla existere necessitate, non debeant eadem mysteria euulgari. vide S. Thom. 2. 2. quæst. 43. a. 7. Ad illum locum Hieremias, idem Hieronymus ibidem admiratus respondet, *cur à 70. sit præmissum nescio, nisi forte, quia pepercerunt populo suo: sed dici potest cum legatur apud Origenem hom. 12. in Ieremiam, & Theodoretum, in super, cū habeatur in Complutensibus, & Regijs Bibljs, & in aliorum interpretum editionibus, & exquisitionibus exemplaribus cum appositione alterius, quod**

ex alijs exemplaribus potius exciderunt. consulendi interpretes in hunc locum.

Ad locum omisum ex Ezech. respondetur non fuisse ausos illud ponere cum antea eodem capite dictum esset, non reuertebantur cum incederent, &c. ad evitandam obiectionem, in specie tantum apparentis contradictionis, & vitandi scandali.

Ad illud de additione. Aristæas dicit expressè, quod completa editione 70. vocati sunt omnes Iudæi, qui tunc aderant, & rogati sunt ut suas explicarent sententias, & præcipue an aliquid adiectum, vel mutatum esset ab Hebraica versione, & nemine contradicente magno applausu fuit talis editio recepta: similiter & Philo lib. 2. de vita Moyfis, dicit. *Omnia ad verbum translulisse ita propriè, ut quicumque sciret vitamque linguam statim indicaret nihil esse ablatum, vel mutatum, qui intelligendi sunt, quod nihil addiderint Interpretes extraneum, & adiectum, nihil detraxerint eorum, quæ vulganda erant.* Sed S. August. 18. de Ciuit. Dei cap. 43. respondet. *Quicquid est apud 70. in Hebræis autem codicibus non est, per istos maluit, quam per illos Spiritus sanctus dicere, sic ostendens virosque fuisse Prophetas, isto enim modo alia per Isaiam, alia per Hieremiam, alia per alios, atque alium prophetam, vel aliter eadem per hunc atque illum dixit, ut voluit. Quicquid porro apud virosque inuenitur, per virosque dicere voluit unus, atque idem Spiritus, sed ita ut illi præcederent prophetando, isti sequerentur prophetas illas interpretando.* Vel dicendum ex Hieronymo lib. de optimo genere interpretandi, quod cum animaduertent 70. quosdam sensus Hebræos non posse in Græcam linguam seruatim pari verborum numero, ita significanter transire, ea de causa dictiones aliquas addidere, ut quod pari verborum numero ad plenum exprimere non poterant, adiectis alijs vocibus significatiuis, efficacius exprimerent, quod etiam Apostolos, & Evangelistas fecisse ibidem exemplificat S. Hieronymus. Accedit, quod emphasis gratia plerumque plures voces addiderunt. vnde in versiculo primo psal. 21. *Deus Deus meus, ut quid me dereliquisti,* interposuerunt. *Respice in me,* ut supplicantis, & expositantis affectum potentius, ac viuidius explicarent. Sic ad explicandum peccatum, quod secreto committebatur, malum fuisse scribunt in conspectu Domini, quod nulla posset tergiversatione celari. Ad explicandum vero modum mortis, quod scilicet non ex putredine, vel humorum corruptela, sed ex ipsa senectute mortuus sit Abraham, apposta est illa particula, *& deficiens mortuus est.* vnde Epiph. lib. de ponderibus, & mensuris. 70. duo Interpretes has electiones à seipsis apposuerunt, & non frustra, sed potius ad utilitatem: cum enim ad defectuosas dictiones illas apposuerint, lectionem ad claritatem deduxerunt, ut credamus nos etiam participes ipsos factos fuisse Spiritus sancti, quorum enim nullus usus erat, ea repetere omiserunt, ubi vero claudum videbatur verbum esse in Græcam linguam translatum, illic additionem fecerunt.

Ad illud de transmutatione Ludovicus Viues lib. 1. de corruptis artibus, seu disciplinis, fortuito accidisse dicit, ut editio 70. pugione perfoderetur, ut multa verba intelligi non possent, alia delectorum verborum loco supposita esse, vnde transmutatio, & variatio contigit. Sed ubi à quibus sit facta ista

confossio debebat nobis dicere Viues, qui si diuinationem suam de aliquo codice persuadere potuisset, de omnibus exemplaribus, quod fuerint confossa, probare non valuisset. Sed dicendum cum Augustino 18. de ciuit. Dei cap. 44. multa esse apud 70. interpretes, quæ cum Hebraica veritate discrepare putantur, at si bene intellecta fuerint, inueniuntur ei non esse contraria. Vnde Hieronym. lib. de optimo genere interpretandi, *Si sepeant, ait 70. Interpretes, nostræque translatio, at tamen sermonum varietas spiritus unitate concordat.* Sic conciliari possunt Interpretes cum Hebraica, ut primo non inuenerint aquam, & sic nunciauerint, ut dicunt 70. *Non inuenimus aquam,* postea inuenerint, ut habetur in vulgata. *Inuenimus aquam.* Vnde Augustin. quæst. 78. in Genes. vitamque lectionem admittit, quare uterque sensus, ut notat Senensis noster, utriusque historia aptari potest. Vide Pererium, & Ludovicum nostrum Ytellam. Vel dicendum cum Augustino lib. 15. de ciuit. cap. 14. quod ubi est talis diuersitas inter 70. & Hebraicam, ut verum utrumque non possit esse, tunc gestarum fides, ab ea lingua repetenda est, ex quo interpretatum est, quod habemus. vnde in Hebræo. Aquila, Symmacho Complutensibus, Græcis legitur affirmatiue, quanquam in nonnullis Græcis, & apud Chrysostomum in homil. 52. in Græcis, S. Ambros. lib. de Isaac cap. 4. negatiue legatur, quare mendosi aliqui codices 70. sunt existimati. Ex eo etiam, quod in Hebraicis verbis est multiplex significatio, magis quam in ceteris linguis, potuerunt iuxta vnum sensum Interpretes legere scripturam, & secundum illum interpretari ad sensum, non verba attendentes, more peritorum Interpretum: vnde non mirum si appareat in verbis varietas, & sic alia loca adducta soluantur. Potuit etiam ista diuersitas accidere scriptoris errore, ut dicit S. August. 15. de ciuit. cap. 13. & ut dicit Hieronymus præfat. in Paralipom. *Cum pro varietate regionum diuersa ferantur exemplaria, ut germana illa, antiquaque translatio corrupta sit, atque violata.* Vel dicendum tandem, quod ubi non est scriptoris error, ut dicit idem Augustin. lib. prædicto cap. 14. *Aliquid eos diuino spiritu, ubi sensus esset consentaneus veritati, & prædicans veritatem, non interpretantium more, sed prophetantium libertate aliter dicere voluisse credendum, & cap. 43. 18. de ciuit. Dei ait. Prophetæ quisquis alius ex Hebræo in quolibet aliam linguam Interpres est verus, aut congruit illis 70. Interpretibus, aut si congruere non videtur, alitudo prophetica ibi credenda sit, spiritus enim, qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, etiam idem ille erat in 70. viris, quando illa interpretati sunt.*

Ad illud, quod additur de annorum supputatione respondetur ex S. Augustino 15. de ciuit. Dei cap. 13. his verbis. *Credibilius ergo quis dixerit, cum primum de Bibliotheca Ptolomæi describi ista cæperunt, tunc aliquid tale fieri potuisse in vno codice, scilicet primum inde descripto, vnde iam latius emanaret, ubi potuit quidem accidere etiam scriptoris error.* Sed hoc in illa questione de vita Mathusalem non absurdum est suspicari, & in illo alio, ubi superantibus 24. annis summa non conuenit. In his autem, in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo, ita ut ante genitum filium, quod ordini inseritur, alibi supersint centum anni, alibi desint, ut summa conueniat, & hoc in prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, & septima generatione

inue-

inuenitur; videtur habere quandam, si dici potest, error ipse constantiam, nec casum redolet, sed industriam. itaque illa diuersitas numerorum aliter se habentium in codicibus Græcis, & Latinis, aliter in Hebræis, ubi non est ista de centum annis prius additis, postea detractis per tot generationes continuata paritas, nec malitiae Iudeorum, nec diligentiae, vel prudentiae 70. Interpretum, sed scriptoris tribuatur errori, qui de Bibliotheca supradicti Regis codicem describendum primus accepit, hæc S. August.

Specialiter autem ad factum Mathusalem etiam respondet S. Augustinus quæst. 2. in Genesim, quod hanc quæstionem plurium codicum mendositas peperit: non solum quippe in Hebræo aliter inuenitur, verum etiam in 70. interpretatione Mathusalem in codicibus paucioribus, sed verioribus reperitur fuisse defunctus sex annos ante diluuium. Vnde mendositas illa ex supputatione annorum orta est vitio scribentium: siquidem anni 20. qui supererant vitæ Mathusalem post diluuium, ablati sunt ab annis Mathusalem ante generationem Lamech.

Ad illud ex Iona, S. Augustinus eo loco perculsus, excitatus est, de ciu. lib. 17. cap. 44. [Vt vtraque inquit auctoritate non sprete ab historia se attolleret ad ea requirenda, propter quæ significanda ipsa historia descripta est.] Vnde & Christus ipse præsignatur, in cuius Ascensione 40. dies notantur; triduum vero in Resurrectione. Idem dicit quæst. 169 in Genesim. quam responsionem indicauerat prius S. Iustinus dialog. contra Triphonem, dum dicit [petentibus signum Iudæis, respondit Dominus. Generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ.] Sed hic sensus allegoricus est, quantum attinet ad litteram. Iustinus legit adhuc 43. dies & Niniue subuertetur, ut tam sepultura Christi, quam vastatio Hierusalem post 40. annos significetur (& sic 70 transulisse docet Canus lib. 11. cap. 5. ad 12.) vnde cum in maiori numero minor numerus includatur nulla est contradictio. Sed nullus codex ita legit, & forte disunctiue legit Iustinus, vel, pro, &, sicut fecit Origenes homil. 16. in Num. Dicit etiam potest ibi nullam esse contrarietatem, sed solum diuersitatem: vox enim Hebræa *תשבת* Subuersa, vel subuertetur significationem habet mutationis, tam in melius, quam in peius, & sic mutatio Niniuitarum ad pœnitentiam fuit facta tertia die vnde 70. legunt adhuc tres dies, & Niniue vertetur. in peius verò comminabatur destructio Ciuitatis, nisi pœnitentiam egissent, & sic dicitur, adhuc 40. dies & Niniue subuertetur. Vel dicendum cum Athanasio oratione de cruce, & Passione Domini, non Deum mutasse sententiam, Sed tres dies induciarum dedisse ad pœnitentiam, vnde vtrumque dixit Ionas, sed diuersis temporibus, primo die adhuc 40. dies, & triginta septē diebus transactis dixit, adhuc tres dies, &c. vnde Chrysostomus hom. 10. ad Ephesios legit, tres dies, alibi verò legit, quadraginta dies, ut in epistola 5. parantica ad Theodorum lapsam ex Leone Caesario de translatio. sacr. script. cap. 24. Alij dicunt quod cum numerus litteris tam apud Hebræos, quā Græcos exprimitur, facile vnus numerus mutatus est in alterum, nempe ternarius in 40. & varietas hæc data opera Spiritus sancti relicta est, ut ex illa

veritate multiplex sensus insinuetur, quod si ille orator Cicero, aiunt, fingendo se lapsum memoria, ut aliquid tamen malitiosè significaret dixit, semper hic erro, Spiritus etiam sanctus permixit hanc mutationem, ut duplici lectione plura significaret, ut dixit Augustinus, & alij Patres. Sed & Ribera dicit fuisse corruptum processu temporis hunc locum 70. Interpretum, & sic dicendum est in omnibus supputationibus annorum, in quibus 70. à vulgata discordare videntur.

Ad illud, quod additur, Hieronymum dicere 70. non fuisse Prophetas, respondetur, quod aliud est dicere non fuisse Prophetas aliud est non fuisse Spiritu diuino præditos. Non fuisse Prophetas in rigore S. Hieronymus dicit, non enim acceperunt lumen diuinitus infusum, quo futura prædicent; habuerunt tamen instinctum propheticum ad scribendum, & directionem, & illustrationem peculiarem Spiritus sancti in exponendis Prophetis sine errore, & eorum intelligentiam assequendo: & sic quantum ad hunc effectum, ait S. Hieronymus præfat. 2. in Paralipomen. & epistol. ad Domnionem. [70. Spiritu sancto plenos vertisse sacras scripturas] & in Pentateuch. ait [non damno, non reprehendo 70. sed confidenter cunctis illis Apostolos præfero: per istorum os Christus mihi loquitur, quos antea Prophetas inter spiritualia charismata positos lego, in quibus vltimum penè gradum Interpreteres tenent] itaque graduatio tantum inter istos ex Hieronymo assignatur. Sed vnus & idem Spiritus sua dona distribuens, Apostolatus, prophetiæ, interpretationis sermonum insinuat, & quia ut dicit idem Augustinus [Spiritus, qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, idem ille erat in 72. viris quando illa interpretati sunt] ut supra dictum est. Sed diuersimodè illis prophetiæ donum simpliciter impartiendo, istis intelligentiam propheticam, & instinctum propheticum largiendo, vnde non sunt simpliciter dicendi Prophetæ, sed ut dicit Epiphanius de ponder. & mensur. ex parte Prophetæ.

Ad quartum. Illud argumētum postulat difficultatem an omnes libri veteris testamenti fuerint traducti à 70. Solos libros Pētateuchi traductos videntur affirmare Aristæas, Iosephus, & Philo lib. 2. de vita Moysis, & Hieronymus in qq. Heb. & in Ezech. cap. 5. & 15. ex Micheæ 2. quam sententiam tenere videntur Thalmudistæ initio tractatus Scribarum, ubi habetur, Ptolomæum Regem dixisse Interpreteribus, scribite mihi legem Moysis Magistri vestri. Hanc sententiam sequitur Mariana tract. de edit. vulg. cap. 14. & alij, & ratio, aiunt, suadet quia translatio Pētateuchi excellentior reputabatur inter omnes alias Græcas editiones veteris testamenti. Sed hoc nihil est; nam, quod Doctores allegati 70. legē transulisse perhibeant, legis nomine non tantum Pentateuchus intelligitur, sed etiam alij libri prophetales, vnde Ioan. 10. dicit Christus Dominus. *nōne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dilexistis?* & tamen hoc testimonium in psalmis non in Pentateucho legitur Esai. 28. sua vaticinia legem appellat. Similiter cap. 1. ipsa autem vox *תורה*, quæ legem appellat, doctrinam significat reuelatam, quā omnes sacros libros complecti dicere necesse est. Sed Iræneus lib. 3. cap. 25. omne vetus testamentum vertisse docet cum Iustino dialogo cum Triph. & oratione

oratione paranatica ad Gentes, Cle. Alex. 1. Rom. Cyrill. cath. 4. Euseb. 8. de prepar. euang. & Epiph. lib. de ponder. & mensur. qui ait 27. libros, qui propter duplicationem elementorum ad 22. libros contrahuntur fuisse translatos, & est communis Doctorum sententia, quam egregie tuetur Leo à Castro in disput. de translation. sacrę scripturę cap. 25. 26. 27. & hoc probabilius est, nam non est verisimile, quod Ptolomęus, qui refertissimam Bibliothecam extruebat, solis libris Moyfi fuerit contentus, nec tot viroseuocasset, cum multo pauciores satis fuissent, nec magnis sumptibus, asseruisset Ioseph opus fuisse, ad habendos Hebręos libros in Bibliotheca Regia, si de solo Pentateucho sermo incidisset. Nec miraculo tributum esset, quod spatio 72. dierum solum Pentateuchum traduxerint, cum etiam S. Hieronymus spatio vnius diei librum Tobię verterit, vt dicit in prologo super Tobiam, & eo magis, quod Apostoli nedum à lege, sed etiam ex Prophetis, & psalmis testimonia assumunt. Sed quia quis tergiversari posset, quod citauerint Apostoli testimonia secundum textum Hebręum, Interpretem vero vulgatum transulisse iuxta editionem 70. de hac difficultate restat examinandum, quid sit sentiendum infra ad sextum, vide eundem Castrium, testimonia Aristę, Ioseph, Philonis optime expendentem, & quod nihil aduersetur huic vltimę sententię egregie demonstrantem.

Ad loca verò, quę contra Pentateuchi translationem afferuntur. Respondetur ad primum de die 7. & 6. ex S. Doct. p. p. q. 73. ar. 1. ad 2. quod vtrumque potest stare; quare vtramque admittit lectionem, quia ait S. Doct. Consummatio, quę est secundum integritatem partium vniuersi, competit sextę diei: consummatio verò, quę est secundum operationem partium, competit septimę: primam enim perfectionem habuit vniuersum in sua integritate, secundam verò, non nouam creaturam condendo, sed eandem administrando, & ad propriam operationem eam mouendo.

Locus ille Num. 16. nullam habet cōtradictionē, nā cum generaliter verterint Interpretes, nihil desiderabile, & in genere potentialiter species continentur, sub illo desiderabili continentur bos, asinus, &c.

Et locus Deuteronomij ca. 17. exponitur eodem modo, & vniuersaliter dicendum est, vt dicit Aug. 2. de doctrina Christiana cap. 14. Si aliquid in exemplaribus Hebręicis aliter inuenitur, quā isti posuerūt credendum esse arbitror diuinę dispositioni, quę per eos facta est, dixit notanter Augustin. isti posuerunt, nam de ea, quę processu temporis in Ecclesia tempore Hieronymi legebatur, aliter dicendum, nimirum in multis codicibus corruptum, & vitiatum, quod genericē expresserunt, Omne id, quod habet pilos in pedibus, sub quo lepus quoque continetur. Qui conciliationem horum, & similium locorum desiderat legat Montoya lib. 2. suę concord.

Ad quintum. Dicitur articulo sequenti, num pura sit hodie 70. Interpretum versio, & quam habeat authoritatem; satis est dicere nō omnes, sed multos codices periisse, & quędam loca in quibusdam à Iudęis fuisse falsata, vt ostendit Castrius lib. cit. cap. 28. Quod verò dum in flore esset à Iudęis repu-

diaretur non mirum cum satis eorum pernicacia, ex illa versione retuderetur; & quamuis ipsi Thalmudistę solemne ieiuniū, & angariam instituerint 8. die Tebeth propter legem, vt dicebāt in profanū sermonem conuersam: tamen prisca illi Iudęi, à quibus isti posteriores degenerarunt ob tantū beneficium ex huiusmodi translatione mundo præstitum, festum quotannis instituerunt, ex Philone supra. Falsò etiam assumitur inter Hellenistas, hoc est Gręcos, & Hebręos nunquam conuenisse; siloquatur de Iudęis antiquis ante, & paulo post aduentum Christi. Si verò suos Thalmudicos intelligant, damus libenter discrepasse ad inuicem; & Iudęorum contradictio contra se dat testimonium, & dum patrum suorum, qui eam editionem receperunt, religionem commendant, suam irreligiositatem produunt.

Ad sextum. Propter auctoritatem S. Hieronymi allegatam quidam tenent eam sententiam. verum S. Hieronym. prefatione in Euangelia tenet oppositum. vnde ait, sit illa vera interpretatio, quā Apostoli approbauerunt, idem dicit S. August. epist. 19. ad Hier. & Cyrill. traditam ab Apostolis testatur cath. 4. Alij tenent oppositum, & docet expressè S. August. 18. de ciuit. Dei cap. 44. 2. de doctrina Christiana cap. 15. & epist. 10. ad Hieronym. vsos scilicet Apostolos, & Euangelistas hac translatione etiam in ijs locis, in quibus differt ab Hebręa. Sed sciendum est, quod quinque modis allegarunt testimonia Apostoli, & Euangelistę ex Hebręo. primò ea, quę conformiter sunt in Hebręo, & in versione 70. Secundo, quę in Hebręo extāt, nō in 70. Tertio quę in 70. sunt non in Hebręo. Quarto, quę nec in 70. nec in Hebręo sunt. Vltimo allegando solum sententiā, & non integrè verba. De primo sunt exempla manifesta in allegationibus Matthę, Marci, Ioannis. De secundo exemplum est in illa allegatione Matt. 2. ex Osea 11. Ex Aegypto vocaui filium meum: & in illa Ioan. 19. ex Num. 9. Et videbunt in quem transfixerunt, quę omnia iuxta Hebręum referuntur. De tertio exemplum est Rom. 9. ex Esai. 28. Qui credit in eum non confundetur. In Hebręo verò est, qui crediderit, non festinet, & Act. 13. Isaias citatur cap. 55. Dabo vobis sancta David fidelia, cum in Hebręo legatur, misericordias David fideles. Exemplum tertij est in testimonio Enoch allegato in epistola Iudę. Exemplum quarti est secundum solam sententiam quale est illud Esa. 6. quod Ioannes refert capit. 12. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. tale est illud ad Hebręos ca. 10. corpus autem aptasti mihi, quod in Hebręo legitur, aures autem perfecisti mihi. Ista autem diuersitas nullo modo, vel originalem infirmat lectionem, vel versionem: nam cum in eadem sententia conueniunt, & verbis differunt, sola est verbalis differentia, quę sensui non officit: cum verò aliquid, vel in originali deest, vel in interprete, hi defectus sunt purę negationis, non priuationis, qui non veritatem, & fidelitatem infirmant textus, vel versionis, sed solum negationem, quod interciderint, non secus, ac multę partes, imo & integri libri sacri perierunt, vt supra mōstratum est ex multorum Patrum sententia.

Ad septimum dicendum, quod 70. non de verbo ad verbum, sed Metaphrasi quadam scripturam, verterunt, ut mysteria abdita in illis ante lucem euāgelicam, Dei natu aperirent ad perfidiam posterorum Iudæorum retundendam, & non credentibus scripturis suis, quæ fienda erant, longè ante prænunciarent: propterea talis editio fouenda, & recipienda, satagebatur. Reuelata verò luce euangelij ex Origene epistola ad Africanum, decebat fieri nouā translationem de verbo ad verbum ex Hebræo, ut ex concessis ipsorum testimonijs, ex eadem versione illos quoque reuinceremus.

Ad confirmationem. Multæ sunt rationes, quæ Hieronymum impulerunt ad nouam editionem faciendam. Prima Iudæorum malitia, quæ multamulauit ex Iustino contra Triph. & Tertull. in Scorpiaco. Secunda, quia Aquila in inuidiam 70. Græcè ediderat translationem aliam, subdola interpretatione multa mysteria occultando, ut dicit idem Hieronym. quod & præstitit similiter Symmachus; item & Theodotio. Verum licet ex his translationibus illud emolumentum reportaretur, quod in multis Iudæi suis translatoribus reuincerentur, & multæ particulae mutilatæ ab ipsidem detegerentur, tamē cum etiam multa Iudaicè translata præferrent, ut eas translationes Hierony. ab Ecclesia eliminaret, egregium istud opus vulgatæ aggressus est, ex Hebræa lectione, ut 70. defenderet, & Iudaicas expositiones exploderet, in qua quæ corruperant Iudaici translatores in integrum restituit, quæ deerant in Hebræo codice resarciuit, sicut, & quæ deerant, vel corrupta in 70. Vnde nedum Ecclesia obuijs vlnis illam excepit, sed Iudæi quoque laborem Hieronymi professi sunt esse veracem, & vnus Hieronymus omnibus Iudæis translatoribus prælatu est: à quo velle modo prouocare ad novos Iudæizantes translatores, nihil est aliud quam dolis, & fraudibus Iudæorum patrocinari, & Ecclesiæ velle non translationes, sed inuersiones, peruersiones, Christianæ fidei confutationes obtrudere.

Ad vltimum. Dum probatur inter latinas editiones sola vulgata, non propter hoc damnata sunt Hebraica, aut Græca. quare non damnatur editio Septuaginta, cum psalmos iuxta versionem Septuaginta legat Ecclesia, & auctoritates, vel loca per Apostolos ex Septuaginta versione citata recipiat, & omnium Patrum sensum, & expositionem recipi iubeat, qui modo ex vulgata modo ex Septuaginta scripturam interpretantur, & exponunt. vnde vtrāq; translationē recipiendam ex Gregorio in Iob præfatione ad Leand. capit. 5. didicimus, lege Castrum ca. 33. & 34. sequimur autem vulgatam Hieronym. ob multa quæ falsata sunt à Iudæis, vel irrepperant scriptorum vicio, vnde rursus nouam editionem coactus est facere Hier. quæ postea ab Ecclesia in auctoritatem recepta est.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An editio 70. hodie pariter sit illibata auctoritatis.

Videtur, quod non, primo Principaliter, quia, prorsus interiit, ut eius vestigiū non appareat.

Secundo principaliter. Si superest, adeo corrupta est, & vitiata, ut omnino alia esse videatur, primo ex auctoritate S. Hieronymi id asserentis præfat. in Paralipo. in Esdram.

Confirmatur, quia ita ad verbum transfulerunt Biblia 70. ut quicumque linguam vtramque cognosceret Chaldaeam, linguæ Hebraicæ affinem, vel ipsam Hebraicam, & Græcam, cum eius interpretatione miraretur germanitatem, imo verum, verborumque consonantiam adoraret, ex Philo 2. de vita Moyfis, & ex Aristæa dicente, *acclamata à populo esse versionem illam bene, & fideliter versam.* At Græca 70. quæ nunc extat, in pluribus dissentit ab Hebræo, & multa habet, quæ in eo textu non sunt, ut patet, & probari potest ex Hieronymo epistola ad Suniam, & lib. de optimo genere interpretandi.

Quod si dicas Hebraicum esse corruptum, vbi ab ipso editio ista discordat. Contra quia sequeretur editionem latinam, quæ de Hebræo translata est, esse quoque corruptam.

Quod si dicas, ut dicunt Patres supra citati Aug. 18. de ciuit. Dei cap. 42. & 44. & Epiph. lib. de ponderibus, & mensuris, quædam addidisse, vel aliter vertisse ex instinctu Spiritu sancti. Contra quia hæc est quædam pia excusatio. Ceterum Philo, & Aristæas docent fuisse summam rerum, & verborum consonantiam, quod non asseruissent, si tam multa addita, tam multa detracta fuissent.

Confirmatur secundo. In eadem versione multa sunt, quæ non coherent cum veritate Hebraica, ut supra exemplificatum est de supputatione annorum Mathusalem, & alijs contradictionibus, quæ supra recensitæ sunt de 40. diebus euerfionis Ninive, &c.

Confirmatur tertio, quia Iustinus Martyr dialogo cum Triphone asserit eam editionem in multis à Iudæis fuisse corruptam, eadem sepe est emendata ab Origene, Luciano, Hefychio, Hieronymo; nihil autem emendatur, nisi quod vitiatum est. Nec credibile est, eam editionem, quæ à 300. annis tot maculas contraxerat, ut reliquis antea mille ducentis inuiolata, atque integra permaneret.

Confirmatur quarto, ex Hieronymo epist. 89. ad Augu. quæ est 11. apud August. epistola Græci codices cum versione 70. habebant multa admixta ex versione Theodotionis, appositis asteriscis, sed procedente tempore interciderunt asterisci, interiit etiam editio Theodotionis, inde confusio suborta est, ut discerni nequeat, quid in 70. quid in versione Theodotionis reperiatur.

Tertio principaliter. Si illibata est editio Septuaginta, iam ut regula fidei suscipienda esset, quia olim, ut regula fidei habita est, sed nunc non habetur, ut regula fidei: ergo signum est non esse vsquequaque illibatam, & incorruptam. Sequela maioris probatur, quia fidei regula inuariabilis est, & irreformabilis, ex Tertulliano libro de præscriptionibus adu. her. & præterea quia, secundum asserentes illibatam traductionem 70. licet in aliquibus codicibus fuerit vitiata, non tamē in omnibus; sicut vulgatam asserunt in aliquibus codicibus esse corruptam, non tamen in omnibus, & sicut ex sola restitutione Sixtina editionis vulgatæ iuxta emendatissimorum codicum fidem, iam authentica est talis editio emendata: ita & eadem Sixtina

Sixtina 70. authentica erit, ut regula fidei. Minor verò probatur, quia ea, quæ circumfertur an sit illa 70. incorrupta, vel prorsus omnimode emendata, à multis addubatur, &c. Imo dum idem Sixtus prohibet nihil esse immutandum sine licentia Romani Pontificis supponit mendositatem corrigi posse.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò auctoritas Apostolicæ Sedis, dicit enim Sixtus V. curauimus inter alia superiori anno Græcum vetus testamentum iuxta 70. Interpretum editionem ad emendatisimorum codicum fidem expolitum typis excudi, & publicari. At nuper, ut etiam ijs, qui huiusmodi Biblia Latine conscripta legere malunt, prodesse eadem opera possemus adhibitis aliquot eruditissimis viris eundem librum in latinum sermonem fideliter versus ad communem Christiani populi utilitatem, atque animarum salutem accuratè imprimi fecimus. Magnam ergo obtinet auctoritatem.

Secundo, quia authentica esset, si esset incorrupta & emaculata, sed ab Apostolica Sede traditur, ut emaculata, & incorrupta, ergo & ut authentica probatur.

CONCLUSIO.

Hodie editio septuaginta certa est, & indubitata in omnibus particulis prout ab illis edita est, non autem quoad nos.

Respondeo dicendum circa hanc quæstionem esse multiplicem sententiam. Quidam apud Bellarm. lib. 2. de verbo Dei cap. 6. dicunt omnino intercidisse editionem 70. Sed hoc non potest stare, quia non est verisimile factam esse sub nomine 70. editionem, quæ circumfertur, & nouissimè ab Ecclesia correctæ, & sub nomine 70. tradita, in qua multa testimonia, quæ ex veteribus citantur, eodem modo in eadem editione leguntur, ut patet intuenti, & legenti animaduersiones Sixtinas. Alij (ut Bellarm. loco cit. & Mariana. tract. de vulgat. cap. 26. quorū argumenta relata sunt in principio) dicunt eam editionem nunc extare, sed esse vitiatam, & corruptam. Sed hoc non potest stare. Nam vel est corrupta tempore Augustini, & hoc dici non potest; nam ut dicit 2. de doctrina Christiana cap. 14. quod super omnes sui temporis editiones 70. Interpretum, Excellit auctoritas, quia iam per omnes peritiores Ecclesias tanta presentia Spiritus sancti interpretati esse dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit. Vel post tempora Augustini, & non potest designari tempus quando, ubi, à quibus tam generalis deprauatio facta sit, ut omnes codices falsari potuerint: præterquam quod nunquam Ecclesia in omnibus simul, & vndique collectis exemplaribus exacta, & absoluta translatio defuit, protegente Deo, ne Ecclesiæ suæ per aliquod tempus diuinæ lectionis veritate fraudaretur; sed eam saltem in toto simul omnium codicum ambitu haberet, quam in singulis seorsum codicibus habere non potuerat, ut dicit noster Senensis lib. 8. hæc. 13. nu. 7. Vnde si omnes codices 70. Interpre-

tum falsati essent, non potuisset de corruptis codicibus emendatos facere, nec ex ijs in vulgatæ translatione iuari de canosis lacunis hauriendo. Alij verò dicunt, ut Montoya lib. 2. controu. septima, illam omnino esse incorruptam, & consequenter authenticam, eadem enim, inquit, nunc nouissimè emendata est, ac illa, quæ emendata olim etiam, vel incorrupta prorsus laudabatur à Patribus, eaque ut regula fidei utebantur. Sed adhuc non habemus Ecclesiæ decretum, ita approbatis pro authentica editionem 70. sicut de vulgata factum est. Quare dicendum est propter auctoritatem Sixti editionem 70. nunc extare, & non esse in omnibus exemplaribus corruptam, sed in aliquibus, ubi vulgatæ contradicit; extitisse etiam, olim regulam fidei in actu primo & secundo, ex usu, & consuetudine Ecclesiæ illa utentis; esse quoque nunc regulam fidei in actu primo, & secundum se non quoad nos, quia caret expresso decreto illibata eiusdem editionis tanquam authentica approbatio in omnibus, & singulis partibus, quæ etsi iam pridem propter mendam in disputatione abierit, nunc, ut dicitur à Sixto, ad emendatisimorum codicum fidem restituta est. vnde pura, integra dicenda est, & contrarium asserere temeritate non caret: authentica quoad nos dicenda non est, cum non eodem modo, ac vulgata recipienda, mandetur Concil. Tridentino, solum de vulgata latina decernente, nullo prætextu, vel quæsito colore posse reijci sine nota infidelitatis.

Solutiones oppositionum.

AD primum principale negatur assumptum, ut patet ex confutatione primæ sententiæ.

Ad secundum principale. Textus Græcus 70. non ab initio, sed progressu temporis corruptus est, qui postea ab Helychio fuit emendatus, tempore etiam Hieronymi, ut sæpe fatetur, multæ irrepserunt corruptiones. vnde coactus est, ut ipsemet dicit Apolo. contra Rufin. vetus testamentum bis vertere semel ex Hebræo, & semel ex græco. Non potuit autem ex mendosis codicibus editionem talem edere, quare aliquot exemplaria incorrupta 70. habuisse dicere necesse est. Hæc vero editio postea procedente tempore deprauata est, & illa relicta, vulgata pro authentica (usu Ecclesiæ decreto confirmante) habita est; nouissimè tamen, ut dictum est versio 70. integra restituta est, & si non pro authentica declarata quæ admodum vulgata declarata est.

Ad primam confirmationem. Intelligendi sunt ij Doctores asseruisse fuisse mirā consonantiam et in verbis repertā regulariter scilicet, & ut plurimum: aut esse etiam consonantiam in verbis quantum ad id, ad quod significandum erant assumpta. Vel dicendum illud iudicium datum esse à populo nesciente discernere rationem prædictæ mutationis, & additionis, Magistris, atque primoribus Iudeorum causas mutationis, & additionis supra relatas, tacitus considerantibus, & veritatem translationis asseuerantibus. Dicere autem hyperbolicè istos auctores locutos esse, maior est hyperbole, vel dicere Philonem, vel linguam non calluisse Chaldeam, seu Hebræam illi affinem, vnde non potuit iudicare germanitatē translationis 70. Interpretum, ut dicunt quidam, ut Cantipratenfis lib. 2. Hypothyposeon col. 39. quod gratis

gratis dicitur, & difficultatem non effugit, nam peritissimus græcæ vtriusque Aristæas eodem modo ac Philo Iudæus loquitur.

Prima instantia, quæ adducitur in contrarium, optime impugnat responsionem ibi datam.

Secunda instantia iniuria est Sanctis Patribus præsertim S. Augustino, & Hieronymo, qui nedum pie, sed & veraciter solide, & eruditè causas additionis, vel detractiois assignant, nec illi aduersantur Aristæas, & Philo, ut modo responsum est.

Ad secundam confirmationem. Sicut dicebat Augustinus, *Scriptoris tribuatur error, qui de bibliotheca Ptolomæi Regis codicem primum accepit describendum, & ex huius iam occasione accidit tanta inter 70. Interpretum, & Hebræos codices diuersitas annorum, 15. de ciuit. Dei cap. 13.* Legantur, quæ superiori articulo dicta sunt circa talem supputationem, &c.

Ad tertiam confirmationem. Sæpe emendata est talis editio, & emendatio probat non omnium, sed aliquorum codicum corruptionem. Sicut autem diuina prouidentia per 300. illos annos in aliquibus codicibus pura conseruata est, & incorrupta translatio, ita per reliquas annorum centurias eadem Dei ope, usque ad nostra tempora seruatæ est, quæ etsi mendis scateret in multis codicibus, in pristinum candorem Sixti V. autoritate restituta est.

Et per hæc responderetur ad quartam confirmationem addendo, quod non æquali gradu puritas, & integritas est huius cum vulgata: nemo. ti. adstringitur fateri ex decreto Sixti admissum 70. originali editioni, prout ab illis dicta est, hanc quæ circumfertur prorsus correspondere, sed q. (quantum per veteres libros fieri potuit) ad eam proximè accedat: unde de integritate, & puritate non physica, sed moralis loqui videtur, temeritas tamen per eandem sedem refranatur, ut nullus inconflata Romana sede, editionem aliam ab ista Romana discrepantem molitur.

Ad tertium principale. Etiam textus Hebraicus quondam in omnibus extitit regula fidei, cæterum eiusdem textus (in translatione) veritate seruata, mendis in originali irrepentibus, absque præiudicio veritatis fidei (quæ sola irreformabilis, & inuariabilis) quoad nos non habuit in omnibus postea rationem regulæ fons turbatus, sicut in omnibus riuus purus obtinuit auctoritatem. Ita & de editione 70. dicendum est. Vulgata verò, & secundum se, & quoad nos habet auctoritatem, quia decreto Ecclesiæ approbata est, & ut irrefragabilis suscipienda mandatur, quo supposito decreto, & iam facta diligentia restitutionis veræ lectionis, nulla pars reijci potest, sed necessariò suscipienda est. Editio verò 70. etsi sit recognita, & ad veram lectionem restituta, quia iam non est authentica ex Ecclesiæ definitione, ut integra, & pura suscipitur, non ut canonica, & authentica eo modo quo est vulgata, prædicatur.

Ad argumenta pro parte opposita.

Resp. ad primū. eam tradidisse Sixtum, ut emaculatiorem, non ut omnino incorruptam, unde dum prohibet sine facultate Romani Pontificis non posse aliquid immutari, apertè innuit posse,

amplius corrigi. Vnde ubi constat de vera, & indubitata editione, vel lectione Septuaginta, illa procul dubio est indubitata certitudinis. Non constat autem in omnibus partibus sit ne illa purè edita à Septuaginta, & in multis locis vulgate aduersatur, ut in supputatione annorum Mathusalem, &c.

Ad secundum traditur, ut incorrupta, & integralis editio non Physicè, sed moraliter.

CONTROVERSIA VIII. GENERALIS.

De alijs Græcis versionibus.

ARTICVLVS VNICVS.

Quæ, & quot sint cæteræ editiones Græcæ, & an in illis omnibus contineatur Verbum Dei.

Positio Nouatorum.

PRæter veteris testamenti versionem 70. ante Christi ortum aliam Græcam versionē ad vsum Synagoga Iudæorum Alexandriæ factam Ptolomæi Lagi temporibus scripsit Franciscus Iunius, & præter alias Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, &c. nouam aliam versionem mundo inuexit idem Iunius, Herodianam scilicet, quando inquit ad postulationē Ptolomæi vltimi, Herodes curauit fieri, atque confirmari, illamque esse ipsissime, quæ dicta sit *καὶν* id est communis, quamquam Lucianus Martyr postea emendauit, dictamque à plerisque de correctoris nomine *λενταῖον*.

Vitakerus verò in Catholicos manum, & linguam acuit propter versionem Theodotionis, ex qua aliquot capita habemus, ut supra dictum est cū ageremus de libris canonicis sic ergo ait. *Papiste quædam ex Theodotiotis versione retinent, eaque pro canonicis obtrudunt, nam Danielis cap. 13. & 14. apocryphum habent, non ex hebraicis purissimis fontibus sed ex impij Theodotionis, vel Heretici, vel Apostata Græca translatione.* Quare occasione Iunii querendum est, quæ, & quot sint versiones græcæ veteris testamenti, & occasione Vitakeri, an in omnibus his versionibus, in toto, vel ex parte reperitur Verbum Dei.

Oppositiones aduersariorum.

Primum argumentum Iunii, quod fuerit alia versio ad vsum Synagoga tempore Ptolomæi Lagi desumitur ex auctoritate Clementis lib. 1. Strom. ubi ait, versas fuisse scripturas ex Hebræo in Græcū tempore Ptholomæi Lagi filij, cum idem etiam dicat postea sub Philadelphio propter diligentiam, & instigationem Demetrii, factam esse versionem scripturæ; unde illa sub Lago veluti priuata translatio fuit. Quæ vero Ptolomæi ætate facta est, opus fuit publici concilij, ut propterea passim in Synagogis legeretur, est argumentum Iunii.

Secundo,

Secundo, & est argumentum eiusdem, quia ex Sancto Iustino Apol. 2. pro Christianis, cum Ptolemaeus Aegyptiorum Rex Bibliothecam instrueret, & hominum omnium scripta comportare conaretur, de prophetijs hisce certior factus ad Herodem Iudaeorum tunc Regem misit, copiam sibi fieri propheticonum librorum petens, & talis editio sub Herode, est illa vulgata, & communis, quae ex nomine correctoris dicta est Luciani Martyris.

Tertio, de alijs editionibus arguitur, quod illae sint omnino reiiciendae, ac proinde non contineri in illis verbum Dei: Aquila enim contentiosus interpretes dicitur à S. Hieronymo ep. ad Pammachium de optimo genere interpretandi, & quod tenacius verbis inhaerit, qui scripsit studio oppugnandi 70. unde & multa subdola traductione occultauit. Symmachus quoque ex Epiph. lib. de ponder. & mensur. ad peruersionem interpretationum, apud Samaritanos suam edidit interpretationem. Theodotion, pariter, & ipse Marcionita, ex eodem Epiph. priuatam suam quoque edidit interpretationem, & tam Symmachum, quam Theodotionem S. Hieronymus appellat Haereticos, & Iudaizantes. Quare illicitum fuit vulgatam aliqua capita, quae solum in eius editione sunt, retinere. Quinta vero, & sexta editio ab Origene inuenta, ex Hieronymo in praef. chron. Euseb. quorum authorum sint, ignoratur, & ita inquit probabilem sui diuersitatem tenent, ut auctoritatem suis nominibus retinuerint. Origenes verò, qui Tetrapla, Sexapla, Octupla elaborauit, ut Hieronymus praef. in Paral. ait, non solum exemplaria composuit quatuor, editionem è regione ad singula verba describens, ut vnus dissentiens statim ceteris inter se consentientibus arguatur; sed quod maioris audaciae est in editione 70. Theodotionis editionem miscuit asteriscis designans, quae minus fuerunt, & virgulis, quae ex superfluo videbantur opposita, & ut dicit Epiphanius. *Origenes sciens 72. editionem exactam esse, & sinceram ipsam in medio collocant aliarum editionum, quo hinc atque hinc positas interpretationes argueret. Constantinopolis idem Hieronymus ait, vsque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Alexandria verò, & Aegyptus in 70. suis Hesychium laudat auctorem. unde ex hac varietate, & pugna solidam non videntur habere auctoritatem, ut ibidem! S. Hieronymus differere videtur, quin quod illa Luciani, quae dicebatur vetus, & communis, vitiatâ, & corruptam fuisse scribit S. Hieronymus epist. ad Suniam, & Fretellam.*

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò, quia apud Epiph. Euseb. Hieronymum nulla earum versionum, quas finxit Iunius mentio reperitur. Secundo, quantum attinet ad versiones, quas iidem auctores recensent idem Hieronymus dicit in Esaia cap. 49. *Horum interpretum, qui verbis tenacius inhaerunt, collatio, non est inutilis ad explanandam saepe sententiam, alludit autem ad editiones Aquilae, Symmachi, Theodotionis, Tetrapla, Hexapla, &c. illaq; asteriscis, & obelis distincta ab Origene, dum in multis locis à reliquis editionibus sibi consonantibus testimonium acciperet, veritatem quoque illorum locorum*

demonstrabant: unde & illa asteriscis, & obelis signata adeo accepta fuit Hieronymo, ut omnibus alijs praeponat epist. ad Suniam, & Fretellam. Luciani verò editio quamuis corrupta esset in aliquibus, constat etiam à Constantinopoli vsque Antiochiam approbatam: Hesychianam verò editionem dum Aegyptus, & Alexandria tuerentur, non leue illis testimonium perhibebant.

Ad hominem, nam Lutherus quoque lib. de Iudaeis, sic ait. *Quamobrem tanquam à sacrilegis captoribus, & grassatoribus auferenda, & vindicanda est diuina scriptura ubicumque à simplici grammatica textus adiunatur, & interpretatio ad noui testamenti sententiam dexterè accomodari potest, quam firmam explicandi scripturam propheticam, Apostolorum litteras nos pulchrè docent multis illustribus exemplis.*

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

In supradictis Graecis versionibus, & si in multis scripturae sensus verus exprimitur, in multis quoq; sensum interpretes illi à fide extorres, non sunt assecuti, quem etiam temerè peruerterunt.

Respondeo dicendum, sicut supradictum est, quod primo omnium Graecè translatum est vetustissimum à 70. Interpretibus, ut abunde ex probatis authoribus conclusum est supra, nec villo modo plures editiones sub tribus Ptolemaeis editas dicere debemus, nempe sub Lagio, Philadelphio, & vltimo Philadelphio tempore Herodis, cum sub vno Ptolemaeo concorditer conueniant veteres scriptores, & Patres vnicam 70. editionem fuisse conscriptam, licet de Ptolemaeo illo an fuerit Lagius, vel Philadelphius fuerit controuersum. Vnde, haec omnium prima editio dicta est. Secunda editio edita est ab Aquila Pontico, qui ut scribit his verbis S. Epiphanius lib. de ponder. & mensur. *Cum discederet à credendo videlicet vanae astrologiae, quam exactè edoctus erat, sed quotidie positionem natiuitatis suae spectaret, expulsus est rursus ab Ecclesia, & abnegato Christianismo Profelytus fit, & circumciditur Iudaeus: atque tunc laborioso studio tradidit seipsum ad discendum Hebraeorum linguam, & ipsorum elementa. Vbi verò hanc summè didicisset, interpretatus est, &c.* Tertia est Symmachi Samaritae, qui ab illis ad Iudaeos confugiens, circumciditur duplici circumcisione, ex Epiph. Hic itaque Symmachus, ut dicit idem Epiphanius, ad peruersionem interpretationum apud Samaritanos tertiam edidit interpretationem à se conuersam. Quarta est Theodotionis, qui fuit Haereticus Marcionita, & ad Iudaismum quoque declinauit, & Hebraicam linguam ex eodem Epiph. *& elementa ipsorum edoctus, priuatim etiam ipse interpretationem edidit, & plerumque consonantes cum 70. duobus edidit.* Quinta inuenta est ab Origene in dolijs in Hiericho occultata temporibus filij Seueri, qui appellatus est Caracallus, & Geta, anno eius septimo (ex Epiphanius) cum alijs libris Hebraicis, & Graecis. Sexta ab eodem Origene tempore Alexandri filij Mammæ Nicolai inuenta est simpliciter in dolijs occultata. Ex his sex editionibus Origenes Hexapla composuit, sex has

interpretationes ex vna parte, & duas Hebraicorum columnas, vnam Hebraicam dictione, & charactere, alteram editionem Hebræâ, charactere Græcam, ex aduerso inter se conferendas composuit, vt dicit Epiphanius her. 64. & loc. cit. de ponderib. Hexapla verò nominata sunt, quia erant per sex columnas descriptæ, vel propter sex interpretationes. Prima ergo in pagina erat textus Hebraicus elementis Hebraicis, in secunda textus Hebraicus Græce descriptus, tertio loco interpretatio Aquilæ, quarto interpretatio Symmachi, quinto loco 70. seniorum interpretatio, in medio, tanquam digniori loco locata, ex Epiphano supra, sexto erat Theodotionis, adiunctis autem quinta, & sexta interpretatione, & editione, octapla vocata sunt, eademque verò secluso textu, & quinta, & sexta editione, propter quatuor translationes Tetrapla sunt appellatæ. i. quadruplicis ordinis. Hunc laborem (cum in ceteris aberrauerit) Origenes, vt dicit Epiphanius locis citatis, *Solum vtiliter fecit*. Instar Origenis, noster F. Augustinus Iustinianus nouo, & ingenti ausu edidit prius omnium, vt dicit noster Senensis lib. 4. vtrumque testamentum quinque præcipue linguis Hebræa, Chaldæa, Græca, Latina, & Arabica, in vnum corpus octupla inscriptum, redegit, tanto artificio, vt in singulis paginis octo columnas disponderet in quibus omnes prædictæ linguæ proprijs characteribus expressæ, totidem lineis, totidemque verbis sibi correspondentes, vno eodemque aspectu cernerentur. Septima quoque editio ab Origene ex 70. & Theodotione notatis signis, asteriscis, & obelis facta est, quæ olim communis dicta ex Hieronymo lib. 16. in Esai. Octaua S. Luciani est, quam tamen ab Origene inuentam putat Isid. lib. 6. ethymol. cap. 5. de qua S. Hieronymus præfatione in Paralip. lib. de script. ecclesiast. Atha. in synopsi, Euseb. lib. 9. cap. 6. Vltima fuit editio 70. Interpretum emendata ab Hesychio: sed vt dicit Tertullianus de præscript. c. 40. Is qui tam æmulanter affectauit exprimere in negotijs idolatriæ sacramenta Christi, vtiq; idem, & eodem ingenio gestit, & potuit instrumenta quoque diuinarum rerum, & sanctarum, verius scripturarum, vt notat Pamelius, Christianorum sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, prophane, & æmule fidei attemperare. Sicut ergo ad explicandas, & interpretandas veras scripturas 70. Interpretes, vt verbis Epiphani dicam lib. de ponder. & mensur. ex spiritu sancto sub vnum consensum totam interpretationem ediderunt, quam editionem ex parte Theodotio, & Origenes, Lucianus, & Hesychius ex toto illustrarunt, ita diabolo æmulo interpretationis scripturarum, per Aquilam, Symmachum, Theodotionem tres solum, vt dicit Epiph. qui non potuerunt inter se consentire, in editionem 70. irruentes, testimonia de Christo in scripturis prolata aliter ediderunt. Et Aquila quidem, vt dicit Epiph. propter confusionem, quam sustinuit ob temerariam suam excusationem, Symmachus ob affectatum Iudaismum, cum ægotaret studio principatus, cum illum non reperisset apud propriam gentem, & ex illa ad Iudæos confugit, Theodotion, similiter ob acceptam circumcisionem reperit Iudaizans in odium 70. & omnes in versione mysteria occultant (etsi ex parte cum 70. in multis Theodotion, vt dicit Epiph. contentire videatur) verbis in hærentes, sensum repudiantes, 70. versionem cor-

rodentes. Sed sicut, dicit Aug. 2. qq. euag. c. 40. nulla falsa doctrina est, quæ veritatem aliquam admixtâ non habeat, sic nulla falsa interpretatio, quæ aliqua vera non contineat, & veræ interpretationi aliqua ex parte non concordet. Quare etsi in omnibus veritatem non contineant prædictæ Iudaizantium interpretationes, in aliquibus, tamen cõcordant, vt ad explicationem, roborationem veræ interpretationis possint esse adiumento.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur. Nullius alterius editionis præter illam, quam Alexandrum præcessisse dicit Clemens, nisi eius, quæ 70. Interpretibus edita est meminit idem Clemens, inaneque commentum est, quod tres versiones factæ sint ex sententia Clementis vna ante Alexandrum, alia tempore Ptolomæi Lagi, altera sub Philadelphio, cum vnam agnoscat Clemens 70. Interpretum, præter illam ante Alexandrum, licet in tali editione 70. non conueniant scriptores, alijs ad Lagidem, alijs ad Ptolomæum referentibus.

Ad secundum. Perionius in notis ad secundam Iustini apologiam, quem Langus, & Sylburgius Nouatores secuti sunt memoria lapsum esse Iustinum, affirmat. Sed modestius respondetur librariorum incuria vnum nomen pro alio suppositum loco Eleazari, Herodis nomen supponendo, sicut eadem, Apologia positum fuit nomen Sophoniæ pro Zacharia: & lib. de Monarchia eadem librariorum oscitantia nomen Demodoci pro Phemij suppositum est. Turpiter quoque Iunius in historia lapsus est dicens Lucianam editionem esse illam communem, quæ *κοινή* diceretur: nam expressè S. Hieronymus distinguit communem editionem ab ea, quæ dicta est Luciani Martyris: ad Suniam enim, & Fretellam dicit [*κοινή* autem ista, hoc est communis editio ipsa est, quæ & Septuaginta] non pura, & simpliciter, sed ab Origene aucta, ex Theodotione emendata, & distincta per asteriscos, & obelos, quæ omnes Ecclesiarum bibliothecas occuparet ex Hieronymo epistola 89. ad August. Luciana vero fuit posterior Origenis translatione. Sed quia ex Luciani editione multa in ista communi editione per Origenem elaborata, translata sunt, puto à quibusdam Lucianam dictam esse communem, vt habetur ex Sixto nostro Senensi. Ceterum fuisse distinctas idem Hieronymus docet his verbis prol. in 2. Paralipo. *Alexandria, & Aegyptus in suis Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis vsque Antiochia Luciani Martyris exemplaria probat. Mediæ inter has Prouinciæ Palestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius, & Pamphilus vulgauerunt, totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat.*

Ad secundum. In illis editionibus Ecclesia seruauit, quod scribit Hieronymus epist. ad Minerium, & Alexandrum, *In terra autem queritur, & de fluuiorum aluiis splendens profertur glæra. Pauculusque ditior est cæno, quàm fluento, & in hoc etiam seruatum est, quod scripsit i. Thes. 5. Apostolus, omnia probate, quod bonum est tenete. & illud Saluatoris. Estote probati nummulary. ut si quis nummus adulter est, & figuram non habet, nec signatus est moneta publica reprobetur: qui autem Christi faciem claro profert lumine in*

cordis nostri marsupium recondatur, unde concludebat idem Sanctus, qui calumniam patiebatur, quod Origenem, & alios libros Hæreticorum publica Ecclesiæ auctoritate legere. *Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide catholica non recedere*, sic Ecclesia legit omnes, & singulas editiones, examinat, retinet eas quæ bonæ sunt, interpretationes, veram, & catholicam interpretationem pro scopo proponens, cui reliquæ expositiones velut ancillæ deferuiant sic ergo illas recipit, non ut omnes in singulis probet, sed ut in singulis omnia vulgatæ corroboret, & illustret.

CONTROVERSIA IX. GENERALIS.

De Syriaca editione.

ARTICVLVS VNICVS.

Quam habeat auctoritatem versio ista Syriaca.

ET si Chaldaica latiori significatione Syriaca dici solet: tamen pressiori voce ab illa seceratur, sicut autem illa Babylone orta est, ita & hæc à regione Syriæ, ubi vsus eius linguæ maximè vigeat, nomen sortita est, vel quia captiuitate Babylonica soluta ad patrias sedes in Syriam tunc temporis sunt Iudei reuersi, sicut sermonem Hebraicum sensim habentibus annis in Chaldaicum mutarunt, ita eodè Chaldaico sermone immutato, ad Hebraicam normam accomodarunt caracteribus, punctis, coniugationibus, casibus, & terminationibus immutatis, Græcis nonnullis vocabulis adscitis; sic huic linguæ dederunt originem, quæ tertia facta est, hoc est mixta ex Chaldaea, & Hebraica, quæ & vernacula erat, & Syra hic Ierosolymitana dicta est, quam ore suo redemptor noster consecrauit Syra ista lingua ad turbas loquendo. de cuius origine consulendi sunt Guido Frabricius Roderianus in Dictionario Syro Chaldaico, Andreas Masius in Grammaticam Syriacam, & Ludouicus Lusitanus in globo linguæ sanctæ lib. 1. cap. 1.

De hac ergo Syriaca versione queritur an sit authentica.

Videtur quod sic. Primo, quia existimatur auctor huius editionis noui testamenti saltem, D. Marcus Euangelista. Ita Syri arbitratur, quod non est leue argumentum à Syrorum Ecclesia particulari ductum, qui à D. Marco instructi sunt, & traditione id accipere potuerunt.

Secundo, quia saltem alij Apostoli, vel Apostolorum discipuli eam translationem conficere potuerunt, ut vult Tremelius Nauator, cuius duo argumenta ponit Rollocus cap. 21. de uocatione. Primum ductum ex elegantia styli. Secundum, ex aliquarum historiarum defectu, vradulteræ Ioa. cap. 8. & aliquarum epistolarum, atque librorum, defunct enim epistola secunda Petri, duæ posteriores Ioannis, una Iudæ, & liber Apocalypsis.

Tertio, quia summa veneratione apud Orientales vetus testamentum legitur, & lectum est in antiquissimis ecclesijs, ut Syria, Mesopotamia, Chaldaea, ut

refert Georgius Michael Amiras Edeniensis lib. de Chaldaicæ linguæ utilitate.

§ Sed contra est primo, quia antiquioribus Patribus ignota fuit eiusmodi versio, maximè ijs, qui Palæstinas oras incoluerunt, ut Clem. Alex. Orig. Athanas. Euseb. &c.

Secundo, quia Moyses Barcephæ Syrus natione, in suo libro de Paradiso p. 1. pag. 307. dicit. *Nouum testamentum Syriacè redditur esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebræo, altera ex ipso Græcè.* Non est verisimile bis esse à S. Marco, vel alijs Apostolis, translātū, & harum duarum determinatè nesciri potest, quæ sit translatio, an quæ ex Hebræo, an quæ ex Græco, unde verisimilis est post prima patrum secula, ab alijs particulatim ex text. Græco confectam.

CONCLUSIO.

Syriaca editio, eam habet auctoritatem quam habet textus Græcus.

Respondeo dicendū circa hoc esse diuersas sententias. nēdum inter Nouatores, sed etiam inter ipsos Catholicos. Quidam Tremelius Iudæus natione, è Iudæo Monachus, è Monacho Calvinianus, è Calviniano Iudæus (ut refert Florimundus lib. de Antichristo cap. 8. pag. 112.) tenet partem affirmatiuam, nempe esse summæ auctoritatis, editamque ab Apostolis affirmat. E catholicis idem sensit Georgius Michael Amiras Edeniensis prælud. 4. de utilitate Chaldaicæ linguæ. Sed hæc positio non potest stare ex rationibus assignatis ex argumentis, sed cōtra. Amplius contra Tremelium arguitur ad hominem, nam si hoc testamentum Syriacum ab Apostolis fatetur editum sacrilegè ipse multa expunxit, tabulam euangeliorum lectionum euangelicarum distributam secundum Dominicos, & festos dies anniuersarios, insuper, & titulos epistolarum, & Euangeliorū, litteris ipsis de tex. quas superfluas reputabat, immutatis pro libidine punctis contra vsū Syrorum, consonantes quoque immutando, substituendo litteram Iod pro littera Nun. Quam temeritatem eruditè Genebrardus in sua chronologia confutat. lib. 4. Alij dicunt fuisse authorem Marcum Euāgelistam, ita Syri affirmant, ut notat Lucas Brugenis tract. 1. de vsu Chaldaicæ paraphrasis pag. 1110. Sed neque id potest stare, nam S. Marcus non potuit vertere Euangelium Ioannis, vel eius reuelationes in Apocalypsi describere, etenim mortuus est 8. Neronis anno, antequam Euangelium, & Apocalypsis descripta essent. Dicendum ergo est cum alijs, talem editionem, antiquitatem redolere; nō quidem Apostolicam, vel Apostolis coæuam, cum de hoc non habeamus traditionis expressæ vestigium, sed immemorabilis temporis, cum in antiquissimis ecclesijs Syriæ, Mesopotamiæ fuerit vetus testamētum Syriacè decantatum: nec quando, & à quo fuerit translatio facta determinatè sciri posse: esse tamen posteriorem ætate Hieronymi, Cyrilli, Theod. Damasc. verisimile putat Bellarm. lib. 2. cap. 4. Auctoritatem vero tantam obtinet hæc editio, quantam Græca versio, nempe ut in multis suis habeat nauos, sicut, & Græca, per editionem nostram corrigenda. Cuius firmum illud est argumentum, quod in ea defunt

multa scripturæ partes videlicet cap. 8. Ioannis, ubi recensetur adultera historia, item epistola secunda Petri, duæ Ioannis, & Apocalypsis eiusdem, quamquam à Maronitis montis Libani eas in Orientibus codicibus extare accepisse dicat Possenius in apparatu t. 1. p. 233. edit. Venet. Verum in Biblijs Regijs desiderantur. Duplex autem eius est utilitas. Primo, ad vulgatæ explicationem. Secundo ad exprimendū consensum Syrarum Ecclesiarum cum omnium Ecclesiarum matrice Romana Ecclesia, nam (ut apparet in Syriaco exemplari Viennæ impresso, & altero Venetijs 1609.) in sectionibus capitum illius editionis, fit mentio ieiuniorum, precum pro defunctis, vigiliarum, memoriæ Sanctorum, sacrificijs altaris, &c. quibus Lutherani confodiuntur, & ipse Tremelius Calvinianus, qui ea ausus est ex ea editione expungere, ut notauimus ex Genebrardo.

§ Ad argumenta in oppositum. Ad primum respondetur. Et si Syri illud asserant, cū prioris ætatis non asserant aliquem doctorem testem traditionis, in vulgari opinione eorum existimatio fundatur.

Ad secundum. Prima ratio Tremelij insulsa est, caracter enim Apostolicus omni fucō, & elegantia forensi caruit. Falsumque principium est, quod Apostolicæ scriptionis caracter elegans debeat esse, nihilque elegans sit, nisi sit Apostolicum. Secunda ratio potius nostram sententiam firmat, nec enim ab Apostolicis viris, vel Apostolis edi potuit cum illarum partium defectu, quas ex Apostolica traditione, ut et sacra scripturam ab ipsa Ecclesia susceperit Apostolis.

Ad tertium. Eo argumento patet vetustas editionis illius, sed nō apostolicæ ætatis, vel proximè Apostolorum temporibus. Hæc de ista questione.

CONTROVERSIA X. GENERALIS.

De Latinis versionibus, & de vulgata editione.

Olim per Hæreticos veteres Marcionitas, & alios, scripturas sanctas Satan truncare fategit; per falsos Interpretes Aquilam, &c. editionem 70. deprauare; demum per Apostatas Iulianum, atque Porphyrium bellum instaurauit scripturis illudendo: per emissarios suos Diocletianum, ut olim per Nabuchodonosor eandem ignibus tradere procurauit, & per Anabaptistas somnia, & Enthusiastos, sectantes, eidē valde dicere machinatus est; nec contentus machæra, ē canone multos libros sacros truncasse, alio ariete nos audet impetere, docendo per Nouatores, scripturæ veritatem ex fontibus Hebræis, & Græcis venandam, non verò ex codicibus latinis. Inde cernimus codice aliquo Græculo, aut altero Hebræo exhibito passim inclamare, Noscare scripturam; Verum textum Bibliorum hæcenus Ecclesiam non habuisse; hominum esse Euangelium, & verba hominum, &c. Quare ut horum temeritati occurramus discutiendum est de latinis editionibus, & præcipue de vulgata.

Fuisse autem innumerabiles latinas translationes S. Augustinus aperte docet 2. de doctrina Christiana cap. 11. dicens, Vnumquemque prout sibi vtrius-

que lingue facultatem habere videbatur, Græcè scilicet & latine ausum esse interpretari, & S. Hieronymus præfat. in Iosue scribit, Apud Latinos tot exemplaria existere, quot codices. Et nouissimis temporibus à Catholicis editæ sunt multæ versiones, à Pagnino, Isidoro Claro, Benedicto Arias Montano, Vatablo. Suas quoque versiones Latinas orbi intruserunt Nouatores, ut Munsterus, Oecolampadius, Leo Iudas (supplente Theodoro Bibliandro, adiutoribus, Conrado Pelicano, & Kolino) Sebastianus Castalion, Iunius, & Tremelius, &c. sed quoniam recte S. Augustino 2. de doctrina Christiana cap. 15. In ipsis interpretationibus Itala ceteris præfertur, quæ est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ, quæ vulgata etiam appellabatur, ut dicit Hieronymus, ep. 14. & 19. disputandum est primo de hac editione, deinde de editionibus reliquis catholicorum duobus specialibus controuersijs.

Prima ergo controuersia continet articulos sequētes. Primum, an Itala, & Latina editio eadem sit cum ea, quæ vulgata dicitur. Secundum, an editio latina à Concilio Tridentino approbata, in his quæ pertinent ad fidem, & bonos mores inconcussa sit auctoritatis. Tertium, an etiam in minimis particulis suam quoque habeat auctoritatem. Quartum, an S. Hieronymus fuerit totius vulgatæ auctor. Quintum, quæ Dei ope fuerit adiutus interpres, & an sit usquequaque omnium editionum perfectissima. Sextum, an in hac editione Hieronymiana sit Verbum Dei. Septimum, an præferatur ceteris editionibus Latinis. Octauum an Hebræis, & Græcis fontibus sit à Concilio Tridentino anteposita. Nonum an ante Concilij Tridentini decreta mendosa fuerit ista editio. Decimum, an, & à quibus mendis expurgata, & quæ auctoritate. Vndecimum, an post vltimam istam correctionem ita lectioni vulgatæ simus adstricti, ut varias interpretationes, relicta ea, quæ incorrectæ circumfertur, sequi non liceat. Duodecimum, an post hanc emendationem supersit aliquid emendandum, & an hæc emendatio possit fieri à priuatis personis. Vltimum, an sit expediens, ut fiat alia translatio, & puriori latina lingua scriptura traducatur, ut explicentur magis dogmata fidei.

Controuersia vero secunda specialis continet hos articulos. Primum an in alijs editionibus latinis contineatur verbum Dei. Secundo an expediens sit vulgatam cultiori lingua edere sacra Biblia.

CONTROVERSIA I. SPECIALIS.

De editione Latina.

ARTICVLVS PRIMVS.

An eadem sit cum vulgata antiqua, quæ & Italica dicta erat.

Positio Nouatorum.

Antonius Faius in Enchiridio dispu. 24. conc. 30. ut nouitatem obtruderet absolutè editionem vulgatam de nouitate taxauit dicens. Est etiam supra à nobis declaratum, non esse admodum antiquam, cum post Hieronymi ætatem in Ecclesijs recepta sit.

Oppo-

Oppositiones eorundem.

Primum argumentum, quia quis fuerit author primum huius traductionis, Itale, & Latine, incertum est, ut etiam dicit Sixtus Senensis lib. 5. annotatione 116. nihil ergo certum de antiquitate possumus affirmare.

Secundo. Vulgata ista tribuitur S. Hieronymo communiter. Sed à nonnullis ista editio Hieronymiana non vetus, sed noua versio dicitur, ergo non est antiqua: antecedens probatur ex Isid. 6. ethymol. c. 3. qui loquens de S. Hieronymi editione ait, quod omnes Ecclesie generaliter ea usquequaque utuntur, cum & verborum tenacior, & perspicuitate sententia clarior sit. Quod si dicatur, S. August. hoc dixisse de Itala ante Hieronymum, & illam esse, quæ, & 70. Contra, quia Hieronym. epistola ad Suniam, & Fretellam ait. Breuiter admoneo, aliam esse editionem, quæ Origenes, & Eusebius non in idest communem, atque vulgatam appellat: aliam 70. Interpretum, idem docet Ef. 2. in ea verba, quia repleti sunt, & c. 14. ijs verbis (Ne lateris) contra secundo. Ergo pugnatio loquuntur August. & Isidorus, & incertum remanet, an vulgata editio sit illa antiqua Itala, vel Hieronymiana.

Tertio. Itala, quæ præcessit Hieronymum cum translata sit ex græco, oportet dicere multum discrepasse à latina Hieronymi. Vnde refert S. August. c. 43. de ciuit. lib. 18. Iudæos fateri Hieronymi laborem fuisse veracem. 70. verò Interpretes errasse: Mendosa ergo fuit Italica, quæ de Interpretibus 70. errare valentibus translata est, ac proinde non est eadem antiqua vulgata, ac nostra quantum attinet ad vetus testamentum.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamenti.

Sed contra est primo autoritas S. Augustini 18. de ciuitate Dei c. 43. ubi ait. Hanc tamen, quæ est tanquam si sola esset, sic recipit Ecclesia, eaque utuntur Græci populi Christiani, & ex eadem, quod Latine Ecclesia tenent etiam in latinam linguam est interpretati, & lib. 16. de ciuit. c. 10. sic ait. sunt anni à diluuijs usque ad Abraham 1072. secundum vulgatam editionem, hoc est 70. Interpretum. Ecce quomodo S. August. vnā solam, & vnicam editionem asserit usque ad sua tempora perdurasse, quæ à 70. edita, Græcè à Grecis, latine à Latinis versa est. S. Hieronymus in Esai. c. 49. sic dicit. satis miror, quomodo vulgata editio fortissimum contra Iudæorum perfidiam testimonium alia interpretatione subuerterit dicens. Congregabor, cōglorificabor Domino, & præf. in Euangelia ipse testimonium perhibet in antiqua vulgata editione, corruptiones, quæ irreperant, correxit: cetera vero intacta reliquit. Epistola quadam ad Principiā, ad Suniā, & Fretellam communem editionem, & vulgatam eam esse, quæ facta est à 70. apertissimè profitetur dicēs. Communis editio ipsa est, quæ est 70. Innumeri sunt loci, quibus Hieronymus vulgatam editionem docet esse eandem, ac 70. legatur in Ef. c. 2. in c. 14. in c. 26. in c. 30. & c. 59.

Gregorius in præfatione moralium sic dicit. No- uam translationem (nempe Hieronymi) dissero, sed cum probationis causa exigit, nunc veterem, nunc nouā pro testimonio assumo, ut quia Sedes Apostolica, cui au-

thore Deo, præsideo, utraq; utitur, mei quoque labor studii ex utraque fulciatur.

Secundo. Ante Augustinum, Hieronymum, & c. latine scripsisse Tertullianum, Cyprianum, & c. apertissimè constat, & secundum illam editionem Itala, scripturæ testimonia protulisse certò certius est: non ergo nupera est ista translatio, cum antiquissimi proceres ea vti sint. Confirmatur, quia non illico editio Hieronym. dici poterat vulgata, quippe quæ tunc recens prodibat in lucem, nec satis in Ecclesia accepta ut passim idem Sanctus testatur, ergo.

Tertio, quia Romæ non passim lingua Græca omnibus erat nota sicuti Latina. Ergo sicut verisimile est formas Sacramentorum à Petro, & Paulo latine administratas, & ab iisdem latina lingua Euangelium prædicatum, ut ab omnibus intelligerentur, sic & scripturæ, quæ populis etiam à Lectoribus de more legabantur in Ecclesiis non peregrina, sed Itala, hoc est tunc, ut nunc latina lingua pariter legeretur ad ædificationem, & eruditionem, recenter tunc ad fidem conuerforum.

Quarto, quia non est verisimile nullas scripturas, toto eo temporis decursu, quo Petrus rexit Romanam Ecclesiam, prædicando, & explanando scripturas in latinum conuersas; cum latina lingua eo tempore principatum teneret, & apud omnes esset in pretio. Et confirmatur, quia sicut Synagoga in sua lingua hebraica habuit scripturam authenticam veteris testamenti, & Græcia habuit editionem 70. & noui testamenti scripturā ab ipsis Apostolis Græco sermone descriptas, æquum fuit ut Latina quoque Ecclesia Synagoga sublimior super omnes Græcorum Ecclesias eminentior suam latinam versionem obtineret.

Quinto, quia Ecclesie omnes alię per vniuersū orbem dispersæ, quæ erant in Iberis, Celtis, Hispanijs, Gallijs ab initio nascentis Ecclesie cum Romana Ecclesia incorporatæ, & cōtesseratæ (ut patet ex Irenæo lib. 1. c. heres.) linguam Græcā, quæ communiter ignorabatur, non callebant, sed Latinam; ergo non est incredibile ad ædificationem omnium harum Ecclesiarum scripturas vtriusque testamenti Latino sermone conuersas.

Sexto ex regulis agnoscendæ traditionis. Cum semper retenta sit ista editio vulgata, & eius initiū ignoretur, nec tempus, nec auctor designari possit, ad Apostolorum tempora referenda est translatio ista, Itala, Apostolica auctoritate probata.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Eadem est editio vulgata cum antiqua, ut nullo modo dicenda sit alia ab illa, & si altera dici possit.

Respondeo dicendum, sicuti dicit August. lib. 18. de ciuit. Dei cap. 42. dispositione diuinæ prouidentie factum esse, ut sacre scripturæ per 70. in Græcam linguam verterentur, & ob id tam mirabile Dei munus acceperunt, ut illarum scripturarum non tanquā humanarum, sed sicut erant, tanquā diuinarum etiam isto modo commendaretur auctoritas credituris quodque gentibus, futurum quod iam vidimus effectum, cū ergo nedum e Græcis essent credituri, sed ex Latino

eloquio, & omni gente, quæ sub cælo est, quæ latini eloquij expers non erat, eadē diuina dispositione de translatione latina prouisum est. Vnde secundum eundem August. c. 43. *Ex hac 70. interpretatione etiā in latinam linguā interpretatum est, quod Ecclesiæ Latine tenent.* Sed vt subdit idem August. *Non defuit æporibus nostris Præbyter Hieronymus homo doctissimus, & trium linguarum peritus qui non ex Græco; sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem scripturas conuertit: testamentum vero nouum iussu Damasi Pontificis latine ex Græco versum solum emendauit, & suo candori restituit, ipso dicente lib. de scriptoribus Ecclesiæ. nouum testamentum Græce fidei reddidi, ad Damasum in præfat. Euangel. ait. Ita calamitatem temperauimus, ut his tantum, quæ sensum mutare videbantur correctis, reliqua manere pateremur, ut fuerāt.* Ante ergo Hieronymianam editionem vetus testamentum ē Græco translatum erat in Latinū ex Augustino, & nouum tam in Latinum versum, à Hieronymo eo fatente postea emendatum. Vnde necessario dicendum est quantum attinet ad nouum testamentum, latinam editionem, quæ apud Ecclesias Latinas vulgata, & communis dicebatur, antiquissimā extitisse, & ab immemorabili tēpore, quod est traditionis Apostolicæ vestigium. Similiter quantum attinet ad vetus testamentum, ex traductione Italæ, antiqua habet Ecclesia Psalterium, Sapientiam, Ecclesiasticum, libros Machabæorum, ceteros vero ex noua traductione ex Hebræo, Hieronymi labore suscepit Ecclesia. Vnde quantum ad hos, eosdem libros ante Hieronymum latine translatos dicendum est Italiam secundum substantiam eādē esse, ac nostrā vulgatam, quæ à Concilio probata est, vt postea dicitur, & licet ista nouissime approbata in verbis à Græco dissentire videatur, & cum Hebræico textu concordare, altera potius dicenda est vulgata editio, quæ à Concilio probata est, non alia ab antiqua, quæ & Italæ nominata est.

Solutiones oppositionum.

Ad primum. Cum author reperiri non possit, nec designari, habetur à posteriori antiquissimam illam fuisse, & de Apostolica traditione manantem.

Ad secundum. Tribuitur editio vulgata Hieronymo quantum ad nouam versionem ex Hebræo, non ex Græco fonte, & quantum ad emendationem noui instrumenti; ceterum antiquior extitit latina translatio ex Græco tam in veteri, quam in nouo testamento, vt satis ostensum est, & sic patet ad primam instantiam. Ad Secundam. S. Hieronymus his verbis solum insinuat Origenem, & Eusebium castigasse editionem 70. se quoque illam emendasse; & eam sic emendatam posse vocari editionem 70. Communis illa, verò, & vulgata, quæ suo tempore inualuerat in Ecclesiis, adeo erat vitiosa, vt 70. editio vix dici posset. Eodē modo exponendus in proem. in c. 16. Elai. vnde illam à se castigatam solam translationem 70. appellandam vult, vulgatam verò vitiatam, & correptam, illam nimirum sui temporis. eodem modo exponendus est in allegatis locis, & per hæc patet ad secundam instantiam.

Ad tertiū dicendum, quod cum editio 70. Interpretum in multis codicibus variata adeo esset, atque fædæta, vt tolerari vix posset (vt dicit S. Augustinus

ad Hieronymum) nouam versionem, ad quam Augustinus faciendam ex Hebræo in Latinum illum impulit, idem Hieronymus elaborauit, vnde non est in suo fonte Græco minus pura. 70. editio (ex qua Italæ translata est) quæ quæ ex fonte hebræo, quantum attinet ad substantiam, cui Hieronymi concordat editio. Dixi si accipiatur editio. 70. pura, de fonte inquam fluens, non de riuiulo manans, nec de instrumento, de quo ait idem Hieronymus, quod à 70. Senioribus in Græcam linguam versum, tertio gradu peruenit ad nos; hoc enim variatum in codicibus, à Hieronymi versione discordat in multis. Quare secundum substantiam Italæ cum versione Hieronymiana eadem est, vt patet intuenti, & vtrique nomen vulgare obtinuit, cum hac differentia, quod Italæ vetus vulgare dicta est; Hieronymi noua vulgata tempore Gregorij, quæ postea seculorum tractu Ecclesiæ consensus, cum vetustate inconcussam obtinuit auctoritatem, accedente Ecclesiæ Catholice censure, & vetustatis nomine pariter gaudet, vnde etiam vetus vulgata respectiue appellata est.

ARTICVLVS SECVNDVS.

Vtrum editio vulgata in his, quæ pertinent ad fidem, & bonos mores inconcussa sit auctoritatis.

Positio Nouatorum.

Passim Hæretici conclamant, Ecclesiam Romanam carere vero verbo Dei. Sua ætate ortam Ecclesiam, vt pote sub quibus interpretationes, & versiones scripturarum (vt iactant) enatae sint. Vnde nullam admittunt versionem authenticam, nisi proprias, Græcam verò, & Latinam prauas esse dicunt, & versiones. Sic decreuerunt in decreto Lipienti, cui Pfeffinger, Melanthon, Pommeranus, Alexius, & alij Lutherani subscripserunt. Vide Staph. in tertio prædicamento, doctrinæ Luthericæ, Et Zuuingliani, ne Lutherus regnare in sua Germanica versione videretur (videlicet Staphil) dū ille suā, ceteris spreis iactabat, pariter nullam versionem authenticam extare voluerūt. Vnde in præfatione editi. Tigurinæ sic scripserunt, quod *maiestas est in solis fontibus, quod versio fuit libera, & non posse probari Christi Ecclesiam ulli unquam certe translationi fuisse alligatam.* Ex his lacunis biberunt sequentes graculi: nam Lutherum sequens Kemnitius in exam. ex profelio Tridentinum decretum oppugnare conatus est.

Ioannes Caluinus, Zuuinglianos sequens in antidoto Concilij Tridentini in illud inuehitur dicens. *In translationibus præter vnā vulgatam damnandis, vt crassior est inscitia, ita magis barbarum edictum ut contra Patres Concilij debacchatur dicens. Istos asinos quis ferat, dum interpretationis donum eripiunt Ecclesiæ? & vulgata tanquam luto aditum præcludit, ne ad intelligentiam scriptorum sacrorum perueniamus.* Caluinum secuti sunt sui siquidem Theodorus Beza præfatione in lob ad Regiam Angliæ fol. 6. ait, *absit ab omnibus sanæ mentis Christianis, vt tam inepto, tam iniquo, tam exitiali Concilij Tridentini decreto obsequantur.*

Vvita.

Vviterus controu. 1. q. 2. c. 7. ne dum in eandem vulgatam est oblocutus, sed etiā ad eam oppugnandam, omnes neruos intendere studuit.

Faius in suo enkiridio, præsertim disput. 24. quicquid à kemnitio in exam. fess. 4. contra Concilium, Caluino in antidoto, Maiore præfat. in psal. Tilmano Keshussio lib. de fexce nris erroribus Pontificiorum debacchatum est, refumens, cōpendio eorundem mendacia, & schismata recapitulando, eiusdem vulgatæ auctoritatem dilacerare conatur. Nec ullus hodie ministellus est, qui reiecta vulgata ad fontes græcos, & hebraicos non prouocet.

Et nouissimè Iacobus Rex Angliæ in præfatione Apologiæ editæ 1608. aduersus diplomata Pauli V. easdem calumnias in vulgatam refricauit, & Philippus Morneus in suo mist. iniqu. oppositione 65. pag. 628. in catholicos inuehitur, eo quod inquit *vulgatam tantum Bibliorum versionem authenticam esse volunt, & præposterè autographa ad eam exigant.*

Oppositiones eorundem.

Arguit primo Kemnitius; nam deceptus est interpretes vertendo (sic nos existimet homo, ut minitros Christi, & dispensatores miseriarum Dei) p. Cor. 4. & iterū ex illo loco Ephes. 5. *Sacramentum hoc magnum est, ait, Papistas sic vertisse, ut inde probarent matrimonium esse Sacramentum, græcè autē habetur *μυστήριον* hæc autem verba kemnitii sunt, Matrimonium probatur esse unum ex 7. Sacramentis, quia vetus interpretes Ephes. 5. pro *μυστήριο* reddidit Sacramentum.* Idem confirmatur à Vvitero, nam in scripturis ait, illud nomen nō significat eam rem, quam nos propriè Sacramentum dicimus, alioqui subdit Hunnius si omne arcanum, & reconditū censeretur debet Sacramentum, sequitur nos innumerabilia habere Sacramenta. Propter quam quod subdit, Paulus non matrimonium inter virum, & feminā, sed coniunctionem illam mysticam Christi, & Ecclesiæ nuncupare mysterium. Addit Vviterus, Cæteranū, ex illo loco negasse colligi posse matrimonium esse Sacramentum.

Secundo ex illo Genes. 6. vbi dicitur. *Videns autē Dominus quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio hominis intenta esset ad malum omni tempore, videtur foueri error Pelagianorum, & Semipelagianorum, per hoc, quod alleritur, quod non omnia hominis non baptizati opera, sint peccata; nec peccatum originale formaliter remaneat, sed solum fomitem nos ad malum trahentem, & inclinantem, non autem captiuitatem in nobis post peccatum dicant remanere.* Est Fai, & ante ipsum kemnitii, qui tenent omnia opera hominum esse peccata, & originale in baptizatis permanere.

Tertio, & est Fai ex illa 2. Petri primo, *Satagite ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis,* colligunt bona esse opera necessaria ad salutem, cum tamen illa solum signa sint. superflue ergo additum est ab Interprete bona opera. unde in Græco exemplari non reperiuntur.

Quarto Daniel, cap. 4. *peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordis pauperū,* ait Faius, nutriti hac versione errorem de meritorius operibus.

Quinto, Hieronymus, qui hanc editionem fecit,

aut correxit non putauit esse authenticam, cum tamen multo ante purior extiterit quam nunc est. ergo, &c. antecedēs probatur, liberum reliquit lectoribus, hoc vel illo modo multa interpretari, quia, num ab ipso rectè intellecta, & versa essent dubitabat. Est Vviteri.

Confirmatur, quia Hieronymo nunquam ne per somnium quidem venit, fore, ut Ecclesia ipsius translationem pro authentica scriptura unquam susci-peret. est eiusdem.

Confirmatur, quia Hieronymus ipse multa reprehendit in editione vulgata à seipso edita, ut patet. 5. in. Es. c. 19. & dicitur infra, & ingenuè fatetur se aliter transulisse, quam hebraica veritas postulabat, ut Ionæ 4. *haderam* transulit, iuxta Aquilam, & *cucurbitam* iuxta 70. ipseque in commentariis in Ionam, nec *haderam*, nec *cucurbitam* ea voce posse significari docuit apertissimè. Ad hæc, non fuit Propheta, nec spiritu prophetico præditus, ergo cum vulgata editio nihil aliud sit, quam interpretatio, nō est ipsa per se authentica, & *θεόπνευστος* scriptura. est eiusdem. Accedit, quod nulla interpretatio perfectè est verbū Dei, & Interpretis solum est scripturā trāsferre, non suam interpretationem facere authenticam scripturam, &c. est eiusdem.

Sexto, scripturam authenticam oportet ab ipso Spiritu Sancto proficisci *θεός* ideoque Paulus ait, omnē scripturā esse *θεόπνευστος* ex 2. Timot. 2. talis autem non est scriptura Hieronymi, seu vulgatæ, ergo non est scriptura authentica. est Vviteri.

Septimo, ante Gregorium Magnum non fuit vlla versio latina authentica in Ecclesia Latina, ergo neque post Gregorium talis est admittenda: itē post Gregorium vsque ad Tridentinam Synodum nullo vnquam Ecclesiæ decreto cautum fuit, ut hæc vulgata editio haberetur authentica. ergo neque Tridentina Synodus tale decretum promulgare, aut potuit, aut debuit. est Vviteri.

Confirmatur, quia Ecclesia non habet potestatem declarandi interpretationem alicuius hominis, quantumuis accuratam esse authenticam. est eiusdem. Addit idem Vviterus, quod Pontificii vulgatam latinam editionem, dum authenticam faciunt id sibi sumunt, ut faciant, quod se non posse facere concedunt: nam qui scripturam authenticam faciunt, ii canonicam scripturam faciunt: sola enim authentica, canonica est, & c. contra. At illi hanc scripturam authenticam fecerunt, quippe qui aliquando authentica minima fuerit, ergo scripturam faciunt canonicam, quod in Ecclesiæ tamen potestate, iudicioque nequaquam positum esse confitentur.

Octauo, Interpretes, ac Tractatores non semper soliti sunt recitare verba scripturæ, quæ admodum legitur in vulgata, nec antiqui Patres secuti sunt vnā tantum versionem latinam: ergo neque iam vna sola pro authentica habenda est. est eiusdem.

Nono, si Deus permisisset scripturam perire in Hebræis, Græcisque fontibus, in quibus edita fuit à viris diuinitus inspiratis, non satis prouisum esset Ecclesiæ suæ, Fideique nostræ, relinquendo editionē vulgatam. ergo, &c. est eiusdem.

Decimo, si qua ratione vulgata debet habere auctoritatem, ea potissimum esset, quia tot annis 800. vel 900. annis, non est verisimile Ecclesiam caruisse scri-

scripturæ interpretatione, & in ijs, quæ ad Fidem, & mores pertinent Interpretem vulgatum sequendo, verbum hominum coluisse pro verbo Dei: sed hoc nihil est, nam tota Ecclesia non erat hoc tempore Latina, sed etiam, & Græca: ergo etiam si Ecclesia Latina errasset, satis erat si expers erroris, habendo Græcos codices incorruptos. Græcorum Ecclesia permaneret. Deinde non est absurdum falli quorundam locorum versionem sequendo, & interim non desinat esse vera Ecclesia. est Vviteri.

Decimo primo, nam etsi Patres commendent vulgatam, quod sit ceteris anteferenda, illa commendatur, quæ erat in usu, interim non contendunt non posse dari meliorem, quæ ad hebraicam veritatem, & sensum Spiritus Sancti propius accedat. est Hunnij.

Decimo secundo, nam arguere indefectibilitatem vulgatæ, ex auctoritate Concilij est Paralogismus, ait Danæus, à non causâ, vt causâ.

Decimo tertio, ratio (qua vtitur Concilium) à tot seculorum petita, hoc euincit, Ecclesiam Dei vtiliter ea editione usam esse, cū non extaret melior traditio. est Hunnij. Nō ergo sequitur, quod sit infallibilis auctoritatis. Et confirmatur ex Vvitero. Quia scriptura vetus ante Christum, quæ post Christum noui testamenti authentica fuit, eadem quoque nobis authentica videri debet: At hebraica editio ab Ecclesia Christianorum semper authentica habitata est, ergo illa recipienda. est Vviteri.

Confirmatur secundo, & est argumentum Hunnij, nam sic alligari omnes, vt ad fontes, quando ab illis dissentit vulgata, recurrere non liceat præposterum est, & absurdum, atq; tyrannicum. Dicere autem ait Vviterus, Ecclesiam, scripturam à Prophetis, & Apostolis editam amisisse, negligentiam, & sacrilegium Ecclesiam commisisse, necessario sequitur.

Decimo quarto, non possunt esse pariter authentici diuini fontes, & riuus nostri, ergo, &c. Hunnij. imo nec vlla translatio vnquam fuit ita authentica, vt fontibus æquiparari posset. est Vviteri.

Vltimo, mirum est, quomodo 70. Interpretum de authentica mutata sit in nō authenticam. Vviteri. Item de hebræa mirum pariter est, quomodo ex authentica non authentica facta fuerit.

Accedit ex eodem Vvitero, quod ipsi Papistæ consentiant fontes ipsos viles esse. ergo, &c.

Confutationes eorundem.

Ex Orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas Ecclesiæ in Tridentino his verbis explicata sess. 4. Sacrosancta Synodus considerans non parum utilitatis, accidere posse Ecclesiæ Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum, quenam pro authentica habenda sit innotescat. Statuit, & declarat, vt hæc ipsa vetus, & vulgata editio, quæ longo tot seculorum usu in ipsa Ecclesia, probata est in publicis lectionibus, disputationibus, & expositionibus pro authentica habeatur, & vt nemo illam reijcere quouis prætextu audeat, vel præsumat. At clamant se opprimi auctoritate prætoriar: sed si recenseant Ecclesiæ auctoritatē à Christo fundatam, & stabilitam cogi se auctoritate

Ecclesiæ dicerent, illius inquam, cui clauēs datæ sunt intelligendi scripturas, & adstringendi ne aliter, quam illa tradidit, audeat vllus interpretari. agamus, & alijs argumentis.

Primum Argumentum desumitur ab antiquitate: nam vulgata ista, quam probauit Ecclesia, vel est illa antiqua Itala, quæ, & communis dicebatur, vel est Hieronymiana, vel ex vtraque composita. Si dicas esse illam Italiam, iam pridem obtinuit auctoritatem ex Ecclesiæ usu. Vnde S. August. 18. de Ciuit. c. 43. summā auctoritatem obtinuisse declarat aperte his verbis. *Ex hac 70. interpretatione etiam in Latinā linguam interpretatum est, quod Ecclesia Latina tenet.* & 2. de doc. christiana c. 15. sic dicit. *In ipsis autem interpretationibus Itala ceteris preferatur, nā est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ.* Vide quomodo apertis testimonijs S. Augustini habetur talē editionem præferendam. Si eam dicas esse editionē vulgatam, quam Hieronymus ex Hebræo transtulit in Latinum (quam diximus alteram, non aliam ab Itala) Et si initio quibusdā displicuisse appareat (vt patet ex inuectiuis Ruffini potissimū lib. 2. & Apologijs Hieronymi) alijs verò arrisisse certum est, vt habetur ex præfationibus Hieronymi in singulis penē scripturæ libris, & ex S. Augustino 18. de Ciuit. c. 43. itamen post S. Hieronymum sensim cœpit habere auctoritatem, vt patet ex Cassiano collat. 8. c. 2. iuxta nostram vulgatam scripturæ testimonio citate. Maximum verò auctoritatis pondus habuisse tempore Gregorij patet ex ipsius verbis in moralium præfat. c. 5. vbi sic dicit. *Nouam verò translationem dissero, sed vt comprobationis causa exiit nunc noua, nunc veterē per testimonia assumo. vt quia Sedes Apostolica (cui auctore Deo præfideo) vtraque vtitur, mei quoque labor studij ex vtraque fulciatur.* & lib. 20. cap. 23. dicens. *Hæc noua translatio ex Hebræo nobis Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum, est quicquid in ea dicitur, oportet, vt verba illius nostra expositio subtiliter rimetur.* Ergo secundum sententiam Gregorij sic noua Hieronymi utebatur in expositionibus, &c. vt veteri suum quoque deferret Sedes Apostolica honorem, & ex vtraque suos labores fulciendos Gregorius certō existimabat. Post tempora Gregorij non antiqua illa Itala, quæ fortasse mendis scaturire cœpit: sed Hieronymiana obtinuit auctoritatem; vnde S. Isid. lib. 1. de officijs c. 12. ait. *ex Hebræo in latinum eloquium tantūmodo Hieronymus Præbyter sacras scripturas conuertit, cuius editione generaliter omnes Ecclesiæ vsquequaque vtiuntur, eo quod veracior est in sententia, & clarior in verbis.* & Hugo de S. Victore de scrip. & sacr. scrip. c. 9. *Ecclesia Christi per vniuersam latinitatem translationibus, quas vitiosa interpretatio, siue primo de Hebræo in Græcū, siue secundo de Græco in Latinum facta corruerat, versionem, hanc solam legendam, & in auctoritate habendam constituit, consuetudine, & usu ipsius Ecclesiæ, & tacita approbatione vsque ad Concilij Tridentini tempora.*

Confirmatur. Nam si Itala antiqua à Tertulliani temporibus retenta, propterea authentica demonstratur, quia illa in suis scriptis usus est, eaque vsi sunt Cyprianus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius; etiā vt supra dictum est, cum à tempore Hieronymi vsq; ad præses Latina Ecclesia quoq; vsa sit editione Hieronymi, quam sequentes Patres, & Doctores Scholastici

deesse, quod ad integram lectionem scripturarum attinet? an non librorum noui testamenti; nam de veteri nunc nō dico, certam, perspicuam, ac luce clariorē lectionem habuerunt. Quid nunc nostis nouarum sectarū Sacramentarium, Anabaptistarum, auctoribus deesse? an non. Et hi certē in noui testamenti libris doctrinam Euangelij certō, & clarissimē traditam clamant, quam tamen se non intelligere, ac tenere ipsi satis ostendunt? an verō propter vniuersūq; insanī, & à Satana exagitati cerebri furorē, & somnia etiam noui testamenti versionem, quæ ad illius Sacramentarij, aut Anabaptistæ, fanaticum sensum edendam fuisse, aut esse iudicabimus? quis hic futurus esset modus, vel numerus nouarum interpretationum.

Conradus Pellicanus præfat. in Psal anno 1433. ait. Tanta dexteritate, eruditione, & fide, Hebraicæ, quoad sensum concordare deprehendimus vulgatam editionem Psalterij, vt eruditissimam, pariterq; pyssimam, & verē prophetali spiritu fuisse Interpretē Græcum, & Latinum non dubitatur.

Caluinus in præfat. in sua opuscula. Tnadem (quod est caput mali) dū obstinate tueri pergūt, quod semel temerē effutiuerūt, tūc oracula Dei cōsulūt, ex quibus error suū, patrocinia querūt. Ibi Deus bonē, quid nō inueniūt? quid nō deprauāt, atq; corrūpūt, vt ad sēs suū, non dico inflectant, sed vi incuruent? Scilicet verē dixit Poeta. Furor arma ministrat. Hæcine est discendi via? versare, ac volutare scripturas, vt libidini nostræ seruiant? vt sensui nostro subiciantur? quo nihil est foliidiūs. O soniticam pestem, & certissima Zizania mimiti hominis, quibus vult obsecare verum semen. Et adhuc miramur, vnde tot sectæ inter eos, qui primum nomen Euangelio dederant, ac renascenti verbo. Quæ verba Nouatorum versiones apertē taxant, & dum illas infirmant, nostram firman.

Beza in annot. c. 1. Lucæ mirificē laudat Latinum Interpretem dicens, summa Religione sacros libros interpretatum fuisse, & Erasmus, Interpretem nostrum vulgatum carpentem, in præfat. noui testamenti ipse Beza reprehendit, vt patet in præfat. noui testamenti edit. anni 1556. dicens. Vulgatam editionem maxima ex parte amplector, & ceteris omnibus antepono. Carolus Molineus ad Caluini castra pertinēs, sic scribit in nouo testamento p. 30. Egerrimē à vulgari, consuetaq; lectione recedo, quam etiam enixē defendere soleo. & in c. 17. Luc. ait illam se præferre editioni Erasmi Bullingeri, Brentij, deniq; editioni Tigurinae, Ioannis etiam Caluini, ceterisq; omnibus.

Hunfredus de rat. interpretat. lib. 1. pag. 74. ait Proprietati verborum satis videtur addictus vetus Interpres, & quidem nimis anxie, hoc tamen interpretē Religione quadam fecisse, non ignorantia. Couellus in responsione ad Io. Burges, p. 94. ait de editione vulgata. In vsu fuit in Ecclesia mille trecentis retro annis, & versionem anglicanam illam esse, quæ ad vulgatam proximē accedit. Douus in persuasiva ad Anglos recusantes pag. 19. ait. æquum esse cēsemus, vt eutaxia gratia in scholis, & pulpitis vna editio latina in vsu sit, & quidē Job antiquitatem, vulgatam editionem omnibus ceteris proponamus.

Contra Vviteram sic etiam ad hominem insurgimus, sit enim dicit in responsione ad Reginaldi consultationem pag. 235. Translationes conuenientes cum originali textu sunt verbum Dei, quia verbum Dei non est idioma, sed doctrina à Prophetis, & Apo-

stolis tradita. Sed talis est editio nostra. Minor Pater ex confessione Vviteri dicentis q. 2. cap. 1. de scriptura Patres laudasse hanc editionem, vt elaboratā ac proinde propterea prælatam alijs editionibus latinis. Idem Vviter. in respons. ad Guilielm. Minaldum p. 241. ait. Hieronymum veneror, Damasum laudo, opus ipsum piū esse fateor. & Ecclesiæ Dei vtile. At o veritatem (dicam cum Augustino cōtra Donatistas c. 24. post collat.) ad confessionem, quouis eculeo, & tormento efficaciorē.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Editio vulgata ad fidei dogmata, moresq; formandos infallibilis est auctoritatis.

Respondeo dicendum ex doctrina apostolica, quod interpretatio sermonum est donū Spiritus Sancti, quare Paulus 1. corin. 12. enumeratis varijs gratijs gratis datis, ait alij (dantur) generalium, alij interpretatio sermonum, hæc autem omnia operatur vnus, atq; idem Spiritus. Omnes autem gratiæ gratis datæ dantur ad aliquem finem, nempe ad fidē, & spiritualis doctrinæ manifestationem, vnde ibidem ait Apostolus: unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Fides autem, & spiritualis doctrina in sacro eloquio continetur: scriptura enim sacra vnum est ex præcipuis christianæ fidei fundamentis, quæ cum in suo idiomate descripta, Hebræo, vel Græco ab omnibus intelligi nequeat, opus fuit manifestatione per interpretationem, inutiliter enim tradita fuisset, nisi prouisum esset de interpretatione, per quam eiusmodi doctrina manifestaretur. Vt autem nullum membrum est, quod non participet aliquem influxum à corde, vel à capite, ita nullus fidelis est, quin aliqua gratia gratis data, etsi non omni, sit præditus, nulla tamen gratia est in mēbris, quæ non corpori scilicet Ecclesiæ ineffe dicatur, imo, & plenius, & vnitiū, cum in mēbris dispersim in hoc, & non illo membro contineatur, vnde Ecclesiam dicimus, loqui gentium linguis, miracula operari, & interpretari, &c. Et quemadmodum ex miraculis, genere linguarum, manifestatur, quod doctrina Ecclesiæ sit vera, & quod Spiritus Sanctus inhabitet Ecclesiam, vt docens, & sanctificans eam, ita ex interpretatione sermonū, quæ est opus Dei, vt perpendit S. Thomas 1. Cor. 12. vnde Genes. 40. dicitur. Nunquid non Dei est interpretatio? quæ etiam gratia facultatem naturæ excedit. Certum est autem, quod sicut nunquam falsa signa assumentur ad manifestandam fidem, & fidei Sacramenta (non enim decet Deum, cuius est miracula facere, signis mendacibus vti, qui est Deus veritatis) ita pariter cum Dei opus sit interpretatio, nō assumet falsas voces ad enunciandum fidei mysteria, quæ continentur in scripturis. Vnde vera erit talis interpretatio rectæ fidei minime contradicens, sed eam explicans, atque dilucidans. Verum quia gratiæ gratis datæ non sunt habitus, sed actus, sicut potest fieri, quod Propheta aliquis, qui existimet se tangi à Spiritu Sancto, & non prophetet, sed prophetare se existimet, & fallatur, idem, & in priuata interpretatione etiam contingit: vnde & priuati Interpretes propria

propria loqui potuerunt. Sed sicut propter testimonium Ecclesiæ (cuius fides fundata est super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, contentum in verbo, & scripturis Prophetis, & Apostolicis) suscipimus scriptores propheticos, ut diuino numine afflatos, eorumque scripturas, quas proponitur, propter eiusdem testimonium, & autoritatem non priuatos, sed publicos Interpretes, tamquam publicos ministros suscipimus, & veneramur, quibus diuinam virtutem assistisse, cum eam interpretarentur, certi reddimur per Ecclesiæ iudicium, & in Spiritus Sancti motione fundatam eorum interpretationem, & (quod maius est) per omnia congruere cum fide, & moribus ex originalibus, & prototypis scripturis exarata, eiusdem testimonio solidissimè firmamur. Nullo ergo modo quouis prætextu reijci potest vulgata editio, sed illam amplectendam necessario docemus, & ob peculiarem assistentiam Interpreti, siue (quod de fide est) ob Ecclesiæ auctoritatem esse authenticam ex dirigente, aut inhabitante, & Ecclesiam docente Spiritu, & non nisi ab impijs, vulgatâ à prototypis degenerare, asseri posse, imo ex illa ad dogmata firmanda testimonia assumi, profiteamur.

Solutiones oppositionum.

AD primū. Ad locum Apostoli respondetur, nequaquam ad dogmata confirmanda Patres Tridentinos fuisse abusus locis illis ab aduersario Kemnitio citatis, nam & si multi eum locum 1. cor. 4. interpretati sint de dispensatione prædicationis per Apostolos, & apostolicos facta, sunt tamen, & alij, qui per mysteria Sacramenta intelligunt, ut Ambrosius, &c. Quorum dispensatio ad Ecclesiæ ministros pertinet, qui cum ministri sint, authores Sacramentorum esse non possunt: ac proinde ex ministerio, ut non habent facultatem immutandi ea, quæ ad substantiam Sacramentorum pertinent; sic nec ministeriali facultate carent Pastores Ecclesiæ in Concilijs legitime congregatis, vel Summus Pontifex circa Sacramenta statuere, quæ Sacramentorum vsui, & venerationi, pro ratione temporum, & locorum expedire iudicauerint, inanis ergo est examinatoris Kemnitij obiectio, crimine potiusquam argutia resperfa.

Ad alium locum responderetur, non propterea verum esse ab Interprete, Sacramentum, ut ex illa voce præcisè probaretur, matrimonium esse Sacramentum, sed quia quod Græcè mysterium sonat, in latino Sacramentum verti oportebat. Quare si vocem Græcam Interpreter retinisset mysterium, æquè probata esset intentio Pauli apertè docentis, matrimonium verè, & propriè esse Sacramentum: etenim, illa voce vtuntur Patres Græci, quando Eucharistiâ, vel Baptisma appellant mysterium, quæ & nos Latini vocamus Sacramenta re, & nomine. & certum est, Græcos quoque non lato modo dicere Baptismum, vel Eucharistiâ mysterium in lata, sed strictissima significatione: ergo ibidem vniformiter accipitur à Paulo, ne sit equiuocatio. Vnde Pauli mentem colligens S. Ioan. Chrysostomus hom. 56. in Genesim, ubi cum laudasset celebrationem nuptiarum Laban, & vituperasset suorum satanicas pompas in nuptijs fieri solitas, ait. *Quomodo enim non absurdum si nos, qui tantâ accepimus gratiâ, & misericor-*

diam, & tam terribilium, ineffabilemque Sacramento- rum participes sumus hac in re inferiores sumus Laban, qui cultui Idolorum adhuc erat deditus? An non audis Paulum dicentem quod Sacramentum sunt nuptiæ, & imago dilectionis Christi, quam erga Ecclesiâ declarauit. Et ex eo loco sufficienter probatur à Concilijs, & Patribus, & Scholasticis Sacramentum esse matrimonium, quamuis efficaciter contra proteruos nisi traditio adhibeatur locus ille non eosdem euincat. Nec illud nomen Sacramentum præcisè sonat id, quod est propriè Sacramentum: non enim quodcumque signum arcanum Catholici dicunt esse strictè Sacramentum, sed illud, quod est signum arcanum, & practicum, & efficiens gratiam: tale autem signum esse Sacramentum non obscure indicauit Apostolus, & insinuauit Chrysostomus, non enim solum signum, sed, & imaginem dilectionis Christi dixerat coniugium. Vnde Apostolus sic diligendos voluit coniuges adinuicem, sicut Christus dilexit Ecclesiâ. Copula ergo coniugalis externa, nedum charitativæ dilectionis coniugalis, quæ sit per gratiam (& est res significata, & contenta) sed dilectionis Christi, quæ est res significata, & non contenta Sacrum signum est, quæ si aduersus noster Caietanus, qui in hoc nouitibus Erasmi deceptus est, ab intelligentia Apostolici textus non aberrasset, quare non erat cur aduersarius Caietanus, citaret, cum olim à Catherino, & à Sixto Senensi annotatione 307. lib. 6. acriter sit reprehensus. Vel dicendum nunc agi de versione non vsu illius vocis, & ex ambiguitate vocis dato, quod vox ambigua esset, nihil pro se contra nos proficiet aduersarius, aliud enim est, utrum hic locus sit fideliter versus, aliud utrum ex hoc loco probetur efficaciter, & apertè matrimonium esse verè, & propriè Sacramentum, seclusa traditione, & Patrum interpretatione. Primum dicere non potest nisi hostis Ecclesiæ. Secundum, & si multi Catholici id dixerint, qui ea verba Pauli ad coniugium primum referunt cum Hieronymo, & Nazianzeno, tamè cum alij PP. præsertim Augustinus de bono coniug. c. 7. & 8. de S. Virgin. c. 12. de nupt. & concupis. c. 16. & alijs, Sacramenti nomen tribuant nuptijs fidelium, supernaturalè effectum indicantes, ad verba Apostolis alludentes, certè non tantum mysticam, & arcanam significationem, solūque speculatiuam, sed practicam gratiæ effectricem, matrimonium habere intellexit Apostolus.

Ad secundum, non fuit is Pelagianorum error, ut putat aduersarius, sed verissimum Catholicorum dogma, ut probatur ex doctrina S. Augustini, & Hieronymi contra Pelagianos, illa verò inter cæteras erat Pelagianorum Hæresis, quod homo gratia destitutus, ad bene operandum non egeret Dei adiutorio. Mirum autem est, quod aduersarius Catholicorum dogma istud, quod ex hoc loco scripturæ manifestè colligitur, ausus fuerit vocare dogma Pelagianorum. & versionem nostram Hebræus textus mirifice quadrat, sic enim dicitur *וְכָל הַיּוֹם יִשְׁכַּבְתָּ לְבָנִי* idem ex Pagnino, & communis imaginatio cogitationum cordis eius tantum malum omni die, cui assipulantur 70. dicentes, & omnis cogitat diligenter in corde suo ad mala omnibus diebus, quibus verbis pronitas, & inclinatio non necessitas aliqua, vel captiuitas comprobatur; imò consul.

confulto Interpres non dixit, *cogitatio prima ad malum, sed intentio ad malum*, nam pronitas, potentia, vel habitus est, intentio actus, ne per hoc, quis existimaret in nobis esse pronitatem ad malum ex naturali conditione, quæ cum à Deo sit, in Deum referretur, & exprimeretur, at actus applicatus, & intentus ad malum procedit ex deordinatione naturæ, quæ est effectus originalis peccati.

Ad tertium, Hæretica machæra illa verba *per bona opera* detruncat quasi superflua aduersarius, quæ tamen totius vetustatis testimonio, tanquam verba textus agnoscuntur. Sed si hanc non admittit aduersarius, vel suos saltem auscultet, videlicet Genesæ Apostolum Bezam in nouis impressionibus. 1588. & 1605. ubi dicit in illū locum. *Mibi sanè non displicet*, quod vulgata editio post verbum *operibus* legat *ita sita καλῶς ἐργων* ut *per bona opera*. sic operum hostis satis euincitur, suorum aperta confessio.

Ad quartū respōdetur quod nō vulgatæ error est, sed Falsi Hæresis, operū bonorum merita pernegare. Etsi locum hunc emendandum putat, quia hæresin suam destruit, emendandum quoque docet Christi Dominum, qui dicit Matt. 20. *voca operarios*, & *redde illis mercedem*; & Apoc. 22. *merces mea mecum est reddere unicuique secundum opera sua*. Debebat etiā aduerrere mus iste Gallicus vulgatæ corrosor, eo loco Danielis sermonem esse, non de merito vite æternæ (quod propriè, & verè meritum dici solet) sed de satisfactiōe, quod impropriè meritum condonationis pœnæ dici potest; vel de merito congrui, per quod disponitur peccator ex auxilio Dei eiusmodi operibus ad recipiendam primam gratiam. Quamquam secundum rectam Theologorum locutionē talis dispositio meriti verè, & propriè nomen non mereatur, quantumuis congrui voce à Scotistis leniatur, alioquin gratia non esset gratia, legendus Augustinus 2. qq. ad Simplic. q. 2. & S. Pros. cōtra Collat. c. 6. & 37. & S. Tho. 1. 2. q. 112. a. 3.

Ad quintum, dmissio antecedenti negatur consequentia: nam quod non cogitauit, aut putauit Hieronymus, iam Ecclesia, quæ est infallibilis auctoritatis modo censuit. quare etsi liberum reliquit Hieronymus hoc, vel illo modo interpretari (erat enim particularis doctor, cuius, non erat determinare de fide) in obsequium fidei eiusdem omnem intellectum captiuat modo Concilij Tridentini definitio.

Ad cōfirmationē. nemo nouit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso, & si in pectore Hieronymi Nouator confēdisset, eius arcani conscius esse poterat. Sed esto nūquam id in mentem venerit Hieronymo, probare potuit Ecclesia tanquam authenticum, quod vidit originalibus per omnia conuenire, sicut exempli gratia multas conclusiones definiuit de fide idem Concilium Tridentinum, quod nec S. Thomas de fide esse existimauit, & de fide suo tempore non reputabantur.

Ad aliam confirmationem respondet noster doctissimus Canus 2. de locis cap. 15. in translatione arborum, herbaram, animalium, ponderum, & mēsurarum, non transfuisse re vera Interpretem, quod erat in originali, cum non posset reddi nostro latino idiomate, sed æquiualens positum fuisse. Vnde sensus à Spiritu Sancto intentus, & ab interprete: li-

tus, est, quod Deus posuit aliquod umbraculum super caput Ionæ. Quidquid tandem illud fuerit. Accedit quod nomen Kikaion קיקאיון tam cucurbitam, quam hederam significare potest, de cucurbita patet ex autoritate 70. de hdera est omnium Interpretum consentiens autoritas. Vnde Hieronymus in comment. Ionæ ait. *seculi sumus veteres translatores, qui & ipsi Hederā interpretati sunt*. Quare utriusque recte verum est, quanquā non est inuenissimile in specie dicere exstitisse cucurbitam hederæ, vel hederam cucurbitæ inferam in umbraculum capiti Ionæ præparatam. Nullo verò modo posse reiici Hieronymi hanc versionem ipsemet Lutherus fatetur tom. 3. lat. V. vitemberg. præfat. in explicat. super nouissima verba Davidis. *Quare si mihi detur optio, ut aut Augustini, & similium puriorum scriptorum enarratio, & sententia (hoc est ipsorum Apostolorum) ex scripturis retinenda sit, & simul eo quo, & ipse Augustinus destitutus sit carendum, quod aliquando à litteris, aut vocibus hebraicis aberrauit, aut Iudæorum certæ, & explicatæ voces (quales tamen nec ipsi per omnia se habere coguntur fateri) sine Augustini, & veterum scriptorum intelligentia, hic quid potius optaturus sim facile est iudicium. Scilicet Iudæis multum valere liceret, iuberet illos vna cum suis Interpretibus, & apicibus litterarum abire, quo digni sint, anverim me vitam recepisse. Nam etsi Augustinus ignoret hebraicam vocem Kikaion exempli causa, pro qua ipse cucurbitam legit Ionæ 3. Item etsi nescit cum Iudæis sonare illud venit hembra gentium, Aggæi. 2. Vbi tamen bono sensu legit. Veniet desideratus gentibus. in eo, neque veritatur, neque periclitatur eius fides, quæ veram suæ salutis ancoram tenet. Hoc est hunc, qui est veritas, & vita, de quo vaticinantur, & cui testimonium dant (ut dictum est) Prophetæ omnes. Hæc ille temerariam irruptionem contra vulgatam redarguens.*

Ad sextū. Omnis scriptura quantum ad sensum est *ἀπὸ θεοῦ* hoc est immediate à Spiritu Sancto, & diuinitus ab illo inspirata: cæterum hæc est differentia inter exemplar, & exemplatum, quod illud etiā in compositione verborum est à Spiritu Sancto, hoc verò etsi habeat in translatione verborum structuram humano studio, & intelligentia comparatam, Spiritus Sancti tamen directione factum est, ut publicus Ecclesiæ interpres, verum sensum à Spiritu Sancto intentum assequeretur, & in transferendo non deciperetur.

Ad septimum conceditur antecedens, quoad nos non fuisse authenticam vulgatam editionem, licet secundum se authentica esset ante Gregorium, quia nulla tunc opus erat vulgatæ vnus editio, sicut postmodum necessarium fuit ad petulantia tot verborum ingenia reprimenda, cum in immensum fructificassent editionum corruptarum auenæ, hoc est versiones Nouatorum de Lutherici, & Calvinici seminis redundantes. Post Gregorium verò ex eiusdem Gregorij testimonio tacita saltem approbatione Ecclesiæ vulgata editio authentica fuit, ut probatur ex præmio lib. Iob in fine. Quare insulsiore pōne consequentia est, quam deducit aduersarius, quod Tridentina Synodus non potuit, nec debuit promulgare decretum de retinenda veteri, & vulgata editione, etenim quod in se authenticum erat, declaratum fuit etiam authenticum quoad nos, &

quod

quod tacita approbatione authenticum erat, expresso decreto maiorem obtinuit firmitatem.

Ad confirmationem Vviteri. Supercilio plustquam thrafonico dicit, sed nō probat, quod assumit: quare maiori facilitate, qua asseritur, negatur assumptum. Inuerisimillimum enim est, ut Ecclesia verbi Dei diligens custos non habeat potestatem discernēdi verba hominum à verbis Dei, & ostēdēdi, & declarandi quānam inuersiones, & deprauationes sint verbi Dei, quānam verō versiones verbo Dei coherentes, & consonantes.

Ad id, quod additur ex eodem Vvitero: si distinguere voluisset particulam authenticam, in authenticam secundum se, seu in actu primo, & quoad nos, siue in actu secundo, non tam pueriliter amphibologia fucos faceret. Nunc vero quia libenter confitemur Ecclesiam non posse facere ex non authentico secundum se, & in actu primo authenticū: benē tamen posse ex non authentico secundum nos, & in actu secundo, quod tamen est in se, & in actu primo authenticum; nō potest amplius corio suo ludere aduersarius.

Ad octauum. Eo argumento probatur varias ob diuersa exemplaria extitisse lectiones etiam vulgatae. Vel dicendum, quod de verbis interpretēs, vel tractatores parum curantes, de sensu tamen solliciti prout memoriae occurrebant scripturas citabant. Vnde Beza in præfatione nou. testam. ann. 1565. ait. *Neque scriptores existimandum est quoties locum aliquem citarunt, toties vel libros inspexisse, vel singula verba numerasse.* Vel dicendum, quod licet variae essent lectiones apud quosdam secundum varios interpretes latinos, vna fermē semper apparet lectio vulgata Hieronymiana.

Ad nonum, data illa hypothesi satis Deus prouidisset Ecclesiae suae de vulgata editione, quae licet ritus sit de fontibus fluens, prior est suo fonte, in quibusdam non pure fluente, ut satis supra dictum est: de facto autem Hebraicos, & Graecos fontes non perijisse compertum est, & probante Ecclesia solam vulgatam editionem esse authenticam, nequaquam docuit fontes extinctos, vel perijisse, sed virtualiter indicat non purē alios à vulgata, codices fluere.

Ad decimum, cum toto eo tempore Ecclesia latina per omnes gentes diffunderetur, ut & diffunditur, non est dicendum, Ecclesias longo tot saeculorū tractu errasse, blasphemasse, nec hoc mereri potuisse fidissimam, & numerosissimam Latinorum Ecclesiam, ut incorruptum non haberet verbum Dei, & hanc praerogatiuam habuisse solum Graecorum Ecclesiam, Haereticorum, Schismaticorum, & Saracenorum, improbitate, & tyrannide in dies decrecentem; praesertim cum Romana Ecclesia omnium Ecclesiarum mater, & magistra Summum Pontificem habeat totius Religionis Principem, ad quem declaratio, & discretio verae versionis verbi Dei pertinet. nec vera esset Ecclesia, si pro vero verbo Dei adulterinum, pro vera versione inuersionem potius obtruderet.

Ad vndecimum. Illam editionem probant Patres Tridentini, quae erat in usu, ex quo usu nedum veritas vulgatae, sed eiusdem super ceteras eminentia, pariter comprobata est; & merito: turbide enim iam fluentibus fontibus depurandi erant, & expurgandi per latinam versionem. Viderunt enim oculatissi-

mi Patres non sine speciali Dei prouidentia eos nō in sua puritate mansisse, & in aliquibus perijisse: superstitem verō, illibatamque versionem latinam, custoditam, eodemque spiritu ipsamet Ecclesia fidelis diuini verbi interpretēs, impulsae est ad declarandā eam esse authenticam, ut à posteriori cognoscamus solam vulgatam esse authenticam, hoc est Spiritus sancti menti conformem, quia illam solam praeter ceteris declarauit. Vnde quando Hebraica, & Graeca, cum vulgata concordant, satis est exequatio; cum verō discordant praëlato in vulgata apparet, quae merito fontibus utpote turbide interdum fluentibus antefertur.

Ad duodecimum. Non est paralogismus ab auctoritate Ecclesiae, vulgatae editionem, aut lectionem, authenticam demonstrare, imo fidelis, & catholici certa via, & ratio ad dogmata catholica comprobanda per argumentum, dictum *ab auctoritate Ecclesiae*, cuius auctoritas in tam sublimi arce collocata est, ut sine illius auctoritate, nec ipsi Euangelio se crediturum esse scripserit Augustinus contra epistolam fundamenti.

Ad 13. Illa ratio à saeculorum usu petita, nedum monstrat vulgatae utilitatem, sed infallibilitatem, nequaquam enim Deus veritatis permisisset tot saeculorū usu vulgatam obtinuisse in omnibus gentibus principatum, reliquis fermē editionibus cum honore ad tumultum deductis. Sicut autem post Christi mortem ante solemnem publicationem Euangelij, legalia mortua erant non mortifera, & simul cum Euangelio currebant, donec cum honore sepeliretur synagoga, ut Augustinus dicebat ep. ad Hieronymum. sic ante Tridentinum impune fiebat à quibusdam, iste recursus ad fontes antequam innotesceret illis vulgatae auctoritas, & turbidi fontes cum puro latice effluebant, sed nunc tumultatis fontibus in ea parte, qua turbide fluunt, nefas est nunc velle viuum verbum Dei purum, & incorruptum obruere, & syncerum verbum in vulgata conseruatum, per curiosas, & emortuas membranas in quibusdam tamen locis originalium, velle exagitare, atque corrigere, Tridentino decreto prohibente, & limpidae editionis veritatem definiente.

Ad confirmationem. Non negamus originalia esse autentica, sed ubi cum vulgata concordant, non verō ubi discordant, & tunc nequaquam originalis locum haberet scripturae locus, qui corruptus demōstraretur, vel non purē fluere: quod tunc dignoscitur à posteriori, cum dissonat à vulgata, adeo ut è diametro illi opponatur, ut cum ea conciliari non possit. Et ita per multa saecula illibata originalia fluxisse dicimus, ceterum procedente tempore turbata fuisse, & solerti cautum prudentia purissimos latice, fidelibus prouidere, ut puram aquam potius in riuo, quam aquam turbidam in fontis aliqua parte ebiberent. Nec Ecclesia sacrilegij culpanda est, vel negligentiae inculpanda; nam etsi fontes humo opplerint impij (secundum eos qui tenēt dolo deprauatos codices, vel imperitia, & oscitantia librorū vel ex punctorum additione, vel quomodolibet aliter acciderit) alios puteos sibi fodit Ecclesia, ubi eadem aqua purgata seruetur, & tantum abest, ut propter hoc sacrilegij sit, vel negligentiae culpanda Ecclesia, ut maximam ex hac laudem promereatur, quod purum, & incorruptum curauerit seruari

verbum Dei, illudque purgatis codicibus legi, quam emendatissime, & sic patet responsio ad confirmationem Hunnij, & Vviteri.

Ad 14. vbi concordant cum vulgata fontes, & rini, in pari auctoritate locantur, vbi à vulgata diffident merito illis vulgata præfertur. Et in vniuersum translatio quæcumque, quæ cum priori archetypo concordat magis authentica est, quam eiusdem Archetypi in propria lingua confusa, vel miscellanea exemplatio.

Ad vltimum. Nunquā docent catholici, ita esse authenticam originalia, s3. quoad nos. Neque potest in omnibus reputari authentica ea scripturæ pars, vbi contingit esse vitata, vnde per authenticam scripturam exemplata potius est emendanda. Vtilitas inspectionis fontium maxima est; sed nunquam ex ea concludi potest, vt indicat aduersarius, ergo soli fontes sunt authentici, vel (quod magis risu dignū est) ergo fontes sunt magis authentici. satis namque est, quod vtraque originalia, & exemplata sint æqualis auctoritatis, vbi concordant, vbi verò originalia dissonant à vulgata, per vulgatam emendanda.

ARTICVLVS TERTIVS.

An etiam in minimis particulis suam quoque habeat vulgata auctoritatem.

Positio Nouatorum.

Nouatores prorsus abijciunt hanc vulgatam editionem, vt infidelem, quia Interpretem dicunt in multis lapsum, & verum sensum non expressisse, & vitiatam librationum in curia innumeris in locis iactant. Sic Erasmus in codicibus, quos præfixit translationi suæ noui testamenti, & ante ipsum Valla in annot. in nouum testamentum. Caluinus apud Lind. lib. 1. de optimo genere interpretandi cap. 1. ait de vulgata. Adeo nulla est integra pagina, vt vix tres sint continui versus non insigni aliquo errore sedati. Sed & maior, & crassior eiusdem hyperbole est (quod eundem Lind. cap. 12.) dicentis vulgatā plusquam sexcentis, vel mille locis corruptam, vel deprauatam, & Tridentinos Patres fontes inuidentes hoc est Græcam, & Hebræam linguam, vt olim Philistim Isaac, & seruis eius, puteos ab Abraham effossos inuidentes suo humanarum traditionum cæno obstruere, & obscurare conatos.

His Hæreticis subscribunt Vviterus, Ianius, & moderniores Hæretici. Nouissime Francfurti prodijt libellus attitulatus de erroribus vulgatæ in solo Pentatheuco Authore Sixtino Frisio.

Quorundam Catholicorum placitum.

Sed non solum Hæretici, sed & quidam Catholici libera voce dixerunt in multis Interpretem vulgatum errasse, ita Pagninus expressè in prologo suæ traductionis, Caietanus in commentarijs sacræ scripturæ passim, Hieronymus ab Oleastro, & Paulus Forosempronienſis Episcopus, libello quem de hac re edidit.

Media via aliqui Catholici processerunt, qui non in omnibus errasse Interpretem sustinent, & indefinitè (vt dicunt Hæretici) sed cum quadam modificatione, & restrictione in quibusdam scilicet minimis, quæ non pertinent ad fidem, & bonos mores, ac proinde dicunt vulgatæ auctoritatem retinendam in his omnibus, quæ pertinent ad fidem, & mores, idque apertissime sustinent, Driedo lib. 2. cap. 1. Andreas Vega lib. 15. cap. 9. quem sequitur Andradius lib. 4. Idè Vega affirmat à Præsidente Concilij Cardinali Sanctæ Crucis audiuisse hanc fuisse Concilij mentem, authenticam definiuisse vulgatam cum hac restrictione. Sixtus Senensis in fine li. 8. Bibliot. sanctæ. Cano lib. 2. de loc. cap. 15. Lindanus lib. 2. de optimo genere interpretandi c. 12. & lib. 3. c. 1. 10. 11. & 12. plurima loca edictionis vulgatæ referens, & corrigens propendere videtur in hanc sententiā. propendit Dominicus Bannes 1. p. q. 1. art. 8. dubio 5. Bellarmin. lib. 2. cap. 11. Gretzerus eius hiperaspistes lib. 2. c. 10. & Christophorus à sacro bosco in libro de auctoritate vulgatæ. Alphonsus Salmeron. prolego. 3. quæsto de vulg. editione, quos omnes authores ferè citat, & refert pro hac sententia. Nicolaus Serarius in prologo Bibliorum c. 19. quæstiuncula 11. eisdemque subscribit apertè, concludens editionem huiusmodi non absolute, sed quatenus emendatam, vel emendatissimam auctoritatem inconcussam habere, eamque nihil continere, quod veritati fidei, & moribus repugnet; nec occasionem erroris præbere, esseque bonam in genere versionis, hoc est bene vertere textum, sensumque exprimere. Ambrosius verò Catherinus lib. de clauibus scripturæ titulo de editione vulgatæ, quantum sit illi tribuendum scripsit, dicens. non simpliciter, sed in genere versionis approbatam; menda in illa, & multa vitia Interpretis confitetur. Vestigia illius nouissime imitatus est Pater Mariana trac. de vulgata c. 23. dicens. Latinis ergo codicibus diuina scriptura continetur, non quasi in fontibus, id enim datū non est, vt diuini libri latine primum scriberentur, sed quasi in interpretatione, non minoris certè auctoritatis quando cum illis conuenit, quando discrepat inuria, aut errore Interpretis excusanda est, & postea, neque nostra fides interpretatione nititur, nisi cum fontibus comparata.

Oppositiones eorundem.

Prima classis argumentorum. In multis locis diuersitas inter vulgatam, & Hebræam, & Græcam originalia reperitur apertissima, vt inferius explicabitur. Imo inter se ipsa latina exemplaria non concordant. Non potest autem esse verum, quod diuersum est, dicit Hieronymus ad Dominionem: incerta ergo reperietur latina editio, quæ ab exemplaribus Græcis, & latinis discordat.

Quod si dicas inter vulgatam, & originalia præsertim, non esse dissonantiam, nisi in verbis; nam multoties verba Græca, vel Hebraica plura significant,

Contra. Quia in multis locis sunt diuersi sensus discrepantes, qui concordari nequeunt; nec satis est vtrique accommodare verum sensum, sed eundem sensum, cum enim eadem sit scriptura, identitas sensus, eiusdemque sententiæ cum verbis tamen æquivalentibus

ribus verificanda est. Igitur ubi non apparet congrua defensio, vel conciliatio, melius est saluare originalia quam ea dicere defectuosa, & per illa corrigere vulgatum interpretem. Probatur consequentia, quia Hieronymus epistola ad Marcellam docet, potius de fonte, quam de riuus bibendum, & ex eiusdem praxi, qui in cap. 8. Zach. sic ait. Cogimur ad Hebræos recurrere, & scientiæ veritatem de fonte magis, quam de riuulis querere. Et editio ipsorum 70. propter inspirationem Spiritus sancti excellentior est nostra vulgata. Siquidem 70. Spiritus sancti illuminatione prophetice illam edidit, vt dictum est supra ex Patribus. At prophetica illuminatio nobilior est, & illustrior, assistentia Spiritus sancti, quam in suis decretis gubernatur Ecclesia, ergo quando dissonantia vulgatæ ab originalibus, & a traditione 70. reperitur, potius hanc defectuosam, quam illam dicere necessesse est.

Amplius, Si licuit Interpreti ex vna voce multiplicitatem sensuum continente vnum sensum elicere, illumque dicere esse per se intentum à Spiritu sancto, & hac via saluare interpretis versionem, sequerentur hæc absurda. Primum, quod scriptura originalis esset æquiuoca: æquiuocatio autem parit confusionem, & deceptionem. Vnde inter elenchos, fallacia æquiuocationis recensetur, & ex multiplicibus propositionibus non sequitur argumentatio. Secundum quod cum non tam sint litteræ, quam numeri ipsi characteres Hebraici, ex illis quoque possent fingi (vt faciunt Kabalists) multi sensus, & multa mysteria. Quam verò incertum sit ex his numeris somnare mysteria, tradunt multi, præsertim Petrus Bongus de mysterijs numerorum. Tertium, quia quicquid occurreret pie cogitanti, posset affigi scripturæ, vt illius sensus prætendatur à Spiritu sancto intentus, sic exempli gratia illud, *deambulabat Deus ad auram post meridiem* וַיֵּלֶךְ הוָה אַחֲרֵי הַשֶּׁמֶשׁ potest verbi contra auram, contra spiritum, contra Demonem, quasi Demonem effugando. Accedit quod et si Sancti plures sensus posse habere sacram scripturam doceant, nunquam tamen nisi vnam lectionem probat textus v3. originali cõformior, & eã, quæ ab authore canonico fuit intenta.

Secundo, certum est in multis locis vulgatæ varias lectiones, vel ignorantia, vel oscitantia librorum esse positas, vel à sciolis emendatoribus, & cum non constet de vera, & germana lectione, sequitur saltem in his partibus esse corruptam, & vitiatam vulgatam, minimeque pro authentica habendam. Quod enim vitiatum atque corruptum est authenticum non est, quod si authentica cum his mendis est, iam falsa, vt authentica habenda, sancitum est.

Tertio, graues authores illam translationem Hieronymi reprehenderunt, vt Rufinus lib. 2. aduersus Hieronym. Palladius Galata, vt patet ex Hieronymo prol. aduersus Pelagianos. Sed & Augustin. epist. 11. eo nomine editionem Hieronymi ex Hebræo inculcat, quod durum erat talem interpretationem per Ecclesias lectitari, per quam à Græcis Ecclesijs, Latine Ecclesiæ dissonarent: Præterquam quod facilius editio ex Græca, quam ex Hebraica lingua aprior esset, quia contradictor facile poterat conuinci prolato libro Græco, propter linguam illam, ait, nonissimam, quod non contingit in Hebræo, ad quã vix, aut nunquam peruenitur propter linguæ diffi-

cultatem, quæ repelleretur idem contradictor. Et etiam si perueniretur, non erat æquum, per editionem suam, tot Latinas, & Græcas auctoritates damnari. Accedit, quod propter vnam particulam, quam in Iona transtulerat idem Hieronymus, nempe hederam à fonte, ubi legitur *קקק*, quam alij cucurbitam verterant, ingens tumultus est excitatus apud Africanos, non ferentes, quod erat omnium sensibus, & memoria inueteratum, & tot ætatum successionebus decantatum, innouatum esse, vt dicit Aug. epist. 10. vnde Græcis accusantibus eam editionem falsitatis, vocatis Iudæis, prout Græci, & latini codices habebant, suffragium tulerunt, eam particulam de mendacitate arguentes. Quare subinfert Augustinus. Vnde etiam nobis videtur aliquando: te quoque in nonnullis falli potuisse. Idem Augustinus epist. 8. in eadem editionem inuehitur dicendo: quod in tali editione condenda superfluum esset labor Hieronymi. Nec enim aliquid in Hebræis exemplaribus inueniri potest, quod tot Interperres peritissimos fugeret. Etenim aut obscura sunt, aut manifesta, si obscura sunt, te quoque, ait Augustin. Hieronymo in eis falli potuisse rectissime creditur: si autem manifesta, superfluum te voluisse explanare, quod illos latere non potuit.

Quarto, Ipsemet Hieronymus de hac editione abiectissime sentit, & sic ipsemet author sæpe seipsum reprehendit non bene vertisse in Eccl. 19. illud *incuruam, & refrenantem*, cū vertere potius debuisset *incuruam, & lasciuientem*. Epistola 89. vocem *Kakaion* à se translata, hederam scribit, nec significare hederam, nec cucurbitam, sed vocem latinis innominatam, sic passim videre est in commentarijs Prophetarum, & Ecclesiastes, ubi aliter seipsum corrigens legit, quam in translatione positum sit. Sanctus etiam Hilarius sæpe translationem latinam psalmorum reprehendit, sic in psalm. 118. exponens illud, *omnis consummationis vidi finem*, ait sæpe admonuimus non posse satisfactionem intelligentia, ex latinitatis translatione præstari, alia enim vis dicti huius est ex Græco enunciati. Idem docet exponendo illa verba, Ps. 67. *Rex virtutum dilecti, dilecti*. & in illud Psal. 138. *quia dicitis in cognitione*, ait, latina translatio dum virtutis dicit ignorat, magnam intulit obscuritatem. non discernens ambigui sermonis auctoritatem, quæ loca cum sint innumera, ubi interpres vetus non satis ambigui sermonis proprietatem distinxit, in illis errasse probatur. vnde Augustin. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 12. ponit regulam quando interpres fallitur. ex ambiguo, inquit. lingue præcedentis plerumque interpres fallitur, cui non bene nota sententia est, & eam significationem transfert, quæ à sensu scriptoris penitus aliena est: sicut quidam codices habent acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem *οξυς* enim apud Græcos, & acutum, & velocem significat: ille ergo vidit sententiam, qui transtulit. veloces pedes eorum: ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus errauit. Similiter male verbum, ait illud Sap. 4. *spuria vitulamina non dabunt radices alias*. pro spuris plantationibus, ait enim Augustinus *μοσχοι* Græcè vitulus dicitur *μοσχευματα* Moschemata quidam non intellexerunt esse plantationes, & vitulamina interpretati sunt, & subdit, qui error tam multos codices occupauit, & mox subdit, & talia quidem non obscura, sed falsa sunt, quorum alia conditio est, non enim intelligendos, sed emendandos tales codices potius præcipiendum est.

Marianus Victorinus 2. lib. contra Arianos exponens illum locum: panem nostrum quotidianum, ait: Græcum Evangelium habet *ἐπιούριον*, quod denominatum est à Dei substantia hoc latini, vel non intelligentes, vel non valentes exprimere, non potuerunt dicere: & tantummodo quotidianum posuerunt, non *ἐπιούριον*. S. Augustinus epist. 3. illa verba 1. Timot. 2. obsecro fieri observationes, &c. secundum eloquium Græcū discernenda docet. Nam nostri Interpretes, ait, vix reperiuntur, qui ea diligenter, & scienter transferre curarunt.

S. Hieronymus Interpretem malè vertisse quædam loca novi testamenti expressè fatetur, ut illud ad Titum cap. 2. Et mundaret sibi populum acceptabilem, cum certum sit vocem illam *παιδείαν* peculiatrem, & præcipuum significare, sic illud ibidem c. 3. hereticum hominem post unam, & secundam correptionem deuota, non rectè verbum dicit, nam multi legunt post unam, & iterum in Græco dicitur *παιδείαν* reuerentia autem commotionem, & doctrinam absque increpatione designat. P. cor. 5. scribit illam sententiam, modicum fermentum totam massam corrumpit, malè redditam, & sensum suum potius interpretem transtulisse, quàm Apostoli verba. Malè etiam illud redditum 1. Timot. 2. Si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione, cū sobrietate. idem docet lib. contra Iovinianum, cum potius legendum esset, cum castitate. Sicut & illud Rom. 12. non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad pudicitiam, legendū non ad sobrietatem. Sic & illud ad Tit. 2. sobriè, & iustè, & piè, legendum est, castè, iustè, & piè. Et illud 2. Timot. 2. Docibilem, patientem, &c. malè verbum significat, cum potius, qui possit docere, exprimendum esset. Legendus est 1. dialog. contra Pelagianos.

Expressè ergo ex his sanctorum sententijs habetur obscurius reddita ex Hilario, ac proinde interpretem abreptum ad interpretandum sensum alienum à scriptoris mente; quædam negligentius versa ex Augustino, quædam malè, ac ignorantèr expressa ex Victorino, & S. Hieronymo.

5. Amplius multa sunt, quæ clarius, atque distinctius verti potuerunt, ergo & melius. At quod melius est, optimum, cæteris præferendum est ergo, &c. Antecedens probatur; nam quod vulgatus habet Gen. 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas, significantius exprimitur à Hieronymo in qq. hebraicis, & Basilio in Hexam. Spiritus Domini incubabat super aquas, Prou. 3. vbi dicitur cum simplicibus sermocinatio eius, aptius verbum esset secretum eius, non qualescumque enim sermocinationes, sed arcana simplicibus reuelantur ex Matt. 11. reuelasti ea paruulis. Prou. ultimo, mulierem fortem quis inueniet? melius verbum esset, mulierem industriam, seu vigilantem. vnde Pro. c. dicitur manus autem fortium diuitias parat, id est vigilantium. Psalm. 91. vbi nos legimus bene patientes erunt, ut annunciet cum text. Græcus habeat *τὸ ἐνυπνιάζοντες*, & hic Græcism. *ἐνυπνιάζοντες* melius vertitur sunt sani, atque corpore salubres, est sensus clarior, bene affecti, & valido corpore erunt ad prædicandum, &c. Psalm. 138. si sumpsero pœnas meas diluculo, clarius vertitur, si ab oriente in occidentem euoluero. Psalm. 109. Tecum principium, clarius. Tecum principatus, seu imperium ex D. Hieronymi testimonio. Psalm. 33. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, verti potuisset clarius. Ecce palmares posuisti dies

meos. Hæc ex Lindano.

6. Iudicium perfectum de aliqua re fieri non potest, nisi omnia, quæ ad rem pertinent cognoscantur, sed moraliter impossibile iudicatur, quod omnium, & singulorum verborum eūdem originalibus sit facta collatio ab vno interprete, & omnia verba ad limā, & trutinam sint ponderata. Nec ab alijs hoc iudiciū factū agnoscimus. Eni facta est ista collatio in vno, vel altero libro, quos commentati sunt Patres, non tamen in omnibus factum est. Nec in Concil. Trident. ante eius decretum factum est tale iudicium collationum, sed quod absque collatione in Ecclesia lectum fuit, ipsum authenticum synodus fecit. Non est ergo verisimile, quod minimas particulas probaret, & authenticas fecerit. Vnde nec anathemate contrariū attentantes deuinxit, sed declarauit tantummodo esse authenticam vulgatam editionem absque anathematis oppositione, quod est signum non hoc esse de fide definitum, & cum id non possit intelligi de ijs, quæ pertinet ad fidem, & mores, satis exponi potest, quod Concilium non declarauit authenticam vulgatam secundum omnes istas partes.

7. Quia de mente S. Augustini magna differentia est inter auctorem, & scriptorem canonicum, & interpretem, quod ille non errat, nec in minimis, scus autem interpres, vnde sic dicit ep. 19. ad Hieron. Solis eis scripturarum libris, qui iam canonici appellantur didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credā. At si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quàm vel me dolum codicem, vel interpretem non assecutum, quod dictum est, ut me minime intelligisse non ambigam. & idem S. Hieronymus. Aliud esse uatem, aliud esse interpretem, manifestissimè docet præfatione in Pentatheucum.

8. Quia in his minimis inter originalia, & editionem istam implacabilis est diuersitas; ergo non obtinet auctoritatem, nisi in quantum per originalia comprobatur, vnde, & iure constitutum est, ut quæstiones, & dubia instrumentorum ad fidem originalium reuocentur. C. veterum dist. 9. c. ieiunium dist. 36. c. de quibus causis, dist. 10. Antecedens monstratur oculari ostensione, plura de innumeris exempla adducendo, quæ passim tam à Nouatoribus, quàm ab Hebraizantibus adduci solent, & in paragrapho sequenti proponuntur.

Ocularis ostensio multorum locorum, quæ male versa contendunt Nouatores, & Hebraizantes.

Primo ex Pentatheuco.

Genesis 1. habetur. Fiat firmamentum, &c. & factum est ita: vocauitque Deus firmamentum, cælum, Desunt autem ista, Vidit Deus, quia bonum est, quæ neque apud Hebræos inueniuntur, ait Origenes epistola ad Iulium Africanum. Similiter Vvrtakerus dicit vulgatam ver. 30. cum dixit, ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, aliquid omisisse patet, debebat enim dicere ait, ecce dedi vobis omnes virides herbas, ut distingueretur cibus hominis

minis à cibo bestiarum, homini enim Deus herbas, & arbores fructiferas dedit pro cibo, bestiis verò herbas omnes.

Genes. 2. vbi nostra traditio habet, ibi inuenitur *Edelium*, Hebræa habent *הכרלח* idest cristallum, Ita Hebraizantes, & moderni Hæretici. Sed & Vviterus melius vertit dicit, *Plantauerat Deus, hortum in Eden, in oriente*, vt melius vertitur à 70. Vatablo, Pagnino, Tremelio, quàm quod dicitur in editio. ne vulgata. *Plantauerat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis à principio*. Item illud v. 23. hoc nunc os ex ossibus meis, melius transferri, hac uoce, ex Caiet. idem Vviter. Gen. cap. 3. ipsa conteret caput tuum habet vulgata, sed ipsum, nempe semen conteret caput tuum, Kemnitius, & alij legendum volunt: *אין* enim est masculini generis, & ipse, seu, ipsum, semen denotat.

Genes. 3. De fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, vt legitur in vulgata, vertendum erat, inter arbores paradisi: idem Vviter.

Genes. 4. vbi nos legimus. *Respexit Dominus ad Abel*, & ad munera eius, legendum est, *inflamuit Dominus*, &c. Ibidem vbi legitur, *maior est iniquitas mea, quàm ut veniam merear*, vertendum erat, ex Hebræo *אנין* quàm ut feram, vel sustineam: nihil enim est in Hebræo, quod meriti significationem habeat. Vviter. Eodem cap. legitur, *dixitque Cain ad Abel fratrem suum, egrediamur foras*, hæc verba redundat, nec enim sunt in Hebræo. Faius conclus. 21.

Eodem cap. 4. 15. *nequaquam ita fiet, redudat: nec enim Caino promittit Deus fore, vt nemo illum occidat*: Vviter. & v. 16. vbi habetur *profugus in terra*, legendum erat, *in terra נוד* Nod, vel Naid, Vviter. vers. 26 dicitur. *Iste cepit inuocare nomen Domini*, in hebræo habetur ceptum est *הוה* tempus non personam Moyse explicante. idem Vviter.

Genes. 5. v. 22. vbi dicitur, & ambulauit Enoch cum Deo, & vixit, &c. superflua sunt illa verba: & vixit, &c. Vviter.

Genes. 6. vers. 3. *non permanebit spiritus meus in homine in æternum*, vertendum erat. *non linguabit, vel contendet spiritus meus in homine לא ידון* Vviter. In eodem capite versicu. 6. superflua sunt illa verba, & præcauens in futurum, est Vviter.

Genes. 8. v. 4. *Requieuitque arca mense 7. vigesimo septimo die mensis*, in Hebræo habetur, *decimoseptimo die mensis בשבעה עשר יום* Vviter. & Faius.

Genes. 11. v. 13. dicitur. *Vixitque Arphaxad postquam genuit trecentis tribus annis*. Hebraicus verò textus habet illum vixisse *quadringentos*, & tres annos *שלוש שנים וארבע מאות* Vviter. similiter 70. Chaldaica, Regia, & multa latina exemplaria legunt.

Genes. 21. v. 9. vbi habemus, *cumque vidisset Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Isaac filio suo*, aiunt hebraizantes non haberi in textu, nisi illud verbum *ludentem*, & quod sequitur non esse de textu: addit Vviterus, *lusi Israel Isaac potius, quàm cū illo lusi*, quod ita vertendum ex Apostolo habetur ad Galat. 4. vers. 29.

Gen. 25. vers. ultimo habetur in vulgata, *Esau parripens, quod primogenita vendidisset*, vbi vulgatus vim illius peccati non est assequutus, nam textus

hebræus ait, *contempsisse ipsam primogenituram*, unde potuit Esau venditionem paruifacere, sed eius primogenituram magni estimare, unde text. ait *ויבן*, & contempsit. Vviter.

Genes. 36. v. 24. habetur, *Ipse est Ana, qui inuenit aquas calidas in solitudine*: particula autem *Iemim* ומים non aquas, sed mulos significat, vulgatus autem pro Iemim legit *Iamim* ומים, idest aquas ex suo addens (calidas) Vviterus, & communiter Hebraizantes.

Genes. 37. v. 2. Ioseph in vulgata dicitur, *cum sexdecim esset annorum, pascebat gregem*, &c. cum tamen in hebraico habeatur septendecim *שבע עשרה* Vviter.

Genes. 38. vers. 12. *Hiras vocatur opilio greigs*, à vulgata, sed Hieronym. hanc veritatem improbat, & non pastorem, sed amicum significari docet. Vviterus, dicitur namque in text. *רעהן* socius, vel amicus eius.

Gen. 41. v. 45. in vulgata legimus, & vocauit eum lingua Aegyptiaca Saluatorem mundi, 70. hæc omiserunt. Hebræi dubitant an Aegyptia sint, vel chaldaica ea verba: Iosephus, & alij interpretati sunt, reperiuntur occultorum, Vviterus.

Genes. cap. 45. v. 22. *Legitur tantundem pecunie, & vestitum mittens patri suo*. Legendum est, & patri suo misit sicut hoc, ad hunc modum Faius in text. nam in Hebræo, sic legitur *ולאביו שלח באת* sic etiam vertit Arias, & Pagninus.

Gen. 49. v. 24. dicitur in vulgata *dissoluta sunt vincula brachiorum*, & manuum illius, in hebræo robodata sunt brachia. Vviter. sic autem habet textus *ויפזן רעי*.

Alia obiectiones ex Exodo.

Exod. 12. v. 22. vbi dicitur, *fasciculumque hyssopi tingite in sanguine, qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare*, &c. in hebræo habetur, *fasciculum hyssopi tingite sanguine, qui est in bacino*, & ita est in Chald. cum sanguine, qui est in pelui: Eugubinus *אשר בסף* Itē dicitur in vulgata, *iuxta quem ritum tolletis*, & hædum. Hebræa habent *ומן העוים* de arietibus, & capris accipietis eum. Burgen. ad significandum agnum immolandum accipiendum, vbi essent arietes, & capra. Hebraizantes cōmuniter negantes pro agno potuisse hædum agno deficiente immolari.

C. 22. v. 26. vbi dicitur, *nec vsuris opprimes*, in Hebræo legitur, *neque morsum pones super eum*, *בשר לא תשיכון עליו* Hebraizantes.

C. 27. v. 3. vbi agitur de altari nostra versio ponit *forcipes, atque fuscinulas*, hebraicè habetur *bacinos* ad recipiendum sanguinem, aut *scopas*, et *crateras eius ויעיו ומוקתיו וכולגתיו* sic Hebraizantes.

C. 32. v. 28. vbi dicitur, *cecidervntque in die illa quasi viginti tria millia hominum* in Hebræo est *tria millia hominum*, *כשלוש אלפי איש* Hebraizantes. & quod difficilius est, eundem numerum retinent Phil. lib. 3. de vita Moysis, Chrysostomus 3. de prouid. Tertull. in scorpiaco cap. 3. Aug. q. 36. in Exod.

C. 34. v. 6. dicitur in vulgata. *Stetit moyses cum eo inuocans nomen Domini, quo transeunte coram eo ait. Dominator Domine Deus miserator, & clemens patiens,*

et multa miserationis, &c. quæ verba à Moyse prolata insinuantur. At secus est in Hebræo, non enim Moyses hæc verba protulit, originale enim sic habet, & transiit Dominus ante faciem illius, & clara voce dixit, ipse scilicet Dominus, miserator ויקרא יהוה והוה אלרתום Hebraizantes.

Ibidem v. 29. & ignorabat, quod cornuta esset facies sua, in Hebræo habetur, & etiam in 70. & ignorabat Moyses, quod cutis faciei suæ esset radians, vel promicuisset ביקרן עור פניו Hebraizantes.

Ex Leuitico.

Leuitici c. 1. v. 16. vesiculam verò gutturis. In Hebræo nulla fit mentio, sed dicitur, & auferet quod apparet cum pennis eius מראתו בנעתה Hebraizantes, Eugubinus.

C. 2. ver. 14. de spiciis adhuc virentibus in Hebræo est באש אביב קלוי fruges maturescētes tostas igne, & significatur omne genus frugum. Etiam male adiungitur alia clausula, confringe in morem farri ex ijs verbis גרש ברמל, nunquam enim id præcipitur, nec habent Hebræi codices, nec in 70. Eugubinus. & gerefeh fructus, qui extruduntur, & florent virtute lunæ significantur.

C. 4. v. 12. post antecedentia verba, quod si peccauerit anima per ignorantiam, &c. omīssa est à Hieronymo tota illa periodus, & educet totum iuuenicum extra castra, & concremabit eum. Hebraizantes.

C. 6. dicitur, caro, quæ aliquid tetigerit immundum non comedetur, sed comburetur igni, qui fuerit immundus vescetur ex ea, quomodo ait Eugubinus potest esse verum, cum omnis immunda caro præcipitur igne exuri, quare subdit idem, non rectè verum est, & verendum erat, & omnis caro munda comedetur.

Cap. 12. v. 1. in vulgata dicitur, mulier si suscepto semine pepererit masculum. in Hebræo, nihil dicitur de susceptione seminis, sed de efficacia seminis, hoc est prole, Hebraizantes.

Ex Lib. Numer. & Deuteron.

Numeri cap. 4. ver. 2. Leuitas ministrare mandatur à trigésimo anno, & supra in 70. habetur à 25. annis, & supra. Hebraiz.

Cap. 5. v. 18. ipse autem tenebit aquas amarissimas, in Hebræo habetur, & in manu sacerdotis, aqua amara deficere faciens מי המרים המארים Hebraizantes.

Num. 8. ver. 2. cum posueris septem lucernas, candelabrum in australi parte erigatur, hoc igitur præcipe, ut lucernæ contra Boream, è regione respiciant, in Hebræo legitur. Cumque accenderis lucernam contra eā partem, quam candelabrum respicit, luceāt septem lucernæ אתה הנרתא אל מול פני המנורה בהעלתך את אירו שבעת הנרות Hebraizantes.

Num. vlt. v. 8. vulgata habet. Omnes enim viri ducunt uxores de Tribu, & cognatione sua, & cunctæ feminae de eadem Tribu maritos accipiant, &c. quæ sententiæ non potest consistere, nam nihil tale præcepit Dominus, aut Moyses per Dominum, ut nullæ feminae, nisi de Tribu sua alteri nuberet, oppositū

enim manifestū est in Mosè ipso, & Aaron. Exo. 6. in Ioiada 2. Paralip. cap. 22. de Michol legitur Dauid nupta, quæ erat de Tribu Benjamin. Elisabeth mater Ioannis Baptistæ erat de Tribu Aaron, & erat cognata Beatissimæ Virginis, quæ erat de Tribu Iuda. Vnde in textu Hebræo non dicitur, ut singuli viri ducant uxores ex sua quisque Tribu, sed ut singuli adhereant, id est permaneant in ea hereditate, quæ Tribui suæ contingit. vnde & ita 70. vertunt. similiter in eodem textu Hebræo ver. 8. quantum ad feminas attinet dicitur, & omnis filia hæres hereditatis ad aliquam Tribu pertinentis contribuli suonubat, quod etiam similiter habet 70. hæc autem verba diuersa sunt à vulgata, omnes feminas comprehendente. Hebraica autem veritas restringat ad eas, ad quas ob defectum fratrum, hereditas paterna peruenerat, ut solis istis competere accipere contribulem, seu de eadem tribu in virum. Hunc locum Hæretici contra vulgatam inculcant præfettim. Osiader in harm. Euāgelica, & Faius. Sic ergo vertunt Hebraico fonte, quia unusquisque in hereditate tribus patrum suorum adhærebunt filij Israel, & omnis filia hereditans hereditatem de tribu filiorum Israel vni de familia parvis sui erit. est obiectio etiam Hebraizant. & Vvitakeri.

Ex Deuter. cap. 9 v. 3. vbi dicitur, quibus nullus potest ex aduerso resistere, hebraicè per interrogationē profertur. Quis resistet ex aduerso filiorum Hanach? sic in fonte מוי יתעב לבני בני ענק Hebraizantes.

C. 10. v. 18. dat ei victum, hebraicè est להם panē.

Cap. 11. v. 11. aquæ ducuntur irrigue. Hebraicè, & irrigabis eam pedibus tuis והשקית ברגלך.

Cap. 16. obserua mensem nouarum frugum. & verni primum temporis, quæ clausula non est in Hebræo, neque apud 70.

C. 18. v. 10. Nec inuenietur in te, qui lustrat filium tuum, aut filiam ducens per ignem, hæc non erat lustratio solum, sed etiam exustio, vnde in Hebræo habetur, non inueniatur in te, qui transire faciat filium suum per ignem, vnde illud מעביר proprie est transire faciens.

C. 27. v. 25. maledictus, qui dormit cum uxore proximi, hæc maledictio omittitur in Hebræo, & apud 70. Hæc Hebraizantes.

Ex Libris Historialibus.

Iosue c. 5. v. 2. Fac tibi cultros lapideos, in Hebræo est, cultos acutos תרבות צרים.

Ibidem ver. 6. quibus antè iurauerat, ut ostenderet terram lacte, & melle manantem, in Hebræo, ut non ostenderet eis terram lacte, & melle manantem. לבילתי הראותם.

C. 22. v. 11. Quod cum audissent filij Israel, & ad eos certi nuntij detulissent. Hebræa habent solum, & audierunt filij Israel dicere, vbi interpres expositionis officio fungitur. Hebraizantes.

Iudicum 5. v. 11. descendit populus Domini ad portas, & obtinuit Principatum, Hebraizantes.

C. 10. v. 8. [afflictique sunt, & vehemēter oppressi per annos decem, & octo] solum est in Hebræo, & contunderunt, & fregerunt filios Israel in anno ipso.

C. 21. v. 2. Veneruntque omnes ad domum Dei in Silo, in

in Hebræo inuenit populus Bethel בית אל.

Primo Regum c. 3. v. 3. dicitur. *Oculi eius caligauerant, nec poterant videre, lucerna Dei antequam extingueretur.* In Hebræo sensus planior non poterat ad ad videndum, & lucernam Elobim antequam extingueretur.

C. 11. v. 1. Et factum est quasi post mensem, superflua aiunt Hebraizantes, sunt hæc sumpta ex Ioseph: nā iuxta Hebr. sic legitur, & ascendit Nachas Hammonites.

Primo Regum 19. n. 24. vulgata multis seculis habuit cecinit nudus tota die: sed Hebræa legunt cecidit, Vviter.

Secundo Regum c. 6. v. 12. post illa verba propter arcam Dei, non est apponenda clausula, dixitque Dauid, ibo, & reducam arcam cum benedictione in domum meam, quia deest in Hebræo in 70. & Chaldeæ.

Tertio Regum 7. alludere videtur Saius, dum sine citatione, & scriptura dicit, aliquot metreta, adduntur mari magno à Salomone facta, quæ non sunt in archetypo Hebræo.

Et c. 10. v. 14. dicitur, & negotiatores vniuersique scuta vendentes. In Hebræo est, התרים. i. maiores mercatores ex Kimhi, & alijs.

Regum 3. cap. 21. ver. 24. in vulgata sic legitur, si mortuus fuerit Achab in ciuitate comedent eum canes: si mortuus fuerit in agro, comedent eum volucres cali, quibus verbis significatur Achab non fore sepultura mandandum: hoc autem falsum esse patet ex cap. 22. eiusdem libri, in quo aperte sepultura mandatus, Achab significatur, & ab originali Hebræo ista sententia longe diuersa est, sic enim legitur in originali. Qui natus fuerit ex Achab, vel mortuum de Achab in ciuitate comedent canes, &c. quibus verbis significatur, non ipsum sed de eius familia non esse sepeliendos. Hebraizantes.

Secundo Paralipomenon cap. 15. v. 19. dicitur, bellum verò non fuit vsque ad trigessimum quintum annum Regni Asæ, vestigio verò initio capitis sextidecimi sic dicitur. Anno autem 36. regni eius, utroque loco oportet legere vigesimum: nam Baasā anno tertio Regis Asæ regnare capit, solumque regnauit viginti quatuor annis ex 3. Regum cap. 15.

Iob 5. Voca si quis est, qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuere, quem locum deprauatum murmurat Kemnitius apud Andradium ad inuocationem sanctorum comprobendam, & Vviter explicans Kemnitium ait, solum voluisse argumentationem Papistarum refellere, ex vulgata editione, probantium Sanctorum intercessionē, cum scriptura ibi loquatur de fratribus in terra degentibus, & colentibus sanctitatem.

Ex Libro Psalmorum.

EX Psalm. Primo psalmo habetur apprehendite disciplinam, & quod verba Hebræa postulant, osculamini filium, erat vertendum, Calu. Vviter. Hunnius, qui addit non posse ex nostra versione aduersus Arianos, & Iudæos decertari, vnde text. Hebraus habet נשקו בכך nascebatur.

Psalm. 4. in vulgata habetur, filij hominum vsque, quo graui corde, in Hebræo est, filij viri quousque gloriam meam ad ignominiam? בכי איש עד כמה

כבדי לבלמה transulit, inclyti mei, &c. Caluin Vviter. Hunnius.

Psalm. 7. Sagittas suas ordentibus affecit, in vulgata. At in Heb. sagittas suas in ardēres operatus est, ex Hieronym. & consonat Symmachus, ad comburendum operatus est. Sed in Chaldeo non ea vox, ardētibz, sed persecutoribus, habetur quæ sunt longē diuersa. Hunnius.

Psalm. 11. In circuitu impij ambulant secundum altitudinem suam multiplicasti filios hominum, in Hebræo est נרמלות לכני ארם secundum exaltare vilitas filijs hominum Nerum Kulloth libne Adam.

Psalm. 15. multiplicatae sunt infirmitates eorum postea accelerauerunt, ex Hebræo Hieronym. multiplicabuntur idola eorum post tergum sequentium, Hunnius, vnde sic in textu legitur, אחר סהרו ירכו עצבותם.

Psalm. 16. Eripe animam meam ab impio framaeam tuam ab inimicis manus tue Domine, à paucis de terra diuide eos in vita eorum in Hebræo sic est, ait Hunnius, eripe animam meam ab impio gladio tuo à viris, manus tue Domine à viris, qui sunt de mundo: pars illorum in vita illorum, neque est ab inimicis manus tua, & aduertit Eugubinus, sed totus versus est, במתים יד יהוה mimethim indecha adonai, i. à mortuis tuæ manus tue Domine à mortuis, nec in fonte est דיא, מפרסו diuide eos, sed chelcam חלקם idest diuisio eorum.

Psalm. 21. Deus meus clamabo per diem, & non exaudies, & nocte, & non ad insipientiam mihi. In Hebræo est, & non est silentium mihi, ולא דומיה לי, idem Vviter.

Psalm. 24. Firmamentum est Dominus timentibus eum, est in vulgata, castigauit eam versionem Hieronym. secretū Dominus timentibus eum, כוד יהוה ליראין, idem.

Psalm. 28. vitiosam clamat nostram versionem, Hunnius, vbi legit, & cōminuet eas tanquam vitulum libani, & dilectus quemadmodum filius unicornium, cum legendum ex Hebræo dicat, exilire eas facies, בשריון sicut vitulum Libanum, & siron, כשריון sicut vitulum unicornium.

Psalm. 24. Quoniam ira in indignatione eius, in Hebræo habetur, quoniam momentum in ira eius, כירגע באפו. Idem.

Psalm. 31. Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina, in vulgata. Ad verbum vero in Hebræo, succus meus sine humore, & viror meus versus est in siccitates æstiuas. Caluinus, & addunt Vviter, & Hunnius interpretem nostrum reprehendendū, quod non de Hebræo, sed de Græco transulit, & eodem psalmo, In chamo, & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te, legendum dicit Caluinus in lupato, & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Sic ergo habent Hebræa נהפך לשדי בחרב ניקיע.

Psalm. 43. imminuta est, & obscura vulgata cum dicit, immet Angelus Domini in circuitu, &c. cum sit dicendum הכה castrametatur pro immet. Ibidem dicitur, mors peccatorum pessima, rectius ex Hebræo Hieronymus, interficiet impium malitia. דעה המותח רשע Hunnius.

Psalm. 34. Superuacue exprobauerunt animam meam, in vulgata legitur, Sed hunc locum, ait Hunnius, à corruptela vindicauit Hieronymus legens, sine causa foderunt.

Loderunt anima mea. חֲנַם חֲפָרוֹ לְנַפְשִׁי.

Psal. 37. habetur. *Quoniam lumbi mei repleti sunt illusionibus.* Calvinus deridet hanc versionem, nam in Hebræo dicitur כְּקֵלָה idest combustione. Vvita-kerus per illusiones intelligit morbos, vt David significet renes suos grauissimo, acerbissimoque morbo repletos esse.

Psal. 43. *Non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à vita tua.* sensus enim ibi inuertitur, & Deo tribuitur quasi semitas populi à sua vita declinarit quod Dauidi præter meritum affingitur, vnde Hebræa sic habent, וְחַטְאֵם אֲשֶׁרֶנּוּ מִנִּי אֲרָחַךְ, idest, & declinavit pes noster de tua semita.

Psal. 47. *Circumdate Syon, & complectimini eam, narrate in turribus eius,* habetur in vulgata. Clamat Hunnius [sensus obtenebratus est vitiosa translationis fuligine, cum legendum sit, *circumdate Syon, & circumite eam, numerate turres eius*] ex Hebræo סִפְרוּ מִגְדְּלֶיהָ. Hunnius.

Psal. 53. *auerte mala inimicis meis,* legit vulgata, at Hieronymus eam correxit. reddet malum insidiatoribus meis יְשׁוּב חֲרַע לְשָׂרָרִי idem.

Psal. 54. *diuisi sunt ab ira vultus eius,* & appropinquauit cor illius, in vulgata. In Hebræo est (& sic legit Symmachus ex Hebræo) leniora butyro ora eorum, & cor eorum pugnat. Hunnius.

Psal. 57. *Sicut cera, quæ fluit auferentur; supercecidit ignis, & non viderunt solem.* in vulgata. In Hebræo habetur כִּמוֹ שֶׁבֶלֶל חֲמַם. Sicut limax, qui dissoluitur, & liquefit, & corrumpitur euanescent, &c. Hunnius ibidem dicitur כַּפֶּל אִשָּׁת abortiuum mulieris, at vulgata dissonat habendo, *supercecidit ignis.*

Psal. 60. *Permanet in æternum in conspectu Dei, misericordiam, & veritatem eius quis requireret,* habetur in vulgata, vertendum erat, ait Hunnius cum Hierony. misericordia, & veritas seruabunt eum, &c. חֶסֶד וְאֱמֶת מִן יִצְרָחֶךָ.

Psal. 61. *Veruntamen pretium meum cogitauerunt repellere, cucurri in siti.* Hebræa habet. voluerunt mendacium, aut compleuerunt sibi in mendacio. Hunnius, vnde sic legitur יָצָו כֹּזֵן amplius alij verterunt, cucurrerunt in siti. 70. interpretes verò, cucurri in siti, Hunnius.

Psal. 67. *Qui habitare fecit vnus moris in domo יִחִיד יִכְיָהוּ* vertendum erat solitarios, ex Hebræo, ait Calvinus. Item. *Similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris,* vertendum ex Hebræo צִחִיָּהוּ in siticulosio loco, ait Calvinus. Ibidem dicitur. *Rex virtutum dilecti di eſti & speciei domus diuidere spolia.* Si dormitatis inter medios clericos pennæ columbæ de argentate, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Calvinus contendit sic legendum, Reges exercituum fugerunt, fugerunt, & habitatrices domus diuſerunt spolia. Si dormitatis inter medias ollas, eritis sicut pennæ columbæ, quæ tecta est argento, & cuius alæ tectæ sunt flauo auro.

Psal. 71. *Erit firmamentum in terra in summis montium* vulgata, Hunnius clamat, vt vertamus, & erit pægillus frumenti in terra in summitate montium, nam in Hebræo est, יִהְיֶה פֶסֶת כֶּבֶד.

Psal. 72. *Quia non est respectus mortis eorum, & firmamentum in plaga eorum,* in vulgata, at Hebræicus textus habet, non sunt vincula mortis eorum, & firma sunt palatia eorum. Hunnius, nam in Hebræo

כִּי אֵין חֲצָבוֹת לְמוֹתָם.

Psal. 75. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquæ cogitationum diem festum agent tibi,* vulgata sed vertit Symmachus. Ira hominis confitebitur, reliquæ iræ cinctæ ex Hebræo הֵמָּת תַּחֲגֹר כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֵר שָׂאֲרֵיתָ.

Psal. 76. *Manibus meis nocte contra eum, & non sum deceptus,* vulgata. Ponendum erat, ait Hunnius manus mea nocte extenditur, & non quiescit, aut non se remisit יִרְיֶה לִּי לַיְלָה וְלֹא תַפּוֹן.

Psal. 83. *Quoniam misericordiam, & veritatem diligit Deus* vulgata Hebr. verò. Quoniam sol, & scutum Deus כִּי שֶׁמֶשׁ וּמִנִּי יְהוָה אֱלֹהִים.

Psal. 86. *Sicut latantium omnium habitatio est in te,* vulgata. Ex Hebræo Hierony. sic vertit, & cantabunt quasi in choris omnes fortes mei in te, Hunnius. Hebræa habent וְשָׂרִים כְּהַלְלִים לְמַעַנִי בְךָ.

Psal. 88. *memorare, quæ mea substantia,* vulgata. In Hebræo, memento mei, quod su tempus meum. Hunnius וְזָכַר אֲנִי מִהֶחֱלִיל.

Psal. 89. Obijcit Vvita-kerus, quod vbi habemus ne conuerſas hominem in humilitatem, Hebræi fontes legunt, conuerſis hominem ad contritionem, & vbi vulgata legit, posuisti seculum nostrum in illuminatione vultus tui, ipsi fontes legunt, posuisti secula nostra in lumine faciei tuæ, & iterum vbi legimus, quoniam superuenit mansuetudo, & corripientur. Hieronymus ex Hebræo vertit. Quoniam t. ansiuimus, & auoluimus.

Psal. 91. *bene patientes erunt, vt annuncient.* vulgata. Ex Heb. וְרַעְנָנִים verhananim aptius pingues & virides, & frondentes, Hunnius, & hunc locum, tanquam male versum reprehendit Lindanus ex Patribus lib. de optimo genere interpretandi, vt supra dictum est.

Psal. 106. *suscepit eos de via iniquitatis eorum,* in Hebræo est אֱוִלִים מֵרָדָךְ idest stulti, propter viâ sceleris sui, supple humiliati sunt. idem Hunnius.

Psal. 107. *mibi alienigenæ amici facti sunt,* vulgata in Hebræo, super Thibisti monabo אתִּירְעֶע Hunnius. vnde Montanus vertit tarantarizo.

Psal. 108. *Deus laudem meam ne tacueris,* vertendum erat, ait Hunnius ex Hebræo אֱוִלָּה יְהוָה לְהִלְלִי Deus laudis meæ ne tacueris. Ibidem, caro mea immutata est propter oleum. Hieronym. vertit, caro mea immutata est absque oleo. משֶׁכֶּן. Hunnius.

Psal. 109. *illud tecum principium in die virtutis tuæ, &c.* in Hebr. legitur עִמָּךְ וְזָכַרְתָּ בְּיוֹם הִלָּךְ populus tuus spontaneus in die victorie tuæ, in ornatu sancto. Hunnius. Præterquam quod male versum est, principium cum potius legendum esset principatus.

Psal. 119. *sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus defolatoris* vertendum, clamat Hunnius, cum carbonibus iuniperorum à voce Hebræa רֶהֱמִים.

Psal. 125. *in conuerſendo Dominus captiuitatem Syon, facti sumus sicut consolati,* vertendum erat, facti sumus sicut somniantes, ex Hebræo בְּחִלְמִים Hunnius.

Psal. 128. *supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam.* In Hebræo. super dorsum meum arabant arantes, longos ducebant sulcos suos. הֲרָשִׁים הָאֲרִיבִי לְמַעֲנֹתָם.

Psal. 134. *Quia iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis deprecabitur,* melius ex Hebræo Hieronymus in seruis suis erit placabilis יִתְנַחֵם seu ignosce.

Psal.

Psalm. 138. *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus, ex Hebræo vertedū erat, & mihi quam pretiosæ sunt cogitationes tue Deus.* וְלִי מִה יְקָר רַעֲיָךְ. quā inualluit earum summa.

Psalm. 150. *Laudate Dominum in sanctis eius. Legendum in sanctuario eius, dicit Hunnius, vel in sanctitate eius בְּקִרְיָתוֹ cum hac temeritate sigillans suā incertam dicendo. [Hinc asini Romanenses inuocationem sanctorum moliti sunt adstruere.] Hec impij.*

Ex libris Sapientialibus.

IN Parab. Salomonis cap. 1. sic dicitur in vulgata. Parabole Salomonis. & c. ad sciendum sapientiam, & c. & suscipiendam eruditionem, doctrinæ iustitiam, & iudicium, & aequitatem, sed apud 70. sic dicitur: & suscipiendum versutias sermonum, & intelligendam iustitiam, & iudicium dirigendum, quomodo etiam referuntur à Hieronymo in Ezech. c. 18.

Prou. 18. in latina vulgata dicitur. Frater qui adiunatur à fratre quasi ciuitas firma, in Hebræo oppositum legimus. Frater offensus à fratre aut perfidia desertus, magis quam ciuitas fortis. alij legunt. frater rebellans prae ciuitate forti. אֶחָד נִפְשָׁע מִקְרִיתֵינוּ.

Prou. 16. multis annis lectum est. Lapidēs seculi, cum legendum esset lapides sacculi. Hunnius.

Ecclesiastes primo dicitur. peruersi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus. in Hebræo autem codice legimus. Peruersum non poterit adornari, seu dirigi, & imminutio, seu defectus non potest numerari, & sic legit Olimpiodorus, vnde Hieronymiana versio ipsa impropria est, & angusta. Nam quod Hebræus dicit latè, peruersum, quod extenditur ad omnem rem, personam, & actionem corruptam Hieronymus ad personas restrinxit in vulgata. verba fontis sunt. מַעוֹת לֹא יִכָּל לְתַקֵּן לֹא יִכָּל לְהִמְכֹּת וְחִסְרוֹן.

Cap. 18. dicitur, sunt iusti, atque sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo. Vtrum amore, an odio dignus sit, & tamen in secundo membro huius sententiæ maxima varietas est. nam Hebræa sic habent etiam amorem, & odium non est sciens homo. אֵין יָדוּעַ נִמְהָרָא בִּסְוָא. & Græca similiter & insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo, vnde quod hi legunt rectius, passiuè redditum est ab interprete vulgato. Quod verò sequitur in vulgata, sed omnia in futurum seruantur incerta, in Hebræo legitur omnia ante faciem eorum כָּל לִפְנֵיהֶם. vbi videtur, quod vulgatus hoc loco verba, nec numerauit, nec expendit, ait Vviterus.

In Canticis Canticorum cap. 1. osculetur me osculo oris sui, & tamē in Hebræo dicitur ab osculis oris sui. מִן שִׁיקוֹת פִּיהוּ.

Ibidem in Hebræo solum habetur, trahē me post te, cur emus: at in vulgata additur, in odorem vnguentorum tuorum. cap. 2. similis esto dilectæ mi capre, & hinnuloque ceruorum super montes Bethel cum tamen in originale habeatur Bether. בֵּתֵר.

Ecclesiastici 16. sic dicitur. omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum. Kemaitius dicit nomen meriti non haberi in Græco, imo sic esse transferendum ait Vviterus. omni elemosina fac locum: unusquisque enim secundum opera sua inueniet. כָּל עֲלֵמָהוּסָהוּ מִן מַעֲשָׂיו יִמְצָא.

ἡσος γὰρ κατὰ ἔργα αὐτὰ εὑρίσκει.

Cap. 21. diu lectum est, ego quasi flumini Dorix, quis autem ille fluius sit, ait Vviterus ignoratur.

Cap. 45. scriptum est, dedit illi cor ad præcepta cum legendum sit coram, cum in Græco habeatur. κατὰ πρόσωπον.

Ex libro Sapientiæ cap. 12. ubi legitur. eum qui non debet puniri condemnans, aliter lectum est. videlicet αὐτὸν τὸν μὴ οὐκ ὀντα καὶ ἀδικῶν κατὰ δίκην ἐλλοτρίον ἡγέμενος τῆς σῆς δυνάμεως. idest ipsum, qui non debet puniri condemnare, exterum existimans à sua virtute.

Ex libris Prophetalibus.

EX libris Prophet. 1. ex Esai. cap. 1. vbi in vulgata habetur, ut ambularetis in arvis meis. Hieronymus sic vertit ex Heb. חָצַרְתֶּם חֲצֵי חֲצֵי calcare aruum meum non apponitis, & sic est in commentarijs Hieronymi, & iterum cum fuerit veluti querens. Hieronymus vertit. erunt quasi therebintus. Hebræo autem consonantior est Hieron. interpretatio, nā habetur. חֲצֵי חֲצֵי.

Esai. 9. vbi dicitur. vocabitur nomen eius admirabilis, vbi legendum ex Hebræo. וְיִקְרָא, idest vocabitur.

Hierem. 23. Et hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster, in Hebræo est. יְמִינִי, vocabitur. Vviterus, lunius, & communiter.

Cap. 52. vulgata lectio sic habet, iste est populus, quem transtulit Nabuchodonosor in anno 7. Iudeorum tria millia, & viginti tres: & tamen 4. Regum. c. 24. decem Iudeorum milia cum Iechonia dicuntur esse translata.

Ioel. 2. dicitur prestabilis super malitia: cum tamen in Hebræo non sit vox illa, prestabilis, & malum, culpæ usurpatum sit ab interprete pro malo pœnæ. Hunnius.

Ex nouo testamento.

I Actabundus Vvita, apud Regin. in reprehensione pag. 399. ait 600. esse loca, in quibus contra fidē Græcorum, & perpetuum eorundem consensum, errores latinæ translationis, ait, sunt à nobis retēti, vt refert Reginaldus in repreh. Vviterus. pag. 399. aitque se ē multis pauca elegisse, & si omnia consecrari vellet integrum volumen facturum. ne ergo, in actum quid prætereat, potiora proponuntur, vt etiam si dato, & non concessio ex 600. demas 500. quos omnes fingit, in reliquo numero arguatur etiam, vt dicit Reginaldus, multorum mendaciorū. Alij similiter multa inania obijciunt ex Erasmo, Valla, & alijs Græcissantibus.

Ex Matthæo.

Cap. 1. translatio vulgata habet, Ecce virgo in utero habebit, vertendum erat. Ecce virgo erit prægnans. Erasmus.

Cap. 2. cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudeæ habet vulgata. legendum vero est. in Bethleem Iudeæ. τῆς Ἰουδαίας.

Matt. 3. habetur in vulgata, penitentiam agite appropinquabit regnum cælorum, legendum vero. Peniteat vos, appropinquauit enim regnum cælorum. Erasmus.

Erasmus, quem ex parte sequitur Vvitakerus spolijs Erasmusonustus.

Cap. 4. vetus translatio habet, *Demoniacos, & lunaticos* pro *syderatos*, sic Græcè καὶ σεληνιαζόμενοι. Erasmus.

Cap. 5. vulgata habet, *Nō mœcaberis*, at interpres non adulterabis ἐμοὶ χεύσεις.

Matt. 6. *Orantes autem nolite multum loqui* dicitur in vulgata. Græcè dicitur βαρτολογησῆτε.

At aliud est multum loqui, aliud *Bortologia*, quæ eorundem scilicet verborum molesta est importunaque repetitio.

Ibidem imperitè, ait Castalio, interpres transtulit, panem nostrum *super substantialem* da nobis hodie, cum idem apud Lucam verterit *quotidianum*, & Hypocritia repetitio est. in Græco autem textu est τὸν ἐπιούριον. idem ante Castilionem Erasmus.

Cap. 7. in vulgata dicitur, *quam angusta porta, & arcta via, &c.* ex Græco vertendum erat. quoniam angusta porta, unde legit interpres ὅτι. Vvit.

Cap. 8. *Ascendite eo in nauicula* in vulgata. Interpres, cum esset ingressus nauim. τὸ πλεόν. Erasmus.

Cap. 9. *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores* mutila sententia apud latinos, clamat Keminitius, cū desit particula. *ad poenitentiam*, quæ in Græco habetur.

Ibidem *Videntes autem turba timuerunt* in latino positum est, pro *admirata sunt*, cum in Græco sit θαύμασαν. Vvitakerus.

Cap. 10. vulgata habet, *& nurum aduersus socrum suum*, græcè est καὶ νόμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, & sponfam aduersus focrum suam. Erasmus.

Cap. 11. *Iugum enim meum suauē est*, vulgata. Interpres iugum enim meum χρηρὸς commodum est.

Cap. 12. *Hic est filius meus dilectus ἀγαπητός* vertendū erat *carissimus*, & illud, in quo mihi bene complacui eis ἐν οὐδ' ὀκνησεν vertendum erat, in quo bonam de mēso habeo opinionem.

Cap. 13. *Scriba doctus in regno cælorum*, vulgata, at vertendum erat in regnum cælorum. Maldon.

Cap. 14. *Misitque, & decollauit Ioannem in carcere.* Interpres Græcus, & missis carnificibus decapitauit Ioannem in carcere. Erasmus.

Cap. 15. v. 8. in vulgata habetur. *Populus hic labijs me honorat*, cum ex Græco legatur tota hæc sententia. appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat. ἐγγίξοι μοι ὁ λαὸς ὅτος τὸ σῶματι αὐτῶν καὶ τῆς χεῖρος με τιμᾷ.

Cap. 16. *Intuemini, & caute* vulgata, interpres ὁρᾶτε videte. aliud autem est intueri, aliud videre.

Cap. 17. *facta sunt alba sicut nix*, vulgata. Interpres sicut lux ὡς τὸ φῶς.

Cap. 18. & tenens suffocabat, ait, vulgata: sed interpres iniecit illi manu obtorto collo trahabat, id enim est hoc loco, κρατῆσας ἐπιειγε.

Cap. 19. v. 17. in vulgata est. *Quid me interrogas de bono? vnus est bonus Deus.* in Græcis, & emendatissimis codicibus legitur *cur me dicis bonum? nullus est bonus, nisi vnus Deus.* τί με λέγεις ἀγαθόν, ἐὰν ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. Vvitaker.

Cap. 20. v. 9. *acceperunt singulos denarios pro singuli denarium* ἐλάβον ἀνὰ δηνάριον. hæc Vvitakerus.

Cap. 21. v. 30. *eo Domine.* legendum. *ego Domine* ἐγὼ κύριε. Vvitak. eodem cap. 22. *Neque nubet neque*

nubentur. vulgata. Incongruè vertitur, quia nubere, feminarum est.

Cap. 23. *Dilatant enim fimbrias*, vulg. legendum. vero dilatant autem δὲ interpres autem legit γὰρ.

Cap. 24. v. 6. *opinionēs præliorum pro auditions* αἰσῶς πολέμων. Vvitaker.

Cap. 26. v. 61. interpres transtulit, & post triduum readificare illud, vertendum erat ex Græco διατριβὴν ἡμέραν per triduum. Et v. 71. ibidem exeunte illo tanuā pro exeunte in vestibulum. εἰς τὴν πυλῶνα. Vvitak.

Cap. 28. v. 2. *reuoluit lapidem*, in Græco additur ab ostio. ἀπὸ τῆς θύρας. Vvita.

Ex Marco.

EX Marco. Marci 3. dicitur. in vulgata *reus eris æterni delicti pro æterni iudicii* αἰωνίου κρίσεως. Vvitaker.

Marci 14. *ubi est refectio mea*, pro, *ubi est diuersarium* κατάλυμα. Vvita.

Cap. 5. adhuc eo loquente veniunt nuncii ad Archi-synagogum, in Græco fonte est ab Archi-synagogo. ἀπὸ ἀρχισυναγωγῆς, id est ab ipsius ædibus. Hunnius.

Ex Luca.

EX Luca cap. 1. *Aue gratia plena pro gratiosa*, sic enim est in Græco. κεχαριτωμένη. Vvitak.

In 2. *puer crescebat, & confortabatur, deest spiritus* πνεύματι. Vvita.

In 3. v. 13. *non facere, pro non exigere, faciatis, exigatis.* πράττειν. Vvita.

In cap. 6. *ipsi repleti sunt insipientia pro amentia* ἀνολας. Vvita.

In cap. 11. v. 53. *os eius opprimere de multis.* pro eum urgere de multis ἀποσπαρατίζειν. Vvit.

In cap. 10. post hæc designauit Dominus, & alios 72 in Græco est 70. ἑβδομήκοντα. Vvit.

In cap. 15. *euertit domum* pro euertit domum σαρκοῖς hunc locum etiam Rex Iacobus Angliæ urget.

Ibidē v. 14. *postquam omnia consummasset* pro consumpsisset. διαπαντῶτος.

Luc. 16. *Mortuus est autem, & diues, & sepultus est in inferno, eleuans autem oculos pro mortuus est etiam diues, & sepultus est, & in inferno eleuans oculos.* καὶ ἐτάφη, καὶ ἐν τῷ ᾧ ἐπαύσατο. Vvit.

Luc. 19. *Omnis populus suspensus erat audiens, pro populus omnis ἐξέκρεματο* pendeat cum eum audiret hæc Vvitaker. & Luca.

Ex Ioanne.

EX Ioanne. *vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, & veritatis. Plenus gratiæ, & veritatis*, nempe Ioānes, &c. sic pūctuat Erasmus.

Cap. 9. *persequabantur Iudæi Iesum. desunt, & studebant eum interficere.*

Cap. 12. *adhuc modicum lumē in vobis*, pro adhuc, paruo tempore lumen est vobis scum.

Cap. 21. *Sic enim volo manere donec veniam, quid ad te? pro si eum volo manere* ἕως αὐτὸν δεῖλω μένειν. Vvitaker.

Hunnius obijcit Ioannis cap. 1. *ubi habetur. hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioānes baptizans.*

baptizans. Bethania nō erat trans Iordanem, neque illic baptizavit Ioannes, sed in Bethabara, sicut habet Græci codices.

Idem obijcit cap. 5. Ioannis, ubi dicitur, est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Betsaida. Betsaida Græcè est Bethesda. Betsaida enim est oppidum Galileæ patria Andreæ, & Petri.

Ex actis Apostolorum.

EX Actis Apostolorum. Act. 2. v. 42. & communicatione fractionis panis. pro, & communicatione, & fractione panis. ἡ τῇ κλάσει τῆς ἄρτης.

Cap. 10. v. 30. usque in hanc horam orans eram horanona. pro usque ad hanc horam eram ieiunans, & horanona precabar.

Ibidem versic. 31. ea verba, qui cum adfuerit loque-
tur tibi, desunt in interprete.

Cap. 12. Calcea te caligas tuas, pro subliga sandalia tua ὑπόδησαι τὰ σαρδάλια σου.

Cap. 16. ubi videbatur oratio esse. pro, ubi solebat oratio esse. ἐνομίζετο προσεοχέιναι.

Cap. 18. Inhabat verbo Paulus pro astringebatur spiritu Paulus συνέχετο πνεύματι.

Ibidem v. 16. minauit eos à tribunali [pro abegit eos à tribunali.] ἀπήλασεν.

Ibidem v. 21. oportet omnino me festum, quod in-
stat agere Hierosolymis. desunt in latino.

Cap. 19. v. ultimo. cum nullus obnoxius sit pro cum
causa nulla sit. μηδὲν ἐστὶν ὑπάρχοντος.

Cap. 22. dicitur. Vir secundum legem pro vir pius
secundum legem ἀνὴρ εὐσεβής.

Cap. 24. Deferuo patri Deo meo pro deferuo patri
Deo λατρεύω τῷ πατρί τῷ θεῷ.

Cap. 27. ut custodias occiderent pro ut vinclos oc-
ciderent. ἵνα τὲς δεσμώτας ἀποκτείνωσι.

Addit Iunius loc. cap. 16. ubi dicitur. discipulus qui-
dam erat ibi nomine Timotheus filius mulieris viduæ
fidelis. in Græco est filius mulieris cuiusdam Iudeæ
fidelis, ὅς γινώσκος τινος Ἰουδαίας πιστῆς.

Ex epistolis S. Pauli Pet. Io. Apoc.

EX epistola ad Rom. cap. 2. num. 3. ubi legimus
quod iudicas. legendum clamaſt qui iudicas
iudicas ἀκρίβως. Vvita.

Cap. 5. v. 6. Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi
essemus, &c. Græci legunt, ut Christus enim cum ad-
huc infirmi essemus. ἔτι γὰρ Χρῖστος ὄντων.

Cap. 7. quis liberabit me de corpore mortis huius?
gratia Dei per Iesum Christum, cum legatur in Græco
εὐχαριστῶ τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χρῖστου, idest. gratias ago Deo
per Iesum Christum. Vvita.

Cap. 8. v. 18. existimo, quod nō sunt condignæ passio-
nes. In Græco pro existimo habetur certo statuo
λογίζομαι. Erasmi. & Vvita.

Cap. 14. Unusquisque in suo sensu abundet. In Græ-
co. unusquisque in animo suo plenè certus est. ἕκαστος
ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροπρεπὲς ἔστω. Vvita.

Cap. 16. Salutate Epeneium dilectum mihi, qui est
primitivus Asiae in Christo pro Asia legunt multi
Græci codices. Αἰθαία ἀχέας. Hunnius.

Ex primo ad Corinth. 3. ministri eius, cui credidi-
stis, habetur in vulgata, & tamen in Græco dicitur.

per quos credidistis. ἃ ὧν ἐπιστεύσατε.

Cap. 6. v. ult. post illa verba vulgata portate Deum
in corpore vestro, desiderantur illa verba, & in spiritu
vestro, quæ sunt Dei, quæ tamen verba habentur in
codicibus Græcis.

Cap. 9. v. 22. in vulgata legitur, ut omnes saluos fa-
cerem, & tamen in Græco habetur, ut omnino aliquos
saluos facerem. ἵνα πάντας τινὰς σώσω.

Cap. 15. v. 34. ad reuerentiam vobis loquor, & tamē
legendum est, loquor ut vobis pudorem incutiam πρὸς
ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω.

Et num. 51. in vulgata est, omnes quidem resurge-
mus, sed non omnes immutabimur, & in Græco est. nō
omnes dormiemus, sed omnes immutabimur πάντες μὲν
& κοιμησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλάξομεθα.

Similiter v. 54. desunt illa verba. cum corruptibile
hoc induet incorruptibilitatem, quæ tamen habentur
in Græco, & nu. 55. ubi habet vulgatus, ubi est mors
stimulus tuus. Græcus habet. ubi est inferne victoria.
τῷ σὺ δὲ τὸ νίκης.

1. Corin. 11. ab Hunnio obijcit, nam ubi legi-
mus, nam & oportet hæreses esse, ut & qui probati sūt.
manifesti fiant in vobis. legendum est cum omnibus
Græcis codicibus: nam oportet hæreses esse in vobis.
δὲ γὰρ & ἐν ὑμῖν αἱρέσεις.

2. Corin. 1. ubi legimus. ut ex multorum personis,
eius quæ in nobis est donationis per multos gratiæ
agantur pro nobis. cum tamen aliter Græci legant,
ut donum ex multis personis in nos collatum per mul-
tos celebrentur gratiarū actiones pro nobis. ἵνα ἐκ πολλῶν
προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχα-
ριστῶν ὑπὲρ ἡμῶν.

Cap. 12. num. 11. Factus sum insipiens dicitur in vul-
gata, & deest particula illa, in gloriando. καυχώμενος.

Ad Galatas cap. 3. dicitur, lex pedagogs noster fuit
in Christo. in Græco dicitur, εἰς Χριστόν. idest in Chri-
stum.

Secundus locus cap. 4. bonum emulamini in bono
semper. in Græco vero habetur bonum emulari in bo-
no semper καλὸν τὸ ζηλεῖν ἐν καλῷ πάντοτε.

Ibidem in fine, illa verba. Quia libertate Christus
nos liberavit. potius pertinent ad initium cap. sequē-
tis. in libertate, qua Christus nos liberavit state. τῇ ἐλευ-
θερίᾳ ἣ Χρῖστος ἡμᾶς ἠλωθέρωσε στήκετε.

Ad Ephesios 1. dicitur. ipsum dedit caput supra
omnem Ecclesiam legunt Græci super omnia ipsi Ec-
clesiæ. ὑπὲρ πάντα τὴν ἐκκλησίαν.

Cap. 2. v. 10. creati in Christo Iesu in operibus bonis,
cum legendum sit, ad opera bona ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς.

Coloss. 2. chirographum decreti. legendum volunt
in decretis τοῖς διατάγμασιν.

2. Thessalon. 2. quod elegerit vos Deus primitias in
salutem pro ab initio ad salutem ἀπαρχὴς.

1. Timot. 6. v. 5. deest. secede ab eis, qui eiusmodi
sunt, quæ tamen habentur expressè in textu Græco.
ἀφίστα ἀπὸ τῶν τοιούτων.

2. Timot. 2. v. 4. illud, ut ei placeat, cui se probavit,
legendum est, ut ei placeat a quo delectus est miles,
prout in Græco codice habetur expresse ἵνα τῷ στρα-
τολογίσαντι ἀρέσῃ.

In epist. ad Philom. num. 9. illud, cum sis talis, ut
Paulus senex, reddendum erat, cum sim talis, Paulus
senex, nam illud γῆρας ὧν refertur ad Philemonē,
non Paulum, Erasmi, & Vvita kerus.

Hebr. 1. in illo versu. purgationem peccatorum fa-
ciens, deest, per se ipsum δι' εαυτῆ.

Et

Et cap. 3. illud, quanto ampliore honorem habet domus, vertendum erat pro quanto ampliore habet quam domus, is, qui construxit illam, τὸ οἶκος ὁ κατασκευαστὴς αὐτῆς.

Hebr. 12. ergo adulteri, & non filii estis, vertendum erat spurij νόθοι, vel adulterini. Et illud in eodem, cap. v. 18. accensibilem ignem vertendum erat, incensum ignem κακαρμεύω πυρ.

In epistola Iacobi cap. i. scitis fratres dilectissimi, vertendum erat. Itaque fratres mei dilectissimi. ἔσθε ἀδελφοί μου ἀγαπῆστοι.

Prima Pet. 1. Secundum præscientiam Dei Patris in sanctificatione spiritus, habet Græcus. vulgata verò, in sanctificatione iterum, in quo exultabitis habet, vulgatus, Græca vero ἀγαλλιάσθαι exultatis, item si oportet contristari in variis tentationibus, alij propter Græcum participium λυπηθέντες, legunt contristati, in variis experimentis. Item vulgatus habet, in quem nunc quoque non videntes creditis, in Græco deest verbum, creditis, nec est in Syriaco. Ibidem, in quem de siderant Angeli prospicere. Græcè est εἰς ἃ in quæ mysteria scilicet interpretes vero legit εἰς ἃ Græcissantes.

Et in ep. eadem c. 2. vulgatus legit. Si tamen gustastis, quoniam dulcis est Dominus. verbum Χριστός ait, Erasmus, vertendum quoniam benignus.

Ibidem, vobis quidem credentibus honor: legendū, ait Erasmus, vobis igitur pretiosus, τιμὴν pretiosum significat.

Petr. 1. 2. Superedificamini domos spirituales, vertendum erat, domus spiritualis, οἶκος πνευματικός. Erasmus carpens interpretem, quod scriptum esset in aliquibus [domos spirituales.]

Et v. 23. tradebat autem iudicanti se iniuste, pro iudicanti iuste. sic enim est in Græco codice, τὸ ἀνίστηναι δίκαιος.

1. Pet. 3. v. 18. ut nos offeret mortificatos quidē carne, viuificatos autem spiritu, ut legunt etiam Bedæ & Latini innumeri, vertendum erat (obijcit Hunius) mortificatus σαρκατικῶς quidem carne, viuificatus ζωογονηθεὶς autem spiritu. Et eodem cap. v. 19. in quo, & his, qui in carcere erant spiritu predicauit, ut in Græco πνευματικῶς vertendum erat. spiritibus in carcere existentibus.

1. Pet. 4. v. 14. desunt illa verba, quod ad illos quidem attinet blasphematur, quod ad vos autem glorificatur, & sunt in tex. Græco. Vult.

2. Petri 1. vbi dicitur, satagite, ut per bona vestra opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis, particula illa (ait Hunnius) per bona opera non reperitur in textu Græco.

2. Petri 1. u. 16. indoctas fabulas secuti. legendum erat. doctas σοφοῦς μένους fabulas secuti Item Christi virtutem, & præscientiam, habet vulgata, cū sit legendum. Christi virtutem, & præsentiam παρουσίαν. Vultaker.

1. Ioannis 5. num. 17. est peccatum ad mortem, pro est peccatum non ad mortem καὶ ἐστὶν ἀμαρτία ἢ πρὸς θάνατον.

Epist. 3. u. 4. maiorem horum non habeo gratiam, pro gaudium, sic enim est in Græco. χαρὰν.

Iudæ uers. 5. scientes semel omnia, legendum erat, qui semel hoc feceratis εἰς ὅτι τὰς ἀπαχ τὸ το.

Apocal. c. 2. u. 14. legitur in vulgata [edere, & fornicari] pro edere, quæ idolis immolantur, & fornicari. φαγεῖν εἰδωλόθυτα.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo autoritas Ecclesiæ. Quia Ecclesia, quæ approbat, est columna, & firmamentum ueritatis: ergo, necesse est, ut inconcussa ueritatis sit, unumque ex præcipuis mediis id, quo dogmata tuetur, & fulcit. Sed hac uulgata longo sæculo rum usu, & in Concilijs dogmata definiuit, hæreses profligauit: ergo, &c.

Dices probari auctoritatem solum quantum attinet ad fidem, uel mores. Contra primo, quia periret efficacia arguendi contra hæreses. semper enim de quacumque sententia scripturæ prolata ab Ecclesia, posset ab hereticis moueri, an hoc, quod habetur in uulgata pertineat ad fidem, uel bonos mores, nec ne.

Præterea ad fidem pertinent, non solum mysteria illa, quæ continentur in scriptura, sed etiam (licet indirecte) omnia etiam minutiora, quæ ad historiam pertinent, ut quod Tobias canem habuerit, ut qui hoc neget hereticus iudicetur, quia uirtutem dicit scripturam esse falsam, ut dicit S. To. l. p. q. 32. art. 4. unde S. Aug. epist. 86. & 87. ad Hier. sic dicit. Si admissa fuerint ad scripturas sacras, uel officiosa mendacia, quod in eis remanebit auctoritatis? quæ tandem de scripturis illis sententia profertur, cuius pondere contentiose falsitatis obruatur improbitas? ergo pari ratione uersio scripturæ, quæ authentica nuncupatur, non solum erit authentica in ijs, quæ pertinent ad firmanda dogmata, & mores, sed etiam, quæ pertinent ad historias, &c. & sicut corrueret auctoritas scriptoris canonici ex mente Augustini si quantumuis minimum erratum in scriptore sacro reperiretur, ita pari ratione uersionis auctoritas corrueret, si uel leuissimus error ab interprete commissus deprehenderetur.

Confirmatur primo, quia dum uulgata authentica definitur absolute absque restrictione, loci originalis est habenda, & ex se fidem facit (alias non esset authentica) ergo nedum in hac, uel illa parte erit authentica, sed in omnibus locis iam emendatis, & correctis ab Ecclesia, iisdemque per eandem collatis ad originalia, & in alijs per eandem restituendis (nec enim omnia librorum uitio introfusa emendata sunt, ut dicitur) at quomodo scriptura authentica foret, si pars aliqua esset falsa, uel suspecta? ergo.

Dices. In publicis scripturis, si falsitas contingat circa substantia, ut quia est omnia indictio, uel dies, totum corrumpit, ut habetur in cap. inter, de fide instrumentorum. Similiter si sit circa substantia negotii, uel eius circumstantias, loci, temporis, &c. sed si sit circa accidentalia, uel id, quod non facit ad negotium non reddit scripturam illam non authenticam: ergo à pari ratione si falsitas esset circa substantia in scripturis, uel in editionibus, nempe circa fidem, uel bonos mores, & huiusmodi, tunc corrueret instrumentum, cæterum si sit circa accidentalia, uel quod ad negotium non facit, nullo modo auctoritas scripturæ iacturam aliquam patitur.

Contra. quia omnis falsitas in scripturis esset essentialis, & substantialis, & nulla accidentalis. omnia enim

dissolutionis vinculorum, vbi alij terminum, ad quē, attenderunt. Sed vulgatæ Septuaginta concordat, vnde & in Psalm. 104. dicitur. *Misit Rex, & soluit eis, quare ceteris est præferenda.*

§. Ad obiectiones ex Exodo.

AD Exodi primum locum respondetur. Nostrā lectionem retinent 70. legentes, qui est iuxta ostium. verum est, quod cum Hebræa consensit pariter Chaldaica legens, qui est in vase. Sensus tamen idē est, tanquam enim in contento erat in vase sanguis, quantum ad situm erat in limine. Vel dicendum, quod radix שפ saph, etsi ex lexicis hebr. significet omne genus vasculi domestici (licet id Oleaster reiciat) tamen significat quoque ex eodem, & ex nostro Pagnin. postem, seu limen, ita Zach. 12. ecce pono Hierusalem שפ שפ Saph raghel, quem locum licet alij vertant craterem soporis, Hieron. tamen vertit, superliminare crapulae, vel ut alij limen tremoris. cum que Eugubius fateatur hanc vocem multiplicem habere significationem, & Hieronym. securum esse 70. non debebant hebraizantes se præferre 70. & Hieronymo, quorum versiones probauit Ecclesia, & PP. in hac tinctura liminis mysteria agnoscunt. lege de hac re S. Th. 1. 2. q. 102. a. 3. ad 1.

Ad alium locum eiusdem capituli. Perperam Burgenfis restringit acceptionem agni ex grege, vbi essent arietes, & caprae; cum ex quocumque grege, imo ex quacumque domo, vbi fuisset agnus, anniculus, &c. potuisset accipi pro immolatione. Optime autem S. Hieronymus posuit illa verba, iuxta quem ritum accipietis, & hædum, indulserat enim Deus, ut qui agnum offerre non possent (qui magis æstimabatur) hædum offerret, quem sensum ex Hebreorum traditione venatus est Hieronymus. Sed sistendo in littera Hebraica, sic habetur in Heb. *de arietibus, vel capris accipietis illud*, & certè particula illa, & eo loco non est coniunctiua, sed ut sæpe fit in scriptura, disiunctiua, ut sit idem, ac Vel, sicut & in 70. vbi dicitur *ab agnis, & hædis accipietis eum*, neque enim intelligibile est vnum eundemque agnum potuisse simul ab ouibus, & capris assumi. Accedit, quod in detestationē Gentilitiæ superstitionis Aegyptiorum, qui sub specie agni boues, & hircos venerabantur, quorum formas diabolus assumebat, voluit hircū, & agnum sibi immolari.

Ad cap. 22. in Hebræo est verbum שח quod usuram significat, & sic vertit Montanus. Non pones super eum usuram, & sic etiam legunt 70. non impones ei usuram. Paraphrasis Chaldaica, non imponetis super eum usuram, quod si metaphoricè usuram Lyrano vellet significari per morsum, quo opprimitur accipiens à feneratorē, nō abnuimus, & sic nulla est editionum diuersitas. vnde R. Salomon dicit, quod usura morsus dicitur, qui initio non sentitur, sicut cū quis mordetur à serpente, & postea tota substantia corroditur.

Ad cap. 27. illa vox שח incertæ est significationis, & deriuatur à radice שח, quod idem est, ac remouere ex R. David: vnde instrumenta ad cineres, & sopitos carbonēs remouendos, eo nomine significantur, & sic tam erant necessariae scopæ, quam

forcipes, maximè quod pro ignis ministerio ad illū attrectandum ijs opus erat, ex eo enim altari, viui etiam carbonēs erant extrahendi in tabernaculum ad cremandum thymiana. Nec inconueniens fuit idem instrumentum ex vna parte pro scopæ, ex altera pro forcipe deservisse: nunquam tamen vertunt 70. nec Hebraizantes bacinos, ut dicit Lyrano. Chaldaica paraphrasis vertit batilia, est autem batilium pala vel instrumentum, quo pruna colligitur, quod munus cum tam pala ferrea, quā forcipes præstent, vtrumque illa voce potest significari, & satis est, ex nostro Oleastro, quod ea voce significetur instrumentum, quo cineres remouebantur. Nec interpres voluit semper verbum verbo reddere, nec distinctæ enumerationi præsentis loci se voluit astingere, præsertim si alibi eius meminisset, sed equiualentia, quæ sensum exprimerent, instrumenta apposuit. Sed & vocem illam *mizlegit*, Septuaginta vertunt crateras à capiēda carne. Et Chaldaicus *fusculas* legit, vnde rectè quoque noster verit interpretes.

Ad c. 32. respondet Sallianus in suis annalibus anno 2544. quem sequitur Cornelius à lapide in eum locum, hunc numerum vulgatæ agnoscit ab Apostolo, qui Septuaginta sequitur 1. Cor. 10. dicit namque cecidisse *viginti tria milia hominum*. Sed hi auctores historias confundunt. Nam illa historia, quam recenset Apostolus refertur ad historiam Num. 25. ut aduertit S. Thomas (& communis interpretum sententia est) qui quoque dissoluit instantiam ex Numeris, vbi dicitur. *& occisi sunt viginti quatuor milia hominum*, dicēdo non hoc contrariari dicto loco Apostolico, quia maior numerus nō excludit minorem. Non ergo ex hac via Salliana, soluitur argumentum: Neque dissoluit, quod idem docet ex Abulēsi, quod littera caph כ quæ est nota vicenarij numeri in notam similitudinis abierit, & per compendium ab aliquo scriba fuerit apposita, cum numerus extensè descriptus appareat, vnde non est, quod ad friuolam fugiamus.

Dicendum ergo, quod nulla est ibi contradictio: nam in 70. in Chaldaica, in Hebraica legimus illam vocem שח & virorum, viri autem nomine interdum primates, & nobiles significantur, in idiomate Hebræo, & Latino, & ibi notantur, qui auctores fuerāt transgressionis, & integrum populum ad peccatum adorationis vituli suo exemplo, vel hortatione induxerant. Ceterum vulgatus expressit integrum numerum omnium occisorum. Quare in antecedentibus dicitur, *occidat unusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum*, indiscriminatum occisionem mō dādo: & sic occisi, hominum nomine, designati sūt, sed integra summa fuit 23. milia, viginti de plebe, tria milia de primoribus populi. Vide Chartus. & Abul. in hunc locum. Potest etiam dici cum Lyrano hic in fine capitis, quod gladio Leuitarum ceciderūt tria milia, alijs punitionibus multo pluries ceciderunt, & omnium summa estendit ad 23. milia: nam ut aduertit Rabbi Salomon. populus triplici morte multatus est: in potu aquæ, quæ inflabantur, & moriebantur, secundo gladio Leuitarum, tertio, morte à Deo immissa. vnde in fine dicitur. *percussit ergo Dominus populum suum*, & à simili confirmatur hæc responsio, nam in loco allegato Numerorum Hebræo dicitur, quod occisi sunt 24. milia hominū,

cū Paulus dicat 23. milia hominum, nā vt doctē aduertit egregius defensor efficacitatis gratiæ Gulielmus Estius in epistolam primam ad Cor. cap. 10. Paulus solum locutus est de ijs, qui vna die ceciderunt, in quibus non comprehensi sunt principes populi: nec ij, qui occisi sunt mandato Moyſi initiati Beelphegor, qui ad 1000 numerum ascenderunt, qui vero ceciderunt 23. milia, morbo pestilenti corruerunt.

Ad cap. 34. Illa verba, Dei sunt: nec dissentit nostra vulgata ab alijs editionibus, & illa particula, ait, secū dum morem scripturarum, & hebraicam dialectū cum non exprimat suppositum, potest referri ad suppositum, quod præcessit, siue sit in recto, siue in obliquo iuxta sensus exigentiam, vnde sicut Act. 20. dicitur, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos re gere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo, ly acquisiuit non ad id quod in recto positum est, refertur, nempe Spiritus sanctus, sed ly Domini Iesū, nempe qui præcesserat in obliquo in præcedentibus versibus: ita & in nostro proposito ly, ait, non ad Moysem, sed ad Deum refertur, ex præcedentibus clausulis nomen Domini, & quo transeunte, nempe Domino, ait, ipse Dominus. Accedit, quod ipse Dominus promiserat inter transeundum se inuocaturum nomen Domini cap. 33. v. 11. & Num. 14. v. 17. vt aduertit Caiet. Domino à Mosē tribuuntur, sicut iurauit dicens, Dominus patiens, &c. & licet durum videatur Deum inuocasse se ipsum, id certē factum non est, sed verba suggessit quomodo esset inuocandus, & Moyſen ad inuocandum incitaret: vnde & Christus Dominus, cum formam orandi dedit Apostolis dixit, cum oratis dicite. Pater noster est. vt egregiè ponderauit Abulensis. Nec obstat quod vulgata, subdat, qui custodis misericordiam, deberet enim dici qui custodio, si Deus ipse loquens introduceretur, non obstat inquam ex doctrina S. Augustini super Psalm. 44. exponentis illa verba diffusa est gratia in labijs tuis, ait enim, mutationes personarum repentine, & omnino ex improviso inueniuntur in sanctis scripturarum libris, & si quis aduertat plene sunt pagine diuine. Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolosa. & statim, quid detur tibi, aut quid adiciatur tibi aduersus linguam subdolum? alia illic persona erat, alia hic, ibi penitentis, hic subuenientis. sagitta potentis acutæ cum carbonibus vastatoris, alia persona est quid detur tibi: alia hoc detur tibi: & in consequentibus fit alia, Heu me quia incolatus meus longinquus factus est. & in paucis versibus, tam crebra mutatio personarum intellectum admonet, non exprimit locum, ubi mutatur, non dicitur, hoc dixit homo, hoc dixit Deus, sed ex ipsis verbis sit nobis intelligere, quid ad hominem pertineat, quid ad Deum, ita & in nostro proposito alia persona est, quæ dicit, dominator Domine, Deus misericors, & clemens, patiens, & multæ misericordiæ, & verax, alia persona scilicet Moyſis, qui in morem dialogi subiungit, qui custodis misericordiam in millibus.

Vel dicendum secundo, quod cum in præcedentibus, tam Domini, quam Moyſis fuerit facta mentio; tam quod dicit vulgata, ait, quam quod hebraica, clamauit, & 70. vocauit, quam Chaldaica inuocauit, non iunguntur cum voce Dominus, sed cum voce, Moyſes, iuxta subiectam materiam, & ita intellexit Hieronymus.

Potest et responderi id dictū esse à Deo, & Moyſe à Deo sua nomina, & epitheta prius recēſente, eorūque intelligentiam Moyſi infundere, mox à Moyſe, qui à Deo edoctus, & tantæ dulcedinis notitia allectus, eadem in gratiarum actionem protulerit, simile optimum est Mat. 17. vbi dicitur. Aiunt illi: malos malè perdet, & vineam suam locauit alijs agricolis, & hæc eadem verba à Christo Domino quoque dicta esse habetur Marc. 12. & Lucæ 20. vt patet text. intuenti. Hæc viam sequitur noster Didacus Ytella, cui subscripsit Cornelius à lapide eius suppresso nomine.

Ad alium locum eiusdem capituli fatemur ex Hebræo verti posse, quod promicuisse cutis facierum suarum, cui consonant 70. vertentes. glorificatus est aspectus cutis faciei, Chaldaica, multiplicatus est splendor gloriæ vultus sui. & hæc lectio ante Hieronymum erat in vsu Ecclesiæ, & legebat 77 quoran cum cametz, & patach, idest radians, sed nostra vulgata non solum radium, sed formam radiorum expressit, ad modum cornium, & non caaran, sed keren, quod cornutum significat expressit, quare Caietanus, & alij legunt ex Hebræo, cornificauit cutis faciei suæ, & Oleaster noster Hebraicè reddi posse, ait, quia cornuta esset, seu cornutasset, ex emissionem enim radiorum veluti duo cornua promicuerunt (prout etiam nunc absque deformitate pingitur) vt dicit Abul. q. 24. qui etiam notat quod non fuerunt illi radij simplices, sed radij fortes, qui erant ita intensi in luce; quod videbantur quasi quidam lucis cumuli prodeuntes de cute, aperiendo eam: vnde in Hebræo id exprimitur 77 קרן idest cornu de cute, vnde & 30. radij altaris thymiamatis aurei cornua dicuntur, Cornua ex ipso procedent, & radij lucernæ ex vsu cornua dici consueuerunt. vnde R. Salomon radios illos Moyſi cornua magnificentie appellat, & hæc cornua Apostolus vocat gloriæ vultus Moyſi, vt patet 2. Corint. 3. nulla est ergo contradictio, nā etiam splendor solis in luna receptus, eam cornutā apparere facit. Quare perperam Eugubinus nostrā vulgatam insinuat, cum Hebreis, qui vt idem refert nos execrantur, quod facies Moyſi in Ecclesijs depingitur cornuta. non enim insinulanda est Ecclesia, propter paucorum pictorum inscitiam. Ridiculum autem est, quod dicit quidam Hebræus apud Abul. quod ex nimio ieiunio 40. dierum facies Moyſi fuerit exiccata sicut cornu, ita vt ossa, faciem eius macie conficiente, nuda essent, sola cute contecta, vt acuta veluti cornua videretur, & ita esset horribilis visu, vt ab eo cuncti fugerent, pœna enim magis quàm refutatione indiget ista responsio.

S. Ad loca ex Leuitico.

Ad loca ex Leuit. ad cap. 1. illa vox sequens gutturis magis explicat, quod in Hebræo implicitè continetur: expresse autem ponitur à 70. dicentibus, & auferet 70. vesiculam gutturis, & sic dictum à 70. ait Theodoretus, eo quod cibum assummat similiter, & à Theodorone [vesicā] traducitur ex eodem Theodor. q. 1. idem habere Chaldaica. Certè vt notauit Oleaster dictio Hebraica מרחא murah vesiculam significat, & deducitur à radice raah 77 quod est videre, vnde rei 77 est videre, per speculum, generalis est vesica, per quam cum sit percutia

peruia per eam tanquam per vitrum, vel speculum inspicere possumus: idem docet R. Salomon, Aben Ezra, Kimhi, dicentes idem valere, quod Chaldaicum nomen Ze Neph פֶּזֶל idest vesicam.

Ad alium locum ex cap. 2. etiam si species pro genere à vulgata fuisset usurpata, nullū afferret præiudicium Hebraico fonti. Nunc verò cum ex Hebræo legatur, vt legit Pagninus, *spicam cum culmo coctam igni*, triticum contusum spicæ virentis plenè offeres, & vulgata legat de spicis adhuc virentibus, &c. cessat obiectio.

Illà verò clausula *confringes in morem farris*, nullam penitus continet diuersitatem: nam 70. utriusque lectioni consonantes vertunt, *nouas torrefactas spicas, videntes, comminutas Domino offeres*, &c. Chaldaica de spicis virentibus torrefactis, igne, confractis, ac teneris. Fauet intento eadem particula, וְיִרְחֹק, cui si punctum in sinistro cornu affigatur, confringere significat, vt rectè ponderauit Oleaster noster, & verti potest, *confracta, contusa*, quod cum hoc modo quoque vox ista verti potuisset, suppleuit interpretis iure suo illam particulam comparationis, *ad modum farris*.

Ad cap. 4. habetur in vulgata, *efferet extra castra in locum mundum, ubi cineres effundi solent, incendetque ea super lignorum struem*, nam præmiserat, *pellem vero & omnes carnes eius cum capite, & pedibus, & fimo & reliquo corpore*, quod idem est ac dicere, *efferet totum iuuenctum*, & Pagninus vertit, *omnem vitulum* ex 70. & Chaldaica, quibus omnibus æquivalent illa verba, & *concremabit eum*, quæ omiſſa frivole opponitur.

Ad cap. 7. in vulgata dicitur, *caro quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni, qui fuerit mundus vescetur*, & si mēdosi codices nonnulli legant, *immundus vescetur ex ea*; particula, ex ea, non refertur ad carnem immundam, sed ad carnem, seu hostiam pacificam mundam, & sensus est, *mundus vescetur ex ea*, nempe hostia pacifica munda. Vnde Chaldeus. *Quicumque fuerit mundus ad comedendum carnem sanctificatam comedat carnem sanctificatam*. Sed & idem est dicere, *Omnis caro munda comedetur*, & quod *mundus vescetur ex ea*, quare nulla est diuersitas.

Ad cap. 12. dicitur, quod nomen זָרָא idest semen, nō solum accipitur pro filio, & prole, verum etiam pro principio generationis, sic accipitur Gen. 1. ubi dicitur, *germinet terra herbam virentem, & facientē semen*, & quidem multi legunt actiue in Hiphil actiuum, hoc est, si fecerit semen si prolem genuerit, ita Oleaster, Caiet. hic & alij, at quia Hiphil coniugatio interdum accipitur passiuè, & tunc seminificari idem est, ac semen suscipere, propterea merito interpretis vertit, *si suscepto semine*, vnde 70. nostræ editioni fauent vertentes *זָרָא תִּשְׁמַר מִיַּד הָאִשָּׁה*, hoc est si seminata fuerit, idest semen à viro receperit, velut in latina Sixti legitur *conceperit semen*, ijs autem verbis dicit Origenes hom. 8. in Leuiticum *Myſterium virginitalis Deiparæ*, & exceptio ab alijs mulieribus significatur, vt dicunt etiam Titus Boſtreſis, Theophil. Euthy. & Idelfonsus ferm. 1. de parific. Bernard. ferm. 3. & communiter interpretes in hunc locum Leuit. Itaque non de superfluo addidit Legislator, *mulier si conceperit semen, & pepererit filium*, sed exceptionem posuit, quæ solam

illam mulierem à reliquis mulieribus segregaret, quem sensum communiter SS. Patres amplexi sunt. lege Galat. 7. arcan. cap. 14. Finum lib. 2. flagelli c. 3. Sed & aliud mirabile est in eadē voce זָרָא razria quod propriè ea voce significatur semen facere, & emittere, quod est seminificari, & sensus est. si mulier suscepto viti semine, suum quoque emisit, & conceperit, &c. vnde ex duplici capite habebatur subiectio mulieris ad legem, quia ex viri, & suo semine accepto, & emisso concipiebat. Quare cū à lege hac eximatur Beatissima Virgo Maria ex Ecclesiæ traditione, puritas summa afferenda est in conceptione filij Dei, vt nō solum virilis seminis, sed & femineæ seminificationis fuerit expers. Quod quidam non aduertentes, liberam opinandi licentiam dederunt afferendo, B. Virginem in conceptione filij Dei, esse probabile, seminificasse. Quæ opinio an derogat illibatæ virginitati B. Virginis, Ecclesia Cath. iudicet. Lege Epist. Synod. Sophron. 6. Synod. act. 11. Damas. l. 3. c. 2. & 4. c. 15. Theophil. in Luc. S. Thom. 3. par. quæst. 32. artic. 4. & in loquendo serua documenta S. Bonau. 3. dist. 4. artic. 2. quæst. 1.

Ad loca ex Numer.

Ad loca ex Num. hebraica habent sà 30. annorū, & supra] similiter, & Chaldaica. Et Eugubinus putat non esse hic interpretem lapsum, sed ex loco allegato cap. 2. transcribentium, aut temporum vitio illum errorem irrepsisse. Sed & Carthusianus eandem discrepantiam cum Lyrano conciliat, vt 25. anno Leuitæ instruendi ad officium Leviticum, deputarentur, 30. vero anno habiles admitterentur ad exercitium, inepti reijcerentur.

Ad cap. 5. Quoad sensum omnes translationes conueniunt cum textu Hebræo: nam in Hebræo dicitur *in manu Sacerdotis, aqua amara descere faciens*, ubi maledictio causaliter ponitur. In nostra, ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congeſſit, ubi particula ipse ex antecedentibus ad sacerdotem refertur. 70. vero. In manu autem sacerdotis erit aqua argutionis, quæ maledicta, &c. in Chaldaica. In manu sacerdotis erunt aquæ, & maledictæ, & sic est differentia verbalis, quæ nihil officit. Quod verò vulgata verterit, *amarissimas*, in superlatiuo, idcirco factum est, quia Hebraica lingua superlatiuo caret, & sub verbo positiuo superlatiuum exprimit. Sic Hierem. cap. 9. *verbum bonum*, significat clementissimam promissionem de reducendis filiis Israel à captiuitate Babylonica: & innumera non desunt exempla.

Ad cap. 8. præsupposito situ candelabri (quod candelabrum erat in parte australi è regione contra Septentrionem, ubi erat mensa manum propositionis) omnes editiones cum textu Hebræo quantum ad sensum concordant: Nam in Hebræo dicitur. *Quando accendere facies lucernas contra faciem candelabri, lucere facies septem lucernas*. 70. legunt. *Cum imposueris lucernas à parte secundum faciem candelabri, lucebunt septem lucernæ*. Chaldaica. *Cum accenderis lucernas contra faciem candelabri, septem lucernæ*. Nostra verò habet, sicut dicitur in argumento, idem autem est dicere *contra faciem candelabri*, ac *in parte australi contra boream*: nam contra faciem

candelabri erat Septentrio; si quidem in parte australi situm erat candelabrum. unde noster interpretes plura paraphrastice apposuit, & ex Exodo transcripsit, ut patet ex cap. 25. 26. 40. ubi de situ candelabri fit mentio eodem modo, ut in hoc loco allegato.

Ad ultimum. Iam pridem Rabbi Paulus hunc locum obiecerat contra vulgatam apud Carthusianum. Quare non est mirum si Nouatores cum Rabbiniis conspirent. Huius autem argumenti solutio difficilis est, propter diuersas sententias Doctorum, & Patrum. Quidam dicunt solum adstrictos nubere cum suis contribulibus, qui in hæreditate succedebant, ceteros vero nullam prohibitionem habuisse. hanc sententiam defendunt Burgensis, Caietanus, Oleaster, Vatablus, Cornelius à Lapide. Alij tenent oppositum. Dicunt ergo omnibus indiscriminatim inhibendum accipere uxores, aut viros de aliena tribu, exceptis privilegiatis ex dignitate sacerdotali, vel regali, inspiratione, aut dispensatione diuina. Iuxta primam sententiã soluuntur obiectiones initio argumeti. Dicitur potest eo loco satis probari, vulgatum clarius, & apertius posuisse sensum interdum exprimere: quod si non expressit, non propterea auctoritati eius derogatur: nam hic, & similes defectus sunt puræ negationis, non priuationis, & sic semper sensus integer (etsi non adeo clarus interdum) perseverat. Obscuritas autem versionis vulgatæ in hoc loco consistit, quod vulgata generaliter loquitur dicens. *Omnes enim viri ducent uxores ex Tribu, & cognatione sua, & cunctæ femine maritos accipiant ex eadem Tribu.* Hebræa autem lectio limitata est, loquens de filiabus non de viris, nec de omnibus feminis, sed ijs, quæ habebant hæreditatem. *Quæcumque filia hæreditatem possederit aliquam in Tribu filiorum Israel, nulla autem in re est contraditio: nam licet expresse in vulgata non sit illa limitatio, quæ est in Hebraicis, est tamen implicita eadem limitatio, cum in vulgata finis, & ratio legis exprimitur, quæ illam vniuersalem modificat, nempe, ut hæreditas permaneat in familijs, nec sibi misceantur Tribus, unde ex hoc finis, & ratione legis illa propositio: Omnes viri ducent uxores, non distribuitur absolute, sed distributione accommodata, nempe pro ijs, qui hæreditatem aliquam sortiebantur, ne ex commixtione Tribuum hæreditas, vel fors confunderetur, quæ, aiunt allegando S. Tho. 4. dist. 30. q. 2. art. 1. q. 3. ad 4. erat causa prohibitionis matrimonij contrahendi inter illos, qui erant de diuersis Tribubus. ex qua doctrina inferunt, quod quibus hæreditas non obueniebat, poterant cum alijs Tribubus copulari, unde Elisabeth, quæ erat de filiabus Aaron, nupsit Zach. de Tribu David: quamquam etiam Elisabeth esset de Tribu Iuda ex parte patris, licet ex parte matris esset de filiabus Aaron. Poterant autem, quæ erant ex filiabus Aaron cum alijs Tribubus copulari, vel cum stirpe Regia coniungi, ut dicit ibidem S. Tho. imò vniuersaliter, qui erant de stirpe Regia, vel sacerdotali ex hac prærogatiua, ut etiam ait S. Thom. ad Hebr. c. 8. lect. 3. poterant uxores accipere de alia Tribu, & sic Ioiadas Sacerdos accepit Iosabeth filiam Regis Ioram, Aaron. filiam Aminadab sororem Naasson, qui fuit Dux in Tribu Iuda, quæ exempla idem recenset S. Doctor. Quod verò 70. cum Hebræo textu aiunt, filias tantum recenseant, non contradicit (aiunt) vulgatæ, quæ etiam*

masculos exprimit: etenim primo, & per se masculi in hæreditate, & bonis paternis succedunt, & propterea expressit hoc vulgatus, quod Hebræus retinet. *omnes enim viri, ait vulgata, ducent uxores.* Quia verò Num. 27. lex erat, quod moriens sine filio, ad filiam transiret hæreditas (quod non erat primo, & per se, sed ut dicit S. Thomas 1. 2. q. 105. artic. 2. ad 2. ex defectu filiorum masculorum in consolationem patris, cui graue fuisset si eius hæreditas omnino ad extraneos transiret) ideo voluit textus Hebræus exprimere mulieres in vna clausula, *quæcumque filia hæreditatem possideret, &c.* simul, & semel succellionem in bonis paternis in feminis, in defectum masculorum repetendo, & patris consolationem insinuando, dum non ad extraneos, sed ad eos, qui erant de eadem Tribu inter coniugia demandatur.

Verum ad fundandam hanc distributionem accommodatam non videntur rectè verba S. Doctoris adaptata, nam in eadem responsione sic ait. *Elisabeth, quæ erat de filiabus Aaron dicitur eius cognata, sed ex parte patris erat de stirpe David, bene enim poterant per matrimonium coniungi filie Aaron illis de Tribu Regia, vel etiam quibuslibet alterius tribus, eo quod non accepta hæreditatem diuisam ab alijs tribubus, & sic ex hoc non potuit confusio sortium provenire, quæ erat causa prohibitionis matrimonij contrahendi inter illos, qui erant de diuersis tribubus.* Unde ex verbis. S. Doctoris non fit restrictio, vel distributio illa accommodata ad sortientes hæreditatem, ut nuberent hi tantum cum suis contribulibus, sed potius ex exceptione Aaronis tribus ex indiuisione hæreditatis cum alijs tribubus, habetur legis firmatio, ut nulli alijs, qui erant ex diuersis tribubus (ne esset confusio sortium) liceret extra suam tribum nubere, etiam si nulla hæreditas paterna proveniret. Quare S. Doctor consulto non hæreditatem, sed sortium confusionem, assignauit, ut rationabile prohibitionis motiuum, fors autem ab hæreditate diuersa est, sortes enim tribuum, quæ erant diuisæ à Domino, innuariabiles erant, hæreditates autem augeri, vel minui poterant. Accedit, quod principaliter videtur impermixtionem tribuum, quam hæreditatum fuisse prospectam, nam cum initio nullæ essent hæreditates, vel sortes, distinctæ tamen erant tribus Num. 1. & 26. sicut, & post reditum ex captiuitate, vel cum adhuc essent dispersæ tribus in nationibus, quibus nulli agri, vel hæreditates suppetebant, & tamen familiarum distinctio seruabatur, & propterea in tex. non vna, sed duplex huius legis ratio assignatur, *ut hæreditas permaneat in familijs, nec sibi misceantur tribus, sed ita maneant, ut à Domino sunt separate.*

Iuxta vero secundam sententiã dici potest, quod plana est vulgata intelligentia, & versio, nam cum 70. concordat, cum enim legissent Septuaginta iuxta Hebraicam, *ut nubat quælibet femina vni ex populo patris sui, idest ex familia, mox subiecerunt* *ἡ ἀρχὴ τοῦ αἵματος τοῦ πατρὸς*, idest, ut sanguine proximi sint filij Israel. Verbum aut illud *ἀρχὴ τοῦ αἵματος* ex Suida & Etychio significat iure proximitatis hæreditatem, & sanguine iunctam uxorem ducere, quo etiam vocabulo utitur Plato 2. de legibus, ubi agit de testamento, & matrimonio dicens, matrimonia ad duo spectare, ad generis proximitatem, & ad hæreditatis conseruationem, unde iubet (à nostris scripturis mutuatus) proximas ducere uxores, & ita adiri paternam

ternam hereditatem. Cum ergo in Hebraica littera habeatur, quod quilibet in hereditate sua adhererent filijs Israel; cumque hoc non possit fieri, nisi accipiendo sanguine sibi iunctam uxorem, de eadem familia eandem ducere necesse erat, & quæ pro hereditate capeffenda proximitas, atque cognatio in Hebraico fonte latitabat obscurius, expressior posita est à vulgato. Nunquam enim hereditates seu sortes ut à Domino diuise erant obtineri potuissent, si licuisset ex alijs familijs, & tribubus indiscriminatum vxores copulari: quamobrem ad sortem tribus capeffendam, quoad omnes requirebatur sanguinis proximitas eiusdem tribus, tanquam fundamentum. Accedit quod vulgatæ intelligentia ex verbis Angeli Tob. 7. v. 14. videtur desumpta. nam quod ibi dicitur vulgatus vertit. *Ideo fecit vos venire ad me, ut ista coniungeretur cognationi suæ secundum legem Moysi, in Septuaginta versione cap. 6. legimus quædam, quæ non sunt in vulgata, & vulgatæ sensum exprimunt. Hodie manebimus apud Raguel, & ipse cognatus tuus est, & est ei filia vnigenita, loquar de ea, ut detur tibi in uxorem, quia ad te attinet hereditas eius, & tu solus es de genere eius, & iterum. Habeto ipsam nunc secundum iudicium, id est legem. Tu frater eius es, & ipsa tua soror.* vide Ambrosium 3. officiorum cap. 14. eandem intelligentiam insinuantē. Recte ergo vulgatus ex facto Tobie sensum legis expressit. Facit etiam, quod in cap. 36. Num. dicitur. *Nubant quibus volunt, tantum ut suæ tribus hominibus, & ratio assignatur, ne commisceatur possessio filiorum Israel de Tribu in Tribum, vbi possessioni nomine fors, & hereditas tribuum designatur primo, & perse, non autem sola hereditas, quæ quoque pro motiuo, eodem cap. assignatur nubendi contribulibus. Et Doctor noster Angelicus 1. 2. q. 195. ar. 4. in corpore, aperte fauet proposito dum dicit. *Circa uxores verò statuitur in lege, ut ducant uxores suæ tribus, sicut habetur Num. ult. & hoc ideo ne sortes tribuum confundantur.* Hoc autem ad omnes pertinebat. sic occurritur ex hac via Nouatorum obiectionibus ab ipsis Rabbini suffragatis.*

Ad locum Deuteronomij. Siue per interrogatiuū, siue absque illo iste locus legatur, sensus idem omnino est, imo interrogatiuo Hebraico, *quis resistet ex aduerso filiorum Henach?* congruè respondetur per vulgatam, *nullus potest ex aduerso resistere.* Ponuntur autem interrogationes pro negationibus sepe numero, quare recte interrogationem in negationem vertit interpres, ut notat Eugubinus.

Ad loc. cap. 10. Ille est idiotismus Hebraicus, vbi usurpatur species pro genere, vnde sicut triticum, usurpatur pro omni genere fructuum Osee 9. ita (ut ibidem apparet) panis pro victu usurpatur, dum dicitur. *panis lugentium.* vbi panis usurpatur pro bonis, & facultatibus ad victum spectantibus. Et eo loco 2. Reg. 9. *Comedes panem in mea mensa semper,* panis etiam accipitur pro victu, & innumeris locis panem accipi pro omni esculento vel potulento, vsus Hebraici sermonis ostendit.

Ad locum cap. 11. Posuit ibi scriptura differentiā inter terram Aegypti, & terram promissionis, quod in terra promissionis de coelo erant pluuiæ destinatæ ad irrigandum, quia montuosa, & campestris, in Aegypto vero labore opus erat, irrigando hortorum more; certum est autem hoc fieri non potuisse,

nisi labore, & discursu, propterea hebr. dicit. *irrigabis eam pedibus tuis,* ad designandum laborem ad dirigendos canales, & hauriendam aquam, & educendam à Nilo, quæ lectio, à vulgata quoad sensum non dissentit.

Ad cap. 16. quod dicit Hebr. *obserua mensem* כִּי־חֹדֶשׁ id est primarum aristarum, id est Martium, vel Aprilis, ut dicit Arias, non Iulium, ut vertit Pagninus, idem est, ac dicere mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, ut vulgatus vertit.

Ad c. 18. eo verbo *lustrare*, quod significat etiam circummagere, significatur, quod puerulus circumgebatur transiens per ignem: quod sine exustione fieri non poterat. vnde nulla est differentia vulgatæ, & hebraicæ, erat autem hæc lustratio expiatio, quæ filios Moloch, vel Saturno immolabant, ad priuatam, vel publicam calamitatem auertendam, ut dicunt Interpretes.

Ad c. 37. iam vulgata Sixti, iussu Clementis VIII. publicata expunxit, quod in nonnullis codicibus mendose additum erat librariis incuria, quod erat in versu 25. videlicet, *maledictus, qui dormit cum uxore proximi sui, & dicit omnis populus amen.*

Ad loca ex libris Historialibus.

§ Ad locum Iosue. In Hebræo habetur עֵרִיס, quod etiam verti potest petrarum, sic vertit Arias, & 70. legunt *μαχαίρας πετρίδας*, & in Romanis correctis additur *ἐν πέτραις ἀποτόμης*, cultros petrinus de petra acuta, quam multi putant esse Iaspidem, cuius virtus est ad sistendum sanguinem, ut simul, & semel incideret, & sanguinem sifteret, eodem modo legunt Iustinus Martyr dialogo contra Triph. Augusti. lib. 2. de gratia Christi cap. 31. & serm. 15. de verbis Apostoli cap. 10. Ephren. orat. in 40. marty. Hugo de S. Viç. 1. de sacram. p. 12. S. Thom. 3. p. q. 70. ar. 3. ad 2. & ijdē 70. ex voce עֵרִיס verterunt *λίθον* calculum, seu filicem, quos sequens Hieronymus de Sephora dixit; calculo. i. lapide durissimo, & omni duritate leuissimo circuncidit. Certè maioris auctoritatis sunt 70. qui è medio synedrio ipsorum scriptores sacros sunt interpretati, quàm recentiores Rabbini in posteriorum Iudeorum schola educati. Alter locus ibidem ver. 6. ibidem iam restitutus est, & expuncta mendositas, quæ irrepsit in quibusdam codicibus, & modo legitur, ut in Hebræo, & 70. per negationem, ut non ostenderet.

Ad alium locum cap. 22. idem est, *audierunt dicere*, ac quod *nuncij retulerint*, hæc enim fama alicuius facti nisi per relatores diffunditur. vnde 70. legunt, *et audierunt filii Israel dicentium, supple, relationem,* & sic nulla diuersitas.

§ Ad locum Iudicum 5. Consulto explicuit interpres. *obtinuit principatum*, quod non exprimit Hebraica, quia enim iudicia in portis ciuitatum agebantur apud Hebræos, quique summum magistratum gerebat Iudex appellabatur; hinc quoque porta pro potestāte usurpatur, ut idem sit descendere ad portas, quàm iudicium, & magistratum, seu principatum, obtinere.

Ad cap. 10. Omisit vulgata illam particulam, *in anno ipso*, virtualiter enim subintelligebatur ex præcedentibus, quia enim supra recensuerat scripturam

annos, quibus regnauerunt Iudices, & immediate subiungatur præuaticatio Israel, & subdatur, quod afflicti sunt per annos 18. continuatur series afflictionum cum anno præuaticationis immediate sequenti ad seriem annorum, quibus regnarunt præcedentes Iudices. Quod ergo expressit Hebræus ipso anno, subintellexit Hieronymus.

Ad vltimum locum. Expressit vulgata locum, ubi erat domus Dei, nempe in Silo.

§ Ad locum 1. Reg. cap. 3. Quidam codices olim legebant, nec poterat videre lucernam Dei, sed ille locus iam est emendatus, & restitutus, & concordat hebraica, & 70. cum nostra. sic ergo legendum. oculi eius caligauerant, nec poterat videre. Lucerna Dei antequam extingueretur Samuel dormiebat, &c.

Ad locum 1. Regum 11. 70. etiam legunt, & factum est quasi post mensem, unde magis standum est Heron. & 70. auctoritati, quam fonti turbide fluenti.

Alter locus 1. Reg. cap. 19. vers. 24. iam restitutus est ille locus, & legendum, & cecidit, non cecinit, sic etiam habent Hebr. & 70.

Ad loca 2. Reg. cap. 6. in quibusdam codicibus irreperant ea verba, sed non sunt in vulgata, quia iam expuncta sunt in biblijs Sixtinis.

Ad primum locum ex c. 7. 3. Reg. adductum à Faio gratis illud asseritur, nec enim in Hebræo, nec 70. nec antiquo exemplari vaticano de metretis vllum verbum, unde in Hebræo de mari fusili dicitur, duo millia batos capiebat, אלפים בת יכיל.

Ad alium locum. Cum ante deprauate legeretur, scruta, in biblijs Sixtinis, & Clementinis iam loco, scruta, positum est, scruta, sunt autem scruta veteramenta omnifaria vsu detrita, quæ vili proinde venduntur, de his meminit Lucillus apud Gell. lib. 13. noctium atticarum cap. 14. Quid ni, & scruta quidē, ut vendat scrutaria laudat, & Horatius 1. epist. 7. Vilia vendentem tunicato scruta popello, & S. Hieronymus, in vita Sancti Hilarionis 36. c. scribit de Hyfichio Hilarionem querente, audiuit Methonē a quodam Iudæo vilia populis scruta vendente, prophetam Christianorum apparuisse in Sicilia, & in ipso fonte legimus מאנשי החרים viros scrutatores ut vertit Arias Montanus, quod alij vertunt mercatores, & idem sonat scrutatores, quod scruta vendentes. similis locus est restitutus Nehem. 2. cap. 3.

Ad 3. Reg. c. 21. respondetur ex Abul. quod Achab mortuus est in agro, nec tamen comederunt eum volucres. Et sententia Domini, qui malum inducere volebat in diebus Achab reuocata fuit, quantum ad aliquid, nempe ut non à bestiis, vel à volucribus comederetur: nam fuit quantum ad hanc partem comminatoria, nisi pœnitentiam egisset Achab; absoluta tamen fuit quantum ad aliquid, ut occideretur, sed circa sepulturam, est ei ob pœnitentiam indultum, quia tamen doluit Achab de peccato suo, non est ei inducta talis pœna exhumationis in diebus eius, sed in diebus filiorum suorum, unde quod in Hebr. exprimitur non contrariatur vulgata: nam descendentes de progenie Achab, talem pœnam passi sunt, nō autem Achab in propria persona, cui comminata est infligenda pœna, nisi se humiliasset coram Deo.

Ad locum ex 2. Paralip. nullum ibi vitium vulgatæ, sed librariorum negligentiā defendit Canus lib. 17. cap. 5. ad argumētum 11. ad quem lectorem remitto.

Ad locum illum Iob, insignis est temeritas hæreticorum sine probatione scripturam illam contorquere in odium intercessionis sanctorum, cum ex illo loco ea aperte deducatur: nomen enim vocandi cum oratione, & precibus clarè in scripturis cernimus, & Gregor. Philipp. S. Thom. Olymp. in hoc conueniunt, ut oratio, & intercessio sanctorum designari aperte tradant: nomine autem Sactorum, Origenes intelligit Angelos, & fauent 70. in voce, si quis tibi respondeat, vel si quem Angelorum sanctorum, aspicias. Alij Sanctorum nomine, vel viuentem, vel vitam functum intelligunt. Angelos vel sanctos intelligit Philippus Presbyter; & licet verba ista nō sint Iob, sed vel Eliphaz, tamen consuetudo etiam illius temporis iam recepta, vel publicæ fidei vsus demonstrat illius temporis firmam confessionem, omnibus præuiam sanctos inuocandi, ut nec ipsum Eliphaz effugeret, cum tamen ipsi Hæretici cæcutiāt in tam manifesta luce veritatis. Quod si interrogatiue esset legenda ista sententia, ut sensus ironicus, & irrisio cum insultatione insinuetur: tunc satis superque Eliphaz impietas demonstraretur. sensus enim esset. Voca nunc aliquem sanctorum, qui tuas partes agat? respondebit nemo, ut puta quorum animæ simul cum corporibus intereunt. iuxta quem sensum ex Caiet. locus Eliphaz existimatur. Cui si applaudatur ab Hunnio, iam cum Atheis dexteram miscebit, sin autem, velit nolit intercessionem sanctorum ab Eliphaz reprobata, approbare conuincetur. Nulla ergo corruptio in vulgata apparet, nec vllus abusus, sed Eliphaz clara hæc est sententia, si mihi narranti, quæ per diuinam reuelationem accepi, fidem habere detrectas, Deum inuoca, si contrariū tibi dignabitur indicare. Et ad aliquem sanctorum iam functum vita conuertere, vel ad aliquem Angelorum, hoc est, necesse est vel Angelos, vel animas sanctas separatas qui te doceant intelligere.

Ad loca ex Psalmis.

Ad loca ex Psalmis. Ad primum locum, nec versio S. Hier. ex Hebræo habet osculamini filium, sed adore purè, neque vnquam versionem 70. damnavit, qui dictionem כבד תאמרו disciplinam verterunt, ut & Chaldeus quoque conuerit, unde idem Hieronymus lib. 1. Apolo. aduers. Russ. ostendit ex amplitudine vocum Hebraicarum materiam fuisse subministratam diuersis interpretibus, ut quod quis sibi consequentius videretur, transferret. Accedit quod idem est dicere, osculamini filium, ac adorare purè, & apprehēdite disciplinam. Quia enim de Christi Regno sermonem fecerat Propheta, illico subiunxit, in signum recognitionis, & subiectionis, adorandum, osculandum, illic credendum, & euangelicam doctrinam disciplinamque eius amplectendā. Certum est autem de osculationem, quod Iob creaturis præstitisse negat, fuisse signum adorationis, & subiectionis, ex Plinio lib. 28. cap. 1. & Hieronymus in Oseam cap. 13. v. 21. & ex Minutio Felice in Octauio. Apprehendere autem disciplinam, filij Dei non fit absque homagio, & subiectione ad eundem filium, nam euangelica disciplina, non nisi subditos p fide ad obseruantiā adstringit, & sicut præceptum fidei ad reliqua præcepta decalogi supponitur ex S. Thom. 1. 2. q. 119. num. 4. ad 11. ad præcepta

cepta, & disciplinam euangelicam præsupponitur subiectio, & fides. Adde quod (vt ibi notat August.) ne turbarentur Reges filio Dei Rege constituto, eius disciplinam apprehendere vrgentur, quod est hos ei obedire, eundemque osculari, vnde Gen. 41. vbi legimus Ioseph dici, & ad oris tui imperium cunctus populus obediet, in Hebræo est, & ad os tuum cunctus populus osculabitur. Vnde dato, quod nostra translatio non esset propria ad verbum, secundum sensum propriissima est, & ad retundendos hebræos accommodatissima, quod & idem Lutherus falsus est tom. 3. latino Vvitemberg. licet postea in comment. super eundem Psalm. non perstitit, & inconstantem se ostenderit. Ex nostra versione etiam deitas Christi aperte probatur. cum non ad quamcumque disciplinam, sed determinatam, nempe filij Dei, qui constitutus erat Rex, & legislator apprehendendam adstringamur, sub interminatione amissionis vite æternæ. Quo discursu, quicquid garriat Hunnius, satis superque Iudeus, & Arianus retunditur.

Ad ps. 4. idē prorsus est dicere. filij hominum vsquequo graui corde, ac dicere, vt vertit Hieronymus. filij viri, vsquequo inclyti mei, ignominiosè diligitis vanitatem, vel vt Pagninus vertit, viri vsquequo gloriam meam vertetis in ignominiam, nam secundū S. Thom. in eum locum ea particula, filij hominum, quandoque accipitur in malam partem, prout significantur propter culpam esse filios peccatorum, accipi etiam potest in bonum pro hominibus, vt homines sunt, & imago Dei: rursus ly, graui corde, dupliciter accipi potest. primo pro grauitate ex pondere peccatorum, sicut dicitur Esa. 1. Vae genti peccatrici, populo graui iniquitate. secundo pro stabilitate vt sensus sit, filij hominum, idest filij peccatorum vsquequo graui corde, ex pondere peccatorum, vel filij viri, filij inclyti, propter imaginem Dei, quā debetis habere cōgrue, & stabiliter (vnde 70. legūt graues corde, vt etiam August.) vsquequo ignominiosè uiuistis, vel gloriam meam in ignominiam vertetis? & sic idem prorsus sensus integer persequatur, certē Hebraic. legerunt chebodi liclima כבודי לילימה gloria mea ad ignominiam, at 70. interpretes legerunt Chebude leb לכבודי, & sic in suis codicibus legisse interpretes certissimum esse debet. כבוד autem significare, grauare, glorificare, pondere, vel honore tam in bonum, quā in malum notauit noſter Pagninus in lexico, vnde duplex sensus commodē reddi potest. sed 70. præstat, ob venerandum eorum caniciem, & inspiratam traductionem: & gloria eodem nomine vocatur, quo grauitas, gloria kebed כבוד, grauitas כבד kabed (vt etiam notauit Eugubinus) appellatur.

Ad locum psalm. 7. sagittas suas ardentibus, &c. vox Hebraica דלח dalach significat, comburere, & persequi. iuxta primum significatum vertit Hieronymus vocem דלדלע ledolechim, his qui comburunt, vt sensus sit, quod sagittas suas fabricabit contra combustores, idest persecutores, vnde etiam Gen. 36. vbi habetur, quia persecutus es me, Hieronymus legit exarsisti post me, significat etiam dalach persequi, & sensus et idē est: & planior, vnde ledolechim vertit Chaldaus persecutoribus, & significat contra persecutores iustorum arma, & sagittas fabricata. Græci verò quia hoc significatum non habebant, verterunt, τοῖς καυόμενοις: idest ardentibus,

quod exponit Theodoretus obnoxijis cruciandis, vel vt Origenes in catena, quæ fabricauit ijs, qui ardentibus affectionum incendio, contra enim improbos supplicia, & tela, & arma contorta, etiam (à nostris suffurata) gentilium antiquitas falsa est fulguratē Iouem pertimescendo.

Ad locum Psalmi 11. secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum. Respondetur, vox illa דלח significat altitudinem, quamuis sepius accipi solet in malam partem pro elatione, & inflatione animi, vnde Apoc. 2. v. 24. altitudines Satanae, vocantur profunda eius consilia, & astus. Etiam est idiotismus Hebraicus, quo significatur altitudo sapientiæ, & iudiciorum Dei permittentis impios. זלול zulloth autem significat quidem vilitatem, despectus, sedas, & probrosas res, & sensum esse dicit Aben Ezra, & Rabbi Salomon apud Eugubinum: secundum altitudinem, qua Deus exaltauit me in Regē, est despectus filiorum hominum mihi inuidētum, qui proinde in circuitu impij ambulant, mihi insidiantes, & deuorare cupientes. Et deducitur à זלל zalal, quod deuorare significat. vnde Chaldaus non legit Rum, sed Rem alucam, sanguisugam, alij Rhinocerotem. Sed & דלח septuaginta interpretes, quidam legisse suspicantur à radice דלח dalach, quod significat eleuare, exaltare, quod idem est, ac multiplicare, vt apparet magis in Græco. vnde in Psalm. 137. notat Chrysostomus idem esse dicere πολυαρίστεις, idest multiplicabis, ac επασίπρησαι euehes, exaltabis: sensus ergo est secundum altitudinem iudiciorum suorum euehes, exaltabis; hoc est secundum altitudinem tuam extulisti, exaltasti multum filios hominum, me vilem in Regem euehendo. vnde iidem interpretes in Psalm. 29. Exalta bo te Domine: quoniam suscepisti me, idem verbum dallotha, vel dillitha iidem 70. vsurparunt. Quod si legunt זלול zillotha, quod significat epulas intruere, significat idem, quod bene tractare, & curare, alere, abundare, facere, tunc cura, & diuina prouidentia erga filios hominum designatur. Quæ expositio est Didymi, Nicephori, & Theodoret in commentarijs, vnde illa vox Græca πολυαρίστεις versa est hoc modo, multa cura die natus es, diligenter curasti. vide Hierony. Es. 52. Budæum in com. linguae Græcæ pag. 881. Quod si multitudo accipiat pro pretio, vt in psalm. 43. non fuit multitudo in commutationibus eorum idest prenum; sensus in idem recidit, quod multum æstimati sint à paterna prouidentia filij hominum.

Ad locum Ps. 15. multiplicatae sunt infirmitates eorum. &c. respondetur vocem נשנש nedum significare infirmitatem, laborem, ac dolorem seu tristitiam, sed significare etiam idolum, vt est uidere in thesauro Pagnini, dicitur idolum dolor, labor, causaliter, quod laborem det cultoribus, ex Rabbi D. & mēstiam conscientijs. Infirmitas quoque dicitur ipsa in abstracto, quod nec sibi nec alijs opem ferre potest. Sed & infirmitatis nomine cum August. sicut & laboris, & calamitatis, ipsam peccatum intelligi potest, vnde ep. 59. docet ex Scriptura infirmos vocari, qui & impij sunt, & tanto nostra præstantior, quanto uniuersalior est, loquens non de uno uel altero peccati, uel pēnæ genere, sed indefinitè, & uniuersaliter, cum tamen, ad idola sola cererē editiones se restringant. & eidē concordant translatio Aquile

mul-

multiplicabuntur labores eorum, & Symmachus calamitates eorum, & posuerunt interpretes effectum pro causa, quia ex cultu idolorum hæc mala sequuntur, spirituales scilicet, & corporales infirmitates, labores, tristitia. subiungitur, postea accelerauerunt, ad significandam aueritatem ad peiora perpatranda, & Hieronymus vertit post tergum sequentium, quod idem est, ac dicere, postea accelerauerunt, id est postergauerunt, ac abierunt retro, seu apostatauerunt, ut vertit Theodotion, & expressit R. Ionach, diuisionem fecerunt, hoc est idolatrarunt. celeritatis. n. nomine idolatriam significari habetur in Deutero. cap. 9. v. 12. deseruerunt velociter viam, quam demonstrasti eis, feceruntque sibi conflatile. & 1. Cor. 12. ad simulacra muta, prout ducebamini euntes, quod si à radice eadem מוהר, quæ etiam significat dotare, seu donare legatur, postea dotauerunt, vel donaauerunt, sensus eandem idolatriam exprimes innuitur. Pagninus enim vertit, multiplicata sunt idola eorum, qui alteri Deo donauerunt, ut vertit Rabbi Abraham, & innuit R. Salomon, vnde Chaldaeus id expressit. Multiplicata idola sua, & postea festinant, ut sacrificent sacrificia.

Ad locum Psal. 16. rectè verterunt interpretes 70. *ab inimicis manus tue*, quod Hieronymus vertit à *vis manus tue* מַתְחִים יְדִי mi methim cum secunda legendo, non per tserè, quod significat mortuos, ut vertit Eugubinus מַתְחִים alij à paucis manus tue, sed quomodo cum legatur, sensus idem est, postulat enim David se eripiendum à fratre, & gladio, & potestate nocendi permittit à Deo inimicis suis, quos viros vocat Hieronymus propter fortitudinem, mortuos alij, quia mortui sunt Deo, cum sint de hoc mundo non respicientes ad mundum futurum, sic Eugubinus cum Rabbi Salomone, qui tamen pauci dicebantur propter pusillum numerum eiusdem fortis ciuitatis, &c. his enim tyrannis, ut dicit Caietanus utitur Deus tanquam sua manu, vel gladio. Quod verò 70. transtulerunt, *Domine à paucis de terra diuide eos*, ad sensum respexerunt, quod enim hebraicè est methim à mortuis, 70. verterunt ipsi אֶדְוֹ אֶלְיָאֵן id est à paucis, & sic legunt Euseb. Cyrill. Dydum. August. ep. 18. ad Paulinum, ut optaret David hos mortuos Deo, quorum non est numerus, à paucis qui mortui sunt mundo, & sunt pauci iusti, diuiderentur. Quod dicitur in vita eorum, id est quod Hieronymus ait, *quorum pars in vita eorum*: viuere enim cum sumatur aliquando pro deliciose viuere, vel cutem curare, hæc certè est vita impiorum, & horum pars in vita eorum, vnde Euthymius à probis, qui pauci sunt, distingue eos, ne cum eis conuersentur in vita eorum, & fauet Chaldaea, quæ sic vertit & iustorum, qui deuouerunt animas suas propter te in mortem, de terra pars in vita æterna.]

Ad locum psalm. 21. idem sensus est 70. & hebraici textus, nam vox דַּמִּיָּהּ dumiab significati, non solum silentium, sed etiam excisionem, & stuporem maximè illum, qui sentiri communiter solet in mortis agone, & in extremis periculis, vnde græcè transtulerunt 70. eam vocem hoc modo ἀπολαύ ad hunc sensum exprimendum. Vnde quod alij vertunt, *nec est silentium mihi*, ad significandum iugem clamorè die, & noctu, rectè hi expresserunt non *ad insipientiam mihi*, seu *ad excisionem, & stuporem*, quasi diceret Christus in persona David, clamorem non exau-

dies, propter, vel ob insipientiam (illa enim præpositio εἰς esse potest loco causalis) id est quasi sim insipiens à ratione excidens, & alienatus à mente, & stupidus. Vel dicendum, quod silentium accipitur pro morte, ut patet Iob cap. 3. v. 13. & sensus erit, non est pro me mors euitabilis, & quia peto mori cum iure possim, cum non sim per se obnoxius morti, non ad insipientiam, seu, ut legit Tertullianus 4. contra Marcionem c. 13. non in vanitatem mihi tribuendum est, quod frustra orauerim, & clamauerim petendo id, quod si quicumque cum sit obnoxius morti peteret, insipiens reputaretur.

Ad psalm. 24. *Firmamentum est Dominus timentibus eum*. per figuram aphæresim סֹד סֹד pro iesod potuit vsurpari. Vnde quod alij transtulerunt, secretum, arcanum, mysterium, consilium, legendo יסוד iesod 70. legere meritò potuerunt Sod firmamentum. Quin & periti lingue hebraicæ, ut est videre in dictionario Pagnini, ad nomen סֹד iasad reducunt nomen Sod, quod enim aedificio est fundamentum, est rei agendæ consilium, siue secretum. vnde Prou. 25. dicitur, *dissipantur cogitationes, ubi non est consilium, ubi verò sunt plures consiliarij confirmantur*. Porro timentibus congruè adaptatur consilium tanquam firmamentum, & è contra cum enim in varijs negotijs hæreant quid agendum, vel non agendum ex diuino instinctu, consilio diuino, secretorum reuelatione firmantur ne errent, iuxta id, quod alias promittit psalm. 31. *Intellectum tibi dabo, & instruem te in via hac, qua gradiaris firmabo super te oculos meos*, seu ex textu Hebræo עֵצָה אֲנִי אֶעֱצֶה tibi oculo meo, expresserunt itaque 70. quod in consilio, seu arcano continebatur, firmare scilicet nutantes, & hesitantes, quod ad firmamentum pertinet.

Ad psalm. 28. in Hebræo est יַרְקֵדִים iarkidem, at 70. legerunt iarikem יַרְקֵם comminuet, ut legerunt in psalm. 17. v. 43. *comminuam eos ut puluerem ante faciem venti*, non vero, ut nunc est saltare, seu exaltare, iarkidem יַרְקֵדִים. Potius verò standum 70. quæ Hebraizanibus. Sed cum subdatur, *tanquam vitulum Libani* (ut legunt pariter Nissenus in Cat. hom. 14. & Theodoretus hic, et si alij legant *tanquam vitulum Libanum*, ex text. Græco, ut Basilii, Euthi. &c.) idem vtriusque versionis sensus apparet, nempe quod comminuet Dominus cedros, migrare, exilire saltare faciet eos cedros, significando eas euellendas, è nativo solo dissipandas, quarum frustra in omnes partes ferantur, exiliant, fugiant, quemadmodum vituli saltitando, & exultando fugiunt. Et secundum Basilij lectionem, non modo cedros, sed & Libanum montem, in quo cedrorum infinita copia (sicut vitulum illum aureum, idolatriæ destruendæ typum,) cōfringendum. Eugubinus vult Libanum ponendum in casu nominatiuo, & sensus non esset discrepans, si suppletur verbum (saltat) vitulus Libani ex Hieronymo, Ambros. serm. 2. de Christi bapt. & est phras. Malach. 4. v. 2. Quod verò dicitur in vulgata. *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*, non contrariatur Hebræo fonti: nam et si legamus Sirion (alio nomine Sanir, & Hermon) sensus est, quod Hermon seu Sanir quoque saltabit ex concussione, sicut unicornis, id est, ut pullus Rhinocerotis, qui per pascua decurrit, & saltat. Mysticè autem ad mysterium respexerunt interpretes, quod esset eo modo comminuendus populus Israeliticus, vel idolatria destruenda.

da. Cum dicitur, & dilectus quemadmodum filius unicornium, eo quoque modo saltabit, & comminuetur. vnde eodem vox שִׁירִן Sirion, dilectum quoque significare interpretes peritissimi scire potuerunt, vt ostendunt Genebrardus, & Agellius, vt sensus sit, sicuti concutitur Libanus vel Sanir ex Dei virtute, sic ex eodem per hunc vitulum, id est populum Iudaicum ad Deum conuersum, idolatriam destruet, iuxta illud Deute. 32. Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua Rhinocerotis cornua illius, in illis vilabit gentes, &c. Vel populus obstinatus Iudaicus dilectus incrassatus, & recalcitrans, conterendus est, vt de facto comminutus est.

Ad psalm. 29. illud nomen רֶגֶח regahh etiam significat contritionem, & scissionem. Posita verò est causa pro effectu, nempe ira, quæ est causa contritionis, & scissionis. Vel fortasse legerunt 70. רֶגֶח roghez, quod iram denotat, & ita Chaldeus ferme legit רוּגֶח rugel ira eius vel indignatio, & sic nulla est dissonantia, significatur quoque sub indignatione momentanea ira, non per modum permanentis, sed transeuntis ad instar momenti quod cito transiit.

Ad psal. 31. illa particula כִּפֶּךָ hapech, in coniugatione, Niphal, in tertia persona fecit quosdam vertere, conuersus est, vel conuersum est, sed si ponatur non punctum parach, sed cametz in fine erit participium, & potest seruire primæ personæ, & sic rectè verbum est conuersus sum, alia sequens particula שָׁדַי si sit simplex dictio cum affixo primæ personæ pronomine, significat succum virorem, humidum, & sic quidam verterunt, conuersus est viror, succus meus, vel conuersum est humidum meum: si verò illa particula, præter nomen affixum, componatur ex propositione לֵל, quæ significat in, & ex nomine שָׁדַי schadà radice שָׁדַי scadai, quod significat vastare, corrumpere, rectè verbum est, conuersus sum in ærumna mea, id est volutus in vastitate, in miseria mea. Sequens alia particula כִּחַדְכִּי à radice כִּחַד quod significat arescere, vertendi occasionem dedit nonnullis infirmitates, cui ad stipulatur Chaldeus vltima verò particula קִיץ Kaits significat æstatem, sic alij verterunt ex Hebræo æstatis, sed quia vt dicit Eugubinus, & habetur in thesauro secundum aliam formam. Significat etiam spinam קִיץ mutando י in ו, & ita legere potuerunt 70. & bene verterunt spina, & illum ardorem, exustionem, destructionem expressam ex verbo כִּחַד explicarunt, nomine punitionis, confixionis, quæ ardorem causat, & sic rectè sensum expresse, dicendo dum configitur: sed vt cumque legatur idem exprimitur sensus ex vtraque lectione, nam ex commissio adulterio David deplorat, quod immutatus sit eius vigor, & consecutus sit ariditatem ossium, & medullarum, & macie sit confectus, quod est, ac perinde infixum vulnus, vel spinam confixam in corde gestare, quæ frequens loquendi formula est etiam apud poetas.

Ad locum alium eiusdem psalmi. Credendum potius Hieronymo, qui etiam retinet ex Græco vocem χῆμος, quæ idem est, ac capistrum, vel retinaculum, quo ligantur equi. vnde & Plautus. cammam, fune nominat quo ad furcam damnati alligantur. Frænū verò est, quod inseritur ori cancellatum ē bractis ferreis, lupatum verò est frænū asperitum Græcè χαλκῆς, vnde Ouid. 1. Amor. elegia. 7. cecinit.

asper equus duri contunditur ore lupati, eo verò sensu significatur impios astringendos, & coercendos minoribus tribulationibus, ne nocimenta inferat, vel vinculis religionis, & pietatis, & sancti vel iumentum domitum in Dei obsequium.

Ad psalm. 33. à radice חָנָה quod est castramentari manere, residere, verterunt illam vocem חָנָה castramentatur, seu manet Angelus, seu circueundat Angelus in circuitu, &c. sed quia illud verbum non significat actionem in aliam, sed potius reciprocam, id est quod Angelus se immiserit, seu interseuerit, ordine collocauerit more castrorum (quod ad verbum sonat παρεμβάλλει) sensus optimè expressus est, quod ipsemet Angelus immittet se more castrorū. Vnde mendosus (extus reputatur ille (quem etiam aduertit Augustinus) dicens, immittet Angelus Dominus: non enim sensus est, quod Dominus Angelū posuerit pro castris, sed quod ipse Angelus Domini se locauit more castrorum, quod idem est, accastramentari. Potest tamen hunc sensum compari, quod Dominus inferiora per media gubernans, Angelos ad nostram custodiam deputans, eos vt castra immitrat, & idem est sensus ac præcedens.

Ad alium locum eiusdem psalmi. Cum versione 70. coheret quoque Chaldæa vertens, mors peccatorum mala, & sic etiam legit S. Cyprian. lib. contra Nouatum, nec malè verterunt 70. mors peccatorum, nā pro verbo themoreth interficiet תְּמוּתָה in regimine legerunt תְּמוּתָה themuthath, id est, mors, & רָשָׁע & rascallus, quod Hieronymus vertit in accusatiuum, impium, ipsi 70. verterunt in genitiuum. Sensus autem idem est. Illa enim peccatorum est mors mala, vel pessima (vt vertit interpret latinus) quando impium interfecit malitia eos poena grauissima, & æterna consequente, & effectum pro causa posuerunt, mortem pessimam à malitia finali deriuatam.

Ad psal. 34. Vox הִפְרוּ Hapheru est in Hebræo, prout nunc etiam legitur, & à radice הִפַּךְ id est fodere vertit Hieronymus, foderunt, vel foueam fecerunt, quia verò etiam significat ex Pagnino in thesauro, erubescere, & pudore affici posuerunt 70. interpretes causam huius erubescencie, per exprobationem, & legere potuerunt per transpositionem הִפְרוּ Harephu non Hapheru הִפְרוּ sed per Metathesim, vt aduertit Genebrardus, & idem est, ac exprobrare. In idem autem recidit fodere, ac exprobare, exprobatio namque tentationem, & confusionem parit, adeo vt exprobatum dicere possit, foderunt ante faciem meam foueam, & iterum. Confusio faciei mei operuit me, vt ex iniuria scindatur, ex dehonestatione iterum velut terra oppleatur.

Ad psal. 37. vox כָּלָה à radice חָלָה calah, deriuatur, ac significat torrere, comburere, &c. & eo quoque nomine cum significetur (vt dicunt alij) combustio, non quæcumque, sed pruritus venereus, velut ardor, & flamma incendens posita est, vt causa ignominie, & vilipendij. vnde 70. editioni consonans etiam Chaldaica legit combustionem, propter inflammationem libidinis, velut apostematis, & viceris, quæ omnia cum sint causa ignominie (libidinosus enim contemptibilis est) rectè verterunt 70. anima mea impleta est illusionibus, vt & S. Hieronymus. ignominia, nam in Niphal etiam vilescere, & contemptibilem reddi significatur ex eadem radice ex Pagni-

Duo Hieronymo propter incertitudinem significationis. Dicendum verò nihilominus est, quod cū Septuaginta verba soleant captare Syriaca, vt abunde demonstrat doctissimus Genebrardus, acceperūt illud nomen Man מן more Syriaco pro מי quod est ac, quis, vt sensus sit misericordiam, & veritatem eius quis requiret? & obseruabit? vel sine interrogatiuo, vt suppleatur, quam felix, qui eius misericordiam, & requiret, & obseruabit, & licet sit in numero plurali vox illa מן in zeruhu custodient, vel seruabunt eum, quia tamen cum numero singulari dictum erat, quis מן in singulari obseruabit quodque vertere necesse erat. Porro quomodo cumque veratur, duo hæc correlatiua sunt, vt quicumque misericordiam, & veritatem requirit, & obseruet, vicissim misericordia, & veritas seruet ipsum: sensum autem melius expresserunt interpretes, volentes enim exprimere, quis ille futurus sit, qui permanet in æternum in conspectu Dei? quod ille erit, qui misericordiam, & virtutem eius requiret, & obseruabit.

Ad psalm. 61. In Hebræo est רצו כנב Rabbini legentes primam vocem à ratfa רצה transulerunt, voluerunt, dilexerunt mendacium, à quibus non distat S. Hieronymus dicens. complacuerunt sibi in mendacio: legerunt verò alij legunt cucurrerunt à radice ruts, רץ quod significat currere, vt sensus sit: magno studio insectati sunt me, cucurrerunt adeo vt situm contraherent ad mendaciter mihi detrahendū. Currere etiam cum significet instantius hortari, vel impellere, vel incitare, ex Cice. 2. de fin. exprimitur odium hostium David hortantium, & incitantium, & sui anhelantium ad eius persecutionem dolo, mendacijs, & huiusmodi. Nec dissonat quod 70. pro mendacio verterint in sitim; nam vt sitis est defectus potus, ita mendacium veritatis, & vt in hunc locum scribit S. Ambrosius, omne mendacium sitim habet, veritas ubertatem, quæ in perpetuū perseuerat. Quia vero in Græco vox ἐσθραμον ambigua est, & singularem primæ, & pluralem numerum tertiæ personæ significat, Latinus ex Græco rectè etiam vertit, cucurri in siti, referendo ad personam David, à qua translatione non distat, quod alij verterunt, cucurrerunt in siti, nam sensus est: fugam arripui in sectantibus inimicis meis: sic ego David cucurri, vel pedes mei cucurrerunt, vt euaderem eorum manus. Mysticè (ait Ambrosius) significatur Iudæorum contra Christum persecutio: cucurrerunt enim in siti, quia festinauerunt, vt perfidia sue astu sortem vinum negantes æterna fauces suas ariditate siccarent, & etiam, quia se potu priuauerunt spirituali, quem hauserant de consequenti petra. Cucurri in siti potè referri ad Christū Dominum, quia sitiuit pro nobis, & maxime in Passione, denique dixit sitio, & istud exprimit, festinaui sitim omnium suscipere, vt vniuersos perpetui fontis ubertate satiare. Hæc Ambrosius.

Ad psalm. 67. Illud, quod dicitur, qui habitare facit vnius moris in domo, non est cur damnetur, cum 70. verterint μονοτρεπης, hoc est vnius moris. Quod verò alij verterint, relictos, aut vnicos, vel solitarios, aut monachos; hæc cum non contradicant litteræ, & sensus tales sint, vt eos littera patitur, ex ista fecunditate scripturæ monstratur plures sensus à Spiritu sancto intenti, & sicut cum dicitur, qui habitare facit vnius moris in domo, quod alij verterunt monachos, canobitica vita celebratur, vbi vniiformiter viuunt religiosi in obseruantijs canonicæ religionis, sic in

alijs translationibus vita eremitica commendatur, quam olim Elias, Ioan. Baptista, & postea Paulus, Antonius, Hilarion. sectati sunt solitarij in desertis habitantes, Angelicam in terris vitæ agentes. Significat vero vulgata quoque ex Cypriano lib. 1. ep. 6. ad Magnum. vnanimitatem, & concordiam Christianæ familiæ in fidei vnitatem, & vinculo charitatis.

Idem autem est (vt ad alium locum eiusdem psalmi respondeamus dicere) qui habitant in sepulchro, ac in siticuloslo loco: nam etsi Hebræa vox חיה locū vrentem, & siticulosum designet, nihilominus vel ab horrore illius loci deserti, vel ab effectu potuit, & debuit interpres vertere sepulchrum ab horrore: nam Ezechiel cap. 37. ipsam captiuitatem Babyloniam sepulchrum vocat, ab effectu, quia ibi tot milia milium sepulta sunt, vnde Num. 14. dicitur. in solitudine iacebunt cadauera vestra, sensus autem est rebelles, qui habitant in sepulchris, vel in locis siticulosos, hoc est à morte, diabolo, & alijs malis à Christo liberandos.

Ad alium locum eiusdem psalmi. Hebræa sic habent מלכי צבאות ירוון & sic cum punctis, vt modo extant, legamus, malche tseuaoth idodum, hoc est vt vertunt Arias, & Pagninus, Reges exercituum fugerunt, fugerunt, attamen 70. legerunt malchi tseuaoth iediduth, id est dilectissimi populi sui, vel Rex illius, qui constitutus est in monte sancto suo, Rex prædicans præceptum eius, eius inquam dilecti, dilecti, & ירוון (quod dilectū significat) נודידנת legerunt, sic vertentes ο βασιλεύς των δοναμεων ἡ αγαπης, & Rex virtutum, vel exercituum dilecti, dilecti, est appositoria clausula præcedentis versus: cum enim dixisset David, quod Dominus daret verbum euangelizantibus virtute multa, subdit, quod ipsemet Dominus ille est, qui est Rex virtutum, qui constitutus est in monte sancto suo, Rex prædicans præceptum eius, eius inquam dilecti, dilecti, id est dilectissimi filij sui, hæc enim geminatio per antonomasiam Christum Dominum facit intelligere. Ex qua virtute optimè quadrat, quod dicitur in textu Hebræo, quod fugerunt, fugerunt hostes fidei. Et id, quod sequitur in vulgata, & speciei domus diuidere spolia, correspondet fonti: nam in Hebræo est יכרות, quod significat habitatricem in numero singulari, & non in plurali, quare perperam vertit Caluinus habitatrices, & idem est, ac reddiderunt ὁρατήντι & ἐν, id est pulchritudinem domus, sicut & Hieronymus frequenter: nomine autem eo significatur mulier, quæ est habitatrix, species, & pulchritudo domus, vt sit sensus, quod etiam mulieri (quæ est habitatrix domus) dabitur, etiam si non procedat ad bellum, diuidere spolia, & per eam denotatur Ecclesia, quæ spolia, id est gentes conuersas diuidit, diuersos Episcopos præficiendo in diuersis locis, & ad decorē ipsius Ecclesiæ facta est, hæc diuersitas gentium, quæ tamen sub vno capite adunantur. Quod vero subditur אס תשכבין בין שנתים dedit materiam varias edēdi translationes. Quidam vertunt in et terminos, seu confinia, sic S. Hieronymus. Caiet. Tripodes, Arias, & Nouatores transtulerunt, ollas, strues lapideas. Sed cum Hieronymo, & 70. nostra vulgata consentit, & sensus est, quod si dormitis popule mi dilectè, qui angustijs vexabimini in medio sortium, terminorum, & confinium vestrorum, vel tripodum, eritis similes columbæ, habenti pennas

dear-

deargentatas, cuius posteriora desinunt in pallore auri, ubi significatur iustorum patientia, & constantia pulchritudo, etiam in tribulationibus, ut si sint positi, inter ignes, inter ollas, inter tripodes, inter fortis, sed vitæ qualibet discrimina tantum abest, ut ex persecutionibus nigrescant, ut potius rutilent sicut pennæ columbæ deargentatæ, & deauratæ.

Ad psalm. 71. In Hebræo originali est פִּסְתִּי בַּר פִּסְתִּי Bar. unde alij transtulerunt, *memoriale, vel memorabile tritici*, secundum veteres codices, ita Hieronymus. Alij particula *vole placentula tritici*: idem autem hæc significant, ac frumentum, frumentum verò idem est, ac firmamentum. Vnde 70. verterunt στήριγμα, hoc est, firmamentum ad vitam hominis sustentandam. vnde scriptum est psal. 104. *omne firmamentum panis contriuit*: imò cum Hebræicè vox פִּסְתִּי a פֶּסֶח pas deduci possit, quod Chaldæis est firmare, & fulcire: dicēdo פִּסְתִּי Bar. exprimitur [erit firmamentum frumenti] vnde paraphrasis Chaldaica vertit. *erit confortans*, vel *fulciens panis in terra*: ea autem loquendi formula significatur, quod erit eo tempore fructuum terræ ubertas, ut etiam in summis montium, quæ sterilia esse solent, exurgant in altitudinem spicæ, & ac si vento agitentur strepitum excitent, non secus ac altissimi cedri Libani. Myrticè vero significari dicitur memorabile triticum, hoc est sacrosancta Eucharistia, quæ sub speciebus panis conficitur, & sic quidā exponunt, *et vola super montes*, eleuata in hostiæ eleuatione. vnde lectionem quandam antiquā Rabbiorum referunt, quæ vertit, *erit placentula tritici super capita sacerdotum*, ita transtulit R. Ionathan apud Burgensem.

Ad psalm. 72. Sensus qui est in Hebræo *in morte eorum*, in idem recidit cum Septuaginta, nam quod 70. dicunt, quod *non est respectus mortis eorum*, id est, quod mortem non considerant (vnde etiam Hieronymus legit, *non cogitant de morte sua*) idem est, ac dicere, *non sunt ligamenta mortis eorum*, quibus ligentur, ne sint veloces pedes eorum ad malum ex meditatione mortis. Mors enim nullum iniiciet frænū peccandi ijs, qui colla meditationi eius non subiiciunt, & à vinculis eius volunt alligari: vnum enim ex vinculis mortis consideratio eius est, vnde psalmes quoque dicebat, *præoccupauerunt me laquei mortis*, quod Chald. expressit. *Non terrentur, neque conturbantur propter diem mortis suæ*. Quod verò dicunt interpretes, *et firmamentum in plaga eorum*, ostendēdo nullam habere hypostasim, & substantiam mala, & plagas, quæ illis eueniunt, proculdubio idem est, ac dicere, sanam esse fortitudinem eorum his malis resistentem, & *firma esse vestibula eorum*, ut Hieronymus, vel *palatia*, si prædicantis translationē velimus admittere.

Ad psalm. 75. quod in Hebræo est, *quoniam serui hominis consuebitur tibi, reliquias irarum accinges*: idem est, ac dicere ira hominis, *et cogitatio hominis, consuebitur tibi*: non enim de quacumque cogitatione loquitur interpres, sed de cogitatione irata, vnde 70. transtulerunt ἐνδύμιον, & quod nostrā habet, *reliquiæ cogitationum diem festum agent tibi*, non qualescumque, sed iratas, & furore plenas cogitationes expressit, quæ in festum diem cedere debebant, & in Dei ornamentum. vnde Hieronymus vertit. *reliquiis iræ accinges*. sermo autem est de

vindicta Dei, quæ in aduersarios populi Dei exercita est, quæ in Dei laudem, & gloriam cessit, non secus ac si stuitates eius sanctissimo nomini consecratas. Quod si id de irati hominis cogitatione planius exponatur, sensus est, quod cum cogitatio hominis eo fertur, ut desinens à malitia, ad Deum tendat, & homine ad Deum conuerso, ut ipsum celebret, & colat, festiuitatem inducat.

Ad psalm. 76. Idem sensus est illius Hemistichij, *manibus eius nocte contra eum*, & (quod alij vertunt ex Hieronymo *manibus meis nocte ex aduerso ipsius sum*. vox autem illa יָדַי à Pagnino versa est *plaga mea*, & illud verbum נִגְרָא idem vertit *defluxit*. Altera pars hemistichij in vulgata est, *et non sum deceptus*, Hebræicè est וְלֹא נִכְזַּבְתִּי, *et non quieuit*, hoc etiam non aduersatur nostræ editioni, ut sit sensus, *plaga mea defluxit, & non quieuit*. Sed mirum est, quod cum יָדַי verti possit *manus mea*, ut fecit Arias, tam audaciter Nouatores versionem nostrā repudient. Idem autem hoc prorsus est, quod dicere. *manus mea defluxit in oratione, & non quieuit ab oratione*: inuictum in oratione spiritum non relaxauit, quod est dicere. Non in vanum orasse, nec deceptum in hac iugi orationis lucta, etiam si manus laxatæ fuerint, non quieuisse nec cessasse ab oratione. Nec aduersatur Pagnini versio, ubi ponitur orationis causa, nimirum, quod Dauid urgente plaga delicti ad orationem confugerit. allusit autem Psaltes ad factum Moyfi orantis contra Amalechitas, ut notat Genebrard.

Ad ps. 84. Id quod in Hebræo est יְיָ שֶׁמֶשׁ וְיָמֵינוּ chi scemes ymagem, *sol, et scutum* non dissonant à nostrā vulgata, etenim interpretes expresserunt, in quo Deus sit sol, & in quo scutum, & quidem in miserēdo solem se exhibet ille met, *qui solem suum oriri facit super bonos, et malos*, scutum verò cum promissa fideliter ex veracitate, & veritate perficit, & sic integer sensus perseverat.

Ad psalm. 86. Ex Hebræo, id quoque vertit Hieronymus, *et cantabunt quasi in choris omnes fortes mei in te*, & Pagninus, *et cantores sicut tibicines, omnes fontes mei in te*, hæc autem non contradicunt vulgatæ, quæ ex fonte melius, & aptius reddit. Eo enim loco, in quo est varicinium de vocatione gentium significatur ubertas spiritualium bonorum, quibus fideles in Ecclesia potituri erant, & nomine illa, *omnium*, exprimitur, secundum phrasim scripturæ secundum quam, *omne*, significat in signe, & magnum, vnde psal. 70. Dauid populum christianū vocat *omnem generationem*, id est gentem amplissimam locupletatam spiritualibus bonis. Omnes ergo lætantes, sunt fideles populi, locupletati spiritualibus bonis, quæ causa sunt internæ, & externæ modestæque lætitiæ. Et quia lætitia aliquando ponitur pro omni genere felicitatis humanæ, non est mirū, quod lætantes vocati sint *fortes*, vel *potentes*, ij enim sunt, qui habent cantores, & cantatrices ad mulcendam aures, fontes irriguos ad oblectandum oculos, ex Ecclesiastecap. 1. Præterquam quod significatur, quod reges multi pariter, & fortes habitaturi essent in Ecclesia. Designatur etiā lætitia spiritualis, ex affluentia bonorum spiritualium, cōsimilis, & maior delijs, quas videmus, atque sentimus, propterea addita est particula, *quasi*, quæ non tantum similitudinem, sed etiam augendi copiam habet, ut cum dicitur,

enim pertinent ad fidem (licet quædam directè, quædam indirectè, ut dictum est) & tam ista, quam illa, ex motione Spiritus sancti dictata sunt; & diuina re-
 cificatio, tam hæc quam illa vera esse testata est, &
 æquali fide credenda ab Ecclesia proposita. Ergo, &
 in versione originali conformi, per Ecclesiam ean-
 dem proposita, nulla falsitas accidentalis fingi po-
 test, omnis enim esset substantialis, cum equaliter
 tota editio latina cum omnibus suis partibus reci-
 pienda tanquam authentica proponatur: & logicè
 arguendo discuro. Si in copulatiua pars aliqua est
 falsa, vel dubia, vel suspecta, tota copulatiua destrui-
 tur, ita si pars aliqua non esset certa, vel dubia, tota
 latina editio suspecta reddetur, &c.

Est autem longe dispar ratio inter scripturam
 humanam, & diuinam, quod scripturæ humanæ au-
 thoritas de iure gentium conformiter ad ius natu-
 rale recipitur, propterea non violatur ex falsitate
 circa accidentalia, quia cum in accidentalibus in-
 finitum contingat aberrare, & propterea recedatur
 ab arte, humanaque negotia requirant non exactam
 cognitionem, sed proportionatam moralibus, ferè
 nullum instrumentum validum esset, si de acciden-
 talibus curæ esset: cæterum cum diuinæ scripturæ
 author sit Spiritus sanctus, qui scrutatur etiam pro-
 funda Dei, omniaque attingat sua sapientia, non po-
 test dici, quod possit esse in minimis error, quia re-
 funderetur in Spiritum sanctum, vel in scriptorem
 canonicum sancto Spiritu afflatum. Cum ergo eo-
 dem spiritu Scripturæ sanctæ, quo aditæ sunt, eodè
 etiam, & interpretatæ, sicut in editione non potest
 admitti falsitas in scriptore sacro etiam in acciden-
 talibus, neque admittetur in interpretatione.

Confirmatur secundo, quia nedum ad fidem per-
 tinent, dogmata, Historiæ, eorumque circumstantiæ,
 sed omnia, & singula minutissima, quæ sunt in scri-
 pturis dicente Apostolo Rom. 15. *Quæcumque scri-
 ptura sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*, ergo idè
 dicendum est de interpretatione vulgata, cum in-
 terpretatio scripturæ sit donum Spiritus Sancti, ut
 dicitur in epistola 2. Petri c. p.

Secundo principaliter ex verborum sacri Conci-
 lij ponderatione, si enim dicitur. *Sacrosancta Tri-
 dentina synodus considerans non parum utilitatis ac-
 cedere posse Ecclesie Dei, si ex omnibus latinis editio-
 nibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum, quænam
 pro authentica habenda sit, innotescat, statuit, & de-
 creuit, ut hæc ipsa vetus, & vulgata editio, quæ longo
 tot sæculorum usu, in Ecclesia ipsa probata est, in publi-
 cis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, aut
 expositionibus pro authentica habeatur, & quod eam
 nemo reycere quouis prætextu audeat, vel præsumat.*

Cum ergo authentica declaratur ex Concilio, ut
 dictum est, nec in minimis potest errorem contine-
 re, cum hoc sit contra rationem scripturæ authenti-
 cæ. Accedit, quod in minimis turpiter labi non est
 minimum, & ips minimis magna mysteria explican-
 tur. Magna sunt dolia, sed tenuissimis vinibus ne
 vinum effundatur, colligantur. Quæ foundationis
 supponuntur minima sunt: at super illa ingens ædi-
 ficiorum moles assurgit. Minimum est granum si-
 napis, & in arborem grandem excrescit. Deinde,
 cum ut authentica recipièda in publicis lectionibus,
 expositionibus mandetur, certum est, quod etiam
 quoad Historias, & minima, quæ sunt in scriptura

recipienda est. Nec enim semper in disputationibus,
 & huiusmodi de mysterijs fidei differitur, sed de in-
 telligentia scripturarum etiam in minimis, quæ ab
 expositionibus, & lectoribus sacre scripturæ ponde-
 rantur, ergo. Et cum nullo prætextu in lectionibus,
 vel dispositionibus hæc minima abijcere liceat, se-
 quitur quod sint maxime auctoritatis, & fidem fa-
 ciant, litesque componant, ut nefas sit deinceps con-
 tradicere.

Amplius. Maius est, falsam sententiam dicere,
 quam dicere veram aliam, quam tamen non inten-
 dit Spiritus sanctus; sed non potest dici hoc secundum,
 ergo nec primum. Maior clara, quia falsitas directè
 repugnat authenticæ versioni, sicut & quælibet falsi-
 tas scripturæ cuiuslibet authenticæ. Minor probatur,
 quia nullo modo potuit interpres ponere alienum,
 vel sensum contrarium sacre scripturæ originali, nec
 disparatum, quem Spiritus sanctus non intenderit.

Amplius. Prætextus sufficiens reiiciendi integram
 sacram scripturam, esset deprehensio falsitatis in
 minimis. Ergo, & reiicere editionem totam in maxi-
 mis propter minimos errores, eandemque editionem
 ad nudum nomen contrahere daretur occasio; at in
 eodem Concilio vetatur, ne quouis prætextu nemo
 eam audeat, vel præsumat reiicere. Et iterum si ab-
 solutè, & ex se in omnibus fidem non facit vulgata,
 sed opus est recursum ad originalia, licitus prætextus
 esset tandiu non recipere eas partes, quandiu fueri
 facta ista collatio, & regulatio, sed prætextus repri-
 mitur à Concilio, ergo.

Amplius. Editio vulgata recipienda mandatur cum
 omnibus suis partibus. unde sic dicitur à Concilio.
*Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis
 partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt,
 & in veteri vulgata editione habentur pro sacris, &
 canonicis non susceperit, &c. anathema sit:* sed quæli-
 bet sententia pertinet ad partem libri, & senten-
 tiæ partes etiam sunt verba, & nomina, &c. ergo etiã
 cum in his omnibus partibus recipienda mandatur,
 aliàs si non hæc omnia recipienda mādaretur, vnu-
 quisque pro libito vel illa nomina, verba, &c. suscipi
 vel non suscipi pro libito posset effingere, dicendo
 hæc non illa esse partes scripturæ, & campum ape-
 riendi ad innumeras hereses, quæ fundari possent
 ministraret ex detractione vnius dictionis sacre
 scripturæ.

Et confirmatur, quia cōcilium absolutè hoc pro-
 fert. Vbi autem ius non distinguit, nec nos distin-
 guere debemus ex communi iurisperitorum regula,
 ergo cum sine vlla restrictione recipi mandauerit,
 omnes partes magnas, & parvas quoque recipi man-
 dauit. Confirmatur secundo, quia alioqui nihil per
 decretum Concilij prouisum esset, cum tali præte-
 xtu heretici catholicos prouocarent ab editionibus
 ad fontes, ergo dum hunc prætextum, & audaciam
 reprimat noua definitione, cauit pariter, ne minima
 quoque vulgata reiicerentur. Confirmatur, quia
 hoc nouo decreto maiorem auctoritatem obtinuit
 vulgata, quam prius. talis autem recursus olim to-
 lerabatur, ergo modo talis inhibitus est, alioqui vul-
 gata quoad nos non haberet maiorem certitudinē,
 & auctoritatem in his minimis.

Resp. Mariana cap. 23. partes mandari à Conci-
 lio recipiendas, non particulas, aut vculas, nihilque
 reiiciendū tāq̃ sit deprauatū contra fidem, & mores.

P d Contra

Contra, quia ex simplicibus vocibus constat oratio, & unus vocis mutatio vel variatio, aut detrahitio, vel transmutatio sensum firmare, vel destruere potest, ergo si rejicere liceret voces orationis, & proprietates rejicere liceret. Et cum interdum ex S. Ambrosio lib. contra Arianos cap. i. unum verbum solum hæresim fluere possit, & ex unius voculæ reiectione formati possit, sic etiam laderetur vulgata, in ijs quoque, quæ ad mores, & fidem pertinent, & cum plus sit esse authenticum, quam nihil continere contra fidem, &c. sed in omnibus partibus esse authenticam, nedum impium est rejici aliquid vulgatæ tantquam contra fidem, sed etiam, ut non authenticum velle cognoscere.

Tertio, quia decuit diuinam maiestatem, verbum suum incorruptè fluere, & ad posteros peruenire, ergo sicut quando fides vigeat apud Hebræos in summa arce locabatur editio hebraica etiam in minimis, & cum vigeat apud Græcos præcipua editio græca, ita postquam iam ferè fides redacta est ad latinam Ecclesiam, quod editio latina etiam in minimis auctoritatem haberet.

Et confirmatur: nam non est verisimile dicere, populum Iudeorum à Deo excæcatum etiam in minimis habere incorruptum verbum, ut populum ferme schismaticum Græcorum limpidissimos fontes habere, populum verò Dei, veram Christi Ecclesiam puritate editionis carere.

Et confirmatur, quia si olim de 70. prouisum est translatione Græca, ut gentes veram, & puram haberent sacrarum scripturarum cognitionem in idiomate Græco: prouidit Deus pariter, ut sincerè latino eloquio redderetur vulgata editio, & vniuersalis Ecclesia longè, lateque diffusa, eloquio latino vtens diuini haberent eloquij intelligentiam in sua lingua natia, & non peregrina.

Accedit, quod nedum Iudæos insultantes compri-
mere, & conuincere opus fuit, sed & Græcos quasi triumphantes reprimere ex editione ista vulgata. S. Hieronymi ex Hebræo latine reddita; dicebant enim Ecclesias latinas diuinis scripturis carere, si ab illis non mutuarentur: ergo per omnia incorruptè debebat reddi vulgata latina editio, ne pateret irrisioni eorundem, quæ facilis esset, si aperiretur hoc ostium rejiciendi vulgatam eo prætextu, quod non conveniat cum fontibus, vel in minimis: imo triumphus Ecclesiæ latinæ in hoc apparet, quod cerneret, ut scribit Hieronymus præfatione in Eisdram, exultantem Græciam ab ipso Hieronymo potius mutuari.

Confirmatur, quia non fuisset consultum Ecclesiæ suæ pure à scriptoribus canonicis esse scriptum, verbum Dei, pure à 70. fuisse interpretatum, & postea latine vulgatæ opera seculenta, & vitata ad nos peruenisse: nec enim bene ciuitas prouideretur de aqua si aquarum caput, & fons permittatur limpidè fluere; per canales verò, & riuos sordibus oppletos canoso tractu decurrere. Ergo idem, qui attitit fontem in canonicis scriptoribus, etiam in minimis quando illa dictarunt, & septuaginta, quam eandem scripturam interpretati sunt, attitit, & vulgatam, cuius interpretatione tot seculorum usu Ecclesia vsa est, & Deus, qui prouidebat per hos riuulos verbum deducendum, ut limpidè proflueret, idem prouidentia sua (quæ principia, & media, & fines intuetur) ne in minimis falleretur interpres sapientissimè disposuit.

Dices, sicut Ecclesia omnium linguis loquitur, sic omnibus editionibus sacram scripturam interpretatur, ut cum primò, & per se verbum Dei sit scriptum in corde Ecclesiæ, non est absurdum dicere in minimis lapsum interpretem vulgatum, & hunc codicem per eandem Ecclesiam ex Græco, vel Hebræo fonte corrigi, & sic nunquam vera scripturæ interpretatione carere, & limpidissimo fonte potare filios suos, dum linquentes canosas partes ad caput aquæ recurrunt, & sic Concilio probatam latinam non simpliciter, sed in ratione versionis, hoc est, ut habeatur recursus ad originalia, vel ad lectiones Patrum, atque Doctorum.

Sed contra, quia satis supradictum est, non fluere omnino puros in omnibus codicibus Hebræicos, & Græcos. Secundo, quia idem verbum, quod est in corde Ecclesiæ, in his exemplaribus contineri latinis eadem declarat Ecclesia, & collatione facta tot sæculorum usu probata est cum originali conuenire, & continere verbum Dei docet. Quare sicut dicit S. Thomas in epist. i. ad cor. illa littera i. Corinth. i. s. omnes quidem resurgemus, præfertur alteri lectioni, ubi dicitur. Non omnes dormiemus, quia ait, illam magis Ecclesia acceptat, ita ex acceptance Ecclesiæ præfertur omnis alia lectio in quauius particula: non enim est maior ratio de vna, quam de altera, licet recursus ad originalia non prohibeatur, ut lectio nostra magis illustretur. Et confirmatur, quia hæc acceptatio Ecclesiæ, maioris roboris est, ac acceptatio, & approbatio operum eiusdem S. Doctoris nam etsi probentur per omnia, ut nec tantillum à veritatis tramite, ut dicit Innocentius V. deuiarit contra fidem, & mores; non per omnia in omnibus minimis authentica est, nec ut talis recipi in disputationibus mandatur, & si mandaretur sub ijs verbis in omnibus recipienda esset. Ergo dum vulgata recipi mandatur, ut authentica per omnia recipienda est.

Confirmatur, quia Gelasius Papa, ubi sanctorum Ambrosij, & Augustini, &c. opera recipi mandasset tamen S. Leonis Papæ epistolam ad Flavianum, recipi mandans, vsque ad vnum iota illam authenticam declarauit, ergo si vulgata vsque ad vltimum iota non esset declarata, in classe opusculorum sanctorum collocanda esset, inferius epistola illa Leonis, at hoc est absurdum, ergo.

Quod si non in minimis vulgata est authentica, cum maioris numeri sint minima quam maxima, & non sit in promptu discernere illius, quod maximum quid minimum, semper fluctuagi incedent lectores, & passim eorundem vacillabit fides, & neiciens tuto figere pedem, hæsitare posset, num coruus esset ingressus in arcam, quia Hebræa aliter sonat. Similiter, & in multis alijs, quæ innumera sunt, & breuitatis causâ omittuntur.

Quinto, cum passim occurrant variæ translationes, & vnam eandemque vocem ambiguam, & diuersa significantem diuersimode interpretres exponant, essent tot capita quot essent veriores: male ergo esset Ecclesiæ consultum, si de vna versione non esset prouisum, qua tanquam vera versione lites omnes componerentur. Et præterea si questio occurrat inter Catholicos, & Hæreticos, vel inter Catholicos ipsos, & hic suam proferat interpretationem, ille verò aliam, tunc si in medium adducatur vulgatæ interpretatio, quæro an possit rejici, vel eidem præ-

præponi alia quævis interpretatio? si non, habetur intentum, & utraq. est interpretis fidaque interpretatio, alioqui si infidelis esset rejicere eam possemus; male enim Deus consulisset Christianis, ut crederent sub amissione eterne salutis interpreti fallaci, &c. si potest iam ergo fluctuare, & incerta niteremur regulæ exceptionem admittenti, nec absolute fidem sibi debere requirenti, sed si concordare cū originali iudicetur à priuatis collatione interminabili, vnoquoque suam versionem obrudente, iam sub hoc vano prætextu vnusquisque auctoritatem vulgatæ eludere posset, quod est absurdum: ergo, &c.

Sexto, si hæc minima, ut non canonica essent in vulgata, iam non scripturam, sed oscitantiam interpretis, & somnia eiusdem Ecclesiæ vendicaret, & non verba Dei, sed hominum commenta ab illa proponerentur. Nec valet effugium, dicendo scripturam esse in corde Ecclesiæ, & non necesse esse, ut illam habeat Latine, vel Grecè; satis esse, si in promptu habeat, ut per exemplaria vera, & originalia corrigat interpretis lapsus minimos. Non valet inquam hoc effugium; nam expresse Concilium determinauit hanc esse authenticam, & ex verbo Dei in corde iudicauit hanc scriptam in emendatis codicibus esse authenticam, & fidam absque restitutione, & conformem originali, quare prima, & potissima probatio desumenda est ex Concilij decreto.

Septimo, ad hominem, nam Lutherus apud Cochleum lib. de scripturæ canonice auctoritate sic scripsit. Si diutius steterit mundus iterum necessarium erit, ut propter diuersas scripturæ interpretationes, quæ nunc sunt ad conseruandam fidei unitatem Concilij decreta recipiamus, ergo discrepantibus in innumeris pene locis Grecis, & Hebræis, & latinis codicibus, & latinis inter sese, vna latina editio, ut authentica merito recipienda mandata est in omnibus, & per omnia.

Idem Lutherus tom. 3. lat. Vvitembergenſi præf. in explicat. super nouissima verba Davidis, melius esse dicit, Omisso studio Hebræicæ linguæ simpliciter retinere illam hætenus receptam, & usitatam versionem Bibliorum (quæ tamen maxima ex parte iam per noui testamenti libros explicata, & illustrata est) quàm tot nouas versiones cumulari propter pauca quædam loca, ubi aut Hebræica lectio alia est, aut quarundam vocum interpretatio nondum certa est, quibus nihil proficitur, nisi quod dissimilitudo, & discrepantia lectionum memoriam legentium turbat, & studium remoratur, & in multis locis incertiores, quam fuerat, dimittit.

Beza Caluanianus in annot. ad 1. cap. Lucæ. Veterē interpretem summa religione sacros libros interpretatum fuisse dicit. Erasimum quoque sigillans, eo quod ausus sit eundem reprehendere, docet eorundem versionem eius rebus ipsis multo melius quadrare, quàm editionem Erasmi. Hæc Beza in præf. in nou. testam. anno 1565.

Pellican. in præf. in psal. sic dicit. tanta dextertate, eruditione, & fide Hebræico quoad sensum concordare deprehendimus vulgatam editionem psalterij, ut eruditissimum partiterque piissimum, & verè prophetali spiritu præditum fuisse interpretem Græcum, & Latinum non dubitem, quanquam alicubi dissentiant à punctis hebræicis, quibus nunc Iudæi vtuntur, quæ non fuisse similia ambigere cogar, & quarundam litterarum

mutationem factam suspicio sit proferentibus singula diligenter.

Quod si ex tempore, quo cœpit Ecclesiæ uti vulgata, tantæ religionis extimarūt Patres, ut ne vculam excidere paterentur, multo magis per definitionem Concilij ne vculam quidem excidere pati debemus. Dicamus ergo cum Greg. 20. moral. c. 24. quia hæc noua translatio ex Hebræo nobis eloquio cuncta verius transfundisse perhibetur, credendum est quicquid in ea dicitur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Vulgata latina editio etiam in minimis habet inconcussam auctoritatem.

Respondeo dicendum, ut dicit S. Prosper 2. de vocatione Gentium cap. 1. cum aliquid in corpore scripturarum reperitur nulla contraria argumentatione temerandum est, ut quanto hoc ipsum difficilius intellectu capitur, tanto fine laudabilius credatur: magna enim est fortitudo consensionis, cui ad sequendam veritatem auctoritas sufficit, etiam latente ratione. Sicut autem dicit August. 12. confess. cap. 22. duo dissentionum genera, quæ oboriri possunt, cum aliquid à nuncijs veracibus per signa enunciatum. Vnum si de veritate rerum, alterum si de ipsius, qui annunciant voluntatem dissentio est, sic & in nostro proposito alia questio est querere an vera sint, quæ in scriptura sacra enunciantur: aliud est, quid diuinorum eloquiorum scriptor intelligere voluerit. Sicut autem impium est dicere falsa aliqua esse in scriptura quantumvis minima, sic pariter impium dicere scriptores sacros quæ falsa sunt, & si minima describere voluisse. Pietas autem est querere voluntatem Dei, & scriptoris famuli Dei, cuius calamo sunt diuina dispensata mysteria, ut ibidem docet S. Augustinus, & ad nos sunt per interpretum editiones fidei interpretatione transfusa.

Difficultas verò intelligendi, quid scriptor dicere voluerit, oritur ex duplici capite, ex difficultate rerum significatarum, & ex difficultate vocum significantium. ex difficultate rerum significatarum propter multitudinem ipsarum, & elongationem à capto nostro. Ex difficultate vocum significantium propter ipsas voces ignotas, vel ambiguas, & huiusmodi. Vel etsi notæ sint quia diuersa in iisdem verbis intelligi possunt, & vnusquisque conatur, quod ipse sensit, esse sensum illius, qui scripsit. Ad hæc omnia, ut clarè dicit S. Thomas 2. 2. q. 175. art. vlt. ad 4. requiritur interpretatio sermonum, quod reducitur, ait, ad donum prophetiæ, in quantum mens illuminatur ad intelligendum, & exponendum quæcumque in sermonibus sunt obscura, siue propter difficultatem rerum significatarum, siue etiam propter ipsas voces ignotas, quæ proferuntur. Non esset verò à diuina prouidentia satis Ecclesiæ prouisum, si scripturas illi consignasset, nec esset qui præscriberet per interpretationem quid in omnibus etiam minimis facer scriptor, & Deus per illum scribens, dicere voluerit. Per diuersitatem verò interpretum sese mutuo ex-

plodentium, non possemus certò aliquid inuenire, dum vnusquisque, vt proprium sibi vendicat, quod omnibus esset còmunè. Propterea de Ecclesiæ propositione prouisum est, vulgati interpretis editione, vt authenticam proponendo, vt certi essemus quid scriptor sacrorum eloquiorum, & per illum Deus dicere voluit, nedum in maximis, sed etiam in minimis, cum nullū verbum sit in scriptura, quod à Deo reuelatum non sit. Sed quia in sacris scripturis, vt dicit August. cap. 31. *Quicquid veri potuimus inuenire, & quicquid nos non potuimus, aut nondum possumus, & inueniri potest sensit ille, qui scripsit, atque cogitauit cum scriberet*, vel vt dicit S. Thomas q. 4. de creat. ar. 1. *etiam si author non intellexerit, saltem Spiritus sanctus intellexit, qui est author scripturæ*. Inde est ex eodem quod omnis veritas, quæ scilicet litera circumstantia, potest diuinæ scripturæ aptari est eius sensus tam in maximis, quam in minimis. Quare sicut alièni sensus, & non intenti à Spiritu sancto, qui vulgatæ editioni repugnant, ita & diuersi sensus, quos litera originalis patitur, à Spiritu sancto proficiuntur, cū hac differētia, quod qui ab Ecclesiā pponitur, sit irrefragabilis, vt nullo prætextu abijci possit: ceteri probabiliter intenti à Spiritu sancto admittantur, cum adhuc non sint ab Ecclesiā propositi eodem gradu recipiendi, sicut tota vulgata indefinitè, & absolutè absque modificatione mandatur. Quare nec recursus ad Patrum commentaria denegatur: nec ad ipsosmet fontes, vt multiplex intelligentia hauriatur, vt quæ iam non authentica lectio declarata est, corrigatur (nunquam enim hucusque reperitum est ab Hereticis, nec reperiatur aliquid contra fidem, & mores, nec intollerabile errorem, vel falsitatem, vel mendacium continere, quod correctione indigeat) sed vt per illa vulgata explicetur, ac defendatur, vnde etiam in minimis diligentia, fide, lectionis puritate, sententiæ veritate reliquas versiones vulgata antecellit.

Sed sicut artifex intendens operi suo dispositione optimam inducere, instrumento vtitur non quidem simpliciter, sed in comparatione ad finem, & si dispositio talis habeat secum adiunctum aliquem defectum artifex non curat, vt patet de faciente ferrā ex ferro, vt sit idonea ad secandum non curante eam facere ex vitro, & si sit pulchrior materia, quia talis pulchritudo esset impedimētum finis: sic interpret intendens veritatis fidem, & lectionis castigatissimā, ex veteribus exemplaribus, atque commentarijs probatā, talem dispositionem traductioni implevit, quibusdam loquendi formulis ad sensum, verba, vel verba ad verbum exprimendo, vt germanius, fidelius, quàm ceteræ versiones scriptorum canonicorum hauserit lectionem, & dum lectionis fidem, & sententiæ veritatem seruare voluit, nedum à compto, & nitido sermone abstinuit, sed etiā quædam obscurius reddidit: quædam acrylogicos; quædam cathecheticos; quædam minus plene transfudit fontibus. Vnde frequenter non est in vocum significationibus lucidior, dictionum proprietate cultior, & interpretandi dexteritate felicior, cum agnouerint Patres multa obscura, multa non ita propriè, multa minus latinè versa. Quare non præcluditur via, vt illibatè traductione eiusdem seruata, ex Patrum commentarijs, & fontibus sensus obscurus

illustretur, vel semiplenus plenior, & vberior hauriatur.

Solutiones oppositionum.

AD Primum. Facile dissoluit illud primum argumentum, qui tenent lectionem hodiernam Hebraicam non esse germanam, sed adulteratam, dissentientem à priscis antiquæ synagoga codicibus, nec tantum habere nunc permutatas quasdam literas, sed etiam voces. Similiter, & quidem, qui tenent Græcorum codices deprauatos, & in multis immutatos facile se ab isto negotio expediunt, propter hanc adulterationem, vel corruptelas dicendo, ob id magis standum esse vulgatæ, quam originali fonti, &c. sed nè in maiores angustias redigamur, & ex ista parte corruptionis fontium detur occasio impugnandi riuolositer dicendum est: quod cum in Hebræo textu (loquendo quantum ad consonantes) sit sacra scriptura (pauca si demas, quæ scriptorū vitio irreperunt) & fidelissimè sit versa à Hieronymo è suo fonte, non est diuersitas vllò modo in sensu, vnde ipsi Hebræi testimonium huic versioni reddunt, nedum antiqui (vt pater ex autoritate S. Augustini 22. de ciuit. cap. 29. & Hieronymi ep. 11. ad August.) sed etiam nostrorum temporum, lege insignite testimonium Eliæ Leuitæ apud Cochleum in diatriba de nouis ex Hebræo translationibus, qui cū aduertisset adamussim lectioni hebraicæ S. Hieronymum respondere, dixit, posse illam aduersus momorum omnium reprehensiones, atque hostium oppugnationes tueri, & defendere tanquam ex Hebraica veritate expressam. Non est autem curandum, si cum codicibus Græcis in omnibus non concordet nostra editio, cum testetur Ambrosius in c. 5. ad Romanos, Græcos codices à se inuicem discrepare, idque fecisse contentionis studio. Vnde (quod est aduertendum maxime) quæ in Latinis reprehenduntur codicibus, citata, & exposita reperiuntur in veteribus, Tertulliano, Cypriano, Victorino, quos de puris Græcorum fontibus, quos illa aras seruabat, potasse, compertum esse debet. Propter quæ optime dixit Cano lib. 2. c. 14. ad primū, quod & si olim fuerit Latinorum codicum magna ditantia, itaq; omnium exemplarium Latinorum in vna vulgata sit facta concordia, quod adhuc in tot Græcorum codicibus factum nō est, potius variantia Græca per nostram latinam esse limanda, & in pristinam unitatem redigenda, quàm editionem Latinam iam vnā factam per dissonantes Græcorum editiones corrigendam. Vnde si pristino, & antiquo candori restituerentur Græca in omnibus cum vulgata consentire deprehenderentur. Similiter si ex Hebræo puncta detraherentur, & pauca consonantes, quæ oscitantia irreperunt, idem apparet, nam in sua amplitudine relictæ voces Hebraicæ, sensum quem expressit vulgatus itaq; intentum à Spiritu sancto, certissimè continent, atque exprimunt.

Vel dicendum, quod diuersitas nostræ editionis ab Hebræa non solum est ex mendositate codicum, vel Latinorum, vel Hebraicorum, sed etiam ex ipsa verborum multiplici significatione. Vnde fit vt vnus velit amplam esse, alius esse restrictam, alius in omnibus vbique locis. Qritur etiam ista diuersitas

tas ex imperitia, quia cum verè voces Græcæ, vel Hebraicæ verū significatum exprimant, noui censorculi non exprimere, nec sensum attingere musitāt, & cum potius ipsi 70. vel veteri interpreti, ipsique S. Hieronymo trium linguarum peritissimo fascēs submittere deberent vim significationis humiliter addiscendo, Hebræis modernis se credere maluerunt, & ex Hebraizantium dictionarijs, & commentarijs vocum significationes exponendas laborarunt. Accedit quod plurimarum vocum Hebraicarum significatio est obscurissima, vt docent Marianus Victorinus, & Hieronym. comment. Es. 47. Genebrard. in psalm. 103. Forer. Es. 3. Oleaster in Pentatheuc. Elias in Haharcabah, & alij, &c. & quæ per uia olim fuerunt, modo exciderunt. Vnde ipse Luther. in cap. 24. Genes. scribit. *Aliquoties, ait, dixi plurima vocabula esse, quorum significatio ipsis etiam Hebræis ignota est.*

Ad instantiam respondetur, quod vbi penitus à vulgata discrepant Hebræi, & Græci codices ad vulgatæ lectionem recurrere debemus: cum nunc fontes puros vnde quæque non currere ostensum sit. Neque hoc mirum, cum sit talis interpretatio auctoritate Ecclesiæ nobis tradita: quandoquidem etiam si totus fons incorruptus haberetur, cum varij sensus ijsdem vocibus varijs interpretū iudicijs possint affigi, ne per deuiā, & incerta incederemus, ad eandē Ecclesiæ auctoritatem, determinatam intelligentiā tradentis, opus esset confugere. Cæterum interdum inter vulgatam, & Hebraicam non est contrarietas, sed varietas, & ad concordiam reuocari potest. Quia in re laborauit Montoya, sed an omnia conciliarit aliorum esto iudicium.

Ad auctoritatem S. Hieronymi. Iure id dicebat cum superstitionibus fontibus riuus esset corrupti, tantaque esset in Latinis codicibus variatio, ac deprauatio, vt quæ esset vera Latina translatio, constare certè nequiret: nunc verò cum vulgata sit emaculata Hieronymi industria, & per Ecclesiam conseruata, & tradita, fontes verò ipsi turbati, magis standum est puritati riuuli, quàm impuritati fontis, & si quondam originatiue, & in se fons riuulo anteferebatur, non tamen propter hæc audax manus, vel puncta, vel apices originalium in ipso textu debet mutare (vnde à quibusdam Complutensibus taxantur, qui puncta, accentus, immutarunt, quæ postea in Biblijs Regijs restituta sunt) ne in fide taxemur, & ab Hebræis calumniam patiamur. Benè tamen scorsim in commentarijs, vel separato opere quomodo legendum sit possemus annotare. Sed esto fons clarissimè fluat, vt fluit, & riuus, certior est quoad nos riuus fonte, quia per riuum dogmata certitudine fidei firmamus, ex fonte probabiliter, quandoquidem vulgata latina nobis probata est Ecclesiæ decreto. Vnde sicut alteruter duorum fratrum ex eadem linea descendit, si probatam nobilitatem haberet, certiores faceret etiam nos de nobilitate, non alter nobilitatis approbatione destitutus, & si in certitudine quoad se æquales essent, in nobilitate; ita & nostro proposito, firmior est vulgata, quæ probata est, & certior facta est, & quoad nos ad regulanda dogmata, & mores, quam originalis fons Hebræus, vel Græcus tanta probatione minime firmatus. Septuaginta verò editio quemadmodum, & Hebraica, & si secundum se, & tempore Apostolorum, & per 400. annos

inconcussam habuerit auctoritatem, tamen quia procedente tempore deprauata est (ex Hieron. epist. ad Suniam, & August. epist. 10. ad Hieronym.) hinc non vt authentica in omnibus, & per omnia (vt nullo preteritu reijci possit) approbata est, sicut est vulgata quoad nos, vnde infra vulgatam meritò collocatur.

Ad aliam instantiam. In verbis hominum multiplicitas sensuum in vna voce ambiguitatem, & confusionem gignit, cæterum diuina vox hoc habet propter suæ eminentiam, vt pluries intellectus pariat, vnde sicut non est mirum (ait Bernardus serm. 51. in cant.) quod simplex aqua in varios vsus humanos assumatur, ita quod vnus quilibet diuinus sermo, non erit abs re si diuersos pariat intellectus diuersis animarum necessitatibus, & vsibus accomodandos, circa numeros sicut fabulosa Rabbiorum arcana ex numeris collecta, quæ & גמטריא gematuria sunt repellenda (sicut, & pariter Gnosticorum insana deliria ex Græcis numeris insanè, & fabulosè deducta, quæ reprobant Iren. lib. 2. cap. 40. Epiph. lib. 1. her. 24.) ita non omnia indiscriminatim reijcienda, vt egregiè monstrat noster P. Fr. Hieronymus Vilemius Venetus in Lectionibus sex dierum lec. 15 & noster Senensis de elementaria expositione scripture, & latè Ludouicus Lusitanus in globo linguæ sanctæ lib. 10. de diuinis arcanis ca. 14. & sic nullum est inconueniens. Nec aliud inconueniens, quod obijciebatur sequitur, nempe vt possit quis pro libito quam voluerit sententiā affigere. Primus namque gradus interpretationis optimæ est ad intelligentiā peruenire authoris canonici, per quem sanctus locutus est spiritus. Secundus ex regula fidei, vel ex alijs locis, scripturis aliquam intelligentiam adaptare, quem sensum etiam à Spiritu sancto nedum præiudicium, sed & prouisum egregiè demonstrat Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana cap. 27. dicens. *Quando autem ex eisdem scripturæ verbis non vnum aliquod sed duo, vel plura sentiuntur, etiam si lateat quid senserit ille, qui scripserit, nihil periculi est, si quodlibet congruere veritati ex alijs libris sacrarum scripturarum doceri potest: id tamen eo conante, qui diuina scrutatur eloquia, vt ad veritatem perueniat auctoris, per quem scripturam sanctus operatus est spiritus, siue hoc sequatur, siue aliam sententiā de illis verbis exculpit, quæ fidei non refragetur, testimonium habens ex alio quocumque loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe auctor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, & ipse forsitan sententiā vidit, & certè ipse Dei spiritus, qui per eum hoc est operatus, etiam ipsam occurrere pro lectori, & auditori sine dubio prouidit, imò vt occurreret, & ipse, quia subnixæ est veritati prouidit: nam quid in diuinis literis potuit largius, vberius, diuinitus prouideri, quàm vt eadē verba pluribus intelligantur modis, quos alia nō minus diuina cōtestātia faciant approbari: vnde falsò assumebatur vnā tantum lectionem Patres probasse. Hinc colliguntur multa. Primum (quicquid inaniter dixerit Catherinus) omnem sensum in vulgata expressum esse verè authenticum, & à Spiritu sancto intentum, nedum præiudicium, sed & prouisum. Secundum quamuis certum non sit interpretem (sicut de canonico scriptore indubiè tenet Augustinus) affectum omnem sensum, quem littera originalis patitur: ea tamen hypothesis etiam interpreti cōcessa, scilicet quod omnem*

sensum originalis textus sit affectus, licet ex penuria lingue latinæ non semper illum expressit, tamen satis fuit aliquem sensum exprimi. Et licet aliquis originalis sensus prætermisus sit, qui reuera, & secundum se etiam sit de fide, nihil officit quia cum non sit nobis per Ecclesiam ad credendum propositus, nihil necessarium ad salutem prætermisum est. Tertium, quod ille sensus, quem habet translatio, & non originalis scriptura, authenticus est, & canonicus, si in alio scripturæ loco contineatur, vel per traditionem sit acceptus, vel per Ecclesiam receptus, vel sit additus ab eodem interprete ad declarationem textus originalis, ut cum dicitur Matt. 1. *Et vocabitur nomen eius Emanuel*, addit interpres, *quod est interpretatum nobiscum Deus*, vel etiâ absolute illud profert, ut cum addit Latinus, *egrediamur foras*, quando verò talis declaratio, vel appositio esset à Patribus facta, ut Cant. 1. *botrus cyprî* ad insulam adaptando, cum alij ex Græcis, & Hebræis pro arbore Cyprum accipiunt, sensus esset recipiendus, ut verus, vel probabilis, non ut canonicus, & certus. Similiter quando vulgata sensum vnum exprimit, alterum vero nonnulli Patres, ut est ille 1. Cor. 15. *Omnes quidem resurgemus, &c.* qui ex doctrina Sancti Thomæ magis ab Ecclesia recipitur, tunc præferenda est Ecclesiæ intelligentia. Patrum verò in suo gradu lectiones variæ non aspernandæ, vel exponendæ, aut ad concordiam reuocandæ.

Ad secundum. Satis est ad auctoritatem vulgatæ astruendam, quod nullo pacto vitio interpetris, incuria, oscitantia, leuia sint errata in sacris biblijs, nec vnquam deceptus sit quasi ex corrupto codice verteris, quicquid dicat Canus 2. de locis cap. 16. quod verò irreperint vitia typographorum, vel libratorum negligentia, non fuit in omnibus codicibus, vel impressionibus, vel in eisdem locis, & propterea de emendatissima vulgata prouisum est iussu Apostolica Sedis, secundum quam ceteræ omnes emendandæ, & castigandæ, vnde in præfatione nouissimorum Bibliorum dicitur, quod propositum Apostolicæ Sedis non fuit nouam aliquam editionem cudere, vel antiquum interpretem vlla ex parte corrigere, sed ipsam veterem vulgatam editionem à mendis veterum libratorum, necnon à prauorum emendationum erroribus repurgatam, suæ pristinae integritati, ac puritati quoad eius fieri potuit, restituere, eaque restituta, ut quàm emendatissimè imprimeretur, operam daret. vnde hæc quæ emendata prodijt authentica est, & illa etiam, quæ olim communi vsu recepta authentica erat, non ut in hoc, vel illo codice signato habebatur (ut nunc est tradita ab Ecclesia) sed in tota collectione codicum. In quibus etsi esset mæda aliqua, non in omnibus, nec omnibus locis reperiebantur, ut dictum est, & facile erat pauciores per codices plures, moderniores per antiquiores, facta collatione, emendari, ut dicit Augustinus lib. 1. contra Faust. cap. 2. quam regulam quoque secuti sunt proculdubio Patres illi, quibus eiusmodi correctio est demandata.

Ad tertium. Parum curandum de Ruffino, & Paladio Galara, quos ut fautores Hereticorum inculcat Hieronymus epistola ad Ctesiphontem. vnde etiâ de emulis suis conqueritur prologo, super Esaiam ad Paulam, & Eustochium.

Ad auctoritatem S. Augustini respondetur. Eo discursu probari Hieronymianam editionem in se,

spectatam, nondum authenticam declaratam, non potuisse tunc perferri communi editioni, quæ circumferebatur, & omnium aures occuparat. vnde tanquã particularem editionem à particulari viro, licet sanctissimo editam recipiebat, ac proinde censurati posse dicebat Augustinus, sed quod tali versionem non tanquam infallibili tunc intenderit S. Hieronymus, se purgat dicens. *Ego non vetera abolere conatus sum, quæ lingue meæ hominibus emendatæ de Græcè in Latinum transtuli, quàm ea testimonia, quæ à Iudæis prætermisita sunt, vel corrupta proferre in medium, ut scirent nostri, quid Hebræa veritas contineret. Si cui legere non placet nemo compellit mutum, bibat vinum vetus cum suauitate, & nostra musta contemnat.* vnde sicut Hieronymus Augustinum, & reliquos non adstringebat, sic idem Hieronymi translatione nondum probata, & cõmuniter recepta se nõ adstringi ad illam, ut infallibilem recipiendam existimabat. & satis religiosè putabat antiquitatem nouitate non esse turbendam. Sic respondetur ad omnia loca Augustini. Cæterum quãtū fecerit S. August. eandem editionem Hieronymi progressu temporis idem testis est 22. de Ciuit. Dei cap. 29. vbi ex Hieronymi editione citat illud Iob cap. 19. *Et in carne mea videbo Saluatorem meum*, & ibidem ex eadem versione citat illud 4. Reg. 5. *Nomme cor meum in presenti erat, quando reuersus est homo de cursu suo in occursum tuum.* eundemque satis laudat lib. 18. cap. 43. idem Augustin. sup.

Ad illud autem dilemma S. Augustini quod Hieronymianam editionem de superfluitate taxabat, S. Hieronymus epist. 11. ad Augustini hoc modo respondet, *tibi tuo sermone respõdeo. Omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcesserunt, & qui scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura quomodo ausus es post eos disserere, quod illi explanare non possent? si manifesta superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere, & fugere non potuit, &c.* & postea ad hominem eundem Augustinum sic redarguit. *respondeat mihi prudentia tua, quare tu post sanctos, ac tales interpretes in explanatione psalmorum diuersa senseris: si enim obscuri sunt psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est, si manifesti illos in eis falli potuisse non creditur. At per hoc viroque modo superflua erit interpretatio tua, & hac lege post priores, nemo loqui audebit, & quodcumque alius occupauerit, alius de eo scribendi licentiam non habebit, quin potius humanitatis tuæ est, in quo veniam tibi tribuis, & cæteris indulgere.*

Ad quartū. Ad locum desumptum ex auctoritate Hieronymi. Vbi cumque se ipsum reprehendit, atque castigat, ut particularis doctor, & commentator se emendat, in qua emendatione interdum fallitur. Cæterum vbi eius correctio ab Ecclesia admittitur, vel eiusdem correctio non recipitur, nullus error inueniri potest ob authenticam Ecclesiæ censuram, ut expressius dicitur infra.

Ad auctoritatem Hilarij. Iam admittimus interpretem minus plene, obscure, & minus latine quædam reddidisse, potuisseque quædam clarius, quædam significantius, & neruosiùs, proprius, vel elegantius transferre. Horum innumera exempla ponit Lydanus de optimo genere interpretandi, ad quem lectorem remitto. Hæc autem omnia non præiudicant, fidelitati versionis, quæ ut illibata esset, obscuritate, vel inconcinnitate, & huiusmodi, uti inter-

pretem necesse fuit. Vide P. Llorcam de loc. cath. disp. 9. §. 3. Accedit quod multoties obscuritatis, & inelegantiae causa fuit ipsius latinae linguae defectus: quia enim meliores voces interpres non habuit, aut aptiores, vel expressiores, quae responderent originalibus ijs vocibus, pro fidelitate seruanda uti necesse fuit, quae veritatem exprimerent, & si verbum aliquod obscurum inelegans, non efficax, & propriū in transferendo assumere necesse fuerit.

Regula illa à S. Augustino posita est, & nullo modo dicendum est interpretem mentem Spiritus sancti non esse affectum, alioquin cum scriptura potius sit in sensu, quam in verbo, vendicaretur verbū, & sensus interpretis pro verbo, & sensu Dei, vnde ibi loquebatur de priuato aliquo interprete, qui illud psalm. 13. transtulerat. *Acuti pedes eorum.* vnde nostra vulgata cum dicit legendum, *veloces pedes eorum*, verum est, quod ὀξὺς in Græco significat non solum, præceps, voluere, sed & acutum intelligendo per acutum id quod consistit in puncto indiuisibili, & sensus idem est, vnde etiam interpres vetus Aphorismi primi Hypocratis ea verba Græci co dicis ὁ δὲ ναυπὸς ὀξὺς tempus acutum transtulit, quod aptius vertitur tempus præceps, &c. Alter locus Sap. ab Augustino insinuat non est contra fidelitatem versionis, sed solum parum latinum est illud nomē, & error non est contra veritatem sententiae, sed contra latinitatem. Inauditum enim hucusque exiit in latina lingua tale nomen, licet enim latinus, & clarius, & vnde dicit Augustinus, conuenientius dicatur, *adulterinae plantationes*, quam *vitulinae*, quae *pedibus per terram gradiuntur*, & tamen haerent *radicibus* tamen quia interpres ad imitationem Græcorum vocum, sicut à voce *moschos*, quod est vitulus deriuatur *moscheuma*, quod non vitulum, sed plantationem significat, sic à vitulo latine dicto, formauit vitulamē, quae (sicut *moscheuma*) non vitulum, nec aliquid vituli, sed noua germīna significaret. Vel dici potest, quod sicut Festus à vitulis vsus est vocabulo vitulari, quod significat ad instar lasciuientium vitulorum in pratis exultare, sic interpres vitulaminis nomine plantationes adulterinas, quae maxime ex frondium, vel comarū copia lasciuunt, atque luxuriāt, nō incōcinnē, & si parū latine significauit.

Ad id quod assertit Mariaus Victorinus tā in Luc. cap. 6. quā in Luc. cap. 11. haberi epīusion, & Matt. 6. interpres vertisse *super substantialē*, in Luca. verò vertisse *quotidianum*, cui correspondens text. Syriacus in eo. cap. Lucae sic vertit [Da nobis panem indigentiae nostrae quotidie] quomodo autem vertit diuersimode interpres modo *super substantialē* modo *quotidianum*, ex Tertulliano edocemur lib. de oratione cap. 5. nam si intelligamus hunc locum de spiritali, & sacramentali cibo, qui & *super substantialis* est, Christus panis noster est, cuius corpus in pane censetur. Hoc est corpus meum, &c. itaque petendo panem *quotidianum*, perpetuitatem postulamus in Christo, & indiuiduitatem à corpore eius. Et quia etiā de pane corporali intelligi potest, panem quoque *quotidianum*, quod solum fidelibus necessarium est, cetera enim nationes requirunt, recte petimus sub titulo *quotidiani*.

Ad id quod assertur ex S. Augustino ex eodem respondetur eadē epistola. Veruntamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat in-

tellectum non est velut censoria notione culpandum, & ita quod dictum sit obsecro fieri obsecrationes, parum refert, ait. παρακαλῶ, quod adhortari significat translatus sit obsecrat, & δέησις, deprecationes, verterit interpres obsecrationes, & προσευχάς, & si quidam (ex Augustino) idem verterint *adorationes*, melius verum est ab interprete nostro *orationes*. Et verum est ex eodem, alio vocabulo Græco adorationem, alio verò vocabulo orationem significari. Nihilominus, dicit Augustinus, difficile est in lingua latina preces ab orationibus discernere, vnde loco illius ἐντενῶν quidam verterunt *interpellationes*, non *postulationes*, & parum hæc distare, idem dicit Augustinus & subdit, excepto itaque nomine generali, & salua loquendi consuetudine, siue dicas *preca-tionem* siue *orationem*, siue *interpellationem*, vel *postulationem*, una eademque res intelligitur, nihilominus in specie singularum harum particularum proprietates, distinctasque significationes ibidem inquirere diligenter, inter ipsas ponens differentiam.

Ad alium locum ex Hieronymo obseruatum, & si ea particula, *acceptabilem*, posita sit ad significandū rem peculiarem, nihilominus ad rem significatam denotandam in quo consistat, hæc peculiaritas vertit interpres *acceptabilem*. Ex acceptabilitate enim ad dona gratiae sequitur, ut populus gentium sit factus peculium, & populus peculiaris Dei. Vnde Syriacus vertit *populum nouum* ad significandum populum sub lege gratiae. Vnde Deuter. 7. vbi dicitur, *te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris*, in Chaldaica paraphrasi dicitur, *ut sis ei in populum electum*. Et Deuter. 14. dicitur, *Te elegit ut sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus*, Chaldaica, *ut sis ei in populum dilectum*. Quia ergo S. Paulus subdit, *seftatorem bonorum operum*, quae sunt praedestinationis effectus (ut S. Thom. 1. p. q. 23. ar. 4.) voluit interpres radicem bonorum operum cum, perseverantia inuestigare, & ad acceptabilitatem recurrere, acceptabilitas autem ad dilectionem pertinet, ex qua sequitur electio, ut hic prae alijs eligatur quod ad peculiaritatem pertinet. propterea interdū peculiare verum est, dilectum, & electum, quæ ex acceptabilitate oriuntur.

Illud autem ex Tit. cap. 3. post unam correctionem. Scio eam versionem secutos esse Iren. lib. 3. cap. 3. Tertull. de præf. cap. 6. Luciferū Catalitanū de non conueniendo cum heret. Aug. ep. 162. Ambros. epist. 55. docendo hereticos semel duntaxat admonendos, ne si sepius id fiat obfirmationes reddantur in malo. Sed nihilominus non recedendum à vulgata, & in Græcis codicibus habemus expresse, post unam & secundam, illud autem verbum nedum simplicē admonitionem, sed animaduersionem, & correptionem significat, vnde consequenter punitur eius enitatio, quæ non fit sine censura diuina, hoc est excommunicatione, quæ omnium animaduersionū maxima est, & igne, & ferro, vbi opus est, quare non est cur hic Erasmus facit ijs ludat.

Illud etiam *modicum fermentum totam massam corrumpit*, & si in Græco sit ὀλίγη ζυμὴ, quod redditur *fermentat*, nihilominus, quia fermentatio non nisi per corruptionem fit, sensus redditus est.

Illud 1. Tim. 2. Si permanferint in fide, & dilectione sanctificatione, & sobrietate, vbi in Græco dicitur ἡ σωφροσύνη, quod verti potest cum modestia non officit

officit proposito, sicut nec alius locus, qui habetur ad Titum capite secundo, nam ubi nos legimus in vulgata, *sobriè, & iustè, & piè* in Græco *sobriè* est *σωπρός*, quæ vox etsi significet actum temperantiæ ad moderandum excessum in potu, quia tamen sobrietas communiter accepta potest esse in qualibet materia, rectè ab interprete versa est; sicut & verbum *iustè* pro iustitia, ut & generalis virtus usurpata est, non tantum pro vna specie. vnde & Syriacus vertit. *Abnegemus impietatem, & concupiscentiam mundi, & vivamus in hoc seculo cum castitate, & iustitia, & reuerentia Dei*, extendens temperantiæ etiam ad concupiscentiam, seu ad secularia desideria frænanda de quibus ante locutus erat Apostolus.

Similiter cum dicitur 2. Timoth. 2. illud verbum *didactikè*, quod supra epistola 1. cap. 3. interpretis exposuerat *doctorem*, exposuit postea *docibile* optima ratione. Et quidem si in sensu passiuo accipiat, quadrat verbis antecedentibus; præmiserat enim *seruum Dei non oportere litigare, sed esse patientem, ad omnia docibilem*; docibilitas autem ex S. Thoma 2. 2. quæst. 49. ar. 3. est pars prudentiæ, quæ licet discipuli potius sit quàm magistri, tamen non repugnat doctoribus, cum vt dicit S. Thom. in responsione ad 3. etiam ipsos maiores oporteat dociles quantum ad aliqua esse. At ego puto significari in sensu actiuo. Sicut aliquem dicimus amicabilem, qui faciliè amicitijs aliorum se insinuat. Sic voluit interpretes denotare eo verbo illum, qui cum facilitate, vel habilitate potens est ad docendum, quem sensum videtur Ambrosius indicare lib. de dignitate sacerdotali, cū exponens Episcopi conditiones easdem à Paulo assignatas ait, *sequitur deinde, Apostolus: & ait docibile. id est sic polleat Episcopus sapientia, ut non solum creditum sibi populum sufficienter doceat, verum etiam, & cunctorum queat heresum contradictiones à catholica repellere Ecclesia, ne sua imperitia imperitos minime doceat.*

Ad 5. in ijs locis probatur, quod clariùs verti poterant ea loca, tamè non inde probatur, quod certius, vel verius transferri potuerunt, cum veritas in indubibili certitudine consistat.

Ad 6. Iudicium illud, & collatio facta est ex Patrū commentarijs, ex publicis, & priuatis lectionibus, obseruationibus non vno, vel altero loco, vno vel altero tempore, vna vel altera persona, sed varijs, & diuersis locis, temporibus, personis priuatis, publicis vniuersitatibus, Academicis totius orbis ipsi etiam hostibus veritatem Hieronymianæ editioni perhibentibus, & fatentibus Hieronymi laborem esse veracem, vt dicetur infra. Nec Ecclesia vniuersalis (& si maior pars pastorum Græca, & Heb. lingua destituta sit) dono linguarum caret, linguis enim omnium gentium loquitur, & loquetur, dum in sinu suo continet, & continebit viros doctos linguarum peritos, quorum iudicium, & diligentiā sequens (præsertim S. Hieronymi, cuius iudicium ad imitandum omnium est, cuius fidelitati tota hæc motes recumbit) inoffenso pede tot sæculorum vsu vulgatam, vt puram, & ab omni errore interpretis immaculatam commendauit. Cui vsui innixa Tridentina Synodus, Ecclesiastico calculo propter diuinam assistentiā, authenticam vulgatam pronunciauit, sub anathemate præcipiens omnes partes librorum canonicorum, prout in veteri vulgata editione habentur, recipien-

das: cumque singula verba etiam minima à partibus secernenda non sint, non possunt villo modo quouis prætextu, sine contumacia, rebellionem, pertinacia heretica refutari.

Ad 7. differentia est inter interpretem, & Prophetam, ceterum hæc differentia est inter priuatum, & publicum interpretem, quod priuatus interdum falli potuit, at publicus scripturarum interpretes in ordine ad censuram Ecclesiasticam, & Ecclesiasticæ approbationem (dato quod ante approbationem dici potuerit hallucinatus) post Ecclesiæ iudicium, & approbationem, quæ in nullo hallucinatum esse testimonij perhibet, nullo modo errasse dicendum est.

Ad 8. In translatione interpretis ab originali etsi deprehendatur aliqua diuersitas, nulla tamen est contrarietas, quare opus est ad aduersariorum oppositiones respondere, illud præmittendo satis esse, ad solutionem argumentorum, ostendere esse solubilia, nec leuissimis, & friuolis ratiocinationibus defendendam publicam interpretationem Verbi Dei ab Ecclesia propositam.

§
Vbi respondetur ad alia argumenta Nouatorum, & Hebraizantium, & primo ad loca ex Pentateucho.

AD primum locum. Origenes eo argumento probare conabatur integras periodos à Iudeis dolo expunctas esse, quia apud 70. sic legitur, *& vocauit Deus firmamentum cælum, & vidit Deus, quia bonum est.* Sed non est dicendum (quicquid intendat Origenes) expunctum hunc locum à Iudeis, cum nec in vulgata habeantur illa verba, & interpretes multa Spiritus sancti consilio addidisse, vel occultasse, dictum est supra ex doctrina S. Augustini.

Ad id quod circa idem caput obijcit Virakerus. In originali habetur v. 30. *וְעֵשְׂבִרִיעַ יְעֹשְׁבִרִיעַ* omnem herbam semiuificantem, quod idem exprimitur in vulgata, 70. & paraphrasi Chaldaica. Quod verò optasset poni herbas virides pro bestiis discernendis ab hominibus, iam satis se monstrat onagrum liberum, dum originalia non recipit, & translationes vituperat. Nec recolit herbas etiam datas seruituti hominum, sicut scriptum est, *qui dat fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum.* certum verò est, nō omnem herbam, sicut non omnem arborem hominibus, & bestiis datas in escam, sed respectu iuxta cuiusque naturam, vnde illa vox omnem distribuit distributione accommodata. Accedit quod, & Pagninus, Montanus, & Tigurini verterunt. *Omnem herbam semiuificantem semen, quæ in superficie omnis terræ.*

Ad alium locum Gen. 2. v. 11. Hebraicum illud verbum etiam Chaldaica retinet Bdelium, vt à vulgato versum est relicta explanatoribus cura, quæ tandem res illa significet, quod 70. quid significaret expresserunt *אַרְבַּנָּה*, nempe carbunculum. Vnde ex Iosepho, & Rabbi David Kimhi, & R. Haghaon. Alij dicunt Bdelium esse arborem aromaticam, ita P. Maluenda de Paradiso cap. 44. vel genus gummi, seu lachrymæ pellucidæ ex Plin. lib. 12. c. 9. Dioscoride lib. 1. cap. 69. vt dicit Corneli. à lapide. Verum noster P. F. Hieronymus Oleaster aduertit. *Hebræos ignorare quid propria nomina lapidum præ-*

preciosorum, animalium, fluminum significant, ideo nō esse illis fidendum in huiusmodi. Quare magis in tam dubia sequi debemus Septuaginta, quos ferē omnes Patres secuti sunt legentes *Carbunculum*, ita Tertull. lib. de Genes. cap. 2. Ambros. de Paradis. cap. 3. Augus. de Genes. ad litte. c. 7. Chrysostom. ho. 13. in Genes. & vetus editio latina sic quoque habebat ex Hieronym. in qq. Hebrai. ubi aperte docet, quod ea vox Hebræa tam Bdelium, quā lapidem prasinum, vnionem, onycem, crystallum, & carbunculum significat. Vide nostrum Senensem lib. 8. heres. 13. ad obiectionem 9.

Quod verò obijcit contra idem caput Vviter. In Hebræo vox illa *גן* est ambigua ad locum, & voluptatem Chaldaus vertit *hortum in loco voluptatis*, 70. verò vertit *Paradisum in Heden* Pagninus *hortum in Heden*, vulgata *Paradisum voluptatis*, & nulla est contrarietas; nam potest esse nomen loci propriū, & appellatiuum, ad significandum deliciarum locum, & plantatum hortum, seu paradisum amenissimū, & voluptuosissimum indicatur. Vnde Symmachus quoque vertit *Paradisum florentem*. vide Maluend. sup. c. 17. Quod additur melius versum ab Oriente, quā à principio satis inanis, & inutilis obiectio est; siquidem in Hebræo habetur *מקרא*, quæ vox *מקרא* etiam ante, vel *principium* significat, vnde Psal. 118. ubi dicitur. *Initio cognoui de testimonijs tuis* pro initio est Heden, & refertur ad illud tempus primorū sex dierum, præsertim diem tertium. Etiam verti potest *in oriente*, nam Heden à radice Hadan, nē dum principium, & deliciarum locum, sed etiam orientem significat. & ita verterunt 70. Pagninus, & Montanus. Quare vtraque etiam lectio admitti potest, & non temerē vulgata refutari.

Sed alia obiectio contra id, quod dicitur in vulgata, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, inanis est, nam 70. legūt. *Hoc nūc os ex ossibus*. Chaldaica *hac nūc os de ossibus meis*. Et melius vertisse 70. quā hebraizantes vertentes *hac vice* suadet; nam cum vna, & eadem caro de carne, & os de ossibus toto vitæ tempore vir, & vxor sint, & non vna vice, melius exprimitur, per vocem *nunc*, quod ad diuturniorem temporis partem extendi potest, quā per illam particulam *hac vice*, quæ angustiorē partem temporis præsignat, atque coarctat. Vel dicendum sensum eundem esse. *Nunc* seu *hac vice* in ista formatione prima mulieris o sex ossibus meis, deinceps naturali generatione ex mari feminaque formabitur homo, ita Chrysost. homil. 15. vel *nunc*, seu *hac vice* fit femina de viro, altera vice uir de femina nascetur, nempe Christus, &c. vel dicendum idem esse *Nunc hac vice, hoc facto*, vt rectē noster Oleaster aduertit.

Ad aliū locum ex cap. 3. Genesis respondetur, quod septuaginta. Interpretēs, similiter ut nostra vulgata legunt si sensus spectetur, ut dicitur. Dicant aduersarij, cū magis præpoderare debeat 70. auctoritas, qui Spiritu sancto afflati transtulerunt sacra biblia, cur fidem adhibent potius Nouatoribus, qui Iulij, & Tremellij versiones secuti sunt Septuaginta interpretatione relicta?

Non inficiamur legi posse, *ipsum conteret caput tuum*, vtraque lectio admittitur, & habet pro se Patres, & una alteram explicat Septuaginta legerūt *אין*, quod est masculini generis *ipse*, non autem *אין* ipsa, & illos secuti sunt Iren. 4. lib. cap. 78. Cyr.

contra Iud. lib. 2. cap. 9. Hieron. quæst. heb. sed Ipsa legunt Chrysostomus hom. 17. in Gen. Ambros. de fuga saculi cap. 7. Augustinus 2. de Genesi contra Manich. cap. 18. Gregor. 1. in Iob cap. 38. Marian. Victor. in Genes. Alcimus Auitus. At alij legunt *ipsū*, nempe semen, ita Leo serm. 2. de natiuit. Theop. 2. ad Authol. Quare cum ex voce *אין* ipse, ipsum, pro adiunctis transferri possit, & ipsa (si illud exemplar sequamur, ubi legitur *אין*) probante Ecclesia lectionem nostram, ceteris præferenda vulgata, aliā non contemnendā. Adde quod *אין* hæc sepe ponitur pro *אין* hic maxime ubi aliquod virile sēminā tribuitur, vt in casu nostro. vnde Genes. 24. v. 44. dicitur, *Ipsa etiam mulier, quam præparauit Dominus filio domini mei, & noster Sāctes aduertit אין*, quod est pro nomen sēminum scribi interdum cum Vau ita Gen. 38. v. 21. & 25. *אין* ipsa educitur. Quare Iosephus lib. 1. antiq. c. 3. ex versione Ruff. legit sicut noster Interpretes dicens. *Præcepit vt mulier capiti eius plagas inferret, און*, id est ipsa legisse Iosephū, cōstat quod à Nouatoribus corruptū est. Sed & illud dici potest mirifice vtrāque lectionem conspirare in sensu, nam ex proprietate linguæ sanctæ, sacri scriptores de duobus personis loquentes, vni eorum tribuunt, quod alteritribuendum erat, Iob. 38. *Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo & ostendisti auroræ locum suum post ortum suum* id est post ortum auroræ, & 1. Pet. 4. *qui passus est in carne desylt à peccatis*, sic ex textu nostro (quod antithesis postulat) sicut serpenti tribuitur insidiatio serpentis, ita mulieri, cōterere caput eius. Tributus est autem hic effectus alteri (nempe semini, quod per antonomasiam Christus intelligitur) à 70. quia tanta vis mulieris à Christi virtute deriuata est.

Alter locus Gen. 3. nihil obstat. Interpretes enim, ex fonte, ubi dicitur *כתך עץ הגן* transtulit vtiacet in medio arboris horti, seu *In medio ligni Paradisi*, qua locutione etiam multitudo arborum, & lignorum designatur. ex phrasi namque hebræa medium pro multitudine, vel plenitudine accipi solet. *In medio annorum*. Habacuch. 3. hic autem accipitur pro plenitudine, & spissitudine arborum.

Ad locum Genesis quarto in Hebræo habetur, *וַיִּשֶׁעַ יְהוָה אֶל הָאֵל הַנָּל וְאֶל מְנַהֲתוֹ* respexit Dominus ad Abel, & oblationem eius, cui consonant 70. vertentes, respexit Deus super Abel, & super munera eius. Chaldaeus verò paraphrastes ait, *suscepit Dominus cum beneplacito Abel, & munus eius*. Quod verò S. Hieronymus in qq. hebr. legēdū voluerit, *inflam* maquit Dominus, sensum non variat; igne enim illo sensibili sacrificium comburente, ostensum est, quod suscepta fuerit oblatio Abelis cum beneplacito.

Ille verò locus, *maior est iniquitas mea, quā vt veniam merear*, consonat cum translatione 70. qui sic legunt: *maior causa mea est, quā ego dimittar, & Chaldaeus, magna est iniquitas, vt dimittatur*, in Hebræo sic legitur *אין מנשא*, vt vertit Montanus; vox autem illa *מנשא* parcere quoque significat, vnde notat Eugubinus in eadem significatione haberi in c. 18. *אין מנשא* & non parces, &c. licet autē nulla sit in Hebræo vocula meritum designans in ea acceptione hæreticis inuisa, cui scilicet merces, & præmium, vel retributio debeatur; posita tamen est ad significandum cōsecutionem, vel affectuionem alicuius rei in latiori significato, ac si diceretur. *maior est iniquitas mea,*

mea, quam ut veniam consequar, vel obtineam, quam ut feram, vel sustineam, vel remissionem consequar. verbum verò *וַיְהִי* ex Lexicis, ferre, leuare, vel condonare significat, & licet priorem significationem secuti sint Pagninus, Vatablus, & communiter Hebraizantes, & auctor qq. ad Antioch. quæ non sunt Athanasij, melius sensum interpreti affecutus est utpote conformius Septuaginta, & Chaldaicæ editioni, vertendo, & sic Patres legunt, August. in Genes. & alij communiter.

Ad aliud locum ibidem. *Egrediamur foras*. Respondetur illa verba excidisse ex Heb. unde nec ea legerunt, vel verterunt, sed extitisse in tex. heb. conuincunt aperte 70. & Targum Hierosolym. qui hæc verba retinent. & Orig. dixit reperiri in arcanis Samaritanorum, & S. Hieronym. fatetur se ea legisse in Pentatheuco Samaritanorum. Licitum quoque est interpreti quando verba subintelliguntur ea expressius ponere, ut in nostro proposito factum est.

Porro alia redundancia à Vvitakero obiecta disertis verbis exprimitur à 70. qui sic vertunt. *Et dixit Dominus Deus, non sic*. Vvitakero probatio incumbit, quod 70. non legerint hæc verba, aut quod non fuerint in antiquis codicibus ipsorum tempore. Dato verò quod non sint in textu, est verbum æquiualeus, in quo suppressum aliquod verbum subintelligitur Hebræorum more. vox autem *לֹכֵחַ*, hoc est, propterea, cum sit causalis, negationem illam, quam expresserunt 70. virtualiter includit. unde idem sensus est, *Dixitque ei Dominus nequaquam ita fiet, sed omnis, &c.* & quod dixit textus hebrai. *Et dixit Dominus, propterea occidens Cain, &c.*

Ad id, quod opponitur de terra Nod respondetur illud non esse nomen proprium loci, licet Iosephus lib. 1. cap. 4. R. Salomon id existimauit, sed esse appellativum. Vnde S. Hieronymus in qq. Hebraicis, sic inquit. *Non est igitur terra Naid. ut vulgus nostrum putat, sed expletur sententia Dei, quod hic atque illuc profugus aberrauit.* unde & Iunius hereticus in notis ad 4. cap. Genes. Hieronymum secutus interpretatus est terram vexationis, & agitationis. Fauet & Chaldaica versio legens. *Habitauit in terra vagus*. In versu 26. siue temporis, siue personæ ratio explicetur circa publicam inuocationem, in idem recidit quod habetur in fonte, cum eo quod est in versione, sicut in idem recidit, quod dicitur, *iste capit inuocare*, & quod habet Chaldeus, *tunc incæperunt filij hominum inuocare, &c.* Lectionem verò nostram septuaginta expriment dum legunt. *Hic sperauit inuocare nomen Domini Dei*, ponendo radicem inuocationis, nempe virtutem spei, nullus enim orat aliquid nisi à quo sperat impetrationem. Et ad exprimendum primum auctorem publici cultus, spei nomen adiecerunt 70. Interpretes, spes enim circa arduum, difficile, inusitatum, versatur. unde ne verterent in malam partem, nempe *hic ausus est*, contrario vocabulo vsi sunt, *hic sperauit*, quæ vox spem theologice aperte declarat, unde Nazianzenus oratione ad eos qui morbo sacro essent implicati, ait, *De spe Enos, qui primus sperauit, inuocare nomen Dei*. Cultus vero iste inuentus dicitur, quia docuit Epos, ut per orationes quasdam vocales Dei auxiliū imploraret, ex Euseb. lib. 1. de præparat. Euangelica, vel quia exunctum Dei cultum in filiis Cain, rursus in filiis Seth reaccedit, ut visum sit primo, tunc Dei nomen inuocatū,

Sed et Thomas Vualdensis lib. 2. de Monachis c. 5. dicit Enos instituisse publicum aliquem cultum sublimiorem religione vulgi, quasi præludium, & initium religiosæ, & Monasticæ vitæ, Epicureis istius sæculi adeo inuisæ.

Ad locum ex 5. Genes. vers. 22. illud verbum, *Et vixit*, non superfluum iudicandum est, quod ad æquiuocationem tollendum est ab interprete expressum. In sententijs enim explicandis potius quam verbū verbo reddendo elaborauit interpret: in sensu enim sacrarum litterarum potius, quam in verbis posita maiestas est, ut non interpretem, sed paraphrastem agere sæpe numero videatur: quia enim aliquis legens textum Hebræum, prouisionat, *Et ambulauit Enoch cum Deo postquam genuit Mathusalach trecentos annos, & genuit filios, & filias*, intelligere poterat solum ambulasse cum Deo postquam genuit filios, & filias, & non iugiter, quasi ante male vixerit, ad tollendam æquiuocationem istam additum est ab interprete, *Et vixit postquam genuit Mathusalach trecentis annis*. Vnde pessime à Iunio, & Tremeliano versione sic legitur. *ambulauit indefinenter carus secundum Deum postquam genuit Mathuselahum trecentis annis*, cum duæ sint in fonte Hebraico sententiæ distinctæ, *ambulauit cum Deo Enoch*, & coma interioriecta subsequatur, *postquam genuit Mathusalem trecentis annis*, quod reddit sententiam imperfectam, nisi aliud apponatur, ut recte appositum est ab interprete, *Et vixit*, & debebat opponens aduertere, familiare esse idiomis Hebræis, ut vox aliqua subaudiatur, quæ implicitè in aliqua alia voce includitur. Sic ea particula, *Et vixit*, subauditur in illis verbis *trecentis annis*, & ad iugem iustitiam Enoch designandā, nec matrimoniali statu interpellatam, ut notat Chrysostomus, semel & iterum scriptura dixit, *genuit Enoch Mathusalem præmittendo, Ambulauit cum Deo Enoch*, & iterum post illa verba *genuit filias, & filios*, subditur. *Ambulauit cum Deo Enoch*, ut ostendatur non esse coniugium virtutis obstaculum, &c.

Ad locum Genes. 6. in Heb. est *וַיִּשְׁכַּח יָדֹן* loia dō. Iadon verò quidam, ut Symmachus, & alij deducunt à radice, Dun *וַיִּשְׁכַּח* & significat tam iudicare, quam manere, & iudicialiter sedere, & disceptare. Alij à radice Neden *וַיִּשְׁכַּח* quæ vaginam significat. Hinc varietas enata sunt translationes, diuerse secundum verbum, eadem secundum sensum. Nam cum 70. legant. *Non permanebit spiritus meus in hominibus his, &c.* quibus Chaldaica consentit dicens, *non permanebit generatio pessima hæc, &c.* perinde est ac alij vertunt, *non iudicabit spiritus meus in homine*, vel ut alij, *non contendet*, vel ut Pagninus deducendo *וַיִּשְׁכַּח* à nomine *וַיִּשְׁכַּח* Neden vertit, *non erit ut in vagina spiritus meus in homine*, & significant, non esse homines victuros in æternum, & non amplius iudicialiter Deum sessurum, solum ad intelligendam, & inferendam spiritualem, & inuisibilem punitionem scelerum, sed etiam se descensurum ad corporalem quoque, & visibilem punitionem generis humani, ut dicit Caietanus; vel ut dicit Abul. *non disceptabit spiritus meus*, id est disceptatio spiritus mei de homine non durabit semper, sed hic finietur, concludendo quod homo debeat mori, & spiritus de carne tanquam de vagina per mortem à corpore separandus, & idem sensus exprimitur. Vel dicendum cum Castrio 3. Apolog. legendum pro Iadon, Iadon

lon *ph* à radice Lun *ph*, quod est manere, morari, & hospitari, sic legunt septuaginta, & chaldaica.

In versu 6. superflua sunt illa verba, & *præcauens in futurum*, & in Biblijs Sixtinis expuncta sunt. Nec in septuaginta, nec in Chaldaica habentur.

Ad locum Genes. 8. *requieuit arca*, &c. Respondet noster P. Ytella viro scribentiū hunc errorem irrepsisse in codices hebraicos, quicquid reclamet Senensis 5. lib. annot. 84. certissimum huius rei argumentum est, quod nostra vulgata cum septuaginta concordat, quos & Iosephus, etiam secutus est, & Græci omnes ita legunt, & verisimilis lectio, ratione quoque deprehenditur. nam supputatio rectissima est, quod vigesima septima die mensis, hoc est 14. die ab initio decemēti aquarum, arca tandem, quæ huc, & illuc propellebatur super montes requieuerit, cum tamen ex littera Hebraica colligatur, quod tribus diebus post diminutionem aquarum arca requieuerit, quod non est verisimile, ut probat Torniellus an. 1656. quam supputationem Caluarius, & Mercator sectarii etiam sequuntur.

Ad loc. Gen. 11. Eugub. Caie, & alij Hebraizantes hebraicam, ut nunc est, editionē sequuntur. Hos imitatus est Salianus anno 2096. & Cornelius à lapide. Sed egregiè Torniellus vulgatam egregia supputatione defendit, cuius lectio inconcussè tenenda, & præferenda, Græcis & nonnullis latinis codicibus, in quibus menda irreperere potuerunt librorum, vel sciorum incuria. Quod in his, & similibus supputationibus obseruandum est.

Sunt tamen, qui hæc loca conciliare student. Sed illa communior, & plausibilior responsio est, quod non sit supputatio secundum cursum communem anni, ut dicit Caiet. sed ut scribit Abul. secundum supputationem relativè ad principium diluvij, & sic omnia concordare existimant.

Ad Genes. 21. illa verba, cum Isaac filio suo etiam habentur in editione 70. posuisse autem illa verba Hieronymum in editione merito asserimus, quoniā 70. interpretes explicarunt Iussisse Ismaelem cum Isaac, & voluerunt illi sensum sensui potius reddere, quam verbum verbo, ut prius fecerat Paul. Galat. 4. qui eum locum exposuit dicens, *qui secundum carnem natus est, persequabatur eum, qui erat secundum spiritum*. Quis autem fuerit Iussus ille explicat Hieronymus in qq. Hebr. vel quod Idola fabricaret Ismael, quæ res ludus dicitur. Exod. 32. *Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*, vel ludum, quo ius primogenituræ sibi vendicabat, ut colligitur ex text. nam propterea Sara Agar eiecit cum Ismaele, ne esset hæres cum filio suo. Ludere quoque cum in scriptura usurpetur pro occidere 2. Regum 2. *surgant pueri, & ludant*, id est occidant, significatur, ut dicit Achatius apud Lippomanum tenuisse Ismaelem occidere Isaac, ut ad ipsum hæreditas perveniret. Ludere quoque cum significet carnalem cōmixtionem Gen. 26. dicitur de Abimelech. *Rex per fenestram vidit Isaac iocantem cum Rebecca uxore sua*. i. debitum vxori reddentem, significatur ex Lyrano, & glossa interlineari, quod Ismael volebat abuti Isaac. Sed ex his omnibus probabiliores quibusdam hæc duæ ultimæ expositiones visæ sunt, ad quas videtur Paulus alludere dicens, *qui secundum carnem natus est, persequabatur eum, qui secundum spi-*

ritum, carnali vel spiritali persecutione, & idem est ludere cum Isaac, & ludere Isaacum, ut patet ex loquentium consuetudine. Sed quanquam verbum, *פנח* Sachach idolatrare, occidere, coire, vel lascivire significet, tamen ut dicit noster P. Ytella, propriè significat iuxta primam significationem ludere, & irridere, siue verbo, siue gestibus, & nō tam ridentē, & iocantem expressit, quā insultantem, & superbē, & contumeliosè tractantem Isaac: seu (ut dicunt peritiores Hebræorum) subsannantem; vel (ut dicit Hieronym. in commentario dicti loci Apostolici) sibi primogenita vindicantem. Hoc iurgium parvulorum sacra scriptura lusum vocavit. Et hunc lusum, seu contemptum, quod se pro hærede vindicaret, persecutionem vocavit Apostolus, & hic est germanior sensus ex antecedentibus, & subsequen-
tibus.

Ad Genes. cap. 25. v. ult. duo sunt mala in tali facto Esau, venditio primogenituræ, & contemptus eiusdem, de venditione nulla difficultas est, cum in omni textu legatur, *vendit primogenita*: contemptus eiusdē explicatur à vulgata dū dī *accepto pane*, & *lentis edulio comedit, & bibit, & abiit parvipendens quod primogenita vendidisset*, ab effectu commestioni parvipendens primogenituram, iustum pretium existimans pro ventris repletionem, venditionem eiusdem, & sic iudicio practico primogenituram parvificet, vili vendendo tantum bonum. Vel dicēdū quod et si magni existimasset primogenituram, facto perinde se gessit quasi eam contempserit, eandem pro re vilissima commutando; propter quod ab Apostolo *βέβηλος*, id est prophanus, à Chrysostomo hom. ad Heb. *γαστριμαργος* ventri deditus, & gulosus appellatus est; unde ut aduertit noster P. Ytella, quia primogeniti ius vilipendebat (intellige iudicio practico, aut facto ipso) ideo venditionem nihili aestimasse dicendum est, & hoc verius, quā quod dicit Pererius: quod non ipsam primogenituram despexit, sed ipsam venditionem, quasi nugando, & irritam habens, vel quia ferro etiam esset irritaturus, vel ut dicunt alij, quia non obstante venditione, & iuramento, primogenita decreuerat sibi retinere.

Ad locum Genes. 37. v. 24. in Hebræo est *ימ* quod sine punctis potest legi iamim quomodo legunt 70. Aquila, & Symmachus, & Theodotion; & potest legi iemim; sed quid significet *iamim* non expresserunt 70. Quidam putant, ait Hieronym. in qq. hebr. maria appellata, & significari eo loco stagnum aquæ repertum in solitudine. Alij, ait Hiero. aquas calidas (iuxta Punice lingue viciniam, quæ Hebrææ contermina est) putant significari, ut etiam dicit Lyrano. Qui legunt, *Iemim*, transtulerunt mulos, sic communiter Hebraizantes, de quibus etiam meminit S. Isidorus lib. 12. Orig. cap. 1. & Lyrano hic, putant enim aliqui Anam, ut scribit Hieronym. ibidē, primum omnium fecisse ascendere onagros ad asinas, & sic velocissimos asinos extortos, vel ut dicunt alij asinos ad equas fecisse conscendere, indeque innaturalem mulorum generationē extortam, quos Rupertus quoque secutus est cap. ultimo lib. 1. comment. in Genes. Itaque cum varijs modis legi possit illud nomen variè traductum est. Sed quæ præstantior, & verior traductio, expendendum est.

Qui.

Quidam dicunt ex eo fabulosam Iudaizantium interpretationem ortam, quod Anan faciunt primū inuentorem mulorum, cum (inquiunt) per annos bis mille ducentos ante Anan mulos extitisse, ita Peregrinus in hunc locum disput. 1. Sed cum alij dicant, hæc animalia casualiter tantum præcessisse in ijs, ex quibus postea progenita sunt (vt noster Pater Vielmus lib. de sex dierum operibus, & colligitur ex S. Doctore 1. p. q. 73.) non est firmum argumentum confutandi Hebraizantes, assumere, quod in contro uersiam cadit. Aptius noster Oleaster eosdem confutat dicendo, quod si sacra scriptura mulorum generationem indicare voluisset, non dixisset, *inuenit mulos*, in deserto, sed *generationem mulorum*, neque, ait idem, generationem inuentam esse in deserto potius, quam in alio quouis loco; mirum videri debebat, quod tamen scriptura voluit indicare. Accedit leui fundamento inniti, faciendo Anan huiusmodi generationis auctorem. Nam quod dicunt, in textu haberi Anan tūc inuenisse מנחם cum pasceret afinos patris sui; quasi ea occasione experiri voluerit commixtionem equi cum afina si fortē proles existeret, non facit ad propositum, nam eadem occasio trahitur à nobis congruentius ad inuentiones aquarum. Et quod iterum producant Anan fuisse spurium, ac proinde spuriam, & præter naturam conatum esse speciem introducere; friuolum est, & gratis dictum. Quare Oleaster, qui in vulgatum solet impingere, & hunc locum exponens ait. *Nunquam in scripturis eo vocabulo significari mulos reperi, & propter paucos Hebraeos, qui, vt saepe testatus sum, coniecturis potius, quam linguae peritia ducuntur, non puto nomen à propria sue radice significatione alienari debere.* Hæc Oleaster. Et non erat ergo cur Vitakerus virgula censoria, reiecto interprete, voluerit tantum significari mulos, cum etiam, Oleastro teste, nullo modo tale vocabulum mulos significet (vnde inquit nomē à suæ radice significatione non alienandum) sed potius venam aquæ falsæ, quam in sacra scriptura vocat ait idem. Optime ergo ingens stagnum aquarum calidarum (quæ propter falsedinem, & copiam ingentem, maris quoque nomine significari potuerūt ab interprete, tum ex affinitate linguae Punice; tum ex conditione aquæ falsæ, cum verè ex proprietate, & effectu calida sit) aquas calidas vertit interpretes, vel quia in solitudine aquæ sulphureæ, vel balnearies solent erumpere: & tanquam quid singulare, quod in deserto inuenire sint aquæ falsuginosæ, & consequenter calidæ, cum procul à mari distarent, sacra scriptura commemorat.

Ad alium locum Genes. 37. Et si Hebraica, Septuaginta, & Chaldaica etiam legant *decem septem*, non propterea discordant à vulgata. familiaris enim est Historicis, & Chronologis talis computandi diuersitas, vt alij exactos annos, alij inchoatos enumerent: vnde ad propositum ibi in Hebræo attenditur inchoatio decimi septimi anni. Hic verò de expleto sex todecimo anno tractatur, & interpretis noster plenum numerum exprimere voluit, quod sexdecim explest, qui decimum septimum attingeret. Vnde Philo. *Erat circiter decem, & septem annorum.*

Ad locum Genes. 38. Et si vox Hebraica. רעה significet amicum, quia tamen sine punctis etiā legi potest ronghe, & pastorem significat, vt etiam ibi aduertit S. Hieronymus, qui vtrumque legi pos-

se ibidem docet, potius 70. quam istis nebulonibus est credendum contententibus non posse legi pastorem, seu opilionem; & verisimilius est à Iuda pastorem, quam amicum ad dandam capræ hędum Thamar quam meretricem putabat, fuisse transmissum; & quamuis Hieronym. aliàs 70. taxauerit, tamen in vertendo hunc locum 70. secutus est. vnde immerito Eugubinus Sanctum Hieronym. taxat, & carpit.

Ad locum Genes. cap. 43. v. 45. In Hebræo habetur צפנת פנח Zaphanath Phaanecha, quæ verba Aegyptiaca, significant Saluatorem mundi, Hebraicè autem absconditorum repertorem; vnde ait in qq. Heb. sup. Genes. licet Hebraicè hoc nomen absconditorū repertorem sonet, tamen quia ab Aegyptio ponitur ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur ergo sermone Aegyptio Zaphanath Phaanecha Saluatorem mundi, eo quod orbem terræ ab imminenti famis excidio liberarit. Quam sententiam non improbat S. August. q. 134. in Genes. & amplectuntur Rupertus, Iosephus lib. 2. c. 3. & mirum in modum effert Eugubinus dicens, quod magnæ gratiæ habendæ sunt Hieronymo, quod eas voces obscurè redditas à Septuaginta exprefferit. Abeat ergo nunc Calvinista, diuisusque ab orbe, & vrbe Britannus, desinat S. Hieronymum in Aegypto quoque versatum insectari.

Ad alium locum ex Genes. 45. Eundem sensum Hebræa, & Græca retinent, sed clarior est vulgata versio, quæ sensum potius, quam verbum expressit. constat autem text. agere de pecunijs, & vestibus dicendo. *Beniamin vero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis.* Vnde consequenter subditur. *Tantumdem pecunie, & vestium mittens patri suo.*

Ad locum vltimum. Idem plene sensus est dicere. *Dissoluit sunt vincula brachiorum,* & quod *roborauerunt se brachia manuum eius*, ex dissolutione enim vinculorū brachia roborata sunt, & consonat Oleaster vertens. *Extensa sunt brachia manuum eius,* & doctè aduertit vocem פזאז pazaz significare ne dum fortificare, vt dicunt Rabbini, sed etiam extendere. Ex extensione autem brachia sunt fortificata, & liberè se mouere poterant, vnde 2. Reg. 6. dicitur. *Vidit David extendentem se,* aut eleuantem se secundū eandem significationem. Eadem radix significat ali quid ductile solutum, quod facile tractari potest, & extendi, quale est aurum super omnia metalla, ex Plinio lib. 33. c. 3. vnde aurum optimum; & super-excellens paz dicitur, & sensus plenissimus est, ita sunt emollita, & dissoluta, & extensa vincula Ioseph, sicut aurum extenditur, & mollescit, & idem est sensus. Vel dicendum, quod cum brachium nedum fortitudinem, sed etiam substantiam alicuius designet, significatum quoque est, quod dissolutis vinculis, brachia roborata sint ex collatione donorum annuli, armillæ, vinculis succedentium. vnde Chaldaus hoc exponens dixit. *Positum est aurum optimum super brachia eius, corroborauit, & confirmauit regnum eius.* Et Caietanus aduertit in Heb. legi *aurata sunt brachia manuum eius*, eo quod id contigit, cum exaltari meruit à Pharaone, & præpositus est Aegypto, & certè non sunt deaurata vincula ferrea, sed solum in aureas armillas commutata, & dissolutio, & obiectio priorum vinculorum ex nouis armillis exprimitur. Vnde satis apparet interpretis nostri mira sapiētia, qui terminum, à quo, vinculorum expressit dis-

dicitur, *vidimus gloriam quasi*, Ioan. 1. Et interpres noster, non vnum vel alterum felicitatis genus significauit, sed omne expressit, & melius vertit, *sicut letantium omnium*, vnde, & Chaldaeus, *quorum* [ver-
it] *omnes species laudis*, &c. alij *omnes scaturigines meae*, hoc est omnes fontes bonorum.

Ad psalm. 88. fatemur, quod in Hebræo est, *זכר אנימה חלך* memento, ego quanti aui, vt vertit Arias, quod idem ac dicere, *memento quid sum, quid tempus*, vt vertit Pagninus, seu *cui tempori sum addictus*, vel *conclusus*: sensus autem hic cum nostra coincidit, & idem exprimit, *memorare, quæ mea substantia, fragilis, temporalis, &c. corruptioni, & temporis mutationi subiecta, & quam modicum sit duratura.*

Ad psalm. 89. Verè in Hebræo est, *חשב אכוש ער כבא* conuertas hominem usque ad contritionem, & idem sensus est affirmatiue enunciationis Hebraicæ, ac formale negatiue Septuaginta, *ne auertas*, quæ æquipollet affirmatiue *conuertas*, ob particulam aduersatiuam, & dixit, & sensus est planus *ne auertas*, hoc est, conuertas hominem ad contritionem, ad humilitatem, tu qui dixisti, *cōuertimini filii hominū*: tunc enim homines interdum conuertuntur, cum humiliantur, & flagellantur. Vel ne auertas homines in id humiliatis, seu vilitatis, & afflictionis genus, vt illo quasi obrutus respicere vix possit, tu qui conuersionem præcipis, & iubes dicendo. *Conuertimini filii hominum.*

Ad alium locum quidam Massoretici punctuant hoc modo *עלמנו* abscondita nostra, alij verterunt, *adolescētiā* legēdo *עלמנו* holamenu, & in hac forma etiam sæculum significari potest, & sēsus est, abscondita nostra, & sæculum, & ætates nostras posuisti in illuminatione vultus tui, vt iudicentur di-
scussionis iudicio, sed quia Græce sæculum est casus nominatiui *αιών*, tunc subaudiendum est verbum, est, vt dicatur *sæculum nostrum est in illuminatione vultus tui*. Alludit autem Propheta ad vltimam senectutis mundi periodum, qua completa illuminatio tenebrarum fiet in finali iudicio, cuius proximitatem ex malis ingruentibus Sancti sepius inculcaverunt, & ex sequentibus verbis, *quoniam anni nostri defecerūt, & in ira tua defecimus*, seculi illuminandi, hoc est iudicandi ratio assignatur, nempe microcosmi vitæ breuitas, & flagellorum inūdatio, vt sint signa moribūdi orbis, qui loquitur occasū sui, & idē sensus est dicere, *posuisti secula nostra in lumine faciei tue*, & dicere. *Posuisti seculum nostrum in illuminatione vultus tui*, si fiat allusio ad vltimæ ætatis mundi periodos.

Ad id, quod additur, *quoniam superuenit mansuetudo, & corripimur*, non contradicit versioni Hieronymi: nam rapier celeriter, & auolare ex hac vita corripī quoque est, & quod ita corripiamur, & euotemus, diuinæ misericordiæ effectus est, vt hominem à tot miserijs huius vitæ liberet. lege S. Amb. lib. de bono mortis. Corripere etiam secundum latinos est celeriter rapere: & corripī somno etiam dicimus, alique febribus, & morte, sic dicimus Italicè *essere soprapreso dal sonno*, dalla febre, e dalla morte, & interpretēs 70. attendentes verbum refecationis (sic enim est in Hebræo fonte *כי נזחיש* quia refecauit cito) vocabulum refecationis tanquam signum mansuetudinis, & clementiæ diuinæ posuerunt, si post

dies annorum nostrorum octuaginta, & aliam decrepitam ætatem, in qua est labor, & dolor, vitæ stamina detruncantur.

Ad psalm. 91. & dicit Hebræa lectio *רשנים ורעניים* & noster vertit Pagninus *pingues, & virides* erunt ad annuciandum, expresserunt 70. *עופות*, hoc est benè affecti, benè dispositi ad annuciandum. Bene autem pati resistantiam exprimit, quæ ex virore confurgit. Vnde ijs verbis significatur, viror, fortitudo, alacritas euangelizantium, & laudes Deo canentium, & Lindanus afferēs Patres, æquē, vt & illi à nostra non dissentiant, nam & si videatur discrepantia in verbis, in sensu est mirifica consensio.

Ad psalm. 106. Fatemur nunc in Hebræis fontibus haberi *אולי* euilim, & verti à nonnullis, *stulti propter viam prauaricationis eorum*, seu *sceleris sui*, sed 70. legerunt, non euilim, sed verbaliter *luclim* sine iod *אולי* vt sensus sit, *roborauit eos*, de via iniquitatis eorum, quod apertius latine exprimitur auferre, seu suscipere de via iniquitatis. Dicimus etiam quod neque, vt modo legitur in hebraico textu, *hebreus* à latino discordat: nam ex eo, quod *stulti propter viam iniquitatis eorum*, supple, *humiliati sunt*, suscepti sunt de via iniquitatis: mala enim, quæ hic nos præmunt, ad Deum ire compellunt.

Ad Psalm. 107. in Hebræo est *עלי כלשת אתרועע* siue autem legatur super Philistim, siue alienigenas, idem sensus est, & in eo versu significatur iubilatio ex confederatione cum illis exorta. vnde Hieronymus vertit, *cum Philistim fœderabor*. Fœdus autem sine amicitia non initur. Vel si intelligatur plena victoria optimè exprimitur. super Philistin tarrantarizabo, vel ouabo, & ex subiectione, & victoria fœdus, & amicitia cum iisdem promanarunt, ex bello enim pax.

Ad Psalm. 108. in Hebræo. Verba illa non solum faciunt sensum, vt sumatur *Deus laudis*, obiectiue, id est Deus circa quem versatur laus, & cantio mea: sed etiam effectiue: hoc est quod laudis meæ, sicut & ceterorum iustorum Deus sit author, & commendator, & promulgator: non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat. Vnde meritò sequitur, *ne tacueris, quia os iniqui, & peccatoris super me apertum est*, postulabat. n. David Deum oratorem, & enarrantem laudes David ad detractiones impiorum eludendas.

Cum verò dicitur. *caro mea immutata est propter oleum*, intelligitur defectiue, id est propter oleum, quod non apponebat in esculentis. vnde quod Hieronymus vertit *immutata est absque oleo*. Pagninus vertit. *caro mea macruit* *כחש* à pinguedine. vnde in ablatiuo dicitur *מישם* miscemen. Vel potuit haberi à versoribus respectus ad ieiunia, in quibus loco ciborum delicatiorum, atque pinguium medullatorum, vsus olei adhibetur, habebant enim Iudæi selectos dies, ciborum delectum seruantes, vt patet in tractatu Taanith, & in itineralio Beniamin.

Ad psalm. 109. in Græco est vox *ἀρχή*, quæ vertitur rectè hoc loco *principatus*, vnde Tertullianus cōtra Hermogenem sic dicit. Possum principium aliter interpretari non ab re tamen. Nam & in Græco principij vocabulū, quod est *ἀρχή* nō tantum ordinariū, sed & potestatiū caput principatū, vnde & *ἀρχοντες* dicuntur principes, & magistratus, & de hoc principatu

ait Chrysoſtomus in hunc pſalm. *quod non ineſt Regibus alijs*, cum eorum principatus ſit operatione importata extrinſecus conſiſtens in multitudine exercitus, &c. *ſed ipſe nempe Chriſtus* (ait idem) *habuit principatum in natura in ſubſtantia*, et qui non eam acceperit poſtquam fuit gentis, nec extrinſecus importaram, aut aduentitiam poſſederit, & eius inſuper ſit, principatus perpetuus, & immortalis: ſenſus ergo eſt, quod principatus iſte, non eſt niſi coniunctus cum illa hypotaſi, de qua idē Chriſtus dicebat *principiū*, *qui & loquor vobis*, in qua diuina natura fundatum etiam eſſe principatū dicebat Eſaiās. *factus eſt principatus eius ſuper humerum eius* in natura eius. Similiter in noſtro propoſito ſolum principatus, & principium iunguntur, cum perpetuitate enim necuntur, ad differentiam eorum principatum, qui quidem principium habent, ſed cum terminatione. Sed & huic principatui, praſto cum ſit multitudo miniſtrorum, exercituum, &c. propterea aliæ translationes vulgatam explicant. Subditi enim ſunt populi Chriſto, victoria reportata eſt de idolis, &c. vide ibidem Chryſoſtomum.

Ad psalm. 119. Quod in specie alij traduxerunt. *carbonibus iuni perorum*, ad flammam aptissimis, ex Plinio, & Theophrasto, in genere traduxerunt *70. cum carbonibus desolatoriis*, magnam flammam, & desolationem asserentibus, & per arbores deserti, & vasti tatis, similes omnes arbores generaliter denotantur.

Ad psalm. 125. sensus idem est, in Hebræo quidē est כחלמים, idest somniantes, & nulla est differen-
tia versionis ab Hebraica, & Græca. etenim vt dicit
Chrysostomus, consolatio explicatur quod facta
fuerit, quiete, letitia, voluptate: quies autem ex som-
no, in quo infomnia contingunt (sumendo effectum
pro causa) concialitur, sed propriè loquendo infom-
nium, vt dicit Macrobius, quandoque visum signifi-
cat, quod Græcis *φαντασμα*, & eo sensu Actor. 12.
*Petrus exiens sequebatur Angelum, & nesciebat verū
esse, quod fiebat, existimabatque se visum videre.* aliud
exemplum profanum pete ex Liiuo lib. 33. cum pro-
mulgata fuit captiuiorum Græcorum libertas, quod
præ letitia alij alios intuebatur, mirabundi veluti som-
nii vanam speciem.

Ad Psalm. 126. vocem כְּהָרִים Nehurim, alij le-
gunt apud Chrysoftomum *alligatorum*, alij *vexato-*
rum, exagitatorum, ventilatorum, & afflictorum;
possumus addere, & nos expulsum: vnde 7. *Aeneidos*, patria excussos, expulsos vocat Poeta; & apud
Paulum Iureconsultum, excutere, expoliare signifi-
cat, &c. & sensus est, quod non sunt lagitta terribi-
les, sed tunc quando tenentur à manu forti, ita sub-
dit David, erunt terribiles filij excussorum, hoc est
eorum, qui erant quandoque vincti, & obligati. Et
quia fortitudo consequitur iuuentutem vegetem, &
forte transulerunt alij, *ita filij iuuentutis*, excussos
enim ait S. Hieronymus ad Marcellam, *consuetudo*
sermonis vegetos, robustos, atque expeditos vocat, &
70. in Esdra pro iuuenibus transulerunt.

Ad psalm. 128. idem sensus est, nam utraque meta-
phora imponendi dorso onera, & in eodem arandi
ex plagarum impressione, vitur propheta ad signi-
ficandam fraudem, & exulceratam malitiam cum,
ui magna, & vehemens, & diuturnitate temporis,
ex Chrysostomo. Vel dicendum, quod exprimitur,

& significantur cruciatus, quibus Martyres à tyrannis afflicti sunt: sed & illud הרשן Hareschu, quod uerterunt arauerunt, sumere potuerunt 70. à significat הרשן Horosh, ex quo fabri, & arufices nominantur 3. Reg. 9. v. 14. vi sensus sit. Quod facit faber malleator super incudem, & facit arator sulcando, præstiterunt idipsum carnifices martyribus, excarnificando: unde etiam in prophanis dicebat Pomponius. *Gerens præterea sulcatim concisam faciem.*

Ad psalm. 138. in Græco est παρακληθήσεται, quæ vocem vertit Chrysostomus, consolationem accipiet hoc est, ait Chrysostomus iudicabit de populo, pœnas sumendo, sed seruos suos recreabit, hoc enim est cōsolationem accipere. Vel consolationem accipiet (idem dicit Chrysostomus) ostendendo reconcilia-tionē, quæ clementiæ diuinæ non eorum meritis ad-scribitur. vnde idem exprimitur in latino cum dici-tur [deprecabitur] accipitur enim passiue verbum il-lud deponens. & idem est, ac esse exorabilem, placabilem, quod Chaldaus expressit dicens. ad seruos suos conuertetur, in miserationibus suis.

Ad psal. 138. in Hebræo quidem est, יקר יקר iakeru
quod idem est, ac esse preciosos: haberi autem ali-
quid in precio est honorificari: unde Chrysostomus
subdit, *non est parua virtus Dei amicos honore afficere.*
recte autem verterūt *amici tui* 70. particulam illam
רעך & si recentiores verterint רעך cogitationes,
melius etiam verterunt 70. *nimis confortatus est*
principatus eorum, vel vt alij ex Chrysostomo dicūt,
multiplicia sunt capita eorum, ראש ראש raschehē,
ראש enim significat caput: caput autem trāsferitur
etiam ad principatum, nō autem significat summā:
quare nouelli interpretes referentes summam ad
cogitationes vertentes, *quam inualuit eorum summa*,
non rectē transtulerunt.

Ad ultimum. Etiam hanc lectionem aduertit Chrysostomus dicens, quod alius legit, *in sancto suo*, alius *in sacrificato suo*, sicut & alij *in sanctuario*. sed quomodo documq; dicatur idem sensus est: nam ut dicit Chrysostomus, hoc vel dicit de populo, vel de vita sancta, vel de sanctis viris. unde vt recte docuit Genebrardus, est apostrophe per eclipsim ad celsites. Sic onagri soliditas satis superque refutatur.

§. Ad loca ex libris Sapientialibus.

AD locum ex Parabolis cap. i. dicit noster Caietanus, quod idem est habere doctrinam, & versutias sermonum. nam mox subditur, *vt detur paruulis astutia, & adolescenti scientia, & intellectus.* vbi Caietanus. parui refert, ait, quod in Hebræo habetur, *ad dandum simplicibus calliditatem, puero scire, & cogitationes:* nam simplicibus necessaria est calliditas, qua egent, vt prudenter se gerant, pueris tum scire, tum cogitationes: quemadmodum enim simplices indigent, vt exercitentur in actionibus, quasi astutis, ne fallantur, ita pueri egent exercitatione meditationum, ne sint præcipites, vt sciant discernere à prosequendis, quæ omnia etiam sunt necessaria, multò magis ad faciendum iustitiam, & iudicium. & quamuis multi illud, *versutias*, vertant, *consilia*, vel *gubernacula*, idem etiam significatur, vt idem Caietanus annotauit, nam significatur à Salomone aliquid pertinens ad perfectionem intellectus, vt ne dum sapiens, sed etiam vicens acumine intelligendi pro-

proficiat ex parabolis acquirendo ingeniosas vias, & claras industrias, quæ ad ea, quæ agenda sunt, occurrunt, quare gubernaculum translatum est ad regimen, & administrationem, unde Cicero oratione pro domo sua ait. Cum Senatum à gubernaculis deiecerisset.

Ad alium locum Provi. 18. idem sensus exprimitur. In vulgata enim ex concordia monstratur inexpugnabilitas fraterna, quasi ciuitas firma. Hebraizantes monstrant inexpugnabilitatem fratris rebellis in fratrem ex pertinacia, ut facilius sit ciuitatem fortem flecti, quam animum fratris rebellis, & pertinacis. Verum nostra lectio vulgata cum antiqua 70. consentit, ubi legitur. *Frater à fratre adiutus tanquam urbs munita*, & S. Cyprianus 14. ep. 2. legit. *Frater fratrem adiuvans exaltabitur*. Aquila vero & si vertat, *Frater rebellans præ ciuitate forti*, nequaquam à nostra dissentit traductione, siquidem si sit aliquis frater rebellis, naturali inclinatione, ab altero fratre auxilium subministratur, & magis sanguis eos fortificat, quam ciuica communicatio.

Ad alium locum. iam ille locus à mendis restitutus est ex correctione Sixti V.

Ad locum Ecclesiastes primo. Idem S. Hieronymus sic legens in commentarijs, *peruersum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari*, sic interpretatur ad subiectam materiam, in concreto, frequenter enim abstracta ad concreta transferimus, vnumque pro altero usurpamus, dicit idem Hieronymus. *Qui peruersus est, nisi antea corrigatur, non poterit adornari*. recta siquidem ornatum recipiunt, & curua correctione, unde peruersus non dicitur, nisi qui deprauatus à recto est, ut sensus sit. Tanta est malitia in huiusmodi captiuitate, ut ad integrum boni statum redire mundus vix valeat, nec possit facile recipere ordinem, & perfectionem suam cum primo conditus est, & tantus est numerus seductorum, ut supputatione aliqua comprehendere non possit. Et S. August. lib. 2. contra Parmenianum cap. 16. obijciente eodem heretico, infidelem non posse consequi sacramentum, neque peruersum posse adornare, respondet manere sacramentum in peruerso, quem non ornat, sed iudicabat. pro eodem habes peruersum esse, & non ornatum, seu non directum, & deprauatum. Quod vero alij vertunt ex Hebræo, *defectus non potest numerari*, æquiualeat nostræ versionis, *stultorum infinitus est numerus*, siquidem textus Hebraicus omnes defectus, eosque innumerabiles comprehendere videtur in generali, quos tamen, interpretes in specie explicauit. Inuenitur enim ut aduertit ingeniorum flos Caietanus (quem immerito Gretzerus solacium, & barbarum solet appellare) inuenitur defectuum magna multitudo in operibus naturæ, bestiarum, & hominum; inter quos stultitia annumeratur, quæ latissimum campum obtinuit, ut numero carere videatur. Unde parens eloquentiæ 9. epistol. 22. perbelle scripsit. *stultorum plena sunt omnia*, & Cleo apud Dionem. *stultitia maiori ex parte omnibus dominatur*. Quare nulla est contradictio.

Ad secundum locum Ecclesiastes. Illa varietas, sensum non destruit: nam ijs verbis ostendere vult Salomon, quod quantumuis iusti, ac perfecti sint Deo cari, & eorum opera accepta, iisdemque priuilegiati; tamen, ut dicit ibidem Caiet. ignorantia com-

muni subdantur, non valentes ea, quæ ex amore, vel odio procedunt, discernere; vel ut Hieronymus dicit, utrum amentur à Deo an non, nunc eos scire, non posse, & ambigere fluctuare, utrum ad probationem sustineant, quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient, & in vultu eorum sunt omnia, id est, *antecedit eos, cum de vita hac decesserint, notitia istius rei*. quare si actiue explicetur, sensus est, quod coram nobis sunt, quæ circa nos geruntur, siue prospera, siue aduersa, & nescimus causam aduersitatis, vel prosperitatis, an sit odium, vel amor Dei, ut explicat Caiet. si passiuè legatur idem prorsus sensus est, unde Hieronymus utrumque sensum complexus est, sensum actiuum, dum transtulit, & *quidem charitatem*, & *quidem odium non est cognoscens homo*, sensum passiuum vertendo, *utrum amentur à Deo an nō*, & sic per omnia est consonantia, quod verò vltima verba Græci nouo facto principio ea quæ habentur in Hebraico, *omnia ante faciem eorum*, quod verbum est à vulgato, *omnia in futurum reseruantur incerta*, ipsi vertant, *omnia ante faciem eorum vanitas*, potius credendum est Hieronymo, quam Græculis: nam in originali est *הכל לפנייהם* quod interpretati sunt periti ex Hebræo omnia ante faciem ipsorum ipsi vero mutantes *כל* in *ב* legerunt *כל* quod est nomen vanitatis, sic sunt interpretati, *omnia ante faciem eorum vanitas in omnibus*. unde ex Hieronymus ad intelligentiā germanā huius loci affert etiā Symmachū, qui sic vertit, & *in super neque amicitias, neque inimicitias scit homo, sed omnia coram eis incerta*, propterea quod omnibus eueniunt similia iusto, & impio, quare ex antecedentibus, & consequentibus magis est probata vulgatæ lectio, quam quæ ex Græcissantibus fingitur, ut videre est apud Hieron. Caietan. & alios interpretes. ventosa ergo sunt Thraasonum horum argumenta.

Ad primum locum ex Canticis Canticorum. Verè in Hebræo habetur in plurali *ex osculis*, & simpliciter sic interpretati sunt 70. *ἀπὸ φιλημάτων*, poni verò plurale, pro singulari, maxime ubi redundantia, mirificam intelligentiam ad mysteria aperit, non in consuetum est, nam quæ diligit, non vnius tantum osculi paucitate est contenta, sed plura exigit: unde & illa mulier sic probata est, quia *non cessauit*, ait Dominus *oculari pedes meos*, & ideo *remittuntur ei peccata multa*, &c. Hebraismus autem hic ponere plurale pro singulari maxime ad significandam abundantiam habetur Iob 12. ubi de prædonibus legitur, *audacter pronocant Deum*, in Hebræo est nominatiuus pluralis numeri loco audacia, *audacia vel confidentiæ pronocantibus Deum*, ut sensus sit. magna est audacia, & temeritas his, qui lacessunt Deum. Vel dicendum, quod cum transferri possit ex osculis, vel de osculis, non plura denotantur, sed vnum, idque præcipuum osculum, & sic mirifica connexio est.

Ad alium locum, ut bene aduertit noster eruditissimus F. Ludouicus de Sotomaior in hunc locum, codices Latini, & Græci illam periodum retinent. Similiter & editio 70. quæ cum sit paraphrasis potius quam translatio, paraphrastica licentia vitur, hoc est sensum potius quam verba venando, ut prius annotauit Origen. in Euang. Ioan. cap. 13. ad ea verba, *qui manducat panem meum, leuabit contra me calcaneum suum*. Clem. Alex. lib. 1. Strom. Hierony. in Esa. cap. 1. 21. & cap. 24. & in epist. ad Marcell.

Mirificè autem sensui quadrat: nam cum superius dixerat, *fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum*: propterea adolescentulæ dilexerunt te: causalis asseritur cur sponsæ illum dilexerint, sex fragrantia nimirum sponsi, meritò subiungitur, *curremus in odorem unguentorum tuorum*. vnde nil est hebraicæ veritati repugnans, sed potius est eorundem adiectio, vel additio nouorum verborum, vt magis sententiam exornent, præsertim cum amantes odoribus oblectentur, & alliciantur. cumque sponsa sit toties columba descripta, quæ odoribus maxime delectatur, & post odora currat, vt egregiè Basil. ep. ad Iul. quæ est nu. 175.

Ad alium locum. Iam correctæ habent *Bethel*. Et *Bethel* corruptam vocem esse, aliudque prorsus significare manifestum est: an autem sit nomen proprium, vel appellatiuum diuersitas est interpretet. Quidam dicunt esse nomen proprium montium quorundam, qui sunt in terra Israel, sed nec in tota diuina scriptura fit mentio talium montium, quod hoc nomine uocentur, nec apud scriptores prophanos nec Rabbinos. Alij censent esse appellatiuum, ita dicit Rabbi Selomoh, vnde 70. interpretes sic transtulerunt *ἐπὶ ὄρη καλαματῶν* hoc est *super montes concauitatum*: ad quos cōfugiebant tempore æstiuo: vnde etiam *montes conuallium* legunt Theodoretus, Psellus, Ambros. ps. 118. ser. 14. & vt aduertit doctissimus noster Ludouicus de Sotomaior est epitheton generale magnorum omnium montium, vt uocentur *בְּתֵל* vt habeant diuisiones, vel concauitates, vicinæque valles. vnde *בְּתֵל* est discernere. Et Pagninus dicit, in thesauro posse verti super montes diuisionis. siue ergo nomine proprio, siue appellatiuo designentur hi montes, certum est, tales montes in Iudæa reperi, quæ magna ex parte montana erat, vt dicitur Iudicum cap. 1. & scribit Ioseph 5. de bello Iud. cap. 5. ad hos autem montis diuisos, abruptos, ceruas diuertere solitas scripsit Arist. lib. 9. de hist. animal. cap. 5. Quia tamen multi Patres, & expositores Latini legerunt *Bethel*, eorem lectio vt probabilis, præsupposita indubitata vulgata, admitti potest, nullo modo repugnans vulgatæ: nam fortasse ad illos montes acie mentis direxerunt, qui reperiuntur descripti in terra promissionis in Tribu Benjamin propè Ciuitatem *Bethel*. vnde ex vicina ciuitate dici potuerunt montes *Bethel*. sed sibilantes aspides, & coxantes ranæ satis importuni demōstrantur.

Ad locum Ecclesiastici. Quamuis hoc loco nomē meriti sit adeò inuisum aduersarijs, rectè tamen hic vertit interpretes *secundum meritum*, nam quod toties in scripturis prædicatur, Deum redditurum unicuique secundum opera sua κατὰ ἔργα idem est ac secundum meritum eius, quod enim à Latinis dicitur fieri secundum meritum, id Græcis dicitur κατὰ ἀξίαν secundum opera eius; certum autem est, quod alicui retribuitur secundum opera, reddi secundum dignitatem operantis, & operum, quæ ab illo procedunt, vnde cap. 3. Apocalypsis dicitur. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt*, quod latine adhuc dicemus, quia meruerunt vel meriti sunt. Sensus ergo est vulgatæ, *quod omnis misericordia faciet locum unicuique*, nempe ut assequatur, & perueniat ad id, quod expectat, nempe brauium, quod datur rectè operantibus, quod clarius exprimitur *secundum me-*

ritum operum suorum, quod ad cursum bonarum operationum attinet. & quamuis aliqui legant, vt in exemplari Complutensi, *omni elemosynæ fac locum* τοῦ τοῦ, alia quoque exemplaria legunt, *faciet locum*, nempe Deus bonorum operum inspirator, & sensus idem est, ut tam Deus quam homo faciant locum elemosynæ, homo largiendo elemosynam, Deus mouendo ad bonam operationem per gratiam, quæ est meriti radix. vnde Pro. 18. scribitur, *quod donum hominis dilatat viam eius, & ante principes spacium ei facit*, multo magis dilatabit uiam iusti opus bonū & faciet spacium, ut recipiat à Deo mercedem, ut dicitur 1. Cor. 3. Ad quod meritum explicandum in loco citato Ecclesiastici, mox subditur, *& secundum intellectum peregrinationis eius*, hoc est eo magis merebuntur, quo intelligent se esse peregrinos, & ad uenas super terram Heb. 11. ex Carthusiano, & Hugone nostro Carenfi. quare ut rectè ponderauit Iansenius in expositione huius loci, quodam exemplar habebat, *& secundum meritum peregrinationis eius*, & fortasse sic legit Rabanus 2. Reg. 6. sic enim habent eius commentaria. *Quod autem dicit misericordiam facere unicuique secundum intellectum peregrinationis eius, ostendit, quod quicumque bonis operibus certat mandata Dei custodire in huius peregrinationis tempore, & pio labore findet cum lachrymis, & gemitu peccata sua emendare, eterna quiete merebitur consolari*, quibus verbis dum magis explicatur à Rabano meritum peregrinationis, quam intellectus vel cognitio peregrinationis, non leuis coniectura est, meritum legisse potius, quàm intellectum, sed quomodocumque legerit, idem est remuneraturum iri iustum secundum meritum, vel secundum intellectum peregrinationis, qui enim se intelligit peregrinum super terram, non nisi ad remunerationem celestem aspicit, & coronam retributionis, quæ est iustorum intentio, laborare, & expectare finem operis sui.

Ad alium locum cap. 25. respondetur, verè in Græcis codicibus nullum esse nomen proprium fluij, qui appelleretur *Doryx*, sed potius exprimitur nomen appellatiuum δρυγ, quod significat fossam, uel tramitem, è fluuiio deductum ad transferendum aquam. Quare imperitè quidem apud Rabbanum existimarunt *Doryx* esse amnem situm in Armenia, qui dicitur *Araxis*. Imperitius alij nomen *Doryx* uerterunt in, uorax. Vnde necessariò dicendum est ab aliquo sciolo, quod fortè in margine aliquorum exemplariorum annotatum erat, textui fuisse immixtum. Et merito suo candori restituta est lectio, in correctione Sixti Quinti, Græcis & correctioribus alijs exemplaribus inspectis. Et sensus est, ut diuina sapientia quasi trames, & quasi fluuius fossilis, & sicut aquæ ductus exierit de paradiso ad irrigandam terram fluentis gratiarum, & doctrinæ. Non est ergo, quod aduersarij imperitiâ sciolorum nobis affricent, quam Ecclesiæ calculo dicimus omen datam.

Ad cap. 45. Non rectè à multis legebatur, *cor ad præcepta*, quare ea lectione explosa pristino candori restituta est ex inspectione text. Græci, & aliorum codicum incorruptiorum, & pericula coram hic ponitur aduerbialiter, hoc est in præsentia, quod respondet Græco textui, qui habet καὶ ἐναντίον αὐτοῦ κατὰ πρόσωπον, dedit mandata ei in facie, & sensus est, cum deduxisset Dominus Moysen in nubem tum-

dedisse ei praecepta coram, id est in praesentia, siue in facie, quod si *coram* proximitatem significat dicente Ter. in Eunuch. *Quae mihi ante oculos, coram amatorem adduxit tuum*, sensus esse potest, quod remanere solo Moysae ad loquendum cum Deo sicut loquitur amicus ad amicum, cui solum datum est talis familiaritas, & proximitas, ceteris longe remanentibus, data fuerint praecepta cum ista proximitate ad diuinam praesentiam.

Ad locum Sapientiae 12. respondetur iuxta. textum Graecum, & correctiores codices latinos restitutum eum locum, qui obijcitur. Verisimile est, ut notauit Iansenius scriptorem aliquem illam vocem *condemnare* vertisse in *condemnans*, addita coniunctione, & hoc pacto mendum istud serpere potuit in alios codices, & sensus est. Punire vel condemnare aliquem absque demeritis, ut potentia utaris, seu virtute vel fortitudine, alienum ab illa existimas. unde huius ratio mox additur. *Virtus enim tua iustitiae initium est*, quasi diceret in alijs fortitudo est lex iniustitiae, quae infantes multoties plectit, at virtus, & fortitudo tua est iustitiae initium. nam non te impellit ad saeuendum in omnes, sed potius ad parcendum omnibus. unde subditur, *Et ab hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis*. Retenta vero priori lectioni quam sequitur Greg. lib. 3. moralium cap. 11. & interpretatur de Christo, sensus est. eum, nempe Christum, qui non debet puniri condemnans, quia quae non rapuit exolebat, quem sensum sequitur glossa interlinearis, & ordinaria. secundum vero Augustinum lib. 83. qq. 53. intelligi potest de afflictione innocentis quantum ad penas temporales, vel in meritum, vel in aliorum exemplum. Alij insulse hunc locum trahebant ad probandam exclusionem reprobatorum à regno Dei ante prauius demerita. Sed verbum condemnare significat penam, quae pro culpa infligitur, & illam subsequitur. Aptius quidam ad probandum originale peccatum, ut qui actuali peccato non damnatur originalis penas luat, alioquin si nullum originale peccatum homines contraherent, iniustitia esset punire non puniendum, ut docet Arausianum Concil. canon. 3. sed correctioni lectioni restituta insistendum, prior vero non est propter Patrum reuerentiam reiicienda.

Ad loca ex lib. Prophetaribus.

AD primum locum Isaiae respondetur. Idem sensus est, quod enim Hieronymus pro prohibitione Dei insinuat ne calcant impij atria domini, per extenuationem dictum, quasi dicatur impijs, ex nostro Forerio, putatis ne quicquam aliud à vobis agi? an vero existimandum est cultum esse Deo dignum, & gratum si nihil aliud agatur, quam calcibus tere, aut quatere atria mea? &c. Ad alium locum eiusdem capituli 17. & speciem esse quercus omnes consentiunt. Illicem quoque verti posse docuit Forerius. Therebintum vero Hieronymus, sed quaecumque species arboris significetur, satis insinuat sensus ex quacumque harum translationum, quod ij, qui quidam lucos erant sectati, ubi harum species arborum inuisuntur, relinquantur absque frondibus, cultu & sacrificio, veluti quercus, Ilex Therebintus defuere foliis, & modo etiam aspicitur Reipublice He-

breae status horridus, à qua recessit omnis decor, atque ornatus, poena culpae correspondente.

Ad hoc Es. 9. bene notat noster Forerius iuxta puncta Masoretarum legendum, & vocabit, ut Rabbinus fecerunt ad hunc locum enervandum, quibus Nouatores Iudaizantes libenter subscripserunt, ne cogere fateri, quod Messias esset Deus. Verum negare non possunt, quod tertia persona interdum non accipiat impersonaliter, & passiuè seu. 13. immundus immundus vocabitur. Deut. 15. quoniam vocabitur remissio. Adde quod eodem littera אקפ sunt vocis actiuæ, & passiuæ sub alijs & alijs punctis. certius autem est melius legisse 70. quàm imperitos Masoretas, quare à Septuaginta translatione non discedendum.

Ad loc. Hierem. 23. similiter respondetur, quod quamuis Iudaei legant אקפ icreo, id est, vocabit, nempe dominus, hoc nomine, *iustus noster*. tamen veteres Rabbinus, & Graeci, ac Latini legunt, vocabit, nempe fideles eum s3. Messiam, *Dominus iustus noster*, quo loco diuinitas Christi satis probatur aduersus Iudeos.

Ad alium locum Hieremiae respondetur, ex Hugone nostro in hunc locum, tres fuisse vastationes illatas à Nabuchodonosor. Prima fuit sub Ioachim filio Iosae 4. Reg. 23. secunda sub Ioachim filio eius, qui & Ieconias, 4. Reg. 24. tertia sub Sedechia. In prima vastatione fuerunt translata tria milia, & viginti tres ut dicit hic Hieremias, *sed multo plures* (subdit Hugo) *si tot erant ibi nominabiles*. In secunda 832. in tertia vero 745. ut dicitur quoque in eodem Hieremia. *sed intelligendum*, ait Hugo, *quod multo plures fuerunt, similiter plures in vniuersis captiuitatibus captiuati sunt, quam quatuor milia sexcenti, sed forte tot erant nominabiles*, quare cum numerus minor non excludat maiorem, in nullo Hieremias libris regum contradicit, & rectè vulgatus conformiter ad originale textum transtulit perperam obiectum, sed solum locum.

Ad locum Ioelis, & si verbum נחם in Hebraeo, significet consolatione affici, vel placari, vel penitentia duci, unde 70. verterunt. *Penitens super malitias*. nihilominus, bene sensus idem adaptari potest, quod Deus penitens super malitias, sit praestabilis super malitiam. unde ex 32. dicitur. [Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui] ex penitudine enim inferendi malum pro culpa, oritur quod non vincatur à culpa, & inferendi malum pro culpa, sed praestet malitiae, hoc est non sinens se ab ea vinci, sed illam potius vincat, unde S. Cyprianus 4. epistol. epistol. 2. serm. de bono patientiae, & serm. de lapsis sic legit [& qui sententiā flebat super malitiam] unde idem sensus est Deum placari penitentia duci, fletere sententiam super malitiam, praestando malitiae. Nec interpretes calumniandus, quod malum culpae usurpauit praemalo penae. hoc enim nomen *malitia*, in scripturis frequenter usurpatur pro malo penae, & afflictionis, ut rectè hic aduertit S. Hieronymus. unde Mat. 6. dicitur *sufficit diei malitia sua*. & Mach. 10. & recordati sunt, *malitia magnam quam fecerat in Israel*, & tribulauerunt eos valde, quare si scripturarum locutiones, & phrasae Hunnius attendisset, non interpretem adeo insulse oppugnaasset.

§ Ad loca noui testamenti.

AD primum locū. Interpres verrit, prout in Es. scriptum est cap. 7. *Ecce virgo concipiet in Heb. & 70. verterunt. Ecce virgo in utero concipiet.* potius ergo Hebraicum & 70. debebat sequi, quam suam versionem proponere.

Ad cap. 2. iam pridem Hieronym. respondit super Matt. librorum errore positum in nonnullis codicibus Iudeg, & Iudæ omnes tribus comprehendit, Iudæ vero vnā specialem tribū, in qua Bethleē, vbi Christus natus est, situatur.

Ad tertium locum Matt. & si mendosi codices quidam legerent *appropinquabitur* tamen ex nupera correctione legimus [*appropinquauit*] & sic legunt August. 2. de consens. euang. Hiero. 1. contra Pelag. Theophil. Glossa, & alij, vide Iansenium. ipse quoque Erasmus legit *appropinquauit*, sed perperam traduxit peniteat vos, quia potius eo modo significare videtur, vt peniteat illos, quia appropinquauit regnum celorum, vt aduertit Stunica contra Erasmū, quā quod erratorum agant penitentiam, quod clarius interpretes expressit.

Ad cap. 4. Lunaticos legunt Patres tam Græci quā Latini Chrysostomus, Hieronym. & sunt qui certis lunæ temporibus furia, vel morbo affliguntur, syderati vero dicuntur, quorum corpora vi quadam occulta syderum, momento temporis arefacta redduntur. fuisse vero potius lunaticos, quam syderatos apparet ex Matt. cap. 17. vbi quidam eo morbo aggratus domino curandus offertur.

Ad cap. 5. perperam obiicit Erasmus legendum. *Non adulteraberis.* cum hoc vocabulum nō habeat, nisi actiuam significationem, ex Cic. de partit. oratoria, Suetonio in Augusto.

Ad c. 6. nulla ibi est diuersitas, non dicitur ibi, vt notat Caiet. nolite multum orare, vel prolixè orare, cum Christus prolixius orarit, & in oratione pernoctaret, nec dicit, nolite loqui, sed vetat multū loqui orando, idest superuacaneis vt repetitionibus sicut faciebant Ethnici, putantes in multiloquio, hoc est in inani studio, & affectata verborum copia (sicut fit apud Principes) exaudiri, quod & Nissenus lib. de oratione aduertit: vnde illud verbum Græcum Battologia à Barto Poeta, qui ineptis repetitionibus vsus dicitur ex Ouidio 2. Metamorph. vel à Barto homine Balbo deriuatum quidam putant, ad significandum etiam sincopationem, & celeritatem, & balbutiem in orando, veritam, vnde Theophil. in hunc locum cum dicit, quod battologia est nugacitas, talis est petere, aliquid terrenū, absolutè, idest gloriā, diuitias, victoriam. Battacismus verò inarticulata vox, qualis est puerorum. Sensus ergo est, tu ergo ne nugans, & multiloquus sis. Nec repetitio orationum, nec orationis prolixitas ex his verbis damnatur: nam vt dicit Caietanus, etsi multa locutio non sit per se appetenda, secus tamen est quando ratio suadet multā locutionem orando ad excitandam mentis deuotionem, vt fit in recitatione sanctissimi Rosarii, vbi tones replicatur eadem oratio tanto animarum fructu. vnde & propterea particula reprobatiua addita est *sicut Ethnici*. Illa ergo repetitio, & prolixitas dānatur, quando existimatur Deus potius multa, quā pauca auditurus; hoc enim modo orabant Ethnici,

imo & Euchite, propterea apud Epiph. & August. hæretici habiti sunt, non quod prolixè orarent, sed quod neminem saluum fieri posse, nisi indefinenter orarent, in sanissimè dogmatizabant.

Ad alium locum in eodem cap. 6. Quod supersubstantialem dicit Matthæus, & quotidianum Lucas vtrumque dixisse Dominum par est credere, ex regula receptissima, quod cum idem sermo diuersimodè traditur ab Euangelistis vtrumque Christum Dominum dixisse, fatendum est, vt patet ex multis scripturæ locis: rectè autem supersubstantialem expressum esse S. Hieronymus in hunc locum docet, aduertendo quod vbi in Græco habetur *ἐπιούσιον* idè verbum *ἐπιούσιον* frequentissimè transtulerunt, cui voci trāslatæ correspondet in Hebræo *חַלֵּל*, quod Symmachus *ἐχάρησαν*, idest præcipuum vel egregiū, vel eximium transtulit, licet alibi, peculiarem, interpretatus sit. Porro supersubstantialem dicit Theophil. qui substitutioni, & constitutioni nostræ sufficit; tollit autem curam de crastino. Supersubstantialis autè etiam dici potest, eo quod donat nobis desuper substantiam: nisi enim Deus semina terræ conseruaret, & crescere sineret, vel si robur panis auferret, homo non posset substantiam suam nutrire, &c. præcipuū verò, & egregium panem postulamus, nam vt Tertull. dicit lib. de oratione c. 6. panem peti mandat, quod solum fidelibus necessarium est, cætera enim nationes requirunt. Vel vt dicit Augustin. epist. ad Probam, id quod est præcipuum in vita hominis, est panis, &c. Eccl. 28. vnde per hunc, omnia quæ sunt substantialia ad vitam intelliguntur, sed si intimè hebraismos perscrutemur, idem est dicere, panem supersubstantialem, & panem quotidianum: nam in Hebræo *אֵלֶּיךָ* significat etiam substantiam, vel robur, cui aliquid innititur, seu corpus cuiuscumque rei ex Pagnino in thesauro, quare quod dicitur Leuit. 24. uer. 14. non comedetis *אֵלֶּיךָ* vsque ad corpus diei huius, idem sonat, ac ad substantiam diei huius, seu ad hunc ipsummet diem: & sensus est, dā nobis panem substantiæ huius diei, idest panem ad corpus huius diei, ad hunc ipsummet idem pertinētem, & merito inquit Tertullianus supra, adiecit dā nobis hodie, vt qui præmiserat nolite cogitare de crastino. Possumus etiam ait Hieronymus supersubstantialem panem, & aliter intelligere, qui super omnes substantias sit, & vniuersas superet creaturas: vnde alij Patres, vel de Christo Domino, vel diuinissima Eucharistia, vel de diuina sapientia, & huiusmodi id interpretati sunt. vide S. Thomam opusc. 7. & in Matt. cap. 6. in huius loci explicatione. Sed S. Basilus in qq. breuioribus q. 252. panem *ἐπιούσιον* interpretatur quotidianum, qui ad substantiam nostram seruandam est necessarius, & hæc vox idem, & quod substantialis prepositione *ἐπὶ* non augente significationem in composito. vnde à Syriaco vocatur *panis indigentiae nostræ*, vnde commodè, *quotidianum*, verut interpret, eo enim indiget natura nostra, quotidie, & plus hoc explicatur in verbo quotidiano, quam substantiali; & supersubstantiali accipitur non id, quod est super omnes substantias, sed quod est substantiale, & essenziale ad naturam nostram.

Ad locum ex Matt. 7. in Græco est *οὐ τι σενν*, sed Theophil. & Euthym. aduertit legisse interpretem *τι σενν*, monentes *τι* pro *ὡς* tanquam pro eodem, vsur.

vsurpatum ab interprete, quibus subscribit Maldonatus, & esse idem $\tau\iota$, & $\omega\varsigma$, ait, ac quid, quod est signum admirantis, ut est vox papæ. Accipitur ergo pro $\omega\varsigma$, aiunt, quod idem est ac, quàm, & rectè noster vertit interpres. Et est hebraismus $\eta\omega$ vim habens interrogandi, ut psal. 10. *quàm admirabile est nomen nūm*, quem hebraismus exprimit hæ particula $\tau\iota$ & $\omega\varsigma$, ut sensus sit, quàm angusta, papæ, quàm angusta, vel quoniam angusta est. Vnde & si noster interpres legisset $\omega\varsigma$ pro $\tau\iota$, idest, quoniam, & non quā in sensu nulla esset diuersitas: nam ut æquipollet interrogatiuæ, & admiratiuæ dictioni quid, & quā, ita dictio, quoniam, quæ est causalis subcontinuatua, eisdem æquipollet. sed non oportet recedere à vulgata, quare lectionem illam admittimus $\tau\iota$ $\sigma\epsilon\upsilon\eta$, & ea vox $\tau\iota$ est quoque signum interrogationis affinis admirationi, ut sit idem, ac quid ita? vel cur, vnde Act. 5. dicitur $\tau\iota$ $\sigma\upsilon\alpha\phi\epsilon\rho\iota$, & vulgati lectio non discrepat. sed quoniam $\tau\iota$ nedum idem est, ac quod, vel eo quod, vel quoniam, quia, sed etiam ac quin, vel itaque, quod ex lexico Roberti Stephani, idem sensus exprimitur cum dicitur itaque, quod, angusta est via, & quā angusta, & quin angusta, &c.

Ad cap. 8. aptius vertit interpres nauculam, quā nauim, non enim nauibus, sed nauiculis, lacus, vel stagna, maria appellata Hebræorum more, nauigabantur.

Ad cap. 9. & si illa particula in multis sit exemplaribus. tamen S. Hieronym. qui diligenter incorrupta exemplaria natus est conferens Græcum cum Latino illam particulam non legit, sed si Hieronymo fidem non habent, vel credant Bezae testanti, quod in duobus vetustis exemplaribus eadem verba defunt. Sensus etiam in idem redit, ait Caietanus, & eodem sententia reddit, quoniam venit vocare omnes ad penitentiam, vnde incepit prædicare. *Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum*, & ex ipso contextu Euangelij apparet non de quorumcumque vocatione, sed peccatorum locutū esse, dum tradit similitudinem de ægroto, & medico. vnde Augustinus lib. de consensu Euangelistarū, ait, Lucas addidit ad penitentiam, quod ad explanandam sententiam valet, ne quosque peccatores ob hoc ipsum quod peccatores sunt, diligere arbitretur à Christo. cū illa similitudo de ægrotis bene intimet quid velit Deus vocando peccatores tanquam medicus ægros, utique, ut ab iniquitate tanquam ab ægitudine saluifiant, quod fit per penitentiam.

Ad alium locum c. 9. et si $\delta\epsilon\upsilon\mu\acute{\alpha}\zeta\epsilon\upsilon$ propriè ex vi verbi sit admirari, quia tamen interpres sensum potius quàm verbum vertere curauit, cum admiratio possit oriri ex gaudio, & timore, &c. ad explicandam non quancumque admirationem, sed illam, quæ ex timore proficiscitur vertit consulto *timuerunt*, ad indicandam, ut dicit Hilarius, quod magni timoris res erat, non dimissis à Christo peccatis in mortem resolui, cessanteque timore, honor Deo redditur, quod potestas hominibus dimittendi peccata collata sit, & propterea subdit, *& glorificauerunt*, &c. vnde Lucas cap. 5. quod hic appellat Mattheus admirationē expressit per $\epsilon\kappa\sigma\tau\alpha\sigma\iota\varsigma$, & supor apprehendit omnes, & magnificabunt Deum, & repleti sunt timore. timor ergo reuerentialis ex re gesta in hoc loco insinuat.

Ad cap. 10. quamuis Græca dictio $\nu\upsilon\mu\epsilon\eta$ etiam sponfam significare soleat, tamen etiam nurum si-

gnificare potest, vnde Michea 7. ad quem fit allusio dicitur. *Filia consurget aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam*, & 70. *nurū* vertūt, & in lib. Ruth, vocatur eadem $\nu\upsilon\mu\epsilon\eta$ Noemi, idest nurus, & Genes. 38. nesciebat enim, quod nurus sua esset, Græcè $\nu\upsilon\mu\epsilon\eta$, & Leuit. 18. *turpitudinem nuris tunc non reuelabis*. Græcè $\nu\upsilon\mu\epsilon\eta\varsigma$. Accedit, quod cum nurus socroi opponatur, necessariò vertendum erat nurum, non sponfam.

Ad cap. 11. suaue legunt tam Patres Græci, quam Latini: ita Hieronymus in Matt. & in exposit. ps. 16. & Chrysostomus in Matt. particula vero illa $\chi\epsilon\iota\varsigma$ etiam suaue significat, & dulce præter illam significationē utilis, & commodi, & sēsus accommodatior est, quem habet interpres, non enim tam utilitatem, & commoditatem ferentium exprimere debebat, quam iugi naturam, hoc est euangelicæ legis qualitatem exprimere, in facilitate, & obseruantia mandatorū, ex Dei gratia, ut quod alias asperum est non amantibus, suaue amantibus apparet, & computresceret iugum à facie olei diuinæ gratiæ, & propterea potius vertit suaue, & leue, quam utile vel commodum.

Ad c. 13. particula *in* & si verti possit *ad* ut supra diximus, cōgruentior hic posita est ab interprete tãquam planior, & expressior, vbi denotatur, Doctor constitutus in Ecclesia, quæ est regnum cælorum esse similis patri familias proferenti de thesauro suo noua, & vetera, sensus alter est obscurior, nam cum dicitur ad regnum cælorum, aliquid est supplendū, nempe *ad prædicandum*, ad ostendendum regnum cælorum, &c.

Ad 14. si verbum *decollare* Erasmi delicatulas aures offendit velut barbarum, & insulsum; debebat ut barbaros traducere graues scriptores, qui ea voce vsi sunt, Senecam lib. de ira ad Nouatum ter tio de crudelitate Cæsaris tractantem, Suetonium in vita eiusdem Cais Cæsaris. Plaut. in capt. Varro. de re rustica cap. 2. & alios, qui verbo decollandi vsi sunt.

Ad locum Matt. 15. illa verba leguntur in Esaia cap. 29. & facile ex quibusdam Græcis codicibus sūt in hoc loco Matthæi, addita, aut ex Esaia transcripta, nec enim noster interpres, & vllus græcus, vel latinus præter Euthymium, & Theophylactum hæc verba ita leguntur in Matthæo. Sed vtrumque sit, nulla nota potest inuri interpreti, si nō legerit, ut obijcitur; æquiualens enim dixit. nam etiam appropinquare Deo, significat Deum colere. vnde psalm. 148 dicitur, *hymnus omnibus sanctis eius, filijs Israel populo appropinquanti sibi*, & specialius ex Forerio in Esaia significatur ministerium sacerdotum, & ministrorum Dei, qui peculiati cultu vocabantur ad Deum colendum. vnde Leuit. 8. dicitur. *appropinquare fecit filios Aaron*. sermo ergo præcipuè ad ministros Dei dirigebatur, qui speciali nomine sancti, & religiosi vocabantur, qui tamen exteriori cultui Deum honorabant, cum corde longè à Deo abesset.

Ad cap. 16. noster interpres catechesi vsus est, & eodem modo Græcè dicitur in Marco c. 8. *videte, & caute*. Porro intueri etiam significat videre, & cominus inspicere. licet etiam intueri significet considerare intento animo.

Ad c. 17. melius legit noster interpres $\omega\varsigma$ $\chi\tau\alpha\upsilon\eta$ sicut Nix, ut & Marcus habet, & accommodatior est similitudo, ut nedum candida, verum splendida facta

Et sint vestimenta, ut dicunt Marcus, & Lucas, & Hilarius, & veteres ita legunt.

Ad alium locum eiusdem capituli. *Hic est filius meus dilectus*. recte verum est ab interprete, *dilectus*, nam ex lexicis illa particula *ἀγαπῶς*, carum, gratum, iucundum significat, & etiam dilectum, & licet plus significet, quam *dilectus*, tamē quia ex iisdem lexicis *ἀγαπῶς*, etiam dicitur vnigenitus, nedum Gen. 22. ubi dilecti, vnigeniti dicuntur, sed apud Homerum, & τὸ ἀγαπῶν affectio, sed dilectio ex Arist. 2. Polit. retinuit vocem dilecti interpretes, ut explicaret filium vnigenitū Dei esse, *filium dilectionis suæ*, quā Phrafi videtur Apostolus secundum hebraicam dialectum, quæ vocat filium dilectionis, dilectum filium, qualis est vnigenitus.

Illā vero clausula, *in quo mihi bene complacui*, recte quoque verba est, Græco dicente ἐν ᾧ ἐὺ δέχουσα nec enim signatur tantum per illam bona existimatio (sicut vertit Cypr. ep. 63. Tertull. adu. Prax. cap. 23.) sed etiam bona voluntas, propensio, beneplacitum (quod malus est existimare) signantur etiam placatio, & reconciliatio, vnde psal. 76. *Et non apponet, ut complacitior sit adhuc*, Græca habent τὸ ἐὺ δεχούσα ἐστίν, id est, ut iterum reconcilietur, & sensus est in quo erit placatio, & reconciliatio.

Ad cap. 18. Illa verba noui interpretis Erasmi non habentur in text. & Græcum vocabulum *ἡπαρτεν* tenere, & *αὐτὸν* suffocare significat.

Ad loc. Matt. 19. Origenes Hilarius, & alij legunt. *Quid me dicis bonum*: sed re vera hæc habetur in Marco cap. 10. vnde quidam istam transcripserunt lectionem. sed D. Aug. 1. de Trin. cap. 13. Hieronymus, & alij legunt, *quid me interrogas de bono*? sed utramque lectionem admittit Origenes tract. 7. in Matt. & August. de consensu Euang. commodissime dicit utrumque dictum intelligi, *quid me dicis bonum*? & *interrogas me de bono*? nam quid me interrogas de bono, ad illud magis referri potest, quod ait ille quærens, *quid boni faciam*? ibi enim, & bonum nominauit, & interrogatio est. *magister autem bone*, nondum est interrogatio, & ideo ad illud, *magister bone*, respondit, *quid me dicis bonum*? utrumque autem hoc dictum, Christum dixisse, rationabilius est, cum etiam Marcus cap. 10. expresse dicat Christum dixisse, *quid me dicis bonum*? & ex ipso contextu Matt. apparet, nam subdit, *vnus est bonus Deus*, quo dicto respondet ad illam nuncupationem, *magister bone*, quia enim magister vocauerat bonum, & non Deum, docet ea responsione quemuis sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum. vnde ut dicit Hieronymus, *non bonitatis testimonium renuit, sed magistri absque Deo exclusit errorem*. Potest dici magis standum esse interpreti (qui in correcto exemplari legit *τί με ἐρωτᾷς περὶ ἀγαθῶν*, quam lectionem etiam posuit Origenes supra) quam attendendam Græculorum audaciam, qui ex Luca, & Marco eam lectionem voluerunt corrigere.

Ad locum Matt. cap. 20. Indignum est argumentum repositione, cum idem sit accipere singulos denarios, & singuli denarium: nam si dicatur singuli acceperunt denarium sit sensus, vnusquisque per se, hoc est separatim ab alijs accepit denarium vnicum: si singulos denarios, significatur vnicum, & solum denarium singuli distributum: antiqui enim singulum, pro vnico, & singulari accipiebant.

Ad Matt. cap. 21. nec illa lectio [ego Domino] ut legunt alij imperfecto sermone prolata nostra versioni officit, nam significatur, ait noster Caietanus, idem ac præsto sum, promptus sum ad parendum, nostra vero expressior, quæ legitur, *eo Domine*. Vel dicendum errorem esse in Græco, nam etiam S. Chrysostomus legit. Vado domine, & sic legendum textus ipse loquitur.

Ad alium locum ex cap. 22. Etsi nubere feminarum sit, tamē quia vox Græca *γαμεῖν* significat nubere, & uxorem ducere, Græcum interpretem latinus voluit imitari, & sic legunt Tertull. de resurrectione carnis Ruff. in Symb. Hieronym. & sensus est, nec viros vxorandos, nec feminas nupturas in resurrectione.

Ad alium locum saepe ponitur *sed autem* pro *quare*, quare optimē vertit interpretes, maximē, cum [enim] sit causalis clausularum præcedentium. vnde standum pro interprete, & non audiendus Calu. in Harmonia hæc minuta obijciens.

Ad Matt. cap. 24. Sensus idem est: nam ut dicit Origenes in Matt. qui audit ipsas voces, quæ sunt in præliis audit prælia: qui autem de præliis longē gestis audit, opiniones, vel rumores audit præliorum: sed rectius interpretes expressit opiniones præliorum: nam Christus reddit causam, *ne turbemini*, quasi dicat, prælia, & opiniones, vel auditiones bellorum, præliorum, audituri estis. Vel idcirco positū est *verbum* opiniones, quia ut dicit S. Thomas in Matt. *in præliis multum valent opiniones: vnde frequenter contingit, quod pauci debellant multos*, hæc ille. Quare ad hoc exprimendum aptissimē verbum est [opiniones] quæ amplior significatio excedit captiuitatem ingenij Vitakeriani. Accedit, quod auditio præliorum *ῥῆμα* est Hebraismus, quo rumor exprimitur, rumor autem, & fama ex opinione nascitur frequenter.

Ad 26. cap. Propterea falsi testes illi deprehensi sunt, quia verba Iesu mutauerunt. Iesus enim (ut egregiē ponderat Caietanus) dixerat, *soluite templū hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, istū referunt, & post triduum *reædificabo illud*. vnde ad exprimendā falsationem falsæ relationis testium, dictum est à Mattheo, *post triduum*, quod etiam habetur Marci 14. dum dicitur: *nos audimus eum dicentem, ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum*, sed quia legimus modo in correctis codicibus in Marco *per triduum*, accipiēdo [post] pro [per] ut notat Caietanus, nulla est differentia inter Matthæum, & Marcum.

Ad alium locum Matt. 26. Idem est sensus si dicatur, exeunte illo ianuam, & exeunte illo in vestibulum: vestibulum enim erat locus ante ædium ianuā, inter ædes ipsas, & viam in eum vsum efformatus, ut qui e uia Dominum salutatū venisset, neque in via staret, neque in ipsis esset ædibus. vnde quod hic dicit Matt. *exeunte illo ianuam*, Marcus dicit, *et exiit foras ante atrium*.

Ad vltimū locum. Etsi in codicibus aliquibus puris id legeretur, *ab ostio monumenti*, nunc in correctis non legitur, & implienē continetur dum dicitur, Angelum reuoluisse lapidem.

Ad loca S. Marci.

AD primum locum Marci 3. Sensus idem est suo legatur, reuserit aeterni delicti, siue aeterni iudicii: posita enim est causa pro effectu: nam delictū lethale causa est damnationis eternæ, quæ culpam subsequitur, ipsumque delictum est, mensura supplicij: delictū autem æternū est, et si temporalis sit actus peccati ex voluntate taliter affecta deferente finē ultimū, & æternū pro temporali bono, & quæ peccatum in æternū protelaret. vnde merito Augus. de ciui. Dei lib. 21. c. 11. docet momentaneo delicto iuste deberi æternam pœnam.

Ad secundum locum. Idem sensus est. nam finem diuersorij posuit interpres, nempe comestionem paschalem: est autem figura *μεσσηνια* visitata, cum etiā ponitur contentum pro continenti: in cœnaculo autem, vel diuersorio, vel loco cœniij, vt vertit Syriacus, continetur refectio. vnde etiam apud prophanos, Vir. 6. Aeneidos. *crateres magnos statuunt, & vna coronant*; & tamen non vina, sed crateres coronati sunt, sed vtrumque significare vocem græcam notauit Erasmus, vide Ians. in concord. c. 129.

Ad 3. loc. in Græco (vt etiam legit Theophil.) legi potest à Principe Synagogæ, & Caiet. idem notat, & significatur domesticos venisse à domo Principis tanquam termino à quo, sed cum *Ad* significet motum ab aliquo ad aliquem locum, innuitur etiam, quod nunciij verterunt à domo Archisynagogi ab ipsum Archisynagogum ex Caiet. vnde Syriacus legens, à domo Archisynagogi, cum interprete consensit, vtrumque enim exprimitur. Sed in correctis Biblijs iam legimus ab Archisynagogo, & sic cessat Hunniana instauratio.

Ad loca S. Lucæ.

AD Luc. cap. 1. Omnes interpretes mirifice conueniunt legēdo [gratia plena] Aug. in Enchir. cap. 36. serm. 13. 14. Hieron. ep. ad Principiam Virginem, & illud verbum explicat aptissime, & singularissime plenitudinem gratiarum Virginis, quod non explicat illud verbum *gratiosa*, aut vt multi alij nasutuli vertunt, *dilecta*, in gratiam accepta, *gratis viuificata*. hi enim fauores communes sunt omnibus alijs iustis, vt etiam notauit Theophil. in sensu antem idem est *gratiosa*. Græci autem vocabuli uis *χαριτωμένη* idem est, ac *gratificata*, hoc est quam Deus singulari beneficio gratiam fecit, & interpres sua versione explicare voluit causam formalem huius gratificationis, nempe plenitudinem donorum gratiæ, nec eam solum, vt gratiosam salutauit Angelus, sed effectam gratiosam diuino dono ex Iasenio, vnde *gratiosa*, verti potest *valde grata*: hoc enim est esse aliquem gratiosum, quod valde gratum. est autem Græcæ participium præteritū temporis passiuū, vt dicit Caiet. quo carens latinus interpres potuisset transferre participium passiuum, & dicere *gratiosa*, seu *gratiosa facta*. Non tamen propterea falsum ait Caietan. interpres posuit dicendo, *gratia plena*, sed explicauit illud aptissime, quo effecta est *gratiosa*, nempe plenitudinem donorum diuinæ gratiæ, & si *gratiosa* vertisset, adhuc intelligeretur plenitudo

gratiæ, nam dicendo absolute, *gratiosa*, & non apud hunc, vel illum, plenitudinem gratiæ quoque designasset maxime adiunctis encomijs, *Dominus tecum*, quod etiam innuit Theophilactus.

Ad alium locum respondetur, fortē additam esse à Græcis illam particulam *spiritu*, & in textum nostrum in aliquibus exemplaribus irrepsisse: significatur autem eo verbo Christus crescere corpore, non spiritu, sed robore spiritus, vt dicit Caiet. hoc est robore ad officia spiritus, vt intelligamus Iesu sensus in puerili ætate profecisse ad officia spiritus, quod exprimit sola vox *confortabatur*, quod cū ad augmentum corporis referatur, spiritus, hoc est anima subintelligitur, à quo corpus viuificatur, & confortabitur ad munia spiritus.

Quod si significatur roboratio in spiritu, multo magis adstruitur non esse de textu, nam satis explicatur infra dam subiicitur, *plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo*.

Ad alium locum. Dictio Græca *πρόστα* vtramque admittit significationem, sed quod interpres verterit nihil faciatis, subaudiendum hoc adiuncto, *exigendo*, & munus militare exequendo, quod solet trapinis, iniustitiæ, & huiusmodi esse subiectum.

Ad alium locum. Idem sensus est, etsi dementiæ sit deterior insipientiæ, sed sensus clarior est interpretis, quia in hoc insipientiam ostenderunt, quod nihil respondere aduersarij potuerunt, adeo conuicti fuerunt. Syriacus legit, *repleti sunt inuidia*, quæ est causa demetiæ, & excæcationis, vnde subditur, quod colloquebantur quid facerent de Iesu meditates illum occidere. vnde insipientia denotatur intellectiua, inuidia in affectiua.

Ad alium locum. Idem sensus prorsus est: nam si ne dicatur, *os opprimere de multis*, siue *cum urgere de multis*, malitia denotatur Iudeorum, vt notat Theophilac. qui pluribus etiam interrogationibus urgebant Christum, & os eius obturare volebant, vt ad hæsitantiam, & perplexitatem deducerent, putantes, vnum non posse respondere simul tot diuersis interrogantibus.

Ad cap. 10. nulla est dissonantia, nam ex S. Augustino in qq. in ex. 47. numerus cardinalis talis est naturæ, vt secum compatiatur aliquid, quod superest, vel deest. sic etiam 72. Interpretes numero 70. designantur. Accedit quod multi Græci codices, & maj. u. Doctores, eundem numerum ponunt, ita Clem. lib. 2. constit. cap. 50. Origenes de recta in Deum fide. Tatianus in harm. euang. Anaclet. ep. 3. Epiphanius. hær. 20. August. 2. de consens. euang. cap. 14. Greg. 35. moral. cap. 19. solus Dorotheus est, qui 70. numerat præcisè, & illorum nomina ponit. Sed hæc, Græcorum ingenio indulgens, scripsit Dorotheus.

Ad cap. 15. Ille locus iam restitutus est, qui vitio librariorum irrepsit, vt etiam aduertit Caietan. Euerrere autem est mundare scopis. hoc enim officio vtuntur quærentes nummum perditum in domo, & hoc officio vsa est diuina sapientia purgando mundum per Iesum, vt dicit ibidem Caiet.

Ad alium locum, non est curandum de Grammatica, vbi sensus exprimitur: exprimitur autem in illa consumatione bonorum, quod consummanit, & perfecit, finem imponendo expensis, omnia abligurando, & dissipando. aliqua exemplaria Latina [consumere] habere testatur Sacro boscus.

Ad Luc. 16. Neutra lectio officit; unde Augustin. nunc hac, nunc illa utitur lib. 2. qq. Euang. q. 38. ser. 110. de temp. cap. 2. nam retinendo, ut tenere debemus lectionem vulgatam, ea loquendi formula signantur, portatum in infimam partem inferni, ex Basil. apud D. Thomam. unde una pars inferni, quæ per sepulchram significatur, sinui Abrahamæ opponitur, & quamvis nec Lazarus in sinu Abrahamæ, nec diues in inferno habeant corpus, tamen quia uterque post resurrectionem habiturus erat, ita de illis per anticipationem loquitur, ac si iam habeant integra corpora, & animæ præmia, vel supplicia. Sed aduersarius debet probare nostram punctuationem esse vitiosam, Græcorum verò esse legitimam; probationes adhuc non asserens, gratis loquitur, & ex suo cerebro diuinat.

Ad vltimum locum. Nescio videre discrepantiam, bene tamen aduersarij nosco veritatem, cum satis interpret verba etiam expresserit huius sententiæ. Vel dicendum interpretem hic expressisse, quod in Marco habetur *ἐκ κρημάτων*, id est suspensus erat.

Ad loca Ioannis.

AD primum locum ex Euangelio Ioannis. Ex antecedentibus, & consequentibus non possunt illa verba, *plenum gratiæ, & veritatis*, referri ad Ioannem, nam cum in neutro genere dixerit interpret, *verbum caro factum est*, neutro quoque dixit, *plenum gratiæ*. Orig. tract. 2. in Matth. Nissen. hom. 15. incant. Aug. 13. de Trinit. cap. 19. sed si nominatiuus plenus legatur *πληρης*, etiam ut aduertit idem Catechanus ad Christum Dominum refertur, qui *λόγος* dictus superius fuerat: sed non posse referri ad Ioannem manifestatur ex sequentibus: mox enim subditur, *lex per Moysen data est: gratia, & veritas per Christum facta est*, ille ergo plenus gratia, & veritate dictus est, per quem gratia, & veritas facta est: talis autem non fuit Ioannes, sed Christus, nec Ioannes potest dici plenus gratia, & veritate: nam etsi possit dici plenus plenitudine sufficientiæ, non quadrat illi sequentia, *de plenitudine eius omnes accepimus*, quæ ad gratiam capitalem Christi referuntur. Quare quod habemus in vulgata, *Plenum gratiæ, & veritatis*, non copulandum cum superiori clausula immediate, *vidimus*, &c. sed cum illa, *Verbum caro, &c.* & *habuit in nobis*, ac si per parenthesim mediant illa verba, *vidimus gloriam eius, &c.* & sic [plenu] est nominatiui casus, ut est etiam in Græco, sed si referatur ad [vidimus] & Dei verbum demonstraret, iam planus est sensus, quod sit plenum gratiæ, & veritatis, quam lectionem sequitur Chrysostomus.

Ad locum cap. quinti. Illa additione in Græco, *καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ*, quærebant eum interimere, exprimitur modus persecutionis: sine autem hac additione legunt Cyrillus in Ioannem, & Chrysost. Erasmus etiam liberè fatetur esse additam hanc particulam.

Ad c. 12. Quomodoque legatur sensus integer perseverat, nempe eos breui tempore lumen habiturum, nec illa lectio, quæ est in Græca catena, & alijs codicibus Græcis *ἐν μικρῷ χρόνῳ τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἔσται* nostræ aduersantur siquidem interpret legit *ἐν μικρῷ χρόνῳ ἔσται τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἔσται*, modicum, verò est absolute positum, & sic breue tempus significat, ut cū

dicitur cap. 11. *adhuc modicum, & mundus me non videt in vobis*, autem idem est, atque *vobiscum*, nam in accipi aliquando pro, cum, & Græcè *ἐν* pro *σύν* clarum est, & expeditum, & de modico tempore, quod supererat vsque ad passionem loquebatur, ut exponit Euthymius.

Ad locum alium ex cap. 21. verè in Græco est particula *ἐὰν* si & ita est in Græcis codicibus, & celebratissimo codice Vaticano, & Græcis Patribus, ac etiam in Syriacis quibusdam exemplaribus, & nonnullis latinis manuscriptis: sic autem legit Augustin. serm. 149. de temp. Arnob. in psalm. 45. & serm. 20. in psalm. 118. Rupertus, & Beda in hunc locum. S. Hieronymus legit, *si sic*, lib. 1. aduersus Iovinianum. & hodie, quia particula *sic* multos innumeros codices occupauerat, & frequentissima in Ecclesijs erat lectio, cum sensus omnino sit, *sive si sive sic* dicatur, propterea optimo consilio in vulgatæ editionis publicatione relicta est: nam illud *sic* cum non intelligatur absolute, sed per quandam concessionem, in idem recidit. Festinus ergo censor Vvitaerus pedibus offendit, suam præcipitando sententiam, & pandendo incertitiam.

Ad argumentum Hunnij contra primum cap. Ioann. respondetur, omnes Latinos, & Syriacos, & multos Græcos codices legere Bethaniam, nec verisimile est mendosum esse locum tanta conformitate, & vetustate receptum. Ad illud quod dicitur Bethaniam non iuxta Iordanem, sed longo spatio esse distitam à ripa Iordanis. Respondent quidam Neoterici duas esse Bethanias, vnam quæ fuit patria Lazari, alteram, de qua hic loquitur Evangelista. sed gratis dicitur cum veteres non nisi vnam Bethaniam agnoscant. Alij ex Ioseph. lib. 17. antiquit. cap. 10. dicunt eam esse regionem, quam Bataniam ille vocat, & ponit ultra Iordanem, quam multi Patres Græci Theophil. Euthy. vocant Bethabara, quæ cū esset in Tribu Benjamin ultra Iordanem sita erat, ubi Ioannes baptizabat, ex Hierony. in lib. de loc. Heb. unde Epiph. heres. 51. in Bethabara legit, & tunc idem est Bethania, & Bethabara.

Ad cap. 5. Ioannis. Multi codices etiam Græci sic legunt, & inter eos Theophilact. alij legunt etiam Betheda, piscosum videlicet locum, vel ob locum effusionis ex multitudine aquæ, vel donum misericordiarum ob sanitatis donum, quod recuperabant. Quomodoque verò legatur, nihil officit; potuit autem fieri, ut duobus locis, tam oppido, quam piscinæ idem nomen conueniret, nec propter Græcorum istorum argutulas nouitates, antiquum exemplar græcum in Vaticano debemus deferere, quod ut & vulgata legit, *Betsaida*, sicut & Græca, & Romana editio ex Burgesi, quibus addo Cyrillum, & Chrysostomum, Theophil.

Ad loca ex Actis Apostolorum.

AD Loca ex Actis Apostolorum. Idem sensus est cum sensu nostræ editionis. nam nostra editio significat, quod erant perseverantes in communicatione, & fructu fractionis, seu fracti panis, & textus Græci sensus est in fructu participando, seu in fractione, & communicatione, id est in manducatione spirituali, tum sacramentali, tum etiam in bonorum spiritualium, vel externorum communicatione. unde

de sensum potius expressit interpres, quam verbum verbo reddidit, & fractio panis explicat quid communicatio sit. Porro interpres legit καὶ κοινῶς κλάσας ὁ ἄρτον, quare aduersarius suum debet ostendere se meliores nactos codices, quos vulgatus interpres affecutus non sit.

Ad cap. 10. cum vulgata correctæ, quæ modo legitur, conspirant latini codices, nec in translatione Arabica inimicis fatentibus vlla est ieiunij mentio, vt Beza quoque annotauit.

Ad cap. 12. Hieron. in cap. 20. Es. confandit, quæ dicuntur calceamenta cum sandalijs, & caligis. Similiter ep. 22. Et hoc loco integri calcei intelliguntur, idemque esse apud Matthæum, quæ interpres dixit ἐπεὶ οὐκ ἔστι (& Lucas etiam in Evangelio) ac illa quæ idem interpres apud Marcum Sandalia vertit, graues aduertunt DD.

Ad cap. 16. etsi textus græcus habeat ἐνομιζέτο, & rectè possit verti, solebat, vtraque tamen significatio optima est. vnde quod famosum, & solemne est, videri dicere consueuimus. fauet nostræ editioni Tremelius factus Syriacus, legens conspiciebatur in sua versione ex sermone Syro.

Ad 18. idem sensus est, instabat verbo Paulus, & adstringebatur spiritu Paulus, ex instantia enim illa ostendebatur Pauli feruor contra Iudæorum perfidiam. vnde & cap. præcedenti expressus erat cum dicitur, incitabatur spiritus eius in ipso, videns idolatriæ deditam Ciuitatem Atheniensium: ex feruore autem, & instanti adstringitur, & unitur, & roboratur spiritus in loquendo, quod expressit Syriac. constrictus erat sermone, πνεῦμα autem hic accipitur nō pro paracleto, sed pro voce, vt 1. Cor. 14. orabo spiritu, idest voce, orabo & mente.

Ad alium locum eiusdem capituli. verbum græcum ἀπῆλασεν, id significat expellere, abigere, amandare, licet autem alibi vsus sit interpres eo verbo, pro perducere bestias, vel implere naues: in his locis, iuxta subiectam materiam hæc est genuina significatio. vnde Syrus vertit, repulsi, Clarus, expulsi, sed & apud prophanos minare quoque significat ante se pellere.

Ad alium locum eiusdem cap. v. 21. negat Lyranus illa verba esse in text. in libris correctis, quia, ait, Paulus non fuit Hierosolymam, sed postea per magnum tempus. vnde in correctis Sixti V. biblij non habentur, quia tamen Chrysostomus, & Oecumenius illa legunt, dici potest, ait Lorinus, aliud esse editionem non omnia prorsus continere; aliud verò aliquid in ea esse, quod non pertinet ad integritatem scripturæ. secundum, non debet, ait, concedi. primum est minus periculosum. Sed nescio an sanè dicatur propositum nobis mancam editionem, vt particula de textu præcisam, & suppressam dicamus, & equalis est periculi asserere, aliquid vel diminutum, vel additū esse in vulgata editione: per Ecclesiam proposita. melior est ergo responsio Lyrani.

Ad locum cap. 19. vers. vlt. idem sensus est quomodo documque legatur. Quia tamen nomen αἰτίας masculini generis accipi solet, pro fonte, reo, vel supplicio digno, optimè vertit interpres, cum nullus obnoxius sit, & sensus est ex nostro Hugone, cum nullus sit reus, & occidi dignus.

Ad loc. cap. 22. responderetur primo, codices Græcos inter se variare; quidam namque habent ἐνλαβὴς,

quidam εὐλαβὴς, vt animaduertit etiam Erasmus. Plerique etiam codices Latini habent, Timoratus, quam vocem multoties noster interpres, ex Græca uoce εὐλαβὴς exprimere solet. Vel dicendum nihil officere lectionem Græcam nostræ editioni, nam cum pietas, & religio Deum respiciat, cui cultus debetur consistens non tantum in exteriori, sed etiam in interno obsequio, quod includit obseruationem legis, idem prorsus est dicere. Vir secundum legem, & vir pius secundum legem, idemque est, εὐσεβὴς, erit pius, εὐλαβὴς, & religiosus.

Ad cap. 24. etsi in nonnullis etiam codicibus Latinis lectum sit patri Deo meo, prout habent Græca, & consonare quoque videantur Syriaca, Deo patri meorum; nihilominus Chrysostomus legit secundam versionem interpretis colopatrem Deum, quare cum sit varietas in tali lectione, non potest Vviterus ostendere lectionem nostram, quæ est etiam Chrysostomi, esse corruptam, eam verò quam adducit esse incorruptam. Sed quomodocumque tamen legeretur idem prorsus sensus est, idem enim Deus patris, seu patrum suorum, pater merito à Paulo appellari poterat, cui secundum Patrum fidem verūque cultum seruiebat.

Ad cap. 27. Nescit grammaticam Vviterus, ad Calepinum transmittimus cum puerulis erudendum. Custodiæ namque vox non semper accipitur actiue, sed etiam passiuè pro custoditis, & vinctis, vnde Suetonius in Domitian. cap. 14. ait. Plerasque custodias audiebat, idest custoditos, & vinctos, & in ff. de reorum custodia. Si custodia se interfecerit, militis culpe adscribitur. & Seneca, quemadmodum eadem satena, & custodiam, & militem copulat.

Ad vltimum argumentum quod est Iunij respondetur, in vulgata ex Sixto correctæ legi [filius mulieris Iudæ] quam si inspicere voluisset, non de quoque verbo tragedias insulas excitasset. olim aliqui codices etiam habebant [viduæ] sed Glossa ex R habano magis lectionem, quæ est in correctæ, probat.

Ad loca ex Epist. S. Pauli, Pet. Ioan. Iac. Apocalyp.

Ad primum ex epistola ad Romanos. clarè in multis codicibus Græcis habetur οὐ πτερω, quod vertitur iudicans, & à multis qui iudicas, sed mirum est, quod Vviterus veritate destitutus ad mendacia confugiat, & alios codices non consuluerit, qui legunt, ex Gagnæio ἄπτερος, quæ iudicas, vt legit vulgata, sed vtraque lectio veritati non officit. primam, qui iudicas, secutus est Cyprianus 3. ad Quir. cap. 21. Secundam Hier. & Aug. & idem sensus est: eadem, quæ iudicas in alijs, siue tu qui iudicas alios, ipse agis, &c.

Ad alium locum cap. 5. qualitercumque legatur, sensus integer perseuerat, quod enim sub interrogationis nota dicitur, vt quid Christus pro impijs mortuus est? assertionem enunciat. Christus enim pro impijs mortuus est, vt suam charitatem ostenderet, & spem nostram firmaret. & sententiam per modum assertionis sequitur Epiphanius in heres. Marcio. similiter, & Theophilactus, sed Ambrosius nostrum interpretrem sequitur, & interpres legisse videtur τὴν γὰρ ad quid?

Ad

Ad cap. 7. idem sensus est: nam nullus gratias agit de eo, quod præstare per se ipsum potest: quare in hoc, quod gratias agit Deo Apostolus insinuat gratiam, & beneficium acceptum: interpres uero non solum accommodatus legit *gratia Dei*, ad annuendum, non vires naturæ, non Moysen, sed gratiam sanantem liberatoris, posse liberare hominem de corpore mortis huius. Vel dicendum quod hæc lectio vulgatæ retenta est à Græcis Iren. lib. 3: cap. 22. Origene in hunc locum Epiph. her. 64. Chrysostomo in psalm. 12. & Methodio apud Epiph. her. 64. ex Latinis, Ambr. lib. 7. de Incarnat. dominic. sacram. c. 7 lib. 2. de Abraham Patriarcha cap. 6. orat. de obitu Theod. Cassian. coll. 22. August. 6. contra Iul. cap. 6. Hieron. ad Hedib. quare potius *gratia Dei* legisse interpretem uerisimilius est, etsi Hieronymus q. 8. ad Algasiam, & alij, legendum uoluerunt *gratia Deo* ut quidam eod. Parisiens. *χάρις δὲ τοῦ θεοῦ*. Facile est interpretem legisse *χάρις ἐστὶν τοῦ θεοῦ*, & ex affinitate litterarum *δ* & *ε* vnum pro altero commutatum, sed maior fides interpreti, quam alijs Græcis, sanctibus adhibenda est, & incorruptiorem textum interpretem nactum esse, quam quod habent modo Græci codices, asseuerandum est, & ratio suadet, nā gratiarum actio non datur pro beneficio futuro, hic autem futuram beneficium expectabatur ab Apostolo liberabit, gratia uero ad futura quoque extenditur.

Ad locum alium ex cap. 8. illud verbum existimo non opinantis, & dubitantis, sed certò assuetantis est. tam autem Græca significatione certa sententia significatur, quam latino nostro usu loquendi, ut cū dico existimo hoc ita esse.

Ad ca. 14. exactissima etiam est interpretis versio siquidem vox *πληροφειδο* abundet plenitudinem, & abundantiam significat: abundantia autem in proprio sensu, ex sensus, & intelligentiæ plenitudine oritur, quæ certitudinem supponit. unde plus est abundare in sensu, quam solum sensum, & intelligentiam, vel certitudinem habere; significare autē voluit Apostolus ijs verbis, nec damnandos, qui dies festus Iudæorum tunc ut sacros non habebant, nec laudandos, qui habebant, sed in hac re unusquisque suo sensui, & iudicio pmittebatur, & nō simplici sensui, vel intelligentiæ, sed supereffluentia, & abundanter intelligentiæ: hæc enim ad discretionem, & prudentiam maximè requiritur. loquebatur autē Apostolus ad Iudæos conuersos emulatores legis toleratos, quibus tunc temporis donec Synagoga sepeliretur cum honore, legalium observatio permittebatur, & non loquitur Apost. de quacumque materia religionis, sed de dierum, & ciborum delectu iuxta legem Moyfi illo temporis articulo. quare non est cur hoc loco abutatur liberæ fidei hæretici, & Adia-phoristæ.

Ad vltimum locum. constanter cum Hieronym. Ezech. 44. Origene hic, & homil. 12. in numeros legendum est *Asia*, nempe minoris, ubi est Ephesus, & textus Latini constanter legunt *Asia*. unde merito deprauata lectio Græcorum existimatur, & error accidit ex altero loco 1. Cor. 16. ubi quidam primitiæ Achaïæ vocantur, Stephana scilicet, & Fortunatus.

Ad primum locum 1. Cor. 3. etsi legatur *διὰ τῶν ἐκείνων*, ministri per quos credidistis, idem

sensus est: nam cum legimus, per quos, ut notauit Chrysostomus ministerium designatur, & nō dixit, aduertit Chrysost. qui uos fidem edoceant, sed cuius opera credidistis. Ut autem exprimeretur obiectum fidei talis ministerij, expressum quoque est ab interprete per particulam, *cui credidistis*, unde utrumque quadrat, ut aduertit etiam Erasmus. porro lectionē nostram sequitur S. Augustin. 3. contra litter. Petil. cap. 54. & constans latinorum codicum, & interpretum multitudo. prima tamen non est repudianda, nā ministerialis actio exprimitur, de qua idem Apostolus dicit, *Dei adiutores sumus*, quam translationē, & si nasutuli alij etiam reprehendant dicendo debuisse quoque verti *Dei cooperatores sumus*; tamen idem sensus est, quia in recta philosophia causæ cooperatrices dicuntur adiutrices. sunt autem homines adiutores Dei non augendo Dei virtutem, sed obsequendo, & exequendo opus Dei. unde infra 2. Cor. 6. dicit Apostolus, *adiuantes exhortamur*, est responsio S. Thomæ in hunc locum, vulgatum ab iniuria nouorum interpretum uindicantis.

Ad aliū locum, & si illa verba sint in textu Græco prout etiam legisse videtur Chrysostomus, qui explicat perbelle, nimirum, non modo corpore, sed & spiritu Deo seruiendum: & adijci, *quæ sunt Dei*, quia ostendit omnia esse Domini, corpus, animam, spiritum; tamen additamentum existimatur factum à Græculis, unde à textu Græco latinorum codices, valde distant, & verisimilitudo apparet, nam non erat addendum, & spiritu, cum nec corpus iniquatione sedandum hortaretur Apostolus, & hæc erat conclusio intenta, ut aduertit S. Thomas, ut deberet corpus Deum portare, sicut equus Dominum suum, & dicendo, *iam non estis vestri*, satis corpus animam spiritum hic expresserat esse Dei, quare non opus fuit repetere, & in nonnullis Græcis exemplaribus non haberi hæc adscititia aduertit Estius in hunc locum.

Ad aliū locum respondetur. Quomodo cum legatur nihil textui officere, nam Græca lectio denotat euentum, ut sensus sit, ex interpretatione Chrysostomi, non omnes saluos facere arbitratus sum, sed ut saltē aliquos paucos saluos faciam, & conari, ut omnes salui fiant, non tamen sperabam posse me omnes adducere, in sensu latino significatur præpositio animi, & desiderium, ut omnes salui fierent, & quot posset ad salutem adduceret. unde idem Chrysostomus hom. 8. de laudibus Pauli eandem scripturam exponens legit, *ut omnes saluos facerem*, & subdit, omnem enim prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, & omnes quantum ad spiritum spectabat, exhibere. quasi enim vniuersum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic urebatur, sic omnes in regnū Dei festinabat inducere. unde S. Thom. in hunc locum tali desiderio applicat illud sapientiæ, *in vestimento poderis*, quod habebat Aaron, descriptus erat orbis terrarum, & certè antecedentia, & consequentia huius textus pro secundo sensu ferunt calculum, cui Syrus, Arabicus textus, Beza etiam fatente, concordant, & facile fieri potuit mutatio *πάντας* in *πάντος*.

Ad aliū locum, ad reuerentiam vobis loquor, eundem sensum facit, quem, ut vobis pudorem incutiam, ut ponderatur ex S. Thom. nam si reuerentiam propriè accipiamus, bene dicitur è vulgata ad reuerentiam, ut salis cauti. si verò lectionem aliam accipiamus

mus bene stat ad verecundiam, quia vt exponit S. Thomas, dicebat Apostolus. *verecundum est vobis, qui reputamini sapientes, & instructi in fide, quod sint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, id est non rectam fidem.* Vel dicendum positam causam pro effectu: ex reuerentia enim erga aliquem nasci pudor solet, sed non est nouum interpreti nostro reuerentiā pro pudore vsurpare, vnde p̄sa. 34. dicitur. *induantur pudore, & reuerentia, & 68. in scis improprium meū, & confusionem meam, & reuerentiam meam.*

Ille locus, omnes quidem resurgemus, &c. aliās supra discussus est controuersia s. a. vnico. satis est nūc breuiter dicere nostram lectionem agnosci ab anterioribus Græcis Didymo Acacio Cæsariensi apud Hieron. ep. 152. & posterioribus, vt Oecum. qui etiā Latinam editionem probat. mitto Latinos Tertull. de resurrect. carnis cap. 42. Augu. 20. de ciu. cap. 20. Ambr. hic. Ruff. in Symb. & alios. Facile potuit mēdum surrepere in Græcis codicibus, quod detrahitur litera v, negatio sit relicta, quod ad alios codices permeauit. maluit autē interpretes dicere, omnes quidem resurgemus, quia resurrectio est posterior morte seu dormitione, & magis propositum Apostoli demonstratur intendenti communem omnium resurrectionem asseuerare, sed non omnium glorificationem. Ad saluandam vero lectionem Græcam quam alij proceres secuti sunt, satis est dicere Apostolum loqui tantum de iustorum anastasi, vel intelligere immutationē immortalitatem omnibus hominibus communem, & etiā sensus esse potest. Non omnes fideles, & sancti dormiemus. id est moriemur, non enim illi dormient, qui in aduentu domini superstites inueniuntur: sed tamen omnes immutabimur sine exceptione ad statum immortalitatis beatæ, hoc est omnes sancti, &c. inter has versiones, interpretis preferenda, vt etiā Gagneius aduertit, qui vulgati lectionem in Cyrillo legisse testatur, & Græca exemplaria Veronæ impressa vtramque lectionem retinere animaduertit.

Ad alium locum, quod desint ea verba græca: cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, respondet Sacroboscus citans Gulielmum Reginaldum, quando ostenditur aliquid, quod obicitur, nihil præiudicare fidei, aut moribus Ecclesiæ, vt hic sit manifeste probari illud esse extra statum controuersie, præsertim quia quod illis verbis exprimitur in repetitione eiusmodi habentur clarissime verbo præcedenti, nimirum oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Sed hoc non est vulgatum adamussim defendere. quare dicendum est, quod cum S. Hieronymus sic vertat, & legat sicut interpretes, meliores, & incorruptiores nactus fuerit codices, cum iussu Damasi Græcæ fidei redderet nouum testamentum. vnde illi magis est credendum, quā Græculis istis Græculis. verisimilitudo nostræ lectionis suadet, quia cum esset Apostolus citaturus locum Osæ contra destructionem mortis, de mortalitatis obiectione fecit mentionem, cui mox subnecteret idem testimonium prophete, & non opus fuit aliam reasumere clausulam: quia vero hunc locum habent nedum Græca, & Syriaca, sed & Cyp. ad Quir. lib. 3. testim. 58. & Augu. serm. 2. de verbis Apostoli, cum ista adiectione, dicendū quoque appositam illam particulam ad maiorem explicationē, & implicite in nostra lectione contineri.

Ad illum locum, *ubi est mors victoria tua, &c.* et si Græci legant inuerso modo, *ubi tuus mors stimulus, ubi tua inferne victoria?* respondetur tamen, nostrā editionem esse desumptam à 70. interpretibus, qui sic legunt, *ubi est inferne, id est mors, stimulus tuus, ubi mors victoria tua?* & melior est nostra versio, quam Græcorum, primò quia melius connectitur subsequens versus cum fine præcedentis dum dicitur stimulus autem mortis peccatum. secundo quia Paulus ex 70. testimonium petit, nempe Osæ, dum dicit, tunc fiet sermo ille, qui scriptus est absorpta est in victoria, quem locum S. Tho. perpendens ait. *Hoc secundum translationem nostram non inuenitur in aliquo libro Biblicæ, si tamen inueniatur in translatione 70. non est certum, vnde desumptum sit, potest tamen dici esse sumptum, Esaiæ 26. uiuent mortui, & cap. 25. præcepitabit mortem in sempiternum, Osæ 13. ubi nos habemus, ero mors tua, o mors, 70. habent, absorpta est mors in victoria, &c.* vnde huic principio congruentius nequitur quod sequitur, *ubi est mors victoria tua,* non autem, quod Græci habent, *ubi est sepulchrum, seu inferne, victoria tua,* maximè, quod talis locus faciebat ad resurrectionem adstruendam, vnde et Beza in Luc. c. 20. dicit in re non dissimili, *omnia, quæ vidi exemplaria, ita scriptum habere, sed vetus interpretes aliter legit, & rectius, vt opinor.* Fateamur autem in Romana editione 70. haberi pro *victoria* *σίκην*, id est *causa*. Sed facile fuit mutari vocē *σίκην*, id est *victoria* in *σίκην*, id est *causa*, & sensus idē est, nam *σίκην* causam significat, seu ius vel actionem ad subeundum iudicium, & significatur ius, seu actio mortis, seu causa perditæ, vt mors à causa cecidisse videatur, hoc autem clarius à Paulo victorie nomine explicatur, quando mors iudicialiter victa est per Christi mortem.

Ad vltimum locum ab Hunnio obiectum. *oportet enim, & in vobis hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant, in Græco enim est illa particula ἐν ὑμῖν in vobis.* sed illa particula adscititia est, & vitio librorum ex posteriori simili particula in priori adiuncta, illa autem posita, & admissa non est sensus, inter catholicos hæreses esse, cum extra corpus Ecclesiæ sint, sed quod Christiano nomine gaudentes Christiani dici volūt Hæretici, & esse posse hæreses inter illos, qui ab vno Christo Christiani nuncupantur. Et frequens est acceptio ista apud Patres legendi sunt Clemens Alex. in libris Stromatum, & Origenes contra Celsum. Vel dici potest referri ly, in vobis, ad Hæreticos in Ecclesia Catholica latentes donec eiiciantur, vel proprio iudicio separentur, quod si sequamur authoritatē Chrysostomi, qd hæreses hoc loco non significantur praua dogmata, sed dissidia circa mensas, & locum, & tempus accumbendi, facilis esset solutio has reperiri etiam in Catholicis. Verum hæresis vocabulum, non ad morum discrepantiam, sed fidei, & religionis scissuram significandum in scripturis vsurpatur.

Ad locum ex 2. Corint. idem sensus est, sicut & alius ex multarum facierum personis: nam distinctio personarum ex distinctione facierum dignoscitur. Græcè est πρόσωπον, quæ faciem, & personam significat, sed hic magis personam significat, & putatur à nonnullis redundare illa particula, *facierum*, vel lectum ab interprete in multorum facie, id est publice, sed quia Ambrosius sic legit, sensus quoque re-

æus est, ut multæ facies, & ora multa Deo gratias agant.

Ad cap. 11. in subiecta materia, quæ erat de proprijs laudibus sermo, cum se hic excuset Apostolus, & *veniam*, ut dicit Chrysostomus *dictis deprecatur*; satis exprimitur gloriatio, quæ supra apparuerat in antecedentibus, & gloriationem, quam insipientiâ vocat, subintellectam exemplaria Græca expresserunt.

Ad primum locum Gal. 3. siue dicatur *in Christo*, siue *in Christum*, idem sensus est: exprimitur enim pedagogia legis, ut exponit Chrysostomus, *adjuvans adolescentem, non solum arcendo ab omni vitio, sed illum reddendo idoneum omni studio percipiendis, quæ tradit præceptor, & hoc fuit vel in Christo ostendendo, designando, vel in Christum, seu ad Christum adducendo, quod idem est, per ceremonias illas umbratiles Christum figurantes, vide Clem. Alex. lib. 1. Pedag. cap. 6. egregiè exponentem hunc locum Apostoli, & Hier. 2. dial. contra Pelag. finem huius pedagogiæ ad nostrum propositum, assignantem, nempe, *eruditionem infantie, & futuræ fidei præparationem*.*

Ad cap. 4. idem sensus est, sed si antecedentia verba attendantur, planior est sensus interpretis: supra enim dixerat de quibusdam, *emulantur vos non bene, sed excludere vos volunt ut illos emulemini*, & quia ut notat Chrysostomus est bona, & mala emulatio, propterea, in quo sit emulandum aptius subiungitur ab interprete, *bonum autem emulamini in bono semper, quam illud, bonum est emulari in bono semper, & aptius interpretes legit *ἐν ἀγαθῷ* de per epsilon in imperativo. & eo magis, ut notat Gagneus, quia potest id, non tantum ad rem bonam emulandam, referri, quod alia versio expressit, sed etiam ad bonum præceptorem referri, quia autem prædixerat, *volunt vos excludere*, adversariam subiungit dicendo, præceptorem bonum emulamini in re bona semper, &c.*

Ad ultimum locum. siue punctuetur, & legatur, sic qua libertate Christus nos liberavit, stare, & nolite iterum iugo servitutis contineri, siue cum Græcis. Qua libertate Christus nos liberavit stare, ac nolite iterum iugo servitutis contineri, idem prorsus est sensus, & illa particula, *stare*, cum statum demonstrat affirmatiuam permanendi in libertate Christi significat, & ex adiuncta negatione nolite iterum iugo servitutis, quæ est adversariua libertatis, explicatur. unde semper illa particula, *stare*, statum libertatis importat, cui è diametro, status alter servitutis opponitur. Sed rectè ponderavit Estius in cap. 5. mendosam esse lectionem, nec deesse exemplaria Græca, quæ latinis contentiant, & tria notat exemplaria Robertus Stephanus.

Ad loca epistolæ ad Ephesios. Ad 1. utraq; lectio vera est, quod *super omnia sit caput ipsi Ecclesiæ, & ipsi dedit caput super omnem Ecclesiam*; nam si legamus cum prima lectione, *super omnia*, insinuat Christus super oia præsidens visibilia, & invisibilia, caput hominū, & Angelorū, & sic super utraq; Ecclesiā, & sup oem Ecclesiā cōstitutus est caput. Et hoc caput ipsi Ecclesiæ cōiunctū asseritur cum dicitur, *ipsi Ecclesiæ*: vel in eius utilitatem, vel ad illi influendum, vitam, motum, &c. de qua cum postea subdat, quod sit, *plenitudo corporis Christi*, omnis Ecclesiā,

quæ sub cœlo est, sub Christo adunata significatur, unde, & optime expressum est (si alia lectione legamus) *super omnem Ecclesiam*, & interpretes legit *ἐπὶ πᾶσαν ἐκκλησίαν*, & sic legit Ambrosius, & omnia concordant. Sed vulgata lectio in eo præferenda, quod Christum omni Ecclesiæ triumphanti, & militanti præpositum asserit, & capitis rationem clarius, & distinctius exprimit.

Ad secundum locum. Interpres inhæsit verbis Græcis, ut etiam legit Arias Montanus, qui à constructione Græca ne verbum quidem recedit deinde *ἐπὶ casui datiuo apposita, accipitur, pro, in, & ex subiunctis clarior est intelligentia interpretis, nam subditur, quæ præparavit, ut in illis ambulemus*: in ijs ergo quæ creati sumus operibus bonis, in ipsis ambulādū, & sic etiam legit Chrysostomus, Syrus, quin & Erasmus, & Beza: particula verò *in* datiuo apposita, sæpe significat *Ad* ex Budeo in comment. lingue Græcæ, & 1. Cor. 7. v. 15. ubi dicitur, *in pace vocavit nos dominus*, idem est, ac *ad pacem*, & in Hebraica sæpe *in* quod est *in* sumunt pro quod est *Ad*, & sic idem est sensus *creati in operibus*, & *creati ad opera*.

Ad locum epistolæ ad Colos. idem omnino sensus est: significatur enim chytographum ex decreto, vel in decretis vim habens. Et olim varieg fuerunt lectiones etiam in latinis codicibus, multis legentibus decreti, alij vero in decretis. Biblia Anglicana 1587. legunt *handwritten* of ordinationes, hoc est chytographum decretorum. Quare Romana Biblia cum retineant decreti eius lectio præferenda est, quæ Græcam, & Latinam editionem explicat, & Græcū datiuum *ἐν δόγματι*, idest decretis per illud genitiuū *decretorum*, vel *decreti* exponitur. unde Cato lib. de re rustica dicit ornamenta bobus, idest bonum, & 2. Corint. 12. datus est mihi stimulus *τῷ σαρκὶ* carni, idest carnis, & in Heb. idem accidit, ut pro genitiua datiuum ponatur, psalmus *Dauidi pro Davidis*.

Ad locum ad Thessalon. respondet Gagneus in quibusdam exemplaribus Græcis legi *ἀπαρχὰς*, & sic etiam legisse interpretem patet, sed si nolunt nobis credere isti miriones, credant vel Erasmo hoc advertenti. Vel dicendum, quod cum Thessalonicensis inter primos recensentur, cum initio prædicationis Evangelij Christo nomen dederint, primitiæ vocantur, sicut & Magi primitiæ gentium quæ à Patribus dicuntur, qui Gentilium primi Christo fœces submiserunt, & tunc idem est dicere, *primitiæ, & ab initio*, referendo conversionem eorum ad initium nascentis Ecclesiæ, & Apostolicæ prædicationis.

Ad Epistol. 1. Timot. cap. 6. cum ea verba rursus repetantur in generali monitione infra vers. 11. facile à sciolis illa ex hoc loco huc translata esse vehemens suspicio est, vel à commentario alicuius, vel è margine in tex. irrepsisse.

Ad 2. Timot. 2. cum Apostolus superius dixerit, *nullus militans Deo implicat se negotijs secularibus*, dum ab interprete subditur, *ut ei placeat, qui se probavit*, idem prorsus esse dicendum est, ac id, quod habetur in Græco, à quo *delectus est miles*, nullus enim eligitur in militem, nisi probetur à duce delectum militum agente cui militari sacramento se deuouet miles. sed ex Chrysostomo legitur, *ut ei placeat, qui se elegit*, nempe ad hanc militiam, quare merito, ut subditur iuxta subiectam materiam,

non

non coronabitur, nisi qui legitime certauerit, & idem est sensus.

Ad locum ep. ad Philem. Græcum participium, *quod* referri potest ad primam, & secundam personam & ut aduerit Arias sic traditur hæc lectio, *talis existens ut Paulus senex*: quare utraque lectio admitti potest, & reddi potuit, *cum sim talis, & cum sis talis*. & secundum nostram aptior est expositio: nam cum ratio exigeret, ait Ambrosius, ut fiducia authoritatis Apostolicæ posset Philemoni imperare, illū obsecrat, ut coenum ætatis, & vinctum Iesu Christi obligatum v3. negotijs dominicis, vel propter nomen eius subiectum vinculis. & quamquam Chrysost. Theoph. Hierony. legant in prima persona, tamen ita loquuntur, & exponunt, ut de Paulo intelligenda aperte demonstrent. Vel dicendum cum Gagneio, eundem esse sensum, *cum sim talis, & cum sis talis*, nempe cum ego Paulus talis sim, ut tu, & particula, sicut, nō est similitudinis, sed veritatis expressiva, & sic planior constructio.

Ad locum Hebr. 1. explicationis gratia illa particula adiecta est in Græcis codicibus, satis tamen in alia particula, *faciens*, includitur, explicatur enim, causa efficiens principalis, nempe deitas, vel instrumentum coniunctum, nempe humanitas, quæ particula authoritativam potestatem Christi, vel potestatem excellentiæ soli Christo communicatam designat. perinde ac si diceretur, quod hæc purgatio, quod magnum munus est, per filium est effecta, ut exponit Chrysostomus, & mira charitas Christi describitur, quod non tantum peccata nostra expiarit, sed & per se ipsum, & suum sanguinem.

Ad c. 3. Interpres servavit constructionem Græcam: est enim græcè *τοῦ οἴκου*, & est Hellenismus, frequenter enim ponitur genitiuus pro ablativo, & sensus est ampliore domo; vel quam domus ipsa, ex Chrys. Theod. Theoph.

Ad cap. 12. dicunt quidā adulterū, adiectivē usurpari posse pro adulterino, sed dicendum posuisse, interpretem adulteroseo sensu, quo Matt. 11. dicitur, *generatio mala, & adultera*. ut describantur filij degeneres à parentum virtutibus, vnde Syriaca legit, *extranei*, vel adulteri estis, supple proles, hoc autem idem est, quod nothi, vel adulterini.

Ad alium locum editio Vaticana, & correctiores codices legunt, *accessibilem ignem*, ut & Syriaca, vnde non est cur garrat aduersarius.

§ Ad epistolam Iacobi interpres non legit *scire* sed *scitis*, ut notat Gagneius. & sensus est, *scitis*, id est scitis, vel scire debetis, quod *omnis homo sit velox ad audiendum*, &c. ex Lyrano. vel sensus est. Ista quæ dico iam scitis. Et magis interpreti annoso, probato, quā nouitio, & temerario interpreti sensum nostrum debemus submittere, & hanc lectionem secuntur Aug. Beda, & alij veteres, & si plerique Græci codices primam lectionem habeant, quam secutus est Oecumenius, sed vulgata præferenda.

Ad loca 1. Petr. 1. utramque lectionem recenset Carthus. in eum locum. At præstat vulgata lectio, quia quæ secuntur sunt in accusandi casu. Porro legendum, *exultabitis*, docuit Oecumenius, ita etiam legunt Syriaca, Ireneus lib. 5. Didym. Biblia correctæ. Quamvis verò sit in Græco, *contristati*, nihilominus cum præcedat conditionalis illa, *si oportet*, perspicuitatis gratia cum infinito posita est ab interpre-

te participij loco. Et nedum præteritas, sed præsentis, & futuras in infinito illo aduersitates huius temporis conclusit, quæ melius quoque tentationis, quæ experimenti nomine significatæ sunt.

Alter nodus dissolvitur, quod licet illa particula in Græco non habeatur ab interprete, apposita est perspicuitatis gratia. Sic etiam legit Origenes homil. 14. & sic legendum suadet sequens gradatio, *credentes autem, &c.*

Ad alium locum. In quem desiderant, & in qua desiderant legit Iren. lib. 4. cap. 67. & *ly* in qua refert ad mysteria gratiæ, illumque secuntur omnes Patres Græci, sed lib. 2. cap. 24. & lib. 6. idem. Iren. legens, in quem, illam particulam refert ad Christum. Utraque lectionem retinendam docet Feuardenet in not. Iren. loc. cit. Sed facilis fuit permutatio *in* & *in* d. & Latinus interpres legit *in* d. referendo ad *in* d. quæ, quod proximè præcesserat, & latine sonat *spiritus*, generis masculini, quare merito transiit in quem, non in qua.

Ad cap. 2. illud verbum *Χρῆς* est dictio Polymesos, & plura significat, nempe esse dulcem, suauem, bonum, benignum. Quia verò interpres expresserat, verbum illud *ἐγὼ ἀδελφὸς*, aptius translaturum, est, quod sequitur, quia dulcis est Dominus. Aptius autem vulgatus vertit *τιμὴν* honor, nam etiam apud Aristotilem 3. Poli. & in Met. Plato de Repub. *τιμὴν* honorem significat, & textus id requirebat, in honore enim erit lapis credentibus, sicut non credentibus offendiculum, & petra scandalum.

Ad alia loca D. Petri. Cum Vaticana editio sic legat, *Domus spiritualis*, & correctiores codices Latini id ipsum habent, & Syriaca *templa spiritalia*, satis apparet vitio scriptionum priorem lectionem retentam, quam emendatam cernimus, & iam Beda annotat apud Gagneium triplicem fuisse huius loci lectionem, *superedificamini domus spiritualis, & in domum spiritualem, & domus spirituales*, & verè in Græco est *οἶκος πνευματικὸς* domus spiritualis in plurali, vel domus spiritualis, in singulari, nec verisimile est, ut aduertit Stanica contra Erasimum tam hebetem fuisse ingenio interpretem, ut verterit manifestum solécismum, nempe *edificamini domos spirituales*.

Ad alium locum vertit nō *iniustus* in ius, sed *ad ius* iniustus, ex contextu verò, & materia melior est sententia, quam interpres expressit, Græca lectione, & cum nostra consentiunt Clem. Alex. in comment. eius loci, Cyprin. lib. 3. cap. 39. Leo serm. 14. de passione, Paulinus ep. 2. ad Seuerum, & magis coheret cum præcedentibus, nam Christus non modo non comminabatur, sed spontē Pilato quamvis eum iniuste iudicanti se tradidit. Supposita vulgata, Græca non officit, sed explicat altissimam Theologiam, nimirum, quod Passio Christi relata ad Deum Patrem, qui eum passioni tradidit ex nimia charitate, & ob satisfactionem de rigore iustitiæ, iuste traditus est, relata verò ad Iudæorum malitiam iniusta est, quod utrumque expressit Christus, *non haberes potestatem aduersum me, nisi tibi datum esset de super, propterea qui tradidit me tibi maius peccatum habet*.

Ad locum 1. Petr. 3. si Iustus iste vidisset nuperam correctionem Bibliorum autoritate Sedis Apostolicæ promulgatam, libros non impleisset huiusmodi obiectiunculis; ibi enim legeret, quod inaniter im-

pugnatur, & restituta lectioni adstipulantur Syriaca, Hier. in Es. cap. 54. Euodius apud Aug. ep. 98. & 99. Ruff. in Symb. & PP. Græci Cyrill. Alex. ad Reginas, & de fide ad Theod. & alij, quos citat Salmerton, Did. Epip. Athanas.

Ad locum 1. Petri 4. ut centonem respuerunt illa verba aliqui cum Beda, fatente Erasmo, nec à Syro translatores posita sunt, ut etiam patet ex Syriacæ translatione Tremelij, ut inimici sint Iudices, quare ab aliquibus Græculis, quæ leguntur, adiecta verisimile est, & licet eam lectionem videatur Cyprianus admittere lib. 4. epist. ep. 6. Tertull. in scorpiaco cū vulgata concordat, vide Pamelium in eadem epist. Cyprian.

Ad alium locum 2. Petri 1. Hunnius bonorum operum osor Lutherum imitatus, cupit eradere verba Dei ex scripturis, sed nedum ea verba, ut sacra venerati sunt nostri, sed, ut homines suarum partiū audiamus, Beza fatetur non sibi displicere vulgatā, & haberi ea verba in multis exemplaribus, Henricus Stephanus eadem verba in margine reponit. Robertus Stephanus tres citans Græcos codices id ipsum reponit in scholijs. Gullielmus Canterus libello variarum lectionum Græcarum ex antiquissimis Græcis eadem verba agnoscit esse de textu, inter hos recensentur Marcus Monachus, qui vixit anno circiter 300. Antonius Melissa in 2. tom. Bibliot. PP. 26. Vel dicendum, quod dato, quod non essent de textu, expressa sunt ab interprete, quæ virtualiter continebantur in verbo *συνεχόμενα*, & latino, *Satagite, curate: operam date: diligentiam apponite*, unde & Quintil. lib. 6. c. 4. dicit, quod Afer veniūtē Martium Suram multum in agendo discursantem fatigantem, manus iactantem, &c. non agere, sed satagere dixit. & in subsequētib; etiam eadem verba subintelliguntur, *hæc enim facientes*, quæ ad bona opera, & satagere referuntur. Et firma certa que vocatio, non nisi bonis operationibus suum sortitur effectū, dicente Domino. *Si vis ad vitam ingredi serua mandata.*

Ad alium locum 2. Petri 1. quod impugnat aduersarius; in correctioribus codicibus, & in postrema editione Vaticana emendatum est.

Ad locum Ioannis 5. Græca habent illam particulam *ἢ* non ab Apostolo, sed ab aliena manu fortē appositam. latina ergo est sincerior: nam clarē distinctio fit, quodam est peccatum ad mortē, & quodam peccatum non ad mortē, de peccante non ad mortē petens impetrabit vitam, de peccante ad mortē non cuiusvis est, & tam facilliter impetrare, unde Hieremiæ petenti pro populo peccante ad mortē dicitur, tu autem noli orare pro populo hoc, &c. tale autem peccatum est idololatria, & huiusmodi, & de hoc peccato subditur omnis iniquitas est peccatū ad mortē. Vtramque lectionem Græcam, & Latinā noster Catherinus studet concordare iux. Græcam, quod omnis iniquitas sit *peccatum non ad mortē*, quia nullum est peccatū, quod remedio careat, iuxta latinā, quod est species quædam peccati, & est peccatum ad mortē, ut obstinatio finalis impenitentia. vel omnis iniquitas ex se est peccatum ad mortē, quia ad interitum finalem potest tendere, nisi remedium opponatur.

Ad alium locum interpret noster legit *ἡ*, ita habent omnes ferē Latini, multi Græci codices, ijq;

meliores, & decimum exemplar Parisiense, & sensus est, nihil perinde mihi gratum est, quā si audiam vos in veritate ambulare, facile autem potuit errore scribentium iota in alpha mutari.

Ad locum epistolæ Iudæ. noster interpret non legit *ἡ*, id est, hoc sed *πάντα* omnia, nec res est aliquis momenti. potius autem credendum interpreti, quam Græco fonti pluries supra euicimus.

Ad vltimum. illæ particulæ ex historia Numerorum 25. vbi Balaam factum recensetur in inductione populi ad Idolothya, ab aliquo maioris explanationis gratia additæ sunt, nec in aliquo nostræ aduersantur editioni; nam intentio Apostoli Ioannis erat reprehendere Episcopum Pergami propter Nicolaitas docentes licitum esse libidinem vagam, propter quod Balaam assimilantur, qui docebat mittere scandalum coram filiis Israel edere, & fornicari. particulæ vero illi *edere*, additū est in Græco *Idolothya*, quod virtualiter in illo continebatur. scandalum enim Balaam fuit consilium datum Regi, ut selectissimas puellas Hebræis obijceret viscendas, ut ad libidinem incitarentur, allectis verō ad Venerem non permetteretur illarum copia, nisi prius de idolothytis manducarent, & earum idola venerarentur, refertur enim Numer. 25. quod Hebræi Madianitis se cōmiscuerunt, edētes idolothya, dicitur enim ibi. *Formicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua, at illi comederunt, & adorauerunt Deos earum, &c.* factum vero id esse ad suggestionem Balaam dicitur expressē cap. 31. vbi de mulieribus Moab dicitur [nonne istæ sunt, quæ deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, & præuaticari vos fecerunt in dominum super peccato Phogor] unde & percussus est populus. initiatos vero sunt Beelphegor, & comēdissē sacrificia mortuorum in psalm. libro commemoratur.

Generales Canones, quibus difficultatibus, quæ contra vulgatam editionem obijci solent, occurrunt.

ET ut expeditior, & promptior habeatur via ad multas obiectiones contra vulgatam fieri solitas dissoluendas, sequentes generales canones proponimus ex DD. obseruationibus collectos.

PRIMVS CANON. Quotiescumque litteræ, aut textui Hebraico per Ecclesiæ sensum exposito, Hebraizantium traductio, vel sensus congruit, tunc eadem littera, & textus vtramque interpretationem, & lectionem admittens, vtramque versionem secum compatitur. Ratio huius canonis est ipsius sacræ Scripturæ fecunditas, sub cuius elementis eiusdem scripturæ conditor, & author vera, & diuersa visuris multorum sensibus attemperauit, sensit enim dicebat Augustinus 12. confess. cap. 31. de diuersis sensibus sub vna littera latentibus, atque cogitauit ille, nempe canonicus scriptor, omnino in his verbis, atque cogitauit, cum ea scriberet quicquid hic veri potuimus inuenire, & quicquid nos non potuimus aut nondum possumus: & tamen in eis inueniri potest. Exemplum est in Osea c. 9. *אני להם בשורי מהם* vbi si Hebraicè legamus *bestiæ*, & sensus sit *væ eis, quia caro mea ex eis*, ut vertunt quoque 70. & alij he-

hebraizantes, *vā eis, quia incarnatio mea ex eis;* bene potest coherere cum alia lectione, quæ est S. Hieronymi, & vulgata, quæ habet *basuri*, ponēdo Sin pro Samech, ut sit sensus, *vā eis cum recessero ab eis*, hoc est *vā eis*, nempe Iudæis cum incarnatione facta, excludam eos, qui carnem sumens de eis, me non receperunt. Plura exempla reperies apud autores letrici Complutensis.

Notanter dictum est, si utramque interpretationem textus admittat, si enim non admittat, quæ non congruit explodenda est, iuxta doctrinam S. Hieronymi super 3. caput Abachuc dicentis expositionem Theodotionis, & Symmachi, *egressus es in salutem populi tui, ut saluares Christum tuum*, esse pauperem sensum, & Iudaicum, sensum vero quem exprimit 6. editio, *visaluares populum tuum per Iesum Christum tuum* continere sacramentum.

Quod si dubius, vel incertus sit Rabbinicus, vel Hebraizantium intellectus, tunc semper est postponendus, ratio est in promptu ex Aristot. in Prol. Rhetor. ad Theodectem, quia illa est verior interpretatio, quæ vacuos odio, & gratia interpretes nacta est ante exortam litem. Cum ergo Hieronymiana, & vulgata effluat à fonte Septuaginta interpretum in lege peritissimorum, qui 300. annis ante Christi aduentum, absque odio, vel gratia scripturas verterunt: nuperæ autem translationes Hebraizantium ab illis officinis descendant, ubi odij flamma contra Christum Dominum accensa est, & invidia, & odio potius ducti, quam zelo exponendæ legis canalem dirigant ad eos, qui calamitatibus distracti, propria quoque lingua expoliati sunt; ipsique met interpretes moderni, qui peritissimi censentur non in libris sacris euoluendis, sed in scrutis vendendis, in pellibus suendis, vel sarcinendis exercitentur; extremæ dementiæ argumentum esset certâ, & indubitatam translationem, dubiâ, & obscurâ facere pedissequam.

SECUNDVS CANON. Quod lectionum varietas (ut aliter habeant Septuaginta, aliter Hieronymus, aliter Symmachus, Aquila, Theodotion, Rabbinici, & Hebraizantes) est ex diuersa significatione, quam secum compati possunt hebraicæ voces. v. g. Genes. 11. ubi dicitur Abraham eductus de *Ur Chaldaeorum*, ut vertit Hieron. quia illa vox significare potest ignem, Hebraizantes transulerunt *de igne Chaldaeorum*. Exodi 30. v. 13. in vulgata habetur, *deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum*, Hebraizantes, *& expiabit Aaron*, &c. & quia כפר chaphar, deprecari, propitiari, expiare, & placare significat, hinc varietas diuersarum editionum orta est. Levitici cap. 3. dicitur, quod si *hostia pacificorum fuerit eius oblatio*, quia illa vox ex nostro Sancto Pagnino חטא significat purificare, reddere, vel retribuere, finire ac perficere, salutare, inde variæ translationes. Iosephus vertit, *victimâ retributionum*, hoc est gratiarum actionis, *hostia salutaris*, ut verterunt 70. *duo corrupta*, hoc est *victimâ oblata pro salute*. Chaldaica, *hostia sanctificationum*, &c. Num. c. 22. de Balaam dicitur. *Habitabat super flumen terræ filiorum Ammon*, hoc est super Euphratem, qui fluit in Ammonitarum terra. in Hebræo est נאמא Ammo, unde tam Septuaginta, quam aliqui Hebraizantes verterunt, *populi sui*, sed vel interpret noster alia exemplaria Hebraica nactus est, vel per Ammo intellexerunt Ammon, נאמא, & in Hebraico littera non

est radicalis, sed neemantica, & ascititia, vide simile in Gen. 19. v. ultimo, ubi Ammo non vocatur Ammon, sed *ben ammi* in Hebræo. Et Deuteronomij cap. 8. *Ductor tuus fuit in solitudine magna, atque terribili in qua erat serpens, &c. & scorpio ac Dipfas*. Hebraizantes nonnulli loco *Dipfas* vertunt, *siccitas* etenim דיפס דיפסאון à דיפס דיפסא à siti deducitur, & S. Isidor. 12. orig. cap. 2. dicit, quod *Dipfas* latinè *situla* à siti deducitur, eo quod morfi ab eis siti ardeant, sed nostro interpreti concordant Septuaginta, & fons ipse Hebraicus. Ionæ cap. 2. dicitur, *venerunt in domum mulieris meretricis*, in Hebræo זונה zonah, quæ etiam hospitam potest significare, unde quidam interpretantur, *in domum caupone*, seu hospitæ, & afferunt in sui patrocinium Chaldeum, qui vertit פונדקיהא, quasi *paradoxiar* aut *paradoxiarum* dixerit, sed nesciunt, quod Chaldaus, ut obsecram meretricis vocem vitare, verècundæ gratiæ, tabernariæ, seu hospitam vertit, non ut rem ipsam alienaret. Iudicum 16. v. 21. dicitur de Samson, *clausum in carcere molere fecerunt*, vel ex Hebræo, erat מלח מלח in domo vinctorum, & quia molere metaphoricè interdum canalem commixtionem, ubi corpora corporibus, ut mola superior inferiori iunguntur significat (ut Job 31. מלח מלח alteri vxor mea, seu ut Hieronymus vertit, *seortum alterius sit vxor mea*, & Thren. 5. ubi dicitur in Hebræo, *adolescentes ad molendum tulerunt*, hoc est ut vertit Hieronymus, *adolescentibus impudicè abusi sunt*, hinc factum est, quod multi Rabbinici, & Hebraizantes locum istum de Samson allegatum, interpretati sint, quod illi à Philistæis traditæ sint vxores molendæ, ut robustam prolem susciperent, vel ad reddendum, ut dicunt alij Samsonem molliorem propterea feminæ sint subactæ. huius expositionis meminit S. Hieronymus in 47. cap. Esai. dicens. *illudque quod in Iudicum libro de Samson scribitur, ad molam eum à Philistim esse damnatum, hoc significare volunt*, nempe Hebræi, qui referuntur in Talmud cap. 1. fol. 10. tractatus Sotah, quod pro sobole robustissimorum virorum, hoc in Allophylas mulieres facere sit compulsi. Sed irrationabilis est interpretatio, cum Samsonis captiuitas, catenæ, cecitas, Veneri indulgere non permetteret. Propria ergo interpretatio est molendi in pristino, quæ est captiuorum calamitas. Esai. 47. *descende sede in pulvere, virgo filia Babylon, sede in terra tolle molam, mole farinam*, & nunc apud Barbaros tales miseras captiui experiuntur Christiani. Lib. 1. Regum ca. 1. vers. 5. dicitur de Elcana. *Anna autem dedit partem unam tristis*, quia *Annam diligebat*. Hebraice est אפאמא apaim, quæ vox potest significare facies, & potest significare tristitiam, seu furores, vel iras: unde Hebræi transferunt, *facies*, & sensus est, *dedit illi unam portionem duarum facierum*, hoc est duplicatam, vel partem electam, quæ dicitur facierum, sicut electa in matrimonijs facies dicitur unde Chaldeus vertit *electam*, R. Dauid honorabilem vide Hieronymum lib. tradit. Heb. sed quia etiam traslatè, & metaphoricè *apaim* ab effectu ira vel tristitia significatur, quæ in facie præcipuè cernitur (ex nostro Pagnino in thesauro) optimè vertit interpretes, *tristis*, id est Elcana, quia non poterat Anna tantum dare, quantum volebat unam partem Elcanæ dādo, plures æmula recipiente. Et vulgata est præferenda, cui fauent antecedentia, & subsequētia verba. Ecclesiastes cap. 1. *Consideravi in corde meo, ut ir-*

berem in vinum carnem meam, habetur in vulgata. alij Hebraizantes interpretantur. *Volui vitam meam tradere delicijs. & quasi vinosie voluptate sopire*, iste duplex sensus ortus est propter vocem *מסך* *masch* quæ significat non solum trahere, sed & procul facere, & ducere in longum. Vulgatus secutus est posteriorem sensum, & conformior est fonti, cum in eo capite sermo sit de repudiatis à Salomone voluptatibus, quod & ponderavit Engubinus in quaestione an vulgata sit D. Hieronymi tom. 1. suorum operum. Iob 7. *legimus militia est vita hominis super terram.* Sed R. Mardocheus in suis concordantijs. R. David lib. radic. legunt, *tempus determinatum hominis super terram*, quia vox *מלחמה* *melchama* nedum exercitum, sed finem, & determinatum tempus significat, & potest explicari vulgata ea analogia, quod certe, & determinatio tempore exerceri potest militia, ut habetur 2. reg. 11. *Esaia. 33. Vbi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi Doctor paruulorum?* dictionem illam *ספך* *sophor*, alij vertunt, *ubi scriba?* & illud, *ubi legis verba ponderans?* *שקל* *shekel*, *ubi librator?* & illud, *ubi doctor paruulorum?* vertunt ex Heb. qui numerat turres *למנון* *lamanon*, *ספך* *sophor*, & idem sensus est, nam *ספך* *sophor* idest scriba, nedum accipi potest pro notario, & pro eo, qui annalia scribebat, sed etiam pro eo, qui verba legis scribebat, & interpretabatur Matt. 13. & legis verba ponderans, idem, ac quod librator quem Paulus 1. Cor. 1. sapientem vocat, *ubi sapiens?* Numerator vero turrium idem est ille, quem vocat Apostolus *conquisitorem huius seculi*. hi enim enumeratores habebant ex officio describere oppida regionum, munitionum: fortassis, hi erant Doctores paruulorum, quia etiam Arithmeticam eos docebant, unde vulgatus merito vertit, *Doctor paruulorum*. Satis hæc exempla ad canonis doctrinam positam declarandam.

TERTIVS CANON. Ex varietate originis, & thematum, seu radicum, varia quoque fieri potuit translatio. exempli gratia 2. Reg. 14. habetur. *Loquar ad dominum meum regem, presente populo à radice* *רֵאשִׁית* *reashit*, quod est videre, *ut videat me populus.* Hebraizantes vertunt, *quia terruit me populus à radice* *רֵאשִׁית* *reashit* iara quæ est priori radici opposita, illa enim significat oculos, vel animum ad obiectum intendere, hæc animum & oculos ex timore ab obiecto auocare. Iob 30. in vulgata habetur. *Radix iuniperorum erit cibus eorum*, à radice *לחם* *lacham*, quod est comedere; Hebraizantes vertunt, *radix iuniperorum, ad calefaciendum*, à radice *חם* *thaman* quæ significat ad incallescendum, calefcere, calefieri. Esa. 58 legimus in vulgata, *dissolve colligationes*, *חֲדַנְנוּת* *chadannut*, hoc loco, ut notat Forerius cum sit vox ista quatuor litterarum incertam facit radicem, tamen quia *צ* est aduentitia, potest formari radix à verbo *חָדַד* *chadad*, quod vincula adurant, & exhauriant spiritum. si vero sit aduentitia littera *ב* derivatur à verbo *חָדַד* *chadad*, idest exacuit, unde *חֲדַנְנוּת* *chadannut* tribuli nuncupantur.

QUARTVS CANON. Ex similitudine litterarum, aut scriptorum negligentia, vel sciorum audacia, in originalibus multa in reperiuntur, unde restitutis locis pristino suo candori, facillimè Hebræa latinaque dissidentia exemplaria conciliari possunt. Vnde magna temeritas esset vulgatum per hebraicos fontes velle corrigere. Exemplum est Gen. 36. in voce illa *יָמִים* *yamim*, quam interpretes noster ver-

tit, *aquas calidas*, & alij *iemim*, idest *mulos*, cum in fonte Hebraico habeatur *יָמִים* *yamim* facillè ex similitudine litterarum potuit *י* mutari in *ה* & legendum *יָמִים* *yamim*, qua voce aque calide significantur. sic legisse Hieronymum. coniectura est, quia 70. legunt, *eamim*, & chet per epsilon explicare solent, ut pro *pelach phase*, pro *Corah Core*, & *Diodorus* apud Engubinum ait, *Syrus per Neamim significat aquam: inuenit ergo fontem in deserto*, &c. in ps. 109. vbi vulgatus legit in splendoribus *בהרר* *behadere*, alij legunt *נהרר* *nehare* in montibus, mutata littera *ר* resc in *ד* daleth sibi consimile. Idem accidit psalm. 21. vbi similitudine litterarum *י* Iod, & *ו* vau, Iudæi legerunt *כארי* *caari*, sicut leo, cum sit legendum *כארו* *caaru*, *fuderunt*, etiam secundum correctiora exemplaria Hebraica. Ezech. 34. *pingue, & forte custodiam*, *אֲשֵׁמִיר* *asimir*, Hebraizantes legunt *אֲשֵׁמִיר* *asimir* disperdam innumera sunt huiusmodi, quæ recenseri vix possunt.

QVINTVS CANON. Ex diuersitate punctorum oritur diuersa intelligentia, quare non debemus vulgatum rejicere, si diuersam punctuationem, ex qua oritur diuersa lectio, in alijs deprehendamus. exemplum est Esaia cap. 2. *Quoniam excelsus reputatus est ipse* *במה* *bamah*, quæ vox significat excelsum, ita vulgatus ad celsitudinem Christi Domini manifestandam. Hebraizantes legunt *Bameh*, idest *in quo*, diuersè punctuando, ad Christi Domini maiestatem extenuandam. Esaia cap. 53. legimus cum interprete, *dabit impios pro sepultura*, & quidam Hebraizantes legunt *bemotau* *במותי* *bemotau* in in mortibus eius, sed pungendum est (ait noster Forerius à quo suffragatus est Mercerus in dictione *במה* *bamah*) *bamotau* *במותי* *bamotau* excelsus eius, hoc est sepulchro; illud excelsum, & nobile significando diuicis Iosephi ab Arimathia, in quo Christi domini corpus conditum est, & sensus est. Fecit improbos excelsum eius, idest, sepulchrum eius, idest sepultus est, ut impij cum ipso sepelirentur, unde baptizati sepeliuntur cum ipso in baptismi morte spirituali moriendo. & Num. cap. 11. *prophetauerunt, nec ultra cessauerunt*, ex voce *יָסַפּוּ* *yassu* Septuaginta verterunt, *addiderunt*, & sensus est illos viros eo die tantum prophetaisse, sed noster interpretes cum Chaldeo alijs punctis legit *iaufpu*, hoc est, *cessauerunt, defecerunt*, indicando habuisse spiritum propheticum quoque, post diem illum.

Quando verò mutatio punctorum litterarum quadrat, ad explicationem vulgatæ, & mysteriorum fidei enucleationem, tunc talis interpretatio obuijs vlnis excipienda. V.g. in Esaia legimus cum vulgata, *putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum*, illam particulam, *percussum à Deo, & humiliatum*, Syrus vertit, *percussum Dei*, verti posse, *percussum Deum, & humiliatum* patet ex ista alia punctuatione *מְהֵרָה אֱלֹהִים וְעַתָּה מְהֵרָה* *mehe elohim vme hunech*, & multos Hebræos imitatos baptismi ex hoc loco, & ad fidem conuersos tanquam oculatus testis testatur Andrada trac. de autor. vulgatæ editio nis pag. 250. à tergo. interpretes vero legit *ei haim*, & *percussum*, à radice *הָיָה* *haya*, quod est frangere, contringere. similiter in Ps. 41. scribitur. *Beatus qui intelligit super egenum, & pauperem*, conianctio illa *el*, hoc est, & *לְעַלְיוֹתָא* *leelionta* punctata per segol, si punctuaretur per zeti significat Deum, & tunc sensus esse potest.

Beatus

Beatus, qui intelligit super Deum egenum, & pauperem, & ille significatur, qui cum diues esset pro nobis egenus factus est, ut dicit Apostolus. & qui personam pauperum in sua persona representabit. Quod uni ex minimis meis fecistis, talem sic intendentem, in die mala liberabit illum dominus.

SEXTVS CANON. Viriisque linguæ Hebræe & Latinæ idiotismi diligenter aduertendi, diligenti namque eorum facta libratione mirabiliter diuersas lectiones concordare apparebit. exemplum. Gen. 8. de coruo dicuntur. ingrediebatur, & non reuertebatur donec siccarentur aquæ, & sic legunt cum vulgata 70. Hieron. ad Ocean. Aug. super Gen. &c. & ijs verbis significatur coruum non fuisse reuersum, sed Hebræi habent. Coruus egrediebatur eundo, & redeundo. hoc autem, ut recte pōderant Andræus nullo pacto contradicit vulgatæ, siquidem coruus, vltro citroque volitans circa arcem ad Noe non reuertebatur. Illud festiuum, quod vocula illa ושב ex radice שב deducitur, quæ significat rebellare, auerti, &c. vnde Hieron. 8. שבב rebellauit populus, vel auersus est populus auersione contentiosa, & Es. 17. ambulauit vagus per viam cordis sui שבב rebellis, auersus, abductus; talis erat coruus vagus, rebellis, & secundum naturalem inclinationem, ut ceteræ aues egressæ à caueis circumuolitare, & nunquam redire; quod si Caluinus aduenisset interpreti potius subscripsisset, quam illum incusasset. Num. 21. habitauit Israel in Hesebon, & viculis eius בנותן שבב & in omnibus filiabus eius, nulla est dissonantia nam est idiotismus Hebraicus villas, vicos, pagos, oppida, minores vires filias appellari comparatione metropolis, quæ est tanquam matrix. vnde 1. Machab. 5. eadem phrasi dicitur percussisse ciuitatem Gazer, & filias eius.

SEPTIMVS CANON. In latinorum multis exemplaribus oscitantia librorum, vel scilicet vicia multa sunt supposita, vnde apparet diuersitas codicum, & differentia ab originali, quæ postea ex emendationibus codicibus, & ex fonte à Patribus, & Ecclesia sunt emendata. exemplum est 1. Reg. 19. vbi dicitur de Dauid, cecidit nudus tota die illa, & non se, in multis codicibus legebatur olim, cecinit, sed mendose legebatur, nam in fonte est ויפול adeit cecidit, sicut & in correctionibus Latinis, cecidisse vero dicitur, aut quia viribus destitutus erat, ut dicunt quidam Heb. & Vatablus, vel ex Neotericis alijs Doctores, quia adorantium more sepe procidebat in terram. Iob 36. illud, in tempestate morietur, putant multi legendum intempestiue tanquam consonantius Greco textui ἐν ὀργῇ, & Hebraico בַּיָּגֶר banoar, quare Septuaginta verterunt in iuuentute, ad significandam intempestiuitatem, & putant hoc canone nodum dissoluere, sed reuera יגֶר neghor cum excute, e significat, id quoque tempestate fieri potest, & id quadrat iuuenom morti, qui velut turbine, & tempestate excutuntur, vnde R. Kimhi idem dicit esse mori in tempestate, & mori in excussione. Ex hoc quoque canone multi putant illum locum Es. 60. restituendum. Filie tue de latere surgent, ut pro surgent, sugent, legi debeat, & esse erroneum, qui in text. irrepleti, ita Adam, Complutenses, & S. Hieronym. exponens, sugent lac Apostolorum, & nunquam satis laudatus noiter P. F. Forerius sugent esse legendum contendit, cum enim radix מנא aman

nedū nutrire, sed significet etiā esse fidelē, confortari roborare, pōt quoq; verti sup latera tua cōfirmabūtur, roborabuntur, fideliter tanquam ad latera nutritum educabuntur: quod est lac sugere, & sic scriptum ab interprete: sed non est linquenda vulgata, nam surgere quoque confirmari, roborari est, vnde plantæ, quo magis attolluntur, & è terra surgunt, eo sunt robustiores; & quia robur, & incrementum à succo attracto per radices attrahunt, ex ista metaphora, non longe diuersus est sensus à lectione vulgata. Quare primum exemplum magis est ad propositum canonis demonstrandum. addimus, & aliud Iob 7. dum sicut seruus desiderat umbram, à multis lectum est, sicut ceruus, sed vox originalis צֶמֶד significat mancipium bello captum, vel emptum pecunia, & quemcumque quomodolibet seruientem, quare iste locus mendosus correctus est pro ceruus, restitutum est seruus, & Iob. 19. lectum est à multis, vel certe sculpanitur in silice, ita glossa Titelm. Frāciscus Lucas, Arias Montanus, at correctæ estelectio [celte sculpanitur in silice] & in fonte est כַּעֲטֵי stylo, calamo ferreo, & similis phrasis est Ier. 8. peccatum Iuda est scriptum stylo ferreo, & S. Hierony. celte legit sic & Grego. Hugo Carenis, & est instrumentum, aptum ad sculpendum in silice, quæ vox in Epitaphio Sertij parafiti habetur ex Pineda in hūc locū. & in nouissima editione sic legendū Sixti Biblia cogūt. Verū, ne passim loca corrupta loca restituenda, quis passim obijciat, vel fingat, & paulatim totius editionis vulgatæ eneruet autoritatem, meminerit id non nisi Ecclesiæ authoritate licere, interim modestiæ finibus contentus audiat Augustin. ad Hieronymum scribentem. Manichæi plurima diuinarum scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate conuincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt falsa esse contendunt, ut eandem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuāt, sed nescio quibus codicum corruptioribus, & sic prudēs lector cauebit præcipitum.

OCTAVVS CANON. Multoties in eadem voce est duplex significatio, vna propria, altera impropria, & abusiua, vel translatitia, & plerumque interpres propria relicta impropria vsus, & è cōtra retenta impropria, propria relicta est, vnde cum aliud interpreti, aliud alijs translatoribus arripit, variæ sunt ortæ translationes, quæ non inuicem sibi contradicunt. Exemplum primæ partis huius canonis habetur Iob cap. 34. vbi dicitur. Quia ergo loquutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo, quia enim Habal בַּחַל in prima, & primaria sua significatione, significat obligare, constringere quasi fune, clarè vertit interpres non prohibebo, hoc est nō ligabo linguam tuam, non te constringam. Septuaginta vero quia in translatitia significatione eadem vox significat oppignorare, verterunt, non auferam loco pignoris. Exemplum secundæ partis 3. Reg. cap. 10. vbi dicitur. [Fecit Salomon ducenta scuta de auro purissimo] Hebraicę scuta צִנְהִי tzinah. at 2. Paralip. 9. idem nomen translatus est non scuta, sed hastas. Dicitur enim. Fecit ducentas hastas aureas. Quem locum ponderans Abul. 2. Paralipom. q. 29. ait, verè, & propriè fuisse hastas, abusiue vero dicta scuta in libris Regum.

NONVS CANON. Cum incertæ sint specierum vocabula apud Hebræos, frequenter genus pro specie

specie ab interprete posita est, aut una species pro altera. Exemplum Genes. 35. infodit eas *subier thebinum* hebraice *תְּבִינִי* elah, quod est nomen commune arboris, & idem interpres, qui hic vertit thebinum, Iosue ultimo vertit *subtus quercum*. Item Iob 28. dicitur. *Semitam ignorauit auis, nec inuinitus est eam oculus vulturis*, hebraice est *דַּרְכָּא*, quæ autem auis sit Caietanus sibi fatetur se ignorare, & vniuersaliter viri Hebraicarum litterarum peritissimi docent nomina propria arborum, animalium, excidisse ab Hebræorum memoria, quare quidam vertunt *Pica*, ita R. D. Kimhi. Tigurina & R. Mardocheus, *Miluum*. Pagninus autem *variam*, & nulla est dissimilitudo, nam certum genus habetur, licet species sit incerta.

DECIMVS CANON. Cum paraphrasis more vulgatus interdum sententias Hebraice exprimat potius sensum sensui, quam verbum verbo reddendo, modo restringens modo ampliando verba secundum rerum exigentiam, mirum non est si interdum diuersitas apparet inter vulgatum, & alios interpretes. Exemplum est in ps. 106. *Irritauerunt ascendentes in mare, mare rubrum*, in Hebræo *יָם סוּף* vbi Pagninus Tigurina proprium cum Hebræo retinuerunt, at Hieronymus Chald. verterunt, *mare rubrum*, circumstantia enim litteræ id poscebat, sicut in Exod. 23. vbi ponitur *mare rubrum terminos terræ sanctæ*, & opus erat certa cosmographia regula terminos, & loca cognoscere. vnde quauis vox *סוּף* iuncum, vel iuncetum, algam herbam nascentem in aquis marinis significet, vt verti posset *mare algosum* secundum vocem, sensus tamen melius expressus est ad significandam determinatam partem maris, nempe rubri. Contra vero Ionæ 2. idem vocabulum ampliando ad sensum exprimendum dilatauit, cum enim dicitur, *Pelagus operuit caput meum*. *סוּף חִבּוֹשׁ*, pro quo alij vertunt verbum verbo reddentes *alga alligata est capiti meo*, noluit vertere *mare rubrum*, sed pelagus in genere ampliando posuit, sensum exprimendo, id enim circumstantia litteræ patiebat. Similiter Iob cap. 15. num. 11. legit vulgatus. *Numquid grande est, vt consoletur te Deus, sed verba tua praua hoc prohibent*, Heb. legunt. *Nonne parum à te consolationes, verbum absconditum tecum*, hoc est parum à te consolationes distat, & verbum absconditum, seu prauum illud, quod tu nullitas tecum, sensus certe idem est, sed quod pressis verbis Hebræa legunt, clarius amplioribus verbis expressit vulgatus interpres. Et ab opposito in Hebræo cap. 40. Hebræa habent. *Et somniauerunt somnium ambo ipsi, quisque somnium suum in vna nocte*, in vulgata solum habetur pressius. *Videruntque ambo somnium nocte vna*.

Hanc interpretandi rationem ex Euangelistis mutuatus est interpres, nam ipsi Euangelistæ, non de verbo ad verbum, sed secundum sensum testimonia prophetarum citant. vnde Matthæus Michææ testimonium sub hac forma refert. *Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel*, & in Michæa sic legitur, *Et tu Bethleem Ephrata, paruulus mihi es, vt sis in millibus Iuda, ex te enim mihi egredietur, qui sit dominator in Israel*, vnde Matthæus prima facie (quod obiecit Osiander) pugnare videtur cum propheta, sed si verba deprehendatur dis-

sonantia deprehenditur, si sensus mira concordia. nã hic sensus est Euangelistæ [paruula es ò Bethleem si murorum ambitum consideres, vel in oculis hominum, vt dicit Rupertus, sed nequaquam minima es, quia ex te mihi egredietur dominator, vel qui regat populum meum Israel.] Et negatiua Euangelistæ, cum affirmatiua prophetæ concordat mirifice. Si ergo Euangelistæ licuit hac interpretatione vt, quæ magis in sensu posita est, quam in verbis, certe culpandus non est noster interpres, qui innumeris penè locis hanc interpretandi rationem vere interpretationis legibus conformem sequitur. Et S. Hieronymus præfat. in lib. Reg. vocat se interpretem, vel paraphrastem, & lib. de optimo genere interpretandi considerandos docet sensus in scripturis, nō verba, propterea Aquilam vocat *contentiosum interpretem*, & à se & Christianis reijciendum, quod ne dum verba, sed & etymologias verborum transtulerit.

VNDECIMVS CANON. Cum ex varijs quoque punctorum notis, quibus omnes distinguuntur varijs, & diuersi sensus habeantur, aliter punctuatur vulgatus, quam nunc habeant hebræa, vnde apparet diuersitas editionum, semper tamen vulgata, præferenda. Exemplum Genes. cap. 1. vbi dicitur. *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ, omnique volucris cæli, & vniuersis, quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeant ad vescendum*. Hebræizantes sic punctuatur. *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & omne lignum, cuius in ipso fructus lignum seminificans semen vobis ad escam, & hic punctuant. & omni bestia terræ, & omni volucris cæli, & omni repetanti super terram, cuius in ipso anima viuens, omnis viriditas herbæ*. Ita Caietanus, vt appareat distinctio (aut Oleaster) inter cibum hominis, & bestiarum aliarum, vtriusque hominis fuerint semina herbarum cum fructibus, cibis vero aliorum viuentium viriditas, seu viride terræ. Sed non est cur magis modernis punctatoribus, quam interpreti fidem adhibeamus, cum bene possit hic cadere distributio accomoda, vt non omnia cunctis, sed iuxta genus suum in cibum sint prouisa, alijs herbæ, alijs grana, & arborum fructus hominibus, & quibusdam non omnia, sed ex omnibus, nempe herbis, granis, & fructibus quædam, vt bene F. Ludouicus Yfella, hunc locum exponit. Cantorum 7. Hebræa habet. *Mandragoræ dederunt odorem suum in portis nostris*, nam illa particula, in portis nostris, habet coniunctiuam, & sibi adiunctam. At vulgatus dispungit. *Mandragoræ dederunt odorem suum, & punctuat, & deinde sequitur. In portis nostris omnia poma noua, & vetera dilecte mi seruauit tibi, & est hebraismus, nam idem, & dicere esse in portis, ac ad manum habere Gen. c. 4. in foribus peccatum tuum aderit, & sensus sponsæ est, habere ad manum seruata omnia fructuum genera.*

DVODECIMVS CANON. Cum aliquid est æquiuocum in originali, vel amphibologicum, multa adduntur ab interprete, vt amphibologia tollatur. exemplum est apertum 3. Reg. c. 16. num. 7. vbi dicitur. *Ob hanc causam occidit eum, hoc est Iehu filium Anani prophetam*. In Hebræo fonte solum hæc verba reperiuntur, *ob hanc causam occidit eum*. simili-

finissiter in 70. sic legimus, ut in Hebræo, sed quia non expedite constabat, quis occisor, quis occisus, inspicendo fontes, Interpret celesti instinctu motus, iure suo amphibologiam illam explicavit. Item ad eundem finem plerumque nominum interpretatio nes ab interprete apponuntur, unde Genes. 35. dixit *Benoni* significare filium doloris, *Beniamin*, filium dextere. Ex. 12. *Phasē* transitum domini, & cap. 16. *Manhu* quid est hoc.

DECIMVSTERIVS CANON. Frequenter in Hebræo sunt quædā dictiones duriusculæ, ad quas interpret aliter vulgatus vertit, quā quod est in fonte. Exemplum est Eccl. 7. ubi dicitur. *Impossibile est ab homine corrigi, quem Deus despexerit* verbum illud *וְיָצַח* à radice *וָצַח* significat quoque depravare unde aliqui legunt depravarit, & 70. incurvarit. Verum interpret cauēsoffēdiculum, ne putaretur Deus ab impijs auctor culpæ, vel peccati, vsus est vocabulo despiciendi, quod non positum aliquid dicit, sicut incurrare, vel depravare; sed tantum modo negationem importat, nempe cessationis à protectione, auersionis nomine oculorum ad meliora prospiciendo, importat. Quod ex proprietate Græca accipi potest, etenim vox *ἀπορρόω* significat non aspicere, sed potius aliquo prætermissio ad meliora prospicere, unde Act. 15. dicitur. *Tempora humana ignorantie despexisse Deum* eadem phrasi.

QUARTVSDICIMVS CANON. Multoties personæ, casus, modi, tempora, & huiusmodi mutantur in vulgata, aliter quā est in Hebræo, ut clarior sententia ab interprete exprimeretur Cant. 8. dicitur. *Si dederit homo omnem substantiam suam, quasi nihil despiciet eam*, id est substantiam. Hebræa vero habent. *Si vero homo dederit omnem substantiam domus sue pro hac dilectione, contemnendo contemnent eum*, subaudi ceteri homines, at facilius, & planior sensus vulgatæ. Secundus verò non discordat. Cant. 8. *Adiuro vos filie Hierusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis, dilectam quoad usque ipsa velit, potest hæc sententia referri ad personam sponsæ, & concordat cum vulgato Chaldaus, at in Hebræo אה האהבה illa particula dilectam, ambigua est, & potest etiam significare ipsam dilectionem, seu amorem, & ita vertunt 70. *ne suscitetis dilectionem*, & pro amplificatione sumitur pro persona dilecta, & significatur ipsum concretum tali nomine abstracto. Unde Augustin. vel quicumque sit auctor in lib. speculi. 1. 3. p. 22. utramque lectionem habet dilectionem, & dilectum. Similiter illud verbum adiuro, apud vulgatum est præsentis temporis, sed tam in Hebræo fonte, quem in 70. habetur in præterito. *adiuravi vos* ad significandam iterationem adiurationis sepius factam vsi sunt præterito Hebræus, & 70. sed interpret præsentis, ad denotandam rei aliquis sollicitudinem, & affectum, & Cant. 2. similiter ubi dicitur in vulgato. *en dilectus meus loquitur mihi*, in Hebræo est præteritum tempus *לֹאמַר* locutus est mihi, & idem est sensus, nam significatur in præsentis, aliquid quoque præteriti antecessisse. Unde Cicero oratione 3. in Verrem ait. *Quod ubi intellexit vocat servos, imperat, &c.* & frequens huiusmodi temporum permutatio in scripturis aduertitur. nam psalm. 5. in vulgata habetur, *latentur omnes, qui sperent in se*, in Heb. *latabuntur*, in vulgata in*

æternum exultabunt, in Heb. *Exultent*. Item poni solet imperativum pro futuro Gen. 20. *orabit pro te, & viues*. Job 18. optativum pro futuro *habitent socii eius* in vulgata, in Hebræo *habirabunt*, quibus locis iure suo, & secundum leges interpretationis, vel ad Hebraismos retinēdos vsus est interpret. Non ergo mirum si loco citato Canticorum, de quo loquebamur, præteritum quoque pro præsentis vsurpavit. In eodem loco subditur, *ne suscitetis*, in Hebræo est particula *וְ* in, quod est idem, ac *si*, & 70. vertunt, *si suscitaveritis*, & nulla est contradictio, nam in nostra vulgata exponitur simplex adiuratio ne id faciant, at in 70. explicatur adiuratio simul cum comminatione subintellecta, ut cum dicitur. *si non humiliter sentiebam*, subauditur non recuso quod vis pati. Rursus verbum plurale interdum ponitur pro singulari nomine. Esai. 24. legitur in Heb. *excisi sunt principes populi terræ*. Vulgatus vertit [infirmata est altitudo] & accipitur pro nobilitate seu proceribus, & excelsis Regni, & sic nulla diuersitas. Verbum quoque actiuū pro passiuo vsurpari solet Es. 26. in vulgata legitur. *Saluator ponetur in ea murus, & antemurale*, in passiuo, & Hebræicè actiuè legimus. [Ponet] & in utraque significatione explicatur fortitudo, seu obfirmatio, qua Deus ponitur, vel ponit salutem, eā defendendo.

QINCTVSDICIMVS CANON. Frequenter interpret innixus historiæ relicta propria thematis significatione sensum expressit. Esai. c. 33. dicitur in vulgata, *à voce Angeli fugerunt populi*, in Hebræo legimus [à voce strepitus] certè sciebat interpret illam vocem, ut aliàs verterat, nunc multitudinem, nunc strepitum significare, & ex verbi vi, vertēdum erat prout in Hebræo: tamen quia erat sermo de strepitu Angeli quando ad puniendos Ægyptios descendit, ut hanc historiā significaret vertit à voce Angeli.

SEXTVSDICIMVS CANON. Sepe in lingua Hebræa quiescentes litteræ inter se mutantur, ut una pro altera substituatur, ex qua permutatione diuersitas sensuum apparere solet. Exemplum est Osæ cap. 1. ubi in vulgata legitur. *obliuione obliuiscar eorum*, at Hebraizantes. *Auferendo auferam eos* vel leuando leuabo eos *וְשָׁנָה*, & quidem ea vox nō est à verbo *וְשָׁנָה*, quod significat leuare, vel tollere, sed à verbo *וְשָׁחָה* quod est obliuisci, sed quia solet poni & pro *וְשָׁחָה* aliter legit interpret ac hebraizantes. eodem modo Hier. 23. vertit Hieronymus, *tollam vos portans*. Hebraizantes [obliuiscar vos.]

DECIMVSSEPTIMVS CANON. Sepe vulgatus integram dictionem legit, quam alij interpretes diuidentes, diuersam significationem, & sensum importarunt: Ierem. cap. 22. dicitur. *Clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui*. vulgatus integram dictionem *מַעְבְּרִים* mehaberim, hoc est transeuntes, transtulit: sed Septuaginta diuidentes dictionem *מַעְבְּרִים* meabari. m transtulerunt ut & Theodotion [ad transmarinas regiones.]

DECIMVSOCTAVVS CANON. Frequenter in sacra Scriptura voces ita permutantur, ut alterius loco altera substituatur, de qua regula quæ Hypallage dicitur, vide nostrum Pagninum lib. 4. institut. cap. 11. exemplum est Ezech. 31. v. 15. in die, quando descendit ad inferos induxi luctum, operui eum abyssu,

et prohibui flumina eius, ubi vulgatus legit, operui eum abyſſo, Hebraizantes legunt כסתי עריו את תהום hoc est operui eum abyſſo; sed Septuaginta legunt, luxit eum abyſſus, sed hic permutandi casus, ut pro eo quod dicitur, operui eo abyſſum, legi possit, & explicari, operui eum abyſſo; simile est 4. Reg. cap. 9. ubi dicitur in Heb. posuit in stibio oculos suos; & vulgatus depinxit oculos suos stibio. illud psalm. 103. super montes stabunt aquæ, aliqui explicant per Hypallage hoc est, montes stabunt super aquas, & ea loquendi formula significatur in morte Assyrii clauſam abyſſum, at coercitam ne aquam effunderet, & flumina siccata.

DECIMVS NONVS CANON. Multoties nomina, quæ intacta relinquuntur in textu originali, interpretes expressit, atque mutauit, non tamen ut nomina propria non remanerent. motus est autem rationabiliter interpretes, vel quod sine interpretatione non intelligerentur, ut Soph. cap. 2. Veb qui habitatis funiculum maris gens perditionum, Hebraice כררתי cheretum, quia non intelligebantur, qui essent Cheretæ, posita est interpretatio, sicut etiam Ezech. 26. aut etiam ad aliquod mysterium aperiendum, ut Es. 8. [voca nomē eius accelera, spolia, dextra here, festina, prædare] si enim vertisset voca nomen eius Maher Salal has baz, non intellecta fuissent a Latinis, nec mysterium apertum esset, quod latet de Christo Domino, quod esset celer spoliator, qui mox, ut natus est, abstulit fortitudinem Damasci, ab oriente Magos vocando, ut perbelle Tertull. lib. contra Iudæos.

VIGESIMVS CANON. Interpres emaculatiores codices nactus est, & propterea aliter legit, quam Hebraizantes, qui alios codices nacti sunt. Exemplum est in Ecclesiastice cap. 8. ubi loquens de hominis afflictione subdit causalem, quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuntio, & sic veritas vulgatus, & testantur Hieronymi commentaria in hunc locum. sed quia Hebraizantes reprehendunt interpretem, quod legerit præterita, cum debuerit, inquirunt, vertere futura, ut videntur quoque vertisse 70. dicendum interpretem alios eosque emaculatiores codices nactus, & legisse חַיָּה quod est præteritum, quam יְהִי quod est futurum. Idem dicendum est, quod cum ex diuersa punctuatione oritur diuersa interpretatio, quod non sit legendum secundum Massoretarum lectiones, sed sicut antiquitus legere deprehendit interpretes. Exemplum est in Amos cap. 3. ubi dicitur. in plaga lectuli, & in Damasci grabato, quia enim דַּמְשֵׁק quando punctum est in sinistram cornu Damascum civitatem significat, & quando in dextero significat angulum, quidam Hebraizantes verterunt, in plaga lectuli, & in angulo grabati, sed quia nullum punctum habuit illa dictio, nisi a Massoretarum tempore, propterea recte vertisse interpretem asserendum est, & Hebraizantes errasse deprehendimus ex lectione 70. & Chaldaeo, Hieron. Theod. Ruffin. & alijs.

VIGESIMVS PAIMVS CANON. Multoties interpretes reliquit vocem aliquam in interpretatione, eo quod non satis sit explorata eius genuina significatio, emollita tamen relicta est inflexa ad sonum Græcorum, & Latinorum. exemplum est in Abdia cap. 1. ubi dicitur. Transmigrationis Ierusalem, quæ est in Bosphoro possidebit civitates austræ. pro Bosphoro

Hebræa habet כספר Bispharad, & quia כ potest esse radicale, & sterile inuestigatum est diutius quid sit Sepharad. & R. Ionath. Chaldeus Paraphrastes interpretatus est Hispaniam, Hieronymus Bosphorum, & vertit Bispharad Bosphorum, relicta lectoribus cura inuestigandi, quæ sit illa regio Bosphorus, & quidam urbem remotissimam in Babylone sunt interpretati, alij angustum mare à bobus meabili transitu dictum. duoque sunt huius nominis, vnus Tracius in stricto, quod vocant Constantinopolitani, alter Cimmericus sinus propè Mæotidem paludem, sed de hac interpretatione huius loci lege eruditissimum nostrum Patrem Magistrum Fratrem Thomam Maluendam lib. 3. de Antichristo cap. 15.

Relicta quoque sunt in interpretatione, quia fuse earundem sensum interpretes sciebat in Ecclesia notum, quæuis alias barbara in se essent, & cariola, venerandam tamen canicie præferentia, unde S. Hieronymus in Ezech. cap. 40. reddens rationem cum 70. verterint illud Hebraicum חִיָּה Græce δὲ ζωὴ thea quod nostra vulgata habet lumen, ait, diligentem, & studiosum lectorem admonendum puto, si tamen scientia scripturarum, & non vanis oratorum declamationibus ducitur, ut sciat omnia propè verba Hebraica, & nomina, quæ in Græca, & Latina translatione sunt posita, nimia vetustate corrupta, scriptorumque vitio deprauata, & dum de memendatis scribunt inemendatiora, de verbis Hebraicis facta esse Sarmatica, imo nullius gentis, dum & Hebraica esse desierint, & aliena esse non experiri, quia tamen forte in Ecclesia non erat significatio, etiam si barbaræ essent, & peregrina, merito relicta sunt.

VIGESIMVS SECVNDVS CANON. Ex peculiari instinctu Spiritus sancti relicta est interdum in sacro fonte ambigua sententia, ut duo in speciem contrarij sensus hauriri videantur, vnus affirmans alter negans, qui re vera contrarij non sunt. exemplum est Danielis 11. ubi in Hebræo habetur & super Deum, patrum suorum non intelliget, & super concupiscentia seminarum. 70. Hieronymo attestante tranſulerunt, & concupiscentiis seminarum non subiacet, sed vulgatus interpretes affirmatiue legit. Et erit in concupiscentiis seminarum. S. Hieronymus negatiuam ad Antichristum adaptat, quod ideo simulet castitatem, ut plurimos decipiat. Affirmatiua vero Antiochi, ait, magis personæ coaptatur, qui luxuriosissimus fuisse dicitur, &c. Sed si ad eundem Antichristum utramque propositionem referamus, mirifice potest cōsentiire, ut in initio sit simulaturus castitatem, sed stabilita sua tyrannide omni libidinum genere sit maculandus. Ita psalm. 21. Et anima mea illi viuet, ex Hebræo לֹא תִיָּה אֲנִי alij vertunt, & anima mea illi non viuet, ita Arias, Caietanus, & quidem particula לֹא aliquando significat non, aliquando est pronomen tertie personæ masculinæ, & uterque sensus verus est, si eum exponamus de Christo Domino, ut significet semper victurus post resurrectionem (quod si mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo) anima eius, id est vita eius semper viuet, anima quoque eius non illi vixit ante mortem, quia animam suam posuit pro omnibus suis crucem, & mortem subeundo.

VIGESIMVS TERTIVS CANON. Interdum in lingua Hebraica non sunt radices, ex quibus voces

ces originem accipere, & interpretes ad Chaldaica the-mata respiciens iuxta ea vertit, vt dissonantia appareat translationis à fonte Hebraico, cum tamen nulla deprehendatur diuersitas. Exemplum. Es. 24. vbi dicit *secretum meum mihi*, quia verbum *רזי* iattenuare significat, vocem illam *רזי* razi, quæ maciem significat, ita Hebraizantes transtulerunt. *Macies mihi*, &c. tamen quia in Chaldaeis in vsu est *רז* & *רזי* pro secreto, vulgatus secutus est Chaldaei thema, & R. Ioseph, & R. Salomon cum vulgato sentiunt.

VIGESIMVS QVARTVS CANON. Quâdoque vox hebraica incomperta manet, & idem pro necessitate materiæ aliter, & aliter vertere consuevit, exemplum est in cap. 2. Cant. vbi sponsa, ait [fulcite me floribus] *אִשְׁשֹׁרֶת* asisorh, & quidem aliqui trāsferunt *lagenis*, seu *phialis vitri*, fulcite me in fundamētis, à voce *שור* Asas, quæ fundare significat, sed iuxta subiectam materiam, quia postulabat fulciri ne corrueret, ad amorum deliquia arcenda, flores interpellantur, & odores: alibi eadem vocem vertit ad confusionem explicandum Es. 46. vellatitiam exprimens, vel similitam oleo frixam denotandam 2. Reg. 6. v. 18. & vinacia vuarum Ose. 3.

VLTIMVS CANON. Ex translatione cuiusque interpretis vulgatus interpret agnouit, & iudicauit, quam lectionem Hebraam quicq; agnouerit, vt modo hos sequatur, & probet, modo illos improbet, & refellat. Exemplum ex S. Hier. desumitur in Es. c. 88 vbi exponens ea verba, *sicut pullus hirundinis*, querit, cur quod alij *ciconiam* vertunt, alij vero *equum*, respondet alios interpretes legisse *חורוס* sus cum au in medio alios cum *iod*, & in cap. 5. Oseæ. exponens illud, *vidit Ephraim languorē suū*, pro voce hebraica *larib*, malè ait, quosdam legere *Ieharim*. sic passim S. Hieronymus modo sequitur Aquilam, Symmachum, Theodotionem, modo eos improbat, & refellit: innumera reperies in huius sancti commentarijs paradigma. Semper tamen illam genuinam interpretationem affectus est interpret vulgatus, quam vetustas sectata est non nouitas, & propterea potius 70. virorum auctoritatem, qui quomodo legendum esset secutus est in pura, & sincera eorum lectione, quam nouellos Iudaizantes. vnde non est mirum si nunc est varietas inter vulgatum, & Hebraizantium versiones nouellas, quia vulgata sincera, & pura, & quomodo legendum esset affecta est, nouelli interpretes moderniores significationes ortas ex mutatione litterarum, vel punctorum secuti sunt, quare magis vulgata standum quam Hebraizantibus: sicuti si in codice aliquo Italico ex Latino traducto ante mille annos legeremus [corro] & in modernioribus legeretur [catro] certum est magis standum antiquæ translationi, quæ cursum non currum significauit, potius quam modernæ, quæ currum potius quæ cursum designaret, vetustate sola (quando alia desessent argumenta) palmam reportante. Plus iusto volumen excreveret si alios qui innumeri essent canones proponeremus, satis hi sunt ad intelligentiam lectorum aperiendum, & quomodo hæreticorum argutulis nouitatibus occurrendum.

ARTICVLVS QVARTVS.

An S. Hieronymus totius Vulgatæ fuerit Author?

Positio Nouatorum.

V T facilius Nouatores viam sibi sternerent ad vulgatam editionem reiiciendam, auctorem illius non extitisse S. Hieronymum (sanctitatem, & eruditionem tanti viri formidantes) libera voce proclamauerunt. Idem, nouandi omnia cupidus, tenet Erasmus in nouum testamentum, & in annot. lib. qq. Hebr. D. Hieron. & lib. de Theologia. Munsterus non Hieronymum, sed Ruffinum, vel alium quæcumque facit authorem in præfatione in vetus testamentum, sequens Rabbi Azariam lib. 3. cap. 9. Beza in præfat. sic ait. *Vulgatæ editionis, quæ iam pridem vitiumur, quis author fuerit, video inter doctos homines non constare. Hoc quidem constat præterquæ quod plurimis locis à librarijs est deprauata, sæpe illam à Græcis discedere, sæpe multa obscura interpretari, quedam prætermittere, quedam adyicere, vt minime mirum sit eruditissimis hominibus nunquam satisfacisse; im-peritis autem multis magnos errores obiecisse.*

E Catholicis Sanctes Pagninus in præfat. interpret. Bibliorum ad Clem. 7. vel potius eius Typographus Colonienfis nomine Melchior Nouesianus dicit, non Hieronymum, sed Philonem fuisse auctorem. inclinat in eam sententiam Catherinus lib. de clauibus sacre scripturæ tit. de editione vulgatæ, id docent alij apud Castrium in Esai. cap. 8. de transl. sacr. scrip. vt Petrus Antonius. Beuter, Valentinus, & Paulus Sempronienfis Episcopus lib. de die Passionis Domini cap. 1.

Sed & alij Nouatores in extrema sunt sententia. sic Luther in colloq. mens. cap. 1. fol. 1. & ante istos Picus Mirandul. & Eugubinus mordicus esse S. Hieronymum. defendunt. Sunt & alij miriones Iudaizantes, qui ad extenuandam Hieronymianam editionem, fatentur quidem Hieronymum illius auctorem, sed iam intercidisse; vt hac via, sicut fuit necessariū Hieronymo editionem corruptorum codicum ad veritatem hebraicam castigare, ita eadem nunc sit necessitas recurrere ad eandem hebraicam editionem, pro corrigenda ea, quæ nunc circumfertur, editione. Hac via Iudaismo viam sternunt. Mediam sectati sunt viam Vvitakerus p. 2. cap. 6. Iunius lib. 2. cap. 6. partim dicentium esse Hieronymi, partim aliorum authorum, aut Episcoporum, aut Ecclesiarum iussu factam. idem tenet Drusius lib. 14. obseruation. cap. 24.

A sententia quorundam Catholicorum hanc viam mediam furati sunt videlicet, à nostro Senensi lib. 8. Dried. lib. 2. cap. 1. Andrad. lib. de author. vulgatæ, & à Baronio dicente expresse tomo secundo anno 231. num. 48. ex communi antiqua, & noua vnam collectam editionem post aliqua sæcula.

Argumenta pro parte negatiua.

Arguitur primo. In hac vna editione latina facta est mixtio diuersarum editionum, nempe Hebraica 70. Aquilæ, Symmachi, &c. Theodotio, non ergo vni Hieronymo, sed diuersis attribuenda est. vnde imperitiæ argueretur Hieronymus, ait Erasinus, si suæ translationi immiscuisset aliena.

Secundo, si fiat collatio vulgatæ cum commentarijs Hebraicarum quæstionum in Genesim eiusdẽ Hieronymi, mira in multis apparet dissensio, aut ergo Hieronymus malè transtulit, aut à Hieronymo non est edita vulgata, quæ circumfertur. Antecedens probatur, nam vbi nos legimus Gen. 6. *Gigantes autem erant super terram in diebus illis*, Hieronymus dicit in Hebræo haberi, *cadentes erant in terra in diebus illis*, & vbi dicitur Gen. 6. *Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est*, in Hebræo dicit haberi. *Non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternum, quia caro sunt*, &c. similia. Genes. 4. *respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius*. Hieronymus vult cum Theodotione fuisse vertendum. *instamavit Dominus super Abel*. similia loca asserit Vvita-kerus controu. 1. q. 2. cap. 6. Confirmatur, ait Catherinus, quia S. Hieronymus disertis verbis scripsit suã editionem non discrepare à veritate hebraica, aduocans in hac testes, vel Iudæos ipsos eius linguæ peritiores. Adhuc in plurimis dissidere non solum Iudæi testantur, verum etiam penè omnes ex nostris, qui linguam illam callere professi sunt. Et quædam certè sunt adeo clara, vt negari, ni fallor, nisi à pertinace non valeant.

Tertio, Hieronymus ipse in psalm. in Iob, & lib. Paralip. scribit suam editionem distinxisse per asteriscos, & obeliscos, hic autem in vulgata non sunt.

Quarto, multa S. Hieronymus manifestè damnat, atque vituperat in vulgata tanquam minime toleranda; ergo. Est argumentum Erasmi, & Catherini. Quin, quod ipse Hieronymus docet aliter vertenda fuisse quàm haberetur in vulgata editione, ergo non potest esse illius author. Antecedens probatur ex lib. quæstion. hebraic. & epistol. de optimo genere interpretandi, & commentarijs super proph. & in Ecclesiasten, vbi varia exempla profert. Ipsa met Ecclesia multa mutauit in editione Hieronymi. Et nunc non leguntur sic castigata, & emendata ea quæ idem aliter castigauit, & emendauit Hieronymus.

5. Certum saltè est, aliquos libros veteris testamēti non esse translatos à Hieronymo, nam Psalterium Latinum, quod habetur in Biblijs communibus, nõ fuit translatus à Hieronymo ex Hebræo, nec est illud, quod Hieronymus transtulit ex 70. in latinum, cum magna sit differentia inter hoc cum psalterio 70. quod habetur in Biblijs Sixti Quinti, imo & Hieronymus dicit epistola ad Suniam, & Fretellam in 70. haberi, *dirige in conspectu tuo viam tuam*, in vulgata vero habetur, *dirige in conspectu tuo viam meã*, & iterum in 70. *incendamus omnes dies festos Dei à terra*, in vulgata vero. *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei à terra*.

Sexto, liber Sapientie, Ecclesiastici, Machabæorũ, epistola Hieremie, & Baruch à Hieronymo reputantur apochrypha, vt patet ex prolog. Galeato, &

præfat. ad lib. Prouerb. ergo eos paruipendit, vt indignos translatione sua, cuius etiam euidentis signum est, quod nullę eius præfationes extent in hos libros: aperte autem testatur idem S. Hieronymus epist. illa 11. ad August. singulis libris à se translatis præfationunculas præfixisse.

Confirmatur, quia inueniuntur in antiquioribus Patribus ante Hieronymum eadem verba, in iisdem libris, quæ reperiuntur in editione vulgata: ergo non est verisimile à S. Hieronymo versa esse.

Septimo, quantum attinet ad libros noui testamēti probatur ex ipso met Hieronymo: nam multa reprehendit, quæ corrigenda erant in editione vulgata, quæ tamen nullo modo correctæ, & emendatæ sūt. si autem Hieronymus saltem emendasset nouũ testamentum, correxisset quod & ipse reprehendit. antecedens probatur: ex eius testimonio lib. 1. contra Pelagianos, qui locum illum Apostoli *docibilem* dicit vertendum esse ex fonte *διδακτικόν*, qui possit docere, non vt interpretatur latina simplicitas, *docilem*.

Confirmatur, quia decrepantia etiam multa inuenitur, ait Vvita-kerus, inter vulgatam, & S. Hieronymum: nam illud Gal. 1. *continuo non acquiemus carni, & sanguini*, S. Hieronymus in commentarijs legit, *non contuli cum carne, & sanguine*, & Ephes. 1. vbi noster interpres posuit *pignus*, in Græco legendum, *arrhabo*, & Ephes. 4. vbi interpres posuit, *qui desperantes semetipsos*, & Græco transferendum *dedo lentes semetipsos*, aperte tradidit.

Confirmatur secundo, quia idem Hieronymus sæpe citat interpretem tanquam de tertia persona loquatur, eundem quæ sæpe reprehendit, vt patet 2. cap. epistolæ ad Gal. & cap. 5. & epist. ad Tit. cap. 1. & in comment. epist. ad Ephes. & lib. 1. contra Pelagianos sæpissimè, ergo. Et præterea, ait Catherinus, editionem nostram ipse latinam, & vulgatam vocat; suam verò vel emendatam nusquam.

Octauo, nam cum fuerit S. Hieronymus doctissimus, & peritissimus, non est verisimile hanc editionem cõfecisse, in qua reperiuntur tot solècismi, imo cum multa significantius exprimi potuissent, absque dubio expressisset Hieronymus, si author esset talis editionis. Accedit diuersitas: nec enim potuisset in sua editione probare, quod in alijs exprobrabat. Vnde Beza initio suæ versionis inquit, *quod vulgatam editionem Hieronymo tribuitis, cum summa illius infamia coniunctum esse res ipsa clamat, quia si ita est, certè necesse est fateamur Hieronymum plurima eaque manifesta errata non animaduertisse*.

Pro parte opposita.

Sed contra est primo authoritas ipsius Hieronymi, qui lib. de scriptoribus Ecclesiasticis ait, *nouum testamentum Græcæ fidei reddidi, vetus iuxta hebraicum transtuli*, paucos si excipias libros Iob, Psalterium, & Salomonis libros, quos à Græco translatos habetur epist. 11. ad Augustinum cap. 5. ad Suniam, & Fretellam, lib. 2. Apolo. prioris cõtra Rufinum. Idem apparet ex eiusdem S. Hieronymi epistolis, & præfationibus, quas Bibliorum libris à se translatis præscripsit, de quibus meminit Augustin. epistol. 89. & in epistola ad Damasum apertissimè, eodem libro de optimo genere interpretandi multa dicit

dicat non haberi in editione 70. & sic addidisse in sua ex Hebræo translatione, at hæc in nostra inuenimus vulgata.

Nec valet effugium Iunij dicentis malam esse collectionem. Hæc non sunt ex 70. editione, ergo sunt ex Hieronymo: non enim Catholicorum, talis est collectio, sed ista: omnia loca, quæ nō extabant apud 70. & per Hieronymum addita sunt ex Hebr. per omnia correspondent nostræ vulgatæ: ergo hæc ipsa est ex Hebræo, & Hieronymiana.

Præterea hoc ipsum fatetur Hieronymus in Esa. interpretans illa verba, *Et non erit in Aegypto opus, quod faciat caput, Et caudam incuruantem, &c.* & in illa verba, *onus in Arabia*, & cap. 58. in illa verba, *adificabuntur in te deserta seculorum*, & ad Pammachium de optimo genere interpretandi exponens ea, *exiet virga de radice Iesse*. lege eundem in Esaïam cap. 24. 40. & 41. vbi translationem factam à se citat, quæ si cum vulgata nostra conferatur, eandem esse cognoscet, legendus quoque in Hieremiam ca. 4. & cap. 5. & cap. 22. & cap. 27. Similiter in Ezech. cap. 13. 7. & 8. & in Daniele exponens ea verba, *Videbā & ecce arbor, &c.* & in prophetis minoribus in Joel. cap. 2. & in cap. 1. Amos. in cap. 2. Osee exponens ea verba, *propter hoc ecce ego lactabo eā*, pro, inquit, *quod nos diximus ad aperiendam spem*, & illud dabo ei *viniores*, ait *quod nos diximus lactabo eam* 70. dixerunt *seducam eam*. hæc autem nullibi, nisi in vulgata reperies. In cap. 4. in ijs verbis, *Princeps Idolorum*, ait, *Pro eo, quod interpretati sumus, ligauit eum spiritus in alis suis*, hæc autem reperitur in vulgata, quæ nūc in Ecclesijs circumfertur, legendus in cap. 7. 8. & 9. vbi multa secundum quod ipse legit, & transtulit in vulgata circumferuntur, vt luce clarius sit non ab alio, quàm à Hieronymo editam nostram vulgatam præsertim ex aduersariua illa Hieronymi quando aliter 70. aliter Symmachum, & Theodotionem vertisse non semel enunciat.

S. Augustinus, Hieronymum Interpretem agnoscit, nam ad Hier. epist. 10. expresse S. Hieronymum ex Hebræo fonte in latinam linguam scripturam vertisse scribit, & lib. 16. de ciuit. cap. 43. *non defuit nostris temporibus præbyter Hieronymus homo doctissimus, & trium linguarum peritus, qui non ex græco, sed ex Hebræo in latinum diuinas scripturas conuertit, cuius tamen litterarum laborem Hebræi fatentur esse veracem.*

Cassiodorus lib. 1. diu. instit. cap. 12. dicit. S. Hieronymus ingenti cura in latinum sermonem de Hebræo fonte transfudisse, & ad viginti duarum litterarum modum, qui apud Hebræos manet, competenter adduxisse.

Gregor. lib. 20. moral. cap. 23. in ea verba, *mutatus es mihi in crudelem*, ait, *dum translationem nouam ex Hebræo fonte translata, docet; ad Hieronymum translatorem ex Augustini documentis videtur respexisse.*

Eugypus Abbas lib. Thesaurorum cap. 329. Hieronymum esse authorē describit. floruit hic author anno 500.

Isidorus 6. ethimol. Hieronymus trium linguarum peritissimus: ex hebræo in latinum eloquium scripturas diuinas conuertit.

Beda lib. de ratione temporum loquens de Hieronymo, ait. *Reuerendissimus Hebraicæ veritatis in-*

terpres, & in Martyrol. Kal. Octobris eum laudabilem nuncupat, qui diuinos libros ex hebræo in latinum transtulit.

Iulianus Archiepiscopus Toletan. lib. 3. contra Iud. in supputatione annorum potius nostram vulgatam sequens ait. *Hæc vir ipse B. memorie Hieronymus dixit, qui diuinas scripturas de Hebræo in latinum eloquium vertit.*

Rupertus Abbas lib. 7. de scientia cap. penultimo scripsit S. Hieronymum cuncta hebræorum volumina, quæ in canone continentur, ex veteri testamento vera editione in latinam linguam vertit.

Hugo de script. cap. 9. Hieronymi translatio, quia Hebraicæ veritati concordare magis probata est, idcirco Ecclesia Christi per uniuersam latinitatem præ cæteris omnibus translationibus, quas vitiosa interpretatio, siue prima de Hebræo in græcam, siue secunda de græco in latinam facta corruerat, hanc solam legendā, & in auctoritate habendam constituit.

Secundo probatur rationibus. Prima ostensio, ratio, nam vulgata editio Pentateuchi eo modo legitur, quo ex Hebræo legendum Hieronymus dicit: nam in Græco apud 70. legebatur. *compleuit die 6. opus suum*, in vulgata die 7. item legimus in vulgata, *plantauerat autem Deus paradysum voluptatis à principio*. At 70. loco, voluptatis, posuerunt, *Edem: loco à principio*, verterunt ad orientem: in vulgata legimus, *immisit Dominus soporem in Adam*, in 70. *eklasim*, & rursus, hæc vocabitur virago, 70. transtulerunt, *vocabitur mulier*, & conformiorem hebraico iudicauit Hieronymus nostram lectionem. item computum annorum iuxta 70. qui refertur in Genes. c. 5. & 11. correxisse dicit S. Hieronymus ad veritatem, hebraicā, & sic in nostra vulgata leguntur, ergo, &c. lege Hieronymum in qq. hebraicis.

Similiter in præfat. in Iob 800. versus qui deerāt in antiqua latina, & Græca, ait Hieronymus se restituisse in sua versione ex Hebræo, at eos legimus in editione vulgata, ergo, &c. Et non ab alio, quàm S. Hieronymo fuisse translato certum est: nullus enim ante Hieronymum immediatē transtulit ex Hebræo.

Amplius super librum Esther annotat Hieronymus in cap. 10. *Quæ habentur in Hebræo plena fide expressi: hæc autem, quæ sequuntur reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua, & litteris continetur*, de aliis partibus similiter merainit, eaque recenset 11. cap. quæ nec in Hebræo, nec apud nullum erant interpretem, & in sola vulgata editione reperiuntur, idem dicit in cap. 12. 15. & cap. 16. At his omnibus partibus constat nostra vulgata latina, vt supra dictum est, cum de libris canonicis egimus. Ergo, &c.

Præterea. in commentarijs super Prophetas cum interpretatione 70. Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, suam quoque traductionem ponit, quæ eadem est cum illa ex Hebræo in nostra editione vulgata. Insuper duo textus ponuntur inserti commentarijs, vnus secundum hebraicam veritatem, alter secundum 70. interpretationem. Et quando translationes conueniunt, vnus ex hebraico textu ponitur, qui nostræ vulgatæ simillimus, imo & idem est, vt patet intuenti, de qua re lege Eugubinum præfat. in Pentateuchum. Hoc argumentum doctè prosequitur Eugubinus, quæstione an vulgata sit D. Hieronym.

Psalterium verò, quod ex Hebræo transtulit Hieronymus inter eius opera collocatur, à vulgata nostra differt, vulgatum autem est illud, quod emendauit Hieronymus ex editione antiqua S. Luciani Martyris, ut postea dicitur.

Libros alios, quos ut Apochryphos indicauit Hieronymus, ut Ecclesiasticum, Sapientiam, Machabæorum libros fetsus esse Hieronymi (dicunt aliqui) apparet ex stylo, asseueratione etiam grauiſſimorum Doctorum, Lyrani, Dionysii Carthusii, Biblii Regijs, & Complutensibus idem attestantibus. Sed hæc non conuincunt, nam ut notauit Eugubius supra liber Sapientie, & Ecclesiastici ex antiqua translatione apud nos remanserunt, & licet Hieronymus testetur se Ecclesiasticum in Hebræo reperisse, iam antea Græcus erat, & ex Græco in Latinum translatus, sic et liber 1. Machabæorum, quem hebræicè scriptum quoque testatur Hieron. in prol. galeat. Circa libros noui testamenti non interpres, sed corrector (ut dicit ipse epist. ad Damasum) extitit.

Secunda ratio principalis, nam ipso viuente Hieronymo hæc ipsa translatio ex hebræo per omnia nostræ correspondens, graues tumultus excitauit in Africa, etiam contradicente S. Augustino, quia Hieronymus Kicaion verterat, v. legimus, Hederà, cum in antiqua 70. legerint, cucurbitam, ut testatur Augustinus epistol. 10. cui respondens Hieronymus vocat eos, qui volebant sequi antiquam versionem, cucurbitarios, & Rufinus. 2. inuectiu. in Hieron. istà ex hebræo versionem Hieronymi iniuste reprehendens, satis superque demonstrat Hieronymum esse illius versionis authorem, post mortem Hieronymi, ut authentica recepta est à Gregorio 23. moralium capite vigesimo, & ab alijs Patribus, ut dictum est.

Tertia ratio, quia idem Hieronymus. 3. lib. comm. in Ierem. ait se tradidisse Ecclesiæ, *eruditionem Græcorum, & Hebræorum*. Hoc autem dictum non potest aliter exponi, nisi de editione 70. quam correxisse in multis alibi docet, & de sua, quam ex hebræa lectione expressit.

Quarta ratio desumitur ab exteris testimonijs Iudeis, nedum illis, quos recenset Augustinus, sed & alijs, nam Rabbi Azarias lib. 3. Meorhenaym cap. 9. antonomastice vocat eum, *interpretem Christianorum*, & Luth. in sympos. cap. 1. fol. 13. & in appendic. 465. 6. dicit. *Hieronymus, qui primus 70. interpres corripuit, postea Biblia ex Hebræo latine conuertit, quam interpretatione hodie in Ecclesia vti mur*. Commentum ergo est, fingere authorem huius vulgatæ extuisse Rufinum, vel Philonem.

Quinta ratio, quia ipse Hieronymus in epist. 89. editioni suæ ex Hebræo singulis penè libris præfationibus attestauit, quas nunc videmus in vulgata. est argumentum Bellarmini de verbo Dei lib. 2. cap. 9. & Eugubini quæst. an vulgatæ author sit D. Hieronymus.

Sexta, quia author talis editionis fuit magnæ eruditionis, acris iudicii in iudicandis ceteris editionibus num fontibus corresponderent, & Hebrææ, & Græcæ linguæ peritissimus, sed has dotes non in Origene, Eusebio, Rufino, sed in Hieronymo miræ eruditionis, & fidei viro admirabilis iudicii, & linguarum peritissimo (de quo lege eundem præfat. in Esra) deprehendes, cumque non sit vilius, qui apud Græ-

cos verterent, ab hebræa veritate talis editio emanauit. Et dato, quod asseratur ex mixtione Græcorum editionem factam, non potuit fieri ab aliquo, nisi qui Græcam, & Hebræicam linguam calleret, talis autem Hieronymus solus cum existimetur, ipse author eiusdem editionis merito creditur. Idem Eugubinus.

Confirmatur ex stylo illustri, claro, aperto, sensum sensui reddente, qui character Hieronymianum laborem redolet, de quo testimonium idem Hieronymus reddit ad Augustinum dicens se in transferendo sensum potius, quam verba transtulisse.

Sed effugiunt aduersarij primo, dicendo (ut dicit Franciscus Iunius) verè extare præfationes Hieronymi singulis libris affixas, sed cum multiplex fuerit interpretatio Hieronymi ex ipsis præfationibus, non potest sumi argumentum, cum vnâ præfationem singulis affixerit: nostra autem memoria pauci vnâ præfationem, plurimi libri duas, vel ternas contineant, quarum præfationum singulæ, ad vnâ certam aliquam interpretationem, & singularem pertinent, at non diuersarum interpretationum cōmunes extiterunt, hæc ille.

Sed contra, instant quidam, quia si dicit Aduersarius multiplicè fuisse versionem Hieronymi ex Græco. 70. in Latinum, & ex Hebræo alteram in Latinam, vera dicit. si plures versiones ex Hebræo factas dicat, vno dempto Ecclesiaste, ut excipit seipsum. Hieronymus, somniat aduersarius: sicut etiam delirat quod reiterate, & fictæ, isti multiplices versioni ex Hebræo reiterant peculiarem præfationem. Vnam agnoscimus in libris ex Hebræo traductis præfationem, exceptis in lib. Paralipom. lib. Iob, & libri Ecclesiastes, ubi præfatio geminatur: sed causa geminationis in lib. Paralipom. non fuit quia librum illum bis ex Hebræo vertit, sicut fecit de Ecclesiaste, sed vel quia illam translationem diuersis amicis dictauit, vel quia vnâ præfatio pertinet ad versionem, quâ fecit ex Hebræo, altera quia alludit ad alteram, quâ fecit ex Græco. Geminatio autem præfationis in Iob causa extitit, quia semel transtulerat, iuxta editionem Origenis, distinctam obelis, & asteriscis, iterum verò iuxta hebræicam veritatē, sed demus plures esse versus testamentum vetus à Hieronymo, sic arguitur. si vbi vnâ singulis præfatio præfixa est, non arguit, secundum aduersarium, primam versionem factam à S. Hieronymo, & satis est si sit index talis præfatio, secundæ, vel tertiæ versionis Hieronymianæ: ergo, à fortiori, ubi duæ à Hieronymo præmittuntur maius indicium erit illas translationes, siue primas, siue secundas, siue tertias factas esse à Hieronymo, cum ergo semel testamentum vetus ex Hebræo verterit Hieronymus, si vnâ, versionem esse Hieronymi ostendit, magis ostendit duæ, vel tres præfationes, eas editiones esse à Hieronymo, & sic semper habemus intentum.

Secundum effugium aduersarij, dicendo interpretationes excidisse, præfationes extare, sic respondit Iunius.

Sed contra est primo, quia absurdum est, ut præfationibus talibus ab aliquo prædicetur versio librorum, quorum non fuit interpres, etiam eadem ratione Biblii versis à Munſtero, & Castalione, præfationes Iunii, & Tremellij affigere quis posset, & eorundem esse versiones prædicare.

Secundo,

Secundo, quia huius excisionis debet ostendere aduersarius tempus, occasionem, personam, nec est verisimile, ut editio Hieronymi, quæ nō solum post eius obitum, sed etiam ipso viuente in manibus omnium tenebatur, & Ecclesias, Castella, Monasteria (teste Ruffino 2. inuēctiua) occuparet, penitus exciderit.

Verum ne infirmis fundamentis nitamur, aduersus hæreses disputando, ex ista præfationum affixione, non vrgens argumentum desumitur, ut patebit respon. ad 6. quare contentiosum dimittimus aduersarium alijs rationibus impugnandum.

Tertium effugium est eiusdem Iunij, quod versio nostra vulgata sit illa à Hieronymo emendata, illa inquam latina, quæ in Ecclesijs auctoritatem obtinuerat, & solum correctæ est à Hieronymo, ut grauiorum vitaretur offensio, quod Hieronymus innuere videtur in præfatione in lib. Paralipom. & alia in lib. Salomonis, ubi de emendatione, non interpretatione loqui videtur.

Sed contra. quia semper S. Hieronymus clamat se vertisse vetus testamentum ex hebraico, nunquā dicit in veteri testamento se emendasse latinam versionem vulgatam, excepto Psalterio, ut patet ex præfatione Psalterij ad Paulam, & Eustochium. In præfatione autem Paralipom. & lib. Salomonis loquitur de interpretatione sua, secundum quam editionem 70. emendauit ex Græco fonte.

Quartum effugium est Drusij dicentis, ex interpretibus alijs ante Hieronymum hanc editionem conflata. unde sic ingemiscit, & suspirat. *Vitam extarent veterum illorum interpretum integræ versiones: non dubio quin propemodum omnia Hieronymi ex his expressa, & conuersa esse constaret.*

Sed qui sunt isti interpretes, ab ipso probandum expectamus, ut illi respondeamus.

Quintum effugium. Hieronymum aliam versionem veteris testamenti fecisse ex Græco, quæ tamen postea excidit.

Sed contra, quia excepto libro Iob, Psalterio, ut ipse confitetur, alios libros non transtulit ex Græco licet multos de Græco emendatos tradiderit, ut dicit in præfat. Paralipom. de hac enim translatione meminisset. Nec confecta dici potest talis translatio ante translationem ex Hebræo, nam aculeatos dentes mimorum non effugisset; & reprehensus esset de duplici nouitate, & quod ex Græco edidit primam, & postea obtrudere voluerit. secundam editionem ex Hebræo. Nec postea, translatio ex Hebræo confecta dici potest, inanisenim fuisset labor: satis enim monstrabat versio ex Hebræo, quid inter Latinam, & Græcam distaret veritatem. hunc enim finem talis translationis ex Hebræo sibi Hieronymus proponit, ut patet ex epist. 11. cap. 6. inter opera Augustini. Nec est verisimile ex Græco excidisse translationem, & eam, quæ est ex Hebræo permanisse, cum æquæ ad omnium manus peruenisset.

Vltimum effugium potest esse, quod etiam Catholici viri meditati sunt, dicendo esse quidem à Hieronymo versam scripturam, sed ex veteri, & noua Hieronymi versione conflata. vide Baronium to. 2. annal. supra, at hoc facillimè præcluditur: desideratur enim demonstratio, vel probabilis eiusmodi rei coniectura, quæ adhuc tantam nubem testium infirmare neque potest. Accedit, quod nulla causa

fuit huiusmodi conflationis: nam si asseratur idcirco factam hanc conflationem, quia in Hieronymi editione multa irreperant, & sparsa erant zizania. Querimus quis fuit immissor, quis repurgator? si extraneus, & inimicus, signetur immissor, mirum est, quod omnibus pastoribus dormientibus, vigilas inimicus in nullo perstrictus sit per tot seculorum tractus: si repurgator inuenitur, mirabile certè est, quod eius opera à nullo commendetur, præter quæ quod nec tempus, nec locus, nec aliæ circumstantiæ eiusmodi repurgationis possunt reperiri.

Ad hominem tandem arguimus contra Vitakerum, nam ipsemet à veritate coactus in responsione ad Gulielmum Reinoldum p. 241. paulo ante medium ait. *Hieronymum veneror, Damasum laudo, opus ipsum piū esse fateor, & Ecclesie Dei vile. alludit ad Hieronymum, qui iussu Damasi nouum testamentum Græcæ fidei reddidit, & quantum attinet ad vetus, ex veteri nouum opus edere coactus est.*

CONCLUSIO.

Totum vetus testamentum, exceptis libris, Iob, Psalterij, Ecclesiastici, Sapientie, & Machab. à Hieronymo versum est. Nouum testamentum Græcæ fidei iussu Damasi restitutum est.

Respondeo dicendum, quod interpretatio, & versio alicuius authoris ex aliqua lingua potest dupliciter intelligi vno modo propriè, altero modo minus propriè. Propriè est, cum nouè quis transfert, siue sensum sensui, siue verbum verbo reddendo, minus propriè quando id, quod ab alijs authoribus translaturum à mendis repurgat, collatis exemplaribus, vel ex pluribus editionibus seligens meliora, aliqua corrigit, & immutat, ut noua quædam, & elegantior forma ex tali emendatione, & repurgatione superinduci videatur. si sit sermo primo modo dicendum est totum vetus testamentum ex Hebræo in Latinum sermonem transtulisse S. Hieronymum, excepto lib. Iob, ut dicit epist. 11. inter opera Augustini cap. 5. & 6. & Psalterio, ut dicit ad Suniam, & Fretellam. Quibus addo librum Sapientie, Ecclesiastici, Libros Machabæorum, & ratio est, nam hi Libri Græcè fuerunt descripti. Nec verisimile est, ex Græco, omnes alios libros transtulisse veteris testamenti, tum quia amici talis editionis meminissent; extranei nouitate perculsi tanquam canes oblatrassent, in non requisitam editionem, fortius, & acerbius, quàm ex hebraico factam editionem minus notam, & magis optatam obmurmurarent. catholici vero Doctores illi qui tenent eos libros, quos transtulit Hieronymus ex Hebræo multa habere admixta ex antiqua translatione, tum ob amorem, & reuerentiam debitam antiquitati, tum quia ante in Ecclesia ea erant recepta, saluant adhuc Hieronymum esse auctorem, nam non est talis eorum immixtio, ut laborem Hieronymi excedat. unde simpliciter dicimus Æthiopem nigrum etiam si in parte dentes albos habeat. Si loquamur secundo modo quædam sunt ex antiqua 70. interpretum Græca vulgata emendata, alijs relictis, & talis fuit quoque

editio noui testamenti, quod solum Græcæ fidei red-
ditum ipse testatur lib. de scriptoribus Ecclesiasticis,
& ex epistola ad Damasum satis colligitur, iussu
eiusdem Damasi vetus testamentum recognitum,
ita, vt nouum opus ex veteri coactus sit conficere. Tâ
autem ista traductio quàm emendatio recipi capta
est ab ipsius Hieronymi, & Augustini temporibus,
& tempore Greg. vt probata recipiebatur ab Eccle-
sia vt patet ex lib. moralium vbi in præfatione, *noua
translatio* appellatur, & ab Anonymo, qui cum Sal-
uiano circūfertur in interrog. in loc. ezech. Proph.
& Eucher. in lib. Regum sapissime. Vnde nō est ve-
rissimile, vel quod illa successu temporis perierit, vt
nullum vestigium supererit, vel quod exclusa fuerit,
aliaque editio successerit: præsertim cum vsque ad
nostra tempora nullus post Hieronymum editionē
vulgatam veteris testamenti, quæ manifestè hebrai-
co textui corresponderet, ex Hebræo fonte traduxe-
rit, vt si Hieronymus non asseratur, nullus author
designari possit. Antiqua enim Italiæ versio, quæ
S. Hieronymum præcessit, non ex Hebræo, sed Græ-
co fonte manauit, & à nostra, quæ Hebraicæ cor-
respondet, aliquantulum differre videtur, vt supradic-
tum est, & hæc 70. vetus quoque vulgata dicta est, &
ab initio nascentis Ecclesiæ tradita ab Apostolis vsq;
ad tempora Hieronymi, & nomine vulgatæ citatur
à Hieronymo præfat. in Ezech. in cap. 14. 49. 59. Et
sicut & ipsa Hieronymi. Quæ autem fuerint motiua
translationis Hieronymi posterius dicetur.

Solutio Argumentorum.

AD primum respondetur iam notatos esse libros
veteris testamenti, quos Hieronymus transu-
lit ex Hebræo, quos verò ex Græco eloquio, & quæ-
nam partes ex Theodotionis versione acceptæ sint
&c. & Hieronymo semper tribuitur, vel versio, vel
emendatio, imo in hoc apparet Hieronymi excellen-
tia, quod tanquam arbiter sedens inter versiones di-
scernere posuit, quæ lectio esset præstantior, omnes-
que illas linguas calluisse probatur, vt ex omnibus
feligeret meliora. Porro tantum interest inter trans-
lationem Hieronymi, & 70. vt si Prophetarū libros
aperias, nisi lippus sis, diuersis lineis inclusas diuer-
sas translationes istas inspicias.

Ad secundum. propter illud argumentum dixe-
runt aliqui esse probabile non totam editionem Pê-
tatheuchi esse Hieronymi, sed esse aliquantulum
mixtam: sed hæc mixtura nulla ratione fulciri potest,
dicendum ergo est in lib. Hebr. qq. etsi corrigat mul-
ta ibi, quæ à 70. translata erant, nihilominus postea,
quæ ibi emendauit, in sua ex hebræo versione reti-
nenda voluit, vt legebatur à 70. Quare insulsa conse-
quentia est ista, non esse Hieronymi hanc translatio-
nem vulgatam, nimirum quia prius in qq. hebrai-
cis lōgè diuersa iudicauerat. quamuis si omnia obie-
cta expendantur, vt dictum est, nihil penitus à vul-
gata nostra ea differunt si sensum consideres. Nec
quia eundem, vel eodē locos aliter quis transfert in
aliqua interpretatione, ac prius in priore transule-
rat, propterea secunda interpretatio non est illius
existimanda, sicut non propterea, quod Beza, Eras-
mus, &c. aliter, atque aliter loca diuersa scripturæ sa-
cræ transulerunt in suis commentarijs, vel editio-
nibus, posteriores interpretamuncula non sunt eorū

existimandæ. Potuisse autem Hieronymum hoc fa-
cere diuersa interpretatione vtēdo, ex eo liquet, quia
verbum Hebraicum interdum est *πολύσημον*, ac
propterea liberum illi fuit, nunc vnā nunc alterā
sequi interpretationem, hoc modo idem S. Hiero-
nymus se purgat à calumnia Ruffini increpantis il-
lum, quod verbum illud *נְשַׁבַּח* transulisset in
Psalterio *adulate pure*, cum transferendum esse do-
cuerit Hieronymus lib. 1. contra Ruffinum, *adulate
filium*, & expressè idem Sanctus tradit ex illa voce
hebraica vtumque verti potuisse. Accedit in que-
stionibus hebraicis solum explicare voluisse, quæ ef-
fet vis verbi hebraici. ceterum alias sensum magis
attendit quem verba, & eum magis attendendum ef-
fe, disertissime idem S. Hieronymus scripsit lib. de
optimo genere interpretandi, & in præfatione chro-
nic. Euseb. sed dato, quod sint diuersa; nullum absur-
dum est dicere priores D. Hieronymi labores in tra-
ductione scopum attigisse, posteriores uerò in coin-
mentatione librorum canonicorum à verò aber-
rasse, nam cum vertit, personam publicam publicæ
editionis à tota Ecclesia retinendæ auctorem præ-
fatus: in commentarijs verò, & expositionibus lo-
corum scripturæ, vt priuatus doctor edidit exposi-
tiones, & commentaria, vnde non est mirum si ver-
sionem tanquam ab interprete accepit Ecclesia, &
castigationes eiusdem, & emendationes cum edidit
commentaria, non admittit.

Vel dicendū tam in hebraicis quæstionibus enar-
randis, quam in Ecclesiaste (quem propterea bis ver-
tit) & in commentarijs Prophetarum varias transla-
tiones posuisse, non vt vna alteram damnet, atque
destrueret, sed vt ad inuicem eas conferret, & signi-
ficationem, & magis propriam in vulgata retinen-
dam ipsa elegit Ecclesia. & licet in commentarijs re-
probet interdum, quæ alias prius verterat, id non ad
sensum, debet referri, sed ad commodiorem, & signi-
ficatiorem, & expressiorem versionem, vt dicetur,
& per hæc patet ad confirmationem.

Ad tertium, non in illa editione ex Hebræo, sed
in ijs libris, quos è græco in latinum vertit, Origenē
imitatus est S. Hieronymus, vbi asteriscos, & obeli-
scos apposuit, vt significaretur quid esset additum
editioni 70. & quæ editio illa haberet, quæ in alia nō
legebatur.

Ad quartum, cum maiori lumine fuerit illustra-
tus editionem faciendo quam commentaria eden-
do, Ecclesiæ visum est, Spiritu sancto suggerente,
primam versionem retinere: emendationes autem
non accipere, vt iam dictum est. Quod si de priuato
homine scripturis incumbente, & interpretante ve-
rificatur, quod scripsit Chrysostomus in Genes. ho-
mil. 35. *non esse possibile eum, qui in diuinis scripturis
magno studio feruentique desiderio vacat semper ne-
gligi, sed licet desit nobis hominis magisterium, ipse
Dominus supernè corda nostra intrans illustrat mentē,
rationi iubar suum infundit, detegit occulta, doctorque sit
eorum, quæ ignoramus, tantum nos quæ à nobis sunt
asserre velimus: non vocabitis enim, inquit, magistrum
super terram, quanto magis illustratum putes Hiero-
nymum, quem à diuina providentia destinatum ad
exponendam scripturam, vt publicum interpretem
ab Ecclesia approbatum. vnde in collecta dicitur,
Deus, qui Ecclesiæ tuæ in exponendis scripturis Beatum
Hieronym. doctorem maximum providere dignatus es.*

Ad

Ad quintum, certum est psalterium nostrum distinctum esse à psalterio 70. ut patet ex Hieronymo epistola ad Suniam, & Fretellam, & patet ex Biblijs Sixtinis 70. interpretum. & si ad inuicem cū nostro Psalterio conferatur. certum est etiam S. Hieronymum psalterium multoties transtulisse ex Hebræo, & Græco, & editione 70. ex græca communi, & vulgata, ut patet ex epistola Hieronymi ad Sophroniū ad Suniam, ad Paulum, & Eustoch. Verum idem psalterium nostrum vulgatum illud idem est, quod latine redditum ab antiquo, eoque ignoto interprete ex versione græca S. Luciani Martyris ab eodem Hieronymo emendatum est, & propterea versio Hieronymi, ut ipse testatur in epistola ad Suniam ipsoformet consilante in Biblijs vulgatis posita non est, nec in diuinis laudibus Ecclesia vitur, ne editio priorum psalmorum imbibita in personis Ecclesiasticis dediscenda esset, si sua susciperetur. vnde cum psalmi legantur in Ecclesia non secundum translationem Hieronymi, sed 70. verior ista 70. quam Hieronymi, in hac parte, probatur esse translatio.

Ad sextum, iunt qui dicunt ideò non esse eos libros à Hieronymo translatos, quia à Hieronymo sunt reputati apochryphi. Sed hac ratio nulla est, nā quo sensu apochryphos dixerit Hieronym. apparuit supra, deinde par ratione non debuisset transferre librum Tobie, nec multa capita Esther, Canticum trium puerorum, quia ab Hebræis apochrypha reputabantur. Quod verò præfationes ijs libris non adhibuerit, ac proinde ex hoc arguitur non esse à Hieronymo traductos, dicimus non vigere, nam in causa fuit, quod solum libris, secundum quod exigebat postulantium instantia, ut ex Hebræo, vel Chaldæo sermone in Latinum transferentur, præfationes præfigeret. Vnde libro Sapientie, quia non fuit nisi græce descriptus, & Ecclesiastico, quia ex Hebræo fideliter à Iesu filio Sirach in Græcum translatus erat, nō affixit præfationes. Quanquam non omnibus libris ex Hebræo traductis præfationes apposuit, sed solū illis, quos verterat eo tempore, quo ad Augustinum scripsit. vnde licet præfatio non inspiciatur in primo Machab. libro, non euincitur illam translationē non esse Hieronymi. Sed ut dictum est, libenter damus eos libros non esse translatos à Hieronymo propter rationem allatam in corpore articuli, nempe quia Græce sunt hi libri descripti, ex hebræo autē vertisse libros veteris instrumenti Hieronymum, satis probatum est, lege Eugubini supra.

Ad confirmationem. si inspiciamus Cyprian. lib. 1. ep. 3. alias ep. 55. vbi nos legimus 1. Machab. 2. *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius stercus, & vermis est.* Cyprianus legit, *et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius in stercore erit, & in vermibus.* & vbi nos legimus 2. Mach. 7. *tu quidem scelestissime in presenti vita nos perdis, sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternā vitā resurrectione suscitabit,* paulo diuersius legit Cyprianus lib. de exhortat. martyrij: *tu quidem impotens ex hac presenti vita nos perdis, sed mundi Rex defunctos nos pro suis legibus in æternā vitā resurrectione suscitabit.* Quare non ob rationem allatā, sed propter rationem in corpore assignatam concedimus lib. Machabæorum non esse translatum à Hieronymo.

Ad septimū, ipsemet S. Hieronymus præfatione

ad Damasum se correctorem, & emendatorem potius quā versorem librorum noui testamenti proficitur, ita tamen, ait, *calamo temperauimus, ut his tantum, quæ sensum videbantur mutare, correctæ reliquæ manere pateremur, ut fuerant,* & merito ne offenderentur ex huiusmodi mutatione cum illæ particule essent receptæ, & in ore omnium decantarentur, & auribus resonarent, sed sine prius siue post editionē correctam multa alia S. Hieronymus corrigenda, denotarit, semper Hieronymus probatur corrector, vel emendator. Si enim prius, certum esse debet postea mutasse sententiam, quando textum latinum emendans eas particulas intactas reliquit, putans esse sincera loca illa, & minimē correctionis indigentia. Si postea (quod euenire solet interpretibus) accidere potuit, ut de his locis priorem sententiam mutarit, primoque probaret ea, quæ postea improbanda duxit, sed ex hac nunquam effectum est quominus, quæ leguntur in vulgata, vel correctione, vel permissione eiusdem Hieronymi non legerentur.

Ad confirmationem. nulla est secundum sensum discrepancia inter illa loca allata in argumento, quod enim expressit interpret per effectum. *Non acquieui.* Hieronymus expressit per causam. *Non contuli,* collatio enim sententiarum assensum, causat, ut aliquis in sententia alicuius quiescat. pignus vero, & arrhabo aliquando eadem notionem accipi solent, vnde Hebræi, à quo Græci vocant Arrbon omne id, quo dato confirmatur fidei iussio, quod à pignore parum distat. Indolentia verò, & desperatione differunt, ut magis, & minus: qui enim dedolere minus sentit, sed non omnino sensus omnis expers est, qui verò desperat omnem rerum cœlestium sensum amittit, quod magis est: vnde expressius translatus est, *qui dedolentes,* quā *qui desperantes.*

Ad secundam confirmationem resp. S. Hieronymi. in commentarijs epistolarum Pauli non suam tantum, sed etiam aliorum opiniones recensuisse, ut colligitur clarè ex epistola ad Augustinum agens de reprehensione Petri, & in prologo in Hierem. & ad Galat. quare non mirum est, si de mēte aliorum retulit quod contra communem editionem opponi solebat, sicuti de mente aliorum (ut dicit lib. 2. ad Ruff. calumniantem Hieronymum, quod dixerit Susannæ historiam non esse canonicam) expressè locutum esse fatetur, referendo aliorum dicta non suam sententiam asserendo. Nec oportuit, ut ipse suam emendatam vulgatam nuncuparet, ut modestiæ leges seruaret, & inuidiæ vias præcluderet, & mulis, & canibus oblatantibus.

Ad octauum argumentum, difficultas est, quā peritè traducta sit versio S. Hieronymi. Lutherus in suis symposiachis cap. 69. de linguis, dicit, *iniuriam fieri Hieronymo, tribuendo illi cognitionem linguae hebraicæ.* eundem sanctum virum hebraicè indoctum, vocat Munsterus præfatione in nouum testamentū. Similia occurrunt Iunius, & Tremellius in præfatione ad Fridericum Palatinum. Sed sufficeret testimonium S. Hieronymi præfatione in Iob, & 2. Apolog. ep. 4. ad Rusticum, præfatione in Esdras de se ipso testimonium perhibentis, quantum in hebraica lingue cognitione profecerit: ipsiusmet Sancti prouocatio ad peritos Iudæos Rabbinos de iudicando sua versione, ut patet ex epistola ad Sophronium, & epist. 11. inter epistolas August. non leue testimonium

conscientia sue, & intrepidi pectoris in non formidando censuram. Sed in causa propria, ne sit inuidis testimonium suspectum, satis sunt Patrum testimonia primatum in lingua hebraica Hieronymo tribuentes, ut Augusti. 18. ciu. cap. 43. & alij supra citati in arg. sed contra. Et ut inimici nostri etiam sint iudices: ipsi Hebraei tempore S. Augustini, Hieronymi laborem dicebant fuisse veracem. Augustinus ibidē. Iudaei etiam nostrorum temporum eidem Hieronymianæ editioni testimonium perhibent. sic Rabbi Elias apud Cochlaeum lib. de nouis interpretationibus, Erasmus in to. 4. operum eiusdem proœmio ad studiosos diuinorum litterarum ait, quod in optimo theologiae genere primas tenet Hieronymus, & ita primas tenet, ut omnes post se longo relinquat intervallo, & adeo neminem habemus, quem ullo pacto cum hoc conferre possimus, ut inter tam innumerabiles Theologos, vix quemque habeat, & ipsa docta Græcia, qui nostrum æquet Hieronymum: si modo non vnam aliquam laudem, sed vniuersas eius dotes simul expēdas. Tantam in vno homine reperies secularium, ut vocant litterarum cognitionem, tantam omnis antiquitatis peritiam, tot linguarum absolutam scientiam, tam admirabilem locorum, & historiarum omnium notitiam, tam non vulgarem mysticorum voluminum eruditionem, tam inimitabilis eloquentiæ, tam exactum vtiq; iudicium, tam sacrum afflati pectoris ardorem, rerum adeo diuersarum tam digestam, ac præsertim memoriā, tam felicem iuxta, ac diuinam mixturam, denique tanto lepore conditam severitatem, ut quemadmodum pro se facit, si cum Cicerone conferantur, protinus videntur obmutescere, ita omnes doctores, quos citra collationem suspicimus, cum Hieronymo compositis, vix sapere, vix loqui, vix viuere videantur, tale est Erasmi de Hieronymo iudicium. Lutherus ibidem sibi contra dicit, nam dum scribit de 70. Versio illorum valde fatua est, & absona, quia contempserunt litteram modicam, ac morem loquendo, ita ut Sancti Hieronymi versio illorum translationi præferenda sit. Quomodo ergo præferri posset à Luthero editio Hieronymi, si linguam Hebraicam non callebat? sed nec huius rei index potuit esse Lutherus, qui de se ipso hæc scribit. Non sum Hebraeus secundum Grammaticam, & regulas, quia non patior me vsquam alligari, sed liberè quoquo versus incedo.

Munsterus verò dum Hieronymum culpat, eiusdem laudes decantat, non denignatus est, ait, vir tantus, & tam celebris per orbem rursus fieri discipulus etiam illorum, qui inimici erant Crucis Christi, & nominis Christiani, Cythraeus in onomastico, Hieronymus, ait, Hebraeus simul & Græco, latioque venustus eloquio, morum exemplar, mundique magister. Pellicanus Zuvinghij discipulus in comment. super vetus testamentum scripsit [ubi sensus est etiam apud Hebraeos anceps, veterum auctoritatem protuli notii, & cum Hieronymo, atque 70. Græcorum interpretibus malui dubitare, quam cum Iudeis nouitijs tanquam de re certa statuere.]

Cum ergo sit S. Hieronymi omnium testimonio talis dictio, non est cur detestemur, si in ipsa sint interdum barbarismi, & solacismi: non enim curauit interpres calamistratam facundiam, nec fucos affectauit, sed rei veritatem perspicuitatē cum grauitate, & pondere sententiarum attendit, hoc enim aduertendum esse voluit idem Hieronymus, qui in

ep. 2. sic dicit. Ne à me queras pueriles declamationes, & sententiarum flosculos, verborum lenocinia, & fines capitulorum singulorum, acuta quædam breuiterque conclusa, quæ plausus, & clamores excitent audientium, & c. & postea. audi igitur, ut B. Cyprianus ait non diserta, sed sortita, & c. & in epistola ad Augustinū & ibi Græca transtulimus, hic de ipso hebraico, quod intelligebamus expressimus, sensu potius veritatem, quam verborum ordinem interdum conseruantes. Et in Ezech. cap. 40. Illud, ait, sæpius meminisse sufficiat nosse me cubitum, & cubitu neutrali appellari genere, sed pro simplicitate, & facilitate intelligētias vulgi, cōsuetudine ponere, & genere masculino, non enim curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscumque verbis dissere, & cap. 47 quod cubitos genere masculino, & non neutrali cubita dicimus iuxta regularum grammaticorum (ut in superioribus docuimus) non ignorantia id facere, sed consuetudine propter simplices quosque, & indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ maior est numerus. Idem docet Augustinus 4. de doctrina Christiana cap. 10. Gregor. initio moral. c. 5. Arnob. aduersus gentes. Bruno in psalm. Henricus Stephanus lib. de latinit. lipsiana. Goltaltus in Sancti Valerij libellum de bono disciplinæ, & Albericus Gentilis supra citatus, luculenter etiam id ostendunt.

Quantum verò attinet ad diuersitatem, iam dictū est. errata vero, quæ fingit Beza, Græco textui repugnantia in editione vulgata non sunt, sed in Bezana fantasia, emendanda tamen vidit Hieronymus. Sed cur abstinerit, reddidit eius rei rationem, assignatā supra. Ipsaque, quæ non mutanda censuit, postmodum vniuersa Ecclesia suo consensu comprobauit, editionem illam; prout à Sancto Hieronymo fuerat correctā, illibatam retinendo, & conseruando.

ARTICVLVS QVINTVS.

*An editio hæc Hieronymiana Spiritu sancto
assistente, & dirigente conscripta
fuerit.*

Positio Nouatorum.

Iudæi cum 70. autoritate præmerentur, in illam editionem sunt inuecti, & Hieronymi editio, ut illa 70. de manibus fidelium excideret, coli fingebatur, mox ut Hieronymiana circumferri visa est, linguas contra eandem armarunt ad hebraicos fontes prouocantes. Hos audacter, & pro sua licentia, loquendique libidine Nouatores absque vlla restrictione loquentes de hac Hieronymi versione, dixerunt, Hieronymum in hac versione errasse, sic Erasmus lib. de ratione veræ theologiæ pag. 18. qui ait, quod Hieronymus vnus nec omnia restituit, nec potuit restituere, quid si idem quædam perperam vel emendauit, vel transtulit? & c. & postea. quantumlibet vir pius, quantumlibet eruditus, homo erat, & falli potuit, & fallere multa, ut opinor. illum fugerunt, multa fefellerunt. Vitakerus contr. 1. q. 2. cap. 9. in arg. 4. Nos dicimus, ait, Hieronymum, non modo potuisse errare, sed etiam in hac versione multum errauisse, Iunius lib. 2. cap. 9. num. 19. ait, quid ergo, Hieronymus errauit? Humanum est. Veruntamen, ut dicam lenius generalis

generali sententia in particularem, adductis allegorijs Origenis (nam in Ecclesiastem scripserat) aberravit. Hi Hæretici à Catholicis differre videntur. etenim concors est omnium Catholicorum sententia Hieronymum non errasse in illa versione, quam probavit Ecclesia; hæretici verò contrarium asserunt. cæterum errare potuisse quidam contendunt alicubi, ut interprete particularem, alij tamen nec etiam hoc modo errasse sustinent, quare omisso Hæreticis iam superius confutatis, Catholicorum examine-mus sententiam.

Positio quorundam Catholicorum cum eorum fundamentis.

Non contemnenda est quæstio, quæ veritati, & fidelitati versionis conducit valde: propterea diligentius Catholicorum sententiæ rimandæ, ut probentur meliores. Quidam docuerunt partem affirmatiuam, nempe diuino instinctu, & ex inspiratione Spiritus Sancti editam versionem Hieronymianam, sic Alphonsus Salmeron Prolegom. 3. §. quarum est eandem sententiam sustinet Petrus Sutor lib. de Translat. Bibl. c. 11. eiusdem sententiæ est Titelmanus, & sequitur Canus lib. 2. cap. penultimo dicendo, qd & si Propheta nō fuerit interpres nihilominus spiritui prophetico fuit proximus spiritus talis interpretationis.

Arguunt primo, constat canonicos scriptores nō nisi per Spiritum sanctum scripturas nobis administrasse, ergo Spiritu sancto inspiratæ sunt in alienas linguas transfusæ. probatur consequentia, nam ex D. Bernardo epist. ad fratres de monte Dei, *quo spiritu scripturæ factæ sunt, eo spiritu legi desiderant, ipso etiam intelligendæ sunt*, nullus autem potest interpretari recte, nisi prius intelligat, quod transferendum est: apprehendit ergo scripturam interpres, ut transferret, & mentem, & intentum exprimeret, ad quā intelligendum propter altitudinem scripturæ, & obscuritatem, &c. opus fuit numine, & afflatu Spiritus sancti, alias non Spiritus sancti sensum, sed suos reddidisset, ut fecerunt Aquila, & Symmachus, qui non Spiritus sancti sensum, sed (scribentes in odium 70. versionis) conari sunt suas obtrudere phantasias.

Secundo, Apostolus inter Spiritus sancti charismata enumerat donum prophetiæ, & interpretationis sermonum, & hortatur, ut qui donum linguarū habent, orent Deum, ut interpretentur, quo Ecclesiam ædificent, ergo si ad declarandam vnam, vel alteram scripturæ partem, opus est munere interpretationis sermonum in ædificationem parvæ plebis, multo magis opus est ad ædificandam totam Ecclesiam, & ad omnes scripturas ex vna lingua in alterā conuertendas, nisi velimus Deum parva curare, & quæ totum Ecclesiæ suæ corpus concernunt, negligere.

Tertio, Spiritus sanctus novit hanc editionem in Ecclesia tot sæculorum usu retinendam, 70. verò deferendam, à Concilio Tridentino comprobandā, ac retineri mandandam, ergo conveniens fuit, ut Spiritus sanctus peculiariter attiterit menti interpretis in locis recte vertendis, & explicandis.

Quarto, nam Hieronymus flagitante Damaso, multisque orthodoxis Episcopis, & viris Ecclesiasti-

cis illud opus transferendi assumpsit, non ergo debebat destitui speciali Spiritus sancti adiutorio in transferendo, cum res fidei ageretur, & Christi gloria ex ea esset dilatanda, fides propaganda, & scriptura hæc versa innumeris gentibus communicanda.

Confirmatur, nam de particulari interprete edisserens S. Chrysostomus homil. 35. in Genes. dicit, *neque fieri potest eum, qui in diuinis scripturis magno studio, ferventique desiderio vacat semper negligi, sed licet desit nobis hominis magisterium, ipse Dominus superne corda nostra intrans, illustrat mentem, rationi in-bar suum infundit, detegit occulta, doctorque fit eorum, quæ ignoramus, tantum nos, quæ à nobis sunt afferre velimus*, multo magis credendus est illustratus publicus Ecclesiæ interpres, qui omnem operam, & studium in ædificationem, & profectum Ecclesiæ novavit, hæc ex Salmerone.

Quinto, editio 70. quia erat futura communis, & vidualis Ecclesiæ diuino numine assistente, conscripta est; nec humano ingenio, & industria solum, res tanti momenti, à qua dependebat, ut scripturæ sensus illibate perveniret, & conservaretur in Ecclesia, à Deo cōcredita est, sed Spiritui sancto præcipua, imo tota portio reservata: ergo cum vulgata ad plures gentes esset diffundenda, non erat decens, ut industria, & sapientiæ humanæ committeretur, sed diuinæ sapientiæ magis adscriberetur, & Spiritus sancti inspirationi,

Sexto, ipsi libri canonici non ex non canonicis, canonici facti sunt, sed quia in se erant canonici, canonici declarati sunt, & ipsa versio latina vulgata non de non autentica autentica facta est; sed cum esset autentica secundum se, facta est quoque authentica secundum nos, sed non potest esse aliquid in se, authenticum, sicut nec ex se canonicum, nisi ex Spiritus sancti superiori directione, & instinctu, ergo, &c.

Sepimo, in epistola ad Paulinum, & in cap. 1. ad Galat. demonstrat Hieronymus, sine Spiritu Dei scripturas non posse intelligi: unde ipse epistola ad Desiderium, nullam habens rationem literaturæ, & linguarum peritiæ ad preces aliorum confugit, ut Scripturas interpretaretur eodem spiritu, quo editæ sunt. Et epistola ad Paulinum scripturas sanctas interpretaturus. *Revela, ait, oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim, ait, spiritus est, & revelatione opus est, ut intelligatur, & iterum. Quanti, ait, hodie putant se nosse literas, & tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille referaverit, qui habet clavem David.* Si ergo opus est diuino adiutorio interpretari scripturas, nulli melius quam Hieronymo pulsanti, petenti, laboranti pro vniuersa Ecclesia, adfuisse credendum est.

Confirmatur, quia dicit Augustinus lib. 2. contra Donatistas cap. 5. *quod in nullo aliter sapere, quam res se habeat angelica perfectio est, & humanam facultatem excedit.* cum ergo à posteriori, in nullo sit correctus Hieronymus, scribens ut interpres ab Ecclesia approbatus, sine errore descripserit, hoc autem facultatem humanam excedit, ergo, &c.

Octavo, etiam aduersariorum testimonio comprobatur; nam Calvinus in antit. contra sess. 4. pag. 680. & 681. ad scripturarum versiones donum Dei requirit. Et Pellicanus de vna versione psalterij loquens,

quæ, ait, tanta dexteritate, eruditione, & fide hebraicæ quoad sensum concordare deprehendimus vulgatam editionem psalterij, ut eruditissimum, pariterque pyssimum, & verè prophetali spiritu prædictum fuisse interpretem græcum, & latinum non dubitem.

Aliorum sententia cum suis fundamentis.

Sed contra sunt alij authores oppositum sentientes, Bellarminus lib. 2. cap. 11. Petrus Llorca de locis cath. disput. 7. num. 5. Driedo lib. 2. proposit. 32. 4. Andrad. lib. 4. Vega in Trident. lib. 15. cap. 11. ad 2. argum. & alij.

Primum fundamentum desumptum ex auctoritate ipsiusmet Hieronymi, nam præfatione in Pentat. heuc. ait, aliud est esse vatem, aliud esse interpretem, ibi spiritus ventura prædicit, hic eruditio, & verborum copia, ea quæ intelligit, transfert, nisi forte putandus est, Tullius oconomiam Xenophontis, & Platonis Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte orationem affilatus rethorico spiritu transulisse, propterea a 70. Interpretibus talem aufert affilatum, ut supra dictum est. In se ipso talem affilatum non agnoscit, dum prologo galeato dicit. 70. aurum, & preciosos lapides, ac purpuram, se verò pelles, & plos, in tabernaculo Christi obrulisse, & epistola ad Augustinum ait, Si cui egere non placeat, nemo compellit mutum: bibat vinum vetus cum suavitare & musta nostra cõtemnat, humiliter ergo, & abiecte ipse Hieronymus de sua versione sentit. Sed & idem Hieronymus in Ezech. cap. 40. ait. Nomina nos de aliorum editionibus in latinum sermonem expressimus, non tam explanatione dictionem, quam suspensionem nostram simpliciter indicantes. Confirmatur, quia si tali dono fuisset prædictus interpretes, in se illud agnouisset, & expertus esset.

Secundo, ex auctoritate S. Augustini, qui epistola 11. superuacaneam iudicauit editionem Hieronymi, inquit enim, satis autè mirari nequeo, si aliquid adhuc in hebraicis litteris, & exemplaribus inueniatur, quod 101. interpretes illius lingua peritissimos fugerit: si enim obscura sunt, te quoque in illis falli posse creditur: si manifesta illos in eis falli non potuisse perspicuum est, & epist. 19. ubi dixisset scriptores canonicos errare non potuisse, & siquid offendit in eis litteris, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud esse, nisi quam vel mendosum codicem, vel interpretem non esse assecutum, quod dictum est, vel se non intelligere; subdit. Nec te mi frater sentire aliud existimo. Irosus inquam non te arbitror, sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum, vel Apostolorum, quod omni errore careant dubitare, nefarium est, absit hoc à pia humilitate, & veraci de temetipso cognitione, & lib. 10. contra Faustum Manich. cap. 5. ostendit, non posse in scriptore canonico dici, author huius libri non tenuit veritatem, sed aut codex mendosus est, aut interpretes errant, aut tu non intelligis.

Tertium, ex ratione: nam si astitit Spiritus sanctus in versione Hieronymi, astitit quoque cum mēda inemendata reliquit, & posteritati corrigenda transmissit: at incertum est asserere hūc instinctum in tali trāmissione adfuisse: ergo & in alijs particulis correctis per eundem incertum esset, num astitit Spiritus sanctus, cum non sit maior ratio de vno, quam de altero.

Quarto, ex manifesta experientia, nam ubi Isaia cap. 19. v. 17. lib. 5. commentar. transulit illud, & erit terra Iuda in Aegypto in festiuitatem, ait idem Hieronymus, melius reor etiam proprium errorem reprehendere, quam dum erubescio imperitiam confiteri in errore persistere in eo, quod transulit, & erit terra Iuda in Aegypto in festiuitatem pro festiuitate in Hebræo legitur & אֶתְּ הֹגְגָא quod festiuitas latine dici potest, unde & Aggeus in festiuium vertitur, & timor, quod significantijs Aquila ὁπῶς αὖ transulit, cum aliquis pauens & tremens circumset oculos, & aduenientem formidat inimicum, præfert ergo lectionem Aquilæ, quæ vertit in timorem, suæ, quæ legit, in festiuitatem, ibidem etiam dicit male se vertisse refranantem, pro lasciuientem, & licet Ecclesia aliter iudicari retinendo, quæ Hieronymus putauit emendanda; satis est ex hoc testimonio Hieronymi, apertè sensibile non habere se spiritum infallibilem interpretandi.

Quinto, cum Hieronymus nostram vulgatam ediderit, & sæpe se sequi dictas interpretationes fateatur, verendum est ne sensus eisdem Iudaicos Ecclesiæ obtruserit. antecedens probatur ex multis locis: nam in interpretanda scriptura ait, Hier. in. cap. 4. Osee. Nos sequimur Hebræos, & cap. 2. Nahum. Porro ait, Tejus est mihi Deus, me omnia, secundum Hebraicum dicere, non de proprio sensu loqui, sed Hebræorum sequi expositionem. integra sunt commentaria Hieronymi additionibus, & expositionibus Hebraicis, quæ sequi apertè profitetur. legendus in cap. sexto, & octauo. Zach. in cap. 7. Amos in cap. 1. Sophoniæ, imo, quod maius est, in fine prologi in Oseam dicit apertè se in omnibus interpretationibus Patres nedū Patres nō esse secutū, sed etiam veterum Patrum sententiam repudiassē.

C O N C L U S I O.

Hieronymiana editio Spiritus sancti illustratione edita est, & si non inchoatiue, in consummatione tamen, & perfectione, & ultima, ut dicunt, manu.

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus lib. 10. contra Faustum cap. ultimo, quod sicut melius & religiosius diuina scriptura, ita pertractantur, ut discussis oibus concordare inueniatur, quāquod soluere non potest, tanquam veræ in parte acceptentur, & tanquam falsa in parte damnentur, ita & de versione vulgatæ sentiendum est: sed sicut diuina scriptura, ut idem dicit lib. 11. cap. 5. Confirmata temporibus per successiones Episcoporum, & propagationes Ecclesiarum tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui seruiat omnis fidelis, & pius intellectus, ita quoque dicendum est non de priuata interpretatione, sed de hac publica, & communi Hieronymiana, quod longo vſu probata per successiones Episcoporum, & ex decreto Ecclesiæ, iam in sublimitatis arce ita constituta est, ut post Concilij Tridentini decreta nullus possit ei contradicere, eique seruire debeat pius, & disciplinatus intellectus in omnibus, & singulis locis: alias tam saluberrima autoritas, aut contempta penitus aboleretur, aut interminata confunderetur, si de hac, vel illa particula dubitare liceret,

liceret, num vera sit, ut de ipsis quoque scripturis probat Augustinus. In scripturis autem non licet de vnaquaque particula dubitare, quia à Spiritu sancto dictate sunt. ergo neque de istis particulis, quia eodem spiritu interpretatae sunt, ut superius demonstratum est. Est autem magna differentia inter concursum Spiritus sancti cum scriptore canonico, & cum interprete: nam scriptor canonicus non tam agit, quam agitur: immediatè à Spiritu sancto excipiens res, & verba; interpretes verò humano studio verba conquirens, & diligentia utens humana, Spiritus sancti in se recipit directionem, ut à scopo, & intento non aberret. vnde si interpretes propheta non est, spiritum quemdam affinem prophetico recipit, qualis necessarius est sacris litteris interpretandis. Est etiam alia differentia, nam ut in dictatione scripturae, linguae scriptoris canonici est calamus scribe velociter scribentis, vnde nec lituris, vel limatione, vel correctione eius, quod scribit est opus: at interpretatio cum habeat diligentiam, & industriam humanam adiunctam, non primæ scriptioni interpretis Spiritus sanctus assistit, sed toto illi tempore quousque ultimam manum interpretes apposuerit, laboremque consummauerit. cuius ratio accipi potest ex rebus naturalibus, sicut enim in motu continuo quandiu aliquid potest moveri ulterius, non dicitur motus perfectus ante quierem: quies enim demonstrat motum consummatum, ut ex S. Thom. 1. p. q. 73. art. 2. ita & in interpretatione dicendum, quod nondum perfecta fuit antequam interpretes ultimam manum apposuerit. vnde cum perfecta sint Dei opera, quoque completa non fuit Hieronymi versio in inchoatione, etsi errasse aliquando conuinceretur, in consummatione nunquam errasse probabitur, & in eadem consummatione Spiritu sancto illustratum fuisse dicendum est. Verum ut in dono sapientiae, & scientiae accidit, quod priuatis hominibus, & doctoribus datur ad eliciendas conclusiones ex principiis fidei, & postea eodem Spiritu sancto illustrantur per Ecclesiam irrefragabiliter definiuntur, imo & in ipsis Concilijs quamuis Spiritus sanctus assistat Concilijs generalibus congregatis legitime, &c. nihilominus robur non habent ea dogmata, nisi accedat Pontificis confirmatio, qui Spiritu sancto sibi assistente robur dat decretis Conciliorum: ita & in proposito dicendum, quod quamuis Spiritus sancti directione in consummatione, & perfectione directorem Spiritum sanctum habuerit Hieronymus, ut authentica esset versio in se, Ecclesiae tamen decreto opus habuit, ut infallibilitatem obtineret, & authentica esset quoad nos. Quare dicendum est, quod inchoatiue potuit accidere error in translatione Hieronymi, non autem completiue, & in ultima (ut dicit) manu; cui etiam etsi assistit Spiritus sanctus in perfectione versionis, opus adhuc fuit decreto Ecclesiae Spiritus sancti directione illustrata, ut verè à Spiritu sancto illustratum interpretem, nobis innotesceret, cui (vel ipso etiam nesciente) diuinam sapientiam, sicut erga Ecclesiam diuinam prouidentiam, ut adamussim omnem Scripturam sacram, & singula eius penè verba interpretaretur, credimus assistisse. vnde secundum hunc sensum, catholicorum extremæ sententiæ facillimè possunt concordari.

Solutio argumentorum pro parte affirmante.

ET per hæc patet ad argumenta pro parte affirmatiua. Ad primum enim dici potest, donum interpretationis primo, & per se esse in Ecclesia, & indefectibiliter, ut in quacunque interpretatione errare non possit: ceterum cum non in omnibus momentis, & semper, nec omnibus detur (sicut & ceteræ gratiæ gratis datae) potest contingere, ut in multis locis decipi posset, & deceptus fuerit interpretes in vertendo, sicut & Propheta etiam extra scriptionem librorum canonicorum, potuit decipi, ut de facto Natan Propheta deceptus est. Nec iacturam aliquam patitur versio vulgata, si negemus talem assistentiam talem Spiritus sancti in interprete: nam non ab interprete, sed ab Ecclesia interpretationem probante ex Spiritu sancti assistentia autoritatem habet. sicut conclusio definita de fide ab Ecclesia, quam aliquis doctor theologus primo eliciuisset à scriptura, vel traditione, non ideo, quia à doctore, vel doctoribus aliquibus elicitæ est, quibus non assistit Spiritus sanctus, de fide est, sed quia ab Ecclesia Spiritum sanctum habente, comprobatur, & ad credendum proponitur.

Ad secundum. Donum illud satis est poni in Ecclesia indefectibiliter pro omnibus momentis, cum scripturam opus est interpretari, ceterum non semper necesse est dari tale donum priuatis doctoribus, vel interpretibus, ut nec alias gratias gratis datas.

Ad tertium, satis fuit Spiritus sancti assistentia Ecclesiae editionem approbanti.

Ad quartum, non possumus negare interpretem diuino illustratum lumine, & ductum in tali opere, sed non est necesse astruere semper, & in omni interpretatione habuisse assistentiam Spiritus sancti, eo modo quo Ecclesia habet donum, & priuilegium interpretationis, quo dono Ecclesia iudicauit Hieronymi interpretationem per omnia originali correspondere. Et per hæc patet ad confirmationem.

Ad quintum, cum donum interpretationis sit gratia gratis data, eam Spiritus sanctus, ut & cetera impartitur singulis, prout vult, vnde non possumus scire causam cum 70. voluerit esse veluti Prophetas, non autem alios interpretes: satis est asserere interpretis vulgatæ versionem eodem spiritu Ecclesiam illustrante probatam, cuius afflati 70. Prophetas constitutos dixerunt Patres supra memorati.

Ad sextum. Ad authentici rationem satis est, si scriptura sit benè versa, & cum suo autographo conueniat: conuenire autem ex iudicio Ecclesiae illustratæ diuino lumine, certificatur.

Ad septimum responderetur, merito postulasse auxilium Spiritus sancti in re tam difficili, & ardua, non tamen inde conficitur in omnibus, & singulis verbis assistisse Spiritum sanctum, satis est dicere nostrum interpretem vertisse omnia fideliter, vberimè, & eleganter, & testimonio Ecclesiae eam editionem authenticam declaratam. Et ad confirmationem responderetur, adiutum quoque fuisse Hieronymum ex præcedentibus versionibus ex linguarum peritia, rectè omnia vertisse, sicut etiam Gentiles rectè alios libros verterunt de lingua in linguam, absque afflatu Spiritus sancti.

Ad

Ad ultimum: Satis est donum interpretationis infallibiliter esse in Ecclesia; non est autem necessarium tale donum tribui omni interpreti: nec Calvinus, nec Pellicanus de Hieronymo loqui videntur, & si donum interpretationis ad bonam versionem necessarium esse fateantur.

*S. Solutio argumentorum pro parte
negativa.*

Ad argumenta alterius partis respondetur, quod duplex est genus interpretum, quodam transferentium ex sola industria humana, sicut Tullius opusculum Demosthenis aduersus Eschinem, & ipsemet Hieronymus transtulit, opuscula quaedam Origenis, quæ canonica non sunt. Aliud genus interpretum est, qui subministrantes, quam in se ipsis habent eruditionem, & sapientiam, diuino spiritu quoque illustrantur, & diriguntur. de primo ergo genere locutus est Hieronymus cum dixit, *aliud esse vati, aliud esse interpretem.*

Quod verò idem Hieronymus de sua translatione humiliter sentiat, non mirum cum ad verborum compositionem respexerit. Quod si auctori secundi libri Machab. placuit de se submissè sentire quantum attinebat ad verborum compositionem, ut supra annotauimus, non mirum si interpret quoque de suis operibus, voluit abiectè sentire. ceterum quod attinet ad rei veritatem agnoscens idem Sanctus Hieronymus suam translationem, opus sanctum vocat dicens prologo in Iosue. *Vnde cesset, ait, arcuato vulnere contra nos insurgere scorpius, & sanctum opus venenata carpere lingua desistat.*

Ad confirmationem, cum gratia gratis data non sint habitus, sed actus præsertim spiritus prophetandi, & interpretandi, maxime ille, qui est ex instinctu Dei, quem etiam, ut dicit Augustinus, *humana mentes nescientes, interdum patiuntur*, ut accidit in Caipha, & Pilato, mirum non est, non potuisse talem spiritum à Hieronymo deprehendi.

Ad secundum, ex auctoritate S. Augustini desumptum, Sanctus Hieronymus retorquendo Augustini argumentum Augustino respondet his verbis. *Tuo tibi sermone respondeo: omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcesserunt, & qui scripturas sacras interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta, si obscura, quomodo ausus es post eos disserere, quod illi explanare non potuerunt, si manifesta superfluum est, te voluisse disserere, quod illos latere, & fugere non potuit, &c.* Quod verò Augustinus interpreti lapsum tribuat, cum fuerint tot interpretes quot codices indefinitè locutus est: de Hieronymo vero definitè locutus est, cuius versionem alias, etiam æmulorum testimonio comprobauit, quam etsi interdum traducere videatur (ut patet legenti) non formam interpretationis, sed inimpetuum translationis officium taxauit.

Ad tertium. Nihil prohibet dicere Spiritum sanctum etiam Hieronymo inspirasse, ut incorrecta, & inemendata illa loca relinqueret, & ad iudicium Ecclesiæ corrigenda destinaret. Nec necesse est, opus quod tribuitur Spiritui sancto esse perfectissimum, & optimum, sed quod sit bonum, & perfectum: talis autem versio perfecta est, & bona, & si quædam significantius verti potuissent, ut supra dictum est,

cur autem ea relicta sint inemendata etiam ab Ecclesia, lege sententiam lib. 8. cap. ultimo in fine, nunquam tamen ista Hieronymi editio de linguarum imperitiis, aut de falsitate damnata fuit.

Ad quartum, quod Hieronymus se lapsum fateatur ponendo *festiuitatem pro pauore*, re postea melius inspecta post editionem commentariorum in ultima manu perstitit in versione, non in commentatione, ut dictum est supra.

Vel dicendum loqui Hieronymum non quantum ad veritatem sententiæ, sed quod ille locus significantius exprimi potuisset: non autem loquitur de errore quantum ad veritatem historiam, vel quod ea versione non attigerit mentem scriptoris sacri, quæ non quantum ad veritatem, sed ut minus exprimentem sensum reprehendit.

Ad quintum respondetur, dato, & non concessio, quod S. Hieronymus consensui PP. se opposuisset in interpretanda scriptura non præiudicaret sancto concilio, qui Ecclesiæ consensum demonstrat, à quorū doctrina non esse discendum decretum est in 6. Synodo Act. 12. & alibi. Verum non est suspicandum de tanto viro, qui Catholicam Ecclesiam semper defendit strenuè in Hæreticorum, Iudæorumque phalanges, quod voluerit præferre interpretationes Rabbiorum, patrum traditioni.

Dicendum ergo primo, quod S. Hieronymus non loquatur de corruptis post sua tempora Rabbiorum versionibus, & interpretationibus, sed de ijs, quæ ante sua tempora, vel suis temporibus Rabbinis adhibebant, dolo, & fraudibus carentibus, vnde & veteres Patres traductionibus, & interpretationibus Aquilæ, Symmachi, Theodotionis ad scripturam intelligendam adhibebant, quamuis in nonnullis locis hi veriores hallucinati sint, vbi Christum splendere aduertebant.

Secundo dicendum, quod vsus est S. Hieronymus illis traductionibus, & ut vteremur iisdem; non ad eas probandas, sed ut collatione facta talium interpretationum cum nostra, illas sordescere, nostram purè fluere inspiceremus versionem.

Tertio dicendum, quod S. Hieronymus Iudæicas versiones laudauit, ut suæ fidem conciliaret, quæ ab Hebræo fonte ad mutilam, & laceram 70. interpretum instaurandam utebatur, non quidem, ut eas præferret patrum interpretationi, aut Apostolicam, vel vbi Evangelicam fidem labefactarent, sed vbi nostris aditipularentur, & essent adiumento, vbi vero aduersarentur, cautionem nobis ministraret ad tales refellendas, & firmius Ecclesiasticas retineremus vnde & Orig. in cap. 17. Genesis homil. 13. in fine, sic dicit. *Confer ista, si placet, cum nostris Iudæicis fabulis, & narrationibus fætidis, & vide si in illis vestris, ac in ecclesiasticis hæc obseruentur diuini.* & propterea idem S. Hieronymus utramque versionem Ecclesiasticam, & Hebraicam, neue nostri apud Iudæos magna esse recondita putarent, neue Iudæi cōquererentur si sua Hieronymus non reserasset.

Quarto dicendum ex eodem Hieronymo, quod cum illi esset à Rufino obiectum, quod Iudæo præceptore gloriaretur, & Iudæicas interpretationes esset secutus in 1. Apolog. aduersus Rufinum, dicit se commentatorum morem esse secutum, ut omnium sententias complecteretur, ut prudens lector cum omnium sententias legisset, tam probandas, quam im-

improbatus, iudicare quid esset verum, & tanquam bonus trapezita adulterinae monetæ pecuniam reprobaret. idem respondet in proem. in primum caput Hieron. & in cap. 22. in illa verba [vivo ego &c.] ait [non quidem liberum faciens arbitrium lectori, cum nostra, & Iudeorum legerit, ut idem sequuntur quod sibi magis arriserit, sed ut delectum haberet reprobando mala feligendo bona.] Quare autem idem Hieronymus non censuraverit sententias, & interpretationes Iudaicas quando illas referebat, illa causa est, quam alibi idem. S. assignat, ne scilicet eos infamaret, quos haberet magistros, sic respondet etiam Rufino cum ei Hæreses objicerentur Origenis, quod recensendo quorundam sententias à fide alienas, nec illas hæreticas dixerit, nec authores, nimirum ne videretur carpere, quos imitabatur ex parte. & cum fidelibus doctis loqueretur Hieronymus, non erat opus aperire, quæ Iudaica essent, cum possent ij docti per se damnare, atque proscribere, propterea abstinent à censura Hieronym. ne maiore contra se invidiam Iudeorum concitaret, quæ omnia si Erasmus, & alij Iudaizantes in Hieronymo aduertissent, non attribuisent S. Hieronymo, quod Iudeorum patrociniū suscepisset.

Accedit, quod Hieronym. in Es. cap. 33. cap. 50. & 59. in Iudaicas interpretationes, & versiones inuehitur, item in ep. ad Galatas in illa verba [manifesta sunt opera carnis] & in cap. 3. ijs verbis [modicum fermentum] idem præstat, easdem pro vitibus reijciendo.

ARTICVLVS SEXTVS.

An in ista versione Hieronymiana fuerit, & sit Verbum Dei.

Positio aduersariorum.

Vix Hieronymus versionem suam vulgavit, quod subito ei vitio tributa est nouitas editionis. unde Ecclesiæ quædam turbatæ sunt, aduersus illud opus insurgendo, Hieronymum inculpando, quod post 400. annos, tentarit, quod à nullo sanctorum veterum præstitum erat, insuper quod quædam à Christianis legi solita immutasset, noua quoque obtrudisset, sic significat Augustinus epist. cit. ad Hieronymum, Rufinus etiam lib. 2. inuectiuarum, Hieronymum carpit, quod suam interpretationem per monasteria, per oppida, & castella transmiserit, & nullo modo recipiendam proclamat.

Ambrosius Catharinus in opusculo de clauibus scripturæ tit. de editione vulgata ait, quod Damasus Papa, non probauit editionem Hieronymi tanquam per omnia veram, & iuxta primæ lingue, quæ usi sunt authores ipsi sinceritatem, & quod si probata est, non probata est, ut scriptura sancta, quæ sit à Deo, sed ut interpretatio, quæ est ab homine, & sic probatur, inquit, ut recipi debeat, non quasi omnis prorsus erroris expertus, sed ut illa, in qua non appareat error periculosus, & ut quæ valeat emendari, unde non est eiusdem fidei, cuius est prima, neque propterea parum perspectum est nobis per eiusmodi interpretationes, cum plurima rectè maneant iuxta primam veritatem, & cum eorum,

quæ non rectè bona pars, aut nihil habet in se mendacij, sed aliam veritatem enunciat (licet eam primus author non senserit) aut denique si quid habet erroris, nec sit perniciosus, & plerumque nullius momenti, & si quid tamen tale esset nihilominus ad primam linguam emendari posset, ac debere, unde translatio facta est, præsupponit Ecclesiæ.

Nouatores passim Hieronymum proscindunt, eiusque editionem non esse habendam pro authentica. sic Martinus Kemnitius in examine Concilij Tridentini, Ioannes Caluinus in Tridentinum, Gregorius Maior præfatione in psalmos, Tilmannus Heshufius lib. de 600. erroribus Põtificiorum, Vvittaker, plura effutit contra eandem, conando ostentare non esse authenticam, & per consequens non continere verbum Dei, quæ etiam infra adducetur, præter superius allata.

Oppositiones aduersariorum.

Arguitur primo ex autoritate S. Augustini ep. 19. qui Hieronymianam istam versionem his verbis impugnauit. Nollè, tuam interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra 70. auctoritatem tanquam noui aliquid proferentes magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures, & corda illam interpretationem audire consueverunt, quæ etiam ab Apostolis probata est, nullo autem pacto de nouitate offensi essent, si de veritate interpretationis constitisset: ergo, &c.

Secundo, & est argumentum, Rufini. ista editio, vel recipienda est, ut humana, vel ut diuina: si recipienda est, ut humana scriptura, in ea error reperiri potest. sicut diuina, ergo æquatur versionis auctoritas cum autoritate scripturæ.

Tertio, quia maioris autoritatis esset, & veriora quæ in versione Hieronymiana continentur, quàm quæ Apostoli probauerunt. Ex Rufino.

Quarto, non est dicendum eam editionem continere scripturam sacram, quæ ipsam scripturam sacram proscindit, & temerat, sed talis est editio Hieronymi; unde Rufin. quis præsumpsit sacras Sancti Spiritus voces, & diuina volumina temerare? quis præter te diuino muneri, & Apostolorum hereditati manus intulit, & quidem cum ingens copia fuisset ex initio in Ecclesiis Dei, & præcipue Hierosolymis, eorum qui ex circumcisione crediderant, referatur in quibus utique lingue viriusque perfectam fuisse scientiam, & legis peritiam probabilem administrari, Pontificatus testatur officium. Quis ergo in ista editorum virorum copia ausus est instrumentum diuinum, quod Apostoli Ecclesiis tradiderunt, & depositum sancti Spiritus compilare? an non est compilare, cum quædam quidam immutantur, & error dicitur corrigi?

Quinto ex eodem. Petrus Romanæ Ecclesiæ per 24. annos præfuit: dubitandum non est, quin sicut cætera, quæ ad instructionem pertinent, & librorum instrumenta Ecclesiæ ipse tradiderit, quæ utique iam tunc ipso sedente, & docente recitabantur. Quid ergo deceptus Petrus Apostolus Christi Ecclesiæ, & libros ei falsos, & nihil veritatis continentes ei tradidit, & cum sciret quid verum est haberi apud Iudeos, apud Christianos volebat haberi quod falsum est? cum ergo editio Hieronymi ex Hebræo versa sit, non poterit præferri 70. versioni, & per consequens in 70. non

in Hieronymi versione ex Hebræo, vera erit scriptura sacra, & verbum Dei.

Sexto ex eodem, tam Petrus, quam Paulus præcipiebant discipulis, ut attenderent lectioni, quomodo ergo emendatas eis, & veras non dabant lectiones? & qui præcipiunt ne attendamus Iudaicis fabulis, & genealogiis, quæ questionem magis præstant, quam adificationem, fabulosa quoque tradere non debebant: ergo (cum emendata lectio in 70. habeatur, & ab Apostolis probata sit, cuius patrocinio, & suffragio Hieronymi editio est destituta) canonica censenda non est, & authentica, & per consequens non continet verbum Dei.

Septimo ex eodem. Apostoli præceperunt nos cauere, & obseruare maxime eos, qui ex circuncisione sunt id est Iudeos, videlicet ne eorum opera inuaremur. Quomodo non præuidebant per spiritum, quod futurum esset tempus post 400. fere annos, quando Ecclesia cognito eo quod ab Apostolis non sibi esset tradita veritas veteris instrumenti: legatos mitteret ad istos, quos illi tunc ad circuncisionem vocabant, obsecrans, & exorans, ut sibi de veritate, quæ apud ipsos est aliquid largirentur? per totos illos quadringentos annos errasse se, & ignorasse, quod verum est sciretur? Ascitam quidē se esse ex gentibus sponsam Christo per Apostolos, sed non ab eis monilibus exornatam: putasse se lapides esse preciosos: nunc autem deprehendisse, quod non sunt vere istæ gemmæ, quas sibi Apostoli Christi imposuerant, erubescere se ad publicum procedere falsis, & non veris lapidibus adornatam, & ideo rogare, ut vel Barrabam, quem aliquando, ut Christo nuberet, spreuerat, mittant ad se qui possit cum vno electo ex suis viro, ornamenta sibi vera, quæ Apostoli non præstiterant reparare.

Octauum, Hieronymus pro vna persona fecit satis, nulla enim priuata persona tantum efficere potuisset (ait Lutherus in ferm. conuiuii. cap. 1. fol. 1.) sed desiderabat aliorum sociorum opem, tunc enim, ait, Spiritus sanctus quoque excellentius se ostendisset, iuxta illud, ubi duo, vel tres fuerint congregati in nomine meo ibi in medio eorum sum, & ut obmurmurat Iulianus lib. 2. cap. 13. per alios sic occupabatur Hieronymus, ut cursum tantum ei, & carptim plerumque vacaret restringere, ipsemet Hieronymus, ait, celeritate scribendi attribuit errorem suum, quod vertit in neptem, ut supra dictum est, his verbis. Nos autem verbum Hebraicum *יְהוָה* dum celeriter, quæ scripta sunt vertimus ambiguitate decepti refranantem diximus, quod significantius Aquila transtulit *σπεῖλον*, id est, qui nihil recte agit. Certum est autem non omnia omnes posse, & ex festinatione in plures lapsus incurri. Nō ergo adstringimur ipsomet testimonio Hieronymi tribuentis sibi lapsum ex festinatione, dicere in eius editione esse sacram scripturam, & verbum Dei.

Nono. Editio hæc Hieronymi non est probata simpliciter, sed in genere, id est in ratione editionis, ergo non inconuenit, ut in ea sint aliqui lapsus, & errores. Confirmatur; nam opuscula Sanctorum approbata ab Ecclesia propterea non approbantur secundum omnem particulam, quia approbantur non simpliciter, sed in genere interpretum, & doctorum, ergo non approbatur editio Hieronymi, nisi ut opus doctoris priuati, & non ut continens verbum Dei. est Catherini.

Decimo, non minus probata est hæc Hieronymiana ab Ecclesia, quam fuerint probatae aliæ, & maxi-

mè editio Septuaginta, quæ nedum à Patribus, sed à Christo Domino, & Apostolis testimonio comprobata est, sed nihilominus Hieronymus non est veritus in multis locis eorum interpretationem taxare, emendare, commutare in melius, eosque etiam dicere interdum litterarum elementorum similitudine (quod puerorum est) fuisse deceptos, nec tamen propter hoc Ecclesia, & Apostoli errarunt habendo editionem emendabilem, ergo idem censendum est de Hieronymo, quod sit emendabilis: quod si illa reiecta est, quia emendabilis, per consequens reiecta est, quia non continebat verbum Dei: ergo & idem de Hieronymo dicendum, quod non in omnibus contineat verbum Dei; & litterarum similitudine potuit Hieronymus vnum pro altero traducere.

Vltimo, ut dicebat Ruffin. supra, nemo succidit arborem, cui inniti parat: nemo in sua causa fidem eius explorat, cuius ipse reprobat fidem. At ipsemet Hieronymus, ut supra ostensum est, nec suæ versionis fidei, & de eadem sua versione ait Hieronym. ep. 11. ad August. si cui legere non placet: nemo compellit inuitum, sed ad verbum Dei retinendum, ipsos quoque inuitos compellit: ergo sua versio non continet verbum Dei.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia Hieronymus in prologo super Esaiam ad Paulum, & Eustochium scribens ait. [Petite, ut pro obtreccatione præsentis, qua me indefinenter emuli laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro, qui scit me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudæi de falsitate scripturarum Ecclesiæ eius diutius insultarent] insultabant autem dicendo, ut dicitur ab eodem epist. ad Sophronium dicendo contra Septuaginta, non sic haberi in hebræo, error autem peior priore extitisset, si non recte vertisset Hieronymus, & de falsitate eundem conuincere potuissent, dicendo scripturam esse falsam in versione Hieronymi, non sic haberi in hebræo, cum tamen, ut ait Aug. supra citatus, Iudæos etiā de Hieronymi versione testimonium perhibuisse compertum sit.

Cassiodorus. [Beatus Hieronymus latinæ linguæ dilatator eximius, qui nobis in translatione diuinæ scripturæ tantum præstitit, ut ad hebræum fontem pene non egeamus accedere, quando nos facundiæ suæ multa cognoscitur vbertate satiasse.]

S. Gregorius 20. moral. cap. 23. [Sed tamen quia hæc noua (Hieronymi) translatio ex Hebræo nobis, Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credenda est quicquid in ea dicitur, & oportet, ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur.]

Isidorus lib. 1. de diu. off. cap. 12. De editione Hieronymiana loquens ait [quod eius editione generaliter omnes Ecclesiæ, & vsquequaque vtuntur, & quod veracior est in sententia, & clarior in verbis.]

Hugo de S. Victore de script. & sac. script. cap. 9. [Hieronymi translatio, quia hebraicæ veritati concordare magis probata est, idcirco Ecclesia Christi per vniuersam latinitatem præ cæteris omnibus transla-

translationibus, quas vitiosa interpretatio, siue prima de hebræo in Græcum, siue secunda de græco in latinum facta corruerat, hanc solam legendam, & in auctoritate habendam constituit.] Non esset authentica (ex Patribus) nisi contineret verbum Dei.

Secundo probatur rationibus, quia si Hieronymi editio vitiosa esset, necesse esset fateri per tot annorum myriadas in ore Ecclesiæ, & populi Christiani, non verbum Dei insonuisse, sed verbum hominis imperiti, & qui decipi potuit. Hoc autem admissio, vniuersæ fidei fundamenta quatuntur, semper enim prolatis testimonijs editionis Hieronymianæ conelamabunt siue Iudæi, siue Hæretici similitudine litterarum deceptum Hieronymum, & in omni disceptatione ad Hebræicos codices fiet prouocatio.

Confirmatur, quia docet Tertull. non posse fieri corruptelam religionis, sine corruptela scripturæ. ergo si scriptura corrupta ex versione Hieronymi in Ecclesia insonuit, religio quoque corrupta esset, quod est impium cogitare.

Nec valet effugium dicendo in minimis saltem Hieronymum fuisse hallucinatum, nam hæc est sophistarum, & malorum causidicorum techna, vnde ex Cicerone de diuinat. in Verrem, Hortentius, Ciceronis æmulus, aduersus patronos tenuiores adhibere etiam solebat, dicens. [da mihi hoc, concede quod facile est, quod cum dederis, sine tuo incommodo, vel infamia illud dederis.] facile dicebat versutus, quod erat totius causæ firmamentum. ita malæ causæ patroni, nobis dicunt. concedite in minimis hallucinatum Hieronymum, vt hoc concessio fidei, si possunt, fundamenta conuellant.

Ad hominem tandem, nam Vvitake. responsione ad Reginaldi refut. pag. 335. sic habet. [Translationes conuenientes cum originali textu sunt verbū Dei, non est idioma, sed doctrina à Prophetis, & Apostolis tradita.] sed talis est versio Hieronymi dicente, & fatente Vvitake. eam [vt bene elaboratam laudari à Patribus] quod est dicere emaculatā ab erroribus, pro omnia consonam textui originali in doctrina tradita à Prophetis, & Apostolis: ergo continet verbum Dei, & in eadem responsione 24. [Hieronymum, ait, veneror Damasum laudo, opus ipsū piū esse fateor, & Ecclesiæ Dei vtile] vt supra dictum est.

CONCLUSIO CATHOLICA.

In editione Hieronymiana continetur verbum Dei.

Respondeo dicendum necessario, Hieronymianam editionem, quæ & noua vulgata dicitur, iam approbatam, & emendatam continere verbum Dei. vnde sciendum est, quod in scriptura hæc omnia considerantur, scriptio, interpretatio, approbatio authoritativa, publicatio. Ex parte scriptoris cū Spiritus sanctus per scriptores canonicos fuerit author, non est dubium, originalia scripta nullum errorem continere, etsi in secundis, & tertijs transcriptionibus ignorantia, vel malitia scriptorum, error obrepere potuerit, scripturæ veritatem non infirmat, cum ex originali corrigi potuerit, & sic corre-

cta continere verbum Dei. Ex parte interpretationis iam supra dictum est, vel Spiritus sancti instinctu directum interpretem conformiter ad originale, transtulisse Hieronymum, & sic errorem abesse asserendum est, & contineri in illa interpretatione verbum Dei dicere necesse est, vel ex approbatione, & auctoritate Ecclesiæ, cui assistit Spiritus sanctus, firmitatem obtinuisse. Dupliciter autem facta est talis approbatio verbo, vel facto. Facto ex vsu, & consuetudine: omnes enim fideles, & vniuersa Ecclesia mille, & amplius annis textu Biblico Hieronymiano, vt sacro, veroque, & legitimo vsi sunt, vnde hæc tacita fuit approbatio, & publicatio. Quod enim in Ecclesia vulgatum est, in illa publicum est. verbo quoque, ex decreto Ecclesiæ, à Concilio enim Tridentino vulgata eadem authentica est declarata, & ab Apostolica sede cōformiter ad decreta eiusdem Concilij idem text. Biblicus, vt reuifus, & correctus editus est, & ab vniuersa Ecclesia receptus est pro sacro, & diuino. Non esset autem textus sacer, & diuinus, nisi contineret verbum Dei. Certum est autem Ecclesiam, Dei promissione, & assistentia in veritate tuenda, tanta firmitate, ac infallibilitate pollere, vt sicut nunquam in fide spurium, vel adulterinum recipiat, nec verbum hominum pro verbo Dei vendit, aut obtrudat, sic approbando hanc editionem Hieronymi, non vt adulterinam, vitiatam, aut à suis fontibus discrepantem, aut vt verba hominū ad credendum proposuit, sed vt germanam, recte elaboratam originalem, & veteribus exemplaribus quoad sensum per omnia conformem proposuit. vnde cum authenticum, & verum in hac disputatione synonyma habeantur, & authentica omnis, & vera versio eandem naturam induat cum autentico eoque vero originali, sequitur necessaria consequentia, quod cum in originali, & fonte, continetur verbum Dei, quod in hac autentica versione, verbum Dei pariter contineatur.

Ad argumenta in oppositum.

AD primum. Non est mirum si ad editionem Hieronymianam, illico mundus expauit amore, vetustatis, & zelotypia nouitatis; nondum enim ab Ecclesia verbo, vel facto fuerat approbata: cum autem vt minimum vndecim secula ab illa translatione elapsa sint, quæ testimonium perhibent tali editioni, sincerè, candidè, perspicuè eam fuisse latinitate donatam, & Ecclesiæ decreto, quæ tot erat sæculorum vsu probata, fuerit consignata, nullus offendi debet, imo ex hoc sumitur fortissimum argumentū, quod reclamantibus initio contra hanc versionem, nec vi, nec dolo Hieronymi defensores resisterunt, sed vi veritatis sensum animos ad illam suscipiendam attraxerit, & (quod sine vi superioris virtutis fieri non potest) adeo preualuit in Ecclesia, vt omnes aliæ editiones falsæ Hieronymianæ submitterent, nec tot nouis machinis tot nuperarum versionum vnquam concuti potuerit.

Ad secundum. Vt diuinitus edita recipietur versio Hieronymiana, si tantus Doctor fuit Spiritus sancti illustratione adiutus. si verò solam industriam, & diligentiam in Hieronymo spectemus secluso spiritus sancti instinctu, humanum laborem dicimus fuisse in Hieronymi translatione, sed ex Ecclesiæ

approbatione eam diuinam esse dicimus subiectiue, & si non effectiue; in illa enim continetur verbum Dei, cum ex Ecclesiæ testimonio authentica, & originali conformis fuerit declarata, diuino spiritu per Ecclesiam illi testimonium perhibente.

Ad tertium, Ruffino videtur respondere Hieronymus prologo in Iob. *Audiant quapropter canes mei, idcirco in hoc voluisse laborasse, non ut interpretationem antiquam reprehenderem sed ut in ea, quæ in illa, aut obiecta sunt, aut omissa, aut cerè scriptorum vitio deprauata, manifestiora nostra interpretatione fierent.*

Ad quartum, ista æmulatio fuit Ruffini, & aliorum obrectatorum putatium editionem latinam à Hieronymo fabrefactam in 70. interpretum versionis fugillationem. unde contra eundem Ruffinum lib. 2. sic dicit. *Ego ne contra 70. interpretes aliquid locutus sum? & intra tam stultus eram, ut quod in pueritia didici, etiam senex obliuisci vellem? vniuersi tractatus mei horum testimonys testati sunt in 12. Prophetas, & meam, & 70. editionem edisserunt. O labores hominum semper incerti. O mortalium studia contrarios interdum fines habentia. Vnde me putabam bene mereri de latinis meis, & nostrorum animos ad discendum concitare quod etiam Græcè versum de latino, post tantos interpretes non fastidiunt: inde in culpam vocor, & nauseasti stomacho cibos infero, & rursus omnes præfatunculæ veteris testamenti (quorum exemplaria subieci) huic rei testes sunt, & superfluum est, quod ibi dictum est aliter, quàm ubi scriptum est scribere. Hæc Hieronymus.*

Ad quintum, iam diximus vulgatam antiquam latinam à tempore Apostolorum in Ecclesia traditam, & 70. quoque editionem originalem maximam in auctoritate fuisse, sed cum in putum fluenti, transcribentium malitia, plura irrepissent in editione 70. sicuti etiam in latina, causa fuit cur Hieronymus nedum iniuria temporum latine istam versam, iam deprauatam emendaret, & ad Græcam veritatem restitueret (ut dicitur in præfat. ad Paralipom.) sed etiam alteri nouæ translationi incumberet, unde ad Chromatium in prologo Paralipom. sic scribit. *si 70. interpretum pura, & ut ab eis in Græcum versa editio permaneret, superfluum me Chromati (Episcoporum sanctissimè, atque doctissimè) impelleres, ut hebræi tibi volumina latino sermone transferrem, & postea. Nunc verò cum pro varietate regionum diuersa ferantur exemplaria, & germana illa, antiquaque translatio corrupta sit, &c. hæc fuit causa sui laboris, editionem scribentium vitio corruptam, qui de emendatis in emendata scriptitant, reparare. Accedit, quod iidem Apostoli, qui editiones illas comprobauerunt, Hebræam etiam commendauerunt scripturam. unde culpandus non est Hieronymus, qui ex Hebræo nouam edidit translationem. unde ibidem sic dicit. *Cur me non suscipiant latini mei, qui in uoluta editione veteri, ita nouam condidi, ut laborem meum hebræis, & quod his maius est Apostolis auctoribus comprobem? scripsi nuper librum de optimo genere interpretandi ostendens illa de Euangelio. Ex Aegypto vocauimus filium meum: Et quoniam Nazareus vocabitur, & videbimus in quem compunxerunt, & illud Apostoli, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus illum, ceteraque his similia, in Hebræorum libris inueniri. cerè Apostoli, & Euangelistæ 70. interpretes nouerant, & unde eis hæc, quæ in**

70. interpretibus non habentur, &c. & concludit, *ad hebræos igitur reuertendum est, unde & Dominus loquitur, & discipuli exempla præsumunt, & per hæc patet solutio ad textum.*

Ad septimum, hoc in maximam laudem Hieronymi cedit, quod cum esset in lingua hebraica usque ad miraculum eruditus, non erubuerit etiam alios Rabbinos interrogare: maxima enim sapientiæ pars est, esse quoque docibilem, sed nec exterorum opera ut Apostoli prohibuerunt, quando, & ipse Paulus gentium testimonia interdum assumit, Hebræosque cauendos docuit, ne eorum opera vteremur in suis superstitionibus fauendis, atque sectandis. nec eo sine scriptum testatur suam editionem Hieronymus, ut veterem destrueret editionem, qua Ecclesia 400. annis vsa erat, & tanquam precioso monili ornabatur; sed etiam, ut de fonte quoque recentem versionem gustandam propinaret. unde præfat. in lib. Salomonis, sic ait. *Si cui sane 70. Interpretum magis editio placet, habet eam à nobis olim emendatam: neque enim noua sic vendimus, ut vetera destruiamus, & tamen cum diligentissimè legerit, sicut magis nostra scripta intelligi, quæ in tertium vas transfusa coacuerint, sed statim de prælo purissima commendata teste, suum saporem seruauerint.*

Ad octauum, cum esset (teste Augustino lib. 18. de Ciui. Dei) Hieronymus, trium linguarum peritissimus, imo ut dicit Senensis lib. 4. Bibliot. Græcam, Hebræam, Syriam, Chaldæam, & Latinam omnes æque ac Dalmaticam linguam calleret, non est mirum si solus tantam prouinciam subiuit; non enim est difficile Deo saluare in paucis, sicut in multis, & sæpe multorum instar, vnus sat est. Nec mirum si citissimè verterit sacram scripturam. unde ipsamet præfatione in libros Salomonis testatur, versionem Paralipom., Ecclesiastes, Cantici Canticorum fuisse opus tridui laboris, & librum Tob. ex Chaldæo Latinum fecit vnus diei spacio, ut dicit idem præfat. in lib. Tobie. Quod si ex celeritate scribendi dicat Hieronymum se fuisse lapsum in illius loci versione, supra solutum est: imo hæc retractatio attestatur Hieronymi diligentiam in singulis ponderandis, atque librandis.

Accedit, quod etsi labor transferendi fuit citissimus, præexistens cognitio, & diligentia in euoluendis sacris scripturis in quocumque idiomate fuit matura, & in hunc sensum Augustin. ep. 19. Hieronymi operam vocat, *doctam, & otiosam, annosam, studiosam, ingeniosam, diligentem, & cerè diligens fuit non solum ex desiderio iuuandi Ecclesiam Christi, & obrectatorum Iudæorum ora obtrudendi, sed etiam, ne occasionem daret æmulatorum procacitati suam, versionem iuste calumniandi, ne eadem trutina suam appenderent, sicut ipse Aquilæ, Symmachii, Theodotionis versiones in iustum examen vocarat.*

Ad nonum, probata est versio ista, ut authentica, siquidem, ut verbis S. Gregorii lib. 1. moralium vtar. *Noua Hieronymi translatio ex hebræo nobis eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur: propterea credendum est quidquid in ea dicitur, hæc ex Sancto Gregorio.*

Ad decimum, supra dictum est, etsi olim S. Hieronymus 70. interpretibus attribuerit multa ex suo sensu addidisse, multa interdum malè, & sinistrè veruisse, tamen senior, & doctior factus, ut patet ex lib. Paralipom. eisdem plenos spiritu extitisse fate-

tur.

etur, & quæ vera sunt transfuisse, cum hoc tamen nullum inconueniens fuit nouam editionem eudere vt 70. pariter editioni ex noua versione testimoniū perhiberetur, quàm conformiter etiam ad originale fuerit traducta ostendendo. & vt omnibus, & similibus obiectionibus respondeatur dicit optime Hieron. 2. aduers. Ruffin. *Qui istiusmodi nentias con-
sectatur, & scripturæ hebraicæ, prout tempore Hieronimi purè fluebat, nunc vult recipere veritatem, audiat liberè proclamantem: nemo enim cogitur legere quod non vult, scripserat enim tunc petentibus, & studiosis, non ingratis, & oscitantibus, & subdit, tamen miror quomodo Theodotionem hereticum, & iudaizantem legit, & qualiscumque peccator is Christiani translationem fastidit, & postea, quid nocet Ecclesys nostra translatio? quid nunc non diceret si non solum iudicium Doctorum, qui post Gregorium floruerunt, sed & Synodi decreta Tridentini promulgata videre potuisset? esto enim Damasi tempore non ita esset in tanto precio (vt illa canicie venerabilis dicta Italæ versio) ac proinde ab æmulis prius exagitari relicta sit, suauis prouidentia Dei id permittente, ab ipso tamen postea Hieronymo defensa, paulatim successu temporis recipi meruit, donec Ecclesiæ auctoritate super omnes latinas obtineret (prout iam obtinet) principatum. Quod vt manifestius appareat discutiendum est in sequenti articulo.*

ARTICVLVS SEPTIMVS.

Vtrum editio Hieronymi ceteris Latinis editionibus præferatur.

Pro parte negante.

Videtur, quod non omnibus versionibus sit prælata nostra vulgata versio: nam Concilium sess. 4. clausulam restrictiuam posuit dicendo. *si ex omnibus Latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum quænam pro authentica habenda sit innotescat, statuit ac declarat, vt hæc ipsa vetus, & vulgata editio, &c. pro authentica habeatur.* vnde vetus versio latina, seu antiqua Italica non fuit huic editioni postposita.

Secundo, quia in ista vulgata quædam desiderantur clarius exprimenda, & significantius, ergo si quandoque accideret fieri ab Ecclesia nouam versionem, vbi hæc omnia supplerentur, talis editio principem locum teneret: ergo, &c.

Tertio, quia de facto in multis versionibus latinis, quædam verius expressius, & magis ad mentem scriptoris canonici translata reperiuntur: ergo saltem in ijs locis non est præferenda nostra vulgata.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quia cum plurimæ extarent versiones, & magna perturbatio orta esset in Ecclesia, non alia via lites componebantur, quam vnius Italæ versionis, quæ tunc vt omnium optima ab Augustino quoque iudicata est. Sed cum rursus mendis scaterere inciperet, iubente Damaso partim emendauit, partim ex hebræo de nouo traduxit Hiero-

nymus meliora exemplaria nactus, quam suppeditare queant tempora nostra, aut quæ etiam suo tempore nonnulla aliter legerent vitata: ergo etiam Italæ antiquæ, & presentibus alijs, Latinis merito Hieronymiana præfertur.

CONCLUSIO.

Versio S. Hieronymi omnibus editionibus Latinis præfertur.

Respondeo dicendum, quod in rebus duplex perfectio reperitur essentialis vna, quæ rei essentiam constituit, vt illa sublata essentiam variari necesse sit, accidentaliter altera, qua res ornatur, eademque (quæ potest adesse, & abesse) veluti accidentali forma informatur. Rursus perfectio, ait S. Thomas 1. p. q. 73. ar. 1. duplex est prima, & secunda. vna secundum quod res in sua substantia est perfecta. altera, quæ est forma totius, quæ ex integritate partium confurgit, quæ dici solet perfectio totalitatis. Ita in versionibus dicendum est, quod duplex perfectio reperitur: accidentaliter, & substantialiter: rursus finis, & totalitatis perfectio. Substantialiter, & finis respicit fidelitatem, & veritatem versionis in exprimendo sensum, & sententiam originalis scripturæ: accidentaliter vero, vel totalitatis respicit claritatem, perspicuitatem sententiæ versæ vim, & energiam sermonis, eloquentiam melocutionis, omnium numerorum absolutionem, & secundum vtramque perfectionem fieri potest comparatio cum ceteris latinis, seu quæ ex riuus fuerunt etiam deductæ, ijsque tam præteritis, quàm præsentibus, quàm futuris. Si fiat comparatio in sensu, & perfectione essentiali, & finis, non fuit, nec potest dari alia perfectior nostra vulgata, nec verior, cum veritas, & perfectio rei substantialis in indiuisibili consistat, nec suscipiat magis, vel minus. Si fiat comparatio in perfectionibus accidentalibus, & totalitatis absolute loquendo (& loquendo de illa tota simul) respectu editionis italæ antiquæ, perfectior est ex testimonijs Gregorij, & Isidori, eo quod, inquit, *veracior est in sententijs, & clarior in verbis*, signum euidentius fuit, quod iam pridem illa antiqua, ceteræque versiones latine sepulte sunt cum honore, nostra vulgata superflite. si fiat comparatio cum præsentibus latinis alijs a vulgata hucusque non est repertus interpretis doctior, & sanctior Hieronymo, nec vlla editio purior, sincerior, & (vt diuina poscunt mysteria) simplicitate quadam eloquij, & grauitate venerabilior, quæ vetustate, & diuturna receptione firmata, Concilij auctoritate ceteris merito est expressè prælata. De futuris editionibus diuinare esset, cum Spiritus sanctus, prout vult, quando vult, & quomodo vult interpretationis donum concedit plenius, & perfectius, prout noverit expedire, & fieri posset, vt ad plenius (licet non ad verius) significantius Ecclesiæ inspiraret, vt omnia loca, quæ significantius, & expressius exprimi possunt, transferri curaret, & nouam editionem ederet, & tunc perfectior accidentaliter foret talis editio, quam nostra vulgata, sicut hoc modo antiquam Italam excedit: sed non esse immutandum, quod longo sæcutorum vsu receptum est, Ecclesiæ grauitas, atque maiestas suadet, ne ex mutatione

eius, quod lege sancitum est, & in fidelium pectoribus est irradicatum derogando, inuidiam leuitatis, & inconstantie subeat, etsi paria, & perfectiora se præstare posse confidat, perfectione accidentali, ut dictum est.

Solutio argumentorum.

AD primum. etiam Itala si modo superesset inferior esset vulgata, quæ licet idem pura fluere, procedente tempore mendis non caruit, & postmodum oblitterata iam penitus sepulta est. Vel dicendum, quod in meliorem formam commutata est, substantia sensus manente, mendis sublatis, & ad pristinum fontem restituta Hieronymi labore. Vnde nostra præstantior est ad suum fontem propius accedendo, ut idem Hieronymus testatur præfatione in lib. Salomonis citato superius.

Ad secundum, ea quæ clarius, & expressius verti possent, accidentalem perfectionem arguunt. Et tunc foret illa editio restituta, vel redditis locis clarioribus, accidentaliter, & secundum ea loca perfectior, admissa illa hypothesi, de qua determinatè quid foret, differere, diuinare est.

Ad tertium, & si significantius, & expressius quædam in Itala translata reperiuntur, absolute etiam in hac perfectione accidentali Itala à vulgata (integrum, & totalem versionem considerando, & totum toti comparando) superatur.

ARTICVLVS OCTAVVS.

An editio vulgata à Tridentino Concilio ita sit probata, ut ipsos Græcos, & Hebræos fontes reiecerit, & recursum ad eosdem vetuerit.

Positio Nouatorum.

Astutiam Nouatorum satis supra deteximus, qui ut haberent laxa perflugia, & licenter vagari possent, qualibet dogmata fingendo, ruptis repagulis editionis vulgatae, cui nolunt esse adstricti, fontium inspectionem obijciunt, ad textum originale pronocant, in eis solum esse veram scripturam agnoscetes, ipsosque præferendos originales codices vulgate, ac per illos emendanda quæcumque diuersa ab eis translata reperiuntur. sic communiter Calvinus, Kemnit. &c. superius allegati, sed supra iam refutati sunt.

Sed cum verum vero non contradicat, & ipsa vulgata de puro olim fonte expressa, & ad purum fontem comparata authentica sit, & puri olim fontis veritatem attestetur, alia diuerticula sunt fabricata, nempe criminibus, & calumnijs causam agendo, vnde hæc mendacia aduersus Tridentinos Patres eructarunt, *Patres Tridentini decernunt minime esse audiendos, etiam si ex fonte ipso purum liquorem proferant, & ex certa veritate falsum coarguant*, sic dicit Calu. in antidot. sess. 4. & Kenit. in examine, non esse hoc tolerandum in Ecclesia conclamat. Eundem sequitur Vvitaker. controu. 1. cap. 9. arg. 4. resp. 2. & Franciscus Iunius, & Hunnius, eisdem subscribunt, & easdem calumnias refricauit, nuper quidam mi-

nister Calvinianus Felix nominè apud Bouerium in lib. 3. demonstratione quinta de vnitae scripturæ Romanæ Religionis, & quod omnium est impudentissimum, ipse Vvitak. quod liceat recurrere ad fontes Hebræos, falso Melchioris Cani, & Bellarmini Cardinalis sententijs, & aliorum suam malam causam tueri iactabundus insultat.

Oppositiones aduersariorum.

ARguitur primo, sola vulgata in publicis lectionibus, &c. ut authentica suscipienda, ita mandatur, ut nullo prætextu reijci possit, ab aliquo: ergo ex vi dictionis exclusiua 70. Interpretum versio, ipsaque met græca editio, & hebræa non eandem auctoritatem sibi vendicant, Inec iisdem ab Ecclesia silentio prætermisiss, eadem autoritas est attributa. Vnde Hunnius dicit, *Tridentinos quidem Patres non facere quidem explicitè mentionem fontium: sed dum versionem latinam faciunt authenticam, & omni ex parte sacrosanctam haberi iubent, sponte iam sequitur id, quod Calvinus ei tribuit, hæc ille.*

Secundo, quæ inter se non coherent, imo maxime pugnat vera simul esse non possunt, cum verum vero non contradicat. sed omnes editiones dictæ hebraicæ, & 70. pugnant cum vulgata: ergo iam sola vulgata approbata, cæteræ explosæ, damnatæque videntur, &c. probatur minor ex multis locis ante dictis in articulis præcedentibus.

Tertio, quia in ipsa 70. interpretum versione multa detracta, multa addita sunt, multa in hebræo desunt, quæ in græcis, & latinis codicibus, & vulgata præsertim reperiuntur: ergo hæc sola probata, cæteræ inapprobata videntur.

Quarto, codices hebræos, vel græcos, hodie quoque corruptione non carere supra ostensum est, ergo dum propter corruptionem multarum editionum latinarum vna sola latina vulgata præponitur, pariter à simili propter corruptelas cæteris omnibus editionibus etiam originalibus prælata est: imo easdem interdictas constat, dum à corruptis editionibus abstinendum ratio ipsa suadeat.

Quinto, si non essent explosæ Græca 70. & hebraica editio, non interdictum esset, quin latina editio ex 70. & quæ ex hebraica posset transferri accipi possent. Quare sequeretur, quod alijs editionibus præter vulgatam vii liceret, cum tamen omnes editiones huiusmodi latinas indifferenter Concilium explosent.

Sexto, si non essent reiectæ possemus ad fontes recurrere, & ad illos pronocare, ubi aliqua discrepantia oritur, & isto pretextu vulgatam possemus reijcere.

Septimo, quia hanc sententiam tueri videntur non ignobiles authores. Cano 2. de loc. cap. 13. & 15. Val. 8. Anal. cap. 5. Villalpand. in Ezech. extrema visione, & 1. Isagog. cap. 3. Suarez 3. part. quæstion. 7. disput. 2. Bouerius loco citato artic. 3. His, & alijs technis aduersariorum nequitia fulcisci posset.

607

*Confutatio eorundem ex orthodoxorum
firmamentis.*

Sed cōtra est primo, quia nō est credibile eā editionem, quæ à Spiritu sancto diuinitus dictata est, à Prophetis descripta, ab Esdra restituta, à Christo Domino, & Apostolis citata, & interpretata, cuius auctoritati fides roborata est, Iudæi conuicti, à qua omnes editiones veluti è fonte fluxerunt, ad quam olim in sua puritate fluentem, vel suæ puritati restitutam, Patres prouocarunt in mendis corrigendis, in dubijs lectionibus terminandis, hanc gratitudinem reportasse, vt penitus nunc explosa, ac damnata sit, & nullo modo authentica. similiter, nec dicēdū, quod editio 70. Spiritus sancti institū descripta, à veteri Synagoga probata, à Christo, & Apostolis in testimonium assumpta, Ecclesiæ iudicio, & vsu commendata, à Patribus probata, & mirificis laudibus celebrata, à qua etiam aliæ latinæ tāquam à parente procreatæ sunt ex suo partu, extincta sit. Similiter græca noui testamenti ab Apostolis, & Euangelistis diuinitus descripta, à Patribus, & Concilijs in testimonium assumpta ad dogmata firmanda, hereses euincendas, à qua latina traducta est, reijci nullo pacto potuit, patrocinio Ecclesiæ diu roborata.

Secundo, ex triplici lingua hebraica, græca, & latina tres habemus editiones, ex quibus omnes nationes, quæ sub cœlo sunt in fide instructæ, & in fide roboratæ sunt; non ergo vna sola retenta latina, hebraica, & græca explosa sunt, cum ēt in titulo crucis Christi conseruatæ fuerint, ipsque præsignabantur eiusdem mytheria ijs linguis enarranda, & prædicanda, vt supra dictum est.

Tertio, si explosæ sunt, ac reiectæ editiones græca, & hebraica, inane esset linguarum studium, frustra Academia ad hunc effectum instituta, & perperam in clement. de magistris, professores linguarum destinati, qui easdem edocerent, nec interpretatio inter dona Spiritus sancti 1. Cor. 11. debet connumerari, nec admirabilis Hieronymus appareret, nec spectabiles, qui iisdem linguis incumbunt.

Quarto, multæ controuersie in quibusdam locis olim ex inspectione fontium sunt sopitæ, & emendatio bibliorū nouissima ab Ecclesia, etiam per fontium inspectionem facta est, & per multa quoque, vt dicetur, eiusmodi, quæ vitio librorum irrepserunt emendata ex iisdem fontibus supersunt; ergo damnari potuit id, ex quo emendatio processit?

Quinto, illud Gen. 28. *mortua est sua uxor Iudæ*, ex hebræo emendatum est. *mortua est filia sua uxor Iudæ*, & illud ps. 26. *sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum*, correctum ad originale, *fontem viuum*, & illud, vt *videam voluntatem Domini*, correctum, *voluptatem Domini*, &c. Act. 16. *Timotheus legebatur filiū mulieris viduæ*, nunc correctum, *mulieris Iudæ*, conformiter ad græcum, & illud 1. Petri 1. *non enim indoctas fabulas secuti*, correctum secundum græcū, *doctas*, alia exempla videnda in Luca Burgensi, & Salmerone proleg. 13. ergo hebræa lectio non est explosa.

Sexto, post emendata Biblia adhuc sunt multæ utilitates, quæ ex inspectione fontium emanant, non quidem ad eadem emendanda, sed ad illa tuenda,

& expressius quædam significanda, & interpretanda; non ergo debent reijci, cum tot intelligendi opportunitates subministrant. antecedens probatur ostendendo utilitates huiusmodi.

Prima utilitas, ad tollendas ambiguitates verborum, & nominum, vt an nomen sit substantiuum, vel adiectiuum, vt illud Prouerb. 11. *Circulus autem in naribus suis, mulier pulchra*, & facta, vbi *suis*, est nomen substantiuum ad casum nominis adiectiuum, suus, sua, suum, discernendum, vt illud Matt. 3. *potēs est Deus suscitare filios Abraham*, vbi Abraham est casus datiuus. Ad genus nominis internoscendum, vt illud 1. Cor. 4. *auferite malum ex vobis ipsis*, quod neutrum potest esse, & masculinum, & in Græco masculinum est, ex nominis ipsius latini æquiuocatione, vt illud ps. 138. *non est occultatum os meum*, quod os ossis, & non os oris significat, & illud 1. Cor. 10. *Omne, quod in macello venit, manducate*, vbi *ly* venit, idē est, quod venundatur, & illud Luc. 11. *quod superest, date eleemosynam*, ambiguum est latinis: duo enim significat, superfluum, & reliquum, seu illud vobis reicit; & græcus codex habet, *quæ vobis suppetunt*, *τὰ ἐνυττα*. similiter circa verba est æquiuocatio in tempore. sic in latino illud Ioan. 7. *Tempus meum nondum aduenit*, non potest discerni cuius mentio sit temporis, at ex græco dicendum esse præsentis, Marci 7. *ephphetha, quod est, adaperire*. non est modi infinitiui, sed impetratiui passiuī, & ex originali hoc dignoscitur.

Secunda utilitas, ad explicandas dictiones, quæ in sua lingua natia vim habent, nec in latina exprimi potuerunt. tale est illud ps. 38. *ecce mensurabiles posuisti dies meos*, hebraica vox *מדה* significat non quancumque mensuram, sed quatuor digitorum, hoc est breuissimam mensuram. & illud psalm. 33. *immetet Angelus Domini*, diminutum est in significatione latina, exprimit verò græca littera, addens castra sua, & ex hebræo legi potest, *castrametabitur Angelus Domini*. Illud, *bene patientes erunt, vt annuncient*, exprimitur ex græco secundum expositionem Hesihi, *bene affecti*, corpore valentes, seu *robusti viribus*, qui incommoda æquo animo perferunt, apti sunt ad euangelizandum.

Tertia utilitas, ad agnoscenda multa nomina tum hebraica, tum græca relicta propter sanctiorem antiquitatis rationem, nec nisi paraphrastice verti poterant, vt docet Augustin. lib. 3. de doctrina Christiana, talia sunt, *Abba, Osama, Alleluia*, & similia, & in græca lingua, *Encenia, Naomenia, Parasceue, Schisma, Moechia, Melotum*, &c. sicut ē contrariio Græcis valde prodest latina nostra. Euangelium siquidem græcum multas voces Romanas habet, vt legio, *semicynthia*, titulus, *flagellum, speculator*, &c. Imò ob significationem expressiorem quædam relicta sunt: plus enim exprimitur voce, *presbyteri*, quàm *senioris*; & *Angeli*, quàm *Nunci*; & *Euangelij*, quàm *boni nunci*.

Quarta utilitas, ad plures sensus ex eadem sententia originali eruendos, plerumque enim vox hebraica, vel græca ambigua esse solet, tale est illud Io. 19. *videbunt in quem transfixerunt*: potest enim etiam verti, *in quem insuauerunt*, vt 70. vertunt, & sic duplex habetur sensus illusionis, & transfixionis, & illud Esa. 5. *expectaui, vt faceret vnas, & fecit lambras*, ex eadem voce 70. verterunt *spinas*, & *vtumq;*

significari potest eo verbo. Rom. 3. propter remissionem precedentium delictorum, vox illa, remissionem, quidam ex græco vertunt, tabem, dissolutionem, vel mortificationem, utrumque enim significare potest ea vox. Psal. 39. dicitur, *aures autem perfecisti mihi*, verbum autem hebraicum אָזְנוֹי aznoim significat corpus, & sic 70. transfulerunt, corpus, significat stateram Iob 6. & ad crucem adaptari potest. unde cecinit Ecclesia, *statera facta corporis*. Rursus Isaia cap. 16. dicitur. *emite agnum Domino dominatorem terre*, vocem hebraicam אֶרְבֵּי car quidam interpretantur agnum, arietem principem, unde quot significata proferri possunt tot sensus subministrantur, in scripturis enim Christus Dominus modo agnus; modo Aries, modo princeps vocatur. ps. 67. *qui habitare facit unius moris in domo*, illa particula Iechidim יְחִידִים quidam transferunt etiam solitarios, sic S. Hieronymus, alij monachos, & mirifice fit allusio ad claustrales, qui vniiformiter viuunt in eadem domo sub ipsidem canonicis observationibus.

Quinta utilitas, quod alienæ linguae vocabula, quædam festiuum quandoque vocis usum, luscumque præbent, quem seruare nequeunt in exotericam linguam translata, talia sunt omnia ferme nomina hebraica: nomen enim Adam ab Adama, hoc est de terra assumptum est, &c. unde cum particula illa *sed nucem*, & vigilas significaret, aptius verum interpretes, *virgam vigilansem ego video*, quam baculum nucem: nam occasione illius nominis alludens Dominus respondit, *Bene vidisti, quia ego vigilabo*. Similis allusio habetur Dani. 13. in nomine schinos, de qua re supra eandem allusionem reperies. Ecc. 43. à luna signum diei festi, &c. *mensis secundum nomen eius*: luna enim græce dicitur *μήνη* & mensis *μήνη*.

Sexta ad detegendas hæreticorum fraudes: nam v.g. dum illud psal. 118. *inclinaui cor meum ad facientes iustificationes tuas in æternum propter retributionem*, ex illa voce תַּפְּי ipsi vertunt, *in finem*, ut merita obsecrent, quibus præmia debentur: satis ex fonte refutatur, qui admittit etiam nostram significationem, ex Pagnino. Similiter illud Eccle. 9. *perueritentes ex hebræo, nescit homo virum amore an odio dignus sit*, dum vertunt, *nemo novit, vel amorem, vel odium rei, quam habet coram se*, quæ lectio discordantissima est ab hebræo, satis ab hebræo codice confutatur. unde ex Hebræo optime Hieronymus vertit. *Et qui de charitatem non est cognoscens homo, omnia in facie eorum, quem locum etiam secundum vulgaram explicat idem Hieronymus. Act. 13. ubi legimus, ministrantibus autem illis Domino, recurrendo ad fontem, sacrificium probamus ex græco legendo, ut vertit Erasmus, sacrificantibus, autem illis Domino, λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ.*

Septima, ad significantius, & clarius exprimenda quædam loca minus clarè reddita, vel non ita concinnè versa, ut illud ps. 77. *Et edificauit sicut unicoruium sanctificium suum*, quod clarius reddi poterat, *sanctuarium*: & illud ps. 138. *si sumpsero pennas meas diluculo*, quod clarius verti poterat, *si sumpsi alas euolauero ab occidente in orientem*: & illud psalm. 34. *quasi proximum, & quasi fratrem nostrum, sic complacbam*, significantius, ut fecit Hieronymus verti poterat, *quasi ad proximum, & quasi ad fratrem nostrum*, vel ex græco, *quasi proximo quasi fratri nostro sic complacebam*: & illud Io. 1. *qui post me venturus est, ante*

me factus est. significantius verti potest, *mihi præpositus est*, ex Augu. in Ioan. homil. 3.

Nona, quia vnaquæque lingua suas habet phrasas, & idiotismos, prouerbialia, & præcipue hebræa. Quantum attinet ad phrasas, & idiotismos, plerumque enim hebræi, ut aliqua dicamus, ipsam verbum retinent (ex Io. Alban. in centuria selectorum locorum cap. 20.) & illud subaudire oportet, ut illud psal. 118. *bonus tu, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas*, ubi subaudiendum verbum substantiuum es, secundæ personæ. Lingua Syriaca, quæ de hebræa manauit, *Hoc corpus meum, hic sanguis meus*, exprimuntur verba consecrationis, & subauditur est, eo idioma te. unde etiam S. Paulus græce loquens sine substantiuo, quod subaudiri oportet locutus est. Plerumque hebraismus est, cum ponitur præsens, scilicet pro futuro, ut Es. 11. *repleta est terra scientia Domini, pro replebitur*, ps. 57. *sicut viuentes, sic in ira absorbet eos*, pro *absorbebit eos*. Lucæ 22. *hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, pro dabitur*. Io. 15. *si non laueris te, non habes partem mecum*: græce pro *habebis*. Io. 8. *quod ego vado, vos non potestis venire, pro vadam*. 1. Ioan. 2. *Antichristus venit, pro veniet*. Similiter præteritum pro præsentem, cuius rei exempla ponit S. Ambrosius lib. 1. de Abraham. Patriarch. cap. 8. &c. sic in Genes. 22. dicitur, *Tolle filium tuum, quem dilexisti Isaac, secundum versionem 70. pro diligis*. Ioan. 1. *medius vestrum stetit prostat, & sic legit Cyprianus*. 2. contra Iudeos: Et contra præsens pro præterito usurpari solet, Matt. 17. *magister vester non soluit didrachma, pro non pensauit*: vel pependit. futurum passim pro præterito perfectum, & huiusmodi. Quantum ad nomina, & reliquas orationis partes, multa legenda sunt apud Doctores, ut Salmerton. proleg. 15. Ioan. Alban. in annotationibus selectis, &c. Alij similiter idiotismi, & huiusmodi in dictionibus reperiuntur, quæ necessaria sunt ad intelligentiam pleniorum sacrarum literarum v.g. *loqui ad cor*, quod ex Hieronymo significat *consolari, & osculari manum est supremum cultum alicui exhibere, ambulare cum Deo*, est facere Dei voluntatem, *pedes contigere*, 1. Reg. 14. *purgare ventrem*. Prouerbia similiter reperiuntur, tale est illud, *omni habenti dabitur*, dare est noua beneficia rectè vtenti dare, *neminem per viam salutare*. est nimia celeritate per viam festinare, &c. *Non relinquere usque ad mingentem in parietem*, est idem, ac nulli parcere, de quibus aliàs diffusius.

In ipsa quoque græca lingua sunt græcismi obseruandi, qui non parum faciunt ad intelligentiam scripturæ. Græci enim cum careant ablatiuo, illum casum substituunt cum datiuo. unde in Græco Mat. 5. *beati pauperes spiritu*: quod scribitur τῷ πνεύματι. Si verteteretur, ut iacet in græco *spiritui*, sensus esset falsus: significaretur enim, qui paupertatem spiritus haberent, vel qui parum spiritus haberent esse beatos: at interpres cum pro ablatiuo accipiat datiuum illum, optime vertit, *spiritu*, exprimendo causam impulsivam voluntariæ paupertatis, quæ ex spiritu originatur. Casus similiter pro casu ponitur in græco, pro nominatiuo accusatiuum, ut illud, lapidem, quem reprobauerunt edificantes, in græco enim habetur λίθον. genitiuus pro ablatiuo, ut psalm. 77. *deduxit eos in nubem diei*, pro *die*, vel per diem. infinitiuum usurpant pro supino, vel gerundio 1. Cor. 1. *non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare*.
partii.

participia mediæ coniugationis sunt in græco significationis actiua, & passiue reddita sunt, vt Mat. 11. *pauperes euangelizantur*, pro *euangelizant*, græcè enim est *ευαγγελίζονται*. Præteritum vsurpant pro præsentis, remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, cum græcè legatur *ἡ ἡμετέρας*, id est, *dilexit multum*. infinita pene alia obseruanda sunt, quæ maximam lucem ad perfectam intelligentiam scripturarum manuducere possunt, quæ cum diligentissime à doctissimis viris sint tractata, non opus est acta agere, legantur Arias Montanus in idiotismis ad linguam sanctam, Driedo, Sanctes Pagninus, Salmeron in Prolegomenis.

Decimo, ad eruenda multa mysteria, quæ ex collatione cum originalibus, vel alijs translationibus reperiuntur: nam S. Augustinus illud Reg. 1. c. 21. vbi dicitur de David, *Et immutauit os suum coram Achis*, & *collebat inter manus eorum*, collatum, cum 70. interpretibus, vbi dicitur, *Et mutauit os suum coram Achis*, & *collabebatur in manibus suis*, mysterium agnoscit in explanat. psalm. 33. vt tunc factum id fuerit mysticè, quando Christus Dominus ferebatur manibus suis, quando commendans corpus suum dicebat, hoc est corpus meum, illud enim manibus ferebatur. idem mysterium agnoscit Arnaldus Abbas tract. de 7. verbis Domini. Illud quoque Abacuch 3. *Domine opus tuum in medio annorum visifica illud in medio annorum notum facies*, explicationem, & dilucidationem habet ex text. 70. vbi legitur, *in medio duorum animalium cognosceris, cum appropinquauerint anni cognosceris, cum aduenerit tempus demonstraberis*, quæ verba mysterium incarnationis explicant. Similiter illud psal. 71. *erit firmamentum in terra in summis montium*, ex Chaldaica paraphrasi explicationem habet intelligentiam, vbi dicitur, *erit placenta tritici in capitibus sacerdotum*, quod ad sacrificium Ecclesiæ, quando super capita nostrorum sacerdotum eleuatur, perspicue refertur.

Vndecimo, ad historicum scripturæ sensum, clarius intelligendum. Genes. 14. v. 13. habetur, *Et ecce vnus, qui euaserat, nuntiauit Abraham Hebræo*, 70. sic translulerunt. *Veniens autem quidam saluatorum nuntiauit Abraham transitori*, quo verbo indicatur cur Abraham dictus sit Hebræus, nimirum quia transiuit Euphratem. Ad Hebr. 7. vbi est sermo de Melchisedech, quod sit, *sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vite habens*, ex explicatione Syriacæ translationis clarius habetur, vbi dicitur, *cuius nec pater, nec mater scribuntur in generationibus, neque initium dierum, neque finis vite ipsius*, ex qua explicatione destruitur heresis Melchisedechianorum, & error authoris libri qq. veteris, & noui testamenti, qui falsò sub Augustini nomine circumfertur, dicentium, Melchisedech fuisse Spiritum sanctum, qui sub forma humana apparebat. Vnde apraret, quàm rectè S. Augustinus ad hoc propositum dixit 2. de doctrina Christiana cap. 12. quod collatio interpretationum plurimum prodest, *quæ quidem res plus adicit intelligentiam, quam impedit, si modo legentes, non sint negligentes*.

Duodecimo, ad Iudæorum, & hereticorum pertinaciam retundendam: cum enim passim verum, & legitimum scripturarum sensum obscurare conentur, varias, multiplicesque lectiones, & amphilogi-

cas lectiones verborum obijciunt, suorumque punctorum distinctiones, & subdistinctiones pro legendi, & punctuandi norma venditant; vnde fit, vt nisi periti hebraica lingua catholici viri illis occurrant, & grammatices hebraicæ peritia illos euincant, elatis, & inflatis collis intumescant. vnde ex hebraica lingua tanquam ab arce David sumimus armaturam ad eosdem deiiciendos.

Decimotertio, ad Catholicorum consolationem, qui Hebraicas, vel Græcas litteras degustarunt videtes nostram editionem quanta cum grauitate, & veritate translata sit, & quod in essentialibus à prototypis in nullo discordat, ijs exceptis, quæ corrupta sunt in originali, vt demonstratum est. vnde si trilingues nostrorum temporum hæretici non præceptis iudicium tulissent, sed rem maturè tractassent, & simul cum cognitione linguæ mysteriorum notitiâ, & sensum Ecclesiæ habuissent, & sobriè, humilique iudicio rem hanc tractassent, non tot delessent ex vulgata, nec virgula censoria expunxissent, nec propter pauca, quæ minus perspicue reddita sunt, aut quæ non ita festiuè in nostram linguam transferri villo modo potuerunt, interpretem infamassent.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Nulla modo fontes ab Ecclesia exclusi sunt originalium scripturarum in sua puritate considerati, præposita tamen est vulgata (quæ in omnibus, & per omnia illis concordat) cæno-
sis fontibus.

Respondeo dicendum de fontibus Græcis, & Hebraicis dupliciter nos posse loqui: vno modo, vt in sua puritate olim editis, vel ad natiuam puritatem restitutis; alio modo de iisdem turbide fluctibus in aliquo, vel aliquibus locis. Si considerentur fontes primo modo, cū eadem veritatis aqua fluat purè pariter in riuo editionis vulgatæ, per omnia est exequatio in veritate inter riuum, & fontem: excepto quod in dignitate originis fons riuum præcedit. vnde hoc modo nunquam exclusi sunt fontes ab Ecclesia cum authenticam vulgatam declarauit, nec vnquam riuum probans, fontem exclusit, quem Patres sæpe laudant, & ad quem inemendatis olim editiones prouocabant. Si considerentur secundo modo, cum purus riuus turbido fonti præferatur, præfertur pariter in ijs omnibus locis, qui mædis aspersi sunt. Vnde si aliquando contingeret, vt alia sit lectio vulgatæ, alia Græcorum, & Hebræorum codicum, si tantummodo diuersæ sint, nec sibi contradicant, & conciliari possunt, vtraque lectio recipienda est. Semper tamen interpretatio ab Ecclesia iam approbata in vulgata præferenda est, quæ hebraicæ veritati, & græcæ, per omnia correspondet, in sua tamen puritate descriptis, vt dictum est supra; ac subinde iuxta hanc vulgatam interpretationem posita catholico sensu explicanda. Si verò ad inuicem sibi aduersentur, sicut affirmatio, & negatio reconciliari nequeunt, præferenda est latina vulgata Græcæ, & Hebrææ, sicut præfertur riuus purus cæno-

purum ex fontibus afferatur, & à latina vulgata differant. Quod si dissentiant, hoc ipsum purum est, & quamvis ex nouis versionibus hæretici puritatem haurire affectent, ad vulgatam non explicandam, sed destruendam, dum aurum, & argentum, hoc est puritatem diuini eloquii repromittunt, simias, & pauones deferunt picturatos, & elaboratos ad ostentationem, versiones inquam nostræ vulgatæ æmulas, & ut ipsi in cæteris sunt simiæ Catholicorum, sicut & diabolus eorum pater, qui res sacramentorum in nostris mysterijs emulatur, ut dixit Tertullianus lib. de de præscriptionibus aduersus omnium heresum monstra concinnato.

Solutiones Argumentorum.

AD primum, ut patet ex verbis Concilij solis Latinis editionibus expresse prætulit Concilium Tridentinum nostram editionem: ait enim sancta Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesie Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum, quæ nam pro authentica habenda sit innotescat, statuit, & decreuit, ut hæc ipsa vetus, &c. quare ex comparatione manifestè apparet se solum de latinis locurum esse, non de fontibus: cum enim ex multitudine latinarum versionum, dilaceraretur Ecclesia, ad consulendum vnitari, & paci Ecclesiasticæ vnā solam latinam authenticam declarauit. Quia verò publici perturbatores pacis obijcere potuissent hunc, vel illum locum non fuisse, è suo fonte rectè translatus, alias particulas adiecit ad hanc temerariam manum cohibendam, videlicet, ut nullus quouis prætextu auderet eandem vulgatam editionem reiicere. vnde sicut fontibus emendatis, & puris implicite eandem latinam æquiparat, dum illam in genere versionis per omnia approbet, quæ purior fuit, & verum verò consonare necesse sit, sic noluit vulgatam, quæ purior fuit ex fontibus iisdem emendari; cum emendatione non indigeant, purosque riuos è turbidis fontibus emendari absurdum sit. Quare implicite turbidis fontibus prætulisse manifestum est. ex hac enim suppositione Concilium noluit quocumque prætextu rescindi, liberum etiam campum ingenij reliquit ad quosuis turbidos fontes recurrendi, & scripturarum profunditatem, & arcana rimandi, indeque lapillos preciosos, & aurum ad vulgatæ ornamentum adspoliandi.

Ad secundum contrarietas, quæ obicitur Hebraicæ, & Græcæ cum vulgata, secundum vocem esse non secundum rem à plerisque existimatur in quibusdā locis, sed quicquid sit de hac re, de qua supra tractatum est, ea contrarietas, quæ reperitur inter vulgatam, & fontes ex negligentia, & osecantia processit, quæ non authoribus, sed librarijs, vel alijs tribuitur, & quamvis Sixtus V. editionem 70. restituerit suo candori, nihilominus non præfertur editioni vulgatæ, cum illa sit approbata, & regula fidei sub nullo prætextu reiicienda; ista verò in sua puritate restituta, conseruanda illibata præcipitur in impressionibus absque calculo qualificationis; vnde vulgata, & codices hebræos, & græcos excedit. Græca verò 70. iam emendata tantam obtinet auctoritatem, ut reliqua

græca exemplaria, & editiones illi non nisi proportionaliter æquari possint.

* Ad tertium, multa, temporis progressu, vitiosa sunt in editione 70. multa quoque in Hebræis codicibus, & quantum ad has partes, quæ vulgatæ contradicunt per vulgatam emendanda, & sic similiter respondetur ad sequens argumentum.

Ad quartum, latina, quæ transferretur ex 70. & ex hebraica similiter eam non haberet auctoritatē, qualem habet vulgata editio, quare illi non posset æquiparari. valeret tamen si admitteretur ad elucidandam vulgatam, sicut & aliæ catholicorum versiones, quæ in tantum ab aliquibus explosæ sunt, quatenus vulgatæ contradicunt, vel interpretem carpunt vulgatam.

Ad quintum inanis est ista prouocatio, cum fontes sint turbati, recurrere ad eosdem pro veritate assequenda, etsi olim in discrepantia latinorum codicum, cum pure fluere fontes, per illorum aspectum dirimerentur controuersie. Ad quos autem fines liceat fontes respicere iam supra dictum est.

Ad sextum, ij authores explicandi sunt, ut loquantur de impuris, & lutulentis fontibus, nam quantum ad fontes emendatos est æquiparantia, & æquatio. authentica enim versio est, quæ cum originali, & pura in suo fonte conuenit, eandemque subinde significationis conuenientiam habet cum illa.

ARTICVLVS OCTAVVS.

Utrum ante Concilij Tridentini decreta mendosa fuerint Biblia in nostra editione vitio librariorum.

Positio Nouatorum.

Mortonus Anglus ad cap. 1. contra Bellarmin. miratur, quod Concilium Tridentinum definiat vulgatam esse authenticam, & tamē iusserunt, ut corrigeretur quàm emendatissime. Idem occinit, & inclamat Ioannes quidem Rainoldus Anglus lib. de 6. thesibus de script. & Ecclesia, cum eorundem Apolog. aduersus Bellarm. isteron proteron existimantes esse authenticam, & mendis scatere, & cauere, ut emendatissime imprimatur, De emendatione verò per Ecclesiam facta fabulas nectens Thomas Iames Anglus in libro, quem edidit, cuius titulus est. Bellum Papale, seu concordia discors Sixti Quinti, & Clementis Octauī, circa Hieronymianam editionem, totam operam præstat in annotanda varietate, & discrepantia editionis per Clementem procuratæ, & vulgatæ ab editione Sixti Quinti, & Louanienſium: & Sixti Quinti editionem vocat, Ignorantiam: Clementis scientiam, illam tenebras, istam lucem, illam antiquitatem errorum, hanc nouitatem veritatis, sic ore rabido periodum concludens, oridendam discrepantiam, & crassam stultitiam Pontificum Romanorum, hæc virulentus aspis.

Oppositiones eorundem.

Videtur, quod non, quia scriptura non continetur alibi, nisi in codicibus scriptis, ergo si pura, & illibata, & integra non continetur in illis, nulli continetur, & per omnia periit eius integritas.

Confirmatur, quia non minus necessaria est scriptio fidelis alicuius originalis, quam eiusdem interpretatio, ergo sicut interpret malè vertendo abstulisset nobis veritatem scripturæ, ita si scriptor malè transcribendo originale vitiaasset.

Secundo, tam de fide est scripturam non posse deficere, quam eius lectionem veram, sed ex irreptione mendorum in omnibus humanis scripturis deperditur lectio vera, ergo etiam deperdita esset vera lectio si menda irrepissent.

Tertio, quia si mendis scatens ex proposito esset vulgata, cum non potuerint passim omnes discernere veram lectionem à vitiosa, maxima pars insipientium decepta fuisset habendo pro fide mendosum locum, & maxima pars sapientum cum non sit maior ratio de vno loco vitioso, & mendoso, & de altero emendato; pro sua libidine hæc diceret mendosa, quæ correctione non indigent, illa diceret pura, quæ limæ necessitatem haberent.

Quarto arguitur, si mendis scatens, & emendatissime imprimenda mandatum est à Concilio, & hoc ipsum de facto præstitum est, monstro simile est, ait Mortonius, ut versio prænunciatur, & decernatur authentica priusquam sit, & extet quam emendatissima: at Concilium Tridentinum editionem vulgatam declaravit authenticam, & postea demandavit, ut in posterum, quam emendatissime, & correctissime imprimatur, & à mendis vindicetur, quod est *ἡ ἀποστολική*; est argumentum Mortoni, qui subdit hoc esse baptizare infantem in vtero matris.

Quinto, à Tridentino iussa est, ut posthac quam emendatissime imprimatur vulgata, ergo Synodus Tridentina approbavit tanquam authentica librorum errata, quæ in vulgata editione insunt. Rainoldus.

Sexto, ex eodem, si emendationem Papæ reliquit, ergo eidem reservavit, quæ tandem impressio vulgatæ editionis authentica esset.

Septimo, ait Vviterkerus, si menda sunt reperta, quam lectionem authenticam voluerunt esse Louanienfes, illamne veterem textum, an eam, quæ est in margine? si veterem cur illam notarunt, & in suis marginalibus mutarunt: si nouam, cur illam non in textu receperunt, sed foris ante limen stare cogunt? ut interim taceam, ait Vviterkerus, esse illam multis sæculis pro authentica habitam?

Octauo, si menda sunt, iam cernitur bellum Papale inter Clementem, & Sixti bibliam, & Louanienfium, &c. cum alia, & alia prodierit emendatio omnino diuersa.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia in præfatione nuper Bibliorum correctorum, sic dicitur. *Accipe igitur Christiane lector veterem, ac vulgatam sacre scripturæ edi-*

tionem quanta fieri potuit diligentia castigatam, &c. conformiter ad decretum Concilij Tridentini à quo pariter quam emendatissime imprimendam quoque mandatur.

Secundo, ex ostensione locorum præcipuorum, qui emendati sunt, qui diligenter annotati sunt à Francisco Luca, ad illum lectorem remitto.

Tertio, ex effectu: nam in aliquibus exemplaribus manifesti errores continentur, & inter aliqua exemplaria tanta est contrarietas, ut impossibile sit ambas lectiones veras esse.

Quarto ad hominem; nam idem Thomas Iames de Clementis correctione ait præfatione ad lectorem, *illud sine dubio, ait, apud omnes non vulgarem mereri laudem, qui tot loca in vulgata editione, post tot Põtificalium, & annorum intervalla vindicauerit in libertatem reuocauerit, ad fontes correxerit, ad fidem codicum tam Græcorum, quam Hebræorum.*

C O N C L U S I O.

Ex incorruptis codicibus in Ecclesia reſeruatīs, mendosi codices sunt emendati, & sacra Biblia suo candori restituta.

Respondeo dicendum, quod sicut de primigenia lingua factæ sunt diuersæ translationes, quæ diuersas orbis partes occuparunt, ita ex illis alij Codices sunt exemplati, ut in manus omnium peruenirent: sicut autem ad diuinam providentiam pertinebat curare, ut fideliter translationes fierent, ut incorruptè verbum Dei in omnium gentium notitiam perueniret; ad eandem disponentem omnia etiam suauiter, pertinuit, ut talis exemplatio more humano fieret per librorum transcriptionem, est autem talis librorum conditio, ut dicit S. Hieronymus ep. 28. ad Lucinium Bethicam, *quod interdum scribunt non quod inueniunt, & dum alienos errores emendare nituntur, ostendunt suos.* unde multa errata, & menda temere, & oscitanter à primigenio, & authorographo exemplari recedendo deprehensa sunt, & à diuina providentia permixta, ut sicut inde in verbi dispensatione fidei fortiter attingens agnosceretur, hinc etiam, disponens suauiter, appareret circa obortos defectus humanos in transcriptione, ut liberum arbitrium, vel infirmitas cognosceretur humana: nec nouum id fuit, cum eadem defectus maiores permiserit in scripturatum ipsarum adulteratione, & deprauatione, ut dicit 2. Petri 3. Sed sicut defectus morales per principia regulantia, à quibus deuiarunt corrigi possunt, eadem providentia sic ordinante, multo magis defectus isti, qui vel malitia, vel ignorantia emerferunt, emendari potuerunt. Quare ut in corde Ecclesiæ, discrepantibus olim translationibus à primigenio fonte, remansit verbum Dei incorruptum, & ex incorruptis translationibus restitutum fuit: & non solum ex inspectione fontium, Patrum lectione, mutua collatione, antecedentium, & consequentium inspectione vera lectio, ubi deficiens erat, suo candori restituta: ita variantibus editionibus latinis ex corruptelis librorum, & huiusmodi, remansit semper aliquis codex biblicus incorruptus, per quem alij corrupti emendarentur, &

iuxta

iuxta illum corrigerentur, sicut factum est tandem Ecclesiæ auctoritate. Certum est autem, quod non est emendatio, si quod emendandum esset, non præcessit; cum ergo emendatio facta sit Latinorum codicum ex incorruptis, adhibita infinita diligentia, inspectionis etiam fontium, & verissimorum codicum latinorum; dicere necesse est vitiosa multa, quæ postea diligenti Ecclesiæ indagine sunt emendata, nec menda unquam probata, quæ, probando veram lectionem, sunt merito improbata.

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur probari eo argumento, necessario puram, & illibatam editionem, vulgatam in aliquo codice incorrupto permansisse, & primum codicem interpretis, & aliquot ex illo limpidè exaratos, limpidos permansisse, & si alios contigerit vitari, & per hæc patet ad confirmationem.

Ad secundum, ex irreptione mendorum in scripturis humanis deperditur lectio, quando cum authorographo non concordant, quæ tamen per illud emendari possunt, ita & in nostro proposito factum est.

Ad tertium, poterat versio discerni vera à mendosis, ex Patrum lectione, & animaduersione, & exemplarium ad inuicem collatione, ut vetustiores nouissimis, plures paucioribus anteferrentur. In difficilioribus verò locis cohibebat se humana præsumptio confugiens ad Ecclesiæ auctoritatem, ad quam vltima, & authentica emaculatio, & recognitio pertinet, & si contigerit aliquos in hoc, vel illo loco obseruando decipi potuisse, & de facto decepti sunt.

Ad quartum, nulla est implicatio, ut vulgata probaretur antequam esset emaculata: probata enim est pura, & illibata ea quæ in tota collectione latinorum codicum in indiuiduo, & signatè reperiri poterat, ut de facto reperta est, eamque authenticam declarauit Synodus Tridentina, non impressionem, quæ postea facta est. Quæ emaculata impressio, si rursus procedente tempore, solia, & auenas immixtas cum tritico haberet, posset iterum castigari ex emulato codice, qui superesset, unde simpliciter vulgata editio repurgata, vbi cumque tandem reperta fuerit iudicio Ecclesiæ, vel olim impressa, vel futuris ætatibus imprimenda approbata est. Nec est, cur ludeat, fuisse hoc, baptizare infantem in utero matris, nec enim impressionem hanc synodus approbavit, sed vulgatam in se puram, & fidelem in aliquibus codicibus diuina prouidentia conseruatam, quæ ut à mendis aduentitijs librorum, & Typographorum emacularetur, quam emendatissime imprimendam decreuit, quod postea præstitum est: ita emendatio nullo modo fetus dici potest, sed ipsa vulgata foetus est Spiritus sancti, in utero Ecclesiæ conseruatus, qui obstetricante diligenti manu doctissimorum virorum in lucem feliciter prodijt, reclamante inaniter colubro tortuoso.

Ad quintum negatur consequentia, nec enim Concilium authenticam pronunciauit vulgatam editionem quoad errores, qui ex audacia, vel incuria irreperunt, sed illam puram interpretis, prout ab inter-

prete prodijt, & in tota collatione codicum latinorum reperiebatur illibata, quæ quoniam multis scatebat erroribus aduentitijs in multis codicibus, voluit corruptos per puros, & per emendatissimam impressionem pristino candori restitui.

Ad sextum, non commissæ est à Synodo Pontifici declaratio, quanam esset vulgata, quæ controuersia iam in Synodo à Pontifice approbata, iam declarata fuit, sed emaculatio commissæ, quæ diligentissime expurgata post 40. annos aspirante Deo emaculata prodijt.

Ad septimum, illam veram, & in textum recipiendam lectionem voluerunt Louanenses, quam probaret, & reciperet Ecclesiæ, prout modo factum est. Interim ante publicam Ecclesiæ emaculationem, quod sibi tanquam doctoribus priuatis videbatur annotarunt, sed quia vltima emaculatio, sicut & scripturæ approbatio ad Ecclesiæ iudicium pertinet, non à Louanensium censura, sed Ecclesiæ decreto accipere debemus, quam proponit lectionem, à qua etiam si Louanenses discordarent, essent in hoc deserendi.

Ad octauum, ipsemet Sixtus paulò ante quam ex humanis excederet sub incude reuocanda statuit à se correctæ biblia multis aspersa mendis, quæ irreperunt, nec vltimam manum apposuerat, nec illam adhuc emendatam promulgatæ sollemniter, & iudicialiter morte præuentus, sicut postea factum est à Clemente: certum est autem ex his, quod tunc leges instituuntur cum promulgantur. Quare non est mirum si emaculatissima prodijt illa Clementis, & quod communi mortalium lege præstare non valuit Sixtus dum viam vniuersæ carnis ingressus est, præstitit Clemens, eademque (Sixti voto, & desiderio satisfaciens) Sixti nomine, sublatis iisdem mendis, quæ Sixtus aduerterat, & emendanda statuerat, emulgauit, ut dicitur in præfatione eorundem Bibliorum, quæ Clemens promulgauit.

ARTICVLVS NONVS.

Utrum ante Concilij decreta, & nouissimam emaculationem Sixtinam, & Clementinam mendosa fuerit nostra editio, & in omnibus Codicibus Hebrais, & Græcis, præsertim Latinis fuerint multa loca corrupta.

Catholicorum quorundam sententiæ.

ALiqui apud Abulensem tenent partem affirmatiuam, eandem sententiam tenuit Caiet. 2. Regum 2. & Canus est in eadem sententia 2. de loc. c. 5. solut. ad 12. argum. Mariana tractat. de vulg. cap. 24. in sententiam Caicrati propendere videtur. Alij doctores oppositum tenent. Abulensis loco citato, &c. & alij.

Pro parte affirmante.

Primum argumentum 4. Reg. 24. habetur, quod Ioachim regnare cepit 18. anno vitæ suæ, & regnauerit tribus mensibus, & tamen 2. Paralipom. ultimo dicitur, quod octo annorum erat Ioachim cum regnare cepisset, ubi errore librarij omisum est decem, & positum octo, alioquin quomodo octo annorum fecit malum in conspectu Domini est aliorum apud Abulensem, & Canum.

Secundum argumentum 2. Reg. 21. & 8. dicitur. Tulit ergo Rex, &c. & quinque filios Michol filie Saul, quos generauit Hadrieli, ubi pro Michol, legendum Merob, quæ data est in vxore Hadrieli, & hunc locum corruptum putat Caiet. siquidē ait, Michol filia Saul, non est natus filius usque ad diem mortis suæ. 2. Reg. 6 fuit autem Michol nupta non Hadrieli, sed Phalatieli 2. Reg. 3. Merob verò soror Michol nupsit Hadrieli 1. Reg. 18. ergo filios genuit Hadrieli non Michol, sed Merob.

Tertium argumentum 2. Paralipom. 15. dicitur. bellum verò non fuit usque ad trigessimum quintum annum Regni Asa. & 16. cap. initio dicitur, anno trigesimo sexto Regni eius ascendit Baassa, &c. quo utroque loco pro trigesimo legendum est vigesimo, unde aperte textus corruptus est, aiunt, Caietanus, Lucidus de emendatione temporum cap. 9. Canus idem locis, item dicitur 1. Reg. 13. filius vnus anni erat Saul cum regnare cepisset, quod si dicas describi filium vnus anni propter innocentiam. Cōtra nam eodem modo accipiendum esset quando dicitur Hier. 53. filius viginti, & vnus anni erat Sedechias cum regnare cepisset, & illud 2. Reg. 5. filius triginta annorum erat David, cum regnare cepisset, in simili namque forma similis debet esse debet interpretatio: similis autem esse non potest si vnus anni filius esse dicatur. unde scriptorum vitio maior numerus nempe viginti omisus est in hebræis exemplaribus. Canus.

Quartum, expressè S. Thom. in Matt. lect. 1. ait, quod in libro Paralipom. multa deprauata sunt vitio scriptorum præcipue in his, quæ pertinent ad numerum, & nomina. Deprauatos codices Marci, & Ioannis circa horam crucifixionis videtur asserere. 3. p. q. 46. ar. 9. ad 2.

Confirmatur ex Augustino ep. 19. ad Hier. dicente. Siquid in scripturis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem quam mendosum esse codicem, vel non esse assecutum interpretem, quod dictum est: potuit ergo ex oscitantia interpretis, vel scriptoris error in omnes codices irrepere, si potuit in hoc vel illo reperiri.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quod August. lib. de vtilitate credendi contra Manich. cap. 3. dicit de Manichæis. Quam multa solent dicere immissa esse scripturis diuinis, à nescio quibus corruptoribus veritatis, quæ vox mihi, semper quidem etiam cum eos audirem, inualidissima visa est. Secundo, quia hoc modo scripturarum euertetur authoritas, si talis falsatio vniuersalis admitteretur: quicumque enim locus, qui adduceretur, refutari posset à proteruo, & impio, ut falsatus. unde August. lib. 11. contra Faustum cap. 2.

ait, quæ authoritas litterarum aperiri, quis sacer libre euolui, quod documentum cuiuslibet scripturæ ad conuincendos errores exeri potest, si hæc vox admittitur, si alicuius ponderis existimatur?

CONCLUSIO.

Non omnes codices vulgatæ falsati sunt, & si in multis multa loca deprehensa, quæ postea emendata sunt.

Respondeo dicendum sicut dicit August. 11. contra Faustum cap. 2. hanc fuisse Manichæorum intantiam, quod multa in scripturis sacris dicerent esse falsata, usque adeo inuicta sunt, inquit sanctus, quæ aduersus vos de diuinis codicibus proferuntur, ut non sit aliud quod dicatis, nisi eos esse falsatos, hoc autem impossibile esse demonstrat idem August. lib. 32. cap. 16. primo quod neque ipsi Manichæi concessissent, si voluissent, potuisse falsare codices, qui iam in manibus essent omnium Christianorum, quia mox, inquit, ut facere cepissetis vetustiorum exemplarium veritate conuinceremini. Qua igitur causa, subdit, à vobis corrumpi non possent, à nemine potuerunt. Quisquis enim hoc primitus ausus esset, multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur. maxime quia non vna lingua, sed multis eadem scriptura contineretur. Secundo, quia ut dicit ibidem August. etiam nunc nonnullæ codicum mendositates, vel de antiquioribus, vel de lingua præcedenti emendantur. Tertio, ex eodem Augustino lib. 11. cap. 3. si de fide exemplarium questio versaretur, sicut in nonnullis, quæ ut pauca sunt, & sacrarum litterarum studiosis notissima sententiarum varietates, vel ex aliarum regionum codicibus, unde ipsa doctrina commeauit nostra dubitatio diiudicaretur, vel si ibi quoque codices variaret, pluries paucioribus, aut vetustiores recentioribus præferuntur, & si adhuc esset incerta varietas, præcedens lingua, unde illud interpretatum est, consuleretur. Impossibile ergo fuit, omnes codices, & exemplaria, præsertim latinos omnes corrumpi, sed semper remansit in corde Ecclesiæ verbum Dei, & in aliquibus codicibus prototypum, & exemplar incorruptum, per quod vitiatii codices possent emendari, prout iā de facto emendati sunt, alioquin scriptura, non infallibilis esset veritatis, si aliquis admitteret, quod scriptor canonicus omnia vera scripsit, & tamen libertate temeraria diceret, in ea ipsa hoc eius est, hoc non est eius, ex Augustino ibidem. Quare sicut negando in vniuersum codices scripturæ, ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum decurrentem seriem, Episcoporum, tot populorum consensione firmatā respicimus, ita proferentibus mendositates paucorum codicum, vel recentiorum, merito ad plures, & vetustiores recurritur, & ad originales linguas, sicut factum est in nouissima correctione, ut ex hoc probetur non fuisse omnes codices falsatos, quando pauciores ex pluribus, nouitii ex vetustioribus, ac proinde castigatioribus contingerit emendari, qui inemendatos omnes in tot nationibus corrumpere potuerunt.

Solutiones oppositionum.

AD primum facilis est solutio ex Abul. 4. Reg. 24. q. 8. quod in 4. Reg. 24. & 3. Esdr. 1. initium Regni Ioachim seorsum narratur, quando iam pater erat mortuus, & tunc erat 18. annorum, & tunc solum recensentur tres menses, quibus regnavit seorsum. ceterum 2. Paralip. 37. narratur initium regni eius cum patre suo, & tunc erat 8. annorum, & licet ultra tres menses 2. Paralip. & 3. Esdræ 1. exprimantur decem alij dies, etiam referendi sunt ad tempus quando seorsum regnare cepit anno scilicet 18. vitæ suæ, quo tempore potuit agere malum in conspectu Domini, sic tres menses, & decem dies eius regni numerantur seorsum. regnavit ergo anno octavo vivente patre. dum vero decem, alij anni insinuantur, dum dicitur, *decem, & octo annorum erat Ioachim cum regnare cepit*, intelligitur quod regnavit solus anno 18. iam patre mortuo, & sic omnia consonant.

Ad secundum respondet Iosephus 7. antiquit. c. 4. ex coniugio Davidis non esse natos Michol filios, sed ex alio viro. Sed non potest stare: nam dum dicitur, *Michol non est natus filius usque in diem mortis suæ*, ea phrasi insinuat, quod non est amplius ei natus filius, & accipitur ea phrasis exclusivè, id est toto tempore vitæ suæ. Quod si accipiat inclusivè dicunt Rabbini mortuam in partu, & inclusivè accipiunt.

Alij apud Galatinum lib. 5. cap. 13. Glosa ordinaria, & Hugo dicunt fuisse naturales illos filios Merob, adoptivos vero Michol: dicti sunt autem geniti Hadrieli, id est in commodum, & utilitatem eius ex adoptione Michol: ibi enim Michol adoptavit, cum mortua est soror eius Merob: & hoc probabiliter dicitur, nam quod adoptati filij, adhuc superstitionibus parentibus, eorum nati dicuntur sub quorum cura, & familia suscipiuntur, habetur clarè Genes. 48. v. 5. ubi Iacob suos filios dicit, quos tamen Ioseph genuerat.

Ad tertium omittis varijs expositionibus Lyrani in eo loco 2. Paralipom. cap. 17. & Abul. ibidem q. 3. dicendum cum alijs, quibus fauent veteres Rabbini in Seder Olam, non esse numerandum illum annū 36. à tempore, quo Asa in Regno sublimatus est, sed ab eo tempore, quo post Salomonem Regnum scissum est in duas partes, in anno ergo trigésimo sexto, quo cepit exordium Regni Iuda, cepit regnū Asa, quia eo tempore Regnum Asa moderabatur. Lege Torniellum ad annum 3094. egregiè hunc locum ponderantem, & supputantem, & ex hac responsione omnia inconuenientia dissoluntur.

Ad alium locum 1. Regum 13. multi referunt duos illos annos ad vitam illo biennio innocenter transactam, sed difficile est textum saluare, nam simpliciter recensentur anni in historia Regum ad sciendā, & distinguendā tempora texendāque sacram historiam, & argumentum, & instantia de annis aliorum regum recurreret. Dicendum ergo præter alias superius allata, integram periodum Regni huius ex auctoritate cap. 13. desumi, nimirum ex Samuelis, & Saulis præfectura, cum enim 40. annis duraverit, Samueli 38. anni, Sauli duo anni à doctōribus attribuantur. legendi Arias Montanus lib. de seculis, & in Acta, Adricomius anno 2850. & Rabbini in Se-

der Olam cap. 53. R. Abraham in hist. Gabala, & interpretes recentiores in hunc locum.

Ad quartum respondetur. S. Thomas, & si det unam responsionem asserentem id, quod obijcitur, dat postea alias responsiones, & tertiam vocat veriore. itaque non ex propria sententia loquitur. similiter in 3. parte post alias multas responsiones subdit ex aliorum sententia, non propria dicens. *Quidam tamen dicunt, quod hæc diversitas ex peccato scriptoris apud Græcos contigit.* Quare nihil de mente S. Doctoris concluditur.

Ad ultimum loquitur de mendositate codicum, non omnium, sed aliquorum, quare inanis obiectio deprehenditur.

ARTICVLVS DECIMVS.

An hæc mendosa editio repurgata fuerit, qua auctoritate, & in quibus locis.

CVM variæ circumferrentur editiones Latine innumetis penè mendis respersæ, ut in similia tempora incidissemus, quæ deplorabāt Augustin. & Hieronymus, ut tot exemplaria essent diuersa, quot versores, aut correctores, qui audaci manu, vel inscitia, quod ipsis videbatur, vel veru confodiebant, vel obelis, vel asteriscis quomodo legendum esset annotabant: & præter typographorum, & scriptorum oscitantiam multa irrepsissent, ut non una eademque facies appareret eloquiorum castorum: ad puritatem versionis, sicut ab initio defluerat, sarratā rectam conseruandam, & hæreticorum ora oppilandā, qui puritatem fontium vrgentes, cœnosophos, & turbidos riuos obijcientes, de restituenda pristino candori puritate vulgatæ editionis in Concilio Tridentino sancitum est; & eiusmodi repurgatio Summo Pastori reservata. Ad ipsum namque pertinebat decernere censoria maiestate, quæ proba esset lectio, quæ improba, quæ tanquam lolium è sacro textu expellenda, quæ veluti granum in horreum reconcedenda.

Apostolicæ igitur sedis auctoritate in re tam graui feliciter absoluenda laboratum est. Igitur conquisitis vndique exemplaribus vetustioribus, præsertim in Vaticano asseruatis, Patrum monumentis inspectis, fontium pariter autographis consultis, doctissimorum virorum studijs, lucubrationibus, consultationibus præmissis, nullo item, quod ad humanam diligentiam spectabat, prætermisso, diuini spiritus illustratione tandem restituta vera lectione, sublatis mendis, vulgata in lucē prodijt; & quæ sub Sixto V. (qui eam interdum sub incudem reuocauit limatius edendam, ut dicitur in præfatione) morte præuento publicari auctoritatiuè non potuit: à Clemente VIII. sollempniter publicata est, & promulgata, & ob auctoritatem capitis totius Ecclesiæ, sic repurgata in auctoritatem recepta est.

A quibus autem mendis sit repurgata, longum esset differere; satis est aliqua enarrare, ex singulis scripturæ libris.

6 Ex veteri testamento.

IN lib. Genesis cap. 6. corrupte legebatur, & *ta-*
lus dolore cordis intrinsecus, praeuens in futurum,
sed prudentissime ea verba, *praeuens in futurum,*
sublata sunt, quæ etiam alij præponere solebant ei-
dem clausulæ.

Exod. 2. legebatur in multis exemplaribus. *Et re-*
spexit Dominus filios Israel, & liberauit eos, sed meri-
to correctum est, & *cognouit eos, pro liberauit eos.*

Leuitici 19. v. 20. *quæ sit ancilla etiam nobilis,* cor-
rupte legebatur, sed correctum est, *nobilis pro nobi-*
lis, hoc est apta viro, vel ut dicunt Septuaginta, *ser-*
uata homini.

Numeri 14. v. 2. vbi corrupte legebatur. *Et non in*
hac vasta solitudine. vrinam pereamus. ablata est illa
negatio, & pure legimus. *Et in hac vasta solitudine*
urinam pereamus.

Deuter. 12. v. 29. corrupte legebatur, *ad quos*
ingredieris possidendas, & merito correctum est præ-
sens pro futuro, *ad quas ingredieris, &c.*

Iosue 4. vers. 14. *dum adhuc viueret,* habebat mul-
ti codices, sed ex antiquis codicibus correctores vnâ
vocem substituerunt in Sixtinis Biblijs, *dum ad-*
iuueret.

Iudic. 4. quidam *Debora* quidam *Delbora* scribe-
bant, sed *Debbora* legendum ex correctione.

Ruth c. 4. quidam codices habebant. *Isaia genuit*
Dauid Regem, sed illa additio *regem* expuncta est.

1. Regum 3. *Et oculi eius caligauerant, nec poterat*
videre lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel
dormiebat in templo Domini. Sic restituta est lectio, &
emendatum, quod legebatur in quibusdam codici-
bus, *nec poterat videre lucernam.* & illud, *Samuel autē*
detracta illa coniunctione correctum est.

2. Reg. cap. 8. & 13. *cæsis decem, & octo millibus,*
legimus in Sixtinis, vbi erroneè quidam codices ha-
bebant, *duodecim millibus.*

3. Reg. 7. v. 24. corrupte legebatur. *duo ordines*
sculptarum histriatarum, vel *istriatarum erant fusiles,*
sed legendum censuerunt Patres Romani, *stria-*
tarum.

4. Reg. 16. Quidam codices legebant, *Syri vene-*
runt in Ailam. Alij. *Et Idumæi, & Syri venerunt in*
Ailam. Sed correctores hanc lectionem retinendam
voluerunt *Et Idumæi venerunt in Ailam.*

1. Paralipo. v. 32. quidam codices omittebant hanc
clausulam. *Filijs autem Dadam, Assurim, & Latusim,*
& Leomim, sed retinendum omnino censuerunt cor-
rectores.

2. Paralipom. cap. 23. v. 11. hanc lectionem tradi-
derunt. *Et imposuerunt ei diadema, & testimonium, de-*
dideruntque in manu eius tenendam legem. multi enim
codices latini omittebant illud nomen, *testimonium,*
alij totam illam clausulam, *dederuntque in manu eius*
tenendam legem.

1. Esdræ cap. 2. v. 69. Hanc lectionem retinendam
mādarunt, *auris solido sexaginta millia, & mille,* cum
aliqui codices nonnisi, *quadraginta,* recenserent.

2. Esdræ c. 3. v. 30. *& scruta vendentium,* legendum
est, non *scuta,* ut mendosi quidam codices.

Tob. cap. 6. v. 9. *& fel valet ad ungendos oculos in*
quibus fuerat albugo, & sanabimur, constanter reti-

nentur. Quare perperā in quibusdam codicibus iu-
gulata erant.

Iudith cap. 10. v. 3. *& unxit se myrto optimo,* cor-
rupte legebatur in quibusdam codicibus, cum legen-
dum sit *demandatum, myrto optimo,* quod non est ar-
bor, sed genus vnguenti.

Esther cap. 2. v. 12. *oleo ungerentur myrino.* simili-
ter corrupte legebatur, sed restitutum est merito,
oleo ungerentur myrrhino.

Iob cap. 19. *vel ceriē sculpantur in silice,* legebatur
in quibusdam, sed hæc lectio retinenda est ex emen-
datione Romana [vel Celte sculpantur in silice.]

Psal. 26. *ut videam voluntatem Domini,* corrupte
legebatur. germana lectio restituta est, *ut videam*
voluptatem Domini, & iterum psal. 27. vbi corrupte
legebatur, *ne simul tradas me cum peccatoribus,* resti-
tuta est vera lectio, *ne simul trahas me cum peccato-*
ribus.

Prou. cap. 14. *si desperaueris lapsus in die angustie,*
mendose legebatur, sed legendum est ex emenda-
tione Romana *si desperaueris lassus,* id est fatigatus.

Ecclesiastes c. 8. v. 16. *& intelligere dissensionem,*
mendose quidam legebant, sed legendum, *& intelli-*
gere dissensionem, hoc est occupationem.

Canticorum 2. *Super montes Bethel,* mendose lege-
batur, sed Romana correctio substituit veram lectio-
nem *Beithel* pro *Beihel.*

Sapientia 7. v. 22. legebatur mendose, *Quem nihil*
vetat benefacere, sed Romana correctio legendum
vult. *Qui nihil vetat benefaciens.*

Ecclesiastici 3. v. 10. mendose legebantur, *ut super*
ueniat tibi benedictio a Deo, sed Romana correctio
repositit veram lectionem. *Ut superueniat tibi bene-*
dictio ab eo.

Et cap. 7. v. 13. mendose legebatur, *noli amare men-*
dacium & legendum ex eodem correctione. *noli ara-*
re mendacium.

Esai. cap. 30. v. 29. vitiose legebatur. *Canticum erit*
vobis, sicut vox sanctificatæ sollemnitatis, at pro vox
restitutum est *nox.*

Hierem. cap. 52. v. 22. *similiter columna secundæ, &*
malo granata, restituta est hæc clausula a Romanis
correctoribus, quæ in multis codicibus desidera-
batur.

Baruch cap. 1. v. 9. hanc lectionem, *& cunctos po-*
temes, prætulerunt ei, quæ habet, *& vinctos, & po-*
temes.

Ezech. cap. 32. v. 8. *cum ceciderint vulnerati tui in*
medio terræ, ait Dominus Deus, retinendum volue-
runt, quod in exemplaribus Hebræis desideratur.

Daniel. cap. 14. *iste autem non est Deus viuens,* reti-
nendum voluerunt hunc versum, etiam si in Græ-
cis codicibus non habeatur.

Osee cap. 1. *& ego non ero vesper,* alij codices su-
perflue addebant, *Deus, vel Dominus.*

Ios. 2. *Qui scit si conuertatur, & ignoscat,* hæc le-
ctio restituta in ijs exemplaribus, vbi addebatur *Deus.*

Amos cap. 1. *verba Amos qui fuit in pastoralibus,*
corrupte legebatur, legendum, *pastoribus.*

In Abdia v. 20. vbi legebatur, *omnia Chananeo-*
rum, Patres addiderunt, *omnia loca Chananeorum.*

Iona cap. 1. v. 12. si legebatur, *tempestas hæc gran-*
dis super vos, sed legendum voluerunt correctores,
tempestas hæc grandis veniat super vos.

Michæ 7. vbi quidam legebant ex Heb. protur-

habuntur, hoc est eiicientur. *de edibus suis legedum censuerunt. perturbabuntur in edibus suis.*

Nahum cap. 1. *in itineribus conturbati sunt, quadrigæ collisæ in plateis,* legendum est: mendosè verò legebatur *conturbatæ*, referendo ad quadrigas.

Habacuc 1. v. 3. *correctores expunxerunt,* quod superflue legebatur. *Quare respicis contemptores, & taces conculcanti impio iustiores me, & facies homines quasi pisces maris, &c.* hæc enim clausula pertinet ad v. 13. & 14.

Sophonia 3. v. 17. *filebit in dilectione tua, mēdosè legebatur. legendum filebit in dilectione sua.*

Aggæi 1. v. 12. *Vocem Domini Dei sui, non est omit- tenda illa particula, Domini.*

Zachariae c. 9. *eam lectionem, & ascendens super asinam,* prætulerunt Patres, illi quæ habet super asinum.

Malachiae 1. v. 1. *In manu Malachiae, non addendum prophetæ, ut in quibusdam exemplaribus.*

1. Mach. 5. v. 60. *Quidam legebant, & facta est pla- ga magna in populo, sed emendatum est à correctori- bus, & facta est fuga magna in populo.*

2. Mach. cap. 4. v. 17. *Misisti Iason fascinosus ab Ie- rosolymis viros peccatores, sic legendum, non autem facinorosos, ut aliqui codices habebant.*

5. Ex nouo testamento.

Matthæi 27. v. 43. *confidit in Deo: liberet nunc si vult eum, sic legendum adstringit Romanæ correctio, & particula eum, non est iungenda cum particula, liberet, ut plerique codices habebant.*

Marci cap. 5. *talitha cumi, hoc est, puella surge, est legendum: non autem, ut quidam codices mendosè legebant, thabitha cumi, sumpta erroris occasione alte- rius consimilis historię, quæ habetur Act. 9.*

Lucæ 15. *pro eo, quod mendosè legebatur, & euer- tit domum, correctum est, & euerit domum.*

Ioannis cap. 19. v. 4. *mendosè legebatur, & ligaue- runt illum linteis, sed prætulerunt patres Romani, & ligauerunt illud linteis.*

Act. 1. v. 13. *legebatur in quibusdam, erat autem turba n. minus simul, sed emendarunt, ut dicendum sit, erat autem turba hominum simul.*

Rom. 2. *ignoras quoniam benignitas Dei ad peni- tentiam te adducit. Correctores prætulerunt lectioni illi, quæ habet, ignorans quoniam &c.*

1. Cor. 7. 35. *& quod facultatem præbeat sine impe- dimentum Dominum obsecrandi, prætulerunt similiter illi lectioni, quæ habet, obseruandi.*

2. Cor. 1. v. 11. *Ut ex multorum personis, ubi Patres correxerunt illam mendositatem, multarum personis facierum.*

Ad Gal. v. 7. *Quis vos impediuit veritati non obe- dire? sincera hæc est lectio, & quod additum est. Ne- mini consenseritis, ut superfluum à correctoribus expunctum est.*

Ad Eph. 5. ver. 26. *mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, legebatur in quibusdam, sed correctores non addendum pronomen eam participio mundas, decreuerunt.*

Ad Philipenses cap. 3. *& societatem passionum eius, retentum est, loco passionis, ut in quibusdam exemplaribus.*

Ad Colossenses cap. 2. *Abundantes in illo in gra-*

tiarum actione, retentum est, pro in ea, ut in multis codicibus.

1. Ad Thessalonicenses cap. 2. *peruenit enim ira Dei, prælata est lectio à correctoribus illi, quæ legit- præuenit.*

2. Thessalon. cap. 2. v. 13. *in quam & vocauit, cor- rectum est, in qua.*

1. Timothei cap. 2. *testimonium temporibus suis, nō est autem legendum, quod expunxerunt, & correxe- runt Patres: cuius testimonium temporibus suis confir- marum est.*

2. Timot. 2. & quanta Ephesi ministravit mihi, par- ticula mihi addita à correctoribus, quæ desideratur in multis codicibus.

Epistola ad Titum cap. 1. *sed hospitalem benignum sobrium, non addendum prudentem.*

Ad Philemonem, *in agnitione omnis operis boni, non esse omittebam vocem operis, iudicauerunt cor- rectores.*

Ad Heb. cap. 13. *per hanc enim placuerunt quidam Angelis hospitio receptis, mendosè legebatur, sed cor- rectum est, per hanc n. latuerunt.*

Iacob cap. 5. *adduxistis, & occidistis iustum, men- dosè legebatur, sed correctum est adduxistis, id est condemnastis.*

1. Petri 3. *mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu, mendosè legebatur, at restituta vera lectio, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu.*

2. Petri cap. 1. *virtutem, & præscientiam, habebant mendosi codices, sed restituti sunt, ut legatur, virtu- tem, & præsentiam.*

1. Ioan. 1. v. 14. *omissa sunt illa verba, scribo vobis patres, quia cognouistis eum, qui est ab initio, quæ ver- ba in quibusdam M. S. legebatur post illa, scribo vo- bis infantes.*

2. Ioan. v. 11. *illa verba, ecce prædixi vobis, ut non confundamini, Patres omiserunt, ut superflua.*

3. Ioh. maiorem horum non habeo gratiam, restitutum est pro eo, quod mendosè quidam legebant, maius gaudium.

In epistola Iude *sanctissimæ nostræ fidei, correxe- runt pro vestræ.*

Apocalyp. 13. *qui in captiuitatem duxerit in capti- uitatem vadit, legebatur mendosè, sed correctum, vadet.*

Plura alia legenda sunt apud Burgensem diligen- ter hæc annotantem, ad alia transeamus.

ARTICVLVS VNDECIMVS.

An post ultimam istam correctionem, ita le- ctioni vulgatæ simus adstricti, ut varias interpretationes, relicta ea, quæ in correctæ circumfertur, sequi non liceat.

Pro parte affirmatiua.

Videtur, quod sic. Primo, quia cum in originali voces habeant magnam latitudinem, ut varias patiantur interpretationes; non magis ad vnum sensum adstringimur, quam ad alterum sensum sequen-

sequendum. Possumus ergo sensum expressum in vulgata relinquere, si alij sensus suppetant, & erui possint è fonte, & in alijs exemplaribus latinis habeantur.

Secundo, quia ubi inter Patres est dissensio non eruitur firmum argumentum, nisi sit concors sententia sanctorum: & tuto possumus sequi grauiorū Patrum sententias, etiam si alij contradicant, ut patet in questione de sex diebus, quibus mundus conditus est, de celo chrystallino, & alijs huiusmodi: ergo ubi inter Patres erit diuersus sensus in scripturarum expositione possumus vnā partem sequi, alia relicta, & similiter possumus aliquorum Patrum sensum sequi, relicto vulgato. exemplum esse potest de illa sententia descripta apud Apostolum 1. Corinth. cap. 15. omnes quidem resurgemus, & non omnes immutabimur, quam grauiorēs PP. secuti sunt, & tamen non damnare possumus alios vertentes, omnes quidem non dormiemus. &c. & iterum Cantico- rum primo dicitur Botrus cypri, quod multi referunt ad arborem, sed Gregorius Papa, Bernardus, Rupertus, S. Thomas, & ferē omnes Latini patres pro Insula vsurpant.

Tertio, quia quilibet sensus non contradicens textui, saltem est probabilis, at teneri posse, in speculabilibus saltem, opinionem probabilem relicta probabiliori nullus est, qui inficiat. Possumus ergo habita quacumque expositione probabili textui congruenti omnem aliam quamuis probabiliorē relinquere quam fortē vulgatus secutus est.

Quarto, quia omnem sensum originalis textus interpretis semper est assecutus; & si est assecutus, non semper illum expressit; vel obscuris, vel inuolutis verborum abdidit: ergo nihil prohibet si post vulgatam, quæ obscura, vel abdita, vel minus propriè translata sunt, clariùs, apertius, & significantius exprimantur.

Vltimo, nam de facto 1. Reg. 2. v. 18. ubi legitur, *retrahabant homines à sacrificio Domini*, legendum est *detrahabant homines sacrificio Domini*. Similiter in libro Esther ubi cap. 15. vers. 4. dicitur, *die autem tertio disposuit vestimenta ornatus sui, & circumdata est gloria sua*: ubi legendum esset, *ornatus sui*, non autem *ornatus sui*. alioquin sententia dicta se ipsam destrueret, nam supra eodem cap. apertè dicitur. *Cumque deposuisset vestes regias fleuibus, & luctui apta indumenta suscepit*, quod est oppositum primæ sententiæ. Græca fident, nam sic vertunt. *Ut cessauit orans deposuit vestimenta* τὸ πένθος id est luctus, vel ut alia Græca exemplaria *deparatias seruitutis*, & cultus, vnde similiter Baruch 4. v. 20. legimus, *sacrum obsecrationis*. Sed ne insolens vox videatur illa *oratus*, Hieronymus præfatione in lib. Dydimi de Spiritu sancto à se versos, illa vitatur, & benè omnia consonant legendo *oratus*, nam vestimenta, quæ decent orantem, & in eius gloriam cedunt, sunt vestimenta orationis, quæ lugubria sunt. innumera possunt asferri ex aduertentijs variarum lectionum in Latinis Biblijs editis à Francisco Luca.

Pro parte opposita.

Sed contra est, quia in vno quoque loco posset quis dicere meliorem esse interpretationem, quam asferret; ea, quæ per Ecclesiam traditur, si hic vel ibi, hoc vel illo loco liceret vulgatam relinquere; cum sit eadem ratio de vno, ac de omnibus locis. Nec esset firmum, qui locus esset inconcussæ autoritatis, & de tota editione daretur campus dubitandi, ut sepius de ipsa scriptura dicebat Augustinus reddi incertam, si hic vel ibi esse corrupta asseratur.

CONCLUSIO.

Non possumus vlllo pretextu, vulgata relicta, alias quascumque sequi interpretationes, aut versiones.

Respondeo dicendum sicut supra dictum est, quod cum vulgata editio declarata sit (etiam quoad nos) authentica, ut regula fidei proposita est, in quibuscumque partibus. De ratione autem regulæ est, ut per aliam non reguletur, nec rectificetur (alioquin non esset regula) sed per ipsam alia regulentur. Sicut ergo, ut supra dictum est, non est corrigenda, nec per Hebraicos, vel Græcos fontes, ita, nec per quascumque alias editiones latinas, quibus ab eodem Concilio vulgata prælata est. Quando ergo editiones, vel lectiones occurrunt aliter habentes, quàm quod in vulgata continetur; vel se habent tanquam affirmatio, & negatio, hoc est, ut sint omnino contrariæ, vel contradictoriæ; & tunc contraria, vel contradictoria vulgatæ opposita omnino reiicienda. Si vero se habeant, ut diuersæ, distinguendum est, nam vel contextus originalis eas patitur, vel non. Si non patitur, tanquam extraneæ ablegandæ, si verò eas admittere possit tunc recipiendæ sunt, sed cum subordinatione, ut sensus vulgatæ authenticus recipiatur, aliarum vero editionum sensus, ut probabiles admittantur, & veluti administræ vulgatæ, ceteræ editiones subserviant. Si quæ vero loca de indultia in correctionibus Romanis ad offensiones vitandas (exemplo Hieronymi) relicta sunt, deprehenderentur, non est vilius priuati aliquid mutare, vel præferre, sed ad summum à viris doctis obseruari deberent, variæque lectiones annotari, & iudicio Summi Pastoris (si de consulto derelectis, castigationem fieri contingeret eius mandato) ostendē, ut quæ essent præferenda, & aliorum loco subroganda, eiusdem autoritate ponerentur.

Ad argumenta in oppositum.

Ad primum responderetur, ut dicitur in præfatione, credendum esse, facile fieri potuisse, ut maiores nostri, qui ex Hebræis, & Græcis Latina fecerunt, copiam meliorum, & emendatiorum librorum habuerint, quam illi, qui post eorum ætatem ad nos peruenerint, qui forsasè tam longo tempore identidem describendo minus puri, atque integri euaserunt, ac proinde cum ex emendatissimis istis libris facta sit ista correctio, & veteres, qui melius quam posteriores natiua

voces intellexerunt: quod in correctis retinetur trāstulerint, præponderanda est antiquitas nouitiae ætatis posteriorum temporum, & sensus antiquitus traditus retinendus, & præferendus cuiusque sensui posteriorum etiam si illum littera patiatur.

Ad secundum, ubi est dissentio inter Patres, sine periculo alterutram sententiam possumus sequi, si iudicium Ecclesiæ non interponatur, at modo iudicium Ecclesiæ nos adstringit, ut nullo prætextu vulgatam reiciamus, & si alias lectiones in obsequium vulgatæ adducere non prohibeamur.

Ad tertium, si quilibet sensus, qui non repugnat vulgatæ est probabilis, nunquam tamen, ut authenticus declaratus est, ut de vulgata lectione factum est, quare, & si possumus relinquere opinionem etiam probabiliorē pro retinenda probabili, non possumus villo modo relinquere authenticam pro probabili, & etiam probabilissima lectione.

Ad quartum, etiam si clarius, & apertius quædā exprimi potuerint à vulgata, eius tamen autoritas possit, ut quod verè expressum est, sub prætextu expressioris, & clarioris versionis minime sit labefactandum, ne in maiora offendicula incurramus.

Ad vltimum, etsi illa duo loca allata in argumento sint de illorum numero (ut notauit præfectus Typographiæ Vaticanæ litteris dictatis nomine Cardinalis Baronij ad Moretum, & Franciscus Lucas in opusculo de varietate lectionum vulgatæ) quæ in melius mutari possent, & iustis de causis omiſsa sūt; nihilominus non priuata vsurpatione, sed publica Ecclesiæ autoritate restituenda, & substituenda sūt eiusmodi loca, alioqui graue periculum esset, & satis iuste plectendi essent ausus huiusmodi; non secus ac qui manu temeraria in compositos Regiæ capillos accommodare, & si familiaris esset, attentaret; vel labentem arcam minime corruentem Ozæ exemplo sistere exultimaret. Quomodo autem correctæ ab ijs, quæ in correctâ remanserunt discerni queant, Ex vniſormitate exemplarium, patrum lect. onibus interpretum, & DD. animaduersionibus, & notationibus id accipi potest, præsertim traditione, & Ecclesiæ sensu.

ARTICVLVS DVODECIMVS.

An in editione ista vulgata, ita pura lectio sit restituta, ut nullus defectus manserit, nihilque emendandum superſit.

Positio Nouatorum.

Thomas Iamæ Anglicus Calvinista loco cit. ait decem millia verborum in vtroque testamento à Græcis, & Hebraicis fontibus, & Chaldaico paraphraste dissidentia, & à Clemēte retenta, adhuc corrigenda, & emaculanda superesse.

Quorundam Catholicorum sententia.

Sed, & diuerſe sunt in hac re catholicorum sententiæ. Petrus Llorca tr. de locis cath. disp. q. 2. 2. tenet partem negatiuam. contrarium tenent Serapius in proleg. biblicis, & Basilius de Ponce supra-

cit. c. vlt. §. an post vulgatæ editionem. Gretzerus def. cap. 11. lib. 2. §. porro non omnes vocalas.

Pro parte negatiua.

Videtur quod nihil emendandum superſit. Primo, nam Clemens VIII. ait in quodam motu proprio præfixo Bibliis correctis quod *Sacrorum Bibliorum vulgatæ editionis tex. summis laboribus, ac vigilijs restitutus, & quam accuratissime mendis expurgatus.* cum ergo absolute hæc verba proferuntur satis declarant omnimodam restitutionem, & expurgationem. Petrus Llorca.

Secundo, Pontifex idem decreto citato præcipit, ut in posterum nullus liber biblicus imprimatur, nec sit in vsu, nisi conformis in omnibus vsque ad minimum apicem huic editioni. insuper ut deleantur ab ipsis textibus omnes marginales notationes, quæ in marginibus esse solebant: certò ergo sciunt Ecclesia nullum superesse defectum. alias exposuisset nos manifesto periculo, delendo veras margines, &c. quibus menda deprehendi poterant.

Tertio, vel librariorum errata ante hanc editionem fuerant animaduersa, vel non, si non, temere dicuntur errata, quoniam quod sine contradictione semper lectum est, non potest censei erratum, si animaduersa, & in questionem adducta; iam habemus Ecclesiæ iudicium vnam lectionem in omnibus particulis approbantis, alteram, si non expressa, & theoreta definitione, practice tamen excludentis.

Quarto, quia magna esset confusio in legendo, & in quaſi parte quis posset hæere, num illud sit mōdum relictum rursusque emendandum, nec determinaretur intellectus fidelis ad omnes partes determinatè credendas, sed in vnaquaque posset fluctuare. Et præterea aliquo signo notata essent ab Ecclesia, quæ particula corrigenda superesset asterisco, vel obelo, vel aliquo eiusmodi caractere ad hæc confusionem euitandam: cum ergo id præstitum non sit (quod necessarium erat, & ad rectam prudentiam spectabat) signum est indifferenter omnia correctæ fuisse vsque ad vltimum apicem.

Quinto, quia in præfatione dicitur, *nihil non canonicum, nihil ascititium positum esse*, in tali emendatione: menda autem canonica esse non possunt, sed adſciuita.

Sexto, quia nulla exempla adduci possunt, quin manifestam accipiant solutionem, ut patebit; ergo, &c.

Pro parte affirmante.

Sed contra est (& sunt argumenta Serarij.) Primo quia in correctis Bibliis sunt capita, sectiones, numeri, sunt istæ voces Hebraicæ Aleph, Beth, &c. tam in psalm. 118. quam in Threnis, & tamen canonica non sunt: non ergo omnia, & singula, quæ sunt in Biblijs correctis approbata sunt, ut canonica, addit aliqui præfationem ad Threnos Hieremiæ, quæ incipit, & factum est, quam quidam dicunt non esse canonicam.

Secundo, quia humiliter, & modestè ij, quibus demandata est correctio Bibliorum fatentur quantā fieri potuit diligentia castigatam, & subditur,

-cam

eam omnibus numeris absolutam pro humana imbecillitate affirmare, difficile esse.

Confirmatur primo. expresse dicitur, quod in vulgato ipso veteri bibliorum textu visa fuisset mutanda quedam, quæ consultò mutata non sunt ad quorundam offensionem cauendam, & etiam quod fortasse sicut fuerunt libri posteriores minus puri, & integri, priorum Patrum libris sic fortasse in istis locis, quæ mutanda videbantur, & mutata non sunt, puri fuerunt, & integri: ergo cessante offensione, & adempta illa suspicione declarata per terminum illum fortasse, posset in correctis bibliis huius, vel alterius rei si deprehenderetur, fieri correctio.

Tertio, dum fatentur auctores præfationis tanta re nullam posse esse nimiam diligentiam; parem diligentiam saltem præstari posse insinuant, & studiosos virtualiter instigant ad manuscriptos codices fontes, Patrum labores (ut iidem correctores præstiterunt) inspiciendos, & consulendos, & quicquid emendandum esset diligenter, & humiliter annotare.

Quarto, quia multi periti notant nonnulla huiusmodi, Sediq; Apostolicæ probanda, vel improbanda relinquentes, nimirum, an Iosue cap. 6. v. 17. legendum sit, *omnia, quæ in ea sunt Domino*, an vero *omnia, quæ in ea sunt Domino*, & cap. 16. v. 6. *circuit terminus*, pro, *circuit terminos*, & v. 8. *egressus eius in mare*, pro, *egressus eius in mare salisimum*, &c. cap. 18. ver. 6. *Ab Aquilone aliam inter nos terram*, &c. pro, *ab Aquilone mediam inter hos terram*, ibidem v. 20. *terminus ilius australis*, & Iordanis terminat ipsum, pro *in fine Iordanis ad australem plagam*, qui est terminus illius ab oriente, cap. 21. num. 37. *in solitudine*, & Iaser pro *in solitudine Misor*, & Iaser, &c. Serarius in proleg. c. 19. quæst. ult. hæc loca adducit.

Similiter, ut notant alij in oratione Iudith cap. 9. non legitur, nisi bis, *Domine Deus*, & Esa. 37. similiter non nisi bis legitur, *Domine exercituum Deus Israel*. Alex. verò Papa in ep. decretati 4. ter repeti demonstrat.

Similiter in Concil. Meleuit. can. 7. assumitur illud testimonium Iob 37. *in manu hominum signat*, ut sciat omnis homo infirmitatem suam: at in correctâ legitur, *qui in manu omnium hominum signat*, ut nouerint singuli opera sua.

Heiter 3. legitur, *missa est fors in urnam*, quæ Hebraice dicitur Phur, hæc dictio non est Hebræa, sed Chaldaea, & in ipso text. Hebræo exponitur per vocem Goral. unde in originali sic scribitur פור גורל vbi Phur. est Chaldaicum, ipsum Goral Hebraicum.

3. Regum 16. in editione correctâ post illa verba, *& occidit eum*, conseruata sunt illa verba. *Hoc est Iehu filium Anani Prophetam*, de quibus erat dubium an fuissent ab interprete posita an verò vitio scriptoris in textu inserta, videnturque falsum sensum inducere: significatur enim ijs verbis eam, qui paulo ante memoratur, occisum fuisse, id est Iehu filium Anani Prophetam, quod esse non potest. etenim ex 2. Paralipom. 19. hic allocutus legitur Regem Iosaphat triginta sex annis post, & in textu Hebræo illa verba non sunt, sed clausula fuit in illis verbis, *ob hanc causam occidit eum*, & non adduntur illa verba, *hoc est Iehu filium Anani Prophetam*.

Amplius Marci 2. scriptorum vitio irrepsit, quod legitur David sub Abiathar Sacerdoti somnasse panes propositionis, nam ex 1. Reg. cap. 21. constat id contigisse sub Abimelech.

Præterea Ioannis 4. habetur, *erat quidam regulus*, non est autem verisimile interpretem legisse, βασιλικός cum omnia exemplaria Græca habeant, βασιλικός, id est regius, seu de aula regia, & est coniectura, interpretem, regalem, vertisse, & à seiculis suppositum esse regulum. unde in Syriaco dicitur, seruus regius. Rursus inter Marcum, & Ioannem manifesta contradictio apparet, nisi ad mendum scriptorum confugeremus: nam Marcus ait, cap. 15. *erat autem hora tertia*, & crucifixerunt eum, Ioan. verò 19. ait, quod *erat hora quasi sexta*, quando Pilatus sedit ad iudicandum Christum, unde expresse Hieronymus Marci textum dicit esse corruptum, scribens super psalm. 77. licet Theophil. cap. 13. esse mendum in codicibus Ioannis inclinare videatur.

Acto. 7. habetur, *& translati sunt in Sichem*, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filij Sichem, vbi loco Abraham legendum est Iacob, & Syriaca versio omittit posteriora illa verba: nam dicit solum à filiis Chamor, non expliando eius patrem. Accedit, quod Genes. 43. & Iosue vltimo dicitur. Hemor pater Sichem. imo etate D. Hieronymi, ut patet in epistola de optimo genere interpretandi deest illa particula, *filius*, quæ in actis habetur. Quod si dicas, Hemor fuisse filium Sichem, & filium Hemor etiam appellatum Sichem primumque dici in Genesi, & Iosue, secundum vero in actis haberi. Cōtra quia ex nullo textu hoc potest haberi, & tanquam gratis dictum non habet vllum, auctoris fundamentum.

Item 1. Corinth. 10. in correctâ dicitur. omnes, qui de vno pane, pro, omnes quidem. 1. Corinth. 2. habetur. *spiritualiter examinatur*, pro *examinantur*, αναρτυται.

CONCLUSIO.

Correctissima, & emaculatissima prodijt editio vulgata, ut data hypothese, quod aliqua relicta essent, quæ librorum acciderunt vitio, non priuata auctoritate, sed ecclesiæ emendanda essent iudicio.

Respondeo dicendum sicut dicit S. Augustinus lib. 7. contra Donatistas cap. 53. quod in rebus nondum per Ecclesiam definitis, non licet aliquid temere affirmare, ac censurare. Nobis tutum est in ea non propedi aliqua temeritate sententia, quæ nullo in catholico regionali capta, nullo plenario Concilio terminata sunt, id autem, subdit, si cura securæ vocis asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi vniuersalis Ecclesiæ consensione roboratum est, cum ergo nullum sit Concilium, vel Apostolicæ Sedis, & Ecclesiæ decretum in correctis Bibliis per Sixtum, & Clementem nihil remansisse, scriptorum vitio deprauatum, non licet damnare auctores oppositum sentientes. Securæ autem vocis asserere est, quod Tridentinum decreuit, & vniuersalis Ecclesiæ prius consensione roboratum erat, in

omnibus etiam minimis vulgatam esse authenticā, ut nullo prætextu reiici possit, sed quoniam non idealem quandam editionem, sed eam tot sæculorū vñ receptam emendatissimè imprimendam concilium statuit, & hoc ipsum præstitum est à Sede Apostolica, cuius est iudicare de librorum canonicorum numero, scripturarum intelligentia, & interpretatione, adhibitis diligentissimis Academijs, collatione veteriorum, & innumerorum codicum, ut in illa nihil non canonicum, nihilque adscriptum, aut extremū repositum sit, & variæ annotationes sint expunctæ, variæ item lectiones explosæ, & pura lectio canonica relicta sit. Insuper cum eandem in prototypum reliquorum voluerit esse Ecclesia, & iuxta eam omnes emendandæ, quæ posthac impressioni tradentur: Certò certius est, eam esse metrum, & mensuram omnium aliarum editionum, & omnium locorum, & variarū lectionum, ut nullus nisi audax, & temerarius possit ne minimum locum in hac correctæ vitio librorum relictum censoria virgula notare, eoque prætextu reiicere, vel eas, quas correctas particulas non admittit, eadem correctæ veriores iudicare. Cuius ratio accipi potest ab exemplo legis veteris: non enim aliunde quam à sacerdotibus exemplar legis accipere debebat Rex per legem informandus, ut supra dictum est. Quare potiori iure non aliunde quam à summo Ecclesiæ sacerdote exemplar scripturarum accipere debemus. Quodcumque autem exemplar, quod ab alio proferretur, non à legitima persona traderetur, ac proinde prototypi rationem non haberet. Et si sacerdotis summi exemplar per aliud modo corrigeretur, potius exemplati, quam exemplaris rationem obtineret, & à metri ratione deficeret. Adde, quod sicut ad diuinam providentiam pertinuit, ut dicit Senensis lib. 8. heres. 17. quod nunquam in omnibus simul, & vñdique collectis codicibus exacta, absolutaque veteris testamenti translatione caruit, sed semper in ipsa generali codicum vniuersitate, quod in vno, atque alio codice corruptum fuit, id ipsum in hoc, vel alio codice integrum, & incorruptum permanfit, & ex Patrum obseruationibus mutua collatione, &c. corrigi poterat; ita nunc post editionem quam emendatissimā tanta diligentia præstitam, diuinā providentia opem ferente, cum vniuersis codicibus prælata sit, necessario dicendum est, nullam esse particulam, quæ non sit rectè ab interprete reddita, omnemque oscitantia librorum, vel audaci correctorum manu in codicibus sacris intrusam, fuisse expunctam, & ex hoc textu biblico recognito, cætera ab ista iam emendata, esse emendanda exemplaria: emendari autem non possunt cætera exemplaria, & codices, si adhuc correctus textus incompletus esset, & mendosus, cum obliquum non ab aliquo sed recto rectificari necesse sit. Quod si iterum ad collationem codicum, & Patrum monumenta, sicut ante Tridentinum fiebat, recurrendum esset; non simpliciter castigata, & correctæ, sed in genere (ubi scilicet Patres, vel collatio cum alijs codicibus non obstarēt) dicenda esset; ac proinde forma textus biblici, quæ in indiuisibili, ut authentica tradita est, ut sola, & omnia verba Dei scripta contineat, quæ authentica sunt, quæ verò authentica non sunt, non admittat, destrueretur; & via aperiretur fidelibus, & infidelibus, correctum etiam verbum vnum quorūque

sub specie incorrecti repudiare, aut de correctis omnibus voculis dubitare, dum quod incorrectum sit, non possit ab omnibus sciri (secundum suppositum opinantium) aut denotari.

Sed quoniam præfatio Biblica nouissimæ Clementinæ expressè ait, in hac peruulgata lectione, *sicut nonnulla consilio mutata, ita etiam alia, quæ mutanda videbantur, consilio immutata relicta sunt*, nec mutata esse, dici possit, quædam interpretis minus perspicuè reddita (cum expressè intactum interpretem, & nulla ex parte corrigere, vel emendare, sed tantum menda veterum librorum, & prauas emendationes repurgare voluisse, expressè fateatur eadem præfatio) propterea quoque posset fuisse dici, multa immutanda (non interpretis, sed librorum, vel temerarium correctorum vitio relicta) non temerè à quouis priuato, & audaci censore, & expunctore, sed ab Ecclesiâ iudice emendari, quæ Patrum, & Doctorum animaduersionibus, quæ immutanda & corrigenda, ut sola potest designare ex officio, ita eadem autoritate potest expungere, ex puro verbo Dei, quod in corde eius primario residet, & ex Patrum monumentis, cæteris Doctoribus priuatis, loca ex Patrum, & Doctorum sententia emendanda, obseruantibus, eaque indicata Ecclesiæ censuræ offerentibus, omnibus verò fidelibus, quos non intelligendi viuacitas, sed credendi simplicitas securos facit, reuerenter sacram editionem absque istis obseruationibus vsque ad minimum iota amplectentibus.

An autem hoc rectè dictum sit, dico sicut dicebāt in quadam quæstione difficili Augustinus 7. contra Donatistas, quod *aliorum sententias mallem expectare*, quàm sine præiudicio diligentioris inquisitionis, vel maioris autoritatis hanc sententiam aliqua nota inurere: nam iuxta eiusdem Augustini documentum 1. de Gen. ad literam cap. 18. *In rebus obscuris, atque à nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam diuina legerimus, idem de quocumque Ecclesiæ decreto, quæ possit salua fide, alijs, atque alijs parere sententijs, in nullam earum nos precipiti affirmatione ita projiciamus, ut si fortè diligentius discussa veritas eam rectè labefactauerit, corruamus, nō præsentia diuinarum scripturarum, vel Ecclesiæ sententia, quæ nostra est, cum potius eam, quæ scripturarū est, nostram esse velle debemus.*

Concluditur igitur vulgatam nostram emendatissimam, & correctissimam prodijisse, ut nullus priuata autoritate errata, virgula censoria possit notare vitio librorum relicta, eoque prætextu eam reiicere, vel alias lectiones expunctas puriores, & veriores iudicare. An autem quæ etiam, *immutanda*, relicta sunt ad vitia librorum referendum sit, ac proinde modestè indicatis illis à Doctoribus, & Ecclesiæ offerentibus adhuc corrigenda supersint. Dico sententiam negatiuam esse satis probabilem; nulla tamen nota inurendos oppositum sentientes existimo, qui graues Doctores sunt, & probabiles afferunt rationes, dummodo non ipsi expurgent, & repurgent, definiant, ac designent eadem loca, sed Ecclesiæ Catholicæ (data hypotesi) corrigenda insinuent, atque supponant, ut decet modestos Ecclesiæ Catholicæ filios.

*Solutiones argumentorum pro parte
negatiua.*

AD argumenta in contrarium pro quanto probant censura aliqua aspergendos contrarium sentientes, ad primum ex verbis Clementis respondere possunt accuratissime expurgatam hanc editionem haberi: sed quoniam in præfatione ad lectorem post illa verba, *editionem quanta fieri potuit diligentia castigatam*, subditur, *quam quidem sicut omnibus numeris absolutam pro humana imbecillitate affirmare difficile est*, ita cæteris, *quæ ad hanc usque diem prodierunt emendatiorem purioremque esse in nimè dubitandum*, non absolutè, & simpliciter, sed respectuè quoad cæteras editiones, & determinatè quoad tempus præfens. Illud verbum, *quam acutissime*, & illa, *quanta fieri potuit diligentia*, quæ synonyma sunt, intelligenda sunt, insinuando, adhuc futuro tempore per Ecclesiam maiori perfectione talem editionem posse decorari, & omnibus numeris absolutam fieri posse, & ad credendum sub hac forma possit proponi, ut nihil amplius emendandum superfit. Hæc solutio, etsi notam, & censuram aliquam euaderet, à vero tamen aberrat: nam cum illud verbum *accuratissime*, superlatiuum sit, non est intelligendū comparatiuè, deinde etsi non sit omnibus numeris absoluta, &c. si correctores spectes, quorum industria, & laboribus, illud opus elaboratum est: tamen spectando Ecclesiæ publicationem eiusdem operis cum testificatione, quod accuratissime mendis expurgatum prodierit, hanc editionem etiam, utin corruptam probando, ut cætera corrigerentur, necessario dicendum est, quod omnibus numeris absoluta prodierit.

Ad secundum respondere possunt ad euadendam censuram, per publicam Ecclesiæ auctoritatem rectè statutum, quæ lectiones intra contextum admitte, quænam à textu ablegandæ: sed nunquam hucusque definitum est omnes, & singulas esse omnis vitij expertes, ut penitus mendis librorum careant, ne meliori lima poliri possint. Sed adhuc non possunt saluare quomodo castigatissima prodierit, si vitio librorum adhuc errata emendanda supersunt, præsertim cum puriora exemplaria reperiri non possint, iam vndique conquisitis omnibus antiquis, aliisque verissimis exemplaribus, per quæ correctio facta est, quæ si non in omnibus, & singulis particulis facta esset, perperam aliæ lectiones expunctæ essent, ut accuratissime mendis purgatus textus biblicus prædicaretur.

Ad tertium, dicere possunt, ut censuram euadant opinantes, errata fuisse animaduersa, sed non omnia correctæ, sed multa, ut dicitur in præfatione, *immutata consilio fuisse relicta*. sed difficile saluant quomodo sit textus biblicus omnino incorruptus, per quem cæteri codices corrigi possint, si non in omnibus, & singulis vocibus incorruptio prædicetur. Et præterea non est verisimile, quod in omnibus codicibus vulgatè in Ecclesiæ lectis, &c. vitia irrepserint librorum incuria.

Ad quartum, effugere possunt, dicendo. Sicuti ante correctionem nouissimam verus erat in Ecclesia textus biblicus, quia ob illud, quod erat corrigendum mendum, ad monumenta Patrum, & vetustiores,

& puriores, & vniuersaliores codices recurri poterat, per quos correctio fieri poterat: ita nunc Ecclesia posset recurrere ad ea, quæ habet principia, unde hæc, quæ immutata relicta sunt, corrigere valeret, & absolutissimam editionem eudere; si hæc immutata relicta vellet sua censura castigare. Interim nulla confusio esset, & incertitudo, cum certè, & determinatè sint viæ, quibus cognosci possunt (etsi infinitæ particulæ essent in textu biblico, quæ expurgatione indigæ) easdemque posset quis indicare, nimirum, ut ubi concors est codicum consensus, & communis receptio litteræ, nefas sit mendam signare, ubi verò Patrum monumenta, vel Doctorum concors sententia, vel varietas codicum indicaret, consultò quædam immutata relicta esse asseratur, quæ expungere, vel signare non virgula censoria, sed priuatim notare, & signare, & Ecclesiæ insinuare nullum reputant inconueniens. Sed præcluditur effugium huius responsionis: nam cum omnia Patrum monumenta, & codices vniuersos perlustrarint censores deputati eiusmodi castigationis, non est verisimile, ut menda reliquerint, ex industria, ubi deprehenderunt correctiora exemplaria, & Doctorum monumenta veram lectionem habere, quare nullus relictus est locus, qui per hæc corrigi valeat, cum omnia hæc loca ad eadem sint collata exemplaria, & per illa castigata.

Ad quintum, illa verba dicunt non respicere, nisi quosdam libros, vel partes librorum apochryphorum cuiusmodi sunt 3. & 4. lib. Esdræ, oratio Manasse. Sed hoc nihil est, nam ea verba cum sint vniuersalia, nihil adscititium, &c. nō tantum partes, sed particulas, & vculas comprehendere videntur.

Ad vltimum, cum hoc ex facto dependeat, oportet solutiones adhibere, & an sint rationabiles perpendere.

*Ad argumenta pro altera parte
affirmante.*

AD primum respondetur à quibusdam diuisionem librorum canonicorum cum titulis eorūdem cum diuisione capitum, & versiculorum, esse de essentia, & de substantia librorum: indecens enim esset existimare à Deo factum librum incompletū, confusum, & inordinatum. Quia verò Hieremias Iudæorum afflictionem, & cladem ordine alphabetico conscripsit, ut primus versus inciperet ab Aleph, secundus à Beth, & interpretes non potuerint explicare latine, non sibi occurrentibus dictionibus eodem tenore incipientibus, idcirco litteras alphabeti hebraicas ante initium vniuersiusque versus seorsum affixit characteribus latinis: idem dicendum de psalmo 118. vnde S. Ambrosius in psalm. 118. ait, *ipsa quoque litterarum elementa, ut omnia Hebræa nomina, non sunt rationabilis interpretationis vacua, atque immunia*, vnde diligenter significationes earundem in singulis octonariis aperit, atque dilucidat, tanquam implicitè canonicas, & in actu signato productas ab interprete, quas in exercitio sacri aucthores in scribenda scriptura posuerunt. Præfationcula verò Hieremiæ canonica ab alijs existimatur. Vnde etiam apud 70. Interpretes reperitur.

Ad secundum, illud modestiæ causa dictum est, non quia recognoscant, oscitantia librorum, aliquem

aliquem errorem relictum esse. alioquin frustra dicerent idem, quod hæc editio traditur castigata, quantum fieri potuit humana diligentia. Vel dicendum, quod hoc merito poterant dicere correctores nedum humiliter, sed & veraciter spectatis ipsorum vigilijs, industria humana: accedente verò Ecclesie publicatione propter eiusdem auctoritatem omnibus numeris absoluta prodijt. vnde ubi iidem censores deputati comparatis verbis, spectata diligentia humana vsi fuerint, nihilominus Pontifex Clemens superlatiuo verbo vsus est, cum ait, *quam accuratissimè*, mendis expurgatum textum biblicum prodire, & sic responderetur ad primam confirmationem.

Ad secundam confirmationem responderetur, relicta fuisse aliqua, quæ mutanda videbantur quatum ad clariorem, & expressiorem versionem, sicut Hieronymus in sua versione fecit; nec enim Hieronymus, nisi de versione locutus est: nam in epistola ad Damasum expresse ait, quod in emendatione noui testamenti ad Græcam, & originalem editionem, ita, inquit, *calamum temperauimus, ut in his tantum, quæ sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremur, ut fuerant*. Quæ vero ista correctæ fuerint ante expressit, dum rationem huius correctionis assignans ait, *sin autem veritas est querenda de pluribus, cur non ad Græcam originem reuertentes ea, quæ vel à vitiosis interpretibus malè reddita, vel à præsumptionibus imperitis emendata peruersius, vel à librarijs dormitantibus, aut addita sunt, aut mutata corrigimus?* Iatis ergo aperte ostendit hos defectus correctos: hi enim sensum mutabant, illi verò consilio relictæ, qui conformes textui nec sensum variantes commodius transferri potuerunt: nec enim Hieronymus correctoris munus egregiè præstisset, si eos, quos notarat, in emendatos propter scandalum dimisisset, cum in veritate aperienda, verum sit quod dicitur, *ut illius scandalum nasci permittitur, quam veritas relinquatur, ut habetur in regulis iuris in 6.*

Similiter cum dicitur, *propterea immutata quæ ad relicta sunt, ut dicitur in prælatione, quia maiores nostri copiam meliorum, & emendatiorum codicum habuerunt, quam hi, qui post illorum ætatem, ad nos perueniunt, qui fortasse longo tempore identidem describendo minus puri, & integri euaserunt*, prædictam responsionem corroborat, ut non de mendis scriptorum orta, illa, immutata, relicta sint, sed solum minus expressa, vel minus clare reddita. Nec ille terminus, *fortasse*, suspensionem indicat, quod multi posteriores libri propter transcriptionem minus puri, & integri euaserunt, cum luce clarius sit in emendatos codices, & corruptos fuisse propemodum infinitos; sed terminus ille *fortasse*, cadit super modum, quo minus puri euaserunt, nempe ex transcriptione, cum aliæ sint causæ impuritatis recensitæ, nempe malè redditæ versiones à priuatis interpretibus, præsumptores imperiti, ut audaces emendatores, nedum libratorum in scribendo oscitantia: quibus omnibus cum emendatores, & meliores maiorum nostrorum codices careant, non menda, sed non ita clarius reddita, immutata relicta sunt.

Ad tertium, tanquam personæ priuatae de se humillimè sentiunt censores; ceterum eorum diligentia, publica Ecclesie Bibliorum emendatissimorum euulgatione, ac ppositione probata est, omnisq; alia

precluderetur, si putarent aliquid emendandū: ea quæ non maxima diligentia à correctoribus iudicata, à Sede Apostolica iudicata est accuratissima.

A quartum, locus ille Iosue nullo modo corrigi potest, cum iam vulgata correctæ habeat, *Domino*, sic legunt etiam 70. Pagninus, &c. ad locum cap. 16. Quanquam Pagninus legat, *& circuibit terminos ad orientem*, melius exprimitur in vulgata, *terminos*, nā verba proximè antecedentia sunt. *Machmethat vero Aquilonem respicit, & circuit terminos contra orientem, &c.* Quomodoque verò legatur, semper idē sensus illibatus perseverat: terminus enim vnius regionis alterius confinia, & terminos respicit. In versiculo 8. eodem cap. quanquam in 70. & in Pagnino, & alijs non habeatur, *falsissimum*, non est propterea suspicandum esse mendum, quia habetur in vulgata, sicut interpres vulgatus multa explicatius reddiderit, quàm 70. vnde cap. 18. v. 19. dicitur, *contra linguam maris falsissimi*, ubi cōcordat Pagninus, *ad limitem maris salis*. Locus cap. 18. v. 7. sic habetur in vulgata, *domus Ioseph ab Aquilone mediam inter hos terram in 7. partes describite*. v. vero 20. habetur, *qui est terminus illius, nempe Iordanis, ab oriente, & 70. concordant, & Iordanis terminabit à parte orientis*: & Pagninus, *& Iarden terminabit cum ad latus orientis*. Locus cap. 21. in vulgata correctæ habetur, *Bosor in solitudine Misor, & Iaser, cui consentiunt 70. Bosor in deserto Miso, & subrbana, & Iaser*.

Ad locum ex Iudith, potius dicendum est esse mendum in epistola cit. Pontificis, quàm in vulgata, probata authentica ab Ecclesia, quod verisimiliter apparet ex eo, quod Alex. nedum ea loca recenset, in quibus Dei nomen ter reperitur, sed etiam ubi bis solum, vel sine expressione determinati numeri in numero plurali, *elohim*, Dei nomen recensetur. Quanquam ex ista difformitate textus vulgatæ, & epistola Pontificis non contrarietas, sed diuersitas solum comprobetur, & utraque lectio admittenda, licet vulgatæ necessariò; Pontificis verò illius (cum non sit decretum eiusdem determinans eam lectionem) solum ut probabilis admittatur.

Ad locum ex Concil. Mileuit. dicendum simpliciter, quod diuersa illa lectio est, non contraria, quæ ex translatione 70. desumpta est, nostra tamen certior est, cui Hebræa concordant ex Pagnino, *ut sciat omnis homo opus suum*.

Ad locum Heithet, noster Pagninus vertit, *propterea fecit sortem*, & per parenthesis subiungit, *ipsa est Goral, hoc est fors*, vnde vna, quæ latina dicitur, *fors*, Hebræice dicitur, *Goral*, Chaldaicè dicitur *Phur* & potius ab interprete redditum est vocabulum Chaldaicum *Phur*, quàm *Goral*, quia magis vsitatū, & licet dicatur *Phur*, esse Hebræicum, id factum est, quia Chaldaica non erat tunc pura, sed mixta maximè post captiuitatem, vnde factum est, ut vocabula Chaldaica, Hebræica quoque dicerentur. Vnde & S. Matthæus dixit, de monte Caluario, quod *Hebræicè dicitur, Golgotha*, & tamen illud vocabulum non est purè Hebræicum, sed Syriacum, vel Chaldaicum mixtionem habens cum Hebræica, vnde nullum mendum est, nec librarij oscitantia.

Ad locum 3. Regum cap. 16. Septuaginta adipsiulantur nostræ lectioni, nam dicunt, *& propterea, quod percussit eum*, Pagninus quoque, *& pro quod percussit eum*, & vulgata, *ob hanc causam occidit eum*, nempe

nempe Baasa Prophetam Iehu, quia illius peccata, exprobrauerat. unde ne dubitandi locus daretur, & ad tollendam omnem amphibologiam, ubi dixisset vulgata *ob hanc causam occidit eum*, mox subdit, *hoc est Iehu filium Anani Prophetam*.

Lycanus conuictus hoc argumento ex 2. Paralip. dicit illam particulam non esse in Hebræo, sed ex marginali glossa alicuius correctoris, vel expositoris irrepsisse in textum, unde dicit ex Rabbi Salomone illa verba, *occidit eum*, referenda esse ad Nadab, quem occidit Baasa, de quo superiori cap. scriptura mentionem fecerat. unde Baasa penas daturus prænuñciatur, non solum quia fecit mala in conspectu Domini sequendo Ieroboam, sed etiam, quia occidit eum, hoc est Nadab, de quo superiori cap. dictum erat. Idem dicit Abulenſis q. 4. qui dicit, quod talis expositio litterę præcedentis non est in Hebræo, neque in Biblijs correctis, sed fuit glossa interlinearis expositiua, & imperitia libratorum textui, inquit mixta est, &c.

Sed hoc non potest stare; nam non est verisimile talem glossulam correctorum potuisse peruadere omnes codices vulgatę lectionis, quę illam particulam explicatiuam expressę continet, vt authenticā; & post correctionem nouissimam omnes particule appositivę, & marginalis glossę fuerint sublata, & expunctę. Nec Abulenſis correctiores, & puriores codices habuit, quam amplissimus Senatus Cardinalium vndique correctissima, & castigatissima exemplaria quærens.

Alij, vt Hugo noster Cardinalis, etiam referunt Iehu, ad Hanani patrem Iehu, sed littera vulgatę clarissime habet, & explicat occisum fuisse Iehu filium Hanani.

Caletanus dicit referri eum ad Hieroboam. unde & pœna peccati exprimitur, quę vt exemplar quoque Baasa proponitur, unde non esse de textu contendit. Sixtus Senensis lib. 2. Bibl. verbo Iehu ait eundem esse, qui increpauit Baasa, & Iosaphat, & impossibile esse, vt sit à Baasa occisus. unde eam particulam non esse de textu, sed aduentitiā docet, sed his Doctoribus obstat correctio Bibliorum nouissima.

Alij etiam, vt Dionysius Carthusianus dicunt fuisse increpatum Baasa à Iehu regnante Aſa, & interfectum fuisse à Baasa, potuisse etiam increpationem, facere Iosaphat Regi, quod potuerit a Domino resuscitari. sed hoc ea facilitate, qua asseritur, refutatur.

Alij dicunt, vt idem Dionysius, quod duo fuerunt similis nominis, & officij, vnus occisus à Baasa, alter qui locutus sit cum Iosaphat. exemplum est clarum, & apparet in genealogia Christi Domini, nam secundum Lucā memoratur Zerobabel filius Salathiel, & in genealogia Matth. similiter, quos tamen constat esse diuersos, cum in Paralipomenon lib. 1. c. 3. dicatur Ieconias genuisse Salathiel, & Phaida, & Phaida genuisse Zerobabel. Salathiel ergo, & Phaida fratres, habuerunt filios eiusdem nominis, & Euangelistam sequutum esse generationem Zerobabel filii Salathiel apparet manifeste, nec alia exempla defunt, ex eadem sacr. scriptura, nam similiter legitur 2. Paralipo. 17. Leuitas Ionathan, & Iohan, & Adoniam sub tempore Iosaphat, & alios eiusdem nominis longe ante, vel post diuersis temporibus

extitisse, vt euidenter Tostatus ex temporum supputatione deducit similiter cap. 18. fuit mentio de Michæa quodam Propheta sub Iosaphat, cum tamē alter Michæas extiterit tempore Ioathan, Achaz, & Ezechie.

Scalante lib. 4. de causis sacrę script. cap. 40. S. iam verò, ait non posse esse vnum, & eundem Iehu, qui occisus sit à Baasa, & qui increpauerit Iosaphat ob initium fœdus cum Achab Rege Israel, quia 2. Paralipom. 20. capitulo dicitur, quod reliqua gestorum priorum, & nouissimorum scripta sunt in verbis Iehu filij Hanani: ille verò, qui occisus est à Baasa non potuit esse idem cum illo, qui increpauit Iosaphat, & eius gesta nouissima descripsit, cum 40. annis ante mortem Iosaphat fuerit occisus à Baasa Iehu.

Sed instatur: duos namque Iehu fuisse in nomine æquales in se, & in eorum parentibus, & in officio prophetali pariter consortes diuinare esset, & rem sine fundamento dicere, præsertim cum Anani pater Iehu designetur: hic autem Anani fuit tempore Aſa, qui pariter ob propheticam comminationem ab eodem in neruo, vel compede positus est 2. Paralipom. 17. Aſa autem fuit tempore Baasa, qui Iehu occidit, unde pater occisi verisimiliter esse potuit cū eodem tempore fuerint Anani, & Iehu: & alium Anani, & alium Iehu post ista tempora assignare difficile est. Sed hæc instantia nulla est, nam nomen Abiathar fuit commune Abimelech sacerdoti summo, & eius filio 1. Reg. cap. 22. & 3. Reg. cap. 1. tres nomine Achis reperimus, quatuor sub nomine Alexandri, legimus etiam duos Assueros, vnū maritum Hesther, alterū qui templi edificationem prohibuit.

Alij saluantes identitatem personę ad metaphoras cucurrerunt dicendo illud verbū, *occisum*, accipi pro vulnerato lethaliter, vt ex vi vulneris moriturus esset, nisi Deus aliter prouideret, & necessarium, aiunt, esse ad metaphoram confugere ad saluandam vulgatę auctoritatem: nam ex temporum chronologia difficile, aiunt, saluatur, quomodo idem fuerit occisus à Baasa, & idem reprehenderit Iosaphat, sed euident solutio esset si aliqua auctoritate id posset probari.

Sed vt dicebat Augustin. lib. de vnitae Ecclesię cap. 13. dans documentum, & regulam in solutione argumentorum, quę sunt ab hæreticis, quod satis est inuenire exitum in argumentis difficilissimis, vt id, quod ab ipsis, vt certum profertur, incertum euidenter apparet. unde adhibens quandam solutionem ad illa verba, erunt nouissimi primi, & primi nouissimi, quam afferebant Donatistę, quod intelligebantur de Orientalibus, & ceteris gentibus, quę in sanctis libris commemorantur fidem recepisse christianā, vt nouissimi forent, qui primi erant, quia nimirum recessuri erant à fide: responder Augustinus esse calliditatem hereticam volentem conuertere verba Dei ad peruerſitatem, in qua ipsi sunt, & subdit, id intelligendum de Iudeis, qui cum essent primi, nouissimi facti sunt, & de Christianis, qui de nouissimis facti sunt primi, & subdit, quem intellectum si aliquo certiore documento probare non possem, sufficere debuit bene iudicanti auditori, quod inuenierim exitum in his verbis, unde istos appareat nihil pro se attulisse tanquam certum, vt dubitari non possit. Et ita in simili ad saluandam veritatem vulgatę nouissimę correctę etiam si documenta euidentia afferri non possent,

sens, satis est si obiectiones, quæ fiunt, demonstrantur non assumere aliquid certum, ut de eo dubitari non possit, hoc est esse eas, quæ assumuntur dubitabiles propositiones, quibus merito, quod certissimum est vulgatæ scilicet auctoritas præpondere debet.

Igitur si cui non arridet, quod sint duo Iehu dicat, quod idem sit Iehu, qui ante percussorem à Baasa reprehenderit Iosaphat, ut quidam supputat, vel quod percussus potuit quoque supervivere, & reprehendere Iosaphat: supponendum ergo, quod initio sui regni patrem habuit Iosaphat cum Acab anno 3120. & anno 3123. filiam Achab Athalias, in uxorem filij sui Ioram obtinuit. unde tunc fieri potuit Iosaphat reprehensio à Iehu, descripta 2. Paralipom. 19. his verbis, *Impio præbes auxilium, & his qui oderunt Dominum amicitia coniungis*: constat autem ex temporum supputatione, quod inter initium regni Iosaphat, illudque tempus, quo cum Acab amicitia iunctus est, quod fuit anno 3120. & ultimum Baasa, intercesserunt anni forte 18. atqui fieri potuit, ut percussus lethaliter non illico convaluerit Iehu, & ex vulnere fistula potuerit generari, ex qua tandem mortuus sit, multò vel paulo post correctionem factam Iosaphat, & sic verè causali-ter occisus est à Baasa. Sed duo obici possunt, primo, quia talis correctio facta fuit, non initio, sed in fine Regni Achab, nam post relatam mortem Achab in fine capitis 18. narratur reuersio Regis Iosaphat in patriam, & tunc factam reprehensionem. 2. quod *impio*, nempe Acab tribuisset auxilium, & sic cum ultimus annus Achab fuerit 38. post ultimum Baasa (nam post Baasa regnavit Ela duobus annis, Zambidibus 7. & Ambi 12. annis, & Achab regnavit 24. annis) non est verisimile, quod tandiu lethaliter percussus, superstes permanere potuerit. Deinde, quia Propheta Iehu nouissimè gesta Iosaphat scripsit, ut dicitur 2. Paralipom. 20. Sed ista facile dissolui possunt ex regulis scripturarum, quandoque enim ab vnus rei narratione ad alteram fit transitus sine ordine temporis, & ita prius facta narratur, quæ postea contigit, & è conuerso: potuit ergo fieri, ut author libri Paralipom. narraret reuersionem Iosaphat à bello, & addiderit postea absque consequentia temporis, quod antea acciderat, cui occurrit Iehu filius Anani videns, & ait ad eum *Impio præbes auxilium*, & dato, quod in fine id acciderit nihil vetat, ut ex non obducta vnquam cicatrice, tandem ex inflicto illo vulnere verificari potuerit, quod Baasa percussit Iehu, & procedente tempore post quadraginta, & amplius annos pariter mortuus sit post mortem Iosaphat, cuius gesta priora, & nouissima scribere potuit.

Vel potest dici post occisum Iehu Anani in demortui locum alium generare potuisse, & cum prole noua nomen mortui renouasse, & ille fuit, qui post 40. circiter annis increpauit Iosaphat, & scripsit partem libri Regum, alius à fratre suo occiso, nec extraneum fuit similiter spiritu Prophetiæ donari cum etiam legimus in Actis cap. 21. Philippum habuisse quatuor filias virgines, quæ prophetabant, & verisimile fuit à Deo suscitatum illi semen, cum prophetiæ dono, in Iehu recenti, quod in alio Iehu extinctum erat à Baasa religionis intuitu, sed etiam potest dici, quod & melius potuerunt esse duo Anani consobrini, sicut supra dictum est, fuisse duos Ze-

robabel, & utrosque, filios generasse, & simili nomine Iehu filios appellasse, quorum vnus Baasa, alter Iosaphat reprehendit. vel duo Anani ex diuersa familia iisdem temporibus clarere potuerunt spiritu prophetico donati, & vnus eorum non casu, sed forte consilio Iehu filio nomen imposuit ob memoriã Iehu Martyris recenter occisi à Baasa, qui grandior factus spiritu prophetiæ donatus, redarguit Iosaphat. unde à simili, ut dicebat Augustin. 2. de consensu euangel. cap. 7. difficile est saluare quomodo sub Herode iuuenis Christus baptizatus sit secundum Lucã, & mortuo Herode puer Christus ab Aegypto remeauerit, nisi, inquit, duo intelligentur Herodes, ita & in proposito. & quamuis in nostro proposito argumentum euidens non habeamus, tamen in exemplo allato, sicut dicebat Augustinus egregiè duos Herodes extitisse, ita nos dicimus duo Iehu. Exemplum apertissimum etiam in Genesi cap. 36. v. 2. habetur. vbis recensetur Oolibama filia Ana, & post multas generationes rursus vers. 25. recensetur similiter Oolibama filia Ana, quare concludo verbis Augustini loquentis de duobus Herodibus. cum fieri potuisse nemo nesciat, quæ cecitate insaniant, qui procliuiores sunt ad calumniandum euangelicam veritatem, quam paululum consideratores, ut duos homines eodem vocabulo appellatos intelligent, cuius rei exemplis plena sunt omnia, quod dictum nostro proposito egregiè pariter adaptatur.

Ad locum ex Marci 2. cap. illam difficultatem proposuit Theodor. in catena sub his verbis, *qualiter nunc Evangelista Abiathar Principem sacerdotum nominauit, cum liber Regum hunc nominet Abimelech*, & respondetur ibidem ex Beda, quod hoc nihil habet dissonantiæ: ambo enim fuerunt illi, cum veniens David panes petiit, & accepit. Abimelech videlicet Princeps sacerdotum, & Abiathar filius eius: occiso autem Abimelech à Saule fugit Abiathar ad David, & comes factus totius exilij eius: postea eo regnante summus sacerdos factus, & ipse gradum accepit, multoque maioris excellentiæ filius quam pater effectus est: ideo dignus fuit, cuius memoriam, Dominus etiam viuente patre, quasi summus sacerdos faceret. Alij dicunt, quod idem, qui Abiathar idem erat, ac Abimelech, à quo David postulauit panes propositionis, & quod erat binominus, sicut & pater eius quoque binominus erat, qui vocabatur quoque Abimelech, & Abiathar. primo enim Paralipom. cap. 18. describuntur duo sacerdotes tempore David, qui cum sequebantur, erantque Sadoch filius Achiob, & Abimelech filius Abiathar, & cum ex alio loco habeatur Abiathar fuisse filium Abimelech, non potuit iste esse Abimelech ille occisus à Saule, quippe qui in toto discursu historiæ David Abiathar recensetur necessario: dicendum est vnũ, & eundem fuisse dictum filium Abiathar, & filium Abimelech, habuisseque patrem binominum, qui Abiathar quoque, & Abimelech diceretur.

Ad locum ex Ioa. 5. Chryzostomus, *regulus*, etiam legit, & explicat, quod idcirco ita appellatus est, siue quod regio esset genere, siue quod alia principatus dignitate fungeretur. vel dicendum ex S. Thoma in Ioan. lec. 7. cap. 4. quod regulus tripliciter accipitur, pro eo, qui præest paruo Regno, vel pro aliquo de stirpe Regia, & tandem pro aliquo officiali Regis, & dicit, quod Regulus hic accipitur, tertio modo. unde Origenes text. 18. in Ioan. hunc vel fuisse Regulum

gulum Regis Herodis, vel de familia Cæsaris exercentem tunc temporis aliquid in Iudæa, unde nullus scriptoris error, sed optima vulgati versio.

Ad locum Marci 16. & Ioan. 19. quidam apud S. Thomam, ut supra dictum est, 3. p. q. 46. art. 9. dicunt hanc diuersitatem ex peccato scriptoris contigisse apud Græcos, quam sententiam, nec videtur reprobare, nec approbare S. Doctor, illam indiscussam relinquens: in quo autem textu Marci, vel Ioannis mendum fuerit non explicant hi doctores. Hieronymus, si autor est eorum commentariorum, in psal. 77. Marcum dicit esse vitiatum, illum sequuntur nostri Caiet. Sixtus annotat 131. Canus 2. de loc. ca. 18. Theophilus erroris esse in codicibus, non quidem Marci (ut falsò citat Canus) sed Ioannis, ex aliorum sententia aperte insinuat. Sed hoc nullo modo potest stare, quod vel ambo, vel vnus ex dictis codicibus sit incorruptus. Primum, quia inter ζ zeta, quod significat 6. & γ gamma, quod significat 3. est multa diuersitas, nec vnum potuit pro alio substitui. Secundo, quia semper in Marci, & Ioannis omnibus codicibus veteribus, & nouis, sic scriptum reperimus, & eodè modo in Ecclesijs decantatum. Vnde, & si inter ipsos Patres sit diuersitas (nullo tamen modo contrarietas) quidam etiam eorum, Thelephorus de consecr. d. 1. Ambrosius in Hymno Mediol. Cyrillus Hierosolym. cath. 13. dicunt Christum crucifixum, hora tertia conformiter ad Marcum. alij ut Clemens 5. constitut. cap. 12. alias 16. & 4 cap. 40. alias 34. Ignatius epist. 2. ad Trall. Cyprianus de oratione dominica. Isid. 1. de off. cap. 10. Athanasius de Virgin. hora sexta, unde signum est, quod è scripturis Marci, & Ioannis vtraque assertio probatur, non ut contrarietatem habeas, sed diuersitatem. Quare ad rei veritatem intelligendam dicitur cum Augustino 3. de consensu euangel. cap. 13. quod cum Christus traditus est crucifigendus eo tempore, quo sedet in tribunali non erat plena sexta, sed quasi sexta, dicit idem Augustinus & rationabiliter, nam à sententia Pilati vsque ad crucifixionem aliquod tempus decurrit. Vnde cum crucifixus est verè, & realiter erat hora 3. & tempus magis appropinquans horæ sextæ. Vnde hora quasi sexta latitudinem habet, & retro decurrit vsque ad horam tertiam, ut hora tertia dici possit quasi sexta, quo tempore etiam Iudæi clamauerunt, ut Dominus crucifigeretur, & veracissime (subdit Augustinus) tunc eos crucifixisse quando clamauerunt: & verè etiam dici potest crucifixus hora tertia, quia erat tempus proximum præcedens horam sextam, & adhuc durabat verè hora tertia quando crucifixus est. Necessè est autè dicere hora 6. vel quasi 6. crucifixum, nam tribus horis in cruce perpendisse, & mortuum hora nona constans est Patrum traditio. Nec obstat, quod idem Marcus dicat, *facta hora sexta tenebræ factæ sunt*, & Luc. *erat autem fere hora sexta & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram*: hoc enim magis, difficultatem explicat. sicut enim medium sapit naturam extremorum, & vnus pro altero accipi potest, & in tempore quoque hora computatur, vel in puncto, quo sphaera apparet, vel umbra, vel in tempore proximè præcedenti, vel proximè sequenti, ita ut v.g. si umbra, vel signum attingens horam decimam, parum distat, ante vel post induat adhuc horam decimam (quod enim parum distat nihil distare videtur) ita in proposito tempus attingens horam sextam

ante, vel post dici potest hora sexta, hoc modo Ioannes dixit sedente pro tribunali Pilato, quod erat *hora quasi sexta*: nondum enim erat plene sexta, ita, quod verè, & realiter duraret hora tertia, facta hora sexta secundum Marcum, vel quasi sexta tenebræ factæ sunt secundum Lucam, hoc est integra hora sexta, quæ respectu puncti indiuisibilis horæ sextæ, quæ incæperat, dici potest, quasi sexta, optimè verificatur, quod facta hora sexta, vel hora quasi sexta tenebræ factæ sint: & Lucas etiam respexit ad tempus paulò post coniungens horam sextam, Ioannes verò ad tempus attingens horam sextam paulò ante. Vnde nulla contrarietas, sed concors diuersitas appareret, mirificè rem explicans. legendus Iansenius lib. 3. suæ concordia pag. 1042.

Ad locum Actuum 7. Beza respondit ab aliquo fuisse additum in margine Abraham, & referri ad Iacob, quod Ioannes, ait, innuere videtur cap. 4. ibi, *in ciuitate Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob*. sed si corruptio ista esset antiqua, iam à Patribus præcipuè Hieronymo esset notata; si post tempus Hieronymi, iam animaduersa esset à correctoribus Biblicis, Accedit, quod etiam inueni simile est cogitare omnes codices esse deprauatos, & in Ecclesijs talem lectionem deprauatam. Quare, ut dicebat Augustinus de vtilitate credendi cap. 3. *nihil mihi videtur ab eis impudentius dici, vel ut minus loquar incuriosius, & imbecillius, quam scripturas diuinas esse corruptas*, intellige in omnibus codicibus, cum id nullis in tam recenti memoria extantibus exemplaribus, possint conuincere, & post tot tempora non possint correctoria, vel emendatoria aduersarii proferre, quam quæ in nouissima castigatione conquisita vndique visa, & recognita sunt. Eugubinus, Lypoman. Salmeron to. 12. tract. 23. §. quidam similiter, dixerunt hunc locum vitio scriptorum deprauatum, sed omnes codices sic legunt, ut vulgata correctæ, unde eorum responsio non admittenda.

Alij dicunt illud nomen, Abraham, esse casus genitiui, & supplendum esse filium, vel nepotem, ut sit sensus, nepos Abraham, qui fuit Iacob: & illud Abraham esse nomen patronimicum Abrahamides, hoc est filius, vel nepos Abraham, & sic esse in Græco. sed hoc non potest stare, quia iam ostendimus nostram vulgaram non esse corrigendam per Græcam, &c. & optimè quadrat lectioni veteris testamenti, quod emptor fuerit Abraham, & non Iacob: etenim Abraham emit agrum in usum sepulture, Iacob verò datum, ut dicitur Ioh. 4. *iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo*, quæ valde diuersa sunt, & ad distinctos vsus emptæ à diuersis personis, & sic nulla est repugnantia.

Quod autem versio Syriaca omittat illa verba *filii Sichem* non obstat, cum legamus ea in vulgata, & sic in aliquibus codicibus D. Hieronymi tempore deerant, satis erat quod in alijs, & quidem emendatioribus reperirentur.

Quod autem Gen. 33. Hemor vocetur pater Sichem. Salmeron epist. ad Cardinalem Carafa to. 16. in fin. §. 4. dubium, ait. D. Hieronymum in Actis non transulisse filium Sichem, sed partem Sichem. & Canus dicit etiam lectionem, quæ est in vulgata esse non Hieronymi, sed Erasmi. Sed obstat castigatio vulgatæ. Gaspar Sancius in Acta, ait Sichem non esse nomen viri, sed Urbis. Sed obstat, quia dicitur Hemor

Hemor filius Sichem in Actis, & Gen. 43. Hemor dicitur pater Sichem. unde scriptura non nomine filiationis, sed incolæ, & huiusmodi, locum, vel patriam expressisset. Alij dicunt ex linea ascendente Hemor habuisse patrem nomine Sichem, ex linea descendenti habuisse filium nomine Sichem, sicut videmus in lineis Imperatorum, & Regum frequenter fieri, ita Salmeron, & alij, & sic nulla est contradictio; nam Abraham emit sepulturam ab Hemor, qui fuit filius Sichem, ut dicitur Act. 7. unde secundum morem scripturarum, quod Moyses non expressit, dicendo quoque, quod Hemor fuit pater Sichem, Stephanus in actis non tacuit, & est contra, quod Stephanus non expressit, Moyses explicavit.

Ad auctoritatem 1. ad Corint. 10. etiam in text. Syriaco sit. siquidem nos omnes ex uno illo pane accipimus, in correctâ tamen vulgata habetur, omnes qui de uno pane, quam lectionem retinebant vetustiora, & emendatiora exemplaria, & planior est intelligentia, dicendo, quoniam unus panis unum corpus multifumus omnes, qui de uno pane participamus, legendum appositior (qui de uno) quam subnectendo iterum aliam causalem, siquidem, vel quidem, & quomodocumque legatur nulla fit sensus diversitas, & si quidam dicant clarius exprimi potuisse, multifumus, pro (esse debemus.)

Ad ultimum locum recte dicitur spiritualiter examinatur, in singulari potius, quam examinantur, cum in numero singulari præcesserit: animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei, &c. unde & Syriacus etiam in numero singulari vertit, nec potest cognoscere, quod spiritu iudicatur.

ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

An sit expediens, ut fiat alia translatio, & puriori latina lingua scriptura traducatur.

Positio aduersariorum.

INter errores nostri temporis unus est eorum, ut Catherinus errore 8 pg. 17. de clauibus scripturæ, qui eloquentiam secularem desiderant in scripturis, quia ipsi plus nimio delectantur, & gloriantur, ac proinde, ut etiam Canus recenset lib. 2. cap. 15. veterem Latini interpretis editionem nouis aliis quasi elegantioribus, ac ut ipsis videtur, melioribus permutant, optantes ut veteri veluti parum eleganti submota in illius locum latinior illa succederet, & est veteri fonte noua fieret elegansque transductio, sic conati sunt veterem multi scoli nouis phrasibus traducere, & emendare, ut Erasmus, & alij, unde Cholinus Zuuinglianus præfat. in libris à se versis, ait, elaboravi, ut quoad fieri posset satisfacerem omnibus, aut certe quamplurimis, id est, ita, ut Græcum exemplar (cui nihil eorum existit Hebraicè) ad verbum sequeretur, ut sicut opinor tamen linguæ munditiem seruarem, & fugerem obscuritatem, ut quemadmodum sicut Erasmus nouo, ita M. Leo iam veteri testamento munditiem linguæ conciliauit, ita ut iam, ut semper optavi, non utiliter modo, sed etiam iucundè, & minori negotio ingeniorumque diuexatione, sineque detrimento, & offensa lin-

guæ politionis in ludis litterarijs à pueris, & extra eos à doctis sine tædio barbarici, quæ multos ne legerent deterrebat, legi liceat.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, quia ipsi scriptores sacri non aspernati sunt eloquentiam: ergo neque verso- res verborum concinnitatem destituere debebant, ac proinde è veteri fonte noua latinior editio cuden- da esset. antecedens patet ex dictis inductione de Isaia, Moyse, Paulo. consequentia manifesta.

Secundo, quia ornatus, & elegantia Deum ipsum habet auctorem, qui est autor omnis boni, & pulchritudinis: inornatus autem, inelegantia cum obli- qua sint, & ferulam mereantur non possunt in Deum cadere auctorem: relictis ergo incultioribus trans- lationibus, ubi barbarismi, solécismi redundant, noua esset cudenda, & elegantior ex primæuo fonte.

Tertio, quia ornatus, & elegantiæ efficax medium est claudendi ora aduersariorum, & insultantium Ecclesiæ Christi: magis ergo hoc medium elegit Spiritus sanctus, quam inelegantiam, quæ vel fletum, pijs, impijs verò ridendi materiam subministrat. unde Lactantius 5. de iustitia dicebat, quia defuerunt apud nostros idonei peritque Doctores, qui vehemen- ter, qui acriter erroris publicos redarguerent, qui cau- sam omnino veritatis ornate, copioseque defenderent, pronocant quosdam hæc ipsa penuria, ut auderent scri- bere contra ignotam sibi veritatem. Adde non esse de- cens sermonis elegantia superari interpretibus Spiritus sancti, à ministris, & ancillis, hoc est artibus hu- manis, & pedagogis. unde minime ferendum vale- bat Chrysost. lib. 5. de sacerdotio ab inferioribus di- cendi gloria vinci eum, qui dignitate præcellat.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est Apost. 1. Corint. 2. dicens, sermo meus, & predicatio mea non in personalibus hu- mane sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & vir- tutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei: sicut ergo fidei propagatio, & incremen- tum, & Principum huius sæculi expugnatio, atque triumphus non verbis ornatis facta est, ne huma- no indignè tribueretur eloquio, ita non erat, quod scripturæ translatio, per quam fides nostra nutritur, atque defenditur, ad officinam, & incudem Tullij, & Demosthenis reuocaretur.

Rursus psalm. 121. dicitur, eloquia Domini eloquia casta, à spiritu ergo puro, & simplici, pura, simplex- que oratio expectanda erat, qualis in vulgata repe- ritur: satis ergo est ista transductio, ut noua non sit opus, etiam inculta oculis sapientum huius sæculi vi- deatur.

Secundo probatur veterum exemplo: nam Theo- pompus apud Euseb. 8. de præp. euang. ca. 1. eo quod flosculis Rhetoricis in scriptura luderet, dignas pæ- nas exoluit. Tryphilius cum ausus esset in conuentu Episcoporum illa verba Tolle grabatum tuum, & am- bula, sic permutare elegantius. Tolle cubile tuum, & ambula, à Spiridione Cypriorum Episcopo his ver- bis est acriter reprehensus. Tu melior es eo, qui lectum dixit.

dixit, quia verbis eius uti confunderis? lib. 1. [histor. tripartita, & S. Augustinus antequam scripturas degustasset, illas non tanti pendebat, ut Tullianę eloquentię minimę comparandas esse iudicaret ex tertio lib. confessionum cap. 5. *quia palato nondum sano pœna erat panis, qui sano suavis est.*

Tertio rationibus. prima, quia nec originale scriptum est eloquentia seculari, ergo ut riuus fonti corresponderet, dedecbat scripturam transferri secundum eloquia eloquentiæ huius sæculi: ergo, &c.

Secunda, quia difficilior, & abstrusior redderetur scriptura ex verborum fausto supercilio, & calamistratis verbis, & ab eius lectione detererentur etiam multi docti, qui planitię verborum contenti in spinosa dumeta inciderent.

Tertia, quia scopus fuit interpretum res declarare aptioribus, & planioribus vocabulis, non secus ac Philosophi relictis comprioribus vocabulis interdū vtuntur ad res ipsas declarandas, simplicibus, et in concinnis vocibus, vnde Gregor. præf. in Iob dicebat. *Quæso autem, ut huius operis dicta percurrens, in eis verborum folia nō requiras, quia per sacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuose loquacitatis leuitas studiosę compefcitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur, & postea, quoties in folijs letę segetis culmi proficuum minori plenitudine spicarum grana turgescunt.* &c. vnde Cyprianus dicebat in ep. 1. ad Donatum. *In iudicij contentione pro rostris opulentiā faciundia volubili ambitione iactetur, cum de Domino, ac de Deo vox est, vocis pura sinceritas non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus.*

Confirmatur ex testimonio etiam sapientum huius sæculi, nam & ipse Tullius sapienter quoque admonuit omittendas esse phaleras ornatumque, & cultum orationis, & quandam potius diligentē in hoc negligentiam adhiberi, cum veritas ipsa plantanda est, & fortius in animis iudicium infingenda, ne cultus ille, aut potius verborum strepitus in auribus à rei consideratione cor audientis auertat. vnde & quidam cecinit.

Ornari res ipsa negat, contenta doceri.

Philosophus docendi gratia opportunum iudicauit nouas voces fingere, quod interdum ipse suo præmonuit eum exemplo, & ratio in promptu est, quia non res pro verbis, sed verba pro rebus significandis sunt instituta. vnde & Poeta Lyricus.

*Multa renascentur, quę iam cecidere cadentque,
Quę nunc sunt in honore vocabula, si solet usus,
Qui penes arbitrium est, et vis, & norma loquēdi.*

Tandem valde violentum, imò ineptum esset propter tres, vel quatuor Grammaticos, & Rhetorculos, communem iam factam multorum populorum linguam, & in Ecclesijs decantatam, & in animis populorum radicatam conuellere, & affectatas eorum voces illi præponere, cum sciamus illis plus aridere Iouis capitolini, quàm Iesu nomen dulcissimum quem inuocare (ut & piissimam eius Matrem) piaculum arbitrantur, nec volunt Saluatorem, sed Seruatorem appellare. Qui si verē essent missi, ut iactant, à Deo; non pro Apostolatu, elegantię gratiæ legationem substituisent, & si verē humiles essent corde, vocem humilitatis tanquam vilem, & abiectam non contempsissent. sed sapiant ipsorum palato Iuppiter, Iuno, Diana, Pallas, &c. & aliorum Deorum verius Dæmonum prophana nomina esse.

rant inflatis buccis, boent, Cæsares, Camillos, Furios, Scipiones; nobis sat est eas voces recipere, quas interpres expressit, & innumeri, iique eloquentissimi Patres, atque scriptores vsi sunt, maiorem diuitiarum suppellectilem existimantes esse in simplici, claso, apertoque sermone, quàm in phalerato, & calamistrato sermone superciliosorum hominum, qui Paulinam sapientiam pro Cicerone, & Demosthene libenter commutant.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Non est expediens cultiori lingua rursus è fontibus nouas translationes eudere.

Respondeo dicendum, sicut dicit Cyrillus Hierosolymit. cath. 4. quod *Græci per eloquentiam capiunt, mel enim fluit de labijs fornicarię.* Qui verò ex Circumcisione sunt per sacras scripturas, quas malè interpretantur accedentes decipiunt, &c. Hæreticorum autem filii, per blandiloquentiam, & faciundiam seducunt corda hominum maximè malorum, tales extiterunt nostro sæculo Nouatores, qui sub specie eloquutionis, & faciundię scripturas aggressi sunt inuertere, eo deuenientes, ut omnis de medio vulgatę tolleretur auctoritas, & sub nouitate vocabulorum suarum versionum cum Iudæis pariter darent manus, scripturas per peruersas intelligentias deprauantes. Verum ut scripsit Clemens Alexandr. 2. Stromatum, oportet eum, qui curam gerit veritatis, non insidiosę, capioque consilio, ac cura adhibita diſtinctionem componere, sed conari tantum id, quod vult, quomodo potest exponere, curandum enim est, ut idem dicit lib. 1. Strom. Si significatur id, quod intelligitur: quo autem nomine significetur id quod volo exponere, nihil mihi curę est, opem enim ferre, ut seruentur ii, qui seruari cupiunt puto esse optimum: non autem dictiunculas tanquam quædam ornamenta componere. vnde & propter hoc Pythagoras, Musas, dicebat, Syrenibus iucundiores, quod & Socrates perpendit apud Platonem in Apologia Socratis. Cum ergo sacri scriptores talē dicendi genus assumpserint, quod non ad ostentationem, sed communi vtilitati adſcientium deseruiret, pariter casti interpretes eam compositionem, ornatam quidem assumpserunt, quę conceptiones Spiritus sancti cum simplici stylo, necessariaque perspicuitate proferrent, non quę illecebris aurium deseruiret, breuiter, & apertę, & obseruata vsitatorum vocabulorum proprietate res intelligendas enunciando. Quare nullo modo elaboratio traductio expectanda est è fontibus vernantis eloquij venustate, atque amēnitate luxurians, cum senilis eloquentia iuuenilem exuperet, & dicendi genus eompum, numerosum, fucatum, filosculis abundans nonnisi leues auditores mulceat, & imperitum vulgus alliciat, & fascinet; dicendi verò genus simplex, nudum, grauitatis, & maiestatis plenum, religiosis auribus sit accommodatum. vnde rectę etiam dixit Hieron. in Amos c. primo. *In explanatione sanctarū scripturarum, non verba composita, & oratoris floribus adornata: sed eruditio, & simplicitas queritur veritatis.*

Solutiones oppositionum.

AD primum respondetur, fuisse quidem sacros scriptores eloquentia præditos, sed quæ senile ætatem decet, tali quæ personæ congrueret eloquentis, ut diximus ex Augustino 4. de doctrina Christiana. unde eloquentia scripturarum omnem vim dicendi exuperat, & continet omnem eloquentiam, ut quadrangulum continet triangulum, unde sicut iure suo interdum utitur, ut ancilla ipsa eloquentia, sic cum opus est iure suo, & arbitrio, ornamenta, & verba inuerit.

Ad secundum. omnis eloquentia à Domino Deo est, sicut & ipsa sapientia, unde & multa præcepta Rhetoricorum, & Grammaticorum obseruasse etiã sacros scriptores supra visum est. Verum, quia indignum est verba sacri eloquii restringi sub regulis Dogmati, voluit etiam solæcismis, & barbarismis respergi interdum, ut homines barbaro sermone utens superarent leporem Græcæ elocutionis, eoque profusus eliminarent, piscatorumque solæcismis, dissoluerent acutos syllogismos, ut dicit Theodor. lib. de natura hominis. Quare quod ineptum, & distortum est, & regulis sapientum, & prudentum contrarium, humanaque ferula castigandum, tanquam sapientiùs ad confundendos superbos sapientes, assumptum est.

Ad tertium, loquitur Lactantius non de seculari, & forensi eloquentia, quam Cyprianus quoque reiecit, sed de casta, & senili eloquentia, quæ sacros interpretes decet, & quæ etiam sapientium arrogantiam humiliat; quæue, iure suo utens, habet suas quoque figuras, & schemata, ut ostendere possit euidenter Græcorum sapientiam figuras verborum, & sententiarum à nostris quoque suffragatos, ut supra ostensum est.

*CONTROVERSIA II. SPECIALIS.**ARTICVLVS PRIMVS.*

An in alijs editionibus Latinis Pagnini, Caietani, Vatabli, & Clari, sit verbum Dei.

Multi quoque Catholici varias ediderunt editiones nostris temporibus. Sanctes Pagninus vetus testamentum ex Hebræo transtulit, nouum ex Græco verbum ex verbo traducens, cuius laboribus utens Arias Montanus nouam interpretationem aggressus est, ut omnes dictiones primæ lingue in latina exprimerentur quoad fieri potuit, diuersitate characteris, Pagnini, & ipsiusmet Arias labores designans: nouum verò testamentum idem Arias ex Græco verbatim expressit, & utrumque opus in Biblijs Regijs affuta sunt.

Thomas Caietanus nouam versionem cudit, psalterij autem ex Hebræo facta est inspectis quatuor versionibus, adhibita etiam opera quorundam Iudeorum, vnius Neophiti, altero in iudaica perfidia remanente, ut ipse testatur præfatione in psalmos.

Noster F. Franciscus Forerius à sacrosancta Tridentina Synodo censor librorum totius christianæ Reipublicæ designatus ad miraculum doctissimus ex Hebraica veritate transtulit Esaiam, lib. Iob, Dauid, Salomonis, & omnium Prophetarum, ex Senensi lib. 4. Biblioth.

Isidorus Clarus Brixientis ex Hebraica, & Græca lingua utrumque testamentum vertit, quam versionem etiam scholijs illustrauit.

Varabulo tribuitur, quod Biblia verterit, eaque scholijs illustrarit, sed reuera ipse non fuit author, sed Leo Iudas Hæreticus Zuinglianus, Petrus Cholinus, & Theodorus Bibliander, ambo etiam pariter Hæretici, vide Genebr. in chronologia.

Ex Syriaco nouum testamentum in Latinum vertit Guido Fabricius Boderianus, cuius translatio in Biblijs regijs reperitur.

Argumenta pro parte affirmatiua.

Videtur ergo, quod in his editionibus sit verbum Dei. Nam optimum testimonium est aduersariorum in causa quacumque obtinenda: unde Augustinus volens probare veritatem editionis Hieronymianæ dixit, quod eius laborem etiam Iudei existimant esse veracem, ut supra dictum est. at textatur Sixtus Senensis lib. 4. Biblio. editionem Pagnini peritissimos Hebræorū Rabbinos, omnibus, quæ nunc extant translationibus, prætulisse, multis eam laudibus attollentes.

Confirmatur, nam idem opus dicatum fuit Clementi VII. eadēq; editio Romano Pōtifici grata fuit, atque probata; à doctissimis etiam commendata est, & passim in publicis lectionibus, & concionibus citatur.

Secundo, Biblia Isidori Clari, & si primo Christianis interdicta essent, tandem præcis prologo, & prolegomenis restituta sunt autoritate Ecclesiæ in Concil. Trident. ut patet in indice. cum ergo exceptio firmer regulam, satis firmatur autoritas totius biblici corporis Isidori ex expunctione prologi, &c.

Tertio, & est argumentum Caiet. text. sacræ scripturæ non est ex verbo redditus, sed textus interpretum arbitrio compositus est: ergo.

Quarto, nam vel omnes istæ versiones spuriae sunt, vel veræ. si spuriae mirum est, quod non damnentur, imo in manibus omnium terantur, citentur, eundantur, typis mandentur. si veræ iam habetur intentum, quod non sola vulgata vera est, atque probata, sed etiam ceteræ istæ editiones. suam quoque auctoritatem retinebunt.

Quinto, quia emendatiora exemplaria, eaque antiquissima summa diligentia, & labore conquisita sunt à notis istis versoribus: ergo castigatissima fuit versio ad normam purioris originalis exemplata.

Pro parte negatiua.

Sed contra est de his editionibus doctissimorum virorum iudicium atque censura; nam de editio ne Pagnini, Genebrard. in præmio operum Originis hæc scribit.

Quod

Quod, est minus diligens, nimis ambitiosa, nimis grammatica, nimium Rabbinicarum minutiarum emula, ex recentium præceptionum subtilitate, noxam syncretismi, & sententiarum veritati affert. In propriis nominibus fluuio, hominum, est parum fidelis: aspera etiam, dum quod dulcius auribus latinis insonat, ad hebraicum sonum attemperauit, ut loco Iacob substituendo Iahacob, pro Isaac Ischach, &c. summa rei est, quod ad glandes inuitat inuentis frugibus. Accedit, multoties à Montano editionem Sanctis corrigi. A censoribus expurgatoribus Hispaniæ, quædam annotationes, quæ in Biblijs Pagnini extant, siue ab ipso editæ, siue ab alijs insertæ suo operi tanquam iudaizantes explose, ex Postleu, in apparatu.

De Caietano noster Melchior Canus de loc. lib. 2. cap. 23. tale profert iudicium, quod immemor Caietani præcepti Ciceroniani lib. 3. de finibus dicentis verbum, è verbo exprimere indisertos interpretes solere, psalmorum versionem, dum fidam voluit reddere, reddidit ad Ecclesiæ quidem usum prorsus inuilem.

De Forerio dum eo fine nouam molitus est translationem, ut veterem replicaret, atque fulciret, quod omnium calculis perfecisse conclamatum est, nulla nota inustum, sed potius commendatum à viris doctissimis video, qui etiam opera omnia, quæ citantur, habere cupiunt, atque suspirant: sola enim commentaria in Esaiam circumferuntur.

De Isidoro Claro ait Canus loco cit. quod ferendus non est, cuius emendatio nihil est aliud, quam interpretis veteris reprehensio. Pollicetur enim in operis fronte veterem editionem correctam, postea vero pollicitatione hac depellit inuidiam nouitatis, multa inserit, adiicit quædam, nonnulla mutat, ut lector non aliud possit in locis mutatis intelligere, quam aut veteris interpretis errorem, aut veterum codicum deprauationem.

Secundo, quia dum magis verba, quam sensus attendunt noui isti verfores, & Rabbinorum potius, quam Patrum intelligentiam venantur, Grammaticorum, & Rabbinorum scholæ, non verò Ecclesiæ erudiendos se tradunt, ac proinde illi se periculo exponunt, quod potius Iudaicum, quam Ecclesiasticum spiritum haurire possunt ex his versionibus, imo iugulatas hæreses, & Iudaismum prostratum suscitare: siquidem ut Iudæi tanquam malæ causæ paucioni nunc hæc, nunc illa pronunciant, nunquam sibi constantes. exempli gratia ps. 109. nunc ad Abraham, nunc ad Ezechiam, nunc ad Salomonem referunt, & ad id incumbunt scripsit Tertull. contra Marcio. lib. 5. cap. 17. ut à Christo nos euocent, ita Moderni Hebraizantes Iudaismum instaurant, dum eundem psalmum (ut fecit Isidorus Clarus) ad Dauidem referunt, ut non loquatur hic Dauid, sed alius Prophetæ de Davide loquens: vnde de Christo Domino ipsomet Christo interprete Matt. 22. interpretatio eluditur: & in titulo articulum genitiuum psalmus Davidis in datiuum alij nasutuli mutant, ps. Davidi, ut non sit sermo de Christo, sed de Davide, cum tamen, ut dicit August. 17. de ciuit. cap. 17. tam clara sint verba de Christo, ut non solum infideliter, & infelicitè, sed etiam impudenter negentur. Insuper ita eiusdem psalmi versiculos vertunt, ut quicquid Patres contra Iudæos, eorumque Symmistas hæreticos Arianos, Fortunianos, Sabellianos, ex hoc psal-

mo protulerunt, eludatur. Ex illo versiculo. Tecum principium in die virtutis tuæ. quem 70. transtulerunt ex fonte עֶסֶךָ נְדָבוֹת בְּיוֹמֶיךָ legendo Himecha Nedaboch, quod verti potest, tecum principantes liberales, id est, tecum Pater, & Spiritus sanctus liberales in donis, ut exponit Chrysostom. In Gen. cap. 19. hom. 49. & ipsi 70. transtulerunt, principium, ad occultandum mysterium Trinitatis, insinuando tamen, quod in principio filio, sit principium pater, ipsi legunt cum Iudæis Clarus, & Vatablus Hameca Nebahod puncta variando, & vertendo, populus tuus liberalitatum, alludendo ad populum, aut exercitum, qui David adiuit contra filium Saulis, ut exposuerunt Rabbi David, & R. Abraham in dictione Nadab, & in dictione Racham, cum tamen Athanas. de fide sua lib. 1. Cyril. in cap. 23. Ioannis, Theodor. de curan. Græc. affectionibus, ex hoc loco probent, quod in filio sit pater, & illum ab æterno genuerit. Præterea ex illo ver. לְךָ טַל יִדְוֹתֶךָ מִשְׁהַר מִשְׁהַר transtulerunt 70. ex vtero ante Luciferum genuisse, ex quo loco æternam generationem Verbi ex mente Patris vrgent Tertull. 5. contra Marc. cap. 17. Iten. lib. 3. cap. 6. Athanas. sup. Theodor. 2. de princip. Ambros. lib. 4. de fide cap. 4. August. in ps. 109. tamen ex mutatione punctorum R. Abraham, R. Ioseph. R. Iehuda in dictione Rachâ, & Sachar pro, ex vtero, vertunt, è vulua: ab aurora ros tibi natiuitatis tuæ, quos secuntur Clarus, Vatablus, & alij extorquentes arma à Patribus Ecclesiæ ne Iudæi, & Hæretici oppugnari possint, ut sensus sit, quem ad Dauidem referant, tibi fuit ros benedictionis in ipsa aurora, quando egressus es à vulua. Ex illo alio versiculo, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, vocem cohen dicunt Hebraizantes posse verti, Principem. Illud, secundum ordinem, volunt ex voce נִכְרֵת nibrat posse verti, secundum morem, & vocem coniunctam Melchisedech diuidunt Melchi-Sedech interiecta virgula, ut significet Regem iustitiæ, & interpretantur Dauid.

Et si expendantur multa loca harum versionum non tam varias versiones, quam inuersiones deprehendet, ut dicit Canus loco cit. & experientia compertum est.

Tertio, in nonnullis istis versionibus potius verbalibus, quam sensum exprimentibus, reperies innumera solécismis aspersa, ut si diligenter conferantur, cum vulgata, cōfiteri necesse sit vulgatam nedū fidelissimam in sententijs, sed in verbis esse modenis istis aptiorem, clariorem, vberiore.

Quarto, quia etiam si in nostra vulgata aliqua essent loca, quæ magis cōmodè verti potuissent à vulgato, non propterea religiosior esset noua editio, quæ ex nouandi libidine ausa est in vocibus minus clavis, ac perspicuis, & huiusmodi veterem emendare, imo propter hoc quodammodo sacrilegij, & temeritatis est rea, quod trabem in oculo suo non videns, festucas de veteris interpretis oculo lucidissimo, manu temeraria leuare tentauit.

C O N C L U S I O.

*In versionibus predictis, in ijs quæ repugnant
vulgatæ, non continetur verbum Dei: in
cæteris autem verbum Dei, tan-
quam expositionibus, non tan-
quam textu authentico
continetur.*

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus lib. 2. de doctrina Christiana cap. 11. quod suo tempore, qui scripturas ex Hebræa lingua in Græcam verterant linguam, numerari possunt: latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibi met utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari, sed quia ex multitudine editionum, & propter diuersitates interpretationum confusio oriebatur, ad originales linguas recursum habendum idem pronunciauit. Loquebatur autem S. Augustinus de suo tempore quando puriora erant, ut patet ex eodem loco. Et cap. 15. Italiam interpretationem cæteris prætulit. Verum ut ibidem dicit Augustinus. Horum quoque Interpretum, qui verbis tenacius inhaeserunt, collatio non est inutilis ad explanandam sæpe sententiam, & ut dicit cap. 14. plurimum hic quoque inuat interpretum numerositas, collatis codicibus, interposita, atque discussa, tantum absit falsitas.

Similiter dicendum est, quod nostris temporibus numerositas latinarum editionum reperiebatur, & iuxta peritiam quam habuerunt linguarum novas interpretationes cudere ausi sunt, sed omnibus istis vulgata editio à Concilio Tridentino prælatæ est ad dissidia componenda, ut non opus sit recurrere ad fontes Hebræicos, & (ut olim Italia) cæteris latinis merito vulgata supereminet. Quare quicquid est in his versionibus contrarium, vel dissonum à communi vulgata, tanquam falsum, & ad scititium respondendum est. Cuius ratio accipi potest. Primo, nam unitas fidei pendet ex unitate verbi Dei scripti, & non scripti: scripturæ unitas non seruetur, nisi una sit intelligentia, & interpretatio: ubi ergo multiplex est interpretatio, eaque priuata, & propria per vnâ, eamque communem, & publicam (si deuiat) dirigenda est: nam omne variabile per vnum immobile regulandum est. Secundo, quia ex vnius voculæ Græcæ, vel Hebrææ oriuntur variae translationes quandoque inter se discrepantes, vel ergo omnes veræ, vel omnes falsæ: non omnes veræ, quia non potest esse verum, quod diuersum est, ex Hier. præfat. in Iosue. non omnes falsæ, cum contrariorum, & contradictoriorum vnum sit verum, alterum falsum. aliquâ ergo oportet esse veram, aliquam falsam, sed quæ sit vera, quæ sit falsa discerni nequit à priuatis, cum vnusquisque interpretæ suam iactet veriolem, se censore, ac iudice: optime vero promissum est de vera interpretatione (quæ est vnâ ex Spiritus sancti charismatibus Ecclesiæ concessum) secundum quam cæteræ, si deuiarent, corrigerentur. Tercio, quia si absque regulatione infallibilis huius editionis vnicuique liceret propriam cudere, nullus esset versionum finis, atque licentia, cum periculo nouitatis, & erroris, & destructionis Religionis, ex tam confusa,

& innumerabili varietate daretur, unde Hier. de sui quoque temporis temerarijs interpretibus conque- rebatur dicens præfat. in Iosue. *Apud Latinos tot sūt exemplaria quot codices, cum vnusquisque pro arbitrio suo vel addiderit, vel subtraxerit, quod ei visum est.* Quarto, quia si vnusquisque versor pro verbo Dei obrudit suam versionem, dum ab omnibus versoribus Ethnicis conuenitur, à nullo conuenitur, & incertus hærebit Gentilis, cui interpretationi fidat. Similiter à nullo scripturæ loco patietur Hæreticus euinci, aliam versionem obrudens. Ergo si dubitatio verbi Dei in animo Ethnicorum, & ipsorum fidelium accidit ex versionum multitudine, ut immobilis, & firma sit fides, nutantes versiones per immobilem, & inuariabilem vulgatam corrigendæ sunt, & emendandæ: nec vlllo modo illis accomodanda fides, nam in fidem sub prætextu fidei conspirat, quare illis intercludendus aditus, ut equo illi Troiano, qui exitum vrbi inuenit, ut merito ille clamarit. *Equo ne credite Teucri.*

Si verò in editionibus istis sunt quidem diuersi sensus non pugnantes, vel sensuum explicationes, quæ in vulgata editione habeatur, tunc ut dicebat Augustinus, talium interpretum, qui verbis tenacius inhaeserunt, collatio non est inutilis ad explanandam sæpe sententiam, unde tales interpretes respectu vulgatæ tanquam commentatores, & expositores habendi sunt, & in illis quoque diuinum eloquium non tamen tanquam in textu authentico continetur.

Solutionses oppositionum.

Ad primum dicendum, editionem Pagnini magnam mereri laudem in ijs locis, quæ lucem afferunt ad vulgatæ explicationem, propter quem finem talem laborem suscepisse confiteretur dicens in epistola ad Clem. [verbum verbo reddimus, ut arcanis quantum fas est litteris deferremus, simul ac ijs, qui Hebræas perdiscere cupiunt litteras, faceremus satis, priphrasi tamen nonnunquam vti opus fuit, quod sensus alias commodè exprimi non potuit, quod omnes fecerunt interpretes, præcipuè D. Hieronymus] & postea [si Hieronymum pro nostra virili defendimus, quem ut sanctum, & peritissimum, & colimus, & adoramus, cuius editionem in veteri instrumeto, neque conuellimus, neque damnamus, neque mutamus, neque calumniatur vlllo pacto, quanquam ab illo plerisque dissentimus in locis, quod & alijs euenit doctoribus, qui in summa christiana fidei cōsentientes, ac aliud legunt, ut Cyprianus, ut Hilarius, ut Ambrosius, &c.] Verum quia nullum opus humana industria fabrefactum est, quin lima indigeat, & suos non habeat neuos, certè in ijs locis, ubi videtur ab interprete vulgato dissentire corrigendus est, & blandè, & humaniter excusandus: non autem inurbaniter puncturis stimulandus, cum in eadem præfatione videamus, non solum dicendi diligentiam, sed etiam dicendi modestiam, dum dicit se promptum ad palinodiam sibi lapsus fuerit, se, & suæ Academiæ Parisiensis censuræ, & Ecclesiæ Catholice iudicio subiiciendo. Sanctis patrociniis suscepit Arias Montanus commentatione de varia librorum seriptione, & commentatione, contra Erostratum, qui apertum bellum contra Pagninum suscepit

insecepit, & distinguit duplex esse genus translationū quoddam sensus, quoddā verborum simplicitatem respiciens. Primā vertendi rationem, quā omnī est optima interpretem vulgatum esse assecutum, ait. Secundam neminem hactenus, nisi Pagninum assecutum esse, & hanc diuersam interpretandi rationem maiestatem diuinā scripturæ attestari, docet te Prologus Ecclesiastici, vbi dicitur. *Hortor cum beneuolentia, & attentiori studio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur sequentes imaginem sapientiæ, & deficere in verborum compositione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata in alteram linguam. Non autem solum hæc, sed & ipsa lex, & propheta ceteraque aliorum librorū non paruum habent differentiam quando inter se dicuntur.* propterea quod vna opera præstitum non est, diuiso labore molitum est, vt vnus primum, alter secundum interpretandi genus sequeretur, vt dictū est, vnde subdit idem Arias, tantum abest vt hac duo interpretandi genera sibi aduersentur, vt mutuo se iuuent, atque lectoribus magnum fructum subministrant. Et respondet Arias ad multas notas, & obiectiones Erostrati dicendo pro Pagnino, pugnautes non esse vulgatæ, & Pagnini lectiones, sed diuersas & quæ mutuo conciliari possunt. Fatetur tamen idē Arias multa deprehēdi in Pagnino, quæ ad textum Hebraicum accurate examinata, nec recte conuersa multi docti indicant. Hæc ex Aria Pagnini Hyperaspiste. & per hæc patet ad confirmationem.

Ad secundum. Biblia Clariam restituta, & correctā in quantum faciunt ad vulgatæ intelligentiam, admittuntur, & in quantum sensus, qui in ea continentur, non repugnant translationi vulgatæ.

Ad tertium. contrarationem veri interpretis est reddere verbum verbo, vt diximus, cum potius sensus sensui reddi debeat. vnde in hoc Caic. tanquam bonus Homerus dormitauit, qui nec erat à quibuscūq; tanquam Rabbinicus, solæus, & barbarus (sic enim eum carpit Gretzerus tom. 1. in Bell. pag. 946.) exulcerandus, cum de Christi Ecclesia sit benemeritus: & vt dixit Augustin. de Cypriano 2. contra Donat. cap. 8. sciebat. multa singulis in melius reuelari, & debere vnumquemque non pro eo, quod semel imbiberat, & tenebat. pertinaciter congregi. sed si quid melius, & vtilius extiterit libenter amplecti. quod pculdubio fecisse, si plenarij Concilij Tridentini tempora vidisset.

Ad quartum. Omnes aliæ versiones differentes à vulgata secundum sensum eidem quæ è diametro repugnantes vanæ sunt, & falsæ, cum vna sit regula fidei, quæ autem vulgatam explicant atque corroborant, veræ sunt, cum hac tamen differentia, quod sensus isti non repugnantes vulgatæ probabiliter continent verbum Dei: vulgata verò infallibiliter, vt piaculum sit atque hæresis, illam quocūq; prætextu reijcere.

Ad quintum. Laudatur diligentia, & labor priuatorum huiusmodi interpretum, quæ intantum recipitur in quantum vulgatam enucleant, atque propugnant, vbi vero ab illa discrepant, illa potius corrigendi, quàm quod vulgata per ipsos debebat emendari.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An sit expediens ipsam vulgatam cultiori lingua edere.

Positio Nouatorum.

Genilium vox erat aduersus scripturas nostras ex Arnobio lib. 1. contra Gentes, quod barbarismis, & solæcismis obsitæ essent. Hos è vestigio secuti sunt Nouatores illudendo vulgatæ, quod sit solæcismus, & barbarismus referta, sic Valla, Erasmus, & Sectarij, inter quos Vvitakerus, Beza, Hunnius, & Mortonus Anglus in sua Apologia. Alij sunt, de quibus dicit noster F. Melchior Canus lib. 2. de locis cap. 15. versus finem, quibus quoniam noui testamenti antiqua versio parum elegans: & culta est, placeret maxime, vt illa submotā in illius locum latior alia succederet.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primo, ex Vvitakero, nam Gen. 42. 13. ponitur hic solæcismus, alius non est semper. & Gen. 21. non audui præter hodie. Hunnius verò ex psalmis alios barbarismos, & solæcismos obijcit. Ex psalm. 34. vbi particula gratis, inepte ponitur cum dicitur, quoniam gratis absconderunt mihi merita laquei sui, pro sine causa, psal. 51. intransituum pro transituuo vsurpauit. emigrabit te, pro emigrare faciet te de tabernaculo tuo. & psalm. 59. partibor Sichimam, & conuallem tabernaculorum metibor, pro metior. psal. 76. scopebam spiritum meum, scopare non est latinum, psal. 77. attendite popule meus, pro popule mi, ibidem, excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus à vino, vbi deponens crapulatus pro passiuo positum est, ibidem alijs barbarismis est plenum psalterium nam psal. 77. dicitur, de postsecantes acceperunt eum, psalm. 88. memorare, quæ mea substantia, pro memento, Hunnius psalm. 125. in conuertendo Dominus captiuitatem Syon, Vvitakerus item psalm. 67. benedictus Dominus die quotidie. Similiter & varia tempora, à verbo odiui, vt odientes odite, quæ reperiuntur in psalmis, obijcit idem

Amplius in nouo testamento, Matt. 5. quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo alia duo, barbarismus est in verbo, angariare. solæcismus est cum dicitur, vade cum illo alia duo, quid, num passus? Erasmus, & Hunnius.

Matt. 20. Principes gentium dominantur eorum, duplici errore notatur hæc clausula, quod genitiuus eorum, debeat dicere earum, nempe gentium, & verbum dominari, quod iungitur cum tertio casu iunctum sit secundo, Beza, Hunnius. cap. 22. implete sūt nuptiæ discumbentium pro discumbentibus. item, & ibidem, neque nubent, neque nubentur, vulnus inflatū Prisciano, iterum ludit Hunnius. Nubent, inepte ponitur (ait Beza) cum sit mulierum.

Luc. 21. omnis populus manicabat ad eum, verbum latinum non esse ex S. Augusti. q. 46. in Iudicum dicunt, Erasmus, Hunnius.

Cap. 23. Ventres, qui non genuerunt, hallucinatum clamat Erasmus, & Hunnius, eo quod νεῖλαί, id est

ventres apud Græcos sit feminini generis. Similiter in latino sub eodem genere sint positi.

Ioann. 4. non continentur Iudæi Samaritanis, in nullo vocabulario reperiri verbum eorum dicit Hunnius, & cap. 14. maiora horum faciet pro maiora his faciet. Hunnius. Erasmus vero ait interpretes per obliuionem reliquit genituum Græcum.

Act. 3. Pœnitentini igitur, &c. solæcisinus est mani festus.

Act. 8. multi eorum, qui habebant spiritus immundos clamantes voce magna exibat, qui exibat, an ipsi vexati à spiritibus immundis? Erasmus & Hunnius.

Act. 10. hoc autem factum est per ter. grauis ala par rursus infigitur bono Prisciano, dicit Hunnius, & vertendum erat, ad ter, ex Erasmo, vel tertio.

Act. 21. pro verbo persuadere simplex verbum suadere retinuit interpretes, & illā sententiā, quā habet.

In Act. 20. beatus est magis dare quā accipere, interpretem violatæ latinæ accusat Erasmus.

Iacobi 1. intentator, malorum dicitur Deus, cum tamen intentator malorum sit potius, qui intentat alicui mala dicit Hunnius.

Secundo principaliter arguitur, quia puritas cum puritate coniuncta eam magis auget, & emaculatus opus cuditur. cum ergo potissima sit in sententiâ scripturâ, puritate sermonis quoque nitere debet, ac selectoribus vocabulis latinis, & tropis Rhetorū adornari.

Confirmatur, nam Esaiæ scriptura cæteris Prophetis antefertur, quippe, ut dicit Hieronym. prol. in Esai. vir nobilis, & urbana eloquentia, nec habens quicquam in eloquio rusticitaris admixtum, ita præstaret versio versionis, quæ modo circumfertur, si latinus redderetur, & solæcis, ac barbaris vocibus non esset permixta.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas Apostoli 1. Cor. cap. 2. quæ supra etiam allegata est, ubi habet [sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, &c.] & iterum [non enim in sermone est Regnū Dei, sed in virtute] ubi apparatus verborum non curandos euidentissimè docet in sacris litteris interpretandis.

Amplius psal. 11. eloquia Domini eloquia casta, &c. non igitur fucatis calamittis meretricio more componenda sunt: nec enim feminam honestam, nisi castus ornatus decet.

Secundo principaliter ex Patribus S. Hieronym. lib. 2. ep. ad Galat. ait [Hebræus igitur ex Hebræis, & qui esset in vernaculo sermone doctissimus profundus sensus aliena exprimere non valebat, nec curabat magnopere de verbis, cum sensum haberet intuto] idem S. Hieronymus epistola ad Eustochium testatur propter fastidium, quo afficiebatur inculti sermonis scripturarum ad Tribunal iudicis pertractum vapulasse, illicque obiectum. ciceronianum, & non christianum esse.

Ambrosius in Lucam cap. 2. explicans illud Esa. [cognouit bos possessorem suum, & asinus præseppe domini sui] ait [immo præsepium dixerim sicut scripsit qui transiit: nihil enim apud me distat in verbo,

quod non distat in sensu. Nam si orator illorum, qui phaleras sermonum sequuntur, negat in hoc fortunas positas esse Græciæ, hoc, an illo verbo usus sit, sed rem spectandam putat: si ipsi philosophi eorum, qui totos dies in disputatione consumunt minus latinis, & receptis vsi sermonibus sunt, ut propriis vterentur; quanto magis nos negligere verba debemus, spectare mysteria, quibus vincit sermonis vilitas, quod operum miracula diuinorum nullis venustata sermonibus veritatis suæ lumine refulserunt.]

Sanctus Augustinus 3. de doctrina Christiana cap. 3. tractans illum locum psal. [non est occultatum os meum à te, quod fecisti in occulto] ait non posse intelligi [si os pro osse, an pro ore] accipi debeat, nisi Græcus codex aspiciatur, & cōcludit [vnde plerumque loquendi consuetudo vulgaris vtilior est significandis rebus, quā integritas litterata. Mallè quippe cum barbarismo dici, non est absconditum à te os meum, quā ut ideo esset minus apertum, quia magis latinum est] & lib. 4. cap. 10. ait, quod [evidentia diligens aliquando negligit verba vtiliora, nec curat quid bene sonat, sed quid bene indicet, atque intimet, quod ostendere intendit. Vnde ait, quidam cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quandam diligentem negligentiam. Nec tamen sic detrahit ornatum, ut sordes non contrahat. Quamuis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit, vel esse debeat, ut verbum nisi obscurum sit, vel ambiguum, latinum esse non potest, vulgi autem more sic dicitur, ut ambiguitas, obscuritasque viteatur, non sic dicatur, ut à doctis, sed potius ut ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros. Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enunciaretur, hoc nomen, quod in latina lingua tantummodo singulariter dicitur. cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem, os meum potius quā os dicere? &c. Quid enim prodest locutionis integritas, quā non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si id quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligunt loquimur] lege eundem 2. de doctrina Christiana cap. 13. elegantissimè differentem.

Et 4. lib. de locut. sacre script. exponens illud Numer. 18. [omnis primitia olei, & omnis primitia vini, & tritici primitia eorum quæcumque dederat Domino, tibi dedi ea] secundum versionem antiquā italicam ait, quod [interpretes non primitias, sed neutrum genus intulit, quod quidem fieri absoluta locutione etiam in lingua latina solet. Neque hoc quod dictum est, primitia latinum videtur, primitiæ quippe numeri tantum pluralis dici solent, sed si potuerunt interpretes nostri transferre, quod in Græco non inuenerunt. Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus] & alio loco. [Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus, cum sanguis in latina lingua sit tantum singularis, cur etiam hic piget, & singularem numerum primitia, sicut habet Græcus exprimere? aliqui tamen interpretes primitias transtulerunt, &c.] hæc illæ P. & præfricti horum Sectariorum audaciam longè præuidens Augustinus sic cathechizandos instruens rebelles, repressit. [Sunt, inquit, quidam de scholis vstratissimis Grammaticorum, oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos

illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata quæstionibus. Hi qui loquendi arte, cæteris omnibus excellere videntur, cum veniunt, ut Christiani fiant, hoc amplius, quem illis illiteratis impartire debemus, quod sedulo monendi sunt, ut humilitate induti Christiana discant non contemnere, quos cognouerint morum vitia, quàm verborum amplius deuitare, & cordi casto linguam exercitam, nec conferre audeant, quàm etiam præferre consueuerant. Maxime autem isti docendi sunt scripturas audire diuinas, ne sordeat eis solidum electum, quia non est inflatum. His enim maxime utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita male debeant veriores, quàm disertiores audire sermones, sicut male debent prudentiores, quàm formosiores habere amicos. Nouerint etiam non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum. Ita enim non iridebunt, si aliquos antistites, & ministros Ecclesiæ fore animaduenerint, vel cum barbarismis, & solæcismis Deum inuocare, vel eadem verba, quæ pronunciant non intelligere perturbateque distinguere. Non quod ista minimè corrigenda sint, ut populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen, sed tamen piè toleranda sunt ab eis, qui didicerunt, ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnunquam fortè bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest.]

S. Gregor. præfat. in Iob. [Non Metacismi collisionem fugio, non barbarismi confusionem deuito, situs, motusque propositionum, casusque seruare contemno, quia indignum vehementer existimo, ut verba celestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque enim hæc ab illis interpretibus scripturæ sacre auctoritate seruata sunt, ex quo nimirum, quia nostra expositio oritur dignum profecto est, ut quasi edita soboles speciem matris imitetur.]

Prosper lib. de prædicationibus temporum [ea, inquit, perspicua est iudicata latinitas, quæ res simpliciter enunciat, non quæ phaleratorum verborum amantitate luxuriat, quando non res pro verbis, sed pro rebus significandis verba sunt instituta] hæc ille.

Arnobius obiectionibus Gentilium circa nostram scripturam satisfaciendo, ipsos pariter Nouatores eorum vestigia insectando confutat [sed ab indoctis hominibus, & rudibus scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione credenda] sed respondet. [Vide ne magis hæc fortior causa sit cur illa non sint vllis coinquinata mendacis mente simplici prodita, & ignara lenocinis ampliari] rursus obijciētibus [tristis, & fordidus sermo est] respondet [nunquam enim veritas seclata est fucum, nec quod exploratum est, & certum, circumduci se patitur orationis per ambitum longiorem, &c.] verum iisdem obijciētibus. [Barbarismis, & solæcismis obsitæ sunt res vestitæ, & vitiorum deformitate pollutæ] respondet. [Puerilis sanè, & angusti pectoris reprehensio, quam si admitteremus, ut vera sit, abijciamus ex vrbibus nostris quorūdam fructuum genera, quod cum spinis nascuntur, & purgamentis alijs, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfrui nos, eo quod principaliter antecedit, & saluberrimum voluit esse natura. Quid enim officit d. quæso aut quam præstat intellectui tarditatem, utrum ne quid leue aut hirsuta cum asperitate promatur? infecta-

tur, quod acui, an acuatur, quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur verum est, si in numero peccetur, aut casu, præpositione, participio, coniunctione, pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro, iudicijsque feruetur, deturque illis, imo, qui voluptatibus delinimèta quærentes, omne suum studium verborum in lumine contulerunt [& infra] quanquam aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic paries dicatur, aut hæc sella, cum neque sexum habeant fæminini generibus masculinisque discretum, neque quisquam docere doctissimus ne possit ipsum hic, & hæc quid sint, aut cur ex his vnum sexum virilem designet fæmininis generibus, id quod sequitur applicet. Humana ista sunt placita, & ad vsum sermonis faciendi non sanè omnibus necessaria, Nam & hæc paries forsitan, & hic sella dici sine vlla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset, & à sequentibus sæculis communi in fermocinatione seruatum.] Sed & idem Arnobius eosdem delicatulos, & compros Grammatulos proprio mucrone debellat, nam. Ad hominem insurgens contra huiusmodi ibidem subdit [& tamen o isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini sribilignes, & vos istas libris illis in maximis atque admirabilibus non habetis? nonne aliud hæc vitia aliud dicitis hos vtres? cælus, & cælum, non item filius, & filium, non item crocus, & crocum, non item fretus, & fretum, non ite apud vos positum hoc pane, & hic panis, hic sanguis, hoc sanguen; candelabrum, & iugulum ratione eadem iugulus, & candelaber, nam si singula nomina non possunt genera plura habere, quam singula: neque eadem possunt esse huius generis, vel illius, genus enim transire in genus alterum non potest. Tamen peccat, qui genera masculina fæmininis pronunciat legibus, quam ab eo peccatur, qui articulos masculinos fæminini generis anteponit. atqui vos conspiciamus, & res masculinas fæmininè, & fæmineas masculinè, & quas dicitis esse neutras, & illo, & hoc modo sine vlla discretionem depromere. Aut igitur nulla est culpa differenter his uti, & frustra nos dicitis solæcismorum obscenitate deformes, aut si certum est singula, quibus debeant ratione explicari in similibus vitijs, vos quoque versamini quamuis Episcados omnes, cæsellios, Verrios, Scauros teneatis, & Niphos.]

Tertio principaliter probatur ex exteris scriptoribus; nam ipse Cicero dixit, pro nouis rebus noua inuenienda esse vocabula. vnde & ipse Cicero multa in nominibus nouauit, & Catonem, Varronem, Brutum, ut idem fecerant, hortatus est, vnde Horatius.

*Et noua sictaq; nuper habebunt fidem, si
Græco fonte cadant parce detorta, quid autem.
Cæcilio, Plautoque dabit Romanus adeptum
Virgilio, varioque, ego cur acquire pauca
Cū possim inuideor? cum lingua Catonis, & Enni
Sermonem patrium ditauerit, & noua verum
Nomina protulerit, licuit semperque licebit
Signum præsentem nota, producere nomen.*

Ex Mureto lib. 16. variarum lectionum cap. 15. qui addit. Vnde ex Cicero vocabulum fingere licuit, quod ni alijs alia ad eundem modum postea licuerit, &c.

Multò magis licuit interpreti ad exprimenda diuina

diuina mysteria noua vocabula reperire, etiam si in vetustis latinis authoribus non legerentur.

Lucullus in suis historijs, quò eas facilius probaret, *Romani hominis esse barbara quædam, & solæca adpersisse dicebat.*

Galenus quoque tradebat, *neminem prorsus ob orationis solæcismos, & barbarismos reprehendendum.*

Cicero quoque monere solitus erat, cum è Græco transferebatur nouæ voces non vsitata, quod vsu, ac consuetudine mollirentur. Non ergo vt barbarus debet notari interpret noster, si vel peregrinas voces emolliuit, vel proprias, vt ciuis habens Latij priuilegia decorarit, tot sæculorum vsu iam probatas, atque conseruatas.

Horatius quoque tradit plurimas voces antiquitate obsoletas tandem nouiter insurgere.

Vt folia in syluis pronos mutantur in annos

Prima cadunt, ita verborum vetus interit ætas,

Et iuuenum ritu florent modo nata, vigentq;

Vnde munus veri Poetæ etiam describens subdit.

Obscurata diu populo bonus eruet, atq;

Proferet in lucem speciosa vocabula rerum,

Quæ prisceis memorata Catonibus, atq; Cethegis

Nunc sitis informis præmit, & deserta vetustas.

Et Manutius aduertit multas Ciceronis elocutiones periisse cum perierunt scripta, in quibus illi dicendi modi haberentur, quæ si aliquis modo proferret in lucem proferendo authores æui Ciceronia ni laudandus esset.

Si prophano Poetæ hoc licet, cur non sacro interpreti? Si laudatur proferens antiqui æui vocabula; laudandus interpret, qui ea dixit, quæ etiam antiquiores vsurparunt: vel saltè ætate Hieronymi scriptores Latini vsurpabant: talia sunt *angariare*, & similia, de quibus infra, & multò magis cum ipsi Nouatores euincere non possint, ob veterum scriptorū iacturam, deperditionem factam latini sermonis, & obliuionem nunquam passa vsurpata vocabula, quæ in pugnant.

Quarto principaliter probatur rationibus. prima, quia ex hac inconcinnitate, scripturæ maiestas comprobatur, quæ omnem eloquentiam superans, omnem elaborationem pariter absumpsit humanā: ergo optimè curauit interpret, ad solam vim sententiarum attendendo, pulchriorem eloquentiam in sua maiestate absque fūco relinquere. vnde Budæus lib. 5. de axe sic dicit [sacra enim scripta omnē haud dubie elocutionem mentis humanæ vincere intellexit S. Nazianzenus, quamlibetque figuris distinctā orationem, ac multiplici eloquio laboratam, tamen præ diuini sermonis vi, ac fulgore obscurari, atque elanguescere, ego quidem cerè in ea sum opinione vt existimè tropos oratorios multò sublimiores, efficacioresque in sacra lectione inueniri, quàm in priscorum Græcorum, Latinorumue monumentis, posseque oratoriam phrasim fieri, & lectionē multo locupletiorē: sed id persuaderi ijs vix potest, qui humanorum scriptorum lepore, ac suauitate capti horridi statim, & refractarij styli lectione deterrentur: neque verò concinnitatem eloquentiæ in sacrosanctis libris requirere, sed vim sublimitatemque sententiarum consecrari debemus.]

Secunda, quia cum nucleus scripturæ, & non verborum folia attendenda sint, merito idem dicit, [idem Deus arcere prophanos voluit ab oraculis

suis, qui orationis pigmenta, & elegantie lenocinia non sensus arcani, & mystici nucleum eliciendum putant.]

Tertia, quia interpret Spiritus sancti stylium etiā sequi debebat. attemperatur autem Spiritus sanctus similitudinibus, & rebus inferioribus diuina sacramenta tradēdo, & explicādo, ergo etiam decens fuit, vt interpret verbis condescēderet humanis, vt inefabilia humano modo, & more loquens ad notitiā hominum deduceret, & manifestiorem sensum legētibz præberet, etiam si Grammaticas regulas nō seruasset.

Confirmatur, quia scripsit Aristot. 2. topicorum, in vsu verborum sequendam esse vulgi consuetudinem, vt *salubre* vocandum esse, quod valet ad sanitatem efficiendam; & iterum 1. ethicorum, ait, *nominibus vtendum, vt plures.* fuerunt etiam, & cuique sæculo sicut vitia, sic & verba sua, & nihilominus per communem intelligentiam à vitiosa locutione propter conuictum, neque abstinendum fuit, sed seruata lex illa. *Vtere verbis præsentibus:* non ergo dedecuit interpretem se demittere propter notitiam vtilitatem, propter quam etiam scripta sunt.

Quarta, quia vt bene dicit Arnobius loco citato cum de rebus agitur ab ostentatione submotis [quid dicatur, spectandum est, non quali cum amenitate dicatur, neque quod aures commulceat, sed quas afferat audientibus vtilitates: maximè cum sciamus etiam quosdam sapientiæ deditos non tantum abieciſſe sermonis cultum, verum etiam cum possent ornatus, atque vberius eloqui, triuiale studio humilitatem secutos, primo corrumpere, scilicet grauitatis rigorem, & sophistica se potius iactatione ostēterent. Enim verò dissoluti est pectoris in rebus serijs querere voluptatem, & cum tibi sit ratio cum malè se habētibz, atque ægris sonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admo- uere.] multò magis hoc præceptum seruare debuit noster interpret.

Quinta, quia non tam Spiritus sancti, quàm spiritus mundi odorem scripturæ spirassent, & plus eloquentiæ; quam virtuti Dei tributum esset, vbi per scripturarum affectatam elocutionem triumphum de hostibus reportare contigisset, cum tamen oppositum contingat, dicente Chrysostomo hom. 46. in imperfect. Matthæi. [Propterea omnia verba diuina quamuis rustica sint, & incōposita viuia sunt, quoniam intus sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum: & ideo viuificant audientem, sicut testatur Petrus ad Christum dicens. Quo ibimus verba viuia habes. Omnia autē verba secularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, quamuis sint composita, & ingeniosa mortua sunt] vnde sapientissimè noster F. Melchior Cano 2. de locis, loco citato contra ipsos paraphrasticos Ciceronianos, eorumque similibz Latinizatiū, similes versiones affectantium sic inuehitur. [Quamobrem ingenuè dicam, ne illos quidem probare vnquam potui, qui paraphrases latinas, & elegantes in sacras litteras ediderunt. Cum enim personam Christi, Paulinè loquentes assumunt, quo elegātius nitidusque eloquuntur, eò minus illorum spiritum, & maiestatem seruant, atque adeo rei quodammodo sunt lēsi spiritus, & maiestatis. certè quod olim puer magno assensu virorum sapientum dixi, sicut Chri-

Christus, aut Paulus istorum mihi lingua loquerentur, nec Christus mihi, nec Paulus essent. Non est nitidulus Christus mihi crede, non est comptulus, nec elaboratè ornatus, Paulus verò non scientia illa quidem, sed sermone imperitus est tamen. Permitte Christo igitur linguam suam, linguam suam permitte Paulo: vtrique enim calamus est scribere velociter scribentis, non ad singula verba, & apices elaborantis] hæc ille.

Sexto, quia latior campus ad hæreses inveniendas aperiretur, sub verborum enim lenocinijs scripturas peruertendo hæreses instillarent, quod & experientia didicimus. nam vt bene notat Genesius Sepulveda lib. 1. de lib. arbitrio contra Erasmus. [Quandiu Germania more patrio grauioribus disciplinis intenta, rebus rerumque solidæ cognitioni, non verborum inani garrulitati, ac sermonis lenocinijs studebat, proueniebant in ea acutissimi mathematici, perspicaces Philosophi, Theologi grauissimi, honestissimi, religiosissimi, vt non modo vera doctrina, sed etiam optimis moribus, ac exemplis ad homines instituendos, & vera religione imbuendos essent instructi.

Postea vero, quamuis optimis disciplinis ceptum, est à leniculis quibusdam hominibus Latini, Græcique sermonis, ac dicendi facultati accuratius indulgeri, prouenerit malo prauoque ingenio quidam, qui maledicorum impiorumque scriptorum commercio facile omnem impietatem caninamque maledicentiam imbiberent, seque ad morum pessima quæque vitia, multo etiam magis quàm ad eloquentiæ virtutes, dociles exhiberent. Itaque non hominum tantum, sed etiam Dei contemptores effecti, quantulacumque dicendi facultatem comparauerant, hac ad omnem religionem tollendam abuti ceperunt, quorum partim iactatæ voces, partim scripta, sic Germanæ iuuentuti latitans venenum infundebant, vt paulatim corruptos animos ad scelus impietatis concipiendū commodissimè præpararent.] Hæc ille.

Vltimo principaliter ad hominem, nam contra istos hereticos acerrimè Albericus Gentilis Iureconsultus Caluini in libro de Latinitate veteris Bibliorum versionis malè accusata dicit [vetus interpres, quo facilius probaret ex Hebræo, & Græco textu probè translationem suam se confecisse, idcirco barbara nonnulla, & solæca intexuit, quod olim à summis viris factum] & allegat Lucillum, Galenum, vbi supra, quorum quidem libri in solæcizantes compositi, ait, non exstant, allegat etiam Hieronymum [& Hieronymus sic, propter simpliciore multum in sermone dei sciendo laborauimus. Quid cum Apostolis Cicero? omnia munda mundis] & in fine. [Et nunc istam disceptationem absolui vellem; nostros Theologos non nugari cum Pontificijs] hæc ipsorum proprius Propheta, cui si obtemperarent, de his nanijs non quæstionem mouerent.

CONCLUSIO.

Nec ipsa vulgata cultiori lingua edenda est etiam si a Nouatoribus, vt solæca, & barbara traducatur.

Respondeo dicendū sicut supra dictum est, quod sicut Spiritus sanctus scripturarum dignitatē seruauit, altiora mysteria inuolucris texendo, & diuina eloquentia, & sententiarum pondere eam exornando, vnde nedū sapientes, sed & eloquentes supracum Augustino demonstraui mus extitisse scriptores, canonicos, amanuenses Spiritus sancti ita nostræ utilitati consuluit sensibilibus similitudinibus, & simplici dictione diuina referendo. Eodem prorsus modo ab interpretibus sacra scripturæ præstitum est in transferendo, vt sacratam rectam maiestatem in dicendi genere grandiloquo seruarent, non quidem eloquentia ventosa, sed solida, quæ nec ipsos deceret alia, nec alios ipsa, vt de iisdem scriptoribus scribit Augustinus 4. de doctrina Christiana cap. 6. Verum quia nedum etiam vtilitatem nostram respexit interpretes noster vulgatus, cum grandiloquo dicendi genere submissum immiscuit, vt illo maiestas scripturæ seruaretur, isto nostræ utilitati consuleretur, & etiam libenter, & obedienter audiretur, vt enim dicit Augustinus ibidem cap. 16. quid agimus diuinis testimonijs docendo, quod dicimus, nisi vt obedienter audiamur? idem vt credatur eis opitulante illo, cui dictum est, testimonia tua credibilia facta sunt valde, quid etiam cupit, nisi credi, qui aliquid licet submisso eloquio discipulis narrat, & quis eum velit audire, nisi auditorum nūillos etiam suauitate detineat? nam si non intelligatur, quis nesciat, nec libenter eum posse, nec obedienter audiri: ita à fortiori, si scriptura capere recuset, & cū obedientia auscultaretur, submissum dicendi genus absque verborum apparatibus assumptū est, & cum grauitate, & eloquentia (posita in figuris potius sententiarum, vt dictum est supra, quàm in verborum calamistris) conglutinandum erat, & ad eundem finem nedum inornatis verbis, & incompositis, vti licuit, sed etiam solæcismis, & barbarismis ad exprimendam rerum veritatem, nam, vt ibidem annotat idem Aug. plerumque autem dictio ipsa submissa dissoluit difficillimas quæstiones, & inopinata manifestatione demonstrat, dum sententias acutissimas de nescio quibus cauernis, vnde non sperabatur erunt, & ostendit, dum aduersarij conuincit errorem, & docet fasum esse, quod ab illo videbatur inuictum, quod experientia in vulgata cernimus: magis enim ex verborum simplicitate, inconcinnitate, solæcismis, & huiusmodi, veritas ex intimis eruitur, & falsum cōfutatur, quā fūco erui posset, falsumq; conuinci. Et magis ferit euaginatū simplex, & nudus gladius spiritus, quod est verbum Dei, quàm si vagina ornaretur: ipsa que submissio dicendi, vt concludit idem Aug. non quia neque incedit ornata, neque armata, sed tanquam nuda congredditur, ideo non aduersarium neruis, lacertisque collidit, & obtinentem subruit, ac destruit membris fortissimis falsitatem, nullo ergo modo interpretis vulgati dictio etiam si minus cōpta, damnanda est, nec per compiorem emendanda est versioem.

Solu-

Solutions oppositorum.

AD primum ex Gen. 42. *Et alius non est super.* Respondetur, quod Virgilius 3. Aeneid. illam phrasim etiā usurpauit, *o mihi sola mei super Astynædis imago*, & Valerius, *nec spes vlla super*: illud vero Gen. 2. *præter hodie*, æquiualeat huic, *præterquā hodie*.

Ad obiectionem ex psal. 34. & si vox *δοπεδν* propriè opponatur mercedi, & precio apud Ciceronem oratione pro Cluentio seruire alicui gratis, & apud nostros Mat. 10. *gratis accepistis* *δοπεδν* & *ελαβετε*; vsurpari etiam solet pro eo, quod est absque causa, ad quod significandum satis est vsus ex accommodatione: secundum quam acceptionem Euangelista Ioannes locutus est cap. 25. citans illum psalmum ex versione 70. *quia odio habuerunt me gratis*, ubi Erasmus etiam vertit frustra. Ipse quoque Beza illud Gal. 2. *Igitur sine causa Christus mortuus est*, vertit ex voce *δοπεδν*, vnde sicut vox ista ex prima impositione significat negationem precij, ex accommodatione merito vsurpata est, ad significationem negationis causæ, & non tantum attendendum, à quo nomen imponitur, docet non semel S. Præceptor Thomas Aquinas.

Ad ps. 51. Etiam graues authores transitiue vsurparunt, *migrare*, apud Gellium lib. 2. cap. 29. *nidum migrat*, pro transfert nidum, in Tarnebo habetur *emigrare* pro eijcere. Titinius Veliterna ait, *Quot pestes senio*, & *iurgia sese met diebus emigrarunt*: id est eiecerunt se: nulla ergo est interpretis culpa, quæ ab exteris etiam testimonium accipit.

Ad psal. 59. Antiquissima illa fuerunt verba, *scibo, audibo, metibor*, vsurpata frequentissime ab Apuleio, & Plauto passim, qui princeps latij sermonis habetur à Gellio lib. 8. c. 17. & apud Arnobium, Ter tullianum similia reperies.

Ad psal. 76. *scopebam*, & Aristophanes eo verbo vsus est, *ne scopes Græciam*, ex Celio Rhodie lib. 10. cap. 5. Hieronymus in cap. 14. Es. ita vertit, *scopabo Babylonem in scopis terens*, & ex Fabio illum loquendi modum probat.

Ad psal. 77. *Popule meus*, &c. Satis nota loquendi ista formula nominatiui pro vocatiui apud prophetas. Nam Virgilius Aeneid. 6. sic habet, *proijce telam sanguis meus*, & Lucret. lib. 2. *Deneger o populus*, &c.

Ad aliud ex eodem psalmo. A probatis authoribus deponentia pro passiuus vsurpata sunt. Cicero, de vniu. *imitata, & afficta simulacra*. si Cicero non culpatur, a quo verbum *imitata* passiuè vsurpatum est, non culpandus interpret, quod *crapulatus* dixerit in passiuâ significatione.

Ad illud, *de post fœtantes*. Similes locutiones reperiuntur apud prophetas. Florus de bello Ligustico, *sic de subalpiis, sub posteaque veni*, Cic. lib. 2. ad Atticam, Balbus Ciceroni lib. 9. ad Atticum, *sub posteaquam nostram rationes cum oppio ad te dedi*, cur non licuit sacro Interpreti vertere *de post fœtantes*? Ad illud *memorare*, etiam lexicæ si consulantur, legitur, & passiuum memoror. Verbum *odiuit*, disertus verbis vsurpauit Cic. Philip. 13. *nec deferere partes, quas Pompeius odiuit*. Ad illud psalm. 125. *In conuertendo*, &c. & psal. 57. *Benedictus Dominus die quotidie*: respondetur cum Augustino lib. 2. de doctrina

Christiana cap. 13. hæc, & similia reperiri in Latinis interpretationibus, qui nec solæcismos, nec barbarismos curarunt [quia non solum verba singula, sed etiam locutiones sæpe transferuntur, quæ omnino in latinæ linguæ vsu, si quis consuetudinem veterum, qui latinè locuti sunt, tenere voluerit transire non possunt] sed tamen eo magis inde offenduntur homines, quod infirmiores sunt, & eo sunt infirmiores, quales sunt isti Grammatici, quod doctiores videri volunt non rerum scientia, qua ædificamur, sed signorum, qua non inflari difficile est, cum & ipsa rerum scientia sæpe ceruicem erigat, nisi dominico reprimatur iugo. Vel dicendum, quod si integritas locutionis, vt dicit Augustinus ibidem [non est aliud nisi Latinæ consuetudinis conseruatio, loquentium veterum auctoritate firmata] integritas locutionis interpretis satis ex consuetudine, & veterum auctoritate probata est, vnde in simili respondit August. [Illud etiam, quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum: super ipsum autem floriet sanctificatio mea: nihil profecto sententiæ detrahit, auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, vt non floriet, sed florebit diceretur. Nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium. Ista ergo facile contemni possunt, si quis ea cauere noluerit, quæ sano intellectui nihil detrahunt, &c.]

Ad loca adducta ex Euangelio Matthæi, ad primum locum. Tame elegans est Græcum vocabulum, *αγγαριο*, quàm Latinū *angario*, eodemque vocabulo S. Marcus, qui Latinè scripsit, vsus est cap. 15. nec illud vocabulum ex Beza in Matt. repudiavit Vlpianus lib. 4. Pandect. de priu. veterum. & cum dicitur, *vade cum illo, alia duo*: intelligitur vade cum illo alia duo, nempe milia, & non ad genus præcedens respexit, sed ad sensum: & familiare etiam est prophæti scriptoribus aliud adijcere generi non respondens, sed aliud, quod vi, & nozione cum illo conueniat, sic Varro 1. de rustica cap. 12. *sin cogitare secundum flumen ædificare, curandum ne aduersus eum ponas hyeme*, &c. cum nempe fluium. Terentius in Eunuch. *sua Centauro inuehitur magna*, &c. Ad locū Matt. 20. particula, *eorum*, refertur ad homines secundum dictam regulam. vnde etiam Beza cum Erasmo transtulit, *euntes ego docete omnes gentes, baptizantes eos* (eos) nempe homines, & secundum eandem regulam Beza testante, sciuit interpret relatiua ad sensum, quam ad verba potius referre. Ad illam particulam, *ministrari*, non dixit, *ministrari* homines, sed non veni ministrari, hoc est, vt mihi ministraretur, quæ loquendi formula frequens est apud bonos authores latinos. *Non veni spectari, sed spectare, non audiri, sed audire*. Ad alium locum Matt. 22. *impletæ sunt nuptiæ discumbentium*. similis phrasim est Virgiliana 1. Aeneid. *Implentur veteris Bacchi pinguisque farina*.

Ad alium locum. Illa particula, *nubentur*, rectè posita est, nam *nubere* significat operire, vnde Arnobius lib. 4. aduers. gentes ait, *quod aqua nubat terram*, &c. id est operiat, inde translatus est *nubere* ex velandi capitis more in coniugio ad coniugalem nexū significandum. vnde vt non est solæcismus dicere, *capita nubentur*, id est, *velabuntur*, sic non est solæcismus interpretis, & si apud Plautum in Persa legimus *nubitur* impersonaliter, idem licuit interpreti passiuè idem significare. *Nubere etiam marium*

esse accipiant ex Martiali. *uxor in ubere solomea.*

Ad loca ex S. Luca ad cap. 21. 70. Interpretibus licuit verbum excogitare *οφθαλμο* in psal. 62. unde interpres transtulit *de luce vigilo*, & Beza dicit *οφθαλμο*, perinde esse, ac diluculari: cur vitio verti debet, quod manicare excogitarit interpres, cum diluculare, quod idem est, vitio non sit vertendum?

Ad cap. 23. in correctâ nouissima habetur, *qui*, unde etiam si esset, *que*, tolerari posset, cum referretur non ad ventres, sed ad mulieres.

Ad primum locum ex Ioanne Dictio Græca non simplicem usum, sed mutuum usum significat, quare tam attica sunt verba Euangelistæ *ὅτι οὐκ ἔχοντες* quàm Interpretis non continentur, id est simul vtuntur. Alter locus etiam testimonio exterorum comprobatur, nam si licuit Ciceroni in Valer. dicere, *ceterarum rerum præstantior erat*, & Curtius, in oculis *duo maiora omnium nauigia submersa sunt*, licuit interpreti dicere, *maiora horum faciet*.

Ad loca ex Actis, vox *pœnitentini*, iam per mille, & ducentos annos suam obtinuit auctoritatem non pœnitendam, unde parum de verbo curare debebat, qui damnatus ab Ecclesia pœnitentiam agere debebat.

Ad loca Act. 8. etiam in originali Lucæ difficile est structuram intelligere, vbi dicitur *πολλοὶ γὰρ τῶν ἐξ ἑντὸν, πνεύματα ἀκαθάρτα ἔσονται μέγαλη φωνὴ ἐκρήγνυτο*, id est multorum enim habentium spiritus immundos clamantes voce magna exibant, & hunc habet sensum ait Beza. [Spiritus enim impuri multorum, qui eos habebant clamantes voce magna exibant] sic nostra versio potest eum habere sensum. multi eorum, qui habebant spiritus immundos, supple liberabantur, quippe qui spiritus clamantes voce magna, &c.

Ad locum Actor. 10. etiam S. Lucas sic scripsit *ἐν τῇ*, unde merito interpres constanter retinuit *per ter*.

Ad alium locum Act. 21. nō inusitatum est etiam prophanis verba simplicia pro compositis usu parare: illa verò loquendi formula Act. 20. *beatius est magis*, &c. probari potest ex Ethnicis; nam Val. lib. 3. ait, *utrumque nostrum inuidia magis quam pecunia locupletio*. Iustinus lib. 3. *non inuentione eorum magis quàm exemplo clarior*.

Ad vltimū locum ex Iacobo, *intentator* negatiuè usurpauit interpres pro non tentatore: non autem positiuè, quod etsi vt barbarum calumniatur, an dicent barbara locutos etiam Lucretium, & Sallustium, qui vocabulis, *intactus*, *inclusus*, & huiusmodi vtuntur? frequentissime Tertull. vitur his vocibus, *insecleratus*, *inestis*, *inalienus*, cur non licuit interpreti dicere *intentator*?

Ad secundum principale respondetur, quod putitas illa sermonis, quæ sensum exprimit, melior est quàm calamistratus fucus, qui honestissimam matronam dedecet, unde Augu. 3. de doctrina Christiana cap. 3. *plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significandis rebus, quàm integritas literata*.

Ad confirmationem. iam ostendimus quanta eloquentia scriptores canonici scripserint, sed non vt domina, verum vt peditæ quæ assumpta est secularis eloquentia, quare si modo elegantiori stylo verba elaboranda essent, sensus verbis, non verba sensibus subiiceremus, essetq; ancillam Dominae principiari.

CONTROVERSIA XI. GENERALIS.

De versionibus Vernaculis.

ARTICVLVS PRIMVS.

An liceat sacra eloquia in linguam vernaculam transferre, & tali lingua populis legenda permitti debeant.

Positio Nouatorum.

Qui prius hanc tragædiam excitauit, fuerunt Græci, qui defectionem ab Ecclesia Romana, eo etiam titulo prætexerunt, quod sacra nō nisi propria lingua, plebiq; nota confici possent. sic Balsamō Patriarcha Alexandrinus de hac quæstione pulsatus num Syri, & Armenii propria lingua sacra conficere deberent, Respondet. Magnus Apostolus Paulus ad Romanos scribens ait. *an Iudeorum tantum Deus nonne & Gentium? certe & Gentium. qui igitur recte in omnibus de fide sentiunt, & si simi Græce lingue omnino expertes propria dialecto sacro conficient, &c.* hæc ille ex tom. 1. Iuris Græci Romani.

Qui Hæreses seminare studuerunt, hoc vnum sagtauerunt, vt vulgaria Biblia populis lectitanda proponerent. sic præstitum est à Vvaldensibus, seu Pauperibus de Lugduno, qui ex huiusmodi lectione infinitam populorum multitudinem in suam nassam pertraxerunt. Metis in Gallia quidam impiores exorti sunt, qui pro seductis, & seducendis Biblia in sermonem gallicum versa proponebant, vt dicit Innoc. lib. 2. epistol. Vviteph ex Vvald. to. 1. cap. 70. & 73. sua vulgari versione Anglicana, Angliam dementauit. Hussitarum Hæresis ex Cochleō lib. 1. hist. Hussitica in impietate profecit ex vernacula versione, ex qua factum est, vt mulieres ad disputandum Theologos prouocarent. Hus, vt habetur tom. 1. operum suorum, testatur Vviclephum Biblia in sermonem Anglicanum vertisse. Lutherus per eandem semitas impietatis incescit, Biblia in Germanicum idioma transferens, ex qua versione examen sectarum prodijt, vide Cochlaeum anno 1522.

In vernaculam vero linguam scripturas vertendas nedū contendunt Nouatores, sed & saltē legendos vulgari lingua cum publicè leguntur, vel cantantur in Ecclesiis, sic Brentius in confess. Vvitemberg. cap. de horis canonicis. Mordicus defendit hanc Hæresim Smidelinus contra quem egregiè scripsit Stephylus apologiam. vide secundam partem huius authoris eum egregiè confutantem.

Beatus nomine Rhenanus, proscriptus author lib. 2. rerum Germanicarum scripsit [perpetua verò laus Francorum veterum, qui sacros libros in suam, hoc est Germanicam linguam vertendos curarunt, quod nuper à Theologis quibusdam improbatum scimus.]

Kemnitius in exam. sess. 4. Concil. Trid. *barbaricā docet esse tyrannidem id prohibere*.

Similiter obgannunt alii, Hunnius lib. 2. in Bel-larm. cap. 15. obmurmurans contrā prohibitionem huiusmodi Bibliorum vulgariū. *Quis, inquit, dedit Pon-*

Pontificibus potestatem, ut aliquos à librorum lectione arceant? Caluinus etiam 3. institut. cap. 20. §. 33. in eadem est salebra, quem sequuntur sui. Vvitakerus contr. prima q. 2. c. 13. [scripturas, ait, transferendas dicimus in omnes linguas Christianorum, ut ab omnibus in sua lingua legi possint, nullosque quantumvis imperitos ab earum lectione arcendos, aut deterrendos esse, sed excitandos potius omnes ad eas sepe, & diligenter legendas] & ibidem pag. 150. calumniatur lectionem eam [permitti à Patribus Tridentinis ijs, qui fidei, ac pietatis incrementum è vernaculis biblijs capere possunt] hoc est, ut ipse interpretatur [non alijs, quam quos ipsi multo magis peruersos, atque obstinatos fore sperauerint.]

Iunius quoque oblatrat, dicēs [versutos homines esse Catholicos, qui non vulgares translationes, sed euulgari prohibēt, & quorsum vulgares amabo, nisi ut vulgentur, & in commune prohibeant?]

Mortonus Anglus lib. 1. cap. 16. suæ Apologie scribit [à temporibus Apostolorum ab omnibus indifferenter sacras litteras lectas.]

Pouelus lib. 1. de Antichristo cap. 18. à suis symmionis nec degenerat, idem occinendo.

Philippus Mornæus præfat. ad Eccl. Rom. sectatores, obmurmurat, quod Ecclesia Romana tanquam Ierusalem, & periculosam lectionem scripturæ vulgari lingua fidelibus indictis grauissimis pœnis, publico decreto interdixerit.

Facto autem probarunt huiusmodi versiones, nā præter Lutheranam, Tigurinam, Belgicam, Genuensem, Anglicanam, aliæ similiter ab Hæreticis emerferunt, ut Hispanica, Belgica, Polonica, Islandica, Hungarica, Danica.

Oppositiones eorundem.

Primum argumentum. In veteri testamento Deuter. 6. mandatum proponitur toti Israeli, ut legis verba sint sculpta in cordibus suis, & nati et filijs suis. Deuter. 31. verba legis coram omni populo mandantur legi, ibique nominantur viri, & femina, parui, & peregrini. Deuter. 17. nominatim Regi præcipitur, ut legat Deuteronomium. 2. Esdræ cap. 8. Esdras aperuit librum coram omni populo, & abiit populus, quia intellexerunt verba, quæ docuerat eos. Hierem. 36. Mandatur à Hieremia Baruch, ut legeret librum, quem scripserat ex ore eius coram toto populo. Ex nouo testamento, nam Christus Dominus Ioan. 5. ait. *Scrutamini scripturas*, neque tantum doctos, & eruditos, sed indoctam quoque plebem, & imperitum vulgus inuitauit: nullus enim scrutari poterat è plebe, nisi hebraicam linguam callisset. Euangelista quoque ait cap. ult. *Hæc autem scripta sunt, ut credatis, &c.* omnes autem appetunt vitam, & salutem. Ipse quoque titulus dominicæ crucis scriptus est *Hebraicè, Græcè, & Latine*. Et in Actis Actorum 15. Moyses legebatur in synagogis coram omni populo. Actorum 17. Beroenses sedulo scripturas scrutabantur. Actor. 26. dicit Paulus se audisse Christum Dominum Hebraica lingua sibi loquentem, *Saule, Saule quid me persequeris*. Idem Paulus Roman. 15. scribit. *Quacumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, Vvitakerus, & communiter Nouatores.

Secundo principaliter ex Patribus, quia versiones vernaculas probare videtur idem Hieronymus in psalm. 86. in illis verbis. *Dominus narrabit in scripturis populorum. Quæ scriptura, ait, omnibus populus legitur.*

6. Idem Hieronymus in Epitaph. Paulæ ait, *in suuere Paulæ psalmos Hebræo, Græco, Syroque sermone fuisse decantatos*. Vvitaker.

August. 2. de doctrina Christiana cap. 5. dicit *scripturam per varias interpretum linguas longè esse, lateque diffusam*.

Chrysostomus homil. 1. in Euangel. dicit Syros, Aegyptios, Indos, Persas, &c. dogmata diuina in suā linguam transtulisse.

Similia Theodoretus lib. 5. de curandis Græc. affectio. & Anastasius Synaita lib. qui *ednyōs* inscribitur. Vvitaker. & Iunius.

Confirmatur, nam, ut obijcit Cornelius Agrippa lib. de vanitate scientiarum in Conc. Nicen. *præceptum est, ut sacros diuinarum litterarum libros domi haberet quilibet Christianus*, citat similiter Vvitakerus Socratem lib. 4. cap. 33. narrantem Vvphilam Gothorum Episcopum scripturas in linguam Getlicam transtulisse. Hardingham citat Vvitakerus dicentem Armenos, Russios, Aethyopes, &c. scripturas legisse vernaculas.

Tertio probatur ex auctoribus versionum vulgariū. S. Hieronymus Sclauonicam, seu Dalmaticam editionem fecit pro sua gente ex epistola ad Sophorium. Iunius lib. 2. cap. 16. & lingua Punica editam, aliam pro Afris verisimile est.

Præterea S. Chrysostomo attribuitur Armenica translatio à Sixto Senensi lib. 8. erga, &c. Vvitak.

Amplius in Britannia ante Bedæ tempora fuerunt hæ versiones, Anglica, Brittanica, Scotica, Picta, & Latina, vnde Beda in Histor. cap. 1. ait [hæc insula in præfenti iuxta librorum numerum, quibus lex diuina scripta est, quinque gentium linguis vnam, eandemque summam veritatis, & veræ sublimitatis scientiam scrutatur, & confiteatur. Anglorum scilicet, Brittanorum, Scotorum, Pictorum, & Latinorum, quæ meditatione scripturarum omnibus facta est communis] Vvitaker. controu. 1. cap. 5. Lingua etiam punica translata Biblia extiterunt tempore Augustini. Idem Vvitakerus etiam inculcat.

Amplius. Gallica facta est sub Carolo Magno. Iunius lib. 1. cap. 15. Postellus lib. de 11. linguis, Gallicæ translationis meminit, quam procurauit Carolus Magnus Rex. Alia rursus Gallica extitit anno 1160. Verus item alia Francica, seu Germanica extitisse, perhibetur, est & Brittanica apud Treuis. lib. 5. c. 24 & 6. cap. 2. & Italica ante annos CCC. translata sunt Biblia à Iacobo Voragine nostri Ordinis S. Dominici Archiepiscopo Genuensi.

Quarto principaliter. Quia saltem in quibusdam locis, & populis fuerunt sacra Biblia omnino vernacula, & nullo modo fuit prohibitio, ut passim non legerentur ab omnibus, ergo nec vilo modo ultra deberet esse prohibitio, ut vernaculæ quoque legerentur. Consequentia pater, quia Bibliorum finis est diuina cognitio, qua in salutem dirigimur. Antecedens probatur, nam initio cum Hebraicè purè loquerentur alia non erant Biblia quàm Hebraica, & saltem ante captiuitatem Babyloniam indistinctim vernacula eaq; originali lingua legebantur.

Simi-

Similiter de Græcis, & Latinis dicendum est, olim fuisse vulgares, & cum purè loquerentur Græce, vel Latine, non nisi Græca, vel Latina Biblia legebatur, unde passim Patres, quia vernacula ad fruerant eo tempore ipsa Biblia, passim populos laicos, etiam femellas ad eorum lectionem inuitabant. lege Chrysostomum hom. 9. in epistola ad Coloss. hom. 11. in Ioan. Aug. expositione psal. 33. Hieronym. ad Marcellam, Fabiolam, &c. Gregor. 4. dial. c. 14.

2. Ratio ex fructu huius lectionis; nam in sanctitate profecerunt ex huiusmodi lectione Sancta Brigitta, ut est videre in eius vita; S. Donna apud Metaphrastem. fructuosè quoque quosdam Iudæos eandem legisse testatur S. Epiphanius.

Quod si dicas multa alia esse incommoda exorta ex huiusmodi lectione. Contra, ergo oporteret etiā Biblia Latina prohibere: nam ex illa multi sumptuerunt occasionem erroris. Accedit, ait Vviterker, nihil in scriptura referri, quod quempiam possit offendere, etiam si videatur admodum turpe, ac nefarium, cuius generis est adulterium Dauidis, incestus Loth, & Thamar. Et dato quod irrepperit abusus, nō est propter abusum tollendus usus. Vviterkerus, & alij Nouatores communiter. Nec usus imperatur (occinit Iunius) propter accidentium abusum, & infelicem euentum in alios incommodum. Et confirmatur, quia nullus vinum potare deberet, cum ex illo tot causerentur ebrietates. est Smidellini argumentum apud Straphyl. p. 2. responsionis.

Tertia ratio. Ea arma, quibus populus est contra Satan muniendus, non sunt populo adimenda. At scripturæ sunt eiusmodi arma; ergo scripturæ populo adimenda non sunt. Adimuntur autem si ab earum lectione populus arcetur. Propositio manifestata. Minor probatur Matt. 4. ex facto Christi Domini Diabolum scripturis profigantis Vviterker.

Quarta ratio, ita legenda sunt publicæ scripturæ, ut ex illis populus fructum aliquem capere possit: at in ignota lingua populo viles esse nō possunt. ergo in linguam populo notam vertenda sunt, minor probatur 1. Corin. 14. Si veniam ad vos linguis loquens, &c. etenim si incertam vocem datus qui parabit se ad bellum: ita & vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis: quomodo sciatur id, quod dicitur. Eritis enim in æra loquentes, & postea, si orem lingua spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? orabo spiritum, orabo & mentem. Psallam spiritu, psallam & mente. Caterum si benedixeris spiritui, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescis, nam tu quidem bene gratias agis, sed aliter non edificatur, Vviterker, &c.

Confirmatur, quia Basil. lib. qq. ex varijs scripturæ locis q. 278. sic loquitur. Quomodo spiritus alicuius (ut ait Paulus) orat, mens verò infructuosa est. Respondeo hoc de his, qui in lingua audientibus ignota orationes edunt, dictum est, quia cum ignota fuerint presentibus verba orationis infructuosa est mens orantis, cum nemo utilitatem capiat, &c.

Chrysostomus vero in eum locum hom. 35. Si peregrina lingua gratias agas quam nec intelligas ipse, nec ceteris interpreteris, subicere Amen plebeius non potest, & illud in secula seculorum, qui finis precū est, audies nō dicet Amen, limilia dixit Theoph. in eum locum.

Confirmatur secundo ex iisdem verbis Apostoli, ait Iunius, nam finem posuit Apostolus totius sui discursus ædificationem Ecclesiæ Dei.

Quod si dicas Apostolum ibi loqui de interpretatione, collatione, & spiritualibus canticis.

Contra, ait Hunnius, si cantiones ille, & huiusmodi sic erunt accommodatæ, ut inseruirent aliorum intelligentiæ, & quæ hæc consequitur ædificatione, multo magis lectio scripturæ, & peractio sacramentorum ita in Ecclesia instituenda est, ut populus intelligat quoque, hinc fructum percipi, & ædificatione, quandoquidem scriptura est omnis fidei nostræ fundamentum, estque organum illud per quod salus tem operatur Dominus. in summa, ait Hunnius, est axioma Apostoli, ne quid dicatur, aut legatur in Ecclesia, & non intelligatur à cœtu auditorum, aut legatur sine ipsorum ædificatione. hæc ille.

Quinta ratio, Dominus præcipit, & requirit, ut populus sit eruditus, & sapientia, & scientia plenus, &c. ergo debet populus scripturas legere, nam sine lectione scripturarum non potest eam scientiam consequi: legere autem non potest, nisi vertantur, verti ergo deberent scripturæ in linguam vernaculam Vviterker.

Sexta ratio, Ecclesiæ consuetudo non potest contra præceptum diuinum: est autem præceptum diuinum, ut scriptura lingua vernacula legatur: ergo. est argumentum Iunii. Non probat Iunius antecedens. Forasan illis loci abuti posset. *Prædicate euangelium omni creaturæ*, vel alijs locis supra allatis ex Deuteronomio, &c. sic enim insinuat dum arguit consimili argumento, Deus olim scripturam vulgari, vernaculaque lingua prædicari, & præscribi, & in vulgus exire voluit, ergo nunc etiam vulgari lingua prædicari, & præscribi debet.

Septima ratio. Si scriptura in linguam vernaculam versa publicè legenda non est, ergo nec priuatim legi debet. Hunnius.

Quod si dicas permitti iis, qui tum aliqua utilitate illam legere possunt: instat Hunnius. [Qui Pontificios catharro non laborant, odorantur per facile quis dolus lateat, quia non conceditur nisi quos norunt in cœno barbarico Pontificiarum impietatum ita demersos, ita ex amatorio poculo purpuratæ Babylonice meretricis ebrios, & in Romanæ synagogæ placita iuratos, ut non nisi ad sensum illius vniuersæ exigantur quæcunque tandem in sacris Biblijs occurrunt.]

Octava ratio. In Cōcilio Lateranensi sub Inno. III. dicitur. Pontifices huiusmodi Ciuitatum seu Dioceson, ubi permixti sunt populi variarum linguarum sibi prouideant viros idoneos, qui secundum diuersitatem linguarū, & rituum diuina illis officia celebrēt, &c. est Kemnitij, & aliorum.

Nona ratio, quia etiā hac ætate Maronitæ, Montis Libani accolæ, lingua Chaldaica vulgari sacra peragunt: Aegyptij ex concessione veteri Arabica, vel Aegyptiaca, Armeni lingua vulgari habent Breuiaria, Missalia, scripturas, descripta, & tali lingua celebrant.

*Confutatio eorundem ex orthodoxorum
firmamentis.*

Sed contra est primo Levit. 16. ubi iubetur populus foris manere, & sacerdotem expectare, dum ille ingressus preces pro se, & populo offerebat. quare nedum non intelligebat sacerdotem, sed ne audiebat; non ergo necesse est, ut populus intelligat diuinas lectiones, & preces, quæ in publico sacrificio recitantur.

Matt. 7. *Nolite sanctum dare canibus, &c.* quem locum enarrans Chrysostomus in Matt. ait, *audiant hoc loco illi, qui imprudenter omnibus, ac temere cepulant despicabilia, ea quæ sunt reuerenda facientes, &c.* huic argumento non aliter respondent, quam *populum uniuersum Christianum, Imperatorem, Regem, & Principes, quia uncti non sunt, & laici sunt, stimulando; quod porcis, & canibus eum assimilamus, cum diffiteri non debeant, in populo plurimos esse Ethnicos latentes, & Christianos etiam imperitos, & male affectos, qui non secus, ac porci diuinas sententias affectu suillo conculcarent, & tanquam canes discrumperent.*

Lucæ 8. *Vobis datum est nosse mysticum regni Dei, &c.* ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant, & audientes non intelligant. Quomodo ergo indoctis turbis, vulgari lingua propalanda erant mysteria, quare in sacris eloquiis continentur, si ab eorum oculis, & capto hæc erant abscondenda.

Secundo principaliter ex decretis Ecclesiæ, nam Innocentio Papæ III. epistola ad Abbatem Cisterciensem scriptum est à Metensi Episcopo, quod [tām in diocesi, quam in vrbē Metensi, laicorum, & mulierum non modica multitudo Gallicæ cuidam translationi diuinorum librorum intendens, secretis conuenticulis etiam inter se eructare præsumerent aliorum aspernantes consortium, & in faciem redarguentibus presbyteris resistentes, quorum simplicitatē fastidiunt, in suæ translationis peritia confidentes, &c.] & infra [quod translationi eidem vsque adeo insistentes, ut nec Episcopo, nec Metropolitano, nec nobis ipsis (ait Papa) asserant parituros, si eā decreuerimus abolendam] ut ergo tanto malo medelam afferret, subdit [per Apostolica scripta mandamus, atque præcipimus, quatenus ad Ciuitatem Metensē, pariter accedentes cum eodem Episcopo conuocetis coram vobis talia sapientes, & adherentes translationi prædictæ, & si fieri poterit, quæ in eis reprehensibilia fuerint, auctoritate freti apostolica, sublato appellationis obstaculo, corrigatis. Quod si correctionem vestram recipere fortē noluerint, inquiratis super capitulis illis, quæ in litteris, quas Episcopo miserimus expressa fuisse, superius vobis expressimus, &c.] & concludit. [Cum enim in hoc vniuersalis Ecclesiæ vertatur negotium, & agatur causa fidei Christianæ, ad exequendum Apostolicæ Sedis mandatum, cum summa diligentia, & cautela vos studiosos esse volumus, & mandamus] Eadem recensentur in epistola alia Innocentij ad Metenses lib. 2. epist.

Ex quibus verbis hæc inconuenientia meritò reprehendi videntur, ut idem Innocentius ponderat epistola ad Abbatem fuisse verbis [quod occulta conuenticula celebrant, officium prædicationis vsur-

pant; simplicitatem despiciunt sacerdotum, & eorū consortium, qui dictam translationem non recipiunt aspernantur] & ut ibidem dicitur quod [nec essent parituri Apostolicæ Sedi si eam translationem decerneret abolēdā] similia in alia epistola recēsetur.

Gregorius Papa VII. epistola M. S. Ducem Bohemiæ petentem Bohemiæ nationi permitti lectionem sacræ Scripturæ in lingua Sclauonica non exaudivit.

Ioannes XXIII. (etiam testē Mornēo licet egrē ferente, & murmurante in suo progressu 61. pag. 508.) versionem scripturæ à Vilepho in linguam Anglicanam factam damnauit, & hæreticam esse voluit.

Itē. In Indice librorum regula 4. sancitum est Biblia vulgari lingua passim non permittenda, nisi certis personis, conditionibus, & licentijs, quas restitutas postea habes ex obseruationibus circa regulam quartam.

Tertio principaliter, ex Patribus. Dio. de Eccl. Hie. [obserua diligētius ne sancta sanctorum efferas, &c. nequaquam ea rudibus tradens, sed sanctis solis sanctarum rerum intelligentias sacratius pandens] & infra. [Non sunt apertæ diuinis Pontificibus si Christianorum rationes, quas in eos offerre fas non est, qui adhuc fidei rudimenta percipiunt] Tertull. c. 9. de præscrip. loquens contra hæreticos dicentes omnibus datam facultatem scrutandi scripturas, sic dicit, *omnibus dictum sit, querite, & inuenietis*, hoc admisso per condescensionem, subdit, *tamen & hic expetit sensus certæ interpretationis gubernaculum: nulla vox diuina, ita dissoluta est, & diffusa, ut verba tantum defendantur, & ratio verborum non constitatur*, cum ergo sensus ab hominibus vulgaribus percipi nequeat, frustra traditur quod intelligi nō potest, imò perniciosē traditur, cum ex eodem, *fecundior sit diuina litteratura ad facultatem cuiuscumque materiæ, & occasione accepta, hæreticis materias erroris subministrant*: vnde & mulieres, quæ scripturas legere ausæ sunt, ab ipso reprehenduntur, *ipse mulieres hæreticæ quam procaces, quæ audeant docere, contendere, quæ omnia per translationes Bibliorū Lutherici magno nostro malo accidisse compertum est*. Et de Argula femina disputatrice id refert Cochleus de actis & vita Lutheri, & adhuc extant opuscula, & epistolæ eiusdem, quibus vniuersam Academiam Louaniensem ad certamen tum imprimis Ekium prouocat, & hæresim Lutheranam propugnat. Harum epistolarum meminit Lutherus tom. 2. epistol. lat. fol. 181.

S. Basilius interrogatus an expediat multa de scripturis cognoscere, respondet distinguendo, quod *Recloribus populi necessarium hoc est, priuatos autem debere, quæ officij sui sunt, studiosè exequi, neque curiosè vterius quicquam inquirere, nec sapere plus quam oportet*. lege eundem lib. de Spiritu sancto cap. 27. S. Gregorius Nazianz. lib. de theologia, ubi ex professo docet, non cuiusvis esse disputare de Deo, nec diuina omnibus propalanda.

S. Hieronymus epist. ad Paulin. ait, *quod medicorum est promittunt medici, &c.* sola scripturarum ars est, quam sibi omnes vendicant. Hæc garrula anus, &c. quam quærelam iustam dicit Vvitarer. quia ait, *non debent illi sacras scripturas tractare, qui sunt illarum ignari, & imperiti*.

S. Augustin. 2. de doctrina Christiana cap. 11. cognitionem trium linguarum ad sacræ Scripturæ intelligentiam commendat, & in casu dissensionis codicum latinorum ad fontes tunc prouocabat. nulla alia ergo agnouit Biblia vulgari lingua descripta, quæ publicè in disputationibus, concionibus, interpretationibus circumferrentur.

S. Ambrosius lib. 2. ad Gratianum cap. 7. de scriptura loquens, ait, *librum signatū illum propheticum non seniores, non potestates, non Angeli, non Archangeli aperire ausi sunt, soli Christo explanandi eius prærogatiua seruata est. librum sacerdotalem quis nostrum resignare audeat signatum à confessoribus, & multorum iam martyrio consecratum* per hæc verba designans diuinam scripturam, quæ sacerdotibus conseruanda, explicanda pro temporis necessitate reseruata est. Hunc locum Ambrosij citat S. Vincentius Lirinensis lib. contra proph. vocum nouit. c. 7.

S. Thomas 1. Cor. 14. ait, quod hoc forte fuit in primitiua Ecclesia, dicere scilicet benedictiones in vulgari, sed postquam fideles instructi sunt, & sciunt quæ audiunt in communi officio, fiunt benedictiones in latino. Hæc noster Angelicus.

Quarto, ex vñ Ecclesiæ antiquissimo, nam solum 70 seniores sacrorum Bibliorum mysteria legere, & intelligere potuerunt; neque enim idioma hebraicum litteras vocales olim habuit. vnde & Rabbinus distingunt linguam Hebraicam in eam, quæ ex vñ, & praxi potius, quàm ex regulis addiscitur, & in eam, quæ ex regulis, & præceptis Grammaticæ comparatur, & est sensus litteralis fundamentum, vnde propter Grammaticæ ignorantiam turpiter in multis veteres Hebræos lapsos, docet Zamorensis in ep. ad Rom. & ad Hebræos cap. 3. Et quamuis cum primum lex Iudæis scriberetur esset vulgaris Hebraica lingua, non omnes eam legebant, quia, erat penes sacerdotalem Tribum liber legis Deut. 17. Post reditum à captiuitate Babylonica non amplius Hebraicè, sed Syriacè loqui cœpit populus: obliti enim erant linguam maternam Hebraicam, & non omnibus erat nota desinens esse vernacula, & qui Syriacè loquebatur non intelligebat omnia, quæ Iudæicè loquebantur Reg. 4. c. 18.

2. Esd. c. 8. habetur expresse, qd nonnisi Nehemia, Esdra, & Leuitis interpretantibus, sacra scriptura à populo intellecta, nec fuit mirum, quod spatio 70. annorum linguam mutarint Hebræi, cum hoc vñ veniat Italis, & Hispanis, & omnibus nationibus ex conuictu, & consortio alienigenarum, vide Massiū præfat. in Gram. Syriam, & Guidonem Fabriciū in dictionar. Syro Chaldaico. Imo etiam tempore prædicationis Christi Domini multa vocabula Syriaca ab eo dicta materna, & vulgari lingua, patet, cū dixit Marc. 1. *Thalita Cumi*, id est puella surge, &c. *Abba* Pater Marci 14. &c. & turba legem non vuisse habetur Ioan. 7. ea enim purè Hebraica in tēplis legebatur, vel in Synagogis (sicut & hodie) vñ vulgaris non erat.

Euangelistæ postea Hebraicè, vt Matthæus, aut Latinè, vt Marcus, aut Grecè, sicut Lucas, & Ioannes scripserunt: similiter & Paulus (vna excepta epistola ad Hebræos) Grecè scripsit ad iam fundatas per orbem Ecclesias, quibus non erant passim obuiæ istæ linguæ, sed potius peregrinæ.

Etiam probatur ex Act. 2. vbi diuersæ lingue numerantur Cappadociæ, Ponti, Phrygiæ, &c. vnde & Plinius refert lib. 7. cap. 24. Mithridatem Regem Ponti 22. linguas in suo Regno habuisse, imo in ipsa Græcia nedum ab Attica lingua, in qua Apostoli scripserunt, differebant (dialecto quadam) Ionica, Aeolica, Dorica, quas Græcas affirmat quoque Plin. 6. histor. cap. 2. sed etiam aliæ erant, longe diuersæ à græca sicut Hispanica, & Gallica à Latina, & sexdecim quoque differentes numerat Strabo lib. 14. Geograph. Et de lingua Lycaonica patet Act. 14. de lingua Galata 2. lib. comm. Hier. ad Gal. in procem. de lingua Thraciæ apud Chrysostomum hom. 35. in 1. Cor. 14. de lingua Cappadociæ apud Basil. in regul. breu. responsione 178. Verum etsi non omnibus Græca ista esset communis, communis erat tamen apud doctos illarum gentium, Romanos præsertim, sicut & Latina in Ecclesia occidentali.

Præterea. nunquam alia editione Ecclesiæ vsa est, quam in tribus linguis dictis, nec intra primos quadringentos annos alicuius editionis vernaculæ mentio facta est ab vñ scriptore, quæ si extitisset, proculdubio tempore persecutionis exemplaria infinita reperta essent apud laicos, cū tamen hæc exemplaria nō passim, sed à Clericis exposculabant ab his quos ad codices sacros manifestandos vrgebant: cui dens ergo signum vulgari lingua sacros codices nō circumferri solitos.

Præterea. in Concilijs Generalibus nonnisi exemplaribus trium linguarum vñ sunt Patres, & nullo altero vulgaris linguæ, ergo &c. Antecedens probatur, nam si vñ, vel altero exemplari linguæ vernaculæ vñus, vel alterius nationis vñ licuisset, suo exemplari vñ cuiuslibet antistiti suæ prouinciæ vñ licuisset: posita autem hac licentia nunquam dogmata definire potuissent, cum in vna communi, & vniuersaliter intellecta editione conuenire vix potuissent.

Præterea. in Oriente tempore Hieronymi sola editio 70. circumferebatur ex præfat. 2. in Paralipomenon, in Africa ex versione sola latina lingua, quæ & Itala dicebatur, publicæ legebatur lectiones. vnde psalmos in Ecclesia latinè cantari consuevit testatur Augustinus 2. de doctrina cap. 13. Nullo modo eam fuisse vulgarem in Africa colligitur ex eodem in expositione inchoata epist. ad Roman. & serm. 35. de verbis Domini. Similiter in Hispania ex Isid. lib. de diu. off. & Concil. Toletan. 4. à canone 12. vsque ad 15. Distinctam vero linguam tunc habuisse Hispanos à Latina testatur Hieronymus præfat. 2. ep. ad Galat. cum verò Gothi, vel etiam Mauri subiecta fuit, multo magis eorum lingua corrupta. In Gallia similiter publica lectio scripturæ erat ex Latina lingua ex Albino Alcuino, & Amalario lib. de diuin. officiis: vernacula autem Gallorum lingua ex Hieronymo ad Galat. citato loco diuersa erat. In Grammatica similiter idem seruabatur, ex Rabano 2. instir. cap. 19. & 10. Ruperto de diuin. offic. Germanorum verò linguam à latina seiunctam toto cœlo ostendit Hieronymus epist. ad Suniam. In Boemia similiter. vnde Gregor. VII. lib. 7. epistolarum eius manuscriptarum ad Ducem Bohemorum, nollit permittere, vt lingua Sclauonica in sacris officijs vterentur. In Anglia, ex Beda lib. 1. histor. Anglic. c. 1. habetur, scripturas suo tempore à quinque

linguis Britannicis lectas esse. Sed quod nonnisi latine colligitur ex eiusdem verbis, ait enim loquens de lingua latina, quod *meditatione scripturarum omnibus facta est communis*, eam enim frequenter ruminabant, & legebant, Angli, Brittones, Scoti, Picti, Latini, sed ab omnibus latine, ut propterea nedum latinis, sed & alijs fuerit facta communis. In Italia idem probatur, quod latine lectæ sint lectiones ex Dam. epist. 2. ad Hieron. Galasio in decret. d. 15. cap. 5. Romana, & in libro sacramentorum vide Isid. lib. 1. offic. c. 15. in ipsa Italia desisse latinæ linguæ usum apud populum patet ex S. Thom. lib. 1. periermenias lectione quinta. Et ante S. Thomam in electione Victoris Papæ à populo acclamatum est. *Papa Victore S. Pietro l'elegge*, ex Radeuico lib. 2. de gestis Federici. Imò vastantibus Italiam Hunnis, & Vandalis latina lingua vulgaris esse desijt, vnde Donatus Grammaticam edere compulsus est, & in pimo Lögobardorum ingressu in Italiam anno 589. cessatum esse latine loqui scribit Sabellius Eneade 8. lib. 5.

Respondet Vvita ketus fuisse latine lectas scripturas in Ecclesijs Hispanicis, Germanicis, &c. sed à vulgo intellectas.

Sed vulgaris est hæc, ac proinde inepta responsio: nam ex dictis authoribus probatum est non fuisse maternam, ac vernaculam dictam linguam latinam, ergo ab vniuersis intelligi non potuit.

Respondet Iunius fuisse communem linguam.

Contra, quia non se mutuo inferunt esse communem, & esse vulgarem: nam Græca lingua per Orientem sicut Latina olim per Occidentem, & modo etiã per Indos, & Brasiliam, & totam Americam diffunditur, nec villos dicit hæc esse vernaculam, & materiam in omnibus nationibus, quas lustravit, atque ad præsens lustrat. Vanæ ergo ac pueriles euasiones sunt Vvira kerianæ, & Hunniana.

Quarto principaliter probatur rationibus. Prima ex maiestate scripture, exigente enim, ut eius mysteria non tria lingua proferantur.

Secunda, ex vnitæ Ecclesiæ, quæ non seruetur si vulgaribus linguis, quæ multiplices sunt, & non Latine scilicet & Græcè, & Hebraicè, quæ tres sunt tantum, legerentur, sub quarum paucitate plures nationes conuenire possunt.

Tertia ab incommodis: nam ex tali lectione cædones, vilissimæ etiam mulierculæ supramodum se instantes Paulum, & Christum resonantes, Theologos inuaderent, se melius intelligere, quàm ceteri gloriantes, vnde Lutherus in conualibus cap. 1. fol. 5. dicebat, etiam Anabaptistæ, & sacramentarij somniat se cum vel vnum libellum lectionem omnia scire, & paulo post conquerens de tali temeritate, & de suo magisterio se extollens, ait, dicebat doctor Lutherus quodam tempore nobilitatem ciues, & rusticos, & ferme quoscumque summi, & infimi status euangelium melius scire quam ipse sciret doctor Lutherus, aut etiam ipsemet S. Paulus, ut ipsi quidem sibi viderentur, sapientes enim esse, & se omnibus Parochis doctiores putantes, & subdit, quod illi non Parochos, sed Dominum contemnerent, & principem omnium Parochorum, qui ipsis concionandi munus commisit. Ipse vicissim illos contemnet, hostisque illorum erit, & tractabit eos, ut sentiunt. Ipse qui inquit, qui vos audit me audit, & qui vos spernit me spernit. hæc ille alios lecta-

rios præstringens, sed suarum muliercularum, & improborum temeritatem non recensens, qui audacius hæc præstiterunt.

Idem accidisse Vvaldensibus ob eorum versionem dicit Reinerius. Metensibus Innoc. III. Vviclephistis Thomas Vvaldensis lib. 2. c. 70. & 73. Hussitis Cochleus 1. & 4. lib. hist. Hussitarum.

Quarta, ex tali lectione vernacula indocti, & instabiles, vel nouas commentifunt, vel veteres hæreses renouarunt. Id Piccardicis, Anabaptistis, Suuenckfeldianis, & huiusmodi accidisse dicit Staphil. in Apolog. de vero, germanoque scripture intellectu p. 2. Monasteriensium Anabaptistarum Rex, Biblia semper, siue cum regia pompa equitaret, siue quomodocumque procederet deferri secum iubebat. vnde quicquid ei collibuisse ex textu sacro probantebatur. Similiter ex lectione eorundem Bibliorū idem Rex, prout legerat in lib. Iosue se constituerat principem nomine Iosue ad debellandos Chanaanos. Confirmatur ex Hieronymo in Osee cap. 9. vbi ait, in veteribus historijs se reperire non potuisse indoctos extitisse hæresum fabricatores præter eos, qui à Deo sacerdotes constituti sunt in Ecclesia, & Prophetæ, & ab hoc non fuit aliud in causa, quia laici non habebant vernacula Biblia, vnde hæreses male illas intelligendo cominiscerentur: at nunc videmus laicos multos conuolasse ad studia Bibliorum huiusmodi, quare non est mirum si in hæreses incidere: talis fuit Suuenckfeldius simplex laicus, talis Ioannes Loydensis, item Knipperdolingus, & plures alij apud Monasterienses. Et eo deuentum est, ut prout vnicuique visum est, nouam fidem cuderet, non se Pontificum, nec Caluinistam, aut Lutheranum profitendo, sed Bibliistam: & ex illo loco, *cre-scite, & multiplicamini*, ait Staphil. in absoluta responsione parte 2. Grubenheimen. hæretici suas conciones, & coitiones nocturnas exercendi occasionem sumperunt.

Quinta, cum ad vitia homines proclites sint, ex scripturarum factis possent occasionem prætexere imitandi, quæ diuina dispensatione facta legimus, ut de Polygamia Patriarcharum, Osee dispensatione. Rursus possent sequi errantes, non imitari poenitentes, ut Davidis adulterium, Loth, & Thamar incestum, &c. vnde ille apud Terentium sic inducitur, dum Iouis adulterium mente reuolueret. *Qui templa cæli summo spiritu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud sponte feci, & lubens.* Respondet Hunnius, quod nullam est periculum in Lutheranis Ecclesijs, quandoquidem sedulo edocentur polygamiam per Christum Saluatorem abrogatam. Sed cur illam probat Lutherus suasin. cap. 16. Gen. 1. 4. Germ. anno 1528.

Pergo. Pictor extitit in Prussia referente Staphilo, in absoluta responsione contra Smidelinum p. 2. Qui cum incestum Loth cum filiabus lectionaret, & sibi id licere suaderet, cum filia concubuit, & ad tanti facinoris exculpationem, nihil aliud attulit, nisi quod tale exemplum in sacris litteris legisset. Mulier quædã ad instar Iudith, prout legerat in Biblijs vernaculis eadem Episcopi Monasterienses meditata est, & opere complere studuit, sed re detecta causam perconata tanti sacrilegij, respondit, id se legisse in Biblijs, ac proinde se non minori sanctitate præditam esse, ac Iudith.

Sexta.

Sexta. Accedunt ipsorum met hæreticorum peruerse glossule insertæ in huiusmodi translationibus cum illa regula Lutheri, *eum qui Biblia legit, non debere secum afferre intelligentiam, sed ex ipsis Bibliis petere, & haurire*, quæ verba lectorum simplicium, maxime peruertunt mentes, & unicuique illotis manibus, & ocreis, vt dicitur, & calcaribus adyta scripturarum adire, suoque iudicio rimari, ac pertractare suadent, & liberam licentiam præbent.

Præterea, plures huiusmodi lectiones vernaculæ sunt hæreticorum opera fabrefactæ, qui prauè vertentes, è verbo Dei verbum diaboli effecerunt, illorumque industria, manus satanæ, organaque fuerunt: ab illis ergo maxime cauendum est ne contingat ex illis inflari, & spiritu vertiginis agitari. Antecedens probatur, nam è canone multa truncantur, in textu plura deprauantur, infidè vertendo, perniciosissimas addentes paraphrases, vt est illa Lutheri ad Prou. cap. 19. *Nihil charius super terram amore mulierum, si quis eo potiri possit*, & huiusmodi.

Septima, quia in versionibus ijsdem, & si multæ bona essent secundum se, possent esse mala, huic, vnde mel etsi bonum sit in se, tamen qui multum comedit de eo non est bonum illi. & recta prudentia docet, si ex similitudine possit esse error in aliquo eligendo quid bonum, quid malum sit, vetaretur accessus, vt si quis nesciat herbas noxias, vel innoxias, zacharum, & venenum, vnde ipsimet Nouatores suorum æmulatorum sectariorum prohibent libros, sic Lutherus in symposiacis cap. de Suuermis damnat libros Erasmi, & Caluini, Lutherorum, & è contra prohibent libros, ergo & horum versiones ex ipsorum Ministromachia explodendæ sunt.

Quid? Etiam si nullo essent errore, & peruersitate editiones eiusmodi maculatæ, vt sunt multæ versiones vernaculæ catholicorum emaculatæ, indocti ex illo Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium, &c. & non est malum in ciuitate, quod non faciat Dominus, Calvinianum dogma probare studerent, Deum esse authorem peccati. Mendacium tuebitur proteruus ex facto obfreticum, concubitus cum ancilla ex facto Abrahæ, amores lasciuos ebibet ex lectione Cantici Canticorum.

Accedit, quod cum linguæ vulgares successu temporum varientur, variarentur in infinitum translationes, & bellum implacabile esset veræ, & germanæ lectionis, & fieret fides temporum, potiusquàm scripturarum.

Præterea, ob periculum indoctorum hominum, & huiusmodi nõ fuit fas omnibus, nec Genesis, nec Ezech. principium, nec Cantica Canticorum legere, ex Nazianz. Apolog. 1. Prosp. 3. de vita contemplat. Hier. ep. 103. & præfat. in Ezech. rationabiliter: ergo ob similia pericula tales editiones ventantur.

Quinto principaliter etiam probatur ex exteris, quia in Thalmud Hierosolymitano tract. de sabb. c. Kol cotebe, & tractatu sophrim. cap. 15. refertur de Gamaliel, qui cum staret in monte domus, seu templi Hierosolymitani, traditus est ei liber Iob vernacula, seu Targuminica lingua translatus, & illico Gamaliel respondit, *o filij hunc abdite sub paumento, adeit ab omnium oculis remouete*.

Vltimo ad hominem, ex ipsis Nouatoribus, nam

Illyricus in catalogo testium veritatis citat codicem ante 300. annos scriptum (cuius author existimatur fuisse Ranerius, & hic idem codex citatur à Frekero Caluiniano in Bohemicis historijs) in quo codice Vvaldensium secta taxatur, quod nouum testamentum vulgariter transtulerunt, & quia sunt laici, idio te falso, & corruptè exponunt scripturam, nam Io. I. vbi dicitur, *sui eum non receperunt* pro sui, suos transtulerunt, illud etiam increpa feras arundinis pro arundinis intellexerunt hirundinis.

Ex qua traductione ea mala etiam enumerantur, quod in Prouincia, & in alijs regnis plures auditores habebant, & in publico disputabant, &c. omnes infanter, viri, & mulieres, parui, & magni, nocte, & die non cessant discere, amplius suam doctrinam præcipiunt occultari clericis, loquentes per signa, quæ nulus intelligit nisi ipsi, præterea verba transformant, Ecclesiam vocant *ste inhus*, vel *strohaus*; clericos scribas, Religiosos Phariseos, rursus, intendebant clericos, & claustrales redigere ad statum fossorum per ablationem decimarum, & possessionum, &c. insuper, quicquid Ecclesie doctor docet, quod per textum noui testamenti nõ probat hoc pro fabulis totum habent, tandem dicebant, Ecclesiam Romanam non esse Ecclesiam Iesu, sed Ecclesiam malignantium, & meretricis, quæ sedet super bestiam in Apocalypsi, hi, & alij fructus è vulgari versione; qui dum enarrantur ab authore prædicto dånato, & simul refutantur; virtualiter etiam reiiciuntur ab Illyrico, & Frekero: & dum Vvaldensium secta ab ijsdem damnatur, atque proscibitur, Nouatorum phantasia quoque eneruatur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Sapientissimè Ecclesie decretis Biblia vulgari lingua translata, vetita sunt, certis circumstantijs adhibitis.

Respondeo dicendum, quod circa vulgarem editionem etiam inter Hæreticos diuerso modo erratum etiam. Quidam huiusmodi lectionem vulgarem nedum permittendam, sed absolutè concedendam volunt indiscriminatim omnibus, cum sit necessarium necessitate medijs (dicunt) scripturas lectitare, & intelligere. Sed hoc nullo modo potest stare: præcluditur enim maiori parti populi Dei via salutis, cum nec sacras litteras legere nesciat, nec ad legendas eas teneatur addiscere. vnde merito Clemens Alex. dixit, *fides est non sapientum secundum mundum, sed eorum, qui secundum Deum sunt sapientes* possessio: illa autem etiam absque litteris discitur: eius autem scriptum, quod & ad rudes, ignarosque homines pertinet, & est diuinum, vocatur charitas, quæ est decretum spirituale, & Tertull. lib. de præscript. cap. 14. *fides tua saluum te fecit, fides tua, ait, non scientia tua, aut scripturarum exercitatio*, & vt dicit Nazianzenus, *nihil esset fide nostra infelicius, si tantum in eruditos caderet*, & Augustin. *si propter solos eos Christianos mortuus est, qui certa intelligentia possunt, quæ ad fidem pertinet discernere, penè frustra in Ecclesia laboramus*. Alij sectarij dicunt esse necessariam huiusmodi lectionem, & intelligentiam necessitate præcepti. sed cum nullum appareat vestigium talis præcepti, nec in sacris litteris, nec Concilijs, vel traditione, temere

id asseritur. Amplius cum Horat. lib. 4. carm. ode 4. scripserit, *est enim modus in rebus, nec scire fas est omnia*, modus constitutus est, ut non omnes sint Apostoli, non omnes doctores, ut ait Apostolus. Quare, ut scripsit Tertull. in præscript. cap. 14. *si quid ubi videtur, vel ambiguitate pendere, vel obscuritate obumbrare; est utique frater, aliquis doctor gratia scientiæ dotatus, est aliquis inter exercitatos conuersatus supp. hic consulendus, ceterum idem subdit. nouissime ignorare melius est ne quid nō debeas noris, quia quod debeas nosti.*

Inter orthodoxos quoque fuerunt duo extremi dicendi modi: quidam omnibus laicis absque ulla exceptione interdictam, & interdicendam putant vernaculam versionem. Sed hæc sententia circumstantias non obseruat, nam Ecclesia est fidelis, & prudens dispensatrix, quæ dat filiis suis in tempore tritici mensuram.

Alij existimant, indiscriminatim tanquam diuino honori, & fidelium saluti conuenientius esse cōcedendam, nec ad id quod est per accidens attendendum, ruinam nempe perditorum hominum, cū etiam Christus positus in salutem, fuerit impijs lapsus offensionis. Sed contra est, quia quod paucos offendit, multis quoque noxium esse potest; unde si sit indifferens, & non necessarium, vel à Deo præceptū iuxta regulas prudentiales, & leges charitatis prohibendum, vel permittendum est. Propter quod merito ab Ecclesia non omnibus legenda permittitur.

Sciendum ergo est, ut docet S. Thomas quodli. 5. artic. 24. quod ex publicatione veræ doctrinæ potest sequi detrimentum spirituale in auditoribus. vno modo, si quis doctrinam subtilem, & altam proponeret rudibus, qui non essent illius doctrinæ capaces, qui ex hoc detrimentum salutis incurrerent cōtra exemplum Apostoli, qui dicit 1. Cor. 3. *tanquam paruulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam*; alio modo, quia confusæ, & inordinate, non præferendo maiora minoribus, contra id quod dicit Gregorius in pastoralis. Quotiescumque ergo ex huiusmodi prædicatione doctrinæ, scandalum pusillorum sequitur, tunc, sicut & bona cetera spiritualia, vel occultanda, vel etiam differenda, ut dicitur 2. 2. q. 43. cap. 7. in corpore, quia non tantum veritas attendenda est, sed actus docendi, ut veritatem proponat secundum congruentiam temporis, & personarum ut dicitur in responsione ad 2. Cum ergo ex vna parte lectio scripturarum omnibus publicata ex versione linguæ vernaculæ detrimentum spirituale sequatur in vulgo, ut supra exemplis probatum est, & confusio illa oritur, & inordinatio, quod non paulatim, & per gradus, sed ut dicunt illotis manibus è media fæce vulgi mysteria diuina audeant tractare, & fieri Theologi vnius diei affectent, ipsæque mulieres docere audeant, indiscriminatim non est permittenda. Ex alia vero parte, vbi corruptæ versiones hæreticorum grassantur lingua vulgari editæ, in ijs partibus permissione, aut licentia Apostolicæ Sedis iuxta prudentiam, quæ magis ædificare quam destruere potest concedantur; in partibus vero Catholicorum, concedi poterant certis conditionibus ab ordinarijs, ut dicit Index autoritate Concilii Tridentini confectus reg. 4. quæ postea sunt restrictæ ex obseruationibus in regulam quartā. Regia ergo ista via in-

cedendo, medium virtutis, & veritas ipsa attingitur. hæresis enim proprium est per extrema vagari.

Solutiones Argumentorum.

AD primum argumentum respondetur, quod ibi præcipitur referri ad præceptū, quod proxime antecedit, nimirum *audi Israel. Dominus Deus tuus vnus est, dilige Dominum Deum tuum, &c.* deinde etiam si referatur ad id, quod Dominus per Moysem in vniuerso Pentatheuco mandasset, intelligitur de vniuersa lege non præcisè, sed ut explicata certis temporibus à sacerdotibus; per eorum enim interpretationem publicam, vel per priuatam patris familias traditionem scire poterant quæcumque necessaria erant ad salutem, sicut modo idiotæ à doctoribus Ecclesiæ, & prædicatoribus præcipua capita ad salutem necessaria, quæ in sacris scripturis continentur cognoscere possunt.

Deuteronomij 31. præcipitur legi Dei mandata, septimo quoque anno, sed explanantibus sacerdotibus filiis Leui, quibus etiam mandatum legimus ibidem, quod non legis librum euulgarent, sed in latere arcæ testimonij reponeretur.

Regi quoque præcipitur, ut legat Deuteronomiū, ea tamen conditione, ut exemplar acciperet à sacerdotibus Leuiticæ Tribus: ijs enim legis asseruandæ demandata erat cura, nō à vulgaribus hominibus; tū ut incorruptum textum acciperet, tum ut ab iisdem interpretationem edisceret: unde Iosias Rex 4. Regum 23. in templo Domini, vbi erant sacerdotes, & prophetae, & omnis populus à paruo vsque ad magnum, legit cunctis audientibus verba libri fœderis Domini, sed ut dicitur 2. Paralipom. cap. 34. Helchias sacerdos prius, *misit librum legis Domini per Saphan scribam, quem cum presente Rege recitasset, audissetque verba legis, scidit vestimenta sua*, unde Scriba interprete, primo legis verba intellexit, & mox sacerdotibus stipatus, à quibus interpretatio postulanda erat, iterum verba legis pronunciauit.

Ad locum Esdræ. Non quivis de fæce vulgi, sed Esdras scriba, non vbique, sed in cathedra magistratilis, non legendo simpliciter, sed interpretando, & docendo. unde ibidem dicitur. *abijt itaque omnis populus, &c. quia intellexerant verba, quæ docuerat eos*, & subditur ibidem, quod *in die secundo congregati sunt principes familiarum vniuersi populi sacerdotes, & leuitæ ad Esdram scribam, ut interpretetur verba legis*. Si ergo principes populi, & sacerdotes ipsi, & leuitæ Esdræ interpretatione indigebant, haurire ne putabit Prædicans nasutus veram intelligentiam suo iudicio ex scriptura nullo sacerdote interprete?

Hierem. 36. legit etiam Baruch audiente populo, sed non sine adiuncta explicatione, sicut modo etiam sacra scriptura, ut sit in concionibus, & lectionibus, explicatur, & legitur: nec vllus illius populi ex illo volumine exemplaria postulauit, vel exemplata, ut priuatim in eorum domos afferrentur.

Ad loca noui testamenti S. Cyrillus 3. in Ioan. c. 4. tenet non esse præceptum illud Christi Domini dictum, *scrutamini scripturas*, ac proinde non imperatum, sed indicatum modum exprimere, ac si diceret, ait Cyrillus, *quæ namque utilitas est si scripturas*

ras quidem scrutamini putantes ad vitam aeternam per ipsas pervenire? cum autem eas testimonium mihi perhibentes inveniatis, in quibus ego vita sum appellatus, nō vultis ad me venire, ut vitam habeatis. Quare sequitur, inde maxima vos animarum vestrarum detrimenta colligere, unde salutem consequi putatis, &c. S. Chrysostomus verò hom. 40. in Ioann. tenet esse præceptum, & sensum esse dicit, Chrysostomus, ut rē non in superficie, sed in profundo considerarent, nō solum legerent, sed fidem adhiberent; nihil enim ex lectione sola perficere poterant, nisi fides accederet, qui credere volebant, & in lectione sola gloriabantur. Penetrare autem, & intelligere non omnium est, & interpretatio accedat necesse est. vel dicendum ex Tertull. de præscript. cap. 8. illud præceptum Iudæos incredulos respicere, qui ob delicta eiecti, extra Deum esse cœperunt. Poterat illis hoc dici, cum adhuc dubius esset illis Messias, & ignorantio quæstionem pareret, unde quærere tenebantur, ut crederent, & inveniarent; nec simplices, sed Phariseos, & Principes, ad quos dirigebatur illud præceptum obligabat. Ceterum iam Christo inuento, non scrutari debemus, ut quæramus an sit, sed scrutandū, ut appareat infidelibus quomodo verum sit, non ut fidem novam cudamus, sed veterem defendamus. Quare nō est præceptum pertinens ad Christianos. Et sic illud imperium Christi, ut scrutentur scripturas Christiani, ut sciāt defendere quomodo verum sit, non omnes, sed solos sapientes exposulatur.

Scriptum verò dicit Ioannes esse euangelium, ut credatur, non ut ab omnibus legatur: nam si necessaria esset lectio unicuique, nescientes legere euangelio frustrarentur, & imperiti. Ut autem ab omnibus credatur, non negamus proponendum scriptum Euangelium, etiam rudibus, & indoctis, sed doctoribus, & concionatoribus explicantibus, ut quæ ad salutem necessaria sunt, illis exponentibus discant.

Titulus verò crucis Dominicæ lectus est à compluribus Iudæis, non omnibus; à doctoribus, & principibus populi, non à vulgo.

Moyſes verò legi solitus erat; sed cum prædicatione coniuncta erat lectio, sic. n. dicit Iacobus, Act. 15. *Moyſes ab antiquis temporibus habet in singulis civitatibus, qui ipsum prædicant, cum in synagogis per singula sabbata legatur*, ubi prædicatione cum lectione coniuncta cernitur, & hæc erat praxis de scriptura aliquid legere, deinde lingua patria eam explicare. unde Act. 13. post lectionem legis, & Prophetarum surrexit Paulus, & sermonem habuit in synagoga, qui Syriaca lingua factus minimè dubitatur, quæ hebraica propter affinitatem quoque dicitur Act. 21. Similiter & Christus Dominus Luc. 4. cum legisset librum Isaïæ, plicuit librum, & sententiam explanare cœpit, sine dubio lingua Syriaca, hæc enim erat lingua vernacula, quæ pro concionibus, & explanationibus scripturarum adhibebatur. Beroenses vero non erant de fœce vulgi, sed nobiles, & eruditi, qui Pauli prædicationem cum scripturis conferre poterant, non tanquam dubij de doctrina cœlesti, sed ut magis in veritate agnita solidarentur, ut alias diximus.

Quod verò Paulus Hebraicè loqueretur Xpū audirent, quid Xpō cū Paulo loquente, & cædonibus Calimianis cum lectione vernacula sacre scripturæ?

nam si ea verè fuit pura Hebraica, intelligebatur à Paulo, qui eruditus erat ad pedes Gamalielis, nec intelligi poterat ab imperito vulgo. Verum si fuit illa lingua Syriaca, quæ per affinitatem Hebraica nuncupatur, si ab omnibus intelligi poterat illa vocatio, contio illa fuit, atque vocatio, non scripturæ alicuius dictatio.

Ad Auct. Rom. 15. *quæcumque scripta sunt*, etiam ad vilitatem ignorantium scripta sunt, quibus abq; vernaculis versionibus, interpretat one Magistrorum Ecclesiæ præsidentium abundè providetur.

Ad secundi argumenti principalem auctoritatem, generalis est responsio DD. ijs locis non agere de versionibus, sed de doctrina, quæ ad gentes, & nationes omnes permeavit per prædicationē, & catechismi praxim, &c. Ad auctoritatem Hieronymi dicitur, in omnibus linguis legi scripturam, sed non evincitur, quod ab omnibus hominibus illarum gentium intelligatur, & turpis est fallacia à singulorum generibus diuertere ad singula illorum generum. In funere Paulæ, Syriacè decantatum est, at non vernacula lingua. Sed si vernacula, fortè rythmi erant è psalmis, vel ad modum psalmorum concinnati.

Dicit verò Augustinus scripturam esse versam per plures interpretum linguas; nunquam tamen dicit illas fuisse vernaculas, sed intelligit Græcas, & Latinas.

Chrysostomus non dicit novum, vel vetus testamentum in peregrinas linguas translatum, sed diuina dogmata, hoc est fidei capita: nulla enim gens est, quæ suos catechismos non dicitur, atque conscripserit, & quod lingua sua natiua, & materna, iam diuina dogmata recitabant, ac profitebantur.

Eodem modo loquuntur Theodoretus, & Anastasius Synaita. Vel intelligendi sunt, quod libri Hebræi, vel scriptura sit translata in gentium omnium linguas: adeo enim satis prædicationibus explanata est, ut omnium gētium linguis quotidie prædicetur sacrorum librorum historia, & præcepta, &c. etiam si vernaculis linguis gentium non sint exarata.

Ad confirmationem Concilium Nicænum impie à Cornelio Agrippa citatur. voluantur omnes canones illius Concilij, & omnia acta eiusdem, nihil tale reperiet orthodoxus. Ad illud, quod assertur à Socrate, quod Vulpus Gothorum Episcopus sacre scripturam verterit, id non evincit publicè eam versionem lectam. sed quid nobis Episcopum Ariannum obtrudunt, qui diuinatis Christi testimonia, potius corrupisse, quàm reddidisse fideliter suspicari possumus? sed fuerit incorrupta editio, nō evincitur primis quadringentis annis lectam fuisse in Ecclesia vernacula lingua sacram scripturam.

Sed quod Vvitaerus Hardingū citat de Armenijs loquentem, &c.

Sciat, quod Hardingus novus aui vestri scriptor est, nec evincit primis illis quadringentis annis scripturam vernaculè redditam.

Ad tertium principale. S. Hieronymus ibi agebat non de Dalmatica, sed de Latina psalterij versione, ut patet ex epistola eiusdem ad Paulam, & Eustochium. Vel potuit alius vir, Hieronymus nomine, talis editionis esse author, qui alius à veterē Hieronymo Stridonensi merito perhibetur, unde, & quidā Nouatores (ut Author notationum in Bellonij ob-

seruationes) nuperam dicunt esse linguam, & versionem. Accedit, quod talis versionis non est in tota antiquitate facta mentio. Sic nec de Punica, nec de Armenica. Quamuis Armenica, qua in templis, & sacris vtuntur Armeni sacra illa sit, & arcana. leg. Petrum Victorem Caietanum, lib. paradig. ling. orient. fol. 59. & sic responderetur Chrysostomo.

Ad id quod ex Beda opponitur, dicitur hoc tantum insinuare, quod à quinque linguarum hominibus lecta fuerunt in Britannia scripturæ, non quod in singulas linguas versæ sint. Vel dicendum vernacula lingua explicatas per conciones, & catecheses. vnde idem Beda subiungit Latinam linguam facta esse communem meditatione scripturarum, &c. per lectionem, & expositionem earum: de lingua verò Punica tempore Augustini, ne vestigium quidem in S. Augustino, qui aliqualem mentionem de ea fecisset, vbi sapissime, præsertim in lib. de doctrina Christiana de translationibus disserit.

De Gallica, testis desideratur, vt producat à Iunio illius translationis author. Postellus verò non explicat, quis Carolus fuerit author eiusdem. Alterius Gallie versionis (vt videant Nouatores non esse degeneres à veteribus hæreticis) hæretici Vvaldenses fuere authores, & alij, vt patet ex Innoc. III. epistola 2. ad Meteses. Frætica verò illa vetus non est translatio omnium librorum, sed solius Evangelij, vel Psalterij ex rythmis constans. vide Trith. in catalogo in Ophridos: & Velferum in rebus Boiacis. De versione Britannicæ sciendum est, duplicem olim fuisse versionem, vnam catholicam, de qua meminit Treuifanus, alteram hereticam, cuius author fuit Vvicleph ex Vvaldensi lib. 2. cap. 70. ante prohibitionem legi poterat catholica, nulla extante adhuc prohibente lege, sic & illa Italica Archiepiscopi Genuenfis, nunc vero Ecclesia prohibente non possunt.

Ad tertium principale, & ad primam rationem, sicut dicit Apostolus cauenda esse offendicula, & id, quod alias ex se bonum est, ratione offensionis vitandæ caueatur; ita & in casu nostro dicitur ex natura sua non esse malum legere vernaculam Bibliorum lectionem à Catholicis editam, sed ratione diuersarum personarum, temporum, locorum, & aliarum circumstantiarum, & nullo scripturarum in se vitio talia Biblia legere interdictum est. Licuit Cathaginenfis dubitantibus posse suam Rem publicam Græcis prodi (ex Iustino lib. 2. historie) vetare ne quis Græcæ linguæ studeret, nec ad Græcos scriberet, vel cum iisdem absq; interprete alloqui posset; & etiam vetatur puellis interdum ne scribere, vel legere discant ob pudicitie periculum. Et temporibus destinatis medicina iuuat. Data tempore profunt, & data non apto tempore vix nocent; ita & in casu nostro factum est, ne salutarem escam hauriens è scripturis sacris ex mala affectione stomachi venenum, non salutarem cibum concoqueret, non scripturarum, sed legentium qualitate, non valentium cibum digerere ex ignorantia, vel praua stomachi qualitate bonos succos in noxium humorem conuertendo.

Ad secundam rationem. Fallacia est ea, quæ vno tempore vtilia visa sunt semper talia existimare, omni tempore, nec enim sequitur, vtilissime calefiunt in hyeme Hypocausta, ergo & media æstate.

Nocte vtilissimè accenduntur lucernæ: ergo media æstate, sic non sequitur, olim causa erat legitima legendi talia Biblia, ergo & modo. etenim hominum temeritas, curiositas, cum experimento errorum ex huiusmodi lectione fecit cautos pastores, vt prohiberentur passim, & sub certis conditionibus, certis verò personis talis lectio catholicarum versionum in vulgari lingua concederetur.

Ad instantiâ resp. q. nō ideo miles armandus non est, quia nonnulli milites contra patriam sumpserunt arma, sed rebelles plectendos nullus dubitat. Non optimum fuit quorundam consilium datum Lacedæmonijs ad vitandam ebrietatem, quod vites, quæ vinum producant, inciderentur, quin potius eorum sententia præualuit, qui superstitibus vitibus alio remedio ebrietati obuiandum putarunt. sic & in proposito, non in vniuersum tanquam per se malum, & illicitum, damnantur versiones vernaculæ, sed spectatis circumstantijs locorum, temporum, & personarum. Vnde sicut ad prudentiam pertinet, non omnibus gladium porrigere, præsertim furiosis, nec pueris, nec mulieribus vina propinare, sic imperite multitudini, populo vertiginoso, & furioso præsertim hæretico non est nudus gladius verbi Dei porrigendus. Vnde sicut vnicuique permissum est ex Myropolijs, nisi artem pharmacopolarum calleat, præscribere aromata, & antidota, & potiones, ad medendum; quamuis in se aromata perfectissima sint, & virtutem habeant morbos expellendi, si debite applicentur: sic passim interdicitur scripturam adire vulgarem, & pro suo cerebro pharmaca conficere, quæ detrimento potius, quam commodo essent, si absque arte applicarentur, & si in se vim contineant salutarem. Talem autem occasionem adeo frequenter nequaquam subministrat versio latina, etsi interdum aliqui sua culpa in materiam erroris verterunt, quod erat editum ad manifestationem veritatis: sed nec mirum, quia etiam lex sancta, mandatum sanctum, ait Apostolus, etsi occasione accepta per mandatum supra modum aliqui fuerint peccatores, vt dicitur Roman. 6. Nec vnquam errandi occasionem aliquis accipiet ex scripturæ lectione, si scripturam legens ad normam Ecclesiastici sensus oculos direxerit, sed solus, qui patrū sensu relicto, priuatum iudicium sequitur, & quia vulgus præsertim impatiens est, præsertim hoc tempore tot hæresibus, & nouitatibus grassantibus, ne opportunior eidem præbeatur occasio se mergendi in perditionem merito hodie interdicta est vulgaris scripturæ lectio, quæ tamen superioribus sæculis fide, innocentia, obedientia vigente, omni errandi secluso periculo eiusdem Ecclesiæ autoritate quibusdam nationibus rationabiliter permissa est. Per abusum verò rationabiliter interdici potest vsus alicuius rei nō simpliciter, sed certis conditionibus adhibitis. Quāuis saltem ante 400. annos fuerit vsus in contrariū, vt non nisi Græca, Latina, Hebraica lingua in publico eorum vsu scripturæ legerentur. Vsus idem in vulgari lingua nunquam à Deo est imperatus, qui etsi imperatus esset cum circumstantijs imperatus est, quæ non accidentariæ sunt ad prudentem actum, moralem faciendum. & Smidellinus bibulus cum suo exemplo de vino iam satis est confutatus ex dictis.

Ad tertiam rationem, arma sunt scripturæ, sed in manu

manu fortium non debiliū, vel puerorum, qui vulnerari potius possunt, quam ferire, unde nec Dauid armatus incedere poterat, nec enim omnium est intelligentia, quare falsa est maior Vvitar:ri, necessarium esse omnibus fidelibus lectionem, & intelligentiam scripturarum, unde idiotis bene adaptari potest, quod scribit Tertullianus [Ignorare pleaque satius est, ne quid, quod non debeas noris, quia quod debeas nosti.]

Ad tertiam rationem, sicut dicit Augustin. i. de doctrina Christiana c. 35. quod finis intelligentium scripturam, est charitas, *ut quisque sine illa non edificet istam gemmam charitatem Dei, & proximi nondum intellexit, qui verò non intelligit, si credat, & amet suū habet fructum.* unde & Clemens Alexandrinus de fide loquens ait, quod etiam absque litteris discitur, eius autem scriptum, quod & ad rudes ignarosque homines pertinet, & est diuinum, vocatur charitas, quæ est decretum spirituale, non ergo in eo, quod intelligitur, sed in eo, quod creditur, & amatur diuinum, quoddam constituit Clemens. est & alius fructus, quod verba diuinarum scripturarum etiā si ab indoctis non intelligantur virtutes diabolicas infirmant. unde Origenes hom. 20. in Iosue, si ergo vides, o auditor aliquando legi scripturam in auribus tuis, quam non intelligis, & eius sensus tibi videtur obscurus, interim hanc primam suscipe utilitatem, quod solo auditu veluti præcantatione quadam noxiarum virtutum, quæ te obsident, & quæ tibi insidiantur, virtus depellitur, & fugatur. affert aliud exemplum de eo, qui suscipit medicamentum cibi, vel potus pro purgando oculo, quod etiam si non cognoscatur, quæ sit virtus, tamen tunc habet effectum, cum cibis transsit, ita inquit, credendum est etiam de scriptura sancta, quæ utilis est, & animæ prodest etiam si sensus noster ad præsens intelligentiam non capit, quoniam, & bonæ virtutes, quæ nobis adsunt, reficiuntur, & contrariæ torpescunt his meditationibus, & effugantur.

Ad auctoritatem Apostoli. Optabat quidem Apostolus intelligi ea, quæ in Ecclesia dicebantur, non tamen consequens est, quod ab omnibus intelligi deberent, nec quod omnes haberent respondere, Amen, super benedictionem. unde sapienter prouisum est ab Ecclesia, ut non populus, sed Ecclesiæ ministri respondeant, Amen, isti verò ministri sunt, qui intelligentiam habere debent eorum, quæ dicuntur, & loco populi respondere, Amen super benedictionem, unde de his ministris dicit Apostolus, qui supplet locum idiota quomodo dicit Amen super tuam benedictionem? supple si ignores, si non intelligat. Quod si dictum Apostoli ad omnes extendamus, sermo est de scripturæ interpretatione ad populum, unde inferius subdit Apostolus, sed in Ecclesia. Volo quinque verba sensu meo loqui, & ut alios instruam, quàm decem millia verborum in lingua, vtilius enim ait Ambrosius, paucis verbis in operatione sermonis loqui, quod omnes intelligant, quàm prolixam orationem habere in obscuro. Vel est sermo Apostolū voluisse, ut Christiani ad cantus ab ipsis fidelibus compositos responderet Amen, & sic voluisse, ut nota lingua canerentur.

Ad confirmationem, ad Basilium responder notiter Senensis lib. 6. annot. 26. Basilium loqui non de recitandis precibus, vel Missis, sed de his, qui orationes ad populum habent. Chrysostomus verò per

idiotam, plebeium intelligit ministrum ecclesiasticum, qui plebeius dicitur, in representando vulgus, & populum, unde propterea dicitur ab Apostolo, *supplere locum idiota*, hic autem conscius esse debet eorum, quæ dicuntur in Ecclesia, ut dictum est, ut respondeat Amen super benedictionem.

Ad secundam confirmationem. Edificatio Ecclesiæ Dei est, si preces intelligat minister ecclesiasticus: nam si passim idiotæ illas intelligere debent, sicut & scripturas lingua vulgari legere, omnis ordo de Ecclesia auferretur, cum non omnium sit de diuinis differere, ut tradit Nazianzenus oratione 1. de theol. edificatur etiam similiter plebs, cum scripturæ per exhortationes, & conciones explicantur. unde de sacris concionibus primitiæ Ecclesiæ loquens Tertullianus in Apolog. cap. 39. ait, quod interueniebat tibi exhortatio, & explanatio scripturarum, cogimur, inquit, ad diuinarum litterarum commemorationem, si quid presentium temporum qualitas, aut præmonere cogit, aut recognoscere: certè fidem sanctis vocibus scimus sper erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus, ibidem etiam exhortationes. edificabantur quoque per cantica spiritualia, quæ ut colligitur ex Tertulliano in apologet. cap. 39. in conuentibus occinebantur christianorum: post enim cœnas, quas Agapes vocabant ad fidelium pauperum subleuationem institutas (quæ pariter erant pars sacri conuentus) post cœnas, ait Tertull. ut quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium canere.

Nec valer instantia, quod si hæc omnia accommodata erant ad ædificationem plebis, quod pariter scriptura, & preces publica vernacula lingua exponendæ erant, ut passim ab omnibus legerentur: nā ex canticis illis, & exhortatione suam populus, & satis, hauriebat utilitatem, quam non potuisset haurire populus indoctus ex scriptura vulgari sermone descripta, imo potius damnum reportasset.

Ad quintam rationem negatur consequentia, cum intelligentia iuxta captū, & statum suum haurire possit populus, pastores, & interpretes sacros ausculando.

Ad sextam rationem, negatur antecedens. ad probationem iam supra satis responsum est.

Ad septimam rationem negatur consequentia, nam multa publicè aliquibus vetantur, quæ priuatim cōceduntur, maxime cum quodam delectu hoc non nisi pijs concedatur, quos non nisi impiè Hinnius dicit immerfos in cœno barbarico Pontificiarum impietatum, cum hoc non sit arguere, sed blasphemare. Quod si sui tales essent, qui talem licentiam mererentur, concedere illis talis lectio, etiam mulieribus, sed ut quondam Bernardus monachis petentibus vinum, & allegantibus Thimotheum, respondit. *da mihi alterum Timotheum, & cibabo eum, si vis etiam auro*, sic dicimus istis, da mihi alteram Paulam, & Eustochium, & non solum vulgaris scripturarum lectio, sed si vis etiam secretiora arcana committi possent.

Ad octauum responderetur, quod cum eo tempore Constantinopolis, & magna pars Palestinæ in latinorum ditionem peruenisset, & in Concilio illo interfuissent Patriarchæ Constantinopolitani, & Hierosolymitanus, putarunt Patres, eorum m. pres,

& ritus sustinendos esse, & ita constituerunt, non quidem ut vulgari lingua, sed ut Latini Latine, Græci græcè sacra peragerent: sermo ergo est de hominibus diuersæ linguæ in eadem Ciuitate, vel Prouincia habitantibus.

Ad vltimam respondetur. hoc quibusdam nationibus ab Apostolica Sede permitti, quæ permissio non est indiscriminatum, & passim ad omnes extendendam, maxime ad degentes in castris rebellium. Sed quantum attinet ad Armenos sciendum ex auctore quodam Græco in M. S. C. Biblioth. Bauariacæ, quod cum nulli in Armenia reperirentur, qui Romanam linguam perspectam haberent, extiterunt nonnulli, qui contra formam à magno Gregorio præscriptam sibi ipsi Armeniaca lingua psalmos, & literas, & cantiones transtulerunt, quod audiens Theodosius Imperator, valde succensit Armenijs, eo quod traditionem à S. Gregorio acceptam violassent, qui placare illum conantes, promiserunt, se nunquam facturos discessionem ab Ecclesia, & tam Romanam, quam Græcam linguam intelligebant se semper esse retenturos, eo quod inquebant. *Romana, seu græca melodia sit angelica, & cælestis, quæ rusticitate nostra nequaquam assequi, aut æquare liceat.* Et quamuis olim licuerit, vel aliquibus nationibus liceat, Ecclesia concedente vulgari lingua celebrare, &c. nunc quia Germani scissionem ab Ecclesia fecerunt, & ritus vniuersalis Ecclesiæ amplecti nolunt nullo pacto, etiam si liceret, lingua vulgari sacra fieri debent, ne scripturæ vertendæ in eandem linguam, cum hæc sit militaris tessera, quibus Catholicus à Protestante seiunctus agnoscitur. Certum est autem, quod nec nomina cum Hæreticis Catholicis habere debent communia. Quare sicut nunc illicitum est die Dominica ieiunare, quia cum Manichæis conspirare videremur, vel decimaquarta Luna Martij Pascha celebrare, quia iudaizare censeremur, ita ne condescendere videamur nostrorum temporum hæreticis, permittendum non est, ut indiscriminatum Biblia vulgaria omnibus cõcedantur. Cum hoc etiã titulo discessionem ab Ecclesia fecerint, & à Christiano orbe Latine, vel Græcè celebrante, & scripturas legente, impie se segregarint.

CONTROVERSIA GENERALIS VLT.

De Hæreticorum versionibus.

DEinde considerandum de Hæreticorum versionibus an in illis contineatur verbum Dei, quod se solum sapere, & habere inaniter gloriantur, cum tamen, ut scripsit de illis Clemens Alex. lib. 7. *stomat. Gloria teneantur desiderio, qui ea, quæ ex sua natura diuinis sermonibus diuinitus inspiratis tradita à Beatis Apostolis, & Magistris, sua sponte fallaci sapientiæ simulatione corrumpunt, diuina eloquia, falsis traductionibus peruertendo.*

ARTICVLVS VNICVS.

An in Hæreticorum versionibus contineatur verbum Dei.

Nouatorum impietas.

PRæclare scripsit de Hæreticis Tertullianus 4. contra Marcionem cap. 5. *faciunt fauos, & vespa*, imitantes, & emulantes Catholicos. Hoc, ut in ceteris etiam versionibus nouatores nouandi studio præstituerunt, tam Latinam, quam vernaculas versiones nouo, & inaudito modo eudentes, orbique obtrudentes. Vnus igitur, qui latine tota biblia vertit in latinum fuit Sebastianus Castalio anno 1556.

Ceteri vero vel totum vetus, vel totum nouum, transtulerunt testamentum. Totum vetus, tam canonicos, quam (quos vocant) deuterocanonicos libros, transtulit Emanuel Tremelius primo Iudeus, secundo Monachus, tertio Calvinista. Addidit his Iunius Calvinista etiam Apochryphos libros, tertium scilicet, & quartum Esdræ, & orationem Manasse. Sebastianus vero Munsterus omnes libros, quos protocanonicos nuncupant, transtulit, reliquis qui in canonem ab eis non admittuntur, qui & deuterocanonici ab illis dicuntur, omisiss.

Leo Iudas Tigurinus cepit ex Hebræo integram bibliorum versionem eudere, sed præcisa velut à texente vita eius, illud opus imperfectum reliquit, quod & ab alijs Symmystis perfectum à Theodoro Bibliandro, Petro Colino, Conrado Pellicano. Et hæc editio alijs Tigurina vocatur. Quare mirum est quod à Scalante lib. 6. sui clypei concionatorum cap. vlt. nesciens istos esse hæreticos, speciosis titulis cum ipsa versione cohonestet, quare merito illud caput ex decreto Sac. Congregationis indicis expunctum est.

Partem vero veteris testamenti transtulerunt sequentes Hæretici. Zuuinglius vertit psalterium ex Hebræo. Item Itaiam, & Hieremiam: Bucerus (qui se Aretium Felinum attitulauit) psalterium transtulit, quod etiam transtulerunt Vuolfangus Musculus, Caluinus, Ioannes Bughehangius Lutheranus, Georgius Maior, Henricus Mollerus, cuius versionem in suum psalterium suffuratus est Beza. Iodocus Vviliichius similiter psalterium ex Hebræo transtulit: Prophetas vero transtulit Oecolampadius.

Nouum testamentum ex Græco in Latinam transtulit Erasmus. idem præstitit Beza, quorum antesignanus fuit Laurentius Valla, non tam nouus interpretes, quam veteris vulgati interpretis fugillator.

E Syriaco vero nouam versionem præstitit Emanuel Tremellius, quæ adiuncta circumfertur cum versione Bezana Hannouic 1603.

Ex Arabico transtulit Franciscus Iunius Actæ Apostolorum.

Totum testamentum vetus, & nouum Germanicè reddidit Lutherus ex Cochleio de actis Luth. 1522 quæ etiam conuersa sunt in sermonem Islandicum, & Danicum.

Porro Biblia à Luthero in vernaculam linguam translata à Melancthone commentata ex libro contra

contra Staphil; à Pomerano adeo iactata, vt optaret festum diem instituendum pro translatione huiusmodi, cum tamen ipsi festos dies non recipiant isti belli euangelici. Tigurini aliam Germanicam versionem, Luthero id egrè ferente, cuderunt, Leone Iuda interprete. Castallio etiam Gallicè biblia vertit, Beza, & Geneuensis minime illi plaudentibus nouam versionem aggressus est Ioannes Piscator in Nassouia, vt refert Cudsemius in refutatione quadripartiti examinis, in qua innumera partim ridicula, partim impia, & blasphema colligit Paulus Roderus prædicans Lutheranus. Innumerae aliae versiones germinarunt Flandricæ, Polonicæ, Anglicæ. Porro in Biblijs Anglicanis duo millia deprauata loca Cuthbertus Tonitallus Londinensis Episcopus annotauit.

Oppositiones aduersariorum.

Primum argumentum. Quia antiqui Patres nihil tam necessarium, & vtile ad vetus testamentum tore iudicabant, quàm vt cum Hebræis fontibus omnia compararetur, ex ijs hauriretur veritas, & aliqua vna translatio cum Hebræo textu informata, in Ecclesia sua inualeceret, sed hoc non est hucusque præstitum, nisi per nouas versiones Iunij, Tremelij, &c. ergo istæ recipiendæ, tanquam in illis contineatur veritas, ac verbum Dei.

Minor probatur, nam propter ignorantiam sermonis Hebraici ab eo labore abstinerunt, ad interpretationem 70. confugientes; alii ex multorum interpretationibus vnam conflabant editionem, alii non curantes de soliditate doctrinæ, quas cumque interpretationes obuias assumebant, & Augustinus ipse expertus fuit sermonis Hebraici, & in Latina ex 70. senioribus translata quieuit, quia nihil melius videbat. Hieronymus magis monstrauit viam, quam aliquid dignum tanto hiatu præstitit, cum ergo hæ nouæ versiones per omnia fontibus respondeant, in illis talis est veritas. Est argumentum Iunij, & Tremelij præfatione ad electorem Palatinum.

Secundum, quia in his versionibus singuli sacri libri, & singula verba pensitata, versata, & reuersata sunt, & secundum Rabbiorum expositiones illustrata, & ex illis selecta meliora; cum in vulgata multa loca ab Hebraica veritate dissentiant: alicubi obscura, & aliena deprehenduntur, vt vel Prophetarum mens non sit expressa, vel certa intelligi non queat, & multa intelligi in eadem vulgata non potuerint, nisi hebraica lecta fuissent, & commentarij Rabbiorum consulti. Est Munsteri.

Quod si respondeant (ait Munsterus) solam vulgatam recipiendam, quia per veteres illa communis editio est probata.

Contra ait. Tanta est vetustatis consuetudo, vt D. Hieronymi vtar verbis, vt etiam confossa plerisque vitia placeant. Accedit (subdit idem) plurimum referre an aliquid è fontibus, an è qualibuscumque lacunis aliquid hauriatur.

Tertium, quia ob sermonū idiomatica (ait Munsterus) sic in alienam linguam transfundi non possunt, vt vel eandem, & natiuam paremque natuæ gratiā, claritatemque referant. Nouis ergo versionibus opus fuit, ergo, &c.

Quartum. nostro (ait idem) beneficio, multitudi- neque librorum, quos priscis nouimus defuisse, id præstitum est, & Hieronymum præter nuda Biblia, & rudem præceptorem, eumque malè fidum in veteri testamento nihil habuisse, compertum est: ergo, &c.

Quintum, quia multa male reddita sunt, ex Hebræo, vt in vno Esaia plura quàm ducenta loca non rectè vera deprehensa sint. Similiter in ijs, qui ex Græco translati sunt, ait Iunius præfat. versionis sapientia, Ecclesiastici, Machabeorum multa loca sunt disuncta, varia deprauata. Addit Cholinus Zuuinglianus præfat. versionis eorundem lib. multa esse, solæca, & barbara. optima ergo eorum est versio, ne quid de Hebraica veritate desiderandum superes- set, & sine detrimento, & offensa linguæ politioris sacra Biblia legerentur.

Sextum, quantum attinet ad versionem noui testamenti insurgit Beza suas merces venditando. Quia in vulgata versione veteri, quædam obscurè interpretata sunt; quædam omissa, quædam adiecta, vt minimè, ait, mirum sit, eruditis hominibus nunquā satisfecisse: imperitis autem multis magnos errores obieciisse. Vnde Augustinum, Ambrosium, Hilariū, vllum denique scriptorem eruditum, esse nego (ait Beza) qui non ab illa sepe numero discefferit. vnde etsi aliqua commiseratione digni sint, qui errata non intelligunt, veritatis hostes sunt, qui peruerso ingenio in crassis tenebris versantur, veritatis lucem sponte refugiant, seque deridendos exhibent, dum vulgatæ inhaerentes occinunt. Maiores nostri illa interpretatione fuisse cōtenti. Cū ergo hæc omnia per nouas istas versiones corrigantur, in illis veritas, & verbum Dei reperitur.

Septimum, quia cum nō omnia possimus omnes, vni potest occurrere, quod alterum effugit, & vnusquisque ex Aristor. i. ethic. iuuatur ex tempore ad veritatem inueniendam, tam quātum ad vnum, eundemque hominem, qui postea videbit, quod prius non viderat, quàm etiam quantum ad diuersos, vt pōte cum aliquis addit, & intuetur, quæ à prædecessoribus non sunt obseruata, vel non rectè ponderata. Hæc impij.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo. Quod hæ versiones reijci debent, quia omnia nouant. Primo in numero librorum. Secundo in ordine. Tercio in librorum inscriptione, & capitum numeratione. Quarto, in phrasibus, demum in punctuatione, orthographia, & pronunciatione.

In numero, nam vt supra visum est multos libros veteris testamenti machæra hæretica detruncant, nempe Tobiam, Iudith, Baruch, partes aliquas Hesther, & Danielis, librum Sapientia, Ecclesiasticum, librum primum, & secundum Machabeorum, illos æquantes tertio, & quarto libro Esdræ, & tertio Machabeorum, & orationi Manasses. Enouo Lutherani mutilant epistolam ad Hebræos, Iacobi, posteriorem Petri, duas Ioannis, vnam Iude, Apocalypsim. Calviniani verò religiosiores se venditant in hac parte Lutheranis, & si ad vnum vsque apicem omnes

omnes libros noui testamenti recipiunt, solus Beza ausus est aliqua ex S. Ioanne detruncare.

Quantum ad ordinem. Siquidem, facta distinctio ne omnium librorum in protocanonicos, & deuterocanonicos (quos ut apochryphos habent) recensitis protocanonicis, in angulum relegant dictos libros, quos secundi ordinis vocant, & pro apochryphis habent, separantes a reliquis, quos solos canonicos putant. In quorum librorum supputatione, quos ut canonicos nolunt agnoscere, mirifice inter se quoque variant, nam Lutherus in versione Germanica sic eos disponit. Iudith, Sapientia, Tobias, Syrach, Baruch, Machabæi, partes Estheris, Partes Danielis, aliàs verò apochryphos 3. & 4. Esdræ prorsus omittens. Cholinus Zuunglianus aliter disponit nempe. Sapientia, Ecclesiasticus, oratio Manassæ, Baruch, partes Danielis, Iudith, tertius & quartus Esdræ, 1. & 2. Machabæorum. Franciscus Iunius aliter disponit scilicet. Tobias, oratio Manassæ, Iudith, Baruch, epistola Hieremiæ, partes Danielis, tertius Esdræ, quartus Esdræ, partes Estheris, tertius Machabæorum, quem 1. & 2. libris verè canonicis etiam præponere non veretur.

In protocanonicis nouitatem pariter exercere voluerunt. Tigurini post librum Esther collocant 4. Prophetas maiores, postea minores, deinde Iob, mox Psalterium, ultimo loco libros Salomonis. Münsterus aliter disponit: nam post Prophetas 3. Maiores, Minores ponit, Psalterium, mox Iob: deinde Prouerbia, postea libros Paralipomenon, quæ etiā annalium titulo decorat: tum Cantica Canticorum, Ruth, Threnos, Ecclesiasten, ultimo loco Esther. Quantum vero attinet ad ordinem librorum noui testamenti. Lutherus sic disponit. post Euangelia, Acta, & Pauli Epistolas, locat primo loco canonicas Petri, deinde 3. Ioannis, mox recenset epistolam ad Hebræos, tum epistolā Iacobi, & Iudæ, & Apocalypsim.

Quantum ad librorum inscriptionem, & capitum numerationem. 1. & 2. Regum liber apud eos dicitur 1. & 2. Samuelis. Noster tertius Regum illis primus est. Quartus vero secundus est. Libri Paralipomenon apud eos, libri duo Chronicorum, siue annalium, sic in Biblijs Tigurinjs. Euangelium secundum Matt. Marcum, Lucam, Ioannem, apud Castalionem describunt, Euangelium authore Matthæo, authore Marco, &c.

In Psalmorum enumeratione, vno excepto Pomerano (ex Cochleō) Iudæos sequuntur, qui enim apud nos est decimus, est apud ipsos vndecimus, & quem nostri centesimum primum dicunt, ipsi centesimum secundum. Idem faciunt in capitum enumeratione aliorum librorum, sectionem capitum Rabbinorum sequentes.

Quantum verò attinet ad phrasas, & loquendi modos, tertio quoque verbo, ut aliquid præstitisse sui laboris videantur, verba mutant, & idem prorsus interdem significant, quod nostra verba sic obseruabis innumera in Beza, & Erasmo.

Denum in punctuatione Iudæos, & Masoretas, potius quam nostros sequendos voluit Pellicanus: & in accentibus, motionibus, punctis pueriliter occupati, satis cum iisdem, se puros Grammaticos ostendunt, occidentis litteræ professores, & punctorum aucupes.

Secundo principaliter, quia nouas metamorphoses in scribendis, & transferendis nominibus proprijs hominum, Regionum, Urbium, populorum, nedum contra sensum, & consensum orthodoxorum Patrum, verum etiam contra septuaginta interpretum translationem, qui erant Hebraicæ linguæ peritissimi, imo & contra Apostolica, & Euangelica scripta, orbi intulerunt. Sic Isaias apud ipsos transfertur Ieschaia, ita Iunius, & Tremelius: à Munstero Iesaja. Oecolampadio Hefaias, vel Ieschaiia. Sed Ieremias vertitur à Iunio (ut & à Tremelio) Iirmeia, à Munstero Iirmeiahu. Ezechiel à Iunio Iezhezel, à Luthero Hefekiel, &c. Samuel apud Nouantes istos scribitur Schemuel, Anna Channa, Isaac Iitachak, Iacob Iahakob, Pharao Pharnago, Iosue Iehosuach, Salomon Schelomo. Phares generacionem his verbis recēset, Tremelius, & Iunius. Peretz genuit Chetzronem, Chetzron autem genuit Ramum, & Ram genuit Haminadabum; Haminadab autem genuit Naschonem, & Naschon genuit Bohazum, & Booz genuit Hobedum: Hobed autem genuit Iischaum; & Iischai genuit Dauidem. Hæ autem metamorphoses etiam displicuerunt Zuunglio præfatione in complanationem super Esaiam, quod hæ mutationes parum ciuilitate à Rabbinis factæ sint. Et ipso Pellicano fatente incertum sit (ait) an Iudæorum antiquitas sic ea protulerit, ut Rabbinica pronuntiatio habet. Et non sic protulisse illud suadet Pellicano, & etiam Zuunglio, quod olim notis vocalium, & diphthongorum Hebræos caruisse magni viri existimant, vsuque constabat lectio sine illis, qui post tot captiuitates prorsus exoleuit. Idem Zuunglius eidem nouitati insensum multa deprehēdisse perperam immutata dixit: nam pro יִלֹן, legunt Iasan, pro דָּרְיוֹשׁ legunt Darga, pro כִּרְיוֹשׁ Cyrus, legunt Korech.

Tertio principaliter, quia potius voces insectantur, quam sensum, & Grammaticam, potius quam Theologiā redolent. Oculariter id ostenditur in versione Munsteriana, quæ ut est tota Rabbinica, ita & tota cum annotationibus Grammaticalibus, sed non mirum quia non 70. interpretes, sed nouos Rabbinos sectari voluit, ut Kimki, & alios, quos Grammaticos potius quam Theologos extitisse, eruditè per omnia demonstrat Genebrardus præfat. in psalt. idque quoque obseruauit idem Genebrardus præfatione in Origenem, de versione Castalionis loquens, de qua dicit, quod plus habet pompæ, & phalararum, plus faci quā succi, plus hominis quā spiritus, plus humanarum cogitationum, quā diuinorum sensuum. Ibi ex inferis suscitatur Genios, sic enim Angelos ausus est appellare, mytheria subducit mutatis verbis: ubi dicitur, dixit Deus fiat firmamentum, vertit, iussit Deus, ne verbi Dei, quo omnia facta sunt vestigium apparet. Bapuzandi, baptisimi, Ecclesiæ, Angelorum, Mediatoris, & si qua sunt huiusmodi vocabula sollempnia, & omnibus perspicua expunxit, prophana, & ignota subiecit, ut eidem vitio vertit Beza edifferens de versione Castalionis: imo ex eodem Beza obsoleta nonnulla affectat, nempe publicare Euangelium, congenulare, defatisci, pollicere, Pasca, pollucturus, contentius. tot deinde errata Beza dicit se deprehendere, ut dicat se non habere tantum ocij, ut in purgando Augiæ itabulo tempus aliquod possit consumere. Sed & minutis

Tigurinis, neque probantur isti noui Grammatuli, qui nec veriti sunt ab Apostolis usurpata vocabula, immutare, cuiusmodi sunt, inquit, in praefatione suorum Bibliorum, *Fides pro fiducia, fidelis pro fideli, & veraci, benedictus pro laudando, benedicere pro fortunare, omni genis bonis dotare, benedicere, bene precari, gratia pro fauore, confiteri pro libere fateri, euangelizare pro letum nuncium afferre*, qua in re minus, ait, sunt morosi, qui cum omnibus professionibus, siue facultatibus, peculiaria quadam permittant vocabula, solis id diuinis literis non concedunt, & videntes eis mire sugillant, & omnium haereticorum Patriarcha Lutherus lib. de interpretando tom. 12. German. Vvitemberg. non esse mirandum, ait, etiam si aliquando à Grammaticis, & Rabbis discedat: se enim secutum esse hanc regulam, ut sicubi verba commodiorem, & meliorem sensum, tulerint, non passus sit se per Grammaticam à Rabbis compositam ad sensum minus commodum abduci: esse enim communem literarum regulam, non sensum verbis, sed verba sensui subiici debere.

Quarto principaliter. Quia plus Iudaeis, & hostibus Ecclesiae Rabbis, quam Christianis, & Orthodoxis tribuunt contra Tertulliani egregiam regulam in lib. praescriptionum cap. 12. *quae amicus ergo in nostro, & de nostris, & de nostro*. Quare autem Rabbis non oporteat nos credere, multae possunt assignari rationes.

Prima ratio, nam ut dictum est, versiores Grammatistae ne dum explodendi sunt, sed ut et afferit Lutherus apud Surium anno, 1566. non sunt curandi Hebraei Grammatistae, quia in sensu scripturae sunt Rabbini, id est animalia sine ratione: ergo, &c.

Secunda ratio. nullus seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico Domini sui sperat, ex Tertull. ibidem: at Iudaei extranei sunt, ipso Luthero etiam farente lib. de Iudaeis, & eorum mendaciis tom. 7. lat. Vvitemberg. ubi eos diabolis comparat, eorumque synagogam nidum diabolorum appellat, in quo faustus diabolicus, gloriatio, vanissima mendacia, blasphemiae horrendae contra Deum: vnde ibidem subdit, caue o Christiane Iudaeos, quia per iram horrendam Dei Sathanae traditi sunt: nam non solum vero intellectu scripturae, sed omni pudore, communi sensu priuati sunt, & Sathan per eos tantum deridet scripturam, ut de caetero eis in nullo articulo confidere, aut tuto credere possis etiam si nunquam excidat verbum veri.

Tertia ratio ex eodem Tertulliano: nullus miles ab infederatis, ne dicam ab hostibus regium donatiuum, & stipendium capiat, nisi plane desertor, transfuga, & rebellis: at ij inimici sunt, & hostes nostri capitales, vnde Lutherus supra sic dicit. ergo scias Christiane, & nihil dubita, te post ipsum diabolum nullum acerbiorē virulentiorē hostem habere, quam verum Iudaeum, maxime eum, qui seridū vult esse Iudaeus: nam forsitan multi sunt inter ipsos Epicuræi, qui credunt, quod bos, aut asinus credunt.

Quarta ratio, nemo potest strui, vnde destruitur, ex Tertulliano, at consulens Iudaeorum expositiones potius destrui potest, quam instrui: ergo, &c. minor probatur, nam Iudaei caci sunt: & duces caecorum, ut dicit Christus Dominus: librum habent signatum, quem sola clauis David aperit, hoc est Ecclesiastica intelligentia, & cum Christum odio habeant sine Christo sunt, & Spiritu sancto, ut docet Hierony-

mus: sine Spiritu sancto scriptura referari non potest. sed & eadem minor etiam ibidem probatur à Luthero, ubi ait, Iudaei sunt summa caecitate percussi, pleni stultissimis superstitionibus, ubi fidem signis, characteribus nominis tetragrammaton. Insuper explanationes eorum scripturis contrariae praesertim circa 70. hebdomadas Danielis intricata, & multiplicia mendacia, & fatuitates respondendo, nec melius elabi, aut euadere possunt, quam claudendo oculos, & aures nullam scripturam, nullam historiam considerando, sed secundum animi sui somnia dicendo superbe, nobis ita videtur. Nos sic volumus. Ergo necesse est, Deum, & Angelos sic locutos esse. Ipsi sunt illi magni Rabbini, & Rabbiosi, qui Deum, & Angelos docere possunt.

Quinta, nemo illuminatur à quo contenebratur, ex eodem Tertulliano ibidem, at Rabbini potius obtenebrant: nam ut dicit Lutherus lib. de nouissimis verbis David tom. 3. lat. Vvitemberg. nihil certi habent, & ubicumque possunt student, & in uocabulis, & sententijs quae sita aliqua ambiguitate, seu equiuocatione detorquere dicta ad sua deliria, etiam cum sententia in toto contextu ad doctrinam scriptorum Apostolorum pulchre congruunt, & propter hoc, ut idem dicit, meritò fit, ut nihil videant, quos iuuat esse caecos, ut de ipsis iam olim praedixit Esaias fore, ut videntes non viderent, nec intelligerent. Quare & nostros Rabbinos, videret Munsterum, &c. illorum discipulos suos magistros sequentes necesse est esse caecos.

Confirmatur, quia omni medio quo illuminari, vel illuminare possunt careat: nam ad intelligentiam veteris testamenti, certa est, ait Lutherus, & minime fallax est noui testamenti doctrina interpretantis propheticas sententias. At Rabbini respuunt nouum testamentum, ergo. Item ad intelligendum vetus testamentum opus est sinceris doctoribus habentibus clauem scientiae, doctoribus intra Ecclesiam. vnde, ut ponderat Tertull. anus illa mira testum suum dramam requirebat. & pulsator ille vicini ianuam tudebat. Israelitis spiritualibus, non carnalibus Iudaeis aurum accommodare oportet, qui curam habet, intelligentiam scripturarum. vnde sic infert Lutherus. [Nunc igitur si credendum esse ducimus testimonijs Iudaeorum, seu Israel, quanto potius credemus his Iudaeis, quos constat esse veros Israelitas, qui iam ab annis mille quingentis per orbem terrarum Euangelij vocem palam sonarunt, & ea constitutas Ecclesias gubernarunt, & fide, ac confessione eius vicerunt Satanam, &c. singulari dono Spiritus sancti scripturas propheticas interpretati sunt, & illustrarunt, & qui cum ipsi, tum eorum discipuli in Ecclesia miranda opera fecerunt. Multò rectius, inquam his verbis Israelitis credimus, quam his obscuris nuper natis nothiis, aut certe quos res testatur ab illis maioribus suis degenerasse, qui hoc tanto tempore milium, & quingentorum annorum, nec vlllo miraculo probati sunt, nec scripturae propheticae interpretatione, suam lucem attulerunt, sed manifestis corruptelis passim deprauarunt.]

Confirmatur secundo, cognitio Christi Domini seruatoris, si ad intelligendum scripturam veteris testamenti conducit, quicunque hac cognitione destitutus eas legit, non poterit, ut Lutherus lib. de nouiss. verb. David tom. 3. lat. Vvitemberg. non multis modis impingere, donec ceu caecus, ac furē ruiat, idque

eo magis, quo studiosus in horum lectione versabitur, vocetur is sane Iudeus, Turca, Scythia, aut si mauult etiam Christianus.

Confirmatur tertio, ad intelligentiam, & illustrationem phrasim nativæ linguæ cognitio prodest plurimum, at ait Luth. [ne ab ipsis quidem negari potest nativam phrasim hebraici sermonis in hunc usque diem nondum in lucem prolatam esse, & sepe ipsis vim, & significationem hebraicorum vocabulorum multorum ignotam esse, ut res ostendit, tantum abest, ut vim phrasim, figurarum, & idiotismorum in ea lingua noverint] & in cap. 34. Genes. idipsum repetit, subdens [ita intercidit usus, & cognitio huius linguæ, ut haud unquam perfecte reor restaurari queat. Nec vocum tantum, sed & phrasium, & constructionum multiplex, & varia est obscuritas, qua fit, ut vim, & figuras, aut emphases plurimarum dictionum ignoremus. Aut si qua ratione in integrum restitui poterit, per Christianos id fiat oportet, qui ex nouo testamento nouam cognitionem scripturæ sanctæ habeant. Iudæi obscurant genuinū sensum suis æquiocationibus distrabentes vocabula in varias, & multiplices significationes, idque studiosè faciunt ad tendendas quæstiones, & errores omnis generis.]

Amplius, ad intelligendum, non tantum satis est scire quid nominis, sed oportet scire quid rei, at Rabbinizantes, & Rabbini, ut dicit idem in comm. super Gen. cap. 16. *Norunt quid nominis, quid rei non norunt. Itaque nihil sani docere possunt. Nos Dei benignitate habemus cognitionem rerum, ipsi excæcati sūt. Et si igitur Grammaticam norunt, tamen sententiam veram scripturæ non norunt. Est eis scriptura, ut Esaias docet. Liber quem non possunt legere. Quis igitur eos sibi imitandos proponet? hæc ille, ut inimici sint iudices.*

Ad hæc, veteres Iudæi, à quibus translationem Ecclesiasticam accepimus, doctiores longe fuerunt posterioribus Massoreticis, & Rabinulis, qui ob calamitates, captiuitates linguæ sanctæ cognitionem, (quæ cum imperio eorum quondam florebat) amiserunt, & sub captiuitate maior pars eorum sunt pelliones, sutores, ut sacris litteris insudare non potuerint. Si qui autem sunt periti Rabbini, vel (cum sit mendacissimus eorum stylus) fidem non merentur, nam qui mendax litteratura, faciet, ut decipiat facilius, dixit Plato in Ione. præstat ergo illis fidem accommodare veteribus, qui scripturam traduxerunt, quam posterioribus indoctis, vel dolosis Iudæis. Et cum dicat Aristot. in prol. Rhet. ad Theodectem, eam esse veriorem interpretationem, quæ ante ortam litem est facta, ea quæ fit post litem ortam, cum 300. annis ante aduentum Domini in carne, à 72. Iudæis facta sit scripturæ interpretatio, & post aduentum Christi lis inter nos, & Iudæos exorta sit de vera interpretatione, ad veteres interpretes ante exortam litem prouocamus.

Et tandem ideo Iudæi iactant suum Hebraicum fontem, quia ait habet verissimam Massoreth, id est traditionem ab Esdra, Gamaliel, Eleazaro descendente, at impium est traditione Ecclesiæ relicta, ad traditiones synagoge recurrere, nam v. scilicet Irene. lib. 4. cap. 63. *apostolica doctrina ad nos peruenit: sine fictione scripturarum, & sine falsatione.* talis autem scriptura erat Ecclesiastica illa, de qua idem

Iren. lib. 3. cap. 23. & 25. translata non à nostris, sed antiquissimis Iudæis 72. interpretibus ab omni studio partium, & diuinitus illustratis; quæ per Apostolos, Euangelistas, doctores est cum successione verissima transmissa, & usque ad nostra tempora conseruata: quæ licet in quibusdam locis dissecta, & vitata; suo candori restituta est: ex qua etiam latina expressa est, ut eandem exprimat sententiam, quam 72. expresserunt. Iudæorum vero traditio illa recens conficta (nec enim Massoreth ad Esdras illum antiquissimum, qui fortè 300. annis 70. interpretes præcessit, referenda est, sed ad tempora recētissima ab hinc 400. vel 500. ad sūmus annis) à Rabinulis quibusdā post trūcata, addita, transmutata, loca innumera, Hebraicos codices vitiatibus pro puero verbo Dei, venditibus. Quare qui relicta Ecclesiastica lectione ad Iudaicos fontes recurrunt, sic cum Chrysostomo oratione prima aduersus Iudæos, conuincuntur [si Iudaismum verum putatis, qua gratia, obstrepitis Ecclesiæ. Quod si Christianismus verus est, ut re vera est, in eo manete] & oratione. v. sic eisdem perstringit [Christiani propter hoc vocamur, & sumus, ut Christo pereamus, non ut ad hostes Christi curramus.] Hoc non est aliud (si libere Iudæi zantibus, quam volunt hebraicam lectionem promulgare permittitur) quàm Ecclesiæ doctrinam, condemnare, ut in simili ait Nazianzen scribens ad Nestarium, loquens de Hereticorum doctrina, nec enim natura duos de eadem re contrarias doctrinas veras esse. Vnum ergo, vel alterum fatendum est, vel quod veritas scripturæ sit penes Iudæos, vel penes Apostolos, & Apostolicos viros, aut quando discrepant adinuicem nostra, & Iudaica, vel illa vel nostra esse vitata dicere necesse est.

Sexto principaliter, nam quorundam translatio ethnica est, & superstitiosa: ethnica in affectandis Gentilium locutionibus, & vocibus; & sicut ea, quæ Rabbinizat Iudæorum, sic ista, quæ gentilizat Gentilium, & Paganorum merito dici possit, ut non tam scripturam, quàm libros Ethnicorum legere videaris, sic passim in Castalionis translatione obseruabis, ut merito cum semipaganum, vel semigentilem interpretem dixeris: nomen enim Dei omnipotentis, & Patris Domini nostri Iesu Christi, Iouem, Ducem armipotentem, Grandæuum, ac cælicolam; eiusdem ardentissimam charitatem vocat cupidinem, & Angelos eius Iouis Genios, Dei sedem Augustale Iouis, Dei templum fanum Iouis, sanctam Israel, Augustum Israelitarum; Prophetas Dei, Vates, atque fatidicos Iouis vocat, pro prophetare supponit baccari, pro gigantibus Titanum sobolem, pro Sole Phæbum, pro Inferno orcum, pro incolis inferni Manes, pro sacro cantu poeana, & innumera de spolijs Gentiliū suffuratur. Et quod peius est sententias à castitatis authore Spiritu sancto dictatas in Canticis Canticorum peruertit fuscis, ac calamistris, lasciuia verborum affluentia luxurians, ut non Spiritus sanctus cum anima, vel Ecclesia, sed Catullus cū Lesbia de passerculo, de turgidulis puellæ ocellis (ut ipsemet in marginibus canticorum delicatulus, & effeminatulus annotauit) loqui aperte videatur. audiāmus nouum ganeonem, meretricum, & lenonū, potius, quàm sacrorum Canticorum colloquia, lubricè, lasciuè, & molliter decantantem ex nostro Senensi lib. 8. hæc. 13. & ex Genebrardo, & aliis

posterioribus scriptoribus. Huc ades o sororecula mea, amica, mea columba, meum corculum in petra forulis, in coelea latibulis, & iterum. Quam bella es o delicatula. ostende mihi tuum vulticulum. Fac ut audiam tuam voculam: nam & voculam habes venustulam, & vulticulum habes lepidulum. Et iterum, capite nobis vulpeculas paruulas vinearum vastatriculas, & rursam. Ab te bellam, ab te formosam, ceruiculam habes eburneae turricule persimilem. Capitulum habes eburneae turriculae persimile, & cincinnulos regiae purpureae similes, & columbinos habes ocellulos, cincinnulis interiectos, & iterum. Tu mihi cor vulnerasti mea sororecula sponsa, altero oculorum tuorum, altero comarum tuarum ceruicula. Quanto formosiores habes mammulas mea sororecula sponsa, quanto pulchriores mammulas vino, & unguenta quibusvis odoribus fragrantiora. Similes mali punici putaminibus habes genulas cincinnulis interfitas, & mammulas bimulo formosiores. & iterum. Aperi mihi mea sororecula, mea amica, mea columbula, mea perfecta. nam & caput rores, & capillos nocturnis plenos guttulis habeo. exui meam tunicula, & iterum. Hec una mea columbula, haec una matercula tua, haec tua genitricula lectissima est, &c. Quam formosa, quam bella es amore delicatula. Utinam mihi esses quasi fraterculus, qui meae mammas matercula suxisset. quem ego nactus foris dissuauieram, &c. Et videret iste impius non esse ita sacra Cantica, sed amatoria potius colloquia, Tibulliana, Propertiana, quibus Cinthias, Corinnas, Delias, impuramoris celebrabant, non veritus est atutulare. Canticum musicum, quod Salomonis est, nihil est, nisi amatorium. & initio ad marginem adscripsit. Sulamita Salomonis amica, atque sponsa, adeo haec etiam Bezæ, etsi amoribus sui Andebertuli irretito, Castaliana ista versio paganizans displicuit, ut dixerit. [Atqui non erat istorum disertulorum morositati indulgendum, ac propterea tot hominum millia offenderes, atque adeo sacras literas tam fæde profanares, &c. Quis verò sani iudicii homo non cohorrui cum beatos illos Angelos audiret in Genios esse transformatos? & postea [itaque cum esses in hac ciuitate, ut omnes narrant, nullus dies præteribat, quin prodigiosum quoddam in medium proferres, adeo ut de ipso sacrorum librorum canone non modo ambigeres, sed etiam pertinacissime, & arrogantissime diceres Canticum Cantorum inter prophanas cationes numerandum.]

Superstitiosa quoque est eorundem translatio, ut si ex versione Castalionis orandum, vel psallendum esset, nouus propemodum cultus introduci videretur, sic namque legis Angelicam salutationem iuxta eius versionem. Salue accepta, cui Dominus adest, quæque es mulier fortunatissima, Felix, & istius ventris factus. Sed ante castilionem Lutherus eandem immutauit salutationem ex Cochleæ dicendo. Ave gratia amabilis. Dominicam verò orationem sic etiam peruertit. Noster pater in cælo, tuum nomen sit sanctum in fine addens, sed libera nos a malo, quia tuum est regnum, & virtus, & gloria in secula. Amen. & in cantico Virginis, ubi habemus. Beatam me dicent omnes generationes, Lutherus peruertit, Beatam me glorificabunt omnes filij hominum, & in Cantico Zach. ubi cum Ecclesia canimus, in sanctitate, & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Lutherus sic vertit. Quoad virtutem in sanctitate, & iustitia, quæ ipsi placita est. haec

ex Cochleæ. Sed si psalleret aliquis nasutus, iuxta Castalionis versionem nonne inauditum sonum, & sensum auribus, & menti Christianorum inferret vnum ex psalmo 110. proferatur exemplum.

Ait Iehoua Domino meo, sedē à dextris meis. donec tuos hostes effecero scabellum pedum tuorum. sceptrū tuæ potētiæ mittet ex sione Iehoua ad dominandum inter hostes tuos. Tuæ copiae voluntariæ erunt, quæ die expeditionem cum sacra maiestate facies. ex vtero auroræ habebis rorem tuæ iuuentutis. Iurat Iehoua non mutaturum sententiam te sacerdotem esse in æternum ad rationem Melchisedeci. Dominus tibi dexter, tum cum irascetur, Reges obrutabit. Vleiscent gentes cum vasta strage corporum caput obrutabit, quod amplā terræ præest, ita ut ex torrente bibat in via, atque ideo caput attollat. adeo insulsiore pepone istæ versiones sunt nouam precandi, & psallendi formulam inducentes, ut odas Horatianas, & huiusmodi audire, non Dauidem diuino plectro diuinas laudes resonantem, vel pueri faterentur.

Septimo principaliter, quia tales versiones, ut dicit noster Sixtus loco citato materiam heresibus subministrant. Tale est illud (ait Senensis) quod in euangelio Ioannis non Latine, sed Sarmaticè, & Doricè potius versum est, & sermo corporatus est, quasi perperam versum sit ex fonte καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, & verbum caro factum est. & illa verba Actor. 2. Hūc per manus iniquorum affigentes, ut est etiam Græcè προσπιγνάντες. Nouans peruerterat. quem vos ad palum deligatum sustulistis. Quæ versio ex Senensi hanc tragediam Florentiæ excitauit, ut addubitarēt Iudæian Christus iuxta vetustum Romanorum, & Hebræorum morem cruci, an verò palo potius Turcarum more, ut Castalionis editio significare videbatur, fuerit affixus.

Ad suas hereses quoque firmandas, versiones istas nouas cuderunt, nam ad euertendum ieiunium impius Lutherus sic scripsit Roman. 3. textum peruertendo, carnis curam ne feceritis, vartet des leybes, id est, carnis curam feceritis, ita tamen ne recalciaret, apponens in glossa marginali, ne martirizetis carnē vestram supra modum, cum in supportabili sanctitate vigiliarum, ieiuniorum, &c.

Ad præcepta Prælatorum euertenda illud Matt. 23. quæcumque dixerint vobis facite. addit Lutherus, quæ facere tenemini, similiter ad euertendum leges, & statuendum nescio quam libertatem Euangelicā illud Coloss. 2. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam secundum elementa mundi, sic vertit, secundum leges mundi. verba illa Ioan. ep. 1. c. 5. & hi tres vnum sunt, e sua versione Germanica sustulit. vnde Lutherō deuinctos Ariomanitas se debere profiterentur, quem secuti sunt Tigurini tam in corpore Bibliorum latinæ, & Germanicæ translationis, quam in nouo testamento separatim excusos. quamuis iidem Tigurini in editione anni 1558. & hi tres vnum sunt Germanicè redderint, vnd di se drey dienen in eyns, hoc est, & hi tres seruiunt in vnum. Quam translationem Anabaptistæ in Conuentu Franktelensi ad sui erroris confirmationem, in suæ causæ defensionē attulerunt. Plura alia Lutherica exempla lege apud Rescium in Atheism. de script. pag. 10. impress. Neapolit. Similiter ex eodē Rescio ad negandum limbum in impress. Gallicis. illud erit filius hominis in corde terræ verterunt. erit

filius hominis in terra, & illud Genes. 37. descendam ad filium meum lugens in infernum, pro inferno posuerunt fossam, & passim foueam, & sepulchrum pro inferno supponunt Caluinus secutus Bucerum, & Musculus in psalm. 7. & alibi, & sic Caluini in suis conuentibus statuerunt cantillari, nullum enim infernum agnoscunt noui Athei, nisi metaphoricum, iram Dei, vel desperationem, ut ponderat egregie Anastasius Cochletius, de inferno Caluini.

Octauo principaliter ex modo, & instinctu, quo Bibliorum versiones editæ sunt ab istis fatidicis, & arreptijs. scribit Mathesius Lutheranus cōcio. 12. de Luht. in editione sua biblica. Lutherum Synedrion, & Concistorium quiddam instituisse, cuius assessores fuerint Philippus Cruciger, Pomeranus, Ionas, Aurogallus, & Rorarius tanquam Notarius, & Cōcilium illud olympicum exuperans, in quo diuum pater hominū atque deorum tot ficarios, & lenones pro assessoribus habebat. Ibi ieiunijs, precibus, lachrymis, ut sancti nostri interpretes intelligentiam postularūt à Domino? minime. Sed Lutherum, & assessores in nouo Pharo congregatos, non raro immensitate laboris defatigatos, & fractos iucundè, ac hilariter simul cenasse, & aliquando musicam instituisse, semelque Virgilianos illos versus de Didone dulces exuuiæ etiam cecinisse succinente Philippo, qui cælestem, subdit Mathesius, hanc armoniam præsens auribus suis hausit, nouus enim erat Philippus Euangelij præco, qui recubuit in cœna super pectus Lutheri, eoque recubitu tanquam sponsa de fetulento illo corde hausit catechismum, loca communia, &c. Sed fortasse ne humanam diligentiam repudiassent viderentur, solius Spiritus sancti prouidentia freti doctores, lexi- ca, & huiusmodi consuluerunt, ut in vertendo cum proprietate loquerentur? Maxime. Quos? Lani- ones. Nam Mathesius testatur, Lutherum, aliquot ver- ues mactandos curasse, adhibito lanione, qui indi- caret, quibus Germanicis vocabulis singula veruecum partes particula, membra, & membranula afficiantur, & vernaculè appellentur, & doctos interpretes. Miror quod tam avari extiterint laniones, ut membranas scriptoribus non relinquerent ad lexicum confici- dum, qui abunde carnibus pasti erant, nisi quod pro mactatis illis hostiis meliore ara illos dignos adiu- dicabant.

Nono, quia ratione nouarum versionum tam multis sciolis interpretandi fenestram aperuit ef- frentis ista licentia, ut vnusquisque pro sua libidine nouas auersiones cudendi fastuosissimo supercilio, & prædicantica auctoritate sibi vsurpauerit, & pro melioris versionis Philautiæ vitio, vnumquemque propriam suam venditare, alijsque præferre ausus sit. Sed dum vnusquisque ad propriam complecten- dam versionem inuitat, ad nullam inuitat, & apud neminem inuitantium, atque dicentium apud nos est veritas, nulla est veritas, & eos conuincat veritas ipsa, dum priuatam esse volunt, quæ communis, & publica esse debet. Vnde idem Lutherus de hac mi- ra varietate, & interpretationum secunda ista geni- tura scripsit sequentia verba, quæ tanquam oraculū inter Lutheri Apocalypses à Georgio Vualtero Lu- therano prædicante titulo delibris script. sit descri- ptum. *Nostra ætate tot sunt Bibliorum versiones, ut temporis successione tam multa fortasse sint Biblia, quā*

multi sæculi in hebraica lingua magistros se se profite- buntur, & ubi nec finis nec modus erit, vnum para- digma variationis inter se in vno versiculo psalm. 109. ex Cochleæ producimus.

Illum versiculum. *Tecum principium in die virtu- tis tuæ in splendoribus sanctorum ex vtero ante lucife- rum genui te*, Lutherus vertit. *Post victoriam tuam offeret tibi spontaneæ populus tuus in sancto decore filij tui nascentur tibi sic ut ros ex aurora*, in psalt. Germa- nico. Bucerus verò. *Populus tuus aderit spontaneus in die quo virtutem tuam declarabis in vrbe, sancto splē- dore insigni, ut ros matutinus aderit spontaneus in die quo virtutem tuam declarabis in vrbe, sancto splē- dore insigni, ut ros matutinus aderit ab vtero iuuentus tua*. Pomeranus, *Tecum principatus in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum*. &c. Pellicanus, *Popu- lus tuus oblationes liberales in die virtutis tuæ, in de- coribus sanctitatis; ex vtero auroræ tibi ros generatio- nis tuæ*. Munsterus, *Populus tuus spontaneus est vo- luntarius in die exercitus tui, in magnificentijs sancti- tatis: ab vtero auroræ est tibi ros natiuitatis*. Hæc re- cēset Cochleus lib. de nouis translationibus. Iunius cum Tremelio vertunt. *Populus tuus populus volun- tarius, die copiarum tuarum, in decoris locis sanctita- tis: inde ab vtero, tibi aderit ros viuenti accuratissime*. Castalio. *Tuæ copię voluntariæ erunt, quæ die expedi- tionem cum sacra maiestate facies: ex vtero auroræ ha- bebis rorem tuæ iuuentutis*. Zuvinglius in suo psalt. *Populus autem tuus in die triumphi tui offeret cum sancta pompa*. Leo Iudas in Bibliis Figurinis. *Habes promptissimum populum, cum educet nouas copias: tibi etiam est ros generationis tuæ in summo decore, & san- ctitate ex vtero auroræ*. Musculus. *Populus tuus spon- taneus in die virtutis tuæ in splendoribus sanctitatis: ex vtero, veluti ex aurora tibi ros iuuentutis tuæ*. Calui- nus. *Populus tuus cum voluntarijs oblationibus in die exercitus tui in pulchritudine sanctitatis: ex vtero ab aurora tibi ros adoleſcentie tuæ*. Hæc ille.

Decimo, ex inconstantia, & instabilitate verten- tium, vnde ipsemet Lutherus suam versionem sæpe mutauit, ut testatur in præfatione vltimæ editionis. sed non mirum cum inter dapes, & cantus, & fœcū dos calices Lutherus cum Melancthone, Rorario ex labore, & diligentia præstita refocillaretur, ex Ma- theſio concione 12. de Luthero, ut discretiorem spi- ritum hauriret. Ipseque met Luther. post annos 20. se errasse profiteatur. Suamque inconstantiam pro- dit in translatione duplici psalterij, ut patet ex suo libello de interpretando tom. 12. Vuitemberg. vbi ait, prius psalterium Germanicum in multis locis est Hebræo propinquius, & longius à Germanico: istud ve- rò est Germanico propinquius ab Hebræo longius, qui- bus verbis, ut obijcit Cochleus leuitatem, ac dede- cus suum proprio proditor. Bucerus Lutheri disci- pulus dialog. contra Melanct. ait, *Lutheri lapsus in vertendis scripturis manifestos esse, eosque non paucos. testimonium hoc verum est.*

Vndecimo ex mutua Ministromachia: versio enim Lutheri ab alijs Hereticis exufflatur, à Tiguri- nis sacramentarijs sic deplorat Stoltz in defenſio- nem Lutheri. Ab Osiandriacis ex confessione Maf- feldensi, qui eidem obijciunt multa loca deprauata dolo, & falsitate, Sebastianus Munsterus præfat. in nouū testamētū, dicit plures versus omisso in reco- gnitione Lutheri. Eiusdē versio ex Mathesio supra in sug-

suggestu vapulauit, ministro quodam flagellante, & dicente, *disce melius*. De deprauationibus Lutherici quot, & quæ sint edisserunt multi scriptores, quos consule, sunt autem Emserus præfat. noui testam. Tostallus, Cochleus de nouis interpretibus. Lind. lib. 1. dubitantii, noster F. Ioannes Deitembergensis, Petrus Schererus contra Vuitembergensem. Idem Munsterus reprehendit versionem quandam Lutheri in cap. 2. Ionæ in illa verba. *Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum, veruntamen, rursus videbo templum sanctum tuum*. miror, ait Munsterus, quomodo hic Lutherus respexerit, ut hanc sententiam negativè verterit quasi Prophetia doluerit se amplius non visurum templum Domini. Hoc Hebraeus non habet, nec Hebræorum expositores, sed Lutherum illi respondisse refert Vvaltherus lib. aduersus Aurifabrum, non esse curandos Hebraistas Grammaticistas, qui in sensu scripturæ sint Rabbinitæ, idest animal sine intellectu.

Vltimo, ad hominem, Lutherus idem tom. 3. latino Vvitemberg. comment. de nouissimis Davidis verbis in præfatione. [Omnino melius esset, ait, omisso studio hebraicæ linguæ simpliciter retinere illam hæcenus receptam, & vtitam versionem Bibliorum (quæ tamen maxima ex parte iam per noui testamenti libros explicata, & illustrata est) quam tot nouas versiones æmulari (propter paucæ quædam loca, ubi aut hebraica lectio alia est, aut quarundam vocum interpretatio nõdum certa est) quibus nihil proficitur, nisi quod similitudo, & discrepantia lectionum memoriam legentium turbat, & studium remoratur, ac in multis locis incertiores quam fuerat dimiserit.]

Facultas Theologica Academiae Tubigenensis in approbatione librorum Osiandrinorum sic scribit. [Multi hoc nostro litteratissimo sæculo in conuersionibus Bibliorum, & eorundem interpretum sedulam, & non contemnendam operam nauarunt, sed eam tamen, in qua lector non satis æquus desiderare posset. Nam dum illi nouas conuersiones afferunt videtur studiosis Theologiæ veterem illam, & vtitam velle manibus excutere. Nonnulli in vertendo obscuram diligentiam Hebræorum, & sordidam *arabicearum*, quam illorum Grammatici habent sequentes non modo gratias, sed fructum studij sui propemodum omnem amittunt. sunt etiam non pauci, qui destituti solidiore cognitione hebraicæ linguæ, & ignari proprietatis, & elegantie interpretationes in medium afferunt, aut prodigiosas, aut certe non satis instituto convenientes.]

Adhuc ex propria ipsorum confessione roboratur propositum, nam de Luthero scribit Cochleus lib. sup. cit. non se solum ait, sed etiam Sanctem Pagninum, & Sebastianum Münsterum crebro errasse in sua ex Hebræo translatione, eo quod Rabbincorum glosis nimium crediderint, qui de Christo prauas opiniones habuerunt. sed & Zuuinglius tom. 2. ad Luth. librum de sacram. pag. 412. & 413. *Verbum Dei adulteris manifestus, & cõmunis sacrarum scripturarum corruptior, ac peruersior deprehenditur*. item ab Andrea Osiandro versio noui testamenti per Lutherum condemnatur, ut patet ex colloquijs meris libris German. fol. 245. Kikermanus in syitem. Theo. lib. 1. ca. 18. ait. *Lutheri versio Germanica in veteri testamento præsertim in Iob, & Prophetis æquos suos habet, et nõ exiguos.*

Lutherus vicissim Zuuinglianam versionem reicit, vnde cum Bibliopola Tigurinus Froshauerus versionem à Zuuinglianis factam ad Lutherum trāsmitteret, illam remisit, ac reiecit, ita refert Lauater. in hist. sacrament. pag. 32. Beza in respons. ad defen. Castalionis in multis locis impiam, & à mente Spiritus sancti prorsus alienam, vocat traductionem Oecolampadij, & Basileensium.

Caluini versionem Carolus Molinaus in sua translatione testam. noui p. 11. fol. 110. his titulis cohonestat. *Caluinus in sua harmonia, textum euangelicum, desultare facit sursum versum. ut res ipsa indicat, vim inserti litteræ Euangelicæ. & illam multis in locis transponit. & insuper addit litteræ.*

Castalionis versio sugillatur à Beza loc. cit. quod sit *impia, sacrilega, Eibnica*. Castalio vicissim in defensione translationū suarum p. 18. & seq. ait, tot esse Bezae versionis errores, ut ad eas notandas, opus esset nimis magno libro. Molinaus lo. cit. p. 20. 30. 40. &c. ait Theodorus Beza de facto mutat textum.

Paulus Eberus Lutheranus Pastor Vvitembergensis in præfatione vulgatæ à se correctæ ad Ducem Saxonie sic dicit. [oportet me hoc in loco fateri, & deplorare me sæpius nimia festinatione officinæ typographicæ, & alijs meis Ecclesiasticis, & scholasticis occupationibus impeditum fuisse, quo minus verborum difficiliorum propriissimas significationes diligenter inquirerem, & alios doctiores de iisdem consulerem, adeo ut me nunc pudeat, & pœniteat huius institutæ correctionis, & mutatæ versionis Latine, imo etiam si scirem per celsitudinis vestræ intercessionem impetrari posse, supplex roga rem, ut clemētissimus elector, ac Dominus noster serio prohiberet, ne hæc à nobis emēdata versio posthac vnuquam, aut vllibi excudatur, cum neque sit amplius vetus illa, quæ in scholis, & templis vlturpata fuit hæcenus in lectionibus, & cõcionibus sacris, neque noua dici mereatur integra, & perfecta, cui in locis obscurioribus tuto fidere lector possit.]

Rex Britannicæ Iacobus in colloquio Hamptoni. anno 1604. in 2. die coll. pag. 46. fatuus est, se nondū vidisse vlla Biblia Anglicana recte versa, se autem in dicare omnium pessimam Geneuensem versionem. ibidem pag. 47. initio, apud Ioannem Bericum in apo. pro Romana eccl. tract. 1. pag. 221. & Parkesius in Apolog. trium testium pro descensu Christi ad inferos sic Vuillelmum alloquitur. *Quod ad Biblia Geneuensia, vitam illis erroribus, quibus textus, & margo scateat, purgarentur, aut planè prohiberentur.*

Puritani libello, cuius titulus est, petitio Excellentissimæ Regiæ M. exhibita pag. 67. initio dicunt. *Quam habemus in rituali nostro psalmodum versionē addendo, subtrahendo, mutando plusquam ducentis in locis ab Hebraica veritate dissidet, ac proinde se dubitare an tanta conscientia eidem subscribere possint,* pag. 75. in fine.

Chrystophorus Carleius lib. quod Christus descēderit ad inferos, interpretes Anglicanos arguit, quod sensum deprauarint, veritatem obscurarint, simplices deceiverint, multis in locis scripturam à recto sensu detorserint, & planè monstrauerint, se tenebras magis quam lucem, falsum magis, quam verum adamare. Ministri Diocesis Linconiensis in compendio libri, quem Regi Anglorum exhibuerunt 1. Decem-

bris p. 11. versionem Anglicanam vocant, *insulam absurdam*, & mentem Spiritus sancti plurimis in locis peruerientem, sententiam Regis in colloquio dictam approbantes.

CONCLUSIO CATHOLICA.

In Hæreticorum versionibus non est quærendum verbum Dei.

Respondeo dicendum, sicut aureis verbis testatur Tertull. de præscript. cap. 19. quod, *ubi appa- ruerit esse veritatem disciplinæ, & fidei Christianæ, illic erit veritas scripturarum, & expositionum, & omnium traditionum Christianarum*, unde prius quærendum est, ait idem. *Quibus competit fides ipsa, cuius sunt scriptura. A quo, & per quos, & quando, & quibus tradita sit disciplina, qua fiunt Christiani*, quod est dicere vtra scilicet pars sit Ecclesia, cui primum fides, & disciplina Christiana per successionem commenda- ta sit. Nam cum Ecclesiæ Pastoribus, atque Do- ctoribus promissus sit spiritus veritatis, qui eis au- ctor scripturæ, qui perseveranter, constanter, immo- biliter maneat in æternum in Ecclesia, hoc est usque ad sæculi consummationem, ut per os Ecclesiæ lo- quatur, & eidem suggerat omnia, omnemque ve- ritatem, ibi erit expositio, & interpretatio recta, ubi sunt veri Pastores legitimè missi, id est, ubi vera Ecclesia, qui, ut dicit Irenæus, cum successione accepe- runt charisma veritatis, ubi etiam, *lectio sine falsatione, & secundum scripturas expositio legitima, & sine periculo, & sine blasphemia*, ut dicit idem sanctus ad- uer. hæ. lib. 4. c. 63. & c. 52.

Cum ergo, inter nos, & Protestantes, sicut dicebat August. lib. de unit. Eccl. cap. 3. *& Donatistas, questio sit, ubi sit Ecclesia, utrum apud nos, an apud illos*, & ex notis Ecclesiæ nostræ deprehendatur vera, ut supponitur ex dicendis infra de Ecclesia, & ostendit fusè Augustinus eodem libro; Protestantium verò secta, synagoga diaboli deprehendatur apertè, nullo mo- do potest esse vera expositio scripturarum, ubi non est veritas, nec disciplina fidei Christianæ. unde Protestantium verbum potius verbum diaboli di- cendum est, quam verbum Dei. Sed sicut expetente Rege Israel à pseudopropheta oraculum, num Ra- moth Galaad oppugnanda esset, tales reperit, qui veritatem non loquerentur, sed Regi assentarentur: sic accidit Nouatoribus, qui veriores pseudoprophe- tas non veros doctores, & os Domini consulentes, assentatores potius quam veri expositores repe- runt. Et quemadmodum reprehensus est Rex Israel à Rege Iudæ, quod veros non interrogaret Prophe- tas, & inuitus fallus est, reperiri quidem verum Pro- phetam Michæam, per quem possit Dominum in- terrogare; sed ideo illum non consuli debere, quia non prophetaret ei bonum, sed malum, quod ei pla- citum non erat: sic ipsimet Protestantes faciunt, & inuiti fatentur, Ecclesiam esse verum interpretem, eamque consulendam, dicente etiam Luthero in- explicat. Euangelij Luc. 2. in Natalem Domini [quicumque aliquid de Christo nosse cupit, sibi nō fidere, aut priuatum suā ratiocinatione pontem in- coelum extruere debet: sed Ecclesiam adire, visita- re, ac consulere, quæ conseruat omnia verba Dei in-

corde suo, eaque ponderat, confert secum, & cum scripturis] adde & cum traditione. Verum non au- diendam vocem Ecclesiæ volunt, quia, inquit, cū Rege Israel, non prophat mihi bonum, sed malum, sensui, scilicet crucis mortificationem, ieiunia, dele- ctum ciborum, castitatem, &c. Et quemadmodum Sedecias percussit Michæam, & dixit, *me ne ergo di- misit spiritus Domini, & locutus est tibi?* sic Nouato- res lingua percutiunt interpretes nostros, & seiplos iactant à spiritu illuminatos. At ut olim in pœnam repudii veri vatis, Deo permittente, egressus est Spi- ritus, & mendacium dixit per pseudoprophetas il- los decipiens Acab; sic etiam num, idem spiritus mē- dax resonat in ore Rabbiorum, & Hebraizantiū (qui eierato legitimo interprete, donum scripturæ interpretandæ se habere gloriantur) decipiens, & in errorem inducens, qua est iustissima temeritatis pœna. Cōcluditur ergo, quod cum scripturæ sensus, & interpretatio exposcāt, ex Tertull. de præsc. c. 9. *Certæ interpretationis gubernaculum: nulla enim vox diuina ita dissoluta est, & diffusa, ut verba tantum de- fendatur, & ratio verborum non constituatur*; quia gubernaculo Ecclesiæ interpretationis destituitur versio hæreticorum, etiam si verbaliter (nulla tamen habita ratione verborum) videretur exposita, non continet verbum Dei, cum non in superficie, sed in medulla, non in verborum foliis, sed in radice, rationis reperitur, ut dicit Hieronymus epistol. ad Galat.

Solutiones Argumentorum.

AD primum. Optarunt veteres Patres, ut ex He- braeo fonte noua fieret traductio, quod & Hieronymus præstitit, vel ut vetus per hebraicos co- dices illustraretur, sicubi difficilis esset, & obscura propter phrasas, idiotismos, & huiusmodi: at nullus pius post ætatem Hieronymi iterum sub incude reuocandam editionem Hieronymianam censuit, imo per omnes decurrentes ætates usque ad præses commendata est. Soli Hæretici contra antiquitatē sapientes contra legitimam vulgatæ præscriptionē, instituta maiorum, Ecclesiæ decreta, in animum in- duxere suum pro libidine omnia nouare, nouas ver- siones cudere. Cōparare autem Iunij, & Tremellij versionem cum interpretatione Hieronymi est sca- rabæum Aquilæ assimilare. Sed ò pauperem Ecclesiā veterem, cui posterior ista ætas Rabbinica sua lexica commodare non potuit, ut significantius, apertius transferrentur Biblia Hieronymiana. Expectandæ erat natiuitas istorum homunciorum, hoc est fatidi- corum istorum interpretum, ut veritatis lumen an- tiquis effulgeret. Sed dum à stirpe sanctæ radices ip- sus antiquitatis auulsi noua potius pro arbitrio cu- dere maluerunt, quàm antiqua instituta sectari, sa- tis Nouatores esse deprehenduntur, & nouarum fa- bularum architecti.

Ad secundum. Difficile est credere tot doctissi- mos, & sapientissimos Ecclesiæ proceres effugisse, quod reuelatum modernis Hebraizantibus, vel quod ij vetustissimi, & sanctissimi Heroes de turbidis fon- tibus biberint, & huius vltimæ ætatis Rabbinici No- uatores purissimos latices hauserint. Sed quemad- modum Dæmones nouis portentis, & nouitatibus turbant omnia, tenebras humanæ menti, & inge-
dio

nō offundentes, falsa cum veris miscentes, vt homines cogerēt ad ipsorum auxilia currere, ac per eam quam fucabant verisimilitudinem, id satagebant, vt falsa vera esse crederentur, & à rebus grauissimis hominum credulitatem auferrent; non secus hæc membra diaboli nouis translationibus omnia miscuerūt, maiori ex parte textui originali aduersa vi extorta, & à vero sensu aliena; & propter paucas vculas secundum Grammaticam originali interdum conformiores, secundum verò sensum, qui præcipue spectandus est, difformiores, supercilio Thraconico insipientiam despumantes, ausi sunt sua commentaria præferre quasi retroactis sæculis, nullus hebraicam linguam in Ecclesia calluerit, Hieronymum (cuius laborem antiqui Rabbinī existimant esse veracem, & tota antiquitas felicam operam in transferendo Bibliorum corpore præstitisse vnanimiter confessus est) suæ ferulæ subijcientes, ausu temerario, vt per eandem vocum verisimilitudinem certa dogmata, verosque scripturarum sensus eluderent.

Ad instantiam. Gentiles Ethnici hoc habent, vt suos errores, & superstitiones hoc solo titulo defendant, quia sic à progenitoribus didicerunt: sed longe diuersum est, antiquitatem Ethnicam tueri, aliud Christianam, & Catholicam antiquitatem propugnare, à qua recedentes Nouatores nullo modo valentes antiquæ vulgatæ vitium aliquod ostendere, illud effecerunt, vt fontem aquæ viæ relinquentes, cisternas Luthericas, Castalionicas, Thalmudicas, Rabbinicas effoderint, aquam salutarem continere non valentes.

Ad tertium, Munsterus expectabatur, qui sua inurbana, impropria, infideli, dicamus Iudaica, Rabbinica interpretatione, Hieronymi versionem cōptam, lucidam, vernantem, & Christianam redderet: quæ Munsteri versio vna cum eiusdem scholijs Munstericis si appendatur in rationis recta statera, plus in hanc partem mendaciorum, sycophantiarū, & huiusmodi, quàm in altera ex foliorum pondere, propendere liquidò apparebit.

Quarto, quod libros Masoretarum, & Thalmudicorum Hieronymus non habuerit, magnum est veritatis testimonium de Hieronymi fida interpretatione: meliores autem, & plures libros insignium, & florentium Bibliothecarum consuluisse quam Rabbinicos istos translatōres negari non debet, vnde tanquam apīs argumentosa seligens meliora, dulcia mella composuit, & non expectata Grammatica Munsteriana, satis illi fuit tantum imbui præceptore Rabbinico ad elementa, & cognitionem Hebraicam hauriendam; qui tamen pro sensu legitimo scripturarum assequendo regulam fidei consuluit, & alijs adminiculis adiunctis externis, & internis preciosam suppellectilem pro eadem interpretatione sibi comparauit, felicem tandem coronidem tanto operi imposuit, vt de pixide Spiritus sancti accepisse videatur, vt in simili de Basilio scripsit Nazianzenus oratione in funere Basili.

Ad quintum. In editione nostra nedum ducenta, sed ne vnum quidem erratum deprehendere vnquā poterit iste impius Nouator: nihil distortum, variū, deprauatum, vt mentiūtur Sectarij. Quantum verò attinet ad barbarismos, & solacismos id dicam Cholino, quod dixit S. Ambrosius lib. 5. epistol. 30. Symacho præfecto. Non verborum elegātiā, sed vim

rerum expectandam putes. Aurea enim (sicut scriptura diuina docet) est lingua sapientium literarum, quæ phaleratis dotata sermonibus, & quodam splendentis eloqui, veluti coloris preciosi corusco resiliens capit animorum oculos specie formosi, visuque persiringit. Sed aurum, si diligentius manu iraciles, foris precium, intus metallum est. Vole quæso, atque excute sectam Gentilium preciosa, & grandia sonant, veri effæta, defendit Deum loquentem, & simulacrum adorant, sic de eorū versionibus dicam. Foris preciosa ex verborum lenocinio Prædicantica versio reputabitur, intus in sensu metallum est: præciosa, & grandia sonat, veri effæta defendit, Deum loquitur, & diaboli verbum, adorat. Quod si hæc documēta displicent, Oecolampadium auscultent, qui in proem. super Esai. dicit, non abhorruisse manifestarios, & inexcusabiles solacismos, & barbarismos, vt ante oculos poneret, quæ phrasi Prophetæ sit usus.

Ad sextum. Rem calumniis potius, quàm argumentatione, vt cæteri, rem peragit aduersarius: nam quod quædam sint obscure reddita à vulgato non diffitemur. Quod omissa, & adiecta sint aliqua, quæ eruditus nō satisfecerint, & ineruditos offenderint, mendacium apertissimum est, & hoc non est aliud, nisi antiquitatis eruditissimos proceres, qui illam, probant in album cœcutientium collocare. Et si quandoque Patres discesserint à traductionibus, hoc fuit quantum ad verba, nunquam quantum ad sensum. Vel dicendum est, quod discesserint à priuatis, iisque innumeris illis traductionibus, Italā semper commendantibus, vt patet ex S. Augustino cap. 15. lib. 2. de doctrina Christiana. Illi verò, qui ad maiorum auctoritatem confugiunt pro retinenda vulgata, non Cimmeriis tenebris obfuscantur, sed inde maxime illuminantur, ex medio tamen efficaci, nempe ex antiquitate orthodoxorum, veritatem vulgatæ defendendo, cui vetustati si obtemperare, Beza voluisset, iam pridem Hæreticum prauitatem exuisset.

Ad septimum. Vnus nō est, & solus Hieronymus suæ editioni testimonium perhibens, sed tota antiquitas, quam est imitata posteritas, & Catholica Ecclesiæ decretum suo calculo talem editionem probans; vt iam priuato alicui melius occurrere nō possit, quod vnus omnium suffragiis rectè transtulisse comprobatur: præsertim, cum Spiritus sanctus ab hac, vel illa lingua independens (qui linguarum donum, & interpretationem Ecclesiæ largitus est) absque Græca, vel Hebraica lingua immunem ab erroribus Ecclesiam seruat. Et ad probandam talem versionem esse Hebraicæ linguæ conformem, etiam Patribus omnibus Concilij Hebraicæ nescientibus, sed soli vetustati acquiescentibus, inspirauit, qui & Hieronymum in lingua Hebraica, & Græca, & Latina eruditum ad vertendum incitauit, atque in tam admirabili opere iuuit, atque direxit. Ipsi videant, quàm sint turbulenti, quàm noui, quod vix vna editione edita vulgatæ æmula, nec eiusdem superstitionis, & sectæ prædicantes illam voluerunt recipere, sed tot editiones fabricarunt, quot sunt eorum synagogæ, in quibus ille triumphus reportatur, quod dum vna alteram infectatur mendacium, produnt, & dum in sua vnaqueque conquiescit, fides eorum ex diuersitate etiam non oppugnata pulsatur.

Ad veritatem autem inveniendam iuvamur ex tempore, ad inveniendam inquam veritatem, quæ ex primis principiis deducitur, sed non ad principia ipsa stabilienda, quæ antiquitus impressa sunt cordibus hominum idem dicendum est, in profectu religionis, ex Lerinensi lib. contra prophan. vocum novit, quod religionis profectus habetur, ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur ætate, nullam recipientibus principis antiquis mutatione, quæ successu temporum in conclusiones evolvuntur. explicatio autem, & interpretatio quantum attinet ad sensum verborum, ad ipsa principia pertinent. Quare necesse est dicere antiquitus fuisse ab Apostolorum temporibus lectionem sine falsatione, veram scripturarum interpretationem, & secundum hanc lineam vulgatam editam. unde quanto magis ad Apostolorum tempora accedimus, tantò necesse est dicere perfectiorem fuisse interpretationem. Cum ergo magis nostra vulgata accedat ad ea tempora, certè perfectior; melius enim antiqui Patres sensum scripturarum, quam posteriores hausserunt, cum tanto sapientiores extiterint quanto Apostolorum temporibus propinquiores.

Vel dicendum, quod in tantum in scientiis humanis acquisitis aliquod posterius inuentum verum, & rationabile apparet, in quantum in antiquitate luminis naturalis fundatur, ita etiam in supernaturalibus. Quare admittimus hunc progreßum profectus quantum ad explicationem dogmatum; nam ut dicit Ambros. loco citato. *Anni ipsius ætas prima, quæ nos usu puerili coloravit nutu gigentium, sed in processu lapsuris floribus vernat, postremis adolescit fructibus.* Nos quoque ævi rudes sensus habemus infantia, sed mutati in annos ingenij rudimenta deponimus, &c. & postea, Quos hoc movet, reprehendant messem, quia sera fecunditas est, reprehendant vindemiam, quia in occasu anni est, reprehendant oliuam, quia postremus est fructus. ergo & fides nostra, fides ætatis est, Ecclesiæ gratia meritorum vinaemia est, quæ ab ortu mundi virebat in sanctis, sed postrema ætate se diffundit in populos, ut adverterent omnes non rudibus animis irrepsisse fidem Christi. Nulla enim sine adversario corona victoriæ, sed explosa ea opinione, quæ ante conualuit, id quod erat verum iure prælatum, ita à simili, quæ vigeat vulgata S. Augustini tempore, & postrema ætate se diffudit in populos, ostendit eandem nunc radicatam procedente tempore, quæ etiam antiquitus virebat, antequam omnium consensu acciperetur: sed quia iam oppugnari cepit à novis versoribus explosa hac opinione, quæ apud multos ante Concilij Tridentini tempora inualuit, id quod erat verum, & primitus traditum iure prælatum est. unde manipulum istum adorare, & venerari iure debent ceteræ. Sed ut oculariter appareat, quàm merito postponi debeant. oculariter ostendemus quot mendis, & falsitatibus Novatorum istæ versiones inspersæ sint.

OSTENSIO OCULARIS.

Errorum, & Hæresum, quæ in versionibus Hæreticorum continentur, præsertim in Biblijs, quæ in Gallia, Anglia, Germania à Calvinistis leguntur.

E Gregiè de Hæreticis scripsit Clemens Alexan. 7. libro Stromatum ad finem descripsit. *Glorie tenentur desiderio, qui ea, quæ ex sua natura conueniunt, sermonibus diuinitus inspiratis, tradita à Beatis Apostolis, & magistris suis sponit, fallaci sapientiæ simulatione corrumpunt alias tractationes, humanis doctrinis resistentes diuinæ traditioni, ut hæresim constituat, nulla autem facilius via ad cõstruendam hæresim, quàm pro libito scripturas in diuersas interpretationes trahere, quæ à sensu Ecclesiæ, & antiqua lectione discordant, quod quia facillimè ex Hebræo propter multiplicem vocum significationem à quolibet sciolo hebraizante, vel ex Græco similiter à quouis Græcizante præstari poterat, de infallibili versione prouisum est, à cuius norma, quæcumque deuiant per eam, ut ostensum est corrigendæ, cui etiam omnis versio à veritate non degenerans deferre debet. Quia autem à vero contingit multipliciter aberrare, ostendendum est iam exposita, & stabilita vulgatæ editionis autoritate, quomodo in versionibus hæreticorum adulterationes per additionem, truncationem, transmutationem reperiuntur, ex innumeris paucas feligentes.*

Corruptiones locorum veteris testamenti.

Isti ergo Hæretici, de quibus Basiliius hom. in Hexam. qui suam mentem non accommodantes scripturæ, sed ad suam voluntatem mentem scripturarum trahentes, ac peruerentes, adiectionibus truncationibus, vetus testamentum immutauerunt.

Adiectione vsi sunt. In cap. 3. Genesis num. 22. ubi habetur in scriptura. *Nunc ergo ne forte mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vite, & uiuat in eternum,* in Biblijs Gallicis anni 1568. addiderunt, *eyciamus illum foras,* quæ additio nullibi legitur, nec in fonte, nec Chaldaica versione, nec in Septuaginta. Nec addere opus erat, nam verba sacri textus Apostrophe finem continent, subintelligitur enim *prouideamus in posterum,* vel quid simile, qui modus loquendi, ut notat P. noster Ystella, familiaris est Hebræis, & hominibus iratis, vel mæstis non exprimentibus, sed reticentibus aliqua, quæ subintelligi debent: simile est in Luc. 19. cum plorans Christus Dominus super Hierusalem dixit. *quia si cognouisses, & tu, nempe fletes, quod subintelligitur.*

Truncatione cap. 49. vers. 22. dicitur. *Filius accrescens Ioseph, filius accrescens, & decorus aspectu omiserunt illam geminationem,* & legunt in iisdem Biblijs Gallicis, *Ioseph est veluti ramus crescens prope fontem.* Ea autem geminatio apud Hebræos est gratiosa, & consueta, qua ut dicit Hieronymus qq. Hebraic. in Genes. Ioseph maior futurus inter fratres prædicebatur, ob duos filios, duas tribus, & duas sorores,

ros, quas obtinuit, genuit enim Manassem, & Ephraim, qui duas constituerunt tribus in Israel. Et quamvis Targum legat, *multiplicabitur tanquam vitis, quæ plantata est ad fontes aquarum*, plus exprefit Targum, quam Gallicana ista translatio, verbo enim illo *multiplicabitur* geminationem explicatam innuit, licet obscurius, quod non inquitur in ramo.

Transmutatione cap. 4. num. 16. dicitur. *Nonne si bene egeris recipies?* ubi verbum *תן* scheet nedū parcere, attollere, & leuare, sed etiam recipere significat, & sensus est, ex vna Glossa Hebraica, si bene egeris pœnitendo, pœnas de te ipso sumendo, remittetur tibi. vnde Chaldaus paraphrastes. *Si bene egeris opera tua remittuntur tibi*, at apertius vulgata, vt etiam interpretatur Lyran. in lib. differentiarum. *Nonne si bene egeris recipies?* nempe mercedem, & in communi loquitur textus, videlicet. Quodeumque opus bonum feceris, siue in oblatione, siue circa fratrem, siue circa te ipsum impietatem deferendo, acceptum erit in præmium, & mercedem accipies: *sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit.* &c. Sed Nouatores retributionis, & mercedis inimici, ad alteram significationem attendentes verterunt. *Nonne si bene egeris exaltaberis?* nempe vt ille: vel, sicut quidam alij Hebraizantes, *exaltabis*, nempe oculos, quos rubore perfusus in terram defixisti. Sed ignorant differentiam inter exaltationem, & præmium, vel mercedem, quod exaltatio vni virtuti appropria- tur, nempe humilitati, dicente domino, *Qui se humiliat exaltabitur*, sed merces vniuersa opera complectitur, & respicit dicente propheta. *Quiescat vox à ploratu tuo, est enim merces operi tuo.* Hier. cap. 31. quare restrictior est ex hac transmutatione scripturæ locutus; amplior, prout in vulgato exprimitur, alia vero intelligentia leuabis, exaltabis, nempe faciem tuam; illum sensum habet: poteris leuare oculos, quos præ turbulentia deiecasti. Et si eleuatio illa explicatur de eleuatione confidentiali ad Deum, orta ex displicentia peccatorum (& est phrasis scripturæ Iob 11. v. 15. 2bi dicitur. *Si iniquitatem, quæ est in manu tua, abstuleris à te, & non manserit in tabernaculo tuo iniustitia; tunc leuare poteris faciem tuam absque macula*, tunc sensus est. Si bene egeris auferendo iniquitatem, &c. tunc exaltabis vultum tuum, qui conciderat. sed adhuc est restricta expositio, & pœnitentiæ solum opus respicit, & hilaritatem animi ex condonatione peccati, non autem aliarum virtutum opera, cum tamen textus generaliter loquatur *si bene egeris*. Quare secundum textum de præmio bonorum operum sermo est, vt de pœna malorum, sic egregie præ omnibus noster Oleaster, qui locum præ cæteris subtilius, & accuratius pertractauit, vt dicit Pererius lib. 7. in Genes, vt sensus sit si bene egeris, portabis, vt ex Heb. alij nempe præmium: *si autem male, quoniam punitio*, ait Oleaster è vestigio peccatum sequitur, *statim in foribus peccatum aderit*, idest præstō est punitio peccati. retributio ergo mercedis præmij, vel pœnæ apertè insinuat, quam obfuscare ex ista transmutatione nonnulli interpretes conati sūnt.

Eodem cap. & subsequente, ubi habemus. *Subtus te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.* Caluinus necogatur ex hoc loco liberum arbitrium dominans peccato, & concupiscentiæ, admittere, trās-

mutatione vitur referens ad Abelem particulam, eius, & Biblia Gallicana 1566. *sub te est eius voluntas* verterunt. Sed ab Abelem referri non posse docent S. Ambros. lib. 2. de Caim, & Abel. cap. 7. S. August. 15. de ciu. cap. 7. Hieron. in qq. Hebraic. & ex t. Hebræo pariter conuincuntur, nam legimus *תן* 7181 quod transtulerunt 70. & ad te cōuersio eius, nempe ad te vertetur sollicitudo, Hieronym. in qq. Heb. ad te societas eius, alij, ad te obedientia eius. Et sensus est. Concupiscentia quamuis petulans, & improba ad te conuertetur, vel tibi ceder, & obtemperabit, sub tua potestate erit, illam si cures reprimere, & refrænare. tu fatagas, vt domineris ei, si nō dominio despotico, saltem civili. Et secundum nostrā versionem sensus apertus est. Siue in bono, siue in malo, quid egeris, vel tibi contrigerit, non indigneris alteri; tibi culpam imputa, quia Dominus es tuarum actionum, & libet: *sub te est appetitus eius*, nempe concupiscentiæ, quæ te ab arce rationis tentat deicere, sed tu illi poteris dominari non consentiēdo, vnde Targum Hierosolymitanum, ita vertit. *In manum tuam tradidi potestatem concupiscentiæ tuæ, & tu dominare ei. siue ad bonum, siue ad malum.* Nec obstat, quod in text. pronomen eius in Hebræo est masculinum, nomen autem *תן* chatat, idest, peccatum est femininum, nam etiam sub genere masculino peccatum, versiculo præcedenti, *chatat rohet* est masculini generis, nempe *peccatum turbans*, ita & Leuit. 3. v. 24. *peccatum ipse*. Nec obstat quod alij apud Philastrium lib. de heresib. sic exponant hunc locum. *Abelem obseruat, & ad te cōuersio eius*, idest te diligit; & tu, vt frater eius maior dominaberis illius, & tribuitur Chrysostomo hom. 7. nā communis sensus SS. & interpretum, qui eum locum ad liberum arbitrium adstruendum adducunt, quod possit Dei gratia concupiscentiæ dominari.

Cap. 48. v. 16. ubi dicitur, *inuocetur super eos nomen meum*, nomina quoque patrum meorum Abraham, & Isaac. Gallica versio habet *reclametur*. videbant enim inuocationis, & intercessionis sanctorum acerrimi hostes ex hoc textu apertissime vrgeri; propterea peruersè transmutarunt *reclametur*, quasi nomina sanctorum reclamanda sint, non inuocanda ipsique sancti non implorandi, sed Baaliticis vocibus atque clamoribus excitandi. Quamuis autem ex phrasi Hebræa inuocari nomen alicuius super aliquem, sit etiam eius appellatione denominari (vt dicitur Es. 4. *inuocetur nomen tuum super nos*, idest vocemur vxores tuæ) vt eius appellatione filij denominarentur Abraham, Isaac, & Iacob; tamen cum inuocare sit imploratis opem, cui correspondet exauditiō eius, cuius auxilium postulatur, vnde dicitur Iob 12. v. 4. *Inuocabit Deum, & exaudiuit eum*; quasi communes Patres Israelitici populi inuocandos insinuat Patriarcha, vnde & in praxi Moyses placaturus iram Dei, sanctos istos Patriarchas inuocauit dicens. *Recordare Abraham, Isaac, & Iacob.*

§ In lib. Exodi vtuntur in eadem versione Gallica additione cap. 20. ubi legimus, *non facies tibi sculptile*. Noui Iconomachi in odium sanctorum imaginum addiderunt. *Non facies tibi imaginem sculptam*, porro differentia est inter sculptile (*ספסל* Pafel, hoc est idolum, vt vertunt interpretes 70.) & imaginem, quod idolum, vt dicit Theo. d. 1. q. 5.

Exod. nihil representat, quod subsistit, ut sunt Sphinges, Tritones, Centauri, quas rerum non subsistentium fisiones, Græci idola vocant. [At similitudo est alius subsistentis imago, & effigies, vetuit ergo eo loco Dominus idolatricum cultum. Sed cum non alia imagini reuerentia debeatur, quam illa, quæ subsistenti rei, cuius est imago, debita est; nulla ex hoc loco sanctorum imaginum prohibitio à Nouatoribus probari potest. legatur sexta Synodus, Gregor. epist. lib. 7. 109. & lib. 9. epist. 9. Ionas Aurelianus de imaginum cultu, S. Thom. 22. q. 84. ar. 1. ad 1. & 3. p. q. 25. ar. 3.]

Transmutatione utitur Calvinus, nam ubi Ex. d. c. 7. dicitur: *Ego indurabo cor eius*. quæ verba non causam positivam significant, sed permissionem (ut patet ex PP. Iren. lib. 4. cap. 48. Orig. hom. 2. in Iudic. Basil. homil. an Deus sit causa mali, & alijs cõtra Manichæos scribentibus, vel negationem adiutorij quo emolliretur, ex Augustin. & Scholasticis) ipse ut Deum faceret autorem culpæ positiuè, & efficienter, quasi ariete putat impius suam hæresim hoc loco stabilire vertendo. *Ego constringam cor eius*.

Eadem transmutatione utuntur alij Nouatores dū illud. Idcirco posui te, ut ostendam fortitudinem meam, cap. 9. sic explicant, & vertunt. Idcirco obduravi te, ut occasionem haberem te assidue puniendi, & ostendendi potentiam meam, apud Cornel. à Lapide in hunc locum. Sed manifestè reuincuntur, nam verbum Hebraicum העמדתיך heemaditicha exponitur feci te stare vnde Chald. sustinui te, Septuaginta seruatus es, & sensus est. Posui te, & constitui te Regem, permisi ut in populum meum insurgeres, ut te flagellando, omnes meam potentiam agnoscerent. leg. Augu. in Ex. q. 32. Ambrosium, & Photium, & Chrys. in cap. 9. ad Rom. c. 17.

Exodi 17. cap. 3. dicitur quia manus solij Domini, & bellum Domini erit contra Amalech à generatione in generationem. Calvinus. Certè manus super solum Iehoua Prælium Iehoua cum Amalech à generatione in generationem. Iunius vero, & Tremellius. Quia manus Hamaleki fuit contra solum Iah, bellum Iehoua in Hamaleki meritis, de ætate in ætate. Ioseph Scaliger in audita versione 3. de emendat. temporum scripsit. Cippus triumphalis propter diem mensis ultimum, bellum irreconciliabile contra Amalechum, ubi manifestè peruerfiones inspicuntur, reclamante text. Heb. 70. & Chaldaica versione. referuntur à Serario in lib. Iosue.

9. Leuitici c. 19. transmutatione similiter utuntur in eadem versione, ubi enim legimus, *Sabbatha mea custodite*, ipsi inuertunt, *custodite requies meas*. quem locum ad festorum celebrationem eludendam insulse peruerterunt, ignorantes sabbathum nedum requiem importare, sed diem peculiari obsequio Domino consecratum designare per cessationem ab operibus feruilibus, vnde Chaldaus quoque vertit. *Dies sabbathorum*, & Græci vertunt *σαββατα*, & c. 23. ubi dicitur. *Hæ sunt feriæ Domini, quas vocabitis sanctas*, ipsi vertunt, *conuentus, congregationes sanctæ*, & licet Hebræa vox *mohbedim* מִבְּדִים festiuitates, & conuentus significet, voluit scriptura ijs verbis significare cessationem ab operibus in tali die ad vacandum Deo: quæ feriæ, & si sint Nouatoribus execrabiles, ipsi gentiles lumine naturæ edocui eosdem reuincunt, qui ferias instituerunt, vide

quæ Ioannes Gulielmus Stuechius scripsit de hac re, in lib. de sacrificiorum, & sacrorum Gentilium descriptione, & Cic. 2. de legibus de institutis ferijs sic loquitur. *Ut feriarum festorumque dierum ratio in liberis requiem haberet, litium, & iurgiorum in seruis operum, & laborum, ut pudere debeat Nouatores non exhibere vero Deo præscriptos cultus festorum tempore reuelatæ gratiæ, cum edocui lumine naturæ Gentiles feriandum in Dei obsequium sancirent: licet ignorantia tenebris excæcati, vel ignoto Deo, vel superstitiosis dijs sacrificarent.*

In libris Numerorum. restrictione utuntur, nam vox sacerdotis sepissime vsurpata, cuius officium est ne dū sacrificare, sed orare pro populo Iol. 2. discernere inter lepram, & lepram Deuteron. 17. quæstiones legis dissoluere Mal. 2. sic restringitur, ut eius loco semper substituatur, *sacrificatorem*, ut sacerdotalia munera tollant, ita in Biblijs Francisci Stephan. anno 1567.

Deuteronomij 33. transmutatione utuntur, ubi enim legitur, *in dextera eius ignea lex*. Ipsi legunt, *in dextera eius ignis suæ legis*, & tamen ex Hebræo Pagninus, *à dextera eius ignea lex eis*, & Chaldaus, *legem scriptam dextera eius dedit nobis de medio ignis*, & magis exprimitur sensus, quod illa lex in igne lata sit, ut dicit Chaldaus, & Rabbi Salomon exponit, fulgurante enim monte Sina lata est, quàm quod dicitur, quod in dextera Moyfi sit ignis suæ legis, hac enim formula significatur, quod lex Moyfi ignis sit, quod potest intelligi causaliter ex pœnis mortis igneæ, &c. non autem ignea ab euentu, quod cum igne, & flamma lata sit.

Iosue cap. 2. tollens mulier viros, abscondit, at Tremellius, tollensque viros mulier absconderat, ubi manifestè verba inuertuntur, & propria vis verborum absque necessitate relinquuntur, & significatur hac inuersione, ante satellitos missos, Raab iam abscondisse exploratores, quod non est necesse asserere.

Cap. 3. apparebant aquæ, procul ab urbe [quæ vocatur Adom] Lutherus in sua Germanica versione homines interpretatur. at esse proprium nomen, textus Hebraicus, Græcus, cum vniuersis interpretibus Græcis, Latinis, Chaldeis, Rabbini recentioribus, & antiquis, apertè demonstrant ipsa quoque puncta Masoretica cum duobus ט ת cametzim monstrant, non esse commune nomen, sed speciale absolutum, & proprium.

Cap. 5. *Fac tibi cultros lapideos*. David Chytræus cultros acutos cote lapide, sequentes Rabbini dicentes, non fuisse eos cultros lapideos, sed terreo, aut Chalybeos, cum tamen Chald. Græca, & Rabbini antiquissimi petrinis intelligant in Berescuth Rabba legentes *nouaculas saxeas*, & in Morenebuchim p. 1. cap. 16. filices viderint. alij Nouatores transferunt fac tibi cultros radentes. Sed illis, editiones ferè refragantur omnes, interpretes Rabbini, & Ecclesiæ DD.

Ludicum cap. 3. v. 19. *Etreuerus de Galgalis, ubi erant idola, verti volunt, ubi erant imagines*, noui isti Iconomachi, Iunius Tremellius in Gallicanis Biblijs. sed repugnant 70. nam sæpè eandem vocem vertunt *sculptilia*, interdum simpliciter, *idola*, Exodi 20. Chaldaus, *dolatos*, vel incisos lapides, & hæc significat vox hebraica, *Peselim*, nempe incisa dolata, sculpta, & figurata. Quod si apud hos Nouantes, Syno-

Synonima sunt imago, & idolum vertere, quis prohibebit illud, facimus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, hoc modo, ad idolum, & similitudinem nostram, & id, quod dicit de filio Dei Apostolus 2. Cor. 4. qui est imago inuisibilis Dei, posset transferri, qui est idolum inuisibilis Dei.

Eodem capitulo de Aod dicitur, quod utraque manus pro dextera utebatur, sed Nouatores Pellicanus, Vermilius, Cythraeus, Bruhtonius, Albericus Gentilis 2. de bello cap. 8. non ambidexterum vertunt, sed scænam, vel scænam, qui sinistra tantum vitur, id est, ut Italicè dicimus mancino, sed potius interpreti, quàm nouellis Rabbiniis, à quibus hauserunt Nouatores esse credendum: quia ad ipsum exponunt 70. apud quos *אמבדקטרוס* ambidexterum clarè appellantes.

Cap. 6. ver. 24. *Aedificauit ibi Gedeon altare domini*, vocauitque illud domini pax, nolunt istam altaris consecrationem cum ista impositione nominis agnoscere Nouatores, nam Iunius, & Tremellius sic peruertunt, & inuertunt. *Extruxit ibi Gedhon altare Iebona*, quum proclamasset, ipsi Iebona pacem, sed sanè impositum esse nomen pacis a Deo consecrate, nedum agnoscunt 70. omnes Græci, & Latini codices, sed & alij eorum Symmista Nouatores. nam Petrus Martyr Variabulum explicans scripsit. *Aedificauit ibi Gedeon altare Iebona*, vocauitque illud *Iebona sebalum*. Pellicanus, & Munsterus vertunt. *Aedificans Gedeon ibi altare Domino vocauit ipsum, dominus pacis*, idem habent Gallica Geneuensis.

Cap. 7. *recesserunt de monte Galaad*. Iunius vero, & Tremellius vertunt. *recedat versus montem Galaad*, quæ potius deprauatio est, quàm transductio & inuertunt terminum, à quo, cum termino, ad quem, cum solum primi fiat mentio à vulgato, cui concordant Heb. Græca, Chaldaica.

1. Regum 1. Inferni, & Purgatorij eueffores familiari cantilena solent loco inferni foueam, vel sepulchrum reddere, vnde illud Dominus mortificat, & viuificat deducit ad inferos, & reducit, ipsi legunt, Dominus facit descendere in foueam, & facit reascendere, & quamuis vox *Seol* *שְׁאוֹל* significet interdum sepulchrum, vel foueam, hic tamen Septuaginta, Chaldaeus, Arias, Pagninus, inferni vocem retinent, & quod hic locus exponi quoq; possit pro penarum loco, Gregorius in posteriori commentario insinuat dicens. Deum ducere ad inferos est, peccatorum corda aeternorum cruciatuum consideratione terrere, reducere est territas penitentium mētes spe vitæ indeficientis attollere, aliam expositionem habet in commentario, ad populum Iudaicum, & Gentilem applicando.

In Paralipom. 2. cap. 34. vbi legimus. *Vt custodiret præcepta, & testimonia, & iustificationes eius in toto corde suo*. ipsi Caluinalæ transmutant, & inuertunt, ut præceptorum iustificationumque loco legant, statuta, suæ namque fidiculæ iustificationem tribuentes, & opera ablegantes, hæc eadem diuina statuta, præcepta, & iustificationes appellare renuunt contra manifesta diuinæ scriptura testimonia Ezech. 18. Matt. 12. Rom. 2.

Iob cap. 9. vbi legimus. *Verebar omnia opera mea, sciens, quod non parceres delinquenti*, iidem transmutant. *Tremo de omnibus laboribus meis, sciens quod non me indicabis innocentem*, quibus verbis duplicem

errorem recondunt. Vnum de damnanda operum nostrorum incertitudine; alterum omnem operum iustitiam excludendo, iustosque in omni bono opere peccare adstruendo. Vocemque Hebraicam *צָדִיק* satis demonstrant ignorare, quæ opus doloris significat, ad penitentiam conducens, de quibus operibus penalibus Iob dubitabat, atque tremebat.

In libro Psalmorum, transmutatione vtuntur in psal. 1. vbi enim legimus, & iter impiorum peribit, sic in Biblijs Gallicis impio rythmo vertit Marottus, Et quoniam curam omnem, atque sollicitudinem de improbis abiecit, via quam inibunt, ipsi, resque ipsorum concident, duos statuens errores: quod Deo nullæ curæ sit de improbis: & quod de impiorum salute desperatum sit, cum Epicuro, & Caino cōspirans. Ps. 8. additione vtuntur, vbi enim legimus. *Quid est homo quod memor es eius*, de suo addunt Caluiniani, tunc ego cogito, quæ verba in nullo exemplari, vel exemplato hucusque lecta sunt. Eodem psalmo transmutatione vtitur Marottus, vbi enim legimus. *Minuisti eum paulominus ab Angelis*, gloria & honore coronasti eum, ipse sic vertit. Talem fecisti, nihil ut ei resset, quam ut sit Deus, cæteroque abundè circūcūxisti eum gloria. Psal. 10. vbi legimus. *Dixi Domino Deus meus es tu*, &c. additione vtuntur. *O anima mea die eterno tu es Deus meus*, &c. Psal. 29. transmutatione vtuntur, vbi enim legimus. *Non sunt loquela neque sermones*, quorum non audiantur voces eorum, quo loco Apostolus prædicationem Apostolicam toto orbe diffusā adstruit, isti inuersiones Hebraico textui vim intulerunt transferendo per negationem. *Non est lingua in eis, nec verba, neque vox eorum audita est*, quam peruersionem ostendunt Septuaginta, Hieronymus, Pagninus, Arias. *Inclinavi cor meum ad faciendas iustificationes tuas in eternū pp retributionem*. Anglici veriores Munsterum sequentes inuenterunt ea verba, *In eternū propter retributionē* semper vsq; in nem] contradicentibus 70. qui verterūt semper propter mercedem. propriè autem *צָדִיק* significare mercedem Pagninus in suo dictionario docet, eamque veram proprietatem, retinuit quoque in sua versione Hieronymus, quem sequi debebant potius quàm Munsterum, & falsas Geneuensium notas.

Prou. 9. dicitur. *Immolauit victimas suas, miscuit vinum, & posuit mensam suam*, quem locum SS. Patres Hieronymus, Cypr. August. Thomas Aquinas, vt expressam prophetiam de sacra Eucharistia, vbi mixtio aquæ, in vino quoque exprimitur amplectitur, peruertit vertendo. *Ille tuus es victualles, ille verset son vin*, hoc est, occidit opsonia, vinum suum fudit. Sic Caluinus in versione Gallica, impressa Lugduni per heredes Ioannis Michaelis, quem sensum impiū amplexi sunt Anglicani in versione anni 1551. 1552. & 1562. & licet verbum Græcum *ἐκτάρα* nedum miscere, sed & fundere significet, tamen Hebraeus, ex quo Græcus cum Latino noster consonat, omnemque ambiguitatem effugat, & 70. quoque concorditer cum vulgata legunt. *miscuit in cratera vinum suum*. Truncatione vtuntur cap. 15. nam integrum versum iustitiæ iurati hostes de medio tollunt, nempe, *In abundanti iustitia fortitudo multa*, &c. & cap. 16. alium quem apud 70. nu. 5. *Initium via bone facere iustitiam*. Transmutatione quoque Prouerb. 16. nu. 6. vbi enim legimus, *miser cordia, & veritate redimitur iniquitas pro redimitur*, ipsi legunt,

con-

condonatur, vt opera bona pœnalia, quibus Deo satisfacimus ad expiationem pœnæ de medio tollant. Ecclesiastes 9. *Sunt iusti, atque sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen non scit homo vtrum odio, vel amore sit dignus*, ac Geneuenses noui Sexti, & Pyrrhones legunt: *serui eorum in manu Dei, & nemo nouit amorem, vel odium rei, quam habet coram se*, sic habent in editione anni 1552. & 1562. & certe ex illa particula עֲבָדֵיהֶם ex nostro Pagnino in dictionario, R. Abraham in Commentario, & R. D. in lib. Radicū, illa radix עָבַד cum habet post se וּנֹהָ signat seruire, sed operari, vnde S. Hieronym. Symmachus, & Pagninus opera vertunt, & magis Hieronymo credendum est, quàm Munstero, quem Geneuenses, & Angli imitati sunt veluti simia larnate. Alteram vero partem Hemistichij, melius idem Hieronymus, Septuaginta, & alij expresserunt, & sensus est: Etiam in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus odisset, & inueni iustorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen vtrum amentur à Deo an non, eos scire non posse. Sed non mirum si nouitiam illam paraturam de sua speciali fide, & certitudine iustitiæ introducentes, Dei verbum se de dilacerare noui isti Magistrelli laborarunt.

Cant. 5. *Gene illius sicut areola aromatum confusa à pigmentarijs*. sed Furterus sectarius Lutheranus inuertit legendo pro *confusa à pigmentarijs*, hoc modo, *turres loquuntur*, eo quod vox Migdal חֲמֻדָּא ait, significat turrim, sed sequens vox Merkaim pigmentarios significat, quod & R. Abraham, & R. Kimchi pariter adstruuntur.

In libris prophetarum El. 6. vbi habemus, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth*, velut nomen Homerus Iouem, vel Martem bellicis epithetis, & ornatis vertit Castalio, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Ioua armipotens*. plura sunt paradigmata in alijs prophetis, ista sufficiant.

Sed quid mirum si Rabbinos, & Hebraizantes se querendo nouelli isti interpretes turpiter lapsi sint, nā qui alienis videt oculis, vt scripsit Hieronymus, necesse est, vt cuiusque interpretis errorem saniori intelligentiæ anteponat.

Corruptiones locorum noui testamenti.

Innumera similiter loca noui testamenti peruerterunt noui inuersiones. Truncatione vsi sunt Caluiccola in libello dicto, *Baculus fidei*, vbi enim Matt. c. 26. legimus. *Hoc est corpus meum*, ipsi legunt, *est corpus meum*, vt admirabilem transubstantiationē ablegent, contra omnia exemplaria, & antiquissimam, & robustissimam omnium Patrum intelligentiam.

Transmutatione iisdem vsi sunt legentes similiter. *Hic est corpus meum*, ita habent Biblia Gallica impressa Londini, & Geneuæ apud Badium, & item apud Iacobum Poulain, & Matthæum de la Roche, & in libello dicto *Thesaurus precum*. Biblia vero Gallica Francisci Stephani legunt in genere neutro, nā vbi apud Matthæum legimus. *Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus*, ipsi sic transmutant. *Hoc est sanguis meus*, primo autem modo, *hic est enim sanguis meus*, nedum vetustissima exemplaria, & antiquissimi Patres legerunt, vt Iustinus in Apolog. ad Anton. Pium, Cyrillus catechesi 4. Mystagog.

Orig. 35. in Matt. & alij quamplurimi, sed & omnes aliæ translationes etiam Lutheranorum, & aliorum sectariorum communiter habent. [Hic est] & licet in Græco sermone habeatur in neutro genere, τὸ γὰρ ἰδεῖν factum est, quia sanguis apud ipsos αἷμα generis est neutri, vnde apud nos, quia sanguis est generis masculini cum masculino pronomine iungi debebat, dicendo. *Hic est sanguis*. Sed in Harmonia in Lucam, idem Caluinus, verba consecrationis eiusdem sanguinis, sic inuertit. *Hoc nempe poculum est nouum illud testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur*, cui interpretationi violentæ Beza relicta Patrum intelligentia subscripsit. Sed detur Beza, vt transferat, *hoc est sanguis meus*, & per ly hoc demonstretur poculum, iam oportet fieri id dictum pro Metonymiam, vt Lucas, & Paulus, quod continet, nempe vasculum memorarint, Matthæus vero, & Marcus, contentum, nempe verū sanguinem.

In Euangelio Marci transmutatione vtuntur cap. 1. vbi legitur, *pœnitēmini, & credite Euangelio*, ipsi legunt, *emendate vos, & credite Euangelio*, ipsum pœnitentiæ nomen odio habentes cum re ipsa, quæ consistit non solum in emendatione, & nouitate vitæ, sed etiam in detestatione præteritæ, propterea, legunt *emendate vos, & credite Euangelio*, cum tamē Græcè legamus *μετανοεῖτε pœnitēmini*, vel pœnitentiam agite. Similiter cap. 6. ex eodem errore, vbi legimus, *& exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent*, ipsi legunt, *& exeuntes prædicabant, vt recipiscerent*, adeo isti sunt olores nominis pœnitentiæ, cum tamen omnes codices sic legant, & Syriaca versio. Porro *μετανοεῖτε*, non solum consilij, & mentis mutationem includit, sed etiam dolorem, seu tristitiam, quæ secundum Deum est, vt dicit Apost. 2. cor. 7. vide Augustin. lib. 50. hom. in 50. & Basilium in Moralibus, & alios Patres.

In eodem cap. 6. alia transmutatione vtuntur, vbi enim dicitur, *& præcepit eis ne quid tollerent, & c.* sed calceatos sandalijs, vt etiam legitur in Græco, ποδὲς δὲ μὲν οἱ σαρδάλια, & Syriaca. Pro sandalijs verterunt [calceamenta] cui versionis arrisit Beza in annotatione citans Erasmus. Sed non solum ex Augustino 2. de consensu Evangelistarum cap. 25. & 30. sed ex ipsimet Nouatoribus alijs symmetris reuincuntur, nam ipse Beza in versione anni 1580. transferunt *sandalys*, & in versione Geneuana 1596. apud Tornesium, & ex Acto. Apost. cap. 12. v. 9. etiam reuincuntur, vbi enim habemus [calcea te caligas tuas] Græcè habetur *σαρδάλια*, id est soleas tuas, sic autem erant disposita, vt solea subtus esset tegens plantam pedis, & pars superior delecta esset, vt calceus fenestratus appareret, suadetur vero ex Iansen. sic incesfisse Apostolos in concordia cap. 55. quia secundum morem regionis sic pauperes quoque incedebant, & Christus Dominus, cum non nudis pedibus incesferit, & alijs pedes eius lacrymis sint irrigati à muliere peccatrice, certè superior pars nuda pedum irrigata, sandalia Christum gestasse arguit, & Terrull. lib. de pallio morem sui temporis describit, vt Christianorum, *pedes nudi magis, certè viriles magis, quàm in calceis, sandalia innuens*.

In Euangelio Luca vtuntur additione cap. 1. nu. 19. vbi enim legimus, *& missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare* [bona. addunt, nuncia bonnes, nouelles] scd

sed non quaecumque bona nuncia, primo & per se, sed bonum nuncium, eumque per antonomasiam præstantissimum dicimus importari nomine euangelij, nempe filij Dei vniuersam œconomiam lege Ambrosium verius Remigium in cap. 1. ad Rom. Euseb. 1. de præparat. Euangelij cap. 1. definientem Euangelium esse bonum nuncium, quo peccatores ad indulgentiam, adde per Christum vocantur.

Et nu. 22. vbi legimus de Zacha. & ipse erat annuus illis addunt, & permansit mulier, quam additionem etiam redarguunt textus tam Græcus, quam Syriacus.

Transmutatione vero, vbi enim habetur Luc. 1. ad Virginē desponsatā viro, ipsi legunt, ad Virginem promissam viro, per hæc verba negantes inter Mariam, & Ioseph, tunc non extitisse coniugium, cum tamen proprietates verbi Græci *μνησθεύσαι* nedum desponsam, sed & desponsatam significet, vel recentem nuptam, quo etiam verbo cap. 2. num. 5. vsus est Euangelista dicens, *ut profiteretur cū Mariæ desponsa tibi sibi uxore prægnante*, vnde iam tum cum Christus conceptus est, fuisse matrimonium inter Mariam, & Ioseph asserunt PP. vide Augustin. 5. contra Iulian. cap. 9. & lib. de nupt. & concupisc. cap. 11. Chrysostom. hom. 4. in Matt. Ambr. 2. in Luc. &c. num. 28. vbi legitur. *Aue gratia plena Dominus tecū*, ipsi Nouatores vertunt. *Eene tibi sit, quæ es recepta in gratia*, addentes in margine, quæ facta es grata, sed Syriacus legit Miliath Taiburath, idest, Gratia plena, Græca editio habet, *χαῖρε καὶ χαριτωμένη*, idest, *Aue gratia plena*, à *χαρίτω*, quod est gratificare, implere, quibus verbis plenitudo gratiæ Sanctissimæ Dominæ nostræ Deiparæ designatur (aduersus quæ semen diaboli, hæretici bellum gerūt, dum plenitudinem gratiarum eius oppugnare conātur, sed ipsos cum suo parente protritōs, & conculcatos virginea intercessione quotidie experimur) & articulus *[εὼ]* abundantiam, & superfluentiam denotat, vnde Epiph. hæ. 78. addit verbum *[secundum omnia]* vide Athanasium hom. de Deipara vocem cecariui tomoni ad eundem dictum sensum, egregie explicantem.

In Euangelio Ioannis cap. 2. additione vtuntur, vbi legimus. *Quid mihi, & tibi mulier?* vt ambitiosa mentis ream afficiant, atque ob id a filio dure increpatam persuadeant, vertunt. *Quid nā est inter te, & me mulier?* vel *quid rei mihi tecum est?* vel *quæ pars mecū tibi est?* ac si diceret, ait Melacton. in annot. Euang. Ioan. cap. 2. quia mater es, ideo videris alicuius prerogatiuæ, merito à me impetratura, ideo scias, te nō plus esse apud me, quam vel mulier peccatrix est, vel Syrophœnissa. Calvinus quoque in Harmonia reprehensam ait, quod fauorem captasset. Pellicanus, quod muliebri sollicitudine teneretur. Lutherus dure repulisse Christum iis verbis explicat, vt eam coram conuiuiis pudefecerit. Sed vt his impiis respondeamus, sciendum eam clausulam, *quid mihi, & tibi, scēsum facere, quid ad nos*, ac si diceret ex Iustino qq. ad gentes q. 136. vt hoc declararet nempe [ne nos dicant eos esse, qui nobis vinum in nuptijs consumptum curæ esse polliciti simus. tamen abundantia amoris, si vis, ne eis vinum deficiat, dic ministris, vt ea, quæ iubeo, faciant] vnde vt idem dicit [non verbo matrem obiurgauit, qui factio honorauit] ac si diceret, nec meæ nec tuæ curæ est prouide-

dere de vino, sed inuitantium. eundem sensum habet Epiph. heres. 51. & 79. & Euthym. sed omnem ambitionis, vel durioris increpationis suspensionem, quam aduersarius potest abijcere miraculum illius intercessione factum propulsat. Patres legendi sunt S. Maximus hom. 1. in fest. Epiph. Laurentius Brixiens. in hac lectione Euangel. Iustinus loco citato, Augustin. tract. 8. in Ioann. at quid mirum si B. Virginem reprehendendi ex hoc loco male intellecto fumant Nouatores, cum Gentiles ex Iustino Christianis opposuerint, quod Christus matrem contempserit eam reprehendendo? Non est hic contemptus nec reprehensio matris, dicere quid mihi, & tibi mulier; discant hanc phrasim à Demone, qui Luc. 8. dixit Christo [quid mihi, & tibi] quem tamen non contemnebat, sed deprecabatur.

Additione similiter vtuntur cap. 14. num. 26. vbi legitur. [Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittit Pater in nomine meo] ipsi legunt. [Paracletus, vel consolator, qui est Spiritus sanctus] quæ additio, neque in textu Syriaco, neque Græco inuenitur. fortē innuunt nullam aliam personam, præter Spiritum sanctum habere rationem paracleti, cum tamen Christus Dominus seipsum etiam paracletū, & cōsolatorem dixerit, & alii paracletū dabit vobis, quod etiam Patri conuenit, cum dicitur ab Apostolo quoque, *Pater totius consolationis*, vnde nomen Paracleti est commune toti Trinitati ex Basil. c. 19. & Hier. ep. ad Hedib. appropriatum vero esse tertie personæ orthodoxi sentiunt Patres, & legendus est Athanasius oratione contra Arianos, quæ incipit. Ex Deo, &c.

Transmutatione quoque vsi sunt nam ea verba. *Ego sum panis viuus*, Iob. 6. Beza in editione 1556. 80. 88. 90. quasi *ἐγὼ* idem esset, ac *ἐσθλα* verum, *ego sum panis ille viuificus*, dicens. Valui hic, *uiuificū* interpretari, quā viuū, ea astutia, vt per effectus solum sumi Christum adstrueret, & suas cēnas, & vinolas offas commendaret.

In Actibus Apostolorum cap. primo, num. 26. vbi legimus [& dederunt sortes eis, & cecidit fors super Matthiam, & annumeratus est cum vndecim Apostolis] ipsi verterunt [& dederunt sortes eorum, & cecidit fors super Matthiam, qui ex communi consensu annumeratus est cum vndecim Apostolis] facta est autem additio subdole ad protectionem erroris eorum, qui volunt sacerdotes, & Episcopos à magistratu seculari, & plebe eligi: conuincitur autem additio falsitatis ex textu Græco, & Syriaco, & alijs versionibus, & Patrum, & expositōrū testimoniis, Græcus textus habet *συγκατε-ἐκρίθη*. i. suffragiis electus est, vt viso diuino signo electionis Matthiæ Apostoli apertis suffragiis electionem probarent, & in eorum consensum admiserint. Porro in sacrum illum chorū admittere, nō erat plebis, sed Apostolorum, cū etiā non à populo, sed ab ipsis, vt testibus præordinatis à Deo, voluit manifestum fieri Christum Dominum.

Truncatione vtuntur cap. 5. num. 15. vbi enim legimus [vt veniente Petro, saltem vmbra illius obubraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis] in odium sancti Petri, & ne miraculo sanitas miraculosa vmbra Petri, vt instrumēto tribueretur, truncarunt illam clausulam, & liberarentur ab infirmitatibus suis, quam clausulam anti-

qua editio, qua vñ sunt Hieronymus, Gregor. & ceteri Patres retinet, etsi in textu Græco minimè legatur, sed magis standum est veteribus codicibus, ut non semel supra ostensum est.

Transmutatione sensum euertendo pluries vtuntur. nam cap. 1. num. 20. illa verba, *Et Episcopatu eius accipiat alter*. Episcopatum vertunt, administrationē, ad statuendā hāresim, non esse aliud Episcopatum, nisi simplex ministerium, cum tamen non simplicē administrationem, sed etiam dignitatem, præfecturam, & iurisdictionem præferat non solum apud prophanos doctores, ut videre est in Suida verbo Episcopus, Cælio Rhodicio lib. 18. cap. 3. sed etiam apud SS. Patres, lege Chrysost. demonstratione, quod Christus sit Deus, vbi ea verba Esaiæ cap. 1. *Et restitui iudices tuos, &c.* sic vertit. *constituam principes tuos in pace, & Episcopos tuos in iustitia*, & dicit ibidem [neque ipsum sacerdotum nomen obtulit Episcoporum dico] vnde & 70. vsurparunt eam vocem τὴν ἐπισκοπὴν, quæ & inspectionem significat, & translata est à scriptoribus prophanis ad præfecturam, &c. designandam, & textus facit conuenit: nam Petrus his verbis obsecrauit Dominum. [ostende quem elegeris ex his duobus vnum accipe relocum ministerii huius, & Apostolatus] ad instituendā Apostolicam dignitatem, & Episcopalem cum ministerio esse coniunctam, illique tanquam superexcedentem superadditam.

Cap. 2. num. 34. [quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni] vertunt [doloribus mortis] vel [doloribus sepulchri] & illud ibidem num. 27. [non dereliques animam meam in inferno] vertunt [non dereliques animam meam in sepulcho] ad negandum descensum animæ Christi ad inferos, quam insaniā eleganter confutat Anathasius Cocheletius Carmelita in tractatu intitulo Caluini infernus confutans Poliandrum Caluinistam ex scriptura, & Patribus, talem vocem perperam ibi ad sepulchrū adaptari, etsi interdum in textu græco alibi mortē significet, illum legito.

Etc. 3. nu. 1. ad euertendas statas horas, vbi legimus [Petrus autem, & Ioannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam] vertunt, ut statam istam horam explodant [ad horam orationis, quæ erat hora nona] at ex ipso textu Græco non dici partem, sed orationis, quæ illa determinata hora fiebat, verba græca significant, dicitur enim ἐπὶ τῷ ὥρῃ τῆς προσευχῆς τῇ ἐννάτῃ. Exēplo hoc Apostolorum statam horam orationis nonam intellexerunt Patres Tertull. aduersus Phrygicos c. 10. Basil. de virgin. Hier. in c. 6. Daniel. Cassian. 3. de institut. renunciant. c. 3.

Et tandem ad obruendum incruentum sacrificiū missæ cap. 13. illa verba [ministrantibus autem illis Domino] ipsi sic vertunt [seruiensibus illis Domino in suo ministerio] cum græcus textus sic habeat. λειτουργῶν αὐτῶν τῷ κυρίῳ, quamuis autem illud verbum λειτουργῶν, ut notauit Stapletonus contra Caluinum in hunc locum latē pateat, & non solum sacrificare significet, hic pro sacrificare vsurpatur ex adiunctis, nam ieiunium non quodcumque ministerium prædicationis, & huiusmodi, sed sacrificium præcedere solebat, & illa particula, Domino, ostendit sermonem esse de sacrificio, quia hoc opus Deum respicit proximè, alia ministeria prædicationis, &

huiusmodi populum intuentur. Certum est etiam, quod vox liturgia non ministerium tantummodo, quod sit priuatum orando, vel ieiunando, vel prædicando, sed publicum, ac sacerdotale, quod sacrificio perficitur, apertè significat, vnde & eorū symmistes Erasmus, hunc locum vertit [sacrificantibus Domino] vnde Hebr. 10. etiam dicitur [omnis sacerdos præstō est, quotidie ministrans] Græcè λειτουργῶν, & Luc. 1. de Zacharia sacerdote dicitur [impleti sunt dies ministerij] Græcè est λειτουργία.

In epistolis Pauli additione vtuntur c. 3. ad Rom. nu. 25. [quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius] nam sic legūt [quem Deus constituit omni tempore in propitiatorium per fidem] ad eum finem, ut perniciosum dogma de sola fide iustificante ad omnia sæcula extēderent. At eos confutant textus Græcus, qui eandem nostram lectionem retinet ἰλασθῆριον, & Syriacus, qui legie [quem proposuit Deus propitiatorium per fidem] voluit enim Deus participes nos fieri reconciliationis Christi per fidem, qua credimus eum nostrum propitiatorem, sed non per eam solum, sed & per spem, & charitatem, vnde apparet, quam insulsè hunc locum inculcent suam illam statuentes fiduciam specialem iustificantem, cum nihil tale hic dicat Apostolus.

Et in c. 15. [ut sim minister Christi Iesu in gentibus sanctificans Euangelium Dei] illi per additionē legunt [incumbens sacrificio Euangelij Dei] ut trāsfērant vim sacrificij ad Euangelium, ut idem sit sacrificium offerre, ac Christum Euangelizare, repugnante Græco textui nam est vox Græca ἱεραρχεῖν [id est facis operas] prædicationi Euangelij, aptata, per quod gentes sanctificantur, & sic non sacrificium in rigore, sed sanctificationem significat, & Syriacus habet administrans Euangelium Dei. Metaphoricè autem sanctificare Euangelium, est sacrare sacram victimam, nempe per Euangelium, gentes conuertendo, vnde cum non ad laicos, sed presbyteros pertineat prædicationi euangelij, cum sit res sacramentū, quod Nouatores laicis id munus demādarint eosdemque sacerdotes efficiendo, sacrificium ita restrinxerint, ut sacrificium solum esse prædicationē Euangelij indoctissime dogmatizarent.

Transmutatione vtuntur cap. 8. nu. 4. [ut iustificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus] ipsi vertunt [ut iustificatio fidei] ut illam suam fidem iustificantem foueant, legis obseruationem excludendo, & Græci codices, qui habent δικαιοσύνη, id est iustitia, & Syriaci perpetuo legunt [est iustitia legis] & est illa, quam præcipit Dei lex, quam exercendo Dei legem implemus.

Additione nu. 16. [ipse enim spiritus testimoniū reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei:] ipsi autem legunt [ipse enim spiritus testimonium reddit simul cum spiritu nostro, quod sumus filii Dei] ad eum finem, ut diuinæ gratiæ certitudinem, & prædestinationem in spiritus nostri testimonio, & persuatione collocent, & tamen Græcus textus habet [ipse spiritus attestatur] συμμαρτυρεῖ, ut idem sit, quod, testificatur, & Syriacus [et ipse spiritus suffragatur spiritui nostro] nullus autem legit [cum spiritu nostro] quasi spiritus Dei cum nostro testimonio nobis perhibeat de gratiæ certitudine. Quare perperam hoc loco Heretici abutuntur ad adstruendū

certitudine fidei ex hac reificatione Spiritus sancti & nostri, cognoscere posse nos esse Dei filios, sed esto duos testes filiationis adoptivæ, hoc loco ex vi vocabuli Græci producat Apostolus; sciendum dupliciter Spiritum sanctum testimonium posse perhibere: expressè, & clarè, ut cum dictum est, *Dominus transiit peccatum tuum*, alio modo obscurè, & per quædam indicia, & hoc modo testatur nos esse Dei filios non auferendo incertitudinem, & timorem, sed signa probabilia dando, quibus possumus cognoscere coniecturaliter esse in gratia, de quibus signis cōsule Basil. interrog. 296. in brevioribus, Greg. 1. dial. 1. Bern. ser. 4. de orandi modis.

1. Cor. c. 9. nu. 5. transmutatione utuntur. ea enim verba [nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut & certi Apostoli?] sic inuertunt Beza, Tremelius, Tigurini, Vermilius, ut suadeant Paulum, &c. Apostolos vxoratos, [hunc quid non est potestas nobis sororem vxorem circumducendi?] cum tamen in textu Græco vox *γυναικα*, & si interdum significet vxorem, sed non semper significare docet Tertull. aperte lib. de Monogam. c. 8. & lib. de pudicitia cap. 14. qui hunc locum egregiè interpretatur, ut significetur mulieres victuaria exhibentes, quæ circumducebantur ab Apostolis, ut Christo Domino quoque faciebant Luc. 8. quam expositionem sequuntur Theodor. Chrysost. Theop. vide Hieronym. in Matth. cap. 27. de hoc more ludæorum antiquo differentem. Vulgarè concordant quoque Syriacus.

Item transmutatione utuntur cap. 15. num. 29. [Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis si mortui non resurgunt] quam lectionem habet etiam Græcus, & Syriacus. Ipse vero Beza, & Gallicæ Geneuenſium versiones legunt [aliocum quid facient hi, qui baptizantur tanquam mortui?] ea autem fuit intentio transmutationis ipsorum ad auferendum baptismum metaphoricè sumptum, hoc est satisfactiones pœnales, quæ fiunt pro mortuis: porro pœnalitates etiam baptismi nomine prænotatas, legimus Luc. 12. Marci 10. [potestis biberere calicem, quem ego bibiturus sum? aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari?] unde penitentia baptismus lachrymarum quoque appellatur a Nazianz. orat. 39. Cyprian. serm. de cœna. Quod si de proprio baptismo sit sermo, atque ab Apostolo ad hominem contra eos superstitiosos, qui pro mortuis suscipiebant baptismum ex Tertull. lib. de resurrect. cap. 24. Iran. Ambros. Chrysost. & hæc expositio præstat expositione Epiph. hgr. 28. exponens hunc locum de Clinicis, id est, qui iam mortui in lectis baptizabantur tanquam mortui, vel morituri, nam verba text. sequentia. *Ut quid baptizantur pro iis ad ly mortuis*, referuntur, & Tertull. expositionem probant.

2. Cor. 2. n. 10. [Nam & ego quod donavi, si quid donavi propter vos in persona Christi] ipsi verò pervertentes text. legunt. [Quia si quid condonavi, si cui condonavi id feci propter vos ante faciem Christi] Calvinus, Beza, Erasmus. Eo tendunt aduersarij, ut cum videant ex hoc text. vsu indulgentiarum ab Apostolorum temporibus comprobati, ut auferant à gerentibus personam Christi talem potestatem, illa verba, *in persona Christi*, transmutant, ante faciem Christi, cum textus Græcus sic legat, *ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*, certum est autem *πρόσωπον* personam

appellari, & licet *πρόσωπον* significet etiam in facie non exprimitur *ἐν προσώπῳ*, sed locutione Græcis vsitata κατὰ πρόσωπον Luc. 2. Act. 3. quibusdam aduersariis, &c. vide Estium egregium diuinæ gratiæ defensorum in hunc locum, & Syriacus, & Latini, & Græci omnes interpretes iuxta vulgati mentem exponunt. & quamvis Theodor. & Theoph. exponant in facie non contradicunt vulgato nam Theodor. ait, *intuente Christo, & quod sit gratum habente*, & Theophil. coram Christo, hoc & illo iubente, ac veluti eius loco existens dimisi, quod idem est, ac in persona, & auctoritate, & imperio Christi, ut etiam dicit Chrysostomus.

Ad Galatas transmutatione utuntur cap. 1. nu. 10. [modo enim hominibus suadeo an Deo?] illi vertunt [modo enim de hominibus euangelizo, an de Deo] quæ particula textus intelligetiam corrumpit: nam in sensu eorum sensus est, de Deo sermonem facere, & euangelizare: at sensus Pauli planus est, ut suadere Deo sit suadere propter Deum, ut dicatur [hominibus suadeo an Deo?] id est propter homines an propter Deum euangelium suadeo: unde & mox intulit. [An quæro hominibus placere? si hominibus placerem Christi seruus non essem] unde Græcus textus clarè sensum exprimit. Modo hominibus *γὰρ τῷ θεῷ*, id est suadeo, aut morem gero, an Deo? apud Græcos siquidè illud verbum, *cū* suadere significat, est cum datiuo, aut accusatiuo: apud Latinos verò quando significat idem, quod parere, vel morem gerere ponitur solum in datiuo, de qua re, & intelligentia vide Aug. epist. ad Galatas hunc sensum eodè modo explicantem, & confirmantem. Sed & Chrysostomus docet eam vocem personam designare, & esse forenses, & sensus est, Paulum non apud homines, sed apud Deum causam dicere, ac proinde non curare si de ipso finistram Galatæ sentiant: sed si quartus casus Græcus non personæ iungantur, sed materiam designet, certè interpretes Latini non significauit personam, cui aliquid est suadendum, sed cui vsui suasio sit futura, & sensus est, prædicationem in eum vsu cedere, ut non hominum, sed Dei gloriam quæterer, ut supra dictum est.

Cap. 2. additione insigni utuntur num. 6. ante illa verba. [Ab his autem, qui videntur aliquid esse] addunt [ego nihil didici ab ijs, qui videbantur aliquid esse.] Qua appositione se plagis dignos monstrant reclamantibus, & textu Græco, Syriaco, & omnibus interpretibus, qui talia verba commentitia non habent. Certè ea oratio per sequentem paræthesim est suspensa, videlicet [quales aliquando fuerint, nihil mea interest, mihi enim qui videbantur, nihil contulerunt] & vltimis particulis sententia suspensa finitur, & absoluitur, ut hæretica illa additione non egeat.

Ad Ephes. transmutatione utuntur cap. 1. num. 4. [ut essemus sancti, & immaculati in conspectu eius] qui vertunt [irreprehensibiles] ea astutia, ut errorem suum instarent, homines quantumuis iustos, lethalis peccati, & damnationis esse reos, omnemque hominis iustitiam sepeliant, nisi ad fidei iustitiam confugiant. cum tamen in sanctis interdum aliquid reprehensibile inueniatur, & propterea à sanctitate non excidant. textus grecus legit *ἀμώμους*, id est inculpato, seu ut vertit Arias, sine culpa, aut macula; eligendo nos ad omne virtutis genus per innocentiam

morum, & puritatem, quæ & si venialia peccata nõ excludit in præfenti vita, tamẽ prædestinati ad vitã futuri sunt immaculati, cum pertineant ad statum. Ecclesiæ non habentis maculam, vel rugam, vt dicit Sedulius in Glossis.

Cap. 5. [Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & Ecclesia] ipsi vertunt [secretũ magnum est, dico autem, quod spectat ad Christum, & Ecclesiam] at Græcus legit *τὸ μυστήριον* *mysterium*, vel sacramentum hoc magnum est. Fraus autẽ versipellis est, cũ de sacramẽto matrimonij locum illum interpretentur Patres, & scholastici: & id quod dicitur, ego autem dico in Christo, & Ecclesia, ad rem significatam, qui est terminus significationis, refertur; sacramentum vero referatur ad coniunctionem sensibile, quod particula demonstratiua, *hoc*, apertẽ declarat: quæ et si singulariter Adẽ, & Eux coniugiũ significare videatur, tamen singulis fidelium coniugijs competere, docent PP. & frequẽtissimẽ Aug. de bono coniugali, & text. litteræ conuincit, cum de dilectione vxorum tractaret Apostolus, qualiter à fidelibus diligendæ essent, &c. & de fidelium matrimonio loquitur.

Ad Philipp. 1. nu. 10. transmutatione vtuntur, vbi legitur in vulgata. [Vt probetis potiora, vt sitis synceri, & sine offensa in diem Christi] ipsi legunt [vt discernere possitis contraria] ea autem est astutia, vt potiora, seu meliora bona tollant, putantes Storicẽ, omnia operum merita esse æqualia, cum textus græcus etiam latinam exprimat lectionem *eis τὸ δοκίμαζεν ὑμᾶς τὰ ὀφειρόντα*, quæ ad verbum ab Aria Montano redduntur v3. [ad probandum vos præstantia] Syriacus [diudicetis, ea quæ sunt commodiora.] Vatablus [vt probetis ea, quæ sunt præstantia] imo optima, & præstantissima, hæc enim à Philippensibus exigebat Apostolus, nõ communia, vel mediocria. Probandi vero verbum cum idem valeat, quod expendere, explorare, eligere; certẽ non nisi meliora, vtiliora, & præstantiora eligimus, & eligẽda docet Apostolus.

Ad Coloss. c. 1. transmutatione vtuntur: vbi enim legimus. [Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ defunt, passionum Christi in carne mea] ipsi legunt [gaudeo in passionibus meis pro vobis, & adimpleo, quæ superfluent afflictionũ Christi in carne mea] superaffluentiam hanc statuentes, ne opera, & afflictiones nostræ adiungantur passionibus, & afflictionibus Christi; ei enim quod superfluit nihil addi potest, nec impleri aliquo modo supereffluẽs põt. Sed apertẽ Græcus legit *ὑπερπλήματα* idest defectiones, seu ea, quæ defunt, vel relictæ sunt, vox autem *ὑπερπλήματα* frequenter inopiam, indigenriã significat, ad Philipp. c. 2. v. 3. 2. Cor. 11. 29. & Syriacus legit [gaudeo in passionibus, quæ sunt pro vobis, & suppleo, quod deerat passionibus Meschi in carne mea] & communis expositio sanctõrũ est, impletionem istam passionũ Christi esse quoad efficaciam, & si illæ sint sufficientissimæ: & quod ea, quæ defunt Christo, prout est caput mysticum Ecclesiæ adimpleantur in membris, quæ patiuntur, in quibus Christus pati dicitur propter communem regulam Ticonij, quod quæ corpori mystico attribuitur, capiti quoque tribuuntur, & e contra. vnde Anselmus. Patitur Christus adhuc [non in carne sua, in qua ascendit in cælum, sed in carne mea, quæ

adhuc laborat in terrâ.]

Cap. 2. vbi nos legimus [delens quod erat aduersum nos, erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis] legunt [deleto quod aduersum nos erat chirographo, quod situm erat in præceptis, & erat contrarium nobis] non alio fine, nisi vt præceptorum obseruantiam deletam, & impossibilem esse suadeant: & tamen in Græco habetur *τοῖς δόγμασιν*, idest decretis, vel edictis, quod melius versum, est à Hieronymo in singulari [id quod erat decretum] nempe diuinæ iustitiæ per mortem punientis, quam dicere in decretis. sed si præcepta Iudaica decretorum nomina velint intelligi, & esse hæc deleta, quantum ad ceremonialia, &c. damus libenter, dũmodo noua addita præcepta in lege euangelica fateantur priscis abrogatis, quæ erant nobis cõtraria, quantum ad punitionem, & seueritatem legis.

Ibidem num. 20. transmutatione vtuntur [si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes decernitis?] ipsi tanquam onagri nullis legibus, vel præceptis obtemperare volentes, ad infirmendam potestatem legum ecclesiasticarum. sic inuertunt [si ergo mortui estis cum Christo à rudimentis huius mundi, quid præceptis vos onerant, tanquam si adhuc mũdo vixeritis?] at ex græca voce *δογματίζεσθε* dogmatizimini (vt vertit Arias) sensus percipitur apertus, vt eos carpat, & reprehendat, qui post susceptum baptismum hærebant quid credendũ esset, ait Theophil. [siquidẽ, vt pueri, inquit, vel instar puerorum, qui nunquam discere cõperunt, sedetis audientes institutionem quidnam vos oporteat facere] ac si dicat Apostolus: Apud vos decernitis, vt pueri, quid vobis in fidei doctrina sequendum sit, vel ita vitam instituebant, ac si statuerent pristinos mores etiam post baptismum retinendos, vnde Tertull. de resurrect. carnis cap. 23. legit. [Quomodo quasi viuentes in mundo sententiam fertis?] & Cyprianus 3. ad Quirinum. [Quid tanquam viuentes in mundo vana sectamini?]

In epistola ad Thessalon. cap. 4. num. 3. additione vtuntur: vbi enim legimus. [Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra, vt abstinatis vos à fornicatione] addunt post illa verba, *sanctificatio vestra*, particula, idest, volentes suam hæresim roborare, quod iustificatio, & sanctificatio hominis sit posita in recessu à malo tantum, sed nec in Græco, vel Syriaco est talis additio. Porro voluntatem Dei ex contrarijs, quæ prohibet agnouimus] ait Tertull. 5. contra Marcionem cap. 15. Sed non solum sanctificatio in solo hoc recessu posita est, quãdoquidem ait, idem in exhortat. ad castitatem c. hunc locum citans [vult imaginem suam, nos etiam similitudinem fieri, vt simus sancti, sicut & ipse sanctus est] ibidemque sanctificationem in plures species distribuit.

Transmutatione num. 12. vbi enim dicitur [et vt honeste ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis] ipsi sic legunt. [Nihil vobis sit curæ] quod absolute dictum Epicureis sibi simillimis, & Atheis (quibus nec cultus, nec virtutum studium est cordi, aut curæ) est gratissimum. Si vero vt est in text. græco legatur. [Nulla re indigeatis] vel vt Ambrosius vertit. [Nullius rei desiderium sit in vobis] desiderium superflui præciditur.

In secunda vero epistola ad eosdem Thessalonicenses

centes c. 2. nu. 3. additione vtuntur, vbi enim dicitur. [Ne quis vos seducat vilo modo, quoniam nisi venerit discessio primum] ipsi addunt dum dicunt [Ne quis vos seducat vilo modo, quoniam non veniet dies illa, nisi venerit discessio primum] quæ additio nullo modo est in Græco, vel Syriaco, & ab ipsis censoria auctoritate, sacre Scripturæ, plagas non verentes, apposuerunt: & peius Calvinus 4. instir. ad docendam omnimodam Ecclesiæ defectionem, sic inuertit, atque peruertit illa verba [nisi vniuersalis discessio venerit] cum græcè sit solum ἀποστασία, quam Tertullianus abscissionem, Ambrosius afectionem vocant, vel à Romano Imperio, vel ab Ecclesia, & regno Christi multarum, non omnium nationum, & Græcus articulus insignem defectionem demonstrat.

Num. 10. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, ipsi legunt, efficaciam erroris, ad docendam illam impietatem Deum efficaciter ad malitiam concurrere, & tamen Græcus habet ἐνέργειαν πλάνης, energia autem operationem significat, quam ipsi, efficaciam, malè vertunt, vt Deum malorum efficiant effectorem. Est autem sensus Deum permissurum errorem, non causaturum, vt communiter interpretes legendus quoque Theodoretus, qui sic explicat, mittet, id est, concedet vt error appareat.

Num. 15. state & tenete traditiones. & ipsi vertunt documenta, vel institutiones, & tamen græcè legimus παραδόσεις, id est traditiones ex communi interpretatione, & lectione sanctorum præsertim Chrysostomi hic, Clem. Alex. 6. 7. Strom. Iren. lib. 3. cap. 4. & certè παραδόσεις Authore Gellio doctrina est ore tradita, & mirum est, vt notat Staplet. tract. de Protestantismo, & eius partibus, quod Nouatores isti cum tractant de traditionibus Iudaicis, traditionis vocabulum usurpant, & vertant, quod tamè hic refugiant fraudulenter.

1. Timoth. cap. 4. [Noli negligere gratiam Dei, quæ est in te, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.] Ipsi loco, presbyterij, substituant hanc particulam, cætus seniorum, Gallicè, cõpagnie des Anciens, & vocem presbyteri, noluerunt traducere in vocem Presbiter. repugnat autem isti transmutationi non solum venerandus, sanctorum, & interpretum Chorus Ignat. ep. ad Trall. Clemens can. 2. Apost. Clemens Alexandrinus 6. Strom. qui nomine presbyteri nedum seniore, sed & sacerdotem significarunt, sed & posteriores versiones Gallicanæ, nam vna inter cæteras apud Badium impressa, hunc locum vertit, cum impositione manuum sacerdotum. Syriacus verò textus eleganter exprimit propositum, ait enim, cum impositione manus dignitatis presbyterij, loquebatur autem Apostolus de sacramento ordinis, quod non nisi ab Episcopis traditur. vnde Chrysostomus nomine presbyterij, cetum Episcoporum intelligit, & Cornelius ep. 46. inter ep. Cypriani, ait. [His ita gestis in presbyteriū venerunt Maximus, Urbanus, &c.] alludens ad locum, vbi fiebat initiatio, seu consecratio ab Episcopis.

Cap. 5. peccantes coram omnibus argue. ipsi sic peruertunt, argue publicè eos, qui peccant, & sensum faciunt, quod peccata secreta coram omnibus arguenda sint, contra Christi præceptum, correctionis fraternæ normam præscribentis. si peccauerit in te

frater tuus, &c. Sed cum Apostoli verba, coram omnibus, possint iungi cum particula peccantes, & cum alia sequenti, argue, quocumque modo legatur destruitur hæretica versio. nam sitiendo in primo, sensus est (ex voce græca ἐλεγναι, quæ non correctionem simplicem, sed iudicariam significat) peccantem iudicè conuictum coram omnibus argue per iudiciū & sententiam. Secundus vero sensus planior est, & illum sequuntur Chrysostom. hic, & August. præsertim in serm. 16. de verbis Domini secundum Matt. vbi Pauli verba cum præcepto Christi Domini concordat.

Epist. 2. cap. 3. sine affectione, sine pace, criminales incontinentes, ipsi loco, incontinentes, supponunt, intemperantes, fortè incontinentiam veriti in catalogo peccatorum ponere, quæ excludunt à regno Dei, cum vox textus Græci ἀκρατεῖς etiam libidinosos, & incontinentes significet. Certè Apostolus voluit ex August. tract. 123. in Ioannem significare eos, qui cupiditatibus laxant habenas, vel ex Occum. & Theophi. omnis linguæ & ventris abusus notatur à Paulo.

Epist. ad Tit. c. 1. vbi dicitur, filios habentes subditos, non in accusatione luxuriæ, pro voce luxuriæ, legunt, dissolutionis, est autem in Græco ἀσωτίας, quod luxuriam etiam significare compertum est, vnde, & textus Syriacus etiam vertit, non lasciuientes. Et num. 8. sobrium, pium, iustum, sanctum, continentem ἐν πάτῃ vocem, continentem, transmutant in temperatum, sed pugnat vox ἐν πάτῃ, quæ continentem, non temperatum significat. certè temperatus dicitur ille, qui prauis concupiscentiis caret, secundum quod dicit Philosophus, quas continens patitur easdemque refutat. sed nec potest adaptari nostro proposito istorum versio, nam isti veriores verbum temperatum ad refrenationem superfluitatis nutrimenti adaptare videntur, at hoc non intendi potest in textu: nam superflua fuisset repetitio prius dicere Episcopum sobrium esse debere, non vinolentum, & postea dicere temperatum, cum temperatus in rigore significetur, abstinens non solum à cibis, sed & a venereis, & vt dicit S. Hieronymus non in rigore continens, vel Imperatus accipitur pro abstinenti à libidine, sed ab omnibus quoque animi perturbationibus.

Tit. 3. vbi habemus, Hæreticum hominem postquam, aut alteram correptionem deuota, in Bibliis Anglicanis 1549. 51. 52. & 62. habetur, auctorem sectarum deuota, solum Hæresiarchas comprehendens, cum S. Augustinus de vilit. credendi cap. 1. conclamet nedum hæresiarchas esse hæreticos, sed quoscunque, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ, principatusque sui gratia, falsas, ac nouas opiniones, vel gignunt, vel sequuntur.

Epistola ad Heb. cap. 5. exauditus est nempe Christus, pro sui reuerentia, & certè εὐλαβείας reuerentiæ significat, vt interpretatur Chrysostomus, Photius vero pietatem vertit, & sensus est, esse exauditum ob suam dignitatem, vel pro sua erga nos pietate, & tamen Calvinus, desperationem Christo impingens, & timores gehennales, vertit impiè, ex metu & dubitatione.

Ad Heb. 12. est autem fides sperandarum substantiarum rerum. Calvinus hoc in loco ait non sibi displicere si quis hypostasim pro fiducia accipere malit. in eo

enim est errore, fidem nihil aliud esse, quam fiduciã, cum tamen ne dum Latinus interpres, sed & S. Paulus apertissimum discrimen statuunt inter fidem, & fiduciam, nam fides *visis*, fiducia vero vel confidentia tum *inappropria* tum *involuntaria* nuncupetur, lege de hoc discrimine S. Aug. in enchirid. c. 8. & 5. Th. 2. 2. q. 1. 19. a. 6. in corpore & ad 3.

Iacobi 5. *Infirmatur quis in vobis inducat presbyteros Ecclesiæ, versores peruertunt, seniores.* Lutherus, & Tigurini. Caluinus *delectos* senatus Ecclesiæ, cum hoc loco non senectutis, sed ordinis significatio tradatur, & minister sacramenti extremæ vñctionis declaratur apertè ex doctrina Patrum, & Conciliorum. mirum autem est, quod allegoriarum otores, vt sacramenti eiusdem materiam eneruaret nomine olei, non visibile elementum, sed Spiritum sanctum digna cachinnis allegoria inclament.

2. Petri 1. vbi dicitur, *fatagite, vt per bona vestra opera certam vocationem, & electionem faciatis*, Lutherus hæc verba exponit, *vt per bona opera, & in eiusdem epistolæ præfat. operum bonorum hostis*

monet per solam fidem certam nobis reddi vocationem.

1. Ioan. 2. vbi S. Ioannes ait, quod Christus est, *propitiatio pro peccatis nostris*, non pro nostris autè tantum, sed etiam pro totius mundi, Caluinus, & Beza liberalitatem Christi eiusdemque passionis sufficientiam abnegantes, ea verba ad solos prædestinatos, & electos restringunt.

Iudæ vero illa verba. *Qui potest conseruare vos sine peccato*, transtulit, vt libi admodum videbatur, contra tamen Apostoli mentem Dñi anstos, idest, absque offensiculo.

Apocalypsis vero figuras, & enigmata sacra, malitia hæretica pervertere student dum hæretica licentia modo Babylonem dicunt esse Romanam ecclesiam, & septem capitum belluam, Gogique, & Magoci figuram non esse aliud, nisi griphos, & aenigmata Papatum designantia, cum tam hic liber adeo faueat Apostolicæ Sedi, vt nullus ferme alius contra eorum truculentas blasphemias acrius bellum gerat.

TRACTATUS III.
 CONTROVERSID
 TERTIA
 GENERALISSIMA.
 DE VERBI DEI
 SCRIPTI.
 HOC EST SACRAE SCRIPTURAE
 INTERPRETATIONE.

Deinde considerandum est de verbi Dei scripti interpretatione, nam et si ut scripsit S. Iræneus lib. 2. aduersus hæres. cap. 47. *Scriptio quidem sint perfecta quippe à verbo Dei, & spiritu eius dictæ, ut supra ostensum est; nos autem secundum quod minores sumus, & nouissimi à verbo Dei, & spiritu eius, secundum hoc, & scientia mysteriorum eius indigemus; & non est mirum si in spiritalibus, & celestibus, & in his quæ habent reuelari hoc patimur nos, quandoquidem etiam eorum, quæ ante pedes sunt (dico autem, quæ sunt in hac creatura, quæ & coneruntur à nobis, & videntur, & sunt nobiscum) multa fugerunt nostram scientiam, & Deo hæc ipsa committimus. Errant igitur toto cælo, qui sacras litteras adeò claras, & apertas omnibus, & per omnia claustrant, ut passim liceat omnibus illotis manibus, & pedibus, ut dicitur, ad eas tractandas accedere, vel quod unicuique fas sit proprio sensu, relicta Patrum, & Ecclesiæ doctrina, easdem interpretari. cum ut dicit Augustin. 2. de doctr. Christiana cap. 17. aliquando aperte ponitur in scripturis ipsa diuina auctoritas, aliquando autem occultatur, ut & manifestis lector instruat, & exerceatur obscuris, & ut dicit Tertull. lib. de resurrectione carnis, ratio diuina in medulla est, non in superficie, & plerumque gemula manifestis: nec hæreses esse possent, si non & perperam scripturæ intelligi possent.*

Quia igitur controuertunt Nouatores, scripturas esse faciles, ut expositione non egeant, & consequenter sensuum pluralitatem scripturæ negant, & vnūquemque easdem posse interpretari; per trium generalium controuersiarum dissolutionem illis est occurrendum.

Prima ergo controuersia generalis erit de obscuritate sacræ Scripturæ.

Secunda de sensibus sacræ Scripturæ.

Tertia à quibus, & quomodo interpretanda sit sacra Scriptura.

CONTROVERSID I GENERALIS.

De obscuritate sacræ Scripturæ.

An sacra Scriptura adeo sit clara, & aperta in omni sui parte, ut interpretatione non indigeat.

Positio Nouatorum.

Conantur Nouatores suadere sacram Scripturam in omnibus, & per omnia nullo modo esse obscuram, sed apertam, perspicuam, & omnibus obuiam, ut nullis glossis, nec commentarijs opus sit ad eam explicandam.

Lutherus in præf. assertionum hoc axioma statuit, quod scriptura sit ipsa per se se certissima, facillima, apertissima, sui ipsius interpres omnium omnia pro-

probans, iudicans, & illuminans. Et lib. de seruo arbitrio contra Erasmus ait, contra te, Erasmus alloquens, de tota scriptura dico, nullam eius partem volo dici obscuram: stat ibi, quod ex Petro retulimus. Lampadem lucentem nobis esse verbum Dei in loco caliginoso, quod si pars huius lampadis non lucet, potius pars caliginosi loci, quam ipsius lampadis erit. Non sic illuminauit nos Christus, ut aliquam partem obscuram voluerit relinqui nobis in suo verbo, dum nos ad illud iubet attendere; frustra enim attendere debet si non lucet, & in confutatione Latomii, tomo secundo latino, Vvitembergensi sub finem ait, non sunt Evangelia tam obscura, ut pueris ea non possint patere. Verum pressus rei euidencia, quæ scripturarum multarum obscuritatem monstrat, ut fucum lectori faceret loco citato de seruo arbitrio duplicem adhibet distinctionem. Prima est, quod duplex est obscuritas, vna Grammaticalis, altera rerum. vnde ait. Hoc fateor esse multa loca in scripturis obscura, & abstrusa non ob maiestatem rerum sed ab ignorantem vocabulorum, & Grammaticæ, & subdit homo varius, & inconstans, sed quæ nihil impediunt scientiam omnium rerum in scripturis. Secunda distinctio est, quod duplex, ait est claritas scripturæ, sicut & duplex obscuritas. Vna externa in verbi ministerio posita. Altera in cordis cogitatione sua. si de interna claritate dixeris, nullus homo unum iota in scripturis videt, nisi qui spiritum Dei habet, &c. si de externa dixeris, nihil prorsus relictum est obscurum aut ambiguum, sed omnia sunt per verbum in lucem producta certissimam: & declarata toti orbi, quæcumque sunt in scripturis, quam distinctionem tibi contradicentem, nedum sui, sed & Calvinista. Vviterus controu. 1. q. 4. Sauuibrandus lib. 4. de principiis Christianorum dogmatum amplectuntur. Alii diuerculum obscuritatis idem Lutherus de seruo arbitrio tradit docendo, quod si multa manent abstrusa, hoc non fit scripturæ autoritate, sed illorum cecitate & socordia, qui non agunt ut clarissimam veritatem videant, quales dicit esse superbos, infideles, &c. vnde non per se, sed per accidens esse obscuram significat. Rursum quod etsi scriptura sit obscura in aliquo loco, per alium locum clarescit. hæc Lutheri mens.

Lutherum secuti sunt sui, Philippus in loc. cōm. anno 1523. qui ex Lutherico principio, quod scriptura sit facillima, aperuissima, & sui ipsius interpres dixit, censo non aliter atque pestem fugiendos hominum commentarios in rebus sacris, quod doctrina spiritus purè, nisi ex scripturis hauriri non possit.]

Brentius in prolegom. cōtra Petrum è Soto eiusdem scripturæ in omnibus perspicuitatē mordicus defendit dicens [nugantur enim scripturam esse obscuram, ideo indigere interpretatione, negari quidem nequit, quod impijs & incredulis scriptura sit maximè obscura, sed pijs, & credentibus in Christum, atque spiritu Christi donatis, præcipua capita doctrine, ita nota, & manifesta sunt, ut audeant omne de his cum Satana ipso certamen inire] posuit etiam aliam obscuritatis causam, nimirum phrasas Hebrææ, & Græcæ linguæ; ceterum ait, in sensu per se scripturam esse clarissimam.

Martinus Kemnitius in censura Colonienfi à vestigijs sui magistri non recedens, calumnijs rem agit. catholicos sugillat, quod in omnibus, & per omnia

dicant scripturam obscuram, ut nec historiam Passionis excipiant.

Vviterus verò duo dicit. Primum scripturas ita esse apertas, ut à populo, atque ab indoctis cum fructu aliquo, ac vtilitate legi possint. Secundum omnia, quæ ad salutem necessaria sunt, apertis verbis in scripturis proponi.

Hannius in disputatione de colloquio cum Pontifici sineundo thesi 273. ait [sunt quidem aliqua in scripturis obscura, & intellectu difficilia, at quod attinet ad dogmata fidei, & maximè, quæ inter nos, & Papistas controuertuntur, sunt illa tam clarè proposita sacris litteris, ut si Solis radius scripta forent, clariora esse queant.]

Summa ergo doctrinæ horum Hæreticorum est, scripturam per se esse claram, & apertam in omnibus. Si quæ obscuritas est, vel est propter Grammaticam, non propter res: vel propter interna, non externa est: vel non per se, sed per accidens vitio legentium, vel propter phrasas alienæ linguæ, non secundum sensum. Et tandem si quæ obscuritas est, non est in dogmatibus, sed in alijs dogmata non cōcernentia: vel si in vno loco ea obscuritas, per alium illustratur. Hæc est Nouatorum professio. Age iam quibus argumentis perniciosam hanc suasionem suis mentibus insculperint, videamus.

Oppositiones eorundem.

Prima classis argumentorū desumit ex ijs scripturæ locis, in quibus lux esse scriptura significatur. Primus locus ps. 118. dicitur, *declaratio*, seu ut Hebr. propriè habet. *Apertum, seu ostium verborum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis*. Hic clarè (ait Luther.) spiritus tribuit illuminationem, & intellectum dari docet per sola verba Dei tanquam per ostium, & apertum; seu principium, quod dicunt, primum à quo incipi oporteat ingressum ad lucem, & intellectum. Et subdit. Sint ergo Christianorum prima principia non nisi verba diuina, & mox illa primo omnium debent esse notissima cuiuslibet, non autem per homines quæri, & disci, sed homines per ipsa iudicari. Est argumentum in assertionem, proëmio. Eodem psalmo habetur, *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, quomodo verbum Dei est lumen, vel est lucerna si est obscurum? clamat Brentius.

Confirmat Lutherus, nam si dicamus scripturas sanctas esse obscuriores, & ignotiores commentarijs, & interpretationibus Patrum, sequeretur oes suis commentarijs notiora probasse per ignotiora, ac proinde in vanum laborasse: ergo, &c.

Secundus locus psalm. 118. *lex Domini immaculata, &c. præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*, non potest illuminare oculos, ait Brentius, quod est obscurum. Quod si dicas ibi Dauidem non loqui de vniuerso verbo Dei, sed de præceptis Domini, præferam de præcepto dilectionis, quod ex Clem. lib. 3. pædag. c. 11. adeo clarum est, ut absque litteris discatur. Contra insurgit Vviterus: nam eo psalm. 118 non partem, sed integrum verbum Dei laudat Propheta, quod verbum vocatur lex, doctrina, Christi Domini, statuta, mandata, &c. & hanc ait Dauid esse doctrinam integram, & perfectam affe-

afferentem sapientiam imperitis. Non ergo partem aliquam intellexit, sed totam scripturam veram, perfectamque sapientiam magistratam. vnde Augustin. ser. 23. in psal. 118. *totū verbū*, ait, *esse lucernam*, non tantum partem, præterquam quod significare cor, &c. non nisi verbo Dei potest competere. nam lex potius infert iram, & terret, quam consoletur, subdit Sauubrandus. Totam ergo hanc instantiam sic ponit in forma idem Sauubrandus. Quod efficit hominem sapientem, & illuminat oculos nostros, item, quod pedes nostros dirigit, & in via lumen est, hoc adeo clarum est, ut veram sententiam in rebus controuersis ostendere possit. Sed verbum Dei efficit hominem sapientem, & illuminat oculos nostros, est lumen nobis in via, & affert nobis lucem, ergo verbum Dei adeo clarum est, ut veram sententiam in rebus controuersis ostendere possit.

Confirmatur secundo, si tempore Davidis (ait Si-brandus) verbum Dei erat lucidum; si illuminabat oculos, &c. multo magis iam totum lucidum censeretur debet, quia post B. Davidem edita sunt multa scripta prophetica lucidissima, &c. Præter meritum ergo Pontificij scripturis obscuritatem impingunt, cum tot lumina tam lucida, & soles tam radiosi sese mutuo clarissime illustrent, dispulsis omnium nebulis.

Quod si dicas iterum dici scripturam lucidam non formaliter, sed effectiue, hoc est, quod cum fuerint explanatæ mentem illustrent. Contra, ait Virakerus. Lucerna aspicitur ab his, qui oculos habent: qui verò cæci sunt, ijs nulla lucerna lumen ostendit. Nec quia scriptura illustrat lux est (ait Sauubrandus) sed quia lux est, ideo illuminat: sed non propterea lucida est, quia à nobis intelligitur, aliàs illius lux penderet à nostra intelligentia, & nos intelligeremus, quod esset lucida: si vero non intelligeremus, non esset lucida. Confirmatur (ait Danæus) si eatenus dicitur scriptura lux, & lucerna, quia illustrat mentem: lingua Arabica quoque dici potest lucida nobis; nullum obscurum esset, quin lucerna dici posset, ipsamet folia Sybillina si interpretentur, præbent lucem: hoc autem dicere est pro rebus dare verba, & pro thesauro carbones.

Tertius locus adducitur à Brentio Matt. 5. vbi dicitur, *vos estis lux mundi*. ergo inquit prædicatio Apostolorum, quæ est ab ipsis excepta, & litteris mandata, non est obscura, & si alicubi locus est obscurus, alius est apertus, & perspicuus. Quod si dicas (& est responso Cardinalis Hosij) aliud esse prædicationem Evangelij, aliud scripturam Evangelij; illam esse claram, utpote viua voce factam, quæ energiam maximam habet, istam in multis obscuram utpote voce destitutam, secundum quem modum dicitur in scriptis Demosthenis magnam Demosthenis partem abesse. Contra (ait Vviterus) quia eadem in scriptis Apostolorum facilitas, & perspicuitas apparuit, quæ erat in prædicatione viua vocis, peragi consueta. Quod si sermo propheticus lucernæ assimilatur 2. Petri 1. etiam & Apostolicus, ac proinde clarus erit, imo clarior, & lucidior prophético. Totum ergo discursum vnico claudit syllogismo Sauubrandus. Omnis lux est clara, sed Apostolica doctrina est lux mundi. Ego Apostolica doctrina ita clara est, ut tenebras à luce, id est errores à veritate distinguere possit.

Quartus locus 2. Petri 1. *Habemus*, inquit, *firmiorē prophetici sermonē, cui benefacitis attendentes tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco*, certum est ait Vviterus (à prædecessoribus hæreticis suffusus) scripturam lucernæ comparari, quod in se lucem, & claritatem habeat, quam etiam hominibus ostendit, nisi illi, aut cæci sint, aut oculos auertant. Quem discursum ponit Sauubrandus in forma. Omnis lucerna splendens in obscuro loco tenebras pellit, & viam monstrat, hoc est errores patefacit, & veritatem manifestat, & iterum subsumit. Quod errores patefacit, & veritatem manifestat, hoc est ita perspicuum, ut ex eo in rebus controuersis vera sententia indagari possit. Verbum Dei errores patefacit, & veritatem manifestat. Ergo verbum Dei adeo perspicuum est, ut ex eo in rebus controuersis vera sententia indagari possit.

Quintus locus 2. Corin. 4. vbi dicitur, *quod si etiā operitū est Euangeliū nostrū, in ijs qui pereunt est operitū, in quibus Deus huius sæculi excacauit mētes infidelium*. Fidelibus igitur omnibus scriptura est aperta, & facilis, quo testimonio vsus Theodoretus argumēto in Ezechiel. ait [Quidam diuinam scripturam accusare sunt aggressi, & præcipue Prophetarum oracula, contra quos merito Paulus dixerit. Quod si operitū est Euangelium nostrum, &c.] & concludit [non omnibus igitur diuina obscura sunt, sed voluntaria cecitate laborantibus.] Eundem locum ad idem propositum ponderat Cyrill. catech. 6.

Secundum argumentum ad probandam in omnibus scripturarum perspicuitatem haberi. Deuter. cap. 30. dicitur. *Mandatum, quod ego præcipio tibi hodie, non super te est, neque procul positum. &c.* ut non sit opus montes superare, ire Romam pro interpretatione scripturarum. Vnde Apostolus Rom. 10. hæc verba exponens ait. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei, quod prædicamus*. Quem discursum sic ponit in forma Sauubrandus.

Quod non est occultum nobis, neque est remotum à nobis, sed est nobis propinquum in ore, & corde nostro, illud prorsus obscurum non est; sed verbum Dei non est occultum à nobis, sed est nobis propinquum in ore nostro, & in corde nostro: ergo verbum Dei non est prorsus obscurum.

Quod si dicas intelligi auctoritatem illam de facilitate ex Dei gratia ad implendum mandata decalogi, ad quæ seruanda Moyses, & Paulus procliuēs, & aptos homines esse intelligebant, ut exponūt multi Patres Tertull. 4. contra Marcionem. Orig. epist. ad Rom. lib. 10. Ambros. Chrysost. ad Rom. Philo Iudeus lib. de victim. offerend.

Contra, quia decalogi præcepta difficillima sunt, aiunt isti blaterones: & obseruatu difficillima. Insuper addit Iunius, Patres ea verba non retulisse ad præcepta, sed ad doctrinam fidei, & ad apprehensionem illius per fidem.

Quod si dicas iterum: posse intelligi etiam de cognitione decalogi, quia fortasse non erat eo tempore scriptum Pentatheucum. Contra instant Iunius, Hunnius, quia iam erant scripti libri Moysis mandati Dei, ut patet Deuter. 30. Ex. 24. & 34. cum ergo eo tempore ait Sauubrandus, quatuor priores libri, & maximè quinti pars scripta fuisset, sequitur, quod non essent intellectu difficiles.

Tertium

Tertium argumentum: Ioan. 6. dicitur. *ad quem ibimus? verba vite æternæ habes*, scripturæ verba Dei sunt, & per eas exhortatur Christus seruanda, *seruatamini scripturas*, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, tanquam per eas vitam æternam adipiscamur; euidenter sequitur, quod cum omnes ad vitam æternam aspirent, quod per eas tanquam per ianuam ingredi oportet. Certo autem certius est ianuas patentes, & apertas esse ad ingrediendum.

Quartum argumentum. Amplius ait Apostolus, *quæcumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*: cum autem erudiri non possit, qui non intelligit, necesse est vnumquemque intelligentia completi quæcumque diuinitus scripta sunt. Quod si quæ inuolucris figurarum quædam operata sunt, aperta esse quoque debent ad nostros informandos mores: nam scriptum est. *omnia contingebant illis in figura*: scripta sunt autem ad correctionem nostram; & iterum 2. Timoth. 3. scribitur. *Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum*, &c. Luth. ubi notandas illas voces, *omnia, omnis*, aduertit.

Quintum argumentum Apocal. 5. agnus, qui occisus est, aperuit librum, & soluit singula eius, nempe veteris testamenti, qui liber signatus dicitur, Isa. 29. propter quod *velum templi scissum est*, vnde Hieronym. in Ezechiel. ca. 44. docet, quod ante aduentum Saluatoris, *omnis scientia scripturarum erat clausa*. Postquam autem ille pependit in cruce, &c. *velum templi scissum est*, & aperta sunt omnia, ablatoque velamine dicimus. Nos autem reuelata facie gloriam Domini contemplantes, &c.

Secunda classis ex Patribus; interdum enim dicunt Sancti non explicatione, sed auditione, opus esse, sic Iustinus dialogo cum Triphone. *Attēdite ijs, quæ ex sacris scripturis commemorabo, quæ sunt huiusmodi, ut auditione tantum, non explicatione aliqua egeant*.

Eam ab omnibus legi posse, & ab idiotis, ut per se quisque discere possit, ea quæ dicuntur ex sola lectione, ait Chrysostomus homil. 3. de Lazaro, ad Philipp. homil. 10. ad Coloss. homil. 9. in Genes. homil. 29. Athanasius, vel Bulgarius in cap. 6. Ephes. Procop. præf. in Isa. Cyrill. 7. contra Iul. Lactan. 6. diu. instit. cap. 1. & S. Fulgenius sermon. de confesso. Or. 4. contra Celsum, Basil. in regulis contractoribus. Greg. epistola ad Leandrum.

In his esse, *omnia manifesta, & clara*, idem Chrysostomus homil. 3. de Lazaro, sed & S. Irenæus lib. 2. cap. 46. Epiph. hæres. 9. contra Actium, Lactant. 1. de falsis relig. cap. 1. Bernard. serm. de verbis sapientie. *Iustus deduxit Dominus. Sed & eā sole clariore*, vocat Tert. lib. de resurrect. carnis, Chrysostomus homil. 1. in Ioan. Ambr. de Cain. & Abel. cap. 6. Origenes necessaria ad fidem in ea manifestissime tradita, ait lib. 1. Periarch.

Non esse per se obscuras, sed per accidens, ex velamine peccatorum, docet Chrysostomus homil. 3. in 2. ad Thessal. Theodoretus apud Cassiod. 5. instit. c. 74 specialiter autem arguitur ex Chrysostomo homil. 1. in Ioannem, ubi loquens de ijs verbis, *multa scripsit carissimus Frater Paulus, quæ sunt difficilia intellectu*, subdit [non quod si apte natura talia essent, sed quod desidia eos, & negligentia in his recipiendis argueret.]

Tertia classis ex rationibus I. oportet id, quod est

aliorum metrum, & mensura multo certissimum, & clarissimum, quale est lex: sed tota scriptura est metrum, & mensura, ergo, &c. Minorem probat Luth. ex loco allegato, *quæcumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*: est argumentum Lutheri contra Erasmus supra.

Secundo. Accipiantur illa verba. *In principio creauit Deus cælum, & terrā*, & illa. *Verbum caro factum est*, & omnia quæ pro articulis fidei totus mūdus accepit: si ambigua sunt, certè per interpretationem declaranda sunt, sed quis nos certos facit ipsam declarationem esse certam? Alia noua declaratio. Quis & illam declarabit? ita fiet progressus in infinitum. Luth. ibidem.

Tertio, si scriptura sacra obscura est, vel ambigua quid illam opus fuit nobis diuinitus tradi? an non sumus satis obscuri, & ambigui nisi de cælo nobis augetur obscuritas, & ambiguitas, & tenebræ? ergo, &c. idem Lutherus. Frustra etiam utilitates scripturæ describerentur ab Apostolo, frustra exhortatus esset Titum, ut ex scripturis contradicentes argueret. Non verò promississet Christus. *Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri*. Quomodo autem non resisterent quando obscuris, & incertis contra eos pugnamus? idem.

Quarto, si volumus scripturam cum Patrum commentarijs comparare, ait Vviterus, maiorem ferè in his, quàm in illa difficultatem inueniemus: non enim minor perspicuitas est in Euangelio Ioannis, aut in Epistolis Pauli, quàm in Tertull. Irenæo, Origene, &c. imo ait idem in Scholasticis omnia tanta est obscuritas, quanta in scripturis nusquam inuenitur. Et cōcesso, maiorem esse scripturam, quàm Patrum obscuritatem, non efficitur sic esse obscuras, ut à populis legi non debeant: imo scriptura non minus aperte de rebus necessarijs loquitur, quàm vlli Patres, aut multo etiam magis, quia Spiritus sanctus omnibus dicendi virtutibus excellit.

Quinto Iunius arguit. Quod perfectam in se claritatem habet verborum, aut sententiarum, & rerū diuino modo id per se notius est, & clarius imperfecto, ut riuis ductis, clarius est fons purus. Scriptura, perfectam diuinitus claritatem habet, est igitur clarius, & notior per se.

Sexto, Sauubrandus, & Hunnius arguunt. Quod absque commentarijs in primitiua Ecclesia intelligi potuit, hoc ita perspicuum est, ut ad veram sententiam in dogmatibus controuersis ostendendam sufficiat. Sed scriptura tempore primitiue Ecclesiæ absque commentarijs intelligi potuit, ergo scriptura ita perspicua est, ut ad veram sententiam in dogmatibus controuersis ostendendum sufficiat.

Septimo, arguit Vviter. si scripturæ sunt adeo difficiles ad intelligendum, ut cum fructu à populo legi non possint, tum id factum est, vel quia non potuit Spiritus sanctus apertius scribere, vel quia noluit. Noluisse pugnare cum sine scribendi; non enim ludit nos Deus, cum iubet scripturas legere, sed ideo voluit nos legere scripturas, ut eas intelligamus. Non potuisse, absurdum est cogitare, ergo voluit Spiritus sanctus scripturas litteris mandari, ut nos eas intelligeremus.

Octauo, arguit idem. Hominum, alij sunt fideles, alij infideles; fideles scripturam intelligunt, ergo scri-

scriptura adeo est clara, ut nullo egeat interprete.

Nono, sacra scriptura continet mysteria fidei, quorum cognitio est necessaria ad salutem, ergo non sub verbis obscuris, aut æigmatibus tradita est, sed clavis, & apertis, ut omnes arcana in ea contenta intelligere possint.

Confirmatur, quia summa totius scripturæ, quæ in præceptis decalogi, symbolo, oratione dominica, & sacramentis consistit, habet in scripturis aperta testimonia, ergo tota scriptura aperuissima est.

Decimo, quia Deo maximè conueniebat ne locis difficilioribus deciperemur, & non intelligentes, aut malè interpretatæ in errores laberemur, ergo aperta nobis, & clarè diuinæ scripturæ tradita sunt.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò authoritas sacræ scripturæ psalm. 118. *reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua*, quæ verba perpendens Hieronymus epistola ad Paulin. ait, *lex spiritualis est, & reuelatione opus est, ut intelligatur*.

Psalm. 17. tenebrosa aqua in nubibus aeris, ut exponit Hieronymus in Ezech. hom. 6. *quia obscura est sententia in Prophetis*, vel ex Ansberto in Apoc. lib. 2. cap. 19. *quia eloquia Prophetarum sub obscuris æigmatibus sententijs tegebantur, ac per hoc à vulgi multitudine non intelligebantur, rectè tenebrosa aqua in nubibus esse pronuntiatur*, idem dicit Rupertus ad c. 5. Amos.

Prou. 25. [Gloria Dei est celare verbum, & gloria Regum inuestigare sermonem] quia ait Gregorius hom. 6. in Ezech. [et honor est hominum eorum secreta abscondere, & gloria Dei est mysteria sermonis eius aperire].

Isa. 29. [et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras dicent. lege istum, & respõdebit non possum signatus est enim] Quem locum ponderans Origenes homil. 13. in Numeros ait [signatus autem dicitur liber pro eo, quod figuris perplexus est, & æigmatibus plenus.] eundem locum enarrans idem Origenes Philocaliæ cap. 2. ait. [Hæc verba non modo de Apocalypsi, & Isaia dicta esse existimandum est: verum etiam de vniuersa scriptura diuina citra controuersiam, quæ quidem apud eos, qui possunt diuina oracula percipere plena est æigmatibus, & parabolis, & obscuris sermonibus, alijsque varijs obscuritatum formis, humanæ naturæ ad concipiendum difficilibus] idem docet Cyrillus Alex. 3. in Es.

Daniel. 12. *Tu Daniel clande sermones, & signa librum usque ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia*, quem locum interpretes expendunt dicendo, mandatum Danieli æigmatum inuolucris eos describere, ne palam propositæ irriderentur ab infidelibus, & apud omnes authoritatè, & maiestatem seruarent.

Osæ cap. 14. *Quis sapiens, & intelliget ista, intelligens, & sciet hæc?* ubi Hieronymus dicit, *obscuritas voluminis, & difficultas explanationis ostendit, &c.*

Matt. 13. *quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, idest ut dicit Gregorius loco citato, idest aperte exponite, quæ in allegariarum obscuritatibus auditis, &

Matt. 13. *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non audient, & audientes non audiunt*, & iterum, *vobis datum est nosse mysteria regni celorum; cæteris autem non est datum*, in quem locum, difficultatem scripturæ ponderans Remigius in catena ait. *Accedamus ergo, cum discipulis ad Dominum puro corde, ut nobis Euangelicam doctrinam interpretari dignetur iuxta illud, qui a propinquant pedibus eius accipient de doctrina ipsius*.

Luc. 24. *Incipiens à Moysè interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant, & paucis interpretatis, tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas*, aperuit sensum, ut intelligeretur quod legitur. Beda in Lucam.

Ioannis 5. *scrutamini scripturas, &c.* quem locum exponens Chrysostomus hom. 40. ait [non dixit legite scripturas, sed scrutamini: diuina enim summa, indigent diligentia: in umbra enim maioribus illis non ab re locutus est, ideo effodere profundius iubet, ut quæ altè delitescunt inuenire possimus: non enim in superficie, & in promptu positam effodimus, sed quæ tanquam thesauros profunde reconditur].

Acto. 8. dixit Philippus Eunuchus legenti textum Esaiæ. [Putas ne intelligis, quæ legi?] qui ait [et quomodo possum si non aliquis ostenderit mihi?] ubi Chrysost. hom. 19. [ast autem hoc manifeste insinuantis se scire hoc, quod ille nesciebat, dam dicit. putas ne, &c. & simul ostendit magnum in his latere sensum].

2. Pet. 3. quædam ait S. Petrus esse in Epistolis Pauli [difficilia intellectu, quæ indocti, & intabiles deprauant sicut & ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem.] de quo loco lege Augu. c. 4. de fide, & operibus c. 15.

Secunda classis ex Patribus, & primo ex Græcis S. Clemens lib. 1. recognit. docet, quod dicta scripturæ [non manifestè scripta sunt, in tantum, ut legantur, intelligi sine expostore non possint].

Dionysius de cælest. hierarchie cap. 2. ait. [Hoc occultis scripturis est dignissimum, & consentaneum maximè abditis, sacrisque obscuritatibus inuolui, nec patere aditum plerique ad diuinam, & occultam diuinarum mentium veritatem].

Irenæus 4. adu. hæreses cap. 43. [hic enim thesaurus absconditus in agro, idest isto mundo. Ager enim mundus, absconditus verò in scriptura, quoniam per typos, & parabolas significatur] & 2. lib. cap. 47. [scriptura quidem perfectæ sunt, quippe à verbo Dei, & spiritu eius dictæ: nos autem secundum quod minores sumus, & nouissimi à verbo Dei, & eius Spiritu sancto secundum hoc, & scientia mysteriorum eius indigemus].

Iustinus Martyr dial. aduers. Iul. [scis ait Prophetas omnia quæ dixerunt, ac fecerunt similitudinibus, ac figuris adumbrasse, ut non facile plurima à quibusvis intelligi possint, occulta eorum veritate ita ut etiam ii, qui eam querant multum operæ in ea inuenienda, discendaque consumant].

Clemens Alexan. 2. Strom. cap. 6. ait [neque prophetia, neque ipse Saluator adeo crassi, & generaliter locutus est, diuina mysteria, ut ea facile capi possent à quibuslibet, sed differunt in parabolis, &c.] c. 7. ait [propter multas ergo causas occultant scripturæ sententiam] quas ibidem recenset, & nos infra.

Ori.

Origenes lib. 7. contra Celsum. [Alii quoque cordati viri scrutando scripturam, intellectum eius inuenire potuerunt, licet reuera multis locis sit obscura] in Leuit. hom. 3. [sentio quod in explanando vires nostras mysteriorum superat magnitudo: sed quamuis non valeamus cuncta differere, tamen sentimus cuncta repleta esse mysterijs] legendus hom. 13. & 27. in Num. & homil. 12. in Exod.

Athanas. in epistola de synodis Arimi. & Seleuc. ait. *Quæ non intelligimus in scripturis, non abdicamus, sed requirimus ab illis, quibus Dominus reuelauerit, & ab eis discere cupimus, & de Incarnatione Verbi circa finem ait. Ad scripturarum indaginem, verumque intellectum opus est vita proba, animo puro, & virtute, quæ secundum Christum est.*

Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 27. [Silentij species est ea obscuritas, qua vititur scriptura, ita dogmatum sententiæ congruens, ut ægrè assequi possis, atque hoc ad legentium vtilitatem] & in proem. super Esa. [ad eum modum citra offensam in scripturis versabimur, dum & ex iis, quæ facile percipi possunt, adiuuabimur, & ab iis, quæ sunt intellectu difficiliora, non offendemur.] Legendus epist. 75. ad Neocæsar. ubi assert similitudinem Symphonie, & agriculturæ, quæ non nisi agricolis, & musicis committuntur, de quo loco infra.

Epiph. hæres. 55. *diuinæ scripturæ profunditas, & claritudo mentem humanæ naturæ excedens decipit quamplurimos.* Idem contra Origenem [omnis diuina Scriptura, quod in confesso est, & apud eos, qui mediocriter sermones diuinos intelligere possunt, repleta est enigmatis, parabolis, obscurisque sermonibus, & alijs variis speciebus obscuritatis, quas humana mens ægrè capere potest.]

S. Gregor. Nazianzen. In Apologetico. [Hebræorum sapientes hanc olim Hebræis legem fuisse narrant in primis rectam, & laude dignam, qua non cuius ætati cuius scripturæ liber concedebatur, nã ne hoc quidem vtilius esse, quandoquidem, nec tota statim à qualibet percipi posset, &c.] legendus in epistola ad Nemesium.

S. Ioannes Chrysost. in ps. 48. [Christus loquebatur in parabolis; separatim autem eas soluebat discipulis. Parabola enim dignum ab indigno distinguit: dignus enim quærit inuenire ea, quæ dicuntur: indignus autem prætercurrit. Quod etiam tunc usu venit; Iudæi enim ne difficultate quidem excitati impellebantur ad interrogandum, ita non attendebant omnino, quæ dicebantur. Ad incitandum autem adquisitionem sufficit, quando fuerit aliquid aduibratum, & obscurum.] Idem in Homilia 44. in c. 23. Matth. operis imperfecti. [Ergo non sunt scripturæ clausæ, sed obscuræ quidem, ut cum labore inueniantur, non autem clausæ, ut nullo modo inueniantur] & post redditas aliquas rationes obscuritatis, de quibus infra concludit. [Non ergo abscondita est in scripturis veritas, sed obscura; ut eam non inueniant, qui querere nolunt.] legendus hom. 40.

Cassian. coll. 8. cap. 3. [diuinarum scripturarum, quædam claræ sunt, quædam ita contextæ, & quibusdam obscuræ mysterijs sunt, ut in earum discussione, & intellectu immensum nobis exercitij campum, ac sollicitudinis reseruent.]

Cyrillus Alex. in Ioannem docet, quod [pleni sunt libri Moysæ figurarum, quæ ita latent, ut sine ma-

gno labore, & studio, addam etiam gratia Saluatoris, interpretari rectè non possint] & in Esai. lib. 1. orat. 1. [obscura semper est sanctorum Prophetarum, oratio, & recoditis sententijs repleta, ac diuinorum mysteriorum prædictionem continet] & libr. 3. in Ioannem cap. 36. [soler Christus enigmaticè quodammodo nec apertè nimium mysteria exponere, ne res diuinæ scelestis etiam hominibus in derisionem paterent.]

Theodoret. in Cantic. Cantic. [Vasto pelago nos commisimus, ut in litteræ profunditatem descendentes, tibi intelligentiæ margaritam extraheremus, neque verò oleum ore sumpsimus, cuius auxilio tanquam factitio lumine uteremur; sed oratione, ac preces, quarum præsidio potissimum egēt ij, qui ad sacrosanctæ scripturæ cognitionem cupiūt peruenire: sic enim dicere nos docuit Beatus David. reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua] legendus idem lib. 1. Reg. q. 1.

Procopius Gazeus præfatione in Genes. *si quis locus se offert obscurus, quam ut hunc ingenij sui vires assequi valeant, aut vires tibi consulendi sunt, aut scientiarum Deus precibus fatigandus est. lege eundem præf. in Esaiam, elegantissime differentem.*

Maximus Monachus de varijs capit. centur. 2. cap. 29. *Puens Iacob est scriptura, aqua verò est scientia scripturæ: profunditas autem obscurè dictorum scripturæ, interpretati difficilis positio est.*

Damas. 4. fidei orthod. cap. 13. [Si quæ semel atque iterum legerimus, nec quæ a nobis lecta fuerint intellexerimus, ne animis cadamus, verum perstemus, ac meditemur, & interrogemus. Interroga enim inquit, Deuter. 32. patrem, & annuntiabit tibi, maiores tuos, & dicent tibi: non enim omnium est eruditio.]

Ex Latinis Tertull. lib. de pallio cap. 3. [dehinc Adamum de originis loco exterminato, quippe deliquerat pellitus orbi, ut metallo detur. Sed arcana ista nec omnium nosse.]

Hil. prol. in psal. [sunt omnes prophetiæ ad mundalem sensum, & prudentiam sæculi clausæ, & ob signatæ, secundum illud Esai. 29. & erunt vobis omnia verba hæc, tanquam eloquia libri huius signati.]

Ambros. in psal. 118. ibi, *Iustificationes tuas doce me, ait, multa est obscuritas in scripturis prophetis, & subdit, quod si ea, quæ sunt occulta diligenter examines, paulatim incipies rationem colligere dictorum, & aperietur tibi non ab alio, sed à Dei Verbo.* Et in ea verba, *da mihi intellectum, &c.* ait [Si Propheta intellectum sibi dari postulat, quis tam arrogans, qui profiteatur in sua potestate esse intelligentiam?] lege eundem epist. 44. ad Constantinum.

Hieronymus in Daniel. cap. 11. & 13. [scripturæ sacræ difficultas maxima est, cuius intelligentiam absque Dei gratia, & doctrina maiorum sibi imperitissimi, vel maximè vendicant] & epistola 13. ad Paulinum de institut. Monac. cap. 4. exponens ea verba, *revela oculos meos, &c.* [si tantus Propheta tenebras ignorantia confitetur, qua nos putas parulos, & pene lactentes inscitia nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed & in Evangelistis, & Apostolis positum est] legendus idem Sanctus de difficultate in specie epistola 52. & epistola 150. epistola 103. ad Paul. de omnibus scri-

scripturæ diuinę libris: proœmi. in Ezech. & in Oseā. item legendus est epistola ad Algat. q. 8. ad Marcellam lib. 8. in Esa. in psalm. 93. ap. Ephes. cap. 4. in c. 7. Ecclesiastes. epist. 150. ad Hedibiam q. 10. & in pref. epist. ad Ephes.

Augustin. lib. 2. de doctrina christiana cap. 6. ait, ita obscure quedam dicta sunt, ut densissimam caliginē obducant. de vera religione cap. 17. si in scriptura sacra tantum essent, quæ facillimè intelliguntur, nec studiosè quæreretur, nec suauiter inueniretur veritas, & ad Volusianum; modus autem ipse dicendi, quo sacra scriptura vitur, quam omnibus accessibilis, quam paucissimis penetrabilis, &c. legatur idem Augustinus de Genes. ad literam, & in ps. 140. in præfat. cap. 9. 12. confess. cap. 14. 3. contra Maximin. c. 22. de utilitate credendi c. 7. ep. 119. c. 21. in psalm. 7. 10. & 93. & præf. in psal. 140. de vera relig. cap. 50. de cōsens. euangelist. initio.

Gregor. præf. in lib. moral. cap. 4. dicit, diuinus sermo sicut mysterijs prudenter exercet, sic plerumque superficie simplices refouet. habet in publico unde paruulos nutriat, seruat in secreto unde mentes sublimi in admiratione suspendat, lib. 20. Moral. cap. 1. ait, dictis obscurioribus exercet fortes, & paruulis humili sermone blanditur.

Isidorus de summo bono lib. 11. Ratio, per quam fit heresis, obscuritas est diuinarum scripturarum, in qua caligantes heretici, aliud quam res se habeat intelligunt, vide etiam illum in lib. 1. cap. 18.

Beda in psal. 10. qui filii hominum quibusdam obscuris locis scripturarum, quasi clausis oculis Dei exercentur, ut quærant, quibusdam vero manifestis scripturarum locis illuminantur, ut videant.

Rabbanus li. 3. institut. cleric. cap. 3. multiplicibus obscuritatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temerè sacras scripturas legunt aliud pro alio sentientes. Quibusdam autem locis quid vel falso suspicentur non inueniunt, ita obscure dicta quedam densissimam caliginem obducunt.

Rupertus 7. in Matt. cap. 7. [Talem scripturam condidit, quæ non facile posset intelligi quò tenderet, vel quale contineret mysterium regni Dei, & sicut ipse tunc fecit, ita docet cum dicit nolite sanctum dare canibus, &c.] vide eundem in caput v. Amos.

S. Thomas Aquinas quodlibeto 7. q. 6. ar. 10. 15. vtiliter est à Deo dispositum, ut veritas in sacra scriptura cum aliqua difficultate manifestaretur, & citat Aug. de doctr. Christiana, prout infra.

Tertia classis ex rationibus ex causis talis obscuritatis. Et primo ex causa finali, quæ desumitur ex S. Dionys. Areopag. cap. 2. celest. hierarch. & Hieronym. in cap. 3. Naum. Theoph. in cap. 8. Lucæ propter infideles, ne mysteria nostra irrideant, neque eadem mysteria in vulgus prophanum effuerantur, quam ob causam in valuis templorum Sphinges in symbolum silentij arcanorum ipsi gentiles collocabant, ex Clem. Alex. 5. Stromatum, & ob eandem causam moralium dogmata inuolucris contextisse refert Plutarchus lib. de institut. puerorum, & multa eiusmodi refert S. Hier. in Apolog. contra Ruf. ut illud, coronam minime carpendam, id est leges Verbum conseruandas, & illud, hyundinem in domo non recipiendam, id est, verbosus sub eodem tecto non habendos, &c. eandem rationem tangit Cassianus coll. 8. c. 3.

Secundo, ex Gregor. hom. 10. in Ezech. fuit decet talis obscuritas, ut multipliciter posset exponi.

Tertio, ut fides magis exerceretur, non assequendo mysteriorum profunditatem, vnde Dionys. Alexandr. de Apocal. contra Nepotem [& quamquam, ait, cum ipse non intelligo, suspicor tamen intellectum quemdam reconditiorem verbis ipsis inclusum: atque ista res non propria ratione metior, ac pondero, sed fidei potius tribuo, & altiores, diuinioreque profecto arbitror, quam quas ipse vilo pacto cogitatione comprehendere valeam. Atque non eas improbo, quas non intelligo, sed potius admittor, quod mentis acie lustrare non queo.]

Quarto, ut dicit Basilius in Esa. in proœmio, ut difficultatibus mens occupata à deterioribus auocetur dum illis operam nauamus, quod & dixit Procopius in Esa.

Quinto, obscurata est notitia veritatis, ait Chrysostomus, seu author operis imperfecti hom. 44. in cap. 23. Matt. Ne vilis, & contemptibilis habeatur. Niceph. Gregoras lib. 10. anna. vnde S. Prosper sententia 67. bonæ sunt in scripturis sacris mysteriorum profunditates, quæ ad hoc teguntur ne vilescant, ob hoc aperiuntur, ut pascant, & est desumpta à S. Augustino præf. in psal. 40. idem docet Gregorius hom. 6. in Ezech. Isid. de summo bono lib. 1. cap. 8. lege Origenem in hom. 23. in Iesu Naue, Theodo. in Ezech. in argumento.

Sexto, ut etiam inter domesticos fidei [dum intellectum spacia coram eis immensa tenduntur, in eis desidioforum argueretur ignauia, & studioforū alacritas, & industria probaretur.] Cassianus loco citato c. 1.

Septimo, ut magis in precio scripturas haberemus, quia ea, quæ labore parta sunt, nescio quo pacto magis amantur, Basil. Procop.

Octauo, ad edomandam superbiam, ait Augustinus lib. 2. de doctrina Christiana cap. 6. [& intellectum à fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plerumque vilescunt, sed ne aperta fastidirentur eadem rursum opera desiderantur, desiderata quodammodo renouantur, renouata suauiter intimantur] idem docet Rabbanus 3. institut. cleric. c. 3.

Nono, ut studiosè quæratur veritas, ex Augustino cap. 17. de vera religione [nam si omnia dicta, vel facta sacra scriptura passim intelligerentur torpesceret animus, mens vacaret, dormiret ingenium, cor tabesceret, &c.] Chrysolog. serm. 69.

Decimo, quia ut dicit author operis imperfecti [Deus voluit alios esse Doctores, alios discipulos: si autem omnes omnia scirent doctor necessarius non erat, & ideo esset rerum ordo confusus.]

Ex causa efficiendi, qui est Deus, cuius mens cum infinita comprehendat, voluit quoque non esse adeo eius verbum pressum, & angustum, ut plures sensus non comprehenderet, ut eleganter ostendit S. Augustinus 12. confessio. cap. 14. 18. 20. 24. 25. &c. cumque eos non extensos, nec patentes scripturæ præferant, sed complicatos, & pressos; eosdem latentes deprehendere, absconditos patefacere, constrictos extendere, inuolucris delitescentes in publicum producere, studio, & indagatione, & multa intelligentia opus est.

Ex causa materiali: nam quedam sunt ait Augustin. quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelli-

quantolibet, & quantumlibet quamvis plenissime dicentis versantur eloquio: talia sunt ait Rabbanus, ubi supra in scripturis multa magnitudine eximia, atque ideo necesse est, ut & sensus ingenij sagacitate inuestigentur, &c. Quæ si legere volueris, ait Hieronymus epistola 52. ad Pammachium, probabis quantæ difficultatis sit diuinam scripturam præsertim Prophetas intelligere: quis enim ex eadem epist. 103. ad Paul. & Hieremiam. Ezechielem, & Danielelem potest intelligere, vel exponere? Ezechielis principium, & finem habet tanta obscuritatis inuolucra, ut apud Hebræos istæ partes cum exordio Genesis ante annos 30. non legerentur, &c. Quantæ difficultatis sit Pauli doctrina S. Petrus supra testatur, & ad Romanos præcipue epistola ait Hier. ad Hedib. ep. 10. Ut ad eam intelligendam Spiritus sancti indigeamus auxilio, qui per Apostolum hæc ipsa dictauit. Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas, septem epistolas ediderunt tam mysticas, quam succintas, & breues pariter, & longas, breues in verbis, longas in sententijs, ut rarus sit, qui non earum cecutiat lectione: Apocalypsis Ioannis quis intelliget prophetica verba?

Ex causa formali: modus enim dicendi ait S. Augustinus epist. 3. ad Voluf. quo sacra scriptura contextitur, paucissimis penetrabilis: in ea enim ait Tertull. lib. 3. contra Marcionem, plerumque figuratæ locutiones protenduntur, per ænigmata, & allegorias, & parabolas aliter intelligendi, quam scripta sunt. Tropica locutio, negotium quoque facit ex Augustino 3. de doctrina Christiana cap. 37. ad quam inuestigandam, orent, ut intelligant. Nec leuis obscuritatis ratio ex Euthym. præf. in psalm. quod de prima, & propria Hebraica lingua in aliam conuersa, ut plurimum difficultatem generant: habet enim omnis lingua propria locutionum genera, quæ cum in aliam transferuntur videntur absurda, ex Augustino de vera religione cap. 50. Ad causam hanc reducuntur obscuræ phrasæ, & idionismi, & adagia incerta, Hebraicarum vocum diuersa significata, figuræ, & tropi. Confirmatur ex varijs discrepationibus, & conflictationibus Patrum inter se salua charitatis pace pro vera intelligentia assequenda. rursus ex multis erroribus eorundem, in quos re nondum perspecta, & definita inciderunt. rursus ex varijs regulis, & observationibus, quas post multum laborem ad scripturæ intelligentiam nobis tradiderunt: si autem in omnibus perspicua fuisset scriptura, nec conflictassent Patres, nec nauis aliqui in aliquibus reperirentur, nec tot regulas nobis ministrassent.

Sic ergo arguitur demonstratiua ratione. In rebus clavis, & per se euidentibus nullus contradicit, ut quod sol sit lucidus, nam vel helleboro, vel pena esset dignus. Sed in multis locis etiam in ijs, quæ ad mysteria fidei attinent, & fundamentales, & symbolicos articulos, v.g. consubstantialitate filij Dei, Incarnatione, Eucharistia, multi sunt, qui contradixerunt, ut patet de illo loco, ego, & pater unum sumus, & de alio. [Verbum caro factum est] & de illo, hoc est corpus meum, & nullus contradicentium se stultum putat, & hebetem etiam si aduersetur veritati, putando veram religionem habere: ergo, &c.

Vltima classis ab exteris, Iudæis, & ad hominem. Ab exteris: nam difficultatem probant vastissima eorum commentaria Peruschim, & Midraschim, eorundem exhortationes ad indefessum studium legis,

confessio eorum multis in locis fatendo nescire se, à difficillimis passibus extricare, dicendo Eliahu Ietharz colcasche, ioth vba he ioth, id est, Elias cum venerit corrigit, & dissoluet omnia, quæ difficultia nunc, & dubia sunt, sic notat Elias in Tisbe, & in Syrochald, fol. 149.

Ad hominem contra Hereticos generaliter arguitur: nam si aperta esset scriptura in omnibus nulla esset inter sectarios Ministromachia, & pugna in serie verborum cænæ, in articulo iustificationis, sacramentorum numero: at cum implacabile sit inter eos bellum, vel inuiti probant suis scriptis, suorumque dissidijs, scripturæ difficultatem.

Sed Lutherus præfatione in psalmos dicit post multa, scio esse impudentissimæ temeritatis, eum qui audeat profiteri unum scripturæ librū à se in omnibus partibus intellectum. lib. de Concil. pag. 12. ait. Ante viginti annos coactus sum contemnere Patrum commentaria cum scriptura legenda esset in scholis, & magno sudore veram, & germanam sententiam querere. In colloquijs mensalibus fol. 2. testatur, ait, In scripturis vix scimus A. B. C. & adhuc non recte, & fol. 3. Dei verbum est inscrutabile. testatur Aurifaber anno 1546. die 16. Febr. biduo ante mortem hæc manu propria scripsisse.

Virgilium in bucolicis non potest intelligere, nisi qui fuerit quinque annis pastor.

Virgilium in Georgicis non potest intelligere, nisi quinque annis agricola.

Ciceronem in epistolis nemo integrè intelligit, nisi 20. annis sit versatus in aliqua Republica insigni.

Scriptores sanctos sciat se nemo degustasse satis, nisi centum annis cum Elia, & Eliseo, Ioan. Baptista, Christo, & Apostolis Ecclesias gubernarit. Hanc tu diuinam Eneida tenta, sed vestigia pronus adora, videtur hoc dictum mutuatum esse à S. Basilio epist. 75. ad Neocesarienses, ubi sic dicit, [At cum de agriculturæ operibus iudicare non poterit, qui non est agricola, & qui musices scientiam non tenet, nec consonantiam, nec dissonantiam in musicis rhythmis cognoscet sermonum, ludex erit quicumque valet, qui neque præceptorem suum, neque tempus, in quo didicerit, assignare valet, nec prorsus quicquam eorum, quæ ad sermones iudicandos attinent, siue multum, siue parum intelligat. ego vero noui, quod quæ in oraculis spiritus dicuntur, haud cuius liceat proprio subicere examini: sed ei, qui spiritum habet discretionis] hoc est Ecclesie, cui datum est donum interpretationis.

Luthericam retractationem secuti sunt Brentius in confell. Vviremburg. c. de sac. script. dicens, non est obscurum, quod donum interpretandæ scripturæ non sit humane prudentiæ, sed sancti spiritus. Kemnitius in examinatione secl. 4. Deus, inquit, voluit extare in Ecclesia donū interpretationis, & infra. Grati, & reuerenter utimur Patrum laboribus, qui multa scripturæ loca commentarijs illustrarunt. Centuriat. 1. lib. 2. c. 4. col. 52. aiunt, communiter senserunt Apostoli scripturas non posse intelligi sine Spiritu sancto, & interprete, sed pressi argumentis Lutherani in colloquio Ratisponensi fol. 469. edit. Lang. aiunt, monendus est initio lector de statu controversiæ inter nos, & aduersarios non est antiquæ, vel etiam multæ sint in sacris litteris obscura. Hoc namque fatemur ipsi, idem disertis verbis asserunt, opus esse interpretationis do-

no, quod concessit Deus Ecclesie sue, & fol. 470. & 471. nemo, inquit, nostrum somnauit unquam adeo claram, & facilem esse scripturam, ut quilibet eam primo velut instinctu statim intelligat etiam extra operam discendi in scholis pariter & Ecclesiis sic elabi putant & extricare se ab his argumentis ad hominem.

Sed contra: nam fatetur Lutherus contrarium, dum ait lib. de seruo arbitrio, esse in scriptura quedam abstrusa, & non omnia exposita inuulgatum est per impios sophistas, sed nunquam unum articulum produxerunt, nec producere possunt, quo suam hanc insaniam probarent.

At dices ibidem distinguere de obscuritate duplici, rerum, & verborum: primam abesse, secundam vero inesse scripturis, quam distinctionem efferunt Vitakerus, & Saurbrandus.

Contra: res non innotescunt nobis, nisi per verba, ergo si verba obscura sunt, res quoque obscure erunt; deinde signanda erant ab aduersariis, quæ verba sunt in latinis Bibliis obscura, ut clariora reperiantur. Amplius si in versione Lutheri aliqua verba Germanica obscura sunt, in separato lexico reponantur, & clariora tradantur, ne res clarissimas obscurascent, & obscurascent. Et tandem si scriptura est obscura propter verba, ea est omnino, quæ extra legentium animos posita est, & externa est: sed ex eodem (ut in libro de seruo arbitrio dicitur) nullam habet obscuritatem externam, in qua nihil inquit, relictum est obscurum, & ambiguum, sed omnia per verbum in lucem producta; & omnem obscuritatem esse internam in omni cogitatione: ergo vel aperta pugnantia est, ut sit verbalis obscuritas, & sit externa claritas (ut Satyrum se monstrat Lutherus ex vno eodemque ore calidum, frigidumque spirat) vel falsa eius sit dicenda assertio, prout euidenter conclusum est.

At dices, scripturam sacram in se esse claram, sed per accidens obscuram, ita idem Lutherus eodem libro ait, id oportet apud Christianos esse in primis rarum, atque firmissimum, scripturam sanctam esse lucem spirituales ipso sole longe clariorem, præsertim in his, quæ pertinent ad salutem, vel necessitatem, & nullum dicere fontem publicum non esse in luce, quod hi, qui in angustia sunt, illum non vident, cum omnes, qui sunt in foro vident. Contra: quia prius dixit ibidem, si in vno loco obscura sunt verba, at alio loco clara sunt: nam inquit, eadem res manifestissime toti mundo declarata dicitur in scripturis tum verbis clavis, tum adhuc latet verbis obscuris, ergo ex se, ubi obscura sunt verba, scriptura obscura est: obscuritas enim, prouenit etiam ex ipsis verbis. Accedit, quod nedum ex verbis ipsis, sed ex rebus significatis per verba difficultas prouenit, quæ captum nostrum superant, & intelligentiam, ut diuina interpretatione, & lumine opus sit. Quod si per accidens ob socordiam cecitatem, &c. obscura est scriptura, ergo quandiu Eunuchus non assecutus est intelligentiam, similiter, & Apostoli quando scripturas non penetrabant, & Sancti Patres, qui humiliter fatebantur se non assequi sensum scripturæ in omnibus, cæci, socordes, stupidi erant, Luthero vidente, & aquilinis oculis rotam solis cernente.

Caluinista quoque retractationem Lutheri sequuntur. Vitaker. centur. 1. quæst. 4. cap. 1. sic ait, hæc nostra axiomata sunt: scripturas esse ita apertas, ut

à populo, atque indoctis cum fructu aliquo, & utilitate legi possint omnia, quæ ad salutem necessaria sunt, aperitis verbis in scriptura proponi. Interim concedimus multa loca obscura esse, scripturas egere explicatione, & ob hanc causam ministros Dei audiendos esse cum verbum Dei explicant, & scripturæ peritissimos esse consulendos, & consequenter simulator sophistæ sibi suisque imponi, quod dicant omnia in scripturis esse aperta.

Sibrandus lib. 4. de principiis Christianorum dogmatum: non enim, ait, nostra sententia est scripturæ adeo perspicuam esse, ut nulli interpretatione opus habeat, neque dicimus eam adeo facilem esse, ut quilibet idiota eam perfecte intelligat: palam enim asserimus donum interpretationis esse in Ecclesia necessarium; fatemur etiam in sacris scripturis multa adeo obscura esse, ut non tantum idiotis, sed etiam doctissimis quibusque negotium facessant, nec à nobis, nisi in altera vita perfecte cognosci possint. Imerea tamen negamus omnia obscura esse, ut vel nihil in his absque commentariis intelligi, vel ut idiota ex earum lectione nihil proficere possint. Similia alij tam prædicantes Lutherani, quam Calviniani, qui iniuriam fieri Luthero conclamant, cum tamen lucè clarius sit Lutherum in opposita fuisse sententia, sicut & ipsos, sed quoniam miscuit in eis Dominus spiritum vertiginis, ponense eos in rotam, non est mirum si modo hac modo illac incedunt, à semetipsis tam pueriliter discordantes.

Sed si adeo aperta est scriptura cur tot Genouæ cathedræ ipsorum pestilentia creatæ? quorum tot commentaria elaborata, & ad Francofurtenses nundinas transmissa? de quibus cum Caluinicula conquerebantur, sic à Caluino 1. inst. cap. 2. §. 2. sunt perstricti. [Ferre non possunt, quæ diuinorum intelligentiæ inferuiant, & Filios Dei iuuent, quo instructiores, & doctiores euadant.]

CONCLUSIO CATHOLICA.

Sacra scriptura, ut in multis facilis est, ita quoque in multis difficilis est, & obscura.

Respondeo dicendum, quod hæc fuit inanis Honorati Manichei temeritas, quod legens scripturas, per seipsum illas intelligere gloriabatur, ut refert Augustinus de utilitate credendi cap. 7. cuius verba ibidem refert S. Augustinus, cum legerem (dicebat) per me ipse cognoui. Sed illum confutat Augustinus, quod sicut, nullus imbutus poetica disciplina Terentianum Maurum sine magistro attingere non auderet; Asper etiam Cornutus, Donatus, & alij innumerales requiruntur, ut quilibet poeta possit intelligi, cuius carmina, & theatri plausus videntur capere, sic in eos libros, qui ut sancti diuinorumque rerum pleni, prope totius generis humani confessione diffusi sunt, sine duce irruere, & de his sine præceptore ferre sententiam, insignis audacia est, ex Augustino ibidem. Ibi enim tanta sunt, quæ mentem nostram effugiunt, ut propter tarditatem nostram, & rerum maiestatem intelligi nequeant. Quod si caramitum Bucolicum conantur homines interpretari, & Alexim puerum (in quem Plato etiam carmen amatorium fecisse

dicatur) nescio quid magnum significare, & imperitorum iudicium effugere affirmant, ut ibidem dicit idem Augustinus, rationabilis est dicere in diuinis libris esse plurima loca, & ut dicit Rabbanus, super topici locutionibus difficilis, alia rerum magnitudine eximia, ut merito dixerit de se Augustinus epist. 119. ad Ianu. *in sacris scripturis multo nesciam plura, quam sciam.* Sed non mirum ait Irenæus lib. 2. c. 47. in intelligentia diuinorum hoc patiamur, cum multarum rerum naturalium causam reddere nesciamus, ut idē exemplificat de ascensione Nili, Oceanū accessu, & recessu, pluuia, ventorum, & coruscationū materia, & causa, quæ nostram superant cognitionem: à fortiori concludit mysteria diuina scripturarum non posse cognosci à nobis sine Dei intelligentia, & subdit. *si ergo & in rebus creatis quedam quidem earum adiacent Deo, quedam autem & in nostram venerunt scientiam, quid mali est, si & eorum, quæ in scripturis reperiuntur, uniuersis scripturis spiritualibus existentibus, quedam quidem absoluamus secundum gratiam Dei, quedam autem commendemus Deo, & non solum in hoc seculo, sed in futuro, & semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat, quæ sunt à Deo?* licet autem, ut ibidem dicit Iren. ipsæ scripturæ perfectæ sint, quippe à verbo Dei, & spiritus eius dictæ: si ipsas in se consideremus, tamen si infirmitatem, & ignorantiam humanam attendamus, dicit idem Sanctus, *aut secundum quod minores sumus, & nouissimi à verbo Dei ex eius spiritu, secundum hoc, & scientia mysteriorum eius indigemus, nedum ex significatione, & respectu eorum, quibus significat, sed etiam propter ipsas res significatas.* Quare etsi in aliquibus locis habet, unde paruulos nutriat in publico, seruat tamen in secreto, unde mentes sublimium in admiratione suspendat, ait Gregorius præfat. in lib. moral. ut simul sit potus, & cibus; potus in apertioribus, quæ sine expositione possunt intelligi potus in difficilioribus ex Haymone in Apoc. li. 3. c. 10. simulq; fluuius (ex Gregorio mox citato) appareat, planus, & altus, in quo & agnus ambulat, & Elephas natat. Quare si ignorantiam nostram fateamur, quedam quoq; quæ non intelligimus Deo committendo, ut dicit Iren. *& fidem nostram seruabimus, & sine periculo perseuerabimus,* quod non attendentes Nouatores, nec fidem seruauerunt, & naufragium passi sunt.

Solutiones oppositionum.

Ad primam argumentorum classem, & ad primum locum. Ostium est, & principium, & caput sermonum Dei veritas ipsa, ex veritate enim proficiscuntur omnia, quæ dixit Deus. ostium est, & principium ipsa scriptura respectu eorum, quæ ex scripturis deducenda sunt, apertum quidem, sed angustum, & humile, ut inflati vento superbia non ingredi possint, nisi se humiliet. Quibus nec ostiarius, qui Spiritus sanctus (ex Cyrillo) intelligitur, aperit, qui intellectum dat paruulis: nec ostium illuminat, nisi aperitur. Vnde rectius in vulgata exprimitur: *declaratio sermonum tuorum illuminat,* sunt autem scripturæ, prima principia, sed non propterea conficitur commentaria esse conclusiones, sed potius expositiones, & illustrationes dicenda sunt. Sunt etiam hæc principia scripturarum notissima, secun-

dum se, sed non quoad nos, & in omnibus locis, & sicut non inconuenit principia scientiarum, per homines explicari, & dilucidari: sic & non inconuenit per homines hæc principia addi super Ecclesiæ sanctæ Doctores, de quibus dicitur. *Qui elucidant me vitam eternam habebunt.*

Ad id, quod dicitur, lucerna pedibus esse verbum Dei, non dicitur lucerna aperta, sed qualis est viatoribus necessaria in laternis occultata. Vel dicitur lux, & lucerna in quantum est manifestatiua veritatis. Non autem est necesse, ut sit in omnibus lux spiritualis assimilis corporali, quæ absque alio manifestatio illico se prodit, & omnium oculis patet: in exemplis enim ex Damasceno non identitas est, sed similitudo.

Ad confirmationem. Cum Patres scripturas interpretantur tunc non sua probant, sed eas perspicuas facere conantur, illis autem enucleatis iam vtuntur ad probandum: si difficultas emergat, sic non notiora per ignotiora probantur. Sed & illud debebat distinguere hostis Ecclesiæ, aliud esse scripturam esse certiore, aliud est notiore nobis, ita intellexisset, quod scripturæ sunt certiores, & firmiores Patrum commentariis, at commentaria notiora sunt, quoad nos: sic notiora quoad nos per certiora ignotiora, tamen secundum nos notiora secundum se comprobantur.

Ad secundam respondetur per responsionem ibi datam. Optima etiam est Hosiana responsio pro defensione nostri Petri à Soto contra Brentium, ibi sermonem esse de lege, & præceptis bene viuendi, præsertim de dilectionis præcepto, quod est totius scripturæ summa ex Augustino 1. de doctrina Christiana cap. 36. Quod si ad totam legem, & scripturam extendatur illud dictum, lucida fuit Dauidi, & alijs spiritu propheterico afflatis, non idolo Islebienfi, & ceteris lucifugis hæreticis. Sed & respectu omnium sit lucida scriptura, lucida erit in actu primo, non in actu secundo, solenim actu primo lucidus est, dum in abscondito est: in actu secundo cum in cælo est. Lucerna quoq; dum est sub modio, occulta est: clara est, cum reponitur super candelabrum; sic scriptura in se, & in actu primo lucida non est, nisi in cælo Ecclesiæ, & nisi super candelabrum Ecclesiæ videlicet interpretationem reponatur; sicut & scientiæ naturales lucernæ sunt, sed non in tabernaculis Pastorum, sed publicis Academijs, ubi enodantur, & explicantur difficultates. Vnde ad syllogismum Saubrandicum distinguitur maior, quod efficit hominem sapientem, & illuminat oculos absque media interpretatione, & explanatione, adeo clara est, &c. vera maior; falsa minor; sed si maior hoc modo formetur. Quod efficit hominem sapientem, & illuminat oculos, hoc adeo clarum est, ut absque interprete veram in rebus controuersis sententiam ostendere possit; maior est falsa: & minor falsa quoque deprehenditur.

Ad confirmationem, multa sunt enodata, & illustrata post Dauid, sed non omnia, additæ etiam totæ prophetiæ obscuriores, Danielis, Ezechielis, additæ Apocalypsis, in quibus & omnibus scripturis ex Augustino epist. 3. ad Volus. *tam multa tanque multiplicibus mysteriorum umbraculis operata intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus, quæ intelli-*

gende

genda sunt, latet altitudo sapientiae, ut amosissimis actus-
issimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contin-
gat, quod eadem scriptura quodam loco habet. cum co-
sumauerit homo tunc incipiet, solum quintum Euan-
gelium eo decoratum est privilegio, ut sectatores
suos iacet Augustino sagaciores, Patribus sapien-
tiores.

Ad instantiam. Nec oculos sanorum sol, & lucer-
na illuminant, nisi appareant, & in situ, quo illumi-
nare possint, statuantur. Lucidus est sol interdum si-
bi, non nobis noctis tempore, ita ut lucerna quoque
nisi accendatur, lucere non possit. unde qui interpre-
tatione non illustrantur, lucernam vident, nudam
scripturam, quod materiale est; lumen nisi accen-
datur non vident, quod formale est, ac precipuum,
id est scripturae declarationem. Et ut ad Sauubran-
dum respondeamus, nec propterea quia in actu se-
cundo illustraret, lux est scriptura secundum se, &
in actu primo; bene tamen scriptura lux & lucida
nobis est, quia à nobis intelligitur. Sicut autem sol
lucidus est nobis, quando illum aspiciamus, & ut sit
nobis lucidus, à nobis pendet oculos aperiendo, &c.
ita in nostro proposito, ut nobis sit lucida scriptura,
à nobis quoque pendet, non claudendo oculos men-
tis offerentibus lumen, ut ipsi faciunt, dicendo, *recede à nobis*, ipsi quoque, *rebelles lumini*. Danque verò
carbones excitat, & azoticè loquitur, ut intelligi nō
possit, qui si interpretationem, & lucem posset in-
suis verbis suscipere, non verendum esset concedere
eius linguam quoque lucidam esse, nō minus quàm
Arabem linguam: nullum enim inconueniens est
dicere, quicquid mentem illustrat, si explicetur esse
lucidum.

Ad tertium locum responderetur per responsionē
ibi datam. Ad instantiam, aperta battologia, seu tau-
tologia est non demonstrare, quod demonstrandū
est, & pro concessio habere, quod esset probandum.
Disparata, & impertinentia quoque assumit; nec
enim agimus de comparatione prophetici, & apo-
stolici sermonis, sed an prædicatio Apostolorum
prophetica scripturae ad dita, sit lucida, & de hac di-
cimus et si lucida sit in se in actu primo, non sit vn-
quam lucida nobis in actu secundo seclusa inter-
pretatione. unde distinguitur maior Sauubrandica.
omnis lux est clara, in se, concedo: nobis absque adiu-
mento, negatur.

Ad quartum locum. si lux luceret in caliginoso
loco, certum est, quod ratione loci, & status, non om-
nia monstraret, sed multa, quæ latent monstranda à
superueniente lumine contineret. talis est scriptura,
quæ multa monstrat in hac vita, in qua sub obscuri-
tate ambulamus per speciem, & maiora, & omnia
luce gloriæ manifestabuntur in patria. unde subdit
Apostolus, *donec dies illucescat*. Quamuis autem in
se scriptura claritatem habeat, tamen dum est aper-
ta, vel in caliginoso loco non potest totum suum lu-
men diffundere. Sic falsa est maior, omnis lucerna
splendens in obscuro tenebras pellit, si vniuersaliter
intelligatur; non enim omnes tenebras ratione loci
expellere potest, & si aliquas fugat, & cum subsumi-
tur, omne quod errores patefacit, &c. verum est ad-
iuncto adminiculo interpretationis.

Ad quintum locum. Ibi Paulus locutus est de præ-
dicatione Evangelij, quæ planior erat ob viam vo-
cem, non de scriptura Evangelij: est autem obscurius

Euangelium scriptum non in se, sed quatenus vi-
ua voce interpretis caret. Non solum autem infide-
litas cecitas, &c. faciunt opertum Euangelium,
sed nostra quoque incapacitas, & imbecillitas. unde
Apostolus loquens de altissimo mysterio sacerdotij
Christi ad Hebr. 5. ait, *de quo grandis nobis sermo, &
interpretabilis ad dicendum, quia vos imbecilles facti
estis ad audiendum*: imo obscuritas adeo est innata,
quibusdam scripturae locis, ut illis quodam modo sit
essentialis, ut per omnia genera causarum monstra-
tum est: addita verò accidentali obscuritate cæcu-
tentium, stolidorum, & aliorum infidelium obscu-
rior est, & hæc significant verba Apostoli. *Quod si
Euangelium opertum est* (ex natura sua) *in ijs, qui pe-
reunt, opertum est*, propter alium titulum, nempe in-
fidelitatis.

Ad secundum argumentum responderetur per re-
sponsionem ibi datam. Ad instantiam ex officina
Lutherica arguunt inimici præceptorum, & gratia:
etsi enim difficillima sint non amanti, facillima
sunt amanti, & quæ per legem implere non possu-
mus, per gratiam possumus.

Ad tertium. Per scripturas tanquam per ianuam
ingredi oportet, sed clauē scientiæ opus est, & inter-
pretationis, ut referantur, & ostiarius humiliter in-
telligentiæ spiritum postulantibus aperit. unde ab
ipso opus est, ut intelligentiam postulemus, ut dicit
Origenes hom. 27. in Num.

Ad quartum. Omnis scriptura utilis est, & quæcū-
que scripta sunt, &c. sed requiritur applicatio, &
explicatio per Ecclesiasticam interpretationem: nā
& omnis scriptura humana, & omnes libri scripti
sunt ad utilitatem nostram, & interprete quoque
opus esse nullus inficiat: sed soli superbi, qui scrutan-
tur *cali plagas*, ut dicit Ambros. serm. 10. in ps. 118.
*qui se ipsos scire non possunt, putant intelligentiam sine
Dei dono posse concedi*.

Ad quintum. Agnus aperuit sensum Apostolis, ut
intelligerent scripturas, & ex intelligentia veteris
testamenti per Christi Domini interpretationem
Apostolis factam, iam velum scissum est, sed adhuc
ut dicit Origenes hom. 27. in Num. *in scriptura
euangelica, & apostolica multa sunt, quæ nos latent*.
Quare ut dicit idem hom. 12. in Exod. *diebus, ac no-
ctibus obsecrandus est, ut veniat agnus de Tribu Iuda,
& ipse librum signatum dignetur aperire, & ad aposto-
licam regulam pro intelligentia, & solutione re-
currendum*.

Ad secundæ classis argumenta ex Patribus, qui-
bus claritas scripturae insinuari videtur, responde-
tur, vel locutos de scriptura in superficie conside-
rata, & sic à Patribus potius dicitur, & fluuius planus:
vel quoad generalia quædam credendi dogmata,
vel viuendi disciplinam: vel partes historiales, vel
morales: Vel de scriptura non se sola, sed adiuncta
explicationis luce, & cathechesi, doctrina, prædica-
tione, expositione: Vel respectu hominum suadibi-
lium, & disciplinabilium, qui interpretationis lineā
ab Ecclesia expectant. sic etiam in necessarijs ad sa-
lutem, & mores quantum ad generalia documenta
auditione opus est: ab omnibus, in hoc sensu legi
possunt, & sunt clara, & manifesta. Verum est etiā,
quod quidam per accidens nedum per se ex vela-
mine peccatorum intelligentia priuantur tamen,
ut dicit Ricardus lib. 7. in Apoc. cap. 8. *Quamuis sa-*

eræ scripturæ mysteria obsecratis figurarum signentur, ut bonos exerceant, malos lateant: nequaquam tamen ipsi mali de ignorantia sua habent excusationem, quia & manifestiora sacre pagine verba possunt intelligere, & si velint vitia deferere, & virtutes exercere, possunt ad occultiora quoque cognoscenda adiuvante gratia Dei pervenire. Specialiter ibi Chrysostomus invehit contra socordes fastidientes concionis longitudinem, quod fastidium ex terrenis affectibus dicit oriri, ut nihil altum valeant aptueri; imo & contemnere, quæ ad virtutem, & vitam utilia sunt: unde expressè loquitur quantum ad communia, & præcipua capita fidei, & nostræ vitæ informandæ, dum ait hæc suapte natura non esse difficilia, sed ex desidia, & negligentia: unde subdit. *Qui enim infirmus, imbecillisque est, non secus breui, quam longa oratione perturbatur, & quæ manifesta, & facillima sunt difficilia esse autumat.*

Ad primum argumentum tertiæ classis. Quod est mensura, & metrum, certissimum est, & notissimū, sed lex sine intelligentia metrum non est, sed cum intelligentia adiuncta, & ad hanc lineam interpretationis Ecclesiæ, omnia tanquam ad metrum, & regulam certissimam, atque notissimam omnia oportet dirigere, ut dicit Lyrin. contra Proph. vocū novitates c. 3.

Ad secundum. Verba ambigua per interpretationem, non proprio spiritu factam, sed ex communi Ecclesiæ Sanctorum magisterio enucleanda sunt, de qua declaratione non alia declaratio nos certos facit, sed eadem Ecclesiæ interpretans, hac auctoritate de certitudine talis declarationis nos certos facit, in qua sit status: unde sui memor debebat esse Lutherus, in post illa in euangel. Lucæ in Natali Domini, docet enim eū, qui aliquid de Christo scire cupit, sibi non fidere, aut prius suam rationationem pontem in cælum extruere debere sed Ecclesiam adire, visitare, consulere, quæ conservat omnia verba Dei in corde suo, eaque ponderat, & confert secum, & cum scripturis. Hæc ille pro intelligentia scripturæ ad Ecclesiam transmittens.

Ad tertium. Abundè causæ obscuritatis scripturæ recensitæ sunt, nec frustra scripturæ nobis inculcantur addiscendæ, nec frustra vitur illis ad aduersarios retundendos; non enim nuda scriptura hostes ferimus, qui non nisi acie sensus, & intelligentiæ feriri possunt: parum enim proficit ex Tertulliano lib. de præscript. disputatio cum hæreticis ex nuda scriptura: clarissima autem est acies gladij verbi Dei per interpretationem verbi Dei illustrata, ut fulgurans Catholicos consoletur, feriens de aduersariis triumphet. unde Origenes hom. 27. in Num. sed non possumus hoc dicere de Spiritus sancti litteris, quod aliquid in eis ociosum sit, aut superfluum, etiam si aliquibus videantur obscura: sed hoc potius facere debemus, ut oculos mentis nostræ conuertamus ad eum, qui hæc scribi iussit, & ab ipso horum intelligentiam posuimus.

Ad quartum. In Ioanne explicato per Patrum commentaria clarior est intelligentia, quam in multis Patrum sententijs, præsertim Tertulliani, quæ explanatione opus habent. Et in scholasticis quantum attinet ad subtilitates admixtas ex exteris disciplinis, & propriis terminis, ac phrasibus, quibus vnaqueque facultas suo ritu gaudet, plus est obscuritatis quam

in multis scripturæ locis, sed in iisdem scholasticis quantum attinet ad scripturarum explanationem, & ex iisdem conclusionum deductionem plus luci est in explicata scriptura, quam in non explicata. Ex obscuritate verò scripturarum sequitur, ut populus sine duce, & interprete scripturas non legat, unde Procop. in Genes. si quis locus se offert obscurus, quam ut hunc ingenij tui vires assequi valeant, aut Patres ibi consulendi sunt, aut scientiarum Deus precibus fatigandus. Et si autem Spiritus sanctus dicendi virtute ceteros omnes antecellat, tamen ut dicit Basil. in Esa. in scripturæ studio voluit esse obscuritatem, ad utilitatem mentis humanæ, suam ipsius indicans virtutem, & efficaciam.

Ad quintum responderetur negando minorem; si intelligatur de claritate quoad nos, secundum quam clarior est nobis fons expositus ex rivo, quā fluvius propter obscuritatem inaccessibilis.

Ad sextum negatur minor, unde in Actis cap. 13. dicitur. *erant in Ecclesia Prophete, & Doctores.* Prophetarum autem nomine tractatores diuinorum eloquiorum intelliguntur, seu magistri secundum Lyrinens. lib. contra phanas vocum novitates c. 40. qui propterea nuncupantur Prophetæ, eo quod per eos Prophetarum mysteria populo aperiantur. Hos ergo, subdit, in Ecclesia Dei diuinitus per temporales loca dispensatos, quisquis in sensu Catholicæ dogmatis vnum aliquid in Christo sentientes contempserit, non hominem contemnit, sed Deum.

Ad septimum. Potuit Spiritus sanctus, & noluit, quia non fuit expediens. unde Basil. in Esaiam in præmio huic obiectioni occurrens, ait. *Quod si quis illud diuinæ scripturæ vitio vertat, quod non doceat, neque importet ea, quæ prodesse possunt, sciat quod in his opifex noster, non inuadens nobis in scripturis studio voluit esse obscuritatem, ob causas assignatas nostræ utilitati consulens.*

Ad octauum. Propheta erat ille, qui accepit Spiritum sanctum, & sibi dari poscit, ut mandata Dei intelligat, ait Ambros. in psal. 118. serm. 10.

Ad nonum. Scriptura nedum continet generalia, præcepta fidei, & morum, quæ parte claritatem habet, sed etiam, ut dicit Ambr. epist. 44. ad Constantium mare est scriptura diuina habens in se sensus profundos altitudinis Prophetarum enigmatum.

Ad confirmationem. Sophtima est arguere à claritate partis ad totum. sed in eis quoque, quæ clara videntur, tanta est profunditas, ut in ijs (dicit Augustinus ep. 3. ad Volus.) quæ necessaria sunt salutem, in quibus fidem tenere necesse est, proficientibus intelligenda multa opacæ resistent, propter multiplicem mysteriorum umbracula.

Ad vltimum responderetur. Non eo fine traditæ sunt scripturæ sub inuolueris difficultatum, ut deciperemur, sed ad maiestatem scripturarum demonstrandam, & nostram utilitatem. Præsto autem diuina prouidentia voluit esse interpretes, & regulam fidei, ne in baratrum demergemur erroris, si pro nostro ingenio eas interpretari voluissemus. unde dicit Cluniac. lib. 5. epist. ep. 1. *Vides ne quam caute incedendum sit, per tot angustias semitas eloquiorum Dei? similia quippe huic obscuritati sæpe contingunt, quæ nisi lector cauerit, offenso ad lapidem pede sæpe procubet, hoc autem fit non scripturarum, sed superbientium vitio, cecitatem pro intelligentia reportantes.*

CON-

CONTROVERSIAM II. GENERALIS.

De sensibus sacra Scriptura.

DEinde considerandum est de sensibus sacrae Scripturae, quia enim à Spiritu sancto scripturae dictatae sunt, potuit sub vna littera plures sensus includere. Auctor autem rerum, non solum potest verba accommodare ad aliquid significandum, sed etiam res potest disponere in figuram alterius, & secundum hoc in sacra scriptura manifestatur veritas dupliciter, vno modo secundum quod res significantur per verba, & in hoc consistit sensus litteralis; alio modo secundum quod res sunt figurae aliarum rerum, & in hoc consistit sensus spiritualis, &c. S. Thom. quodlib. 7. quaest. 6. art. 14. circa quam veritatem explanandam sequentes Articuli exagitantur.

Articulus primus. An in scriptura sint plures sensus, & quot sint.

Articulus secundus. An sit sensus litteralis in scriptura, & de eius speciebus.

Articulus tertius. An sensus litteralis noxijs, & mortiferus sit.

Articulus quartus. An sub vna littera sint plures sensus litterales.

Articulus quintus. Qui sint alij sensus praeter sensum litteralem, & primò an detur sensus allegoricus.

Articulus sextus. An detur sensus aliquis Tropologicus.

Articulus septimus. An detur sensus Anagogicus.

Articulus octauus. An detur aliquis sensus per accommodationem.

Articulus nonus. Ex quo sensu desumitur efficax argumentum.

ARTICVLVS PRIMVS.

An in sacra Scriptura reperiantur plures sensus.

Positio Nouatorum.

Gentiles, Ethnici, & Apostatae, sensuum pluralitatem aspernabantur, sic Porphyrius apud Eusebium lib. 3. cap. 17. Celsus apud Origenem lib. 4. & nonnulli heretici apud Moysen Barcepham lib. 1. de Paradiso cap. 3. Hos imitati sunt Nouatores, quorum aliqui dicunt, disputare de sensibus sacrae scripturae, Nihil ad rhombum facere, hoc est impertinenter se habere ad cognoscendum legitimum iudicem interpretationis, sic censoria virgula, sed hereticae pronunciant sine probatione. Hunnius lib. 1. de principijs, & lib. 3. contra Bellarmum cap. 3. Sed & Sauubrandus cap. 10. omnes neruos intendit, vt probe in sacra scriptura non esse, nisi vnicum, verum, & legitimum scripturarum sensum. Nullus Basilienensis disput. 5. de verbo Dei cap. 277. sic scribit. *Figmentum scholasticorum de quadruplici scripturae sensu Grammatico, Tropologico, Anagogico, & Allegorico repudiamus.* Bartolomeus Keiermannus pri-

mo Systematis Theol. cap. 2. pag. 195. inter errores Pontificios, vt fingit, hunc primum erroris loco ponit, *in scriptura esse plures sensus.* Vvita Kenus q. 5. cap. 2. ineptum dicit asserere in scriptura esse plures sensus: sed inquit, vnus est, idemque litteralis, qui varie accommodari potest, & ex quo varia colligi possunt, idem tenet Mortonus lib. 5. 1. 2. Apol. & horum omnium antesignanus extitit Erasmus praefatione paraphras. ad Imperatorem, qui in eundem impedit errorem dicens, *Veteres Ecclesiae doctores in allegorici partem variant, partim sic agunt, vt mihi laedere videantur, & Lutherus Erasmi pollus, sic Erasmus ait loquens de Dionysio, ludit in allegorici, quod est ocioforum hominum studium, & in psalm. 22. tom. 3. Lat. Vvitembergen si ait, Thomam cum Lyra, et suis in urbem vulgasse quadrigam illam sensuum scripturae litteralem, tropologicum, allegoricum, & anagogicum, insuper esse impios illos versus, littera gesta docet, quid credas allegoria. Moralis quid agas, quo tendas anagogia. Amplius ait, scripturas ita esse paritas, & quadruplicationibus in lacrimas inuiles, & incertas redactas, vt nec fidei, nec morum doctrinis seruiant.*

Argumenta Aduersariorum.

Arguitur primo, verbum Dei dicitur purum argentum, excoctum in fornace, terrae desecatum septemplex psal. 12. num. 7. hoc est esse certum, verum, ratum, atque indubitatum, idem esse repurgatum, valde psal. 119. & 140. hoc est esse doctrinam per se puram, & expurgatam ab omnibus ludis, & sophismatibus. idem esse velut igne expurgatum. Prou. 30. num. 5. ergo sacra scriptura habet tantum vnā quandam certam, ac simplicem sententiam, Probatur consequentia, nam oratio, quae non habet vnā, & simplicem sententiam nihil probat, est argumentum Sauubrandi.

Et confirmatur, nam haec differentia (ait idem) inter oracula Dei, & Satanae, quod haec sunt ambigua, & in varias formas verti possunt, vt illud. *Aio te Aescida Romanos vincere posse:* illa verò sunt certa, rata, firma, & indubitata.

Secundo, sacra scriptura nescit fallere, aut falli, vt dicit Augustinus lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione c. 22. at si habet tam varias formas posset fallere, & falli, ergo, &c. est eiusdem.

Tertio, in epist. ad Volusianum prima ait Augustinus, *sacra scriptura sincera, & solida res est, nec fucatis eloquijs ambit ad animum, nec ullo linguae tectorio inane aliquid ac pendulum crepitat:* at sermo, qui variè exponi potest neque sincerus, neque solidus est, neque ab omni fucò, & inanitate liber esse rectè dici potest.

Quarto, scriptura seipsam exponit, & auditorem errare non sinit teste Chrysostomo homil. 13. in Genes. sed quod iuxta tam varios sensus explicari potest hoc auditorem errare sinit: ergo, &c.

Quinto, Lactantius lib. 5. cap. 2. dicit, *Deum disertè locutum esse, & summa prouidentia, carere fucò, voluisse ea, quae diuina sunt.* At quod tam varios sensus aduertit, id disertè dictum non est, neque fucò carere rectè dici potest: ergo, &c.

Et confirmatur, quia iam olim Porphyrius Christianis intulit propter tam varias scripturarum expositiones, haec ille.

Sexto,

Sexto, & est Lutheri supra. Quia allegoria, tropologia, &c. ab Apostolo non agnoscuntur pro sensibus, sed pro mysteriorum locutionibus, idque probari 1. Cori. 14. in illis, inquit, verbis, spiritus autem loquitur mysteria.

Ultimo, oporteret dicere, quod possent erui infiniti sensus, cum fecundissimum asseratur verbum Dei, & infiniti infinita esset proles.

Confutatio eorundem, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò authoritas sacra scriptura Genes. 1. dicitur. *Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una*, hunc locum Christus ad matrimonij vinculi indissolubilitatem probandam adduxit Matt. 19. subdens. *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*, & S. Paulus Ephes. 5. quod ex vinculo matrimonij significabatur (ex iisdem verbis Adæ, & Christi Domini) expressit, subdens, *sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & Ecclesia.*

Genes. 16. dicitur. *Peperitque Agar Abraham filium, qui vocavit nomen eius Ismahel*, & Gen. 12. vocavitque Abraham nomen filij sui quem genuit ei Sara, Isac, ex quibus locis alium sensum eruit Apostolus Galat. 4. scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera, sed qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem de libera per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta hæc enim sunt duo testamenti, &c.

Deuter. 13. dicitur. *Non alligabis os boui triturati*, & quod ad litteram intelligebatur de bobus, illud S. Paulus 1. Cor. 9. allegoricè transtulit ad prædicatores Evangelij, qui non debent impediri ne accipiant alimenta à populis.

Facta etiam in scriptura commemorata secundum historicum sensum, sunt etiam allegoricè accommodata secundum spiritualem, ut illud Ioannis. Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, & illud Matt. 12. sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ita filius hominis erit in corde terræ.

Et generaliter ait Apostolus Rom. 15. *Quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*, ut ex ipsius historiis spiritualem aliquem percipi fructum edoceret.

Secundo, ex Patribus. S. Dionys. lib. de Eccles. Hierar. cap. 1. sacratum scripturarum, & dogmatum mysticam intelligentiam non minus perfectis tradere hortatur. Timotheum, sed is solis, qui sancti erunt cum sancta illustratione, profectarum rerum dignitate communicaret, & iterum ex signorum, quæ sub sensum cadunt, inter quæ sacra scripta enumeravit, varietate ad diuinitatis societatem pro captu nostro traduci docet, & lib. de mystica Theol. Trinitatem inuocat, ut eum deducat ad ignotissimum scriptorum diuinorum cacumen, in quo simplicia, & absoluta theologia mysteria abstrusa sunt, præfulgente silentij obscura docentis, caligine, quæ & eo quod obscurissimis tenebris offusum est id, quod est splendidissimum maxima luce illustratum ostendit, ubi literalis sensus obscurus innuitur, mysticus verò apertus, & splendens.

Ireneus lib. 2. c. 46. duplicis sensus meminit eius; qui in aperto est, & sine ambiguo ipsis dictionibus positus, & alterius, qui parabolas seu allegorias explicat, ubi etiam documentum traditur quomodo parabola explicanda sint, ut scripturarum corpus integrum, & simili aptatione membrorum, & sine concussione perseueret.

Clemens Alexandrinus luculenter ostendit 5. lib. Strom. ex Apostolica sapientia, hoc est scripturarum, mysticam intelligentiam in abscondito repositam, in enigmatibus, & parabolis; nec ab hoc abhoruisse Pythagoricos, & alios Philosophos, qui multa enigmatica, & parabolicè tradiderunt, & dicit, longum esse omnia persequi prophetica, & legalia, & afferendo, quæ dicta sunt per ænigmata, ferè enim vniuersa hoc modo loquitur scriptura, ibidemque cum mysticè, & symbolicè explicasset, quæ de velo, atrio, candelabro, &c. dixit Moyses Ex. 25. & 26. concludit, sufficit mysticam interpretationem hucusque procedere, & lib. 6. ait, quod quæ seruatur sacra mysteria Prophetarum reguntur parabolis; scripturarum enim stylus parabolicus est, ibidem dicit, quod scriptura vultur quoque metaphoris, &c. citatque libellum Petri, epi apochryphum, ubi Petrus de Apostolis loquens sic introducit. Nos autem cum euoluissimus libros, quos habuimus Prophetarum, qui partim quidem per parabolas, partim autem per ænigmata, partim verò expressa sua auctoritate, & ipsis verbis Christum, ipsum nomenant, inuenimus eius aduentum, & mortem, & crucem, &c.

Origenes in Esa. hom. 7. ibi. *videntes videbitis, & non scietis*, ait, si autem, ut existimant, simplicia illa, quæ facta sunt, non propter nos, sed propter se facta sunt, & non erant exempla alterius rei, exponat, quod hic dictum est *videntes videbitis, & non scietis*, habeat sensum: nam si non ea, quæ videbantur, habebant aliquem sensum sacratum, ut cum carnalibus oculis etiam spiritualiter inspicerentur, nunquam dixisset *videntes videbitis, & non scietis*. legendus idem homil. 2. in Exodum.

Cyprianus libris duobus contra Iudeos, multos sensus mysticos scriptura eruit, iisdemque reuincit eorum perniciam.

Nazianzenus in Apolog. docet non omnes libros scripturarum omnibus expositos fuisse ab Hebræis, quandoquidem nec tota (nempe scriptura) à quolibet percipi possit, ac quod in ea reconditus est obexter nam speciem imperitiis plurimum detrimenti afferre possit, talia erant cantica canticorum, & alia huiusmodi, quæ secundum litteram intellecta detrimentum afferre possent: is autem committitur, qui 25. annum exceperunt, qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obieciunt laboris, & industria, præmium solis, qui mente purgati sunt, fulgentem, & conspicuam, quod scilicet sola hæc ætas supra corpus asurgere, atque a littera ad spiritum rectè ascendere queat. Idem sanctus ibidem, ad quid historia scriptura conferat edifferens, mox exposita Ionæ historia ad intimos Prophetæ sensus percipiendos se transfert.

Chrysostomus in Gen. hom. 37. talis enim scriptura mos est, ut & in paratis verbis plurima sæpe multitudo sensuum inueniatur, diuina enim sunt doctrina non humane, & propter hoc omnem illam videre licet, secus se habere quam humanam. vide eundem proöm. in psal.

Cassianus collat. 8. cap. 3. dicit, quod in scripturis ita quædam significatione litteræ planæ, & luculenta resplendent, ut cum sublimiori interpretatione non egeant. simplici tantum litteræ sono abunde pascant, & ac nutriant audientes, ut est illud, audi Israel Dominus Deus tuus Deus, & vnus est, &c. quædam autem subdit per allegoriam, esse intelligenda, & allegat illud, sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, &c.

Gregorius Nissenus de vita Moysis. Hic qui omnino litteræ seruit rerum ipsarum consequentia corruptibilem esse Deum opinari compellitur, est autem Deus incorruptibilis omnino, atque immortalis. Non est ergo ubique sequenda littera.

Hieronymus epist. ad Damas. Non sunt, ut quidam putant, in scripturis verba simplicita, plurimum in ipsis absconditum: est aliud littera, aliud mysticus sermo significat, & epistola 150. ad Hedebiam, triplex, ait, descriptio, & regula scripturarum est. primo ut intelligamus eas iuxta historiam, secunda iuxta allegoriam, tertia, iuxta tropologiam, &c. vide eundem libro 16. in Ezech. lib. 5. ad Gal. cap. 4. & epist. 103. in epistol. Paulæ, & in Amos c. 5.

S. Ambrosius in Lucam lib. 8. cap. 18. [Non vna tantum figura, sed multiplex in diuinis scripturis esse consuevit, ut vnus sermo plures species comprehendat, vide eundem lib. 1. de pœnit. c. 5.]

S. Augustinus lib. de utilit. credendi cap. 3. ait, [omnis igitur scriptura, quæ testamentum vetus vocatur, diligenter eam nosse cupientibus quadrifaria traditur, secundum historiam, secundum ethologiam, secundum analogiam, secundum allegoriam] legendus primo contra aduersarium legis c. 13. & 20. lib. 2. c. 5. & in psal. 113. & de Genes. ad litteram lib. 1. cap. 1. 15. de ciuit. c. 27.

S. Gregorius homi. 18. in Ezech. [duo limina habet] scriptura [exterior, & interior, qui in litteram diuiditur, & in allegoriam. limen quippe sacre scripturæ exterior littera, limen verò interior, allegoria: quia enim per litteram ad allegoriam tendimus quasi à limine, quod est exterius ad hoc, quod est interius venimus] & hom. 40. in Euang. idem docet, & in lib. moral. in præfat. c. 3.

S. Eucherius lib. de formis spiritualibus, quatuor, ait, sunt diuinarum expositionum genera. Historicum, tropologicum, allegoricum, & anagogicum, ibidemque omnia explicat, & explanat. Vide senensem nostrum lib. 3. tit. de duobus sacrarum expositionum generibus.

S. Bernardus serm. 47. in cantica. [Non sine causa sanse multiplex spiritus à sapiente describitur, nisi quod sub vno litteræ cortice diuersos plerumque sapientie intellectus tegere consuevit] & serm. 51. in cantica [sic cum charitas, cui scriptura seruire oportet, eo ædificet plures, quod plures ex eis in opus suum veros erudit intellectus, cur etiam hoc displicet in sensibus scripturarum, quod in vñibus rerum assidue experimur? in quantum verbi causa, sola aqua ad nostrorum assumitur corporum vsus, ita vnus quilibet diuinus sermo non erit abs re si diuersos pariat intellectus.]

Hugo de S. Victore lib. 7. eruditionis didas. cap. 3. & 4. plures sensus sacre scripturæ discretè enumerat.

Anastasijs Sinaita Anagogicæ contemplationis lib. 2. in fine in Exam. dicit de scriptura [est enim faciem multiplex, multamque & eandem habens lucem, aqua diuina scripturæ, quæ scaturit ex vno fonte Sancti spiritus.]

Philo Carpatus in Cantic. Cantic. [quotquot ad sponsum peruenire nituntur] duplicis vberis fuctores meditando fiunt, spiritualis scilicet sensus, & literalis, siue historici.

Moyses Barcephæ, Episcopus Syri cap. 1. 2. & 3. ostendit præter sensum litteralem, spirituales quoque esse admittendum, & cap. 4. consentaneum, ait paradysum [duplici modo interpretari, mysticè, & corporatè] assimilaturque sensum mysticum parieti, litteralem fundamento subditque. [Congruum esse, ut de rebus ipsis interpretatio prior, hoc est literalis constituitur] quo hac deinde ex fundamento mystica illa sustentatur, nitaturque.

D. Adellelmus Saxonum Occidentalium Episcopus, & Martyr lib. de laudibus Virginitatis cap. 2. [secundum quadriformem Ecclesiæ traditionis normam, secundum historiam, allegoriam, tropologiam, anagogem digesta solenter describere statuit.]

S. Thomas p. 1. q. 1. art. 10. expresse docet in sacra scriptura esse plures sensus, historicum, allegoricum, tropologicum, anagogicum.

Tertio probatur idem ex Rabbinis ante Christi aduentum ex Aristea lib. de 72. Interpretibus, qui extat tom. 7. Bibl. Patrum, & alijs post tempora Apostolorum. Philo enim lib. de vita contemplatiua refert Essenos lectioni diuinarum scripturarum insistere solitos, quos etiam summo studio ad spirituales, & allegoricos sensus traducere conabantur. Rabbi Moyses in Gen. 23. & 67. allegoricam expositionem construit ex Lyrano. Rabbinos suorum temporum citat S. Hieronymus epistola ad Fabiolam. in mystica explanatione vestis sacerdotalis. Thalmudistæ sensum spirituales agnoscunt, & rem paruum dicunt: litteralem verò rem magnam: illum candelæ in laterna, hunc candelæ per se splendorem emittenti assilant.

Probatur quarto, rationibus. Prima, nã etsi ista multiplicitas sensuum, quæ reperitur in scriptura, difficultatem causet; tamen ut difficultatē in se inuolueret, fuit diuina prouidentia dispositum, ut propter hoc, fastidium tolleretur, nam ad difficiliora maior surgit attentio, quæ tedium tollit. Amplius secundo, ut veritas fidei indignis non exponeretur, & ab irrisione vindicaretur iuxta præceptum dominicum, noli te sanctum dare canibus. tandem, ut superbiendi auferretur occasio, dum homo difficulter veritatem scripturæ capere potest ex S. Thoma in quodlibeto 7. q. 6. ar. 14.

Secunda, quia si sola littera interdum aspiciatur præsertim in institutis legis Moysæ multa oculis infidelium videntur abiecta, & vilia, & puerilia, ut quod non coquatur hædus in lacte matris, ut exonerari alium secederent extra castra, & paxillo terram effoderent, & egesta excrementa humo congerent; quæ tamen secundum sensum mysticum exposita grauitatem, & maiestatem redolent. Ergo cõuenienter præter litteram, sensus alij inclusi sunt à Spiritu sancto in ipsa scriptura. vnde & Plutarchus in vita Nume Pompilij, de Numo Pompilio loquens

ait multas leges traditas de cultu Dei, verius superstitionibus diaboli, quæ nisi mystice intelligerentur, pueriles viderentur, ut non esse sacrificandum Dijs sine farre. Non libandum ex vite non putata, & huiusmodi.

Tertia, quia veteres Patres, & fideles conclusi erant in eam fidem, quæ revelanda erat; & sub signis præsignantibus aduentum Christi adunabantur, ergo præter illa signa, quid aliud intelligebant adimplendum, etiam nunc ex collatione veritatis impletæ cum umbris futurorum fidei corroboratio, & fidelium ædificatio, & instructio cernitur.

Ultimo ad hominem: nam Sibrandus ait. *In ipsis verbis est vera historia, & illa historia est typus, siue figura alterius eiusdem mysterii.* Vaitakerus ait, *ex historia, & re gesta, & typo unus sensus plenus, ac perfectus absoluitur*, sed in hoc deficit, quod dicere debebat, quod non pars, sed tota historia significat res gestas, tota etiam res futuras. Sed & Biblia Anglicana anno 1576. excusa hanc veritatem adstruunt sacram scripturam habere plures sensus, ut patet in epistola ad fratres Angliæ Scotiæ, & Hiberniæ circa mediū. Pseudotheologi Geneuenses in propositionibus, & principiis disputatis Genevæ p. 149. c. 52. Hieronymus Zanchius de sac. script. p. 422. 424. 425. Aretius in locis communibus loco 59. pag. 187. & 177. vide Apologiam Protestantium pro Rom. Ecclesia Ioannis Barlæij sect. 4. tract. 3. sect. 4.

Amplius si una est scripturæ sententia, cur tot expositionibus ipsi Nouatores exonerant eundem locum, & non una, sed multiplici interpretatione, eussimpia, interpretari conantur?

CONCLUSIO CATHOLICA.

Sub una littera continentur plures sensus.

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus de Genes. ad litteram lib. 1. cap. 1. quod in omnibus libris sanctis intueri oportet [quæ ibi æterna, intinentur, quæ facta narrantur, quæ futura prædicantur, quæ agenda præcipiuntur, vel moneantur] & quidem si secundum res gestas accipiamus scripturæ verba, historia est, & littera. Si futura, quæ præsignabāt, allegoria, si æterna anagogia, si morum informationem tropologia constituitur. Vnde secundum hos quatuor modos scripturam exponendam traditio constans est Patrum. Sicut autem in scripturis humanis, atque prophanis interdum assumuntur verba, quæ conceptus exprimunt, interdum ipsæ res ad alias res significandas (ut fecerunt Aegyptij in suis hieroglyphicis, Pythagoras in symbolis) multo magis Spiritus sanctus nedum voces, sed & res ipsas assumere potest ad aliquid significandum. Sed hæc differentia est inter symbola hominum, & res à Deo ad significandum assumptas, quod illæ iam in suo esse existētes, & ab alio dispositæ ad suos determinatos fines ad aliud significandum assumuntur ex hominum placito; hæc verò, ut etiam res sint, diuinitus sunt dispositæ à Deo ad aliquid præsignandum v.g. quod Isaac oriretur de libera, Ismahel de ancilla, quod Oseas acciperet fornicariā, &c. vnde fit, quod etiam in scripturis sint multæ res naturales à Deo

institutæ etiam, ut mysteria significant. Et propterea, ut dicit Gregorius 2. moral. cap. 20. [scriptura sacra scientias omnes, atque doctrinas ipso etiam suæ locutionis more transcendit, quia uno, eodemque sermone, dum narrat textum, prodit mysteriū] in quo sensus spiritualis consistit, & sic præter litteram videmus in scriptura esse plures sensus.

Solutiones oppositionum.

Ad primum, concesso antecedenti negatur consequentia. Ad probationem. Negatur antecedens assumptum: maior enim, & vberior doctrina est, quæ non tantum signa exponit, sed & signata demonstrat: vnde maior sapientia erat discipulorum Pythagoræ, qui symbola intelligebant, quam exterorum, qui nuda illa symbola, & ænigmata secundum sonum, & litteram accipiebant.

Ad confirmationem. Olim respondit S. Thomas 1. p. q. 1. ar. 10. ad 1. & 3. & in quodlib. supra non esse equiuocationem in varietate sensuum scripturæ, quorum unus ab altero dependet, & in altero fundatur; addo, vel alter ex altero gignitur, vel confirmatur, vel aperitur. Ille verò sermo fallaciam, & amphibologiam gignit, qui plures sensus parit disparatos non connexos ad inuicem, perplexos, indeterminatos, & ambiguos, ut nullus conceptus firmus, & determinatus formari possit: talia erant oracula demonis dubia, amphibologica, perplexa, ut quasi contrarijs sensibus ligaretur intellectus, & nihil determinatè, & certò posset concipere.

Ad secundum negatur minor, imo, ut dicit Augustinus 3. de doct. Christiana cap. 27. ex ipsa multiplicatione sensuum secunditas scripturæ demonstratur, & fructus nouæ intelligentiæ reportatur [ille quippe auctor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, & ipsam sententiam forsitan vidit, & certè Dei spiritus, qui per eum hæc operatus est, etiam ipsam occurruram lectori, vel auditori præiudicet, imo ut occurreret, quia & ipsa est veritate subnixa prouidit. Nam quid in diuinis eloquijs largius, & vberius potuit diuinitus prouideri, quam ut eadem verba pluribus intelligatur modis, quos alia non minus diuina cōtestantia faciunt approbati?]

Ad tertium, negatur minor: nam præsupposito sensu litterali, mysticum sensum ædificamus. sic super certum, & solidum fabricamur. In sensibus verò litteralibus valet, quod dicit Augustinus loco citato [quando autem ex eisdem scripturæ verbis, non vnum aliquid, sed duo, vel plura sentiuntur, etiam si latet quid senserit ille, qui scripserit nihil periculi est, & quodlibet eorum congruere veritati ex alijs locis sanctarum scripturarū doceri potest: id tamen, eoconate, qui diuina scrutatur eloquia, ut ad voluntatem perueniatur auctoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est Spiritus: siue hoc assequatur, siue aliam sententiam de illis verbis, quæ fidei rectè non refragatur, excuspat, testimonium habēs à quocumque alio loco diuinorum eloquiorum] cauendum tamen valde est, ut idem S. Augustinus monet lib. de Genes. cap. 16. ad litteram [quod in rebus obscuris atque à nostris oculis remotissimis siqua inde scripta etiam diuina legerimus, quæ possint salua fide, qua imbuimur alijs, atq; alijs parere sententijs, in nullam eorum nos præcipiti affirmatione,

tionem, ita proiciamus, ut si fortè diligentius discussa veritas eà rectè labefactauerit corrumpamus nō pro sententia diuinarum scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus scripturarum, quæ nostra est, cum potius eam, quæ scripturarum est, nostram esse velle debeamus] & ibidem affert exemplum idem Augustinus lectu dignissimum, & à Philautis, & proteruis diligenter memoriæ mandandum, nō ab hostibus exhibilemur.

Ad quartum, seipsam interdum scriptura exponit, cum in aliquibus locis facilis est, & perua. Ceterum multa sunt alia loca difficillima, propter quæ ad sensum Ecclesiæ confugiendum, & certè, ait Augustinus 1. de doctrina Christiana cap. 1. *spadonem illum, qui Esaiam Prophetam legens non intelligebat, neque Apostolus ad Angelum misit, nec per Angelum eo quod non intelligebat expositum, aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelatum est sed potius suggestione diuina missus est ad eum, sed utque Philippus, qui nouerat Esaiam Prophetam, eique humanis verbis, & lingua, quod in scriptura certum erat, aperuit.* Nec illos errare sinit scriptura. Sed toto cælo aberrat, qui relicta norma interpretationis, extortos sensus comminiscuntur, vel ridiculos introducunt, vel sic determinatè vni sensui inhaerent litterali in obscuris rebus, ut ceteros repudiēt, cum iuxta doctrinam August. de Genes. ad litteram cap. 20. nihil in rebus obscurè positis ad nostram exercitationem temerè affirmandum sit cum præiudicio alterius expositionis fortasse melioris: sed pro modulo suo eligat quisque quod capere possit: ubi autem intelligere non potest, scriptura Dei det honorem, sibi timorem.

Ad quintum, fucō voluit carere scripturam Spiritus sanctus, nec illam voluit esse frondosam vitem, tamen vberimos fructus, & sensus sub vno cortice litteræ voluit abscondere.

Ad cōfirmationem. Si Porphyrius irrisit hos sensus, non debeat Librandus in cathedra derisorum, seu pestilentia sedere. Quibus respondemus cum Augustino loco citato cap. 20. [Sed cum tam multis exitibus, & expositionibus, verba scripturæ, quæ tractauimus, exponantur; cohibeant se tandem, qui litteris inflati secularibus, hic ita posita, ut omnia pia corda nutriat, veluti imperitum, atque impositum aliquid exagitant, sine pennis in terra reptantes, & volatu ranarum, auium nidos irridentes.]

Ad sextū, quod assumit Lutherus apertissimum mendacium est, ut patet ex Apostoli doctrina, dicit enim. *Scriptum est, quod Abraham duos filios habuit, &c. subdens, quæ sunt per allegoriam dicta.*

Ad septimum. Verbum Dei, quod est proles secundæ patris infinitum est, ceterum verbum creatum, quale est, quod scribitur finitum est, & ad tot significata extenditur, ad quot denotanda à Spiritu sancto designatum est; certum est autem in certo numero, & mensura præfixam eius significationem, quamquam negandum non sit, multa esse significata, & innumera, quæ & si non omnia, nec ab omnibus petrentur, id in fecunditatem scripturæ cedit eiusdem quæ maiestatem, ut ex mysterijs, prudentes quoque exerceat, & mentes sublimiorem in admirationem suspendat, ut dixit Greg. præf. in Job c. 4.

ARTICVLVS SECVNDVS.

Quis sit sensus litteralis, & de eius speciebus.

Positio Hæreticorum.

Communem definitionem sensus litteralis traditam à Doctoribus scholasticis reprehendunt satis insulse Vviterus, Sibrandus, & Kekeranus lib. Systematis Theologiæ cap. 9. nimirum, quod sensus litteralis nequaquam sit, quem immediate voces significant; in eo decepti, quod in metaphoricis locutionibus nesciunt distinguere id à quo, & ad quod significandum nomen imponitur, argumenta eorum sunt sequentia.

Oppositiones eorundem.

Primo arguit Vviterus. Quis erit sensus litteralis horum verborum psal. 90. *super aspidem, & basiliscum ambulabis?* &c. si is sit sensus litteralis horum verborum, sensus quem verba immediate præferunt; ostendant leonem, quem Christus cōculcauerit, ostendant aspidem, vel basiliscum, super quem ambulauerit, Vviterus.

Confirmatur, quia multi Patres verbis metaphoricis, & locutionibus tropos continentibus, non litteralem, sed spiritualement sensum attribuerunt, sic Origenes 4. Periarc. c. 2. Ambros. 5. in Lucam cap. de missione discipulorum, Ioannes Chrysostomus hom. 39. in Ioannem, Cassian. collat. 8. c. 3. Greg. 4. moral. c. 1.

Confirmatur secundo, quia propterea Cantica Canticorum non habent sensum litteralem, quia, liber ille videtur constare perpetua allegoria, & continuata metaphora.

Confirmatur tertio, quia sensus litteralis vocatur historicus: historia verò non tropos, nec figuratas habet locutiones.

Confirmatur, quia multi doctores, ut Lyranus, Abulen. tenent sensum metaphoricum esse spiritualement.

Confirmatur vltimo, quia S. Thom. 1. p. q. 1. art. 10. ad 3. cum dicitur, ait, *Brachium Domini*, non est sensus litteralis, & tamen hæc est metaphoricæ dictio.

Secundo, si talis definitio sensus litteralis vera est, quem quæso sensum litteralem habebunt illa verba Christi Matt. 5. *Si oculus tuus dexter te offendat, erue eum: si manus dextera te offendat, abscinde eam?* Vviterus.

Tertio, quia ab Alphonso de Castro melius definitur litteralis sensus, ut sit ille, quem aut voces, aut res vocibus expressæ significant.

Quarto arguit Sibrandus, si ille in genere est litteralis sensus, quem verbalimmediate præferunt, tum ille non est litteralis, quo verba à propria significatione ad alienam transferuntur; & contra, si ille sensus est litteralis, quo verba à propria significatione ad alienam transferuntur, tum ille in genere non est litteralis, quæ verba immediate præferunt: duo. n. cōtradictoria de eodē subiecto simul vera esse non possunt.

Confir-

Confirmatur, quia hæ consequentiæ valent, est metaphoricum significatum, ergo non immediatè; seu metaphoricè significat: ergo non immediatè, vnde etiam fit, vt definitio tradita de sensu litterali nõ conueniat omnibus speciebus, num proprio? num metaphoricis? ergo, &c.

Quinto, si sensus litteralis ille est, quem voces immediatè significant, siue in propria, siue in translatione significatione, oporteret excludere parabolas, & similitudines à sensu litterali, cum nec propriè, nec metaphoricè aliquid significant. vnde ex non-existentbus, & impossibilibus rebus quandoque assumitur.

Sexto, excludendæ essent pariter multæ visiones prophetiæ, vt non possent intelligi secundum sensum litteralem: quædam etiam facta prophetica à sensu litterali excludenda, vt quod Hieremias ambulauit onustus catenis: nam in hoc consistit differentia inter sensum litteralem, & spirituale, quod sensus litteralis est, quem voces immediatè significant; sensus vero spiritualis est, qui per res ipsas declaratur, & tamen multi tenent ad sensum litteralem visiones dictas, & facta prophetica pertinere.

Septimo, quia si tam sensus metaphoricus, quam proprius, tam parabolicus, quam qui significatur per visiones, & facta prophetica ad sensum litteralem pertinerent, difficile potest cognosci quando sensus est proprius, quando figuratus, &c. ergo ne tanta oriatur confusio præstat dicere, quod solus sensus est litteralis, quem voces ipsæ immediatè significant in propria significatione.

Octauo, si ad litteralem sensum pertinet quodlibet signum, vel vox, quæ sensum immediatè exprimunt, atque significant, tunc oporteret admittere, ænigmaticam expositionem, quæ fuit quoque Gentilibus familiaris (vt etiam docuit Clem. Alex.) & fabulosos Græphos, de quibus Athenæus lib. 10. introducemus, quod scripturæ maiestatem dedecet, vnde quos Septuaginta Num. cap. 21. ænigmatistas vocant, S. Augustinus vocat poetas, quorum ait q. 45. in Num. propria ænigmata, hoc est tropi, seu versiones, figuræ sermonis, vt Theocritus illa dixit 2. Reg. 14. vt verterem figuram sermonis huius, in quibus, vt in Sileni simulacro multa arguta delitescunt.

Insuper admitteremus elementariam illam expositionem, quæ versatur circa significationem litterarum, & ex litteris Hebræis præsertim, & Græcis siue etiam numerorum notis varios sensus litterales possemus formare, exemplo Dei, qui vnum elementum Abrahæ nomini addidit, alterum à Sarai detraxit, & nouum sensum efformauit: & exemplo Ioannis, qui nota numeri 666. bestię nomē designauit in Apocalypsi. Hoc tamen, vt quoddam Kabalisticum refutatur à Patribus. Similiter expositione, quam Physicam vocant multa litteraliter intelligere possemus. sic Clemens Alexandrinus, & Hieronymus secuti Philonem, & Iosephum per atrium tabernaculi intelligunt mundum sublunarem, per partem dictam, sancta, intelligunt mundum cælestem, per partem dictam, sanctum sanctorum, mundum intelligibilem: præsertim cum Origenes dicat homil. 3. in Cant. quod creatura mudi rebus ipsis inuisibilibus nos de visibilibus docet, & à terrenis trans-

fert ad cælestia, quod etiam dixit Tertull. lib. de resurrectione carnis, & hoc propter comparisonem, quæ apparet inter res naturales, & supernaturales. hoc tamen admitti non debet: nam si ad opera naturæ significanda S. Augustin. 6. de Ciu. Dei cap. 8. prohibebat fabulas gentium adaptari, multo magis hoc genus exponendi reprehenderet. Similiter multa dicta prophetica, & alia scripturæ loca per accommodationem ad nostras phantasias possemus inflectere, sic oporteret recipere prophetias, quas fabricatus est Ioachinus Abbas ex accommodatione scripturarum, quas ad suum propositum adaptauit, item prophetias Melitonis cuiusdam apud Tertullianum lib. 7. aduersus Ecclesiam, & (ex Hieronymo in catalogo) Methodij Martyris, & cuiusdam Procli apud Socr. lib. 7. hist. c. 42. qui illud Ezech. 39. fili hominis vaticinare contra Gog, & Magog, pœnas in alio sensu à Propheta descriptas, barbaris imminere prædixit, quod & euenit.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo, quia frequenter in scripturis datur sensus metaphoricus, qui tamen non est anagogicus, nec allegoricus, vel tropologicus: ergo cum spiritualis non sit, litteralis dicendus erit: probatur nam exempli gratia cum dicitur Esa. 2. Dies Dñi exercituum super omne superbū, & super omne arrogansem, & humiliabitur, & super omnes cedros Libani sublimes, & erectos, & super omnes quercus Rasan, quibus verbis metaphoricè humiliatio superbiorum perbellè depingitur. Similiter cum dicitur Ezech. 16. & fornicata es cum filiis Aegypti vicinis tuis magnarum carnium: more prophætico, fornicari positum est pro Idola colere. magnarum carnium, Aegyptios vocat, id est insignis libidinis, hoc est insignis idolatriæ, sic accipitur mare pro gentium multitudine psal. 92. moueatur mare, & plenitudo eius, &c. Quod si ad litteram non pertinerent hæ figuratæ locutiones maxima scripturarum pars, quæ his figuris, & tropis abundat, sensu litterali careret.

Secundo ex auctoritate S. Augustini lib. contra mendacium cap. 10. vbi cum facta prophetica non mendacium, sed mysterium continere docuisset subdit. [Quæ si mendacia dixerimus, omnes etiam parabolas, ac figuræ significantiarum rerum quarumcumque, quæ non ad proprietatem recipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio est intelligendum dicerent esse mendacia, quod absit omnino] & mox [si autem non est mendacium quando ad intelligentiam veritatis, aliud ex alio significantia referuntur, profecto non solum id, quod fecit, aut dixit Iacob patri, vt benediceretur, nec cætera huiusmodi mendacia iudicanda sunt, sed locutiones, actionesque prophetiæ ad ea, quæ vera sunt intelligenda referenda] & infra [tamen vera, non falsa significantur, seu verbo, seu facto, quæ significantur enim, utique esse dicuntur, &c.] ex quibus verbis deducitur de mente S. Augustini cum per metaphoras huiusmodi verè intelligentia exprimatur, per illam verum sensum litteraliter haberi, non secus, ac cum dicimus fluctuare segetes, floridam iuuentutem, vt ibidem exemplificat Augu-

Augustinus secundum tropicas istas locutiones legem sagitationem] & viuidam iuuentutem explicamus.

Tertio ex S. Thoma quodlibeto 7. ar. 15. qui sic dicit, totum id ad sensum litteralem pertinet, quod ex ipsa verborum significatione rectè accipitur, significatio autem non solum est propria, sed impropria, seu figurata ex 1. p. q. 1. ar. 10. ad 3. & eodè quodl. 7. q. 6. ar. 15. ad primū dicit, quod significatio, quæ per illas similitudines, nempe propheticas, designatur, non pertinet, nisi ad sensum litteralem.

Quarto, ratione, nam non aliud bellum cum Iudæis, qui obtusos habent sensus, quotidie gerimus, nisi quia nudam illi litteram secuntur; & spiritum, & arcanas significationes respuunt, quæ tamen vel propria, vel metaphorica significatione rebus vel verbis scripturæ significantur, & sensum litteralem faciunt.

Quinto, ad hominem arguitur, nam Sibrandus s. c. definit sensum litteralem, est inquam, quem litteræ, verba suæ propriè, suæ improprie sumpta præseferunt, hæc autem definitio non differt à definitione S. Thomæ, & communi, nisi quod Sibrandus non apposuit verbum immediatè: suo ergo gladio confoditur.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Litteralis sensu est, quem voces in propria vel translata significatione signo, vel facto, præsignant, cuius multe species assignantur.

Respondeo dicendum sensus animi nostri voce, vel figura explicari: contingit autem dupliciter voce posse exprimi conceptum, vno modo per voces secundum primam intentionem ad significandum impositas; altero modo secundum quamdam similitudinem, & translationem, in qua re non attenditur prima impositio, à quo nomen ad significandum, sed secunda, nempe id, ad quod significandum est nomen impositum: vltimo attenditur tam id, vnde similitudo sumitur, quam id, cui accommodatur, & quod per similitudinem explicatur, quamuis istius duo metaphoram, & similitudinem, seu parabolam sit differentia, quia metaphora primò, & per se, & proximè rem ad quam transfertur vox significat. Similitudo autem immediatè vtrumque significat, id quod comparatur, & assimilatur, & id cui assimilatur, vnde Quintilianus dicit, quod in hoc est differentia inter metaphoram, & similitudinem, quòd illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio vero est cum dico fuisse quid, fecisse quid, hominem, vt leonem; translatio cum dico de homine leo est. Sic ergo dicimus in scripturis sacris, quod quædam voces, seu dictiones, & enunciationes sunt, quæ in propria significatione consistunt, vt cum dicitur, ecce virgo concipiet, &c. & iterum Abraham genuit Isaac, &c. quædam sunt voces vel dictiones metaphoricæ, & enunciationes continentes hyperbolem ironiam, antiphrasim, & huiusmodi; vt cum dicitur dicit leo de Tribu Iuda, leo metaphoricè accipitur, & cum dicitur, quod si libri scribendi circa gesta

Christi, non caperet eos mundus, hyperbolica est locutio. Ironica cum dicitur, ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est. Gen. 2. per antiphrasim Iudæ traditori dicitur, amice ad quid venisti? Quædam sensum habent parabolicum, & sunt quæ immediatè versantur circa significata parabolarum: sicut enim in metaphorica locutione vox metaphorica, vel translatiua vsurpatur immediatè pro re, ad quā transfertur, seu ad quod significandum nomen est impositum, ita in parabola significatio illius immediata est res ipsa, ad quam significandam assumpta est parabola, immediate enim significatur id, cui comparatur: non enim collatio esse posset inter duo, nisi vtrumque significetur, inter quæ oportet esse collatio: verum tamè est, quod id, cui fit assimilatio, non oportet, vt in re ita sit, vel fuerit, vel esse possit, nam interdum de rebus impossibilis assumitur parabola, vt cum dicitur Iudicum cap. 9. ierunt lingua saltus, vt vngerant super se Regem, & de rebus quæ non fuerunt, vt parabola de prodigo, &c. Satis enim est, etiam si res non sint existentes, vel impossibiles, vt aptè rem significant, & accipiantur parabola, & similitudines huiusmodi non vt res significatæ, sed vt signa eorum, quæ per eas significari intenduntur, & ipsæ quoque accipiantur, non vt significetur sic contigisse, sed quasi sub conditione si fierent, aut contingeret, quod simile illis foret, quod per easdem parabolas explicatur.

Si verò sensus nostri explicentur per figuras, sciendum quod ex mentis homine inuenta sunt signa ad eodè explicandos, sic in ape, quæ mel, & aculeum habet Aegyptij præsignabant Principem, in serpente ore suo caudam excipiente annum designabant, vnde Horus vetus author cecinit apud Macrobius. i. saturnalis. Atque in se sua per vestigia voluitur annus, & talia similia erant Aegyptiorum Hieroglyphica. Similiter & factis quædam præsignabāt, Aristoteli lib. . politicorum . legato cuidam percontante quomodo subditos in officio contineret baculo papauere cōcutiente, facto respondit ille, si summa capita ferias. similia vide apud Clementem lib. 5. stromatum. Transmissa esse murem ranam, auem, sagittam Dario Regi ad denotandum debellandos Persas, à Scythiis ni velut mures se conderent, vel in aquis se absconderent, aut aues aufugerent, iaculis Scythorum debellandos, legimus. Sic et in scriptura illa signa, quæ diuinitus impressa sunt imaginationi, vel mentis prophetice ostensa sunt ad suum finem, sic exempli causa aries conculcatus ab hirco Dan. 8. in sensu litterali significabatur Darius ab Alexandro expugnatus, & si alicubi (vt dicit S. Thomas) Christus significatur per huiusmodi imaginarias similitudines, talis significatio non excedit sensum litteralem, sic est cū Christus significatur per lapidē, qui excisus est de monte sine manibus. Similiter facta prophetica captiuitates futuras præsignabant v. g. noni pallij Ahias Salonitis scissio, significabat litteraliter Salomonis regnum scindendum, & decem eius partes tradendas Hieroboam. Incessus discalceati Esaiæ litteraliter significabat Aegyptios, & Aethyopes nudos, & discalceatos in captiuitatem ducendos per Regem Assyriorum. Ad quartam ergo definitio sensus litteralis est, quem vel voces in propria vel translata, vel parabola, vel similitudine signo,

vel factio aliquo præsignant, atque significant. Diuisio vero eiusdem est in signum, & vocem. Et qui est ex voce diuiditur in proprium, & metaphoricum, & parabolicum. ex signo diuiditur in eum, qui per visiones, & rerum imagines, & alterum, qui per facta prophetica designatur. Quorum omnium æthiologia, analogia, historia, quarum meminit Augustinus non sunt membra diuidentia, & species sensus litteralis; sed potius modi: unde talis inter eos diuersitas, non satis est ad diuisionem artificiosam. Etenim æthiologia ex S. Augustin. super Genes. imperfecta. cap. 2. & lib. de vtilitate credendi est, cum redidit causa alicuius, quod in scriptura continetur, vt diuitia cordis exprimitur causa libelli repudij in lege Moyfi Matt. 19. analogia verò declarat vnam sententiam alteri esse conformem, vt cum Marci 1. de prædicatione Ioannis dicitur. *Vox clamantis in deserto*. Historia cum alicui narrationi simile historicum attextitur, vt Matt. 19. pro defensione discipulorum euellentium spicas, assertur exemplum Dauidis comedentis panes propositionis.

Solutiones oppositionum.

AD primū S. Aug. ad Cosen. contra mendacium cap. 10. Vvitarerianam iam pridem confutauit audaciam his verbis [cum enim dicimus fluctuare segetes, gemmare vites, floridam iuuentutem, niteant canicem proculdubio fluctus, gemmas, flore, niuem, quia in his rebus non inuenimus, in qua hæc verba aliunde transtulimus ab istis mendacia putabantur, & petra Christus, & cor lapideum Iudeorum, item leo Christus, & leo diabolus, & innumerabilia talia dicuntur esse mendacia. Quid, quod hæc tropica locutio vsque ad eam peruenit, quæ appellatur antiphrasis, vt dicatur abundare quod non est, dicitur dulce quod acidum est, lucens, quod non luceat, Parca quod non parcat. unde illud est in scripturis sanctis: si non in faciem benedixerit tibi, quod diabolus ait Domino de sancto Iob, & intelligitur maledixerit, &c. Hi omnes modi locutionum mendacia putabuntur, si locutio, vel actio figurata in mendacio deputabitur] procul a ueritate dubio mendacium esset si attenderetur id, à quo, & non id, ad quod significandum nomen esset impositum, quod tamen attendere debebat bardus iste Caluimicola.

Ad primam confirmationem, metaphoricum sensum Patres appellarunt spirituale, secundum quandam similitudinem: vt enim in littera includitur spiritus, sic in verbis, & figuris, quæ propriè aliquid significant metaphoræ, &c. & in voce, à qua nomen imponitur, later id, ad quod significandum nomen impositum est.

Ad secundam confirmationem, quomodo in canticis canticorum littera saluetur ostendimus supra, cum ex Basilio, & Gregorio sublatum spiritualis connubij cum anima, & Deo, &c. sit sensibile, & castum sponsi, & sponsæ connubium.

Ad tertiam confirmationem sensus litteralis historicus dicitur, quia in historia maxime, & præcipuè reperitur, unde translatus est postea, vt omnis littera scripturæ historia, vocetur à Cassiano coll. 8. cap. 3. vel cortex litteræ ex Nazianzeno ad Nemesiū, vel superficies litteræ ex Gregorio 20. moral. cap. 11. vel intellectus simplicis formæ, ex Ambrosio 5. in Lu-

cam vel expositio secundum litteram, ex Clem. 2. constitut. Apost. c. 5. lege Turrianum 2. constitut. Apost. c. 5. & lib. 2. pro epist. Pontific. c. 13.

Ad quartam, ea sententia communiter refellitur à Doëtoribus, quæ non est tenenda, vel exponendi sunt, iuxta dicta in responsione ad primam confirmationem.

Ad quintam S. Thom. intelligit, si spectetur id, à quo nomen imponitur, non id, ad quod significandum nomen imponitur: unde signanter dicit non est litteralis sensus ipsa figura, sed id, quod est figuratum: non enim cum scriptura nominat Dei brachium, est litteralis sensus, quod in Deo sit membrum huiusmodi corporale, sed id, quod per hoc membrum significat, scilicet virtus operatiua.

Ad secundam principale. Verus sensus litteralis ibi habetur, quod omnia: quæ nobis sunt impedimento in via salutis, etiam si nobis sint coniuncta, vt manus, & pes, sint abscindenda, unde Hieronymus in hunc locum. *Igitur omnis truncatur affectus, & vniuersa propinquitas amputatur, ne per occisionem pietatis unusquisque credentium scandalis pateat, &c.*

Ad tertiam, illa definitio potest commodum habere sensum, vt non res ipsæ ad significandum assumantur, sed quod vel voces in propria significatione aliquid significant, vel ex rebus ipsis, ducta similitudine vox translata assumatur ad aliquid significandum. Vel dici potest facta ipsa, & rerum imagines assumi quoque posse ad aliquid significandum, vt patet in parabolis, visionibus, & factis prophetis, vt supra dictum est de enigmatibus, & hieroglyphicis.

Ad quartum argumentum, negatur consequentia: iam enim sensus litteralis est, quem verba in propria, quàm translata significatione præferunt: nam cum dicimus brachium Domini, operatiua virtutem significamus etiam immediate, quauis nomine ordine ad brachium corporale: & sic cessat probatio de contradictorijs.

Ad quintum, iam dictum est quomodo parabola pertineant ad sensum litteralem.

Ad sextum, similiter dictum est, quomodo visiones, & facta prophetica ad sensum litteralem, pertinent.

Ad septimum, non desunt regulæ generales ad cognoscendum sensum litteralem. prima est, vt omnia, ita vt dicta sunt accipiantur, hoc est, vt non recedamus à sensu verborum proprio, vt dicit Basilius hom. 3. in examer. *omnia periclitabuntur*, ait Tertull. lib. de carne Christi, *aliter accipi quam sunt, & admittere, quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt cognominantur*. Limitatur verò hæc regula ab Augustino lib. 1. de Genesi ad litteram cap. 31. vt teneatur id certò, quod circumstantia scripturæ non impedit, & cum sana fide concordat: vel secundum doctrinam eiusdem S. Augustini, 3. de doctrina Christiana cap. 5. 15. & 16. videlicet, *si necessitate quadam compellamur ad figuratam confugere locutionem, v. g. cum secundum litteram aliquid impossibile iudicatur, vt cum dicitur, quod Deus habeat palpebras, oculos, quæ mysticè accipienda sunt ex eodem Augustino; vel in sua significatione indecora, & absurda, continere videantur, vt cum dicitur Luc. 12. ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum, &c. sedentes super mensam, & comedatis, & bibatis, &c.*

vel

vel rectæ rationi, verba sonarent Matt. 18. *si oculus tuus scandalizat te*, vel ut dicit Augustin. cap. 16. loc. cit. cum flagitium, vel facinus videtur iubere, aut vitiatem, & beneficentiam vetare, figurata locutio est, ut ibidem exemplificat. Illud tamen aduertendum docet Cathar. de clau. script. cap. de sensu litterali, seu carnali, & spiritali sensu, quod quædam in littera habent mixtum sensum carnalem, & spirituale, & tunc nec purè carnaliter, nec purè spiritaliter accipienda sunt, ut cum dicitur Gen. 3. *Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ*, ubi de diabolo intelligitur dictum, quod dicitur de serpente, non tamen de diabolo simpliciter, sed prout in serpente latebat, cuius conditiones appropriantur. Similiter cum dixit Christus Ioan. 6. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis*. Si enim de carnali manducatione, qua dentibus carnes incidimus, & mandimus intelligatur iudaicus conceptus est: si de pura, & sola manducatione spiritali per fidem, Caluinistarum est, & Canalistarum heresis. Si autem de sacramentali manducatione, quæ spiritalis manducatio est cum sensibili sacramenti manducatione coniuncta, in qua vera caro Christi ad manducandum non solum spiritaliter, sed sacramentaliter, non carnaliter dentibus terenda exhibetur: talis intelligentia spiritum, & vitam continet, id est quod non carnaliter Iudæis, non spiritaliter purè, hoc est, & mysticè, & tropicè, ea verba sint intelligenda, sed eo sensu spiritali, quo designatur manducatio sacramentalis, & spiritalis, cum sensibili manducatione coniuncta, & in hunc sensum dixit Augusti. esse sensum spirituale in his verbis contradistinctum à carnali, cum dicit cap. 16. [Figura ergo est præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit] Proinde ut dicit idem Augustinus ibidem cap. ult. [sicut in verbis proprijs de quibus superius disputauimus, ubi res ut dicuntur, intelligendæ sunt: sic in translatis, quæ faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusque quærû visum est, satis egimus, nō solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in scripturis sanctis genera locutionum, sciant, & quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter aduertant, memoriæque retineant, verum, etiam, quod est perspicuum, & maxime necessariū orent, ut intelligant.]

Ad octauam, quantum attinet ad expositionem enigmaticam. sciendum est, quod eam multi Doctores eam satis probant in specie noster Senensis lib. 2. verbo *Ægyptiorum sapientia*. illa usum esse Moysen, adstruit Clem. Alex. dicens lib. 5. *stromat.* ut cum præcepit, *non vesci porco, neque aquila, neque accipitre*, &c. nam porcus est ad voluptati deditus, & immundus, & inquinatā significat temperantiā, &c. idem docet Prophetias. & responsa data per enigmata Dauidem pro eadem esse locutum ps. 77. *loquar propositiones ab initio* id est enigmata ex Hier. similia quoque Apostolum locutum dicit, ut cum dicit 1. Cor. 2. *loquimur sapientiam inter perfectos*.

Hæc eadem proposita à Sansone Iudic. 14. sacra Scriptura commemorat, quæ licet problematis nomine indicentur, tamen 3. Reg. 19. enigma vertitur, ubi Regina Saba venit ad Salomonem ad sciendam solutionem enigmatum. in quo excelluit Salomo

nem habetur Eccles. 27. nu. 16. Apud Hebræos hæc interpretandi rationem in usu fuisse scribit Euseb. 1. de præpar. cap. 3. ad quos allusit Salomon Prou. 1. *verba sapientum, & enigmata eorum*, ex his ergo enigmatibus, vel hieroglyphicis litteralem sensum, vel saltem mysticum haurire possumus, & licet gentilitatem redolere id obijciatur; sciendum, ut dicit idem Clemens eodem libro, Gentiles à nostris vocibus prophetis veritatem per partes suffuratos, unde ait, *Græca quidem Philosophia est similis illuminationi, quæ fit ex scirpo quem homines accendunt, lucem artificiosè à solo suffurantes*, & exemplificat de multis symbolis Pythagoricis. reprehenduntur autem Poetæ, eo quod ex Augustino supra. *Poetarum sit consuetudo miscere carminibus enigmata fabulari, &c.*

Quantum vero ad elementariam, quæ consistit in resolutoria, siue in compositoria, & in transmutatione litterarum; non est idem omnium doctorum dicendi modus. Quidam reiiciunt talem interpretandi rationem, quia inquit, datur occasio Iudæorum somnia fouere, fingendo & supputando litteras pro suo arbitratu. Etiam talis interpretandi ratio è scholis, hæreticorum effluxit, quo nomine Valentinus, & cæterum Gnosticorum turba inusta est, qui ut dicit Irenæus lib. 2. cap. 40. *& per syllabas nominum, aliquando autem, & per syllabarum litteras: aliquando vero, & per numeros tentant inferre probationes*, & si idliceret facere in sacris litteris quilibet quod sibi arridet reperiret. unde Patres, aiunt, hoc interpretandi genus non sunt infectati, sed potius detestati, & ex hac via Iudæi falsas extorsiones sacris litteris interseruerunt, legentes caari pro caru. Canam pro Colam, normam pro sono. Similes exponendi ratio reperitur apud Gentiles, & apud Platonem in Cratylo, & apud Aescopum Phrygium. Alij hoc interpretandi genus ad sydera extollunt, tanquam partem Kabalisticam secretiorem, & arcanā sapiētiam (ut dicunt) continentē, quæ Moysi primo à Deo reuelata est. quadrifariam autem, aiunt, potest accidere hæc interpretatio. Primo, si singulis litteris vnus vocis singula verba respondeant v. g. in ps. 3. d[icitur] multi insurgunt aduersum me] vox illa Rabbim רבבim quattuor persecutores explicat Romanos, Babylonicos, Græcos, seu Iones, Medos. ex nominis quoque Adam ethimologia ΑΔΑΜ, ex Græcis litteris desumpta est, & PP. videlicet Aug. trac. 9. in Ioan. Beda ibidem, Cyprian. vel quicumque est auctor lib. de Syon, & Sina, eadem conficiunt interpretationem.

Secundo, si litteræ inter se commutentur, ut in Genes. cap. 1. ברשית Bereschith, exemplificat Picus, ubi mysterium S. Trinitatis insinuari docet, similiter & in ineffabili nomine Iesu per eandem transpositionem, ex Irenæo, docet Lusitanus lib. 10. de arcanis cap. 13.

Tertio, si vna littera pro alia substituatur, unde per vocem Sefach intelligendum nomen Babel, docet S. Hier. in c. 5. Danielis.

Quarto, si circa litterarum figuram aliquid peculiariter obseruetur, ut in dictione למרבה lemarbe Es. 9. *multiplicabitur eius imperium*. cum in medio Q semper sit aperta, hoc loco sit clausa, significari mysterium supputationis annorum à tempore Esaiæ usque ad tempus Messie docet R. Hamai in lib. Sanhedrim. Prodigiousam illam visionem litterarum

descripturum in pariete ad resolutoria elementa-
ris expositionis partem, idem Sixtus refert.

Quantum verò attinet ad arcana, & intelligentias
ex numerorum supputatione desumpta, Salmonon
proleg. 7. & alij, vt incerta, & fortuita repudiant.
Alij probant, & ex scripturis causam tuentur, ex au-
thoritate Apocalyp. cap. 13. vbi nomen bestie, &
numerus nominis eius describitur 666. & S. Augusti-
nus, de perfectione lineamentorum corporis Chri-
sti (non quidem ea necessaria, quæ in instanti facta
est, sed quantitativa, nouem enim mensium spacio,
hæc est completa) loquens tract. 10. in Ioannem ait,
templum corporis sui 46. annorum spacij naturalis tem-
pli adificatione præsignatum. In nomine Iesu eandem
numerandi rationem obseruat Beda lib. 2. in Lucā.
Sed media via incedendum est cum nostro Senensi,
vt sicut non damnari debent, qui moderatè, & aptè
hæc suis locis accomodant, sic non laudandi sunt,
qui nimis anxie, inutiliter, & inani labore, & quod
peius est, extortè, vel supersticiosè, vt Gnostici facie-
bant, hæc omnia præstant. Sicut autem, quæ ex scri-
pturis canonicis firmum habent argumentum,
quæ ex ista elementari ratione Spiritus sancti aucto-
ritate ad significandum assumuntur, sic probabilem
fidem faciunt, quæ ex Doctoribus sacris ad mysteria
significanda adaptantur. Inuersiones autem sunt,
quæ priuata auctoritate temerè, & fortuito à sciolis
fabricantur, vt pœna potius quàm admiratione sint
digna.

De his supputationibus consulendi sunt Bernar-
dus Gomelius lib. 5. de sale. Alphonsus Xamoren-
sis in sua grammatica, & in epistola sua ad Hebræos
Romæ commorantes, Petrus Brunus apud Sixtum,
in bibliot. lib. 3. & alij apud Ludovicum Lustanum
de diu. arc. lib. 10. cap. 14. Leonardum Mariū in pro-
legom. q. 8. sect. 2. in Pentat.

Quantū vero ad id, quod obijciatur de expositione
Physica, & si quidem eam reiecerint, inter quos Ber-
genus recensetur; illa vñ sunt Philo, Iosephus, Ari-
stobolus, & nostris Ammonius, Origenes, Clemēs
Alex. de quibus vide Venetum t. 4. cant. 7. & à Deo
intenta est secundario, vt scriptura quoque de rebus
naturalibus instrueret, & ad ipsum duceret tanquā
authorem naturæ, à quo cum deuiaret Philologia,
Gentilium ducens ad falsum deorum cultum meri-
to ab August. reprobata est.

Nec absurdum obiectum de extorsione scriptu-
rarum militat, cum delectu enim signa illa expo-
nenda sunt iuxta Patrum regulas, quas cum non fer-
uarit Ioachinus in multis est hallucinatus. Quando
vero vaticinia antiqua etiam aliàs impleta, iterum
adimplenda manent, sicut obijciatur, tunc dicendum
illud expositionis genus non humano ingenio niti,
sed in diuinam inspirationem refundi dicere neces-
se est, & pertinere ad sensum litteralem, vel saltem
mysticum, vt de planctu Rachelis Hier. 32. graues
interpretes exponunt, & de Apocalypsi sustinet Al-
cazar quantum ad sensum litteralem: licet nimis
sit in illo suo filo, & contextura symbolorum ad lit-
teralem sensum ferè semper exprimendum, & de
hac realias.

ARTICVLVS TERTIVS.

*An sensus litteralis noxijs, & mor-
tiferus sit.*

Positio Hæreticorum.

S. Sebastianus Francus lib. de paradoxis scripsit sen-
sum litteralem scripturæ esse gladium Antichri-
sti: huc reuocatur Otho Brunsfeldius ad Hæreticos
transfuga infelicissimus, qui scripsit, Euangelium
esse somnium figuratum, & rem Kabalisticum pror-
sus, nihilque ad salutem promouendam facere, vt
apud Cochleum de authoritate sacre Scripturæ,
videre poteris.

Oppositiones Hæreticorum.

Arguitur primo ex 2. Cor. 3. vbi dicitur, qui ido-
neus nos fecit ministros noui testamenti, non litte-
ra, sed spiritus: littera enim occidit, spiritus autem uiui-
ficat, vnde Athan. de comuni essentia trium perso-
narum, sic ait, Admonet Apostolus iudicans litterā
occidere: spiritum autem uiuificare pleraque siquidem
sacrarum litterarum: si iuxta litteram sentiamus, in ne-
farias collabemur blasphemias.

Secundus locus, quia dicitur Ezech. 10. dedi eis
præcepta non bona, quod exponens Origenes lib. 7.
cōtra Celsū, dicit, litteram, non tam nos, quam Deus
per quemdam Prophetam, ius non bonum nominat, &
præcepta non bona.

Tertius locus, Exod. trigesimo quarto, vt aduer-
tit, & scribit Theodor. vbi dicitur [reddis pec-
cata patrum in filios vsque ad tertiam, & quartam
generationem his qui oderunt me] alibi autem di-
citur: non morientur filij pro patribus, nec patres pro
filiis, sed vnusquisque pro peccato suo morietur, &
per Ezech. Quæ est parabola vestra cū dicitis: Patres
comederunt vnam acerbam, & dentes filiorum ob-
stupuerunt. Vivo ego dicit Dominus si vltro erit hæc
parabola, sed obstupescunt dentes eorum, qui come-
derunt vnam acerbam, quoniam mea sunt omnes
animæ. Quod ergo nudam litteram attendere non
sit religioni consentaneum Deus ipse demonstrat
legem contrariam statuens dicto: reddens peccata
patrum in filios] hæc ex Theodoro.

Secundo, ex dictis Patrum: nam Origenes in
psal. 36. exponēs illud [quoniam brachia peccatorū
conterentur] ait. [Quomodo potest hoc secundum
litteram stare, etiam si aliquis vim facere conetur
per imperitiā? sunt multa in scripturis ita posita,
quæ etiam eum, qui valde brutus est, & stertit, moue-
re possunt, imo cogere, vt necesse habeat littera-
derelicta ad intellectum conscendere spiritua-
lem, &c.]

Nissenus de vita Moysis. [Hic qui omnino litte-
ræ seruit, rerum ipsarum cōsequētia corruptibilem
Deum opinari compellitur: est autem Deus incorru-
ptibilis omnino atque immortalis: non est ergo vbi-
que sequenda littera. Quod si in hac parte altiore
quam littera patitur sensum, querere cogimur, qui
alienum esse à scriptura dicat, si ad spiritualem sensum
totam reducimus? nam cū necesse sit partes aliquas
spiri-

spiritualiter intelligere totum quoque necesse est, ut & possit, & debeat sicut & partes intelligi: est enim totum ex partibus, quare partium naturam sapiat necesse est.

Hieronymus aduersus Luciferianos [si litteram sequimur, possumus, & nos quoque nouum nobis dogma componere, ut asseramus in Ecclesiam non recipiendos, qui calceati sunt, & duas tunicas habent.]

S. Cyrill. 9. contra Iulianū [qui autem inquit soli litteræ mentem suam alligant, & diuinorum, ac oculorum nihil intelligunt, quod etiam longe à veritate absint, & ridicula argumenta faciant, absque labore monstrabimus ex ipsis coniecturis, quas in manibus habemus sermonis occasione sumere.]

Tertio rationibus. Prima ex littera carnaliter intellecta fornicationis materiam assumeret cum legeret quis factum Osæ, aut Iudam cum Thamar esse cōgressum, &c. Ebrietati inferiendum dicit alius ex eplo Noë. Vindicta vlcisci existimabit esse licitum ille, cum carnaliter legeret. *Beatus, qui retribuet tibi retributionem, quam retribuisti nobis.* Curiosis artibus insistendum, cum tres pueros Magis, & Chaldeis sapientiores, & Moysen omni sapientia, & doctrina Aegyptiorum eruditum esse reperiet, quæ omnia ponderat Hieronym. in epist. ad Gal. c. 4.

Secunda, quia multoties opus est relinquere litteram, ergo saltem in aliquibus mortifera est: Antecedens probatur, nam Origenes 4. Periarch. c. 7. ait, *ubi deficit littera ad eundem esse mysterium*, & S. Hieron. lib. aduers. Iouinia. *secundum circuncisionem non posse secundum litteram intelligi.*

Confutatio eorumdem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo ex scripturis: nam ea verba. *Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhæbit uxori suæ, & erunt duo in carne una,* ut supra ponderatum est, Christus Dominus secundum sensum litteralem referens, atque exponens vinculi matrimonialis indissolubilitatem confirmauit. Similiter Apostolus Paulus ex litterali sensu scripturarum comprobauit mortem, & resurrectionem eius dicens, *tradidi enim vobis in primis, quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas,* similiter, & incarnatio, & conceptio Christi Domini, & multa mysteria fidei ex ipsis scripturis secundum sensum litteralem iuxta Conciliorum, & Patrum expositionem deducuntur, quod si hæc non secundum litteralem sensum intelligerentur fides nostra profus corrueretur.

Secundo, ex Conciliorum autoritate: ex sensu enim litterali hereticos debellarunt: ex symbolica enim argumentatione, ut dicitur ex doctrina Dionysij infirmum deducitur argumentum, & Origenes cum suis in 6. Synodo act. 11. & 13. damnatus est, quod suis allegorijs Paradisum terrestrem euertere.

Tertio, ex dictis Patrum. Athanas. serm. in illud euangelij [profecti in pagum, quod ex aduerso est inuentis pullum alligatum. Hæc cum dico, historiā non aufero; non enim spiritu litteram tollimus, sed

spiritus vim, officiumque littera conseruat: verissimum siquidem est, Dominum in sensibili asino sedisse, ut ex Bethania Hierosolymam proficisceretur: de eo enim Zacharias ita oraculis edidit. *Dicite filia Syon, ecce Rex vester venit mansuetus sedens in asino, & pullo subiugalis sobole.* Salua igitur historię fide, persequor quæ in ea defossa sunt.]

Chrysostomus proem. in psalm. [Apostolus nunquam euerit historiam, licet contemplationem vocarit allegoriam, non quod nomina, quid sibi vel lent ignoraret, sed docens, quod licet sententiis allegoria nomen attribuerit, per contemplationem tamen id sufficiat accipere nusquam ledentes naturæ historiam: sed diuinæ scripturæ innouatores, & qui sibi videntes sapientes de historia, vel dubitantes, vel in eam se improbe gerentes introduxerunt allegoriam, non ex sententia Apostolica, sed ex vana sua gloria, facientes, ut qui legunt alia pro alijs accipiant.]

S. Augustinus de Genesi ad litteram cap. 8. [quisquis voluerit omnia, quæ dicta sunt secundum litteram accipere, id est non aliter intelligere quam littera sonat, & potest euitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholice prædicare, non solum ei non est inuidendum, sed præcipuus multumque laudabilis intellectus habendus est] & cap. 2. aperte fatetur cum esset tyro Moysi doctrinam de mundi opificio duobus libris contra Manicheos figuratè tantum edidisse, diffidens se verum sensum litteralem habere se posse: postea verò cum comperisset eandem doctrinam Moysi melius secundum sensum litteralem exponi posse, propterea 12. de Genesi ad litteram libros composuit.

S. Hieronymus in Amos, *debemus enim scripturam sanctam primum secundum litteram intelligere*, vnde idem Sanctus cum secundum sensum mythicum iunior Abdiā interpretatus esset, senior ad litteram confugit tanquam ad perfectiorem commentationem, vnde sic in præfatione ait. [Quid igitur? condemnamus, quæ olim pueri lusimus? minime, sed libere profitemur illa fuisse puerilis ingenij, & hoc esse maturæ senectutis] & in Esai. cap. 13. [verborum sacre scripturæ intelligentia in primis querenda est, & constituenda, non quia tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quia spiritualis interpretatio debet sequi ordinem historię, quod plerique ignorantes lymphatico in sacra Scriptura vagantur errore.]

Quarto rationibus. Primo, nam in humanis etiā litteris tanti sit litteralis sensus, ut à verborum significatione, & proprietate non sit recedendum: vnde in utroque iure extat titulus de verborum significatione. Ad hæc cum litigatur à verborum proprietate non est recedendum, & loquentis intentio alia non fuisse demonstratur, quam quod verbis exprimitur, nisi vel rerum ipsarum absurditas, vel manifesta alia indicia contrarium demonstrarent, ut docent Iurista: ergo etiam id in scriptura seruandum est, ut à verborum significatione non recedatur, nisi ubi esset manifesta absurditas in propria significatione, & huiusmodi.

Secundo, ab incommodo, quia litterali sensu neglecto antiqui Gnostici Valentiniāni, Hiermogenes, & alij sua somnia, & fabulas mundo intruserunt. Origenes è terra sustulit paradisum, eumque in

cælo collocavit. Quamobrem ut ait Anastasius Synaita lib. 7. anagogicarum contemplationum siue quoque Origenem synodica deponens sententia deiecit: oportebat enim primum admittere historiam, quæ conuenit litteræ, deinde, ubi oportet, procedere ad anagogias. [Melchisedeciani] (spreto sensu litterali verbo) carnaliter intelligentes illum versum Pauli ad Hebr. 7. Melchisedech, *sine patre, sine matre sine genealogia, &c.* dixerunt Melchisedech hominem non fuisse, sed vel Angelum, vel Spiritum sanctum. Origenem pariter accusat Serapion Episcopus lib. contra Origenem, quod asseruerit propter ea verba. *In sole posuit tabernaculum suum*, quod Christus Dominus pertransiens cælos relinqueret corpus suum in globo solis. Manichæi similiter referente S. Augustino lib. 20. contra Faustum ex hoc testimonio carnaliter intellecto, inciderunt in idolatriam adorando solem. Donatistæ ex August. epist. 48. dicebant Ecclesiam ex orbe terrarum periisse, & in Africa remansisse, allegantes non secundum litteram illud Cant. 1. *indica mihi, ubi pascas, ubi cubes in meridie.* Quod redarguens Augustinus ait, eodem modo id ipsum posse fingere *Aquilonares Ecclesias*, quia adducere possent illud psalm. 47. *latera Aquilonis Civitas Regis magni.* Lutherus illud *tu es Petrus, & super hanc petram parvipendens litteram* non ad certam personam, sed ad eandem Ecclesiam dictum fuisse contendit, turpiter aberrans, ut idem respectu sui ipsius esset ædificium, & fundamentum. similiter verba consecrationis, tropica significatione, & non secundum litteram alij turpiter sunt interpretati.

Tertio, à fructibus, qui à sensibus historiarum, & litterarum proveniunt. Primus, edificatio fidei: ex littera enim scripturæ edocentur fideles de mundi creatione, humani generis reparatione, corporum resurrectione, quæ in articulos fidei reposita, secundum litteram à fidelibus creduntur, atque traduntur intelligenda. Secundus fructus est edificatio morum per ostensionem iustitiarum divinæ punientis Adam, mundi diluvio, &c. similiter & misericordia, & aliorum attributorum. Post propositionem virtutum heroicarum sanctorum virorum, ut religionis in Abel, obedientiæ Abraham, &c. unde & ille eas imitandas proposuit, *mementote quomodo salvi facti sunt Patres vestri.* Per detestationem vitiorum ab impijs patrum, nempe murmurationis, concupiscentiæ est, unde Paulus dicebat. *Ne simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt.* Propiæ confert ad nostram eruditionem, quædam enim non tantum sunt ad certas personas, quam ad omnes directæ. Ut cum dicitur, *n si abundaverit iustitia vestra, &c.* & *si quis perfectus esse vade, & vende, &c.* unde tanquam sibi dictum accipiens B. Antonius vendidit omnia, & eremum petijt, quod non tantum ad Apostolos, sed etiam ad nos dicta sunt, ut sensus iste litteralis extensus sit ad nostram instructionem, unde & in huiusmodi Christus dicebat, *quod uni dico omnibus dico.* Verum est, quod multa solis determinatis quibusdam personis dicta; quædam sunt v. g. nempe solis Apostolis, vel tanquam sacerdotibus, ut *Quorum remisistis peccata remittentur eis*, quæ ad ipsos, & sacerdotes tantum, & non laicos christianis, competunt, vel ut ouium pastoribus, *quæcumque alligaueritis, vel ut fundatoribus Ecclesiarum, euntes*

in uniuersum mundum, unde, & propter hanc distinctionem Luc. 12. Petrus regulam edoceri cupiebat quando ad ipsos tantum Apostolos, quando verò ad ipsos, & cæteros verba destinabat. *Dicis ad nos hanc parabolam, an ad omnes?* hæc autem ex littera circumstantia, & subiecta materia, quæ ex litterali sensu deprehenduntur, oportet colligere.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Sensus litteralis nullo modo noxius, sed proficiuus est, cum ex littera circumstantijs, subiecta materia, &c. deprehenditur documentis.

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana cap. 9. quod in extremo peccatur à nonnullis [quidam enim] nudam litteram sequuntur, & signa, id est secundum sonum litteralem grammaticalem, & translata verba, sicut propria tenentes, pro rebus, quæ his significantur. Quidam in altero extremo sunt, qui non accipiunt signa, & litteram pro rebus, sed ut verè signa sunt, tamen malè res, quæ illis significantur, interpretantur. Unde concludit, quod [ut litteram sequi, & signa pro rebus, quibus significantur accipere seruis infirmitas est, ita inutiliter signa interpretari malè vagantis erroris est] & melior est illius conditio, ut dicit idem eius qui [non intelligit signum, & tamen signum esse intelligit] quam eius [qui præmitur signorum seruitute, vel inutiliter ea interpretando, cervicem à iugo eductam laqueis erroris inferere non formidat]. Ille autem regia via incedit, qui signa non pro signatis accipit secundum exteriorem sonum, sed secundum signorum exigentiam; aduertendo, quæ sit propria, quæ figurata locutio secundum eiusdem Augustini documenta eodem lib. cap. 20. cauendo ne translata quasi propriam, nec propriam quasi figuratam accipiat, ex cap. 19. Insuper tuto incedit, qui vel per propriam, vel figuratam locutionem, vel ad sensum, & intelligentiam pertingit, vel saltem noscit ea signa, non adhuc à se intellecta, signata indicare. Qui sono externo vocis innititur, non intelligens res quas significat, & confundens translata cum proprijs locutionibus à littera occiditur. Qui in interpretatione fallitur turpiter hallucinatur, & eluditur. Unde idem Augustinus 3. de doctrina Christiana cap. 5. exponens illud [littera occidit] ait [neque vlla mors anime congruius appellatur, quam cum id etiam, quod in ea beatitudo antecellit, hoc est intelligentia carni subijcitur sequendo litteram]. Qui enim sequitur litteram translata verba sicut propria tenet; neque illud quod proprio verbo significatur refert ad aliam significationem, sed si Sabbathum audierit v. g. non intelligi, nisi unum diem de septimo, qui continuo volumine repetuntur: & cum audierit sacrificium, non excedit cogitationem, quod fieri de victimis pecorum, terrenisque fructibus solet, & demum est miserabilis animæ seruitus signo pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream oculum mentis ad æternum lumen leuare non posse. Qui media via incedit minimè labitur, & sensus litteralis minimè illi

illi noxius est, sed proficiuus: quicquid enim in sermone diuino etiam historicè dictum secundum regulam Augustini cap. 10. neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem referri potest, figuratè, & quicquid enunciat secundum proprietatem verborum propriè accipitur, nisi absurditas sequatur, vel tropi figuratam locutionem insinuent, ex eiusdem Augustini documentis cap. 29. ac proinde non nudum sonum litterarum insectatur, sed quod ipse sonus siue propriè, siue figuratè significat, vel quicquid per easdem voces significatur verè, & veraciter intelligit.

Solutio oppositionum.

AD primum est prima responsio, quod tunc solum littera occidit cum translata verba accipiuntur, vt propria. Sed contra ait Augustinus de spiritu, & littera, & 3. de doctrina Christiana cap. 5. quod quamuis hoc congruenter de figuratis locutionibus accipi posset, tamen Apostolus ibi non alià vult intelligi litteram, quàm ipsum decalogum: vnde de vera, & propria, non de translata locutione loqui videtur Apostolus. Quare aliter eum locum interpretatur Augustinus, vt dicatur littera occidere, &c. [non vt aliud implens quàm tibi per litteram iubetur, sed sola littera reum facit, gratia & à peccato liberat, & litteram donat impleri.] Quod si litteram nedom præcepta decalogi, sed omnia ceremonialia, & iudicialia, omnia facta Patriarcharum, &c. intelligamus, littera certè occidit, vt dicit Gregorius lib. 18. moral. quia quædam leguntur [quæ quidem sunt omnino digna despectu, si ex sola narratione pensentur] & vt dicit idem [aliquando res gesta est in facto causa damnationis, in scripto autem prophetia veritatis] vt patet in facto Osee, &c. Vel occidit vt colligo ex Chrysostomo præm. in psalm. si in heremus dictioni, & illam coleremus, & obferuaremus nihil vterius cogitantes; vt v.g. si quis vellet circumcisione uti, & ceremonialibus. Vnde propterea dicebat Athanasius serm. dicto [profecti in pagum, &c.] nos igitur fratres certi litteram occidere, spiritum viuificare, non solum historiam scripturarum sequamur, neque vt Iudei nudæ litteræ adhareamus, sed quemadmodum scriptum est, perscrutemur, vt ibi testimoniæ de Christo reperiamus.]

Ad secundum respondetur, non dici illa præcepta mala simpliciter, quia erant à Deo: nec bona simpliciter, quia ex vi illorum non pertingebat homo ad vitam æternam, sed negatiue dicebantur non bona, vide S. Augustin. Plura diximus supra de script. veris. controu. 2. speciali 4.

Ad tertium, eo loco euincitur ex doctrina Augustini non sistendum in nuda littera, sed ad significationem oportere assurgere. Et quia mors non tam spirituale, quàm corporalem significat, quod in vno loco carnaliter, in altero spiritualiter mors significatur, quare bene dicebat Hieronym. in comment. ad Gal. *multorum ergo malorum occasio est, si quis in scripturæ carne permaneat.*

Ad secundum principale ductum ex auctoritate Sanctorum responderetur satis probari, illum sensum esse noxium, & à mente Spiritus sancti alienum, quando translata sicut propria tenentur, & non ad aliam significationem refertur: vel si quod iubetur ex præceptis iudicialibus modo aliquis seruandum putaret, vnde & talia præcepta secundum spiritum sunt tenenda. vnde etiam Apostolus carnalem circumcisionem ad spirituales refert, & illud, *non alligabis os boui trituranti ad alendos spirituales ministros* adaptatur 1. Cor. 9.

Ad tertium principale respondetur ex regula S. Augustini 3. de doctrina Christiana cap. 22. quod illa, quæ non figuratè, sed quæ propriè lector acceperit [si laudati sunt illi, qui illa fecerunt, sed tamen ea abhorrent à consuetudine bonorum, qui post aduentum Domini diuina præcepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum verò ipsum ad mores non transferat; multa enim sunt, quæ illo tempore officiosè facta sunt, quæ modo nisi libi dinoscere fieri non possunt. Si quæ verò peccata magnorum virorum legerit, tamen aliquam in eis figuram rerum futurarum animaduertere, atque indagare potuerit, rei tamen gestæ proprietatem ad hunc usum assumat, vt se nequaquam suis factis iactare audeat, & pro sua iustitia ceteros tanquam peccatores contemnat, videat tantorum virorum, & cauendas tempestates, & flenda naufragia.]

Ad quartum. Quidam apud S. Augustinum li. 17 de ciu. cap. 17. dicebant in nonnullis locis non esse sensum litteralem, sed solum spirituales: sic diluuium, atcam non res gestas, sed figuras tantum significandarum rerum autumabant. Alij, vt Lyrandant regulam, quod vbi cumque tropus est in scriptura non est sensus litteralis, sed spiritualis. Sed hoc non potest stare, nam vt dicit S. Gregorius homil. 4. in euang. [in verbis sancti eloqui] prius seruanda est veritas historiarum, post modum exquirenda spiritualis intelligentia allegoriæ. Tunc namque allegoriæ fructus suauiter carpitur, cum prius per historiam in veritatis radice solidatur [eaque vt dicit Chrysostomus proemio in psalmos] est basis, & fundamentum aliarum intelligentiarum.]

Non obstant Patres citati in contrarium: nam intellexerunt per mythicum sensum litteralem, non proprium, sed figuratum: sic Origenes in psalm. 36. reprehendebat intelligentes carnaliter illum versiculum [contere brachium peccatoris, & maligni] ceterum ipse salibi factus est in lib. 7. contra Celsum [legem esse duplicem, alteram iuxta litteram, alteram iuxta sententiam, &c.] & Hieronymus vult in littera interdum grauiora, & maiora intelligi, vt dixit Apostolus. [Nunquid de bobus cura est Deo?] vnde idem S. Hieronymus sensum litteralem omnium aliorum esse radicem, & fundamentum adstruit, sic in epitaphio Paulæ præfatione in Esa. & cap. decimo tertio in cap. 9. Amos, in Ezechiel, cap. 49.

ARTICVLVS QVARTVS.

An sub vna littera sint etiam plures sensus litterales.

Positio quorundam Catholicorum.

Pluritem sensus litteralis sub vna eademque littera contra communem Theologorum quidam dissentit, sic Michael Medina lib. 6. de recta in Deum fide, P. Ribera in Oseam cap. 11. & alij. Sed contrariam sententiam tuentur omnes fere Theologi, qui negantem sententiam erroris insinuant, vt Abulensis q. 57. in c. 2. Matthæi, vel temeritatis incusant, vt censet Bannes par. 1. quæst. 1. artic. 10.

Positio Nouatorum.

Rullus verò Basileensis thesi. 281. vt vnum solum litteralem contineri in scriptura suaderet noua commentus est distinctionem sensus litteralis in simplicem, & compositum, & declarans, & definiens compositum sensum ait [esse illum, qui ex figura, & veritate consistit, & hic est, inquit, in omnibus illis locis, in quibus sub typo aliquo Christus describitur, vt ex Aegypto vocauit filium meum Osee 11. in hoc dicto [filius] non populū modo Israelis, sed & Christum significat. Qui tantum de populo Israelitico interpretantur, partem tantum sensus litteralis afferunt, nomen sensum, quia totus sensus litteralis compositus de signo, & re significata simul intelligendus est; consistit enim in accomodatione signi ad signatum.

Argumenta pro parte negatiua.

Videtur quod non. Quia eatenus nonnulli defendunt oppositam sententiam, vt saluent quomodo multa testimonia veteris testamenti citata ab Evangelistis in sensu litterali diuerso, cuiusmodi est illud citatum. *Ex Aegypto vocauit filium meum*, quod ad litteram de populo Israelitico exponitur, & ab Evangelista pro reditu pueri Iesu ab Aegypto citatur. Sed ad hoc saluandum sufficit sensus mysticus; ergo, &c. Minor probatur, nam mysticum sensum habere docent S. Hieron. in cap. 11. Osee, & Chrys. & Theop. in Matth.

Secundo. sensus litteralis ille est, quem sacer scriptor significare intendebat; at est præter communem consuetudinem scribentium, vt iidem verbis plura significare intendant; ergo.

Confirmatur. Quia nec humanum ingenium est capax plurium sensuum proximè significatorum, per eadem vocabula; nec humana loquendi consuetudo fert, vt iidem verbis, & vocibus plures subsint sententiæ.

Tertio. Si essent in vna littera plures sensus, tunc nihil certum ex sensu litterali posset desumi; vnusquisque enim suum posset obtrudere, alterum repellere; essetque procedere à disiunctiua propositione ad alteram eius partem, quæ argumentandi ratio satis elumbis est, & infirma.

Quarto, ex auctoritate S. Thomæ; nam secundum S. Thomam sensus litteralis est, qui immediatè significatur per voces, at secundum eundem eodem art. 10. quæst. 1. si sint plures sensus per easdem voces significati nascitur confusio, & æquiuocatio; omnis autem æquiuocatio à scripturis tollenda est, ne oracula demonum æmulari videatur.

Quinto. Quia positio opposita inuenta est ad fecunditatem scripturæ celebrandam: at similiter idè accidit in emblematis poetarum, Hieroglyphicis, Aegyptiorum; ergo, &c.

Pro parte affirmatiua.

Sed contra est primo, quia ille locus Ex. 12. *Os non comminuetis ex eo*, ad litteram intelligitur de agno Paschali, & tamen de Christo Domino verificatur Ioan. 19. *Hoc autem factum est, vt impleretur scriptura, quæ dicit os non comminuetis ex eo*, scriptura autem completur quando fit quod per eam significatur: at sensus mystici non significantur per scripturam, sed per res significatas per scripturas: scriptura insuper cum verificatur, impletur; in sensu autem mystico non semper certò scitur, si ita, vel ita, verificatur (cum sæpè inter se discordantes sint sensus mystici) & secundum istam non potest desumi determinata veritas; ergo non impletur: & cum liberum sit vnicuique sensus mysticos varios effingere, nesciremus quando esset impleta: imo nunquam impleta, cum sint illi alij sensus applicabiles. Impletio ergo scripturæ non est per sensum mysticum, sed per litteralem. Sed dici posset ad hoc argumentum impleri scripturam quoque in sermone figurato per primarium significatum, & sermonem esse de adimplerione secundarij significati per sensum mysticum, vt innunt S. Augustinus tract. 120. in Ioann. & S. Thom. in cap. 19. Ioann. Sed S. Augustinus dicit agnum præcessisse tanquam figuram immolandi Christi; de quo subdit. *Predictum erat ab Esaia. Sicut ovis ad occisionem ductus est*: at in sensu litterali adimpleta est hæc Prophetiæ Esaia: sic & illa. *os non comminuetis ex eo*, quæ vt facto exprimebatur, sensum mysticum continebat, & S. Thomas dum dicit significatum eo facto fortitudinem Christi, & doctrinam eiusdem per Passionem non comminuendam, sensum mysticum in hac significatione comprehensum, in significatione reali, quod ossa Christi non fuerint comminuta, litteralem sensum tacite proficitur.

Secundo, ex psalm. 2. *Dominus dixit ad me. Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Hanc autem scripturam de æterna generatione explicat D. Paulus Hebr. 1. dicens. *Cui enim Angelorum aliquando dictum est, filius meus es tu, ego hodie genui te?* de resurrectione ex mortuis interpretatur Petrus in Actis Apostolorum cap. 13. [Nos annunciamus vobis eam, quæ ad patres nostros facta est re promissio, quando hanc Deus adimpleuit filijs vestris resuscitans Iesum, sicut in psalm. 2. scriptum est. Filius meus es tu, ego hodie genui te.] De promotione ad sacerdotium. Paulus Hebr. 5. ait. [Christus non semetipsum clarificauit, vt Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum. Filius meus es tu ego hodie genui te, quemadmodum & in alio loco dicit. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech;] hi autem sensus non sunt

sunt mystici: nam Apostolus non ex rebus per voces significatas, sed ex sensu per ipsa verba propriè significatas, tot sensus eruit ex vna eademque littera. Explicatur idem locus Davidis in sensu litterali de generatione secundum carnem: nam & ipsa ex supernis fuit ex Spiritu sancto, & Patris voluntate bona, vt dicunt quidam apud Theophil. Quod si ex illa regula, quod tunc aliquid fieri dicitur cum aliquid nobis innotescit (vt cum dicitur, *nunc cognoui, quod timeas Deum, &c.*) sensus est *ego hodie genui te, id est ego feci vt homines te esse filium meum consubstantiali esse cognoscant; & huic sensui quadrat, quod Christus dicit, clarifica me ea claritate quam habui priusquam mundus fieret apud te.*

Tertio, nam Esa. cap. 53. dicitur *generationem eius quis enarrabit, quia abscessus est de terra viventium*, quem locum S. Hieronymus in Matt. cap. 2. Cyrill. 4. in Es. Augu. tract. 31. in Ioann. ad eternam Christi generationem referunt: alij verò vt Iustinus dial. 2. contra Triphonem, Tertull. contra Iudeos, Lactantius 5. diu. instit. cap. 15. Leo serm. 9. de nativ. Christi, ad temporalem generationem adaptant. Alij ad resurrectionem: nam causalis additur, nempe mors ignominiosa, quæ præcessit, *quia abscessus de terra viventium*. Alij ad regenerationem filiorum per adoptionem, quæ ex Christi morte processit, accomodant; nam ibidem idem Propheta ait. *Si posuerit pro peccato animam suam videbit semen longævum.* Alij ad totum progressum, & oeconomiam Saluatoris, hoc est natiuitatem dicta, gesta, mortem, &c. nam generationis nomine in scripturis acta, & mors, & progressus vitæ alicuius designatur: vnde scriptum est. *Noe vir iustus, atque perfectus in generationibus suis.*

Quarto, Danielis cap. 9. prophetatur templi Hierosolymitani destructio, & dicitur, *& erit in templo abominatio desolationis.* hoc autem 2. Machab. 1. sub Antiocho successit, vnde 2. Machab. 1. dicitur [quinto & quadagesimo, & centesimo anno ædificauit Rex Antiochus abominandum Idolum desolationis super altare Dei] Christus autem Dominus vastitatem eiusdem templi per Romanos futuram prænunciat ex eiusdem Prophetæ interpretatione [cum vero videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta stantem in loco sancto: qui legiti intelligat] ergo.

Quinto, illud Matt. ult. [Ecce vobiscum sum omnibus diebus] plures sensus litterales admittit. S. Augustinus lib. de quinque hæresibus cap. 6. explicat hoc de Christo, secundum quod Deus, dicens quod nos non deseruit, cum ad patrem ascendit. De præsentia sacramentali, alij doctores interpretantur. Et S. Augustinus de supremo mundi die, de assistentia vniuersæ Ecclesiæ [quæ alijs (inquit) morientibus alijs nascentibus hic vsque in sæculi consumationem futura est] interpretatur.

Sexto, Philipp. 2. [qui cum in forma Dei esset nõ rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum] de exinanitione multiplici exponitur litteraliter, de exinanitione in Passione explicat Chrysostomus in hunc locum, Fulgentius de fide ad Petrũ. De exinanitione per carnis nostræ susceptionem Tertull. contra Marc. Augu. 7. de Trinit. cap. 3. Cyrill. 2. in Ioann. & S. Thomas in hunc Pauli locum. De exinanitione in mysterio Eu-

charistiæ, vt dignaretur dari nobis in cibum videtur exponere S. August. in psalm. 33. dicens [nisi humilis esset non manducaretur, neque biberetur] & ante Augustinum fuit sententia S. Dionysij Alexandrini, qui exponens verba ista Pauli ait [exinanitionem dicit factam ad nos, ad capiendum sacramentum vitæ per puras, & incorruptibiles, ac diuinas ipsius manus] & Methodius martyr in symposio 10. virginum, quod per hoc sacramentum Christus exinanivit se, vt cogi posset.

Secunda classis ex Patribus id ipsum docentibus, primo ex facunditate verborum sacra scripturæ in suo fonte, quæ cum variam interpretationem admittant veram, & litteræ consonam, nullo iure quis, nisi audax, reijcere potest diuersorum sensuum multiplicitatem. Exemplum est de illorum verborum expositione *נשקבך* osculamini filium, quæ cum variè interpretata essent à D. Hieronymo, dicere coactus est, *nisi & prolixum esset*, ait Hieronym. lib. 1. Apol. aduers. Ruffin. [et redoleret gloriolam, iam hinc tibi ostenderem, quid utilitatis habeat magistrorum limina terere, & artem ab artificibus discere, & videres quanta sylua sit apud Hebræos ambiguum nominum, atque verborum. Quæ res diuersæ interpretationi materiam præbuit, dum vnusquisque inter dubia, quod sibi consequentiùs videretur hoc transfert] vnde alia est editio 70. alia Aquila, alia Symmachii, alia vulgata, quæ tamen in veritate, & proprietate sententiarum omnibus præfertur, vt satis supra probatum est.

Secundo, ab excellentia scripturæ. Idem enim S. Hieronymus epist. 103. scribens ad Paulinum ait, *Apocalypsis Ioannis tot sacramenta quot verba habet. Parum dixi pro merito voluminis, laus omnis inferior est, in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ, & in cap. ad Ephes. 3. ait, singuli sermones singuli apices, & puncta in diuinis scripturis plena sunt sensibus, quæ verba etiam dixerat S. Chrysostomus homil. 2. in Genes. & Basil. lib. de Spiritu sancto in principio. Respondent quidam, vt Gillius lib. 2. in 1. par. tract. 7. de locis theol. cap. 4. hæc & similia Sancti Hieronymi verba intelligi de sensibus mysticis: nam intolerabilis esset hyperbole asserere in singulis verbis minutissimis esse multiplices sensus litterales, quod nõ est adeo dictu intollerabile de sensibus mysticis. Sed contra nam exponens S. Hieronymus illa verba Danielis cap. 12. *Tu autem Daniel claudes sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia*, ait, *præcipit, vt inuoluat sermones, signet librum, vt legant plurimi, & querant historiæ veritatem, & propter obscuritatis magnitudinem diuersa opinentur*, ecce quod multiplex scientia refertur ad multiplicitatem sensuum circa veritatem historiæ, quæ quando contrariæ non sunt, sed eas compatitur littera maximè cum traduntur à sanctis Patribus luminaribus Ecclesiæ refellendæ non sunt, sed religiosè suscipiendæ. Ergo saltem in historijs contra opinionem plures sensus litterales sunt de mente Hieronymi. Notanda sunt quoque Danielis verba *multiplex erit scientia*, per quæ excluduntur opiniones, & falsæ interpretationes: includuntur verò illæ, quæ secundum sensum pluralitatem à Patribus nostris interpretatæ sunt.*

S. Augustin. 12. confess. cap. 28. *Deus, ait, per sermonem vnum in literis sacris plerumque non vnum solum, sed*

sed plures etiam literales voluit significare sententias, & omnes sensus, quos idem Sanctus enumerat cap. 20. & duo literales sunt, nec vnus alterius figuram continet, & cap. 30. postea, post varias enarratas literales interpretationes, ait, in hac diuersitate sententiarum variarum concordiam pariat ipsa veritas, &c. & mox. Ac per hoc si quis querit ex me quid homo Moyses ille famulus tuus senserit, &c. subiungit, nescio; & suo tamen illas esse veras sententias, exceptis carnalibus, de quibus quidam extimauit locutus sum, &c. & cap. 31. subdit, ita cum alius dixerit, hoc sensu quod ego; & alius, imo illud, quod ego; religiosius me arbitror dicere, cur non vtrumque potius, si vtrumque verum est? & si quid tertium, & si quid quartum, & si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem vnus Deus sacras litteras vera, & diuersa visuris multorum sensibus temperauit? &c. & de ipsidem diuersis sensibus, & intelligentijs loquens lib. 3. de doctrina Christiana cap. 27. ait, Similiten ille quippe author in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, & ipsam sententiam forsitan vidit, & certè Dei spiritus, qui per eum operatus est etiam ipsam occurruram lectori, vel auditori sine dubitatione præuidit, imo ut occurreret, quia & ipsa est veritate subnixæ, prouidit. Nam quid in diuinis eloquijs largius, & vberius potuit diuinitus prouideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alios non minus diuina cōtestantia faciunt, approbari?

S. Bernardus exponens in Canticis illud, *fulcite me floribus* homil. 51. ait, scio me hunc locum in libro de dilectione Dei plenius explicuisse, & sub alio intellectu potiori ne an deteriori, lector iudicet. Si cui vtrumque videre placuerit, non sanè à prudēte de diuersitate sensuum iudicabor, dummodo veritas vtroque nobis patrocinetur, & charitas, cui scripturas seruire oportet, eo edificat plures, quod plures ex eis in opus suum veros erudiunt intellectus.

S. Thomas q. 4. de pot. ar. 1. Aliud est scilicet vitandum ne aliquis ita scripturam ad vnum sensum cogere velit, quod alios sensus, qui in se veritatem continent, & possunt salua circumstantia litteræ scripturæ, penitus excludantur: hoc enim ad dignitatem diuine scripturæ pertinet, ut sub vna littera multos sensus contineat, ut sic ex diuersis intellectibus hominum conueniant, & vnusquisque miretur se in diuina scriptura posse inuenire veritatem quam mente concepit, & per hoc contra infideles facilius defendatur, dum si aliquid quod quisque ex sacra scriptura falso apparuerit, ad alium eius sensum possit haberi recursus, &c.

Tertia classis ex rationibus, prima ratio, nam hoc cedit in maximam Dei gloriam, quicquid enim ei supra mortalium conditionem attribuimus, Deo dignius est: maior autem est Dei gloria si asseramus scripturam diuinam sic ab ipso conditam esse, ut fons esset vberimus, diuersas, easque compossibiles sententias scaturiens per plura capita, quam si esset angustus riuus in vno alueo tantum decurrens.

Secunda, quia eo in maiori veneratione habetur, quo eius magis profunditas cernitur, & in ea multiplices sensus habeat, vnde dicebat Augustin. 12. confess. cap. 14. mira profunditas eloquiorum tuorum, ecce ante nos superficies blandiens: sed mira profunditas Deus meus, mira profunditas, horror est intendere in eam: horror honoris, & tremor amoris, vnde diligētia,

labor querentium laudatur, qui margaritas è profundo abstrahunt.

Tertia, quia potest scriptor prophanus per vocem æquiocam plures sensus in vna ratione concludere, & Deus ipse scripturam conditor, potest rebus ipsis propter diuersas proprietates, vel inditas, vel ex impositione ad placitum, plura significare. Ergo etiā potest ipsidem vocibus, siue tropicis, siue propriis plures sententias, siue sensus significare. Et quod de facto sic fecerit suadet ex verbis Augustini 12. confess. cap. 30. vbi dicit, ego certè quod intrepidus de corde meo pronuncio, si ad culmē auctoritatis aliquid scriberem, sic mallet scribere, ut quod veri quisque de istis rebus capere posset mea verba resonaret, quam ut vnā veram sententiam, ad hoc apertius ponerem, ut excluderem cæteras, quorum falsitas me non posset offendere, ergo sic Deum fecisse recta ratio suadet, cum hoc ad dignitatem conditionis scripturæ conducat.

Quarta, quia ex ista multiplicitate literalium sensuum, nedum sapientia conditoris ostenditur, sed maxima vtilitas, quæ allata est hominibus demonstratur: dum ad scripturarum exercitationem accendimur, ad plures, & plures intelligentias inuestigandas, prouocamur, ut dicatur, *Labor super eloquia tua sicut qui inuenit spolia multa*: dum etiam plurima mysteria panduntur, & Hebraicæ linguæ nomina, ambigua elucidantur: dum tot commentaria Patrum, & Doctorum scripta cernuntur, ut repleta sit terra scientia Domini, quæ scripta non essent, si ad vnum sensum solum attendissent è sacris litteris eruendū; Dum plures nobis exitus dantur ad dissoluenda infidelium argumenta, quando ex vno sensu literali nostro proprio, & priuato, illorum argumenta non solueremus, relinquitur enim nobis alia via alios sensus literales veros indagandi, & quem non possumus attingere, qualis sit agnoscat, quod non inueniatur, & tamen inueniri ab alijs possit, ex Augustino loco citato.

Quarto principaliter ad hominem contra Rullū sic arguitur, nam in illa sententia *ex Aegypto vocaui filium meum*, sunt duo significata distincta ab illis verbis immediate significata, ut fatetur Rullus, ergo sunt duo sensus literales, quorum vnus alterius pars non extat, ut ex illa compositum sensum perficiat. Amplius contradictio est fieri sensum compositum ex signo, & re signata: nam si ex thesi 27 s. secundum Rullum, *litteralis sensus est, quem verba immediate præferunt*, certè eductio Israel, ut res quædam est non facit sensum litteralem, sed allegoricum. Male ergo asseritur, quod sensus literalis compositus cōstet ex figura, & figuræ veritate.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Sub vna littera sunt plures sensus literales.

Respondeo dicendum, sicut dicit S. Thomas p. 1. q. 65. ar. ult. in corp. quod sunt quidam, qui veritatem capere non possunt intelligibilem, nisi eis particulatim per singula explicentur, & hoc ex debilitate intellectus eorum contingit: alij vero qui sunt fortioris intellectus, ex paucis multa cognoscere possunt. Similiter quidam sunt minimæ excellentiæ

tiæ in scientia, & eloquentia, & hi plura nonnisi pluribus explicant, siue signis, siue verbis: alij verò sunt qui præditi sunt maiori scientia, & hi signis eisdem, & paucioribus plura exprimunt, atque significant: Cum ergo Deus sit summus, & infinitæ sapientiæ per vnum cognoscit omnia, nempe per suam essentiam æterno suo Verbo se totum, & omnia dicit. Quia ergo verbum suum scriptum in sacris litteris (quod ad traditum etiam extendi potest) est participatio diuinæ sapientiæ: decens fuit, vt per illud multiplicia intenderet, & multa significaret. Angelus vero non per suam essentiam, sed per species res cognoscit, & quanto fuerit perfectior eo per species pauciores, vniuersitatem intelligibilium apprehendere potest, & significare; homo etiam etsi multa per multa cognoscat, cum sit intellectus inferior, nihilominus multa per vnum signum, & per eandem vocem apprehendere, & significare potest: vnde apud diuersas nationes ijdem gestus, vel inclinationes diuersa significant. Similiter vt dicit August. 2. de doctrina Christiana cap. 23. v. g. *vna figura litteræ quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito, & consensione significant: ideo qui vtramque linguam nouit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo non in ea significatione ponit hanc litteram, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino, & Beta vno eodemque sono apud Græcos litteræ apud Latinos oleris est nomen, & cum dico lege in his duabus syllabis aliud Græcus, aliud Latinus intelligit* αἶψα, seu αἶψα, quod Græcis est desine vel celsa, Latinis significat lectionem, vel legem. & tandem quo quisque est perfectior intelligens, signis iisdem, & paucioribus plura significare solent, & multa paucis explicare, sicut etiam eo perfectior est artifex, qui ad multa fabrefacienda, non multa, sed pauca assumit, & perfectissimus si esset artifex vnum assumeret instrumentum. A fortiori dicendum est, quod Deus verbo suo voluit ex instituto plures sensus includi, eosdemque per illud significari. Sed quia fortioris intellectus fuerunt ij, qui sunt ministri sermonis, quam ij, qui secuti sunt eos, nempe Catholici tractatores (vnde eis primus datur in Theologia locus) in paucis verbis multa cognoscere potuerunt, vnde mouens Augustinus questionem 12. confess. cap. 31. an Moyses omnes sensus litterales intenderit, sic respondet affirmando, *sensu ille omnino in his verbis, atque cognauit cum ea scriberet, quia quid hic veri potuimus inuenire, & quicquid nos non potuimus, aut nondum possumus, & tamen in eis inueniri non potest, & non solum Moyse, vt dicit S. Thom. in disputatis q. 4. de pot. ar. 2. sed & alijs scripturæ auctoribus, hoc diuinus esse concessum, vt diuersa vera, quæ homines possumus intelligere, & ea sub vna litteræ serie designarent, vt sic quilibet eorum sit sensus auctoris. Vnde si etiam aliqua vera ab expositionibus sacre scripturæ litteræ aptentur, quæ auctor non intelligit, non est dubium quin Spiritus sanctus intellexerit, qui est principalis auctor diuinæ scripturæ. Vnde omnis veritas, quæ salua littera circumstantia potest diuina scriptura adaptari, est eius sensus, quod adeo verum est, & certum, vt tuto negari non possit, & S. D. fortiter loquitur, cōformiter ad Augustinum sup. cap. 32. dicendo, quod Deum latere non poterat quicquid erat in eis verbis reuelaturus legentibus,*

etiam si ille, per quem dicta sunt, vnā fortassis ex multis veris sententiā cogitauit. Hæc autem est communior Patrum, & Theologorum sententiā, vt Lyran. 2. prol. Bibl. Abul. q. 57. in cap. 2. Matt. & q. 28. cap. 13. Syl. p. 1. conflati q. 1. Dried. lib. 2. de sac. script. cap. 2. Castro lib. 3. aduersus hæreses cap. 3. Sebastian. Oxom. reg. 10. de sensibus sac. script. Bannes, Caietani, & interpretum, S. Thom. & aliorum. Licet aliqui oppositum teneant, vt Michael Medina de recta in Deum fide lib. 6. cap. 25. Alensis 1. par. q. 1. num. 4. artic. 2. ad vltimum, Henricus in summa art. 16. q. 2. & 3. Alb. q. 5. m. 2. ad 4. in sua summa, & vt probabilem hanc sententiā sequitur Gillus in 1. par. lib. 1. tract. 7. cap. 4. Bellarm. tom. 1. sed improbabilis omnino dicenda est.

Solutio oppositionum.

AD primum, non vt Euangelium solum cum veteri testamento concordemus, Patrum sententiā de pluralitate plurium sensuum literalium defendimus: sed ex fecunditate verbi Dei, eiusdemque diuinæ sapientiæ dispositione, & alijs congruentijs supra assignatis. Ille verò locus etiam in sensu literali de reditu Christi intellectus est ab alijs Patribus, vnde Chrys. homil. 18. in Matt. ait. *est enim prophetia lex multoties dici de alijs, compleri autem in alijs. Sicut de Simeone, & Leui dictum est, diuidam eos in Iacob, &c. quod non in eis, sed in nepotibus completum est, quod & hic apparet; Christus enim natura Dei filius: & sic in eo vera prophetia completur.*

Ad secundum, si tantæ capacitatis essent homines omnes, vt possent significare vnum scripto, vel verbo, multa paucioribus, non dubium est, quod sicut cum possunt paucioribus instrumentis vti ad reefficiendas, ita in loquendo verborum esset auaritia, laudabilis, paucioribus verbis ad exprimendos multos conceptus vtendo: nunc verò quoniam id præstare possunt sapientes, non est id denegandum supremo intellectui, & summæ sapientiæ Dei, quod verbo suo tantam præstantiam communicarit, vt plura posset significare, & per hæc patet ad confirmationem.

Ad tertium, sicut dicit S. Thomas in q. 4. de pot. ar. 2. in corpore, nihil derogatur dum diuersimode exponitur, salua tamen fide, quia maiori veritate eam Spiritus sanctus fecundauit, quam aliquis hominū inuenire posset, vnde non hoc, vel illud determinatè intelligere voluit Spiritus sanctus: sed vt dicebat Augustinus & hunc, & alium, & tertium, & quartum, vt per se vnusquisque verus sit, atque certissimus secundum se, & si interdum nos lateat. Vnde non est bonum argumentum à disiunctiua, ad aliquam eius partem, quod fallax est in bona dialectica: sed vt dicunt à copulatiua ad partem eius quamlibet, quod est firmissimum. Verum tamen est, vt ad hoc, quod argumentum sit efficax, oportet, quod verè sensus certò constet, siue vnum, siue plures esse literales: constat autem, quod sensus literalis sit, ex antecedentibus, consequentibus, serie narrationis, &c. item si in alio sensu, scripturæ ea interpretatio confirmetur, & tandem ex Patrum sententijs. Quando ergo Patres communiter vnum locum secun-

eundem utrumque sensum litteralem accipiunt, cum teneamur autoritate, & ex præcepto Ecclesiæ sequi vnanimem sanctorum Patrum interpretationem, tunc tenemur utrumque sensum admittere. Similiter si Ecclesia, vel Patres in dogmatum confirmationem utantur aliquo loco scripturæ, modo in vno sensu, modo in altero, utrumque sensum tenemur admittere. Si verò non omnes Patres eodem loco ad sensum litteralem utantur, sed aliqui vnum sensum litteralem affigant, alij alterum, si non pugnant inter se, nec cum textu, vel veritate probabiliter tantum est ambos intentos à Spiritu sancto, & tunc ex utraque parte attendenda est assertorum numerus, gravitas, ratio, &c. ut vnus sensus litteralis alteri præferatur, & iuxta has regulas habetur quid certum, quid incertum sit in huiusmodi sensibus astruendis. lege S. Th. de pot. q. 4. ar. 2. in corp. & art. 1. in corpore de his differentem, & exemplificantem.

Ad quartum, propter illud argumentum quidam negant de mente S. Thomæ in vna littera esse plures sensus litterales, sed expresse S. Thom. in eodem art. ait, non est inconueniens, ut dicit August. 12. cont. si etiam secundum litteralem sensum in vna littera scripturæ plures sint sensus. Sed dicendum est, quod cum S. Thomas præmiserit argumentum, quod ex multiplicibus propositionibus non conficitur argumentum propter fallaciam figuræ dictionis, soluit argumentum dicendo. Quod sensus non multiplicatur propter hoc, quod vna vox multa significet sed quia ipsæ res significatæ per voces aliorum possunt esse signa, & ita nulla confusio oritur in scriptura, cum omnis sensus fundetur super litteralem. vnde cum ibi agat de sensuum pluralitate litteralis, & mystici, sufficienter soluit argumentum docendo, non esse significationem æquiocam quando plura ita significantur, ut vnum significetur proxime per verba, cetera remote per res significatas; non verò quando proxime plura significantur sit æquiocatio S. Thomas non tēgit, quia id argumentum non postulat. Sed dicendum est, quod tunc committitur æquiocatio, ut notat Syluester noster in rosa aurea tract. 1. cap. 6. cum enunciatio profertur, in qua vnus sensus est verus, alter falsus ad decipiendum audientem: ceterum, quando vterque sensus verus est, coherens textui, non in ambiguitatem, & fallaciam inducit, sed ad maiorem intelligentiam illustrat. Oracula autem demonum erant ad deceptionem fabricata, & si in vno sensu veritatem habebant, in alio expressam continebant falsitatem.

Ad vltimum. Nulli scripturæ humanæ ea felicitas obuenire potest, ut tam abundanter, atque frequenter tot profundos sensus, & mysteria contineat, vnde merito S. Thomas pat. 1. ar. 10. quæst. 1. allegauit Gregorium 15. moral. dicentem, sacra Scriptura omnes scientias in ipso locutionis genere transcendit, quia vno, eodemque sermone dum narrat gestum, prodit mysterium.

ARTICVLVS QVINTVS.

Qui sint alij sensus præter litteralem, & primo an detur sensus allegoricus, & recte sit definitus.

Positio Hæreticorum.

Alumniatur Lutherus in psalm. 22. loc. cit. notatos Doctores, illustrium Patrum Abrahæ, Isaac, & sanctorum totius populi Israel gesta, non ad fidem docendam tractauisse, sed veluti mortuas historias fastidisse, & quod figurarum inueniebant hoc mysticum, hoc est nullum sensum fecisse.

Contendit Vitakerus, quæ per allegoriam dicuntur in scripturis non allegoricè accipienda, sed typicè, inquit, ac proinde historicam illam de duabus vxoribus Abrahæ, quam S. Paulus allegoricè Gal. 4. interpretatus est, non accipiendam esse allegoricè, sed typicè, ita ut, inquit, aliud sit typus, aliud allegoria, & per typum metaphoricam, & tropicam locutionem intelligit, allegoriamque definit, esse continuatam quandam metaphoram. Sauubrandus lib. 3. de principijs cap. 11. & vltimo, vbi S. Augustini, & Hieronymi definitionem refellisset, definit, allegoriam, nihil aliud esse, nisi continuatam metaphoram, quæ in hoc differat à metaphora, quod hæc vnum, atque alterum uerbum in aliqua sententia: illa uero totam sententiam à natua sua significatione ad alteram transferat. Vt Deus eripuit me ex ore huius leonis 2. Tim. ca. 4. est metaphora: os enim leonis posuit pro potestate Neronis: reliqua accipiuntur proprie. Hæc sententia uero semen mulieris contineret caput serpentis: Gen. 3. est allegoria. Tota enim sententia à natua significatione ad alienam transferitur, semen mulieris pro eo, quod ex muliere nasciturus erat: serpens pro Satana, conteret pro superabit: est enim idem ac si dicas: Iesus Christus filius Virginis destruet opera diaboli. Hæc est uera, & orthodoxa doctrina de allegoria. Hæc ille.

Oppositiones Hæreticorum.

Primum argumentum, & est Vitakeri, quia ex sententia S. Hieronymi super epistolam ad Galatas, allegoria de arte grammatica est: non tropus ergo, & figuram rhetoricam significat: vnde & Rhetores allegoriam tunc vocant, cum aliud sonat verba ac nos intelligimus, ut in metaphora, Hyperbole, & similibus, vnde sensum allegoricum, Grammaticum esse, docent omnes Rhetores. Confirmatur ex Augustino, qui 15. de Trin. cap. 9. allegoriam dicit, esse tropum quo aliud ex alio intelligitur.

Secundo, ex Sauubrando. Allegoria est continuata metaphora, ut docet Erasmius ad Gal. 4. & Cic. de orat. At sermo totus metaphoricus, secundum proprietatem verborum intellectus de eodem subiecto, plerumque falsus est: ergo.

Tertio. Sensus allegoricus, qui proprie, & verè allegoricus est, secundum proprietatem verborum intellectus plerumque fictitiuus est, exempli gratia, super aspidem, & basiliscum ambulabis, hoc allegoricè intellectum verum est, ait Sauubrandus, at fictitiuus non est, cum per tropos intelligitur: ergo, &c.

Quarto,

Quarto, si sensus allegoricus esset, quando significatur aliquid in veteri testamento, in nouo gerendum; & quando significatio est de Christo, & Ecclesia, tunc sequeretur, quod omnes prophani libri sint allegoriarum pleni.

Quinto, quia sensus litteralis est ille, qui intenditur à Spiritu sancto, mysticus verò non ex intento Spiritus sancti, sed ex concionatorum arbitrio, & voluntate dependet inuenientium, prout libuerit, varias allegorias, &c. Amplius sensus litteralis cognitus est à scriptore sacro: non autem sensus allegoricus. Ergo &c.

Confutatio eorundem, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò, quia expressis verbis Apostolus loco cit. sensum allegoricum exprimit: inquit enim *αὐτὴ ἐστὶν ἀλληγορέμενα, quæ sunt per allegoriam dicta*, non autem dixit Apostolus *αὐτὴ ἐστὶν τύπεμενα*, hoc est, quæ typicè facta sunt. Sed demus allegoricè idem significare, quod typicè, habemus intentum. Si enim duo filij, duo testamenti significant, & Agar seruitutem, veterem nempe legem, certè aliquid tunc præsignabatur, quod tempore legis gratiæ geri debebat.

Secundò ex Patribus. Origenes tract. 23. in Matt. *Spiritalis enim, & propheticus sensus scripturæ cælitus est in historia rei propositæ, et omnis scriptura à medicis quidem secundum historiam intelligitur: à spiritualibus autem, & perfectis secundum mysterium spirituale.*

Basilis in Exameron hom. 2. *Omne igitur tropicam, allegoricamque expositionem in præsens prætermittentes, &c.*

Chrysostomus hom. 8. de pœnit. exponens ea verba Apostoli: *Abraham duos filios habuit*, &c. ait: *Vidisti per rem prophetiam: in eo enim quod mulieres habet, non verbum, sed res est, & seruum, & liberum, &c. ostendit tibi per uerba quoniam duorum testamentorum unus est legislator. Disce & ipse figuram, &c. & in procem. super Psal. Apostolus nusquam euerit historiam, licet contemplationem introduxerit, & hanc contemplationem vocauit allegoriam, nò quod nomina quod sibi uellent ignoraret, sed docens, quod licet sententijs allegoriæ nomen attribuerit; per contemplationem tamen id sufficiat accipere nusquam lædentes naturæ historiam.*

Hieronymus in Amos c. 4. *Debemus enim scripturam sanctam primum secundum litteram intelligere, facientes in ethica quæcumque præcepta sunt. Secundo iuxta allegoriam, i. intelligentiam spiritalem. Legendus in Abachuc 3.*

Gregorius in Euang. hom. 40. *In uerbis sancti eloqui, fratres carissimi, prius seruanda est ueritas historiae, & postmodum requirenda spiritalis intelligentia allegoriæ, tunc enim allegoriæ fructus suauiter carpitur cū prius per historiam in ueritatis radice solidatur.*

S. Ambrosius lib. de Noe, & arca cap. 16. *Deleuit Deus, inquit, omne quod est super faciem terræ, ait: Scripti euident explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena, fragiliq; substantia. & Gal. 4. Ideo, ait, per allegoriam esse asserit dicta, ut aliud ex alio significant persone Ismael, & Isaac, Ismael enim Iudeorum significat na-*

tuitatem, vel eorum qui serui peccati sunt, Isaac uero Christianorum, qui in libertate nascuntur, &c.

S. Augustinus lib. de uilit. credendi c. 3. & lib. de Genes. imperf. c. 2. *vbi sensus scripturæ diuissit in litteralem, allegoricum, &c. allegoricū definit hoc modo: Allegoria est cum figuræ dicta intelliguntur. Et quomodo allegoria utendum, docuit, nimirum ut clarioribus testimonijs allegoricus sensus cōproberetur: sic ait ep. 48. ad Vincenc. Quis autem non impudentissimè nitatur aliquid in Allegoria positum, pro se interpretari nisi habeat manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura?*

Cassianus exponens illum locū Pauli coll. 14. c. 8. ait: *Ad allegoriam autē pertinent quæ sequuntur, quia ea quæ in ueritate gesta sunt, alterius sacramenti formā præfigurasse dicuntur. Hæc enim, inquit, sunt duo testamenti, etc. & infra exponēs illud Apostoli 1. Cor. 14. Nunc autem fratres si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero, nisi uobis loquar aut in reuelatione, aut in scientiā, aut in prophetiā, aut in doctrinā, subiungit: Reuelatio namque ad allegoriam pertinet, per quam ea, quæ tegit narratio historica, spiritali sensu, & expositione reuerantur. & ibidem exemplificat.*

S. Thomas lect. 7. Epistolæ ad Gal. c. 4. *Mysticus autem sensus, seu spiritalis diuiditur in tres. Primo namque sicut dicit Apostolus, lex uetus est figura nouæ legis, et ideo secundum ea, quæ sunt ueteris legis significant ea, quæ sunt nouæ, est sensus allegoricus, &c.*

Tertio principaliter probatur ex rationibus. Prima, quia duplex est significatio uocum, & rerum, prima pertinet ad sensum litteralem, secunda ad mysticum: ergo quot modis contingit fieri variationem in assumptione rerum, tot modis cōtinget fieri variationem sensus spiritalis: sed possunt res assumi vel ad significandū futura, vel præsentia, vel quæ pertinent ad patriam: ergo triplex spiritalis sensus efficitur, allegoricus qui in ueteri testamēto futurū nouum præsignabat; tropologicus qui præsentem informationem concernit; anagogicus quo significatur quæ ad patriam pertinent. Secunda, quia in singulis explanandis sensibus, speciali prouidentia apparent destinati quatuor Doctores, Hieronymus pro sensu litterali, Ambrosius pro allegorico, Augustinus pro anagogico, Gregorius pro tropologico. Allegoricum ergo destruere sensum, Ambrosium est ablegare.

Ultimò ad hominem sic arguitur, nam Sibrandus cum sibi obieciſſet, *Instas siue typicum, siue allegoricum dicas, res eodem redit. Sunt enim duo sensus huius loci, unus litteralis, ut uerba sonant; alter typicus, qui præter litteralem sensum intelligitur, mox respondet huic obiectioni dicens: Respondeo in ipsis uerbis esse ueram historiam, & illam historiam esse typum, siue figuram alterius cuiusdam mysterii. sed quæ uocat typum Sauubrandus, nos cū Apostolo appellamus allegoriam, nec nomenclaturam apostolicam scribēdi charactere signatā, patimur inaniter eludi.*

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Sub mystico sensu allegoricus rectè comprehenditur, cuius recta est definitio.

Respondeo dicendum, quòd, quantum ad vim significationis, allegoria, ut sapienter dixit Cicerone,

R r

terro, præter alias translationes, alia est oratio, quam Græci allegoriam vocant, & S. Thomas supra, dicit, quod allegoria dicitur ab alieno, quod est alienum, & goge ductio, quasi in alienum intellectum ducens, & propterea, ut dicit Aug. lib. 5. de Trin. c. 2. Quidam interpretes nostri, quod ait Apostolus, quæ sunt in allegoria, &c. nolentes Græcum vocabulū ponere, circumloquendo interpretari sunt dicentes: Quæ sunt aliud ex alio significancia, & subdit, quod huius allegoriæ plures sunt species, ut ex eodem ibidē colligitur: quædā est verborum, quædā est rerum. Verborum verò, simplex allegoria est cum ex verbis aliquibus aliud intelligitur. Nihil enim, ait Augustinus, est allegoria, nisi tropus, ubi ex alio aliud significatur, ut cum dicitur, qui dormiunt, & qui inebriantur nocte ebrii sunt. Nos autem qui dicit sumus, sobrii sumus, & talis allegoria etiam tardis est in promptu ad intelligendum. Alia verò verborum, est allegoria, quæ per speciacibus solis est peruia, & hæc dicitur ænigma. Ænigma autem, ut dicitur ab Augustino, nihil aliud est nisi obscura allegoria, ut cum dicitur, Sanguisugæ sunt duæ filie. Unde cum definitio, ait idem Augustinus, ipsius nominis generalis omnes species complectatur. Omne ænigma, ait, allegoria est, non omnis allegoria ænigma est, sicut exemplificat. Omnis equus animal est, non omne animal equus est. Sed quia ex alio, nēpe aliquo facto aliud quoque significari potest, datur alia species allegoriæ, nēpe rerum, nimirum quando ex aliqua re gesta aliquid significari intelligimus, sed ubi, (subiungit Augustinus) allegoriam nominavit Apostolus, non in verbis eā reperit, sed in facto, cum ē duobus filiis Abraham, uno de ancilla, altero de libera, quod non dictum, sed etiam factum fuit, duo testamenta intelligēda monstravit, &c. Unde dicit Hieronim. in Epist. ad Gal. Paulum improprie allegoriæ vocabulū usurpasse, non quod, ut dicit idem, literas seculares ignoravit, vel, ut dicit Chrysost. proemio in psal. nomina quid sibi vellent ignoraret, sed docens, quod licet sententiis allegoriæ nomen attribuerit, per contemplationem tamen id sufficere accipere, nusquam lædentes naturæ historiam. Et quia alius sensus est, qui ex verbis accipitur, alius qui ex rebus, merito sensus qui ex vno facto ad aliud significandum accipitur, allegoricus sensus habetur, & congruē nominatur, & non sub literalī, sed sub spiritali sensu merito collocatur.

Solutiones oppositionum.

AD primum, secundum doctrinam Augustini, allegoria non solum est verborum, sed & rerū. Allegoria verborum ad Grammaticos, & Rhetores etiam spectat: ac allegoria, quæ est rerū, Theologiæ est, & proprium, & spiritalē sensum habet à literalī (in quo etiam tropi verborum reperiuntur) distinctum.

Ad confirmationem. Definitio Augustini est uniuersalis, & complectitur omnem speciem allegoriæ: nec enim tantum verbum, sed & rem aliud significantia, importat. Sicut autē allegoria, quæ ex Aug. non vnum tantū verbum, sed integram orationē, quæ aliud ex alio intelligitur, complectitur, ut aliud significet, quā verba ipsa præferre videantur, ita & re ipsa aliud significatur, quā verba, quæ sensu allegoricum non per se primò significare videantur.

Sicut autē tropus (ut dicit Clem. Alex. lib. 6. Strom.) est dictio transcripta à proprio ad non proprium, quod ad verbum refertur: ita metaphorice dici potest tropus, cum res à sua naturali proprietate, & accidentibus ad aliud significandum adaptatur. Et propterea interdum Patres tropicam cū allegorica expositione confundunt. Iuxta hunc sensum ergo dicit Basilus ubi supra. Omnem igitur tropicam, allegoriamque expositionem in præsens præmittentes, & Hieron. in Abacuch. c. 3. ait, quod si quis dixerit, ecce in historiæ expositione, dum nescis, allegoriæ clausus es retibus, & tropologiam historiæ miscuisti: audias non semper metaphoram historiæ allegoriam consonare. Dicitur autem allegoria metaphora historiæ, quia sicut in verbis proprium translatē accipitur, ita res aliqua ad aliquid mystice significandum à Deo assumpta est.

Ad secundum, allegoria Grammatica, & Rhetorica continuata metaphora est, Theologica verò allegoria, cum non in verbis primò, & per se, & directē, sed in rebus consistant, non est continuata metaphora. Metaphorice autem tropus dici potest cum res ad significandum assumitur, quamuis propriē, & in prima sui significatione, tropus de verbis dicatur, nō rebus, sicut & significatio quoque verborum est primò, & principaliter, & deinde ad res quoque significatio transfertur.

Quod autem assumitur, totum metaphoricum, sermonem de eodem subiecto secundum proprietatem verborum intellectū plerūque falsum esse: admittitur. Sed somniat aduersarius, si velit subsumere has locutiones, Vicit Leo de Tribu Iuda, nos intelligere, quod secundum proprietatem verborum debeant verificari.

Ad tertium. Fictitijs sensus est metaphoricus, cum translata, ut propria significantur. Cum verò proprium assumimus, & transferimus ad aliquid significandum, verus sensus est, siq; literalis. Metaphora autem, & tropus allegoria est, sed Rhetorica, & Grammatica: non autem Theologica, quæ rerum est, quæ ad aliquid significandum mystice assumuntur.

Ad quartum, prophani libri, ut suos habent tropos, sic habent suas allegorias, sed Grammaticas, & Rhetoricas, fabulosas, ut detraherent doctrinæ Fidei, eo proposito à Poetis fabrefactas. Unde dixerūt exempli gratia ad designandam sapientiam, ex cerebro Iouis Mineruam ortam. Venerem ad designandam libidinem, ex spuma maris. Sed homo in scripturis exercitatus nihil his opus habet, habens allegorias sacras & propheticas, & Theologicas. Quare non nisi sacrilegē poetarum dicta, & fabulas ad allegorias theologicas transferret. Unde quidam, non nisi sacrilegē, & insulsē in descriptione Actæonis à canibus, persecutionem Christi, esse figuratam autumavit.

Ad quintum. Etsi quidam id dixerint, tamen in contrarium est Patrum, & Theologorum chorus, quia Spiritus sanctus nō tantum voces, sed & res ad futura significanda potest adaptare, lege Abul. q. 57. in Matt. c. 2. & q. 28. in c. 13. Quia ergo non est in potestate hominis, qui ignorat futura, sicut nec est in potestate eiusdem sunt præsentia, & vno potest esse futurorum conscius, sic non potest presentes res ad futura signanda accommodare. Inde sequitur, quod

non pro nostro arbitratu debeamus fingere allegorias. Sed ne incidamus in defectus multorum scilicet, oportet primò videre, & considerare si verba ipsa, & verborum significationes, ita bene adaptantur ad id, quod per allegoriam intelligitur, sicut id, quod primò significant, id est rem ipsam gestam. Deinde videre si quid allegoricè significare quis vult, impletum iam videt, aut iam restet implendū. Si talis quoque sensus ad ædificationem Fidei, & Ecclesiæ statum pertineat. Sensus ergo, qui ex proprio arbitratu, absque his canonibus constringuntur, de veritate suspecti sunt. Vide nostrum Catherinū de clauibus sacræ scripturæ lib. 2. Quod verò dicitur sensum litteralem solum esse cognitum à scriptore sacro, non mysticum, id senserunt nonnulli, inter quos citatur Alb. 1. dist. 1. ar. 5. & non repugnat dicere, ut sepe facit scriptor sensus mysticos intellexerit, ut scripsit Catherinus supra c. de fructibus, qui ex allegorico sensu percipiuntur. At S. Augustinus est in contrarium, qui sic dicit lib. de mendacio c. 5. *Credendum est, ait, illos homines, qui prophetice temporibus digni autoritate fuisse commemorantur omnia, que scripta sunt de illis prophetice gessisse, atque dixisse, nec minus prophetice eis accidisse, quæcumque sic acciderunt, ut eodē prophetico spiritu memoria, litterisq; mandanda indicarentur.* & S. Thomas in quodlib. 7. q. 6. ar. 14. ad 5. (qui tamen perperam in contrariā sententiā adducitur à Gilio lib. 1. tract. 7. c. 13. n. 8.) ait, *Nec est inconueniens, quod homo, qui fuit author instrumentalis sacræ scripturæ in vno verbo plura intelligeret, quia Propheta, ut Hieronymus dicit super Oseam, ita loquebatur de factis presentibus, quod etiā intenderunt futura significare. Vnde nō est impossibile simul plura intelligere, inquantū unū est figura alterius.* Et dato, non autem concessio, non omnes sensus mysticos agnitos à scriptoribus sacris, nihil obstat: nam cum ipsi fuerint amanuenses, & instrumenta, quamuis animata, & nuncij Dei ad causam principalem, per quam fiebat reuelatio, spectabat nedum res assumere ad significandum, sed proponere signa ab eo intelligenda, à quo intelligi volebat: vnde & Reges mittentes litteras cifratas (quas vocant) ad ciuitates, etiam si à nuncijs per quos deferuntur, intelligi nolint; velint autem ciuibz innotescere, adhuc illæ litteræ, ut signa, destinate sunt ad significandum; ita & in proposito.

ARTICVLVS SEXTVS.

An detur aliquis sensus tropologicus.

Positio Hæreticorum.

L Viherus in psal. 22. calumniatur nostros Doctores docere, idem esse Allegoriam, Tropologiam, & Anagogen, & Catholicos mysticum sensum in merè allegoricum commutare, hoc est solum allegoricum sensum pro mystico agnoscere.

Vitakerus, & Saurbrandus sensum tropologicū contendunt non esse nouum sensum, quibus subscribens Rullus Basilienis thesi 231. Tropologia, ait, anagogia, et allegoria non sunt varij sensus eiusdē loci, sed tantum varia ex vno sensu coniectaria, vel variæ vnius sensus accommodationes ad vsum, &c.

Oppositiones eorundem.

Primo arguit Vitakerus, quia sensus moralis ex ipsis verbis necessariò, apertèque fluit, atque adeo ex ipso textu colligitur: ergo non est nouus, atque distinctus.

Secundò arguitur. Tropologia genus est ad omnes figuras: significat enim inuersionem, seu mutationem verborum: at hæc inuersio potius litteralem sensum indicat: ergo.

Tertiò. Per quemcunque alium sensum à morali distinctum mores instruuntur: non ergo peculiaris hic moralis, siue tropologicus assignandus erat.

Quartò etiam libri Gentilium aspersi sunt tropologijs, ait Sibrandus: ergo.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò, quia Prou. 22. dicitur: *Eccc descripsi eam tripliciter in cogitationibus, & scientia, ut ostenderem tibi firmitatem, & eloquij veritatē.* Iubetur nobis, ait Hieronymus explicans hunc locum lib. 5. in Ezech. cap. 16. ut eloquia veritatis, id est scripturas sanctas intelligamus tripliciter, iuxta litteram; mediè, per tropologiam; sublimius, aut mystica quæque noscimus.

Apostolus etiam dicit, *Quæcumque scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt, &c.* & iterum: *Hæc omnia contingebant illis in figura, scripta sunt autem ad correctionem nostram. in quos sæculorum deuenerunt.*

Secundò ex Patribus. Origenes hom. in Gen. ait, Propter hæc ergo, & his similia non solum tricamerata, sed & bicamerata arca contextitur, ut sciamus in scripturis diuinis non semper triplicem, quia non semper nos historia sequitur, sed interdum duplici tantummodo sensum expositionis insertum: tentemus igitur & tertiam expositionem differere secundum moralem locum. & hom. 11. loquens de Abraham triduo commorante in loco visionis, ait: *Si tamen potuero unū aliquem intellectum sentire de visionibus Dei, vnā diem videbor fecisse ad puteum visionis: si verò non solum secundum litteram, sed aliquid & secundum spiritum attingere, biduum videbor fecisse apud puteum visionis, quod etsi moralem locum conigere, fecerim triduum.* Hugo in prologo lib. de sacra scriptura idem docet apertissimè. Sed ne quæ dicta sunt repetantur, probatur quoque ex alijs Patribus allegatis supra ar. 11.

Probatur demum ratione. Tropologia, & allegoria, & anagogia habent distincta significata, ergo & diuersi sunt sensus. Probatur, quia tropologia significat mores, allegoria res gerendas in nouo testamento, anagogia rem perficiendam in patria, at hæc significata sunt prorsus diuersa, ergo & diuersi sensus, ut supra dictum est.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Præter sensum litteralem, & allegoricum, datur tropologicus.

Respondeo dicendum, quod historię veritate supposita, per quam facta narrantur, oportet, ut dicit idem Aug. lib. 1. super Genes. ad litterā c. 1. *discamus quis sit modus exponendi allegoriam, hoc est*

R r 2 sensum

sensum mysticum, an sufficiat à visibilibus, quæ præcellerunt, nempe facta, & gesta historiarum, usque ad inuisibilia recentiora eam perducere, an usque ad animæ perfectionem, an usque ad incommutabilem eternitatem? & quidem cum veteres historias, in quibus apparet sensus litteralis, transferimus ad recentes in nouo testamento res adimpletas, vera, & propria allegoria est: cum easdē res tam in nouo, quàm veteri testamento gestas ad animæ perfectionē adaptamus, sensus tropologicus est: cum verò transferimus ad incommutabilem eternitatem, sensus est anagogicus. Quia ergo distincta sunt, id, per quod sperandum est, is qui sperare debet, & quod sperandum est, distinctis quoque significationibus designata sunt. In primis Christi Domini œconomia, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra, quæ multifariā, multisq; modis prænuntiata est, per allegoriā designata est: anima nostra, quæ scripturis erudienda suscipitur, tropologia instruitur, ut per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. Quod sperandum est, anagogia demonstrat, habentes fiduciam in introitu sanctorum. Vnde & benè hæc omnia duobus metris olim conclusa sunt.

*Littera gesta docet, quod credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.*

Solutiones oppositionum.

Ad primum negatur assumptum: nō enim proxime, & immediate, & directē ex verbis scripturæ fuit, sed in illis litterali sensu supposito, mysticus omnis sensus fundatur, & mediātē ex verbis, sicuti immediate ex rebus per verba significatis, elicitur.

Ad secundum responderetur. Non eo significato tropologiam sensum tropologicum (de quo est sermo) efficere, sed tunc quando historia ad nostros mores adaptandos accommodatur.

Ad tertium. Non efficitur sensus moralis in rigore, & propriē, nisi quando ex similitudine aliquarum gestarum instructio ad mores nostros efformandos adaptatur.

Ad vltimum. Tropologiæ, quæ in Seneca, Plutarco, &c. sunt, Theologiæ nō sunt, sed Rhetoriæ, & Grammaticæ, quæ etiam nō à rebus, sed à verbis proxime, & immediate sumuntur; nostræ verò proxime à rebus: vnde in rigore præcepta, quæ à scripturis per verba describuntur, potius pertinent ad sensum litteralem.

ARTICVLVS SEPTIMVS.

An detur aliquis sensus Anagogicus.

Positio Nouatorum.

Non esse nouum, & distinctum sensum anagogicum à litterali prætendunt Vviterus, & Sibrandus; & Vviterus sensum anagogicū typicū solum vocat, Sibrandus verò dicit sensum anagogicum esse sensum grāmaticum, seu litteralem: vnde illud, v.g. quod à Catholicis assertur, *Quibus iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*, quod dictū est à Propheta ad significandum vetitum ingressum in terrā promissionis, in terra Chanaan, & cœlestis

patriæ, litteraliter dicit solum esse intelligendum, terram Chanaan per metonymiam per requiem significatam.

Oppositiones eorundem.

Arguit Vviterus ex S. Thoma p.p.q.1.ar.10. vbi dicit sub litterali sensu plures sensus esse posse, hoc intelligi nō potest nisi de sensu allegorico, tropologico, vel anagogico, ergo isti sunt sensus litterales, & quod hinc sequitur, nec noui, nec distincti. hæc Vviterus.

Secundò arguit Sibrandus. Aug. de utilitate credendi c.3. omnes scripturæ explicandæ modos recensent, & anagogen præterit: idem facit lib. de Genesi imperfect. c.3. ergo.

Tertiò S. Hieronymus q.12. ad Hedibiam omittit sensum anagogicum. Similiter scribens in c.4. Amos idem.

Quartò nō videtur distinguī anagogicus sensus ab allegoria: nam idē S. Hieronymus in proœmio octauī libri in Esa. vocat eam allegoriam anagogen in 6. & 7. libro, imo & S. Dionysius perpetuū illos sensus anagogicos appellat, quos & re ipsa spirituales, & allegoricos quivis potest intelligere. Et confirmatur ex Apostolo vbi cum dixisset, *Quæ sunt per allegoriam dicta*, subito hunc sensum explicans subdit, *illa autem quæ sursum est Hierusalem, &c.*

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò autoritas scripturæ: ait enim Apostolus 1. Cor. 14. *Nunc autem fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* quæ verba exponens, ut supra dictum est, Cassianus coll. 14. c.8. ait: *Revelatio namque ad allegoriam pertinet, per quam ea, quæ tegit narratio historica spirituali sensu, & expositione referantur, &c. scientia verò quæ similiter ab Apostolo memoratur, tropologia est, quæ vniuersa quæ ad discretionem pertinent actualem, vitium vitia, vel honesta sunt, prudenti examinatione discernimus, &c. Item prophetia quam tertio Apostolus intulit loco Anagogen sonat, per quam ad inuisibilia, ac futura sermo transfertur.*

Secundò illud Ps. 99. *Quibus iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*, quod secundum litteram intelligitur de terra promissionis in Palæstina, anagogicè de vita æterna interpretatus est Apostolus Heb. 4. & frequentissimè in eadem Epistola S. Paulus anagogicos sensus nobis tradit.

Secundò ex Patribus. Origenes hom. 5. in Leuit. ita etiam sanctam scripturam credendum est ex visibilibus, & inuisibilibus constare, veluti ex corpore quodā littere, scilicet, quæ videtur, & animæ sensus, qui intra ipsa deprehenditur, & spiritus totum id, quod etiam quædam in se Ecclesia teneat, ut Apostolus dixit, quia exemplari, & umbra deseruiunt cœlestium, &c.

S. Hieronymus in Amos c.4. Debemus enim scripturam sanctam primum secundum litteram intelligere, facientes in Ethica quæcunque præcepta sunt. Secundo iuxta allegoriam. 1. intelligentiam spirituales. Tertiò iuxta futurorum beatitudinem. S. Bern. de ordine vite dicit, quod in scriptura intueri oportet illud

illud trimodum genus intelligentiæ, quorum primū est historicum, secundum allegoricum, tertium superius, ille intellectus, quem dicunt anagogen, idem docet in Cantica serm. 23. vide alios Patres supra art. 1.

Tertiō ratione probatur, quia ad diuersos fines ordinantur hi sensus. Allegoricus quid credendum monstrat. Tropologicus quid ex charitate sit agendum. Anagogicus quid sperandum sit. Sicut ergo tres istę virtutes ad finem supernaturalem ordinantur, ita quoque diuersa ista media sunt, quę fidem generant, vel firmant, charitatē augent, spem firmant.

Vltimō ad hominem arguitur: nam secundū aduersarios cum dicitur, *Si introibūt in requiem meam*, duo significantur, terra promissionis, & patria cœlestis, ergo sunt secundum ipsos diuersa significata, ergo duo modi significandi diuersi, igitur duo sensus distincti: proprio ergo ore reuincuntur aduersarij.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Datur etiam sensus anagogicus præter assignatos.

Respondeo dicendū, sicut dicit S. Thomas in expositione Epistolę ad Galat. lect. 7. quod mysticus sensus, seu spiritualis diuiditur in tres. Primo enim, vt ait Apostolus ad Gal. c. 4. lex vetus est figura nouę legis, & ideo si secundū ea, quę sunt veteris legis significantur ea quę sunt nouę legis, est sensus allegoricus. Rursus secundum ea, quę sunt in noua lege (principaliter ea quę sunt in capite gesta) sunt exempla eorum, quę nos facere debemus, quia quęcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. & ideo secundum ea, quę in noua lege facta sunt in Christo, & in ijs, quę Christum significant, sunt signa eorum, quę nos facere debemus, est sensus moralis, sive tropologicus. Tandem lex noua secundū doctrinam Dionysij lib. de cœlesti Hierarchia, est figura eterne glorię, & ideo si secundum ea, quę sunt in noua lege, & in Christo præcipue significantur ea quę sunt in patria, est sensus anagogicus.

Solutiones oppositionum.

Ad primum, Ibi S. Thom. docet in eadē scriptura esse plures sensus literales: nūquam autem dixit S. Thomas (nec ullus id potest asserere) sensus allegoricos tropologicos, anagogicos esse literales, cum literalis proximē a verbis, mysticus verō a rebus desumatur.

Ad secundum, retunditur mendacium Hæretici ex S. Thoma loco cit. in solutione 2. articuli eiusdē, dicente Augustino, *Sub sensu allegorico duos spirituales sensus complecti, anagogicum, & tropologicum*, sic ex eodem S. Thom. explicandus alter locus Aug. de Genesi ad litteram.

Ad tertium. In quaestionibus ad Hedibā S. Hieronymus expressē de anagogico sensu meminit sub nomine intelligentiæ spiritualis, cum dicit: *In spirituali theoria ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, & ecclesijs disputamus, et præsentis vite meditatio umbra futura beatitudinis fit*, expressē autem meminit eiusdem sensus anagogici, loco citato super Amos supra.

Ad quartum. Quādoque antiqui Patres indiscri-

minatum pro eodem usurpauerunt allegoriam, & anagogiam, sic duos sensus vno interdum nomine vocantes. Ad confirmationem, vt dicit S. Hieron. Epist. ad Galat. quod ibi vocat allegoriam, alibi, ait, vocat spirituales intelligentias: porro spiritualis intelligentia genus est ad sensus mysticos. Quare allegoriam vocante Apostolo anagogiam, usurpauit (vt mos est) genus pro specie.

ARTICVLVS OCTAVVS.

An detur aliquis sensus per accommodationem.

Positio Hæreticorum.

Theodorus Mopsuestenus quęcunque dicta sunt de Christo, & eius mysterijs omnia interpretabatur secundum κατὰ βασιιν. i. secundum rei euentum, & accommodationem sic interpretabatur illud Ioelis: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*. & illud psal. *Non derelinques animā meā in inferno*. & illud Osee 9. *Post hæc reuertar, & reedificabo tabernaculum David*. & illud, *Et tu Bertheem terra Iuda*. & illud, *Ego mittam vobis Eliam Prophetam*, quod est dicere. Quod præter institutum, & scopum Prophetarum, ea loca scripturę rebus alijs significadis, quę illi, inquit, non intendebant, sint accommodata. Hanc interpretandi rationem quidam in Hispania renouare conati sunt ex Turriano 2. constit. Apost. c. 5. Vasquez disp. 6. c. 4. Vnde lanfenius c. 9. suę cōcordiæ tripliciter dixit posse impleri scripturam, litteraliter, & mysticę, addit, & per accommodationem, quando scilicet impletur, quod scriptura commemorat, etiā si id non fuerit præcipue ab autore sacro intentum, vt cum dicitur: *Ex Aegypto vocaui filium meum*, quod historie de populo Israel, per accommodationem Christo applicatur ex Aegypto reuertenti. Sed differunt hi Catholici auctores ab Hæreticis: nam illi peruerso dogmate docent nec per verba, nec per res, nec proximē, nec remotē, a Spiritu sancto esse mysteria gratiæ, & glorię significata. Hi verō qui nonnulla loca per accommodationem a scriptore sacro intellecta dicunt, tantam tribuunt illis auctoritatem, quantam habet sacer auctor qui scripsit, vt viget versiculus, inquit V. S. ille Epimēdis, quem S. Paulus adaptauit, & transulit, quam auctoritatem non habet priuatus Doctor tali vtens accommodatione, & sic explicant auctores isti. sed de hoc infra.

Oppositiones eorundem.

Arguitur primō, quia omnes auctoritates scripturę recensitę Ioelis, Davidis, Osee, &c. cum non sint impletę secundum sensum litteralem, nec secundum sensum mysticum, necessariō dicendum est impletas secundum euentum, & accommodationem.

Itē quia Tob. 2. adducitur testimonium Amos 8. *Manducaui panem cum luctu, memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos Prophetam, dies festi vestri conuertentur in lamentationem, & luctum*, ubi illa propheta per accommodationem præsentis Tobię calamitatis applicatur.

Matt. 2. adducitur ille locus pro nece innocent ū: *Vox in Rhama audita est, &c.* qui locus per accommodationem ad necem innocentium translatus est.

Cap. 13. Hypochritæ, benè prophetauit de vobis *Isaias* dicens, *Populus hic labiis me honorat, cor autè eorum longè est à me.* qui locus per accommodationem à Christo Iudæis præsentibus applicatus est.

Et cap. 12. accōmodauit Christus factum Davidis comedentis panes propositionis ad tuendum discipulis licuisse spicas conterere, vt manducarent. Et cap. 13. difficile est adaptare illud, *Sine parabolis non loquebatur eis,* vt adimpleretur quod scriptum est per Prophetam dicentem, *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.*

Apocalyp. 11. loquēs Ioannes de Enoch, & Helia, vsurpat illa verba, *Hi sunt dux oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini stantes,* quæ Zach. c. 4. paululum immutata, dicta sunt de Iesu Sacerdote, & Zerobabele.

Arguitur secundo, quia S. Paulus per accommodationem vsurpauit illud poeticū contra Cretenses: *Sicut quidā proprius eorum Prophetæ dixit, Cretenses semper mendaces, male bestie, ventres pigri,* & tamen dixisse Prophetam, &c. addēs, & testimonium hoc esse verum: ergo etiam si dicatur hoc, vel illud esse dictum per Prophetam *Isaiam,* vel *Hieremiam,* &c. possent omnia supradicta loca explicari per accommodationem.

Secundo arguitur ex Patribus, qui passim vtuntur eiusmodi scripturarum accommodatione, iuxta eorum propositum. Quia in re excellentes fuerunt S. Bernardus, Riccardus, Hugo, &c.

Arguitur tertio ex vsu Ecclesiæ: nam ea verba, quæ dicta sunt ad Abraham, *Non est inuentus similis illi, qui conseruaret legem Excelsi,* applicantur ad SS. Cōfessores Nicolaum, Ambrosium. & illud Hierem. *Antequam exires de vulua sanctificauit te, & Prophetam in gentibus dedi te,* naturati S. Ioannis Baptistæ applicatur.

Arguitur quarto ex vsu concionatorū, & scriptorum Ecclesiasticorum passim similia loca scripturæ ad propositum, de quo loquuntur, adaptantium.

Arguitur quinto, nam sacra Biblia etiam cōmune quid habent cum alijs, sed videmus perspicuū multa à Virgilio, & Homero assumpta ad scribendum propositum, vt patet ex Tertull. lib. de præscript. cap. 39. & Hieron. epistola ad Paulinum, & in tot adagijs, &c. quæ recensentur apud Lipsium in Politicis, & apud Martinum del Rio in adagijs sacris: ergo &c.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primò auctoritas Vigilij Papæ, qui cum c. 22. retulisset errores Theodori ait. *In supradicto capite hoc videtur dici prophetiam, quæ ex persona Christi loquens ait, non derelinques animam meam in inferno, non de ipso Christo prædictam fuisse, sed de populo Israelitico: hoc autem verum euentum ex ipsis rebus accepisse in Domino. & ideo Beatum Petrū ad Christum hanc prophetiam per euentum aptare voluisse, qui hæc ita sapit, docet, credit, prædicat, anathema sit.* & c. 23. similiter alia Prophetarum dicta, quæ per euentum similiter dicebat Theodorus euenisse sub

anathemate interdicat.

Secundo est auctoritas Patrum: nam si hæc per euentū accidisse dicamus tunc vt recte arguit S. Hieronymus epistola ad Paulinum, & Maronē sine Christo possemus dicere Christianum, quia scripsit.

Iam redit & viros redeunt saturnia regna

Iam noua progenies cælo demittitur alto.

Et patrem loquentem ad filium.

Nā & meæ vires meā magna potentia solus.

Et per verbū Saluatoris loquentis in Cruce, *Talia præstabat memorans, fixusque manebat.* & subdit S. Hieronymus: *Puerilia sunt hæc, & circulatorum ludo similia docere, quod ignores, imo vt cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias.*

Secundo. Quia hæretici hoc modo etiam procedere solitos describit Tertullianus de præscript. c. 39. *Hæteat vim, & excogitandis instruendisque erroribus felicitatem non adeo mirandam quasi difficilem, & inexplicabilem, cum de secularibus quoque scripturis exemplo præesse sit eiusmodi facilitatis. Vis hodie ex Virgilio fabulam in totum aliam componi secundū versus versibus secundum materiam cōcinnatis? Denique Ouidius Geta Medeam ex Virgilio plenissimè expresse, &c. Homera centonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum sarcinunt corpus. Vnde Proba Falconia quia è Virgilio centones composuit, hoc est ex Hemistichijs, vel particulis Hemistichiorum, Virgilij multa ex veteri, & nouo testamento scribere ausa est: suis scriptis detrahit auctoritatem: vide Senensem in Biblioth.*

Sed & Michael Seruetus, referente Beza in vita Caluini, illum locum Apocalyp. *Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone,* ad seipsum adaptabat per accommodationem. & hoc est omnibus hæreticis familiare, ex doctrina S. Augustini ait in lib. 3. contra Donatist. c. 19. *Quod hæresis ad imaginē phantasmatum suorum, cum quibus volutari carnalis anima delectatur, conuertit omnia sacramēta, & verba librorū sanctorum.* Et ante ipsum Iræneus lib. 1. c. 1. eleganter descripsit, quod Hæretici fidei imaginē dissolunt, & isdem sacræ scripturæ auctoritatibus perperam expositis, atque transpositis imaginem perfidie suæ consciunt, & ornant, dicentes illam esse fidei, & veritatis imaginem.

Tertio principaliter rationibus. Prima, nam si aliquis cernens nimiam patris curam, & sollicitudinem erga filium, diceret, v.g. impletum est quod Virgilius dixit, vel hoc autem factum est, vt imple-retur illud Virgilianum, vt fatetur etiā Iansenius: *Omnis in Ascanio caro stat cura parentis, saltum, & ineptum diceret: ergo cum Euangelistæ recensendo supradicta testimonia, addant: Hoc autem factum est, vt imple-retur quod dictum est, &c.* dicendum est hæc omnia præuisa esse, & intentā, prophetia enim non impletur, nisi quando fit quod prædictum est, & prouisum vt fieret. Secunda, quia Euangelistæ, & alij scriptores noui testamenti expresse eam rem, quæ euenit, probant ex testimonio quod adducunt, & intentio eorum est, Spiritum sanctum eandē rem prædixisse, vel testificatum esse. Hæc autem maxima esset falsitas si nec mysticè, nec literaliter illis verbis, sed sola accommodatione, ex qua probatio non desumitur, significata esset.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Non datur in scripturis sensus per accommodationem, ubi loca scripturæ à scriptore sacro allegantur in confirmationem eorum, quæ afferuntur.

Respondeo dicendum sicut dicit August. de doctrina Christiana lib. 3. c. 10. quod non asserit scriptura nisi catholicam fidem, rebus præteritis, præsentibus, & futuris. Præteritorum narratio est futurorum prænuntiatio, præsentium demonstratio. In præteritis ergo est historia, in præsenti allegoria, & tropologia, pro futuro est anagogia: nihil ergo eorum, quæ eueniunt in præsenti, fortuito factum est, sed longè ante prædictum. Vnde & in confirmationem veritatis scriptores sacri post præteritarum prophetiarum, vel factorum prophetiarum allegationes addunt, ut impleatur quod scriptum est, ut significant non fortuitum euentum, sed in eo euentu impletum esse, quod Prophetæ dictis, vel factis prædixerunt: nec enim aliter impleri possent, nisi euenirent quod dixerunt. Quare dicendum est, quod nullus est scripturæ locus à scriptoribus canonicis in confirmationem alicuius mysterij, & veritatis adductus, quod sola accommodatione intelligendus sit, sed vel in sensu literalis, vel mystico. Quando verò scriptores sacri allegationes præteritorum non accipiunt, ut confirmationes præsentium, vel futurorum. i. futuræ beatitudinis, utendo ijs verbis, tunc adimpletum est, vel ut impleatur, &c. sed vel simplici utuntur verborum usu, vel ut exemplum adducant, aut ut ex vna similitudine altera res declaratur, tunc accommodatitius sensus congruè dici potest à posterioribus scriptoribus canonicis merito usurpatus, etiam si à prioribus canonicis scriptoribus, nec intentus, nec præuisus esset.

Solutions oppositionum.

Ad primum negatur antecedens, nā ex præterita regula in omnibus illis auctoritatibus significatur impletio eius rei prædictæ per Prophetas.

Ad secundum locum Tobie illa verba, *Memorans illum sermonem, satis declarant Tobiam intellexisse verificatam literaliter prophetiam Amos, quæ cū generalis esset, sine determinatione loci, & temporis, comminante Deo filijs Israel propter peccata præstiturum ut omnes festiuitates eorū conuerterentur in luctum; ex illa generali particularem illam calamitatem merito intulit Tobias discusso Theologico.* Vnde etiam 1. Mach. non per accommodationem, sed in sensu literalis ad illorum temporum calamitatem transtulit sacer scriptor eundem locum.

Ad tertium locum Matth. ibi non potest cadere accommodatitius sensus, cum S. Matthæus præmittat ea verba, *ut impleatur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem.* Est ergo, secundum quosdam, sensus mysticus figuratus per exitum populi Israel de Ægypto. Alijs placet esse sensum literalē, & tunc non est inconueniens, quod uterque sensus, regreßus populi Israel, & Christi Domini sub vtraque littera comprehendantur. Et quamuis præmittatur in ea auctoritate Osee, *puer Israel*, vnde videtur loqui de vocatione Israel; tamen, ut dicit S. Tho. super Matt.

cap. 2. in omnibus auctoritatibus, quæ in Euangelijs, vel in Epistolis dicuntur de Christo, quædam dicuntur specialiter de Christo, sicut illud Esa. 53. *Tanquā ovis ad occisionem, &c.* Quædam autem dicuntur de quibusdam, secundū quod duxerunt figuram Christi, & sic est ista auctoritas. Isti enim non fuerunt filij Israel, nisi in quantum similitudinem gesserunt veri filij vnigeniti, & hoc est, *Ex Ægypto vocauimus te, scilicet specialem.* hæc S. Thomas. Alijs placet non esse sensum litteralem eo loco de populo Israel, sed de aduentu Christi, & Iudæorum infidelitate. lege Petrum Lorca tract. de loc. theol. disp. 13. n. 7. sed S. Thomæ expositio verior est.

Ad alium locum ex eodem cap. 2. propter allegatam regulam non est sensus accommodatitius, sed mysticus, secundum quosdam, quia fletus ille captiuitatis, erat figura plandus Bethleemeticorum matrum dolentium de infantium suorum nece; vel, secundum alios, ille sensus est literalis, nec enim Propheta subiunxisset, *Quiescat vox tua à ploratu, et oculi tui à lacrymis, quia est merces operis tui*, quæ verba captiui adaptari nō poterat; reditus enim ex captiuitate nō fuit merces meriti captiuorū. Conuenientius ergo dicendum, quod respexit Propheta ad matres plorantes suos infantes occisos propter Christū, quæ magnam mercedem pro ea reportarunt. Vel dicendum, ut dicere videtur S. Thomas, ibi duos esse sensus litterales: dicit enim: *Ista est vna (auctoritas) de illis, quæ introducuntur in Euangelio, quæ tamen sensum litteralem habet, qui est figura eius, quod fuit in nouo testamento:* præter enim prophetiam de futura captiuitate, eodem loquendi modo, locus ille adducitur, in quo introducitur figurata locutione Rachel plorasse, quia quando pertransierūt captiui per illū locum, plorarūt. eodem modo plorasse significatur ex Innocentium nece, plorantibus Bethleemeticis matribus, designatis in plorante Rachele, quæ in Bethleem in via Benjamin erat sepulchra.

Ad cap. 13. ille sensus literalis est, quia Iudæos quoscunque simulatos comprehendit Esaia prophetia. Vnde secundum litteram Christus Dominus applicauit eam ad Iudæos sui temporis, quibus familiaris erat illa quasi natia, & genuina hypochripsis, duntius, atque crassities, secundum quam dicebat S. Stephanus Act. 7. *Dura ceruice, & incircumcisi corde, vos semper Spiritui sancto restitistis.*

Ad cap. 12. ille sensus est accommodatitius, quia formatur argumentum, nō confirmando rem testimonij verbis, sed à simili ab vna re ad aliam ducta similitudine. Vnde locus ille est ab exemplo.

Ad locum cap. 13. habetur sensus mysticus, quia, ut ibi notat S. Thom. quod factum est in Prophetis, signum fuit eius, quod fiendum erat per Christum. Vel dicendum, quod ille locus literaliter adimpletus est in Christo Domino: etenim cum in eo psalmo introducat Deus loquens in persona Dauidis: *Attendite popule meus, &c.* ille idem qui loquutus est in Dauide, in Christo locutus est, & ipse Christus, qui est Deus, & homo, qui quondam dixit: *Aperiam in parabolis os meum*, ipsemet loquens Iudæis, parabolas proponebat. Vnde sensus est, ait S. Thomas, *Ego Dominus, qui aperui os Prophetarum in parabolis, aperiam in meipso: eruclabo abscondita à constitutione mundi, &c.*

Ad locum Apocalypsis. Putant quidam illum locum

cum esse per accomodationem, quia absque allegatione ad impletionis testimonij, sed simplici casu verborum dicitur. *Hi sunt duo olivæ, &c.* sed melius dicendum est cum S. Ioannes utatur verbis. *Hi sunt*, quæ etsi non expressionem, similitudinem tamen indicant, quod sit ibi sensus mysticus, & duæ olivæ descriptæ Zach. 4. in proximo sensu ad Zorobabelem, & Iesum sacerdotem referri, & per eos designatos fuisse Enoch, & Heliam, vide Lyran. & Stunicam.

Ad secundum negatur, quod S. Paulus eo loco sit usus verbis poetæ Epimenidis per accomodationem, sed illum poetam assumpsit, qui de omnibus Cæten sibus, & eorundem moribus natiuis loquens, omnes eo dicto poetico comprehendebat, & ex hoc conuincitur pro nostra sententia argumentum firmum: nam absurdum esset dicere, non maiorem vim habuisse testimonia Prophetarum à Prophetis adducta, quam testimonium Poetæ à Paulo citatum.

Ad tertium prudenter, & sapienter à Patribus tã à literali suo proprio quàm mystico sensu traductio, & accomodatio facta est, & multò magis ab vniuersali Ecclesia in officijs sacris. vnde S. Bern. serm. 3. in vigilia natiuitatis Domini dicit ea verba. *Hodie scietis, quia venit Dominus, & mane videbitis gloriam eius*, hoc modo, *verba hæc quidem suo loco, & tempore in scriptura posita sunt, sed non incongruè illa vigilia natiuitatis Dominicæ Ecclesia mater apiauit*, vnde quia eiusmodi adaptationes veritatem exprimunt, suamque grauitatem, & energiam præferunt, mirificè mytheria illustrant, & apud fideles fortissimum subministrant argumentum ad eadem comprobanda. Vnde nullus est scripturarum abusus, si vel aliquando immutat, vel truncat, vel addit quædam, quia ea assumit, quæ propositio mytherio declarando, & proponendo ceteris omisiss conducant, quod quia priuatorum hominum non est, non passim temerè vsurpandum est, sed sicubi contingerit uti tali accomodatione, sibi præscribant fideles DD. scripturis allatis, puram mytheriorum diuinorum explicationem, morum informationem, sanctorum virorum vitæ excellentiæ commendationem, &c. nullo autem modo ad facetias, & nanias accomodent scripturæ verba, vel ad proprios sensus extorqueant: nam vt dicit Augustinus super psalm. *omnia diuina eloquia salubria sunt bene intelligentibus: periculosa vero his, qui volum ad sui cordis peruersitatem detorquere, &c.* nec accomodationem illam vilo modo tanquam litteralem, vel mysticum sensum venditare, & per hæc patet ad secundum, & tertium.

Ad vltimum respondetur nullum esse incommodum, quod eliciatur accomodatius sensus ex scriptura, dummodo illos non venditemus pro literalibus, vel mystico sensu, & qui literaliter, vel mysticè traduntur in ea scriptura, veteri cum illa nota, *hoc autem factum est, ut impleatur, &c.* per accomodationem temerè explicantur: æqualis enim est periculi, quod nō est effingere, & quod est, vana interpretatione eludere.

ARTICVLVS VLTIMVS.

An ex solo literalis sensu desumatur efficax argumentum.

Pro parte affirmatiua.

V Idetur, quod ex solo sensu literalis, primo ex doctrina S. Dionysij, qui in epistola ad Titum, ait, *Theologiam symbolicam non esse argumentatiuam.*

Secundo, ex S. Augustino epistola 48. ait: *Quis nō impudentissimè nūatur aliquid in allegoria positiuū pro se interpretari, nisi habeat manifestissima testimonia, quorum lumine manifestentur obscura?* Idem Augustinus lib. de vnitatē Ecclesiæ cap. 14. & 19. cum Donatistę suam hæresim ex illis verbis. *Indica mihi, ubi pascas, ubi cubes in meridie*, stabilitate conarentur, quod remanserit Ecclesia in parte Donati in Africa, non aliter eos reiecit, quod symbolicè arguerent. Similiter Epiphanius, & Irenęus Valentinianos exustant, quod mysticis sensibus pro argumentis vterentur in suis illis *conibus* stabilendis.

Tertio, S. Hieronymus in cap. 13. Matt. cum retulisset expositionem eorum, qui per *fatam tria*, sanctam Trinitatem interpretabantur subiūxit. *Pius quidem sensus, sed nunquam parabola, & dubia enigmatum intelligentia potest ad auctoritatem dogmatum proficere.*

Quarto, expressè S. Thom. par. 1. q. 1. ar. 10. absolute dicit, quod omnes sensus fundantur super vñū scilicet litteralem, ex quo solo potest trahi argumentum: non autem ex ijs, quæ secundum allegoriam dicuntur.

Quinto, quia sensus allegorici, morales, anagogici sunt ferè infiniti, & de nouo semper repetiuntur: incertum autem est quismam horum intentus sit à Spiritu sancto, ex qua incertitudine nascitur, quod cuiuscumque sensus non literalis veritas vacillet, & titubet, & vnusquisque figuret quodlibet, & mysticum sensum suum, vt irrefragabilem obtrude ei. Et confirmatur, quia cum in cortice litteræ delitescant huiusmodi sensus mystici, multa diligentia, & sudore eos deducere oportet: ex tali autem deductione, quæ ope humana eruntur, potest accidere error, atque decēptio.

Sexto, quia vt supradictum est, cum Christus Dominus ad stabilendum dogmata diserebat, in sensu literalis scripturas interpretabatur, nempe contra Saducęos ex text. Exod. 3. *Ego sum Deus Abraham, &c.* subnectendo: *non est autem Deus mortuorum, sed viuentium?* resurrectionē probauit. Similiter Messia non tantum esse filium David ob humanitatem assumptam, sed & illius Dominum ex illo loco. *dixit Dominus Domiuo meo, &c.* Eadem praxis apparet in Apostolis in sensu literalis argumenta producentibus, cum in Synagogis, & alibi contra Iudæos disputarent, vt patet ex Actis Apostolicis. Quam praxim secuti sunt Patres, cum de dogmatibus disserterent aduersus Hæreticos, nec vnquam Cõcilia è sensu mystico, sed literalis dogmata sanxerunt.

Pro parte opposita.

Sed contra est primo, quia frequenter Christus Dominus legem, prophetas, psalmos de se ipso locutos esse testatur, & iterum incipiens à Moyse interpretatur illis scripturas, quæ de ipso erant: certum est autem non omnia litteraliter accipi posse: ergo, &c.

Secundo. Plenæ sunt scripturarum pagine, quod nec Apostoli aberrauerint à sensibus mysticis ad probandum intentum. Sic unitatem indissolubilem coniunctionis Christi cum Ecclesia ex matrimonio Apostolus probat sacramentum hoc magnum est, ministros Euangelicos, ex illo loco, non alligabis os boni trituranti, & in summa, quod omnia in figuris continebatur illis, aperte tradit.

Tertio. Difficulus, aut vix doctrina Euangelica integrè posset ex veteri testamento demonstrari, cum ferme prophetiæ omnes non carnaliter, aut litteraliter intelligi possint, sed opus sit recurrere ad spiritalem intelligentiam, unde nihil orthodoxus proficiet aduersus Iudæos litteræ cortici inherentes cum medullâ spiritalem enucleare oporteat. Quin esset ruinæ occasio, occidens littera, & ceremonias iam mortuas, ac sepultas pediuuias facere.

Quarto. Multos libros canonicos multarum earum partes abraderet oportere, quæ non possunt iuxta litteram semper intelligi, ut patet de multis, quæ enarrantur in Apocalypsi de Hierusalem futura gemmis, & auro coruscante: de regno millenario, quod perperam Chihastæ interpretati sunt carnaliter litteram illam intelligentes, &c.

Quinto. Quia Patres passim spirituales sensus ad demonstrandum dogmata adhibent v.g. ad probandum casum Luciferi allegant illum locum. quomodo cecidisti Lucifer: & alium; factum est prælum magnum in celo, &c.

Sexto, nam ut supra demonstratum est, sensus mysticus est à Spiritu sancto intentus; at ex veris non potest, nisi verum, firmumque concludi. Firmum, ergo, & irrefragabile argumentum desumitur ex mystico sensu.

CONCLUSIO ORTHODOXORVM.

Ex omnibus sensibus desumi potest secundum se irrefragabile argumentum, sed quoad nos ex solo litterali, cum ut plurimum sit manifestior.

Respondeo dicendum circa hunc articulum extremas esse sententias Doctorum, vnâ affirmantem, alteram negantem. Sed pro resolutione dicendum, sicut dicit Augustinus 2. de doctrina Christiana cap. 2. quod signa diuinitus data, quæ in scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt, & diuinitus quoque de varijs interpretationibus ab vna lingua prouisum est, ut legentes, nihil aliud appetere quam cogitationem, voluntatemque illorum, à quibus conscripta est, inuenire; & per illas voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos esse credimus, ut dicit idem Augustinus ibidem cap. 4. de natura autem significationis, seu sensus ipsius signi est, non omnis is, qui à

quouis vidente signum haberi potest, sed quod habetur, & significatur ab eo, qui profert signum, quod instituit esse expressiuum conceptus, seu sententia, essetque quoque significatiuum illi, qui vtitur tali signo ad intelligendum: unde ænigma proponens, vel aliquod emblemata ad aliquid significandum, & alio illud exponente, etiam si authoris ænigmatis mentem non assequatur, & si sensui quadraret expositio, procul à mente authoris instituentis ænigma, penitus esset. Cum ergo omnis sensus siue mysticus, siue litteralis, sit intentus à Spiritu sancto, necessario dicendum, quod omnis sensus secundum se contineat infallibilem auctoritatem. Verum quia multoties sunt quædam signa, quæ secundum se, & si significantia sint, nihilominus significant quoad aliquos, qui signi naturam, & virtutem non penetrant; ita secundum se omnes sensus ex natura sua sunt infallibilis auctoritatis, sed quoad nos quousque non penetremus quid significet res gesta, seu intentio Dei reuelantis, non sumitur infallibile argumentum, & quousque ex Ecclesiæ, & Patrum autoritate certo non constat de sensu aliquo mystico, non desumitur infallibile argumentum. Quia verò litteralis sensus, ut plurimum constat ex Ecclesiæ, & Patrum doctrina, sufficienter ex eo desumitur argumentum infallibile, licet quando obscurus sit nihil certi possumus statuere: verumque enim esset periculum, vel asserere, ut de fide reuelatum esse, qui non est, vel qui est reuelatus à fidei obiecto ablegare, & ita ambæ sententiæ possunt conciliari, sed pro quâto argumenta pro parte affirmante contrarium probare videntur, dissoluenda sunt.

Solutio rationum in oppositum pro parte affirmante.

Ad primum intelligendum est dictum Dionysij, theologiam symbolicam non esse argumentatiuam, nimirum contra hostes fidei, præsertim quando sensus huiusmodi non possumus ex traditione venari. Ceterum si sensus huiusmodi ex traditione demonstratur, & constanti Patrum doctrina, si rebelles non cogit, fideles captiuat, & confirmat. verum hac seclusa traditione, & Patrum consensu talis sensus si non probat, ædificat, & si non persuadeat, suadet. Unde dixit August. lib. 2. contra aduers. legis, & proph. c. 1. In omnibus istis scripturis secundum sacre fidei regulam figuratè dictum, vel factum, si quid exponatur de quibuslibet rebus, & verbis, quæ sacris paginis continentur, expositio illa adducatur, non aspernanter, sed sapienter audiamus.

Ad secundum. Benè dixit S. Augustinus infirmum sumi argumentum à Donatistis in sensu mystico, quem nec aliquo scripturæ testimonio litterali, vel traditione poterant probare. Certum est autem non solum de sensu mystico, sed de litterali non plenè apud omnes demonstrare, nec convincere, nisi scripturis alijs, vel traditione prophetica, vel apostolica esse comprobetur.

Ad tertium. Benè dixit Hieronymus talem sensum esse pium, nec ad dogmata probanda proficere, cum non ex alio loco scripturæ, nec alio testimonio traditionis talis intelligentia possit tali loco affigi, & tunc in talibus sensibus libertas relinquatur
len-

entiendi quodlibet sine fidei detrimento. Vnde dixit C.ilian. collat. 8. c. 4. *Ea verò, quæ meditationi et exercitio nostro reservantur obiecta sacris scripturis, Spiritus divinus inseruit, quibusdā ea volens indicis, & opinionibus colligi, ita pedetentim debet, cautēq; cōferri, ut sit eorum assertio, seu confirmatio in disputantis, vel suscipientis arbitrio collocata: nonnunquam enim cum super una re diversa promatur sententia, potest utraque rationabilis iudicari, & sine detrimento fidei vel fixæ, vel mediæ suscipi, id est, ut ei nec plena credulitas, nec absoluta refutatio deputetur; priorique sequens opinio derogare non debeat, cum neutra earum fidei inveniatur obistere.*

Ad quartum, id dixit S. Thomas, comparādo sensum mysticū ad litteralem iam propositum ex traditione, & communi sanctorum intelligentia. Quod si evidens quoad nos esset, sensum mysticū aliquem à Deo proponi, quā manifestum est litterales innumeros propositos, par vtriusque in probatione, vel improbatione esset auctoritas, non secus sensus mystici in litteris Apostolicis contenti, & ex communi veteris Ecclesiæ consensu, receptaque traditione veterū habiti: & quod magis est, ex auctoritate Spiritus sancti, qui illos sacris scriptoribus dictabat, æquale pondus haberent cū litteralibus; sed quousque certo non constat de certa traditione in gradu probabilitatis & opinionis, & suasionis reponuntur.

Ad quintum, infinitas, & incertitudo huiusmodi sensuum respectu nostri, non tollit firmitatē eorum secundum se: qui si sigillatim ē traditionis linea deprehenderentur, suā haberent in probando, vel improbando firmitatem, & temeritatem compesceret inuenta analogia fidei, non quodlibet fingendi, sed quod traditionis lineæ concordaret, proferendi. Certū verò est, quod si à privatis personis huiusmodi sensus inuestigentur, contingere potest, ut hallucinentur eorum mentes in abstrusis sensibus eruendis, sed de tali hallucinatione non esset timendum, si publico Ecclesiæ, vel Patrum sibi consentiente magisterio proponerentur.

Ad sextum, etiam ex sensu mystico Christus Dominus, & Apostoli argumenta petierunt, quia perspiciebant mentem Spiritus sancti in illis scripturis manifestatam, ipsiq; Apostoli eisdē sensus inculcabant, qui veteris Ecclesiæ consensum, receptamque apud Iudæos traditionem demonstrabant. Ceterū si nos perspectam haberemus Spiritus sancti mentē, ex cōmuni sensu Ecclesiæ, vel Patrum, vim fortissimam haberet argumentū ex tali consensu deproptum: sed dum non apparet, servandum est August. documentum t. contra advers. legis, & proph. c. 13. dicentis, *Illud quod magis Propheta huius libri (Genesis) author intendit, ut eius narratio rerum factarum esset etiam præfiguratio futurorum, non est contentiosus, & infidelibus sensibus ingerendum.*

Argumenta verò pro parte opposita probāt, quando mens Spiritus sancti certò deprehenditur ex traditione, scripturis alijs, &c. tunc etiā sensus mysticos habere irrefragabilem auctoritatem: secus verò si probabiliter, aut per quandam accommodationem, ut multi existimant, illud quod scriptum est, *Quomodo cecidisti Lucifer, &c.* & illud, *Factum est præliū magnū in cælo*, quod ad casum Luciferi adaptant. De qua re infra controuersia tertia generali, secunda speciali, a. 4. in corpore.

CONTROVERSIA III. GENERALIS.

A quibus sacra scriptura interpretanda est, & quomodo.

DEinde differendum est de sacra scripturæ interpretatione tam ad fidem adstruendam, quā mores formandos. A quibus enim, & quomodo interpretanda sit, non convenit inter Hæreticos, & Catholicos: illi enim, ut erroribus viam sternant, & publicam, & communem veritatem, faciant priuatam cū illo suo priuato spiritu, priuatos interpretes obtrudunt. Nostri publicum Ecclesiæ iudicium, sanctorumq; Patrum consensum pro legitimo cognoscunt interprete. Illi relicta fidei regula, ut media infallibilia interpretationis solū agnoscunt scripturam ipsam, seu spiritum in scriptura latentem, eiusdem scripturæ collationem, phrasim, stylū eiusdem, & alia huiusmodi: Nostri etiā hæc nō spernant, imo in subsidium interpretationis assumunt, non tamen ut media irrefragabilia accipiunt. Necessitas verò huius disputationis inde habetur, quod cum Hæretici specioso scripturarum titulo fallantur, & fallant, iisdemq; malè intellectis, suam causam tueri satagant, oportet ut interpretatiōem ipsam scripturarum ad certas, & infallibiles normas dirigere, ut appareat, sicuti scripsit Aug. lib. 7. de Genes. ad litteram c. 9. *Non ob aliud esse Hæreticos, nisi quia scripturas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem pertinaciter asserunt.*

Tres ergo speciales controuersie tractandæ sunt. Prima quis sit legitimus, & infallibilis sacrarum scripturarum interpretes.

Secunda de modis, & vijs, quibus scripturam interpretari debeamus.

Tertia de clauibus, & regulis ad intelligentiam scripturarum.

CONTROVERSIA I. SPECIALIS.

De legitimo, & infallibili scripturarum interprete.

Quia verò omnium Hæreticorū studium, præsertim Protestantium (malorum litigantiū more) eò tendit ut dilatoria querant, & contra legitimi iudicis interpretandi potestatem cavillationes nectant: cū satis aperte sint supra damnati, & refutati à Catholicis, in ostensione difficultatis profunditatis, & obscuritatis scripturæ, rursus interpretandæ scripturæ necessitatem insipientes, rimas euadendi excogitarunt, negando in Ecclesiæ Pastoribus esse interpretationis donum, sed vnumquēq; pium ex spiritu Dei, certoq; iudicio posse sacras scripturas interpretari. Vnde duo discutienda sunt.

Primo, an authentica, & infallibilis interpretatio scripturarum sit in quocunque priuato, qui spiritum Dei habet, vel se habere iactet.

Secundo, an penes Ecclesiam sit sola authentica certa, & infallibilis earundem scripturarum interpretatio.

ARTICVLVS PRIMVS.

Utrum authentica, & infallibilis interpretatio scripturarum sit in quocumque priuato, qui spiritum Dei habet, vel se habere iactet.

In istis buccis sectarij adstruunt Spiritum sanctum esse diuinarum scripturarum interpretem, quod nec nos diffitemur, eo enim spiritu interpretandæ sunt quæ sunt editæ: sed cum Spiritus sanctus hoc munus non immediate exerceat, nec visibiliter, querendum est, per quos nam legitimos, & visibiles interpretes scripturam interpreteretur, an per vnum, quemque priuatum, an vero per publicum, & authenticum Ecclesiæ magisterium.

Lutherus initio sui noui Euangelij, vt etiam cerdones, & laniones interpretes faceret, & ad cathedras eucheret, & repente Theologos crearet, in vno quoque, qui veram fidem habet, & spiritu Dei renatus sit iudicandi, & interpretandi scripturas, potestatem esse dogmatizauit. Sic autem scripsit in primo assertionum, error, inquit, manifestus hoc verbo. Non licet scripturas proprio spiritu intelligere. Nobis non mandari, vt sepositis sacris litteris, intendamus, & credamus hominum commentarijs, & postea, cum sic potius sit intelligendum, scripturas non nisi eo spiritu intelligendas esse, quo scriptæ sunt, qui spiritus nusquam præsentius, & viuacius quam in ipsis sacris suis, quas scripsit, litteris inueniri potest, & postea. Hunc enim huiusmodi spiritu iudicium suum quisque formabit, non modo super omnia gentium, sed & sanctorum Patrum scripta, & in prætatione assertionis articulo ad Fabianum Felicem, dicit quod sapius sum antea testatus Fabiane Felix, imo felicissimè, esse & in laicis spiritum iudicij, & ardoris (vt cum Isaia dicam) vel tu maxime euincis, & declaras, qui de re Christiana, quam valeas purè, argute, piè, feliciterque, & iudicare, & differere, &c. & postea, pertinet, & hoc ad nostram peruersitatem, & sensum reprobum, in quem nos tradit Deus, vt clerici veritatem damnemus, quam laici amplectuntur, & fiant sacerdotes, qui sacerdotes non sunt, & laici, qui laici non sunt, & in concione super euangelium. Attendite à falsis Prophetis, & habetur tom. 1. ope rum Germ. Luth. ab Aurif. editorum, & Lypsiæ reuisorum fol. 66. non est ullus index in rebus spiritualibus de Christiana doctrina, nisi homo, qui veram fidem in suo corde habet, siue sit vir, siue mulier, siue iuuenis, siue senex siue seruus, siue ancilla, siue doctus, siue indoctus, quia Deus non respicit personas, omnes æquæ libet amat. Quocirca solæ etiam potestatem iudicandi habent, & in libello edito Vvitemberg. anno 1523. ex Lutheri doctrina, cuius titulus est. De iure, & potestate Christianæ communitatis omnium doctrinam iudicandi, & Doctores vocandi, &c. hæc dicuntur, Christus admit Episcopos, Doctores, & Concilij, & potestatem iudicandi doctrinam, eamque omnibus tribuit, & vniuersis Christianis in communem.

Melancthon in loc. communibus cap. de Ecclesiâ, vult, quod in dirimenda controuersia de scripturæ sententia valeat, sententia congruens cum verbo Dei, & confessio priorum errorum, siue sint plures, siue pauciores impy, totum iudicium interpretationis vni-

cuique priuato relinquens. Vnde post multa allegata testimonia concludit. Hæc testimonia perspicue ostendunt interpretationem scripturarum esse donum priuatum, nec alligatum præsumi.

Anabaptistarum quidam dicunt, eos statim, quod in sectam illam transmigrant, scripturas percellere, & ab ea si discedant, obliuisci penitus. Et Villavincetius lib. 1. Theol. studij, asserit Hæreticos quædam nostro tempore obgannire, sic à Spiritu sancto expectandam esse vniuersam intelligendi, atque explicandi sacras litteras, facultatem, vt neuiquam opus sit, nos discendis vllis artibus operam nauare. His connumerandi sunt Suuenkfeldiani, quos Lutherus vocat cælestes Prophetas, & Hæretici Anglici vocati superilluminati.

Brentius in prolegom. ait. Quod quemadmodum olim Deus in veteri populo, cum nondum esset Rex excitauit iudices, & postea cessantibus Regibus Prophetas, sic Deus his temporibus, postquam ordinis successores non sunt amplius Ecclesiæ uniti, excitat ecclesiasticos, & politicos viros, qui dogmata illustrent, & scripturas exponant.

Centuriatores lib. 2. cap. 4. centur. 1. sic scribunt, donum interpretandi, & intelligendi scripturas non esse alligatum ad certas personas hominum, sed à Deo ad ædificationem Ecclesiæ liberè donari sacram scripturam legentibus, & mediantibus, & à Deo sapientiæ, & intellectum petentibus doceri scripturæ.

Kemnitius similiter exam. 4. Concil. Tridentin. ab Episcoporum subfellijs interpretandæ scripturæ aufert auctoritatem, & ad priuatos homines transfert.

Calvinus 4. instit. cap. 9. §. 12. 13. priuatos etiam homines iudices facit in fidei controuersijs, & lib. 4. §. 25. c. 17. cum versaretur in extorsione verborum, cense ait. Hos vt in tota scriptura sanam huius loci intelligentiam non minori obedientia, quam cura consequi studemus, neque præpostero seruire temere arripimus, & sine defectu, quod primum se mentibus ingerit, sed sedula meditatione adhibita sensum amplectimur, quem spiritus Dei suggerit. Quo freti despiciamus ex alto, quicquid terrena sapientia contra opponitur, idem scribit alijs in locis.

Hunnius verò subscribit Centuriatoribus, donum hoc nec ad locum certum, nec ad alligationem Episcoporum successionem alligatum, multo minus alicui peculiariter cæ testamento ligatum, sed distribuit Spiritus sanctus hoc donum prout vult, mouens autem questionem quomodo inter suos non agnoscens visibilem iudicem auctoritatis decernentem questiones decidantur, ait. Hos vnum iudicem Deum agnoscimus. 1. s. Ecclesiæ suæ commendauit librum scripturæ, prophetica, & Apostolica tanquam indubitatum canonem faciendi iudicij. Donum insuper contulit interpretationis, cuius adminiculo Doctores Ecclesiæ (ad suos alludens prædicantes scripturæ sensum eruere, & iuxta scripturam de mora questione iudicare debent, & subdit, hoc iudicat etiam Ecclesiæ minime errare mutia, cuius iudicium non est absolutum sed determinatum, & ad scripturæ canonem restrictum, quando Doctores Ecclesiæ facta diligenti examinatione ex diuinis litteris commostrarunt, reliqua Ecclesiæ de sententia lata nem iudicat, quod si forte recalcitraret populus, non probando scripturæ interpretationem prædicantium, tunc magistratus piam sententiam, nempe præ-

prædicantium salutaribus edictis defendit, hæc est Hunnij sententia.

Franciscus Iunius distinguit de duplici indicio priuato, & publico, illud dicit esse omnium fidelium vniuersè, & singulariter hoc eorum, qui vocatione publica, & auctoritate fuleantur, hoc est Prædicantium. Esse item aut particularis Ecclesiæ, aut plurium in vnum corpus coeuntium, aut omnium, & vtriusque iudicii legem, & canonem esse scripturam sacram: auctorem verò, & ducem esse Spiritum sanctum. Sed & Puritani in Anglia ex Stapletono de auct. interpretationis scripturæ lib. 9. princip. controu. 6. cap. 6. hanc exercent praxim, quod congregati in synagogis suis, vnusquisque ceteris audientibus, prout fingunt Sanctum Spiritum suggerere, exponunt scripturam.

Summa ergo totius hæreticæ doctrinæ est, spiritu Dei intelligendas scripturas, non per publicos, & à Deo missos Pastores, & Doctores, sed in scriptura latitantes, & in quocumque fidei habitante, & tale interpretationis donum non alligatum ad certos homines, sed à Deo omnibus indiscriminatum donari: & omnibus concedi iudicium priuatum, publicum verò esse Doctorum, & Prædicantium eadem conditione, vt tandem plebis iudicio de interpretationis sententia per ipsos lata iudicetur, iudicijque legem esse, vel canonem scripturæ, vel authorem, codicum Spiritum sanctum.

Oppositiones eorumdem.

Arguitur primo à Centuriatoribus probando donum interpretationis non esse certo ordini, vel successioni alligatum, quia vbi Apostolus 1. Corin. 12. locutus esset de gratijs gratis datis, in specie de dono prophetiæ, & de interpretatione scripturarum subdit, quod omnia operatur Spiritus sanctus diuidens singulis, prout vult, & iterum ait, spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere, omnia probate, quod bonum est tenete. ergo omnium fidelium est interpretari scripturas.

Confirmatur ex 1. Corin. 14. vbi dicitur, Prophetæ duo, aut tres dicant, ceteri diiudicent, quid si alij reuelatum fuerat sedeti, prior taceat, potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur.

Confirmant secundo iidem ex illo 1. Petr. 4. vbi dicitur, Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.

Confirmatur tertio ex illo loco Ioan. 6. erunt omnes docibiles Dei, & 1. Ioh. cap. 1. Vnctio docet vos de omnibus, quibus locis addit Brentius illud Rom. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius, & illud, nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.

Arguitur secundo, quia hoc donum datur petentibus à Deo intellectum, & sapientiam, vnde dicitur Iac. 1. si quis indiget sapientia postulet à Deo, & dabit eam omnibus affluenter, & Christus Dominus, petite, & dabitur vobis, & iterum, si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quamcumque pertierint fiet illis à patre meo. Vbi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Mat. 18. Vnde Dionys. Nos eam pro virili parte secuti, ad di-

uinos splendores contendere debemus; illic enim diuinis interpretationibus acceptis quasi pulcherrima quidam veritatis regula, ea quæ ibi posita sunt non aucta, non imminuta, non denique mutata, & corrupta cussio dire debemus.

Origenes in Exo. hom. 12. supplicandum Domino, & diebus, & noctibus obsecrandum, vt veniat agnus ex Tribu Iuda, & ipse accipiens librum signatum dignetur aperire: ipse est enim, qui scripturas adaperiens accendit corda discipulorum, ita vt dicant, Nonne cor nostrum ardens erat cum loqueretur nobis in via?

Chrysostomus ho. de Spiritu sancto, sicut si quis explicat scripturam, siue tu, siue alius Christianus, eisa absconditum nomen, & obscurum fuerit, det autem Spiritus sanctus alicui abscondita sensuum reuelare, is accepit spiritum reuelationis, qui reuelat profunda, vnde & Apostolus volens discipulos pios intelligere scripturas dicit, precor Deum, vt dei nobis spiritum sapientiæ, & reuelationis in agnitione illuminatos oculos mentis nostræ.

Hieronymus in Oseam in proœmio, si explanationibus omnibus Prophetarum, Sancti spiritus indigemus aduentu, vt cuius instinctu scripti sunt illius reuelatione pandamur, idem docet epistola ad Paulinum diffusè.

Augustinus in Ioannem tract. 2. quicquid illarum scripturarum est, Christum sonat: sed si aure inueniat, & aperuit eis sensum, vt intelligerent scripturas, vnde & nobis hoc orandum est, vt ipse sensum nostrum aperiat.

Theodoretus in Exod. 9. 24. neque enim litteram tantum attendimus, sed mentem seruamus, non quidè, vt diuinis sermonibus humanam interpretationem superinducamus: nam hac de causa Isaias quosdam notauit (velut permiscerent aquam vino) sed igne tantum diuino hoc est gratia sanctissimi Spiritus vitamur.

Cyrillus lib. 4. in Ioannem. cognitionem autem filij sui non sono, aut voce pater nobis immittit, sed illuminatione mentis, quare rectè scripturas intelligimus. Imo experientia comprobatum est, homines litterarum ignaros hoc spiritu, quem postularunt, scripturas calluisse, & interpretatos, sic Bernardus serm. 2. de Pentecoste se dogmatum Aristotelis, & Platonis signatum fuisse asserit, & sacras scripturas ex spiritu est interpretatus, vnde epist. 106. ait, experito crede. Aliquid amplius in syl. is quam in libris, ligna, & lapides docebunt te, quod à magistris scire non poteris. Rupertus lib. 12. in Matt. Verè Deus, ait, librum suum, id est scripturæ sacræ mihi aperuit. idem S. August. de S. Antonio, & alijs refert lib. 1. de doctrina Christiana in prologo.

Arguitur tertio, quia donum hoc datur omnibus à Spiritu sancto scripturas ipsas legentibus, ac meditantibus, quia eosdem illustrat. vnde 2. Petri 1. dicitur, Habemus propheticum sermonem, cui benefactis attendentes tanquam lucernæ in caliginoso loco, & S. Paulus ad Tim. 1. c. 3. ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, &c. Hæc Magdeburgenses.

Idipsum ex Patribus potest probari: nam Augustinus epist. 120. sub finem sic scribit, ama etiam Ecclesiasticas legere litteras, & non multa inuenies, quæ requiras à me, sed legendo, & ruminando, si enim purè Dominum largiorem bonorum omnium deprecaris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certè plurima ipso

ipso magis inspirante, quam hominum aliquo commo-
nente perdisces quamquam & ipso quo forissecus be-
ne admonente iudicio non errante approbamus, quid
aliud quam internum lumen magistrorum nos habere
testantur? & epist. 102. cum expositione S. Ambrosij
de videndo Deo, adduxisset, subiungit. *Quæ si appro-
bas, tene mecum. Sancti viri Ambrosij sententiam iam
non eius auctoritate, sed ipsa veritate firmatam; neque
enim & mihi propterea placet, quia per illius os potissi-
mum me Dominus ab errore liberauit, & per illius mi-
nisterium gratiam mihi baptisimi Saluatoris indulsit,
tanquam plantatori, & rigatori meo nimium faueam.*
sed quia de hac re, & ipse hoc dixit, quod pie cogitan-
ti, & recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incremē-
tum dat Deus, & Cassianus lib. 5. de capitalibus vitiis
cap. 34. referens Abbatis Theodori doctrinam, ait,
scripturam velamine peccatorum cordis oculis obu-
bente reddi obscuram, subdens, quibus rursus natu-
rali radis sanitati ipsa scripturarum lectio ad con-
templationem veræ sententiæ, abunde etiam sola suffi-
ciat, nec eos commentariorum indigere doctrina, Ber-
nardus ad fratres de monte Dei, quos spiritu facta sūt
scripturæ, eo legi debent, & ipso etiam intelligendæ sūt,
nunquam ingrediens in sensum Pauli, donec usu bonæ
intentionis in lectione eius, & studio assidue meditatio-
nis spiritum eius imbibens.

Confirmat Lutherus in proœm. assertionum,
Moyfi facies glorificata fuit ex consortio sermonis
Domini, non utique è consortio sermonis hominū
etiam sanctissimorum, qui tūc erant; inde ergo hau-
ro spiritum iudicium suum quisque formabit non
modo super omnia gentium, sed & sanctorum
scripturæ.

Arguitur quarto rationibus, & est Lutheri lib.
de instituendis Ecclesiæ ministris tom. 2. lat. Vvitē-
berg. [Est christianus, ergo habet Spiritum san-
ctum, ergo est iudex omnium. Quis christianus
habet Spiritum sanctum, ergo docetur omnia à Spi-
ritu sancto, ergo omnia iudicare potest. Vnctio do-
cet illum omnia, ergo Iudicis officio ritè fungi po-
test. Christianus est certus quid credere debeat, &
quid non credere debeat, ergo est iudex omnium.]
Hæc sunt consequentiæ Luthericæ.

Confirmat in proœmio assertionum [si nulli li-
cet sacras litteras suo spiritu interpretari: cur ergo
non observant Augustino, nec ulli alij Patrum id
licuisse? & qui scripturas secundum Augustinum,
& non potius secundum scripturas sanctas intelli-
git, sine dubio secundum hominem, & spiritum pro-
prium intelligit.]

Et præterea confirmatur [si non licebit secundum
proprium spiritum intelligere, sed secundum Pa-
tres, quis nos certos faciet num rectè Augustinum
intelligas? dandus ergo erit alius interpres Augusti-
no quoque, ne proprius spiritus nos fallat in illius
libris. Quod si ita fieri oportet, dandus est, & tertio
quartus interpres, & quarto quintus usque in infini-
tum, & coget nos proprii spiritus periculum nihil
vniquam discere, aut legere: id quod certè impletū
est, dum primo neglectis sacris litteris soli Augusti-
no insudatum est, post & hoc non intellecto, & ne-
glecto, Thomas Aquinas regnavit, & hunc alij sine
fine interpretes secuti sunt. Hæc ille.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo authoritas scripturæ, quia
Prover. 3. dicitur. *Ne innitaris prudentiæ tuæ, ne-
sis sapiens apud te metipsum.* Esa. 5. *Væ qui sapientes
estis coram oculis vestris.* Ezech. 13. *væ prophetis
insipientibus, qui sequuntur spiritum suum &c.* quia
promissionem spiritus non privatis, sed Ecclesiæ fa-
ctam legimus à Christo promittente spiritum verita-
tis, qui inquit Ioa. 14. 10. *ut maneat vobiscum in æter-
num,* vnde non seorsim sed simul, non in occulto,
sed factio de cælo sono, datus est spiritus. Actorum
secundo. & iterum loquens quis ex spiritu priva-
to, ex proprijs loquitur, & est præcursor Anti-
christi, de quo dicitur Ioa. 8. *Si alius venerit
in nomine suo, illum accipietis, vnde & Diabolus, cum
loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: ergo &
pertinentes ad castra eius ex proprio spiritu lo-
quuntur.*

Secundo, 1. Corint. 12. & Rom. 12. docetur ex-
presse gratias gratis datas non omnibus, & indisci-
minatim, sed iuxta mensuram fidei, & vnicuique
ad utilitatem, dari vnde ad similitudinem corporis
humani, sicut non omnia membra eundem actum
habent, sic inquit Apostolus. *singuli autem alter ab-
terius membra: habentes donationes secundum gra-
tiam, quæ data est nobis, differentes, & inde deducit
quod non omnes Prophetæ, non omnes Doctores,
& quosdam quidem dedit Apostolos.*

Et secunda Petri c. 2. hoc primum, ait, intelligentes,
quid omnis prophetia scripturæ propria interpretatio-
ne non sit, & reddens rationem ad conterendum
Neuatorum superbiam, ac proprium spiritum, sub-
iungit. *Non enim voluntate humana allata est ali-
quando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locu-
ti sunt sancti Dei homines, ut ab eodem spiritu in-
terpretationem accipiamus, qui & Doctores pro-
pe sunt, qui & primis amanuensis, ut scriberent in-
spiravit.*

Et 1. Ioannis cap. 1. vbi præmisset vnctionem ha-
betis à Spiritu sancto, & noſtis omnia, mox cap. 3.
quomodo sciri possit aliquem audire vocem Dei, ad
confusionem tollendam, ob cuiuscumq; spiritus ob-
tusionem, subdit. *Qui novit Deum audit nos: qui
non est ex Deo non audit nos. In hoc cognovimus spi-
ritum veritatis, & spiritum erroris, internam vnctio-
nem à magisterio Ecclesiæ non se iungens.*

Tertio ex Patribus, Sanctus Clemens Romanus
epist. 5. quasi paraphrastes magistri sui Sancti Pe-
tri loco citato. *Diligenter observandum est, ut lex Dei
cum legitur non secundum propriam intelligentiam le-
gatur, vel doceatur, & lib. 10. recognitionum, oportet
ab eo intelligentiam dicere scripturarum, qui etiam
à maioribus secundum veritatem sibi traditam
servat.*

Dionysius Areopagita de cœlesti hierarchia cap.
1. ad sanctissimarum scripturarum intelligentias pro-
ut illas à Patribus accepimus, contuendas pro viribus
pergamus.

Tertullianus de præscript. cap. 37. vnde Heretici
inimici, & extranei Apostolis, nisi ex diversitate do-
ss
ctrine,

Arine, quam unusquisque de suo arbitrio aduersus Apostolos, aut protulit, aut recepit?

Athanasius de cruce, & Passione Domini. Quod autem nunc reiectum est verbum, euangelium quidem est: sed tamen euidentie, claritudinisque gratia, defugiendum est ad sanctos, & ab iis intellectus huius rei excipiendus: vero enim similis est, eos rerum euangelicarum magis quam nos conuersos, & peritos esse, & epist. de Synodo Arimini, & Seleucia ait, quæ non intelligimus in scripturis non abdicamus, sed requirimus ab illis, quibus Dominus reuelauerit, & ab eis discere cupimus, declarans autem, qui sint isti oratione contra Idola, dicit esse sanctissimos magistros, quorum libros subdit, si quis euoluat, intelliget aliquo modo scripturarum mentem, & forè eam, quam cupit cognitionem adipiscetur.

S. Hieronym. i. epist. ad Ephes. Alexandriam perrexi, ut viderem Dydimum, & ab eo in scripturis omnibus, quæ haberem dubia sciscitarem.

Sanctus Augustinus homil. de verbis Euangelij, quomodo verba scripturæ intellexerunt Sancti, sic vique intelligenda sunt: idem in expositione illius vaticulij psalmi 103. inter medium montium pertransibant aquæ, sic dicit, inter medium exponit, id est Apostolorum, quibus Apostolici succedunt, & subdit, quid est inter medium Apostolorum, quod medium dicitur commune est, res communis: unde omnes aquæ inter viuunt, media est, nec altinet, nec ad id nec ad me, propter ex loquitur, & sic de aliquibus hominibus habent inter se pacem, habent inter se fidem, habent inter se charitatem, sic cerè dicimus. Quid est inter se? in medio sui. quid est in medio sui? commune est illis. audi aquas inter medium montium, quia communis illis fides erat, nec quisque aquas, quasi proprias, & suas habebat: si enim non sunt in medio quasi priuati & sunt: nam publicè fluunt, & ego habeo meam, & ille habet suam. non est in medio quod ego, & ipse habemus, sed & talis non est pacifica prædicatio: at verò ut inter medium montium fluant aquæ audi vocem montis. Deus, inquit, pacis dei vobis id ipsum sapere inuicem, & iterum, ut id ipsum sapiatis omnes, & non sint in vobis schismata. Quod sentio sentis, in medio fluit aqua, non habeo quasi priuatum meum, nec tu priuatum tuum, veritas nec mea sit propria, nec tua, & ut tua sit, & mea: inter medium montium pertransibant aquæ, & paulo post, si quis autem vellet aliud prædicare, interpretari, tam de suo prædicaret, nec de meo, & audi quid de illo dicatur ab ipso, qui emittit fontes in conuallibus, qui loquitur mendacium de suo loquitur, & quibus verbis apertissime Luthericus spiritus, qui Augustinum proscindit ex Augu. eliditur.

Vincentius Lirinensis lib. aduersus proph. voc. nouit, ex Apostolicis verbis Sancti Pauli iactantiam priuati spiritus conculcat. Et ne quis prætermisisset ceteris se solum audiri, sibi soli credi arrogaret paulo post, ait, nempe Paulus. An à vobis verbum Dei processit, aut in vos solos deuenit? & ne hoc quasi perfunctione acciperetur, summo studio equalitatis, & unitatis cultor existat, ut scilicet neque opinionem suam ceteris præferat, & ab vniuersorum sensibus non recedat.

Tertio rationibus, prima est ex lumine naturæ deducta: ait enim Aristoteles 8. polit. vnum vel pos-

sibilem, vel difficile est eos bonos, & accuratos esse iudices, qui operis nullam habent notitiam, & Galenus, neque, inquit, morbo laborans sat scio te ipsum vulgo commiseris, sed ex omnibus, delectis paucis aliquot atque his quidem modicæ rei peritissimis, neque nauigans tuius e numero ventorum, sed vni videlicet gubernatori, denique & in rebus minimis si edificas, fabro credis, si calceamentis egeas coriario. Qui si igitur, ut ibi de rebus summis periculum est, tibi vendices potestatem adimens eam iis, qui plus sapiunt, quam tu? & Sanctus Basilius epist. 75. ad Neocæsarienses, oportet, ait, ut eodem propè sint animi industria præditi, & qui aliorum scripta iudicaturus est, & qui illa conscripsit. An etiam de agricultura operibus iudicare non poterit, qui non ipse est agricola? & qui musicæ scientiam non tenet, nec consonantiam, nec dissonantiam in musicis Rhythmis cognoscat? sermonum iudex non erit quicumque videri, qui neque præceptorem suum, neque tempus, in quo didicerit assignare valet, nec prorsus quicquam eorum, quæ ad sermones iudicandos attinent, siue multum, siue parum intelligit. ex qua inductione sic discere euidentia ratione Sanctus Augustinus de utilitate credendi cap. 14. si vnaqueque disciplina quamquam vtilis, & facilis, ut percipi possit, doctorem, aut magistrum requirit: quid temeraria superbia plenius, quam diuorum sacramentorum libros, & ab interpretibus suis nolle cognoscere, & incognitos velle damnare? non est, inquit, Sanctus Hieronymus contra Vigil. tom. 2. eiusdem hominis aureos numeros, & scripturas probare, degustare vana, & prophetas, & Apostolos intelligere, unde Basilius merito reprehendit Imperatoris culinæ, Præfectum, dicens, tuum est, inquit Basilius, iussulorum curare condimenta: nam cum aures habeas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes, ex Nazianzeno, & alijis Basilij funere, &c.

Accedit cum vulgi inscitia prauus affectus, qui aciem rationis obnubilat, ne veritatem deprehendat; nam ut idem Basilius epistola citata docet mel malè notbo affectis amarum videri, quia & oculus vitiatum multa non videt eorum, quæ sunt, & multa suspicatur, quæ non sunt: idem, & in iudicanda sermonum virtute sepe numero fieri video, quando eorum, qui conscripserunt mentem, habitumque non assequitur iudex, igitur cum inscitia in vulgariibus præsertim cum prauo affectu sit coniuncta, non potest esse æquus censor, & iudex cordonum, & lanionum spiritus, ignorantie tenebris circumfusus, prauis affectibus circumuallatus.

Secunda ratio. Scripturarum interpretatio pars est doctrinæ, & ad clauem scientiæ pertinet, & cum auctoritativa potestate coniuncta est: at doctrinæ catholica vna est, ad quam ordinatur clauis scientiæ doctorum, & iurisdictionis Pastorum clauis ad continendas plebes, in vnitatem doctrinæ: e contrario verò priuatus spiritus non est omnium vnus, & interpretatio est communis omnibus, nec regulis ullis ad amplectendam determinatam interpretationem adstringitur; male ergo feriat est interpretatio priuata, quæ confingitur ab aduersariis. Maior probatur diffusius articulo sequenti, minor est clara, & concessa.

Tertio,

Tertio. Interpretatio ut fidem gignat, certa debet esse, & infallibilis, at ex privato cuiuscumque spiritu redditur incerta: ergo, &c. minor probatur ex Ministromachia Protestantium in una sola interpretatione verborum formæ Eucharisticæ, quæ octuagenarium numerum excedit: in pari ergo interpretationis gradu, & spiritu, quæ unaqueque factio iactat, dum singulæ ab omnibus fidem exigunt, nullam nec singulis, nec omnibus fidem dandam esse merentur.

Quarto, quia non alia via, quàm ex privata interpretatione, relicta communis regula, hæreses superinductæ sunt, ergo iamdiu privatus iste spiritus sepultus, ab orco iterum reuocandus non est. Antecedens probatur, dicente Tertul. de præscript. *Nihil autem mirum si ex ipsius instrumento capentur argumenta, cum oporteat hæreses esse, quæ esse non possent, si non, & perperam intelligeretur, & iterum, idem licuit Valentini, quod Valentino, idem Marcionis, quod Marcioni de arbitrio suo fidem innouare, consequentia patet, nam data ea licentia emortuæ, & extinctæ hæreses nedum quadruagæ, sed iam mille, & quingentis, & amplius annis sepultæ rediit, & prodierunt tumulis, & cineri, & ossibus ceterum superinducerent, nec enim aliunde hæreses exortæ sunt, ait Augustin. 12. confess. cap. 25. nisi quia, quisque hæreticus propriè vendicat, & suum vult esse, quod omnium est, à communi propellitur ad sua, hoc est à vanitate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium de suo loquitur.*

Quinto, privatus spiritus diuisionem gignit, ecclesiasticum ordinem perturbat, nec tam incertitudinem fidei parit, quàm in eius interitum vergit; non ergo potest esse à Deo, qui est Deus non dissensionis, sed pacis, qui omnia ordinatè fieri voluit in Ecclesia, & fidei fulcrum stabile constituit. Antecedens manifestum est ex dictis.

Sexto, si Spiritus sanctus dat omnibus hoc munus intelligendi, & interpretandi scripturam sequitur euidenter omnes hæreticos (qui Spiritum iactant) verum dicere, vel nullum: vel quosdam sic, quosdam autem non: sed quicquid horum dicatur destruitur privatus spiritus ergo. minor probatur. Nam impossibile est omnes errores, & hæreses vera dicere, cum apertissime inter se pugnent. unde eo titulo Rhetorici exsufflantur ab Augustino lib. de hæresibus, quod putarent omnes hæreticos verum sentire. Si nullus verum dicit, in hoc quod ipsi dicunt, spiritum privatum cuiusque esse legitimum interpretem, decipiuntur. Si quidam verum dicunt, quidam non, oportet de spiritu certificari, & cum discordes, & pugnantes inter se sint, non potest esse causa certitudinis ipse spiritus, qui in contrariam vocatur, an in hoc, vel illo loquatur.

Septimo, nam ut supra in primo tomo monstratum est, Hæreticis non competit ullo modo possessio scripturarum. Vbi enim apparuerint esse veritatē disciplinæ, illic erit veritas scripturarum, & expositionū, & omnium traditionum, ut dicit Tertullianus lib. de præscript. & postea, si hæretici sunt, christiani non sunt. Ita non christiani nullum capiunt ius christianarum litterarum, cum ergo nullum ius habeant christianarum litterarum, multo minus doctis hæreticis, quàm laicis fidelibus competit scripturarum interpretatio.

Ultimo ad hominem, nam interdum Prædicantes aiunt, solum Deum esse supremum iudicem controversiarum, & scripturarum interpretem, seu Spiritum sanctum, ut loquitur per scripturam: quandoque scripturam, ut habentem spiritum Dei latentem esse summum interpretem: Sunt qui Ecclesiæ hanc auctoritatem deferant non catholicæ, sed suæ Synagoge Prædicantium, sic Franciscus Junius, & Hunnius dicunt, *beneficio doni interpretationis doctorum sensum erui, & in Ecclesia promulgari, non potentia prætoris, seu bipenni Zenodia quæstiones decidendi, nec iudicio absoluto, sed determinato, & ad scripturæ canonem restricta, censura populi illud subiiciendo, si deprehenderit esse scripturæ consentaneum.* tunc ergo arguitur. Possibile est, ut (imo est de facto) Deus illustret mentes interpretum sacrorum, ut Augusti. Hieronymi, & veram intelligentiam scripturæ adducant; sed quia aliud est veritas, aliud certitudo, multi enim veritatem cognoscunt, & quia non certum est, veritatem attigisse, talis interpretatio probabilis sit infirmis, certa nequaquā. ex hac via autem Prædicantium, nullo pacto potest quis certificari, ergo. minor probatur: nam dum liberam licentiam dant (sine coercitiva ad non aliter interpretandum potestate) ut libet opinandi, etiam interpretandi liberam dant facultatem: opinandi autem libertas certitudini viam præcludit. Iterum dum iudicium ad scripturæ canonem restringunt, ad perplexum, & interminabilem laberinthum deducunt, & includunt, cum alium iudicem opus sit accersire, ad quem pronocemus, nam secundum scripturas latum sit iudicium. Dum verò plebis suffragium expectandum est, cerdonibus committitur iudicandum, imo & contradicendum, eam interpretationem Doctorum Prædicantium non esse scripturæ consentaneam. Quocumque ergo se vertant ex hoc privato, & libero spiritu, in angustias rediguntur, ut interminabile sit interpretationis iudicium, imo spiritum, qui per Prædicantes loquitur à plebe vili iudicante corrigi fateri necesse sit, quod absurdissimum esse nullus eorum inficiari potest.

Amplius isti Interpretes, ipsis inuitis fatentibus, falli, & fallere possunt: aiunt enim si à scriptura recedunt non posse fallere, & falli quando scripturæ adherent, sic pronunciauit Georgius Mylius Prædicans Saxonus in disputatione de iudice controversiarum: sic enim eius verba recensentur thesi 3. *Quod errare iudicando, interpretando omnes possunt, errantque non raro, aut leuiter, & nulla, subdit, hic disparitas est hac parte, nisi quatenus ex accidente quopiam ætatis, eruditionis, experientie, loci, aut vitæ quopiam differentiæ se se offert.* ergo cum omnes æqualiter prædicantes isti interpretes mentiri possint, & de facto in multis, & in hoc, quod nunc refutamus hæretico dogmate suspecti esse possint exteris (ut certi nobis sunt) quod mentiantur, seipsos veritatis regulæ fluctuagæ committunt, & à causa cadunt, ut eius fidem adhibentes, & se committentes, tenebris inuoluti pedibus offendant.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Solutiones oppositionum.

Non est unusquisque priuatus spiritus, interpres legimus sacra scriptura.

Respondeo dicendum, quod sicut in corpore naturali solum caput est, quod habet omnes sensus, non autem alia membra, quæ, experientia teste, non eundem actum habent: sic in corpore mystico solus Christus, qui est caput Ecclesiæ, habet plenitudinem gratiarum, quæ ad membra diuissim deriuantur. vnde sicut de Christo scriptum est, quod *non dedit illi Deus spiritum ad mensuram*, sic iuxta mensuram spiritus dona celestia ad Ecclesiam deriuata sunt, diuisiones enim gratiarum sunt, ait Apostolus Rom. 10. & omnia dona operatur vnus, & idem spiritus singulis diuidens prout vult. Inter gratias vero gratis datas connumerat Apostolus interpretationem sermonum, quæ cum sit particularis quidam actus, non omnibus attribuitur. vnde dicitur, quod *dantur alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum*: cum enim scriptura difficultatem habeat ad hanc tollendam datur, ait S. Thomas, interpretatio sermonum, id est difficultas scripturarum, iuxta id, quod in Daniele cap. 5. scriptum est, *audiu de te, quod possis obscura interpretari*. Sicut autem schisma sequeretur in corpore ex duplici capite (vt colligitur ex eodem Apostolo) si vel debita proportio membrorum tolleretur, vel si vnum membrum non operaretur, vt membrum corporis ad subuentionem videlicet aliorum membrorum: ita in corpore mystico schisma esset in corpore, si oēs essent (ait S. Th.) eiusdem conditionis, & gradus, eundemque actum haberent, nempe si omnes linguis loquerentur, aut si vnum membrum corporis mystici non operaretur, vt pars eiusdem corporis mystici, sed independentem à corpore, non ordinando suam functionem in bonum commune omnium aliorum membrorum (cum manifestatio spiritus detur ad utilitatem propter bonum commune) vel si aliorum ministeria, & functiones abijceret. Priuatus ergo spiritus interpretationis, duplici ex capite schismaticus, ac proinde execrandus deprehenditur. Primum, quia non diuidit gratias singulis secundum donationem Spiritus sancti, sed omnia in vnum in vnoquoque membro coaceruat, atque confundit; cum tamen diuersorum membrorum diuersos actus, & functiones Spiritus sanctus voluerit esse in Ecclesia, secundum quod scriptum est, *in multitudine discipline Domini separauit eos*. Eccl. 33. & iterum Rom. 12. *habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis differentes*. Secundo, quia nec à præcipuis membris, nempe à peritiis, & doctoribus (quibus expositio concredita est) percipere vult; nec cum altero communionem habere potest, hoc enim ipso, quod priuatam interpretationem habere vult, & corporis communem esse non vult, proprium influxum communicare non potest, qui communi influxu cæterorum, & præcipuorum membrorum, præcipue capitis vigore destituitur.

Ad primum responderetur. Apostolus dicit, omnia illa munia operari vnum, & eundem spiritum, sed iuxta ordinem, & mensuram donationis Christi, nempe prout idem expressit Apostolus, vt non omnes essent Doctores, &c. non omnes haberent gratiam interpretandi: vnde qui non secundum hanc mensuram, & ordinationem dona metirentur, sed secundum priuatam regulam, mentirentur, & deciperentur.

Ad secundum locum. Non est extinguendus spiritus, nec spernenda prophetia, quas gratias partitur Spiritus sanctus, sed non omnibus, diuidens singulis prout vult. Ille verò spiritus priuatus, penitus vt linum fumigans extinguendus est, qui dum omnia confundit, seipsum destruit: vnde Dionysius Alexandr. apud Euseb. lib. 2. Socr. lib. 3. cap. 24. hæc verba Apostoli ait, *non omnibus passim, sed perfectioribus, & firmioribus Ecclesiæ membris*: quæ non sunt vulgaria, & communia, directa esse contendit.

Ad primam confirmationem. Ex loco 1. ad Cor. cap. 14. non colligitur (quod falsò mentiuntur Nouatores) vt interpretatio Ecclesiæ, & Doctorum ad regulam verbi Dei per hominum omnia iudicia exigatur. Nec enim ibi loquebatur Apostolus de scripturæ doctrinali interpretatione, sed de ea, quæ ad pietatis studium per modum hortationis erat accommodata. Vnde S. Thomas ait, quod ibi sit sermo de ijs, qui proponunt verbum Dei per modum exhortationis ad plebem, exponendo sacras litteras. Et quia in primitiua Ecclesia erant plures hoc dono dotati, vt aduertit S. Doctor, ne confusio, & tædium oriretur, non dicit, quod omnes prophetent, id est sacram scripturam exponant, sed aliqui, & determinati. Vnde Apostolus præmisit. Prophetæ autem duo, aut tres dicant. Quia autem in interpretatione poterat se transfigurare daemon in Angelum lucis, videlicet (vt dicit Chrysostomus) si aliquis arius ad misceretur, aut diabolicus quispiam præceptor ingrederetur, ceteri debebant iudicare, an benè, vel malè dicta essent. Et quidem quantum attinet ad communem fidei regulam, sicuti dicit Augustinus lib. 12. de Genesi ad literam cap. 14. non est magnū tunc discernere spiritum, cum ad aliqua peruenerit, vel perduxerit, quæ sunt contra bonos mores, vel contra regulam fidei: tunc enim à multis discernitur; ideo vnusquisque poterat iudicare, vt dicit S. Thomas, vt benè dicta essent, vel malè, illa approbando, ista reprobando. vnde dictum est, ait, *spiritualis homo omnia diiudicat*, quamquam nomine spiritualis, doctores ibi intelligantur non plebei, hi enim carnales infantes dicuntur 1. Corin. 3. *non potui vobis loqui, vt spiritualibus, sed vt carnalibus, &c.* Verum auctoritatiue non omnium, sed maiorum ecclesiæ erat talem interpretationem iudicare. Quia autem etiam in vtendo tali dono ordo seruandus erat, vt si alteri illorum, qui sedebant, & tacebant, & diiudicabant fuisset aliquid melius reuelatum, prior ille qui stabat, tacere debebat, & sic successiue poterant prophetare, & exponere per singulos. Semper ergo in auctoritatiua, & decisiva interpretatione primatum dabatur maioribus in Ecclesia; in ea autem interpretatione, quæ erat potius

potius per modum concionis, & exhortationis (vt inquit Apostolus) dicens, *qui prophetat hominibus loquitur ad edificationem & exhortationem & consolationem*. Mira ē erat modestia, dum honore inuicē se praeueniebant, vt omnia iuxta apostolicam normam, & secundum ordinem fierent; sic enim Apostolus concludit. *Itaque fratres amulamini prophetare, &c. omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis*. Eundem ordinem quoque ponens, dando eandem normam Sanctus Augustinus docet lib. 2. de bapt. contra Donatist. cap. 8. quod si contigerit multa singulis in melius reuelari, debere [vnumquemque non pro eo, quod semel imbiberat, & tenebat, pertinaciter congregari, sed si quid melius, & vtilius extiterit] libenter amplecti, quanto autem distet hęc spiritualis Academia a synagoga Protestantium res ipsa loquitur; hic enim omnes prophetant, verius insanunt, omnes diiudicant, omnia inordinatē fiunt, confusione omnia plena sunt, cum tamen id ipsum Apostolus prohibens subdar. *non est Deus dissensionis, sed pacis, vt in omnibus Ecclesiis Sanctorum doceo*.

Ad secundam confirmationem. Non negamus administrationem, & communicationem gratiarū adinuicem in membris corporis mystici, sed dicimus cum Apostolo, quod membra eadem non eundem actum habent. Porro administratio illa, de qua loquitur S. Petrus, non omnium erat, sed dispensatorum mysteriorum Dei: vnde sequitur, *sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei*. Vnde & de hac dispensatione, aut administratione loquens Paulus dicebat, *sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei*, de quo etiam loquitur 2. Tim. 1. *admoneote, vt resuscites gratiam Dei, quae est in te, &c.* quae omnia non ad plebeios, & laicos, sed Praefectos ecclesiarum attinent.

Ad tertiam confirmationem. Is locis probatur, dociliras fidelium ad assentiendū fidei per spiritum Dei, qui etsi ab hominibus audiunt, tamen quod intelligunt intus datur, intus corrumpat, intus reuelatur, vt dicebat Augustinus in Ioannem, & nihilominus plantatoribus, & rigatoribus opus est, ministris Ecclesiasticis interpretibus, doctoribus Ecclesiae, propositione, & definitione.

Ad secundum caput argumentorum. Ad locum Iacobi dicitur, loqui eum ibi de sapientia, prout ponitur donum Spiritus sancti, quod ad perficiendum intellectum in ordine ad affectum, & operationem fidelibus datur: praemisera enim Iacobus. *Omne gaudium existimate fratres cum in varias tentationes incideritis, &c.* ad quam doctrinam affectiuam acquirendam, quae sapientia, & sapida scientia est, mox subdit. *si quis autem vestrum indiget sapientia postulet a Deo*. Ad alium locum. Satis perbelle illum exponit Cyprianus, siue auctor lib. de simplicitate Praelatorum inquit. *Dominus autem de Ecclesia sua loquitur: ad hos, qui sunt in Ecclesia loquitur, vt si ipsi concordēs fuerint, si tamen quod mandauit, & monuit, duo aut tres collecti vnanimitē orauerint, duo aut tres licet sint, interpretari possint de Dei maiestate, quod postulant. Vbi cumque fuerint duo, aut tres collecti in nomine meo, ego, inquit, cum eis sum, cum simplicibus scilicet, atque paucis, cum Deum timentibus, & Dei praecepta seruantibus, cum his duobus, vel tribus licet, esse se dixit, vbi duo aduertenda, quod Dominus de*

Ecclesia loquitur, & ijs, qui sunt in Ecclesia. Quare expressē Spiritus priuatus excluditur: nec enim per Ecclesiam, nec ijs, qui sunt de Ecclesia haereticis, loquitur cum ipsi Protestantes nec habeant Ecclesiam, nec in vera sint Ecclesia. Vnde temerē Spiritum sanctum iactant, & generaliter ad hęc, & similia loca respondendo dicendum est, loqui Christum Dominum de ijs, quae singulis necessaria sint: & hęc vnusquisque iugiter a Deo postulare debet, ceterum dona alia, quae non omnium statim concernunt, sicut optari possunt, *amulamini chrismata meliora*, ita & peti possunt modo statui, & ordini postulantis conueniant. Et licet a Deo potissimum expectanda sit illuminatio ad intelligendum scripturas, studium etiam, & labor noster, & magisterium requiritur ex Cassiano coll. 14. per totam. Origen. hom. 12. in Hexam. Bonauent. tract. de illuminat. ser. 19. seu in Hexam. ne in superbissimas, & periculosissimas tentationes incidamus, si solum diuinam illuminationem expectantes, studium, & doctorum interpretationem excludamus, vt docet S. Augustinus de doctrina christiana lib. 1. Et per hęc patet responsio ad auctoritates Patrum, quae vt probant recursum ad diuinum auxilium, sic non negant humanam industriam, laborem, & disciplinam. Priuilegia verò in consequentiam non sunt trahenda, facile enim fuit in oculis Domini honestatē pauperem, & dare memoratis per infusionem, scientiam Sanctorum. Quamquam, quod de Bernardo adducitur, non probet illum non calloisse litteras liberales, nec ab hominibus didicisse, cum Petrus Abbas Cluniacensis eum litteris operam dedisse testetur. exponendus ergo est de effectiua cognitione iuxta illud. *ecce audiuiimus eam in Ephrata inuenimus eam in capitis silue*, pl. 131.

Ad tertium caput. Quamuis lectio sit vnum ex medijs ad assequendam intelligentiam scripturarum, quia tamen in multis locis difficilis est, interprete opus est. Et licet sit assimilata lucernae lucenti in caliginoso loco, dicendum quod verē in se lucerna est, & lux, vt supra etiam dictum est, sed quia oculi nostri caligant, vt lumen illud videre non possimus, directore opus est, ne pedes nostri offendant etiam praesente lumine. vnde idem S. Petrus prauidens Protestantium audaciam hoc loco abutentibus occurrit dicens. *hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia scripturae, propria interpretatione non fit: & si .n. lucerna sit pedibus nostris verbum eius, si tamen proprio spiritu interpreteremur in offensionem, & petram scandali incidimus, dicente Augustino, multa de Christo inueniuntur in scripturis, ita dicta, vt impias haereticorum mentes prius volentes docere quā nosse, in errorem miserint*. de fide & symb. c. 9.

Ad confirmationem. Nunquam Augustinus, vel alij Patres secundum proprium spiritum scripturas sanctas pertinaciter ad dogmata adstruenda, & fidem firmandā intellexerunt, vel exposuerunt cum, dicant apertē typhum esse superbiae diuinorum sacramentorum libros, & ab interpretibus nolle cognoscere, vt dicit Augustinus de vtilitate credendi cap. 17. & in praxi idem seruauit, nam 26. in Ioannē non ex propria, sed maiorum sententia de sacramento Eucharistiae disseruit. Propterea quippe sicut etiam ante nos hoc intellexerunt homines Dei. Dominus no-

ster Iesus Christus corpus, & sanguinem suum in eis rebus commendavit, quæ ad unum aliquod rediguntur, &c. Donatitas quoque non semel arguit, quod scripturas interpretarentur contra vniuersalis Ecclesiæ consuetudinem. Verum est, quod in rebus ad fidem non pertinentibus priuato suo sensui aliquæ Patrum in hæsiisse dubiū nō est, imo etiam ex humana infirmitate vnum, aut alterum Sactorum etiam in dogmatibus esse hallucinatum. Sed discernendū est quid de infirmitate humana proueniat, quid ex potestate, & infallibilitate concorditer id ipsum interpretantibus conueniat.

Ad vltimam confirmationem. Timendum non est de processu in infinitum, quod enim Patres recte scripturam sint interpretati, non Patres eosdem vt iudices assumimus, sed Ecclesiam audimus testificantem, & testimonium perhibentem per Spiritū sanctum ex eodem spiritu Patres esse locutos, & hanc, vel illam esse legitimam interpretationem, conferendū omnia verba cum corde suo, vbi reconditum est verum verbum Dei in corde enim Ecclesiæ primo, & per se resider.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An Ecclesia sit sola, & infallibilis scripturarum Interpres.

Positio Hæreticorum.

Impius Luther. in præm. assertionum sic contra Catholicos debacchatur, quod sepositis, ait, sacris litteris solis commentariis hominum immersi sūt, non quid sacre litteræ sed quid illi in sacris litteris sentirent querentes, donec vni homini Romano Pontifici non nisi indoctissimis sophistis circumuallato soli tribuerent ius interpretandæ scripturæ sacre, etiam de sola potestate, & sublimitatis maiestate citra omnem intelligentiam, & eruditionem præsumenti, fabulantes Ecclesiam id est Papam non posse errare in fide. Idem docet Calvinus sub fine antidoti 4. sess. Triden. ad se, & suos transferens interpretandi facultatem, de nobis quominus dicam quod res habet, impedit veretundia. Verisimè tamen licebit profiteri. Nos intelligendis scripturis plus lucis attulisse, quam omnes, qui ab exorto Papatu inter eos exiuerunt doctores. Idem docent passim Lutherani omnes, vt Brentius Kemnitius. Sed & Hannius nō veretur obgannire dicens. Papam sibi eiusmodi potestatem arrogare, vt quicquid ex cathedra stercoraria distet, ac eructet, ad pro indubitato oraculo recipiatur sine ulteriori disquisitione. Rullus Basileensis modernus Calvinista disputatione de sacrarum scripturarum vsu iudiciali, definitiuo, seu de supremo controversiarum iudice, distinguit de duplici iudice, supremo, & inferiori. Diuidit Danæus iudicem alia diuisione in diuinum, & humanum, humanum in ordinarium, vel extraordinarium. Inferiorem vero diuidit in delegatum, vel subdelegatum, eumque in Ecclesiasticum, vel ciuilem, & rursus in publicum, & priuatum. De summo iudice, ait Rullus thesi 4. Hunc nullū alium agnouimus, nisi Spiritum sanctum in scripturis loquentem, & thesi 13. concludit, absit, vt summum fidei Tribunal Prælati Ecclesiæ solis, vel congregatis, vel Pontifici, vel Curie Romana concedamus, &

ratio est (subdit) thesi 14. quia Pontifex & Episcopi in Concilio congregato ne possunt quidem in omni controuersia supremi iudicis officio fungi. Idem Vitakerus controu. prima conans, sed satis bardè, respondere argumentis Catholicorum.

Gripus Lauinganus disput. de sacr. scrip. auctoritate, interpretatione, & controuersiarum religionis norma, ac iudice in thesi 13. hcludit. Notetur hic Papistarum vertigo, & inconstantia: nam alij simpliciter Ecclesiam, alij sanctos Patres, alij Concilia Ecclesiastica iudicem illum supremum statuunt. Labrax disput. de iudice controuersiarum thesi 6. ait. Papistæ, in discrepantes abeuntes sententias modo Patrum orthodoxorum consensum, modo Ecclesiam, modo Papam pro tali iudice venditant, & inflatis buccis, nec Ecclesiam, vel Papam volunt esse iudicem interpretationis scripturarum.

Petrus Martyr præfat. in 1. ad Corint. dicebat, ex interpretatione per Ecclesiam facta per Episcopos, per doctores, per Concilia firmitatem religionis constare non posse. Periculosisimum esse in deliberationem, & definitionem spiritualium rerum sapientiam carnis adhibere, & ideo ait, Ecclesia tribuere nolumus de scripturis, & ijs, quæ ad salutem necessaria sunt supremam censuram. Nouissimè M. Antonius de Dominis in consilio protectionis sue cap. 4. reddens inanem causam, & prætextum suæ protectionis dicit, vident enim, & facile vident scripturarum abusum, cum ad vanos sensus, inutiles, & impertinentes, imo etiam perniciosos detorquentur.

Argumenta Hæreticorum.

Primum argumentum ex Ioannis 5. vbi dicitur, ego testimonium hominum non accipio. Ergo nec verbum Dei accipit testimonium ab homine, vt a Pontifice, vel Concilio. Vitaker.

Secundum, si Pontifex iudicat de scripturis, sequitur Pontificem, seu Concilium esse supra scripturam, & si scripturæ sensus sine pontifice, seu Concilio nō est authenticus, sequitur verbum Dei accipere robur, & firmitatem à verbo hominum, est Vitaker.

Tertium, si quædam Papa interdum ignorat, nō potest esse iudex controuersiarum fidei: at Papa ignorat multa, & interdum (attestantibus ipsis Pontificijs) parum scit. Ergo nō potest esse iudex controuersiarum fidei. Hunnius.

Confirmatur, quia nullus, nisi insanus dicit dogmata non aliter esse certa, & sine dubio vera, quam quia Papa Rom. sic affirmavit, atque è sua cathedra respondet. Quod si recurratur ad priuilegium non errandi, priuilegijs sui Papa interpres esse non debet. Addit Saubrandus. Si admittatur hoc priuilegium, oportet valere hæc consequentiam, qui docet ex cathedra Petri non errat, ergo qui non docet ex cathedra Petri errat.

Quarto, & est argumentum Saubrandi. Cuius interpretatio est regula authenticæ veritatis illa est in eadem, cum canonicis scripturis, auctoritate. Sed Papæ interpretatio est regula authenticæ veritatis: ergo Papæ interpretatio est eiusdem cum canonicis scripturis, auctoritatis.

Quintum, est Vitakeri. Summus iudex controuersiarum, & legitimus scripturæ interpres debet habere tres conditiones. primo, vt certò sciamus il-

lam

iam sententiam veram esse, quam proponit, secundo, ut non liceat ab illa sententia prodicare, tertio, ut nullo studio partium ducatur. Sed nihil horum Ecclesie Pontifex habet. Probat minorem, quia per Ecclesiam intelligunt Papistae primo Patres, si sint consentientes, nam si non consentiant omnes non tribuunt illis tantam auctoritatem. At consentiens Patrum sententia, non fuit semper regula interpretandae scripturae, aliquando enim fuit, quando scripta Patrum non erant, similiter & Concilia, regula autem debet esse firma, ac perpetua. Item per Ecclesiam intelligunt Concilia: quomodo autem sciemus Concilia legitima esse congregata? per Ecclesiam intelligunt Papam. Quomodo autem certi esse possumus ipsum non errare? imo & Papistae fatentur Papam non modo errare, sed & haeticum esse posse. Et praeterea Concilia, Patres, Pape, homines sunt: at scriptura testatur omnem hominem esse mendacem. Quomodo ergo in illorum sententia acquiescam? Confirmatur quia si Patres, Concilia, Papa, habent auctoritatem interpretandi scripturam, tunc ultima resolutio fidei nostrae fieret in illorum iudicium, quod est aperte falsum.

Secunda conditio deest, quia a Papa appellatur ad Concilium, & e contra: imo & a Papa ad Deum, spiritum. f.

Tertia conditio deest, nam num sit Papa controuersarum, & in quaestionem vocatur.

Sexto, & est Vviteri. Si Papa sit summus iudex controuersiarum, & interpret scripturarum, quauis definitio Papae esset tam authentica, quam scriptura: sed consequens est falsum, quia absurdum, & indignum est dicere, omnes Pontificum definitiones habere equalem auctoritatem cum scriptura sacra, ergo.

Septimo, & est eiusdem. Nullus homo etiam sufficiens iudex controuersiarum aut scripturae interpret est: ergo non Papa. Nam nullus homo debet auctoritate sua controuersias dirimere, sed aliena, scilicet Dei, ac scripturarum.

Octauo, & est Parai thesi 14. Quia Pontifex, & Episcopi in Concilio congregati ne possunt quidem in omni controuersia supremi iudicis officio fungii nominati namque de hoc iudicium ferre nequeant; num ipsi supremum iudicium competat, quia sunt pars, pars autem non potest esse iudex. Idem scribit Labrax, addens iudicium Ecclesiae errare posse; excindi enim Ecclesia ex olea potest Rom. 11. num. 21. errauit autem (subdit) tum in veteri, tum nouo testamento. Ecclesia autem errans (ait Caluinus, & Deuisus in quadam epistola libello de nomine tetragramaton) non magis est Ecclesia, quam homo mortuus est homo: nam Ecclesia, vel Apostolo teste, columna est veritatis.

Nonno, & est Labracis. Iudex debet habere has conditiones, ut sit absolutus, nec ad alium iudicem alligatus; ut sit summus; ut sit legitimus, & ordinarius; ut sit iustus; ut sit infallibilis. sed has conditiones non habet Papa ergo. Minor probatur ab ipso, quia Papae iudicium pendet a Deo, qui est supremus iudex in caelo. Pendet a scriptura ergo non est absolutus. Item non est summus, habet enim Deum, seu Spiritum sanctum, ut iudicem supremum. Non est legitimus cum sit pars ligans. Non est iustus, quia se facit Dei vicarium, suum ius cuique non tribuit, a mo-

nialibus auferens connubium, a laicis usum calicis. Non habet infallibilitatem, cum non minus erroribus, quam quiuis alius homo, sit subiectus, quod, inquit, collocutores Ratisponenses confessi sunt, concedendo Papam posse esse hominem rudem, scolidum, & stupidum, nullum in pensatione decidenda controuersiae studium adhibentem, & ita incogitantem, & obliuiosum, qui etiam sui ipsius sit immemor.

Vltimo, quia Vincentius Lerinensis non meminit Romani Pontificis, cum de recta scriptura interpretatione disputaret, & hinc colligi praclarum hunc scripturae interpretem Vincentio fuisse ignotum, est Vviteri.

Confutatio aduersariorum, ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo scripturae auctoritas. Exod. 20. Moyses ad dubia legis respondebat. Deuter. 17. De dubijs religionis decidendis ad summum sacerdotem concludendum populus mittitur, & 2. Paralipom. cap. 19. similiter sacerdotibus praecipitur ostendere solutiones, vbicumque quaestio est de lege, de mandato, de ceremonijs: ergo multo magis in noua lege tribunal erectum est, ubi summus Pontifex verum sensum, cum ipsa scriptura credenda praescribat.

Respondent aduersarij Vviteri, & alij, Moysen fuisse Prophetam, & extraordinarie missum. Papam vero nihil tale habere. Contra quia etsi Moyses ratione successionis fuerit extraordinarius, non enim Moysi aliquis successit, tamen tanquam iudex ordinarius iudicabat. Papa vero ratione muneris, & ratione successionis ordinarius est, non secus, ac succedentes Summi Pontifices Sacerdotes veteres Aaron in ratione muneris, & successionis ordinarij erant. Papa vero quamuis Propheta non sit (nec enim opus est, ut dono prophetiae donetur) cum scripturam condere non habeat, instinctu prophetico non caret, ut dicemus, cum interpretatur scripturas ex diuina motione, & assistentia.

Respondent iterum, Moysen ex verbo ad Deum facto scripturam interpretatum. Papam ex suo libito, & priuato spiritu. Sed admissio interpretationis dono illius cathedrae; talem honorem vult Christus exhiberi, ut intantum illi honor deferatur, in quantum secundum scripturas pronunciarent, super eam sedentes. Ergo similiter intantum acquiescendum erit sedentibus in Petri cathedra, in quantum Apostoli Petri doctrinam proponunt.

Sed contra est, quia non diuinando, sed ex traditione, Patrum doctrina tanquam medio Pontifex scripturam interpretatur infallibiliter, ex assistentia Spiritus sancti. Nec ea conditione voluit Deus credi Sacerdotibus si pronuncient conformiter ad legem, sed absolute, & simpliciter ex promissione, & assistentia Dei cogentis etiam malos bona dicere, qui in cathedra veritatis, posuit doctrinam veritatis, ut alias dictum est ex doctrina Augustini.

Secundo ex Matr. 16. ubi dicitur. *Tibi dabo clauem regni caelorum*, inter has clauem est etiam clauis scientiae, qua significatur auctoritas scripturas interpretandi, ut exponunt Patres. Praeterquam quod dum

aperiendi regna celorum Petro, & successoribus, facultas datur, etiam facultas remouendi omnia obstacula, & impedimenta, quibus regnum celorum poterat obserari, conceditur; peruersa autem intelligentia, & ignorantia locorum scripturæ, & dogmatum poterat esse impedimento apertionis regni celorum: datur ergo facultas Sancto Petro, & successoribus, per doctrinam, & intelligentiam rectam scripturarum, & dogmatum celestes fores aperire, & omnia obstacula errorum amouere.

Secundo principaliter ex perpetua praxi Ecclesiæ ab initio decurrentis: mota enim questione de legalibus, conuenerunt Apostoli, & seniores videre de verbo hoc, & declararunt eo facto, Præsidente Petro, in iudicio publico enodationem difficultatum, dogmatum, super intelligentiam scripturarum, non ab vnius, vel alterius sensu, sed vel à generali Concilio, præsidente ibi Papa, vel à solo Pontifice esse petendum. Vnde cum Sabellius, malè intelligens scripturas, vnam personam in Deo confiteretur: rectè scripturam interpretatus, Xistus Secundus, eamque impietatem ex mala scripturarum intelligentia exortam eliminauit. Manichæi peruersas interpretationes adducentes apud Euseb. in Hist. lib. 7. cap. 31. à Romanis Pontificibus Felice Primo, & alijs, anathematis mucrone percussi sunt. De Ario, & complicitibus (definitionibus Nicæni Concilij, Syluestri, Iulij, Romanorum Pontificum, veram intelligentiam malè extortis scripturis, afferentibus Ecclesiæ triumphauit. Sic & Damasi magisterio Macedonius victus est, qui ex mala scripturarum intelligentia illius inquam loci, *spiritus quem ego mitto vobis à patre*, Spiritum sanctum Deum esse negauit. Ephesina Synodus Nestorij impietatem plures in Christo personas dogmatizantis gladio verbi Dei legitime interpretati, penitus exiit. Sic lues Euthichiana, Priscillianista, & alia hæreticorum portenta ab Ecclesiæ reiecta sunt, non quia scripturas allegarent, sed quia malè illas adducendo, & interpretando dogmatizarent. vnde Augustinus dicebat epist. 222. ad Consentium, *Intellectum valde ama, quia & ipse scripturæ sanctæ, quæ magnarum rerum ante intelligentiam suadem fidem, nisi eas rectè intelligas viles esse non possunt. Omnes enim Hæretici, qui eas in auctoritate recipiunt, ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores, & per hoc non quod eas contemnant sed quod non intelligant, hæretici sunt.*

Tertio principaliter ex Patribus allegandis infra in sequentibus tomis cum tractabitur de legitimis iudiciis controuersiarum. magis manifestabitur hæc veritas. Satis nunc, sequentes Patres adducere.

S. Augustinus lib. 1. de nuptijs cap. 20. concordās illa duo loca scripturæ, cum eiusmodi nec cibum sumere, 1. Cor. 5. & illud, *omne quod vobis apponitur māducate*, 1. Corin. 10. quæ prima facie discordare videntur sic dicit, *In hac veluti angustia quæstionis non aliquid nouum aut insolitum dicam, sed quod sanitas obseruat Ecclesiæ, exponens verò illud 1. Tim. cap. 2. de obsecrationibus, orationibus, postulationibus, & gratiarum actionibus faciendis pro Regibus, &c. in epi. ad Paulinū illa verba interpretatur ex intelligentia, & praxi Ecclesiæ sic dicens. Multa hinc dici possent, quæ improbanda non sunt: sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis, vel penè omnis per orbem frequentat Ecclesiæ.*

Cyrillus Alexandrinus lib. 10. in Ioann. cap. 12. impugnans Nestorij dogmata ait, *hec quidem ille astute simul, ac impie. Nos autem Patrum, & Ecclesiæ fidem sequentes huius loci sensum rimati sumus.*

Sed & Vincentius Lyriensis, non solum hoc docet aperte: sed grauissimis verbis hoc contestatur cap. 2. libelli aurei aduersus prophanas vocum nouitates, sic dicens. *hic forsitan requireret aliquis, cum sit perfectus canon, sibi quæ ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est, ut ei Ecclesiæ intelligenti iungatur auctoritas? quia videlicet scripturam sacram pro ipsa altitudine, non vno, eodemque sensu vniuersi accipiunt: sed eiusdem eloquia aliter, atque aliter alius alius interpretatur: ut penè quot homines sunt tot, illinc sententiæ erui posse videantur. Aliter namque illam Noatianus aliter Photinus, aliter Sabellius aliter Donatus exposuit: aliter Arius, Eunomius, &c. sicut & aliter Lutherus, aliter Zuuinglius, aliter Oecolampadius, ut in vno solo cene articulo, sit implacabilis ministromachia. Atque necesse est idcirco, propter tantos ac tam varij erroris anfractus, ut prophetica, & Apostolica interpretationis linea, secundum Ecclesiæ, & catholici sensus normā dirigatur. Hæc Sanctus.*

Quarto principaliter rationibus. Primo, nam fides nostra (quæ in scripturis, sicut & in verbo traditio continetur) cum vna sit, vna quoque debet esse scripturarum intelligentia: non posset autem id ipsum dicere omnes, & in vna intelligentia conuenire, nisi per eos, à quibus acceperunt scripturas ad eandem intelligentiam tenendam constringerentur per eum, qui toti Ecclesiæ præest, aut per generale Concilium auctoritate Summi Pontificis confirmatum: ergo.

Confirmatur, quia Hæreticorum vitiosissimum dicendi genus est, deprauare sententias, & ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem, ut in simili dicebat S. Hieronymus epist. ad Paul. Insuper ex multis hinc inde compositis in vnum faciunt corpus ex Tertull. de præscript. cap. 39. ut facilius sit deprauare scripturas, quàm centones ex Virgilio effingere, & ut dixit Irenæus primo adu. hæres. c. 1. sacre scripturæ auctoritatibus perperam expofitis, atque iraspositis imaginem perfidiæ suæ conficiunt, & ornant dicentes illam esse fidem, & veritatis imaginem, eo quod ex iisdem sacrarum scripturarum locis est constructa, ergo si publica non esset relicta auctoritas, quæ priuatam temeritatem priuatorum hominū compesceret, & emendaret illa, quæ illa vitiat, in varias formas transformaretur.

Nec valet si respondeant, Ecclesiæ in hac re esse iudicem incompetentem, & partem, & sic non posse esse iudicem legitimum (ut opponit Saubradus inter cæteros inutiliter consuens, & coaceruās multa loca legalia ciuiliū legum) nam ex eodem in re ciuili exceptio incompetentiæ, quæ opponitur, probanda est, & priuatus iudex non obstante tali exceptione liberè sententiam potest ferre, quantum magis non probata incompetentia, sed potius perperam adhuc illa cognita à malè feriatis contempta à mirionibus istis, potest solus supremus Pastor, Ecclesiæ Dei de vero sensu scripturarum iudicare? pars autem, & iudex nō pōt esse priuatus, sed sublato Principe supremo à rebellibus, idem, qui est pars offensa, à iudicio minimè absoluitur, & suam dignitatem

tatem propugnare potest, & rebelles punire.

Nec valet secundo si dicant, tantum eorum interpretationi standum esse, in quantum conformiter ad Dei verbum interpretantur: nam hoc est cōstituere se Dei iudicem sub pretextu tuendi verbi Dei; dum iudicem Ecclesiæ se faciunt, quæ in verbo Dei etiam scripto iudex absolutus prædicatur, & simpliciter non sub conditione Ecclesiæ iubetur audiri.

Vltimò ad hominem: nam Caluinus in admoni- ad Vvestph. pag. 1129. Ecclesiæ iudicio vult premi, detorquentes sacram scripturam ad suum sensum, dicens, scriptura si tam violenter prematur, ut isti volunt, tot fere absurditatibus scatebit, quot versus occupat, & in def. sacram pag. 1087. contra eundem. Homo profanus sacris sententiis turpiter pro sua libidine abutitur, non secus ac magi sacra verba ad impias incantationes detorquent, sed cum Vvestphalus pro se adducere vult, ut ait, Ecclesiarum consensum, easque sufficere dicens ad damnationem Caluini (vnde dicebat apud Caluinum vltima admonitione, 1068. Ecclesiarum consensus ad damnationem sui, nēpe Caluini, sufficere debet; respondit Caluinus, cur ergo vicissim nostrarum Ecclesiarum iudicio, à quibus damnatur, non acquiescit? si ego non satis est hæreticis fatentibus, ad dirimendas controuersias scripturæ priuata interpretatio, sed oportet, ipsis etiam fatentibus, vel Tigurinas, vel Helueticas, vel Saxonicas Synagogas falso vocatas Ecclesias pro legitimis Interpretibus adducere; à fortiori, ut dicit Augustinus de utilitate credendi cap. 15. tamò deuotius obtemperari oportet Ecclesiæ Catholice, quanto videmus nullum errorem se audere extollere ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat, imò & simpliciter soli Ecclesiæ acquiescendum est, quando ut dicit idem Augustinus epist. 55. per celeberrimos Conuentus populorum, atque gentium, sedesque istas Apostolorum, arce auctoritatis muniunt suam Christum Ecclesiam. Quare ut idem dicit est, securæ vocis asserere, quod in gubernatione Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi vniuersalis Ecclesiæ consensu roboratum est, lib. 7. contra Donatist. c. 53.

Lutherus in postilla Ecclesiæ in explicatione Evangelij Lucæ in natalem Domini sic ait, quomodo sciretur Christus, & fides eius, nisi prius scirentur fideles eius? quique aliquid de Christo nosse cepit sibi non fide re, aut priuatum suam ratiocinatione potius in cœlum extruere debet: sed Ecclesiam adire, visitare, ac consilere, quæ conseruat omnia verba Dei in corde suo, ea quo ponderat, confert secum, & cum scripturis; anima ergo, & sensus scripturarum intelligentia est, & doctrina Ecclesiæ, fatente Luthero.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Auctoritatiua interpretatio scripturarum ad Ecclesiam pertinet.

Respondeo dicendum, sicut dicit Tertullianus lib. de præsc. c. 19. quod ordo rerum desiderat illud prius proponi à quo, & per quos, & quando, & quibus tradita sit disciplina, qua Christiani sunt. Vbi enim apparuerit esse veritatem disciplinæ, & fidei Christia-

ne illic erit veritas scripturarum, & expositionum, & omnium traditionum, cum ergo in Ecclesia Catholica vera sit traditio disciplina, ibi veram esse expositionem, eamque infallibilem certò constabit. Vnde (ut supra diximus) Iren. lib. 3. c. 45. ubi charismata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem apud quos est ea, quæ ab Apostolis Ecclesiæ successio, & id, quod est sanum, & irreprobabile sermonis constat. Hi enim fidem nostram custodiunt & scripturas sine periculo nobis exponunt, & iterum lib. 4. cap. 45. & 63. ut infra. In Apostolorum doctrina secundum successiones Episcoporum, & secundum scripturas expositio legitima, & diligens, & sine periculo, & sine blasphemia est, hæc ille, quibus verbis veram traditionem disciplinæ, & consequenter omnium interpretationum scripturæ ex traditione Apostolorum per successionem Episcoporum illis succedentium, & ex diuinis charismatibus, quibus præditi sunt, luculenter ostendit. Et hoc rationabiliter, nam ad legitimam, veramque, & sine periculo interpretationem duo requiruntur, legitima scilicet auctoritas, & infallibilis directio. Auctoritas quidem: si enim usurpata esset, obligare, & adstringere non potest, vnde ut auctoritatem docendi Christus Dominus commendaret. dixit, data est mihi omnis potestas, subdens. Eunt ergo docete, id est potestatem mihi traditam vobis communico, ut sicut docui ego tanquam potestatem habens, & vos à me participata potestate docet, interpretamini, &c. quod ad verbum ad successores Apostolorum pariter dictum est. Quantum autem ad infallibilem directionem, ut potestas infallibiliter suum effectum consequeretur, ius, seu facultas spiritalis concessa est, quod charisma dicitur 1. Petri 4. Vnusquisque sicut accipit gratiam siue donum in alterutrum administrans, & 1. Tim. 4. noli negligere gratiam Dei, quæ data est tibi per prophetiam. Interdum virtus vocata est eadem facultas, collaborate Euangelio secundum virtutem Dei, 2. Tim. 1. donatio etiam nuncupatur, secundum mensuram donationis Christi, interdum clavis scientiæ, ut Luc. cap. 11. certum est autem in rebus naturalibus, quod non solum datur inclinatio naturalis ad aliquem finem, quæ dicitur appetitus naturalis, sed forma etiam, vnde profluit motus, qui est etiam ab agente naturali, quod formam producit. Similiter in moralibus, non solum datur appetitus naturalis, qui nihil aliud est, nisi inclinatio voluntatis in volitum, sed etiam potentia volitiua datur, vnde profluit actus ille, quin & habitus perficiens ipsum. Sic & in supernaturalibus dicendum est, quod præter potestatem, & facultatem supernaturalem, datur vis quædam saltem per modum actus, perficiens supernaturalem potestatem, vel dirigens eandem ad actus supernaturales; talis autem est inter cætera, donum interpretationis. Quia verò eius tantum est actus, cuius est & potentia, & cuius est potentia, eiusdem erit habitus, vel actus perficiens ipsam, cum potentia auctoritatiua interpretandi (quam comitatur actus, vel habitus perficiens ipsam) non sit nisi Apostolorum, & Apostolis succedentium in quantum Ecclesiam vniuersalem representant in Concilijs legitimis, aut solius Summi Pontificis, in quo residet plenitudo potestatis; omnino dicendum est, quod auctoritatiua interpretatio scripturæ ad Ecclesiam pertinet. Doctoribus verò cum nulla sit facultas

facultas commissæ; sed ipsædem illustratio solum data sit elucidandi, enucleandi scripturæ auctoritatem, eis actus interpretandi scripturam auctoritatiue non competit, sed Concilio cum capite unitim, vel soli (etiam absque Concilio) summo Pontifici, ut dictum est. Bene tamen ipsædem Doctoribus per modum elucidationis, enucleationis conuenit, ut primis contradicere piaculum sit, rebellio, hæresis: posterius superbia, temeritas, vel si in vno cōcordauerint error censeatur, ut perduellibus hæreticis affines reputari debeant, qui vniuersis vel penè omnibus Patribus, atque Doctoribus audeant contraire.

Solutiones oppositionum.

AD primum. Nō accipit scriptura testimonium ab homine quoad veritatem, seu quoad se, sed illa supposita ostenditur per interpretationē quoad nos, hanc, non illam esse legitimam interpretationem; sic index ciuili non tribuit legibus veritatem, sed illam, quam in se continent ex suo testimonio, & auctoritate enucleat, & interpretatur.

Ad secundum. Negatur sequela. Nam quoad se, & in actu primo in se continet veritatem; insuper in se, & in actu primo sic condita est ab ipso Deo, ut legitima interpretatio per Pastores fieret, quæ institutio nullo modo ab homine est, sed à Deo scripturæ conditore. Quia verò nos nescimus, sub quo sensu reuelata sit, authenticæ interpretatione quoad nos, & in actu secundo opus est, quæ interpretatio, ut sit authentica, firmitatem recipit ab homine, nō ut simplex homo est, sed ut Pontifex est; sensus verò quia à Spiritu sancto intentus est: ideo firmus est, quia à Deo est.

Ad tertium. Cum fides nostra fundetur non in sapientia hominum, sed in virtute Dei, etiam si, secundum se considerati, sapientia essent destituti Pontifices, sapientes tamen sunt, ex Doctorum consilio, quorum doctrina in dogmatibus examinandis, definiendis vtuntur, & sapientium consilijs roborantur, vnde scriptum est Prou. 20. *cogitationes consilij roborabuntur*, & quod magis est, directione sapientissimi Dei diriguntur, ita ut data hypothesi, quominus habent de sapientia, eo magis diuinitus diriguntur, ut fides ostendatur fundata non in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Ad confirmationem. Non propterea, quia Papa determinat, veritatem obtinent, sed quia in se veritatem continent ea, quæ definiuntur, propterea quoad nos vera esse, infallibiliter definiuntur: tale autem privilegium ex scripturis, & traditione manifestissime constat, cuius privilegij interpretes esse debet, qui huius, & aliorum dubiorum circa mysteria fidei enodanda, à Deo constitutus est interpret indubitatus. Insulsa verò est deductio Sauubradica; non enim sequitur, quod qui non docet ex cathedra errat, nam in ore Patrum, qui solum fuerunt Episcopi, & aliorum Doctorum, veritas reperitur, abunde. Sed sequitur solum, quod qui non docet ex cathedra non habet infallibiliter interpretationis donum, sicut habet Summus Pontifex, qui ex cathedra docens, semper habet hanc non errandi immunitatem.

Ad quartum, si per authenticam veritatem tenebricosus iste homo intelligit scripturam canonicā, & definitionem, & interpretationem Papæ vocet regulam; certum est, quod incongruè dicitur, quod definitio Papæ sit regula scripturæ, loquendo secundum se, regulæ enim non est regula: nihil enim nisi distortum, est regulabile. Sed si quoad nos regulæ accipienda est, potius scriptura definitionis Ecclesiæ regula est quando ex scriptura definitur aliquid, quàm e contra; & ex alio capite cum hæc scriptura esse canonica definitur, ecclesiastica definitio potius regula eius, quod olim euocabatur in dubium (num scilicet scriptura Tobie v.g. esset canonica) dicenda est. Secundum se tamen parem auctoritatem obtinet scriptura, & Ecclesiæ definitio, & interpretatio, licet quoad nos, id quod assumebatur in dubium, per concessam, & indubitatè acceptam regulam, sit authenticè explicandum, & definiendum.

Ad quintum. Duas condiciones in maiori positas fatemur. tertiam vero conditionem insidiosè ponit aduersarius: nam si intelligat non debere esse partē, hoc est vacuum ab omni studio partium, vera conditio est: si autem intelligit non debere esse Iudicē, si ius eius indubium vocetur, quasi tunc habeatur ut pars laesa, & falsa est conditio: nam in ciuilibus omnibus Magistratibus si potestas eorum in dubiū euocetur, quæ in confesso haberi debet; non propter hoc ad vlciscendum inobedientiam non debent accingi. Ad minorem dicimus quantum ad primam conditionem, quod per Ecclesiam intelligimus, ut definit S. Cyprianus, *plebem sub Episcopo adunatam, gregem suo pastori hærentem*, ergo nomine Ecclesiæ vel intelligimus Concilium cum Pontifice determinans, & interpretans scripturas, vel Pontificem solum sine Concilio cæthedra docentē, & exponentem. Patrum verò auctoritas est vnum ē medium, & critirion, quo, interpretandæ scripturæ. Cetero autem agnoscimus Papam, Concilia non posse errare ex diuina promissione. Similiter & media quibus innituntur, ut consensus Patrum, infallibile medium quoque est; vnde & Apostolus dixit, quod in Ecclesia Deus posuit Pastores & doctores, ne circumferamur omni vento doctrinæ. Qui etsi homines sunt, acti sunt spiritu Dei, nec enim scriptura propria interpretatione fit, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. & licet omnis homo, secundum se spectatus, sit mendax, & varijs conditionibus miserabilibus obnoxius; tamen Pastores, & Doctores, ut subduntur diuinæ directioni, & inspirationi excedunt hominum conditionem; vnde Dauid, *in excessu*, dixit, *omnis homo mendax*, seipsum à mendacio eximens, quia iam in excessu, & instinctu Dei loquens à mendacio, & falsitate se sicut & ceteros scriptores canonicos, & eiusdem scripturæ interpretes exercebat. Nec vltima resolutio fit in Ecclesiam, cum ipsa sit ministra obiecti fidei, & organum Dei reuelantis, docentis, & interpretantis. Quantum verò attinet ad secundam conditionem, nullo modo à Papa ad Concilium fieri potest appellatio, cum sit supremus iudex omnium ouium, & Episcoporum; nec ad Deum appellare licet à Papa, tum quia delegatus est iudex, & à Deo constitutus, quem omnes audire tenentur: nec aliud tribunal fingi potest à Deo constitutum pro huiusmodi

modi appellationibus, ut ius dicat appellan tibus, ac si esset iudex ordinarius, & immediatus; ad quod appellare, non nisi subterfugium est: & litigiosa res esset, si relicto tribu mali iam in terris à Deo constituto, aliud fingeretur, quarendo Deum in cœlis, qui quoque habet tribunal in terris. Tertia conditio iam satis ex dictis refutata est, potest enim Papa, cum suæ authoritati contradicitur, rebelles, ex sua potestate compescere, & suum iudicium repudiare, ad recipiendum adstringere.

Ad sextum. Quantum ad substantiam utraque infallibilis. unde ex S. Thoma opusc. contra errores Græcorum cap. 32. non potest dici expositione Concilij Niceni præferendam esse litteris sacris, ex modo verò se habent sicut excedens, & excessum. Ex modo etiam alia differentia est, quia scripturæ immediate est à Spiritu sancto, definitio verò, & interpretatio mediata. Ex alio verò capite Ecclesiæ definitio, maior est extensivè, quia scripturam, & alia dogmata proponit, quod scriptura præstare non potest.

Ad septimum. Nullus homo, ut homo est, est interpret scripturæ; secus verò ut homo spiritu Dei actus, & inspiratus, talis est Papa, qui ut Pontifex est, authoritate divina, scripturam proponit, & interpretatur.

Ad octavum, quod assumitur est etiam contra forensium praxim; si enim iudex lacescit, vel potestas eius in controuersiam vocatur non propterea à iudicio repellitur. Nec ipsi hæretici admittere possunt scripturam esse iudicem eodem argumento, quia etiam scriptura in controuersiam ab Ethnicis vocari solet. Mirum autem est, quàm sit præfide fontis aduersarius, ut quod Apostolus ibi de partibus fidelibus dicit, de vniuersali Ecclesia, quæ excidere non potest, ab Apostolo senunciatum extorqueat.

Ad vltimum. Papa est iudex supremus in terris, etiam si supremum iudicem habeat in celo: unde etiam Rex, & Imperator; quamuis à Deo dependent, supremi sunt in ciuilibus in foro huius vitæ. Pendet ergo Papa à scriptura, ut norma iudicij, sicut iudices forenses à legibus, sed legitimus iudex est, legitimè, & canonice institutus. Nec patris, sed iudicis officio fungitur, cum eius authoritas ab ipso met Papa defenditur. Iustus etiam est, qui non nisi iusta decernit per Spiritum sanctum. talia sunt decreta de interdictione connubij monialibus, & huiusmodi, quamuis ad officij potestatem sanctitas minime, & iustitiam personalis requiratur. Nec ignorantia officeret, si in summo inesset Pastore (ut falso ex illo colloquio effingunt dixisse catholicos tractatores) qui Spiritu sancto instructus inuisibiliter, et à sapientiũ consilio exterius roboratur, unde fit, ut ex directione Spiritus sancti infallibiliter dirigatur, humana diligentia præmissa, ut semper factum est.

Ad vltimum, satis mendaxprehenditur aduersarius, dum decreta Cælestini, & Sixti Romanorum Pontificum contra Hæreticos facta, honorificentissimè Vincentius commemorat, ut patet ex cap. vltimo sui commonitorij, ubi eorum doctrina aduersus hæreticam pertinaciam allegat, ad quem lectorem remitto.

CONTROVERSIA II. SPECIALIS.

De Medio interpretationis sacre Scripturæ.

Deinde considerandum est de medio interpretationis scripturæ. Circa quod quaruntur sequentia. Primo, an scriptura ex scriptura exponenda sit. Secundo, an styli, phræcos accurata observatio, & huiusmodi sint media genuina obseruanda in scripturæ interpretatione. Terdo, an regula, & analogia, fidei sit medium irrefragabile interpretandæ scripturæ. Quarto, an PP. sensus sit medium interpretandi, ut præter, vel contra consensum Patrum scripturam liceat interpretari. Quinto, an in Ecclesia reperitur legitimus sensus traditione acceptus ad dogmata firmanda, & hæreses exuflandas. Sexto, an apud hæreticos sit legitima scripturarum interpretatio. Septimo, an apud Iudeos sit legitima scripturæ intelligentia.

ARTICVLVS PRIMVS.

An scriptura ex scriptura exponenda sit?

Positio Nouatorum.

Cum nulla interpretatione egere sacram scripturam contenderit Lutherus, & ex se esse claram, lucidam, nec ab interpretibus, vel Ecclesiæ consensu petendam, consequenter ad suum errorem, ex se ipsa, & ex suo spiritu, qui ait, in sacris litteris continetur, & ex alia scriptura interpretandâ docuit, sic ergo ait in proximo assertionem. Nolo omnium doctior iactari, sed solum scripturam regnare, nec meo spiritu, aut aliorum hominum interpretari, sed perse ipsam, & suo spiritu intelligi volo. & infra, non est hoc elucidare sapientiam de quo gloriantur multa Patrum dicta congerere, & ex his scripturam intellectam præsumere, sed è scriptura intelligentia relata, & per sui solius collationem elucidata illorum dicta iudicare. sic & Beata Virgo conferebat omnia verba, omnia in corde suo.

Matthas Myricus in clauæ parte 2. cap. 1. vocat, dexteram scripturæ collationem ingens remedium, & rectissimam expositionem.

Martinus Kemnitijs 3. par. exam cap. 9. §. 4. ad collationem scripturæ confugit ad interpretationem illorum verborum Apostoli. Adolescentiores viduas deuota, quæ cum luxuria fuerint, in Christo nubere volunt, quia primam fidem irritam fecerunt, & iactabundus profert [rectius firmius, & iocundius interpretationem scripturæ ex ipsius fontibus, quàm ex cisternis humanarum commentationum peti.]

Vvitaerus controuersia 1. q. 5. cap. 13. ubi de medijs ad scripturam interpretandam discernisset, eaque distinxisset in interna, & externa, in internis locans spiritum priuatum iam supra explosum; inter externa numerat collationem scripturarum, & concludit, dicens. sequitur ex his, quæ demonstrata sunt scripturam esse sui ipsius interpretem: nam si se scriptura interpretatur, tum nos ut scripturæ interpretationem

tionem assequamur hac media adhibere debemus: nam qui alius vti noliunt, non concedunt scripturis vñ se interpretentur, & iterum ad collationem confugiunt, ait, unus locus cum alio, inquit, est comparandus, & conferendus. obscurior a nempe loca cum apertioribus, vel minus obscuris, exempli gratia (ait) Iacobus c. 2. asserit Abraham operibus iustificatum fuisse, locus obscurus est, & Papis fauere videtur. Vnde ergo sensu horum verborum sciemus? comparandus scilicet hic locus, cum 2. vers. 4. cap. epistolæ ad Romanos, atque ita facile quomodo hic locus intelligendus sit apparebit. Paulus enim 4. 2. dicitur ait. Abraham ex operibus iustificatum non fuisse, quia non habebat quod gloriaretur.

Rullus verò Basileensis disputatione de interpretatione sacre scripturæ, quæ extat tom. 3. syllogest. theol. fol. 557. querit vnde petenda sit sacra scripturæ interpretatio? Respondet ex ipsamet sacra scriptura, quæ seipsam interpretatur.

Oppositiones aduersariorum.

Primum argumentum ex Rullo, si scriptura non est scripta humano ingenio, sed ex inspiratione Spiritus sancti, non sequitur eam non debere exponi ex proprio ingenio, sed secundum dictamen Spiritus sancti, non certe extra scripturam, ne Enthusiasticum error confirmetur, sed ex scriptura, in qua idem Spiritus sanctus loquitur. Verum est antecedens ex 2. Tim. 3. vers. 15. & 2. Petri 1. vers. 20. verum ergo & consequens: quod est pressius arguere. Scriptura non humano, sed diuino spiritu scripta est, ergo non habet alium interpretem nisi se ipsam.

Secundum eiusdem Rulli. Si sacra scriptura potest præstare homini sapientiam ad salutem, tum quoque se ipsam interpretatur: antecedens est verū teste Apostolo Paulo, qui 2. Tim. 3. ait, quod sacra littera possint sapientiam præstare, hoc est sapientiam præstare, ut habet glossarium vetus, ergo & consequens verum est, quod est arguere in hanc formam. Scriptura præbet sapientiam, ergo interpretatur seipsam.

Tertio, si interpretatio scripturæ est explicatio sapientiæ illius saluificæ, quæ in scriptura patefacta est, tum certe sequitur si sacra scriptura potest sapientiam præstare homini ad salutem, eam quoque se ipsam interpretari, ex eaque interpretatione sumendum. Rullus.

Quarto, si scriptura diuinitus inspirata est utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad instructionem, quæ est in iustitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum perfecte instructus, tum eadem docet omnium, quæ in ipsa traduntur verum sensum. Verum est, quod antecedit, teste Apostolo. Verum est ergo, & quod consequitur. Rullus.

Quinto, si scriptura sacra lux est, ipsa igitur illustrat, si quæ obscura in illa occurrunt, ipsa mentem illuminat ad intelligendum arcana cœlestia. Prius verum est, ut sequentia loca euincunt psal. 119. præceptum Iehoua purum, illustrans oculos, & psal. 119. Lucerna pedi meo verbum tuum est, & lux iteri meo, &c. idem Rullus.

Sexto, si Prophetæ, & Apostoli, alijque Doctores Ecclesiastici scripturam per scripturam sunt inter-

pretati, consequenter volunt interpretationem ex ipsam, et sumendam esse: antecedens verum est, et ergo & consequens. Antecedens probatur inductione. Nehem. 8. dicitur de Ezra, & sacerdotibus alijs quod legēbā librum illum, legem Dei explanatē, & exponēdo sensum dabant intelligentiam per scripturam, ipsam. Vaincinium ex psal. 132. iuravit Iehoua Dauidi veritatem, à qua non reuertat, dicens de fructu ventris sui ponam in solio tuo, interpretatur Petrus Actorum 2. ex collatione cum psal. 110. vers. 34. Idem Rullus.

Septimo. Si unusquisque est optimus interpret scripturæ verborum, tum etiam Spiritus sanctus in scriptura loquens, erit optimus sui ipsius interpret in eadem scriptura. antecedens est certum: ergo & consequens. Eiusdem.

Octauo, si Propetæ sunt interpretes legis Mosaiæ, & noui testamētum est interpretatio veteris, & si historia Evangelica explicatur in Epistolis Apostolorum, & omnia in scriptura se mutuo confirmant, tunc sequitur interpretationem scripturæ ex ipsa scriptura hauriendam. Quæ antecedunt omnia vera sunt, ergo quod sequitur. Idem.

Nono, Patres Orthodoxi ipsimet statuunt, non aliunde scripturæ interpretationem sumendam, quam ex ipsa scriptura, dicit enim Clemens epist. 5. & habetur 37. ca. relatum. Non sensum, quem extrinsecus adulteraris alienum, & extraneum querere debetis, aut quoquo modo ipsum scripturarum auctoritate confirmare, sed ex ipsis scripturis sensum capere veritatis. S. Irenæus lib. 4. cap. 63. ait, secundum scripturæ expositionem legitimam, & diligens sine periculo: ergo scriptura per ipsam scripturam explicanda est, & lib. 2. cap. 47. omnis scriptura, ait, a Deo nobis data, consonans nobis inuenitur, & parabola his, quæ dicta sunt, consonabunt, & manifeste dicta absoluent parabolas. Athanasius disputatione contra Arium dicit, scripturam veteris testamenti, noui testamenti scripturam, & hanc vicissim illam confirmare.

Probatum etiam ex Basil. de bapt. cap. 3. ex quo hanc consequentiam constitui posse, ait Rullus. Christus dicit [scripturam] & Apostoli dicta, & instituta Domini non satis assequuti, petebant ab illo obscurè dictorum clariorem expositionem: ergo scripturæ per scripturas explanari debent, & in Ascetica cap. 267. Quæ ambigunt, ait, & quæ obscure videntur dici in quibusdam locis sacre scripturæ, ab illis, quæ in aliis locis aperta, & perspicua sunt, explicari.

S. Hilarius assertur à Luthero in præf. assertio num, qui sic dicit in lib. 1. de Trinit. optimus interpret hic est, qui sensum & scripturæ potius retulerit, quā attulerit, nec cogat hoc in dictis cōtentum videri, quod ante intelligentiam docere præsumpsit, ecce subdit Lutherus, hic insignis author vult & scripturis referri, non afferri in scripturis intelligentiam, & mox, per scripturæ solius collationem, Patrum quoque dicta iudicanda, subdens, quod sic Beata Virgo conferebat verba omnia in corde suo.

Adducitur quoque à Rullo, Chrysostomus in Gen. hom. 13. dicens, sacra scriptura se ipsam exponit & neminem errare sinis, &c.

S. Augustinus 2. de doctrina Christiana cap. 9. Sed obscuritas locutionis de manifestioribus sumuntur exempla, & quedam certarum sententiarum testimonia

monia dubitationem de incertis auferunt, in qua re memoria valet plurimum, & cap. 28. tertij libri docet, quod ubi est controuersia erudiendi sensus est scriptura, ex eadem scriptura ubicumque inuentis, atque adhibitis eius testibus terminetur.

Afferri potest Origenes homil. 24. in Num. facilius ait, ait, in scripturis quod queritur agnoscitur, si ex pluribus locis, quae de eadem res scripta sunt, proferrantur. Hucusque nullus in disputatione de interpretatione sacrarum litterarum, quae 3. tomo sylloges. thesium Theologicarum alligata est.

Confutatio aduersariorum ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas sacrae scripturae: nam non intelligente Eunuchio Isaiam an de se, vel alio loqueretur, interpretationem petijt non ex scriptura, vel ex collatione scripturae, sed à Philippo, qui aperiens os suum, & incipiens à scriptura ista euangelizauit illi Iesum. Act. 8.

Secundo, ex iisdem scripturis constat, phrasae, & verba non idem significare ubique, sed aliter, & aliter accipi: inanis ergo ex collatione ista desumitur interpretatio tanquam medium, certum, & efficax. Antecedens ostenditur ex S. Augustino 2. de doctrina Christiana cap. 24. 25. & 26. docente multa esse verba, & phrasae scripturarum, quae ad diuersas res significandas accomodantur, exempli gratia dicamus, quod peccatum quandoque sumitur pro vindicta. Osee 13. colligata est iniquitas Ephraim, idest reseruata vindicta, & supplicium ipsi Ephraim, & Gen. 3. In foribus peccatum tuum, idest vindicta, secundum illud. Scitote quia prope est in ianuis, & illud, Iudex ante ianuam assistit, & quandoque accipitur peccatum pro oblatione. Osee 4. peccata populi tui comedent, idest patiuntur oblationibus, quas populi afferunt, & Rom. 8. de peccato damnauit peccatum, hoc est sacrificio peccatum damnauit, & iterum pro nobis peccatum fecit, idest oblationem pro peccato. Aliquando fomitem peccati nomine scriptura nuncupatur, ut cum dicitur. Non habitat in carne mea bonum, sed quod inhabitat in me peccatum, &c. Rursus similitudinis particula non ubique similitudinem importat, sed ipsam rei veritatem, ut cum dicitur. Vidimus gloriam eius gloriam quasi, & iterum sic saluus erit quasi per ignem, quibus verbis non potest vlllo modo adaptari analoga significatio. Vnde S. August. 2. de doctrina Christiana cap. 24. Non putemus esse praescriptum, quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significauerit, hoc enim semper significare credamus. Singularis numerus pro plurali trequentissimus est in Prophetis, ut cum dicitur, super montem excelsum ascende tu, idest super montes excelsos, & quam pulchri sunt pedes annuntiantis, & praedicantis pacem, pro annuntiantium, & praedicantium pacem, & illud, fons ascendebat de terra, & tamen de pluribus intelligendum monet S. Augustinus lib. 5. de Gen. ad litteram cap. 10. Aliquando totum pro parte, pars pro toto accipitur, ut ponderat Sanctus Gregorius 3. moralium cap. 9. & alij. Praeterea multa sunt verba, & periodi quae in vna sunt tantum scriptura, quae cum alia conferri non possunt, v.g. in Paulinis epistolis haec sunt. consepe-

liri cum Christo per baptismum in mortem. rursus, Christum crucifigere, veterem hominem corrumpi: veterem hominem exuere, nouum induere, item, lex membrorum, lex spiritus, corpus peccati, & huiusmodi, quae nec cum Euangelij, nec alijs epistolis canonicis, vel actibus Apostolorum conferri possunt. Amplius multa sunt, quae in temporum supputatione, & genealogijs, & huiusmodi prima facie dissonare videntur, & nihilominus non ex collatione conciliari possunt, non ergo ex collatione cum alijs scripturis semper habetur intelligentia.

Secundo principaliter ex Patribus, dicit enim Hilarius lib. 10. de Trinit. quamuis enim omne dictum veritate perfectum sit, tamen dum alijs aliud videtur, aut complacet patet veritatis sermo aduersantium responsioni, quia contra veritatem aut non intellectum, aut offendentem, vel stultum, vel vitiose voluntati obnititur, non tam ergo ex similitudine, & collatione, quam ex affectu conferentium, interpretatio cuiuscumque praefertur, & praedicata alterius collatio extimaretur.

S. Augustinus lib. 32. contra Faustum cap. 19. [videtur] ait [id vos agere, ut omnis de medio scripturarum tollatur auctoritas, & unusquisque animus auctor sit, quod in vnaquaque scriptura probet, quid improbet, idest, ut non auctoritati scripturarum, homo subiiciatur ad fidem, sed sibi scripturas subiiciat, non ut ideo illi placet aliquid, quia hoc in sublimi auctoritate scriptum legitur, sed ideo vere scriptum videatur, quia hoc illi placet. Quo re cominitis misera anima carnalibus tenebris inuoluta?] haec inconuenientia sequerentur si ex collatione sola istorum conferentium scripturae sensus hauriendus esset.

Tertio principaliter rationibus. Primo quia difficilis valde est ista collatio: fieri enim potest, ut sensus alicuius loci, cum quo fieri debet collatio, vni sit obscurus, alteri clarus videatur & e contra, & qui putat obscurum cum eo conferendum, alter non iudicat debere fieri talem collationem, iudicans esse clariorem eo, cum quo fieri debet ista collatio, in paritatem alterationis gradu de claritate, vel obscuritate, ex collatione ista quae controuertitur, utriusque certitudo haberi non potest. Inefficax ergo est ex ipsa sola interpretationis firmum argumentum deducere. Confirmatur. Quia cum assumitur locus ille cum quo fit collatio dubij sensus alterius loci, tanquam norma, & regula certior esse debet eo sensu, qui regulandus suscipitur, & esse extra controuersiam potius, at de illo alterationes possunt contingere: ergo. Confirmatur secundo, quia non semper quouis locus obscurior cum alio clariori comparari potest, cum non semper obscuriori clarior respondet, imo interdum clariori obscurior obuius fiat.

Secunda, hoc medium hereticis omnibus commune exitit, & quia collatione sola vti sunt, turpissime aberrarunt, & in errores abierunt: ergo & c. antecedens probatur inductiue: nam illum locum, ego & pater unum suum, Io. 10. quia cum illo loco Io. 17. conuenerunt. rogo pater, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me, &c. vnitatem non in essentia, sed secundum voluntatem impie interpretati sunt, quam interpretationem, Cathinus quoque Arianizans iam-

pridem extinctum suscitauit in hunc locū scribens. Pelagianus similiter Iulianus, vt patet apud S. Augustinum lib. 6. cap. 12. illud dictum Apostoli, in quo omnes peccauerunt, nouum atque distortum, & à vero aborrentem intellectum molitus est exculpere, affirmās idem esse, illud, dicere, ac propter quod quod, omnes peccauerunt, sicut dictum est, in quo corrigit adolescentior viam suam, id est propter quod? in custodiendo, subdit, sermones suos, & propter alium locū, fugit Moyses in verbo hoc, id est propter verbum hoc, & nihilominus aberrabat Pelagianus ille, ait S. Augustinus, disertē ibidem ostendens hæc citata testimonia eidem minimē suffragari. Iterum ex ista collatione, quia (est) quandoque pro (significat) usurpatur Zuuinglius à Diabolo edoctum, se fatetur illo loco Exo. 12, est enim Phase, id est transitus Domini significatur, vt interpretaretur verba, verba forme Eucharistiæ, hoc est, id est hoc significat. Et in vniuersum tam Hussitæ, Vvitchleitæ, Lutheritæ, & Caluinitæ, &c. collatores reperti sunt, & ab vno veritatis centro, in quo quiescere debebāt lineas ducentes, adeo diuersas, minimeque inter se concurrentes protraxerunt, vt non tam à centro, quam inter sese contrarijs erroribus, & collationibus diuersis sint longē seiuncti.

Respondet Vviterus non rectē procedere hoc argumentum, quia media interpretanda scripturæ debent esse non propria, sed communia, non priuata, sed publica.

Sed satis insulsa respōsiō: nā non propterea quod sit commune hæreticorum studium tali norma eaque non infallibili, vt, idcirco communem, & publicam normam interpretandi habent, cum necessarium sit omnem sensum ex Lyrinēsi ad certam interpretationis Ecclesiæ Catholicæ normam, & canonem dirigi: imo talis communis hæreticorum regula, quia vniuersalis Ecclesiæ regula non est, priuata est, & quod omnibus hæreticis commune est, non veritatem regulæ infert, sed perditum (in eiusdem regulæ vſu, veræ autem & infallibilis, non vſu) communem conſpirationem, & commune studium nec quia communis: est fallas monetas fabricantiū conſpiratio, culpa extenuatur, sed augetur, ita & in nostro proposito.

Respondet idem, falsō à nobis assumi, quod hæretici istis regulis collationum vtantur. Sed experientia negante, Vviterus vapulare dignus est, Iuliano Pelagiano illum flagellante.

Respondet iterum, si hæretici istis legitimē vtentur suas hereses damnari prospicerent in scripturis. Sed contra, quia nunquam damnari prospicient quia non legitimē vtuntur, dum relicta Ecclesiæ interpretatione, sola collatione è suo cerebro orta, vt volunt, & hæc eorum mysteria, quod nullus potest esse legitimus eorum vſus, dum ab Ecclesiæ interpretationis linea seiunguntur.

Tertio, etiam si ex scriptura posset fieri certa ista collatio, hæreticis non posset esse medium infallibile, cum peruerso animo, eoq; deprauato legant ad sua phantasmata formanda, nō secus ac Iudæi legētes, conferentes scripturas, Messiam in illis nō possunt inuenire, cū deprauato corde illas extorqueāt. vnde S. Aug. lib. 16. contra Faustū cap. 13. cum introduxisset Faustū sic loquentem, quod Moyses scripturam scrutatus nullas ibi de Christo prophetas

inuenit, mox respondet Aug. cui citō respondeo quia non intelligit, & si cur non intelligat quispiam quæsierit, respōdebo, quia inimico, quia aduerso animo legit, quia non ideo scriuitur, vt sciat, sed quod nescit scire se putat. Hæc presumptio tumidæ arrogantis oculum cordis vel claudit, vt omnino nō videat, vel distortet, vt peruersē videat. & aliud pro alio probet, vel improbet.

Confirmatur, nam littera ipsius scripturæ ipsa sola lecta, vel visa, ministerium mortis est: vnde in lectione veteris testamenti dicebat Apostolus cōtra Iudæos [manet velamen nondum reuelatum, quoniam in Christo euacuatur.] Vnde concludit necessarium esse spiritū ad scripturā intelligendā, hoc est fidei donum dicens. Fecit nos idoneos ministros noui testamenti, nō litteræ sed spiritui: nō ergo ex se sola scriptura satis est, nisi fidei dono illustratus legeris, donum autem fidei, regulam fidei necessario requirit, Ecclesiam, s. proponentem exterius, & Deum inclinantem interius: non ergo ex sola collatione scripturæ sensus, & interpretatio scripturæ haberi pōt.

Confirmatur secundo, nam ob eandem rōnē eadē scriptura, occasione accepta, alijs odor est mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitā, dum alijs formatur hæresim, alijs dogma edificat, & nō ob aliud, quia alijs sine fidei regula, alijs cum eadem norma ad scripturas interpretandas ingreditur.

Dices præsentissimum esse in ipsis scripturis spiritum Dei, qui non nisi scriptura inuenitur; hic, n. posuit tabernaculum suum, & in cælis, i. in Apostolis tabernaculum suum: beatum esse illum, qui die, noctuq; fuerit in lege Domini.

Contra, quia tot hæreticorum sectæ inter se diuisæ, quæ scripturas scrutatæ sunt, non inuenerunt spiritū Dei, nec inuenire poterant, qui spiritus est vnitatis, & pacis, qui disciplinæ effugit fictum, & animū tumidum refugientem vnitatem, nolentem ad sobrietatem sapere.

Dicunt vſum assidui studij, victo periculo, certū nobis facere spiritum scripturæ.

Contra, nam in humanis litteris ex labore, & meditatione, exercitatione proficimus, quia eodem lumine naturali acquiescimus: at scripturæ expositio: propria interpretatione non fit, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti homines, vnde in hoc non tam legeatis industria, quam vinctio Spiritus sancti commendatur, quæ in capite eius Romano Pontifice principaliter residet, & in Episcopis in Concilio legitime congregatis, tanquam de barba descendens vsque ad oram vestimenti particularium fidelium, qui tantum de intelligentia participant, quantum vnitatem vestimenti retinent inconfutiles tunicæ, Ecclesiasticæ vnitatis.

Quarto principaliter ad hominem: nam Lutherus to. 2. epistolarum lat. in epistola ad Carolū dñū pag. 197. sic dicit. [Quod doces me, esse locos scripturæ per collationem aliorum locorū exponēdos, & hæc regula fiteus incipis, & Ioa. c. 6. velut lucem in verba cœnæ Domini affers, hic quæso me patienter audi. Si omnis locus scripturæ per aliquam locum est exponendus, quis erit finis conferendi locos scripturæ? Quia hac ratione fiet, vt nullus locus sit in scriptura certus, & clarus, & erit quædam mutua collatio in infinitum.] Sic alius præsumet exponere sextum caput Ioannis per cœnam, sicut tu contra, per 6. caput Ioannis præsumis cœnam exponere, &

vtitur

utetur tua regula, scilicet locum per locum exponendum. sentis ne hic te satis infidele fundamentum iecisse, & ex particulari ad vniuersale procedere. Nam ista regula locus per locum exponi debet, absque dubio particularis est, scilicet locus ambiguus, & obscurus debet per locum clarum, & certum exponi. Nam claros, & certos locos velle per collationem aliorum exponere, est nequiter veritatem illudere, & nebulam in luce videre. Similiter omnes locos velle per collationem exponere, esset totam scripturam, & incertum chaos confundere. sunt ne hæc satis clara? absque dubio intelligis pulchrè hæc ita habere? hæc ille, se ipsum quoque mucrone eodem percussit, quo Carolo stadium confodit.

Et licet callide Lutherus idem, dicat, esse locos quidem scripturæ explanandos per alios, sed tunc cum sint dubij, & obscuri, tamen contra adhuc instatur. Nam ad quod tribunal deferetur questio hæc, an aliquis locus sit obscurus, vel clarus? Lutheri in siliet Carolo stadium, & impanationem, quam ex collatione scripturæ putant se colligere impugnat. Calum? alij Sectarij canalicam illam manducationem, quam ex scripturæ collatione perperam intellecta fundare intendunt, impetent. Et quod vni obscurus videtur locus, alter clarum esse prætetendit, & implacabile bellum erit, & claritas cum obscuritate confundetur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Sola scripturarum collatio non est medium irrefragabile ad interpretandam scripturam.

Respondeo dicendum, sicut dicit Augustinus 3. contra Faustum cap. 19. Hæreticorum est proprium, ut omnis de medio scripturarum tollatur autoritas, ut suus vnicuique animus auctor sit, quid in vnaquaque scriptura probet, quod improbet, id est, ut non auctoritati scripturarum homo subiciatur ad fidem, sed sibi scripturas ipse subiciat, non ut ideo illi placeat aliquid, quia hoc in sublimi auctoritate scriptum legitur, sed ideo rectè scriptum videatur, quia hoc illi placeat, sic & in intelligentia scripturarum ad scripturæ locos consimiles prouocant, non quia tales sint, sed quia placet illis, ut consimiles accipere, cum interdum dissimiles sunt, imo & contrarij, & nullam convenientiam habentes, sed solum quia tales, & tales accipiuntur ab ijs, qui fumos vendunt, flammam se elicere putant claritatis ex dilucidioribus locis, cum magis a tenebrosos istis domus fumo obscuritatis impleatur ex abstrusionibus, & difficilioribus dissimilibus, atque contrarijs. Sicut ergo nullo modo ex scripturis ipsis potest probari hæc vel illa esse scripturam canonicam, si controuersia de hac re excutitur, sed extra scripturam iudex quaerendus est; sic nec sensus scripturæ ex alijs haberi potest, qui certo, & infallibiliter illum confirmat: sed extra scripturas quaerenda est earundem intelligentia. Cuius ratio inde accipi potest, quia verbum Dei, ut dicit Augustinus in Io. trac. 80. operatur, non quia dicitur, sed quia creditur, est autem sicut omnis alia enunciatio, etiam scriptura ex animis quædam res. Et sicut scriptura, vel vox, & si sensu percipiatur, quoad vsque mentem moueat, & penetret, dicitur mortua; cum vero con-

ceptum in nobis efformat, viuæ dicitur: sic & viuus dicitur sermo Dei tunc, cum mentem penetrat, & operatur assensum, quia creditur, hoc est, quia fit fidei obiectum. unde tunc non quia legitur, aut recitatur, sed quia creditur, dicitur ab Apostolo Euangelium, virtus omni credenti: certum est autem non ex scriptura mortua fidem generari, sed ex assensu audientis, & auctoritate proponentis: in auctoritate autem non attenditur quod dicitur, sed ille, qui dicit. Quare consequens est, quod sensus non est à mortua scriptura petendus, sed ex fidei intelligentia, cuius auctor est principalis Spiritus sanctus, ministra verò eiusdem est Ecclesiæ auctoritas.

Sicut autem hoc medium collationis scripturæ cum scriptura, simul cum alijs medijs sigillatim vel collectivè sumpta, infallibilem intelligentiam, & interpretationem non facit, seclusa Ecclesiæ auctoritate; sic illa supposita, non mediocrem affert lucem eiusmodi collatio ad intelligentiam scripturarum. Verum diligenter attendendæ sunt regulæ in tali collatione. Prima ut non vnus tantum locus cum altero conferatur vnus locum mordicus retinendo, & non aduertendo alia loca, sed integre oportet scripturam cum scriptura conferre. Unde Iudei quia vnum Christi Dominum aduentum illumque gloriosum attendunt, cuius est præcursor destinatus Elias, & nolunt alia loca attendere, ubi ignominia, & mors, & aduentus humilis describitur, velamen habent super corda eorum, ut docet Ambrosius. Catherinus lib. de clauibus scripturæ tit. Inuestigatio viarum, quibus acceditur ad obuiantem spiritum, & aperientem sensum scripturarum. Arius etiam cum suis, quia locum illum. Pater maior me est, legunt, & cum vno loco cōferentes (ubi vox maior inferioritatem denotat) & nolentes attendere ad innumera loca, ubi frequenter identitas naturæ demonstratur (ut cum dicitur, ego, & pater vnum sumus, & mille huiusmodi) turpiter lapsi sunt. Protestantibus legentes illud locum, credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iniustitiam: de sola fidei sibi blandiantur, opera negando, & non attendunt infinita loca, ubi nedum fides Abraham, sed & aliæ virtutes recensentur, ut cum dicitur, ambula coram me, & esto perfectus, & iterum si filij Abraham estis, opera Abraham facite. Secunda regula, ut ita collatio non sit superficialis, sed cum profunda inquisitione, & persequutione, facta cum illis quadam familiaritate, & cum ipsa lingua diuinarum scripturarum, attendendo idiomata, phrasas: sic enim ex Augustino 2. de doctrina Christiana lib. 2. In ea, quæ obscura sunt aperienda, & discutenda perendum est. Necessè est etiam aduertere personam scribentis, vel loquentis in scriptura, vel loquentis intentionem: res, & verba, ut non semper, sicut litera sonat, accipiantur, ne ineptus, & indignus resulter intellectus. Similiter ad rerum, & verborum ordinem, & seriem. Similiter loci illius, qui claritatis gratia adfertur, diligenter annotandum est antecedens, vel consequens, & an explicando loco aptum sit, vel contrarium, atque repugnans. Tertia, ut ad exercitatos doctores in huiusmodi collatione recurrat fidelis, iuxta Tertulliani documeta lib. de præscriptionibus, cum quo querat, & confert. unde cum conferebant discipuli Emaus cum Christo in habitu peregrini cor eorum inflammatum est in luce iucundissimæ veritatis. Quarta cum regula fidei, principaliter est

conferendum, vnde & Beata Virgo, quæ à pastori-
bus audiebat, conferebat cum corde suo, non solum
cum scripturis sacris, quas videbat verificari, sed &
cum ijs, quæ sibi diuinitus reuelata erant tanquã de
fide, vt similiter edisceremus à Bata Virgine Aduo-
cata nostra, quæ cunctas hæreses destruxit, omnia cõ-
ferre non solum cum scripturis, sed cum corde Ec-
clesiæ, vbi scriptura cum earundem intelligentia, &
interpretatione, tanquam in diuite depositorio (vt
dicit Irenæus vbi supra) asseruatur.

Solutiones Argumentorum.

AD primum conceditur pars sequelæ, scriptu-
ram propria interpretatione non esse expli-
candam, sed ex Spiritu sancto: negatur tamen al-
tera pars, quod non ex Spiritu sancto extra scriptu-
ram, sed in scriptura id fieri debeat: etenim Spiritus
Sanctus, qui mentes scriptorum afflauit, nõ in mor-
tuis membranis residet, sed in corde Ecclesiæ inter-
pretantis scripturas. vnde interpretatio non est per
scripturã, seu per Spiritum sanctum inclusam scrip-
turã, seu quatenus formaliter loquitur per scriptu-
ram, sed per Ecclesiã, seu Spiritum sanctum af-
flantem, & dirigentem Ecclesiã, vt infallibiliter
interpretetur. vnde vana est hæc collectio: scriptura
non est scripta nisi spiritu Dei, ergo non habet in-
terpretem, nisi seipsam, cum colligendum esset, er-
go non habet interpretem nisi Ecclesiã, vt instru-
mentum Spiritus sancti, vel Spiritum sanctum per
Ecclesiã loquentem.

Ad secundum, scripturæ præstant sapientiam ho-
mini ad salutem, sed enucleatã, explicatã, alioquin
sine interprete velle illas legere est incidere magis
ex temeritate, & superbia in puteum erroris: maxi-
maque dementia est, cum in ceteris hoc requiratur
artibus, sacrarum litterarum intelligentiam, vt di-
cit Augustinus, *ab interpretibus suis nolle agnoscere*,
futilis ergo est Rullana consequentia, scripturæ
præstat sapientiam, ergo &c. cum attendens non ab-
solutè, sed cum conditione enucleationis expli-
cationis sit intelligendum.

Ad tertium, rursus eadem cantilenam reassumit
Rullus, & consimili responsione occurritur negan-
do consequentiam.

Ad quartũ, scriptura utilis est ad omnia illa, quæ
Apostolus memorat, sed non ea est, quæ verum sen-
sum tradit, quæ muta est, & vniue opuse est inter-
prete, qui veram intelligentiam tradat, ne simus
fluctuantes, & abripiamur ab omni vento erroris
per multiplicem variã, distortam eorum interpre-
tum, quibus Deus immiscuit spiritum vertiginis.

Ad quintum, lucerna, & lux scriptura est cum ac-
censa est, non cum sopita est: est mortua littera, sed
sine viuificante spiritu, qui illam per Ecclesiã in-
terpretatur: & est lucerna non sub modio abscondi-
ta propriæ scilicet, & priuæ interpretationis, sed
semper publicum Ecclesiæ magisterium tanquam
candelabrum, vt luceat omnibus, qui in domo sunt:
Damus etiam libentissimè in se scripturam esse luci-
dissimam, cum sit immediatè à Deo reuelata, quia
tamen tantam claritatem videre non possumus, in
Ecclesiã veritate, & diuinã luce perfusam, oculos
conijcimus, vt de claritate ista ad illam transfera-
mur per manuactionem Ecclesiæ, non secus ac

manuducimur ex claritate speculi astrorum, &c. ad
intuendam lucem solis. vide similem responsionem in
S. August. tract. 35. in Ioann.

Ad sextum, negatur antecedens. Ad probatiouẽ
negatur ex scriptura haberi Nehemiam, aliosque
sacerdotes legem Dei explanantes per scripturam
illam explanasse, nec tale verbum in vlla editione
reperitur. Admittimus etiam S. Petrum colla-
tione vsum esse in locis adductis, non tamen conse-
quentia ista elici poterit ab aduersario: ergo tota
scriptura per scripturam vniue enucleanda est, aut
certa est, & irrefragabilis hæc explanandi ratio: si-
cut non sequitur, loca Maronis quædam per Maro-
nem explanari possunt, ergo non est alia interpre-
tandi Maronis ratio alia, quàm per illam, vel hæc
sola est, & irrefragabilis exponendi ratio. Deinde
est dispar ratio de Petro, & alijs: poterat enim Pe-
trus tum quia Apostolus immediatè à Deo institu-
tus, tum vt Summus Pontifex vtens tali collatione,
non ex collatione simpliciter, sed quia per Aposto-
lum, & Summum Pontificem facta, certos non red-
dere de vera intelligentia, quæ certificatio non po-
test esse ex collatione priuati interpretis, multo mi-
nus ex collatione impiorum Hæreticorum, qui seip-
sos ab Ecclesiã segregantes animalem spiritum ha-
bentes, non nisi spiritu, quo agitantur, dignas inter-
pretationes boant.

Ad septimum, Spiritus sanctus optimus est suorum
verborum interpres non per scripturam, sed per
Ecclesiã. Certum est autem, quod in omni facul-
tate, atque iudicio etiam forensi, optimi interpretis
officio fungi posset, vel author operis, seu iudex
per declarationem à se immediatè factam, atque
dictatam, si ipse immediatè ius dicat, vel in
cathedra sedeat, aut saltem aliorum ministerio, si
ipsius loco ad ius dicendum, vel interpretandum
collocet. Cum ergo Spiritus sanctus non seipsum
immediatè adeundum contingerit, sed Ecclesiã
os voluit interrogari, optimi interpretis munere
fungitur, qui se ipsum per Ecclesiã loquentem,
vel Ecclesiã à se directam consulendam man-
dauit.

Ad octauum, Prophetæ sunt interpretes legis Mo-
saicæ, &c. non quoad omnia, & singula loca: nam
multa sunt, quæ elucidatione indigent, & sunt ob-
scurissima, & interpretationem desiderant. Certũ
est autem multa loca ex collatione explicata (licet
generatim tota lex per Prophetas, & vetus testa-
mentũ dicatur illustratum, quatenus per hæc mul-
ta, quæ in vmbra erant latitantia, in nouo manife-
stata sunt) talis autem collatio infallibilis existit,
quia facta fuit à publicis Spiritus sancti amanuensibus,
quibus lux communicata est nedum libros sac-
ros condendi, sed etiam intelligendi per hanc col-
lationem: vnde quando ex collatione, Ecclesiã ali-
quam scripturam interpretatur, infallibilem inter-
pretationem subministrat, quod non accidit, in col-
latione priuata Catholicorum, multo minus in sub-
dola hæreticorum.

Ad vltimum. Ad auctoritatẽ Clementis respon-
detur, ibi Clementem taxare eos, qui non ex scrip-
tura, sed ex suo sensu sensus incolunt contrarios, &
à veritate alienos, q̃ est potius inferre vim scriptu-
ris, quam accipere ex scripturis, easdemque potius
ad suam voluntatem, & placitum flectere quàm il-
lud

Iud scripturis accomodare, quod merito contra Carlostadium Lutherus lib. de cœlestibus Prophetis obiebat, & Augustinus Fausto, ut diximus in principio corporis articuli. Et quod hæc sint mens Clementis patet ex verborum contextu; nam ibi reprehendit eos, qui aduersantur sacris doctrinis; & prout eis videtur, non secundum traditionem Patrum, sed iuxta sensum suum docere videntur. Vnde ait, oportet ab eo intelligentiam discere scripturarum, qui eam à maioribus secundum veritatem sibi traditam seruauit, ut ipse possit ea, quæ rectè suscepit competenter asserere, quando ergo inquit ex scriptura sumendam regulam veritatis, loquitur de causa materiali, seu de subiecto ex quo. Quando autem dicit sumendum ex maiorum traditione, & sensu Ecclesiæ, loquitur de medio quo, seu instrumento, quo verus sensus, qui in scriptura latitat, & ut signatum ex signo eruitur. Vnde dupliciter peccant heretici, quia nec de scriptura tanquam ex quo, sed ex suo cerebro dogmatizant, dicentes, hæc dicit Dominus, fingendo verba scripturæ, quæ in textu non sunt, nec medio videntes, traditione scilicet & voce Ecclesiæ; vel etsi ex scripturis aliquid desumunt, ad eum sensum trahunt, ut ibidem dicit Clemens, quem sibi unusquisque præsumpsit.

Ad Athanasij auctoritatem Probat, in genere testamentum vetus per nouum confirmari, non quoad omnia loca. Singulorum vero illorum locorum explicatio, qua confirmantur ad inuicem ex inspirata Dei interpretatione, per publicos suos amanuenses facta est, ut simile nobis faciendum sit adhibita collatione illa, quæ per Ecclesiam legitimè interpretem, extra controuersiam, fieri solet.

Ad Basilium similiter respondetur, Christum docere, scrutamini scripturas, sed debitis vijs, & medijs, inter quæ (ut patet ex praxi Ecclesiæ) vnum est medium ad illas intelligendas, vocè Ecclesiæ adhibere, ut factum est ab initio nascentis Ecclesiæ, Actor. cap. 15. in quæstione legalium. Et ad alium locum, dicendum, consultò dicere Basilium, quæ in quibusdā locis ambigunt dici videntur, &c. nam multa sunt, quæ ex collatione ista haberi non possunt. At esto sermo Basilij sit vniuersalis committitur elenchus ab aduersario, nempe: ex collatione, scripturæ per scripturam exponenda est, ergo non est querendus alius interpres, vel aliud interpretandi instrumentum. Simile est si dicerem, libri Physicorum confirmant librum prædicamentorum, & libri Metaphysices hos ceterosque, &c. ergo prædicamenta non sunt exponenda nec interpretanda, nisi per libros Physicorum, vel Metaphysicorum. Ablegentur ergo commentatores, exulent è cathedra lectores, cum ex collatione mutua possint ad inuicem confirmari, & exponi supradicti libri.

Ad auctoritatem Hilarij. Ea confutatur maximè Lutherus cum suis symmisticis, qui alienum ignem intulit, hoc est in scripturam inuexit extraneos sensus, dissidentes, repugnantisque sententias. Quotiescumque autem è suo cerebro sensus exculpunt heretici, extraneos, & alienos sensus important, quos ex scriptura non eliciunt. Non sic autem Patres, & Doctores, qui etsi scripturam interdum facta collatione interpretentur, quia tamen in eiusmodi collatione clauem scientiæ acceperunt, & modum etiam aperiendi ex traditione didicerunt, aditum,

intelligentiæ referant, cuius clauis, & aperiendi modo destituti Hæretici per muros saltantes, ut fures, & latrones deprehenduntur, ut dicit Clemens Alexandr. Quod verò assertur de Beata Virgine nihil ad rem: nam quæ à Pastoribus erant relata: nondum erant sacris litteris mandata. Vel dicendum contulisse ea cum corde suo, in quo fidei regula firmas radices fixerat, ut merito acclamaretur, Beata, quæ credidisti, perficientur in te, quæ tibi dicta sunt à Domino, cuius collationis si essent heretici studiosi, periculosam vitam suam à diaboli laqueis iam exuissent,

Ad Chrysostomum. Ibi inuehebatur doctor ille egregius contra insanam illorum sententiam, qui dicebant, nullum esse in terra hortum, quem terre strè vocat paradisum, multaq; alia inquit Chrysost. præter ea, quæ dicta sunt, introducentes quod non sicut scripta sunt, sed alia ratione intelligenda, in his igitur & similibus, quæ apertissimè continebantur in scriptura optimè dixit Chrysostomus, se ipsam exponit, &c. ut non opus sit aures nostras talibus præstigiatoribus accomodare, sed canonem sequi scripturæ, non vero ijs credere, qui contra manifesta scripturæ testimonia obloquuntur. Nunquam tamen ex Chrysostomo elici potest, in omnibus locis scripturam se ipsam interpretari, vel solam collationem esse unicam normam interpretationis.

Ad Augustinum respondetur, quod loquitur de ijs capitibus, quæ sunt necessaria ad salutem, & perspicua; propterea in scriptura recensentur, sed si obscura aliqua sunt, vel ea, quæ clara sunt peruertantur, & in dubium vocentur, oportet alijs medijs uti: quod non obscure innuit idem Augustinus, cum dicit dubitationem terminandam esse ex eadem scriptura, ubicumque inuenitis, aut adhibitis eius testibus, testes autem scripturæ sunt Pastores, & Doctores, & præfens Ecclesia. Debet ergo collatio ista, sicut & alia media, pro veræ intelligentia eruenda deferuire, non quidè per se seorsim, ac solitariè accepta, sed cum fidei regula, & viua Ecclesiæ voce, cuius infallibilitatè absque alia collatione disertis verbis sancta scriptura demonstrat, ut dicit idem August.

ARTICVLVS SECVNDVS.

An styli, & phrasæ, accurata obseruatio, linguarum cognitio, antecedentium, & consequentium perspicillata consideratio, oratio, vel preces, sint sola media, vera, legitima, & genuina interpretatio scripturæ?

Positio Nouatorum.

Affirmant communiter Protestantes; moderniores vero Hæretici mordicus eam defendunt phantasiā. Vviterus controu. 1. q. 5. sect. 9. Labrax Vvitemberg. disp. de interpr. script. thes. 30. & alij. Gripus disp. de interpr. script. thes. 28. Pappus Argentoraten. in lib. de sacræ scripturæ sufficientia, interpretatione norma, & indicio, disp. 2. & 3.

Argumenta Aduersariorum.

ARguitur primo, quia inter ceteras regulas, quas statuerunt Sancti, vna extat obseruare stylum, & phrasim sacræ scripturæ. exempla non desunt, nam S. Anastasius Synaita lib. 99. in sacram scripturam quæst. 43. proponens quætionem, quomodo steterit diabolus coram Deo cum Angelis respondet, steterisse in suo ordine, & ministerio ad parendum cum Angelis malis, ut diuinæ ostendunt scripturæ, emisit, inquit, in ipso iras furoris sui, furorem, & iram emissionem per Angelos malos: statum appellans ministerii, quo ministrabat Domino, ubi ex obseruata phrasi scripturæ, locum illum obscurum interpretatur. Similiter S. Augustinus in psalm. 94. exponens illud, cor autem eorum longe est a me, non de recessu locali, sed effectu, quo discedit peccator à Deo iuxta phrasim scripturæ exponit, lege eundem 2. de consensu Euangelistarum cap. 20. & oratione aduersus Iudæos. Regnum cælorum etiam ex familiari scripturæ locutione Ecclesiæ significat, ut dicit Gregorius episcopus. Innumere sunt huiusmodi obseruationes apud auctores, satis est doctrinam S. Augustini afferre 3. de doctr. Christiana c. 29. qui dicit, cognitionem troporum valde necessariam in ambiguitatibus dissoluendis, quia cum sensus ad proprietatem verborum accipitur absurdus, querendum est utique, ne forte illo, vel illo tropo dictum sit, quod non intelligimus, & sic pleraque inuenta sunt, quæ latebant, unde Iconij quasdam regulas, quasi quasdam clauas ad apertendum diuinarum scripturarum arcana proponit 3. de doctrina Christiana cap. 30. & deinceps, & 3. de doctrina Christiana cap. 4. sic concludit. Rarissime igitur, & difficillime inueniri potest ambiguitas in proprijs verbis quantum ad libros diuinarum scripturarum spectat, quam non circumstantia ipsa sermonis, qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præcedentis lingue soluat inspectio.

Secundo, ipsorum fontium inspectio modus efficax est ad interpretationem eruendam, ait enim Augustinus 2. de doctrina Christiana cap. 11. sic docens, contra ignota signa propria magnum remedium est linguarum cognitio, & Latine quidem lingue homines, quos nunc instituendos suscipimus, sed duabus alijs ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus, Hebræa scilicet, & Græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas, & cap. 12. ait, quod nonnullas obscuriores sententias plurimum codicum sæpe manifesta inspectio, sicut illud Esaiæ Prophetæ vnus interpretes ait. Et carnem tuam ne despexeris: alius, & domesticos seminis tui ne despexeris: vterque sibi inuicem attestantur: namque alter ex altero exponitur, quia & caro posset accipi proprie, ut corpus suum quisque ne dispiceret se putaret admonitum. Et domesticos seminis, iranslati Christiani possent intelligi ex eodem verbi sensu nobiscum spiritaliter nati. Nunc autem collatio interpretum sensu, probabilior occurrit sententia de consanguineis non despiciendis, esse præceptum, quando domesticos seminis cum ad carnem retuleris consanguinei potissimum occurrunt, alia exempla non detant, ut cum dicitur, maledicta terra in opere tuo, quia ille locus potest intelligi in opere tuo futuro scilicet fructu, & in opere tuo præterito: ex He-

bræo habetur, propter te, idest propter peccatum tuum: unde S. Hieronymus lib. de tradition. hebraic. scribit recte transluisse eos, qui verterunt maledicta terra in transgressionem tuam. & 1. Paralipom. 4. sic dicitur, domos operantium bissum in domo iuramenti, in Hebræo est in domo Asbeah: illud autem est nomen proprium, & interpretatur iuramentum, ibidem dicitur, & qui stare fecit solem, quæ verba diuersimode cruciarunt interpretes: quidam referunt ad Iosue, quidam ad quemdam Elimelech, de quibus vide Lyranum, & alios interpretes, sed non opus est fingere portenta, & facilis erit solutio recurrendo ad originale. Hebræicè enim habetur, & Ioachim, Ioachim est nomen proprium, & interpretari solet, qui stare fecit solem, & in testamento nouo Ioan. cap. 4. dicitur, erat quidam regulus, quid autem significat latina hæc vox incertum est. Ex Græca tollitur ambiguitas, ibi enim sic scribitur βασιλικός, idest regius, idest ex aula Regiæ, seu curia Regis. Luc. 2. dicitur, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, ly, bonæ voluntatis æquiuocum est, potest autem referri ad homines, & ad pacem, sed ex græco deciditur quæstio: refert enim illud, ad pacem εὐδοκία εὐδοκία, pax inquam bonæ voluntatis Dei erga homines, &c.

Tertio antecedentium, & subsequentium pensulatio diligens, & obseruatio, est medium optimū ad scripturam interpretandam. unde Clemens Alexandr. 2. Strom. sic dicit, & quam maxime fieri potest, dialecticè ad scripturam accedendum, consequentiam diuinæ doctrinæ venantibus. S. Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana cap. 3. ait, quod in ambiguis partibus alicuius sententiæ scripturæ, textus ipse sermonis à præcedentibus, & consequentibus partibus, quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus, & videamus cuius sententiæ de pluribus, quæ se offerunt ferat suffragium, eamque sibi contexi patiat, ibidemque exemplificat Augustinus. Eusebius 6. de præparat. euang. cap. 18. Iudæorum exsufflat expositiones, quod antecedentia inter se cum consequentibus repugnent; unde Origenes tom. 10. in Ioann. sic dicit, Iudæi consuetudinem prophetiæ seruati, & verborum seriem quoties orta est controuersia, & S. Hieronymus in Ioel. exponens illud, effundam de spiritu meo super omnem carnem, ait, cum Petrus illo tempore, quo passus est Dominus, Prophetiam Ioel impletam esse memoret, hoc tantum querimus, quomodo, & superiora, & media, & quæ secuntur vsque ad finem voluminis sibi valeant coherere, ne sub vno textu consequentia sermonis diuersa, & dissonans inter se explanatione sentire videatur, & c. S. Irenæus Hæreticos sui temporis taxat, quod scripturas sine connexionem conficerent, ut est videre in lib. 1. aduersus hæreses c. 1. & S. Cyprianus lib. de simplicitate Prælatorum eosdem corruptores euangelij vocat, quod extrema ponerent, & superiora præterirent. Quod erat non consequenter exponere.

Quarto principaliter, quod media sint oratio, lectio, &c. probatur ex praxi, & dictis multorum sanctorum hæc ipsa commendantium. unde Augustinus 3. cap. vnde cum libri confess. ad Deum confugit pro intelligentia Moysis, cum ergo illum, ait, interrogare non possim, te quo plenus vera dixit veritas, rogo te Deus meus, rogo parce peccatis meis, & qui illi seruo tuo dedisti hæc dicere, da mihi, & intelligere.

Con-

*Confutatio eorundem ex orthodoxorum
firmamentis.*

Sed contra est primo, nam vnusquisque ex phra-
si, & stylo putat veram intelligentiam tradere
eorum verborum, hoc est corpus meum, & tamen pu-
gnantes inter se sententiæ, quæ octuagesimum nu-
merum excedunt à scriptoribus recensentur vno-
quoque pro legitimo sensu suam interpretationem
venditante. Non ergo aptum est semper instrumen-
tum solitariè sumptum, phrasim obseruata, quæ lites
potius excitare potest, quàm componere. Accedit,
quod alius stylus est in veteri, alius in nouo testamen-
to, alius Esaiæ, alius Ieremiæ. Variæ etiam in ani-
maduersionibus phrasim, & styli exceptiones, limi-
tationes, ampliaciones: eadem etiam verba varijs
modis indicantur, vt notat Augustinus 3. de doctri-
na Christiana c. 27. non ergo ex stylo semper desu-
mitur efficax interpretatio.

Secundo, quia etsi ad multa intelligenda in scri-
pturis valde cõferat Hebraica, & linguæ Græcæ co-
gnitio, tamen (vt etiam Lutherus ipsorum Archi-
synagogus obseruauit) multa in scripturis obscura
sunt, non tam ob maiestatem, quàm ignorantiam
Grammaticæ, & vocabulorum, vt sine interpretis
alicuius iudicio, & explicatione dilucidari non pos-
sint. Confirmatur, quia nullus Nouatorum iacta-
bit ad eò se omnes radices, idiotismos, phrasim lin-
guarum edidisse, vt obuiam ei facto quoumque
scripturæ loco absque interprete valeat enodare,
atque dissoluere. Confirmatur secundo, quia esto
deuorauerint integra lexica, obseruationes, &c. lon-
gè semper inferiores erunt doctissimis, & vetustis-
simis Patribus, qui aliter, quàm ipsi scripturam sūt
interpretati, adiuti præter linguarum peritiam di-
uino lumine, & fidei regula, vt filo in laberyntho
difficultatum ne aberrarent, vtentes. Accedit, quod
fontes hodiè purè non fluunt: eiusdem fontis variæ
sunt interpretationes. ergo, &c.

Tertio principaliter, quia nullus Hæreticorum
est, qui non gloriatur se ex antecedentibus collige-
re suam sententiam, & consequentia verba senten-
tiæ eorum suffragari. Non ergo ex hoc solo præsi-
dio quo inter se pugnant desumi potest certum in-
terpretationis medium. Accedit quod difficile est
ad modum semper reperire connexionem cum cõ-
sequentibus, & antecedentibus, quia interdum in
vno, eodemque cõtextu orationis, admiscetur cum
historia myticus sensus ex Gregorio 20. moral. c.
19. interdum transitio fit ab vna materia ad alterã
ex eodem homil. 7. in Ezech. adeo vt propter hæc
dixerit merito Augustinus primo de Genes. ad li-
teram in fine, id tenendum in expositione sacrarũ
• litterarũ, quod circumstantia scripturæ non impedit,
& cum sana fide concordat: si autem & scripturæ circũ-
stantia pertractari, & discuti non potest, saltem id so-
lum, quod fides sana præscribit.

Quarto, etsi preces, lectio, meditatio sint maxi-
mò adiumento ad intelligentiam scripturarum,
tamen non sunt media infallibilia, nam constat,
sanctissimos, & doctissimos Patres in priuatis inter-
pretationibus hallucinatos. Sanctus enim fuit, qui
animas beatorum sub altare Dei collocauit priuàs
eos visione beatifica. Sanctus qui ab hæreticis rite

baptizatos, rebaptizandos censuit, sicut Cyprianus,
& alij Patres Concilij Carthaginensis, qui à Deo
verisimiliora scripturæ loca adduxerunt, nouo, ac
malo more intellecta, vt colligitur ex Lyrinensi, vt
penè triumphum reportassent, nisi ea professio no-
uitatis destituta à vetustatis patrocinio profligata
fuiſſet, & tamen preces porrectæ sunt in illo priua-
to Concilio, meditatio, & lectio adhibita, &c.

Quinto, ad hominem: nam Vvitaerus cap. 11.
ait, hæc media singula si per se sumantur, & adhibean-
tur seorsim, semper sufficere ad scripturæ verum sensũ
inuestigandum: sed ea coniunctim, vniuersa si legitime
tractentur, satis valere: idem dicit Grippus disp. de
sacr. script. interpr. thesi 28. addens, valere si adhi-
beantur sine præiudicio, seu præconcepta persuasionẽ,
item sine arrogantiã, & contendendi studio. Ergo, ip-
sis inuitis fatentibus, nec etiam coniuncta certa
sunt, cum tales conditiones adhibeantur, si legitima
tractentur, si sine præiudicio adhibeantur, vt nouo
examine opus sit, an sint tales conditiones adhibi-
tæ, & sic semper remanet eorum incerta regula.

CONCLUSIO CATHOLICA.

*Huiusmodi regula, & si conducant ad venan-
dam scripturarum interpretationem
non sunt omnino certa, &
infallibiles.*

Respondeo dicendum sicut dicit S. Thom. 1. p.
q. 47. ar. 1. ad 3. quod in speculatiuis medium
demonstrationis, quod perfectè demonstrat conclu-
sionem, est vnum tantum, sed media probabilia
sunt multa, & similiter in operatiuis quando id,
quod est ad finem, adæquat (vt ita dixerim) finem,
non requiritur, quod sit nisi vnum tantum. Cuius
ratio assignari potest, quia cum aliquod medium
actionis duplex sit, perfectiũ, & dispositiũ
ad formam introducendam; certum est, quod dis-
positio pluribus vijs, & à pluribus agentibus fieri
potest: introductio vero formæ non nisi vnico agen-
te per vnã actionem operante. Ita similiter ad
introductionem scientiæ quantum ad dispositionẽ,
dispositio illa fieri potest medijs probabilibus, quæ
possunt esse plura: cæterum per vnicũ actũ scien-
tia introducitur, nempe per medium demonstrati-
uum. Sic in proposito dicendum est, quod ad gene-
randum infallibilem sensum interpretationis scri-
pturæ (cui actũ fidei assentiri debemus) scientiam
excedente, plura sunt quæ disponunt, & sunt om-
nia criteria: quæ etiam ab Hæreticis assignantur col-
latio scripturæ, phrasim, &c. sed quia non sunt per se,
& efficacia ad perducendum ad intelligentiam, sola
firma, & efficacia esse non possunt, sed perfectiũ
medium requiritur, nempe regula fidei, quæ vnica
sola, & infallibile medium est. vnde Augustinus de
doctrina Christiana lib. 3. cap. 2. volens ostendere
quomodo distinguenda sint, & pronuncianda scri-
pturæ loca ait, aut quomodo distinguendum, aut quo-
modo pronunciandum sit, consulat lector, regulam fi-
dei, quam de scripturarum plantioribus locis, & Eccle-
siæ auctoritate percepit, & lib. 83. q. 66. cum varia
sacramenta in dictis, & factis domini contineri do-
cuiſſet, quid circa interpretationem, & intelligen-
tiam

tiam eorum seruandum esset, volens exponere, tradit hanc regulam, id primò teneadum est, quod in omnibus scripturis summa vigilàtia custodiri oportet, vnde secundum fidem sit sacramenti expositio, vnicum ergo medium irrefragabile est sola fidei regula, & si cetera quæ sunt velut dispositiones non excludantur, sed mirificè adiuuent.

Solutiones oppositionum.

ET per hæc patet responsio ad argumenta in oppositum: dicimus enim omnia illa esse media, sed quidem dispositiua, probabilia, quæ adiuuant ad intelligentiam scripturæ, non tamen infallibilia, efficacia, & ex se sola sufficientia ad infallibilem intelligentiam perducentia.

ARTICVLVS TERTIVS.

Vtrum regula, seu analogia fidei sit medium irrefragabile interpretandæ scripturæ, & quæ sit huiusmodi regula.

Positio Nouatorum.

TAnquam sepiâ in atramento se abscondunt Nouatores (analogiam fidei vnum è medijs interpretandæ scripturæ statuente cum Catholicis Patribus) vt Vitakerus, Rullus, sed venientes ad explicationem, quid sit fidei analogia, & regula, sic explicant. Vitakerus q. 5. cap. 9. regulam fidei vocat symbolum, orationem dominicam, & Decalogum, nec non & catechismum, quia singula, inquit, partes catechismi à apertis scripturæ locis confirmari possunt. Rullus disp. 5. thes. 264. analogia fidei nihil est, ait, aliud, quam constans, & perpetua sententia scripturæ in apertis, & minime obscuris scripturæ locis, cuiusmodi sunt articuli fidei in symbolo apostolico ex scriptura totidem verbis collecti, cuiusmodi continentur in decalogo, in oratione dominica, in alijs denique manifestis scripturæ textibus: hac regula examinanda est quælibet interpretatio vera ne sit an falsa: sicut regula seruit ad explicandum, rectum ne an curuum aliquid sit, sic hi regulâ fidei confiteri videntur, veram regulam fidei nimis restringunt, vnde meritò cecutiunt, & in errores deserta veritatis regulæ, impingunt.

Oppositiones Hæreticorum.

Arguitur primò. Quia valde controuersum est, quænam sit ista regula fidei; alijs hanc, alijs aliâ statuentibus, vt penè tot sint capita quot sententiæ: tutius ergo ad scripturam confugimus, & ad ea, quæ ex scripturis probantur.

Secundo, quia si per regulam fidei intelligamus traditionem, oporteret ostendere sensum, qui controuertitur è traditione descendere: hoc autem valde difficile est demonstrare, illamque per Apostolos, & successores nò interrupta successione ad præsentis scholas, & Academias promanasse. Amplius nunquam tales sensus, vt traditos, Patres memorât, nec vt traditione seruandos filijs consignarunt, nec vlla nota est, vt sciamus hos ab ipsis inuentos, aut

excogitados, illos à maioribus acceptos, & traditione consignatos, quod valde necessarium erat distinguere, ne humana cum diuinis confundentur.

Confirmatur. Quia si talis sensus à regula istâ fidei, nempe traditione suscipiendi essent, & non à publicis monumentis, scriptis scilicet litteris, tunc in maxima incertitudine versaremur, cum longinquitate temporis, obscurari potuit verbum illud, quod in ore, & auribus hominum insonans absque scripturarum monumentis facillimè immutari, & adulterari poterat. Quomodo ergo vnus aut alter sensus ex traditione tanquam regula fidei regulandus erat? fieri etiam non potuit, vt tanta, multitudo sensuum, qui ferè sunt innumerabiles, memoria retineri, & custodiri potuerint: ergo.

Tertio, si per regulam fidei intelligatur consensus Patrum; error manifestus est (arguit Luther in præmio assertionum) vt sepositis sacris litteris, intendamus, & credamus hominum commentarijs. Et iterum. Vti Patrum testimonijs nihil aliud est, quam velle humanis diuina firmare, & elucidare, vnde exemplo S. Bernardi, si id poterimus, potius ex fonte ipso, quam ex riuulis bibamus: sic enim de se confitetur: & ob id non raro Patribus sanctis reluctari, est ausus. Prohibet etiam Augustinus vllius tractatorum quantumlibet sancti scripta, scriptis Apostolorum, & Prophetarum æquari, id quod communis quoque naturæ sensus prohibet. hæc Luther. Addit Rullus. Esto in Sanctis Patribus verenda sit scripturæ interpretatio, in illis querenda est, qui in scripturæ interpretatione non errarunt, nec errare potuerunt, & tales sunt Prophetæ, & Apostoli, in quibus alij posteriores Patres scripturæ sensum indagauerunt: ergo.

Quarto, si per regulam fidei intelligamus doctrinam Ecclesiæ, quæ in Pontificibus, & Concilijs maxime relucet, secundum quam scriptura interpretanda est, Illius (inquit) Rullus Ecclesiæ interpretationem sequi debemus, quam Christus immediate docuit, quam Spiritus sanctus certò in omnem veritatem induxit. Et declarans quæ sit talis Ecclesiæ, subdit: Qui sūt illa Ecclesiæ? Moyses, Iosue, Samuel, Dauid, Salomon, Isaias, Hieremias, & cæteri Prophetæ, & cum illis Petrus, Paulus, Matthæus, Ioânes, Iacobus, & alij Apostoli, & Euangelistæ, quorum plerumque scripta ideo posteris tradita. Hæc ille.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas sacræ script. Eccl. 8. Non te prætereant narratio seniorum, ipsi enim didicerunt à Patribus suis, quoniam ab ipsis discis intellectum, & in tempore necessitatis dabis responsum. 2. Tim. 3. ab infanzia, inquit, sacras litteras nosti, quæ te instruere possunt ad pietatem, sed illic subdēs, per fidem quæ est in Christo Iesu, ostendit euidenter eruditionem huiusmodi absque fidei analogia posse comparari.

Secundo, ex autoritate Patrum, S. Iren. li. 1. c. 1. dicit, quod non quicumque: sed qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per baptismum accipit, ea quæ sunt ex scripturis nomina, & dictiones, & parabolas agnoscit; blasphemum autem illorum nempe.

pe hæreticorum argumentum, ita portentose conflatum non cognosceret, Tertull. de præscript. cap. 19. ubi apparuerit esse veritatem disciplinæ, & fidei Christianæ, illic erit veritas scripturarum, & expositionum, & omnium traditionum Christianarum. Origen. lib. 4. Periarcho. cap. 2. in ratione exponendi diuinas scripturas dicit se demonstraturum, illam regulam, & disciplinam, quam à Christo traditam sibi Apostoli per successionem, posteris quoque suis sanctam Ecclesiam docentibus, tradiderunt.

S. Augustinus lib. de Genes. interpretaturus, ait, ante translationem huius libri, catholica fides explicanda est, & paulo post secundum hanc fidem, quæ possunt in hoc libro queri, & disputari considerandum est. de doctrina Christiana cap. 3. lib. 3. dat istam regulam, sed cum verba propria faciunt ambiguum scripturam, primo prouidendum est ne male distinxerimus, aut pronuntiauerimus: cum ergo adhibita intentio incertum esse prouiderit, quomodo distinguendum, aut quomodo pronuntiandum sit, consulat regulam fidei, quam de scripturarum planioribus locis, & Ecclesiæ auctoritate percepit, de qua auctoritate satis egimus supra, & in lib. 83. qq. q. 64. sic dicit, id primo tenendum est, quod in omnibus scripturis summa vigila uti custodiri oportet, ut secundum fidem sui sacramenti diuini expositio, & lib. 15. de Trin. cap. 28. cum iam multa ex scripturis sanctis, & Ecclesiæ doctrina de Trinitate differuisset in toto opere dicit, Ad hanc regulam fidei dirigens intentionem meam, quantum potui, quantum me posse fecisti. & tractat. 18. in cap. 5. Ioann. sic dicit, Neque enim nate sunt hæreses, & quedam dogmata peruersitatis illaqueant animas, & in profundum præcipitantia, nisi dum scripturæ bonæ intelliguntur non bene, & quod in eis non bene intelligitur, etiam temere, & audacter asseritur, & apponens remedium subdit, itaque carissimi valde acutè hæc audire debemus, ad quæ capienda paruuli sumus, & corde pio, & cum tremore, sicut scriptum est, hanc tenentes regulam sanitatis, ut quod secundum fidem, qua imbuti sumus, intelligere voluerimus, tanquam de cibo gaudeamus, quod autem secundum sanam fidei regulam intelligere non poterimus, dubitationem auferamus, intelligentiam differamus: hoc est, ut etiam si quid nescimus, bonum tamen, & verum esse minime dubitemus, & ne aduersarius alibi querat regulam, quam in Ecclesia, vide quod subdit Augustinus, suscepi enim tractanda diuina, homo spiritualia calialis, & æterna mortalis etiam à me carissimi longe sit vana præsumptio, si volo sanus in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei, cuius columna, & firmamentum veritatis, pro modulo meo capio, quod vobis appono, ubi aperitur pascor vobiscum, ubi clauditur pulso vobiscum. attendant, & imitentur præsumptuosi Nouatores modestiam Augustini, & veram regulam fidei inuenient, lege eundem Augustinum tract. 2. contra Arianos.

Cyrill. lib. 11. in Ioan. cap. 25. Age dogmatibus Ecclesiæ inherentes, ac rectam fidei regulam non prætereuntes speculemur quantum in nobis est, & lib. 10. c. 13. hæc quidem ille nempe Nestorius, qui multa scripturæ loca perueriebatur assidue simul, atque impiè nos autem Patrum, & Ecclesiæ fidem sequentes, quantum in nobis primum fuit Dei huius sensum rimari sumus.

Coronidis loco, quæ Vincentius Lyrinensis lib. contra phanas vocum nouitates affert memoranda, adducamus. Hic ponit hereticorum errandi

libidinē taxās dicit c. 26. quod impij contenti non sint tradita semel, & accepta antiquitus credendi regula, sed noua ac noua in diem querant, semperque aliquid gestant religioni addere, mutare, detrabere, quasi non cœlestē dogma sit, quod semel reuelatum esse sufficiat, sed terrena institutio, quæ aliter perfici nisi assidua emendatione, imo potius reprehensione non possit, cum diuina clamet oracula. Ne transferas terminos, quos posuerunt Patres tui, Proverb. 22. & Ecclesiastici 8. super iudicantem ne iudices, & Ecclesiastici 10. semidentem sepe, mordebit eum serpens, hæc ille contra hæreticos iactantes nouas scripturarum interpretationes contra fidei regulam.

Tertio probatur rationibus. Primo, quia intelligentia scripturarum dependet ex fide, unde scriptum est Esaiæ 7. nisi credideritis non intelligetis: at nihil nisi ex regula fidei credere possumus: ergo nihil nisi ex eadem possumus intelligere, unde Augustinus explicans illa verba Ioan. 6. sunt quidam in vobis, qui non credunt, ait, non dixit sunt quidam in vobis, qui non intelligunt, sed causam dixit, quare non intelligunt, sunt enim quidam in vobis, qui non credunt, & ideo non intelligunt, quia non credunt. Propheta enim dixit nisi credideritis non intelligetis. Sed fides vna est eaque Catholica, ergo ex illa regula fidei scripturarum intelligentia petenda est.

Secundo, quia Augustin. lib. de vitate credendi cap. 10. docet Catholicæ disciplinæ maiestatem institutum esse, ut accedentibus ad religionem fides persuadeatur ante omnia, ergo ante omnem intelligentiam scripturarum, quæ maxime ad religionem Christianam pertinet fidei analogia tradenda est, unde concludit Augustinus de Agone Christiano cap. 4. In Catholica fide bene instructum, & vera pietate munum, in scripturis intelligendis decipi non posse.

Tertia, quia ut ostendit Chrysostomus homil. 8. in cap. 5. ad Hebr. non aliunde collationem hereseon natam inductione expressè demonstrat, nisi quia regulam istam fidei transierunt, vel per excessum, vel per defectum, & Philonem Iudæum in interpretatione multorum locorum veteris testamenti halucinatum demonstrat Augustinus 12. contra Faustum cap. 34. quia non ex fide in Christum, in quem non crediderat, conatus est exponere, & Cyprianus lib. aduersus Iudæos ait, nihil posse intelligere Iudæos de scripturis, nisi prius in Christum crediderint.

Quarto, ad hominem, quia Beza volum. 3. num. 145. ostendens cur non sit prouocandum, pro intelligentia scripturarum assequenda, ad scripturas ipsas, rationem reddit, quia in verbi ministerijs multa sunt adeo arcana, ut ne ab istis quidem mystis intelligatur. Et Vitrakerus de verbo Dei pag. 298. itaque interpretatio scripturæ querenda, quæ non secundum verba, sed secundum sensum instituenda, ergo non alio tutius confugitur, quam ad publicam fidei regulam, quæ intelligentiam tradat non priuatam, sed publicam præsertim, ut fatetur Danæus tom. 1. responsione 85. & 86. scripturas, & ipsi hæretici summopere urgent, & ut dixit hyperasp. par. 2. operum pag. 40. qui in scripturarum ductu diiudicare doctrinas vult curiositate, & omni curioso affectu carere debet: merito ergo ad publicam regulam confugiendum est. Amplius Rullus in postrema disputatione de interpretatione scripturæ dum dicit, interpreta-

tionem debere intelligi iuxta interpretationem, & sensum Ecclesiæ, & nomine Ecclesiæ cum intellexerit Moysen, Iosue, & ceteros Prophetas, & cum illis Apostolos, sibi contradicit, dum ad eorum scripta confugit, subdens, quorum plerumque scripta ideo posteris tradita est, &c. quæro enim à Nullo si in omnem veritatem inducitur, an omnes tradentes, & interpretantes scripturas audiri, & accipi debent, vel non: si omnes; ergo etiam omnes, qui non scripserunt, non ergo de omnibus dictum est, qui vos audit me audit, & iterum. Docete omnes gentes, &c. præterquam quod satis insulse dum Ecclesiam vocat Moysen, Iosue, Apostolos, & Euangelistas à personis ad scripta transit, per Ecclesiam intelligens, non tam Moysen, Prophetas, Apostolos, quam horum libros peccans; pueriliter in figura dictionis, à subiectis præcipuis Ecclesiæ, transiens ad eorum libros.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Regula seu norma, vel analogia fidei est medium irrefragabile interpretanda scriptura, & hæc nedum scriptum verbum, sed traditionem includit.

Respondeo dicendum, quod (sicut dicit Philosophus 8. physic. & S. Thom. ibidem lect. 22. & 23.) ille solus est motus regularis, qui est à motore immobili, eoque uno: nec enim possibile est esse à pluribus motoribus (ut ibidem docet etiam Philosophus) cuius immutabilitatis, & unitatis ratio necessaria est, ut mutabilia, eaque multiplicia ad unum primum immobile, per quod reguntur, reducantur. Vnde in speculabilibus, ut motus intellectualis sit regularis ad unicam cognitionem primorum principiorum reducendus est, per quam examinatur, & regitur: vnde immobilem, & firmam esse necesse est, alioqui si error, & variatio accideret, posset, nulla certitudo in tota sequenti conclusionum cognitione inueniretur. Et in operabilibus propter varietatem actionum, ut actio regulata sit, oportet habere unum principium permanens, quod rectitudinem immutabilem habeat, per quod omnia opera examinantur, & dicitur synderesis: & ita tam in speculabilibus, quam in operabilibus omne multiforme, & variabile per unum aliquod inuariabile, & immobile tanquam per normam, & regulam regulandum est. Cum ergo, ut dicit Vincentius Lerinensis lib. cit. cap. 2. scripturam sacram pro ipsa sua altitudine non uno, eodemque sensu universi accipiant, sed eiusdem eloquia aliter, atque aliter, alius, atque alius interpretantur, ut penè quot homines sunt, tot illic sententiæ erui posse videantur: aliter namque illam Nouatianus, aliter Photinus, &c. atque idcirco multum necesse est propter tantos tam varii erroris anfractus, ut prophetice, & Apostolice interpretationis linea iuxta Ecclesiasticam, & catholicam sensum normam dirigatur. Norma ergo fidei regula vel analogia, merito asseritur, quæ est medium, quo, infallibilis interpretationis sacrarum litterarum, quæ nedum scripturam continet, sed traditionem, ut dicit idem Lerin. c. 1.

Solutiones oppositionum.

Ad argumenta in contrarium respondetur, & ad primum dicitur, quod hæc varietas, & mutabilitas, debere dari uniformem, & inuariabilem fidei regulam aperte demonstrat: vnaqueque enim hæresis ad instar meretricis illius, ut ponderauit Lerin. cap. 26. quæ apud Salomonis proverbia Prov. 9. vocat ad se prætereuntes viam, qui dirigunt iter suum. Qui est inquit vestrum insipientissimus diuertat ad me: sed ne in talem insipientiam incideremus Apostolus voluit seruari depositum, hoc est fidei regulam, nam res est inquit idem Vincentius cap. 27. non ingenij, sed doctrinæ, non usurpationis priuata, sed publicæ traditionis. Obtrudentibus ergo priuatam regulam, publicam fidei regulam pro intelligenda scriptura, priuatis istis diuini verbi temeratoribus opponimus.

Ad secundum. Non est difficile, sensum è traditione demonstrare asserendo antiquitatem, consensionem, vniuersitatem ex eodem Lerinensi cap. 3. vnde inspiciendo seriem temporum, & Patrum commentarios, reperiemus sensus eorum nobis traditos, cum Apostolicorum doctrina, qui paulò post Apostolos floruerunt, conspirare: quos & ab Apostolis accipisse cum ipsis scripturis indubiè dicendum est. Et licet non semper in acta signato dicant eos sensus traditione acceptos, nihilominus in acta exercitu dum perseveranter, frequenter imò eodèque sensu aliquid vnanimiter interpretantur, ut dicit Lerinens. cap. 39. & 40. pro rato, & certo habendum est. Sed de his plura cum de auctoritate Patrum dicemus sequenti tomo, & etiam in sequenti articulo. Regula autem ad cognoscendum quando priuatim, vel publice loquantur ab eodem Vincentio ca. 38. traditur: cum nimirum non priuatum sensum expriment, sed consentiente quodam sibi magisterio, accipiendo, tenendo, tradendo aliquid firman. sic non humana diuinis miscantur.

Ad confirmationem dicitur, quod ille idem scriptura conditor, qui membranas mortuas ne à flammis absumeretur, & blactis, ac tineis ne roderetur, seruauit immunes, idem sensus scripturæ potuit illos præseruare, & in corde Ecclesiæ tanquam in diuite depositoryo asseruare: ex quo scribæ docti tanquam de thesauro, noua, & vetera proferentes innumeris commentarijs Ecclesiam exornarent.

Ad tertiam dicitur, calumniam esse, quam struit Lutherus docendo seponendas esse sacras litteras, ut credamus hominum commentarijs, cum videamus Patres per scripturas etiam sua confirmare. Illud quod dicimus, & predicamus cum Apostolo Petro est, quod scripturæ expositio, propria interpretatione non fit, & eo spiritu intelligendas esse, quo scriptæ sunt, qui spiritus priuatus non est, sed publicus in publico Ecclesiæ, & Patrum magisterio repositus, non quem Hæreticus solum habere sibi persuadet, huic enim publico, & orthodoxo spiritui ostiarius, id est, sacer spiritus, respondet, ait Cyrillus, & mox reperit sensum, ut intelligant scripturas, cum solum intellectum det paruolis. Vnde in hyst. tripartit. lib. 2. cap. 13. cum quidam Acesius hæreticus priuato suo sensui inhærens, quem ex scripturis perperam intellectis hauserat, nempe peccanti,

pec-

peccatum ad mortem, non concedendo veniam delictis. Sacerdotum magisterio, & Patribus Nicenis subscribere nolens, hac urbana sententia à Constantino irritus est. *O Aesci pone scalam, & si potes solum in celum conscende.* unde quibus gradibus S. Augustinus (à cuius ordine, & regula Lutherus transfuga, fidem quoque Catholicam abnegavit) ad intelligendum scripturas peruenit: cum enim ex difficillimis locis deterreretur, ad expositionem doctorum confugiens, illi reuelata sunt, quæ antea veluti absurda imaginaria phantasia repudiabat, sic enim inquit lib. 6. confess. cap. 5. *Iam enim absurditatem, quæ me in illis literis solebat offendere, cum multa ex illis probabiliter exposita audissem, ad sacramentorum altitudinem referebam.* Ecce quomodo ex doctorum Ecclesiæ expositionibus, permotus Augustinus fidem habere cepit ijs, à quibus inani timore absterrebat. Elucidari tamen humanis diuina nihil prohibet, quando & lucernæ perhibent testimoniam dei, & digitus loannis Christum Dominum indicauit. Diuina verò pro humanis firmari absonum est. Ex fonte ipso bibere, non ex riuiis liceret, si fontis altitudo paruulos non deterreret, & vnicuique aditus pateret, sed eandem aquam per riuiolos decurrerem, & ex limpido fonte manantem bibere iucundum est, & vilius in paruissimis bibere, quam in perennem fontem immergi, aut siti perire. Augustinus autem cum dicit non moueri tractatorum, seu patrum scriptis, loquitur de priuatis opinionibus huius, vel illius Patris, ut dicemus infra: non autem loquitur de publico, & consentiente magisterio Patrum, quod etiam tunc dignoscitur, cum non de quibusuis diuine legis questionibus, sed de dogmatibus tractant; tunc enim irrefragabile medium subministrat Patrum auctoritas.

Ad quartum. Ecclesiæ sensum sequi debemus (quæ à Christo Domino edocetur, & edocta est, quam et spiritus veritatis in omnem induxit veritatem) non solum scriptis populos edocentis, sed & traditione intrinsecus. Mirum est autem quomodo aduersarius (ut supra notauimus) tam pueriliter delipiat, ut transitum faciat ab Ecclesiâ ad libros, hoc est, a Samuele, Moysè, Apostolis (quos vocat Ecclesiâ) ad libros canonicos ab iisdem editos, ut supra annotatum est.

Vel dicendum, quod nunquam euincere potest aduersarius, Samuelem, & alios esse diuinitus afflatos; & hanc, non illam esse scripturam sacram, nisi ad publicum magisterium, & consensum Ecclesiæ confugiat: hac enim consensione impulsus fuit S. Augustinus, ut crederet scripturam esse diuinitus inspiratam; sic enim dicit lib. 6. confess. c. 15. *ideoque cum essemus infirmi ad inueniendum liquida ratione ueritate, & ob hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum litterarum, iam credere cæperam nullo modo se fuisse tributurum tam excellentem illi scripturæ per omnes terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi, & per ipsam requiri uoluisses, & de moribus Eccl. cath. c. 7. ait idem Augustinus: non deserimus viam, quam nobis Deus, & Patriarcharum segregatione, & legis vinculo, & Prophetarum præfatio, & suscepti hominis sacramento, & Apostolorum testimonio, & Marjrum sanguine, & gentium occupatione munuit.* Ecce quomodo ex Augustino scripturarum auctoritas quoad nos pendet ex iustificatione, & consensione Ecclesiæ.

ARTICVLVS QVARTVS.

An apud Sanctos Patres reperiatur legitimus scripturarum sensus, & an licitum sit contra, vel præter regulam fidei, vel contra consensum Patrum scripturam interpretari.

Positio Nouatorum.

Commune fuit Hereticorum studium Patrum dicta, & expositiones refutare. De Gnosticis scribit Irenæus lib. 3. c. 2. quod relinquentes præconia Ecclesiæ sanctorum Presbyterorum imperitiam arguebant, se iactantes nedum præbyteris, sed Apostolis sapientiores, & Socrates lib. 7. cap. 32. de Nestorio dicit, quod veterum interpretum scripta perdiscere dedignatus est: lingue enim volubilitate, & elegantia insolenter se efferens, cum veteres pompas neglexit, cum se ipsum omnibus antecellere existimauit. vide Lerinensem lib. contra proph. nouitates cap. 42. referentem decretum Concilij Ephes. dicentis: *Inuicti enim sumus in Nestorij sceleratam presumptionem, quod sacram scripturam se primum, & solum intelligere, & omnes eos ignorasse iactaret, quicumque ante se magisterij munere præditi, diuina eloquentia tractauissent.* Origenes eo nomine Hereticus censetur ab eodem Vincetio c. 23. quia veterum magisterium contemnens quædam scripturæ capitulo nouo modo interpretabatur. Quidam Clemens ex professo damnabat expositiones Sanctorum Patrum Hieronymi, Augustini, & ceterorum, ut in vita S. Bonifacij. Eundem errorem secutus est Petrus Abailardus apud S. Rom. ep. 190 hæretica hæreditate. Idem error ad Vicleph transfusus est, qui veterum, & modernorum doctorum scripta contemnebat ex Vvald. p. 3. cap. 1. Hunc errorem secutus est Lutherus multis in locis, ut epist. ad equitem Germanum scripta anno 1521. ubi ait, *in Patrum scriptis multos inueniri errores, sepe sibi ipsis repugnare, sepe inuicem dissentire, scripturas torquere; sed præcipue in proæmo assertionum dicit, error est itaque manifestus hoc verbo, non licet scripturas proprio spiritu intelligere nobis mandari, ut sepositis sacris litteris intendamus, & credamus hominum commentarijs, & postea. Quæ ergo est nostra tam irreligiosa peruersitas, ut sacras litteras non per se ipsas, & illarum proprium spiritum, sed per hominum glossas velimus discere, diuerso omnium Patrum exemplo, & in hac peruersitate gloriemur, ceu religiosissima pietate? similiter & Flaccus Illyricus, tantum sibi, & suis arrogabat in interpretanda scriptura cognitionem, veterum Patrum commentarios despiciens, in sua clau. tom. 2. tract. 1. num. 1. dicens: vetusti scriptores obscurarunt sacras litteras ob inscientiam eum lingue, cum ipsarum rerum. Caluinus lib. 4. cap. 9. §. 8. & 9. ubi priora quatuor Concilia commendasset, eo quod inquit, nihil continent, nisi puram, & naturam scripturæ interpretationem, quam Sancti Patres spirituali prudentia ad frangendos religionis hostes ac comodarent, mox se explicat, quo sensu Patres recipit. Hos, ait, sic in iudicando sequimur, ut Dei verbum, quod illis præluxit, nobis quoque præluceat, portanti sibi referuans, ad infringendam auctoritatem, &*

sen-

sensum eorum. & §. 30. ait, in Patribus esse, quod iure desideretur siue quia prudentes, & eruditi præsentibus negotiis districti, multa alia non prospiciebant, vel quod grauioribus, & magis seriis occupatos, nonnulla lectionis momenta subterfugebant, vel quod simpliciter, ut homines imperitia falli poterant. Statim in Palinodia fol. 9. ad Lucam Osiandrum scribit, Patres in scripturis sacris interpretandis errasse. Passim se, & suos magistros in exponendis scripturis, Patribus sapientiores iactat. Mentior, si non Apostolis æquant, vel sapientiores prædicant, ut alibi dictum est. Sed iterum inferius de hac re sermo incidet cum de authoritate Patrum agemus sequenti tomo.

§ Sed & ingeniorum flos, & Phœnix temporum posteriorum Caietanus traducitur, & insinuat erroris, quod in commentarijs super Genesim docuerit, quod si quando occurrerit nouus sensus, textui consonus quantumvis à torrenie Doctorum sacrorum alienus, æquum se præbeat lectori censorem, & iterum. Nullus aut detestetur nouum sacra scripturæ sensum ex hoc quod dissonat à priscis doctoribus.

Oppositiones aduersariorum.

Arguitur primo, non alligauit Deus expositionem sacrorum scriptorum priscorum doctorum sensibus, sed scripturæ ipsi integræ sub Ecclesiæ censura: ergo non debemus illis ita esse addicti, ut in iisdem exponendis nullum habeamus arbitrium. Antecedens probatur, quia *verbum Dei*, ait, *Apostolus non est alligatum*. consequentia probatur, quia, alias sequeremur Patres non solum ut iudices, sed etiam, ut dominos. Argumētū à Caietano mutuātū.

Secundo, quia auferretur nobis, & posteris spes exponendi scripturam sacram, nisi transferendo de libro in quinternum: & nihil aliud hoc esset, quam ingenia nostra damnate, iudicio nos priuare, & facultate inquirendæ veritatis. Ex Caietano depromptum argumentum.

Tertio, ex sensu mystico non desumitur firmum argumentum: nam ut supra etiam dictum est, ex doctrina Dionysij, Theologia mystica non est argumentatiua: & Augus. epist. 43. idem docet, ergo saltem cum mysticus sensus traditur à Patribus, non firmum argumentum Theologo suppeditatur.

Confirmatur primo ex Patribus latinis. Augustinus ad Fortunat. epist. 3. ait [neque enim quotlibet disputationes quamuis catholicorum, & laudatorum hominum velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salua honorificentiâ, quæ Sanctis Patribus debetur, aliquid in eorū scripturis improbare, atque respuere, si forte inuenimus, quod aliter sēserint, quam veritas habeat; diuino adiutorio, vel ab alijs intellecta, vel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum] tractabat autem Augustinus illam questionem, an Deus oculis corporalibus videri possit, & de explicatione loci illius 1. Cor. 13. *tunc autem facie ad faciem*, eamque visionem non corporalem, sed intellectualem esse demonstrat S. Augustinus auctoritate SS. Hieronymi, Athanasij, Gregorii Nazianzeni. Idem Augustinus 3. de doctrina Christiana cap. 27. dicit [quando autem ex eisdem scripturæ verbis, nō vnum aliquid, sed duo, vel plura sentiuntur, etiam si lateat quid senserit il-

le, qui scripserit, nihil periculi est, si quodlibet congruere veritati ex alijs libris sacrarum scripturarū doceri potest. Id tamen eo cōnate, qui diuina scrutatur eloquia, ut ad veritatem perueniatur authoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est Spiritus, siue hoc assequatur, siue aliam sententiam de illis verbis excipiet, quæ fidei recte non refragetur testimoniū habens, ab alio quocumque loco diuinorum eloquiorum. ille quippe auctor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, & ipse forsitan sententiam vidit, & certe ipse Dei Spiritus, qui per eum hoc operatus est, etiam ipsam occursum pio lectori, & auditori sine dubio præuidit, imo ut occurreret &c. prouidit. Nam quid in diuinis litteris potuit largius vberius, diuinitus prouideri, quā ut eadē verba pluribus intelligatur modis, quos alia non minus diuina cōtestatio faciāt approbari] & 12. confess. c. 28. plures sensus sub vna littera à Spiritu sancto intentos, qui litteræ adaptari possunt expressè pronunciat. S. Hieronymus epist. 85. respondens Augustino obiicienti ipsi Hieronymo nouam editionem eo dilemmate scilicet [nam vel obscurā, vel manifestam editionem videbat, si obscuram, facillime labi poterat, si manifestam superuacaneē laborabat] retorquens idem argumentum ait [omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcēserunt, & qui scripturas sanctas interpretati sūt, aut manifesta, aut obscura viderūt. si obscura tu quomodo ausus es post eos disserere quod illi explanare nō potuerūt? si manifesta superflui est te voluisse disserere, quos illos latere nō potuit] & infra [hac lege post priores nullus loqui audebit, & quodcūque alius de colicentiam scribendi non habebit. Quin potius humanitatis tuæ est, in quo veniam tibi tribuis indulgere, & ceteris.] Item idem Hieronymus dicit sibi propositum [esse antiquos legere, expendere, singula, retinere quæ vera sunt, & à fide Catholica nunquam recedere.]

Secundo ex Patribus. Origenes homil. 12. in Genes. exponens illud [bibe aquam de cisterna tua] sic inquit [tenta ergo, ut tu auditor, habere propriū puteum, & propriū fontem, ut & tu cum apprehenderis librum scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum, & secundum ea, quæ in Ecclesia didicisti.]

Chrysostomus homil. 5. in Genes. ubi scripturam thesauro comparasset, ut vel in breui dictione variarum sententiarum vim, & indicibiles diuitias reperire liceat; fonti quoque perenni assimilans, subdit. [Vnde etiam qui ante nos fuerunt, pro viribus suis aquas hauserunt, & similiter, qui post nos futuri sunt idem attentabunt, neque sic totum euacuare poterunt, sed magis interim augeſcunt flumina, & increſcunt.]

Gregorius prol. in 1. Regum [scriptura sacram mirabiliter ab omnipotente Deo condita est, ut etſi multipliciter videatur exposita, non defunt tamen ei secreta, quibus seruet occulta, quia fere sic exponitur, ut ei non plura remaneant, quæ quotidie exponuntur.]

Cassiodorus de diu. lect. lib. 1. [quod si in his, quæ dicta sunt aliqua fortasse loca dubia sunt relicta, nec explanatione plenissima satisfacere potuerint, nequaquam vobis modernos expositores interdico cautē quærendos esse catholicos, quoniam accessu

De sacrorum Bibliorum interpretatione. 505

porum multis nouiter gratia diuinitatis infunditur, quæ forsitan prius doctoribus celata monstrantur.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra est primo auctoritas scripturæ Ecc. 8. [Non te prætereas narratio seniorum, ipsi enim didicerunt à Patribus suis, quoniam ab ipsis discas intellectum, & in tempore necessitatis dabis responsum.]

Secundo, ex Conciliis. In 6. Synodo generali, can. 19. sic dicitur [si ad scripturas pertinet controuersia aliqua excitata fuerit, non eam aliter interpretentur Episcopi, quam quomodo Ecclesiæ luminaria, & doctores suis scriptis exposuerunt.] In eadem 6. syno. act. 13. in epist. synodica Sophronij dānātur Origenistæ [quia extra Apostolicam, atque paternā traditionem nouos scripturæ sensus affixerunt.]

In Concil. Melden. can. 34. sic scribitur [in exponendis, vel prædicandis diuinis scripturis, sanctorum Catholicorum, & probatissimorum sanctorum Patrum sensum quisque sequatur, in quorum scriptis, ut beatus dicit Hieronymus, fidei veritas non vacillat.]

In Concil. Lateran. sub Leone X. sess. 11. mandatur doctores [ut sanctam scripturam iuxta declarationem, & interpretationem Doctorum, quos Ecclesia, vel usus diuturnus approbavit, legendosque hæcenus recepit, & in posterum recipiet, prædicent, & explanent. Nec quidquam eis ex proprio sensu contrarium, vel dissonum adiciat; sed illis semper insistant, quæ ab ipsius sacre scripturæ verbis ritè, ac sanè ex præfatorum doctoribus interpretationibus intellectis, non discordant.] hæc ibi.

Cōcilium Senonense decreto 4. spiritum hæreticū sugillat, quod [in exponendis scripturis non pascit hædos suos iuxta tabernacula pastorum; sed fodit sibi cisternas dissipatas, quo continere non valent aquas, & spreis orthodoxorum Patrum vestigiis, proprii spiritus iudicium sequitur: is velut schismaticus, & heresum omnium inuentor, & fautor à tanta temeritate reprimatur.]

Concil. Trid. sess. 4. sic definit. Præterea [ad coercenda petulantia ingenia decernit, ut nemo suæ prudentiæ innixus in rebus fidei, & morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, sacra scripturam ad suos sensus contorquens cōtra eum sensum, quem tenuit, & tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, & interpretatione scripturarum sanctarum, aut etiam contra vnam animam consensum Patrum, ipsam scripturam sacra interpretari audeat.]

3. Ex PP. Dionys. de cel. hierarc. c. 1. [ad sanctarum scripturarum intelligentias, prout illas à Patribus accepimus contuendas pro viribus pergamus.]

Clemens recogn. lib. 10. [oportet ab eo intelligentiam discere scripturarum, qui eam à maioribus secundum veritatem sibi traditam seruat, ut & ipsa possit ea, quæ suscepit, competenter afferre.]

Origenes homil. 7. in Leuit. [mihi autem sicut Deo, & Domino nostro Iesu Christo, ita & Apostolice eius adherere bonum est, & ex diuinis scriptu-

ris secundum ipsorum traditionem intelligentiam capere.]

Athan. sermone de Cruce, & Passione Domini [quod autem nunc recitatum est verbum, Euangelium quidem est; sed tamen euidentia claritudinis, quæ gratia fugiendum est ad sanctos, & ab eis intellectus huius rei recipiendus.]

De Basilio, & Nazianzeno scribit Ruff. secundo historiar. cap. nono [ambo nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegæ per annos 13. omnium Græcorum secularium libris remotis, solis diuinæ scripturæ voluminibus operam dabant, earumque intelligentiam non ex propria præsumptione, sed ex maiorum scriptis, & auctoritate sequebantur, quos & ipsos ex Apostolica successione regulam suscepisse constabat.]

S. Augustinus, ubi ex interpretatione sanctarum litterarum per Patres facta, circa peccatum originale contra Pelagium decretauerit lib. 1. sic concludit. [Hoc probauimus catholicorum auctoritate sanctorum. Tales quippe, ac tanti viri secundum catholicam fidem, quæ vbique toto orbe diffunditur, hæc vera esse confirmant.] & lib. 2. eorundem Patrum auctoritatem cōmendans de illis ait [quod Episcopi sunt docti, graues sancti, in quibus inuenire non potes, quod spernas] & postea. [Talibus Ecclesiæ plantatoribus, rigatoribus, ædificatoribus, pastoribus, nutritoribus creuit] & iterum [quomodo verba scripturæ intellexerunt sancti, sic intelligenda sunt] serm. 19. de verb. euang. Et idem q. 59. ad quæstiones Paulini [in scripturis sanctis interpretandis, & si multa dici possint, quæ improbanda non sint, tamen in eis eligendum, quod omnis, vel penè omnis frequentat Ecclesia.]

Cyrrill. lib. Apologet. qui extat tom. 1. Concil. ait [omnis enim, quibus integrum cor est, illorum] nēpe Patrum [sententias sequi non detrahat: quia ipsi apostolica, & euangelica traditione suam mentem cum impleuerint, & ex sacris scripturis sermonem in fide rectum, & inculpatum prænunderint, mundi fuere luminaria, sermonem vitæ continētia], sed præter supradictos Patres antiquiores, alios audiamus.

S. Vincentius Lyrin. lib. contra Proph. vocum nouitates cap. 23. Origenem eo nomine insinuat hæresis [quod veterum magisteria contemnens, quædam scripturarum capitula nouo modo interpretatur.]

S. Bernar. ep. 19. his verbis Abailardum perstringit nouas interpretationes adducentem [quid, inquit, secretius tibi reuelatum iactas, quod tot præterierit sanctos, effugerit sapientes? tu verò de tuo nobis tradis, & quod à nemine accepisti. Qui loquitur mendacium, de suo loquitur.]

Quarto rationibus primo, quia cum traditionibus credere necesse sit, ut in primo tomo demonstrauimus, & ad scripturæ intelligentiam easdem adiungere oporteat, ut dicit Lyrinenfis c. 2. traditio non aliunde agnoscitur, quam ex sensu Patrum: consequens ergo est, ut ipsorum unanimis consensus sit ipsa Ecclesiæ vox, & traditio.

Confirmatur, quia Apostoli nō solum scripturas, sed & sensum etiam Ecclesiæ instillarunt; ergo non aliunde melius cognosci potest talis sensus, quam ab ijs, quibus talem sensum instillabant, tales autem

sunt, qui Apostolicis illis viris vicaria ordinatione succedunt, consequentia manifesta est, antequam probatur Act. 17. dicitur de Paulo, quod per Sabbata tria diserebat eisdem scripturis adaperiens, & inueniens, quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis, & quia hic est Iesus Christus, quem ego annuncio vobis, & cap. 18. disputabat per omne sabbatum interponens nomen Domini Iesu, suadebatque Iudæis: & Græcis Cap. 19. segregauit discipulos quotidie disputans in schola tyranni cuiusdam, consequentia manifesta, sicut enim scripturas ipsas ex viris istis apostolicis accipimus, qui & ab Apostolis acceperunt, ita & intelligentiam non aliunde accipere debemus, quam à viris Apostolicis, Pastoribus videlicet atque Doctoribus.

Confirmatur, quoniam sicut, quia Iudæis tradita erant eloquia Dei oportebat (vt dicit Hilarius in psalm. 2.) ad seniores illos recurrere pro intelligentia scripturarum, quæ in numero, & officio illorum seniorum conseruabatur, multò magis dicendum est hoc meruisse fidam Christi Ecclesiam, vt non solum eis crederentur eloquia Dei, sed & sensus quoque illi aperte traderetur, præsertim cum Euangelium primario in corde Ecclesiæ descriptum sit, nec tamen in verborum foliis, sed in sensu, non in superficie, sed in medulla sit exaratum. Ad Patrum ergo intelligentiam, in quibus sensus Ecclesiæ cernitur, est confugiendum.

Ad hominem probatur, nam velint nolint Nouatores, Patrum commentarios adhibendos volūt, sic Augustinus Marloratus ait epist. præliminari in expositione cap. 13. in nou. testam. 1561. edita à Roberto. Neque in refutatione dignos censeo, qui se adeo spirituales putant, vt solo biblicorum volumine contenti seerit, ac proterue commentarios omnes repudient. Quod enim dicunt non alio tendit, nisi foris se ipsos nō intelligant, quā vt verbi ministerio penitus abutantur, qui singulis liceat de sublimibus Dei mysterijs quicquid velint somnare, & effaire. Ioannes Sturmus in Ambrosia ad Pappum Patrum auctoritatē tueretur, & in contemnentem auctoritatem eorum sic dicit sed cur istud vobis aduersus hos Patres non liceat, cum etiam scripture locos corrumpere vobis, & male interpretando deprauare à Magistratibus impunè concedatur?

CONCLUSIO CATHOLICA.

Nulli fas est contra communem Sanctorum Patrum consensum, sacram scripturam interpretari.

Respondeo dicendum sicut dicit S. Thomas q. 24. de veritate ar. 1. ad 4. quod quāto aliquod corpus mobile est propinquius primo motori, tanto in eo maior vniformitas motus inuenitur, quia quanto illi est propinquius tanto est perfectius, & magis actu existens, & minus in potentia, ideo paucioribus motibus mobile. Sed si aliquid dicatur mobile largo modo pro aliquo intelligenti, prout intelligere motus dicitur, qui est actus perfecti, tanto aliquod perfectius est intelligens quanto magis obseruat eundem modum in agendo, cum minus variatur à sua naturalitate, & dispositione quam mo-

bus agendi consequitur, etiam quod ad plures intellectiones se extendat, & operationes, & pluribus motibus intellectiōis mobile sit, cum respectu talium motuum non sit in potentia, cum intelligere sit motus, qui est actus perfecti vnumquodque siquidem operatur in quantum est in actu.

Cum ergo primus motor sit spiritus sanctus per Ecclesiam, & Sanctos Patres loquens, tanto conformior, & verior erit intellectus, & interpretatio scripturarum, quanto Ecclesiæ, & Patrum consensui mouenti, & determinanti propinquior: eoque perfectior est intelligens, quò sequitur eundem modum operandi, nimirum interpretandi iuxta naturam fidei, cuius ratio formalis est, vt assentiat propter Ecclesiæ auctoritatem sanè scripturas intelligentis. Quia tamen non ad vnā intelligentiam, vel actū intelligendi determinatur homo in speculatiuis, vel actiōis sciētijs, cum nouos, & nouos producat (licet vnum, & eundem modum operandi sequatur conformiter ad naturam) ita etiam, in actibus fidei, & intellectibus scripturarū si sequatur fidelis doctor eundem modum operandi, sequendo regulam, & analogiam fidei; non tamen ita est arctatus vt vnū, vel alterum intellectum eliciat, cum nouē, & nouē alium, & alium elicere possit, dummodo rectē fidei non contradicat. Et hoc est, quod dicit Lerinensis intelligatur te exponente illustrius, quod ante obscurius credebatur. Per te posteritas intellectum gratuletur, quod ante vetustas non intellectum venerabatur. Eadem tamen, quæ didicisti ita doce, vt cum dicas nouū non dicas nouū.

Concluditur ergo, quod quando à Sanctis Patribus sensus literalis ita traditur, vt ex illo dogmata præscribant, vel ita cum sensum restringunt, vt aliò extorqueri non patiantur, aut ita eundem sensum, tradunt quemadmodum cetera religionis mysteria tradere solent, contrarium penitus exufflando; tūc sensus ille catholicus est, vt nemini liceat contra, vel præter sentire. In sensu verò mytico communis sensus SS. Patrum sic firmum argumentum præstat, vt tali interpretationi vnanimi illicum si refragari: feces verò est si myticus sensus ita tradatur à Patribus, vt ad accuratiorem intelligentiam posteros inuēnt, vel sic posteris (etiam in sensu literali) liberum campum relinquant, vt intelligentia (ab ipsis prius non excogitata) propter profectum religionis, dogmatumque culturam, eandemque textui quadrantem minimeque repugnantem, & ad nouē scripturam illustrandam, nouiter adiungatur.

Solutiones Argumentorum.

AD primum respondetur, quod Deus scripturæ conditor sensum suum illis reuelauit, qui scripturas ediderunt, & quibus scripturæ consignatae sunt, sensus quoque reuelatus est. vnde & apud Ecclesiam, dicebat Sanctus Iræneus sæpius citatus, conseruari veritatem scripturarum legitima cum interpretatione, apud perfectos, Pastores inquam, & Doctores, qui charisma veritatis pariter cum deposito sibi tradito acceperunt. Quare sentire velle contraria pastoribus, vel doctoribus, quibus sensum Deus cum suo spiritu alligauit, impium est; cum illic constet (vt dicit Tertull.) esse veritatem expositionum scripturarum, vbi vera est Ecclesia, cuius mem-

membra præcipua sunt Pastores, & doctores. Non tamen ita est allegatus sensus scripturæ, ut si reperiatur nouus sensus (si modo congruat) ex secunditate diuinæ litteraturæ, & diuini ybertate eloquij, commodè non possimus scripturæ sacræ sensum talem adaptare, quem etiam inuentum à spiritu dicimus. In eo autem sensu dixit Apostolus, verbum Dei non esse alligatum, quod cum in vinculis esset, impediri non potuit, quin liberè loqueretur. Quia tamen vel diuturnitate temporis, vel locorum disfunctione, aut hæreticorum fraude, hominum concordia, vel excidere poterant sensus traditi, voluit Deus diuini verbi interpretationē ad certam lineā dirigī, & certis terminis, regulisque concludi, ut verī à falsis sensibus internoscerentur. Inter eos autē terminos est, ne vllus vnquam audeat contra vnam animam Sanctorum Patrum consensum scripturam interpretari. Et tunc pastores, ut iudices habemus; doctores verò, ut directores iudicij Ecclesiastici, nō ut tyrannicè dominantur fidei nostræ, sed tanquam nutritores, rigatores post Apostolos, quibus etiam obedientia debetur.

Ad secundum. Non aufertur spes posteris scripturam interpretandi. Quippe qui orthodoxus si non dicat, noua, potest dicere, nouè, imo ea facilius novos sensus fabricandi occasio ministrabitur, quo humiliter Patrum iudicio innitetur orthodoxus; & supra petram antiquorum firmiter solidabitur; ita erit scriba doctus proferens noua, & vetera.

Ad tertium, ex sensu mystico Patrum concordiam magisterio tradito, si non desumitur argumentum, ut fidem generet, tanti tamen ponderis est eorum auctoritas, ut illis refragari sit temerarium. Concordiam autem magisterio traditam esse dignoscimus, cum omnes, vel ferè omnes non perfuntoriè, sed firmiter, constanter, perseueranter aliquid asseuerant. Vnde nec sensus singulares mysticos Origenis, aliorumque Græcorum Patrum, & Hieronymi super Prophetas scribentis, admittere cogimur; sed impunè, interpretatione singulari dimissa, vel ad litteralem possumus confugere sensum, vel alium veriorē indagare, quemadmodum modestè Patres præstiterunt. Sed & quando communiter sensus mysticus traditur à Patribus, ut ad accuratiorem intelligentiam posteros inuitent (ut passim videre est in eorum libris) tunc modestè pariter à posteris potest eorum interpretatio dimitti, si grauiora occurrant, quibus alius sensus roboretur; tunc enim talis Patrum consensus non potest assumi, ut mediū ad probandum illum sensum à traditione Apostolica descendere, cum non per modum traditionis publicæ, sed potius, ut priuata intelligentiæ, sensus spirituales tradere hac via dignoscantur, & secundum has limitationes ab Andræ lib. 2. de script. fac. & traditione à temeritate vindicatur Dominus Caietanus. Nunquam enim tam pio viro in mentē venire potuit se velle opponere sententiā suā torrenti sanctorum, Patrum testimonio quando secundum litteram siue secundum spiritum constanter intelligentiam scripturæ tradunt, cum ipsemet Caietanus tanti fecerit Patres in opusculo de auctoritate Papæ, & in opusculo de missæ sacrificio, ut ex illorum consensu, & interpretatione de hostiis Ecclesiæ palmam reportaret. Quare non debebat Caietanus, quem Patrem suum vocat Canus, in iudi-

cium vocare longoque verborum circuitu illum magis verbo, quam ferula verberare, sed potius cū extero Andræ amice, & comiter excusare, sicut amicabiliter excusamus.

Ad confirmationem primam, & secundam ex Patrum auctoritate desumptam, respondetur illis omnibus auctoritatibus tam Latinorū quam Græcorum Patrum probari licere nouum sensum veritati fidei congruentem, in scripturis interpretandis exprimere, esto quod à prioribus catholicis tractatoribus non sit excogitatus, vel ab illis non sit reiectus: securæ autem vocis est illos asserere, quos ipsi asseuerunt: de quibus dicit Augustinus 7. contra Iul. versus finem, quod diuinæ familiæ dominica cibariorum fideliter ministrantes ingenti in Domino gloria claruerunt, quique, ut ibidem dicit, lac, & cibum paruis magnisque ministrauerunt, fidemque Catholicā, contra inimicos etiam vos, Caluiniani, Lutherani, tunc nondum natos, vnde nunc reuelamini, apertissime, ac fortissime defenderunt, & quoniam Patrum veneranda canices, per quos ad nos peruenit Euangelium, traditio, sensus scripturarum, & scripturæ ipsæ, impudenter proscinditur, aduersus hanc infamiam sequenti præscriptione de Patrum auctoritate respondendum est, ut fides quoque aduersus vos Caluianos, Lutheranos defendatur istorum, sicut contra impios, & Christi professos inimicos etiam ipsam defenditur Euangelium Iesu Christi, qui est benedictus in secula.

ARTICVLVS QVARTVS.

An in Ecclesia reperiatur dictus germanus sensus scripturarum traditione acceptus, ad dogmata firmanda, & hæreses exufflandas.

Hæreticorum pretextus.

ET si omnibus Christianis, & multis hæreticis commune principium firmum fixumque sit, sacras, & diuinas scripturas diuinas esse, & à Spiritu sancto editas; controuersia est inter nos, & illos, apud quos sit legitimus eorum sensus, & expositio, hinc Hæreticis iactantibus apud ipsos reperiri, inde Catholicis merito profitentibus, apud ipsos existere, & irrefragabilem illam successionis machinam adhibentes, nimirum illum scripturæ sensum seruandum esse, qui ab Apostolis continuata temporis successionē per medias ætates, vsque ad nos peruenit, & in Ecclesia cōseruatur. Quare videndum modo restat; Verum in Ecclesia Catholica talis sensus traditione acceptus reperiatur.

Argumenta Aduersariorum.

PRIMO, quia sat est littera, & spiritus. Ut quid ergo tot somnia traditionum introducuntur, & illis magis fidunt, quam verbo Dei.

Secundo, Quia tales sensus, qui dicuntur traditiōe suscepti, sunt potius hominum commenta Augustini, Hieronymi, vnde dum semper in ore Papatum resonauit vox ista. Patres Patres, Concilia Concilia, iam per mille annos non est purè prædicatum

catum euangelium, ut factum est Lutheri temporibus. Et potius conscientia captiuata per homines, quam per Christum sanata, & illi mulieri Hemorrhoidis æquiparantur, quæ cum omnem substantiam suam consumpsisset in medicos, à solo tamen Christi tactu sanari potuit. Nouatores communiter.

Tertio. Quia difficile admodum est talem sensum venari. Apostolos enim ecclesia non audiuit, nec unquam audiuit DD. viros apostolicos, qui nobis sensum aliquem tanquam Apostolicum traderent, vel ut talem in suis commentariis designarent: nam vel suos obtrudunt, vel ab aliis excogitados recitant, Apostolicam veram traditionem reticentes; quod non tacuissent, si tanquam ab Apostolis acceptos agnouissent.

Quarto, si talis sensus in Ecclesia seruetur, consilius foret in monumentis consignari, ad illum tenacius conseruandum, fidelium faciliorem instructionem, hæreticorum euidentiorum confutationem, ad diuturniorem, ne per ora effluens euanesceret, conseruationem.

Vltimo, si aliquis esset sensus traditione acceptus, maxime esset, qui Apocalypsis librum enucleasset, at vicini Apostolorum temporibus illum librum non intellexerunt, ut Ireneus, Iustinus, & Papias, imò Hierusalem carnaliter intelligentes Millenariorum errori viam strauerunt.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auct. scriptura, super cathedram Moysi, &c. omnia ergo quaecumque dixerint vobis, seruate, & facite, &c. quæ verba ponderans S. Hilar. in psal. 2. ait: *Doctrina ergo horum in posterum, quæ ab ipso scriptore legis accepta, in horum seniorum numero, & officio conseruata est, si ergo tradita scripturarum intelligentia per Moysen data, conseruata est in synagoga vsque ad tempus Dominicæ prædicationis, multo magis in Ecclesia sensum scripturarum à Christo, & Apostolis traditum conseruatum esse, credendum est.*

Secundo probatur ex doctrina Patrum, qui sunt allegati in superiori articulo, & etiam ex eorundem praxi, nam non iuxta proprium sensum, sed sicut ante illos intellexerunt homines Dei, hæreticos debellarunt, sic Augustinus Donatistas, & alios, Hieronymus Iovinianum, Origenes Celsum, Cyprianus Nouatum, Tertullianus Marcionem confutarunt.

Tertio rationibus. Prima, quia idem Spiritus sanctus, qui scripturam inspirauit, interpretationem, & intelligentiam pariter reuelauit, sed modo in Ecclesia non sunt aliæ scripturæ, quàm illæ, traditæ à viris Apostolicis, quas ab Apostolis acceperunt: ergo & sensus, & intelligentia eorundem non est alia, nisi quæ per traditionem accepta est.

Secunda ratio. Hic sensus scripturarum, qui modo in Ecclesijs insonat cum antiquo Ecclesiæ statu concordat, & cum matricibus, & originalibus Ecclesijs ab Apostolis fundatis, quæ ut dicit Tertullianus lib. de præscriptionibus, primum viua voce, & postea per scriptum, quæ tradiderunt aut scripserunt accipit: ergo, &c.

Tertio, quia cum scripturæ catholicis, & hæreticis

& hæreticis sint communes, nec scripturis obtineamus certamen (ut scripsit Tertull.) est enim inutilis provocatio hæreticorum ad scripturas, ad traditionem est confugiendum, & ad eos viros Apostolicos, qui ante exortam litem de aliquo scripturæ intellectu, verum sensum tradiderunt, ut de illis triumphemus. Sed hac via omnes hæreticos scriptores quidē allegantes, sed perperam intelligentes, ecclesia expulsi; ergo apud ipsam verus sensus traditione acceptus asseruatur, quo varias, & peregrinas doctrinas de falsitate reuincat.

Vltimo, principaliter arguitur ad hominem. Luth. epl. ad Gal. cap. 5. Hilar. ait, Cyrillus, Ambrosius, Augustinus, Euangelium, & fidem in Christum, absque vlla hypocrisis purè, & simpliciter tradiderunt. certe aliud est Euangelium, aliud scriptura Euangelij, hæc in nudo sono, & littera consistit, illud in littera, & sensu. Eadem sententia videntur Ceteri. s. cap. 4. Etiam quinti seculi Patres doctrinam de vero Deo contra hæreticorum corruptelas summa fide tradidisse, & defendisse, Trinitatis doctrinam custodisse, Christi incarnationem summa fide tractasse. Certum est autem secundum sonum litteræ v. g. pater maior me est, Arianos visos palmam reportasse apud imperios, sed secundum sensum, & explicationem à PP. acceptam, & in Ecclesia custoditam, victos, & prostratos esse; sic & vniuersos alios hæreticos, Nestorium, Valentinum, &c. qui nuda littera freti, plausum sibi à multis comparabant, fugatos, ex sensu, & traditione dicimus, ut aduersarij confitentur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

In Ecclesia asseruatur verus, & legitimus scripturæ sensus à traditione descendens.

Respondeo dicendum, sicut dicit Ireneus lib. 3. cap. quarto, quod non oportet querere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere, cum Apostoli quasi in depositorum diues, plenissime in eam contulerint, quas sint veritatis. Inter tradita vero, scriptura annumeratur, quæ (ut scripsit Hieronym. in cap. 4. ad Galat. non pro voluntate legentis, sed pro scribentis autoritate, sic exponenda est, ut Dei appareat non hominis, id est, ut Dei spiritu exponatur, nec enim in verbis scripturarum (dicit idem) sed in sensu est, non in superficie, sed in medulla: non in sermonum folijs, sed in radice rationis, ut dicit in ep. ad Gal. cap. 1. idem. S. Porro hunc spiritum haurire non possumus, nisi ab his, qui successionem habent ab Apostolis, ex Iræn. lib. 4. cap. 4. qui cum Episcopatus successionem, charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt, & ut dicit idem cap. 63. quibus illi eam, quæ in vnoquoque loco est Ecclesiæ, tradiderunt: per quos quoque, agnitio vera, hoc est, Apostolorum doctrina, ex eodem peruenit usque ad nos. Sicut ergo veritatem Ecclesiæ, & traditionem scripturarum ex ista successionem deprehendimus, ita, & eorundem sensum, eadem via, & successionem venimus. Quare sicut Ecclesiam, & scripturas reperimus cum charismatibus diuinis illi promissis, per eam (quæ est ab Apostolis) successionem, ita quod sanum, quod irreprobabile, & incorruptibile)

bile) vt idem dicit Iræneus 4. lib. cap. 45.) hoc est, vt exponit cap. 63. pariter reperitur, nempe custodita traditio sine fictione, scripturarum tractatione plenissima, neque additamentum neque ablationem recipient, & lectio sine falsatione, & secundum scripturas expositio diligens. Verus ergo sensus scripturarum, vt scripturæ ipsæ, in Ecclesia, vt in ditissimo deposito illibatè custodiuntur.

Solutiones argumentorum.

AD primum responderetur. Spiritus iste, qui cum littera iungitur non excludit traditiones, quas aduersarij somnia, & extranea à verbo Dei esse metiuntur, sed illos potius includit, quas veluti viam vocem mortuam litteram ferme animantem, Patres venerantur, & laudant. Ipsi videant, Ecclesiæ sensu, & traditione relicta, quomodo translati sunt in aliud Euangelium. Omnis enim vt dicit S. Hieronymus in cap. 1. ad Gal. qui Euangelium alio interpretatur spiritu, & mente, quam scriptum est, credentes turbat, & conuertit Euangelium Christi. vt id quod in facie est post tergum faciat, & ea quæ post tergum sunt, in faciem vertat, si quis tantum litteram sequitur posteriora ponit in faciem, &c. Propter hoc autem hæretici sunt, quod Ecclesiæ sensu relicto suum præferunt, & Ecclesiasticum irrident sensum. vnde Hier. in c. 33. Et lib. 7. cum dixisset eos corrumpere, omnem sublimitatem sensus scripturarum, & ad humilia deuolui, subdit statim, vt sensus hæreticorum irriserit creatorem patrem, & senectutem matris Ecclesiæ despexerit, effoditur à teiris, & immundis volucris, & adimpleri dicit, quod scriptum est. Oculum, qui irridet patrem, & despicit senectutem matris, effodiam eum cornu de conuallibus. & iam experientia speciali cernimus in Lutheranis, & Calvinianis, quàm etiam in cognitione rerum naturalium sunt excæcati, facientes Deum authorem peccati, &c. & quia horribilibus fannis Deum patrem blasphemauerunt, non mirum si in matrem Ecclesiæ sint debacchati.

Ad secundum. Non est mirum si nihil probantes sic arguant hæretici, nam vt scribit S. Hieronymus in Ezech. cap. 16. hoc est proprium hæreticorum, vt unusquisque se putet robustissima colere, & habere, quæ finxit, & vt dicit in cap. 34. qui dogmatum non custodiunt veritatem, magistrumque habent presumptionem suam, simili errore retinentur. Qui cum populo persuaserint vera esse, quæ fingunt, & in theatrum modum, plausus concitauerint, & clamores, immemores sunt imperitiæ suæ, & adducto supercilio libratique sermonibus, atque trutinatis magistrorum sibi assumunt auctoritatem. vnde quod illi usurpent magisterium temeritatis est: quod nos Patres, & Concilia veneremur, Christianæ modestiæ est, ab his enim Christus Dominus voluit peti scripturæ interpretationem, vt supra dictum est. Quare non est substantiam erogare in medicos, sed potius à medicis contra venena ipsorum, quæ etiam in syllabis latent, pharmaca comparare. Nec immediatè Christum tetigit, sed vestimentum Christi mulier illa, quæ sanata est, Christi autem vestis Ecclesiæ est, vt nec salutem sperare possit à Christo, si vestimentum eius despiciat. Videant ipsi quantam iniuriam irrogent vestī, dum hæreticum sensum doctrinæ ecclesiæ, aut scripturis connectere conantur, cum (vt ait Hieron. in Ezech. cap. 8. Dominica tunica de super sit contexta per totum,

& scindi omnino non possit, sed texta Spiritu sancto nullam recipiat scissione).

Ad tertium, & si in actu signato non traderent nobis PP. hos vel illos sensus per manus accepisse, satis est, si (vt dixit Vincentius Lerinensis cap. 40.) non in quibusuis diuinæ legis quæstionculis, sed in rebus ad fidei regulam pertinentibus, quicquid, vt dicit cap. 3. non vnus, aut duo tantum, sed omnes pariter vno eodemque consensu, aperit, frequenter, perseveranter tenuisse, scripsisse, docuisse cognouerit, id sibi quoque intelligat absque vlla dubitatione credendum. Et sic sensus huius generis innumeri sunt in PP. monumentis. An autem omnium dictorum, & verborum singulares sensus, quos tradiderunt Apostoli in Ecclesiā cōseruentur, difficultas est. Quidam apud Rogerium negant: alij affirmant, apud eundem opusculi de sensibus sacræ script. cap. 8. Satis est si asseratur, totius scripturæ, & singularum eius partium plenè apparere sensum ab Apostolis traditum, & in Ecclesiā custodiri, qui fidei, & charitatis legibus deseruit: abditarum vero quæstionum maxime earum, quæ ad fidem non pertinent, vel occultiorum mysteriorum Dei, non ita facile apparere, qui nam sensus sit ex Apostolica traditione descendens.

Ad quartum, satis in monumentis PP. asseruatur, sensus traditi ab Apostolis ex regula Vincentij, qui etiam si non scripti essent à Patribus, traditione per manus accepta, scripturam possemus interpretari.

Ad vltimum, Apocalypsis obscurissima est, & quot habet verbā tot retinet sacramenta. vnde difficillimum est ex varietate interpretum, & modo interpretandi, cognoscere quis sensus sit in omnibus capitulis, traditione susceptus.

ARTICVLVS QVINTVS.

An apud Hæreticos sit legitima scripturarum interpretatio.

Novatorum iactantia.

Vetus fuit Hæreticorum iactantia se solos sapere, & legitimam scripturarum interpretationem apud ipsos solos esse. Id præter antiquos Gnosticos, tenuerunt Manichæi, & alij Hæretici, de quibus latè primo tomo controuersiarum dictum est. Hos è vestigio secuti sunt Nouatores, qui vt legitimos possessores verbi Dei se venditant, boantes apud se esse purum Euangelium, semetipsos vt Euangelistas, & novos Euangelij præcones, & bucinatores imperitiæ plebeculæ venditantes, vt aliàs abunde dictum est.

Argumenta eorandem.

Arguitur primo. Papistæ non purè prædicant Euangelium, sed Patrum commenta, captiuando, & cruciando conscientias hominum, ipsi vero purum verbum absque glossis hominum, impermixtum prædicant verbum Dei; vnde cum illi sint cauponantes verbum Dei vinum aqua miscentes; isti purum vinum scripturæ propinent, scripturam per scripturam exponendo, sinceram habent verbi Dei interpretationem.

Secundo, quia ipsi, quod scriptum est seruant, aiunt, nempe illud Deut. 4. v. 2. non addetis ad verbum, quod loquor vobis, nec auferetur ex eo, & illud Deut. 12. quod sic præcipio hoc tantum facite Domino, nec addas quidquam nec minuas, at Papistæ sunt, qui addunt explicationes, traditiones, &c.

Confutatio eorundem ex orthodoxorum firmamentis.

Sed cōtra est primo autoritas scripturæ Mat. 7. Attendite vobis à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, quæ verba interpretans S. Vincentius Lerinensis lib. contra prophan. vocum nouitates cap. 36. ait. Quid est vestitus ouium, nisi Prophetarum, & Apostolorum proloquia? Qui sunt lupi rapaces, nisi sensus hæreticorum feri, & rabidi, qui caulas Ecclesiæ semper infestant, & gregem Christi quæque possunt dilacerant? sed ut fallacius incautis ouibus obrepant, manente luporum feritate deponunt lupinam speciem, & sese diuine legis sententijs, velut quibusdam velleribus obuoluunt.

2. Petr. cap. 3. scribit eosdem, Paulinas epistolas deprauasse, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem.

Secundo arguitur ex PP. Itæn. lib. 1. ad heresi. c. 1. de Valentinianis, quod omnibus hæreticis est commune, ait. Non solum autem ex Euangelicis, & Apostolicis tentant offensiones facere, conuertentes interpretationes, & adulterantes expositiones: sed etiam ex lege, & Prophetis cum multæ parabolæ, & allegoriæ sint dictæ, & in multa trahi possint, ambiguum, per expositionem propensius ad figmentum suum, & dolose adaptantes in captiuitatem ducunt à veritate eos, qui non firmanit fidem in vnum Deum Patrem omnipotentem, & in vnum Iesum Christum filium Dei conseruant.

Clemens Alexand. lib. 7. Strom. Quod si prophetis quoque scripturis vii ausi fuerint, qui persequuntur hæreses: primum quidem non omnibus: deinde non perfectis, neque ut dictat corpus, & contextura prophetiæ: sed eligentes ea, quæ dicta sunt ambigüe traducunt ad proprias opiniones, &c. & postea. Neque ergo volunt conuertere ad veritatem, ut quos pudeat deponere commodum sui in se ipsos amoris, neque sciunt qua ratione possint stabilire suas opiniones, scripturis vim afferentes, &c.

Tertull. lib. de præscript. c. 38. ait de Hæreticis, quod alius manus inuenit scripturas alius sensu expositiones interuertit, & exemplificat. Neque enim si Valentinus integro instrumento uti videtur, non callidiori ingenio, quam Marcion manus inuulit veritati. Marcion enim exerit, & palam machera, non stylo usus est, quoniam ad materiam suam, eadem scripturarum confecit, Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excoGITauit: & tantum plus abstulit, & plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, & adiciens dispositiones non comparentium rerum, docens maius damnum inferri ab Hæreticis scripturas violenter exponendo, quam illos machera obtruncando.

S. Cyprianus lib. de vnitatē Ecclesiæ de Hæreticis dicit, quod sunt corruptores Euangelij, atque interpres falsi, qui extrema ponunt, & superiora prætereunt, partis memores, & partem subdolè comprimentes.

Origenes in Matt. hom. 29. ait, quod Hæreticus volens seducere, ait. Ecce hic est Christus, demonstrans v. g. hunc euangelium locum. Alterius autem author erroris, dicit; ecce hic est Christus, asserens ad exemplum alterum textum. Legatur etiam homil. 31. in Exodum.

S. Athan. tom. 2. fol. 271. Quis eorum est, ait, qui se catholice Ecclesiæ hostes profitentur, qui ut re in nullam partem discussa, fides suis habeatur dictis non postulet? Siue Græcum mihi nominaueris, siue Manicheum, siue Arium siue Apollinarium, siue alium horum alicuius asseclam. Nonne deprecatur examen ne conuinceretur erroris? Nonne alia quidem ex suo cerebro eruendo, alia de diuina scripturæ congruentia amputando, & ad scopum suum detorquendo, demonstrationes proferit, quas nemini curiosè perscrutandas esse, ut optat, ita affirmat? legatur etiam 2. oratione contra Arianos.

S. Hilarius 2. de Trinitate dicit de Hæreticis, quod cælestium verborum simplicitatem pro voluntatis suæ sensu, non pro veritatis absolutione susceperunt aliter interpretandam, quam dictorum virtus postularet. De intelligentia enim hæresis non de scriptura est, & sensus non sermo fit crimen.

S. Ambrosius 4. in Lucam explorans secundam tentationem Christi. discite hinc, ait, quia satanas se transfiguratur in Angelum lucis, & de scripturis ipsis sæpe diuinis laqueis fidelibus parat: sic hæreticos facit, sic euiscerat fidem, sic iura pietatis impugnatur. Ergo nō te capiat Hæreticus, quia potest de scriptura aliqua exēpla proferre, nec sibi arroget, quod doctus videtur, & c. lege eundem in comment. ad Tit. 3.

S. Augustinus lib. 3. contra Donatist. cap. 19. ait. Ad imaginem phantasmatum suorum, cum quibus volutari carnalis anima delectatur, conuertit omnia sacramenta, & verba librorum sacrorum. Et ferm. 98. de tempore. Imaginem scripturæ tenent, sed intelligentiam alienam à Deo, & veritati contrariam introducentes.

S. Hieronymus in Osee cap. 7. de iisdem loquens ait, quod instructi de scripturis sanctis, aduersum dominum legis, & Prophetarum, & Euangelij verba vertunt, & sunt quasi arcus dolosi, siue peruersi.

Sanctus Gregorius lib. 18. moralium cap. 10. non absurdè, ait, impii vocantur hæretici, qui per errorem prauis dogmatis à cognitione sunt veritatis alieni, quos sequenti verbo etiam violentos appellat, quippe qui scripturæ sacræ sententias recta dogmata, continentes, ad intellectum prauum conantur violenter inflectere, & c. 11. qui etiam, ait, sicut litum præparant vestimenta, quia stuxerunt, & inquinabiliter ea, quibus se tueri volunt scripturæ sacræ contextunt testimonia.

Titus Boitrensis Episcopus lib. 3. contra Manichæos. Fingunt honorem Euangeliorum, oportebat autem eos, siquidem Euangelia honorabant, non circumcidere Euangelia, non demere de Euangelis, non alia opponere. Adscripserunt itaque quæcumque voluerunt, & detraxerunt quæcumque iudicauerunt, quod luce clauis ostensum est supra oculariter, & postea. Plus enim quam Gentiles Euangelia inhonorauerunt: illi nō recipiunt, & nō recipiendo non corrumpunt, sed solum reiciunt: non tamen calcant litteras: hi verò cum recepisse videbantur, calcauerunt, insultauerunt, & adulterauerunt litteras: & quod præstigiatores, & improbi fecerunt: illi soluendo non crediderunt de eis à se differi non patiuntur: hi verò in medium procedentes conati sunt concentus soluere modulationem, doctrinis artificio

artificio fabricatis tollere ausi sunt, preparato nomine Evangelii, ut esset fallacia causa. Hec ille Nouatorum genium perbellè depingens. Cedrenus in compendio hystorie scripsit de Constantino Manichæo, qui se Sylluanum vocabat, quod ita suis tradidit Evangelium, & Apostolum, & ut nihil à scriptura differrent apud nos recepta, sed singula capita ad suam detorsit hæresim.

Tertio probatur inductione, nam Sabelliani, qui & Patripassiani dicti sunt, illum locum. Ego, & pater unum sumus, quod ad idèritatem essentiae refertur, perperam ad idèritatem personarum referentes, dogmatizarunt eandem personam vocari Patrem, & Filium, diuersis tamen respectibus. Ariani legentes, Pater maior me est, Filium non esse Patri equalem dogmatizarunt, sensum peruersum inducetes, Ecclesiæ sensum relinquentes asserentis minoritatem intelligi secundum humanitatem. vide Athan. 2. contra Arian. Hil. 5. & 11. de Trinit. Aug. 3. contra Maximinum cap. 24. & 25. Macedoniani legentes illud 1. Cor. 2. Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei, Spiritum sanctum negabant esse Deum, & sic insulse rationabantur. Qui scrutatur dubitat, dubitans, est ignorans, ignorans Deus esse nequit, nescientes, scrutari etiam significare omnia penetrare, atque comprehendere 1. Petr. 28. omnium corda scrutatur Deus. & 6. Manichæi legentes illud Io. 8. Vos ex patre diabolo estis, mundum à demone factum somniarunt, nescientes intelligentiam scripturæ, docentis filios dici quosdam interdum, qui per imitationem opera alicuius sectantur. unde Iudæi per imitationem filij diaboli dicti sunt, & per malitiā, non autem per naturam. Vide Aug. lib. contra Adimantum Manichæum. Pelagiani perperam intelligentes illud Ezech. 18. filius non portabit iniquitatem patris, peccatum originale eliminabant; cum tamen sensus eius loci sit. Filius si non sit pariceps iniquitatis patris, non portabit iniquitatem patris, ex Aug. 1. 7. post collat. c. 7. certum verò est omnes, qui seminali ratione ab Adam descendunt peccatum originale contraxisse. Ex illo loco Ioannis 6. Spiritus est, qui uiuificat, caro non prodest quicquam, præsentiam corporis Christi negant in Eucharistia Calviniani dicentes, quorsum caro Christi asseritur in Eucharistia, si caro non prodest quicquam? Similem consequentiam conficientes, quam veteres Hæretici, Sadduceis subscribentes, confecerunt, de qua meminit Tertull. lib. de resurrect. carnis cap. 37. cum tamen, ut exponit August. tract. 27. in Ioannē, caro non prodest quicquam quomodo Iudæi intellexerunt. carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur.

Quarto rationibus. Primum & colligitur ex Patribus ex Tertull. sup. Vbi enim vera Ecclesia, ibi est veritas, & expositio legitimā omnium scripturarum & Christianarum traditionum. Sed apud hæreticos non est vera Ecclesia. ergo apud hæreticos non est expositio vera, & legitima interpretatio. Minor probatur ex dictis, & latius ubi de notis ecclesiæ.

Secundo. vera intelligentia scripturarum à Christo Domino deriuatur, qui & aperuit Apostolis sensum, ut intelligerent scripturas, unde per hoc ostēd nobis est introeundum, ut pascua inueniamus, sed

hæretici, ut dicit Clem. Alex. 7. stro. perfracto muro tanquam fures, & latrones irruunt in Ecclesiam: ergo, &c.

Tertio, clavis scientiæ ad aperiendū diuina mysteria à Christo Ecclesia data est, at ut dicit idem Clemens eodem loco, nec ipsi ingressus clauem habentes, sed falsam quādam, & ut dicit consuetudo antiqua id est aduersam clauem habent: ergo, &c. & licet iactent se esse veram Ecclesiam, tamen ut dicit Hieronym. lib. 1. coment. Michæ cap. 1. quamuis conciliabula sua vocent Bethel, tamen post fabricationem idolorum desit esse Bethel, & vocatur Bethaem, quod dicitur domus Idoli.

Quarto, ad rectam intelligentiam scripturarum ad Patres, & Ecclesiæ traditionem opus est confugere, ut elegantissimè probat Lerinensis toto lib. aduersus prophanas vocum nouitates, at hæretici Patres despiciunt, magisterium Ecclesiæ contemnant: ergo, &c.

Quinto. Illi non habent veram intelligentiam scripturarum, qui non habent authenticum canonem, nec habent authenticam versionem: at (ut in præcedētibz monstratum est) Hæretici non habent verū canonē, quia qui à Lutheranis, vel Calvinistis fingitur, nō est antiquus à veteri Ecclesia datus, nec illi conformis, sed ab eo est difformis, multo enim libros truncant, &c. quos veteres PP. receperant. itē non habent veram versionem, ut supra ostēsum est: ergo, &c.

Sexto, diuinæ gratiæ rore, aut pluuia opus est, ut mens nostra irroretur, ut secundari possit ex diuinatum scripturarum lectione. at ex Hieronym. in Esai. lib. 2. & in cap. 8. Amos, dominus reprimit ab hæreticis pluias spirituales, & omnem rorem diuinæ sapientiæ, & mandat nubibus suis, ne pluant super eos imbrem, &c. ut ad fructus mysterij Trinitatis peruenire non possint. & postea, pluit autem Dominus super unam ciuitatem veræ confessionis Ecclesiam, & super alterā non pluit, quæ in hæreticorum conciliabulis est.

Vltimo probatur ad hominem. nam Lutherus tom. 1. Vvitember. in explic. 8. præcepti ait de Piccardis, quod nudo ingenio freti in scripturam irruunt illotis pedibus, sicut porci, tāquam sit humana quædam scientia, adeo nullo reuerentiæ discrimine versantur in illa. Inde veniunt tot promptuli ad docendum, qui statim cognita Grammatica Theologiam sine omni studio profuturur, dicentes. Hem, Biblia res facilis est. Maxime id faciunt, qui discederunt ventrem suum siliquis porcorum, id est Philosophorum. Vnde de eis conqueritur B. Hieronymus, quod arbitrio suo trahunt repugnātem scripturam, & tam proverbium factum est, scripturam habere nasum certum.

Calvinus lib. 4. instit. c. 17. §. 25. de Luthero, & suis ait. [Excipiunt se verbum Dei habere, quopala facta est Dei voluntas, nempe si illis conceditur donum interpretationis ex Ecclesia profligare, quod verbo lucē afferat. Fateor illos habere verbum, sed quale olim Antropomorphitæ, qui Deum corporeum fecerunt, qualē Marcion, & Manichæi, quum fingerent Christi corpus, vel celeste, vel phantasticum; citabant enim testimonia. Primus Adā ē terra terrestris, secundus Adam ē cēlo celestis. Item Christus seipsum exinaniuit, forma accepta.] Hec ille.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Non reperitur in Hæreticis vera, & legitima scripturarum interpretatio.

Respondeo dicendū. Hūc esse morē Hæreticorū quod sub scripturæ sacre titulo, & fallantur, & fallant, nec enim alio titulo tales deprehenduntur (vt ait August. lib. 7. de Genes. ad literas cap. 9. nisi quia scripturas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem pertinaciter asserunt, cumque iuxta regulas rationis ex veris nunquam falsa probari possint; & multo magis ex regulis, fidei, ex diuinis scripturis recte intellectis impossibile sit sequi errores, & falsitates; necessarium putant, scripturas deprauare, vt ex scripturis perperam intellectis, & extortis, hæreses subornent atque corroborarent. Propterea ait S. Iræneus lib. 1. c. 1. Parabolas dominicas, vel dictiones Propheticas, aut sermones Apostolicos, pervertere conantur, vt figmentum illorum non sine teste esse videatur. Modò verò quomodo scripturas extorqueant, subditidem. s. quod ordinem quidem, & textum scripturarum supergrediuntur, & quatum in ipsis est soluentes membra veritatis. Transferunt autem, & transfigunt, & alterum ex altero facientes, seducunt multos ex iis, quæ optant, ex dominicis eloquiis malè composito phantasmati. Et pulchrum simile adducens ait. Quomodo si quis Regis imaginem bonam, fabricatam diligenter ex gemmis preciosis à sapiente artifice soluens subiaccntem hominis figuram, transferat gemmas, & reformans, faciat ex eis formam canis, vel vulpecule, & hanc malè dispositam de hinc confirmet, & dicat hanc esse Regis illam imaginem bonam, quam sapiens artifex fabricauit, & c. eodem modo, & hi anicularum fabulas assumentes, post deinde sermones, & dictiones, & parabolas hinc inde offerentes, vt aptare volunt fabulis suis eloquia Dei. Contra ergo apertè legitimam scripturæ sacre interpretationem apud Hæreticos non reperiri.

Solutio oppositionum.

Ad primum. Putitas Euangelicæ doctrinæ in hoc agnoscitur, quod scripturarum interpretatio ad normā Patrum, & Conciliorum, & Ecclesiæ sensum dirigitur, vt dicit Lerinensis libro contra prophanas vocum nouitates cap. 2. nec captiuat expositionibus conscientias hominum, neque eas cruciat, sed solatur, dum vna infallibili interpretatione (ne in insertum feramur) intellectum nostrum firmat. Ipsi potius captiuos faciunt, & miseros auditores, dum (vt ait Gregorius 18. moral. cap. 14.) Laudari tanquam de excellenti ingenio cupiunt, quasi noua quædam proferunt, quæ in antiquorum Patrum libris veteribus non tenentur: sicque fit, vt dum videri sapientes desiderant, miseris suis auditoribus stultitiæ sermones spargunt. Quare vt nos admonuit S. Iræ. lib. 5. c. 20. fugere oportet sententias ipsorum, & intentius obseruare, vt ne vexemur ab ipsis, confugere autem ad Ecclesiā, & eius sinu educari, & dominicis scripturis enutrirī. Plātata est enim Ecclesiæ paradisus in hoc mundo: Ab omni ergo ligno paradisi escas manduca-

bis, ait Spiritus Dei, id est ab omni scriptura dominica manducate: superelato autem sensu, ne manducaueritis, neque tetigeritis vniuersam hæreticam dissensionē. Ipsi enim consentiunt semetipsos agnitionem habere boni, & mali, & super Deum, qui fecit eos, iaculantur: sensus suos impios, supra igitur sentiunt, quam est mensura sensationis. Quapropter, & Apostolus ait, non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad prudentiam, vt non illorum manducantes agnitionem, eam, quæ plus, quàm oportet, sapit, proiciamur de Paradiso vite. Quomodo ergo purum verbum Dei prædicare se iactant, cum ipsi adulteratores verbi Dei deprehendantur? recte Catholici in persona Apostoli dicere possunt, quod scribitur 2. Cor. 2. non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur, & c. quod exponens S. Iræ. lib. 4. cap. 43. Tales presbyteros nutrit Ecclesiā, & c. intellige sinceros nequaquam corruptores, sed legitimos expositores.

Ad secundum, Patrum, & Ecclesiæ interpretatio non est additio, sed explicatio, quæ explicatio de Apostolico fonte manauit, qui cum scripturis verā, & legitimam interpretationem deposuerunt apud Ecclesiā, in qua est lectio sine falsatione, & expositio legitima, vt dicit Iræ. 4. lib. cap. 63. Ipsi iunt nedum mures Aquilonares, qui scripturas corroserunt, vt supra ostensum est, sed & centonum assutores, qui extraneos, & peregrinos sensus addiderunt.

ARTICVLVS VLTIMVS.

An apud Iudeos, & Rabbinos reperiatur vera intelligentia scripturarum.

Positio Aduersariorum.

Ad de Hæreticorum, & Iudaizantium schola fug creuit, vt relictis sanctorum Patrum expositionibus, velint non aliunde petendos sacrarum litterarum interpretationes, quam è latulentis Rabbiorum interpretationibus, & commentarijs, vnde ex eorum scriptis compilant scholia, vt non nisi Rabbinos, non Apostolos virosque apostolicos pro magistris, & interpretibus sibi elegisse manifestè appareat. De his ineminit Michael Medina lib. 7. de recta in Deum fide c. 11. Alij vero sic temperant, vt nostra Euangelica, & Apostolica cum Iudaicis interpretationibus coherere existiment, ita refert Castro in Apologetico lib. 1. & in disputatione de translationibus sacre scripture cap. 48. 49. & 50. vt apud Iudeos sit sensus litteralis, apud Catholicos Patres sensus spiritualis, & litteralis à Iudæis spiritualis à PP. sit petendus. Hac via (vt scripsit Epiph. 3. lib. aduer. hæres.) diabolus, qui aduersus nos assidue bellat, imitatur veneficos, qui venena poculis vini generosi infusa, nec opinantibus porrigunt, toxica miscent preciosissimis quibusque cibis, & edulij in cundissimis, vt veneni acerbitas vini suauitate, aut escæ iucunditate delitescat. Sic enim Zabulus per viros magni nominis Christianis insidias tendit, per Christianos ipsos magnæ existimationis, nec per Lutherum solum, Münsterum, Oecolompadiū, sed per viros aliās orthodoxos, qui Rabbincis scriptis delectati ad eorum præscriptum, relictis PP.

volunt scripturam interpretandā. Sed hoc est opus diaboli, ut fallat, & quærat per quos fallat.

Argumenta aduersariorum.

Primo, ergo arguitur ex SS. authoritate præcipue Hieronymi, qui sepe in suis commentarijs iudaicas interpretationes sequitur, eisdemque mirifice commendat, Præceptores Rabbīnicos extollit, nec in omnibus veteres Patres secutū esse apertissime profitetur.

Primus locus est Osee 4. ijs verbis. *Verum tamen unusquisque, &c.* vbi sic dicit. *Nos sequimur Hebræos, &c.* in ca. 6. vers. [Princeps sacerdotum] se iactare videtur, quod ab Hebræis eius loci expositionem didicerit.

Secundus locus Amos 2. *Ecce ego stridebo, &c.* post eius loci expositionem ait idem. *Hoc Hebræi autumant, & sicut ab illis nobis traditum est nostris, fideliter exposuimus.*

Tertius locus in c. 7. Amos ibi. *Hæc ostendit mihi, habet. Diximus, ait, posuimus quid ab Hebræis nostris iuxta historię veritatem traditum sit.*

Quartus locus Micheæ 1. ibi. *In Geth nolite nunciare, ait. Hucusque secundum Hebraicum, ut nobis visum est. certè ut ab Hebræis audiuius, &c.* 2. ibi. *Viam non essem, ait. Primum iuxta id, quod ab Hebræis nobis traditum est.*

Quintus locus Nahum cap. 1. ibi. *Quia sic &c.* ait. Porro, quia docti ab Hebræis, volumus quoque eorum traditionē sequi, &c. 2. initio ait. *Testis est mihi Deus me omnia, quæ secundum Hebraicum dissero, non de proprio sensu loquor, sed Hebræorum sequi expositiones, a quibus non modico tempore eruditus debeo simpliciter indicare meis quæ didici.*

Sextus locus Sophoniæ 1. ibi. *Sed & vos, vbi per litteræ interpretationem subdit. Iudaicæ hæc dicta sunt.*

Septimus locus in cap. 4. Zach. ibi. *Dixit ad me, ait. Dicamus primum quid videatur Hebræis a quibus in veteri testamento eruditus sumus, &c.* 8. ibi. *Fatum est, &c.* eorundem Iudæorum videtur testimonium magnificare. Innumera sunt loca, quæ in commentarijs prophetarum eiusmodi testimonijs Hieronymi sunt referta.

Idem Hieronym. Lactantio crimini dat, quod locum illum Osee cap. 13. *Hic filius meus sapiens non resistet in tribulatione filiorum suorum, de manu inferorum eruam eum, de resurrectione Domini interpretatur 4. de vera sap. cap. 19.*

Et in psalterio, *meas, ait, discuti nebulas, & trichas meas extricari, ex Rabb. intelligēs per nebulas ea quæ in defensione nostræ scripturæ, ex veteribus Patribus mutuarat.*

Secundo. Origenes scripsit. [Christiani hominis esse excutere Iudaicas interpretationes, & cum Ecclesiasticis comparare] Clemens, Eusebius, & alij cōplures (vt idem testatur Hieronymus aduers. Ruff. cap. 3.) quando de scripturis aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere. *Referebat mihi Hebræus, & audiui ab Hebræo: Hebræorum est ista sententia, & Huili Hebræi expositione Origenem vsum esse in 39. c. Esai. & 89. psal. & reliquorum vndecim ibidem testatur Hieronymus aperte.*

Tertio, quia interpretationi scripturarum necessaria est cognitio linguæ Hebraicæ, & magistrorū Hebræorum limina terere, non modicam affert vtilitatem, & artem ab artificibus discere necesse est. est ratio desumpta à S. Hier. 1. Apo. cōtra Ruff. c. 5.

Quarto, quia è Rabbīnorum commentarijs, ipsos Hebræos conuincimus, vbi fidei nostræ expressè mysteria continentur, vt est videre apud Christonopolitanum, Finum, Porchetum, & nostrum Magistrum F. Petrū de Trieni lib. de Messie morte, & passione, vbi citat, R. Solomonem, R. Abenezra, R. Rechaiai, & alios.

Quinto, quia ex Hieronymo in ep. ad Ephes. 3. constat aperte, syllabas quoque, apices, & puncta diuinis sensibus esse plena. idem docet Chrysost. hom. 18. & 42. in Genes. Cyrill. in Ioann. lib. 2. cap. 102. Porro Grammatica de istis, vt de reliquis orationis partibus minutatim agit, ergo summè necessaria grammatica Hebraica deprehenditur ad ipsum litteralem, & legitimum sensum assequendum. vnde & à quibusdam dicitur, quod grammatica Hebraica est ipsemet sensus litteralis. ergo à Rabbīnis, sicut grammaticam ita ab ijsdem oportet haurire sensum saltem litteralem.

Sexto. Nedum sensum historicū sedet mysticum Moyles accepit à Deo ex Nisseno de vita Moylis, & alijs Patribus super psalmos, qui sensus tum historicus tum mysticus perpetua successione conseruatus est, & Kabala est nūcupatus: vnde Euseb. lib. 7. hist. ecclesiasticæ c. 28. refert Anatolium ex hac doctrina secretiori multa respondisse. Cum ergo apud Hebræos talis Kabala reperitur, non est absurdum ex his fontibus haurire abditos scripturarū sensus.

Confutatio aduersariorum ex orthodoxorum firmamentis.

Sed contra est primo auctoritas sacræ scripturæ, 2. Paralipom. 15. vbi Azarias sic prophetauit, *Transibunt multi dies in Israel absque vero Deo, & absque sacerdote, doctore, & absque lege.* quam prophetiam videmus iam enim 1500. & amplius anni præterierunt, quod synagoga sine lege est, cum sit vera intelligentia destituta.

Est. 6. vbi postquam vidit Esaias dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum subdit. *& domus repleta erat fumo, idest vt exponit Hieronymus. Iudæorum templum impletum est ignorantia, & tenebris, & caligine, & fumo, postquam terra repleta est gloria Domini.*

Ibidem, *auribus audietis, & non intelligetis, &c.* incrassatum est enim cor populi huius, &c. quem locū ponderans Origenes 3. contra Celsū ait [intuentibus Iudeis quidue audientibus prophetatum est, non esse intellecturos, quæ dicuntur, nec quæ videtur sic visuros, vt oportet.]

Cap. 29. *Miscuit vobis dominus spiritum soporis: claudet oculos vestros, prophetas, & principes vestros, qui vident visionem operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati.* Super quem locum Cyrillus 3. in Esai. ait. [Itaque frustra sursum, & deorsum laborauerunt Israelitæ, Moylis præcepta semper in ore habentes, fingentes quidem se haud vulgarem legis cognitionem animo, & pectore recondidisse, cum

cura Christum non inquirunt, & si lux eius explicet mysterium] & postea [etenim nec qui legere potuerant, nec etiam qui nesciunt litteras, in eo quidpiam reconditum cognoscunt, sed erit omnibus ex quo lex consignata: eo quod sententiarum vim, nehi qui legere scire assequerentur.]

Ibidem Esaias ait. *Ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo, peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur.* Super quæ verba Cyrillus docet id dictum esse propter Scribas, & Phariseos [Videbantur nimirum Scribæ, & Pharisei sapientes, & valde cordati scientiæ legis opinionem consecuti. At à Deo abscondita est, &c.] hæc eadem loca eleganter explicauit antea Tertull. lib. 3. aduersus Marcionem c. 3.

Mart. 21. *Auferetur à vobis regnum Dei, & tradetur genti facienti fructus eius.* quem locum enatrans Hieronym. 16. in Esai. c. 37. ait [possimus terram, & montem Domini, quem sancti possessuri sunt, & scripturas sanctas intelligere, quas auferendas à Iudæis, dominus comminatur dicens, auferetur à vobis regnum, &c.]

2. Cor. 3. *Vsque in hodiernum diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum (quoniam in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses velamen posuit super cor eorum, quem locum ponderas Tertull. 5. contra Marcionem cap. 11. ait, quod [nec nunc apud illos, nempe Iudæos perspicitur Moyses corde, sicut nec facit tunc] & iterum velamen cordis ad cecitatem, qua non perspexerunt Christum, quem in Moyse intelligere debebant, idem Tertull. refert.*

Ad Titum cap. 1. iubet Apostolus, ut fideles sint *sani in fide, non intendentes Iudaicis fabulis.* Fabulas vocat Aug. lib. 12. contra Faustum cap. 27. interpretationes Iudeorum, unde, & merito Athan. de fide vnitatis Iudæos fabulatores, & quæ tradunt (idem lib. de incarnatione) fabulosa vocat.

Secundo probatur principaliter ex PP. S. Iustinus oratione ad gentes ait, non ad Iudæos, verum ad nos Christianos doctrinam eorum pertinere. Ibidem attribuit deliramenta attribuentes, manus, pedes, & digitos, & animam velut creatam, & compositam animalis pariti cunctorum, & inuenit Deo. Lib. de veritate Christianæ Religionis, seu dialogo contra Triphonem ibidem docet; Iudæos legere scripturas non intelligere, propter vitiositatem, & malitiam eorum abscondisse Deum, quo minus sapientiam in verbis eius perspiciant; multa alia ibidem ad propositum nostrum legenda. Circa mores, eosdem euincit iterum. [Proinde, si vos quoque, & prophetarum, & illius ipsius doctrina religione quapiam mouet, melius fuerit Deum vos, quam insipientes, & cæcos Rabinos vestros sequi. Qui sanè vsque ad hunc diem, & quatuor, & quinque vestrum quemque uxores habere permittunt: & si quis venustam insipientem eam expetuerit, cum Iacob, Israelis, & aliorum patriarcharum facta commemorant, tum nihil iniqui agere similia facientes, asseuerant.] Sed non mirum (ut superius idem dixit Iustinus) nam non ad sublimia, sed humi tantum repentes, & concupiscentiæ corruptelæque obnoxias affectiones, doctores eorum semper respexerint.

S. Irenæus lib. 4. ca. 25. in expositione eius senten-

tia [quare & vos transgredimini, &c.] Non solum ait [præuaricatione frustrati sunt Iudæi verbum Dei, sed suam legem è contrario statuerunt, quæ Phariseica vocatur, in qua quædam auferunt, & quædam addunt, quædam, ut volunt interpretantur, legi Dei, quæ docere eos aduentum Christi, nolunt esse subiecti] reprehendit autem Irenæus traditiones Iudaicas, ut exponit eius scholias Feuardentius, tam illas, quas diuersarum sectarum homines Iudæi inter suos inuenerant, quam Deuterofes illas, de quibus scripsit Hieronym. in Es. & ep. ad Tit. & quæst. ad Algasia, easque interpretationes relatas ab Epiph. lib. 1. aduersus hæreses, ingentemque illam farraginem fabularum, quas Iudæi in Thalmude, & Misna post Christi Domini necem conseruauerunt, de quibus meminit quoque S. Thomas in ep. ad Timoth. ubi ingentes blasphemias in Deum, & Christum eius, Moysen, Prophetas, & lumini naturali aduersantes cõtinentur, quas collegit, & vulgavit nunquam satis laudatus Sixtus noster Senensis lib. 2. biblioth.

Clem. Alexandrin. liber sextus Stromat. ubi docuisset depositum, hoc est, intelligentiam scripturarum apud Apostolos esse, & consequenter promanasse ad Apostolicos doctores, ex traditione, infra dicit, quod alij nempe [Iudæi corpus litterarum, nempe dictiones, & nomina, perinde ac corpus Moysi accipiunt. Alij & sunt Apostolici, sententias, & quæ nominibus significantur perueniunt, eum qui est cum Angelis Moysen curiosè inquirentes.]

Tertull. lib. aduersus Gnosticos, non synagogam, sed Christi scholam prophetias intelligere affirmat. lib. de cibis Iudaicis. vocat Iudæos, *perfidios*, ab intellectu diuinæ legis, alienissimos. Iudaicam doctrinam omni vi esse euellendam, & eradicandam; lib. contra Iudæos: eos rejicere veras interpretationes scripturarum docet, & ad oculum demonstrat, ut & facit lib. de præscript. cap. 5. 14. 15. & 3. contra Marcionem c. 6. ait. [Si omnis spes Iudæorum nedum, nedum dicam etiam gentium in Christi reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur, non agitari, & non intellecturi, alla tis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapietia, atque prudentia, quod annuntiabatur, id est Christus erraturus in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis, & prudentibus eorum, id est Phariseis, populo pariter audituro, & non audituro.]

Origene 3. contra Celsum docet apud Iudæos esse deliramenta, & fabulas, non enim habent lumen illud, quo pernoctantur scripturæ sacræ, Hier. 26. in cap. 31. Num. interpretationes eorundem vocat fabulas, &c. & lib. 1. Reg. hom. 7. in fine, lege eundem 1. in Leuit. S. Athanas. in dictum Euangelij. *Quicumque dixerit verbum, &c.* interpretationes Iudaicas vocat, *stuliloquentiam*, cum impietate coniunctam. Idem 5. lib. de incarnat. verbi scribit, quod etiam si Prophetiæ sint ipso sole clariores, Iudæi tamen habent suæ infidelitatis interpretationem. Et oratione 2. contra Arianos pares facit Iudæos, & Hæreticos in extorsione sacrarum litterarum ad suam impietatem; & pro vera scripturæ sententia venenum suæ hæresis aspergere. Et in dictum Euangelij, *euntes in vicum, &c.* ait. *Non Iudæis est cura, si corrupti diuinarum scripturarum dogmata, tantum, ut Christum negent.*

S. Gre-

S. Gregorius Nazianz. Iudaismum tribuit Sabelio, & Arrio in Apol. 1. non ob aliud, nisi quia de Iudeorum lacunis hauserunt, propterea tales vocat veritatis caupones, & vtriloquos, voluptatibus suis obsequentes, easque verbis aucupantes, e terra pronunciat. At quis Iudæo loquacior, qui carnales adhuc promissiones expectat? & propterea Gregorius illum dignum præfectura arbitratur [qui figuratū, & veritatis cognitionem, & discrimen agnouerit, & ab illis secedens huic se adiunxerit, ut litteræ vetustatem fugiens spiritus nouitati seruiat, atque à lege, quæ in litteræ abrogatione, & abolitione spiritualiter expletur, ad gratiam purè planèque transiliat.] Quod erat breuiter dicere, qui iudaica figmēta, & expositiones prauas Iudaicas non sequeretur.

S. Chrysostomus oratione 1. contra Iudæos contra eos, qui Iudæis vniuntur in ceremonijs (adde & intelligentia scripturarum) sic inuehitur. [Putatis ne paruum esse discrimen inter nostros, & Iudæos, aut nos & Iudæos de re parum a litigare? Iudæi in crucem susculere Christum, tu crucifixum adoras. [Qui sit igitur, ut ad illos, qui Christum occiderunt curras, profitens te adorare crucifixum?] & in frā quod [si Christianissimus verus est, sicut re vera est, in eo manete, & illum sequamini. Particeps es nobiscum mysteriorum? Age dic mihi Christum adoras, & ab illo bona petis, & cū illius hostibus festum celebras? & quo tandem animo prodis in Ecclesiam? Verum hoc nobis dixisse sufficiat, ad illos qui prædicant se nobiscum sentire, cū diuersa sentiant.] lege eundem oratione 5. & in Marcum hom. 10. in ea verba. Amen dico vobis] ubi dicit [ego omne quod intelligo in scriptura sine Christo, & sine Spiritu sancto, & sine Patre nolo intelligere: nisi intellexero in Trinitate, quæ me saluauit, nō potest esse mihi dulce, quod intelligo [& postea [cum lego testimonia de prophetis solum Christū confidero, sic video prophetas, ut de Christo intelligam loquentes.]

Author operum imperfecti in Matt. hom. 33. ait de Iudæorum interpretatione. *Israel prophetas occidit, furtum veritatis scripturarum commisit, quod ait Dominus. Quia irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionem vestram,* & in cap. 20. hom. 55. *crucifigunt Christum Iudæi, nunc falsis expositionibus, & deludunt,* &c. & in c. 23. hom. 44. *Iudæi falsa interpretatione claudunt ianuam legis, & prophetarum, qui de aduentu Christi manifestissime prædixere, ut à fide Christi homines separent.]*

Euseb. Cæsar. 2. dem. euangelic. appellat Iudæos, *impudentissimos*, quod manifestissimas de Christo prophetias peruertunt, & quoquomodo possunt Christo aduersantur, & prophetias sua interpretatione faciunt mendaces, ut Christum obsecrent.

Hilar. præf. in psal. negat apertè Iudæos habere spiritum sanctum, ut intelligere possint scripturas, quod abtulerint clauem scientiæ, & Christum de medio sustulerunt, de quo propheta omnes locuti sunt. Sublato verò Christo prophetiæ omnes clauduntur. & in ps. 124. Iudæos, ait, facere falsis interpretationibus prophetias, ut nihil minus sint, quàm prophetiæ. lege in Can. 24. Matt. & in ps. 131.

S. Hieron. epistola ad Algas. q. 10. ait. *Frustra inflatur Iudæus, & tumet sensu carnis suæ carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum delira*

menta perquirens, non tenens caput scripturarum Christum, & in cap. 53. Et in ea verba, Domine miserere mei, ait, Iudæi omni ratione nituntur Christi subuertere sacramenta, legendus in cap. 50. & 59. & in ea verba ep. ad Gal. cap. 5. ibi, miror, &c. & in c. 3.

S. Ambrosius in ps. 118. dicit de Iudæis. *Habent illi libros, sed sensum librorum non habent: habent prophetas, sed non habent illum, quem illi prophetauerunt, & in cap. 22. Lucæ loquens de negatione Petri ait. Quomodo non erraret quem Iudæorum ostiaria introduxit? Quomodo tu non agrotabis, ubi Iudaica loquens Evangelica, & Apostolica auersaris, &c. mala est flamma Iudaica, urit, sed non calefacit, lege eundem: in cap. 2. ad Rom. ijs verbis, qui prædicant non furandum furaris.*

S. Augustinus de vtilit. credendi dolet c. 6. quemquam tam esse stultum, ut ab inimicis fidei discat, & deferat Ecclesiæ doctores: & in specie Iudæos nō posse esse magistros docet in ps. 46. *Iam enim Iudæi, inquit, tenebant Deum pollicitatorem, quia ibi Propheeta Christum prædicauerunt, ubi Christum promiserunt, sed quem promissum audierunt præsentem non cognouerunt, quia & contradixerunt, ut idem exponit latius in ps. 44. in ea verba, quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate, Christus venit. Qui Christus? cōtradictis. Est Filius Dei. Habet Filiū Deus? cōtradictis? &c. adhuc sanè reliquæ ciuitatis illius Iudaicæ contradicunt de fontibus omnium.*

Greg. 1. Reg. lib. 2. cap. 1. dicit de Iudæis, quod cæci sunt, cum promissa patribus suis signa in redemptorem effulisse audiant, & non tradant. *Cæci ergo sunt, non modo non videndo promissa, sed non credendo exhibita. & ibidem, Iudæi dum sacram scripturam iuxta litteram solum intelligunt, ibi hæreses statuerunt: unde ad secretum veræ fidei intrare non potuerunt. & postea, hæresum suarum admixtione, usque in finem mundi polluntur, &c.*

S. Bernardus serm. 14. in Cant. *Iudæus habet oleū sed non effusum. Habet in codicibus sed non in cordibus, &c.*

Tertio principaliter rationibus. Prima. A Iudæis ablatum est regnum Dei, ergo & intelligentia scripturarum, quæ peruenit ad Regnum. Antecedens probatur Matt. 21. Consequentia est manifesta.

Secunda, eodem spiritu exponendæ sunt scripturæ, quo & editæ sunt, Hier. in Oseam, sed Iudæi destituti sunt spiritu Dei, &c.

Tertia, finis legis est Christus, ad quem (ut dicit Aug. trac. 2. in Ioannem) quicquid scripturarum est refertur, at Iudæi Christo sunt insensissimi, non ergo ab ijs petenda est mysticorum Ecclesiastico, quæ ad Christum non possunt referri.

Quod si dicas in multis, nempe in historijs, in ceremonijs, &c. interpretatio iudaica erit litteralis saltem, in Patribus vero erit sensus mysticus. Contra, quia multa ita apertè scripta sunt de Christo sine typo, vel figura, ut sensus litteralis deprehendatur omnino, ut historia propemodum euangelica sit. unde quod secundum litteralem sensum Iudæi aptant Sennacherib, David, Salomoni, apertè mentiuntur, cum ex Theodoro super psal. omnes prædictiones de Christo, & ecclesia, non alijs historijs adscribere oportet, ut faciunt Iudæi malitiæ assueti suæque infidelitatis excusationem prætexcentes. adeo enim in scriptura sūt quedam manifestissime dicta v.g. dum

v.g. dum legitur, *tanquam ovis ad occisionem ductus est*, &c. ut interprete iudaico non sit opus, ut ponderat Aug. 12. contra Faustum cap. 43. Præterea si sensus literalis in huiusmodi à Iudeis esset petendus; ergo sancti Patres hucusque inaniter laborarunt scripturas, & prophetias, &c. urgendo. Probatur consequentia ex Aug. 12. contra Faustum lib. 12. cap. 38. nam Iudæi ridet typos scripturæ, & non reperiunt sensum spirituale, & idem Aug. aduersus hostes fidei lib. de unitate ecclesiæ c. 5. & 6. &c. docet literalis sensu aduersus hostes esse dimicandum. Et stabilito sensu literalis regulariter Patres sensum spirituale enucleant. Accedit, quod typi, & figuræ si vrgentur contra Hebræos, per apertiora, & clariora loca prophetiæ roborantur, nam ex manifestis, dubijs rebus fides conciliatur. Ergo si manifestorum locorum intelligentiam à Iudeis postulabimus, incerta per incerta probabimus. Nec quod vnus vel alter Patrum ad allegorias se conuerterit, id de omnibus PP. est dicendum, ut patet ex Aug. lib. contra Faustum. Accedit, & Philo, qui & si allegoricè interpretatus sit Historias, & ceremonias, &c. quoniam Christum non habebat, quo referret, quæ diceret, ostio non inuento, neque certo scopo scripturæ præfixo, nec Christum ibi inuenit, & à Christo varijs actus erroribus aberravit. Et tandem sensum litteralem non poterimus assequi, ubi verba inuita, & reluctancia trahuntur, antecedentia cum subsequenter non coherent, & hæc cum medijs repugnant, quæ cum in sensibus Iudaicis passim deprehendatur in historiis, in ceremoniis, &c. nec ab illis sensus literalis est petendus.

Confirmatur, quia in Iudæorum commentarijs nihil de S. Trinitate, Christi Domini æconomia dicitur, sed omnia videbis terrenè, & carnaliter exposita, contra vero in Patribus, altissimi sensus, ijque multiplices deprehenduntur, non est ergo æquum, ut his relictis ad Iudæorum ferulas subeundis in eorum scholis nos subijciamus.

Quarta ratio, cum intelligentia scripturarum iudæa est traditio, & in Hebræorum codicibus multæ falsæ traditionis leguntur; ergo Minor probatur aliqua exempla afferendo. nam ex Abul. & Charthuf. illum locum 2. Reg. 7. ubi dicitur de Salomone. *Si iniquè aliquid egerit, arguam eum in plagis filiorum hominum*, Rabbinus sic fabulantur venientes illam particulam, *filiorum hominum* [filiorum Adam] dicendo punitum Salomonem eo modo, quo punitus est Adam, de quo fabulantur, quod cum per centum annorum spacium ab Eva abstinuisset, iugens Abel, eo temporis spacio usus fuerit demonibus incubis, qui semine accepto filios procrearunt, eaque poena, Salomone mulctatum. Item idola defossa à Iacob in Bethel subitus therebentum, cum inauribus, & precioso ornatu Dauidem reperisse, & Salomoni tradidisse, est Hebræorum traditio apud Cômestorem Gen. 34. Hugo. & Abul. At hæc traditio scripturæ repugnat, & Genes. 35. ex versione Septuaginta omnino deleta sunt illa idola, sic enim habet Septuaginta, *Et perdidit ea usque in hodiernum diem*, Dauid autem ex prædis, & alia diuitiarum suppellectili Salomoni ministravit. Innumeras alias traditiones omittimus fatuas, legendas apud Abul. Hugon. Carthuf. sicuti & alia legenda apud Senensem, & Finum, &c. mera deliria, somnia, nec non &

fabulas genealogias interminatas, & figmenta Thalmudistarum, Kabalisticorum, quæ iudaica cecitas in odium Christi commenta est, ut gloriam eius obscuraret. Sed eius splendore hebetati tanquæ noctuæ, & vespertilioes non assurgunt ad tantam lucem, sed humi repunt abiectissime sentiendo.

Quinta ratio, nam Iudæi multis captiuitatibus obstricti, commixti inter gentes, nedum propriæ, & nationæ linguæ candorem retinere nō potuerunt, sed exotica, & peregrina suo idiomati immiscuerunt; unde & si primitus docti essent Rabbinus vetustissimi, tamē tempore Hieronymi (ut colligitur ex eius præmio in Oseam) indoctissimi deprehensi sunt, & multo magis post tempora Hieronymi: ergo imprudentissimum esset, sensum litteralem à Iudeis querere, qui proprias ignorant voces.

Sexta ratio. Ad scripturarum expositionem valde conducunt liberalium artium, & historiarum cognitio. At Rabbinus ab omni disciplinarum genere vacui sunt, historice cognitionis expertes, qui solum prima elementa vix de limine salutarunt, & solum in cœnosis paludibus librorum posteriorum Rabbinorum versati, qui mala gramina pasti, pestiferum doctrinæ virus propinant. Confirmatur ex suorum testimonio, nam in libro Sanhedrim c. Helec. R. Iahanan R. Iuda, & R. Nehorai ita dicunt. *Cum veniet Messias pauci sapientes erunt in Israel: multi seditiosi, præstigiatores, magi: sapientia scribarum fatiscet, & Theologorum scholæ lupanaria erunt, tunc homines prohi in Israel in abominatione erunt, & illius sæculi facies erit inuercunda. Quis ergo ab insipientibus, magis, &c. scripturarum intelligentiam hauriet?*

Sexta ratio, quia, ut dixit quidam Epiphanius in 2. Synodo Nic. act. 6. Iudaismus cum Gentilitate pugnat, & vtraque cum Christianismo: ergo sicut non licet ad Gentilium scholam confugere, sic neque nos decet radere erudiendos istis Rabbiosis sive Rabbinulis. Vnde S. Ioan. Chrysost. hom. 27. de iuramentorum abstinencia dicit, quod sicut est ignominia senibus, se tradere pueris ut erudiantur, ita & tradere se erudiendum in Iudæorum scholis. *Nec enim quantum est Philosophiæ, & litterarum intervalum, tantum est Iudaicæ conuersationis, & nostræ discrimen, sed quantum est Angelorum, & hominum.*

Septima ratio. Nā hæresum fons est Iudaismus, omnesque feruē hæreticos iudaizantes, & ex schola Iudæorum prodijisse reperies. Vnde S. Alexāder Alexandria Episcopus, epistola quæ est in præcedentibus ad Concilium Nicænum dicit, Arianos iudaico schemate contra Christum rebellasse. In Concilio Chalcedonenfi act. 1. conclamatum est. *Hæretico: Iudæum foras mittite*. In 2. Synod. Constantinopol. act. 18. in exemplari iussionis Constantini dictum, est de quodam Hæretico. *Æmulator factus Iudaicæ discessionis*. In 2. Synodo Nicæna act. 6. Greg. Nestorium iudaizantem appellat. Ergo si in Iudæorū officina quis versabitur, venena hæreseos facillimè potest imbibere, &c.

Octaua ratio. Nam si hæc licentia detur, ut pro sensibus literalibus ad Rabbinos confugiamus, cū hi sint, de quibus Clem. lib. 3. Stromatū dixit, quod lectionem scripturarum inuertunt, mutatione accertuum, &c. & ut dicit Basilus serm. ad diuites. *Vna littera interiecta satis est, ut tota mutetur sententia*, non numeræ

mera occasiones sese offerent vulgaram reiciendi, & legitimos quosque sensus scripturarum inuerti di, vt Nonatores nihil aliud exoptent, quam cum de dogmate aliquo, vel de alicuius loci versione cōtendant, vt Rabbinicas interpretationes nos sequi videant, vt veritatem tenebris suffundant. ergo ne in ijs, quæ oppugnant, aut in alijs, quos simili modo oppugnare possunt, arma ministrentur, nullatenus interpretationes Iudaicas sectari debemus.

Accedit, quod cum scriptum sit, *qui tangit picem inquinabitur ab ea*. Eccl. 15. multi propter incautam lectionem librorum Iudaicorum, patrum monumenta fastidientes, & cum stomacho legentes, Iudæis dederunt manus, & à Iudaismo in Hereticissimum sunt delapsi. Et licet multa bona in ijsdem reperiât, vt aurum in luto querere inuitentur, plus tamen hauriri potest veneni, si spretis legitimis interpretationibus Iudaica affectemus, vnde rectè dixit ille.

Non profuit potius, si quis obesse potest. Quare non nisi à peritis, & pijs viris Rabbinici codices euoluendi sunt, & cum delectu, vt veritatem aliquam tanquam ab inuitis possessoribus eruant, vel ijsdem ad hominem contra eosdem vtantur: seruando pariter canones, & regulas sacri Indicis, quibus lectio Talmudistarum, & aliorum librorum sanctissimè prohibetur.

Tandem arguitur ad hominem ex ijs, quæ dicta sunt cum de versionibus hebraizantium ageretur.

CONCLUSIO CATHOLICA.

Schola Christiana non Iudaica oportet nos tradere ad intelligentiam scripturarum obtinendam.

Respondeo dicendum (vt dicit Tertul. 3. contra Marc. cap. 8.) quod *Hereticus à Iudæo, solet, vt aspis à vipera mutuari venenum.* alludens ad Marcionem, qui cum hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui non fuerat annunciat, sequebatur vt eum Christum nondum venire cōtenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi strueret. Cum ergo à castris Lutheranorum etiam Iudaizantes processerint, & alij Heretici negâtes œconomiam Saluatoris, sicut venenum ab illis hauserunt, ita & argumenta. Porro Iudæorum argumenta ex extortis, & male intellectis, & interpretatis scripturis, quas producant, procedunt, quia enim duplicem Christi aduentum distinguere nesciebant, in humilitate, & in gloria; eum solum intuentes, id est secundum (vt dicit cap. 7.) quod est in honore, & gloria; non immerito decepti sunt circa obscuriorem, certè indigniorē, id est primum, atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dū ignorant etiam in humilitate fuisse venturum. Cumque etiam carnalibus bonis inhiarent ad vnam tantum litteraturæ proprietatem attendebant, ad corticem litterarum, cum tamen alia (ait ibidem c. 5.) Tertull. [species sit qua pleraque figuratè portenduntur, per ænigmata, & allegorias, & parabolas aliter intelligenda, quæ scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen, vt sapâ de petris, aut

de frutibus de rupibus speres: & terram audimus lacte, & melle manantem, non tamen, vt de glebis credas te vnquam placentas, & famios coacturum, quia nec statim aquilicem, & agricolam se Deus repromisit dicens. Ponam flumina in regione sitientis, & in solitudine cedrum, & buxum.] Propterea, ad euacuandum aduentum Christi in humilitate, & ad carnalia bona inhiantes, scripturam ad suum sensum extorquent, & vt dicit Hieronymus in c. 2. Es. Prophetiam quam de Christo intelligunt, in deteriore partem interpretantur, & quæ de Christo sunt scripta ad impietatis sensum trahunt, & vt idē dicit Origenes in cap. 26. Gen. quod Iudæi veluti Philistæi scripturarum puteos, *terrena replent intelligentia*, & nobiscum rixantur, si eas repurgandas curamus. Quare cum tâta sit diuersitas, & rixa inter Christianam scholam, & Iudæorum synagogā, quod illi Christum in humilitate nolunt agnoscere, & carnaliter literæ inharēt, Christiana verò schola in humilitate totā œconomiam salutis nostræ cognoscat, & ex vetustate literæ ad spirituales intelligentiam euehat, nullo modo illorū Rabbinis, aut scholæ Pharisaicæ nos erudiendos tradere debemus. Quod si quandoque congruere nostris videantur aliqua, cauendum ex præcepto Hieronymi in Ezech. c. 33. ne sub pelle ouium, luporum insidiæ deliteant; & si quæ veritas deprehendatur, non quia ab illis propinatur recipienda, sed quatenus per lineā apostolici sensus dirigitur, acceptanda.

Cum igitur Hæretici, aut alij Iudaizantes ad interpretationes pronocēt Iudæorum, non nisi à Christo abducere tentant, & à vera scripturarum intelligentia; & cum Iudæi (vt dicit Epiph.) inimicitias gerant cū Vnigenito Filio Dei, & cum Spiritu sancto, ac omnia vt inimici interpretentur, & cauillentur (2. aduersus hæreses) nullo modo eis autem accommodare debemus. Nec enim (vt scripsit Nazianze. ad Nectarium) de eadem re contrariæ doctrinæ veræ esse possunt. Nam vt dicit Chrysostomus in oratione 5. contra Iudæos, *Christiani propter hoc vocamur, & sumus vt Christo pareamus, non vt ad hostes curramus*, vbi autē nō est contrarietas, cū delectu veritas excipienda, & sobrietate, & cautela tanquā ab iniustis possessoribus eripienda, & iusta trutina, & catholice interpretationis examine tanquam boni trapositæ expendenda.

Solutiones obiectionum.

Ad primum respondetur, si Hieronymus fuisset in ea sententia non præiudicaret contentis SS. Patrum, & Ecclesiæ, nec enim Hieronymus datus est solus pro regula infallibili dogmatū Ecclesiæ. Vel dicendum, quod quæ fortasse iuuenis dixit, in matura ætate retractauit. Sed melius respondetur ex eodem Hieronymo aduersus Rufinum, de hac impostura, quod Rabbinis esset addictus, se purgante, in Apol. 1. aduersus eundem, videlicet, quod commētorum morem secutus est, omnium sententias complexus, & Hæreticos, & Iudaicos; liberum relinquens delectum, probata recipiendi, & improbata damnandi. legendus est idem Hieron. in Ierem. cap. 22. in ep. ad Augu. & in c. 55. Esaiæ, & præf. in lib. Paralip. & in Tobîā, & in c. 2. Nahum. Quod si quandoque plus iusto aliquibus sententiis idem

idem Hieronym adheferit, audi (Nouator) Hieronymi humilitatem in cap. 7. Osee, *ibi dies Regis*, sic namque dicit. *Iuxta Hebraeorum sententiam, audacter magis, quam scienter locuti sumus*. Ceterum Hieronymus eo consilio Rabbiorum secutus est interpretationes, ut interpretationem Hebraicam cum Ecclesiastica concordaret; vel per doctrinam Euangelicam, ubi dissonabat, corrigendam monstraret; & per ea, quæ euangelicè explorabat, intelligeremus reliqua, quæ Iudaicè explorabantur emendanda.

Ad secundū. Responsio patet ex dictis. Signanter ad Origenem responderetur ex eodem hom. 17. in 3. c. Genesis eo consilio factum esse, ut illos adduceret, ut collatione facta, ecclesiastica interpretatio sublimior appareret. Confer (ait Origenes) *hæc nostra cum nostris Iudaicis fabulis, & narrationibus fatidis, & vide si in illis vestris, an in Ecclesiasticis hæc obseruentur diuinius*.

Ad 3. maximam vtilitatem affert linguæ sanctæ cognitio ad intelligentiam scripturarum, sed non debemus à Rabbiniis eam addiscere, qui eandem cum idiomatismatibus perdiderunt, & turpiter lapsi sunt etiam in Græmatica. Ita Zamorensis epl. ad Romanos Hebraeos cap. 3. Dato autem, quod Grammaticam oporteret edoceri à Rabbiniis, non debemus ab eis intelligentiam expectare, cum nullus aliquam scripturam interpretetur, nisi prout intelligit: cumque verba Hebraica multos habeant sensus, certè prout mente concepit Iudæus, suos obtrudet Iudaicos, à fide Christi alienos. Dato etiam quod essent Rabbini nostris peritiores quantum ad cognitionem Grammaticæ, certè non intelligunt quid verba significant melius, quàm nostri, unde risui habentur quod, quæ legunt, & secundum græmaticalem sensum reddunt, non penetrant, non secus ac ignari, qui & si ex grammatica, linguæ Græcæ idiomata sciunt, pessimè, & inuersè non intelligentes sensum, Homerum interpretantur. Dato etiam, quod quasdā historias, vel cæremonias, &c. rectè explicent, vel diuersè, non tamen cōtrariè ob sensum multipliciter vertunt, & exponunt; certè ubi de Christi Domini oeconomia agitur, talpaprehenduntur ceciores, ut eos tanquam cecos dimittere debeamus, ne quoque sint duces cecorum, qui illis fidunt ex Tertull. 3. cōtra Marc. c. 7. Vnde à doctrina Ecclesiastica, ut scite Iren. 3. lib. c. 4. *sume re oportet, ait, potum vitæ, quod hic est vitæ intus*, ceteros omnes habendos, ut fures, & latrones, & Aug. de vera religione c. 15. *Fides nostra, neq; in purgamentis hereticorum, neque in languore schismaticorum, neque in cecitate Iudeorum querenda est, sed apud eos solos, qui Christiani Catholici, vel orthodoxi nuncupantur*.

Ad 4. ubi in commentarijs Rabbiorum reperitur quedam, vel quæ faciunt ad enodationem mysteriorum fidei, vel elucidationem scripturarum, sicut fit cum Gentilibus, diligenti trutina, acri iudicio tanquam boni trapezite, ut dictum est debemus expendere; ceterum in ijs, in quibus doctoribus Ecclesiæ bellum indicunt, velle ab inimicis fidei discere, contra Christum dominum, est conspirare. Vnde & Patres, qui aliquando Iudeorum sententias sunt secuti, parçè, temperatè, quæ ab illis sunt mutua, à veneno expurgarūt, purè ad posteros transmittētes. Quare qui tunc delectu, & mō quotidie Rab-

binorū libros terūt, & eorum expositiones ad nominam Ecclesiasticam non dirigunt, caueant precipitum. Meminisse debent, ut scripsit Iren. lib. 3. c. 3. quod tantum Apostoli, & eorum discipuli, & eorum discipuli habuerunt timorem, ut neque verbotenus communicarent alicui eorū, qui oppugnant veritatem.]

Ad 5. Apices, & puncta scripturarum mysteriis sunt plena, sed non illa, quæ adinuenit Masoretarū industria, vel Iudeorum effrenis licentia. Nomine autem apicis, vel puncti, ut etiam habetur Matt. 5. *aut unus apex*, non intelligitur de punctis Hebræis, sed ut dicit Sixtus noster Senensis in Bibliot. verbo Iota lib. 2. erant apices notulæ quedam super litteras, ad differentiam aliarum vocum consilium, ut cum dicebatur populus pro gente significanda, ad differentiam arboris, ponebatur linea desuper; vel geminationis causa, ut cum dicebatur, Alleluia, loco L L geminatæ, ponebatur vna L cum apice notata geminatæ alterius L. Quare egregie sanctissimus noster præceptor S. Thomas in 1. prælud. 2. lit. K. sicut in artificioso corpore hominis, nec minime partes ociosæ, vel superuacue, ita nec comas, pūcta, syllabas, &c. vllus sanè mentis superflua iudicabit. Quare sicut reuerenter hæc omnia rimanda sunt inherendo Patrum vestigijs; sic quæcumque sub arcanorum titulo venditari possunt cum delectu, & iudicio accipienda, ut ea quæ ex ipsa sacra scriptura, traditione ecclesiastica colliguntur, iisdemque consentiunt, proponenda sint; similiter, & quæ ex Rabbiniis illis, qui præcesserunt Christi aduentum, quæ nostris potius consonant, quàm aduersentur sentiunt. Quæ vero solum probabiliter dici possunt, eadē probabilitate proponantur. Illa autem, quæ gratis fingunt, nec vlla autoritate, vel probabili ratione fulciri possunt, tanquam authoritatis robur non habentia habeantur, & quæ è penu ruginosæ super-niciofarum fabularum Rabbiorum producantur, abijciantur, cum eloquia Domini oporteat accipere non terre commixta. *Sunt enim argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum*: doctrina vero Hebræorum sit argentum *versum in scoriā*, vinum mixtum aqua: ipsique focii furum, plūbum pro argento, & auro supponentes, & depositum eloquiorum castorum (illis namque primo credita sunt eloquia Dei) non custodientes.

Ad vltimū. Faremur Moysem multa præter scripta, à Deo viua voce suscepisse maxime circa arcana ad oeconomia Saluatoris pertinentia, mysticum quæ sensum legis edoctum, maxima in cæremoniis præceptis. Nam quod alij etiam addunt circa litteralem sensum, multa quoque accepisse (ut dixit Genebrardus in fine suæ comographiæ p. 139. maxime circa disceptationes, & controuersias, & creationem tribunorum, & decurionum, & item circa victimas immolandas, quæ alias, aiunt, in scripta lege non erant tradita) aliis non probatur, ut pater apud Ludouicum Lusitanum de diuinis arcanis lib. 10. c. 7. Faremur etiam hæc eadem traditione accepta, & saltem primoribus populi cōsignata, non autem rudi populo, secundum quem sensum Chrys. 1. ad Cor. 13. hom. 34. dixit Hebræos (nempe minuti populi) arcana mysteria Prophetis, & alia pertinentia ad redemptionem humanam, minime intellexisse. Sed non inde fit consequens prestigiosam illam kabalam

balam à Rabbiniis confictam aliquod robur habere, cum ab ecclesia Catholica merito sit tanquam fabulosa, & superstitiosa, & malarum artium, & Magiæ fomētum, explosa. De quo argumento lege Senensem in Bibliot. verbo Esdras, & Michaelēm Medina 2. de recta in Deum fide c. 7. Iam vero quā tam auctoritatem sibi vendicet elementaria expositio kabalistica, satis superque dictum est in precedentibus.

CONTROVERSIA III. SPECIALIS.

De clauibus, & regulis ad intelligendum sacram scripturam.

Quomodo autem inoffenso pede scripturam interpretari possimus, & abdita mysteriorū penetrare ad clauē, & regulas recurrendum est à sacris Doctoribus traditis, idque etiam valde necessarium est ad prauas Hæreticorum expositiones cauedas ex Clem. Alex. 7. Strom. cum nec ipsi ingressus clauē habeant, sed falsam quandam, & ut dicit consueudo *avtnaia*, id est aduersam clauē, per quam non relaxato velo, ut nos ingredimur per domini traditionem, sed exciso ostio, & muro Ecclesiæ clam per fossa veritatem transgredientes, efficiuntur participes, & duces mysteriorum animæ impiorum.

Quia vero duæ sunt idæ, vel species agnoscendæ veritatis, ait, idem Clemens, nempe nomina, seu voces, & res, & ut loquitur Aug. 1. de doct. Christiana, signa & res. Hinc est, quod à Patribus merito regulæ assignatæ sunt, tum ad voces tum ad res intelligendas.

Circa voces, ut diligenter attendantur idionismi nativæ linguæ, cum circa nomina, & pronomina, tum circa verba, & participia, tum circa reliquas orationis partes. Insuper ut schemata, seu figuræ, & tropi, quibus scriptura abundat, diligentissime attendantur. Sensus quoque perspecti habeatur, & & quæ literaliter, quæ mysticè intelligenda aduertatur, nimirum, ut cum aliquid iuxta primas, & proprias vocum significationes accipiendum est, ex litteræ circumstantia, ex antecedentibus, & consequentibus, non sit recurrendum ad metaphoras, & e contra cum aliquid intelligi non potest secundum voces, quia absurditatem continent, ad mysticum sensum confugiatur. unde opus est considerare verum quod dicitur ironiam, allegoriam, parabolam, enigmam, aut aliud habens figuratum sermonem conti-

neat. Dicendi characteres scriptorum canonicorum in pròptu habeatur, alius enim character in Historia, alius in Prophetis, & alius in Evangelis, & epistolis Pauli, ac proinde alia, & alia in his, vel illis peculiaritè observanda.

Circa verò res ipsas difficultas oritur, quid sit gestum, vel factum, vel mysterium per voces vel signa significatum, & tunc sicut figuratū ex figuris cognoscimus interdum, sic ex re figurata quam intelligimus diuino lumine & longo scripturarum sacrarū studio, figuram intelligimus: sic illud Ioan. 2. *soluite templum hoc*, quia articulus erat difficilis, nec occurrebat discipulis Christi Domini res significata in principio, nempe resurrectio dominica, cum postea rem viderunt Ioan. 20. conferentes factum cum dicto, scripturam intellexerunt. Item circa res ipsas, videntur sibi inuicem aduersari, unde ad apparentes huiusmodi contradictiones dissoluendas ad regulam fidei, Patrum intelligentias, scripturarum locutionem, & alia à DD. tradita documenta confugiendum est.

Quæ autem in specie sint istæ clauē, & regulæ, ac documenta in speciali nostro opusculo, de clauibus, & regulis intelligendæ scripturæ differimus, aliud enim hæc tractatio poscit exordium, propter huius libelli modum. Interim lector consultat S. Aug. in lib. de doctrina Christiana ex Euch. Euthym. & veteres Patres, & modernos euoluere nō grauetur, ut Martinum Cantipratensem in 10. lib. Hypotyposon, Ruiz in regulis sac. scripti. Driedonem de regulis, & dogmatibus sacre scripturæ lib. 3. & nostræ familiæ graues auctores, Pagninum in insti. Gram. Hebr. Hieronym. ab Oleastro in Pentateuchum, Ambrosium Catherinum in opusculo de clauibus, Vilielma in Exameron, & alios. Interim hæc sufficiant ad Hæreticorum tectas eludendas, & fidei orthodoxæ defensionem, & consueti more, ut verbis Epiph. utat tom. 1. lib. 3. in fine, quod hæreses veluti serpentes, per veritatis pedem conculcauerimus, & vera vnigeniti confessione contriuerimus. Deo gratias agentes, & ipsius potentiam in auxilium nostræ imbecillitatis, cupientes ad reliquas pro viribus, ac capti, nostro o dilecti transeamus, ipsum inuocantes Dominū ut ad suū nobis ad illas ostendendas, & confutationem ipsarum faciendum, in sequentibus tomis, quod per virtutem potentie ipsius, possimus implere promissionem tenuitatis, & paruitatis nostræ. Ipsi gloria in sæcula.

PERORATIO AD CHRISTVM DOMINVM.

Ex Hilario lib. vj. de Trin. concinnata.

T nunc pientissime Domine Iesu, me terram, ac cinerem charitatis tamen tuę religioni deuinctum, liberum in hæc verba permitte gratias agendo, quod per seruos tuos Moysen, & Prophetas, & cœteros veteris testamenti scriptores voluminibus sacris erudisti, & rursū per Euāgelicas, & Apostolicas voces Euāgelistarum, & Apostolorum tuorū ore conditas in nouo testamento allocutus es; & ex admiranda prouidentia, easdem scripturas, vt te intelligerem, transferri ē natiua lingua in nostram disposuisti, Hieronymum ministrum tribuendo, & ne fluctuarem in earum intelligentia, normam Ecclesiastici sensus stabilisti. *Hęc autem ita didici, ita credidi, & ita confirmatę mentis fide teneo, ne aut possim credere aliter, aut velim.* Ab his Prophetis, Apostolis, & Apostolicis viris, *quę teneo edoctus sum, his immedicabiliter imbutus sum, et ignosce omnipotens Deus, quia in his, nec emendari possū, sed cōmori possū.* Tarde mihi Doctores etas nūc huius sæculi, Lutherū, Calvinū scripturę abnegatores, inuersiones, corruptores protulit. Sero hos habuit fides mea, quę tu erudisti māgistros, Apostolicos Pastores, & Ecclesię Doctores. Non hanc Nouatorum perfidiam Pater tuus Petro reuelauit, nempe scripturarū truncationem, inuersionem, peruersionem. *Non inuidit Petro, vt in tempora posteriora dissimulans, hæc nunc nobis istis, nouellis Prędicatoribus, reuelaret.* Sit sanē fides alia, si alię clauēs regni cœlorum sunt. *Sit fides alia, si Ecclesia alia est futura aduersum quam portę inferi non pręualebunt.* Sit fides alia, si erit alius Apostolatus, ligata, et soluta per se in terra, ligans in cœlo, atque soluens. *Sit fides alia, si Christus Filius Dei alius, pręterquam quod est, prædicatur.* Cum ergo fides Catholica, quę Christum confessa est, omnium beatitudinū gloriam meruit in Petro, veras scripturas, rectē translatas, & interpretatas; restat, vt synagoga Protestantium *clauēs regni cœlorum non adepta extra fidem ac virtutem apostolicam constituta, nec Ecclesia sit illa, nec Christus in ea habitet.* In hac Petra Ecclesię Catholicę exaltasti me, ex hac petra contempler te. Pro hac petra mori merear pro te, qui dignatus es mori pro me. Amen.

E I N I S.

INDEX PRÆCIPVORVM LOCORVM

sacrae Scripturae, qui in hoc opere explicantur.

Prior numerus cap. secundus fol. tertius columnam indicat.

GENESIS.

- A**p. 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas. fol. 304. col. 1.
 Ibid. Fiat firmamentum, etc. 320. 2.
 Et requieuit die septimo ab omni opere quod patrarat. 29. c. 1.
C. 2. Ibi inuenitur Baellium. 320. 2.
 Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, et adhaerebit uxori sua. 37. c. 1.
 42. c. 2.
C. 3. De fructu vero ligni, quod est in medio paradisi. 321. 2.
 Hoc nunc os ex ossibus meis. 321. 1.
 Ipsa conteret caput tuum. 321. 1.
C. 4. Respexit Dominus ad Abel, & munera eius, ibid. c. 2.
 Nonne si bene egeris, recipies f. 429. c. 1.
 In foribus peccatum aderit. 493. 1. 356. 2.
 Ille cepit inuocare nomen Domini. 14. c. 2.
 322. c. 1.
C. 6. Videns autem Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis, &c. 295. 1.
C. 6. Non permanebit spiritus meus in homine in eternum. 322. c. 2.
 Gigantes erunt super terram in diebus illis. 360. 1.
C. 8. Dimisit coruum, qui egrediebatur, & non reuertebatur, &c. 355. 1.
C. 8. Requieuit que arca mense septimo, vigesimo septimo die mensis. 323. c. 1.
C. 11. Vixitq; Arphaxad postquam genuit Sale trecentis tribus annis. 323. 1.
C. 21. Cumque vidisset Sana filium Agar Aegyptiae ludentem cum Isaac filio suo. 323. 1.
C. 25. Abijt paruipendens quod primogenita vendidisset. 323. 2.
C. 26. Prospiciens Abimelech Rex Palaestinarum per fenestram, vidit eum iocantem cum uxore sua Rebecca. 323. c. 1.
C. 36. Ipse est Ana, qui inuenit aquas calidas in solitudine. 323. c. 2.
C. 37. Ioseph cum sexdecim esset annorum pascibat gregem. 324. 1.
C. 38. Hiras opilio gregis. ibidem.
C. 41. Et vocauit eum lingua Aegyptiaca Saluatorem mundi. ibidem.
C. 45. Tantundem pecuniae, & vestiam mittens patri suo. 324. c. 2.
C. 48. Et inuocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham, & Isaac. 429. c. 2.

- C**. 49. Et dissoluta sunt vincula brachiorum, & manuum illius. 324. 2.
 Ibidem. Non auferetur sceptrum de Iuda. 43. c. 1.

EXODI.

- C**. 4. Hec dicit Dominus, Filius meus primogenitus Israel. 37. 2.
C. 5. Deus Hebraeorum vocauit nos. ibid.
C. 7. Dominus Deus Hebraeorum misit me ad te. ibidem.
C. 9. Idcirco autem posui te ut ostendam fortitudinem meam. 430. 1.
C. 12. Fasciculumq; hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare. 325. c. 1.
C. 20. Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem. 29. c. 1.
C. 22. Non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes eum. 325. 1.
C. 24. Hic est sanguis foederis. 32. c. 1.
 Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, &c. assumensque volumen foederis, &c. 188. c. 1.
C. 32. Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. 323. c. 1.
 Ceciderunt in die illa quasi vigintitria milia hominum. 325. c. 2.
Ex. 33. Noui te ex nomine, et inuenisti gratiam coram me. 39. 1.
C. 34. Stetit Moyses cum eo inuocans nomen Domini, quo transeunte coram eo ait, Dominator &c. 326. 1.
 Ibid. Et ignorabat, quod cornuta esset facies sua. 326. 2.

LEVITICI.

- C**. 1. Vesculam vero guttaris, & plumas proiecet prope altare. 326. 2.
C. 2. De spicis adhuc virentibus torreis igni, & confringes in modum farri. 327. 1.
C. 4. Anima quae pescauerit per ignorantiam, etc. effertur extra castra, &c. ibidem.
C. 7. Caro quae aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni, qui fuerit immundus vescetur ex ea. 327. 1.
C. 12. Mulier si suscepto semine, pepererit masculum. 327. 1.
N V M E R.
- C**. 4. Omnes qui recensiti sunt de Leuitis, &c. triginta annis, & supra. 327. 2.
C. 5. Ipse autem tenebit aquas amarissimas. ibid.

Index

C.8. Cum posueris septem lucernas, vandela-
brum in australi parte erigatur, hoc igitur
præcipe ut lucerna contra Borsam
et regione respiciant. 306.1.

C.21. Vnde dicitur in libro bellorum Domini,
sicut fecit in mari rubro sic faciet in tor-
rentibus Arnon. 184.1. 186.1.

C.25. Phinees filius Eleazari, filij Aaron sacer-
dotis auertit iram meam. 37.6.2.

C.ultimo. Omnes enim viri ducent uxores de
tribu, et cognatione sua, et cuncta femi-
na de eadem tribu maritos accipient, et c.
328.6.1. et 2.

DEUTERON.

Cap.4. Non addetis ad verbum, quod vobis
loquor, nec auferetis ex eo. 510.1. et 2.

C.7. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei po-
pulus peculiaris. 319.6.2.

C.8. Et ductor tuus fuit in solitudine magna,
atque terribili, in qua erat serpens. 253.6.2.

C.9. Populum magnum, atque sublimem, et c.
quibus nullus potest ex aduerso resistere.
329.6.1.

C.10. Facit iudicium, et c. dat ei victum, et c.
329.1.

C.11. Iacto semine in hortorum morem aque
ducuntur irrigue. 329.1.

C.12. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito
Domino. 510.1.

C.16. Obserua menssem nouarum frugum, et
vernii primum temporis. 329.2.

C.18. Nec inueniatur in te, qui lustrat filium
tuum, aut filiam ducens per ignem. 329.2.
Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis
sicut me suscitabit tibi Dominus. 28.6.2.

C.25. Non ligabis os huius terentis. 452.6.1.

C.30. Mandatum hoc quod ego præcipio tibi
hodie, non supra te est, neque procul pos-
tum. 441.6.2.

C.33. In dextera eius ignea lex. 430.6.2.

IOSUE.

Cap.2. Ingressi sunt domum mulieris meretri-
cis. 353.6.2.

Ibid. Tollitque mulier viros abscondit. 430.6.2.

C.5. Fac tibi cultros lapideos. 329.2.

Quibus ante iurauerat ut non ostenderet ter-
ram lacte, et melle manantem. Ibid.

C.10. Nonne scriptum est hoc in libro iusto-
rum? 184.6.1.

C.22. Quod cum audissent filij Israel, et ad eos
certi nuntij detulissent. 329.2.

C.24. Trans fluvium habitauerunt patres ve-
stri ab initio. 107.6.2.

IVDICA.

Cap.1. Habitauitque Iehusaus cum filijs Be-
niamin in Hierusalem usque in presen-
tem diem. 201.1.

C.3. Et reuersus de Galgalis ubi erant idola.
431.1.

C.5. Descendit populus Domini ad portas, et
obtinuit principatum. 329.6.2.

C.6. Aedificauit ibi Gedeon altare Domino, vo-
cauitque illud Domini pax. 431.6.1.

C.7. Recesseruntque de monte Galaad. 431.1.

C.10. Afflicti que sunt, et vehementer oppressi
per annos decem, et octo. 329.6.2.

C.16. Clausum in carcere molere fecerunt. 353.2.

REGVM.

1. Reg.1. Anna autem dedit partem unam tri-
stis. 353.2.

Dominus mortificat, et viuificat, deducit ad
inferos, et reducit. 431.6.1.

C.3. Oculi eius caligauerunt, nec poterant vi-
dere, lucerna Dei antequam extinguere-
tur. 320.1.

C.11. Et factum est quasi per mensem. 330.1.

C.19. Cecidit nudus tota die illa. 355.6.1.

2. Reg.5. Filius triginta annorum erat Dauid
cum regnare cepisset. 383.2.

C.7. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in
filium. 161.1.

C.14. Loquar ad Dominum meum Regem, et c.
presente populo. 354.6.1.

3. Reg.6.4. Locutus est quoque Salomon tria
millia parabolas, et fuerunt carmina eius
quinque et mille. 184.1.

C.10. Fecit Salomon ducenta scuta ex auro pu-
rissimo. 355.2.

C.11. Salomon autem adamauit mulieres alie-
nigenas multas, filiam quoque Pharaonis.
60.6.2.

Et negotiatores, vniuersique scruta venden-
tes. 350.1.

Cumque iam esset senex, deprauatum est cor
eius per mulieres. 57.6.2.

C.16. Et occidit eum, hoc est Iehu filium Hana-
ni. 392.6.2.

C.21. Si mortuus fuerit Achab in ciuitate, co-
medent eum canes, si mortuus fuerit in agro,
comedent eum volucres celi. 330.6.1.

4. c.8. Viginti duorum annorum erat Ochozias
cum regnare cepisset. 48.6.1.

4. c.22. Librum legis reperi in domo Domini.
258.1.

4. c.24. Decem et octo annorum erat Ioachim
cum regnare cepisset. 142.1.

4. c.25. Succendit domum Domini, et domum
Regis. 256.1.

PARALIPOMENON.

1. cap.29. Gesta autem Dauid, et c. scripta sunt
in volumine Samuelis. 184.2.

2. c.15. Bellum vero non fuit usque ad triges-
simum quintum annum regni Asa. 330.1.

C.24. Et custodiret precepta, et testimonia, et
iustificationes in toto corde suo. 431.6.1.

ESDRAS.

1. cap.7. Esdras enim parauit cor suum ut in-
uestigaret legem Dei, et faceret, et doce-
ret.

locorum sacrae Scripturae.

retin Israel praeceptum. 257.c.2. 258.c.1.
2.c.8. Et aperuit Esdras librum coram omni
populo. 414.2.

TOBIÆ.

Cap.2. Filij sanctorum sumus, & vitam illorum
expectamus, quam Deus daturus est ijs, qui
fidem suam nunquam mutant ab eo. 33.
col.2.

C.4. Ex substantia tua fac eleemosynam. 78.c.1.

C.6. Si super carbones ponas, fumus eius ex-
trahat omne genus demoniorum. 77.c.2.

C.6. Fel valet ad ungendo oculos, in quibus
fuerat albugo, & sanabuntur. 385.c.1.

ESTHER.

Cap.2. Erat vir Iudaeus in Susam ciuitate, vo-
cabulo Mardocheus filius Iair, etc. 76.c.2.

IOB.

Cap.1. In omnibus his non peccauit Iob. 56.c.1.

C.5. Voca ergo si est qui tibi respondeat, & ad
aliquem sanctorum conuertere. 330.2.

C.9. Verebar omnia opera, sciens quod non par-
ceres delinquenti. 431.c.1.

C.19. Vel celte sculpantur in silice. 355.c.2.

C.31. Finita sunt verba Iob. 53.c.1.

C.34. Quia ergo ego locutus sum ad Deum, te
quoque non prohibebo. 355.2.

C.36. In tempestate morietur, &c. 355.c.1.

C.38. Nunquid post ortum tuum praecepisti
diluculo, et ostendisti aurora locum suum?
321.c.2.

PSALMORVM.

Psal. 2. Dominus dixit ad me, Filius meus es
tu, ego hodie genui te. 464.c.2.

8. Ut destruas inimicum, & ultorem. 51.c.1.

18. Non sunt loquela, neque sermones, quorum
non audiantur voces eorum. 431.c.2.

21. Foderunt manus meas, & pedes meos, di-
numerauerunt omnia ossa mea. 260.c.2.

44. Sedes tua Deus in saeculum saeculi. 67.c.1.

44. Lingua mea calamus scribae, velociter scri-
bentis. 26.c.1.

57. Sicut cera, quae fluit auferentur, superce-
cidit ignis, & non viderunt Solem. 308.c.1.

58. Deus ostendet mihi super inimicos eius, ne
occidas eos. 259.c.1.

87. Tota die expadi ad te manus meas. 55.c.2.

115. Ego dixi in excessu meo, omnis homo men-
dax. 7.c.1.

118. Reuela oculos meos, & considerabo mira-
bilis de legetua. 443.c.1.

143. Oves eorum foetosa abundantes in egressi-
bus suis, &c. 29.c.2.

PROVERBIORVM.

Cap.12. Manus fortium dominabitur. 304.c.1.

C.9. Immolauit victimas suas, miscuit vinum,
& posuit mensam. 431.c.1.

C.20. Cogitationes consilij roborantur. 490.1.

C.22. Ecce descripsi eam tibi tripliciter. 471.1.

C.24. Septies enim cadet iustus. 176.c.2.

C.25. Gloria Dei est celare verbum, & gloria
regum inuestigare sermonem. 443.c.1.

C.ultimo. Mulierem fortem quis inueniet?
304.c.1.

ECCLESIASTES.

Cap.1. Nihil sub Sole nouum. 57.c.2.

C.2. Nonne melius est comedere, & bibere, &
ostendere animae suae bona de laboribus suis?
61.c.1.

C.3. Nihil habet homo iumento amplius. 57.2.

C.3. Vnus interitus est hominis, & iumento-
rum, & aqua vtriusque conditio. ibid.

C.9. Et vidi sub Sole nec velocium esse cursum,
nec fortium bellum, &c. 57.c.2.

CANTICORVM.

Cap.4. Absque eo quod intrinsecus latet. 58.c.1.

C.5. Gene illius sicut areole aromatum consita
a pigmentarijs. 432.c.1.

C.7. Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam
indigens poculis. 62.c.2.

SAPIENTIAE.

Cap.4. Spuria vitulina non dabunt radices
altas. 319.2.

C.11. Tu elegisti me Regem populo tuo, &c.
108.c.1.

C.12. Eum qui non debet puniri, condemnare
exterum existimas a tua virtute. 341.c.1.

ECCLESIASTICI.

Cap.20. Sapientia absconsa, et thesaurus inuisus,
quae utilitas in vtriusque? 254.c.1.

C.33. In multitudine disciplina Dominus sepa-
rauit eos. 484.c.1.

ISAIAE.

Cap.6. Excæca cor populi huius, & aures eius
aggraua. 64.c.2. 513.c.2.

C.30. Canticum erit vobis, sicut nox sanctifi-
cata solemnitatis. 385.c.2.

C.45. Ego Dominus, & non est alter formans
lucem, & creans tenebras, &c. 64.c.2.

C.53. Generatione eius quis enarrabit? 465.c.1.

C.28. In loquela enim labij, & lingua altera
loquetur ad populum istum. 260.2.

HIEREMIAE.

Cap.8. Verè mendacium operatus est stylus men-
dax scribarum. 260.c.1.

C.11. Mittamus lignum in panem eius, & era-
damus eum de terra viuentium. 267.c.2.

C.51. Cumque compleueris legere librum istum,
ligabis ad eum lapidem, & proicies il-
lum, &c. 184.c.2.

EZECHIELIS.

Cap.1. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradie-
bantur, nec reuertebantur dum ambula-
rent. 18.c.1.

C.20. Dedi eis praecepta non bona. 460.c.2.

DANIELIS.

C.5. Audiui de te quod possis obscura interpre-
tari, & ligata dissoluere. 484.c.1.

Index

IOELIS.

- Cap. 1. Residuum eruca comedit locusta, residuum locusta comedit brucus, &c. 3.
C. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. 473. c. 2.

MACHABÆORVM.

1. cap. 1. Libros legis Dei combusserunt igni, etc. 256. c. 2.
2. c. 2. Ignotus erit locus donec congreget Deus congregationem populi, &c. 99. c. 2.
2. c. 2. Inferebantur autem in descriptionibus, & commentarijs Nehemia hac eadem, & ut construens bibliothecam, &c. 258. 1.
2. c. 15. Ego quoque in his faciam finem sermonis, &c. 93. c. 1.

MATTHÆI.

- Cap. 1. Et vocabitur nomen eius Emanuel, &c. 222. c. 2.
C. 1. Iacob autem genuit Ioseph. 135. c. 2.
C. 2. Vt impleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazareus vocabitur. 137. c. 2.
C. 3. Potēs est Deus, &c. suscitare filios Abraha. 377. col. 2.
C. 5. Quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. 401. c. 2.
C. 5. Diligite inimicos vestros. 42. c. 2.
C. 7. Nolite sanctum dare canibus. 254. c. 2.
C. 8. Omnes male habentes curauit, &c. 137. c. 1.
C. 9. Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres. 28. c. 2.
C. 10. Quae dico vobis in tenebris, dicite in lumine. 443. c. 1.
C. 11. Non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista. 64. c. 1.
C. 15. Bene prophetauit de vobis Isaias, dicens, populus hic labijs me honorat, etc. 136. c. 2. & 474. 1.
C. 19. Omnis qui reliquerit domum, aut uxorem, &c. 42. c. 2.
C. 22. Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. 29. c. 2.
C. 26. Hoc est corpus meum. 432. 1.
Hic est enim sanguis meus noui testamenti. 32. c. 1.
C. 27. Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati. 99. c. 1.
C. ult. Eunt ergo docete omnes gentes. 255. c. 2.
C. ult. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus. 465. c. 1.

MARCI.

- Cap. 1. Sicut scriptum est in Isaiā Propheta, Ecce ego mitto Angelum meum, &c. 139. col. 1.
C. 2. Introiuit in domū Dei sub Abiathar principe Sacerdotum. 139. c. 1.
C. 10. Nemo bonus, nisi vnus Deus. 61. c. 1.
C. 11. Si vos nō dimiseritis, nec Pater vester, etc. 269. c. 2.

LVCÆ.

- Cap. 1. Missus sum loqui ad te, et hac tibi euangelizare. 422. c. 2.
C. 3. Qui fuit Ioseph, qui fuit Leui. 130. c. 1.
C. 10. Multi Prophetae, & Reges voluerunt videre, quae vos videtis. 59. c. 2.
C. 21. Ne fortē grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate. 43. c. 1.

IOANNIS.

- Cap. 1. Lex per Moysen data est. 38. c. 2.
C. 5. Pater meus vsque modo operatur. 29. c. 1.
C. 5. Ego autem testimonium non ab homine accipio. 486. c. 2.
C. 10. Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones. 64. c. 1.
C. 12. Nunc Princeps huius mundi eijciatur foras. 29. c. 1.
C. 17. Clarifica me tu Pater apud te ipsum claritate quam habui, &c. 465. c. 1.
C. 19. Facta sunt enim hac ut scriptura impleatur, Os non comminuetis ex eo. 464. 2.

ACTORVM.

- Cap. 1. Oportet impleri scripturam, quam praedixit Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, &c. 18. c. 1.
Et Episcopatum eius accipiat alter. 434. 1.
C. 13. Nos annunciamus vobis eam, quae ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hac Deus adimpleuit filiis nostris. 142. c. 2.
C. 17. Per sabbata tria diserebat eis de scripturis adaperiens, & insinuans, quia Christum oportuit pati, & resurgere, &c. 506. col. 1.
C. 18. Disputabat in synagoga per omne sabbatū interponēs nomen Domini Iesu. 506. 1.
C. 19. Segregauit discipulos quotidie disputans in schola tyranni cuiusdam. ibid.
C. 20. Beatius est magis dare, quam accipere. 402. c. 1.

EPIST. PAULI AD ROMANOS.

- Cap. 1. Factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. 148. c. 2.
C. 3. Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. 434. c. 2.
C. 8. Vt iustificatio legis impleatur in nobis. 434. c. 2.
C. 10. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei, &c. 441. c. 2.
C. 15. Vt sim minister Christi Iesu in gentibus, &c. 434. c. 2.

AD CORINT. I.

1. cap. 2. Sermo meus, & praedicatio mea non in persuasibilibus humane sapientiae verbis, &c. 396. c. 2.
1. c. 3. Tanquam paruulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam. 414. c. 1.
1. c. 9. Omnium me seruum feci, ut plures lucrificerem, &c. 148. c. 2.
1. c. 9. Nunquid non habemus potestatem fororem

locorum sacrae Scripturae.

rem mulierem circumducendi, sicut, &c. Apostoli. 435.c.1.

1. Cor. 10. Scripta sunt autem ad correctionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt. 471.2.

1. c. 12. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, &c. 64.c.1

1.c.15. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. 387.c.1.

1.c.15. Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt? 435.c.1.

SECUNDA.

2.c.2. Nam & ego quod donavi, si quid donavi propter vos in persona Christi. ibidem, & 435.1.

2.c.3. Qui donec nos fecit ministros novi testamenti, non littera, sed spiritu, &c. 460.c.2.

C.12. Factus sum insipiens. 311.1.

AD GALATAS.

Cap.1. Modo enim suadeo hominibus, an Deo. 435.2.

C.2. Ab ijs autem qui videbantur aliquid esse. ibidem.

C.4. Infirma, & egena elementa. 28.2.

C.5. Utinam & abscondantur qui vos conturbant. 152.1.

AD EPHESIOS.

Cap.1. Ut essemus sancti, & immaculati. 435.1. Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam. 350.1.

C.1. Creati in Christo Iesu in operibus bonis. 350.2.

C.5. Sacramentum hoc magnum est. 436.1.

AD PHILIPPENSES.

Cap.1. Ut probetis potiora, ut sitis sinceri, & sine offensa in diem Christi. 436.1.

AD COLOSSENSES.

Cap.1. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quae desunt passionum Christi in carne mea. 436.1.

C.2. Delens quod aduersum nos erat chirographum decreti. 436.2.

Ibid. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi. 436.2.

AD THESSALONICENSES 1.

Cap.4. Haec est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra. 436.2.

2. AD THESSAL.

Cap.2. Ne quis vos seducat ullo modo, quoniā nisi venerit discessio primum. 437.1.

Ibid. State, & tenete traditiones, &c. ibid.

1. AD TIMOTHEVM.

Cap.2. Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanferit in fide, & dilectione, & sanctificatione eū sobrietate. 319.2.

C.4. Noli negligere gratiam, quae est in te, &c. 437.1.

C.5. Peccantes, coram omnibus argue. 437.1.

C.6. O Timothee depositum custodi. 185.c.2. 190.c.1.

2. AD TIMOTH.

Cap.2. Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem. 320.1.

C.2. Ut ei placeat, cui se probauit. 311.2.

AD TITVM.

Cap.1. Si quis sine crimine est, &c. filios habens fideles, nō in accusatione luxuria, aut non subditos. 437.2.

Dixit quidam ex eis proprius ipsorum propheta, Cretenses semper mendaces, &c. 6.2. 64.1.

C.2. Sobrie, et iuste, et pie viuamus in hoc seculo. 320.1.

Ibid. Et mundaret sibi populum acceptabilem. 319.2.

C.3. Hæreticum hominem post unam, & secundam correctionem deuota. 319.2. 437.2.

AD PHILEMONEM.

Cum sis talis, ut Paulus senex. 351.1.

Para mihi hospitium. 148.2.

AD HEBRÆOS.

Cap.1. Purgationē peccatorum faciens. 351.1.

C.2. Nusquā enim Angelos apprehendit. 163.1.

C.3. Quanto ampliore honorem habet domus, 312.1.

C.4. Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit cælos. 163.2.

C.5. Exauditus est pro sui reuerentia. 437.1.

C.6. Impossibile est, eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donū cælestē, &c. rursus renouari ad poenitentiam. 166.1.

C.9. Vbi testamentum est, mori intercedat necesse est testatoris. 30.2.

C.11. Est autem fides sperandarum substantiarum rerum. 437.1.

C.11. Adorauit fastigium virgæ eius. 163.1.

C.12. Ergo adulteri estis, non filij. 312.1.

C.13. Quorum considerantes exitum conuersationis, imitamini fidem. 163.2.

Ibid. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. 164.2.

IACOBI.

Cap.1. Iacobus Dei, et Domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus. 169.2.

175.2.

Ibid. Scitis fratres dilectissimi. 351.1.

Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo. 172.1.

C.2. Iudicium enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam. 172.1.

C.3. In multis enim offendimus oēs. 172.1. & 2.

C.4. Deus superbis resistit. 172.2.

C.5. Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiae. 438.1.

Multum enim valet deprecatio iusti assidua. 172.1.

Index locorum sacrae Scripturae.

1. P E T R I .

- Cap. 1. Petrus Apostolus Iesu Christi electis aduenis dispersionis Ponti. 162.1.
 Secundum praescientiam Dei Patris in sanctificationem spiritus, &c. in quo exultabitis modicum nunc, &c. 351.1.
 In quem desiderant Angeli prospicere. 351.2.
 C. 2. Si tamen gustastis quam dulcis est Dominus. 351.2.
 Vobis quidem credentibus honor. ibid.
 Superadificamini domus spiritualis. 351.1.
 Tradebat autem iudicanti se iniuste. 351.1.
 C. 3. Ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu. 312.1.
 In quo & his, qui in carcere erant spiritibus veniens predicauit. 158.1.

2. P E T R I .

- Cap. 1. Satagite ut per bona vestra opera certam vestram uocationem, & electionem faciat. 438.6.1. 352.6.1.
 Cap. 1. Non enim doctas fabulas sequuti. 312. col. 1.
 C. 3. Hanc etiam vobis charissimi secundam scribo epistolam. 162.1.
 Caeli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens. 174.2.
 Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. 162.1.

1. I O A N N I S .

- Cap. 2. Ipse autem est propitiatio pro peccatis nostris. 438.2.

- C. 5. Est peccatum ad mortem, &c. 312.1.

2. I O A N N I S .

- Rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribens tibi. 171.1.
 Videte vosmetipsos ne perdat, quae operati estis. 171.2.
 Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non offert, nolite recipere eum in domum. 171.2.

3. I O A N .

- Sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrepes non recipit nos. 171.2.
 Maiorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare. ibidem.

I V D E .

- Memores estote verborum, quae praedicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi. 170.6.1.
 Commonere autem vos volo, scientes semel omnia. 174.1.
 Hi segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. ibidem.

A P O C A L Y P S I S .

- Cap. 1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus. 180.1.
 C. 2. Memor esto itaque unde excideris, & age poenitentiam, & prima opera fac. 180.6.1.
 C. 5. Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem. ibidem.
 C. 7. Non esurient, neque sitient amplius. 178.1.
 C. 19. Venerunt nuptiae Agni, & uxor eius praeparauit se. 178.6.2.
 C. 20. Et vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. 178.1.
 C. 20. Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis. 180.1.
 C. 21. Ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem. 180.1.
 C. 22. Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de verbis libri prophetiae huius, auferet Deus partem eius de libro vitae. 181.6.1.
 Cap. ultimo. Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis. 181.

Secundum istum indicem corrige, si quae loca emendanda deprehendes.

INDEX VERBORVM ET SENTENTIARVM HVIVS TOMI.

Quorum prior numerus folium, vel pagellam, secundus columnam primam, vel secundam indicant.

ABRAHÆ concubitus cum ancilla non ex libidine, sed ex mysterio. fol. 14. col. 2. eidem bis dictum fuit; exi de domo tua, &c. concordatur locus Genes. cum loco actuum Apost. fol. 145. c. 1. cum legimus Abraham non iustificatum ex operibus, intelligi-

tur de prima iustificatione, non de augmento gratiæ fol. 170. col. 1. nunquam scripsit librum attutulatū Apocalypsis Abraham fol. 194. col. 2.

Acta Apostolorum diuinitus inspirata fol. 140. col. 2. Probatur ex Concilijs, & patribus fol. 142. & sequentibus. Eorum scriptor fuit Sanctus Lucas fol. 211. col. 1. præter historiæ suauitatem magna habetur utilitas, & ex medico scriptore accipitur languentis animi medicina fol. 142. c. 1. & 2. Illa negat ex Tertul. Spiritum sanctum non possunt cognoscere. fol. eodem col. 2. similiter & epistolas Pauli negare oportet fol. 142. c. 2. & fol. 142. col. 2. & fol. 143. col. 1. Eiusdem libri materia est complementum promissorum Christi ibidem. multa loca huius libri, quæ videntur pugnare cum alijs locis scripturæ, concordantur fol. 144. Acta à Hieronymo, & Tertul. damnata, non sunt Acta Apostolorum, sed Pauli, & Tecle ab hæreticis conficta. fol. 196. c. 1.

Adæ Eva socia data est à Deo etiam si sciret eam casuram fol. 41. col. 1. merito eis esus ligni interdictus est. ibidem. fabella est Talmudistarum quod Dæmonibus succubis vsus fuerit, quando ab Eva abstinuit, lugens Abel. fol. 516. col. 1. liber scriptus Adæ reuelatio apochryphus fol. 194. col. 2.

Adultera historia à Ioanne Euang. descripta, sacra est, & diuina. fol. 158. col. 2. An ista Adultera sit eadem cum illa, cuius meminit Papias referente Eusebio, an diuersa, discutitur fol. 199. col. 2. inani argumento, salaci genio Beza conformi, quo Adultera historiæ impugnat, occurritur. ibidem.

Alexander Macedo primus Græcorum Rex secundum Græcam supputationem tanquam Monarcha totius Græciæ ante Seleucum fol. 98. col. 2.

Aman eodem die, quo insidias meditatus est in hæbreos suspensum esse, non est verisimile. fol. 75. col. 2. natione potuit esse Amalecites, vel Macedo, vel Persa fol. 76. col. 1. cogitauit Regnum Persarum ad Macedones transferre, machinationem in Regē struendo. ibidem.

Ana fabulosè asseritur à Rabbis quod cum esset spurius, spuriam mulorum ex cōmixtione equarum, & asinorum inuenerit generationem fol. 324. col. 1. & fol. 354. col. 2. Interpretis nostri versio contra eosdem defenditur.

Anabaptistæ libros noni Testamenti ab Apostolis descriptos esse fatentur, sed postea ab alijs, erroribus fuisse conspersos fol. 34. col. 2. & fol. 129. col. 2.

Angelus nō miraculosè curauit oculos Tobiaz, sed applicando virtutem piscis, qui etiam habuit virtutem temperandi motus concupiscentiæ: verum directè non fumus piscis, sed Angelus Dæmonem expulit fol. 81. col. 1. & 2. qui absque mendacio dixit ego sum Azarias fol. 81. col. 1.

Angelorum facultas circa corporalia fol. 128. col. 1. Concilium eorundem Deo præsidente quale fol. 55. col. 1. Angelorum adstantium ante Deum septenarius numerus, an sit accipiendus indeterminatè, & indefinitè expenditur fol. 81. col. 2. multa fabulosa circa præsentiam eorundem septem angelorum in planetis, & Patriarchis exploduntur fol. 82. c. 2. In scripturis Canonicis tria nomina recensentur Michaelis, Gabrielis, Raphaelis, cætera recensita in Concilio Romano sub Zacharia tanquam Dæmonum nomina habita sunt fol. 83. c. 1. eadem nomina à sacris officijs explosa à Paulo IV. ibidem col. 2. Quæ verò sint nomina, & officia melius est ignorare quam temere definire fol. 83. c. 1.

Anthiochus Antichristi figura fol. 100. c. 1. qualis eius mors ibidem c. 2. quando accidit expenditur fol. 102. col. 1. plures Anthiochi recensentur fol. 100. c. 2.

Apelles Marcionis discipulus Moyfis Pentatheuchum reiecit fol. 36. col. 1.

Apocalypsis scriptura diuinitus inspirata fol. 177. col. 2. 181. col. 1. hæretici eā non recipientes cum eorundem argumentis qui sint fol. 77. c. 1. 178. col. 1. & 2. Eorundem confutatio 180. Solutiones argumentorum eorundem fol. 181. col. 1. eam recipit Caluinus vt eis figuris, & anigmatibus abutatur contra Ecclesiam fol. 181. col. 1. Eius libri non est Author Cerinthus, cum doctrina eiusdem libri Cerinthi erroribus contradicat fol. 102. col. 1. Multa non literaliter, sed allegoricè in eo libro intelligenda fol. 182. col. 1. quor verba habet, tot Sacramenta continet. Eiusdem libri author S. Ioannes fol. 213. c. 2. quo loco, & tempore scripta sit fol. 173. col. 1.

Apocryphū quod nam dicatur fol. 192. col. 2. apocryphorum librorum Catalogus fol. 194. col. 2.

Apostolorum prædicatio admirabilis fol. 10. c. 1. eorundem miracula fol. 12. col. 1. eorundem mores inculpatissimi fol. 128. col. 2. illis impiè detraherunt Porphyrius, Lucianus, Iulianus, ibidem. Eorundem, quidam Euangelia, & Epistolas scripserunt fol. 154. col. 2.

Index verborum,

Arca Noe magnæ capacitatis 40. col. 2. eius cubiti quales ibidem.

Arca testimonij ne dum tabulas sed & virgam & manna cõtinebat 166. col. 1. an abscondita tempore Hieremiæ vel combusta fol. 166. c. 1.

Arius primus fabricator colloquiorum commentum salium aduersus Dei filium fol. 59. col. 1. eius simia Lutherus. ibidem. Verbi consubstantialitatem negans, patrem paternitate, filium filiatione, Deum deitate spoliavit fol. 1.

Arsuerus siue Artaxerxes quis nam fuerit, quo tempore regnauerit; maritus Esther 74. col. 1. & 2. conspiratio eunuchorum contra Arsuerum quando accidit 74. c. 2.

S. Augustini de gratia efficaci autoritas 71. c. 1.

Aulici vna manu caduceum, altera hastam tenent, pacem simulando, insidias instruunt 76. col. 1. aliud in ore, aliud in corde habent.

Auxilium datum scriptoribus canonicis, non fuit habituale sed actuale fol. 25. c. 2. assimilatur artificiosæ motioni ibidem. Distinctum est ab impulsu qui datur Pontificibus in decretis condendis fol. 22. col. 1. & 2. Vide in verbo Spiritus sanctus. Scriptores sacri. Sacra scriptura.

B

Bartholomæi euangelium apochryphum fol. 193. col. 2.

Baruch scriptura sacra est & diuina f. 114. 117. c. 1 in Hebræo canone sub nomine Hieremiæ, vel quia Hieremias author & Baruch compilator, vel quia est appendix ad Hieremiam 117. col. 2. Hæreticum ne dum erroneum est contra Canum, negare huius libri autoritatem. ibidem. Epistola Hierem. scriptor 118. col. 1.

Bethuliam fictam Urbem extitisse, insigne Notuatorum, & Lutheri mendacium 89. c. 1.

Beza Castalionis versionem rejicit ut impiam & sacrilegam 425. c. 2.

Biblia Hebraica non omnino exciderunt in excidio Hierosolomitæ 258. 1. cur dicantur ab Esdra reparata ibid. Non in omnibus sed in quibusdā exemplaribus falsata 263. col. 1. id factum nõ generali synagoga decreto, sed priuatorum Rabbiorum malitia ibidem. Facile potuerunt quosdam codices peruertere 263. c. 1. contigit hæc vitio post crucem, ante Hierony. tempora col. 2. A Massoreticis præstitum ibidem & 267. c. 1. & 2.

C

Caietanus vir de Catholica Ecclesia bene meritus, deceptus est circa epistolam S. Pauli ad Hebræos negans Paulum esse authorem eius epistolæ fol. 160. col. 2. ut ingeniorum flos admirandus, non tanquam solæus & barbarus traducendus fol. 401. c. 1. eius versio quam habeat autoritatem. 392. c. 1. à temeritate vindicatur dū cõtra communem sensum Patrum sensisse opponitur 507. c. 1. benigne. n. ibid. cum Andræ excusatur, & exponitur.

Canis Tobia, quid litteraliter vel mysticè significet explicatur fol. 14. c. 1.

Calvinus impiè sentit de Moyse fol. 36. col. 2. de Iosue 44. col. 1. de Esaia 64. 1. Euangelicam historiã

credere dixit esse vanam speculationem 129. col. 1. iniurius est Euangelistis ibidem. Impie vulgatam op pugnat 294. c. 2. aliæ hæreses eiusdem in alio indice inspicende.

Cantica canticorum liber sacer & diuinus 59. c. 1. impie à Iudæis & Iudaizantibus habetur ut simplex colloquium nuptiale inter Pharaonis filiam & Salomonem 57. col. 1. Signum desponsationis Christi & Ecclesiæ continent 59. c. 2. amatoria verba non impura sunt, sed sanctæ dilectionis & charitatis Dei erga animam expressiua 61. c. 2. nulla obscenitas in illis continetur 62. col. 1. similitudines quæ in proportionatè videntur oculis insipientium, mirificè exprimunt castos amores, ibidem. A lèctione huius libri olim iuvenes arcebantur 62. c. 1.

Canon quid sit & unde deducatur eius etymon. 240. 1. quomodo sit translatus canonis nomen ad catalogum Sanctorum, & sacrorum librorum exprimendum 240. col. 2. inanis hæreticorum distinctio de canone humano & diuino expulsiuit 240. col. 2. & 245. 2. quando Hebræorum canon editus 242. col. 1. diuersis temporibus canon Hebræorum editus ibidem col. 1. & 2. in septuaginta synodo Hebræorum positi sunt ij libri qui & deuterocanonici dicti 245. col. 1. Canon ecclesiasticus scripturas consignans ex apostolica traditione descendit 244. col. 1. non simul sed procedente tempore fidelibus quoad omnes libros expressè cõsignatus est ibidem, vnus & indiuisibilis, æqualis autoritatis extitit quoad omnes libros & vniuersalè ecclesiã, licet aliquæ particulares ecclesiæ, re non definita, de aliquibus addubitarint 247. col. 2. Patres qui aliquos libros non receperunt, qui sunt in ecclesiastico canone, nullum præiudicium generant 245. col. 1. ij dè explicatur quod locuti sint de canone Hebræico ibidem. Canon non comparitur diuisionè in libros ad firmandam fidem, vel instruendos mores ibidem. Nec diuisionem in Protocanonicos, & Deuterocanonicos, ibidem.

Canonici libri qui sint, & quo ordine numerentur 249. c. 2.

Canones Apostolorum qui sint & quot fol. 193. col. 2. de canone octuagesimo quarto discutitur an sit supposititijs. ibidem.

Canones generales ad soluenda argumenta quæ contra vulgatam editionem sunt ab Hæreticis 352. col. 2. & sequent.

Chaldaica versionis autoritas qualis 273. 2. illius authores qui, ibidem col. 1. in ea multa fabulosa ibidem col. 2. solum Penitathencu reputatur magnam vim habere ad retundendam Hebraicam prauitatè 274. c. 1.

Cham prophetia apochrypha 194. c. 2.

Cherinti errores fol. 182. c. 1.

CHRISTVS Dominus instituendo sacramentum diuinissimum Eucharistiæ fœdus & pactum, fecit nobiscum fol. 30. col. 1. fuit propheta seclusa prophetiæ obscuritate fol. 28. col. 2. eius crucifixio qua hora conuenerit explicatur, per conciliationem Marci cum Ioanne fol. 140. c. 1. eius prædicatio apud incredulos à D. Petro descripta ep. 1. cap. 3. an fuerit facta apud inferos, an in hoc mundo discutitur fol. 156. c. 1. Ad Christum lex manucebat per legem figurando quod ab ipso fuit impletum 35. col. 2. Christus dictus peccatū ab Apostolo hoc est

& sententiarum :

est su p plicium peccati accipiendo effectum pro causa fol. 42. col. 1. Plenus gratiæ & veritatis 396. c. 1. 484. col. 1. Est subiectū principale sacre scripturæ 216. col. 2. eiusdemque scripturæ materia 214. c. 2. finis omnium prophetarum ibidem. In eo recapitulatur quicquid in nouo, & veteri testamento continetur 217. c. 1.

Claues, & regulæ ad intelligendum sacram scripturam, quæ fol. vltimo.

Clauem falsam & adulterinam assumunt hæretici irruentes in murum ecclesiæ ibidem.

Circumcisionis ritum quomodo Paulus in Timotheo seruauit 152. c. 1.

Concilium Angelorum in Iob libro descriptū quale 55. c. 2.

Concilium Laodicenum an præcesserit Nicenū tractatur fol. 86. c. 2.

Conciliorū decreta in quo differunt à sacris scripturis 15. col. 2. non dant authoritatē libris canonicis, sed eam quam habent diuinitus, manifestant 78. col. 1. non possunt condere nouum librum canonicum fol. 120. col. 1. Tridentini decretū de scripturis canonicis 71. col. 1. vulgatam sic probauit vt non vetuerit fontes 379. c. 2.

Consalius Ceruantes vir doctissimus & peritissimus scripsit in lib. sapientiæ 108. c. 2.

Consolatio est res labore transactas enarrare 205. c. 2.

Cælum quomodo dicatur à S. Petro, prius de terra, & aqua & c. 174. c. 2.

Creatura quomodo vanitas, si sunt omnia creata valde bona? 57. c. 2. 61. c. 1.

B. Ctesiphontis opuscula reperta in turri Turpiana, quam authoritatē habeant 198. c. 1.

D

Danielis liber scriptus diuinitus quoad omnia capita quæ sunt in vulgata 118. 120. 121. Hebraus natione & Hebraicæ locutus, potuit quoque quædam Gracæ describere 126. col. 2. 127. col. 1. accusator simul & index, diuini iudicij executor 127. col. 2. velut angelus inter mortales 124. col. 1. viuens adhuc laudatus ab Ezech. 125. col. 2. vnum fuisse Danielem quoad paternum genus ex tribu Iuda, quoad maternum ex tribu Leuitica probabilius 126. c. 1.

Danielis somnialia apochrypha 159. c. 1.

Dauid an fuerit omnium psalmorum scriptor fol. 203. col. 2. an plures psalmos quam centumquinquaginta composuerit 189. col. 1. cur aliqui nomine ipsius attulerentur 104. c. 2.

Decalogi Deum esse authorem fol. 8. c. 2.

Dæmonum instinctu non potuerunt cognosci prædicta in scriptura fol. 11. col. 2. Eiecti sunt à corporibus obsessis virtute sacre scripturæ 12. col. 1. res sacramentorum nostrorum amulantur 30. col. 1. non expelluntur viribus rerum naturalium à Dæmoniis, sed diuina 80. col. 2. Dæmon an anima Samuelis apparuerit Sauli discutitur fol. 113. c. 1.

Deitas à varijs hæreticis impiè oppugnata fol. 1.

Deus author scripturæ principalis 28. col. 1. obiectum adequatum sacre scripturæ 216. col. 2. Finis & regula actionis & contemplationis 251. in veteri testamento per temporalia quæ dabat, spiritualia

præsignabat 29. col. 2. quomodo se conspiciendum prophetis exhibuerit fol. 23. col. 2. quomodo sacris scriptoribus astiterit & verba dictauerit, mentē illustrauerit & voluntatē mouerit 27. col. 1. & 2. Esse author sacre scripturæ quibus argumentis fit credibile 13. 2.

Didymus quid senserit de epist. 2. S. Petri f. 174. excusatur à Lorino. Fuit origenista, & cum Euagrio damnatus in quinta Synodo. ibidem.

Dorotheo Episcopo Tyri falso attributa Synopsis fol. 20. c. 2.

E

Ecclēsia in mane Machabæorum figurata fol. 96 col. 2. Esther comparatur 73. col. 1. eidem commissa oracula Dei tanquam in diuite deposito 244. eius iudicio libri canonici definiuntur 249. col. 2. habet potestatem condendi catalogum sanctorum scripturarum 244. col. 1. varijs & peregrinis doctrinis illam corrumpere nituntur hæretici 122. c. 1.

Ecclesiæ Thyatiræ scribit Ioannes in Apocal. etiā ante ipsius foundationem 182. c. 2.

Ecclesiastes liber canonicus & diuinus 58. col. 2. materia huius libri prophetica ad Christum spectans f. 59. 2. eius libri author Salomon. 106. 1. 207. 1

Ecclesiasticus liber diuinitus inspiratus fol. 109. col. 1. 110. c. 1. In eo futura gentium fides prædicta 112. 2. Qui eius libri author, discutitur 208. 2. Salomoni attribuitur ob similitudinem sapientiæ & alias causas 114. 1. 208. 2.

Editio vulgata ab Hæreticis oppugnatur 244. ijdem confutantur orthodoxorū firmamentis 297. ijdem eidem vulgatæ testimonium perhibent 297. col. 1. est infallibilis authoritatis ad astringendam fidē & mores 298. 1. dissoluuntur eorum rationes 299. & sequent. etiam in minimis suam quoque habet authoritatem 316. eadem per varias translationes illustrari potest, corrigi non potest ibidem. in quibusdam locis clarius verti poterat, at non fidelius. omnisque eius sensus à Spiritu sancto præuisus est ac prouisus 217. 1. varia loca scripturarum ab Hæreticis contra vulgatam adducta illustrantur ac declarantur à pag. 320. vsque ad 352. Illi si congruat Hebraizantium traductio recipienda est, si fecus explodenda 353. 1. vulgatæ author est Hieronymus. veterē scripturā ex Hebraico fonte exceptis aliquibus libris vertit 363. col. 1. nouū testamentum Gracæ fidei ab eodem restitutum 364. 1. Spiritu sancto dirigente edita est, si non inchoatiue, tamen perfectiue, & in vltima manu 364. 1. in ea verbum Dei continetur 373. 1. super reliquas latinas editiones merito obtinet principatum 375. In multis codicibus vulgatæ errores & menda deprehensa 381. col. 2. eadem per emendatiora exemplaria iudicio ecclesiæ correctæ ibidem. Quomodo vulgata probata erat ante emaculationē declaratur 382. col. 1. Non omnes codices vulgatæ falsati sunt 383. col. 2. multa tamen loca deprehensa mēdosa librorum vitio quæ postea iudicio ecclesiæ sunt emendata 388. c. 2. varia loca expenduntur tam veteris, quam noui testamenti à pag. 385. 386. nullo prætextu vulgata relicta alias versiones sequi possumus 387. col. 2. quādo hæ diuersæ sunt & vulgata comparatur recipi possunt

Index verborum,

possunt ibidem, correctissima, & emaculatissima prodijt 389. col. 1. & 2. data Hypothesi quod aliqua emendanda superessent, id non debet fieri priuata auctoritate sed publica ibidem & 590. col. 2. non est politiori lingua vulgata traducenda 401. col. 1. Nouatorū vaftricies retūditur obijcientium reperi in ea solacismos, barbarismos & huiusmodi 405. & deinceps. Non est edenda cultiori lingua ibidem.

Eliam venturū ante aduentum iudicis, ex Ecclesiastico habetur, quicquid dicat Iansenius 19. 1.

Eliæ liber dictus assumptio, seu Ascensio Eliæ apochryphus 195. 1.

Eloquentia quæ nam 236. 1. quanta & qualis diuinorum eloquiorum 236. 1. & 2. variæ diuisiones eloquentiæ, variæque proprietates 238. c. 1. 237. c. 2.

Enoch testimoniū à Iuda in epistola catholica citatur 177. Enoch liber apochryphus 195. 2.

Enos primo cepit inuocare nomen Domini ritu publico fol. 14. c. 2.

Epistola canonica 1. Petri & 1. Ioannis diuinam habet auctoritatē 153. col. 2. solam primā Petri & primam Ioannis, licet aliqua detruncet, Nouatores aliqui admittunt fol. eodem, Qualis scopus dictatū epistolarum canonicarum 155. col. 2. qualis materia ibidem, eandem utilitas 155. col. 1. cur canonica, & catholica dicta 155. col. 2. quo ordine collocentur fol. eodem.

Erasmus veteris Arianismi instaurator 135. c. 2. in Lucam iniurius 139. col. 2. veteris vulgati interpretis sugillator 309. c. 2.

Esdræ duo libri diuino spiritu editi f. 51. 1. qui nā fuit librorum eorundem scriptor 203. eiusdem titulo prænotati tertius & quartus, apochryphi.

Ester liber integer cum omnibus suis partibus diuinus & sacer. 79. col. 2. & seq. maritus Ester Asuerus 74. col. 1. & 2. quis eius libri author 203. c. 1.

Epistola 2. Petri. 2. & 3. Ioannis diuinitus inspirata 168. 170. 171. 174. author.

Epistolarum 2. & 3. Ioannes apost. autor 175. c. 1. non fuit ille senior 175. col. 2. & 213. c. 1.

Epistola Iacobi sacra est & diuina 172. 173. col. 2. scripta contra Simonem negantem operum bonorum necessitatem ibidem, cur suum nomen tacuit 176. col. 1. Iacobus iste fuit frater Domini 212. c. 1. & ab ipso descripta est 211. c. 2.

Epistola Iudæ canonica & diuina 175. Apostolorum dicta ad montem reuocans, non est propterea minoris auctoritatis quam cetera 177. col. 1. Græcè non Persicè descripta & cur. ibidem citatur in ea Enoch ibidem, eius Epistolæ Iudas Apostolus scriptor 213. c. 1.

Epistola S. Pauli diuinitus inspirata 149. col. 2. continent dogmaticam & paraneticam doctrinam 214. col. 1. Laodicensem, tertiam ad Corinthios, & ad Senecam an autor sit Paulus discutitur 214. col. 2. ordinē inuertere epistol. Pauli ab ecclesia dispositū non sine temeritate fit 153. col. 1. epistolæ ad Hebræos author S. Paulus. 163. & 164. cur in ea nomen suum non apposuit 167. col. 1. cur in ea elegantior 168. c. 1.

Euangelicæ prædicationis vis in conuertendis hominibus fol. 10. col. 2. illam commendant potius quam infirmitas ignobilitas paupertas, & infirmitas Apostolorum 136. c. 1.

Euangelium traditum & scriptum verbum am-

plectitur 34. col. 1. idem secundum substantiam, quod in quatuor Euangelistis, & apostolicis epistolis continetur 150. col. 2. quatuor euangelia diuinitus descripta 134. col. 2. 112. col. 1. auctoritate ecclesiæ recepta 135. c. 2. nullo modo ab impijs corrupta sunt 134. col. 1. nulla nec officiosa mendacia continet ibidem, A Matthæo, Marco, Luca, Ioanne descripta 210. col. 2. in citandis testimonijs scripturæ veteris septuaginta interpetrum versionem citarunt 136. col. 1. Multa loca euangelij secundum Matthæum difficilia enodantur, & explicantur 177. col. 1. 138. c. 1. 135. c. 2. qua lingua fuerit descriptum explicatur 224. c. 1. Euāgelij secundū Marcū qua lingua descriptum 224. col. 2. locus difficilis explicatur eiusdē Euangelij 139. col. 1. vltimū caput eius Euāgelij recipiendum vt sacrum 157. & Hieronymus explicatur 139. col. 1. abbreviator Matthæi nuncupatur Marcus 98. c. 2. Non obseruauit ordinem temporum sed Historiæ veritatem 139. c. 1. Euāgelij Lucæ historia sudoris sanguinei sacra est & diuina 158. c. 1. enodatur locus Euangelij secundum Lucam circa numerationē generationis à Diluuiū vsque ad Abraham fol. 139. Euangelium Ioānis nō est vt dicit Lutherus vnicum & verum Euangelium & medulla Euangelij alijs explolis 128. c. 2. excessus eiusdem super reliqua est in sublimitate sententiarum, dogmatum expositione c. 2. 132. c. 2.

Eusebius non dampnauit Iacobi epistolam vt spuriam 176. c. 2.

Exempla quæ sunt contra bonos mores cur scriptura commemorat 32. c. 2.

Exempla Sanctorum vitæ nostræ gubernacula 51. c. 2.

F

Fabulosa non sunt quæ recensentur in scriptura, de locutione serpentis, viribus Sansonis 14. c. 1. interdum fabulosa dicuntur non solum quæ fictas, sed & quæ veras continent narrationes 125. c. 1. Fabulosè vsurparunt Gentiles quæ in scripturis nostris suffurati sunt 13. c. 2.

Facta prophetica res futuras præsignabant, non secus ac voces 457. c. 2. ad sensum litteralem pertinent ibidem.

Fædus dici potest testamentum 125. c. 1. in fœdere sanciendo animalia secabantur 30. c. 1.

Fœminæ vitia solent occultare 62. c. 1.

Festum enceniorum à Machabæis indictum 94. c. 2.

Fides credendorum regula, non ratio 86. col. 1. non patitur electionem vt id credatur quod libet 35. c. 1. sub eius obiecto qualiter contineantur diuinæ scripturæ 136. c. 1. eiusdem distinctio in saluificam, & historicam à Nouatoribus inuenta vana & inutilis 136. c. 1.

F. Franciscus Forerius Ord. Præd. doctissimus.

F. Franciscus à Victoria Ord. Præd. in Hispania Theologiæ restitutor 97. col. 2.

G

Generatio multipliciter accipitur, pro spacio ceterum annorum & c. 117. col. 1. pro liberis generatis fol. 117. c. 2.

Græ-

& sententiarum.

Græco idiomate maxima pars descriptum est testamentum nouum 224. c. 1.

Græci codices scripturarum ante tempora Hieronymi & Origenis nequaquam ex industria falsari 270. c. 1. in multis tamen multa industriose falsata, & librorum vitio inserta c. 2. non contemnuntur à Catholicis Græca originalia, sed tantum uolunt turbidos fontes per purum laticem uulgatæ emendari 380. c. 1. Græcarum versionum numerus 288. c. 2. in ijs, etiam si ab hostibus ecclesiæ elaboratis, interdum ueros sensus inuenimus, quæ ad uulgatam defendendam deferuntur 290. c. 2. 377. c. 1. Græci text. multa loca obijciuntur à Nouatoribus contra uulgatam 309. & seq. soluantur euidenter 34. & seq.

Habitudo non est constituendus in digitis scriptorum canonicorum 25. c. 2.

Hebraico idiomate decalogus descriptus 220. c. 2. primum omnium linguarum. ibidem. In eo tropi, figure, quas sunt suscipiuntur 221. c. 1. remansit tempore confusionis linguarum. ibid. Multa uocabula Hebraica lingua Chaldaica admixta completitur 222. 1. Hebraici characteres non sunt idem qui antiqui 227. c. 1. an uniuersa scriptura ueteris testamenti Hebraica lingua descripta sit. differitur 219. c. 2. cōcisa est ea lingua & Laconica 221. c. 1. diuersas significationes compatitur 353. c. 1. & 2. ubi varia loca scripturæ explicantur. Phrases, & idiotismi obseruandi pro intelligentia scripturæ fol. vlt. Heres non habet ius in hereditatem nisi in morte testatoris. 33. 1.

Hæreticorum protopares, Simon Magnus fol. 1. conantur etiam fundamenta totius religionis euertere fol. 1. eorum proprium non sensus, sed gladium habere. 510. 2. quod uolunt in scripturis recipiunt, quod uolunt reijciunt 58. 2. scripturis postea conuicti eas repudiant 159. 1. eorum uarij errores legendi uerbo uulgata, uerbo scriptura, & in indice alio Hæresum.

Historiales libri Iosue, Iudicum, Ruth diuinitus inspirati 45. item Reum, Paralipom. 48. 49.

Homicidium Sansonis, Razia &c. an culpabile 27. c. 2.

Hæc non falsum fundamentum in recipiendis scripturis canonicis 44. 47. 63. c. 1.

Idololatriæ tempus & occasio 107. c. 2.

Interpretatio scripturarum authentica non est apud priuatos, iactantes Enthusiastas 481. c. 2. 484. c. 1. apud Ecclesiam est infallibilis & authentica scripturarum interpretatio 487. 488. 489. 490. 491. Media interpretanda scripturæ non desumuntur ex sola collatione scripturarum, licet ualde conferat talis collatio, & multa loca explicantur ex huiusmodi collatione 495. c. 1. & 2. obseruatio phrasiss, Aylli, & huiusmodi & si conferant, non sunt infallibilia media 499. 2. Regula & analogia fidei est mediū quo infallibile interpretanda scripturæ 502. c. 1. Hæc autem cōtinet uerbum ne dum scriptū sed traditionem, e qua sensus ueniamur secundum

documenta Lyrinensis ibidem c. 2. interpretari proinde non licet scripturam cōtra unanimum sensum Sanctorum Patrum 506. 1. & 2. in sensu uero mystico si Patrum sententia unanimes non sit, nec cōstāter tradatur, sed ad accuratorem diligentiam potius inuigilantur, liber campus dimittitur proprias sequi interpretationes 507. 1. Sensus scripturarum traditione & Patrum doctrina susceptus in ecclesia conseruatur 508. Interpretationis dono carent hæretici 512. & seq. Non est apud Iudeos & Rabbinos interpretatio legitima scripturarū 513. & seq. Propterea non debemus nosmetipsos tradere illis erudiendos 517. magna etiā cautela legēdi libri eorū.

Iob liber Historicus & diuinus 54. c. 1. ipsemet autor libri eiusdem 205. c. 1. impiè blasphemat Iob à Caluino 52. c. 2. singula uerba eius libri plena sensibus 54. c. 2. impiè quoque historia hæc reijcitur à Thalmudicis & hæreticis 52. c. 1. eius querelæ & lamentationes absq; culpa 55. & 56. Typus expressus patientiæ Christi Domini 54. c. 2.

Iudei capsarij nostri portantes codices scripturarum fol. 11. c. 2. uenditoribus librorum affimiles fol. 12. c. 2. mos eorum prandendi in hora sexta diebus festiuis 147. c. 1. quosdam libros habebant in arca, quosdā extra arcā; primos canonicos, secūdos Agiographos uocabant 88. c. 1. illicitum reputant uerbum Dei transferri in peregrinas linguas 253. c. 2. illis impiè subscripsit Scalger ibidem. eorum superstitio de ieiunio indicto ob uersionem sacræ scripturæ refutatur 255. c. 1. calumniantur nostram uersionem esse cōnosam, suamque proinde ut incorruptā originariā scripturam prætexunt 258. 2. iisdem Calvinicis subscripserunt ibidem. In omnibus, & per omnia defendunt Chaldaicam paraphrasim 272. c. 2. quibus etiam Calvinistæ subscribunt.

Iudicum liber diuinus à Deo inspiratus 45. c. 1. creditur probabilis à Samuele descriptus. 20. 2.

Iudith liber sacer & diuinus fol. 85. c. 2. fuit hæc sancta mulier typus Ecclesiæ 87. c. 2. patres qui uidentur istum librum reijcere, secuti sunt Iudeorum canonem 87. c. 2. quo tempore acciderit hæc historia 89. c. 2. eiusdem Tribus expenditur 91. 2. eius libri quisnam scriptor 203. c. 1.

Kabala Iudeorum quàm uana & commentitia fol. 518. c. 2. à Catholica ecclesia explosa fol. vlt. c. 1.

Lamina plumbeæ in turre Turpiana repertæ nō sunt authentice 198. c. 2.

Lapidatio ignis nomine significata in script. 127. c. 1.

Leni quomodo dicatur dedisse decimas Melchisedech, cum 150. annis fuerit post Melchisedech. 244. c. 1.

Lex regni descripta in lib. Regum, quæ nam fuerit 187. c. 2.

Lex libertatis quo sensu uocetur lex euangelica. 176. c. 2.

Legalia quando mortua, & quando mortifera. 152. c. 1.

Liber

Index verborum,

Liber bellorum domini qui nam sit 184. c. 1.
Liber iustorum de quo sit mentio in lib. 10.
sue quis nam sit 187. c. 1.

Libri veteris testamenti partiti sunt in legales,
Historiales, Paeneticos & propheticos. Similiter
in nouo testamento proportionaliter diuisi sunt 180.
c. 2. 36. c. 2.

Librorum canonicorum dignoscendorum regula
a priori est ex traditione & definitione ecclesiae
40. c. 2. a posteriori desumitur ex parte materie &c.
ibidem.

Libri sacri distincti a veteribus quibusdam, in
canonicos & ecclesiasticos, ea ratione, quia non pos-
sunt desumi testimonia ab omnibus contra Hebræos
ad hominem 113. c. 1.

Libros aliquos sacros deperditos, disputatur 184.
185. 186. 187.

Libri sacri non modo canon sed & canonici sunt
239. c. 2.

Librorum Apochryphorum catalogus f. 194. 2.

Lutherus omnium heresum sentina fol. 2. Bellua
in Apocalyp. descripta. ibidem. Marcionis similia f. 3.
eius colloquia quam fœda 47. c. 2. imitator Mopsue-
steni fol. 56. c. 2. inter cyathos & fercula scripturam
traducebat fol. 424. 1. Eiusdem variæ hereses recen-
sentur in tabula heresum.

M

Machabæorum libri sacri & diuini 94. c. 1. & 2.
aliqua loca quæ pugnantia videntur cum
profanis historiis enodantur 98. 99. scriptor eorum
librorum quis nam fuerit 210. c. 1. citatur locus qui-
dam Hieremiæ lib. 2. c. 2. qui non extat 99. c. 1.

Machabæorum milites pro quibus fuerunt sacris
ficia oblata non fuerunt omnes idolatria infecti 97.
c. 1. nullo pacto pro iisdem Iudas offerens sacrificia
peccauit 97. c. 1. peccatum eorumdem militum in-
donariis idolorum surripiendis quales 97. c. 1.

Manassis captiuitas quando acciderit fol. 89. c. 2.
Manichæus duo principia introducendo duos in-
troduxit Deos fol. 174. c. 1.

Manus scriptorum canonicorum quomodo mo-
te a Spiritu sancto 25. c. 2.

Mahometes scripturam laudat fol. 12. c. 2.

Marcion cum Valentino duos introduxerunt
deos fol. 1. c. 1.

Martius recte appellatur vir a Mattheo contra
Erasum 138. c. 1.

Moyse an peccauerit in occisione Aegyptij f. 43.
c. 1. cur non meminerit creationis Angelorum fol.
41. c. 1. potens in verbis cur dicatur in Actis, cum
fuerit tardate linguæ 146. c. 2. scripsit Petathecum
199. c. 2. 200. c. 1.

Multa gesta prophetarum, ut Osee cum meretri-
ce copulatio, in facto causa damnationis, in scripto
prophetia veritatis 463. c. 1.

N

Nazari negabant Pentathecum f. 36. 1. & 2.
Nestorius plures in Christo personas intro-
ducens Christum dissoluit. f. 1.

Nehemiæ sermones in libris Esdræ conclusi f. 32.
c. 1. author secundi libri f. 203. c. 1. scriptus est post

reedificationem vrbs. ibidem.

Numerorum supputatio an possit designare my-
steria in scripturis sanctis 460. c. 1.

O

Obiectum sacre scripturæ adæquatum Deus est
sub ratione Deitatis, obiectum autem princi-
pale Christus fol. 216. col. 2.

Obscuritas sacre scripturæ in multis locis, dem-
stratur fol. 444. 445. 446. 447. 448. etiam Luthe-
rus volens nolens, tandem scripturam sacram in mul-
tis locis, esse difficile & obscuram falsus est 446. col.
2. id ipsum falsi sunt Calvinistæ 447. c. 2. & alij No-
uatores col. 2. explicantur, Patres qui claritatem
scripturæ videntur insinuare 449. c. 2. obscuritatis
causæ 449. col. 1. obscuritas ista non est ad deceptionem,
sed ad maiestatem scripturarum demonstran-
dam 450. 2.

Ordo est in Ecclesia in membrorum proportio-
ne, & actuum diuersitate 484. c. 1. 485. c. 1. quid po-
sset rerum ordo in pugna cum Hæreticis 489. c. 1.
Origenis opuscula illa sola probantur, quæ Hiero-
nymus probat ex decreto Gelasij 72. c. 1. eiusdem
epistola ad Iulium Africanum ubi multas partes
scripturarum quas Nouatores truncant, censetur à
Hierony. approbata ibid. ab Origene in doli quinta
editio & sexta reposita est 289. c. 2. sexapla idem con-
fecit, ibid.

Osee quomodo ducendo uxorem fornicariam
non peccauerit, explicatur fol. 68. c. 2.

P

Patalipomenon libri a quo descripti 202. c. 1.

Paulus diuinitus inspiratus epistolas descripsit
149. impie à Nouatoribus traditur 148. c. 2. eius
scripta mirifice à PP. commendata ibid. c. 2. in illis
toti ferè Theol. continetur 149. c. 2. cur scripsit post
legem Euangelicam scriptam, 150. c. 1. & continent pa-
raneticam & dogmaticam doctrinam ibidem. ex-
plicatio sunt eius scripta, non additio ad Euangelium
solleodem. secundum substantiam idem quod &
Euangelium ibidem. Et commissum portare nomē
Iesu presentibus, prædicatione, absensibus per epi-
stolas ibid. c. 2. Omnibus omnia factus 151. c. 2. Pe-
nula & hospitiū sibi parari cur petiuit fol. eodē. Nō
peccauit circumcidendo Timotheum 152. c. 1. eiusdē
feruor contra Iudæorum perfidiam 347. c. 1. eius
charitas mirifice laudata 348. col. 2.

F. Paulus Minerua Magister vir peritissimus, scrip-
sit librum de Neomenijs Salomonis, & commentum
de duplici Philone explodit 108. c. 1.

Peccatum nullum aliud Lutherus agnoscit nisi
infidelitatis 173. c. 1.

Peccata Sanctorum cur scriptura non taceat f. 14
c. 2.

Penula quam postulauit Apostolus sibi deferri
quid significet f. 14. c. 1. & 151. c. 2.

Petrus epistolas scripsit 212. col. 2. dum episto-
las Pauli commendat, ad epistolam ad Hebræos præ-
cipue sermonē direxit 162. 2. cur non se articulauit
Pontificem, sed Apostolum in epistolis 212. c. 2. Pō-
nificis summi munus exereuit epistolas, Pauli com-
mendando, quæ fuit piscatoris calculo obsignatio
ibid.

Phi-

& sententiarum.

Philon an fuit author libri Sapientiae 108. c. 1. & 2. inanis distinctio de duobus Philonis nomine nuncupatis. ibidem.

Phylica expositio in scripturis an sit admittenda 460. c. 1.

Piscina recensita à Ioāne ubi erat situata discutitur fol. 140. c. 1.

Piscis Callyonimus habet virtutem ad tollendam albuginem oculorum. 81. c. 2. probabiliter à quibusdam existimatur piscis Tobiae fuisse Callionymus ibidem.

Poetae nequaquam diuinitus inspirati sunt fol. 15. c. 2. iidem relegati quod multa mentiti sint 234. c. 1.

Poesis essentia non consistit in fabulis 232. c. 1. fictionibus poeticis vitur Theologia infirmitati humanae condescendens, & vt ad sublimia nos euehat. 62. c. 2.

Prophetarum quomodo à Deo illustrabantur 13. c. 2. eorundem illustratio erat per modum actus non habitus 25. c. 1. superuacaneum est ponere præter illustrationem mentis, virtutem & habitum quemdam quem recentiores putant fuisse habitum veracitatis 25. c. 2. non consternabantur vel à mente excidebant, cum tangebantur diuinitus 27. c. 1. post illustrationem, remanebatabilitas ad recipiendas de nouo diuinas illustrationes 25. c. 2. tunc prophetias condiderunt cum Romani ciuitas fundata est 66. c. 2. propriè prophetarum dicendi qui non solum species, sed lumen ad diiudicandum accipiebant 25. c. 1. cum vsui coniugali vacabatur Spiritus sancti motionem non percipiebant 57. c. 2. eorundem oracula de Christo fuerunt & eius ecclesia 66. c. 2. præterea, illis futura, ad certitudinem prophetiarum, reuelabat Deus expressè 25. c. 1. quo tempore scripserint, & quis ordo prophetarum 209. c. 1. qui libri à prophetis descripti sint 209. c. 2. omnia cognoscebant, quæ in visis vel factis monstrabantur fol. 24. 1. 25. c. 1.

Prophetia potest secum compati mortale peccatum 60. c. 2. duplex genus prophetiarum traditur 126. c. 2. Prophetia imperfecta, potius dicitur instinctus propheticus quam prophetia 24. 1.

Psalmorum author impie à Luthero fingitur Aesopos, non autem David 63. c. 2. Vide verbo David.

Ptolemaeus qui Bibliorum versionem procurauit quis fuit, Lægius vel Philadelphius? discutitur. 275. 2.

Q

Quatuor sunt Euangelia 134. c. 2. congruentiae assignantur numeri quaternarii 133. c. 1.

Quatuor sunt sensus sacrae scripturae 454. 1. & 2. quaternarium istum, numerum impie deridet Lutherus fol. 451. col. 2. Aethyologia, analogia, historia non ponunt in numerum, sed sunt potius sensus literalis modi 458. c. 1.

R

Regum libri sacri & diuini. vide verbo Historiales libri.

Reuelatio Adam à Gnosticis conficta 194. c. 2.

Responsa Iesu ad Abagarum an inter Apochrypha recenseantur à Gelaho 198. c. 1.

Reuelationes S. Ioannis circa finem mundi re-

pertae in Turri Turpiana non sunt authenticæ 198. c. 2.

Ruth liber sacer & diuinus 45. 2. A quo sit descriptus 201. c. 1.

S

Sacramentum matrimonij satis comprobatur ex Eph. c. 4. adiuncta P. intelligentia 299. c. 1. & 2. Salomonis libri diuinitus inspirati fol. 59. c. 2. & 60. c. 1. eius nomina recensentur ibid. ante lapsū scripsisse sacra volumina verisimilius 60. c. 2. tria millia parabolarum, & quinque millia carminum an ea sint quæ habentur in libro prouerborum & alijs 187. c. 2. an peccauerit ducendo in uxorem filiam Pharaonis 60. c. 2. an ipse fuerit scriptor librorum Sapientiae & Ecclesiastici 208. c. 2. Falso illi tribuuntur liber adiurationum, & clauicula fol. 188. c. 1.

Samuelis anima apparuit ne Saul, an potius demō? discutitur 113. c. 2. probabilius & verius fuit anima Samuelis. ibidem. facta fuit sub visibili specie alicuius corporis diuinitus, vel angelorum virtute 313. c. 2. potuit per speciem imaginariam seu sensibilem, se conspicabilem ostendere ibidem. non fuit magicis incantationibus excitata, sed ex diuina permissione apparuit 113. c. 2.

Sapientiae liber sacer 107. c. 1. 104. c. 1. & 2. à Iudeis expunctus locus, ne de Christi morte conuinceretur 106. c. 2.

Saul quot annis regnauerit explicatur 146. c. 2.

Sceptrum de Iuda auferendum, dupliciter explicatur 43. c. 1.

Scriptura sacra altam continet sapientiam fol. 9. c. 1. eius stylus, ordo, consonantia præceptorum. Deum monstrant esse authorem. ibidem. eidem deserviunt quæ in reliquis scriptis repetiuntur f. 10. c. 1. est epistola omnipotentis Dei ad nos transmissa 18. 2. singuli apices, puncta plena sunt sensibus 21. c. 2. In illa reperitur quicquid in libris Gentilium desiderari potest 236. c. 1. Horto comparatur à Chrysostomo ibidem. eiusdem antiquitas fol. 11. c. 2. grauitas & eloquentia 236. c. 1. forenses etiam eloquentiam in multis partibus superat 235. 2. Quo magis opugnata magis resplenduit f. 10. 2. eiusdem dulcedo, & suauitas 236. c. 1. metri genere scripturae aliquæ partes descriptæ 234. 2. soluta oratione ea pars descripta, ne dum sapientiam, sed etiam eloquentiam spirat 237. 1. & 2. c. 2. eiusdem cōtēptores à Deo grauitè puniti fol. 12. c. 1. meruit per omnes gentes & populos præconari 254. c. 2.

Scripturae varia loca quæ dissonare videtur, conciliantur. Loca Leuitici, & Deuteronomij f. 43. c. 1. alia loca aliorum librorum fol. 42. c. 2. & fol. 33. c. 2. fol. 15. c. 1. fol. 14. c. 2. f. 14. 2. 49. c. 2. f. 56. c. 1. & 55. c. 2. & 67. c. 2. fol. 127. c. 2. 135. c. 2. 139. c. 1. & 2. fol. 140. c. 1. 143. c. 1. & 2. 144. 1. & 145. 2. f. 146. c. 2. In se & in actu primo est clara, non quoad nos 448. c. 2. similiter in quibusdā generalibus dogmatibus & documentis, vel etiam adiuncta catechesi 450. c. 2.

Scriptores sacri instrumēta Spiritus sancti, animata tamen fol. 27. c. 1. moti non solum moraliter, sed physice impulsī, & à Spiritu sancto acti 27. c. 1. 140. c. 2. Non eodem modo singulis assistit in singulis rebus, verbisque dictandis fol. 23. c. 2. Non potest dici sacer scriptor qui solum dicta diuina collegit, & à

Yy

diuino

Index verborum,

Divino Spiritu impulsus non est fol. 20. c. 2. Non fuit necessarium illis donum prophetiae satis fuit instinctus & impulsus adscribendum cum divina directione fol. 21. c. 2.

Seneca non est reponendus inter sacros scriptores 152. c. 2. ad illum non scripsit Paulus ibidem.

Sensuum pluralitas reperitur in diuina scriptura 452. & seq. fecunditatem scripturae demonstrans 454. col. 2. sensus litteralis definitio traditur & expenditur 457. c. 1. ad sensum litteralem pertinent metaphora, & Parabola 457. c. 1. & 2. item & facta prophetica quae res futuras praesignabant, non secus ac voces 457. c. 2. sensus litteralis historici fructus 462. c. 1. perperam intellectus, haereses parit 461. c. 2. Nullo modo noxius est, sed proficiuus, attentis circumstantiis &c. 462. c. 2. Quo pacto dignosci possit ibidem Plures sensus litterales in vna littera reperiuntur interdum 464. col. 2. 467. c. 1. quanta haec sit utilitas plures istos sensus advertere ibidem c. 1. & 2. sensus litteralis alijs sensibus supponendus & praepone- dus 454. c. 2. Praeter sensum litteralem datur sensus allegoricus 468. c. 1. & 470. c. 1. sub eo comprehenditur allegoricus qui est distinctus à litterali ibidem. Sensus allegorici fuerunt agniti à sacris scriptoribus 471. c. 1. distinguuntur etiam ab allegoricis Grammaticalibus & Rhetoricis 470. c. 1. & 2. allegorici sensus, qui solum perspicacibus peruij sunt, enigmata dicuntur ibidem. c. 1. sensus tropologicus ad mores nostros componendos adaptatur 472. col. 1. sensus anagogicus ex scripturis & patribus probatur 472. col. 2. interdum Patres allegoricum cum anagogico confundunt 473. c. 2. Sensus anagogicus defenditur 473. c. 1.

Sensus per accommodationem an sit dandus discutitur ibidem c. 2. Quomodo tali sensu patres & Ecclesia interdum vtantur 476. c. 1. sobrie à concionatoribus eo vtendum est. ibidem. regula traditur quo modo possit cognosci in scripturis sensus tradi per accommodationem 475. Sensus omnes secundum se praestant argumentum Theologo infallibile, sed non semper quoad nos, si non constet de illo ex traditione, & sensu communi Patrum descendere 477. c. 2. Etsi mystico Christus Dominus & Apostoli interdum argumenta deprompserunt 478. c. 1. tum argumentum firmum praestatur cum ex alio loco litterali, vel traditione roboratur 477. c. 2. Non prohibito sensus mystici fingendi, sed certis seruatis regulis 471. c. 1. Non sistendum super in nuda littera, sed ad spiritum oportet assurgere 462. c. 1. Sensum mixtum ex purè carnali, & spiritali continentia, nec purè carnaliter nec purè spiritaliter exponenda sunt 459. c. 1. In eiusmodi sensibus à proprietate vocis non est recedendum, nisi necessitate aliqua cogamur fugere ad figuratas locutiones 458. c. 2. Quaecumque veritas, quae salua litterae circumstantia scripturae adaptari potest, est eius sensus 467. c. 1.

Septuaginta duo interpretes à Iudaeis calumniâ passi 175. c. 1. ab Haereticis innominatis similiter, à Luthero quoque & Nouatoribus, ibidem. olim eorum editio etiam à synagoga probata 279. 2. à sanctis Patribus commendata 277. 1. & c. 2. eidem inuitus Lutherus cum Beza testimonium perhibuit 279. 2. ceteris alijs editionibus olim praelata 280. 1. eiusdem versionis historia verissima est ibidem. c. 2. & 281. c. 1. consensus eorum vnanimis in interpre-

tranda scriptura miraculosus ibidem col. 2. diuinitus sunt afflati 282. c. 1. eius versionis varia loca ab aduersarijs obiecta tanquam, malè versa, enodata. 282. 1. & 2. in rigore non fuerunt prophetae sed Spiritu sancto afflati 284. c. 2. transfuisse vigintiduos libros veteris instrumenti sententia communior 285. c. 1. Multa in vertendo occultarunt prudenter 286. c. 1. eorundem versio quae hodie extat, est magnae autoritatis, licet careat decreto Ecclesiae approbatio quoad omnes, & singulas partes 287. c. 1. vnde non aequali gradu habenda est cum vulgata. 288. c. 1. Quod S. Hieronymus 70. i. interpres laudauerit fol. 282. 2. dissoluitur quod de Hieronymo afferitur contra Septuaginta fol. 282. 2.

Styli diuersitas non semper arguit diuersitatem scripturae fol. 175. c. 1. Styli observatio in scripturis non est irrefragabile argumentum interpretationis 499. c. 2.

Susannae historia sacra est & diuina f. 124. 1. à quibusdam improbis à catalogo diuinarum scripturarum resecta 18. 1. Eius cur non meminit Iosephus historicus 125. 1.

T

Testamentum quid nam sit f. 51. 2. eius distinctio in vetus & nouum ibidem c. 2. morte Christi vtrunque testamentum confirmatum est 31. c. 2. congruentius vtrunque, testamentum, quam instrumentum appellatum est 32. c. 2. Testamentum appellatur scriptura, quia in ea voluntas Dei nobis innotescit 32. c. 1. significat idem quod pactum fol. 30. c. 1. in vtroque Deus locutus est 32. c. 2. Verus fuit promissio, nouum exhibitio 29. c. 2. vetus non damnatum à Christo nec Apostolis 33. c. 1. nec contradicit nouo ibidem c. 2. per nouum aperiendum 29. c. 1. quae lingua descriptum fuit 220. c. 2. quibus characteribus 227. 2. sine punctis descriptum 230. c. 2. à Masoreticis postea punctuatum 230. c. 2. varia vtriusque testamenti epitheta 29. c. 2.

Thalud fabulosum est f. 516. 2.

Theologia triplex erat apud Gentiles, Fabulosa, Naturalis, & Civilis fol. 8. c. 2.

Theologiam symbolicam non esse argumentati- nam dixit S. Dionysius, sed quo sensu explicatur 477. c. 2.

Tobiae liber sacer & diuinus 79. c. 2. quis scriptor eius libri 203. 2. quo tempore vixerit 88. 1. quomodo sanatus 81. col. 1. & 2.

Trium puerorum hymnus sacer est & diuinus f. 121. Tubae septem in Apocalypsi quid significant. 180. 2.

V

Verba singula sacrae scripturae Deo inspirante co- scripta fol. 18. c. 1. 21. c. 1. vide supra, scriptu- ra.

Versiones quaedam ab ipsis authoribus attitulan- tur, quaedam à linguis 253. c. 1. idem Dei, verbum, continent, & aequalis sunt autoritatis cum fonte, loquendo de versionibus approbatis 256. c. 1.

Versuum latinorum numerus immensus, tem- pore Augustini 292. 1. inter eas Italia quae fuit trans- lata ex editione Septuaginta principatum tenebat 294. 1. communis & vulgata dicebatur, ibidem. Italia, secundum

& sententiarum.

secundum substantiam eadem ac nostra editio vulgata ibidem.

Versio Syriaca 291. c. 1. an eadem cum Chaldaica ibidem. quam sit antiqua 291. c. 1. quantum sibi videtur auctoritatem ibidem. Quis eius auctor 292. col. 1.

Versiones novae cultiori lingua fieri non debent 297. 2.

Versiones Vatabli, Caierani, Clari, ubi vulgatae repugnant, non continent verbum Dei 400. c. 1. ubi vero explicant vulgatam, mirifice adjuvant intelligentiam ibidem c. 2.

Versionis Pagnini Arias defensor, sed cum moderatione accipienda est 399. c. 1.

Versiones vernaculae ab Ecclesia veritatis 413. c. 2. rationes afferunt eiusmodi prohibitionis 401. c. 1. Quibus circumstantiis concedi possunt 412. c. 1. argumenta Haeticorum dissolvuntur 414. & seq.

Versiones Haeticorum explodenda 419 col. 2. omnia ignovant in numero & ordine, sacrorum librorum, in phrasibus, punctuatione, orthographia &c. 420. c. 2. voces potius aucupantur, quam sensus c. 2. cum Iudeis conspirant potius, quam Christianis confitentur ibidem & seq. sunt superstitiosae & Ethnice 422. col. 2. ibidem. Ipsorum met haeticorum testimonia probant tales versiones esse potius perversiones 425. Ocularis ostensio locorum multorum

quae à Novatoribus sunt falsata à pag. 429. & seq.

Versio vulgata latina est inconcussa auctoritatis 298. c. 2. omnibus alijs latinis editionibus praelata. 375. c. 2. si Italia nunc superesset, vulgata nostra esset inferior 376. c. 1. non est ita probata, ut prohibitum sit fontes inspicere, non ad emendationem, sed ad clariorem sententiae expressionem 379. c. 2. solvantur multa loca ex Pentatheuco contra vulgatam adducta. Et 1. ex Genesi à pag. 320. vsque ad 325. ex Exodo 325 ex Levitico 327. col. 1. & Numeris ibidem c. 2. ex libris historialibus 329. c. 2. ex psalmis 330. c. 2. vsque ad pag. 338. ex libris sapientialibus f. 338. c. 2. vsque 341. c. 2. ex Prophetis ibidem, vsque 342. Ex novo testamento & primo ex Matthaeo pag. 342. vsque ad 343. c. 1. ex Marco & Luca ibidem vsque ad 346. ex Ioanne ibidem. c. 1. ex Actis Apostolorum ibidem. c. 2. ex Epist. Pauli, Petri, Io. &c. fol. 347. c. 2. vsque ad 352.

Vbera in scripturis honestiori vocabulo symbolum rei turpis 62. c. 2. duritiem perdunt post congressum puellarum cum viris ibidem. cur vbera spolia hinnulis assimulantur ibidem.

Virginitas & puritas Sanctiss. Deiparae Dominae nostrae expers nedum virilis seminis, sed & foemini 327. c. 2.

Vxor non accipiebant Iudei nisi ex eadem Tribu. 138. c. 1.

INDEX ERRORVM, ET HAERESVM, QVAE IN PRIMO,
& secundo tomo recensentur, & confutantur, alphabetico ordine,
designatis capitibus, & verbis sub quibus collocantur.

In gratiam Consultorum, & Qualificatorum Sancti Officij.

*Prior numerus tomum, secundus folium, tertius columnam, A B C D diuisionem
columna designat.*

A

A Braham, tomo 1. fol. 161. col. 1. C
Adam, tomo 1. fol. 646. F Tomo 2. f. 516.
c. 1. & f. 33. c. 1.
Acta Apostolorum tomo 1. 612. A tom. 2. 140. 2.
Accusatio, tomo 1. 104. 2. C
Adoratio, t. 1. f. 59. 1. B. & 2. C. D 65. 1. B 87. 2. B
93. 1. D 102. 2. B 103. 1. C 622. A
Allegoria t. 1. 646. 647. K Tomo 2. f. 468. c. 2.
Anima, t. 1. fol. 64. 1. C & 2. ABC 84. 2. A 89. 1. B
618. O & 619. O 632. 1. C. & 633. C 642.
BCDF & 643. ijsdem litteris. 644. & 645. HI
646. & 647. E
Anima Christi, t. 1. 371. c. 1. 67. 1. C 71. 1. B 86. 2.
AB 100. 1. D 104. 1. A 370. 2. 628. N tom. 2.
156. col. 1.
Apocalypsis, tomo 2. fol. 177. c. 2.
Apostoli, t. 1. f. 89. 1. B 161. 1. 2. BC 610. R 626. A
630. O 394. C 398. 2. C 422. 2. C tom. 2. f. 435.
col. 1.
Ascensio Christi Domini, tomo 1. 66. 2. A 76. 1. A
372. 2. C 630. B

B

B Aptisma, tomo 1. 57. 2. A 58. 1. C 58. 2. ABC
69. 1. A & 2. B 77. 1. B 80. 2. B 83. 1. CD
84. 2. D 86. 1. C 90. 1. O 92. 1. C 94. 2. B 95. 1. D
98. 1. B 379. 2. A 610. BM 628. 1. K 632. G
638. A 642. G 648. G 650. AGH Tomo 2.
fol. 435. col. 1.
Baruch, tomo 2. 114. col. 2.
Beatitudo, tomo 1. fol. 66. col. 1. D 646. H

C

C Alix, tomo 1. f. 72. 2. A 75. 2. B 86. 2. D 87. 1. B
93. 2. B 580. 2. A 624. I
Cantica Cantieorum, tomo 2. f. 56. 1.
Cantus, organa, tomo 1. fol. 72. 2. A 652. A
Castrare, tomo 1. fol. 648. M
Catholici, tomo 1. f. 234. 1.
Creatio, tom. 1. 59. 1. B 83. 1. A 364. 2. BC 606. 1. I
640. E 644. E 646. E 650. M
Creatura, tomo 1. 620. C
Christus, tomo 1. f. 56. 2. D 58. 1. B 61. 2. D 65. 2. C
70. 2. A 71. 1. B 74. 2. C 75. 2. D 82. 1. C 83. 1. D
84. 2. D 85. 1. C 87. 2. BC 89. 1. B 96. 1. A
98. 2. D 100. 1. D 104. 1. C & 2. D 105. 1. D
108. 1. B 368. 1. AB 610. 1. KL 612. AFK
616. B 620. DM 621. D 639. LN 632. K 640.
FL 648. ABD 650. P
Circumcisio, tomo 1. fol. 74. D 608. D 610. GN
Celibatus, tomo 1. fol. 75. 1. C & 2. B 86. col. 2. D
Communio sanctorum, tomo 1. 378. col. 2. A
Confessio, tomo 1. fol. 632. F
Contemplatio, tomo 1. fol. 48. col. 1. X
Crux, tomo 1. fol. 77. 1. B

D

D Aniel, tomo 2. fol. 64. c. 2.
Dauid psalterium, tomo 2. fol. 63. c. 2.
Decalogus, tomo 1. fol. 60. 2. C
Defensio propria, tomo 1. 58. 2. C
Deus, tom. 1. f. 65. col. 1. C 68. 1. C 71. 1. C 107. 1. B
Disputatio, tomo 1. 209. 1. 218. 1. 222. 1. 230. 2.
Diuinitas, tomo 1. 61. 2. D 95. 2. B
Doctrina ecclesiastica, tom. 1. 315. 2. BC 321. 2. B. C

E

E Ecclesia, tomo 1. 58. 2. B 62. 2. AD 69. 1. B
77. 2. B 83. 1. A 87. 1. C 88. 1. C 91. 2. A
95. 2. B 101. 1. ABD & 2. BC 297. 2. ABC
305. 1. A 321. 2. 337. 1. 2. 377. 1. 2. 382. 2. 616. C
642. H
Ecclesiastica Hierarchia, tomo 1. 61. 1. D 65. 2. D
101. 2. A
Ecclesiastes, tomo 2. fol. 56. c. 1.
Ecclesiasticus, tomo 2. fol. 109. c. 2.
Episcopi, tomo 1. fol. 632. D
Epistolae Pauli, tomo 2. f. 147. 2. 160. 1. 211. c. 1.
Epistola Canonica, vel Catholica, tom. 2. f. 53. c. 2.
Esdras libri, tomo 2. fol. 51. col. 1.
Ether tomo 2. fol. 68. c. 2.

E Euangelium, tom. 1. 65. 2. D 69. 2. B 70. 2. B 80. 1. A
tomo 2. f. 128. c. 2. 34. col. 2.
Eucharistia, tomo 1. f. 94. 2. ACD 95. 1. C 96. 1. C
97. 1. CD 99. 1. A 108. 2. AB 102. 2. B 103. 1.
AB & 2. C 104. 2. A 105. 1. AC & 2. A 106.
1. B 2. D 108. 1. D 2. C 580. 2. A 612. NO
624. 1. L 632. G 636. E 650. KR 57. 1. B 59. 1. C
612. O 62. 2. A 63. 2. D 67. 1. D 69. 2. B & 1. D
70. 1. A 71. 1. C 72. 1. A 73. 1. AB 75. 2. B 77. 1. B
78. 1. C 88. 2. B 91. 2. D 107. 2. A

F

F Atum, tomo 1. 636. K
Fides, tomo 1. 65. 2. B 68. 1. D 75. 1. A 78. 1. B
29. 1. C 79. 2. B 95. 2. A 97. 2. A 98. 2. D 606. N
614. N 616. A 630. G 648. E 192. 1. 199. 1.
205. 1. 308. 2. 192. 1. & 2. ABC 199. 2. D 205.
1. & 2. ABCD
Fornicatio, t. 1. 612. LM 616. H 618. H 620. AB
624. L 630. K 636. G 638. E M N 640. A
644. G

G

G Enesis liber, tomo 2. 37. col. 1.
H
H Areticorum prae-textus, tomo 1. 239. 2. 248. 2.
251. 2.
Haereticorum punicio, tomo 1. 76. 1. C 78. 1. B Re-
pulsio. 218. 1. 222. 1. 2.

I

I Dolothyta, tomo 1. 618. I.
Ieiunium, tom. 1. 2. C 93. 2. B 644. B

Iesus,

Iesus, tomo 1. 74.2. A 622.2. BK
 Imagines, tomo 1. 87.2. B 580.2. D
 Incantatio, tomo 1. 624.1.
 Incarnatio, tomo 1. 70.2. A 92.1. C. D 94.2. B 103.
 1. C 104.1. C 105.1. D 368.1.2. 606. G 608. L
 614. F 618. A 626. H 630. BH
 Indulgentia, tom. 1. 107.1. D 580.2. B
 Infantes, tomo 1. 62.2. A
 Infideles, tomo 1. 78.2. A
 Interpretatio sacre Scripturæ, tomo 2. 479. 1. 2.
 486.1. 491.2. 497.2. 500.1. 503.2. 507.2. 509.2.
 512.2.
 Iob historia, tomo 2. 52.1.
 Iob persona, ibidem col. 2.
 Iosue liber, & persona, tomo 2. 43. c. 2. 44. col. 1.
 Iudicium, tomo 1. 86. A 374.2. 608. F 620. G
 Iudith, tomo 2. 83. c. 2.
 Iuramentum, tomo 1. 79.1. C
 Iustificatio, tom. 1. 61.1. A 85.1. C 88.1. A 90.2. D
 L

Acrymæ, tomo 1. 80.2. A
 Lex Moysi, tomo 1. 60.2. C 66.1. A 87.2. A
 89.2. C 91.2. A 99.1. A 624. D 630. CF Lex
 noua, tomo 1. 107.2. C
 Legislator, tomo 1. 606. M
 Libertas, tomo 1. 76.1. C 58.2. C 616. D K 618. D
 90. A
 Liberum arbitrium, tomo 1. 92.1. C 94.1. B 606. E
 Locutio Dei, tomo 1. 147.1. & 2.
 Lutheri libri, tomo 1. 60.1. C
 M

Achabæorum libri, tomo 2. 92. c. 1.
 Magistratus, t. 1. 58.2. C 83.1. C 100.2. B
 104.2. A
 Maleficium, tomo 1. 60.1. B
 S. Mariæ virginitas, tom. 1. 60.2. B 70.2. A 85.2. C
 93.1. B 95.1. B
 Martyres, martyrium, tom. 1. 78.2. B 614. L 638. L
 Maternitas S. Mariæ, t. 1. 96.1. A 104.2. D 368.1.2
 642.1. K
 Matrimonium, t. 1. 70.1. B 78.2. A 89.1. B 94.2. B
 95.1. D 608. K 612. G 614. E 628. G 632. AB
 Messias, tomo 1. 59.2. C 70.1. B 78.2. A
 Miraculum, tomo 1. 68.2. C 630. M
 Missa, tomo 1. 57.1. B 2. B 77.2. B 580.1. B 624.1
 Mores, tomo 1. 60.2. C
 Moyse lex, tomo 1. 60.2. C & tom. 2. fol. 36.1.
 Moyse persona, tomo 2. fol. 36. c. 2.
 N

Naturæ vires, tomo 1. 85.1. C 98.1. D 108.1.
 CD 141.1. BCD
 Naturale lumen, t. 1. 308.2. BC
 Nomen Iesu, tomo 1. 622. B
 Nouum testamentum, tom. 1. 612. B 628. ABEM
 638. C 640. C Tomo 2. 34.2. 222. c. 1.
 Nuditas, tomo 1. 56.2. C 638. G
 Nuptiæ, t. 1. 628. O 636. A 638. F 642. A 646. A
 650. F
 O

Onnipotentia Dei, tomo 1. 608. I
 Operum necessitas, tomo 1. 58.1. B 79.2. D
 82.2. D 92.1. B 616. F
 Oratio, tomo 1. 74.1. B 80.1. B 83.2. CD 616. L
 638. I
 Ordo, tomo 1. 632. I

Offensio ocularis renouatarum hæresum per quindecim secula à Nouatoribus seriatim descripta, à pagina 606. vsque ad finem libri, tomo 1.

P

Apas, & Papatus, tomo 1. 59.2. AB 107.1. D
 579.2. D 61.1. C
 Paradisus, tomo 1. 381.2. 646. K
 Paralipomenon libri, tomo 2. 47. c. 1.
 Pascha, tomo 1. 62.1. A 102.2. C 640. BD
 Passio Christi, t. 1. 61.2. D 69.1. D 97.2. B 99.1. A
 369.2. 606. G 614. H 642. A 650. L
 S. Paulus, tomo 2. f. 148. c. 1.
 Peccatum originale, tom. 1. 56.2. B 69.2. B 98.1. C
 105.1. B 108.1. C
 Peccati causa, tomo 1. 94.1. B 638. B 640. E
 Peccatum, tomo 1. 78.2. B 89.2. B 618. F 620. K
 650. E
 Peccatum veniale, t. 1. 67.2. A
 Pentateuchus, tomo 2. 36.1.
 S. Petrus, tomo 1. 650. H
 Philosophia, tom. 1. 67.2. D
 Polygamia, tomo 1. 100.1. A 106.2. C
 Possessio bonorum, tomo 1. 58.2. C
 Præcepta Ecclesiæ, tomo 1. 57.2. C. D 94.1. C 104.
 1. B 608. M
 Prædestinatio, tomo 1. 58.1. D
 Prædicatio Apostolorum, & Prophetarum, tom. 1.
 161.1.2. BC 610. Q 614. K
 Principes laici, tom. 1. 62.2. A 90.1. A
 Prophetæ, tomo 2. 63. c. 1. & 2.
 Prouerbia Salomonis, tomo 2. 56.1.
 Prouidentia, tomo 1. 65.1. B
 Punitio peccatorum, tomo 1. 622. E
 Purgatorium, tom. 1. 64.1. D 2. B 66.1. D 107.1. D
 580.1. C
 Q

Quatuor Euangelia, tomo 2. fol. 128. c. 2.
 Quatuor sensus scripturæ, t. 2. f. 451. col. 2.
 R

Regnum Christi, tomo 1. 69.1. B 610. H 642. L
 650. O
 Regum libri, tomo 2. 47.1
 Religio, tomo 1. 59.1. B 65.2. B 65.2. D 66.1. A
 Religiosorum ordines, tomo 1. 580.1. D
 Remissio peccatorum, t. 1. 379.1.2. 632. E 644. D
 648. C 650. B
 Resurrectio, tomo 1. 64.2. A 83.1. D 89. c. 2. C
 102.2. B 380.2. 606. H 608. E G 614. M 618. B
 624. A H 626. I 628. F 630. D 638. D 646. G
 Resurrectio Christi, tomo 1. 371.1. D
 Ritus, tomo 1. 59.2. A 618. L 626. E
 Rosarium, tomo 1. 93.2. D
 Reuelatio, tom. 1. 59.1. B 614. BL 620. H 632. C
 147.1. 153.1. 161.1
 S

Abbathum, tomo 1. 102.2. CD
 Sacra scriptura, tomo 1. 57.2. D 62.2. D
 82.1. D 93.2. A 95.1. D 105.1. C 2. C 264.2
 BC 640. H 646. B 648. N 650. O 227.2. 408.1
 Tomo 2. Sacra Scriptura, vel canon librorum sa-
 crorum, fol. 6.1. 16.2. 231. c. 2. 234. c. 2. 239. c. 1.
 241. c. 2. 245. c. 2. 248. c. 2. 268. c. 2. 439. c. 2.
 Sacramenta, t. 1. 62.2. D 99.1. A 77.1. B 100.1. B
 102.1. B 106.2. B 638. A
 Salus, tomo 1. 62.1. C 85.1. C

San-

Sanctorum intercessio, t. 1. 66. 1. D 2. B 580. 2. C
 Sanguis Christi, tomo 1. 650. R
 Sapientia liber, tomo 2. 103. c. 1.
 Seculum futurum, tomo 1. 381. 2.
 Sensus sacrae Scripturae, tomo 2. fol. 451. 2. 455. 2.
 460. 2. 468. 2. 471. 1. 472. 1. 473. 2.
 Somnia, tomo 1. 80. 1. C
 Spiritus priuatus, & internus tom. 1. 73. 2. A 89. 1. A
 80. 2. D 279. 1. B 606. 2. F 279. 1. 2. Tom. 2. 479.
 c. 1. & 2.
 Suffragium, tomo 1. 66. 1. D 57. 2. B 77. 1. B
 Superstitio, t. 1. 58. 2. B 648. FH
 Symbolum Apostolorum, tomo 1. 81. 2. A 295. 1.
 CD 348. 1. 352. 1. 354. 1. 356. 2. 359. 2. 362. 2.
 364. vsque ad fol. 382.

T

Templa, tomo 1. 79. 1. C
 Temporalia bona, tomo 1. 58. 2. C 104. 1. B
 Theologia, tomo 1. 167. 1. 2. B
 Tobias, tomo 2. 77. c. 1.
 Traditio, t. 1. 391. 579. 2. C 614. F 644. C 430. 2.
 432. 2. 435. 2. 439. 1. 449. 1. 451. 2. 454. 1. 460. 1. 2
 500. 1. 503. 1. 506. 1. 509. 1. 514. 2. 521. 2. 533. 1.
 536. 2. 539. 1. 543. 2. 547. 1. 2. 553. 1. 556. 1. 561. 1
 563. 1. 567. 2.
 Tributum, tomo 1. 103. 2. B

Tridentinum Concilium, tomo 1. 80. 1. D 77. 1. B
 Trinitas sanctissima, tom. 1. 63. 1. B 65. 2. C 66. 1. C
 2. B 69. 1. B 71. 1. B 73. 2. D 79. 2. C 81. 2.
 ABD 83. 2. C 84. 2. A 85. 1. B 95. 2. D 102. 1. B
 2. D 103. 1. C 104. 1. C 2. D 106. 1. C D 364. 2. D
 366. 1. AB 630. P 642. 1. 650. P

V

Verbum Dei reuelatum, tom. 1. 153. 1. 2. B 161. 1
 297. 1. 2. 304. 2. 414. 1.
 Versio sacrae Scripturae, tom. 2. 253. 2. 255. 1. 396. 1.
 407. 2. 418. 2.
 Versio Septuaginta, tomo 2. 275. 1.
 Versiones Graecae, tomo 2. 268. 2.
 Versio vulgata, tom. 1. 70. 2. B tom. 2. 292. 2. 294. 2.
 302. 1. 359. 2. 304. 2. 371. 1. 376. 1. 380. 2. 388. 1.
 401. 1.
 Verus testamentum, tom. 1. 626. K 638. C Tom. 2.
 28. 1. 221. 1. 228. C. 2.
 Virginitas, tomo 1. 610. P 614. A
 Visio Dei, tomo 1. 66. 1. D 2. A 381. 2. B 642. E
 646. C
 Vnitas Dei, tomo 1. 364. 2. BCD 618. P 626. G
 628. C 630. A
 Vsuras, tomo 1. 70. 1. B
 Vxor, t. 1. 58. 2. C 75. 1. D 76. 1. B 78. 2. A 83. 1.
 BD 90. 1. A 606. C 620. AB 638. M

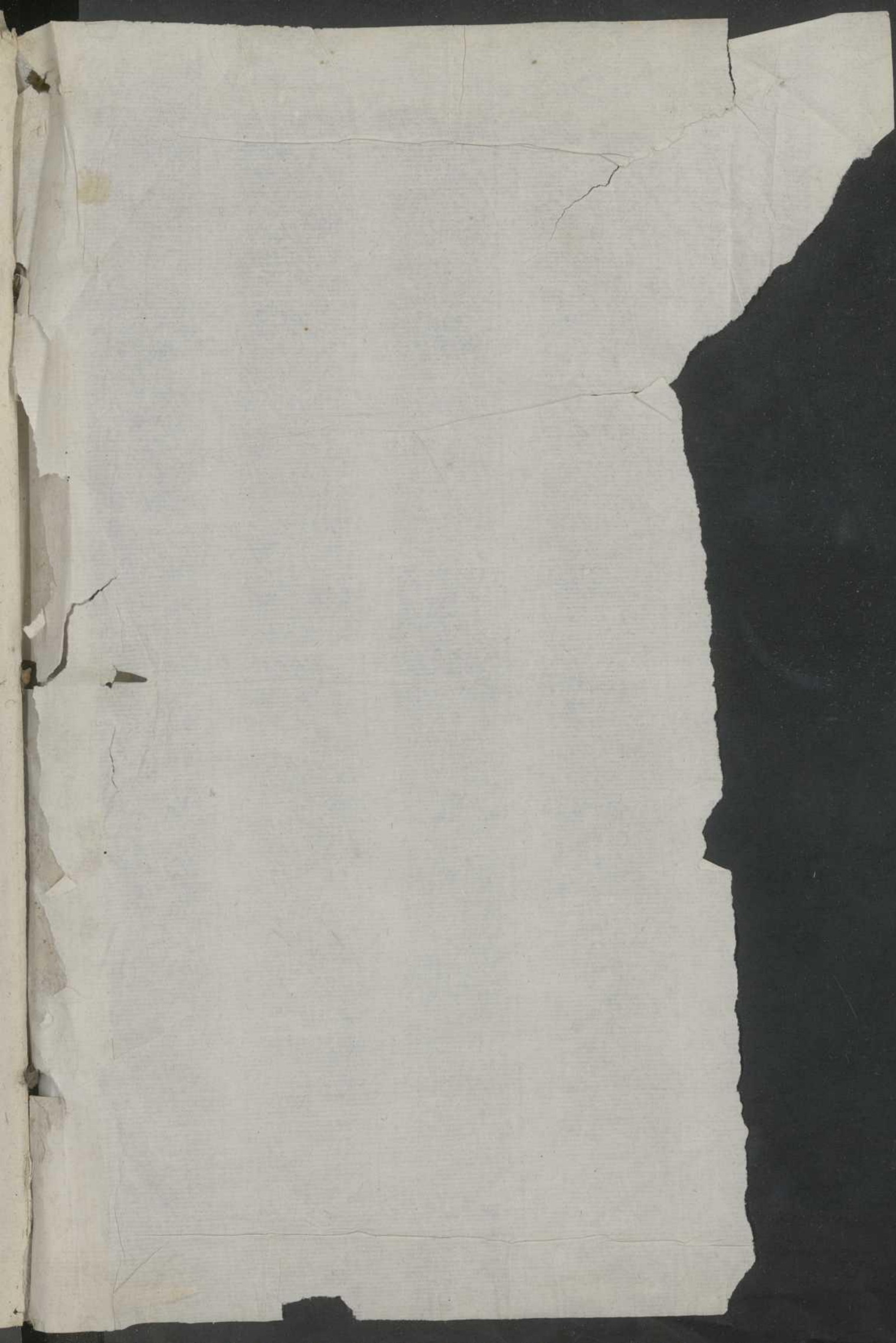
Candide Lector. Si quæ inter legendum hæsitatio
rektionem accurrat, quæ continet, legenda, ad
da, expungenda, & prior numerus pagellam,
nam, tertius versum, vel lineam continet. L

Pag.	Col.	Linea	Text	Page	Text	Page	Text
14	1	56	sed commodata	265	1	40	nec vnum apicem.
	2	15	capite 25.			57	nationes
		28	Iehoua	270	2	39	purior
25	1	53	reuelationem	283	2	9	discrepant
	2	28	habuisse Baal	302	1	38	apud eundem
28	1	59	nominatur		2	24	Prolegom. Bibliorum
		63	comparat os	314	1	24	adeo exoccatum
29	2	17	scriptori	316	2	9	quidam
		47	dicta			53	appareret
20	1	26	cuius	317	2	42	diuina
		44	Spiritus sanctus	318	2	9	de Græca
27	2	21	confutasset	319	2	4	obsecrationes
33	2	22	noluit ieiunij	325	1	10	incontinente
37	2	36	filius Aaron		2	58	plures
41	2	37	Israëlis ex Aegypto			59	ascendit
40	2	36	vt diuina	316	2	63	animalis est
45	1	1	Sardenſi apud	333	2	6	caſtrametari
	2	2	Aioth			10	in alium
49	2	13	fronte	334	1	1	ilia mea
60	2	54	Filiam Pharaonis	336	1	36	morti eorum
74	1	41	regnavit Cabyſes: at vl-			43	nolunt
	2	23	numerus		2	4	conſecratum
		50	vocabantur			31	diſſonans
		56	ακριβολογίας	333	2	11	Ioſue c. 2.
77	2	12	iſtam	365	2	4	correctis
80	2	41	vnde nec falſo	367	2	52	interperranti
89	2	35	particulari captiuitate	370	1	39	in Hieronymo
102	1	44	ad vtrâq; cōfirmationē		2	2	lege Senenſem
		47	ad Tertiam mors			42	vbi Apoſtolicam.
		63	ad Quartam.	371	1	1	improbâdos iudicaret
109	2	22	contradicitur			6	idem ſequeretur
118	2	44	ſed quid		2	30	ſi vt diuina
135	2	34	filius, Iacob	387	2	30	vt diuerſa
		38	libro 4. c. 6.	389	2	30	progreſſi
140	2	46	Cherinthus	395	2	52	correctiora
		48	lib. de ſermone	398	1	18	vientes
147	1	29	& Clemens	399	1	45	patroni
		30	& colligitur	407	2	18	ſacra
		31	Ioseph lib. 6. Antiquit.			41	legendas
159	1	48	in qua	402	1	9	Gelaſio
160	2	2	foenum			10	ex libro
		57	ait Caietanus			40	trita lingua
167	1	55	inuifus enim	415	2	36	Vulpilis
	2	11	inuifus ipſis	416	1	23	Gallicæ verſionis
168	2	6	confirmatam			38	ad quartum
177	1	14	ad quintæ claffis	417	1	10	ad Tertiam
	2	25	auſi ſint		2	16	loquens
178	1	59	quædam ſcribit			53	concederetur
193	1	34	relati	418	1	9	extendenda
		57	cernantur			11	Bauaricæ
211	1	42	ad omnes epiſtolæ	419	2	9	verſa
256	1	32	ad Suniam	420	1	28	Prophetas 4.
		45	lib. contra.	422	2	13	ad ſummum
261	1	32	Alius locus ex Hierem.			15	puro verbo
				431	1	2	faciamus
				431	2	3	
				432	1	23	
						36	
						47	
				437	1	11	
						25	
				446	1	8	
				447	1	35	
					2	30	
				448	1	38	
					2	4	
						26	
						43	
				449	1	27	

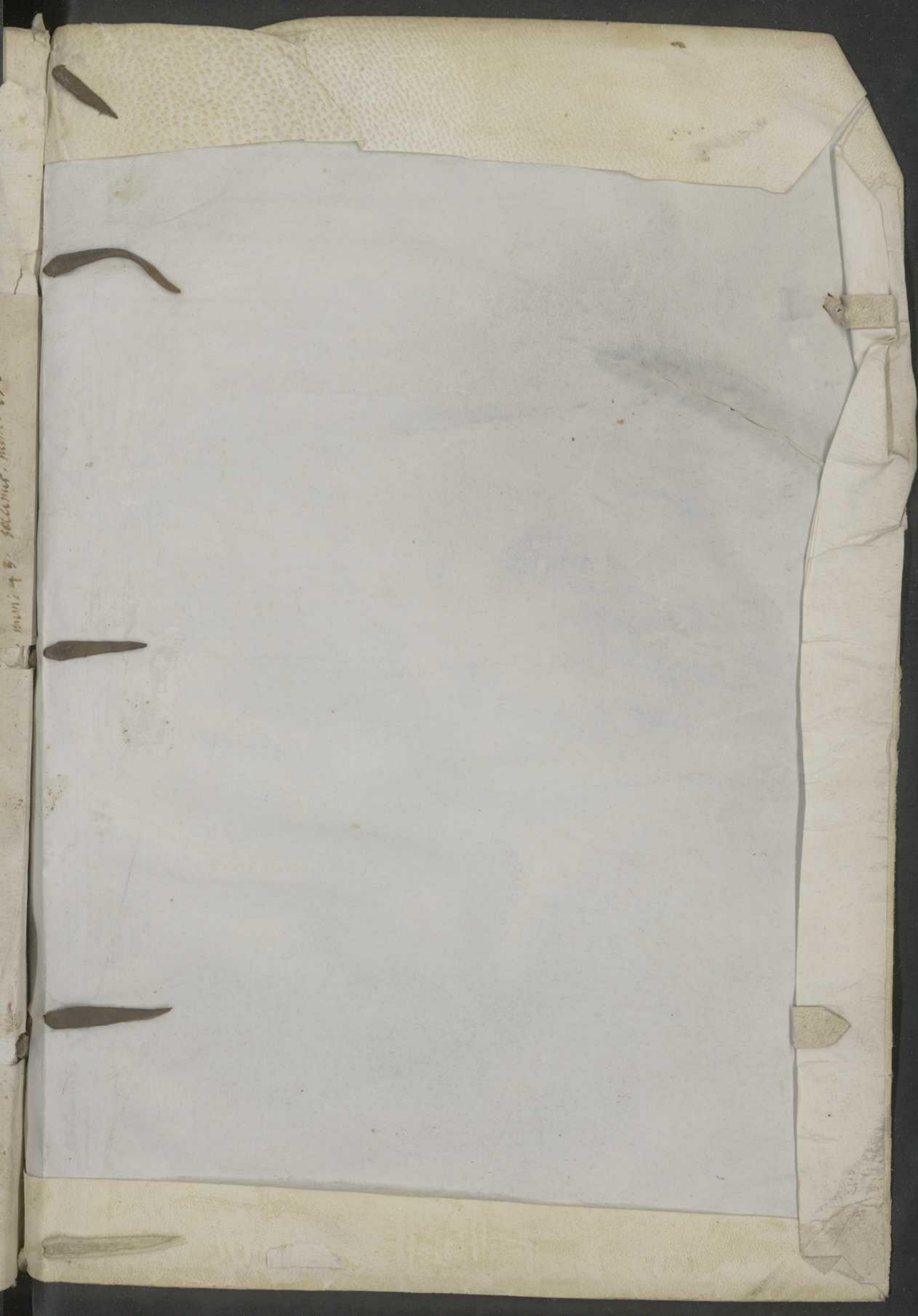
	& sequere, idest potiuntur		& 18 corroborent	
licetur	& 39 nomine		19 modum	
494 1	42	communis est	514 2	22 libro sexto
496 1	5	à Beata	43	agnituri.
	& 38 sapientiam		515 2	51 mysteriorum enucleatio.
	ibidem cum antecedens		516 1	51 succubis
496 2	21	certos nos reddere	517 2	3 cocturum
297 1	44	scriptura per	45	trapezitæ
ous	499 2	2 qui aded	518 1	22 idiotisimis
	500 1	2 primo tenendum	519 1	36 habeantur
	504 1	3 negotijs distenti	44	utrum
	& 5 momēta subterfugiebāt		2 27	& Euch.
507 2	44	adhibentibus	36	thecnas
509 2	& 10	cognoscitur	38	utar
510 1	54	tamen plus	41	imbecillitatis
	2 23	Euangelicum	42	captu.
nt,	512 1	7 ad litteram		

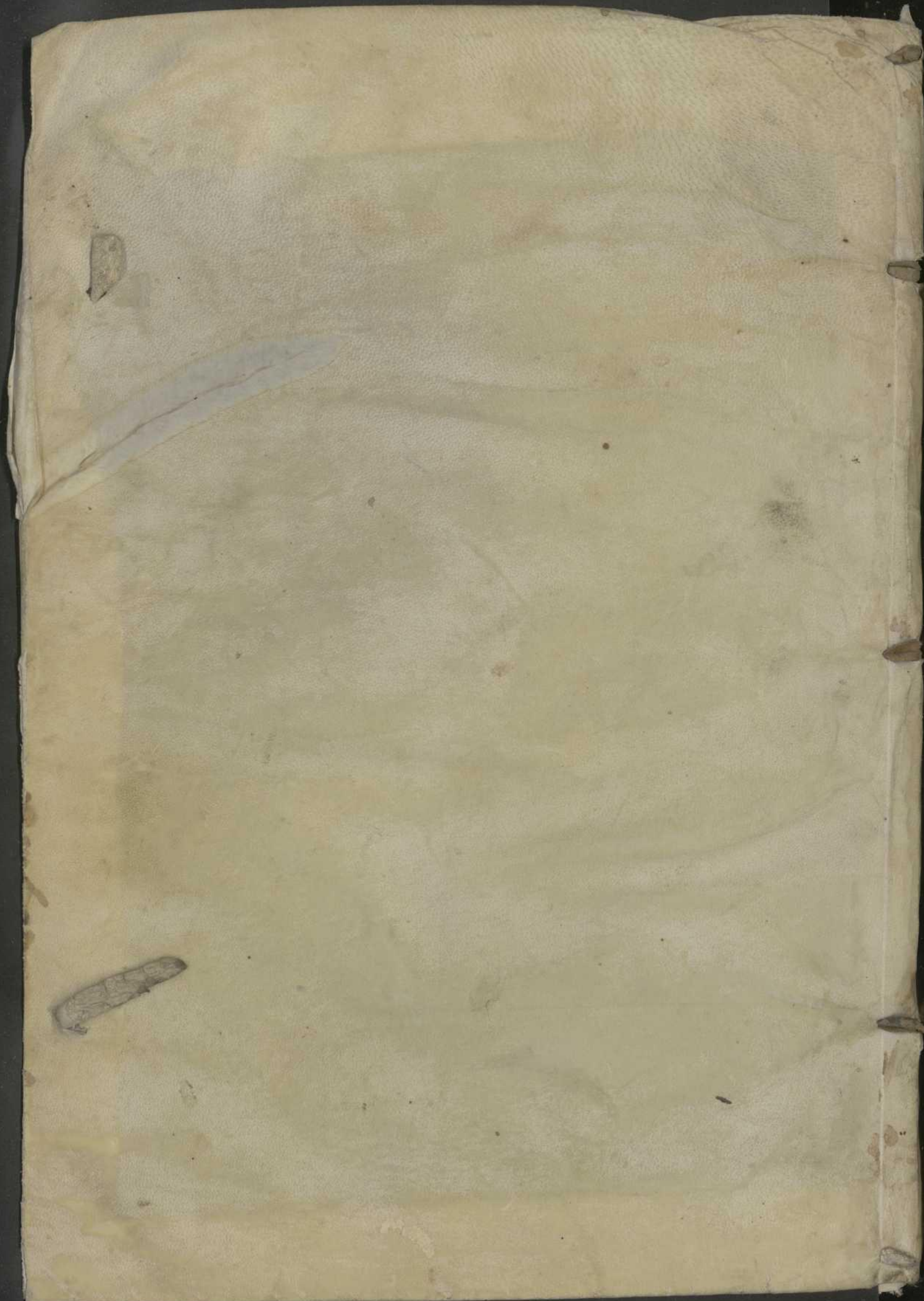
Prætermissa addenda, & hoc modo legenda.

- post vocem comparari adde
 post vocem considerari adde,
 in pellenē voluntatē, vel &c.
 post verbum prædicandum
 & realiter coniungitur susci-
 tur intra suscipientem.
 ad eos actus.
 Postea de Paræneticis, & v. 39.
 noui testamenti, ibid. vers. 30.
 tati, addant impressores titulos
 lorū vsq; ad pag. 63. terminatos.
 42. post vocem contra Lyanum
 non repeniri in scripturis, & v. 38.
 blandita est, adde. Ad argumentum
 ea iusta cædes, & præda in ultione
 tamen ex parte modi nempe frau-
 elus ille fuit, sed non secundum scien-
 in permittit Deus ex suæ iustitiæ ultione
 in Genes.
 v. 37. post, an libri, adde parænetici.
 v. 35. ante particulā, aliquā, adde, an,
 v. 30. post particulā Dñi, adde sanus fiebat
 v. 1. post partic. nam, adde, quædam.
 c. 1. v. 20. lege, litteris scriptis mandauit, &
 de Hebraicē dictauit, Græcē verō trāslata est.
 8. c. 2. v. 40. post particulā esse, adde à nonnullis
 c. 1. v. 20. post particulā ad Gentes, adde. Sex-
 us locus ex Zach. 12. vbi dicitur. Aspicient ad me
 quem confixerunt, ipsi posuerunt, insultauerunt.
 266. c. 2. v. 54. post hunc versum, adde. Ad 6. patet
 solutio ex responsione ad primum.
 p. 267. c. 2. v. 20. post partic. corruerunt, adde. licet
 non in omnibus exemplaribus.
 p. 370. c. 2. v. 56. post partic. Hebraicā, adde posuit.
 p. 422. c. 2. v. 29. post partic. natura, adde patitur duas
 v. 46. post partic. Christi, adde mutat in Iouem.
 p. 457. c. 2. v. 38. lib. 5. Politicorum.
 p. 470. c. 2. v. 20. post partic. nec adde, &.
 p. 474. c. 1. v. 1. repone. Matt. 2. dicitur. Ex Aegypto
 vocaui filium meum. Qui locus de populo Israel
 ad litteram per accomodationem ad Christum
 refertur, & postea sequere eodem c. Matth.
 vers. 20. post arguitur secundo, adde principaliter
 vers. 29. arguitur tertio, vers. 33. arguitur quarto,
 v. 40. arguitur quinto, vers. 44. arguitur ultimo.
 p. 476. c. 1. v. 50. post particulam patet, adde, ad ter-
 tium, quartum, quintum. vers. 58. post particulā
 accomodationem, adde, non, & sequere. temerē
 explicentur.
 p. 480. c. 1. v. 14. post vocē unusquisque, adde enim
 loquitur. ibid. c. 2. v. 46. post vocem amplius in
 syluis adde, inuenies.
 p. 485. c. 2. v. 36. post vocē, caput, adde, cū cōfirma-
 tione. v. 54. post partic. symbol. c. 9. adde. Ad quar-
 tum patet solutio ex responsione ad tertiam cō-
 firmationem priam.
 p. 487. c. 1. v. 25. post vocem concilium, adde, & non
 & sequere, e contra.
 p. 502. c. 1. v. 10. post partic. scripserunt, adde, Si so-
 los scriptores.
 p. 505. c. 2. v. 19. lege. Pelagianum Iulianum.
Transferenda.
 p. 457. c. 2. v. 30. vbi dicitur ex mentis homine, lege
 ex mente nominis.
 p. 504. c. 2. v. 39. post vocem Patribus, adde Græcis,
 sed ante Græcos repone cum Latinis Gregorium
 Papam, & Cathodorum qui postpositi sunt.
 p. 310. vers. 36. 37. 38. 39. repone ante versum 51. qui
 incipit c. 17. facta sunt alba. & lege c. 12.
Superflua sic expunge.
 P. 88. c. 1. v. 47. expunge vocē triginta. 125. 1. 8. dele,
 ad. 128. 1. 42. dele mox de Deuterocanonicis 2. 8.
 Dialogo Peregrinus, dele punctum intermedium
 165. 1. vers. penult. dele, ex; 168. 1. 28. dele, enim,
 56 dele, sunt, 169. 2. 53. dele quarto principaliter
 177. 1. 10. dele, secundā, 165. 1. 61. dele, ex 310. 1. 39.
 dele, me, 313. 1. 38. pro scriptura lege scripta, 267.
 2. 2. p. alius, pone idē 326. 1. 33. dele est, 395. 1. 18.
 dele z. zeta, & repone s. 403. 2. 62. dele ex 413.
 2. 38. dele, etiam 432. 1. 31. pone adstruunt 433. 2.
 62. dele miraculo, 494. 1. 7. dele, qd. 513. c. 1. v. 17.
 dele nobis, v. 20. dele, diximus ait.
 Cetera minutiora si quæ occurrēt tuę limæ subdito.

nom. 17. 8. 10. 11. 12. 13.

C. 34

A.

2
59

8.809